

CÆSARIS BARONII

ANNALES ECCLESIASTICI

TOMUS QUINTUS

Cet ouvrage, par les corrections et les additions considérables qui ont été opérées, est devenu la propriété de l'Éditeur, qui se réserve tous ses droits. Toute contrefaçon ou imitation, quelle que soit la forme sous laquelle elle se présente, sera poursuivie rigoureusement, conformément aux lois.

Hoc in opere tam multa sunt aut correctis aut addita, ut id summi editor reddiderit et, quicquid sui juris sit, sibi vindicet. Itaque, si quis idem aut furto ediderit aut quoquo modo erit imitatus, in crimine erit et de injuria postulabitur.

1801
B.

CÆSARIS S. R. E. CARD. BARONII

OD. RAYNALDI ET JAC. LADERCHII

CONGREGATIONIS ORATORII PRESBYTERORUM

ANNALES

ECCLESIASTICI

DENUO EXCUSI ET AD NOSTRA USQUE TEMPORA PERDUCTI

AB AUGUSTINO THEINER

EJUSDEM CONGREGATIONIS PRESBYTERO, SANCTORUM TABULARIORUM
VATICANI PRÆFECTO, ETC., ETC.

TOMUS QUINTUS

360-387

20
35

BARRI-DUCIS, LUDOVICUS GUERIN, EQUES ORDINIS S. SILVESTRI, ET SOCIJ,
TYPOGRAPHI EDITORES.

M DCCC LXVI

BR

145

K_7

182

5.5

DILECTO FILIO

LUDOVICO GUERIN

ANNALIUM ECCLESIASTICORUM CESARIS BARONII EDITORI

BARRUM-DUCUM.

PIUS PP. IX.

Dilecte Fili, salutem et Apostolicam Benedictionem.

Divinae illius Providentiae cura, quae omnia disponit in mensura et numero et pondere, factum esse videtur, ut Annales a clarissimo ecclesiasticae historiae parente Baronio exarati dum effervescentes Lutheri et Calvinii haereses a depravata historia mutuabantur subsidia, nunc rursus in lucem prodeant ad aevum usque nostrum perducti, cum eadem haereses ad supremam advectae foedissimaeque *rationalismi* et *naturalismi* explicationem, soloque calumniarum centies explosarum apparatu circumfusae, extremos jam edunt, pudoris omnis religionisque larva detracta, conatus. Nobilissimi quidem hujus operis subsidio, licet ob raritatem exemplorum et immane pretium non obvio, nisi constanter fuerant catholici ad refellenda haeticorum commenta; nunc tamen difficultatibus istis e medio sublatis, per novam ac plenioram, quam concinnas, editionem, expeditum propriorum armorum usum veritati factum esse letari possumus. Quae sane arma si furentes olim consortesque haeresum impetus retundere valuerunt; eas in praesentiarum senectute confectas et invicem dissociatas profligatura prorsus esse non immerito speramus. Praesertim vero cum passim videamus illos, qui aliter a nobis sentiunt, prisca sensim acerbitate deposita, multisque a se ablegatis, temporis beneficio, praedjudicatis opinionibus, studiose confugere ad monumenta, germanamque factorum notitiam e puris fontibus laurire. Quamobrem cum utilissimum Ecclesiae censeamus ceptum hoc Tuum; non sine peculiari voluptate et grati animi sensu excepimus priora eorundem Annalium volumina; et dum Tibi gratulamur, quod erecto animo tantum opus inieris, Te hortamur, ut impensiore semper alacritate ipsi instes, donec ad felicem perducatur exitum. Nos Deum Tibi illique propitium ominamur; et interim caelestis ejus auxilii auspiciem, ac paternae benevolentiae Nostrae pignus Apostolicam Tibi Benedictionem peramanter imperimus.

Datum Romae apud S. Petrum die 8 Aprilis 1865; pontificatus nostri anno XIX.

PIUS PP. IX.

AD BARONII ANNALES EDENDOS.

CERE COLLATO NOMINA DEDERE.

Nomina subscriptorum.	Exemplaria Annalium quae emerunt.	Nomina subscriptorum.	Exemplaria Annalium quae emerunt.
S. Exc. DURUY, publicae institutionis minister in imperio gallicano	10	REMONDET-AUBIN, bibliopola in Aquisi civi- tate.	1
THEILHARD DE VERNIERE, dominus Praedi- dicti Vernière, juxta pagum dictum Palizat. .	1	PRUDHOMME et GIROUX, bibliopola Grati- nopoli	1
CHEVIN, parochus in urbe Barro-Duce	1	BRUCK, bibliopola Ucilburgi.	1
ELEUTHERE, franciscanus recollectus in urbe dicta Roubaix	1	SARTORI, bibliopola Windoboniae (in Austria). .	18
BOUYER, parochus in pago dicto le Verdon . .	6	CATTIER, bibliopola Turonibus.	5
VAN-LOO, franciscanorum recollectorum pro- vinciae praepositus, Mechliniae.	1	FLEURY, bibliopola Rotomagi.	1
LAGORCE, vicarius Monbrisonii.	1	BOIROT, librariae praepositus Sancti-Brioci. . .	1
THOMAS et PIERRON, bibliopola Nanceii. . . .	11	LACAZE, bibliopola Olorona	1
SEGUIN, bibliopola Monte Pessulano.	1	TURBERGUE, bibliopola Vesontione.	1
MINGARDON, bibliopola Massiliae	6	PETROT-GARNIER, bibliopola Carnuti.	3
BRUNET, bibliopola Atrabati.	20	PENARD, bibliopola Senontus.	1
GES, bibliopola Albice	2	LEGICHEUX-GALLIENNE, bibliopola Cenomani.	1
BOUCARD, bibliopola Claromontii	1	MARY-BEAUCHÈNE, bibliopola Valle Gandomis.	3
BONNEFOI, bibliopola Remis	5	BOURDON, bibliopola Angolismae.	1
BOIROT, librariae praepositus Nannetis.	1	LESORT, bibliopola Parisiis.	12
GIRARD, bibliopola Lugduni	6	LEFOYER, bibliopola Argentarii.	1
BARASSE, bibliopola Andegavi	6	GOURJON-DULAC, bibliopola Molinis.	2
WATON, bibliopola Nemausi.	3	VILLAIN, bibliopola Cadonii.	1
MICHEL, bibliopola Agimini	3	HAV VESPRE, bibliopola Rhedonibus.	3
GRANIER, bibliopola Castris.	1	GLOI ZOT, bibliopola Niorti.	3
LEBLONDEL, bibliopola Meldis	1	BARTHES, bibliopola Londini (in Anghà). . . .	1
LEFOURNIER, bibliopola Brestiae.	1	BREVOT, bibliopola Trevis.	1
BORBES, librariae praepositus Spinali.	1	BIDEAUX, bibliopola Lucioni.	1
FERRIERE fratres, bibliopola Tolosae	6	ROBINET, Divione	9
PALME, bibliopola Parisius.	36	PINEAU, bibliopola Belloyaci	1
MAZEAU, bibliopola Nametis.	1	SALOMON, bibliopola Strasburgi	1
ANÉ, librariae praepositus Constantiae.	3	GRANDMONT-DONDERS, bibliopola Leodi (Bel- gicae urbis).	5
FAVIER, bibliopola Valentiae.	1	DEVAUX et socii, bibliopola Bruxellis.	13

ERRATA

Quoties, quod ellagimus, menda nobis etiam notata, statim ex nostris fixis litteris tollemus, ut nova demum exemplaria emendata edantur. Quam etiam eoque volumini, quam huiusce voluminis, tum superiorum voluminum errata inscribemus, ut ipse suum exemplarium, quum charta non sit labula, atamento lector possit corrigere, textumque quam emendatissimum habeat.

TOMUS TERTIUS

<i>pagina</i>		<i>in</i>	<i>pro</i>	<i>lege</i>
115.	1.	16.	mercantibus	mercatoribus
118.	1.	18.	Socium Agnatis	Socium Agnati
123.	1.	18.	Facies me	Faciesse
177.	2.	19.	Alexandrio	Alexandrium
147.	2.	35.	inducum, L. c.	inducum, c. c.
158.	1.	16.	Donatio	Donato
163.	2.	41.	diacones	diaconis
171.	1.	52.	imperator et illum	imperator, et illum
175.	1.	31.	praetera metalborum	praetera, metalborum
180.	2.	27.	est de dicit	est de, dicit
186.	2.	31.	ipsum	ipsum
188.	2.	54.	prodisse	prodisisse
189.	1.	19.	editione	ditione
193.	1.	55.	externi	externum
193.	2.	20.	dictum	dictum
194.	1.	26.	agens aut	agens, aut
196.	1.	5.	paululum	paululum
197.	1.	3.	aditarent, Praetores	aditarent, praetores
197.	2.	7.	frater me,	frater, me,
198.	1.	18.	ula	ulique
205.	2.	35.	relqua	reliqua
208.	2.	7.	Antonium dignam	Antonium, dignam
211.	1.	2.	alioinde	alioinde
211.	1.	30.	tandem conscia	tandem, conscia
214.	1.	32.	assequeris carea	assequeris, carea
215.	1.	17.	agrediebare firmaveras	agrediebare, firmaveras
249.	1.	20.	hinc moratur	hinc, moratur

SUMMARIUM

TOMI V.

- CCCLIA. 1-17. Ecclesie calamitati occurrit S. Hilarius tribus libellis ad Constantium datus. 18-29. Macedonum suam sectam propugnantem primus oppugnat Athanasius. 30-43. Ariani, quorum primus Eumomius, favent Macedoniam. 44-49. Meletius creatus episcopus Antiochae catholicam fidem defendit. 50-54. Ultima Synodus Arianorum sub Constantio Antiochae habita. 55-56. Julianus acclamatus imperator, ejusque conjugis obitus. 57. Persae urgent Romanum imperium. 58. Rediit Georgio, Alexandria vexata.
- CCCLXI. 1, 2. Juliani hypocrisis et patefacta impietas. 3-6. De Constantii obitu predictio. 7-10. Juliani adversus Constantium machinationes. 11-13. De praefectura Heliidii. 14-17. Constantius, secundis nuptiis iniis, proficiscitur in Persas. 18-32. Constantii obitus, et ejusdem laude et vituperatione digna. 33-44. Miserandus status Ecclesiae, monachorum haeresi vexante. 45-57. Eustathius Sebastenus haesiarcha. 58, 59. Athanasius e latebris sauciat Arianos. 60. Auctoris peroratio.
- CCCLXII. 1-7. Julianus solus imperator ethnica superstitiones fovet, christianitatem solemniter abdicat. 8-10. Julianus magistratus Constantii judicio subicit. 11-18. Julianus munificus erga provincias, restitutor Catholicorum in odium Constantii. 19, 20. Sensim deorum cultum restituere conatur.
- CCCLXIII. 1-6. Juliani erga Maximum philosophum observantia ceterosque ejusdem generis, quos magistratus decorat. 7, 8. Inter Basilium et Julianum epistolae. 9-12. Gregorius Nazianzenus fratrem Caesarium, cujus virtutes extollit, a Juliano revocat. 13-21. Eccebolium rhetorem aliosque impietate insignes, magos et augures colit Julianus. 22-26. De genere persecutionis qua usus Julianus. 27-31. Julianus mutat Labarum. 32-36. Adorari a multis per dolum contendit, eosque ad idolatriam urget. 37, 38. Valentianam gloriosa confessio. 39-41. De furoribus Juliani. 42-44. Quid Julianus Constantinopoli contra Christianos et Antiochia gesserit. 45-53. Quid item Nicomediae, Caesareae et Nazianzi. 54-71. Basilii et Gregorii vitae institutum et pleraque gesta. 72-80. Juliani persecutio in Galatia, ubi de variis martyribus. 81-89. De oratione a Juliano habita Antiochia. 90, 91. Eugenius et Macarius Juliano resistunt. 92-117. Insigne Apollinis templum in Daphne combustum. 118-122. Libanii sophistae mania. 123-126. Filii sacerdotis templi conversio ad Christum. 127-134. Christianorum militum aliorumque certamen et martyrium. 135-158. Antiochia, Gaza, Aretinsii aliosque in urbibus execranda facinora adversus Christianos patrata. 159-170. In Aegypto, maxime Alexandria, Christianorum dira vexatio. 171-176. Albanastus e latebris triumphans redit Alexandriam. 177-212. Synodus Alexandria, auctore Liberio papa. 213-248. Dissidia de episcopatu Antiochiae inter Luciferum et Eusebium. 249-225. Luciferi episcopi casus, et inde Luciferiani. 226, 227. Eusebii Vercellensis reditus in Italiam. 228-238. Hilarius et ab eo in Gallis congregata concilia et ejus studia ad fidem catholicam tuendam. 239-248. Julianus, Gentilibus et Arianis suadentibus, Athanasium rursus Alexandria exulare jubet, Alexandrinosque vexat. 249-260. Juliani persecutio a Romana Ecclesia ad ceteras Occidentales protenditur. 261-265. Donatistarum legatio ad Julianum, quibus hic favet. 266-277. Donatistarum furor adversus Catholicos et scelera. 278-309. Iniquissimis artibus, legibus et factis Christianam religionem persequitur Julianus.
- CCCLXIV. 1-4. Smithorum omnium causa vexantur Christiani. 5-19. Conatus de restituendo Hierosolymorum templo, et prodigia inde cecita. 20, 21. Lex Juliani de sepulchris et funebribus. 22-28. Apparuit Juliani ad bellum Pericum. 29-41. Juliani profectio Antiochia, et ab eo postea res gestae in

- tinere, 35-49. Clavis praenuntia signa, 50-64. Extrema pugna cum Partio, et Juliani tristissimus interitus, 65-68. Christianorum gaudium, et Gentilium maror, 69-71. De sepultura Juliani, 72-76. De Libanio et Ammiano laudatoribus Juliani, 77-82. Orationes a Gregorio Nazianzeno in Julianum conscriptae, 83-92. Basilii et Gregori in eremo versantium consuetudo et res gestae, 93-97. Inter Basilium et Libanum epistola, 98-113. Basilius a Sabellianis Neocæsareae calumniam passus, se per epistolam expurgat, 114-118. Joviano imperatore electo, rerum facies immutatur, 119-122. Fœdus initum cum Persis, 123. Jovianus ab Ethnicis derisus, 124, 125. Labarum restitutum, 126-131. Gesta et statuta Joviani pro Christianis, 132-139. Labellus ex Synodo Alexandria ad Jovianum datus, 140-144. Concilium Antiochenum, 145, 146. Inania Ariarum in Athanasium studia, 147-149. Inter Vitalem et Paulinum dissidia, 150, 151. Christianae religioni consultit Jovianus.
- CCCLMIV. 1-3. Joviani obitus et mores, 4-8. Valentinianus et Valens imperatores, 9, 10. Status Romani imperii, 11, 12. Valens Orienti et Valentinianus Occidenti praefecti, 13-15. Procopii defectio et tyrannus, 16-18. Maximus philosophus dat poenas, 19, 20. In idololatriam statuta.
- CCCLMIV. 1-5. Lampsacenum Concilium, 6-10. Dolosa legatio ex Concilio ad Liberium, 11-17. Litteræ Liberti ad Orientales, 18-27. Ex Synodo Illyrica, Liberio papa sullragante, epistolæ synodales, tum imperatoriae et episcoporum Italiae, 28-37. Synodus Thyanensis, 38-41. Terramotus et maris effusio, 42-45. Religiosa rescripta ac statuta imperatorum.
- CCCLMVI. 1, 2. Procopius tyrannus atque Marcellus extincti, 3-5. Valens ab Arianis baptizatus vexare incipit Catholicos, 6-19. Gregorius et Basilus ad certamen prodeunt contra haereticos per scripta, 20-31. Ariani non tantum Catholicos, sed et Novatianos et Macedoniam acriter persequuntur.
- CCCLMVII. 1-5. Liberti obitus et sanctitas, 6, 7. Ex Damasi electione schisma Ursicini, 8-13. De cultu externo maiestatis Romanorum Pontificum et sacerdotum, 14-19. Causa Damasi adversus Ursicinum, 20-31. Crudelissima imperatoris, iustitiae specie, saxitia, 32-34. Plaga grandinis et famis.
- CCCLMVIII. 1-4. Ursicini et sociorum expulsio ab Urbe per Praetextatum praefectum, 5. Clades Moguntina, 6-8. Terramotus in Oriente, de quo epistola Gregorii, 9-11. Casarii obitus et scripta, 12-19. In Parmenianum pseudoepiscopum Carthaginensem insurgit Optatus episcopus Milevitanus, 20-24. Theonius donatista adversatur Parmeniano.
- CCCLMIX. 1-5. Ad coercedam Ursicini factionem pluries rescribit Valentinianus, 6-14. S. Hilarii Mediolani adversus Auxentium illius urbis pseudoepiscopum arianum agit, 15-21. Auxentii libellus fidei, 22-25. De Hilarii obitu et ejusdem scriptis, 26-36. Auxentium exultantem victoria Synodus Roma congregata damnat, 37-39. Ambrosius praefectus Mediolanum mittitur, 40. Rescriptum circa forum saeculare a clericis vitandum, 41-60. Basilus Caesarea Cappadociae episcopus eligitur, 61-63. Emelia, praestantissima femina, mater Basilii, moritur, 64-66. De Gregorii Nysseni conditione et doctrina, 67. Pax cum Gothis.
- CCCLX. 1-19. Valens arianis in episcopos catholicos invehitur, eosque exturkat ex sedibus, 20-24. Nicopolitani ab Arianis vexati, 25-36. Constantinopolis cives dira patiuntur, martyribus illustrantur, 37-56. Basilii Caesareae cum Valente certamen et res gestae, 57-62. Nova Basilii certamina cum provincia Pontice praefecto, 63-84. Antiochia res gestae Valentis in Meletium episcopum et cives, 85-87. Antiochenus per epistolam consolatur Basilus, 88-92. De statu Ecclesiae Antiochena Basilus Athanasium consultit, et cum eo de praefecti Cappadociae excommunicatione agit, 93-104. In philosophos gentiles et divinatores severe Valens inquiri et animadvertit, 105-116. Albanarum Gothorum rex Christianos persequitur, 117-123. De Valentiniani rescripto adversus avaritiam clericorum, 124-132. Falsitatis arguitur lex Valentiniani, et praesertim de scholarum Romae institutione.
- CCCLXII. 1-6. De Ursicino exule revocando, et adversus senatores maleficii accusatos rescripta imperatorum, 7-14. Legatio missa ab Athanasio ad Orientales Ecclesias, deinde Romam ad Pontificem, 12, 13. Meletium Antiochenum tuetur Basilus contra Paulinum, 14-31. Publica Meletii et Orthodoxorum, ac privata Basilii legatio ad Occidentales et Romanum Pontificem, 32-100. Basilus, auctore Athanasio, visitationem episcoporum Cappadociae suscipit, in qua plures labores et calumnias perpetitur, optima pro Ecclesiis statuit, 101-107. Gregorius quis, et quando Nazianzenam Ecclesiam administrandam suscepit, 108-115. Valens persequitur praesens Ecclesiam Edessae et Syriae, 116-120. De tempore et genere obitus Eusebii Vercellensis, 121-127. Lucifer Calaritanus falso inter sanctos adscriptus, et Luciferianorum facinora, 128-131. Valentiniani rescripta minus justa et pia.
- CCCLXIII. 1-3. De Arnotheo consulit et Ferenti ducis pietate, 4-16. Tertia legatio Basilii ad Occidentales et Romanum Pontificem, tamen irrita, 17-23. Petrum legatum mittit Basilus cum litteris ad Occidentales, 24-32. Qua inter Orientales et Occidentales simultas et unde repetenda, 33-47. De Hieronymo peregrinante et in Syria eremo commorante, tum de ejusdem primordis et progressibus, 48-54. Per litteras Damasi consultit Hieronymus, et vobis compos. Ut, 55-61. Hieronymi in ubi ratione in eremo, 62. Gregorius Nazianzenus, mortuo parente, fugit Seleuciam, 63-66. Athanasii obitu, elogium et scripta, 67-90. Contra Petrum Athanasio collectum insurgit Lucius neque immo-

Arianus, unde teterrimae clades. 91-93. Egregia Melania lacta in persecutione Valentis. 94-99. Melania et Rufinus in Egypto et Hiero-dolymis. 100-102. Alexandrinos per epistolam consolatur Basilius. 103-106. Saracenorum regina cum sua gente fidem catholicam praecclare confititur. 107. S. Hilariomis obitus. 108-110. Epiphanius primordia. 111-113. Manichaei lege vexati. 114, 115. Sabae Gothi martyrium. 116. De curanda Constantinopolitana bibliotheca Valentis rescriptum.

- CCCLXXXIII. 1-11. Concilium Romanum adversus Apollinarem, in quo et ipse damnatus et alii haeretici. 15-30. qui scripserint adversus Apollinarem, et ejusdem multiplices sectatores erroresque. 31-34. Epistola Basili ad Occidentales de statu Ecclesiae Orientalis. 35, 36. Theodosius senior, Firmi tyrannide repressa, ingrate occiditur.
- CCCLXXXIV. 1-10. De Ambrosii electione ad episcopatum Mediolanensem. 11. Commentitia littera nomine basimasi et Aurelii. 12. Concilium Valentium in Gallia. 13. Legatio ex Pamphylia ad Epiphanium.
- CCCLXXXV. 1-3. S. Martinus episcopus Turonensis coram Valentiniano. 4, 5. Valentiniani obitus. 6, 7. Cerealis potentia. 8-13. Valens nihil a Themistio philosopho delinuit, monachos catholicos dire insectatur. 16, 17. Epiphanius laudes et lucubrations. 18-21. Ambrosii electio tum Basilio, tum ceteris probatissima. 22-25. Ambrosii vite institutio et sanctitas. 26. Photini obitus.
- CCCLXXXVI. 1-6. Conventus haeticorum vetat Gratianus, et de judicio ecclesiastico decernit. 7, 8. Grassatio Barbarorum in Romanum imperium. 9. Pax Mediolanensis Ecclesiae.
- CCCLXXXVII. 1-3. Valens, clade accepta, Orthodoxos ab exilio relaxat. 4. Ricomerus dux cum exercitu in Orientem mittitur. 5, 6. Haeretici Macedoniani haud longius progressi, Donatista et Manichaei in Africa compressi. 7-9. Augustinus Carthagine seductus a Manichaeis. 10-12. Ambrosius scribit de virginitate. 13-15. Ambrosius componit clerum, pravos corrigit usus. 16, 17. Symmachi honores; Ambrosii res mire gestae.
- CCCLXXXVIII. 1-11. Sanctissima Basili mors, ejusque praeconia a Gregorio Nazianzeno et Ephraem Syro. 12-15. Ephraem Syri interitus beatissimus et sanctitas. 16-21. Gratiano adversus Gothos prefecturo libellum fidei offert Ambrosius. 22-28. Valens in bello Gothico miserandus exitus. 29-32. Diverse clades Gothorum et expulsionis. 33, 34. Gratiani edictum pro catholicis. 35-59. Concilium Antiochia celebratur, ex quo legatio episcoporum missa in diversas provincias, ac praesertim Gregorii Nazianzeni Constantinopolim. 60-66. Hieronymus calumniam passus in cremo, et presbyter ornatus a Paulino.
- CCCLXXXIX. 1, 2. Ansonii consulatus. 3-5. Theodosius imperator adlectus Gothos debellat. 6-10. Gratiani victoriae, Ambrosii meritis relate, quem per litteras invitat imperator. 11-13. Gratiani lex adversus haeticos, aliaeque valde utiles. 14-16. Arianis adhuc procacibus Gregorius virtutis exemplar se prebet. 17-22. Hieronymus a Gregorio Constantinopoli edocetur. 23, 24. De Evagrio et Maximo adversantibus Gregorio. 25-32. Dolosa Maximi Cylicii ad sedem Constantinopolitanam assumptio, inscio et dolente Gregorio.
- CCCLXXX. 1-3. Theodosius baptizatus miro studio fidei catholicae per decreta consulit. 4, 5. Contra Maximum plura molientem Damasus favet Gregorio. 6-9. Furentibus Arianis Gregorii aequanimitas. 10-15. Theodosius Constantinopolim veniens episcopali honore decorat Gregorium, frustra obnitentibus Arianis, deque ea re, agit cum Damaso. 16, 17. Petro mortuo, Timotheus ejus frater Alexandrina Ecclesiae praeficitur. 18, 19. Anemmium Sirmii episcopum eligit Ambrosius, contra obnitente Justina et Arianis, qui Gratiano consilium postulant. 20. Festi praeconsulis ethnicus finis infelix.
- CCCLXXXI. 1-7. Valentiniani et Gratiani rescriptum adversus Ursicinum schismaticum ejusque assecelas. 8, 9. Theodosii lex contra Arianos. 10-16. In funere Athanarici regis Gothorum elementia Theodosii, ejusque felicitas a pietate comparata. 17-39. Ad confirmandam Gregorii electionem Synodus Constantinopoli celebratur, Damaso auctore, oecumenica, in qua symbolum fidei editur, variae haereses damnantur. 40-52. Meletio Antiocheno sanctissime vita functo Constantinopoli, de successione sententiam a Gregorio prolatam nihil Patres curantes, eligunt Flavianum. 53-58. De episcopatu Constantinopolitano, ad componenda jurgia, se alidat Gregorius. 59-65. De oratione Gregorii ad centum quinquaginta episcopos. 66-68. Gregorius Constantinopoli pergit Cappadociam, comitantibus optimis ex caetu episcoporum, relictis vihoribus. 69-73. De electione Nectarii ad sedem Constantinopolitanam. 74-78. De Ecclesiarum divisione decretum. 79, 80. Theodosius martyrum corpora curat transferenda, pro Ecclesia leges sancit. 81-86. Concilium Aquileense adversus Palladium et Secundianum. 97. Damasus agit pro cogendo Romae Concilio generali. 98-115. Gnostici Hispaniam pervadunt, duce Priscilliano, unde Priscillianista. 116. Rescriptum adversus Gentiles.
- CCCLXXXII. 1-4. Orbis episcopi et Hieronymus Romam veniunt ad Concilium. 5-8. Gregorius, constituto episcopo Nazianzeni Euladio, recensat accedere Constantinopolim ad Concilium quod ibi Orientales collegerant. 9-23. A Constantinopolitano Concilio litterae missae ad Romanam Synodum, cujus plura acta referuntur. 24-36. Hieronymus Romae apud Damasum, utrum cardinalis abduque plura scribit, praesertim adversus Helvidium et Jovinianum. 37-55. De Marcella et Paula ceterisque matronis et virginibus ab Hieronymo ad pietatem exultis. 56. Legatio gentiliam venantium pro cultu deorum

47-54. Joannes Chrysostomus scribit adversus Gentiles, Judaeos et haereticos, sermonemque habet de anathemate. 55-66. Chrysostomi actus, doctrina, vita institutio, sermonemque habet de anathemate. 67-69. Theodosii leges nonnullae religiosae et civiles.

- CCCLXXXIII. 1-7. Maximii tyranni in Gratianum insurgentis res gestae. 5, 6. Ethnicis viris Gratiano adversis adhaeret Maximus imperii cupidine. 7-11. Gratiani obitus et laudes. 12-19. Maximus, cede Gratianum amicorum peracta, ne ultra progredatur Ambrosii precibus adscribitur, qui et apud illum legatione fungitur; ubi de Salyro fratre et Marcellina Ambrosii sorore. 20, 21. Gratiani adversus impios ultimum rescriptum. 22, 23. Arcadium filium Theodosius Augustum nominat et optime instituit. 24-32. Concilium Constantinopoli habitum, de quo epistolas scribit Gregorius Nazianzenus, in eoque inter Theodosium et Patres notatu digna occurrunt. 33-39. Theodosii edicta adversus haereticos, quorum diversa species. 40. Augustini adventus in urbem. 41-43. Penuria Urbis laborat.
- CCCLXXXIV. 1-7. In obitu Praetextati, gentilis consulis, honoris statua decorati, et sanctae Leae viduae, quae sententia a Hieronymo fuerit probata. 8-13. Ambrosius adversus Symmachum gentilitatem faventem agit apud Valentinianum. 14-16. Symmachi epistola ad Valentinianum se de novis querelis excusantis. 17-31. Damasi obitus, miracula, scripta et res gestae. 32-37. Augustinus Mediolanum venit, ibique respiscit. 38-42. Theodosii lex et Gregorii Nazianzeni studium adversus haereticos. 43, 44. Caetera hoc anno Theodosii et rerum Ecclesiae.
- CCCLXXXV. 1-4. Augustinus oral coram Valentiniano, passimque ad Deum plane convertitur ac plura scribit. 5, 6. Siricii papae electio. 7-21. Cur et quomodo a clericis Romanis exagitatus Hieronymus Hierosolimam discesserit. 22-29. Per Concilium Burdegalense poena capitis afficiuntur a Maximo tyranno Priscillianus varique socii. 30-32. Theodosii et Maximii comparatio. 33-36. De Placilla Augustae obitu et virtutibus. 37-39. Theodosii et Valentiniani leges adversus idololatras, et de eorum indulgentia.
- CCCLXXXVI. 1-3. Concilium Romanum. 4-7. decretum Valentiniani pro Arianis, quod Benevolus dictare abnuit. 8-14. De tempore et causis persecutionis Justinae in Ambrosium, ubi de Auxentio ariano seu Mercurino. 15-23. Ab Auxentio provocatus ad disputationem, per libellum Valentiniano oblatum, abnuit Ambrosius. 24. Conversio ariani. 25-38. Synodus Treverensis in causa Ithaci; quam sanctus Martinus oppugnat, pluribus rebus gestis perspicuus. 39-41. De construenda basilica S. Pauli litterae imperatoris. 42-46. Hieronymi peregrinatio in Egyptum, itaque Paulae. 47-49. Hieronymus peregrinantes ad loca sancta officiose excipit. 50, 51. Theodosii leges contra Arianos, et de reliquis martyrum. 52-65. Chrysostomus factus presbyter, concionandi funere fungitur, haereticos ethnicosque confudit. 66. Cyrillo episcopo Hierosolymitano succedit Joannes.
- CCCLXXXVII. 1-32. Justinae odio exagitatus Ambrosius, de tradenda Arianis basilica mirabiliter pro ecclesiastica libertate contendit. 33-36. Maximus imperator scribit ad Valentinianum Augustum pro Ambrosio. 37-42. Inventa corpora martyrum Gervasii et Protasii. 43-57. Confusa Justina legatum mittit Ambrosium ad Maximum, quoque modo ille legatione functus sit. 58-60. Valentinianum cum Justina fugientem excipit Theodosius. 61-68. Maximus per Italiae urbes haerchatur, incolumi Mediolano per Ambrosium; tum universos sibi conciliare studet.

ANNALES ECCLESIASTICI.

LIBERII ANNUS 9. — CHRISTI 360.

1. *Ecclesie calamitati occurrit S. Hilarius tribus libellis ad Constantium datis.* — Sequitur annus Domini sexagesimus supra trecentesimum, consulatu Constantii Augusti decimo, et Juliani Cæs. tertio adnotatus, haud multo felicior anno superiori: cum agitationibus præterite tempestatis, Constantinopoli tanquam ex alto pelago fluctus impulsus, sese in diversa littora latius effundere: dum, inquam, que in Constantinopolitano Concilio ab impiis impie decreta essent, edicto imperatoris, indicta contradicentibus poena exilii, tuere in omnibus Romani imperii provinciis promulgata. In hunc ipsum quoque annum Concilium Constantinopolitanum propagatum esse, jam supra dictum est. Porro cladibus singularum Ecclesiarum prosequendis impar visa est quævis oratio, et plane gracilis ac debilis omnis stylus: unde Sozomenus¹ argumenti magnitudine superatus, summam rem complexus, una ferme periodo rem absolvit, cum sic ait: « Perdifficile esset, omnes episcopos et sacerdotes, qui tum a suis civitatibus pulsati erant, enumerare: nulla enim gens Romano subiecta imperio ab hac calamitate, credo, vacua liberaque fuit. » Hæc ipse.

2. Sed illud plane accidit admirandum, quod non nisi præpotenti manu Dei dici potest esse confectum, ut inter tot Ecclesiarum naufragia, proseriptiones et exilia episcoporum, unus S. Hilarius, qui exulabat, hujus anni exordio, his iisdem incrementibus turbis, fuerit ab exilio relevatus, et in Gallias liber redire permissus; cum alioqui adversus Aecianos, quibus valuit viribus, omnium conatus sit, et ipsum imperatorem gravissimis orationibus sæpe perstrinxerit. Sed quomodo isthæc se habuerint, jam aggredimur enarrare: atque primum hæc ex Severo² dum agitur de episcopis ex Seleucia Constantinopolim

convocatis: « Aderat, inquit, ibi tum Hilarius et Seleucia legatos secutus, nullis certis de se mandatis, oppetiens imperatoris voluntatem, si forsitan redire in exilium juberetur. Is ubi extremum fidei periculum animadvertit, Occidentalibus deceptis, Orientales per scelus vincit; tribus libellis publice datis, audientiam regis poposcit, ut de fide coram adversariis disceptaret. Id vero Ariani maximo opere abnuere. Postremo quasi discordie seminarium et perturbator Orientis redire ad Gallias jubetur, absque exili indulgentia: » nempe ut, ubicumque esset, reus haberetur exilii. Id quidem pro miraculo habendum esse, qui legerit libellos ab eodem Hilario tunc Constantio datos Constantinopoli, haud puto negabit.

3. De his dicturi, illud primum de ipsis libellis admonendum putamus: tres illos, quos oblato Constantio Severus ait, diversos esse a libellis pro defensione fidei ad Constantium datis, vel adversus ipsum scriptis. Siquidem hi tres (ut Severus ipse declarat) supplices erant, atque ejus argumenti, ut audientiam imperatoris exposceret, quo adversus insultantes hæreticos coram ipso de veritate fidei disceptaret. Quod cum minime impetrasset, apud eundem Constantium fusioribus scriptis egit: binos, alterum post alterum, libellos scribens, de quibus singulis suo ordine dicendum est. Sed in primis, ad rerum gestarum elucidationem, illud præmittendum existimamus, tres reperiri libellos ab Hilario ad Constantium, seu contra Constantium scriptos: quorum ille primus habendus, qui mox post exitum Hætorum episcoporum, Eusebi Vercellensis et collegarum, ad eundem Constantium scriptus est, ut ex illius contextu facile potest intelligi: est ejus exordium: *Benignifica natura tua*, etc. de quo suo loco superius actum. Secundus vero ille libellus est, seu potius oratio, quam ipse coram Constantio hoc

¹ Sozom. lib. IV. c. 26. — ² Sever. lib. II.

anno habuit, cum esset Constantinopoli, quae sic incipit : *Non sum nescius imperator*, etc. Tertius demum ille, quem post praecedentem hoc pariter anno dedit imperatori; licet perperam illi indita sit inscriptio, qua dicitur, ab Hilario scriptis post ipsius Constantii obitum; deceptus est nimirum, quisquis ille fuit qui illum apposuit, quod S. Hieronymus¹ tradat, alium quendam librum ab Hilario scriptum post mortem Constantii, cum antea meminisset de libello ab eo dato eidem imperatori, dum esset Constantinopoli, cujus in Chronico itidem meminit. Porro libellus ille scriptus post mortem Constantii, desiderari videtur, sicut et ille, quem idem S. Hieronymus editum affirmat adversus Ursacium et Valentem, qui contineret historiam Synodorum superiore anno gestarum Arimini atque Seleucia; quem perisse dolendum est.

4. Agamus autem hic primo de oratione hoc anno coram Constantio habita, cujus est exordium : « Non sum nescius, piissime imperator : » quam quidem hoc anno scriptam esse, ex eo certum deducimus argumentum, quod in ea ait² exostulans : « Incerto enim doctrinarum vento vagamur; et aut dum docemus, perturbamus; aut dum docemur, erramus. Jam vero proximi anni fides quid jam de immutatione in se habet? primum, quae *homusision* decernit laeri; sequens rursus, quae *homusision* decernit et praedicat, tertium deinceps, quae *usiam* simpliciter a Patribus praesumptam per indulgentiam excusat; postremum quartum, quae non excusat, sed condemnat. Et quo tandem progressum est, ut neque penes nos, neque penes quemquam ante nos, sanctum exinde aliquid atque inviolabile perseveret? » Haec Hilarius, sugillans inconstantiam haereticorum, cum in quatuor Synodis tunc habitis, nempe Ariminensi, Nicæna, Seleuciensi, et Constantinopolitana, tum ab Acaeanis, tum ab eorum adversariis, quadruplices diversae formae fidei edite essent. Scripsisse namque haec visus est Hilarius, cum adhuc speraret a Constantio se publice audiendum; nam post nulla sic habet :

5. « Locutus sum tecum cum honore regni et fidei tuae, omnia ad Orientis et Occidentis pacem profutura, sub publica conscientia, sub Synodo dissentiente, sub lite famosa. Praemitto interim pignus futuri apud te sermonis mei, » etc. In ipsius vero libelli exordio, cum de causa, cur exiit, plura disserat, subinde admonet, ne adeo labore in immutanda sapiens fide; satisque illam esse, quae in baptismo esset accepta; atque ait³ : « Recognosce fidem, quam olim, optime ac religiosissime imperator, ab episcopis optas audire, et non audis. Eum enim, a quibus ea res quaeritur, sua scribunt, non quae Dei sunt praedicant; orbem terrarum erroris, et redemptis in se semper certaminis circumtulerunt; oportuerat enim humane cognitionis modestia omne cognitionis divinae sacramentum illis tantum con-

scientiae; ut finibus contineri, quibus credidit; neque post confessam et juratam in baptismo fidem in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, quicquam aliud vel ambigere vel innovare.

6. « Sed quorundam aut praesumptio, aut facilitas, aut error, apostolice doctrinae indemutabilem constitutionem partim fraudulenter confessam est, partim audacter egressa; dum in confessione Patris, et Filii, et Spiritus sancti, veritatem naturalis significationis eludit, ne id maneret in sensu, quod in regenerationis sacramento est confitendum. Ob hoc penes quorundam conscientiam, nec Pater, Pater; nec Filius, Filius; nec Spiritus sanctus, Spiritus sanctus est. Sub cujus necessitatis tanquam improbabili occasione, scribenda atque innovandae fidei exinde usus inolevit. Qui postquam nova potius eripit condere, quam accepta retinere; nec velerata defendit, nec innovata firmavit; et facta est fides temporum potius quam Evangeliorum, dum et secundum annos scribitur, et secundum confessionem baptismi non tenetur. Periculosum nobis admodum, atque etiam miserabile est, tot nunc fides existere, quot voluntates; et tot nobis doctrinas esse, quot mores; et tot causas blasphemiarum postulare, quot vitia sunt; dum aut ita fides describitur, ut volumus; aut ita, ut volumus, intelligitur. » Haec et alia ad Constantium S. Hilarius, levitatis arguens multate sapissime fidei.

7. Sed illud ipsi singulare remedium proponit, atque cum egregiis haece formulis instruit, quibuscumque a catholice fidei certo tramite aberrantibus etiam profuturis. « Quod, inquit⁴, licetne undoso mari observari a navigantibus maxime tutum est, ut, naufragio deserviente, in portum, ex quo solvebant, revertantur; vel incautis adolescentibus convenit, ut cum in luenda domo sua, mores paternae observantiae transgressi, profusa libertate sua usi sunt, jam sub ipso amittendi patrimonii metu solus illis ad paternam consuetudinem necessarius et tutus recursus sit : Ita inter haec fidei naufragia, caelestis patrimonii jam pene profligata hereditate, tutissimum nobis est, primam et solam evangelicam fidem, confessam in baptismo, intellectamque retinere, nec demutare quod solum acceptum atque auditum habeo. Hinc credere : non ut ea quae Synodo Patrum nostrorum continentur, tanquam irreligiose et impie scripta, damnanda sint; sed quia per temeritatem hominum usurpantur ad contradictionem, » etc.; inferius vero : « Hoc qui repudiat, antichristus est; et qui simulat, anathema est. Sed unum hoc ego per hanc dignationis tuae sinceram audientiam rogo, ut praesente Synodo, quae nunc de fide litigat, paucis me de scripturis evangelicis digneris audire. » Haec et alia ipse; quibus sane comperitur, ea non per libellum, sed coram egisse, antequam ipsa Constantinopolitana Synodus, ob accusationem plurimum episcoporum longius in hunc quoque annum producta, absoluta esset.

¹ Hier. de Script. Eccl. in Hilario. — ² Hilar. ad Const. — ³ Hilar. ad Const.

⁴ Hilar. ad Const.

8. Sed cum tertio (ut ex Severo diximus¹) libellis oblati, sibi denegatum omnino esse sentiret, publice adversus ibi existentes haereticos agere licere, catholica fide prodita, et manifesta perditia introducta, zelo aestuans, acrimonia plenum libellum conscripsit, eidem Constantio obtulit; quem illum ipsum esse putamus, cujus meminit S. Hieronymus, cum ait, Constantinopoli dedisse Constantio viventi hoc ipso anno vigesimo quarto ejusdem imperatoris, ut habet in Chronico. De quo mea quidem illa est sententia ex eiusdem scriptis accepta: ut Hilarius, cum vidisset adeo prostratam catholicam fidem, et perfidiam exaltatam, invalescentem impietatem summa potentia, grassantemque imperatoris auctoritate; audientia sibi, quam petierat, publica denegata, meliorum rerum desperatione commotus, libellum illum scripserit obtuleritque Constantio, quo non amplius blandimentis, ut antea ageret causam fidei, sed sacerdotali auctoritate temporari congrua, intrepido animo, imperatoris inconstantiam exagitaret atque perfidiam graviter exprobraret; et si nihil profuturus, ex eo tamen inde promeriturus martyrium.

9. Sed antequam de ipso agamus; ut omnem de eo ex falso titulo, quæ irrepit de scripto libello illo post Constantii obitum, tollamus ambiguitatem; ipsum hoc anno ab Hilario scriptum esse, ex ea certa firmitate ejusdem assertione probatur, dum ait, quinque interlapsos esse annos ab exilii tempore Occidentalium episcoporum, usque ad tempus illud, quo ea scribebat; nam inquit¹: « Post sanctorum virorum exilia, Paulini, Eusebii, Luciferi, Dionysii, quinto abhinc anno a Saturnini et Ursacii et Valentis communiune, me cum Gallicanis episcopis separavi, » etc. Erat hic plane annus quintus exilii dictorum episcoporum, quos exilasse constat ex Concilio Mediolanensi, ess. Arbetheone et Lolliano, anno Domini trecentesimo quinquagesimo quinto. Hac igitur habita de quinquennio temporis ratione, hoc ipso anno libellum illum ab Hilario lucubratum esse, affirmare certa fide compellimur.

10. His itaque in hunc modum perspicuis de scripti libelli tempore redditis, ex eo aliqua hic adducemus, quibus intrepidi animi, sacerdotalis roboris, et invictæ constantiæ egregium specimen editur; ut cum sic orationem aggreditur: « Tempus est loquendi, quia jam præterit tempus tacendi. Christus exspectetur, quia obtinuit Antichristus. Clament pastores, quia mercenarii fugerunt. Ponamus animas pro ovibus, quia lures introierunt, et leo sarpentis circuit. Ad martyrium per has voces evocamus, » etc. Quemnam per Antichristum intelligat, inferius declarat, cum hæc subdit in eum vehementer exacerbatus: « Utinam illud potius omnipotens Deus et universorum creator, sed unus Dominus nostri Jesu Christi Pater, atque meæ et temporis præstitisset, ut hoc confessionis meæ in te, atque in Filium genitum suum, ministerium, Neronianus Decianusve tempo-

ribus explesem. » Et paulo post: « At nunc pugnamus contra persecutorem fallentem, contra hostem blandientem, contra Constantium Antichristum, qui non dorsa credit, sed ventrem palpat: non proscribit ad vitam, sed dicit in mortem: non tradit carceri ad libertatem, sed intra palatium honorat ad servitum: non latera vexat, sed cor occupat: non gladio caput desecat, sed animam auro occidit: non ignes publice minatur, sed gehennam privatum accendit: non contendit, ne vincatur; sed adulatur, ne dominetur: Christum confitetur ut neget: unitatem procurat, ne pax sit: hæreses comprimit, ne christiani sint: sacerdotes honorat, ne episcopi sint: Ecclesiæ tecta ponit, ut fidem destruat. » Sed et post hæc:

11. « Si falsa dicimus, infamis sit sermo maledicus: si vero universa hæc manifesta esse ostendimus, non sumus extra apostolicam libertatem et modestiam, post longum hæc silentium arguentes. Sed temerarium me forte quisquam putabit, quia dicam Constantium Antichristum esse. Quisquis petulantiam istud magis quam constantiam judicabit, relegat primum, Joannem dixisse ad Herodem, » etc. Inducit in exemplum sanctissimos viros, qui veritatis amore ipsos reges redarguerunt. Sed et vehementius in eundem invehit, his addit: « Proclamo tibi, Constanti, quod Neroni loenturus fuisset, quod ex me Decius et Maximianus audirent. Contra Deum pugnas: contra Ecclesiam sævis: sanctos persequeris: prædicatores Christi odis: religionem tollis: tyrannus non jam humanorum, sed divinorum. Hæc tibi a me atque illis sociæ atque communiæ sunt.

12. « At vero nunc propria tua accipe. Christianum te mentiris: Christi novus hostis es: Antichristum prævenis, et arcanorum mysteria ejus operaris. Condixisti fidem, contra vivens, doctor profanorum es, inductus piorum. Episcopus tuos donas: honos malis demittas: sacerdotes custodia mandas exercitus tuos ad terrorem Ecclesiæ disponis: Synodos contrahis, et Occidentalium fidem ad impietatem compellis: conclusus urbe una minis terras, fame debilitas, hyeme corticis, dissimulatione depravas. Orientales autem disensionis artifex intris, blandos officis, kutores instigas, veterum turbator es, profanus novorum es. Omnia saxissima sine invidia gloriosarum mortium peragis: novo inauditoque ingenii triumpho de diabolo vincis, et sine martyrio persequeris. Plus crudelitati vestræ, Nero, Deci, Maximiane, debemus: diabolum enim per vos vicimus, » Et infra: « Scelerosissime mortalium, omnia persecutionis mala ita temperas, ut excludas et in peccato veniam, et in confessione martyrium, »

13. Et post nulla de Constantii in persequendo Christianos trade magis infesta quam gladio, hæc etiam in eundem: « Vestem ovium tui, Iupe vapax, ceruimus. Auro republice sanctum Dei honoras, et vel detracta templa, vel publicata cæcitas, vel exacta penis, Deo ingeris: osculo sacerdotum excipis, quo et Christus est proditus, caput benedictionum submittis, ut fidem calcas: convivio dignaris, ex quo Judas ad

¹ Hilar. cont. Constant.

proditionem egressus est. Censum capitum remisit, quem Christus, ne scandalo esset, exolvit. Vectigalia, Caesar, donas, ut ad negationem Christianos invites. Quae tua sunt relaxas, ut quae Dei sunt amittantur : haec tua, falsa ovis, indumentasunt. At nunc fructus operum tuorum, lupe rapax, audi ; neque alia potius, quam quae gesta sunt in Ecclesia, refero, » etc. Pergit enim narrare illa quae adversus Catholicos ubique locorum egisset ; ut dicat : « Brevius enim adversus Persam, quam adversum nos, armis certatum est. Mutati praefecti, electi duces, corrupti populi, » etc. Postque narrata exilia episcoporum, addit, quod summum scelus fuit, proseriptionem Liberii papae, et de eo quod perpetrasset in Ecclesiam Tolosanam in Galliis : « Quos, inquit, tu deinde in Ecclesiam Tolosanam exercuisti furores ? clerici iustibus censi, diacones plumbo clisi ; et in ipsum (ut sanctissimi mecum intelligunt) Christum manus inmisisse. » Ita Hilarius, intelligens Rhodanum episcopum Tolosanum in exilium ab eo missum : ex quibus perspicias auctoritate Hilarii probari lectionem Severi a nobis superius positam, ut loco *Dostanus*, legendum sit, *Tolosanus*. Reliqua autem ab eodem in Constantium profusius perorata, si lector haec avidius cupiat, apud ipsum Hilarium legal.

14. At quomodo post talia tantaque in imperatorem prolata potuit Hilarius ipse a Constantio non occidi ? Sed et a decreto exilio relaxari ? quinimo et in Galliis quoque restitui ? Qui facit ⁶ ventis pondus, non pro arbitrio eos perire sivit, sed nutu percussit ; et quemadmodum ad Laban de Jacob locutus est Dominus ? : « Cave ne quicquam asperum loquaris contra Jacob, sed in pace sine abire ; » ita Constantio praecepit de Hilario, quem in pace reverti jussit ad suos. Quod autem ad Hilarii reditum spectat, hoc ne anno vel sequenti contigerit, revocari posse videtur in dubium : cum, quem constat a vivente Constantio relaxatum, post ejus obitum, qui anno sequenti accidit, reversum esse in Galliis, S. Hieronymus tradat ? : cum tamen in Chronico, hoc anno vicesimo quarto Constantii imperatoris in Galliis rediisse, idem affirmet.

15. Redenti vero, Romamque primum adventanti, S. Martinus ex Gallinaria insula, in qua solitariam vitam agebat, festinavit occurrere : sed cum jam inde abisse comperisset, cum est secutus in Galliam. Haec ex Severo : eadem et Fortunatus de Hilarii in Galliis reditu, quibus addit : « Sed hunc ipsum divino nutu servatum testificor pro correctione nullorum. Nam paene totum mundum gravi errore confusum, factis saepe in Gallia Synodis, per Hilarium fuisse ad viam veritatis adductum, conflitetur lingua nullorum. Quid autem interest, vel pro aeterna vita factum martyrem fuisse, vel amplius visisse, reliqui ne perirent ? Egitur sanctissimam animam etsi gladius persecutoris non abstulit, ipse tamen palmam martyrii non amisit. » Haec Fortunatus.

16. Sed luctui jam cedit oratio, et stylum e manu excudit inopinalis eventus : cum inter haec de Hilario conscribenda, avertitur nuncium acerbissimum obitus illustrissimi ac reverendissimi D. Antonii cardinalis Carafa S. R. E. bibliothecarii ; quo auctore, monere, dicam et impulsore Annales hi nostri, qualescumque sint, intra ipsa tamen septa domestica cellula, instar puella, sese verecundius confitentes, prodire tandem ceperunt in lucem. Caeterum qui tanti viri claritudine atque splendore praevio summa acleritate feliciter incedere videbantur, ejus discussu, densa oblecti caligine, aestri resiliunt. Nam sicut eorum egressus ac progressus ipse exiit dux atque promotor ; et totum id quod sunt, eidem, lector, debes acceptum ferre : ita jacturam quoque tuam in eo ex ipsius obitu senties, si forte lentiore gradu eosdem sensens incedentes incedere. Quanta vero putas illum sollicitudine pro te laborasse, cum nutu, voce, quin et clamore impellebat ad cursum, et addebat currenti calcaria ? licet ad longioris viae terminum Nisaeus quoque equus ipsi signior videretur.

17. At privata haec dixerim damna, et nullius ferre momenti, si conferas cum illis, quae universa christiana Respublica, passa est tanti obitu sacerdotis, doctrina etsi non primi, inter primos certe adnumerandi, probitate vero nulli secundi. Quis unquam compluribus retro decursis saeculis adeo de christianis litteris bene meritis reperitur ? cujus industria, infermorum editio Septuaginta duorum rediiva inexpectata comparuit ; et nostra Vulgata, plurimo excusso pulvere, entescit ; cujus et diligentia, oemmenica antiqua Concilia, tam latine quam graece conscripta, jam sunt candori pristino restituta : Quae Federicus Borromaeus S. R. E. diaconus cardinalis amplissimus, ei in adeo honestissima functione dignus haeres accedens, recognita et aucta sub praelo habet. Sed et ejusdem veneranda memoria viri industria tres etiam tomii epistolarum Romanorum Pontificum, ingens plane Ecclesiae Romanae thesaurus e rudibus antiquitatis etlossis, jam habentur exenti. Quo quidem nomine quae negel universam ei Ecclesiam Catholicam debere plurimum ; nisi ille tantum, qui instar porci negligit margaritas, et sacerdotum merita redditum amplitudine et excrecentia sordide dimittit ? At dum haec mecum versor, haud absque speciali Dei providentia accidisse videtur, ut post Hilarii recensita trophaea, praeclearissimi sacerdotis monumentum hic intexamus ; quippe qui in eo quod spectat ad ingenuam illam, nulloque humano affectu praepeditam in dicendo sententiam, et reprehendendo, qui reprehensibilis esset, animi libertatem, Hilarium egregie fuerit imitatus ; quin et caeterarum quoque virtutum splendore coruscus, ac virginitalis praesertim nitore fulgens, vere reverendissimus atque illustrissimus et vixit, et obit. At jam invila licet, tanto ductore orba, ad contextum rerum gestarum revocetur languida ac tristes oratio.

18. *Macedonium suam sectam propagantem primus oppugnat Athanasius.* — Quod vero here-

¹ Job. XXVIII. — ² Gen. XXXI. — ³ Hier. c. LVIII. Lucii.

licorum omnium commune est, nempe ut in deterioribus prolabantur, simulatque Macedonius episcopus Ecclesiae Constantinopolitanae abdicatus fuit; licet ab Acacio dissentiens, dicere Filium Deum esse, et cum aliis rebus omnibus, tum substantia Patri similem; Spiritum tamen sanctum non ejusdem cum Patre et Filio honoris participem esse docuit, sed ministrum eum et famulum vocavit, eademque de illo, quae de angelis vere dici possint disservit. In ejus opinionis cum eo societatem venire Eleusius et Eustathius, et quotquot eo tempore ab illis, qui contrariam sectam sequebantur, abdicati fuerunt. Basilium quoque Ancyranum eadem Macedonii venena ebibisse una cum Eustathio Sebasteno, testatur S. Hieronymus¹ cumque macedonianae partis principem nominat.

19. « Quorum quidem doctrinae, inquit Sozomenus², non exigua populi multitudo tum Constantinopoli, tum in Bithynia, Thracia et Hellesponto, tum denique in aliis nationibus finitimus paruit. Etenim vitam, cui populus maxime solet animum attendere, non male instituebant. Nam in excessus gravis illis, et vivendi ratio similis monachorum fuit, oratio non indiserata, indeoles ad persuadendum apta; qualem etiam eo tempore Marathonium fuisse tradunt; qui cum quaestor esset publicus militum praefectus inservitium, multas collegit divitias: et ut primum militiam deseruit, ad conventus egrorum et pauperum cura ac studio sublevandos, se totum contulit; postea vero Eustathii episcopi Sebastianum monasticam amplexatus est, et conventum monachorum Constantinopoli coegit, qui etiam ad hoc tempus successionis serie continuatus manet. Haec haeresin partim studio, partim pecunia adeo auxilium Marathonium, uti non sine causa (ut mihi quidem videtur) Macedoniam a nonnullis Marathonianis vocarentur. Nam solus iste cum collegis suis monachis causa exiit, quominus haec haeresis Constantinopoli penitus extincta esset. Etenim ex eo tempore, quo Macedonius abdicatus erat, ad imperium usque Arcadii, Macedoniam neque Ecclesiam, neque episcopos habebant: nam illud minime ab Arianis permissum est, qui omnes secum doctrina et opinione dissentientes Ecclesiis egerere, gravibusque afficere suppliciis. » Haec Sozomenus.

20. Qui tamen in eo corrigendus est, quod ait ab hoc anno usque ad tempora Arcadii imperatoris Macedoniam episcopis caruisse: nam in primis liquet ex his quae ex Basilio dicta sunt, Eustathium, Eleusium, Basilium, Ancyranum, et si qui alii depositi ab Arcadianis in Concilio Constantinopolitano episcopi, hos omnes haeresi Macedonii adhaeruisse. Ex Gregorio Nazianzeno item constat ad Nectarium episcopum Constantinopolitanum scribente³, jam tempore Theodosii Macedoniam sibi episcoporum nomina usurpasse; nam ait: « Macedoniam autem factione contendentes eo temeritatis et vesanae pro-

ruperunt, ut episcoporum nomen sibi ipsis adiscant, atque his in locis appareant, capulque exerant. Eleusium suae electionis auctorem garrientes. » Haec Gregorius. Quod autem Eleusius Cyzici episcopus ejusmodi Macedonianorum haeresis habitus sit facile princeps, inde accidit, quod cum Macedonius in suburbis Constantinopolis agens, haud diu post excesserit ex hac vita⁴: post obitum Constantinii Eleusius Cyzici prevalens, ibidem propagavit sectam Macedonianorum; ob eamque causam eadem urbs dicta fuit civitas Macedonianorum: sic enim eam appellat Anastasius Nivernus episcopus, cum praestigias ejusdem Macedoniam magi recenset his verbis⁵:

21. « Fui et aspexi haeticum Cyzici, quae est civitas Macedonianorum, qui dicuntur Pneumatomachi; qui oleam arborem, ex loco in quo stabat, in altum locum praefationis praetextu transtulit, adumbraturam fenestram inanem eorum auditorii. Et cum quidam iniquus fenerator vexaret mulierem viduam propter aas alienum mariti, et ab ea exigeret non quod debebat, sed longe amplius, hoc cum rescivisset praedictus episcopus haeticus, ejus marito nondum sepulto, cum adhuc efferretur, defecit lectum in quo jacebat, et effecit ut loqueretur mortuus, et diceret quantum deberet maritus suo creditori. Hoc autem haetico mortuo, in ejus quoque monumento efficta sunt diversa spectra et signa. Propterea ergo non oportet, quemlibet qui signa facit, tanquam sanctum admittere, sed examinare convenienter ei qui dicit⁶: Nolle omni spiritui credere: Probate spiritum, num ex Deo sit. » Haec ipse.

22. Magna igitur facta est Macedoniam accessio tum ex affectatis operibus sanctis, tum etiam quorundam ipsorum praestigis. Ceterum provocasse eos ad suum ipsorum auctorem, hoc ipsum confutasse erat: siquidem (quod testificatione antiquorum omnium constat) Macedonio nullus unquam haeticorum reperitur existisse crudelior; et Eunomio sectae propagatore nemo scelerior, ut quae sequenti anno de ipso dicenda sunt facile demonstrant: de immunitate autem Macedonii suo loco superior actum est: de Macedoniam vero saepe dicendum inferius: modo satis de ipso exordio haeresis post Synodum Constantinopoli habitam, ejusque propagatione significasse.

23. Jam vero cum increbrescens fama nova haeresis pervasisset quoque Aegyptum, Serapion ille magnus episcopus Thumis reddidit de his certiorum Athanasium latentem hoc quoque tempore in eremo: quibus ille auditis, licet e latebris, continuo et ipse prius jacula infortuere aggressus est in monstrum: id quidem reddite ab Athanasio litterae ad Serapionem suo ipsarum initio his verbis significavit⁷:

24. « Litterae tui sanctissimi affectus datae mihi sunt in eremo. Elsi tum acerba erat contra nos per-

¹ Hier. de Serp. Eccl. in Basilio. — ² Sozom. lib. IV. c. 26. — ³ Gregor. Nazian. ad Nectar.

⁴ Sozom. lib. IV. c. 25. — ⁵ Anast. No. pp. lib. XXIII. tom. 1. Bild. sanct. Patrum. — ⁶ 2. Cor. XI. — ⁷ Athan. ad Serap. lib. 3. Spur. 8.

secutio, et multiplex pervestigatio eorum, qui me ad necem quærebant; tamen Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis nos in litteris tuis consolatus est: nam refricata mihi memoria tuæ pietatis, cæterorumque qui legitimi ingenio Christiani sunt, videbar mihi eos præsentem habere. Hic igitur eas litteras cum gaudio in manu tenebam. Cæterum ubi eas perlegissem, incepti denovo morrore angî. Scripsisti enim, carissime et vere desideratissime, et ipse quoque moestus, quosdam ex Arianis prodidisse, qui cum male ferant blasphemiam in Filium, ipsi tamen male sentiant de Spiritu sancto: dicuntque non solum creaturam esse, sed unum quoque ex spiritalibus ministris, et gradu tantum a cæteris angelis differre, » etc.

25. Sed eo periculosius eadem hæresis grassari cepit, quod licet prodiret ex Arianis, tamen ejus promulgatores adversari se Ario profitebantur, atque adeo venenum melle illitum, nempe catholico nomine super inducto, propinabatur. Unde idem Athanasius ad eundem prope finem, post multa in confutationem nova hæresis egregie lucubrata, hæc addit: « Sed gratiæ Deo, quod (ut scribis) latere nequeverunt sub eo prætextu, quo se simulant Arianis contradicere: nam et apud illos in odio sunt, eo quod Spiritum duntaxat, et non pariter cum eo etiam Verbum creaturam esse pronuntiant; et male apud omnes audiunt, ut perducet, oppugnatoresque Spiritus sancti. » Et paulo post: « Ego igitur etsi agam in eremo, tamen ob improbitatem eorum, qui alios avertunt a veritate, nihili faciens eorum de nostre dictionis temeritate et humilitate subsannationes paucis scripsi, et tuæ pietati transmissi plurimum te exhortans, ut in istis legendis quadam emendes; et ubi inbecillior est dictio, veniam dones. Ego enim secundum apostolicam a patribus acceptam fidem ista tradidi, nihil prorsus aliunde adjiciens; sed sicut didiceram, scripsi, quæ cum sacris Scripturis congruerent, » etc.

26. Ab Athanasio igitur, et ex eremo, ubi velut sagitta in pharetra latitabat¹, primum tanquam e nubibus fulmen, adversus Pneumatomachos recens obortos, scriptio prodit; ut, quem acerrimum divinitatis Filii vindicem idem divinus Spiritus constituerat, eundem quoque voluerit esse suæ uniti cum Filio et Patre substantiæ defensorem. Hic rursus illud, lector, considera, a quoniam ejusmodi hæresis promulgetur, et a quo primum pariter impugnetur; ut vel ex personis saltem discas discernere dogmatis veritatem.

27. Ecce tibi Macedonius, ex hominum caruificatione exiens, sanctorum eade cruentus, martyrum madens sanguine, totus tumens, totus furens, adeo ut eam ob causam a cæteris Arianis, quod ejus nomine secta nimium infamaretur, et ab ipso imperatore Constantio, Catholicorum alioqui ponarum avido, odio haberetur, atque a sede Constantinopolitana pariter deponeretur magna cum ignominia:

Hic, inquam, sic comparatus, cum in odium sanctorum, a quibus sententiam justam passus erat, arianæ hæresi inceperit adversari; ne tamen impius et veterinos hæreticus impietate careret, hæresin talem, tantamque satanæ afflatus spiritu adversus Spiritum sanctum blasphemiam furibundus evomit. Cui ex adverso pro assertionione divinitatis Spiritus sancti progreditur et sancta eremo Athanasius, mitissimus omnium hominum; non inferens, sed patiens persecutiones; non perdens quemquam, sed factus cæteris causa salutis, deque exantlatis pro veritate tuenda certaminibus mille coronis auctus, ubique spectatus, et Ecclesia Catholica laudibus commendatus, licet nunquam satis laudatus.

28. Hos, inquam, cum tanquam in campo ad certamen positos contemplaris, quem horum divino afflatus Spiritu, veritatis patrocinium suscepisse dixeris? Macedoniumne inferni fuligine plane furvum, gehemæque ignes spirantem, an Athanasium jubare operum sanctorum cursucentem, et divini Spiritus gratia sublimatum? Erit id perfectæ cuique judicare; ut nec opus sit, ex aliis probationibus superadditis, secundam vel tertiam a judicibus expectare sententiam. Sit tibi (quod alias te admisisse meminimus, ad alia omnia dijudicanda dogmata, quantum vera, vel falsa, collatio ista tanquam lapis Lydius. Cum enim perspexeris, quis qualis fuerit, et quem finem sortitus sit dogmatis, ejusque auctor, et qui pariter qualesve ejus impugnatores existerint; erit, ut in his dignoscendis, compendiosa quadam via scopum veritatis attingas.

29. Sed ut ad Athanasium redeamus, admiranda plane in eo elucet modestia, animique demissio, dum sua scripta a Serapione cupit emendari. Talis namque esse consuevit orthodoxorum tractatorum, quantumlibet scientia eminentium, mentis non sublime sapientis vel fausto turgentis institutio, ut libenter sua exponant aliorum arbitrio, eorum præsertim, quos noverint, cum fidei sinceritate egregiam scientiam habere conjunctam. Erat hujusmodi quidem Serapion iste, ex monacho episcopus, et theologicis facultatibus aprime imbutus: de ejus scriptis hæc sanctus Hieronymus¹: « Serapion, inquit, *Ἡρακλειος*. Egypti urbis episcopus, qui ob elegantiam ingenii, cognomen Scholasticæ meruit, carus Antonio monacho, edidit adversus Manichæam egregium librum, et de Psalmorum titulis alium, et ad diversos utiles epistolas, et sub Constantio principe etiam in confessione inclutus fuit. » Hæc ipse.

30. *Ariani, quorum primus Eutimius, fœrent Macedonianis.* — Porro blasphemia ista postea ab iis quoque qui Filium Dei pariter blasphemabant, ab Arianis, inquam, avide suscepta est; ac proinde ubicunque tam in Oriente, quam in Occidente, ariana hæresis diffunderetur, Macedoniana quoque propagabatur: adeo ut ad novellam hæresin fulciendam nihil omitterent Ariani, falsantes ea de causa etiam sacros codices: hinc justa illa S. An-

¹ Hieron. l.

¹ Hier. de Script. Eccl. in Serap.

brosii querela in Commentariis quos edidit de Spiritu sancto ¹ : « Ipse, inquit, Dominus dixit in Evangelio : Quoniam Deus Spiritus est : quem locum ita expresse Ariani testificumini esse de Spiritu, ut eum de vestris codicibus auferatis : atque nūquam de vestris, et non etiam de Ecclesia codicibus tolleretis. Eo enim tempore, quo impiæ infidelitatis Auxentius Mediolanensem Ecclesiam armis exercitūque occupaverat, vel a Valente atque Ursacio mutantibus sacerdotibus suis incurtabatur Ecclesia Sirmiensis, filium hoc et sacrilegum simulacrum tamen in ecclesiasticis codicibus deprehensum est : et forsasse hoc etiam in Oriente fecistis. Et litteras quidem potuistis abolere, sed fidem non potuistis auferre : plus vos illa litura prodebat, plus illa litura damnabat : neque enim vos poteratis obtinere veritatem, sed illa litura de libro vite nomina vestra debebat. » Hæc Ambrosius.

31. Sed et eodem ferme tempore Donatum episcopum Carthaginensem partis schismaticorum, quod fœdus (ut dictum est) iniisset cum Arianis, testatur S. Hieronymus scripsisse librum de Spiritu sancto, ariano dogmati congruentem. Sic igitur videas, eam hæresin ipso sui ortu, iuventibus Arianis, campis ferentibus, perinde ac ariannum contagium, universum prope christianum orbem occupasse : qua de re sæpius inferius.

32. Quod autem ad Eudoxium fecem hæreticorum omnium spectat, quem tanquam ostentum Constantini imperator in Ecclesia Constantinopolitana exivit episcopum, Sozomenus ² hæc habet : « Ad decimum vero consulatum Constantini, Juliani vero Caesaris tertium : primo tempore quo conventus in dedicatione magnæ illius ecclesiæ, quam Sapientie nomine nuncupant, agebantur; fertur, Eudoxium, consensu episcopali solio, quo populum doceret (subrogatus erat in locum Macedonii, ejus civitatis episcopi), in ipso concionis exordio divisæ, Patrem impium esse, Filium vero pium. Quo dicto cum populus tumultuari inciperet : Conquiescite, inquit : Patrem impium dico, quia neminem colit : Filium vero pium, quia Patrem coluit. Quod cum dixisset, risus auditoribus excitatus est. » Sic indebat sceleratus in rebus maximi ponderis, veluti joeculator. At subdit Sozomenus :

33. « Est porro ab isto et Acacio communi consensu maxime laboratum, ut omnes in oblivionem decretorum Concilii Nicœni adducerentur. Quin etiam formulam fidei Arimini perfectam, cum appendiculis, quas ipsi quasi cum meliorem effecturi, adjecissent, passim in universum imperium miserunt : jusserunt, idque de imperatoris mandato, omnes qui ei subscribere recusarent, exilio mulctari. Nam ferunt hoc studium ab illis susceptum esse, quod putabant facile se ac sine negotio conatum suum ad exitum perducturos. Quod quidem calamitatum initium erat plane maximarum. Siquidem perturbatio non dissi-

milis his, quas ante commemoravimus, per totum imperium pervasit; itemque presentio par fere illis, quas gentiles imperatores jam olim excitaverant, omnes omnium Ecclesias occupavit. Nam licet quibusdam, quantum ad cruciatu corporis affinebat, remissior videretur; prudentibus tamen propter dedecus multo revera acerbior. Nam utriusque, et qui persecutionem ciebant, et qui erant eadem afflictati, de Ecclesia fuerunt. Hæque eo turpius clades erat, quod quæ hostes facere solent, eadem in tribulatis facta sunt. Atqui sacra lex vetat, tales nos ostendere etiam adversus externos et peregrinos. Ista quidem novitas a multis approbata, in dies magis magisque crevit, et ad aliarum rerum novandarum studium sepsit; atque arrogantia elata, patria et avita instituta cepit contemere, legesque proprias et suas condere. » Hæc ex Sozomeno.

34. Cæterum quod item ad Eudoxium spectat, tante comperitus est fuisse impietatis, ut cum Eunomio paria de Filio Dei sentiret, esse Patri dissimilem, occultabat tamen scelus; suadens quoque scriptis Eunomio, ut horrendam blasphemiam ad tempus tegeret, fore aliquando ut eandem magnifice propalaret : isthæc quidem de eo pluribus Theodoretus ³; cujus quoque assertione illud comperit habetur, Eudoxio ob excellentiam impietatis Ælium inhaeruisse : illum vero ambrosiose oblimisse, ut eorumdem hæresis sectatores non ab Ælio Æliani, sed ab ipso Eudoxio Eudoxiani nominarentur. Eunomius autem, licet ab Eudoxio adversus accusatores sæpe defensus, tamen cum impius esse convictus omnino fuerit, consilio ejusdem Eudoxii fugam arripens, hæresin, quam foverat verbis, scriptis audacius propalavit, atque præstans impietate evasit hæresiarcha, Ælio magistro non impar, de quo S. Basilius ⁴ :

35. « Eunomius iste Galata, qui e rebus sibi ipsi impissimis factus illustrior (gloria enim, inquit Apostolus, in confusione ipsorum), cum futuris pietatis præmiis cum honore prætulisset, qui ipsum consequeretur, si, quæ nullus unquam attingit, conscripsisset; blasphemiam, quam pressis adhuc labiis aliqui obloquebantur, splendidis his scriptis suis ausus est predicare : princeps enim atque defensor folius hæresis appellari concupivit. » Hæc S. Basilius : qui cum Eunomium appellet Galatam, erroris arguitur Sozomenus ⁵, dum cum Cappadocem patria fuisse tradit, ex eo deceptus, quod, quem constat vixisse in Cappadocia, natum in ea provincia existimavit : homo certe nequissimus, et si quis alius unquam immenso tumore mentis elatus. Etenim quo ejus processerit fastus, vel insania potius, vix credibile videtur; nam de eo Theodoretus ⁶ hæc ait : « Ausus est enim dicere, nihil se ex rebus divinis ignorare, sed ipsam etiam divinam substantiam exacte novisse : eandemque de Deo se habere cognitionem, quam de se ipso habeat ipse Deus. Hoc

¹ Ambros. de Spiritu Sanct. lib. III. c. 41. — ² Sozom. lib. IV. cap. 25.

³ Theod. lib. II. c. 29. — ⁴ Basil. advers. Eunom. lib. I. prop. princ. — ⁵ Sozom. lib. VII. c. 47. — ⁶ Theod. lib. IV. heret. fabul.

ejus furore perciti qui sunt execranda illius secta participes, audent et aperte dicere, se ita Deum nosse, ut ipse se ipsum. » Ita Theodoretus.

36. Isthaec de prociacia Eumonii cum S. Basilio accepisset, ut ejus refunderet effluentem se adeo petulantiam, sic ad ipsum Eumonium scripsit ¹ : « Qui ea quae sunt, scrutata facilia esse dicit, omnino viam quandam ac rationem, ex eorum, quae sunt, cognitione, mente sua complexus est, et in his quae comprehensibilia sunt et minutiora, exercitatus, per hujusmodi cognitionem et incomprehensibilem phantasiae ultra omnem cognitionem promovit. Itaque qui se existentem scientiam assecutum esse gloriatur, exponat nobis, quomodo quod minimum est eorum, quae in lucem prodierunt, natura habeat : et, quae formicae sit natura, dicat : an spiritu, vel anheliu vita ipsius contineatur : an corpus habeat ossium distinctione concinatum ac discretum : nervisne ac nodulis conjuncturarum roborata sit : an musculorum et glandularum complexu, nervorum natura undequaque conservetur : an e sinu capite per dorsuales nodos ad eandam usque medulla prorogetur : utrum ex nervose pelliculae confectione motus membris sit progrediendi facultas : habeatne hepar : an sub hepate sit flavae bilis folliculus : utrum renes habeat, et cor, et arterias, et venas, et membranas, et diaphragmata : madave sit, vel crinita : an unius tantum generis, aut multifariis utatur pedibus : quandiu vivat : et quae sit illi propaganda posteritatis ratio : quoduplo foetu, dum generat, fecundetur : et quomodo nec pedestres omnes sint formicae, nec alate omnes, sed aliae lumi repant, aliae vero per aera volitent. Dicat itaque formicarum nobis naturam, qui eorum quae in natura sunt scientiam cum fastu se praedicat assecutum : atque ita deum de potentia illa omnem intellectum superante disputet. Si vero scientia minutissima formicae nondum esse assecutus naturam ; quomodo incomprehensibilem Dei potentiam imaginatione tua comprehensam esse gloriaris ? » Haecenus Basilius ad Eumonium.

37. At qui tantam sibi divinarum rerum arrogabat scientiam, quique negabat Filium Patris similem, ipse se prohi seculus ! similem scientia praedicabat Altissimo. Sed quid inde exiit iste, cum scrutatus divinam majestatem, in terram descendens homines docuit ? Audi Gregorium Nazianzenum ² Eumonii et Eumonianorum prodentem horrendam auditu blasphemiam : « Deum quidem, inquit, Filium esse fatentur, cum hoc ab eis et ratio ipsa et Scripturae testimonia extorqueant ; sed aequivoce Deum dici, ac nominis solius participem esse contendunt. » Perinde ac animal pietum, animal nomine tenus dicere consuevimus. Et de incarnationis incomprehensibili mysterio quid assecutum se dixerit homo vaniloquus, recitat Gregorius Nyssenus ³ ; nimirum, Dei Verbum non secundum substantiam, at

secundum virtutes tantum humano corpori unitum esse.

38. Sed et si ad inferiora descendas, videas, quid docerit in Ecclesia homo scientia Deo non impar : qui Filium Dei negavit Deum, nec Verbum hominem factum, Joanne iste sapientior, affirmabat : hic, inquam, fidem, quam ipse praedicabat, sufficere ad salutem iactabat, etiam si gravia atque enormia quae crimina perpetraret, atque in iisdem perseveraret assidue. Testatur id de Eumonio Augustinus ⁴. En quam mirificum et excellentem recentiores haeretici gloriari possunt se nactus esse doctorem ; qui quae ille ex intimis penetratibus divinae mentis secreta hausit, affatim participantem, id ipsum erudent ; satis scilicet fidem esse absque operibus ad salutem.

39. Quin et hic idem illorum magister eas in ipsorum animos instillavit blasphemias, quas et avidè acceperunt, nimirum, sanctorum martyrum reliquiarum, miraculorum, eisdemque adhiberi soliti religiosi cultus contemptum : de eo enim haec habet S. Hieronymus ⁵ in Vigilantium : « Rides de reliquiis martyrum cum auctore hujus haereseos Eumonio : Ecclesiis Christi calumniam struis ; nec tali societate terrors, ut eadem contra nos loquaris, quae ille contra Ecclesiam loquitur ? Omnes enim sectatores ejus basilicas Apostolorum et martyrum non ingrediuntur, ut scilicet mortuam adorent Eumonium, cujus libros majoris auctoritatis arbitrantur, quam Evangelia, et in ipso credunt esse lumen veritatis. » Et inferius de eodem Eumonio tradit, ipsum, instar Porphyrii, impie detraxisse miraculis sanctorum martyrum, quae dicebat esse praestigias daemonum. Docuisse pariter eundem Eumonium anabaptismum, cum scilicet rebaptizaret eos, qui in nomine sanctissimae Trinitatis baptizati essent, Epiphanius ⁶ auctor est. De origine praeterea et creatione animae male sensisse, a S. Gregorio Nysseno redarguitur ⁷.

40. Porro adeo infensus hostis fuit sanctissima Trinitatis Eumonius, ut quolibet etiam signa, quibus illa representaretur, amoverit : nempe trinam in baptismo fieri solitam immersionem. Sed et illud ridiculum in baptizando homine exogitavit, ut magna cautela ageretur, ne aqua baptismi alia membra, quam quae sunt supra pectus, cum quis baptizatur, adhererent. Testatur id quoque de ipso Theodoretus ⁸, qui addit : « Ad hoc, ut id integre prestare possent, plures baptizandi modos exogitavit, et inter alios illum, cum baptizandum hominem supra subsellium inclinatam ponunt, foras tantum capite prominente ; vel modum illum, cum hominem in baptisterio positum totum pannis involutum usque ad unguis, parte superiori pectoris cum capite nudo relicto, baptizabat. »

41. Sed qualis doctrina Eumonius, talis et vite

¹ Basil. epist. CLXVIII. — ² Gregor. Nazian. de Theod. orat. III. — ³ Greg. Nyssen. de anima lib. II. c. 12.

⁴ Aug. de haeres. c. 54. — ⁵ Iher. advers. Vigil. tom. II. — ⁶ Epiph. haeres. LXXV. — ⁷ Greg. Nyss. de anima c. 6. — ⁸ Theod. hb. IV. haeret. fab.

moribus fuit : quippe discipulus .Ælii, asserentis, absque peccato licere se carnis libidinibus quomodo- cumque polluere, sicque omni ex parte turpissimus, a quibusnam putandis se temperasse impudicissimis, quas censeret sibi perpetrare fas esse ? « Vir, inquit Rufinus ¹, corpore et anima leprosus, et inferius exteriusque morbo regio corruptus. » Magno namque damno fidelium, vitam longius Eumoniis propagavit : siquidem anno decimo quarto Theodosii imperatoris adhuc superstes erat, quando S. Hieronymus scribebat commentariolorum de Viris illustribus ; de quo cum meminisset, ait : « Usque hodie vivere dicitur in Cappadocia, et multa contra Ecclesiam scribere. Responderunt ei Apollinaris, Dilymus, Basilus Casariensis, Gregorius Nyssenus. » Hæc S. Hieronymus. Legibus quod imperatorum catholicorum damnatus est, quod secreto conventus cogeret : unde (inquit Theodoretus ²) accidit, ut iidem Eumoniis dicti fuerint Troglodyte. Sed et testatur ad sua tempora in exiguum numerum ejus sectam redactam esse. Habuit discipulos magistro impietate non imparos, et inter alios Urbicum Potentium, cujus meminit Athanasius ³ ; habuit et Philostorgium discipulum, ingentem laudem suarum præconem ⁴.

42. Quod autem ad Eumonii lucubrations perlinet ; non tantum fuerunt impiæ, sed plane insulse, utpote hominis dialecticis tantummodo disciplinis exultis, qui sacras litteras leviter attingit. Socrates ⁵, ejus scriptorum monumenta recensens, hæc de ipso ait : « Eumonius .Ælii cognomento impij scriba fuit : qui cum eo vitam degens, fallaces ratiocinandi concludendique modos, qui sunt sophistarum proprii, ab illo didicit, eosque sedulo imitatus est. Quin etiam inanibus impijsque verbis operam dare, sophismataque quibus ipse irrefiretur, contexere, impudens aggressus, illisque arroganter inflatus, ad blasphemiam præcepit ruit. » Et paulo post : « At tametsi sacrarum litterarum prope ignarus imperitusque fuit, neque potuit omnino eas intelligere ; tamen verba variare, eademque semper aliter atque aliter dicere potuit. At quod sibi ad dicendum proponebatur, nunquam attingit, sicut septem toni ab illo in apostoli Pauli ad Romanos epistolam tam inepte compositi satis perspicue declarant. Nam cum multa verba manifer de ea epistola profuderit, institutum tamen Apostoli animo capere nullo modo valet. Extant alii ejus libri his consimiles ; de quibus si cui in animo sit periculum facere, in magna verborum copia miram sententiarum inopiam reperiet. » Hæclemus Socrates : his consentientia alii quoque scripsere, et inter Græcos novissimos late Suidas.

43. Jam vides, lector, ex infelici radice arianæ heresis tot prava germina propagata, nempe Eusebianos, .Ætianos, Photinianos, Eudoxianos, Acarianos, Eumonianos, Macedonianos, atque Psaltryianos, quorum meminit Theodoretus ⁶ ; qui impie dixerant

idem esse in Deo gignere, atque creare : quibus adjungit Cyrilianos, atque Dulianos, qui Dei Filium Patris servum fanaticè dixerunt. His igitur de hæresibus, quæ ex ariana hæresi pullularunt, deque amotione et sufflitione diversarum sedium episcoporum, ordine recensitis ; reliquum est, ut de Antiochena sede, cui præerat Eudoxius translatus Constantinopolim, cuiusnam post illum obtigerit, pauca dicamus. Atque illud primo memoria rependum, Anianum illum, qui Eudoxio in Concilio Seleneciensi damnato, ab eadem Synodo fuerat substitutus, a comitibus eidem Synodo presentibus fuisse in exilium amandatum : atque ob eam causam relicta erat ipsa civitas absque pastore, libentius ferens solitudinem suam, quam hæreticum sibi episcopum dari.

44. *Meletius creatus episcopus Antiochiæ catholicam fidem defendit.* — « Quo tempore, inquit Sozomenus ¹, Eudoxio Ecclesiam Constantinopolitanam gubernante, nulli sedem Antiochenam magno studio ambire cœperunt, et contentiones ac seditiones variæ (quod credibile erat in rebus ejusmodi evenire) tum in clero, tum in populo forte ortæ sunt : nam singuli eum, quem sperabant secum fide consensurum, ad Ecclesiam gubernandam delegerunt. Nondum enim desiderant de doctrina fidei dissidere, neque adhuc in psalmorum et hymnorum cantu consenserant : sed quod cantabatur, singuli ad suam opinionem (ut ante dictum est) accommodabant. Cum hic igitur esset Antiochene Ecclesie status, percommodum visum est Eudoxianis Meletium Sebastia Antiochiam transferre, virum tum ad dicendum, tum ad persuadendum valde idoneum, ipsa quoque vite ratione spectatum, et cum ipsis jam ante opinione conjunctum. Nam fama et æstimatione ejus futurum putabant, ut non modo accolas Antiochiæ, verum etiam urbes finitimas, et maxime olim Eustathianos, qui ita de Deo, sicut Concilium Nicænum tradiderat, sentiebant, omnino ad suam sectam attracturus esset.

45. « Sed longe ipsos sua fefellit opinio. Nam ut venit Antiochiam, dicitur magnam populi multitudinem tum Arianorum, tum communionis Paulini in unum convenisse ; partim quo eum, de quo tam celebris fama ante ejus adventum eo pervenerat, oculis viderent : partim quo quid diciturus, et quibus partibus esset suffragaturus, intelligerent. Etenim fama jam illo pervaserat, cum doctrina Concilii Nicæni approbatorum esse. Quod quidem eventus rei plane declaravit. Nam tametsi principio eo genere concionum, quod ad mores informandos pertinet, publice utebatur ; ad extremum tamen, Filium ejusdem cum Patre substantiæ esse, palam asseruit.

46. « Dicitur porro, archidiaconum illius cleri, dum adhuc concionaretur, ad eum accurrisse, et, manu admoda, ejus eos obturasse : cum autem manu

¹ Rufin. lib. i. c. 25. — ² Theod. de hæret. fab. lib. iv. — ³ Athan. de fin. mon. — ⁴ Nicéph. lib. ii. c. 29. — ⁵ Socrat. lib. iv. c. 7. — ⁶ Theod. lib. iv. hæret. fab.

¹ Sozom. lib. iv. c. 27.

multo evidentius, quam voce, sententiam suam populo indicasse. Nam primum tres tantum digitos palam, ut omnes viderent, extendisse; deinde eodem rursus compressisse, uno solo porrecto: qua quidem manus sue figura, et ore demisso manum Meletii comprehendisset, Meletius, cum linguam haberet liberam, clamore, voce, et oratione plenior suam declaravit opinionem, populatumque cohortatus est decretis Nicensi Concilii adhaerescere; ingenueque apud auditores testificatus, eos, qui aliter sentirent, a veritate penitus aberrare. Ubi vero non intermisit eadem ipsa, quantum poterat, adversus archidiaconum ipsum impedire conantem, modo ore elterre, modo manu vicissim demonstrare, et in utraque re enixe praestanda, homini omni certaminis genere exercitato se similem praebere: Eustathiani exclamare, gestire, et praegaudia tripudiare: Ariani autem animos demittere coeperunt.

47. « Qua re audita, Eudoxiani graviter succensere, sedulo operam dare, ut Meletius urbe illa pelletur: cum demum accersere ad se, quo penitentia adductus tum opinionem mutaret, tum ea, quae dixerat, corrigeret. At, cum de sententia minime desisteret, imperatoris mandato, et exturbatus Ecclesia est, et in exilium ejectus. Quo facto, sedes Antiochena Enzoio delata est, qui quidem jam antea simul cum Ario abdicatus fuerat: Meletii autem fautores, se ab Arianis segregantes, conventus separatim egerunt. Nam qui ab initio Filium Patri substantialiorem asserbant, hi cum illis communicare propterea detrectarunt, tum quod Meletius ab episcopis arianis creatus fuerat episcopus; tum quod hi, qui cum sequebantur, a sacerdotibus quoque arianis baptizati. Atque isti quidem, licet doctrina fidei consentientes, ob hanc causam divisi sunt. Imperator autem, simul ut accepit Persas res novas moliri, venit Antiochiam. » Ilac Sozomenus. Porro adventum imperatoris Antiochiam nemini circa finem huius anni contigisse, Ammianus tradit ¹. Eadem quoque de concione a Meletio habita Antiochia Epiphanius ² meminit, imo et ipsam integre recitat; cuius est exordium: « Sapientissimus Ecclesiastes dixit: Melior est finis orationis, quam principium, » etc., utpote quod Meletius in sua ipsius orationis sine confessus esset sanctissimam Trinitatem. Ceterum de his agens Theodoretus ³ confundere videtur depositionem et exilium Meletii cum ingressu ejus in sedem Antiochenam: nam Synodum, cuius meminit, tempore depositionis ejus potius contigisse, ex his quae ceteri tradunt, affirmari posse videtur.

48. Sed quod ad Meletium spectat, hallucinatus est Socrates ⁴, dum ait, ipsum Meletium ex sede Sebastena translatum Beream, et ex hac civitate An-

tiochiam: cum potius Berea in sedem Sebastenam in locum Eustathii nuper depositi fuerit subrogatus, et communi decreto populi, animentibus Acacianis, Antiochiam acceritus. Eusebius enim episcopus Samosatenus, cum Meletii animum satis exploratum haberet, sentire cum quibusdam sunt, consentientia Nicena fidei, ad eum eligendum Antiochenos Catholicos persuasit, cum reliqui putantes Meletium a suis partibus stare, quod ab Acacianis Sebastena Ecclesia praepositus fuisset, haud invito electioni Meletii consenserint: quod quidem decretum electionis firmatum pactis conventis, apud Eusebium, tanquam sequestrem, depositum est. Sed cum ut diximus) in publica concione sese Meletius secundum Nicenam fidem recte sentire professus esset, ob hancque causam a sede Antiochena depositus; Acaciani, qui tunc erant Antiochiae, decretum illud de electione Meletii per ipsum imperatorem nisi sunt surripere ab Eusebii manibus: at vicit ejus constantia. Rem porro gestam Theodoretus ¹ narrat his verbis:

49. « Eusebius vero ille admirabilis, cujus supra mentionem feci, etique commune de Meletio decretum commissum fuit, cum videret pacta violata, ad urbem sibi concreditam abiit. Ariani autem, veriti ne decreti illius conscripti testimonio plane coarguerentur, persuadent Constantio, ut nuntium mitteret, decretum ab Eusebio petiturum. Imperator ergo eorum impulsu mittit nuntium, qui, equis in itinere crebro mutatis, quam celerrime tum aliquo proficisci, tum responsa ferre consueverat. Ubi venit ad Eusebium, et mandata imperatoris ei exponit; Eusebius, vir sane nunquam satis laudatus: Non possum, inquit, commune decretum apud me depositum reddere, nisi omnes, qui meae fidei illud commiserunt, in unum conveniant. Quod responsum nuntius refert ad imperatorem. Ille ardens iracundia nuntium mittit denuo: jubet decretum reddi: additque in litteris se mandasse nuntio, ut nisi redderet illud dexteram ejus amputaret: cum tamen haec ad eum perterrefaciendum solum scripsisset. Siquidem veterat, tabularium illud facere, quod per litteras Eusebio minatus fuerat. Simulataque vero divinitus ille vir resignatis litteris intellexit supplicium, quod imperator ei minatus fuerat; non dexteram solum, sed levam etiam extendit, jubetque utramque abscedere: Nam decretum, inquit, non reddam, quod arianae improbitatis tam clarum indicium dat. Haec imperator, intellecta ejus animi magnitudine et constantia, et tum cum plurimum admiratus est, et postea laudibus elterre non destitit. Etenim inimici, praestantes adversariorum virtutes, magnitudine rerum gestarum ad id compulsus, etiam admirari solent. » Haec tenus de his Theodoretus.

50. *Ultima Synodus Arianorum sub Constantio Antiochie habita.* — Quod autem depositiones episcoporum ab ipsis quoque Arianis absque Synodo minime peragi solerent; plane demonstrat, eam

¹ Ammian. lib. XX. in fin. — ² Epiph. haeres. LXXIII. — ³ Theod. lib. II. c. 31. — ⁴ Socrat. lib. II. c. 34.

¹ Theod. lib. II. c. 23.

ipsam quæ fertur Synodus Antiochena hoc tempore habita auctoritate Constantii, ad exauctandum Meletium, et substituendum Euzoium, fuisse collectam. Meletium vero hoc anno vicesimo quarto Constantii electum episcopum Antiochenum, et paulo post dejectum, S. Hieronymus testatur in Chronico. Quæ igitur causa Meletii convenit Synodus Antiochiæ, novam rursus fidem, eandemque omnium deterrimam condidit, de qua hæc in primis Sozomenus habet ¹:

51. « Acaciani vero adhuc quiescere non poterant; sed Antiochiæ rursus in unum cum paucis quibusdam congregati, decreta quæ ipsi sanciverunt, simulabant: statuebantque nomen, *simile*, ex formula Arimini et Constantinopoli perfecta, eximendum esse; et Filium Patri tum substantia, tum voluntate dissimilem esse, et ex nihilo ortum, sicut Ario jam ab initio placuerat, docebant. Quibus fuisse subsidio sectatores Elij, qui primus post Arium his nominibus palam ausus est uti. Unde factum est, ut tum ipse *ἐξέστη*, id est, aversus a Deo, tum ejus doctrinæ approbatores Anomianii et Exuontii, id est, Filium Patri dissimilem et ex nihilo ortum statuentes, appellarentur. Ac cum factores decretorum Concilii Nicæni seisciterentur ab illis quemadmodum, cum Filium Deum de Deo confiterentur, eum dissimilem Patri, ex nihilo ortum, idque contra suam ipsorum fidei formulam, asserere audeant: respondebant, Paulum apostolum dixisse, omnia ex Deo esse: et Filium in hæc voce, *omnia*, includi: hæcque ratione scriptum a se propositum, in quo fidem secundum divinas Scripturas exposcerent, intelligendum esse. Atque istud quidem hoc modo invertere, captioseque eludere conati sunt. Ad extremum cum non possent his, qui eos accusarent arguerentque, satis plane respondere; lecta demum fidei formula Constantinopoli approbata, decedunt, et ad suas ipsorum civitates revertuntur. » Hæc Sozomenus: atque hic finis Arianorum sub Constantio Synodorum. Habet eadem Athanasius ², ex quo videtur idem accepisse Sozomenus.

52. Porro horum omnium fuisse Constantium imperatorem antesignantum, idem Athanasius subdit, eumque affirmat in hac ipsa perfidia omnium extrema usque ad obitum perseverasse, in qua et baptismum esse ab Euzoio hæreticorum impurissimo. Cæterum etsi ex Athanasii sententia Constantii horum omnium scelerum auctor est habitus, Acacius tamen, qui ejus inhærebat lateri, ab eodem Athanasio predicatur totius impie molitionis architectus; quod enarrata de eo superior facile docent. Cum igitur omnium sententia Acacius iste Casariensis episcopus, nullo refragante, exislimatus sit Arianorum omnium nefandissimus, hic elucidandus est Hieronymi ³ locus subobscurus, quo ab hæreticorum classe visus est Acacium subtraxisse, cum ad Minerium (Minervium) scribens sic ait: « Ego et in adolescentia mea, et in extrema ætate protestor, et

Origenem et Eusebium Cæsariensem viros esse doctissimos, sed errasse in dogmatum veritate: quod e contrario de Theodoro, Acacio, et Apollinario possumus dicere: et tamen omnes in explanationibus Scripturarum sudoris sui memoriam reliquere. » Hæc S. Hieronymus.

53. At Victorius emaculator atque elucidator scriptorum S. Hieronymi, licet vir plane disertus, nescimus quomodo, cum in locum hunc incidit, memoria temporum lapsus, quod S. Hieronymus de Theodoro et Acacio tradit, intelligendum putat de Acacio illo episcopo Constantinopolitano, quem damnavit Gelasius papa, et Theodoro illo episcopo Mopsuesteno, damnato in sexta Synodo, quorum ætates longe post Hieronymi tempora successere. Cæterum licet ex recitatis Hieronymi verbis aliqua possit de eorum sensu emergere dubitatio; certe quidem de Hieronymi sententia, quin hos semper habuerit hæreticos, nulla penitus potest suboriri suspicio: nam et in eadem epistola, cum Acacii et Theodori scripta sæpe citasset, hæc subdit: « Si quis autem contrarie factionis innumuratur, quare eorum explanationes legam, quorum dogmatibus non acquiesco, sciat me illud Apostoli libenter audire: Omnia probate; quod bonum est, tenete: et Salvatoris verba, dicentis: Estote boni nummularii. » Verum illud non male Victorius, ut id quod a Hieronymo dicitur e contrario, idem sit quod a fronte, et quod Græci dicunt *ἐναντία*. At magis placet ut pro *quod* legendum sit *quid*, addito accentu interrogativo, in hunc modum: « Quid e contrario de Theodoro, Acacio, Apollinario possumus dicere? et tamen omnes in explanationibus Scripturarum sudoris sui nobis memoriam reliquerunt. » Quæ si sic legas, nihil in Hieronymo invenies obscurum, vel pravum. At de his hætenus.

54. Ultima hæc Antiochiæ celebrata Synodus Arianorum sub Constantio fuit: atque hic tandem finis magnæ tragædiæ ab Ariani post Nicænum Concilium per triginta et amplius annorum spatia confectæ; cujus tot fuerunt actus, quot celebrata Concilia, quorum ultimo, funestum illud, quod primum in eorum invidit animis, Dei Filium prohi seelus!) substantia et voluntate esse dissimile, infelicitèr conclusum est.

55. *Julianus acclamatus imperator, ejusque conjugis obitus.* — Sed (o prodigium!) quo tempore a Constantio adiunxit divinitus Filio Dei, eodem quoque ab ipso imperium arripitur, cum in Gallis Julianus a militibus alias acclamatus, imperator eligitur, et quantumlibet invitus cogitur imperare, a quo esset anno sequenti Orientali quoque imperio ipse Constantius evictus et vita, nisi cum mors cilio confecisset. Hæc de Juliano creato ab exercitu Augusto, pluribus Ammianus ⁴, Jovianum autem nolentem, atque penitus reluctantem, se ab exercitu coactum imperium suscepisse, idem ipse Julianus in Misopogone confestatur. Hæc peractis, celebrans

¹ Sozom. lib. IV. c. 28. — ² Athan. de Synod. — ³ Hier. epist. c. LII.

⁴ Ammian. lib. XX.

quinquennialia, diademate usus est lapidum fulgore distincto : cum antea, pro penuria, torques aurea fuisset a milite capiti ipsius imposita. Defunctam inter hæc conjugem Helenam, Romæ in suburbano viæ Nomentanae, ubi Constantina soror ejus, Galli conjux, sepulta erat, condi præcepit. Hæc omnia apud Ammianum ¹.

56. Christianæ haud dubium erant hæc femine ambae filiae Constantini, sepultæ eodem in loco, in suburbano viæ Nomentanae, ubi est insignis memoria S. Agnetis virginis et martyris, quæ (ut dictum est), exposcente a patre Constantia virgine, ejusdem Constantini filia, ab eodem imperatore erecta est. Ad Damasum totum id tribuit Constantia filia Constantini quæ nupsit Gallo prout S. Damasi papæ epigramma docet his versibus :

Constantina Deum venerans, Christoquæ dicata,
Omnibus impensis devota mente paratis,
Namine divino multum Christoquæ juvante,
Sacra vitæ templum victoris virginis Agnes,
Templorum quod vincit opus, terrenaque cuncta :
Aurea nam ratulant summi fastigia lecti,
Nomen enim Christi celebratur sedibus istis,
Tartareum solus poluit qui vincere mortem,
Invictum solus cælis inferre triumphum,
Igitur, Agnes, mums, martyr, devotaquæ Christo,
Ex optibus nostris per sæcula longa tenebis.
O felix virgo, memorandi nominis Agnes.

Hactenus Damasi epigramma. Constantiæ vero sepulcrum adhuc visitur porphyreticum in baptisterio apud eandem ecclesiam collocatum.

57. *Persæ urgent Romanum imperium.* — Ista dum aguntur in Occidente, invalescunt res Persarum adversus Romanos in Mesopotamia, expugnatis jam ante munitione dicta Singara, Amida, et aliis locis. Quo vero tandem exterminii prolapsæ sint sub Constantio res Orientales, et in quod discrimen ipse

Constantius positus fuerit, Ammianus illis verbis significat ² : « Sabinus fortuna et genere inter municipes clarus, ore volubili, replicabat, Constantium, immani crudescente bellorum materia, superatum a Persis, deductumque postremo per fugam cum paucis adhibitam stationem intutam, panis frusto vixisse precario ab annu quadam agresti porrecto. » Cætera autem anno sequenti, quo eadem contigerunt, dicenda sunt.

58. *Redeunte Georgio, Alexandria vexata.* — Hoc eodem anno civitas Alexandrina, Georgio reverente ex Synodo, dire vexata est ejus tyrannica potestate ; de qua sic Sozomenus ³ : « Eodem tempore, Athanasio adhuc in latibulo latitante, Georgius Alexandriam reversus, tum Gentiles, tum Christianos, qui opinione ab ipso discrepabant, gravibus affecit incommodis ; utrosque ad suam religionem per vim adducere conatus est : et si qui remorent, eos acerbe exagitavit. Habebatur odio tum a viris principibus, propterea quod ipsos contumere et magistratibus imperare ; tum etiam plebi, quod tyranni partes agere et omnes potentia superare visus est. Sed maxime omnium Gentilibus invisus erat, et quod immolare idolos ipsos, et quod dies festos patris peragere prohibuerat, et quod militibus ac duce Egypti cum armis in urbem introductis, statuas, monumenta, et omnia sanorum ornamenta abstulerat : quæ res causa exitit, cur sit postea interfectus. » Sed de hoc inferius. De eo illa quoque fuit querela, quod cirros puerorum licentius tondebat. Hæc cum dicat Ammianus ⁴, idem est ac si diceret, ipsum Georgium invito pueros in clerum cooptasse. Istæc ultimis ferme Constantii imperatoris temporibus acciderunt.

¹ Ammian, lib. XXV. — ² Sozom, lib. IV, c. ult. — ³ Ammian, lib. XXI.

1. *Coss. et quinquennialia Juliani Caesaris.* — Ad num. 1. Coss. *Constantius Aug. X*, et *Julianus Cesar III*, prior juxta tertiam regulam, posterior juxta secundam, propter nempe Casarci ejus imperii quinquennialia, quæ « agens apud Augustum jam edidit, » ut altimat Ammianus initio libri 21.

2. *S. Hilarius exilio solutus.* — A num. 2 ad 15. D. Hieronymus in Chronico secundum editionem Pontaci eodem anno Hilarii in Galliam reditum et

Constantii imperatoris obitum consignat. In opere vero contra Luciferianos tradit, post ejusdem imperatoris mortem Hilarium reversum esse in Gallias. Quod ita intelligendum videtur, ut Constantio vivente, exilio solutus fuerit, eo vero mortuo Pictavos pervenerit. Ex quo annus Hilarii emortalis, de quo inter eruditos controversia est, immolescit. Nam cum Sulpitius Severus lib. 2 Hist. scribat : « Hilarius sexto anno postquam redierat, in patria obiit ; » liquet *Hilarium* in mente anno Christi trecentesimo seve-

simo septimo ad caelestem patriam migrasse : quod magis suo loco confirmabitur.

3. *Liber Hilarii adversus Constantium.* — Liber Hilarii adversus Constantium imp. hoc anno exaratus, ipso Hilario teste, qui initio refert, quae ante quinquennium ipsemet praesliterat, cum Paulinus, Eusebius, Lucifer et Dionysius Trsacii et Valentis factione in exilium missi sunt, quod anno trecentesimo quinquagesimo quinto configit. Verum quidem est, Hieronymum lib. de Script. Ecclesiast. testari. Hilarium contra Constantium jam demortuum librum scripsisse. At major Hilario de se ipso loquenti fides, quam Hieronymo habenda; vel forsitan Hieronymus deceptus, quia nonnisi post Constantium mortem opus illud publicatum, nisi Hieronymus de alio libro, qui perierit, loquatur, ut inquit Hermantius in Vita S. Athanasii lib. 9, cap. 10.

4. *Alii Hilarii libri.* — Eodem etiam circiter tempore, teste Hermantio citato, Hilarius librum adversus Ursacium et Valentem scripsit, in quo historiam Conciliorum Ariminensis et Selenciae confecit. Hujus Historiae fragmenta supersunt, ex quorum praefatione liquet, eam durante adhuc persecutione scriptam. Blondellus lib. de Primatu, pag. 479, arbitratur, quae a 37 pagina prioris editionis leguntur, extracta fuisse ex aliquo alio opere a S. Hilario post aliquot annos elucubrato, quod continebat, ut ex fine colligitur, seriem Conciliorum Ariminensis et Selenciae; quod conjicit Blondellus ex quibusdam litteris ibidem recitatis, annisque cccxv et etiam cccxvi scriptis. Post haec fragmenta novus quasi liber subjungitur, in quo varia acta ad idem tempus pertinentia, quaeque etiam Hilario attribuuntur, legere est. Sed non desunt, qui illud opus ab eo abjudicent, quod verba, quibus acta inter se aliquando connectuntur, tanto doctore indigna videantur; ob id tamen ea non minus facienda, ut inter eruditos convenit.

5. *Duae Synodi Antiochens in causa Meletii.* — A num. 50 ad 53. Valesius in Notis ad Theodoretum lib. 2, cap. 31, arbitratur, Synodum Antiochenam in causa *Meletii* habitam, de quo Theodoretus agit, eandem esse cum illa, de qua Socrates lib. 2, cap. 45, quam ait anno sequenti Antiochia celebratam. Sed iam Valesius, quam Baronius aliique, duas Synodos Antiochenas diversis annis congregatas perperam confundunt. Prior Synodus hoc anno coacta, in eaque *Meletius* e sede Sebastena ad Antiochenam translatus. Hanc Theodoretus laudatus, et Libellus Synodicus diserte memorant: de translatione vero *Meletii* in ea facta agunt Socrates lib. 2, cap. 44, Sozomenus lib. 4, cap. 28, Philostorgius lib. 5, cap. 4, et Hieronymus in Chronico juxta editionem Scaligeri ad annum Abrahami 2376, qui cum mense Septembri currentis Christi anni desinit. Ex quo et constat, *Meletium* praesenti anno, non vero sequenti, ut male Valesius autumat, ad Antiochenam sedem translatum. Praeterea Socrates citatus dicit, id factum « Concilio apud Constantinopolim congregato; » id est, dum Concilium Constantinopolitanum anno

praecedenti inceptum nondum absolutum esset. Quare uno eodemque anno duae magnae Synodi coactae.

6. *Secunda Synodus Antiochena.* — Posterior *Antiochena* Synodus habita Tauri et Florentio coss. ut testatur Socrates cap. 45, anno sc. sequenti, « cum Euzoios ei praesert Ecclesiae: » Meletius enim in exilium actus est « a Constantio, et ipso Antiochia agente, in patriam ipsius Melitenem, » inquit Philostorgius lib. 5, cap. 5, ideoque hoc anno exeunte, vel initio sequentis. Etenim Constantius nonnisi hieme sub finem praesentis anni e prociectu Persico Antiochiam venit, teste Ammiano lib. 20, cap. 11. In hac secunda Synodo Antiochena Ariani « eandem fidei formulam recitarunt, quam prius Constantinopoli ediderant, » ut asserit Socrates citatus, Sozomenus lib. 4, cap. 29, de secunda ista Antiochena Synodo loquitur, indicatque secundam fuisse Antiochenam; ait enim: « Acaeciani Antiochie una cum paucis iterum congregati, ea quae prius ipsi decreverunt, reprehenderunt, nomenque illud simile ex formula fidei, Arimini ea Constantinopoli recitata, expungere statuerunt. » Jam itaque in electione Meletii, de qua proxime Sozomenus locutus erat, prima Synodus Antiochena celebrata fuerat.

7. *Constantius Synodo priori Antiochena non interfuit.* — Constantius imp. priori Concilio Antiochena, in quo Meletius electus, non interfuit; hujus enim electione, seu potius e Sebastena Ecclesia ad Antiochenam translatione narrata, Sozomenus cap. 28 ait: « Imperator vero, cum Persas res novas moliri accepisset, Antiochiam perrexit, » sub finem nempe currentis Christi anni, ut ex Ammiano lib. 20, cap. 11, liquet. Neque Theodoretus lib. 2, cap. 27, ubi de utraque Synodo Antiochena in unum perperam confusa id dicit; imo contrarium insinuat, cum ait, *Meletium* ad Ecclesiam Antiochenam translatum Antiochiam venisse *acceptis imperialibus litteris*. Prior itaque Synodus Antiochena habita, dum adhuc Constantinopoli Constantius moraretur: secunda anno sequenti.

8. *Verisimile est eum interfuisse posteriori.* — Sed incertum, an eidem Constantius adfuerit. Cum tamen ex Chronologia Codicis Theod. a Gothofredo condita constet, *Constantium* anno sequenti Antiochiae fuisse, verisimilius est, cum Synodo interfuisse; et id Theodoretus insinuat, cum ait, in ea Synodo *Meletium* in exilium missum esse, Meletius nonnisi anno Christi cccxvii Antiochiam rediit. Auctor enim Chronici Alex. sub illius anni consulis scribit: « Meletius, qui ob impietatem et alia crimina depositus fuerat, Antiochiam reversus, veterem Ecclesiam per vim occupavit, adjunctis illi clericis, qui jam antea depositi fuerant a S. Synodo. Inter quos praecipuus erat Diogenes ex presbyteris; et Vitalis laicus, qui semper fraudes atque imposturas exercebat. Ille ulterius progressus ad extremum offensus Meletio, ab illo sese abrupit, et haeresim ipse quoque ridendam condidit, a qua etiam hodie Vita

liani nuncupantur. » Smt hæc, inquit Valesius in Notis ad Theodoretum lib. 3, cap. 1, ex veteri quodam auctore descripta, et, ut videtur, ariano. Nam idem auctor Chronici Alexandrini sub cons. anni Christi cccxi Leontium episcopum arianum Antiochiæ multipliciter prædicat.

9. *Julianus dicitur Augustus.* — Ad num. 55. Mensem, quo *Julianus* acclamatus est imperator, unus nos docuit *Anano* episcopus in epistola ad Theophilum patriarcham Alex. « de Conversatione et particulari vita SS. Pachonii et Theodori, » ubi cap. 4 ait : « Persecutionis porro ejus, quæ anno sexto, mense nono Athanasium papam expulit, *Julianus* imperavit homo idololatra. » Pachon mensis nonus Ægyptiorum cum die vicesima quinta Maii terminatur. Quare hoc anno inter illud intervallum *Julianus Augustus* nuncupatus, anno sc. sexto jam inchoato persecutionis Athanasii, quæ anno cccxi in Concilio Mediolanensi coepa est. Ammonem vero menses Ægyptiacos usurpare ostendunt duo ejusdem epistolæ loca. Hujus auctoritatis ope declarandus Ammiani locus, qui lib. 20, cap. 3, antequam capite sequenti dicat, *Julianum* a militibus acclamatum esse *Augustum*, ait, « caelum sublexum caligine obscura visum esse, et a primo auxore exortu usque ad meridiem intermiscasse jugiter stellas. » Quibus verbis, ut advertit Galvisius in opere chronologico, significatur eclipsis solis, quæ præsentis anno accidit die vicesima octava Augusti, feria secunda, paulo post exortum solis, in Mesopotamia, ubi sol lotus obscuratus observatus est. Nam Ammianus eo libro partim de *Juliano*, partimque de Constantio agit : eclipsim autem illam narrat in ordine ad illa, quæ in Oriente, non vero quæ in Occidente gererentur.

10. *Qui occasione.* — Ipsemet *Julianus* in epistola ad senatum populumque Atheniensem refert, qua occasione ipse *Augustus* renuntiatus fuerit, libellum, scilicet, sine nomine sparsum fuisse, in quo multa adversus Constantium jactabantur : « Quo allato, inquit *Julianus*, qui Constantio erant addictissimi, valde commoti sunt, mihi ut quantum possent conatibus instarent, uti citius milites emitterem, » in Orientem nempe, uti jusserat *Constantinus*, « priusquam in alios ordines similes libelli spargerentur. Neque enim alius quispiam aderat eorum, qui benevolo in me animo esse viderentur. Erant ii *Nebridius*, *Pentadius*, ac *Decentius*, quem ad id negotii *Constantius* ipse miserat. » Ad quæ verba *Petavius* in Notis ait : « Mendum subest huic loco. Neque enim isti, » *Nebridius*, *Pentadius*, ac *Decentius*, « vel tunc aberant, vel *Juliano* favebant. Imo vero a *Constantio* stabant. *Nebridius* ex questore *Juliani* præfectus prætorio Galliarum factus fuerat a *Constantio* in Florentii locum. *Decentius* vero tribunus et notarius ab eodem missus ad milites abstrahendos. » Verum locus minime corruptus, sed ipsemet *Petavius* hallucinatur, qui non advertit, *Julianum* aliud non significare, quam *Nebridium*, *Pentadium*, ac *Decentium*, qui *Constantio* erant addictissimi, valde commotos fuisse, non vero *Julia-*

num referre hæc verba : *Erant ii Nebridius*, etc. ad immediate præcedentia parenthesi inclusa, scilicet : « Neque enim alius quispiam aderat eorum, » etc. Nam tres illos viros a *Constantio*, non vero a *Juliano* stetitisse, et tunc ibidem præses fuisse, ex *Ammiano* certo liquet. Quæ obiter dicta sunt ad loci illius elucidationem.

11. *Synodus Gangrensis.* — *Synodus Gangrensis* ante Concilium Constantinopolitanum hoc anno absolutum, celebrata. Id *Sozomenum* insinuare diximus anno cccxvi, cum de *Synodo Melitiniensi* ageremus. A *Sozomeno* non dissentit *Socrates* : hic enim postquam scripsit, *Eustathium* et *sele* *Sebastene* *Ecclesie* depositum fuisse, et in ejus locum *Meletium* subrogatum, ait : « Cæterum *Eustathius* post hæc etiam in *Synodo Gangrensi*, quæ ipsius causa in *Paphlagonia* coacta fuerat, condemnatus est, eo quod post condemnationis sententiam adversus ipsum prolatam in *Synodo Casariensi*, multa contra leges ecclesiasticas ageret. » Tum narratis falsis dogmatis ab *Eustathio* disseminatis, subdit : « Hæc et hujusmodi alia plurima, cum ille et faceret et doceret, *Synodus Gangris* in *Paphlagonia* congregata eum deposuit, ejusque dogmata anathemate damnavit. Verum hæc postea gesta sunt. Tunc vero expulso *Macedonio*, *Eudoxius* *Constantinopoleos* episcopus constituitur, » præsentis nempe anno, die vicesima septima mensis *Januarii*, ut anno superiori ex *Chronico* *Alex.* ostendimus. Quare inter *Socratem* et *Sozomenum* convenit, *Gangrensem* *Synodum* paulo ante *Constantinopolitanam* habitam esse, licet in variis circumstantiis inter se dissentiant.

12. *Synodus Casariensis.* — *Synodus Casariensis* ante *Gangrensem* anno incerto habita, postquam *Eustathius*, qui in ea depositus fuerat, errores suos sparsit; quod *Socrates* citatus his verbis insinuat : « Verum hæc postea gesta sunt. » Quibus ex verbis *Valesius* in Notis ad *Socratem* male infert, *Synodum Gangrensem* juxta *Socratis* sententiam post *Constantinopolitanam* coactam esse. Nam *Socrates* eo in loco non respicit ad *Synodum Constantinopolitanam*, sed ad *Casariensem*, post cujus celebrationem ait, *Gangrensem* *Eustathii* dogmata anathemate damnasse. In *Casariensi* *Synodo* *Meletius* *Sebastene* urbis episcopus renuntiatus videtur, eaque *Synodus* anno trecentesimo quinquagesimo octavo, aut circiter celebrata. Nam *Theodoretus* lib. 2, cap. 25, postquam retulit *Leontii* episcopi *Antiocheni* mortem, et *Eudoxii* in ejus locum subrogationem, quæ præfato anno contigere, ait : « Per idem tempus *Eustathius* episcopatum gerebat *Sebastie*. » Quare nominis post *Eudoxii* ad sedem *Antiochenam* translationem *Eustathius* dignitate abdicatus est, cum *Meletius* jam *Sebastenus* episcopus *Concilio Selenciensi* anno præcedenti celebrato interfuerit.

13. *Dedicatio Ecclesie S. Sophiæ.* — In *Chronico* *Alex.* sub hujus anni consultius legitur : « Hoc anno mense *Peritio* (scilicet *vi* *Februarii*) *Magna* *ecclesia Constantinopolitana* dedicata est. *Macedonius* episcopus *Constantinopolitanus* propter multa ipsius

propria crimina exauctoratus est, et in locum ejus subrogatus Eudoxius mense Aduynao (sen Jan. XXVII) presentibus episcopis XXXII. » Paulo post : « In ea Synodo episcoporum non post multos dies ab inauguratione Eudoxii episcopi Constantinopolensis, eucenia Magnae ecclesiae ejusdem urbis celebrata sunt anno trigesimo quarto plus minus, quam fundamenta Constantinus victor Augustus gesserat. Acta sunt eucenia etiam his eoss. XVI kal. Martias, qui dies mensis Peritii (sen Februarii) XIV. Ad ea eucenia imperator Constantius Augustus vota seu munera, multa cimelia aurea et argentea ingenia, gemmeaeque et auro intertextas telas pro altari multas contulit. Quin et in januis geminas utrinque fores aureas vario opere fecit, ipsasque exteriores portas auro mire variavit. Multa beneficia magnifice contulit, cum in universum clerum, tum in religiosas virgines et viduas. In xenodochia item et eorum alimenta, pauperum quoque et pupillorum domiciliis frumentum auxit majori numero, quam pater ejus Constantinus erat elargitus. »

14. *Facta in Synodo Constantinopolitana.* — Loquitur auctor Chronici Alex. de Concilio Constantinopolitano, in quo *Eudoxius* ad sedem Constantinopolitanam translatus, quam hoc anno adhuc continuatam esse supra diximus. Sed loco XVI kal. Martias, legendum XV kal. Martias; et loco Februarii XIV legendum, Februarii XV; eo enim die ecclesiam Sanctae Sophie dedicatam jam dixerat : quo etiam ea eucenia peracta diserte festantur Idacius in Fastis, et Socrates lib. 2, cap. 43. Hac dedicatio, ingentesque largitiones, de quibus auctor Chronici Alex. loquitur, factae occasione quinquennialium Juliani adhuc tunc Caesaris, quae hoc anno exhibuit, postquam jam Augustus ab exercitu dictus esset. Porro dies xxvii Januarii cum feria quinta, dies xv Februarii cum feria vii concurrunt; ideoque nondum similia solennia diebus Dominicis fieri solita.

15. *Synodi Ariminensis historia ex lege hoc anno data incem accipit.* — Data hoc anno a Constantio lex 15 Codicis Theod. *De episcopis*, adversus immunitatem Ecclesiarum et clericorum, quam omisit Baronius in gestis hujus anni, quamquam illam referat anno praecedenti num. III. Eam egregie explicat Gothofredus in Commentario, quod ad ea, quae Synodum Ariminensem proxime secula sunt, pertinet, quae alioquin vix alibi occurrunt. Primum ex ea lege liquet, in Ariminensi Synodo non tantum tractatum habitum de fide, vel etiam de causis episcoporum (quod in ea tractari voluit Constantius, teste Sozomeno lib. 14, cap. 16), verum etiam tractatum habitum in ea de privilegiis Ecclesiarum et clericorum, ac nonnulla super his disposita ad principem Constantium perlata, nempe de Ecclesiis et clericis in universum plenissima immunitate, etiam a solitis et ordinariis functionibus et tributis, donandis. Secundo, ex hac lege discimus, Constantium hanc Ariminensium Synodi dispositionem sanctione sua statim repulisse. Voluit itaque Con-

stantius, Ecclesias, etsi ab extraordinariis muneribus et translationibus immunes essent (ut ex fine legis etiam liquet), attamen a canonicis et ordinariis immunes non esse; quod idem *Honorio* placuit, ut suo loco dicitur; adeo ut id etiam in metropolitani Ecclesiae obtinuerit, veluti Thessalonicensi, ut ostendit L. 33 Codicis Theod. *De annonae et tributis*. De clericis vero hae Constantii mens est. ut non tantum canonica, verum etiam extraordinaria agnoscant; veluti translationem, itemque lustralem colationem, aliaque negotiorum munera et pensationes: quorum eo fine certa quaedam matricula confecta fuit, quippe postmodum clerici facti operam mercimoniis addidere. Verum hanc legem hac parte postea anno sequenti abrogavit L. 16 *De episcopis*, quam, hac rejecta, confirmat Valentinianus Senior lege 18, *De episcopis*.

16. *Plures legati ad Constantium missi.* — Tertio id observetur, post Ariminensem Synodum certam clericorum negotiantium matriculam factam, ut ita negotiatorum pensationes agnoscerent. Excepti tantum clerici et *copiatæ* exiguis admodum mercimoniis tenuem sibi victum vestitumque conquirentes: quae tertia Constantii, postremaque sententia hac parte fuit, quemadmodum et *Honorii* lege 36 *De episcopis*. Quarto observetur quod hac lege dicitur de episcopis, qui ad comitatum Constantii venerunt ex partibus Italiae, ut et de episcopis, qui ex Hispania et Africa eodem commearunt. Quod utique non pertinet ad legatos, qui ex Ariminensi Synodo ad Constantium missi sunt; et quidem denique a Calholicis, decem ab Arianis: hi enim superiori anno ad Constantium missi, et quidem a Synodo fuere: de quo videndus Severus Sulpilius lib. 2 Hist. Etenim hi, quorum hac lege mentio fit, hoc anno recenter ad comitatum Constantii commearunt, neque a Synodo missi fuere, verum etiam ex Italia partibus, item ex Hispania et Africa commearunt. Quod perpendens Gothofredus laudatus, atque nullam Gallorum mentionem fieri videns, in eam adducit sententiam, cum totus jam *orbis ingenuisset*, atque *arianum sese esse miratus esset*, post Ariminensium nempe Concilii exitum, (quod nominatim scribit Hieronymus adversus Luciferianos), et cum in arianam pravitatem Italorum, Aforum, Hispanorum plerique, etiam *Hosius* Cordubensis, concessissent, ac Arimini gesta confirmassent, eo jam nomine episcoporum legationes ex illis partibus ad Constantium commearunt; et Constantinopolim ad imperatorem commearunt; quod etiam testatur Severus Sulpilius citatus.

17. *S. Hilarii beneficio arianismo Galliae liberata.* — Sole Galliae, inquit Gothofredus, piaculo haeresis liberatae fuere, Hilarii beneficio, ubi frequentibus intra Gallias Conciliis, atque omnibus fere episcopis de errore prolifentibus apud Arimum gesta condemnata fuere, et in statum pristinum Ecclesiarum fides reformata. Praeterquam quod idem Hilarius ante Ariminensium Concilium, edito ad Gallos *de Synodis* Commentario, eos a dolis haereticorum

cantos reddidit. Quinimo et fidem Galli fidem suam testatam Hilario paulo ante reddiderant, idemque de eorum constantia gratulatur. Hæc igitur causa est, cur nulli hic de Gallia episcopi memorentur, nulloque in fide sana sanè mansere. Proculdubio enim et episcopi, quorum hæc lege fit mentio, Ariani fuerunt, atque hæc lex in favorem Arianorum emissâ obsequentium Catholicorum dispositioni, seu postulationi de plenissima immunitate concedenda Ecclesiis et clericis. Hæc Gotthofredus, cuius conjecturam firmat Concilium Parisiense, quod hoc anno, Hilario agente, celebratum fuisse ad arianam impietatem damnandam, anno cccxii monstrabimus. Verum est, pridie kal. Julii, quo die hæc lex Mediolani data dicitur, Julianum jam Augusti titulum in Galliis usurpasse, siquæ verisimile non esse, ausos fuisse arianos Galliarum episcopos Constantinopolim ad Constantium proficisci. At conijcere possumus ex hæc Juliani nuncupatione Hilarii animum ad Concilium Parisiense celebrandum fuisse; ideoque, cum illud hoc anno habitum fuerit, in eoque hæresis ariana damnata, non fuisse, cur Galli

legatos Constantinopolim mitterent. Sed de hoc Concilio legenda, quæ infra anno cccxii in medium adducimus.

18. *Persica expeditio.* — Persica expeditio Constantii in hunc annum incidit, sc. post aditum ver, ducto itinere per Casarcam Cappadocia, Melitanam, Lacedaenam, Samosatam et Edessam, ubi diu moratus, post equinoctium tandem autumnale, in Persas movit, teste Ammiano lib. 20 et lib. 21. Ad hanc expeditionem referenda lex 2 Codicis Theod. *De lustrali collatione*, hoc anno data, qua Constantius veteranos solos versusque a lustrali collatione immunes esse iubet. Quæ lustralis collatio indicta hoc tempore videtur juvenam erogationi publicæ seu militari eo tempore, quo Constantius difficillimo bello Persico maxime illigatus erat, atque in id magnos belli apparatus facere necesse erat. Quo etiam perfinet lex 6 Codicis Theod. *De erogatione militaris annonæ*, quæ hoc anno XVI kal. Jan. data est Hieropoli, dum sc. Constantius in Persas moveret.

LIBERII ANNUS 10. — CHRISTI 361.

1. *Juliani hypocrisis et patefacta impietas.* — Trecentessimus sexagesimus primus Christi annus Tauro et Florentio consulibus adscribitur fastis, famosus morte Constantii imperatoris. At quæ sint ejus obitum antegressa, servato rerum ac temporum ordine, describamus. Julianus Augustus ipso mense Januarii, licet animo aversus a Christiana religione protinus esset; tamen ad stabilendum collatum sibi a militibus nuper imperium, quo sibi Christianorum animos conciliaret, quorum magna vis esset, eam ex more excolere simulans, una cum illis sacros celebravit conventus: Ammianus enim de eo hæc habet¹: « Agebat, inquit, nihil interim de statu rerum presentium mutans, sed animum tranquillo et quieto incidentia cuncta disponens; paulatimque sese corroborans, ut dignitatis augmento, virum quoque congruerent incrementa. Utque omnes, nullo impediante, ad suum favorem alliceret, inhærens cultui christiano fingebat, a quo jam pridem occulte desciverat, arcanorum participibus paucis, auspiciamque auguriisque intentus, et cæteris que decorum semper fecere cultores. Et ut hæc in-

ferim ectarentur, feriarum die, quem celebrantes mense Januario Christiani, Epiphaniam dicitant, progressus in eorum ecclesiam solemniter numine orato discessit. » Hæc Ammianus.

2. At quam diversa a rebus gestis a Juliano hujus anni principio, quæ postea sunt ab eodem facta cessere! Siquidem obtirmato omni ex parte, ut sibi videbatur, imperio, palam exiit, quam diutius occultavit, hypocrisis. Antehæc autem, velut impellente numine subire imperium cogebatur, multa variaque dicitabat et ad amicos pariter conscribat; ut illud in primis, quod narrat Ammianus his verbis¹: « Nocte qua declarationis Augusti præcesserat diem, junctoribus proximis retulerat imperator, per quietem aliquem visum, ut formari genius publicus solet, hæc objurgando dixisse: Ohiu, Juliane, vestibulum ædium tuarum observo, latenter augere tuam gestiens dignitatem; et aliquoties tanquam repudiatus abscessi. Si sic nunc quidem recipi sententia concordare multorum, ibo demissus et moestus; id tamen relinco in meo corde, quod tecum diutius non habitabo. »

¹ Ammian. lib. XXI.

¹ Ammian. lib. XIX.

3. *De Constantii obitu predictio.* — Huic plane haud dissimile illud est, quod idem ipse Ammianus inferens de eodem tradit ¹ : « Item, inquit, cum apud Viennam postea quiesceret sobrius, horrore (hora media) media noctis imago quaedam visisplendidior, hos ei versus heruos modo non vigilantem aperte dixit, eadem saepius replicando, quibus fretus nil asperum sibi superesse existimabat :

*Ζῆλος ἔστιν ἐς πλάτος τέρμα φέρει κλυτὸς Ὀυρανός,
 Παρθενῶδες δὲ Χρῆνος μάλιστ' ἔστιν ἐπὶ πύργῳ
 Εὐκλειστῆ, βασιλεὺς Κωνσταντῆος Ἄσπιδος πύλας
 Τέρμα φέρει βροτῶν στρατῶν καὶ ἑποδῶναι ἔστι.*

Cum Juppiter in excelsum terminum veniet turbulenti Aquarii,
 Virginitate Saturnus in parte ingreditur quanta
 Virescena, rex Constantius Asiaticae terra,
 Finem amicum, vitae otiosum, et doloribus plenum habebit.

Hæc apud Ammianum ex graeco translata. Recitat eodem versus Zozimus, diversa tamen translatione, latinitate donatos.

4. Ejusdem quoque generis et argumenti ea sunt, quae idem ipse Julianus ad Oribasium sophistam magni nominis his ferre temporibus scripsit in hæc verba ² : « Ego hodie tale quiddam vidi, arborem proceram in quodam trichino per amplo et spatiose sitam putabam, quæ in terra se inflecteret, atque arbusculam parvam et teneram valdeque florentem ad radices adgnatam haberet. Angebat me autem vehementer metus de exigua illa arbore, ne a quopiam una cum magna avelleretur. Et cum propius accessissem, cerno magnam arborem humi prostratam, parvam autem erectam quidem, sed a terra suspensam. Quod cum vidissem, æstuans ac laborans : Item, inquam, quanta arbor ! et tamen periculum est, ne surensis etiam ei adgnatus inferat. Hic quidam mihi ignotus omnino : Contemplantur, ait, diligenter, et bono sis animo : radice enim humi manente, parvula illa arbor permanebit firmiorque herabit. » Istæc de somnio Julianus, seu potius de his quæ effluendo vigilans somniabat de futuro, quod jam prope adepturus erat, imperio ; se per arbusculam, Constantium per grandem arborem præfigurans.

5. Cæterum cum primum tantum sibi inesse virtutum videri, et exercitum ad sua vota in omnibus comparato, quod clauduntur paucis arbitris sibi amicitia et superstitione conjunctis agere (ut ait Ammianus) solebat, jam palam facere non erubuit. Id quidem ipse ad Maximum Ephesium scribens, quo (ut dictum est) ad omnem impietatem usus fuerat pedagogo, affirmat his verbis ³ : « Illud maxime te audire convenit, et quemadmodum uno tempore præsens auxilium deorum sensitus, et tantam insidiatorum multitudinem effugimus nemine occiso aut spoliato, sed iis tantum custodiæ traditis, qui in scelere ipso deprehensi erant. Atque

hæc quidem fortasse melius erit dicere, quam scribere : puto famens ab te libentissimo animo auditum iri, Deos publice et palam colimus, et totus meus exercitus pietatem amat. Nos aperte boves immolamus, diis gratias agimus multas hecatombis. Me jubent dii pure et caste, quoad poterit, vivere. Ego vero iis parco, et quidem libenti animo. Magnos fructus laborum pollicentur, nisi segniter agamus. » Sic Julianus ad Maximum, cum ex Galliis (ut isdem litteris ipse testatur) ad Hlyrios pervenisset ; cum jam ultro citroque a Juliano atque Constantio missis legationibus, iisdemque cassis redditus, in apertum bellum progressa res esset.

6. Insidia vero illæ, a quibus se deorum beneficio liberatum tradit Julianus, descriptæ videntur ab Ammiano ⁴. Cum enim Constantius per secreta internuntia tentasset fidem Vadomari regis Francorum sibi antea federati, ut cum in Julianum armaret : ille rex, ad fallendum idoneus et ad insidias struendas satis callidus, officium omne suum per litteras Constantio pollicitus est. Sed dum hæc agerentur, litteris Vadomari ad Constantium interceptis, re comperta, capitur Vadomarus, atque vincetus a Juliano in Hispanias amandatur : quando Julianus, mox victis barbaris, qui prope erant in armis, pro acceptis (ut ipse tradit) a diis beneficiis, placavit (ut inquit Ammianus) secreto-riore ritu Bellonam, habuitque ad exercitum concionem, et a singulis militare juramentum exegit. Sic igitur cum apparat Julianum, quandiu fuit in Gallia, deos secreto coluisse, erroris arguitur Zozimus ⁵, qui tunc in Galliis cum publice immolasse testatur. Sed ex Juliano ad Maximum litteris Ammianus ⁶ item redargnitur, cum de Juliano ait non antea se palam sacrificium exhibuisse, atque manifestum deorum cultorem, quam cum Constantinopolim pervenisset. At de Juliano rebus gestis Constantinopoli, cum nominis post mortem Constantii ad tertium idus Decembris illic ipsum contigerit pervenisse, suo loco dicendum erit.

7. *Juliani adversus Constantium machinationes.* — Consules autem Taurus et Florentius, cum audissent Julianum in Pannoniam pervenisse, fuga ex urbe se subdixerunt : quos in publicis memoriis Julianus describi voluit, consules fugitivos. Scripserat ad senatum litteras Julianus, ut Urbem sibi conservaret. Hæc Zozimus ⁷, Interca, confulto jam bello inter Julianum atque Constantium, idem Julianus, dum ageret ille in Oriente, præoccupare Constantinopolim conatus est. Stravisse quidem Juliano ad imperium invadeum atque etiam oblinendum viam sua impietate Constantium, certum est. Etenim quomodo passuri essent fideles, apostatam a fide regnare, nisi Constantii tyrannidem tum in Occidente, tum etiam in Oriente, quandiu imperavit, experti essent ; quem et Christiana religio nuper jam senserint, perduellem, cum in Synodo Constantinopoli acta ipse cum suis Christum

¹ Ammian. lib. XXI. — ² Jul. ep. ad Oribasium. — ³ Id. ep. ad Maximum.

⁴ Ammian. lib. XXI. — ⁵ Zozim. lib. II. — ⁶ Id. lib. XX. — ⁷ Zozim. lib. III.

negaverit esse Deum? Christianorum igitur qui Catholicici essent, consultius rati sunt, pati dirum apertum fidei inimicum, quam dolo serpentem adversarium, quod, abnegata Christi divinitate, ipsam integram quod in se esset Christianam religionem penitus convulsisset. Ceterum qui essent haeretici, quod ipsis ut saepe dictum est insitum esset temporibus inservire, Juliani gratiam potius promereri, quam illi adversari, in animum induvere.

8. Porro quid Juliano obligerit, cum est ingressus Illyricum, unde ut dictum est, ea ad Maximum scripsit, Sozomenus narrat his verbis¹: « Fertur autem, cum primum fines Illyrici ingrederetur, vias post vindemiam, circiter Virgiliarum occasum, uvis acerbis minimeque maturis onustas visas esse: roremque tum in ejus, tum in comitum suorum vestes ex aere delapsum singulis guttulis signum crucis in eis impressisse. Quae res cum visa fuisset, non ipse solum, verum etiam alii qui eum comitabantur, uvas haud maturas intempestive apparentes aliquid boni portendere; rorem autem demissum, vestem ejus, in quam forte cadebat tali nota casu ac fortuito signasse existimaverunt. At vero ab aliis dicebatur, ostentorem alterum significare, imperatorem immaturo aetatis suae tempore non aliter atque uvas immaturas periturum, et imperium ad exiguum tempus duraturum: alterum indicare, religionem Christianam caelestem esse, et omnes figurae crucis signari oportere. Quae conjectura facere eorum, qui doctrina et religione ab imperatore dissentiebant, neque certe ut videtur a veritate aberrantes: nam temporis progressio utrumque demonstravit vere dictum esse. » In hunc modum Sozomenus.

9. Julianus vero quantumlibet sibi viam, quocumque progrediretur, si exercitus aperiret, tamen excusationem quamdam, ut se purgaret apud Constantium de suscepto imperio, forinsecus obtinebat, ne videretur esse tyrannus. Id sane S. Gregorius Nazianzenus in ipsum agens, atque acriter invectus, testatur his verbis²: « Primum quidem illius contumaciae prolifataeque recordiae facinus fuit, quod sibi diademam imposuit, magnique illius nominis honorem arrogavit quod non fortune insolentia, sed pro virtutis praemio vel tempus vel imperatoris calculus affert, vel, ut moris antiqui fuit, senatus iudicium nec honoris modum ejus arbitrio permisit, quod imperii arbitrum dominumque habuerat. Deinde (jam enim ob ea, quae perpetrarat, necessitatem sibi in omne flagitium ruendi impositam esse perspiciebat, quid cogitat, et quo tum impietatis, tum furoris progreditur? O miram illius animi vesaniam! adversus eum expeditionem suscepit, atque ab Occidente pedem movet; in speciem quidem quasi de suscepto diademate purgare vellet (ad hinc amentiam suam occultare videbatur, revera autem, ut totum imperium ad se transferret, atque peritiam suam et ingratitude in hominum admirationem veniret. » Hucusque Gregorius.

10. At de causa adventus sui, ipse epistola illa, quam audita morte Constantii scripsit ad Julianum avunculum, agit his verbis³:

« Ad tertiam horam noctis incensus, cum neminem qui scriberet haberem, quod omnes occupati essent, vix potui hanc ad te scribere. Vivimus, deorum beneficio, liberati ab externis malis patientis, vel faciendis. Testis mihi vero est sol, cujus auxilium operumque in primis poposci; testis Jupiter rex, quod Constantium occidere nunquam optaverim; imo magis, id ne accideret, exoptaverim. Cur igitur vem? Quia videret dii aperte hortabantur, salutem polliciti, si parerem; sin vero remanerem, id quod dii prohibent. Accedit, quod cum hostis jam appellatus essem, terrere eum duntaxat cogitabam; eoque pacto res ad colloquium aliquod lenius et mitius deveniuras esse: aut si etiam bello decernendum foret, fortune diisque omnia permitterem; alque exitum, qualem ipsorum elementia afferret, expectarem. » Haec enim ad Julianum Julianus. Naissum autem cum pervenisset, ibidemque substitisset, accepisse munus de Constantii obitu, auctor est Zozimus⁴.

11. *De praefectura Helpidii.* — Sed ad res gestas Constantii haec anno usque ad diem obitus reverentur. Antiochia quidem cum hiemasse usque ad veris tempus, cum profectus est in Persas, Ammianus testatur⁵. Ibi dum Constantius aegeret, defuncto Hermogene praefecto praetorio in Oriente, in locum ejus subrogavit Helpidium. « Illic, idem inquit Ammianus, ex Paphlagonia oriundus adeo aequus ac mitis fuit, ut, cum ei coram se innocentem quemdam Constantius torqueri jussisset, aequo animo abrogari sibi potestatem orabat, haecque potius aliis ex sententia principis agenda permitti. » At quod de tanto viro praefectura nobilissima aucto incidit mentio, nolimus hic praetermississe, quod de eo ejusque conjuge Aristaneta, clarissima ac prudentissima femina, scribit S. Hieronymus in rebus gestis B. Hilarionis; quam quidem historiam hic retexere, antequam ad res Constantii ulterius progrediamur, dignum fore existimamus. Ipse ergo S. Hieronymus de his agit his verbis⁶: « Aristaneta, Helpidii, qui postea praefectus praetorio fuit, uxor, valde nobilis inter suos, et inter Christianos nobilior, reverens cum marito et tribus liberis a beato Antonio, Gaza propter eorum infirmitatem remota est: ibi enim sive ob corruptum aërem, sive (ut postea claruit) propter gloriam Hilarionis servi Dei, hemithrao pariter arrepti, omnes a medicis desperati sunt. Iacebat nihilans mater, et quasi inter tria filiorum excurrens cadavera, quem prius plangeret, nesciebat. Cognito autem quod esset quidam monachus in vicina solitudine, oblita matronalis pompa, tantum se matrem noverat: vadit comitata ancillis et eunuchis; mixque a viro persuasum est, ut a se sedens pergeret. Ad quem cum pervenisset: Per ego

¹ Sozom. lib. v. c. 1. — ² Greg. Nazianz. orat. 1. in Jul.

³ Jul. ep. ad Julian. — ⁴ Zozim. lib. III. — ⁵ Ammian. lib. XXI. — ⁶ Hieron. in Hilar.

te, ait, Iesum clementissimum Deum nostrum obtestor, per crucem ejus et sanguinem, ut reddas mihi tres filios, et glorificetur in urbe Gentilium nomen Domini Salvatoris, ingrediator servus ejus Gazam, et Marnas corruat (erat idolum ibi famosum, quod illi Marnam, alii Jovem nominant). »

12. « Remuente illo, atque dicente, nunquam se egressurum de cella, nec habere consuetudinem, ut non modo civitatem, sed ne villulam quidem ingrederetur : prostravit se illa humi, crebro clamitans : Hilarion, serve Christi, redde mihi liberos meos : quos Antonius tenuit in Ægypto, a te serventur in Syria. Flebant cuncti qui aderant; sed et ipse negans levit. Quid multa? Non prius mulier recessit, quam ille pollicitus est, se post solis occasum Gazam introiturum. Quo postquam venit, singulorum lectulos et arenia membra considerans, invocavit Iesum. Et (o mira virtus!) quasi de tribus fontibus sudor pariter erupit. Eadem hora acceperunt cibos lugentemque matrem cognoscentes, et benedictens Deum, sancti manus deosculati sunt. Quod postquam auditum est, et longe lateque percrebuit, certatim ad eum de Syria et Ægypto confluebant, ita ut nulli crederent in Christum, et se monachos profiterentur: necdum enim tunc monasteria erant in Palestina, nec quisquam monachos ante S. Hilarionem in Syria noverat. Ille fundator et eruditor hujus conversationis et studii in hac provincia fuit. Habebat Dominus Iesus in Ægypto senem Antonium; habebat in Palestina Hilarionem juniorem. » Hactenus sanctus Hieronymus : hæcque nos occasione Heliidii, hoc anno a Constantio in Hermogenis locum creati præfecti pretorio : quem laudem cum omni laude dignissimum dicat ob mansuetudinem et aquitatem; Ammianus ¹, more videlicet Gentilium carpentium quoscunque Christianæ religioni addictos, sugillat hominem, dicens fuisse simplicioris ingenii.

13. Porro de eadem Aristaneta, cum præfectura Heliidii, idem S. Hieronymus hæc inferius ² : « Aristaneta illa, cujus supra fecimus mentionem, præfecti tunc uxor, sed nihil de præfecti ambitu habens, venit iterum ad Hilarionem, volens etiam ad Antonium pergere. Cui ille fleus : Vellem, ait, ipse quoque ire, si non carcere hujus monasterii clausus tenerer, et si eundi fructus esset : biduum enim hodie est, quod lotus mundus huius parens orbatus est. Credidit illa, et subsistit, et post paucos dies veniente nuntio, Antonii dormitionem audivit. » Hæc cum ipse dicit de Heliidii præfectura tempore mortis Antonii : nisi dixerimus, præter omnium sententiam, in hunc usque annum Antonium fuisse superstitem; errasse oportuit Ammianum, Heliidii præfecturam in hunc ipsum annum referendam, nisi secundum, hoc eodem anno, cum contigerit obire magistratum.

14. *Constantius, secundis nuptiis initis, proficiscitur in Persas.* — Sed jam ad Constantium redeamus. Qui Antiochia hincavil; atque ut Ammianus auctor est ³, antequam expeditionem pararet

in Persas, defuncta Eusebia conjuge, de qua multa superius, aliam, Faustinam nomine, uxorem sortitus est, ex qua genita est filia posthuma, Constantia dicta, quæ postea matrimonio juncta est Gratiano, Constantium igitur Antiochiæ agens, adversus Persas, in Mesopotamiam irruentes, expeditionem parat. Adventante autem vere, antequam proficisceretur, conciliaturus sibi munus, sic ad Antiochenos pro Christiana religione rescripsit ⁴ :

15. « In quolibet civitate, in quolibet oppido, vico, castello, municipio, quicumque volo Christianæ religionis meritum eximie singularisque virtutis omnibus infirmaverit, securitate perpetua potatur. Gaudere enim et gloriari ex fide semper volumus : scientes magis religionibus, quam officiis et labore corporis, vel sudore, nostram Rempub. contineri. Dat. XVI kal. Mart. Antiochia, Tauro et Florentio coss. »

16. Quibus item consulis, contulit Themistio philosopho prætura insignia, deque ea ad senatum rescripsit ⁵. Ille ille Themistius, qui, egregiis commentariis editis, Aristotelis scripta elucidavit : cujus meminit Suidas, atque cum a Juliano Constantii successore designatum fuisse Constantinopolitanae urbis præfectum. Porro cum adversus Julianum se bene putasset Occidentale imperium munivisse Constantius, ipse primo vere ut ait Ammianus adversus Persas movens exercitum, pervenit Edessam, cum adhuc Julianum moraretur in Galliis : « Qui cum superatis montibus pervasisset Illyricum, nuntii (inquit idem Ammianus ⁶) ad Constantium percrebuerunt certissimi, quorum clara fide compertum est, Julianum Italiam et Illyricum cursu celeri prægressum, claustra inferum occupasse Sæcorum, accita undique præsolatam auxilia ut multitudine stipatus armatorum pervaderet Thraciam, quo cognito, merore offusus Constantius, solatio uno sustentabatur, quod intestino semper superaverat motus : » communicatoque cum suis consilio, eorum omnium consensu decretum est, eum cum expeditione reverti; idque tunc opportunum, quod et Persarum rex ad propria quoque reverteretur.

17. « In hoc rerum adversarum tumultu, subdidit Ammianus ⁷, hærens ejus fortuna, jam et subsistens, adventantem casum vite difficilem modo non loquentibus signis aperte monstrabat. Namque et nocturnis imaginibus terrebar, et nondum penitus mersus in somnum umbram viderat patris obtulisse pulchrum infantem, eumque susceptum et locatum in gremio suo, excessum ibi procijsse longius sphaeram, quam ipse dextera manu gestabat. Id autem permutationem temporum indicabat; licet interpretes placencia responderent. Post hæc confessus est junctionibus proximis, quod tanquam desolatus secretum aliquid videre desiderat, quod interdum alluisse sibi squalidus astimabat, et putabatur genus esse quidam tutelæ salutis appositus

¹ Ammian. lib. XXI. — ² Iher. in Hilarion. — ³ Ammian. lib. XXI.

⁴ Ammian. lib. XXI. — ⁵ Iher. in Hilarion. — ⁶ Ammian. lib. XXI.

⁷ Ammian. lib. XXI. — ⁸ Ammian. lib. XXI.

cum reliquisse, mundo citius digressurum. Fervul enim theologi, in lucem editis hominibus cunctis, salva firmitate fatali. Injuzmodi quosdam velut actus rectora nomina sociari, admodum tamen paucis visa, quos multiplices auvere virtutes. Ita et oracula, et auctores docuerunt praecleari. » Isthaec, et alia de his pluribus Ammianus; quibus, paucis quibusdam demptis, concordat Christiana religio: atque idem auctor sic paulo post de Constantii obitu¹:

18. *Constantii obitus, et ejusdem laude et veneratione digna.* — « Ingressus itaque Antiochiam festinam Constantius, ad motum certaminum civilium, ut solebat, avide surrecturus, paratis omnibus, exire properabat, immodice renitentibus plurimis murmure lentus: nec enim dissuadere palam audebat quisquam, vel vetare. Autumno jam senescente profectus, cum ad suburbianum venisset disjunctum exinde tertio lapide, Hippocephalum nomine, lucente jam die, cadaver hominis interfecti dextera jacens, capite avulso, conspexit contra occidentum latus extensum; terribitis omnibus, finem parantibus fati, destinatus ipse tendebat: ita loquitur ethnicus scriptor, vespique Tarsum, ubi leviori febre contactus, ratusque itinerario motu imminente valetudinis eventi posse discrimen, petiit per vias difficiles Mopuestiam Ciliciae, ultimam hanc pergentibus stationem sub Tauri montis radicibus positam. Egreddique secundo die conatus, illabente morbi gravitate detentus est: paulatimque urente calore nimio venas, ut ne tangi quidem corpus ejus posset, in modum foculi fervens, cum usus deficeret medicarum, ultimum spirans detelbat exitum. Mentisque sensu tum etiam integro, successorem suae potestatis statuisset dicitur Julianum. Deinde anheliu jam pulsante lethali, contemuit, diuque cum anima colluctatus jam discessura, abiit et vita nonarum Octobrium, imperii viteque anno quadragesimo, et mensibus paucis. » Haec Ammianus.

19. At quod ait, Constantium ultimo elogio statuisset Julianum sui imperii successorem, puto commentum ethnicorum Juliano faventium excoGITatum, quo a tyranni nomine ea arte redderet ipsum immemem: nam S. Gregorius Nazianzenus de Constantio in extremis laborante haec tradit²: « Hic vitam cum morte commutat, pastoris adversarii, » nempe Gregorii, « confirmator et patronus, malum laud malo imperio finem imponens: atque inutili, ut ferunt, penitentia in extremo vite spiritu affectus: cum nimirum ob alterius saeculi tribunal, rerum suarum aequus est unusquisque iudex. » Tria enim haec mala, imperioque suo et principatu indigna, ipsum agnovisse narrat: unum, quod generi suo necem attulisset, ipso nimirum ejus ingressu in imperium; aliud, quod Julianum Apostatam imperatorem nominasset, creando eum Caesarem: tertium, quod novis fidei dogmatibus studuisset: simulque cum his viciis et vita discessisse.

20. Caeterum utrumque haec extrema Constantii

se habuerint, illud exploratum habetur, ipsum eo tempore fuisse ab Euzo ariano episcopo Antiocheno baptizatum. Id quidem S. Athanasius testatur, cum ait³: « Constantius haereticus fuit: qui ad finem usque permanens in ea impietate, ac deinde moriens, voluit non a pijs viris, sed ab Euzo, non semel, sed saepius ob arianam haeresin deposito rejectoque baptizari. » Haec Athanasius. De obitu ejusdem Constantii sic etiam sanctus Hieronymus⁴ ad Heliodorum: « Constantius arianae fautor haereseos, dum contra inimicum paratur, et concitus fertur ad pugnam, in Mopsi viculo moriens, magno dolore, hosti reliquit imperium; » et alibi⁵: « Ionium excitavit, imperat tempestati: bestia moritur, tranquillitas redit, » etc. At de baptismo suscepto ab haeretico homine Euzo, alseque controversa ab omnibus affirmatur.

21. Cum igitur majorum omnium consil assentione, Constantium Catholicos exagitantem, atque Arianis faventem, vixisse impium, et impie ab haeretico episcopo baptizatum, clausisse infeliciter diem extremum; praecoma de eo a S. Gregorio Nazianzeno conscripta permolestie piorum auribus ingeruntur. At quamvis illa sint, hic describamus; ita tamen, ut et quoniam modo valeant excusari, atque subdantur. Ab ipsa itaque exordio laudum ejus ad asptrophe illa orationem auspicemur, qua Constantium ipsum hoc modo compellat: « Quid, inquit⁶, tibi accidit, o imperatorum praestantissime, ac divinisissime Christianique amantissime? Eo enim provehor, ut tecum velut cum praesente atque audiente expositum; etsi multo excellentiorem te esse non dubitem, quam ut exprobulatio nostra et reprehensio in te haereat, ut pote qui Deo adjunctus sis, caelestique gloriae hereditatem acceperis, atque haecenus a nobis migraris, ut imperium cum majore commutares. Quodnam haec consilium iniisti, qui omnes non tui solum temporis imperatores, sed etiam aetate tua superiores animi solertia atque acumine longe antecellesbas? Qui barbaras nationes per gyrum repugabas, tyrannosque intestinos ditium tuar partium sermonibus, partium armis subjiciebas: et quidem utrumque ita dextere et egregie, quasi ab altero nihil molestiae tibi exhiberetur: cujus cum magna et eximia trophaea, armis et prolio quasita, tum majora et illustriora sine ulla cruoris effusione parla: ad quem legationes et supplicationes undecumque confluebant, qui nationes omnes partim obediebant partim jam obediturae erant: ut in eadem causa essent omnes hi, quorum exptagnatio in spe posita erat, ac si jam domiti et in potestatem redacti essent.

22. Qui Dei manu ad omnia consilia, resque omnes agendas utebaris: cujus denique et prudentia majorem admirationem sui movebat, quam manuum vires: et rursum vires majori admirationi erant, quam prudentia: atque utraque praeclearior illustriorque erat pietatis gloria. Quoniam igitur modo hic solum rudis et imperitus parumque circum-

¹ Amman, lib. XXI. — ² Greg. Naz. orat. in laud. Alban.

³ Athan. lib. de Synod. — ⁴ Hier. epist. III. — ⁵ Hier. contr. Lucif. prope fin. — ⁶ Greg. Naz. in Julian. orat. I.

spectus apparuisti? Quae haec infamatae humanitatis et clementiae celeritas? Quis daemonum ad hanc deliberationem simul irrepsit? Quo modo magnam illam hereditatem, et patrum decus atque ornamentum (Christianos intelligo) gentem illam toto passim orbe lucentem, regale sacerdotium nullo labore nullisque sudoribus auctum, tam brevi atque evigilo temporis puncto communi huic pesti ac furiae tradidisti? » Juliano videlicet. Et post nulla eodem argumento exaggerata, de ejusdem Constantii summo in Christiana religione propaganda et coonestanda studio, haec subdit: « Neque enim quisquam unquam rei tam acri et vehementi amore ac cupiditate correptus est, quam ille Christianos crescere atque in summam gloriae potentiam amplitudinem pervenire cupiebat. Ac neque subactae nationes, neque Respublica praeclearis legibus constituta atque gubernata, nec pecuniarum copia, nec amplissima gloria, neque quod rex regum esset et diceretur, nec quibuscumque aliis rebus hominis felicitas declaratur, neque quisquam ex omnibus rebus humanis summopere ipsius animam oblectabat, quam ut et nos per ipsum, et per nos ipse tum apud Deum, tum apud homines floeremus, ac perpetua et in omne tempus indelebilis potentia permaneret. Illud enim probe perspiciebat, aliis videlicet, magisque regie, quam plerique soleant, de rebus nostris cogitans, quod cum Christianorum rebus, Romanorum simul increverunt, simulque cum adventu Christi imperium ingressum est, cum nondum prius hoc evicisset, ut in unius principatum plane deveniret. Aliae ea de causa causam nostram, ut par erat, studiosius mihi lovere videbatur. » Haec ipse.

23. Idemque tacite illi occurrens objectioni de Constantio, quod quamplurimos Christianorum et meliorem Ecclesiae partem exagitasset, haec statim subiungit: « Qui quidem etsi quid nobis negotii accessivum, non eo facessivum, quod nos contemneret, contumeliamque opprimeret, aut quod aliis quibusdam potius quam nobis gratificari cuperet; sed ut omnes in unum coeremus, consensioneque animorum jungeremur: ne discereti, schismatisque et dissidii inter nos direpti atque disjuncti essemus. Sed, ut dicebam, parum cauta est simplicitas, clementiaeque adjuncta est imbecillitas; minimeque is malitiam fraudemque suspicatur, cujus animus a malitia liber est et immunis. Ac proinde ab optimo principe, quod futurum erat, ignoratum est, nec fucus simulatque deprehensa est, sensimque obrepit impietas: ac duae benignitales simul occurrerunt, altera erga piium genus, altera erga omnium hominum impiissimum, maximumque divini numinis contemporem, nempe Julianum. » Haec ibi Gregorius. Sed et his jungamus quae idem auctor adversus eundem Julianum agens, de funere ejusdem Constantii, quod ad hoc ipsum spectat, recenset his verbis¹, postquam egit de infamato Juliano obitu.

24. « Quoniam, inquit, nos quoque mortuum habemus, cum scilicet qui ante jam e vita excessit: videamus hic quoque quantum inter utrumque imperatorem discriminis fuit: si quid hoc etiam iis ad felicitatem vel infelicitatem momenti habet, qui ex hac vita migraverunt. Ille igitur, » nempe Constantius, « publicis laudibus, fastisque ominationibus, pompisque deductus, ac religiosus etiam his nostratibus cultibus, nocturnis cantionibus, facumque gestationibus, quibus nos christiani piium e vita discessum honore prosequi consuevimus. Ac laetitia flecti permixta efficitur hujusmodi corporis exportatio. » Sic ibi.

25. Post haec vero Gregorius magnum ac plane mirandum quid subditurus, primo liberans fidem suam, quam sciret apud plurimos perichlaturam, isthaec caute praemittit: « Quod si cui haec oratio credibilis videtur, id quoque multorum auribus divulgatum est. Quod cum corpus, Tauro monte superato, ad paternam civitatem, » nempe Constantinopolin, « hanc, inquam, illis cognosciam, in primisque claram et nobilem, veheret; vox quaedam summis locis a nonnullis exaudiebatur, velut psallentium et prosequentium (angelicorum, opinor, coetum), quod pietatis illi praemium erat funebriisque remuneratio. Nam etsi rectam et orthodoxam fidem nonnihil luxare visus est; hoc tamen erimen procerum importunitati, fideique perversitati tribuendum est, qui simplicem, parumque in pietate firmam animam, minimeque barathra prospicientem, quo libuit, abduxerunt, exactaque doctrina furo atque praetextu vili zelum effecerunt. At nos, quod communius est, tum patrem, a quo imperatoriae potentiae, et fidei christianismo fundamenta iacta sunt, tum etiam doctrinae hereditatem ad illum devolutam cogitantes, ejus qui iuste semper in imperio vixerat, pioque sine vitam clauserat, nobisque principatum reliquerat, merito tabernaculum honore complectebatur. Ut autem magne et imperatoriae urbi propinquus fuit; quid lotus exercitus satellitum et stipitationem armatumque turmam imperatori, tanquam vivo exhibitum, commemorare affinet, aut praevaleat civitatis effusionem, omnium, quae unquam fuerunt aut futurae sunt, celeberrimam? » Haec tamen de laudibus atque Constantii funere Gregorius: quod curatum fuisse per Iovianum protectorem domesticorum, Ammianus testatur².

26. Videre jam videor, lector, ex obdueto tuae frontis inter legendum supercilio, te haec infenso animo accepisse; sed, amabo te, animatus esto, et patere nos de his paulo fusius disserentes, atque suspende iudicia de Gregorio tanto viro terre sententiam. Primum quidem illud absque contentione, puto, concedes, nullius animum levi saltem suspicionem jure pulsari posse, Gregorium (quod saepe faciliare solent encomiastae oratores) in his dicendis adulationis vitio laborasse: siquidem ejus laudes

¹ Greg. Naz. orat. II. in Jul.

² Ammian. lib. XVI.

prædicabat, qui vilitate defunctus esset, a quo aliquid sperare non poterat, nec a successoribus ejus, infantula posthuma tantum post se relicta.

27. Hoc igitur narrationis ingressu paucis hæc verbis adulationis suspicione prorsus abstersa, quæ esse solet ad mentiuendum illecebra; illud quoque velim, pie lector, attendas, scriptorum atque tractationum genera, cum soleant esse diversa, non eadem ab omnibus requirenda; atque frustra in altero queri, quod in altero tantum præstari solet. Quis, rogo, nesciat encomiasticis tractatoris alios esse numeros, alios vero ab eo diversos historiarum scriptoris? Ille namque parva, etsi vera, amplificationibus tamen reddere solet maxima, et facere verisimilia vera; coarctatur hic inter angustos limites veritatis, quos cum semel excesserit, esse desinit quod proficitur historicus, et alienis jam castris perfuga vagatur: ita ut ex ejusmodi tessera agnosceatur encomiastes, et qui censeatur historicus.

28. Cum itaque Gregorius noster summo studio eloquentiæ binas illas in Julianum luculentissimas scripserit orationes; unde magna vis dicendi ac vehemens suppeditari solet oratoribus argumentum, ex comparatione probi viri, aliquem demonstrare esse deterrimum: hæc arbitrator quemquam adeo severum ac plane rigidum posse Gregorii esse censorem, ut non hic aliquid eidem concedendum putet, si comparans cum Juliano Constantium, ut illum in locum infimum deprimat, hunc supersidera sit conatus exollere. Quæ enim impetu quodam dicendique copia fertur oratio, nescit habenas; cum in his præsertim opinione hominum videatur oratoris gloria collocata, si, quæ minima existant, maxima omni ex parte esse demonstrat. Hæc igitur ratione licuit Gregorio, comparatione Juliani laudare Constantium, et in laudando excusationem mereri, si petitis iudique argumentis, et quibuscumque ascitis conjecturis, in eo fuisse nimium videatur. Comparatione pessimi laudari interdum malum, usu sæpe venisse, imo et ex divine Scripturæ præscripto, quis ignorat? ut illud Ezechielis¹ demonstrat, cum comparatione scelestissimæ Hierusalem, justificari ait, nempe videri justas, Sodomam atque Samariam.

29. At cum nec liceat oratori omnino mentiri, præsertim christiano, hic modo accuratius investigemus, an Gregorio, quem, comparatione cum Juliano inita, Constantium jure laudasse divinus, et eo in argumento versatum, ex parvis magna componere voluisse, possit aliquo modo mendacii crimen impungi; in hoc namque lotus in jussecumodi controversiæ verti cardo videtur. Cum enim nullus est in commendando Constantio ex pietate, nempe ex cultu erga Christianam religionem exhibito: certe quidem ex promulgatis ea de causa ab se legibus, aliisque edictis adversus idololatras, supersticiosos, incantatores, et magos sæpe sanctis, cum patri suo Constantino, tum aliis pluribus orthodoxæ etiam

fidei principibus, Constantius impar existimari minime potest: qua de re cum a Gregorio merito laudatur, tum inter alios ab Ambrosio² digno elogio prædicatur, cum ait: « Constantius augustæ memoriæ nondum sacris initiatus mysteriis, contaminari se putavit, si aram illam videret; jussit auferri, non jussit reponi. » Id quidem Romæ accidisse divinus, cum ipse ascendens Capitolium, aram Victoria inde tolli præcepit. Ex his igitur summarum laudum sibi Constantium præconia comparasse, nemo est qui jure inficias ire possit: hocque sensu accipienda sunt ea quæ abibi idem Gregorius³ de eodem ipso Constantio ait, fuisse religiosissimum principem, ut quisque alios eorum, quos ipse novisset, imperatorum.

30. Quod vero spectat ad cultum catholice pietatis: licet idem Gregorius ipsum excuset, hæc tamen cum non errasse defendit, quem a suis fuisse deceptum, tum ibi, tum aliis etiam in locis constanter affirmat. Quia quidem in re, id ipsum quod Gregorius, præstiterunt Athanasius, et Hilarius, qui gravissime a Constantio vexati sunt: cum scilicet interdum sic eum redarguant, ut excusent: nam inter alia sic Athanasius⁴: « Illi, » nempe episcopi ariani, « præter mentem Constantii imperatoris humani et pii, pro libidine quæ volunt promulgant, et faciunt ea quæ libet, et in faciendo utuntur magna valritie, » etc. Habet et id genus multa in Apologiis suis ad Constantium scriptis: ad ipsum Hilarius in libris ad Constantium, aliisque locis superius recitatis, quæ, prolixitalis causa vitandæ, hic iterum repetere prætermittimus.

31. Verum quod Gregorius non Constantium modo excusasse, sed et visus sit absolvisse, quin etiam in cælis cum beatissimis collocasse; in his quidem a cæteris longe discrepat. Sed venia dignus error; cum ignorans facti eum putaverit penitentem, quem ultimis illis verbis, quibus absolutis efflavit animam, dohuisse ferunt⁵, quod nobis studiuisset dogmatibus; magna profecto ista fuit imperatoris confessio, ultimo elogio rescidisse, quod viginti quinque annorum spatio magno labore et industria exhravisset. Hæc tamen id quidem pro Constantio Gregorius, quod discretis verbis affirmat⁶, pio fine vitam clausisse Constantium. Quod si vere, prout ipse putavit, accidisse contigerit, hæc abhorret a fide, quod relatione multorum fuerat diffamatum de audito cælitus cantu: cum gaudium fiat in cælo super uno peccatore penitentiam agente. At hæc, quæ de Constantii penitentia a Gregorio enarrantur, post susceptum ab Euzoio baptismum oportuit accidisse, cum jam (ut ait) proxime moriturus esset. Istæ autem a nobis dicta suavit, non ad absolvendum Constantium, sed ad excusandum atque defendendum Gregorium, quem in veracunde atque admodum lenere complures in crimen vocant prodita veritate.

¹ Audo, ad Valent. epist. XXXI. vel. edit. — ² Greg. Nazianz. earm. de grammata. — ³ Athan. orat. 1. cont. Arian. — ⁴ Gregor. Nazianz. orat. in Const. Athan. — ⁵ Greg. Nazianz. Orat. II. in Julian.

¹ Ezech. XXI.

32. Reliqua vero, quae ad ejus mores laudabiles spectant: cum enituisse egregia castitate, adeo ut nec aliqua potuisset adversa vel levi suspicione pulsari, Ammianus affirmat. Quod autem pertinet ad alios probe compositos actus, necnon quae eidem vilio vertebantur, atque de ejus vultu effigie; habes haec omnia fusiis ab Ammiano recensita. Cum vero ipsum constet, ex iis quae a Gregorio dicta sunt, fuisse christiano ritu sepulturae mandatum: miramur dici eundem Constantium inter divos esse relatum, nisi fortasse id Julianus Apostata praestitit ad abolendas contractas ex ingratitude notas. Ille tandem finis Constantii imperatoris plane felicissimi, et nulli Augustorum secundi, nisi catholice fidei professoribus negotium facessisset. « Vixit, » inquit Victor historicus¹, « quem hoc anno Julianus consularem praefecit Secundae Pannoniae, et aerea quoque statua honoravit² annos quadraginta quatuor. Imperavit cum patre, fratribus, ac demum solus annos triginta novem; factus Augustus annos viginti quatuor expletis, octo solus, cum fratribus, et Magnento sexdecim, Caesar quindecim. » Ille cum ita legantur apud Victorem, depravata esse noscuntur. Illud autem de annis imperii Constantii certum est, ejus imperium inchoatum esse ab obitu Constantini, anno Domini trecentesimo trigesimo septimo, XI kal. Junii, quo ille mortuus est, productumque ad praesentem usque annum, quo obiit tertio nonas Octobris: ex quibus constat ipsum imperasse post patrem annos viginti quatuor, menses quatuor, et dies quatuordecim. Caetera vero, quae contigerunt hoc anno post Constantii obitum, cum Julianus solus cepit moderari habenas imperii, dicemus sequenti Annalium tomo.

33. *Miserandus status Ecclesiae, monachorum haeresi exante.* — His igitur, quae ad statum Romani imperii pertinent, enarratis; modo, quoniam statu essent res ecclesiae, pertractandum. Ubi que luctus, ubique dolor, dominantibus Arianis, Orthodoxis vero fidei defensoribus magna ex parte exilio pulsatis, vel factis extorribus: reliquis ferme omnibus, perpaucis exceptis, laedus fode incutiendus cum Arianis. Sed qui regia sibi juncta potentia in populum christianum diabolum adeo publice et aperte grassabatur ut leo; in secretiore illam Ecclesiae partem, quae eremi detinebatur ergastulis, in monachos, inquam, illos, qui seclusi e saeculo, caelo viderentur inclusi, angelis parum vitam in terris agentes, sese serpentis instar oculis spiris obvolutum ingressit pervasitque primum (quod superius dictum est) Egypti solitudinis monachos, schismaticis melitani et arianae haeresis complures complicatis nodis obvolvens.

34. Penetravit ejusdem quoque serpentis virus monachos qui erant in Mesopotamia exiit provincia illa, in qua primum de abrenuntiatione jussio data est a Deo fidei parenti Abraham, monachorum germinibus fertilissima) dum per pseudomonachos

quosdam, quorum nomina recenset Theodoretus³, Dadoen (Daoden, Sabbam, Adelphium, Simeonem, Herman, et alios quosdam, inter eos haeresis spargitur Massalianorum Messalian, qui iidem Euchaitae sunt dicti, latine autem Praefatores sunt nominati: quos et se spirituales dicere solitos, idem Theodoretus affirmat⁴. A temporibus namque Constantii hanc haeresim coarctasse in Mesopotamia, auctor est Epiphanius⁵ cui majorem fidem praestandam putamus, utpote tunc viventem, et adversus eam scribenti, quam Theodoro affirmanti temporibus Valentiani atque Valentis imp. prodidisse. His jure congruit illud Davidicum⁶: « In via haec, quae ambulabam, absconderunt superbi laqueum mihi. » Dum enim (quod deceat sanctos monachos) orationibus jugiter vacant nam et Dominus⁷ admovuit semper orandum) eo superbiae atque arrogantiae elati sunt, ut praeter orationem, caetera cuncta esse parvi vel nullius plane momenti, affirmarent.

35. Sed hic primum altius est repetenda ex Epiphano Massalianorum origo. Secta illa erat non ex Christianis, vel Judaeis, Samaritanisve comparata, dicta Euphemitarum, sed ex Gentilibus, qui cum plures deos assererent, nominis tamen unum adorarent, quem dicerent Omnipotentem: haec solerent in publicis a se aedificatis oratoriis convenire precum causa. Illos quoque seipsos nominasse Martyrianos, quod, cum gentiles essent, a provinciarum praesidibus persecutionem sint passi, et complures ex illis occisi a Lupicino praetore, idem Epiphanius tradit. Sed et Satanianos eosdem se appellasse, propter cultum, quem exhiberent Salanae, ne ab eo laederentur, idem affirmat. Caeterum diversi plane ab his sunt, de quibus hic agimus, a precibus item dicti Massaliani: qui Constantii temporibus prodire ex Christianis, iisdemque monachis, iis scilicet, qui (ut dictum est) solitudinem Mesopotamiae incolabant: qui quidem illud primum jecerunt struende impietatis fundamentum, ut assererent ex sententia Domini semper orandum, ac proinde precationi semper vacandum esse, ac caetera omnia negligenda: idque affirmantes esse tanti momenti, ut solum sufficeret ad omnes potestates adversarias superandas. Ex hoc in primis provenit, ut, quod erat monastice disciplinae conjunctum, opus manuum penitus praetermitterent, illud Domini⁸ usurpantes: « Operamini cibum qui non perit. » Sed et jejunium penitus ignorabant; satis dicentes sufficere ad mentem expurgandam, orationem, fidem quoque ad preces coibant permixti mulieribus, quod sanctis Christianorum institutis penitus abhorrebant.

36. At parum tunc illis ex ejusmodi male assumpto principio, labefactae monasticam disciplinam, nisi etiam corumperent ecclesiastica dogmata. Si quidem eos nelandum illud dogma excogitasse, Theodoretus affirmat, ut dicerent sacramenta Eccle-

¹ Theod. haeret. lib. lib. IV, c. 10. — ² Theod. haeret. lib. lib. VI, c. 11. — ³ Epiph. haeres. LXXX. — ⁴ Psalm. CXLII. — ⁵ Luc. XVIII. — ⁶ Joan. VI.

¹ Vict. in Julian. — ² Ammian. lib. XXXI.

sia nec prodesse, nec obesse, sed oratione tantum peccata lavari, demonesque fugari; seque habere impie iactabant baptismum ad instar novacula: ut sicut haec pilos corradit, et tamen iidem ex radicibus iterum pullulant; ita, ex illorum sententia, post baptismum remaneat peccatum originale: perpetua tamen oratione peccati radicem prorsus excilli, asserbant: habereque nunquamque hominem dicebant habitantem in se demonem: nec ipso carnis apostolos; cum vero tantum oratione fugari; qua aiebant posse quoque et fieri homines impassibiles, atque participes divini Spiritus, et conjunctione animi cum caelesti sponso, mira dulcedine perfui. Duas insuper addebant possidere homines animas, quarum alteram esse supercaelestem: garriebant etiam capaces se esse corporeis oculis videndi sanctissimam Trinitatem. Unde accidebat ut Iulusecmodi visionibus, quae per demonum illusionem solent fieri, delectarentur; quarum apparitionibus ac pariter revelationibus eo insaniam perveneret, ut non tam dicent se esse perfectos, sed vel angelum, vel prophetam, imo et Christum esse iactarent, reliquos autem indignos esse christiano nomine. Addit huc Theodoretus¹: « Multa quoque alia faciunt, quae eorum phrenesim arguunt. Nam, inquit, repente saltant, et super demones se saltasse iactant; et digitis sagittantium speciem praese ferunt, se in demonem iaculari affirmantes; et quaedam alia faciunt simili furore plena; et ideo Enthusiastarum, hoc est, divinorum furore correptorum, nomen sortiti sunt. » Ita Theodoretus. Et sane quidem eiusmodi visi sunt esse, ut inter insanos, mente captos, et furore arreptos numerandi potius fuissent, quam inter haereticos, nisi omnes haeretici diversis modis insaniam laborarent, et furore percilli essent.

37. Tractantur isthaec non a Theodoro tantum, sed etiam a Damasceno, qui et de eorum in pauperes inhumanitate haec addit²: « Inhumanitatem, inquit, in mendicis inducunt; negant enim iis dandum, qui publice ea, quae ad victum pertinent, quaerunt; aut iis quorum manus opere labefactae sint; aut iis qui adversa fortuna utantur, vel corporum debilitate, vel morbis, vel acribitate creditorum ventur, vel furum injuriis; vel aliis, qui huiusmodi casus experti fuerint, subvenire oportere eos, qui ab illis discreti sunt, et aliquid boni agere insistant; sed sibi omnia esse suppeditanda, eo quod ipsi soli sint pauperes spiritu. » Haec Damascenus, qui de his plura subdit; additque, eosdem docuisse, ad libitum dirimi posse conjugia; suadereque filiis neglectum parentum, et ad sibi omnia conferenda solitos exhortari; negasse quoque eos, quemquam initiari sacramentis, nisi super quem visibilis gratia Spiritus sancti descenderet; phantasticis enim Iulusecmodi visionibus a demone illudebantur, ut super eos visibili signo apparere videretur Spiritus sanctus, cum praesertim ordinationes celebrarent; nam habebant sacerdotes et episcopos,

38. Quod vero in unoquoque sacramento requirerent visibile signum, isthaec de eisdem risu digna narrat S. Augustinus³: « Nonnulli dicunt eos de purgatione animae nescio quam phantasticam et ridiculam fabulam narrare; porcum scilicet cum porcellis suis videri exire de ore hominis, quando purgatur; et in eum visibili similiter specie, ignem, qui non comburat, intrare. » Haec Augustinus. Eo quoque illusio demonum ipsos impulit, ut (quod testatur Theodoretus⁴) futurorum revelationes se habere gloriarentur. Quomodo autem hos expulerint catholicae professionis episcopi, Latiois Melitensis, Amphiloehus Iconii, et Flavianus Antiochia, idem subdit; sed de his suo loco dicendum. Non levis negotii erat opus, hos habitu sancto latentes detegere: nam illis ex dogmatis praescripto jurare ac pejerare fas fuisse, idem qui supra tradit Damascenus, Massalianorum quoque eam sententiam fuisse, S. Hieronymus docet⁵, ut dicerent posse hominem ad perfectionem, atque ad similitudinem et aequalitatem Dei, humana virtute et scientia pervenire; ita ut assererent, se ne cogitatione quidem et ignorantia (cum ad consummationis culmen ascenderint) posse peccare: sic de his S. Hieronymus.

39. Quod vero ad habitum corporis spectat, haec Epiphanius⁶: « Sed et in alia forma inventi sunt iidem venerandi nostri fratres, qui in monasteriis per Mesopotamiam degunt, quas et Mandras, hoc est, ovilia, sive cohortes appellant, nam comas muliebres producunt, et sacco conspicuo incedunt. Oportebat autem filios sanctae virginis matris nostrae Ecclesiae esse reverendos in tonsura, et colore beati occulte videntem occultat. » Et paulo post: « Alienum est a Catholica Ecclesia sacens conspicuus, et coma extenta, a predicatione Apostolorum. » Haec ipse. Quod autem ad propagationem Iulusecmodi generis monachorum, haud praetergressi visi sunt Mesopotamiam, vel Syriam, occulte serpentes, eo quod expellerentur ab omnibus, si ubi detecti essent, cum occulte serperet sicut cancer.

40. Quod vero ad disciplinam monasticam pertinet; eam partem complures etiam in Occidente tunc sectati sunt ignavi monachi, qua negarent esse manibus operandum; adversus quos S. Augustinus commentarium illum scripsit, *De opere monachorum*. Eiusdem plane generis ille visus est esse monachus, quem Silvannus abbas ad meliorem frugem restituit; de quo sic in Vitis Patrum⁷: « Quidam peregrinus frater venit ad abbatem Silvannum in monte Sina, et vidit quod fratres operarentur, et dicit eis: Quare operamini escam, quae perit? Maria autem optimum partem elegit. Tunc senex dicit discipulo suo Zachariae: Da illi codicem, ut legat, et mitte illum in cellulam quae nihil habet. Hora autem nona circumspiciebat frater ille viam, si forte vocaret cum senex ad comedendum. Post-

¹ Aug. de haeres. c. 77. — ² Theod. haeret. fab. IV. — ³ Hier. dial. advers. Pelag. in pract. — ⁴ Epiph. haeres. LXXX. — ⁵ Vit. Patr. par. III. c. 51.

¹ Theod. haeret. fab. lib. IV. — ² Damas. haeres. LXXX.

quam autem transiit hora nona, venit ad senem, dicens ei: Numquid hodie non comederunt fratres, abba? Cumque senex fateretur; ait ille: Quare me non vocasti? Tunc dixit ei abbas Silvanus: Tu homo spiritualis es, et non habes necesse hanc escam: nos autem tanquam carnales opus habemus comedere, ideo operamur: tu autem optimam partem elegisti; legis enim quotidie, et non vis carnalem escam accipere. Quod cum audisset, cepit penitere, et dicere: Indulge mihi, abba. Tunc respondit illi Silvanus: Ergo necessaria est Martha Mariae: propter Martham enim et Maria laudatur. » Hæc ibi de monacho ea ex parte Massalianorum errorem sectante: ipsi enim qui ejus sectæ erant (ut diximus) hæc Spirituales se nominabant, reliquos vero Carnales.

41. Quod autem iidem dicerent Massaliani, ab hominibus orantibus demones foras egredi per excrementa, per sputa, mucum, et alia; in memoriam revocatur, his contraria conatum esse demonem suadere monachis quibusdam Ægypti, nimirum, peccatum esse ejusmodi necessaria corporis excrementa egerere: in quo jure expostulat Athanasius, sic scribens ad Ammonem monachum, cum inter alia hæc ait¹: « Diaboli artes nequeo non mirari; qui lues et corruptela cum sit, sanctitatis et puritatis specie plenas rationes subjiciat: at id potius ut insidietur, quam ut probeat, facit. Ideo enim ista auribus ascetarum insusurrat, que nihil ad vitam commodi aliud, quam quod novitatis et nugarum plenas rationes diligenter evitandas (ut antea monui) conferunt: ut dum eos a consueto et salutari studio revocant, regnare solus et rerum potiri videatur. Quid enim, rogo te, dilecte et in primis pie, sceleris aut labis habeat ipsa, que postulante natura fit, excretio? verbi gratia, si quis erumpentem e naris mucorem, vel ipsa oris sputa vitio verfat? atque et his ampliora longe possumus addere, ventris nempe dejectiones, que ita cunctis existunt necessaria, ut sine his ne vivere quidem animal natura voluerit. Deinde cum hominem manuum Dei opus esse, divina Scriptura² docente, credamus: qui fit, ut ex munda facultate polluti aliquid et contaminati operis prodeat? Deinde si, quod in Actis Apostolorum³ didicimus, Dei genus sumus, immundum prorsus in nobis et contaminatum nihil habemus. Tum enim inquinamur solum, cum pessimi odoris opus, peccatum operamur. » Subdit autem, ex sententia Domini male accepta, hanc eos hausisse hæresim; qui ait⁴: « Non que intrant per os coinquinant hominem, sed que exeunt. »

42. Porro ea scripta epistola Athanasius emergentem et scrupulo quorundam et demonis fallacia hæresim cito compressit atque succidit; quam eo usque progressam esse declarat, ut eadem ratione matrimonium quoque damnarent, quod in procreatione prolis e corpore progrederi semen necesse esset. Detecta est plane diaboli mira calliditas, qui sic

(quod est apud Isaiam⁵, deduceret iniquitatem in funiculis, ut ex eis efficeret vinculum plaustris. Deum vero Athanasius ad eundem archimandritam Ammonem eadem epistola hæc perorat: « Quare hoc munus abs te contenderim, Pater, ut qui tue fidei commissi sunt greges, adversus ista munia, et apostolicis verbis hortaris, evangelicis demulceas, iisdem psalmis consulas, suadeasque ut secundum Dei oracula vivificari postulent: que nihil aliud, quam ut puro corde eidem serviamus, docent. » etc.

43. In horum pariter classem adlegendi sunt illi pseudomonachi, quorum S. Epiphanius in sua Anacephalasi meminit, atque in primis de Zacchæo, cum ait: « Zacchæus, qui nuper mortuus est in montana circa Hierosolymam regione, penitus cum nullo homine preces faciebat; sed et ob eam causam audenter sancta mysteria contrectabat; et sacrificia, cum laicus esset, impudenter tractabat. Alius vero quidam (quisquis tandem ille erat vir) qui vitam sane piam vivere putabatur, et in monasterio circa deserta Ægypti habitabat; itemque alius et Sinaum montem habitans: qui ex somniis juveni-liter ac fortiter, sed temere egerunt, ut impositionem manuum ad episcopatum susceperint, sederintque, ac que episcoporum sunt, facere aggressi sint, ad se non pertinente. Alii autem non pauci se ipsos castrare ausi sunt, præter mandata, nimirum juvenilibus et robuste actionis gratia. Alii vero fortiter sibi agere videntur, qui audent, non consultis aliis, et præter aliorum morem, velut ab Orthodoxis progressi, collegium sibi ipsis contrahere, et citra universalis Synodi approbationem, rebaptizare eos qui ad ipsos accedunt, nimirum ex Arianis: cum nondum res sit ex censura Synodi, velut dixi, decisa. » Et paulo post: « Sunt et alii, quorum unusquisque per seipsum precatur, et non cum aliquo in totum (nemini scilicet communicare volentes); aliqui vero precantur in vinculis præter Ecclesie statutum. » Hæc Epiphanius.

44. At longe his tetriora videri possunt, quibus Eustathius infecti monachos, atque si licuisset, universam Dei Ecclesiam: hic enim adeo favit monachismo, ut spreverit reliquos Christianorum ordines, et prætextu quodam sanctitatis, Dei Ecclesiam, que (instar sagene omnium genera piscium congregantis) cunctos amplectitur, pessumderit, atque ferme penitus fuisset demoditus, nisi cito securis apostolica infansatos palmites succidisset: cum auctoritate Romani Pontificis, Gangris civitate in Paphlagonia congregata Synodo, quot hæreses delirus Eustathius staturat, tot adversus eas statuti canonibus Patres paribus suffragiis damnarent. Porro hic de his agere ad eadem ferme toni hujus distulimus, ubi simul congressimus que ex monachis toto hoc amorum periodo, quo præsens tonus includitur, hæreses prodire; cum quoto potissimum anno Constantini dicta Synodus fuerit celebrata, minime appareret: cum tamen certum sit, ex præ-

¹ Athan. ad Ammonem monachum. — ² Gen. II. — ³ Act. XV. 1 —

⁴ Math. XV.

⁵ Is. LV.

sentia Osii episcopi Cordubensis, qui eidem Synodo interfuisse legitur; ipsam celebratam esse temporibus Constantini Magni, cum Osius a Romano Pontifice legalis in Orientem missus est, ut omnem labantem Ecclesiarum statum componeret, prout superius pluribus diximus. Quod igitur idem Osius Apostolicæ Sedis legatus eidem Gangrensi Concilio præsto fuit; inde puto accidit, ut Symmachus papa in sexta Synodo Romana libere testatus sit, canones Gangrenses apostolica auctoritate conditos esse.

45. *Eustathius Sebastenus hæresiarcha.* — At priusquam de his agamus, de Eustathio pravorum huiusmodi dogmatum architecto disserendum est. Hunc fuisse Eustathium illum episcopum Sebastie in Minori Armenia, de quo sæpe superius, atque sapius quarto tomo dicturi sumus, Socratis¹ atque Sozomeni², et aliorum recentiorum, qui hos sunt seculi, historicorum assertione traditur. Quod quidem mihi nulla prorsus ratione probatur: cum e contrario plura sint, que dictis auctoribus magnopere adversentur. Et in primis, quod S. Basilius duabus epistolis cum diligenti scopâ cunctas ejusdem Eustathii Sebasteni turpitudines in unum congerat, easdemque singulas spectandas palam exponat; nullam prorsus de hujuscemodi hæresibus, vel ejus damnatione facta in Gangrensi Concilio, mentionem habuit: que quidem ad totam ejus vitam sugillandam, ante omnia ponenda esse videbantur. Nec est quod dici possit, ante conventum illum Gangrensem, eas a S. Basilio fuisse scriptas epistolas; cum illæ datæ habeantur tempore Valentis imperatoris: Synodus autem illa, cui interfuit Osius, Constantini temporibus superius a nobis notatis habita esse intelligatur.

46. Rursum vero cum in compluribus Synodis, teste ibidem S. Basilio, et aliis, reperiat Eustathium fuisse damnatus a Catholicis ob perfidiam arianam, quam seclabatur; in nulla ipsarum apparet proposita fuisse querela, vel saltem in memoriam revocata hominis damnatio, aut ad infamiam ipsius aliqua ex more facta mentio tot ejus hæresum, que damnata cum auctore habentur in dicto Gangrensi Concilio. Sed et quod magis istud ipsum persuadendi vim habere posse videatur, illud plane est, quod fungente ipso Eustathio cum collegis legatione apud Liberium Romanum pontificem (ut suo loco dicitur), enim, ut audiretur, professio ab eo exigereetur cathoicæ fidei; nulla alia ab ipso edita est, præter illam, qua se fidei a Patribus Nicææ editæ professorem esse significaret: cum alioqui hæresum omnium, quarum causa in Synodo ante damnatus fuerat, expressa mentio habenda, et peculiaris testatio, plenaque illarum abdicatio, ex instituto ecclesiasticæ disciplinæ, adjicienda fuisset, si revera ipse tot hæresum pravus inventor atque promulgator exisset.

47. Insuper cum apud neminem antiquorum auctorum, qui hæreticorum catalogum scripsit in-

rit persecutus, idem Eustathius Sebastenus ea laboraret infama, ut illorum errorum, qui Gangris recensiti atque damnati fuerunt, auctor esse dicitur, non apud Epiphanium, aut Philastrium, Augustinum, Theodoretum, vel Damascenum: plane satis aperte demonstrari posse videtur, aliquem alium Eustathium, a Sebasteno diversum, fuisse earundem hæresum institutorem. Sed rursum, cum sicut nec ejus, ita nec ab eo promulgatorum dogmatum apud ipsorum aliquem, qui diligenti studio hæreses omnes atque hæresiarchas recensuere, mentio facta esse reperitur: illud facile persuadet, ut existimem ipso sui ortu hæreses illas cum hæresiarcha compressas, atque adeo extinctas penitus esse, ut etiam ab omni memoria fuerint oblivione deletæ. Cum igitur ejusdem Gangrensis Synodi Actis Socrates et Sozomenus invenerint eorundem errorum in crimen adductum Eustathium quemdam: quod, quisnam ille fuerit, haud haberetur expressum, quodque alium nescirent Eustathium hæresis infamatum ea ætate, præter Sebastenum, qui hæresis ariana causa reperiretur sæpe damnatus; eidem ea omnia adscripsere, perinde ac si uno invento fure, eidem furta omnia ejus regionis absque alio iudicio tribuantur, quem tamen complures contrariæ probationes absolvant.

48. Sed malus opinator Sozomenus errores ex errore deducens; atque una consarciens, tradit eundem Eustathium Sebastenum auctorem fuisse vitæ monasticæ, que viguit in Armenia, Ponto, et Paphlagonia; nam ait¹: « Apud Armenos vero, Paphlagones, et Ponti accolæ fertur Eustathium Ecclesiæ Sebastie, que est urbs Armenia, episcopum, primum cepisse vitam monasticam et austeram illius institutionem colere; a cibis ad vivendum necessariis, et a vestibus quibus utendum est, abstinere; morum et vitæ accurate tractatæ auctorem exstitisse; adeo ut nonnulli constanter affirmant, librum Basilii Magni Cappadocis, qui *Ἀνακλιξις*, id est, de Vita et Disciplina monastica inscribitur, ab eo editum esse. Dicitur porro præ nimis exquisita discipline norma in absurdas observationes lapsus esse, easque legibus ecclesiasticis penitus discrepantes. Affamen sunt quidam, qui illum crimine eripiant, incensente nonnullis ex ejus discipulis, quod nuptias reprehendat. » etc. Enumerat enim errores omnes in dicto Gangrensi Concilio condemnatos.

49. Sed hic siste, lector; ne inconsulto auctorem errantem sequens, atque cum illo in errorum foveas te precipitem dedas. At jam singula ab eo descripta, hic vero recitata, exactissime disquiramus. Tantum abest ut Eustathius Sebastenus auctor dici possit monasticæ vitæ, que in Armenia, Paphlagonia, atque Ponto coaluit; ut nec, si ipse monachus fuerit, aliquo digno teste probari possit. Siquidem S. Basilius ejusdem viri vitam a cunabulis prope relaxens², cum ejus institutionem Alexandriæ sub

¹ Socrat. lib. II. c. 33. — ² Sozom. lib. III. c. 15

¹ Sozom. lib. III. c. 13. — ² Basil. epist. LXXIV. et LXXXII. prope fin.

Ario magistro recenseat, reditumque in patriam referat, et quas passus est abdicaciones ob arianam hæresin, antequam episcopus esset, vel cum factus episcopus; nullam unquam habuit mentionem de suscepto ab eo monastico instituto: quod certe minime prætermittendum fuisset. Quin insuper scribens ad eundem Eustathium ipse Basilius¹, et opportuna occasione recensens diversarum provinciarum, quos noverat, monachos; necessaria quadam illatione, de ipso Eustathio, quod monachus fuerit, mentionem facere debuisset: al cum ne verbum quidem, vel saltem mutum expresserit, omnis plane de Eustathii monachismo existimatio et conjectura penitus deficit. Rursus vero S. Epiphanius², qui eodem quoque vixit tempore, dum de Ario hæresiarcha agit, quem condiscipulum fuisse tradit Eustathii, utpote qui simul arianam hæresin didicerint, nullam prorsus de Eustathii monachismo habuit mentionem: qua quidem occasione, Ario præva dogmata æque disseminantis minime prætermittenda erant. Quo igitur teste prodit Sozomenus Eustathium monachorum primum in Armenia, Ponto, et Paphlagonia auctorem, quem nec fuisse monachum, certa alicujus testificatione poterit affirmare?

50. Sed demus licet Eustathium Sebastenum ante episcopatum fuisse monachum; non tamen ulla prorsus ratione probare quis poterit fuisse in nominatis regionibus monachorum primum auctorem, institutoremque. Etenim quoniam pacto, quaeso, homo sub Ario Alexandria institutus, reversus in patriam semper perseverans arianus, potuit auctor fieri monachorum, quos fide catholica præ cæteris enutrisse constat? Id quidem de Ponticis monachis pluribus testatum esse Gregorium Nazianzenum, superius demonstravimus. Cæterum ante Basilius nullum viginisse cenobitice vite usum in Armenia, Ponto, Paphlagonia, aliisque adjacentibus provinciis, ex his quæ S. Basilius scribit ad Neocæsarienses, per facile intelligi potest: tibi hæc ipse, quæ licet longe superius alia occasione recensuerimus, sunt tamen hic necessario repetenda: « Accusamus vero, inquit³, et hujus, quod homines habeamus monachos, pietatis studiosos, qui mundo renuntiarint, et universis sæculi istius curis, quas Dominus comparat suis fertilitatem verbi impediuntibus: qui hujusmodi sunt, mortificationem Jesu corpore circumferunt, ac cruce quisque sua accepta, Deum sequuntur. Ego vero omnem vitam meam impenderem, ut mihi possent ista impingi deficta, haberemque apud me viros, qui, me doctore, hoc pietatis studium amplexi hæctenus fuerint. Nunc autem in Aegypto quidem audio talem esse virorum quorundam virtutem, et forsitan in Palestina quoque sunt, qui ad Evangelii normam, vitæ suæ conversationem perfectam reddant. Audio et in Mesopotamia viros esse perfectos et beatos. » Hæc Basilius.

51. Quod si in propinquiore provinciis, nempe Minori Armenia, Ponto, et Paphlagonia monachi tunc fuissent, auctore (ut ait Sozomenus) Eustathio propagati, nique de illis dicere ob sui defensionem, sicut de cæteris, Basilius necessario debuisset. Quid enim et Neocæsarienses, Ponti primariæ civitatis accole, stulte admodum ejus rei auctorem Basilius accusassent, si antea. Eustathio inventore, monachi jam in Ponto coaluissent? En vides, lector, quam longe a scopo veritatis Sozomenus erret, cum primas deferat Eustathio Sebasteno institutionis vitæ monasticæ in regionibus nominatis; quæ sunt jure tribuendæ Basilio, non tantum sua, sed et Neocæsariensium æmulantium assertionem; ut de his nihil penitus reliquum sit, quod dubites: cum tamen in Cappadocia alii tunc ceperint ejusmodi institutionem vitæ seclari, ut idem ad Eustathium ipsum scribens¹ affirmat; quos in unum collectos ipse Basilius regulis editis ad perfectam monasticæ disciplinæ normam primus excohluit.

52. Sicque et inanis prorsus esse convincitur illorum assertio, qui adeo temere effutierunt, commentarium illum egregium S. Basilii de regulis, quibus monachi simul victuri essent instituendi, fuisse dicti Eustathii Sebasteni, non autem Basilii: cum assertionem Gregorii Nazianzeni (ut suo loco dicturi sumus) id exploratissimum habeatur, ut hoc in dubium revocasse, summa stultitia sit. Cæterum, in eo quod demum idem Sozomenus aliorum assertionem excusare videtur Eustathium; quasi non ipse, sed discipuli ejus fuerint illarum hæresum auctores; plane videtur minime accurate legisse dictum Gangrense Concilium, in quo primum mentio habetur de Eustathio, inde vero de ejus discipulis; quos quidem in Armenia doctis hæreses, Synodica Patrum tunc ad Armenos scripta demonstrare videtur.

53. Sed quinam fuerit hic Eustathius, quod minime esse poterit ille Sebastenus arianus, cum remaneat sane incertum; moveor interim conjectura, ut loco Eustathii, Eutacti reponendus sit: facile enim in scribendo error potuit irrepisse, ut pro Eutacto (quod esset nomen exoticum) sciens volensque librarius Eustathium scripserit. Mentio namque est de Eutacto monacho Armeno apud Epiphanius², quem vixisse ait Constantinii imperatoris temporibus: ipsiusque educationem refert in Palestina a quodam Petro professione anachoreta, revera autem impostore: « Qui, inquit, reversus ad suam patriam, multos ejusdem parvæ Armeniae pollicitus, corruptis quibusdam divitibus et quondam senatorii ordinis, et multis spectabilibus viris, per quos illustres homines multos illic perdidit. Verum Dominus citius ipsum e vita sustulit. » Relictos autem ab eo esse libros ait confertos hæresibus. Sed quod in dicto Concilio Gangrensi nullius eorum mentio habeatur, sed tantum ipsarum quæ pertinent ad ecclesiasticam

¹ Basil. epist. LXXIV. — ² Epiph. hæres. LXXV. — ³ Basil. ep. LXXI.

¹ Basil. epist. LXXIV. — ² Epiph. hæres. VI.

disciplinam, facile consenserim, illas post ejus obitum ex Eutacti libris ipsius discipulis promulgasse, ipsam vero Synodum adhuc co vivente celebratam esse. Quod igitur hunc ipsum existimemus esse, quem Eustathium dicunt, cum similitudo nominis persuadet, tum locus, nempe Armenia, ubi docuit, tum etiam quod sic de ejus discipulis subtilit Epiphanius : « Decipiunt, inquit, simpliciores homines habitu solitarie degentium, renuntiationem quamdam jactantes. » At quanam hanc singularis renuntiatio? utique ad illam Epiphanius visus est allusisse, qua dicerent (ut habet Patrum epistola ad Armenos, nisi Christiani omnibus renuntient divitiis, spem nullam apud Deum salutis suae sibi reliquam fore : sed et illud : Non tantum filios relinquere debere parentes, et hos illos, verum uxores viros suos, ut salutem consequerentur : adversus quem errorem extant canones¹ ejusdem Gangrensis Concilii.

54. Sed et quod ad habitum spectat; hoc illud est quod idem ait Epiphanius, hos quamplurimos habitu decepsisse, nempe quod novum quendam sanctitatem praeserentem gestant amictum fuisse namque eos in saeculo nobiles atque praedivites, ex eodem Epiphanio vidimus, ad quem canon ille Gangrensis Concilii respexisse videtur, cum hos damnat, qui sic circumspice vestiti pallio, contemnerent eos, qui brevioribus uterentur indumentis, nempe birris². Quod insuper iidem sectarentur instituta Petri illius Palaestini, Eutacti magistri, quem Epiphanius refert quotidianas erogasse elemosynas; inde potuit accidisse, ut iidem oblationes erogandas in pauperes, sibi dari, populo persuaderent; adversus quos haec decernentes sanciti fuerint in dicta Synodo canones septimus et octavus. Horum igitur omnium convenientia inducimur, ut credamus Eutactum pro Eustathio esse reddendum, cum praesertim nullus alius hac aetate reperitur, qui in Minori Armenia id genus hominum in unum collegerit; sed quod cito (ut Epiphanius ait³) ex hac vita ipse decesserit, ob id remansit ejus nomen obscurum. Rursum vero quod reliquit ille post se libros impietate repletos, eosdem probe cognitos idem Epiphanius impugnavit praetermissis erroribus illis ad ecclesiasticam disciplinam spectantibus in Concilio Gangrensi damnatis, quod vel post dictum Concilium esse desierint, atque oblivione sepulti, vel fuerint cum ipsorum auctore simul extincti, illis addere non praetermittamus, errare Gratianum⁴, cum existimat hos Manichaeos extitisse. Nam quod isti elemosynam facerent, plane ab ipso Manichaeorum instituto alienos fuisse constat: cum illi ut superius dictum est, ex sua ipsorum legis praescripto velarent elemosynas dari pauperibus; licet multa fuerint, quibus iidem participarent cum Manichaeis. At de Eustathii nomine haecenus: reliquum est, ut singulos hic recensamus errores, qui ab eodem Concilio Gangrensi reperuntur esse damnati.

55. Eustathius itaque, sive Eutactus potius dicendus, scelestissimi illius Petri discipulus, illud primum impie excogitavit, ut damnaret nuptias, virumque cum uxore dormientem execraretur, edentes carnes culpabiles esse jactaret: doceretque servos debere dominos suos cultus divini praetextu, contemnere: incitaret pariter, presbyteros illos contemnendos, qui aliquando habuissent uxores; nec ab illis oblationem esse accipiendam: contemptibiles esse ecclesias, in quas fideles promissae convenirent: celebrans ipse conventus cum suis seorsum; sibi que ac suis oblationes dandas esse absque episcopi scientia: itemque contemnendas esse agapes a fidelibus fieri solitas, dicitaret; vituperaretque ipse palliatum birro utentes (quidnam autem per birrum, indumenti genus, intelligi debeat, secundo Amalium tomo diximus); hortareturque idem Eutactus feminas sub continentiae praetextu mutare habitum, indui reque virilem vestem, capillos amputare, atque relinquere viros suos, necnon filios, religionis obtenti; parentibusque similiter ingratos esse, nec rependere illis vicem, praeterdum his omnibus dicens diximus cultum: admoneretque insuper suos, propter continentiam jejunandum esse die Dominico, reliqua vero ab Ecclesia universalis solita servari jejunia dissolvenda: contemnendosque praedicaret sacros conventus, qui in basilicis martyrum celebrari solerent: ipsasque Sanctorum memorias execraretur: quod ex Manichaeis videtur accepisse, ab ipso vero, Eunomius: quae cuncta, viginti distincta capitulis, apposito singulis anathemate, eadem S. Synodus Gangrensis damnavit. Quae cum ex Socrate⁵ ac Sozomene⁶ colligantur, facilius exprimuntur in epistola ab eadem Synodo scripta ad Armenos, sed uberius in dictis viginti canonibus, ex quibus haec summam volumus collegisse: quibus addimus appendicem ab eis haece verbis appositam⁷:

56. « Haec autem scripsimus, non vituperantes qui in Ecclesia Dei secundum Scripturas sanctum propositum continentiae eligunt; sed eos, qui abutuntur proposito in superbiam, et extolluntur adversus simpliciores, abscondimus; et damnamus eos qui adversus Scripturas et ecclesiasticas regulas, nova introducunt praepcepta. Nos autem et virginitatem cum humilitate admiramus; et continentiam, quae cum castitate et religione suscipitur, approbamus: et renuntiationem secularium negotiorum cum humilitate recipimus, et nunquam castum vinculum honoramus, et divitias cum justitia et operibus bonis non spernimus, et habitum simplicem ac vestem viliores pro corporis indigentia non fiscalum laudamus, sicut solitas et tractas in vestibus processionis reprobamus, et domos Dei honoramus; et conventus, qui in eis fiunt, tanquam sanctos et utiles suscipimus, pietatem in privatis domibus non claudentes; sed omnem locum in nomine Dei edificatum honoramus; et congregationem in eadem

¹ Concil. Gangrensis, c. 13, 15, 16. — ² Concil. Gangrensis, c. 2. — ³ Epiph. haeresi XL. — ⁴ G. illud, autem dist. XXX.

⁵ Socrat. lib. II, c. 33. — ⁶ Sozom. lib. III, c. 13. — ⁷ Concil. Gangrensis, in fin.

ecclesia factam pro utilitate communi recipimus : et bona opera, quae juxta vires (supra vires) in fratres pauperes exercentur, secundum ecclesiasticas traditiones beatificamus ; et omnia quae per sanctas Scripturas et per Apostolos sunt tradita, in ecclesia celebrari exoptamus. » Haecenus Patres ad Armenos, et alia plura superius in exordio Synodi : qui et appositis ultimo canone adversus eosdem hereticos sanctorum martyrum cultum improbant, ista decernunt.

57. « Si quis per superbiam, tanquam perfectum se existimans, conventus qui per loca et basilicas sanctorum martyrum fiunt, vel accusaverit, vel etiam oblationes, quae ibidem celebrantur, spernendas esse crediderit, memoriasque Sanctorum conlemendas; anathema sit. » Non a humide quippe, quam ex officina Manichaeorum, ut dictum est, et ex eis Eunomium accepisse dici potest, quem post Gangrense Concilium, quod celebratum constat Osi tempore, vixisse liquet, ut haec ex parte etiam ea Eustathio Sebasteno minime posse convenire, certum, exploratumque reddatur : ut plane intelligas, ex Ecce Christianorum, omnique scelerum impuritate pollutis haeresiarchis ista blasphemia atque delira in Ecclesiam irrepisse : nam quotquot hoc saeculo pii, sancti atque eruditi claruere in Ecclesia Catholica viri, miraculorum quoque operatione, divina gratia illustrati (quorum haud exiguus numerus fuit) omnes atque ex majorum traditione, frequenti usu in Ecclesia stabilita, Sanctorum cultum ardenti studio retinere : cujus quidem rei testes sunt crebrae illae atque disertae habite ab ipsis ad populum in natalitius martyrum homiliae coram frequenti populo ad ipsorum martyria undique conflente. Qui autem adhuc sub tam clarae lucis fulgore caecutiunt, jam cum impiis in tenebris conticescant ¹.

58. *Athanasius e latebris sauciat Arianos.* — Decursis his quae ad novas novi haeresiarchae blasphemias spectant, confutatisque aliorum erroribus, quae rursus ad hujus anni res gestas spectare noscuntur, adducamus in medium, finemque jam optatum toni hujus historiae imponamus. Hoc ipso anno Athanasius adhuc in latebris agens, quod scisset Arianos favore Constantii summa rerum potitos,

suum ipsorum peritiam professionem tradidisse Catholicis subscribendam, addiditque ejusdem imperatoris praecepto quamplurimos eamdem sua ipsorum subscriptione corroborasse; summo dolore aestuans, clamat e deserto, ut leo rugit e lacu : dum hoc ipso anno, adhuc vivente Constantio, quatuor pro vere pietatis defensione elaboravit atque edidit orationes, quibus catholicae fidei fundamenta stabiliret, et adversariorum falsitates retunderet. Extant illae et sane Magno Athanasio dignae, in quarum prima, in ipsa sermone peroratione, certis notis se eam hoc anno scripisse declarat, dum de Arianis haec ait ² : « Isti vero ante trigesimum sextum annum heretici declarati, et ab Ecclesia submoti, idque judicio Synodi universalis, » etc. Est quidem hic ipse annus, qui a Niceno Concilio celebrato, in quo universali sententia Ariani damnati sunt, fluxit trigesimus sextus.

59. Ceterum quod hoc anno, et vivente adhuc Constantio, ex ab Athanasio elucidrate fuerint orationes; quae de eodem Constantio superius dicit, perspicue demonstrare videntur, cum illum his verbis excusat ³ : « Illi praeter mentem Constantii imperatoris humani et pii, pro libidine, quae volunt promulgant, et faciunt quae libet, et in faciendo utuntur magna vafricitate; duabus potissimum de causis, ut mihi quidem videtur : quarum una est, ut, nobis subscribentibus, infamiam ariani nominis interquiescere faciant, nec ipsi interim sentiantur ariane sapere : altera vero causa est, ut ista scribendo obderent Concilium Nicenum, fidei quae mihi contra Arianos editam. » Sic Athanasius; qui et de eodem in fine : « Nos enim scimus, humanissimum imperatorem, ubi rem cognoverit, cohibitorum esse eorum malitias; ipsosque diuturnos in vita non fore; sed secundum quod scriptum est : Corda impiorum brevi deficient. » Ita ipse, et quidem quod ad haec novissima propheticæ praeoculus : nam sequenti anno (ut suo loco dicemus) eorum antesignanus, et scelerum omnium architectus Georgius, furore Gentilium debacchante, dira morte e medio sublatus est. At jam Constantii exitu praesentem tertium tonum claudat oratio, quartum ab imperio Juliani aggressura.

¹ Reg. II.² Athan. orat. I. contra Arian. — ³ Athan. ibid.

60. *Auctoris peroratio.* — Cum autem (ut ait Ecclesiastes ¹) ad locum unde exiit, flumina revertantur, ut iterum fluant : dignum plane est, ut, quo ex fonte isthaec omnia nostra dimanarunt, illuc tanquam ad suum proprium principium revocentur, eodemque fluxu reciprocò refundantur uberius. Ipsi igitur, per quam a Deo totum id nobis numeris est, sanctissime, inquam, DEIPARE MARIE Virgini, praesentem tertium Annatum tonum, sicut alios

antea editos, supplicibus votis offerimus : ut, per quam in nos a Deo uberrima gratiarum fluenta fluxerunt, per eandem, quasi per alveum, ad ipsum velociore impetu plurima gratiarum actione recurrant : quo denuo ipse eadem in nos per eam copiosius influat, ut effluant, adeoque exundent, ut fluat tandem in nobis (ex promissione Domini ²) tons aquae viva salientis in vitam aeternam. Amen.

¹ Eccles. I.² Joan. IV.

LIBERII ANNUS 10. — CHRISTI 361.

Auctoris præfatio. — Rursus revocamur ad opus, et absque intermissione laboris, vix edito tertio Amalium tomo, quartum suscipimus inchoandum; rursus, inquam, ad susceptum semel onus subeundum, divino fulli præsidio, haud tamen invili recurrimus, attingentes jam in iisdem conscribendis Amalibus numerum voluminum quaternarium, quo et sacra Evangelica historia cæteris eminentior divino mysterio consecratur, consignata mirifica illa quatuor animalium visione¹, ex qua alii, qui sacras res gestas conscripturi essent, complura que discerent, invenirent, Elenim quod eadem animalia plena² erant oculis ante et retro, quodque ibant et revertebantur in similitudinem fulguris³ coruscantis, symboliceis veluti formulis institumur (ut sensus omittamus abstrusiores) oculatam atque in omnibus circumspectam traclationem ecclesiasticarum rerum esse debere, pluribusque oculis cuncta perspicere, antequam conspicienda aliorum oculis exponatur, atque reciproca discussione veritatis fulgore corusca, fulguris inslar, potens sit adversarias munitiones, agiomachorum turres penitus demoliri, At Italia tantaque prestare, haud humanarum virium, sed ejus solius est facultatis, qui fulgura in pluviam fecit⁴; qui, inquam, facto olim repente de celo sono⁵, dispersitas linguas tanquam ignis pluit

super apostolos: quibus ipsi armati fulminibus disjecerunt cuncta pietati obstantia munimenta, omnia consilia (quod ait Apostolus⁶) omnemque altitudinem destruentes extolentem se adversus scientiam Dei, et in captivitate redigentes omnem intellectum in obsequium Christi; verbi Dei pluvia Ecclesiam irrigarunt. Ut autem tam gaudia tanque sublimia consequamur, eminentior illa atque præcelsior, terræ cæloque miranda, Dei mater Maria Virgo sanctissima nobis a Deo precibus impetret, Quæ cum pulchra ut luna, electa ut sol⁷ ab Ecclesia prædicetur, iisdemque apud nos signis expressa colatur, ac præ tutela et patrocinio operis in superliminari ejusque tomi pro titulo ponatur impressa; ipsa sic duplici decora sidere, ut duo illa clarissima cæli astra ipso exordio rerum ac temporum⁸, quarto primum illuxere diei; quartum hunc nobis Amalium tomm elaborantibus, die nocteque gemina luce resplendeat; donec vespere et mane, tanquam diei unius clausa periodo, totum hoc operis quod conamur, sit feliciter consummatum: aggredientibus jam illud nobis a vespere, nempe a tenebris Juliam, perducentibusque ad sequentis lucis occasum, nimirum ad obitum usque Theodosii imperatoris.

¹ Ezech. 1. — ² Apoc. IV. — ³ Ezech. 1. — ⁴ Psal. CXXXIV. — ⁵ Act. II.

⁶ 2. Cor. X. — ⁷ Cantic. VI. — ⁸ Genes. I.

1. *Julianus solus imperator ethnicæ superstitiones foret, christianitatem solemnî ritu abdicat.* — Trecentessimum sexagesimum primum Christi annum, Tauro et Florentio consulibus Eastis adscriptum, prosequimur potius quam auspicamur, inchoatum jam tomo superiori, productumque ad Constantii obitum et Juliani imperium: ejus anni res gestas, quæ reliquæ sunt, exacto ordine conscribamus. Cum igitur ad dictum est Constantius imperator hoc anno, tertio nonas Octobris, extremum clausisset diem; Flavius Claudius Julianus cognomento Apostata Romanum imperium, jam antea, vivente adhuc Constantio favore militum tyrannice occupatum, solus atque securus obtinuit: idque in Dacia, ubi cum exercitu morabatur, opperens de Constantii exitu certos nuntios; quos cum accepisset, per Thraciam pervenit Constantinopolim: « Ubi,

inquit Ammianus¹, exceptus est tertio iduum Decembrium, verecundis senatus obiciis, et popularium consensibus; stipatusque armatorum et togatorum agminibus, velut acie ducebatur instructa: omnium oculis in eum non modo contenti destinato, sed cum admiratione magna defixis. » Hæc et alia de ejus ingressu Constantinopolim Ammianus. Et Zozimus²: « Omnes, inquit, cum lausis acclamationibus excipiebant, civem non modo contenti appellantes, velut in ea urbe natum et educatum. » Eadem de patria Juliani habet Mamertinus consul in Panegyrico³: « Hæc tibi, inquit, nominis novi, sed antiquissima nobilitatis civitas est patria, hic primum editus. » Sic ipse de Juliano, quem natum

¹ Ammian. lib. XXII. — ² Zozim. lib. III. — ³ Mamertin. in Panegyric. dicto Juliano.

diximus consulis Pacatiano et Hilario, anno a Christo D. trigesimo secundo supra trecentesimo, imperii Constantini viceesimo septimo : qua ratione, cum hoc anno fuisse aetatis annorum undetriginta, dicere opus est. Qui igitur praeter impietatis scelere a Christianis omnibus luctu excipiendus erat, nulla de his in praesentiarum habita ratione, ab eisdem ut concivis officiis frequentatur, atque cumulatur obsequiis.

2. At qui, ut vidimus, hujus anni primordiis jam acclamatus imperator, cum in Illyricum una cum exercitu pervenisset, exiens Christianam religionem, quam in gratiam Constantii simulaverat, impietatem, qua apprime imbutus erat palam profiteri cupisset : nactus jam liberam habenas imperii, nihil antiquius habuit, quam collapsam sub Constantino et ejus filio Constantio deorum cultum in priorem statum reponere, ac magis magisque pro viribus illustrare. Id quidem cum ethnici scriptores, tum nostri testantur. In primis enim Ammianus haec avertit¹ : « Quamquam, inquit, a rudiments pueritiae primis inclinatio erat erga numinum cultum paulatimque adolescens desiderio Dei (rei) flagrabat ; tamen agitabat quaedam ad Deum, vel ad rem pertinentia, quantum fieri poterat occultissime. Ubi vero abolitis quae verebatur, adesse sibi Ilium tempus faciendi quae vellet advertit, sui pectoris patefecit arcana, et planis absolutisque decretis aperiri templa, arisque hostias admovere deorum statuit cultum. » Haec Ammianus : eadem Socrates², additque ex hoc tempore, cum aperti jussa sunt templa et sacrificia immolari, ceptos quoque fuisse festos dies ubique ritu gentium celebrari. Quod enim deorum, ut existimabat, beneficio assecutum se affirmare soleret imperium ; ut debitas illis rependeret gratias, nihil officii, quo eosdem sibi conciliatos in omnibus redderet, voluit praetermissum : cum praesertim sic illi suum erga ipsum spondidissent auxilium (ut ipse testatus est litteris ad Maximum scriptis, superius recitatis) si tamen haud segniter erga numina se gessisset. Quid autem post haec pro cultu deorum restituendo statuerit, suo loco dicemus.

3. Rursus vero imperii Juliani primordia, summa impietate famosa, a S. Gregorio Nazianzeno ex ethnicis titidem (ut ipse ait) scriptoribus describuntur ; refert enim, ipsum ex abdicatione christiani cultus imperium auspicatum esse, cum scilicet sanctum baptismum, quod olim religione Christiana initiatus susceperat, abstergere a se et abolere penitus conatus est. Haec autem narratur his verbis³ : « Vix enim imperii hereditatem adire coeperat, cum impietatem palam libereque profiteretur, perinde atque hoc nomine erubescens, quod christianus aliquando fuisset, ac ea de causa Christianis succensens, quibus nominis societate junctus fuerat. Atque hinc quidem facinora sua auspicatur, quemadmo-

dum narrat qui ipsius arcanis gloriantur (proh superi, in quos sermones incurrere cogor!) impuro et nefario sanguine lavacrum extergit, initiationi nostrae execrabilem initiationem opponens : sus videlicet in ceno provocula (sicut est in proverbio) manusque suas profanat, ut nimirum eas ab incremento illo sacrificio, per quod nos Christo, ipsiusque passionibus et divinitati communicamus, elueret ac repurgaret. » Haec Gregorius de apostasia illius solemniter facta, cum sanguine victimarum putavit delere potuisse signaculum, quod baptismum sacrum impresserat, et eodem manus illas abluere, quibus sacram eucharistiam, ori eum admoturus acceperat : moris namque fuisse in Ecclesia olim, ut communicantes manibus sumerent a sacerdote oblatam eucharistiam, et eamque ori admoventem suo, superius pluribus dictum est. Porro quot annos Christianam religionem consecutus fuerit, et se addixerit ethnicismo, ipsemet Julianus in epistola ad Alexandrinos, quam suo loco descripturi sumus, docet his verbis : « Dum Julianum, inquit, auscultaveritis, qui illa nempe quae Christianae religionis sunt ; viginti jam secutus fuit annos ; nunc vero deorum ope, duodenarius agitur annus, hanc gradum viam. » Isthuc ipse ad eos anno ultimo sui imperii ; ut ex his appareat, jam ante decemnum, ipsum a Christiana religione deservisse, cum tamen ob metum Constantii nominis secreto numina coleret.

4. Qui igitur, christianitatis abdicatione palam facta et sacrorum gentium initiatione, impius studuit apparere ; et illud addidit, ut more majorum imperatorum, una cum imperio amplissimum sacerdotii dignitatem, ipsum summum pontificatum acciperet, non quidem (quod fecerant qui antecesserant christiani imperatores) nomine tenus, ut jus tantum illud confingeret omnium praestantissimum ; verum ut qui novus progreditur sacrorum Romanorum gentium restitutor, vindex et propagator, nec quid minimum passus est praeteriri veteris observantiae in re praesertim tanta, quae omnium potissima haberetur, initiatione videlicet summi pontificatus : sed quibusnam impuris ac risu dignis ritibus peragi soleret, occurrat a Prudentio, qui cum haec agerentur, puer aetate erat, ut ipse profiteatur his versibus⁴ :

Principibus tamen e cunctis non defuit unus,
Me puero, ut memini, ductor forti-simus armis, etc.

Ritus ergo illos profanos, quibus summus pontifex initiandus fuit Julianus, ab eodem hunc in modum graphice descriptos, in ignominiam peritidi descriptoris, se tauri sanguine ad abstergendum Christum signum profantis, hic prodimus⁵ :

Summus sacerdos nempe sub terram scrobo
Alta in profundum consecrandus mergitur
Mre intulatus, testa vultu tempora
Nexus, corona tum repens aurea,
Cincti Galbano sacrae intulit togam.

¹ Ammian. lib. XXII. — ² Socrat. lib. III. c. 1. — ³ Greg. Nazianz. orat. I. in Julian.

⁴ Prud. in Apotheos. — ⁵ Idem Peristeph. in Roman. hymn. 10.

Tabulis superne strata texunt pulpa
 Rimosa rari pergnatis compogibus,
 Scindunt subinde, vel terebrant aëream,
 Cerebroque lignum perforant acuminis,
 Pateat minutis ut frequenda bullis.
 Hinc laurus ignis fronte torva, et hospita;
 Serbis revinctus, aut per arnos florens,
 Aut impediens cornutus, deducitur;
 Nec non et auro frons coronata hostis,
 Setaeque fulgor bractealis indit.
 Hic ut statuta est immolanda bulla,
 Peetus sacro dividit vendulo;
 Eructat amplum vitium molam sanguinis
 Ferventis, neque texta potius soluta
 Furedit vaporum flumen, et late aëstat.
 Tum per frequentes mille rimarum vias
 Illaqueus naber tabulum rotam pluit
 De fossis nitus, quem sacerdos excipit,
 Cunctas a l' omnes turpe subjectas capit,
 Et veste et omni p'ntefracta corpore,
 Quin os supinat, obvias offert genas,
 Supponit aures, labra, nares obijct,
 Oculos et ipsos perdit liquoribus,
 Nec jam palato pareat, et linguam nitat,
 Donec cruorem lotus alium combibat.
 Postquam calaver sanguine egesto rizens
 Compage ab illa flammis retraxerunt,
 Proceedit inde pontifex visu horridus,
 Ostentat nunc verticem, barbani gravem,
 Vittas madentes, alque amictus ebrios.
 Hinc imputatum labibus contigit
 Tabo recensit sordidum p'ncipi
 Omnes salutant, alque adorant enamus,
 Vilis quod illum sanguis et hos mortuus
 Fecit latentem sub cavernis laverit.

Hactenus Prudentius de initiatione summi pontificis, quam hinc versus deridendam proposuit. Quoniam pacto, quaso, hanc adeo cultui necessaria pratermisit poluit Julianus, qui et quae longe abhorrentur ab imperatoria dignitate, religionis tamen infirmi summa prestare soleret observantia? ut inter caetera de eo Gregorius Nazianzenus¹, summum deridens sacerdotem, sic narrat: « Jam sufflationes, et resufflationes, quas eximus ille vir doctrinae nostrae assigillat vetulis mulierculis per contentionem ostendebat, altaris ignem accendens, quo tandem orationis loco ponemus? Quam vero praeclearum imperatoris Romani maxillas indecore inflatas cernere, risumque multum non extraneis tantum, sed iis etiam, quibus eam rem gratam fore putabat, excitantes? » etc. Haec Gregorius, exempli causa hic recitata ad insinuandam Juliano in adscendendo sibi summum pontificatum exactam observantiam.

5. Ceterum quamvis summum sacerdotium gentilitiae superstitionis consecutus; tamen quod omnium esset superstitionisissimus, voluit pariter Eleusiniorum sacrorum pontifex creari: quod ipsi a praedecessore antistite fuisse praemunitum, docet Eumapius his verbis: « Palamque testatus est, illum a sua morte antistitem fore, tametsi nefas esset antistitis solum ascendere, quisquis alienigenis diis devotus fuerat, et initiatus, usque sacrosancte jurat inservire; aiebat tamen praesidem sacrorum futurum, quamvis Athenarum indigena non esset. » Haec Eumapius de Juliano in Maximo.

6. Quod autem creatus ipse jam antea esset cul-

tura deorum pontifex maximus, minores pontifices creat, quos in diversas provincias mittat, ac primum omnium ex illis unum in Graeciam amandavit: id quidem Eumapius Sardiarius testatur his verbis: « Post destructam Constantii tyrannidem, dimisit Julianus antistitem in Graeciam; qui pro Deo illis illuxit, et quae vellet, pro arbitrio impertit, addidit regaliam dona cum comitatu pro luendis Graeciae templis sacrisque. » Haec ipse; subditque creasse in Lydia primum pontificem Chrysanthium philosophum ethnicum magiae peritissimum, qui una cum Maximo ab eo vocatus, proflibentibus auspiciis, venire renuit; de quibus haec idem auctor refert: « Mox ut liberum imperium nactus est, litteris evocavit Maximum et Chrysanthium, in eandem sententiam conscriptis. » Erat hic ille Maximus philosophus, atque magus, quo (ut superiori Amalium tomo dictum est) usus in philosophicis facultatibus praefectore, impietate pariter ac eodem inbutus erat: eo enim quem magis coleret et observaret, habuit neminem. Accersivit etiam Julianus et Priscum philosophum: meminuit de his idem Eumapius, cum ait inferius: « Ancho seorsum accessit fuerunt, Priscus e Graecia, et Chrysanthius Lydiae Sardiibus. Ha namque pendebat a Maximi consuetudine divinus Julianus, ut ad ultrunquam eum necessarium et amicum scriberet; obsecrans suppliciter perinde ac deos, ut ad se venirent. » Haec ipse. Porro quoniam adventus Maximi confitit anni sequentis exordio, de eo suo loco agendum erit.

7. Rursus vero, quod spectat ad reliquas a Juliano res gestas hoc anno; ut primum post Constantii obitum accepit imperium, ad Hermogenem praefectum Aegypti sic scripsit:

« Permite mihi juxta poetas dicere: O me praeter spem servatum! o nuntium praeter expectationem allatum, quod evaserim! Non mehercule! hydram multorum caputum fratrem meum Constantium (fuit is qualis fuit), sed belluas ipsius comites, quae oculis unumquemque petebant, quaque illum reddebant atrociorum, qui per se non admodum clemens erat, licet multis esse videretur. Verum illi, quandoquidem a vita jam excessit, terra (ut aiunt) sit levis. Istos autem injuste pati quicquam nolim: scit Jupiter. Sed quia accusatores nacti sunt multos, in curiam advola, videre eum te mediis fidius cupio; et nunc, cum te salvum esse libentissime audierim, venire te jubeo. » Hactenus ad Hermogenem praefectum Julianus: ex quibus plane delegitur, intensissimo animo ipsum fuisse tum in Constantium, tum item adversus Constantii amicos et magistratus; de quibus idem in Antiochenis²: « Unam vobis solis ex omnibus Romanis deum dii multos Constantios, vel potius amicorum ejus rapinas experiri. » Qua ratione factum est, ut qui ob impietatem alias execrandam videri potuisset, idem Julianus hac ex parte etiam Christianis optatissimus videretur. Unde Mamertinus in gratiarum actione de suo consulatu

¹ Greg. Nazanz. orat. II. in Julian. — ² Eumap. Vit. Phil.

¹ Julian. ad Hermog. epist. XXIII. — ² Julian. in Mesop.

haec habet : « Exhauste provincia non minus exiliabilibus, quam pudendis praesidentium rapinis, ultro opem imperatoris exposcerent. »

8. *Julianus magistratus Constantii iudicio subiecit.* — Magna plane Dei providentia factum est, ut tale monstrum prodierit imperator in ultionem Constantii magistratum atque domesticorum, qui in gratiam ejusdem imperatoris faventes arianae haeresi magnis molestiis Catholicos adfessissent; ut inter alios Taurus anni hujus consul ordinarius, qui impietate consulatum promeruit, dum vocatos ex universo orbe Occidentali Catholicae Ecclesiae episcopos ad Ariminense Concilium, tyrannice detentos afflavit. Quid autem tunc collega Florentius : quid in primis Palladius magister officiorum, et Evagrius comes, quorum mentio est apud Athanasium : quid Eusebius ille eunuchus praefectus cubiculi, qui omnium cladum quae ab Ariano in Catholicos illatae sunt, auctor extitit, vel fautor accessit, quidve alii passi sint, Ammianus¹ accurate recenset; ac primum de horrifico tribunali ad hoc Chalcedone constituto, his verbis :

9. « Brevi deinde Secundo Sallustio Promoto praefecto praetorio summam questionum agendam, ut fido, commisit, Maurefino et Arbelione et Agilone atque Nevicta adjunctis, itidemque Jovino magistro equitum per Illyricum recens praefecto. Qui omnes transgressi Chalcedona, praesentibus Jovianorum Illeucianorumque principibus et tribunis, causas vehementius aequo bonoque spectaverunt, praeter paucas, in quibus veritas reos nocentissimos offerebat. Et Palladium primum ex magistro officiorum in Britaniam exterminarunt, suspicione tenus insimulatum quaedam in Gallum composuisse apud Constantium, dum sub eodem Caesare officiorum esset magister. Deinde Taurum ex praefecto praetorio in exilium egere Vercellum; ejus factum apud iudices justorum et injustorum distinctiores videri potuit vini plenum : quid enim deliquit, si orbem turbinem veritus ad tutelam principis sui confugit ? Et Acta super eo gesta non sine magno legebantur horrore, cum id voluminis publici contineret exordium : consuluat Tauri et Florentii, inducto sub praecombis Tauri. » Et paulo post : « Iniquitate simili Florentius tunc magister officiorum Nigriani filius contrusus est in insulam Dalmatiam, Boas : alter enim Florentius ex praefecto praetorio consul etiam tum, rerum mutatione terris subita; cum conjuge periculis exemptus diu delitavit, nec redire ante mortem potuit; capitis crimine tamen damnatus est absens. Pari sorte Evagrius comes rei privatae, et Saturninus ex cura palatii, et Cyrinus ex notario, portati sunt in exilium. » Subdit de morte damnatis, nempe Ursulo comite largitionum, Apodemio agente in rebus, et Paulo cognomento Catena, vivis combustis : ac demum de Ariarum patrono Eusebio praefecto cubiculi haec habet :

10. « Eusebium super his, qui erat Constantiani

thalami cura commissa, alte spirantem addidere et dirum pene lethali; quem ab una sorte ad usque iubendum imperatori pene elatum; ideoque intolérablem humanarum rerum spectatrix Adrasia, aurem (quod dicitur) velleis, monensque ut castigatius viveret, reluctantem praecipitem tanquam e rupe quadam egit excelsa. » Illic tandem finem sortitus est impius erga Deum, et adversus sanctos episcopos contumeliosus; ejus in Catholicos catholicamque fidem patrata scelera tertius Annalium tomus continet. Subdit deinde Ammianus : « Conversus post haec princeps ad palatinos homines omnino qui sunt, quique esse possunt, non ut philosophus veritatis indaganda professor : laudari enim poterat, si saltem moderatos quosdam, licet paucos retinisset, morumque probitate comertos. Namque findendum est, plerumque eorum partem viliorum omnium seminarium effusus aluisse; ita ut Reipub. inficerent cupiditatibus pravis, plusque exemplis, quam peccandi licentia ledere multos. Passi enim ex his quidam temporum spoliis, et luera ex omni odorante occasione, » etc. Plura subdit de corruptis horum omnium occasione moribus sub Constantio; haecque hoc anno ante sequentes kalendas Januarias a Juliano gesta refert, quod alicui omnes Constantii ab eodem vel capite male mulctari jussi, vel ejeti fuerunt : in quos andivimus atque retulimus superiori tomo quaedam sanctorum episcoporum, potissimum vero Athanasii in eunuchos maxime palatinos; quibus ne quis suffragator accederet, sancita lege eundem Julianum vetuisse, idem auctor affirmat. Eadem de nec Eusebii, et pulsus eunuchus Socrates tradit¹; additque : « Lege sancivit, ut illis, quibus ab eunuchis facta fuisset injuria, facultates inique abrepte redderentur, et ea potissimum, quae ibidem ex deorum funis expilatis sibi vindicassent. »

11. *Julianus munificus erga provincias, restitutor Catholicorum in odium Constantii.* — His quidem rebus gestis, Julianus animos omnium, etiam Christianorum, sibi devinxit; quos avaritia et savitia magistratum a Constantio abalienaverant; atque alia pleraque addidit, quibus plurimum conciliavit sibi gratiam subdularum provinciarum (quod Mauretinus publica oratione laudavit), nimirum cum civitates tributis exhaustas, ac pene desertas, monibusque orbatas, sua liberalitate crexit, in pristinumque splendorem restituendas curavit, ex arario collata pecunia. Unde Mauretinus in Panegyrico : « Illud vero ejus miraculi est, neminem ullum in tanto rerum paratu sensisse dispendium ? in omnia pecuniam ab imperatore deponi, et quoddam versa vice provincis pendii tributum ? illinc ad universos fluere divitias, quo prius undique confluebant ? ut in maxima questione sit, a quo accipias, imperator, qui sic omnibus largiaris. Sed qui vix tua instituta rationemque cognoverit, facile fontem copiae hujus inveniet. Maximum tibi praebet parcimonia tua, Auguste, vectigal : quicquid enim ahi in prodigas cu-

¹ Ammian. lib. XXII.

¹ Socrat. lib. III, c. 1.

politales prodigebant, id omne munc in usus publicos reservatur. » Haec et alia Mamertinus, pluribus recensens immoderatos luxus Constantii et ministrorum ejus, quibus adeo exhauriebantur collata tributa, ut nova essent jugiter inferenda. In eandem quoque sententiam, quid hoc item anno cum tonsore Constantii actum sit, Ammianus narrat¹ his verbis :

12. « Evenerat isdem diebus, ut ad sumendum imperatoris capillum tonsor venire praecepsus, introierit quidam ambulose vestitus. Quo viso, Julianus obstupuit : Ego, inquit, non rationale jussi, sed tonsorem acciri. Interrogatus autem ille, quid haberet ex arte compendii : vicenas diurnas, respondit, annonas, totidemque pabula jumentorum, quae vulgo dicitantur capita, et annuum compendium grave absque fructuosus petitionibus multis. Unde motus omnes hujusmodi, cum coeis similibusque aliis, eadem accipere pane consuetos, ut parum sibi necessario, data quo velint etiam potestate, projecit. » Haec Ammianus : quae quidem et alia id genus plura, ut philosophus ostentabat ; eaque plurimum valuerunt ; ut qui ob impietatem videri posset intolerandus, etiam diligeretur a multis. Nam et Romae urbi hoc anno summa penuria periclitanti, licet longe absens, mira celeritate subvenit. Rem summa laude dignam Mamertinus sic narrat : « Quemlibet alium a subveniendi conatibus gravissima famae, tristissimum Reip. periculum determinasset. Sed stipendiis provinciarum et patrimonii sui fructibus undique comportatis, usque ad opulentiam abundantiamque esurientem jam Urbem referens. Dicit aliquis : Quomodo tam nulla, tam brevi tempore et recte ? Sed imperator noster addit ad tempus, quod otio suo detrahit. Nilil summo, nihil epulis, nihil otio tribuit ; ipse se naturalium necessariorumque rerum usurpatione defraudat, totus commodis publicis vacat. » Sic ipse.

13. Sed et magnam inde sibi laudem comparavit apud optimos quoque, quod exitem diu pacem Catholicae Ecclesiae restituit ab acerbissima illa tot annis per Arianos persecutione fugatam : nam quicumque fuerant a Constantio episcopi exilio condemnati, eosdem, abolitis per Julianum damnationis illorum tabulis, ad suas Ecclesias postliminio redire permisit : haec enim de his S. Hieronymus testatur, cum ait² : « Periclitabatur navicula Apostolorum, urgebant venti, fluctibus latera tumebantur, nihil jam supererat spei : Dominus excitatur, imperat tempestati : bestia moritur, tranquillitas redit. Manifestius dicam : Omnes episcopi, qui de propriis sedibus fuerant exterminati, per indulgentiam novi principis ad Ecclesias redierunt. Tunc triumphatorem suum Athanasium Aegyptus excepit. » Ceterum quando hi, qui hoc anno sunt ab exilio relaxati, proprias reperierint Ecclesias, inferius dicturi sumus. Eadem de episcoporum exilium restitutione habent Socrates³, Sozomenus⁴, atque Theodoretus⁵.

14. At non episcopi tantum, sed et alii religionis causa exiles jussi sunt relaxari : nam inter alios Zenonem illustrem medicum, qui factione Georgii ariani episcopi Alexandrini solum verterat (erat hic Alexandrinus), datis ad eum litteris, Julianus in patriam revocavit : sunt enim hujusmodi⁶ : « Cum multae aliae res testificentur te ad summum medicae artis gradum pervenisse, cujque parum morum ac vite temperantiam adjunxeris, tum vero hoc tempore maximum omnium testimonium accessit, quod Alexandriam absens universam in te convertis ; tantum tuo discessu aculeum tanquam apis reliquisti ; nec sane inmerito : praecclare enim Homerus : Vir medicus par est multorum millibus unus. Tu vero non tantum medicus es, verum etiam magister omnibus, qui ejus artis studio ducuntur ; ut propemodum quod medici sunt populo, hoc ipse sis medicis. Haec autem causa te liberat exilio, et quidem magnifice. Nam si propter Georgianam factionem Alexandriae excessisti, non jure excessisti ; justissime autem reverti potes. Redi igitur cum honore, et dignitate pristina ; nobis vero gratia sit apud utrumque, et quia Zenonem Alexandrinis, et quia Zenoni Alexandriam restituitis. » Haec Julianus. Ceterum quod Georgium episcopum arianum Alexandriae non solum constat exagitasse Catholicos, sed etiam Gentiles, ut superius est demonstratum Annalium tomo tertio : fueritne hic Zeno christianus, an ethnicus ; vel ille, cujus meminit Suidas, item Alexandrinus patria, qui et Judaicae genti suae munus publicae remisit ; vel quem genere Cyprum, et arte medicum hoc tempore vivisse tradit Eusebius, haud affirmari posse videtur.

15. Verum quod ab eodem Juliano diximus restitutos esse Catholicos : id quidem ille haud Catholice veritatis amore fecisse videtur, sed in odium Constantii, et regionum, quorum auctoritate Catholici vexati fuerant, ministrorum : etenim nulla habita ratione exilium episcoporum, quoniam vera fide praestantes, quique haeretici essent, sed Arianis haud in omnibus assentientes, atque ob eam causam proscripti ; ex aequo omnes jussit exilio relaxari. Haec enim impium Ethum haeresiarum eadem poena jure damnatum, magno honore, datis ad eum litteris, non solum liberavit, sed et in regiam accersivit : littere autem sunt hujusmodi :

16. « Julianus .Elio episcopo.

« Ceteris omnibus, qui a Constantio vita defuncto ejeti patriae fuerant propter amentiam Galilaeorum, exilium condonavi. Te autem non solum ea poena libero, verum etiam memor pristina cognitionis, atque amicitiae nostrae, hortor ut ad nos venias. Uteris autem vehiculo publico usque ad nostram cohortem, et uno parliippo. » Sic ad Ethum Julianus, qui homine impio et ad mala omnia egregie comparato noluit caruisse. Haec eadem Sozomenus⁷, qui et de illis, quae ab eodem concessa sunt Novatianis, haecce meminit verbis :

¹ Ammian. lib. XVII. — ² Hieronymus, Epist. tom. II. — Socrat. lib. III. c. 6. — ³ Sozomen. lib. V. c. 2. — ⁴ Theod. lib. III. c. IV.

⁵ Julian. ep. XLV. — ⁶ Sozom. lib. V. c. 5. in fin.

« Addit his, inquit, Eleusium episcopum Cyzici, cui simili de causa in mandatis dedit, gravissima multa ei præscripita, ut suis sumptibus, intra bimestre spatium, ecclesiam Novatianorum, quam imperante Constantio diruerat, denuo edificaret. » Hæc Julianus, officii demereri studens secularum omnium Christianos, impendens illis quæ poscerent beneficia. Porro edificate Novatianorum ecclesie nomen esse inditum, Anastasia, quasi quæ exiderat resurrexisset, alibi idem affirmat¹. Ceterum quantumlibet isti extra catholice fidei septa agerent; tamen quod in his, quæ spectant ad Filii Dei divinitatem in Nicæno Concilio confirmatam, idem ea ipsa sentirent, atque Catholici, ut dictum est, Arianos infestos habuere: cujus rei causa ab Eleusio Nicæne fidei adversario passi sub Constantio fuerant suæ ipsorum jacturam Ecclesie.

17. Rursus vero, ut hoc ipso imperii exordio omnes conciliaret sibi fideles, publica edita sanctione, non tantum qui fuerant in exilium pulsî, ut diximus, revocavit: « Sed, inquit Sozomenus², proscripsit lege sua bona restituit: quin etiam populo præcepit, ne quis quemquam Christianorum vel injuria afficeret, vel contumelia; neve ad immolandum eos invitos traheret. Qui autem eorum sua sponte ad aras forte accederent; ut hi primum demones, quos Gentiles ἀνεργασίαι, id est depulsores malorum, vocant, placarent, jussit; et expiationibus, quibus ipsi uti solent, purgantur. » Isac primum ipso in imperium ingressu statuit Julianus, veritus (ut creditur) cum illis aperto Marte pugnare, quos sciret multitudine implesse Romanum imperium.

18. Insuper, ut hæc ex parte etiam videretur præstare Constantio, et Christiani gauderent se in eo invenisse, quod in illo frustra desiderarant, gessit se inter Christiane religionis episcopos conciliatorem, pacisque sequestrem: quos tamen cum ut in unam eandemque sententiam convenirent, frustra tentasset, suo ipsorum omnes, ut quæ vellent sentirent, reliquit arbitrio; testatur hoc Ammianus, cum ait³: « Ulque dispositorem roboraret effectum, dissidentes Christianorum antisites cum plebe disscissa in palatium intronissos monebat, ut civilibus discordiis consopitis, quisque nullo velante, religioni suæ servire intrepidus. Quod agebat adeo obstinate, ut dissensiones augente licentia, non timeret una minantem (unanimitantem) postea plebem, nullas infestas hominum bestias, ut sunt sibi ferilibus perisque Christianorum expertus; sepeque dictabat: Audite me, quem Alamanni audierunt et Franci. » Hæc Ammianus de Juliano, inde captante occasionem Christianis detrahendi, quod adeo pugnaciter inter se alterarentur; in quos etiam illud exprobrare non desinebat, quod quaerant ad cultum deorum spectantia dissipasset. Unde ad Artabium, hæc his temporibus scripsisse reperitur⁴:

19. *Sensim deorum cultum restituere conatur.*— « Ego per deos, neque interfici Galileos, neque cædi præter jus et æquum, neque molestie quicquam perpeli volo; sed tamen iis pios et sanctos viros preferendos esse, vel maxime censeo. Etenim Galileorum amentia propemodum omnia afflixit et perdidit, cum deorum benevolentia omnes salvi simus. Quare tum deos colere, tum pios et viros, et populos honorare debemus. » Ita Julianus, ejusmodi ad construendam impietatem jaciens fundamenta, reddens nimirum Christianos Galileorum nomine contemptibiles, et expilatione jam facta templorum exosos; Gentiles vero, dum eos pios ac sanctos nominat, et dignos honore prædicat, sic proposuit imitandos; existimans fore imperatoris sententiam ad idololatricam capessendam illecebram. Quæ insuper præstiterit officia, ut deorum cultum jam collapsum in integrum restitueret, Sozomenus¹ tradit his verbis: « Tibi solus est imperio potitus, in Oriente Gentilium delubra aperire: quæ eorum neglecta corruerant, relicere; quæ autem deturbata fuerant, denuo edificare: quin etiam aras erigere mandavit, atque ad has res perficiendas nulla tributa excogitavit. Væra præterea et patria civitatum instituta, atque sacrificia renovare, ipseque palam in loco publico idolis immolare, offerre illis libamenta; et eos qui harum rerum studiosi erant, magno in honore habere cepit. Horum autem sacrorum professoribus, sacerdotibus, interpretibus, et statuarum cultoribus pristinorum honorum gradus reddere, rala facere ea quæ veteres imperatores de his sanciverant; decernere illis immunitatem ministeriorum, et rerum quoque aliarum, sicut ante habuerant; frumenti congiaria adituis ablata restituere: jubeat ut a profanis esculentis se puros conservent, et abstineant ab illis, qualenus convenit iis, qui ad prædicta mysteria jure suo (ut Gentiles loquuntur) accedere possunt. » At hæc cepta hoc anno majoribus in dies accessionibus aucta fuere. Quibus præterea artibus sensim in Christianam religionem insurrexerit, dicemus opportunius suis locis ordine temporum definitis.

20. Satis namque sibi visum, his imperii adepti primordiis, magistratibus a Constantio provinciis imperii Romani præfectis, et aliis publicis adscriptis numeribus, abrogatis, alios ex animi sui sententia in locum ipsorum subrogasse; qui, quod scirent gratum sibi esse, perlicerent. Quibus in hunc modum ad securitatem imperii stabilitatis, omnia versare consilia, militari vias, excogitare modos, adhibere conatus, et jungere studia, quibus Christianam religionem funditis possent excludere, non prætermisit. Non deerant ad opus vires, utpote imperator, et solus, a cujus arbitrio cuncta penderent; nec dolosa molitiones, et cum astutia elaborata consilia, quod philosophus esset atque magnus; nec abesse poterat obstinata peritida ab eo, qui impus esset apostata; adeo ut omni ex parte cæteris persecutoribus ab aliis imperatoribus olim illatis hæc acerbior videri

¹ Sozom. lib. IV. c. 48. — ² Idem lib. v. c. 5. — ³ Ammian. lib. XXII. — ⁴ Julian. epist. VII. ad Artab.

¹ Sozom. lib. V. c. 3.

posset, si licuisset: quod periculosior illa sit pugna, quae infertur ab hoste, qui cuncta quae sunt adversariorum habeat explorata; et atrocius soleat moveri bellum, et vindicta crudelior expecti ab adversario, qui plurimis antea fuerit contumeliis laceratus, et damnis affectus: qualis profecto videri poterat Julianus, qui res cunctas Christianae religionis haberet exploratissimas, et acerbissimo in

Christianos odio moveretur, a quibus secreta idola esse conrita, templa diruta, vel expilata saltem et clausa, sacraque deorum vetita, et tot annis, armis et legibus publice privatimque omni ex parte cuncta ferme quae essent patriae superstitionis eversa. At quae ab eo gesta sunt, anno sequenti, pluribus dicturi sumus.

Anno periodi Graeco-Romanae 5851. — Olymp. 285. an. 1. — Urb. cond. 1114. — Jesu Christi 361.

— Liberii papae 10. — Juliani 4.

1. *Consules.* — Ad num. 4. Coss. *Taurus*, et *Florentius*. Lib. 4 Romae Subterraneae, cap. 37, refertur inscriptio posita FLAVIO TAURO ET FLORENTIO COSSS.

2. *Epiphania et Natale idem apud Graecos.* — Ammianus lib. 24, cap. 3, ait *Julianum* mense Januarii, die Epiphaniae, ecclesiam Christianorum ingressum esse; Zonaras vero eum ecclesiam introisse narrat *Natali Domini*, Orientales enim Epiphaniam et Natale Christi uno eodemque die, octavo nempe idus Januarii, celebrabant, quia eo die Christum et natum et baptizatum esse arbitrabantur.

3. *Tertio Constantii nuptiae.* — Ad num. 44. Nuptiae Constantii Aug. cum *Marina Faustina*, ut in nummis vocatur, tertie dicenda, non secunda. Notanda Ammiani lib. 24, cap. 6, verba *amissa jam pridem Eusebia*, quam, ut docet Julianus in Orat. III ad Eusebium, profligata Magnentii tyrannide uxorem duxerat. Duae haec itaque Constantii uxores diversae sunt a priori, quam vivente Constantino Magno patre sibi copularat.

4. *Obitus Constantii.* — Ad num. 48 et seqq. Auctor Chronici Alex. sub hujus anni coss. scribit: « Constantinus initio quartae indictionis, » erat quinta indictio a Septembri coepit, « demum tatis sibi Juliani Caesaris insidiis, concitus a Tarso Ciliciae ad Mopsuestiam, seu Mopsi fontes veniens, accepto ab Enzoio Antiochiae episcopo ex monasterio per Constantium accessu baptizate, Constantius Aug. mense Dio seu Novembri die tertia anno Antiocheo civis, indict. v, cum Ecclesia pacem annos quinquaginta habuisset, dictis consulibus Tauro et Florentio, mortem cum vita commutavit. » Die tertia Novembris mortuum esse, testantur etiam Socrates lib. 2, cap. 47, Idacius in Fastis, Theophanes et Hieronymus in Chronico, ubi ait, Constantium regnasse annis xxiv, mensibus v, diebus xii, quod verum esse non potest, nisi die tertia Novembris e vivis excesserit. Quare Ammianus, qui lib. 24, cap. 5,

ait: « Abiit e vita III non. Octobrium, imperii vitaeque anno quadragesimo, et mensibus paucis; » sicut errat in imperii vitaeque annis, ita et in die mortuali Constantii, nisi locus corruptus sit; quod verisimilius.

5. *Duratio imperii ejus.* — Nam quoad tempus imperii ejus, recte illud expressum a Victore in epitome, licet Baronius locum mendosum perperam existimavit: « Interiit anno avi quarto et quadragesimo, imperii nono atque tricesimo, » quibus verbis vincitur eum anno cccxii creatum fuisse Caesarem; ab eo enim anno ad currentem, extremo incompleto pro integro numerato, anni sunt triginta novem, « verum Augustus quarto vicessimoque, » hic extremum annum incompletum Victor non numerat, « octo solus, » ab anno nempe cccm quo Magnentius cinctus, « cum fratribus atque Magnentio sedecim, » ab anno sc. cccxxxvii quo Constantinus Magnus obiit, ad annum cccm, quo Magnentius profligatus, « quindecim Caesar, » ab anno exente cccxiii ad initium anni cccxxxviii ubi ultimum annum incompletum pro completo numerat. Quare locus purus est, ex eoque discimus, quando Socrates lib. 2, cap. ultimo, Sozomenus lib. 5, cap. 4, et Hieronymus in Chronico scribunt, eum annos quinque et quadraginta vixisse, annum ultimum non integrum pro integro postuisse; ac Socratem et Sozomenum recte scripsisse Constantium imperasse *annos octo et triginta*. Tot enim ab anno cccxiii, quo Caesar dictus est, usque ad praesentem fluxere. Discimus praeterea, male haecenus viros eruditos Caesarem Constantii dignitatem ab alio anno, quam a cccxiii auspiciate esse; ac denique Constantium anno cccxviii natum esse, vel *idibus Augusti*, ut docet lex 40 Codicis Theod. *De Praetoribus*, vel *VII idibus Augusti*, ut testatur calendarium Lambecianum. Natum autem Constantium in Illyrico prodit Julianus Orat. 4.

6. *Erequis Constantii.* — *Julianus*, cum Con-

stanti imp. mortem, dum in Dacia esset, ut ait Ammianus initio lib. 22. accepisset. Constantinopolim venit. festibus Mauritino in Panegyrico, Marcellino, lib. 21. et Zozimo pag. 712 et seq. In eam urbem ingressus est die undecima mensis Decembris, auctore Chronici Alex., Idacio in Fastis, Ammiano lib. 22, et Socrate lib. 3, cap. 1, affirmantibus. Ibi octo ferme mensibus egit, etsi Zozimus citatus decem dicat: cum enim errare anno sequenti videbimus. Hinc *Constantii* exequia, quas Julianus colonestavit, ante diem xi Decembris peracta non fuere. Philostorgius lib. 6, cap. 6, testatur Julianum, cum *Constantii* corpus ad sepulturam deferretur, ante feretrum processisse, diademate de capite sublato. Quod ex eo exscripsit Nicephorus lib. 10, cap. 2, et habent etiam Acta S. Artemii die xx Octobris apud Suriium. Libanius in Oratione funebri pag. 289 ait *Julianum* manibus contigisse feretrum, omnibus regni insignibus praeter chlamydem depositis. Ino Gregorius Nazianzenus hunc Juliani in *Constantii* funere habitum, sive vi, sive sponte adscitum ait, additque, « demisso vultu imperatori extremum officium praestitisse. » Porro Julianus non annos undetriginta, ut scribit Baronius, sed annos triginta natus imperium suscepit, ut ex his, quae in morte ejus dicimus, patet.

7. *Julianus fit pontifex maximus.* — Ad num. 4 et seq. Existimavit Baronius, Prudentium in *Romano* martyre, hymno 10, describere ritus profanos, quibus pontifices maximi Gentilium initiabantur, qui ritus cum impuri ac risu digni essent, et longe ab imperatoria dignitate abhorrent, cedunt in ignominiam perditionis desertoris, se tauri sanguine ad abstergendum Christi signum proluentis. At Prudentius loco laudato sacra *taurotopia* dicta, seu consecrationem et regenerationem mysticam, quam Gentiles non solum pro se ipsis, verum et pro aliis suscipiebant, accurate describit, licet illorum nomen non exprimat, cum essent satis superque nota, quod ad ipsius usque tempora perpetrarentur. Salvastius aliquot versus, quamvis non satis integros, primus e leuclris eruit, qui versus ex Prudentio a Baronio allatos apprime illustrent, pluresque, licet breviter, hujusce fœdæ caeremoniae circumstantias oculis nostris objectant.

Quis tibi taurobolus vestem mutare suavit,
 Inflatus dives subito mendicus ut esses
 Obsitus et panis modicus tepet factus...
 Sub terra missus, pollutus sanguine tauri,
 Sordibus infectus vestes servare erantias,
 Vivere cum speras viginti mundus in annos.

8. *Sacra taurotopia.* — Neque tantum munus, duo, brevis viri femineque, aut seorsim, aut simul pro se ipsis, vel etiam pro aliis; verum et integri ordines, ac civitates, provinciaeque pro salute imperatorum hoc sacrificium celebrabant, ut liquet ex Inscriptionibus 3, 10, aliisque pag. 29 apud Gruterum. Dicebantur hæc sacra *taurotopia* *regeneratio*; quod nemini mirum videri debet, cum ex Tertulliano aliisque constat, etiam alias regenerationum species inter ethnicos habuisse locum. De sacris

itaque *taurotopiis*, non vero de consecratione pontificis maximi loquitur Prudentius, ac de eodem sacro, de quo Firmicus lib. de *Errore profanarum religionum*, ubi postquam de D. N. Jesu Christo locutus est, ita pergit: « Pro salute hominum Agni istius venerandi sanguis effunditur, ut sanctos suos filios Dei profusione pretiosius sanguinis redimat: ut qui Christi sanguine liberantur, majestate prius immortalis sanguine consecrentur. Neminem apud idola profusus sanguis juverit. Et ne eruo pecudum miseros homines aut decipiat aut perdat, polluit sanguis iste, non redimit, et per varios casus premit in mortem. Miseri sunt, qui profusione sacrilegi sanguinis orientantur. Tauribolism vel Criobolism scelerrata te sanguinis laque perfendit. Lavantur itaque sordes istæ, quas colligis. Quære fontes ingenuos, quære puros liquores, ut illic post multas maculas cum Spiritu S. Christi sanguis incandidet. » Taurorum nimirum et arietum, quibus profana illa consecratio fiebat, sanguinem Christi ac baptismum Firmicus opponit. Deceperit Baronium aliosque hi Prudentii versus:

Summus sacerdos nempe sub terram serobe
 Acta in profundum consecrandus mergitur,
 Mire infullatus, secta vitius tempora
 Nectens corona tunc tepexas aurea,
 Cinctu Sabino sericam fulvas togam.

9. *Summi sacerdotes diversi a pontificibus maximis.* — Sed observandum inter Græcos et Romanos plures summi sacerdotes plurimis in locis fuisse, ut patet ex Inscriptionibus, quæ apud Gruterum pag. 313, 10, 448, 1, et 1021, 3, recitantur. Sufficiet hic eam referre, quæ tomo 1, pag. 394 et 395. Græce legitur, quam Antonius Van Dale Dissert. 1 de Oraculis Elhnicorum, pag. 173, ita vertit, « Patria (erexit hoc monumentum, honori Marci Aurelii Diadochi (summi sacerdotis sui) Pontificis Asiæ (Minoris) templorum, quæ sunt Pergamæ, et pontificis (seu summi sacerdotis) eodem tempore patriæ suæ et ad vitam primi consilii, honorati a dignissimo imperatore Marco Aurelio Severo Antonino Augusto, quod gloriose et magnifice studerit injungere pontificatum (archierosynas in ambabus civitatibus (Thyafiræ sc. et Pergamæ) aculis (eoque munere dignis) viris (vel sacerdotibus) viri moribus, æquitate ac bona in patriam voluntate eximie excellentis. » Vides hic summum pontificem, qui et alios ipse pontifices crearet civitatibus, qui tamen nullo modo erat pontifex maximus, quem Græci omnes ἀρχιεραρχον constanter appellant. Non itaque Prudentius loco laudato de Juliano imperatore loquitur, neque hunc ritum eadem, dum ipsemet puer esset, administratum fuisse dicit; sed de summo aliquo sacerdote Gentilium, cujus nomen reficet, sermonem habet. Porro Julianum summum pontificatum accepisse, ipsemet indicat in epistolis p. 247 ubi ait: « Ego itaque quoniam patrum sacerdotum sum magnus pontifex, » etc. Sed hæc de re plura Antonius Van Dale citatus, ex quo præfata excerptimus.

LIBERII ANNUS 11. — CHRISTI 362.

1. *Juliani erga Maximinum philosophum observantia ceterosque ejusdem generis, quos magistratibus decorat.* — Qui sequitur trecentessimus sexagesimus secundus Christi annus, Ecclesiae admodum arduosus, consulatu Mamertini atque Nectae adnotatus habetur. Quod ad Mamertinum spectat, ad consulatum adscitum indignissime, Ammianus his docet¹: «Mamertinum ad consulatum evehit, nec vita, nec splendore, nec usu nec gloria horum cujusquam similem, quibus magistratum detulerat amplissimum Constantinus; contra inconsummatum et subagrestem, et quod minus erat ferendum, celsa in potestate crudelem.» Haec ipse. Extat ejusdem Mamertini consulis de sui consulatus gratiarum actione oratio paenegyrica, lucentia quidem, qua laudes novi imperatoris mirifice praedicavit.

2. Cumque ex more ab eodem consule publica munera ederentur, ac «die quodam, inquit Ammianus², causa ejus spectandi venisse nuntiatus esset ex Asia philosophus Maximus, » hunc ab ipso Juliano litteris accersitum anno superiori diximus, «exiit imperator indecore; et qui esset, obliquo, effuso cursu et vestibulo longe progressus, osculatum susceptumque reverenter secum induxit, per ostentationem intempestivam nimis captator inanis gloriae visus, praecleari illius dicti immemor Tulliani, quod tales notando ita relatum: Ipsi illi philosophi etiam in his libris, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt, ut in eo ipso quod praedicationem nobilitatemque despiciunt, praedicari de se et nominari velint.» Haec Ammianus. Sed in dijudicandis in excipiendo Maximo affectibus Juliani, in diversam potius, quam ab ipso Ammiano assertam sententiam pedibus inus: atque putamus, eo inopinato eventu Julianum, licet ostentantem philosophum, erumpentes tunc erga Maximum affectus suos colubendi, et philosophicis infrenandi habentis, minime tantum virium habuisse. Etenim ipsius divinationibus imperium acceptum terebat, imo et ex eo quamplurimi faciebat hominem, quod a Christianorum religione, quam putabat insaniam, revocatum se ad cultum deorum esse sciebat. Qui enim rectatas tertio Annalium tomo ejusdem Juliani litteras ad ipsum Maximum

datas, et alia id genus superius recensita revolverit, nos haud vanos ejusdem Juliani affectuum conjectores et interpretes esse comperit; memor quid de Juliano addido Maximo Eusebius³ tradat, qui et haec inter alia: «Ab eo lotus pependit, et universam viri doctrinam mordicus retinuit.» Quantum autem expetierit Julianus adventum Maximi, etiam cum adhuc in Galliis ageret, litterae ad eum anno praeférito datae declarant; sed et quam observantissimus hominis esset, alie rursus ad eundem in haec verba conscriptae significant⁴:

3. «Alexandrum Macedonem, aint, Homeri carminibus indormire solitum, ut noctes diesque in bellicis ejus signis versaretur. At nos cum tuis epistolis tanquam paronibus medicamentis dormimus, easque assidue tanquam recentes et novas iteramus. Quare si tuarum litterarum colloquium, id est, tuam imaginem nobis representare vis, scribe, et assidue scribe; vel potius, diis juvantibus, veni; tibi que persuade, quandiu abfueris, nos vita frui non posse dicere, nisi eatemus, quoad litteras tuas legimus.» Hucusque epistola Juliani ad Maximum, ex quo jam olim totus impietatis fons erumpens, in eum effluxit. Cynicum secta hunc fuisse philosophum, quas idem Julianus priores dederat litterae non obscure illis verbis ostendunt: «Cum prope abessem ab hac urbe, nempe Vicentione, vir quidam cynicus cum pera et baculo mihi occurrit. Eum ego cum cunius aspexissem, te ipsum esse putavi, » etc. Spectatus quidem erat habitus cynicus baculo et pera, veluti quibusdam ornatus insignibus. At ne cui ex nomine et secta errandi tribunatur occasio, diversus hic est Maximus cynicus ab illo alio item Maximo cynico, qui sub Theodosio S. Gregorio Nazianzeno negotium faecessit: ille quippe patria fuit Alexandrinus, hic autem Smyrnae natus Ephesus dictus est, quod ibidem diutius, ut de eo testatur Eusebius⁵, egerit, qui et sub Valente imperatore necatus est, de quo suo loco pluribus agendum.

4. Curavit praeterea Julianus, quos sciret eruditione clarissimos esse viros, eosdem ad se vocatos nobilibus decorare praefecturis; nam Theonissimum philosophum Urbis praefecturam creavit; Libanimum

¹ Ammian. lib. XXI. — ² Item lib. XXII.

³ Euseb. Vit. Philosoph. — ⁴ Julian. epist. XV. ad Max. — ⁵ Euseb. in Maximo.

celebrem ejus temporis oratorem quaestura, et alios alios magistratibus insignivit. Hinc Mamertinus ¹: « Sed multo multoque facilius est ratio honorum pelendorum. Quisquis, inquam, capere magistratum voles, auri atque argenti negligens esto; nullas ostiatim potentium ades obito; nullius pedes, nullius genua complectitor. Adhibelo tantum tibi gratuitas et paratu facilimas comites, justitiam, fortitudinem, temperantiam atque prudentiam; ultro ad te maximus imperator accedet, et ut capessas Rempubl. flagitabit: otioso tibi et alia curanti, provincia, praefectura, fasces, sella curulis; atque insignia omnia magistratum perferentur. » Hæc ipso; qui et paulo interius sic in eandem sententiam: « Tu, tu, inquam, maxime imperator, exultantes relegatasque virtutes ad Rempubl. quodam postliminio reduxisti; tu extincta jam litterarum studia flammasti; tu philosophiam paulo ante suspectam, ac nedum spoliatam honoribus, sed accusatam et ream, non modo judicio liberasti, sed amictam purpura, auro gemmisque redimitam in regali solio collocasti. » Hæc Mamertinus, sed encomiastice potius, quam historice, imo adulatorie atque mendaciter: nam quales præcipuos imperii administratos habere consueverit, et quibus compositos moribus provinciarum præfectos elegerit, sanctus Gregorius Nazianzenus, sincerissimus cultor et custos veritatis, qui cuncta et innotebatur oculis et manibus attrahat, declarat his verbis ²:

5. « Atque hæc, ut gravissima illius crimina, maximeque propria, dicendo sum prosecutus; non alioquin nescitis, duobus aut tribus aulicis assentatoribus, eique impietate paribus (alios enim consulto prætereo) tantam impietatis mercedem persolutam esse, ut nulla res obstitura fuerit, quominus ipsi brevi temporis spatio terras omnes et maria Romanorum imperio subdita expilarent, nisi rebus secundior finis ciliis configisset. Adeo laetificiis et avaritia priores illos Centimanos excedebant, Briareos scilicet. Provinciarum vero imperia non moderatissimis, sed crudelissimis hominibus mandabantur, atque ad magistratus et præfecturas unum suffragium erat perfidia, Christianismique desertio; ab eoque beneficia consequantur, qui sibi ipsi secleratissime consultissent. » Atque posthæc, de his quos ad se accersisset et elusisset, sic subdit: « Non possum in eo non mirari; nam eum multos eorum, qui ex Asiaticis potissimum studiis, litterarisque gymnasiis ipsi noli familiaresque fuerant, summo studio accersivisset, quasi mirabilibus quibusdam beneficiis eos ornaturus; eximiaeque spe ob veterum pollicitationum memoriam animos eorum exultasset; ut ad eum venerant, hoc illud videlicet calenorum impostura, et oculorum lundificationes: hos enim hoc modo, illos alio eludens, quosdam etiam mensa comiter accipiens, ac nullum illud, Sodalis, propinans, instarque alius cujusdam illecebra suaviter fundens, infectis tandem rebus dimittebat, haud

satis constitutum habentes, illius iraudem magis, an suam ipsorum levitatem accusarent. » Hæc Gregorius.

6. Ceterum haud in omnes ejusemodi exercebat jocum, ut vacuos vocatos remitteret; sed eos tantum ejusmodi comedia catastrophe delusit, quos ad suam ipsius assectandam impietatem imparibus votis intelligeret respondere: siquidem non Gentiles tantum, sed et Christianos consuetudine litterarum sibi optime notos, datis ad eos litteris, accersivit; ut inter alios S. Basilium Athenis olim, cum illic Julianus ageret, egregia eruditione spectatum. Extant ejusmodi litteræ, quas ad eundem, ab eo ante probe admonitus, reddidit his verbis ³: « Non bellum deumtias (ait vetus verbum), at ego adam etiam illud comedia veteris: O multum verborum aureorum! Age igitur istud reipsa ostende, et ad nos quamprimum advola: certe amicus ad amicum venies, Assidua cura Reip. molesta est iis, qui negligentius in ea versantur, at qui diligentia et industria utuntur, æqui sunt mea quidem sententia, et prudentes, omninoque ad omnia idonei. Quare ipse mihi opportunitatem hanc comparavi, ut sine ulla Reip. negligentia, nonnihil quoque spatii ad relaxationem animi sumam. Etenim adhuc ita vivimus, ut aulicæ simulationis nihil fere retineamus, quam quidem tu fortasse adhuc expertus fuisti; qua qui laudant, majore odio prosequuntur, quam inimicissimos, sed honesta moderataque libertate, cum opus est, nos mutuo acensamus atque reprehendimus; neque tamen propterea minus inter nos amamus, quam qui maxime amici sunt. Ex eo accidit quod sine invidia dicere liceat) ut dum relaxamur, seria agamus; et dum hæc agimus, minime erueamur, et secure dormiamus; quoniam cum vigilarem, non tam pro me ipso, quam pro cæteris omnibus, ut par est, vigilavi. Hæc forsitan apud te nugatus sum levitate quadam animi, et insolentia; me ipsum namque, sicut Astydamas, collaudavi. Verumtamen ut intelligeres multo magis tuum conspectum, sapientis videlicet hominis, nobis profuturum, quam impediementi allaturum, hæc scripsi. Propterea igitur, ut dixi, et publicis equis uteris. Cumque apud nos, quantum tibi videbitur, fueris, tum a nobis honeste, et ut decet, dimissus, quo voles, proficietis. » Hæc enim Juliani litteræ redditæ ad Basilium.

7. *Inter Basilium et Julianum epistola.* — Alias etiam intervenisse inter eos epistolas, certum exploratumque ex eo redditur, quod ipse Basilium absens, nec ad eum jam impietate omnibus notum venire consentiens, ab eodem invitatus, ac provocatus ad impietatem, per litteras fidei Christianam magno animi robore confessus est, cujus quidem epistolæ fragmentum recitatum habetur in Nicæno Concilio posteriori a legatis Apostolicæ Sedis, ex scripto codice, ex quo Demetrius ⁴ diaconus ita legit: « Ex epistolâ beati Patris nostri Basilii ad Julianum imp. Apostatam: Quemadmodum a Deo Christianam et incul-

¹ Mamert. in Panegygr. — ² Greg. Naz. orat. 11. in Jul.

³ Jul. ep. XII. ad Basil. — ⁴ Concil. Nicæn. II. Act. IV.

pabilem nostram fidem veluti hereditario jure accepimus, sic confiteor, et in ea maneo. Credo autem in unum Deum Patrem omnipotentem, Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum: unum Deum hae tria ordo et glorifico. Confiteor etiam Filii incarnatam aeternitatem: deinde S. Mariam, quae secundum carnem illum peperit, hanc Deiparam vocans, Suscipio enim S. apostolos, prophetas et martyres, qui pro me apud Deum supplicant, quo per illorum intercessionem propitius sit mihi Deus noster benignissimus, et remissionem peccatorum mihi gratis largiatur. Quam ob causam et historias imaginum illorum honore, et palam adoro: hoc enim nobis a sanctis apostolis non est prohibitum; sed in omnibus ecclesiis nostris eorum historias erigimus. » Illicque ibi ex dicta epistola Basilii ad Julianum, quam Hadrianus Romanus pontifex illudem citat, eademque ferme verba ex ea recitat, quae exant etiam inexta in ejusdem septima Synodi actione secunda. Quidam autem post hae Basilium egerit, quidve ea de re cum Gregorio Nazianzeno caplarit consilii, inferius dicturi sumus. Constat quidem, aeque ac Basilium, conatum esse Julianum blanditiis sibi devincere Gregorium: quem tamen acerrime sibi ob pietatem expertus est adversantem. Ipse enim Gregorius in fine posterioris invective testatur, se una cum Basilio cyclopo honore ab eodem Juliano afflicti solitum: verum cum adeo omniteros eos invenisset, constat sane illos ab ipso esse rejectos: quos et idem Julianus, ut acerbissimos adversarios, servissimo odio insectatus, post bellum Persicum si licuisset, reservavit ad necem. Sed de Gregorio rursum postea.

8. Qui vero agebat Constantinopoli tunc temporis Casarius frater Gregorii Nazianzeni, philosophicis facultatibus nulli secundus, jam antea a Constantino imperatore quaesitus, et in senatum amplissimum cooptatus, ab eodem Juliano Augusto nobili praefectura donatur, nempe thesauri custodia; quo munere functus erat, qui hoc anno consul ordinarius creatus est, Mamerlinus, ut ipsemet testatur¹. Id cum audissent pater ipse Gregorius senior episcopus Nazianzi, et ejus germanus Gregorius, aliique cognatione vel familiaritate conjuncti, necnon externi, indigno animo acceperunt; quin et ipse Gregorius frater mox ad eum ejusmodi gravissimas dedit litteras²:

9. *Gregorius Nazianzenus fratrem Casarium, cujus virtutes extollit, a Juliano revocat.* — « Magnopere tua causa erubuius. Nam quod metere affecti fuerimus, quid scribere necesse est tibi utique hoc omnium maxime perstratum habenti? Etenim ut de nobis nihil dicamus, nec quanta merita, addam etiam timore nos fama ea, quae de te pervagatur, impleverit, vellem, si fieri posset, sermonibus tuis, quos alii de te tam familiares et necessarii, quam externi quoquo modo nobis cogniti, dum tamen Christiani, et quidem omnes uno ore ferunt,

interesses: quandoquidem libentius cupidiusque in alienis rebus, quam in suis, mortales philosophari solent. Instar alicujuspiam declamationis haec verba ipsi fuerunt: Nunc episcopo filium militare, nunc externam potentiam et gloriam expetere, nunc pecuniis servire, quando pecuniarum communis accensus est, atque in salutis animaeque periculo versantur homines; ac non potius unam hanc gloriam et securitatem et opes existimare, nimirum fortiter et strenue sese tyrannidis turbini opponere, et quam longissime se ab omni scelere et piaculo removere. Quoniam autem modo episcopo alium admonere queant, ne se a tempore distrahi sinat, idolis que commiserit? Quoniam modo eos, qui aliud quoddam flagitium admittunt, objugare possint ipsi a lare libertatem loquendi non habentes? Haec nos, hisque plura et graviora quotidie audientes partim ab his qui amico animo fortasse ac benevolo loquuntur, partim ab iis qui inimice et malevole nobis imminet, quo tandem modo affici, et quem animum habere putas? nos, inquam, qui Deo servire proposuimus, nec ullum aliud bonum esse judicamus, quam ut futurae vitae scopum collinemus? Ac dominum quoque patrem nostrum sermones hos impatientissime ferendum, atque a vita ipsa horrentem, quoquo modo solor et demulcor, de tua voluntate illi spondens, atque confirmans, te nequaquam nobis diutius molestum fore. Dominam autem matrem, si quicquam de tuis rebus resciscat (nam ad hanc usque diem nullis artibus eam celavimus) ita velim existimes, eam tantum dolorem habituram, ut nullo omnino solatio mitigari possit, utpote parvi animi feminam, et alioqui ob pietatis magnitudinem modum in hujusmodi rebus tenere nequeuntem. Quamobrem, si quam et tui et nostri rationem habes, melius tutiusque tibi constule. Nam proculdubio facultates nostrae ad vitam liberabiliter degendam sufficient, homini utique non nimis inexplebili, nec immodica plus habendi cupiditate flagranti. Quin etiam ad constituendas vitae tuae rationes haud video quodnam tempus expectabimus, si hoc nobis effluere siverimus. Quod si in eadem perstas sententia, et praeter animi propositum atque impetu parva omnia existimas; aliud quidem acerbis proloqui non libet. Hoc tantum praedico et denuncio: et duobus alterum necesse esse; vel ut germanus christianus manens, contemplissime ipsius classi adscribaris, indigneque vivas et de isto et spe, quam concepisti; vel honorum desiderio astutus, in capitalem fraudem incidas, huiusque saltem, si non ignis fias particeps. » Illicque ad Casarium Gregorius.

10. Parvum sapientissimo fratri Casarius; ejusque consilio praetulit ignominiam³ crucis opibus et honoribus Pharaonis; magisque delegit abjectus esse in domo Domini, quam habitare (quod est in Psalmo⁴) in tabernaculis peccatorum: cuius rei causa indignantis principis iram meruit, a quo et exagitatus, summa gloria Christum confessus est.

¹ Mamerct. in Pategr. dicto Jul. — ² Gregor. Nazianz. epist. XVII.

³ Paulus ad Hebr. XI. — ⁴ Psal. LXXXV.

Porro egregium tunc Casarii certamen pro fide Christi fuerat, ab eodem ejus germano exacte descriptum, suis hic a nobis reddetur verbis : in oratione enim in funere ipsius habita in hunc modum rem gestam aggregitur : « Cum in eum magni quotidie honores conferrentur, majoribus tamen, ac jam jamque affuturis dignus habebatur tum ab ipsis imperatoribus, tum ab omnibus iis, qui proximum iis dignitatis locum tenebant : quodque maximum censendum est, nec a gloria, nec ab iis quibus circumfluebat deliciis, anime illius nobilitas unquam laefactata est. Quin potius qui in multis magnisque dignitatibus florebat, hoc tamen ad decus et gloriam præcipuum ducebat, ut et esset, et diceretur christianus : idque tanti aestimabat, ut præ hoc uno reliqua omnia in unum congesta ludi et nugurum instar haberet. » Et paulo post : « Atque ut alia omnia præmittam, propinquorum nempe, qui fortunæ injuria facultatibus lapsi erant, curam et patrocinium; fastus contemptum; aequitatem eam, qua cum amicis ita versabatur, ut nihil sibi præter jus arrogaret; libertatem loquendi, qua apud principes utebatur, certamina, quæ pro veritate suscepit; disputationes, quas permultas et sæpenumero, et cum perisque habuit non argutas solum, sed etiam admodum pias et ardentis : facius unum pro omnibus referam, quo in tota illius vita nihil est illustrius magisque pervulgatum. »

11. « Furebat adversum nos infandus imperator, et cum in se ipsum primum per christianæ fidei repudiationem insanisset, jam aliis quoque intolerabilis erat, nequaquam cæterorum Christi hostium more, magno et strenuo animo impietatem profutens, verum elementæ obtutu persecutionem celans, atque instar flexuosi illius serpentis, qui ipsius animi obsidebat, omni genere machinarum ad barathrum suum miseris callide pertraheus. Ac ne eos honores, qui martyribus haberi solent, consequeremur (hos enim Christianis homo egregius invidebat) prima illius fraus ac versutia hæc fuit, ut qui Christi causa exercebantur, non ut christiani, sed ut facinorosi supplicio allicerentur : altera, quod huic rei, non tyrannidis, sed persuasionis nomen imponebat, scilicet ut major eorum infamia, quam periculum esset, qui sponte ad impietatem præuebant. Cumque alios pecuniis, alios dignitatibus, alios promissis, alios variis honorum generibus, quos ne regie quidem, sed perquam serviliter inspectantibus omnibus deferebat, omnes denique verborum præstigiis suoque exemplo ad se alliceret; tandem Casarium quoque adorari iussit. O vesanum hominem, si tuturum speravit, ut et Casarium et fratrem meum, et his parentibus natum deprædaretur ! Verum ut in hoc sermone aliquantulum more faciam, animumque hæc narratio oblectem, quemadmodum spectaculo delectati sunt qui tum affuerunt; ingrediebatur vir generosus Christi signo communitus, clypei que vice magnam Verbum obtendens, ad hominem rei militaris peritissimum, et dicendi facultate præstantem : nec vero illius aspectum contremiscebat,

nec per adulationem de animi magnitudine quietam remittebat; verum promptum se paratumque pugilem ostendebat, sive rebus, sive verbis ipsis cum eo dimicandum esset, qui utroque armorum genere decertare poterat. Ac tale quidem erat theatrum, talisque pietatis propugnator: certaminis etiam præses hæc ex parte Christus passionibus suis pugilem ad pugnam instruens, ex illa gravis tyrannus tum verborum illecebris delinens, tum potentie magnitudine perlerere studens.

12. « Quin etiam utrinque spectaculum erat, partim eorum qui in fidei pietate adhuc perstabant, partim eorum quos secum ille abriperat; qui utraque ex parte observabant, quoniam illorum certamen propenderet, magisque solliciti et anxii erant, utrius futura esset victoria, quam illi ipsi, quos spectabant. Num extimistis, ne quid Casario accidat hujusmodi animi alacritate parum dignum? At bono estote animo: victor enim discedet juvante Christo mundi victore. Ac nihil quidem mallem, quam ut ea, quæ dicta sunt et proposita, singillatim explicare possem. Nam et eruditus aliquot verborum captiones et argutias meo quidem iudicio memoratu non injucundas ac disputatio complectitur; verum intempestivum hoc foret, et aboratione alienum. Ut autem Casarius, cunctis verborum illius nexibus conatibusque omnibus tam apertis quam obscuris, ludi cujusdam instar, propulsalis, magna et clara voce, christianum se esse semperque fore, pronuntiavit; nec sic quidem prorsus eiecitur: etenim mire imperator Casarii doctrina frui atque exornari gestebat. Quo etiam tempore celeberrimum illud, cunctis audientibus, prolocutus est: O felicem patrem! o liberos infelices! Nam nos quoque ignominie societate honorandos duxit, quorum eruditionem pietatemque Athenis cognoverat. Verum ad secundam expeditionem reservatus (commode enim illum adversus Persas amabat divina justitia se ad nos recepit exul beatus, et victor incurrentis, atque ob ignominiam clarior, quam ob præstantiam gloriam nominisque splendorem. Hanc ego victoriam magna illius potentia et sublimi purpura et insigni diademate longe superiorem excellentioremque esse censeo: hæc narratione magis efflor, quam si universum imperium eum illo paritum esset. Malis igitur temporibus cedit, in eoque legi nostræ obtemperat, quæ præcipit, ut oblata quidem occasione, veritatis causa periculum adeamus¹, nec fidei pietatem per animi ignaviam deseramus. Cæterum quandiu licet, pericula ipsa ne excitemus; sive id ea ratione præscribat, quod animabus nostris metuat; sive quod eorum exitio occurrendum putet, a quibus nobis periculum vite creatur. » Hactenus Gregorius de certamine fratris cum Juliano, quo exivit de impietate prostrata triumphum, crevitque de superato apostata imperatore trophaea, et quidem perennia, posteris semper dignis laudibus prædicanda. At hæc tanta Casarius, tanti patris ac fratris, totusque domestica

¹ Mat. x.

ipsorum Ecclesiae precum praesidio consecutus est dona.

13. *Ecebolium rhetorem aliosque impietate insignes, magos et augures colit Julianus.* — Verum non eadem animi constantia infraactus permansit adversus aerea tela, ipsa, inquam, mellia Juliani verba. Ecebolius rhetor magni nominis idemque christianus: qui turpiter manus dedit Apostatae, factusque est Christianae religionis desertor. Erat hic inserviens tempori, et pro principum religione fidem ipse quoque mutabat; de quo Socrates¹: « Ex his unus erat Ecebolius (Ecebolus) sophista Constantiopolitamus, » dicebantur autem eo quoque nomine rhetores ut Libanius, « qui quidem se ad imperatorum ingenia ac naturam conformans, dum Constantius regnabat, se ardentem fidem christianam amplecti simulavit: dum Julianus potiebatur imperio, gentilitatem magnopere colere pra se tulit; Julianoque mortuo, religionem Christianam demum profiteri in animum induxit: nam ante portam ecclesiae se pronum abjiciens, sic vociferatus est: Me quasi salem infatuum pedibus concutale. » Haec Socrates. Verum cum hic in gratiam Constantii christianismum professus dicatur, proculdubio ejusdem perfidia ariana, qua imperator imbutus erat, fuisse sectator, affirmari posse videtur. At quod ab heresi ad ethnicismum prolapsus esset, fuit Juliano peregrus: quilibet enim transfuga, ex hostium castris deliciens, ab adversariis vultu hilari et grato excipitur animo. Quae porro extat Juliani ad Ecebolium scripta epistola, quanti ipse virum fecerit, aperte significat; cujus est exordium: « Pindarus argenteas Musas esse vult, » etc. Subinfensus lamen, cum ille causam ageret pro arianis Edessae commorantibus, Julianus ad eum has litteras dedit²:

14. « Equidem de Galiliis omnibus adeo clementer et libaniter statui, ut nemini vis inferatur, neque in templum trahatur, neque alia de re ulla praeter voluntatem suam contumelia afficiatur. At qui sunt de Ecclesia Arianorum luxuriantes opibus, in Valentianis invaserunt, eaque apud Edessam perpetrarunt, quae nunquam in civitate bene instituta accidissent. Quare quod ipsis a lege admirabili, » nempe Evangelio, « imperatum est, quo facilis in regnum colorum veniant; nos ad id hominibus operam tulimus, eorumque pecunias omnes ab Edessenorum Ecclesia tolli jussimus, ut militi dividantur; et facultates, ut nostris privatis adtribuuntur: quo illi pauperes lacti sapiant, neque regno caelesti, quod nunc etiam sperant, priventur, his autem qui Edessam incolunt, edicimus, ut seditione pugnaeque omni abstinent, ne si nostram humanitatem commoverint, vos ipsi pro communi omnium intemperie ac insolentia pennis luatis, gladio, exilio, igne mulctati. » Haec enim Julianus, mordacibus hisce salibus irridens Christianam religionem, quae dispendio rerum terrenarum docet speranda esse bona caelestia, secundum illud³: « Si vis perfectus esse, vade et vende

omnia quae habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo, et veni et sequere me. »

15. Coluit praeterea Julianus mirifice Oribasium Pergaenum, « quoniam, inquit Eumapius⁴, cum ejus illustris esset ab adolescentia fama, idem Julianus ad Caesaris titulum viam affectans, artis nomine secum abripuit medicum; qui tantum in ceteris quoque excellit virtutibus, ut ad imperium etiam Julianum evexerit: quae res in Annalium historia exactius perscripta est. » Haec de Oribasio Eumapius, qui inter ceteros hujus temporis philosophos eum plurimum celebrat. Observavit etiam Julianus Aristonem philosophum, ad quem haecenus extant ipsius litterae illum vocantis. Sed ante hos omnes, Libanium sophistam Antiochenum, cujus superius mentio facta est, in honore habuisse videtur, cujus scriptis plurimum delectabatur, ut perbrevis illa epistola ad eum scripta demonstrat, quae sic se habet⁵:

16. « Legi hesternodie orationem tuam magna ex parte ante praedium, praeus vero sine ulla intermissione reliquum absolvi. O te felicem, qui ita possis dicere, aut sentire potius! o orationem! o mentem! o prudentiam! o partitionem! o argumenta! o dispositionem! o aditus! o verba! o numerum! o compositionem! » Haecque ad Libanium Julianus. Fortasse haec illa fuit oratio in laudem ipsius Juliani conscripta, cujus Suidas meminit. Ceterum inter omnes, quos penes se habebat, Maximus a Juliano⁶ deligitur, qui scriptas a se incubrationes cognosceret, et pro arbitrio emendaret; nam ad eum scribens haec habet inter alia: « At tibi nos, tanquam Mercurio eloquentiae deo, scripta nostra offerimus; ut si aures tuas sustinere possint, tu pro arbitrio tuo statuas, an in vulgus evolare debeant; sin minus, ea continuo proficias tanquam a Musis aliena, aut flumine obruas ut adulterina. » Coluit et Nymphidianum et Claudianum Maximi fratres⁷.

17. Laude sane digna haec videri poterant in Juliano, eruditiorum virorum consuetudine delectari, nisi complures ex illis (ut superius est demonstratum) sic foris philosophos agerent, ut tamen magos et haruspices intus gererent; nam praeter illa quae de his dicta sunt, haec addit Gregorius Nazianzenus⁸: « Harnspicinis autem et sacrificiis imperialem aulam constituit, malis mali imperii consiliariis utens. » At istae omnia condonari forte illi ab aliquibus poterant, uti ethnicis homini et superstitioni addicto; et non mirum adeo esset, si ipse praecipuus impietatis artifex habuerit secum ejusdem professionis artifices, juxta illud poeticum: *Tractant fabrilis fabri*. Verum quid cum imperatore philosopho, lenones, meretrices, atque cinadi? abhorruerunt haec certe a Marco illo imperatore philosopho. At horum omnium, quae ab aliis silentio sunt praetermissa, et sine gravissimo auctore fidem haud inveniant, lestem adducam, qui ea praesens spectavit

¹ Socrat. lib. III. c. 11. — ² Julian. ep. XLIII. ad Ecebol. — ³ Marc. x.

⁴ Eunap. Vit. Philosoph. — ⁵ Julian. ep. XIV. — ⁶ Idem ep. XVI. — ⁷ Eunap. in Vit. Philosoph. — ⁸ Greg. Naz. orat. I. in Jul.

oculis, fidemque suam probatissimam reddidit attestatione virorum qui adhuc superstites erant; quæ et egregia oratione, omni probationis genere consignata, posteris commendavit. Is est Joannes Chrysostomus Antiocheus, tunc professor rhetoricarum facultatum Antiochiæ sub Libanio, cujus nuper mentio facta est: hic enim nequaquam aliorum testificatione, quæ tradit, affirmat, sed quæ frequentissime, cum Julianus ageret Antiochiæ, spectare sibi configit. Ipse igitur ab imperii ejus exordio auspiciatus orationem, quibusnam aulicis referata Juliani regis esset, declarat his verbis¹:

18. « Divulgato per universum terrarum orbem mandato, ut idolorum templa instaurarentur, aræ excitarentur, pristini honores demonibus redderentur, magni item illis proventus variis ex locis suppeterent. Quo ex mandato, magi continuo, incantatores, augures, haruspices, menagyrta, id est, menstrui violores, seu præcones, denique omnifariæ imposturae artifices undique ab universo orbe confluerunt. Illic cernere quidem licebat regiam ipsam infamibus, abjectis, ac profugis hominibus referatam: nam quotquot usquam fame tabescentes, quotquot ab venetiæ ac mælicia convicti, quotquot publicæ custodiæ addicti, atque ad metalli opus detrusi, denique quotquot sordidarum artium artifices vix inde victitare possent, cum se ipsi derepente sacerdotes esse profiterentur, mirum est, quanto in honore, quanto in pretio habiti omnes fuerint. Illic imperator duces ipsos ac militum præfectos contemnere, assis unius non æstimare: contra mares meritorios, et meretrices fornicibus suis excitatas, una secum per totam urbem, per angiportus omnes circumducere; cum interim regius quidem equus, omnesque prætoriani pone multo intervallo sequerentur: lenones autem et meretricibus anteaambulorum loco, et universus meritoriorum adolescentum chorus regem medium stipantes, per forum inambulant, sermones eos proferentes, atque cachinnos attollentes, quos par erat hujuscemodi homines farinæ attollere. Quæ ipsa certe non nescimus talia tanque absurda fuisse, ut posteris fide majora futura sint; neque enim privatorum quisquam, eorumve qui humile pendendumque vivendi genus instituerint, velit tam turpis, tanque indecorus publice videri.

19. « Sed eis sane, qui adhuc vili sunt superstite, oratione nulla opus est: qui enim adfuerit, et ea quæ fierent spectavere, hi et quæ hic a me dicuntur, nunc exaudiunt; propterea enim supersuflibus etiam nunc testibus hæc scribo, ut ne quis vetera recensentem me inter eos qui rei ignari sint, magna licentia mentiri existimet. Ex his enim, qui ea viderunt, supersunt adhuc et senes et juvenes: quos omnes obscuro et obsestori, si quid a me historia adjectum fuerit, in medium prodeant, neque redarguant. Sed scilicet tantum abest, ut me de meo adjecisse quicquam sint redarguturi, ut deprehensuri

etiam sint multa certe a me prætermissa. Neque enim fieri potuit, ut oratione turpitudinis illius immensam magnitudinem representarem. Posteris vero qui credituri isthæc non sunt, unum id dictum esse velim: demonem vestrum, quem Venerem appellatis, nequaquam pudere id genus administris uti. Itaque mirum nemini esse debet, si miser ille, qui prorsus demonum ludibrio sese addiderat, ea minime dissimularet, propter quæ dii ii, quos coleret, magnopere sibi placent. » Itac de Juliani turpitudine, quam fovebat ille religionis obtutu, Chrysostomus. Etenim sicut (ut vidimus Constantinus Magnus turpissimos ejusmodi impudicissimæ Veneris cultores una cum eorum sacris ac templis penitus abolere curavit, ita amplissimus iste templorum et sacrorum atque ædium restitutor, cum obsceno numine sacrificiosque obscenis, personas obscenas pariter revocavit; de quibus et Gregorius Nazianzenus sic ait²: « Propinationes porro et potationes, quas meretricibus ab omnium oculis propinabat, vicissimque propinabantur, mysteri prætextu obscenitatem lasciviamque obtegens, quis non laude et admiratione prosequitur? » Sed et de his Ammianus³: « Culpabatur, inquit, hinc opportune, cum ostentationis gratia vehens licenter pro sacerdotibus sacra, stipatusque mulierculis latabatur. »

20. Cæterum quænam aliquando portenta acciderint, cum Julianus sacrificaret, sanctus Gregorius Nazianzenus sic describit⁴: « At quoniam haruspinarum mentionem feci, superstitionisque, aut, ut commodius loquar, diabolicæ vesaniæ, qua ad rem hujuscemodi ferebatur: nondum satis constitutum habeo, litteris ne hoc miraculum, quod omnium sermone celebratur, mandare, an narrantibus fidem abrogare debeam. Etenim ipse incipitis et perplexi sum animi, nec utram in partem propendam habeo; utpote mixtis iis quæ fidem mereri queant, cum iis quæ fide carere videntur. » Et paulo post: « Ferunt igitur, cum ipse sacris operam daret, exta animalium coronatam crucem edidisse. Quæ res alios quidem horrore summaque sollicitudine et anxietate affecit, eoque adduxit, ut potentiam nostram persentirent: at impietatis magistro animum videlicet addidit, tanquam circumscripti atque undique conclusi essemus: sic enim crucem et circumulum ex tempore interpretatus est. Atque hoc sane est, quod miraculi instar habeo: quod si falsum est, in auras abeat; si autem verum, rursus Balaam valdeinatur⁵, et Samuel per ventriloquam trahitur, aut trahi videtur, et demones Jesum inviti contitentur; ac per contraria, quo plus fidei atque auctoritatis habeat, veritas demonstratur. Et fortasse his rebus id agebat Providentia, ut illius impietatem compesceret: nullas enim et mirabiles salutis vias Deus insulato modo aperire novit, ad humilitatem et misericordiam propendens. » Ita Gregorius: quibus ut veris certisque adstipulantur Sozomenus⁶, Nice,

¹ Greg. Nazianz. orat. II in Jul. — ² Ammian. lib. XXII. — ³ Greg. Nazianz. orat. I in Jul. — ⁴ Num. AXII. 2. Reg. XXVIII. — ⁵ Sozom. lib. v. c. 2.

⁶ Chrysost. orat. adversus Gent.

phorus¹, et alii recentiores : quæ autem post hæc sequitur enarrare, evenisse ea diximus, cum sacris Eleusiniis Athenis initiatum ipsum narravimus, antequam imperator creatus esset.

21. Quid vero acciderit, cum jam imperator diis victimam immolaret, adesseque una cum aliis sacrorum ministris christianus adolescens, creditus esse gentilis ; Prudentius², qui tunc ut ipse laetatur puer erat, egregie hæc verbis cecinit, post alia quæ brevitate causa omittimus, quibus gentilitia sacra illa describit, ab improvise sacerdotis terrore illo auspicatus :

Cum subito exelmit media inter sacra sacerdos
Pallibus : En quid ago? Magnus, rex optimo, magus
Nescio quod nomen nostris intervencit aris,
quam sulferre queant spumantia cytha lacte,
Casarum sanguis pecudum, veronæ, corona,
Accetas video longe dispergier umbros,
Terrata Ersephone vertit vestigia regno,
Extinctis laebus, tracto fugativa flagello,
Nl agit arcanum murmur, nil Thessala prosunt
Carmina, turbatos revocat nulla lesta manes.
Nomen vides ut thuribus frigidulis ignis
Mureat, ut canis pigrescat pruna favillis?
Ecce palatinus pateram retinere minister
Non valet, clisa desilliant balsama dextra,
Flamen et ipse suas miratur votive laurus
cedere, et in certum frustratur victima ferum.
Nescio quis certe subrepsit Christianorum
Ilic juvenum : peius hoc hominum tremit infida, et omne
Pulvinar divum, Lotus procul abest et unctus :
Publra reformatis redeit Proserpina sacris,
Daxit, et evanescit collabitur : at velut ipsam
Cœcuret exerto mantelatum fulmine Christum,
Ipse quoque evanidis postis chademat princeps
Pallet, et astantes circumspicit : cepus alumnus
Christiatis inscripte signaret tempora signa,
Qui Zoroastræis turbasset fraude sagittas.
Aranger e cuneo puerorum fluxivocantum
Purpurei custos lateris deprenditur unus :
Nec negat, et gemine gemmata hastata ferro
Proicit, ac signum Christi se ferro fadetur.
Prosunt pavonis, depecto antistite, princeps,
Mactoremque ingens, nullo comitante, sacellum :
Dum tremefacta colens, dominique obdita supinus
Ergit ad cæbum facies, atque invocat lesum.

Hucusque Prudentius : at de Juliani sacrificiis hæc tenus. Jam vero de excitata in Christianis persecutione agamus.

22. *De genere persecutionis qua usus Julianus.* — Longe dispar hæc persecutio fuit ab aliis per ethnicos imperatores illatis : cum illi christianitate velita, adversus ejus cultores saucire ac promulgarent edicta, quibus et fideles omnes diis sacra facere acerbissimis pœnis impellerentur : Julianus autem, ut ex ejusdem superioris recitatâ litteris satis exploratum habetur, colendi deos vim nemini adhibendam esse putavit, nec fieri quemquam invitum cogebat christiane fidei desertorem. Quamobrem nec inter persecutiones hæc recensendam esse complures existimavit. At vero S. Augustinus contrarium plume scudit, cum ait³ : « Deinde qui respondent etiam de Juliano, quem non numerant inter decem ? » persecutores scilicet. « An ipse non est

Ecclesiam persecutus, qui Christianos liberales litteras docere ac discere vetuit ? Sub quo Valentianus major, qui post eum tertius imperator fuit, fidei christiani confessor exiit, militiae privatus est ; ut omittam quæ apud Antiochiam facere coeperat ; nisi minus fidelissimi et constatissimi juvenes, qui, nullis, ut torquerentur, apprehensis, per totum diem primus est tortus, inter ungulas cruciatusque psallentis libertatem atque hilaritatem miratos exhorruisset, et in cæteris deformius erubescere timuisset. » Hæc S. Augustinus ; de quibus uberius suo loco dicturi sumus. Cæterum quod non exerto palam gladio furens persecuto, ut priores illic supra memorata, grassaretur ; inde evenit, ut S. Joannes Chrysostomus dicat, in pace Ecclesie martyres illos passos esse, qui Juliani tempore fidei causa sunt necati ; ut cum agens de Juvenio et Maximo sub eodem imperatore martyribus, de quibus et nos suo loco, hæc prelatur⁴ :

23. « Ili enim tanto amore Dei flagrabant, ut etiam extra persecutionis tempus corona martyrii redimiri tuerint, absque prolio victoria potiti sint, absque theatri certamine levium rapuerint. Et quomodo hoc ? ego dicam : sed forte me rem paulo alium enarrantem. Erat rex quidam etiam nostro ævo, omnes qui se præcesserunt, impietate vincens, de quo et heri a me dictum ; qui cum videret res nostras martyrum morte clariores fieri, et ea causa non solum viros, sed et teneros pueros, virginesque nondum nubiles, et in summa ex omni sexu et ætate quosdam pro religione ad mortem prosilire, cruciabat et dolebat. Cæterum movere bellum manifeste volebat : Omnes enim, dicebat, ad martyrum, quasi ad alvearium apes, volabant. Hæc autem non a semetipso habebat, sed a progenitoribus suis dederat. Etenim, et illi, ut ipse Tyranni, Ecclesiam infestantur ; et populi quoque in nos insurreverunt, cum adhuc parva religionis scintilla esset : eam tamen non expugnaverunt, neque confrugerunt ; sed ipsi potius contracti sunt. Angebatur quotidie scintilla hæc, ferbaturque in sublime, et omnem undique orbem invadebat. Cum occiderentur, adurerentur, suspenderentur, precipitarentur, bestiis objicerentur fideles ; carbones sicut intum calcabant, mare et fluctus sicut pratum infuebantur, ad gladium sicut ad diadema et coronam currebant ; omniaque tormentorum genera ita contemnebant, ut ea non solum generose et fortiter ferrent, sed et alacriter et volupe. Enimvero sicut palma rigate magis crescent, ita et fides nostra oppugnata magis floret, et seditione agitata, incrementa majora sumit. Neque horti aquis irrigati ita germinant et fecundi sunt, ut Ecclesie, si martyrum irrigentur sanguine. Hæc omnia atque plura cum rex ille sciret, metuciosior erat, quam ut manifeste cum nobis contingeret. Non, inquit, triumphos, et victorias, et coronas mutuo parabimus. Sed quid facit ? Vide, oro, malignitatem. Medicos, et milites,

¹ Nœpht., lib. x, c. 3. — ² Prud. in Apothost contra Jul., — ³ Aug. de Civit. Dei lib. xviii, cap. 52.

⁴ Chrysost. ser. de sanctis Juven. et Maximo.

et oratores omnes, vel a professionibus suis discedere, vel fidem suam abjurare jubet. Excitavitque in hunc modum contra nostros bellum, tela eminus mittens; ut si a fide desisterent, ridicule vincerentur, utpote qui fidem opibus non praeferrent: sin' genere perseverarent et vincerent; neque sic egregia foret victoria, neque insignis triumphus: nihil enim magnum, artem vel professionem pro pietate contemnere. Neque is savitia ejus finis erat. Nam ad haec, si quis superioribus amicus, cum adhuc pii reges rerum potirentur, vel altaria demolitis fuisset, vel templa suffodisset, vel oblationes diripiisset, vel aliud tale quiddam egisset: rapiebatur ad tribunal, et occidebatur etiam insans, et dumtaxat delatus. Fingebat quoque et alias varias causas, ita ut p'viventium nemo non lugeret. Agebat autem haec, ut obscuraretur contemptaque esset martyrii corona, et nihilominus credes et strages fierent. » Itaque de Juliano persecutione Chrysostomus, quam ipse oculis est proxime contemp-
plasset.

24. Quasnam autem alias impius excogitavit artes ad facessendum Christianis negotium, et occultis viis quasi cuniculis, omnes ingenii vires adhibens, suffodere et convellere penitus religionem Christianam conatus sit; S. Gregorius Nazianzenus, et ipse sui temporis res gestas conscribens, summa fide et observantia veritatis enarrat¹; atque in primis de animi ejus consilio, cur non palam, ut gentiles alii imperatores, sed clandestine atque dolose egerit invidens illis martyrii coronam, in eandem cum Chrysostomo sententiam multa locutus, haec addit: « Turpiter admodum et ignave pietatem vexat, animique fraudes et versutias persecutioni, quam adversus nos excitabat, inducit. Quocirca cum potentia in persuasionem et coactionem divisa sit, ita se comparavit, ut, quod inhumanus erat, nimirum vim atque tyrannidem populari turbae civitatibusque permitteret, ut quarum vesana audacia intolerabilior sit propter temerarios animi motus, atque praecipites ad omnia impetus; idque nequaquam publico odio; verum ex eo quod impetum audaciamque minime reprimebat, velut proposita quadam lege non scripta, sed id velle pronuntians. Quod vero lenius atque humanius erat, magisque imperatorem decebat, id sibi videlicet assumit, nempe suadendi atque illiciendi partes; nec tamen id quidem usquequaque refutit: non enim natura ferebat, ut vel pardus distinctas macularum notas, vel Aethiops nigrorem, vel ignis ardorem, vel diaboli homicidii crimine jam inde ab ipsa mundi origine constrictos hominis odium, vel iste improbitatem, qua adversus nos impellebatur, abjiceret: Verum quemadmodum chamaeleontem sicut in quodvis facile mutari, atque omnes subinde colores, candore uno excepto suscipere (fabulosum enim illum Proclum Aegyptium sophistam praeterea) sic etiam ille Christianis praeter clementiam id quodvis

se vertebat, ac perquam crudelis erat ipsius lenitas et violenta persuasio; atque inujusmodi benignitate acerbitati crudelitati que excusationem quaerebat, ut non sine causa vim afferre videretur cum blandiendo et alliciendo nihil proficeret. Idque ex eo perspicuum, quod non multum suasionem utebatur, sed plus violentiae contestim sequebatur; ut quemadmodum in venatione, aut laqueis, aut persecutionibus caperemur, atque alterutro omnino modo nos in potestatem redigeret. » Haec Gregorius; subditque ejusmodi persecutionis genere primum omnium domesticos insectari cepisse, ceteros illiciendo (alliciendo), fortiter reluctantes occidendo, alios expellendo; quo in certamine Caesarium ipsius Gregorii germanum primas tulisse, superius dictum est; additque de aliis, aliis coloribus quaesitis, domo exactis: cum, ut ipse putabat, in hunc modum regiam expurgavit.

25. Tunc etiam Heliadium insignis nominis christianum, quem superiori anno (ut diximus) Constantius imperator ob egregiam spectatamque hominis virtutem decorarat praefectura praetorii, cum cum in his quae religionis sunt, constantissimum comperisset, praefectura exutum rediit in ordinem: postea vero, alia occasione quaesita, ut imperii perhuellem dire necandum praecipit: consignatum enim est et ipsius, et sociorum martyrium, tum apud Graecos, tum etiam Latinos, in ecclesiasticis monumentis hoc titulo: « Sexto decimo kalendas Decembris natalis sanctorum martyrum Heliadii, Marcelli, Eustachii, et sociorum: ex quibus Heliadium cum esset ordinis senatorii, et coram Juliano Apostata christianam fidem constantissime profiteretur, primum equis indomitis cum sociis alligatus atque protractus, deinde in ignem injectus gloriosum martyrium consummavit. » Post haec in milites eandem persecutionem convertit, de qua sic ipse Gregorius²:

26. « Milites etiam, partim per se ipse, partim per eos qui magistratibus fungebantur, allicit, quippe quos leviores magisque credulos arbitrabatur, alios honoribus capiens, alios animi simplicitate distrahens, mirum eos, qui nullam aliam legem, quam principis voluntatem agnoscebant. Imo si rectius loquendum est, militum partem non minimam ad se pertraxit, et quotquot ex eis aegros et labescentes invenit, temporisque et tum et jam antea servos; quos partim subegerat, partim subacturum sperabat. Non enim omnes pertraxit; nec tantum ille adversum nos dedit, qui per eum persecutionem excitabat, verum plures septem hominum milibus reliqui fuerant, qui non flexerunt genu coram Baal³, nec auream imaginem adoraverunt, nec a serpentibus icti et vulnerati sunt, quod serpentem illum suspensum, Christiane passionibus oppressum atque confectum intuerentur: multi scilicet praefecturis altissimisque dignitatibus ornat, quos

¹ Greg. Nazanz. orat. 4 in Julian. — ² 3 Reg. XIX Dan. 11 Num. XX.

³ Greg. Naz. orat. 4. in Jul.

mirum etiam minus fuisset tum periculorum metu, tum honorum spe cedere, et manus dare; multi etiam plebei ordinis et numero solo cogniti, quos cum adortus fuisset non aliter repulsus est, quam levis quadam machina tormentaria a firmissimo muro. Ceterum eo erat animo ut non magis angeretur propter eos qui ipsi elabebantur, quam (ut pole furore percitus) ob eos qui capiebantur, praesideret; voluntasque ipsa, id quod spe conceptum erat, quasi jam manibus teneretur representabat.

27. *Julianus mutat Labarum.* — Quin eo quoque audacie prorupit, ut adversus magnum illud vexillum præcepit ferretur, quod simul cum cruce magnifice et insigni pompa exercitum ducit in sublime erectum, quod laborum solvendorum vim habet, ab eoque apud Latinos nomen trahit, principatumque, ut ita dicam, in reliqua omnia vexilla tenet, tam que imperatorum imaginibus atque passis texturis in variis functionibus litterarumque picturis illustrantur, quasique geslunt, quam que horrendis draconum hiatibus super summas hastas clavis involantia, ac per tractatus contextis squamis distinctos ventilata juvenilissimum simul et formidolosum spectaculum oculis præbent. » Hæc de mutatione Labari Gregorius: in quam autem formam illud mutaverit, ita Sozomenus¹: « Signum quod Constantinus divino mandato (uti supra commemoratum est) in insigne crucis commutaverat, ad veterem effigiem et figuram traducere decrevit: nam dedit operam, ut in publicis imaginibus juxta ipsum Jupiter depingeretur, velut e caelo apparens coronam et purpuram, que sunt imperii insignia, ipsi præbens: Mars item et Mercurius in eum influentes; et tanquam obtutu oculorum testificantes, quod vir esset lum in dicendi arte, tum in re militari spectatus. » Hæc ipse.

At ejusmodi signis causa Juliani numismata minime reperire licuit; his tamen simillima accepimus a Philippo Vignio Lovaniensi, in quibus videtur expressus Juliani vultus cum inscriptione Serapidis, cui a sinistris inharet effigies Isidis, quibus imaginibus apud Ægyptios sol atque Luna representari solebant.

28. Nec est quod vel minimum dubites, eundem, qui Serapidis nomine videtur inscriptus, vultum esse ipsissimum Juliani, si conferas cum reliquis ejusdem Juliani antiquis nummis, in quibus eundem plane Juliani vultum invenies, quem in supradictis numismatibus titulo Serapidis habes inscriptum. Sed et ut hæc fecilius assequaris, describemus hic pariter, que de Juliani imagine ab Amiano inventimus litteris commendata, cum ait²: « Figura talis utique membrorum, mediocris erat statura, capillis tanquam plexisset, pexisset, mollibus, hirsuta barba in acutum desinente, vultus venustate oculorum micantium flagrans, qui mentis ejus angustias indicabant, supercilii decoris, et naso rectissimo, ore paulo majore, labro inferiore divi-

so (demisso), opima et incurva cervice, humeris vastis et latis, ab ipso capite usque ad ungium summitates lineamentorum recta compage; unde viribus valebat et cursu. » Hæc Amianus, quibus videas respondere in numismatibus vultus expressos, quantum tamen licuit representari ab illorum temporum crassa minervæ sculptoribus atque fusoribus, quarum facultatum artes magna erant ex parte colapsa.

29. Sed quod ad idem numisma spectat; quam ex adverso latere illi conjunctam ejusdem prorsus effigie geminam intueris imaginem, duplicem Isidem representare non dubites; duas namque Isidem representare non dubites; duas namque Isides nonnulli tradiderunt³. At quod Ægyptii simulacra Isidis aspidum sertis coronata capita representabant, eadem forma expressa signa, alasque in eis volueris, quod vultures Isidi dicite essent; novaculam porro gestare dextera, quod ejus sacerdotes cunctis abrasis corporis pilis, et virilibus præcis, eidem ministrarent.

30. At non primus id Julianus facere aggressus est, ut Serapidi vultum suum conformem redderet, sicut Commodus Herentis, sed more majorum suorum atque potissimum Hadriani imperatoris fecisse, antiquum numisma docet. Eum accepimus a Laelio Pasqualino viro disertio, in quo effigiatum Serapidem similem Hadriano, coma excepta, que in Serapide mysticum quid significabat, probe intelligi potest.

Quod vero Sozomenus tradit, impium Julianum, sublato a Labaro crucis signo, illud in pristinam redegisse figuram; quoniam modo sub Juliano Labarum invenitur expressum, que in libro Pyrrhi Ligorii qui in Farnesiana bibliotheca Romæ custoditur, expressa sunt numismata, satis potuerunt indicare.

Ita quidem ipse secundum pristinam Romanorum consuetudinem Labarum restituendum curavit; sed non illi sibi satis, qui in odium Christi, loco ejus nominis et crucis signi, que in Labaro a Constantino mutato intexta erant, sive suam imaginem, sive serpentis expressit, atque loco crucis hastas ancilibus exornavit, et inter utrumque aquilam, præcipuum apud Romanos militare signum, voluit collocari.

Hæc de imaginibus Juliani et vultu ejus præ se ferente Serapidem deum, atque ejus militaribus signis satis. Addit ad hæc Sozomenus²:

31. « Ista quidem et alia quæcumque ad cultum gentilitium spectabant, imaginibus admisceri imperavit, ad eum finem, ut non modo simulatione honoris imperatori decreti, subjectos latenter venerari cogeret res nunc depictas; verum etiam ut veteribus institutis ad suam libidinem abutens, omni solertia et mentis acumine adhibito, voluntates subditorum clam in fraudem induceret. Nam sic cogitabat; si hoc illis persuaderet, se multo facilius que in animo

¹ Consulte Liliam de Dus Gentium syntag. 42. in fin. — ² Sozom. lib. v. c. 46. — ³ Amianus. lib. xxv.

¹ Sozom. lib. v. c. 46. — ² Amianus. lib. xxv.

habebat, de caetero effecturum esse; sin repugnare animadverteret, in illos, utpote novas res contra Romanorum instituta molientes, et cum in Rempublicam, tum in imperium peccantes, absque ulla venia vindicaturum. Quare pauci profecto erant, qui dolum ejus intellexerat: qui quidem, cum (ut moris erat) adorare remeuerent, penas delere. Multitudo autem (quod fieri solet) praë ignoratione et mente simplici, legi veteri se omnino parere pulavit, et ita insecitia decepta ad imagines colendas accessit.» Haec Sozomenus.

32. *Adorari a militibus per dolum contendit, eosque ad idololatriam urget.* — Intelligis ex his, pulo, lector, sic imperatoris imaginem remisse venerari prudentiores fideles, quod cum illis deorum quoque gentilium junctae essent effigies; quibus si vexilla caruissent, ut erant signa illa, quae (ut vidimus nuper ex Gregorio) expressas puras habere solebant imperatorum imagines, minime cunctati fuissent debito ac consueto prosequi cultu. Si igitur pie sancteque absque ulla idololatriae suspicionis labe christiani milites et alii venerari soliti erant imperatoris imagines; quis nefas esse putarit, Christi, Dei-parae, atque Sanctorum imagines pari saltem cultu prosequi, nisi qui reges Christo ipsi Sanctisque prae-tulerit? Caeterum veneratio illa imaginum imperatorum non adeo erat penes Christianos (fusa, ut divino eas honore prosequerentur: quamobrem cum illis thus (ut peragi consuevit, cum milites donativum acciperent) offerendum esset, resiciebant omnino; quod et sub Juliano iidem, qui praestantiores essent, summa constantia praestitere, prout Sozome-nus ¹ ibidem ejusmodi rei geste narratione declarat :

33. « Verum imperator nihil ne ex hoc quidem conatu perficit. Ac tametsi haec ejus astutia perspicue deprehensa est, tamen nihil de contentione animi ac studio remisit, sed omnem (ut dicitur) movit lapidem, ut subjectos ad parem secum religionis modum sequendum deduceret. Atque quanquam quod tum moliebatur, ab ea quod supra diximus, penitus non discrepavit; tamen et magis omnibus apparuit, et majore cum violentia susceptum est, et causavit nonnullis, qui in aula militabant, majoris constantiae et fortitudinis. Ubi enim tempus advenit, ut imperator milites remuneraret (quod quidem kalendis apud Romanos et diebus festis natalibus tum imperatorum, tum primarum urbium imperii fieri solet) cum secum consideraret, quam simplex natura, quamque insolens esset militum genus, et quam facile propter consuetam avaritiam, quae in eo inesse solet, praemia vinei posset: et singulis, qui ad munus accipiendum accedebant, datum esset in mandatis ab his qui imperatori astabant, ut incensum offerrent (in proximo enim erat et thus positum et ignis) proinde quasi olim hoc fuisset apud Romanos decretum; ibi tum alii absque metu praestantiam animi et magnitudinem declararunt, neque

incensum offerre voluerunt, et donum ab imperatore accipere prorsus reuerunt.

34. « Alii simulatione legis et antiquitatis confisi, se deliquisse neququam in animum induxerunt; alii autem vel lucro, quod proponebatur, velut inescali, vel metu et perturbatione propter supplicium, quod eminebat, perculti, licet intelligerent se jam ritum Gentilium exequi, minime tamen isto scelere sese obstringere detrectarunt. Eorum autem, qui praë ignoratione in hoc peccatum incidebant, nonnulli dicuntur, cum amice inter se epularentur, sibi mutuo (uti in potando fieri solet) propinantes, Christum super poculis nominasse; quemdam autem e convivis interpellasse eos, ac dixisse, permirum esse illos voluisse nomen Christi invocare, quem paulo ante denegaverant, eos scilicet tempore, quo dono ab imperatore accepto, thus in ignem imposuissent. Quod simul ut audire intellexereque quod facinus conscivissent, illico inde prope egressi, palam per plateas cursitare, clamare, lacrymas fundere, Deum ipsum et omnes homines testari, se christianos esse, et in ea fide permanere; atque ignoratione illius quod factum erat (si verum omnino dicendum esset) solam manum, animo prorsus repugnante, gentilitatis labe pollutam fuisse. Verum ubi ad imperatorem veniunt, projecto ad pedes ejus quod dederat auro, valde constantibus et generosis animis postulant, ut stum ac proprium munus reciperent, hoc est, ut necem subirent: nam rem plane esse, cujus ipsos nunquam peniteret, si pro scelere, quod inconsiderate admisissent, toto corpore, idque propter Christum, penas persolverent. Imperator vero, licet ea re graviter commotus, noluit tamen eos interficere, quod inde illis honos tribueretur martyrii; sed e militum numero exemptos, aula sua exurbavit.» Haecque Sozomenus; ac Gregorius Nazianzenus ¹ rem paulo diversius recensere videtur, dum ait :

35. « Ferunt, quosdam eorum, qui ad hoc nefas errore atque ignorantia prolapsi fuerant, postquam eo admissio donum se recepissent, sodales convictoresque suos mensae participes labuisse; deinde convivio ad consuetam frigidae potationem progresso, non secus ac si nihil gravius ipsis accidisset, ad aquae poculum sublatis oculis, Christum cum crucis signo appellasse. » Et caetera supra relata, quae brevitate causa hic omitimus.

Haec ipsam historiam describens Theodoretus ², haec praeterea addit, quae in Sozomene desiderantur: « Cum ejusmodi querela et clamore contendunt ad regiam; contra tyranni fallacias vociferantur; possibant in ignem conjici, uti igne inquinati, igne demo expiantur. Haec et alia his similia loenti, scelerati tyranni animum ad insaniam adederunt. Itaque primum capita cervicibus abscindi jubet. Quos ad supplicium subendum extra urbem adductos per magna populi multitudo secuta est; quae quidem et magnitudinem animorum, et loquendi in lauda pietate libertatem, quae in illis elucebat, suspexit

¹ Sozom. lib. v. c. 46.

² Greg. Nazianz. orat. 4. in Julian. — ² Theod. hb. III. c. 16.

atque admirata est. Ubi autem ventum est ad locum, in quo malefici puniri solent, qui erat inter eos natus maximus orat carnificem, ut primum minimum natu securi percussit, ne ille aliorum eodem intuens, præ timiditate succumbat. » Romanorum vero legibus¹ (quod alias dictum est) sicut in questionibus inchoandum a minimo, sic in supplicio interendo, a majori incipiendum esse, cautum est. Verum quid post hæc confingerit, subdit Theodoretus : « At simul ut iste humi posuerat genua, et carnifex, censem vagina eduxerat, nuntius quidam accurrit, illis veniam indicaturus : qui tum longo intervallo a loco abesset, clamore vetuit eadem fieri. Tum ille natu minimus moleste ferens se eade liberatum : Romanus, inquit (sic enim vocabatur), nequaquam dignus erat, qui martyri Christi appellaretur. Atqui malitiosus ille tyrannus tametsi eadem athletis illis inferri idcirco prohibuit, quod invidia inflammatus illos voluit martyrii gloria privare, tamen non sivit eos suas ipsorum incolere civitates, sed ad extremas imperii Romani oras relegavit. » Hæc Theodoretus.

36. De militibus illidem christianis sub Juliano militantibus agens S. Augustinus hæc ait² : « Julianus exilit infidelis imperator; nonne exilit apostata, iniquus, idololatra? Milites christiani serviebant imperatori infideli. Ubi veniebatur ad causam Christi, non agnoscebant nisi illum, qui in caelo erat. Quando volebat, ut idola colerent, ut illustrarent, præponebant illi Deum. Quando autem dicebat : Prodeunte aciem, ille contra illam gentem, statim obtemperabant. Distinguebant Dominum æternum a domino temporali; et tamen subditi erant propter Dominum æternum etiam domino temporali. » Hæc ipse de militibus christianis in castris militantibus; quorum qui dicebantur prætoriani, quibus salus ipsa imperatoris potissimum concedita erat, hos omnes voluit Julianus deorum esse cultores; id quidem sic festulat Socrates³ : « Porro ab imperatore Juliano mandatum est, ut qui nolent Christianam religionem deserere, in palatio militum prætorianorum munere minime fungerentur, itemque ut omnes simulacris sacrificare properarent. Christiani in provinciis nullis magistratus gererent : Nam lex illorum, inquit, velat gladio utendum contra eos, qui scelera digna morte admisserint; et propterea non sunt ad regendum idonei. Nonnullos autem assentione et muneribus ad immolandum allevit. Extemplo igitur tum qui erant vere christiani, tum qui speciem Christianorum præ se ferebant, tanquam in theatro locati, se palam omnibus pateberent. Nam qui recta voluntate christianam fidem profitebantur, propenso animo balneum pro fidei detensione deponere, omnique cruciamentorum genera subire maluerunt, quam Christum Salvatorem denegare; in quorum numero luere Jovianus, Valentinianus, et Valens, qui postea sunt imperii gubernaculis potiti. Alii, qui animo parum sincero

Christianam amplexabantur religionem, quique divitias et honores verè beatitudini anteferebant, abjecti emetatione, ad immolandum se dederunt. » Subdit postea de Ecceho, de quo nos superius, qui Christo munium remittens, Ethnicorum superstitioni adhaesit.

37. *Valentiniani gloriosa confessio.* — At qualis fuerit Valentiniani gloriosa confessio, a Theodoro⁴ in hæc verba describitur : « Valentinianus, qui post obtinuit imperium, id temporis militum hastatarum in palatio merentium tribunus, » nempe, ut ait Sozon⁵, Jovinianorum, et Herulianorum, his nominibus dictæ cohortes, qua imperatorem stipare consueverunt, » singulare studium, quo erga pietatis defensionem flagrabat, manifeste declaravit. Nam cum amens ille et stupidus tyrannus Julianus in laum Fortunæ choreas ducens ingrederetur, et aditui utrinque ad januas consistentes, uti introeuntes aqua lustrali ut ipsi opinabantur expiantes : tribunus Valentinianus imperatorem præcedens qui iuxta rei gratia utrumque imperium consecutus est, ubi videt guttam aque suæ lava aspersioni, pugnis cadit guttam, sequè inde non expiatur, sed turpi labe pollutum ait. » Sozomenus⁶ hanc ipsam recensens historiam, hæc addit, « Dicunt præterea, Valentinianum, imperatore Juliano inspectante, tantum vestis suæ cum ipsa gulla excidisse, abjectisque, quantum gutta maderat. » Pergit Theodoretus : « Quod factum execrabilis tyrannus conspiciat, eum ad castellum in solitudine situm relegavit, ibique vitam degere jussit. At Valentinianus, anno et paucis mensibus interjectis, imperium tanquam mercedem suæ confessionis obtinet. Nam Deus justus iudex pietatis studiosos non in illa vita beato solum honore, et gloria afficit; verum etiam spem de præclaris illis præclarorum laborum remuneracionibus, qua in caelo expectantur, conceptam, etiam donis in hæc vita suppeditatis, plane confirmat. » Hæcenus Theodoretus de Valentiniani confessione.

38. Hæc autem Constantinopoli gesta esse videntur, ubi in ipsa regia imperator aram Fortunæ staturat, ut Socrates⁷ tradit, qui de Valentiniani confessione pluribus agit, necnon de Valente ejus germano, qui imperatori adhaerens domesticus Comes, meminit et Joviniani; quos omnes licet fidei christiane professionis amore balnea deposuisse tradat; nequaquam tamen militia gradu privatos esse affirmat, eum de hisdem addit : « Valentinianum atque Valentem minime imperator Julianus, quoniam eos tales esse homines intellexerat, quales Reipubl. plurimum possent commodare, de militaris honoris gradu deiecit; quemadmodum neque Jovianum, qui illi successit in imperio, » Hæc Socrates, cui potius assentimur, de Joviano præsertim, quem constat una cum ipso Juliano in expeditione adversus Persas militasse; quod vero spectat ad Valentinia-

¹ L. unius ff. de pen. s. — ² Aug. de Civit. Dei lib. VIII, c. 7. tom. VIII. — ³ Socrat. lib. III, c. 11.

⁴ Theod. lib. III, c. 5. — ⁵ Sozon. lib. VI, c. 6. — ⁶ Idem ibid. — ⁷ Socrat. lib. III, c. 9. — ⁸ Elen lib. IV, c. 1.

num atque Valentem, secus, utpote quos Sozomenus etiam tradat¹ evulasse ea de causa Melitima Armeniae civitatis; solutos autem ab exilio ab ipso Ioviano imperatore, atque ipso extincto assumptis imperium, Niceam antea revocatos. Illucinatius tamen in eo videtur esse Sozomenus, cum ait haec contigisse in Gallia: nam ibi dum fuit Julianus, semper christianum praese tulisse, superius satis perspicue demonstratum est: verum haec omnia Constantino-poli ad adem Fortune facta esse, reliqui a quo consentiunt.

39. *De furoribus Juliani.* — Quid autem in Julianum Fortune sacrificantem dixerit episcopus Chalcedonensis, idem auctor docet his verbis²: « Ferunt, Marin Chalcedonis episcopus eidem Juliano Constantinopoli Fortune sacrificanti accessisse; palam, ut impium, contumeliis atfessisse; *zōveo*, id est, aversum a Deo et desertorem fidei appellasse: Julianum autem ei solam cecitatem probri loco objecisse: venerat enim, utpote senex et suffusione oculorum laborans, alterius manu ductus. Sed ubi irridere etiam, et in Christum, ut solet, blasphemiam loqui cepit, diceretque Julians: Non te Galilaus tuus sanavit, Marin respondisse: At ego gratiam Deo meo habeo, quod caecus sum, ne te, qui a pietate, excideris oculis aspiciam; imperatorem vero, nullo dato responso, eum praeteriisse: putasse enim eo pacto religionem gentium multo magis roboraturum, si se populo christiano, praeter omnium expectationem, patientem et mansuetum ostenderet. » Haec Sozomenus. At egregium senis facinus obscuratur ariana ipsius professione: etenim licet ipse recantaret cum Arianis ceteris in Niceno Concilio palinodiam; tamen una cum iisdem postea factus est (ut suis locis tertio Amalium tomo sapienter diximus) illius haeresis defensor acerrimus, inhaerens Arianorum parti illi deterrimae, cujus princeps erat Acaius; id quidem etiam ex eodem Sozomeno³ atque quae Socrate⁴ constat.

40. Quod vero spectat ad patientiam ac mansuetudinem Juliani, quam ait Sozomenus ad illecebram impietatis plurimum affectasse; in eandem sententiam Ammianus⁵ plura adducit, quae suo loco relaturi sumus. Verum adulatum eum esse principi potius, quam (quod docebat sincerum historicum) pure consuluisse veritati, satis perspicuum reddit quod de hoc scribit Gregorius Nazianzenus⁶, qui hominem Athenis probe cognitum habuit; et quae a fratre suo Casario alifque accepit, summa fide conscripsit; apponam hic ejus verba: « Quenadmodum, inquit, Aeneam ignem narrat Etnae radicibus abscondi, inferne exundantem, violenterque retentum atque compressum, sive hoc aliud quidpiam est, sive anhelitus exercitatus gigantibus, » ulitur enim ea de gigante fabula Gregorius, quod comparationem, quam texit de Juliano, probe conveniat, « de more

quidem horrendum quemdam sonum ex ima parte edere, fumumque propinqui mali indicem vertice suo evomere; quod si forte exuberantior fuerit, nec jam vi ulla retineri queat, tum vero finibus suis aestu vehementer extrusum, sursumque tendentem, ac supra foramina sua sese effluentem, nonnullas quoque subjacentis terrae partes incredibili illo et horribili fluxu pervastare: eodem quoque modo illum, Julianum scilicet, reperire licet; aliquidisper quidem sibi ipsi imperantem, ac sophistici edicti impostura res nostras gravibus incommodis afflicentem; caeterum si quando irae impotentia exuberantior esset, tum ne animi quidem perversitatem premere, teclaque habere posse, verum adversus pium divinumque ordinem nostrum munda et aperta persecutione grassari. Ut enim edicta adversus ades sacras tum publice proposita, tum privatim expleta, et donariorum ac pecuniarum depradationem non magis ab impietate, quam ab avaritia manantem, et suppellectilis sacrae direptionem profanis manibus indigne contumelioseque tractata praefeream; ut etiam sileam et praesules et subditos, qui pro his rebus extraherantur, gravissimeque torquebantur; ut praeferaem columnas cruoris plenas, horum manibus atque complexu, dum virgis conciderentur, per orbem cinctas; ut etiam sagittarios per regiones et urbes discurrerent, atque ipso etiam edictorum auctore acriores et immaniores (quo nos videlicet pro Persis, et Scythiis, alifque barbaris, subjugaret), ut haec omnia praetermittam: eccui ignota est Alexandrinorum crudelitas, qui praeter nulla alia, quae adversus nos designarunt, licentia temporis immodice usi, plebs etiam alioqui turbulenta et furiosa, hoc quoque impietatis suis adiecisse feruntur, ut sacrosanctum templum nostrum duplici errore impleverit, victimarum, et hominum; idque imperatorii ejusdam philosophi ductu atque auspicio perpetrasse (Pythiodorus is erat) ab his tantum facinoribus nominis famam consecuti? Eccui sedifiosa Heliopolitarum coitio incognita est? Eccui Gazaorum immanis audacia? qui apud eum in admiratione et honore erant, siquidem ipsius magnificentiam luculentem experti sunt: eccui Aethusiorum furor, prius quidem obscurorum, caeterum ab eo tempore admodum etiam clarorum atque insignium ocellus latet? » etc. At haec singula ab ipso Gregorio adeo breviter laeta potius, quam recensita, ut fusius prout gesta sunt enarrentur, jure exiguntur; agemus de singulis inferius, secundum ordinem temporum. Verum quid rursus post multa superaddat de Juliano praecipiti iracundia atque insano furore, ad sugillandam affectatam interdum ab eo philosophicam patientiam, hic in medium adducamus.

41. Gregorius igitur haec de eo per ironiam¹: « Illud vero an non in philosophi hujus doctrina laudabile, quod adeo ab ira alienus, animique perturbationibus superior erat, principumque eorum si-

¹ Sozom. lib. vi. c. 6. — ² Idem. lib. v. c. 3. — ³ Idem lib. iv. c. 23. — ⁴ Socrat. lib. i. c. 35. — ⁵ Ammian. lib. xxii. — ⁶ Greg. Naz. orat. i. contra Julian.

¹ Gregor. Naz. orat. ii. in Jul.

nalis, qui constantia tranquillitatisque laude ali-
quando floruerunt, nec etiam si quid molestiae ipsis
accidisset, vultum tamen equequam immutarunt,
atque illum commodi animi signum dederunt? ut
quod iudicis munere fungens, aulam clamoribus ac
pedum strepitibus impletet, non aliter ac si ipse in-
iuria et damno affectus esset, ac non alius potius hæc
patientibus succurreret, ne oratione quidem com-
plecti velimus. Hoc autem eccei ex omnibus igno-
lum est, quod multos etiam rusticioribus, qui ad
eum accedebant, ut eorum que homines ab impe-
ratore petere precibusque postulare ac contendere
solent, aliquid consequerentur, ita mulcabat palam
pugno feriens, calcibusque petens, ut præclare se-
cum actum putarent qui atrocius aliquid non per-
tulissent? » Hæc Gregorius ad sugillationem osten-
data et prædicata ab ethnicis patientiæ Juliani,
quod solet omne fucatum nequaquam diutius per-
durare, et affectatum atque ad tallendum composi-
tum minime fieri diuturnum. Præter hæc enim que
obiter a Gregorio Nazianzeno de Juliani furore et
immanitate dicta sunt; Neclarius¹ quoque episco-
pus Constantinopolitanus, ea oratione quam habuit
in exordio quadragesimalis jejunii, detestatus ty-
ranni sævitiam recensens illata ejus voluntate in
Christianos cruciamenta, et crudelissimas nece-
s, nempe ventris et viscerum sectiones, virginum pub-
licas verberationes, oculorum effusiones, dentium
ejectiones, linguarum et manuum præcisiones, fi-
bularum contractiones, excogitatas et adhibitas cra-
ticulas, lebetes, subulas, sartagine, et alia genera
cruciamenorum recenti usu iterum innovata; ita
tamen quod sæpius diximus² hujusmodi in Chri-
stianos supplicia adhibebantur, ut alia quavis potius,
quam pietatis causa, ab eodem et ejus præsidibus
ingeri fingerentur.

12. *Quid Julianus Constantinopoli contra
Christianos et Antiochia gesserit.* — Porro qui adeo
immaniter in Christianos, aliis præteritis causis,
clanculum sæviabat; artes præterea varias excogi-
tauit, quibus possit in iis que fors essent, popu-
lum, invitum licet, absque publicis questionibus,
idololatria reddere obsequentem. Nam cum prin-
um (ut dictum est in oratione publici donativi,
thuris oblatione fidem totius exercitus explorasset;
nova quadam excogitata nequitia, universæ Con-
stantinopolitanae urbis populum aggreditur pertente-
re; quidnam hoc fuerit, idem qui supra Neclarius²
e egregie litteris commendavit; licet ejus orationem
ab aliquo ex Græcorum recentioribus depravatam
esse, facile existimari, quod episcopus Constanti-
nopolitanus, patriarcha dictus habebatur, eidemque
per visum apparuisse dicatur Theodorus martyr,
commotusque cum de insidiis Juliani; quam
quidem apparitionem cupiam alii potius, quam
episcopo factam esse putamus, quod Ludovius tunc
præses Ecclesiæ Constantinopolitanae, hæretico-

rum omnium scelestissimus. Res autem sic se
habuit. Auspicantibus Christianis consueti animi
ardore solemne jejunium Quadragesimæ, aversan-
tibusque magis ac magis Juliam impietatem, con-
trariisq; studiis exhibere se in omnibus Christia-
nos elaborantibus; exacerbatus ipse nonnihil pro-
pensioribus ipsorum officiis, dolosum hujuscemodi
consilium inivit, conscio et administro urbis præfecto
Themistio.

13. Cuncta cibaria, que veniu publice in foris
exponi solerent, sacrificiis diis immolatis infecit ac
polluit, ut sic illi omnes cibis cogerentur vesci im-
molatibus, nisi fame confici penitus vellent. Cum
oraculo Theodori martyris, quoniam modo consu-
lendum esset fidelibus fame periclitantibus, fuit di-
vinitus demonstratum, nempe ut tunc loco panis,
cocto omnes frumento uterentur in cibum. Tunc
enituit Christianorum, qui ditiores essent, charitas
erga egenos; qui, ne pauperibus pateret occasio
idolothytis illis publice expositis necessitate vescendi,
coctum frumentum sunt omnibus largiter imper-
titi; quod illi tanquam a martyre Theodoro colla-
tum religiose sumpsere; idque per totam hebdoma-
dam illam. Quando Julianus desperans penitus per-
ficere posse, que tot diebus frustra tentasset; cibos
puros absque aliqua labe contactos in foris, ut antea,
apponi jussit, jam Christianorum continentia victus
atque constantia. Placuit vero fidelibus, ut tam glo-
riose de Apostata impietate parla victoria perpetuis
monumentis consignata dimanaret ad posteros, ni-
mirum ut in honorem martyris Theodori, anniver-
saria die, cives Constantinopolitanos coctum frumen-
tum erogarent in pauperes. Quod autem hæc ipsa
describens incertus auctor addiderit, eadem Antio-
chia facta esse, certo certius errasse constat; nam
cum ista de loco Neclarius testimonio fulciantur, ea
item potissima ratione mendacii auctor redarguitur,
quod cum hæc Quadragesimæ tempore contigisse
ipse auctor consentiat, Constantinopoli potius quam
Antiochia id actum constat. Nam cum Zozimus¹
auctor sit, Julianum decem integros menses Con-
stantinopoli commoratum esse, certumque pariter
habeatur ex Ammiano² (quod dictum est anno
superiori) tertio id. Decembris ipsum ingressum
esse Constantinopolim; affirmare necesse est, ibi-
dem cum egisse usque ad tertium idus Octobris;
quod et confirmant data Constantinopoli nonnulla
ejusdem imperatoris rescripta. Addit Suidas³, a Ju-
liano terra obrutum sanctissimum crucis signum,
quod Constantinus felicitatis urbis illius significanda
causa, in capite ejusdem urbis simulacri exculpse-
rat; sic namque impius, ne scilicet Christi virtuti
tribueretur gloria amplissima civitatis.

14. Ceterum quod Constantinopoli natus esset,
erga concives suos universos voluit videri humili-
cus, adeo ut a privilegiis illis concessis excludi no-
luerit Christianos; quod et rescriptum ab eo ad cives
datum plane significat; est vero ejus titulus: *Ju-*

¹ N. S. 1. c. 1. p. 1. — ² N. S. 1. c. 1. p. 1. — ³ Suid. verbo *πίστις*,
c. 1. p. 1. c. 1. p. 1.

¹ Zozim. lib. 1. c. 1. — ² Ammian. lib. 1. c. 1. — ³ Suid. verbo *πίστις*.

lianus Byzantii : sic enim, quod maluit in odium Constantinū civitatem illam veteri nomine quam Constantinopolim nominari. Rescriptum autem sic se habet¹ :

« Senatores omnes vobis reddimus, et Patrolos, sive in Galikeorum religionem se dederint, sive aliud quidvis egerint, ut curiam effugiant; extra eos, qui in urbe primaria publico munere praefuerint. » Haec ipse.

Commoratus Julianus Constantinopoli ad decem (ut dictum est) menses, Antiochiam profecturus, transgressus fretum (inquit Ammianus²) Chalcedonem ex adverso littore positam venit. Ubi naclius legatos a rege Persarum missos, quid in eos contra jus gentium Julianus egerit, Neeplorus³ paucis his narrat : « Afflixit quoque oratores Persas, qui ad eum Chalcedonem venerant, Manuel, Sabel, et Ismael, propterea quod Christianam colerent religionem; neque in eis legatorum jus, contra receptum omnium gentium morem, violare est veritus. » Haec ipse.

Porro hos ignominia ab eo affectos, atque neci traditos esse, eorum martyrii Acta⁴ significant; sed quod ab Alemundaro rege missos perperam habent, cum constet hoc tempore Persis praefuisse Saporem, plane a veritate dissentiunt. Dum vero capitali supplicio eos affecisse Julianus dicitur, ea causa affertur, quod invitati ad sacrificium, magnis animis renuerunt; in eos enim tanquam impios et contemtores Persarum numinum nempe solis, Iunae et ignis, quasi vindex legum Persarum, jussit animadverti. Horum autem memoria in publicos indices relata, decima septima Junii, qualibet anni periodo, tam apud Graecos, quam Latinos in Ecclesia celebratur. Sed quod dictum est usque ad tertium idus Octobris Julianum mansisse Constantinopoli : dicendum est, non ultimae inde migrationis tempore hos Chalcedone esse passos, sed ante, cum contigit Julianum illuc tam propinquum locum animi causa esse profectum, ut omnes constiterunt imperatores, et alii Constantinopoli commorantes. Celerum quod ad tempus spectat migrationis Juliani Constantinopoli, ex Ammiano Zozimus mendacii redarguitur, dum ait decem illic menses mansisse, ac proinde non ante tertium idus Octobris. Julianum Constantinopoli recessisse, quem jam ante illud tempus, Antiochiam pervenisse idem Ammianus ostendit, dum postquam illic Julianus aliquandiu commoratus esset, Daphnicum templum illud famosissimum conflagrasse testatur vicesima secunda mensis Octobris. Ceterum eundem Julianum recedentem Constantinopoli, venturum Antiochiam, in ipso itinere pluribus in locis aliquantisper substitisse dum ostendit, atque demonstrat longe impossibile, quod ex Zozimo inferitur, ut non recesserit Constantinopoli ante tertium idus Octobris, dum vult illic mensibus decem mansisse.

45. *Quid item Nicomediae, Caesareae et Nazianzi.*

— « Post haec vero Julianus cum Chalcedone recessisset, » inquit Ammianus⁵, « Nicomediam venit, urbem antehac inclytam, ita magnis retro principum amplificatam impensis, ut adriam multitudinem privatarum et publicarum recte noscentibus regio, regia; quaedam urbis aestimaretur aeternae; cujus moenia cum vidisset in favillas misera; illes concidisse, angorem animi tacitis stertibus indicans, pigriori gradu pergebat ad regiam; hoc maxime arumnis ejus illacrymans, quod ordo squallens occurrit populi nimium quantum ante haec florentissimus. Et agnoscebat quosdam ibidem ab Eusebio educatos episcopo, quem genere longius contingebat; » nempe materno. At divina plane vindictae (quod tertio diximus tomo) de impietate ibi coacta heresis ariana, exemplum extitit Nicomedia, in qua et nunc Zeno martyrio coronatur. Prosequitur Ammianus Juliani iter per Niceam in Galatiam. Sed antequam res ibi ab illo gestas recenseamus, quid de his temporibus ab eo actum sit Caesareae in Cappadocia, narrare aggrediamur; id enim his verbis posteris tradidit Sozomenus⁶ :

46. « Sub idem tempus imperator iste Caesaream, ad montem Argetum sitam, urbem amplam, locupletem, regionis Cappadociae primariam ex numero civitatum delevit, et Caesaris privavit nomine; quod quidem nomen, regnante Claudio, cum Mazaea jam ante appellata fuisset, obtinuerat. Nam contra cives ejus civitatis dudum gravissimum odium conceperat, tum quod omnes fidem christianam profiterentur, tum quod olim fana Jovis patroni et patrii Apollinis diruissent; quin etiam universae civitatis graviter successit iratusque est, quod templum Fortunae, quod solum eo regnante supererat, a Christianis eversum esset; atque Gentiles, qui in ea urbe pauci numero erant, valde incusavit, quod non illud faciunt ulli fuissent; et si forte calamitatis aliquid ideo subeundum esset, quod non libentibus annis pro Fortuna subissent. Omnes praeterea opes, omnemque pecuniam ecclesiarum tum in Caesarea, tum in confinibus ejus positarum, diligenter vestigari, atque in medium afferri atque statim trecentas libras auri arario publico solvi; et clericos omnes in numerum militum, qui praefecto illius regionis parebant, adscribi jussit; quae res et plurimum sumptus requirit, et in exercitiis Romanis magno probro ducitur. Itemque multitudinem Christianorum una cum uxoribus et liberis censeri, et non a filer atque in pagis fieri solet, tributa pensitare mandavit. Atque cum jurjurando munitus est, neque ab ira se, neque ab attingenda civitate temperatum, neque permissurum Galatae sic enim per contumeliam Christianos appellare solebat, capiti sua cervicibus retinere, nisi detubra idolorum quam primum de integro extruerent. Capus nunc fortasse reipsa impleta fuissent, nisi celerius ipse e vita migrasset. » Haec Sozomenus.

¹ Julian, epist. xl. ad Byzant. — ² Ammian, lib. xxv. — ³ Neeplorus lib. x. c. 11. — ⁴ Metaphr. die 17 Jun.

⁵ Ammian, lib. xxv. — ⁶ Sozom. lib. v. c. 1.

47. Laudatur a Gregorio Nazianzeno Casariensium animi magnitudo, quod eo tempore, quo Gentilium res florent, et templa ubique aperientur et instaurarentur collapsa, ipsi tunc impetu facto, quod reliquum fuerat Fortunae delubrum fuerint demoliti; etenim Julianum irridens, haec ait¹: « Nam quae in Casarienses nostros admisit, hos, inquam, animi magnitudine flagrantique erga pietatem studio praestantes, ita ab eo jactatos contumelioseque vexatos, fortasse ne obijcere quidem aequum fuerit. Etenim justa indignatione succensus ob Fortunam melioris fortunae tempore infortunatam calamitateque oppressam, ad hanc ultionem progressus esse videbatur: quandoquidem injustitiae dominantiae nihil concedendum est. At vero quis est nescius, cum promiscua plebs furenter in Christianos impetum fecisset, multaque eade perpetrata, plura etiam comminaretur; gentis praefectum, quoniam media via inter temporis tyrannidem et leges incedens (ut enim tempori servendum putabat, ita etiam leges quoque mediocriter verebatur), nullis Christianorum abductis, de nonnullis etiam Gentilibus supplicium sumpsisset, orta post occasione, ad imperatorem ductum esse, ac praefectura ignominiose ablicatum, hujus rei iudicium subiisse; cumque se legibus, juxta quas iudicandi sibi provincia commissa fuerat, tueretur; nihil proprius factum esse, quam ut ad mortem raperetur: ad extremum autem imperatoris clementia exilio dimittat multatum esse? Porro quam praeclara et humana sententia! Quid enim grave (inquit justus iudex, minimeque Christianos persequens, si decem Galilaeos manus una graecania sustulit? Haec vero an non perspicua crudelitas? an non persecutionis edictum, et quidem iis quae publice proponuntur, multo expressius et formidolosius? Quid enim interest, periculum Christianis edicas atque promulges, an praeter te feras te Christianorum persecutoribus delectari; magnique criminis loco ducas, moderatione quadam nisi? Velle enim imperatoris, lex est non scripta, imperii et potentiae patrocinio subnixi, et quidem scriptis legibus, quae potentia non fulciuntur, longe firmitior atque valentior. » Haec Gregorius, pluribus redarguens eos, qui a persecutoris nomine vindicare Julianum niterentur, eo quod persecutionis adversus Christianos minime promulgasset edicta; ostendens exemplis pluribus et rationibus, tum ex his quae tunc per suos ageret, tum quae meditaretur perficere, si per vitam licuisset, eam omnium acerbissimam dicendam fore persecutionem. Ceterum quod spectat ad leges ab ipso Juliano sanctitas, quibus Christiana religio maxima esset detrimenta passura, aliasque si datum fuisset, proxime sancientias, paulo post dietri sumus. Prosequamur modo institutam semel de rebus Caesariensium orationem.

48. Qui incensi Fortunae templi a Caesariensibus christianis exstuebant ira Julianus, in ecclesias illas Christianorum, quae erant in Cappadocia, furorem

convertit, sagittariis militibus in eas immissis; quibus invadentibus eam, quae nobilissime Nazianzi nuper erecta erat, illius episcopus, Gregorius nominatus, Gregorii cognomento Theologi pater, magna animi constantia, infracto robore, quantumlibet summa senectute confectus, fortiter restitit. Haec autem quo modo se habuerint, ab ipso ejus filio Gregorio², qui praesens fuit, accipiamus; luculenta enim oratione est omnia prosecutus, nonnullaque praebocutus de impia ejusmodi Juliani persecutione sic ait: « Hunc porro, » nempe imperatorem Apostatam, « qui magis aut contempserit, aut oppresserit, equis tandem reperietur? At contemptioris quidem cum nulla alia signa proferri queunt, tum argumento etiam esse possunt sagittarii illi, eorumque praefectus, quos in ecclesias nostras immiserat, ut eas vel volutate sibi adjungeret, vel armis subigeret. Nam cum, plerisque aliis oppugnatis, huc quoque cum eadem animi ferocia venisset ac pro imperio et potestate templum sibi dedi jussisset, tantum abfuit, ut quidpiam eorum quae cupiebat, perticeret, ut nisi patri meo vel suapte consilio, vel cujusdam admonitu profinus cecidisset, calcibus etiam casus discessurus fuisset. Ita in illum templi sacerdos furore et zelo astuabat.

49. « Pestem autem et exitium qua tandem ratione quispiam illi magis conlasse videri queat, quam et publice conjunctis totius populi votis et orationibus impium fundens ac profligans, ac ne temporis quidem turbinem reformidans, et privatim adversus eum nocturnam aciem opponens, hoc est humili cubitatione seniles et roscidas carnes conficiens, et lacrymarum fonte pavementum proluens, in annum etiam ferme integrum; idque eo solum, cui res occultae perspectae sunt, arbitro faciens; ac propter pietatem ab ostentatione, sicut jam diximus, alienam, sedulo abstinens, ut nos ea res lateret; atque omnino latuisset, nisi ipse aliquando ex improvviso cubitum ingressus, humilisque decubitus signa conspiciat, atque ex quodam ipsius famulo, quidnam hoc esset, percontatus, noctis arcuum intellexissem. » Pergit deinceps Gregorius agere de electione episcopi Caesariensis tunc facta, cum Julianus Caesareoesset; remque gestant in hunc modum aggreditur enarrare:

50. « Alleram ejusdem temporis ejusdemque fortitudinis narrationem accipite. Caesarea civis de archiepiscopi creatione inter se contendebant; nam alter clanculum se abduxerat, alter requirebatur (qui se subduxerat, Basilus fuit; qui requirebatur, Eusebius), acrisque seditio erat, compressaque atque sublati nequamquam facilis. Praeter id enim, quod in hac re praesertim ob fidei fervorem natura sua ad tumultus excitandos proclivis est ea civitas; cathedra insuper illius splendor et gloria contentioris acrioris causam adferbat. Atque hoc statu res erat: ac nonnulli episcopi aderant, archiepiscopum electuri. Sed cum in plures sententias popularis multitudo distra-

¹ Greg. Naz. orat. l. in Jul.

² Gregor. Naz. orat. in fuere patris.

heretur, aliique alium proponerent, quemadmodum in huiusmodi negotiis fieri consuevit, prout quisque vel cuiuspiam benevolentia vel Dei pietate movebatur; tandem plebs tota, uno consensu, primarii ordinis virum unum, eximia illum quidem vitæ probitate præditum, nondum tamen divino baptismo consignatum, invitum et repugnantem corripientes, simulque militaribus copiis, quæ tum in urbem venerant, opem afferentibus, in sublimi sede collocarunt, episcopisque obtulerunt, ab iisque petere iustiterunt, ut eum salutari aqua fingerent, atque archiepiscopum nominarent: suasioni interim vim admittentes, non id quidem admodum graviter et moleste, admodum tamen pie atque ardentem; nec enim cuiusquam virtus aut pietas, oblata occasione, clarius emicuit. Sed quid tum factum est, quoque progressus est tumultus? Coacti sunt, rore purifico hominem perfuderunt, ambistitem pronuntiarunt, in throno collocarunt, manibus tamen potius, quam voluntate, sinceroque animi affectu, sicut postea declaratum est.

51. « Ut enim volentes libentesque discesserunt, ac quæ vellent, libere decernere potuerunt; consilium inder se inveniunt, haud scio an spirituale, sed inveniunt tamen: atque omnia quæ gesta fuerant, abrogare statuerunt; et quæ institutionem, ut minus legitime factam, pro irrita habere: vim ei, cui non minor vis illata fuerat, objicientes, ac sermones quosdam petulantem magis quam sapienter eo tempore factos, arguentes. At magnus episcopus nosser, a quoque rerum astimator, nec cum iis, qui huiusmodi consilium inhiabant, abductus est: nec eorum sententiam comprobavit, sed constans atque invictus permansit, haud minus, quam si nullam omnino vim perperussus fuisset. Nam cum utrisque vis allata fuisset; vel vicissim accusandos eos esse dicebat, si ipsi accusarent; vel culpa solventes, si ipsam culpa solverent; vel quod iustius erat, ne absolvendos quidem, tametsi ipse crimine solveretur. Si enim ipsis venia deberetur; utique et illi: sin illi ullo modo parcendum esset, nullo minus iis delicti veniam esse sperandam. Longe enim ipsis honestius tum futurum fuisse, periculum subire, atque omni ratione obsistere, quam veteres inimicitie potius essent dependente, quam novæ exogitande; sic enim se res habet. Aderat quippe imperator adversus Christianos fremens, atque hanc electionem irato infestoque animo ferens; gravesque in eum, qui archiepiscopus institutus fuerat, minæ iactabantur; atque in novacula acie sitæ res civitatis erant, ab eo ne die in rerum natura esse desineret, an servaretur, atque clementie humanitatisque nonnulli impetraret. Ad eum enim dolorem, quem ob Fortunam secundioris fortune tempore solutam eversamque capiebat, nova hæc atque insolens præsulis electio accedebat, quam publici juris convulsionem atque eversionem interpretabatur.

52. « Quin ipse quoque provinciæ præfectus rationes conquirit, quibus temporis atrocitatis obsessus, et eum malo aliquo posset mulcere, ne erga

eum quidem aliqui amice et benevole affectus, sed quia adversas in Reput. partes tuebatur, inimice atque infense. Quocirca eos, a quibus electus fuerat, velut accusatores illius infuturos, per litteras accersebat, non jam leniter et remisse, sed minis etiam quibusdam additis, tanquam hoc imperator flagitaret. Cum igitur pater de ea re epistolam accepisset, sin ulla metu ac cunctatione ulla, responsum huiusmodi dedit, ex quo animadvertere licet quæ in ea libertas animi fuerit, quove spiritu acta. Nos, inquit, optime præfecte, rerum omnium, quæ geruntur, censorem unum ac regem habemus, qui nunc armis propugnatur. Is et præsentem electionem expendet, quam nos rite ac legitime, atque ex ipsius voluntate fecimus. Vobis autem tametsi vim afferre, si illa tulerit animus, in proclivi sit; id tamen nunquam extorquebitis, quin ea quæ facta sunt, ut recte iusteque facta patrocinio nostro defendamus: Nisi hæc vobis legem promulgare libeat, quibus ne minus quidem oculis res nostras aspicere fas est. Hanc epistolam præfectus ipse admiratus est, tametsi ad breve aliquid tempus stomachatus, mirrice suspexit, quemadmodum ex multis intellectum est, qui res illius perspectissimas habebant. Atque hoc et imperatoris repressit impetum, et civitatem periculo, atque adeo nos dedecore atque infamia liberavit; hæc civitatis exiguae, cathedræque summissioris episcopus præstitit. » Hæc Gregorius Nazianzenus de rebus Casaræ gestis, cum ibi Julianus adisset.

53. Cæterum has omnes contumelias, quibus a Casariensibus affectus est Julianus, tum supplicio aliorum, tum nec nobilissimi civis Eupsychii nomen reddentis antiquioris martyris Eupsychii, qui sub Hadriano ibidem fuerat passus, ulcisci voluit, de quo Sozomenus¹: « Fertur item, Basilium presbyterum Ecclesiæ Ancyrae, et Eupsychium ex patriciis Casaræ Cappadociæ oriundum, qui nuper duxerat uxorem, et etiamnum velut sponsus novus erat, eodem tempore per martyrium e vita migrasse. Eupsychius quidem, quantum conjectura assequi possum, propter famum Fortunæ, quo id temporis diruto, Casaræ civis, ut supra demonstravimus ad unum omnes in imperatoris odium incurrerant. Qui autem ad illud demoliendum manus ipsi admovebant, penas dederunt, partim multati morte, partim exilio condemnati. » Hæc Sozomenus; eadem quoque Nicephorus², et alii. Quod vero, cum non unus Eupsychius, sed alii complures ea de causa subierint mortis supplicium, ipse tamen solus tam a Græcis³, quam a Latinis publicis tabulis reperitur inter martyres recensitus: alia alia fortasse accessit ad Eupsychii martyrium causa, quæ desiderari videretur in reliquis; nisi et illorum, et complurium aliorum martyrum memoria excidit. Cæterum, quod ad Eupsychium pertinet, quem etiam melancaverint incendiarium, iustissimum intercessisse causam martyrii, diximus in nostris ad Romanum Martyro-

¹ Sozom. lib. V, c. 10. — ² Niceph. lib. X, c. 10. — ³ Menohe. et Roman. Martyrol. die 9 April.

logium Notis. Quod autem tam ejus martyris, quam aliorum, de quibus agetur inferius, natales dies consignati in tabulis Græcorum, vel Latinorum consensire minime reperiuntur temporibus illis, quibus Julianus isdem in locis mansisse legitur: plane dicendum est, quod et in Notis est sapius demonstratum non semper in Menologiis, seu Martyrologiis poni diem, quo sancti martyres passi sunt; sed interdum eum notari, quo inventa vel translata sunt eorumdem veneranda corpora, vel in eorum memoriam basilica dedicata, adeo ut ex notata die in ecclesiasticis monumentis haud semper possit certa temporis eorum martyrii ratio definiri. Profecturo post hæc in Syriam Juliano Celsus provincia præfectus occurrit, eumque est Tarsum usque comitatus; de eo enim hæc Ammianus¹: «Itineribus itaque emensis cum Julianus ad Pylas venisset (qui locus Cappadocæ discernit, et Cilicias (Cilicias) osculo susceptum rectorem provincie, nomine Celsum, jam inde a studiis cognitum Allicis, adscitumque in confessum vehiculi, Tarsum secum induxit.» Hæc ipse: hunc autem Celsum ab eodem Juliano in exilium pulsatum fuisse, Sozomenus tradit: quæ vero a Juliano gesta sunt, postquam e Cappadocia recedens, Syriam versus direxit iter, inferius enarrabimus.

54. *Basilii et Gregorii vitæ institutum et pleaque gesta.* — Nunc autem in rebus Casariensibus versetur oratio, et perlusa jam prolixioris Juliani rerum in Christianos gestarum narrationis; tanquam ofium captura, ad res Basilii Casariensis, et amantissimi ejus sodalis Gregorii Nazianzeni hoc anno transactas haud invita opportune se conferat, ad ea quæ reliqua sunt de Juliano postea reversura. Accidit in hæc turbis Casareæ occasione violenta creationis Eusebii episcopi excitatis, ut licet fidem episcopi persuasi a Gregorio seniore (ut dictum est) ratam cum electionem haberint; monachi tamen illi, quibus præerat S. Basilus, ea occasione sese ab Eusebii communicatione divellerent, atque ea et alius de causis idem novus episcopus parum æquo in ipsum Basilium animo esset. Quibus obortis simultatibus, paci consulturus idem Basilus in Ponticæ solitudines recessit: præsentia enim combat adversariorum invidiam. At audiamus hæc ab ipso ejus collega Gregorio, qui a reditu Athenis in patriam hunc in modum auspicatur orationem²: «Bonum, inquit, reversi, cum mundo ac scene nonnulli inservissemus, hæcenus scilicet, ut plerorumque hominum desiderio atque satisfacere- mus nam ipsi quidem ab ambitione et theatri quadam ingenii ostentatione precul abhorrebamus, ad nos ipsos quam primum redimus, atque ex imberbulus inter viros profiteri cepimus, virilius jam ad philosophum progredientes; non jam corpore haud enim permittebat livor, sed desiderio et amore conjuncti.» Quod autem hic Gregorius dicit, post summi ipsorum reditum ex imberbulus profiteri cepisse inter viros, metaphoricè potius (ut moris

ejus est sapius loqui) sunt hæc accipiendæ: nam grandioris eos fuisse ætatis, ex iis quæ superius dicta sunt, facile potest intelligi.

55. Sed pergit de Basilio dicere: «Ille a Casariensi civitate, ut alter quispiam conditor et conservator reficetur; ac deinde quoniam me non perfruebatur, necessarias quasdam peregrinationes, minimeque a propositæ sibi philosophiæ scopo alienas inivit.» Putat interpret, in Seleuciam ad S. Theclæ ejusmodi Basilii peregrinationem contigisse, quo pietatis ergo frequens erat accessus; sed mea quidem sententia fallitur: nam cum non *peregrinationem*, sed *peregrinationes* Gregorius dicat, manifeste significasse visus est peregrinationes illas, quas ad visendos monachos Ægypti, Palestina, Syriæ et Mesopotamiae, instituit; cum eorum inflammatus exemplo, reversus in patriam, idem vivendi genus consecutus est, ut declarat ipsemet scribens ad Eustachium, quæ hic paulo post redditori sumus. Prosequitur deinde de se ipso Gregorius: «At me et parentum pietas et senilis ætatis curatio et incursantes calamitates ab illius consortio abstractum tenuerunt, haud recte quidem ac jure fortasse; sed tenuerunt tamen. Atque haud scio, an mihi hinc quoque omnis vitæ difficultas asperitasque fluxerit, quodque incommodum ac salebrosum ad philosophiam iter haberim, nec cupiditate mea animique proposito satis dignum. Sed rerum quidem nostrarum status, quo Dei voluntas interit, feratur.» Hæc de se Gregorius, quod haud licuerit tam cito (ut exoptaverat) in solitudine, quam diutius fuerat meditatus, vitam monasticam exercere. De Basilio autem subdit:

56. «Hunc vero multiplex Dei erga genus humanum beneficentia et providentia in multis ante numeribus exploratum, ac quotidie clariorum illustrioremque compertum, in sacrum præbyterorum ordinem adscribit, inculentamque Ecclesiæ faciem memorabilemque proponit, ac per unicam Casariensem civilem universæ terrarum orbi præluet. In quo etiam hæc rationem tenuit, ut minime repente eum ad hujusmodi gradum subveheret, nec eodem temporis momento salutaris aqua fingeret, ac sapientia instrueret, quemadmodum plerisque eorum accidit, qui nunc ad præfecturas inflammati cupiditate rapiuntur, verum ordine ac spiritualis progressionis lege hoc eum honore afficeret.» Et inferius in pravum illum morem pluribus invectus, quo non virtute meritisque in sacerdotium prosiliatur, quo digniori deterendum esset, addit: «Nunc autem, inquit, periculum est, ne ordo in toto christianismo sanctissimus, in toto christianismo maxime sit rudentis. Non enim virtute magis, quam malitia et fraude sacerdoti dignitas paratur; nec meliores ac digniores, sed potentiores thronis insident.» Et paulo post: «Cumque nec medici nec pictoris nomen quisquam obtineat, nisi prius morborum naturas expenderit, aut nullos colores miscuerit, variasque formas penicillo expresserit; antistes contra facile invenitur non elaboratus, sed recens quantum ad dignitatem, simul satus ac provectus, quemad-

¹ Ammian. lib. XXII. — ² Greg. Nazianz. orat. in laudem Basilii.

modum gigantes poete fluxerunt. Uno die sanctos tingimus, cosque sapientes et eruditos esse iubemus, qui nihil didicerunt, nec ad sacerdotium quiequam antea contulerant, præterquam velle : ac is quidem inferiori sede quiescit, humilisque stat, qui sublimem proneretur, » etc. Alitudo nimirum ad Eusebium, de quo nuper, et ad Nectarium qui item ex catechumeno ad episcopatum sedis Constantinopolitane postea exactus est. Deplorata hæc a Patribus delinunt aliqua ex parte honorem dolorem, cum his similia, vel forte deteriora aliquando peragi vident in Ecclesia Dei, dum facies Christianorum (sic illos dixerim, qui honoribus inhiant atque divitiis ex sanguine Christi captandis) absque ulla probitatis et scientiæ facultate in sublimes Ecclesiæ thronos proveli contemplantur, et miscent cum sanctis crebra ex infimo cordis dolore hausta suspiria. At non mox subdit Gregorius) eadem magni egregiique Basilii ratio fuit; quin potius ut aliarum omnium virtutum, sic etiam moderationis in his rebus tenende aliis exemplar se præbuit. Nam cum prius sacrosanctos libros populo lectitasset, qui et eorum explanator erat, factus est presbyter ab Ilermogene episcopo Cæsariensi, qui præcessit Eusebium, de cuius ordinatione hoc anno habita egimus, de quo et hæc habet Gregorius :

57. « Cum Basilio similitatem quamdam is, qui proximus ante eum Ecclesiæ præerat, exercebat; quibus autem de causis, aut quo modo, silentio præterire satius est : ceterum exercebat vir in reliquo quidem non ingenerosus atque eximia pietate præditus, ut persecutio temporis exorta, et aeris adversus eum suscepta contempto perspicue declaravit; sed tamen in Basilio humani aliquid passus. Neque enim viles tantum et plebeios, sed etiam præstantissimos quosque viros Moxus attingit; ut solius Dei sil, omni peccato atque animi perturbatione vacare. Ergo adversus eum concitatur Ecclesiæ pars selectior et sapientior; si modo sapientiores ij habendi sunt, quam reliquum mortalium vulgus, qui se ipsos a mundi consortio segregarunt, ac vitam suam Deo consecrarunt : Nazaraeos nostrates dico, atque in huiusmodi res præsertim maxima animi intentione incumbentes, qui turpe et indignum esse arbitrati, principis sui contumeliam, repulsæque injuriam dissimulante ferre, periculosum facinus aggrediuntur. » Intelligit more suo Gregorius per Nazaraeos monachos; quorum cum dicit principem fuisse Basilium, plane significat jam ante hoc tempus, cum adhuc Cæsariensis Ecclesiæ presbyter esset, arripuisse vite monasticæ institutum, quod postea (ut dicimus) perfecit in Ponticis solitudinibus.

58. Quid autem fidem monachi in Eusebium infensi moliti sint, mox subdit : « A magno et seditionis experite Ecclesiæ corpore deticere, seque abrumperè constituunt; non exiguum quoque multitudinis ejus partem amputantes, tam eorum qui plebeio ordine sequebantur, quam eorum qui magistratus gerebant. Id autem ob tres causas, easque

firmissimas, perfacile erat. Primum enim Basilius tanta apud omnes veneratione erat, quanta haud scio an quisquam nostra ætatis philosophorum; eamque vim habebat, ut cohorti suæ, si voluisset, animos ac fiduciam afferre posset. Deinde qui negotium illi fassetbat propter tumultum in ipsius electione coortum, civitati suspectus erat, ut non magis rite ac legitime, quam tyrannice præfecturam consecutus. Postremo adærant episcopi quidam ex Occidente, qui Orthodoxos omnes ad suas partes pertinebant. » Intelligit Gregorius de Eusebio Verceilensi episcopo et Lucifero Calaritano; qui cum tunc essent in Oriente exules, Juliani indulgentia in Constantii odium liberali, apostolica functione eos qui in arianam hæresim lapsi essent, ad Ecclesiam Catholicam revocare, provinciis circumcumbentes satagebant. Quid autem in tanta rerum perturbatione præstitit Basilius, idem Gregorius institutam prosequens orationem docet his verbis :

59. « Quid igitur præclarus ille et Pacifici discipulus? Nec enim iis qui contumeliam ipsi infererebant, aut qui ipsius partibus studebant, oblectari poterat; nec illius erat dimicare, aut Ecclesiæ corpus lacere, alioqui etiam bello vexate, atque ab hæreticis, penes quos tum summa rerum erat, in periculum adducte; simul etiam consultoribus nobis, sincerisque monitoribus ea in re usus, nobiscum hinc profugus in Pontum secedit, pietatisque gymnasia, que in illis locis erant, moderatur, atque cum Helia et Joanne summis philosophis solitudinem amplectitur. » Hactenus Gregorius de transmigratione sua atque Basilii in Ponticis solitudines; de quorum vite instituto agemus anno sequenti. Cum igitur ex his liquido constet, non nisi post creationem Eusebii episcopi Cæsariensis Basilium et Gregorium petiisse Ponticis solitudines; erroris arguitur Gregorius presbyter in Vita Gregorii Nazianzeni, dum ait, id Constantii Augusti temporibus contigisse. Interca vero cum Eusebins Basilio infensus Gregorius demulcere studeat; haud his acquiescens Gregorius, que esset ea in re animi sui sententia, hisce datis ad eum litteris¹, libera fronte significavit :

60. « Quoniam mihi cum eo viro sermo est, qui nec mentiri amet, et in altero mendacium omnium acutissime deprehendit, quantumvis callidis multiplicibusque labyrinthis obvolvatur. Atque insuper ne mihi quidem fuens et simulatio placeat, dicam enim, etsi molestus sit tum a natura ita comparato, tum a Scriptura instituto atque informato, Idcirco que animo occurrunt, scribo. Ac tu meam dicendi libertatem in bonam partem accipias, velim; aut certe parum æquus in me eris, libertatem mihi adimens, cogensque conceptum merorem velut morbum quendam malignum et supputridum in me ipso me continere. Ornari quidem me abs te letor (siquidem homo sum, ut prius dixi, quisquam), atque et ad Concilium et ad conventus spirituales vocari. Verum contumeliam clarissimo fratri Basilio a tua

¹ Greg. epist. XX

pietate illatam esse, atque etiam in inferri, moleste fero, utpote quem et vite et studiorum excellentissimamque philosophiam socium et jam elegi, et nunc habeo, nec quicquam ob iudicium de eo meum succenso; sic enim parcus loqui praestat, ne aliqui ipsius virtutes praeclares, me ipsum laudare videar. Tu vero, dum eo contempto, nos honore prosequeris; perinde mihi facere videris, ac si quis unius viri caput altera manu demulceat, altera malam feriat; aut etiam convulsis domus fundamentis, parietes depingat, atque externas partes exornet. Proinde si quid mihi obsequendum putabis, hoc facies; ut autem observaris, ab te peto atque contendendo; aequum est enim. Si illum, ut par est, colueris, ipse quoque ab eo vicissim observaberis; nos autem sequemur, quemadmodum umbra corpora, utpote parvi, et ad pacem proclives. Non enim ita misero statu res nostrae sunt, ut caetera quidem philosophari, partique excellentiori adjungi velimus; caeterum dilectionem, qua totius doctrinae nostrae caput est, contemnamus, ac pro nihilo dicamus; idque erga virum sacerdotio insignem, tantaque virtute praeditum, quem et vita, et doctrina, et arte omnium quos novimus, praestantissimum esse censemus; neque enim maior, quo affecti sumus, veritatis tenebras offundet. » Haec enim Gregorius ad Eusebium; et quidem christiani philosophi libertate haec sunt digna; quae tamen in deteriorem partem ab illo accepta esse, posteriores ejusdem Gregorii datae litterae significant ¹.

61. Quod vero ad Basilium spectat, haud invitus oblatam arripuit occasionem secedendi in solitudinem, quam diutius evylasset; de suo enim mentis proposito, et quo modo veluti quibusdam passibus atque via gressibus, ad summum hoc christianae vitae culmen pervenerit, ipse in epistola ad Eustachium scripta declarat his verbis ², totius vite suae usque ad illud tempus veluti epitomen texens: « Ego, inquit, postquam multum temporis vanae impendissem, et omnem prope juventutem inani studio attrivissem, quo tenebar, cum apprehendis infatuata a Deo sapientiae disciplinae immorabar; tandem aliquando, ubi velut ex gravi somno exprogelactus, ad evangelicae veritatis admirabile lumen respexi, agnovique inutilitatem sapientiae principum hujus saeculi, qui abolerunt; deplorata plurimum miserabili vita mea, ductorem mihi dari optabam, qui ad pietatis me dogmata introduceret; et cum primus hoc mihi cura, ut morum correctionem aliquam instituerem, quos per diutinam consuetudinem cum improbis contractam perverteram. Lecto itaque Evangelio, animadversoque illic, quod plurimum occasionis et momenti afferebat ad perfectionis studium, si quis bona sua vendat, deque illis egenis fratribus communicet, et prorsus nulla tenetur hujus vite cura, nec patiatur mentem suam aliqua rerum praesentium affectione turbari; opta-

lam dari aliquam ex fratribus, cui istud vite genus arderet, quo cum una profundum vite hujus pelagus superare liceret. Inveni sane multos apud Alexandria, nec paucos apud reliquam Egyptum deinde et alios in Palestina, et in Caesarea, et Mesopotamia, quorum admiratus sum tum in servanda dieta temperantiam, tum in obcendis laboribus tolerantiam; ad quorum obstupui precandi vigorem et constantiam; cum observarem, quo pacto nec somno victi, nec aliqua alia naturae necessitate dellecti, sublimem semper et invictum animi sensum in fame et siti, in frigore et nuditate servarent, nec corporis rationem habentes ipsi, nec ab aliis aliquid illi curae impendi sustinentes; sed quasi in aliena carne degenerent, ipso opere ostendentes, quid sit in rebus vitae peregrinum esse, et conversationem in caelo habere. Cum illa admirarer, vitanque virorum illorum ob id beatam judicarem, quod ipso opere se mortificationem Jesu circumferre declararent; cupiebam et ipse quantum mihi possibile esset, illos amulari.

62. « Hujus itaque gratia ubi videbam quosdam in patria mea illorum institutionem sectari ceppisse; commoditatem aliquam reperisse me ratus, invisibilem animi affectum in his qua videri possunt, experimentum cepi. Quoniam igitur quae in uno quoque nostrum occulta sunt, dignosci nequeunt, satis iudicii ad declarandam animi humilitatem esse putavi, si humili veste inducer, sufficere quoque mihi ad faciendam ejus rei fidem, crassum ac ride pallium, et zonam, et e rudi corio calciamenta, » etc. Porro tunc credimus Basilium illustrasse Aegypti solitudinem, cum postquam Athenis reversus est in patriam, conventurus Eustachium christianum philosophum, Alexandria venit, ut ipse in epistola ad eum scripta testatur ³.

63. Qui igitur cum quaereretur ad episcopatum Casariensem, improvisa fuga sibi consuluit, et creato Eusebio episcopo sibi parum aequo, una cum Gregorio Nazianzeno petiit Ponti silvas, a suis Casariensibus magnis studiis, re comperita, litteris revocatur; cum ipse apologeticam ad illos dedit de sua discessione epistolam, in qua haec in primis ad eos ⁴: « Saepenumero admiratus sum, quidnam animos vestros erga nos allececit, et unde sit quod tantopere a nostra mediocritate tam modica et exili, nullaque in re amabili, superamini, ut scriptis nos per amicitiae et patriae commemorationem adhortemini, et ut profugos filios assolent parentes, paternis ad vos visceribus revocare conemini. Ego quidem nos profugos esse factos, fateor, neque negaverim; causam autem tute jam ipsi nostis, si quidem cupitis. Ea vero possissima est, quod tum cum essem apud vos ex impunito perculsus, quemadmodum si quispiam repentinis ferulis motibus consterneretur, animi considerationes haud colubui, sed procul anfrangi, multumque temporis mansi separatus a vobis. Postea vero subit animum meum desiderium quoddam

¹ Gregor. Nazianz. epist. CLXX. edit. nova: Parisien. — ² Basil. epist. CLXXV.

³ Basil. epist. CLXX. — ⁴ Item epist. CLXX.

divinorum dogmatum, et quæ circa illa versatur philosophia. Quo enim aliquo pacto possem; quo, inquam, aliquo pacto possem. ego una nobisem inhabitantem domare malitiam? O si mihi detur talem quisquam, qui me liberet ab Esau, ducatque ad carlestis vite philosophiam, » etc. Hæc Basilium de fuga suæ et secessionis in eremum ratione; cum aliqui jamdiu ante, Casaree cum esset, ut diximus, vitam monasticam excoluisset; quod et ex his patet, quæ ad eum scripsit Libanius sophista, qui (ut dictum est) summa pollebat apud Julianum æstimatione; cujus pariter litteris significatur, præstantem virtutibus etiam in adolescentia semper vixisse Basilium, secundum ea quæ de ipso lectus est quoque Gregorius Nazianzenus. Et intelligas, quæ ab ipso ad Eustachium scripta modo retulimus, magna animi submissione esse locutum; ut qui putaverit, omnem superioris vite suæ institutionem, comparatam sublimiori illi angelorum vite haud in impari eremo vivendi generi, fuisse penitus solutissimum.

64. Sed reddamus hic verba Libanii¹ ad Basilium hæc postea alia scribentis: « Ego namque, quem tui patas oblitum, jam olim te, cum adhuc adolescens esses, dilexi, præsertim quod te viderem temperantia ita præditum, ut cum senibus quoque decereres; idque in ea civitate quæ voluptatibus scatet: deinde et disciplinarum jam magnam esse partem consentim. Quoniam vero opere præfimum esse putas, ut et Athenas videres, idque et Celso persuaseras: gratulabar Celso quod amicitia tue esset conjunctus. » Hunc illum puto intelligendum esse Celsum, cujus nuper ex Ammiano meminimus, qui Athenis Juliano probe notus, ab eodem insignitus fuerat amplissima præfectura provinciæ Cappadocia. Sed prosequitur Libanius: « Posteaquam vero reversus esses et in patria constitutus, ad me ipsum: Quid nunc, aiebam, molitur nobis Basilium, et ad quod vite genus sese contulit? An in forensibus actionibus versatur, veteres illos rhetores amulatus? vel divitum liberos in rhetorica instituit? Cum vero venissent quidam nuntiantes multo te potiorum viam ingressum esse, hocque spectare magis quomodo Deo reddaris amicus, quam quomodo divitias colligas; et te felicem esse dicebam, et Cappadocas: te quidem, quod maueris talis esse; illos vero, qui talem potuerint exhibere civem. » Hæc Libanius licet ethnicus, laudator tamen arrepti vite propositi a Basilio; quem quanti fecerit atque colerit, dicturi sumus inferius. Jam puto, ex his quoque intelligas, quanto deterioris sint ethnicis heretici nostri temporis vite monastica detrahentes.

65. Quod vero ad ejus sodalem et in eremo collegam Gregorium spectat; ipse quoque, qui hoc diutius meditatus erat, sed tamen parentibus cum assideret senibus (ut ipse festatur) fuerat detentus et impeditus: mox liber, illis relicto, Basilium est

consecutus: nam inde ei peropportuna manavit occasio, quod germanus ejus Casarius, relicta præfectura, qua fuerat a Juliano donatus, recedens ab aula (ut supra explicavimus) nobiliori purpura, nempe confessione decorus, in patriam remeaverat; in quem Gregorius mox rei familiaris parentumque curam rejecit. Sed et nec passus est teneri se Gregorius vinculo spirituali, quo pater eum devinxerat, nempe sacro ordine presbyterii, cujus ipse meminuit illis versibus².

Nam me pater, quamvis nosset plane meam
Sententiam (qua causa motus, nescio;
Paterni amoris forsitan benevolentia,
Vehemens potestati junctus est amor)
Et vinculis me spiritualibus constringeret,
Bonique me participem faceret, maxima
Vi permovens solito secundo colloca, etc.

Narrat deinde suum accessum post hæc in solitudinem. Contigisse plane videtur ejusmodi initio Gregorii eodem tempore cum ordinatione Basili; nam ad eum tunc scribens hæc ait³: « Ac tu quoque captus es, quemadmodum nos quoque qui hæc scribimus: quandoquidem in presbyterorum ordinem inviti adscripti sumus; nec enim a nobis expelebatur: nam uterque alteri, si alii quiquam, locuples esse testes possumus, quam nobis cordi esset pedestris philosophia, humique depressa. Verum hoc non fieri fortasse quidem præstitisset (quoniam alio verbo utar, incertus sum, quoadusque Spiritus sancti consilium dispositionemque perspectam habuero); quoniam autem factum est, ferendum mihi videtur, ac præsertim propter hanc tempestatam multas nobis hereticorum linguas invehentem; nec eorum, qui nobis fidem habuerunt, spes fallenda, nec superior vila nostra dedecoranda. » Hæc Gregorius.

66. At licet hisce spiritualibus compedibus teneri videretur adstrictus; haud tamen valuit retardari, quin Basilium sequeretur⁴; quod ipsemet his versibus indicat:

Verum hanc moleste adeo tuli tyrannidem
(Nequeo enim eam appellare alio nomine,
Sanctus quidem velui mihi ignoscat Spiritus),
Et mox amicis derelictis omnibus,
Parentibus, cognatis, atque patria,
Instar bovis flagello forte percit,
In Pontum abire, quæstusum remedium
Doloris ex amici consuecimine
Plane viri divini, qui iste cum Deo
Sub nube agebat, ut alter Moyses:
Ille erat Basilius, vivens cum angelis modo.

Hæc Gregorius; quibus etiam significatur, præcessisse Basilium, ipsum vero Gregorium postea subsecutum, delentum nimirum matris Nomæ periculosa ægritudine, ex qua tandem (ut ipse pluribus tradit⁵) miraculo plane convaleuit. Cum vero a Basilio, ut adventum suum maturaret in Pontum, sollicitaretur, sic ad illum rescriptis⁶:

¹ Greg. Nazianz. in carmine de vita sua. — ² Id. epist. xi —

³ Id. in carmine de vita sua. — ⁴ Id. orat. in funere patris.

⁵ Id. epist. ix.

⁶ Exat apud Basili. epist. cxxviii.

67. « Et expleatur quod jubes, partim in nobis situm est, partim autem, et quidem potissimum, ut opinor, in tua pietate; in nobis quidem cupiditas animique promptitudo: nam nec alias unquam congressum tuum societatemque fugimus, sed semper consecuti sumus, et nunc cum ardentius expetimus; in tua autem sanctitate, ut res nostrae melius constituantur. Assidemus enim dominae matri, gravi jampridem morbo laboranti. Quod nisi eam ancipile vite statu deseruere simus; tua praesentia, mihi crede, diutius non carebimus. Tantum precibus tuis partim illius valetudini, partim itineri nostro succurre. » Haec ad Basilium Gregorius. Exigebat id ille importunus, et quidem ex pactis conventis olim, cum ambo simul essent Athenis. At ex his omnibus, aliisque eorumdem epistolis in primis redarguitur erroris Rufinus¹, cum ait per Gregorium Basilium e cathedra publice profitentem abstractum atque perductum in solitudinem; cum exploratissimum habeatur, primo Basilium, inde Gregorium saepe ab eo vocatum, Ponticam solitudinem petisse.

68. Caeterum ut migrationis utriusque certior ratio habeatur; quantum ex epistolis inter se ultro citroque datis colligere licet, illud in primis reperimus, Gregorium primo secessisse in rus pateruum, nomine Arianzum, locum sui natalitii, qui quidem locus, ut auctor est Nicetas² ejusdem Gregorii interpres, situs erat in ea regione provincia Cappadociae, nomine Tiberina. Quo tempore Basilus ob tumultus occasione Eusebii episcopi Caesariensis obortos, Caesarea recedens, Neocaesarem in Ponto civitatem quasi ad portum fugiit, inde in proximam commigraturus eremum. Erat namque civitas pateruum solum, ubi a cumabulis assueverat: testatur id ipse ea epistola, quam ad cives Neocaesarea scripsit, ubi inter alia³: « Ego cum propter loci hujus conductum, qua illi a puero assuevi (hic enim a nutrice mea educatus sum), tum propterea quod postea quoque saepe numero hoc in loco versatus sum; quem, cum urbanos humullos fugerem, et propter solitudinis silentium ad philosophiae studium commodum illum esse scirem, complures continuos annos incolui; et propter jam inhabitantium securitatem, brevem aliquam in negotiis, quibus distinebamur, respirationem adeptus, cum gaudio solitudinem hanc accessi, non ut alius, hinc quicquam negotii facerem, sed ut desiderio meo morem gererem. » Illic usque Basilus.

69. Gregorius igitur cum ageret in Tiberina, Basilium sollicitabat, ut ad se veniret, ad quam conduceret vitam christianae philosophiae conciliatricem ibi una simul ageret. Basilus contra joco agens, laudatam a Gregorio Tiberinam falsis joci est insectatus; lutosam namque esse, et velut in barathro constitutam, scriptis ad eum litteris inflamabat: idque eo plane consilio, ut e patrio solo Gregorium divellere posset, atque ad Ponti deserta loca pellice-

ret. Desiderantur illae quidem eo argumento a Basilio scriptae litterae; verum ex iis quas ad ipsum Gregorius reddidit, quales fuerint, facile assequi possumus; quae cum perbreves sint, eas hic in gratiam lectoris reddere, dignum duximus; sunt autem hujusmodi⁴:

« Non fero mihi Tiberinam objici, atque hujus loci glaciem et hiemes (o vir luli admodum expertus, summisque pedibus incedens, et tabulas calcans, ac pennate et pendule, simulque cum Abaridis sagitta delate), ut cum Cappadociam patriam habeas, Cappadociam fugias. An vero injuriam vobis facimus, quod cum ipsi palleatis, atque angustum quiddam spiritalis, solemque ad certum modum accipiat; nos contra pingues et nitidi sumus, et saturamur, nec ullius loci angustiis circumscribimur? Ae vero haec vestra sunt. Delicias enim indulgetis, et opibus polletis, et in foro versamini. Hoc minime probo. Quocirca velut nobis exprobrare desine (nec enim tu urbem condidisti, nec nos hiemes), vel nos tibi pro loto cauponem offeremus, et quicquid turpe et improbum urbes ferunt. » Haecenus ad Basilium Gregorius.

70. Cum vero e Neocæsariensi in Ponto civitate, in ipsam Ponti montium solitudinem se Basilium contulisset; ut Gregorium adhuc in Tiberina regione commorantem inde divelleret et ad se alliceret, illam tunc ad eum dedit epistolam⁵, qua locum ipsum ad commorandum delectum cum describit ac velut in tabula pingit, pluribus laudibus celebrat, adeoque ad institutum accommodatum, ut nihil sit, quod possit Tiberina cum illo aliqua saltem ex parte conferri: unde et illud habet in fine: « An non igitur animadvertis, quo periculi ego stultus venerim, cum hujusmodi sedem cum Tiberina, hoc est orbis barathro, commutare studerem? » Haec idcirco Basilus, quod illi jam paene Gregorius suasisset, una secum in Tiberina vitam ducere solitariam. Sed Basilus ei, ut Tiberinam relinqueret, persuadet, et in eremum Ponticam commigraret. Gregorius vero haece joci aspersam cum Basilii epistolam accepisset, refertas joci iidem ad eum litteras reddidit⁶, quibus vetuli Pausonii conversa tabula, eundem a Basilio descriptum Pontice eremi locum delectum, horridum, asperum, sterilem, ac lerarum potius quam hominum, vel damnatis praescriptam sedem ad habitandum, esse demonstrat. Extant quidem ambae ipsorum eadem tunc scriptae litterae, quas licet saepe perlectas rursus legens magnam ex eis capio animi voluptatem. Caeterum de loco a se ad monastice vitae institutum delecto, haud falsa videri potest iactatae Basilus: ubi nam autem in Ponti regione locus ille sit situs, cum diu pervestigari, reperi tandem fuisse ad ripam Ibris fluminis haud ignobilis: nam ipse Basilus ad Eustachium scribens, haec habet⁷: « Saepenumero nos, ubi ad fluxum Ibridem degebamus, invisisti, cum mecum esset Deo dilectis-

¹ Rufin. lib. 4. c. 1. — ² Greg. Nazianzen. in plig. c. 1. — ³ Basil. epist. LXXV.

⁴ Greg. epist. VI. recentioris editionis. — ⁵ Apud Greg. epist. VI. — ⁶ Greg. epist. VII. — ⁷ Basil. epist. LXXIX.

simus frater Gregorius, et ad eundem mecum vite scopum conlenderet. » Locus autem ille, ubi con-
 didit Basilus, Malaza nomine dicebatur, de quo ipse
 met¹ meminit ad eundem Gregorium scribens.

71. Porro quales esse solent regiones, quas
 Iris annis interluit, satis erit, uno teste Strabone²,
 hic referre: qui cum fluminis ortum in Pontica re-
 gione, et ad mare Euxinum exitum accurate describit,
 hanc de ipsis, quas allabitur, regionibus: « Haec de
 causa, inquit, plantis haec semper roseida est, et
 herbis vires, sufficitque alendis boum et equorum
 armentis, sementem plurimam excipit elymi atque
 milii, atque adeo nunquam frugibus desituitur:
 nam aquarum copia pravis siccitate est valentior.
 Haec fames nunquam ad istos homines pertingit,
 cum montana etiam tantam abundantiam prebeant
 sponte sua nascentium et silvestrium fructuum vitis,
 pyri, mali, et eorum quae sunt de genere nucum;
 ita ut toto anni tempore largiter decerpere fructus
 possint, qui in silvas eunt: cum alii etiamnum de
 arboribus pendant; alii in foliorum, quae deluxerunt,
 strue copiosa et densa, jacentia inveniantur,
 omnis etiam generis venationes in frequentissimo
 sunt usu ob fertilitatem soli. » Haecenus Strabo;
 ex quibus apparet, potiora fuisse jura Basilii, quam
 Gregorii. Caeterum erant haec omnia amantium ca-
 villi, dulcedine magna compositi, jocique festivi per-
 jucundo lepore conditi: cum nihil penes Gregorium
 antiquius esset, quam ipsum Basilium convenire,
 atque una cum illo (quod in oplatibus diu fuit) reliquum
 vite tempus insolubili nexu transigere, et discipli-
 nam monasticam profiteri, nec amplius aliquo casu
 ab illo divelli. Quod et incunctanter praestitit, ut
 diximus, ipsum e vestigio consecutus. Nam ut in
 oratione in laudem Basilii scripta testatur, adeo mo-
 dico temporis intervallo post ipsum Basilium eam-
 dem Ponti eremum petiit, ut una cum ipso eo se
 profectum esse testetur, cum ait: « Consultoribus
 nobis sincerisque monitoribus ea in re usus, nobis-
 cum hinc profugus in Pontum secedit, pietatisque
 gymnasia, quae in illis locis erant, moderatur. » Haec
 ipse; ex quibus illud intelligas, etiam ante Basilii
 illuc adventum, apud Ponti solitudines jam quaedam
 esse copiose habitacula monachorum; quod et Basilius
 ipse testatur ea epistola, quam scripsit ad Eus-
 tachium³. Sed de his postea dicturi sumus.

72. *Juliani persecutio in Galatia, ubi de variis
 martyribus.* — Rursum vero, quod etiam ad tempus
 spectat horum protectionis in Pontum, et illos qui-
 dem errare certum est, qui dixerunt eam conti-
 gisse vivente adhuc Constantio imperatore: nam
 cum nomen post Eusebii electionem id factum sit,
 liquido constat non ante Julianum imperatorem
 exiisse, cujus tempore certum est, Eusebium ad
 episcopatum praefectum fuisse electum. Quae an-
 tem attinet ad ipsorum vite institutum, inferius
 explicabimus. Nunc ad res gestas Juliani in diversas

Ecclesias debacchantis redeamus, denno opportu-
 niori tempore Gregorium et Basilium invisuri.

Quid interim in vicina Cappadociae provincia
 Galatia actum sit adversus Basilium Ancyrae pres-
 byterum operae pretium est enarrare; referat sic
 Sozomenus⁴: « Basilus, inquit, religionis Chri-
 stianae perstudiosus, quandiu regnavit Constantius,
 tandem Arianis dumtaxat impugnantis operam na-
 vavit; et eam ob causam sententia et decreto Endo-
 xianorum conventus agere prohibitus est. Sed ubi
 Julianus solus administrabat imperium, varia cir-
 cuivil loca, quo sedulo hortaretur Christianos, ut
 suae religioni mordicus adhererent, et ne Genti-
 lium victimis se et libamentis polluerent, proque
 nihilo ducerent honores ab imperatore sibi delatos:
 eos enim ad solum tempus durare, et ad extremum
 mercede sempiterni exilii remuneratum iri. Dum
 ista sedulo molitur, non in suspicionem solum a
 Gentilibus, sed etiam in odium vocatur. Stansque
 in loco publico, et videns eos hostias immolantes,
 graviter ingeniseit: orat Deum, ut nullus christi-
 anus illo errore capiatur. Ob quam causam illico
 comprehensus traditur praesidi provinciae: atque in
 singulis certaminibus multa perpeusus tormenta,
 constanti animo ac virili martyrium sustinuit. At-
 que tametsi ista quidem hoc modo praeter impera-
 toris Juliani sententiam acciderunt (laud enim patie-
 batur gloria martyrii adeo celebris decorari fide-
 les), tamen constat, alios non paucos eoque gene-
 rosos viros, eo regnante atque adeo volente, marty-
 rio occubuisse. De quibus omnibus, licet variis tem-
 poribus martyrium subierint, uno tamen loco, quo
 plautior fieret historia, pariter disserimus. » Illicus-
 que Sozomenus.

73. Porro Basilii presbyteri Ancyrae, tam Grae-
 cis, penes quos passus est, quam Latinis, anniver-
 saria diei natalis, undecimo kalendas Aprilis, publi-
 cis scripta tabulis in Ecclesia memoria perseverat.
 Et ne quempiam vel levis suspicio tangat de ejus
 gentili, Basilio item dicto, ejusdem Ancyrae civitatis
 episcopo, quem arianae blasphemiae fuisse acerrimum
 defensorem, tertio Annalium tomo saepius demon-
 stratum est, meminisse debes, lector, ejusmodi
 scrupulum nos dimovisse in Notationibus ad Roma-
 num Martyrologium, ubi Sozomeni⁵ auctoritate demon-
 stravimus, post obitum Juliani, tempore Joviani
 imperatoris ipsum Basilium episcopum fuisse sus-
 persitum, aliae recantasse palinodiam una cum
 aliis, oblato Joviano imperatori libello, quo profes-
 sus est se Nicenae fidei assertorem: ex quo perspi-
 cum redditur, hunc Basilium presbyterum longe
 alium esse ab illo ariano episcopo Ancyrae. Passi
 quoque eodem Juliani tempore Ancyrae Melasius,
 Antonius, et Carina leguntur: quorum dies natalis
 septimo idus Novembris, tum Graecis quam Latinis
 est nota⁶.

74. Nobile etiam in eadem Galatia provincia

¹ Apud Basil. epist. CAN. — ² Strabo, lib. VII. — ³ Basil. epist. LXXIV.

⁴ Sozom. lib. V. c. 10. — ⁵ Idem lib. VI. c. 1. — ⁶ Menolog. et Martyrol. Rom. ea die.

certainem exegit Philoromus presbyter, de quo hæc Palladius ¹: « Hic eo tempore, quo Julianus infelix tenebat imperium, secularibus renuntiavit rebus; magnaque idem interrogatus ab eo cum auctoritate respondit. Quem tunc ille, calvitie eidem prius facta jussit a pueris verberari. Qui supplicium plagarum patientissime ferens, maximas ei gratias egit sicut postea nobis et ipse referebat. » Ita de ejus confessione Palladius, plura autem addit de vita monastica ab eo suscepta, mira ciborum abstinentia, snorumque animi motuum moderatione; quem adhuc, cum ea ipse scriberet, fuisse superstitem annos natum octoginta, tradit, cum jam obisset religionis causa longam satis peregrinationem; de qua sic ait: « Pedestre iter omne conficiens, Romam usque pervenit, atque in ecclesia S. Petri Paulique orationibus factis, rursus ad Alexandriam pedestris remeavit, ubi iterum preces fudit in basilica martyris Marci. Hierosolyma: vero secundo fuit pro honore sanctorum locorum; propriisque semper simplicibus et pedibus martyres sanctos in omnibus sufficienter honoravit; qui et ad nostram adificationem saepe dicebat, non se meminisse, quod unquam sensibus suis a Deo fuerit separatus. » Hæc Palladius.

75. At Julianus, qui absque ullo Catholicorum aut hæreticorum delectu christianum nomen ubique insectaretur in omnibus, omnes cujusvis sectæ Christianos in se provocavit; atque adeo, ut hæretici quoque ei obliti magnis animis saepe studuerint. Nam præter Marin Chalcedonensem episcopum, de quo dictum est (ne digrediamur a Galatia, de cujus rebus tum gestis agimus), præclara admodum exilit Busiris hæretici enervatæ confessio; de quo hæc Sozomenus ²: « Aiunt præterea Busirim Ancyrae, quæ est urbs Galatiæ, nobile ac strenuum pro fidei confessione certamen confecisse; quem tum quidem hæresis enervatæ vocatum fautorem, præses provincie illius, quod juvenititer in ritus Gentilium insultaverat, comprehendit, cedereque verberibus constitit; atque in publicum locum ad equileum deducens, sublimem suspendi jubet. Tunc Busiris manibus ad caput sublatis, sua undavit latera, et ad præsidem dixit: Non esse opus, ut lictores in ipso tum in equileum tollendo, tum inde rursus deponendo, laborem frustra susciperent; se enim absque eorum opera, quo ille vellet modo, latera sua præbere tortoribus, paratum esse. Quam ejus pollicitationem licet præses admiraretur, tamen in experiendo multo magis obstupuit. Nam cum latera ejus unguibus tantisper lacerarentur, dum visum esset præsidi; manibus ad caelum sublatis, patienter admodum toleravit. Ac plagas libenti animo excipiens, in vincula postea conjectus est. Non diu autem post, cum nuntiatum esset, Julianum interfectum esse, inde dimissus est, et ad imperium usque Theodosii vitam propagavit, condemnataque sua priore hæresi, se ad Ecclesiam Catholicam recepit. » Hæc Sozomenus.

76. Venerat Julianus in Galatiam hoc anno circa mensem Septembrem, indeque Pesinuntem Phrygiæ civitatem, memoria Matris deum apud ethnicos celebrem: « Ubi, inquit Ammianus ³, venerato numine, ostiisque litato et votis, Ancyram rediit. Eumque exinde progredientem ulterius multitudine inquietabat, pars violenter abrepta sibi reddi poscentium, alii querentes consortis se curiarum addictos injuste, » etc. Fuisse has querelas Christianorum constat ex iis quæ dicuntur inferius, cum de promulgatis ab eo in Christianos legibus agemus. Quid autem in famosum idolum per Julianum restitutum, contumeliose quidem sed pie egerit christianus adolescens; quæve tum ipse, tum alter passi fuerint, et specimen invictæ constantiæ ediderint, Gregorius Nazianzenus narrat his verbis ⁴: « Nec his quidem juvenibus sumus abjectiores, qui te imperante thoruerunt. Ex quibus alter cum ob deorum tuorum Matrem contumeliose vexatam, aramque dirutam, in judicium quasi capitis reus abductus fuisset, ut victor ingressus est, purpuramque tuam et sermones tuos ut inanes et futiles effuso risu prosecutus, cum majori libertate et fiducia egressus est, non secus ac si a cœna et lacerulo convivio reliisset. Alter cum unguibus toto corpore altissime impactis laceratus esset, vulneribusque oppressus ac pene confectus; ab eo tamen tantum abfuit, ut tormentis frangeretur, aut presentium dolorum quicquam grave et acerbum existimaret, ut posteaquam partem aliquam corporis a vulneribus intactam illæsamque perspexisset, carnitices etiam ipsos accusaret ut contumeliosos, nec totum corpus decorantes, sed aliquod non concisum profanumque relinquentes; simul etiam libiam ostenderet, velut solam unguarium expertem; eosque ut ne hinc quidem parcerent, hortaretur. » Hincque Gregorius. Existimavit interpretes, posteriorem hinc fuisse Theodorum, de quo, cum agemus de rebus Antiochenis, dicturi sumus. Sed quod plures sub Juliano invicta animi constantiæ specimen ediderint, nec in Theodoro quicquam hujusmodi legatur; ut hæc illi potius quam reliquis adscribantur, nulla quidem specialis ratio suppetit.

77. Quod rursus spectat ad Pesinuntis Matris deorum sacra: cum primum illa restituit Julianus, creavit in eis sacerdotem Catiyemum, antea Ceresis sacerdotio insignitum, summe laudatum inter ethnicas mulieres; ad quam extat hæc de re ejusdem Juliani ⁵ epistola, in cuius fine post alias laudes hæc habet: « Tu, inquit, noli parvas has laudes ducere, pro quibus et dii omnes tibi meritas gratias relaturi sunt, et nos pro parte nostra te duplici sacerdotio ornamus, atque ad illud, quod antea habebas cum Ceresis sanctissime, tum magnæ Matris Phrygiæ deæ in sacra Pesinunte sacerdotium adjungimus. » Hæc ad eam Julianus.

Sed quid eodem ferme tempore in Phrygia ili-

¹ Ammian. lib. XXII. — ² Greg. Naz. orat. 1. in Jul. — ³ Julian. epist. XVI.

⁴ Pallad. de Laus. c. 1. — ⁵ S. tom. III. c. 10.

dem gestum sit, sic refert Socrates¹: « Erat quidam Meri urbis Phrygiæ provincie præfectus, nomine Amachi (Amachi): qui delubrum in ea civitate extinctum aperiri, sordisque in eo jam longo tempore coærcatas expurgari mandavit, simulacraque in eo cultu et observantia prosecutus est. Quod illius factum Christianorum animis acerbum incussit dolorem. Idcirco Macedonius, Theodotus, Tatianus, zelo pietatis christiæ inflammati, istam aegritudinem ferre non poterant; sed flagranti erga virtutem studio præditi, noctu in delubrum irruunt, simulacra confringunt. Quo quidem facinore cum præses graviter animo esset commotus, et propterea complures in civitate, qui criminis omnino erant expertes, neci dare contenderet; auctores facinoris ultro se illi obtulere, proque veritate ipsi mortem multo maluerunt oppetere, quam ferre, ut alii ipsorum causa vitam amitterent. Quibus comprehensis, præses mandatum dat, ut pro facinore ab ipsis admissio, se simulacris immolando, purgarent; minaturque se illos, si istud facere recusarent, acerbò mulcaturum supplicio. Illi, utpote excelso et magno animo præditi, neglectis ejus minis, ad omnem cruciatum sufferendum se paratos ostenderunt; malueruntque multo magis vitam deserere, quam se sacrificiorum labe ipsos polluere. Præses igitur, ubi aliis omnibus tormentorum generibus eos exercerat, ad extremum craticulis imponit, ignemque subdi jubet; quo quidem cruciatu oppressi, e vita migraverunt. Et quo rebus tam fortiter pro veritate abs se gestis insigne quasi fastigium imponeret; hæc sunt verba ad præsidem elocuti: Si cupiditate educeris, Amachie (Amachie), carnes assas degustandi, verte nos in altera latera, ne in ipso gustu tibi semiassi videamur. Hunc isti vite habere exitum. » Hactenus Socrates; eadem plane Sozomenus² et alii. Quorum memoria annua natali die perpetuo consecrata, pridie idus Septembris, qualibet anni periodo Græcis et Latinis³ publice in Ecclesia agenda recurrit.

78. Antequam autem Juliani profectioem Antiochiam persequamur (ne quid retro relinquamus intactum), de reliquis rebus tum in Propontide, tum in Thracia gestis prosequamur orationem. Cyzicus in Propontide civitas commixta erat Christianis atque Gentilibus: « Hi, inquit Sozomenus⁴, de rebus suis et de perficiendis eorum delubris legatos ad imperatorem mittunt; quorum curam ac studium in rebus sacris positum laudat ille quidem, et sua ipsis postulata concedit omnia. Eleusium autem illius urbis episcopum, » quem inter Semarianos profitemem diximus, « in carcerem concludit, utpote qui illorum fama vastasset, delubra atterisset contumelia, parasset ades ad vituas atendas, monasteria sacris virginibus exstinxisset, et Gentiles ad ritus patrios contemnendos induxisset. Interdixit præterea Julianus Christianis peregrinis, qui cum eo erant, urbis Cyzici introitu; causamque attulit, quod esset veri-

simile, eos religionis ergo seditionem concitatos: quippe cum Christiani, qui in civitate habitabant, quique idem de Deo sentiebant, subsidio essent illis futuri; quorum nonnulli laudifico publico operam dabant, alii eudende monete artem exercebant. Qui cum essent quamplurimi, in duas numerosas classes divisi erant, et ex veterum imperatorum mandata una cum liberis et uxoribus domicilia sua Cyzici collocabant, atque certum tributum quotannis avario publico pensabant, alii chlamydes militares, novam recentemque moneta alii.

79. « Quanquam autem omnino secum statuerat Julianus religionem Gentilium stabilire, tamen inscitia putavit esse, populum, qui victimas immolare nollet, vel cogere vi, vel supplicio afficere. Tanta enim erat eorum multitudo, ut magistratus cujusque civitatis ægre illorum numerum subducere, et in tabulas referre poterint. Porro eos neque in unam convenire, neque pro arbitrio preces facere veluit. Certo enim noverat, res, in quibus efficiendis libera voluntate opus est, per vim nunquam posse recte geri. At vero clericos et Ecclesiarum antistes urbibus exigere maluravit: quorum ab Ecclesiis absentia (dicam equidem quod verum est, moliebatur populi conventus dirimere; ita ut neque convenirent in unum, neque doctores haberent, neque sancta perciperent mysteria; denique ut temporis diuturnitate in sue ipsorum religionis oblivionem venirent. Illudque simul considerabat, quod clerici populum ad dissidium inter se inducere poterant. Itaque cum in hunc modum perfectisset, ut neque seditio facta esset, neque ulla fieri expectaretur; Eleusium, et eos qui cum ipso erant, Cyzico exire jussit. » Hæc Sozomenus.

80. In Thracie autem civitate Hadrianopoli passi sunt Philippus episcopus, Severus presbyter, Eusebius, atque Hermes, qui post carceres et flagella incendio cremati sunt: quo gloriæ titulo natalis dies ipsorum penes Latinos ac Græcos in publicis Ecclesiis fabulas jungitur est, undecimo kalend. Novembris⁵. His jungimus Emilianum, de quo Theodoretus⁶: « Prætera Dorostoli, que est insigne urbs Thracie, Emilianus, invictus Christi athleta, a Capitolino colui Thracie præfecto in rogium conjectus est. » Meminit ejusdem Emibani S. Hieronymus in Chronico, atque: « Emilianus ob ararum subversionem Dorostoli a vicario incenditur. » Sed paulo Iustus Græci in Menologio his verbis: « Illic fuit servus ejusdem græci, temporibus Juliani Apostatae, et Capitolini præsidis. Cum vero Christum coleret, et idola insecraretur, nactus opportunitatis tempus, arrepto malleo, ingressus in templum, idolorum simulaera omnia contrivit, et sacrificia dispersit, adiensque præsidem, scriptum demittavit; quæcirca verberatus, et in fornacem injectus, spiritum Deo commendavit. » Hactenus ibi. Ad hunc plane alluisse videtur S. Ambrosius⁷, cum scribens ad Theo-

¹ Socrat. lib. v. c. 13. — ² Sozom. lib. v. c. 10; Suidas et alii. — ³ Menol. et Martyrol. Rom. ea die. — ⁴ Sozom. lib. v. c. 11.

⁵ Rom. Martyrol. et Menolog. ea die. — ⁶ Theod. lib. III. c. 6. — ⁷ Ambros. epist. VII.

dosium ait : « Quot se offerre habent tali optioni, cum meminerint, tempore Juliani, illum qui aram dejecit, et turbavit sacrificium, damnatum a iudice fecisse martyrium? » Hæc ipse. Quod enim impudentia Juliani in restituendo deorum cultu, erigendis simulacris instaurandisque sacris, ubique lervesceret; Spiritus Domini ad tam grandia peragenda, proclamante Apostate retundendam, complures Jendocales¹ effecit, et ad aras destruendas armavit.

81. *De oratione a Juliano habita Antiochia.* — At jam ad res Antiochenas transeamus, quæ hoc pariter anno gesta esse noscuntur. Julianus igitur cum mensibus decem Constantinopoli ut testatur Zozi-²mus³, commoratus esset, jam cogitans bellum Persicum, hiemare statuens Antiochia cum exercitu, illic iter tendens, recedit Constantinopoli : « Quam, inquit Ammianus⁴, reliquit incrementis maximis tuffam : natus enim illic, diligebat eam ut genitalem patriam, et colebat : potestatem enim, » ait Zozi-⁵mus⁶, « urbi fecit habendi senatus, ut in urbe Roma. Simul portum ei maximum struxit, qui naves ab austro periclitantes ab injuriis defenderet, una cum porticu, quæ Sigma litteram potius, quam directam formam refert, et ad portum deduct. Ibidem adificata in regia porticum bibliotheca, et in ea repositis libris, quotquot habebat; ad gerendum Persicum bellum sese parabat. Ubi decem totos menses Byzantii commoratus esset, Hormisdam et Victorem duces constituit, eisque cohortium præfectis et exercitibus traditis, Antiochiam profectus est. Quanta quidem cum tranquillitate ac religione totum hoc iter confererint milites, non est necesse dicere. » Rediit ipsum iter Ammianus⁷; Zozius⁸ autem hæc addit : « Antiochiam ingressum perbenigne populus excepit; sed quod item natura spectandorum ludorum cupidus esset, magisque voluptatibus quam seriis negotiis deditus; non abs re prudentiam et modestiam imperatoris in rebus omnibus agere ferebat, qui et de theatris se subduceret et raro ludos nec toto die spectaret. Hæque portentosis quibusdam vocibus jactatis, cum pungebant, Imperator semet ulcisci voluit non factio, poena eis ulla irrogata, sed oratione quadam urbanissima tam in ipsos, quam urbem composita; quæ tantam in se cum irrisione continet acerbitatem, ut ubique terrarum deridendis Antiochenorum probris suffecerit. » Hæc Zozius.

82. Hanc quidem orationem idem Julianus (ut auctor est Gregorius Nazianzenus⁹) *Misopogonem* et *Antiochicam* appellavit; in hoc ultimo titulo Dionem imitatus, qui ex locis, ubi dicta essent, nomen apposuit orationibus : quod faciliter et alii : « Qua, inquit ipse Gregorius, quid apud Christianos abjectus et contemptus? cui tum quidem purpura magnificentiam atterebat, et palpones illi, qui tua omnia laudibus in ædium ferebat. Nunc autem barba corrupta est et rapta, simulque cum his, a quibus ele-

borata est, irrita. » Intelligit, puto, Libanium rhetorem Antiochemum, cujus scripta Julianus ut dictum est, adeo admirari consuevit; cum tamen et ipse Libanius eodem argumento duas scripserit orationes, de quibus hæc Socrates¹⁰ : « Ex qua re Libanius sophista hoc enim quoque nomine rhetores dicebantur ansam ad scribendum arripiens, tum orationem illam, quæ *περισπωμένη* inscribitur, id est, qua imperatore pro Antiochenis exoravit; tum eam, quæ, Oratio ad Antiochenos de ira imperatoris adversus illos, dicitur, composuit. Fertur, sophistam illum has quidem confecisse orationes, in vulgus tamen minime protulisse : imperatore autem non reipsa in eos, qui contumeliis ipsum affecerant, vindicando, sed dicta solum retorquendo, iram suam posuisse. Nam oratione illa, quæ, *Antiochica*, sive *Misopogon*, id est, Odium barbae, inscribitur, ab ipso composita, civitati Antiochene contumelias notas inussisse ad perpetuitatem. » Hæc Socrates. At secus accidit; nam summam inde Antiocheni laudem sunt consecuti. Sed quod eadem oratione Julianus nihil aliud conatus sit, quam philosophum ostentare; ideo hæc mox Gregorius affirmat his verbis : « In qua, inquit, oratione tu quidem nomine valde intumesces, ac velut admirandum quiddam profers, quod in corporis cultu frugalitatem coleris, nec ullam unquam ex ingluvie crudelitatem contraxeris; quod autem Christianos adeo acerbe insectatus sis, tantamque gentem tamque sacram oppresseris atque confeceris, consullo præteris. » Hæc Gregorius de Misopogone.

83. Cur autem id fuerit ab eo nomen inditum orationi, et quibus ipse ad ejusmodi conficiendam scripturionem impulsus fuerit, dicendum est. Cum enim Antiochena civitas Christianis referta esset, atque in Julianum ob impietatem infensissima, ut primum illum cum exercitu venientem excepit : quod aliter contemplum divinum nomen vindicare cives non possent; deridere eum scommatibus, dicerisque proscindere aggressi sunt : atque in primis ab ipsius vultus specie, nempe a philosophica promissa barba occupati sunt ludibrii argumentum : ut eam ob causam illum nominarent hircum, ut pole præ se ferentem barbam hircinam, ex qua funis intorquendus esset; his addentes pleraque alia, quibus ejus impietas falsis derideretur dictis ac jocis. De quibus omnibus Ammianus¹¹ : « Post quæ, inquit, multa facete in se dicta comperiens, coactus dissimulare pro tempore, ira sufflabatur interius. Ridebatur enim, ut Cecrops, homo brevis, humeros ostentans angustus, et barbam præ se ferens hircinam, grandiaque incedens, tanquam Oli frater et Ephiædis, quorum proceritatem Romerus in immensum tollit : itidemque victimarius pro sacrifico dicebatur, ad crebritatem hostiarum affluentibus nullis : et culpabatur hic hinc oportune, cum ostentationis gratia vehens licenter pro sacerdotibus sacra, stipatusque mulierculis ketabatur; et quamvis his, paribusque de causis indignaretur; tacens tamen,

¹ Ibid., vi. — ² Zozius, lib. II. — ³ Ammian., lib. XXII. — ⁴ Zozius, lib. vi. — ⁵ Ammian., lib. XXII. — ⁶ Zozius, lib. vi. — ⁷ Greg., Naz., orat. II. in Jul.

⁸ Socrates, lib. III, c. 5. — Ammian., lib. XXII.

motumque in annu refinens potestate, solemnia celebrabat. » Sic ipse; atque haec de barba et alia quaedam, jam cum junior esset et in Galliis militaret, ab aulicis Constantii objectari illi solita erant; unde idem auctor superius ¹: « In palatio adulandi professores jam docti, recte consulta prospereque completa vertebant in deridiculum, talia sine modo strepentes insulse: In odium venit cum victoriis suis appella, non homo; ut hirsutum Julianum carpentes, appellantesque loquacem tapam et purpuratam simiam, et literionem graecum, et his congruentia plurima atque veruacula. »

84. Addit praeterea Gregorius Nazianzenus ²: « Quid, inquit, prohibet, quominus nos quoque Romanorum atque adeo orbis universi (quemadmodum ipse demonum fraude circumventus existimabat) imperatorem, eodem ludo ulciscentes, Idolianum vocemus, et Pysaeum, et Adonarum, et Tauricrenum, ut jam nonnulli quoque nostrum lepidi et festivi homines appellarunt (quandoquidem mira est hujus rei facilitas), aliisque omnibus nominibus, quae vel inflectenda et commutanda, vel creanda, ac vere ipsi obijcienda nobis historia porrigit? » Haec ipse. Porro dictum esse Julianum Pisaeum a Jove Pisaeo, qui colebatur in Elis; et Adonarum ob Adonidis festa, quae ipse cum mulierculis Antiochiae celebrabat; omnes facile intelligere existimamus. Tauricrenum vero appellatum esse ob tauros plurimos ab eo immolari solitos, nemo non intelligit: imperatorem enim (inquit Soerates ³) utpote superstitione admodum obligatum tauros ad simulacrorum aras creberrime exsacrificasse constat; et ob eam causam jussisse, ut ara et taurus in ipsius numismate inciderebant. Quin etiam aliud ejusdem numisma taurum continuasse, ibidem Soerates tradit, qui mundum cornibus expugnaret. Sed hujusmodi numismata videre minime licuit: unum tamen tauro signatum accepimus ab Angelo Breventano Papiensi.

At haec omnia et alia his similia, publica voluisse oratione refellere, et contra vulgi blaterationes diserta, ut sibi videbatur, oratione disserere, nec philosophi quidem, nec imperatoris finit officii: quorum alterius id fuisset muneris contemnere, deridere; alterius vero dissimulare, et alia occasione populum ad seria quoque alia cogitanda necessitate compellere. At quid hic inculenta illa praestitit oratione? Nihil prorsus, nisi (quod Ammianus ait ⁴) ut eos ad haec crebrius incuteanda et alia his addenda provocarit: cum ea sit natura vulgi, ut in alterando minime patiat verborum jaculis superari; effecit et illud egregie, ut quae jaclata in auras inanes, si non aliter, temporis saltem spatio oblivione delenda forent; ex ea ab ipso conscripta oratione remanserint monumentis perpetuis consignata.

85. Quibus enim verbis se putavit abluere, illis seipsum deformius infecisse, quis dubitat? ut cum peregre in eodem Misopogone de barba ait iro-

nice ¹: « Me vero si maxime laudare vellem, non possem; at vituperare infinitis modis potero; et primum a persona ordiar. Huic enim, quod, ut arbitror, natura non multum pulchritudinis ac venustatis dedisset, ipse morositate quadam et acerbitate animi longam istam barbam addidi, quasi penas ab ea exigens, nulla quidem alia de causa, nisi quod natura elegantior non fuisset. Ideo discurrentes in ea pediculos perfero, tanquam feras aliquas in silva; neque large edendi et bibendi mihi potestas est: cavendum enim esse arbitror, ne imprudens pilos una cum pane devorem. Nam de accipiendis dandisque oculis nihil laboro: tametsi ad caetera et illud incommodi habere videtur barba, quod non sinit pura puris eoque suavioribus (ut opinor) labris labra adjungere: quod olim etiam quidam usurpavit, qui Pane et Calliope propitiis in Daphnem fecit poemata. At vos etiam lunces ex ea neqi oportere dicitis. Equidem id vobis perlibenti animo concedam, modo pilos positis extrahere, neque eorum asperitas vestras molles et delicatas manus offendant. » Sic ipse, qui et pluribus invehitur post haec in glabros ac tonsos. Et inferius: « Cum ad urbem liberam venirem, quae capillorum squallorem ferre non potest, veni ad eam cum longissima barba et intonsus, quasi copia tonsorum deesset; judicasses profecto te Smicfinem videre, aut Thrasyleonta, » etc.

86. At illud magis tetigit Julianum, cum iidem Antiocheni subobscuris quibusdam dictis ipsum execrari, Christi vero nomen et memoriam celebrare, et Constantium in Juliani impietatis ultionem expectare declararent: unde idem inferius ²: « Deinde ex barba mea lunces neqi oportere: postremo me, X, *Chi*, bellum indixisse, et K, *Cappa*, desideratis (per X, Christum, per K, Constantium intelligentes). Utinam dii custodes hujus urbis id vobis duplex largiantur (nempe X et K), quoniam civitates finitimas, quae et diis necum serviunt et sanctae sunt, calumnia vexastis; quasi que in me composita sunt, ab illis profecta essent; quem, scio, magis amant, quam suos liberos; qui deorum templa quamprimum restituerunt; sepulcra vero atheorum omnia, signo a me nuper dato, everterunt, ita clari et erecti animis, ut scelera eorum, qui deos violarunt, acrius etiam quam mea ferebat voluntas, vindicarent. Quod vero ad vos attinet, plerique vestrum erectas olim aras everterunt, quos mea lenitas vix adhuc potuit ad sanitatem et quietem adducere. » Ac rursum superior eandem ingerit aenigmaticam in se Antiochenorum querelam his verbis ³: « At enim, inquit, X, *Chi*, et K, *Cappa*, nihil civitati nocuerunt. Hoc sapientiae vestrae aenigma quale sit, duciende est intelligere. Nos tamen quosdam vestrum interpretes nacti, didicimus his litteris nominum quorundam initia significari, altera littera Christum, altera Constantium declarari. Sumite igitur me libere quod sentio dicere. Una in re tantum injuriam vobis fecit Constantius, quod me, cum Caesarem lectissem, non

¹ Ammian. lib. XVIII. — ² Greg. Naz. orat. I. in Jul. — ³ Soerates, lib. III. c. 15. — ⁴ Ammian. lib. XXI.

¹ Julianus in Misopog. — ² Julianus, ibid. — ³ Id. ibid.

vita privavit. Nam quod ad reliqua attinet, utinam vobis solis ex omnibus Romanis dent dii multos Constipatis, vel potius amicorum ejus rapinas experiri; » et paulo post de Christo: « At, inquit, Christum amatis, et quasi nomen tui vere colitis pro Jove, et Daphneo, et Calliope, que vestram captivum explicavit. An vero Emenseni Christum amabant, qui Galileorum sepulchra incendunt? » etc. Sed de Emenseni inferius.

87. Fuit et illa expostulatio Juliani, quod christiani Antiocheni ad sepulchra martyrum preces ad Deum frequentarent, rogantes eripi a tyrannide Juliani: meminit horum ipse in eadem oratione, cum ex illorum persona sic ait¹: « Odiosam istam severitatem septimum jam mensem perpessi, vota quidem et preces, quo tantis malis eriperemur, ad vetulas dimissimus, que circa sepulchra mortuorum assidue versantur. » Subinfert clamores in se Christianorum, cum ipse templa adiret et alios secum duceret. Ceterum et illud accessit, quo Julianus magnopere commotus se fuisse, eadem oratione testatur; quod scilicet Antiochenorum culpa Apollo Daphniticum templum deseruisset, et nudus prostrus redditus esset; testatur id ipse, cum eadem oratione hanc ait: « At mihi quidem videtur Deus multo ante conflagrationem templo excessisse; etenim primo statim introitu statua ipsa id mihi indicavit; atque hujus rei testem appello magnam solem adversus eos, qui nolunt credere. » Id vero ipsorum civium culpa accidisse, mox subdit: « Enimvero, inquit, alia mihi deinceps erga vos offensio commemoranda est; deinde me (quod adhuc feci) conviciis onerabo, deque ea me ipsum criminabor et vituperabo. Decimo fere mense, ut vos numeratis (sic opinor, Lous a vobis nominatur, patrii festum est hujus Dei, » nempe Apollinis Daphnæi, « et magno studio ad Daphnem coneritur. Ego igitur ab Jove Casio illic advolavi, existimans me ibi maxime vestras opes et magnificentiam spectaturum; atque jam tacitus apud me magnificam aliquam pompam fingebam, et quasi somnians victimas, filationes, choreas in deum, thura, pueros in templo, tum animis dignissime deo compositos, tum veste candida elegantique illustres intuebar. Ingressus autem in templum, neque thura, neque placentam, neque victimam ullam reperi; itaque continuo miratus sum, vosque extra templum esse, suspicabar; sed honoris causa signum a me, tanquam pontifice, expectare. Percutatus autem de sacerdote, quid esset civitas in solemnibus illis feriis deo sacrificatura: Ego, inquit ille, dono anserem istum deo offerro; civitas enim nihil hoc tempore apparavit. » Hæc ibi.

88. Verum antequam ulterius progrediatur oratio, hic admonendum lectorem putamus, præpostero ordine rem ab Ammiano narrari, ex verbis Juliani

convinci; dum ille primo accessum imperatoris in Daphnem templique evulsionem contigisse narrat², postea vero profectorem ad Casium Jovem (est mons Casius in Arabia (1) putaturque idem cum Sama; cum tamen ea oratione Julianus ipse testatur, e Jove Casio revertentem ad Daphnis sacra illa se contulisse. Cum vero apud Jovem Casium esset, illic ad eum profectos ait Ammianus rhetores Ægypti, atque de inveniendi Apis spem Juliano injecisse. Sed ad Julianum redeamus, qui cum Daphnitica sacra adeo frigida invenisset: « Hic, inquit³ ego (o me pacis et gratiæ inimicæ) cum senatu gravibus verbis expostulavi; que non sit fortasse incommodum hoc tempore referre. »

89. « Grave profecto (inquam ego) videtur, tantam civitatem se deos contemnere, ut ne in extremis quidem Ponti finibus vicus ullus faceret; et cum agrum infinitum possident, instantibus patrii dei solemnibus feriis, dissipata a diis impietatis nebula, avem pro se minime attulisse: cum deceret eam in primis boves tributum immolare. Quod si mihi difficile erat; at certe universa civitas debuit et potuit deo taurum offerre. Unusquisque vestrum privatim in conviviiis et feriis Majumæ pecuniam effundit, pro vobis autem ipsis et communi salute, neque privatim, neque publice sacrificatis; solus sacerdos, qui ex multitudine vestrarum victimarum debuit auctus parte aliqua domum redire, sacrificavit. At dii sacerdotibus tantum honestam ac virtuti consentaneam vitam pro omni cultu imperarunt, itemque ut sacra munera, ut decet, obirent: vestrum autem erat, ut opinor, publice privatimque sacrificare. Nunc vero unusquisque vestrum mandat uxori, ut omnia Galilæis largiatur: quæ ubi pauperes facultatibus vestris aluerunt, egregium impietatis miraculum egentibus, quorum plena sunt omnia, ostentant. Vos autem primum cum Dei cultum honorentque contemnitis, nihil offendere arbitramini. Nemo autem avertit res ad sacra necessarias: quod, credo, non sit ei unde alatur. Cum quispiam vestrum dat natalitia, magnificentem apparat convivium, et amicos lautissimi mensis accipit; et tamen in feriis deorum solemnibus nemo oleum in dei lampada, nemo libamentum, non thus, non victimam attulit. Ego vero, quemadmodum hæc a bonis viris istis accipiunt, nescio; illud credo, diis ea minime placere. » Hucusque de his ad senatum Antiochenum oratio Juliani. Sed quid accidit?

90. *Eugenius et Macarius Juliano resistunt.* — Restiterunt tunc et Juliano inter alios Christianos duo presbyteri Antiocheni, spectata virtutis homines, cum coram arguentes: fuerunt hi Eugenius et Macarius, quorum res gesta et initum adversus Julianum certamen expressa habentur in Actis Arte-

¹ Julianus in Misopog.

² Ammian. lib. XXII. — ³ Julianus in Misopog.

1. Montem Casium, de quo Julianus, non fuisse in Arabia, sed in Syria superior prope Seleuciam, docet Norisus dissert. II, pag. 282.

mii martyris, qui hoc quoque tempore Antiochie martyrium consummavit; licet ethnicus auctor Ammianus¹ eum obscurare nitatur (ut Gentiles assolent) criminum objectorum calumniis, nam ait: «Tunc et Artemius ex duce Ægypti, Alexandrinis urgentibus, atrocium criminum mole supplicio capitali mulctatus est.» Hæc Ammianus. Passus quidem ille, cum a Juliano accessisset Antiochiam venisset, ut martyrii ejus² Acta testantur. At quemam fuerint Artemio objecta scelera, quorum causa Julianus in eum animadverti jussit, Theodoretus paucis his explicit³: «Idem porro tyrannum Artemium militum in Ægypto merentium ducem, propterea quod illum magistratum Constantii temporibus nactus plurima simulacra confregerat, non solum exiit bonis, verum etiam obtruncavit: hæc sunt mansuetissimi illius et ira temperatissimi, » nempe Juliani «(ab impiis his nominibus appellatur) egregia facinora.» Hæc Theodoretus. Hæc igitur criminibus, quod adversus simulacra deorum Artemius bellum acre gessisset, tanquam impius defertur ad Julianum.

91. Erat Artemius unus ex militibus iis qui sub Constantino Magno in bello adversus Maxentium tyrannum gesto meruerant, presensque tunc fuit oculisque spectavit una cum aliis qui aderant in exercitu crucis signum, quod tunc in expeditioneposito eidem apparuit Constantino: id enim ipse coram Juliano magna animi alacritate professus est, cum illi suam ipsius exprobraret atque objectaret impietatem. Defuncto autem Constantino, Constantius emerita militia virum, ætate senem, nobilissimis prefecturis honestavit, misitque novissime in Ægyptum cum amplissimo magistratu, quem sciret imperio Romano fidum, et adversus idola Gentium summo ardore animi aestuantem. Hunc ergo cum exercitu agentem in Ægypto, sub prætextu expeditionis belli Persici Julianus, datus ad eum litteris, Antiochiam ad se venire jussit. Sed opportune accidit, ut cum Antiochiam pervenisset, repererit imperatorem de duobus illis presbyteris Antiochenis Eugenio atque Macario questionem habere. Hæc ipse spectans Artemius, magna animi libertate Julianum impietatis arguit, multaque in eum de falsitate deorum cultus et Christianæ religionis veritate testatus, voce libera inculcavit, eoque adegit ipsum imperatorem verborum et consilii inopem, ut post alios exhibitos cruciatus, cum capite truncari jussisset, non quidem ut christianum, sed, quod diximus ex Ammiano, tanquam immanium scelorum convictum reum: quod accidit, ut ejus Acta significant, vicesima mensis Octobris; quæ dies tam apud Græcos, quam Latinos⁴, natalis ejus annua celebratae notatur. Quæ autem post auditam Artemii necem secuta est Alexandria cædes Georgii episcopi ariani, dicemus inferius, cum de rebus Alexandrinis agemus. Cæterum Eugenium et Macarium, quod

magnis animis adversus Julianum pro Christiana religione stetit, ipse, ne eos palam occidendo illustraret corona martyrii, in Oasis Ægypti solitudinem omnium lamosissimam relegari mandavit; secreto tamen ministris jubens, ut cum eos illic perduxissent, gladii animadversione necarent; quod et præstiterunt hoc eodem anno vicesima mensis Decembris, qua eorum anniversaria memoria tabulis ecclesiasticis commendata, annis singulis, tum Græcis, tum Latinis⁵ ex majorum instituto recurrit; in Arabia autem eorumdem cultus celebrior extitit.

92. *Insigne Apollinis templum in Daphne habebatur.* — Cum vero questio de Artemio haberetur, deportarenturque confessores presbyteri in solitudinem Oasenam, exutum esse Apollinis templum in Daphne, eadem Acta significant. Cæterum quod Ammianus ait, confligrasse templum Apollinis undecimo kal. Novembris, biduo post Artemii martyrium accidisse oportuit: nam ejus Acta habent, passum illum esse decimo tertio kalendas Novembris; adeo ut vel in Ammiano, vel in illis Artemii Actis errorem inesse oporteat, in quibus non ante incendium templi, sed biduo post Artemius martyrio coronatus habetur. Porro ante incendium obmutuisse idolum, ipsemet Julianus in Misopogone testatur; qui tamen causam dissimulandam, imo penitus conlegendam esse putavit, aliam afferens, nempe iratum Apollinem in Antiochenos contemptores deorum; de his enim agens hæc habet: «Talia me tum dixisse commemini; meamque orationem Deus testimonio suo confirmavit. Quod utinam nunquam fecisset, neque præsidium tam multis annis servatum deseruisset, ac potius in illa tempestate ac procella mentes potentiorum avertisset, manusque cohibuisset.» Hæc tunc ipse ea oratione. Cæterum quod satis perspectum haberet, ex propinquitate reliquiarum S. Babylæ martyris episcopi olim Antiocheni, idolum obmutuisse; jussisse ipsum inde eas transferri, eadem superius indicat oratione, cum ait: «Postquam vero Daphnes mortuum remisimus, quidam e vobis paulo verecundiores erga deos, iis qui demortui reliquii irati fuerant, templum Daphnæ dei attribuerunt; alii vero sive imprudentia, sive non, templum inflammaverunt, horrendumque externis spectaculum, populo autem vestro perjurandum, senatus usque in hanc diem neglectum præbuerunt. At mihi quidem videtur deus multo ante conflagationem templo excessisse. Etenim primo statim introitu statua ipsa id mihi indicavit; atque hujus rei testem appello magnam solem adversus eos, qui nolunt credere.» Hæc Julianus de translatione facta ejus jussu reliquiarum S. Babylæ martyris, deque templi Daphnæ conflagatione. Quæ quidem tunc tanquam scientibus, ut qui eam spectassent, summatim ab eo enarrata, latiori nunc indigent oratione.

93. Audiamus hæc in primis ab Ammiano scriptore pariter ethnico erga gentilem summi propen-

¹ Ammian. lib. XVII. — ² Apud Metaphr. die 20 Octob. — ³ Theod. lib. III. c. 47. — ⁴ Menolog. et Martyrol. Rom. ca. de.

⁵ Menolog. et Martyrol. Rom. a. de.

siori; indeque narrationem auspicemur, qua ipse demonstrat, Julianum, ut contempti deusui jacturam resareiret, innumeram hostiarum multitudinem immolasse, aut enim: « Hostiarum tamen sanguine plurimo aras crebritate nimia perfundebat, tauros aliquoties immolando centenos, et innumeros varii pecoris greges, ovesque candidas terra quasitas et mari; adeo ut in dies pane singulos milites carnis distentiore sagina victitantes incultius, potusque aviditate corrupti, humeris impositi transemiffum, per plateas ex publicis aedibus, ubi vindicandis potius, quam cedendis conviviis indulgebant, ad sua diversoria portarentur; petulantes ante omnes et Celtae, quorum ea tempestate confidentia creverat ultra modum. Augebantur autem caeremoniarum ritus immodice cum impensarum amplitudine antehac inusitata et gravi. Et quisque cum impraepecte liceret scientiam vaticinandi professus, juxta imperitus et docilis sine fine vel praestitulis ordinibus oraculorum permittelatur scitari responsa, et extispicia nonnunquam futura penduntia; oscinumque et auguriorum et omnium fides, si reperiri usquam posset, affectata varietate, querebatur. » Haec Ammianus.

94. Quam autem creber in templis et sacris esse soleret Julianus, ipsemet in Misopogone docet his verbis: « Sacrificavit semel Caesar in templo Jovis, deinde in Fortunae, deinceps ter ivit ad Cereris: neque enim quoties ad Daphnes templum ierit, memoria teneo, proditum quidem illud custodium negligentia, delictum autem impiorum hominum audacia. Veniunt Syrorum kalenda? Caesar rursus ad Jovis Philii. Venit publicum festum? Caesar continuo ad templum Fortunae; intermisso vero die nefasto, rursus in aedem Jovis Philii more majorum vota suscipit. Et quis ferat Casarem tam saepe ad templa ventitantem, cum liceat semel atque iterum diis molestiam exhibere? » Haec et alia Julianus ex persona Antiochenorum in se ipsorum insultantium seque deridentium. Subdit praeterea Ammianus: « Haecque dum ita procedunt more pacis, multorum curiosior Julianus, novam consilii viam ingressus est, venas fatidians Castalii recludere cogitans fontis; quem obstruxisse Caesar dicitur Hadrianus mole saxorum ingenti; veritus ne ut ipse, praecipitentibus aquis, impendendam Remp. comperit, etiam alii similia dicerentur. Ac statim circumluminata corpora statuit vivande transferri, eo ritu, quo Athenienses insulam purgaverant Delon. Eodem tempore die imbecillo kalendarum Novendrium, amplissimum Daphnaei Apollinis templum, quod Epiphanes Antiochus rex ille condidit incandens et saxus, et simulacrum in eo Jovis Olympici munificenti aequiparans magnitudinem, subita vi flammaram exustum est. Quo tam atroci casu repente consumpto, id ad usque imperatorem na provexit, ut quaestiones agitari juberet solidiores auctores, et magorem ecclesiam Antiochie claudi; suspensum enim id Christianae ergisse stimulos

invidia, quod idem templum inviti videbant ambigioso circumdari peristylis.

95. « Ferebatur autem, licet rumore levissimo, haec ex causa conflagrasset delubrum, quod Asclepiades philosophus, cujus in Actis Magnentii meminimus, cum visendi gratia Juliani ad id suburbantum venisset, deae caelestis argenteum breve timentulum quocumque ibat secum solitus cfferre, ante pedes statui simulacri sublimes, accensisque cereis exussisset: unde medicatae noctis emensa, cum nec adesse quisquam potuit, nec juvare, volitantes scinbilla adhaesere materiis vetustissimis; ignesque aridis nutrimentis execti, omne quicquid contingi potuit, licet discretum celsitudine, concremarunt. » Haec quoque Ammianus post Julianum. Ex quibus licet rem gestam narratam habeamus, quam Orienti et Occidenti notam dissimulare minime potuissent; tamen instar furum, qui cum furto deprehensi, ubi nullus sit amplius negandi locus, rem esse alienam non inficias eunt, sed aliquo excogitato titulo sibi rem vindicant, vel alia se excusatione a facinore reddunt immunes; haud secus idem quoque auctores, ad defensionem idoli virtute martyris superali, incensi Apollinis templique divinitus e caelo igne demisso combusti, vera causa obvoluta silentio, alias ad excusationem afferre maluerunt.

96. At cum multi sint veteres historici, qui eodem saeculo res gestas Juliani scripsere, unus nobis pro cunctis in testimonium adducendus est sanctus Joannes Chrysostomus, qui fide certa ceteros antecellens, utpote patria Antiochenus, tunc sub Libanio sophista discipulus, cum ea praesens inspexit, atque luculenta oratione in Gentiles conscripta, publica fide, festibus compluribus eorum qua scripsit adhuc viventibus, consignavit; quos et provocat ad redarguendum quod minus certum exploratumque illis videri posset; ut nefas sit vel leviter suspicari, latum quidem nugum ipsum a recto veritatis tramite deflexisse: cujus sinceræ fidei, tanquam sacrae anchorae, ut reliqui omnes scriptores illorum temporum tuto ac firmiter inhaerescant, necesse est. Habuit eam orationem Chrysostomus post annos viginti (ut ipse testatur) ex quo facta fuere: qua enim adolescens spectavit, jam vir ecclesiastica tractans, adversus Gentiles edidit; confirmat autem ea qua dicit, hujusmodi adjecta contestatione: « Ex iis, inquit, qui ea viderunt, supersunt adhuc et senes, et juvenes; quos omnes obsecro et obtestor, si quid a me historia adjectum fuerit, in medium prodant, neque redarguant, » etc. Ha Chrysostomus, ex cuius verbis plane dignoscitur, omni fide digna esse qua ab ipso referuntur. At quod primum spectat ad loquacis idoli silentium; quamvis causa praecesserit, liberis eam ipse damnosum latens in statua professus est, quam Julianus vel Ammianus rem silentio obvolverunt; licet quod verbis Julianus erubuit profiteri, facte egregie demonstrari; dum in idolo nullo loquendi tribueret facultatem, ossa Babybe martyris

proxime posita, quasi ipsa obstruissent os dei sui, inde asportari præcepit. Sed istæ primo narratæ Joannem Chrysostomum audiamus; qui agens de translatione Babilæ corporis per Gallum Casarem, de qua nos tertio tomo Annalium egimus, hæc habet¹:

« Verum antequam ad exactionis modum veniam, quoniam modo scilicet e delubro illo expulsus sit demon, illud vos adnotare postulo: Babilam non statim, ubi advenit, demonem eiecisse, sed manentem eum otiosum, inertem agendisque rebus ineptum reddidisse. Illi enim os ita obstruxit ut vel lapidibus ipsis magis mutus redderetur. Et quidem manentem sibi demonem superavisse, non minus fuit, quam si eundem de loco exisset; cum qui loci illius aecolis omnibus fucis prius faceret, ne extincti quidem Babilæ cineres contueri sustineret. Ea est enim sanctorum potestas, ut illorum superstitionum demones ne umbras quidem aut vestes, vita autem functorum et loculos quoque reformident. Itaque si quis iis, quæ ab apostolis facta fuisse prædicantur, fidem non habet, is tandem memoria hujus miracula intuitus, ab impudentia sua desistat: nam qui de omnibus olim Gentilibus veteriam reportabat, a martyre tanquam ab hero increpitus suppressa voce, lafarre desit. » Hæc ipse.

97. At hic oportune conjungimus quod Gregorius Nazianzenus² in eundem Julianum acri illa invectiva vehementer exaggerat, cum agens de ingenti vi sanctorum martyrum ita loquitur: « Non victimas pro Christo carissas reveris es? nec magnos pugiles extimuisi, Joannem illum, Petrum, Paulum, Jacobum, Stephanum, Lucam, Andream, Theclam, ac eos qui et post illos et ante illos capitis sui periculo veritatem proferunt? qui cum igne et ferro et beluis et tyrannis et presentibus malis et demeritis alacri animo velut in alienis corporibus, imo quasi corporum expertes dimicantur: cur? ne pietatem reclamque doctrinam etiam verbo lenis proderent, quibus præclari honores et festa constituta; a quibus demones propelluntur et morbi curantur; quorum sunt apparitiones et prædictiones; quorum vel sola corpora idem possunt, quod anima sanctæ, sive manibus contrectentur, sive honorentur; quorum vel sola sanguinis gutta, atque exigua passionis signa idem possunt quod corpora: hæc non cotis, sed contentis et aspernaris, » etc. Hucusque verba Nazianzeni: revertamur ad Chrysostomum, qui de idolo dicere ita pergit:

98. « At primum quidem videbatur mutus esse demon scilicet ille qui colabatur ut deus, quod sacrificiorum et aliorum id genus cultuum participes minime fieret. Demonum enim mores ii sunt, ut dum mortales nidore, fumo, sanguine, eos mutant et affectant, tanquam canes cruore avidi et belluones, bibendi absorbendique ejus causa præsto adsint: cursus vero dum nemo est, qui ea offerat, quasi fame

quadam pereant. » Et post nonnulla eodem argumento præscripta, hæc addit: « Primum igitur videbatur hic demon hæc, quam diximus, ratione obtumescere: postea autem convictus fuit violenta necessitate præpeditus id facere: metus enim, quo quasi indito in os freno cogebatur, impedimento fuit illi, quominus solita contra homines impostura abuteretur. Unde hoc liquet? Sed ne tumultueminus id enim demonstrabo, atque ita monstrabo, ut ne illis quidem, quibus maxima curæ semper fuit impudenter omnia asseverare, in posterum ea impudentia abuti liceat. quoties sermo incidit vel de veterum illorum demonum, vel de istius demonis infirmitate. Neque enim mihi conjectaris opus est, neque id attinet planum facere probabilibus quibusdam rationibus; sed ipsum demonis hæc de re testimonium adhibebimus. Ipse enim vobis lethalem plagam infligit, » Gentiles enim alloquitur, « vestramque omnem fiduciam in libertatem concidit. At vos ne illi succenseatis: neque enim prudens, sed a majori quadam potestate coactus tyrannidem ipse suam delevit. » Quomodo autem id acciderit eodem imperante Juliano, et plurimis hostiis falsum illum deum vocalem facere ipse conatus sit, sic enarrat³:

99. « Daphnem itaque hic idem imperator, gravitatem ore præ se ferens conscendit, nullisque cum donariis et sacrificiis, manante etiam sanguinis torrente, quem macularum pecudum cædes effecerat. Tum a demone magnâ instantia oraculum poposcit, postulans sibi ille iis de rebus responsum ut daret, quas animo agitabat. Ibi sirennus ille scilicet, qui pelagi motum, et qui arene numerum novit, qui mutum capit et surdum, qui intelligit idem, ut de seipso proficitur, belle admodum cavil, ne in eum sermonem deveniret, ut aperle festularet, per S. Babilam et vicinorum virtutem obstructum sibi esse os, ac propterea loqui nequaquam posse; nimirum veritus, ne cultoribus suis ridiculus fieret. Caterum cum idem adumbrare vellet virum suarum a Babilæ devictarum conditionem, cum faciturnitatis titulum aperit; per quem ridiculus magis reddebatur, quam si prorsus tacuisset: tacens enim imbecillitatem tantummodo suam delevisset; nunc vero et imbecillitatem et turpitudinem et impudentiam declaravit, studens ea adumbrare, quæ adumbrari minime queunt. Quis enim color hæc esse potest? Daphnes, inquit, locus cadaveribus sciet; id quod oraculum aret. Et quanto præstabat, pessime demon, martyris virtutem non dissimulare, quam titulum tam impudentem præferere? Et hæc quidem demon.

100. « Imperator autem mente alienata cum esset, prinde ut in scena ludens, tabulamque agens, e vestigio ad beatum Babilam fertur. Quamquam, o nequam ac nequissime, nisi vobis ipsis multo verba daretis, imque aliorum exitium colluderetis! quam tandem ob causam tu quidem, suppressis manibus, atque in genere de cadaveribus loquens? tu vero quasi certi aliquid cadaveris nomen exaudisses, alius

¹ Chrys. ad Gal. contra Gent. tom. V. — ² Greg. Naz. orat. 1 in Jul.

³ Chrys. lib. contra Gent. tom. V.

inlactis, Babylae unius cadaver movendum tibi sumis? Oportebat enim juxta daemonis sententiam, conditoria ea omnia, quae in Daphne essent, effodere, et terriculum a deorum aspectu quam longissime abducere. At non de omnibus, inquit, mortuis daemonis verba fecit. Cur igitur id non aperte professus est? nempe tibi imposturae fabulam agenti enigma istud reliquit. Equidem cadavera (inquit) tibi dico, ut ne palam fiat, me victum esse: nam et aliqui reformido Babylam nominatim designare: at tu intelligito quod a me dictum est, atque unum pro omnibus martyrem amoveto: ille enim est, per quem multi efficiuntur. Tanta certe dementiae daemon cultores suos a se damnatos esse voluit, ut tam aperlam imposturam capere nequirent. Nam ut mente alienata atque insana omnes essent, tamen nec sic quidem ignorare debebant, quod victum sese demon fateretur; iam ea res manifesta, iam aperta futura erat. Nam si hominum cadavera inquinatum quiddam (quod tu esse vis) et execrabile sunt multo magis brutorum cadavera; et tanto certe magis, quanto brutorum genus humano genere contumplibilius est: multorum enim canum, simiarum, asinorum ossa proxime templum defossa sunt, quae potius movenda fuerant; nisi forte ceuses homines simiis viliores. Ubi nunc sunt, qui solem pulchrum (quem dicunt Apollinem esse, cujus illie templum erat in Daphne) Dei opificium, et ad nostrum ministerium creatum, contumelia afficiunt, et demoni astrum attribunt, et hunc illum esse affirmant? Sol enim in tanta etiam cadaverum in terra jacentium copia per universum orbem diffunditur, nec ullo loco neque radios neque radiorum efficaciam propter ipsas locorum inquinaciones contrahit.» Haec et alia Chrysostomus, ad insinuandam daemonis illius ex reliquiis Babylae contractam potentiam; ac de Juliano rursus sic infra:

101. « Haec igitur ubi audivit fabulam ipsius auctor imperator, jubet statim capsulam deturbari, quo omnibus demonem victum esse immolesceret. Etenim si divisisset ille: Per S. Babylam loqui impediatur; sed hunc tamen ne loco suo moveatis, neve illius capsulam ulterius conturbetis; nimirum ea res demonis modo cultoribus immotisset: illos enim puduisset factum id ad alios deferre. Nunc vero quasi ipsius infirmitatem traducere adlaboraret imperator, sic nihil non fieri coegit, quo ne volenti quidem factum adumbrare licebat; neque enim jam simulatio salva atque integra esse potest, propterea quod non alius mortuos, sed solus Babylas illine transfatus est. Nec solum qui orbem et suburbium et agros item incolabant, sed qui remotissime etiam habitabant, in rem praesentem eum venient, capsulamque non amplius illic esse vident, quasia causa statim edocebantur, demonem ab imperatore rogatum vacuari, respondisse id se praestare non posse, nisi beato Babylae a se proci amodo. » Haec et alia ipse.

102. Sed et de translatione facta in civitatem cum pompa, sic eidem inferius¹: « Trahebatur enim

capsula per totam viam; revertebatur autem martyr, athlete alienigenae exemplo coronam alteram in suam urbem ferens, in qua et priorem coronam reportat. Quamobrem si quis est forte, qui mortuorum resurrectionem negat, cum videat martyris nostri facta illustriora post obitum esse, in posterum erubescat; qui martyr strenui alicujus bellatoris more trophaeis trophaea conjunxit, magnis majora, et mirabilibus mirabiliora. Tum enim, cum scilicet accepit coronam martyrii, certamen illi cum imperatore solo fuerat; nunc cum imperatore pariter et daemone. Tunc imperatorem a sacro templi ambitu exegerat; nunc ex omnibus Daphnes locis pestilentissimum humani generis hostem expulit; non manum admoveans, quemadmodum et prius fecerat; sed virtute invisibili invisibilem virtutem debellans.» Haeclemus de his Chrysostomus aliaque plura adjungit.

103. De hac eadem translatione agens Sozomenus haec ait²: « Itaque Christiani in unum congregati, locum circiter quadraginta stadia in urbem trahunt; ubi jam martyr in loco, qui ab eo nomen accepit, repositus jacet. Ferunt eo tempore, viros et mulieres, juvenes et virgines, senes et pueros, nutua ipsorum cohortatione incitatos, per totum iter psalmos cantasse. Qui quavis simularent, se, quo labores itineris levarent, cecinisse; tamen canebant revera ardenti studio et propensa erga pietatem voluntate incensi, propterea quod imperator aliter omnino atque ipsi de Deo sentiebat. Psalmos autem ordiebantur qui eos canere accurate norant; multitudo autem simul vocis fudit cum concentu, huncque versum addidit³: Confundantur omnes qui adorant sculptilia, et qui gloriantur in simulacris suis. Oh hanc causam imperator, perinde quasi contumelia affectus fuisset, ira exardescere cepit, et propterea constituit supplicia Christianis irrogare. Verum Salustius ejus praefectus, licet professione gentilis, illud quidem consilium non probavit: sed tamen cum resistere non posset, mandatum imperatoris reipsa exequitur; et postridie multos comprehendit Christianos et in vinenda conjicit. Ac primum omnium adolescentem quendam, cui nomen erat Theodorus, in medium productum, ad equuleum applicat. Ille diu acutis testis suffessus, neque tormentis succubuit, neque praefecto supplicem se praebuit: sed ita se gessit, ut nihil videretur sentire doloris; quin etiam velut spectator cruciamentorum sibi inflictorum, toleranter et placide plagas exceperit, psalmumque cecinit rursus eundem, quem pridie cecinerat, nempe: Confundantur, qui adorant sculptilia, etc., atque ita ostendit, quam non curavit ea, pro quibus in iudicium adductus fuisset. Praefectus autem constantiam adolescentis admiratus, cum venisset ad imperatorem, res ab eo gestas illi exposuit; divitque nisi celerius ab instituto desideret, fore ut et ipsi omnibus haberentur ludibrio, et Christiani plus inde laudis et gloria colligerent: quod consilium cum

¹ Chrys. *op. cit.* *op. cit.* *op. cit.* *op. cit.* *op. cit.*

² Sozom. *lib. X. c. 48. 49.* — ³ Psalm. XCIII.

magis approbaretur, qui erant comprehensi, vinculis liberantur. Dicitur porro, Theodorum, cum a quibusdam rogatus esset, num dolorem sensisset tormentorum, respondisse, se non omnino sensu doloris caruisse, verum adolescentem sibi adfuisse, qui doloris morsus sedasset, tenuissimo linteo abstersisse sudores : aqua frigidissima corpus perfudisse, qua et ardores restinxit, et arummas sublevavit. Videitur quidem certe mihi hoc non solius esse hominis quantumvis generosi, ut corporis afflictionem adeo contemnat, nisi qui forte robore et vi divina adjutus fuerit. » Hæc Sozomenus. Porro Rullinus eandem scribens historiam testatur¹ se Antiochia eundem Theodorum vidisse, et quæ dicta sunt, audire ab eo ipsum rogasse. Eandem habet Socrates² et alii. Eiusdem quoque ante eos visus est meminisse S. Gregorius Nazianzenus³, et S. Augustinus⁴.

104. Quod vero Julianus infensus in Babylæ ossa, non ea disjici, longoque dissipari, comburi, aliterve consumi, et in nihilum redigi jussisset, sed cum honore in civitatem a Christianis reduci permiserit; facta quæ præcesserunt terribilia adversus ipsius avunculum, Julianam item nomine, necnon in Felicem præfectum ararii, eum exterminant, admonuerantque cum Christianis mitius agendum. Quomodo hæc autem se habuerint, Chrysostomus⁵ recenset, qui sic rem ab eadem objectione exorditur : « Cur, inquit, captulum in mare demerit neque demon jussit, neque posterior hic imperator voluit? cur non atrixit et exussit? cur non in vaslam aliquam solitudinem deserti eam amandavit? Nam si ea piaculum et scelus fuisset, si eam abominans ac potius reformidans illuc dimovisset; non intra urbem piaculum deducere, quin potius in montes quospiam vel saltus transferre oportuit. Sed scilicet perditio huic imperatori, æque atque Apollini, Babylæ virtus, et quam cum Deo haberet fiducia cognita erat : ob id formidabat, si hoc fecisset, ne fulmen divinum, neve aliquid aliud morbum in se ipse provocaret; multa enim habebat Christi virtutis tum in iis qui ante se imperaverant, tum in iis qui una secum imperium administraverant, spectata argumenta. Nam ex superioribus imperialibus ii qui similia attentaverunt, nullis iisque intolerabilibus calamitatibus acceptis, fœda et miserabili morte interierunt; ita ut eundem, dum adhuc viveret, sponte ex oculis pupillæ exilierint : Maximinus hic fuit : alius autem furore, » nempe Diocletianus; « alius alia id genus calamitate vexatus, mortem cum vita commutavit.

105. « Ceterum ex iis qui tum cum ipso erant, avunculus, » Julianus pariter nomine, « cum licentiosam insaniam suam contra nos prodidisset, ausus impuris manibus sacra vasa contingere; hoc etiam scelere non contentus, sed contumelia ulterius progressus (vasis enim iis inversis, et super pavimen-

tum collocatis, atque extensis, ita super ea desedit), et vestigio illegitima hujusc sessionis penas luit. Illius enim verenda corrupta vermiculos generant; ita ut morbum divinitus illatum constaret; ad quem curandum medici aves pingues, easque peregrinas interficiebant; quibus ad putrefacta membra admotis, vermiculos evocant; illi vero loco cum non moverentur, putridis partibus medicis inhaerebant, atque illum ita demum multis diebus absumptum perdiderunt. Alius porro regii ararii præfectus, » Felix nomine, « antequam aula regni limen transcendere, de repente medius crepuit, et ipse id genus impietatis ejusdem penas luens. Hæc sane et his plura; neque enim omnia enumerare, temporis longus est. » Sed quæ, alibi idem auctor attingit¹; his enim enarratis quæ Juliano avunculo et Felici ararii præfecto contigerunt, mox subdit : « Tunc etiam, inquit, regionis nostræ fontes, qui prius flumina ipsa cursu inundante vincebant, subito in se resiliendo fugerunt; nunquam hoc ante perpassi, nisi postquam loca illa sacrificiis et victimis Julianus inquinavit. Quid vero memorem famem toto prorsus orbe terrarum cum impio rege dominatam? » etc. Eadem ipsa idem habet Chrysostomus homilia quarta in Matthæi Evangelium.

106. Fuit autem hic Julianus præfectus Orientis, frater matris Juliani antea christianus, sed in gratiam nepolis imperatoris Apostatae et ipse est factus apostata, prout Artemii Acta testantur. At quæ hic obiter Joannes Chrysostomus de eodem Juliano avunculo atque Felice præfecto ararii cursimque perstringit, paulo latiore indigent oratione : ut quæ ipse prætermisit, a nobis hic intexantur; ac primum quæ a Sozomeno² his verbis scripta leguntur : « Memoria proditum est, cum id temporis serio moliretur Julianus avunculus imperatoris, pretiosissima monumenta ecclesiæ Antiochenæ in Syria posita, quæ quidem plurima erant numero, in imperatoris araria transferre, et ecclesias quoque occludere : omnes illius clericos fugæ se mandasse, solunque Theodoritum presbyterum minime ab urbe secessisse; quem, quoniam thesaurum istum (utpote ejus custos) indicare poterat, Julianus primum apprehendit, deinde verberibus graviter cecidit; postremo cum, questione de illo omni tormenti genere habita, forti animo et virili respondisset, seque in confessione fidei præclarum virum ostendisset, securi ferri mandavit. » Hæc de nece Theodoriti Sozomenus. Porro hunc cum tan Græci, quam Latini inter martyres recensuerint; tamen necesse est, cum fuisse catholice communionis presbyterum, aliasque cum ecclesia illa Catholicis usum esset, cum illo munere functum esse; vel, quod de multis accidit in ipso martyro delatatum esse hæresim arrianam. Constat enim dominicum illud Aureum, ita nominatum ecclesiam Antiochenam, fuisse sub

¹ Rullin. lib. II, c. 36. — ² Socrat. lib. III, c. 16. — ³ Greg. Naz. orat. II, in Jul. — ⁴ August. de Civit. Dei lib. XVIII, c. 52. — ⁵ Chrysost. contr. Gent.

¹ Chrys. in laudibus Pauli, hom. I. tom. III. — ² Sozom. lib. V, cap. 7.

dilione Artanorum. Porro tæda hæc amplius habet de Theodorito in Martyrologio¹: « Post equulei penam et multos ac durissimos cruciatus, etiam lampades circa ejus latera appositæ sunt; sed his divina virtute resinctis, cum milites, qui eas tenebant, angelorum aspectu territi ruisent in faciem, et credentes in Christum impij ministerium recusarent, jussit Julianus pelago immergi; quibus beatus Theodoritus (Theodorus ait): Præcedite, fratres; ego vero superans inimicum, sequar Dominum; de hujus occasione gladii martyrium consummavit. » Hæc ipse ex ejus Actis; ad quorum finem hæc scripta erant: « Nos, qui Antiochiæ in palatio eramus, et cum eo, » nempe Juliano, « in peritida lunus; licet peccatores, servi Dei, hæc quæ gesta sunt circa Dei famulum Theodoritum X kalend. Novembris, vera conscripsimus. » Sed error in diebus numero reperitur; nam ex Joanne Chrysostomo atque Sozomene convincitur ante ejusdem templi incendium Theodoriti martyrium contigisse.

107. Quæ autem post dicta atque ignominia affecta sacra vasa, secuta sunt, a Theodoro sic enarrantur²: « Tyrannus item sacra vasa in ararium regium inferri et portas ecclesie, quam Constantinus ædificaverat, observari mandat, quo nullus aditus illis, qui in ea conventus agere solent, omnino pateret. Hanc ecclesiam id temporis occupabant Ariani. In sacrosanctum autem templum, ad vasa sacra auferenda, simul ingreditur Julianus prefectus Orientis, Felix regii thesauri quæstor, et Elpidius privata pecunie et facultatum imperatoris procurator, quem Romani comitem rerum privatarum appellare consueverunt. Felicem vero et Elpidium, cum essent christiani, quo impio imperatori gratificarentur, a vera religione ac pietate descivisse ferunt. Julianus autem cum esset in templo, adversus sacram mensam minixisse dicitur, atque Enzoio eum prohibere conanti, e capillum infregisse, divisisque res Christianorum divina cura et providentia prorsus destitutas esse, Felix sacrorum vasorum magnificentiam conspicens (Constantinus enim et Constantinus splendide et ample ea conticienda curaverant: Ecce, inquit, quam sumptuosis vasis filio Mariæ ministratur. » Sed quantum pena Julianus ob nimis contumeliam mulctatus divinitus fuerit, idem narrat, atque addit quod a sancto Joanne Chrysostomo præferuntur, dum ait:

108. « Sed isti tyranni pro his impijs et insanis facinoribus non diu post penas persolverunt. Nam Julianus avmentibus confestim in gravem morbum delapsus, visceribus putredine exvis, inferni; atque sterces non amplius per partes illas corporis, per quas naturaliter egeri solet, emisit; sed sceleratum ejus os, instrumentum blasphemie, partis illius ad sterces ejectionem nata locum obtulit. Ferunt epus uxorem, mulierem ob fidei constantiam egregie nobilitatam, hæc ad maritum dixisse: Behes merito, mi vir, Christum Salvato-

rem laude prædicare, quod tibi hæc castigatione suam potentiam ostenderit. Nam quem oppugnasses, plane te præferisset, nisi consueti sua lenitate usus has plagas tibi divinitus intulisset. Miser igitur partim conjugis oratione, partim cruciatu sibi imposito, morbi causam perspicens, orat imperatorem, ut ecclesiam tuis, quibus erat ablata, redderet. Sed neque hoc ei persuasit; et ipse extemplo migravit e vita. » Hincque de vindicta divinitus in Julianum immissa Theodoretus. De Felice autem hæc adjuugit:

109. « Felix vero derepente flagello etiam caecilius impacto oppressus, sanguinem dies noctesque ex ore fudit. Quippe sanguis ex omnibus undique corporis (ut ita dicam) vasis, quibus continebatur, ad eam partem confluxit. Itaque universo ejus sanguine in hunc modum exhausto, statim extinctus est, et æterna morti traditus. » De eodem rursus Felice, quem comitem sacrarum largitionum Ammianus appellat, repentina morte ex sanguinis profluvio, necnon de Juliano comite Orientis et ipso morte absumpto, hæc habet Ammianus³: « Felice, inquit, largitionum comite profluvio sanguinis repente extincto, eumque comite Juliano secuto, vulgus publico contuens titulos, Felicem, Julianum, Augustisque pronuntiabat. » At hæc non repugnant iis quæ dicta sunt ex Chrysostomo de Felice inferiti, quod creperit medius; imo maxime consentientia sunt: nam quod diruptis visceribus, ore vomens sanguinem, continuo exspiravit, visus est medius crepuisse; corrigendus tamen videtur tum ex Ammiano, tum ex Joanne Chrysostomo Theodoretus, dum ait, dies noctesque sanguinem evomisse; cum repentino exitu Dei vindicta, esse sublatum constet. Porro ad hunc ipsum Felicem comitem sacrarum largitionum extat ejusdem Juliani adversus (ut patet) Christianos⁴ hoc anno iisdemque consulis hujusmodi datum rescriptum:

« Imp. Julianus A. ad Felicem com. S. L. Quidam scelerate proscriptorum facultates occultant. Hos præcipimus, si locupletes sint, proscriptioe puniri; si per egestatem abjecti sunt in faciem vilitatemque plebeiam, damnatione captali debita luere detrimenta. PP. Rom. VII id. Mart. Mamertino et Nixicta ess. » Peculiare namque erat Juliano (ut superius vidimus) bona Christianorum auferre: ad quod faciendum si quando aliqua non posset causa legitima tingi, illam ex Evangelio captabat, quod in ipsius fidelibus abdicatio rerum temporalium commendetur.

110. Elpidium quoque comitem rerum privatarum ex christiano factum desertorem intellensus dem extremum clausisse, Nephorus auctor est: « Ac tertius, inquit⁵, Elpidius, qui blasphemus quoque in Christum fuerat, tardius ille quidem quam alii, penam huius, sed tamen inter eos qui tyrannidem affectarunt, deprehensus, bonis omnibus exutus,

¹ Die 23 Octobr. — Theod. lib. II, c. 11, 12.

³ Amman. lib. XXIII. — ⁴ L. v. de bonis proscrip. C. Theod. — ⁵ Neph. lib. X, c. 29.

gravesque arumnas alias in carcere perpressus, turpiter vitam finit, execrandus et detestandus ab omnibus iudicatus. » Haec Nicephorus. Quid praeterea alius tunc acciderit, qui fidem christianam deseruissent, ita recenset : « Sed et Heronem illum Thebis Aegyptiis ortum, qui episcopus creatus, casu quodam ad graecam superstitionem defecerat, subita putrida invasit aegritudo, quae totum illius corpus depasta, abominationem cum omnibus reddidit. Quapropter rebus omnibus desperatis, in viam est projectus, nullam prorsus a quopiam miserationem consecutus. Christiani namque, perinde atque piaculum, omnibus modis eum aversati sunt : Graeci autem hactenus tantum eum, quod se errori et fraudi eorum subiecisset, agnoverunt. Et Heron quidem acerbissime et miserrime ita e vita excessit. Alius autem, Theotecnus scilicet quidam, et ipse a nostra in graecam religionem prolapsus, carne ejus omni putrida carie consumpta, vermium materia factus est; et oculis illorum morsibus amissis, moriens per insaniam, quae eum corripuit, snasibi dentibus conscissa et devorata lingua, e gravibus tormentis ad longe deteriores majoresque cruciatus migravit. Sed et alii insuper talia quoque ausi, condigna sceleribus suis tulere supplicia. Ejusmodi multa eo tempore divinum numen exhibuit miracula, commertis justasque ab eis, qui impudenter et aperte veram pietatem oppugnantur penas exigens. » Hactenus Nicephorus. Porro ad haec alluisse Chrysostomus visus est, dum enarratis quae accidissent Juliano et Felici praefectis, mox illa subdit verba ¹ : « Haec sane et his item plura (neque enim omnia enumerare, temporis hujus est) animo lustrans impius imperator, verebatur temeritatem suam ulterius promovere. »

111. Ceterum quod spectat ad tempus suppliciorum Juliani comitis Orientis, et Felicis comitis sacrarum largitionum, divinitus irrogatorum, cum ex sententia Joannis Chrysostomi exspectantis Antiochia, constet, ante translationem Babyloae sacrarum ossium, et templi Daphnicii conflagrationem, contigisse; perperam ab Ammiano et aliis ordine praepostero recensentur : his enim admonitum Julianum, atque exherectum suorum praefectorum suppliciis, laesatur ipse Chrysostomus, pepercisse reliquiis Babyloae, ne eas in cineres redigeret, in ventum spargeret, vel in mare demergeret, aut in desertum et inaccessum locum penitus ablegaret; sed siverit e Daphne Antiochiam cum honore deduci, atque loco honestissimo collocari, et infra templum, ut ait, recondi, infra quod prius erant, antequam Daphnem translate fuissent. Quid vero mox acciderit, ut capsula Babyloae Antiochiam delata est, licet superius attigerimus; tamen ex Chrysostomo est fustus enarrandum, qui rem gestam recenset his verbis ² :

« At malignus demon statim eductus est, frustra sibi fraudis suae artificia conficta, seque non jam cer-

tamen habere cum morbo, sed cum eo qui viveret, qui efficax esset, quique non se modo, sed omnes quoque daemones fortitudine superaret. Is enim, nempe Babylos, Deum deprecatus ignem in templum ut caelitus demitteret, totum illius tectum exussit, ipsoque idolo ad extremos usque pedes deleto, eodemque in cinerem ac pulverem reducto, ab omnibus parietibus, qui ipsi integri adhuc stant, abstulit. At si quis nunc illo accesserit, nunquam utique dixerit, tactum id ignis opus esse. Neque enim incendium id non ex composito factum, neque ex materia inanimitatum, sed tanquam manu quadam ignem circumagente, atque indicante, a quibus abstineret, quae porro absumere oporteret : tanta certe concinnitate, tanto artificio ipsum templum detectum est, nec simile quidem illis quae casu ac temeritate incendio conflagrasse videmus; verum iis, quae parietum ambitum integrum cum habent, tecto tamen carent : caetera enim omnia, et columnae, item omnes, tam eae quae templi culmen, quam quae vestibulum sustinebant, adhuc exstant, praeter unam, quae ad posteriorem templi partem stabat; et haec tamen non temere perfracta est, sed ea de causa, quam postea dicturi sumus. » Haec ipse; quae evenisse tradit, simulac Babyloae ossa Antiochiam perlata sunt. Qualem autem de incendio templo Julianus adhibuerit quaestionem adversus additum, idem auctor ita prosequitur :

112. « Hoc incendium ubi accidit, statim daemnis sacerdos in carcerem rapitur » hunc illum puto, qui solus gratus deo suo ex omnibus Antiochenis, dictus est ex oratione Juliani, ausurum immolasse; « sic coniectus in vincula, incendii auctorem indicare coactus : qui ubi non habuit quem accusaret, intortis cubitis, multis lagris vapulavit, in sublime raptus, ac latera undique catus : quanquam nec sic quidem ex eo quicquam didicerit, rei hujus eventus similis erat illi, qui in Christi resurrectione accidit : tum enim dispositi fuere milites, qui corpus Jesu custodirent, neque possent ejus discipuli furto illud auferre : ceterum is fuit rei ipsius eventus, ut nulla vel impudens species relicta fuerit, qui resurrectionis ejus fidem elevare ac calumniari vellent. Atque hic distrahebatur miser sacerdos, quo testificaretur factum id non divina ira, sed humano maleficio accidisse. Is autem contortus ac laede laceratus; cum neminem haberet quem proderet, ignem de caelo delapsum laesatus est; ut malevolis atque impudentibus nullus jam calumniae locus relicta fuerit. Sed quod nos paulo ante dicere volentes in alium locum rejecimus, id ipsi hic tempestive dicemus.

113. « Quidnam vero id esse potest ? Certe tyrannus noster Babylos eo usque imperatorem terruit, ut furori ille suo supersederet. Neque enim ipsum quidem sacerdotem, eumque quem tanto honore prosequabatur, tot malis, tecti exusti causa atque, et immanis quam terra crudelis dilamavit; a cuius etiam vorandis caribus tollasse non temperasset, nisi res et detestanda, omnibusque abominabilis

¹ Chrys. advers. Gent. tom. v. — ² Id. ubi sup.

visa fuisset, Babylonem autem per quem daemon os suum obstruxerat, rursus in urbem ea de causa transtulit, ut major illi honos ab omnibus haberetur. Etenim idem imperator si minus prius, hoc est quo tempore victum se esse daemon essus est; at certe post ipsum incensum omnia subvertisset ac perdidisset, capsulam evassisset, utrumque item monumentum, tum quod Bapline, tum quod in urbe erat; nisi metus in eo major, quam ira fuisset, ac nisi ejus mortificatio timor imperasset. Solemne enim permultis esse videmus, cum eos ira ac dolor corripuerit, etiam si affectum eorum auctores non nanciscuntur, in obvios quosque ac suspectos iram effundere. Non prociat autem ab hac suspitione Babylonas erat: nam simul ut in urbem pervenit, statim ignis in templum invasit. » Hæc Chrysostomus.

Cæterum Juliani furor simul cum malitia grassabatur: nam ne verum esse ab aliis crederetur, quod sacerdos vi tormentorum confessus esset, templum cælitus igne immisso conflagrasse, quasi a Christianis id facinoris perpetratum fuisset, eosdem in crimem adducens, dirissimam questionem in eos everxit. Par est quidem credere, qui nec sibi carissimum sacerdoti peperisset, sed savissime eruciasset, in Christianos conversum, in eos acerbius desavisse; et sequæ tunc philosophum esse oblitum, quem tantopere affectabat. At licet id fecerit, a nullo tamen, quod optabat, potuit tale mendacium extorquere, ac tantæ falsitatis adstipulatorem habere: cum nihilominus ipse in vulgus, facinus a Christianis esse patratum diffamavit, quod et apud Gentilium nonnullos fidem invenit. Cæterum Arlemius martyr, de quo dicturi sumus, qui tum erat Antiochia, coram Juliano exprobravit¹, non ab hominibus fuisse templum incensum, sed igne cælitus immisso. Quin etiam et de rusticis proxime habitantibus, atque testantibus fulmine et cælo se vidisse super templum delatum, Theodoretus affirmat².

114. At qui virtutem exhorruit, Babylæ martyris, in cujus reliquias nequicquam vel leviter peccare ausus est; in martyres longe positos vindictam de templi conflagratione et incensi Apollinis convertisse, sic Sozomenus tradit³: « His rebus in Bapline propter Babylonem martyrem a Deo confectis, imperator teredo, cum certior factus esset, ecclesias quasdam in honorem martyrum esse prope Apollinis Didymici sanum, quod est pro Mileto situm, adificatas, scripsit ad præsidem Carie, ut si lectum jam et mensam sacram habere eas incenderet: sin earum adificia ex dimidia parte duntaxat perfecta essent, fundamentis disturbatis, solo apparet. » At non inultam suam reliquere injuriam martyres, quorum precibus paucos post menses, impius qui talia præcepisset, miserando exitu e vita sublatus est: sed de his pluribus suo loco.

115. Cur autem non ipsum integrum Baplines templum comburi, sed partem ejus Deus intactam

permanere permisit: idem Chrysostomus inferius tradit⁴ id accidisse, ut parietes qui remanserant atque columnæ, tanquam vocalia monumenta, damonis imposturam, deorumque gentium imbecillitatem, et veri Dei summam potentiam posteris inelamarent: nam et post multa de his philosophatus, hæc addit: « Ecce jam vicessimus ex eo annus agitur; nec tamen adificii ab igne relicti pars ulla deleta est; sed quæ partes flammæ evaserunt, ea solide ac firmiter stant, sicutque etiam nunc sic valida, ut vel ad centenos, ducentenosque et nullo item pluris annos durare possint. Id vero qui mirum videri debet, si ex columnis nulla prorsus ab altera avulsa ad solum deciderit? Columnarum enim earum, quæ ad posteriorem templi partem erant, una tantum tum perlacta, nec ea quidem corruit, sed a sua sede mota, ad mirum dum caderet inclinata sic mansit: cujus quidem columnæ partes sunt duæ, quarum altera a basi ad sectionem oblique muro incubuit, altera a sectione eadem ad capitulum supina constitit, et ea ab inferiori parte suffulta. Quanquam autem et venti loco illi sæpe incubuere, et terræ motibus crebris terra fuit concussa; ignis tamen reliquæ inconcussa manserunt, quæ ipsæ firmiter stant, propemodum clamitantes esse ad posteriorem emendationem servatas esse. Et quidem quod templum ipsum totum non conflagravit, hæc dicere possumus causam esse.

116. « Quod autem imperator fulmine percussus non fuerit, aliam, si quaeris, causam reperies ex eodem bonitatis et benignitatis Dei fonte manantem. Propterea enim Deus ignem ab imperatoris capite amovit, eundemque in templi lectum jaculatus est, ut alieno ille malo edoctus perquam sibi reservatam effugeret, penitentia compunctus et errore liberatus. Illi enim neque hoc solum, neque primum virtutis suæ signum Christus dedit, sed et alia item multa hoc ipso non inferiora. Nam avunculus ejus et quæstor ærarius, sic, ut divi, interque vitam finiendes, præterea et fames in urbem statim una cum ipso invadens, et aquarum penuria nunquam antea visa, quam ab eo sacrificia in ipsis fontibus facta fuissent, et multa præterea alia, tum ea quæ in ipsius castris, tum quæ in urbibus evenerunt, hujusmodi certe fuere, ut vel sævæ animam flectere possent, non ob id quidem quod permilla essent, neque ob id quod omnia pariter eederentur, ac deinceps et post ipsa statim scelera perpetrata, ut quondam Egyptiorum regis tempore; sed quod quæ edebantur miracula per sese talia erant, ut ad eorum, qui ea cernerent, emendationem aliud alio non egeret, verum unum illorum quodque hoc ipsum per se præstare posset, » etc.

117. At acerbissimum casum, incomparabile damnum, jacturam famosissimi templi, dispendium oraculi celeberrimi, omnes aq̄ue hucere immenso luctu Gentiles, ac potissimum ipse restitutor deorum Julianus Apostata, qui tantopere laboravit,

¹ Acta Arlemii martyr. die 20 Octob. Metaph. et Scr. — ² Theod. lib. III. c. 10. — ³ Sozom. lib. V. c. 19.

⁴ Chrys. contra gent. tom. V.

ut Castalios latites expurgaret, et mutum demum suum vocalem redderet. Quamobrem Antiochenus sophista, ob consolationem merentium ethnicorum, Ithenos lugubremque naniam edidit: cuius aliquot a S. Joanne Chrysostomo recitata fragmenta, hic in unum compacta reddam animi causa, ut ex tam præclari auctoris luctu lector comparet sibi risum. Sed licet Chrysostomus, quisnam iste fuerit, minime nomine reseret; tamen ex patria, professione, titulo orationis ipsius, loco, et tempore, non alium quidem fuisse, quam Libanium, certum est: eum enim patria exiisse civem Antiochenum, Eupapius tradit; quem et claruisse hoc tempore, dictum est. Et Antiochia apud Julianum egisse, nullus dubitat: orationem vero de Daphne ipsum magna diligentia elucubrasse, auctor est ipse Julianus in epistola anno sequenti in prociuctu belli Persici in itinere ad ipsum scripta; in ea enim hæc leguntur¹: « Sed de Daphne scripta est a te oratio, qualem nemo alius eorum qui nunc vivunt hominum, quamvis maxime conderet, possit perficere: veterum autem non multos perfecturos fuisse existimo. Quid igitur ego de ea nunc scribam, cum tua tam luculentia extet oratio? » Hæc Julianus. At qualem illam judicabit Chrysostomus², videamus; ut pariter una cum ipso et hominem et superstitionem ethnicorum derideamus; ait enim: « Ipsa hic ego lamenti et naniæ ejus, quam civilatis sophista in dæmonem conscripsit, verba apponam; sic enim habet naniæ initium:

118. *Libanii sophistæ naniæ.* — « Viri, quorum oculis æque ac meis caligo offusa est, in posterum neque pulchram neque amplam civitatem hanc vocemus. Deinde cum nonnulla attingisset, disseruissetque de Daphnes fabula (neque omnem illius orationem hinc nostræ inserere tempus patitur, ne longiores, quam par est, sumus), Persarum, inquit, rex, olim civitate hæc capta, templo pepercit: verba porro ipsa sunt hæc: Ille quidem ducto contra nos exercitu, præstare pavavit, si templum integrum esse sineret; ac certe statuæ decor barbaricæ iræ prævaluit. Nunc autem, o sol, o terra, quisnam et unde hostis hic? qui citra omne auxilium equitum, citra omne præsidium et gravis et levis armaturæ militum fenni scindilla omnia absumpsit? » Sed rursus de Persarum rege idem sophista: « Persarum regem, ejus qui nunc nobiscum bellum gerit ex majoribus unum, urbem proditione captam cum exussisset, et Daphnem concederet idem facturus, abeom sic immutavit, ut face, quam manu teneret, dejecta, Apollinem adoraret; adeo ejus animum delinivit. » Sed his derisis, hæc ubi supra de Libanii oratione Chrysostomus: « Postea tibi declaravit Babylon dæmone superiorem fuisse, tum cum Gentilium res victimis ac sacrificiis maxime florent: Et nostrum, inquit, templum, ingens illud diluvium non disturbavit; in sudo autem, atque adeo cum nubes ipsa præterisset, dejectum est, ni-

mirum nubem et diluvium appellans imperatoris ejus, » nempe Constantii in idola infensissimi, « qui præcesserat, tempus. » Rursus oratione paululum proventus id ipsum amarulentius deplorat his verbis: « Ad hæc cum ara tuæ sanguinibus sitirent, sedulus Daphnes custos, vel contemptus cum esses, permansisti, o Apollo, aliquoties etiam injuria lacesitus, atque externo spoliatus ornatu, patienter tamen tulisti; nunc vero nullis ovibus, nullis item bobus ad aram tuam maclatis, postquam sacrosanctum imperatoris os pede excepsisti, intuitus quæ prædicebas, visus liberatus esse mortuo quodam, quem tu judicaveras malum tibi vicinum esse, ac tibi obstrepere, de medio statim cultu solum vertisti. Undenam hoc tempore gloriabimur apud eos, qui memores sunt sacrorum, statuarumque tibi erectarum? » Post multa adversus hæc deliramenta cum disseruisset lepide quidem Chrysostomus, ad naniæ Libanii revocat lectorem, hæc subdens:

119. « Sed enim suspensa hic a vobis oratione nostra, iterum rursus exaudiamus sophistæ hujus lamenta: misso enim Apolline ad Jovem his verbis quæstus suos convertit. Quale, o Jupiter, laborantis animi laxamentum perdidimus? Quam Daphnes regio lumullibus vacua erat? quanto etiam templum ipsum magis vacuum, utpote in quo natura ex sese quasi portum in portu fecerat, a nubibus quidem admodum tranquillis, altero tamen majorem tranquillitatem præstante. Quis non ibi mortem, quis non ibi timorem, quis non ibi luctum deposuisset? Quis propterea Fortunatas insulas inibi desiderasset? » Ad hæc Libanii verba Chrysostomus multa locutus de contagio pravorum morum et scelerum, quo illuc accedentes inficerentur, post multa rursus ad sophistæ verba revocat orationem, cum ille vecors in commendationem sui Apollinis sic rursus exclamat: O dexteram malignam, o iniquum ignem, quoniam primum dilapsus est; quodnam mali hujus exordium? Num a lecto exortus, ad reliqua deinceps serpsit? ad illius caput, ad faciem, ad phialam, ad cydarum, et talarem vestem? Vulcanus enim ignis arbiter non committus est igni huic detrimentum afferenti, cum beneficio devinctus Apollini deberet, ob iudicium olim sibi ab illo factum? Sed neque Jupiter, qui imbrium habenas tenet, aquam in ignem dimisit, præsertim qui olim Lydorum regi periclitanti pyram extinxerat, » etc. Illa vero de Vulcano ex turpi fabula et obscenis actibus Veneris cum Marte mutuatum sophistam Chrysostomus ludibrio insectatur.

120. At post hæc rursus sophista de idoli forma: « Viri, trahitur mihi mens ad dei Apollinis speciem, ac mihi ob oculos cogitatio typani ipsum representat, formæ leuitatem, colli molliorem, idque in lepide; cingulum, quo aurea tunica circa pectus sic colligebatur, ut partim subsideret, partim subsurgeret. Brevis totus dei habitus, cuius iram vel terrentem non sedavisset, ut qui sumis esset cauteletam occurrenti? Et hercule audivit hunc olim atris que ut auri in meridie ethera ludentem, o aures

¹ Jul. epist. XXVIII. — ² Chrysa. contra Gent. tom. v.

beatas! Ceterum cantus erat terrae laudatio; cui quidem de aureo cyatho libare mihi videtur, quod puellam oculuerit delibescens, ac sese deinde contrahens. » Haecenus descriptio imaginis Daphnitici Apollinis ex Libanio a Joanne Chrysostomo recitata: quam quidem eandem esse reperi cum illa, quae expressa videtur in antiquo numismate, accepto a Philippo Vinghio nobili Lovaniensi, juvene erudito, ac rerum antiquarum studiosissimo, quarum causa, patrio solo relicto, Romae versatur; miroque affectus est gaudii, dum eandem, quam aere expressam tunicati Apollinis imaginem ostendebat in nummo, nos stylo Libanii egregie descriptam inspicendam proposuimus in Chrysostomo. Quae vero cernitur ad pedes Genii dimidia desuper terram eminentem imago, Daphnes puella est, cum a terra delibescitur, secundum ea quae ex Libanio sunt recitata.

121. Quod vero ex lapide efformatum simulacrum illud fuisse, idem sophista tradere videtur; erroris arguendus est auctor in Actis Artemii martyris, dum illud ex ligno vitis compactum fuisse docet, ipsum haud fideliter in omnibus ita describens: « Imago autem Apollinis erat hoc modo constructa: ei ex vite erat corpus compositum admirabili quadam arte ita compactum, ut praese ferret speciem minus adulescentis; auro autem illitus totus quo induebatur amictus, nudatis et non auratis ceteris corporis partibus, ostendebat quamdam, quae dici non potest, pulchritudinem; stanti vero erat in manibus cithara, et eam videbatur pulsare; comae autem et lauri corona auro florebant permixto, ut magna edulgeret gratia spectatoribus; duoque magis hyacinthi implebant ei figuram oculorum in memoriam Hyacinthi pueri Amycei. Et gemmarum pulchritudo et magnitudo imaginum maximum afferebat ornatum, adeo ut quamplurimis in eo decipi contingeret, ut qui propter apparentis formae pulchritudinem inescerentur ad eum adorandum; quod quidem ipsi quoque Juliano exegerat: majorem certe ei cultum exhibebat, quam aliis omnibus imaginibus, ex singulis generibus ei sacrificans, et ab eo expectans responsa. » Haec tibi auctor: qui ut christianus homo, haud eum inspexisse putatur; sed ab alio relata, sic ut se habent, haud in omnibus fidelia memoriae commendavit. Sed jam caetera prosequamur.

122. « Post haec, inquit Chrysostomus ¹, pauca admodum ad incendium pernicentia questus: Clamabat viator, flamma erumpente; turbabatur per hunc Daphnes inquilina sacerdos dei: planctus autem pectorum, et ululatus ingens per locum arboribus deusum percurrens, ad urbem usque vehemens atque horribitus pervasit. Imperatoris oculus vix somnum capere incipiens, amaro illo nuntio audito, e lecto surrexit. Ipse furore percitus, Mercurii talaria pervestigans, ad mali istius originem indagandam pergebat, atque intra se flagrans ac templa ipsum, Arabes terebantur deorsum ignem

ferentes, id omne, quod ignis comprehendisset, absorbentes; ipsum scilicet statim Apollinem, tanquam a lecto non admodum distantem; mox et alia Musarum ornamenta, signa mihi extantia, lapillorum fulgura, columnarum pulchritudinem, Vulgus autem circumstantis lucebat, auxilium tamen ferre minime valens; id quod usu venire solet iis, qui de terra naufragium spectant, quorum unum hoc superest auxilium, casum ipsum lacrymis prosequi Nymphae certe e fontibus suis egressae ingentem luctum excitarunt; ingentem item et Jupiter, haud procul considens; ejusmodi illum, verisimile est, labefactis filii honoribus, concessisse; ingentem autem sexcentorum demonum in luco agentium turba; neque sane minorem e media urbe Calliope, ubi exlatab templum ejus, praeside Musarum Apolline injuriam sentiente.

123. *Filii sacerdotis templi conversio ad Christum.* — « Postea vero idem delirans Libanius sic sub finem ait: Praestare mihi talem, Apollo, qualem te reddidit Chryses, dum Graecis imprecaretur, ira plenum et nocti adsimilem; quandoquidem tibi ornamenta cum redderemus, et quicquid olim de templo tuo ablatum fuerat restitueremus, praecipuum est quod colamus simulacrum, haud aliter, quam si sponsus aliquis, interim dum corollae contextuntur, moriatur. » Illicusque maniae. Subdit Chrysostomus: « Et sophistae quidem nostri lamentatio haec fuit, seu potius parvae quaedam lamentationis partes haec. Mihi vero successit admirari, qui factum est, ut ob quae illum praepudore se avertere oportebat, ob ea ipse placere sibi putet; ut qui Apollinem eandem intemperati atque obsceni juvenis ritu per meridiem cithara personantem inducat; dicatque illi cantilena argumentum anasiam esse: aures autem eas beatas vocet, quibus obscenum id carmen exaudire contingerit. » Haec ipse et alia referit plane ridicula. Tantum valuit adulatio, ut nobilis ingenii sui vires ad haec laudanda, quae obruenda potius erant silentio, Libanius sophista pentus exhauriret. Sed haec omnia Christianae religionis cessere triumpho, quae de idolo famoso combusto, templo incenso, orbisque totius imperatoris studiis superatis, et daemonis potentia Babylae unius ossium virtute prostrata, dicta sunt.

Ad haec ipsa credimus spectare oraculum, quod ex Orifasio, Juliani medico, de quo dictum est superius, recitatur in Actis Artemii martyris, his verbis ²:

Dicite vos regi: Pulcherrima corruit aula,
Non lectum pulchre, non laurum vultus aptam
Phoebus habet, fontisque extracta est lymphae loquens.

Haec ab oraculo Delphico.

124. Sed ad haec insuper, quae spectant ad Apollinis Daphnitici cultum, addimus corollarium de filio sacerdotis ejus templi, invito parente, ad chri-

¹ Chrys. contra Gent.

² Apud Metaphr. die 28 Octobr. habet Sur. tom. v.

stianam fidem perducto. Rei gesta series diligentissime a Theodoro describitur in hunc modum ¹: « Per id temporis, inquit, adolescens quidam filius sacerdotis, in impia educatus religione, se in numerum piorum aggregavit. Nam mulier quaedam illustris ob pietatem et diaconatus munere dignata, matri hujus adolescentis per familiaris, cum cum matre adventantem (adhuc quidem valde adolescens erat) forte salutans, magnopere est ad veram pietatem cohortata. Mortua vero matre, venit ad eam adolescens, et consuetam ab ea disciplinam perdiscit; atque firme deliquis in animo ejus consilia, percontatur magistram, qua via possit superstitionem patris devitare, et veritatis, quam illa predicabat, compotem fieri. Cui illa: Oportet, inquit, patrem deserere, et illi tum et illius fabricatorem præponere, et alteram petere civitatem, in qua potes latitare et impii tyranni manus effugere; pollicebaturque se ei rei prospecturam. Tum adolescens: At, inquit, deinceps veniam ad te, et tibi meam animam committam. Paucis interpositis diebus, Julianus Daphnem contendit, publicum epulum celebraturus; cumque eo una proficiscitur sacerdos adolescentens pater, qui imperatorem comitari consueverat.

125. « Adolescens erat cum patre et fratre una: isti namque in cibo imperatoris aqua lustrali expiando, aditurnum munere fungebantur. Septem dies festum Daphnes agi solet. Primo die adolescens, ubi loro astans imperatoris opsonia aqua lustrali expiaverat, consuetoque scelere polluerat, curriculo currit Antiochiam; et ad eximiam illam mulierem recla profectus, Ego, inquit, venio ad te, uti a me promissum est: tu ergo salutem tam corporis, quam animæ consulto, promissumque præstato. Quamobrem illa consurgens extemplo, adolescentem deducit ad Meletium (hic erat partis Catholicorum Christianorum, qui Antiochiæ erant, episcopus), qui cum in superiori parte ardim, in quibus habitabat, commorari jussit. Pater autem quærens adolescentem, perfrustrareque undique Daphnem, atque ad urbem contendens, circuire plateas et angiportus, circumferre in omnes partes oculos non cessat; quod quidem fecit magno illius inveniendi desiderio incensus. Ubi ventum est ad eum locum, in quo erant aedes Meletii, oculis sublatis videt eum ex tabulato despicentem; ad quem accurrens, inde abstraxit abduxitque. Atque ei demum reducto, primo per multa indixit verbera; deinde verucula candentia manibus, pedibus, et dorso impexit; postremo conclusit in cubiculo, ostio foris obserto: ipseque Daphnem revertitur. Ista ille ipse, cum ætate jam admodum exacta erat, mihi narravit; addiditque etiam se munine afflatum, et divina repletum gratia, omnia patris simulacra confregisse, cornique irrisisse imbecillitatem.

« Postea vero complexum animo facimus, quod conceverat, cepit patris adventum perhumescere,

orasseque Christum Dominum, ut ipse ferret auxiliium, seras perrumperet, et ostia patefaceret. Nam tua causa, inquit, hæc et perpessus sum et admisi. Quæ cum dixisset, excidisse seras et ostia aperta esse. Inde igitur recurrisse ad magistram; et quæ cum veste induit muliebri, et postquam in camera collocasset, iterum ad Meletium deluxit: Meletium vero Cyrillo, qui tum Hierosolymorum fuit episcopus, ipsum commisisse; et ita noctu ivisse Pæstianam. Post mortem autem Juliani iste adolescens patrem ad veram traduxit religionem. Etenim cum istud, tum alia nonnulla ipse nobis narravit. Quare isti hoc modo ad Dei cognitionem adducti, veram salutem consecuti sunt.

126. « Julianus ² vero liberius, imo vero impudentius adversus verum Dei cultum arma ferre; et quanquam personam induebat modestia, tamen reſia parare et tendere plagas cepit, quæ homines errore deceptos in impietatis perniciem inducerent. Nam primum fontes, tum quæ in urbe erant, tum quæ Daphne, sceleratis victimis contaminare, quo singuli qui aquam gustarent, tetra nequitiae labe inticerentur. Deinde quæ in foro exponebantur eadem sceleris macula inquinare: nam panes, carnes, fructus, olera, et alia omnia esculentia, aqua lustrali aspergebantur. Quæ cum viderent Christiani, etsi non poterant non gemere, lamentari, et scelera illa impense delestari; tamen eisdem vescuntur, legi Apostoli ³ obsecuti, ita jubenti: Quicquid in macello venditur, comedite: nihil interrogantes, propter conscientiam. » Hæc Theodoretus. Porro fontes istos sic sordē sacrificiorum pollutos divino miraculo siccatos esse, superioris assertionē Chrysostomi dictum est; quod et illi confirmant historici. Cæterum quod ad cibos pertinet, etsi vidimus Constantinopolitanos Christianos his laudabiliter abstinuisse esculentis gentilium superstitione pollutis, haud tamen damnandos esse Antiochenos Theodoretus Apostoli auctoritate confirmat, juxta illud ejusdem Apostoli ⁴: « Ut quid iudicatur ab aliena conscientia? si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago? Et illud? Qui non manducat manducantem non spernat. Et rursum: Qui manducat, domino manducat et gratias agit Deo. »

Tunc quoque accidit, ut Eusebius miles emeritus, annum ætatis centesimum decimum, cum in Julianum exprobraret Magni Constantini fidem, sub quo militaverat; atque præterea patriæ pietatis desertorem nuncuparet, virilique animo redargueret; ut majestatis reus ab eodem Apostata gladio amputari capite sit jussus; ejus triumphus præclaro notatus ⁵ est titulo in tabulis ecclesiasticis tam Græcis, quam Latinis, memoria anniversaria repetendus.

127. *Christianorum militum aliorumque certamen et martirium.* — Quo etiam tempore martyrum subisse duos illos christianos milites Javen-

¹ Theod. lib. III. c. 13.

² Theod. lib. III. c. 14. — ³ I. Cor. X. — ⁴ I. Pet. II. c. 10. — ⁵ Menolog. et Martyr. Rom. die 4 Augusti.

linum atque Maximum, idem post hæc Theodoretus affirmat. Nos autem rem gestam, a S. Joanne Chrysostomo, qui tunc temporis aderat Antiochie, pelamus, quam his verbis describit¹: « Accidit, ut milites quoddam convivium haberent, » hoc pulo epulum illud publicum a Juliano paratum, cujus superius mentio facta est, « in quo et martyres, quos hodie colimus, erant. Cæterum, ut conviviorum mos est, cum varii sermones hinc inde dicerentur, aliique alia tractarent, martyres nostri mala sui sæculi inter se deplorabant, longe potiora fuisse superiora tempora asserentes; dicebantque, et inter se, et ad sodales: Quem juvaret ultra vivere, vel spirare, vel solem intueri, sacris legibus ita conculcatis, pietate ita violata, creaturarum omnium Domino ita contempto? Omnia nidore plena sunt et fumo, omnia sacrificiis immundis referta. Proh! neque purum aerem spirare possumus. Dicta hæc ne perfunctorie transeas; et considera, quando ea locuti sumus, et quanta pietate. Nam si in militari symposio, ubi regnant ebrietates et imemperantia, ubi certatur de prodigalitate, ubi agon est stuporis et insipientiæ, sic ingemiscebant et lugebant; quales erant domi, cum soli inter se agerent? quales erant in precibus ac jejuniiis, qui deliciarum tempore tam humiliati et tam apostolica præ se ferebant pectora? Gaudebant alii, hi vero lugebant: impie agebant alii, hi vero zelo urebantur. Sane ipsi ob fratrum valetudinem, suam sanitatem non sentiebant. Sic docebant et lacrymabantur in malis, que tunc fiebant, quasi universo mundo tutores dati essent. Neque clandestinum fuit, Italia eos dixisse. Nam ex sodalibus et convivis, adulator et irrisor quidam obsequium regi facturus, omnia ut dicta erant, detulit. Rex, accepta occasione diu quasita, causatus est ex verbis illis affectatam tyrannidem, ut ita martyrii corona privaret, et jussit, confiscatis facultatibus eorum omnibus, nudos eos in carcerem conjici. Illi autem gaudebant et exultabant, dicentes: Quid nobis divitiis pretiosaque veste opus? Si et indusium intimum, nempe caro, propter Christum exendum est; non obluetabimur, sed sponte concedemus. El ocuis dicto, scripti sunt libelli indices confiscataque omnia. Porro ut homines in patriam migraturi, substantiam omnem in pecuniam commutatam præmittunt; ita et illis accidit. Quoniam erant in caros transituri, inimicis ipsius negotium agentibus, et in hoc ministrantibus, opes suas ante se inserunt. Non enim illa tantum opes, quas elemosiarum nomine dispendimus, transferuntur in cælum; sed etiam quascumque nobis hostes fidei, porumque persecutores rapiunt, alibi thesauri erant: est enim hoc non minus, quam illud. De hoc audi quid Apostolus² dicat: Et rapinam, inquit, facultatum vestrarum cum gaudio tulistis, scientes vos habere meliorem substantiam, et manentem in cælis, »

128. « U autem ingressi sunt carcerem, con-

fluxit ad eos omnis civitas; tametsi multis terroribus, minis, et periculis interdictum erat, ne quis ad eos accederet, vel eis loqueretur, vel quovis modo communicaret. Atqui timor Dei effliciebat, ut non curarentur ea principis mandata. Unde multi ob consuetudinem, quam cum martyribus habebant, facti sunt et ipsi martyres. Multi enim, contempta presenti vita, frequenter eos visitando, sacras apud eos vigilas continuis psalmis perliciebant. Erant familiaritates illas spiritualis eruditionis et consolationis plenæ. Et clausa quidem tunc est ecclesia: carcer autem ecclesia facta est. Neque hi solum qui eos visebant, sed et qui intus eum eis tenebantur, veram patientiam et virtutem a patientia et fide eorum dicebant. Rex ut hæc audivit, valde stomachatus est; cupiens tamen eos supplantare, et ab alacritate sua desiliuere, avaros quosdam homines et impostores subornavit, qui si quando privatum colloquium sese offerret, eo accederent, non ut a rege missi, sed quasi singulari compassione, et proprio consilio id agentes; et adhortarentur, ut a religione desistant, et ad impietatem transeant. Dicebant enim: Sic non solum immensum periculum effugietis, sed majori dignitate honestati, majorem quoque principatum adepturi estis, regis ira feliciter placata. Nomen vidistis et alios vestri ordinis id ipsum fecisse? Quibus illi responderunt: Atqui nos hæc potissimum ratione viriliter stabimus, et pro illorum ruina nosmetipsos in sacrificia offeremus: benignus et misericors nobis Dominus est: solet etiam, uno accepto sacrificio, lofi orbi conciliari. At sicut olim³ tres pueri dixerunt: Non est in tempore hoc princeps et propheta et dux, neque sacrificium, neque incensum, neque holocaustum, neque locus primitiarum coram te, ut possimus invenire misericordiam; sed in animo contrito, et spiritu humilitatis suscipiamur, quasi in holocaustis arietum, et lanorum, et sicuti in millibus agnorum pinguium. Ita et illi videntes altaria subversa, clausas ecclesias, sacerdotes fugatos, fideles omnes in exilium actos; studebant, ut pro omnibus offerrentur Domino, relictiisque militaribus signis, angelicis sese choris adungerent. Quocirca et dicebant: Quid? etiam si nunc non morimur, moriendum tamen omnino est non multo posthac. Salus igitur fuerit mori pro rege angelorum, quam pro rege tam impio: hic etsi moriatur pro rege quis, nihil accipiet a rege sua dignum fortitudine. Et quid posset defuncto prestare, vel si maxime vellet? atqui eis sapienterone ne sepultura quidem contigit, et non raro a canibus devorantur. Quod si pro rege angelorum mortui fuerimus; certi sumus, nos accepturos corpus multo gloriosius; majori gloria conspicui erimus, longe nobis majora erunt laborum premia. Promde arripimus arma spiritualia: non opus jaculis et sagittis; sufficit pro omnibus lingua: sunt enim et sanctorum ora pharetræ, et quibus diaboheo capiti confini et crebri telus intercuntur.

129. « Nuntiata sunt hæc atque similia regi;

¹ Chrysost. oral. in SS. Martyres Juven. et Max. tom. III. —
2 II. Tr. 3.

³ Daniel. III.

qui nec desiliit, sed illecebrarum escis iterum atque iterum illos tentavit. Ita autem mandavit, quod si cederent victi, sub omnium oculis producerentur; sin fortes perseverarent, uti perduellionis rei educerentur et occiderentur: neque ulla christiane professionis, ob quam tenebantur, mentio fieret. At qui revelat profunda et abdita, non permittit, ut machinationes illae occultae manerent, ignote insidiae. Nam quemadmodum olim mulier Aegyptia¹ Josephum in lecto apprehendens, licet speraret factum suum etiam fore omnibus hominibus; non fuit tamen occulta vel oculo illi soporis nescio, vel posteritati; quippe quod absque arbitrio illa Josepho dixit, id toto ubique mundo canitur: ita et ea, quae per subornatos illos consiliarios dolosus rex agebat, sperans occultae fore, nequaquam manserunt occulta. Vidicerunt enim posteri omnes, et insidias dolosas, et triumphantium victorias. Denique cum nullo tempore exacto, alacritatem eorum non solum non frangeret multitudo dierum, sed potius studium et ardorem excitaret aemulatoresque multos faceret, jussit tandem media nocte in barathrum eos abduci. Ducebantur itaque in densas tenebras luminaria, et decollabantur. Caelerum capita detrunca hinc diabolo magis terribilia erant, quam cum adhuc vocem darent; sicut et caput Joannis non tantum terrebatur cum loqueretur, quantum cum disco² mutum afferretur. Habet enim et sanctorum sanguis vocem suam, quae non per aures auditur, sed occidentium conscientiam invadit et perstringit. Post beatam autem illam caedem, quidam etiam cum salutis periculo athletas illos optimos rapuerunt, etiam ipsi vivi martyres, ut eorum reliquias curarent decenter: nam quamvis non occidebantur, optabant tamen mori potius, quam ut corpora illa relinquerent inhumata; ita ad venationem eorum festinabant.

130. « Dicunt qui tunc affluere, et quibus corpora illa recens occisa videre datum fuit, quod jacentibus simul illis in sepulcro, talis quadam ex eorum oculis et vultu gratia resplenderit, qualem in Stephano Judaeis responsuro fuisse Lucas dicit³; neque ullus est, qui non pio quodam horrore illis adsiderit; adeo aspectus ille alliciebat omnes; quin et omnes clamabant in laudem eorum id quod a Davide dictum⁴: In vita sua non sunt separati, et in morte non sunt divisi: pariter enim confessi sunt; pariter carcerem inhabitarunt; pariter in barathrum abducti sunt, pariter capite mulcati; et unus utriusque corpora tumulus tenet; et unum quoque tabernaculum in caelis eos excipiet, quando ad majorem perventuri sunt gloriam nempe inmundandi. » Et paulo post, haec de eorumdem martyrum reliquiarum cultu: « Ideo saepe eos invisimus, tumulos adoramus, magnaue fide tumulos eorum contingamus, ut inde benedictionem aliquam asequamur. Et enim sicut milites, vulnera in proclis sibi milicia regi monstrantes, fidenter loquuntur; ita et illi in manibus abssecta capita gestantes, etiam medium adherentes,

quae voluerint, apud regem caelorum impetrare possunt. Proinde magna fide promptitudineque huc veniamus, quo et visis sanctorum monumentis, et consideratis eorum praemiis, inde varios thesauros inaequaue colligamus, » etc. Haec Chrysostomus. Horum vero natalis dies tam in Oriente, quam in Occidente a Catholica Ecclesia annua celebritate recolitur vicesima quinta Januarii: qui enim hujus anni ultimo tempore confessi sunt, in carcere detenti, ad illum diem delati, martyrium magna omnium fideliū gloria consummarunt. Pari quoque certamine et persimili martyrio coronati sunt Romae hoc anno Joannes et Paulus, de quibus inferius pluribus agendum erit.

131. Quod rursum pertinet ad res Antiochenas, haud profuit Juliano Inculenta illa oratione de barba hircina dictoria refellisse, nec fortissimis militibus necem clamulo intulisse; quin christiana libertate fideles sicut Christi gloriam predicarent, ita falsitatem deorum Gentilium probris insectarentur; usque adeo, ut feminae quoque christiana id ipsam summa constantia animoque invito praestarent. Inter quas enituit magna laude veneranda matrona, nomine Publia, cujus egregium certamen in haec verba a Theodoro⁵ describitur: « Hoc loco praefera historiam de femina quadam praestantissima plane memorabilem narabo: nam femina etiam divino pietatis amore ac studio armata, hujus tyrami rabiem prorsus contempserunt. Publia femina illis temporibus nobilissima, et propter virtutis suae praestantiam plurimorum celebrata sermonibus, matrimonii jugo aliquandiu copulata, fructum Deo dignum saepe admiratione obtulit. Nam Joannes, qui longo tempore presbyteris Antiochiae praefuit, et saepe ad primatum apostolicum suffragiis delectus, semper illum honoris gradum recusavit, ex ejus ventre tantum admirabili solo editus est. Haec mulier eorum virginum perpetuam castimoniam professarum secum habens, Deum omnium opticum ac Salvatorem hymnis assidue celebrare solebat. At cum imperator illae praetergredere, virgines inter se multo clariori voce canunt, rale illum consecelatum tyranum contemnendum esse, et omnium irrisione ludendum. Cauebant autem illos potissimum psalmos, quibus debitas simulacrorum scite derideretur, et cum Davide⁶ dicebant: Simulacra gentium, argentum et aurum, opera manuum hominum. At postquam versus, qui illa sensus omnis experta esse pronuntiant, recitaverunt, istum adjugebant: Similes illis sicut qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis.

132. « Illis Julianus cum maxima animi aegritudine auditis, jussit, ut eo progrediente conticescerent. At Publia ejus leges parvi astutians, majorem cum alacritate eorum virginum in munus coegit, et illo praetercunte, demum cantare mandavit⁷: Exurgat Deus, et dissipentur inimici ejus; etc. Haec tyranus graviter commotus, jubet magistratum chori

¹ Genes. XXXIX. — ² Mat. XIV. — ³ Act. VI. — ⁴ 2. Reg. I.

⁵ Theod. lib. III. c. 17. — ⁶ Psal. CXXII. — ⁷ Psal. LXXVI.

ad se adduci : quam cum animum propter aetatem ingravescentem cum primis venerandam cerneret; tamen neque canicie corporis ad misericordiam illius capiendam, neque animi virtute ad honorem ei tribuendum adducitur; sed satelliti cuidam dat mandatum, ut utramque manum verberet, et genas crudeliter manibus. Illa hanc contumeliam pro summo honore ducens, domum revertitur, et tyrannum, ut solebat, spiritualibus cantilenis perstringit, non aliter quam ipse psalmorum scriptor et magister David, qui malignum spiritum, quo Saul agitabatur, compressit. Etenim iste tyrannus, ubi sceleratos demones sibi familiares reddiderat, Corybantum more facere et contra verum Dei cultum rabiem exercere non destitit. » Hactenus de confessione Publicae Theodoretus.

133. Cum autem hanc fuisse Joannis matrem idem auctor affirmet, ea apud Graecos sententia invaluit, ut haec fuerit parens Joannis Chrysostomi; id quidem ipsi profitentur publicis monumentis, cum de Publica agunt in Menologio, die decima mensis Octobris. Quod quidem haud ita exploratum habetur, ut firmiter affirmari possit; cum nulla sint, quas repugnent; atque in primis quod ipse ait Theodoretus, Joannem illum Publicae filium nunquam adigi potuisse, ut sedem episcopalem capesseret: cum tamen Joannem Chrysostomum fuisse constet episcopum Constantinopolitanum. Sed et cum Theodoretus eam nomine Publicam dictam ferat; Chrysostomi quidem matrem Anthusam appellatam tradunt. Rursum vero, quod me magis ab ea sententia distrahit, illud est, quod idem Theodoretus tradit, Publicam hanc animum fuisse jam ingravescentis aetatis; cum tamen constet matrem Joannis Chrysostomi fuisse hoc Juliani tempore juniorem; ipsum vero Joannem ejus filium puerum; ita profecto invenitur, si aetas tum filii, tum matris reductur ad calculum. Quem enim vixisse annis quinquaginta duobus et mensibus octo Joannem Chrysostomum tradunt Leo imp., Zonaras, Georgius, et alii; obiisseque diem, Honorio septimum et Theodosio secundum coss. anno Domini quadringentesimo septimo, natum cum esse oportuit anno Domini trecentesimo quinquagesimo quarto, Constantino septimum et Gallo tertium coss., sique hoc eodem anno ipsam Joannem fuisse annorum aetatis octo, quem liquet a matre genitum adolescentula, quae anno suae aetatis vicinissimo orbatam viro, magna cum laude in viduitate permansit. Id quidem testatur ipse Chrysostomus¹, dum scribens ad Viduanum juniorem, haec de Libanio, cum ipse ab eo adolescenter imbueretur rhetoricis disciplinis: « Ego aliquando cum essem junior, doctore meo erat autem ille omnium hominum maxime superstitiosus, animadverti matrem meam prae nullis magnam excitasse admirationem. Nam cum eos, qui sibi assidebant, more suo interrogasset, cujus ego essem, ac responsum esset, me viduae mulieris esse filium; de me quaesivit aetatem matris, et viduitatis tempus. Cum

primum vero audivit quadraginta annos natam esse, vigesimum vero jam annum agi, ex quo patrem meum amiserit; obstupuit valde, atque ad eos, qui aderant, conversus clara voce exclamavit: En quales mulieres apud Christianos sunt! Tanta non modo apud nos, sed etiam apud Gentiles viduitatis laus est et admiratio. » Haec ipse. Ex his igitur satis liquet, ea quae de Publica a Theodoro scripta sunt, minime aptari posse matri Joannis Chrysostomi; nisi dixerimus cum in aetate ejusdem errasse, eandemque duplici nomine Publicam Anthusam dictam esse. Haec de matre Chrysostomi, cujus patrem tradunt dictum fuisse Secundum nomine. Porro non ab annu femina tantum Julianus illusus est, sed et delusus insigniter a mimo, Porphyrio nomine; qui ut Christianam religionem risu exponeret, baptismo per jocum initiatus, serio exinde Christum confessus, summa constantia perstans in sententia bilem principis movit; adeo ut oblitus se esse philosophum, in eum continuo animadverti jussisset: qui ex mimo martyr effectus, inter martyres relatus, anniversario honore colitur decimo septimo kalendas Octobris.

134. Sed et senex centum et decem annorum, Eusegnius nomine, viridi animi robore fregit Juliani proceram, exprobrans illi desertum, in qua educatus fuerat, pietatem; Constantinum Magnum contra meritice ex religione commendans: ac sibi fidenter insultantem sibi hominem minime passus est Julianus; sed abductum delirantem (ut aiebat) senem, ut cum curaret delirio, capite plecti jussit, quasi majestatis reum; utpote qui licet imbellis viribus, lingua tamen potens juventutem in imperatorem sollicitaret: recensitus ergo et ipse inter martyres, anniversaria cum emoratione Ecclesiae laus redditur nonis Junii, quibus reliquiarum ipsius translatio facta videtur.

His omnibus exagitatus Julianus Apostata, gravibus Antiochenos affecit incommodis, atque in eo potissimum, quod exercitum ad bellum Persicum comparatum, ibidem in hibernis continuit; ad quem alendum adegit cives Antiochenos vili vendere annonam, quam ipsi caro obpenuriam pretio emissent; adeo ut ea ex re complures a mercatura desisterint, eaque ob causam magis magisque caritas rerum omnium creverit. Haec quidem Socrates² tradit, additque, eundem ira perculum inde recedentem Tarsum concessisse, sed illinc, paratis quae opus erant, citius abiisse. Quid autem actum sit, cum Tarsi Julianus esset, Zonaras³ declarat sui verbis: « Persis bellum illatum Julianum Tarsi illustri urbe Ciliciae convenit Artemius sacerdos Aesculapii, cujus templum Argis erat, celebri et ipsa ejusdem provinciae urbe, columnis ab eo petens, quas Christianorum primarius sacerdos ex ea arde abstulisset, atque suam adem sacram illis mandicasset, eodem restitui. Id deserit fidei ille statim sumptibus episcopi fieri jubet. Pagani cum magnis sumptibus et laboribus unam columnam demoliri essent, et usque ad

¹ Chrys. ad Vid. junior. ep. 1. tom. 3.

² Socrat. lib. 3. c. 15. — ³ Zonar. Annal. tom. III.

limen januae ecclesie cum machinis pertraxissent, ac longo tempore ulterius promovere non possent, ea relicta, discesserunt: quam episcopus post Juliani interitum facillime levatam, in pristinum locum reposuit. » Hæc Zonaras.

135. *Antiochia, Gaza, Arthusii aliisque in urbibus execranda facinora adversus Christianos patrata.* — Sed quia hic modico tempore Julianum commoratum esse constat: nam unde digressus fuerat, Antiochiam reversus est; nos quoque ad res ab eo Antiochiæ gestas redeamus; ubi licet quæ palam egit, magno fuerint civibus detrimento; quæ tamen clanculum facta est ibi ab eo hominum cedes, magno opere civitatem afflixit; sed non nisi eo mortuo, jacturam, quam passa est, civitas sensit; hæc quidem Gregorius Nazianzenus his paucis perstringit¹: « Quis mihi Herodoti et Thucydidi ofium linguamque suppedilabit, ut istius improbitatem ætati futuræ transmittam, atque hujus temporis historiam quasi in columna sculptam posteris relinquam? Tacebo Oronlem, » fluxius hic est, qui præteritit Antiochiam, « et nocturnos mortuos, quos hic lum imperator occultabat, et cadaverum acervis compressis atque obscure contrucidatis; hoc enim loco poete verbis uti commodius est. Prætermittam etiam concavas, semotissimasque et abditissimas aulae partes, quæque etiam in lacubus et paleis et fossis, malis thesauris, mysteriisque scatebant, non modo dissecolorum puerorum et virginum ad animarum evocationem et divinationem, sacrificiaque minime legitima, sed eorum etiam, qui pro pietatis rectæque doctrina defensione periclitabantur. » Hæc Gregorius; eademque Joannes Chrysostomus, dum ait²: « Jam vero quis enumeraverit necromantias? quis puerorum cedes? Nam victima illa, a quibus homines ante Christi adventum non abstinebant, post ejus apparitionem repressa, de integro renovabantur; non jam quidem in propulato; nam tam etsi imperator esset, ac licentiose omnia ageret, tamen tanta erat earum rerum impietas, ut ea imperatoria etiam licentiæ magnitudinem superaret; victima enim illa de integro renovabantur. » Hæc ipse; eadem quoque et Socrates³.

136. Cæterum licet tam dira et execranda, Antiochiæ cum esset, imperator Apostola perpetraret, nihilominus quibusdam iisdem Antiochenis concessis, voluit videri erga illos animo esse propensiore. Testatur quidem Zozimus, post has cum Antiochenis altercationes Julianum cum iisdem conciliatum esse, atque in signum inite cum illis gratiæ, eisdem complura indulgisse, multosque cives decurionatus dignitate donasse, data insuper facultate eandem dignitatem in posteris propagandi. At hæc ipsa idem Julianus in Misopogone iisdem Antiochenis visus est tanquam ingratis exprobrasse, cum ait⁴: « Quamnam igitur causa vestre in nos offensiois atque invidia? Ego enim scio, nihil a me in vos commissum esse

durius aut gravius, neque privatim in singulos, neque publice in universos, ullo genere maledicti; imo et laude affecti, quantum visum est convenire: ac de Christo quidem concessi tantum, quantum erat æquum ei qui pro viribus cupit de nullis bene mereri. » At quid visus est sibi Julianus Christianis indulsisse de Christo? nihil profecto, nisi quod non cogeret ut alii fecerant persecutores: eos palam ad Christum negandum; cum tamen dolo vix compensare soleret. Sed et subdit de remissis eisdem aliqua ex parte tributis: « Fieri, inquit, non potest, ut et iis, qui vectigalia pendunt, omnia condonentur, et qui accipere consueverunt, dentur omnia. Cum igitur videar publicas largitiones, quas regius sumptus facere consuevit, nihil immisisse, tributa autem vobis non pauca remississe: nomne res admirabilis, atque ængmati similis videatur? Sed quæ fuerint nostra in omnes cives merita, nihil affinet hoc tempore referre; » et inferius: « Multum vobis auri et argenti, multa vectigalia peculiari beneficio præter alias civitates remisi: præterea senatorum numerum ad ducentos auxi, neque ulli rei peperi: id enim unum spectabam, ut civitalem vestram majorem ac potentiorum redderem. » Hæc et alia in eos Julianus, necnon de collato eis frumento tempore famis. At in his blanditiis hostis infensissimus Christianis se habuit tanquam scorpio, dum sic brachiis complexi ac demulcere videbatur, ut tamen cauda pungat, et lethale venenum inferat; quod quidem in pluribus, cum oblata occasio fuit, exitus declaravit.

137. « Per id tempus cum Julianus ageret Antiochiæ, inquit Socrates⁵, Persarum legati ad imperatorem adventarunt, postulatum ut bellum palam indiceret denuntiaretque. Ille eos remisit, hæc solum locutus: Me ipsum brevi videbitis; et propterea legatos hæc de re ad vos mittere non est opus. » At de rebus Antiochiæ hoc anno gestis jam satis. Age modo ad ejusdem Juliani persecutionem in utriusque Syriæ ecclesiis orationem convertamur, indeque ad res Alexandrinæ recensendas stylium admoveamus. Atque primum quid in cives constantiæ civitatis in littore Palestino sita prope Gazam admisit, ex Sozomene recitandum est; ait enim⁶:

« Porro civibus Constantiæ, quæ est urbs Palestina, non dissimilia objectabat crimina, » nempe quod cultum deorum deseruissent, et Christum colerent, « eorumque civitatem civibus Gazæ tribuit, Islam namque urbem Constantiam, sicut ex superiore sermone didicimus, cum esset navale Gazæ civitatis, et Maïma vocaretur, Constantium simul ut intellexit cum religio Christiana in primis esse deditam, civitatis honore decoravit, filique Constantii appellavit nomen. » Eusebius autem ab ipso Constantium imperatoris sorore fuisse denominatam tradit⁷, « atque dedit mandatum, ut sui juris esset, suisque legibus ipsa se gubernaret, arbitratus sane

¹ Greg. Naz. orat. 1. in Jul. — ² Joann. Chrys. orat. contra Gent. — ³ Socrat. lib. III. c. 41. — ⁴ Jul. in Misopog.

⁵ Socrat. lib. III. c. 16. — ⁶ Sozom. lib. V. c. 3. — ⁷ Euseb. Vit. Const. lib. IV. c. 38.

iniquum esse, ut ditioni Gazæ urbis superstitioni Gentilium supra modum addicta pareret. Verum ut primum Julianus ad imperium regendum accessit, cives Gazæ Constantiæ civibus licenti intendebant. Atque Julianus constituit judex, Constantiam, quæ Gazæ abest circiter viginti stadia, Gazæ adjudicavit. Quæ ex eo tempore suo priore nomine orbata, pars urbis Gazæ maritima nuncupatur. Magistratus autem civiles, belli duces, respública utrisque communis est, soloque Ecclesiæ statu et gubernatione duæ videntur hoc tempore civitates distinctæ. Nam utraque seorsum suum habet episcopum, suum clerum, celebres quoque dies festos martyrum, memorias episcoporum, qui in ipsis Ecclesiis rexerint; distinctos denique agrorum undique jacentium fines, quibus etiam altaria ad utrumque episcopatum spectantia distinguuntur. Itaque quidam episcopus Gazæ, qui hæc nostra vixit ætate, episcopo mortuo, qui ante ecclesiam Maimmatensem administraverat, laboravit, ut uterque clerus sibi subjiceretur: Non enim fas est, inquit, ut unum urbi duo præficiantur episcopi. At cum Maimmatenses huic refragarentur, Concilium gentis illius in unum locum coactum, causam cognovit, alterumque creavit episcopum. Nam iniquum omnino existimavit, si tametsi iudicio gentilis imperatoris statum sacerdotii mutatum haberent, ordine ecclesiastico et honoribus sibi olim tributis penitus spoliarentur. » Hæc de Constantia civitate Sozomenus.

138. Quid autem Gazenses in Christianos, qui apud se essent, admiserint, idem auctor post multa sic narrat: « Sed quoniam hæc nostra protracta oratio est, et de Georgii atque Theodoriti necesse discernimus: tempus jam videtur postulare, ut de Eusebio, Nestabo, et Zenone fratribus mentionem faciamus; quos populus Gazæ eodem tempore odio persecutus, domi occultatos comprehendit, ac primum conjicit in carcerem flagrisque cædit; deinde omnes ad theatrum convenire, et contra eos graviter propterea vociferari cœperunt, quod sacra ipsorum profanassent, eisdemque ad religionem Gentilium defendam alliciendamque contumelia superioribus temporibus abusi fuissent. Qui partim clamando, partim se invicem incitando, ira succensi, in eorum necem avidè feruntur. Atque ipsi se mutuo instigantes (quod a populo in seditione fieri solet) ad carcerem concursare; eosque inde deductos, modo pronos, modo supinos trahere, interdum ad terram alfidere, jam cadere alii saxis, lignis alii, alii aliis rebus tortuè oblati, sicque crudelissime interlecerunt. Accepi etiam, mulieres e lætrinis egressas radiis illos confodisse; quin etiam coqui in foro, pars lebetes aqua ferventi ebullientes e locis arripere, inque illos effundere, pars verubus transfigere. U vero eos discerperant, et capita cornu contregerant, ut cerebrum in terram efflueret; extra urbem deducunt ad locum, in quo

animalia expertia rationis mortua projici solent. Atque accenso rogo, eorum corpora comburant: reliqua autem ossa, quæ ignis nequaquam absumpserat, ossibus camelorum et asinorum, quæ ibi projecta erant, admisceant; adeo ut perfiditice esset ea inter tot ossa reperire. Attamen non diu sic latuerunt. Siquidem mulier quædam christiana, quæ non ex urbe Gaza orta fuerat, sed ibi suum domicilium collocaverat, jussu divino ea nocte ut illis ossibus selegit, atque in ollam injecta Zenoniorum consobrinorum servanda dedit: nam ita Deus ei mandaverat in somnis, et virum etiam mulieri indicarat, quo in loco atalem dederet, et antequam ad eum veniret ostendebat: quandoquidem ei ignotus erat, et propter persecutionem, quæ recens concitata fuerat, in occulto latitabat: nam parum aberat, quin ipse quoque a Gazæ civibus comprehensus trucidatus fuisset; qui, dum populus in consobrinis ejus necandis occupatus teneretur, nactus tempus idoneum, profugit Anthedonem urbem maritimam, quæ Gaza aberat circiter viginti stadia, quaque id temporis similiter superstitioni gentili dedita erat, et cultu ac veneratione statuarum cæcata.

139. « Ubi vero per iudices ibi christianus cognoscitur, graviter virgis ab Anthedonis tergo cæsus, eicitur urbe; et ad navale Gazæ protectus, ibi absconditus delituit. Quo in oppido mulier in illum forte incidens, reliquias dedit; qui eas ad tempus domi servavit. At ubi episcopatum illius ecclesiæ ad tempus forte cepit (quod quidem accidit regnante Theodosio), extra urbem exbravit ecclesiam, et altare in ea crevit, martyrumque reliquias ibi reposuit prope reliquias Nestoris confessoris, qui cum istis Zenonis consobrinis, dum viverent, una versatus fuerat, atque simul cum illis a populo comprehensus, vinculorum factus erat et plagarum socius. Quem cum inter trahendum, qui cum traherent, pulchrum habere corpus viderent, ejus miseri sumi, et ante portas urbis adhuc spirantem quidem, expectantem tamen brevi morturum proceperunt. Quem quidam inde sublatum ad Zenonem deportabant; apud quem dum ulceribus ejus et plagis adhibite sunt curationes, e vita migravit. Cives autem Gazæ, dum facinoris a se admisi considerant magnitudinem, supra modum extimescere incipiunt, ne imperator ipsos inultos minime relinquat. Jam enim fama emanaverat, quod agrè admodum ferebat, et decimum quoque et populo necare constituerat. Sed hoc perspicue falsum erat, et rumor solum (ut credibile est) popularis, qui multorum animos conscientia maleficorum exterritos occupaverat. Nam imperator hoc facinus a civibus Gazæ perpetratum quemadmodum pro seclere, quod contra Alexandrinos a Gentilibus in Georgium commissum esset, fecerat, ne litteris quidem coarguit; sed solum eum, qui illius gentis tum præfectus erat, magistratu abdicavit, habuitque pro suspecto; et in iudicium adducens, humilitatis officium esse duxit, eum morte nequaquam condemnare. Eum tamen vehementer incusabat, quod quosdam ex civibus

1 Sozom. lib. v. c. 8.

Gaze, qui seditionis et caedis auctores dicebantur, in vinculis leueral, eo consilio, ut secundum leges penas persoluerent. Nam quid causa erat, inquit, ut ad supplicium adducerentur hi, qui paucos Galileos pro iniuriis, quas ipsi saepe ac deis intulerant, probe iniuissent? » Haecenus de his Sozomenus.

140. Peculiare namque hoc erat Juliano dictitare, atque ad praefectos rescribere, quotiescumque accideret Christianos a Gentilibus ac grasatione necari. Nam quae hic habet Sozomenus de Gazensibus, eadem refert Gregorius Nazianzenus de Caesariensibus (de quibus superior egimus), cum Iulianus eadem Christianorum per Gregorius factam derideret; de quo illud ipsius Gregorii¹ hic repetendum: « Quam praecleara, inquit, et humana sententia! Quid enim grave, inquit iustus iudex minime Christianos persecuens, si decem Galileae manus una Graecica sustulit? Haec vero annon perspicua crudelitas? annon persecutionis edictum? » etc. Haec Gregorius, jure existimans, hujusmodi licentiam et impunitatem occidendi Christianos, concessam a Juliano, aequipollere cuius acerbissimo persecutionis edicto. Quidnam enim praermississent Gentiles in Christianos patrare sceleris, quod certo scirent non tantum a principe inultum relinqui, sed et laudari?

141. Quomodo insuper Gazenses quaesierint ad necem S. Hilarionem in suo ipsorum agro degentem, idem Sozomenus² narrat, sic scribens: « Per idem tempus Hilarion etiam monachus a populo Gaze quasitus, profugit in Siciliam. Ibi ligna in desertis montibus colligens, et humeris portans, quadam in urbe ea vendidit, eoque pacto quantum sal erat ad quotidianum victum sibi comparauit. Verum tandem a viro quodam demone agitato, quo ipsum liberauerat, quisquam et quae esset, indicatus, concessit in Dalmatiam. Qua in regione quoque cum maxima miracula diuina virtute edidisset, adeo ut mare ejus precibus recessu prohibuitum aridam undique inundatione obruisset; inde demum recessit. Nam ei haud volupe erat, apud eos qui ipsum laudarent, commemorari. Haec loca subinde commutando, obscurus esse, et celebrem famam de se per vagatam crebris migrationibus delere laborauit. Postremo Cyprum praeruectus, Paphum appulit; atque rogatus illius, qui tunc Cyprae erat episcopus, ibi commemorari contentus est; inque loco, qui Charbyris dicitur, monasticum vitae genus excoluit. Quod autem martyrio iste non occubuerit, fuga in causa fuit. Atque fugiebat, propterea quod sanctum Evangelii preceptum est, ut persequentes nos non expectemus. Quod si qui comprehensi fuerint, ut animo excoelo sint et robusto, vinque et violentiam a persecutoribus illatam strenue exvincant. » Haecenus Sozomenus.

142. Quae licet vera omnia sint, diverso tamen tempore contigisse fugam Hilarionis a protectione ejusdem in Siciliam, S. Hieronymus, qui ejus res

gestas exactissime est prosecutus, facile monstrat, dum hoc Juliano tempore eum petiisse Oasenam Aegypti solitudinem, atque demum ipso defuncto reversum, profectumque esse in Siciliam tradit; qui de fuga Hilarionis haec habet³: « Urbs autem Gaza, postquam profecto de Palaestina Hilarione Juliano in imperium successerat, destructo monasterio ejus, precibus ad imperatorem datis, et Hilarionis et Hesychnii mortem impetraverat, amboque ut quaererentur, toto orbe scriptum erat. Egressus ergo de Bruttio, per inuiam solitudinem intravit Oasam; ibique anno plus minus exacto, quia illuc quoque sua fama pervenerat, quasi jam in Oriente latere non posset, tibi nulli illum et opinione et vultu noverant, ad solas navigare insulas cogitabat, ut quem terra vulgauerat, saltem maria celarent. Eodem ferme tempore Hadrianus discipulus ejus de Palaestina superuenit, dicens Julianum occisum, » etc. Haec Hieronymus de fuga Hilarionis a Gazensibus eum ad necem quaerentibus. Quod autem tanto studio iidem ejus necem expetissent, ea potissimum causa intercessit, nimirum quod idem S. Hilarion apud eos agens, insignia cum miracula edidisset, uno ex illis in theatro facto perspicuo, ab omnibus fuerat acclamatum, Mariam Gazensium deum esse superatum a Christo: quodnam vero hoc fuerit, praermissis caeteris, hic ex eodem Hieronymo recitemus, qui rem gestam ita describit:

143. « Italicus ejusdem oppidi municeps christianus, aduersus Gazensem diuivirum Mariae idolo deditum, circenses equos nutricebat: hoc siquidem in Romanis urbibus jam inde servatur a Romano, ut propter felicem Sabinarum raptum, Conso, quasi consiliorum deo quadrigae septeno currant circuitu; et equos partis aduersae fregisse, victoria sit. Hic itaque amulo suo habente maledicum, qui demoniacis quibusdam imprecationibus, hujus impedit equos, et illius incitaret ad cursum; venit ad beatum Hilarionem, et non tam aduersarium hedi, quam se defendi, obsecrauit. Ineptum visum est venerando seni in hujusmodi nugis orationem perdere. Cumque subderet et diceret: Cur enim non magis equorum praefium pro salute animae tuae pauperibus erogas? ille respondit, functionem esse publicam; et hoc non tam se velle, quam cogi; nec posse hominem christianum uti magicis artibus, sed a seruo Christi potius auxilium petere, maxime contra Gazenses et aduersarios Dei, et non tam sibi, quam Ecclesiae Christi insultantes. Rogatus ergo a fratribus, qui aderant, scyphum fidelem, quo bibere consueverat, aqua jussit impleri, eique tradi. Quem cum accepisset Italicus, et stabulum et equos et arugas suos, rhedam, carcerumque repagula aspexit. Mira vulgi expectatio: nam et aduersarius hunc ipsum irridens diffamauerat; et fautores Italicus sibi certam victoriam pollicentes exultabant. Igitur, dato signo, hi aduolant: isti praepediuntur. Sub horum curru rote feruent: illi praetervolantium terga vident.

¹ Greg. Nazianz. orat. 1. in Jul. — ² Sozom. lib. v. c. 9.

³ Hieron. in Vita S. Hilarion. tom. 1.

Clamor fit vulgi nimius, ita ut ethnici quoque ipsi conciperent : *MARXAS VICTUS A CHRISTO EST*. Porro furentes adversarii Hilarionem maleficum Christianorum ad supplicium poscere. Indubitata ergo victoria et illis et multis retro circensibus, plurimae fidei occasio fuit. » Hucusque de his sanctus Hieronymus; quibus Gazenses magna ira percelli, tanto studio Hilarionem, cum lincit per Julianum, ut eum necarent, pervestigarunt.

141. Caeterum adeo furens fuit Gazensium in Christianos persecutio, ut non tantum Hilarionem cogere tur capere fugam, sed et alii omnes qui debebant in eorumdem Gazensium ditione, fuga pariter atque latebris sibi consulere sint coacti: nam de majoribus suis haec Sozomenus¹ posteris commendavit: « Hujus fugae cum alii conptures meorum majorum, tum avus meus particeps fuit: propterea quod cum patre gentili natus esset, et ipse cum universa familia, et hi qui erant genere Alaphionis orti, primi in Bethelia pago, ditoni Gazensium subjecto, multis hominibus frequentato, et delubra habente, tum ob vetustatem, tum ob structuram magno ab habitatoribus in honore habita, et maxime omnium illud quod Pantheon vocabatur, supra elivum quemdam hominum manu factum, velut supra arcem positum, et toto pago undique eminent; et, quantum conjectura assequor, locus inde nomen traxit, et ex syriaca lingua in graecam translatum. Domicilium deorum, propter illud delubrum, Pantheon appellatum est. Ferunt autem illis, qui ex eorum familia sati sunt, Hilarionem monachum, religionis Christianae recipiendae causam et auctorem exilisse. Nam cum Alaphion iste demonio agitaretur, et quidam tum Gentiles, tum Judei incantationibus ad demonem ejiendum, et aliis quibusdam superstitionis ineptiis crebro multumque usi, nihil proficerent; Hilarionem, invocato nomine Christi, demonium expulisse, et hominem ad fidem Christi adduxisse. Meus autem avus in sacris litteris interpretandis magnam laudem est adeptus. Vir erat ingeniosus, et talis, qualis non in obscuro latere debeat: humaniore etiam litteratura non mediocriter institutus, ita ut arithmeticae expertus non esset. Quamobrem Christianis qui Ascalonem, Gazam, et loca finitima incolebant, perquam carus erat, propterea quod ambiguis sacraum litterarum sententias et ad religionem apte et aperte facile ad omnium intelligentiam dissolvere poterat. Virtus autem eorum, qui ex altero genere orti sunt, vix a quoquam oratione explicari potest: nam primi hoc in loco et ecclesias et monasteria fundarunt, carpie tum vite integritate, tum benignitate in peregrinis et egentibus excipiendis ipsi exornarunt. »

145. Sed quo tandem progressa sit eorumdem Gazensium et Ascalonitarum in Christianos savitia, Theodoretus narrat, cum ait²: « Quae autem maleficia, hi qui falso simulariorum cultu lebantur obstricti, id temporis admiserint, quanquam per-

multa sunt, et opus separatim postulant: ego tamen ex multis pauca summam mihi ad commemorandum, Ascalone et Gazae, quae sunt urbes Palaestinae, primum virorum sacerdotii dignitate exornatorum, et mulierum perpetuam virginitatem professarum ventres discindunt; deinde faciunt ordeo; ad extremum eos porcis devorandos obijciunt. Sebaste in Palaestina item, quae est urbs ditium gentis, de qua supra dixi, subjecta, Joannis Baptista tumulum aperit; ossa tradunt igni absumenda, et eorum cineres passim dispergunt. » Haec Theodoretus. At ex his plane ipsi vident, atque judicent novatores haeretici, isthaec saepius perpetrantes, num sub Christi, an sub Juliani Apostatae recensendi sint disciplina. Haec quidem jubente ipso Juliano patra esse, idem ipse in Misopogone haud obscure testari videtur, dum ait de ethniciis ipsis Syris: « Deorum templa restituerunt, sepulera vero atheorum omnia, » sic nominal sacra conditoria martyrum, « signo a me nuper dato, everterunt; ita elati et erecti animis, ut scelera eorum, qui deos violarunt, acrius etiam quam mea ferebat voluntas, vindicarent. » Haec Julianus; ad ea plane alludens, quae facta sunt in Palaestina. At non Joannis Baptista tantum ossa, sed etiam Elisei propheta eadem fuisse affecta contumelia, Nicéphorus³ et alii tradunt.

146. Rufinus⁴ de his agens, quomodo ex tali jactura huerum fecere monachi Hierosolymitani, quos divina providentia tum direxit illuc, rem gestam narrat his verbis: « Juliani temporibus, velut relaxatis frenis elletbut in omnem savitiam feritas paganorum. Ex quo accidit, ut apud Sebastem Palaestinae urbem sepulchrum Joannis Baptistae mente rabida et funestis manibus invaderent, ossa dispergerent, atque ea rursus collecta igne cremarent, sanctos cineres pulveri immixtos per agros et rura dispergerent. Sed Dei providentia factum est, quosdam de Hierosolymis ex monasterio Philippii hominis Dei, orationis illuc causa per idem tempus venisse. Qui cum tantum nefas, humanis quidem manibus, sed terina mente fieri viderent; mori gratius habentes, quam hujuscemodi piaculo funestari; inter eos, qui ossa ad exurendum legebant, mixti, diligentius, in quantum res patiebatur, ac religiosius congregantes, turtum se vel stupentibus, vel insantibus subtraxere, et ad religiosum patrem Philippum venerandas reliquias pertulere. Ille supra se dicens, tantum thesaurum propriis servare vigiliis; ad pontificem maximum tunc Athanasium hostiae immaculate reliquias per Julianum diaconum suum, post etiam Palaestinae urbis episcopum, misit. Quas ille susceptas, paucis arbitris, sub cavato sacrarii pariete inclusas propheticis spiritu profuturas generationi posteræ conservavit. Quibus nunc, dejectis et prostratis idololatriæ vestigiis, in adibus quondam profanis aurea tecta consurgerent, » etc. Hatas enim tradit in novum illud super Serapidem erectum au-

¹ Sozom. lib. V. c. 14. — Theod. lib. III. c. 6.

³ Nicéph. lib. X. c. 1. — Metaph. die 29 Octobr. in Acta Artemi mart. — ⁴ Rufin. lib. II. c. 28.

gustissimum templum ejusdem sancti reliquias. Ut plane et in hoc demonstrata fuerit veritas verborum Christi dicentis ¹: « Nofite timere eos qui occidunt corpus, post hæc autem non habent amplius quid faciant. »

147. Nihil plane est, quantumlibet impietas vesana grassetur in reliquiis sanctorum martyrum, quod imminuat gloriam, qua eorundem animæ potuntur in caelo; sed nec ob eam causam obscurare possit honorem, quo perfruantur in terris, ut plane de Joannis reliquiis cernimus esse factum: nam et qui erat Sebaste ejus tumulus, idem majori auctus gloria in posterum perseveravit; et licet inde ejus reliquæ ablatae fuerint, tamen in earum memoriam, disjectis deorum templis, præclaræ fuerunt erecta basilicæ. Cæterum sive ex collectis ac repositis ibi cineribus, sive ex carne ipsa, quæ temporis diuturnitate ossa deseruerat, et in sepulchris remanserat, mortuo Juliano, ipsa commendem eum Joannis, tum Elisei monumenta, eadem qua prius, imo majori celebritate et veneratione, ob miracula ibidem edi solita celeberrima claruerunt; ut merito acciderit quod ex Gregorio Nazianzeno ² dictum est superius: « Sanctorum vel solæ sanguinis gutta, atque exigua passionis signa idem possunt, quod corpora. » Accedit his locuples testis S. Hieronymus, qui in epitaphio Paulæ ³ hæc habet ad Eustochium de ipsius matre in Palestinam ad loca sancta peregrinante.

148. « Vidit, inquit, Isebasten, id est, Samaritanam, qua in honorem Augusti ab Herode, græco sermone, Augusta est nominata; ibi siti sunt Eliseus et Abdias prophetae, et quo major inter natos mulierum non fuit, Joannes Baptista. Ubi nullis intremuit consternata miraculis: namque cernebat variis demones rugire cruciatibus, et ante sepulchra sanctorum ululare homines more luporum, vocibus latrare canum, fremere leonum, sibilare serpentum, rugire leuorum, alios rotare caput, et post tergum terram vertice tangere, suspensisque pede feminis vestes defluere in faciem, » etc. Hæc Hieronymus: qui et in Abdiam ait ⁴: « Sepulchrum ejus usque hodie cum mausoleo Elisei prophetae, et Baptiste Joannis, Sebaste venerationi habetur, quæ olim Samaria dicebatur. » Et in Michæam ⁵, de Samaria: « Erat quippe in montibus sita, ubi nunc Sebaste est, in qua et S. Joannis Baptiste ossa sunt condita. » Hæc S. Hieronymus, cum tamen illa alio translata fuisse, alii tradant.

149. Sed prosequamur quæ in aliis Palestine civitatibus a Gentilibus adversus Christianos patrata sunt execranda facinora. Theodoretus enim hæc subdit ⁶: « Sectus autem ab illis in Phœnicia patratum, quis est, queso, qui sine lacrymis possit commemorare? Nam Heliopoli, quæ est urbs Libani finitima, execrabiles isti Gentiles recordati facinoris Cyrilli diaconi, qui regnante Constantino, divino

quodam zelo accensus, multa simulacra, quæ in ea urbe colebantur, confrēgerat; non modo eum interfecerunt, verumetiam, dissecto ventre, jecur ejus degustare non sinit veriti. Verum hoc Deum omnia contemplandem cedere non poterant, sed debitas sui maleficii penas ei dederunt. Nam quoquoq; illius sceleris labe inquinati sunt, primum amiserunt dentes, qui pariter omnes ad unum excidebant; deinde linguas perdidērunt, quæ putredine labefactate ex ore effluebant; postremo oculis orbati sunt; quorum calamitatibus veræ pietatis vis clare prædicata est. Emesæ item urbis vicinæ Bacchæ Mulierose ecclesiam nuper a Christianis edificatam dedicaverunt; statumque plane ridiculam, sexum utrumque, virilem scilicet et muliebrem representandem, in ea collocarunt. » Hæc pauca de Emesensis Theodoretus.

150. At res cum ab Heliopolitanis, tum etiam ab Arethusiis eodem tempore gestas Sozomenus ¹ fusiùs describit; narrans eadem ab iis facilitata, quæ ex Theodoro ab Ascalonitis et Gazensibus adversus virgines perpetrata fuisse diximus. Porro rem gestam referit his verbis: « Qui Heliopolim ad Libanum sitam, et Arethusiam Syria incolunt, hos ² nempe Gazenses et Alexandrinos, « crudelitate longe superasse videntur. Nam isti virgines sacras incredibile quidem dictu, nisi quidam qui eorum eodem tempore vixerunt, idem ipsam narrassent, quæ a populo conspici nūmme solent, in loco publico veste nudatas, tum ad commune omnium qui eas intueri volebant, spectaculum, tum ad ipsarum contumeliam consistere cogebant, atque ut primum eo quo libitum erat modo in eas insultarunt, ad extremum illarum capillum tondebant. Quin etiam eas dissecabant bifariam, et ad illarum intestina devoranda porcos provocabant, viscerum infestitate consueto illis alimento operta; quo porci non tam facile ea internoscerent; sed consuetum alimentum necessario appetentes, carnes etiam humanas discerperent. Ad hanc quidem contra sacras virgines crudelitatem, uti conjicio, Heliopolitani adacti sunt ex eo, quod vetitum ipsis fuerat, ne virgines suas, sicut patrius mos ante tulerat, homini fortuito occurrenti prius stuprandas traderent, quam cum viris, quibus desponsata erant, congregarentur. Nam Constantinus fano Veneris Heliopoli diruto, primus apud eos ecclesiam ædificaverat, legeque prohibuerat, ne consuetæ stupra admitterent. » Hæc Sozomenus de Heliopolitanis; eadem habet Gregorius Nazianzenus ³; qui et addit, non porcis tantum carnes virginum exposuisse; sed etiam ipsos easdem depastatos esse, et eorum se hepaticis crudis ingurgitasse;

151. « Porro etiam Arethusiæ, subdit Sozomenus ⁴, Marcum suum episcopum tam admodum senem, canitie et vitæ pie acta venerandum, misera fultur occiderunt. Quippe contra eum jam pridem adunum conceperant; tum quod Gentiles ejus in

¹ Luc. xxi. — ² Gregor. Naz. orat. l. in Jul. — ³ Hieron. ep. xxviii. tom. i. — ⁴ Idem. in Abdiam c. 1. tom. v. — ⁵ Idem. in Mich. c. 1. tom. v. — ⁶ Theod. lib. iii. c. 6.

¹ Sozom. lib. v. c. 9. — ² Greg. Naz. orat. in Julian. — ³ Sozom. lib. v. c. 9.

pulsu multo alacrius, quam suasu imperatoris Constantii, sed ad fidem Christi transtulerant; tum quod delirium apud eos longe augustissimum magnificentissimeque extractum, ab illo delirabatū fuerat. Ubi vero imperium Juliano delatum est, videns populum in se concitatum, simulque imperatoris edicto, vel ut pecunia summam, quae satis aestimaretur ad delirium de integro extruendum, persolveret, vel ipse idem denno edificaret, condemnatum; animoque complexus neutrum a se posse fieri, atque praesertim posterius, quod ne christiano quidem fas erat, nedum episcopo; primo tempore fuga suae vitae consuluit. Verum ut intellexit, multos propter se in discrimen venire, tum distractionem membrorum, tum iudicia, tum tormentum cum his conjuncta subeundi; rediit Arethusam, et sua sponte se populo tradidit, ut quod libitum erat, in ipsum eederent. Illi vero ubi id ipsum factum, quod ut homine vere pio et sapiente dignum laudare debuerant, ab eo se contemni arbitrati, omnes gregatim in eum irrere per plateas, trudere, vellere, singuli denique membra promiscue ferire coeperunt.

152. In hoc facinus non viri solum, sed mulieres etiam, et alii omnes, cujuscumque essent aetatis, studio alacri et ira quoque incensi, acriter incumbant; adeo ut etiam aures ejus tenuibus quibusdam linculis avellerent. Pucri praeterea, qui scholas frequentabant, factum hoc pro ludo habuerunt; quin etiam eum in sublime elatum iustarum globi inter se volvere ultro citroque, tum ab se projicere, tum denno excipere stylis, quibus eum acerbè et crudeliter pupugerunt. Ubi vero corpus vulneribus ubique deformatum erat, et ipse nihilominus adhuc spiritum ducebat, illum melle et liquamine turgent; imponunt in sportulam, quae tota juncis contexta erat; in sublime denique suspendunt; quo quidem tempore eum vesper et apes ad eum advolarent carmenque ejus excederent, ferunt eum Arethusiis divisse, se in sublimi positum esse, videreque eos infra lumi reptantes; quare ea quae tum sibi, tum eis post ventura essent, praesignificasse dicunt. Traditur etiam praeterea, eum qui tum illius loci praefectus erat, virum scilicet superstitioni Gentilium in primis deditum, moribus tamen alioquin adeo praestabilem, ut etiam adhuc celebris fama de eo percrebesceret, Marci constantiam et patientiam admiratum, libere imperatorem tum admonuisse, tum incusasse; propterea quod ipsis ab uno sene, qui tot et tam gravibus tormentis adeo magno et forti animo se opposuerat, devictis, turpis merito nota inureretur dedecoris; et tum ipsi omnibus ridiculi; tum illi, contra quos ejusmodi facinora ediderant, illustres et gloriosos viderentur. Haec beatus iste Marcus tam generosa mente Arethustorum furori et multiplicibus tormentis ab illis sibi multatis resistit, ut etiam sit ab ipsis Gentilibus magnam laudem consecutus. « Hucusque Sozomenus, Describit eadem pluribus Gregorius Nazianzenus¹;

addiditque Arethusius, quo se victores gloriari possent, extorquere conatos a sene etsi non integrum templi diruti pretium, perperam saltem pecunia summulam, quam persolvere facile potuisset; at nunquam voti compotes factos esse, propterea quod non pro pecunia, sed pro pietate certamen susceptum illud esset; sed ne passum quidem esse, eam ab aliis persolvi, qui miserati senis discretionem, erogare parati erant.

153. Rursum vero idem Gregorius ad suggillandam Juliani imperatoris cum crudelitate ingratitude, haec addit: « An vero haec lenitatis et clementiae argumenta, an contra furoris et crudelitatis signa sint, nobis exponant qui philosophum imperatorem suspiciunt et admirantur; ipse quidem neminem fore existimo, cui iusta sit et vera defutura responsio. Nedum illud adjecti; hunc Marcum, Arethusi episcopum scilicet, ex iis unum fuisse, qui impurum illum et nefarium, » Julianum videlicet, « tum cum genus ipsius totum periclitaretur, servarant, furtimque subdixerant; quo etiam solo nomine merito fortasse hae periebatur, ac plura perpehi merebatur, quod tantum malum universo terrarum orbi imprudens servasset. » Haec Gregorius. Sed et illud magis inticet nomen Marci (nam istud humanitatis officium erga puerulum exhibitum, laude dignum videri poterat), quod ex his quae saepe ac pluribus de eo dicta sunt tertio Annalium tomo, probatur manifeste ipsum selesse a partibus arianis, etiam post palinodiam recantatam in Niceno Concilio: nam et in Arianorum conventu Sirmiensi reperitur esse subscriptus impiae professioni tunc editae, quam Theodoretus¹ et alii recitant, Epiphanius² autem Marcum Arethusium inter eos allegit haereticos, qui Semiariani dicebantur; de quibus satis superque superior actum est. Ceterum quod omnes historici, eum ejus egregiam in patiente constantiam narrant, hominum pietate insignem praedicunt; sed et (quod pluris astimari debet) ipse Gregorius Nazianzenus eum appellet virum eximium ac sacrosanctum senem; par est credere, illum post tantum dogmatum conflictationem sese ad castra fidelium orthodoxorum, ab haereticis deficientem, transtulisse.

154. Tunc temporis quoque Seythopoli in Palestina, eadem ex causa, qui ibi erant Gentiles, in ossa Patrophili ibi diu perfuncti munere episcopatus, et qui haud pridem ex hae vita decesserat, dehaecati sunt; effodientes enim illa et sepulcro dissiparunt, caput vero in sublime elatum omni contumelia genere affecerunt. Haec quidem de eo Nicephorus³: « At digne sane Patrophilus ista commernit pati, licet pro pietate, in ponam tamen impietatis, qui ad ultimum usque spiritum nefaria haeresis ariana patrouis permansit; cujus crudelitas adversus Ensehim episcopum Vercedtensem apud ipsum eundem in primis innotuit. Bostreni quoque Chri-

¹ Gregor. Naz. *op. l.* in Jul.

¹ Theod. *ib.* *l.* c. 24. et 25. Sozom. *ib.* *l.* *l.* c. 5. — ² Epiphanius, *haeres.* LXXV. — ³ Niceph. *ib.* *l.* *l.* c. 13.

stiani a Juliano ad persecutionem adversus episcopum suum excitati sunt. Est Bostra civitas Phoenices ad mare posita, cui tunc Titus praeerat episcopus, quem in primis ipse Julianus exturbare conatus est: Nam, inquit Sozomenus¹, civibus Bostrae per praecorum publicum mandavit, ut Titum tum illius Ecclesiae episcopum sua civitate pellerent. Ac postquam minatus fuerat, tum eum, tum clericos ejus, in crimen vocaturum, si a populo ulla conflaretur seditio, Titus libellum ad eum misit, estque testatus, quod quamvis Christiani Gentilibus adversarii essent, tamen quiete et tranquille se gererent, et suis hortationibus inducti nihil omnino seditiosum concitarent. Quibus ex verbis cum Titum plebi invisum et odiosum reddere pararet, scripsit Julianus ad cives Bostrae litteras, eumque ut populi accusatorem apud illos insinulavit: nimirum quod dixerat, populum non sua sponte, sed suis hortationibus se a seditione temperasse. Itaque populum incitavit, ut illum velut sibi infensum et civitate exturbaret.» Haec Sozomenus. Sed reddamus hic ipsam Juliani epistolam tunc ea de causa ad Bostrenos datam²:

155. « Julianus Bostrenis. Opinabar quidem Galilaeorum praesules majorem vobis gratiam habituros, quam meo praedecessori. Contigit enim sub illo plebrosque exulasse et vinculis detentos fuisse, plebrosque etiam eorum, qui haeretici dicuntur, interfectos fuisse, ut Samosatis, Lyzici, et in Paphlagonia, Bithyma, Galatia, et aliis plerisque provinciis: vici passim depopulati et eversi fuerunt. Nobis vero imperatoribus e contra: qui enim exulabant, redierunt: et iis, quorum bonaisco fuerant applicata, omnia reddita sunt. Ii autem ad tantam insaniam et rabiem devenerunt, ut parum absit, quin tyrannidem exerceant, et quae ad invicem quondam faciliabant, adversus nos pios nunc faciunt; nos irritantes, omnem movent lapidem, et populos concitare audent, ac seditiones moliri, adversus deos impie se gerentes, nostrisque mandatis, quamvis ita humanis, non obtemperantes. Neminem enim ipsorum invitum ad idolorum aras trahi permittimus: imo palam ipsis significavimus, quod si quis sua sponte nobiscum sacrificiorum et libaminum participes esse voluerit, eum prius expiationes diis offerre oporteat, deosque rogare tutelares; ita procul absimus, ut aliquem impiorum velimus vel cogitemus nostrorum piorum sacrificiorum participem esse, antequam animam quidem precibus ad deos, corpus vero expiationibus purget.

156. « Populi itaque ab his, qui clerici dicuntur, decepti, procul dubio ablata sibi priori fiducia, seditiones concitant. Qui enim tantum antea exercebant tyrannidem, non solum non sunt contenti, quod eorum quae male egerunt non solvantur poenas, sed priorem desiderant principatum et imperium, et cum non illis liceat jus dicere, testa-

menta condere, et alienas sibi adscribere hereditates, omniaque sibi ut antea tribuere: omnem turpitudinis lapidem movent, et ut tertius ignem igni addunt, et prioribus malis majora adhibere audent, in dissidia populos adducentes. Visum itaque mihi fuit, omnibus populis indicare, et hoc mandato manifestum facere, ne cum clericis contendant, neque ab illis persuadeantur, ut lapides tollant, et principibus non obediant; sed ut conveniant quocumque voluerint, et orationes quas velint per se ipsos orent. Si vero eos persuaserint, ut sua causa contendant; amplius ne conveniant, sed et severas poenas dabunt.

« Haec autem praecipue Bostrenorum civitati significare volui, propter accusationes, quas episcopus Titus et clerici adversus vestrum populum exhibuerunt..... hortantes populum, ne seditiones excitarentur, dum in confessionem cum impetu moventur. Verba vero, quae episcopus scribere ausus est, hinc mandato inserere praecipui, quae sunt hujusmodi: Quamquam Christianis Ethnici sint adversarii: cum tamen nostris monitis adhaesi, flagitiose vivere abstineant.» etc., rursus: « Cum tamen memoria teneant nostra monita, nemini licere flagitiose vivere, etc. Habebis vestri episcopi verba. Videte, quomodo vestram recte ordinatam vitam, non ex vestra proficisci sententia, asserat; cum inviti, et (ut ipse dicit, per ejus monita a malis abstinatis. Vos autem e contra non inviti eum, ut vestrum accusatorem, ab urbe pellite; et ut populus invicem conveniat, curate: et nullus opponatur, neque injuriam faciat; neque hi qui a vera religione erraverunt, iis qui recte ac jure Deum colunt, insultent, juxta eas quae a seculo tradita sunt traditiones; neque deorum cultores contaminemini in domibus eorum, qui ignorantia potius quam ex consilio decepti sunt: ratione enim adduci et iustri homines decet, non plagis vel injuriis, neque corporis supplicio. Vos itaque iterum atque iterum monco, qui veram pietatem estis amplexi, ut nullam inferatis populo Galilaeorum injuriam, et neque illis insidiamini, qui in maximis rebus male agunt. Maximum hominum est pietas, sicut e contra maximum malum est impietas. Contigit autem hoc edicere iis, qui mortuos et cadavera transmutant, ut hanc solvant impietatis poenam. Quapropter compatimur vobis, qui alienius peccati sunt rei: iis vero qui liberi et absoluti sunt, in diis gratulamur. Data Julendis Augusti... Antiochia.» Hactenus epistola Juliani. Ceterum convincitur mendum irrepsisse in mensum datae epistola Antiochia, cum non nisi mense Octobri illic Julianum se contulisse, Ammianus³ affirmet, nisi potius ex data hujus epistolae idem auctor sit arguendus erroris. Accepimus hanc epistolam translata a Felice et Melio graecae litterae Romae publice proferente: quae desideratur inter latine redditas epistolas Juliani, si eum et illa data ad Alexandrum pro Athanasio rogantes, quam suo loco inferus descriptum sumus.

¹ Sozom., lib. v. c. 14. — ² Julian. ad Bostr. epist. ad fin. edita graece.

³ Ammian. lib. XXII.

157. Porro quod ad hanc ad Bostrenos conscriptam epistolam spectat, ejus sane argumenti et artificii est, ut vix quidem satis rimari quisquam queat, quod una epistola Julianus contulerit dolos atque fallacias: qua cum specimen edere videatur optimi principis, et de omnibus bene merentis, clam tamen infigit aculeos: cum non alio tendat totius epistola argumentum, quam ut populum in clericos concitet, ab ipsorumque divellat episcopo. Sed et cum quos constat fuisse Catholicos, et dira sub Constantio passos, plerisque in locis hæreticos nominet; quodammodo Arianorum in eos persecutionem instaurasse videri potuit. Tali quidem nomine Julianum appellare consuevit Catholicos, que ex ejus verbis in epistola ad Alexandrinos dicuntur inferius, manifestissime declarabunt. Dumque etiam collata a se in episcopos beneficia ostentat; et se a Christianorum persecutione longe abhorere significat; nomen persecutoris ea arte vitare voluit. Sed et cum episcoporum incuset temeritatem, quasi in tyrannidem erumpentem; infensus eos reddere populis laboravit, ut eo pacto, soluto inter pastores et greges vinculo charitatis, sic divulsos ab invicem, eos invadendi facilius pateret accessus: verum in eo potissimum insistere visus est, ne cum clericis populus coiret, quod veluti edicto sancto prohibuit. Id genus plane et alia esse noscuntur ejusdem Juliani epistole de Christianis eodem argumento conscripte, nempe ut extrinsecus summam præ se ferant optimi principis humanitatem, intrinsicus autem laqueos et gladios contineant involutos.

158. At jam memorabile illud in Syria provincia Phœnicia gestum recolamus, quo tum summa Juliani adversus Christum temeritas et audacia declarata, tum divina in vindicando potentia est facta perspicua; quod a Sozomeno his verbis describitur¹: « Illud porro, inquit, dicitur a me, quod etiam regnante Juliano accidit; quod quidem ut Christi potentiam plane indicat, ita iram divinam adversus imperatorem accensum evidenter ostendit. Cum certior factus esset Cesareæ Philippi (est ea quidem urbs Phœnicia, quam Pancadem vocant) præclaram esse Christi statuam, quam mulier, que sanguinis profluvio laborabat, cum esset morbo liberata, ibi collocaverat; eam deturbavit, suamque in eo loco posuit. Quo facto, ignis violentus de celo delapsus statuam illam circiter pectus persecuit, caputque una cum collo in terram dejecit, atque in faciem humi ea in parte delixit, que fuerat a pectore divulsa. Ex quo quidem tempore ad hodiernum diem atra atque fulminis ictu ambusta manet. Id temporis igitur Gentiles statuam Christi tanta cum violentia trahabant, ut eam contringerent. At Christiani postea ejus fragmenta cum collegissent, in ecclesia posuerunt, ubi etiam adhuc servantur. Ex basi, supra quam hæc statuæ locata erat, herba quedam (uti narrat Eusebius) que morbus ejusque

generis mederi solet, enascobatur: quæ quidem ejus generis esset, nemo nostrorum medicorum, qui vel scientia valebant medendi vel experientia, omnino novit. » Hæc Sozomenus; eademque habent Artemii Acta², Nicephorus, atque alii. Sed quanto justius, dicit aliquis, in ipsum Julianum fulmen illud cælitus fuisse intortum! At recordetur, quod scriptum³ est: « Unversa propter sanctissimum operatus est Dominus; impium quoque ad diem malum. » Hanc autem voluit in Christi statuam Julianus evercuisse vindictam de compluribus deorum simulacris a Christianis tempore Constantini atque Constantii toto orbe contractis. Sed malum conversum est in caput ipsius, ulciscente quamprimum numine; nam tantum prodigium fulminis, quod ejus statuam mediam scidit atque prostravit, ex auspicio, quos colebat atque observabat, sententia, Romani imperii cladem, atque ejusdem Juliani portendit interitum.

159. In *Egypto, maxime Alexandria, Christianorum dira exortio*. — His de rebus gestis in Syria, Palestina, atque Phœnicia enarratis, jam ad res Ægypti decurrat oratio, que hæctenus complexa est complurimum provinciarum persecutionem sub Juliano grassantem: quod enim quæ simul acta essent, non valuerit simul eadem narratione complecti, discretionem provinciarum ipsam dicendi seriem partita est, ordinemque distinxit; nimirum cum narravit quid Constantinopoli cum primum Julianus venit in Thraciam, quidve in Bithynia, Cappadocia, Galatia, Phrygia, quid etiam in Syria, ac potissimum Antiochiæ, ubi diutius commemoratus est, et in Palestina, atque adjecte Phœnicia actum sit: qua ratione reliquum esse videatur, ut res in Ægypto gestas ordine prosequatur. Vexatam quidem fuisse Ægyptum persecutione Juliani, Apollonii sanctissimi monachi Acta fidem inter alia faciunt; in quibus cum multa de eo præclare gesta narrentur, que hoc potissimum tempore Julianum ipsum pati contigerit, his verbis descripta ab Evagr³ referuntur: « Ille cum audisset, Juliani, ut supra diximus, temporibus, fratrem quemdam ad militiam comprehensum detineri in carcere (cogebat impius clericos et monachos militare, in carcere venit ad eum consolandi gratia, ut moneret eum in necessitate tenere constantiam, atque imminetia contemnere ac deridere pericula. Tempus enim, ait, certaminis adest, in quo fidelium mentes tentationibus probande sint et noscende. Cumque his et aliis verbis adhortaretur animum adolescentis; supervenit centurio, et indignatus cur introire ausus esset, claves intrinsicus carceri imposuit; ipsum quoque, et omnes, qui cum eo venerant, pariter conclusit; quo scilicet etiam ipsi similiter ad militiam detinerentur officium; constitutos quoque custodes quamplurimos, abscessit. Medio autem noctis astare visus est angelus ingenti luce resplendens, et obstupefactis

¹ Sozom. lib. v. c. 20.

² Apud Metaph. die 20 Octobr. cap. 30. Niceph. lib. x. — ³ Proverh. xvi. — ⁴ Evagr. in Vit. Patrum in Apollonio. c. 7.

perterritisque custodibus, carceris claustra palefecit. Tunc vero ipsi custodes aduoluit ad pedes sanctorum, rogabant eos discedere, dicentes, melius sibi esse mori pro his, quam divina virtutis obistere, quae eorum curam gerbat. Mane vero etiam ipse centurio cum principalibus viris festinus ad carcerem venit, rogans ut discederent omnes, qui teneri videbantur. Dicebat enim, domum suam terrae motu magno concidisse, et electos quosque famulorum suorum peremisse. Sancti vero, his auditis, hymnum Deo laudesque cecinerunt; et regressi ad cretum erant in unum positi, secundum Apostolorum exemplum, habentes cor unum et animam unam. » Haec ibi.

160. Rursum vero quid tunc temporis acciderit, cum daretur Gentilibus soluta licentia orgia celebrandi, et alia a christianis principibus velita, libere faciendi, post nonnulla sic ibidem describitur: « Erant aliquando in circuito S. Apollonii positi decem circiter Gentilium vicī, apud quos demoniaca superstilio summo studio colebatur. Templum erat ibi amplissimum, atque in eo simulacrum, quod moris erat circumferri a sacerdotibus bacchantium ritu, cum reliqua multitudine circumueutibus, et quasi pro aquis impetrandis profana mysteria peragentibus. Confligit autem sub eo tempore, quo huiusmodi ab eis orgia gerbantur, iter facere beatum Apollonium per ipsa loca cum aliquantis fratribus. Et cum vidisset infelicium turbas quasi demone quodam agi, debaccharique per campos, miserabilisque errorem eorum, fixis genibus invocabat Dominum et Salvatorem nostrum; et omnes eos qui caeremoniis demoniacis agebantur, cum simulacro suo stare fecit immobiles, nec progredi omnino usquam posse. Atque ita per totam diem rapidissimis adusti aestibus permanserunt, ignorantes, unde eis haerere uno in loco immobiliter contigisset.

161. « Tunc sacerdotes eorum dicebant, quemdam christianum in regionibus vicine eremi commorantem, Apollonium nomine, praestitisse haec sua opera; qui nisi esset exoratus, eis periculum permansurum. Et autem ad rei tanta miraculum conuenienter inique qui audierant, et perueniantes, quae tanti causa exlilerat monstrū, ignorare se penitus fatebantur, suspicionem tamen dari sibi dicunt supradicti viri, quem et exorari pro se deposcent. Tunc quidam ex ipsis, vere eos opinari ait: nam et vidisse cum illo itinere praeteritum confirmat. At tamen adhibere, quae putabant prodesse auxilia, non morantur. Adducunt boves, quorum virtute videretur posse moveri simulacrum. Sed cum nec sic quidem aliquid profecissent; omni auxilio frustrati, legatos ad hominem Dei mittunt; pollicentes, si eos resoluat ab his vinculis, pariter quoque erroris vincula dissolvi. Haec ubi nuntiata sunt ei, sine mora descendit ad eos, et oratione sola ad Deum fusa, omnes resoluit. At illi sine dilatione inuicem omnes confugiunt ad eum, Salvatori Deo nostro credentes et gratias referentes. Simulacrum vero, quod erat ligneum, continuo igni tradunt; ipsi autem secuti

sunt hominem Dei, atque edocti ab eo fidem Christi. Ecclesiae Dei sociati sunt; plurimi vero ex eis cum ipsis manserunt, et etiam nunc in monasteriis degunt. Facti tamen huius mirabilis fama ubique diffusa est, et multi per hoc ad fidem Domini convertebantur: ita ut in regionibus illis nullus iam paene gentilis remaneret. » Haecenus de his Evagrius.

Satis quidem constitit, et pluribus sane exemplis, quod cum ab impio Apostata radicatus Christi fides convelli penitus tentaretur, tunc fortior Dei virtus per adeo ingentia miracula et signa manifeste reddita est; eoque in loco potissimum, ubi sedes viginisset impietatis; ut plane satis aperle significaretur, frustra conari hominem demoliri, quod manu Dei intelligeretur erectum, ejusque semper auxilio majori tutari, cum vehementiori impietatis impetu quassatur. Sed jam ad res Alexandriae gestas admoveamus styllum, non quidem ad res martyrum recensendas, sed ad supplicium divina sententia irrogatum in Georgium episcopum arianum. At quod in primis ad tempus affinet, cum constet ex Ammiano¹, non antea sublatum de medio esse Georgium, quam cum Artemius dux Aegypti, a Juliano accessus, ab eodem supplicio capitis damnatus est; necesse quidem esse videtur asserere, Georgii necem hoc potius anno, quam superiori contigisse. De quo quidem acturi, in primis quid Ammianus ethnicus auctor scriptis prodidit, hic reddemus; cujus haec sunt verba²:

162. « Cum autem a morte Artemii tempus intercessisset exiguum; Alexandrini, Artemii interitu, quem verebantur, ne cum potestate reversus (id enim minatus est) multos lederet ut offensus; iram in Georgium verterunt episcopum, viperis ut ita dixerim morsibus ab eo seipsum appeti; qui in Fulvia natus (ut ferebatur, apud Epiphanium Ciliciae oppidum, aethiisque in danna campurum, contra utilitalem suam relique communis episcopus Alexandriae est ordinatus in civitate, qua nocte mola, et ubi cause non suppetunt, seditionibus crebris agitur et turbulentis, ut oraculorum quoque loquitur fides. His efforatis hominum mentibus Georgius quoque ipse gravè accesserat incertum; apud patulas aures Constantii multos exinde causans, ut ejus recalcitrantes imperio, professionisque suae oblitus, quae nihil nisi justum suadet ac bene, ad delatorum ausu feralia dicebat. Et inter cetera dicebatur id quoque medicæ docuisse Constantium, quod in urbe praedicta aditicia cuncta solo coherencia a conditore Alexandro magnitudine impensurum publicarum extructa emolumentis ararū protecte dicitur debent ex jure. Ad haec mala id quoque addiderat (unde paulo post ejectus est in exilium praiceps, reversus ex comitatu princeps, cum transeet per speciosum tam templum multitudine stipatus ex more, flexus ad adem ipsam humitibus: Quando, inquit, sepulcrum hoc stabit? Quo audito, vel fulmine sunt perculti, incluentesque, ne illud

¹ Ammian. lib. XXI. — ² Idem lib. XXI.

quod tentaret, exeret, quicquid poterant in ejus perniciem clandestini concitabant. » Hæc ipse de causa necis illæ Georgio.

163. At non hæc una tantum, sed plures aliæ extiterunt causæ, quibus Georgius ethnicus Alexandrinus — ut fateamur de Catholicis Christianis¹ in se concitavit; quas adduxit Julianus in epistola ad ipsos scripta, quam paulo post hic describemus; sed et alias recenset Epiphanius, hæc pariter inserendas. Reddamus autem modo eam, quam Socrates² refert his verbis: « Loqus, inquit, erat in ea civitate jam ab antiquis temporibus desertus et neglectus, multaque sordium colluvie redundans; in quo ritibus et caeremoniis in honorem Mithræ celebratis, homines pro victimis sacrificare Gentilibus mos erat. Illum, utpote jam antea nulli usui inservientem, ecclesie Alexandrinæ addidit Constantinus. Georgius autem habens in animo ecclesiam ibi edificare, locum purgari jubet. Quo purgato, adytum repertum est ingentis altitudinis, in quo Gentilium mysteria recondebantur; ubi erant multe hominum calvarie cum adolescentium, tum senum; quos fama est, olim cum Gentiles divinationibus, quæ per exta intestinaque fiebant, utebantur, magicisque obirent victimas, quo hominibus aciem animorum perstringerent, maculos fuisse, quibus rebus in adytis Mithræ repertis, ab Christianis laboratum est, ut Gentilium mysteria palam haberentur Indubio. Nudas igitur mortuorum calvarias quam mox in apertum profuerunt, quo populo exhiberent ad intendum. Quæcum Gentiles, qui Alexandria habitabant, conspicerentur, facinorisque admissi contumeliam iniquo animo ferrent, gravi iracundiæ astu exardescere, et armis, quæ fortuito illis obvenerant, in manus arreptis, impetum in Christianos facere cœperunt, et complures ex illis nullo non mortis genere afficere; nam hos gladiis, alios lustribus, alios lapidibus usque ad mortem cadere, alios funibus strangulare, quosdam cruci suffigere; hocque necis genus ad probrum crucis illis interre; plurimos sauciare. Tandem, sicut in ejusmodi tumultu evenire solet, ne ab amicissimis quidem manus abstinere; sed amicum verberare, fratrem fratrem, parentes liberos; denique alter alteri ad eadem vim afferre. Proinde Christiani a Mithræo adyto perpurgando desistere. » Hæc Socrates; addens eisdem in Georgium ipsum esse grassatos; sed quando id contigerit, Ammianus prosecquitur, dicens:

164. « Ecce autem, perlato lethali nuntio indicante extinctum Armenium, pletis omnis gaudet in sperato, vocibus horrendis intrendens Georgium pelit, raptumque diversis muletandis generibus proterens, et conculeans, divaricatis pedibus; cumque eo Dracontius moneta præfectus, et Biodorus quidam veluti comes, injeçts per crura funibus, simul exanimati sunt; ille, quod aram in moneta, quam rogebat, recens locatum evertit; alter, quod dum adificanda præcesset ecclesie, cirros puerorum li-

centius detondebat, id quoque ad deorum cultum existimans pertinere. » Quod de attonione puerorum Ammianus subobscurè ingerit, tonsuram illam, qua prima clericatus initiatio peragi solet, significare voluisse videtur; licet gentilibus scriptor, gentilitio more locutus, ad deorum cultum illud dicat pertinere putasse. Nam quomodo, quæso, ad cultum deorum id potuit attingere, cum, teste Herodoto³, in Ægypto sacerdotes, non capillos tantum, sed pilos totius corporis tertio quoque die deraderent? Numquid hostis deorum (quod Julianus exprobat) in gratiam deorum potuit puerorum totididisse capillos? vel si fecisset, reprehendus ob id a Gentilibus esset? Sed subdit Ammianus: « Quo non contenta multitudo immanis, dilaniata cadavera peremptorum, camelis imposita in vexit ad lacus; iisdemque subito igne crematis, cineres projecit in mare; id metuens, ne collectis suppremis, ades illis exstruerentur cum reliquis, qui deviare a religione compulsi pertulere cruciales penas, ad usque gloriosam mortem infemera fide progressi, et nunc martyres appellantur. Poterantque miserandi homines ad crudele supplicium ducti Christianorum adjumento defendi, nisi Georgii odio omnes indiscrete flagrasset. » Hincque Ammianus de exitu Georgii et sociorum, sub hujus anni consulibus.

Eoque modo Dei vindicta, licet sero respexit tandem in scelestissimum omnium hominum, et tot tantarumque cladum adversus Catholicos pluries immissarum auctorem. Qui enim præfectorum (ut dictum est) amplissimo comitatu adeo gloriosa pompa episcopos olim ingressus est Alexandriam; modo discorsus et extinctus, instar sarcinæ funibus cum præfecto et comite complicatus, super camelum per medianam urbem sublimis conspicuus omnibus est sublatus ad lacus; dignum plane ac sibi congruens fastigium accepit impietas, neque cameli tergum; quod quidem animal alias hero proficuum, gestatione Georgii adeo contaminatum putatum est, et redditum execrandum, ut ipsum cum Georgio ac sociis (ut habet Socrates⁴) idem simul combusserint. Hæc eadem de nece Georgii Gregorius Nazianzenus⁵, Epiphanius⁶, Sozomenus⁷, et alii ferre omnes.

165. Cæterum quod non defuerint ariani Georgii sectatores, qui cum sic a Gentilibus casum ut martyrem coluerint; S. Epiphanius de ejusdem miserando exitu agens, cum minime dignum esse nomine martyris tradit, illaque tantum nititur ratione, quam Petrus apostolus docuit, excludendum nimirum esse e martyrum classe, qui licet christianus sit, ob scelus tamen admissum dignas penas persolvit; cum ait⁸: « Nemo vestrum patiatur ut homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor; si autem ut christianus, non embescat, glorificet autem Deum in isto nomine. » Epiphanius⁹ itaque

¹ Herodot. in Enterpe. — ² Socrat. lib. III. c. 2. — ³ Grec. Naz. orat. in Iulianum Athanasio. — ⁴ Epiph. har. LXXVI. — ⁵ Sozom. lib. V. c. 7. — ⁶ 1. Pet. IV. — ⁷ Epiph. har. LXXVI.

⁴ Socrat. lib. III. c. 2.

enarrata crudeli cæde Georgii, subdit : « Dixerit autem fortasse aliquis de eo, qui sic mortuus est : Igitur martyr factus est, qui a Græcis, » nempe effluvis, « hæc passus est. Et si quidem pro veritate fuisset ipsi hoc certamen, et hæc accessissent ei a Græcis propter invidiam et ob confessionem in Christum, revera inter martyres, eosque non parvos locatus esset. Non erat autem causa propter confessionem in Christum, sed propter multam violentiam, quam in suo appellato episcopatu in civitatem et populum exercuerat; aliquando hæreditates hominibus a parentibus relictas diripiens. Et ut ne calumniemur virum : multa enim sunt quæ ab illo Alexandrinis sunt facta : Quomodo nitrum omne excepit? Quomodo paludes papyri et calami, et stagna salis gubernare, et ad se ipsum afferre exogitavit? Nam omnis turpitudine vite, quæstus gratia permultas artes, usque ad vilissimas res ab ipso non negligebatur. Etenim et lecticas excoxit vit corporibus eorum, qui efferebantur, ad numerum centum facere; et sine his quæ ab eo ordinate fuerant, non efferebatur corpus mortuum, maxime peregrinorum; non propter hospitalitatem, sed (ut dixi) quæstus gratia. Si quis enim sepelisset per se ipsum corpus, periculum subibat; sic autem a singulis, qui efferebantur, lucri aliquid ipsi accedebat. At omitto de his dicere, quæ vir ille in deliciis et crudelitate et aliis accipiebat. Propter hæc igitur omnia Alexandrini in eum iram percipi, et maxime Græci, hæc ipsum morte mulctant. » Hæc Epiphanius; qui cum subdat, id ab Alexandrinis perpetratum statim audita morte Constantii; hæc potius anno accidisse, enarrate ab Ammiano res gestæ per consules persuadent. Cæterum etsi non criminum causa, qui criminosisimus erat, sed propter Christi confessum nomen Georgius necatus esset; hæc tamen dignus martyris titulo videri poterat, qui extra catholicam communicationem fidei quæ hæresim et invasionem alienæ sedis, foris ad hæreticorum partibus staret; cum (quod pluribus dictum est secundo Annalium tomo) extra Catholicam Ecclesiam atque fidem non sit reperiri martyrium.

166. Julianus autem ad omnem simulationem et improbitatem probe compositus, audita dira morte Georgii et sociorum, licet (quod de cunctis christianis episcopis confugisse oppressæ) summo gestiret gaudio; tamen qui extrinsecus agebat tanquam in scena philosophum, se facinus ægro accepisse animo simulavit, et scelus ulcisci velle monstravit; sed ab amicis placari, passus liberetur est. Unde Ammianus de eo : « Hoc comperto, imperator ad vindicandum facinus erectus, jamque expetiturus pecus a noxiis ultimam mitigatus est, lenientibus proximis; misisque edicto acri oratione scelus detestabatur admissum, minatus extrema, si deinde tentatum fuerit aliquid, quod iustitia vetet et leges. » Hæc Ammianus. Porro ipsas Juliani tunc ea de re scriptas litteras ad Alexandrinum recenset Socrates his verbis : *

« Imper. Cæsar Julianus Max. Aug. populo Alexandrino S. Quod si ita sit, ut nulla reverentia vel erga Alexandrum vestre urbis conditorem, vel (quod majus) erga Deum illum magnum sanctissimum Serapidem in vestris animis residet; tamen miror vos nullam rationem habuisse communis nature, humanitatis, decoris, addo etiam nostre personæ, cui cum alii omnes dii, tum magnus ille Serapis in primis orbis terrarum imperium largiri dignatus est; ad quam quidem vestrarum partium fuisset, injuriarum, quibus improbi vos affecissent, cognitionem ac iudicium reservasse. At iracundia fortassis et fervor mentis rationis cavavit oculos; qui quidem cum animum de statu suo dimoverit, crudelia facinora edere solet. Et quamvis perturbacionis impetus, qui subito perperam adhibitus erat, paululum repressus fuerit, postea tamen in legum contemptum irrupit. Vos igitur cum in numero populi habeamini, nullus pudor reprimere poterat, quominus ea tentaretis, de quibus justum odium contra illos animis concepissetis.

167. « Verum dicite mihi per Serapidem, quænam fuerant illæ injuriæ, quæ vos contra Georgium ad iracundiam provocarunt? Dixeritis fortasse, quod Constantium beatissimum imperatorem adversus vos concitaverat; quod exercitum ad sacram vestram urbem deducendum curaverat; quod præfectus Ægypti sanctissimum Dei delibrum occupaverat; quod imagines, ornamenta, et ornatum ad sacra spectantem inde abriperat; quodque cum vos istud facinus ægre ferretis, deumque vestrum propugnare, imo Dei ornamenta custodire non sine causa nitentini; idem præfectus injuste, inique, impieque armatos in vos immiserat; qui sane Georgium magis quam Constantium veritus, eo pacto se ipsum conservare volebat : nam jam olim non tyrannico, sed modesto admodum et facili animo erga vos se gesserat. Quibus de causis in Georgium deorum inimicum iracundia incendio inlanamati vestram sacram civitatem scelere contaminastis; id adeo, cum liceret illum ad iudicium adduxisse : nam ea ratione facinus neque ad eadem, neque ad iniquitatem prorupisset, sed fuisset summa transactum æquitate, quæ vos plane insontes servasset; quæ eum, qui scelera intoleranda nequiter conscivisset, multasset supplicio; quæ denique repressisset alios omnes, qui non solum deos contemnerent, verum etiam ejusmodi civitates et populos tam florentes in nullo numero ducunt, sed crudeliter adversus illos usurpata quasi accessionem suæ potestati adiungunt.

168. « Conferte igitur hæc meam epistolam cum illa, quam ad vos jam dudum misi; et quantum inter eas interest, diligenter considerate : in illa enim priore plurimum laudis vobis tribui; in hæc autem per deos immortales, cum vos laudare (aut delecto) aggredior, scelus admissum mihi est plane impedimento. Audetne populus instar canum, hominum disceperere? Annon eum pudet tam indigni facinoris? Estne hoc, manus adeo puras et integras servare, ut eas nulla crivioris labe pollutas ad deos sup-

* Ammian. lib. xxii. — * Socrat. lib. iii. c. 3.

plices tendatis? At Georgius ista pati commuerat. Ipse etiam fortasse dicerem, cum istis longe graviora acerbioraque subire debuisset. At etiam propter vos, dixeritis; et illud vobis assentiri. Sed si dicatur, quod a vobis penas luere debuisset, hoc nullo modo possum concedere. Sunt enim vobis leges, quae sancte coli, et ab omnibus tum privatim tum publice amari debent. Verumenimvero quauquam usu venit, ut nonnulli sigillatim delinquant; tamen communem Reipublicae statum rite temperare, legibus morem gerere, et ea quae ab initio praecclare sancta fuerint minime violare, consentaneum est. Illud putatote, o Alexandrini, prospere et feliciter cecidisse, quod me regnante tale facinus a vobis admissum sit; quippe qui tum ob reverentiam erga Deum, tum ob pietatem erga avum meum et gentilem, qui Aegypti vestraeque civitati praetuit, vos fraterna quadam benevolentia complecti non desino. Nam princeps, qui se confemmi non vult, et magistratus etiam severus accuratusque non debet huiusmodi facinus a populo admissum negligere, ne tanquam morbum gravem difficiliore acerbiorique medicina curare opus fuerit. Verum ego ob eas causas, quas modo citavi, curationem facilissimam, mitissimamque nempe admonitionem verbaque benigna vobis servandis adhibeo; quibus certe equidem scio, si modo sitis (uti audio) ex vetere Graecorum stirpe oriundi, et adhuc eximia illa atque egregia nobilitatis nota in vestris mentibus (in vestris, inquam, qui estis Alexandrini cives mei) inque omnibus vitae officiis impressa appareat, perfacile estis obtemperaturi. » Haec enim Julianus ad Alexandrinos.

169. Ex quibus illud in primis observatione dignum, Julianum adeo addictum fuisse Aegyptiorum idololatriae, ut cum tot coleret deos patrios, uni tamen Serapidi ut ait ipsum imperium acceptum ferret. Hinc quoque accidisse potuit, ut ipse vel una cum vultu Serapidis in numismatibus voluerit effigiari, vel solus, nomine ejusdem Serapidis inscripto, tanquam ille ipse esset, ut superius demonstratum est. Extant ejusdem Juliani duae aliae epistolae datae post extinctum Georgium ad magistratus Aegypti de libris ejusdem Georgii magna diligentia perquirendis; quarum prior ad Egedium praefectum Aegypti his verbis conscripta habetur¹:

170. « Quidam equis, alii avibus, nonnulli feris delectantur; ego vero inde usque a pueritia libro-rum cupiditate arsi. Quare absurdum est, has opes iis relinquere, quorum avaritia nequit auro expleri, praesertim cum facile videar eas illis posse detrudere, quocirca multo privatim beneficium dabis, ut Georgii scripta omnia reperenda cures. Multa enim apud illum philosophica, multa rhetorica, multa de Galileorum doctrina, quae velut penitus extincta esse; sed ne cum his illa quoque pereant, omnia diligenter exponi volo. Dux autem tibi esto ad inquirendum librarius ipseus Georgii; qui si fideliter in eam curam incubuerit, premium sibi libertatem esse

sciatur; sin autem malitiose et astute rem gesserit, quaestionem de se habitum iri. Mibi enim, cum in Cappadocia essem, quendam describenda dedit, quae ad eum postea remisi. » Haec ad Egedium. Ad Porphyrium autem catholicum erat hujus nominis magistratus ejus superius tomo tertio alias facta est mentio² in haec supersit verba³:

« Georgii magna sane et copiosa bibliotheca fuit, et philosophorum et historicorum omni genere referta; sed de Galileorum maxime doctrina permulti et varii commentarii extabant. Quare totam eam bibliothecam perquire et Antiochiam mitte. Scito autem, te quoque gravissimas penas esse daturum, nisi omnem diligentiam in inquirendo adhibueris. Et quos suspicio erit quacumque ratione libros aliquos intervertisse, tum argumentis omnibus, tum jurejurando multiplici, tum nullo magis servorum quaestione, nisi queas convincere, saltem vi cogas eos in medium proferre. » Haec enim ad Porphyrium; quam etiam epistolam Suidas descriptam habet.

171. *Athanasius e latebris triumphans redit Alexandriam.* — Post sublatam dira morte Georgium, Magnus Athanasius emersus e latebris, et e sepulchro, in quo sicut mortuus vivens diu manserat, veluti e mortuis resurgens, perspicuus cum eis Alexandriam venit, ubi magna susceptus est gloria. Sed quod ad tempus spectat, aequius videretur ejus reditus collocandum anno superiori, quo Juliani edicto episcopi ab exilio relaxati, omnes ad propria remearunt; quia tamen constans est assertio Nazianzeni affirmantis⁴, non nisi post extinctum Georgium, Athanasium Alexandriam rediisse; hic ea de re agere peropportunitum videtur. De cujus reditu haec in primis sanctus Hieronymus⁵: « Dominus excitatur, imperat tempestati, bestia moritur, » nempe Constantiam; « tranquillitas redit; manifestus dicam: Omnes episcopi, qui de propriis sedibus fuerant exterminati, per indulgentiam novi principis ad Ecclesias redeunt. Tum triumphatorem suum Athanasium Aegyptus excepit, » etc. Haec Hieronymus. Sed quali triumpho ab Alexandrinis catholicis christianis idem fuerit honoratus, praestat hanc audire a Gregorio Nazianzeno⁶, qui in primis ejus reditus tempus describens, non nisi post extinctum Georgium ipsum Alexandriam rediisse testatur, cum ait: « Licentiam itaque rursus doctrinae veritatis accepit, atque ii qui vexati et oppressi fuerant, solummodo libertatem, zelo nempe iracundiam aciente. Quod etiam ipsum Alexandrinis accidit, qui ut in eos a quibus contumeliosi affecti sunt acerbissimum esse solent, importunam hominis audaciam indignissimis animis ferentes, tum novo mortis genere perversitatem, tum nova contumelia mortem noxandam atque inflammandam duxerunt. Notus est vobis camelus ille, atque insula sacra, et nova magnitudo, prima-

¹ Julian, epist. xxx. — ² Greg. Naz. orat. in laudem Athan. —

³ Hieron. advers. Lucif. tom. II. — ⁴ Greg. Naz. orat. in laudem Athan.

⁵ Id. epist. ix.

que illa, ac nisi me opinio fallit, sola circumductio, quae etiamnum contumeliosis hominibus minaciter denuntiatur.

172. « Posteaquam autem illa injustitiae tempestas, illa pietatis labe et corruptela, ille mali spiritus praecursor huiusmodi supplicio mulcatus est, meo quidem iudicio haud laudando (nec enim quid eum pati, sed quid nos facere decebat, spectandum fuit), sed mulcatus est tamen, totiusque populi impetum atque iracundiam subit. Tum vero athleta ille nobilis ex praecleara peregrinatione (sic enim ipsius fugam pro Trinitate et cum Trinitate conceptam appello) in urbem redit, atque ita letos et alacres omnes offendit, imo etiam universam prope Aegyptum undique in unum concurrentem, atque ab omnibus editis locis; ut illi sola Athanasii voce, alii forma et aspectu ad satietatem fruerentur; alii (quod de Apostolis praedicatur¹) ex umbra saltem ipsa, novaque corporis figura, sanctitate imbuerentur; ut cum nullis jam saepenumero ex omni hominum memoria honores habiti sint, nullis etiam obviam proditum sit, idque non praefectis tantum publicis et episcopis, sed necessariorum quoque suorum amplissimis quibusque et clarissimis; nullius tamen occasionis major frequentia et splendor memoretur; unum duntaxat Athanasium, cuique honorem, quo ad priorem urbis ingressum ornatus fuerat, cum ex eadem fuga et ob easdem causas inita Alexandriam repeteret, cum ea comparari posse. Quin et de honore illo huiusmodi quispiam sermo circumfertur: dicam enim (supervacaneus licet videri possit), ac velut dimentium adventumque forem orationi adjungam.

173. « Post illius adventum vehabatur in urbem quidam, alteram iam praefecturam gerens (noster hic erat, quippe Cappadox, vir clarus et illustris; nec dubium est, quin Philagrius illum a me nominari sentias). Ea porro civium erga illum amoris flamma, ut nec ulla alia similis, nec erga alium; honor autem (ut rem totam paucis verbis ob oculos ponam) amoris magnitudini respondens; cui etiam urbis administratio, tum civium deprecatione, tum imperatoris calculo et sententia, rursus demandata fuerat. Tum igitur e vulgo quispiam, cui infinita multitudo videbatur ac velut pelagus quoddam nequaquam oculis circumscriptum, ad amicum quemdam et familiarum (ut in huiusmodi rebus accidere solet) ita loentis esse fertur: Dic mihi, vir optime, tantamne unquam populi multitudinem vidisti, tamque concordibus animis ad unum hominem ornandum effusam? Minime, inquit juvenis; ac ne Constantium quidem ipsum pari honorificentia exceptum fuisse opinor; tanquam videlicet per imperatoris nomen summus honoris vertex significaretur. Tum ille perquam suaviter arridens: Quid ais, inquit, quasi magnum aliquid et admirandum dicens? uno Magnum quoque Athanasium pari honore introductum fuisse, vix adduci possum, ut credam. Si-

mulque iusjurandum quoddam ad id quod dixerat confirmandum adiunxit. Eo autem hic sermo spectabat, quemadmodum etiam vobis perspicuum esse arbitror, ut imperatori quoque ipsi Athanasium anteferet. Tanta erat viri huius apud omnes veneratio; tanto stupore ingressus ejus memoria hominum mentes etiamnum defixas tenet. Nam secundum genera, aetates, artesque divisi erant: solet enim maxime civitas illa ad hunc modum instrui, cum publico honore afficiendum alicquem suscipit.

174. « Quoniam vero modo spectaculi huius magnitudinem oratione referre queam? Fluvius unus omnes erant: Nilum etiam poeta quispiam diceret, illum vere aurillum et spicis uberem ab urbe ad Chereum retracto cursu fluentem diei unius itinere atque amplius. Licet mihi per vos, quaso, paululum adhuc in hac narratione lascivire: illie enim animus versatur, nec sermone ab ea solemnitate revocare facile possum. Pullus ipsum vehebat (ac peto a vobis, ne me amentie accusetis) non secus fere ac Jesum¹ meum pullus ille, sive gentilis populus, quem ignorantie vinculis solutum peropportune conscendit, sive quid aliud nobis hoc sermone designetur. Caeterum hoc unum inter utramque pompam interluit, quod Christum rami susceperunt; et varia indumenta, multiplicique florum genere constrata ante ipsum projecta et subjecta sunt: excelso autem et magnifico Athanasio nihil tale factum est; in eoque non impares honoris partes habuit. Jam hic quoque adventus Christi expressam imaginem videre licet, quod erant etiam, qui ante ipsum clamarent pompamque agerent; nisi quod non puerilis duntaxat turba taustis illum acclamationibus excipiebat, verum etiam omnis lingua, concurs et adversatrix, hominum sese mutuo superare contendentium. Nam quid publicos plausus commemorem, et unguentorum profusiones, et totam urbem lumine coruscantem, publica item et privata convivia, caeteraque quibus argumenta laetitia civitates edunt, quae tum illi abunde, et supra quam par erat conferebantur? Sic vir evimus et cum tali pompa et celebritate civitatem suam ingreditur. » Hec et alia Gregorius.

175. Et sane quidem ex hoc ipso vetus illud de Anan et Mardocheo representatum in Georgio et Athanasio spectaculum vides: cum alter et summo fastigio honoris et dignitatis ad intumescens turpissimumque supplicium reperitur addictus; alter vero e faucibus mortis creptus, ad regium triumphum conspiciatur erectus; apparuitque quam facile sit in conspectu Domini subito honestare² pauperem; palefactumque est, quo honore affectus sit, quem summus omnium rex statuerit honorare; et pro miraculo plane habendum, digito Dei in Aegypto innovante iterum signa, ut in civitate Gentilibus et Aegypti conferta, omnibus his adversarius Athanasius, et sub Pharaone, nempe Juliano tyranno, ejusque Aegypti praefectis odio habentibus pastores ovium, Athana-

¹ Act. v.¹ Matt. xxi, Joann. viii. — ² Eccl. xi.

suis ipse adeo præclarum, ac ne ipsis quidem imperatoribus aliquando impertitum triumphum egerit; cum præsertim constet ex Socrate¹ atque Sozomeno², arianos Alexandrinos nequaquam ob necem Georgii sui episcopi demisisse animos, sed mox in locum ejus Lucium sufficisse: et de Gentilibus liqueat, eos imperatoris gratia elatos in Christianos eorumque episcopos insolentius debacchatos. Porro Gregorii Nazianzeni temporis sui res scribentis auctoritate Sozomeno redarguitur, qui ignoravit hæc a Gregorio scripta, dum ait³, Athanasium, mox nuntiata morte Constantii, noctu in Alexandrina ecclesia comparuisse.

176. Athanasius igitur Alexandriam ingressus, ecclesiam adiens, primum omnium cunctis eam acianæ hereseos expurgat inquinamenti ac sordibus diluit; non tamen utitur flagello; « sed, » quod ait Gregorius Nazianzenus, « veritatis argumentis ad persuadendum maxime comparatis; tum inter eos qui dissiderent, pacem conciliat, oppressosque tyrannide liberat: et quo nihil antiquius habuit, prolepsam, inquit⁴, fidei doctrinam erigit, ac libere rursus Trinitas prædicatur super candelabrum posita, splendideque unius divinitatis lumine animas omnes collustrans. Leges etiam rursus orbi terrarum præscribit, atque omnium mentes ad se convertit, aliis epistolas mittens, alios accersens, nonnullos etiam ultro accedentes erudiens, » etc. Hæc scribens Gregorius, plane allusisse videtur ad Concilium tunc temporis Alexandriæ congregatum, cum ejus jussu ad Ecclesiam statum collapsum restituendum, aliarum Ægypti Ecclesiarum episcopi, qui sub Constantio in exilium (ut vidimus) acti sunt, iidem ad proprias restituti sedes, statim necessitati Ecclesie Catholice consulturi, sese ad antesignanum et propugnatorem fidei Athanasium Alexandriam contulerunt, quorum nonnullorum nomina conscripta habentur in synodali epistola ejusdem Alexandrini Concilii ab iisdem tunc celebrati. Contulit etiam sese tunc Alexandriam ad Athanasium S. Eusebius episcopus Vercellensis, qui in Palaestina primum, deinde in variis locis Arianorum opera exulavit; tunc vero in Ægypto exulem ipsum morari contigit: in superiores namque Thebas ultimo exilio amandas fuisse Eusebium et Luciferum Calaritanum episcopos, auctor est Socrates⁵; indeque solutos, libertatem concessos esse. Porro non invisendi tantummodo Athanasii, omnes illos episcopos accidit Alexandriam proficisci, sed et (quod dictum est, Synodi habende causa, qua rebus Catholica Ecclesia tot annis dira persecutione exagitata, communi initio consilio, consulere possent.

177. *Synodus Alexandrina, auctore Liberio papa.*

— Porro horum omnium primum auctorem, et architectum fuisse Liberium Romanum pontificem, paulo interius hoc eodem anno aperietur. Ipse enim

primus Ariminense naufragium reparare sollicitus, indulgentia vexillum erexit, ne qui decepti et Arianorum fraudibus circumventi fuerant, et timore perterriti minis cesserant imperatoris, Nicææ confessionem visi fuerant deseruisse, in magnum Ecclesie detrimentum, extra Ecclesiam diutius vagarentur, fierentque interea lupis præda, si quæ inviti fecissent, volentes jam obstinate defenderent. His, inquam, bene consulturus Liberius pontifex, primum omnium iis qui in Italia lapsi erant, episcopis erroris penitentibus, subveniendum putavit, si quæ inviti fecissent, volentes jam obstinate defenderent. His, inquam, bene consulturus Liberius pontifex, primum omnium iis qui in Italia lapsi erant, episcopis erroris penitentibus, subveniendum putavit, et in Orientem respiciens, bene usus occasione illos ipsos, qui erant illic fidei causa exules Occidentales episcopi magni nominis, Eusebium Vercellensem episcopum et Luciferum Calaritanum episcopum in Sardinia legatos Apostolice Sedis creat, quorum alteri nempe Lucifero, Ecclesie Antiochena, ab Arianiis diu possessæ curam delegat. Dicturi de his singulis, primum omnium hic ejusdem Liberii litteras recitemus, quas eodem argumento dedit ad Italiae episcopos: nacti sumus eas ex Petri Pithæi antiquitatum promptuario, easdemque nuper a viro sincerissime fidei Nicolao Fabro editas accipe, ut se habent jam nimia vetustate corrosas⁶:

178. « Liberius episcopis Catholicis in Italia consistentibus, in Domino æternam S.

« Imperitiæ culpam obliterat respiciens. Hoc autem et de Scripturis sanctis advertere est, Pietatem ad omnia utilem esse legimus, cui cedit corporalis exercitatio, quamvis et ipsa utilitatis retineat fructus; quam sectandam nobis etiam ratio temporis presentis exposcit. Non enim si aliqui forte qui hoc studii gerunt, ratione provisioni destruere imprudenter sæviori censura hoc astimaverint, et non a re, quod jam ex apostolica auctoritate munifum est... de pietate cum dictum est, non esse parcendum his qui apud arianum ignoantes egerunt, quibus necesse iudicium fuit captum errori incidere... ideoque veritas repedanda est. Sed mihi cui convenit, omnia moderate perpendere, maxime cum et Ægypti omnes et Achiivi accusati sententiam receperunt, multis parcendum quidem his, de quibus supra tractavimus; auctores vero esse damnandos, qui obliqua et maligna subtilitate et caligine offenderunt innocentium sensus, per quæ velamen obducerent veritati, tenebras lucem, et lucem tenebras venditantes.

179. « Igitur si quis ignorationis captum... respiciens sermonis nostræ advocacionis brevissima, illud virus in se pestiferum ariani dogmatis subdolum ac tenebrosum fuerat expertus, reparatus exhauriat, condemnat, vehementiusque in auctores ejus insariat, quos in se violentos expertus est, totumque se fidei apostolicae et catholice usque ad Nicæna Synodi conventum de integro mancipet. Per quam professionem, etiam si quibusdam leve et remissum videtur, recuperet id quod per astutiam recitatis amiserat. Verum si aliquis tam stolidus

¹ Socrat. lib. III. c. 1. — ² Sozom. lib. V. c. 7. — ³ Idem. lib. V. c. 6. — ⁴ Gregor. Naz. orat. in laudem Athanasii. — ⁵ Socrat. lib. III. cap. 4.

⁶ Hilar. fragment. lib. I. pag. 37. 38.

mentis (quod haud credo) fuerit inventus, qui non solum nolit converti, antidotum recipiens sanitatis, venenum virusque noxius sese... vindicare crederat, et ratione vinceret, et auctori perfidiae perditae deputatus, Ecclesiae Catholicae spiritali vigore plectetur. » Hactenus Liberii ad Italiae episcopos litterae, qui dicto obaudiens Salvatoris, cum Petro dixit : « Tu aliquando conversus confirma fratres tuos ; » non tam praesentes in Italia existentes, sed etiam in Oriente longe positos colligere studuit, curans de his una cum Athanasio haberi Synodum Alexandriae ; quod feliciter per Eusebium Vercellensem episcopum, Apostolicæ Sedis legatum, et Athanasium praesidium est. Quid vero ab eis gestum sit, paulo inferius dicturi sumus.

180. Inter hæc autem Lucifer episcopus Calaritanus, et ipse exul fidei causa — ut tomo tertio fusius dictum est — qui acerbissimis in Constantium scriptionibus eum in se præ cæteris concitaverat ; simul ac exilio solutus est, supplicis latus Catholicis Antiochiæ commorantibus, jam ab exilii Eustathii tempore ab Arianis longa persecutione concussis, illuc festinus accessit ; missis interim Alexandria ad futuram Synodum duobus suis diaconis, Hieremio et Agapelo. Quid porro ipse Antiochiæ egerit, Rufinus ¹ docet, rem ab exordio auspiciatus, in hunc modum : « Lucifer autem cum exoraretur ab Eusebio (quia uterque in partibus vicinis Egypto fuerat relegatus) ut ad videndum Athanasium Alexandriae pergerent, communique tractatu cum his qui superfuissent sacerdotibus de statu Ecclesiae decernerent ; praesentiam sui abnegans, legatum pro se diaconum suum mittit. » Imo duos legatos diaconos quos recensimus, qui Alexandrini Concilii synodali epistole reperiuntur esse subscripti : « Atque ipse Lucifer, subdit Rufinus, intento animo Antiochiam pergit ; ibique dissidentibus adhuc partibus, sed in munus tamen revocari posse sperantibus, si sibi talis eligeretur episcopus, erga quem non una plebs, sed utraque gauderet ; preproperus catholicum quidem et sanctum virum ac per omnia dignum sacerdotio Paulinum episc. collocavit ; sed tamen in quem acquiescere plebs utraque non posset. » Hæc Rufinus de electione Paulini, a quo statim ad Synodum Alexandrinam duo legati diaconi missi sunt, Maximus et Calimerus, qui subscripti habentur synodabilibus ejusdem Concilii litteris, quas recitat Athanasius. Ceterum ante electionem Paulini, non inter Catholicos tantum et Arianos dissidium agitabatur, sed etiam inter ipsosmet Catholicos ; quando quidem qui dicebantur Eustathiani, quique perpetuo fidem catholicam defendissent, nequaquam Meletio et ejus sectatoribus (ut ait Socrates ²) communicare volebant ; tum quod Meletius ab Arianis fuisset electus, tum etiam quod qui enim sectarentur, ab Arianis baptizati essent.

181. Ejusmodi tunc erat status Ecclesiae Antiochena: ut jam tres essent episcopi in una civitate ;

nampe Enzoius, qui Arianis præerat ; Meletius, qui Orthodoxis, quocum haud omnes communicarent Catholici, quod aliquando Arianis consensisset, licet ab iisdem recedens egregium pro fide catholica specimen elidisset (ut tertio tomo superius diximus) ; Paulinus vero tertius haberetur, a Lucifero sic — ut vidimus institutus, quod nulla unquam vel tenui suspicione pollente fidei catholicae laborasset, sed eam magna laude inter tot tanteque discrimina propugnasset. At subdit post hæc Rufinus ¹ de Eusebio Alexandriam protectione his verbis :

182. « Pergit interea Eusebium Alexandriae, ibique confessorum Concilio congregato, pauci numero, sed fidei integritate et meritis nulli, quo pacto post hæreticorum procellas et perfidiae turbines, tranquillitas revocaretur Ecclesiae, omni cura et deliberatione discutunt. Aliis videbatur fidei calore ferventibus nullum debere ultra in sacerdotium recipi, qui se utrumque hæreticæ communionis contagione maculasset. Sed qui, imitantes Apostolum, querebant non quod sibi utile esset, sed quod pluribus ; vel qui imitarentur Christum, qui cum esset omnium vita, pro salute cunctorum humilians se descendit in mortem, quo scilicet inveniretur et in mortuis vita ; dicebant, melius esse humiliari paululum propter cætos, et inclinari propter elisos, ut eos rursus erigerent ; nec sibi solis puritatis merito celorum regna defenderent ; sed esse gloriosius, si cum pluribus illuc mererentur intrare. Et ideo rectum sibi videri, ut, tante perfidiae auctoribus amputatis, reliquis sacerdotibus daretur optio, si forte velint, abjurato errore perfidiae, ad fidem Patrum statutaque converti ; nec negare aditum redemptibus, quin potius de eorum conversione gaudere ; quia et ille evangelicus junior filius, paternæ depopulatur substantiæ, sed in semelipsum reversus, non solum suscipi meruit, sed et dignus paternis complexibus deputatur, et annulum fidei recipit, et stola circumdatur ; per quam quid aliud, quam sacerdotii declarantur insignia ? nec probabilis exitum apud patrem senior filius, quod invidit recepo ; nec tantum meriti habuit non delinquendo, quantum nota contraxit non indulgendo germano. » Hæc de primo Synodi decreto Rufinus.

183. Magni momenti questio inter Patres agitata fuit ; nam scilicet lapsi in hæresim episcopi, vel quomodolibet hæreticorum communicatione laetati, sic ac Ecclesiam Catholicam recipiendi essent, ut in episcopatu, quem gesserant, agere smerentur. Superior in his illa olim præcesserat Patrum disciplina, ut lapsi tempore persecutionum episcopi sic reciperentur : ut laica tantum communicatione impertirentur ; id enim sepius Cyprianus (ut vidimus) suis inculcat epistolis. Ceterum Patres, videlicet magnum nominis viri, qui priori Concilio Antiochano interfuerunt, in quo damnata est hæresis Pauli Samosatani Antiochena civitatis episcopi, eundem Paulum, hæc metandissima hæresis hærestarcham sic recepo

¹ Rufin. lib. 1. c. 27. — ² Socrat. lib. II. c. 24.

¹ Rufin. lib. 1. c. 28.

runt penitentem, ut etiam in eadem sede episcopum permanere concesserint. Sed et liquet, Melchialelem Romanum pontificem eadem sententia allicere conatum esse schismaticos Donatistas ad catholicam unitatem: quae omnia suo loco superius pluribus dicta id aperte declarant. Verum et sacrosanctum Nicenum Concilium¹ ita cum novatianis episcopis transiisse constat, ut qui inter eos essent episcopi, ad Ecclesiam redeuntes, in eadem quoque dignitate et munere permanerent, nisi in ea civitate alium confingeret fuisse catholicum ordinatum episcopum: tunc enim ille, ne duo episcopi essent unius Ecclesiae quod haberetur pro monstro, duo inesse corpori unum capita iunctur a Synodo chorepiscopus in eadem Ecclesia ordinari, vel saltem presbyter perseverare. His, puto, exemplis magna maturitate consilii in hoc conventum tuita Patribus, ut episcopi in haeresim lapsi, cum ad catholicam reverterentur Ecclesiam, in eodem honoris gradu, quo insigniti fuissent, reciperentur. Suberat et magna ratio, quod multiplex illorum numerus esset, qui in Occidente interfuerant Concilio Ariminensi, necientesque damnasae visi erant abdicatione nominis consubstantialis Nicenum Concilium: de quibus inferius pluribus dicturi sumus. Porro ita his indulsero Patres, ut tamen vigorem ecclesiasticae disciplinae nequaquam infecti sint passi in illis qui fuissent haeresum inventores.

184. Huius quidem canonis S. Hieronymus² meminisse videtur, cum post longam de his disputationem habitam, haec demum verba subdit: «U' dicere coperamus, post reditum confessorum in Alexandria postea Synodo constitutum est, ut exceptis auctoribus haereseos, quos error excusare non poterat, penitentes Ecclesiae sociarentur: non quod episcopi possint esse qui haeretici fuerant, sed quod constaret, eos qui reciperentur, haeticos non fuisse. Assensus est huic sententiae Occidens, et per tam necessarium Concilium e Sataana faucibus ereptus est mundus.» Haec Hieronymus; cuius verborum ille sensus videtur esse germanus, ut S. Synodus nequaquam absque defectu generatim statuerit, ut omnes episcopi lapsi in haeresim, absque ulla discretionem, cum honoribus, quibus fungebantur, in Ecclesiam reciperentur: sed ii tantum qui vel ignorantes visi essent, vel vi adhibita, Arianis consensisse. Id enim ita se habere, declarat S. Athanasius in epistola ad Rufinianum, quam suo loco inferius recitabimus. Haec quidem ipse Hieronymus ad defensionem restitutiouis eorum, qui in Synodo Ariminensi lapsi esse videri poterant, quod tacuissent nomen consubstantialitatis, recitatis aliis vocibus, quae satis videri poterant ad insinuandam Christi divinitatem, et eo modo Arianis consenserant: qui tamen ut idem ait S. Hieronymus, et nos pluribus suo loco diximus, nequaquam vere dici possent haeretici, sed quod illa cum Arianis communiione et consensione foedati essent, ab aliis jure rejiciendi viderentur; quos S. Sy-

nodus Alexandrina, cum his humaniter agens, in Ecclesiam recipiendos esse, et ante adepto dignitatis honore potiri debere, concessit. Quid praeterea in eodem Patrum conventu statutum fuerit, videamus.

185. Agens Socrates³ de ejusmodi Alexandrino Concilio, adversus Eumonium, Macedonium, et alios Semiarianos negantes divinitatem Spiritus sancti, nec non tunc recens emergentem haeresim, quae postea dicta est Apollinariae, perfectam Christi incarnationem diminuentem, nempe animam ab homine detrahentem, nova Patres tradidit sanxisse decreta; nam ait: «Spiritus sancti divinitatem stabilire, eumque in Trinitate consubstantiali comprehendere; et Filium hominem factum, non tamen solum carnem, sed etiam animam sumpsisse, affirmare sicut antiquis viris ecclesiasticis visum tuit,» etc. Consensionem ea de re sanctorum Patrum, qui praecesserunt, fuisse, pluribus citatis testibus docet; et post haec de controversia in Synodo agit de substantia et subsistentia; undeque emergerit, ita declarat:

186. «Porro autem episcopi, qui in Concilio Alexandrino aderant, haec de *ὄντι* et *ὑποστάσι* substantia et subsistentia seu persona, controversiam excusserunt. Nam quibus episcopis Cordulae civitatis Hispaniae, cujus antea fecimus mentionem, ab imperatore ad tumultum ab Ario concitatum sedandum missus, dum Sabellii Atri dogma explodere cogitavit, de *ὄντι*, id est essentia, et *ὑποστάσι*, id est substantia seu persona, disceptavit; unde materia alteri contentioni suppeditata est. Verum ad temporis in Concilio Niceno de controversia illa ne verbum quidem factum est. At postquam coepere de ea nonnulli digladiari, ob eam causam in hoc Concilio de *ὄντι*, id est, essentia, et *ὑποστάσι*, id est substantia seu persona, ista deciderunt.» Haec Socrates. At quomodo occasione Nicenae fidei ejusmodi jam olim oborta sit controversia, S. Basilii⁴ docet, cum sic ait:

187. «Nonnulli ex illis, qui impietatem Sabellii Libyici sectantur, hypostasim et usiam idem esse arbitrati, illinc argumenta ad tuendam blasphemiam suam trahunt, quod in ea fide, » nempe Nicena, quam paulo post recitat, «ita scriptum est: Si quis vero ex alia essentia vel hypostasi, id est, subsistentia, Filium Dei esse dixerit, hunc anathemate rejicit Catholica et Apostolica Ecclesia. Non enim idem esse dixerunt Patres illi essentiam et hypostasim, hoc est, substantiam: si enim voces istae unam eandemque significationem haberent, quid alterutra ponere opus fuisset? Sed liquet, ideo positas, quod alii quidem Filium esse ex Patris essentia negabant: alii vero et ipsi non esse ex Patris essentia Filium dicebant; adhibebant autem, ex alia quoque esse subsistentiam quaedam. Atque ita utramque opinionem, quam alienam a sensu ecclesiastico, a sanctis Patribus rejectam esse. Alioqui ubi mentem suam simpliciter declararunt, ex Patris essentia Filium esse dixerunt;

¹ Conc. Nic. can. 8. — ² Hier. advers. Lucif. tom. II.

³ Socrat. lib. III. c. 4. 5. — ⁴ Basil. epist. LXXVIII.

nec adjecterunt, et ex illius hypostasi. Itaque illud quidem ad reprobandum malum sensum positum est; hoc vero declarationem habet salutaris dogmatis. » Hæc Basilus. At non mireris, sanctissimos Patres in definienda Filii Dei una cum Patre substantia, usos esse pro *substantia*, verbo illo, *hypostasis*; nam cum tam *usia*, quam *hypostasis*, significarent ambæ hæc voces, *substantiam*, tamen penes Græcos usitatus usurpari solitam *hypostasim*, quam *usiam* pro *substantia*, majores tradunt. Unde Marius Victorinus in libello de Homousio recipiendo, sic ait: « Græci *ουσιαν* vel *υποστασιν* dicunt, nos uno nomine latine *substantiam* dicimus; et *ουσιαν* Græci pauci et raro, *υποστασιν* omnes; Scriptura divina græce *υποστασιν* sæpe dixit, et latine *substantiam*. » Hæc ipse.

488. Cæterum quod ad *hypostasis* vocem spectat, inter Catholicos, non autem hæreticos (quod testatur S. Hieronymus ¹ scribens ad Damasum), de ejus proprietate, cum in re idem sentirent, non levis oborta est controversia: cum tamen se contententes inter se contrarie partes, altera alteram hæresim insinularet; impingens hæc illi arianismum, huic vero illa sabellianismum; cum alioqui revera ambæ catholicae essent idemque sentirent. Quas quidem adeo deformes altercationes S. Synodus, auctore Athanasio, conata est consopire atque penitus tollere; de quo sic Gregorius Nazianzenus ²: « Quod vero in ipso Athanasio mihi maxime mirari subit, quodque non citra damnum silentio præteriri potest, hæc præsertim tempestate, qua nullæ contentiones dissidiaque gignuntur, hoc superioribus adiciam: nam his quoque, qui nunc vivunt, documento esse queat hæc actio, si ipsum nobis imitandum proponamus. » Et paulo post: « Cum essentia una et tres hypostases a nobis pie dicerentur, quod alterum divinitatis naturam, alterum personarum trium proprietates declararet; ac simili quidem modo apud Romanos intelligerentur; cæterum ob lingue illius angustiam verborumque inopiam, hypostasim ab essentia distinguere non possent, eamque ob causam in illius locum, *personarum* induxissent nomen, ne tres substantias admittere viderentur. » Et inferius:

489. « Quid postea? Cum parva quedam, ut in contentione fieri solet, molestia causa semper accederet, eo tandem res adducta est, ut periculum esset, ne orbis terrarum fines una cum syllabis a se invicem distraherentur et abrumperentur. Quæ cum beatus ille vir, et vere homo Dei, magnasque animarum æconomus, oculis auribusque perciperet, tam stultam et absurdam orthodoxæ fidei sectionem dissimulandam ac negligendam sibi non putavit; verum medicinam morbo quamprimum inferit. Quoniam autem modo id facit? Utraque parte leniter et humaniter accersita, verborumque sententia diligenter et accurate pensata, posteaquam concordare conperit, neque quo ad doctrinam quicquam inter se dissidentes, ita negotium transegit, ut nominum usum ipsis concedens, rebus eos constringeret. »

Hæc Gregorius, plane alludens ad hæc de qua agimus Synodum, ubi dirempta discordie, et de nominum proprietate fuit inter partes digne justequè transactum, prout ex epistola synodali tunc scripta demonstratur, quam sumus inferius reddidit.

490. At licet inventa sunt ambæ partes in unam eandemque convenire sententiam, relictumque tum Latinorum, tum etiam Græcorum arbitrio, suo quosque idiomate usi, nec curandum esse de syllabis ut dictum est), dummodo nulla esset in re ipsa discrepantia; tamen nequaquam videtur placuisse posteris Latinis vox, *hypostasis*, usurpari loco personæ, quæ videretur significare substantiam. Unde S. Augustinus hæc ait ³: « Essentiam dico, *ουσια* græce dicitur, quam usitatus *substantiam* vocamus. Dicitur quidem et illi hypostasim; sed nescio quid voluit interesse inter *usiam* et *hypostasim*; ita ut plerique nostri, qui hæc græco tractant eloquio, dicere consueverunt, *ουσια ουσια, τρεις υποστασεις*, quod est latine, unam essentiam, tres substantias. Sed quia nostra loquendi consuetudo jam oblituit, ut hoc intelligatur, cum dicimus essentiam, quod intelligitur, cum dicimus substantiam; non audeamus dicere unam essentiam, tres substantias; sed unam essentiam, vel substantiam, tres autem personas: quemadmodum multi Latini ista tractantes et digni auctoritate dixerunt, cum modum alium aptiorem non invenirent, quo enuntiarent verbis, quod sine verbis intelligebant. » Hæc Augustinus; qui tamen nequaquam eam ob causam illos damnandos putat ⁴, quod scilicet differentiam constituerent inter essentiam et substantiam, quam discriminationem Latini penitus ignorarent.

491. Quoniam autem hæc esset differentia a Græcis abata inter substantiam et essentiam, S. Basilus ⁵ ad Terentium scribens, rem exacte declarat paucis his quibus ait: « Quam habet rationem id quod commune est ad id quod proprium, hæc habet essentia ad hypostasim, hoc est, substantiam sive subsistentiam. » Sed pluribus de his agit in epistola seu potius commentario sic enim ipse appellat, eo argumento conscripto ad ipsius fratrem Gregorium Nysenum, ubi pluribus docet, sicut species ab individuo, et commune a proprio, differre substantiam a subsistentia; adeo ut hæc sententia idem pie dicerent, tres personas in Trinitate, esse proprias substantias, vel subsistentias.

492. Sed et apud Theodoretum ⁶ rogat Eranistes: « Estne, inquit, aliqua differentia inter substantiam et hypostasim? » Orthodoxæ, « Si externa quidem spectetur sapientia, nulla est. Nam et substantia, seu essentia idem significat; et id quod subsistit, est hypostasis. Sed si Patrum doctrina attendatur, quam habet differentiam commune et proprium, vel genus et species ac individuum, eandem habet substantiam et hypostasim. » Hæc Theodoretus, qui eadem plu-

¹ Aug. de Trinit. lib. V. c. 8 2, tom. III. — ² Idem, Ibid. lib. VII. c. 7. — ³ Basil. ad Terent. in addit. — ⁴ Theod. in Immutat. dial. I. tom. II.

⁵ Hieron. ep. LVII. — ⁶ Greg. Naz. oral. in laud. Athanas.

ribus explicat, ad quem rejicimus lectorem uberiora quarentem. At hec hæc ita a Græcis recte proprieque dici videntur; horrebant tamen Latinorum aures — ut vidimus, cum tres in divinis audirent dici substantias. Vel si et ipsi dicerent, tunc ad evitandum arianismum, non tres personas, tres esse substantias; sed — ut idem Basilium ubi supra testatur — tunc more Græcorum dicerent et voce græca, usiam unam, et hypostases tres, sive subsistentias; nec e contrario ponerent unam substantiam, absque trinu addito nomine personarum, ne eadem cum Sabellio sentire viderentur, quod Græci acciperent ut dictum est vocem hypostasis, nempe subsistentia, pro substantia. Cæterum quantumlibet hæc recte definita essent in Synodo Alexandrina, de qua agimus, rursus tamen eadem controversia temporibus S. Hieronymi retricata est, qui hujus quoque Concilii decreti meminit, cum ait ¹: « Nunc igitur prohi dolor! post Nicenam fidem, post Alexandrinum juncto pariter Occidente decretum, trium hypostaseon ab Arianorum præstule et Campensibus novellum a me homine Romano nomen exigitur, » etc. At de his suo loco dicendum.

193. Actum præterea est in eadem Synodo Alexandrina, ut professio illa fidei ab Arianis titulo Concilii Sardicensis promulgata, esse spuria, publica testificatione demonstraretur; atque pariter declararetur, in eodem Sardicensi Concilio nihil fuisse additum ad Nicenam confessionem, de quibus omnibus scripta est epistola synodalis, quæ apud Athanasium reperitur esse descripta his verbis ² ad Antiochenos; cum jam, ut dictum est, Paulini ordinatio facta esset:

« Carissimis et optatissimis sacrorum comministris Eusebio, Lucifero, Asterio, Cymatio, et Anatolio, Athanasius, cæterique episcopi, qui Alexandria ex Italia, Arabia, Ægypto, et Libya hic adsunt, Eusebium, Asterium, Gaius, Agathus, Ammonius, Agathodamon, Dracontius, Adelphius, Hermeon, Marcus, Andreas, Paphnutius, Marcus, Zoilus, Myrias, Georgius, Lucius, Macarius, reliqui deinceps in Christo salutem plurimum. » Quod autem ad hujusmodi inscriptionem spectat, sicut et in ipsius contextu epistolæ, necnon in subscriptione, menda illa irrepsisse noscuntur, cum modo ad Eusebium et Asterium et alios episcopos eadem epistola scripta dicatur, modo autem ab ipsis potius una cum Athanasio data ad alios antihæreses apparent; hæc non aliter res-tituenda putamus, quam ut ex sententia antiquiorum fere omnium historicorum affirmemus, Eusebium episcopum Vercellensem huic Synodo præsentem fuisse; eandemque epistolam, sicut ab Athanasio atque aliis collegis, ita etiam ab eodem Eusebio fuisse conscriptam. Reddemus nos eam, uti apud Athanasium legitur, in hæc verba:

194. « Persuasum habemus, vos, cum sitis ministri Dei, ac Domini dispensatores, idoneos aptosque esse ad Ecclesiæ negotia temperanda. Cæterum quia ad nos allatum est, plurimos superiori tem-

pore per contentionem disgregatos a vobis pacem jam optare; plurimos item a recordi Arianorum secta delictentes, vobiscum communionem affectare; necessarium visum est, ea quæ a nobis nostrisque dilectis scripta essent Eusebio et Asterio, vestræ bonitati insinuare, qui et ipsi estis dilecti, et vere nobis desideratissimi sacrorum comministri: mirum latos quidem nos esse de hæc fama; sed tamen magnopere cupere, ut eos qui adhuc in schismate hærent segregati a vobis, et quique cum Arianis certus faciunt, resiliere curetis ab istiusmodi insanis, ut omnes omnibus in locis prædicent unum Dominum, unam fidem. Quid enim est tam pulchrum, prout Psalmographus ¹ inquit, aut quod illa delectabile, quam habitare fratres in unum? Nam ita quoque fieri arbitror, ut Deus nobiscum habitet, cujus hæc verba sunt ²: Habitabo in eis, et versabor inter eos, et illic habitabo, quoniam elegi eam; ita quoque quodammodo fit, ubi una fides et religio prædicatur.

195. « Vellemus equidem nos Ægyptii una cum dilectis fratribus nostris Eusebio et Asterio nullis de causis istuc venire, et in primis ejus rei gratia, ut vestros affectus complecteremur, frueremurque in communionem istiusmodi pace et concordia. Verum quia, ut in alia epistola indicavimus, et ex comministris nostris intelligere potestis, detinemur magnopere ecclesiasticis necessitatibus, idque non sine dolore nostro; ideo volumus comministros nostros in rebus sacris Asterium et Eusebium in vicem nostri isthuc pergere, ac vos invisere. Gratias igitur ago eorum pietati: quod cum ipsis liceret properare ad suas dioceses, istam tamen protectionem ad vos omnibus rebus suis anteposuerunt, idque in usum urgentis ecclesiasticæ negotii. Cum igitur istud inter nos decretum esset, memetipsum non parum consolatus sum, quasi illis isthic presentibus, ego quoque una isthic præsens interessem.

196. « Omnes igitur, qui vobiscum pacifice agere volunt, in primis autem illos, qui in veteris Ecclesiæ communionem fuerunt, demde qui ab Arianis redierunt, allieite ad vos, eosque ut patres assumite, et ut magistri et tutores recipite, cooptantes vos interim dilecto nostro Paulino ejusque sociis; nihilque amplius ab illis exigatis, quam ut excrentur Arianorum hæresim, confitenturque sanctorum Patrum in Nicæna fidem. Excrentur item eos, qui dicunt Spiritum sanctum esse creaturam, et divinum ex substantia Christi. Id enim vere est resiliere a scelerata factione Arianorum, si non dividas sanctam Trinitatem, nec dicas aliquid ejus esse creatum. Nam qui simulariter sese jactant de confessione Nicæna fidei, atque interim audent blasphemias dicere contra Spiritum sanctum, nihil aliud præstant, quam quod arianam hæresim verbis inficentes, animo sensuque retineant. Anathematice quoque inuratur Sabellus et Pauli Samosatensis impietas, Valentini item et Basilidis insanis, et Manichæorum stoliditas:

¹ Hier. epist. LVII, tom. II. — ² Apud Athan. ad Antioch.

¹ Psal. CXXXII. — ² Ezech. XLIII.

quod si fit, omnis apud omnes suspicio delebitur, et sola Catholice Ecclesie fides pura apparebit.

197. «Quod autem hanc fidem tenemus nos, et qui perpetuo nobiscum communionem usurparunt; nec vos, vel alium quemquam latere arbitramur. Ceterum quia cum volentibus volupe est conjungi, et quidem libenter cum omnibus, ita vero in primis iis qui in veteri Ecclesia conventus agebant; et quia potissimum Dominum glorificamus, cum de omnibus, tum precipue de hoc eximio proposito; visum est nobis, vos cohortari, ut sub istis conditionibus ineatur concordia; ita ut nihil ulterius, quam dictum est, vel illi, qui ex veteri Ecclesia sunt, a vobis flagitent; vel illi, qui cum Paulino sunt, aliud, præterquam quod inter Nicæni Concilii decreta reperitur, adiciant; et tabellas, quas nonnulli jactant, quasi ex Sardicensi Synodo de fide conscriptas, ne legi quidem semel aut proferri sinatis. Nihil enim tale Concilium definivit. Quamvis enim certi homines nonnulla, quasi que deessent, Nicæno Concilio adscribere vellent, idque acriter contenderent; sancta tamen Synodus, que Sardicæ convenit, indigne id tulit, decretoque sancivit, ne quid ulterius de fide scriberetur; et sese contentos esse Nicæna fide declaraverunt, ut cui nihil deesset, et in qua integra et solida fides contineretur; neque ocedendam esse aliam professionem fidei; ne illa, que Nicæa scripta est, suos numeros non habere videretur; neve illis, quibus libido est, semper nova statuere, occasio hujusmodi suppeditaretur, ut iterum atque iterum de fide deliniant. Quapropter si quis hæc aut aliud quippiam cavillabitur, conspescite illum, et ad studium pacis inducite; nihil enim est quod in his agnoscere possumus, nisi solam contentionem.

198. «Illis enim, qui nonnullos incusabant, ut trinum hypostasicon affirmatores, cum hujusmodi voces in Scriptura non reperirentur ac proinde suspecti videri possent, auctores firmius, ne amplius in Nicænam confessionem inquirerent. Sed tamen de istis ob pervicaciam rixandi questio est habita; interrogatique sunt, num pro Ariarum sententia alienas, peregrinasque, ac diversa se invicem substantiæ personas esse velint, et unamquamque hypostasicon per se ac seorsim divisam esse pro ratione ceterarum creaturarum, eorumque qui ex hominibus nascuntur, existant? An sic intelligant diversas res, quale est aurum, argentum, æs? An, ut alii hæretici, sub istis vocibus tria principia, et tres maximos deos constituent? Ceterum illi affirmabant, se ita nec dixisse, nec sensisse. Percunctantibus autem nobis, qua ratione ista dicerent, aut cur omnino istiusmodi vocabulis uterentur? responsum dederunt, sese in Trinitatem credere, non que nomine tenus Trinitas, sed que vere Trinitas esset et subsisteret; et Patrem, ut qui vere esset et subsisteret; et Filium, ut existentem et subsistentem; et Spiritum sanctum, ut subsistentem et existentem agnoscere; non tamen se dixisse tres deos, aut tria principia; imo ne toleraturos quidem, si quis tale quippiam

aut dicat, aut sentiat; sed se scire, esse sanctam Trinitatem, ut tamen una sit Deitas, et unum principium; et Filium se agnoscere esse coessentialem suo Patri, ut dixerunt Patres; et Spiritum sanctum non creaturam, neque alienum, sed proprium et indigestatum ab essentia Patris et Filii.

199. «Approbata igitur istiusmodi et interpretatione et excusatione, vicissim quoque et eos examinavimus, qui ab istis in culpam devocabantur, quasi dicerent, esse unam hypostasicon; seiscitantes ab illis, num pro Sabelliano dogmate ea mente loquerentur, ut sublatis vellent in Trinitate Filium, et Spiritum sanctum, quasi Filius essentia crearet, aut Spiritus sanctus non subsisteret? Qui et ipsi quoque affirmarunt, neque ita se dicere, neque se ita sensisse unquam, sed *ὁμοῦς* eos intelligere idem esse cum *ὁμοῦς* unam autem ideo esse hypostasicon intelligere, partim quia Filius ex essentia Patris sit, partim quia in tribus sit identitas nature: unam enim sese Deitatem, et unam naturam credere; neque aliam Patris, aliam Filii, aliam Spiritus sancti esse naturam. Quin imo et illi, qui eo crimine postulati erant, quod tres hypostasicon inducerent, cum istis in eandem sententiam convenirent; vicissimque illi, qui unam hypostasicon asseverarent, istorum interpretationi acquieverunt; et ambæ factiones pariter Arium excreatæ sunt, ut Christi hostem; Sabellianique et Paulum Samosatensem, ut impios; Valentinum item et Basilidem, ut alienos a veritate; Manichæum quoque, ut malorum machinatorum. Omnes denique Dei gratia post hujusmodi verborum interpretationem optimam et exactissimam, que Nicæa Patres instituisent, fidei esse approbarunt, ejusdemque fidei verba sufficere, ac ante omnia in usum esse deducenda, constituerunt.

200. «Quinimo de negotio dispensationeque carnis nostri Salvatoris, cum super ea quoque re nonnulli cum aliis contentionem moverent; et hos et illos examinationi subjecimus; et quod isti profitebantur, hoc et illi quoque suffragio assensuque persecuti sunt; nempe non ea ratione qua ad prophetas factum est verbum Domini, factum esse Verbum et advenisse in Christum sub lineam seculorum; sed ipsum Verbum carnem esse factum; et cum esset in forma Dei, formam servi assumpsisse; et ex Maria (quantum ad carnem affinet) hominem esse genitum, hominum gratia; eoque modo solide et integre humanum genus liberatum a peccatis in ipso, et vivificatum a morte, introduci in regnum celorum. Et hoc quoque iidem contulerant, quod non corpus inanimatum, aut cogitationis aut mentis ex pers Salvator habuerit. Nec enim possibile erat, ut Domino propter nos homine facto, corpus ejus sine mente existeret; non enim corpori duntaxat, sed et anime quoque nostre per ipsum Verbum salus est conciliata. Idemque cum vere esset Filius Dei, filius hominis factus est; et cum esset unigenitus Dei Filius, factus est primogenitus in multis fratribus.

¹ Rom. viii.

Quapropter non alius erat ante Abraham, alius post Abraham, neque alius dum Lazarum excitaret, neque alius enim interrogaret de eo ubi situs esset; sed idem ille ipse erat; corporaliter quidem ut homo expuens; divinitus vero ut Dei Filius oculos aperiens ejus, qui a nativitate creans fuerat; et carne quidem patiens (ut Petrus dixit), divinitus tamen monumenta aperiens et mortuos excitans. Ex quibus, omnia quae in Evangelio sunt, intelligentes, affirmaverunt se idem sentire de incarnatione et humana natura a Dei Verbo assumpta.

201. « Cum igitur istiusmodi illorum fuerit confessio, adhortamur vos, ne eos qui ita confitentur, talemque interpretationem suae confessioni accommodant, temere damnare, aut rejicere velitis; sed potius admissa illorum excusatione, recipiendos putetis. Eos e contra, qui talem confessionem non edunt, neque tali interpretatione in istis verbis utuntur, arceat vos vellemus, et aversari ut suspectae mentis homines. Ceterum cum istos tolerandos non censebitis, consulatis illis qui recte interpretantur, et recte sentiunt, ne ulterior ulla inter vos adhibeatur disquisitio neve verborum pugnis studeatis ad nullam prorsus utilitatem; sed sensus cogitationesque pietatis exhibete. Nam qui ita affecti non sunt, sed tantummodo super istiusmodi voculis contentiosae rixantur, et aliud quidpiam, praeterquam quod Nicaea scriptum est, requirunt; hi profecto nihil aliud agunt, quam quod proximis suis turbidam subversionem propinant, ut inimici, et discordiarum selsumationque annulatores. Sed vos, o boni et fideles servi et dispensatores Domini, eos qui scandala et peregrina inferunt, compescite et arceat, et praee omnibus anteponeite istiusmodi pacem, quae sana fidei est. Forsitan Dominus miseris nostri coaptabit quae sunt hinc et divisa, atque unum ovile reformabit, quod unum habebamus duces Dominum nostrum Jesum Christum.

202. « Hec quidem nos, tum quia nefas est quicquam ultra Nicaenum Concilium requirere, aut contentiosas sententias recipere, tum vel ob pacem solum, et ne qui recte sentiunt, pro rejectis habeantur, ad istum modum censuimus; et eorum confessionem qualis fuerit, nos qui reliqui sumus Alexandriae, paucis indicavimus; idque in commune una cum reliquis commissariis sacerorum Asterio, et Eusebio; nam reliqui ex nostris quisque ad suas provincias abierunt. Vos rursus in commune, ubi solitis conventus agere, ista jubebitis pervulgari, coque omnes evocate. Epum est enim, ut in eo loco primum epistola recitetur, ibidemque omnes qui pacem amant, inter se conciliantur; ac deinde ubi conciliata fuerint, ubicumque populis videbitur, praesente quoque vestra humilitate, synaxis celebretur, et Dominus publice ab omnibus glorificetur. Salutant vos fratres illi, qui mecum hic agunt. Bene valete, et nostri memoriam in Domino facite. » Haecenus epistola synodalis ad Antiochenos primum, inde ad alias

Orientalis Ecclesias perferenda; cui inhaeret subscriptio aliquot episcoporum, atque in primis ipsius Athanasii, his verbis:

203. « Ego Athanasius, ceterique episcopi in hoc conventu praesentes, epistola subscripsimus; idemque ab aliis factum est, qui huc legati venerant; inter quos a Lucifero Sardiniae insulae episcopo, diaconi duo Hieronymus et Agapetus, a Paulino vero Maximus et Calimerus, qui et ipsi diaconi sunt. Aderant et aliquot monachi episcopi Apollinaris in hoc ipsum missi. Episcoporum nomina ad quos epistola scripta est, sunt hi: Eusebius Verceellarum civitatis Galliae, Lucifer Sardiniae insulae, Asterius Petrae Arabiae, Cymatius Palati Caesariae, Anatolius Emboiae. Ceterum qui epistolam scripserunt, sunt isti: Papa Athanasius, et qui cum illo Alexandriae fuerunt: ipse quoque Eusebius inter eos est, Asterius item; reliqui, Gaius ex Parathonio proximo Libya Phragonis, et parli alterius Elearchiae Aegypti, Ammonius, Pacemennus, et ex reliqua Elearchia Aegypti, Agathodamon Schedia et Menelaith episcopi, Draconius parva Hermoniade, Adelphius Nupharos, quae est in Lyciolorum, Hermion Tancos, Marcus Zygorum proximo ad Libyam, Theodorus Athrybeos, Andreas Arseniote, Paphnutius Saos, Marcus Pylorum, Zoilus Andromene Antiphron. His etiam Eusebius latine subscripsit, quorum haec interpretatio, » ex graeco iterum latine reddita: « Ego Eusebius episcopus, secundum exactam vestram utriusque partis confessionem, qua in eadem sententiam invicem convenistis, quantum affinet ad hypostases, fidei me quoque idem statuere: neque in id solum calculum meum addo, sed etiam in incarnationem Salvatoris nostri consentio, cum videlicet, cum Filio Dei esset, hominem esse factum, et excepto peccato, omnia quae veteris erant nostrae humanitatis assumpsisse; idque prout habet epistolae argumentum, meis suffragiis confirmo, deinde quia fama apud externos increbuit de tabella Sardiceni Concilii; ne ea ultra Nicaenam fidem decreta esse putetur, meo suffragio demitto, quo nihil luxuranti aut noxae Nicaenae fidei inde oboriatur; neque eam ea de causa proferendam censeo. Valere vos omnes in Christo exopto, Ego Asterius, superioribus scriptis adstipulor, et vos in Christo bene valere precor.

204. « Postea quoque et ipsi subscripserunt absentes, scilicet: Ego Paulinus, » episcopus Antiochiae hic eral, « ita sentio, quemadmodum accepi a Patribus Filium esse, et subsistere perfectum; subsistereque Spiritum sanctum, eumque perfectum esse. Quapropter approbo superiorem interpretationem de tribus hypostasibus, et una hypostasi sive essentia; et eos qui ita consent, veros habeo; cum pium sit sentire et confiteri, Trinitatem in una Deitate consistere. Et de incarnatione Verbi Patris propter nos facta, ita decerno, quemadmodum scriptum est secundum Joannem Joannem, Verbum carnem esse factum: non autem secundum impiissimos homines, mutationem sui Verbum passum esse; sed nostri gratia hominem esse factum, et ex Maria Virgine

Spiritu sancto genitum; et nequaquam inanimatum, aut absque sensu, aut sine mente corpus Salvatorem nostrum habuisse: quippe cum impossibile sit, Dominum propter nos hominem factum corpus habere sine mente. Idemque anathemate prosequor eos, qui confessionem fidei Nicæne vilipendunt, et qui negant Filium ex substantia Patris, et coessentialem Patri existere. Excerror item eos, qui dicunt, Spiritum sanctum propter Filium creaturam esse factum. Præterea Sabellii, Photini, omnemque hæresim anathematizo, incendens secundum Nicænam fidem, et secundum omnia superiora scripta. Valere vos opto ego Carthagini. » Hactenus subscriptiones.

205. Quod autem in damnatione hæresis Apollinaris nulla de eodem Apollinari ea sententia condemnato mentio habeatur, alerum de duobus confixisse oportuit: vel eam hæresim vulgatam nondum fuisse nomine Apollinaris, sed incerto auctore prodidisse; vel ipsum Apollinarem jam ante Synodum visum esse eandem abdicasse sententiam per monachos, qui Synodo interfuisse dicuntur. Nullam plane factam esse in hac Synodo Apollinaris mentionem, ex eo quoque potest intelligi, quod S. Basilium, etiam Valentinum imp. tempore, jure se putasse dicat, cum Apollinare communicare potuisse, quem nescisset errasse, ut suo loco inferius dicturi sumus.

206. At quod de rebus haud parvi momenti actum videretur in Synodo, de his omnibus, ut par erat, S. Athanasius reddidit certiores Liberium Romanum pontificem; quarum quidem litterarum illud tantum fragmentum superest, quod spectat ad incarnationis mysterium, et perfectam Filii Deitatem: cætera autem que in Synodo gesta sunt, desiderantur. Cujus quidem scripti cum ille sit titulus: «Athanasii rescriptum ad Liberium episcopum Romanum;» plane declaratur ipsum Liberium Alexandrinæ cogenda Synodi fuisse auctorem, deprece ea re ad Athanasium dedisse litteras, atque ejus auctoritate illuc convenisse Eusebium episcopum Vercellensem, et Luciferum Calaritanum legatos; cujus pariter jussu tanta fides sibi sumperint, nempe ut Lucifer, cæteris expulso, crearet Paulinum episcopum Antiochenum (non enim id negotium erat minus civitatis Sardinie insule episcopi, sed præsulis summa potestate fungentis), utque Eusebius functus sit legatione ad restituendas collapsas totius Orientis Ecclesias: nequaquam enim hæc ipsos jura accepisse a Concilio illo Alexandrino, quis dicere jure poterit: nam quid juris iisdem Occidentis episcopis in res Ecclesie Antiochenæ, et in Syriam, Asiam, et Cappadociam, aliasque regiones, ad quas Eusebius tante restitutor cladis legatus profectus est? Extat et ipsius Liberii pape epistolæ ad Athanasium fragmentum; quo idem Pontifex Rom. præmissa fidei sue catholice confessione, eandem ab ipso Athanasio exigit. Id enim a Liberio exposci videbatur ut suspectam redditam omnem fidem ipsius eximita (ut dictum est) cum Athanasio communionem. Quam et ipse exigit ab Athanasio post tot annorum labebras: ab eo namque tempore usque ad Constan-

ti morlem nulla potuit inter eos esse ex litterarum consuetudine communicatio, nisi sub Juliano, cum ipse Liberius ad eundem Athanasium eam scripsit epistolam, cujus ejusmodi tantum apud eum fragmentum reperitur, quod sic se habet¹:

207. «Est igitur nostra confessio, optatissime Athanasii: Verbum Dei Filium, secundum naturam ex Deo eodemque Patre suo genitum esse, non creatum, semper in imperio collegam Deo et Patri, et indesinenter regnum obtinere in infinita secula, Amen. Spiritum quoque sanctum vere ex Deo naturaliter Deum, indivisibilem a Deo secundum divinas Scripturas; ut sit vere Pater, vere Filius, et vere Spiritus sanctus; neque transferri debere unumquodque nomen a suo significato, cui assignatum est, quo vera sit Trinitas sub una Deitate, sub una potestate, et una substantia. Non enim disperditur Filius aut Spiritus sanctus a Patris substantia, que implet caelum et terram. Est igitur, ut dixi, Trinitas una substantia, non divisa, sed per essentialia una, Deitate una, potentia una, et regno una, una quoque gloria, una item imagine, una denique spiritu: spiritus enim non dividitur. Anathema igitur dicet Sabellii et Arii dogmata, et supra amolatas hæreses ad aeternam pernam secundum Salvatoris vocem. Huic igitur confessioni, frater Athanasii, que vera fides in Catholica et Apostolica Ecclesia censetur, si mecum sentis coram iudice Deo, et Christo, quæso subscribas; quo certiores reddamur, num ejusdem nobiscum suffragii sis, eademque status de vera fide; ut et ego securior efficiar, tuæque mandata indesinenter obeam. Id tibi quoque cognitum velim, carissime, filios veritatis confiteri impatibilem esse deitatem; et de adventu Verbi et Dei in carne ita sentire: Verbum scilicet genitum ex Patre Deo; hominem perfectum absque peccato assumpsisse ex Maria Virgine secundum Evangelia in Christo Jesu. Amen.» Hactenus quod extat fragmentum ex epistola Liberii ad Athanasium. Porro multa in ea desiderari, nemo non affirmaverit: nam nulla in his mentio fit de personis et hypostasibus in Trinitate, quarum occasione inter Latinos et Græcos concitatae esse controversias, dictum est. Sed et alia plura deesse videntur, que spectabant ad Synodum celebrandam, et restituendum statum Ecclesie Orientalis.

208. Ejus autem, quam diximus, reddita epistole Athanasii ad Liberium, carens salutatione atque exordio, ejusmodi tantum superest fragmentum, quo summa catholice fidei habetur expressa in hæc verba:

«Eius Deus immortalis, invisibilis, impalpabilis, eo quod Deus sit spiritus, idemque loco incomprehensibilis; neque usquam est regio ubi non existat. Hujus verbum immortalis Sapientia est, incorruptibilis, invisibilis, idemque Unus primogenitus, operum socius, principio carens, impalpabilis, cum nullum ætatis aut finium aut finis; per quem omnia facta sunt, et sine quo factum est nihil. Hic est

¹ Apud Athan. extat.

qui finxit hominem: hic est qui rationem fabricande arca ostendit: hic est qui pollicitationes Abraham fecit: hic est qui descendit, ut populum salvaret; qui Moysi legem dedit: hic est Deus Abraham, Isaac et Jacob, qui in propheta locutus est: hic est qui composuit novum et vetus Testamentum. Qui in ultimis diebus carnem ex Virgine mortalem assumpsit, cum ipse interim immortalis esset, eandemque imbecillum ipse minime imbecillis, obnoxiam morti ipse nulli obnoxius, visibilem ipse invisibilis. Illa, inquam, caro suspensa est in cruce, non ipse; in illa omnes humanas passiones ut homo sustinuit; non ipse. Ipse est enim Dei virtus, hoc est Deus, qui infernum expugnavit, et imperium diaboli demolitus est; qui Deus in descendendo, Deus in ascendendo, corpus suum a morte excitatum Patri representavit, ac vindicavit a morte, sub cuius imperio tenebatur. In Filio Patrem intelligimus, cum unus cum eo sit Deitate, potentia, essentia, gloria. Dei appellatione. Et in Patre Filium quoque cognoscimus. Ille est, qui ubi assumpserat carnem, Jesus vocatus est, quatenus homo fuit: hoc est assumpsit hominem in seipso, in quo omnis plenitudo Divinitatis habitat corporaliter. Hunc existimamus non segregatum a Patre aut sancto Spiritu: neque tamen ita, ut dicamus Patrem descendisse, et in homine fuisse. Ita unus Deus Pater omnipotens a nobis creditur. Ideoque fides nostra est in unum Deum Patrem omnipotentem, et ejus Filium Dominum nostrum, et in Spiritum sanctum; eosque in unitate una, potentia una, substantia una, essentia una, gloria una, dominatione una, regno uno, imagine Trinitatis una, consubstantiales esse credimus, per quem facta sunt omnia. Ita quoque in carnis resurrectionem credimus; hoc est, corpus nostrum (secundum sacras Scripturas, ex corruptibili mortali que in incorruptibilitatem et immortalitatem a Deo mutandum esse. Amen.) Hactenus quod exstat epistola Athanasii ad Liberium papam fragmentum, Scripsisse quidem Athanasium, atque collegas episcopos, qui interfuerant Concilio Alexandrino, ad eundem Liberium de eunctis rebus gestis in Synodo, idem ipse Athanasius disertis plane verbis testatur ea epistola, quam postea scripsit ad Ruffinianum; qua pariter declarat, quare cum in eadem Synodo acta sunt, fuisse confirmata ab ipsa Romana Ecclesia; qua item epistola decretum de recipiendis lapsis in haeresim, plenius explicatur; et ne de fide ejus dubites, scias eam fuisse perfectam atque recognitam probatamque in Nicæno Concilio secundo, ex quo quidem loco quod desideretur haecenus inter ejusdem Athanasii opera hic eam describendam putavimus: sic enim se habet ejus editio in oecumenica tunc Synodo facta:

200. « Monachi dixerunt: Si jussit sancta Synodus, afferatur ad Ruffinianum beati Patris nostri Athanasii epistola, et legatur. Sancta Synodus dixit: Satisfiat petitioni religiosorum monachorum. Ste-

phanus praefatus monachus ferens in manibus liberum, legere cepit: Sancti Athanasii ad Ruffinianum, Domino dilecto et desideratissimo comministro Ruffiniano Athanasius in Domino salutem: et post alia: Quandoquidem studiose et ecclesiastice hoc enim tua pietati iterum convenit de his, qui necessario redacti sunt, nec per improbum fidem sunt corrupti, inquisivisti, eaque de re ad Synodos et alias scribere voluisti, ut animi sententiam de his explicares; velim, mi domine desideratissime, sic habens. In primis cum a vi cessatum esset, Synodusque presentium et eorum qui longinquas regiones molestant episcoporum haberetur, nec modo comministris qui per Graeciam passim habitant, verum etiam in Galliis et Hispania. » Intelligit per hos Athanasius Eusebium Vercellensem, et Luciferi Carthaginiensis episcopi legatos: sed subdit:

210. « Communi decreto placuit, ut hic, et ubique gentium quicumque lapsi fuissent proprio arbitrio, et aesignati fuissent impietatis; si resipiscerent, ignoscendum quidem illis, verum non restituendum in cleri numerum. Qui vero non auctores, sed necessitate, et violentia compulsi fuissent; visum est illis quidem ignoscendum, et in cleri locum restituendos; maxime cum probabilem defensionem et excusationem dederint. Atque hoc quoque oeconomicè et rationabiliter factum videtur. Nam ipsi quidem animo staterant, non velle ad impietatem delabi. Verum quoniam impiissimi quidem eorum causa statum Ecclesiae ad seditionem traherant; dixerunt longe satius esse, vi compulsos se concurrere, et omnes gestare, quam populum perdere. Haec cum afferrent, visi sunt nobis non absurda respondisse; quando et in occasione facti exemplo Aaron fratris Moyses se defenderent, qui in eremo populi transgressionibus acquievit, defensionem habens, ne populus in Ægyptum reversus, idolorum cultui iterum se manciparet. Videbat enim, si in eremi vastitate substulisset, tuturum, ut paulatim ab impietate recederetur; in Ægypto autem nullam esse ad pietatem regressus viam. Haec de causa clero per ea tempora ignotum est. Qui vero in errorem seducti erant, et violentia huc compulsi, data quoque iis communitio est. Quemadmodum haec et Romam scripta sunt, Romanorumque Ecclesiam omnia comprobasse constat. Haec quoque tua pietati confidenter scribo, et significo, quo tua pietas, ea quae decreta sunt hoc modo, amplectatur. » Hincque lectum ex ea Synodo, in qua haec ad declarationem ejusdem decreti subijcta leguntur:

211. « Sabas et qui cum eo aderant monachi dixerunt: Non haec solummodo sancti Athanasii vox est, verum etiam Synoderum, propterea quod inquit idem Pater, ipsos quoque Romanos totamque Graeciam idem comprobavisse. Detinet autem eos, qui ex haeresi ad pristinam mentem redeunt, suscipiendos ad prudentiam; verum sacerdotii dignitatem minime illis restituendam. Tharsius beatissimus patriarcha dixit: Non de quovis haeretico ad mentem redeunte recipiendo beatus Pater haec statuit, sed de

corum principibus, et antesignanis, quique in sua haeresi veluti deliciaur et se oblectant, verbisque artificiosis veritatem ipsam fucare student, haud aliter ac Orthodoxi cum libertate solent; ipsi autem sententiam Scripturae perverse explicant. Verum iterum recitetur eadem epistola ad Rullinianum. Epistola ejusdem Patris. Lecto autem loco, in quo beatus Pater lapsus veniam dat impietatis; sed qui praecipui haereticorum fuerunt, negat restituendos in ordinem sacerdotalem. Qui vero antesignani non fuissent, sed vi et necessitate ad impietatem coacti; ignoscendum quidem illis, et in cleri locum restituendos, quod justam excusationem afferrent. Venerabiles monachi dixerunt: En quemadmodum in principio diximus, sic est: siquidem beatus Pater eos, qui ex haeresi revertuntur, in sacerdotii dignitatem non recipit. Tharsius sanctissimus patriarcha dixit: Videmini mihi mentem Patris non intelligere: quandoquidem eos qui non fuerunt auctores haereseos, vi autem compulsi sunt, recipit ad pristinam dignitatem; solummodo vero praecipuos, atque adeo parentes, sive auctores haeresum a dignitate sacerdotali recipienda excludit: recte profecto justaque id pronuntians, » etc. Itae ex Synodo secunda Nicena ad perfectam elucidationem hujusmodi decreti exseripsisse volumus, necnon ad assequendum germanum sensum verborum sancti Hieronymi, quae superius citata sunt.

212. Quod autem in eadem Synodo auctoritate (ut dictum est Romani Pontificis decretae sunt legationes ad restituendas collapsas a fide catholica Ecclesias earumque ministros, erroris in primis arguendus est Rullinus ¹, dum ait procuracionem Orientis injunctam fuisse Asterio, Eusebio vero Occidentis. Nam constat, eundem Eusebium ejus rei causa suscepisse in Orientem peregrinationem, Antiochiamque (ut dicemus, profectum esse, indeque etiam in Cappadociam pervenisse: quod quidem sententia illa S. Gregorii Nazianzeni superius recitata redditur manifestum, cum ipse agens de turbis illis, Juliani tempore in Cappadocia electionis Eusebii episcopi Casariensis occasione excitatis, haec addit ²: « Postremo, inquit, aderant episcopi quidam ex Occidente, qui Orthodoxos omnes ad suas partes pertrahabant. » Quae quidem nomen de Eusebio episcopo Vercellarum et alius qui cum eo erant, possunt intelligi: nam Asterius (ut saepe diximus: in Arabia erat episcopus. Afirmat id ipsum Socrates, dum ait ³: « Eusebius partes Orientis peragrans, infirmos fidei, instar praestantis medici, ad integram valetudinem restituit, doctrina ecclesiastica instruxit, eruditissime, » Addit autem post haec omnia Socrates: « Eodem tempore Athanasius orationem apologeticam, quam in sua ipsius fuga defensionem jam pridem confecerat, coram illis qui aderant, perlegit. » Ea quidem ratione, quod livore tabescente Ariani adhuc carperent ipsum velut ignavam, quod non possuisset

ex Domini sententia animam pro ovibus, sed perinde ac mercenarius, evestigio solum vertisset. Recitat idem Socrates ⁴ ex ea nonnulla: sed nos lectorem rejiciamus in ipsum integrum, qui adhuc extat, commentarium. At de Alexandrina Synodo haec tenus.

213. *Dissidia de episcopatu Antiochia inter Luciferum et Eusebium.* — Quae porro Synodum mox subsequenda sint, Socrates ita recenset ⁵: « Eusebius vero Vercellarum episcopus, statim post Concilium Alexandriae decedens, Antiochiam contendit. Ac cum Paulinum a Lucifero episcopum designatum, populumque in duas factiones partium offenderet (nam Meletii fautores separatim conventus fecere) vehementer propterea animo conturbatus fuit, quod electioni Paulini minime ab omnibus esset assensus. Nam intra suam ipsius cogitationem factum illud damnavit ille quidem; sed praereverentiam erga Luciferum rem factam habuit; et ut primum promiserat, se episcoporum Concilio convocato, illis rebus recte prospecturum, inde recessit: postea vero quantum admodum laborabat, ut partes dissentientes ad concordiam adduceret, tamen nullo modo illud poterat efficere. Nam Meletius ab exilio reversus, ubi eos qui cum illo consentiebant, conventus seorsum agere reperiebat, se illis ipse praefecit. Quin omnibus fere ecclesiis, quae ibi erant, Euzoii arianae sectae patronus praefuit: Paulinus autem unam tantum obtinuit ecclesiam parvarum, quae erant intra urbem; ex qua quidem ipsum Euzoii, propter reverentiam, quam versus illum habuit, non eiecerat. Meletius autem extra portas civilis conventus celebravit.

214. « Id temporis ad hunc modum Antiochia discedit Eusebius. Lucifer vero ubi acceperat suam electionem ab Eusebio improbari, contumeliae locoduxit, iniqueque admodum animo passus est. Profunde recusavit cum Eusebio communicare; studioque contentioneis inductus, Concilii decreta rejecit. Ista quidem Iristibus et allicis Ecclesiae temporibus obvieniencia multos ad deticiendum ab Ecclesia impulere: unde nova secta, quae Luciferiana dicebatur, nata est. Caterum Lucifer suam iracundiam propterea saturare non poterat, quia suis ipsius responsis, quibus per diaconum missis pollicitus fuerat se decretis Concilii contentum fore, omnino tenebatur adstrictus. Quapropter fidei et sententiae Ecclesiae assentiens, in Sardiniam ad propriam sedem se recepit. Quorum autem animi non minus quam illius erant exulcerati, hi adhuc etiam ab Ecclesia segregati manent. » Haec usque de schismate Luciferi Socrates. Porro Antiochenam Ecclesiam schismate divisam octoginta quinque annes ita perdurasse, mirum usque ad Alexandrum episcopum. Theodoretus affirmat ⁶. Quod quidem non sic intelligendum est, ut ab hoc tempore, quo creatus est Paulinus, et schisma conflatum inter Catholicos, usque ad Alexandrum amicum octoginta

¹ Rullin, lib. c. c. 20. ² Greg. Naz. orat. in Iuliano Caesariensi. — ³ Socrat. lib. III, c. 7.

⁴ Socrat. lib. III, c. 6. — ⁵ Theod. auct. lib. I, cap. 2.

quinque curricula intercesserint : nam creatio Alexandri contigit ut suo loco patebit anno Domini quadringentesimo octavo : sed oportuit Theodoretum intellexisse ab eo tempore, quo ejecto Eustathio, et subrogato in locum ejus Euphronio episcopo ariano, scissa est in duas partes Ecclesia Antiochena; de cujus divisionis origine suo loco superius actum est, sed nec sic liberatur Theodoretus quin arguatur erroris : nam ab eo tempore non anni octoginta quinque, ut ait, intercedunt usque ad Alexandri electionem, sed tantum sexaginta octo; adeo ut dicendum sit in errorem Theodoretum irrisisse. Eadem quoque Sozomenus¹ de Luciferi et Eusebii dissensione.

215. Caterum asserta causa schismatis et dissensionis illius primæ inter Eusebium et Luciferum, quæ a Socrate, Sozomeno, et aliis eos secutis, afferitur, nullatenus probari potest; siquidem nullo pacto potuit accidisse, ut Paulini electionem Eusebius improbarit, quam tum ipse, tum etiam Athanasius, ac denique universa Synodus Alexandrina antea recepissent, dum legatos ab eo ad Synodum missos susceperit, et ejusdem Paulini chirographo ipsam subscribiti Synodum voluerunt. Non potuit igitur damnasse Eusebius, quod ante probasset, et Athanasius cum aliis in Synodo confirmasset. Quia quidem ratione et Rufinus videtur hallucinatus, qui id ipsum affirmat², cum ait : « Interim Lucifer injuriam dolens, quod episcopum a se ordinatum apud Antiochiam non recepisset Eusebius, nec ipse recipere cogitat Alexandrini decreta Concilii; sed constringebatur legali sui vinculo, qui in Concilio ipsius auctoritate subscripserat. Abjicere namque eum non poterat, qui auctoritatem ejus tenebat; si vero recepisset, omne suum frustrandum videbat inceptum. Dum ergo de hoc multumque deliberans, cum ex utraque parte concluderetur, elegit, ut legato suo excepto, erga ceteros sententiam disparem, sed sibi placitam custodiret. » Hæc ipse, quæ ex nuper dictis facile retelluntur. Certe quidem nisi Paulini electio ab Alexandrino Concilio probata fuisset, nequaquam eam postea Romanus Pontifex ratam habuisset. Quis enim existimare potest, gestas res a Lucifero schismatico firmas potuisse consistere, nisi eas Synodus, et Romanus Pontifex recepissent? Caterum Luciferi cum Eusebio simulatis et alteratio non aliunde sumpsisse exordium videri potest, nisi quod ipse anterioris spiritus cum esset, indigno animo terret ex Synodi decreto jamnam patere episcopis omnibus lapsis, qui perinde ac si nihil deliquissent, in suas sedes cum eodem episcopatus honore redirent; ideoque in eundem Eusebium, quem advenientem Antiochiam, iterum in Cappadociam, primum est nactus, vetuli in ejus decreti auctorem invehctus est, eoque magis in eum exacerbatus, quod ex suscepto munere legationis id ipsum passim præstaret, ut episcopos, qui cum Arianis communicassent, ad suas ipsorum Ec-

clesias, impertita illis communicatione catholica revocaret.

216. Sed dicit aliquis : Quomodo, prætermissio Melebio, Synodus probavit ordinationem Paulini? Nam si qui aliquando fuissent hæretici, et ad Ecclesiam reversi essent, recipiendos quoque ad episcopatum eadem Synodus statuit; utique Melebio debebatur Ecclesia Antiochena ex ipsius decreto Synodi atque eam ob causam Paulinus rejiciendus videbatur, tanquam sedis alteri debite occupator. Ad hæc dicimus, vitiosam ab initio fuisse Meletii sedem, utpote quod tunc ipse Arianis eam fuerit consecutus; sicut ab illo tempore cathedra vacasse videri poterat, ad quam suffragio populi Melebio minime recepto, jure ordinalus Paulinus fuisse censendus erat.

217. Non ergo cur Meletius non receptus esset, Eusebius conquestus est, ejus nullam fuisse ordinationem sciebat, utpote quod ab Acacianis et Eudoxianis creatus fuisset episcopus Antiochiæ; verum si quæ dissensio ea de causa inter Eusebium et Luciferum oborta est; credimus Eusebium cum Lucifero familiariter conquestum esse, quod præpropere nimis Paulinum ordinasset, non tamen quod eam electionem improbaret, quam ipsemet una cum aliis in Synodo recepisset; sed quod Paulini ordinationis causa tantum abesset, ut Ecclesia Antiochena (quod in optatis erat) catholice communionis federe jungeretur, ut major ob eam causam alteratio fieret post reversum Melebius, qui jam vivente Constantio ab Acacianis et fidei catholice tenenda causa exilium passus, et minus ejusdem Constantii expertus esset : qui enim ei adversabantur, ea ratione sententiam illi negabant, quod ipse Meletius olim convivisset cum Acacianis et Eudoxianis Ariariorum deterrimis, a quibus, et a Sebaste Armenie translatus fuisset in sedem (ut habet Socrates³ Bereensem, et inde in Antiochenam; cui etsi ex Synodi decreto indulgendum esset, ut pristinam sedem reciperet; non in aliam, quam in Sebastensem seu Bereensem restituentus fuisset; nam cum et illi exulanti suffectus Enzoius Antiochiæ fuisset; quid agendum, si ipse Enzoius reverti ad Ecclesiam Catholicam voluisset? Verteabantur hæc jurgia inter utriusque partis fautores; a cum, inquit Sozomenus², Meletius ab exilio Antiochiam rediit, et seorsum cum suis extra urbem conventus agere aggressus est. » Caterum ob spectatam sub Constantio adversus eum et Arianos omnes Meletii confessionem, Orientalium studia erga ipsum videbantur esse propensiora, Occidentalium vero, ipsiusque in primis Romana Ecclesia episcopi erga Paulinum; ut quæ sæpe decenter interius, declarabant; quod enim spectatissima hujus fides toto illo ab expulsionem Eustathii tempore affuisset, quodque ab ejus, ut dictum est, sedis legato ordinalus esset, atque ab Athanasio et aliis in Alexandrina Synodo receptus fuisset, jure recipiendus ab omnibus videbatur.

¹ Sozom. lib. v, cap. 12. — ² Rufin. lib. i, cap. 30.

³ Socrat. lib. ii, c. 31. — ² Sozom. lib. v, c. 12.

218. Quod vero ad tempus reditus Meletii Antiochiam spectat, Sozomenus ¹ illud in primis affirmat, eo tempore, quo Lucifer Antiochiam petiit, et Paulinum episcopum ordinavit, Meletium nondum ab exilio fuisse reversum Antiochiam. Rursumque ² inferius de ejusdem reditu agens, tum cum rediisse tradit, cum jam absoluta Synodo Alexandrina, Eusebius conciliande in eo populo discordie causa, Antiochiam perrexisset. Caterum Joannes Chrysostomus, cui potius assentiendum putamus, quippe qui Meletii temporibus vixit, et civis Antiochenus fuit atque ejusdem Ecclesie presbyter; in ea oratione ³, quam habuit in die natali ejusdem Meletii, anno quinto (ut ait) post obitum ejus; cum festetur, post reditum ab exilio non licuisse ipsi amplius fringita diebus agere Antiochia, sed impellentibus Valentem imperatorem hæreticis, iterum solum vertere coactum esse; cui nec ante obitum Valentis reverti posse concessum fuisse, a quo, teste Sozomene ⁴, expulsus est; neque postea, demuncto Valente, amplius pulsus fuerit; affirmare necesse est, jam ante Valentis imperium, cum Antiochiam rediisse, a quo inde pulsus est, cum imperare cepisset; sicque sub Joviano imperatore reversum, sub quo anno sequenti liquet Synodum Antiochiæ celebrasse, ut suo loco dicitur.

219. *Luciferi episcopi casus, et inde Luciferiani.*

— Sed jam Luciferum Antiochiam recedentem, et in Italiam redeuntem assectemur. Ex his autem, quæ de eo scribit Marcellinus presbyter et ipse schismaticus, secta Luciferianus, plane intelligitur, cum venisse Romam, execratumque esse communionem eorum, qui aliquando conjuncti fuissent Arianis; ut, cum Neapoli fuit, facto declaravit, vitans communionem Maximi, qui in Zozimi locum fuerat successus. Sed et reliquise tradit suæ sententiæ in Oriente paucos quosdam assectas, et inter alios Heraclidam episcopum Oxirinchi in Ægypto, in Pælestina Hermionem virginem magni nominis, quæ cum Eleutheropoli sub Constantio exultantem foverat; addiditque eandem Hermionem, ejus rei causa, quod revertentes ad Ecclesiam Arianos averteretur, multa ab Eleutheropolitano episcopo, Turbone nomine, passam esse. Sed et de eo Severus ait ⁵: «Caterum Lucifer tum Antiochia agens longe diversæ sententiæ fuit: nam non tantum eos, qui Arimini fuerant condemnavit; sed etiam se ab eorum communionem separavit, qui eos sub satisfactione et penitentia recepissent.»

220. At de exiliu Luciferi hæc Ruffinus ⁶: «Regressus ad Sardinia partes, sive quia cita morte præventus, tempus sententiæ mutande non habuit (etenim temere curpta spatio corrigi solent sive hoc animo immobiliter sederat, parum firmaverim. Ex ipso interim Luciferianorum schisma, quod licet per paucos, adhuc volvitur, sumpsit exordium.» Hæc

Ruffinus. Addit quoque Theodoretus ⁷, eum post reditum novam quendam excogitasse doctrinam, quam sectati sint qui ab eo nomen sunt consecuti. At nihil ad doctrinam catholicam addidisse Luciferum testatur sanctus Ambrosius, cum hæc de eo habet ⁸: «Lucifer enim se a nostra tunc temporis communionem diviserat; et quanquam pro fide exulasset, et fidei suæ reliquisset hæredes; non putavit tamen,» Satyrus frater scilicet, «fidem esse in schismate. Nam etsi fidem erga Deum tenerent, tamen erga Dei Ecclesiam non tenerent, cujus patiebantur velut quosdam artus dividi et membra lacerari. Etenim cum propter Ecclesiam Christus passus sit, et Christi corpus Ecclesia sit; non videtur ab his exhiberi Christo fides, a quibus evacuatur ejus passio, corpusque distrahitur.» Hæc Ambrosius.

221. Sed et S. Hieronymus multum abest, ut Lucifero falsam doctrinam impingat; quin potius eum aliqua ex parte excusare nititur, cum ita ait ⁹: «Ventum est ad asperissimum locum, in quo adversus voluntatem et propositum meum cogor de beato Lucifero, secus quicquam, quam et illius meritum et mea humanitas poscit, existimare. Sed quid faciam? Veritas os reserat, et invitam linguam conscium ad loquendum pectus impellit. In tali articulo Ecclesie, in tanta rabie luporum, segregatis paucis ovibus, reliquum gregem deseruit; bonus quidem ipse pastor, sed multam prædam bestiis relinquens. Prætereò illa, quæ quidam ex maledicis quasi satis firma defendunt; hoc illum amore gloriæ et nominis in posteros transmittendi fecisse, necnon et pro similitate, quam adversus Eusebium propter Antiochenam dissensionem susceperat; nihil istorum de tali viro credo. Unum est, quod etiam in presenti constanter loquar; verbis cum a vobis dissentire, non rebus; si quidem eos recipiat, qui ab Arianis baptisma consecuti sunt.» Hæc Hieronymus.

222. Equidem tam de Lucifero, quam de Luciferianis ab eo ita dictis, illud asseritur etiam a S. Augustino, quod baptismum minime iterarint; nam de agone christiano sic habet ¹⁰: «Nec eos audiamus, qui quavis neminem rebaptizent, prædicere se tamen ab unitate, et Luciferianis magis dici, quam Catholicis maluerunt. In eo enim quod intelligunt baptismum Christi non esse repetendum, recte faciunt; sentiunt enim sacramentum sancti lavacri nusquam esse, nisi ex Catholica Ecclesia; sed cum formam secum habere sacramenta præcisa, quam in ipsa vite, antequam præcederentur, acceperant.» At paulo post: «Quod cum Luciferiani intelligunt, et non rebaptizant, non improbamus, sed quod etiam ipsi præcisi a radice voluerunt, quis non detestandum esse cognoscat? et ideo maxime, quia hoc eis displicet in Ecclesia Catholica, quod vere catholicæ sanctitatis est. Nusquam enim tam vigere debent viscera misericordie, quam in Catholica Ecclesia, ut tanquam vera mater nec peccan-

¹ Sozom. lib. v. c. 11. — ² Idem lib. v. c. 12. — ³ Exlat apud Lap. tom. v. de Sar. tom. 1. de 12 Febr. — ⁴ Sozom. lib. vi. c. 7. — ⁵ Sever. lib. 11. — ⁶ Ruffin. lib. 1. c. 30.

⁷ Theod. lib. III. c. 5. — ⁸ Amb. orat. in funere falsus. — ⁹ Hier. advers. Luciferian. tom. II. — ¹⁰ Aug. de Agon. Chris. c. 30. tom. 10.

fibus filiis superbe insultet, nec correctis difficile igni seat. Non enim sine causa inter omnes Apostolos hujus Ecclesie personam sustinet Petrus: huic enim Ecclesie claves regni¹ eorum datae sunt, cum Petro datae sunt; et cum ei dicitur, ab omnes dicitur: *Amas me?* pasce oves meas. Debet ergo Ecclesia Catholica correctis et peccatis firmatis filiis libenter ignoscere: cum ipsi Petro personam ejus gestanti, et cum in mare titubasset, et cum Dominum carnaliter a passione revocasset, et cum servi gladio praecidisset, et cum ipsum Dominum ter negasset, et cum in simulationem postea superstitiosam lapsus esset, videamus veritatem esse concessam, cumque correctum atque firmatum usque ad Dominicae passionis gloriam pervenisse. Haec post persecutionem, quae per Arianos haereticos facta est; posteaquam pax, quam quidem Catholica in Domino tenet, etiam a principibus saeculi reddita est: episcopi, qui perfidiae Arianorum in illa persecutione consenserant, nulli correcti redire in Catholicam elegerunt, damnantes sive quod crederent, sive quod credidisse simulaverant. Hos Ecclesia Catholica materno recipit sinu, tanquam Petrum post factum negationis per galli cantum adnuonitum, aut tanquam eundem post pravam simulationem Pauli voce correctum. Hanc illi matris charitatem superbe accipientes, et impie reprehendentes, quia² Petro post galli cantum surgenti non gratulati sunt, cum Lucifero, qui mane oriebatur, cadere meruerunt. » Illeusque Augustinus. Ex quibus plane constat, Luciferum et priores illos ab eo dictos Luciferianos schismatis tantum labe esse pollutos, non nova doctrina novam haeresim excogitasse, vel veterem sectatos esse: unde et accidisse putamus, ut neque ab Epiphaniio horum temporum scriptore, neque a Philastro huic proximo, qui catalogum confecerunt haereticorum, Luciferiani inter haereticos numerati sint, prout S. Augustinus³ ad quodvilibidem scribens animadvertit. Verum de iisdem alicubi se legisse testatur, divisae animam ex terrene generari, eamque ex carne, et carnis esse substantiam: quod tamen verum ne esset, haud scitis sibi fuisse compertum tradit.

223. Ceterum adeo pertinaci animo sententiae de non recipiendis eum dignitate lapsis episcopis insistebant, ut quod testatur de his S. Hieronymus⁴: inter eos Helladius quidam in Ecclesiam eo contumeliae et blasphemiae prolapsus sit, ut cum videret pro episcopis lapsos in haeresim vel communionem haereticorum restitutos, diceret mundum esse diaboli, et Ecclesiam in lupanar esse conversam; in quem idem S. Hieronymus, scribens adversus Luciferianos, speculum orationis intorquebat.

224. Sed cunctis procaecior habitus est Hilarius Ecclesiae Romanae diaconus, qui non tantum cum Lucifero schismate se ob eam causam ab Ecclesia Catholica segregavit, sed et addidit etiam haeresim,

cum diceret nullatenus baptismum haereticorum recipiendum esse; ad quam astruendam sententiam commentarios scripsit. Hunc fuisse junctum Lucifero collegam in legatione ad Constantium imp. a Liberio Romano pontifice, superius dictum est: ipse enim tunc et verbera expertus et vincula, et carceres, eodem tandem sententia qua Lucifer, ab eodem imperatore damnatus atque proscripius, in exilium missus est: sed infelix gloria nobis confessionis clatus, spernens eos qui ceciderant, non solum una cum Lucifero schismate se ab Ecclesia separavit, sed plus quam ille praesumeus, haeresim ad schisma superaddidit; quem et S. Hieronymus⁵ ob rebaptizationem, Deucalionem orbis appellat: qui quidem nec ex schismaticis ipsis aliquem habere potuit sectatorem, adeo ut cum homine interierit pariter et secta.

225. Lucifer vero, qui hoc Juliani imperatoris tempore, ut idem quoque tradit S. Hieronymus⁶) in Sardiniam rediit, sub Valentiniano, qui post sequentem annum imperator creatus est, ex hac vita decessit, absque pace Ecclesiae, in schismate perseverans; quod Catholicis magnum intulit luctum et timorem incussit. Luxerunt fideles et pii acerbissimum tanti viri casum, cum viderent hominem honestissimis magna gloria in Ecclesia Catholica perfunctum legationibus, tot confessionibus insigniter nobilitatum, quot apices in Constantium scripserat pro Athanasio et fide catholica; totque martyria propemodum exaullatum, quot annis exul in diversa loca fuerat deportatus: hominem coryphaeum et antesignanum Catholicorum in tam diuturno et difficultissimo praeco Arianorum, positum instar Hieremiae in columnam ferream et mirram aream pro domo Dei, Ecclesiae Christi; hunc ipsum, inquam (proh dolor!) post tot victorias et erecta de perfida delibellata trophaea, sub ipso triumpho tam infeliciter a dissensionum auctore diabolo superatum, et separatum ab Ecclesia esse ac plane prostratum. Quem tunc optimis quibusque timorem casus incussit? ut illud Zacharia merito usurparent⁷: « Ulna, abies, quia cecidit cedrus. » Quanta vero ejus esset aestimatio et laus in Ecclesia Dei, vel ab uno Hieronymo discet; qui licet post ejus obitum, et pro defensione catholicae veritatis de ipso agens, reverentis tamen ante acta vite merita viri, et percelebre nomen, vim vix sibi satis inferre valuit, ut in eum exeret slynum; sed quem veritas acuit, reverentia mox obtudit, ut pro maledictione benedictionem inferat, cum beatum appellet, atque ut licuit, tandem excuset. Utinam ipse Lucifer, qui zelo astuabat Helia, et Helia dictum audisset⁸: Non in spiritu vehementi Dominus, non in commotione Dominus, nec in igne Dominus, sed in sililo aure tenuis; nempe in mansuetudine, benignitate, et misericordia vero imerat Dominus. Sed de Lucifero haecenus: de Luciferianis vero saepe suis locis inferemus.

¹ Matth. XVI. — ² Joann. XVII. Matth. XIV. XVI. XX. Galat. II. — ³ Matth. XXVI. — ⁴ Aug. de haeres. c. 81. — ⁵ Hier. advers. Lucif.

⁶ Hier. advers. Lucif. — ⁷ Hieron. de Script. Eccl. in Lucif. — ⁸ Zach. XI. — ⁹ 3. Reg. XII.

226. *Eusebii Vercellensis reditus in Italiam.* — At reliquum est, ut qui Luciferi usque ad ejus obitum persecuti sumus historiam, Eusebii quoque episcopi Vercellensis, ipsius olim collega, postea autem adversarii vestigia consectemur. Quid autem suscepta ad Orientales legatione pro reconciliacione lapsorum apud eos egerit; nihil præter ea, quam quæ ex Gregorio Nazianzeno atque aliis superius dicta sunt, reperimus memoria commendatum; bene autem gessisse negotium, omnium sententia est. Sed quando in Occidentem reversus sit, num in hujus anni fine, an sequenti anno, haud comperit habetur. Quanta vero vir sanctissimus, confessionibus adeo clarus et legatione nuper obita celebris, fuerit ab Italis auctoritate susceptus, quamque lapsis prolucens fuerit ejus reditus, S. Hieronymus narrat. Sed de illo non omitendum, affirmare S. Basilium, quod redeuntem in Italiam Eusebium comitatus fuit Evagrius senior, parens scilicet Evagrii junioris, qui postea fuit episcopus Antiochiæ; nam ait ¹: « Senior Evagrius filius Pampiani Antiochensis, qui quondam migravit versus occasum cum S. Eusebio, rediit nunc Roma, » etc. S. Hieronymus igitur agens simul de reditu SS. Hilarii atque Eusebii, licet illius ante Constantii mortem contigerit, hujus vero postea, hæc ait ²: « Tunc Hilarium de prælio revertentem Galliarum Ecclesia complexa est. Tunc ad reditum Eusebii lugubres vestes Italia mutavit. Concurrebant episcopi, qui Ariminensibus dolis irrefecti, sine conscientia hæretici ferebantur; constabant corpus Domini, et quicquid in Ecclesia sanctum est, se nihil mali in sua fide suspicatos. Putavimus, aiebant, sensum congruere cum verbis; nec in Ecclesia Dei, ubi simplicitas, ubi pura confessio est, aliud in corde clausum esse, aliud in labiis proferri timuimus. Decepit nos bona de malis existimatio: non sumus arbitrati sacerdotes Christi adversum Christum pugnare. Mullaque alia, quæ brevitatis studio prætereo, fientes asserebant, parati et subscriptionem pristinam, et omnes Arianorum blasphemias condemnare.

227. « Hoc loco interrogo istos nimium religiosos, quid de confessoribus agendum putaverint? Depositis, inquit, veteribus episcopis, novos ordinaissent. Tentatum est. Sed quolusquisque bene sibi conscius patitur se deponi? præsertim cum omnes populi, sacerdotes suos diligentes, pene ad lapides et ad intersumptionem deponentium eos convolaverint? Mansissent, aiunt, intra suam communionem. Hoc est dicere: Irrationabili crudelitate orbem totum diabolo condonassent. Cur damnassent eos, qui Ariani non erant? Cur Ecclesiam scinderent in concordia fidei permanentem? Cur denique credentes bene, obstinatione sua facerent Arianos? Nam cum in Synodo Nicæna, quæ propter arianam perditionem congregata est, episcopus arianos susceptos sciavimus, et episcopus jam in mundo nullus sit, nisi quos Sy-

nodus illa ordinavit; quomodo potuerunt adversus eam facere, propter quam exilium sustinuerunt? » Hæc S. Hieronymus pro defensione Hilarii atque Eusebii de receptis ab eis lapsis episcopis, adversus Luciferianos rem bene gestam adeo improbant.

228. *Hilarius et ab eo in Galliis congregata concilia et ejus studia ad fidem catholicam tuendam.* — Quid autem de Hilario separatim tradat Severus ³, hic describemus. Hilarius namque primus ad restitutionem lapsorum, qui prior rediit in Occidentem, viam aperuit; dum coactis Conciliis, in isdemque convenientibus episcopis Gallicanis; ibi qui olim lapsi perseverarent in errore impietatis, depositi sede sunt; qui vero pœnitentes veram fidem confessi sunt, receperunt pristinam sedem: hæc enim his verbis Severus: « Verum ubi permensus est orbem pæne terrarum malo perditione infectum, dubius animi et magna curarum mole æstuans, cum plerisque videretur non incundam cum his communionem, qui Ariminensem Synodum receperunt; optimum factu arbitratus, revocare cunctos ad emendationem et pœnitentiam: frequentibus intra Galliis Conciliis, atque omnibus fere episcopis de errore profitentibus, apud Ariminum gesta condemnant, et in statum pristinum Ecclesiarum fidem reformant. Resistebant sanis consiliis Saturninus Arelantensis episcopus, vir sane pessimus, et ingenio malo pravoque; verum etiam præter hæresis infamiam multis atque infandis criminibus convictus, Ecclesia ejectus est. Ita partium vires, amisso duce, infractæ; Paternus etiam a Petrocoris (Petrogoricis) æque vecors, nec detrectatus perditioni profiteri, sacerdotio pulsus, cæteris venia data. Illud apud omnes constitit, unius Hilarii beneficio Galliis nostras piaculo hæresis liberatas. » Hæc Severus; quæ quidem haud potuerunt peritici, vivente Constantio Arianorum patrono; sed post ejus obitum, nudatis illis patrocinio imperatoris, in hunc ipsam annum sunt protensa ac pariter absoluta. Quod autem unius Hilarius, confessoribus cæteris episcopis vita functis, tanta præstiterit, mox idem Severus subdit de isdem sanctis episcopis, Paulino Treverensi, et Rodano Tolosano (de quibus satis superius tomo tertio actum est), clarissimis ob detentionem catholicæ fidei confessoribus, eosque in Phrygia tradit non sine corona martyrii evales diem extremum clausisse.

229. Quod igitur tum Fortunati testificatione (ut superius dictum est) tum Severi, ut modo audisti, opera sancti Hilarii plura sunt in Galliis Concilia congregata, quibus Orientalium error adversus Nicænam fidei professionem in diversis Synodis comprobatus penitus damnaretur una cum suis auctoribus, qui proscripterunt nomen consubstantialitatis in Filio Dei: quid in uno ex his Conciliis in Gallia congregatis factum sit, ut, et quæ in reliquis pariter acta sunt possimus intelligere, reddimus hic eam, quæ nunc extat synodalem epistolam missam ex

¹ Basil. epist. viii. — ² Hier. advers. Lucif. tom. ii.

³ Sever. hist. lib. ii.

Parisiensi tunc celebrato Concilio ad Orientales, cum illi litteris suis conarentur Gallicanos episcopos reddere in omnibus suis ipsorum perfidia professores : habetur in Pithoi ecclesiasticarum antiquitatum officina; edita vero nuper diligentia doctissimi viri Nicolai Fabri; ejus autem sic se habet inscriptio ¹.

230. « Incipit fides catholica exposita apud Fariensem civitatem ab episcopis Gallicanis ad Orientales episcopos. » Pro *Fariensium* autem, restituendam in mendoso codice *Parisiensium*, probe admonuit idem Faber.

« Dilectissimis et beatissimis consacerdotibus episcopis Orientalibus omnibus, per diversas provincias in Christo manentibus, Gallicani episcopi salutem.

« Omni quidem vite nostrae fideique sensu gratias Deo Patri, per Dominum nostrum Jesum Christum confitemur, quod nos in lumine scientiae confessionis suae, doctrinis et prophetiis et apostolicis collocavit, ne secularis imperitiae tenebris delecti judicio saeculi teneremur. Cum sola spes sit plenissima ad salutem, Deum Patrem omnipotentem per unigenitum ejus Dominum Jesum Christum in sancto Spiritu contuleri. Sed plane non minor quotidie gratulationis nostrae causa emulatur, quod liberans nos ab errore mundi, nunc etiam inexpugnabili haereticorum admisceri non patitur societati.

231. « Ex litteris enim vestris, quas dilecto fratri et consacerdoti nostro Hilario direxistis, fraudem diaboli, et conspirantia adversus Ecclesiam Domini haereticorum ingenia cognovimus, ut divisi in partibus Orientis, atque Occidentis, diversis invicem opinionibus falleremur. Nam plures numero, qui aut Arimini aut Niceae adhaerent, sub auctoritate vestri nominis ad Usiae silentium sunt coacti; quod verum a vobis quondam contra Ariomanitarum haeresim inventum, nobis semper sancte, fideliterque susceptum est. Nam Homousii sermonem ad veram et legitimam ex Deo Patre unigeniti Dei nativitatem summas amplexi, detestantes secundum Sabellii blasphemias ipsam unionem, neque aliquam partem Patris esse Filium intelligentes, sed ex toto atque perfecto inaccessibili Deo, lotum atque perfectum unigenitum Deum natum, unius a nobis idecirco, vel usiae, vel substantiae cum Deo Patre confessum, ne creatura potius, aut adoptio, aut appellatio videretur. Et quia ex ipso esset, ut ex Patre Filius, ut ex Deo Deus, ut ex virtute virtus, ut ex spiritu spiritus, ut lumen ex lumine, similitudinem quoque ejus ad Deum Patrem non inviti audientes, quippe cum imago invisibilis Dei sit, sed eam solum similitudinem dignam ad Patrem intelligentes, quae veri Dei sit ad Deum verum, ita ut non uno divinitatis, sed unitas intelligatur; quia unio sit singularis, unitas vero secundum nativitatis veritatem plenitudo nascentis sit, maxime cum Dominus ipse Jesus Christus ad discipulos suos

sit professus, dicens: Ego et Pater unum sumus, quo non solum charitatem quae ad Patrem est, sed et divinitatem quae Dei ex Deo est, significat, secundum illum: Qui me vidit, videt et Patrem; et: Si mihi non vultis credere, vel operibus meis credite, quia Pater in me est, et ego in Patre.

232. « Illic igitur fidem semper tenentes, et tenebimus, detestantes quoque eos qui dicunt: Non erat antequam nasceretur; non quod unigenitum Deum inaccessibilem praedicemus, sed quod impium sit, maxime Deo temporum, tempus aliquod anteferre, cum ipsum illud, antequam nasceretur, non fuerit, sit temporis. Sed et obedientem quoque Patri Filium etiam usque ad mortem crucis, secundum infirmitatem assumpti hominis, non negamus; cum ipse de ascensu suo ad caelos locutus sit: Si diligeretis me, gauderetis, quia vado ad Patrem, quia Pater major me est; per cuius carnis susceptionem nos sibi fratres communcipare dignatus est, cum in forma Dei manens, forma servi esse voluit.

233. « Haec, carissimi, cum ex litteris vestris in Usiae silentio fraudem se passam simplicitas nostra cognoscat, etiam pietatem eorum qui Arimino Constantinopolim reverterunt, conventus sicut epistola nostra contenta testatur, neque eos ad tantam rem blasphemiarum damnationem potuisse compellere; fidelis Dominici nominis predicator frater noster Hilarius multaverit. Nos quoque ab his omnibus, quae per ignorantiam perperam gesta sunt, referimus. Auxentium et Ursacium ac Valentem, Gaium, Megasium, et Justinum excommunicatos habemus secundum litteras vestras, et certe ut diximus, juxta fratris nostri Hilarii professionem, qui se pacem cum his, qui horum sectarentur errores, habiturum negavit, blasphemiasque omnes, quas litteris vestris subjectis, damnamus, maximeque eorum sacerdotes apostatas respuentes, qui in loca fratrum indignissime exultantium quorundam aut ignoratione aut impietate sunt substituti; pollicentes hoc coram Deo, atque etiam contitentes, ut quisquis his quae statumus, intra Gallias putaverit renitendum, a communione ac sede sit sacerdotii abjiciendum. Neque enim ut alias, aut occasionem predicandi non dandum permittens, aut contra Deum et Christi unigeniti Dei majestatem alter, quam nos de Homousii significatione sentimus, oblitens, dignus erit sanctitatis sacerdotii nominis iudicandus; a quo etiam Saturninum, qui statutis salubribus impiissime contradixit, secundum fratrum nostrorum geminas jam litteras excommunicatum ab omnibus Gallicanis episcopis, charitas vestra cognoscat; quem et vetera dissimulata, jam diu licet, crimina, et caetera edita epistolis suis, novae temeritatis irreligiositas indignum episcopi nomine esse fecerunt.

« Explicit fides catholica exposita apud Fariensem civitatem, ab episcopis Gallicanis, ad Orientales episcopos. » Haec enim ibi. Ex his plane commendatur sincera fides atque constantia Ecclesiae

¹ Heort. franc. lib. II, pag. 1. 2. 3.

Gallicanae, cum in tanto numero episcoporum unus dumtaxat sit reperitus Saturninus, qui inhaeserit Arianiis, reliquis omnibus sequentibus sanctum Hilarium, ex cuius litteris omnes tanquam leuiculi post leonem adversus lupos ingruentes insilierunt. Gloria haec est sancti Hilarii, qui scriptis suis eodem Galliarum episcopos in Arianos commoverit, et jugiter adversus eos in officio continuerit.

234. At quid Rufinus commentus sit Hilario contigisse, cum uni ex his Synodis post Ariminense Concilium interluit, sanctus Hieronymus ejus figmentum explodens narrat his verbis: « Non ei sufficit Graecos et antiquos calumniari, de quibus, pro velustate temporum et longinquitate regionum, habet licentiam quicquid voluerit mendicari: venit ad Latinos, et primum ponit Hilarium confessorem, quod post Ariminensem Synodum liber illius falsatus ab haereticis sit; et ob hanc causam, cum in Concilio episcoporum ei quaestio moveretur, proferri librum de domo sua jusserit, qui nesciente se, in scriiniis suis haereticus tenebatur: cumque prolatus fuisset, et ab omnibus haereticus judicatus, auctor libri excommunicatus de Concilii conventionem discesserit. » Haec Hieronymus ex Rufino de Hilario. « Sed tanta, subdit idem Hieronymus, Rufinus auctoritatis se putat, ut cum hoc familiaribus suis narrat somnium, nemo ei contra confessorem ista simulanti audeat contradicere. Responde, quaeso: Synodus, in qua excommunicatus est, in qua urbe fuit? Die episcoporum vocabula; proter sententias subscriptentium, vel diversitalem, vel consonantiam. Doce, qui eo anno consules fuerint; qui imperator hanc Synodum jusserit congregari; Galliae ne tantum episcopi fuerint, an et Italiae et Hispaniae; vel certe quam ob causam Synodus congregata sit. Nihil horum nominas; sed virum eloquentissimum, et contra Arianos latini sermonis tubam, ut Origenem defendas, excommunicatum a Synodo criminaris. Sed confessoris calumnia utnuncque toleranda est; transit ad inclytum martyrem Cyprianum. » etc.

235. At praeter haec quae obiter S. Hieronymus attingit ad refellendam de Hilario imposturam, dixerim nimis insulsam atque frigidam videri hanc de excommunicato a Catholicis Hilario aulicam recitatum a Rufino fabellam ab omni prorsus verisimilitudine procul abhorrentem. Nam esto falsatus fuerit ejusdem Hilarii commentarius, et ita haereticis scriptus coram Patribus editus; potuitne Hilarius tacuisse, in proditoreum non reclamasse, proditorem non arguisse, ex aliisque ab ipso editis commentariis fraudem haereticorum, suam vero innocentiam non demonstrasse? sed et quid ipse crederet: licet scripta deessent, nomen vel exilia ipsius pro catholica fide pluribus annorum spatii tolerata clamarent? vel si his omnibus caruisset, annon liberum esset, vel tunc saltem quid de fide sentiret coram Patribus aperire? verum potius quasi facti reus, criminis conscius, nulla defensione praeposita,

vel excusatione opposita e Synodo excommunicatus mutus abscesserit? Sed facessant prorsus deliramenta Rufiniani, a S. Hieronymo jure meritoque derisa, quibus persimilis fabula, quam recentior auctor recitat de Hilarii in Synodo pariter controversia cum Leone quodam imaginario excogitato Romano Pontifice, qui instar Arii crepuent medius, et sic obierit.

236. Sed et provocandus Rufinus est ad ea, quae idem ipse de Hilario, cum liberior esset affectibus, et rem serio ageret, scriptis testata reliquit, necnon de Eusebio, cum ambo ab exilio in Occidentem reversi sunt, atque primum de Eusebio his verbis: « Eusebius vero circumiens Orientem atque Italiam, medici pariter et sacerdotis fungebatur officio; singulas quasque Ecclesias, abjurata infidelitate, ad sanitatem recte fidei revocabat. Maxime quod Hilarium, quem dudum cum ceteris episcopis in exilium trusum esse memoravimus, regressum jam et in Italia positum, hanc eadem erga instaurandas Ecclesias, fidemque Patrum reparandam, reperit molientem. Nisi quod Hilarius vir natura lenis et placidus, simulque eruditus et ad persuadendum commodissimus, rem diligentius et aptius procurabat. Qui etiam libros de fide nobiliter scriptos edidit, quibus et haereticorum versutias, et nostrorum deceptiones, et male credulam simplicitatem ita diligenter exposuit, ut et praesentes et longe positos, quibus ipse disserere viva voce non poterat, perfectissima instructione corrigeret. Ita duo isti viri, velut magnifica quaedam mundi lumina, Hlyriam, Italiam, Galliasque suo splendore radiarunt, ut omnes etiam de abditiis angulis et abstrusis haereticorum tenebra fugarentur. » Haec ipse; ad de Hilarii laboribus contra Auxantium Mediolanensem Ecclesiam occupantem exantlatis, suo loco inferius pluribus, itemque de rebus Eusebii.

237. Sed et de Hilario illam praetermittimus calumniam refutare, quam calumniantium inscitia ipsa redarguit; qui rerum gestarum prorsus ignari, nominum occasione errore labuntur, dum putantes eundem esse Hilarium episcopum Pictaviensem cum Hilario illo diacono, cujus est mentio apud S. Hieronymum in commentario adversus Luciferianos, impingunt sanctissimo viro pergraves Hilari illius errores, nempe cum schismate anabaptismum; in meridiana luce adeo turpiter cabantur, cum cum idem Hieronymus disertis verbis apertisque notis saepe diaconi nomen, et ex rebus gestis accurate describat; ut ex his, lector, intelligas furentium haereticorum rabiem, quovis praetextu sanctos viros carpere querulantium.

238. Carlem sicut summa industria vidimus collaborasse sanctorum episcopos confessores, ut quem disperserat Constanti persecutio, catholicum gregem in sincera fidei ovile cohereret, ita et qui contradicentes Agacianus et Endoxianus Semianam decetam

¹ Rufin. lib. 1. c. 40. et c. 41. T. V. d. Aug. oper. ed. C. de la Haye.

² Hier. apolog. advers. Rufin. lib. II. tom. II.

tur hæreticis, persecutione non levi a Constantio exagitati, quod iisdem quibus ille patrocinabatur hæreticis minime consensissent; ejus morte excusso jugo, quo definebantur oppressi, et ipsi edicto Juliani ad proprias, ex quibus exularunt, ecclesias restituti, adversus eodem Eudoxianos et Acacianos magnopere incitati, conventus agebant. Quam autem isti fuerint, quidve moliti sint, Sozomenus docet¹, dum post Hilarii atque Eusebii reditum ita ait: « Dum hæc geruntur, Macedonii sectatores, quorum e numero fuit Eleusius, Eustathius, et Sophronius, jam tum palam Macedoniani appellari cuppi, et velit in separatam eorum segregati, atque morte Constantii impunitatem nacti, convocant in unum Seleucia sue opinionis fautores, et Concilia quedam habent, in quibus et abdicant Acacianos, et fidem Ariminii stabilitam rejiciunt, formulæque fidei Antiochiæ editæ, et post a Concilio Seleucia congregato confirmatæ suffragantur. Ac cum criminis loco illis esset objectum, quod cum Acacianis dissiderent, quippe cum ante cum iisdem tanquam ejusdem communionis communicassent, per Sophronium Paphlagonem respondebant; quod, quoniam episcopi Occidentis Filium Patri consubstantialem asseruerant, Aelius autem cum substantia Patri dissimilem docuerat; et illi separatas Patris et Filii substantias vocabulo consubstantialis, in unam confuse colligaverant; hæc autem proprietatem nature Filii a Patris natura admodum disjuncterat, idcirco ipsi pie fecissent, quod Filium Patri substantia similem dixerant; et mediam hanc viam, quoniam utrique illi ad contraria extrema dellexissent, sibi delegerant ad insistendum. Atque hi quidem illis, a quibus erant accusati, hoc modo se purgare conabantur. » At improbe quidem, perinde ac medium posset inveniri inter asserentes Christum vere Deum, et non Deum. Nam cum nominis unus sit Deus, unaque divina substantia; si affirmandum erat, Christum Deum vere esse, plane Patri consubstantialem dicere necesse fuisset. Eadem que Sozomenus, ex Sabino Socrates². At hæc hæcenus, reliqua autem de ipsis inferius suo tempore.

239. *Julianus, Gentilibus et Arianis suadentibus, Athanasium versus Alexandria exulare jubet, Alexandrinusque vocat.* — Rursum vero qui erant Alexandriae ariani, indigno ferentes animo, Athanasium sedem Alexandrinam, ex qua ejectus fuerat, recepisse, ejusque reditu redditam Ecclesiam Catholicam floridissimam; fedus inveniunt cum Gentilibus, quos et in eundem Athanasium concitant, ea arrepta occasione, quod ille nobilissimas quasdam matronas Gentilium superstitioni addictas, ad christianam fidem conversas, magno dedecore imperii Juliani et Christianæ religionis summa gloria baptizasset; simulque in Athanasium communicatio consilio, ad Julianum adversus eum litteras dant; quin etiam addit Rufinus³, hostes Athanasii veluti

letros serpentes cavernis egressos una secum duxisse magos, aruspices, et augures, qui omnes simul confestarentur, nihil prosperum successurum, nisi Athanasius expelleretur; quibus libi acceptis, de expellendo ab ea urbe Athanasio, cum ad Alexandrinum, tum ad Ecdicium Ægypti præfectum rescriptum dedit.

240. Hoc igitur anno ante kalendas Decembris, S. Athanasius, cum Arianorum, tum etiam Gentilium invidia, a Juliano exagitatus, Alexandria cogitur proficisci. Cur autem in eum adeo commotus fuerit Julianus, Sozomenus¹ hujusmodi causas affert, dum ait: « Imperator cum accepisset ipsum conventus in ecclesia Alexandria agere, libere populum docere, et multos gentiles ejus suasu ad Christi fidem tractos, dat mandatum, ut exeat Alexandria; quod si ibi maneret, gravissima ei supplicia irrogata fore. Causam autem ad eum incensandum simulaverat, quod cum ab imperatoribus, qui ipsum antegressi fuerant, esset exilio condemnatus, potestate a nullo accepta, ipse suo pte metu sedem episcopalem demum occupasset. Nam se non fecisse potestatem his, quos Constantius in exilium miserat, ad Ecclesias suas regendas, sed in patriam solum revertendi, dicebat. » Hæc Sozomenus, et quidem ex litteris ejusdem Juliani ad Alexandrinum scriptis, quæ sic se habent².

241. « Equum erat, eum qui regis et imperatoris edictis compluribus ejectus fuerat, unum saltem edictum regium expectare, ac tum denique domum suam redire; non autem singulari audacia atque amentia fractam, legibus tanquam omnino extinctis ac perditis illudere. Etenim nunc quoque nos Galilæis a Constantio ejectis, non reditum ad suas Ecclesias, sed in patriam cuique suam concessimus. Audio Athanasium hominem audacissimum, solita audacia elatum, episcopatus sedem (ut ipsi appellant) iterum usurpare, id vero non modicèr iter Alexandrino populo displicere. Quare eum jubemus urbe excedere eo ipso die, quo humanitatis nostræ litteras accepit. Quod si in urbe manserit, longe ei majores gravioreque pœnas denuntiavimus. » Hæc Julianus ad Alexandrinum, ad Ecdicium autem præfectum Ægypti eodem argumento sic scripsit, ubi veram causam, cur in eum infensus esset, patefacit³.

242. « Julianus Ecdicium præfecto Ægyptiorum, Elsi nihil de cæteris scribis, atamen de illo deorum hoste Athanasio scribere certe debuisti, præsertim cum præclara nostra decreta nullo ante audivisses. Testor magnum Serapim, nisi ante kalendas Decembris inimicus deorum Athanasius ex ea urbe, vel potius ex universa Ægypto discesserit, centum auri pondo cohortem, quæ tibi paret, mulctatum iri. Seis autem, quam sim lentus ad condemnandum, et quanto lentior, postquam condemnavi, ad ignoscendum. Per mihi molestum est, ejus opera deos omnes contemni. Equidem ex tuis factis nullum libentius

¹ Sozom. lib. v. c. 13. — ² Socrat. lib. III. c. 8. — ³ Rufin. lib. I. c. 332.

¹ Sozom. lib. v. c. 14. — ² Julian. epist. xxvii. — ³ Idem epist. vi.

videro, imo audiero, quam Athanasium illum scelestum ex omnibus Ægypti locis pulsum esse, qui ausus est in meo regno feminas Græcorum illustres ad baptismum impellere. » Hactenus ad Ecdicium Julianum.

243. Illis omnibus imperatoris rescriptis coactus est Magnus Athanasius solum vertere: de cuius Alexandria discessu hæc habet Sozomenus¹: « Cum vero, inquit, propter hoc imperatoris edictum esset fugam facturus, videretque multitudinem Christianorum circa se lacrymas profundentem: Bono animo, inquit, estote: nebula enim est, et brevi evanescet. Quæ cum dixisset, ad iter se parat; et Ecclesia amicis, quibus cum aetere amoris vinculo colligatus erat, commendata, ex urbe egreditur. » Hæc Sozomenus de Athanasio ab urbe discessione. Addit vero Theodoretus², litteris Juliani secretioribus non Alexandria solum expelli jussum esse Athanasium, verum etiam occidi; nam inquit: « Ubi intellexit Athanasius, quosdam ad se comparendum missos, se clam inde subdixit, et reposito ad ripam fluminis navigio, recta in Thebaidem trajecit. Qui autem jussus erat ut eum occideret, factus de ejus fuga certior, quantum potest, persequitur. At cum quidam ex familiaribus Athanasii anteverisset, diceretque hominem cum prope persequi; nonnulli qui comitabantur Athanasium, orabant, ut de via in solitudinem deflecteret. At ipse dat mandatum gubernatori, ut navigium versus Alexandriam dirigat. Sic igitur illis ei, qui persequatur, obviam factis, venit homo ille, qui mandatum de interficiendo Athanasium acceperat. sciscitaturque quantum inde abesset Athanasius. Cui Athanasius respondet, cum non longe abesse; sicque dimittit: ipse autem redit Alexandriam; atque reliquo tempore, quo vivit Julianus, ibi delituit. » Hæc Theodoretus; ante ipsum eadem habent Rufinus³ et Socrates⁴. Quod autem civitas Alexandrina referat esset christianis catholicis, ex quibus elenctus amplissimum magna ex parte acque constaret, factum est, ut iidem indigno ferentes animo Athanasium ab urbe Alexandrina coactum esse discedere, pro ejus reditu ad eundem Julianum litteras supplices darent; quibus ille acceptis, infenso tum in eos, tum in Athanasium animo, ita rescripsit:

244. « Julianus Alexandrinis. Si quis eorum, qui vestram incolunt urbem, contemptis vestris juribus, a vobis defecerit; quas deceret prave vite sue penas vos ipsi ab eo ulique acciperetis. At si quis novam religionem et novam introduceret doctrinam, congruum esset, ut nostram etiam operam in eum imploraretis, nec sequerit ita vos haberetis, ut in Athanasium fecistis. Vos vero contra. Nam cum hujus urbis fundator fuerit Alexander, et ejus custos rex Serapis, una cum regina Iofus Ægypti Iside; non solum eos qui bene valent, hoc est qui nobiscum rite sentiunt, non imitamini; sed potius ea

urbis pars, quæ ægrolat, id est non bene sentit de diis, cognomen dedit civitati, scilicet ut Christiani dicamini. Me vero, per deos, pudet, si quis Alexandrinorum se Galileum esse profiteatur; Hebrai siquidem horum patres Ægyptiis olim servierunt; vos vero nunc contra, viri Alexandrini, Ægyptiorum domini vester enim fundator Ægyptiis imperavit, iis qui vestra patriæ aternæ dogmata contempserunt, voluntariam quoque pro veteribus legibus vestris servitute servire sustinistis; neque in memoriam revocatis veterem illam felicitatem, cum iidem essent vobis dii, qui et toti Ægypto, quot fruebantur bonis. At qui novam hanc religionem introduxerunt, eujusmodi boni causa fuerunt, dicite mihi, quæso vos?

245. « Fundator vobis fuit Alexander Macedo, vir pius; neque per Jovem, secundum hos fuit, neque quales sunt Hebraei, quantum illi his longe erant meliores; et illis quidem Ptolomæus Lagi fuit auctor. Alexander vero, si cum Romanis bellum gessisset.... Quid igitur post fundatorem Alexandrum? Ptolomæi cum urbem vestram, ut suam filiam, educassent, non verbis quidem Jesu auverunt, neque doctrina inimicissimorum Galileorum hoc regimem illi summo cum artificio insituerunt, quo nunc feliciter gubernatur. Terbi postquam nos Romani hujus urbis potiti sumus imperio, ejectionis Ptolomæis, qui eam, non ut decebat, gubernabant; et ad vos Augustus accessit, vestrosque allocutus est cives, et dixit: Alexandrini, condono urbi vestra omnia, magni Dei Serapidis veneratione commotus, necnon ipsius populi et urbis magnitudinis. Tertia præterea causa est meæ erga vos benevolentia; amicus noster Arius. Erat autem Arius civis quidem vester, Caesaris Augusti familiaris¹, et philosophus. Quæ itaque privatim a cælestibus diis erga vestram urbem exilire (ut breviter dicam) talia sunt; omisso autem brevitatæ studio alia multa. Quæ vero communiter in dies una cum aliis hominibus non paucis quidem, vel cum uno genere, vel una urbe, sed cum universo simul orbe ab illis diis sunt vobis concessa, quomodo vos illa nescitis? Soline vos splendorem a sole proficiscentem sensu non percipitis? Soline astatem ignoratis, et hiemem ab ipso fieri, et ab ipso singula produci, et vivificari? Non agnoscitis lunam, quæ ex ipso et ab ipso est omnium procreatrix, quot honorum urbi sunt, causa? Et horum deorum neminem colere audetis; sed potius Jesum, quem neque vos neque parentes vestri crederunt, Deum Verbum necessario esse opinamini? Quæ vero a seculo universum genus humanum et videt et audit; et qui dum colitur, nos felices reddit, magnum inquam solem, vivam imaginem intelligibilis Patris, et animatum, et intelligentem, et benefactorem participandis?

246. « Si mihi obedieritis admonenti, vosque ad veritatem revocaveritis, dum cum auscultaveritis, » Julianus scribet, « qui illi Christianorum, » videt

¹ Sozom. lib. v. c. 14. — ² Theod. lib. III. c. 8. — ³ Rufin. lib. I. c. 31. — ⁴ Socrat. lib. III. c. 12.

¹ Hæc ex Plutarcho in Antonio et Dom. histo. Rom. lib. 11.

et religionem. « viginti jam secutus fuit annos; nunc vero, deorum ope, duodenarius agitur annus, hanc graditur viam; si igitur obedire placitum fuerit, magis letabimini. Sin autem in insania et catechesi pravorum virorum persistere velitis; invicem saltem convenite, nec Athanasium optate: sunt enim alii multi ejus discipuli, qui vestras prurientes aures, et quae verborum indigent impiorum, consolari poterunt. Utinam enim in Athanasio solo impiae ejus schola ocluderetur impietas, et in illo terminaretur: nunc vero complures ex vobis non ignobiles sunt, ut nihil eo sit opus; quemcumque enim ex plebe sumpseritis, quod ad Scripturarum doctrinam attinet, non est inferior Athanasio illo, quem exoptatis. Qui si diligentiam ac discursum videntes Athanasii audio enim astutum et pravum hominem esse), ut domum illi redire liceat, petitis, scitote haec de causa ab urbe pulsum; inutilis est enim Reipub. et nobis, ut vir qui populo praesit, ubique se ingerat, sed minus dicendus vir, sed homuncio humilis. Quis iste Magnus, de cuius vita discrimen esse videtur, et perturbati ordinis initium praebet? Quapropter ne quid tale sit inter vos, ab urbe discedere praecipimus olim; nunc vero ab universa Aegypto expellere, integrum sit vestris civibus Alexandrinis de hoc sententiam dicere.» Hactenus Julianus ad catholicos Alexandrinos, in quos conversus est furor Gentilium, Arianorum pariter et Judaeorum; nam subdit Socrates¹:

247. « Ejusmodi tempestates post crebras Christianorum persecutiones, post arumnas a Gentilibus illis inflctas, sic in caput Alexandrini episcopi redundarunt. Porro provinciarum praesides rati ex imperatoris religione sibi tempus opportunum oblatum, quo quastum facerent, ultra quam imperatoris edicta postulabant, Christianos vexare; majorem pecuniae summam, quam oportebat, exigere; interdum eorum corporibus supplicia infligere ceperunt. Quae cum intellexisset imperator, neglexit, et Christianis, qui de istis injuriis expostulaturi ad eum venissent, ita ex more videbatur respondit: Vestrum est; cum estis animo afflictati, aequo animo tolerare, quippe illud a Deo vestro praecipuum accepistis.» Sed hoc commune cum aliis. Ceterum tunc accidisse putandum, quod S. Ambrosius² scribit ad Theodosium imperatorem: nimirum sub Juliano Judaeos una cum Gentilibus incendisse basilicam Alexandrinam.

248. At ex his omnibus majora fuerunt Athanasio trophaea victoria comparata, ut post alios imperatores Julianum quoque adversarium experiretur, eumque Christi virtute prosterneret. Ad haec omnia quidem alludit Gregorius Nazianzenus, dum ait: « Sic igitur³ Athanasium egregium virum triplici certamine vincere oportebat, ut pleno atque perfecto laudis praconio celebraretur. » Nempe cum primo sub Constantino Magno, deinde sub filio ejus Constantio, demum sub Juliano certasset: quibus

proliis non solum postremo ipsos duos principes impios superasset, sed et sub illis militantes ethnicos idolorum cultores, Judaeos et Arianos. Non multum vero temporis intercessit idem addit Gregorius: Deus ultus est ignominiam Athanasii, tradens hostilibus impium persecutorem. Sed de his suo loco.

249. *Juliani persecutio a Romana Ecclesia ad ceteras Occidentales protenditur.* — Jam vero enarratis rebus gestis a Juliano imperatore in Oriente, a nobis ratio temporis exigit, ut quod in Occidente, atque potissimum Romae per ejus praefectos, ipso patitur commigente, actum sit, recensamus. Quod enim ibi magis Christiana religio et numero et firmitate aucta videretur ac stabilita; rursumque Gentilitia superstitione magna ex parte collapsa esset atque prostrata; haud mediocri studio et contentione illam deprimeret, hanc vero excitare Julianus conatus est: perfigerat magnopere ipsius animum post alias innumerabiles plene clades a Constantino atque Constantio diis Romanorum illatas, quod nobilem apud eos in Capitolio sitam Victoriae aram Constans Augustus (ut suo loco dictum est) jussit auferri; sed sub Magnentio tyranno restitutam, Constantius iterum inde abstulit; quod et testatur Symmachus pro eadem ara Victoriae certans, scribens ad Valentianum. Qui item in senatu gentiles erant, et in populo patriis diis addicti, sub Constantio olim ea de causa tumultuati; iidemque sub ejus successoribus vix in officio contenti, et imperatoria potestate cohibiti; jam defunctis christianis Augustis, sub Juliano diis addicto, compressam diu cervicem erigere, et in Christianam religionem caput extollere, vindictam de contemptis atque ignominia affectis diis expetere, in fideles insurgere, conceptum retentumque diu in stomacho odium evomere cupisse, furoremque vi cohibitu impetu relaxasse, quis dubitat? Ex his enim, quae in aliis civitatibus facta recensuimus; quid Romae, ubi majora jacta essent, et jam coaluissent semina contentionum atque rivarum, gestum sit, poterit quisque perfacile intelligere, cum praesertim de praefectorum ex Gentilibus ascitorum animis in Christianos exacerbatis nemo jure possit dubitare; quos liquet pariter Julianum clanculum in eorumdem necem armasse. Quod enim idem Augustus nollet a Christianis palam persecutor haberi, invideretque illis itidem coronam martyrii: quodque etiam illi adeo crevisset numero, ut periculosam dubiamque aleam jacere videri posset, si exerto publice gladio deserviret; more suo dolo in eos agere, alias diversasque praetextendo causas, easdemque remotas excogitando, ipsos per suos aggressus est persequi magistratus.

250. At quoniam non omnium, quae adversus Christianos hoc tempore per Juliani novos praefectos sunt actitata, memoria est: ex paucis qui extant utrumque tradita posteris, reliqua oblivione sepulta contemplari licebit. Res quidem lento gradu agi coepit, cum in eorum bona primum fisco insurgeret, qui in aula christianorum imperatorum mili-

¹ Socrat. lib. v. c. 12. — ² Ambros. epist. LVII. — ³ Greg. Naz. orat. de S. Athanasio.

lassent. causa illa communi oblenta (ne more praedonum in patrimonium locupletum grassari viderentur) quod ex temporum divitiis exilatis olim fortunas auissent. Quod si adeo haec causa deesset, ut nec locus videretur esse fictionis atque calumnia; illa in promptu aderat, quam etiam (ut vidimus) in rescriptis inserere minime erubescat: nimirum Christianos ex Evangelii praescripto nequaquam alluere debere divitiis, sed eas petentibus impendere et superaddere; imo et perfectionis adipiscendae gratia omnia penitus erogare debere: quod quibus manet regnum in caelo, libentissimo patiantur dispendium terrena substantia. Hisce plane coloribus rapax fuscus incecit avidas manus in Gallicani viri consularis, olim generi Constantii, opulentissimum patrimonium. Sed quid accidit memoaria dignum? Ipse Christus, in cujus pauperes Gallicani divitiae erogabantur, tutatus est redditus egenorum pavendis plane prodigiis: nam quicumque accedebat, ut praediis vel domibus fiscales affigeret titulos vel exigeret pensiones, arripiebatur a demone, vel percussus lepra e vestigio recedebat. Sed nequam illi spiritus expellentes de Gallicano vindictam, ab obsessis corporibus se minime egredi posse jaebant, nisi idem ipse diis sacra ageret Gallicianus. Qui ea de re conventus, cum facere renuisset, Juliani rescripto ex Italiae finibus abire jussus, se contulit Alexandriam: ubi a Rauciano comite truncatus capite, martyrium feliciter consecutus est. Quo eodem tempore Romae Hilarius Gallicani pernecessarius, necnon Donatus episcopus Aretinus, spectate vir sanctitudinis ob truncatione capitis martyrium consummarunt. Haec autem tum ipsorum Acta, tum etiam tabulae ecclesiasticae, quibus singulorum natales dies¹ conscripti habentur, anniversariae memoriae celebratione testantur.

251. Sed post haec Joannem et Paulum in aula Constantini Magni inter primos olim educatos, et honoribus auctos, negantes se velle deinceps inter Juliani familiares adnumerari, Terentianum praetorianorum praefectus domi conventos, et ad Jovis cultum invitatos, remientes, abscissis eorum capilibus, secreto sepelendos curavit; rumorem illum de ipsis in vulgus dissipans, eos exiliis sententia condemnatos solum vertisse. Sed demones martyrum gloria atque virtute magnopere cruciati, scelus perpetratum aperuerunt, dum ex obsessis corporibus inclamarent, Paulum et Joannem gladio Terentiani esse necatos: quorum unus, idemque ejusdem Terentiani filius arreptus ad sepulchrum martyrum, quod ipsi demones inviti manifestarant, adductus, continuo liberatus est. Quo iam mirifico signo ipse Terentianus admonitus, missum levit prorsus patriorum deorum cultum; Christoque credens, initiari voluit sacro baptismo; ipsunque certamen martyrum, cuius auctor extiterat, scriptorum monumentis perpetuae memoriae commendavit: quae tamen haud ea esse prorsus contendimus, quae praemanibus hodie ha-

bentur, sed ex illis nonnulla accepta, additaque alia, quae veritati haud videntur posse congruere; ut dum res gesta ita ponitur Romae, cum ibi Julianus imperator adlesset; quem constat his persecutionis temporibus, quibus solus regnavit, nunquam recessisse ab Oriente. Clara est hodie horum martyrum memoria, publicis consignata monumentis, diei natalis dedicatione solenni²; qua anniversaria recurrente die, nempe sexto kalend. Julii, Julianus occisus in Perside dedit meritas de effuso sanguine martyrum poenas.

252. Hoc tempore Pigmenius Romae Ecclesiae presbyter tituli pastoris, nihil sub impio imperatore remittens vigoris animi in detestandis gentium diis, ac sub christianis imperatoribus fecerat, violenta Gentilium manu praecipitatus in Tiberina, quam diu optaverat martyrii coronam consecutus est nono kalendas Aprilis, qua die ejus memoria in ecclesiasticis indicibus adscripta integra permanet; Acta vero martyrii illius nonnihil apparent esse corrupta.

253. Ex clero item Romano gladio martyrium consummasse Priscum presbyterum et Priscillanum inferioris ordinis clericum indicant pariter tabulae ecclesiasticae pridie nonas Januarii; qua etiam die sub eodem Juliano subisse pro fide christiana certamen Benedictam religiosam feminam, in isdem notatum habetur, necnon natalis Dafrosae clarissimae feminae uxoris Flaviani ex praefecti, quae post damnationem viri exilium passa, religionis causa occidi iubetur: quorum filia Bibiana virgo tandem plumbalis caesa est, quousque spiritum efflaret; cuius corpus insepultum cum biduo jacuisset, tandem apud matrem alque sororem Demetriam a Joanne presbytero humulatum est quarto nonas Decembris juxta palatium Licinianum. Ipsa vero Demetria eadem ex causa undecimo kalendas Julii mobile certamen exegerat, et ex victoria coronam martyrii fuerat consecuta. Pater vero, quem diximus, Flavianus (cum alii Fabianum dicunt, nonnulli Faustum) post praefecturam laudabiliter functus, proscrizione et inscriptione instar servilis persona damnatus ad Aquas Taurinas, apud Centumcellas exilio deportatus, ibi spiritum Deo reddens inter martyres meruit adnumerari. Extant horum martyrii Acta, sed depravata nonnihil; ut tutius sit pauca ex eorum titulis adscriptis in antiquis ecclesiasticis tabulis certa sumere, quam ex incertis plura deducere. Tu consulde de his omnibus nostras ad Martyrologium Notas, Nobilitata tunc quoque fuit Romana Ecclesia corona Joannis presbyteri nono kalendas Junii, quo die natalis ejus anniversaria celebritate recurrit: hic enim ante simulacrum solis via Salaria veteri decollatus est, corpusque ejus sepultum a Concordio presbytero ad Concilia martyrum.

254. Sed praestitit Deus in his martyrum Romae exhibitis certaminibus, ut per magistratum illum, vicariam praefecturam gerentem, per quem sic saevierat in Christianos, Gordianum videret, Juliani impietas argueretur, retundereturque temeritas,

¹ Die 25 Junii, 10 Julii, 7 Augusti.

² Die 26 Junii.

dum quem ad necem fidelium ille delegerat, Christi nominis egre diu confessorum ac martyrem factum Ecclesia lucrata est. Haec autem quomodo se habuerint, ex antiquis monumentis Actorum ejus, atque tabulis ecclesiasticis, rem paucis complexam in medium adducemus. Accidit namque, ut Januarius presbyter coram Gordiano vicario religionis causa sisteretur, sub titulo tamen maleficii : qui, atlante enim divino spiritu, sic cum eo loentus est, ut eundem apud se custoditum postea Gordianus noctu una cum Marina conjuge conveniret; ac penitens dolensque de fuso christiano sanguine, spe veniae consequenda, baptismum aeterni supplicii evitandi causa petierit. Qui et ab eodem piis monitis confirmatus, una cum conjuge et ex familia quinquaginta tribus, baptizatus est, collato Jovis simulacro quasi fidei obside tradito Januario, Re tandem per Clementianum tribunalium comperla, nuntiataque Juliano, totoque negotio, quod tanquam portentum habitum est, magicis incantationibus adscripto, in Gordianum ira imperatoris exarsit; quem in primis magistratu deposuit, suffocavit in locum ejus Clementianum, cuius et judicio illum subiecit, qui habita de viro savissima quaestione, sacrificare renuentem plumbeis casum, gladio subiecit capite amputandum ante templum Telluris. Expositum vero canibus corpus, sed divina virtute custoditum illesum, quinta die a fidelibus sublatum, via latina ad Cryptas deferret, conditurque juxta Epimachum martyrem : unde et accidit, ut una eademque die ab Ecclesia utriusque natalis agatur. Uxor autem Gordiani Marina damnata est praee ignominia ad Aquas Salvias, seu potius (ut habet alia lectio antiquorum codicum) ad Aquas Salinas, ad servitium rusticorum. Januarius vero presbyter inscriptione notatus est. Quodnam autem hujusmodi supplicium esset, in Notis divinis. Haec omnia ex ipsorum actis atque tabulis ecclesiasticis.

255. Porro illud in Actis displicet, ut de aliis dictum est, quod quae tempore Juliani et per ejusdem imperatoris magistratus gesta sunt, et fortasse etiam ejusdem Juliani rescriptis, eadem coram ipso facta esse dicuntur, atque Romae; cum ex Ammiano et aliis satis liqueat, eundem toto imperii sui tempore versatum esse in Oriente. Ceterum ut vidimus, qui ab ipso Romae rebus publicis magistratus praefecti erant, ex ipsius sententia negotium facessere Christianis, ut fierent, non destiterunt, eo potissimum ad supplicia inferenda nisi titulo, quod magi fideles essent, in quos ut magiae reos constitutos juberent animadverti, prout etiam Ammianus de Aproniano urbis praefecto testatur; de ipso dicimus anno sequenti, quo eam praefecturam cum esse consecutum, idem auctor affirmat. Passus est item Romae Leopardus domesticus Juliani pridie kalendas Octobris; qua die publico titulo ejus memoria in tabulis ecclesiasticis notata habetur.

256. Ceterum quod in Oriente frequenter ac Romae adversus Christianos actum novimus; id etiam in aliis provinciis orbis Occidentalis Romano

subjectis imperio factitatum, non ambigimus : cum nihil antiqpius esset apud Apostatam principem, quam prostratum erigere deorum cultum, et exerescentem nimium ut sibi videbatur Christianam religionem comprimere. Haec quidem absque necepiorum, rerumque ipsorum gravi jactura conticti, laud facile concessum erat; sed quod ut frequenter inculcatum est absque titulo christianitatis, sed aliis contictis criminibus ejusmodi de illis judicia exercebantur; inde, puto, obscura remanserunt res gestae plurimorum martyrum. In Gallis namque, ubi praefecturam gessit ut dicemus Sallustus Juliano omnium carissimus, ob idque Christianorum acerbissimus hostis, passos reperimus quatuor germanos, Eliphium Tullensem virum, ejus fratrem Eucharium episcopum, et sorores Libariam atque Susannam, ut eorundem martyrum Acta¹ significant. At perperam, mea sententia, dicuntur consummasse martyrium, dum Julianus adhuc cum exercitu in Gallias moraretur; nam eo tempore ipsum se christianum fecte saltem exhibuisse, et de rebus Christianorum bene meritum esse, superius dictum est.

257. Sed quodnam pugnant pro fidei confessione specimen christiane constantiae ediderit in castris tunc militans sub tribuno Victricius, qui postea creatus fuit episcopus Rhotomagensis; nobilem scriplam historiam a nobilissimo atque sanctissimo viro hic opportune recensemus; certamen quidem ejus sub Juliano Apostata conficisse produm ecclesiastica monumenta, Martyrologium inquam Romanum die natali ipsius; sed cum nec alius post Julianum fuerit ethnicus imperator, in ejus castris christianus miles absque dispendio pietatis militare valeret, certamen Victricii ad istud ipsum tempus referendum esse, necessitas exigit argumenti. Paulinus igitur post multa egregia de viro hoc enarrata, haec subdit² de ejus agone, sic ipsum alloquens :

258. « Cum primo Christi amore succensus, ordinante ipso Domino quamdam operis sui pompam, per insignem consilio militari diem progressus in campum es, toto illo, quem jam mente respueras, munitionum bellicorum praecinctus ornatu, cunctisque mirandis accuratissimis in te habitus ac terribiles apparatus, repente obstupefacto conversus exercitu ante pedes sacrilegi tribuni militiae sacramenta permutans, arma sanguinis abiecasti, ut arma pacis indueres, contemnens armari terro, quia armabaris Christo. Et illico antiqui serpentis invidiam concitato in furias tribuno, districtus in verbera et vastis lustribus fractus; nec tamen victus es, quia crucis ligno immitebaris; geminataque mox corpori armo, acuto testarum fragmine, lamata immanibus plagis membra, substratus (substratus es, tunc mollius tulcenti Christo, cuius tibi gremium lectulus erat, et dextera pulvinar. Unde ad majorem hostem, necdum vulneribus obductis, incenso potius eorum

¹ Conscriptus Rupert. Abb. Tut. Recitat Ser. tom. v. die 16 Octobr.

— ² Paulin. epist. XXXVI.

dolore, quam fracta virtute, reparatus, fortior prosististi; oblatuque comiti, de potentiore inimico gloriosius triumphasti, nec ausis ultra diaboli satellitibus superata ingerere tormenta, capitaleque sententiam meditantibus, ut vel sine carnalis tuae vite vinci desinerent: Dominus noster fortis, et potens et invictus in praefio, conspicuis mirabilibus pectora quamlibet obdurata confudit. Nam carnis quae in itinere, quo percussorem tuum sacra victima sequebaris, cervicem tuam insultans minaciter attingendi temeritate violaverat, quasi ictus sui locum praecurrente gladium manu palpsans, excussis illico oculis caecitate percussus est.

259. « O Christi ineffabilis bonitas, quantum in suos ostendit affectum! Injuriam confessoris sui non tulit impunitam, qui suis crucifixoribus rogavit¹ ignosci: contumeliam martyris statim ultus est, qui passionem suam noluit vindicari. Sed ea ipsa ira pietas est. Idcirco enim unus caecatus est, ut plures illuminarentur; et ipse forsitan, qui oculos carnis amiserat, lumina mentis acciperet. Statim deinceps majore documento qui feralis custodiae ministerium triste curabant, quas ipsi acrius inmodatas et ad ossa depressas, vel eviguo, rogantibus vobis, beneficio relaxare noluerant catenas: conversa in conspectu ipsorum prece vestra ad Deum Christum, sponte de manibus absolutis fluere viderunt; nec ausi renectere, quod Deus solverat. Ad comitem pavidi ecurrerunt, veritatem Dei pro confessoribus confitentis; quod auditum religiose et creditum comes principi suo cum testimonio militum retulit. Et ut ipsius quoque repentina ad elementiam de furore conversio inter mirabilia Dei numeraretur, factus est in te praedicator Christi, in quo esse deo verat persecutor.

260. « Puto et ipsum, tanquam Sautem aliquando Spiritu sancto Dominus impleverat; quia et te sicut David suum diligebat: ut sicut ille rex quondam, dum ad prophetas persequendos proficiscitur, affectus est; ita et comes ille respersus gratia Domini, quae de fidei luce abundantia redundabat, qui ad puniendum confessorem venerat, et ipse confessor abscederet; credidit enim, et quos serviens praedamnarat, ut reos, laudans emisit ut sanctos; et testimonium perhibuit veritati, qui testes fidei punitur cupiebat. » Haec Paulinus. Al de Gallianis martyribus haec dicit: hi enim tantum sub Juliano passi reperiuntur in Galliis, et si qui alii nobis incomperiti, cum tandem dire exagitatione esse eas provincias sub praefectura Sallustii, illud etiam admoceat, quod adversus eundem, sive Dioscorum vicem ejus gerentem, scripsisse commentarium S. Hilarii episcopi Pictaviensem, S. Hieronymus² auctor est; ejus cum idem meminit in epistola ad Magnum, sic ait: « Brevisque libello, quid in litteris posset, ostendit. » De Sallustio autem sequenti anno, quo gessit ordinarium consulatum, agendum est. I linam exaltet liber ille, ejus jactura non res geste tantum

adversus Ecclesiam Gallianam, sed et aliae complures ad alias Occidentis Ecclesias pertinentes, perpetua oblivione sepultae remanserunt obscurae.

261. *Donatistarum legatio ad Julianum, quibus hic foret.* — Sed quoniam fuerit sub Juliano status Ecclesiae Africanae, jam oratio prosequatur. Donatistae enim, qui gravissime haecenus perturbissent christianos imperatores faventes Catholicis, Constantinum Magnum, Constantem atque Constantium filios; quorum rescriptis, qui caeteris ad schisma duces esse videbantur, exilio condemnati fuerant: novo adveniente imperatore a fide apostata, quem et scirent detestari praedecessorum christianorum principum acta, atque relegatos a Constantio exilio solvuisse; legationem ad ipsum mittunt, ab exilio irrogato liberationem petentes, ablatasque sibi basilicas reddi. Fuerunt nomina legatorum, ut ex S. Augustino³ didicimus, Rogatianus, Pontius, et Cassianus: « Antiquiores, inquit, sunt Ecclesiae preces ad Dominum pro unitate Christi, quam Rogatiani, Pontii, et Cassiani ad Julianum pro parte Donati. »

262. Magno plane malo Catholicae Africanae Ecclesiae accidit imperium Juliani: nam consopitum ac paene extinctum schisma tot annis, tantoque studio in hoc insudantibus, qui antecesserant, christianis imperatoribus; mox aspirante illis gratia Juliani, denuo excitatum majoribus flammis globis erupit. Testatur id quidem in primis Optatus, cum ait⁴: « Hoc eodem tempore duces et principes vestros merita relegaverat sua; in Ecclesia nulla fuerant schismata, nec pagani licebat exercere sacra sacrificia: pax Deo placita apud omnes christianos populos habitabat: diabolus morebat in templis, vos in regionibus alienis. Deinde alter (ut omnibus notum est) secutus imperator, vobiscum vota sinistra concipiens, ex famulo Dei factus est minister inimici, apostatam se ediculis suis testatus est: quem precibus rogastis, ut reverti possetis. Quas preces si vos negastis, missis nos legimus. »

263. Erant ejusmodi Donatistarum legationis plene; de quibus Augustinus ad Donatistas⁵: « Haec, inquit, erat ejus praedicanda justitia, quam supplicantes Rogatianus et Pontius laudaverunt, dicentes homini apostatae, quod apud eum sola justitia locum haberet. » Et adversus litteras Petilianus⁶ sic: « Imperatori pagano et apostatae dixisti, quod apud eum sola justitia locum haberet; quibus precibus et rescripto, sicut tibi scriptum est sicut allegationis gesta testantur, pars Donati universatim usa est. » Quanti autem ponderis haec essent verba, alibi scribens ad Vincentium, ita declarat⁷: « Juliano imperatori dixerunt, quod apud eum justitia sola locum haberet, quem certe apostatam noverant, et idololatrias deditum sic videbant, ut aut justitiam esse idololatriam laterentur, aut se scelerate mentitos negare non possent, ut quid eum dicerent

¹ Aug. contra lit. Petil. lib. II. c. 79. — ² Optat. lib. II. — ³ Aug. ad Donat. epist. CLXXXI. — ⁴ Idem. contr. lit. Petil. lib. II. c. 97. — ⁵ Idem. epist. CLXXXI.

¹ Luc. XXIII. — ² Hier. de Script. Eccl. in Hilario.

solum locum habere justitiam, apud quem magnum locum cerneret habere idololatriam. Sed fuerit error in verbo; de facto quid dicitis?» etc.

264. Quam vero facile his auerit Julianus, sic subdit Optatus: «Nec difficultatem præbuit quem rogastis. Ire præcepit pro voto suo, quos intellexerat ad disturbandum pacem cum timore esse venturos. Erubescite, si ullus est pudor: eadem voce vobis libertas est reddita, qua voce idololorum pateturi jussa sunt templa. Eisdem pane momentis vester furor in Africam revertitur, quibus diabolus de suis carceribus relaxatur. Et non erubescitis, qui uno tempore cum inimico communia gaudia possidetis?» Quid autem Julianus tunc rescripserit pro Donatistis, ex ejus fragmento, quod superest, et recitat S. Augustinus, licet accipere; nam ait¹: «Eas enim,» nempe basilicas, «juberite inimico Christi accepistis, in quibus jussa Christi contemneretis, dum validum et verum vobis videtur quod Julianus constituit, dicens: Ille quoque supplicantibus Rogatiano, Pontio, Cassiano, et cæteris episcopis, sed et clericis, accredit ad eumulum ut abolitis que adversus eos sine rescripto perperam gesta sunt, in aliquum statum cuncta revocentur.» Hactenus recitata ab eo pauca verba rescripti; et inferius adversus ipsos post multa in eos invecit, hæc addit: «Cur in basilicis possidendis Juliani rescriptum tenetis, et in Ecclesiæ pace amplectenda Christi Evangelium non tenetis? Clamamus et nos: Quæ perperam gesta sunt, in aliquum statum cuncta revocentur; antiquius est Evangelium Christi, quam rescriptum Juliani,» etc.

265. Porro ejusmodi Donatistarum a Juliano impetratum rescriptum, in ipsorum ignominiam Honorius imperator postea publicis locis alligandum curavit, Injussimodum ad Hadrianum præfectum prætorio dato edicto²: «Rescriptum, quod Donatiste a Juliano tunc principe impetrasse dicuntur, proposito programme, celeberrimis in locis volumus anteferi, et gesta, quibus est ejusmodi allegatio inserta, subnecti: Quo omnibus innotescat et catholica confidentia stabilita constantia, et Donatistarum desperatio fuerat perfidia. Datum quinto kalend. Martias, Ravenna, Silicheone et Aureliano coss.» Ex his quidem pensare licet quale fuerit ejusmodi pro Donatistis datum a Juliano rescriptum, quod post tot annos ipse imperator Honorius publico voluit exponi Indubio, quo illorum temeritas atque prociacitas omnibus ostentui esset. Quid autem indulgento Donatistis, relaxandoque eos ab exilio obtenderit Julianus, S. Joannes Chrysostomus alia occasione docet hinc verba³: «Vater ille et callidus, quos intelligebat ob peccatum aliquod Christianorum conventuum principibus pecnis dedisse, et a prefectura, quam gerebant, amotos, omnes liberos esse sivi: hoc modo possumus quibusque licentiam largiens, Ecclesiæ leges subvertens, denique omnes inter se

committens: fore enim sperabat, ut postea minori negotio debellarentur, si prius bello inter se conflictati fuissent. Quin etiam quemdam hinc Stephano nomen erat tum ob doctrinæ perversitatem, tum ob vitæ improbitatem, ab ecclesiastico principatu amotum, jubel de integro magisterii sedem occupare.» Hæc Chrysostomus.

266. *Donatistarum furor adversus Catholicos, et scelera.* — Ex sententia plane illi res accidit, ut ejus rescripto relaxati ab exilio Donatistarum episcopi, factiosissimi duces schismatis, maximo ferrentur impetu in Catholicos, grassatorum instar atque prædonum. Quæ autem perduelles christiane concordia, apostata imperatoris inmixti præsidio, egerint, et qualia quamque funesta ac deplorata patravertint, Optatus satis accurate⁴ recenset, cum ait: «Venistis rabidi; venistis irati, membra laniantes Ecclesiæ; subtiles in seductionibus, in cadibus immanes, filios pacis ad bella provocantes. De sedibus suis multos fecistis exortes: cum conducta manu venientes, basilicas invasistis, multi ex numero vestro per loca plurima, quæ sub nominibus dicere longum est, eruentis operati sunt ceres, et fam atroces, ut de talibus factis ab illius temporis iudicibus relatio mitteretur. Sed intervenit et occurrit iudicium Dei, ut ille, qui vos jam dudum redire jusserat, imperator profanus, et sacrilegus moreretur; qui persecutionem, vobis provocantibus, jam miserat, ant mittere disponebat. Operata est apud loca supradicta in Catholicos trucidatio. Memoramini per loca singula, qui fuerint vestri discursus, Nomen de numero vestro fuerunt Felix Diabensis, Januarius flamen Pistensis, et cæteri, qui tota celebritate eueurrerunt ad castellum Lemellense? ubi cum contra importunitatem suam viderent basilicam clausam, presentes jusserunt comites suos, ut ascenderent culmina, midarent lecta, jaclarent legulas, Imperia eorum sine mora completa sunt; et cum altare defenderent diaconi catholici, legulis plurimi eruentati sunt. Primus filius Januarii, et Donatus filius Nuni, urgentibus et presentibus episcopis vestris supra memoratis; ut sine dubio de vobis dictum sit: Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. De qua re Primosus episcopus catholicus loci supra memorati in Concilio vestro apud Thvestinam civitatem questus est, et querelas ejus dissimulanter audistis. Ecce a vobis factum est quod dixistis Ecclesiæ non esse, quæ eruentis moribus pascitur; et aliud sunt milites missi, aliud episcopi ordinati;» et paulo post:

267. «Similiter et apud Carpos non tibi videntur inexpliabilis sordes? In Mauritaniam civitatibus, vobis instantibus, quassatio populi facta est: mortui sunt in uteris matrum, qui fuerant nascituri;» et rursus: «Quid commemorem Thipasam Casariensis Mauritaniam civitatem? ad quam de Numidia Urbanus Formensis, et Felix Idicrensensis, dure facultæ incense livoribus eueurrerunt; qui et eorum in

¹ Aug. cont. lit. Petri, lib. II, c. 97. — ² L. XXXVII. de hæret. Cod. Theod. — Chrysost. cont. G. tit.

⁴ Optat. lib. II.

pace positorum animos perturbantes, nonnullorum officialium et favore et furore juvante, et Athenio præside presente cum signis, catholica frequentia extrubata et cruentata, de sedibus suis expulsa est: lacerati sunt viri, tractæ sunt matrone, infantes necati, abacti sunt partus. Ecce Ecclesia vestra, episcopis ducibus, cruentis moribus pasta est;» et post pauca: «Et quod, inquit, vobis leve videtur, facinus immane commissum est. Ut omnia sacrosancta supra memorati vestri episcopi violarent, jusserunt Eucharistiam canibus fundi, non sine signo divini iudicii: nam iidem canes accensi rabie, ipsos dominos suos quasi latrones, sancti corporis reos, dente vindice, tanquam ignotos et inimicos laniaverunt. Ampullam quoque chrisimatis per fenestram, ut frangerent, jactaverunt; et cum casum adjuvaret abjectio, non defuit manus angelica, quæ ampullam spiritali subvectione deduceret; projecta casum sentire non potuit, Deo muniente, illesâ inter saxa cœnedit. » En probe vides, lector, inter quos recensendi sint, qui nostro hoc infelicissimo sæculo, vel his paria, vel certe magis horrenda, in sacrosancta Ecclesiæ Catholice sacramenta, eodem quo Donatistice, satanicè agitati spiritu, perpetrarunt. Sed et puto intelligis, eos rabidiores canibus et sibi duriores redditos esse, qui divinorum sacramentorum veritatem adeo cœcipientes impugnant, hisce eam certis atque adeo manifestis miraculis contestantibus. Sed nec desunt istis scelera illa, quæ de iisdem Donatistis Optatus mox subdit his verbis:

268. « Inde revertentes Urbanus Formensis, et Felix Idicrensis, invenerunt Matres, quas de castimonialibus fecerunt mulieres. Ecce quales, frater Parmeniane, episcopos celas; et cum pro tuis erubescere debueras, catholicos innocentes accusas. Interea supra memoratus Felix, inter sua crimina et facinora nefanda, ab eo compressam puellam, cui milram ipse imposuerat, a qua paulo ante Pater vocabatur, nefarie incestare minime dubitavit; et quasi de peccato sanctior fieret, inde velociter properavit. Sic Donatum amorum septuaginta episcopum, hominem innocentem, spoliare ausus est episcopali nomine, et officio et honore. Venit schismaticus ad catholicum, ad innocentem reus, ad Dei sacerdotem sacrilegus, incestus ad castum, ad episcopum jam non episcopum; sed de placito et de conpuratione vestra securus, vestris legibus, et decretis armatus: manus, quæ paulo ante peccata gravaverant, capiti innocentis iniecit; et de illa lingua ausus est ferre sententiam, quæ jam nec ad perniciam agendam vel idonea videbatur. » Post hæc autem ab eodem Optato pluribus, ut par erat, exaggerata; quid tandem per expulsionem catholicorum episcoporum molirentur, subtili sic dicens¹:

269. « Nunc quoniam erubescenda gaudia vestra probavimus, et furor vester tot locus ostensus est; restat de profunda impietate vestra aliquid di-

cere. Nam omnia, quæ a vobis aut facta sunt, aut dicta, quis poterit explicare? Sic cuncta malignitate quadam ordinasse vos constat, ut in una specie operis, species alias imperletis; ut dum presbyter aut episcopus deicitur, sic populus caperetur. Quomodo posset turba hominum stare, quæ rectorem suum elisum esse conspiceret? Non aliter, quam quorumcunque casu pastore occiso, lupi grassantur. Exorcizastis et lavistis sine causa parietes, ut hoc nequitiæ genere subrueretur simplicissimorum hominum mentes. Talibus consiliis vestris nonnullorum animi jugulati sunt; et sub nube simplicitatis, obteceato lumine, ut miseris sterneretis, sagittas de pharetra pectoris vestri seductionibus præmisistis; ut de vobis Spiritus sanctus per David prophetam in psalmo decimo prædixerit: Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum, paraverunt sagittas in pharetra, ad sagittandum in obscuro rectos corde. Quid a vobis minus factum est? Vestris consiliis sagittati sunt innocentes, exarmati fideles, honore nominis sui spoliati sunt sacerdotes. O impietas inaudita! quem jugulaveris, inter penitentiam et tormenta servare! In comparatione operis vestri, latronum levior videtur immanitas. Vos vivum facitis homicidium; latro jugulans, dat de morte compendium. Paupertate sensus sui circumventi sunt, quos decipere potuistis: Perfecti enim fuerant illi, opere scilicet Dei, qui in ejus nomine fuerant ordinati: at vos contra opus Dei hostiliter militatis, divinum opus malitiæ verbibus destruentes. Apparet ergo de vobis dictum esse in decimo psalmo: Quoniam quæ tu perfecisti, ipsi destruxerunt. Fecit vos superbos impietas vestra; sed accusat vos prospiciens de celo justitia; et iniqua vos gerentes error hominum laudat; ut de vobis in nono psalmo dixerit Spiritus sanctus: Quoniam laudatur peccator in desideriis anime suæ, et qui iniqua egerit benedicitur. Quid impius, quam exorcizare Spiritum sanctum, altaria frangere, Eucharistiam animalibus projicere? Et ut in errore vos vester populus mittat, laudando felices appellant, et bene nominant, et per vos jurant, et personas vestras jam pro Deo habere noscuntur. » Ac rursus de eorum sacrilegiis:

270. « Indubitanter, inquit¹, et liquido demonstratum est, in divinis sacramentis quid nefarie feceritis. Jam illa ostendenda sunt, quæ crudeliter ac stulte vos fecisse, negare minime poteritis. Quid enim est tam sacrilegum, quam altaria Dei, in quibus vos aliquando obtulistis, frangere, cadere, removere? in quibus vota populî, et membra Christi portata sunt: quo Deus omnipotens invocatus sit: quo postulatus descendit Spiritus sanctus; unde a nullis pignus salutis æternæ, et tutela fidei, et spes resurrectionis accepta est? Altaria, inquam, in quibus fratemitatis munera non jussit Salvator ponere, nisi quæ essent de pace comita: Deponere, inquit, munus tuum ante altare, et prius concorda cum fratre tuo, ut possit pro te sacerdos offerre. Quid est

¹ Optat. lib. II.¹ Optat. lib. VI.

enim altare, nisi sedes et corporis et sanguinis Christi? Hæc omnia furor vester aut rasis, aut fregit, aut removit. Hoc igitur inexcipibile nefas, si de aliqua ratione descendit, uno modo fieri debuit. Sed ut æstimo; alio loco copia lignorum frangi jussit; alio ut altaria raderentur. Ignorum inopia imperavit; ut removerentur, ex parte verendum jussit; ubique tamen nefas est dum tantæ rei manus sacrilegas et impias intulistis. Quid perditorum conductam referam multitudinem, et vinum in mercedem sceleris datum? quod ut immundo ore sacrilegis manibus biberetur, calida de fragmentis altarium facta est. Si livoris judicio nos vobis sordidi videbamur, quid vobis fecerat Deus, qui illuc illic invocari consueverat? Quid vos offenderat Christus, cujus illic per certa momenta corpus et sanguis habitabat? Quid vos offendistis etiam vos ipsi, ut illa altaria frange-retis, in quibus ante nos per longa temporum spatia sancte ut arbitramini obtulistis? Dum impie persequimini manus nostras illic, ubi corpus Christi habitabat, feristis et vestras. » Et post alia plura id genus inculcata, sic de fractione sacerorum calicum¹:

271. « Hoc tamen immane facinus geminatum est dum fregistis etiam calices, Christi sanguinis portatores; quorum species revocatis in massas, mercem nefaris mundanis procurantes; ad quam nec emptores eligere voluistis, sacrilegi dum inconsiderate vendidistis. Passi estis etiam comburi manus vestras, quibus ante nos eosdem calices tractabatis; eam rem tamen passim vendi jussistis. Emere forsitan in usus suos sordide mulieres; emerant pagani, facturi vasa, in quibus incenderent idolis suis. O scelus nefarium! o facinus inauditum! auferre Deo, quod idolis præstes; subducere Christo, quod proficiat sacrilegio! » Rursum vero, quid in sacratas a catholicis Deo virgines admiserint, dum et signum dedicationis impositum illis abstulerint, et aliud denuo ipsis imposuerint, idem declarat his verbis²:

272. « Jam illud quam stultum, quam vanum, quod ad voluntatem et quasi ad dignitatem vestram revocare voluistis, ut virgines Dei agerent penitentiam? ut jamdudum professæ signa voluntatis capitibus, postea vobis nubentibus immutarent? ut mitrellas alias projicerent, alias acciperent? » Erant mitrellas in Africana Ecclesia ornamenti capitis genus, quod sacrandis virginibus ab episcopis soleret imponi, sicut Romæ et aliis in locis simplex sacrum velum. Quod enim virgines sic Deo dicatæ, sponsæ Christi ex more dicebantur; eo insigni illarum capita legere, quo a nubendis discrimmarentur virginibus, consueverunt antistes: erat enim capitis tegumentum ex lana, purpura tamen pictum potius quam linctum; fortasse Christi nomen, vel crucis signum in eo purpureo colore erat expressum; per quod omnibus indicaretur, virginem illud gestantem jam professam esse perpetuam virginitatem, et

Christi desponsatione Deo dicatam. Nam idem Optatus³ inferens, dum ait, virginitatem servare, esse voluntatis, non necessitatis, hæc de mitrella: « Nec ulla sunt præcepta conjuncta, vel de qua lana mitrella fieret, aut de qua purpura pingeretur: non enim panno potest virginitas adjuvari: non enim inde compescerunt æstus animi, quos interdum atlas accendit; » et paulo post:

273. « Res inventa est ad signum capitis, non ad remedium castitatis. Denique talis panno et defurbari, et rodi, et perire potest; et tamen virginitas si illarsa sit, sine mitrella tota esse potest. Spirituale nubendi hoc genus est; in nuptias sponsi jam venerant voluntate et professione sua; et ut sæcularibus nuptiis se renuntiasse monstrarent, spiritali sponso solverant crinem, jam caelestes celebraverant nuptias. Quid est quod eas iterum crines solvere coegistis? Quid, inquam, quod ab ipsis per vos exacta est professio secunda? Quis est alter spiritalis sponsus, cui iterum nubent? Quando mortuus est cui nupserrant, ut iterum nubant? Nudastis denovo capita jam velata; de quibus professionis detravistis indicia, quæ contra raptores aut petitores viderentur inventa. In mitrella indicium est voluntatis, non castitatis auxilium; ut rem jam Deo devotam, ne qui sponsabat, perseveraret petere; aut ne raptor audeat violare; signum est ergo, non sacramentum. Invenistis igitur hujusmodi virgines, quæ jam spiritualiter nupserrant; quasi secundas coegistis ad nuptias; ut crines iterum solverent, imperastis. Hoc nec mulieres patiuntur, quæ carnaliter nubunt; ex quibus si alicui maritum mutare confingerit, non repetitur illa temporalis festivitas; non in altum tollitur; non populi frequentia procuratur: » nempe quod nubentibus viduis festiva gaudia nuptiarum minime ab Ecclesia concedi solent.

274. Quoniam autem profano ritu sacratas a catholicis sacerdotibus Deo virgines, illi, ut suæ eas facerent communicationis, purgare solerent, idem Optatus subdit his verbis: « Jam consecratas Deo aspersistis immundis cineribus; crines jussistis etiam falsa aqua perfundi. Et utinam vel ad quod tulistis, velociter revocare velletis. Interpositis moras, ut retracte in pristino habitu atque crinibus remaneret, retractis signis, quibus se jamdudum contra petitores et raptores muniverant. Qui cum viderent, prescriptionem sibi jamdudum oppositam a vobis esse sublata, de sponsis raptores effecti sunt; nec visus est sibi minusque peccasse, dum talem rapit, qualem viderat, quando ut uxorem acciperet, postulabat. In hoc genere tanta damna fecistis Deo, quanta lucra diabolo procurastis. Contulastis impie calices, crudeliter fregistis, et inconsulte rasisistis altaria. Puellas miseræ non sine opprobrio, ut secundas mitrellas acciperent, coegistis. » Ac de his hæcenus Optatus.

275. Quidam vero significaretur per mitrellas, seu mitellas, quæ ut virginitatis signa, sacratæ Deo

¹ Optat. lib. vi. — Idem lib. vi.

³ Optat. lib. vi.

virginibus imponi solentur, est accuratius investi-gandum. Haud enim quis putet fuisse mitellas capitis ornamentum pretiosum ac splendidum, instar illius Judith¹, de quo divina Scriptura ait: « Colli-gavit circumus suos mitra: » sed potius simplex tegumentum, de quo Ulpianus² ad Sabinum, cum agit de stola, palliis, tunicis, capitiis, zonis, ac mitris: « Quae, inquit, magis legendi capitibus, quam ornandi causa sunt comparata. » De eodem capitis tegumento Apuleius³: « Mitella, inquit, textili con-recto capite. » Erat autem et aliud genus mitrae, seu mitellae, quod a Paulo jureconsulto⁴ inter orna-menta recensetur muliebrum; de ejusmodi mitellis meminit S. Hieronymus⁵ ad Marcellam, cum agit de S. Blesilla: « Tunc, inquit, crines ancillulae dis-ponebant, et mitellis crispantibus vertice arcuabatur innoxius; nunc neglectum caput sibi tantum sufficere, quo velatur. » Haec ipse. Caeterum ad pri-mum genus mitellae, non ad secundum referenda sunt mitellae, quibus erant solite in Ecclesia Afri-cana sacrae velari virginem, licet purpura illic pictae essent; cum tamen ejusmodi veli genus nigri colo-ris in Romana Ecclesia ad velandas Deo devotas vir-gines esse usui consueverit. De quarum velo haec S. Ambrosius adversus Symmachum: « Non vitte capiti decus, sed ignobile velamen usui nobile casti-tatis. Sed de sacrarum velamine virginum diximus toto primo Annalium.

276. Addiderunt ad haec et alia scelera. Dona-tistae nempe, ut adhibita potentia magistratum, sacros codices et pallas et vela, ab iis qui catholice partis erant, violenter auferret: unde ejusdem Optati haec etiam addita est justa querela: « Et illud, inquit, praeferrere nequeo, quod nec Deo est placitum, nec a vestris calloribus excusari, nec ab aliquo homine defendi potest. Per judicia saecularia, et leges publicas, divinae legis instrumenta, execu-tione officiorum, a plurimis eripienda esse divistis; volentes soli habere, quod pax in communione pos-sederat. Non vereror christianis dicere, quod vobis postulantiibus, gentilis executio non potuit ignorare. Velamina et instrumenta dominica extorsistis, quae jamdudum fuerant in communione possessa. Extorsistis cum codicibus pallas: judicio imperatris vestrae, utraque arbitrari estis esse polluta. Ni fallor, haec purificare properastis; lavistis proculdubio pallas. Indicate quid de codicibus feceritis; in omnibus judicium providentiae vestrae debet esse aequale: aut utrumque lava, aut utrumque dimille; quod si alter facis, corrupisti diligentiam tuam; palliam lava, codicem non lavas. Si una parte bonum, in altera malum est; non potes negare offendere in una, si in altera promereris. Et si gaudes, quod in una videaris religiosus; debes et plangere, quia teneris in altera parte sacrilegus. Jam illud quale est, quod in multis locis etiam parietes lavare voluistis, et melius spatia, salsa aqua et spargi (aspergi) praecipuistis? etc.

Magna plane arte schismatici, quo rudem populum execratione, et odio imbuerent in Catholicos, quan-tum eos detestari deberent, his signis insinuate solebant, validioribus quavis alia comparata ad persuadendum oratione; quod ipsum alii quoque faciliare schismatici consueverunt, ac novissime Graeci dicuntur eadem miserrime operari.

277. Quid rursus Donatistae in Catholicos ege-rint, imperatoris sibi arrogantes auctoritatem, idem Optatus¹ docet, haec addens: « Quid referam etiam illam impietatem de vestra conjuratione venientem? quia ad hoc basilicas invadere voluistis, ut vobis solis cimiteria vindictis, non permittentis sepeliri corpora catholica: ut lerreati vivos, male tractatis et mortuos, negantes funeribus locum. Si inter viventes fuerat certamen; odia vestra, vel mors aliena compescat. Jam tacet, cum quo paulo ante litigabas. Quid insultas funeri? Quid impedis sepul-turam? Quid cum mortuis litigas? Perdidisti malitiae fructum. Et si corpora non vis in unum quiescere, animas tamen in uno apud Deum positas non poteris separare. » etc. Haec et alia plura Optatus. His igitur Donatistae Juliani imperatoris fulti praesidiis, qui pene videbantur extincti, adeo invaluerunt adversus Catholicos; ut omnes qui successerunt catholici imperatores, licet adversus eos plurimum labora-verint, ut ipsos ad communionem catholicam resti-tuerent, vel alio aliquo modo tollerent et abolerent, nunquam tamen id efficere valuerunt. Quae autem post Juliani tempora ab eisdem gesta sint, suis locis dicturi sumus; modo reliquas a Juliano sanctitas leges recenseamus.

278. *Iniquissimis artibus, legibus et factis Christianam religionem persequatur Julianus.* — Quod igitur de rescripto adversus Orthodoxos pro Donatistis a Juliano dato pluribus actum est; jam de aliis ab eodem promulgatis adversus Christianos edictis, sanctisque legibus, et scriptis epistolis, hic ultimo loco anni hujus paulo fusior quod id exigat rerum copia) oratio instituenda est. Atque in primis illud advertendum, non consuevisse ipsam Julianum tantum ignominiae causa (ut saepe vidimus) nominare Christianos, Galileos; sed ut eodem nomine ab omnibus idem dicerentur, scripto edicto sanxisse. Sic enim de ipso Gregorius Nazianzenus²: « Atque illud sane perquam puerile, stultaque levitatis, ac ne ullo quidem alio homine vel medioeri animi gravitate praedito, nedum imperatore dignum; quod simul cum nominis commutatione, animorum quo-que nostrorum commutationem sententuram esse ar-bitratus, aut certe nobis id pudori fore, quasi turpissimi ejusdem criminis accusatus, movandum nobis cognomentum censuit, Galileos pro Christianis nominans, atque ita vocari, publica lege decernens. Ex quo perspicue ostendit Christi appellationem honorificentissimam esse, maximeque ad gloriam ponderis, quoniam cum nobis extorquebat, coartavit. Nisi forsasse alia ratione te id, quod impusece nominis

¹ Judith. xvi. — ² l. xviii. ff. de auri. et arg. legato. — ³ Apul. de asm. lib. vii. — ⁴ l. xxvi. ff. eod. — ⁵ Hier. epist. xxiii.

¹ Optat. lib. vi. — ² Greg. Naz. orat. i. in Julianum

vim et potestatem instar daemonum reformidaret, ac proinde ad aliud nomen minus notum et vulgare transierit. » Hæc Nazianzenus. Meminit et hujus quoque lata legis Chrysostomus¹, dicens : « Adeo christianum nomen tunc ut extingueretur, quoad ejus fieri poterat, elaborabat : Galilæus pro Christianis nos in edictis suis tum ipse appellans; tum principes, ut id facerent adhortans. » Adeo enim infenso animo Christianam religionem insectatus est, ut ne ipsum quidem nomen voluerit superesse. Sed derisa ejus impietas est, frustratusque conatus omnis.

279. Rursum vero ignominie causa, cultum crucis Christianis objicere, ob idque eos deridere consuevit; nec id quidem verbis tantum, sed scriptis; ut cum illis sic exprobraret² : « O miseri homines, cum serventur arma, que magnus demisit Juppiter, » nempe ancilla, « hoc est pater Martis, pignore dato, non verbo, sed re, quod civitatem nostram perpetuo protecturum sit, cessatis adorare et colere? et interim crucis lignum adoratis, imagines illius in fronte et ante domos pingentes. Igilur digne quis vestros prudentiores odio habebit, vel misericordia dignabitur imprudentiores, qui vos sequentes, in eam perveniunt calamitatem, ut etiam relictis æternis diis, ad mortuum Judæum transeant. » Hæc ipse in Christianos. Annon ex his intelligis, lector, una cum Apostata Juliano et ipsis a fide catholica refugas factis inisse recentiores hæreticos, deridentes Catholicos crucis Christi lignum venerantes, et signum vel manu deducentes, aut coloribus effigiantes? Atque in eo etiam hos cum illo contraxisse vides affinitatem, execrantes sanctorum cultum, et venerationem sacram reliquiarum : nam hæc etiam exprobrat ita Julianus³ : « Ad dentes ad antiquum illum mortuum multos recens mortuos, quis pro dignitate abominantur? Omnia monumenta implestis; quamquam voluimus nunquam diem sit advolvi sepulchris, et ea amplecti debere. In hanc autem venistis malitiam, ut super hæc re neque Jesu Nazareni verba audienda esse putetis. Audite igitur, que ille de monumentis dicit : Scribae et Pharisei et hypocrite, quia similes estis sepulchris dealbatis, » etc. En quam insulse e Christi Evangelio adversus Christianos colentes sepulchra sanctorum enthymema deducit! At pluribus eum verbis S. Cyrillus redarguit; quem re ipsa Babylonæ martyris ossa, ut vidimus, confolarunt. Sed ad alias leges ipsius redeamus.

280. Concessa a Constantino Magno atque Constantio privilegia decemionibus christianis, quibus a curiæ munere essent immunes, dato lupus anni eoss, ad Salustium præfectum prætorio rescripto⁴, penitus abstulit. Qui etiam impertita ab isdem christianis imperatoribus, clericis et miserabilibus personis dona, et immunitates, atque diversi generis privilegia cassa reddidit; nam de his agens Sozo-

nemus sic ait⁵ : « At clericis omnem immunitatem, honorem, et frumentum congiaria ipsis a Constantio al. Constantino donata ademut, legesque eorum causa conditas abrogavit, et eos denno curiis addixit. Porro a virginibus et viduis, que in clero erant propter egestatem descriptæ, ea exigi mandavit, que ante ab aërio publico acceperant. Nam cum Constantinus res Ecclesiæ rite disposuisset, ex vectigalibus cujusque civitatis ea que erant satis ad res comparandas necessarias, clero cujusque Ecclesiæ erogavit; illudque lege stabilivit : que lex eo ex tempore, quo moriebatur Julianus, hæcenus diligenter observata fuit. Hanc exactionem multo crudelissimam fuisse et acerbissimam prædicant; atque tabula a Patribus confecta ad eum finem, ut res que ab lege Constantini acceperant, ita demonstratæ restituerentur, de his que erant a Juliano exactæ, plane testificari possunt. Verum imperator odium adversus religionem Christianam conceptum non his rebus exsaluravit, sed flamma iræ contra fidem nulli perditæ conatus genus prætermisit, quo Ecclesiæ Dei everteret, » etc. Hæc Sozomenus.

281. At non satis illi fuit que a christianis imperatoribus donata essent auferre; sed et que a Gentilibus aliquando ex certa causa collata fuissent, abripuit; nam ter mille modos tritici perpetua largitione collatos a Marco Aurelio imperatore erogandos in pauperes Ecclesiæ Hieropolitanae, petitione Aberen⁶ ejus civitatis episcopi, in hanc usque diem etiam a cæteris persecutoribus persolutos, prorsus abstulit. Verum utcumque toleranda hæc fuissent; nisi postquam spoliavit fideles bonis omnibus munificentia christianorum imperatorum olim acceptis, illud etiam adversus eos promulgasset edictum, quo ad expeditionem belli Persici ingens pecunie vis a Christianis exegeretur; minues tantummodo a dura tributi exactione sancius futuros esse, qui Christiana religione relicta, sese ad deorum cultum transferrent; nam Socrates⁷ : « Cum exploratum, inquit, haberet, quot mala secum bellum apportare soleat, quem ingenti pecunia vi ad istud administrandum opus esset, et absque ea non posse recte geri; pecuniam a Christianis veteratorie extorquere cogitavit. Nam illis, qui sacrificare renuebant, multam imposuit pecuniariam; ipsaque exactio in vere christianos severa et expusita tuit. Nam quisque pro facultatum proportione tributa pensavit; et imperator ex injusta injuste exactæ pecunie collectione brevi admodum locupletatus est. Ista quidem nebatur lege non solum in locis, que ipse peragravit, sed in illis etiam, ad qua minime accesserat. » Hæc ipse : ut plane intelligas, episcopi tributi inductionem configisse post scriptam orationem illam, Nisopogonem dictam, in Antiochenos, qua declarat nulla eos vexasse hæcenus tributi exactione.

282. Adversus sane Ecclesiæ, ad expandenda eorum bona, promulgata fuisse ab eodem Juliano

¹ Chrys. contra Gentil. — ² Apud Cyrill. Alex. lib. VI. in Jul. — ³ Apud Cyrill. in Jul. lib. X. — ⁴ Math. XXIII. — ⁵ L. L. de Decurion. et lib. IV. de Iustrah. coll. Col. Theod.

⁶ Sozom. lib. V. c. 2. — ⁷ Metaphr. in Act. S. Aberen episc. Hieropolit. die 2 Octob. — ⁸ Socr. lib. III. c. 11.

edicta, præter illa quæ superius narrata sunt, Gregorius Nazianzenus¹ testatur his verbis : « Edicta adversus adles sacras tum publice proposita, tum privatim expleta, et donariorum ac pecuniarum depredationem non magis ab impietate, quam ab avaritia manantem, et suppellectilis sacræ direptionem profanis manibus indigne et contumeliose tractate præteream; ut etiam et præules, et subditos, qui pro his rebus abstraherentur gravissimeque torquebantur, » etc. At de his superius alias. Rursum vero de aliis, quæ impius meditatus est in Christianis, inferius subdit his verbis² : « Constituebatur, inquit, Christianos omni libertate et fiducia spoliare, eosque ab omnibus rebus arcere, Conciliis, foro, publicis cœlibus, ipsisque adeo tribunalibus : neque enim fas esse quemquam his uti, qui aris antepositis thura non adoleverit, tantamque tante rei mercedem pependerit. O leges, et legislatores, et principes ! qui quemadmodum cæci pulchritudo, et solis lumen, et aeris perfusio communi et perenni beneficentia omnibus patent, sic legum quoque usum et perceptionem liberis omnibus hominibus ex æquo proponistis; quam tamen ille Christianis extorque in animo habebat; ut nec per vim oppressis injurias suas judicio persequi liceret, nec pecuniario detrimento affectis, aut quoquo modo præter jus fasque læsis quicquam opis leges afferrent, sed perellerentur, et trucidarentur, respirationes etiam ipsarum pene interdicerentur. Quæ ut iis qui paliebantur, majorem cupiditatem, animique contentionem, fiduciamque apud Deum et libertatem addebant, ita iis qui faciebant, injustitiæ majori atque ignominie erant. »

283. Quo autem ad hæc decernenda prætextu justitiæ hærebat Julianus, idem Gregorius mox addit, ulcitur dicens : « Porro quam scita et acuta ratio carnificis illius et patroni, legum violentioris et legislatoris, aut (ut aptioribus verbis utar, inimici et ulforis ! quemadmodum ait Scriptura : Legem enim nostram præscribere³, ne injuriam acceptam ulciscamur : Ne litem intendamus : Ne quicquam omnino possideamus, propriumque existimemus ; verum alibi vivamus; ac præsentia, ut vana et inania, contemnamus, et pro nihilo putemus : Hoc etiam velare, ne malum pro malo regeramus : Aut si quis nobis colaphum⁴ in genam unam impigerit, ne alteri parcamus, verum eam quoque percutienti offeramus; ac præter pallium, tunicam etiam evaumus. Adjiciet forlasse eam quoque hoc ferre, ut pro iis a quibus injuriam accepimus, preces fundamus, ac persequentibus optima queque exoptemus. Quidni autem hæc apprime cognosceret, qui divina oracula quondam pro lectore recitaverat, apte inter magni sacrarii ministros adscriptus fuerat, martyresque templis et delubris ornaverat? Cujus hoc primum demiror, quomodo in his libris accurate versatus, illud non legerit, aut consullo præterierit :

Malos male perdet, » etc. Refellit deinde pluribus ipse Gregorius Juliani ex legibus Christianorum in Christianos insultandi licentiam; docetque eos ad omnem mansuetudinem ex divina lege sic esse compositos animo, ut omnia ferant atque contemnant potius, quam virtutis dispendium patiantur : cæterum sic affectos minime prohiberi uti virtute, et exhibito ex virtute remedio, nempe justitia. Rursumque demonstrat, alia ex divina lege præscripta, nempe præcepta necessario omnibus adimplenda; alia vero aliis suaderi, et verticem perfectissime vite attingere cupientibus inculcari. Hæc plane ipse Gregorius, pluribus Julianum exagitans. Sed et Sozomenus⁵ de iisdem sic habet : « Jus Reipublicæ Christianis denegavit; et neque in communes hominum congressus, neque in forum venire, neque judicium exercere, neque gerere magistratum, neque ullum dignitatis gradum obtinere permisit. » Hæc ipse.

284. At licet Julianus nullum ut dictum est) manifestum patensque promulgasset edictum, quo (ut ab aliis imperatoribus factum erat) in Christianos persecutio indiceretur; tamen in eos sancta olim adversus sacrilegos templorum expilatores jura torquebat; unde S. Joannes Chrysostomus⁶ : « Si quis, inquit, superioribus annis, cum adhuc pii reges rerum potirentur, vel altaria demolitus fuisset, vel templa suffodisset, vel oblationes diripuisset, vel aliud tale quid egisset; rapiebatur ab tribunal, et occidebatur etiam insons et duntaxat delatus. » Hæc Chrysostomus. Tulisse insuper eam legem Julianum, ut Galilæi a militia perellerentur, auctores sunt Theodoretus⁷ et Rufinus⁸, dum aiunt, ab eo statutum esse, militiæ cingulum non nisi immolantibus dari, neque quemquam administrare posse provincias, nisi cultores deorum. Sed de his quoque superius actum est.

285. Verum et lex illa ab eodem Juliano imperatore promulgata, ut injustissima, ab ipsis etiam scriptoribus ethnicis improbatur; de qua sic Ammianus⁹ : « Post multa enim etiam jura quadam correxit in melius, ambagibus circumcisis, iudicantia liquide quid juberent fieri, vel velarent. Illud autem erat inclementem obruendum perenni silentio, quod arcebat docere magistros rhetoricos et grammaticos ritus christianii cultores. » Et inferius⁶, eadem ferme verba repetens, ait : « Erat inclementis, quod docere veluit magistros rhetoricos et grammaticos christianos, ne transirent a munim cultu. » Hoc est, ne per eos cultores deorum ab eorum cultu desciscerent, docendo quippe illi humaniores litteras, patenter elucidabant, quæcumque de diis gentium scripta erant, fuisse omnino figurata; ita quidem de Juliani sententia animi Ammianus. At astutus Apostata id sane erubuit palam priori edicto manifesto sanciendo fateri; sed aliis tacitis coloribus id

¹ Greg. Naz. orat. 1. in Jul. — ² Id. Ibid. orat. 1. in Jul. — ³ Matth. v. Rom. xii. 1. Cor. vi. Matth. x. Marc. vi. Luc. ix. x. — ⁴ Luc. vi.

⁵ Sozom. lib. v. c. 17. — ⁶ Chrys. orat. de Juvent. et Max. mart. — ⁷ Theod. lib. 10. c. 7. — ⁸ Rufin. lib. 1. c. 32. — ⁹ Ammian. lib. xxv. — ¹⁰ Ammian. lib. xxv.

ipsam præstans, mense Junii ejusmodi edidit sanctionem¹:

286. « Magistros studiorum doctoresque excellere oportet moribus primum, deinde facultia. Sed quia singulis civitatibus adesse ipse non possum, jubeo, quisque docere vult, non repente nec temere prosiliat ad hoc munus, sed iudicio ordinis probatus decretum curialium mereatur, optimorum conspirante consensu. Hoc enim decretum ad me tractandum referetur, ut aliove quodam honore nostro iudicio studiis civitatum accedant. Dat. XV kal. Julii, accepta quarto kal. Augusti, Spoletio² Manertino et Nevitta coss. » Cum igitur ejusmodi decretum ad se deferendum, quo a se probaretur, edixerit, quis non intelligit, suo voluisse arbitrio reservatum, quos vellet scientiarum præfeci scholis? Hac primum, inquam, more suo, arte pulavit, se Christianos omnes a docendo posse repellere. Sed haud diu post nempe hoc ipso anno (ut ex Anniano res gestas ejuslibet anni consulum limitibus conscribente constat) manifestum edictum protulit, vulgavique sanctionem, qua hoc ipsum manifestius prohiberet; eamque quantumlibet iudicio quoque suorum turpissimam legem, tamen se compositis quibusdam de industria pigmentis delimitam, tanquam philosophica imposita larva decoram in medium protulit, his scilicet fuerat sermonibus³:

287. « Doctrinam rectam esse arbitramur, non verborum linguave magnificentium et exquisitum sonum, sed mentis bene constituta sanam affectionem, et veras certasque de bonis et malis, honestis et turpibus sententias. Quare quisquis aliud sentit, aliud suos discipulos docet; is tantum videtur a scientia, quantum a probitate abesse. Ac si de parva re sit linguæ animique dissensio; in hoc ipso etiam est improbus, tametsi modum non excedat sceleris magnitudo. Sin vero in maximis rebus aliud sentit, contraque ac sentit docet; nonne hæc cauponium, non dico honorum, sed nequissimorum vita est? quippe cum id maxime doceant, quod maxime malum existimant, fallentes atque incensantes eos laudibus, quibus cum sua, ut arbitror, mala commutare volunt. Quamobrem omnes, qui quidvis docere profitentur, bonis moribus esse debent, neque opinioniones novas et a sensu populari abhorrentes afferre; sed in primis tales esse debent, qui adolescentes in veterum scriptis instituant, sive sint rhetores, sive grammatici, et præcipue sophistæ, qui non solum verborum, sed etiam morum magistros se esse volunt, et ad se philosophiam de administrandis rebus publicis pertinere contendunt; hoc verum sit necne, in presentia omitto.

288. « Laudo eos, qui doctrinam tam præstantem expellant; plus certe laudaturus, si non mentiantur, neque se ipsi retellerent, dum aliud sentiant, aliud discipulis tradunt. Quid? Homerus, Hesiodus, Demosthenes, Herodotus, Thucydides,

Isocrates, Lysias deos habent doctrinae suae duces et auctores. Nonne eorum alii Mercurio, alii Mysis sacros se esse arbitrantur? Quare absurdum est, qui horum libros exponunt, deos vituperare, quos illi coluerunt. Neque tamen quia id absurdum puto; idcirco eos discipulorum causa sententiam mutare jubeo: verum de optionem, ut ne doceant quæ non bona esse censent: sin docere malunt; doceant re ipsa primum, et persuadeant discipulis, neque Homerum, neque Hesiodum, neque quemquam eorum, quos interpretati sunt, quosque impietatis, amentiae et erroris erga deos condemnarunt, talem esse. Nam alioqui cum ex eorum scriptis alantur, mercedemque capiunt; avarissimos plane et sordidissimos se fatentur, si paucis drachmis id facere sustineant. Atque hactenus quidem multa erant, quæ eos temerum aditu prohiberent; et timor undique impendens excusabat, quominus de diis verissimæ sententia explicarentur. Nunc autem cum deorum munere atque concessione, libertate potiamur; absurdum mihi videtur, ea homines docere, quæ non bona esse arbitrentur. Quod si in iis quæ docent, et quorum quasi interpretes sedent, sapientiam esse ullam arbitrantur; studeant primum illorum erga deos pietatem imitari. Sin in deos sanctissimos putant ab illis auctoribus peccatum esse; eant in Galilæorum ecclesias, ibique Mattheum et Lucam interpretentur, quibus vos obtemperantes, a sacris abstinere jubebis.

289. « Cupio ego et aures et linguam vestram (sicut vos loqueremini) renasci in his rebus, quarum ulnam et ego sim semper particeps, et omnes qui me diligunt. Doctoribus quidem et præceptoribus communis hæc lex statuatur: adolescentes enim, qui ire volent, minime prohibentur. Iniquum siquidem fuerit, pueros adhuc ignaros quo se vertant, ab optima via rejicere, ac metu coactos ad patria instituta deducere. Quanquam autem verum erant, istos tanquam impotentes et insanos etiam invitos ac repugnantes curare, attamen liceat omnibus per nos isto morbo detineri; docere enim amentes, non punire opus est. » Hactenus Juliani imperatoris edictum; quo etsi Christianos omnes a docendo revocant, non tamen adolescentes prohibet a discendo; hæcque omnia eo consilio, quod Christiani docentes, ex gentilibus auctoribus deorum inanem profusum esse cultum, argumentis pluribus demonstrabant; adeo ut eos sic interpretari nihil aliud esset, quam adolescentes vera religione imbuere, et a gentilitia superstitione penitus dimovere: quos sic semel imbutos perfacile erat ad christianam fidem amplectendam adducere. Quibus si fidem illi carent magistros, et gentiles auctores a gentilibus doctoribus magno deorum præconio explicatos acciperent; fieret, ut eorum cultui addicerentur, retinereque firmiter quod pueri didicissent.

290. Sed miramur, Ruffinum et alios dixisse, non tam a docendo, quam a discendo, Juliani edicto rejectos fuisse homines christianos: id enim ipse Ruffinus verbis illis significare videtur, quibus

¹ L. v. de professor. C. Theod. — ² Exstat inter epistolas ejusdem Jul. epist. XLII.

ait¹: «Studia auctorum gentilium Christianos adire prohiberi s. Indos litterarum illis solis qui deos deosque venerarentur, patere decernit.» Sed et Socrates²: «Lege sancivit, ne Christiani litteris humanioribus instituerentur: Nam cum sint, inquit, lingua ad dicendum exercitata, facile dialecticorum, qui sunt apud Gentiles, argutius occurrere poterunt.» Theodoretus etiam³: «Veniit, inquit, ne Galilaei poeticam, rhetoricam, aut philosophiam discerent: nam nostris ipsorum, inquit, pennis ut est in proverbio percellimur: siquidem nostrorum scriptorum praesidiis muniti, contra nos bellum suscipiunt.» Sozomenus in eandem sententiam affirmat, id ob invidiam, qui Apollinarem et alios celebres christianos viros, qui eo tempore florebant poeticis facultibus, atque apprime Gentilium callebant litteras, fuisse a Juliano statutum: de his enim sic habet⁴: «Perro vetuit, ne Christianorum liberi poetas et alios scriptores gentiles perdiscerent, neque horum doctores adirent. Nam non mediocriter ejus animum offendeant non solum Apollinaris syrus vir omni doctrina genere et orationis formis instructus, verum Basilius et Gregorius Cappadoces, qui omnibus illius aetatis rhetoribus laudem praecipiebant, atque alii eodem tempore quamplurimi discreti viri, quorum alii sunt Niceni Concilii decreta, alii haeresim arianam amplexati. Hinc igitur solum quoniam magnam ad persuadendum facultatem posse parari censebat, vetuit ne Christiani Gentilium disciplinis instructerentur.

291. «Quo quidem tempore Apollinaris, quem dixi, quo sua multiplex doctrina et bonitate ingenii opportune multis prodesset, ad exemplar poeticis Homeri, veterem Hebraeorum historiam usque ad regnum Saulis eamine heroico conscripsit, et totum opus in viginti quatuor libros distribuit, singulisque singularum litterarum graecarum nomen imposuit, numero earumque et ordine omnino servato. Comedias quoque composuit, fabulis Menandri similes, itemque tragodias Euripidis, et lyricos Pindari versus imitatione adumbravit. Ad summam argumentis e sanctis litteris depraemptis, de illis ad similitudinem earum disciplinarum, quae *lyziazion* appellantur, scripsit; brevique temporis spatio opera edidit, quae numero, dicendi vi, ipso orationis habitu, sermonis proprietate, forma denique et dispositione, scripta Gentilium, qui in his rebus in primis excellebant, exaequavit; adeo ut nisi antiquitatem admirarentur homines, et quibus assueti fuerint, ea cura haberent; incubrationes Apollinaris non minoris quam veterum auctorum astimarent, easque iidem, docerent; iisque ingenium eo magis suspicerent, quod veterum singuli in uno genere separatim elaborarunt: ipse autem ad omne genus scripti animi applicans, vim et virtutem ejusque, cum usus postularet, accurate expressit. Non obscurus est ille quidem liber, quem adversus imperatorem

Julianum, sive adversus philosophos Gentiles pro veritate inscripsit, in quo sine ulla sacrarum litterarum testimonio plane ostendit, eos in illo quod de Deo sententium est, per errorem vehementer lapsos esse. Quae irridens imperator, episcopis ejus temporis facile praefatissimis scripsit haec: Legi, intellexi, improbaui. Ad quae rescribere episcopi: Legisti quidem, sed non intellexisti: nam si intellexisses, non improbasses. Sunt qui hanc epistolam Basilio Ecclesiae Cappadociae antistiti attribuant: neque id sane in merito. Sed sive ejus sit, sive alterius qui eam scriperit, quisquis fuerit, jure tum propter magnitudinem animi, tum propter eruditionem delectandam laudari plurimum.» Haecenus Sozomenus.

292. In actis autem Artemii martyris⁵ (de quo plura superius) expressum habetur, alia ex causa Julianum ejusmodi promulgasse edictum, quo arcebat Christianos a Gentilium disciplinis: nimirum cum experiret Antiochia vim magnam Eugenii presbyteri in dicendo ac confutandam falsam deorum religionem, ira percitum sic jurasse: «Per solem mihi clarissimum, non amplius feram graecis disciplinis institui maxime impium genus Christianorum.» Haec ibi, S. Augustinus⁶ etiam in eo cum iisdem consentit, ut edicto Juliani, non tantum a docendo, sed a discendo quoque Gentilium litteras Christiani vetiti fuerint, cum ait: «An ipse non est Ecclesiam persecutus, qui Christianos liberales litteras docere ac discere vetuit? Sed et alios reperies eodem errore lapsos; cum lamem ex ipso recitato nuper Juliani edicto perspicue sit demonstratum, a docendo tantummodo Gentilium litteras Christianos doctores fuisse reiectos; a discendo nequaquam: sic intellexit illud S. Hieronymus in Chronico, cui cognitum fuisse putamus: sic etiam S. Ambrosius scribens ad Valentinianum imperatorem⁷, cum ait: «Petunt etiam, ut illis privilegia deferantur loquendi et docendi nostris communem usum Juliani lege proxima denegantur.» etc.

293. Gregorius Nazianzenus de ejusmodi edicto adeo iniquo; gens, gravissima eundem legislatorem exagitat invectiva; atque in ipso propemodum orationis exordio⁸, inde dicendi sibi comparans argumentum, haec ait: «Sed isti,» nempe Juliano, «quoque haec poena pulchre convenit, ut sermone crucietur pro eo scelere, quod in sermones admisit: qui cum omnium ratione praediorum communes sint; iis tamen, tanquam proprie ad se pertinent, Christianis per invidiam interdixit: stultissime sane de sermonibus cogitans homo omnium, ut sibi videbatur, facundissimus, primum quia subdole et veteratorie nomen ad opinionem traduxit, quasi sermo graecus non lingua, sed religionis sit; atque ob eam causam, velut alieni hominis surreptores, sermonibus nos accere instituit; perinde vero ac si nos quoque

¹ Rufin. lib. 1. c. 32. — ² Socrat. lib. III. c. 10. — ³ Theod. lib. III. c. 8. — ⁴ Sozom. lib. V. c. 17.

⁵ In Act. Artemii mart. apud Metaphr. saec. IV. Octobr. — ⁶ Aug. de Civit. Dei lib. XVIII. c. 7. — ⁷ Ambros. epist. LXXX. — ⁸ Greg. Naz. orat. 1. in Jul.

artibus illis, quae apud Graecos inventae sunt, uti prohibuisset, easque propter ejusdem nominis appellationem suas esse dixisset ac vindicasset. Tum quia nobis obturum esse putavit, ut se nequaquam eo consilio laetere, ut insiguit quodam et primario homo nos spolaret, quippe qui hos sermones admodum etiam asperrimus: verum quia impietatis contumeliones eximiebat, velut in dictionis elegantia, verborumque lenocinio robur habentes, ac non in veritatis cognitione et argumentis; a quibus minus compesci ac reprimi possumus, quam inhiberi ne Deum confiteamur, cum linguam habeamus: quandoquidem ut alia, ita sermonem etiam pro sacrificio offerimus, quemadmodum et corpora, quando res ita nate fuerint, ut his quoque pro veritatis defensione concitare necesse sit. Quare qui hoc edictum promulgavit, alicui quidem ac concinne loqui nos prohibuit.»

294. Quod autem hic ait Gregorius, velitis esse Christianos alicui loqui, non sic quidem rude accipias, ut Orientalibus praesertim, penes quos nominis graecus sermo vigeat, ne graece loquerentur, lege cavisse Julianum existimas: nam cum de his nec verbum quidem in recitato ipsius continetur edicto, id quoque impossibile penitus videbatur; sed per sermonem graecum, adhaec quoque locutionem, illud accepit, quod Graecorum scientias docere Christiani fuissent indubiti, unde et inferius: «Atque haec sapiens noster imperator et legislator, qui ut ne tyrannidis suae quicquam expertus esset, verum amantia recordiaque edictum proponeret, in imperii sui primordio ante res omnes alias, sermones, liberalesque disciplinas tyrannide oppressit.» At quod rursum ait, isthaec ab eo esse statuta imperit ipsius primordio, ita accipias, ut primo ejus regni anno illud ab eo edictum fuerit promulgatum; qui quidem anno superiore a mense Novembris ut diximus inchoatus, in presentem usque ad eundem mensem diemque protenditur, unde et secundus coplus est numerari. Sed quod addit, ante omnia id ab eo fuisse sancitum; hyperbolice ab eo dictum esse, ipsiusmet testificatione, atque aliorum omnium, ut modo patebit, perfacile potest intelligi; cum plurima ab illo ante editam eam legem fuisse statuta, atque omnes altissime.

295. Rursus vero eadem oratione idem Gregorius haec ipsa reticens, sic in eum invehitur acerbissime: «Unde igitur hoc tibi in mentem venit, homo omnium levissimus, et maxime inexpectabilis, ut sermones et doctrinae humanioris studia Christianis auferres? Hoc enim ex eorum numero erat, quae non in minis posita, sed etiam decretis et promulgata erant. Unde, et qua ex causa? Quis Mercurius Logius (ut ipse dixeris) hoc tibi in mentem induxit? qui Corymbantes perversi et invidi daemones? Quod si ita placet, laetus quoque rei causam in medium afferemus. Te enim oportebat, cum nulla et nefaria illegita tentasses, ire tandem repelli, atque in te

ipsum perspicue incurrere ac devolvi; ut qua re tibi maxime gloriandum existimabas, in eadem impudens maxime ineptires, stoliditatisque et recordia notam subires. Quare enim ex te, quod tibi hoc dogmate, velis, quaeque te ratio moveat, ut litterarum et eloquentiae studiis nullo exemplo nobis interdicis? Quod si justam aliquam causam proferre visus fueris; dolendum quidem; ceterum non conqueremur. Quemadmodum enim cum oratione vincere, sic etiam recte vinci ac cedere didicimus.» Haec ipse cum compellans.

296. At quid hisce in rebus soleret Julianus in Christianos deridendo jaetare, subdit his verbis: «Nostri sunt sermones, inquit, et nostrum Graecari, quippe qui deos quoque colamus; vestra est autem infantia et barbaries; nec quicquam aliud, quam, Crede, sapientiae vestrae est.» At haec Gregorius insigne refellit, quae a Pythagoreis quoque ritenda fuisse demonstrat, quorum erat illa praecipua de praecipue sententia: *Ipse dixit*, nihil praeterea querendum. Ceterum altioris esse praestantiae Christianorum, *Crede*, egregie probat, utpote non homini, sed Deo, et sic hominibus altissimi divini spiritus fidem habentium; siquidem illi ipsi, totum istud quod credendum proposuerunt, virtutibus declararunt, et signis atque miraculis veritatem plene testati sunt. Sed et pluribus docet, non fuisse a Graecis inventas scientias, verum eas a barbaris, nempe Aegyptiis didicisse, qui consuetudine Judaeorum facti sunt eruditi. Versati quoque sunt pluribus in eo argumento antiqui christiani theologi, Justinus martyr, Athenagoras, Theophilus Antiochenus, Clemens Alexandrinus, Origenes agens contra Celsum, Tertullianus, Arnobius, Laetantius, et qui post haec eadem est prosecutus S. Augustinus de Civitate Dei, atque alii plures, qui adversus gentes texerunt apologias, quorum superius mentio facta est; Graecisque puerorum loco habitos tradunt (quod Soloni exprobratum fuit facta cum Hebraeis et Aegyptiis, quos barbaros illi dicebant, collatione.

297. Sic igitur a Juliano promulgato edicto, quo a docendo christiani doctores arcerentur, nisi diis sese vellent addicere; scholas deseruere, qui publice haec professi in civitatibus essent. De Musonio quidem testatur Eusebius, cum ait: «Idem Julianus imperante exclusus a docendi munere, quod christianus haberetur, cernens hierophantam tanquam Delphicum tripodem omnibus futura praescribere optantibus esse expositum, mira quadam et nova arte cognitionem ejus rei fraudulenter interceptit.» Haec ipse. Sed et S. Hieronymus de Proaeresio magni nominis philosopho de quo superius testatur ipsum occasione ejusdem edicti Athenis publice docere cessasse: nam sic de eo in Chronico: «Proaeresius sophista Atheniensis, lege data, ne Christiani liberalium artium doctores essent; cum sibi spectaret Julianus concedere, ut Christianos doceret, scholam sponte deseruit.» Haec cum dicit

¹ Greg. Naz. orat. in Jul. c.

² Eunap. Saed. in Vita Prolo. ep. c.

ipse, eundem Proceresum fuisse christianum, significare videtur; nam quorsum illum scholas ea ex lege deseruisse oportuit, si ethnicus erat? vel ad quid speciale decendi licentiam, eidem a Juliano oportuit impartiri, nisi christianus fuisset? tamen quicquam tale de illo nec Eupapius res ejus fuscus prosecutus, nec alii, quos viderim, scripturorum memoria profudere. Rursum vero de Mario Victorino nobilissimo oratore, jam christiano homine, Romæ rhetoricam publice summa cum laude proficiente, S. Augustinus tradit, deserere cathedram pofius delegisse, quam a christiana fide deficere, quam prompto animo suscepisset; de ipso enim hæc habet ¹: « Sed ubi mihi homo tuus Simplicianus de Victorino ista narravit; exarsi ad imilandum; ad hoc enim et ille narraverat. Posteaquam vero et illud addidit, quod imperatoris Juliani temporibus lege data prohibiti sunt Christiani docere litteraturam et oratoriam; quam legem ille amplexus, loquacem scholam deserere maluit, quam verbum tuum, quo linguas infantium facis disertas ²; non mihi fortior, quam felicio visus est, quia invenit occasionem vacandi tibi. » Hæc Augustinus Christum alloquens de Victorino hand pridem ad fidem converso.

298. Sed quonam modo sublimem ille cervicem humili Christi jugo subjecerit, prælat eodem auctore S. Augustino audire narrante; tantique viri ex deorum cultu, cui addictissimus fuerat, hic recensere conversionis historiam, quam accipiens ipse a S. Simpliciano, magnum inde consecutus est ad christianam fidem recipendam emolumentum: res quidem dignissima que intextur Amalibus: haud enim diu ante Juliani imperatoris tempus id contigisse videtur; quod idem S. Augustinus recenset his verbis ³: « Deinde, inquit, ut me Simplicianus exhortaretur ad humilitatem Christi, sapientibus absconditam, et revelatam parvulis; Victorinum ipsum recordatus est, quem, Romæ cum esset, familiarissime noverat; deque illo mihi narravit quod non sileo. Habet enim magnam laudem gratiæ tuæ confitentem tibi, quemadmodum ille doctissimus senex, et omnium liberalium doctrinarum peritissimus, quique philosophorum tam multa legerat et didiciderat et dilucidaverat, doctor tot nobilium senatorum, qui etiam ob insigne præclari magistræ, quod civis hujus mundi eximium putant, statum in Romano foro mernerat et acceperat, usque ad illam ætatem venerator idolorum, sacrorumque sacerdotiorum particeps, quibus tunc tota fere Romana nobilitas inflata spirabat, populusque etiam omnigenum deum monstra, et Anubem latratorem, qua aliquando contra Neptunum et Venerem, contraque Minervam tela tenerat, et a se victis jam Roma supplicabat, qua iste senex Victorinus tot annos ore terrifico defensaverat, non erubuerit esse puer Christi tui, et infans fontis tui, subjecto collo ad humilitatis jugum, et admodum fronte ad crucis appro-

brum. O Domine ⁴, Domine, qui inclinasti caelos et descendisti, tetigisti montes, et fumigaverunt, quibus modis te insinuasti illi pectori! Legebat sicut ait Simplicianus) sanctam Scripturam, omnesque Christianas litteras investigabat studiosissime et perscrutabatur. Et dicebat Simpliciano, non palam, sed secretis, et familiaribus: Noveris me jam esse christianum. Et respondebat ille: Non credam, nec deputabo te inter Christianos, nisi in Ecclesia Christi te videro. Ille autem irridebat eum dicens: Ergone parietes faciunt Christianos? Et hoc sæpe dicebat, jam se esse christianum. Et Simplicianus illud sæpe respondebat, et sæpe ab illo parietum irrisio repelebat. Amicos enim suos verebatur offendere superbes dæmoniacas, quorum ex culmine Babylonicæ dignitatis, qui si ex cedris Libani ⁵, quas nondum contriverat Dominus, graviter ruituras in se inimicitias arbitrabatur.

299. « Sed posteaquam legendo et imitando hausit firmitatem, timuitque negari a Christo coram angelis sanctis, si eum timeret coram hominibus confiteri ⁶; reusque sibi magni criminis apparuit, erubescendo de sacramenti humilitatis Verbi Dei, et non erubescendo de sacræ sacrilegis superborum demoniorum, qua imitator superbus acceperat; depuduit vanitati, et erubuit veritati; subitoque et inopinatus ad Simpliciano (ut ipse narrabat: Eamus in ecclesiam, christianus volo fieri. At ille non capiens præterlilia, perrexit cum eo. Ubi autem imbutus est primis instructionum sacramentis; non nullo post etiam nomen dedit, ut per baptismum regeneraretur, mirante Roma, gaudente Ecclesia. Superbi ⁷ videbant et irascabantur, dentibus suis stridebant et tabescebant: Servo autem suo Dominus Deus erat spes ejus, et non respiciebat in vanitates ⁸ et insanias mendaces. Denique ut ventum est ad horam profutenda fidei, qua verbis certis conceptis retentisque memoriter de loco eminentiore in conspectu populi fidelis Romæ reddi solet ab eis, qui accessuri sunt ad gratiam tuam, oblatum esse dicebat Victorino a presbyteris, ut secretis redderet; sicut nonnullis qui verecundia trepidaturi videbantur, offerri mos erat. Illum autem maluisse salutem suam in conspectu sanctæ multitudinis profiteri. Non enim erat salus quam docebat in rhetorica, et tamen cum publice professus erat. Quanto nimis ergo vereri debuit mansuetum gregem tuum, pronuntians verbum tuum, qui non verebatur in verbis suis turbas insanorum? Itaque ubi ascendit, ut redderet; omnes sibimet invicem, quisque ut eum noverat, instreperunt nomen ejus strepitu congratulationis: quis autem ibi non eum noverat? Et sonnit presso sonitu per ora cunctorum collatantium: *Victorinus, Victorinus*. Cito sonnerunt exultatione, qua videbant eum, et cito siluerunt intentione, ut audirent eum. Pronuntiat ille idem veracem præclaram, fiducia; et volebant cum omnes rapere intra in eo

¹ Aug. Confess. lib. VIII, c. 5. — ² Sap. X. — ³ Aug. 4. Confess., lib. VIII, c. 2.

⁴ P. al. C. X. II. Item XXVII. Matt. X. — ⁵ Psal. CXX.

suum; et rapiabant amando et gaudento; hac sapientium manus erant. » Ilaetius de Victorini conversione Augustinus; ejus exemplum, ut ipse de se fectur, excelsi ardore fidei consequenda.

300. Sic igitur Victorinus, tanta animi magnitudine, refragante laet magna senatus populique Romani parte, Christianam religionem semel amplexus, cum vehementioribus in diebus studis imbuisset et illustravit; atque adeo ut maluerit ut dictum est) se abdicando, a docentium cathedris cum professoribus christiānis, Juliani edicto promulgato, e sublimique loco descendere, et inter humiles profiteri, quam ad imperatoris et praetorum gratiam sibi conciliandam, inter Gentiles adnumerari. Post haec autem quando ipse vixerit, incertum est; cum vero decrepita jam senectutis hoc tempore esset; haud multum temporis post haec potuit esse superstes; nam in extrema cum senectute factum esse christianum, sanctis Hieronymus tradit, cum ejus Florationes recenset his verbis¹: « Victorinus natione Aler Romae sub Constantino principe rhetoricam docuit; et in extrema senectute Christi se tradens fidei scripsit adversus Arianos, libros more dialectico valde obscuros, qui ab eruditis modo intelliguntur, et commentarios in Apostolum. » Haec Hieronymus, qui et de ejus commentariis in Epistolas Pauli cum meminisset, haud adeo feliciter id cum assecutum tradit; quippe qui litteris philosophicis atque aliis humanioribus assuetus, in eisdemque semper ad senectutem usque detentus, res Christianae religionis protracta nimis aetate alligit; de qua haec idem auctor².

301. « Non quia ignorem, Caium Marium Victorinum, qui Romae pueros rhetoricam docuit, edidisse commentarios in Apostolum; sed quod occupatus ille eruditione saecularum litterarum, Scripturas omnino sanctas ignoraverit; et nemo possit quamvis eloquens, de eo bene disputare, quod nescit. » Haec ipse; qui in Chronico de eodem testatur, tanta floruisse claritudine, ut ex senatusconsulto (quod dictum est) donari mererit statua, in foro Trajani honoris causa collocata. Meminit ejusdem idem S. Hieronymus, cum suggillat Jovinianum haeresiarum dicentem, virginem idem esse, quod nuptam: « Si id ipsum, inquit, virgo putatur et nupta; cur piaculum vocis hujus Romae Victorinus audire non potuit? Virgo a viro, non vir a virgine generatur. » Scripsisse autem ipsum libros illos quatuor de Trinitate, vivente Constantio, certum ex usdem deducitur argumentum, dum agens de Niceno Concilio ait³: « Probatum illud ab imperatore imperatoris nostri patre. » Quin idem superius cum idem agit de eodem Niceno Concilio, celebratum ait⁴ ante quadagesimum annum; quem annorum numerum si quis velit ad exactum referre calculum; dicendum esset, ipsum non nisi post duos sequentes an-

nos, nempe Domini anno sexagesimo quinto post trecentesimo eos scripsisse, quo expletur numerus ille quadragenarius a dicto Niceno Concilio. Quamobrem sic ipse expressisse numerum illum intelligi posse videtur, non ut ea obiter tractans certum voluerit annorum numerum consignasse, sed quod post tertium annorum decarium quartum jam volueret. Exant ejus viri hymni tres, et de hominibus recipiendo, lucubratiuncula, necnon hexametrum carmen de Machabeis, eadem omnia summa cum eruditione perlatam redolentia. Nec praeterimus quando de ejus scriptis est sermo, testari S. Augustinum, eundem Victorinum complures Platoniorum libros latinitate donasse, quos se legisse tradit⁵. Sed revertamur ad Johannum, unde occasione promulgati adversus Christianos litterarum professores edicti, ad Victorinum digressi sumus.

302. Mira quidem impii hominis prociacia fuit, quae imperii conjuncta viribus nihil intentatum voluit reliquisse; qui enim temerario ausu a scientiarum professione Christianus eiecit; idem impudenter, qui optima ratione a majoribus instituti, et posteriori traditi essent ritus Christianae religionis et mores, in ethnicissimum transferre conatus est; nec erubuit imitari re ipsa, quos probis et ignominia affectus ut infames exagilabat. Quenam autem fuerint, in quibus Christianos voluit sequi, Gregorius Nazianzenus in primis docet his verbis⁶: « Cum doctrinam nostram dogmatibus quidem et supernis testimoniis magnam esse perspiceret, eandemque veterem et novam, veterem valde nimis ac sublucentibus divinitatis notonibus, novam posteriori Dei adventu ac praesentia, hisque miraculis, quae tum ex ea, tum circa eam designata sunt; ceterum majorem atque insigniorem ob eas Ecclesiae figuras, quae traditione acceptas in hanc usque diem servavimus. Ut ne hoc quidem ipsius malitia expertis maneret, quid commiserit? quid tacit? Rapsacem illum Assyrium imitatur⁷; » qui ad reducendum in servitatem Hebraeos, hebraeo voluit uti sermone, non syro paucis illorum noto: « Idem igitur, inquit, hic quoque cogitans, scholas in omnibus civitatibus exsternere parabat, et sacra, sedesque partim aliores, partim depressiores; profanorum etiam dogmatum lectiones et explicationes instituit, tam quae mores componerent, quam quae in rerum abstrusiorum tractatione versarentur; tum peccationum alternatim cavendam formam, et rationis, qua in eos qui peccarent, pro delicti modo animadverteret, atque omnia quae nostrae plane disciplinae sunt, Constituenda etiam diversoria adificare, et edamos excipiendis hospitiibus dicens, necnon monasteria, et virginum conuobia; simulque humanitatem erga pauperes, beneficentiamque adjungere, cum caeteram, tum eam quae in epistolaribus literis consistit, quibus eos, qui inopia premuntur, ex gente ad gentem transmittimus; quae videlicet in

¹ Hieron. de Script. Eccl. in Avlarino. — ² Hieron. in proem. comment. in epist. Pauli ad Gal. — ³ Victorin. de Trinit. lib. II. — ⁴ Idem de Trinit. lib. I.

⁵ August. Confess. lib. VII. c. 2. — ⁶ Greg. Naz. orat. I. in Johannum. — ⁷ J. Reg. XVII. Isaac XXXVI.

costris rebus, vel in primis suspexerat. Atque hæc quidem in animo habebat novus iste dogmatum auctor et sophista. »

303. Perficere tamen Julianus ea omnia laudavit, licet summo studio perlentari; ut ejus litteræ ad Arsacem pontificem scriptæ testantur, quas paulo post ex Sozomeno describemus. Cur autem diu animo revoluta, magnoque consilio agitata minime ad optatum perduxerit exitum, non tam quidem accidit, quia citius ex hæc vita abreptus est, et ob eam causam illa sicut alia que in Christianos excogitaverat, prosequi minime valuit; sed potius id evenisse, quod cæremonia, ritus, mores, traditionesque Christianæ religionis, ejusmodi sint, que Deum auctorem habeant, et sine Dei opæ haud valeant consummari, idem Gregorius pluribus disserit: « Quippe qui, inquit, hujusmodi ritus, præscriptiones, et cæremonia Christianis bellissime congruant, talesque sint, ut nullus eorum qui vestigiis nostris insistere cupiunt, eas amulari possit: quandoquidem non tam humanis ingeniis atque inventionibus, quam vi divina, temporisque firmitate vigorem obtinuerunt. » Quamobrem idem existimatum est, Julianum res nostras imitari, ac simiam hominem agere, quippe que carcat ratione, optima hominis parte: sic plane visus est nostra reddendo, ac tanquam in scena representando, interiori illa carens sapientia, qua res nostræ divinitus, non autem humana industria institute subsistunt. Hæc et alia Gregorius de his pluribus agens.

304. Inde autem ejusmodi cupido animum incesserit Juliani, ut quos odisset, imitari instituerit Christianos, Sozomenus sic aperit¹: « Imperator cum jampridem studeret, ut religio Gentilis per universum imperium pervaderet: iniquo animo tulit, cum videret eam religione Christiana laude et hominum approbatione inferiorem esse. Nam etsi de lubrica patefacta fuere, et sacrificia atque dies festi patrii Gentilium in singulis urbibus sibi ex sententia procedere videbantur; tamen discernabatur animo, cum secum cogitaret, si ejus conatus miderentur, fore ut ista omnia brevi commutarentur. Maxime autem omnium eum angebat, quod audiret, uxores etiam, liberos, et servos multorum sacerdotum fidem Christi profiteri. At vero cum existimaret religionem Christianam maximam ex vita et moribus eorum, qui eam sequebantur commendationem consequam; instituit animo, delubra Gentilium tum apparatus, tum ordine Christianæ religionis adornare. » Hæc Sozomenus, que ante descripta, modo ex Gregorio Nazianzeno retulimus; idemque ipse inferius sic ait de ejusdem in his componendis inani studio Juliani²:

305. « Sit igitur theatrum paratum (nam quo alio nomine templum suum vocari jubent, nescio) præcones clamant, et populus confluit, sublimioribus locis sedent, vel qui abate et canone eximieque functionis dignitate præcellunt, vel qui generis splen-

dore et gloria conspicui sunt, ac sapientia humiliter, plusque voluptatis habent, quam vere pietatis (hoc enim propter eos facimus, quid deinde agent? Ipsi suos arististas describant; purpura eos ornabit, et vitæ et floridæ atque egregiæ coloris; quandoquidem plerisque in rebus prævitalem splendoremque ab eis affectari sensi, atque studiose curari, ut supra privatos emineant; tanquam vide licet id quod commune et plebeum est, facile in contemptum veniat; quod autem elatum est, fastusque plenum atque assecutu difficile, fidem et auctoritatem habet. An hi quoque ad nos usque se dejicient, sublimitatemque non tam in gestu ac rerum specie, quam in moribus sibi convenire, nostri instar existimabunt? Nos enim quid externe appareat ac degingatur, parum nostra referre arbitramur; verum circa internum hominem cuius laboramus; spectatoremque ad ea qua animo et intellectu percipiuntur, retrahere conamur, ex eoque vulgus magis erudimus. » Hæc Gregorius, plane significans fuisse Juliano exteriorum Christianorum in templo cultum atque splendorem imitari; mores vero, quibus interiora exterioribus egregie respondebant, nequaquam assequi valuisse; atque perinde ac sine anima corpus, non hominis, sed cadaveris dignum est nomine; ita representata ab illo nostra, visa fuisse cadaver exanime.

306. Quanto autem studio in his Julianus imitigilarit, epistola ab ipso scripta ad Arsacium in Galatia gentilitate superstitionis pontificem locuples testis est; ut Sozomenus cum græce conscriptam referret³, eadem sic latine edita extat:

« Quod quidem nondum religio Gentilium ex nostra procebat sententia, impedimento sunt hi, qui eam profitentur. Que autem a diis nobis donata sunt, ea splendida sunt, magna sunt, excellentiora sunt, quam qua omnino vel optari, vel sperari poterant. Nam in brevi eviguo temporis spatio sit quidem Nemesis nostris verbis propitia tantam ac talem rerum mutationem paulo ante ne optare quidem quisquam audebat. Sed quid est causa, cur in hisce, perinde ac si nihil amplius opus esset, conquiescimus, ac non potius convertamus oculos ad ea, quibus impia Christianorum religio creverit, id est ad benignitatem in peregrinis, ad curam ab illis in mortuis sepeliendis positam, et ad sanctimoniam vitæ, quam simulant? quorum singula a nobis vere exequenda esse censeo. Neque satis est istud solum institutum sancte observari; sed velim omnes nostros sacerdotes omnino, qui Galatiam incolunt, vel minis impellas, vel ratione persuadeas, ut sint honesti; vel sacerdotali ministerio abducas, si non una cum uxoribus, liberis, et famulis, dum colendis sedulo munio attendant; et ne patiantur, servos aut filios, aut conjuges Galileorum nupte in deos se gerere, et impietatem prelati præponere. Deinde sacerdotes quoque hortare, ne accedat ad spectacula, neve in taberna bibat, nec utrum aliquam aut

¹ Sozom. lib. v. c. 10. — ² Greg. Naz. orat. 1. in Julianum.

³ Sozom. lib. v. c. 1.

opificium turpe infamave exerceat. Et qui tibi in his rebus morem gerunt, eis honorem tribuilo; qui autem resistunt, expellito. Porro Xenodochia multa in singulis civitatibus extruilo, ut peregrini nostra benignitate fruantur, neque solum hi qui nostram colunt religionem, sed et alii quoque, si pecuniarum indigeant. At ratio, qua res tibi ad hoc institutum necessariae abunde suppetant, a me interim excogitata est. Nam triginta millia modiorum tritici in tota Galatia, et sexaginta millia sextariorum vini in singulos annos dari jussi. Quorum quintam partem in pauperes, qui sacerdotibus inserviunt, iusumendam esse mando; quod reliquum est, peregrinis et mendicantibus sublevandis distribuendum. Nam turpe profecto est, cum nemo ex Judaeis mendicet, et impii Galilaei non suos modo, sed nostros quoque alant; ut nostri auxilio, quod a nobis ferri ipsis debeat, destituti videantur.

« Quare docto Gentiles in hujusmodi ministeria pecunias conferre, et pagos Gentilium ex fructibus diis offerre primitias; et ejusmodi beneficentia officii assuefacito; plantumque illis facito, hoc nostrum olim munus fuisse. Nam Homerus Eumaeum sic loquentem facit :

Hospes si nostris succederet adveni tectis
Vilior; acci, eram placide, sunt divus egeusque
A Jove. Parva mea est, fateor; sed grata facultas.»

ne haec Christianis accepta ferret Julianus, ex Homero sibi vindicat. Sed subdit :

307. « Neque igitur permittamus, alios nostrorum imitatione bonorum nobis laudem praeripere, ut ipsi propter socordiam turpitudine et infamia afficiamur; imo potius ne pietatem erga deos penitus prodere videamur. Quod si te ista sedulo obire accepero, maxima sane letifera gestiam. Praesides domi raro invisas; sed scribas ad eos litteras sapissime. Ingredientibus illis in urbem, nemo sacerdos obviam prodeat, nisi quando ad templa deorum accedunt, solum intra vestibula. Eos intrantes nullus miles praecedat; sequatur autem qui vult. Nam simul ut ingredietur limen delubri, privati personam induit; siquidem ipse, ut nosli, his qui intus sunt, praes, propterea quod divina lex istud postulat. Et qui tibi parent, sunt revera pii; qui autem praerogantia resistunt, ostentatores sunt, et inanis gloriae appetentes. Pessimam operi ferre paratus sum, dummodo matrem deorum sibi propitiam reddant. At si eam contemnunt, non modo culpe affines

erunt, verum etiam quod dictu acerbius est, in gravissimam apud nos offensionem incurrent :

Nam scelus infandum est, dextram praestare benignam
His qui superis indocent bella beatas.

Persuade igitur illis, ut si a me curam de se suscipi cupiant, omnes una se deorum matri supplices praebant. » Haecenus Juliani epistola ad Arsacem. Sed considera ex his dentum, accurate lector, quam deteriores Juliano Apostata exhibeant se ipsos recentiores apostatae, antiquorum Ecclesiae morum contemptores; dum et despiciunt atque subsannant, quae invidi hostis oculis sunt visa pulcherrima, atque omni acceptione dignissima.

308. Ad postremum post alias recensitas ineptias insulsi legislatoris, vani philosophi, et impii imperatoris a Gentilibus scriptoribus etiam condemnati, addamus his vanitatem illam, quam etiam lege sancire non puduit, cum statuit, ut liberum esset uxoris maritos dimittere. Est de his mentio apud S. Augustinum, ubi auctor ait ¹ : « Ante Juliani edictum, mulieres viros suos dimittere nequibant, accepta autem potestate, ceperunt facere, quod prius facere non poterant; ceperunt enim viros suos libenter dimittere. » Et inferius : « Hic enim in urbe Roma et finibus ejus (quae sacratissima appellatur) licet mulieribus viros suos dimittere, cum cautum sit lege divina, ut ne viri quidem hac potestate uterentur, excepta fornicationis causa. Ecce hac in re meliores sunt Barbari. » etc. Haec auctor; et si non Augustinus, certe Juliani aequalis, ut qui ibi numeret annos trecentos et circiter (ut ait) a tempore claudis Hierosolymitane in illum diem. Audisti portentum, quo una illa lege insanus homo, ea indulgens mulierum levitati, universos homines sub Romano imperio constitutos illis subiecit.

309. Hoc insuper anno (ut tandem finem eidem imponamus) mense Decembris, quae supererant Nicomediae e priori terrae motus clade, eodem recipiente impulsu terrae prostratae sunt; quo et Nicomediae haud mediocriter fuisse concussam, Ammianus ² affirmat; tristiaque haec ait auspicia praecessisse Persicam, in quam incumbibat Julianus, expeditionem. Vix credi potest, quot cladibus hoc anno fuerit Oriens afflictatus, cum Julianus instaret conciliare sibi numina hecatombis. Nicomediam vero ab eo valde amaram Themistius tradit in sua oratione.

¹ Apud Aug. in qua si. ex utroque mixt. quest. 115 et 114. — ² Ann. lib. XXX.

Anno periodi Graeco-Romanæ 5855. — Olymp. 285. an. 2. — Urb. cond. 1145. — Jesu Christi 362.

— Liberii papa 11. — Juliani 2.

1. *Consides.* — A num. 1 ad 13. Coss. *Mamertinus* et *Nervilla*.

2. *S. Casarius primum dignitatis locum accipit inter medicos.* — Lambecius lomo 4 Bibliothecæ Casarææ, Codice cvii, qui est de S. Casarii Gregorii Nazianzeni fratris operibus, consulat quod scribit Baronius, *Casarium* nempe donatum fuisse a *Juliano* præfectura custodia thesauri. Nam S. Gregorius Nazianzenus in Orat. funebri discrete asserit, S. Casarium a Juliano accepisse, *primum dignitatis locum inter medicos*, atque insuper ob variam eruditionem suam assumptum fuisse in *utrumque amicorum ejusdem imperatoris*; ideoque apud hujus aulam in *maximo honore* fuisse. « De comitiva autem rerum privatarum et custodia thesauri privati imperatoris, » non prius in eadem Oratione mentionem facit Nazianzenus, quam post Valentiniani et Valentis initium.

3. *Valentinianus a Juliano relegatur.* — Ad num. 37. Philostorgius lib. 7, cap. 7, de Valentiniani constantia frustra a Juliano tentata, ait: « Julianus Apostata Valentinianum Numeri cujusdam militaris rectorem: erat enim comes eorum qui Cornuti dicuntur, cum, omnibus frustra tentatis, a pietate nunquam dimovere potuisset; dignitate privatum Thebas Ægyptias relegavit. » Sozomenus tamen lib. 6, cap. 6, dicit Valentinianum in perpetuum exilium missum Melitenum Armeniæ. Præterea Socrates lib. 4, cap. 1, inquit, elsi Valentinianus cum fratre Valente cingulum militare deponere maluisset, quam fidem christianam ejurare, attamen Julianum neutrum dignitate privasse, eo quod utrumque nihil Republicæ intelligeret. Quod in re Socrates dissentit a Philostorgio, Theodoretō et Sozomeno.

4. *Julianus Antiochiam venit.* — Ad num. 44. Julianus, cum octo ferme mensibus Constantinopoli egisset, eamque maximis incrementis tulisset, quod Ammianus lib. 22, et Sozimus pag. 713, scribunt, Antiochiam tendens per Chalcedonem, Libyssam et Nicomediam transit, teste Ammiano ibidem. Et sic in Bithynia egit, de qua Juliani in Bithynia, mora, et Libanius epistola ad Sopatrum 22 libri primi, et Julianus ipse epist. 40, et lex S. Codicis Theod. *De erogatione militaris annona*, kal. Aug. data, fidem faciunt. Julianus Nicomedia digressus, per Nicæam, Ancyram, Pessinuntia Phrygiæ, Pylas, Tarsum Ciliciæ, Antiochiam tandem venit, ut docet Marcellinus

lib. 22, his coss., et Libanius in Orat. funebri in Juliani obitum pag. 254 et 255. Ingressus autem Julianus Antiochiam mense Julio extremo, ut indicant variae leges ab eo date; quod et ex Ammiano colligere est, qui ait Julianum Antiochiam ingressum *per Adonia et Adonicos luctus*, ut Macrobius docet lib. 1 Saturnalium, cap. 21. Quod sane in extremum Julium mensem incidit, quo dies jam imminuti recte apparent, post diem VI kal. Augustarum, quo brevissima nox, ut est in veteri calendario astronomico, seu solstitium vulgare, quod incidit in XVI kal. Aug. Quare Hieronymi vel librarii ejus error est in cap. 8 Ezechielis, qui mensi Junio id adscribit. Hæc Golthofredus in Chronologia Codicis Theod. qui leges a Juliano Antiochiæ constituto datas postea explicat. Per Nicæam in Galatiam venit Julianus, et Casaream Cappadoeciæ divertit. Fallitur autem Sozomenus lib. 5, cap. 4, quando ait, eam urbem, Mazacam antea dictam, Casaris nomine a Claudio imp. donatam esse, eoque a Juliano privatam. Nam *Mazaca Casarea* Tiberio Aug. appellata, ut docet Ensebius in Chronico.

5. *S. Basilius Ecclesiam Casarcensem regit.* — Ad num. 45 et seqq. *S. Amphilocheus* in Vita Basilii M. ait, hunc sanctum cum sociis Juliano imperatori obvium processisse, cum Casaream venit, ut videre est cap. 8 et 9 ejusdem Vita, quæ spuria supposititiæque creditur Baronio, Bellarmino, aliisque viris eruditiss., quod plura continere videatur, quæ veritati historice repugnant. Et quidem in locis citatis agitur de Basilio, quasi tunc fuisset Ecclesiæ Casariensis episcopus: imo eodem capite nono Libanius Juliani quæstor dicitur *genibus pontificis*, nempe Basilii, *advolutus*. Sed, ut recte Combetisius in Notis ad eam Vitam, non mirum illa vocari ab Amphilocheo *Basilium*, cum sub Juliani adventum ad urbem Casaream jam præsulis partes ageret, ejusdemque urbis et plebis legationem pastor obiret, episcopo vel absente, vel certe latitante. Dicitur est itaque Basilius *Pontifex* ab Amphilocheo, quod officio, munere et jurisdictione, ut vocant, pontifex esset. Quod confirmari potest ex Nicephoro lib. 10, cap. 26, qui de ejusdem Juliani per Cappadociam transitu loquens ait: *Ἰουλιανὸς ἔρχεται εἰς τὴν Κασάρειαν ἐκ τῆς Ἰωνίας, καὶ ἐπιβιβάζει τὸν ἐπίσκοπον τῆς ἐκείνης πόλεως, ὃν ὀνόματι Βασίλειον, ὃν ὁ λαὸς ἐκείνην ἐπίσκοπον ἐκαλεῖται.* quæ verba interpretis sic vertit: « Basilius qui eo tempore Cappadoeciæ Ecclesiæ episcopus curavit. »

6. *Antequam episcopus esset.* — Hæc ACTIO

Baronium in errorem induxit, ut videre est anno cccxxix, num. 43. Existimavit enim decessisse Nicephorum, imperante Juliano, Basilium jam Casarea episcopum fuisse, et famen aliud non dicit Nicephorus, quam quod in ejus Vita Amphilocheius tradit, Basilium se, tunc illius Ecclesie curam suscepisse. Quare Nicephori verba graecae verenda: Basilius, « qui eo tempore Cappadociae Ecclesiarum curam gerebat. » Praeterea auctor Chronici Alex. sub sequentis anni ess. Juliani imp. morte narrata inquit: « Eadem porro nocte per nocturnam speciem sanctissimus pontifex Basilus Casarea episcopus vidit carles apertis, et Christum Salvatorem in solio pro tribunali sedentem, magnoque clamore vocantem: Mercuri, ubi, caecide Julianum imp., illum hostem Christianorum, » etc. Quare Basilus per haec tempora episcopus dictus fuit, quod Ecclesia Casariensis, absente pastore, curam gereret. Quo ad *Libonium*, de quo Amphilocheius, non est hic Hilanius sophista, sed alter ejusdem nominis qui christianus erat. Unde perperam viri docti ob alterutrum caput hoc eum Amphilochio adjudicant.

7. *Julianus Misopogonem composuit.* — A. num. 84 ad 85, Ammianus lib. 22, cap. 14, sub consulatu *Mauritini et Nervitii* hoc anno gesto perperam scribit, *Julianum* hoc anno *Misopogonem* composuisse. Is enim liber, ut recte Valesius in Notis ad Ammianum, anno sequenti publicatus est. Etenim et kalendarum Januariarum meminit Julianus, quibus ipse consul processit, et Juliani avunculi sui mortem commemorat, qui anno cccxxiii interisse dicitur ab Ammiano. Postremo in pag. 66 Antiocher ses inducit conperentes, quod gravitatem et tribulationem ipsius jam mense toleraret. Ingressus autem erat Antiochiam sub exitum mensis Julii. Igitur anno sequenti id opus *Julianus* edidit. Quare Pelvius in Notis ad Juliani Misopogonem, ubi hoc anno hunc librum scriptum dicit, ab Ammiano deceptus est.

8. *Dieteria Antiochenorum in Juliano.* — Socrates lib. 3, cap. 17, non dicit, *Julianum* taurum in numismate insculpsisse, qui mundum cornibus expugnaret, ut perperam interpretes Socratis locum intellexerit. Hoc solum dicit Socrates, inquit Valesius in Notis ad Sozomenum lib. 5, cap. 19, Antiochenos Julianum deridentes dixisse: « Nummi tui taurum habent, et orbis eversus est. » Gloriabatur nempe Julianus, quod templa ac sacrificia reparasset, quodque centenos interdum taurus levi immolaret, ut scribit Ammianus. Quare, cum in ejus nummis taurus esset insculptus, hinc jocandi ansam arripientes Antiocheni dicebant, « non taurus a Juliano, sed orbem maculatum esse, » seu, ut loquitur Sozomenus, « orbem eversum esse, perinde ac taurus supinus: » resupinati enim, seu *κατακλιθέντες*, quo verbo utitur Sozomenus, proprium est victimarum, quae cum immolarentur diis caelestibus, resupinari consueverant. Porro in nummis Juliani postquam Augustus nuncupatus est, *taurum* insculptum fuisse, ostendunt ejus numismata apud Mediolanum. In uno exhibetur taurus cum aquila, in aliis taurus

eum duabus stellis, et in altero taurus cum duabus stellis, ante quem adera ciconia pede sinistro elato. Ex quibus nummis plures Antiochiae percussi, ut in illis legitur.

9. *S. Babylae martyris translatio.* — Ad num. 91 et seqq. Ammianus lib. 22, cap. 13, de rebus hoc anno gestis loquens, ait: « Die XI kalend. Novembrium amplissimum Daphnaei Apollinis sanum subita vi flammarum existum est. » Tum lib. 23, cap. 1, subsequentis anni coss. Juliani olim Orientis praefecti, et Felicis, praefecti ararii olim Christianorum, sed in gratiam imperatoris apostatarum factorum morte recitat. Praeterea Theodoretus lib. 3, cap. 10, de eo incendio et translatione reliquiarum S. Babylae loquitur, ac postea cap. 13 de infelici morte *Juliani et Felicis* sermonem habet. Quare Daphnaei templi incendium hoc anno contigit, anno vero sequenti S. Babylae martyris translatio peracta, ut Valesius in Notis ad lib. 5 Sozomeni, cap. 8, observavit, ubi D. Chrysostomi in Orat. 2 contra Gentiles de S. Babylae memoriae lapsum corrigit. Is enim de Juliani comitis morte ita loquitur, quasi ea ante translationem reliquiarum S. Babylae contigisset, cum laeten anno post illam translationem acciderit, Juliano sc. IV et Salvatio coss., ut constat ex Ammiano, infio lib. 23, et ex Theodoro in lib. 3 Hist. Ecclesiae. Nam Ammianus mortem Felicis ac Juliani refert statim post consulatum Juliani et Salvatii, id est, anno cccxxiii. Theodoretus vero illorum obitum refert post reliquiarum S. Babylae translationem.

10. *Ad unum sequentem pertinet.* — Emendandi itaque Annales Baronii qui Chrysostomum secutus, id praesenti anno refert. Neque enim haec in re standum Chrysostomo, cum SS. Patres in orationibus res historicas sine certa probatione aliquando narrent. Praeterea Theophanes, narrato Daphnensi incendio, ait, iratum imperatorem misisse *Julianum et Felicem*, qui magne Ecclesiae bona publicarent: quod etiam scribit Cedrenus. Adit Theophanes, utrumque paulo post interisse. Certe D. Chrysostomus, qui aetas tantum octo natus erat, eam historiam ab aliis didicerat, et in circumstantiis falli proclive est. Gothofredus in Dissert. in lib. 7 Philostorgii, cap. 10, observat, Philostorgium infelicem trium apostatarum, *Felicis* nempe, *Juliani et Hippolyti* mortem narrare, post ea, quae circa S. Babylae acta sunt, et post templi Daphnensis incendium. Quod valde confirmat Gothofredus de Juliano ex Codice Theod. Nam cum incendium illud XI kal. Novembrium acciderit, duae occurrunt constitutiones ab hunc Julianum post illud tempus datae, puta L. 54 *De decurionibus*, et L. 3 *De contrah. empt.*, quarum prior emissa kalend. Novemb., altera VIII idus Decem b. Erat enim Julianus comes Orientis.

11. *S. Artemii occiditur.* — S. Artemii martyrium anno praesenti contigit, ut patet ex Ammiano lib. 22, cap. 2, ubi illud recitat sub hujus anni coss., atque, Alexandrinos, *Artemii comperto interitu*,

Georgium sedis Alexandrinae invasorem interfecisse. Quare male in Chronico Alex. martyrium illud in annum sequentem dilatum est. Colitur S. Artemius die XX Octobris, quo die ejus Acta apud Sirinum exant. In iis Artemius passus dicitur die XX Octobris : quod tamen incredibile, cum nonnisi, eo occiso, Alexandrini in *Georgium* insurrexerint, et hoc interfecto S. Athanasius Alexandrinam venerit, inde ante primum diem mensis Decembris currentis anni, Juliano jubente, exire coactus est, ut Baronius observat. Cum itaque ea quae Athanasius Alexandriae egit, nonnisi intra aliquot menses peragi potuerint, liquet martyrium Artemii ante diem XX Octobris, quemadmodum et Athanasii in urbem Alexandrinam adventum, contigisse.

12. S. *Athanasius mense circiter Augusto Alexandriam introiit.* — Neque quis dicit, Ammianum laudatum suffragari Actis S. Artemii. Nam cap. 2 Artemii et Georgii mortem recitat, et mox cap. 13 ait : « Eodem tempore die XI kal Novemb. amplissimum Daphnaei Apollinis fannu exustum est. » Quibus verbis indicare videtur, Artemium die XX Octobris interemptum, et templum Daphnes die XXI ejusdem mensis incensum. At haec difficultas evanesceat, si consideremus Ammianum, ubi adventum Juliani ad urbem Antiochensem narravit, *Artemii* mortem recitare, asserereque Alexandrinos, hujus mortis nuntio accepto, *Georgium* interfecisse. Artemius autem, ut ejus Acta testantur, Antiochia, quae non parum ab urbe Alexandrina distat, martyrium pertulit. Unde nonnisi post nullos dies hujus mortis nuntium ad Alexandrinos perferri potuit ; ideoque existimandum, mense circiter Augusto Artemium et Georgium occisos, et Athanasium Alexandriam ingressum.

13. *Lucius Arianorum episcopus.* — A num. 171 ad 180. *Georgio* sedis Alexandrinae invasori Ariani quidem *Lucium* subrogarunt, ut scribunt Sozomene lib. 3, cap. 4, et Sozomene lib. 5, cap. 7, sed ea subrogatio anno laudum trecentesimo septuagesimo tertio, post Athanasii nempe obitum, facta, ut suo loco videbitur, et constat ex ipsomet Sozomene lib. 6, cap. 5, ubi de rebus Joviano imperante gestis loquens, *Lucinum* presbyterum appellat.

14. *Latebra S. Athanasii.* — *Athanasius* Alexandriam circa mensem Augustum adventavit, ut ex iis, quae de S. Artemii martyrio loquens dixi, intelligere possumus ; ideoque verum est quod Sozomene lib. 5, cap. 6, scribit, Athanasium per septem annos delituisse : quod etiam Palladius in Lauziaca cap. 135 testatur. Ibi tamen anni septem utrinque incompleti numerandi sunt, ab anno CCXXVI ad currentem. Qui loquendi modus, ut saepe alibi, decepti Valesium, qui in Notis ad Sozomenam ait, si rem ad exactos calculos revocare voluerimus, reperiemus nos Athanasium sex laudum annos, eosque non integros delituisse. Nam antiquos annos incompletos plerumque pro integris numerare, mille exemplis liquet. Praeterea est hic octavus persecutionis Athanasiana annus, quae, ut supra ostendi,

coepit ante finem Maii anni trecentesimo quinquagesimo quinti, a Concilio nempe Mediolanensi. Quare *Athanasii* persecutio secessum ejus anno antecedit.

15. *Athanasius ab Alexandria summa laetitia exceptus.* — Baronius in Annalibus et Hermantius in Vita S. Athanasii lib. 10, cap. 4, ad reditum hujus Sancti in urbem Alexandrinam post Constantii mortem, referunt, quae scribit Gregorius Nazianzenus in encomio S. Athanasii tomo 2 hujus operum pag. 18 et 19, ubi effusam Alexandrinorum in istius adventu laetitiam describit. Papebrocius tamen tom. 1 Sanctorum mensis Maii, in Vita S. Athanasii cap. 18 Gregorium Nazianzenum de Athanasii in urbem Alexandrinam adventu, qui anno CCXXIX contigit, et de Gregorio priori sedis Alexandriae invasore interpretandum contendit, imo et exceptionem illam Athanasii cum magna rerum ac temporum confusione Nazianzenum narrare : « Primum, inquit Papebrocius, cum post Georgii mortem, regnante jam se, Juliano, facta scribit, quae necessario debent acta intelligi post mortem Gregorii. Deinde cum secundam Philagii praefecturam, quam ille inuit eo ipso tempore, quo infelicem suum episcopatum, non dico Georgius, sed Gregorius, ea quam describit exceptione, facit posteriorem. Tertio denique, cum suum gentilem Philagium cum esse putat, ejus ad iterandam administrationem ingressus tanta occurrentis exultantisque populi frequentia fuerit honoratus. Nempe encomium illud scripsit, dixitque Nazianzenus Constantinopoli, procul ab Alexandria, prout sibi vel suggererat senilis memoria (erat enim octogenario tunc major), vel ipsius Athanasii scripta quaedam, fortassis non satis integra correctaque, decimo dumtaxat post Sancti mortem anno. » Tum encomii Athanasii a Nazianzeno compositi parte narrata subdit Papebrocius : « Hactenus Nazianzenus nomen Gregorii et Georgii affinitate verisimiliter abductus a recta temporum ratione ; imo nec satis constanter eos inter se distinguens ; ut cum par fuerit utriusque in suo ingressu immunitas, nihil paene in Georgium dicat, dira autem omnia in Georgium : post ejus crudelissimam eadem a furente Ethniconum plebe patratam, rursus quidem Athanasius Alexandriae comparuit, vel ex suis ibidem latebris prodians, vel peregre reversus in urbem. Nullatenus tamen credi debet, quod sub novo Juliano dominatu, et rebus Orthodoxorum usque adeo dubiis, tam solennis exceptio potuerit adornari. Quare fidenter haec omnia refero ad hoc tempus, » ad annum nempe CCXXIX, « cum respectu ad primam ab exilio Galli cano revisionem, quae Constantii Junioris mortem praecessit, et splendidissima fuisse etiam debuit. Quidquid enim nunc factum est, quia summa duorum imperatorum Constantii et Constantis voluntate mitebatur, sicuti extra periculum erat : sic potuit et debuit fuisse splendidissimum post tales ac tantas de calumnia et impietate victorias, publicis Synodorum iudicis et ipsorum imperatorum suffragis relatas.

16. *In encomio Athanasii a Nazianzeno composito aliqua diffinitio.* — « Ad perfectum quod attinet, ejus prior magistratus adeo tuit populo gratus, ut ad secundum postulari mererit; nego cum fuisse Philagrum, hominem, uti supra vidimus, a religione Christiana apostatam, et in vexandis Orthodoxis crudelissimum; de quo merito Athanasius querit in epist. ad Solitarios tom. 1. pag. 811, quod cum Constantino, » praefer mentem patris, » Constantini, sub quo priora patrarat flagitia ob eadem forsitan ex-actoratus, » pro secunda vice perfectum iustit. » deteriora etiam patrarum. Praeterea non conveniunt tempora, quemadmodum exordiens insinuavi, et exceptio Philagrii magistratum secundo incumtis, quantumque Gentilium et Arianorum studio fuisse celebrata, ut summum comparari potuisset cum ea, qua Athanasio obligit ante octennium. Ignorasse debuit hominem Nazianzenus, qui cum, quod gentilis sumus et Cappadox esset, tam honorifice hic nominavit. Quod autem factum, dictumque narrat, contigisse potuit, aliquo ex missis praefectis ingrediente, puta sancto Arlemio, a cujus, duplici titulo sibi exosi, casu, quia et Christianus erat, et Gentilium valde fuerat adversatus, auspiciatus et Julianus persecutionem eorum qui praecipuos sub Constantio magistratus gesserant. » Ita vir doctissimus.

17. *Nazianzenus de Athanasio post Constantii mortem redace loquitur.* — Verumenimvero Nazianzenus, qui in ea laudatione, quam post Athanasii mortem habuit, ne verbum quidem de Gregorio habet, quemque nec nominat, pluribus in Georgium invehitur. Exstat ea Gregorii Oratio tom. 2 Operum Athanasii in Appendice, ubi pag. 2 de ejus facinorosis loqui incipit, tandemque pag. 17 et 18 de Athanasii secessu sexennali, de Constantii imp. morte et Georgii interitu, qui adcurrentem annum pertinet, sermonem instituit. Illic transit ad Athanasii reditum, a quo ad Juliani persecutionem orationem convertit; qua narrata, de Athanasii ab exilio revocatione per Jovianum imperatorem facta verba habet, et sic ex toto encomii contextu recte cum Baronium hoc anno recitasse, luce meridiana clarius patet. Sed, ut conjecturarum a Papebrocio in medium adductarum vanitas manifesto pateat, ejusdem encomii pars aliquibus notulis illustrata, hic necessario recitanda.

18. *Secessus sexennalis Athanasii et interitus Constantii ac Georgii.* — « Tantum in his in Athanasio, illo, inquam, Ecclesiae columine praesidi erat quantum nolentem versabatur? Tantam cursus nobis ejusdem Absentia calamitatem importavit, postquam improborum hominum conatibus cessit? Quemadmodum enim qui in manu quamdam arcem expugnare in animum induxerunt, si cum accessu aliquo capiteque obtulissent esse perseverant, ad interitum se conferunt, atque arcem perfecto pulvisculi aut fraude ad suas partes pertinet, ut inani pulvisculo et labore arcem quoque ipsam, in diffusionem redigunt; aut si maxis, quemadmodum qui Sampson

insidias struxerant, crimen, in quo vires positas habebat, abstulerunt; ita demum judicem in potestatem acceperunt, posteaque ipsi arbitrato suo insultarunt, praesentiaque ipsius potentia parem ex adverso potestatem adepti sunt: sic quoque alienigenae nostri, submoto atque e medio sublato nostro robore ac detonsa Ecclesiae gloria, ita jam in impetatis dogmatibus et actionibus incredibili quadam cum voluptate versabantur. » Haec de secessu sexennali Athanasii. « Illic vitam cum morte commutat adversarii pastoris confirmator et patronus, » Constantius nempe imperator anno praecedenti demortuus, « malum haud malo imperio finem imponens, atque inutili, ut ferunt, potentia in extremo vitae spiritu affectus, cum numerum ob alterius sarcuti tribunal, aequus eorum suorum unusquisque iudex est, Tria enim haec esse ainit, ob qua tanquam imperio suo indigna potentia ductus fuerit. Primum, quod propinquus suis necem intulisset: alterum quod Julianum Apostatam imperatorem nominasset: postremum, quod novis fidei dogmatibus studisset: simulque cum his vocibus e vita discessisset. Itaque veritatis doctrina potestatem ac licentiam rursus accipit, atque ii qui vexati atque oppressi fuerant, solutam libertatem, zelo nempe iracundiam acule. Quod etiam ipsum Alexandrinus accidit, qui ut in eos, a quibus contumeliam acceperunt, acerbissimi esse solent, importunam hominis, » nempe Georgii, « audaciam indignissimis animis ferentes, tum novo mortis genere impravitatem, tum novo dedecore mortem notandam atque infamandam duxerunt.

19. *Athanasius summa letitia ab Alexandrinis exceptus.* — « Notus est vobis camelus ille, » sc. Georgius, qui ab Alexandrinis peremptus, *camelo* impositus est, et *ad lacus* vectus, ut scribit Ammianus lib. 22, cap. 41; quare miror, Papebrocium haec verba de Gregorio intelligere potuisse, « atque inusta sarcina, et nova magnitudo, primaque illa, ac nisi me opinio fallit, sola circumductio, qua etiamnum contumeliosus hominibus minaciter denuntiatur. Posteaquam autem ille injustitia turbo, illa pietatis labes et corruptela, ille pravi spirilus praecursor, hujusmodi supplicio mulcatus est, meo quidem iudicio, haud recte (nec enim quid cum pati, sed quid nos facere decebat, spectandum fuit), sed mulcatus est tamen, obfusque populi impetum atque iracundiam subit: tum vero nobis ille athleta, » sc. Athanasius, « ex praedara peregrinatione sic enim ipsius fugam pro Trinitate et cum Trinitate susceptam appello, in urbem redit, » praesenti nempe anno, « atque ita labos et acres cives offendit, imo universam prope Aegyptum undequaque in unum concurrentem, atque ab editis omnibus locis, ut alii sola Athanasii voce, alii forma et aspectu salutarerent, alii (quod de Apostolis praedictatur) ex umbra saltem ipsa novoque corporis similitudo sanctitatem contraherent; ut enim nullis jam saepe numero ex omni hominum memoria honores habit sint, nullis etiam obviam proditum sit, ilque

non praefectis tantum publicis et episcopis, sed familiarum quoque amplissimis quibusque et clarissimis nullius tamen occursionis major frequentia et splendor fuisse memoretur: unum duntaxat Athanasium, et cumque honorem, quo ad priorem urbis ingressum ornatus fuerat, » anno sc. CCCXLIX, quando Constantio et Constante imperantibus Alexandriam rediit, non vero, ut perperam interpretatur Papebrocius, anno CCCXXXVIII, quo post Constantini M. obitum ex exilio revocatus est, ut sequentia de ejus fuga verba manifesto indicant; tunc enim non fugerat, sed in exilium missus fuerat, « cum ex eadem fuga et ob easdem causas inita, Alexandriam repeteret, cum ea comparari posse. »

20. *Exceptio Athanasii cum paucis comparanda.* — « Quin et de honore illo hujusmodi quispiam sermo circumfertur: dicam enim, supervacaneus licet videri possit; ac velut condimentum adventitiumque florem orationi adjungam. Post illius adventum, » ideoque post currentem Christi annum, « quidam in Urbem vehebatur, alteram jam praefecturam gerens, » *δυναστεύου*, ut in graeco legitur, ideoque locus recte in latinum versus, « noster hic erat, quippe Cappadox, » vir in primis clarus: nec mihi dubium est, quin Philagrimum illum a me nominari sentiat. » Diversus est hic Philagrinus ab eo ejusdem nominis, qui Aegyptum administravit anno CCCXXXV et anno CCCXLI, ejusque fuit, ut videtur, filius, bis etiam, ut pater, eadem praefectura Aegypti decoratus, ut anno CCCXLI, num. 28, explicavimus. Quare recte conjiciebat Papebrocius citatus, hunc Philagrimum diversum esse ab eo, qui praefatis annis CCCXXXV et CCCXLI eandem praefecturam gessit. Haesit et ad hunc locum Hermantius in Vita S. Athanasii lib. 10, cap. 2, ubi hunc Philagrimum Nazianzeno parum cognitum arbitratur; cum tamen Nazianzenus de gentili suo, viroque nobilissimo se loqui ostendat. « Ea porro civium erga illum amoris flamma, ut nec ulla alia par, nec erga alium: honor autem, ut rem totam paucis verbis ob oculos ponam, amoris magnitudini respondens: cui etiam urbis administratio, tum civium deprecatione, tum imperatoris calculo et sententia rursus mandata fuerat. » Post mortem nempe Constantii, quo imperante priorem praefecturam adeptus erat; cum posterior gesta sit post praesentem Christi annum et post adventum Athanasii in urbem Alexandriam. « Tum igitur et vulgo quispiam, cui infinita multitudo videbatur, ac velut pelagus quoddam oculis haudquaquam circumscriptum, ad amicum quemdam et familiarem, ut in hujusmodi rebus accedere solet, ita locutus esse fertur: Dic mihi, vir optime, tantumne inquam populi multitudinem vidisti, tantumne concordibus animis ad unum hominem ornandum effusam? Minime, inquit juvenis. Ac ne Constantium quidem ipsum pari honorificentia exceptum fuisse opinor. » Ex his verbis liquet, Constantium aliquando in Aegyptum venisse, quod aliunde nobis non innolescit. Hermantius laudatus observat textum graecum non exprimere, an juve-

nus ille de exceptione, quae facta fuisset Constantio, aut de ea, quae in ejus honorem fieri potuisset, si Alexandriam venisset, sermonem habeat. Ipsemet ea verba in secundo sensu accipit; et hoc modo vertit: « Minime, inquit juvenis, et quando Constantius ipsemet veniret, illum pari honorificentia non excipiendum esse opinor, » sed interpretatio illa rejicienda; nam cum hic sermo sit de exceptione Philagrini iterum praefecti, quae post Constantii mortem contigit, vulgaris Nannii interpretatio certa est. Profecto si Constantius nunquam Alexandriam adventasset, juvenis ille post hujus mortem non de Constantio defuncto, sed de imperatore tunc regnante locutus fuisset: « tanquam videlicet per imperatoris nomen summus honoris verber signifiicaretur. Tum ille perquam suaviter arridens: Quid ais, inquit, quasi magnum aliquid et admirandum dicens? Imo magnum quoque illum Athanasium pari honore introductum fuisse. Vix adduci possum ut credam: simulque quoddam jurandum ad id, quod dixerat, confirmandum adjunxit. Eo autem hic sermo spectabat, quemadmodum etiam vobis perspicuum esse arbitror, ut imperatori quoque ipsi Athanasium anteferet. Tanta erat apud omnes hujus viri veneratio! » etc.

21. *Athanasium a Juliano in exilium missum Jovianus honorat.* — Paulo post pag. 21 de persecutione a Juliano adversus Athanasium nuper Alexandriam reversum excitata loquitur: « Sed se fieri non poterat, ut invidia haec ferret, atque Ecclesiam, pristinae gloriae suae veterique similitudine restitutum videre suslineret, dissectis mirum partibus celerissima cicatrice, velut in corpore obductis. Ac proinde imperatorem, » sc. Juliano, « adversus eum » Athanasium « excitat, in eodem, quo ipse, » nempe Constantius, « defectionis crimine versantem atque improbitate parem, tempore solo posteriorem, qui primus christianorum imperatorum adversus Christum furere percit, atque impietatis basiliscum, quem nullo ante parturiebat, oblata occasione subito profundens, simul atque imperator declaratus est, statim et erga imperatorem, » nempe Constantium, « qui ipsius fidei imperium commiserat, improbe, et erga Deum, cui salutem debebat, improbus se gerit, etc. Non multum temporis intercesserat, cum impium illum et sacerdotum ad Persas visum in unius ultrix ablegat, illicque causam disceptat: et quem magnificentem et honoris cupiditate flagrantem transmiserat, eundem mortuum reduct, etc. Surgit autem alter imperator, » nempe Jovianus, « tunc minime impudens, quemadmodum is, de quo ante verba fecimus, etc. Qui, ut pulcherrimum impetu sui fundamentum jaceret, rectamque legum sanctionem, unde convenerat, inspicitur, cum omnes alios episcopos, tum cum ante omnes qui omnibus virtute praestabat, ac citra dubitationem ullam petitis causis oppugnatis fuerat, ab exilio revocat. » Certum itaque exploratumque, Gregorium Nazianzenum in ea oratione neque res, neque tempora confundere, nec memoria ipsorum, nec scriptis

parum integris usum, nec de Gregorio illo modo locutum, ac denique *Philagrium* illum duplici (Egypti praefectura cohonestatum), cuius Nazianzenus meminit, diversum esse ab altero *Philagrio*, qui iterato etiam illo honore ante Constantii mortem exornatus fuerat. Quod ait Papebrocius nullatenus credi debere sub Juliano tam solemniem exceptionem potuisse adornari, his Hieronymi lib. adversus Luciferianos verbis penitus exortitur: « Omnes episcopi per indulgentiam novi principis ad Ecclesias redeunt. Tum Tria synaxionem suam Athanasium (Egyptus excepit.) Denique non mirum, si Nazianzenus honorifice loquatur de Philagrio, viro parum Christianis aequo, cum ibi nec de fide, nec de re ad mores spectante sermo sit.

22. *Paulinus creatur episcopus Antiochenus.* — A. num. 480 ad 221. *Meletius* communi Catholico-rum et Arianorum consensu Antiochenus episcopus anno cccx creatus est. Sed Ariani, praeterquam quod fuerant opinati, videntes eum profiteri catholicam de Trinitate fidem, in exilium eiecerunt. Interim Catholici in partes divisi erant, quibusdam eorum *Meletii* ordinationis ideo reprehendentibus, quod ab Arianis remittatus esset; ceteris eidem inhaerentibus, quod fidei causa illum relegatum constaret, et ordinationi ejus assensum a Catholicis praestitum nemo ignoraret. Itaque cum redituri essent in Occidentem *Lucifer Calaritanus* episcopus et *Eusebius Verellensis* episcopus, qui uterque in Egyptum relegatus fuerat, Eusebius *Luciferum* exoravit, « ut ad videndum Athanasium Alexandriam pergerent, et communicare tractatu cum his qui superfluerant sacerdotibus, de statu Ecclesiae decernerent; » sed « praesentiam suam denegans *Lucifer*, legatum pro se diaconum suum mittit, atque ipse intento animo Antiochiam pergit, » inquit Rufinus lib. 10, cap. 17. Ex epistola tamen synodica, quam Synodi Alexandrinae nomine ad episcopos catholicos, qui erant in urbe Antiochia, Athanasius scripsit, discimus, *Luciferum* duos diaconos suos *Herennium* et *Agapetum* misisse ad Synodum Alexandrinam, qui huic Synodo interfuerunt, et synodicae epistolae Athanasii subscribere. Bene sic se habuisse autumnat *Valesius* in Nobis ad Socratem lib. 3, cap. 5, a quo *Baronius* parum discrepat. Post protectionem *Eusebii* ad Synodum Alexandrinam *Lucifer* una cum episcopis *Cynathio* et *Anatolio* *Paulinum* Antiochiae statim creavit episcopum. Qui mox ordinatus legatos suos *Martinum* et *Calenerium* ad Alexandrinam Synodum direxit, *Apollinarius* quoque Laodiceus episcopus, qui sectam propriam et episcopum factionis suae habebat Antiochiae, legatos eodem misit. Episcopi igitur Egypti, qui Alexandriae congregati erant, cum *Eusebio* et *Asterium*, et legatos *Luciferi* a *Lucifero*, *Cynathio* et *Anatolio* missos audissent, legatos etiam a *Paulino* et *Apollinare* suscepissent, singuli ad sedes suas recesserunt, mandumtque Athanasio et aliquot aliis episcopis, qui Alexandria remanserant, ut epistolam ad episcopos Antiochiae coactos scriberent, de recipiendis in com-

munionem haereticis et schismaticis. Horum mandato obsecutus Athanasius scripsit epistolam ad episcopos Antiochiae congregatos, *Luciferum* sc., *Eusebium*, et *Asterium*. Hi enim jam ab Alexandrina Synodo redierant, *Cynathium* et *Anatolium*. Ita rem explicat *Valesius*.

23. *Sed in Concilio Alexandrino vel post illud.* — Rectius tamen *Heremianus* in Vita S. Athanasii lib. 10, cap. 9. *Rufinus* lib. 1, cap. 30, adheret, scribitque, *Paulinum* non nisi durante Concilio Alexandrino, aut eo celebrato, Antiochia episcopum a *Lucifero* creatum esse. Nam, cum epistola synodica Concilii Alexandrini, seu Athanasii, Ecclesiae Antiochensis negotia praecipue concerneret, *Paulino*, si episcopus erat, ante alios inseribi debebat; quod tamen factum non est. Praeterea nunquam de illo in particulari in ea epistola mentio; sed de his qui communionem *Paulini* sequelantur. Ibidem *frater* non vocatur; quod tamen nomen eidem denegari non potuisset, si episcopus agnitus esset. Insuper aliquo modo ei praescribitur, ut cum *Meletianis* communicet. Quare *Paulinus*, dum Concilium celebraretur, videtur electus; perperamque scribit *Baronius*, ejus ordinationem Concilium approbasse, quod eidem Concilio ejus legati interfuerint, illique *Paulinus* ipsemet subscripserit. Ex *Paulini* enim subscriptione nihil inferri potest, cum textus doceat, ipsum synodicae subscripsisse, quando Alexandriam perlata est. Athanasius episcoporum, qui Concilio Alexandrino interfuerant, mandato obsecutus, scripsit epistolam ad episcopos Antiochiae collectos, *Luciferum* sc., *Eusebium* et *Asterium*, qui jam ab Alexandria Synodo redierant, *Cynathium* et *Anatolium*. Hanc epistolam *Baronius* synodicam esse Synodi Alexandrinae existimavit. Apparet tamen ex ipsius epistolae lectione, non a Synodo, sed ab Athanasio eam scriptam esse, nec ad omnes episcopos, sed ad Antiochenos peculiariter datam. Quod quidem colligere est, tum ex inscriptione ipsa, tum ex textu totius epistolae. De solius enim Antiochensis Ecclesiae rebus illic agitur, ut praeter caetera docet hic locus: « Omnes igitur, qui pacem nobissem servare volunt, imprimis autem eos qui in veteri urbe collectas agunt, et eos, qui ab Arianis veniunt, ad vos allicite, » ut Athanasii locum ab interprete non intellectum *Valesius* recte vertit. Intelligit Athanasius eos, qui *Meletio* Antiochensi episcopo adhaerebant. Hi enim ab *Enstathianis* segregati, in *Palata*, id est, in veteri urbe collectas agebant, ut testatur *Theodoretus* in lib. 2, cap. 31, et in lib. 3, cap. 4. De iisdem loquitur Athanasius in dicta epistola, ubi eos distinguit ab asseclis *Paulini*, id est, ab *Eustathianis*. Ex horum enim numero erat *Paulinus*. Hi ergo qui in *Palata* conventus agebant, alii esse non possunt, quam fautores *Meletii*, quos praecipue commendat Athanasius.

24. *Episcopi de statu Ecclesiae reparandae solliciti.* — *Calerium*, ut ibidem *Valesius* notat, non soli *Eusebio* et *Lucifer* de reparando Ecclesiarum statu et de stabilienda fidei regula consilium inierunt; sed

alii præterea episcopi, qui Juliani imp. edicto tunc ab exilio revocati sunt sc. Asterius et reliqui, ut observat Theodoretus lib. 3, cap. 1. Illi zelo fidei catholice incensi hæreticos et schismaticos ad veritatis tramitem reducere et ad pristinam concordiam revocare instituerunt. Quare, quod Baronius ait (n. 212), *Eusebium* ac *Luciferum* legatos Sedis Apostolicae creatos esse a Liberio ad reparandum Ecclesie statum, verum esse non potest. Idem enim de Hilario ac reliquis dicendum esset. Adde quod Ruffinus hoc aperte refellit cap. 29. Scribit enim legationem hanc Eusebio et Asterio ab Alexandria Synodo injunctam esse: « Cum igitur, » inquit Ruffinus, « hujuscemodi sententiam ex evangelica auctoritate prolatam, ordo ille sacerdotalis et apostolicus approbasset, ex Concilii decreto, Asterio ceterisque, qui cum ipso erant, Orientis injungitur procuratio, Occidentis vero Eusebio decernitur. »

25. *Hilarius R. Ecclesie diaconus respicit.* — Ad num. 224. *Hilarius* Romane Ecclesie diaconus, qui Luciferianorum schismati adhaesit, auctor fuit Commentariorum in Epistolas S. Pauli, jam olim D. Ambrosio adscriptorum. Ita enim Augustinus loquitur: « Sic S. Hilarius intellexit quod scriptum est: In quo omnes peccaverunt. Nil enim: in quo, id est, in Adam omnes peccaverunt. Deinde addit, manifestum in Adam omnes peccasse, quasi in massa. Ipse enim per peccatum corruptus est, et omnes quos genuit, nati sunt sub peccato. Hæc scribens Hilarius, » etc. Quae totidem verbis leguntur in Commentariis, cap. 5, epist. ad Romanos. Scripsit vero Hilarius iste, quem S. Augustinus laudat, sedente Damaso, ut ipse disertis verbis testatur in cap. 3 epist. I ad Timoth., « Cum, » inquit, « totus mundus Dei sit, Ecclesia tamen domus (jus dicitur, cuius hodie rector est Damaso, » qui anno cccxxxiv supremum diem obiit. Præfatorum Commentariorum auctorem Pelagianis erroribus referunt esse, Jansenius Yprensis lib. 7 de hæresi Pelagiana, cap. 4, et Possévinus in Apparatu perperam asserunt. Nam, licet aliqua in ea sint duris dicta, eadem tamen e Patribus græcis, qui ante hæresim pelagianam scripsere, præsertimque a S. Joanne Chrysostomo fisdem pane verbis ad eosdem locos Apostoli fuerunt prolata, quia nondum ligantibus hæreticis, securius loquebantur, ut ait S. Augustinus. Quare iam in Hilario, quam in aliorum antiquorum Commentariis benigna interpretatione loca molliri debent.

26. *Auctor est Questionum Veteris et Novi Testamenti.* — Hilarius diaconus auctor est etiam operis *Questionum Veteris et Novi Testamenti*, quod inter opera D. Augustini circumfertur. Cui enim esse Commentariorum in Epistolas S. Pauli, et harum Questionum auctorem, tempus et sententiarum communitas indicant. Scribit auctor, se elaborare illud opus trecentis circiter annis post excidium Hierosolymorum a Vespasiano, ideoque anno trecentesimo septuagesimo, quo Damaso Ecclesiam Romanam administrabat. Præterea refellit argumenta *Photini*, quem adhuc laetipam viventem

alloquitur, et disputat adversus Apollinarem, cuius hæresis a Damaso damnata. Hilarium porro respicisse, colligitur ex eo, quod honorifice de Damaso loquitur, eiq; communiione jungatur. Secundo, quod contra *Rebaptizantes* schismaticos luculentam dicat sententiam in cap. I Epist. I ad Corinth. ad illa verba: « Gratias ago Deo, quod nomen vestrum baptizavi, etc. Per hoc, » inquit Hilarius, « arguens et baptizantes et baptizatos, qui ad injuriam S. Iacobi baptizantes ejus gratie hominibus deputabant, illis dissimulantibus gratie causa. Sic enim erant, sicut nunc Novatiani et Donatiani, qui baptismum sibi vindicant, a nostris baptizatos reprobanes, et baptizati ab his gloriantur in persona eorum. Denique Christi nomine abdicato, Novatianos et Donatianos vocari se gloriantur. » Respicit itaque, ut jam dixi, Hilarius a Rebaptizantium hæresi et Luciferiano schismate. Auctor tertie partis Questionum ait se scribere anno mundi sexto millesimo, quem Garnerius in Appendice posteriori ad primam partem operum Marii Mercatoris Dissert. I, cap. 9, existimat concurrere cum anno Christi cxxx secundum Græcos, ideoque transpositis numerorum nolis errorem irrepsisse, et pro vi millesimo legendum ix millesimo seu millenari. Verum *Hilarius* illarum Questionum auctor, qui hoc tempore vixit, loquitur numero rotundo, utiturque ara septuaginta interpretum, quæ Christum anno mundi quinque millesimo centesimo nonagesimo nono natum supponit: quo pacto certum est, *Hilarium* anno mundi sexto millesimo, seu sexto millenario opus illud elaborasse.

27. *Synodus Parisiensis.* — Ad num. 229. Hieronymus in Chronico epocham *Concilii Parisiensis* nos edocet, quando scribit: « Gallia per Hilarium Ariminensis perfidia dolos damnat, » in Concilio nempe Parisiensi; quod hæc tamen nemini observatum. Sed in eo Chronico annus juxta varias editiones varie consignatus. Non dubito tamen, quin Hieronymus anno trecentesimo sexagesimo Synodum illam celebratam docuerit. Sub eodem enim numero, quo de hoc Concilio loquitur, plura refert, quæ eo anno contingere, sc. hæc: « Hilarius, cum apud Constantinopolim librum pro se Constantio porrexisset, ad Gallias rediit. » Tunc: « Macedonius Constantinopoli pellitur. » Deum: « Omnes pauculo orbe Ecclesie sub nomine pacis et regis Arrianorum consorcio polluantur. » Ad hæc: « Constantinopoli Ecclesiarum maxima dedicatur. » Postea: « Meletius Sebastie Armenorum episcopus Antiochiam transfertur. » Denique: « Gallia per Hilarium Ariminensis perfidia dolos damnat. » Quare sicut quæ mox relinimus, anno trecentesimo sexagesimo peracta, sic et Concilium Parisiense illis verbis indicatum.

28. *Ante Constantii mortem habita.* — Certe ante Constantii mortem illud habitum, non tantum certum licet Hieronymus laudatus, qui post hæc verba de ea loquitur, sed etiam synodica Concilii Parisiensis, ex ea enim discimus, episcopos cum

Concilium Parisiense habitum est, adhuc in exilio fuisse, a quo nonnisi post Constantii obitum revocatos. Hæc synodica verba : « Blasphemias quoque omnes, quas litteris vestris subjucistis, damnamus, maximeque eorum sacerdotes apostatas respuentes, qui in loca fratrum indignissime exultantium, quorundam aut ignorantia aut impietate sunt substituti. » Ad hæc in lege II Codicis Theod. *De episcopis* anno cclix, num. xv et seqq., a nobis explicata, liquet, jam eo anno hæresim arianam in Galliis proligatam fuisse; cum Hispanis, Italis et Afris ad Constantium Constantinopoli agentem episcopos arianos legantibus, Galli eorum exemplum secuti non sint, Juliano Cesaris rebellione, que eo anno in Galliis contigit, viam, ut congerere licet, sancto Hilario aperiente, ut Concilium Parisiense aliaque celebraret, et Ariminensis Synodi dolos omnibus notos faceret.

29. *Qua occasione ab Orientalibus ad Occidentales scriptum.* — Præterea *Sembariani*, qui in Concilio Constantinopolitano anno cclix congregato ita se gesserant, ut Orthodoxi haberi possent, sicut testatur S. Hilarius lib. de Synodo, illius anni initio in exilium missi, quoquoque scripsere litteras adversus *Eudoxium*, aliosque ejusdem factionis episcopos, ut episcopi orthodoxi ab eorum communione tantquam ab animarum peste abhorrent, quemadmodum liquet ex epistolis 72, 73 et 82 Basilii Magni. Imo Philostorgius lib. 5, cap. 4, de episcopis in Concilio Constantinopolitano relegatis loquens, ait : « Qui cum in exilium ducerentur, subscriptiones suas, quibus Ariminensis Concilii fidem confirmaverant, revocarunt : atque hi quidem consubstantialem, illi vero similes substantia Filium iterum prædicarunt. » In synodica vero Concilii Parisiensis legitur : « Ex litteris vestris, quas dilecto fratri et consacerdoti nostro Hilario direxistis, fraudem diaboli, et conspirantia adversus Ecclesiam Domini hæreticorum ingenia cognovimus, ut divisi in partibus Orientis atque Occidentis, diversis invicem opinionibus fallerentur. Nam plures numero, qui aut Arimini, aut Nicææ adhererunt sub auctoritate vestri nominis, ad Esiæ silentium sunt coacti. » Quare Orientales tunc ad Hilarium scripsisse videntur, et eorum epistole Synodus Parisiensis respondere : synodica enim Parisiensis *ad Orientales episcopos* inscripta.

30. *Quo anno.* — Neque apparet, alio tempore, quam anno cclix, Orientales illos ad Occidentales scribere potuisse. Quam conjecturam firmat quod in ea synodica de legatis Concilii Ariminensis dicitur : « Haque, carissimi, cum ex litteris vestris in Esiæ silentio fraudem se passam simplicitas nostra cognoscat, eorum pietatem, » legendum, *impietatem*, « qui Arimino Constantinopolim reverterunt, conventos, sicut epistola nostra, » legendum *vestra*, « contenta testatur, neque eos ad tantam rem, » legendum, *tantum*, « blasphemiarum damnationem potuisse compellere, fideles Domini nominis prædicatores trader noster Hilarius nuntiaverit. » Ita

hunc locum, qui sine dubio corruptus, emendat Hermantius in Vita S. Athanasii lib. 10, cap. 12, ubi licet Concilium Parisiense hoc anno cum Barono indictum arbitretur, suspicatur tamen, illud jam ab anno cclix haberi potuisse, inmixta ultima ratione, quam mox ex illo retulimus. Denique in Chronico Hieronymi ab Auberto Miræo publicato, in quo sola Olympiades notantur, hæc verba, « Gallia per Hilarium Ariminensis perfidie dolos damnat, » copulatur cum anno quarto Olympiadis cclxxiv, qui kalendis Octobris anni Christi trecentissimi quinquagesimi noni inchoatur. In eo enim Chronico Olympiades cum anno populari Syrorum et maxime Cæsariensium auspiciatur, idque anno ante Olympiades communes. Quare Concilium Parisiense anno cclix ante mensem Octobrem celebratum.

31. *Martyrium Joannis et Pauli.* — Ad num. 254. *Joannes et Paulus* passi sunt quidem Juliano imperante; cum Beda alique Martyrologi hujus martyrii meminerint. Verum hujus passionis Acta a Surio die xxvi Junii recitata spurta esse, jam anno cccxxx, num. 9, ostendi.

32. *Duo Salustii male hæcenus confusi.* — A num. 256 ad 264. Salustium præfectum prætorio Galliarum dire eas exagitasse, deducti Baronius ex Hieronymo de Scriptoribus Ecclesiæ, in Hilario, ubi ait, S. Hilarium Pietaviensem episcopum adversus eundem commentarium scripsisse; quod verum esse non potest, nisi contra vulgarem sententiam duo Salustii distinguantur; quod Gothofredo in Prosographia Cod. Theod. verbo *Salustius*, et verbo *Secundus*, ac Hermantio in notis ad Vitam Gallicam S. Athanasii a se compositam lib. 10, cap. 11, nostra adlate observatum, quodque hic certis argumentis magis stabilendum, ne unus pro alio sumatur, aut que tanquam indubitata haberi debent, in dubium revocentur. Uterque itaque *Salustius* præfectus prætorio fuit, alter in Galliis, alter in Oriente. Qui in Galliis, anno sequenti Juliano in quarto ejus consulatu collega fuit : qui vero præfecturam Orientis administravit, *Salustius secundus* appellatus est, secus quam putavimus Gothofredus citatus, qui Salustii Secundi nomine consulem intelligendum vult. Imo Salustius Secundus alius non est, quam *Saturninius Secundus*, quem tamen tam Gothofredus loco citato, quam Valesius in Notis ad lib. 6 Sozomeni, cap. 3, in duos etiam dividunt, quod apud Gruterum pag. 465, num. 8, et apud Suetonem in Inscript. antiquis inscriptio referatur, in qua *Saturninius Secundus* Salustius non nominatur. Eam inscriptionem Romæ effossum hic represento :

SATURNINIO, SECUNDO, V. C.
 PRESIDI, PROVINCE, AGRYVANCE.
 MAGISTRO, MEMORIE, COMITIS, ORDI
 NIS, PRIMI, ÆTRUR, CON
 SISTORIUM, ET, QUÆSTORI, PRÆF.
 PRÆTORIO, HIERUM, OR, EGREGIA,
 LITIS, AN, REMPUBLICAM, MERITA
 D, D, N, N, VALENTIANUS, ET

VALENS, VICTORIS, AC TRIUMPHA
TORES, SEMPLR. AUGUSTI
STATUAM. SUB. AFRIC. CONSTI
TIT. LOCARIGIE. JESSERT. XT.

33. *Saturininius Secundus dictus etiam Secundus Salustius.* — Saturininius Secundum diversum non esse a Salustio Secundo, duplex praefectura praetoriana Orientis ante Valentiniani et Valentis mortem ab eo gesta certum reddit. Salustius enim anno Christi cccxvi secundam praefecturam deposuit, *Auxoniumque* successorem accepit. Zozimus quippe lib. 4, pag. 744, de initio belli Gothici anno cccxvii suscepti loquens de Valente scribit: « Exercitum propter Isri ripam porrigens, et ipse Marcianopoli degens, etc. Praefectum quidem praetorii declarabat Auxonium. Salustio propter senectutem hoc munere liberato, qui jam secundo magistratum hunc gesserat. » Quod si *Saturininius Secundus* diversus esset a *Salustio Secundo*, utriusque ejus praefectura aliqua vestigia in legibus Cod. Theod. per haec tempora datis superessent. Deceperit viros doctos cognominis *Salustii*, omissio in relata inscriptione. Verum observare debuerant, quod anno cxxxvii, num. 8 et seqq., ostendimus, Romanos nempe ab historicis et in usu vulgari loquentibus quibusdam quandoque cognominibus appellatos, quae eis nunquam in inscriptionibus actisque publicis attribuntur. Quare *Secundus* a *Zozimo* variis in locis, ab Eumapio in Vita Maximi, Ruffino lib. 10, Socrate lib. 3, cap. 49, Sozomeno lib. 5, cap. 20, aliisque *Salustius* vocatur: ab Ammiano modo simpliciter *Salustius* dicitur, ubi lib. 23, cap. 5, ubi ait de Juliano Augusto: *Litteras tristes Salustii Galliarum praefecti suscepit*, anno nempe cccxviii, dum in Persidem pergeret; statimque ait eodem tempore visum cadaver ejusdem apparitoris, « quem praefectus Salustius praesens ea re supplicio capitali damnarat. » Qui ultimus Salustius diversus est a priori, qui Gallias, dum Secundus Orientem, regebat. Quo etiam ex loco utriusque Salustii distinctio manifeste patet. Modo ab eodem Ammiano Secundus Salustius nuncupatur, ubi lib. 22, cap. 3, ubi de rebus anno praecedenti gestis loquitur: « Brevi deinde Secundo Salustio promotus praefecto praetorio summam questionum agilandarum in fido commisit. » Modo demum simpliciter et absolute « Secundus » vocatur, ut in inscriptione omnium legum Cod. Theod. quae eidem inscribuntur, et a Philostorgio lib. 8, num. 8, ubi ait, *Secundum*, praefectum praetorio operam suam contulisse, ut Valentinianus Senior imperator eligeretur. Quae narrans Zozimus lib. 4, pag. 734, ait: « Omnium suffragia in unum Salustium praefectum praetorii concurrebant: illo senectutem praetendente, filium summam rerum praefici postulabant. » Ex quo et habemus, *Salustium* istum *Secundum* vocatum fuisse.

34. *Duplex praefectura Secundi Salustii.* — Sed, ut de utroque Salustio seorsim agam, *Secundus Salustius* anno praeterito praefectus praetorio

Orientis a Juliano Augusto post Constantii Augusti mortem repudiatus fuit, ut mox diximus ex Ammiano lib. 22, cap. 3. Eum ea in dignitate *Helpidio* successisse, docet Libanius epist. ad Julianum 638 et 655. Sed utraque adhuc inedita. Fuit *Helpidius* christianus, cujus uxor *Aristonete* exiit, mulier ob pietatem eximiam celebris, quae sanctos Antonium et Hilarionem magnopere coluit, ut docet Hieronymus in Hilarionis Vita. *Secundus* gentilis erat, ut lesantur Socrates, Sozomenus et Rufinus locis laudatis; vir tamen perillustris, ut fidem facit, statua aurea ei a Valentiniano et Valente imperatoribus christianis posita, exercituum suffragium, ut imperator fieret, Julianum Aug. in expeditione Persica comitatus est. Eam praefecturam continuavit usque ad electionem Valentiniani, qua peracta, cum milites administrationes aliosque magistratus a Juliano datos auferrent, eorum « in numero praefectus etiam praetorii Salustius erat, » inquit Zozimus lib. 4, pag. 735. In *Secundi* locum *Nebridium* subrogatum fuisse affirmat ibidem Zozimus pag. 737, ubi ait: « Cumque Caesarium, quem imperatores praefectum Urbis constituerant; itemque Nebridium, quem post Salustium praefectum praetorii fecerant, apprehendisset: hos quae cumque sibi viderentur, ad subditos scribere coegit. » Procopius nemo, cum anno cccxv mense Septembri Constantinopoli tyrannidem arripuit, Ammianus lib. 26, c. 7, Zozimo suffragatur, cum de eadem defectione loquens ait: « Conklesim Nebridium in locum Salustii praefectus praetorio factione Petronii recens promotus, et Caesarium Constantinopolitanae urbis praefectus, in vincula compinguntur, » a Procopio scilicet.

35. *In Oriente gesta fuit.* — Nebridium porro anno cccxv, paulo antequam imperatores inter se partiti fuissent imperium, *Secundo Salustio* substitutum fuisse, modus loquendi Zozimi indicat, duplexque *Secundi* praefectura Orientalis; alioquin hic non duplicem praefecturam, sed triplicem administrasset. Quo pacto, leges alicuae Cod. Theod. anno cccxv et anno cccxv ante mensem Septembrem *Secundo praefecto praetorio* directae, anno cccxvi vel initio cccxvii (quo tempore secundam praefecturam Secundus gessit) emisse, deceptisque Gothofredus in Chronologia Cod. Theod. qui *Secundum* anno cccxv et cccxv praefectum praetorio Orientis fuisse credidit. Ille tamen ex variis Constitutionibus ad *Volusianum P. U.* id est, praefectum Urbis, anno cccxv et cccxv datis, quo non Volusianus, sed Symmachus praefectus Urbis erat, quasque ideo ad annum cccxviii Gothofredus retrahendas esse recte vidit, intelligere poterat, leges illas ad Secundum Pl. P. missas, extra ordinem in Codice Theodosiano pariter recitari: quae transpositio eo in Codice non introiens.

36. *Secunda praefectura Secundi Salustii.* — Sed quidquid haec de re sit, recte scribit Libanius in epistola ultima, *Secundum* a Juliano praefecturam praetorianam primum nactum, in caepe a Valente imperatore in matum, et quidem, ut conjectura

est, post *Nebriidii* mortem, et non ante eam. Is paulo postquam in carcerem a Procopio coniectus fuit, lato functus est, ut Valens in Notis ad Ammianum lib. 26, cap. 7, colligit ex Themistio in Oratione noua iuxta veterem ordinem, ubi Themistius inquit: « E summis vero magistratibus alter qui erat Vere mortuus, non credebatur: qui vivebat, mortuus putabatur, » Hi enim summi magistratus alii esse non possunt quam *Nebriidius* praefectus praetorio, et *Casarius* Urbis praefectus, quorum *Nebriidius* cum brevi post abiisset e vita, adhuc vivere fingebatur, ut litteris ejus nomine inscriptis Procopio populum ad se pellerelet, *Nebriidius* demortuo, vel saltem in carcere delento, Valens *Salustium* sen *Secundum* iterum praefectum praetorio declarauit. Tradit enim *Eumapius* in Maximo, Procopio pyramidem Constantinopoli, exercente *Salustium* res imperii curasse, Praefecturam itaque hac secunda vice usque ad annum CCXXV, quo post inchoatum bellum Gothicum Valens ei *Aerontium* suffecit, continuauit, ut jam ex *Zozimo* docuimus, quem etiam successorem ei *Eumapius* citatus attribuit. In Codice Theodosiano aliqua Constitutiones reperuntur annis CCXXV et CCXXVI date, et ad Secundum Pl. P. inscriptae, et post eum annum nulla amplius ejus mentio. Sed earum legitur subscriptiones vel in urbe qua date sunt, vel in consulibus, vel in aliis temporis characteribus mendosae.

37. *Praefectura Gallica Sabustii*. — Venio ad *Salustium* alterum, cui pars maxima eorum quae ad *Secundum Salustium* pertinent, huc usque per errorem attributa. Hunc Constantius cum Marcello in Gallias ablegauit, quando eisdem Julianum Caesarem praefecit: « Illis ipsis, non Caesari, tota isthic administratione credita, » ut prodit *Zozimus* lib. 4, pag. 703, qui postea pag. 707 dicit, Constantium *Salustium* accersisse. Hinc in operibus Juliani imp. habetur « Juliani imp. ob discessum *Salustii* consolatoria Oratio VII, in qua quantum eum diligeret, ostendit. Successit *Salustius* in Gallica praefectura *Nebriidius*, de quo Ammianus lib. 20, cap. 9, in gestis anni CCXXV ait: « In locum Florentii praefectum praetorio *Nebriidius*, tum quaestorem ejusdem Caesaris promouerat, » scilicet Constantius. Sed cum iuramentum Juliano praestare nollet, « ad larem suum recessit in Thusciam, » inquit Ammianus lib. 21, cap. 5, dum de rebus eodem anno gestis sermonem habet. Tum cap. 8 loquens de rebus anni CCXXV: « Disc edens inter haec Julianus a Bauracis *Salustium* praefectum promouit remisit in Gallias, Germaniano iussu vicem tueri *Nebriidii*, » Erat autem *Nebriidius* ut hunc locum obtiter explicem Juliani quaestor, cum Constantius eum praefectum praetorio Galliarum designauit, ut mox ex Ammiano diximus: cujus quaesturam Constantius in dispositione Juliani Caesaris reliquerat, quia is factus a militibus Augustus ad Constantinum scripserat praefectus praetorio se ab illo accepturum: residuos vero ordinarios iudices, militaque moderatores suo arbitrio concedi consentaneum esse. Quas Juliani litteras refert Am-

ianus lib. 20, cap. 8, post quas Constantius *Nebriidius* praefectum praetorio eraxit, praecipitque Juliano, « intra Caesaris se potestatem continere, » ut cap. 9 habet Ammianus. In Codice Theodosiano nulla lex ad *Salustium* anno CCXXV directae leguntur, sed anno CCXXVI complures inscriptae, modo *Salustio Pf.* modo *Secundo Pf.* argumento evidenti hos praefectos diversos fuisse: et Saturninum Secundum in Actis publicis *Salustium* appellatum non fuisse, *Salustius* Galliarum eam dignitatem gessit anno CCXXVI, quo consilium processit, Ammianus enim initio libri 23 ait: « *Julianus* jam ter consul ascito in collegium *Traben* *Salustio* praefecto per Gallias, quater ipse amplissimum inerat magistratum, » Quis ei in praefectura Gallica successerit, incertum.

38. *Duo Sabustii eodem tempore floruisse*. — Ex his liquet, duos eodem tempore floruisse *Salustios*, alterum praefectum Galliarum, alterum praefectum Orientis: cujus diuersitatis primus ex antiquis meminit *Suidas* in voce Σαβυστιος; et quibus characteribus alter ab altero dignosci possit, quando ejus mentio, vel in *Annalibus Ecclesiasticis*, vel in Historicis profanis occurrat. Anno CCXXVIII (n. 29) loquitur *Baronius* de *Salustio praefecto Urbis* sub *Valentiniano Juniore*, cui is litteras dedit de construenda basilica S. Pauli apostoli via Ostiensi: sed *Salustius* iste a duobus praecedentibus diuersus ac christianus.

39. *Julianus Christianos docere vetuit*. — Ad annum 285 et seq. *Baronius* putauit, *Julianum* prohibuisse quidem Christianos docere, sed a discendo eosdem ab eo rejectos non fuisse, ideoque et errasse *Ruffinum* lib. 10, cap. 32, *Socratem*, *Sozomenum* et *Theodoretum*, imo et *Augustinum* lib. 18 de *Giuit. Dei*, cap. 52, qui scripsere, edicto Juliani non tantum a docendo, sed etiam a discendo Gentilium litteras Christianos vetitos fuisse. Praecipuum *Baronii* fundamentum, epistola Juliani 52, ubi Christiani prohibentur docere. Verum quid vetat, inquit *Hermantius* in *Vita S. Basilii M.* lib. 2, cap. 26, *Julianum* alio postea edicto, quod ad nos non pervenerit, prohibuisse quod epistola illa 42 non prohibuit? Certe quod *Naxianzenus* Orat. 3, et *Theodoretus* lib. 3, cap. 4, refert cum tanquam desumptum ex edicto, quod Christianis studia litterarum interdiceret, in ea Juliani epistola non legitur. Quare cum *Ruffinus* et *Augustinus* de re a se visa loquantur, tuto illis hae in re fides adhiberi potest.

40. *Vetuit alium docere*. — Nec urget quod ex *Ambrosio* epist. 30 ad *Valentinianum* imp. scribente refert, *Baronius*: « Petunt etiam, ut illis privilegia deteras, qui loquendi et docendi nostris communem usum Juliani lege proxima denegarunt, » Quibus verba, inquit *Baronius*, significat *Ambrosius*, Ethnicos edicto Juliani fultos Christianis denegasse jus acquisitum loquendi et docendi. At, ut recte *Hermantius*, vox illa loquendi studium eloquentiae arteque sermonis, quam praecipue Christianis Julianus inuidebat, designare potest. Alter et *Hieronymus* in *Chronico* *Baronius*, ubi dicitur: « Proha-

resius sophista Atheniensis, lege data ne Christiani liberalium artium doctores essent, cum sibi specialiter Julianus concederet, ut Christianos doceret, «scholam sponte deseruit.» Sed respondet Hermannus, satis fuisse Hieronymo de prohibitione docendi loqui, cum solum *Prohæresi* occasione de Juliano edicto in Chronico ageret: quod factum videmus ab Augustino de Victorino sermonem habente lib. 2 Confess., cap. 8. Quod si ex Hieronymi omissione concludendum sit, ex ejus sententia Julianum studium Christianis non prohibuisse, idem dicendum erit de Augustino, quem tamen constat lib. 18 de Civitate, cap. 25, discrete exprimere quod lib. 8 Confess., cap. 2, silentio pressit. Gregorium Nazianzenum, idem, quod Rufinus et Augustinus scribere, afferentem, erroris arguere Baronius non audeat. Sed, quod Nazianzenus magis oratorie quam historice loquatur, in veram ejus mentem penetrare non ita facile. Cum tamen Gregorius presbyter in ejus Vita, et Billius abbas in Commentario eundem juxta no-

stram sententiam interpretati fuerint, non dubito, quin et ipse idem quod Rufinus et Augustinus in litteras miserit. Sed plura hac de re Hermannus laudatus.

41. *Musonius prohibitus non est docere.* — Ad num. 297, Baronius, ut ostendat *Julianum* vetuisse *Musonium* docere, affert hunc Eunapii locum in Vita Philosophorum: «Idem, Juliano imperante, exclusus a docendi munere, quod christianus haberetur, cernens hierophantam tanquam Delphicum tripodem omnibus futura præscire optantibus esse expositum, mira quadam et nova arte cognitionem hujusce rei fraudulenter interceptit.» Verum ille Eunapii locus, non de Musonio, sed de *Prohæresi* intelligendus, ut jam viris doctis observatum; etsi eo loco paulo ante de Musonio jam egerit Eunapius. Quare non tantum ex Hieronymi loco numero præcedenti recitato colligitur, *Prohæresiam* christianum fuisse, verum et ex isto Eunapii.

LIBERI ANNUS 12. — CHRISTI 363.

1. *Sinistrorum omnium causa vexantur Christiani.* — Sequens Domini annus trecentessimus sexagesimus tertius, quo Juliani annus secundus cepit, mense Novembris anni superioris, pariter perseverans, ipsius morte interceptus haud valuit consummari, consulatu ejusdem quarto, atque Sallustii, Fastis adscribitur: «Videbatur novum, inquit Ammianus¹, adjunctum esse in consulatu Augusto privatum hominem, quod post Diocletianum et Aristobulum nullus meminerat gestum.» Ceterum quantæ aestimationis Sallustius iste apud eum esset, non tantum collata illi Galliarum prefectura declarat, sed et ipsiusmet Juliani fœderatione in epistola ad Orbasium satis perspectum habetur, cum ait²: «Ultimam dii Sallustium virtum probum nobis concedant: ac si propterea successor nobis dabitur, nihil erit, ut spero, molestum.» Hæc ipse. Porro creatus est consul ipse Sallustius hoc anno, cum ageret prefectum in Gallis, unde et scripsit ad Julianum proficiscentem in Persas, eumque per litteras obtestatus est, ne expeditionem illam maturaret, nondum pace minimum exorata, quod et Ammianus testatur³:

2. «Qui autem hoc anno Sallustium creavit consulem Julianus (idem inquit auctor⁴), Apronianum Romæ decrevit esse præfectum, Octavianum præconsulem Atrice, Venusto vicario commisit Hispanias, et Rufinum Aradium comitem Orientis in locum avunculi sui Juliani recens detuncti provexit. Quibus, ut convenerat, ordinatis, terrebatulæ omne quodam, ut docuit exitus, presentissimo, Felice enim largitionum comite profluvio sanguinis repente extincto, eumque comite Juliano secuto, vulgus publicos continens titulos, Felicem Julianum Augustumque pronuntiabat. Præcesserat illud sævum. Namque kalendis ipsis Januariis, ascendente eo gradibus Gemæ templi, e sacerdotum consortio quidam cæteris diuturnior, nullo pulsante, repente cecidit, animamque desperato casu efflavit; quod adstantes incertum per imperitiam, an adlandi cupiditate memorantibus exagitatus Julianus presentem auspexum est animum, cruciatum mirum in modum us quibus intentus erat auspex.

«Super his, idem subdit Ammianus, alia quo

¹ Ammian. lib. XXIII. — ² Jul. epist. ad Orbasium. — ³ Ammian. lib. XXIII.

⁴ Ammian. lib. XXIII.

que minora signa subinde, quod acciderat, ostendebant. Inter ipsa enim exordia prociuebus Parthici disponendi, nuntiatum est, Constantinopolim terrae pulsū vibratam; quod horum periti minus letum esse pronuntiabant aliena pervadere molientī rectori. Ideoque intempestivo conatu desistere suadebant; ita demum haec et similia contenti oportere firmantes, cum irruentibus armis externis, lex una sit et perpetua, salutem omni ratione defendere, nihil remittente vi moris.

3. « Sed quid his funestum est additum? hisdem diebus, inquit, nuntiatum est ei per litteras, Roma super hoc bello libros Sibyllae consultos ut iusserat imperatorem eo anno discedere a liminibus suis, aperto prohibuisse responso. » Sed ex quibus foliis Juliano malum praenuntiatum est; Apollinis ipsius, ex quo omnis divinatio hauriri solita, clades atque ruina, et oraculorum sibyllinorum futura, nisi mox fuisset occursum, conflagratio minime praenosci vauit et anteverti. « Nam, » ut idem Ammianus affirmat, « quatuor decimo kalend. Aprilis, noctu Palatium Apollinis templum, praefectura regente Aproniano, in urbe conflagravit aeterna; ubi ni multiplex iuvisset auxilium, etiam Cumana carmina consumperat magnitudo flammaram. » Porro asservari poterunt ipsa oracula sibyllina usque ad Honorii Augusti imperium, quando ut suo loco dicturi sumus, auctore Stilicone igni tradita sunt.

4. Sed quae ab Aproniano Urbis praefecto his temporibus ibidem gesta sint, idem Ammianus sic narrat¹: « Dum haec in Oriente volubiles falorum explicant sortes, Apronianus regens urbem aeternam, iudex integer et severus, inter curarum praecipua, quibus haec praefectura saepe sollicitatur, id primum opera curabat omnia, ut veneficos, qui tunc cresecebant rarecebant, captos, postque agilitas quaestiones, nocuisse quibusdam, aperfissime confutatos, indicatis conscis, morte muletaret; atque ita paucorum discrimine, reliquos, si qui laterent, formidine parum exturbaret. Haec egisse ideo efficaciter fertur, quod Juliani promotus arbitrio, agentis etiam tum per Syrias, in itinere unum amiserat oculum; suspicatusque artibus se netariis appetitum, justo quidem, sed iniustato dolore, haec et alia magna queritabat industria; unde quibusdam atrox visus est, in amphitheatrali curriculo undatum coeunte aliquoties plebe, causis dispiciens criminum maximorum. Deinde post huiusmodi vindicata complura, Hilarium aurigam convictum atque confessum, sixdum pubescentem filium suum venefico tradidisse docendum secretiore quaedam legibus interditi, ut nullo conscio adminiculis iuvaretur internis, caput animadversione damnavit. Qui, laxius retinente carnifice, subito lapsus, contigit ad ritus christiani sacramentum, extractusque inde illico, abscessa cervice consumptus est. Verum haec similiaque tum etiam ut coercenda mox cavebantur; et nulli, vel admodum patci in his versati flagitiis vi-

gori publico insultarunt; sed tempore secuto longava impunitas nutritiv immunia, usque eo grassante licentia, ut imitatus Hilarium quidam senator, servumque suum modo non per sygrapham arcami piacularibus imbuendum commississe doctori malaram artium confutatus, supplicium redimeret opima mercede, ut crebrior fama vulgaret, » etc. Haec Ammianus de Aproniano in magos saviente; quo titulo praefectos agere in Christianos consuevisse ob invidiam decori nominis martyri, satis superius dictum est; ut dubium minime sit, ea inquisitione magorum, accusantibus quo nomine Christianos ex more Gentilibus, ex eis quamplurimos causam dicere jussos esse, atque diversis penis affectos.

5. *Conatus de restituendo Hierosolymorum templo, et prodigia inde secuta.* — Huius quoque anni primordis immensum Juliani conatum de restituendo Hierosolymorum templo a Tito diruto, idem Ammianus describit his verbis²: « Licet accidentium varietatem sollicita mente praecipiens, multiplicatos expeditionis apparatus flagranti studio perurgeret; diligentia tamen obaque diffidens, imperiique sui memoriam magnitudine operum gestiens propagare; ambitiosum quondam apud Hierosolymam templum, quod post multa et intereicna certamina obsidende Vespasiano, postea Tito, aegre est oppugnatum, instaurare sumptibus cogitabat inmodice; negotiumque maturandum Alipio dederat Antiochensi, qui olim Britannias curaverat pro praefectis. » Haec quidem de causa iterum excitandi templi cum Ammianus recenscat, haud veritatis scopum collinasse penitus visus est. Nec sane studium erga Judaeos ad hoc ipsum Apostatum impulit, quorum doctrinam patriamque religionem, atque ac Christianorum cultum eblis (ut dicemus) commentariis exagitavit. Verum illa causa potissima intercessit, ut sic adversus Christianam religionem veluti munitionem adificians, ac Judaeos superexaltans, eam penitus sterneret.

6. Quamvis enim esset momenti tales in Christianos hostes immittere; quae illi sponte egerant, relaxatis tantum ab ipso Juliano licentiae habentis, satis perspicuum speciem nuper dederant, cum acris quam Gentiles ipsi sevisser in Christianos; quorum quidem immanium scelerum exciderint licet Aeta; quae tamen S. Ambrosius paucis perstringit verbis ad Theodosium scribens³, haud obscure significant, cum ait: « At certe, si jure gentium egerem, dicerem quantas Ecclesiae basilicas Judaei tempore imperii Juliani incenderint: duas Damasci, quarum una vix reparata est, sed Ecclesiae non Synagoga impendiis; altera basilica informibus horret ruinis. Incensa sunt basihae Gazis, Ascalone, Berythi, et illis fere locis omnibus; et vindictam nemo quasivit. Incensa est basilica et Alexandria a Gentilibus, et a Judaeis, quae sola praestabat ceteris. » Haec Ambrosius. Porro Berythi ecclesiam incensam fuisse a Magno comite, Petrus Alexandrinus tradit⁴.

¹ Ammian. lib. XXVI.

² Ann. l. XXIII. — ³ Ambros. ep. XXVIII. — ⁴ Apud Theod. l. IV. c. 20.

7. S. Joannes Chrysostomus hæc eadem tempora revocat in mentem, dum de Judæis agens sic ait ¹ : « Nemo vestrum ignorat, memoria nostra, quando Julianus, qui omnes homines impietate superavit, contra Christianos sæviret, quomodo plecrique ex Judæis gentilibus adhiberet, et cultum idolorum præferbant. Quare si aliquo modo modestius nunc degere videntur, formidine principum id simulant; quæ si nulla esset, crudeliora quam antea unquam facere audent, cum omni pravitate atque malitia præcos nimium antecedant : maleficas artes atque magicas, petulantiam, audaciam, ceteraque vitia supra modum colentes; et quamvis tanto freno coercerantur, sæpenumero tamen in principes conspirarunt, et in extremis inde calamitates incidereunt. » Hæc Chrysostomus qui et in destructione templorum prodigia quædam magna accidisse testatur ², licet ea (quod obiter illa traclaret) quantum fuerint, minime recensuerit. Hæc igitur una ex causis Julianus erga Judæos, quos ut diis Gentium adversarios oderat, visus est, aut videri voluit esse propensior. Ad quos officii plenam ejusmodi tunc dedit epistolam ³, quam græcè scriptam, latine reditam hic describemus : meminuit namque hujus epistolæ Sozomenus ⁴, dum ait : « Scripsit ad populum judaicum, ut pro se suoque regno preces funderent. » Epistola autem sic se habet :

8. « Julianus Judæorum fœdipublicæ. Superiora tempora non tam vobis observantem molesta fuisse, quam quod tabulis vobis missis emissis olimoxii essetis, immensumque aurum in ararium inferretis. Quam rem ego magna ex parte meis vidi oculis, tum multo magis ex ipsis tabellis, quæ contra vos asservabantur, perspexi : quin et paratum jam illorum contra vos vœtigal prohibui, et impietatem hæc deestabilem compressi, tabulasque incendi, quæ in meis scriniis ad vos opprimendis custodiebantur : ut nemini liceat deinceps tanta impietatis rumorem in vos spargere. Neque sane harum injuriarum causa Constantio fratri, viro memorabili, potius tribuenda videatur, quam nonnullis omnino barbaris, et mente impiis, qui ejus mensa utebantur; quos ego manibus meis arreptos atque in toveam conjectos perdidit, ut ne memoria quidem illa de eorum inferitu apud nos supersit. Ego vero cum longe majoribus beneficiis vos ornare vellem, fratrem Julium (Hem) patriarcham omni observantia dignum hortatus sum, ut et tributum quod vobis imperatum dicebatur, prohiberet, et nemini in posterum liceat vœtigalia ejusmodi a vobis exigere; quo summa vobis securitas et otium sit in meo regno, et majori studio pro meo regno vota facialis Deo optimo et optulci, qui mihi dignatus est suis purissimis manibus coronam imponere.

9. « Solent namque qui sollicitudine aliqua premuntur, mente constringi, neque tam confidenter manum ad Deum orandum tollere. At qui cura pe-

nitibus vacui sunt, tota mente gaudent, et pro regno supplices manus ad Deum maximum porrigunt, in quo situm est, ut regnum nostrum in optimo statu versetur, sicut optamus. Et vos in primis curare atque contendere debetis; quo et ipse, bello Persico ex animi sententia gesto, sanctam urbem Hierusalem, quam multos jam annos habitatam videre desideratis, meis laboribus refectam incolam, et una vobiscum in ea optimo Deo gratias agam. » Hæc tunc epistola Juliani, in qua videas hominem tantquam novum Proteum novam induere formam. Nam qui in omnibus fere litteris suis non unum Deum, sed plures invocat, prædical et extollit; nunc quod sciat se cum Judæis rem agere, quorum in unius nominis cultu versetur religio, unius tantum Dei optimi maximi habuit mentionem, ut pæne videatur Judæis factus esse judeus. Sed ad constructionem templi revocemus orationem, atque ex Amniano primum petamus auctoritatem; non quidem quod ethnici auctoris fides nostrorum festificationi sit præferenda, illorum potissimum, qui his viventibus temporibus spectata sanctitate erant : sed ut etiam ex hostibus testatis his redditis, nulla vel hostibus possit dubitatio exoriri. Subdit igitur nuper recitatis hæc Amnians ⁵ : « Cum itaque idem fortiter mestaret Alipius, juvareque provincia rector; metuendi globi flammarum prope fundamenta crebris assultibus erumpentes, fecere locum, exustis aliquoties operantibus, inaccessum. Hocque modo, elemendo destinatus repellente, cessavit inceptum. » Hæc de his summam Amnians.

10. Sed videamus, quæ his consentientia pluribus in locis scribat Joannes Chrysostomus : quod enim ipso puero hæc gesta sint, altioribus fixa radicibus ejus memoria tenacius inhaeruerunt; factusque vir pro concione eadem crebrius, licet nota omnibus, in deestabationem Judæorum peritiam, fidelium auribus inculcavit; nam inter alia adversus Judæos agens, hæc ait ⁶ : « Cum Julianus, qui imperatores omnes superavit impietate, vocaret Judæos ad sacrificandum idolis, et ad suam impietatem pertrahere conaretur; ac mox objicerent illi præcum culturo ritum, dicentes : A nostris majoribus Deus hoc modo cultus est; etiam nolentes tum fatebantur hæc quæ nos nunc demonstravimus, quod tas non esset extra civitatem immolare victimas; Sed totam, inquebant, religionem violant, quicumque sacrificant in terra aliena. Proinde si vis nos videre sacrificantes, redde nobis civitatem, restitue templum, exhibe nobis sancta sanctorum, colloca aram, et sacrificemus nunc, quemadmodum olim. Nec puduit sceleratos et effrones hæc posere a viro tanto paganoque, et impuras manus vocare ad destructionem sanctorum, nec intelligebant se conari impossibilia, neque perpendebant, quod si homo illa demolitus esset, potuisset homo illis ea restituere. Verum cum Deus esset, qui civitatem illorum subverterat, nec nequaquam posse, ut quæ Deus deestareat, unquam

¹ Chrysost. hom. 34. in Math. — ² Hem. in Act. hom. 1.

³ Exat. inter epist. in ep. XXXV. — ⁴ Sozomen. lib. V. c. 21.

⁵ Amn. hist. c. 17. — ⁶ Idem. c. 17. c. 17. c. 17.

verteret humana potentia. Nam quæ Deus sanctus, inquit, statuit, quis dissipabit? ac manum illius excelsum quis avertet? Sicut enim quæcumque ille stabilierit, volueritque manere, nullus homo potest demoliri; ita quæcumque destruxerit, volueritque manere dentia, nemo poterit instaurare; » et paulo post :

11. « Nihilominus ad omnia obsecrati, obsecrabant, ac supplicabant, ut cum ipsis suscipere et aggredere tur instauracionem templi. At his qui et pecunias impendit, et præfectis dedit negotiorum; viros primates artifices undequaque accersi iussit, nihil non fecit, nihil non tentavit; paulatim ac sensim hoc agens, speransque futurum, ut si posset istos ad sacrificandum inducere, facile illos revocaret ad cultus simulacrorum. Simul et illud fore sperabat insanus ille ac vecors, ut Christi sententiam frustraretur, quæ non patitur templum illud instaurari. Verum is qui comprehendit sapientes in ipsorum astutia, profinus ipsis factis declaravit illi, quod Dei decretum omnibus est potentius, quodque valida sunt opera sermonum Dei. Nam simulatque tentasset hunc impium conatum, evipissentque nudare fundamenta, nullamque terram exhausissent, restaretque utjam structuram aggredere tur, profinus ignis exiliens e fundamentis exussit multos, et inimpetivam pertinaciam interrupit.

12. « Hæc ubi rescivit imperator, quanquam tanta vesania delitus erat illi negotio; veritus tamen, ne ultra progressus, in summum ipsius caput ignem accerseret, destitit, extinctus cum tota gente. Et nunc si redens Hierosolimam, conspicis nuda fundamenta. Quod si cursum quæras, haud aliam, quam hæc, audies. Illius rei nos omnes testes sumus. Nostra enim ætate hæc, non ita pridem acciderunt. Jam considera victoriam insignem. Non hoc accidit sub piis Cesaribus : ne quid dicere possint, quod Christiani supervenientes opus peritici veterunt; sed tum cum res nostræ afflictæ, cum omnes de vita periclitaremur, cum omnis libertas esset sublata, cum floretet paganismus; cum fideles alii quidem in arduis suis latitabant, alii vero in solitudines demigrarant, foraque fugerant; tum demum hæc acciderunt; ne qua istis vel impudens reliqua fieret occasio tergiversandi. Etiamne adhuc dubitas, Judæe, cum perspicias, et ex Christi predicatione, et ex prophetarum vaticiniis, et ex ipsarum rerum demonstratione, testimonium adversus te confirmatum? » etc. Hæc ibi Chrysostomus; eodem quoque habet in oratione adversus Gentiles; quippe prodigium illud adeo patens ingensque fuit, ut nisi obstinata pertinacia obstidisset, potentissimum censeretur non ad Judæos tantum, quorum causa præcipue ea divinitus agi videbantur, sed et Gentiles ad christianam fidem pertrahendes. Porro ea oratione adversus Gentiles se hæc scripsisse testatur, non amplius quam anno vicesimo a huius temporibus tribu m. Incidit eadem et, se in commentariis in Mattheum¹, necnon et hominis in Acta Apostolorum²,

13. At multa alia tunc contingere portentia, quæ hoc ipso anno, quo acciderunt, S. Gregorius Nazianzenus inculcata illa præsecutus est oratione, quam, mox ut Iulianum numine ulciscente extinctus est, scripsit, eaque posteris in hæc verba tradidit³ : « Cum autem per omnia alia grassatus, atque omne genus tyrannidis in nos, et crudelitatis ut leve et atque tum aspernatus esset, neque enim ulla inquam natura ad malorum inventionem excogitationemque illius natura uberior ingeniosiorque exhibuit, ad extremum Iudaeorum quoque nationem in nos inmisit, tum veteri eorum levitate, tum antiquo nostri odio ipsorum pectoribus musto, ad id quod moliebatur, perticiendum, adiutoribus usus : fatale nimitum ipsis ex eorum libris et arcanis esse affirmans, in patriam redire, ac templum instaurare, patriorumque rituum vigorem reintegrare, ac benevolentia specie consilium celans. Postquam autem hæc in animum induxit, ipsique persuasit facile enim in imposturam facit, quod delectat, tum vero illi ad templi evstructionem se comparare, atque in id opus, et manu multa, et animi alacritate, laboreque incumbere. Illud quidem narrat, qui eorum facta laudibus et admiratione prosequuntur; uxores quoque ipsorum non modo matronalem omnem mundum, corporisque ornatum prompto animo detraxisse, atque in operis structuram, laborantiumque opem confuisse; verum eo quoque animo fuisse, ut terram simul efflentes, ac nec vestibus præclaris et sumptuosius, nec teneris membris parentes, pietatis officio sese fungi existimarent, omniaque hæc conatu inferiora dicerent.

14. « Uæ vero a sevo turbine ac repentinò astantis terræ tremore compulsi, ad propinquum quoddam templum perrexerunt, partim orationis causa, partim ut in huiusmodi rebus accidere solet, eo quod offerre tur, ad peritici propulsationem utiles, partim cum tumultu abrepti, atque incitato cursu sese mutuo protrudentes; sunt qui ne a templo quidem eos admissos fuisse commemorent, sed cum ad aperta fores accessissent, repente easdem clausas, postuloque obductas offendisse, potentia quadam obscura et invisibili, quæ ad impiorum terrorem, piorumque confirmationem, huiusmodi prodigia designat. Hoc vero mox iam ore omnes referunt, ac pro certo habent, quod eos per vim obviamque contentionem ingressum sibi aperire conantes, ignis e templo occurrentis inhiuit, eosque partim exussit et absumpsit, ut simile quiddam ipsis acciderit, quod Sodomitis⁴, aut etiam Nadab⁵, et Abiud novo atque alieno more thura adolentibus ac periclitantibus, partim insignioribus corporis partibus demittentes, vivam columnam divinx adversus sceleratos comminationis indignationisque testem, reliquit. Atque hoc quidem in hunc modum se habuit; nec fidem deroget quisquam, nisi qui eadem ratione alius quoque Dei miraculis nullam fidem habendam putet.

¹ 1. c. x. in Matth. tom. 1. — 2. c. i. in Act. Apost. tom. 31.

³ Greg. Naz. orat. 10, in lat. — ⁴ Genes. xiv — ⁵ Num. xxi.

15. « Quod autem hoc etiam mirabilis clarisque fuit; lux in caelo stetit, crucem in orbem describens; ac nomen illud et figura, quae in terra prius impis contemptu fuerat, in caelo nunc omnibus aequae ostenditur. Deoque victoriae de impiis relatae trophaeum efficitur trophaeo omni sublimius et praclarus. Ad haec porro quid dicturi sunt huius saeculi sapientes, suaeque magnifice praedicantes, qui profundas promissasque barbas ferunt, et elegans illud pallium circumferunt? » At post alia in eos dicta haec subdit: « At eadē quidem et terrae haec ostenta fuerunt: ceterum homo huiusmodi tempore nihil perdidit, nec passionis Christi signis sanctificatus est? Proferant nunc quoque vestes suas, qui huius miraculi spectatores et discipuli existerunt; illas, inquam, crucis nobis tunc consignatas: simul enim atque quisquam haec commemorabat (sive nostrae doctrinae esset, sive a religione nostra abhorreret) aut commemorantes audiebat, statim hoc miraculum in se ipso experiebatur, vel in proximo fieri perspiciebat, stellatus nimirum ipse, notisque distinctus, vel illum talem in vestimentis intuens, omnem textorii artificii elegantiam, ambitioseque elaboratam picturam varietate superandem. Quae res spectantium animis tantum terroris iniecit, ut omnes ferme quasi ex signo uno atque una voce Christianorum Deum invocarent, eumque multis laudibus precibusque placare studerent; nulli etiam non in longius rem extrahentes, sed eodem ipso tempore, quo haec acciderunt, ad sacerdotes nostros accurrentes, multumque obsecrantes, et obstantes in Ecclesiam admitterent, sublimioribusque mysteriis imbuerentur, sacro baptisate purificati, ac timoris beneficio adfulti, utilitatemque consecuti. Ac de his quidem rebus haecenus. » Hucusque Gregorius.

16. Rufinus vero, qui et hoc saeculo vixit, et Hierosolymis diu versatus eadem ab accolis novisse potuit, haec¹ addit: « Porticus quoque publicae, in quibus Iudaeorum multitudo, quae operi videbatur insistere, commanebat, ad solum deductae, » nempe ex ingruenti tremore, « omnes Iudaeos, qui reperi sunt, oppressere, Luce vero orta, cum se mala crederent effugisse, ad requirendos eos qui oppressi fuerant, reliqua multitudo concurreit. Edes erat quadam in inferioribus templi demersa, habens aditum inter duas porticus, quae fuerant complanatae, in qua ferramenta aliaque operi necessaria servabantur; et qua subito globus quidam ignis emicuit, et per medium plateae percurrens, adustus et exanimatis qui aderant Iudaes, nitro citroque ferebatur. Hoc iterum saepius et frequentissime per totam illam diem repetens, pertuacis populi temeritatem flammis ultricibus coercebat. Cum inferum pavore ingenti et trepidatione, omnes qui aderant, deterriti, solum verum Deum Jesum Christum confiteri cogebantur iuxta. Et ne haec casu fieri crederentur, in sequenti nocte vestimentis omnium signa-

culum crucis ita evidens apparuit, ut etiam qui diluere pro sui infidelitate voluissent, nullo genere valerent abolere. Sic deterriti Iudaei atque Gentiles, locum simul et inanimiter cepta relinquere. » Haec Rufinus.

17. Quod autem spectat ad ferramenta, de illis Theodoretus sic ait²: « Ferrum autem, Iudaes lignos ex materia argentea, palas etiam et sportas conlucisse; » quae omnia quomodo conflagravit, sic addit Socrates³: « Haec cum adessent plurimi, aliud prodigium contigit. Ignis namque caelitus demissus omnia optimum instrumenta absumpsit. Etenim licebat videre malleos, scalpra, serras, secures, ascias, denique omnia, quae optices habebant ad opus pericendum idonea, flamma incendio vastata; totum diem ignis ista depastus est. Iudaei igitur gravissimo timore percussi, etiam iuxta Christum Deum confessi sunt, non tamen ejus voluntati gesserunt morem, sed opinione Iudaismi mentibus antecepta omnino tenebantur astricti. » Haec ipse; qui et subdit quae dicta sunt de notatis signo crucis invisibili Dei virtute vestimentis. At non tantum terramotu et igne exultantem divinitus fuisse opus, sed vehementi ventorum vi oborta, materiam preparatam esse disjectam, Theodoretus affirmat, dum addit: « Verum postquam intus calces et gypsi modios in murum congesserant, ex improviso ventos vehementer cepisse spirare, turbines incurrere, tempestates ac procelles oriri, quae totam illam materiam penitus dissipaverunt. »

18. Addunt his Rufinus ac Socrates, dum haec agere cum Julianus, tum Iudaei aggredierentur, « Cyrillum Hierosolymorum episcopum, qui ab exilio in patriam remeaverat, divinae praedictionis illius firmitate confisum, quae apud Danielem legitur⁴: Usque ad consummationem et in finem perseverabit desolatio: sed et verborum Christi roboratum constabat, quibus dixerat⁵. Non manurum in templo lapidem super lapidem; spe erectum rem factum spectasse, finemque magna fiducia praestolatum esse; quem qualis futurus esset, ex utrisque optime perspectis divinis oraculis intellexerat; dum tot prodigiis ingruentibus copulatum opus fuit penitus desolatum: sed et quod desiderari posse videbatur in Christi vaticinio, non relinquendum lapidum super lapidem, istud ipsum in fundamentis etiam spectavit impletum: muris jam, qui super terram fuerant, subversis a filo; conspexit, inquam, impletum, cum admiranda quadam terrae concussione et excussione revulsa sunt, et totae emissa templi vetera fundamenta; ut sic nec in fundamentis relictus esset lapis super lapidem. » Haec Rufinus⁶ et Socrates⁷. Tanti quoque S. Hieronymus, aliquos esse inter praetatos alium Danicis locum, quo dicitur: « Cumque cornerint, subleventur auxilio parvuli, et apph cabuntur eis plurimi fraudulenter, » esse intel-

¹ Theod. lib. iii. c. 17. — ² Socrat. lib. iii. c. 17. — ³ Daniel. ix. — ⁴ Math. xxiv. — ⁵ Rufin. lib. i. c. 88. 39. — ⁶ Socrat. lib. i. c. 17. — ⁷ Daniel. xiv.

¹ Rufin. lib. i. c. 38. 29.

gendum de statu Judaeorum sub Juliano, quo visi sunt Judaei sublevari auxilio parvulo, favente eis mirum in modum eodem imperatore cum scilicet quod subditi applicati sunt eis plurimi fraudulenter; cum nimirum Gentiles visi sunt, jubente Juliano, causam agere Judaeorum; sed fraudulenter protecto; cum haud esset in imperatoris animo exaltatio Judaeorum, sed per eos procurata depressio Christianorum. Haec quidem mirifice respondere videntur Prophetae sententiae; licet ut idem S. Hieronymus ait¹, diversi habeantur verborum illorum sensus et interpretationes.

19. At licet perfida Judaeorum tot convicia prodigiis, minime ut par erat penitus cederet; complures tamen, quorum mens oblationis pravitate laudè minime erat infecta delere manus, Christie gloriam confessi, ejusdem fidem sunt avidè consecrati; de quibus Sozomenus², rem egregie testatam relinquens eorum testificatione, qui tam horrendo spectaculo praesentes fuerunt: « Quo factum est, inquit, ut alii eorum Christum Deum esse existimarent, iniquoque animo fuderint, quod templum de integro aedificare constituerant; alii paulo post ad Ecclesiam se transferent, imitarentur mysteriis, hymnis et precibus Christum pro suis improbe factis placarent, Isis rebus si quis fidem minime adhibendam putaret, sed persuasus saltem ab iis qui eas ab eorum spectatoribus acceperunt, quique adhuc in hac vita manent; sit etiam persuasus cum a Judaeis ipsis, tum a Gentilibus, qui opus inchoatum reliquerunt, imò vero ne inchoare quidem poterant. » Haec tenet Sozomenus. At tandem ut his apponamus coronidem, quae tradit³ Orosius superioribus adnectamus, qui ait, Julianum ex congesta et extrinsecum angustissimum templum materia postquam impossibile visum est nisi adversus Deum velle praecipisse aedificari theatrum, in quo reversus e Perside, episcopos, monachos ceterosque ejus loci aecolas christianos traheret bestias laudandos. Quod autem Nicephorus⁴ his omnibus addit, sacrosanctum Dei Evangelium secundum Joannem repertum esse in specu dorsum, cum fundamentum templi jaceretur; quoniam recentioris aetoris rei tanta assertio nulla fuitur antiquorum fide, rejiciamus totum id lectoris arbitrio, accipiendum putet, nec ne: habet locum in margine notatum, quem consulat atque dijudicet; nos vero omnimodis huc referre, quae haud adeo firma atque sincera videntur, in ista rana adduci possunt. Ad postremum, ne quid de rebus sub Juliano Hierosolymis gestis relinquamus intactum; ibidem hoc tempore passus legitur in tabulis ecclesiae Iasbeis Cyrenaes episcopus, cujus aemulæ civitatis praesul fuerit, ignoratur, qui ex more sancta invidens loca, urgente persecutione peremptus est; cujus natalium diem quarto nonas Maii rediunt annis singulis rediivum ecclesiasticae tabulae,

20. *Lex Juliani de sepulcris et funeribus.* — Sed reliquum jam est, ut quae ad Persicam expeditionem, quam diu Julianus meditatus fuerat, pertinent, prosequamur. Verum prius meminisse oportet ejusdem rescripti⁵, quod mense Februarii hoc anno ad populum dedit, de non violandis sepulcris, neque effrendis interdum, quod Christiani facere solerent, cadaveribus detumctorum; ideo enim Christianos ab his cohibuisse voluit, quod illi ut diximus haud patenter in suis ipsorum agris permanere amplius loca religiosa diis manibus consecrata, lapideae majorum suorum eadem gentilitia inscriptione notatos, sed revellerent illos, locaque ipsa retoldendo atque cultura reddendo facerent fructuosas. Sic autem illud se habet:

21. « Pergit audacia ab Iusta diem functorum et aggeres consecratos; cum et lapidem hinc movere, terram sollicitare, et caspitem vellere, proximum sacrilegio majores semper habuerint. Sed nomena quidem fructibus aut porticibus audent de sepulcris. Quibus primis consulentes, ne in piaculum incidant, contaminata religione bustorum, hoc fieri prohibemus, poena manuum vindice cohibentes. Secundum illud est, quod effreni cognovimus cadavera mortuorum per confortam populi frequentiam, et per maximam insistentium densitatem; quod quidem oculos hominum infaustis inestat aspectibus. Qui enim dies est bene auspiciatus a funere? aut quomodo ad deos et templa venietur? Ideoque quoniam et dolor in exequiis secretum amat; et diem functis nihil interest, utrum per noctes an dies effrentur; liberari convenit populi totius aspectus; ut dolor esse in funeribus, non pompa exequiarum, nec ostentatio videatur. Dat. prid. id. Februarii, Antiochie, Juliano quartum et Sallustio, cons. » Haec quidem ipse. Quod autem spectat ad primum caput rescripti; lege sane duodecim tabularum id ita cautum erat⁶: « Deorum manium jura sacra summo. » Sed de effrendo mortuo dici tempore, nequaquam vetitum legimus jure antiquo, neque prohiberi adire templa, qui mortuos esset intubus; imò, quod ex Labio Fictore Gellius tradit⁷, mortuum quidem attingere vetitum esse flammis diali, tumus autem prosequi nequaquam. Sed haec idcirco Julianus, quod malum omen haberetur proficiscenti ad bellum, in cadaver incidere; ut de Constantio superioris Ammianus tradit⁸, atque de aliis; cum alioqui ipse Julianus expeditionem parans, compluribus adversis omnibus fuerit perlerelactus, ut paulo post dicemus.

22. *Apparatus Juliani ad bellum Persicum.* — Acturi igitur de expeditione Persica, ea primum hic describamus, quae sic tradit Gregorius Nazianzenus⁹: « Et enim Christianorum res ex animi sui sententia se habere existimavit; atque ex his quae jam confecerat, in eam spem adductus est nihil esse, quod mo-

¹ Hieron. in Daniel. lib. 1. c. 11. — ² Sozom. lib. 5. cap. ult. — ³ Oros. lib. 7. c. 17. — ⁴ Niceph. lib. 1. c. 17.

⁵ Ep. V. de sepulcr. Antioch. Theop. — ⁶ Cic. de leg. lib. 11. — ⁷ Gell. lib. 10. c. 1. — ⁸ Ammian. lib. XXV. — ⁹ Greg. Naz. orat. 11. in lat.

do vellet, superare et expugnare non posset; ac præterea prosperi ejusdam adversus Occiduos barbaros bellici successus occasionem rapiens, hoc unum consilium et quod prudentissimum simul et humanissimum; duplicem enim inde exercitum movit, alterum militum, alterum demonum, a quibus ducebatur, et in quibus major ipsi fiducia sita erat. » Hæc Gregorius. At quod spectat ad exercitum militum; sexaginta quinque milia armatorum delectu habito esse numerata, Zozimus tradit¹. Sed quod ad exercitum demonum pertinet, illud plane Gregorius significasse videtur, quod a Theodoro sic describitur²: « Antequam arma sumeret, misit nuntios ad Delphos, ad Delum, ac Dodonem, » famosissima hæc idola erant, « ad alia denique oraculorum loca, seiscitatum vates, utrum illud bellum gerendum sit. Illi autem bellum suscipere jubent, pollicenturque victoriam. Unum vero ex oraculis, quo eorum mendacia perspicue coarguantur, hoc loco citabo, quod ita se habet :

Ilhimus in Thorem, superi, victoria certa est.
Mars ego ductor ero, divum invictissimus armis.

Quemadmodum his, qui Apollinem deum disertum, et Musarum principem vocant, ridiculos istorum carminum numeros lepide ut irrideant licet; sic ego, comperito hujus diei mendacio, vicem Juliani in errore induci merito deplorare possum. Iste deus Tigrim, Thorem fluvium nuncupavit, propterea quod est *Θαρίων*, id est, bestia eo nomine appellata. Hic fluvius e montibus Armeniæ erumpens, labitur in Assyriam, et tandem in sinum Persicum induit. His igitur oraculis deceptus miser somniabat victoriam, et post Persicum bellum Galileos adoriri cogitabat. » His accedebant quod ait Sociales³) promissiones Maximi philosophi, pollicentis victoriam non minorem, quam Alexander olim obtinisset. Justo plane Dei judicio deceptus est Julianus ab eo, qui illum a Christiana religione in ethnicismum impictalem abduxerat, ut qui ipsis fuerat tanti sceleris auctor, idem esset et ad supplicium, quod merebatur, impulsor.

23. Sed et falsis hisce vaticiniis eo amenitæ progressus est, ut putaret ex Pythagoræ animarum transmigratione, Alexandri Magni animam in se transgrasse, sequi in altero corpore eundem Alexandrum existere. At vero quibus aliis in via deceptus oraculis fuerit, suo loco dicemus. Sic igitur Julianus (quod quæ cupit homo, ea magis vera esse putat) his oraculis plenissimam fidem prestans, contempsit alia, quæ ab his diversa aliunde efferebantur; nempe ut dictum est, Roma ex inspectione librorum sibyllinarum, et ex Galliis missa epistola a Sallustio Galliarum præfecto, hujus anni consule ordinario. Ex quibus plane Julianus, si ipse sibi constans fuisset, falsitatem pariter suorum deorum intelligere potuisset: nam cum nominis una veritas

esse possit, eaque ex Deo, quæ huic adversa pronuntiarentur, ex pravo demone mendaciorum concinatore manasse, asserere necesse fuit. Sic igitur lymphata mente, neque quod quisque prudens superstitionis cultor considerare debuisset insanus homo animadvertit, quibus ab ea expeditione avocaretur prodigiis, quæ Ammianus recenset. At quoniam secum ducentes delegit sibi, parans expeditionem, socios? Anli: Ex Asia Maximum, et Priscum e Græcia, necersitos magorum præstantissimos, quos alii sunt subsecuti, quorum societate plurimum confidebat; de quibus sic Eunnapius Sardianus⁴: « Ipse interim Julianus ad Persicum bellum copias comparabat; quem sequentibus Prisco Maximoque, alii nonnulli comites expeditionis se adjuverunt, numerum explentes, turba videlicet hominum, qui suas virtutes stulte prædicabant, et velle superbiebant ob dictum imperatoris gloriantis se tales viros esse nactum. » Putabat infelix horum magis divinum nomen ad sua vota propitium reddendum fore, et quantumlibet remittens intellectandum.

24. Sed et inde etiam summam sibi fiduciam comparavit, nempe ex votis, quæ nemo unquam antea, ipse vero tunc diis nuncupavit; quorum erat illud primum, se christianos homines diis immolaturum, cum de Persis victor rediisset; id quidem S. Hieronymus testatur in Chronico. Hoc namque est quod de eo S. Joannes Chrysostomus ait his verbis⁵: « Contra Persas bellum suscepturus, tanto cum fastu cum discessisset, ac si omnem Barbarorum gentem deleturum esset; identidem nobis comminabatur, cum diceret, omnes se post summam a Persis reditum funditus perditurum. Hoc enim bellum sibi esse Persico gravius; atque adeo oportere, minore illo confecto, tunc demum ad id quod majus foret descendere. Et hæc quidem nobis ammittabant qui illi a consiliis erant. » At de ejusmodi quoque adeo scelerata et impia voti nuncupatione hæc sanctus Gregorius Nazianzenus⁶: « Porro votiva victima quam magna, quamque eximia? O Christe, et Verbum, et passionis impassibilis totiusque orbis mysterium! Universam Christianorum gentem demonibus sistere, si propositi compos existeret. » Hæc ipse. Jam vero ut ex Orosio divinus ad Christianorum eadem theatrum Hierosolymis æstificum jussisset, ut ibi esset ipsorum carnitium, unde religio ejusmodi videretur esse progressa. Ad hæc insuper Theodoretus⁷: « Oraculorum commentis fidem adhibens nuncupabat se in ecclesiis Christianorum lascivæ deæ simulacrum collocaturum. » Hæc scientes Christum ut ait Gregorius Nazianzenus omnibus humanis auxiliis destitutum, Deum, in quem tantum unica spes collecta erat, assiduis precibus interpellabant, vigiliis atque jejunis, aliisque pietatis officiis urgebant importune, ut desolato neci omni populo christiano, Christianaque religioni tum

¹ Zozim. lib. III. — ² Theod. lib. III. c. 48. — ³ Sociales, lib. III. cap. 18.

⁴ Eunap. in Vit. Philosoph. — ⁵ Chrys. Adv. Gent. — ⁶ Greg. Naz. orat. I. in Jul. — ⁷ Theod. lib. III. c. 48. — ⁸ Greg. Naz. orat. I. in Jul.

ditus eruida, quam citissime supplicis ferret; nec desiderunt, quousque Deis eis audivil: quo autem modo id factum sit, dicemus suo loco.

25. Sed et praeter vota a Juliano privatim emissis, alia quoque publica accessere; quibus Gentiles cum deos pro Juliano sollicitarent, diis in primis Aegyptiis, qui ab eodem imperatore impensus colebantur, vota publica nuncupasse, antiqua numismata superius descripta declarant, notata publicorum inscriptione volorum. Quibus addimus antiquum numisma denuncupatis Isidi nutrix volis, ne exercitui detoret annona. Extat Romae apud Horatium Titium de Mariis, quae videtur femina, infantem in sinu tenens, Isidem esse scito, quae ab antiquis appellata reperitur *μητρὶς*, id est, nutrix, itemque *ἡ ἀστυγία*, hoc est, susceptrix; quod ut ex Platone Plutarchus in Iside recitat eadem dea totius humani generis videretur esse susceptrix et nutrix; quippe quod pro Iside terram ab Aegyptiis accipi, idem Plutarchus affirmet. Sed et ex diademate capitis Isidem esse Aegyptiacarum rerum periti satis intelligent. Huc ideo ingerimus, quod sciamus quemdam rei antiquariae visum sibi peritum, ex effigie-rum¹, quae extant apud Lael. Pas. Rom. num. aur., similitudine fabulam concinnasse iactasseque illam sanctissimae Dei genitricis Mariae esse imaginem, cui pro Juliano salute, cum in Occidente se fingeret christianum, tuerint a fidelibus vota publica nuncupata. Sed totum hoc sic compositum evanescent commentum, dum exhibemus tibi Hadriani imp. numisma eandem a tergo imaginem praese ferens; cum nihil prorsus sit, quod vel leve saltem christianitatis signum in eodem imperatore efformatum possit intelligi; absit enim, ut christianam religionem velimus mendaciorum pigmentis illustrari. Sed ad Julianum redeamus; qui haeec tum publicis tum privatis votis propensus nuncupatis, eo fiducia elatus est et spe erectus, ut certam sibi a diis victoriam affore firmiter crederet, hominum spreverit adjuvamen; siquidem auxiliares copias, quas sociorum legali Antiochiam venientes pollicebantur, ipse sibi ex diis satis superque virium esse putans, contempsit, id quidem Ammianus testatur, cum ait²:

26. « Inter haec tamen, » cum scilicet Antiochia pararetur expeditio, « legationes gentium plurimarum, auxilia pollicentium, liberatim suscepta remittebantur; speciosa fiducia principe respondente, nequaquam deere adventibus adiumentis rem vindicari Romanam, cuius opibus lovere conveniret amicos et socios, si auxilium eos adgerit necessitas implorare. Solum Arsacem monnerat Armeniae regem, ut collectis copiis validis, iudenda opperiretur. » At de litteris ad Arsacem, paulo post. Hinc iure Gregorius Nazianzenus in auspiciando bello Persico Juliani singulat temeritatem his verbis³: « Adversus Persas expeditionem suscepit praecipiti temeritate potus, quam vitium humilitate certitudineque

subnixus; ac ne illud quidem perspicens vir sapientissimus, praesumptionem et audaciam, licet nominum sono cohaerant, potentia tamen plurimum inter se distinctas esse. Etenim in his rebus quas audacter aggredi convenit, perdidit enim animum praesolare, magnanimitatis est; quemadmodum contra, longum re, ac periculum detractare, servilis ignavia. At tibi plus periculi imminet; tum vero pedem contere, sequi in discrimen obtrudere, non autem retinere, temeritati ducendum est; quemadmodum e contrario, cedere cautioni, et prudentiae. Nec eodem loco et numero ponenda sunt, ea quae adsunt, tueri et conservare; et eorum quae non habes aliquid adipisci. Illius enim praecipua et primaria ratio cordatis viris habenda est; hoc vero, si quidem late et facile liceat, amplectendum; sin autem in contrarium cedat, contemnendum.

27. « Qui vero ut aliquid speatque animo conceptum assequatur, fortunarum suarum periculo dimicat; in magna stultitia versatur, mihi quoque malo pugili non dissimilis esse videtur artem suam, priusquam gradum recte fixerit, praefertenti; aut gubernatori, efracta nave sua, nec ad navigandum commode instructa navem hostilem deprimentem, aut certe deprimere conanti. Quorum ille nihil, ut mihi videtur, reputans, inconsulte ea quae animo decreverat, aggreditur, rebus Romanis adhuc exulceratis maleque praesertim ob excitatam persecutionem affectis, alienam regionem cogitans, ac Salmonem quemdam nobis referens e corio obtonantem, Trajanosque illos et Hadrianos sibi proponens, quorum non minus cautio, quam animi magnitudo admirationi esse solebat. At ei nec Cari illius in mentem veniebat, nec Valeriani, qui impetus inconsulti pœnas dedere (ne, quemadmodum tragicus ait, fortunam exprobrum in Persarum finibus, in medio felicitatis cursu oppressi atque extincti. Verum haec ipsius animo insidebant, totumque in eam expeditionem ferebatur, omnem divinationis et praestigiarum, dicendorumque et facendorum sacrificiorum imposturam invchens, ut tota brevi deleteretur, » haec Gregorius, egregie sane de rebus in suscipiendo bello Persico temeritate philosophatus.

28. Quales autem fuerint Juliani litterae illae ad Arsacem Armeniae regem, christianum quidem hominem, quibus cum monnisse Ammianus ait; licet ipsae non extant; Sozomenus⁴ tamen de illis agens, sic meminit: « Porro litteras ad Arsacem regem Armeniae et Romanorum socium scripsit, ut in hac expeditione subsidio sibi veniret; quibus quidem in litteris de se extra modum gloriose praedicare, se ut valde ad imperium gerendum idoneum insolenter extollere, et ut anticum illis, quos ipse pro diis habuit, arroganter obterre: Constantium autem, cui successerat, velut ignavum et impium laecare. Ipsi denique Arsaci verbis admodum contumeliosis nuntari non veritus est. Et quoniam enim christianum esse acceperat, quo suam in eum augetet con-

¹ Ammian. lib. XVIII. — ² Greg. Naz. orat. II. in Jul.

⁴ Sozom. lib. VI. c. I.

tumeliam, etiam nefandas in Christum blasphemias loqui (istud enim nusquam non audacter facere consueverat) cum superba quadam iactatione contendit. Cui etiam significavit, Deum, quem coleret, nequam cum defensurum, si imperata negligeret. » Hæc Sozomenus de Juliani litteris ad Arsacem.

29. *Juliani profectio Antiochia, et ab eo passim res geste in itinere.* — Quod vero ad tempus profectiois pertinet; qui temeritalis agebatur impetu, adhuc hiverno tempore, vere non expectato, Antiochia recessisse, Socrates¹ tradit, quod diceret hiemis frigoris impatientissimos Persas esse. Cæterum Ammianus² auctor est, ipsum Julianum tertio nonas Martias (hæc enim est verior lectio) Antiochia digressum, Hierapolim solitis itineribus pervenisse. Et Zozimus³: « Hieme, inquit, exacta, collecto exercitu, eoque decenti ordine praemisso, egressus est Antiochia, cum ne perlitare quidem potuisset: id autem quo pacto acciderit, quamvis cognitum habeam, silentio præterire malo. » Hæc ipse. Sed quænam (rogo eum) vel unde ejusmodi causa silentii? Num quia cælitus exutum fuerat templum Daphnes et Apollinis simulacrum combustum, ubi ipse hecatombas consueverat immolare? sed hoc siluit, ne causam conflagrationis pariter promere cogereetur. Quamobrem ipse plurimum (ut dictum est) indensus Antiochenis, durum illis et immanem reliquit præsidem, qui eos regeret; de quo Ammianus⁴: « Ipse autem Antiochia egressus, Heliopolitem quemdam Alexandrum Syriacæ jurisdictioni præfecit turbulentum et sevum: dicebatur non illum meruisse, sed Antiochensibus avaris et contumeliosis hujusmodi iudicem convenire. Cumque eum profectum deduceret multitudine promiscua, itum felicem reditumque gloriosum exoptans, oransque ut deinde placabilis esset et lenior (non dum ira, quam ex compellationibus et probris conceperat, emollita), loquebatur asperius, se eos asserere postea non visurum. Disposuisse enim aiebat, hiemandi gratia, per compendiarium viam, consummato prociuctu, Tarsum Ciliciæ reversurum, scripsisseque ad Memoriam præsidem, ut in eadem urbe cuncta sibi congrua pararentur. Et hoc haud diu postea contigit. Corpus namque ejus illic relatum excoquiarum humili pompa in suburbano sepultum est, ut ipse mandaverat. »

30. Profectus igitur Antiochia quinque dierum spatio (ut ait Zozimus⁵) Hierapolim pervenit; ubi triduo tantum commoratus est; unde postea Batinus versus, oppidulum quoddam Osdroænae, progressus est. Eadem Ammianus⁶, qui addit: « Ibi que ineluctabile (inevitabile) portentum offendit. Cum enim calidum frequens multitudine ad suscipiendum consuecisse pabulum prope acervum pascuarum stetisset impendio celsum (hoc enim modo per regiones illas tales species construuntur) rapientibus mollis, quas-tata congeries inclinata est, pari que exito quinqua-

ginta obruit homines mole maxima ruinarum. Mæstus inde digressus, venit cursu proprio Charas, » etc. Sed præstat ex ejus epistola ad Libanium sophistam lunc scripta, qua brevi compendio iter suum relegit, res in itinere gestas hic describere; hæc enim⁷ habet:

« Ad Litarbos veni, quod est oppidum in Chal-cide. Et post alia: « Litarbis deinde ad Beream veni, » et Jupiter clarissimo ostento læta omnia demulsiavit. Commoratus autem ibi diem unum, arcem inveni; et Jovi, regio more, taurum candidum sacrificavi. Cum senatu autem pauca de religione disserui. Et laudarunt quidem omnes orationem meam: pauci vero admodum as-ensere, atque isti ipsi erant, quos ante meam orationem sanos esse arbitrar. Postea tamen quasi licentia arrepta, omnem pudorem excusserunt ac deposuerunt. Erubescunt enim homines vehementer, o dii immortales, in rebus honestis, ut in fortitudine animi ac pietate; in turpissimis exultant, ut in sacrilegio et corporis animique ignavia. Inde me Batinæ excipiunt; locus quatenus nullum vidi unquam extra Daphnem. » Et post multa in descriptionem et laudem loci insumpta, addit: « Quid tum illic? Sacrificavi vesperi, et postridie summo mane; quod studiose singulis diebus facere consuevi: cumque læta ac præclara essent sacra, ad urbem contendimus: ubi nobis a civibus itum est obviam, » etc.

31. Sed de Bereensi mansione, quid ibi etiam ipsi colligerit, quod silentio obvolutum Juliani præteritit, Theodoretus recenset his verbis⁸: « Etsi cum his mihi proficiscebatur, tamen Bereæ ab uno viro devictus est. Is tamen ob alias res illustris fuit, quippe qui in Bereensi republica gerenda principem locum obtinuit; tamen singularis pietatis amor, quo flagrabat, eum multo reddidit illustriorem. Nam cum ad impetatum id temporis regnantem delapsus filium cereret, expulsi domo et palam abdicavit. Qui ad imperatorem in diversorio urbi vicino commorantem accedens, ei tum quid ipse sentiret, tum quo pacto pater ipsum abdicasset, exponit. Tyrannus autem jubet adolescentem animo esse tranquillo, pollicitus se eum in gratiam cum patre reduclurum. Itaque ubi venit Beream, principes viros civitatis vocat ad convivium, in quorum numero erat adolescentis pater; quem cum filio suæ accumbere mense imperat, atque circiter medium epulum sic patrem adolescentem alloquitur: Est iniquum plane, mea quidem sententia, alienus animi, qui ad alteram religionem dellexit, vi cogere, et invitum ad contrarium traducere. Quapropter ne cogas filium etiam nolentem tuæ assentiri opinioni; quandoquidem neque ego tibi vim facio, hec perfacile te possim compellere, uti mea sententia obsequaris.

32. « Tum pater adolescentis, fide in Deum animi exacens: De islocine, inquit, scelerato, imperator, verba facis, qui et Deo odiosus est, et

¹ Socrat. lib. III. c. 18. — ² Ammian. lib. XXIII. — ³ Zozim. lib. III. — ⁴ Ammian. lib. XXIII. — ⁵ Zozim. lib. III. — ⁶ Ammian. lib. XXIII.

⁷ Julian. epist. XXVIII. — ⁸ Theod. lib. III. c. 18.

mendacium veritati adiecit? Rursum Julianus personam induens mansuetudinis: Hecus tu, inquit, desine maledicere. Atque ore ad adolescentem converso: Mihi, inquit, tuae res curae erunt; quandoquidem patri ut istud agat, persuadere non queo. Ista quidem narratio subdit Theodoretus) non est frustra a me instituta: quippe ex ea plane ostendere volui, non modo admirabilem divini hominis in loquendo libertatem, verum etiam quod erant quidem plurimi, qui tyranni illius potentiam penitus contemnerent. Item Antiochia eisdem vir quidam facile et firmus, qui adolescentibus doctrina instituendis operam dabat, magnam familiaritatem, utpote multo litterarum quam vulgus praeceptorum solet, conflavit cum eo, qui id temporis inter doctores primas tenebat; Libanium, dico, tam crebris sermonibus apud sophistas celebratum. Qui cum impis esset, expectaretque victoriam, et minus Juliani ante mentis oculos statueret, a Iudi magistro, quo nostra religioni quasi per jocum irriteret, seiscitatur: Quid rerum gerat fabri filius? Qui divina completus gratia praedixit quod erat paulo post eventurum: Nam hujus, inquit, universalis opifex Deus, quem tu per risum fabri filium nominas, Juliano loculum fabricatur. Neque certe multi dies praeterierunt, cum nuntius allatus est de seclerati illius morte; qui in loculo reconditus, et ad sepulcrum elatus, se frustra minas jactasse declaravit. Ex qua una re Dei gloria fuit magnopere illustrata. » Hactenus Theodoretus; sed de nece Juliani suo loco pluribus, Verum quod dicit, hominem illum christianum perfectum fuisse doctorem adolescentibus erudiendis; non sic intelligendum, ut tunc Antiochia publice profiteretur: nam Juliani edicto vetiti erant christiani praeceptores a litterarum gymnasiis: sed quod ille ante paucos menses hic vacare (dum sibi liceret, solebat, qui ob egregiam eruditionem optime notus, imo et familiaris Libanio erat.

33. Denum ut ad epistolam ad ipsum Libanium scriptam redeamus, haec idem Julianus ad finem habet: « Quam vero multis et litteris et libris mandarim, ea quae mihi tanquam laeta auspicia eveniunt (circumferuntur autem nobiscum), quid opus est fastidiose ac moleste recensere? » Haec ipse, fidens deorum patrocinio cuncta prospere obventura. Quoniam autem pacto quae ejus interitus praesagia erant, ipse stulte admodum in victoria omen convertere soleret, unum hic ab Ammiano¹ narratum adducam exemplum: « Quiesca, inquit, nocte emensa, mane jumentum quo veheretur, ex usu poposcit: oblatuque ei equus, Babylonius nomine, ictu terminis conseruatus, dum dolorum impatiens volvitur, auro lapillisque ornamenta distincta compressit. Quo ostento laetior clamavit, plaudentibus proximis, Babyloniam humi procidisse ornamentis omnibus spoliatam; et paulisper detentus, ut omen per hostias libando firmaret, Davanum venit, » etc. Ejusmodi autem multa erant, quae Julianus in suam

inflectens sententiam litteris commendabat, tanquam victoriae certa praesagia. Adulabantur enim aruspices, et quae illi grata esse perscrutantur, propinabant cupienti: de quibus S. Ambrosius¹ ad Valentinianum imperatorem: « De Juliano, inquit, quid loquar, qui cum responsi aruspicum male creditus esset, ademit sibi subsidia revertendi? » Sed plane aruspices se deteriores exhibuerunt Juliano magi, qui philosophorum titulo eum comitabantur, Maximus, atque Priscus. Simile accidit illud de leone juvenis confosso militum: « Quo veluti victoriae certo signo, inquit Ammianus, Julianus exultantius incedebat: quo tamen, ut ait, regis obitus portendebatur: Erant enim, inquit, omnia oracula dubia et ambigua, quae non nisi casus aperuere postremi, juxta illud vulgatum: Aio te, Laecida Romanos vincere posse. » Addit hic Ammianus, tum aruspices Etruscos, quos secum ductabat Julianus, eadem ex libris ostensa prodigiorum significatione, eum a corpis reprimere conatos esse: « Sed calebantur, inquit, philosophis refragantibus, quorum reverenda tunc erat auctoritas. » Horum praecipui fuerunt, quos diximus, Maximus atque Priscus; quorum seductus consiliis, ad interitum pariter perductus est. In eadem insuper expeditione (quod summis duobus gloria datum est, idem Julianus ipsas noctes pervigil in commentariis scribendis suis, instar Caesaris insunebat; ut non litteras tantum diversas ad diversos daret, sed et libros componeret, eos praesertim, quos contra Christianam religionem elaboravit; de quibus haec S. Hieronymus² ad Magnum:

34. « Julianus Augustus septem libros in expeditione Parthica adversum Christum evomuit; et juxta fabulas poetarum, suo se ense laceravit. Si contra hunc scribere tentavero, puto interdices mihi, ne rabidum canem, philosophorum et stoicorum doctrinis, id est, Herculis clavam repercutiam. Quanquam Nazarenum nostrum, et (ut ipse solebat dicere) Galileum statim in prelio senserit; et mercedem linguae putidissima, conto in illis perfossum acceperit. » Haec Hieronymus. Porro de hisdem contra Christum scriptis libris haec ipse Libanius³: « Hic me, inquit, cum noctes sunt paulo longiores, imperator libros illos, qui hominem a Palestina oriundum, Deum et Dei filium esse confirmant, diligenter evolvens, longa disputatione et firmis argumentis convincebat esse ridiculos: religionemque ab illis exultam et magno in honore habitam nugis redundare; et se in illis Tyrio illo sene sapienter ostendit. Igitur Tyrius ille sit animo placato, et dicendi facultate superatus, a quo ferat animo, quod sit in eum dictum a filio. » Haec Libanius, praestantiora dicens scripta Juliani adversus Christianam religionem fuisse, quam quae antea elucubrasset Tyrius ille senex, nempe Porphyrius.

35. At de compositis ab eodem Juliano libris

¹ Ammian. lib. XXXI.

² Ambros. epist. XXXI. — ³ Hieron. epist. LXXXIV. — ⁴ Apud Socrat. lib. III. c. 19.

hæc etiam Cyrillus Alexandrinus ¹ : « Cum igitur potentissimus Julianus linguam sortitus esset disertam, acul eam contra nostri omnium Dominum Salvatorem Christum, et tres scripsit libros adversus sancta Evangelia, et contra piam Christianorum religionem quibus multos commovit, et haud mediocriter offendit. Etenim leves facileque mobiles in ejus laqueos cito cadunt, finisque demonis dulcis esca. Turbantur autem interim non nihil etiam ii, qui in fide profecerunt : credunt enim ipsum sanctas divinas litteras nosse ; quandoquidem ex ipsis varia testimonia in suis libris accumulata, quamvis ignoret quæ dicat. Quoniam autem plurimi superstitioni convenientes eos qui Christum sapimus, suscipe de que prælaunt, nobis exprobrantes illius contra nos scripta, et dicunt tanta gravitate edita, ut carpi nusquam valeant ; nullumque adhuc inventum esse ex nostris doctoribus, qui vel contradicere, vel subvertere dicta illius queat. Adhuc tantibus itaque multis atque fisus Christo dicenti ² : Et nunc vade et ego aperiam os tuum : accommodavi n e, ut decantiam quidem Græcicam supercilium adversus Dominum Christum sese extollens : adjuvem autem, quantum licet, deceptor ; demonstrando deceptum esse et ignorare sacras Scripturas eum, qui nostri omnium Salvatorem Christum incusat. » Hæc Cyrillus ad Theodosium imperatorem. Quam vero egregie id præstiterit, ex ipsis qui extant commentariis, quibus et libri illi intexti sunt Juliani, cuiuslibet utrumque textum legenti satis perspicuum esse potest. Quod autem S. Hieronymus dicat septem a Juliano contra Christianam religionem libros fuisse conscriptos, Cyrillus autem tres ; ex diversa partitione operis id accidisse putatur. Porro decem extant Cyrilli libri, quibus Juliani commentarios validissime oppugnavit.

36. Sed quod hæc novissima esse credatur lucubratio Juliani, quam tamen primam omnium mente conceperat ; aegedum reliqua ab eo scripta recensentur. Eorum que extant, præter illa que superius recensuimus, est hymnus in Solem, ad Sallustium illum suum inscriptus, cui ut ipse fatetur in fine) antea Saturnalia nuncuparat ; in cujus scriptioe trium tantum noctium spatium insumpsisse gloriatur. Sed illud magis mirandum, quod toto illo tractatu nihil contra Christianam ex more religionem oblatit, cum alioqui se ethnicissimum in primis ostendat. Multa in eo de sole mutuata ex Platone in Timæo atque Cratilo, ex Aristotele Physicorum secundo et alibi, ex suo Jamblico, a quo et se omnia doctum proficitur ; acceptipque nonnulla ex Hesiodo in Thegonia, atque ex omnium vetustissimo Homero tum in Iliade et Odyssea, tum etiam in hymnis. Solem vero laudaturus, a suis laudibus exorditur, significans se ab inculte ætate solis fuisse cultorem. Inde et vanus homo titulum et nomen amulatus est solis, dum suam effligiem titulo et signis Serapidis, qui idem est quod sol apud

.Egyptios, una cum Iside, que luna ab iisdem creditur, in nummis effingi voluit. Enumerans Suidas ejusdem Juliani lucubrations, præter illas, quarum a nobis mentio facta est, recenset commentarium ad Canem seu Cynicum Illeacitum, itemque de tribus figuris, et de Saturnalibus ; epistolas itidem omnis generis nullas, et alia. At de ejus scriptis hæctenus : ceptum jam ab eo iter prosequamur in Persidem, in quo suum Edessensis negavit aspectum ; ait enim Sozomenus ³ :

37. « Prætergressus Edessam propter odium fortasse incolarum [quippe civitas illa jam usque ab Apostolorum temporibus universa Christianam religionem professâ fuerat] ab Charras venit ; quo in loco cum delubrum Jovis offendisset, hostias immolavit, et suo more precatus est. » Fuisse quidem Julianum infensissimum Edessensis, ejus littere ad Ecebolium superius recitate, quibus omnes Edessæ ecclesias divitiis expoliari mandavit, satis significant. Cæterum Edessæ sub Juliano passum esse Dorotheum presbyterum Tyrium decrepita admodum senectutis hominem, in Notis ad Romanum Martyrologium dixisse meminimus. Charris autem cum esset Julianus decimo quarto kalendas Aprilis, terribulum fuisse insomnis, quod ea die Romæ [ut dictum est] contlagrasse templum Apollinis significaretur, Ammianus tradit ⁴. Quid præterea Charris idem scelestus fuerit operatus, Cedrenus sic tradit : « Ibi quandam speluncam subit ; ibique excecanda sacra operatus, fores seris oclusit ac consignavit, apposita custodia. Quibus foribus eo interfecto apertis, inventa est muliercula capillis suspensa, extentis manibus : ejus crudelis ille ventre dissecto, victoriam scilicet de Persis suam ex jecinore dederat. » Hæc ipse.

38. Cum autem Nisibin apud Tigrin pervenisset, « Ibi, inquit Zozimus ⁵, octies mille gravis armatura milites ad loci munitionem reliquit ; quorum duces essent Procopius et Sebastianus. » De Procopio ait Ammianus ⁶, fuisse Juliano propinquum ; eumque cum Charris Julianus commoraretur, et luna sacra ageret, admissum absque arbitrio ante aras, induisse purpureo paludamento, mandasseque arripere fidenter principatum, si se interisse discret apud Parthos. Sebastianum autem, quem ad ex duce Ægypti pari prefectura cum Procopio honestasse, haud alium puto ab illo, qui ut tertio tomo Ammianum dictum est favit Alexandriae adversus Athanasium Arianis. Sed quod ad Juliani res Nisibi gestas pertinet, cum locum illum Romanorum adversus Persas propugnaculum præ cæteris munire stansset, omnemque operam atque studium ad id quam diligentissime præstandum impendisset, quamvis omnibus, que bellicus usus exposceret, eundem inepugnabilem penitus reddidisset, debden tamen esse existimavit, quod deorum videretur esse destitutus auxilio : nam accolæ civitatis impu visi sunt

¹ Sozom. lib. VI. c. I. — ² Ammian. lib. XXIII. — ³ Zozim. lib. III. — ⁴ Ammian. lib. XXIII.

⁵ Cyrill. in præfat. lib. cont. Jul. — ⁶ Ezech. III.

ipsi, quod abdicatis diis, non modo Christum cole-
rent, sed et memoriam celebrarent hominis mortui,
nempe S. Jacobi ejus civitatis episcopi, cujus et reli-
quus assistentem vigilando, et frequentando magnum
honorem impendunt. Quamobrem eas extra Nisi-
limum clerici praecepit, cum quibus pariter ipsam civi-
tatem omni prorsus presidio nesciens spoliavit;
quippe quod quantum venerandum sanctissimi viri
corpus illie mansit, ab omni Persarum aggressionem,
tanquam firmissimo roborata munimento, perse-
veravit incolumis; eo vero amoto, necesse fuit hosti-
bus dedi; quod quidem Gemadius testatur his
verbis ¹: « Moritur hic vir Constantii temporibus;
juxta praeceptum patris ejus Constantini intra muros
urbis Nisibeni sepelitur, ob custodiam videlicet
civitatis; quod secundum filium Constantini evenit.
Nam post multos annos ingressus Julianus urbem,
et vel glorie sepulti invidens, vel fidei Constantini,
cujus ob id domum persequebatur, jussit clerici de
civitate sancti corporis reliquiis, et toto in discrimen
posito Romano imperio, consulenda scilicet Rei-
publicae causa Jovianus imperator, qui Juliano suc-
cesserat, tradidit; secundum videlicet susceptas
iniquas pacis condiciones barbaris civitatem, que
usque hodie Persarum ditioni cum finibus suis
subjecta servit. » Haec Gemadius, eademque alii
post eum. Accidit autem, ut cum Julianus Nisibi
esset, Domitius sanctissimus monachus christianus,
natione Persa, in ipsam magna constantia insur-
reverit, exprobrans apostasiam, qua desertor pietatis
factus, pro demonibus bellum gereret adversus
sanctos; quod indigno ille perferens animo, mox
ipsum cum duobus ejus discipulis lapidibus jussit
occidi, victimariam putans auspiciam de Persis nece
hominis Persae; sed contrarium plane accidit, cum
victus potius a Persis monachis, eorum sanguinem
pro Persis pugnantem senserit adversarium; vincit-
que ceperit, cum se vincere inferendo illis necem
existimavit. Porro memoria horum martyrum viget
in monumentis ecclesiasticis ².

39. Sed et contigit quidem, cum Julianus apud
Persas cum exercitu ageret, dignum memoria faci-
nus: nam cum ex more ad discendas res absentes
dæmone nuntio uteretur; quam imbecilles ejus
vires essent, ut ab homine uno christiano idem
definiri potuerit, fuit certo demonstratum experi-
mento. Res enim sic se habuit ³: « Cum ascenderet
Julianus in Perside, ab eo missus est daemon, ut
velocius vadens in Occidentem, inde responsum ali-
quod de rebus, quae illis agerentur in locis, afferret.
Cum autem pervenisset daemon ad locum quemdam,
ubi monachus nomine Publius habitabat, stetit
ibidem per dies decem immobilis, et non poterat
ultra progredi, quia monachus ille die nocturne
oraret. Sicque re infecta daemon reversus est ad
Julianum, qui cum miserat. Qui ei dixit: Quare

tardasti? Respondit ei daemon, dicens: Et moram
fecit, et sine actione reversus sum; sustinui decem
dies monachum nomine Publium, si forte cessaret
ab oratione, ut transirem; et non cessavit, sicque
prohibitus sum transire, et relii nihil agens. Tunc
impius Julianus dixit: Cum regressus fuero, vindic-
tam in eum exercebo; et intra paucos dies inter-
emptus est divina providentia. » Haec apud Vitas
Patrum; eadem habent Cedrenus ⁴, Glicus ⁵, et alii,
ut de ea re a nemine reperitur esse dubitatum.

40. De Publio autem monacho, qui hoc saeculo
claruit in Zeugmatensibus solitariis locis, mentio est
apud Nicephorum ⁶. Addit vero ad haec Cedrenus ex
iisdem Vitis SS. Patrum: « Hoc cum quidam pro-
cerum ejus inaudivisset de legatione daemone red-
dita irrita, admiratione ductus, post reditum omnia
sua pauperibus distribuit, atque ad senem istum
Publium profectus, praeclearus monachus evasit;
omnibus praedicans monachorum vim, qua adversus
tenebrosos daemones sunt praediti. » Equidem praedi-
xit Apostolus ⁷: « Non esse nobis colluctationem
adversus carnem et sanguinem, sed adversus prin-
cipes et potestates, adversus mundi rectores tene-
brarum harum, contra spiritualia nequiter in cae-
lestibus: » quos posse definiri spirituali virtute,
quae scripta sunt a Daniele ⁸ non obscure nos admo-
nent verbis illis: « Princeps autem regni Persarum
restitit mihi viginti et uno diebus, » etc. Porro vir-
tute Christi adversus apostatas angelos magnam
consecutus esse vim et potestatem sanctissimos
viros, quis dubitat! « Ecce enim, » dicebant ⁹ Christi
discipuli, « etiam daemona subiacentur nobis: » et
fideles judicatos esse angelos, Apostolus contesta-
tur ⁷.

41. Inter haec autem Julianus cum pervenisset
Cerenisium munitionem positam ad ripam Euphratis
fluminis, per navalem pontem exercitum in hostium
ditionem, adversam regionem transmisit; « ubi
triste, » ut Ammianus ait, « omen occurrit, exanime
cadaver apparitoris extincti manu carnificis,
quem praefectus Sallustius praesens damnaverat. » Sed
haec et alia his similia, philosophi illi cum comi-
tantes, qui certam victoriam polliciti erant impera-
tori, vel negligenda dicebant, vel in contrarium
sensum interpretabantur. Tunc etiam accidit e caelo
prodigium, de cuius interpretatione aruspices et
philosophi mutuo altercantes, ab invicem dissensere;
sed in malum suum philosophis magis Julianus
inhaerens, illos ut hos ad victimam sequebatur. Rem
gestam sic Ammianus describit ⁵: « Secuto itaque
die, qui erat septimus idus Aprilis, sole vergente
jam in occasum, et parva nubecula subito aere
crassato, usus augetur lucis; et post minacem
tonitruum crebrilitatem et fulgurum, Jovianus no-
mine miles caelo lactus cum duobus equis descendit,
quos potu satiatis a flumine reducebat. Eoque viso

¹ *Gen. de Script. Eccl.* c. 1. in Jacobo — ² *Mart. Rom.* 7 Ang.
— ³ *Vit. SS. Patr.* par. II. c. 19

⁴ *Cedr. in Comp. in Julian.* — ⁵ *Glicus. Ann. par. IV.* — ⁶ *Niceph.*
lib. XI. c. 11. — ⁷ *Ephes. VI.* — ⁸ *Dan. X.* — ⁹ *Luc. X.* — ⁷ *1. Cor. X.*
— ⁸ *Amman. lib. XXII.*

harum rerum interpretes accersiti, interrogatique etiam id vetare proinectum, fidentius affirmabant; fulmen consiliarium esse monstrantes (ita enim appellantur, quæ dissuadent aliquid fieri, vel suadent), ideoque hoc nimis cavendum, quod militem celsi nominis cum bellatoris iuventis extinxit; et hoc modo contacta loca nec intueri, nec calcari debere, fulgurales pronuntiant libri. Contra philosophi, candorem ignis sacri repente conspecti nihil significare aiebant, sed esse perioris spiritus cursum ex aethere aliqua via ad inferiora detrusum; aut si exinde prænosceretur aliquid, incrementa claritudinis imperatori portendi gloriosa captandi; cum constet, flammæ suapte natura, nullo operante, ad sublimia convolare. » Hæc facta sunt, cum, parato ponte, Julianus Enphratem una cum exercitu transmisisset.

42. Quæ autem prospere Juliano usque ad urbem Ctesiphontem evenerunt, Ammianus exactissime prosecutus est; quem legat, qui præter res ad ecclesiasticam narrationem spectantes aliquid amplius cupit. Nos vero ea tantum hic reddemus, quæ Gregorius Nazianzenus¹ summam complexus est, cum ait: « Suscepit quidem expeditionis principia illi admodum generosa, et a plerisque eorum qui ejus partibus studebant, miris clamoribus elata, hoc modo se habent. Nam cum totam eam Assyriæ partem, quam perluens Euphrates, ac Persidem præterlabens illic cum Tigride miscetur, captam pervastasset; nonnullaque castella, nemine prohibente, dirimisset, sive quia Persas incursionis celeritate fecisset, sive quia abiis consilio ita duceretur, sensinque ad ulterius progrediendum alliceretur (utrumque enim dicitur) ita denum iter faciens, atque exercitu a latere proficiscente, navibusque frumentum et vasa per fluxum conventibus, paucis interjectis diebus Ctesiphonti castra admovent; cujus urbis tanto desiderio tenebatur, ut vel ad eam propius accessisse, victoriæ partem existimaret. » Hæc de Juliani adventu Ctesiphontem usque Gregorius.

43. Cum igitur victor Julianus illic usque celeriter pervenisset, tum illud proditum est oraculum, sive adukantium magorum philosophorum arte confictum, sive deludentium dæmonum astu compositum, quod his verbis scriptum Suidas recitat²:

Turrigenarum quondam genus delevit consilio pollens Juppiter
 Inimicis summæ heatis Olympias edes tenentibus.
 Romanorum imperator Julianus Deo similis
 Pugnans Persarum urbes et mœnia longa
 Comans pugnantium devastavit igne valdequo ferro,
 Assidueque domuit et urbes et gentes multas;
 Quin et Occidentalem virorem, Alemanicæ solo
 Præliis crebris capto, vastavit arva.

Extant eadem apud Nicephorum³, hæc tunc occinebantur; sed plane ante victoriam parva cantatum. Nam triste paulo post omen cunctis merorem in-

cussit, ipsumque Julianum in nominis detestationem induxit; quatenam id fuerit, Ammianus his verbis significat⁴:

44. « Abunde ratus post hæc prosperitates adventare complures, hostias Marti parabat Ultori; et ex tauris pulcherrimis decem ad hoc perductis, nondum aris admoli voluntate sua novem procubuerunt frigidissimi; decimus vero, qui detractis vinculis agere redactus est, mactatus ominosa signa monstravit. Observatum est a sacrificantibus inquit Macrobius⁵ ut si hostia, quæ ad aras duceretur, fuisset vehementius reluctata, ostendissetque se invitam ab aribus admoventi, amoveretur, quia invito deo offerri eam putabant; quæ vero stebisset oblata, hæc volenti numini dari existimabant. » Et Suetonius⁶, ut Julium Casarem ne religione quidem ulla a quoquam incepto unquam absteritum, vel retardatum ostenderet, exempli causa subjicit, quod licet immolante ipso aufugisset hostia, profectonem tamen adversus Scipionem et Julianum non distulit; additque tristis portenti loco habitam, si aut hostia ab ara profugisset, ut in aliam partem corporis quam oporteret cecidisset; sed supersticiosior Julio Julianus, et longevitate patientior isto, de quo Ammianus hæc subdit⁷: « Quibus visis, exclamavit indignatus acriter Julianus; Jovemque festulus est, nulla Marti jam sacra facturum; nec resecevit, celeri morte præreptus. » Sed o vir inconstans, ubi illa olim tua de Marte prædicatio gloriosa, recensita superius? Jam ipse fateris, nihil posse deos, quos non curas indignantes iteratis victimis tibi propitios reddere. Sed desperatio (excuso te) hæc a te voces, invito licet, evorsit, cum esses fortasse memor quod ante necem Galbar accidisse Suetonius⁸ tradit, et de Vitellio Tacitus⁹ et Lampridius de Alexandro affirmant, nimirum ante ipsorum interitum tauros tractis vinculis ab ara secessisse.

45. *Cladis prænantia signa.* — At quid postquam Ctesiphontem Julianus pervenerit, Gregorius Nazianzenus⁷ de eo? « Hinc vero jam, inquit, velut arena pedibus subtracta, aut tempestate in navem illisa, res ipsi retro flunt; Ctesiphon enim arx firma est expugnataque difficilis, muris cocto latere conditis, et alta fossa, palustrique ac limoso amne circumnita; eam porro arx quoque altera firmiorem reddit (Coeben appellant pari tam natura, quam artis præsidio constructa, alteri arci ita conjuncta, ut unius tantum civitatis speciem ambar præbeant, intermedio amne inter se disjuncta). Quas cum nec sine incursu atque impetu evertere, nec obsidione capere et in potestatem redigere posset, nec vero ulterius cum exercitu, ac præsertim cum navalibus copiis pergere periculum enim esse, ne e loco superiori telis utriusque peleretur, transituque prohiberetur, hoc denum modo eas a tergo reliquit: Euphratis enim fluminis omnium maximam

¹ Greg. Naz. orat. II, in Jul. — ² Suid. verbo Julianus Parabata. —

³ Niceph. in fin. lib. I.

⁴ Ammian. lib. XXIV. — ⁵ Macrobi. Saturnal. lib. III, c. 8. — ⁶ Suet. in C. Julio c. 29. — ⁷ Ammian. lib. XXIV. — ⁸ Suet. in Gall. c. 18. — ⁹ Tacit. lib. XIII. — ¹⁰ Greg. Naz. orat. II, in Jul.

partem haud minimam perumpit et circumducit; ut ex fossa, cujus vetera etiam vestigia extare aiunt, navibus permeabilis esset; atque ita per eam ad Tigrin aliquanto ulterius confluens, naves salvas et incolentes flectit, e fluxio ad fluxum tuto pervectas; ita castellorum horum periculum effugit. » Id de fossa ex Euphrate in Tigridem ducta Gregorius: « Quam, inquit Ammianus, antehac Trajanus, posteaque Severus, egesto solo fodi in modum canalis amplissimi, studio curaverunt summo, ut aquis illic ab Euphrate transfusis, naves ad Tigridem commigrarent; tutissimumque ad omnia visum est eadem loca purgari, quae quondam similia Persae timebant; mole quoniam obstruere nullorum; haecque valle purgata, avulsis cataractis undarum magnitudine, classis securi stadiis triginta depulsa, in alveum injecta est Tigridis. » Haec Ammianus; qui admissas inter eos velitationes quasdam et levia proelia recenset; quibus in proeliis quodnam Persarum consilium fuerit, Gregorius Nazianzensis ita declarat: « Ut autem progredienti Persica copia in conspectu venientes quotidieque increcentes, eam gerendi belli rationem tenere coperunt, ut adversa quidem acie nequaquam sibi standum, nec, cum nullo periculo vincere liceret, nisi magna necessitate urgente, tentandam sibi belli aeam judicarent; ceterum e tumulis, et locorum angustiis, ubi occasio offerretur, hostes sagittis impelerent, atque opportunissimis viæ transitibus occupatis, eos facillime, ne porro progredirentur, inhiherent; tum vero in magna animi perplexitate et inopia Julianus versabatur; quoque se vertere non habens, perniciosum tandem consultationis suae exitum reperit. » At quodnam ejusmodi consilium fuerit, et ejus captandi proditoris persuasio quoniam præcesserit, idem subdit his verbis:

16. « Vir enim quidam inter Persas non ignobilis, Zopyri ¹ illius erga Cyrum in Babylonis obsidione facinus imitatus, quasi ob gravissimas quasdam causas in gravissimum offensionem Persarum regi venisset, eaque de causa in eum pessime animatus, contraque erga Romanos optime affectus esset; cum hoc commento et simulatione fidem apud eos invenisset: Quid, inquit, imperator? Quid tam ignavam atque imbecillum de re tanti momenti consilium intis? Quis hic navalis commectus, onusque supervacaneum ignavia magistrum? Nihil enim ad expugnandum difficilium, nihilque pervicacius est, quam venter, sitamque in manibus habere spem salutis. Quocirca, si quid me audies, nauticum huic apparatus valere jubebis, languoremque ex eo ad fortissimum huic exercitum redundantem; tu autem via alia faciliore et tutiori, cujus tibi me ducem fore profiteor (nam Persicae regionis tam peritus sum, quam quisvis alius), in hostium terram impressionem facies; rebusque ex animi sententia confectis, ad reditum te accinges. Me autem tunc demum beneficio afficies, cum re ipsa atque expe-

rimento benevolentiae erga te meae consiliique mei documentum ceperis. Haec ratione cum Juliano id quod proponebat, persuasisset (credula enim est levitas) præcipueque etiam Deo impium exagitante, omnibus simul incommodis premi cepit exercitus. Naves igni collagrabant; frumentum nullum erat; ac risus insuper accedebat (idem enim ferme erat, ac si manus sibi ipsi, necneque attulisset) spes omnes evanida; dixique itineris cum promissis suis abcessit. In orbem porro hostes instabant, bellum circumfluebat, progressio non facilis, victus aegre parabilis; langueret exercitus animisque concidebat; itaque imperatorem ira prosequeretur; nihil bonae spei reliquum erat; haec una, ut in praesenti rerum statu, salutis ratio patere videbatur, nimirum scelerato imperio ac militari praefectura defungi. At quae luensque gesta sunt, ita se habent. » Sed et Joannes Chrysostomus sagillat pariter cum impietate imprudentiam Juliani, cum ait: « Qui enim plures militum myriadas secum duxerat, quam ullus unquam ante ipsum imperator; quique Persidem omnem per incursionem ac sine pulvere (quod aiunt) capturum se speraverat; lunc sic infeliciter ac miserabiliter res successit, ut feminarum poltius ac puerulorum, quam virorum exercitum, illum secum habuisse dicas. Primum enim imprudentia sua in tantam illos necessitatem adegit, ut equinis carnibus vescerentur, atque partim fame, partim siti absumpti perirent. Quasi enim in Persarum gratiam copias ageret, neque illos caperet, quin potius suos illis prodere studeret; sic eos in locorum difficultates quasdam conclusit, ac tantum non victos hosti tradidit. Enimvero calamitatum earum genus omne nullus possit, ne ex his quidem, qui illas viderunt, expertique sunt, recensere; ita omnem modum superarunt. » Haec et alia Chrysostomus, cujus tempore haec gesta sunt, et a multis qui interfuerunt facile audisse potuit.

17. Qui igitur deorum promissionibus animalis eam susceperat magna molis provinciam, majori desperatione Julianus urgetur, cum adeo manifestis signis a diis suis sibi visus est esse penitus derelictus; nam in tot tantisque constitutus angustiis, ab eis responsa quaerens, litatis victimis, haud valuit extorquere; ut merito in eum ac ceteros ejusdem superstitionis cultores illud ex Moysi cantico ² exprobrandum fuerit: « Ubi sunt dii eorum, in quibus habebant fiduciam? Surgant, et optulerunt vobis, et in necessitate vos protegant; » nam de ipsis haec Ammianus ³: « Et cum nihil humani proficerent sensus, diu fluctuantes, et dubii, exstructis aris, caesisque hostiis, consulta numinum sciscitabamur, utrum nos per Assyriam reverti censerent, an præter radices montium levius gradientes, Chiloecomum prope Corduenam sitam ex improviso vaseare; quorum neutrum, exis inspectis, confore dicebatur; stetit tamen sententia, ut omni spe meliorum successa, Corduenam arriperemus. » Haec ipse; sed ad

¹ Justin lib. I. Herodot. lib. III. Plutar. Apoph. Imp.

² Chrys. orat. contr. Gent. — ³ Dent. XXXII. — ³ Ammian. lib. XXIV.

XVI kal. Julii arripientes iter ab adventantibus hostibus repressi sunt; postea vero fame enecti, conglobato agmine, dato ad decertandum solemniter signo, confertas hostium frontes nisu protruserunt acerrimo; majorque facta est hostium strages. Romanorum paucioribus casis, et cum eis Veteratione (Vetrarione), qui Triariorum legionem regebat; sed inter hæc trium dierum induciarum ad vulnera curanda spatia intercesserunt; cum jam fame haud toleranda afflictatus Romanus exercitus esset, ac profunda desperatione penitusmersus. At quid sequenti nocte Juliano per visum videre contigerit, Ammianus sic narrat¹:

48. « Ipse autem ad sollicitam suspensamque quietem paucisper protractus, cum somno (ut solebat) depulso, ad emulationem Caesaris Julii quaedam sub pellibus scribentis, obscure noctis altitudine sententiis ejusdem philosophi teneretur; vidit squallidius, ut confessus est proximis, speciem illam Genii publici, quam cum ad Augustum surgeret culmen, conspexit in Galliis, velata cum cornucopia per aulae tristius discedentem. Et quantum ad momentum hæsit stupore defixus, omni tamen superior metu ventura decretis celestibus commendabat. Relictoque humi strato cubili, adulta jam exitibus nocte, numinibus per sacra depulsoria supplicans, flagrantissimam facem cadenti similem visam aeris parte sulcata evanuisse existimavit; horroreque perflatus est, ne ita aperte minax Martis apparuerit sidus: erat autem minor igneus iste, quem *δαιμόνων* nos appellamus, nec cadens unquam, nec terram contingens; » et paulo post: « Confestum itaque ante lucis primitias Etrusci aruspices accessit, consulti que quid astri species portenderet nova: Vitandum esse cautissime responderunt, ne quid tunc tentaretur: ex Tarquinianis libris in titulo, *De rebus divinis* id retatum esse demonstrantes, quod face in celo visa, committi prælium vel simile quicquam non oportebat. Quo etiam id inter multa alia spernente, orabant aruspices, saltem aliquot horis profectorem differri; et ne hoc quidem sunt adepti, imperatore omni valicinandi sententiæ recludente; sed exorto jam die promoti sunt castra. » Hactenus Ammianus.

49. Ad hæc infelix adactus est Julianus, ut qui ex sententiâ aruspicum cuncta aggredi solitus esset, et de victoria securus tante molis bellum auspiciis fuisset, jam sibi cuncta prospera fore (ut ipse suis ad Libanium litteris testatus est) antea pollicentibus diis; modo cum et ab his se deceptum, et ab illis delusum, licet sero conspiceret, contemptor factus sit numinum, et refragator aruspicum; a quibus sic, eos consulens, responsa querebat, quasi quod a diis promissum erat exigeret; sed tamen quæ illi dicebant contemnebat, quod promissionibus deorum esse adversa sentiret. Sicque miser his contrariis fluctibus agitatus, quod hostium vallatus cuneis, et fame acrius exercitum peringente, nullum esse con-

spiceret humanis viribus e tot malis effugium; sed celestium tantum numinum esse, deploratis ac desperatis rebus succurrere; eadem iteratis sacrificiis exagebat. Rursum vero ipsa numina implorata sacerisque placata, nec opem ferentia, sed deteriora minantia, veluti infida respuebat, ac devovebat ingrata; execrans deos, quorum cultum prostratum penitus tanto labore et industria frustra resistuere conatus esset, ornas et templis atque difasset, tot sacerdotia erexisset, immolasset sacrificia, hecatombas multiplicasset, humano quoque eodem cruore pavisset, quibus et de Christianorum cæde nuncupasset vota solemnia. Tot igitur tantisque facinoribus promeritos deos experiri jam sibi contrarios, patienter terre nequibat. Martem Pallademque a parte hostium stare, Victoriâ illos sequi, altricem Isidem, ipsamque Cererem pascentem omnes, a Romano exercitu longius recessisse; ipsumque publicum Genium abscessisse, quam indigno ferebat animo! Et quam succensebat, cum nullum deorum, nisi Pallorem, et Pavorem, Timorem, Mortem, Penam, Necessitatem, Violentiam, Pamperiam, Invidiam, et alios his similes antitheos, quibus ut diis gentes¹ erigebant templa, hisque conjunctas funestas Erymnas cum aliis adversariis et infautis sibi numinibus in castris versari cognovit, quæ et procul abigere sacris depulsoriis frustra tentasset! Sed nullum infensus visum est superbo homini numen, quam quod appellat ipsi Ridiculum, a quo se, instar Annibalis Urbem frustra tentantis, derideri conspiceret; eidemque inhærentes Momum exhorruit atque Selenum; quem omnes carpentem, ac ne optimis quidem parentem imperatoribus, ipsem in Caesaribus accurate descriperat; quem et secret se apud Jovem habiturum pugnacem accusatorem, subsannatorumque egregium experturum. His igitur animo æstans, velut æstro percitus, et dnis exagitatus, contemptis aruspibus sero sapientibus, in sui interitum clademque suorum præceps fertur in hostes.

50. *Extrema pugna cum Parthis, et Juliani tristissimus interitus.* — Sed antequam extremum Juliani exitum oratione prosequamur; illud monendum putamus, Ammianum et Zozimum gentiles historicos, suæ ipsorum superstitionis imperatores, licet exitum Romano exercitui adferentem, ob eamque causam detestatione dignissimum, nihilominus omni laudum genere exornasse; eundemque ut strenuum dicem, insignemque philosophum celebrasse. Sed quid Ammianus de extrema clade ejusque necesse testatum litteris memoria commendavit, ne quid detraxisse iustitia videamur, hic in primis reddamus: « Exorto jam, inquit², die, promoti sunt castra. Tunc nos egressos Pese, cum sepe afflicti pedum stabiles pugnas horerent, structis insidiis occulte combatantur, altrinsecus viantes cætervas a celsis collibus explorando, ut ad suspicans miles ad usque perpetuum diem nec vallum erige-

¹ Ammian. lib. XXV.² Consulte de lui total, de Dus Gent. Syntag. 1. — ³ Ann. lib. XXV.

ret, nec sudibus se communitet. Dumque legunt armiter latera, et exercitus pro locorum situ quadratis quidem sed laxis incedit agminibus; invasa subito terga pone versus arma cogentium principi indicantur, etiam tum inermi ad speculanda anteriora progresso. Qua coniectus clade, oblitus loricae, secuto inter tumultum arrepto, properans ultimis ferre suppeditas, revocatur alio motu, qui etiam antesignanus, unde discesserat, paria perpeti nuntiabat. Quae dum sine respectu periculi sui redintegrare festinat, ex alia parte cataphractorum Parthicus globus centurias adoritur medias; ac sinistro cornu inclinato acriter superflusus, fectorem stridoremque elephatorum impatenter tolerantibus nostris, conctis et multiplicatis missilibus decernebat. Verum principe volitante inter prima discrimina procliorum, exilivit nostra succinctior armatura, eversorumque Persarum, et belluarum suffragines concidebat et dorsa.

51. « Quos cum Julianus cavendi immemor diffuisse trepidos, clatis vociferando manibus aperte demonstrans, irasque sequentium excitans audenter clamuderet semet in pugnam; clamabat hinc inde candidati, quos dejecerat terror, ut fugientium molem tanquam ruinae male compositi culminis declinare; et incertum subita (sublata) equestri hasta, cute brachii ejus prastricta perstricta, costis perforata, laesit in ima jecoris libra; quam dum avellere dextra manu conatur, acuto utrinque ferro digitorum nervos sensit excisos; et provolutus jumento, praesentiumque veloci concursu relatus in castra, medicinae ministeriis fovebatur. Moxque ubi lenito paulisper dolore, timere desiit, magno spiritu contra exitum certans, arma posebat et equum; ut reviso proelio, suorum fiduciam repararet, ac videretur sui securus, alienae salutis sollicitudine vehementer astringi, eo vigore licet in negotio dispari quo Epaminondas ille dux inelytus, lethaliter apud Mantiniam sanctus, et reversus ex acie conquirebat sollicito sentum; quod cum vidisset propius, latior vi vulneris, interit; et qui animam intrepide amittebat, jacturam clypei formidavit. Sed cum vires parum sufficerent voluntati, sanguinisque profluvio vexaretur, mansit immobilis; ideo spe deinceps vivendi assumpta, quod percontando, Phrygiam appellari locum illum ubi ceciderat, comperit, licet enim obituum se praescripta audierat sorte. » Hoc amplius debuit diis suis Julianus, quod de loco sui exitus, sic cum responso ambiguo et voce aequivoca fefelissent. Pergit deinde Ammianus referre militum post vulneratum imperatorem in eo bello insuperabilem fortitudinem, donec satietate vulnerum ambabus partibus fessis, nox (ut ait) diremit certamina tenebrosa.

52. Sed idem rursus haec de Juliano, quem in extremo vite articulo sic orasse componit: « Haec dum ita aguntur, Julianus in tabernaculo jacens, circumstantes allocutus est demissos et tristes: Advenit, o socii, nunc abeundi tempus e vita, impendo tempestivum; quam reposcendi naturae, ut de-

bitor bonae fidei, redditurus exulto: non, ut quidam opinantur, afflictus et morrens; philosophorum sententia generali perdoctus, quantum corpore sit beator animus; et contemptans, quoties conditio melior a deteriore secernitur, laudandum esse potius, quam dolendum; illud quoque advertens quod etiam dii caelestes quibusdam pessimis mortem tanquam summum praemium persolverunt. Munus autem id mihi delatum optime scio, non difficultatibus succumberem arduis, neve me projiciam unquam, aut prostrernam: expertus, quod dolores omnes, non insultant ignavis, ita persistentibus cedunt. Nec me gestorum penitet, aut gravis flagitii recordatio stringit, vel cum in umbra et angulis emendarer, vel post principatum susceptum; sed tanquam a cognatione caelium delatentem, immaculatum (ut existimo) conservavi, et civilia moderatus regens, et examinatis rationibus bella gerens et repellens: tametsi prosperitas simul utilitasque consultorum non ubique concordent; quoniam ceptorum eventus superare sibi vindicant potestates. Reputans autem justis esse finem imperii obedientium commodum et salutem; ad tranquilliora semper, ut nostis, propensior fui, licentiam omnem actibus meis exterminans, rerum corruptricem et morum; gaudensque nedum sciens, ubiennaque velut imperiosa parens consideratis periculis objecit Respublica, steli fundatus, turbines calcare fortuito rum assuefactus. Nec faleri pudebat. Interituum me ferro, dudum didici, fide fatidica praevincit. Ideoque sempiternum venero munus, quod non clandestinis insidiis, nec longa morborum asperitate, vel delicatorem fine decedo, sed in medio cursu florentium gloriarum hunc merui clarum e medio digressum. Equo enim judicio juxta limidus est et ignavus, qui cum non oportet, mori desiderat, et qui refugiat, cum sit opportunum. Haecenus loqui, vigore virium labente, sufficere. Super imperatore vero creando caute reflexo, ne per imprudenciam dignum praeteream; aut nominatum quem habilem reor, anteposito forsitan alio, in discrimen ultimum tradam: ut alumnus autem Reipublicae frangi; opto bonum post me reperiri rectorem. » Haecenus Juliani, seu potius Ammiani Livium imitantis oratio; atque subdit:

53. « Post haec placide dicta, familiares opes junctoribus velut supremo distribuens studio, Anatum quaevisse officiorum magistrum. Quem cum beatum fuisse, Sallustius respondisset praefectus, intellexit occisum; acriterque amici casum ingemuit, qui etate ante contempserat suum. Et flentes inter haec omnes qui aderant, auctoritate etiam sum integrum, increpabat; humile esse, cetero sideribusque conciliatum lugeri principem, dicens. Quibus ideo jam silentibus, ipse cum Maximo et Prisco philosophis super animorum sublimitate perplexus disputans, hians latius suffossi lateris vulnere, et spiritum timore cohibente venarum, epota gelida aqua, quam peluit, medio noctis horrore, vita facilius est absolutus, anno aetatis altero et trigesimo. » Haec-

mus de ejus obitu Ammianus, testis plane domesticus; cui adjungimus comparcm, nempe Libanium sophistam, qui Julianum sic extinctum luculenta scripta oratione laudavit; in qua de interfectione Juliani cum agit, Christianos ejus necis in crimen vocat. dum hæc ait ¹: « Quis igitur eum interemerit, audire quispiam cupit? Nomen ejus nescio. Non hostem autem percussorem eum fuisse, apertum iudicium est, quod ex hostibus nemo vulneris ejus nomine honorem et præmium accepit; cum quidem Persarum rex per præconem percussorem ejus evocaverit, et ingentia qui se indicasset, præmia percepturus fuerit; sed ne eorum quidem cupiditate quispiam est adductus, ut facinus sibi tantum per jactantiam arrogaret. Et multa profecto hostibus debetur gratia, quod ejus facii auctores non fuerunt, ejusdem sibi gloriam non vindicarunt. Sed nobis, ut interfectorem requireremus, permiserunt, quibus illum diutius vivere, bono non fuit. Sunt autem isti, qui nullis vivunt legibus; qui quidem quod dudum sunt conati, tunc demum cum possent, peregerunt; iniquitate reliqua eos cogente, cui sub ejus imperio locus non fuit; et maxime deorum cultu, cui ipsi maxime sunt adversari. » Hactenus Libanium, non obscure christianos Juliani necis auctores suggillans; hæc quidem ille, quod hostium constaret assertionem, non ipsorum armis, sed telo Romano fuisse Julianum extinctum; nam Ammianus ² sic de Persis inferius ait: « Hocque viso, e salibus nos hostes diversitate telorum, ac verbis turpibus incessebant, ut perfidos et lectissimi principis percussores. Audierant enim, ipsis quoque referentibus transfugis, rumore jactato incerto, Julianum telo cecidisse Romano. Verum, » inquit Socrates ³, « Callistus sacerdos imperatoris, qui ejus res gestas carmine heroico conscribit, bellumque id temporis confectum narrat, illum a demone transfugum interisse, commemorat. » Quæ quidem opinio magis increbuisse visa est; qua occasione id a demone, nempe a superiori numine admissum Ethnici existimant, paulo post dicendum erit.

54. Certe quidem a quoniam Julianus percussus interierit, haud satis fuisse exploratum scriptoribus illius temporis, imò nec iis cognitum, qui certamini interfuerunt, S. Gregorius Nazianzenus declarat his verbis ⁴: « Quæ autem sequuntur, non uno modo ab omnibus referuntur, sed alii alii sermoni assentiuntur, calculumque addunt non minus eorum, quibus certamini interesse, quam quibus abesse contigit. Nonnulli enim a Persis eum jaculis confixum fuisse affirmant, temere in hostes excursantem, atque huc et illic vesane prosultantem; idemque ipsi, quod Cyro Parysatidis filio, accidisse; qui cum adversus Artaxerxem fratrem cum decem hominum millibus ascendisset, egregieque pugnaret, temeritate tandem sua victoriam amisit. Alii hujusmodi quemdam de eo sermonem commemorant

cum in sublimem quemdam tumulum ascendisset, ut velut e specula exercitum lustraret, quantumque bello superfuisset, cognosceret, magnasque copias, speque sua copiosiores perspexisset: quam grave et indignum fuerit, dixisse si hos homines ad Romanorum terras reduxerimus! quasi videlicet ipsis salutem invidentem. Quibus verbis inflammatum militem quemdam, iraque præcipitem actum, nulla salutis suæ habitatione, viscera ipsis gladio transfixisse. » At hæc commenti sunt Gentiles in odium Christianorum, quibus refertus erat exercitus; quasi Julianus illos vivere ægro animo ferret; in quem indignatum dixerunt excuisse gladium militem christianum. Sed hæc ab ipsis scriptoribus ethnicis sententia prorsus exploditur, qui pariter haste cuspidem percussum Julianum fuisse testantur. Sed subdit his, omnia undique allata referens, Gregorius: « Alii rursus factum et ridiculum quemdam barbarum (quales in exercitu comitatu, tum ad leniendas animorum molestias, tum ad exhiberanda convivia esse solent), hoc facinus perpetrasse ferunt. Nec desunt qui Sarraceno cuiquam egregiam hanc laudem arrogent. » Hæc Gregorius de his, quæ a diversis ferrentur, casum infortium pro arbitrio confingentibus.

55. At quid ipse ea de re sentiret, superioris prioris orationis exordio satis aperit, cum id ministerio angelorum factum affirmat his plane verbis: « Atque ut mihi latius præconium pateat, omnis cælorum virtus, omnes angeli, quorum opera tyrannus extinctus atque oppressus est; non Seon ille rex Amorrhæorum, neque Og rex Basan, principes exigni, atque Israeleni, hoc est, partem orbis vexantes; verum draco ille, Apostata ille, magna illa mens, Assyrius ille, ille communis omnium inimicus et hostis cum multo furore in terra debauchatus et comminatus, tum multam iniquitatem in excelsum locutum atque meditatus, » etc. Rursum alibi ⁵, si nummis totum illud confectum esse negotium, tradit. At quid de his Basilii Magni successor Helladius scriptorum monumentis reliquerit consignatum, S. Joannes Damascenus docet his verbis ⁶: « Quod autem imaginum institutio non nova, sed prisca sit, et apud sanctos et eximios Patres nota et usitata; discere ex his quæ in Vita beati Basilii ab Helladio ejus discipulo, in pontificatusque successore, conscripta sunt. Præ enim vir (ut ipse narrat) Dominae nostræ adstabat imagini, in qua Mercurii etiam celebris martyris figura descripta erat: adstabat autem supplicans, ut impius Julianus Apostata tolleretur. Ex qua quidem imagine didicit, quid esset eventurum. Vidi enim martyrem ad evigilium tempus obscuro, non multo autem post hastam erementam tenentem. » Hæc ex Helladio Damascenus, qui sane commentarius de rebus gestis Basilii scriptus desideratur: nam qui extat nomine Amphilo- chii, scilicet mendacis, hæc de Magno Basilio atque

¹ Apud Niceph. lib. X. c. 34. — ² Ammian. lib. XXXII. — ³ Socrates, lib. III. c. 18. — ⁴ Greg. Naz. orat. II. in Jul.

⁵ Greg. Naz. orat. in laudem Athanasii. — ⁶ Dam. s. de Irenæo, orat. I.

Mercurio martyre longe diverse narrat; ne quis existimet, quae de Basilio scripta essent ab Helladio, eadem esse cum his, quae feruntur pulchro nomine Amphiloehii. Sensit imposturam in primis Glicas¹, qui eo uno argumtento totum illud Amphiloehii nomine scriptum commentum dissolvit, cum ait: « Quanquam enim perscriptum reperimus in libro de S. Basilio miraculis, quae magnus ille vir Amphiloehius litteris commendasse perhibetur, mandato perpetuae Virginis Peipare per sanctum Mercurium, Magni Basilio precibus, desertorem hunc trajectum fuisse; non tamen haec narratio meretur, ut ei continuo fidem adhibeas. Quam ob rem istud? quoniam in eodem scripto legimus, Magnum Basilium Caesarem pontificem id temporis fuisse, cum eas regiones imperator improbilissimus contra Persas expeditione suscepta peragraret. At vero aliter evimins ille Gregorius cognomento Theologus memoriae prodidit. Nam si Basilius, hoc ita narrante, in Ponto degebat sub initium imperii Valentis, qui a iquando pest tempore regnavit, cum Caesarea pontifex esset Eusebius, multo minus Juliano imperante Pasilius antistitis munere fungebatur. De quo satis evidenter apparet, Julianum iter per Cappadociam facientem neque Basilium istie pontificem reperisse, neque ipsius Ecclesiae ministrum esse. Consimili modo nec precatus est hoc nomine Deum Basilius pontifex, nec ad tollendum e medio desertorem Mercurius ille Christi testis fuit ablegatus, quippe si hoc pacto res gesta fuisset, obscurum non esset in hodiernum usque diem, a quo Julianus telo confixus fuerit. Nam jactulo trajectum constat, auctore facti prorsus incognito. »

36. At ipse tamen Glicas haud in eo nobis probari potest, cum eam ob causam, quod ea commentitia Amphiloehii nomine scripta haberentur, derogat penitus fidem historiae, quae auctoritate Helladii citati a Damasceno, quem ipse non vidit, aliter tamen rem gestam recitantis, egregie testata redditur. Sed non Basilio tantum haec per vi-vum ostensa fuere; verum et eundem alii ad castra progredienti eadem divinitus innotuisse Sozomenus² auctor est, qui rem ita describit, cum in primis haec ait: « Equidem quisnam hujus caedis administer fuerit, nihil certi possum dicere, praeter ea quae modo dicta sunt. Sed tamen, uti hi, qui de ea re consentientibus sententias disserunt, affirmant: vera sane ea est opinio, quae est ad nos perlata, quae tradit, cum ultione divina e medio sublatum esse. Cujus rei certissimum argumentum est divina visio, quam eundem ex necessarum ejus oblectam accepi. Nam dicitur, cum ad Julianum, qui erat in Perside, ire maturaret; in loco quodam, qui erat in via publica situs, diversatum, et aditum penuria coactum, in ecclesia, quae ibi erat, dormivisse; et secundum quietem vel rem gestam vidisse, vel saltem somniasse; complures ex apostolis et prophetis in unum coactos, graviter de imperatoris contumelia adversus Ecclesias tacta con-

questos esse; invisisque consilium, quid de hac causa faciendum esset. At cum diu de ea re esset deliberatum et adhuc eorum animi velut in dubio versari viderentur, duos e medio surgentes exhortatos reliquos, ut bono animo essent, propeque tanquam ad delendum Juliani imperium e Concilio egressos, hominem illum, qui has res tam admirabiles contemplatus fuerat, iter de caetero neglexisse. Atque dum metu percussus harsitaret, quis hujus visionis exitus futurus esset; secundo eodem in loco somnum cepisse, vidisseque eundem apostolorum et prophetarum conventum; atque ex improviso velut e via in Concilium ingressos illos, qui superiori nocte ad Julianum expugnandum abierant; caeterisque multasse, cum occisum esse. » Haec Sozomenus s. At Nicephorus³ addit nomina illorum duorum, qui perrexerunt festini ad necem inferendam Julianum; nempe alterum ipsorum dictum esse Mercurium martyrem, alterum vero item martyrem Arlemum ducem, ambos olim egregios milites christianos. »

« Utinamque res se habeat, » inquit Gregorius⁴, « lethale certe orbique universo salutare vulnus accepit, inoque facinore multorum permicose vitiorum pennis Julianus evoluit. Quod et ipsum miror, quomodo vanus homo, qui omnia hinc se scire existimabat, hoc nunquam ignoravit, nimirum vulnus visceribus suis infligendum. » Haec quidem de percussore et vulnere accepto jam satis.

37. Quae autem isthaec secuta sint, Theodoretus⁵ narrat his verbis: « Deinde, inquit, cum milites quaererent et ingemiscerent, ex improviso cum vulneratum offendant, rabie contra conditorem suum furentem: Martem bellicosum ipsi, uti promiserat, auxilium minime tulisse, Apollinem falsa vaticinatione esse, Jovem denique fulminantem non in suum interfecitorem fulmen torsisse. Itaque qui ante minus insolenter jactaverat, jam misere lumbi projectus jacuit. » Et paulo post: « Ferunt porro, ipsum tyrannum, simul ac plagam acceperat, manum profusus sanguine implevisse, illumque projecisse in aerem, ac dixisse: *Vicisti, Galliae*; et simul tum confessum esse victoriam, et blasphemiam (adeo enim a mente abalienatus erat) in Deum impudenter locutum. » Haec Theodoretus⁶, et alii plerique. Sozomenus⁷ vero haec habet, cum de his agit: « Alii autem memorant, cum, cum sanguinem manu ostendisset, illum in aerem jecisse, perinde atque soli iratum, quod Persis venisset subsidio, et se non servasset incolumem; praesertim cum suae nativitas (sicut astronomorum scientia indicabat) velut dominus esset et moderator. » Haec ille. Ac probe sane divino coactus est numine in solem blasphemiam intorquere; ut quem potissimum coluisset, atque in laudem ejus hymnum celebrem conscripsisset, ad postremum ita peritus proditoriis eundem accusaret. Sed subdit Sozomenus: « At cum

¹ Glic. iv. par. Ansel. — ² Sozom. lib. vi. c. 2.

³ Niceph. lib. x. c. 33. — ⁴ Greg. Naz. orat. ii. in Jul. — ⁵ Theod. lib. iii. c. 20. — ⁶ Niceph. lib. x. c. 35. — ⁷ Sozom. lib. vi. c. 2.

esset revera moriturus utrum Christum viderit nec ne (uti solet accidere, quando anima e corporis custodia egreditur, et res diviniore, quam quae ab homine conspici possint, videt) haud equidem habeo dicere; neque enim istud adeo a multis dicitur: verumtamen ut plane falsum rejicere non audeo: quippe cum credibile sit, alia etiam his multo admirabiliora configisse, non alia de causa, quam ut constare possit, religionem Christianam non hominum studio et industria constitutam stabilitamque esse. » Haec Sozomenus; cum tamen alii eam rem haud dubiam confirmant, nempe de ejus blasphemia in deos, et exprobratione in Christum, projectione illa sanguinis in altum facta, qua et exclamavit (quod tradit Nicephorus ¹), *Saturare, Nazarene.*

58. At quomodo ipse, moriturus Julianus adsciscere sibi conatus sit divinos honores, Gregorius Nazianzenus ² narrat, sic dicens: « Sed ne hoc quidem praetereundum est, quod praeter alia multa maximum perditae illius amentiae argumentum habet. In fluminis ripa jacebat, graviter ex vulnere aegrotans. Cum autem permullos eorum, qui ante ipsius aetatem gloria floruerant, ut humana conditione majores censerentur, artibus quibusdam ex hominum oculis sese sustulisse, eamque ob causam pro diis habitos fuisse sciret; ejusdem gloriae cupiditate captus, simulque talis mortis genere interire propter temeritatis ignominiam erubescens, quid molitur? quid facit (neque enim simul cum vita improbitas extinguitur)? In profluentem corpus projicere conatur; ad eamque rem nonnullorum, quos maxime fidos arcanorumque conscios habuerat, opera utebatur. Quod nisi quispiam ex eumichis imperatoris hanc rem persentiens, scelerisque odio et execratione alius prodens, huic conatui obstisset; novus utique alius ex calamitate deus ve cordibus hominibus extitisset. » Haec Gregorius de Juliano, non ignaro, Romulum in primis eadem plane arte comparasse sibi divinos honores.

59. Quoniam vero id assequi Juliano minime licuit, ne tali tantoque fraudaretur honore, domesticus ipsius jacturam alia excogitata arte cumulatius compensavit, dum eum ad superos curru elevatum fixerunt, idque testificatione divina probare conati: continetur autem ejusmodi commentum oraculum his versibus ³, tanquam ab Apolline illi viventis reddidit:

Atque ubi Romani Persas deviceris armis,
Istuc Seleuceam bello progressus ad urbem;
Carlesi tum te sublatum turbine currus
Evehet ignivomas, magnaque reponet Olympo
Defunctum curis hominum, duroque labore:
Et patriam aetherae lucis remeabis ad aulae,
Unde caduca hominis progressu membra petisti.

60. Fuit quidem ejusmodi Juliani casus eodem tempore temporis momento cognitus sanctis viris, quo contigit; imo (sicut diximus) et praecognitus,

cum Athanasius de eo fuerat valicinat, nubeculam illam inani tonitruo perstrepentem quam citissime dissolvendam, et de falso jam parante loculum Juliano fabdica illa fuerat dicta sententia. At quid ea hora, qua divina ullaevione tyrannus occisus est, divinitus ostensum fuerit magno illi anachoreta Juliano Sabbae, Theodoretus ⁴ sic narrat: « Porro autem Julianus cognomento Sabba (sic namque syriaca lingua vocabatur, ejus vitam in Historia nostra, qua Philothens inscribitur. litteris mandavimus, eorum vivendi genus, qui sunt expertes corporis, in corpore imitatus; cum esset de Juliano minis certior factus, longe attentius preces Deo omnium mediatori adhibuit; atque eodem ipso die, quo Julianus interfectus est, quanquam iter viginti dierum et amplius aberat ab exercitu, eadem ejus inter precandum agnovit. Nam ferunt eum, dum Dominum clementem et benignum supplic oraret, repente fletum repressisse, et effusum in letitiam exulasse gaudio, hilarique vultu cepisse intueri; quare voluptas, quam capiebat animo, manifeste declarata est. Quem familiares ejus cum ita mutatum cernebant, orasse, ut causam letitiae suae ipsis indicaret. Eum autem respondisse: Aprum silvestrem, hostem vineae Domini, debitas scelerum in Christum admissorum perpendisse penas, et mortuum jacere, ne amplius Christianis insidias struat. Quibus cognitis, omnes triumphare gaudio, et hymnum, quo Deo gratias agerent, cantare ceperunt. Postea autem facti sunt certiores ab illis, qui mortem ejus nuntiabant, sceleratum illum tyrannum extinctum eadem die et hora, qua divinitus ille senex Julianus eum cecidisse cognoverat et praedixerat. » Haec Theodoretus.

61. De Didymo autem ita Sozomenus ⁵: « Eodem die Didymus, vir ecclesiasticus et divinae sapientiae ac pietatis studiosissimus, Alexandriae aetatem degens, supra modum dolebat, non modo ob imperatoris scelera contra Christianam religionem admissa, sed etiam quod caeco errore vagabatur, et Ecclesiam contemnebat. Haec jejuna, et Deum hac de re supplic orare cepit. Qui cum ob hanc causam animo adeo sollicito ac mesto esset, ubi sequenti nocte nihil comederet; forte in solo assidens, somno oppressus est; ac velut extra se positus, videbatur sibi videre equos albos in aere cursare, et qui in eis vehebantur, eos ita praedicare: Nuntiate Didymo, hodie Julianum hac ipsa hora interfectum esse; ipseque idem illud Athanasio episcopo significet (latebat enim, ut dictum est, Alexandriae Athanasio, conscio Didymo). Didymus igitur illico somno solutus surrexit, cibumque cepit. » Haec Sozomenus; eadem quoque de Didymo Palladius narrat ⁶.

62. At hic siste gradum, lector, cum jam ad exitum exitumque intensissimi omnium hostis Christianae religionis perveneris; atque memoria repeto, mente cogita, expendeque animo, quot quantaque

¹ Niceph. lib. x. c. 34. — ² Greg. Naz. oral. II. in Jul. — ³ Extant apud Niceph. lib. x. c. ult.

⁴ Theod. lib. III. c. 19. — ⁵ Soz. an. lib. VI. c. 2. — ⁶ Palladius in Eusebio.

adeo brevi temporis spatio, nondum quidem duorum annorum curriculis evolutis, divinitus edita opera fuerint; quibus tanquam manifestissimis signis atque impressis notis intelligas, divino muneri res Christianorum cura esse, inesseque in Ecclesia Catholica Deum, qui totam hanc agitet molem, regat, gubernet, teneat, atque conservet; neque humanarum esse virium tanta prestare. Cum aliqui singulis ferme annis eadem, vel his similia, pluraque ejusmodi signa spectare liceat, dummodo simplices tibi sint oculi atque puri; sed apud nos ista tu transiens intueberis. Ceterum si ad opus considerare liceat, thesauros locupletissimos habes, duos inquam tomos a P. Thoma Bozio collegii nostri rectore nuper editos, in quo quidem argumento, quanto ordine, rerum copia atque dicendi facundia versatus sit, tu ipse melius ex eis intelliges, quam ego ingeram; parco enim, quod inops sit illa probatio, quae domestico perfititur teste. Sed erit plane, ut illa cuncta perlegens, intelligas quam fortis et inexpugnabilis sit Christiana religio, in qua fideles omnes sub eodem illis militant signis; ita ut de Ecclesia Catholica digne occinas illud Jacob¹: « Vere Dominus est in loco isto, » meritoque et illud ejusdem adjicias²: « Castra Dei sunt haec; » atque adeo, ut licet sis hostis, et ab adversariorum partibus stes, si quid tamen veri studium in te reliquum sit, mox de eadem Catholica Ecclesia coactus instar Balaam exclamare cogaris³: « Quam pulchra tabernacula tua Jacob, et tentoria tua Israel, ut valles nemorosa, et horti juxta fluxus irrigui, ut tabernacula quae fixit Dominus, » etc. Sed jam reliqua, quae ad Julianum pertinent, prosequamur.

63. Atque in primis quod ad diem ipsum, quo, sic divino ulcescente munime, extinctus est, spectat, eum VI kal. Julii diem clausisse extremum, ex Ammiano colligitur⁴: Socratesque id expresse testatur⁵ cum ait: « Oecubuit VI kalend. Julii, tertio anno sui imperii, septimo autem postquam a Constantio renuntiatus fuisset, aetatis suae trigesimo primo. » Sed et ex die ejus occubitus, Dei licet aestimare vindictam; cum ea die, qua ipsius rescripto passi sunt Romae nobilissimi atque innocentissimi antici Constantini imperatoris Joannes et Paulus (de quibus superius fusius egimus), nempe sexto kalendas Julii, qua die natalis dictorum martyrum in ecclesiasticis tabulis adnotatus habetur, Julianus divinitus misso telo necatus habeatur.

64. Quod vero ad ejus imperii tempus attinet, dum Socrates dicit Julianum anno tertio sui imperii vivendi finem imposuisse, plane hallucinatur; siquidem apertissime constat eum nec quidem in imperio post obitum Constantii expresse haeritum. Cum enim Constantius imp. ex hac vita decesserit (ut auctore Ammiano dictum est tertio nonas Octobris, Tauro et Florentii cons., anno Domini trecentesimo sexagesimo primo, cum statim Julianus solus

imperare cepit; certumque sit, eundem hoc anno sexto kalendas Julii morte adreptum imperare desiisse; dicere necesse est, cum minus habuisset in imperio ab expleto biennio menses tres et dies novem. Sed inde Socrati errandi manavit occasio, quod sub imperio Juliani a morte Constantii tres ponuntur consulatus; Tauri et Florentii, quo imperare cepit; Nevitte et Mamertini, quem annum regnavit intergrum, ac denique ejusdem Juliani consulatus quartus cum Sallustio, quo pariter occisus est; sed primi consulatus menses tres; postremi sex haud absolutos imperavit.

65. *Christianorum gaudium, et Gentilium moror.* — Audito igitur de interitu Juliani ubique ferrarum imperii certo perlato nuntio; qui devoti ab eo erant diis victimae christiani (secundum illud Davidicum¹: Laetabitur justus cum viderit vindictam); excusso statim pavore atque morore, quo sub gladio tenebantur oppressi, exultantes, Deo canticum cecinere, instar Israelitici populi², cum insequentem cereret Pharaonem una cum exercitu ejus extinctum. Sed robustos Moab obtinuit tremor, obriguerunt habitatores Chanaan. Amplissimi, inquam, magistratus illi, ac gentilitiae superstitionis pontifices, quos ad restituendam propagandamque idololatram Julianus elegerat, simulque ethnici omnes, christiani nominis hostes, cum suas ipsorum res magis magisque efflorescentes conspicerent, atque longe majora sperarent; eas omnes improvise turbine abreptas, spesque meliores excisis penitus esse cernentes, consternati sunt animo, oppressi dolore, ac pariter timore concussi; male conscii, quanta licentia atque proecia toto hoc Juliani regnantis temporis spatio in Christianam religionem insultassent.

66. Qui autem tunc rem alius attentiusque considerabat, Julianum non tam contra Persas, quam adversus Christianorum Deum, antiquius, diuturnius, acriusque bellum agentem extinctum considerantes, magnam Christi potentiam in Julianum adeo perspicue demonstratam admirabantur; deorumque contra imbecillitatem attendebant in protegendo provehendoque in amplio rem gloriam, quem scirent majore studio, quam quavis alius ante solertissimus numerum cultor, die nocturne pro eorum cultu fuisse sollicitum; sed et clarissime tunc perspexerunt, esse illos penitus impotentem, unum privatum fulminibus Jovem, Martem armis, Mercurium talaribus et caduceo, Herulem clava; Vulcani friguisse ignes, Victoriam factam improbe transfugam; Castorem atque Pollucem castrorum custodes, jam factos eorundem turpiter desertores, Isidemque nutricem, egentem. Erubescabant ad haec Gentiles, ac pariter ulcescentis Dei Christianorum vim ac fortitudinem admirabantur, ut ex his quae sanctus Hieronymus scriptorum monumentis memoriae tradidit, intelligere facile possumus; nam in Commentariis in Habacuc³ prophetam haec habet:

¹ Genes. XXVIII. — ² Idem XXII. — ³ Num. XXIV. — ⁴ Ammian. lib. XXV. — ⁵ Socrat. lib. III. c. 18.

¹ Psal. LVII. — ² Exod. XV. — ³ Hieron. in Habacuc. c. 3.

67. « Dum adhuc essem puer, et in grammatica ludo exerecer, omnesque urbes victimarum sanguine polluerentur; ac subito in ipso persecutio- nis ardore, Juliani nuntiatus esset interitus; eleganter unus de Ethniciis: Quomodo, inquit, Christiani dicunt, Deum suum esse patientem et ἀνελεῖσθαι? Nihil iracundius, nihil hoc future presentius: ne modico quidem spatio indignationem suam differre potuit. Hoc ille ludens dixerit. Ceterum Ecclesia Christi cum exultatione cantavit: Divisisti in stupore capita potentium. » Est sententia Habacuc¹, juxta Septuaginta. Erudicatur ipse hoc tempore sub Donato grammatico, quem saepe suum magistrum appellat; non autem sub Victorino, qui ex cultiori litteratura insignior habitus, desivit tunc publice profiteri, cum adversus Christianos professores idem imp. Apostata (ut diximus) promulgavit edictum. Quotannis autem hoc Juliani oblitus tempore Hieronymus fuerit, qui se puerum fuisse tradit; quoniam res perdifficilis est et plurima indiget inspectione, de hoc agemus inferius anno Domini trecentesimo septuagesimo secundo, cum de aetate, quam vixit, erit prolivior disputatio. Modo autem in rebus ad Julianum spectantibus veteretur oratio.

68. At in quod discrimen ex hoc tentato et male gesto Persico bello adductum sit Romanum imperium, cum omnes luctu immenso eadem prosecuantur historici, quid de his Patres scripserint, in medium adducamus; et in primis quod sic ait Hieronymus²: « Julianus proditor patriae suae, et Christiani exercitus jugulator, Christum sensit in Media, quem primum in Gallia denegarat; dumque Romanos propagare vult fines, perdidit propagatos. » Et S. Augustinus³ de eodem Apostata Juliano: « Cajus, inquit, egregiam indolem decepit amore dominandi sacrilega et detestanda curiositas, cum vanis delictis oraculis erat: quando fretus securitate victoria, naves, quibus victus necessarius portabatur, incendit. Deinde fervide stans inmodicis ausibus, et mox merito mereritulis occisus, in locis hostilibus egerunt reliqui exercitum: ut aliter inde non posset evadi, nisi contra illud auspiciam dei Terminii, de quo superiore libro diximus, Romani imperii termini moverentur. Cessit autem Terminus deus necessitati, qui non cesserat Jovi. » Haec Augustinus. Sed et ex Graecis Gregorius Nazianzenus⁴ eosdem threnos ingeminal de clade illata Romano imperio, necnon Joannes Chrysostomus⁵ eam est pluribus prosecutus, quae talis tantaque fuit, ut nullam huic aequalem subierit Romana respublica, licet contigisset, ipsum imperatorem captivum sub iugo teneri Persarum: adeo ut nec postea ullum advenerit tempus, quo talis jactura potuerit resarciri, vel tanta ignominiae nota deleri. Quod si quis dixerit, maximo omnium Romani imperii damno Julianum esse natum, veritatis scopum collimasse, omnes recte judicantes aequae sint consensus. Ut plane haberint, unde plu-

rimum erubescerent Libanius et alii illi similes, qui Juliano viventi adulati turpiter fuerant, dicentes, cum magno Romani imperii bono a diis esse concessum; necnon illi, qui haec tam excelsa praeconia incisa etiam silicibus posterorum memoriae commendarunt; quorum hic tria vetera monumenta¹ describenda curavimus; est enim ejusmodi prima inscriptio:

IMP. CAES. FL. CL. JULIANO. P. F. VICTORI
AC. TRIUMPHATORI. SEMPER. AVG.
P. M. IMP. VII. COSS. III. BOÑO
REIP. NATO. PRO. COSS.

Secunda vero inscriptio sic se habet:

ÆTERNO. PRINCIPI. D. N. FLAVIO.
CLAUDIO. JULIANO. UBIQUE
VENERANDO. SEMPER. AVG. BOÑO
REIP. NATO. ORDO. POSSESSORESQUE

Tertia vero talis est:

IMP. CAES. D. N. FL. CL. JULIANO
SEMP. AVG. P. M. IMP. VII. COSS
III. BOÑO. R. P. NATO. PATRI
PATRIÆ. PRO. COSS.

Talia igitur tantaque ethnici de Juliano conceperant, ut ubique locorum ejusmodi titulo BOÑO REIP. B. NATO, signa illi dicarent; sed eventu contrario obscurata penitus remansere, obliata ceno, exposita ejuscumque ludibrio; ut lapides, licet elingues, iisdem decoris notis clamarent tamen ignominiam Juliani.

69. De sepultura Juliani. — Jam vero agendum de funere ignobili et infami Apostata sepultura, de quibus pauca haec Ammianus²: « Corpus ejus curatum pro copia rerum ac temporis, et tibi olim ipse statuerat conditum fuit. » nempe Tarsi in Gilitia: haec tantum ipse; cetera reflect, nempe a Perside in eum usque locum, ubi cadaver condendum erat, sollemnis processio, et quo honore, quibusve laudibus a singulis acceptum sit civitatibus, cum quem triumphantem expectarent imperatorem, in feretro supinum susceperunt. Sed Gregorius Nazianzenus, nolens tanta gloria tantum imperatorem privatam sepultura donari, sic rem, ut est gesta, prosequitur, jam ante locutus magnifice de funere Constanti imp. cum subdit³: « Hinc, » Juliano scilicet, « contra eum turpis et flagitiosa expeditio, tum turpior atque ignominiosior reditus contigit. Exagritabatur enim a populis et urbibus; publicisque atque scurrilibus vocibus, quarum nunc quoque per multi meminerunt. Quae vero haec ignominia erat? Mimi et Iustriones eum agebant, omnique scenae turpitudine lacescebant, tibia canentes et saltitantes, etque

¹ Habacuc. III. — ² Hier. epist. III. — ³ August. de Civit. Dei lib. V. c. 27. — ⁴ Greg. Naz. orat. II. in Jul. — ⁵ Chrys. contr. Gent.

¹ Extant in lib. Inscript. antiq. Smel. pag. 456. u. 42, 43, 16.
² Ann. lib. XXV. — ³ Greg. Naz. orat. II. in Jul.

fidei abjuracionem et eadem, viteque finem exprobrantes; nihil denique ex iis non facientes ac dicentes, quibus hujusmodi homines, qui pro arte prociacitatem et contumeliam habent, insolentius utuntur; quoad cum tandem Tarsensis civitas exceptit, haud scio quomodo et ob quam causam hac injuria mulcata: hic illi templum infame, tumulusque impurus et execrandus, ac ne spectabilis quidem piorum oculis. » Illeusque Gregorius; qui tamen alibi, cum Athanasii celebrat laudes, hæc etiam habet de ejusdem Juliani corpore tradito sepulture: « Quem magnificam et honoris cupiditate flagrantem transmiserat, eundem mortuum reducit, nec miseratione quidem quemquam permoventem; imo (ut mihi quidam narravit) nec ad sepulturam assumptum, sed a terra, quæ propter ipsius scelus tremore affecta fuerat, excussum, astuque vehementi projectum, insequentibus (ut opinor) supplicii primordium. » Hæc Gregorius.

70. At sicut toto illo revectionis cadaveris e Persia in Ciliciam tempore æque fuit de Juliano omnium derisio ac subsannatio; ita isdem pariter probris affecti sunt philosophi illi, magi, atque augures, quos carissimos amicos, certaque victoria desponsores secum in Persidem duxerat Julianus: hos infelices dieteris, sanis, scommatibus, ac denique sibilis vulgus insectabatur; idque Antiocheni præsertim, ubi diutius cum Juliano fuerant commorati, et magno in honore habiti. Fuisse enim ejusmodi voces Antiochenorum in Maximum philosophum unanimes clamantium, Theodoretus¹ testatur, qui ait: « Urbs vero Antiochia ut primum tyrannum trucidatum intellexit, epulas publicas crebrosque conventus celebrare, et non in Ecclesiis solum et martyrum monumentis tripudicare, verum etiam in theatris crucis predicare victoriam, et tyranni vaticinia irriserit, et ludibrio habere cepit. Voces autem Antiochenorum contra eum emissas ponam equidem hoc loco, quo earum memoria possit ad posteritatem remanere. Nam uno ore clamabant omnes: Ubi tua, o Maxime, o stolide, vaticinia? Vicit Deus et Christus ejus. Per id enim tempus erat vir quidam nomine Maximus, qui tametsi philosophum se esse profitebatur, erat tamen revera magnus, futuraque se posse prædicare jactabat. » Hæc Theodoretus.

71. Sed eo magis tam in Julianum, quam in ejus consiliarios et sacrificios est exclamatum, cum post obitum ejus, custodibus e regis palatii amotis, reseratis penetralibus, et abditis recessibus pervestigatis, inventa sunt humana corpora² extincta, jam putredine exesa, quæ ipse cum suis adeo execranda sacra immolaverat diis; quorum et ad futurarum rerum scientiam consequendam, apertis ferro visceribus, exta solebat inspicere; unde infelix de vincendis Persis, eorumque potiendo regno, et nobili de barbaris debellatis adipiscendo triumpho certis ut sibi videbatur ex signis spem haud dubiam

conceperat; adeo ut ante victoriam cecinisset parana, seque ipsum Alexandrum Magnum esse jactasset; sibi que dixisset, æque ac illi olim, usque ad Indos, omnibus debellatis hostibus, patere aditum, assectantibus Romanum exercitum deorum phalangibus. Probrosa hæc de humanis hostiis immolatis (ut dictum est superius) tum Charris in Mesopotamia, tum vero abundantius Antiochiæ sunt reperta, et in lucem prodita, publiceque exposita, velut egregia trophæa de hostibus debellatis erecta: cum in illum, loco triumphalium acclamationum, ab universo populo sunt jactata convicia, repetita probra, ac iletrata etiam contumelia: Deoque simul immense actæ gratiæ, quod a tali immauissimo Scythæ Romanorum liberasset imperium.

72. De Libanio et Aniano laudatoribus Juliani. — Discerniebantur hæc audientes Gentiles et erubescerant, cum nulla satis idonea ad excusandum deorum imbecillitatem, imo et proditorem, qui falsis promissionibus a limitibus Romani imperii exercitum abduxisset et in manus hostium conjecisset, verba suppetere. Unus tantum reperitus est Libanius sophista Antiochenus, Juliano (ut vidimus) magno amicitie vinculo adstrictus, qui funebrem in ipsius imp. laudem scripsit orationem, qua eum pro arbitrio laudibus in caelum evexit, et inter numina collocavit. Sed quid in ea homo vanus somnians edidit, Socrates³, qui cum legit, his verbis significat, cum in eundem Christianam religionem subsannantem invehitur: « Porro autem cum Libanius sophista Christianos sæpe irrideat his verbis: Hominem ex Palæstina orinatum, Deum Deique filium facim: mihi videtur penitus oblitus, se in extrema oratione sua, Julianum in deos retulisse, in hunc modum: Primum, inquit, mortis illius nuntium parum aberat quin lapidibus obruisset, tanquam contra deum mentitum; » quod scilicet Julianus deus factus, mori non posset; sed subdit: « Deinde paulo longius progressus: O demonum, inquit, alumne, demonum discipule, demonum demique assessor, tanquam ille aliter ista intelligebat, tamen cum nomen ambiguum, quo etiam diabolus significatur, non vitaret, eadem visus est dicere, que Christiani in probris objectandis dicere consueverunt. Quare si ad quemquam laudibus ornandum omni studio incubuisset, nomen ambiguum vitare eo modo debuisset, quo aliam vitavit vocem; quam quidem, cum esset ob eam reprehensus, a suis libris prorsus delevit. » Hæc Socrates: idemque testatur, eadem de laudibus Juliani oratione Libanium recensuisse libros ab eo compositos, cum superius² de ipsa item oratione tunc ab eo scripta mentionem faciens, sic ait:

73. « Eodem tempore Libanius sophista orationem, qua mortem delevit Juliani, composuit, eamque Julianum, sive *Funebrem* inscripsit; in qua non modo omnes ejus res gestas illo dicendi genere, quo hominum laudes celebrantur, persecutus est.

¹ Theod. lib. III, c. 22. — ² Idem lib. III, c. 21, 22.

³ Socrat. lib. III, c. 19. — ⁴ Idem ibid.

sed librorum etiam, quos contra Christianos ediderat, et quod in illis Christianorum scripta ridicula, nugisque refera monstraverat, mentionem fecit. » Sed de illis superius scripsit. Addit auctor inferius, scriptum ab eodem Juliano commentarium, quem *Cypicismum* inscripsit. Cynicorum quippe philosophorum fuisse studiosissimum, epistola illa, quam adhuc, cum Caesar esset, scripsit ad Maximum, declaravit. Lucubravit quoque librum illum, cujus est titulus, *Cæsares*; non aliam puto ob causam, nisi ut ea occasione carperet Constantium, quem veste indutum muliebri deae delicias conjungeret una cum filiis, se vero Solis filium, Mercurii sententia comprobaret; ubi hæc in fine ridicula habet: « Dii vero, impietatis vindices, ut ipsum Constantium, ita et ejus filios cruciabant, sanguinis cognatorum fusi penas exigentes: donec Juppiter in Claudii et Constantii gratiam a malis respirare concessit. Tibi autem (Mercurius, ad me sermonem dirigens, inquit) feci, ut solem patrem agnosceres. Tu vero ejus præceptis obtemperato: illum tibi tutum portum et periculum, dum in vivis agis, compara; quando vero oportebit hinc excedere, cum bona spe tibi demum propitium ducem constituat. » Hisque verbis imposuit finem orationi. Sed ex impietate concepta spes cum vana fefellerit; quippe tali parenti frustra confusus, cum se tum a Persis victum, tum vero a Christo (quod acerbis illi tituli) superatum agnosceret, plane desperans, ac numina blasphemans, e vita excessit. Porro quod ad ejus scripta pertinet; præter Misopogonem, alias quoque scripta orationes. Sed de ejus scriptis alibi pluribus ex Suida.

74. Quod vero ad illius laudatorem Libanium spectat, ex ea plane oratione, quam post obitum Juliani in ipsius laudem conscripsit, qua et non leviter Christianam religionem carpit, prorsus eluditur commentum illud, quod sub falso Amphiloehii nomine narratur in Vita Megni Basilii; quo fertur, Libanium persimilem de interitu Juliani (quam Basilium vidisse diximus) visionem noctu per somnium conspexisse, cum esset in castris; quem tamen ex litteris Juliani constat Antiochiæ fuisse relictum. Sed et quod ibidem dicitur, ipsum Libanium septimo post obitum Juliani ab exercitu fugientem, ad eundem Basilium Caseream convolasse, atque ejus nuntiase obitum, petisseque fieri christianum, consecutumque esse sacrum baptismum, atque una cum ipso Basilio commemoratum esse: sunt hæc plane digna risu, quæ et fidem derogant nonnullis, quæ ab aliis accepta, in eadem Vita vera esse probantur. Talis profecto est opera impostorum, ut cum falsa ingerant, vera mendaciorum admixtione corrumpant. Repugnant his etiam quæ post hæc ab eodem Libanio ad eundem Basilium epistole scriptæ sunt. Sed de Libanio Eunapius Sardianus hæc inter cætera: « Nemo omnium, inquit, qui a Libano affecti, et in familiaritatem recepti fuerant, ab a morsi immunitis: nam quasi quisque erat ingenio, confestim morat; illiusque animum in vita, an virtutes pro-

nior esset, perspectum habebat: egregius artitex in exprimenda atque ex vero confingenda morum similitudine in utramque partem. » Hæc et alia Eunapius. Tribuit et hoc illi vitio Socrates¹, quod pro tempore instar Protei, diversos animi vultus mutare soleret: nam regnante Constantio, eum scriptis mirifice commendavit; cum vero defunctus est, eriminosius eundem contumelias deturpavit. Carnisse autem uxore Libanium tradit Eunapius, usui tamen habuisse mulierculam concubinam, obiisseque longa senectute confectum. Cæterum licet in aliis laudationibus suis Libanis Gentilibus sapiens et eruditus videri potuerit, in duabus tamen illis ab ipsis Eibnicis pariter collaudatis, altera que de Daphne inscripta erat, altera vero de laudibus Juliani, quarum meminimus, apud viros prudentes atque discretos magne insipientie specimen edidit; visusque iisdem est flaccidus, mollis, languidus, enervatus, ac scena dignus; cujus dictio levis comedi potius, quam que cujus personam ageret, gravissimi oratoris referret exemplum.

75. Cæterum in conscribendis Juliani rebus gestis, celeberrimisque ejus laudibus, acquiescere se præbuit Ammianus; qui etsi in his (ut sæpe demonstratum est) finem interdum vicitibus transgressus est; tamen in memoriam revocans, sibi non encomiasta, sed historici fore numeros exsolvendos: post contexta præconia Juliani virtutum laudare ejus justitiam, prudentiam, fortitudinem, temperantiam, castitatemque cum liberalitate conjunctam, nec non in militari disciplina solertiam; vitia tandem pauca, licet profixiore indiguissent oratione, ita perstrinxit: « Levioris nempe erat ingenii; verum hoc insituito rectissimo temperabat, emendari se, cum deviare a fruge bona, permittens: » sic plane restituenda lectio est; cum pro *levioris*, aliqui codices legant *lentioris*, alii *lenioris*: hæc enim exploditur penitus posterior lectio, cum ab auctoris sententia discrepet; cujus institutum est, in his vitia, et quæ in homine corrigenda fuissent non virtutes describere: verum nec quod prior habet, fuisse lentioris ingenii, auctoris sensui satisfacit. Quamobrem textus emendatio illa placuit, quæ ab erudito viro Billio in suis observationibus adnectatur; in loco *lentioris ingenii*, sit restituendum, *levioris ingenii*: etenim levitatis notam eidem Gregorius Nazianzenus² inurit; quæ quidem germana lectio ex ejusdem Ammiani verbis superius positis restituitur; siquidem alibi³ idem levitatis peccatum moneans, hæc in eandem prorsus sententiam verba habet: « Levitatem agnosces commotioris ingenium suum, præfectus proximisque permittet, ut fidenter impetus suos altiorum tendentes, ad quæ decubat, motu opportuno frenarent. » Ita Ammianus, sed subdit de alio ejusdem Juliani vitio hæc insuper⁴:

76. « Lingue erat fusioris, et admodum raro siletis; præagitorum sciscitationum nimis delitius,

¹ Socrat. lib. III c. 19. — ² Ammian. lib. XXV. — ³ Greg. Naz. orat. 1. in Jul. — ⁴ Ammian. lib. XXV. — ⁵ Idem lib. XXV.

ut equiparare videretur in hac parte principem Hadrianum; supersticiosus magis, quam sacrorum legitimus observator; innumeras sine parcimonia pecundes mactans: ut asfirmaretur, si revertisset de Parthis, boves jam defuturos: Marci illius similis Caesaris, in quem id accepimus dictum, *ὁ βασιλεὺς ἔλεγε, Μαργίτῳ τῷ Κρίστῳ ἰσοσυνακτοῦ, ἑταίρῳ ἀπολογισθῆναι*, vulgi plausibus letus, laudum etiam ex minimis rebus intemperans appetitor, popularitatis cupiditate cum indignis loqui saepe affectans. » Subdit his post alia de legibus ab eodem injuste latis. At si cupis summam scire hominis pravos mores, ac praesertim levitatem, quam in eo omnes redarguunt, eamque certis signis representatam, simulque ejus exitum infelicem; accipe divinum diu ante pronuntiatum atque posteris commendatum oraculum, inter divina scriptorum monumenta reconditum, in quo mireris videre expressum in omnibus Julianum; sic enim se habet¹: « Homo apostata, vir inutilis, graditur ore perverso, annuit oculis, lerit pede, digito loquitur, pravo corde machinatur malum, et omni tempore jurgia seminat. Huic exemplo venit perditio sua, et subito conteretur, nec habebit ultra medicinam. » Haec in sacris proverbii Salomonis, Juliano in omnibus congruente, licet dicta sint de apostatis omnibus.

77. *Orationes a Gregorio Nazianzeno in Julianum conscriptae.* — Sed age jam hominis turpitudinum monumenta vetera reseramus. Extant duae ingentes sceleribus Juliani sculptae columnae, duae inquam ille a Gregorio Nazianzeno orationes in Julianum conscriptae, quarum excellentiam haud satis digne laudare queant clarissimum oratores; easque prudens quisque diverit duo fulmina, magno cum fragore tonitru, veritatis luce corusca, in horrendum monstrum valido impetu caelitus missa: ex quibus pro instituti ratione satis erit hic pauca, quae ad finem, nempe posteriori oratione, congruam homini panegyrici absoluturus, munus tanto dignum imperatore, illi offert, haecque habet²: « Haec nostrae, hoc est, Galilaeorum; haec contemptorum et abjectorum hominum narrationes: haec nos, qui Crucifixum adoramus; haec piscatorum, et (ut ipsi aiunt) imperitorum discipuli: haec nos, qui cum vetulis sedonius et psallimus: haec nos longis jejuniis confecti et exanimis: haec nos, qui frustra vigilamus, atque in nocturnis stationibus nugamur; et tamen vos prosternimus. Ubi sunt grammatici? Ubi consularii (libet enim ab indoctorum nostratum quodam, ut idem vobis videtur, triumphalem hymnum mutuari)? Ubi sacrificia, et sacra, et mysteria? Ubi victuariae tam aperte, quam occultae? Ubi aruspinae ars, quae laude ac predicatione effertur? Ubi praesentiae vanitas, et ventriloquorum signa? Ubi clara illa Babylon sermone celebrata, et orbis universus terrarum per exequium et execrandum sanguinem cogitatione perceptus? Ubi Persae illi et Machi, qui manibus tenebantur? Ubi dii illi, qui ducebantur, et deducebant, et propugnabant,

simulque pugnabant? Ubi illa adversus Christianos oracula, et minae, nostrique ad praestitutum diem etiam ad ipsum usque nomen oppressio? Evanuerunt omnia. Falsa sunt, diffluerunt, somno similes extiterunt impiorum jactationes. » Et paulo post, recitato Semmachiorib³ exemplo in Judaeis in Deum Israel spem habentibus, haec addit:

78. « Nos autem, quibus nulla alia arma, nec muri, nec praesidia, praeter spem in Deum, reliqua erant, utpote omni humano auxilio prorsus destitutus ac truncatus; quem tandem alium aut precum audito rem, aut minarum depulsorem habituri eramus, quam Deum, qui jurat adversus superbium Jacob⁴? O incredibiles narrationes! o rerum spe conceptarum temeritatem! Dæmonibus instar cuiusdam victimae, promissi fueramus: ac magna illa Dei hereditas, gens illa sancta, regale sacerdotium, minus spei praemium, atque unius belli palma facti eramus. Haec tu scilicet Christianis ob salutem per eos male acceptam praemia retulisti? » cum scilicet a vindice Constantii imperatoris gladio puer subductus esset. « Haec Domino Deo tuo rependisti? Ac prius quidem, cum Deus suam pro nobis iram adhuc sustineret atque differret, nec dum omnem zelum suum inflammasset, verum sublimes adhuc adversus impium manus haberet, atque arcum fametisi jam adductum atque paratum per vim retineret, tandem expectaret, dum tota illius improbitas, quasi supputridus et malignus quidam morbus erupisset (hic enim divini iudicii mos est, vel ut per penitentiam salutem afferat, vel justitiam puniat), tum nos ea quae fiebant, agre et acerbiter ferentes, atque ad futurum animis fatiscentes (nec enim ipse benignitatem suis absconditam ferebamus), has ad eum voces emittebamus, partim Dominum invocantes, partim vel apud benignum et facilem patrem conquerentes, partim velut exprobrantes et cum eo exposculantes, ut solent qui in dolore versantur. Ut quid⁵ Deus repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pacis tuae? » etc. Et paulo post: « Haec quidem ipse prius et cogitabam, et ad Deum clamabam. Nunc autem quam diversas voces assumo! Impiorum exitum deinceps lugeo; isque qui nos odio habent, benignum me praebeco, atque huiusmodi verbis utor: Quo modo⁶ facti sunt in desolationem! subito defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam; tanquam pulvis, quam turbo abstravit: tanquam lanugo, quae a vento disjicitur; tanquam ros matutinus, tanquam emissae sagittae stridor, tanquam tonitruum impetus, tanquam fulgur emicans. » Et post nonnulla de Gentilium salute, quam cuperet, elocutus, in triumphales rursus voces erumpens, haec addit:

79. « Mihi, inquit, rursus in triumphalem cantum sese oratio referat. Cecidit⁷ Bel; contritus est Dagon; palus factus est Saron; pudefactus est

¹ Prov. VI. — ² Greg. Naz. oral. II, in Jul. — ³ Isaie XXXIII.

⁴ Reg. XVIII. — ⁵ Amos. VI. — ⁶ Psal. LXXIII. — ⁷ Psal. CX. — ⁸ Psal. XLVI.

Libanus. Non jam fatuum imperare jubebunt, hoc est idolorum agmen molis et sensus expertis; nec muscam quarent deum Accaron, aut si quid ea magis est ridiculum: non jam lucos et excelsa loca mente concipient, montemque omnem frondosum et umbrosum. Non jam filios suos et filias demoniis immotabunt; quod olim Israel et prophetis¹ abjieciatur. Sed quid hæc colligo? Ad præsentia et nostra me convertam: non jam in sacras nostras ades pravos oculos conjicere: non jam aras, a purissimo et incruento sacrificio nomen habentes, seclero sanguine contaminabunt: nec loca non admodum per impia altaria probro ac dedecore afficient: non jam sacrilega manu votiva dona diripient et profanabunt, impietatem avaritia cumulantes: non jam presbyterorum canitiem, diaconorum sanctitatem, virginum pudorem contumelia perfundent: non jam in sanctorum incisorum viscera feros et impuros porcos immillent, ut simul et pabulo, et visceribus satientur: non jam martyrum sepulcris ignem admovebunt, ut per eorum ignominiam alios a certamine deferreant: non jam sanctorum reliquias cum vilissimis ossibus per contemptum permixtas flammis absument, aut in ventos spargent, ut eo honore, qui ejusmodi hominibus debetur, eos privent: non jam calhedram pestilentie construcentes, maledicta et convicia adversus episcopos, et presbyteros, atque etiam prophetas et apostolos, Christumque adeo ipsum conjecta, pro deliciis habebunt: non jam adversus nos dies festos ac laetos agent, legis interdico ab adulterina doctrina nos excludentes, perinde atque eadem opera linguas quoque nostras obstruunt. Age, imperatorias tuas et sophisticas orationes, atque inevitabiles tuos syllogismos, et enthymemata deprome. Videamus qualia etiam piscatores et rustici apud nos loquuntur.» Atque post multa de inani deorum potentia, cassaque virtute, eorumque vaticiniis risu dignis, diserte locutus, hæc demum apostrophe præmissa peroral²:

80. «Hæc tibi pro pede tui munus, vir optime et prudentissime (libet enim tuis te verbis affari). Hæc nos, qui præfata illa et admiranda lege tua a litterarum studiis exclusi fuimus. Vides tandem quod in finem usque lacituri, nec edictis tuis perpetuo silentio mulcandi eramus, sed liberam tandem vocem emissuri, tuæque stultitia indidem et contumacem. Ut enim cataracta Nili ab Æthiopia in Ægyptum cadentes, et solis radii lamelsi nubem aliquantisper obducantur, nulla arte inhiberi queunt; sic nec Christianorum linguas compedes injici, portenta vestra proscindantibus. Hæc a Basilio et Gregorio habes conalutum tuorum adversariorum atque hostibus, quemadmodum et ipse arbitraris, et alii persuadebas, nimis tuis nos videlicet ornans et celebrans, acriusque ad pietatem acutus; quos et vita et doctrina et multa animorum concordia claros et nobiles jam inde a Græcia cognoscens, honore cyclopeo afficiebas, postremosque ad persecutionem

reservabas, et fortasse velut triumphale quoddam donum demonibus offerre proponebas, si te a Perside redeuntem excepissent; aut etiam ad barathrum tuum abripere sperabas, multum opinione falsus. Neque enim adolecentibus illis ignaviores sumus, qui in flammis rore perfusi sunt, et belluas per fidem vicerunt,» etc. Ac rursum:

81. «Hanc orationem pro Porphyrii mendaciis et deliramentis habe, quibus vos tanquam divinis vocibus gloriamini; aut etiam pro tuo Misopogone, seu Antiochica (nam utrumque orationi titulum inscribis), qua quid apud Christianos abjectius aut contemptius? cui tunc quidem purpura magnitudinem allerebat, et palpones illi, qui tua omnia laudibus in caelum ferebant: nunc autem barba corrupta est et raptata, simulque cum iis, a quibus elaborata est, irrita. In qua tu quidem eo nomine valde intumescis.» Atque demum: «Hanc a nobis semper terne ignominie columnam habes, Herculeis columnis sublimiorem atque insigniorem. Ille enim uno dumtaxat loco fixæ sunt, illisque solis sunt, qui illic perrexerunt, conspicuae: hæc autem fieri non potest, quin viva et agitabilis omnibus immotescat; quam futurum quoque tempus (mihi crede) suscipiet, te tuaque scelera proscindentem; cæterosque omnes erudientem, ne eadem audacia adversus Deum efferautur; ne alioqui eadem crimina perpetrantes, iisdem quoque penis mulcentur.» At Gregorius hactenus. Hisque jam loco funebrium panegyricorum perpetua ignominie titulo inscriptis sepultura commendetur Apostata; cum et justo Dei judicio factum sit, ut quos alii cum laudantes commentarios conscripsere, omnino perierint; utpote quod que mendaciis nituntur, stabilia firmaque esse non possint: que vero a Gregorio scripta sunt, veritatis soliditate constantia, æternitati consecrata tanquam in adamantino ungue conscripta immortalia perseverent: auctor est enim Zozimus³, complures historicos et poetas res Juliani persecutos fuisse: sed et Eunapius testatur, se res ab eo gestas per annos singulos collegisse atque scripsisse; at perierunt hæc omnia, simulque oratio panegyrica Libanii, necnon carmen Callisti, cujus superius mentio facta est.

82. Quod autem Basilio in primis nomine, suoque demum offerat Gregorius ejusmodi munus orationis; non sic quidem accidit, ut eandem una simul elaborarint, quod in his conscribendis alter indigeret alterius ope; sed quod, cum ea liceret oratio a Gregorio elucubrata, dum in solitudine Pontica una simul cum Basilio versaretur, sicut vitam instituit, ita et lucubrationum ac reliquorum laborum esset una communicatio atque indiscreta conjunctio. Sic enim ambos et frequenter populi, et conturbatione hominum subdixit divinus Spiritus, atque in locum desertum impulit, et in Pontica solitudine velut in pharetra sua sagittas electas abscondit, ut opportuno tempore postea educeret ad fir-

¹ Psal. cv. — ² Greg. Naz. oral. ii. in Jul.³ Zozim. lib. iii.

ciendam vindictam in nationibus, et increpationes in populis: quarum altera (ut vidimus) fulgure is instar sic jaenlatus est celsam turrim, inentem magnam, superbiam ipsam atque fastum imperatoris Apostate extollentem se adversus scientiam Dei, ut ignominiose ille prestratus, conversus sit in f. Iuliam et opprobrium, expositusque omnium derisionibus atque sibilis: alteram vero, majorem stragem idem divinus Spiritus adversus haereticos paraturus, evacuit. Sed jam cum ignominia sepulto tyranno, labore fessi, tandemque prolive in eodem semper argumento versantis orationis affectu, consideramus ad breve saltem spatium temporis cum isdem Gregorio atque Basilio in Pontica solitudine simul agentibus, eorundemque susceptum adeo admirandum vitam institutum perdiscamus.

83. *Basilii et Gregorii in eremo versantium consuetudo et res gestae.* — Sed quid de his primo dicendum? Cum enim haud ignavi fuerint jam ab ineunte aetate virtutum cultores, et inter improbos agentes inventi sint optimi; quales putandi sunt exasisse, cum in hoc unum, ceteris omisissis curis, omne studium impenderent, ac sollicitius laborarent? nam de se ipso Gregorius omnem laborem in eo se insumpsisse testatur, ut rerum omnium temporalium compendiosam jacturam faciens, animi affectus quoscumque sic rationi subjeceret, ac spiritui redderet obsequentes, ut summam christianae philosophiae verticem pertingeret; cujus causa felicis, quam Athenas, Ponticas illas paucis pervias petierat solitudines; et enim in Apologético¹: «Quaquam ab ipsa juventute acerbis sum (libet enim aliquid multis incognitum afferre), atque ad Deum a vulva ipsa projectus, et ex materna pulchritudine donatus, ac postea periculis confirmatus; simulque cupiditas crevit, et ratio concurrat; omniaque ei, qui me in sortem accepit et servavit, dono dedi, opes, splendorem, valetudinem, sermones ipsos, ex quibus hunc duntaxat fructum cepi, quod eas contempsi, et quadam habui, quibus Christum anteponerem; ac dulcia mihi facta sunt eloquia Dei, ut favus mellis; ac prudentiam advocavi et sapientiam dedi vocem meam; aliaque etiam haec adjuvni, nempe ira moderari, linguam frenare, oculum coercere, ventrem regere, gloriamque huius manentem calcare. Insipienter hoc quidem, sed tamen dicam: his rebus plerisque fortasse haud deterior factus sum.» Haec ibi; idemque alibi alia haec addit occasione²:

84. «Fuit quondam illud tempus, cum inter juvenes et aequales meos nullus mihi robore par erat; ac me Christus et fide adamante ipso duriore praeclitum et validis nimis armis undique septum atque munitum adversus hostem in certamen educebat. Et quidem ego divinis oraculis evolvens mentis puritatem collegi, ex sacris nimirum litteris spiritum exprimens: quarum lectio hoc mihi praestitit, ut amarum profanorum librorum, qui antea fucata, et non nisi fictis coloribus inducta pulchritu-

dine animum meum demulcebant, salsuginem expuerem. Ad haec carnem meam aetatis flore lascivientem et astuantem multis et crebris laboribus attrivi. Ventris salietatem vicinamque rabiem sustuli, oculos temperantia adjuvno palpebris intixi, iram abrupti, membra devinxi, risum deploravi. Omnia Christo cesserunt, priora omnia conciderunt, terra mihi lectus fuit, asperrima vestis membra contexit, pervigilias etiam, et lacrymarum imbres adhibui; interdum labori humores subjuxi. huiusmodi tota nocte concinendis corpus instar statuae detixi, nullam omnino humanam voluptatem ne in animum quidem et cogitationem admittens. Atque hoc quondam mihi vita institutum erat; caro quippe fervebat, cujus cura omnis in hoc versatur, ut hominem caelesti ascensu prohibeat. Quin etiam gravem divitiarum molem adieci; ut onere omni excessu, levis ad Deum ferar.» Haec quidem Gregorius (ut ibi apparet) cum juvenutis suae jam factus senex, et morbo languens ista recedit, imo alleviandi meroris causa versu eecinit. At nec his minor Basilius praestitit, cujus comparatione se peditem ad Lydium curram Gregorius fuisse testatus est³.

85. Qualisnam vero esset aetherum in eremo vitae usus, quae studia, ex ejusdem Gregorii scriptis licet accipere. Quamvis autem ambo in eadem Pontica degerent solitudine, seorsum tamen ab invicem habitabant, instar monachorum Aegyptiorum, quos nominabant Anachoretas: quorum enim Basilius (ut superius dictum est) in Aegyptum peregrinatus mansuetas inspexisset, prope fuerat imitatus exemplum. Quod autem separatas ab invicem casas seu tuguria habitarent, certum deducitur argumentum ex brevi illa⁴ epistola ejusdem Gregorii ad Amphilochem in eadem eremo commorantem, quae sic se habet:

86. «Panem a te non postulavimus, ut nec aquam ab iis qui Ostracinam incolunt. Olera autem si a viro Ozizalense petierimus, quorum apud vos summa copia, apud nos vero magna penuria est, nec mirum fuerit, nec a consuetudine alienum. Ne graveris itaque ad nos olera mittere plurima et pulcherrima, aut quantum certe poteris; nam exigua quoque pauperibus magna sunt. Quamquidem Magnum quoque Basilium cena accipimus; quem cave, ne quemadmodum saturum philosophantem expertaris, etiam etiam esurientem et indignandum experiaris.» Haec ipse. Sed ex his quoque delegitur arreptum ab ipso Gregorio austerum vitae propositum; quippe qui in regione frugifera, ut superius dictum est, adeo sterilem delegisset locum, ubi nec olusculorum suppeteret abundantia: ut acciderit juxta illud divinae Scripturae⁵: «Dedi ei in solitudine domum et tabernacula ejus in terra salsuginis.» Ceterum licet sedes illa solitudinis squallens, ubi manna esset; tamen qui potens est Dominus parere mensam in deserto, dedit illis, ut licet circumvallati essent extrema rerum inopia, merore tamen va-

¹ Greg. Naz. Apolog. 1. — ² Idem de silentio in jejuniis.

³ Greg. Naz. orat. in laude n. Basilii — ⁴ Idem epist. XLII — ⁵ Job. XXX.

eam atque in omnibus lætam vitam hilaremque transierunt; quod plane illa declarat epistola ad ipsam Basilium ab eodem Gregorio his verbis conscripta¹:

87. « Quoniam quæ jocando ad te scripsimus, æquo animo fers, age quæ sequuntur adijciamus, ab Homero infimum ducentes. » Nempe ex verbis Ulyssis in Odyssea Demodocum hortantis ex equi Trojani ornatum decantandum :

Nonc age progrediens internum concine, quaso.
Ornatum.

« Tugurium videlicet lecto et januis carens, forum ignis et fumi expertem, parietes igni exsiccatos, ne lutii guttulis impetamur, Tantali similes, eademque pœna muletati; nimirum in aquis silientes; jejunas etiam illas et miseram epulas, ad quas Cappadocia, non tanquam ad Lolophagorum inopiam, sed velut ad Alcinoi mensam nos novi et ærummosi naufragi evocati sumus. Memini enim panes illos et juscula (sic enim nominantur), semperque meminero; dentibus circa fragmenta collabescentibus, ac postea sese erigentibus, velutque e cœno emergentibus. Quæ tu scilicet sublimius exaggerabis, propriis nempe calamitatibus orationis magnitudinem tibi suppeditantibus. Quibus nisi magna illa, vereque pauperum studiosa mater tua nos quam celerrime liberasset, nobisque tempestate jactatis velut portus extitisset; jam pridem apud vivos esse desissemus, fidei Ponticæ nomine non majorem laudem consequentes, quam miserationem moventes. Quoniam porro modo steriles illos hortos, olivibusque carentes præteribo? Augiasque finium e domo expurgatum, quo eos opplevimus, cum montosum illud plastrum, et ego vindemiator, et tu factus homo, hæc cervicæ, manibusque his, quæ laborum vestigia etiamnum ferunt, traheremus (o terra et sol, o vir et virtus! paululum quidem more tragico exclamabo), non ut Hellespontum jungeremus, sed ut præruptum et præcipitem locum exequeremur. Harum rerum commemoratio si tibi molesta futura non est, utique nec nobis; si autem molestiam allatura est, quanto molestiores nobis res ipsas fuisse credendum est? Ac majorem partem prætermittimus: impedit enim timor, ne complura alia, quibus frui nobis contigit, exponamus. » Hæc Gregorius.

88. Porro magnam illam, quam appellat, Basilii matrem, quæ isdem in eremo agentibus atque fame propemodum enectis ammonam suppedilavit, Emmelia² dicebatur; quæ olim una cum viro suo, item Basilio nominato, tempore persecutionis Maximini imperatoris, pro fidei confessione facta fuit extorris; et ad hæc usque tempora vita superstes, nihil verita sexum aut ætatem, filium Basilium in eremo proficiscentem secuta est; sed quod monastica observantia instituta non paterentur, una cum

filio ipsam degere, in villa trans fluminis ripam sita habitare delegit: cujus quidem loci idem Basiliius meminit in epistola ad Eustachium³, post suæ habitationis loci cum Gregorio habitam mentionem, his verbis: « Aliquando in villa, quæ ultra fluvii ripam est, apud matrem meam, instar amicorum mutuo inter nos conversati sumus, atque noctes et dies colloquia miscuimus. » Hæc ipse. At non Basiliius tantum, ut testatur, matrem trans amnem positam invisibat; sed ipsa mater ut dictum est, ferens ammonam, ad ipsos Basilium et Gregorium aliquando pergebat. Quando autem illam senectute jam valde confectam contigerit ex hac vita migrare, inferius dicturi sumus, sed ad Gregorium redeamus.

89. Quid vero ipse Gregorius ad Basilium de his, in quibus versarentur, dum esset una cum eo in eadem Pontica solitudine, exercitiis, rursus post priores hæc recensitas litteras scribat, audiamus⁴: « Quæ prius, inquit, de Pontica commemoratione scribebam, joco, non serio scribebam; quæ autem nunc scribo, admodum serio scribo. Quis me secundum pristinorum illorum dicrum statum constituit, in quibus ego tecum afflictionem pro deliciis habebam? quandoquidem molestia sponte suscepta voluptati minime voluntarie præstat. Quis psalmodias illas et vigiliis dabit, atque ad Deum per orationem peregrinationes, illamque veluti materia vacantem et incorpoream vitam? quis fratrum eorum, qui dii a te effliciebantur, atque in altum evehebantur, concordiam, animorumque conjunctionem? quis virtutis certamen, et ad eam incitationem, quam scriptis legibus ac regulis obfirmavimus? » Sunt enim hæc regulæ illæ monasticæ Basilii, quæ extant; ex quibus reliqui, qui postea vixerunt sanctissimi Patres, monachorum institutores, disciplinam hausserunt. Sed subdit: « Quis divinorum oraculorum studium, lucemque in ipsis ductu atque auspiciis Spiritus sancti inventam? » dabit scilicet. « Aut, ut minora et leviora dicam, quis diversas operum vices et labores? quis lignorum comparationes et lapidum fractiones? quis arborum consisiones et irrigationes? quis platanum illam auream, et Xerxis platano præstantiorem, in qua non rex, sed monachus afflictus luxu disthucens sedebat; quam ego plantavi, Apollo rigavit, hoc est tua excellentia, Deus autem in honorem nostri auxit, ut seduli laboris nostri et industriæ monumentum apud vos conservetur: quemadmodum virga illa Aaronis, quæ floruerat, in arca servata esse dicitur et creditur? Sed hæc optare quidem potest, consecrari autem non perinde facile. At tu mihi adesto, virtutemque conspiratione tua atque opera mihi leve: campum utilitatem, quam quondam collegimus, precibus tuis conserva, ne aliqui paulatim velut umbra dilabamur, advesperascente die. Evidem ipse te magis, quam aerem, spiro, idque solum vivo, quod tecum sum vel coram, vel absens per animi simulacrum. » Hucusque Gregorius ad Basilium, dulcem reficiens

¹ Greg. epist. VIII. — ² Greg. Naz. orat. 1. in laud. Basil.

³ Basil. epist. LXXXV. — ⁴ Greg. epist. LX.

memoriam beatissimi illius eremi incolatus; sicut et alias oportune facit, cum aegrotanti postea Basilio in memoriam revocat, quid ipse dixerit aliquando, cum Gregorius coram illo psalmos Davidicos explanaret; ait enim ad ipsum scribens¹:

90. « Recordor adhuc praesentiae tuae, qua una conveneramus paulo ante in Mataya mea, » sic locus ille incolatus eremi dicebatur mea enim si qua voco, tua intellego; simul et philosophia, qua tu philosophabaris; quam etiamnum ex recordatione stupeo. Ego quidem psalmum tibi septuagesimum secundum exponebam (nam id iubebas, et mihi repugnare non licebat in quo David primum² astat et turbatur propter reproborum prosperitatem; post vero, conversis ad futuri saeculi iudicia et repositam cuivis vitae generi retributionem cogitationibus, ab animi perturbatione quiescit, moremque solatur. Expositionem autem, quantum fieri poterat, ad commovendos affectus attemperabam; cum ex nostris, tum ex peregrinis eadem disputans; cum scirem me viro docto ac tanto disserere; simulque sententiam ad hoc me disserendi genus impulsu spiritus rapi, et ad doloris affectus exarui. Nihil enim ita ad exprimens doloris affectus faciendum reddidit, atque ipsa animi passio. Fuebatur quodammodo sermo noster: In vero interea, dum loquebar, quasi stimulis quibusdam excitatus, manibus in caelum extensis, vultuque quasi ad Orientem verso (Orientem enim aspiciere poteris) exclamabas: Gratias ago tibi, Pater, o conditor hominum tuorum, quod nos etiam invitos recte lingis, et per externum hominem internum purgas, et per adversa ad beatum nos finem perducis, quae verba ipse nosti abs te prolata. Et quid opus est omnia recensere, quae cum ante nos, tum una nobiscum philosophabaris, veluti exultans ex mortuo, ita ut discipulum haberes, quem volebas esse doctorem? At cuius gratia ista commemoro? ut per te ad omnes illud vociferem ac pronuntiem; quod in nobis deplorandi magis sunt, qui interno animae morbo laborant, quam illis nos, qui corpore aegrotamus, si quidem ad hunc modum affecti fuerimus: et quod potius sit morbus philosophans, quam terrenarum rerum successus indomitus, » Haecenus Gregorius. Ex quibus plane intelligis, quanti Basilium Gregorius fecerit, dum ipsum divinam Scripturam explicantem audiret quam libentissime. Sed reliqua prosequamur.

91. Ruffinus³ agens de auctorum in eremo consuetudine, partitisque inter eos officiis, haec tradit: « Basilium Ponti urbes et rura circumiens, desides gentis illius animos, et parum de spe futura sollicitos, stimulare verbis, et praedicatione succedere, callumque ab his longae negligentiae cepit abolere, subegitque abjectis inanum rerum et saecularium curis suimet notitiam recipere, in unum coire, monasteria construere; psalmis, et hymnis, et orationibus docuit vacare, pauperum curam gerere, eisque habitacula honesta, et quae ad victum neces-

saria sunt, praebere; virgines instituire, pudicam castamque vitam omnibus pane desiderabilem facere. Ita brevi permutata est totius provinciae facies, ut in arido et spallenti campo videretur seges secunda, ac leta vinea surrexisse. Gregorius vero bonum semen non patiebatur aut per spinas jacere, aut inter saxa dispergere; sed bonam terram cordis sui jugi cultu et exercitiis indesinentibus excolebat. Et multo amplius hic in senectipso, quam ille in ceteris proficiebat. Suscipere ille qui renuntiantes saeculo deferrebant ad pedes suos, et dividere, ut quisque egnisset, curam gerebat; iste nihil habendi et omnia possidendi contentus sacramento, erga solas sapientiae divitias avarus et multum cupidus inhaerebat. Ille coire plures in unum, et sui invicem in necessariis habere sollicitudinem docebat; hic sui exemplo, quod erat absolutus et liber, cunctis sermone apostolico praedicebat⁴: Ego autem volo vos sine sollicitudine esse; et Dominus in proximo est; nihil solliciti sitis; sed tanquam servi Christi hoc solum estote solliciti⁵, quando redat Dominus de nuptiis. Ille delinquentibus misericorditer condolare et a delicto revocare; hic per divini eloquii gratiam delinquendi incitamenta praevenire, nec sinere labi eum, qui difficulter erigeretur elisus. Ille in fide purus; hic in praedicatione liberior. Ille Deo humilis; hic etiam hominibus erat. Ille arrogantes contempta, hic ratione vincebat. Sic in utroque diversa gratia unum opus perfectionis explebat. » Haecenus Ruffinus de partitis inter Basilium atque Gregorium pietatis officiis; sed quam vere, ipse viderit. Nam quantum ex ipsorum epistolis scriptis colligitur, uno eodemque spiritu parique studio, iisdem ambo occupatos detentosque exercitiis perspicere licet.

92. At si, ut vidimus ipsiusmet Gregorii testificatione, arcto ac plane insolubili amoris vinculo ipse Basilio iunctus erat; certe laud impari dici potest fuisse Basilium obstrictum in amando Gregorium: cuius quidem rei idem quoque ipse ex epistola fidem facit, quam dedit ad suos, cum importunis precibus ex dignis quibusdam praetextibus comparatis tentaretur revocari Caesarem; ubi inter alia illud habetur de Gregorio praeclarum elogium; postquam enim sui recessus dignam attulit rationem, excusationem afferens, eum minime petitis assentiat, haec subdit⁶: « Nunc quoniam per gratiam Dei voti nostri pro viribus facti sumus composites, organum benedictum, putemque profundum adepti Gregorium, os illud, dico, Christi; parumper nobis, obsecro, parumper hanc morulam indulgete; quam non ad hoc petimus, ut urbium sectemus delicias, sed ut fruamur sanctorum convicti, » etc. Pluribus insuper admonet amicos illos, ut cum Arianos, tum etiam Macedoniam vident haereticos, quorum errores disertis ex divina Scriptura petitis rationibus confutat.

93. *Inter Basilium et Libanium epistola.* —

¹ Apud Basil. epist. CXX. — ² Psal. LXXVI. — ³ Ruffin. lib. II. c. 9.

⁴ 1. Cor. VII. — ⁵ Luc. XII. — ⁶ Basil. epist. CXXI.

Dum sic Basilium una cum Gregorio in eremo versaretur, Libanius sophista Antiochenus, de quo multa superius, rursus cepit rhetoricam publice profiteri: ad quem cum parentes suos filios missuri essent, nobiles adolescentes Cappadoces cupierunt se Basilii litteris commendari; sicque cum ab eorum parentibus interpellatus Basilium esset, ad ipsum Libanium dedit ejus argumenti perbreve epistolam commendatitiam; quam cum ille accepisset; ubi Basilii esse cognovit, quem adolescentem Athenis probe novisset (quod est in proverbio) ex linea cognoscens Apellem, eidem coram astantibus in scribendi elegantia primas detulit; sed quibus hæc verbis; ipsum, quæso, Libanium audiamus¹:

94. « Ut ergo, inquit, epistolam reddiderunt qui illam attulerant, taciteque inspectis omnibus subridensque et gaudens: Victi sumus, aiebam: Et quam victoria, rogabant illi, victus es? et quamobrem si victus es, non doles? In elegantium, inquam, epistolarum certamine victus quidem sum. At Basilium est, qui vicit. Is autem amicus noster est, et ob eam rationem gaudeo. Cum hæc dicerem, ex ipsis volebant litteris judicare de victoria; legitque Alipius, audientibus reliquis qui aderant. Lata vero sententia est, me nihil esse mentium. Et qui litteras habebat ac legerat, secum illas auferabat, ostensurus puto et aliis, atque ablatas restituit. Scribe ergo similia, et vince: hoc enim est me vincere. » Hæc Libanius de Basilii in scribendo excellentia, et quidem cum jam eloquentiæ nuntium remisisset, et in eremo constitutus divinæ Scripturæ polius delectaretur in dicendo simplicitate. Sed et ipse Basilium² de his rursus ad eundem affectantem atticam eloquentiam: « Quid enim habemus, quod ad linguam tam vehementer attice loquentem respondeamus, nisi quod piscatorum discipulum me esse profiteor, et te complector? » Sic ipse; qui et hæc ad aliam Libanii epistolam respondens³:

95. « Nos quidem, o præclare vir, cum Mose et Helia similibusque beatissimis viris versamur, qui nobis barbarica voce doctrinam suam tradunt; et nos que ab illis audivimus, loquimur, sensu quidem vera, verbis autem rudia; ut et hæc ipsa, quæ scribimus, indicant. Nam etiam si aliquid consecuti fuerimus a vobis instructi, interea tamen temporis per oblivionem excidit. » Hæc Basilium, quod olim rhetoricis facultatibus Libanio usus fuerat præceptor, non quidem Antiocheni docente (ut vult Sozomenus⁴), sed Athenis, ubi Libanium doctuisse tradit Eunapius⁵: quamobrem hunc ipsum, licet gentilem hominem, nihilominus veneratione prosequi non prætermissit. Inerat et illud viro commendatione dignum, ac propterea a Basilio jure diligebatur; quod non sicut alii professores illius temporis, prædilectum filios, e quibus magnam vim pecuniarum exigeret, docere soletet, sed et pan-

peres, quos videret bonæ indolis et optimi esse ingenii adolere ædes: unde de his hæc ipse iisdem quoque litteris ad Basilium¹: « Recte et illud coniectas, quod studia nostra pecuniis non æstimentur; sed satis sit non habenti quod det, si consuli sibi permittat. Etenim si sensero quemquam in rerum penuria constitutum amare litterarum studia, is mihi divitibus preferendus habetur, quanquam tales præceptores nos, cum adolere ædes non simus experti. At nihil prohibet, quosdam esse meliores. Nemo ergo pauper ad nos sese recipere cunctetur, si hoc unum duntaxat possederit, ut studiorum sciat perferre labores. » Hæc Libanius ad Basilium.

96. At quoniam ipse ethnicus deorum (ut vidimus) superstitioni addictissimus erat, hoc illi de Basilio displicebat, quod Christianæ religionis studiosissimus cultor, divinæ Scripturæ lectioni intentus, abdicasse jam, quibus operam dederat, rhetoricas disciplinas, scriptis ad eum litteris signi fecisset; unde hæc tunc ad illum subinfense Libanius²: « Libros igitur, quorum pejorem dictionem, meliorem vero mentem ac sententiam esse dicis, habeto; nemo prohibet: eorum vero, qui nostri sunt semper, tui jam olim, radices adhuc in te manent, et manebunt, donec in hac vita fueris; nec nullo tempore excidentur, etiam si illas quam minime rigaveris; » ac rursus³: « Si ista, inquit, sunt lingua illaborata; qualis esses, si illam aueres? Ori tunc quidem insunt eloquentiæ fontes, quorum rivuli quosvis superant latices; nobis vero, nisi quotidie irrigemur, silentium relinquetur. » Hæc ipse.

97. Sed nec illud excidat de astinatione Basilii, quam ingentem de illo Libanium concepsit, ipse ea plane declarat epistola, qua petitam ab eo orationem transmisit; est vero hujusmodi⁴: « Ecce mihi ad te orationem meam abunde sudore perfusus. Quomodo namque non anxie sudarem, ei viro orationem meam mittens, ejus tanta est judicandi facultas, ut et Platonis sapientiam et Demosthenis in dicendo vehementiam frustra jactatas esse convincere queat? Sermo vero meus perinde est, atque si culicem conferas elephanti. Unde et horreo et tremo diem illum cogitans, in quo sermonem meum judicaturus es, quin parum abfuit, quin mentis sinu facultate destitutus. » Hactenus Libanius ad Basilium; qua quidem volumus omisisse; quo quanti fecerint etiam Christianæ religionis hostes et in dicendo facile principes S. Basilium, omnibus perspicere innolesceret. Sed jam reliqua de Basilio incolente eremum prosequamur.

98. *Basilium a Sabellianis Neocæsareæ calumniam passus, se per epistolam expurgat.* Dum vero in eadem Pontica solitudine Basilium versaretur, licet e fluctibus maris videri posset ad tutum portum nactum esse confugium, laud tamen desivit jactari fluctibus, nec quidem levibus, qui contem-

¹ Apud Basil. epist. cxlv. — ² Idem cxliii. — ³ Idem epist. cxlvi. — ⁴ Sozom. lib. vi. c. 17. — ⁵ Eunap. in Vit. Philosoph.

¹ Apud Basil. epist. cxlv. — ² Idem epist. cxlvii. — ³ Idem epist. cxli. — ⁴ Idem epist. cxli.

et pro nihilo duci possent; sed illis sane immensis, utpote a vehementiori flatu pertidiae agitalis. At unde ejus rei origo provenierit, jam in medium adducamus. Contigit his temporibus proximam sedem Neocæsariensis Ecclesiae viduari pastore, cumque universe civitalis studia essent in deligendo Basilio propensiora; qui se in eam Ecclesiam intrudere conabantur, idemque prava imbui doctrina hæretici Sabelliani, nullam in electione pontificis sui ipsorum rationem haberi videntes, indigno id ferentes animo, conspirant in ipsum Basilium; cumque hominem ambitiosum, novorum dogmatum inventorem, fideique sincere desertorem inclamantes, dictis scriptisque hominem lacerare, atque haud leve negotium illi facessere non cessantes, civitatem illam magnis dirisque motibus exagitarunt. Unde opus Basilio fuit, apud eodem Neocæsarienses, datis ad eos litteris, suam agere causam, seque ab adversariorum purgare calumniis. Hæc quidem omnia ex ejusdem Basili epistolæ perspicua magis fiunt, e quibus ejusmodi historiam contexamus.

99. Sed primum, quæ ad Neocæsariensem episcopum tunc defunctum pertinent, hic recolamus. Fuit iste Musonius, insignis pietatis ac sanctitatis amfistes: successerat vero Leontio nobilis spectatiquè nominis episcopo, qui interfuit Nicæno Concilio, de quo plura superius dicta sunt. Porro Musonii laudes idem Basilius ¹ pluribus prædicat, cum de ejus obitu ad Neocæsarienses, eos consolans, scripsit epistolam, ubi hæc inter alia de ipso Musonio: « Viri hujus virtutes, in quarum potissimum privatione intolerabili nos affectos esse damno reputamus, tantæ sunt, ut epistolæ mensuram excedant. Et alioqui intempestivum fuerit, de multitudine eorum, quæ vir iste probe ac fortiter gessit, sermonem jam instituire, cum animus noster admodum sit ex mœnore dejectus. Quid enim illius tale est, quod vel memoriæ nostræ excidere, vel silentio oblegi mereatur? Jam omnia summam ac semel dicere, impossibile fuerit; particulatim vero si voluero, vereor ne sim impar futurus veritati. Mortuus est vir omnium clarissimus, lucidissime eos, quos juxta se habebat, omnibus simul humanis bonis excellens, fulcimentum patriæ, Ecclesiarum decus, columna et firmamentum veritatis, robur ejus, quæ in Christum est fidei, suorum munimentum, adversariis nullis prorsus expugnabilis machinis, custos rituum paternorum, inimicus novandarum rerum studio; qui in se ipso visendam præbuit præeam Ecclesiæ formam, velut ad sacram quandam veteris status imaginem Ecclesiæ sibi commisse faciem effingens; ita ut subditi illius cum illis vixisse videantur, qui ante ducentos annos et ultra instar luminarium resplenderunt.

100. « Ha nihil de suo, nihil quod novæ alienjus cogitationis inventum resperet, in medium attulit hic vir; sed juxta benedictionem Moysi ex ipsis arcanis cordis sui ac bonis thesauris vetera ve-

terum, et quæ ante faciem juniorum vetera essent, proferre novæ. Hæc sane ratione, et in ipsis consortium ac coequalium consilii primo honore politus est, non propter ætatis prerogativam; sed quoniam omnes sapientiæ vetustate superabat, communi consensu, et condonatione primas obtinuit. Quantum vero fueri dederit talis institutio, nemo quæserit, is modo ad vos respexerit: nam soli inter eos, quos novimus, vel admodum cum paucis in tanta rerum tempestate ac turbine tranquillam per ejus gubernationem vitam egistis. Non enim apprehendit vos hæreticorum spirituum procella, quæ mentibus leviusculis et seductioni facile expositis subversiones afferit et naufragia. » Hæc in laudem Musonii Basilius. Ex quibus probe intelligis, lector, nullum in quam latissimo virtutum campo Basilius de ipso laudando argumentum dignius delegisse, quam de servata in decendo antiquorum doctrina, et de explosa recentiorum novitate efferre præconia. Ex his plane conspicias, quali quantaque detestatione et execratione insectandi sint illi, qui nova quotidie pro animi sententia monstra parturiunt, inde sibi laudem majorem aucupari certantes, si deformius cæteris portentum ediderint.

101. Perseverasse Ecclesiam illam ab omni hæresi incorruptam, omnispicæ novitatis expertem a temporibus magni illius fundatoris ejus Gregorii Thaumaturgi ad obitum usque Musonii, sanctissimis sibi invicem succedentibus episcopis, idem Basilius testatur his verbis ¹: « A tempore magni præsidis Ecclesiæ vestræ Gregorii usque ad beatum istum, » Musonium scilicet, « alium post alium semper quasi ex quadam pretiosorum lapidum serie depromptis adjiciens et adaptans, admirabilem Ecclesiæ vestræ pulchritudinem Dominus largitus est. » Hæc Basilius, dum ad deligendum his haud impari episcopum pluribus eos hortatur: Neocæsariensis quippe Ecclesiæ amore, in qua fidei rudimenta prima perceperat, et una cum lacte ebiberat pietatem, instillante Macrina sanctissima femina ipsius avia, sed in Christo nutrice, se vincum obstrictumque teneri, ingenue professus est ²; quod et superius diximus. Sed quid infaustum accidit? plane illud, de quo in Basilio ³: « Posuisti tenebras, et facta est nox; in ipsa pertransibunt omnes bestiæ silvæ, catuli leonum rugientes, ut rapiant et quarant a Deo escam sibi. » Extincto nempe, quod super candelabrum positum luminare majus in Ecclesia illa lucebat, e labulis egressæ sunt feræ silvarum, et e portis inferi hæretici prodierunt, qui sedem illam invadere atque polluere conati sunt: hi enim primo in Basilium, qui ex adverso pro domo Israel stare videbatur, dentes exacterunt calumniis, linguamque armare mendaciis.

102. Erant ii sabelliani dogmatis impii sectatores, qui mira quadam arte populum illum ad hæresim pellicere laborarunt; eo nimirum ad eos decipiendos artificio comparato, quod dicerent, Magnum

¹ Basil. epist. LXXI.

² Basil. epist. LXXII — ³ Idem epist. CLIV. — ³ Psal. CIII.

illum Gregorium, primum Ecclesiae illius antistitem, suae ipsorum doctrinae consentientia doctuisse in iis, quae ad *Elianum* scripta¹ reliquisset fidei suae testimonia, de quibus a nobis secundo *Annalium* tomo pluribus actum est. Neocæsarienses igitur christiani, qui progenitoris sui Gregorii erant studiosissimi, haud intelligentes aureo calice sibi propinari venenum, ignorantes haeresi sabelliana infeliciter potati sunt. Unde et in eam corruerunt erroris foveam, ut *Basilium*, quem ante studiosè coluissent, expetissentque etiam episcopum sibi dari, eundem veluti sanis sincerisque dogmatibus adversantem acerbissimo odio fuerint insectati; quibus tenebris sic semel olli corum animi, quicquid in *Basilium* idem haeretici sabelliani calumniarum inferrent, nulla veri vel falsi recta consideratione adhibita, tanquam si certa essent, admitterent. Quamobrem haec semel sibi patefacta ad calumniis impetendum virum sanctissimum janua, quae non per eam illi inferrent plastra mendaciorum? Dixere enim de *Basilio*, hasque sparsere calumnias, nimirum virum esse gloriae cupidum, inhabitantem sedi Neocæsariensis Ecclesiae, de fide haud pie sentientem, rerumque novarum cupidum et inventorem, nec recto pede incidentem in *Evangelium*.

103. Haec igitur cum *Basilius* persensisset, magno de percutente populo dolore confectus, ad eandem Neocæsarienses apologeticam scripsit epistolam², qua se ab illius calumniis penitus expurgavit; est vero ejus exordium: « Quod concordi nos odio persequimini, et ad unum usque omnes, » etc. Cum primum enim catholice fidei sectatorem se esse declarasset, eosdem Neocæsarienses deceptos a Sabellianis magnopere dolet. Sed et de institutione monastica, cujus rei gratia ab haereticis gravem patiebatur calumniam, quasi rerum novarum exisset inventor, plenissimam affert rationem, dum nequam id genus vitae et disciplinae a se tradidit excoGITatum, quod in universa Ecclesia Catholica esset altis jam ante radicibus fixum, ac lassissime propagatum³: « Accusamur, inquit, et hujus, quod homines habeamus monachos pietatis studiosos, qui mundo renuntiarint, et universis saeculi curis, quas Dominus comparavit spiritus fertilitatem verbi impediendis: qui hujusmodi sunt, mortificationem Jesu corpore circumferunt, ac cruce quisque sua accepta, Dominum sequuntur. Ego vero omnem vitam meam impenderem, ut mihi possent ista impingi delicta, haberemque apud me viros, qui me doctore hoc pietatis studium amplevi haecenus fuerint, » etc. Subdit enim quae et alibi alia recitavimus occasione; nimirum ejusmodi philosophiae christianae sectatoribus esse referas *Aegyptum*, *Palaestinam*, atque *Mesopotamiam*; quia et feminas ejusdem studii annulas pacè vitae institutum feliciter assuetas esse: quod sublime vivendi genus cum jam apud se inciperet coalescere, optare ut illud

latissime propagetur. Cui quidem rei invidere, nihil aliud esse, quam diabolum ipsum superasse malitia. his, quae subdit, verbis declarat: « Illud, inquit, vobis assero et confirmo; quod quae haecenus pater mendacii Satanas non est ausus dicere, ea temeraria corda jam, et nullo revento moderationis freno, ora indesinenter et cum summa licentia loquuntur. » Ex quibus perpende, quales habendi sint monachorum hostes haeretici.

104. Sed ad aliam rursus refellendam calumniam veniens ait: « Ad id vero, quod propter psalmodias accusamur: quare potissimum simpliciores perterrefaciam, qui nos traducunt, hoc habeo quod dicam, quod videlicet, qui jam obtinuerunt ritus in omnibus Ecclesiis Dei, concordés sunt et consoni, » etc. Pluribus enim ostendit, apud Christianos *Aegyptios*, *Lybes*, *Thebaeos*, *Palaestinos*, *Arabes*, *Phoenices*, *Syros*, et *Euphratenses*, ac denique quod ait apud omnes ubique Christi fideles vigere vigilias, et ritus canendi psalms in pretio esse; demonstratque non explodendas res novas, quas universa colit Ecclesia, sed instar veterum eas esse magna veneratione suscipiendas. Vides, lector, iisdem termine spiritibus insurgere in *Basilium* veteres fidei prodoctores, quibus recentiores impetum faciunt in Ecclesiam. Sed flere plane illae leves vebtationes; hoc autem quod experimur, gravissimum et funestissimum praedium. At adversus hos pro Ecclesiae defensione nunc etiam in prima acie cum aliis insignantibus catholice veritatis propugnatoribus in scriptis suis immortalis *Basilium* acriter pugnat. Cujus autem spiritus illi fuerint, qui ecclesiastica instituta impugnantes contra *Basilium* in adversa acie dimicarent, sat sit dixisse, fuisse Sabellianos; ut intelligas, quosnam in eo sectentur recentiores haeretici.

105. Ad calumniam vero de episcopatu Neocæsariensi ab eodem expetito, sequenti ad eos data respondet epistola⁴: ubi cum primum adversariorum illud refellisset, quae jactabant *Basilium* e *Cæsarea* *Cappadociae* *Neocæsarem* in *Ponto* venisse, et proximam solitudinem delegisse, ut sedis ejus Ecclesiae crearetur episcopus; quam procul abhorruisset ab eo desiderio, re ipse se aperuisse testatur, dum antea oblatam ab iisdem sedem illam penitus accipere recusasset, ait enim: « Nunc igitur quemque vestrum oro, ut veterum actorum florum recordemini, quae gesta sunt, cum nos urbs vestra vocaret, mittereturque legatio virorum, qui magistratu apud vos tinguntur; deinde quod modo passim nobis populus omnis circumtus sit. Hic quod non dabant omnes? quid non pollicebantur? Et tamen obtinere nos nequibant. Quomodo igitur, qui tum cum vocabar, non obediui, nunc ultra vocationem me ipsam intrudere conatus essem? Quomodo consecrater, ut ambrem jam calumniantes, cum aliquando laudantes me et celebrantes ingerim? Ne credatis hoc, viri optime. Non usque adeo nostra floccitamus. Neque enim pavens quosquam navigium gubernati-

¹ Basil. epist. LXXV. — ² Idem epist. LXXII. — ³ Idem ibid.⁴ Basil. epist. CLXXV.

lore destitutum ingrediatur, neque ad Ecclesiam temere accedat, in qua qui ad clavum sedent, tempestatem ac turbamem ipsi excitant,» etc.

106. Quod enim commune est civitatibus omnibus, ut cum semel haereticis aures praebent; mox una cum haeresi dissensiones, rixae, ac mala omnia, fugata recta fide paceque, subintrant, id plane Neocæsariensibus accidit, de quibus idem Basilius haec inferius: « Hoc studiose agitur apud vos, ut fides subvertatur; ilique subversione apostolicis et evangelicis doctrinis inimica, adversaria quoque traditioni Magni revera Gregorii, et eorum qui illum ex ordine subsecuti sunt ad beatum usque Musonium, cujus etiamnum dogmata quantum apud nos celebratae obtineant, manifestum est. Sabellii quidem pestem, olim sane molam, traditione vero Magni Gregorii consopitam renovare conantur; qui ne deprehendantur et convincantur, ista contra nos somnia confinxerunt. » Haec ad Neocæsarienses Basilius, quos et vehementer hortatus est, ut impietate relicta, quae sunt priscae ac sani dogmatis consequantur. Haec igitur, quamvis in solitudinis quiete Basilius ageret, quatiiebatur fluctibus impiorum, linguus scificet detrahentium ac subsannantium haereticorum. Sed et non modicum iniecit in ejus animum perturbationem, quae etiam de collegis ejusdem eremi monachis jactari ab invidis audiebat; nempe eos haud recte de fide sentire; quam tamen (ut ipse testatur¹) nullo posset signo habere suspectam; nam de illis haec ad Eustachium habet: « Licet multa essent, quae me ab illorum consuetudine avocarent; non acquiescebam tamen, cernens eos delicate vite praefere laborum tolerantiam; sed magis propria conversationis admirabilem et insuetam rationem zelotypia quadam erga illos tenebar: unde et cum dogmatum gratia accusarentur, delationes haud admitebam; quamvis multi illos non rectas habere de deo opiniones; sed auctoris haeresis ejus, quae nunc est, disciplina subditos, illius clanculum spargere dogmata, assererent: quae quia ipse nunquam ex illis vidi, pro calumniatoribus habebam qui ea referebant. » Haec Basilius.

107. Quate vero esse solet diversorum monachorum agentium in Pontica solitudine admirandum illud, quod Basilius praedicat, vite institutum, ex his quae Gregorius Nazianzenus in munus collegit, uniusque est complexus epistola brevitate ad Hellemum scribens², hic referre, dignum existimamus: « Ipsi, inquit, partim antris solitariisque et ad terram stratis rudibusque cubilibus delectantur; a domibus abhorrent; urbium frequentiam fugiunt; cognatamque caelestis sapientiae quietem amplectuntur: partim ferreis compedibus sese exerceant, ut vitum nova cum corpore conficiant. Alii rursum ferarum ritu, parvis angustisque domibus inelusi, nec mortalis quidem cupisquam vultum inspicunt; ac etiam saepe totos viginti dies totidemque noctes a cibo abstinent, dimidiaque ex parte Christi jejunium

imitantur. Utque nonnihil ipse gloriose praedicem; quidam illorum mei gregis ovis erat, hinc parvo quodam oppido egressus. Sunt insuper, qui garrulam linguam quasi vinculis quibusdam astringant, labiaque silentio compriment, summaque illi menti laudis sacrificium sola mente offerant. Est etiam, qui aunos integros in templo stans, puras ad Deum manus expanderit, nec quod vix cuiquam fidem facturum est vel tantillum obdormerit; sed vivi lapidis instar, Christo delivus steterit, ac velut obrueverit; huic porro exigui cibi reliquias vicinus corvus impartiebat; panemque integrum, si forte duo simul essent, afferbat.

108. « Quin etiam quo tempore Christus, saluti-fero illo supplicio perlunctus, mortales reliquit; inventus est quidam, qui hinc ad divinum montem ascendit; ibique et sermone et mente et membris immotus stans, ventis nivibusque jactaretur; nec quanquam alioqui complures viri eum circumstarent, ab eoque obvixae contenderent, ut aliquam sui corporis rationem haberet, precibus tamen nullis moveretur; sed Christum regem fortissime consensisque (ut dici solet) manibus retineret, mentemque suam ab hominibus abstractam in sublime attollens, quoadque domum novam morienti circumstruxit, cum ne pollinetoris quidem manum ipse ullo modo curaret. » At haec sane tam ardua et humanis inaccessa viribus eum minus se probare dicat, haud tamen ea omnino contemnere audere significat, cum horum suscipiendorum ritus ita describit:

109. « Mihi enimvero animum horror subiit, cum piis monachis, quos tametsi quampluribus hominibus notos, nonnulli tamen ut ferventiores, quam piorum hominum ratio postulare videatur, aspernari ac sagillare non dubitant, hanc legem vitaeque consuetudinem esse audio. Cum vir aliquis pius ad eos accessit, nostraeque legis institutum nostri prorsus ignarus; primum cum tecto perhumane honorificeque excipiunt, omnique benevolentiae genere compectuntur, atque ipsius animum divinis et a spiritu sculptis sermonibus in altum efferunt, luententia epulas ipsi apponentes. Tum vero in medio coetu quispiam dure acerbique legis mentionem facit; questionemque hujusmodi profert: An honestum ac laudabile sit piis hominibus pro Deo mortem oppetere? ea videlicet ratione occulte id agens, ut amarulentum aliquid verbum ab eo eliciat. Quod si ille praee imperitia, mortem huiusmodi laudandam esse respondeat. Atqui, subjungit questionis auctor, multas ipsi partim sua manu, partim fame atque inedia mortes, et quidem alacri animo ferunt, atque in scopulis et rupibus, in profundis ac reconditis cavernis, medisque pluviis veritati testimonium dicunt, mortaliae hac vita non secus ac tristi ac luctuoso bello defungi, alioque migrare gestiunt. » Quod autem haec minime probaret ipse Gregorius subdit, ut tamen potius excuset, quam damnet.

110. « At, o Christe, animis illis propitius esto, piis quidem fateor, ceterum non satis consultis ac

¹ Basil. epist. LXXXV. — ² Greg. Naz. ad Hellemum.

circumspectis, perindeque affectis, ut equi illi in deorsuonibus militariibus, qui pervicite pedum freti extra curriculum feruntur, nec freno ullo coerceri possunt. Jam vero alius alio virtutis genere gaudet. Nec mirum, cum multa sint in caelo mansiones, multa quoque esse in terris vite genera et instituta. Quid autem singula recensere pergo? Augustam enim illam viam, quam perpauci in hac vita sequuntur, ipsi conficiunt, atque ad honorum portam multis gravibusque laboribus grassantur. Talis est Christi pars; talis passionum Christi fructus, quem ipse e terra ad Patrem defert; religionis inquam Christianae columen, populi decus, mundi fundamentum, cum caelestibus pulchritudinibus elegantiam propemodum certans, » etc. Subdit quosdam nominatim recensere, de quibus inferius.

111. Vides, lector, qui Dei spiritu agantur, ut Gregorius; qui vero sananico, ut novatores, quibus illud plane accidit, quod Dominus ait¹: « Venit Joannes non manducans neque bibens; et dicunt: Daemonium habet. Venit Filius hominis manducans et bibens; et dicunt: Ecce homo vorax et polator vini. » Ii nempe cum in hujusmodi aliqua audimur, sublimem inquam et ab humana vite usu segregatam quorundam sanctorum vitam, mox eosdem malo arreptos demone esse inclamant: qui vero humilioris vite consecrati sunt disciplinam, veniri hos indulgere subsannant. Sed missos faciamus, consilio Domini, cecos, ducesque caecorum; nos vero Gregorii recta gradientis, fideique face accensa iter certum lucidumque monstrantis vestigia consecutemur; qui et alibi pluribus eosdem laudat scribens ad Julianum tributorem exequatorem; sed et cum deplorat anime suae arumnas, haec de iisdem² monachis sui temporis, quibuscum idem ipse in nonnullis conforme vite genus dicebat:

112. « Plerique sub ferreis vinculis ingemiscunt; rursusque alii pro cibo cineres habent. Sunt etiam quibus potus lacrymis temperet. Alii hibernis nivibus impetiti, quadraginta dies, totidemque noctes velut arbores quaedam perstant, corde nempe e terra migrantes, Deumque solum in mente habentes. Nec desunt qui labra sua vinculis premant, linguaque frenum injiciant; qui tamen haudquam ad omnia constrictam et freno compressam linguam habent; solis quippe Dei laudibus illa patet, non aliter ac viva quaedam cithara a Spiritu sancto pulsata. Nam quid dicam de his, qui caput summum Christo consecrarunt, piique voti causa intonsum servant? Quid eos denique commemorem, qui oculos claudunt, et aures velut pessulo quodam obdunt, ne aculeus quispiam mortis furim irrepat? At haec medicamenta carni hostique meo propino, » etc. Haec quidem Gregorius. Sed et Basilius in secunda allocutione ad monachum lapsim enumerat ferme omnes vite monasticae asperitates, quibus ille sicut et alii assueverat.

113. Ceterum idem Basilius una cum Gregorio,

instar Joannis Baptistae monachorum omnium patriarchae, erat in deserto clamans³: « Rectas facile sentias (jus: fiant prava in directa, et aspera in vias planas. » Id enim praestitit, cum divino Spiritu afflatus regulas illas vere aureas monasticum institutum arripentibus, ne ad dexteram vel ad sinistram declinarent; pie sanctoque praecipit; imo in solitudine fontes aperuit, e quibus caeteri vitae monasticae propagatores rivos uberrimos deduxere. Quanto autem tempore in eadem solitudine perseverare tum ipsi, tum etiam Gregorio licuerit, et causas cur ad civitatem reverti idem compulsi fuerint, suo loco dicemus. Jam vero ad Jovianum post Julianum imperatorem convertamus orationem.

114. *Joviano imperatore electo, rerum facies immutatur.* — Post Julianum imperatorem extinctum, nec minus quidem dici spatio interregnum fuit: haud enim rerum angusta plura de re tanta agitari comita passus est. Quamobrem illucescente die, quinto kalendas Julias, magistratus insigniores ipsi duces convocatis, de eligendo imperatore, expeditius agunt. Mira res accidit, ut cum Julianus Christianorum hostis infensissimus nihil curarit sollicitius, quam ut post se relinquere in Romano imperio successorem hominem atque impium Christianorumque acerbissimum hostem, quique eoptam ab ipso persecutionem majoribus auget incrementis, et idololatriam sub christianis imperatoribus humi prostratam, ab ipso autem restitutam, omnibusque viribus roboratam, amplioribus spatibus propagaret; tamen (quod non hominum studiis, sed Dei voluntate principes delignant) caeteris praetermissis, qui gentilium superstitione polluti in exercitu reliquis eminere videbantur, omnium ferme in Jovianum unum conspirant, numine impellente, suffragia, paucis tantummodo refragantibus, haud dubium gentilitiae feticionis hominibus.

115. Quid vero de hac re existimem, illud est: paucis exceptis, quibus Christianae religionis odium insitum erat, reliqui milites, et inter eos illi potissimum qui militares ordines ducebant, etsi in gratiam imperatoris deorum cultores toris in sacris publicis apparebant, intus tamen idololatriam penitus execrabantur, avide expectantes, ut quam assentabantur inviti, extincto impio rege, impietatem sponte palamque detestantes, ad christianam fidem postliminio laeti redirent. Venit tempus, atque opulenta dies, qua protinus execrantes publice daemonum cultum, Christianis, qui aderant, inherentes, de christiano homine in imperium provehendo verba conferunt, sententia conveniunt, suffragis communicant, feliciterque pertinent quod consilio agitant, atque delignant Jovianum. Sicque milites, qui olim christiana milite fuerant desertores, ad pietatis castra, qua reliquerant, revertentes, non amplius ethnicum sibi hominem passi sunt imperare, cujus impietate totus Romanus exercitus in discrimen illud inevita-

¹ Matth. xi. — ² Greg. Naz. de Calamit. animae suae.

³ Luc. iiii.

bile conjectus esset; sed christianum, cui parentem, delegerunt. Erat Jovianus Singidone in Pannonia natus, et (quod testatur Suidas¹) confessione clarus; quippe cum Julianus optionem dedisset militibus, ut aut sacrificarent, aut exactorarentur, hic zonam militarem spectare maluit; permisso tamen est militare ob spectatam parentis virtutem, ejus causa honorifice habitum tradunt. De ejus electione hæc Ammianus²: « Inter has exiguas ad tantam rem moras, nondum pensatis sententiis, tumultuantibus patris, ut in rebus extremis factum est sepe, Jovianus eligitur imperator, domesticorum ordinis primus, paternis meritis mediocriter commendabilis: erat enim Varoniani notissimi comitis filius haud dudum post depositam militiæ munus ad tranquilliora vite digressi. »

116. Accedit et illud admiratione dignum, quod vehementer commendat virtutem exercitus, dum quem non tantum scirent esse christianum, sed omnes nosset Juliano religionis causa sapienter adversatum, delegeretur ab exercitu imperator. Porro et ipsius Joviani in eo tum egregia virtus enituit, dum nec sic ab eis electus consensit imperare, nisi explorata exercitus pietate; hæc enim omnia Theodoretus narrat his verbis³: « Exercitus in unum congregatus Jovianum postulat imperatorem, qui neque dux, neque ex eorum numero qui secundas post duces obtinebant, fuerat, sed tamen vir apprime nobilis et illustris et multarum rerum causa insignis: nam corpore robustissimo fuit animoque excelso: quin etiam in bello gerendo solebat et in acrioribus certaminibus facile primas ferre. Porro contra impietatem libere loquebatur, tyranni potentiam contemnebat, animi propensione cum Salvatoris martyribus conjungebatur. Hæc duces, consensum exercitus velut suffragationem divinam arbitrati, producent in medium præstantissimum illum, ac celerissime primum suggesto constructo, in eo collocant. Deinde cum omnes nomina, que sunt imperatorum propria, ei tribuissent, et Caesarem et Augustum appellassent, vir ille admirabilis consueti loquendi usus libertate, et neque magistratus, neque milites, ut ad deteriore partem dellecterent, omnino veritus: Non possum, inquit, cum sim christianus, ejusmodi hominibus imperare, neque regere Juliani exercitum, qui tam pestifera doctrinæ præceptis imbutus sit. Nam qui sunt ita instituti, hi divina destituti providentia, tum ab hostibus facile expugnari, tum eisdem materiam ad lætitiæ præbere solent. Quibus verbis auditis, milites conclamare uno ore, ac dicere: Ne animus tibi, o imperator, ulla astuet dubitatione, neque nostri imperium tanquam improbum devites: nam et christianis hominibus et disciplina veræ pietatis educatis imperabis; siquidem qui sunt inter nos ætate provec-tiore, hi a Constantio eruditi erant; qui autem adolescentiores, illi præceptis Constantii instituebantur.

Tempus certe imperii Juliani, qui jam morte occubuerit, ut perexiguum, ita non satis ad erroris perniciem in animis eorum, qui eadem infecti erant, altius indigendam, fuit. » Quibus persuasus Jovianus, ipsis dantibus, accepit habenas imperii. Addit item Sozomenus⁴, detrectasse Jovianum exercitum assentire, quousque milites se iidem christianos esse clamassent; idque etiam affirmat Socrates⁵, et ante hos omnes Rufinus⁶.

117. Ceterum militibus ethnicis sicut luctuosus Juliani obitus exiit, ita lugubris christianam hominis electio fuit: de his namque, et non de aliis accipienda sunt, que deorum æque cultor, Christianorum gloriæ invidens, Ammianus tradit his verbis⁷: « Confestim, inquit, indumentis circumdatus principalibus, subitoque productus e tabernaculo, per agmina acies adusque lapidem quartum porrigebatur, antesignani clamare quosdam Jovianum audientes Augustum, eadem multo magis sonabant: gentilitate enim prope peritii nominis, quod una littera discernerebat, Julianum recreatum arbitrati sunt deduci magnis favoribus, ut solebat; verum cum incurvus ille visus et longior adventaret, suspicati quod acciderat, in lacrymas effusi sunt omnes alque luctum. Quod si gravis quidam aequitas prævaricator in ultimo rerum spiritu factum criminatur improvide; nauticos idem justius incusabit, amisso perito navigandi magistro, sævientibus flabris et mari, quod clavos regende navis culibet periculi socio commiserunt. His ita cæco quodam judicio Fortuna peractis, Jovianorum signifer, quos Varro-nianus (Varianus) reverat, dudum cum novo dissidens principe, etiam tum privato, ut patris ejus obdrectator immoderatus, periculum ex inimico metuens, jam communia supergresso, discessit ad Persas. Data dicendi copia que sciret, docet Saporem jam propinquantem, extincto quem verebatur, turbine concitato calorum, ad umbram imperii Jovianum adhuc protectorem ascitum inertem quemdam ac mollem. » Hæc de Joviano non inter se tantum Gentiles verbis infensi miscebant, sed unus ex illis ad Saporem transfuga, in tanta rerum angustia Romano exercitu constituto, calumniatus est, malens Persarum regi, quam christiano imperatori milites subdi, quem a calonibus, nempe vilissimis militum servis electum obdrectat, per eos significans Christianos.

118. Sed refellitur etiam illa Ammiani calumnia, qua tradit Jovianum protectionem instituentem descriuisse vallum, extorum inspectione suasum, cum ait: « Postremumque dum ultro citroque ordiuntur hostiæ pro Joviano, extis inspectis pronuntiatum est eum omnia perditurum, si intra vallum remansisset, ut cogitabat; superiore vero fore profectum. » Hæc ipse, scite sane ad tribunes extorum inspectioni, quod quisque vel imprudens con-

¹ Suid. verb. Jovianus. — ² Ammian. lib. xxv. — ³ Theod. lib. iv. cap. 1.

⁴ Sozom. lib. vi. c. 2. — ⁵ Socrat. lib. iii. c. 19. — ⁶ Rufin. lib. ii. c. 1. — ⁷ Ammian. lib. xxv.

jectari facile potuisset. Qui enim poterat Romanus exercitus rerum inopia laborans intra vallum se continere? Sed et quae tanta felicitas, una protectione promissa, cum tristora tristibus evenisse ipse conscribat? At quomodo potuit Jovianus extorum inspectione, tanta disponere, quem idem ipse Ammianus in fine praedicat fuisse christiana legis studiosum? Et quid idem cladem exercitus, civitatum provinciarumque jacturam non Juliano, quem ex instituto laudandum suscepit, sed Joviano semper adscribit? Quisnam in ea tam saeva discrimina Romanum coniecit exercitum, ut tam indignus, tamque lugubres pro federe inveniundo conditiones oblatis ab hoste Jovianus suscipere cogere? Sed praestat audire Gregorium Nazianzenum libertioribus affectibus sic de his disserentem ¹:

119. *Parvus initum cum Persis.* — Stalim autem post illius mortem, imperium excipiens, qui post illum in ipsis castris, et in ipsa periculorum flamma duceum necessario requirente, nominatus fuerat; vir ut aliis rebus, ita pietate clarus, et insignis, atque imperatoria sane oris majestate praeditus; cum nec manus cum Persis conserere, nec progredi ullo modo valeret (licet alioqui magnitudinis animi et alacritatis in eo desiderari nihil posset), quod milites manibus et animis et spe fracti debilitatique essent; castra movere, copiasque reducere satagebat; idque ut tuto sibi facere liceret, laborabat, perinde atque non imperii, sed cladis hereditatem consecutus. Quod nisi Persae moderate victoria iuvenes (hoc enim apud eos in more positum est, ut modum in prosperis teneant) aut aliud quiddam eorum quae fama ferebantur, metuentes, ad pactiones inveniendas, easque adeo inopinatas, aequitatisque plenas, animos convertissent; ne ignis quidem (ut dici solet) exercitui superfluisset; usque adeo eos ad manum Persae habebant tum in terra sua dimicantes, tum etiam ob ea quae confugerant, animis elati. Felix enim aliquis rerum successus eam vim habet, ut spem quoque letam futuri afferat. At hinc ille lotus in eo erat, ut exercitum incolumem servaret, nervosque Romanis relinqueret: nervi enim erant, etsi rem male gesserant, ob ducis, » nempe Juliani « potius lenitatem, quam ignaviam suam. Persae vero conditionibus turpibus sane, Romanorumque manu ac potentia (ut brevissime dicam) indignis, fedus percusserunt; quarum nomine si quis, absoluto Juliano, Jovianum criminandum censeat; meo iudicio perquam iniquus est eorum quae acciderint aestimator. Non enim ejus qui demersit, spica est, verum illius qui semenem fecit; nec ei incendium assignandum est qui ignem extinguere potuit, sed qui excitavit. Atque illud Herodoti de Samiorum tyrannide commode dixerim: Vestem hanc Istianus quidem consuit, ceterum induit Aristogoras, qui antecessoris sui facta excepit. » Haec enim Gregorius.

120. In eandem quoque sententiam haec Chrysostomus ²: « Illo, » nempe Juliano, « tam turpiter

mortuo, cum viderent milites in extremo se periculo constitutos, cum hostibus pepigerunt; quibus cum iurejurando recepissent, abscersuros se a loco locorum omnium fulissimo, eodemque regionis nostrae tanquam muro quodam inexpugnabili, barbaros humanos erga se nacti ita evaserunt, atque e multis pauci revererunt, et ipsi affecti admodum corporibus, erubescens ob foedera cum hostibus pacta, coacti vero illis per iusjurandum patens bonis cedere. Illic videre erat spectaculum qualibet captivitate miserabilis. Nam urbis illius cives, » nempe Nisibis, « a quibus gratiam aliquam expectabant, quod suos omnes intus, muri instar, in portu collocaverant, pro omnibus semper ad omnia pericula objecti, ab us hostilia omnia passi sunt, propriis domibus atque agris relictis, solum vertere coacti, et a majorum suorum possessionibus avulsi; et quidem injuriam a suis acceperunt. Hunc nos fructum ab egregii istius imperatoris operibus percepimus; » et alibi ³: « Cum, inquit, rege impio miserabiliter perempto, alter pius in ejus successisset imperium, adversa omnia continuo dissoluta sunt, et exercitus, qui velut in mediis erat rebus involutus, nec ullum exitum aliquando se inventurum esse credebat, Dei jam nutu ab hostibus liberatus, cum omni securitate remeavit. » Haec de auctore malorum omnium Apostata Juliano Chrysostomus.

121. Quenam autem fuerint tederis in annos triginta conditiones indigne, eas Ammianus ⁴ in primis narrat; nempe Susam, atque una cum ea quinque regiones Traustigritanas, Arzamannam, Mizeam, Rhabdicienam, Rhesenam et Corduenam cum castellis quindecim, Nisibin, et Singaram, et Castra Maurorum munimentum perquam opportunum tradere: haec omnia cum petisset rex ipse Persarum, vix acquievit, ut Nisibis et Singara in Mesopotamia sine tamen incolis transirent ad iura Persarum. « His omnibus illud exitiale subdit Ammianus) accessit et impium, ne post haec ita composita, Arsacii majoris Armeniae regi poscenti, contra Persas ferretur auxilium, amico nobis semper et fido. » Haec ipse. Auxit tamen contra Jovianum invidiam atque odium, dirum ac lamentabile spectaculum Nisibitarum in primis; dum iuviti coacti sunt patriis sedibus cedere, recedereque a propria civitate, dum ex pactis conventis Persae eadem darentur; quorum partem magnam Amidam, alios vero in alia oppida commigrasse, Zozimus tradit ⁵. De Nisibi quidem, nihil plane dexteri, sed omnia haec adversa eidem civitati contigisse, postquam Julianus Apostata inde sustulit veterandum corpus magi illius Jacobi, ejus civitatis episcopi, temerarius fides facit ⁶. At quoniam migravit populi Singarae civitatis, qui et ipsi iustar Nisibitarum, ex conditionibus cum Persis initis, coacti dedere hostibus civitatem invidiam positam prope Tigrin, nulla prorsus merito reperitur apud scriptores veteres,

¹ Chrys. de laud. Paul. orat. IV. — ² Ammian. lib. XXV. — ³ Zozim. lib. III. — ⁴ Zozim. de vit. illius.

¹ Greg. Naz. orat. II. in Jul. — ² Chrys. advers. Gent.

Unde illud interdum in mentem occurrit, num hi patrium solum vertere coacti, post hæc per incertas sedes vagantes in Europæ regiones descendentes, illi ipsi sint, quos Singares ne minuant, quos tamen aliqui perperam Ægyptios esse putant; cum nulla sit memoria, Ægyptios e patriis sedibus esse pulsos; nec ratio subsit, ut Ægyptii Singari decerentur. Sed hæc relinquamus opinatoribus otiosis. Constat quidem, Singaram laud ignobilem fuisse civitatem: nam caput Arabum Rhictavorum Plinius fuisse testatur¹.

122. At hæc dura diraque maxime videri possent; cæterum rem ipsam statimque ejus temporis accuratius perpendentibus visum est quasi miraculum, ut fame et bello insumpto undique in terra hostili Romano exercitu, in locisque sterilibus atque desertis consistente, interceptoque commætu, quas Romani ausi minime essent conditiones pacis pelere, sponte eas tunc hostes offerrent. Unde Rufinus²: « Eo modo a Joviano suscepto imperio, statim ei affuit divina clementia; contraque omnem spem, cum clausi undique hostibus tenerentur, nec evadendi facultas ulla suppleret, subito cmissas a barbaris oratores esse vident, pacemque deposcere, exercitumque inedia consumptio cibis cæteraque necessaria in mercimoniis polliceri, omnique humanitate nostrorum temeritatem emendare. » Hæc ipse. Verum Gentiles omnes morore suffusi, quem de Juliano nece conceperant, et invidia tabescentes creatura christiani hominis imperialoris, nullam penitus rei, loci, vel temporis rationem habentes, quodam furore perciti in Jovianum maledicta jacere, eumque sanis atque dieteriis deridere ac proscindere contumeliis, si non palam, occulte saltem minime destiterunt.

123. *Jovianus ab Ethnicis derisus.* — « Deridetur enim (inquit Suidas³) cautilenis et versibus alio detortis, et famosus libellis. » Et de eodem paulo post: « Antiocheni autem imperatori irati famosos libellos partim humi abiciebant, ut quisvis tolleret ac legeret, partim parietibus affigebant; et erant hujusmodi: » ex Homero illos mutati, cum vel Tersita in illo ignavam, vel Paridis suggillat lasciviam; quales fuere⁴:

Venisti ex bello, quo te perisse decebat.

Item:

De gener excultor formæ, seclator amorum, etc.

Item:

Quod nisi detracta tunicae toraque pulchras
Insuper et partes que erant veste, prehensum
Et carsum plangit ad saxos misero Persas, etc.

Subdit his Suidas: « Anus autem quedam pulchritudinem et magnitudinem ejus conspicata: Quanta inquit, inquit, longitudo et profunditas, tanta est stul-

titia. Et alius quidam homo privatus magna voce in circo equestri clamare ausus, risum præbuit omnibus, cum inania quardam et frigida de statura illius dixisset. Ac gravius aliquid commissum esset, ni Sallustius quidam (ethnicus hic erat, Juliano olim percarus, præfectura prætorii insignitus) seditionem compevisisset. » Accidit autem, quod sicut cum viveret Julianus, qui Christianæ religionis sectatores erant, in eum (ut vidimus) his similia Antiochia potissimum egerant; ita et ethnici in christianum imperatorem paria pendere inimici destiterunt. captantes ansam ex iniquis pacis conditionibus a Persis acceptis; cæterum culpa, ex sententia Gregorii Nazianzeni et aliorum, qui absque aliquo privato affectu rem expendunt, in Julianum potius quam in Jovianum rejicienda erat.

124. *Labarum restitutum.* — Cum autem a Joviano complura christiano principe digna esse præstata certum sit, de illo tamen dubitatum a me fuit aliquandiu, num deformatum a Juliano Labarum crucis signo et Christi nomine insignitum in eam restitutum pristinam formam, quam instituerat Constantinus; eumque rei antiquariæ periculosum, tum qui de veteribus nummis edidere volumina, tum eos qui adhuc superstites Romæ degunt, ejus facultatis viros celebres consuluerim, ne quicquam invenire potuerim, in eam sententiam pedibus abiit: ut paucis mensibus quibus Jovianus imperavit, cum Romanus ille exercitus collectus fuisset, ut dictum est, majori ex parte ex Gentilibus militibus, Labarum in pristinam formam minime fuerit restitutum; quamobrem ejus rei vindicationem Joviani successoribus, Valentiniano atque Valenti tribuimus, quorum numismata inveniuntur Labaro insignita atque signata secundum formam a Constantino præscriptam, et a successoribus imperatoribus usu retentam et auctam. Sic igitur ex iis quæ tunc invenire potuimus, ex sententia omnium restitutionem Labari in veterem illam effigiem iisdem Valentiniano atque Valenti in prima toni hujus editione Romæ cusa tribuimus. Accidit autem post hæc, ut asservatum in Farnesiana bibliotheca nacti fuimus Pyrrhi Ligorii notissimi antiquarii volumen scriptum de antiquis nummis a se repertis atque in museo reconditis, in quo Joviani numismatum reperimus formas; ac primum illud quod ipsum obsequantem Antiochianque redeuntem e Persis referre videtur, in quo Romæ nomen, in Urbe fuisse eusum, significat.

125. Videtur prominens in acumine Labari crux; erat et in Labaro Christi nomen intextum, sed in exigua ejus forma minus apparet. Extat in eodem Ligoriano libro tertius ejusdem Joviani nummis præsei illis characteribus deformatus, quo Christi nomen et æternum ejus imperium demonstratur.

His igitur moniti, restitutionem Labari Joviano tribuendam putamus, quam secuti alios ejus successoribus Valentiniano atque Valenti bona fide tribueramus. Sed reliqua prosequamur quibus ejus pietas declaratur.

¹ Plo. hb. v. c. 21. — ² Rufino. hb. II. c. 1. — ³ Suid. verbo Jovianus. — ⁴ Apud Suid. et Nereph. hb. X. c. ult.

126. *Gesta et statuta Joviani pro Christianis.*

— At ubi primum idem imperium adeptus est, milites christianos, fidei confessionis causa exautoratos atque etiam proscriptos et in exilium relegatos, in integrum restitui mandat: quando (ut ait Sozomenus¹) Valentinianus ea de causa in Melina Armeniarum relegatus, continuo liberatus est atque pristina militiæ redditus, sed et postea (ut suo loco dicturi sumus) in imperium sublitus. Cæterum de Joviani pietate et rebus in imperio bene gestis, ac primum de Christianæ religionis cultu a Juliano proscripto in pristinum restituto, quo nihil antiquius habuit, Sozomenus hæc tradit²: « Cum præterea experientia didicisset, imperium propter iram divinam in Julianum, qui ante ipsum regnaverat, accensam, acerbè afflictum fuisse; abjecta omni cunctatione scripsit ad præses nostrarum provinciarum, uti ad ecclesias frequenter convenirent, divinum nomen studiosè colerent, docerentque suos, solam religionem Christianam verum Dei cultum in se complecti. Porro ecclesiis et clericis, viduis et virginibus immunitatem reddidit, et si quid aliud vel ad commodum vel ad honorem religionis nostræ a Constantino ac liberis suis aut donatum, aut lege sancitum fuisset, postea autem a Juliano illis ablatum. » Hæc Sozomenus.

127. Sed et Theodoretus³ de his pluribus in hæc verba: « Conscripsit legem, qua jubebat frumenti congiarium, quod Constantinus Magnus Ecclesiis donaverat, eisdem reddi. Nam Julianus qui contra Deum et Salvatorem nostrum bellum suscepit, illud veterat dari. At quoniam fames ex Juliano impietate in Rempublicam illata obstabat, quominus totum congiarium, quod Constantinus largitus fuerat, in Ecclesias conferretur; ideoque Jovianus tertiam partem solum id temporis præberi mandat; polliceturque fame sedata, integrum congiarium donatum iri. » Hæc Theodoretus.

128. Sublit autem Sozomenus⁴ de Joviani lege custode sacrarum virginum, cum adversus earum raptores severissimum rescriptum dedit; ait enim: « Misit item ad Secundum præsidem generale edictum, quo jubebat, ut qui sacram virginem vel ad nuptias contrahendas pellicere conaretur, vel lascivo quodam obtutu aspiceret, maxime omnium si per vim rapere tentaret, capitis supplicio mulcicaretur. Istam legem ideo tulit, quod quidam improbi viri, regnante Juliano, tales virgines vel vi, vel persuasione in hanc corruptelam inductas sibi concubio junxissent, quemadmodum fieri solet, cum religionis statu perturbato, turpis libido id genus scelus ascendendi impunitatem proponit. Hæc Sozomenus. Extat quidem legis ejus pars illa de iis qui adeo execrandum scelus vel tentare præsumperint, tam in codice Theodosiano, quam Justiniano descripta his verbis⁵:

129. « Imp. Jovianus Aug. Secundo præfecto p.

Si quis non dicam rapere, sed attentare tantum jungendi causa matrimonii, sacratissimas virgines ausus fuerit, capitali pœna feriat. » Hæc in Codice Justiniano: habet amplius Codex Theodosianus illa verba¹: *Vel invitæ*. Sed et corrigendus pariter est idem Justinianus Codex ex Theodosio no. dum in illo legitur data lex Gratiano et Merolaudæ cess., in hoc autem Joviano et Varroniano cess. qui anno sequenti consulatum gesserunt. Sed et quod XI kalend. Martii lex ipsa Antiochiæ data in utroque Codice legitur, error irrepisse videtur: nam ante mensem Januarii Jovianus recesserat Antiochiâ, ipsisque kalendis Januarii Ancyra adit consulatum. Sicut etiam nec ullo modo coherere sibi valent, ut lex data a Joviano dicitur sub consulatu Gratiani et Merolaudis, quorum magistratus contigit post annos quatuordecim ab obitu Joviani. Cæterum et Secundi præfectura deest nonnisi a Joviano datum esse rescriptum. Porro ejusmodi facinus Constantinus etiam lege data vetuerat²; et in eos qui viduis rapent, pœnas extenderat; quibus nec rapta consensus ad excusationem foret vel minimum profuturus.

130. Sed et illa summa plane laude digna habentur, que ab eodem Joviano primum ut imperium adeptus est (ut decebat christianum principem) decreta fuisse, Gregorius Nazianzenus³ tradit his verbis: « Hoc porro, » Juliano nimirum, « extincto, imperator alter exoritur, nequaquam esse impudens, quemadmodum is de quo ante verba Eccebanus; nec duris et arduis operibus et edictis Israellem opprimit; sed mira pietate animique lenitate præditus. Qui ut præclarissimum sui imperii fundamentum jaceret, reclamatione legum sanctionem, unde conveniebat, auspicaretur, cum omnes alios episcopos, tum eum, » nempe Athanasium, « ante omnes, qui omnibus virtute antecellat, et citra dubitationem ullam pietatis causa bello vexatus fuerat, ab exilio revocat. Quin etiam fidei nostræ veritatem a multis laceratam et perturbatam, atque in severitas opinionum partesque distractam sibi tradi postulat, ut maxime quidem universis orbis, si terri possit, in fidei negotio consentiret, spiritusque auxilio in unum coiret: sin minus, ipse certe optima parti sese adjungeret, simulque et ei robur afferret, et ab ea vicissim acciperet; excelsè simul et magnificè de rebus maximis cogitans.

131. « At hæc potissimum Athanasius pietatis sue, fideique in Christum firmæ et constantis specimen edidit. Nam cum ceteri omnes, qui doctrinam nostram profitebantur, trifarium divisi essent, ac multi circa Filium, plures circa Spiritum sanctum agram fidem haberent; ubi levior impietatis pietatis opinionem tenebat, pauci autem utriusque sancti, et incommunes essent, primus ille ac solus, ad cum admodum paucis veritatem palam aperteque verbis promulgare non dubitavit, quam tum personatum divinitatem et essentiam scripto confessus: et quod

¹ Sozom. lib. vi. c. 3. — ² Idem lib. vi. c. 6. — ³ Theod¹ lib. iv. c. 4. — ⁴ Sozom. lib. vi. c. 3. — ⁵ Cod. lib. vi. de Episc. et Cleric.

¹ Lib. 31. de rapto vel matum. — ² Theod. — ³ Lib. 1. de rapto vel matum. — ⁴ Theod. — ⁵ Greg. Naz. oral. in laudem Athanasii.

multis illis Patribus in explicanda Filii divinitate prius concessum fuerat, idem ipse postea in asserenda Spiritus sancti divinitate superno atlatu consecutus. Atque imperatori domum vere regium et magnificentem offert, scriptam nimirum fidei confessionem adversus novum dogma nusquam in Scriptura expressum; ut sic et imperatorem imperator, et doctrinam doctrina, et libellum libellus frangeret atque opprimeret. » Nempe ut Joviani fides perlidiam Constantii, et vere fidei confessio scriptam ab hæreticis novam fidei formulam confutaret. Hæc eadem de restitutione exulum episcoporum et litteris imperatoris ad Athanasium, Socrates¹ et alii quoque confirmant.

132. *Libellus ex Synodo Alexandria ad Jovianum datus.* — Caterum licet Athanasius tantum prædicetur ejus fidei libelli auctor, tamen illum esse conscriptum in sacro episcoporum consensu, ex ipsius titulo constat. Athanasius enim, mox ut audivit Julianum esse defunctum, quem et cito desituum divino oraculo præmonitus senserat, atque de restitutione exulum episcoporum fuisse a Joviano imperatore promulgatum edictum, simulque Joviani ejusdem litteras accepisset, quibus se fidem catholicam ab ipso edoceri velle significabat, e vestigio primarios episcoporum Orthodoxorum sibi subjectorum, Ægypti, Thebaidis, atque Libyæ, ad Synodum convocat Alexandriam. Ubi communi consilio decretum est, ut scripto libello catholice fidei, mitterent ipsum ad novum imperatorem, ne ille (ut de Constantio accidit) ab hæreticis præoccupatus in impietatem transversus penitus ageretur. Periculum igitur Athanasius antevertere omni celeritate procurans, scriptum in Synodo ejusmodi libellum misit ad Jovianum imperatorem: qui hæcenus exlat inter alias ejusdem Athanasii lucubrationes, et apud alios quoque auctores; sed fidelior textus penes ipsum Athanasium habetur; est autem ejus titulus apud Theodoretum², quo carent alii:

133. « Religiosissimo et clementissimo Victori Augusto Joviano Athanasius et episcopi, qui nomine omnium, Ægypti, Thebaidis, et Libyæ episcoporum in unum convenerunt, salutem.

« Deora³ et eximia ea res est in principe, mens discendi avida, et rerum celestium cupido: inde enim fit, ut vere cor totum sit in manu Dei. Cum igitur pietas tua cupiat a nobis cognoscere Ecclesiæ Catholice fidem; Deo super ea re gratis habitis, nihil nobis consultus visum, quam ut fidem a Patribus Nicææ confessam tuo religioso animo recitarem. Hujus enim fidei aspernatores et mihi multifariam insidiatii sunt, eo quod non obtemperamus Ariarum secte; et hæreses et schismata in Ecclesiam introduvere; cum tamen vera et pia in Christum fides ex sacris litteris et liquet et agnoscat. Hæc enim sancti viri initiati martyrium subierunt, et nunc resoluti a corpore cum Domino agunt. Mau-

sisset hæc fides illæsa perpetuo, nisi malitia quorundam hæreticorum eam depravare ausa fuisset. Arius enim et socii illam vitare conati sunt, et ejus loco hæresim introducere, dicentes Filium Dei ex non entibus existisse, et creaturam, facturamque et mutabilem esse. Multosque his verbis deceperunt, adeo ut qui aliquid esse viderentur, illorum blasphemiam seducti sint.

134. « Quapropter Patres quamprimum Nicææ in Concilium venientes, ejus verba anathemate condemnarunt, et catholice fidei confessionem scripto tradiderunt, ut ejus ubique promulgatione incendium hæreses per sectarios excitatum restingnere-tur. Ea igitur sincere ubique per omnes ecclesias et legebatur et prædicabatur: cum quidam Ariarum hæresim renovare cupientes, hæc a Patribus Nicææ assertam fidem copere contemnere, præse terentes ab ea non dissentire: cum interim revera eam infunderent, male interpretantes consubstantialiam, et blasphemias dicentes in Spiritum sanctum, quem creaturam et a Filio conditum asseverant.

135. « Nos igitur conspicientes ex ejusmodi blasphemis non levibus populorum Dei calamitatibus perurgeri, necessario tibi fidem Nicææ Patrum confessionibus confirmatam ponere studuimus; ut tua pietas et ea quæ tibi exactissime scripta, et quantum errent illi qui aliter sentirent, intelligeret. Cognoscere igitur, religiosissime Auguste, hæc esse, quæ a condito avo prædicata fuit, et quam Nicææ Patres congregati agnoverunt, ejusque suffragatrices esse omnes omnibus in locis Ecclesiæ, sive in Hispania sint, sive Britannia, Gallia, Italia universa, Dalmatia, Dacia, Mysia, Macedonia, sive universa Græcia, tota Africa, Sardinia, Cypri, Creta, Pamphilia, Lycia, Isania, Ægypto, Libyæ, Ponto, Cappadocia, iidem quotquot nobis vicine sunt, necnon et Orientis Ecclesiæ, paucis admodum exceptis, quæ arianæ opinionis sunt. Omnium enim istorum et adhuc longinquiorum animos experimentis cognovimus, et scripla habemus. Nec te lateat, piissime imperator, quod tametsi pauci sint, qui hæc fidei derogent; eos tamen (cum universis orbis catholicam fidem sequatur, et ipsi jampridem ariana hæresis infecti fuerint, et nunc acerrime pietati obsistant) præjudicium facere non posse. Nobis autem, ut tua pietas cognosceret rem alioqui sibi cognitam, opere pretium visum est, fidem Nicæanum episcoporum confessionibus approbatam subnectere. Est igitur fides a Patribus asserta hujusmodi: Credimus in Deum Patrem, » etc. Symbolum enim Nicæanum, jam superius recitatum, in eadem epistola descriptum habetur; post illud vero hæc sequuntur:

136. « In hæc, Auguste, omnes oportet manere, neque quicquam inde transmutare artificis contentionibusque verborum, quod faciunt Ariani, qui ex non entibus Filium Dei existisse, eundemque non fuisse antequam fieret, cum denique creaturam, factum, et mutabilem esse dicunt. Ideo enim (quem admodum prædiximus) Synodus Nicæna anathema-

¹ Socrat. hb. iiii. c. 20. — ² Apud Theod. hb. iv. c. 3. — ³ Athan. de fide ad Jovian.

tizavit istiusmodi haeresim, et veritatis fidem confessionibus approbavit, neque levi aut simplici ratione Filium Patri similem esse asseveravit, cumque (ne ex levi re Deo similis, sed verus Deus ex Deo haberetur) consubstantialem esse scripto tradidit; quod proprium est gemini et veri Filii, veri et naturalis Patris. Sed nec alienavit Spiritum sanctum a Patre et Filio, sed enim una glorificavit cum Patre et Filio, et in una sancte Trinitatis fide, eo quod una sit in sancta Trinitate deitas. » Haecenus Athanasii epistola ad Jovianum ex Synodo scripta; sed diversa editionis apud Theodoretum habetur, in qua verba illa in ejus exordio superabundant, quibus dicitur: « Imperium pacate et tranquille ad multorum annorum curricula administrabis. » Quae cum in originario exemplari desint, ab aliquo Ariano fuisse addita, par est credere. nempe ut levitatis Athanasius argueretur, falsusque vates pariter haberetur, cum Jovianus in imperio nec anni unius periodum absolverit.

137. « Haec perfecta inquit Theodoretus ¹ epistola, tum cognitio imperatoris, quam de rebus divinis imberberat, confirmata est, tum amor ejus erga eandem exardescere coepit. » Sed haud segnior fuerunt haeretici, qui praecipuaturum animum ejus, obviam redeuntis e Perside processerunt; de quibus haec Socrates ²: « Imperatore Joviano ex Perside reverso, tumultus in Ecclesiis de integro excitatus est: episcopi autem, dum singuli imperatorem suae ipsorum fidei assensurum expectarent, alius alium praevertere contenderunt. Imperator quoniam perpetuo fidei Consubstantialis adhaeserat, omnibus respondet, se eam praelaturum; perque litteras Athanasium Alexandriae episcopum bono animo esse jubet. » Et interior ³: « Verum Christianorum res non adhuc pacate tranquillaeque fuerunt. Nam qui diversae religionis factionibus praerant, imperatorem adeunt, rati sibi liberam ab eo potestatem permitti contra adversarios pro arbitratu dimicandi. Ac primum qui Macedoniam appellabantur, libellum illi offerunt postulanteque, ut qui Filium Patri dissimilem asseverabant, ii ab Ecclesia ejicerentur, ipsique in eorum sullicerentur loca. Hujus vero supplicis libelli auctores fuere Basilus Ancyrae episcopus, Silvanus Tarsi, Sophronius Pompeiopolis, Pasinius Zenorum, Comanorum Leonius, Callistrates Claudiopolis, Castabolorum denique Theophilus.

138. « Imperator, accepto eorum libello, ipsos absque responso dimisit, haec verba dumtaxat locutus: Ego contentionem hanc prosequor; eos, qui concordiae dediti sunt, complector amore venerorque. Quae cum ad aures aliorum pervenirent, ferociam illorum, qui contendendi studio flagrabant, permulserunt. Quae res imperatori cessit ex sententia. Praeterea eodem tempore, cum Aecianorum mores, qui ad contentionem erant valde proclives, patefacti

fuerunt: tunc quam illud ipsum hominum genus ad imperatorum voluntatibus satisfaciendum se semper comparasset, satis perspicue intellectum. Nam hi Antiochiae, quae est in Syria, in unum coacti, cum Meletio, qui paulo ante se ab eorum communiione segregaverat, fideique assenserat Consubstantialis, in colloquium veniunt. Quod propterea ab illis factum fuit, quia eum in magno honore esse, qui tum ibi erant, animadverterent. Illi igitur libellum componere, Consubstantialis ac entri, fidem Nicaeni Concilii ratam facere, libellum denique imperatori offerre instituerunt. » Haec Socrates.

139. Sed antequam libellum eorum hic recitemus, de Aecio episcopo Caesareae Palaestinae illud praeponendum, quod et attingisse vidimus Socratem. Homo iste omnium deterrimus, fax, luesque totius catholici orbis; cujus tyrannidem cunctae ubique locorum posite Ecclesiae expertae erant: quique non tantum fidem Nicaenam procul abiecit, sed et haeticos illos insectatus fuit, similitudinem qualemcumque Filii Dei cum Patre amplectentes; et Semiarianos, quod non penitus in profundum lapsi viderentur, detestabatur: hic inquam, qui dum arianae haeresis fautor Constantinus imp. regnavit, eidem in omnibus obsecutus, perpetuo illi perfidia junctus inhaesit: ut rerum statum mutatum vidit, translatumque imperium in hominem Nicaenae fidei professorem, Athanasiumque studiosum, et Orthodoxorum omnium amantem; mox timore correptus, ne quod in catholicos episcopos saepius fecerat, cum illis ecclesiis abstulit, proseripsit, et in exilium eos abiecit, id ipse tunc pateretur; confestim pietate simulata, ad Catholicorum castra se contulit; et primus omnium vafer ingenio, antiquus Proteus, aliam formam induens, conatus videri catholicus, libellum confecit, quo se fidei Nicaenae professorem exhibuit. Id cum complures alii, tum denique Suidas ⁴ testatur his verbis: « Aecius Caesareae Palaestinae episcopus Joviano libellum fidei orthodoxae scripsit, Synodum Nicaenam comprobans. » Non possum praeterea non mirari quantum referat in regno principem palam profiteri se vere esse catholicum et orthodoxae fidei acerrimum defensorem: nam plane sit, ut haeretici tum erubescant, tum etiam timeant videri se alterius sectae fidei principis adversariae assectatores; indeque accidat, ut vel timore correpti recitent palmidiam, vel rubore suffusi sileant, lateant, et alio procul abscedant. Quod si eis semel ille gratis praebuerit aures; indein et cor quoque sibi vindicet principis, et quasi ex ejus nutu omnia liceant, nihil non audeant, atque cuncta pro arbitrio gerant.

140. *Concilium Antiochenum.* — Quod autem ad Antiochenum Concilium per Meletium eidem Orthodoxorum antistitem collectum spectat, infer fuerunt ei viginti septem episcopi, quorum nomina in subscriptione epistola synodalis ad Jovianum imperatorem date leguntur. Hi igitur cum in unum

¹ Theod. lib. iv. c. 4. — ² Socrat. lib. iii. c. 20. — ³ Idem lib. iii. c. 21.

⁴ Suid. verb. Jovianus.

convenissent, absque aliqua altercatione prolata in medium Nicenam fidem, eandemque recitatum atque recognitam, communibus, nemine refragante, comprobavere suffragiis; illique ipsi, qui per tot annorum curricula eandem impugnant, quasi e longo insaniam expegetefaci letargo, respicientes, absque tergiversatione aliqua cognovere, atque suo ipsorum charographo munivere, scribentes omnes ex Synodo ad Jovianum imperatorem epistolam, cui et attulerunt quam receperat Nicenam confessionem. Porro ipsa epistola ab eis in Synodo scripta sic se habet¹:

141. « Sanctissimo Deoque carissimo Domino nostro Joviano Victori Augusto Concilium episcoporum Antiochie in unum ex variis provinciis convocatum S.

« Tuam pietatem, imperator sanctissime, cum primis laborare, et Ecclesiarum pax et concordia stabilatur, nobis exploratum est. Neque sumus nescii, te sapienter considerasse formam veram et orthodoxam fidei ad hanc concordiam confirmandam valere maxime. Ideo, ne in eorum numero, qui doctrinam veritatis adulterare student, habeamur; visum est, tuae prudentiae significare, quod fidem sancti Concilii jam olim Nicæa congregati et approbamus et teneamus. Quandoquidem vocabulum **CONSUBSTANTIALIS**, quod quibusdam videtur parum recte in ea positum, est probe a Patribus commodaque interpretatione explanatum. Quae quidem interpretatio ostendit Filium ex Patris substantia genitum, Patri secundum substantiam similem, et neque affectionem ullam in ejus inexplicabili generatione debere intelligi, neque vocabulum substantiae apud sanctos Patres ad consuetudinem graeci sermonis capi, sed ab illis potius ad evitendum illud pestiferum dogma, Christum scilicet ex nihilo ortum esse, ab Ario impie inductum; quod etiam isti Anomiani, id est, qui Filium Patri dissimilem statuunt, nuper exorti, multo audacius impudentisque ad Ecclesiae concordiam labefactandam asseverant. Quamobrem exemplar fidei ab episcopis Nicæa coactis expositae quam sane vehementer amplectimur his litteris, quibus animorum nostrorum sententiam tibi declaravimus, subungere placuit: est enim plenum eruditionis et doctrinae, seque habet ad hunc modum; **CREDEMUS IN UNUM DEUM PATREM OMNIPOTENTEM**: » et quae sequuntur Nicæni symboli confessionis; cui mox adhererebat episcoporum subscriptio a Soerate recensita his verbis:

142. « Ego Meletius episcopus Antiochie, ea quae supra scripta sunt, fateor me approbare. Ego Eusebius Samosatæ episcopus eodem modo, Evagrius item Siculus, Uranius Apanicæ, Zoilus Larissæ, Arcadius Caesareae, Antipater Rossi, Abramius Urinorum, Aristonicus Seleuceopolis, Barlaemus Pergami, Uranius Melitinae, Magnus (Maris) Chalcedonis, Eutychus Eleuteropolis, Isacoce Armeniae majoris, Titus Bostrorum, Petrus Sypporum,

Pelagius Laodiceae, Arabianus Antri, Piso Adanorum per Lamydrionem presbyterum, Sabinianus Zeugmatis, Athanasius Ancyrae per Orphitum et Elium presbyteros, Irenio Gaza, Piso Augusta, Patricius Palti per Lamydrionem presbyterum, Anatolius Beroensium, Theophilus Arabum, Lucianus denique Areorum episcopos. Hunc libellum in Sabini libro, qui Collectio rerum in Concilio actarum, inscribitur, invenimus. »

143. Ariani igitur in hac Synodo recantantes palinodiam, non tantum ad Catholicam religionem recepti, sed et in gradu episcopatus permitti sunt agere, suasque Ecclesias retinere. Imperator autem ejusmodi ex Synodo epistola sive libello accepto, haereticorum calliditatem probe considerans, fidemque illos simulare catholicam, et praefimorem, vel gratia modo huc, modo illic levissime impelli; ne concordiam in Ecclesia ex dissimilibus, imo contrariis minimeque sibi invicem coherentibus, ac proinde non firmam, sed labantem vi ab invitis exegisse videretur, iisdem hanc traditur respondisse²: « Se nemini quidem qualicumque fidem amplectanti molestiam exhibiturum: sed eos praeter ceteros benevolentia et honore prosecuturum, qui Ecclesiae ad concordiam adducenda auctores se ostenderent. » Hanc tunc illis imperator, ut in officio contineret, quos jam in unum diversa ratio conjunxisset.

144. Ista quidem de haereticis pro conditione temporis fidem mutantibus lepide squigillavit Themistius philosophus ea oratione quam consularem inscripti, illis verbis: « Eos non Deum, sed purpuram coluisse; Euripoque admodum similes esse, qui modo in hanc, modo in illam partem praecipitatur. » Meminit ejusdem Antiochenae Synodi Hieronymus in Chronico; sed depravatus est sane textus, qui ita restituitur, ut dicat: « Synodus Antiochie a Meletio et suis facta, in qua Homousio et Homousio rejecto, medium inter haec Homousion receperunt, et macedonianum dogma rejecerunt. » Post haec edita, missam ab amico doctissimo Frontone Duero hanc quam subjicimus, accepimus sedem de germana lectione, et restitutione textus S. Hieronymi, qua sic inquit: « At in codice manuscripto S. Victoris ad muros Parisiensis urbis, et in aliis pluribus ita legitur: In qua Homousio, anathemaeque rejecto, medium inter haec Homousion receperunt, et macedonianum dogma vindicaverunt, » pergit: « Quae lectio plane vera est, et legitima: nam *ἐπιστάσις* dicitur Christus, id est ejusdem substantiae cum Patre a Catholicis; ab Arianis vero *ἀνωθεος*, id est dissimilis substantiae: Meletianus vero intermedium quid meditati, το *ἐπιστάσιον* adinvenerunt, id est ut dicerent, non ejusdem, sed similis substantiae esse Filium, atque ita discrimen erat unius libere, id est το *ἐπιστάσιον* inserta. Sane quidem apud Soeratem lib. 3, c. 21, et apud Sozomenum lib. 6, cap. 4, plane fallax, et insidiosa videtur afferri, το *ἐπιστάσιον* interpretatio a Meletianis: sic enim loquuntur, Filium ex Patris substantia ge-

¹ Soerat. lib. III, c. 21 Sozom. lib. VI, c. 4.

² Soerat. lib. III, c. 22.

nitum, Patri secundum substantiam similem; at eorum dolos relegit sanctissimus Athanasius in refutatione hypocrisis Meletii, Eusebii, et Pauli Samo-satenensis. sive quis alius ab Athanasio lom. 3. Qui enim, inquit, Filio adimit, ne sit consubstantialis Patri, sed similem eum statuit, Deum eum esse negat. » Hucusque in scheda. At ex ea primo dicen-dum, hujusmodi lectione veteres omnes mendacii arguendos esse, qui dixere, ab eisdem Arianis com-probatam esse Nicenam fidem; attamen post Socra-tem et Suidam superius citatos, qui proxime citan-dus est Marcellinus, et alii, asserunt, dictos Arianos in hoc Concilio Nicenam fidem esse professos. At si asseruissent Patri Filium similem, non consubstan-tialem, non utique Nicenam fidem professi essent, sed magis macedonianam perfidiam, qua negabatur consubstantialitas, et asserbatur Filii cum Patre similitudo. Sed nec negari potest subscripsisse eosdem Arianos Nicenae fidei, ejus symbolum in sua ipso-rum synodali epistola ad Jovianum imperatorem intexuerunt, ut nuper est proditum; secundum quam ipsorum subscriptionem Marcellinus ipse licet schismaticus presbyter Romanus, secta Luciferia-nus, cum hujus Synodi mentionem habet, confirma-tique haereticos episcopos penitentes cum profes-sione Nicena esse receptos: haud tamen putavit jure factum, quod eum episcopi titulo in suis ipso-rum Ecclesiis permitti sunt permanere: id quidem magnopere detestatus est eo libello, quem ad Theo-dosium scripsit. Quin Socrates, ut vidimus, testatur expressius, Arianos in hoc ipso Concilio, consub-stantialitati Filii cum Patre assensus esse, adeo ut non arianus tantum error, sed et macedonianus Videri possit in hac Synodo esse damnatus. Ex ho-rum igitur firmissima assertione dicentium, recep-tam in hac Synodo ab Arianis Nicenam Synodum cum voce consubstantiali, facta est recitata superioris rescriptio textus S. Hieronymi. Verumtamen, quod intelligi possit ex sua ipsorum epistola ad Jovianum Augustum, Arianos non simpliciter vocem recep-isse consubstantialis, neque absolute Nicenam symbolum professos esse, sed apposita sua ipsorum interpretatione, qua dixerunt, illa Patres in Niceno Concilio usos esse ea consubstantialis voce, ut si-gnificarent Filium Patri similem secundum substan-tiam: ut quoque modo dicta lectio codicis S. Victo-ris subsistere poterit; illa dicendum, non nisi ad fallendum et circumveniendum novum imperato-rem, nominibus Niceni Concilii, et consubstantialis esse usos haereticos Arianos; id tantum fueratos, ut ex Arianis evaserunt Semiariani, non autem penitus Orthodoxi. Neque non expresse, ut ponitur in codice sancti Victoris, rejecerunt verbum consubstantialis (nec enim id potuit sensisse et scripsisse S. Hierony-mus), cum intexuerint illi sua ipsorum epistole sy-nodali Nicenam symbolum, eum et subscriperunt, sed quod (ut dictum est) per dolum malum, captivam Iulianum et subdolum interpretationem, videri vo-luerunt Orthodoxi Nicenae fidei professores, qui ipsa essent Semiariani, cum Macedonianis sentientes.

143. *Inimica Ariana in Athanasium studia.* — Quia autem in haeresi ariana pertinaciter perseverare absque timore digno vel crebescendi, studuerunt, quorum omnium signiter videbatur Lucius Arianorum episcopus Antiochie; hi conati sunt ab amici-tia et cultu Athanasii imperatorem er. 24 eum propensorem divellere. Mollitur hoc Euzoios, ma-chinatorque Lucius arianus presbyter Alexandri-nus, qui ad eundem imperatorem veniens, plurimas in Athanasium accusationes plane calumniosas in-tulit. Athanasius vero, inito cum suis consilio, An-tiochiam ad Jovianum se contulit; de cujus adventu Antiochiam, Sozomenus ¹ totius rei geste scriam texens, narrat sic dicens: « Dum haec gereretur, Athanasius etiam episcopus Alexandrinus, consilio suo cum quibusdam familiaribus suis communicato, necessarium putavit, imperatorem, qui christianus erat, visere; atque profectus Antiochiam, postulata sua imperatori exponit. Sunt tamen qui dicant, im-peratorem eum ad se accessivisse, ut quid de reli-gione et sana doctrina agendum esset, ab illo cognosceret. Ubi vero res Ecclesiae rite, quoad ejus fieri poterat, constituerat, de reditu cepit cogitare. »

146. Vocatum namque litteris imperatoris Athanasium se Antiochiam contulisse, testatur Epi-phanus ², dum ait: « Ille sane imperator eum multo honore et litteris fide dignis ad episcopum Athanasium scripsit, ipsumque accessit et am-plexus est, et dimisit ad proprium thronum; ita ut rursus receperit Ecclesia sancta episcopum, et ad modicum tempus consolationem invenerit. » Haec ipse; eadem quoque Rufinus. At Sozomenus ³ mox subdit de pravis Arianorum studiis tum temporis in Athanasium, his verbis: « Euzoios autem epi-scopus sectae arianae Antiochie, Probatum emu-ctum sectae ejusdem Alexandriae antesignanum consilium laboravit. Lucius igitur genere Alexan-drinus, unus ex presbyteris, quos Georgius ordina-verat, cum Euzoios ejusque fautores istud instituis-sent, ad imperatorem accedit; graviter criminatur Athanasium, primum quod toto tempore, quo epi-scopatum gesserat, criminibus implicatus tenebat-ur; deinde quod a superioribus imperatoribus saepe erat exilio condemnatus: postremo quod au-ctor discordiae in religione et tumultus extiterat. Itaque postulavit, ut alter ejus loco Ecclesiae Alexan-drinae crearetur episcopus. At imperator non tantum insidias, quae erant tum Athanasio paratae, criminibus ei illatis nequiquam auscultavit; sed Lucio qui-dem eum minus adjectis in mandatis dedit, ut quae secreti, Probato autem, et alius emunctus, quos cum se habebat, ulpote lupis-modi tumultus am Co-ribus, imperavit, ut tandem modestiam discederet Athanasium vero, quem praesens congressus et col-loquium et carissimum reddiderat, misit in Alex-andriam cum mandato, ut quo sibi libere et modo, Ecclesiam et populum regeret. Nam dicitur illum

¹ Sozomenus, lib. 2. c. 2. — ² Epiphanius, lib. 1. c. 15. — ³ Sozomenus, lib. 2. c. 5.

tum ob virtutem, qua præditus erat, tum ob vitam pie ætatem, tum denique ob prudentiam præstantissimæ doctrinæ Laudasse plurimum. Ad hunc modum ergo fides in Concilio Nicæno stabilita, quamquam ad aliquod temporis spatium interjectum, ut supra docuimus oppugnata fuerat; tamen, isto imperatore regnante, caput demum extulit. » Hæc Sozomenus.

147. *Inter Vitalem et Paulinum dissidia.* — Cæterum inter ipsos Orthodoxos conflatum semel schisma tempore Juliani, inter eos, inquam, qui inhærebant Melitio, atque alios qui sectabantur Paulinum ibi, ut dictum est, a Lucifero creatum Antiochenum episcopum, perseverabat : imo his Joviani temporibus, occasione Vitalis exagitantis Paulinum, magis magisque exacerbatum est. Intercessit Athanasius hoc tempore, dum Antiochiæ esset, inter utrumque sequester, ut eos inter se dissidentes mutuo conciliaret; sed minime valuit, Vitale adversus Paulinum pertinacius concitato. At quisnam hic Vitalis fuerit, primum ex Sozomeno¹ dicendum est : « Erat hic, inquit, presbyter Antiochenus, Nicæna fidei assertor et propugnator sub Melitio constitutus. Vir sane si quis alius, ob piam vivendi rationem et mores spectatos perillustris, studio etiam erga eos protulit singulari, ac propterea a populo summa veneratione dignatus; qui ob indignationem quamdam adversus Flavianum compresserunt, quod se contemptui haberi videret, adhæsit Apollinari. » Hæc de Vitale Sozomenus.

148. Accusabatur autem a Vitale Paulinus hæresis sabellianæ, cuius rei gratia, ut ea omnino suspicione careret, scripta fidei catholicæ confessione, coram Athanasio hoc tempore Antiochiæ commorante, se purgavit; quam Epiphanius recitat, dum de alienatione illa, quam ipse habuit alio post tempore ibidem Antiochiæ cum Vitale, ejusmodi narrationem instituit² : « Antiochiæ constituti, cum ramis et germinibus Ipsorum, » Apollinaristarum videlicet, « congressi sumus; inter quos Vitalis episcopus fuit (hunc enim Apollinarista Antiochiæ sibi delegerant in episcopum), piatissimus omnium vir vita statum et conversatione. Dicebamus autem consulentes et rogantes ut concordēs essent cum Ecclesia Catholica, et sinceram contentiosum dictum. At Vitalis dicebat : Quid vero est quod in medio positum nos separat? Hæbat enim hic dissensionem adversus venerandum quemdam virum ac insignem Paulinum episcopum, et Paulinus rursus adversus Vitalem a nobis accessitum. Cum itaque cuperemus ambos ad pacem concordēs facere : videbatur enim uterque orthodoxam fidem prædicare, et uterque dissidium hæbat ob quendam causam prætextum : Vitalis enim objiciebat Paulino dictum a Sabellio acceptum, Quapropter nobis istic presentibus absinthum in bidum a societate Paulini, donec ipse Paulinus cum editione conscripta nobis persuasit, cuius jam antea assensionem fecerat, se purgandi gratia

apud beatum Athanasium. Obdidit enim et tradidit nobis ipsius exemplar cum subscriptione, clare habens de Trinitate, simulque de intelligentia incarnationis Christi, manu ipsius Athanasii scriptum. Eam editionem subijunxit; et hæc est :

149. « Exemplar manus Paulini. Ego Paulinus episcopus sic sentio, quemadmodum traditum accepi a Patribus: Esse et subsistere Patrem perfectum, et subsistere Filium perfectum, et subsistere Spiritum sanctum perfectum. Quapropter etiam recipio præscriptam interpretationem de tribus substantiis et una essentia, itemque eos qui sic sentiunt. Pium est enim sentire et confiteri Trinitatem in una Deitate. Et de incarnatione Verbi Patris propter nos facta sic sentio, velut scriptum est, quod secundum Joannem, Verbum caro factum est: non enim secundum impietissimos, qui dicunt, transmutationem ipsum passum esse; sed quod propter nos homo factus est ex sancta Virgine, et Spiritu sancto genitus. Neque enim inanimatorum, neque sensus expertis, neque mentis exors corpus habuit Salvator, ut in manu Athanasii habetur. Non enim possibile erat Domino pro nobis homine facto, mentis exors esse ejus corpus. Unde detestor eos, qui reprobandam fidem, quam confessi sunt Patres Nicææ; et qui non confitentur aut ex essentia, aut consubstantialiæ esse Filium Patri. Detestor enim et eos, qui dicunt Spiritum sanctum creaturam per Filium factam. Insuper autem et detestor Sabellii et Photini et omnium hæresim; procedens ipse secundum fidem Nicææ editam, et secundum omnia præscripta. » Hæc enim Paulini professio Antiochiæ coram Athanasio edita; ex qua factum est, ut ejus communionem Athanasius in posterum assidue retinuerit. Cæterum ejusmodi altercationes inter Melitium, Paulinum atque Vitalem, amplioribus odii radicibus propagatæ, adhuc sancti Hieronymi tempore virides erant. Dicemus de his igitur sepe ulterius atque pluribus; ad huc modo satis de controversiis hoc anno Antiochiæ agitatis.

150. *Christianæ religioni consulit Jovianus.* — Hoc eodem anno, cum adhuc Jovianus Antiochiæ moraretur, sicut Christianæ religioni in omnibus consultum voluit, ut qua fuerant a Juliano corrupta restaurarentur, atque disjecta componerentur; ita et odio in idololatram imperatoriam auctoritate surrexit; quippe quod tum Charris³ in Mesopotamia, tum Antiochiæ (ut superius dictum est) in lucem prodita essent execranda sacrificia Juliani, quibus humana hostiæ in abditis domorum recessibus cæse erant, eademque ostentata a piis in delectationem sacrilegæ impietatis, quod sancti Gentilium perpetuæ ignominia cessat atque dederit, eorumdemque fastum atque superbiam imperio Juliani in immensum auctam compressit; ita cum christiani imperatoris, tum etiam fidelium omnium animos adversus deorum cultum magnopere excitavit. Rorant est Sozocrates⁴, jussa a Joviano delubra Gentilium claudi,

¹ Hist. eccl. lib. 7, c. 17. — ² Ibid. lib. 7, c. 17, c. 18, c. 19, c. 20.

³ Theod. lib. III, c. 21, 22. — ⁴ Soz. c. 15, 16, c. 20.

et sacra cessare; cum et qui apud Julianum primum locum tenere videbantur palliati philosophi, præ timore pallia posuere; ait enim: «Sub idem tempus Gentilium delubra oclusa fuere, Gentiles ipsi alii aliis in locis se occultare: qui autem pallia gestabant, pallia deponere, et communi usitatioque habitui uti cœperunt. Cruentia illa et scelerata sacrificia, quorum labe se palam conlamiabant, e quibus regnante Juliano se exsaturaverant, omnino fuere sublata. » Ita Socrates. Cæterum hæc philosophis contigisse potuerunt timore Christianorum, quod iidem cuncta quæ passi erant, iisdem philosophis accepta ferrent: nam præter spem omnem, æstimationemque de ipso conceptam, ipse imperator Jovianus (ut Eusebius auctor est) non destitit illos honoribus prosequi, Maximum præsertim et Priscum, quos in Persidem secum duxerat Julianus, tum philosophia, tum etiam magia celebres; quæ forte ex causa divinum in se munus Jovianus laud leviter conceitavit; cuius exemplo admonitus Valens, qui

post eum Orientale administravit imperium, ejusmodi genus hominum ut decanus graviter insectatus est.

151. Illud quoque accidit, cum Jovianus Antiochia moraretur, ut templum Trajani, quod Hieroglyphis ei tanquam divo ereverat, a Juliano in 152. hæc locum conversum, idem instigant, vivere cremari; id Suidas¹ atque Nicephorus² testantur. Antiochia autem recessit ante anni præsentis finem; siquidem kalendis Januarii (ut diximus³ una cum filio Varroniano in itinere constitutum, iturum Constantinopolim, Ancyra in Galatia ipsum agere contigit, quod Ammianus⁴ testatur. Porro eo tempore, quo Antiochiæ commoratus est Jovianus, nulla ut idem ait, per continuos dies visa sunt portenta, atque apparere comete, omnia nonnisi luctuosa atque dira pronuntiantia; quæ eventus facile demonstravit.

¹ Suid. verbo Jovianus — No. 1. 1. 1. X. — Ant. 1. 1. 1. 1. 1. 1.

Anno periodi Græco-Romane 5576. — Olymp. 285. an. 3. — secundum Baronium 285. — Euseb. cont. 1146. — Jesu Christi 363.

— Liberi papæ 12. — Joviani 1.

1. *Coss. et decennalia Juliani.* — Ad num. 1. Coss. *Julianus Aug. IV.* et *Salustius*. De Salustio actum anno superiori num. XXXII et seqq. Juliani consulatus juxta secundam consulationum Casariorum regulam: eum enim imperii Casarei *decennalia* exhibuisse monstrant varia ejus numismata a Mediolanense recitata, in quorum pagina legitur: *vovis X. MULT. XX.* Quæ formula in decennialibus in nummis per hæc tempora de more sculpta. Hæc autem solemnia anno uno anticipata sunt; cum quinquennialia anno cccxx dederit, Julianus antequam in Persas moveret, hæc decennialia vota emisisse videtur, ut decos suos magis sibi propitios faceret. Horum decennialium præbet indicium, quod scribit Ammianus initio libri 23. « Et videbatur novum, adjunctum esse Augusto privatum, quod post Diocletianum et Aristobolum nullus meminerat gestum. » Novitates enim plerumque annis hujusmodi festivitibus additis introducebat, Ammianus tamen memoria labitur, vel potius locus corruptus est: *Marcianns* enim *Herculius* Augustus secundum consulationum Januarii collega gessit anno cccxxxiii, qui consulatus quartus est a consulatione Diocletiani et Aristoboli. Hujus festivitatis occasione persecutio adversus Christianos aucta fuit.

2. *Reedificatio templi Hierosolymitani.* — Ad num. 5 et seqq. Philostorgus lib. 7, num. 14, plu-

ribus agit de Hierosolymitani templi sub Juliano restitutione, quæ magna ex parte Nicephorus excipit. « Julianus, inquit Philostorgus, cum urbem Hierosolymam instaurari jussisset, eo consilio, ut Domini nostri de illa predicationes irritis esse convinceret, prorsus contrarium iis quæ fiebantur, effecit, » etc. Hæc etiam reedificatio decennialium Juliani signum. Annis enim hujusmodi festis destinatis templa, urbes, aliæque publicæ monumenta de more constructa, non est cur illius in meminis.

3. *Julianus pueri de die post octob.* — Ad num. 20 et seqq. *Julianus*, antequam in Persas disiceret, dedit legem de Codicibus Theod. *De sacrilegis violatis*, et quidem ad *populos*, s. Antiochenum, in quem male affectus erat, utpote qui potissima parte christianus esset. Sane Julianus ipse in *Mesopotamiam* latitur, totum populum Antiochenum in populus sectarum se inquit ille Christianam religionem vocat, sectarum, episcopus civitatis Christi in se veluti munus tutelæ ad ipsos civibus habitum, et vehementer cultum. In eod. dicto *De sacrilegis violatis* funera introducere, et exequias in eo die facere tollere voluit, potorem ratione in se veluti ante pontificem, qui et imperator institutum. Idem cum inducere, deum sit, unde hoc, quo vellet, et tamen aspiciunt, utantur, ac primum ad actum, et reddere veluti illo pueri creditum, et c. — Quæ

dem, inquit Julianus, oculos hominum telastis incestal aspectibus. Qui enim dies est bene auspiciatus a funere? Aut quomodo ad deos et templa venietur? » Et mox : « Liberari convenit populi totius aspectus. » Quibus concinit Servius lib. 11 Æneid. ad verba illa, *vapere faces*. « Quia, inquit, in religiosa civitate caveant, ne aut magistratibus occurrerent, aut sacerdotibus, quorum oculos volebant alieno funere violari. » Neque dicas cum Baronio, referre Gellium lib. 10, cap. 15, etsi fas non esset pontifici, vel flammæ diæli mortuum intueri, et terribia tantere, funus tamen exequi, ne quidem pontifici religio fuisse. Neque enim hæc sunt contraria. Non tuit religio pontifici funus exequi de nocte, quo tempore sacra non celebrantur : religio tuisset de die, ut in indicivo funere. Vide exemplum in *Viberio* apud Dionem lib. 55 in funere Cæsaris Augusti, quo tempore sacrorum celebratio diurna fiebat. Hæc deceptus est Baronius, cum rationem hæc, qua Julianus utitur, a prisco jure pontificio alienam prodit. Incestari quippe oculos hominum et conspectu funeris diurno, et funeris prosecutione diurna, veteri jure pontificio jactatum est, ut tuisus probat Gothofredus, ex quo hæc exscripta, in illius legis commentario.

4. *Juliani interitus*. — A num. 53 ad 70. De genere mortis, quo Julianus Augustus periit, varie admodum sententia fuit, ut ostendit Gothofredus in Dissert. in lib. 7 Philostorgii, cap. 15, ubi tamen oblitus est referre quod Eutychianus chronographus, qui huic bello interfuit, apud Joannem Malelam, et auctor Chronicæ Alex. narrat, *Julianum* nempe lancea divinitus transtixum fuisse a S. *Mercutio* martyre, quod S. Basilium Seleucenum episcopum veneno extinxisset; quod inquit Cangius in opere de Familiis Augustis Byzantinis pag. 51 antiquæ picture consentaneum, quæ in codice Ms. operum Gregorii Nazianzeni, Basilio Macedone impetrante, exarato, in bibliotheca regia cernitur. In eo depictus est *Julianus* ad terram prostratus, equite cum lancea instante, supra ejus caput inscriptum: *ΑΥΤΟ ΜΗΚΟΝΟΙ*, id est, sanctus Mercurius. Subditus est Julianus *VI kalendas Julias*, die nempe vicesima sexta Junii, ut Ammianus, Socrates, Idacius in Fastis et auctor Chronicæ Alex. testantur. Socrates, qui anno tertio imperii eum occisum scribit, infimum ejus reperit a tempore, quo Parisiis, vivente adhuc Constantio, a militibus dictus est imperator. Annum enim tantum ac menses octo inchoatos eum post Constantinum imperasse certum est.

5. *Ætas Juliani*. — Interlectus est *anno ætatis altero et trigesimo*, inquit Ammianus lib. 15, id est, anno ætatis trigesimo secundo, ut recte Hieronymus, Hieronymus Contractus, Marianus Scotus in Chronicis, et Valesius in Notis ad Ammianum scripsere. Sic Tacito, Quintilianus, aliique loquuntur, et in numeralibus vocum *alter* sæpe pro secundo usurpant. Robertus Stephens in Thesuro lingue latine de præf. exempli demerit. Idem *Julianus* in epistola Eusebii alexandrinæ, vixit ætate naturam ex-

dit; quod in *Misopogone* significat. Neque contrarius est, ut loco laudato arbitratur Valesius, Socrates, quando lib. 3 scribit, Julianum anno ætatis trigesimo primo perisse, sed tantum indicat trigesimum secundum incompletum fuisse, quod verum est.

6. Cadaver Juliani in Ciliciam deportatum, « non consulto quidem consilio, verum casu quadam, e regione sepulcri, quo Maximiani ossa conlinebantur, semita sola loculos ab invicem separate, » inquit Philostorgius lib. 8, cap. 2, ubi de Maximino imp. loquitur, qui errore familiari Græcis sæpe dicitur Maximianus. Prope igitur Maximini cadaver conveniender, etsi casu, velut qui inter se tot in rebus conveniebant, hinc factum, ut Zozimus lib. 2 Maximianum herculium *Tarsi* sepultum perperam scripserit, Julianus in epist. laudata ad Athenienses, ut eis religionem Christianam execrabilem redderet, de se loquens ait : « Non a recto tramite aberrabitis, si ei fidem habeatis, qui ad annum usque vicesimum ætatis illa via progressus est, » id est, christianus fuit, « et hanc alteram modo duodecimum jam insistit annum. » Scripta, ut videtur, ea epistola præsentis anno ante expeditionem Persicam. Quare Julianus anno circiter trecentesimo quinquagesimo primo « clam Gentilium superstitionem amplexus est. Post hæc jam virilem ingressus ætatem promptius ad hæc ferri eaque agere cepit, » inquit Sozomenus lib. 5, cap. 2. Quo etiam ex loco liquet, Baronium et communiter recentiores historicos, qui Julianum anno ætatis trigesimo primo occisum volunt, hallucinatos esse. Juliano successit *Jovianus*.

7. *Alexandrina Synodus*. — A num. 132 ad 140. In libello synodico Alexandrina Synodus ab Athanasio celebrata his verbis describitur : « Piussum imperator Jovianum, missa Alexandriam ad Athanasium legatione, immutabilem veræ orthodoxiæ definitionem quasivit. Is igitur delectos Ægypti, Thelaidos et Libya episcopos congregans, definitionem synodicum gratia et veritate plenam, Joviano Christi amanti misit. » Quare recte Baronius hanc epistolam scriptam existimavit in Synodo episcoporum totius Ægypti, quos Athanasius, accepto Joviani edicto, statim Alexandriam evocaverat. Libello Synodico suffragatur Nicephorus lib. 10, cap. 32, ubi ait, *Athanasium* Synodum provinciam Alexandriæ coegisse, præfataque Athanasii epistolam, quam integram recitat, ad Jovianum Aug. misisse, Valesius tamen in Notis ad Theodoretum lib. 1, cap. 3, suspicatur, hanc epistolam scriptam esse ab Athanasio *Antiochia*, quo una cum aliquot episcopis Ægypti ac Libya se contulerat, ut *Jovianum* imp. illic saluaret. Cumque imperator regulam fidei ab illo et a reliquis episcopis flagitasset, ut testatur Nazianzenus in Oratione funebri de laudibus Athanasii, Athanasius, collatione habita cum episcopis Ægypti ac Libya, qui ipsum comitabantur, epistolam de fide scripsit ad Jovianum. Quam conjecturam confirmat Valesius titulo ipsius epistolæ, qui recte sic habet : « Athanasius, et reliqui episcopi, qui venerunt ex persona orationis imperatoris

.Egypti, Thebaidos ac Libyarum. » Ubi non dicit Theodoretus, episcopus illos in unum convenisse, ut male veritil Christophorosus, qui Baronio imposuit, sed tantum venisse. Quo verbo significatur, episcopos illos, qui cum Athanasio erant, missos fuisse ab universis episcopis .Egypti ac Libya, ut pro Athanasio testimonium redderent apud Jovianum imp. Ha Valesius. Verum vana haec conjectura. Theodoretus enim cap. 2. antequam epistolam illam synodicam referat, ait : « Scripsit etiam » nempe Jovianus imp. « litteras ad Athanasium, egregium illum Nicaena fidei defensorem, petens, ut accuratam de divinis rebus institutionem ad se perscriberet. Hic igitur, congregatis episcopis, qui doctrina excellere videbantur, rescripsit Joviano, suadens, ut fidem Nicaeae olim expositam, tanquam apostolicae doctrinae consentientem servaret. » Praeterea cum in ea synodica, ne verbum quidem in gratiam Athanasii legatur, verum esse non potest, quod ait Valesius, episcopos illos, qui cum Athanasio erant, Antiochiam missos fuisse, qui pro Athanasio testimonium dicerent coram Joviano.

8. *Synodus Antiochena.* — Ad num. 140 et seqq. Jovianus imp. « mense Hyperboreo, » id est, Octobri, « Antiochiam adventit, » inquit Theophanes,

Ammianus lib. 25 testatur, eum in ea urbe *maratun poulisper* esse, et *flagrante litone* inde profectum Tarsum Ciliciae urbem venisse, ac postea Ancyram. Quare post mensem Septembrem Synodus Antiochena habita videtur. Axi de ea lil ellus Synodicus, ubi dicitur, eam Nicaena decreta synodice confirmasse. Sed quia haec verba epistola synodica a Sozomeno lib. 6, cap. 4, recitate, « ut se, Filius ex substantia Patris genitus, et quoad substantiam Patri similis esse, intelligatur, » in perversum sensum ab his, qui non bene de Meletio sentiebant, acciperentur; quod voces illae, *similis in substantia*, Semiarianis et Macedonianis communes essent; scriplus adversus hanc Synodum Antiochenam liber, qui tom. I operum Athanasii legitur, cujus titulus est : « Refutatio Hypochriseos Meletii, Eusebii et Pauli Samosatensis. » Qui liber Athanasio perperam adjudicatus, cum potius sit Paulini Antiochensis, aut alterius ex ejus factione, Imo D. Hieronymus, qui Paulinum sequebatur, in Chronico suo scripsit : « Synodus Antiochie a Meletio et suis facta : in qua homousio, anomaque rejecto medium inter haec homoiouision macedonianum dogma vindicaverunt. » Ha enim in omnibus exemplaribus legitur.

LIBERII ANNUS 13. — CHRISTI 364.

1. *Joviani obitus et mores.* — Anno Christi trecentesimo sexagesimo quarto, Jovianus cum illius Constantinopolim, ipsis kalendis Januarii, quibus novis consulibus annus aperitur, pervenisset Ancyram Galatiae, adit consulatum, ascito sibi in collegam filio parvulo, nomine patris sui Varroniano. Cumque inde profectus tandem pervenisset ad locum Dadastanum dictum : « Est locus, inquit Socrates *, inter Galatiam et Bithyniam medius interjectus; ibi Themistius philosophus, cum aliis ordinis senatorii viris obviam factus, orationem suam consularem coram illo recitavit, quam quidem postea etiam Constantinopoli recitavit, coram populi multitudine. » Haec Socrates, qui et superius de eadem oratione verba faciens, haec habet : « Imperator vero qui apud amicum suum proposuerat blandibus et persuasionibus dissentientium lites dirimere, respexit, se nemini quidem qualemcumque libentem amplexandi, molestiam exhibitorum, sed eos praeter ceteros benevolentia et honore pro cultum, qui

Ecclesiae ad concordiam adducende auctores se ostenderent, haecque ab eo ad hunc modum gesta esse, Themistius philosophus commemorat : nam in ea oratione, quae consularis inscribitur, quam de eo conscripsit, eum propterea magnis ornatu laudibus, quod potestate eum pro arbitrato hanc, vel illam religionem proficendi permissa, assentatorum mores prorsus retulasset; quod genus hominum admodum facile perstringens, dixit, nemini obscurum esse, eos non Deum, sed purpuram coluisse. « Nati sumus eandem nos orationem, sed mutilatam magna ex parte, quod illis caecat, quae spectabant ad consulatum, imper per imperatorem motum : sed satis haec ea, quae ad argumentum propositum spectant, cum rebus imperator ad dictum locum pervenisset Dadastanum, qui lativiam dicitur a Galatia, improvise a vestro nocte eximii fu. dicitur esse. Haec ex Ammiano *, qui et subdit « Super eoque,

obitu dubietates emersere complures. Fertur enim recenti calce cubiculi illi ferre odorem noxium noquivisse, vel extuberato capite perisse succensione prunarum immensa, aut certe ex collusione ciborum avida cruditate distentus. » Hæc ipse. Sunt qui dicant, ut inter alios Suidas ¹, fungorum quos cœnarat, veneno perisse.

2. Ceterum ea opinio verior credita est, ut denso prunarum vapore (ad exsiccandum enim recens adificatum parietem, in ejus cubiculo incensa fuerant collocata) spiraminum meatibus occlusis, spiritu intercepto mortuus sit; quod et sæpe Romæ nostra ætate audivimus contigisse. In hæc sententiam S. Hieronymus in epistola ad Heliodorum: « Jovianus, inquit, gustatis tantum imperiabilibus bonis, fetore prunarum suffocatus est; ostendens omnibus, quid sit humana potentia. » Hæc eandem sententiam ex historicis sequitur Sozomenus ². Dece-isse vero eum tradit Socrates ³ XIII kalendas Martias; quod etiam affirmat Eutropius ⁴. Quamobrem ipsum imperasse oportuit menses tantum septem, et dies viginti; nam (ut dictum est superius, quinto kalendas Julii imperator creatus est. Porro cum ex hæc vita migravit, ætatem erat ætatis suæ agens trigesimum tertium; quod in primis Ammianus ⁵ testatur, cui adimplantur Socrates et Eutropius; ex quibus omnibus Victor redarguitur, dum ait ad quadragesimum proxime pervenisse ætatem. Sed et in eo pariter corrigendi sunt omnes, qui ipsum imperatorem non Jovianum appellant, sed Jovinianum: ex antiquorum enim numerorum inscriptionibus manifesti redarguantur erroris. Fuisse autem Jovianum a Gentilibus ritu patrio relatum inter divos rescripta succedentium imperatorum hujus anni fidem faciunt, in quibus divus Jovianus consul ponitur.

3. Ceterum ipse Jovianus decedens nullum sui imperii reliquit heredem: quod improvisa mors de successore cogitare non siverit; nec quem ex ipsius cognatis everheret in imperium exercitus Romanus habebat: nam Varronianus parvulus filius, quem secum Jovianus creaverat consulē, suscipiendo tanto oneri impar erat; et Varronianus parens jam ante decesserat, ut filium imperatorem creatum videre non poterit; Januarii vero præfectum rebus militaribus per Illyricum, ejusdem Joviani affinem, absentem exercitus parvificet; quod Ammianus ⁶ affirmat; qui et mores ejus formamque describit.

Cujus quidem interitus adeo inopinati, si causam ex infenso numine afferre licet (nam divino arbitrio hæc omnia transigi, nemo negavit) cum illa præcessisse videtur, quam divinus ex Sardinio, quod æque ac Julianus, Maximus ac Priscus philosophos atque magos coluit, quorum studiis mala omnia in Christianos adeo copiose manarant; tum

etiam illud proxime est subsequendum delictum, dum (quod Ammianus tradit) Tarsum cum pervenisset, exornandum Juliani sepulcrum decrevit, hominis alioqui ne cæspititia quidem sepultura digni: quamobrem paucos post dies e medio sublatus est. Impios enim indignos esse sepulcro, Josias rex sanctissimus docuit ¹; nam adificatione et ornatu sepulcri, proliari acta eorum qui ibi reconditi sunt, sententia Domini ² redditur manifestum. Porro Joviani corpus ex more curatum, missum esse Constantinopolim, ut inter Augustorum reliquias (nempe in atrio basilicæ Apostolorum) reconderetur, Ammianus tradit.

4. *Valentinianus et Valens imperatores.* — Progresso autem exercitu Niceam Bithyniæ usque, comitibusque habitis, frequentiora suffragia in Valentiniani electionem consenserunt; mox utar Ammiani verbis ³ « Valentinianus, nulla discordante sententia, numinis aspiratione celestis, electus est, agens scholam sententiarum secundam, relictusque apud Anxiram, postea secutus, ut ordinatum est. Et quia nullo renitente, hoc e Republica videbatur, missis qui eum cœtus admonerent, diebus decem nullus imperii tenuit gubernacula. » Hæc Ammianus. Jam enim olim prodigio quodam sub imperatore Constantio imperium Valentiniano prænuntiatum fuisse, Nicephorus ⁴ tradit, auctor est Suidas ⁵, Valentinianum creatum fuisse imperatorem a Sallustio tunc præfecto prætorio; ejus virtutes cum prædicat, et Valentiniani imperii exordium ad justitiæ integritatem bene compositum refert, sic ait: « Sallustius præfectus prætorio Valentinianum designavit imperatorem, qui cum imperium suscepisset, edicto proposuit, ut si quis affectus esset injuria, imperatorem adiret. Verum nemo questus est. Hic Valentinianus præposito eunuchorum Rhodano, qui Berenicem viduam injuriis affecerat, mulieri de illo conqueste judicem dedit Sallustium, a quo condemnatus præpositus, cum judicium illius nihil faceret, ab imperatore in Hippico crematus est, omnibus archienunchi bonis viduæ assignatis. Quo exemplo territi mortales, omni injuria abstinerunt. » Hucusque Suidas.

5. Sed antequam ad res gestas Valentiniani ulterius progrediamur, de tempore in primis, quo est acclamatus Augustus, dicendum est. Contigisse quidem ejus creationem quinto kalend. Martii, Socrates ⁶ auctor est: eumque Pammonium Cibeletum ortum, patre Gratiano non generis nobilitate, sed propria virtute clarissimo: nam ipse ex non milite miles, atque ex infima militia ad ampliores prævectus ordines (id ejus meritis exigentibus) ad sublime fastigium gloriæ est elatus. Fuisse autem ipsi ex eo comparatum cognomen, ut Finarius diceretur, tradit Victor ⁷, quod venalitium funem portandi quinque milites nequiritint extorquere, eoque

¹ C. Suidæ Lexicon, in voce Τάρσος. — Socrus, Theophrastus, in Hist. Eccles. lib. VII, c. 1. — Victor, in Epit. lib. VII, c. 1. — Ammianus, lib. XVII, c. 1.

² C. Paralip. XXIV, c. 1. — Malthe, Act. 5. — Ammianus, lib. XVII, c. 1. — Socrus, in Hist. Eccles. lib. VII, c. 1. — Victor, in Epit. lib. VII, c. 1. — Ammianus, lib. XVII, c. 1.

merito ascitus in militiam, usque ad praefectura praeforianae potentiam conscendit; ob cunctas apud milites commendationem, Valentiniano resistenti imperium esse collatum, tradit Victor.

6. At Valentinianum etsi paternum genus minime illustrem reddidit, sed sua ipsius virtus in militaribus functionibus clarum ellicit; pietas tamen christiana, quae inter alias virtutes in eo potissimum clucebat, apud Deum et homines plurimum commendavit, et post ipsum imperatorem impium Julianum evexit; cui ne videret, militia exui et exilio relegari deiegit. Qui igitur omnia pietati posthabuit, omnia consecutus est munere pietatis; siquidem christianam militem haud passi sunt, mortuo christiano principe, in locum ejus ethnicum subrogari, qui olim idololatra imperatore necato, nec aliquem deorum cultorem eidem sufficere consenserunt. Ex his plane videas (ut haec iterum refricemus) malitiae imbecillitatem. Quippe cum nihil aliud toto sui imperii tempore conatus sit Julianus, quam dejicere gradu milites christianos, militiaeque ex cultoribus idolorum stabilire, ut imperii robore penes ethnicos milites collocato, nulla de caetero spes reliqua esset homini christiano imperium capessendi, siquae ea via apud Gentiles perpetua successione Romanum propagaretur imperium: tamen cum humana omnia haud humano, sed divino consilio disponantur, ea omnia quae impietas ante texerat fila versutiae, mox sunt instar aranearum tela disrupta, adeo ut deorum cultores ab imperio penitus exclusi fuerint, et christiani delecti, illi ipsi, in quos Julianus christiani nominis causa vexarat; in quibus plane illud enituit¹. Non esse sapientiam, neque prudentiam, neque consilium contra Dominum; et quem Deus elegit, frustra ab impiis reprobari. Si quidem simul ac ad exercitum se contulit Valentinianus, cum ex more concionem esset habiturus ad milites, oborto tumultu, eorum scilicet, qui indigne ferebant ipsum provectum ad culmen imperii; elata tunc ipse prospere dextra (ut ait Ammianus²) plena fiducia, seditiones ac perfuaces increpans, ex insperato compescens. Quin etiam subiecti questionem quosdam nobiles Juliani quondam amicos, quorum prestigiis sibi tunc rependitum morbum immisissum putavit. Testatur id Zozimus³.

7. « Post haec autem, Ammianus⁴ subdit, Valentinianus Nicomediam itineribus citis ingressus kalend. Martii, Valentem fratrem stabulo suo cum tribunatus dignitate praefecit. Indeque cum venisset Constantinopolim, multa secum ipse devovens, et magnitudini urgenti negotiorum jam sese parare considerans; nihil immorandum ratus, quinto kalendas Aprilis productum eundem Valentem in suburbanum, universorum sententiam comentibus (nec enim audebat quisquam retragari) Augustum pronuntiavit; decoreque imperatorii cultus ornatum, et tempora diademate reduxit in eodem

vehiculo secum reduxit. » Haec Ammianus. Reprehendunt nonnulli Valentinianum, quod in electione collegae, affectui potius privato germanitatis inobulserit, quam utilitati reipublicae christianae prospexerit, cum (ut aiunt) arianum hominem aseverit sibi collegam, qui postea Orientali Ecclesiam jugi persecutione vexavit. At falluntur hi sane, mea sententia; siquidem quem sciverat et expertus fuerat confessorem et imbutum catholica fide, consortem assumpsit imperii. Fidei namque causa ambos, ne Juliano imperatori obtemperarent sacrificanti, baltea deposuisse, auctor est Socrates¹. Sed et usque ad expeditionem adversus Gothos paratam, quomodo catholicum perseverasse, Theodoretus² affirmat. Quo aulem modo e Catholicorum castris delegerit ad Arianos, suo loco dicitur sumus.

8. Ascitus igitur ad imperium Valens nequam Arianis favit; sed quos sciret catholica fide spectatos, eisdem contulit magistratus; et inter alios Caesarium fratrem Gregorii Nazianzeni, temporibus Juliani (ut vidimus, nobilem confessorem, quaestorem creat. Inter ipsos autem imperatores, Valentinianum atque Valentem fuisse certamen, quisnam Caesarium sibi magis devinciret, et cuiusnam ille magis amicus et familiaris diceretur, idem Gregorius³ tradit. Cessit tamen Valentinianus Valenti, quod profecturus ipse in Occidentem, Cappadocem hominem Valenti fratri, cui curam Orientis refosuit, magis debere existimaret. Porro hoc exordio horum imperii, cum insignitum nobili magistratu comitatus rerum privatarum, docet rescriptum ad eundem hoc anno datum de confiscatione praediorum, quae templis fuissent addicta, his verbis.

« Imperator Valentinianus et Valens AA. Ad Caesarium com. rerum privatarum.

« Universa loca et praedia, quae nunc in jure templorum sunt, quaeque a diversis principibus vendita vel donata sunt, retracta, ei patrimonio, quod privatum nostrum est, placuit aggregari. Dat. prid. non. Februarii. Med. (Constantinopoli, divo Joviano et Varroniano coss. » Bene quidem accidit ex divina dispensatione, ut Caesarius, qui sub Juliano, confessionis fidei causa, ab eo discesserat, a christianis imperatoribus magno honore revocaretur in aulam, fieretque idololorum temporum regia potestate acquisissimus iudex et vindex. Si demum unum eundemque fuisse Caesarium Gregorii fratrem, et hunc ad quem praesens rescriptum datum invenitur; sed hoc quidem multipliciter depravatum invenitur, ac primum dum in ejus inscriptione uterque imperator Valentinianus et Valens praenotatus habetur, et dies promulgationis conscribitur pridie non. Februarii. Nam eo tempore tantum abest ut Valens fuerit cooptatus in imperium a fratre (quod accidisse quinto kal. Aprilis dictum est superius ex Ammiano), ut nec ipse Valentinianus adhuc creatus esset imperator, quod contigit circa quintum kal. Martii, vicenimo

¹ Prov. XXI. — ² Ammian., lib. XXVI. — ³ Zozim., lib. IV. — ⁴ Augustin., lib. XXVI.

¹ Socrat., lib. IV. c. 1. — ² Theod., lib. V. c. 1. — ³ Greg. Nazianz., orat. in laud. c. 10.

saltem die post datum rescriptum. Nec est rursus ut in annum sequentem illud rescriptum referri possit, cum datum habeatur eoss. Joviano atque Varroniano. Sed et cum datum dicatur Mediolani secundum antiquam lectionem, necessario dicendum sil ipsum tunc scriptum, cum illuc Valentinianus, advenit hoc ipso anno; erratum vero fuisse in rescripto, ut viliolibrariorum loco sep. scriptum fuerit r. n. Sed et cum datum ipsum rescriptum habeatur ad Caesarium comitem rerum privatarum, diversum hunc a Caesarii fratre fuisse, possumus intelligere, quem creatum fuisse quaestorem, non comitem rerum privatarum habet Gregorius ejus germanus; sed et remansisse in Oriente, in Occidentem vero transisse nunquam, ex eodem possumus intelligere; ac proinde non sub Valentiniano, sed sub Valente munus quaesturae exercuisse in Oriente. Ut ex his pateat duos eodem tempore fuisse Caesarios, alterum sub Valente in Oriente quaestorem, in Occidente alterum sub Valentiniano comitem rerum privatarum. Legitur quoque apud Ammianum¹ et Zozimum², Caesarium ab eodem Valente imperatore creatum Constantinopoli praefectum Urbis, hoc ipso anno, quo Procopius tyrannidem in Oriente exercere cepit; sed alium hunc puto Caesarium a germano Gregorii; nam ipse in oratione in funere ejus habita, tantum testatur, Caesarium ab imperatore creatum esse quaestorem, in eaque muneris functione permansisse usque ad obitum, vel saltem usque ad annum quintum ejusdem imperatoris, quo Nicaea Bithynia, ubi Caesarius erat, terrae motu collapsa est; nec majorem aliquam aedem functum ipsum esse magistratum, sed ex illo jam (ut ait) ad sublimiorem promovendum, si vix superstitie licuisset.

9. *Status Romani imperii.* — Quisnam vero fuerit imperii Romani status, cum Valentinianus imperator creatus est; ut ex his quantum intulerit damni impietas temeraria Juliani, quantumque salutis per religionem Christianam fuerit consecuta Romana Respublica, possit intelligi; hic primum ex Ammiano rem paucis absolvete in medium adducamus: « Hoc, inquit³, tempore, velut per universum orbem Romanum bellicum canentibus laecinis, excite gentes saevissime, limites sibi proximos persulabant. Gallias, Rhodiasque simul Aleania populabantur, Sarmatae, Pannoniae, et Quadi, Rhei, Saxonesque et Scoti, et Alacilli Attacotti, Britannos artumnis vexavere continuis. Austriani Mauricoque aliae gentes Africam solito acris incursabant, et Thracias diripiebant praedatori globi Gothorum, Persarum rev manus Armenis injectabant, » etc. Haec Ammianus, quibus turpem rerum faciem praesentis temporis representat. Quam deformiorem reddidit civile bellum Procopii prodicione confectum, de quo suo loco proxime acturi sumus.

10. Quibus autem viribus, armisve tot tantaque incrementa mala superata, et Romanum imperium Juliani impietate prostratum restitutum essent, inde in

christiani illidemque confessores imperatores probe norunt; nimirum non nisi cruce erigenda fore qua crucis abdicatione collapsa fuissent: in cruce enim et Christi nomine omnem ipsos spem et fiduciam collocasse, eorundem causa numismata docent, quae dexteram principum cruce et Christi nomine armatam in Labari signo demonstrant; ac primum Valentiniani numisma, alterum Valentis, habens in Labaro crucem expressam, a Fulvio Ursino accepimus. Item extat ejusdem Valentis numismatis effigies, Christi nomen in Labaro exhibens, quam ab Angelo Beneventano acceptam habemus.

11. *Valens Orienti et Valentinianus Occidenti praefecti.* — Postquam autem Valentinianus Valentem fratrem in imperii collegam assumpsit, ut tum Orientali tum Occidentali pariter languenti imperio simul consultum esset, illud opportunitum (quod videbatur) remedium excogitavit; nimirum ut relicto Valente in Oriente, ipse sese transferret in Occidentem; sicut fore, ut tumultuantes undique Barbaros coercerent. Ejusmodi itaque consilio inito, partitis inter se exercitiis, eorumque ductoribus, rebusque dispositis, percussis Thraciis, una simul in Pannoniam descendentes, Sirmium pervenerunt. Inde tandem ab invicem digressi, Valens reversus est Constantinopolim, Valentinianus vero Mediolanum se contulit. Haec omnia pluribus Ammianus. Quae autem post haec contigerint, suo loco dicturi sumus.

12. Quod plane memoria dignum hoc in itinere accidisse Sozomenus¹ tradit, sic se habet: « Ubi, inquit, decessit Constantinopoli Valentinianus, perque Thraciam Romanus versus iter fecit; episcopi Hellespontii, et Bithyniae, et alii omnes, qui Filium Patri consubstantialem asserendum putabant, militum ad eum pro se legatum Hypatianum Heraclae (quod est oppidum Perinthi) episcopum, oratum, ut sibi de doctrina fidei rite constituenda in unum convenienti potestas permitteretur. Qui cum venisset ad Valentinianum, et episcoporum ei postulata exposuisset, respondet ille: Sibi, qui unus e laicorum numero erat, non licere se ejusmodi negotiis interponere; et ideo sacerdotes et episcopi, inquit, quibus haec cura sunt, seorsum per se ubicumque ipsi sibi libitum fuerit, in unum conveniant. Quo responso ad legationem Hypatiani dato, Lampsaci Concilium cogunt. » Haec Sozomenus. Verum Lampsacenum Concilium anno sequenti sub primo amborum imperatorum consulatu gestum esse, Socrates² tradit; qui et istud ipsum tempus ejusdem Concilii ea quoque chronographia certius reddidit, dum celebratum ait anno septimo post Concilium Selenciae habitum; est enim is sequens annus, quo de eadem Synodo pluribus agendum erit. Ex hoc itaque elucidato certo tempore Lampsaceni conventus anni sequentis, Sozomenus³ erroris arguitur, dum ait, eo itinere, quo Valens fuerat comitatus Valentinianum proficiscentem in Italiam, ipsi Constantinopolim redeunt

¹ Ammian. lib. XXVI. — ² Zozim. lib. IV. — ³ Ammian. lib. XXVI.

¹ Sozom. lib. VI. c. 7. — ² Socrat. lib. IV. c. 3, 4, 5. — ³ Sozom. lib. VI. c. 7.

occurrit apud Hieracliam legatos missos et Concilio Laupsaceno, afferentes illi ejusdem Synodi Acta. Sed et hallucinatur idem Szymenus, dum post Concilium Laupsacenum Procopii obortam esse tyrannidem tradit¹, quem hoc anno invasisse imperium liquet.

13. *Procopii defectio et tyrannis.* — Fuit hic quidem in fine Cilix, propinquo genere Juliano imp., cui a Joviano cura delegata fuit defendendi cadaveris ejusdem e Perside usque Tarsum ad locum sepulcri; qui postquam suprema persolvit cogitato suo, discessit; nec visus est » ut ait Ammianus², « perquisitus studio ingenti, nisi multo postea, cum Constantinopoli apparuit subito purpuratus; quod contigit hoc ipso anno, autumnali tempore, ut ex eodem auctore colligitur, dum ab³ rei geste mutuum esse perlatum ad Valentinianum adveniantem Parisios prope kalendas Novembri: confirmatur id ipsum, dum idem auctor subdit de Valente, asivis jam elapsis coloribus, nudum de ea re accepisse, cum esset Casarea Cappadociae. Hic enim ob propinquitatem Juliani, quem sine lileris esse sciebat, adhuc vivente ipso, ad imperium anhelabat; quo occiso, increbrescente rumore, ejusdem Juliani fuisse ultimam voluntatem, ut in imperium sibi subis iliceretur Procopius, istud ipsum avidius expe-tebat. Quamobrem novi Augusti vitans invidiam, longius recedens, ad dictum tempus usque delituit; atque opportunam nactus Valentis absentiam, coacto illo progredi ob tumultus Gothicos in Cappadociam, sese pavens licet dubiusque infudit in Urbem; ubi a paucis admodum primo, inde vero a vili plebecula acclamatus est velut in scenicis ludis Augustus, nemine resistente. Sed ejusmodi levitas paulatim aucta viribus, in metuentiam tyrannidem crevit, adeoque in arcem postea Valentem constrinxit, ut abjicere purpuram, ac privatus evadere aliquando decreverit; leessetque nisi fuisset a comitibus impeditus. Habet haec omnia pluribus Ammianus. Adjutum autem primum omnium fuisse Procopium ab Eugenio eunicho consilio, et opibus, auctor est Zozimus⁴.

14. *Est oratio Themistii clarissimi philosophi, et oratoris, dicta Valenti post debellatum Procopium, nona ordine, nunc primum Latina reddita a R. D. Sextilio episcopo Alevano, habita collatione cum quatuor Vaticanae bibliothecae exemplaribus, licet admodum depravatis; est ipsa apud me nondum edita. Quod enim prudens philosophus odoratus esset saevitiam hominis, qua postea pluribus exemplis innotuit; to us in eo veratus est argumento, ut commendet inter alias virtutes potissimum in imperatore clementiam; et ad eam rem illi persuadendam innumeris propemodum e diversis locis, petitis usus sit rationibus atque auctoritatibus; quod vero e divinis Scripturis, licet aliis fucatum coloribus, mutatus esse videtur exemplum, ut vindice-*

mus nostra, hic reddendum putavimus; ait enim: « Ego aliquando subaudi vi Assyriorum picturas id ipsum representantes, nempe, regis mentem in palata Dei repositam. Et periculum anima lvertere or ortet; quantum sit et qui in actionem a Deo alienam prorupit, cadere ex manu conservant, » etc. Quis non sentiat Assyrios, quibuscum H. brari assueverunt, e Salomonis proverbis eam accepisse, quam pictura quoque putaverunt decorandam esse sententiam, ubi ait¹: « Cor regis in manu Dei, quocumque voluerit inclinabit illud. » De his autem, qui Procopium secuti essent, haec eadem oratione Themistius: « Non enim a quali pena dignos putasti eos, qui ab initio seditionem consularunt, et eos qui ab armis adducti sunt, et hos, qui se submisserunt illi qui jam vincere videbatur; sed alios condemnasti, quos reprehendisti, cum alius vero una doluisti, » etc. At inter haec et Persici motus, et Gothorum progressio haud mediocrem timorem incutiebant.

15. *Ceterum quod ad expeditionem Gothicam pertinet; quoniam eodem ferme tempore Valens Persici tumultus timore perculsus Antiochiam cogitabat; « ad coerendos ingruentes Gothos, attingentes collimita Thraciarum, » inquit Ammianus², « sufficiens equitum adjuvamentum et peditum milli jussit ad loca, in quibus barbarici timebantur incursus. » Cum ipse festinatus in Syriam, in Bithyniam primo, indeque profectus in Cappadociam, jamque egressurus Casarea Antiochiam versus, ipso autumnali tempore, de tyrannide Procopii Constantinopoli excitata, per Sophronium notarium didicit; quando ille consulturus imperio, posthabita Syria, abiit in Galatiam. Quae autem hoc anno per Procopium adversus Valentem feliciter gesta sunt, et sequenti majoribus viribus actitata, idem auctor prosecutus est pluribus usque ad annum post sequentem, quo tyrannus tandem proditione extinctus est, ut suo loco dicemus. Ex his quoque et illi errare³ conveniuntur, qui proscriptionem episcoporum per Valentem factam, ejusque accessum Antiochiam, hoc ipso vel sequenti anno recensent, quibus vul-tum prorsus fuit Valenti otium ab insurrectione Procopii. Plaque accidit, ut cum res geste temporibus suis minus accurate reddantur, quantumlibet vera atque explorata videri possint, ambiguae tamen esse ipsa sui confusione fiant. Nos igitur exquisita temporum ratione, cuncta quae sub Valente in Oriente sunt facta, inferius explicaturi sumus.*

16. *Maximus philosophus, dit panas* — Hoc item ipso anno, eoque tempore, quo Procopius invasi imperium; Maximus philosophus Ephesius, ille qui Juliano adhuc adolescentulo instillaverat impietatem, et ad obitum usque eodem veneno multaverat, e cupis fonte omnem in Ecclesiam sub Juliano persecutionem derivasse creditum est, jussu Valentis imperatoris merita pena damnatus, sed a Clearcho Asiae praefecto Valentis perne-

¹ Szymon. lib. vi. c. 8. — ² Ammian. lib. xxv. — ³ Idem lib. xxvi. — ⁴ Zozim. lib. iv.

¹ Prov. xxi. — ² Ammian. xxvi. — ³ Szymon lib. vi. c. 15.

cessario ex imperato liberatur. Rem gestam Eumapius Sardanias¹ ejusmodi narratione prosequitur : « Inde Valentinianus, et Valens ejus frater, rerum potiti sunt. Quo tempore Maximus et Priscus simul in custodia abripuntur, diversa longeque alia acciti vocatione, quam cum a Juliano fuerant accersiti : illa enim erat theatralis quodam modo, et ad amplos honores faciem praeferbat ; sed in secunda haec periculum prima facie, nedum spes aliqua boni ostendebatur ; usque adeo magne et insignis ejusdem ignominiae terror oculis offundebat se. Porro Priscus nihil passus mali, et publico testimonio vir bonus declaratus in Graeciam rediit, quo tempore hujusce commentarii scriptor adhuc puer in pubertatis limine constitutus litteris erudiebatur.

17. « Maximus vero cum et publice in theatris, et privatim apud imperatorem traduceretur validis clamoribus a populo, admirationi etiam sic erat, quod Entas erecto animo perferret arumnas atque incommoda ; gravissimos interim illi cruciatus admoventur, tandem irrogantes mulctam pecuniariam, ejusmodi summam homo philosophia deditis nunquam audisse potuit : suspicabantur namque illum cunctorum opes et fortunas obfinere. Sed mutata sententia posterius, exigua mulcta ei fuit imposita, dimissisque in Asiam, ut pecuniam, in quam damnatus fuit, dissolveret. Quanta vero sit passus, tragœdia modum excedit : neque temere invenies aliquem voce bona, et alienis malis gaudentem, qui tanti viri miseras et incommoda verbis explicare possit. Nam scaphismus, supplicium Persis usitatum, praetormentis huic illatis parvum fuerit. Taceo muliebria et prociacitorum ludibria, dum exquisitis penis corpus differunt, et uxor primaria femina, quae praesens erat, mariti sortem miseratur. Cumque modus supplicii nullus esset, eaque incrementis angesceret ; oravit uxorem, ut medicatam sibi potionem emeret ; qua porrecta, a malis eriperetur. Ea vero emit, secumque allatam cum ille posceret, bibere praecipit ; quam mox animatam necessarij et genere proximi sepultura afficiunt ; sed Maximus bibere supersedit. » Haec ipse ; at quomodo liberatus fuerit, ista subdit :

18. « Hic mihi omnis eloquentia, et quicquid laudum natio poetarum canere possit, inferior fuerit factis Clearchi. Is fuit e Thesprotis oriundus, opulento genere, illustri, et secunda fama ; qui mutatis jam rebus, Valentiniano ad Occidentis imperium translato, et Valente extremis involuto periculis, nec de imperio jam, sed de capite et vita periclitante (nam Procopius rebellans cum innumeris copiis undique vires illius ita carpebat, ut ad factiones descendere eum compulerit), feli tunc Asia cum imperio praefuit. » Et inferius : « Ea tempestate nactus Asiam sanam et morigeram Clearchus, invenit ibi Maximum questionibus admotum, et in equuleo distentam. Postulat hic locus, ut divinum facinus eloquar ; siquidem inexpectatus rei successus jure

summo alii nemini acceptus ferendus est, quam Deo. Nam satellites ille omnes, qui indefessus assidueque viri tormentis adhibiti fuerant, majori vi fugam capere coegit, Maximum vinculis exsolvit, corpus curavit reficiendum, suaque illum mense admovit, » etc. Sic igitur opera Clearchi liberatus est Maximus ; qui tamen postea (ut suo loco dicitur) magia iterum judicio postulatus, dato capite meritas huius penas ; licet Eumapius et ipse ethnicus ethnici excuset facinus, praedictaeque virtutes. At non Valens tantum, sed et « Valentinianus, » inquit Zozimus², « Maximo philosopho succensebat, criminationis ejusdem memor, quam ille Juliani temporibus adversus ipsum Valentinianum struxerat, quasi propter religionem Christianam ille sacros in ritus impie deliquisset. » Adhuc eosdem imperatores infestos fuisse his, quos scissent fuisse Juliano cariores. Certe quidem de Oribasio philosopho ac medico Juliani idem qui supra, tradit Eumapius, fuisse proscriptum, atque ad barbaros exilium amandatum ; sed cum apud eos medicae artis studio summam sibi conciliasset gratiam, fuisse ab iisdem imperatoribus postliminio restitutum affirmat.

19. *In idololatriam statuta.* — Porro sicut Juliani magos christiani recentes imperatores exagitarunt, ita et idololatrias pariter insectati sunt scripta adversus eos ejusmodi lege ad Secundum praefectum pratorio³ :

« Ne quis deinceps nocturnis temporibus aut nefarias preces, aut magicos apparatus, aut sacrificia funesta celebrare conetur. Detectum atque convictum competenti animadversione mactare, perenni auctoritate censemus. Dat. V id. Septembris, divo Joviano et Varroniano coss. » Hujus plane legis meminisse videtur Zozimus, quam in Graecia Praetextati proconsulis precibus agentis apud imperatorem Valentinianum fuisse abrogatam, tradit his verbis⁴ : « Et quia legum quoque promulgationes instituire decreverat ; exorsus ab ipso lare (quod aiunt) nocturna sacra fieri prohibuit ; qua lege coercere volebat ea quae scelerate designantur. Sed cum Praetextatus, qui pro consule Graeciam administrabat, vir omni virtute praestans, hanc legem diceret vitam injuncendam, et acerbum Graecis parituram, si futurum esset, ut mysteria sanctissima, quae genus humanum continent, prohiberentur ; peragi ea rite, vi legis suae cessante, permisit ; ita tamen, ut omnia secundum patrias consuetudines quales ab initio fuissent, perticerent. » Haec Zozimus de Praetextato, quem vehementissimum fuisse gentilitiae superstitionis defensorem ex nullis constat, de quibus suis locis dicturi sumus.

20. Caterum inter alia nocturna Gentilium sacra, ritus ille erat, cuius S. Augustinus⁵ his verbis meminit : « Annon sacrificavit, qui imagines idolorum per noctem lucentes (quod nocturnum vocant) libentissime spectavit ? Sacrificavit prorsus,

¹ Euseb. in V. Theod.

² Zozim. lib. iv. — ³ Lib. vii. de modesto, C. Theod. — ⁴ Zozim. lib. iv. — ⁵ Aug. de tempore Barbaro, c. 1.

sacrificavit, » etc. Porro Valentinianum Augustum hoc sui imperii exordio dedisse legem, ut quisque quam vellet religionem coleret, idem ipse in alio a se postea dato rescripto testatur¹. Haud enim idolorum cultura, quam alias sub Juliano radices fixisse sciebat, aetulum sibi videbatur posse conveli.

Rursum vero quos arcuisset Julianus a docendo christianos professores, iidem imperatores Valenti-

nianus et Valens, sancita lege, honorifice revocarunt, sic rescribentes hoc anno ad Mamertinum praefectum praetorio¹:

« Si quis erudiendis adolescentibus vita pariter et facundia idoneus erit, vel novum instituat auditorium, vel repetat intermissum. Dat. III id Jan. (Jun). divo Joviano et Varroniano coss. »

¹ Lib. ix. de malef. et mathem. C. Theod.

¹ Lib. vi. de med. et profess. C. Theod.

Anno periodi Graeco-Romanae 5857. — Olymp. 285. an. 4. — Urb. cond. 1117. — Jesu Christi 364.

— Liberii papae 13. — Valentiniani et Valentis 1.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 4. *Coss. Jovianus Aug.*, et *Varronimus nobilissimus puer*: uterque juxta priorem consulatum Caesareorum regulam; qui enim nobilissimi pueri nomine cohonestabantur, consulatu posthac, non minus quam Caesares, initio dignitatis exornati.

2. *Obitus Joviani Aug.* — *Jovianus* decimo quarto kalendas Martii, id est nempe decima sexta mensis Februarii, mortalitatem exiit. Major enim fides Eutropio tunc viventi illudque testanti habenda, quam Soerati, qui XIII kalend. aut auctori Chronici Alex., qui XII kalend., aut denique Idacio in Fastis, qui XI kalend. Martii diem supremum obiisse *Jovianum* tradunt. Quod ex eo certum redidit, quod Ammianus lib. 26 asserit, post Joviani mortem diebus decem nullum imperii tenuisse gubernacula. A die autem decimo quarto kalendas Martias ad quintum kalendas ejusdem mensis, quo ex Ammiano et Idacio laudatis inauguratio Valentiniani contigit, decem dies intercedunt, bis VI kalend. (hic enim annus bissextilis est) numeralis. *Valentinianus* itaque die vicesima quinta Februarii, seu VI kalend. Mart., imperator dictus, ipso nempe die intercalari: sed eo tanquam infanslo vitato, postridie, quinto nempe kalendas Martias, seu die XXXI Februarii imperium suscepit, ut docet Ammianus initio lib. 25. Hoc bissextum praecedentium subsequen-
tiumque certa regula est, evincitque primum christiana aere annum cum anno Juliano quadragesimo sexto concurrere, ideoque chronologiam Baronii ante Diocletiani imperium annos bissextiles loco suo movere.

3. *Valentinianus fit imperator.* — A num. 4 ad 9. Soerates initio lib. 4 ait: « Cum imperator Jovianus Dadasianis extremum diem obiisset, die decimo tertio kalendas Martii consulatu suum ipsius et Varroniani filii: milites ex Galatia progressi septimo

post die Nicæam Bilyhniæ pervenerunt: atque ibi communi suffragio Valentinianum imperatorem renuntiavit sexto kalendas Martii iisdem consulibus. » In graeco legitur, *Ἐν τῇ πόλει Νικαίᾳ*, id est *in ipso ejus consulatu*, Joviani nempe et Varroniani. Quare emendandum quod scripsi in secunda parte Dissertationis Hypal, cap. 13, num. 10, ea verba graeca de Valentiniano in sequentem annum consule designato intelligenda esse. Manifestum est enim, Soeratem de ipsius Joviani et Varroniani consulatu loqui. Soerates et Ammianus tradunt, *Valentem* imperii consortem factum V kalend. April., quod quidem Ammianus disertis verbis asserit; Soerates vero indicat, quando ait. Valentem tricesimo post die, quam Valentinianus Augustus fuerat nuncupatus, id factum esse. Dies tamen illi more Romano numerandi, a quinto nempe kalendas Martii, ad quintum kalendas Aprilis, ultimusque terminus excludendus. Alioquin a quinto kalendas Martii seu a die vicesima quinta Februarii illi triginta dies numerati desinerent in diem vicesimum quintum Martii, seu octavum kalendas Aprilis. Quare apparet Ammianum et Soeratem inter se consentire, et errare Idacium in Fastis ac auctorem Chronici Alex., qui *Valentis* inaugurationem in diem IV kalendas Aprilis referunt.

4. *Imperium in Occidentale et Orientale divisum.* — Inter *Valentinianum* et *Valentem* divisum imperium in Occidentale et Orientale. *Valentinianus* Occidentem integrum sibi servavit, qui Constantio Juniori et Constanti cesserat; puta totum Illyricum ex lege 7 Codicis Theod. *De metallis*, Italian, Africam, Gallias, Hispanias, Britannias: *Valens* vero patri reliquit omnem Orientem, quod laudata lex testatur. Egyptum usque et Thraciam, teste *Soerato* lib. 4, pag. 75. Quare in posterum qui consules in Occidente, qui in Oriente designati fuerint, declarare ju-

valbit, idque ex variis, quae supersunt, antiquitatis monumentis. Factum id primum quidem ab Onuphrio in Fastis; sed quia post ejus mortem variae inscriptiones e terra eruta, variaque haec in re a viris doctis pressim annotata sunt, hinc Fastorum partem non parum me illustraturum spero.

5. *Concilium Lampsacenum.* — Ad num. 12. Sozomenus *Concilium Lampsacenum* hoc anno celebratum docet. Socrates vero illud in annum sequentem confert. Sed quia Baronius existimabat inter utrumque convenire, reprecendit Sozomenum, quod scripserit, Valenti, relicto fratre, Constantinopolim redeunti occurrisse apud Heracleam legatos Concilii Lampsaceni. Verum non Sozomenus, sed Socrates reprehendendus, qui Concilium istud in annum sequentem distulit: quia in re non sequendus a Baronio, sed deserendus erat.

6. *Procopius tyrannidem arripit.* — Ad num. 13. Delecto *Procopii* anno tantum sequenti contigit, cum nempe exercitus adversus Gothos mittendus esset, *Valente* ex urbe Constantinopoli in Bithyniam transgresso, ultra rursus tendente in Syriam adversus Persas. Qua de re legendi Ammianus lib. 26, Themistius orat. 9, Philostorgius lib. 9, cap. 5, So-

crates, Sozomenus et *Zozimus*. Theophanes ait, *Procopium mense Septembri Constantinopolim* rebellasse. *Idacius* in Fastis sub primo Valentianiani et Valentis consulatu: anno nempe sequenti, habet: « Ipso anno kalro nocturnus, hoc isque pulcherrimus intra urbem Constantinopolim apparuit die IV kal. Octob. » Theophani et *Idacio* suffragatur *Ammianus* laudatus, dum ait, « prope kalend. Novembris venturo Valentiano Parisios, » et in defectiorem ea die numquam esse. Porro lex 3 *De metallis*, et 2 *De numerariis*, quae leguntur in Codice Theod. datae sunt Parisiis, quemadmodum et lex 43 *De annona*, XV kal. Novembr. emissa. *Valentinianus* itaque non hoc anno, ut putavit *Baronius*, sed sequenti Parisios adventavit. Hoc vero anno ante mensem Septembrem in Italiam ex Oriente reversus non est, ut liquet ex subscriptiombus legum Codicis Theod., quae etiam indicant, cum usque ad mensem Septembris sequentis anni in Italia fuisse.

7. *Valens in phib sophos scribit.* Ad num. 16 et seqq. Quae de *Maximo* philosopho, et *Prisco* item philosopho in Annalibus dicuntur, ad annum sequentem pertinent; cum conigerint eo tempore, quo *Procopius* invasit imperium.

LIBERII ANNUS 14. — CHRISTI 365.

1. *Lampsacenum Concilium.* — Anno Christi trecentesimo sexagesimo quinto, *Valentinianus* et *Valens* Augusti creati sunt consules. Quibus consulibus (inquit *Socrates* ¹) septimo scilicet anno post Concilium Seleniae sub Constantio imperatore habitum, Lampsaci civitatis in Hellesponto Concilium celebratum est. Porro hujus celebrande Synodi causa potissima illa fuit, ut horrendas blasphemias editas in Constantinopolitano conciliabulo ab *Eudoxio*, *Acacio*, et aliis Arianorum deterrimis, penitus abolerent, fidemque Antiocheni in novissime Seleniae cognitam stabilerent. Qua in re illud primum animadvertendum est, errare *Sozomenum* atque *Catechos omnes*, qui putarunt ejusmodi Concilium a Catholicis, qui eodem *Nicaenae* confessionis, nempe consubstantialitatem Filii Dei tuerentur, habitum esse, quod liquido constat a *Semiarianis* esse confectum; ab illis scilicet, qui sic *Arianos* oppugnarent

negentes Filii Dei cum Patre similitudinem atque substantiam, ut tamen nequaquam essent assertores *Nicaenae* confessionis, qua idem Filius Patri consubstantialis asseritur. Cur autem qui predicarent divinam substantiam in Filio, non aequae eundem dicerent consubstantialem; et quoniam in his lateret haeresis error, pluribus superiore loco atque saepius dictum est. Quod igitur hi hostes viderentur *Arianorum* negantium divinam substantiam atque similitudinem Filii, visi sunt respectu illorum esse catholici, ut ex *Hilario* suo loco superius demonstravimus: inde errandi occasio data est *Sozomeno* atque aliis pluribus, ut dicerent, a Catholicis celebratum esse Concilium, quod certo constabat adversus *Arianos* esse peractum.

2. Caterum revera ab haereticis ejusmodi habitum esse conventum, plura sunt, quae id manifeste declarant; ut illud in primis, quod nequaquam in eo *Nicaena* confessio cognita atque probata fuit, ut par erat peragi in Synodo Orthodoxorum, prout in

¹ Socrat. lib. iv. c. 4.

aliis omnibus factum vidimus; sed professio Antiochena tantum¹, quam Catholici (ut dictum est superius) ut imperfectam, et quae haberet fraudem inclusam, respicerunt. Basilus praeterea Lampsacenam confessionem inter eius adnumerat, quae ab haereticis diversis in locis edita sunt; ut cum ait²: « Numquam ad rerum innovationem consensus: fides apud nos non alia in Seleucia, alia Constantinopoli, in Zelis alia, et in Lampsaco: haec, et alia Roma. » Quae (ut paulo post dicemus) ab iisdem edita est eorum Liberio, ut communicationem catholicam acciperent. Et alibi idem Basilus³: « Quoties, inquit, fidem exponendo novarum? Ancyra dederunt aliam, Seleucie aliam, aliam Constantinopoli, divulgatam illam, et aliam in Lampsaco postea, et quam dederunt in Nicæa Thraciae; et jam aliam in Cyzico: de qua e'si reliqua ignoro, hoc tamen audio, quod silentio omisso, Consubstantialis confessione, τὴν κατὰ ἑκάστην ἑποχὴν, similitudinem quandam essentiae circumferunt, et praeterea blasphemias contra Spiritum sanctum cum Eumonio conscribunt. » Haec de his, qui Lampsaci et alibi convenerunt. Basilus.

3. Attamen quod cogenda huiusmodi Synodi non erat ille Semiarianorum scopus, ut fidem Nicenam catholicam impugnarent, sed ut (quod dictum est) execrarentur editam Constantinopoli portentosam illam fidei formulam; haec de causa, tanquam acturi negotium catholicae fidei, quos possent ad Lampsacenum conventum adversus Eudoxium et ejus sectatores, convocare conati sunt, imo et alios accersere, etiam si non essent episcopi, sed insignis nominis viri — ut Basilium Megnum adhuc inter monachos in Ponto degentem: testatur enim id ipse de se ad Eusebium Sebastenum scribens (erat hic omnium ferme antesignanus, qui Lampsaci convenerunt): « Me Lampsacem, inquit⁴, cum pluribus compressuri episcopi advocastis. Nonne de fide erant sermones nostri? Nonne per omne id temporis disputanti mihi contra haeresim, praesto erant actorum tui? Non necum erant toto illo tempore germanissimi tui discipuli? Cum fratrum contubernia inviserem, utaque cum illis in precationibus pernoctarem, absque ulla contentione assidue dicens et audiens quae ad Deum pertinent; annon evidentes illic animi cogitationumque mearum notas et indicia exhibui? Haec enim Basilus ad sui defensionem, quod adhuc monachus ab haereticis haeresis infamaretur; sed de his inferius pluribus.

4. Quot autem episcopi convenerint Lampsaci, nusquam expressum memini me reperisse. Ceterum quod ingruerent bella civilia, haud adeo frequentem fuisse convutum possumus existimare; quod et illud quoque demonstrare videtur, dum non uno tantum in loco episcopi factionis episcopi in una Synodo coire concessum fuit, sed diversis in locis ab iisdem sunt eadem actitata, ut proxime dicturi su-

mus. Quid vero in Lampsaceno Concilio actum sit, Sozomenus docet his verbis⁵: « Lampsaci Concilium cogunt; atque ubi ad limesthe spatium de rebus fidei deliberatum est; tandem decernunt, acta Constantinopoli, opera et studio Eudoxii et Accacii cum suis sancti a, abroganda esse: deinde formulam fidei, quam velut ab episcopis Occidentibus editam explodendam protulerant, quosdamque ad eadem subscribendum impulerant, fælo promissio, quod opinionem eorum, qui Filium Patri dissimilem praedicant, penitus rejicerent; cui promissio nequaquam steterunt. Tum doctrinam illam ratam fore, quae Filium Patri substantia similem asserit: nam adjectionem hujus vocis, *similis*, ad planam personarum distinctionem necessariam esse. Porro formulam fidei in consecrali ne Ecclesiae Antiochena editam, et Seleucie omnium episcoporum consensu confirmatam, in omnibus Ecclesiis tenendam. Quin etiam, ut qui ab us, qui Filium Patri dissimilem assererent, abdicati essent, suis ipsorum sedes, utpote Ecclesiis per se ejecti, denique reciperent. Quae si quis eis usimulare vellet, pari periculo obnoxium fore iudicesque consti- tui episcopos tum illius gentis orthodoxos, tum alios, qui ex finitimis provinciis ad eam convenirent Ecclesiam, in qua testes sunt rerum a singulis in vita gestarum. » Haec fuisse in Synodo decreta, Sozomenus affirmat⁶; eadem quoque Socrates paucis his: « Lampsaci in unum convenientes, illi simul ac fidei formulam Antiochae olim editam de integro jam confirmaverunt: eadem etiam Seleucia dudum subscripserant, illam, quae Armini jam pridem ab episcopis, qui consentientem de re fidei habebant opinionem, exposita fuit, anathematice condemnarunt. Rursusque contra Accacium et Eudoxium, utpote jure abdicatos, tulere sententiam.

5. « Quae, inquit Sozomenus⁷, cum decrevisset, et Eudoxianos non vocasset solum, verum etiam locum illis dedissent penitentiae: hiique tamen minime obtulerunt; decreta omnibus ubique Ecclesiis significarunt. Ac quoniam suspicabantur (uti erat certe verisimile) Eudoxium aulam imperatoris ad suis partibus favendum inducturum, atque ipsi calumniam intentaturum; statuerunt ejus conatum praevertere, et Acta Lampsaceni Concilii imperatori indicare; quod et fecerunt, » etc. Erant tamen (ut dictum est actor, dum subdit, legatos Synodi ad Valentem missos ei occurrere, cum relicto fratre rediret Constantinopolim: nam ea praeterito anno conigerunt, haec autem praeterea, tempore belli exstitit inter Procopium et ipsum Valentem. Consultus itaque Socrates de Eudoxio ait⁸: « His rebus, » Lampsaci select, « in Synodo status Eudoxius Constantinopolis episcopus nullo modo retragari potuit, tam bellum, quod a populo, duce Procopio, jam conestum erat, impedimento fuit, quominus se de illis ulcisceretur. Quapropter

¹ Socrat. lib. iv. c. 4. — ² Basid. epist. LXXII. — ³ Idem ep. LXXXII. — ⁴ Idem ep. LXXXIX.

⁵ Sozom. lib. vi. c. 7. — ⁶ Socrat. lib. iv. c. 4. — ⁷ Sozom. lib. vi. c. 7. — ⁸ Socrat. ubi supra c. 4.

Elensis Cyzici episcopus (erat hic Eudoxio et Acacio adversarius una cum suis tum superiores partes adeptus, ad aliquod temporis spatium dogma illud, quod a Macedonio ejus auctore nomen invenit, quodque tunc paulo ante in Concilio Lampsaceno multo evidentiis omnibus patet factum fuit, propugnavit. Istud Concilium causam quidem fuisse arbitror, cur Hellespontus est enim Lampsacus in angusto Hellesponti sinu positus) tanta Macedonianorum frequentia abundaret. Hoc quidem Concilium talem habuisset exitum. » Hincque ipse; ex quo sane et illud redditur exploratum, praeter confessionem Antiochenam ibi professam, additam ibidem fuisse ab iisdem Semiarrianis Spiritus sancti divinitatis ex sententia Macedoni negationem. Quae vero tum a legali Synodi, tum ab Eudoxio gesta esse cum Valente imperatore Sozomenus tradit, ea omnia contigisse anno sequenti post extinctum Procopium, constat: siquidem hoc anno absque ulla temporis intermissione Valens accerrime a tyranno vexatus est, atque ad ultimum ferme discrimen adductus.

6. *Dolosa legatio ex Concilio ad Liberium.* — Porro qui Lampsaci convenere episcopi, illud quoque praestitere, ut quae ab ipsis statuta essent, ad aliarum Ecclesiarum suae communionis episcopos missa, ab iisdem confirmarentur. Illi enim diversis in locis illidem tunc temporis coeuntes, ex eorum sententia qui convenerant Lampsaci, communi omnium consensu scribere synodales epistolas ad Occidentales episcopos, deferendas per legatos ad hoc ipsum electos; qui nomine omnium omnes pariter Occidentalis Ecclesiae, ac praecipue ipsum Romanum antistitem convenirent, a quo et catholicam communicationem expeterent, imo fallacis ad hoc compositis extorquerent. Ceterum quod ad legationis hujus tempus pertinet; equidem perperam recensetur a Socrate¹ sub consulatu Valentianii et Valentis secundo, tertio abhinc anno. Nam si ex Synodo Lampsacena missa est legatio atque litterae scriptae, quam ipsorum assertionem constat hoc anno fuisse celebratam, nec ultra bimestris temporis spatium perdurasse: quoniam pacto, quae, accidere potuit, ut post triennium ex Concilio Lampsaceno legatio missa sit? Nec est quod dici possit, aliarum Synodorum, quarum mentio in libello legationis est, tempus ad triennium esse dilatatum; cum constet ad illud tempus nequaquam Liberium pervenisse, sed Damasum Romanae Ecclesiae praefuisse pontificem, sequenti anno ipso Liberio ex hac viti subducto. Itaque vel hoc anno, vel sequenti ad summum, aut Liberii tamen obitum, hanc legationem missam Romam, affirmare necesse est.

7. Mirum dictu! qui Lampsaci, aliisque in locis ejusdem factionis convenierunt episcopi, facinus excogitant temerarium atque pudentum. Cum enim complures ex illis, qui in Concilio Lampsaceno damnasent Eudoxium; idem vero, quod olim in Concilio Constantinopolitano eidem obsecuti fuissent,

ob eam causam suis ipsorum sedibus a Catholicis privati essent; ut inter alios Eustathius episcopus Sebastiae minoris Armeniae, qui ob communicationem cum Eudoxio, a Concilio Melitenensi fuerat sede depositus, ut S. Basilium² tradit; hi, inquam, ut sedes, quibus juste privati erant, recipere possent, viam illam adinvenunt, ut simularent se esse Catholicos, fideique Nicenae observantissimos; libellumque offerrent Liberio Romano pontifici; cujus auctoritate in suas ipsi restituerentur Ecclesias. Deliguntur ad hoc legali, qui tum e Synodo Lampsacena, tum ex aliis eodem tempore convocatis, in Occidentem ad Romanum Pontificem proficiscerentur; quo coram ipso edita nomine omnium fidei confessione catholica, tum ipsius, tum omnium Occidentalium episcoporum communicationem aucuparentur, necnon etiam gratiam inirent cum imperatore Valentiniano in Galliis tunc in expeditione agente; quorum tanto fulti praesidio, nihil esset quod timerent Eudoxium Constantinopolitanum episcopum, acerbissimum hostem.

8. Quod igitur probe scirent, nullam unquam se a Romano Pontifice extorturis fore communicationem, nisi cum Nicenae fidei confessione; improbe illud statuunt, ut ad tempus mentiantur se esse Catholicos, reclamque fidem afferant, quam nec si vellet, posset Liberius ipse rejicere. His igitur in hunc modum dolose compositis, mercibus fraudum onusti legali navigant in Occidentem, delecti illi quidem ex omnibus qui essent omnium audacissimi, et ad fingendum maxime praeter ceteris comparati. Fuerunt hi Eustathius, Theophilus, et Sylvanus, de quibus Socrates³ et Itaque Eustathium Sebastiae episcopum, qui saepenumero abdicatus fuisset, Sylvanum Tarsi Ciliciae, et Theophilum Castabatorum urbis Ciliciae mittunt; illisque in mandatis dant, ut cum Liberio nequam de fide dissentiant, sed communicent cum Ecclesia Romana, fideiisque Consubstantialis ratam faciant. Isti cum litteris eorum, qui Seleucia de fide discenserant, ad velerem urbem Romam se conferunt; cum imperatore minime colloquuntur (erat enim in Gallia in bello contra Sauronatas gerendo occupatus) sed Liberio litteras offerunt. Ille eas recipere nolit; nam eos sectae arianae fautores esse dixit, et propterea ab Ecclesia non posse recipi, utpote qui fidem Concilii Niceni abrogassent. Cui illi respondent, se penitentia adductos, veritatem agnovisse; fidem eorum, qui Filium Patri dissimilem esse docent, jam pridem rejicisse; Filium in omnibus Patri similem confiteri atque illam vocem *similem*, nihil a voce *consubstantialis*, discrepare. Quae cum dixissent, Liberius postulat ab eis, ut opinionis suae declarationem scriptis mandarent. Illi libellum ei obtulerunt, in quo verba in fidei formulae Nicenae edita comprehensa haere perscripta. Epistolas, quas pactis conventis ab urbe Smyrna, quae est in Asia, a Pysidia, Isauria, Pamphylia, et Lyca scripserunt, hoc loco citare, ne sim longus, non est con-

¹ Socrat. lib. iv. c. 11.

² Basil. epist. LXXIV. — ³ Socrat. lib. iv. c. 11.

silium. Libellus autem, quem legati cum Eustathio missi Liberio dederunt, ita se habet :

9. Domino fratri, et collegæ nostro Liberio, Eustathius, Theophilus, et Silvanus in Domino salutem. Ut omnem occasionem insanæ hæreticorum confidentiæ, qui Ecclesiæ Catholicæ graves afferunt offensiones, omnino adiuuamus : Concilia episcoporum recte de religione sententium, quæ Lampsaci, Smyrnæ, aliisque variis in locis aliquando habita fuerunt, nostro approbamus consensu. Atque quo magis constet nos eisdem assentiri, hanc obimus legationem ; litterasque ad tuam benignitatem, et ad omnes alios episcopos Italiæ, a Iamuræ regionem ad solem Occidentem vergentium attulimus ; ex quibus planum fiet, nos fidem catholicam tenere, servareque, quæ in sacrosancto Concilio Nicæno, temporibus beati Constantini imperatoris, a trecentis decem et octo episcopis confirmata fuerit, atque adeo inviolata stabilisque usque ad hodiernum diem perpetuo permanserit ; in qua vox, *consubstantialis*, ad versam Arii doctrinam expugnandam, sancte riteque posita est. Nam propriarum manuum subscriptionibus plane confitemur, nos non aliter atque illos Patres, quos diximus, sentire ; sed eandem fidem cum illis et antehac servasse, et jam servare, et ad extremum usque spiritum servaturos esse ; Arium autem, impiam ejus doctrinam, discipulos, opinionis fautores, quin etiam omnem hæresim Sabellii, omnes Patropassianos, Marcionistas, Photinianos, Marcellianos, et Pauli denique Samosatani sectatores penitus condemnare. Istorum doctrinæ, omnibus idem cum illis sententibus, omnibus etiam hæresibus, quæ sacrosanctæ fidei prædictæ a sanctis Patribus pie et catholice in urbe Nicæna exposite adversantur, itemque fidei formulæ in Concilio Ariminensi recitata, in ipso fidei sancti Concilii Nicæni, quam diximus, prorsus repugnanti (cui quidam dolo et quorundam perjurio, propter nomen urbis Nicænae, quæ est in Thracia, fraudulenter inducti Constantinopoli subscripserunt) nominatim anathema indicimus.

10. « Fides autem tum nostra, tum eorum quos supra diximus, quorumque legationem obimus, est hæc quidem : Credimus in Deum Patrem omnipotentem, omnium rerum et visibilium et invisibilium effectorem. Et in unum unigenitum Deum, Dominum Jesum Christum Filium Dei, genitum ex Patre, hoc est ex substantia Patris ; Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero ; genitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt, sive quæ in celo, sive quæ in terra. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit, et incarnatus est, et homo factus est ; passus est, et resurrexit tertia die, Ascendit ad celos, et venturus est iudicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum. Illis autem qui asserunt, tempus aliquando fuisse, cum non esset ; aut non ante fuisse, quam natus esset ; aut ex iis quæ non sunt, constare ; aut ex alia, quam ex Patris substantia, vel essentia, constare ; aut Filium Dei posse converti et mutari, ana-

thema iudicii Catholica et Apostolica Ecclesia. » Hæc fuit horum plenissima catholice fidei confessio, cui mox adjecerunt subscriptionem idem legati his verbis : « Ego Eustathius episcopus urbis Sebastie, Theophilus et Silvanus Concilii Lampsaceni, Smyrnenensis, et cæterorum legati hinc fidei nostræ declarationi manibus nostris, nostraque ipsorum voluntate subscripsimus. Quod si quis post hanc fidem a nobis expositam, aut contra nos, aut contra illos qui nos miserunt, aliquid crimen adduxerit ; cum tuæ sanctitatis litteris ad orthodoxos episcopos, quos tua pietas protaverit, veniat, et coram illis nobiscum de eo disceptet ; et si quid offensum esse constiterit, in auctorem illius vindicetur. » At non tantum ipsi subscribere legati, sed et suæ ipsorum subscriptioni nomina quoque subjecerunt episcoporum, a quibus missi eorum nomine legatione fimebantur ; quod testantur Liberii litteræ ad eosdem redditæ. « Ac isto libello, » subiungit Socrates, « Liberius legatos tanquam sponse obstringens, in communionem recepit, datisque illis litteris, dimisit. » Porro ex recitato modo libello Liberio a legatis dato, satis perspicue demonstratur, illum scriptum esse ante persecutionem a Valente in ipsos Semiarianos atque Catholicos excitatam ; siquidem nulla prorsus in ea mentio persecutionis habetur, cuius primum omnium meminisse oportuisset. Sed jam Liberii litteras redditas ad Orientales, a Socrate descriptas, hic recitemus.

11. *Litteræ Liberii ad Orientales.* — « Dilectis fratribus et collegis Hypatio, Hythio, Cyrillo, Hyparchio (Hyparchio), Uranio, Heroni, Elpidio, Maximo, Eusebio, Eucarpio, Heorlasio, Severo, Hydimioni, Brestiano, Callierati, Babnatio, Edeiso, Eustachio, Ambrosio, Gelonio, Pardabo, Macedonio, Paulo, Marcello, Hieracio, Alexandro, Adolio, Marciano, Stenello, Joanni, Macario (Macari), Charisto, Silvano, Phofino, Antonio, Aylo, Celso, Euphranori, Meletio, Patricio, Severiano, Eusebio, Eunulpho, Athanasio, Diophanto, Menodoro, Diocli, Chrysampelo, Neoni, Eugenio, Eustachio, Callierati, Arsenio, Eugenio, Martyrio, Hieracio, Leontio, Philazrio, Lucio, et omnibus in Oriente orthodoxis episcopis, Liberius episcopus Italiæ, et alii Occidentis episcopi, in Domino semper salutem. » Hæc nomina ipsi libello fidei a legatis dato erant apposita.

12. « Vestrae litteræ, fratres dilecti, lumineque fidei illustrati, de pace et concordia Ecclesiæ per honoratissimos fratres et episcopos Eustathium, Silvanum, et Theophilum ad nos perlata, nobis maximam maximeque optatam lætitiæ attulerunt. Id adeo in primis, quod vestras sententias et opiniones, tum cum meæ, qui infimus omnium sum, tum cum aliorum episcoporum Italiæ, cæterarumque omnium regionum versus Occidentem, sententias consentire concordareque ostenderent, atque adeo confirmarent. Hanc autem catholicam et apostolicam fidem agnoscimus, quæ usque a Concilio Nicæno hactenus integra stabilisque permansit. Hanc illi ipsi Patres se habuisse confessi sunt ; atque adeo mirâ alacritate,

et gaudio completi, omnia absurda opinionis vestigia, omnesque ejus quasi scintillas relictas sustulerunt. Hæcque fidem non solum apud populum concionando, verum etiam sedulo scribendo, omnibus proposuerunt. Cujus quidem exemplar his literis necessario subjungendum duximus, ne qua hæreticis ad insidias tendendas relicta sit occasio; quam quidem nacti, de integro faces suæ malevolentia in Ecclesiam intenderunt; magnaque dissidiorum incendia — ut illis in more positum est — exsuscitent. Nam et hoc ipsum confitentur honoratissimi fratres nostri Eustathius, Silvanus, et Theophilus; mirumque et se ipsos et vestram charitatem seniper hanc fidem servasse, et ad extremum vitæ diem servaturos esse; videlicet quæ fuerit a triculis decem et octo episcopis orthodoxis in urbe Nicæa probata, quaque et perfectam complectatur veritatem, et hæreticorum multitudinē ora obturet, eorumque doctrinam penitus extertat. Neque enim tam ingens episcoporum numerus fortuito, sed Dei iutu et voluntate ad furorem Arii comprimendum coactus est. Imo vero eorum numero beatus Abraham tot hominum molliā per fidem prolignavit. Quæ quidem fides vi et nomine Consubstantialis comprehensa, tanquam propugnaculum firmissimum et inexpugnabile, omnes impetus et nefarias pestiferæ opinionis Arii machinās retundit et reprimittque.

13. « Et quamquam nequam et scelerati Ariani effecere, ut omnes episcopi Occidentis Arimini in unum cogerentur, qui tibi vel persuasione, vel (uti verius dicam) imperatoris auctoritate, illud quod erat ad summam cautionem in fidei formula positum, aut tollerent, aut perverse inficiarentur, nihil hæc fraudulenta molitione omnino prolecerunt. Nam omnes illi fere episcopi, qui Arimini convenerant, quique vel f.licibus inscati illecebriis, vel vi compulsi, a fide tum quidem desciverant; nunc tamen ad sanam mentem reversi, fidei formulæ ab episcopis Arimini convocatis editæ, anathema denuntiarunt, et fidei catholicæ et apostolicæ Nicææ confirmatæ subscripserunt, et nobiscum jam una communicant; omnes illi, inquam, in præsentia maximo iracundiæ astu contra dogma Arii ejusque discipulos exardescunt. Quam rem ve stræ charitatis legati cum exploratè cognitam planeque perspectam habent, suæ ipsorum subscriptioni vestra etiam nomina adjuungere. Ario autem et decretis Arimini contra fidem Nicææ stabilitam sancitis (quibus item vos per veritas blanditis in fraudem inducti cum iurejurando adhibito subscripsistis) anathema edixere.

14. « Quapropter nobis videbatur consentaneum, litteras ad vestram charitatem perscribere, vobisque iusta et æqua petentibus opem ferre: præsertim cum per confessionem vestrorum legatorum perspicue intelligeremus, episcopos Orientis ad sanam sinceramque mentem reversos, cum orthodoxis Occidentis episcopis in fide concordare. Neque vos ignorare volumus, et blasphemias Arimini contra Filium Dei divulgatas, jam etiam ab his, qui tum videbantur fraudulenter et repentiū impetu a

veritate tanquam abrepti, anathemate damnari, et fidei Concilii Nicæani concordæ animorum voluntate ab omnibus assensum esse. Quin etiam per vestras litteras omnes certiores fieri debent, ut qui per fraudem a recta fide abducti fuerint, jam tandem ex circa hæresis caligine ad claram divini quæ lumen libertatis catholicæ regrediantur. Qui quidem si post hoc Concilium de fide pestilentis doctrinæ venenum evocare noluerint, omnesque Arii blasphemias ex animis suis radicitus evellere, atque adeo illis anathema inducere, scient se pariter cum Ario et ejus discipulis, cum aliis serpentibus, nullo Sabellianis, Patropassianis, et aliorum hæreticæ pravilitis cujuscunque modi sectatoribus a communione Ecclesiæ, quæ filios adulteros non recipit, tanquam fœderis, et societas expertes omnino exclusos esse. Deus vos, fratres carissimi, diu servet incolumes.» Hactenus Filii Arii litteræ ad Orientales; quibus significabatur, visum, ut Catholicis, catholicam ab omnibus impertientiam esse communionem.

15. Cæterum non has tantum pacificas, seu communicatorias litteras Liberii papa legalis dedit, sed et alias etiam, quibus apostolica præcipiebatur auctoritate, ut fidem qui fuerant antea expoliati sedibus, post professionem fidei catholicæ habitam suis ipsorum restituerent Ecclesiis; quarum quidem auctoritate suis singuli receperunt sedes episcopales. Tanta enim inerat auctoritas Romano Pontifici, ut quantumlibet suspectos homines, et qui hactenus inhaesissent hæreticis, jam Catholicos reddidos, ejusdem Romani episcopi arbitrio, nemo eos recipere detrectaret. Meminit S. Basilius de iisdem Liberii pape litteris, quibus et præcipiebatur, ut inter alios ipse legatorum primarius Eustathius reciperetur in suam Ecclesiam Sebastenam; qui eisdem ostensis in Concilio Tyanensi in Cappadocia, confessionem suam recepit Ecclesiam. Porro idem Basilius aperit veteris hæretici v. h. m. consilium in subripiendis hæcæ a Liberio papa litteris; sed de his agimus paulo post, cum de Concilio Tyanensi sermo erit. Equidem Eustathius se tunc habuit tanquam minus in scena, dum una cum suis catholicam personam induens, habitus ubique est catholice fidei professor atque defensor; cum ita apostolica auctoritate suffultus, qui cumque pergeret, Synodos cogeret, Nicæamque fidem probandam omnibus anteponeret.

16. Quidnam vero redeuntes, inter alia loca, in Sicilia legali egerint, Socrates declarat his verbis * : « His, inquit, acceptis litteris leg. ti cum Eustathio in Siciliam proficiscuntur; ubi concilio episcoporum Sienorum convocato, coram illis similiter fidem consubstantialis se servare confitentur, fideique formulam in Concilio Nicæano confirmatam, ratam faciunt. A quibus cum litteras in eandem cum epistola Liberii sententiam perscriptas ad episcopos qui eos miserant, accepissent, recta reverterunt. Illi,

* Basil. epist. LXXIV. — * Socrat. lib. IV. c. 11.

epistola Liberii accepta, legatos ad episcopos ejusque civitatis, qui fidem Consubstantialis defendebant, oratum mittunt, ut omnes ex uno animorum consensu Tarsum Cilicie, tum ad fidem Niceni Concilii confirmandam, tum ad omnem contentiōnem, que post illud in Ecclesia oriebatur, dirimendam, commeant. Quod quidem fortassis factum fuisset, nisi Eudovius sectæ arianæ episcopus, qui tum gratia apud imperatorem plurimum poterat, obstisset; qui propter Concilium editum permagna iracundiæ flamma incensus illos gravissimis affectu incommodis. Macedonianos vero per legatos, quos miserunt, cum Liberio communicasse, fidemque Concilii Niceni ratam fecisse, Sabinus etiam in libro suo. » De collectione rerum in Conciliis gestarum, « perspicue declarat. » Hæc enim Socrates : at id de initia gratiæ Eudovii cum Valente postea contigit, ut ex Theodoro suo loco dicemus.

17. Antequam autem res ab eis gestas ulterius prosequamur, deque Concilio Tyænæ in Cappadocia ea de causa habito agamus; reliqua, quæ ejusdem legationis tempore in Occidente sunt gesta, ordine prosequamur. Const. ex litteris Hlyricorum episcoporum, Eustathium legatum cum suis ad eos quoque in itinere profectum esse, atque pariter sicut Romæ et in universa Italia fecerat, fidem catholicam prædicasse. Quod igitur visi essent legali rem serio agere, Liberius papa magnam inde sibi fiduciam comparavit, ut universus christianus orbis sub una fide catholica, ipsaque professione Nicæna, arianæ hæresi procul ejecta, redigi posset. Qui et ad id ipsum perlicendum hand impigre laboravit, sed omnes plane apostolica functionis nervos contendit: nam non sat sibi visum Romæ ea de causa Synodum agere, sed et legatos tum ad Hlyricos, et inde ad Asianos perducendos, tum in Gallias misit, et ad alias Occidentis provincias, ex more, ut de fide catholica Orientalium ad Ecclesiam redeuntium universam Occidentalem Ecclesiam redderet certiorum; quod et factum est, antequam legali remeant in Orientem. Etenim Sozomenus¹ tradit, eosdem legatos redeuntes in Orientem fuisse secum litteras ab episcopis Italiæ, Galliæ, Africæ, et Siciliæ. Tunc autem per Liberium ad Hlyricæ Ecclesiæ episcopos, necnon ad Asianos legatus est missus: fuit hic (ut ipsorum declarant litteræ) Elpidium Romanæ Ecclesiæ presbyter, et fortasse ille ipse Elpidius, qui cum Philoxeno alias missus est legatus a Julio papa ad Arianos in Orientem. Quid vero per eundem Apostolicæ Sedis legatum in Hlyricæ actum sit, litteræ synodales in ipsorum conventu ab eisdem conscripte significant, quas recitat Theodoretus, sed confuso plane rerum gestarum ordine, dum eas post ordinationem S. Ambrosii episcopi Mediolanensis perperam collocat; quas hoc tempore Eustathianæ legationis datas esse, eadem litteræ aperte declarant: ipsa autem synodalis epistola sic se habet²:

18. *Ex Synodo Hlyricæ, Liberio papa suf-*

fragante, epistola synodals, tum imperatoriæ et episcoporum Italia. — Episcopi Hlyrici, Ecclesiis Dei et episcopis diocæses Asiaticæ, Phrygiæ, Carphugiæ, et Paclianæ, in Domino S.

« Cum in unum essemus coacti, et diu multumque de salutari verbo disceptatum esset; tandem confirmavimus, Trinitatem consubstantialem esse, Patrem, Filium et Spiritum sanctum. De qua re consentaneam videbatur litteras ad vos perscribere, non captiose et vafre ea quæ ad cultum Trinitatis pertinent tradendo, sed cum humilitate animi de illis decernendo. Has nostras litteras misimus per dilectum fratrem nostrum et collegam Elpidium presbyterum. Est quidem litteris proditum, non in epistola nostra manus ripta, sed in libris Salvatoris nostri Jesu Christi³: Ego sum Pauli, ego vero Apollo, ego Cepha, ego Christi: nunquid Paulus pro vobis crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati estis? Atque nostra modestia his potuisset esse contenta, ut nullas omnino litteras ad vos scriberet: quippe cum vestra prædicatione, qua Spiritum sanctum a Patre et Filio separatis, tantus terror omnibus provinciis, quæ a vobis administrantur, injectus sit. Itaque coacti sumus dominum et collegam nostrum Elpidium cum litteris Roma, quæ est caput imperii, ad vos mittere, ut discat, utrum vestra prædicatione ita se habeat, annon. Nam qui opinantur Trinitatem non esse consubstantialem, anathema sunt. Et si quis cum hujusmodi communicare deprehensus sit, anathema esto. His autem qui prædicant Trinitatem consubstantialem esse, regnum celorum paratum est. Quare obsecramus vos, fratres, ne aliud doceatis, neve aliud opinemini; sed prædicetis perpetuo Trinitatem consubstantialem esse, quo possitis hæredes regni Dei effici.

19. « Dum hac de re scriberemus ad vos, commonefacti sumus, ut in his nostris litteris scriberemus etiam de episcoporum, collegarum scilicet nostrorum institutione; ut si quo modo fieri queat, e magistratibus qui probata spectataque fide fuerunt, episcopatu functuri, cooptentur: sui autem tales non reperiantur, et sacerdotum collegio. Ad eundem modum tum presbyteri, tum diaconi de ordine sacerdotali sumantur, ut omni ex parte maculati sint, minime vero de curia aut militum ductoribus. Atque propterea non erat animus ad vos ploribus scribere, quod unum omnium nomine ad vos misimus dominum et collegam nostrum Elpidium, ut accurate discat, utrum vestra prædicatione ita se habeat, uti a domino et collega nostro Eustathio accepimus. De cætero, fratres, lametsi dudum in errore versati estis; tamen vetere homine deposito, novum induite. Atque idem ipse frater et collega noster Elpidius docebit vos veræ fidei prædicationem, nimirum quod S. Trinitas consubstantialis est, et Deus Pater cum Filio et Spiritu sancto sanctificatur et glorificatur, et quod Pater in libro existit, et Filius in Patre una cum Spiritu sancto in omnem æternitatem.

¹ Sozom. lib. vi. c. 12. — ² Theod. hb. iv. c. 8.

³ 1 Cor.

20. « Quia re perspicue declarata, poterimus vere confiteri secretam Trinitatem consubstantialitatem esse, uti formula fidei olim in Concilio Nicæno edita vult: qui in eodem Patres nostri confirmarunt. Haec hinc libere praedicata, poterimus sceleris daemonis relicta exare; quo represso, copia erit cum nos per litteras ad pacem conciliandum in mutuo scitandi, tuam vitam quiete in te, in tranquillitate degendi. Proinde scripsimus ad vos, ut Ariani scilicet qui sunt Concilii sententia abherenti, possitis cognoscere: qui quidem neque Filium Dei ex Patre essentialiter constare, neque Spiritum sanctum confiteri volunt; quorum nomina subijcimus, Polychronius, Telemachus, Faustus, Asclepiades, Amantius, Cleopater. Atque haec quidem ad hunc modum reclusa sunt, ad gloriam Patris, et Filii, et Spiritus sancti in saecula saeculorum, Amen. Vos ad multorum annorum curricula optatum in Domino Patre et Filio Salvatore nostro Christo, cum sancto Spiritu, vivere plurimum. » Illicusque epistolae Hlyricorum, Quod autem actum sit per Elpidium in Asia, ignoratur.

21. Porro his litteris synodilibus accesserunt litterae imperatoriae ad eosdem Asianos conscriptae, quae sic recitatur Theodoretus, haecque praefatur: « Cito cito, inquit, quoque legem quae et pietatem perspicue ostendit Valentiniani, et sanam istudem Valentinis de religione doctrinam, quam eo tempore amplectebatur, manifeste declarat.

« Imperatores Maximi semper Aug. Victores, Valerius et Valentinianus, episcopi diocesis Asiae, Phrygiae, Carophrygiae, Pacatiane in Domino S.

« Ubi frequenter in Concilio in Hlyrico coacto nullum in utroque partem de salutaris Dei Verbo disceptatum erat; testissimi episcopi Trinitatem consubstantialitatem esse, hoc est, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, certis rationibus ostenderunt. A qua fide ne digulum qui lem (ut aiunt) deductentes, debito cultu religionem praepotentis regis prosequuntur; quam etiam nostra celsitudo passim praedicare mandavit.

22. « Affamen non est haec causa, cur quidam dicant se religionem sequi imperatoris, qui hunc mundum gubernat; ne, lecto scilicet illius mandato, qui nobis de salute nostra praepcepta dat. Est enim praepceptum Evangelii Dei nostri, qui hunc habet verbum ratam definitamque sententiam: Reddite quae sunt Caesaris, Caesari, et quae sunt Dei, Deo. Quid ergo vos deitis episcopi, et verbi salutaris antistes? Quod si vos eadem decernatis; tum certe multo vos ipsi complectimini, et imperatoriae celsitudine nolite abuti. Nolite persequi veros Dei ministros, quorum praecibus et bella sedantur in terra, et incursiones angelorum, qui a Deo desciverunt, arcantur; qui etiam orando pestiferos demones repellere videntur; qui vectigalia, uti leges postulavit, pensare non recusant; qui potestati imperatoriae non refragantur; sed sincere et sincere tum mandatum praepotentis regis Dei observant, tum nostris legibus

obsequuntur. At constat, vos obstinate his rebus restitisse.

23. « Nos patientia semper a principio usque ad finem usi sumus: vos contra animi vestri impotentia obstaculi estis. Sed nos a vestra culpa volumus esse vacui et puri: non a filio et Filio, qui cum de Christo jam tum inter nos vitam agente habebatur quaestio, noluit cum interficere; et rogatus a Iudeis ut cruci affigeretur, se convertere ad Orientem, protere aquam manibus, et saepe lavare cepit, simul haec locutus: Inmens sum et sanguine iusti huius. » Haec eade legas in scitia enim ejus qui imperatori erit ab epistola s. Filato Christum condemnanti adscriptam innotescit; perinde ac si Judaei absque Filii sententia Christum crucifixissent. Sed pergit tacere: a Ob quam causam nostra celsitudo se per istud imperavit: Ne quis quem persequatur: ne quis quem submergat, et cetera in invidiam Christi agricolas: neve procuratores summi regis exagitet; ne regnantibus nunc nobis, nihil hinc emolui entis consecuti, postea una cum sceleris exhortatore, in ea qua testamini ipsius sunt divina, incutatis: id quod in Zacharia sanguine eveniebat; nam fons illi, perinde ac pesifer daemon, qui caedis illius sceleris erat, mortis supplicio traditi, et deveniente caelitus rege nostro Jesu Christo, disrupti perierunt.

« Istud mandatum dedimus praesentibus audientibusque ea qua facta sunt, viregibus, Cronio, Damaso, Lampono, et Brinfesio. » Qui hic nominantur, fuisse putantur Romani presbyteri apud imperatorem Valentinianum legatione fungentes; sed subdit: « Porro ipsa Aeta ad vos misimus, ut intelligatis qua haec praeclearum Concilium de reverit. N. in his litteris attentivius decreta Concilii, qua summam complectuntur ista.

24. « Sententiam magni et orthodoxi Concilii Nicæni sequentes, confitemur Filium Patri consubstantialitatem esse. Neque certe ita intelligimus consubstantialitatem, ut quidam olim exponebant, qui non sincere et ex animo Concilio Nicæno subscriperunt; neque ut alii, qui hoc tempore illos appellant Patres, et vim huius verbi, *consustantialis*, tollunt; sequanturque opinionem eorum qui tradiderunt, per hanc vocem, *consustantialem*, nihil aliud significari, quam *similem*; per quam vocem Filium nulli creature pro ipsius condita, sed soli Patri simili ostenditur. Qui ista trahebant, Filium Dei nihil aliud quam creaturam extimam esse, impie plane definiunt. Nos autem non aliter sentimus, atque duo Concilia, quorum alterum, jam Romae, alterum habetur in Gallia; nimirum unam eandemque essentiam esse Patris, et Filii, et Spiritus sancti in tribus personis, hoc est in tribus perfectis, ut Graeci loquuntur *hycorizantur*. Confitemur item (ut est in fidei formula Nicæna edita) consubstantialitatem Dei Patris Filium sumpsisse carnem ex sancta Virgine; inter homines habitasse; implevisseque omnem pro nobis acononiam, nascendo, patiendo, resurgendo, et in caelos ascendendo: venturum quoque denno, ut in

¹ Theod. lib. iv. c. 6. — ² Marc. xxii. Luc. xi.

die iudicii, prout quisque se gessit in vita, reddat cuique : carni univere visum fore ; divinam suam demonstraturum potentiam ; Deum e rite indutum, non hominem indutum civitate, » ne quis scilicet existimaret divinitatem mensura hominis circumscriptam. « His autem qui contraria sentunt, anathema demittimus. Pari rati ne his, qui non ingenuè dicunt anathema ei qui assertit Filium non ante fuisse quam nasceretur, vel tradit eum vi et facultate prius in Patre fuisse, quam re ipsa genitus esset, anathema demittimus. Nam istud dici potest de omnibus e cælis, que non semper cum Deo sunt ; sicut Filius semper cum Patre est, æterna generaliter genitus. » Ille tenus præfatio Synodi Illyricæ apud litteras imperatoris summam expressa.

25. Verum has litteras a Valente potius, quam a Valentiano esse conscriptas, libud in primis persuadet, quod in earum titulo primo loco nomen Valentis habetur inscriptum, quodque etiam Valentinianus hoc tempore in Galliis egret (ut Ammianus est auctor) in expeditione adversus Alemannos ; et cum non Orientali, sed Occidentali præset imperio ; haud ejus partium esse videtur, ut Asiaticos episcopos a recto fidei tramite deviam admoventes, sed erat id potius operis ejus germani atque collegæ Valentis. Sed etsi ad eos quocumque velimus ratione illum scripturum fuisse ; ipse in Galliis agens, Galliarum potius Concilii fidem catholicam, instar Romanæ, misisset, quam in Illyriæ, cum aliis qui omnes fidei formulæ unius ejusdemque sententiæ essent. Porro amplam a Deo mercedem Valens ex his consecutus est ut ex imperio ab ingrudente ac validius prævalente Procopio tyranno, ejus nuntio liberaretur : quomodo autem id accidit, dicturi sumus anno sequenti, quo id ipsum fieri contigit.

26. Illyricis igitur Nicænam fidem recipientibus congratulati sunt Italiæ episcopi, qui modi litteras ad eos dantes, quas Liberii fragmentorum Synodi Ariminensis, nuper editas, tibi exhibet istis verbis ¹ :

« Dilectissimis fratribus per Illyricum fidem paternam retinentibus, episcopi Italiæ, in Domino æternam salutem.

« Divini muneris gratia ut secundum Apostolum omnes unum sapere, omnes unum confiteri cõperimus ; et quantum ad Italiæ in quidem pertinet, cum fidei paterne, hoc est apud Nicænam scriptæ se reddidit, fraudem quam passa est apud Ariminum recognoscens, Illyricum etiam Deum clementi nuntio re-pexisse gaudemus, et consorcio infidelitatis, quo gravabatur, abjecto, ea que sunt recte sententiæ probare cepisse, gratulamur. Nostram igitur, dilectissimi fratres, unam eandemque accipite firmam subscriptione sententiam. Nicænam tractatus adversus Ariminum, et bellionumque, ejus Photinus partiarum hæreditate damnatur, decreta servamus. Ariminensis Concilii statuta quorundam ter-

giversatione corrupta, consensu omnium provinciarum jure rescindimus, quorum fidem exemplaria transmittenda censuimus, ut nec in eam retinenda, nec in consulando Ariminensi Concilio aliqua videtur condensensio.

27. Quicumque igitur nostræ unanimitalis optata habere consortium, quicumque individuarum pacem nobiscum habere desiderat, que sunt nostræ sententiæ comprobare festinet, et fidei nobis memorate subscriptionem, et rescissionem Ariminensis Concilii sine ambiguitate mittendo, id certe possumus, quod complurium harum provinciarum porrigimus ipsi consensum. Auctores autem hæresis ariane vel ariana Valentem et Ursacium cæcæresque eorumdem consortes, non nunc esse, quod manifestari apud Illyricum cõperunt, sed olim condemnasse manifestum est. Exl cit. » Ita quidem episcopi Italiæ, utique Liberii auctoritate isthæc omnia pertractantis, in unum collecto Concilio.

28. *Synodus Tyanaensis.* — His itaque in Occidente a Liberio papa rebus gestis, ipsique legis ad propria redemptibus, factum est, ut idem legati remeantes ab Occidente, nempe Eustathius episcopus Sebastie atque alii collegæ, ad Synodum, que a Catholicis agebatur Tyana civitatis Cappadocie, est enim civitas ad radices Tauri montis positæ, se conferrent cum Liberii litteris, quibus inter alia ipse in sedem suam restituit Eustathius petiit : quod hæcque controversia omnes, primæ sedis veritatem ac pariter auctoritatem, communem sententiâ ferri decreverunt. Meminit ejusmodi Synodi Tyanaensis Sozomenus ² his plane verbis : « Eodem tempore, dum Eusebius episcopus Cæsareæ Cappadocie, Mianasius Ancyra, Pelagius Laodiceæ, Zenon Tyri, Paulus Emese, Oricus Melitæ, et Gregorius Nazianzenus episcopus, » pater hic fuit Gregorius Theologus, « et alii multi, qui regnante Joviano Antiochiæ decemabant doctrinam, quod Filius sit Patri consubstantialis, tenendam esse : Dum, inquam, isti omnes Tyana Concilium habent, litteræ Liberii et aliorum episcoporum Occidentis recitantur. Ex quibus permagnam capientes fecitiam, scripserunt omnibus Ecclesiis, ut tum decreta episcoporum Occidentis, tum litteras Liberii et aliorum episcoporum Italiæ, Africæ, Gallie ad occasum solis spectantis, et Siciliæ horum enim litteras quoque legati ex Concilio I. impasaceno ad eos missi attulerant diligenter perlegerent ; deinde numerum omnium (Concilium cum Ariminense multum diu longe superabant) secum subducerent ; tum et doctrinam se illis et communis socios adjungerent, deinceps ut in ea sententiâ se esse suis ipsorum litteris declararent, postremo ut ad certum diem, quem præstituerant, dum adhuc ver esset, Tarsi Cilicie in unum convenirent. Atque hi quidem hoc modo ad conveniendum in unum locum se mutuo ipsi cohortati sunt. » Hactenus de gestis in Synodo Tyanaensi summam Sozomenus.

29. At quod insuper de hac eadem Synodo Tyana-

¹ Idem fragment. lib. 1. pag. 38. 39.

² Sozom. lib. VI. c. 12.

nensi, ex Basilio Magno diversis in locis licuit invenire, hic in medium adducamus; atque illud in primis, quod cum ipse adhuc aeger in solitudine accepisset de eusmodi collecto conventu, scisset illic convenisse inter alios Eusebium episcopum Casarea Cappadociae, qui jam a tempore suae ipsius creationis adversus ipsum Basilium simultatem gerebat, ejus rei causa (ut dictum est idem Basilius in solitudine se receperat; opportunum sibi visum est, ad eandem Tyancensem Synodum litteras dare, quibus significaret, nihil antiquius apud se esse, quam pacem cum omnibus exoptare. Porro litterae ad conventum Tyancensem conscriptae sese habent¹:

30. Profunda delegens et cordium consilia perscrutans Dominus dedit etiam humilibus prudentiam diffiditiam ut nonnulli existimant machinationum. Nihil igitur nos latuit, neque ex factis aliquid occultatum. Atamen nos neque videmus, neque audimus quippiam aliud, quam Dei pacem, et quae ad ipsam maxime spectant. Si enim alii potentes atque magni sint, suisque viribus confisi; certe nos, qui nihil sumus, et parvae auctoritatis, nunquam nos attollemus, ut in solitudine possumus rebus superesse, cum exacte sciamus nos magis misericorsque fratrum auxilio indigere, quam altera manus alterius. Porro quod in ipsa corporis structura communicio est necessaria, Dominus nos docuit. Cum enim haec ipsa nostra membra respiciamus, quod unum non sibi ipsi ad functionem satis est, quomodo censebo, me ipsum mihi sufficere ad vitae negotia obtempera? Neque enim pes tuto ierit, allero non sublevante. Neque oculus ita recte viderit, nisi alterum habeat socium, et cum eo unanimiter visibilibus se objiciat. Idem Basilius excelsior est, qui per titulosque meatus vocem recipit et multo validior apprehensio digitorum communione.

31. « Ad haec nihil eorum vel quae a natura, vel quae ex instituto recte perguntur, sine consortis conspiratione pernicii videmus, cum etiam deprecatio ipsa consonantes non habens multo est invalidior. Ac Dominus dixit, cum duo vel tres unanimes ipsum invocant, in medio se illorum fore. Insuper dispensationem ipsam Dominus suscepit, ut per sanguinem crucis ipsius, sive terrena sive caelesta pacificaret. Quare ob haec omnia, in pace manere vitae nostrae residuus dies precatur: in pace esse dormitionem nostram optamus. Pro hac neque laborem effugere qualemcumque decrevi; non humile quicquam sonare vel fecere; non illucris longitodinem abhorere; non aliud quid mole ti detrectare, ut ex praemis pacificationem consequamur. Et si qui haec nos docentes sequatur, hic optimus etiam precationis terminus existit: sui autem in diversum trahatur, ego quidem neque sic a meo iudicio recedam: singuli autem ipsimet suorum operum fructus in die retributionis agnoscent. Vale.

Lectis his in Synodo litteris, hand potuit tam

sancta justaque tanti viri postulatio sperni: quamobrem effectum est, ut Eusebius Basilium pacem rogantem, licet sero, tandem eandem impertiret. Quomodo autem ex Synodo reversus ad suam Casariensem Ecclesiam cum ex eremo accesserit, suo loco inferius dicturi sumus. Nunc vero Acta Tyancensis Synodi prosequamur.

32. Cum igitur Eustathius atque collega in Synodo admissi, Liberii Romani pontificis litteras communicatorias, atque aliorum Occidentaliū episcoporum una cum professione Nicena recitandas obtulissent; ab omnibus neque, ut Catholicis, communicatione catholica digni habili sunt: insuper secundum mandatum Romani Pontificis, cuius exabant species litterae, idem Eustathius Sabelianus episcopus in suam sedem restitutus est. Sunt de his omnibus Basilii litterae testes; qui quidem probe sciens omnia haec subdole a legatis in Synodo acta esse, et nihil aliud habuisse apud eos Nicenam confessionem, nisi ad decipiendum exitus e mentis larvam; voluit de his in primis suis admonuisse monachos, ad quos haec inter alia²: « Est, inquit, Nicena fides, quam Occidentales attulerunt, Tyancensique Synodo tradiderunt, a qua et suscepti sunt. Sed habent astutum quoddam dogma ad ejusmodi suae mutationes paratum. Nam verbis fidei more medicorum utuntur pro commoditate, aliter atque auter sese ad affectionum rationem ac varietatem attemperantes, » etc.

33. Quia etiam alia occasione idem Basilius postea admonuit Occidentales, qui ab Eustathio decepti essent sub praetextu catholicae confessionis; atque qualis ipse Eustathius fuerit, a comitibus pane ad illud usque tempus res ab eo gestas summatim perstringens, his insinuat verbis³: « Est itaque unus ex illis, qui plurimum excitant turbamur, Eustathius ex Sebastia minoris Armeniae. Hic olim institutus ab Ario, cum is Alexandriae florens impias adversus Unigenitum Dei blasphemias sterneret, sector illius, et inter selectissimos discipulos commemeratus fuit. Postquam vero ad suos reversus, a beatissimo Hermogene Casarea episcopo propter impiam opinionem condemnaretur; confessionem illi obtulit sane fidei, atque ita manus impositionem ab ipso obtinuit. Cui vero dormitionem accepit Hermogenes, mox ad Eusebium Constantinopolitanum sese contulit, qui et ipse in idem impium Arii dogma fuerat; hic est Eusebius, qui antea Nicomediensem Ecclesiam reverat, antesignanus Arianorum. « Inde postea quibus iam ex causis pulsus, ad patriam sese recepit; itaque demum erroris purgationem obtulit; sed ita, ut celata et oblecta mentis impietate, quamdam exhiberet verborum rectitudinem. Mox vero tibi utrumque acceptus est episcopatum, anathematisatum contra Homousion in Synodo Ancyrae habita scriptis deprehenditur. Ex illa ad Seleucia profectus, cum illis quos eji dem habet opinionis, ea gessit, quae omnes mortui. Con-

¹ Basil. epist. LXXVII.

² Basil. epist. LXXVII. — ³ Idem epist. LXXIV.

stantinopoli vero iterum ad ea quæ ab hæreticis proposita sunt, consensit.

34. Atque ita episcopatu ejectus, propterea quod in Melitina Synodo depositus esset, vicin sibi ipsi, per quam resisteretur, exogitavit, eam videlicet, ut ad vos protie se referret. Quæ vero sint illi a beatissimo episcopo Liberio proposita, et ad quæ consenserit, nobis clare est, nisi quod epistolæ in altum, per quam restitueretur: eam ubi Tyaneæ Synodo exhibuit, in suum locum restitutus est. Iste itaque jam fidem eam, in quam receptus est, depopulatur; cumque illis fecit, qui Homousion anathemate percellunt; deinde et hæresim patercinatur eorum, qui Spiritum sanctum spoliant divinitate. Quoniam igitur istinc vires accipit lædendi Ecclesias, ac publicandæ suæ impietatis fiducia, quam vos dedistis, ad subversionem multorum usum est; necesse est, ut istinc quoque veniat malorum istorum correctio; scribaturque Ecclesiis, quibus quidem conditionibus ad communionem susceptus sit; simul vero adijciatur, quomodo jam mutata sententia, gratiam a Patribus qui tum erant, acceptam, irritam reddat. » Hactenus de Eustathio Basilius ad Occidentales.

35. Idemque in eodem legitur hæc ad Patrophilum¹: « Non cogitant, inquit, quod Romæ scriptum ipsorum, quo Nicenam fidem confessi sunt, reconditum habeatur; nec quod e Roma acceptum libellum Tyanenæ Synodo obtulerunt; quin et apud nos eandem hanc fidem habens Eustathius in sedem repositus est. Quin et propria orationis oblitus sunt, qua cum in medium tunc constituti essent, de seductione conquererentur, qua illeclî consensus volumini, quod ab Eudoxii congregatione compositum fuerat. Quocirca et erroris illius istam excogitarunt defensionem, ut Romam abeuntes, Patrum inde fidem acciperent; atque ita noxam, qua Ecclesias ex malî consorcio læserant, per melioris inductionem corrigerelet. Sed qui tam longinquarum perfectorum laborem sustulerunt, tamque sapienter tum ista concionalis sunt, nunc conviciantur: ut agnosceret eos dolo et legatione illa functos esse, et sub prætextu charitatis, in insidiam tum fraudem occubuisse. Et qui jam circumferuntur, manifestum faciunt, quod Nicenam fidem condemnaverint. » Et inferius, cum eundem Eustathium tradit una cum hæreticis maximam excitas adversus Catholicos persecucionem, a quibus in communionem minime receptus fuisset, hæc subdit: « Tanquam Homousiaste persecucionem patimur. Eustathius vero Sebastianus, qui Romæ acceptum Homousion in charta usque ad Tyaneas attulerat, jam illis consensit, licet plurimum desideret eam ipsorum communionem obtinere nequiverit; sive quod illi multitudinem contra se consensientium mœnerat; sive quod hujus veriti sint auctoritatem. » Hæc omnia Basilius. Sed et de Eustathio eodem plane Epiphanius² habet his verbis: « Eius sententiam percussus est cum Basilio, » Anaclyro scilicet, « et Elenio, ac reliquis. Visus est

autem et ad Liberium beatum Romæ episcopum una cum multis episcopis legatum agere, et editioni Synodi in Nicæa factæ, ac rectæ fidei confessioni subscribere; verum postea velut recordatus et ex somniis expergefactus, rursus priora prave opinionionis Ariariorum consecrari non destitit. » Ita ipse.

36. Ex tota hac autem facti hujus serie illud in primis consideratione dignum potuimus; tantum etiam eadem hæreticis cognitam fuisse Romani Pontificis auctoritatem, ut iidem jam ante sede privati, licet postea in communi Concilio inter se habito fuerint cum aliis in communionem accepti, et ad sententiam lædendam admissi; tamen in propriam restitui sedem, e qua ob hæresim depositi essent, id non Synodi cuiusquam, sed Romani tantum episcopi esse muneris rati; ut id assequi possent, illic publicæ legationis functione commigrarint. Cui enim catholicam professi sint, ut sic tum communionem catholicam, tum etiam sedes, e quibus damnati excidissent, absolvi reciperent. Vides et illam Orientalem episcoporum, eorum, inquam, qui Tyaneæ convenerant, mirificam erga eundem Romanum Pontificem observantiam. Elenim semel inspectis allatis ab Eustathio Liberii papæ litteris, eundem ut catholicum in communem recipere concessum, atque in Sebastianam Ecclesiam restituerunt, hominem alioqui ipsis omnibus, utpote gentilem suum, probe notum; quem non ignorarent antiquum discipulum Arii, atque in hæresim sepe relapsum esse, et ad postremum Eudoxii imperantis Constantinopoli editis subscripsisse; sed his omnibus præstare Apostolicæ Sedis litteris arbitrati, nequequam vel leviter saltem tergiversari sunt ausi, verum paribus votis obsequuntur Apostolicæ Sedis astitit, nefas ducentes ejus decretis oblitum.

37. Eril fortasse, ut qui s nimia facilitatis Liberium arguat, qui ejusmodi nebulones alii sepe damnatos resolverit, eisdemque cum catholica communione restituerit quoque sedes. Sed quis unquam potuit a subreptione reddi securus? Venerunt isti Romam non ut privati, sed publica legatione muniti, ac litteris libellisque sincere fidei eorum scripturum, tum etiam plurimorum Orientalium episcoporum subscriptione firmatis, quibus tum in primis arianam, tum alias hæreses, detestabantur. Quis igitur publica fidei, adeoque testatæ, aliquid derogandum potasset, ac non (ut par erat) redemptibus ad fidem catholicam Orientalibus occurrendum potius cum paribus (ut est apud Isaiam³) quam revitendum, existinasset? Quod si culpa tum, subreptores subditos non cavisse; ea nequaquam unum est adscribenda Liberio, sed et ipsi Romano Concilio ea de causa tum coacto; imo et in alias quoque Synodos, ac denique in lobis Occidentis episcopos extendenda videtur, qui eorundem legatorum scriptos fidei libellos; recipientes, eadem ipsos cum Romano Pontifice catholica communicatione dignarunt. Certe quidem nihil optatius his temporibus accidere potuisset pius

¹ Basil. epist. LXXXII. — ² Epph. heres. LXXX.

³ Isai. LXXI.

omnibus, quam ut Ariani Nicaenae fidei perpetui oppugni foret, tandem post aspera atque saevissima bella pacem Caeholice Ecclesiae lassae defatigati jam quererent; quibuscum eo indulgentius agendum videretur, quo majores delinquentium multitudinem, et difficilior, imo desperata cura saluus: at de his jam satis. Haec autem omnia tempore Concilii Lampsaceni usque ad absolutam Synodum Tyanensem excessisse hujus anni terminum, et occupasse partem sequentis, ob rerum multipliciter facile adducimur ut credamus, sed quae sunt anni hujus rerum gestarum reliqua, ordine prosequamur.

38. *Terramotus et maris effusio.* — Praesens quoque annus ingenti illa clade exilitus missa extitit memorabilis, quae in tria aetates alii temporibus Juliani, vel Joviani in imperio successoris, plane errare noscitur. Ammianum enim, qui eodem tempore haec scripsit, atque certis consiliis consignata reliquit, potius ause dandum, quam quemvis alium post plures annorum decades eadem memoriae commenda tem facile omnes puto concedere: at itaque: « Hoc novitate adhuc superstitie, » nempe Procipio tyranno, « cuius actus multiplices decimus et inferentur, ad diem duodecimum kalend. Aug., consule Valentiniano primum cum fratre, horrendi timores per omnem orbis ambitum grassati sunt subito, quales nec fabulae, nec veridicae nobis antiquitates exponunt. Paulo enim post lucis exortum, densa tunc praevia fulgurum acrius vibratorum tremefacta concutitur omnis terreni stabilitas ponderis; mareque dispulsim retro, fluctibus evolutis atq; essit; ut relecta voragine profundorum species nautantium multiformes limo cernerentur haerentes; vallumque vastitates et montium tunc, ut opinari debatur, suspenderent radios solis, quos primigenia rerum sub immanens gurgilibus amandavit. Nullis etiam navibus velut arida humo connexis, et licenter per exiguas undarum reliquiis palantibus plurimis, et pisces manibus colligerent et smilia; marini fluctus velut gravati repulsam versa vice consurgerent, perque vada ferventia insulis et continendis terrae per rectis spatibus violenter illisi, immensa quadam in civitatibus, et ubi reperta sunt aedificia complerunt. Proinde ut elementorum furenti discordia, involuta facies mundi miraculorum species ostendebat.

39. « Relapsa enim aequorum magnitudo, cum minime speraretur, millia multa necavit hominum, et submersit, recurrentiumque aestuum incitata vertigine, quadam nave, postquam lumentis substantiae consenuit tumor, pessumdate vise sunt, exanimatae naufragis corpora supina jacebant, aut prona, lugentes aliae naves extruse rapidis flatibus culmibus insidere lectorum, ut Alexandriae contigit; et ad secundum lapidem fere procel a litore confora sunt alioque, ut Laconicam prope Methonem oppidum nos transeundo conspeximus diuturna carie fatiscentem. » Hactenus Ammianus. De

Alexandrinis quidem testatur Sozomenus, instituisse anniversariam memori in ejusmodi terramotus, cum dicit: « Eo die quoniam accidit (quem γείσινα, id est, *ne ultra* terramotus vocant) festum quolannis Alexandrinis etiamnum agunt, in quo quamplurimis per totam urbem lucernis accensis, et precibus ad Deo gratiis agendis fuis, cum magno splendore hunc diem festam, et non minore cum reverentia celebrant. » Haec ipse. Porro longe diversum fuit ejusmodi Alexandrinorum festum ab eo quod Gentiles Aegypti ex avara superstitione, accensis item per totam provinciam lucernis (quod testatur Herodotus¹, agere consueverunt.

40. S. Hieronymus de his hoc item anno secundo Valentiniani et Valentis imp. haec summam habet et in Chronico: « Terramotu per totum orbem facto, mare litas egreditur, et Siciliae multarumque insularum urbes et innumerae populos oppressit. » Idemque in rebos gestis S. Hilariionis, cum ejusdem meminit cladis, et ipsius Deo cari atque sanctissimi viri res praedate gestas commemorat, recenset grande illud ab eo tunc miraculum editum, his verbis: « Ea, impit, tempestate, terramotu totius orbis, qui post Juliani Joviani mortem accidit, maria egras a sunt terminos suos; et quasi rursum Deus diluvium minaretur, vel in antiquum chaos redirent omnia, naves ad praerupta delatae montium pependerunt. Quod cum viderent Epidauritani, frementes scilicet fluctus et undarum moles et montes gurgitum litioribus interre, verentes quod jam evenisse credebant, ne oppidum funditus everteretur; egressi sunt ad senem, » Hilariionem videlicet, « et quasi ad praedictum proficiscentes, posuerunt eum in litore. Qui cum tria crucis signa pinxisset in sabulo, man: sique e contra tenderet; incredibile dictu est, in quantam altitudinem intumescens mare ante eum steterit; ac diu fremens et quasi ad obicem indignans paulatim in semetipsum relapsum sit. Hoc Epidaurus et omnis illa regio usque hodie praedicat, matresque docent liberos suos ad memoriam in posteros transmittendam. Vere illud, quod ad Apostolos dictum est²: Si credideritis, decetis huic monti, transi in mare, et fiet: etiam juxta litteram impleri potest, si tamen quis habuerit Apostolorum fidem, et talem qualem illis habendam Dominus imperavit. Quid enim interest, utrum mons descendat in mare, an immensa undarum montes repente obruerint, et ante semis tantum pedes saxei, ex alia parte molliter fluxerint? Mirabatur omnis civitas, et magnitudo signi Salomus quoque percrebuit. Quod intelligens senex, in brevi lembo clam nocte fugit, et veniens post biduum oneraria navi, perrexit Cyprum. » Haec Hieronymus de Hilariione magis expavescente fluctus humanarum laudum, quam ingruentes gurgites vastissimi pelagi exundantis.

41. Meminit de eisdem quoque terramotibus et maris exerecentia idem auctor in commentariis in

¹ Ammian. lib. xxv.

² Sozom. lib. vi. c. 2. — Herod. lib. ii. — ³ Matth. xxv.

Isaiam prophetam ¹, cum agit de muris Areopolis terræ motu collapsi: quæ sua ipsius infamia, nempe, usitato ipsius more loquendi, cum puer esset, accidisse testatur: nam alibi tempore obitus Juliani, se sub grammaticæ professore, et factitiose institutum fuisse testatur. Agit quoque de iisdem Sozomenus ², sed male refert ad tempora Juliani; quo errore etiam Nicephorus ³ lapsus est, et alii hos secuti; non sic quidem Orosius ⁴, qui ea sub Valentiniano atque Valente imperatoribus configisse tradit. Si quid autem futurorum malorum portendendi his casibus vim inesse ex divina ordinatione quis velit; divi schismatis sequenti anno in Ecclesia Romana subsecuti, et persecutionis adversus Catholicos a Valente imperatore in Oriente excitatæ, hæc fuisse præsumpta, dicere æque poterit: sed de his hæcenus.

42. *Religiosa rescripta ac statuta imperat. rom.*
— Eodem hoc anno ab iisdem imperatoribus de clericis rescriptum datum est; qui e curia transissent ad munia civilia. Quoniam autem complures (quod sæpe superius dictum est) vitandi causa onera curialia, atque potendi Ecclesiæ privilegii, inter clericos allegi festinarent; placuit, sicut in Augustis, ut non nisi qui decennio in clerica functione perseverassent, iisdem clericis concessa liceret potiri immunitatis; ita ipsis Augustis resistentibus ad Modestum ⁵ P. P.:

« Quicumque ex curialium natus genere ad clericatum venerit, et per iudicium sanguinis ceperit postulari; certi temporis definitione defendatur. Ut si in consortio clericatus decennium quietis impleverit; cum per trimum sicut in perpetuum habeatur immunis. Si vero intra finitos annos fuerit a curia revocatus; cum substantiæ suæ functionibus subjaceat civitatis. Observando hoc, ut hi quos decennium vindicat, petitione superflua minime Edigentur. Dat. XVI kalend. Novemb. Hierapoli, Valentiniano et Valente AA. coss. »

43. Rursum vero quod Christiani sub Juliano imperatore quamplurimum vexati fuissent, idemque jam regnantibus principibus christianis, in templa deorum acceptas injurias vindicare satagerent; visum est Gentilibus (ad eam evitandam incursionem) prohibendam esse custodiam Christianorum a magistratibus ingenti persoluta pecunia impetratam; quod ne fieret, iisdem imperatores ad Symmachum prefecturam Urbis nam Romæ administrantem in hæc verba rescripserunt:

« Quisquis seu iudex, seu apparitor ad custodiam templorum homines Christianæ religionis appone-

rit; sciat non salutis suæ, non fortunæ esse parcendum. Dat. XV kalend. Decemb. Mediol., Valentiniano et Valente AA. coss. » Magnæ præce impetu populi qui in idolorum templa consuevisse, S. Hieronymus ⁶ auctor est; sed de his suo loco inferius pluribus. Symmachi quidem putamus quomodo fuisse in Urbe studium, ut custodia Christianorum quod aliter non videri posset satis consultum esse idolorum templa custodirentur; quem scimus Gentilitiæ superstitionis fuisse acerrimum defensorem. Successisse autem in præfectura Urbis Symmachum Aproniano Christianorum persecutori tempore Juliani, Ammianus ⁷ est auctor. Porro Symmachi domum incensam fuisse a Iulenti populo ob vinum denegatum, idem affirmat; ad ipsam eum exlatæ de re eorundem imperatorum rescriptum ⁸; cujus cum idem esset tardior executor, imo inflictor, eodem modo, quem Ammianus describit, populi totius in se furorē convertit. At de Symmachi in Christianam religionem insidiis sæpe inferius.

44. Laude quoque digna ea fuit eorundem constitutio imperatorum, quæ sacras Virgines ac vidualas, necnon pupillos exemptos voluerunt a censu capitationis, cum idem sic rescripserunt ad Viventium præfectum prætorio Galliarum ⁹:

« In virginitate perpetua viventes, et eam viduam, de qua ipsa maturitas pollicetur atque, nullam cum esse nupturam; a plebeie capitationis injuria vindicandas esse decernimus. Item pupillos in virili sexu usque ad viginti annis ab istiusmodi functione immunes esse debere; mulieres autem, donec virum unaqueque sortitur. Dat. X kal. Decemb. Valentiniano et Valente AA. coss. » Addeverunt insuper, ne Christiani ab exactoribus die Dominico conveniri possent ¹⁰. Sed et illud perutile Reipublicæ, cum voluerunt, ne mercatores carius suas merces vendant, esse muneris episcopalis providentiæ ¹¹. Lege etiam lata veterunt addisci atque doceri inprobatas magicas artes ¹².

45. Cohibuerunt quoque milites, ne in synagogis Judæorum hospitia sibi quaererent ¹³. Quod cum haud pridem cum Gentilibus, Juliani temporibus, adversus Christianos Judæi consplassent; multo jam rerum statu, sicut Gentilibus, ita et Judæis christiani milites negotium læcescebant. Vetuerunt etiam iisdem imperatores, ne christianam delinquentes damnarentur ad ludum ¹⁴; id enim jandiu ante abolutum, idem impus Julianus in odium Christianorum revocaverat in pristinum usum.

¹ Hieron. in Isai. c. 15. — ² Sozom. lib. vi. c. 2. — ³ Niceph. lib. x. c. 35. — ⁴ Orosius lib. vii. c. 32. — ⁵ Lib. xix. de Episc. et cler. C. Theod.

⁶ Hier. in præf. lib. ii. comment. in epist. ad Galat. — ⁷ Ammian. lib. xxvii. — ⁸ L. ii. tributa in pss. pec. ad eund. C. Theod. — ⁹ L. ix. de cens. C. Theod. — ¹⁰ L. x. de exact. C. Theod. — ¹¹ L. i. C. de Episc. laud. — ¹² L. viii. C. de magicis. — ¹³ L. iii. C. de Judæis. — ¹⁴ L. viii. de pœnæ C. Theod.

Anno periodi Græco-Romanae 5858. — Olymp. 286. an. 4. — Urb. cond. 1418. — Jesu Christi 365.

— Liberii papa 14. — Valentiniani et Valentis 2.

4. *Consules.* — A num. 4 ad 7. Coss. *Valentinianus Aug.*, et *Valens Aug.* Uterque juxta primam regulam : ille in Occidente, hic in Oriente consul processit.

2. *Concilium Lampsacenum.* — Baronius tria reprehendit in narratione Concilii *Lampsaceni*, quae apud Sozomenum lib. 6, cap. 7, leguntur. Primum est, quod Sozomenus Catholicos seu Consubstantialis assertores fuisse censet eos, qui ad Lampsacenum Concilium convenerunt. Baronius enim *Semiarianos* illos fuisse demonstrat. Secundum, quod Sozomenus eam Synodum refert ante tumultum *Procopii*, quem Baronius anno precedenti ceptum esse contendit. Lampsacena autem Synodus hoc anno congregata est, ut ex Socrate Baronius docet. Postremo Sozomenum arguit, quod dixerit, legatos a Lampsacena Synodo missos convenisse Valentem in urbe Thraciæ Heraclea, redemptum ex Thraciis. Fratrem enim Valentinianum Romam versus iter facientem aliquatenus comitatus fuerat Valens, ut scribit Sozomenus. Id autem contigisse anno precedenti, Baronius credit : ac proinde Sozomenum longe falli existimavit. Verum Baronius valde hallucinatus est, dum non animadvertit, Sozomenum et Socratem inter se non convenire, ac Socratem perperam *Lampsacenum* Concilium hoc anno celebratum putasse. Nec refert, quod is duos temporum characteres adhibeat, praesens nempe anni consules, et septimum post Seleucia Concilium annum. Socrates enim etiam dum hujusmodi motus temporarias usurpat, non raro in errorem labitur, ut v. g. cum de Athanasii morte agit. Quoad primum accusationis caput, difficile est excusare Sozomenum, nisi dicamus, inquit Valesius in Notis, pro voce *ἐπισκόπων*, scribendum esse, *ἐπισκόπων*. Certe Theodoretus in libris *hereticarum Fabularum*, ait *Macedoninos*, a quibus hanc Synodum collectam esse constat, primum invexisse *το ἐπισκόπων*. Sed et Sozomenus hanc emendationem confirmat : ait enim in hac Synodo stabilitum esse, *το ἕσπον κατ' εὐσίαν*, id est, *simile secundum substantiam*. Ita Valesius. In secundo accusationis capite Baronius ipsemet fallitur : motus enim *Procopii*, quem ipse confert in annum precedentem, hoc anno certissime contigit, ut anno precedenti num. vi monstravimus.

3. *Itinerarium Valentiniani et Valentis.* — Quoad tertium, scribit Sozomenus, cum omnino adherendum, *Valentiniano imp.* cum relicta Con-

stantinopoli, ubi triginta diebus cum Valente con-sisterat, teste auctore Vitae Athanasii apud Photium pag. 1447 Romam contendente et per Thraciam iter faciente, episcopos Hellesponti Bithyniae, Hypathianum Heracleæ Perinthi (urbs Thraciæ est) episcopum elegisse, qui peleret ab imperatore, ut eis convenire permilleretur : et facultate oblenta, episcopos *Lampsacum* convenisse : tum Valentem imp. e Thracia revertentem adiisse : « Fratrem enim, inquit, Romam proficiscentem comitatus fuerat. At Valens legatos Lampsaceni Concilii hortatus est, ne ab Endoxio dissiderent, » quos contradicentes abire in exilium jussit. « Post hæc imperator in Syriam perexit : verebatur enim ne Persæ inducias rumpere. » Ita Sozomenus, qui capite sequenti addit, graviora tunc mala perpetrata fuisse, nisi bellum *Procopii* supervenisset. Imperatores, percursis Thraciis, in Daciam perrexere. Postea Serdicam et Naissum venere, teste Ammiano lib. 26, cap. 5, « ubi in suburbano, quod appellatum *Mediana* a civitate tertio lapide disparat, quasi mox separandi, partiti sunt comites, etc. Post hæc cum ambo fratres Sirmium introissent, diviso palatio, Valentinianus Mediolanum, Constantinopolin Valens discessit, » inquit Ammianus, cui suffragatur *Codex Theod.*, ubi l. 13 *De operibus publicis*, dicitur dat. XIII kalend. Jul. *Med.*, divo Joviano et Varroniano coss., id est, *Mediana*, ut recte interpretatur *Gothofredus* in *Chronologia* *Codicis Theod.* Lex vero 7 *De pactis* dicitur hoc anno data *III non. Jul. Sirmio*. Valens, non nisi *consumpta hieme* Constantinopoli in Syriam festinavit, et Bithyniam ingressus est, inquit Ammianus, ideoque anno elapso, quo *XIV kal. April.* legem *Codicis Theod.* et *De extraordin.* Constantinopoli dedid. *Valentinianus* Pannonia digressus per Arelapen et Emonam Norici civitates Italian legendit. Unde mense Augusto data Arelape l. 2 *Cod. Just. De condit. in publ. horr.* Emona l. 2 *De auro coronario*. Tandem Valentinianus Italiam pervenit : mense enim Septembri et Octobri precedentis anni varia constitutiones ab eo Aquileiæ emissa. Quare Hypathianus Heracleæ episcopos Valentem imp. mense circiter Junio anni superioris ad il.

4. *Concilii Lampsaceni epocha.* — Ex his constat, Concilium *Lampsacenum* anno antecedenti celebratum esse, et Valesium in Notis ad Sozomenum perperam scribere, *Valentinianum*, cum *Valentem* fratrem Augustum nuncupasset, Constantinopoli

digressum esse sub exitum anni trecentésimi sexagesimi quarti, comitante cum Valente Augusto; et per Thraciam profectos ambos imperatores, veris initio venisse in Daciam currenti anno, et in urbe Thraciae Naisso, vel potius villa Mediana, exercitus inter se partitos esse. Mox cum in Pannoniam venissent, in urbe Sirinio officiales palatii inter se divisisse: et Valentinianum quidem Mediolanum, Valentem vero Constantinopolim venisse. Addit Valesius, ex his manifeste convinci Valentem anno currenti vernis mensibus e Thracia rediisse, cum jam consul esset. At enim Ammianus: « Agentes in supra memoratis urbibus principes sumperunt primitus irabes consulares. » Concluditque, ex Ammiani narratione liquere, Valentem non rediisse ex Thracia, nisi currenti anno, quo primum consul cum Valentiniano fuit. At si Valesius subscriptiones legum Codicis Theod. cum Ammiano confudisset, certo ei constitisset, prefata omnia, quae ex eo historico refert, anno praeterito contigisse, quo Valentinianus varias leges dedit Mediolani, Aquileiae, Almini et Veronae, postquam Constantinopoli seu Sirinio in Italiam rediit, Valens etiam XVII kal. Jan. praecedentis anni Constantinopoli dedit legem I Cod. Theod. *Ne quibus publ. latilio*. Appellente enim consulatu suo, concussionibus, quae a consulatu sui, hoc anno gesti, nuntiis adversus provinciales exerceri poterant, ea lege occurrendum voluit. Ceterum Valentinianum Mediolani, Valentem Constantinopoli hoc anno consulatum exorsos esse certum indubitatumque est.

5. A num. 7 ad 15. Valesius in Notis ad Sozomenum lib. 6, cap. 2, existimat cum Baronio, Socratem legationem *Macedonianorum* ad *Liberium* papam referre cum consulatu secundo Valentiniani et Valentis anno cccxxvii gesto, et in Notis ad Sozomenum lib. 4, cap. 12, jam scripserat, eam in annum trecentésimum sexagesimum septimum conferendam esse. Sed ubi quae perperam. Socrates enim refert consulatum illum secundum Valentiniani et Valentis anno cccxxvii gesto, et in Notis ad Sozomenum lib. 6, cap. 2, narrat, quoque ejusdem consulatus meminuit, non vero ad legationem *Macedonianorum*, quam capite sequenti narrat. Quare cum *Lampsaena Synodus* anno praecedenti celebrata fuerit, legati *Macedonianorum* ultra praesentem annum iter dillerre non potuerunt; ideoque existimandum, eos sub hujus anni finem in Italiam pervenisse. Sozomenus enim lib. 6, cap. 10, inquit: « Legati cum in Italiam venissent, imperatorem in Gallis morari didicerunt, bellum gerentem cum Barbaris eas accedentibus. » Parte alia Ammianus lib. 26, cap. 5, affirmat, Valentinianum hoc anno ex Italia *prope kalendas Novembres Parisios* venisse, quo anno, ut et duobus consequentibus, exercitus magnus in Gallis oppositus erat adversus Alemannos potissimum, ut narrat initio lib. 27. Quare adventus legatorum *Macedonianorum* a praesenti anno remouendus non est.

6. *Sicula et Tyanaensis Synodi*. — Ad num. 15 et seqq. *Synodus Sicula* anno sequenti coacta.

Testatur enim Sozomenus lib. 6, cap. 2. legatos *Macedonianorum* confessionem suam scriptis proditam *Liberio* tradidisse, « et acceptis *Liberii* litteris de rebus, quae gesta fuerant, » in Siciliam navigasse. Subdit Sozomenus cap. sequenti: « Ibi congregato Concilio, cum episcopi illius insula eadem decrevisset, his rebus confectis, in patriam reversi sunt. Eodem tempore cum Synodus episcoporum congregata esset *Tyanis*, etc. *Liberii* et *Occidentalium* litterae recitatae sunt. » Quare et *Tyanensis Synodus* ad annum etiam sequentem referenda.

7. *Epistola S. Basilii Synodo Tyanaensi perperam attributa*. — Baronius et Collectores Conciliorum epistolam lxxviii S. Basilii ad *Tyanensem Synodum* perperam revocant. Illa enim non ad Concilium *Tyanense*, sed ad consilium, curiam, vel senatum *Tyanensem* a *Basilio* scripta. Hic quippe epistola titulus, ΛΙΣΤΟΝ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗ ΒΟΥΛΗ ΤΥΑΝΩΝ, et hanc dictionem *βουλη* pro *Synodo* significanda usurpatam non legimus. Id ante nos vidit *Hermantius* in Vita SS. Basilii et Gregorii Nazianzeni lib. 3, cap. 10. Sed is fallitur, quando scribit, eam epistolam a *Basilio* ad *Tyanenses* datam ob dissidia, quae *Anthimium* inter episcopum *Tyanensem* et *Eusebium* Casareae antistitem versabantur. Nam ex epistole lectione *Basilium* de dissensione, quae inter se et alium, nempe *Eusebium*, vertebatur, loqui manifestissime patet. In eam sententiam abreptus *Hermantius*, quod existimavit, *Basilium* anno trecentésimo sexagesimo sexto in gratiam rediisse, et *Concilium Tyanaense* anno tantum cccxxvii coactum fuisse. Verum haec *Synodus* indicta vivente adhuc *Liberio*, quem certum est anno sequenti ad *Dum* migrasse: et praeterea ea *Basilii* cum *Eusebio* reconciliatio anno trecentésimo septagesimo peracta, ut certis argumentis infra ostendam. Porro vocem *βουλη*, consilium, senatum et curiam proprie significare demonstrat *Andreas Morellius V. C.* in Specimine universae rei nummariae antiquae pag. 63, explicans nummum *Marci Aurelii*, in cujus postica legitur, ΒΟΥΛΗ ΜΕΤΣΟΧΩΝ, id est, *senatus Messiniorum*. Erat *Pessinus* Phrygiae quondam, postea *Galatia* urbs. Ceterum jam viris doctis observatum, in epistola 73 D. Basilii, quam *Baronius* in *Annalibus* laudat, emendandam esse versionem *latini* interpretis, qui perperam habet: « Est *Nicena* fides, quam *Occidentales* attulerunt, *Tyanensisque Synodo* tradiderunt. » Loco enim *Occidentales*, legendum, *ab Occidente*, cum in graeco habeatur, ἀπὸ τῆς ὄψεως, et qui fidem praefatum *Roma* in *Orientem* attulerunt, eamque *Synodo Tyanaensi* obtulerunt, non *Occidentales* fuerint, sed *Orientales*, sc. *Enstathius* *Sebastenus*, *Sylvanus* *Tarsensis*, et *Theophilus* *Castababensis*. Quare illa versio, quod *Baronius* non annuadverbit, historiae veritati et graeco textui adversatur.

8. *Tarsensis et Cariensis Synodi*. — Praeterea legati *Macedonianorum* *Tyanenses* legarunt, « ut ante exitum veris ad statutum diem, quoniam ipsi praescripserant *Tarsum* *Ciliciae* convenirent, » inquit

Sozomenus citatus, qui paulo post addit: « Imperator vero Eudoxii impulsu, Concilium quod in Glicia futurum sperabatur, diremit, scriptis ea de re litteris et adjectis munis, Specialiter quoque rectoribus provinciarum mandavit, ut episcopos qui Constantii temporibus depositi, postea regnante Juliano sacerdotium recuperaverant, Ecclesiis expellerent. » Quod Valentis edictum anno trecentesimo sexagesimo septimo ante Pascha emissum fuisse, anno cccxxx demonstrabo. Ex quo intelligimus, *Concilium Tar-sense* celebrandum fuisse verno tempore anni trecentesimo sexagesimo septimo; *Cariense*, quod teste Sozomeno coactum erat, « cum Synodus jam congreganda esset in urbe Tarso, » ad initium anni cccxxxv pertinere; et Valesium in Notis ad Socratem et Sozomenum, aliosque quosdam viros doctos male distulisse legationem Macedonianorum ad Liberium papam, Concilia Sicubum et Tyanense usque ad annum trecentessimum sexagesimum septimum; cum eo anno jam Liberius defunctus esset, et ante Pascha ejusdem anni edictum de pellendis episcopis post illa Concilia celebrata emanatum jam executioni mandatum fuerit, ut infra videbitur.

9. *Synodus Illyriciana*. — Restat *Concilium Illyr cianorum*, de quo Baronius hoc anno in Annalibus agit. Sublata in eo *consubstantialis* Trinitatis fides, quam totus Occidens profitebatur, ut ait Theophaues in Chronico. Præterea Sozomenus lib. 6, cap. 22, ait, cum de Spiritu sancto mota esset questio, decretam fuisse, cum Patri et Filio consubstantialem esse, et episcopi Romani iudicio controversiam direptam, Chi Sozomenum de Concilio Illyriciano loqui, licet ejus mentionem non faciat, recte vidit Nicephorus lib. 2, cap. 30, qui eo de Spiritu sancto narrato, recitat litteras Valentiani imp., « ad episcopos diocesis Asiaticæ, Phrygiæ, Carophrygiæ, Patalianæ: » ac postea epistolam synodicam Illyricianorum ad eosdem episcopos; quam utramque epistolam Theodoretus lib. 4, cap. 8 et 9, etiam recitat. Certum itaque, in ea Synodo *consubstantialem* Trinitatem comprobata; sed quo anno ea habita fuerit, hæcenus valde obscurum.

10. *Anno cccxxxv aut insequenti coacta*. — Eam lamèn anno trecentesimo septuagesimo secundo aut insequentis initio congregatam existimo, ideoque non *Liberio*, sed *Damaso* sedente, ut ex mox dicendis intelligi poterit. Habita est hæc Synodus post acceptam epistolam Synodi Romanæ, de qua agam anno cccxxx, quæ scripta fuit ad episcopos Illyrici, quam referunt Sozomenus lib. 6, cap. 23, et Theodoretus lib. 2, cap. 22, nam in fine hujus epistolæ episcopi Synodi Romanæ Illyricianos invitavit, ut fidem a se expositam amplecti velint: « Vestræ igitur reverentiæ iudicium cum omnium sacerdotum iudicio consentiat: in qua fide vos stabiles et firmos manere confidimus. » Episcopi Illyrici, cum hanc epistolam accepissent, legatos suos miserunt ad Valentianum Augustum, postulantes ut in unum coeundi et fidem catholicam exponendi liberam ipsis facultatem concederet; quod nos docuit Theophaues in Chronico,

ubi ait: Episcopi « facta suis petitionibus a Valentiano potestate, Synodum in Illyrico coegerunt, qua Nicææ fidem expositam confirmavere. » Baronius quidem ad hanc Synodum Romanam refert aliam epistolam ad Illyricianos episcopos scriptam, quæ legitur in Fragmentis S. Hilarii. Verum, ut ostendam anno cccxxx ea synodica scripta ab alia Synodo Romana, quæ inter eas, quæ sedente Damaso congregata sunt, prima dici debet. Porro Synodum Illyricianam circa annum cccxxxv indictam, ostendunt quæ dicam anno cccxxx.

11. *Illyricum Valentiano subditum fuit*. — Baronius existimat, epistolam imperatoriam ad Asianos scriptam, quam recitat Theodoretus lib. 4, cap. 8, Valenti, non vero Valentiano ejus fratri attribundam, in quo sine dubio fallitur: data enim ea a Valentiano, cui integrum *Illyricum* parebat, quippe fidem catholicam, a qua Valens abhorrebat, tuebatur. *Illyrici* administratio varie ab antiquis principibus composita est, laxatis eorum arbitrio, vel restrictis provinciarum finibus; donec ex Constantini M. decreto quatuor præfecturæ institutæ sunt sc. Galliarum, Illyrici, Italiae et Orientis. Tunc præfectura *Illyrici* compacta est « ex Pannoniis, utroque Norico, Dalmatia, Daciis, Mœsia, Dardania, Macedonia, Achaia, Thessalia, utraque Epiro et Creta, » teste Zozimo, qui solus hujus corporis membra distinxit. *Sirmium* autem Pannoniæ secundæ civitas, erat Illyrici caput, ut ait disertè *Amnius* civitatis illius episcopus in Synodo Aquileiensi anno cccxxx. « Caput Illyrici nemini civitas Sirmiensis. » Unde *matron ubium* eam vocat Ammianus; ibique principum Romanorum regiam seu palatium fuisse docet lib. 21 et 26, et Zozimus lib. 4. Hic quoque erat Illyricianæ præfecturæ sedes, ut colligere licet ex eodem Ammiano lib. 15, quod etiam Justinianus annotavit Novella 11: « Antiquis temporibus, Sirmii præfectura constituta, ibique omne fuerat Illyrici fastigium, tam in civilibus, quam in episcopaliibus causis. » Deinde sectum est in duas partes Illyricum, ita ut diocesis Macedoniae, quæ Macedonias primam et secundam, Thessaliam, Achaïam, et utramque Epirum complectebatur, et diocesis Daciæ, adjunctæ sint Orientis imperio, sub dispositione præfecti prætorio Illyrici, cujus sedes constituta est *Thessalonica*; Pannoniæ, utrumque Noricum, et cæteræ provinciæ relicte sint in Occidentis imperio, sub præfectura prætorio Italiae et vicario Sirmii. Quæ omnia docte a Marca in Dissert. de Primatu Lugdunensi num. xxx et sequenti observata.

12. *Non Valens, sed Valentianus scripsit ad episcopos Asianos*. — Diviso inter filios Constantini orbe Romano, solidum *Illyricum* absque ulla sectione cessit Occidentis imperio, quod *Constantinus* et *Constantus* obtinere; relicto penes *Constantium* Oriente, et notavit Zozimus, Eandem formam secutus est *Valentianus Senior*, quemadmodum festatur idem auctor lib. 4, Eandem divisionem referunt Sozomenus lib. 4, cap. 6, Theodoretus lib. 4,

cap. 4. Ammianus quoque testatur totum Illyricum Valentiniano paruisse, ut patet ex iis que lib. 30 de Epirolis narrat. Denique, *Probo* Illyrici prefecto, Occidentis imperio subjectam fuisse diocesim Macedonicam anno cccclxviii, testatur lex 7 Cod. Theod. *De metallis*. Post Valentiniani Senioris obitum, Italia, Africa et Illyricum *Valentiniano II* parere, teste Zoziom lib. 4. Nec Illyricum in Occidentale et Orientale divisum ante Theodosium M. in consortium imperii ascitum, ut anno cccclxxx monstro. Quare, cum *Illyricum* integrum Valentiniano subesset, quando Concilium Illyricianum celebratum, non dubium, quin littere imperatorie synodice adjecte scriptae fuerint a Valentiniano, eoque tempore, quo Valens Orthodoxos persequabatur. Hinc *Valentinianus* in ea ad Asianas epistola, quam refert Theodoretus loco citato, episcopis exprobat, quod longa ejus patientia abusi fuerint, et contumaces ac rebelles apparuerint. Licet vero trium imperatorum nomina in ea ad Asianam diocesim epistola legantur, ea tamen a *Valentiniano* data. Hic enim de more illorum temporum Valens etiam non consulti nomen apposuit. Deceptus est autem Theodoretus lib. 4, cap. 7, quando hinc intulit, nondum *Valentem* Orthodoxos persecutum esse, quando ea epistola missa. Nihil enim in Valens favorem magis inde concludi potest, quam ex restitutione *Athanasii* in sedem Alexandrinam in gratiam *Constantii* ab eo prorsus aversi, sed *Constantii* fratris voluntati sese accommodantis. Licet enim tam *Constantius*, quam Valens ad seclam arianam omnino propensi fuerint, saepe tamen ea aut praestare aut tolerare coacti sunt, quae magis cum bono publico et propriis commodis congruerent. Sed uterque ostendit quantum differret imperator, qui proprio instinctu agit, ab illo qui ad collegae nutum arbitriumque se flecteret. Quare ex persecutione a *Valente* decreta male quis inferret, cum non permisisset, ut a *Valentiniano* Orthodoxorum patrocinium susciperet, *Valentem* fratrem et *Gratianum* filium date sententiae socios adhibuit, » in eo edicto promulgando, sc. *Valentinianus*, ut tradit *Theophanes*, cui *Cedrenus* subscribit. Quare, cum *Gratianus* anno tantum Christi trecentesimo sexagesimo septimo, mense Augusto, imperator nuncupatus fuerit, neque *Baronii*, neque *Valesii* sententia stare potest. Prior enim cum Synodum anno praesenti coactam dicit, alter in *Nolis ad Socratem* lib. 4, cap. 12, eam confert in annum trecentissimum sexagesimum septimum, quo, inquit, *Liberius* in vivis esse desit, in mente Septembris. At cum *Liberius* anno cccclxvi hominem exerit, Synodus Illyriciana neque anno cccclxvii, neque sub *Liberii* pontificatu celebrari potuit; eo enim sedente *Gratianus* Augustus non fuit.

14. *Baronii opinio refellitur.* — *Valesius* in *Nolis ad Theodoretum* lib. 4, cap. 8, solide refellit *Baronium* hanc epistolam non a *Valentiniano* nup., sed a *Valente* scriptam esse existimantem. Nam cum in titulo qui epistolae praefatus est, tam apud *Theodoretum*, quam apud *Nicephorum*, una cum *Valen-*

tiniano et *Valente*, *Gratianus* quoque nuncupetur, procul dubio ante annum Christi cccclxvii haec epistola scribi, et Synodus Illyriciana congregari non potuerit. Neque etiam verum est, quod ait *Baronius*, *Valentis* nomen in titulo hujus epistolae proponi, ac praeterea res Asianae diocesanos nihil ad *Valentinianum* attulisse. Etenim ex *Ammiano* discimus, *Valentinianum Seniore*, licet *Valenti* fratri Orientis imperium tribuisset, cuncta tamen pro arbitrio suo esse moderatum, et *Valentem* instar apparitoris et moderatum semper fuisse. Sententia itaque *Baronii* nullo pacto defendi potest.

15. *Baronii opinio magis confutatur.* — Neque fundamenta ejus et aliorum urgent. Primo enim ex eo quod episcopi Concilii Illyriciani ad episcopos diocesanos Asianae scribant, misisse se unum ex omnibus dominum suum et comministrum *Elpidium*, accurate exploraturum predicationem eorum, « utrum ita se habeat, inquit, uti accepimus a domino et comministro nostro *Eustathio*, » inlerunt, Illyricianam Synodum eodem anno configisse, quo Macedonianorum legatio, cum *Eustathius* unus fuerit et legatis a Macedonianis, seu *Lampsacens* in Italiam ad *Liberium* papam, indeque ad Concilium *Tyane* nense missis. Sed quo ex auctore *Baronius* alique dixerit, *Eustathium*, a quo Asianorum fidem acceperunt Illyriciani, eundem esse ac *Eustathium*, *Sebastenum* episcopum, nunc ex legatis Concilii *Lampsaceni*? Certe Illyriciani enim tantum dominum et comministrum vocant, non vero *Sebastium* episcopum. Sane, inquit *Petrus* de *Marca* in *Diatriba* de synodica epistola Synodi Illyricianae, quin dictio *συνεπιστολογον* ad presbyteros referri debeat, dubitare non sinit haec epistola, in qua *Elpidius*, qui tantum presbyter erat, bis nuncupatur *συνεπιστολογος*. Ad cujus nominis dignitatem diaconi quoque trahuntur, quoniam, ut loquitur lex *Theodosiana*, « Ecclesia est in episcopis, et presbyteris, et diaconis, » *Ibidem* *Marca* reprehendit errorem interpretum, qui, quod separatim dicitur in contextu ejusdem synodicae « de constituendis episcopis, et de comministris constitutis » in versione miscet, et collegas, vel etiam comministros, episcopos interpretantur, ut *Christophorus* et *Sirmondus* in editione Operum *Theodoretii*. Langus quidem in versione *Nicephori* distinguit episcopos ab eorum administris, sed creando, vel creato ad utroque refert, quamvis in contextu inter se haec distinguantur. *Valesius* in *Nolis ad Theodoretum* existimat, *Elpidium* episcopum fuisse, quod in ea synodica Illyriciana cum *fratrem* suum et *comministrum* appellat, et us titulus, inquit, episcopum potius designari videri, quam presbyterum. Sed miror, virum eruditissimum non animadvertisse, divum *Basilium* in suis epistolis diaconos *fratris* nomine saepe appellare, adeoque eundem male inferri *Elpidium* episcopum fuisse. *Eustathius* itaque, cujus nomen in synodica Illyriciana, aut episcopus non fuit, aut saltem alterius nomen quam *Sebastii*, neque inter *Lampsacenam* et Illyricianam Synodum aliquid commune

15. *Epistola episcoporum Italiae non respicit Synodum Illyricianam.* — Alterum Baronii, aliorumque fundamentum desumitur ex epistola episcoporum Italiae ab Hilario lib. 4. Fragm. et a Baronio hoc anno numero XXXI recitata, cujus hoc initium : « Dilectissimis fratribus per Illyricum fidem paternam retinentibus, episcopi Italiae, in Domino aeternam salutem. » Sed ea alterius Synodi Romanae epistola Concilium Illyricianum, de quo hic agitur, non respicit. In hoc enim *consubstantialis Trinitatis* fides comprobata, ut jam ostendimus : epistola vero episcoporum Italiae adversus Concilium Ariminense, Valentem ac Ursacium scripta. Utraque epistola inter se conferatur, certoque constabit, eas diversis annis datas, et ob diversos fines exaratas fuisse. Illud itaque Concilium Romae alio anno celebratum, indeque ad Illyricos scriptum, *Damaso* Ecclesiam Romanam gubernante, ut anno trecentesimo sexagesimo nono ostendo : Illyricianum vero ad Trinitatem *consubstantialem* luendam eodem Damaso pontifice habitum. Denique epistola episcoporum Italorum ad Illyricos ante annum trecentessimum sexagesimum septimum, quo sanctus Hilarius obiit, data, cum ab eodem Hilario in fragmentis describatur. Concilium vero Illyricianum post diem vice-simum quartum Augusti anni trecentissimi sexagesimi septimi celebratum, cum *Gratianus* in titulo epistolae synodicae Illyricianorum una cum *Valentiniano* et *Valente* Augustus appellatur. Quomodo enim episcopi Italiae Illyricis congratulati poluere, quod Ariminensis Concilii fraudem agnovissent, cum tempore, quo epistolam suam scripsere, Illyriciani nondum convenissent, et Trinitatem *consubstantialem* esse nondum professi essent? Haec profecto seipsis rursus.

16. *Decretum Synodi Illyricianae.* — Petrus de Marca in *Diatriba de synodica epistola Synodi Illyricianae*, quam praesenti anno male consignat, locum ejusdem epistolae varie acceptum ab interpretibus, qui sententiam Illyricianam assecuti non sunt, ob velut mendam quod in ejus lectione latet, feliciter emendavit, sicque legendum docuit : « Haec de re ad vos scribentes, quae monenda habemus, hisce quoque litteris nostris expressimus de constituendis episcopis, et de commissuris quoque jam constitutis, nempe ut ex iis, qui sunt functi magistratu, si sani sint, constituantur episcopi; sin minus, ex ipso presbyterio. Similiter et presbyteri et diaconi e sacro clericorum collegio, ut sint omni in parte inculpati; minime vero de curia, vel ex officio militari. » Existimantur Patres, non scrupulose servandam veterem regulam, quae ex solo presbyterio episcopos deligendos praescribat; quinimo si fidei sacra et integre invenirentur aliqui viri, qui magistratu civili functi essent, hos potius episcopos deligendos; deinde si tales non reperirentur, petendos juxta ordinem antiquum ex corpore presbyterii. Presbyteros vero et diaconos ex solo clericorum corpore cooptandos docet, ne scilicet exemplo ejus, quod de magistratibus in episcopatum evascentis, singulari

jure decerneret, putaret aliquis presbyteros quoque et diaconos e laicis probatis ad legendos. Legatur Petrus de Marca loco citato. Valensius in Notis ad Theodoretum lib. 4, cap. 9, praefatum locum ita vertit : Scripsimus item de episcopis, qui constituntur, aut qui constituendi sunt commissuri; siquidem sint idonei, ex episcopis jam vita functis orti; sin minus, ex presbyterorum ordine eligantur. » Sirmiondus in editione operum Theodoretum illum locum aliter legit; sed Petri de Marca versio praefenda, quae quanta sit magistralibus civilibus cum episcopatu in tuenda fide communio, manifestum facit, et solum vocem *episcoporum* repetitam, secundo in loco expungit.

17. *Procopii defectio.* — *Procopii* defectio hoc anno certissime contigit, ut ea quae anno superiori in medium attuli, ostendunt.

18. *Inimicitias tribus personarum generibus a Valentiniano concessa.* — Ad num. 44 et seqq. Valentinianus Senior leg. 4 Cod. Theod. *De censu, dat. X kalend. Decemb., Valentiniano et Valente A.A. cons.*, tria personarum genera a censu seu a plebeia capitatione exemit : primum, in virginitate perpetua degentes : secundum, viduas : tertium, pupillos, virilis scilicet sexus usque ad annos xx, feminei quoqueque virum sortite sint. Cum vero hoc aeo nullum jam amplius capitis, seu pro capite libero tributum usurparet, omnino haec lex accipienda de capitatione et jugatione pro capitibus et jugis seu possessionibus. Cum autem ea lex inscripta sit *ad Viventium Pf. P. Galliarum*, liquet, non tantum legem hanc pro Gallis emissam; sed verisimiliter anno cccxxviii, quo *Valentinianus* et *Valens* iterum consules fuere, ita ut numeralis nota neglecta sit; cum Viventius adhuc anno cccxxvii praefectus Urbis fuerit, ut docet Ammianus lib. 27, et liquet ex subscriptione quarundam legum Cod. Theod. Unde demum praefectus Galliarum factus est; quam praefecturam administravit anno cccxxviii et tribus consequentibus, ut ostendit Gothofredus in hujus legis commentario, ex quo haec excerpta.

19. *Lex Valentis adversus mathematicos.* — Data et a Valente lex 8 Cod. Theod. *De maleficis et mathematicis*, qua mathematicae artis, vaticinandi, futura praescendendi exercitium omnibus omnino publice, aut privatim per Orientem, omni tempore et loco interdicitur. Sed ea lex ad praesentem annum referri non potest, cum inscribatur *Modesto praefecto praetorio*, qui ante annum cccxxx cum dignitatem non gessit, ut infra dicitur. Cum itaque dicatur, « Dat. II id. Decemb. Constantinop., Valentiniano et Valente A.A. cons. », ea revocanda ad annum cccxxx, quo *Valentinianus* et *Valens* tertium consulatum inire, et Valens mense Decembri Constantinopoli fuit.

20. *Valentis lex adversus clericos curiales.* — Neque denique hoc anno lex Cod. Theod. 49 *De episcopis*, emissae est; cum etiam Modesto praefecto praetorio inscripta sit, dicaturque, « Data XVI kal. Novemb. Hierap., Valentiniano et Valente A.A. cons. »

Hierapoli scilicet Phrygia, non vero Hierapoli Syriae, ut perperam Gothofredus existimavit. In illa autem urbe anno cccxx Valens fuisse, eo anno ostendimus. Ea lege *Valens* curiales clericos ad curiam revocari jubet, nisi decennium in clericatu fuerint, pariter ut monachos curiales ad curiam revocari voluit constitutione emissa ad eundem Modestum

praefectum praetorio, puta lege 63 Cod. Theod. *De decurionibus*. Quare verisimile est, utramque legem eodem anno, scilicet ccclxx, datam esse. De hac ultima vide quae anno ccclxxv dicemus, quo de ea Baronius agit; et de lege 19 *De episcopis*, lege commentarium Gothofredi.

LIBERII ANNUS 15. — CHRISTI 366.

1. *Procopius tyrannus atque Marcellus extincti*. — Sequitur Christi annus trecentissimus sexagesimus sextus, quo Gratianus filius Valentiniani imperatoris, nobilissimus puer, consul creatus est, cui junctus collega Bagalaiphus; quem antiqua peritia probatum, militiae rectorem constituerat Jovianus¹, eodemque munere in Gallias apud eundem Valentinianum in Alemannica expeditione hoc tempore fungentem. Urbana vero praefectura post Symmachum Roma est collata hoc anno Lampadio, ut puto, christiano homini, qui expensas exhiberi solitas in munificentissima munerum editione, contulit in pauperes agentes in Vaticano; qua ex causa plebem in se concitavit, adeo ut parum abfuerit, quin ipsius ades positas prope Constantini lavacrum injectis facibus illa combusserit: sed haec de Lampadio pluribus Ammianus².

2. Quod autem primum ad hujus anni in Oriente res gestas pertinet, aperto jam vere, Valens juncto sibi Lupicino magistro equitum, adversus Procopium tyrannum validius agens, desertum illum a suis fugamque captantem, sed a fuga comitibus vinculum ad se perductum capite truncari jussit, quod ad Valentinianum transmisit in Gallias: accepit illud ipse Parisiis, cum excepit Jovianum magistrum equitum victorem redeuntem ab Memnaniis, factumque est, ut cum Valens Lupicium, tum Valentinianus Jovianum, ambos magistros equitum, ob res praclare gestas in sequentem annum consules designarent. Post extinctum Procopium, Marcellus ejus cognatus agens cum militibus apud Nicæam, tyrannidem arripuit: sed captus a Valentis militibus diuque tortus occiditur: haec autem omnia pluribus Ammianus³. Talem consecuti sunt illum qui Juliano sicut sanguine, ita et impietate

conjuncti, post eum vindicare sibi imperium studuerunt; quibus extinctis, omni spe destituta gentilitas languens emareuit, desperans penitus, posse amplius a Christianis regimen imperii in se transferre.

Ceterum si non ea qua ceptum est felicitate, fuit postea a Valente imperium propagatum: id accidit, quod vera religione, ejus fundamento, cui tanta moles innidit, imperantis impietate convulsa, ipsum plane totum necesse fuit imperium conculci, sed et prosterm, nisi suis et aliena pietate sustulturn. Praehens enim aures infelix domesticis arianis, Valens arianus evasit. Ut nam vel Themistium audisset post victoriam de Procopio adeo opportune philosophantem⁴: « Non enim tibi tantum, o rex, sancta convenit sapere; sed etiam eos qui lectum versantur, sancta decet proferre; ac si unumquodque verbum eorum quae in tuas aures incidunt, illorum esset, quae pura manu inscribantur. » Haec, et alia multa optima proflicuaque regimini coram illo disserunt, sed surdo (ut aiunt) ingressit fabulam: nam omnem posthac cum pietate humanitatem exuens, factus est diuis piorem persecutor, cujus rei causa meruit ab eodem philosopho postea corrigi.

3. *Valens ab Arianis baptizatus verare incipit Catholicos*. — At si civili bello jam penitus extincti sunt duo hoc anno tyranni, nequaquam tamen ab externo cessatum est; siquidem ceptum bellum Gothicum triennio perduravit. « Valens enim, inquit Ammianus, ⁵ ut consulto placuerat frater, ejus regibatur imperio, arma concussit in Gothos, ratione justa permotus, quod auxilia misere Procopio civita bella ceptant. » Haec Ammianus, qui res per Valentem gestas his tribus annis, quibus nihil mali intulit Gothi, sed res solum ceegit ad pacem

¹ Ammian. lib. xxvi. — ² Idem lib. xxvii. — ³ Idem lib. xxvi. xxvii.

⁴ Them. ix. — ⁵ Ammian. lib. xxvii.

poscendam, exacte prosequitur. Cum autem ipso expeditionis exordio ambitiosum apparatus (sic eum idem nominat auctor) ad proximum bellum idem Valens magno studio comparasset, decrevit ante professionem sacro initiari baptismate. Id quidem hoc anno tertio ejus imperii factum esse, sanctus Hieronymus habet in Chronico, cui consentiunt quae tradit Theodoretus, dum ait id accidisse, cum ipse Gothicum bellum esset auspiciatus. Quomodo autem blanditiis conjugis pellectus sit, ut ab Eudoxio episcopo Constantino-politano haereticorum omnium sanctissimum consenserit sacro initiari baptismate, idem auctor narrat his verbis ¹:

4. « Jam vero ad reliquam historiam veniam et tempestatem, quae multos fluctus, eosque turbulentissimos in Ecclesiis excitavit, primum explanabo. Nam Valens potitus imperio, quanquam primo doctrinae apostolice ornamentis decoratus, cum Gothi Istrum traieissent et Thraciam popularentur; consilio invito de colligendo exercitu et bello contra eos suscipiendo, non putavit sibi consentaneum, ut nudus divina gratia expeditionem faceret; sed se perfecta sacrosancti baptismatis armatura legeret; idque praeclearsapienterque admodum; postea tamen et nimia animi mollitie diffidere, et veritatem aperte prodere cogit; idemque ei accidit misero, quod primo nostro parenti Adam. Nam verborum lenociniis conjugis suae delinitus, in servitutem datus est, et factus non captivus solum, sed etiam mulicribum verborum fallacis obsequens. Siquidem illa erroris ariani laqueis ante irrelita, maritum in eodem inducere laboravit, cujus hortatu in horrendum blasphemiae barathrum praecipit eum ea dejectus est. Eudoxius autem, qui adhuc Ecclesiae Constantino-politanae clavum tenebat, non ut eam rite gubernaret, sed tanquam navem undis obrueret, hos non modo in hunc induxit errorem, verum etiam eidem consecravit. Eodem tempore igitur, dum Valens sacro baptismatis initiatur mysterio, Eudoxius eum miserum obstrinxit iurejurando, ut in eo impio dogmate perseveret; et omnes qui contraria doctrina adhererent, ubique Ecclesiis exigeret. Itaque Valens, relicta doctrina apostolica, hoc pacto ad partem adversariam traductus est; atque non longo temporis spatio interposito, caetera quae iusjurandum postulabat, eventus est. » Haec Theodoretus; quae autem post subdit de expulsis ex ipsorum sedibus episcopis orthodoxis suo loco dicturi sumus.

5. Hic vero admonendum putamus lectorem, de exordio persecutionis Valentis complures antiquorum hallucinatos esse, ac primum Soeratem ², et Sozomenum ³, et alios horum vestigia consecutos; sed et Orosium, cum negat id factum, nisi postquam Valentinianus frater, cujus timore continebatur, ex hac vita discessit; ait enim ⁴: « Valens ab Eudoxio episcopo ariani dogmatis assertore, et baptizatus et

persuasus, in seivissimam haeresim declinavit; sed malignam insectationem diu tenuit, nec voluntati potestatem admiscuit, quoad viventis fratris auctoritate compressus est; contemplabatur enim de eo, quantum vim in ulciscenda fide imperator posset exercere, qui tantam constantiam pro retinenda quondam miles habuisset. » Haec ipse. Caeterum sanctus Hieronymus una cum baptismate suscepto a Valente ceptos vexari Catholicos tradit, cum ait ⁵: « Valens ab Eudoxio Ariariorum episcopo baptizatus nostros persequitur. » In quam sententiam libentius inuis; cum et illud Orosio concesserimus, eundem Valentem post fratris obitum gravius Ecclesiam perturbasse. Qui enim non erubuit in contraria fratri fidei professione fieri christianus, et a nefandissimo ariano homine baptizari; haud existimamus pro eadem propaganda haeresi veritatem esse germanum vindicem impietatis. At si hoc quoque dederimus, ipsum ab omni infestatione Ecclesiae Catholicae quiescisse; quosnam spiritus animosque suscepisse putamus ipsos Arianos insurgendi adversus fidem rectam, ejusque studiosos, cum scirent imperatorem ejusdem impietatis professorem a suis ipsorum partibus stare? Quamobrem ab hoc anno usque ad ejusdem Valentis necem, quam numine ulciscente subit, Ecclesiam Orientalem exagitatum esse Ariariorum procellis, nemo jure poterit dubitare. Quin et cum relegationem episcoporum factam esse sequenti anno Soerates ⁶ ex consiliis detinuit: sed patet, non ipsos tantum Arianos, sed et Valentem imperatorem eisdem conviventem, catholicos episcopos insecutum esse.

6. *Gregorius et Basilus ad certamen prodeunt contra haereticos per scripta.* — Cum igitur omnibus Orientis Ecclesiis ex suscepto ab ariano baptismate innotuerit perfidia imperatoris; orthodoxi omnes episcopi, tanquam ad praebium classico excitati, arma capessunt, contraque omnes adversariorum futuros insultus sese muniant, et obfirmant. Tunc namque opportunum visum est tempus, ut duo illa caeli tonitrua, Gregorius Nazianzenus atque Basilus, ex eremo ad arcum certaminis prodeuntes, in hostes fidei communiis fulmina verbi jacerent. Primum id obtinuit Gregorius pater jam senio praegravatus, ut sibi ad subeundam senilibus humeris jam imparem sarcinam filius robustus viribus praesto esset; licet id saepe ante frustra tentasset, illumque penitus refragantem expertus esset. At cum infelix status Orientalis Ecclesiae, jam colla erigentibus Arianis, et minas credesque spirantibus, tum etiam sacri parentis senectus sub onere pastoralis fatiscens, eum invitum licet diuque refugientem ac penitus renitentem, traxerit tamen e Pontica solitudine Nazianzenum, adititibus eundemque finem cum patre trahentibus aliis Gregorii perecessariis, ad id litteris, precibus, atque adeo objurgationibus et amantium contumeliis adhuc emittentem hominem compellentibus: erat ex iis unus Bosphorus Colonia

¹ Theod. ibi. v. c. 11. — ² Soerat. ibi. iv. c. 2. 3. — ³ Sozom. ibi. c. 7. — ⁴ Oros. ibi. vii. c. 32.

⁵ Hier. in Chron. — ⁶ Soerat. ibi. ii. c. 10.

episcopus, ad quem jam cedens dansque manus ipse Gregorius sic scribit¹ :

7. « Arbitratur mihi pro iis quoque quae praecesserunt, a vobis purgationem excusationemque deberi. Ita vecors sum et stolidus. Quoniam autem obijurgandi finem non facitis, sed prioribus certaminibus aliquid semper additis, novisque contumeliis veteres cumulatis; haud scio qua causa permoti, sive quod nos exosos habeatis, sive ut nostri contemptu aliorum gratiam vobis conciliatis: haec quidem Deo et noscenda et iudicanda relinquimus, quem nulla res fugit (ut ait Scriptura) etiam si veritatis larvam praetendamus, ut speciosior sit apud multitudinem praetextus. Tuae autem pietati hoc demitto, nos manus dare et cedere; atque Ecclesiae curam, Deo daute, pro virili nostro, sine cunctatione suscepturos esse (quandoquidem hoc contenditis, atque praesertim urgente hac tempestate, propter imminuentem, ut ipse scribis, adversariorum incursionem, humileque hoc corpus Deo commendaturos esse, quandiu durabit, viresque nostrae ferent, ne nos oneremus atque obruantur, tum a vobis condemnati. tum variis universi cleri querelis et lamentationibus nos opprimendis, clamoribus impetiti, atque Ecclesiam neglectam cerentes, ac permultorum etiam animi offendentes et vulnerantes, tanquam Ecclesiae negotia nihili faciamus; ac denique ne vos diutius in nostri contemplatione laboretis, idque faciemus precum vestrarum auxilio suffulti, etsi in Ecclesiae praefectura accipere detrectas, ut et ipse scribis, et res ipsae fidem faciunt. Praestat enim illis curis immorari, quam his: quandoquidem omnino nos vexari et alligi necesse est, Deo res nostras ita constituente. » Haecenus Gregorius ad Bosphorum.

8. Erant namque illae de Gregorio querere omnium, cebraeque lamentationes et iurgia, quod neglecta Dei Ecclesia, suae tantum salutis, sprebis caeteris, rationem habuisset, instituisseque vitam sibi tantum proficuanam; quodque insuper privatae suae utilitati posthabuisse visus esset parentum senectutem; unde et nonnullis supplicabat occasio eundem etiam contumeliis incessendi. Quamobrem simul ac rediit Nazianzum, pro concione suam Apologiam dixit in auditorio frequentissimo; ubi cum in primis fugae suae in solitudinem rationem attulisset, quae omnibus digna iustaque videri potuisset; reditus quoque sui, cur tandem cessarit, causas adducit in medium, atque ait²: « Me in primis ad reditum impulit vestri desiderium, et quia vos vicissim desiderio mei flagrare sentiebam: neque enim quicquam ad amorem ita fitum est, ac benevolentiam multo repensa. Deinde mea haec cura, meus hic labor, hoc est sacrosanctorum parentum curies et infirmitas, mei desiderio magis quam senectute languentium; huius, inquam, patriarchae Abrahae, cari ac venerandi mihi capitibus, atque angelorum numero habendi, et Sarrae nos in fidei doctrina spiritaliter parturientis; quorum cum senectutem,

corporisque imbecillitatem subsidio meo atque opere fulcire summis votis optaverim, eaque pro virili mea expleverim; adeo ut philosophiam quoque ipsam, » nempe monasticum institutum, « cuius possessione ac nomine nihil carius habebam, contempserim; vel, ut verius loquar, hoc primum philosophice contenderim, ne philosophantis speciem praerberem; non tuli mihi ex una causa laborum meorum omnium fructum interdici, benedictionemque perire, » etc. Subdit etiam, se inobedientiae poenae metu tandem obsecutum esse parenti, istis verbis:

9. « Cum diu in his animo perplexo et ancipiti fuisset, atque in utramque partem me ipsum librassem, atque inde more dubiis ventis huc atque illuc intlexus fuisset; tandem vehementiori cessi, neque victum abstraxit inobedientiae metus. » Ac denique perorans: « Illis, inquit, rationum excaecamentis memet delinno, sensinque animus cedit, ac ferri instar emollitur, rationibusque ipsis temporis auxilium accedit; Deique leges et justificationes, quibus totam vitam meam commisi, in consilium adhibeo. Quocirca non refractor, non contradico, ut Domini mei verbis utar, cum non ad imperium et praefecturam vocaretur, sed tanquam ovis ad eandem duceretur, sed et procumbio, et sub potentem manum Dei me deficio, pristinaeque meae cessationis et inobedientiae (siquid hoc nomine peccavi) veniam peto. Tacui, sed non semper tacebo. Subdixi me aliquantisper, ut me ipsum inspicere, ac marri solatium afferrem; sed nunc cum in Ecclesia plebis exaltare, et in cathedra seniorum laudare placeat. Si illa reprehensionum, haec veniam merentur. Quod longiori oratione opus est? Habebis nos, pastores atque collega; habesque, grex sacrosancte, Christoque pastorum principe digne; habes, o pater, me ad omnia victum, non tam externis, quam christianis legibus tuae plebstati subiectum; habes obedientiam; benedictionem repende, » etc.

10. Ille autem admonendus est lector, errare eos, qui existimant, eundem Gregorium Theologum ex eremo redeuntem sublatum esse ad thronum episcopalem Ecclesiae Nazianzae. Id quidem cum in primis velaretur a Niceno concilio³ haud pridem edito, ne uno superstite alius daretur antistes Ecclesiae; quod et S. Augustinus doluit ignorasse⁴, cum a Valerio episcopo Hippoensi ordinaretur episcopus; adhuc insuper ejusdem Gregorii assertionem (ut suo loco dicemus) exploratum redditur, ipsum nunquam Ecclesiae Nazianzense fuisse ordinatum antistitem, sed accessisse patri episcopo in sacerdotali functione adiutorem, de quo suscepto in se munere haec alias ibidem in publica concione⁵: « Num quidem cum praefato parente curam hanc suscipere non reus, velut magna aputa et altissime veluti pullus non incommotus et propinquo advolans. » Haec ipse. Quod vero illud pariter inusset consilium

¹ Greg. Naz. epist. XIV. — ² Greg. Naz. Apol. I.

³ Conc. Nic. can. 8. — ⁴ Aug. epist. CX. — ⁵ Greg. Naz. oral. ad patrem.

sic seni parenti praesto esse dum viveret, ut tamen eo ex hac vita decedente, relictam periret solitudinem; ideo mox hac subdit: « Postea vero penam spiritui meo, quo volet, et quoquo modo volet, ferendam dabo; nec quisquam erit, qui me cogere, aut aliorum traducere possit, cum eo consultantem. Nam etsi paternis laboribus succedere, dulce est; ac noto et familiari gregi praesse jucundius est, quam externo et alieno; addam etiam, Deo carius (nisi me amor fallit, et mentem eripit consuetudo) non tamen conducibilis est, nec tutius, quam ut volentes volentibus praesint.

11. Reversus igitur Gregorius Nazianzum, illam potissimum sibi partem curae pastoralis arripuit, quae in Dei verbo praedicando, simulque haereticos insectando, veritatem catholicam illustrando versatur; quod et ab eo in primis opportunitas temporis exigebat, cum haeresis ariana decorata diademate imperatoris petulans procaeva gestiret, instarque filiae Herodiadis saltatrix, non unius tantum Joannis capitis domo contenta, omnium episcoporum orthodoxorum sanguinem temulenta sifiret. Prodit ex adverso Gregorius, tuncque inter alias luculentas orationes, illam in ipso ingressu ad populum habuit, cujus est titulus, *Ad sancta lumina*: in qua plane conspicitur, quo animo ardore pugnaturus adversus hostes in campum descenderit: nam haec inter alia: « Animi voluptatem tenere nequeo; divino furore rapior; propemodum etiam instar Joannis, faustum nuntium profero, non quidem ut ille praecursor, ceterum a solitudine veniens, » etc. Qua quidem oratione summo consilio, quos sciret nuper dei Ecclesiam hostes esse pervasos, primum omnium expugnat atque prosternit, dum prima ab ipso initio orationis adversus inanem gentilium superstitionis cultum tela contorquet; ac subinde his succedentes christiane fidei perducit Arianos viribus imperatoris suffullos promptus adoritur. Sed fuerunt istae Gregorii velitationes potius quam pugnae, respectu plurimum fortissimorum certaminum, quae adversus eisdem postea iniit; de quibus singulis suis locis dicturi sumus.

12. At cum ad tot tantaque adversus agmina hostium cienda proelia, praesentia quoque Basilii excedenda merito videretur; id ipsum Gregorius curavit propensius una cum Eusebio episcopo Caesarea Cappadociae, antea (ut diximus) in eum infenso, sed jam aequioris animi reddito, ut Basilium e Pontica eremo revocaretur in patriam. Porro visum est Gregorio, his litteris praevenire Basilium, antequam ab Eusebio accerseretur:

« Tempus jam est, ut prudens consilium ineamus, tolerantiaeque laude floreamus, nosque ita comparemus, ut nec quisquam animi magnitudine praestantior nobis appareat, nec multi nostri labores et sudores temporis puncto collabantur et evanescant. Cur haec scribam, quavis? Deo carissimus episcopus Eusebius noster (sic enim de eo nobis

deinceps sentendum et scribendum est, animo erga nos est admodum amico, et ad similitates componendas propenso, ac tempore velut igni ferrum emolitur; litterasque etiam deprecatrices et evocatrices ad te missurus est, quemadmodum et ipse mihi significavit, et multi ipsius animum perspicue cognitum habentes nobis fidem faciunt. Quem antevertamus, quaso, vel ad eum venientes, vel scribentes, vel quod erit rectius prius scribentes, et deinde ad eum nos conferentes; ne postea nos pudeat, si vici fuerimus, cum vincere licuerit, praclare videlicet et philosophice cedendo; id quod plerique a nobis exposcunt. Mihi itaque obsequere, ac veni tum ob hanc causam, tum etiam propter tempus: quandoquidem haeretici conjuratis animis Ecclesiam percursant, partimque jam adsunt ac turbas movent, partim (ut fama jactatur) affluti sunt. Ac periculum est, ne veritatis doctrina convulsa distrahatur, nisi primo quoque tempore Beseleolis spiritus excitetur, hoc est sapientis hujusmodi disputationum ac dogmatum architecti. Quod si tibi opera pretium esse videtur, ut ipse adim, atque haec administrem, tibi que itineris comitem me adjungam; ne hoc quidem minus defangiemus. » Haec enim Gregorii epistola ad Basilium.

13. Quid autem consilii caperit Basilium in his quae a Gregorio scripta percepit; illud sane quod visum est rectius, nempe (quod Gregorius ad finem epistolae pollicitus erat) se ad eum ipse conferret, cum ipso in patriam ad Eusebium rediturus. Testatur id quidem ipse Gregorius, cum res tunc ab eo gestas sic describit¹, atque in primis ait: « Quamvis autem adeo philosophica et admirabilis fuerit illius secessio; excellentiorem tamen et admirabiliorem ipsius reditum fuisse reperiemus. Ita enim se habuit. Cum in his studiis versaremur, instiluit repente nubes grandinis plena, et perniciose stridens, quae Ecclesiam omnes in quas incidit, prostravit; et quascumque invasit imperator auri amantissimus, et Christi hostis infensissimus, ac duobus his morbis laborans, inexplebili nimirum avaritia, et blasphemiam, post persecutorem persecutor, post apostatam non quidem apostata, sed nihilo tamen eo meliorem se Christianis praebens, vel (ut recte loquar) Christianorum purissima et piissima parti, ac Trinitatis adoratrici; quam quidem enim pietatem salutaremque doctrinam voco. Non enim divinitatem velut ad libram expendimus, nec unam et inaccessibilem naturam substantiarum diversitate a seipsa separamus, nec malum malo curamus, impiam Sabellii contractionem magis impia divisione ac sectione dissolventes: quo morbo correptus ille a furore nomen habens, Arius, magnam Ecclesiae partem labefactavit atque convulsit, nec Patrem honore persecutus, et ea quae ab ipso causam habent, aspernatus, dum inaequales divinitatis gradus invenit. Verum unicum Patris gloriam esse censemus, aequalem Unigeniti dignitatem, unicum item

¹ Naz. orat. ad sancta lumina = Greg. op. X. 1.

² Greg. Naz. orat. II. in laud. constantini.

Spiritus sancti cum eo exaequationem. Ac si quid horum trium in inferiori dignitatis gradu ponamus, Trinitatem totam a nobis disjici atque perverli judicamus : tria quidem quoad proprietates, unum autem quoad Divinitatem agnoscentes, et contentes.

14. « Quorum ille, » nimirum Valens imperator, « cum nihil animadverteret, nec sublimes oculos efferre posset, verum ab iis qui eum ducebant, deprimeretur; secum etiam Divinitatis naturam deprimit non dubitavit, ac seclerata creatura Dominum in servorum ordinem dejecit, naturamque increatam ac tempore superiorem in rerum creaturarum numero collocavit. Atque hoc quidem ille animo, et cum hujusmodi impietate adversus nos expeditionem suscepit. Nec enim aliud quiddam ea res astimanda est, quam barbarica incursio, non mœnia, non urbes, non domos, aut alia quedam parva et manu facta, ejusque generis, ut denno erigi aut extrui possint, evertens, sed animas ipsas distrahens. Impetum quoque una cum eo facit exercitus ipso dignus, nefarii Ecclesiarum antistes, sevi orbis illius tetrarchæ, qui ipsius imperio et ditioni subjacebat. Qui cum Ecclesias partim jam tenerent, partim oppugnarent, partim ob imperatoris opem ac vim tum illatam, tum minaci oratione denuntiatam, in potestatem venturas sperarent; huc quoque ut Ecclesiam nostram in dedicationem acciperent, venerunt, nulla re perinde, ut prædicatorum hominum similitate, atque illius qui tum nobis præerat, imperitia, moribusque nostris freli atque subnixi. Magnum ergo certamen propositum erat, non ignava etiam multorum aliceritas, sed infirma erat acies, in pole propugnaculo carens, ac perilo artifice tam in doctrina, quam in spiritus facultate.

15. « Quid igitur generosa illa mentisque magnitudine præstans anima, Christique amore vere inflammata? Ne longa quidem ad hoc oratio comparanda fuit, ut ad nos se conferret, nobisque adjuvamento esset. Verum simul atque me legatione fungentem aspexit (erat enim utrique nostrum commune hoc certamen, ut qui fidei defensores ac patroni designati essemus), statim legationi cessit; ac spiritualibus rationibus secum optime sapientissimeque distinguens aliud simul illis tempus esse (si quid etiam ejusmodi affectui indulgendum esset), aliud pacis ac tranquillitatis, aliud rursus æquanimitalis, nempe necessitatis, et periculorum tempus : hoc, inquam, secum reputans, confestim e Ponto nobiscum excedit, atque erga periculandam veritatem zelo exarstat, ultroque suppetas nobis affert, totumque se matri Ecclesie tradit. At foras alacriter quidem hanc rem aggressus est, verum nequaquam, ut illa animi alacritate dignum erat dimicavit? Aut strenue ille quidem dimicavit, sed non consulte ac prudenter? Aut ita prudenter, ut tamen sine periculo? Aut hæc omnia quidem cumulate, ac supra quam dici queat, præstitit : ceterum in illius animo veteris similitatis fontales quidam reddebant? Munus gentium. Omnia quippe

simul præstat; inimicitias ponit, consultat, aciem instruit, scandala et offendicula intermedia submovet, cunctaque ea quorum fiducia illi bello non facessendos putaverunt. Alios asciscit, alios retinet, alios propulsat : aliis murus firmus et valium efficitur : aliis securis petram sciendens, aut ignis in spinis, ut Scriptura sancta loquitur¹, sarmenfilios homines, et in Divinitatem contumeliosos facile absument. » Hæc Gregorius.

16. Quod autem idem Basiliius reversus ad certamen adversus hæreticos ipsam sibi collegam Gregorium adjunxisset; idcirco idem subdit : « Quod si quid auxilii Barnabas, qui hæc loquitur ac scribit, Paulo decertanti tulit : Paulo habenda est gratia, qui illum in certaminis partem et societatem ascivit. Atque illi sane, » nempe Ariani, « sic infectis rebus discesserunt, huc primum turpiter pudefacti et profligati, atque edocti, etiam si alios omnes homines, Cappadoces tamen non ita temere contemnere ac pro nihilo putare : quorum nihil tam proprium est quam fidei certitudo, fidusque ac sincerus erga Trinitatem affectus; ejus etiam beneficio hoc habent, quod animis conjuncti sunt atque concordēs, viribusque pollent, eadem videlicet auxilia, quæ divinitati ferunt, accipientes, multoque etiam præstantiora ac valentiora. » Hæc quoad certamen atque Victoriam de ingruentibus Ariani accepit Gregorius. Quomodo autem erga episcopum suum Eusebium, quem diutius adversarium passus fuerat, Basiliius se gesserit, idem his verbis significat :

17. « Proximum autem Basilio negotium ac studium hoc fuit; antistitem observare, suspicionem extinguere; mortalibus omnibus persuadere, memorem illum, quo affectus fuerat, tentationem quandam collectationemque perversi spiritus exiisse, honestæ ac laudabilis concordie invidentis : ea tamen non ignarum se esse, quid obedientie ordinisque spiritualis leges postularent. Ac proinde adesse, docere, dicto audientem se præbere, monere, quidvis denique illi esse, consulator bonus, opitulator optimus, divinum oraculorum explicator, rerum agenda rum præmonstrator, senectutis subsidium, fidei adiumentum, domesticorum fidelissimus, externorum ad res gerendas aptissimus (ut unco verbo dicam), tantam ejus benevolentiam obtinens, quanto prius apud eum odio flagrare putabatur. Ex quo hoc assecutus est, ut etiam si illi cathedra honore secundus esset, Ecclesie tamen imperio poliretur. Etenim pro benevolentia, quam conferbat, auctoritatem vicissim accipiebat, ac murus quidam erat inter eos contentus, nexusque potestatis. Ille plebi m dicebat, hic ductorem, atque instar ejusdem leonum curatoris præpotentem arte curabat. Namque ut imper in sublimi cathedra constitutus, » quippe ex haco fuerat delectus episcopus, « et terrena materia non nihil adhuc spuatans, nondumque in his que spiritus erant, numerus omnibus absolutus, magnusque etiam fluctibus intervescentibus, atque ingruenti

bis Ecclesie hostibus, opus habebat homine, qui cum manu ductaret atque folleiret; eoque nomine ipsius ope atque auxilio acquiescebat, eoque imperante, seipsum imperare arbitrabatur.

18. « Jam vero ipsius erga Ecclesiam curae ac patrocinii quamquam multa quoque alia signa, et argumenta sunt; libertas animi, qua cum ceteros magistratus, tum potentissimos quosque civilis alloquebatur; controversiarum solutiones nequam suspectae, sed ab eius voce formatae ac constitutae, modoque ipsius tanquam lege receptae; pauperum fidele plures quidem spirituales, sed tamen corporeae non paucæ (nam id quoque sapienter animæ prodest, eos nimirum in quos beneficium confertur, per benevolentiam subigere), pauperum aletorum, hospitem excipiendorum, virginum curandarum studium; monasticarum legum institutiones partim scripto, partim voce tradite; precum descriptiones; sacrarii concinnitates; ea denique omnia, quibus homo vere divinus, Deoque adjunctus plebi utilitati esse potest. » Pergit de eodem dicere, quid egerit, cum vehementissima Casareæ famis ingrueret; sed de his suo loco opportunitus.

19. Eusebii quoque jussu divinas Scripturas Basilium ad populum explicasse, ipsemet in oratione in principum Proverborum testatur, cum ait¹: « Praeclara est obedientiæ merces. Obedimus igitur bono patri, certaminum præmia nobis ex spiritu or: oculis proponenti; qui nos instar venatorum in locis inuis, quasi catuli ejusdem venatici indicio cursus nostri experimentum vult capere. Proponit autem nobis ad emarandum paternarum principium, » etc. Obiit idem Basilium in Synodis pro suo episcopo legationem, ut in conventibus habitis tunc temporis diversis in locis, nempe Chalcedone, Heracleæ, et in ipsis Casareæ sulaurbis; in quibus omnibus, quod sane sinceræque fidei erat, id summa libertate animi loquebatur; quorum idem Basilium meminit, ubi ad Eustathium scribens, adversus calumniantes sic ait²: « Quem vero oportebat me animi mei præ te testem habere, quæ Chalcedone a nobis de fide dicta sunt, quæ et saepenumero Heracleæ, et quæ antea in suburbio Casareæ, a non omnia consona nobis, et omnia inter se concordantia fuerint? » Ex his igitur, quæ de re diti Basilius Casaream, et reconciliatione cum Eusebio dicta sunt, quæ eodem argumento scribit Sozomenus³, in nonnullis sunt corrigenda: ut in primis cum eadem configisse refert primo Valentis imperatoris anno, quo (ut diximus) ipse Valens in Cappadociam profectus est, inde descensus in Syriam; deinde cum populi studio in Eusebium inclamantis, sequæ ab eo separantis, revocatum Basilium tradit, vel cum adjungit, absque interitum eundem Basilium in Cappadociam ad eundem Eusebium episcopum redisse: quæ omnia, ex iis quæ ex

santo Gregorio Nazianzeno dicta sunt, arguntur erroris. Sed et corrigendus quoque Rufinus⁴ est, dum ait Basilium et Gregorium perseverasse in eremo annos tredecim; cum habita exacta discussione illius accessus et recessus, non nisi quatuor annos illic mansisse reperiantur.

20. *Arianæ non tantum Catholicos, sed et Novatianos et Macedonianos acriter persequuntur.* — Quod vero ad Arianos pertinet; eo furere, Eudoxio episcopo Constantinopolis in pellicule imperatore, ejusmodi persecutio cepta est, ut non tantum Catholicos vexitaret, sed et Novatianos, alioqui hæreticos, in confesio ne tamen perfecte Filii cum Patre substantiæ cum Catholicis eadem sentientes; quin et in Macedonianos, et alios Semiarianos dictos, grassata est: quod scilicet hi quoque modo Filio Dei divinam substantiam (ut dictum est) tribuere viderentur. Sed quod primum ad Novatianos spectat, hæc Sozomenus⁵ eidem sectæ conjunctus: « Non dissimilibus porro afficiebatur incommodis etiam illi, qui Constantinopoli doctrinam Concilii Niceni præpugnabant; quorum incommodorum socii quoque fuere Novatiani. Nam imperator cum reliquos omnes ut be exigi, tum ecclesias Novatianorum occludi mandavit. Cæterorum autem ecclesias non erat causa cur occluderet: nam jam pridem eæ, regnante Constantio, ipsis ademptæ fuerant.

21. « Quin etiam Agehum, qui temporibus etiam Constantii Ecclesie Novatianorum Constantinopoli præfuerat, molexit exilio. Is quidem dicebatur vitam cum summa omnium admiratione secundum leges ecclesiasticas instituisse. Vivit enim (quod in pia vite ratione ac disciplina facile primas obtinet) pecuniarum possessione liber; atque ipsa vite institutio illud plane declaravit: nam una solum utebatur tunica, et sine caleis semper incedebat. Non ita multo post ab exilio revocatur; suas ipsius recuperat ecclesias, et conventus libere ac sine metu agit. Quarum rerum Mærianus quidam causa extitit, vir sane cum vita tum doctrina admirabilis, qui jam olim quidem in regia satellitem egerat, at jam tum presbyter sectæ novatiæ erat, docebatque filias imperatoris Anastasiam et Carosam præcepta grammaticæ; quarum nominibus sunt balnea Constantinopoli etiamnum appellata. Hæc ob reverentiam erga hunc et gratiam, hæc, quæ modo diximus, Novatiani concessa sunt. » Hactenus Sozomenus de suis Novatiani. Sed plane in eo etiam hallucinatur, dum putat balnea Anastasiam nomine dicta, denominata esse ab Anastasia filia Valentis imperatoris: nam secus habet Ammianus, qui cum agit de tyranno Procopio, hæc ait: « Ductus in cogitationes varias, Anastasianas balneas petit, a sorore Constantini cognominatas. » Eadem tradit Socrates⁶ de Novatiani.

22. Quomodo autem his diebus se habuerint res Arianorum cum Macedonianis, reliquum est ut

¹ Basil. in princ. Proverb. — ² Idem epist. LXXIX. — ³ Sozom. lib. vi, c. 15.

⁴ Rufin. lib. II, c. 9. — ⁵ Sozom. lib. VI, c. 9. — ⁶ Socrat. lib. IV, c. 9.

dicamus : « Imperator, inquit Socrates ¹ rebus tum prospere et feliciter gestis clatus, rursus in Christianos tumultus propterea eiere cepit, quod omnes ad sectam arianam iraducere cupiebat. Atque Concilium Lampsaeci habitum illi in primis bilem moverat, non modo quod episcopos arianos interdixerat Ecclesia, sed quod fidei formulæ Arimini editæ anathema denunciaverat. Itaque cum Nicomediam Bithyniæ venisset, Eleusium Cyzici episcopum ad se accersit. Ille opinioni macedoniciæ (ut supra dixi) maxime deditus fuit. Quare imperator, Concilio episcoporum arianorum convocato, Eleusium illorum fidei assensuræ coegit. Qui quamquam antea illud se facturum omnino denegasset; postea tamen exilio et publicatione honorum, quæ ipsi interminatus fuerat imperator, supra modum exterritus, opinioni arianæ assensit. Slatim ut assenseral, in magno dolore fuit, et Cyzicem reversus (est nobilissima civitas in Hellesponto) coram universo populo de vi ipsi ab imperatore inflata graviter conquestus est; docetque vi se coactum, non sua adductum voluntate, doctrinam arianæ assensisse; illisque alium conquerendum episcopum, propterea quod ipse necessitate compulsus suum ipsius dogma denegasset. Cyziceni tamen præ incredibili amore, quo illum complectebantur, neque alii episcopo se subjicere voluerunt, neque Ecclesiæ suæ administrationem concedere. Quare cum ejus semper parere gubernationi, tum suam ipsorum hæresim minime deposuere. His rebus auditis, episcopus Constantinopolitanus, Eunomium, utpote qui dicendi vi, quæ præditus erat, posset multitudine annos in suam sententiam facile pertrahere, episcopum Cyzici designavit. Quo cum adventasset Eunomius, ab imperatore mandatum fuit, ut Eleusio exturbato, Eunomius in sede episcopali collocaretur. Unde qui Eleusii favebant opinioni, extra urbis mœnia extruxerunt ecclesiam, convenisque separatim egerunt. Sed de Eleusio hæcenus : de Eunomio autem jam pauca dicamus.

23. « Eunomius Elii, cognomento Alhei, cuius supra mentionem fecimus, scriba fuit; qui cum eorum vitam degens, hæcæc rationandi concludendique modos, qui sunt sophistarum proprii, ab illo didicit, atque eos sedulo imitatus est. Quin etiam inanis ineptisque vocibus operam dare, sophismataque quibus ipse irretiret, conflexere imprudens aggressus, illisque arroganter inditus ad blasphemiam præcepit ruit; Arii etiam opinionem seclari, veritatis dogmata variis rationibus impugnare cepit. At tametsi sacrarum litterarum prope ignarus imperitusque fuit, neque potuit eas omnino intelligere; tamen verba variare, eademque semper aliter atque aliter dicere potuit : at quod sibi ad die idum proponebatur, nunquam attigit, sicut septem tomi ab illo in Apostoli ad Romanos epistolam tam inepte compositi satis perspicue declarant. Nam cum multa verba inanis de ea epistola profuderit, institutum

tamen Apostoli animo capere nullo modo valet. Extant præterea alii ejus libri consimiles, de quibus si cui in animo sit periculum fœcere, in magna verborum copia miram sententiarum inopiam reperiet. Atqui istum Eunomium Endoxius ad episcopatum Cyzicis dignitatem extulit.

24. « Cum vero, ut ipsius mos ferebat, pro concione dialecticis argutis uteretur, auditores admodum reddidit attonitos : unde Cyzici tumultus exortus est. Nam cum Cyziceni arrogantem illius in dicendo insolentiam ferre nullo modo possent, e civitate exturbarunt. Ille Constantinopolim se recepit; ibi cum Endoxio ætatem degit, ab episcopatus administratione vacans. Verum ne isla solum oblectandi causa disisse videamur; ipsius Eunomii verba, quæ sophistæ more illuciter et veneratorie de Deo dicere non veretur, audiamus; sic enim loquitur : Deus de sua ipsius essentia nihil plus intelligit, quam nos : neque ipsi magis est perspecta et cognita, quam nobis : sed quod nos de ea scimus, idem omnino et ipse scit, ac rursum quod ille novit, idem in nobis vicissim reperies. Istas aliasque commentitias complures fallacias imprudens contulit Eunomius. At qua ratione paulo post se ab Arianis segregavit, dicemus suo loco. » Hæcque Socrates de Eunomio. Porro ejusdem nominis, ab hoc tamen diversus fuit episcopus ille, quem in locum Eusebii Samosatae Ariani substituerunt, de quo suo loco dicturi sumus ex Theodoro ¹. Cum vero ejusmodi Eunomii fastus, mentisque humor blasphemis junctus, Catholicis innotuisset, obstupuerunt : Basilius vero Magnus ut elatum viri animum deprimeret, hoc paulo tempore, scripsit ad eum illam epistolam ² de formica natura, quam ab eo investigari rogat : eam nos superius recitavimus; libros vero adversus ejus blasphemias postea lucubravit, de quibus suo loco dicemus.

25. Ariani igitur in Macedonios (ut dictum est) insurgentes hoc anno, impedimento fuere, quominus ab illis indictum Tarsi anno superiori Concilium celebraretur; id quidem ita Socrates ³ : « Factum, inquit, fuisse Concilium, nisi Endoxius sectæ arianæ episcopus, qui tum græta apud imperatorem plurimum poterat, obliisisset : qui propter Concilium edictum permagna raucundie flamma incensus, illos gravissimè affecte incommodis. » Hæc ipse. Sozomenus ⁴ id ipsum; qui et celebratum fuisse aliud Concilium in Caria tradit, dum ait : « Cum autem jam Concilium Tarsi cogeretur, circiter triginta quatuor episcopi Asiani in Caria, quæ est regio Asia, in unum congregati, studium in Ecclesiæ concordia stabilenda positum probabant illi quidem, sed tamen vocabulum, *consubstantialis*, rejcebant, constanterque affirmabant, formulam fidei Athanasii et Seleucia editam tenendam esse : quippe quæ etiam a Luciano martyre ante edita habebatur. et non sine multorum tum perentorum, tum labo-

¹ Theod. lib. IV. c. 14. ² Basil. ep. CXXXV. c. 1. 3.
lib. IV. c. 11. ³ Sozom. lib. VI. c. 42.

⁴ Socrat. lib. IV. c. 6. 7.

rum susceptione, ab his qui ipsos aetate antebant, confirmata. Imperator vero impulsu Eudoxii Concilium, quod in Cilicia futurum expectabatur, partim litteris, partim miris dirimit. » Haec Sozomenus. At fuerint ista futurorum malorum praeludia. Quod enim Valens in expeditione Gothica totus esset, ea quae spectarent ad dogmata, praetermisit, cum tamen Ariani ipsi haud destiterint ubique lacessere Catholicos et haereticos ab ipsorum dogmata discrepantes.

26. Eodem anno faeces Arianorum Valens et Ursacius una cum ejusdem perfidiae collegis, Singeduni in Mysia conciliabulum habuere, non tamen adversus Catholicos, sed Semiarianos haereticos, agre ferentes, si quis errans non continuo in ejusdem qua ipsi profundum fovea mergeretur, ex quo quidem conventu istam ad Germinium conscripserunt epistolam, quam licet fragmentorum S. Hilarii de Synodo Ariminensi, nuper editus, exhibet istis verbis¹:

« Domino religiosissimo fratri Germinio Valens, Ursacius, Gains et Paulus, S.

« Cum de spe et salute sollicitudo incumbit, magis laudandi esse debent qui solliciti sunt, quam reprehensionem aliquam suscipere. Salus autem ac spes principaliter in fide catholica consistit; et ideo quamvis conventionem ad omnes nostros fratres et coepiscopos nostros... Valente et Paulo admonita, nonerit, ad id quod rumor latitat de te respondere, domine religiosissime, tamen quia litteris tuis testificatus es, te in eadem charitate perseverare, et paratum esse inlibatam dilectionem habere erga nos ostendere: propterea in unum apud Singedunum congregati, iterum his commonefacimus sanctitatem tuam, ut omni occasione ambigui exclusa, digneris rursus rescribere nobis, si a fide catholica, quae Arimini a sancto Concilio exposita confirmataque est, cui etiam universi Orientis episcopi consenserunt, sicut jam professus es te non necessarium, apertus (pertius) quaritur significes. Est autem hoc, sicut in ea cautum est: Similem dicimus Filium Patri secundum Scripturas, non secundum substantiam, aut per omnia, sed absolute. Si enim hae expositio immutata fuerit, manifeste quondam Basilii peribula adsertio, propter quam Synodus facta est, qua etiam merito damnata est, reparabitur. Dignare igitur hoc, quod quaritur, evidenter litteris tuis declarare; non divisso, aut dicere, vel dicturum, similem esse per omnia Filium Patri, excepta inaktivitate, ne quod perlatores litterarum Jovianus diaconus et Martyrius subdiaconus verbo deprecationis suae, ante praedictos dominos meos fratres et coepiscopos nostros Valentem et Paulum adscribent, magis credibile esse videatur, quia per omnia similem esse Filium Patri profiteris. Si enim sic te, sicut optavimus, sentire scriptis tuis manifestaveris, querelam pro injuria a quibusdam clericis tuis Palladio et Gaio fratribus et coepiscopis nostris factam, licet nolueris, sicut prima conventionem admonitus es,

exquirere, ad aestimationem tuam pertinet, illis scilicet praestantibus pro sua temeritate rationem. Haec per Secundianum presbyterum, Pullentium lectorem, et Candidianum exorcistam transmisimus charitati tuae XV kal. Januarii, Gratiano nobilissimo P. et Dagalaifo coss., exemplum penes nos retinentes. »

27. Quid autem Germinius? Num his consensit? Minime genium: nam accepe ab eo scriptam eo argumento epistolam¹:

« Dominis fratribus religiosissimis Rufiano, Palladio, Severino, Nicha, Heliodoro, Romulo, Muctano et Slercorio, Germinius in Domino salutem.

« Vitalis nunc militantis in officio sublimis praefecturae relatione comperimus, desiderare sanctitatem vestram significari vobis aperte, quid est quod de fide nostra Valenti, Ursacio, Gaio et Paulo displiceat. Necessarium duxi his litteris patefaciendum sanctitati vestrae, et id quod in vobis ipsis ab initio esse confido, dicere, nos hoc quod et a Patribus traditum accepimus, et divinis Scripturis, quod semel didicimus et quotidie docemus, Christum Dei filium Dominum nostrum per omnia Patri similem, excepta inaktivitate, Deum de Deo, lumen de lumine, virtutem de virtute, integrum de integro, perfectum de perfecto, ante saecula et ante universa, quae intelligi vel dici possunt, genium, cujus nativitatem nemo scit nisi solus Pater, ipso Filio adserente: Quia nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare: per quem facta sunt omnia, sine quo factum est nihil, secundum divinas voces ipsius Salvatoris nostri Filii dicentis: Pater meus usque modo operatur, et ego operor. Et iterum: Quaecumque enim Pater facit, haec et similiter Filius facit. Et iterum: Ego et Pater unum sumus. Et iterum: Qui me vidit, vidit et Patrem. Et iterum: Quomodo Pater vitam habet a semetipso, ita dedit et Filio vitam habere in semetipso. Et iterum: Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificavit, ita et Filius quos vult, vivificavit. Et iterum: Creditis in Deum, et in me credite. Et iterum: Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. Et iterum cui Pater dixit: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram; nec dixit, ad imaginem tuam, vel ad imaginem meam, ne aliquam dissimilitudinem in Filii sui divinitate demonstraret, sed propterea conjunxit ad imaginem et similitudinem nostram, ut Filium suum sibi similem per omnia Deum manifestaret. Iterum Evangelista: Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre plenum gratia et veritate. Et Apostolus ad Corinthios: In quibus Deus hujus saeculi excaecavit mentes infidelium, ut non refugerent inluminatione Evangelii gloriae Christi, quae est imago Dei. Et iterum idem Apostolus: Et transiit in regno Filii charitatis, in quo habemus redemptionem et remissionem peccatorum, qui est

¹ Hilari, frag. lib. 1. pag. 40. 41.

¹ Exat apud Hilari, frag. lib. 1. p. 41. 42. 43.

imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creatura. Et iterum idem Apostolus : Hoc enim sentite in vobis quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, se esse aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus. Quis non intelligat, quia quemadmodum secundum servi formam vera fuit caro nostra in Christo, ita et in Dei forma vera sit divinitas Patris in Filio? Et iterum : Videte ne quis vos seducat per philosophiam et inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa hujus mundi, et non secundum Christum, quia in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. Si ergo omnis plenitudo divinitatis inhabitat in Christo, jam non ex parte similis et ex parte dissimilis, sicut nunc asserunt, qui propter contentionem suae libidinis retrorsum abeundes, semetipsos a nobis avertunt.

28. « Nam quod putant se pro magno de divinis Scripturis proferre, ut dicant, Christum facturam et creaturam : e contrario nos secundum Scripturas dicimus, et viam et januam, et lapidem offensionis, et petram scandalii, et fundamentum, et brachium, et manum, et sapientiam, et verbum, et agnum, et ovem, et pastorem, et sacerdotem, et vitem, et diem, et alia. Sed haec omnia sic intelligimus et dicimus, ut virtutes et operationes Filii Dei intelligamus, non ut divinitatem ejus ex Patre multivalem hujusmodi nominibus comparemus, quia ex nihilo omnia per filium facta sunt, Filius autem non ex nihilo, sed ex Deo Patre est genitus.

29. « Miror autem praedictum Valentem aut oblitum esse, aut certe subdole dissimulare, quid in praeteritum gestum detinuitque sit. Nam sub bona memoria Constantio imperatore, quando inter quosdam coeperal esse de fide dissensio, in conspectu ejusdem imperatoris presentibus Georgio episcopo Alexandrinorum Ecclesiae..., Pelusinarum, Basilio episcopo tunc Aequiritano, presente etiam ipso Valente et Ursacio, et in ea pravitare post habitam usque in noctem de fide disputationem, et ad certam regulam perduciam, Marcum ab omnibus nobis ejectionem fidem dictasse, in qua fide sic conscriptum est : Filium simdem Patri per omnia, ut sancte dicunt et docent Scripturae; ejus integre professioni consensimus omnes, et manu nostra subscripsimus. Si autem nunc aliquid spiritus hujus mundi suggerit, ex aperto adhuc scire non possumus. Nam, ut nos professi sumus de Scripturis, per omnia similem Filium Patri, excepta inativitate, exponant et illi de Scripturis, quemadmodum parte similis sit, parte dissimilis. Et idem, fratres dilectissimi, haec intrepidanter et sine mora vestrae dilectionis ad conscientiam, per Cyriacum officialem, cujus prima inventa occasio est post Carinium diaconum, quem ad vos misi, professionem destinaui, ut per vestram quoque vigilantissimam devotionem apud Deum

universae fraternitati intimetur, ne qui fallacia diaboli laqueis ignorans imphectur. Jam vestra est unanimiatis rescribere mihi, quid vobis sanctus Spiritus suggerat. Sane infimo charitati vestrae, me huic epistole, propterea quod manus dolerem, subscribere non potuisse; subscribendum autem mandasse fratribus et compressbyteris nostris Innocentio, Octavio, et Catulo. » Haec enim Germinius adversatus Ariani, nihilans tamen inter Semiarianos.

30. « Quo tempore, defuncto illo scelerum omnium architecto et vexillario impietatis Acacio cognomento Lusco, episcopo Caesarea Palaestinae, Ariani aequae arianum hominem dedere illi successorem Euzoium. Reliquit Acacius commentarios a se conscriptos in Ecclesiasten decem et septem voluminibus comprehensos, necnon *συμψύκτων ἑπτακτον* sex, et multos alios praeterca diversosque tractatus. » Haec S. Hieronymus ¹, qui Acacii scripta sic legere consuevit, ut in nequam haeretici hominis Incubationibus caveret a sordibus ². Alius eodem ferme tempore claruit Acacius itidem Caesaree Palaestinae. Libanii discipulus, ipsum magistrum superaturus. si licuisset : nam juvenis (ut de eo testatur Ennapius ³) decessit. Qui vero Acacio in episcopatu successit Euzoius (diversus hic plane fuit ab Euzoio itidem ariano, creato episcopo Antiocheno sub Constantio), apud Thespestum rhetorem cum Gregorio Nazianzeno (ut tradit sanctus Hieronymus) fuerat Caesareae eruditus; ejusque postea factus urbis episcopus, plurimo labore corruptam bibliothecam Originis et Pamphili in membranis instaurare conatus est; sed quod arianus esset, sub Theodosio principe pulsus est, cui successit fuit Gelasius, de quo inferius. Haec ex Hieronymo ⁴.

31. Hoc eodem anno isdemque coe., Gratiano et Dagalaipho, natus est filius Valentiniano imperatori, quem suo quoque nomine Valentinianum nominavit : haec Socrates ⁵. Genitus hic fuit ex Justina ariana femina, de qua plura inferius dicturi sumus. Licet igitur Valentinianus ipse Augustus omnium sententia catholicus habeatur; tamen tum uxoris, tum fratris perfidia infamatur; cum praesertim nullus reperitur ab eo adhibitus esse conatus, vel studium, quibus eisdem ad meliorem frugem revocare sategerit; et, quod gravius existimatur, grassantem Valentem fratrem in Orthodoxos in imperio illi subiecto minime cohibuerit : qui et in Occidente Auentium arianum, et ab Ariani episcopum Mediolanensem electum, haec catholicus episcopus et inter alios Hilario episcopo Praetavicensi vehementer reclamantibus, nunquam sede expellendum curaverit, sed in ea ne qua ad oblitum siverit permanere. Haec, inquam, eundem Valentiniano notam misserunt non levem. At de Auentio suo loco dicendum.

¹ Hier. de script. eccl. in Acacio. — ² Hier. epist. ad Moner et Alia. c. lvi. — ³ Ennapi. in Vit. Philos. — ⁴ Hier. in Euzoio et in Ge. lasio de script. Eccl. — ⁵ Socrat. lib. iv. c. 9.

Anno periodi Græco-Romane 5859. — Olymp. 286. an. 2. — Urb. cond. 1149. — Jesu Christi 366.

— Damasi papæ 4. — Valentiniani et Valens 3.

1. *Consules.* — Ad num. 4. Coss. *Gratianus nobilissimus puer.* et *Dagalaiphus* : uterque Occidentalis. Gratianus enim filius est Valentiniani, qui, quod a patre nobilissimus puer renuntiatus, hoc anno Fastis nomen dedit, ut in more positum fuisse jam diximus. *Dagalaiphus* hoc anno sub Valentiniano magister militum fuit, idque per Gallias, ut testatur Ammianus lib. 26 et 27.

2. *Procopius tyrannus necatur.* — Ad num. 2 et seq. *Procopius tyrannus* his consulibus victus in Phrygia Salulari ad Nacoliem, interfectusque, Ammiano lib. 26, cap. 9. *Zozimus* lib. 4, pag. 739. *Socrate* lib. 4, cap. 5, et Hieronymo in Chronico testibus. *Idacius* in Fastis eum oppressum scribit *sexto kalendas Junias*; auctor vero Chronici Alexandrini *XII kal. Julias*. *Philostorgius* lib. 9, cap. 5, ait, eum capite truncatum esse, « cum sex mensium spatio tyrannidem exercisset. » Sed ex dictis anno cccclxv eam per plures menses *Procopius* exercuit.

3. *Initium belli Gothici.* — Gothicum bellum, *inter præcipua cæsentium*, ut ait *Ennapius* in Excerptis, non hoc anno, sed sequenti, a Valente *pubescente vere susceptum*, castris prope Daphnem munimentum metatis : mox et Istro transito. Ita *Ammianus* lib. 27, cap. 5, qui eum hæc referat post *Procopii* interitum, qui hoc anno post verum tempus, ut numero præcedenti dixi, contigit, non dubium, quin ad annum sequentem pertineant, et initium belli Gothici anno uno *Baronius* anticiparit. Hinc anno trecentesimo sexagesimo septimo, mense Maio data a Valente *Marcionopoli* lex l Cod. Theod. *Si curialis relicta civitate*, et lex l. *De equorum colat.* Docet enim *Zozimus* lib. 4, pag. 741, Valentem *Marcionopoli* fuisse, cum bellum illud suscepit : « Inito vere Marcionopoli solvens imperator Barbaros adortur, » Duravit bellum Gothicum annos tres, et festibus Ammiano laudato, et *Themistio* in Oral. 40.

4. *Valens baptizatur.* — Ad num. 4. *Valens* non hoc anno, sed sequenti *baptizatus*, et Orthodoxorum persecutio ab eo coepit. *Theodoretus* enim lib. 4, cap. 12, ait, cum Gothi, trajecto Danubio, Thraciam popularentur, Valentem bellum iis inferre decrevisse, sed baptismatis armatura mimulum ad certamen procedere voluisse. Tradit *Ammianus* citatus, bellum Gothicum a Thraciarum motibus inchoatum. Hinc liquet, Valentem circa verum tem-

pus anni sequentis baptizatum esse, eademque tempestate persecutionem in Orthodoxos motam. Quod confirmabitur ex iis, quæ infra dicam de sancti Athanasii fuga, quæ anno cccclxv contigit.

5. *Basilii Cæsaream venit.* — Ad num. 6 et seqq. *Hermantius* in Vita SS. Basilii et Gregorii Nazianzeni lib. 3, cap. 9, *Baronius* sequitur, et cum eo *Basilii* e Ponto in urbem Cæsareensem reditum, hujus cum *Lusebio Cæsareæ* episcopo reconciliationem, et Valens imperatoris *Cæsaream* accessum præsentium anno consignat. At hæc anno tantum trecentesimo septuagesimo contigisse, et *Sozomenum* lib. 6, cap. 15, ea in re non errasse, eo anno demonstrabimus, ac episcopus *Basilii* initium hæc teno ignoratum anno suo reddemus, quia epocha recte constituta, plures errata a magnis viris commisi emendari poterunt. Quando porro *Ruffinus* lib. 2, cap. 9, scribat, *Nazianzenam* secum ad monasterium manu injecta *Basilium* perduxisse, « ibique per annos ut aiunt tredecim » solis divinæ Scripturæ voluminibus operam dedisse, intelligendus est de priori utriusque in *Pontum* secessione, quæ ideo contigit anno circiter trecentesimo quinquagesimo septimo. Ab eo enim anno ad trecentimum septuagesimum anni tredecim interjiciuntur.

6. *Nascitur Valentinianus Valens filius.* — Ad num. 31. *Valentinianus Junior* non *Valentiniani* Aug. sed *Valentis* Aug. filius fuit, ut docet *Idacius* in Fastis, qui sub hujus anni consulibus scribit : « His cons. natus est *Valentinianus Junior*, filius *Augusti* *Valentis*, die XV kal. *Februarias*. » Ita enim in Ms. quod servatur in bibliotheca Collegii Parisiensis Patrum Societas Jesu legitur, licet *Sirmondus* a *Socrate* deceptus, in editione illius operis responderit, *filius* *Aug. Valentiniani*, ut *Valens* in Notis ad lib. 4 *Socratis*, cap. 10, observavit, et ipsimet vidimus in eo Ms. nobis a V. C. *Harduno* ejusdem bibliothecæ præfecto exhibitæ. Hæc *Valentinianus Junior* ipse est, ut inter omnes constat, qui post biennium cum *Victore* consul fuit, cuique *Themistius* Orationem consularem dixit, in qua passim Valentem hujus *Valentiniani* patrem, et *Gratianum* patrualem appellat. Præterea idem *Themistius* pag. 254 editionis *Petavianæ* *Procopii* interitum, qui hoc anno contigit, ortho *Valentiniani* a Deo significatum esse affirmat. At si *Valentinianus Junior* *Valentiniani* Senioris filius fuisset, ejus ortus nihil significasset *Valenti*. *Valentinianus Junior* alio nomine *Gabates*

dictus a Socrate lib. 4. cap. 26, et Sozomeno lib. 6, cap. 16. ubi discrete asserit, *Valenti* unicum filium fuisse ex *Dominica* uxore, nomine *Gabatem*. Porro Socratis ac Sozomeni, qui Valentinianum hoc anno natum, filium Valentiniani Senioris faciunt, error ex eo inesse videtur, quod duos Valentinianos Juniores, alterum Valentis, alterum Valentiniani Senioris filium inter se confuderant, et ex duobus unum fecerunt. Putarunt enim, Valentinianum nobilissimum puerum hoc anno natum eundem

esse cum Valentiniano Juniori, qui post mortem patris sui Valentiniani Senioris imperium tenuit cum Gratiano, quod anno cccxxv falsum esse ostendimus. Haec omnia Valensio laudato accurate observata. Corrigendum iaque quod scribit Baronius, *Valentinianum Juniozem* Senioris ex *Justina* filium extitisse.

7. *Obitus Liberii PP.* — Liberius papa hoc anno e vivis excessit, quem excepit Damasus, ut anno sequenti videbimus.

LIBERII ANNUS 16. — DAMASI I. — CHRISTI 367.

4. *Liberii obitus et sanctitas.* — Christi annus trecentessimus sexagesimus septimus consulo Flavii Lupicini atque Flavii Jovini adscribitur Fastis, sicut ab Ammiano ¹, Socrate ², atque aliis notatus habetur. Hujus Flavii Jovini esse creditur epitaphium Flaviae Jovinae filiae, quod sic se habet ³ :

FL. IOVINA. QVAE. VIXIT.
ANNIS. TRIBUS. D. XXXII. DEPOS.
NEOFITA. IN. PACE. XI. KAL. OCTOB.

Quo etiam anno Romae post Lampadium Viventium gessit praefecturam Urbanam, id eodem Ammiano atque etiam rescriptis imperatorum testantibus : nam sub isdem consulibus ad eundem Viventium extant data rescripta; ut illud de relaxandis vincis die Paschatis, his verbis ⁴ :

« Imp. Valentinianus, Valens, et Grat. AAA. ad Viventium P. V. Ob diem Paschae, quem intimo corde celebramus, omnibus quos reatus astringit, carcer inclusit, claustra dissolvimus. Atameu sacrilegus, in majestatem reus, in mortuos veneticus, sive maledicus, adulter, raptor, homicida, communiione istius numeris separentur. Dat. III non. Maii, Rom. Lupicino et Jovino coss. » Sed et illud, quo profligator delinquentes damnari ad ludum :

« Idem ⁵ AAA. ad Viventium P. V. Nunquam de numinis nostri sacrario prodeuntem arena suscipiat, lanista doceat, saeva meditatio et pugnativ exerceat : nulla siquidem possunt esse supplicia, quibus culpa plectatur. Dat. V id. April., Lupicino et Jovino coss. »

Cum igitur ex his rescriptis liquido demonstratur, praefecturam Urbanam Viventii contigisse sub consulatu Lupicini atque Jovini; ex his pariter rediditur exploratum tempus obitus Liberii papa et creationis Damasii eius successoris : nam sub ejusdem Viventii praefectura subortum esse saxum Ursicini schisma adversus Damasum, disertis verbis Ammianus affirmat ⁶. De his igitur pluribus acturi, ut de Liberii obitu primum instituamus orationem, exigit rerum ordo.

2. De Liberio papa, quot annis sederit, plane diversa reperimur sententia, quas sive in codice menda illepta, sive scriptorum mentia induxerunt. Nam in libro de Romanis Pontificibus, annis sex tantum, mensibus sex, et diebus quatuor sedisse legitur, totidemque apud Neeperi Chronicon numerantur usque ad Felicem. In Cresconiano autem Indice, decem anni, menses septem, et dies tres ejusdem pontificatus tribuntur. Ceterum apud Hieronymum Chronicon, ab ingressu Liberii usque ad Damasii successorem, anni intercedunt decem et octo. At vero habita ex etiam ratione ingressus Liberii usque ad praeceatus anni quindim idus Septembris, dicere opus est eum sedisse annos quindecim, menses quatuor, et diem unum : nam ejus ingressus contigit VIII idus Maii ut dictum est anno Domini trecentesimo quinquagesimo secundo.

3. De eodem autem Liberio haec habentur in libro de Romanis Pontificibus : « Ille oravit de pl. tonis sepulchrum sanctae Agnetis martyris. » Et paulo post : « Ille fecit basilicam nomine suo juxta

¹ Ammian. lib. xxvii. — ² Socrat. lib. iv. c. 10. — ³ Romae apud Laet. Pasquinorum. — ⁴ L. iii. de indul. C. Theod. — ⁵ L. xi. de pennis C. Theod.

⁶ Ammian. lib. xxvii.

Macellum Lybiae, alias Liviae. » De Macello Livia-
no, loco sic dicto in Esquilino colle, est mentio apud
Sextum Rufum et P. Victorem. Porro quod ad ejus-
dem templi erectionem spectat, ex collatis impen-
sis Joannis Patritii ea de re per visum admoniti et
miraculo confirmati, descendentes nivibus nonis
Augusti, formamque templi monstrantibus, eam
basilicam erectam esse, ejusdem ecclesiae vetera
monumenta declarant : verum ipsam ab ejus ere-
ctore, nomine Liberii nuncupatam esse, Marcellius
presbyter in libello de Schismate Ursicini certam
fidem facit. Rursum de Liberio haec in eodem libro
de Romanis Pontificibus : « Hic fecit ordinationes
duas in Urbe mense Decembris, et ordinavit pres-
byteros octodecim, diaconos quinque, episcopos
autem per diversa loca decem et novem. Qui sepul-
tus est in Via Salaria in coemeterio Priscillae. »

4. Remansit posteris Liberii pape memoria
laud ignobilis, sed plane honorificentissima; de
qua, ut ab homine hujus temporis, eodemque Ro-
mano cive, atque itidem doctrina et sanctitate claro,
quique nullo privato affectu, sed veritatis tantum
studio moveatur, testimonium petamus; sanctus
Ambrosius ¹ testimonium affert, cum in commenta-
riis de Virginitibus, cui tanquam in auro gemmam
voluit ejusdem Liberii papa intexisse sermonem,
ita praefatur : « Quoniam quae habuimus, digessi-
mus superioribus libris duobus : tempus est, soror
sancta, ea quae mecum conferre soles, beata memo-
ria Liberii praecepta revolvere; ut quo vir sanctior,
eo sermo accedat gratior. Namque is, cum in Salva-
toris natali ad apostolum Petrum virginitatis profes-
sionem vestis quoque mutatione signares quo enim
melius die, quam quo virgo postertalem acquisivit?)
atque astantibus etiam puellis de compluribus,
quae certarent invicem de tua societate : Bonas, in-
quit, filia, nuptias desiderasti, » etc. Pergit integrum
tunc ab eodem Liberio habitum sermonem recen-
sere; ubi post finem haec addit : « Haec tecum san-
ctae memoriae Liberius, quae apud alios majora verbis,
apud te minora exemplis sunt, » etc. Et plane ap-
pareat, omnem maculam, quam olim exul Ariano-
rum ad tempus communiōne, etsi non haeresis pra-
vitae, contraxerat, posteriori illa confessione tem-
poris Concilii Ariminensis prorsus deletam atque
omnino fuisse oblivione sepultam. Hinc videas et a
Graecis etiam ejusdem temporis sanctissimis atque
doctissimis viris Liberium dignis titulis honestari :
unde S. Basilus ² nominat eum, beatissimum
virum, scribens ad Occidentales : Epiphanius ³ vero,
beatum; reperimus quoque ejus memoriam in nonnul-
lis antiquis scriptis codicibus recensitam inter alios
sanctos, anniversario die natali publice recolendam :
ex quibus exscripsit Beda; in cuius Martyrologio VIII
kalend. Octobris Liberii Romani episcopi nomen
cum aliis sanctis habetur intextum; sed et alibi ⁴
cum aliis ejusdem diei sanctis sic versibus decan-

tatum, pridie tamen ejus diei, nempe IX kalendas
Octobris :

Nonum Thecla tenet rosen perfusa cruore,
Liberusque dicit Romanam papa per Urbem,
Levita et Sosus merito splendescit honore.

5. Ad haec omnia de Liberio posita, addenda
est inscriptio nuper repta Spolefi in tumulo, exa-
rata totidem verbis ac versibus, ut hic legitur :

D. F.
P I C E N T I A E
L E G I T I M A E
N E O P H Y T A E
D I E . V . K A L . S E P .
C O N S I G N A T A E
A L I B E R I O P A P A
F L . H O S P I T I U M
M A R I T U S
V X O R I
B E N E M E R E N T I
D U P L I C E M
S A R C O F A G U M
C U M T I T U L O
H O C L O C O
. . . O E . . . I
P O S I T
. . . M A R I T O
. E T

Fracta tabula et fragmentis deperditis, desunt reli-
qua. Quod autem audis, consignatam fuisse defun-
ctam a Liberio papa, per consignationem intelligere
debes inscriptum sacramentum, quod dicimus Confir-
mationis seu Chrismatis, uti vetus loquendi usus
obtinuit, quod accipi consuevit ab episcopo suo :
cum vero illud ipsa acceperit a Liberio papa, placuit
marito ejusmodi exhibitum ipsi munus a tanto pon-
tifico, relinquere perpetua memoria sepulchrali la-
pide consignatum.

6. *Ex Damasi electione schisma Ursicini.* —
Post obitum Liberii vacasse sedem dies sex, in ejus-
que locum Damasum Hispanum, Antonii filium,
fuisse legitime subrogatum die decima quinta Se-
ptembris, consentiunt omnes; Ursicinum vero postea
eodem anno in schismate Pontificem acclamatum.
Quae enim olim carperat in clero Romano dissensio
ex substitutione Felicis (haec Liberius eam compo-
nere studuisset, recipiens in clero atque unius cum
aliis eos qui ordinati fuerant a Felice), latenter ser-
pens, novi pontificis electionis occasione reerudit:
dum alii ex parte Felicis, ex parte vero Liberii alii
conarentur ordinare pontificem. Hum est a majori
saniorique parte in Damasi electionem; qui licet
fuisset ex parte Felicis ⁵, Liberius tamen (ut diehinc
est) non tantum una cum aliis eundem reoperat
in clerum, sed etiam vicaria praefectura donarat,
cum post Concilium Arminense (ut meminimus

¹ Ambros. de Virg. lib. III. — ² Basil. ep. LXXIV. — ³ Epiph. haer. LXXXV. — ⁴ Martyrol. Wandeberti die 23 Septemb.

⁵ Marcellin. de schismate Ursicini.

Liberius iterum a Constantio vexatus in suburbis conventus ageret : quod ejusdem Liberii Acta ¹ quantumlibet depravata testantur, in quibus hæc leguntur : « Nolite timere, quoniam ego vobiscum non habito in civitate Romana ; sed habetis vicarium ecce fratrem et presbyterum Damasum, ejus testimonium vos mihi perhibetis, » etc. Ex quibus erroris pariter arguuntur, qui Damasum dicunt ex diacono creatum esse pontificem. Senex erat sexagesimum secundum circiter annum agens, cum creatus est pontifex ; quem, postquam sedisset annos decem et octo, prope octogenarium decessisse affirmat S. Hieronymus ².

7. Pars autem adversa indigne ferens ex communiõne Felicis electum esse pontificem, una cum diaconis Romanæ Ecclesiæ conspirans, occupansque basilicam Sicini (Sicini), creat contra Damasum Ursicinum diaconum Romanum episcopum. Qui vero tunc tumultus oborti, quæve cædes fuerint in eadem basilica perpetrata, ex Ammiano ³ hic potissimum describamus, licet ethnico homine, et rerum christianarum haud exacto exploratore. Ipse igitur postquam de præfectura Urbana Lampadii egit, de ejus successore Vientio ita scribit : « Advenit successor ejus ex quaesitore (exquisitor) palatii Vientius, integer et prudens, Pannonius ; cuius administratio quæta fuit et placida, copia rerum omnium fluens. Et hunc quoque discordantis populi seditiosæ terrere cruenta, quæ tale negotium excitaverat. Damasus et Ursicinus supra modum ad rapiendam episcopalem sedem ardentes, scissis studiis asperime conflictabantur, adusque mortis vulnerumque discrimina adjumentis utriusque progressis. Quæ nec corrigere sufficiens Vientius, nec mollire, vi magna coactus recessit in suburbanum. At (Et) in contentatione superaverat Damasus, parte quæ ei favebat, instante. Constatque in basilica Sicini (Sicini), ubi ritus christiani est conventiculum, uno die centum triginta septem reperta cadavera peremptorum, effertamque diu plebem ægre postea delimitam. » Ponitur in descriptione ⁴ Urbis basilica Sicini in regione quinta juxta forum Esquilinum, longe a Macello (Marcello) Liviano, ubi fuisse ponitur basilica Liberii. Sed subdit his Ammianus, ita hostis Christianorum carpens Romanam Ecclesiam :

8. *De cultu externo majestatis Romanorum Pontificum et sacerdotum.* — « Neque ego, inquit, abano, ostentationem rerum considerans Urbanarum, hujus rei cupidos, ob impetrandum quod appetunt, omni contentatione laterum jurgari debere ; cum id adepti, futuri sint ita securi, ut dicuntur oblationibus matronarum, procedantque vehiculis insidentes, circumspice vestili, epulas curantes profusas, adeo ut eorum convivia regales superent mensas. Qui esse poterant beati revera, si magnitudine Urbis despecta, quam vitis opponunt, ad

imitationem antistitum quorundam provincialium viverent : quos tenuitas edendi potandique parcissime, vilitas etiam indumentorum, et supericitia humanum spectantia, perpetuo numini verisique ejus cultoribus ut puros commendant et verecundos, » hæc tenus Ammianus.

9. Negari quidem minime potest, deorum cultoribus moxise invidiam Christianæ religionis summum pontificatum adeo insigniter externis quoque splendoribus illustratum ; ægroque tulisse animo, eo munere fungentem Romanum episcopum ejusmodi claritudine magis conspicuum apparere, quam gentilitiæ superstitionis regem sacrificum, sive alios pontifices atque sacrificos, jam deorum cultu frugescente, despectos.

10. Certe quidem adeo Romæ his temporibus effulgebat Romanorum Christianæ religionis antistitum decor ac splendor, ut non Ammiani tantum vel cæterorum illi similitum commoverit animum ; sed et clarissimorum virorum, imo amplissimorum magistratum invidiam concitarit. Unde Prætextatus ille nobilissimus Romanorum, quem proconsulatum gessisse in Oriente horum imperatorum exordio vidimus, et Vientio sequenti anno suffectum fuisse in Urbana præfectura, abique magistratibus auctum, suo loco dicemus : « hic ipse Prætextatus, inquit S. Hieronymus ⁵, qui et consul designatus postea mortuus est, homo sacrilegus et idolorum cultor, solebat iudens beato Damaso dicere : Facite me Romanæ urbis episcopum, et ero protinus christianus. » Hæc Hieronymus : ut plene appareat, summo atque regali Christi Ecclesiæ sacerdotio regiam quoque magnificentiam fuisse conjunctam : quæ cum ab ethnico scriptore carpantur ; atque ab hæreticis recentioribus canino dente rabiosius corroduntur ; isthæcque ab Ammiano scripta, velut et divino oraculo prodita, in Romanam Ecclesiam exprobrant : minime considerantes, antiquam hæc esse calumniam ab Ethnicis in Christianos omnes illatam : eum, ut ait Tertullianus ⁶, « prodigas eorum cœnas angillarent ; que cum a charitate fuerint ἀγάπη denominatæ, quantiscumque, inquit, sumptibus constant, lucrum est, pietatis nomine facere sumptus. » Siquidem ex eis etiam inopes pascebantur : cum alioqui idem frequentius jejuniare solerent, ac Romæ potissimum, ubi tribus diebus eujuslibet hebdomadæ totus anni, excepto tempore Quinquagesimæ, Christianos omnes jejunare consuevisse, S. Augustinus ⁷ ad Casulanum scribens disertis verbis affirmat.

11. Sed quod ad Ammianum de priorioribus epulis, considerandum est, causa urgente interdum sanctissimos viros regias cœnas parare solitos. De sancto enim Ambrosio testatus est ⁸ Vincentius P. prætorio in Gallis apud S. Martinum, ipsum agentem Mediolanensem episcopum, consuevisse exhibere convivia præfectis atque consibus, et abs-

¹ Acta Liberii cap. 2. — ² Hieron. de Scrip. Eccl. in Damaso. — ³ Ammian. lib. XXVII. — ⁴ Pany. in descrip. Urbis.

⁵ Hieron. epist. XLV. — ⁶ Tertullian. adv. Marcionem, c. 13. — ⁷ Aug. ad Casulan. ep. LVIIII. — ⁸ Sever. in vita Ambrosii.

que dubio, digno invitatis hominibus sumptu, cum tamen haud ipse Ambrosius voluptuosus esset, vel jejunare praetermitteret; de quo Paulinus tradit¹, quotidianum jejunio corpus attrivisse: «Cui, inquit, prandendi nunquam consuetudo fuit, nisi Sabbato et Dominico, vel cum natalitia celeberrimorum martyrum essent.» Sicque secundum illud Apostoli²: «Scio abundare, et scio penuriam pati.» Apostolici quoque viri, ut Ambrosius atque Damasus, ita noverunt vitæ institutum attemperare, ut juxta ejusdem Apostoli³ sententiam; sive manducarent, Domino manducarent; et sive non manducarent, aequè Domini causa non manducarent; omniaque charitate jubente, arbitrio Spiritus agerent.

12. Sane quidem magna animi nostri voluptate factum est, quod his ferme diebus; cum hac cunctanda exhiberemus, sanctissimus dominus noster CLEMENS VIII papa primo sui pontificalis exordio inter alia ad disciplinam ecclesiasticam componendam saluberrime instituta, quo cæteris hospitalitatis ac in pauperes beneficentiae exemplo præluceat, quotidianæ illi mensæ tredecim ex ipsis veteri instituto parari solita adiecit alteram prope convaculum suum pauperibus peregrinis potissimum et remotioribus regionibus in Urbem confluentibus in singulis dies parandam: et sua enim epipare referla dapibus, iisdem sacro ritu ex more sanctificatis, sedens ipse arbiter continentiae, delectumque adhibens, pretiosiora quoque ac lautiora jubeat offerri pauperum mensæ, vilioribus sibi relentis ac medicis; tanto solum judicans dignos honore Dei servos, ipsos pauperes, Christi vicem agentes, vicarius ipse Christi, et servus servorum Dei. At hæc obiter, occasione Ethnicorum sugillantium lautas mensas Romanorum Pontificum, dicta sunt.

13. Cæterum quod ad propositam rem spectat, sicut sanctissimos viros omnia sua ad spiritus regulam moderantes, dignos laude censemus; ita illos improbandos dammandosque putamus, qui carni indulgentes, de Christi patrimonio opsonantur: adversus quos iusta est S. Hieronymi islarprehensio⁴: «Sed et Ecclesie quoque principes, qui deliciis affluunt, et inter epulas atque lascivias pudicitiam servare se credunt, propheticus sermo describit, quod ejiendi sunt e spatiosis domibus, lautis que convivii, et multo labore epulis conquistis; et ejiendi propter malas cogitationes et opera sua. Et si vis scire quo ejiendi sunt, Evangelium lege⁵: In tenebras scilicet exteriores, ubi erit letus et stridor dentium, Ammon confusio et ignominia est, Jesum Christum crucifixum, magistrum, pauperem et esurientem laetis prædicare corporibus, jejuniorumque doctrinam rubentes buccas tumentiaque ora proferre? Si in apostolorum loco stamus, non solum sermonem eorum imitemur, sed conversationem quoque et abstinentiam amplectamur. Sanctum uti-

que est et apostolicum ministerium, viduis et pauperibus ministrare. Non oportet, inquit, dimisso verbo Dei, ministrare nos mensis⁶. At nunc non dico pauperes, non dico fratres, et qui rursum invitare non possint (ex quibus, excepta gratia, nihil aliud episcopalis speret manus), sed militantes et accinetos gladio, et iudices, excubantibus ante fores suas centurionibus et turmis militum, Christi sacerdos invitat ad prandium. Tota clerici Urbe discursant, quarum exhibere iudicibus que illi in prætoriiis suis aut invenire non possunt certe inventa non coemunt. Nec vero arbitrandum, quod generaliter ad omnes hæc dirigatur investio, sed quod eos qui tales sunt, pulset sermo propheticus, et commineur eis supplicia et tenebras sempiternas: ut qui pudore et verecundia non tenentur, agant penitentiam saltem comminatione pœnarum.» Hucusque Hieronymus, haud dubie ab hac objurgatione excipiens Damasum, quem mille locis sanctissimum prædicat. Sed ad schisma Ursicini, e quo divagata est oratio revocetur.

14. *Causa Damasi adversus Ursicinum.* — De eo schismate complura scripta habentur a Marcelino Romano presbytero in eo libello, quem una cum Faustino diacono obtulit Theodosio imperatori. Sed cum constat, cum his fuisse schismaticum, adhaerentem nimirum primo Ursicino pseudopontifici, ac postea Luciferianis; ea in hac causa fides illi adhibenda est, cum latronibus solet accusantibus eos, quos ipsi fuerint depredati. Quis enim ipsum dixerit audiendum de Damaso, qui et in alios Orthodoxos fuerit contumeliosus, atque etiam in S. Hilarium Pietaviensem episcopum calumniose aequè ac andaacter insultet? Porro res Damasi et Ursicini publicis iudiciis sæpe discussæ ac ventilatæ, adeo exploratæ sunt reddite atque perspicuæ, ut imperatores ipsi sæpius ad Urbis præfectos pro Damaso adversus Ursicinum ejusque gregarios reperiantur dedisse rescripta, que suis locis, secundum tempus quo scripta sunt, sigillantur reddendis interius.

15. Sed illud in primis est redarguendum mendacium, quo dicitur, primitus Ursicinum, ac subinde Damasum post dies septem esse creatum Romanum pontificem, occupasseque basilicam Lateranensem, atque inde impetum fecisse in basilicam Julii. Nam his manifeste adversatur sanctus Hieronymus, quem hisce ipsis temporibus, Romæ fuisse monstrabimus. Ipse enim in Chronico conbarium penitus astruit, dum sic ait: «Damasus trigesimus quintus Romanae Ecclesie ordinatur episcopus. Post multum temporis spatium (vel ut alii legunt) post non multum temporis spatium, Ursicinum Ursinum a quibusdam episcopis constitutus, Sciminum cum suis invadit; a quo Damasiana partis populo conflente, crudelissima interfeciones diversi sexus perpetravit.» Affirmat hoc ipsum Rufinus⁷, qui etsi tunc Romæ non erat, res tamen sui temporis vulgatas ubique

¹ P. 106 in Act. S. A. Br. — ² Tit. p. 14. — ³ 1 Cor. X. v. — ⁴ Hier. in Meth. c. 2. — ⁵ Mat. XX. 1.

⁶ Act. VI. — ⁷ Rufin. lib. II. c. 10.

conscriptis. Sed mox hic ejusdem Ruffini de oborto schismate integram ipsam sinceramque narrationem subiiciemus.

16. Verum et eo quoque impudente adactus est ipse ab Ecclesia et a Deo divisus, efflatus schismaticus Marcellinus, ut arguens Damasum, attinet fuisse scvissimum hominem, in eumque tot eorum inhumaniter patrarum culpam rejiciat: ab ipso enim concitatos esse milites ait in sectatores Ursiniani. At ut hæc omnia apertius refellantur; in primis quæ scripta sunt eo argumento a Ruffino, hic describamus: « Damasus, inquit, post Liberium per successionem sacerdotium in urbe Romana suscepit. Quem prælatum sibi non ferens Ursinus (Ursinus) quidam, ejusdem Ecclesie diaconus, in tantum furoris erupit, ut persuaso quodam satis imperito et agresti episcopo, collecta turbulentorum et seditionum hominum manu, in basilica quæ Sicutini appellatur, episcopum se fieri extorqueret, legibus et ordine et traditione perversis. Quo ex facto tanta seditio, imo vero tanta bella coorta sunt, alterutrum defendentibus populis, ut replerentur humano sanguine orationum loca. Quæ res factione Maximi (Maximini) præfecti, scvi hominis, ad invidiam boni et innocentis versa est sacerdotis; ita ut causa clericorum usque ad tormenta duceretur. Sed assertor innocentie Deus affuit; et in caput eorum, qui infenderant dolum, pœna conversa est. » Hæc Ruffinus: eadem quoque Græci habent, nempe Socrates¹, Sozomenus², Nicephorus³, et alii. Quisnam autem fuerit rudis ille et agrestis episcopus, qui ausus est Ursinio manus imponere; Marcellinus in libello, quo scripsit, expresse nominat: aitque fuisse Paulum episcopum Tiburtinum: quo quidem uno argumento, etsi reliquæ deessent pro causa Damasi defensiones, satis superque declaratur, Ursinum fuisse schismaticum: cum ex his quæ ex S. Augustino et aliis superius dicta sunt, liquido constet, non alterius episcopi quam Ostiensis fuisse, manus imponere super electum Romanum Pontificem.

17. Quod autem spectat ad Maximum, seu potius Maximinum (sic enim cum nominat Ammianus, cujus sevilitiam redundasse in invidiam et odium Damasi papæ Ruffinus et alii citati nuper auctores testantur; fuisse quidem ipsum, cum vicariam præfecturam, et annonariam, ac postea prætoriam administraret, trunculentum civium Romanorum carnificem ad omne inhumanitatis genus exercendum egregie comparatum, pluribus idem Ammianus⁴ testatur; qui et ejus in cives Romanos diras recenseat carnificinas. Porro ea quæ in Ursinum sectatores visus est iste acerbius perpetrasse, in Damasi invidiam, cujus defensionis causa ille militum gladios cruentasset, obdirectantes schismatici converterunt; adeo ut ea de re nunquam desiverint etiam post obitum Valentiani apud Theodosium querantur

idem Marcellinus et Faustinus. Porro Damasi incredibilis animi mansuetudinis locuplex testis est S. Hieronymus, qui tunc ægens in Urbe eruditelatur rhetoricis disciplinis: ipse enim cum ad Innocentium amicum scribens, de muliere septies icta historiam enarrasset, in fine hæc de Damaso ledit⁵: « Romanum episcopum jam pene factionis laqueis irretitum et vicisse adversarios, et non nocuisse superatis. » Quid amplius? S. Ambrosius et ipse Romanus, et Romæ adhuc in paterna domo cum Marcellina sorore ac fratre Satyro ægens, scribens postea alia occasione ad Valentianum Juniolem imperatorem, cum de Damaso papa obiter incidere mentionem, sic ait⁶: « Damasus Romanæ Ecclesie sacerdos judicio Dei electus. » Ita ipse.

18. Cæterum, quod ejus legitima ordinatio nulla posset invidentium hostium labefactari calumnia, eademque nota esset et magistratibus et imperatori; schismatici ad falsas easdemque turpissimas accusationes conversi sunt, ut littere Valentiani Aug. inferius suo loco recitandæ declarant. Adulterii enim sanctissimum ac purissimum virum accusarunt, quem S. Hieronymus⁷ virginem Ecclesieque virginis doctorem appellat, ad Pammachium scribens; ejusque mores eximios Græci⁸ pariter prædicant. Sed de his alias in ejus obitu. Hæc quidem nos de legitima Damasi electione; ejusque mortum integritate haud obiose volumus ex certis ac probatis testibus inculcasse, ipsoque ejusdem pontificatus ingressu lectori ob oculos posuisse; quod sciamus, levissimos quosdam, nulla rerum habita diligentiori pervestigazione, una lectione libelli Marcellini schismatici, Damasi hostis implacabilis, imprudenter nimis ac potius stolide primas detulisse Ursinio; quem non solum fuisse tradunt legitimumque Romanum Pontificem, sed et moribus plane sanctissimum; neque erubuerunt post tot sæcula, hominum in publico sanctorum Patrum consensu damnatum legibus imperatoris sæpe prescriptum, Catholicis omnibus, ut monstem ostentui habitum, adeo imprudenter ac temere commendare; condemnare vero sunt quasi S. Damasi a sacro Concilio probatum, rescriptis imperatoris ab oppressoribus vindicatum, antiquorum omnium præcono laudatum, toti orbi catholico communicatione conjunctum, vitæque moribus insuetum, atque perspicuum, miraculis etiam illustratum, ac denique universæ catholice consensu Ecclesie a tempore obitus in hæc diem anniversaria memoria celebratum. Sed jam ad rei gestæ historiam revertamur.

19. Et autem tunc pebecula adeo ammitti, libens volensque in militum gladios se ab illis trucidandam timoris experte immitteret; schismaticorum tuba illo timore adeit, qua velut classico clangebant ac clamabant, tempus esse martyrii occidendum eos, qui corpus occiderunt. Quibus illa

¹ Socrat. lib. 6. c. 25. — ² Sozom. lib. VI. c. 23. — ³ Niceph. lib. VI. c. 20. — ⁴ Ammian. lib. XXVIII.

⁵ Hieron. ad Innocentium lib. I. c. 12. — ⁶ Ambros. ad Valentianum lib. I. c. 12. — ⁷ Hieron. ad Pammachium lib. I. c. 12.

incauta decepta, eo avidius rucbat in eadem, quo ex suis alios se ad martyrii coronam processisse putabat; damnum existimans, ad caelestia praemia ab aliis anteverti. Id quidem ex ipso schismaticorum libello Marcellini atque Faustini colligitur, quem antiquitus scriptum Vaticana bibliotheca nobis exhibuit. Quomodo autem iidem schismatici saepe multati, ab Urbe pulsati, atque iterum imperfita venia ab imperatore restituti, ac postea demum tumultuantes longius fuerint allegati, dicemus suis locis inferius, annis, ut sunt gesta, sequentibus: haud enim fuit istiusmodi natus anni negotium; sed decem et octo annis, quoad vixit Damasus, nunquam destitit percellere schismaticorum, quantum ipsis licuit, eundem sanctum pontificem graviter exagitare. Reperitur in antiquis inscriptionibus Damasus pro nomine sanctae Ecclesiae nuncupasse votamartyribus, quae et persolvit, ubi Romanus clerus, relicto schismatico Ursicino, Damaso conjunctus est: extat de his vetus ¹ inscriptio istis verbis:

Sanctorum quicumque legis venerare sepulcrum
Nomen nec numerum potuit relinere vestras
Ornavit Damasus tumulum coenoscite rector
Pro relictu cleri Christo praestante triumphans
Martyribus sanctis reddidit sua vota sacerdos.

Sed et quod sequitur epigramma ² ad hoc ipsum spectare videtur, cum et furens populus seculus Ursicinum, projectis armis, est convertitus ad Damasum: quod de Damaso, non tamen a Damaso videri potest esse conscriptum:

Militiae nomen dederant alnumque gerebant
officium pariter spectantes iussa tyranni
Praeceptis pulsante metu servire parati.
Mira lobes rerum subito posuere furorem
Conversi fugant ducis impia castra relinquunt.
Prospiciunt clypeos feras et tela cruenta
Confessi gaudent Christi portare triumphos
Credite per Damasum possit quid gloria Christi.

Jam vero quae hujus anni reliqua sunt, ordine prosequamur.

20. *Crudelissima imperatoris, justitiae specie, savitia.* — Hoc eodem anno, iisdem coes. Lupicino atque Jovino, IX kalend. Septembris, Gratianum Valentiniani filium, a patre creatum esse non modo Casarem, sed et Augustum, Socrates ³ tradit. Sed cum constet ex rescriptorum titulis superius recitatis, datisque mensibus Aprilis ac Maii, inter imperatores legum falores nominari quoque Gratianum; plane patet, hujus anni ferme principio eam summam dignitatem ipsi collatam esse: fecisse id tamen ipsum Valentinianum, postquam crebris pulsatus lebribus vix ex insperato convalescisset, Ammianus ⁴ affirmat, qui Gratianum fuisse aetate adulto proximum ait: imo jam adultum fuisse, Valentinianus ea oratione, quam tunc habuit coram exercitu, palam testatus est.

21. His proxime subdit idem Ammianus de quibusdam injuste jussu imperatoris a magistratu necatis, et a Christianis (ut ait) instar martyrum cultis: « Eminuit, inquit, per id tempus inter alias humilium neces mors Dioclis ex comite largitionum Illyrici, quem ob delicta levia flammis jussit exuri, et Biodori ex agente in rebus, triumque apparitorum potestatis vicarie per Italiam ob id vexatorum atrociter, quod apud eum quæstus est comes, Biodorum quidem adversus se civiliter implorasse juris auxilium, officiales vero jussu judicis ausos monere proficiscentem, ut responderet ex lege.

« Quorum memoriam apud Mediolanum colentes nunc usque Christiani, locum ubi sepulti sunt, *Ad innocentes* appellant. Dein cum in negotio Maxentii ejusdem Pannonii ab executione a iudice recte maturari precepta, trium oppidorum ordines mactari jussisset, interpellavit Euphraxius tunc quæstor; et parcius, inquit, agito piissime principum: hos enim, quos interfici tanquam noxios jubes, ut martyres, id est, divinitati acceptos colit religio Christiana. » Haecenus Ammianus. At parum tutum est, externo homini res nostras scribenti fidem haud dubiam in omnibus adhibere. Nulla enim in Mediolanensi Ecclesia tradita posteris memoria extat, ut injuste hi ab imperatore damnati, fuerint inter martyres recensiti.

22. De savitia rursus imperatoris haec paulo superius Ammianus ⁵: « Et quanquam Valentinianus, homo pro palam ferus, inter imperandi exordia, ut asperitatis opinionem molliret, impetus truces refrenare nonnumquam in potestate animi nitabatur; serpens tamen vitium et dilatatum aliquandiu licentius erupit, ad perniciem plurimorum; quod auxit ira acerbis effervescens. » Cum enim prae se ferret pravorum morum correctorem, ejus quoque ministri saepe, omni aequitate posthabita, ad summam severitatem jura sevirae permisissent. Nam praeter eos, quos gladius vindex magis reos, ejus criminis leviter suspectos, ab Ammiano recensitos abstulit; incredibilibus etiam quaestionibus et credibus exagitati sunt illi, quos adulterii vel stupri causa apparitores praesidium inscripserunt: nec quidem viles tantum personae, sed nobiles; nec in provinciis solum, sed Romae; quod idem Ammianus ⁶ deplorat, cum ait: « Nec minus feminae quoque calamitatum participes fuere similia. Nam ex hoc quoque sexu perempta sunt virgines aliae, complures adulteriorum flagitii obnoxiae, vel stuprorum, inter quas notiores fuere Claritas et Flaviana, » etc. Subdit postea de Rufina adulterii rea, Hesychia mabrona, Faustiana et Anepsia, eadem ex causa Romae morte mulctatis, vel spontanea nece peremptis.

23. At superavit omnes hos casus savitia illa adversus christianam feminam Vercellensem exhibita, cum postulata esset rea, sed innocens, criminis adulterii. Rem gestam perpetua dignam memoria luculento stylo S. Hieronymus ⁷ prosecutus est

¹ Antiqu. inscrip. in append. pag. 1174, num. 1. — ² Lat. pag. 116. — ³ Socr. l. c. l. c. 10. — ⁴ Ammian. lib. XXVII.

⁵ Ammian. lib. XXVII. — ⁶ Idem lib. XXVII. — ⁷ Hier. epist. XLIV.

eadem epistola ad Innocentium, in qua de Damasi victoria adversus schismaticos agit; ut appareat hæc ipsa eodem ferme tempore contigisse. Rem ergo sic aggreditur:

« Igitur Vercelle Ligurum civitas hand procul a radicibus Alpium sita, olim polens, nunc raro est habitatore semiruta. Hanc cum ex more consularis inviseret, oblatam sibi quendam mulierculam una cum adultero (nam hoc crimen maritus impegerat) pœnali carceris horrore circumdedit. Neque multo post cum lividas carnes ungula cruenta pulsaret, et sulcatis lateribus dolor quæreret veritatem; infelicissimus juvenum, volens compendio mortis longos cruciatus vitare, dum in suum mentitur sanguinem, accusavit alienum, solusque omnium miser merito jussus est percuti, quia non reliquit innoxie, unde possit negare.

24. « At vero mulier, sexu fortior suo, cum equuleus corpus extenderet, et serdidas fetore carceris manus post tergum vincula cohiberent; oculis, quos tantum terror alligare non poterat; suspexit ad cælum; et volutis per ora lacrymis: Tu, inquit, testis es, Domine Jesu, cui occultum nihil est, qui es scrutator renis¹ et cordis: non ideo me negare velle, ne peream; sed ideo mentiri nolle, ne peccem. At tu miser homo, si interficere festinas, cur duos interrimis innocentes? Equidem et ipsa cupio mori; quod invisum hoc corpus exuere, sed non quasi adultera; præsto jugulum; micantem indrepida excipio mucronem; innocentiam tamen mecum feram. Non moritur quisquis victurus occiditur.

25. « Igitur consularis, pastis cruore luminibus, ut fera, quæ gustatum semel sanguinem semper sitit; duplicari tormenta jubet; et saxum dentibus frendens, similem carnifici minatus est pecuniam, nisi conficeretur sexus infirmior, quod non poterat robur virile reticere. Succurre, Domine Jesu: ad unum hominem tuum complura sunt inventa supplicia. Crines ligantur ad stipitem; et loto corpore ad equuleum forlius alligato, vicinus pedibus ignis apponitur; utrumque latus carnifex lodii, nec papillis dantur indicæ. Immota mulier manet, et a dolore corporis spiritu separato, dum conscientie bono fruatur, veniit circa se sentire tormenta. Judex crudelis quasi superatus attollitur; illa Deum deprecatur. Solvuntur membra compagibus: illa oculos ad cælum tendit. Quasi de communi scelere alius confitetur; illa pro confitente negat, et periclitans ipsa alium vindicat periclitantem. Una interim vox est: Cæde, ure, lacerâ: non feci. Si dictis tollitur fides; veniet dies, quæ hoc crimen diligenter discutiat: habeo iudicem meum.

26. « Jam lassus tortor suspirabat in gemitum, nec erat novo vulnere locus. Jam victa sævicia corpus, quod laniarat horrebat. Exemplo ira percitus consularis: Quid miramini, inquit, circumstantes, si torqueri mulier mavull, quam perire? Adulterium certe sine duobus committi non potuit; et

esse credibilis reor, noxiam ream negare de scelerè, quam innocenter juvenem confiteri. Pari igitur prolata in utrumque sententia damnatos carnifex trahit. Totus ad spectaculum populus effunditur, ut prorsus quasi migrare civitas putaretur: stipatis pronens portis turba densatur. Et quidem miserrimi juvenis ad primum statim ictum amputatur gladio caput, truncumque in suo sanguine volutatur cadaver. Postquam vero ad feminam ventum est, et flexis in terram poplitibus, super trementem cervicem micans elevatus est gladius, et exertam carnifex dexteram lotis viribus concitavit; ad primum corporis tactum stetit mucro lethalis, et leviter perstringens cutem, rasuræ modicæ sanguinem aspergit. Imbellem manum percussor expavit; et victam dexteram, gladio marcescente, miratus, in secundos impetus torquet: languidus rursus in feminam mucro dilabitur, et quasi ferarum eam timeret attingere, circa cervicem torpet innoxiam. Itaque furens et anhelans licitor, paludamento in cervicem retorto, dum totas expedit vires, fibulam quæ clamidis mordebat oras, in humum excussit, ignarusque rei ensem librat in vulnus. »

27. « En tibi, ait mulier, ex humero aurum ruit: collige multo questitum labore, ne pereat. Proh! rogo, quæ est ista securitas? Impendentem non timet morlem: lœlatur percussa; carnifex pallet: oculi gladium non videntes, fibulam vident; et ne parum esset quod non formidabat interitum, præstat beneficium sævienti. Jam igitur et tertius ictus sacramentum frustratus erat Trinitatis; jam spiculator exterritus, et non credens ferro mucronem aptabat in jugulum, ut qui secare non poterat, saltem premente manu, corpori conderetur. Omnibus res inaudita sæculi! Ad caput gladius reflectitur, et velut dominum suum victus aspiciens, confessus est, se ferire non posse. Huc hinc mihi trinum exempla puerorum, qui inter frigidus flammarum globos hymnos¹ edidere pro fléibus, circa quorum saraballa sanctæque cesariem innoxium luxit incendium. Huc beati Danielis² revocetur historia, juxta quem adulantibus caudis prædam suam leonum ora fimmerunt. Nunc Susanna nobilis fide omnium subleat mentibus, quæ in quo damnata judicio, Spiritu sancto puerum replente, salvata est. Ecce non dispar in utraque misericordia Domini. Illa liberata per iudicem, ne nec ad gladium: hæc a iudice damnata, absoluta per gladium est.

28. « Tandem ergo ad feminam vindicandam populus armatur: omnis ætas, omnis sexus carnificem fugat, et cætu in circumum eonule exclamât. Non credit panem uniusquique, quod videt. Turbatur tali nuntio urbs propinqua, et tota lectorum turba glomeratur. Et quibus medicus, ad quem damnatorum cura pertinebat, crumpeus, et cæcitem mundam perluso pulvere turpans: Quam mecum,

¹ Psal. VII.² Dan. III. ³ Dan. XIII. XIV.

inquit, o cives pelitis caput? me illi vicarium datis? Si misericordes, si clementes estis, si vultis servare damnatam; innocens certe perire non debeo. Quo flecti vulgi concussus est animus, moestusque se per omnes torpor insinuat, et mirum in modum voluntate mutata, cum pietatis fuisset, quod defenderant; pietatis visum est genus, ut paterentur occidi. Novus igitur evisis, novus percussor apponitur. Stat victima, Christo tantum favente munita: semel percussa concutitur; iterum repetita quassatur; tertio vulnerata prosternitur. O divina potentiae sublimanda majestas! quae prius fuerat quarto percussa nec laesa, ideo post paululum visa est mori, ne pro ea perire innoxius.

29. « Clerici, quibus id officii erat, eruentum linteo cadaver involvunt, et fossam humum lapidibus constructes, ex more tumulum parant. Festinato sol cursu oceanum petit, et misericordia Domini celeriori cursu naturae nox advenit. Subito feminae palpitat pectus; et oculis quarentibus lumen, corpus animatur ad vitam. Jam spirat, jam videt, jam sublevatur et loquitur: jam in illam potest vocem erumpere: Dominus ¹ auxiliator meus; non timebo quid faciat mihi homo. Annus interim quadam, quae Ecclesiae sustentabatur opibus, debitum caelo spiritum reddidit; et quasi de industria, ordine currente rerum, vicarium tumulo corpus operitur. Dubia adhuc luce, in hictore diabolus occurrit, querit cadaver occisae, sepulcrum sibi monstrari petit: vivere putat, quam mori potuisse miratur. Recens a clericis caspes ostenditur, et dudum superinjecta humus cum his vocibus ingeritur flagitanti: Erue scilicet ossa jam condita: infer novum sepulcro bellum: et si hoc parum est, avibus ferisque lanianda membra discerpe. Septies percussa debet aliquid plus morte perpeti.

30. « Tali ergo invidia carnificae confuso, clam Domini mulier refocillatur. Et ne forte creber medicus ad ecclesiam commeatu suspitionis panderet viam; cum quibusdam virginibus ad secretiorem villulam, secto crine transmittitur. Ibi paulatim, virili habitu veste mutata, in cicatricem vulnus obducitur. Et o vere: jus summum, summa malitia: post tanta miracula adhuc severius leges. En quo me gestorum ordo pertraxit. » Hactenus S. Hieronymus, plane detestans severissimi principis per ministros crudeliores severientium nimum in persequendis delictis ardorem, quo innocentes quoque interdum puniri confingeret. Alumna haec erat femina S. Eusebii ejus civitatis episcopi: quam ad tantam cum innocentia junctam constantiam sanctus praesul cum verbis, tum etiam vitae exemplo firmiter informarat.

31. Haec omnia cum rescisset S. Damasus Romanae Ecclesiae pontifex, admonitus, puto, a clericis ipsius Vercellensis Ecclesiae, sollicito studio impetranda feminae salute apud imperatorem severissimum egit. Testatur id quidem ipse Hierony-

mus in fine ejusdem epistolae, ubi reddito certiore Innocentio, ad quem scribit, de rebus Mediolani gestis ab Evagrino adversus Auxentium, de Damaso haec mox subdit: « Romanum episcopum jam paene factionis laqueis irretitum, et vicisse adversarios, et non nocuisse superatis:

Verum ¹ haec ipse quidem spatii disclusus iniquis Praetereo, et alius post me memoranda relinquo.

Præsentis tantum rei fine contentus sum: imperatorem de industria adit, precibus fatigat, merito lenit, sollicitudine promeretur, ut redditam vitam redderet liberati. » Hactenus Hieronymus de Damaso et muliere ad Innocentium, quem illum ipsum esse putamus ejusdem Hieronymi necessarium, in peregrinatione comitem, et in eremo Syriae contubernalem, ubi et deploravit extinctum, cum ad Rufinum sic de ipso postea scripsit ²: « Innocentium partem animae meae repentinus febrium ardor abstraxit. At de his modo satis: jam vero ad reliquas anni hujus res gestas orationem convertamus.

32. *Plaga grandinis et famis.* — Quod autem spectat ad res Orientales, « hoc anno pariter, iisdemque coss., inquit Socrates ³, grandis magnitudine inusitata, lapidibus similis. Constantino poli decidit. Est quidem multis in ore, illam grandinem. Deo irato, quod multi sacerdotes, qui cum Eudoxio communicare recusaverant, essent ab imperatore relegati, dilapsam fuisse. » Haec ipse. Complures quoque homines eadem grandine necatos esse, S. Hieronymus in Chronico hoc ipso anno quarto horum imperatorum affirmat. Equidem Valentis temporibus diversis cladibus saepe afflicta est Oriens: nam praeter maris eruptionem, et terrae motus ingentes, quos diximus, alii pariter subsequenti sunt vehementes tremores terre; famaeque dira provincias saepe vexavit; nec Constantinopolis tantum, sed aliae quoque provinciae eadem affectae sunt clade, ut Cappadocia; ejus rei testis est celebris illa oratio, *De plaga grandinis* inscripta, dictaque coram patre moerente a Gregorio Nazianzi: etenim his propemodum diebus, reversus ex eremo praedicationis munus pastoralis nomine obivit: quo etiam sensu pastorem se, et pastorem principem nominat, non ita tamen, quod fuerit episcopus Nazianzenus, vel Sasimorum, sed quod (ut dictum est) apud parentem senem munere pastoris fungeretur, principemque locum in populo publice docendo teneret; ob id, inquam, ibi ait: « Hunc populum mihi compone, » parentem alloquitur, « mihi scilicet alumno disciplinae tuae, deinde pastori, nunc autem principi quoque pastori. » Licet Niceta haec referat ad tempus postquam Sasimorum est creatus episcopus. Quod autem Socrates ait, creditum ex proscriptione episcoporum, ulciscende Deo, immensam plagam grandinis, indicias nemo ierit, ab anno superiori (ut vidimus) coeptam esse Arianorum sub Valente persecutionem,

¹ Psal. CXXVII.

² V. sup. Georg. — ³ Hieron. epist. XLII. — ⁴ Socrat. lib. IV. c. 19.

eamque latioribus in annos singulos incrementis auclam : verum ipsam catholicorum episcoporum proscriptionem nonnisi post annum sequentem inchoalam esse, suo loco apertius innolescet.

33. At non plaga tantum grandinis hisce temporibus complures Orientis regiones dire vexavit; sed quæ secuta est fames ingens, tum alios, tum præcipue Cappadocas magnopere exagitavit : cum Casarea Cappadocæ S. Basilii adhuc presbyteri, sed post episcopum primi, inluit in alendis pauperibus magna sollicitudo charitati conjuncta; de qua hæc Gregorius Nazianzenus¹ : « Fames grassabatur, et quidem post hominum memoriam atrocissima : languebat civitas, nec ex ullo loco auxilium afferabatur, nec ulla calamitatis medicina. Nam maritimæ quidem urbes ejusmodi rerum penuriam facile sufferunt, dantes nimirum ea quibus affluent ac vicissim ea quibus caret a mari accipientes. At nos, qui procul a mari degimus, nec ex iis rebus quibus abundamus, utilitatem ullam capimus; nec ea quibus egemus, ulla arte comparare possumus; ut qui nec ea quæ habemus, exportare; nec ea quibus caremus, importare queamus. Sed in hujusmodi malis nihil gravius atque acerbius, quam crudelitas, cupiditasque inexplibilis eorum qui rei frumentariæ copia circumfluent. Observant enim temporum difficultates, atque ex annonæ penuria lucrum captant, et ex aliorum calamitatibus messem faciunt; nec illud audientes; cum² qui pauperes commiserentur, Deo fœnore dare; nec rursum illud; cum³ qui frumentum abscondit plebi, execrabilem esse, » etc. At quid tunc Basilium? Subdit Gregorius⁴ : « Pavit omnes : et quoniam pacto? Audi :

34. « Apertis enim oratione sua et cohortatione locupletum horreis, facit, quod est in Scriptura⁵ : Cibum esurientibus frangit, panibusque pauperes

satiat, alitque eos in fame, atque esurientes animas implet bonis. Quo tandem modo? neque enim ad laudis cumulum hoc parvi momenti est. Nam cum eos quos fames vulneraverat, in unum coegisset, nonnullos etiam spiritum ægre trahentes, viros, feminas, puerulos, senes, omnem ætatem commiseratione dignam, omnia ciborum genera, quibus fames depelli solet, corrogans, atque ollas pulmentariorum, salsique nostratis opsonii, atque ad levandam famem pauperum accommodati, plenas proponens, ac deinde Christi, qui linteo præcinctus discipulorum pedes nequaquam lavare gravabatur⁶, ministerium imitans, simulque puerorum sive conservorum suorum ad eam rem opera utens, corpora pauperum animasque curabat, honorem cum necessario alimento connectens, ac dolorem eorum utrinque leniens. Talis erat novus noster procurator et secundus Joseph, » etc. Hucusque verba Gregorii. Addit vero germanus ejusdem Basilii Gregorius⁷ Nyssenus; tum etiam S. Basilium patrimonium ipsum in pauperes erogasse : « Cum, inquit, fames aliquando gravis, et sæva tam ipsam urbem in qua habitabat, quam omnem urbi subditam regionem affligeret; venditis suis prædiis et possessionibus, atque pecuniis in alimenta conversis; cum etiam rarum esset, ut illi qui valde sibi providissent et instructi essent, ea quæ ad mensam et victum pertinent, sibi conficere et suppeditare possent; ille per omne tempus famis, cum eos qui undique confluerent, tum juventutem totius urbanae plebis alere perseveravit, adeo ut etiam Judeorum liberos hujus benignitatis et liberalitatis ex æquo participes laceret. Nihil enim prorsus interest, utrum per vas oleæ quis, an per aliam aliquam materiam et occasionem divinum mandatum exequatur. » Hæc Nyssenus; atque de his hæctenus; sequentis jam anni res aggrediamur.

¹ Greg. Naz. orat. in laudem Basil. — ² Prov. XIX. — ³ Prov. XI. — ⁴ Greg. Naz. ibid. — ⁵ Isai. LVIII.

⁶ Joan. XIII. — ⁷ Greg. Nyss. orat. in laudem Basilii.

1. *Consules.* — Ad MM. 1 *Coss. Lupicinus*, et *Jovinus* : prior Orientalis : magister enim equitum in Oriente fuit, ut testatur Ammianus lib. 16, cap. 5, posterior Occidentalis, cujus sæpe meminuit Marcellinus lib. 25, 26 et 28.

2. *Liberii PP. obitus.* — A MM. 2 ad 7. *Liberii* pape obitus anno antecedenti contigit, quo cum

Hieronimus in Chronico juxta Pontaci editionem consignavit. Præterea *Marcellinus* et *Faustianus* presbyteri luceriani, qui hoc tempore vivebant, in præfatione libelli precum ad imperatores Valentinianum, Theodosium et Arcadium, tradunt Liberii humanis rebus exemptum VIII *Kalendas Octobris, Gratiano et Duglataplo coss.*, id est, anno

precedenti. Eadem die, nempe vicesima quarta Septembris memoratur in Martyrologio Bedæ: in quibusdam vero Martyrologiis, ut in Hieronymo, nomen ejus ad IX kalend. Octobris inscriptum. Quæ ex diversitate intelligimus, *Liberium* die xxiii Septembris demortuum, sequentique sepulture mandatum. Ammianus lib. 27, cap. 3, dicit quidem, sub *Viventii* prefectura, quæ in hunc annum incidit, ortum esse Damasum inter et Ursicinum dissidium pro urbis Romæ episcopatu. Sed *Prætextatus* jam mense Augusto currentis anni eidem successerat, ut liquet ex lege Codicis Theodosiani *De ingratis liberis*, dat. *XV kalend. Septemb.*, *Prætextato* inscripta, ideoque *Viventius* jam anno precedenti ante mensem Septembrem, quo Liberius obiit, dignitatem illam inierat. Quare dissidium illud quod Ammianus narrat, anno superiori contigit; cum non sit ratio, cur in morte Liberii Marcellino et Faustino fides non adhibeatur.

3. *De rebaptizatione ab hæreticis usurpata.* — Anastasius juxta accuratiorẽ editionem ab Holstenio curatam, de Constantio imp. ait: « Missa auctoritate per Catulium agentem in rebus, simul Ursacius et Valens venerunt ad Liberium, qui consensit præcep̄tis Constantii, ut una participatio conveniret communionis cum hæreticis tantum, ut non rebaptizarent. » ubi duo codices Mss. Florentini habent *rebaptizaret*. Ad quæ verba Holstenius notat Arianos tempore Liberii papæ rebaptizasse eos, qui ex Catholicis ad sectam suam veniebant, et Anastasium illum locum descripsisse ex auctiori Chronico veterum Pontificum. Addit Holstenius: « Quando nam autem ceperint rebaptizare Ariani, nondum innotuit, verisimile tamen est eos rebaptizandi morem a Donatistis accepisse, et Donatistas, ne amplius in Africa angulo latitare dicerentur, ante *Liberii* tempora unionem cum Arianiis iniisse. »

4. *Damasus succedit Liberio.* — Duratio sedis *Liberii* tam in Anastasio, quam in Catalogis corrupte descripta. Sed cum eam inierit anno ccclii, die xxi mensis Junii, sedit annos quatuordecim, menses tres et dies tres emortuali incluso, qui dies tres in Anastasio, et in quibusdam Catalogis nostris, aliisque leguntur. Addit Anastasius, *Liberium* sepul-

tum fuisse *VIII kalendas Maii*, et cessasse episcopatum *diebus septem*. Sed dies ille ad aliquam ejus translationem referendus: in antiquo enim Martyrologio sancti Cyriaci habetur: « IX kal. Octob. Romæ depositio sancti Liberii episcopi. » Ex quibus sequitur *Damasum* natione Hispanum, ut habet Anastasius, ordinatum fuisse Pontificem Rom. die prima Octobris superioris anni, in quam Dominica cadebat, ut in morte ejus constat.

5. *Gratianus Augustus creatur.* — Ad num. 20. *Gratianus die IX kal. Septemb.* Augustus a Valentiniano patre renuntiatus est. Idacio in Fastis, auctore Chronici Alexandrini, et Socrate lib. 4, cap. 2, testibus; quod *Ambianis* factum testatur Hieronymus in Chronico, et Idacius in Fastis. Natus erat anno trecentesimo quinquagesimo nono, ut produnt auctor Chronici Alex. et Idacius in Fastis, qui tamen in die natali differunt: prior enim *X kal. Junias*; posterior *XII kal. Aug.* natum Gratianum scribit.

7. *Pluvia sævæ et famæ magna.* — Ad num. 32 et seqq. Auctor Chronici Alexandrini sub hujus anni consulibus scribit: « His coss. Deus Constantinopoli grandinem sævæam depluit mense Desio, » hoc est, Junio. Idacius in Fastis dicit, id contigisse sub hujus anni consulibus *die IV nonas Julias*; Socrates lib. 4, cap. 2, *VI nonas Julii*. Porro oratio Gregorii Nazianzeni *De plaga grandinis*, quam Baronius hanc in rem citat, a Gregorio Nazianzeno jam episcopo composita, ut Nicetas observat, ideoque alia occasione dicta. Præterea *fames* quæ Cappadocæas exagilavit, de qua Gregorius a Baronio citatus loquitur, contigit anno cccclxx, ut eo anno videbimus: eo enim *Basilius* adhuc presbyter erat. Sed Baronius, qui Basilium episcopum anno cccclxxix renuntiatum credidit, bis famem in Cappadocia grassatam scribere coactus est, quod constaret, Basilio adhuc presbytero famem Cappadociam affluisse, et exislmare, enim anno cccclxx jam episcopum fuisse. Inde enim intulit, famem, quæ anno cccclxx servit, aliam esse ab ea quæ contigerat Basilio adhuc presbytero. Hermantius in Vita SS. Basilii et Gregorii Nazianzeni lib. 3, cap. 15, Baronium sequitur, et ex una fame duas etiam facit.

DAMASI ANNUS 2. — CHRISTI 368.

1. *Ursicini et sociorum expulsio ab Urbe per Prætextatum profectum.* — Annus sequitur Christi trecentesimo sexagesimo octavo, adscriptus pu-

blicis Fastorum indicibus consulatu secundo duorum Augustorum Valentiniani atque Valentis, quo in Urbana prefectura subrogatur Roma Prætexta-

tus, de quo sic Ammianus ¹: « Hæc inter Prætextatus prefectorum Urbis sublimius curans, per integritatis multiplices actus et probitatis, quibus ab adolescentiæ rudimentis inclauit, adeptus est id quod raro contingit, ut cum timeretur, amorem non perderet civium, minis firmari solitum erga iudices formidatos. Cujus auctoritate, justisque veritatis suffragiis, tumultu lenito, quem Christianorum jurgia concitaverant, pulsoque (Ursino) Ursicino, alta quies pari jam proposito civium Romanorum aptissima adolescebat, gloria clari rectoris complura et utilia disposita ». Hæc Ammianus de Prætextato Urbis præfectura hoc ipso anno post Vientium insignito: quod et complura ad ipsum, iisdem hujus anni consulibus, imperatorum rescriptum exploratum reddunt.

2. De expulsiōe vero Ursicini ab Urbe facta a Prætextato (ut ex Ammiano dictum est) mentio habetur in Valentiniani rescripto ad eundem Prætextatum, quod extat cum aliis in pervetusto codice Vaticano, in quo scriptæ sunt epistolæ complurium Romanorum Pontificum: ita enim rescriptum se habet de restitutione basilicæ a schismaticis occupatæ.

« Impp. Prætextato. Dissensionis auctore sublato, omnis causa discordiæ sopienda est; ne aliqua remanente materia, nihil prosit e medio sustulisse fomitem jurgiorum, Prætextate, parens carissime. Quamobrem præcelsa sublimitas tua, defensoris Ecclesiæ urbis Romæ, sive Damasi sacre legis antistitis petitione perspecta, qua una tantum Ecclesiæ ex Catholice religionis obsequio a dissidentibus adhuc dicitur retentari: quoniam pro publica securitate metuendum est, ne aliquis hinc iterum tumultus oriatur (quandoquidem non parva sit separationis effluvis, in quo tale aliquid putetur occultum Damaso), eam jubebat aperiri; ut singuli universique cognoscant, quo unitas studio colenda sit, qua omnibus pace vivendum; cum ecclesiis restitutis plenissimam postulet congregationem ubique promissa concordia ». Hæc de reddenda basilica Valentinianus. De pellendis vero ab Urbe sociis Ursicini, ad eundem quoque Prætextatum sic scripsit:

3. « Ea nobis innata est moderatio, ut publicam disciplinam sine cujusquam calamitate munire cupiamus. Itaque quoniam amaram adversarum occasionibus non favemus Ursicini sociis et ministris, quos præcelsa sublimitas tua propter quietem Urbis æternæ de medio putavit esse tollendos: Roma tantum, cujus tranquillitati studemus, excepta, ubicumque voluerint absque religionis injuria (ut peregrinari potius, quam exulare videantur) proprio liceat jure versari, Prætextate, parens carissime. Neque enim interest nostra, quem habitationis elegantem locum; dummodo incensus dissensionis ablatis, et firma sit rursus in plebe concordia. Dat. pridie idus Jun. (Jan.) AA. Et coss. » Indulsit et illud quoque postea imperator, ut qui expulsi fuerant, in

Urbem revocarent, ita tamen, ut si quid tumultus eierent, multarentur graviori supplicio: rescriptum autem sic se habet:

4. « Abe (Ave) Prætextate carissime. Nobis licet justa videatur fuisse vindicta, quæ illic tumultuante exercitum factionem sedat, ubi maxime debet esse concordia, scilicet in Ecclesia vel sede, vel causa, quarum rerum utraque modestiam possidet et cultum: tamen nos, omnes qui nuper propter illum tumultum deportatione damnati sunt, et propriæ lenitate nature, et ipsius religionis ac legis contemplatione miseramur, Prætextate carissime ac jucundissime. Cunctos igitur, qui sunt ejus sortis et culpæ, præcelsa sublimitas tua nostri auctoritate judicii liberabit. Hanc vero formam tenebit in posterum, ut si iidem pristino statui restituti aliquid spiritu iterum gesserint inquieto, quo tranquillitas reformata turbetur; severissima in eos sententia proferatur. Nullam enim possunt veniam promereri, qui non desinant peccare post veniam ». Hactenus de indulgentia collata schismaticis ad Prætextatum. Quoniam modo autem iidem schismatici, quod non habent, intra Urbem basilicam, nec communicare vellent cum Damaso, extra menia in suburbiiis conventus agerent, ex quo meruerunt longius ab Urbe relegari, suo loco dicemus: quod enim ea sub Olybrii præfectura sequenti anno contigisse, certum apparet ex rescriptis ab eodem Valentiniano ad Olybrium datis, in eum annum illa rejicimus.

5. *Clades Moguntina.* — Hoc eodem anno sub eadem præfectura Prætextati contigisse cladem Moguntie illatam ab Alemannis, Ammianus ¹ testatur, cum ait: « Sub idem fere tempus, Valentiniano ad expeditionem caute ut rebarum profecto, Alemannis Ragalisrando nomine, diu præstruens, quod cogitabat, Moguntiacum præsidium vacuum cum expeditis ad latrocinandum latenter irrepit. Et quoniam casu christiani ritus inventi celebrari solemnitate, impræpedite ejusque modi fortunæ virilem et mulierem sexum cum suppellectile non parva indefensum abduxit ». Hæc ipse. Porro diversa hæc est ab illa clade, cujus S. Hieronymus ² his verbis meminit, cum ad Ageruchiam scribens hujus sæculi funestos casus commemorat, dicens: « Moguntiacum nobilis quondam civitas capta atque subversa est, et in ecclesia multa hominum millia trucidata ». De ea enim suo loco dicendum.

6. *Terræmotus in Oriente, de quo epistola Gregorii.* — Sed et Oriens rursus terræmotibus hoc anno in Asia vexatus est, et non sine divino quodam prodigio Nicæa urbs terra tremore collapsa, in qua fides antea conscripta atque probata mox ob diuinam Arianorum persecutionem, nisi Deus reliquisset semen, penitus videri potuisset extincta; ait enim Socrates ³: « Anno proximo, Valentiniano et Valente secundum coss., quinto idus Octobris, terræmotus in Bithynia factus Nicæam urbem deturbavit ». Re-

¹ Ammian. lib. XXVII. — ² Hieron. epist. VI. — ³ Socrat. lib. IV cap. 10.

censet eandem cladem Hieronymus in Chronico hoc eodem anno quinto imperatorum, traditque eam funditus eversam. Sed subdit Socrates: «Iste duodecimus annus fuit post ruinam Nicomediae. Paulo post multe partes Graeciae urbis Hellesponti altero terramotu conquassatae ceciderunt. Verum quoniam ista hoc modo evenirent: nihilo magis tamen Eudoxii episcopi Arianorum, et Valentis imperatoris animi ad pietatem, et reclam de religione opinionem commoti fuerunt. Nam crudeliter in eos sevitendi, qui ab ipsis in fide dissentiebant, nullum aliquando finem fecere. Isti terramotus videbantur tumultus in Ecclesia certa fuisse indicia. At quantum complures sacerdotes ut dixi erant in exilium ejeti; tamen Basilium et Gregorium soli (quorum ille Casarea Cappadociae episcopus fuit, hic Nazianzi urbis obscura et perterritis Casareae finitimarum) divina providentia propter eximiam pietatem patrii sedibus minime pulsi fuere». Haec Socrates: at hoc sane tempore neuter eorum erat episcopus: quando autem ambo ad episcopatum honorem fuerint evehi, inferius suo loco dicturi sumus.

7. Quod vero ad Nicaenum terramotum spectat; occasione Casarii fratris, qui ibi tunc degens magno miraculo divina ope servatus fuit, meminit illius Gregorius¹ Nazianzenus his verbis: «Jam vero quale miraculum censendum est, quod circa eum contigit, ipse simul, et parentum pietatis illustrissimum praebens argumentum? In Bithynia versabatur, imperium ab imperatore haud postremum administrans. Quaevis siquidem munereungebatur, ac thesaurorum curam gerebat. Hoc enim illi majorum dignitatum velut praeludium esse princeps voluit. Cumque Nicaeae terramotus ex omni hominum memoria maximus accidisset, totaque ferre civitatem solo aequasset, atque omnes propemodum cives cum urbis elegantia delevisset; solus ex omnibus clari nominis viris, aut cum admodum paucis ex hoc periculo salvus et incolumis evadit: idque modo vix credibili, hoc est, ipsa ruina protectus, ac perexiguas quasdam periculi notas referens; haecenus videlicet, ut timore ad majorem salutem magistro uteretur, atque a rebus fluxis et incertis translata milita, totum se caelesti parti addiceret, sibique ipsi regiam aniam commutaret. Atque hoc et in animo habebat, et votis omnibus exoptabat, quem admodum nihil per litteras confirmavit, cum hanc occasionem ad eum admonendum arripissem; quod nec unquam facere destiti, moleste ferens illius indolis praestantiam in vilioribus studiis versari, tanquam philosophicam animam in rerum publicarum administratione volulari, ac velut solem nubibus obduci». Haec Gregorius; cujus eo argumento tunc ad Casarium scripta epistola adhuc extat digna Gregorio; quam his attexere, jucundum putamus fore lectori; est autem huiusmodi²:

8. «Ne ipsi quidem timores prudentibus viris inutilis sunt, quum potius mea quidem sententia

valde commodi et salutare. Nam etsi votis omnibus eos arcemus, venientibus tamen erudimur. Aegra enim et afflicta anima vicina est Deo, ut eximie alicubi loquitur Petrus: atque omnis qui periculum effugit, majori necessitudine cum eo conjungitur, a quo salutem esse consecutus. Proinde non quia calamitatis participes fuimus, agro animo sumus; sed quia e periculo extracti sumus, gratias agamus; nec alios nos Deo inter pericula, et alios post pericula exhibeamus. Verum sive peregre agentes, sive privatam vitam ducentes, sive publica negotia gerentes (sic enim loquendum est, nec praetermittendum), eum sequamur, a quo salutem accepimus, atque ad illius partes nosmet adjungamus, parva et humi repentina parum curantes. Atque historiam quamdam posteris demum tum ad gloriam nostram, tum ad animam utilitatem amplam et praecaram, quae etiam ipsa utilissimo documento plerisque sit: nimirum periculum securitate, et calamitatem rebus secundis potiore esse, magisque expellendam; siquidem ante timores mundo additi eramus, post timores autem Deo nos addiximus. Fortasse graves tibi ac molesti esse videntur, qui de his rebus sapienter ad te scribamus; et sermones nostros non admonitionem, sed ostentationem esse aestimas. Quare de his rebus verborum satis. Nos vero, scias velim prompto animo esse, atque exoptare potissimum quidem tecum esse, ut de salute tua tibi gratulemur, ac de his rebus perfectius disseramus: sin minus, ac certe ut te hic primo quoque tempore reducem videamus, atque una tecum in grati animi significationem festum diem agamus». Illuensque Gregorius ad Casarium: desiderantur autem Casarii litterae ad eum redditae, quarum meminit.

9. *Casarii obitus et scripta.* — At quid post haec Casarius? Subdit ipse Gregorius³: «Verum terramotus quidem vim effugit, morbi vero non item: mortalis siquidem erat». Quibus plane ostendit, haud multum post spatium temporis interlapsum, Casarium ex hac vita migrasse; qui dum agrolaret, bonorum suorum pauperes fecit haeredes; qua quidem re plurimum gavisus idem germanus ejus Gregorius ita ait: «Haeredes ipse habebit, quos maxime conducit, et quos habere voluit, ut dives hinc migraret, omnia secum ferens. O egregiam munificentiam! o eximiam consolationem! o insignem eorum, ad quos haereditas jure devolvebatur, liberalitatem! etc.» Magna profecto haec visa est Dei misericordia erga Casarium, ut imperatorem jam conversum in arianum, vel morte relinquere, a quo ob magistratum, quem gerebat, perdifficilis videri poterat esse divulgus. Obiit vero Casarius in patria, quem idem frater Gregorius egregia oratione laudavit: mortuus est, inquam, apud sanctos parentes, Gregorium episcopum, atque Nonnam, eorumdemque pio funere sepultus. Sed quoniam ritu? illo videlicet, quo pii cuncti sepeliri solent quem

¹ Greg. Naz. orat. in laudem Casarii. — ² Idem epistol. xvi.

³ Greg. Naz. orat. in laudem Casarii.

et ipse Gregorius sic concinne describit his verbis¹:

10. « At nunc nobis egregius ille Casarius servatus est, cuius pretiosus, laudabile cadaver, ac cum multiplici hymnorum cantu deducitur, celebrique pompa ad martyrum sedes effertur, sanctisque parentum manibus honoratur, matre accensas faces gestante, ac pietatem mereri subrogante, lacrymis sapientiae cedentibus, psalmorum cantu huc tum consopiente; ac denique anima recens creata atque a spiritu per baptismum informata dignos honores percipit ». Haec Gregorius, quod Casarius haud pridem fuerat sacro initiatus baptismo. Erat ipse Casarius (ut idem Gregorius in fine testatur) inter ceteros fratres natu minimus: nam in fine ejusdem funebribus orationis, digna apostrophe ad Deum conversus, pro ejus anima preces fundens, hisce verbis perorat:

11. « O Domine omnium et creator, et praecipue hujus figmenti, o Deus tuorum hominum et pater ac moderator, o vitae necisque jus et potestatem habens, o nostrarum animarum arbiter et benefactor, qui omnia commode, et quemadmodum ipse pro altissima tua sapientia gubernationisque ratione nosti, artificis Verbi tui opera facis atque transmutas; suscipe, queso, nunc quidem Casarium velut primitias quasdam nostrae peregrinationis. Quod si minorem natu prium; tuis consiliis, quibus omnia reguntur, acquiescimus ». Haec Gregorius; quae hic descripsisse volumus, ut saltem hoc tam digno exemplo (licet immure alia suppetant) quae Christiani solerent persolvere extrema defunctis, satis cunctis fieret exploratum. Porro adeo felix extitit exitus Casarii, ut dies obitus ejus, idemque natalis ad vitam aeternam, dedicaretur publicis Ecclesiae monumentis, atque adscriberetur Martyrologio cum aliis Sanctis anniversaria memoria celebrandus: cujus animam jam caelestibus gaudiis locupletatam (ut ipse testatur²) Gregorius saepe per visum aspexit.

Extant ejusdem Casarii pie eruditaeque lucubrationes, nempe de Anima dialogi. Varia insuper eum scripsisse opera, et potissimum contra Graecos, auctor est Suidas. Cum autem post ejus obitum bona ipsius ab hostibus (ut ait Gregorius) puto fiscalibus aragonibus, isidemque arianis diriperentur; ut his occurreret Sophronius praefectus, datis ea de re ad eum litteris, Gregorius interessit³; extant ipse, quibus de rerum humanarum volubili statu egregie philosophatur, pluraque habet de Casarii praclaris meritis. Mentio est hujus Sophronii apud Ammianum⁴, atque ex notario creatum esse praefectum urbis Constantinopolis.

12. In *Parmenianum pseudoepiscopum Carthaginensem insurgit Optatus episcopus Milevitanus*. — Hoc tempore defuncto Donato pseudoepiscopo Carthaginensi partis schismaticorum, imo capite Donatistarum, subrogatus est in ejus locum ab

isidem factiosus Parmenianus ejusdem sectae tenacissimus custos atque defensor; qui mox ut cathedram illam pestilentiae nactus est, stylium acuit adversus Catholicos, scripta odens conferta mendaciis, quibus si non alii, simpliciores saltem decipi potuissent: quod cum sensissent catholici in Africa episcopi, ad ejus confutanda deliramenta, cavendasque ex verborum lepore praestigias, provocaverunt hominem ad publicum episcoporum conventum, ubi cuncta ab eo scripta possent accurate examinari; sed cum ipse et alii sibi subjecti execranda dissentionis antistites id facere penitus recusarent, respueruntque Catholicos, quasi indignos ipsorum consortio, quod illos immundos, communicationeque lapsorum labefactos, se ipsos vero sanctos predicarent ac mundos; necesse fuit litteris saltem publice causam agere, ne veritas indefensa, mendaciorum nubibus tecta et obscurata, apud mutantes animos in discrimen adducta, periclitari aliquo modo possit.

13. Praestitit id egregie Optatus episcopus Milevi in Numidia, vir quidem cum eruditione clarus, tum spectata vitae morum integritate sanctissimus; qui zelo pietatis incensus, fortis defensor veritatis, unus in omnem illam schismaticorum phalangem intrepidus prodiit; scriptisque ad eundem Parmenianum primarium ipsorum antistitem septem libros, ejus scriptis adversarios; quibus non solum mendaciam illa ventosa hominis vesani, certis tirmisque redargueret argumentis; sed diversa ac plane contraria dictione fastum et arrogantiam protervi hominis, nonnisi contumelias stylo vomentis, deprimeret, deliniretque animum prociacia tumidum, atque si liceret, charitate in eum introduceret veritatem: fratrem enim cum Optatus suis scriptis frequenter appellat, a quo peccator, legis transgressor, immundus foris extra Ecclesiam vagans, exil. ac denique paganus una cum Catholicis omnibus ipse nominatus fuisset: fratrem, inquam, eum Optatus dicit ex consortio sacramenti, quod uno baptismo ab una progenitrice Christiana religione genti essent.

14. At antequam hac de re orationem longius protrahamus, temporis ratio ex more firmanda est; ut ea stabilita, caetera quae dicenda erunt, inconcussa cohaereant veritati. Auctor est S. Hieronymus⁵, Optatum sub Valentiniano et Valente principibus scripsisse adversus partis Donatianaee calumniam libros sex (alias septem) quibus ostenderet crimen Donatianorum in nos falso intorquent. Sed quoto potissimum anno horum imperii ipse scripserit, cum nec ipse, nec alius dicat, cur in hunc potius annum, nempe postquam Damasus sedere coepit, rejecerimus, ratio postulat ut aperiamus. Sane quidem, si habenda ratio est Optati testificationis ad ipsum bis affirmantis; ad haec ipsa tempora ea scriptio referenda est; cum a tempore Diocletiani persecutionis in Africa sub Anulino proconsule Carthaginis, et Floro in Numidia, usque ad tempus quo ea scribebat, numeret annos sexaginta, et quod excur-

¹ Greg. Naz. oral. in laudem Casarii. — ² Idem ibid. — ³ Idem epist. XVII. — ⁴ Ammian. lib. XXVI.

⁵ Hieron. de Script. l. cles. in Optat.

rit : ait enim primo¹ : « Firme ante annos sexaginta, et quod excurrit, per totam African persecutionis est devagata tempestas, quae alios fecit martyres, alios confessores, nonnullos funesta prostravit in morte, etc. » Et post multa² : « Alia persecutio, quae fuit sub Diocletiano et Maximiano : quo tempore fuerunt et impii iudices, bellum christiano nomini inferentes ; ex quibus in provincia proconsulari ante annos sexaginta, et quod excurrit, fuerat Amnius, in Numidia Florus ». Porro secundum chronologiam ab ipso Optato praescriptam, et ea quae dicta sunt de his suo loco superius, cum constet ea contigisse anno Domini trecentesimo secundo ac tertio, additis his illis sexaginta annis, quod intercedit temporis usque ad illud tempus Optati : dicendum profecto esset, ipsum elucubrasset commentarium illum anno Christi trecentesimo sexagesimo.

15. Sed quod adiecit, *Et quod excurrit* : haec ipsa verba ibi addita quoniam sint sensu accipienda, pervestigandum accuratius est. Uti sunt et dicendi locutione S. Augustinus³, antea vero Paulus iureconsultus, et si qui alii ; quod illud importat, quod alii frequenter dicere consueverunt, *eo amplius* ; non autem quod dici solet, *plus minusve*, vel *circiter* : nam illud, *quod excurrit* majorem semper notato significat numerum. Sed quousque eodem, *quod excurrit* habent laxanda sunt, ut currat? puto usque ad sequentem decadem posse terminum prorogari : quod enim ea verba nomini numero denario simplici, vel per decades multiplicato, invenimus apponi consuevisse ; inducimur, ut dicamus, illud, *annos sexaginta, et quod excurrit*, usque tantum ad septuagesimum exclusive extendi potuisse ; ac proinde quod Optatus ait, a persecutione Diocletiani, qua codices quæsiti sunt ad comburendum, annos numerari sexaginta et quod excurrit, nihil prohiberi, quin illis verbis possit praesens annus includi, qui est quintus post sexagesimum a notata superius Diocletiani persecutione.

16. Quod autem ad hunc usque annum notatum tempus illud incertum excurrisse suamus ; illud nos facile persuasit, quod idem Optatus⁴ cum levit successionem Romanorum Pontificum, Damasi meminit post Liberium succedentis. Quod vero Siricius quoque post Damasum pontifex, additus creditur a Jilario, qui Siricem tempore librum excripsit : nam nequaquam tempus sedis Siricem Optatum attingisse, omnes asque consentiunt : neque enim sibi coherere (quod testatur S. Hieronymus) Optatum scripsisse sub imp. Valentiano et Valente, eodemque tempore sedisse Siricem ; cum praesertim Augustinus de Optato agens, nequaquam ut sui temporis hominis, sed antiquioris meminisse videatur : quamobrem vix Damasi prima tempora attingisse putatur, neque diu suis scriptis supervivisse. Consentit quidem etiam Baldwinus, vir sane diser-

tus, ipso initio sedis Damasi Optatum scripsisse ; sed fallitur, dum ingressum Damasi ponit anno Domini trecentesimo septuagesimo, quem anno superiori sedere cepisse, perspicue demonstravimus : quamobrem hoc ipso anno, quo primus absolvitur sedis Damasi et secundus inchoatur, ipso quoque consentiente, Optatum scripsisse dicimus. His jam de tempore elucidatis, superest ut de causa tractemus.

17. Cum igitur (ut dictum est) Donatistae, ipseque Parmenianus eorum primarius antistes congregari cum Ecclesia Catholicae episcopis dedignantur ; Optato necessario incubuit, ut veritatis defensionem scripto perageret : contestatur enim hoc ipse suae luctationis exordio, cum post pauca ista praefatur¹ : « Omnes quidem », Donatistae scilicet, « per singula loca maledicis vocibus perstreperant ; sed unum quidem vix invenimus, cum quo per litteras hoc modo loquamur, Parmenianum scilicet fratrem nostrum : si tamen se a nobis vel hoc nomine muneri parum mittit. Et quia collegium episcopale noluit nobiscum habere commune ; non sint collegae, si nolunt ; tamen, ut supra diximus, fratres sunt. Frater noster igitur Parmenianus ne ventose ac nude, ut caeteri, loqueretur, quicquid sentire potuit, non solum dixit, sed etiam in scriptura digressit. Cujus dictis, cum responderet veritate cogente compellimur ; erit inter nos absentes quoquo modo collatio. Eo modo et satisfacti desiderii aliquorum : nam a multis desideratum est, ut ad eruendam veritatem, ab aliquibus defensoribus partium conflictus haberetur, et fieri potuit. Sed quoniam et accessum prohibent et aditus intercludunt, et concessum vitant, et colloquium denegant, vel tecum mihi, frater Parmeniane, sit isto modo collatio. Et quia tractatus tuos, quos in manibus et in ore multorum esse voluisti, non aspernatus sum neque contempsi, sed omnia a te dicta patienter audivi : audias et tu humilitatis nostrae responsa ». Haec Optatus.

18. Quid autem tractatibus ille suis Parmenianus probare natus fuerit, idem Optatus haec subdens declarat his verbis : « Ego intelligo, et tu non negas, et quivis sapiens pervidet, te nulla alia ratione, tam prolixè tractasse, nisi ut Ecclesiam Catholicam tuis tractatibus indigne pulsares. Sed ut intelligi datur, aliud habet annus, aliud sonat sermo ; denique omnia te video divisae contra Catholicam, imo nulla pro Catholica, cum catholicis non sis, etc. » Haec ideo, quod Donatistae, ne arguerentur esse schismatici, Catholicam Ecclesiam penes se esse tantum, probare niterentur ; qui vero ab illis separati essent, extra Ecclesiam Catholicam vagari dicebant ; hocque probare scriptis suis Parmenianus adhibebatur, in parte Donati esse Catholicam, reliquas vero omnes toto orbe terrarum diffusas Ecclesias esse schismaticas ; cum illud inter haec, quod est verum, astrueret, Ecclesiam Catholicam nomini

¹ Optat. lib. 1. — ² Idem lib. III. — ³ August. de bapt. c. 7. Not. Baldwin. in notat. ad Optat. — ⁴ Optat. lib. II.

¹ Optat. lib. 1.

unam esse posse. Quamobrem in eo polissimum totius quaestionis videbatur cardo revolvi, ut certis notis consignaretur, distinctis differentiis definiretur, atque expressis proprietatibus monstraretur, quae vere esset Ecclesia Catholica, ut sic apud quos esset, pariter intelligi posset.

19. Nobilis sane fuit haec tractatio argumenti, quam et Optatus digne quidem est prosecutus; ad quem provocandi essent omnes haeretici, illos dico, quibus inest aliqua veritatem indagandi voluntas, nec obstinato animo, per quam semel ingressi sunt erroris viam, obfirmato vultu securi percurrunt. Videas enim Optatum more majorum asseveranter definire¹, a Catholico nomine eos prorsus excludi, quibus cum Romana Ecclesia non communicat, eosque tantum eo nomine legitime gloriari, quibus Romanus episcopus conjungitur commercio formatum. Porro quod et illud etiam adversariorum affirmatione certum haberetur: ubi non esset Catholica, nec ibi inesse posse veritatem; et contra: ubi probaretur Catholica Ecclesia esse, inibi reperiri necessario veritatem; Optatus haec in fine contra Parmenianum²: « Si ita est, quae apud vos veritas inveniri potest, cui Catholica videtur obistere? Aut quod apud nos esse mendacium, poteris approbare, in una communione esse cum toto orbe terrarum? Numquid poteris approbare mendacium, symbolum verum et unicum retinere et defendere? Numquid poteris approbare mendacium, cathedram Petri, et claves regni caelorum a Christo concessa, ubi est nostra societas? Ille et alia ipse; al de his pluribus superius actum est.

20. *Ticonius donatista adversatur Parmeniano.* — Caeterum non Optatus tantum Parmenianum ita delirantem redarguit, sed et ipsius communionis Ticonius Donatistarum prudenter impugnavit. Exhorrescebant plane aures blasphemiam illam audire, Catholicam Christi Ecclesiam toto orbe diffusam jam penitus perisse; et in Africa tantum, nec apud omnes, sed eos solum qui essent partis Donati, tanquam arcam Noe, diluvio perente orbe, integram esse relictam. Ticonius, inquam, adversatur Parmeniano, sectae suae, quam profitebatur, episcopo, illud scriptis confirmavit atque defendit, Catholicam Dei Ecclesiam nequaquam coartari angustis terminis partis Donatistarum, sed longe lateque per orbem christianum ubique perseverare diffusam, nec posse peccatis hominum tolli, evacuataeque ex humanis excessibus Dei promissiones. Haec ita sententiam Ticonium Parmenianum admonuit, scriptaque ad eum epistola, cum nihilominus in eadem sententia permaneret, eundem anathemate perculit. Testatur id quidem S. Augustinus³ his verbis:

21. « Ticonius enim omnium sanctarum paginarum vocibus circumfusis exiguavit, et vidit Ecclesiam Dei toto orbe diffusam, sicut de illa tanto ante

per corda et ora sanctorum praevium atque praedictum est. Quo precepto, suscepit adversus ipsos suos demonstrare et asserere, nullius hominis praevis sceleratum et immane peccatum praescribere promissis Dei; nec id agere quorumbet intra Ecclesiam constitutorum quamlibet impietatem, ut fides Dei de Ecclesia futura et diffundenda usque ad terminos orbis terrae, quae in promissis Patrum retenta et nunc exhibita est, evacuaretur. Hoc ergo Ticonius cum vehementer copioseque dissereret, et ora contradicentium multis et magnis ac manifestis sanctarum Scripturarum testimoniis oppilaret; non vidit quod consequenter videndum fuit, illos videlicet in Africa Christianos pertinere ad Ecclesiam toto orbe diffusam, qui utique non istis ab eisdem orbis communionem atque unitatem se junctis, sed ipsi orbi terrarum per communionem connecterentur. Parmenianus autem caeterique Donatistae viderunt hoc esse consequens, et maluerunt suscipere obstinatissimum animum adversus apertissimam veritatem quam Ticonius assererat, quam ea concessa superari ab Africanis Ecclesiis, quae illius unitatis, quam Ticonius assererat, communionem gauderent, unde se isti separasset. Et Parmenianus quidem primo eum per epistolam, velut corrigendum putavit; postea vero ex Concilio eorum pertulit damnum ». Haec Augustinus, apud quem est de eodem Ticonio erubrius mentio, ut eum in commentariis de Doctrina christiana de eodem sic ait⁴:

22. « Ticonius quidam, qui contra Donatistas invectissime scripsit, cum fuerit Donatista; et illic invenitur absurdissimi cordis, ubi eos non omni ex parte relinquere voluit; fecit librum quem regularum vocavit, quia in eo quasdam septem regulas executus est, quibus quasi clavibus divinarum Scripturarum aperirentur occulta ». Haec ipse, qui eas singulas numerat. Caeterum quod ad scripta Ticonii spectat; recenset omnia Genadius, de eo sic scribens⁵: « Ticonius, natione Afer, in divinis litteris eruditus juxta historiam sufficienter, et in secularibus non ignarus, fuit in ecclesiasticis quoque negotiis studiosus. Scripsit de bello intestino libros tres, et expositiones diversarum causarum, in quibus ob suorum defensionem antiquarum meminit Synodorum; e quibus omnibus agnoscitur donatianae partis fuisse. Quod ad has Synodos pertinet, erant antiqui illi conventus ab iisdem Donatistis celebrati, quos Ticonius adversus Parmenianum adduxit in medium, ut ex illis convinceret, ipsum ac caeteros Donatistas a praecipis eiusdem communions episcopos deviasse. Fidem facit horum omnium Augustinus⁶, cum ad Vincetium scribens haec ait: « Scribit enim ille Ticonius, homo (ut dixi) vestre communions, a ducentis et septuaginta episcopis vestris Concilium Carthagini celebratum. In quo Concilio per septuaginta et quinque dies, postpositis omnibus praeteritis, innotuit esse sententiam atque decretam, ut

¹ Optat. lib. II. — ² Idem lib. VII. — ³ Aug. contra Parmen. lib. I. cap. I.

⁴ Aug. de Doctr. Christ. lib. III. c. 30 — ⁵ Gen. de Vir. illust. c. 18. — ⁶ Aug. ad Vinc. epist. XLVIII.

Traditoribus immensi criminis reis, si baptizari nolent, pro integris communicaretur; Deuterium etiam Macrinensem episcopum communionis vestrae dicit, Traditorum plebem congregatam Ecclesiae miscuisse, et secundum statuta illius Concilii a ducentis et septuaginta episcopis vestris facti, fecisse cum Traditoribus unitatem; eique Deuterio post hoc factum jugiter communicasse Donatum; nec solum huic Deuterio, sed etiam universis Maurorum episcopis per quadraginta annos, quos dicit usque ad persecutionem per Macarium factam Traditoribus sine baptismo communicasse. Sed dicis: Quis est iste Ticonius? Ille est Ticonius, quem Parmenianus rescribendo composcit, et eum deterret, ne alia scribat, non tamen refellit ea ipsa quae scribit». Haec Augustinus; ex quibus assertione Ticonii illud expressum habetur, rebaptizationem a Donatistis a temporibus Macarianis, nempe sub Constante imperatore inductam fuisse. Sed ad certam a Gennadio de lubricationibus Ticonii narrationem redeamus.

23. « Composuit, inquit, et regulas ad investigandam et inveniendam intelligentiam Scripturarum, octo, alias septem, quas in uno volumine conclusit. Exposuit et Apocalypsim Joannis ex integro, nihil in ea carnale, sed totum intelligens spirituale. In qua expositione dixit, angelicam stationem corpus esse: mille quoque annorum regni in terra justorum post resurrectionem futuri suspensionem tulit; neque duas in carne mortuorum resurrectiones futuras, unam justorum, et aliam injustorum; sed unam et semel omnium, in qua resurgerent etiam abortivi reformati, ne quid humani generis deformatum animatae substantiae intereat, ostendit. Distinctionem sane duarum resurrectionum ita facit. Primam, quam justorum Apocalypsis dicit, credimus modo in Ecclesiae incremento agi, ubi iustificati per fidem, a morticiniis peccatorum suorum per baptismum ad vitae aeternae stipendium suscitantur; secundam vero generaliter omnis hominum carnis. Floruit hic vir aetate, qua jam memoratus Rufinus, Theodosio et filio ejus regnanti-

bis». Haec Gennadius. Sed plane mea sententia errat, dum putat Ticonium aequalem fuisse Rufini: nam constat eum vixisse Parmeniani temporibus, qui Donatistarum agebat episcopum. Quod si velimus diutius posthac supervixisse; illud asserendum est, Ticonium senem, juvenem vero extitisse Rufinum.

24. At non Optatus tantum atque Ticonius scripta Parmeniani impugnarunt, sed multum post temporis id feliciter praestitit Augustinus, qui adversus illam potissimum epistolam, quam ipse contra Ticonium scripserat, tribus agens libris eam refellit. Quae autem post haec Parmenianus contra Catholicam in Africa Ecclesiam egerit, et quae consecuta sunt inter ipsos Donatistas conflata dissidia, suo loco dicturi sumus. Quod modo reliquum est de Optato episcopo Milevitano, cujus occasione ad haec de Ticonio et Augustino digressi sumus; magna ipse apud posteros Africanos catholicos veneratione viguit; etenim sanctus Augustinus digno praeconio eum nominat¹, atque inter praeclaros ecclesiasticos tractatores adnumerat². Fulgentius eundem cum sanctum appellat, ejus in exponendo sensum Pauli interpretationem commendat³. Porro ejus memoria relata in tabulis ecclesiasticis praedice nonas Junii, publica lectione fit in Ecclesia annis singulis redi-viva⁴. Ceterum ab hoc, de quo agimus, longe discreti sunt Optati illi, qui hoc eodem saeculo vixisse reperiuntur, nempe Optatus donatista, qui interfuit Concilio Cirtensi, alius item donatista in Concilio Bagajensi, vel ille nefandus Optatus Gildonianus, de quibus inferius mentio erit. Porro status Africanae Ecclesiae in deterius dilabebatur, impiis Donatistis non scriptis tantum, sed vi grassantibus, armatis nimirum (quod dictum est superius) ad omnium terrorem Circumcellionibus. Sed de his alias pluribus.

¹ Aug. contra Parm. lib. 1. c. 3. — ² Idem de Doctr. Christ. lib. 11. c. 40. — ³ Fulg. ad Nomin. lib. 11. — ⁴ Martyrol. Rom. die 4 Junii.

4. *Consules. Quinquennialia Valentis Aug.* — Ad num. 4. *Coss. Valentinianus Aug. II, et Valens Aug. II.* Ille in Occidente, hic in Oriente; ille juxta tertiam regulam, hic juxta secundam. Titulus enim graecus Orationis 8, Themistii in Valentis quinquen-

nalis dicta, quem e tenebris eruit Harduinus in nova editione operum Themistii, ea quinquennialia *Marcionopoli* habita docet. Hoc vero anno Valentem Marcionopoli fuisse testantur variae leges Codicis Theodosiani, et Ammianus lib. 27. Anno

ccclxx, tertium consulatum imperatores gessere; sed cum eo anno *Valens* Marcionopoli non fuerit, *Valentinianum* sua in eum quinquennalia distulisse existimandum.

2. *Privilegia clericorum confirmata.* — Data hoc anno a *Valentiniano* Seniore lex 18 Codicis Theodosiani *De episcopis* a Baronio in Annalibus omisa, qua privilegia clericorum catholicorum per African proconsularem nominatim restituit *Valentinianus*, quae videlicet his Constantius imperator ultimo vitae suae tempore concesserat: a *Juliano* vero Apostata, et sub eo, clericis adempta fuerant: sub quo videlicet Paganorum animi adversus sanctissimam legem quibusdam depravationibus fuerant irritati. Legendus *Gothofredus* in hujus legis commentario.

3. *Accurata series episcoporum Carthaginiensium donatistarum.* — Ad num. 12 et seqq. Longe ante hunc annum mortem Donati episcopi Carthaginiensis Donatistarum configisse oportet. Nam in sermone secundo sancti Augustini *De pace et caritate* recitato ante collationem Donatistarum anno ccccx habitam, quem post obitum Baronii *Sirmondus* edidit, et *Baluzius* in nova sua Collectione Conciliorum pag. 1126, contulit cum veteri Ms. bibliothecae Colbertinae, legitur: « Et tamen adhuc post apostolicas voces, post Ecclesiae declarationem, et toto mundo dilatationem dicitur mihi: Non dimitto Donatum, non dimitto nescio quem *Caium*, *Lucium* et *Parmenianum* ». Quo ex *Augustino* loco discimus, quatuor priores episcopos Carthaginenses Donatistarum post Majorinum schismatis auctorem, fuisse *Donatum*, *Caium*, *Lucium* et *Parmenianum*; huncque non Donato, ut putavit *Baronius*, sed *Lucio* successisse. *Parmenianum* excepti *Primitianus* anno circiter cccxcii, cum insequenti *Maximianus* eam ordinationem damnantes *Maximianum* diaconum episcopum sibi constituerint. Illud enim schisma non diu post *Parmeniani* mortem conflatum fuisse ex Concilio Carthaginiensi et *Carbasussitano*, de quibus infra, satis intelligitur.

4. *Bellum Gothicum.* — Est hic annus secundus belli Gothici a *Valente* suscepti: quid eo peractum docet *Amnianus* lib. 27, cap. 5, ubi ait, *Valentem Marcionopoli* in hiberna discessisse.

5. *Status virginum vestalium hoc tempore.* — Data hoc anno a *Valentiniano* Seniore lex 8, Cod. Theod. *De medicis et professoribus ad Prætextatum*

P. U., ex qua liquet, virgines vestales hoc tempore medicos peculiare habuisse, et inter labentis Romae superstitionis rudera summam adhuc eisdem vestalibus religionem stetisse; quod non tantum ex hac lege a *Baronio* non memorata deducitur; verum etiam ex aliis monumentis. I. *Vetus orbis descriptio* sub *Constantio* et *Constante* imp. viginti ferme annis ante hanc legem conscripta, inter ea quibus Romam celebrat: « Sunt autem, inquit, in ipsa Roma et virgines septem ingenere et clarissima, quae sacra deorum pro salute civitatis secundum antiquorum morem perficiunt, et vocantur virgines Vestae ». II. *Symmachus* in Relatione sua ait, « Constantium sacrarum virginum privilegiis nihil detraxisse, decrevisseque nobilibus sacerdotia, Romanis caeremoniis non negavisse impensas ». III. *Valentinianus Senior* hujus legis auctor virginibus vestalibus sua jura reliquit; quod *Symmachus* testatur in laudata Relatione. IV. *Gratianus* vestalibus virginibus subsidia vetera, praerogativam, agros detraxit, praediaque haereditate quasita, et annonam seu victum, quae de publico et *populiannonis* praebantur, quae omnia senatus a *Gratiano* petiverat: verum exclusa ejus petitio, et legati audientia denegata: quae omnia tradit *Symmachus* in dicta Relatione. V. Sub *Valentiniano Jun.* senatus iterum per *Symmachum P. U.* anno cclxxxiv, repetit, ejus est quoque in finem famosa illa *Relatio ad Valentinianum Jun.* Verum (quod *Ambrosius* testatur epist. ad imp. *Eugenium*) ei nec quicquam detulit. VI. Neque *Theodosius* anno cclxxxviii vel cclxxxix, quod et ipsum testatur citata epist. ad *Eugenium*. VII. Neque rursus idem *Valentinianus Junior*, cum iterum legatio missa ad eum fuisset infra *Galliam* anno cccxcii, ut habetur in eadem epist. et memorat *Paulinus* in Vita *Ambrosii*. VIII. Tandem, cum ab *Engenio* in primordiis imperii eodem anno cccxcii, hoc ipsum legati postulassent, ut aedificia templi (perinde ac vestalibus) restitueret, non fecit; cum iterum alii postulassent, renisus est: tandem ea donavit quibusdam praecedentibus in Republica gentilis observantiae viris id petentibus; in quod incluitur *Ambrosius* in dicta epist., de quo et *Paulinus* in Vita S. *Ambrosii*. Quae de virginibus vestalibus hac tempestate Romae ad historiae ecclesiae illustrationem collegit *Gothofredus* in commentario laudate legis.

DAMASI ANNUS 3. — CHRISTI 369.

1. *Ad coercendam Ursicini factionem pluries rescribit Valentinianus.* — Trecentesimo sexagesimo nono Christi anno, Valentiniano nobili puero et Aurelio Victore coss., Olybrius praefecturam Urbanam gessit; sub quo Romæ et in suburbiiis demum schismatici tumultuantes repressi sunt tum per eundem Olybrium, tum etiam per Aginatum ejus vicarium, favente in omnibus justa causæ Damasi Valentiniano imperatore, cujus ea de re extant rescripta hoc anno data tam ad eundem Olybrium, quam etiam ad Aginatum, quæ ex codice Vaticano superius citato reddimus. Sed primum ne ambiguitas aliqua oriatur, de ejusdem Olybrii tempore præfecturæ; sub memoratis quidem consulibus eam accidisse, complura ejusdem imperatoris citata¹ in margine rescripta significant.

2. Eo usque proruperunt Ursicini partis Romæ schismatici, ut compressi licet manu militari, atque etiam basilica (quod dictum est) quam occupant, spoliati fuissent, reddita illa Damaso, nequaquam acquieverint; sed obduratis animis abhorrentes penitus communicare cum legitimo Urbis antistite; novum illud parant consilium, a mente admodum obdurata suggestum; nempe, quod præfectis prohibentibus, intra Urbem conventus agere non liceret; in suburbiiis, in cryptis arenariis, aliisve privatorum locis ecclesias congregarunt, in qua insano conatu cathedram contra cathedram erexerunt, ubi Ursicini venerantur pontificem, quem accensis studiis vulgus adeo obstinate lovebat. Sed cum hæc pro maxima impietate execranda omnibus haberentur, intoleranda quoque sunt visa; etenim quæ gerebantur in suburbiiis, ab iisdem schismaticis intra mœnia jactanter et insolenter ostentabantur, atque arroganter prædicabantur, unde et fomites rixarum ministrabantur. De quibus omnibus Valentinianus imperator ad Olybrium præfectum ita rescripsit²:

3. « Tu quidem, sicut proximis litteris indicasti, emississimo studio prestare voluisti, ut nulla in urbe Roma posset esse discordia, Christianorumque populus profunda in otio securitate gauderet. Sed quantum Aginatii clarissimi viri vicariæ præfecturæ

scripta testata sunt; adhuc aliquanto placata misceri delectat; extramuranisque conventibus frequens strepitus excitatur, Olybrii, parens carissime Augustorum. Quamobrem egregia sublimitas tua, ipsius auctoritate præceptionis, et patriæ præstet et legi (et) ut populo dissentienti nulla intra vicesimum lapidem vel religio ad coeundum possit esse, vel copia, ut si cessare non vult, migret (ut jussum est) insana collectio. Ita demum etiam tumultuantibus cunctis longe proculque submotis, certa pax plebi in ævum esse tribuatur ». Hactenus imperatoris rescriptum ad Olybrium. Sed et ad Aginatum vicarium ita rescripsit:

4. « Omnem his dissensionibus occasionem, quæ (ut prudentia tua scripsit) sacratissimam Urbem Christianorum populo fluctuante confundunt, auferre cupientes; jubemus his litteris, ut ab his, quos juvat turbulenta sejunctio, nullus intra vicesimum lapidem conventus habeatur, Aginati carissime et jucundissime. Itaque spectata severitas tua admodum salutare præceptum, et quod nullum interpretationibus locum ex aliquo relinquatur ambiguo, his animis exequatur, quos pacis tranquillitatisque recuperandæ et iudex debet et civis. Habes et Urbanæ ad hoc auxilium præfecturæ. Nam et Olybrium, clarissimum et illustrem virum, pari serenitas nostra concitavit arbitrio in factiosorum impios cœtus; ut termino, qui evidenter est limitatus, excluderet, quo nec in vicino quidem exoriretur vel motus, qui in Urbe non esset. Et facile præstabis duo, quod singuli prestare possitis ». Hucusque Valentinianus ad Aginatum; quem vicariam præfecturam functum esse apud Olybrium Urbis præfectum, etiam Ammianus³ affirmat, cum de eo sic ait: « Quod Aginatus indignissime ferens, dolensque in examinandis causis Maximinum ab Olybrii sibi prælatum, cum esset ipse vicarius Romæ familiaris sermone docuit Probum occulte, etc. » Erat autem hic Probus summum omnium genus potestatem nempe præfecturam prætorii. Quo modo vero idem Aginatus dolo arteque Maximini primum ammonere, inde vero prætorio præfecti, capite truncari sit jussus, idem Ammianus narrat,

¹ L. 1. de fructib. et lit. expen. C. Theod. lib. vi. de fide test. C. Theod. lib. iii. de navicular. C. Theod. lib. xiii. de ep. C. Theod. — ² Extat in Cod. Vaticano, ubi sunt epist. ant. Rom. font.

³ Ammian. lib. xxviii.

cari creditur, denegetur. Ac primum misereri licet nostræ ætatis laborum, et presentium temporum stultas opiniones ingeniescere, quibus patrocinari Deo humana creduntur, et ad tuendam Christi Ecclesiam ambitione sæculari laboratur.

9. « Oro vos, episcopi, qui hoc vos esse creditis: Quibusnam suffragiis ad prædicandum Evangelium apostoli usi sunt? Quibus adjuvi potestatibus Christum prædicaverunt, gentesque fere omnes ex idolis ad Deum transtulerunt? An ne aliquam sibi assumebant e palatio dignitatem, hymnum Deo in carcere inter catenas et post flagella cantantes? Edictisque regis Paulus, cum in theatro spectaculum ipse esset, Christi Ecclesiam congregabat? Nerone se, credo, aut Vespasiano (Domitiano), aut Decio patrocinantibus tuebatur, quorum in nos odiis confessio divine prædicationis effloruit? Illi manu atque opere se alentes, intra cœnacula secretaque coenantes, vios et castella, gentesque fere omnes terra ac mari contra senatusconsulta, et regum edicta peragrantes, claves, credo, regni calorum non habebant? Aut non manifesta se tum Dei virtus contra odia humana porrexit, cum tanto magis Christus prædicaretur, quanto magis prædicari inhiberetur? At nunc, prohi dolor! divinam fidem suffragia terrena commendant; inopsque virtutis suæ Christus, dum ambitio nomini suo conciliatur, arguitur ». Hæc idcirco S. Hilarius, quod hæresis ariana niteretur potentia sæculari, cum in Oriente Valentis imperatoris edictis de quibus paulo post dicturi sumus hoc anno latis, adversus catholicos episcopos persecutio grassaretur; unde et subdit:

10. « Terret exiliis et carceribus Ecclesia, ereditque sibi cogit, que exiliis et carceribus est credita? Pendet a dignatione communicantium, que persecutionum est consecrata terrore? Fugiat sacerdotes, que fugatis est sacerdotibus propagata? Diligi se gloriatur a mundo, que Christi esse non potuit, nisi cum mundus odisset? Hæc de comparatione tradite nobis olim Ecclesiæ, nunc quam perdidite, res ipsa que in oculis omnium est atque ore, clamavit. Quid autem illud sit, quod ignorandum ultra non sit, breviter exponam. Secundum placitam Deo plenitudinem coarctata sunt tempora, incircumscripita enim ratio eorum celestibus libris docetur; ac necesse est, in ipsam nos ætatem Antichristi incidisse, cujus secundum Apostolum ministris in lucis se angelum transformantibus, ab omnium fere sensu et conscientia is qui est Christus aboletur. Ut enim erroris affirmatio certa sit, incerta vero opinio antefertur, sitque Antichristo jam pervium, Christum cum esse se fallere, de quo nunc usque dissensum est. Hinc ille varie opiniones: hinc sub unius Christi fide prædicatio plurimorum; hinc Arii spiritus nuper ex angelo diaboli in lucis angelum transfiguratus, cujus hæreditas nominis ad Valentem, Ursacium, Auxentium, Germinium, Caium, successoresque deflavit: nam ipsi nunc Christum novum, per quem Antichristus subreperet, intulerunt ». Hæc Hilarius, qui conspicuus arianam hæresim in dies magis magis-

que invalescentem, principisque favore pollentem, per quam Christus Deus verus, novo eoque falso superinducto, abdicaretur, revera existimavit adventasse tempora Antichristi.

11. Quomodo autem Ariani Antichristum inducere viderent, idem subdit his verbis, ariane hæresis distinctas proprietates enarrans: « Volunt, inquit, hunc suum Christum non ejus divinitatis esse, cujus et Pater est; sed esse cum præstantem ceteris aliis creaturis creaturam; eumque per voluntatem Dei ex nihilo substituisse; et cum ante omnia quidem sæcula et ante omne omnino tempus natum ex Deo Deum esse, sed non ex substantia Dei esse; neque divine in eo nativitate majesticque ejus que Dei est, intelligendam veritatem; ne quam verus sit Deus qui Pater est, tam verus sit Deus qui Filius est; ut id quod unum esse Filius et Pater in Evangelis prædicantur, in voluntatis tantum sit et charitatis societate, non in divinitatis veritate. Quæ si in Filio non eadem est ipsa illa que Dei est, ut in confessione fidei Deus unus sit; cur Deum Christum, cur ante tempora et sæcula confitentur, nisi quia Dei nomen sancto cuique per indulgentiam est destinatum, et regenerati omnes vere Dei filii sunt, et angeli omnes per Christum utique conditi, non ante omnia omnino sæcula sunt creati? » Hæc ipse.

Sed et quod in Occidente Auxentius, ut subjectum sibi populum, quem sciret esse catholicum, deciperet, larvam ipse sibi catholici nominis imposuerat: ob id Hilarius rem patefacere, perspicuamque omnibus reddere conatus, addit hæc verba:

12. « Verum Antichristum arbitror minori invidia introducendum, miserisque credendum. Tribunt Christo Dei nomen, quia hoc et hominibus sit tribuent. Fatentur Dei vere Filium, quia sacramento baptismi vere Dei filius unusquisque perficitur. Ante tempora et sæcula confitentur, quod de angelis et diabolo est non negandum. Ita Domino Christo sola illa tribuntur, que sunt vel angelorum propria, vel nostra. Caterum quod Deo Christo legitimum et verum est, Christus Deus verus, id est eadem esse Filii que Patris divinitas, denegatur. Et hujus quidem usque adhuc impietatis occasio per fraudem perficitur, ut jam sub Antichristi sacerdotibus Christi populus non occidat, (concidat) dum hoc putant illi fidei esse quod vocis est. Audiunt Deum Christum; putant esse quod dicitur. Audiunt Filium Dei: putant in Dei nativitate inesse Dei veritatem. Audiunt ante tempora: putant id ipsum ante tempora esse, quod semper est. Sanctiores aures plebis, quam corda sunt sacerdotum. Si Deum verum Ariani prædicant; Christum Deum sine fraude confessi sunt. Quod si Deum dicant, et negant verum; tribunt nomen, adjuvant veritatem. » Hæc Hilarius, sigillans Auxentium, cum populum ipsum, tum etiam imp. Valentianum, mentito catholico nomine decipientem. Quid autem in eum Mediolani tunc egerit, declarat his verbis:

13. « Quamquam igitur impressis eorum blas-

splendis plene omnes Ecclesiarum chartae, plenique jam libri sint; quid proxime tamen acciderit, non tacendum est. Cum edicto gravi sanctus rex perturbari Ecclesiam Mediolanensium, quae Deum verum Christum et unius cum Patre divinitatis et substantiae confitetur, sub unitatis specie et voluntate jussisset; etiam importuna interpellatione suggesti Auxentium blasphemum esse, et omnino hostem Christi habendum; atque adjecti, eum aliter credere, quam rex ipse aut alii omnes haberent. Quibus rebus permotus, audiri nos a quaestore et magistro praecipit, consistentibus una nobiscum episcopis fere decem. Primumque (ut in foro solet) de persona calumniatus est; damnatum quondam me a Saturnino, audiri ut episcopum non oportere. Non est nunc temporis, quid ad haec responsum sit, enarrare; sed qui tum audiebant de fide potius, ut regi placuerat, agendum esse decernunt.

14. « Cumque jam in arcto esset negandi periculo; credere se Auxentius Christum Deum verum, et unius cum Deo Patre divinitatis et substantiae, est professus. Placuit igitur hoc scribi. Et ne memoriis audientium quae dicta essent, elaborentur; continuo libellum regi per quaestorem offero, quo quid convenisset, contineretur. Et ne mentiri arguar, ejusdem exemplar subjeci. Placet omnibus, Auxentium haec ipsa profiteri frequenter: qui ut ipse scriberet, est coactus. Qui diu consilia sua versans, callidissime fidem regis ebidit: dat scripturam stylo Antichristi compositam. Nam primum ea quae Nicaeae Thraciae omnium impietas ex se solvisset, sancta esse testatur; vim scilicet illatam episcopis, fidem esse verae confessionis affirmans. Negat quoque se scire Arium, cum in Alexandria in ariana Ecclesia, cui Gregorius praerat, presbyter esse coepisset. Sed de Ariminensi Synodo, quae ab omnibus est religiose dissoluta, nihil dicamus: tantum diaboli commenta pandenda sunt ». Haec modo Hilarius. Ceterum desideratur illa confessio relata in Acta, cui et subscripsit: illa vero subdola posterior extat, tum Nicaeae in Thracia, tum Arimini edita, quam scripto libello obtulit imperatori Valentiniano; habetur in fine epistolae Hilarii: nos autem hic ipsam describemus, licet nonnulla in ea verba, desse videantur, quae ab eodem Hilario arguuntur haeretica: est autem hujusmodi:

15. *Auxentii libellus fidei.* — « Beatissimis et gloriosissimis imperatoribus Valentiniano ac Valenti Augustis, Auxentius episcopus Ecclesiae Catholicae Mediolanensium. Ego quidem, piissimi imperatores, existimo non oportere sexcentorum episcoporum unitatem post tantos labores ex contentione patrociorum hominum refricari, abjectis decretis ante annos decem, sicut et scripta manifestant. Sed etsi aliqui e plebe, qui nunquam communicaverant, neque his qui ante me fuerunt episcopis, nunc amplius excitati ab Hilario et Eusebio, perturbantes quosdam, haereticum me vocaverunt: jussit vero pietas vestra, cognoscere de his viros laudabiles quaestorem et magistrum; et sicut praedixi, non eos

personam habere accusatorum, aut judicare qui semel depositi sunt: dico autem Hilarium, et qui ei consentiunt: tamen obediens serenitati vestrae, processi manifestare, falsa doctibus et blasphemantibus et vocantibus me arianum, et quasi non confitentem Christum Filium Dei Deum esse: expositi amicis pietatis vestrae meam confessionem; primum satisfaciens, quia nunquam scivi Arium, non vidi oculis, non cognovi ejus doctrinam.

16. « Sed ex infantia, quemadmodum doctus sum, sicut accepi de sanctis Scripturis, credidi, et credo in unum solum verum Deum Patrem omnipotentem, invisibilem, impassibilem, immortalem. Et in Filium ejus unigenitum Dominum nostrum Jesum Christum, ante omnia saecula et ante omne principium natum ex Patre, Deum ex vero Deo Patre, secundum quod scriptum est in Evangelio¹: Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum: per ipsum enim facta sunt omnia visibilia et invisibilia. Qui descendit de caelis voluntate Patris propter nostram salutem, natus de Spiritu sancto ex Maria Virgine secundum carnem, sicut scriptum est; et crucifixum sub Pontio Pilato, sepultum tertia die resurrexisset, ascendisse in caelos, sedere ad dexteram Patris, venturum judicare vivos et mortuos, et in Spiritum sanctum paraclitum, quem misit Dominus et Deus noster Salvator Jesus Christus discipulis veritatis spiritum. Sic credidi et credo, sicuti et ascendens in caelos unicus Filius Dei tradidit discipulis dicens²: Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Duos autem deos nunquam praedixi: nec enim sunt duo patres, ut duo dii dicantur, nec duo filii, sed unus Filius ex uno Patre, solus a solo, Deus ex Deo, sicut scriptum est³: Unus Pater Deus, ex quo omnia; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia; et propter quod et unam Deitatem predicamus. Omnes ergo haereses, quae adversus catholicam fidem veniunt, semper quidem congregati episcopi catholici condemnaverunt et anathematizaverunt, specialiter autem convenientes Arimini, et inde condemnavimus, Catholicam autem et Evangeliorum quam tradiderunt Apostoli, hanc fideliter custodivimus. Et autem pietas vestra verum cognosceret ea quae gesta sunt in Concilio Arimino, transmissi; et peto, ut ea libenter legi praecipias: sic enim cognosceret serenitas vestra, quia iudicium damnati, depositi, hoc est, Hilarius et Eusebius, contendunt ubique schismata facere. Quae enim bene de sanctis Scripturis catholicae fidei exposita sunt, pietas vestra pervulget hae retractari non oportere ». Haec tenet libellus Auxentii. Subdit Hilarius de eadem subdola confessione:

17. « Cum placuisset igitur scribi: Deum verum esse Christum, et unius cum Patre divinitatis esse atque substantiae; ponitur tibi ab eo, ut a callidissimo diabolo sententia, quae significaret Chri-

stum ante omnia tempora natum Deum verum Filium; ut secundum Arianos, veritas ad Filium, non ad Deum referretur. Et ut longe major differentia hujus significationis existeret, subjicitur: *Ex vero Deo Patre*; ut in Patre Dei veritas esset, in Christo veritas tantum Filii scriberetur. Dehinc procedente sermone, una ab Auxentio divinitas praedicatur, et in ea non confitetur et Filium; ut in solo Patre, non etiam in Filio esset una sola divinitas». Haec Hilarius, probe noscens omnia improborum Arianorum diverticula et subdolos captiones. Sed tamen (proh dolor!) prevaluit error: etenim Auxentius est acclamatus catholicus, Hilarius vero habitus calumniator et discordiarum auctor; quod ipse testatur, cum subdit haec in epistola:

18. « Spargitur vero per populos, Auxentium, verum Deum Christum, et unum cum Patre divinitatis ac substantiae, scripsisse, neque ab exposita per me fidei dissidere sententia. Post quae ad communionem ejus rex pro fidei sinceritate advenit. Sed cum hoc mysterium impietatis diu occultatum jam non taceretur; diceremque fingi omnia, fidem negari, Deum atque homines illud; jubeor de Mediolano proficisci, cum consistendi mihi in eo, invito rege, esset nulla libertas». Haec Acta Mediolani; quae adeo expectationi contrarium finem sortita sunt, dum incuria quadam haereticus retinetur, et catholicus defensor fidei excluditur. His itaque ab Hilario scriptis, et redditis fidelibus omnibus certioribus, hanc insuper elucidationem Auxentii perfidiae idem subjungit his verbis:

19. « Haec igitur, fratres, quibus Dei iudicium in metu est, ita gesta esse, significo. Auxentius, quod negare timuit, noluit confiteri: nam expositionis ipsius exemplar subieci. Si idem scripsit, argente fallentem. Si vero aliud scripsit, quam professus est; intelligite jam Christum per eum alium, id est, Antichristum praedicari. Ludit quidem ille verbis, quibus posset fallere electos; sed patet impietatis tanta professio. Negat se duos deos praedicare, quia non duo patres sunt. Quis secundum haec non videt, unius Dei confessionem ideo tantum Patri propriam esse, quia solus esset? Unde et ille Satanae stylus exiit: Novi unum solum verum Deum Patrem. Et post malevolas significationes: Similem, inquit, secundum Scripturas, Filium genitorum suo Patri. Si usquam in sanctis voluminibus hoc scriptum est, habet innocentiam professionem. Si veritate divinitatis Pater et Filius unum sunt, quid similitudinis imperfecta opinio antefertur? Imago quidem Dei Christus est; sed et hominem imaginem Dei esse, non dubium est, cum ad imaginem et similitudinem Dei Adam factus sit. Quid tu, haeres Arii, Christo tantum nostra concedis? Quid regem, quid comites, quid Dei Ecclesiam, patris tui, id est Satanae arte circumvenis? Christum Deum dicis; quid fallis in nomine? Nega Moysi Pharaoni Deum dictum: Christum Filium et primogenitum Dei loqueris? Nega primo-entium filium Israel Deo esse. Si Christum ante tempora asseris

natum et creatum? Nega diabolum ante tempora et saecula substituisse. Christum similem Patri memoras? Nega, ad imaginem, et similitudinem Dei hominem esse coepisse. Solum in Christo quod est denegas, ne Deus verus et unius cum Patre divinitatis atque substantiae sit; et solitus es una cum magistris tuis me haereticum arguere.

20. « Expone, quibus potes litteris impietatis meae causam, et blasphemiarum mearum titulum propone. Mihi Antichristus est, qui unius divinitatis esse Filium cum Patre non confitetur, quique non ita unum Deum verum Patrem praedicat, ut veritas quoque divinitatis non intelligatur in Filio. Si igitur unius divinitatis Christus et Deus sunt; cur hoc non simpliciter scripsisti? Si tibi non sunt; cur hoc non simpliciter denegas? Arcanum igitur tam pestiferi mysterii optassem, fratres, ipse potius, quam per litteras revelare, et omnes blasphemias Auxentii verbis singulis explicare: verum quia id non licet, saltem unusquisque, quod sibi licet, intelligat. Multa alia proferre, Ecclesia me pudor inhihit, et committere epistola arianorum blasphemiarum decora pertimesco». Illicusque Hilarius versalus in aperiendo latentes sinus impie Auxentii confessionis; subdit post haec admonitionem ad omnes Catholicos, ut caveant Auxentii communionem, cum ait:

21. « Unum moneo: caveite Antichristum. Male enim vos parietum amor coepit: male Ecclesiam Dei in tectis aedificiisque veneramini; male sub his pacis nomen ingeritis. Anne ambigunt est, in his Antichristum esse sessurum? Montes mihi, et silvae, et lacus, et carceres, et voragine sunt tiores; in his enim prophetae aut mantes, aut demersi, Dei spiritu prophetabant. Absistite igitur ab Auxentio Satanae angelo, hoste Christi, vastatore perditio, fidei negatore; quam sic est regi professus, ut falleret; sic tefellit, ut blasphemaret. Congregat nunc ille quae volat in me Synodos; et haereticum me, ut saepe jam fecit, publico titulo proseribat; et quantum volet, iram in me potentium moliat; mihi certe ille nunquam aliud quam diabolus erit; quia arianus est: neque pax aliquorum unquam optabitur, nisi eorum qui secundum Patrum nostrorum apud Niceam tractatum, anathematizatis Arianis, Christum Deum verum praedicant». Haec Auxentii epistola, quam S. Hieronymus¹ appellat libellum contra Auxentium; eamque novissimam ejus incubationem esse putamus; quod post haec haud diu supervixisse reperitur: imo et secundum S. Hieronymi in Chronico assertionem, hoc ipso anno eum ex hac vita migrasse, dicendum est: nam licet sub Valentiniani et Valentis imperatorum anno quinto Hilarii obitum ponat; tamen quod ipse incipiat numerare annos eorundem ab anno sequenti post obitum Joviani; hic pariter annus ab eo positus quintus, idem erit sextus, numerando ab ipso anno, quo iidem creati sunt imperatores.

¹ Hier. de Scrip. Eccl. in Hilario.

22. *De Hilarii obitu et ejusdem scriptis.* — Arguuntur autem erroris de tempore obitus Hilarii tum Gregorius Turonensis ¹, tum etiam Severus ² Sulpitius: ille, dum ait, anno quarto eorundem imperatorum mortuum esse: iste vero, dum tradit, anno sexto postquam idem sanctus Hilarius rediit ab exilio Orientis in Gallias, diem obiisse: secundum quam quidem rationem cum anno secundo dictionum Augustorum esse defunctum, dicere oporteret. At cum ex nuper recitato Auxentii libello constet, post decimum annum a Concilio Ariminensi, hoc nempe Domini anno, Hilarium Mediolani adversus Auxentium stelsisse; satis perspicue demonstratur, ipsum ad hunc usque saltem annum fuisse superstitem. Sanctissimum porro hinc cum in Domino quieverisse, idem Gregorius his verbis significat: « Plenus, inquit, sanctitate et fide, multis undique virtutibus editis, migravit ad caelos: nam et ipse legitur mortuos suscitasse ».

23. Lucubrations vero ab eo conscriptas recenset S. Hieronymus, cum ait: « De Synodo Elytrensi in Phrygiam relegatus, duodecim adversus Arianos confecit libros; et alium librum de Synodis, quem ad Galliarum episcopos scripsit: et in Psalmos commentarios, primum videlicet et secundum, et a quinquagesimo primo usque ad sexagesimum secundum, et a centesimo decimo octavo usque ad extremum; in quo opere imitatus Origenem, nonnulla etiam de suo addidit. Est ejus et ad Constantinum libellus, quem viventi Constantinopoli porrexerat; et alius in Constantium, quem post mortem ejus scripsit; et alius liber adversus Valentem et Ursacium, historiam Ariminensis et Seleuciensis Synodi continens: et ad praefectum Sallustium, sive contra Dioscorum; et liber Hymnorum et Mysteriorum alius: et commentarii in Mattheum: et tractatus in Job, quos de graeco Origenis ad sensum translulit: et alius elegans libellus contra Auxentium: et nonnullae ad diversos epistole. Aiunt quidem, scripsisse eum et in Cantica canticorum; sed a nobis hoc opus ignoratur. Mortuus est Pictavis, Valentiniano et Valente regnantibus ». Hucusque Hieronymus. De commentariis in Job, haec Cassiodorus ³: « Quidam etiam est anonymus, ex cuius stylo beatum esse suspicamus Hilarium, qui commenta libri ipsius », Job scilicet, « scripsit in ordinem ». Ignorasse visus est, ea ex Origene deducta; in quo sanctus Hieronymus ejusdem Hilarii prudentiam laudat ⁴, quod non tam in Job Origenis commentarios, sed et in Psalmos quadraginta ferme millia versusum ad sensum in latinum vertent.

24. Quod autem ad Hilarii stylium spectat, quod fuerit in dicendo copiosus, S. Hieronymus ⁵ appellat eum latinae eloquentiae Rhodanum. Ceterum haud aequè cultum ac copiosum fuisse, auctorem affirmat ad Paulinum ⁶, cum ait: « S. Hilarius Gallicano

cothurno attollitur; et cum Graeciae floribus adornetur, longis interdum periodis involvitur, et a lectione simpliciorum fratrum procul est ». Fuisse perquam studiosum Hieronymum scriptorum Hilarii, quod scribit ad Florentium ¹, declarat, cum ait: « Interpretationem quoque Psalmorum Davidicorum, et prolixum valde librum de Synodis S. Hilarii, quem ei apud Treviros manu mea ipse descripseram; aequè ut mihi transferas, peto ». Commendat idem scribens ad Lætiam ² scripta Hilarii ut sincera, cum ait: « Athanasii epistolas et Hilarii libros inoffenso decurrat pede; illorum delectetur ingenii, in quorum libris pietas fidei non vacillat; ceteros sic legat, ut magis iudicet, quam sequatur ». Haec S. Hieronymus quoad sanam de Trinitate doctrinam, de qua vigeant inter Arianos et Catholicos controversiae. Ceterum cum divinae tantum Scripturae sit, nihil habere erroris, quod corrigatur, nec ipse Hilarius navis caruit; ut illis, quos notavit Claudianus Mamertus ³ episcopus Viennensis in commentariis de statu anime ad Synodium Apollinarem; et alii discussurunt, atque perperam alii ⁴ seculi sunt. Porro quanta modestia, cum quid apud ejus scripta emendatione dignum Patres invenirent, id praesiderint, S. Hieronymus ⁵ sit exemplo, qui haec de eo errore alterius sequente ait: « Quid igitur faciam? Tantum virum et temporibus suis disertissimum reprehendere non audeo, qui et confessionis suae merito, et vitae industria, et eloquentiae claritate, ubicumque Romanum nomen est, praeferatur; nisi quod non ejus culpe adscribendum est, qui hebraei sermonis ignarus fuit, etc. ». Et Claudianus Mamertus ⁶ de eodem: « Sed quoniam, inquit, B. Hilarius opinionis hujusce vitium virtute confessionis abolevit; sic sustinet reprehensionis stylum, quod non patitur detrimenta meritorum ». Haec ipse.

25. Verum non Latinis tantum, sed et Graecis S. Hilarius existit admirandus; nam de ipso atque collega Eusebio Vercellensi haec Sozomenus ⁷: « Porro autem apud Italos, et illius partem imperii incolas, Eusebius et Hilarius de quo supra dixi, propter singularem patrii sermonis et eloquentiae praestantiam, magna in laude fuerunt. Hilarii autem libros de fide, etiam ab us, qui contrariam tuebantur fidei catholicae opinionem, admodum commendatos esse praedicant ». Habet idem Sozomenus ⁸ de Hilario, se cum S. Martino subdixisse, cum ille jam antea ab Auxentio persecutionem passus esset, at diversis plane temporibus contigit utriusque vexatio ab Auxentio illata. Exstat de eodem epigramma Valentiniani Fortunati ⁹, qui tunc edidit duos libros, quorum prior, *De vita*, posterior, *De rebus viciis*, ejusdem S. Hilarii inscripti habentur. Ceterum cum virtutum omnium Hilarius fuerit vivum quoddam

¹ Greg. Tur. hist. France, lib. 4. c. 29. — ² Sever. hist. lib. 4. c. 6. — ³ Cassiod. instit. divini lib. 4. c. 6. — ⁴ Hieron. prol. in Math. c. 4. — ⁵ Hieron. proem. cum epist. ad Galat. lib. 4. — ⁶ Hieron. prol.

¹ Hieron. ep. ad Florent. c. 1. — ² Hieron. ep. ad Lætiam c. 1. — ³ Hieron. ep. ad Claudianum Mamertum c. 1. — ⁴ Hieron. ep. ad Paulinum c. 1. — ⁵ Hieron. ep. ad Paulinum c. 1. — ⁶ Hieron. ep. ad Paulinum c. 1. — ⁷ Sozomenus hist. lib. 4. c. 1. — ⁸ Sozomenus hist. lib. 4. c. 1. — ⁹ Fortunatus lib. 1. c. 1.

exemplar; mansuetudine potissimum enituisse, Rufinus tradit¹. Quod autem subdoli ac cœcipientes recentiorum hæreticorum historiæ delirantes confundunt S. Hilarium Pictaviensem episcopum cum Hilario diacono anabaptista, schismaticoque luciferiano, satis demonstratum est superius. Sed et errore aliquos eundem S. Hilarium confasse simul cum Hilario Arelatensi, quæ dicturi sumus inferius, demonstrabunt.

26. *Auxentium exultantem victoria Synodus Romæ congregata damnat.* — His de Hilario usque ad ejus obitum recensitis, ad Auxentium redeamus; qui cum a populo ignaro se vidit acclamari catholicorum, Valentinianumque imperatorem jam sibi, ut catholico in hæretæ atque communionem accipere; Hilarium vero ut calumniatorem jussu Mediolano discedere; gaudet, exultat, ac super omnes arroganter extollitur; dictis factisque insultat in Ecclesiæ Catholicæ sanctos episcopos, quos semper passus fuerat adversarios; et inter alios exagitat Eusebium Vercellensem antistitem, assidua in ipsum jacula cominus intorquentem; necnon Philastrium episcopum Brixianum; quem etiam jugiter adversus Auxentium pro fide catholica tuenda certasse, S. Gaudentius² ejus successor docet his verbis: « Non solum contra Judæos et Gentiles, verum etiam contra hæreses omnes, et maxime contra eo tempore furentem Arianorum perfidiam tanto fidei vigore pugnavit, ut etiam verberibus subderetur, et in corpore suo stigmata Domini nostri Jesu Christi portaret. Nam et in Mediolanensi urbe idoneus olim custos Domini gregis fuit, ariano repugnans Auxentio, priusquam beatus eligeretur Ambrosius, Romæ etiam non exiguo tempore moratus, multos et publica et privata disputatione lucratus in fide est». Hac Gaudentius; quibus etiam significare videtur, remansisse post discessionem Hilarii, Philastrium Mediolani, ut quoquo modo posset, catholicum populum fidelem in officio contineret: ob quam causam, ut ait, verbera passus est; cum interim Auxentius formulam fidei Ariminensium, eandemque Nicææ Thraciæ promulgaret, compluribus eidem assentientibus episcopis in Illyrico constitutis.

27. Stetisse quoque adversus Auxentium infracto animo Evagrius, S. Hieronymus³ ad Innocentium scribens testatur his verbis: « Jam enim ad Evagrii nostri nomen pervenimus; ejus ego pro Christo laborem si arbitrer a me dici posse, non sapiam; si penitus tacere velim, voce in gaudium erumpente, non possim. Quis enim valeat digno canere præconio, Auxentium Mediolani incubantem hujus excubiis sepulchrum paræ ante, quam mortuum? Quisnam autem fuerit Evagrius iste, haud exploratum satis habere potuimus.

¹ Rufin. lib. 1. c. 31. — ² Gaud. in Vit. S. Philast. apud Sur. die 18 Julii. — ³ Hieron. epist. XLVIII.

28. Cæterum res Auxentii eo status protractæ erant, adeoque firmate patrocinio imperatoris, ut privatorum omnes in eum conatus infirmi viderentur, atque omnino irrita studia. Quamobrem Romani Pontificis requiri videbatur auctoritas et industria. Præstitit id impigre Damasus ejusdem Ecclesiæ præsul, qui potestate qua pollebat, et studio adversus Auxentium Romæ Concilium congregavit. Haud enim amplius dissimulanda res erat, cum jam idem Auxentius Illyrici episcopos magna ex parte seduxisset, proposita illis fidei formula Nicææ Thraciæ edita, eademque Ariminensi. Ne igitur lethale virus, quod lento tabo proxima membra infecebat, latius serperet, Damasus una cum aliis simul collectis episcopis velox occurrit. Innotuit Græcis quoque scriptoribus egregie navata a Damaso opera; de quo Theodoretus¹ sic scribit: « Quod autem ista fidei formula », Nicææ Thraciæ scilicet edita, « ab omnibus veritatis athletis, et ab his potissimum qui versus Occidentem habitabant, reprehensa sit; ex litteris ab eisdem ad Illyricos conscriptis, satis constare potest. Inter eos vero, qui istarum litterarum auctores erant, principem locum obtinuit Damasus in Ecclesiæ Romanæ primatu successor Liberii, vir plurimis virtutis insignibus eximie ornatus. Nona-ginta habuit episcopos ex Italia, et Gallia Romæ in unum coactos, qui his litteris consenserunt: quorum nomina hoc loco citarem, nisi quod supervacaneum esse arbitror. Eorum litteræ scriptæ sunt in hunc modum (1):

29. « Episcopi ad sanctum Concilium Romæ convocati, Damasus, Valerianus, et cæteri, dilectis fratribus episcopis qui sunt in Illyrico in Domino S.

« Etsi nobis pro certo persuasum est, sacerdotis Dei sanctissimi, vos sacrosanctam fidem nostram, quæ doctrina apostolorum fundata est, firme retinere, eamque populo prædicare; quæ certe a decretis Patrum, a quibus par est reliquos erudiri, nulla ex parte discrepat; tamen significatum est nobis a fratribus, qui in Gallia et in agro Venetorum habitant, nonnullos ad hæresim amplectendam omni studio incumbere. Quod quidem malum ne existat, non modo præcavere debent episcopi; verum etiam quicumque errores, vel quorundam inscitia, vel simplicitate eorum, qui perversas interpretationes secuti sunt, in Ecclesiam injecti videntur, his se opponere, Concilioque providere, ne deinceps in varias discrepantes doctrinas denuo prolabantur imperiti; sed quoties dissentientes opiniones ipsorum acribus inculcate fuerint, firme Patrum sententiis adhrerescant.

30. « Hac de causa a nobis decisum est, ut Auxentius nominatim condemnetur. Quare omnes legis divinæ doctores, qui ditiori Romanæ subjiciuntur, ea quæ legis sunt sapere, et fidem variis

¹ Theod. lib. II. c. 22.

¹ Constantinus in Medio prævio ad hanc Epistolam, pag. 470, n. V, supra in Romani in qua exarata est epistola Damasi ad episcopos Brixiani, contra Auxentium A. D. 352 habendam esse putat.

doctrinis nequaquam contaminare debent. Etenim ubi primum vitiosa Arianorum doctrina et blasphemica vigere inciperet, quae etiam hoc tempore latissime serpit; trecenti decem et octo episcopi, Patres nostri, habito Nicææ Concilio, hinc muro ad arma diaboli arcenda fidem nostram cinxere, et hoc antidoto venena depulere mortifera; sic ut crederetur, unam esse Patris et Filii substantiam, unam Deitatem, virtutem unam, unam potentiam, unam figuram, quin etiam Spiritum sanctum unam eandemque cum illis substantiam habere et subsistentiam. Eum autem qui aliter sentiret, a nostra communione iudicatur alienum. Quam salutarem decisionem, et decretum plane venerandum nonnulli postea aliis novis decretis violare labefactareque studuerunt.

31. «At vero initio (quod peccatum erat ab illis, qui Arimini formulam fidei Concilii Nicæni novare retractareve coacti sunt) aliqua ex parte propterea sarciabatur, quod se disputatione alio tempore habita fatebantur a veritate abduetos, quodque suam fidei formulam nequaquam sententiæ Nicæni Concilii adversari cogitabant. Siquidem numerus episcoporum, qui erant Arimini in unum congregati, præiudicii vim habere non debet: præsertim cum formula illa composita sit, neque episcopo Romano, cuius sententia præ cæteris omnibus expectanda erat; neque Vincentio, qui tot annis episcopatum integre gesserat; neque aliis eidem consentientibus; cumque etiam (quod est omnium maximum) illi ipsi, uti ante diximus, qui in fraudem illecti, a veritate deflexisse visi sunt, et post ad meliorem mentem denuo traducti, plane testentur, hanc formulam sibi magnopere displicere.

32. «Itaque vestra integritas manifesto videt, hanc fidem solam, quæ auctoritate apostolica Nicææ stabilita est, firme perpetuo retinendam esse. Atque de hac ipsa fide tum episcopus Orientis, qui se de Catholica Ecclesia esse proflentur, tum Occidentis etiam episcopus nobiscum una gloriari constat. Porro autem pro certo credimus, eos qui alia opinione tenentur irretiti, propter suum conatum brevi fore et a nostra segregatos communionem, et nomine episcoporum privatos; ut tandem populo errore ipsorum liberato, detur respirandi locus. Nam multitudinis error tandem nullo modo corrigi poterit, quandiu episcopi eodem tenentur implicati. Quocirca facile, ut vestræ reverentiæ iudicium cum omnium Dei sacerdotum iudicio, cui vos firme et constantem adharere credimus, omnino consentiat. Quod si fiat, eandem vobiscum rectam credendi viam, nos quoque debemus insistere. Vestra charitas, queso, ad nos rescribat, ut inde Letitiam capiamus. Valete, fratres honoratissimi». Hactenus ad Hlyricos Synodi Romane admonitio: extat eadem apud Sozomenum¹. Constat insuper ex imperatoris Valentiniiani litteris suo loco inferius recitandis, in hac eadem Synodo rursus damnatum

fuisse Ursicinum schismaticum. crebrius in Damaso studia renovantem; ex quibus manifestè mendacii libellus Marcellini et Faustini schismaticorum convincitur, dum in eo habetur, collectos a Damaso ad Synodum episcopos anathemati Ursicini assensum minime præstitisse: sed de his inferius.

33. Damnato Romæ Auxentio, qui hactenus (ut vidimus) involucro verborum simulaverat se esse Catholicum, adeo ut magnam populi partem, et ipsum quoque Valentianum imperatorem ad suam communionem adduxerit; in aliis quoque catholici orbis provinciis convenientes episcopi eundem Auxentium, ejusque in impietate collegas pariter damnare, jam ante ad id præstandum S. Hilarii litteris circularibus incitati. Testis horum est Athanasius ad Epictetum sic scribens: «Diversis Conciliis per Galliam et Hispanias et Romæ celebratis, omnes qui in eo conventu fuere, istos Lucifugas, qui sese etiamnum occultant, et quæ Arii sunt, sapiunt, Auxentium dico Mediolanensem, Ursacium, Valentem, et Caium Pannonem communi calculo, unius spiritus incitatu, anathemate percusserunt, eo quod isti sibi nomina vindicaverint Synodorum, cum nulla sit in Catholica Ecclesia Synodus existimanda præter unicam Nicænam, etc.»

34. Præcesserat hanc Synodum Romæ habitam alia ab eodem Damaso ibidem congregata; in qua qui manifestè convincebantur ariani, Valens et Ursacius, damnati fuerant: de quorum damnatione, et approbatione Nicæne fidei, idem Damasus ad universos Christi fideles publicas litteras dederat: sunt enim hæc illæ, quarum meminit Athanasius scribens ad Africanos episcopos, cum ipso litterarum exordio ita ait²: «Sufficiunt quidem, scripta Damasi comministri nostri dilecti, et magnæ Romæ episcopi, cæterorumque tot numero ibi congregalorum; nihilque minus sufficiunt scripta aliorum Conciliorum, quæ partim in Gallia, partim in Italia habita sunt, ad astruendam eam quæ in nobis est fidem, quam Christus largitus est, et Apostoli prædicarunt, et Patres qui in Nicæa undique ex nostro habitabili orbe convenerant, tradidere». Hæc et alia Athanasius ad Africanos episcopos cum rogantes de Synodo Ariminiensi, cuius formulam fidei tunc temporis promulgatam audierant. Qui vero consulerant Athanasium episcopi Africani, haud putamus eos fuisse provincie Carthagenensis, sed Cyrenaicæ, Africanam enim Cyrenaicam provinciam Cyrenensem Dio appellat³.

35. Quod autem citate nuper ab Athanasio scripta littera Damasi diversæ plane sint ab ea quæ paulo ante recitata est epistola ibidem ex Romana Synodo ad episcopos Hlyricos, illud manifestum est argumentum, quod cum eas scriberet litteras Athanasius ad episcopos Africanos, nondum ab ipso Damaso Romæ nominatim damnatus erat Auxentius: nam in fine ejusdem ad Africanos epistola hæc

¹ Athan. ad Episc. episc. Conth. — ² Idem ad episc. Afric. — ³ Dio Hist. lib. XXIII.

habet: « Interim non soli sumus qui ista scribimus, sed omnes in Ægypto et Africa episcopi nonaginta numero. Omnium enim idem est sensus, et aliter pro aliis, si quem contigerit abesse subscribunt. Certe cum hoc animo essemus, et contigisset nos in munus convenire; scripsimus dilecto Damaso episcopo magnæ Romæ contra Auxentium in vasorum Mediolanensis Ecclesiæ, eumque non solum in communione esse arianæ sectæ, sed præter hoc multorum scelerum reum esse, quæ designavit cum Georgio socio suæ impietatis. Miramurque cur nondum depositus ejectionis sit ex Ecclesia. Gratiâ habemus et illius pietatis, et cæteris qui Romæ convenerunt, quod Ursacio et Valente cum sociis suis ejusdem sententiæ ejectionis, concordiam Catholice Ecclesiæ conservarint ». Hæc Athanasius, ejus testificatione illud plane compertum habetur, ante damnationem Auxentii Romæ factam, duas tempore ejusdem Damasi Synodos habitas; ab ipso Athanasio alteram in Ægypto, ex qua de damnando Auxentio Romanam litteras dedit ad Damasum; Romæ alteram ab ipso Damaso, qua dicti arianæ hæresis duces Ursacius ac Valens fuerunt condemnati. At quoniam quo potissimum anno pontificatus Damasi hæc gesta fuerint, primo ne, vel secundo, aut tertio, minime scitur: nec alia eorundem Conciliorum Acta extant, quæ doceant: hic de eis meminisse satis.

36. Vides ex his, lector, damnationem ac depositionem episcoporum esse Romani Pontificis opus; cujus rei gratia Athanasius ex Ægypto Damasum papam litteris interpellat, ut damnet atque deponat Auxentium. Quod ne idem Romanus Pontifex (ut par esse videbatur) ante præstiterit, cum alios consortes ejusdem impietatis arianæ damnasset; illud in causa fuisse videtur, quod latebat coluber in foramine, dum pro tempore simulabat se esse catholicum: nam videmus, in Actis illis publicis, præsertim S. Hilario, scripsisse Auxentium ac subscripsisse, sæpeque rogatum, sæpius dolose professum catholicam fidem. Cum vero postea sui editione libelli ad Valentinianum, per eundem Hilarium, qualis revera esset apparuisset; nihil amplius a Damaso immoratum est; sed collecto, quod vidimus, Romæ Concilio, Auxentium ipse damnavit. Supervixit post hæc Auxentius adhuc quinquennio, nec nisi morte valuit ab Ecclesia Mediolanensi depelli. Favente illi imperatore, errore decepto existimante ipsum calumniam passum: nam quoniam pacto subsistere potuisset tot Conciliis ipse damnatus, et a populo Mediolanensi ut hæreticus derelictus, nisi cum summa imperatoris suffulisset auctoritas? Quamobrem idem Augustus iram Dei in se filiosque suos justissime provocavit, ut citius quam par esse videretur, imperio evinceretur et vita.

37. *Ambrosius prefectus Mediolanum mittitur.* — Invitis quoque magistratibus Auxentium detinuisse usque ad obitum sedem illam, ex eo exploratum videri potest, quod Ambrosius a Probo ad eam provinciam administrandam missus, Mediolanum agens, fiet ut pius Auxentium execraretur,

pali tamen coactus est. Hoc enim anno Aneius Probus prætorii prefecturam accepit, ut ex Ammiano atque imperatorum rescriptis¹ apparet; eoque munere diutius functus est: nam, ut Ammianus testatur, eandem prefecturam ad multorum aunorum spatia propagavit. Ex institutione autem Constantini imperatoris² qui universum Romanum imperium in quatuor partibus est præfectos prætorio: Probo curæ erant Italia, Sicilia, ac circumjacentes insule, necnon Sardinia, et Corsica, et Africa a Syrtibus Cyrenem usque; in quas quidem provincias alios legabat pro arbitrio magistratus. Probus itaque pro officii munere delecturus rectores provinciarum, in primis nobilissimi viri Ambrosii Romani civis, ex patre Ambrosio Galliarum olim præfecto nati, rationem habuit, quem noverat eruditione præclarum, eloquentie studijs egregie exultum, optimisque compositum moribus; eidemque Insuabriam, Liguriam, et Æmiliam cum insignibus consularibus tradidit gubernandas.

38. Ambrosius igitur in provincias proficiscentem, ad optimum regimen illis verbis, veluti quoddam futurorum vaticinio, Probus cum eum dimisit, hortatus est, dicens³: « Vade, age non ut iudex, sed ut episcopus »; quæ quidem verba etsi ab eo futura nesciente propheticè promulgata videri poterant; tamen ejus admonitionis ratio illa digna præcessit, quod nimia severitas magistratum, ad severissimi principis gratiam captandam accommodata, tempora propemodum Neroniana reddiderant; prout docent ea quæ a Valentiniano Mediolani adversus nonnullos, eosque innoxios, Ammianus⁴ gesta esse commemorat; nosque superius recensimus; vel quod in eadem provincia actum esse de muliere septies icta Verellis, ex testificatione S. Hieronymi, ipso tempore exorti schismatis Ursicini narravimus; aliæque declarant exempla, tum ab eodem auctore in Chronico, tum ab aliis adnotata.

39. Probus igitur, quem optabat cum justitia æquitatem elementariamque ad populorum regimen habere conjunctam, Ambrosium cum mitteret in provinciam, admonuit; agere non ut iudicem, sed ut episcopum. At hæc modo satis de prefecturæ prætorio Probi principio, et Ambrosio ad dictarum provinciarum administrationem assumpto. Cujus sicut infantia divino quodam fuit nobilitata prodigio, ita et pueritia liberalibus imbuita scientiis, et egregijs exstitit exulta virtutibus: et quemadmodum adolescens factus, consuetudine sanctæ sororis Marcellinæ virginis, et fratris Satyri Romæ in domo paternæ cum matre vidua coalescens, ab omni libidinum sorde se impollutum omnino servavit; ita factus vir, non sibi, sed Republicæ atque in primis religioni natum se intelligens, utrique prodesse consilijs, opibus, ac viribus quibus valuit, nunquam defuit, et domi forisque summa gloria omnibus in

¹ Ammian. lib. xxvii. xxviii. lib. v. de off. rect. provine. Cod. Theod. lib. v. de metat. lib. ii. de abolit. C. Theod. — ² Zozim. lib. ii. — ³ Paul. in Vita S. Ambros. — ⁴ Ammian. lib. xxvii.

rebus ubique refulsit. Ejus vero aetatem hoc ipso anno, cum dictam praefecturam provinciarum accepit (habita ratione annorum quibus vixit, ex obitu tempore retro revolutis annis, cum inveniatur natus sub consulatu Dalmatii atque Xenophili, est is annus Domini trecentisimus trigessimus tertius), ad annos triginta sex pervenisse, exacta temporum dispositione comperimus. Quomodo autem post annos quinque divino nutu ex praefecto episcopus delectus sit Mediolanensis Ecclesiae, suo loco dicturi sumus.

40. *Rescriptum circa forum saeculare a clericis vitandum.* — Hoc item anno, iisdemque consulibus, Valentinianus imperator una cum collegis AA. Chronopium quemdam episcopum in Synodo condemnatum, appellentem ad saeculare tribunal, ob indignum facinus, pecuniaria poena pauperibus eroganda muletavit, sic de eo ad Claudium scribens¹:

« Quoniam Chronopius ex antifite idem fuit in tuo, qui fuerat in septuaginta episcoporum ante iudicio, et eam sententiam provocatione suspendit, a qua non oportuit provocare; argentariam multam, quam huiusmodi facto sanctio generalis imponit, cogatur expendere. Hoc autem non fisco nostro volumus accedere, sed his qui indigent, fideliter erogari. Quod in hac causa et ceteris ecclesiasticis fiat. Dat. VIII, id. Jul., Valentinianus N. P. et Victore coss. » Quae citatur sanctio generalis, illam esse puto, qua vetitum erat, ne clerici coram saecularibus iudicibus causam dicerent: cujus quidem legis ab eodem Valentiniano editae meminit S. Ambrosius² scribens ad Valentinianum Juniorem his verbis in ipso epistolae exordio: « Nec quisquam contumacem iudicare me debet, cum hoc asseram, quod Augustae memoriae pater tuus non solum sermone respondit, sed etiam legibus suis sauxit; in causa fidei vel ecclesiastici alicujus ordinis eum iudicare debere, qui nec munere impar sit, nec jure dissimilis. Haec enim verba rescripti sunt; hoc est sacerdotes de sacerdotibus voluit iudicare. Quin etiam si alias quoque argueretur episcopus, et morum esset examinanda causa; etiam hanc voluit ad episcopale iudicium pertinere ». Haec Ambrosius.

41. *Basilii Caesareae Cappadociae episcopus eligitur.* — Jam vero ad res gestas Orientalis Ecclesiae oratio progrediatur. Hoc ipso anno, defuncto Eusebio episcopo Caesareae Cappadociae, in locum ejus S. Basilii electus est. At quoniam de tempore creationis Basilii diversae admodum sententiae reperiuntur, antequam ad res gestas enarrandas deveniamus, consignatae chronologica certa est ratio disquirenda: auctor enim ille, quisquis fuerit, qui pulchro Amphiloohii nomine usurpato, res Basilii scripsisse reperitur, oscitantur nimis, imperii anno sexto Valentiniani Augusti, cum necdum creatus esset episcopus, eundem Basilium vita functum affirmat; cum tamen S. Hieronymus de eodem vi-

vente, et in Ecclesia magna laude florente, decimo tertio Valentis imperatoris anno in Chronico meminerit; et alibi testatus³ sit, sub Gratiano, cum scilicet solus regnaret, mortuum esse: sed et res ab eo gestae ejusdemque scripta plane indicant, eum multos post haec annos vixisse, ac pro Dei Ecclesia strenue laborasse.

42. Ex tempore itaque Basilii obitus et annis quibus sedit (cum haec explorata reddentur) possumus pariter certum annum, mensem, et diem facile intelligere, quo Caesariensis Ecclesiae episcopus creatus est. Gregorius Nysenus, ipsius germanus, in epistola ad Olympium monachum de obitu S. Marciniae virginis, utriusque sororis; cum Basilium fratrem haud pridem defunctum recolat, cum sedisse ait annos octo absolutos, nonum vero ex parte tantum attingisse. Apponam hic verba Gregorii, quae haec sunt, cum agit simul de ejusdem Basilii ordinatione et obitu: « Interea, inquit⁴, insignis inter sanctos Basilium magnae Caesareae declaratus est antistes, et mysticis sacrificiis suis fratrem », nempe Petrum, « consecrans, ad sacram presbyteratus dignitatem provexit. Atque hic rursus ejus vitae cursus ad graviora sanctorumque dirigebatur, cum sacerdotii dignitas sapientiae studio conjuncta cumularetur. Post autem annis octo transactis, et nono inchoato, per totum orbem celeberrimus Basilium ab hominibus ad Deum concessit, communem patriae et Ecclesiae luctum occasionem praebens ». Haec Nysenus. Sed et Gregorius Nazianzenus aequae de annis octo sedis ejus testatur in sepulchralibus, ubi de Basilio ait⁵: « Octo annos pii populi habenas tenuisti: hoc unum, Basili, in tuis rebus parvum ac breve fuit ».

43. His igitur de annis sedis Basilii certis firmisque festibus consignatis, jam reliquum est, ut quod nemo tradit, quo potissimum anno sedere coepit, ex tempore ejus obitus hoc ipsum intelligamus. Haec ut sciamus, eundem germanum ipsius Gregorium percontemur; qui ait, ex hac vita migrasse Basilium ante menses novem a celebrato Concilio illo Antiocheno post Valentis imperatoris obitum: ex quo idem Gregorius eam, de qua agit, legationem accepit ad restituendas collapsas Orientales Ecclesias, Arianorum sub eodem Valente persecutione vexatas: sic enim ipse in eadem citata nuper epistola ad Olympium: « Erat post hanc jacturam », nempe Basilii obitum, « nonus mensis et paulo amplius, cum episcopo Concilium indictum est Antiochiae; cui nos item interfuimus ». Haec ipse. Sed quoniam tempore ejusmodi Synodus fuerit celebrata, id accuratius pervestigandum est. Constat quidem, dum vixit Valens Augustus durus Ecclesiae Catholicae persecutor, exturbatis e suis ipsorum Ecclesiae episcopos orthodoxis, nullum ejus celebrandi Concilii locum fuisse relictum vel tem-

¹ Hier. de Script. Eccl. in Basilio. — ² Greg. Nys. ep. ad Olymp. monach. Exlat. apud Lip. tom. II. et apud Sur. tom. IV. — ³ Apud Greg. Naz. tom. II. edd. Chesneau pag. 114.

⁴ L. XX. quorum appell. Theod. — ⁵ Ambros. epist. XXXII.

pus: eo autem divina vindicta de medio sublato (quod contigit sub ipsius consulatu sexto, quinto idus Augusti, anno Domini trecentesimo septuagesimo octavo), statim a sanctis episcopis confessoribus ad suas Ecclesias restitutus iudicium est ipsum Concilium Antiochenum: sique eodem anno Domini trecentesimo septuagesimo octavo, quo Valens dicta mensis Augusti die obiit, indictam fuisse oportuit eam Synodum. Cum vero ante ejus indictionem novem menses et paulo amplius elapsos dicat a morte Basilii; constatque ex indicibus publicis¹, eum ex humanis desiisse kalendis Januarii; necesse est affirmare, eodem anno trecentesimo septuagesimo octavo, quo Valens Augustus decessit, in pace requiescisse Basilium Magnum. Quem etiam cum aequè certum sit ex tabulis ecclesiasticis² ordinatum fuisse episcopum decimo octavo kalend. Julii; ut eum sedis-e dicamus, secundum Gregorium Nyssenum, annos octo absolutos, nono inchoato, hoc est, non absoluto; utique affirmandum est, eundem hoc anno fuisse ordinatum episcopum, sedisqueque annos octo et quod excurrit a decimo octavo kalendas Julii usque ad kalendas Januarii; sique fiet sexdecim. Ad hæc autem dilucidius examinanda nos errores aliorum adde deformes obliarunt, dum qui nomen Amphilocheii ad mentiendum acceperunt, ante velit Basilium esse defunctum, quam creatum episcopum: cuius quoque erroris redarguendus est Nicephorus³, qui hoc ipsum sensisse visus est, dum vult eundem Basilium tempore Juliani jam sedisse episcopum.

44. His igitur de tempore ingressus Basilii in episcopatum præmissis, reliquum est, ut quæ ad ejus electionem spectant notatu digna, pariter enarremus. Quod enim magnum pondus opus esset, tantum virum e montium latebris evocatum, tanquam accensam faciem super candelabrum ad lucem omnium sublimem statuere, ut tanquam e nubibus sol eductus in Oriente refluxens, Occidentem pariter illustraret; nonnihil adversus impios adversantes homines id impediens, pravosque demones eodem impellentes conflictatum est: sed prevaluit tamen Dei virtus, qua Basilium in sedem episcopalem evehctus hoc perditissimo tempore factus est adversus ingruentes hæreticos et furientem cum eis imperatorem Ecclesie Catholice propugnaculum, Orthodoxorumque omnium robur et fortitudo: sed etque invito hi et et obitante imperatore Valente, ac frustra severentibus magistratibus, usque ad obitum, divino plane miraculo inconcussus. Sed rem ipsam aggrediamur.

45. Eusebio itaque episcopo Casariensi, celeri (ut ait Gregorius Nazianzenus)⁴ morte abrepto (repentino enim violentoque morbo confectus ex hac vita sublatus est), Basilium qui aderat, quippe qui aegrotanti episcopo assiduo ministerio usque ad ejus

vite exitum præsto fuit, adeo ut in ejus manibus, ut idem auctor affirmat, contingerit ipsum animam exhalasse; sciens plurimorum in se studia, ut crearetur episcopus, conspirasse, mature fugam arripuit⁵; ita tamen, ut in destitutam pastore Ecclesiam oculos conversos haberet, timens illi, ne a schismaticis et hæreticis invaderetur: scripsit enim tunc de his litteris inter alios ad Gregorium Nazianzenum his verbis e latebris:

46. « Basilium⁶ Gregorio. Quis dabit mihi penas sicut columba? vel quomodo renovabitur senectus mea, ut ad charitatem vestram transire, desideriumque vestri, quo tencor, lenire, animique molestias exponere, ac vestra opera quoddam afflictionum solamen reperire queam? A morte enim beati episcopi Eusebii metus non parvus nos invasit, ne forte si qui metropolitana Ecclesia nostræ quondam insidias struebant, eamque hæreticis zizaniis implere cupiebant, occasione nunc nacti, pietatem in hominum animis multo labore sparsam perniciosius suis doctrinis radicibus evellant, ipsusque unitatem scindant, quemadmodum in plerisque Ecclesiis fecerunt. Quoniam autem litteræ quoque cleri ad nos allatæ sunt, quibus rogamur ne tali tempore eos negligamus: in orbem circumspiciens, charitatis vestræ recordatus fui, rectaque fidei ac zeli, quo pro Dei Ecclesiis semper flagritis. Eaque de causa dilectum condiaconum Eustachium misi, ut veneratio vestra illius hortatu precibusque pernotata, omnibus laboribus et arumnis Ecclesiarum causa susceptis hunc quoque adjungat, senectutemque meam congressione reficiat ac recreet, recteque Ecclesie celebrem illam pietatem dirigat, nobiscum scilicet, si modo digni habitii fuerimus, qui vos in bono hoc opere juvenimus, pastorem illi juxta Domini voluntatem præficiens, qui plebem ipsius moderari queat. Est quidem nobis præ oculis vir, quem nec ipsi ignoratis: quo si divina gratia, possimur, magnam haud dubie nobis libertatem apud Deum comparabimus, maximoque beneficio populum, qui opem nostram imploravit afficiemus. Verum te rursus ac sapius rogo, ut abjecta omni emulatione, hic nobis præsto sis, hiemisque molestias antepes ». Hactenus Basilium ad Gregorium; quem dum rogat ut mature adventum, et antevertat hiems tempus, plane significat, anno superiori Eusebium esse defunctum, vacasseque sedem usque ad dictam diem mensis Junii.

47. Quod vero Gregorius nec his litteris monitus festinaret adventum, rursus ad eundem Basilium alias litteras dedit; quibus et significavit, se verbo laborare, ac in extremis propemodum constitutum: quod finisse creditus est Basilium, tum ut Gregorium ad se traheret, tum ne eligeretur episcopus. Quibus acceptis Gregorius litteris, has reddit, quibus complura scitu digna aperuntur; sic autem se habent:

¹ Martyrol. Rom. et alia die 1 Januar. — ² Item ibid. die 14 Junii. — ³ Nic. eph. lib. x. c. 25. — ⁴ Greg. Naz. orat. in laud. Basilii.

⁵ Gregor. Nazianz. ora. in laudem Basilii. — ⁶ Item post. epist. xx.

« Noli ¹ mirari, si quid præter opinionem tuam dixerò, nec prius a quoquam homine dictum. Quamquam tu mihi viri constantis et certi, atque animi firmitate præditi existimationem habere videris, multa tamen simpliciter magis, quam circumspecte et secure deliberas ac facis. Nam qui a vilio liber est, is vitium in alio minus prompte suscipitur. Hujusmodi tibi quiddam nunc accidit. Ad metropolitānam urbem nos accivisti, cum de episcopo creando consultatio proposita esset. Ac quam specioso et ad persuadendum apposito prætextu usus es! Ægrolare te finxisti, atque extremos spiritus edere, cupereque nos videre, atque extremum alloqui. Quod quo consilio feceris, assequi nequeo, nec quid præsentia nostra ad eam rem utilitatis allatura sit. Ego vero ad iter me accivisti, rem hanc ægerimo animo ferens. Quid enim mihi vita tua sublimius, aut discesu tristius et acerbius? Ac fontem lacrymarum profudi, et ingemui: nuncque me primum aliter affectum sensi, quam philosophi ratio postulat. Denique quid epilaphi non implevi? Posteaquam autem episcopos ad urbem concurrere intellexi, profectionis consilium abrupi; demirarique cœpi primum, si quid deceret ac honestum esset non perspiciebas, atque improborum linguis occurrendum putabas, quæ simplicissimis quibusque celeberrime calumniam struunt. Deinde, si non hæc tibi et nobis convenire existimas, quibus et vita et doctrina et reliqua omnia communia sunt, minurum a Deo ita jam inde a prima ætate consociatis. Tertio (liceat enim hoc quoque dicere) si piorum Dei que metu præditorum hominum hujusmodi electiones esse censuisti, ac non potentium et apud vulgus gratiosorum. Atque ego his de causis navigii proram (ut dici solet) converti, ac proficisci defretavi. Tibi autem, si videtur, hoc quoque fixum constitutumque sit, inter medios tumultus pravasque suspiciones fugere. Tuam vero pietatem tum demum videbo, cum et negotia constituta fuerint, et per tempus licuerit: ac plura etiam et graviora exprobrabo ». Hæc Gregorius ad Basilium.

48. Cæterum ipse Gregorius immenso aestuabat desiderio, ut Basilium Ecclesiæ Cæsariensis præficere- ret episcopus; quod aliquando pro concione quoque vaticinatus fuerat, ista dicens ²: « Nec dubito quin pastorem longe præstantissimum sim assumpturus; tametsi spiritualibus quibusdam rationibus paseendi gregis provinciam a se rejiciat: et cum creditum sibi spiritum, talentorumque negotiationem, gregisque curam commissam habeat, oleoque sacerdotii et perfectionis delibutus sit; adhuc tamen pro sua sapientia præfecturam suscipere cunctetur, lucernamque subter modium retineat (brevis illam quidem super candelabrum collocandam, quo omnibus Ecclesiæ animabus illuceat, semitisque nostris lumen porrigit), ac montes adhuc et saltus et thentia circumspectet, ac lupis animarum raptoribus laqueos moliatur, ut commodo quoque tempore pe-

dum etiam ipsum accipiat, ac cum vero pastore gregem hunc ratione præditum pascat in loco pascuæ, hoc est, semper virenti Dei verbo tabernaculum ei figens, ac refocillatrice aqua, hoc est, Spiritu sancto eum alens. Atque hoc quidem speramus, omnibusque votis expetimus ». Hæc Gregorius; qui licet absens, omni tamen sollicitudine procuravit, ut Basilium Cæsariæ crearetur episcopus. Nam cum ad electionem futuri antistitis provinciales omnes convocarentur episcopi, atque ejus pater episcopus Nazianzenus tum senio, tum mala definiretur valetudine, quominus se Cæsariam conferre valeret, suffragium ipsius, quo decerneret Basilium deligendum esse episcopum, scripta patris nomine ad Cæsarienses epistola, significavit. Litteræ autem ipsæ Gregorii parentis sic se habent:

49. « Sum ¹ quidem pastor exiguus, exiguique gregis antistes, minimusque inter ministros spiritus: cæterum gratia nequaquam angusta est, nec locis circumscripta. Quocirca parvis quoque libere loquendi potestas concedatur, præsertim de communibus maximisque rebus orationem habentibus, et cum hæc canitie consultantibus, quæ aliquid fortasse prudentius et solertius habet, quam plerique et vulgo. Non de parvis et levibus rebus deliberatis, verum quibus vel recte vel secus habentibus, Republicam quoque vel hoc vel illo modo se habere necesse est. De Ecclesia enim nobis sermo est, pro qua Christus mortuus est, ac de illo, qui hanc Deo sistat et conciliet. Lucerna enim corporis est oculus (ut docet Scriptura ² non modo hic corporaliter aspiciens et aspectus, sed etiam qui spiritualiter cernit ac cernitur. Lucerna autem Ecclesiæ est episcopus, quemadmodum ipsi perspicue nostis, etiam si non scriperimus. Itaque quemadmodum illo puro atque incolunt, corpus quoque recte ducitur; impuro autem et vitiat, non recte: consimili quoque ratione utrolibet modo sese Ecclesiæ antistes habuerit, omnino vel periculi vel salutis participem esse Republicam, necesse est. Porro cum omnibus Ecclesiis tanquam Christi corpori summa cura et sollicitudine prospiciendum sit, tum maxime vestra, quæ omnium fere Ecclesiarum mater et a principio erat, et nunc est, atque censetur, et ad quam tota Respublica christiana oculos conjecit, non secus ac circulus centro circumscriptus, non modo propter fidei integritatem jam olim omnibus prædicatam, sed etiam ob concordiam gratiam divino hand dubie beneficio ipsi concessam.

50. « Quoniam igitur ad deliberationem, quam de hæc re habetis, nos quoque (ut rectum erat et ecclesiastica regula postulabat) vocastis; senectute autem et morbo correpti tenemur: siquidem ipsi quoque Spiritu sancto vires nostras obflumante, adesse queamus (neque enim quequam, fide præditi incredibile est) hoc sane et publicæ utilitati melius et nobis jucundius fuerit, ut et vobis aliquid conferamus, et ipsi benedictionis participes efficia-

¹ Greg. Naz. ep. xvi. — ² Idem orat. de pace.

¹ Apud Greg. ep. xxii — ² Matth. vi.

mur. Si autem per corporis infirmitatem adesse non licuerit: id certe, quod absentes possunt, conferimus. Et quidem alios quoque apud vos præfectura dignos esse, confido, utpote in urbe amplissima, atque ita præclare et ab huiusmodi præsulibus jam olim gubernata. Cæterum ex omnibus, qui honore et gloria apud vos florent, neminem Deo dilectissimo filio nostro Basilio presbytero anteferre possum (hæc autem quasi teste Deo dico) viro tum morum integritate, tum doctrina purgato, solique omnium vel certe potissimum iis viribus subnixo, ut perditissimo huic tempori, vigentique hæreticorum loquacitati, lingueque prurigini utraque res obstistere possit. Hæc et sacerdotali classi et monachi scribo: hæc et iis qui magistratus gerunt, et qui senatorii sunt ordinis, ac denique plebi universæ. Si igitur huic sententiæ assensus fuerit, suffragiumque nostrum adeo sanum et integrum unaque cum Deo latum vicerit; et spiritualiter adsum et adero, imo etiam jam manum imposui, spiritusque fiducia nitor. Sin autem aliud quippam potius quam hoc placeat, ac per sodalitia et cognationes ejusmodi res expendantur, ac miscellanea turba exactum et severum electionis morem convulserit et distraxerit; seorsim sane id quod vobis arripserit, facile; nos autem intra nosmetipsos collecti quiescimus». Hucusque Gregorius senior ad Casarienses. Habes ex his, lector, illud antiquitus observatum, ut cum a populo postulatio legitime fieret futuri episcopi, nequaquam ille turmatim atque clamoribus expectetur, sed per sodalitia artificum et nobilium cognationes suffragia conferrentur; huic vero perperam, cum miscellanea turba clamoroso impetu prosiliret.

51. Quoniam vero qui Casaræ convenerant episcopi ad futuram electionem, haud (ut par erat) certas ad eam ipsam rem dederunt litteras, quibus Gregorius vocaretur: ipse ea de re nihil conquestus, has reddidit ad eos litteras, quibus rursus in electionem ejusdem Basilio calculum confert¹: «*Quam suaves estis et humani, ac singulari charitate præditi! Ad metropolitanam urbem nos vocastis, de episcopo (ni fallor) consilii aliquid mituri (hoc enim vos in animo habuisse sentio), cum nec quod adesse necesse sit, nec quam ob causam, nec quo tempore prædixeritis; sed repente nobis, si quid facere aggressi estis, declaraveritis, tanquam videlicet non nos honorare constituentes, aut habere expectantes, sed præsentiam nostram studiose impediendes, ne in nos invitos et repugnantes incidatis. Ac tale quidem vestrum facinus est, injuriamque hanc feremus. Quid autem ipsi sentiamus, exponemus. Alii quidem alios creabunt atque proponent, nimirum pro suis quisque moribus ac copiis et facultatibus, quemadmodum in his rebus accidere consuevit. Nos vero neminem (nec enim fas est) carissimo filio nostro Basilio presbytero præferre possumus. Equem enim ex omnibus, quos novi-*

mus, vel vita probatiorem, vel doctrina valentiorum, magisque ad virtutis elegantiam undique perpolutum reperimus? Quod si quis illius infirmitatem sententiæ suæ prætexit; non atletam creatis, sed doctorem. Atque in hoc virtus illius elucet, qui infirmos (si quidem tales sint) foveit ac corroborat. Si huic suffragio calculum vestrum adjeceritis; et adero, et me vobis vel spirituali vel corporali modo adiutorem profitebor. Si autem certis conditionibus via capessenda est, factionesque et dissidia contra jus fasque valitura sunt; volupe est, vobis conemptui esse. Vestrum sit hoc opus. Pro nobis autem orate». Hucusque ad eos Gregorius major.

52. Quid vero post hæc sanctus senex? Quantulumlibet senio grævis, agraque valetudine jam videretur proxime moriturus; divino nilulomius spiritu fervens, animo roboratus, juvanda causa electionis Basilio, Casaræam versus iter arripuit; haud dubie id filio suadente Gregorio, penes quem nihil antiquius erat, quam ut Magnus Basilius ad summum totius provincie thronum promoveretur; qui de studio patris, ut sacris comitis interesset, iter Casaræam maturantis hæc ait¹: «*Quamvis non solum senectute confectus, sed etiam morbo fractus ac debilitatus esset, animamque ægeret; iter tamen capessere non dubitavit, ut calculo suo electionem juvenet, spiritus videlicet ope atque auxilio fretus. Atque ut rem in paucâ conferam, videlicet non secus ac mortuus feretro impositus, juvenis redit, firmus ac vegetus, sublimes oculos gerens, a manuum impositione et unctione, addo etiam et ab illius qui ungebatur, capite confirmatus, bonæque valetudini restitutus*».

53. Quod autem Gregorius junior accepisset opportune admოდum. Eusebium illum ubique orthodoxæ fidei causa spectatum episcopum Samosatenum se contulisse eadem de causa Casaræam; eidem gratulatus, sciens eum magnopere studere Basilio, has ad ipsum proficiscenti patri litteras dedit², quas ob tanti viri præconia hic intexere dignum existimamus; sic enim se habent:

«*Unde tuarum laudum exordium ducam? et quo nomine proprie te appellabo? An te columnam et firmamentum Ecclesiæ vocabo? aut luminare in mundo hisdem verbis cum Apostolo utens? aut gloriæ coronam incolam Christianorum parti salutemque adeptura? aut Dei donum? aut patriæ administrum? aut fidei regulam? aut veritatis legatum? aut hæc omnia simul, atque his plura? At hanc laudum exuberantiam, fidem prope excedentem, per ea quæ videmus, confirmabo. Quæ enim pluvia ita matura et tempestiva sitenti terræ illapsa est? Quæ aqua ex petra, iis qui in deserto habitabant, exundans? Quem talem angelorum panem homo manducavit? Quibus Jesus communis ille Dominus discipulis suis pessumcuntibus ita opportune astitit, ut et mare tranquillaret, et periclitantibus salutem afferret; ut tu laborantibus nobis ac*

¹ Apud Greg. ep. xxv.

² Greg. oral. in laudem Basilio. — ³ Greg. Naz. ep. xxix.

mœrentibus, ac velut naufragium jam facientibus apparuisti? Et quidem de aliis quid loqui necesse est, quanta nimirum lætitia et voluptate Orthodoxorum animus perfudisti, et quot hominum desperationem sustulisti?

54. « At mater nostra Ecclesia, Casariensem dico, nunc profecto ob tui aspectum vidoilatis vestes exiit, et stolan oblectationis resumit, magisque etiam splendescet, cum pastorem et se et antecessoribus episcopis et manu vestra dignum consecuta fuerit. Nam quis sit rerum nostrarum status, ipse quoque perspicis, quamque insigne miraculum zelus tuus patrarit, et sudores, et Deo grata fiducia et libertas. Senectus reforescit, morbus superatur, lecto affixi exiliunt, infirmi potentia accinguntur. Quæ res mihi conjecturam afferunt, negotia nostra ex animi sententia successura esse. Ac patrem quidem tum suo, tum nostro nomine habes, præclarum omni vitæ canitice venerande finem impositurum, nimirum præsentem hanc pro Ecclesia dimicationem. Ac certum habeo, fore, ut precibus vestris, quarum fiducia nemo non sibi quidvis polliceri debet, firmiore eum valentiorumque recipiamus. Quod si in hac quoque cura extremo vitæ die perfungatur; nequaquam detrimento et calamitati duccendum est, talem et ob res tales vitæ finem consequi. Mihi vero ignoscite, obsecro, si improborum linguis paulisper cedens, aliquanto post ad complexum vestrum accurram; et ea que nunc in laudatione prætermisisti sunt, per me ipsum adiciam». Hæc ad Eusebium Magnum Magnus Gregorius.

55. At quid post hæc factum est? Cum in unum episcopi, cæcælis comitiis, de electione episcopi acturi convenissent; multis hæc adversantibus obnilitibusque promotioni Basilii, vicit tamen pars illa que ipsi favebat: « Non id quidem, inquit Gregorius ¹, citra laborem, nec citra invidiam et dimicationem tum eorum, que patriam cum imperio administrabant, tum perditissimorum quorundam litius urbis civium, qui ab illorum partibus stabant. Verum fieri aliter non poterat, quin Spiritus sanctus vinceret; atque adeo abunde vicit, etc. » Pergit pluribus dicere de electione tum facta Basilii in episcopum Casariensis Ecclesiæ, qua quidem hoc perditissimo tempore opportunius nihil contingere potuisset.

56. Gregorius autem audita electione Basilii, licet eum videndi violento quodam desiderio traheretur; cohibuit se tamen, modestæque consulens adventum suum ad tempus opportunius distulit, ut ipse his verbis significat ²: « Cum omnes in hac opinione versarentur, me statim facturum, ut summa cum animi voluptate ad eum accurrerem (id quod forlasse alius quispiam fecisset), cum coque imperium potius partire, quam provinciam auctoritatem haberem; idque ex amicitia nostra conjectarent: ego tamen eum in omnibus rebus arrogantia suspicionem, ut si quis alius, fugiens, temporis illius invidiam vitans, simul etiam quod negotia

ipsius adhuc lurgere et perturbari viderem, cupiditati meæ frenum injeci, domique me continui. Quo nomine quidem ille mecum expostulat; cæterum veniam concedit ». Hæc ipse, qui ad eundem Basilium electum episcopum perbreve hanc scripsit epistolam ³:

57. « Postquam te in sublimi throno collocatum, lucernamque ac illam quidem prius obscure lucentem a Spiritu victore supra candelabrum oculis omnium expositam esse intellexi; magnam me cepisse voluptatem, fateor. Quidni enim, cum Ecclesiæ corpus graviter laborare, atque hujusmodi ductu et auxilio opus habere cererem? Non tamen ad te statim advolo, nec advolabo; nec tu ipse id a me exopasas. Primum, ut auctoritatem gravitatemque tibi saram teclamque custodiam; ac ne incepta quadam et præcipiti animi impetu, quemadmodum oblectatores dicere queant, tui studiosos colligere videaris. Deinde, ut mihi ipsi constantiam æquabilitatemque componere, invidiamque occurram. Quando igitur venies, fortasse dixeris, et quando procrastinabis? Quoad Deus jusserit, atque eorum qui nunc insidiosè imminet, invidiamque lægrum, umbra prælerint. Non enim diutius (mihi crede) leprosi resistent, David ⁴ Hierosolymis excludentes ». Hactenus Gregorius ad Basilium.

58. Erant autem hi qui exagitabant Basilium, et invidia tabescebant, magistratus Valentis imperatoris, nempe præfectus provinciæ Cappadociæ, et alii huic proximi, Casarææ agentes, civitatemque ipsam sursum deorsumque committentes, ut in gratiam ariani imperatoris aliquis alius crearetur episcopus; qui cum res secus quam animo concepissent, accidisse viderent; livore incensi, negotium læcessere eidem Basilio, ipso primo ejus creationis ingressu minime destiterunt. Quæ audiens Gregorius, jamque opportunum tempus adesse existimans, ut Basilio laboranti præsto esset, ante suum adventum, has eum consolaturus litteras præmittendas putavit ⁵:

« Audio te novo hoc rerum motu perturbari, tibi que a versuta quadam et usitata eorum, qui potentia et auctoritate florent, curiositate molestam exhiberi. Nec sane mirandum est. Neque enim invidiam ignoramus, quod et permulti ex us qui latus hunc eungunt, negotia sua per te procurant; malevolentiaque et invidiæ fontem excedunt. Illud vero non melius, ne quid parum philosophicum in his molestiis atque et te et nobis indignum facias. Quin potius nunc vel maxime futurum ex stimo, ut Basilium meus cognoscatur, et quam eum vitæ adale sapientiam collegisti, eam ut luculenter demonstras, oblectationumque improbos concitus superes, ac velut in altissimis fluctibus immobilis maneat, alius perturbatus. Quod si ita tibi videtur, ipse quoque adero, fortasse quidem consili quoque tibi aliquid impartiturus (si tamen mari aqua opus est,

¹ Greg. ep. XLIV. — ² Idem. l. c. lict ibi nonum de claudii et carin. — ³ Greg. epist. XLV.

⁴ Greg. Naz. oral. in laudem Basilii. — ⁵ Idem. ead. oral.

ac tibi consultore), proculdubio autem ut a te utilitatem percipiam, patientiæque tuæ in ferendis contumeliis socium me præbeam». Hæc Gregorius, qui de eodem suo ad Basilium accessu, et quonam modo ab illo sit acceptus et honore dignatus, hæc alibi¹:

59. « Postea cum ad eum venissem, atque eadem de causa cathedræ honorem, insignioremque inter presbyteros sedem repudiasset; non modo meum hoc factum non accusavit, sed vehementer etiam, ut debuit, comprobavit: atque a nonnullis, qui rationis ipsius ignari erant, fastus insinulari maluit, quam aliquid facere, quod rationi consilisque suis adversaretur. Quonam porro modo luculentius specimen edere potuisset animi ab omni adulationis furo liberi, solamque honesti legem intuentis, quam ita de nobis, quos primo amicorum ac necessariorum loco numeroque habuit, constituens? Ita de se Gregorius. Quonam vero pacto ipse Basilium adversarios superavit, sic subdit: « Deinde eos, qui cum ipso dissidebant, mitigat, et magifico medicinæ genere curat. Non enim id assentorie et abjecte facit, sed perquam graviter et præclare, utpote non presentis solum temporis rationem habens, sed hoc etiam agens, ut eos in posterum dicto audientes haberet. Nam cum molliorem dissolutos et enervatos homines efficere, asperitatem rursus feros et contumaces reddere perspiceret; utriusque malo ab altero opem paravit: rigiditatem nimirum humanitate, molliorem autem severitate temperans; sermone ad animarum curationem hand multum indigens, opere quamplurimum perficiens; nec callide homines sibi inservire cogens, sed benevolentia devinciens; nec imperii potestate utens, sed potestatis repressione atque ignoscendi facilitate pelliciens ». Hæc et alia Gregorius. Que autem vehementiora prælia cum ab hæreticis atque ab ipso potissimum imperatore, tum a falsis fratribus in eum fuerint excitata, suis locis dicturi sumus inferius.

60. Illic illud unum antequam ad alia percurrat oratio, de Basilio dicendum est; quod hoc primo anno electionis suæ, cum videret hand lutos sibi ministros assistere, quibus res magni momenti crederet; non solum sibi in curarum partem allegit Gregorium filissimum socium et amicum; sed fratrem suum Petrum, ex decem ultimo loco natum, virtutibus vero consummatum, primoque loco habendum, ex monacho presbyterum ordinavit; de quo germanus ejus pariter Gregorius Nyssenus² hæc ait in epistola ad Olympium: « Interea insignis inter sanctos Basilius magnæ Cæsareæ declaratus est antistes, et mysticis sacrificiis suis fratrem consecrans, ad sacram presbyterii dignitatem provexit. Atque hic rursus ejus vitæ cursus ad graviora sanctioneque dirigebatur, cum sacerdotii dignitas sapientiæ studio conjuncta cumularetur ». Hæc Nyssenus.

61. *Emmelia, præstantissima femina, mater Basilii, moritur.* — Sed cum ejus quoque assertione illud exploratum habeatur, hoc ipso anno, ante tamen creationem Basilii, vel superiori, post famem illam, quæ Cappadoces vehementer afflixit, contigisse ex hac vita migrare ipsorum matrem Emmeliam sanctissimam feminam; de ipsa modo agemus: quod enim interlapsum est temporis a fame illa Cappadocum superius recensita, usque ad creationem Basilii episcopi, tunc contigisse ejus obitum, idem Gregorius hand obscure significat. Habetur quoque ejus obitus mentio in epistola ejusdem Basilii ad Eusebium his verbis³: « Si omnes ordine causas scriberem, quibus in hunc usque diem fuerim detentus, quantumvis etiam vehementer cupierim tuam erga Deum pietatem intervisere; infinitum historiarum campum explerem. Morbos quidem alios aliis succedentes, hiemis odium, negotiorum assiduitatem prætermitto dicere, ut quæ tibi cognita sint, et pridem significata. Nunc autem quod unicuique habebam vitæ solatium, matrem etiam hanc propter mea peccata amisi. Tunc me derideas, qui in hac aetate orbitatem delere soleam; sed hoc scias, me animæ recessum nequaquam agre ferre, cui quid in reliquis digitoate respondeat, non invenio. Rursus igitur in morbum incidit, iterumque in lecto decumbo, exiguis omnino viribus fluctans, et perpetuum in unaquaque hora necessarium vitæ finem expectans. Porro Ecclesiæ fere ut corpus meum affectæ sunt, nulla quidem spe bona affulgente, verum in deteriora rebus semper delabentibus ». Hactenus ipse.

62. Cæterum de obitu ejusdem Basilii matris Emmeliæ agit idem qui supra Gregorius Nyssenus ejus filius, dum in epistola⁴ ad Olympium prosecutus res sanctæ Macrinæ sororis, ejusdemque Emmeliæ filia, hæc intermiscet: « Interim senex admodum mater in utriusque filii manibus », nempe Macrinæ primogenitæ, et Petri ultimo loco natæ, « moriens migravit ad Deum. Cujus quæ vox benedictionis fuerit illius, qua erga liberos usa est, commemorare non erit alienum. Nam cum de absentibus sigillatim amanter mentionem fecit, ut nullus esset expers benedictionis, tum præcipue præsentibus ipsa precibus suis obtulit Deo. Etenim cum ei ex utraque parte lectuli adversi assiderent, altera manu utrumque tangens, hisce verbis postremis Deum allocuta est: Tibi, Domine, et primitias et decimam dico fructuum uteri mei. Primitiarum enim locum hæc mihi obtinet primogenita, decimæ vero extremus hic decimus filius. Tibi autem lege utraque debentur, et tua sunt munera. In hanc igitur primogenitam meam, et hunc decimum veniat sanctimonia; oratione perspicua designans filiam et filium. Ita benedictioni simul, et vitæ finem statuit, cum prius mandasset filiis, ut se in sepulcrum paternum inferrent. Id illi, ut jussi erant, cum præstissent, in reliquum tempus ad sapientiæ fastigium semper

¹ Greg. Naz. orat. in laudem Basilii. — ² Greg. Nyss. ep. ad Olymp. apud Sur. tom. IV.

³ Basil. ep. VII. — ⁴ Apud Lapom. tom. IV. et Sur. tom. IV.

cum antea vita pugnantem, et præterita benefacta posterioribus superare studentes, contendebant ». Hæc Gregorius, qui mox subdit ejusdem Basilii in sedem episcopalem promotionem. Emmeliam vero nonagenariam vel grandioreni decessisse, ex eo facile potest intelligi, quod tempore persecutionis Maximini ipsa cum viro suo facta est in Ponticas solitudines extorris. Meruit dies transitus ipsius ad Deum, qui fuit III kal. Junii, adscribi ecclesiasticis monumentis, atque anniversaria memoria consecrari sanctissimæ feminae, sanctorum matris, conjugis confessoris, illiusque in omnibus ejusdem coronæ consortis.

63. Porro ex decem filiis, quatuor tantum virorum, et feminae unius expressa sunt nomina ab ipso Gregorio, nempe Basilii inter masculos primogeniti, secundo loco Naneratii, qui adolescens decessit; tertius vero ordine ipse Gregorius numeratur; quartus autem, quem nunc diximus, Petrus monasticæ vitæ cultor; e feminis vero nominatur tantum sancta Maerina nomine avie nuncupata, eam tamen ab angelo adhuc in utero matris suæ Thecla fuerit appellata: quæ desponsata viro, illo mox vita functo, virgo permansit, monasticum amplexa institutum; reliquarum vero sororum, aliis item virginibus perseverantibus, aliis vero in matrimonio collocatis, atque reliquorum liberorum ignorantur nomina: quotque mares quotve feminae essent, haud exploratum habetur: sed omnes pro status sui conditione vitam sanctissime egisse scimus: de his enim hæc Gregorius Nazianzenus, post recensitas Basilii, et Emmelie eorum parentum virtutes innumeras et egregias, subdit: « Mibi tamen nullo nomine celebriores atque illustriores esse videntur, quam egregie proles procreatione. Nam eosdem, et multorum filiorum et honestorum parentes in fabulis fortasse reperias: hos autem experientia ipsa nobis exhibuit, tali nimirum ipsos virtute præditos, ut etiam si nequaquam tales liberos extulissent, sibi ipsis tamen ad nominis commendationem sufficere possent; rursus hujusmodi liberos gignentes, ut licet eo virtutis minime pervenissent, omnes tamen sobolis felicitate superari essent. Nam cum unum dumtaxat aut alter cum laude vivunt, id tale est, ut bonitati naturæ adscribi possit; at undique perfecta, et ad summum provecta omnium virtus, iis haud dubie, a quibus procreati atque instituti sunt, assignari debet. Quod quidem liquido demonstrat beatus sacerdotum et virginum numerus, eorumque qui in conjugata vita eam vim sibi adhibuerunt, ut matrimonium nihil ipsi impedimentum afferret, quominus ad patrem virtutis gloriam aspirarent: sed ea vitæ generum potius quam rationis viven h di erum esse censent ». Hincque Gregorius Nazianzenus.

64. *De Gregorii Nyseni conditione et doctrina.*
— Quod vero spectat ad Nysenum, ante episcopatum fuisse conjugio obligatum, cum Nicetas, tum

Nicephorus¹ testari videntur. Annuit hoc idem ipse in libro, quem de Virginitate conscripsit. Fuit illi nomen Theosebia; quæ, sicut vir ejus muneri sacerdotali, ita ipsa seorsum a viro se Ecclesiæ ministerio mancipavit; de cujus obitu extat Gregorii Nazianzeni epistola ad ipsum Gregorium consolatoria²; cujus cum eam sanctam beatamque sororem appellet, castitatem consensu mutuo custoditam insinuat, quam et clarissimo hujusmodi præconio celebrat: « Quid faciam adversus Dei legem jam olim vigentem et dominantem, quæ Theosebiam meam habet (meam enim eam voco, quæ, ut Dei legibus consentaneum erat, vixit, quandoquidem spiritualis cognatio carnalem antecellit)? Theosebiam Ecclesiæ decus, Christi ornamentum, ætatis nostræ utilitatem, feminarum fiduciam: Theosebiam in tanta fratrum pulchritudine formosissimam et clarissimam: Theosebiam vere sacram, et sacerdotis conjugem, et honore parem, magnisque mysteriis dignam: Theosebiam, quam futurum quoque tempus excepturum est in immortalibus columnis, hoc est, omnium tam qui eam nunc norunt, quam qui posthac futuri sunt, animis instam. Nec vero mirum tibi videatur, quod eam sæpe appellem; nam etiam beatæ illius feminae memoriam pro deliciis habeo ». Hactenus verba Gregorii, qui eam sacram et honore parem sacerdoti (quantum fas est feminae sacris officiis mancipari) ideo appellat, quod fungetur in Ecclesia munere diaconisæ.

65. Quod vero ad ipsum Gregorium Nysenum spectat; quoto potissimum Domini anno episcopus Nysæ creatus fuerit, et num ante Basilium, an post, eam sit dignitatem consecutus, haud satis compertum habetur: cum tamen constat sequenti anno jam agentem episcopum persecutione Valentis imperatoris a propria Ecclesia expulsum esse, ut suo loco inferius dicturi sumus. Ejus autem in dicendo facultatem ita majores omnes prædicant, ut non impar veteribus cunctis habitus fuerit³. Porro quod plus satis quam deceret christianum hominem, rhetoricis disciplinis incumberet, a Gregorio Nazianzeno meruit reprehendi, qui eo argumento auream plane illam scriptis epistolam, quam huic temporis congruam hic describere, operæ pretium existimavimus: cum enim revera historia sit humana vitæ bene instituende ratio, quæ huc conducant, minime prætermittenda censemus; sic enim se habet⁴.

66. « Hæc mihi natura dextrum aliquid et commodum (licet enim mihi quoque hoc de me arrogantius predicare). Peræque et mihi matum consilium meum succenseo, et amaris. Quoniam itaque omnes, qui secundum Deum vivunt, atque eodem Evangelio tramite procedunt, amicta et cogitationis jure inter se devincti sunt, quid non a nobis libere audiant, quæ omnes submurmurant? In gloriam tuam gloriam (ut more vestro loquar)

¹ Greg. Naz. oral. in laudem Basilii. — ² Nicet. schol. 19. in orat. Greg. Naz. in laud. Basilii.

³ Niceph. lib. xi. c. 9. — ⁴ Greg. Naz. ep. xcv. in additione — ⁵ Sand. in Greg. Nysæ. — ⁶ Greg. Naz. epist. 110.

minime laudant, tacitamque, et furtivam in deterior prolapsionem, ac dæmonum pessimam (ut ait Euripides) ambitionem. Quid enim tibi accidit, vir sapientissime, quidque tibi de ipso displicuit, ut sacris illis suavissimisque libris, quos quondam populo lectitabas (non enim hæc audiens erubescas) calcatis atque projectis, aut etiam ad fumum suspensis, non secus atque navium gubernaculis, et ligonibus hiemis tempore, salsos et amarulentos in manus sumpseris, ac rhetor vocari, quam christianus malueris? Nos contra hoc potius, quam illud; eoque nomine maximam Deo gratiam habeo. Nequaquam, quæso, o quondam optime, ne diutius animo ita affectus sis. Verum serius quidem, sed tamen aliquando respisce, atque ad te redi; teque et piis hominibus et fide præditis purga, et Deo, atque altaribus, et mysteriis, a quibus te procul submovisti. Ac ne mihi scita hæc, et rhetorica proferas: Quid vero? an non christianus eram, cum eloquentiæ artem profitebar? an non pius et fidelis, cum inter adolescentulos versarer? Ac fortasse etiam Dei fidem implorabis. Minime, vir eximie, saltem quantum par erat, etiam si partem aliquam concedamus. Ubi aulem illud ponemus, quod ex his quæ nunc facis, alios, hoc est, eos qui natura ad malum procliviores sunt, offendis ac vulneras, atque occasionem iis præbes de te sinistre partim suspicandi, partim loquendi? Falso sane et iniique id faciant; quid tamen necesse est hanc illis occasionem suppeditari? Neque enim quis sibi ipsi tantum vivit, sed et proximo; nec sibi ipsi fidem facere satis est, nisi aliis quoque fides fiat. An tu pugnis in publico cætu decertans, aut etiam in theatris colaphum in malam accipiens vicissim atque impingens, aut denique turpiter et fæde te ipsum inlectens atque contorqueus, postea te animo sobrium esse dices? Sobrii hominis non est hæc cogitatio: levis animi est hæc admittere. Ac si quidem meliorem mentem indueris, gaudebo, ut pythagoricus quidam philosophus dicebat, cum prolapsi sodalis vicem lugeret: sin minus (ille quidem scripsit) mihi mortuus est. Ego autem in gratiam tuam nondum hoc dicam: nam ille ex amico hostis factus est, ut ait tragicus: verum acerbe feram (sic enim parcius et moderatius loquar), si nec ipse, quid officii sit, perspicias (quæ prima bonorum hominum classis est), nec alium recte monentem sequearis (qui ordo secundus est). Habes admonitionem nostram. Ac mihi, quæso, ignosce propter amicitiam dolenti, atque aq̄ue ut tua et totius sacerdotalis ordinis, addam etiam et omnium Christianorum causa inflammato. Quod si etiam tecum, vel pro te orandum est; Deus infir-

mitati tuæ opem ferat, qui mortuos quoque ad vitam revocat». Hactenus Gregorius ad Gregorium; quem amico auscultasse, par est credere: quippe quem non ex verbis, sed ex recte factis sibi gloriam immortalem comparare posthac studuisse, certum est: cum enim gloriosius labores octo annorum exilii pro Catholica religione exantlati corona confessionis in perpetuum illustrarunt, legationesque pro Catholica religione susceptæ honestissime decorarunt. At de ipso Nysseno Gregorio sæpius postea.

67. *Pax cum Gothis.* — Hoc eodem anno bellum Gothicum, quod adversus Athanaricum regem Valens gessit jam triennio, redempta ab eo (ut Ammianus ait¹) pace pecunia, absolutum est. Hæc Ammianus pluribus. Quomodo autem sequenti anno idem Gothorum rex infidelis persecutionem adversus Christianos in iis partibus agentes moverit, suo loco dicturi sumus. Quod vero ad res ejusdem Orientalis imperii perlinet: Arsaces, rex Armeniæ, idemque christianus, de quo plura superius, dolo pacis captus a Sapore rege Persarum, dirissima pati cogitur. Res autem ipsa ab Ammiano sic describitur²: « Rex vero Persidis longævus ille Sapor, et ab ipsis imperitandi exordiis dulcedini rapinarum addictus, post imperatoris Juliani excessum et pudendæ pacis icta fœdera, cum suis paulisper nobis visus amicus, calcata fide sub Joviano pactorum, injectabat Armeniæ manum, ut eam velut placitorum abolita firmitate, ditioni jungeret suæ. Et primo per artes fallendo diversas, nationem omnem renitentem dispendiis levibus afflictabat, sollicitans quosdam optimatum et satrapas, alios excursibus occupans improvisis. Deinde per exquisitas perjuriisque mixtas illecebras captum regem ipsum Arsacem, adhibitumque in convivium, jussit ad latentem trahi posticam; eumque effossis oculis vinctum catenis argenteis, quod apud eos honoratis vanum suppliciorum æstimavit esse solatium, exterminavit ad castellum Agabana nomine, ubi discruciatu cecidit ferro pœnali». Hæc Ammianus. Sicque factum est, ut Armeniæ majoris Christiani durum jugum Persarum regis cœperint experiri; adversus quos Valens imperator exercitum misit per Terentium atque Arintheum duces. Gesta ab eis Ammianus pluribus prosecutus est. Quomodo autem uterque dux fuerit adjumento Catholicis in minori Armenia persecutione Arianorum vexatis, dicemus anno sequenti, in quem jam demigret oratio, absoluta amici hujus rerum gestarum narratione.

¹ Ammian. lib. xxvii. — ² Idem ibid.

Anno periodi Græco-Romana: 5862. — Olymp. 287. an. 4. — Urb. cond. 1122. — secundum Baronium 1120. — Jesu Christi 369.
— Damasi papæ 4. — Valentiniani et Valenti 6. Gratiani 3.

1. *Consules.* — Ad num. 4. coss. *Valentinianus nobilissimus puer*, et *Victor*, non vero *Julius Felix Valentinianus* vir privatus, ut perperam Ouphrius. Est enim Valentinianus Valenti filius secundum primam regulam consularum Cæsareorum consul, et quidem Orientalis, quemadmodum et *Victor*, qui sub Valente magister militum fuit, ut liquet ex lege 12 Codicis Theod. *De erogat. ann.* Ad hunc Victorem extat S. Basilii epistola 347, ut et Gregorii Nazianzeni epist. 133 et 134, ubi disertè dignitatem seu officium ejus militare designat, quem christianum et orthodoxum fuisse testatur Basilus citatus et Gregorius dicta epistola 133, qua eum hortatur ad promovendam Ecclesie pacem, ut observat Gothofredus in Prosopographia Codicis Theodosiani. Quare is *Victor* non est *Aurelius Victor* celebris historicus, ut cum Ouphrio Baronius putavit. Idacius in Fastis Valentinianum *Nobilissimum* appellat.

2. *Hilarius contra Auxentium agit.* — A num. 6. ad 22. *Valentinianus* Augustus, exente anno trecentesimo sexagesimo quinto, relicta Italia, in Galliam venit, neque in Italiam rediit, nisi diu post currentem annum, ut ex Chronologia Codicis Theodosiani a Gothofredo confecta manifeste deducitur. Quare quæ S. Hilarius apud Valentinianum imp. adversus *Auxentium* arianum Mediolani egit, ad annum Christi trecentimum sexagesimum quintum, quo Mediolani Valentinianus fuit, revocanda. Decepit Baronium libellus Auxenti, quem recitat, ubi is ait, Hilarium aliosque ei adhaerentes abjicere decreta *ante annos decem* a sexcentis episcopis edita. Quæ Auxentii verba de Concilio Ariminensi anno cccclx celebrato intelligenda Baronius putavit. Sed, ut recte Hermannus in lib. 2 Vita S. Athanasii, cap. 8, observavit, videtur *Auxentius* respexisse ad ea, quæ Mediolani anno trecentesimo quinquagesimo quinto acta in Synodo ibidem congregata, aut ad ordinationem suam eodem anno peractam. Neque enim libellus ille hoc anno offerri potuit, cum dicitur porrectus *Valentiniano et Valenti Augustis*, et nulla Gratiani Augusti jam a biennio ea dignitate præditi, in eo mentio sit; qui tamen, secundum morem tunc receptum, non minus quam Valentinianus et Valens nominari debuit. Præterea S. Hilarius, qui Mediolani erat, quando Auxentius libellum illum obtulit, ante hunc annum mortuus est. Quare non dubito quin decem illi anni a Concilio Mediolanensi sint desumendi. Rollandus die xii Ja-

nuarii in Vita S. Hilarii arbitratur, errorem irrep- sisse in numeros præfixi libelli; et cum Hilarius ad celum migravit anno trecentesimo sexagesimo septimo, loco *ante annos decem*, legendum, *ante annos septem*. Sed frustra recurritur ad numerorum errorem, ubi certiora argumenta suppetunt. Denique cum ipsemet Hilarius tractat, post oblatum illum fidei libellum, jussum se Mediolano egredi, et Eusebium Vercellensis episcopus eum anno cccclxi in Italia, quo e Gallia se contulerat, invenit, et cum eo ad Ecclesiarum pacem procurandam sese conjunxerit, valde verisimile, *Hilarium* usque ad annum cccclx in Italia constitisse, eoque anno ad- versus *Auxentium* studium suum ostendisse.

3. *Pax episcoporum et decreta Mediodaniensis ad diversos annos pertinent.* — Verum quidem est Auxentium in libello suo Concilii Ariminensis anno cccclx celebrati, his verbis meminisse: «Ego quidem existimo, pissimum imperatorem, non oportere sexcentorum episcoporum unitatem post tantos labores ex contentione paucorum hominum refricari»; et his verbis aperte designare de episcopis, scilicet ccc et amplius Occidentales Arimini, et cæx ac amplius Orientales, Selenicia eodem tempore congregatos, et denique inferius scribere: «Utaudem pactis vestra cognosceret, ea quæ gesta sunt in Concilio Ariminensi transmissi, et peto, ut ea libenter legi præcipiatis». Sed ibi Auxentius duo ab Hilario et sociis violata sui se criminatur; primum unitatem seu pacem Arimini et Selenicia inter Christianos compositam, nempe «sexcentorum episcoporum unitatem post tantos labores» refricando; secundum vero decreta ab Hilario et sociis abjecta, quæ ante annos decem sancita fuerant in Concilio Mediolanensi, ubi Athanasius damnatus, repugnantisque episcopi exilio multati, ut Paulinus, Eusebius, Lucifer, etc. Distinguenda itaque, non vero confundenda hæc duo plane diversa, mutas se, seu pax episcoporum et Ecclesiarum Arimini et Selenicia anno ccc lix constituta, et decreta Mediodaniensis anno cccv edita.

4. *S. Hilarii Pictaviensis episc. obitus.* — Ad num. 22 *Sancti Hilarii obitus* anno trecentesimo sexagesimo septimo contigit; cum Hieronymus in Chronico juxta editionem Scalgeri, Hermannus Contractus, et Marcus Scotus ad testentur, et Gregorius Turonensis lib. 4, cap. 39, prod. 1, Hilarium demortuum quarto *Valentiniano et Valenti* a mo,

anno nempe Juliano, et utroque extremo incompleto pro integro numerato. Præterea Severus Sulpitius lib. 2 Hist. ait: « Hilarius sexto anno postquam redierat, in patria obiit. » Cum itaque anno trecentesimo sexagesimo ab exilio reuocatus fuerit, mors ejus ad annum cccxvii pertinet. Severus enim, ut quandoque alii antiqui, utrumque ultimum annum incompletum non numerat. Colitur *Hilarius* in Martyrologiis die xii Januarii, et in quibusdam die prima mensis Novembris, qui ultimus dies translationis ejus communiter creditur: sed idem dicendum de die xii Januarii. Epistola enim synodica *conciliiabadi Singidini* in Mysia habili, quæ ab Hilario in Fragmentis refertur, dicitur data « decimo quinto kalend. Januarii Gratiano nobilissimo P. et Dag. Iapho coss. », die nempe decima octava mensis Decembris anni trecentissimi sexagesimi sexti. Quod si Hilarius die xii anni insequens, sc. cccxvii, mortuus fuisset, synodicam illam Fragmentis suis inserere non potuisset, cum Pictavis obierit, urbe nempe a Mysia non parum dissita. Vita S. Hilarii legenda apud Bollandum tomo 1, die xv mensis Januarii, ubi tamen mors ejus eo die accidisse non bene dicitur. Ejus opera cum va iis Mss. collata studio Patrum Benedictinorum nova editione donata.

5. *Prior Synodus Romana sub Damaso.* — A num. 28 ad 37. Duorum priorum Conciliorum Romæ sub Damaso celebratorum epocha in gnois tenebris sepulta. Primum tamen anno trecentesimo sexagesimo sexto, adversus Valentem et Ursacium, aliosque arianos jam damnatos coactum. De eo loquitur Athanasius ad episcopos Africanos, ut optime Baronius (n. 34 et seqq.) notavit: « Sufficunt, inquit Athanasius, scripta Damasi comministri nostri dilecti et magnæ Romæ episcopi, et tam multorum cum ipso congregatorum episcoporum, etc. » Et paulo infra: « Gratiam habemus et illius pietati » nempe Damasi « et cæteris qui cum ipso fuerint episcopi, quod Ursacio et Valente cum sociis suis ejusdem sententia rejectis, concordiam Ecclesie conservarunt ». Hujus Concilii synodica perperam a Baronio (anno 365, n. xxvii) quemadmodum et a Conciliorum collectoribus inter Acta Synodi Illyricanae relata, ut jam anno cccxv, numero 10, observavi. Nam cum Synodi Illyricanae epistolam synodicam a Theodoro recitatum habeamus; in eaque Synodo non de Valente et Ursacio, sed de Spiritu sancti *consubstantialitate* sermo fuerit, unde ad eam refertur præfata synodica, cujus hæc inscriptio: « Dilectissimis fratribus per Illyricum fidem patrem in retinendis, episcopi Italia in Domino æternam salutem ». In ea scribunt episcopi illi, se Concilii Aymnensis revisionem mittere, subduntque: « Auctores autem hæresis ariana vel ætiana Valentem et Ursacium, cæterosque eorumdem consortes; non nunc esse, quod manifestari apud Illyricum ceperunt, sed olim condemnasse manifestum est ». Nunc clare apparet, eam epistolam non in Illyrio, sed in Italia et in alia Synodo Romana scri-

ptam? Secundo, ideo eam ad Illyrios missam, quia Valens Mursi, et Ursacius Singidonis in Illyrio ante depositionem, episcopi fuerant. Tertio, Synodum, in qua ea data, non sub Liberio, sed sub Damaso habitam esse. Ac denique, Athanasium laudatum, et episcopos Italia, de una eademque re loqui, de Valente nempe, Ursacio et sociis.

6. *Ejus Synodi epocha.* — Cum S. Hilarius eam synodicam inter Fragmenta recitet, isque anno trecentesimo sexagesimo obierit, liquet, eam epistolam ipso Damasi pontificatus initio in Concilio Romano scriptam, ideoque primum Concilium Romanum sub Damaso anno trecentesimo sexagesimo sexto exiunte, aut saltem sexagesimo septimo incunte congregatam fuisse, eoque etiam tempore illam Athanasii epistolam exaratam. Certe Damasum, ubi pontificatum adeptus est, *confestim Synodum* congregasse, testatur auctor libelli synodici, qui tamen in eo errat, quod dicat, eam fuisse contra Auxentium. Contra vero de secunda Synodo Romana loquens ait, eam Damasum congregasse *pro hominibus contra Auxentium*, ubi vides hunc auctorem perperam scribere, utramque Synodam Romanam adversus Auxentium coactam esse, et quæ gesta in priori Synodo, ubi Nicæna fides confirmata, attribuire posteriori. Recte tamen asserere, Damasum, confestim ac Pontifex creatus, Synodum congregasse, adversus Valentem et Ursacium.

7. *Secunda Synodus Romana sub Damaso.* — Secunda *Synodus Romana* a Damaso adversus Auxentium coacta anno trecentesimo septuagesimo secundo. Ejus synodicam ad episcopos Illyrios scriptam refertur Theodoretus lib. 2, cap. 22, Sozomenus lib. 6, cap. 23, et Nicephorus lib. 2, cap. 31. Sed duo istum proxime ante sancti Ambrosii ordinationem. Præterea divus Athanasius in epistola ad Epictetum, ait, Auxentium aliosque Iuifugas « diversis Conciliis per Galliam, Hispaniam et Romæ celebratis anathemate » percussos fuisse. Quare Concilium Romanum secundum ante sancti Athanasii mortem habitum. Notanda hæc verba, quæ de ea Synodo in Collectione Romana leguntur: « Explevit hæc epistola, vel exposito Synodi Romanæ habita sub Damaso papa, et transmissa ad Orientem; in qua omnis Orientalis Ecclesia, facta Synodo apud Antiochiam, consona fide credentes, singuli sua subscriptione confirmant ». Post septem episcoporum subscripti nomen ibidem legitur: « Similiter et alii cxxvi Orientales episcopi subscribere ». Numerosior itaque Synodus Antiochiana, quæ Romanam confirmavit, quam hæc, in qua tantum xxii *ex rescripto imperiali* interfuerunt, ut habeatur in epigraphæ synodice Collectionis Romanae post Baronii mortem ab Holstenio publicatæ.

8. *Damasus scribit ad episcopos Orientales.* — Cæterum, quod in Collectione Romana titulus hujus epistolæ præfert, eam scriptam esse *episcopis catholicis per Orientem constitutis*, falsum non est, ut Valensius Ludatus perperam scribit, quod Sozomenus

et Theodoretus citati eam ad episcopos Illyrici scriptam esse habeant, idque ex ipsis synodice verbis appareat. Nam, ut animadvertit Hermantius in Vita S. Ambrosii lib. 1, cap. 17, ideo hæc epistola ad catholicos Orientis episcopos directæ, quod ejus exemplar ad eodem, quemadmodum et ad Illyrios, missum fuisset. Quod demonstrat verba præfate synodice Collectionis Romanæ subjecta : « Ego Sabinus diaconus Mediolanensis legatus de authentico dedi ». Hermantius loco laudato scribit, huic Sabinum non videri diversum a Sabino, quem S. Basilius Romam ad Damasum misit. Quæ conjectura prorsus certa; cum sanctus Basilius in epistola cccxxiii de litteris ad Occidentales scribendis loquens, dicat : « Ego cum incidere in Sabinum diaconum; quo nuntio huic ad nos illi usi sunt, ad Illyricos scripsi, ad Italos præterea et Gallos episcopos ». Ex quo liquet, Synodum Romanam, ante annum trecentiesimum septuagesimum primum, quo *Basilius* Cæsareæ episcopus creatus, coactam non fuisse; quod et de Illyriciana dicendum, de qua egimus anno cccclxv.

9. *Epocha Synodi Romanæ II.* — Porro hic ostendendum hanc secundam Synodum Romanam ad annum cccxxii pertinere. Damasus enim papa in Fragmento decreti in ea emissi, quod subjicitur huic Synodo Romanæ in Collectione Romana, et ex ea tom. 2 Concil. edit. Labbeanae, pag. 893, ait : « Quod ad removendas vestre dilectionis spectat injurias, nec frater noster Dorotheus presbyter explicare omnia vivaciter præfermit, nec nixus nostri, ut ipse testis est, defuerunt ». Dorotheus autem presbyter a Basilio in Occidentem missus non est, nisi post suam ad episcopatum Cæsareensem evectio- nem, et paulo ante mortem divi Athanasii Alexandriae patriarchæ, ut ex ejusdem Basilii epistolis inter se collatis liquet, ex quibus etiam habemus eum tunc de Occidentalibus valde conquestum esse. Præterea tom. 2 Concil., pag. 1001, recitatur epistola Concilii Romani IV ad Gratianum et Valentinianum imp. scripta, quæ est de episcopis e factione Ursicini damnatis, in qua dicitur Florentium episcopum Puteolanum post dejectionem suam ex episcopatu illum temere resumpsisse : « Post sextum annum », inquit Patres illius Concilii anno cccxxviii, habiti, « repit ad civitatem, tenuit Ecclesiam, etc. ». Gratianus autem et Valentinianus ad eam epistolam, quæ ibidem extat, quæque recitatur a Baronio anno cccclxxi, num. 2 et seqq., rescribentes, jubent Aquilino vicario Urbis, ut sententias adversus Ursicini factionis episcopos latas exequi mandet, et de Florentio Puteolano scribunt : « Florentius Puteolanus, post damnationem, quam recto iudicio convictus accepit, mansuetudinem nostram inquietare conatus, dignum tulit in progressionem responsum. Post quintum decimum annum Ecclesiam, de qua extrusus fuerat, rursus contaminare conatur ». Sed loco, « post quintum decimum annum », legendum, « post quintum demum annum », ut scite monet Blondellus in lib. contra primum Ecclesie,

pag. 194, et post eum Labbeus in calce illius scripti. Quare Florentius anno cccclxxii Synodi Romanæ II iudicio damnatus fuit, annoque sequenti cccclxxiii imperatoris jussu Puteolis expulsus, anno cccclxxviii, qui sextus fuit a Synodi Romanæ II celebratione, et quintus post extrusionem, turbas denuo eiere cepit, ut infra de Synodo Romana IV loquentes magis explicabimus. Ex quibus tandem omnibus consequitur Synodum Romanam II in qua Florentius damnatus, ab anno cccclxxii removeri non posse. Episcopos autem non nisi in Synodis deponi solitos, innumeris exemplis liquet.

10. *In ea actum de Consubstantialitate Spiritus sancti.* — Celebris fuit hæc Synodus, in qua pluribus de *consubstantialitate Spiritus sancti* cum Patre actum, ut videre est in laudata synodica, et ex fragrantibus epistole Damasi ei subjectis intelligitur. Unde etiam constat eam Synodum Basilio jam episcopatum adepti, celebratam esse : eo enim episcopo ea quæstio maxime agitata. Hujus Synodi mentio in decretali epistola Damasi, quam refert Baronius anno cccclxxiii, num. 11, ex Theodoro lib. 5, cap. 11. In latino enim exemplari hujus epistolæ quædam adduntur quæ Theodoro omisit. Nam ubi Theodorus habet : « Et quia post Concilium Nicaenum hic error inolevit, ut quidam ore sacrilego auderent dicere, Spiritum sanctum factum esse per Filium »; in latino apud Justellum legitur : « Post Concilium itaque Nicaenum, et quod in urbe Roma Concilium congregatum est a catholicis episcopis, addiderunt de Spiritu sancto, quia postea inolevit, etc. ». Porro de processione Spiritus sancti magna erat hoc tempore controversia, quæ tandem Concilio œcumenico Constantinopolitano I, dirempta fuit. Hinc Synodus ista II citatur, tam in Synodo Romana III, quam in Synodo Romana IV, et quod de Divinitate Spiritus sancti decisum ibidem confirmatum. Imo in Concilio Antiocheno post S. Basilii mortem anno cccclxxx celebrato, lecta est synodica hujus Synodi Romana II, et a magno episcoporum numero approbata, ut ex clausula in fine synodice ejusdem Synodi Romana II subjunctæ et a me num. 7 recitata manifestum sit. Eam vero synodicam ante annum cccclxxx in ea Synodo lectam non esse liquet, ex subscriptione duorum episcoporum, Eulogii nempe episcopi Edesseni, et Diodori episcopi Tarsensis. Uterque enim, dum adhuc presbyter esset, a Valente in exilium missus, et uterque non nisi aliquanto tempore post pacem Ecclesie redditam ad episcopatum evectus, ut docet Theodoretus lib. 5, cap. 4, ubi de utriusque episcopi virtutibus, et de tempore illorum evectiois ad episcopatum agit. Valesus quidem in Notis ad lib. 5 Theodoret., cap. 2, observat epistolam synodicam Synodi Romana II lectam esse in Concilio Antiocheno, sed illud in annum cccclxxxviii, quo sanctum Basilius vita functum esse supponit, perperam contert, indeque in alium errorem delabitur, quod epistola Basilii numero lxxix ad omnes episcopos Italiae et Galliae missa illius Concilii Antiocheni epistola sy-

nodica fuerit, quod et viris doctissimis persuasit; cum tamen Concilium illud Antiochenum nonnisi post sancti Basilii mortem celebratum fuerit.

11. *Locus Sozomeni ad hanc scindam Synodum referendus.* — Valesius in Notis ad Sozomenum lib. 6, cap. 25, existimat hunc historicum, dum de duobus Apollinariibus, patre et filio, et de Vitali presbytero loquitur, mentionem facere Synodi Romanae anno cccxxvii aut cccxxviii celebratae, in qua lecta est epistola Damasi in secundo Concilio Romano adversus Auxentium data. Ille verba Sozomeni: « Primus Damasus episcopus urbis Romae, et una cum illo Petrus Alexandrinus antistes, cum hanc haeresim latius serpere intellexissent, Concilio Romae congregato, eam ab Ecclesia Catholica alienam esse decreverunt ». Verum certum est Sozomenum eo loco sermonem habere de iis, quae gesta sunt tempore persecutionis a Valente adversus Orthodoxos excitatae, quod capita tam praecedentia, quam subsequenta ejusdem libri ostendunt. Ea itaque Sozomeni verba nonnisi de Concilio Romano II sub Damaso intelligenda, ut ibidem Valesius loco citato subodoratus erat. Certe Petrus episcopus Alexandrinus Roma anno cccxxvii in Ecclesiam suam rediit, ut eo anno num. 2 Baronius recte observavit.

12. *Synodus Aegyptiaca.* — *Synodus Aegyptiaca* ab Athanasio celebrata, et de qua mentio in ejus ad Africanos epistola, revocanda, ut videtur, ad annum trecentessimum septuagesimum primum; cum in ea dicit Athanasius, scripsisse se ad Damasum « contra Auxentium invasorem Mediolanensis Ecclesiae », et mirari se, « cur nondum depositus eiectusque sit ex Ecclesia ». Quare Concilium anno trecentesimo septuagesimo secundo Romae a Damaso adversus Auxentium indictum, hujus S. Athanasii mentionis effectus videtur. In Concilio Aegypti non tantum epistola ad Damasum adversus Auxentium scripta; sed alia etiam ad episcopos Africanos, qua illi rogati sunt, ut eos rejicerent, qui Concilium Ariminense adversus Nicenum tuebantur. Existimavit Baronius, episcopos illos Africanos fuisse provinciae *Cyrenicae*, non vero *Carthaginiensis*. Sed, ut recte observat Hermantius lib. 2. Vita S. Athanasii, cap. 12, episcopi *Cyrenicae* patriarchatus Alexandrino subditi erant, ideoque cum Athanasio eam epistolam ad Africanos seu Carthaginienses scripsere. Praeterquam quod Africae nomen per haec tempora Libye Cyrenicae non attributum, et regio prope Carthagem sita ab hujus temporis auctoribus Libya non vocata. Ille itaque nomine designabantur provinciae Aegypto vicinae, quae a patriarchatu Alexandrino et imperio Orientali pendebant; reliquum, quod episcopum Carthaginiensem et imperium Occidentale agnoscebat, *Africa* nomine exprimebatur. Illos episcopos nonaginta fuisse, quando eam epistolam dedere, ipsimet in eadem profiterentur, inde itaque, in Synodo Alexandrina seu Aegypti ea lecta fuisse scripta Damasi adversus Valentem et Ursacium in Aegyptum alata.

13. *Nascitur S. Ambrosius.* — A num. 37 ad 40, Annus natalis genuinus sancti Ambrosii postea Mediolanensis episcopi incertus. Opinio tamen Hermantii in Vita S. Ambrosii lib. 4, cap. 3, praefrenda. Is divum Ambrosium anno circiter trecentesimo quadragesimo natum arbitratur, quod Paulinus in ejus Vita de eo scribat: « Cum adolevisset, et esset in urbe Roma constitutus, cum matre vidua et sorore qua virginitatem jam fuerat professa, cum videret sacerdotis a domestica sorore vel matre manus osculari, ipse ludens offerebat dexteram dicens et sibi fieri oportere, et quidem episcopum se futurum esse memorabat ». Marcellina sancti Ambrosii soror ante annum trecentessimum quinquagesimum secundum virginitatem professa non est; cum, teste D. Ambrosio lib. 3 de Virginitatibus, velum acceperit a Liberio die natali Christi, et Liberius anno trecentesimo quinquagesimo secundo Pontifex ordinatus fuerit. Quod si *Ambrosius* anno trecentesimo trigesimo tertio in lucem prodisset, ut putavit Baronius, anno trecentesimo quinquagesimo secundo annum aetatis vicesimum attingisset, et tamen eo Christi anno adhuc in pueritia versabatur: actio enim de qua Paulinus loquitur, puero tantum convenire videtur; praeterquam quod incertum sit, quo anno Liberius velum Marcellinae dederit. Quod si tertio aut quarto pontificatus anno hanc virginem Deo sacravit, Baronii opinio minus verisimilis comperietur. Fundamentum, quo cardinalis eruditissimus ad eam opinionem adductus, anno trecentesimo octogesimo septimo evertitur.

14. *D. Ambrosius Arelati natus non est.* — Paulinus in Vita S. Ambrosii ait: « In administratione Galliarum patre ejus Ambrosio natus est Ambrosius, qui infans in area praetorii in cumalulis positus ». Quibus verbis fultus Theophilus Raynaudus persuasum habuit, divum Ambrosium in urbe Arelatensi natum esse, quod ex constitutione Honoriana anno quadragesimo decimo octavo data, et ex libello precum episcoporum Gallianorum ad S. Leonem papam constet, eam urbem sedem fuisse praefecti praetorio Galliarum. Neque ob stare, inquit, quod divus Athanasius in epistola ad solitariam vitam agentes de Paulino Trevirensi episcopo dicit: « Paulinus episcopus Trevirorum metropolis Galliarum ». Quia illis verbis aliud non designat, quam urbem Treverensem metropolim fuisse in Gallis. Verum anno quadragesimo Vesuri sumis sedem praefecturae ex urbe Treverensi ad Arelatensem post Concilium Taurinense translata fuisse, ideoque circa praefatum Christi annum. Erat itaque Arelatum, quo tempore Ambrosius in lucem prodit, non metropolis Galliarum, sed secunda post Augustinam Trevirorum civitas, ut decet anonymus auctor graecus descriptionis veteris orbis, qui libellum suum aureum post divi Christi cccxvi et ante annum cccx in lucem emisit, ideoque decem circiter annos post divi Ambrosii ortum: *Ποιὸν δὲ μεγίστην πόσιν ἔχει, ἢ ἀσπίτου Τριβυρῶν, ἔπειτα καὶ εἰσὶν ἐν αὐτῇ ἀθήματα, καὶ ἴσται μισθῶμα Ὀσμίας δὲ ἔχει ἄλλων πόσιν ἐν πάσι βαρβαρῶν, ἕστιν ἰσὶ τῆς βασι-*

της, τὴν διόγουσιν Ἀφρικανὸν, ἢ ἀπὸ παντός κίχουσι ὑπερβίως λαμβάνουσαι, τῆς προεργασίης πάλαι ἐκπίπτει, id est, « Civitatem porro maximam habere dicitur » Gallia nempe « quae vocatur Triveris, ubi etiam imperator morari dicitur: eaque mediterranea est. Pariter et aliam civitatem habet in omnibus ei administrandam, quae ad mare sita est, quam vocant Arelatum: quae cum ab omni orbe commercia suscipiat, et praedictae civitati ea submittit ». Is auctor in Descriptione Galliae nullius civilitatis praeterquam harum duarum meminit; cui suffragatur Ausonius in Claris Urbibus, ubi de Arelato canit:

Per quem Romani commercia suscipit orbis.

Nafate itaque divi Ambrosii longe ab Arelato quaerendum, sed non extra Galliam, imo nec extra urbem Trevirensis; cum Paulinus in Vita ejus dicat: « Qui infans in area praetorii positus ». Certum est autem, praetorium in ea urbe fuisse.

15. *Muletæ ecclesiasticis infliatæ, in pauperes erogantur.* — Ad num. 40. Data hoc anno a Valentiniano Seniore lex 20 Codicis Theodosiani, *Quoniam appellatim non recipiuntur*, qua *Chonopius* quidam episcopus a multis episcopis damnatus, etiam a sententia, quae iuste prolata fuerat, appellavit, muletæ quinquaginta librarum argenti eidem imponitur. « Hoc autem », inquit Valentinianus, non fisco nostro volumus accedere, sed his qui indigent, fideliter erogari. Quod in hac causa et cæteris ecclesiasticis fiat ». Quod utique pium Valentiniani institutum fuit; quod secutus et Athalaricus in eodem fere specie apud Cassiodorum, lib. 8, epist. 24, servanque passim hodie Galliarum parlamenta; ut nempe muletæ ecclesiasticis exculptæ, in pauperes erogentur, ut observat Gothofredus in hujus legis commentario, ubi plura alia de eadem lege.

16. *Episcopatus S. Basilii.* — Ad num. 41 et seqq. Sanctus *Basilius* neque hoc anno, ut Baronio visum, neque sequenti, ut passim viri doctissimi scribunt, sed anno trecente imo septuagesimo primo ad episcopatum Casareensem electus, ut quæ sequentibus annis in medium adducimus, manifestum facient. Quo episcopatu anno suo reddito, chronologia per hæc tempora in nullis illustrari poterit. Cogimur autem, quæ ad episcopatum illum adtribuendum faciunt, præter morem in sequentes annos differre, ut res clarior procedat.

17. *Gregor. Nyssensis episc. creatus.* — Ad num. 65. Quo anno *Gregorius Nyssensis*, sancti Basilii frater, episcopus dictus sit, incertum. Baronius existimans, episcopatum Gregorii Nysseni ad Olympium de sancta Macrina, scriptam esse anno trecentesimo septuagesimo octavo, idertum cum anno trecentesimo septuagesimo in exilium missum, cum jam episcopus esset, quod ipsemet in ea epistola dicit, se jam ab annis octo in persecutioe versari. At cum ex infra dicendis constet, eam ad Olympium episcopatum ante finem anni trecentissimi octogesimi datam non esse, liquet ejus exilium ante annum trecentesi-

imum septuagesimum tertium non contigisse. Quare Gregorius magis verisimiliter ante trecentesimo septuagesimo secundo ad episcopatum promotus, non *Nyssa* in Asia Minori, ubi urbs hujus nominis, sed *Nyssa* in Cappadocia, a Casarea triginta quinque circiter leucis dissita. Unde Theodoretus lib. 4, cap. 27. eum inter eos, qui fidem in Cappadocia propugnauerunt, numerat. Videtur itaque Gregorius a Basilio fratre ordinatus; cum epistola 385 ab episcopis, a quibus Gregorius consecratus, Basilio attribuitur.

18. *Pax Gothos inter et Romanos inæta.* — Ad num. 67. *Athanasius* Gothorum rex hoc anno regnare cepit, ut videre est tam in Chronico Isidori, quam Hieronymi. Is enim de eo agit anno Abrahami 2385, qui anno Christi cccclxxviii incipit. Præterea Athanasius, qui initio anni cccclxxxi obiit, dicitur ab Isidoro annos tredecim regnasse. *Valens* itaque tertio hoc, ultimoque belli Gothici anno, per *Noviodunum* perrupit Barbarico, Grutungos aggressus, Athanasium *judæam eorum* coegit in fugam, ut discrete Ammianus lib. 27. Inde data a Valente mense Julio hujus anni *Novioduni* lex 1 Codicis Theodosiani *De iestibus oboleris*, et lex 2 *De fisci debitioribus*. Hoc ipso tempore, ut recte conjicit Gothofredus in Chronologia Codicis Theodosiani, videtur Valens *Tomos* profectus (urbs est ad mare sila in sinistro latere Ponti Euxini), de qua profectio *Sozomenus*, lib. 6, cap. 20, a Baronio ad annum trecentessimum septuagesimum primum non bene relata, ut ex his, quæ eo anno dicimus, intelligi poterit. Tandem bellum Gothicum hoc anno confectum, pax cum Athanasio sancita, de qua Ammianus lib. 27, Theodorus orcl. 10, qui indicare videtur, eam factam media aestate, et *Zozimus* lib. 4, p. 744.

19. *Bello Gothico succedit Persicum.* — Post eam pacem Valens Constantinopolim rediit, ut patet ex Ammiano lib. 27, *Zozimo* 744 et 742, et *Socrate* lib. 4, cap. 13. Hinc data mense Decembri hujus anni ab eo Constantinopoli lex 2 Codicis Theod. *De legitimis hæreditatibus ad Auxonium P. F. P.* Auxonius itaque sub hujus anni finem adhuc profectus praetorio erat. *Philostorgius* lib. 9, cap. 2, ait, post Auxonium, *Modestum* praetorem praetorio constitutum fuisse, et quidem ante sequenti. Quod confirmat *Zozimus* loco laud. U, qui ait, *Valentem* pace cum Gothis sancita, Constantinopolim profectum esse, et quia profectus praetorio, quem antea *Auxonium* fuisse dixerat, diem suum supremum clauserat, *Modesto* magistratum hunc tradidisse. Ux quo apparet, sanctum Basilium neque hoc, neque sequenti anno Cas. ream episcopatum creatum esse, cum *Modesto* profectus in praetorio gerente *Bradius* adhuc presbyter fuerit: quia de re infra. Cæterum Gothico bello successit *Persicum* post Procopium necem ortum, cui scilicet post rebellionem, ut indicat *Zozimus* lib. 4, p. 740. Adversus Persas *Valens* anno tantum sequenti profectus est, ut ex dicendis anno sequenti patebit.

20. *Breviarium Rufi quando editum.* — Rufus Festus *Breviarium rerum gestarum populi Romani* Valenti imperatori dicatum in lucem emisit post annum cccclxvi, ut liquet ex verbis, quibus illud absolvit: « Ut ad hanc ingentem de Gothis etiam Babilonia tibi palma pacis accedat ». Ceptum autem bellum Persicum tertio hujus imperatoris anno, Christi scilicet cccclxvi, ut testatur Philostorgius

lib. 9, num. 5. « Valens tertium sui imperii annum ingressus, expeditionem ad versus Persas suscepit ». Sed, cum pax sancita fuerit cum Gothis media aestate currentis anni, ut mox ostendimus, opus illud sub hujus anni finem, vel saltem sequenti publicatum. Quare decepti sunt aliqui viri docti, qui illud initio ejusdem imperatoris editum credere.

DAMASI ANNUS 4. — CHRISTI 370.

1. *Valens arianus in episcopos catholicos invehitur, eosque exturbat ex sedibus.* — Trecentesimus septuagesimus sequitur annus, consulatu tertio Valentiniani atque Valentis Augustorum Fastis adscriptus, ejusdem Valentis persecutione adversus episcopos orthodoxos Orientalis Ecclesiae excitata plane funestus. Qui enim haecenus (ut dictum est) bello Gothico triennii temporis spatio fuerat occupatus, atque Persicis tumultibus nonnihil exagilatus, conceptam diu animo, nempe a tempore quo ab Ecclesia Catholica descivit et Arianis adhaesit, persecutionem jam vehementiori conatu adversus catholicos Orientis episcopos furens arianus imperator immittit, edictumque promulgat, quo adversantes sibi episcopos Ecclesiis spoliari, vertereque solum in exilium jubet. Haec autem nequaquam ante presentem annum ipsum aggressum esse, sed hoc ipso, cum consulem tertium ageret, praesumpsisse, nulla sunt quae aperte demonstrant: ut illud in primis, quod dictum est superius, ipsum Valentem jam triennio in imperio catholicum perseverasse, moxque triennale bellum adversus Gothos (quod Ammianus affirmat) propensiori indefessoque studio exercuisse: quo toto tempore in presentem usque annum scimus catholicos episcopos in suis ipsorum Ecclesiis liberos permansisse, nempe Athanasium una cum suis anno superiori Concilium celebrasse, episcopos Cappadociae Orthodoxos Caesarem ad electionem futuri episcopi convenisse, elegisseque S. Basilium, et inter eos Eusebium Samosatenum, quem postea hujus persecutionis turbo ab Ecclesia sua procul eiecit: quae sicut non ante presentem annum contingere potuisse liquet, ita nec postea facta esse, illud insinuat, dum Gregorius Nysenus, qui ex hoc ipso edicto, sicut alii plures,

in exilium pulsus est, in epistola ¹ ad Olympium de rebus gestis S. Macrinae sororis octo numerat annos exilii sui; quod solum est nonnisi morte Valentis, anno decimo quinto sui imperii ex hac vita nece subtracti. Quamobrem ex his omnibus certis deductis rationibus, affirmamus hoc ipso anno de expulsionem episcoporum orthodoxorum ab eodem Valente fuisse promulgatum edictum; longeque longius errare eos, qui ejusmodi persecutionem ad exordium illius imperii referunt; sicut et qui multo postea, nempe post obitum Valentiniani, a Valente persecutionem excitatam ferunt, ut Orosius ² et alii cum secuti.

2. Sed qualenam ejusmodi edictum fuerit, qui item episcopi expulsi sint, jam oratione prosequamur. Sozomenus enim cum hujus edicti meminit, ita ait ³: « Quin etiam singulis ejusque gentis magistratibus dedit mandatum, ut episcopi temporibus Constantii abdicati, et iterum regnante Juliano ad sacerdotia sua restituti, Ecclesiis expellerentur ». Id quidem vixre admodum Valens: ut enim populi vitaret invidiam, nequaquam se ejus edicti auctorem voluit exhibere: sed duplo auxit, cum ex hoc se magis impium, quam Julianus Apostata, exhibuerit; dum ille, quos Constantius inique damnasset episcopos, liberavit; Valens vero iterum eosdem restitutos crudelius relegavit.

3. « Hujus edicti auctoritate, subdit Sozomenus, Aegypti magistratus impulsu Athanasium Ecclesiam illius regionis privare et urbe Alexandria ejicere laborarunt. Nam litterae imperatoris non levem complectebantur poenam, sed omnibus ex aequo ma-

¹ Apud Lipom. tom. II. et Sur. tom. IV. die 19 Jul. — ² Oros. lib. VII. c. 32. — ³ Sozom. lib. VI. c. 12.

gratibus et militibus quoque illis subjectis, quin etiam curiis ingentis pecuniæ mulctam irrogabant. et corporis præterea cruciatum minabantur, nisi imperata facerent. Itaque multitudo Christianorum in unum coacta postulabat a præside, ut non temere et inconsulto Athanasium urbe exturbaret; sed consideraret secum accuratius, quid esset literis imperatoris definitum: eas enim contra illos solos valere, qui temporibus Constantii in exilium missi, postea regnante Juliano redierant. At vero Athanasium dicebant, tametsi temporibus Constantii exularet, ab eodem tamen revocatum fuisse, et ad episcopatum restitutum: Julianum vero, cum alios omnes deduxisset, eum unum in exilium ire compulsi; quem Jovianus rursus domum revocavit ». Hæc quidem a Sozomeno sic enarrata haud consensientibus superioribus de Athanasio recitatis: nam usque ad Constantii obitum latuisse, coque extincto tandem se Alexandriam contulisse; Juliani vero postea recepto iterum abire jussum, superius dictum est. Poterat autem Alexandrinorum ea captata pro Athanasio legitima defensio esse: nempe minime constare potuisse Constantii præcepto, vel aliorum ejus nomine magistratum sententia Athanasium exilio fuisse damnatum; sed ipsum sponte fugisse, atque latebris se usque ad Constantii obitum confinis: quamobrem haud videri posse, ipsum Valentis edicto comprehensum.

4. « Hæc vero oratione habita, subjungit Sozomenus, cum ei persuadere non possent; restiterunt ejus conatibus, et vim alteri episcopo non permiserunt. Quare cum populus undique conflueret, ac ingens tumultus ac turba cerneretur, adeo ut omnes seditionem futuram expectarent; præses de his rebus gestis imperatorem facit per litteras certiores, et interim Athanasium in urbe manere patitur. Multis vero diebus intermissis, cum jam tumultus videretur sedatus esse; Athanasius clam ex urbe egreditur, et in locum quemdam separatim se abdidit. Nocte vero intempesta præses Ægypti, et præfectus præsidiariorum militum, ad ecclesiam in qua domicilium habebat, contendunt. Eo cum pervenisissent, et illum in labulatis quesivissent, consilio quod interderant frustra suscepto, inde recedunt. Nam pulchram, cum populus jam in superioris tumultus oblivione venisset, et omnes somno se dedissent, futurum esse ut facile deinceps, si modo aggredierentur, mandatum imperatoris conficerent, urbemque conservarent a seditione liberam. Sed cum Athanasius minime esset repertus, omnes non sine causa magna incessit admiratio. Et sive divina quadam vi, sive quorundam indicio præmonitus secesserit, utrumque certe eodem spectabat. Quin etiam ut iam opportuno tempore, tum præcognosceret insidias, tum vitaret, majoris videtur esse providentia, quam quæ homini attribuitur. Sunt autem alii, qui dicunt, eum, cum mente perciperet lemeranciam populi tumultum, et vereretur ne claudis, quæ inde forte accederet, ipse auctor et causa videretur, toto hoc tempore in patris monumento

delituisse. Atque hoc modo Athanasium istud evitasse periculum accepimus.

5. « Haud diu post imperator Valens scripsit litteras, ut Athanasius rediret, Ecclesiamque denno capesseret. Suspicio equidem, Valentem non de suo ipsius consilio has litteras scripsisse; sed vel quod opinionem de Athanasii virtute omnium animis insitam non parvi aestimabat; quodque verisimile erat, Valentinianum, cum fidem Concilii Nicæni propugnaret, ipsum hæc de re incusaturum; vel quod metuebat, ne cum tam multos Athanasius haberet fautores, tumultum ejus causa cicerent, et res novas non sine Republicæ damno molirentur. Arbitror præterea sectæ arianæ antistites (uti sane credibile est) non adeo magno studio ad eum Alexandriam pellendum incubuisse; propterea quod complectebantur animis, si urbe ejectus esset, denuo molestiam imperatoribus exhibiturum. indeque nacturum occasionem cum illis ad colloquium veniendi; et Valentem quidem fortasse in suam sententiam perduciturum; Valentinianum autem, ut pote ejusdem doctrine fautorem, ad iram contra ipsos inflammaturum. Nam ejus virtutem, in his quæ regnante Constantio acciderant, satis experti, maxime ab illo metuebant. Siquidem eo tempore ita omnes adversariorum profligabat insidias, ut haud invita Ecclesiis Ægypti ei concederent, et tamen ipse viv litteris Constantii eo adduci posset, ut Alexandriam reverteretur. Causam igitur, cur Athanasius non esset perinde ac cæteri episcopi privati, hæc sane fuisse conjicio. Cæteros autem persecutio, similis fere persecutiōni Gentilium, exagitavit. Nam qui ipsorum doctrinam respuebant, illis non modo parabantur exilia, verum etiam Ecclesie auferebantur, aliisque tradebantur. Ægyptus interim, dum Athanasio vita suppetebat, istorum calamitatum prorsus experta fuit ». Hactenus Sozomenus.

6. Epiphanius ¹ autem, rerum suorum temporum scriptor, illam unam probat causam in exhibitæ Athanasio indulgentiæ, ne cum aliis orthodoxis episcopis ab Ecclesia abstractus in exilium pelleretur, quod veritus esset populam tumultum amplissima civitatis: Arianos vero tradit expulsi esse ab imperatore, ut Alexandriam Lucius mitteretur: quod, quantum Athanasius vixit, minime obtinere valuerunt.

7. Reveritus quoque est Valens ipsum Epiphanium ore omnium celebratum, virtutibusque insignem, ne cum cæteris Orthodoxis cum damnetur exilio, necnon præstantissimum illum Paulinum episcopum Antiochenum: de quibus enim cum Athanasio hæc S. Hieronymus ad Pamphilum ² « Eo tempore, quo totum Orientem, excepto papa Athanasio atque Paulino, Arianorum et Eumonianorum hæresis possidebat, quando tu Occidentibus, et in medio exilio confessus tribus non communibus, ille », nempe Epiphanius, « vel presbyter monasterii ab Eutychio audivatur, vel postea episcopus Cypri a Valente non laugebatur: laude enim

¹ Epiph. har. lxxviii — ² Hier. ep. lxxi

verenerationis semper fuit, ut regnantes hæretici ignominiam suam putarent, si talem virum persecuerentur ». Hæc Hieronymus invecus in Joannem postea episcopum Hierosolymitanum, his autem temporibus cum hæreticis partem habentem, et eam ob causam ab eodem Epiphânio datis litteris hæreticum appellatum; de Paulino hæc etiam Sozomenus¹: « Paulino autem propterea peperit, quod vite ejus sanctimoniam reverebatur ». At Socrates²: « Paulinum episcopum, inquit, propter eximiam ejus pietatem oculo affecit incommodo ». Cum alioqui nec in Valentis comprehensi viderentur edicto, quo ii pelli jubebantur, qui jam a Constanto ejecti, per Julianum fuerant restituti: cum hi post Constantii obitum creati episcopi videantur, Athanasius vero sponte solum verisset.

8. Quam dira autem reliqui episcopi orthodoxi in Oriente sint passi, cum edicto Valentis jussi sunt Ecclesias cedere Ariamis, ipsi vero alio exules amandari, ex paucorum rebus gestis que memoria commendate reperiuntur, licebit reliquorum arumnas, que habentur incognita, meditari. De Eusebio enim episcopo Samosateno, quem anno superiori interfuisse electioni Basilii Magni diximus, hæc habet Theodoretus³: « Jam vero quantum animi magnitudinem, quantumque sapientiam idem Eusebius demonstravit, cum edictum imperatorum, quo jubebatur in Thraciam proficisci, ad eum esset perlatum; arbitrò, his qui ejus rei ignari sunt, per necessarium ad cognoscendum. Sub crepusculum enim venit nuntius, qui hoc edictum afferbat; quem Eusebius tacere, et causam adventus occultare jubet: Nam si plebs, inquit, studio pietatis educata intellexerit, te demerget in flumen, et a me certe poenæ tuæ mortis expellentur. Hæc locutus, et vespertino precum ministerio de more perfectus; tempore quo somnus solet obrepere, senex, solus, fide unius famuli fretus, ex urbe egreditur. Sequitur famulus, cervical tantum et lituram secum deportans. Cum autem ventum est ad ripas fluminis (nam muros urbis præterlabebatur Euphrates), conscensa nave, jubet remiges recta trajicere Zeugma. Ubi illuxit dies, iste Zeugma appulsi: Samosata querelis et luctu redundarunt. Nam ejus discipuli per famulum illum, qui necessariis Eusebii quadam exposuerat mandata, et quænam essent eum comitaturi, qui etiam libri una exportandi, indicaverat, patefacto; omnes se pastore orbatos lamentabantur. Itaque frequentes per flumen navigare, quo eum paravid, cõperunt. Atque ut primum ad eum veniunt, videntque pastorem suum desideratum, conquiri, gemere, et ingentem vim lacrymarum fundere; quo persuadeant ei, ut apud ipsos maneat, et minime sinat oves lupis tradi. Verum eum persuadere non possent, audivissentque eum recitandum præceptum Apostoli, quo perspicue jubemur magistratibus et potestatibus obtemperare, pars aurum, pars argen-

tum, vestem alii; alii famulos ei offerunt, utpote in regionem peregrinam et longe illinc sitam profecturo. Iste autem, paucis quibusdam rebus ab iis qui erant familiaritate conjunctiores acceptis; ubi omnes tum doctrinæ, tum præcationis armis comminverat, et magnopere cohortatus fuerat, uti dogmata apostolica viriliter propugnarent; ad Istrum contendit. Illi ad urbem suam reversi, se ipsi multo excitare, et Iuporum incursionis fortiter depellere nituntur ». Hæc de exilio Eusebii Theodoretus.

9. Deducendus vero in Thraciæ fines prope Istrum fluxum Eusebius, per Cappadociam a sceleribus trahebatur, cui cum Gregorius Nazianzenus tunc agræans occurrere ob morbi causam minime potuisset, has ad eum litteras, postea dedit⁴:

« En Eusebio Samosateno episcopo in exilio agenti. Quo tempore per periculis nostram pietas tua transibat; nec e cubiculo prospicere poteram, extremo morbo laborans; me porro non tam exercebat morbus, læet mortis metum invadens, quam quod bono et sacrosancto tuo congressu privaber. Tanta nimirum vultus istius honorabilis videndi cupiditate teneor, quanta cum teneri par est, qui spiritualium vulnerum curam bene imiget, etiampe se a præstantia tua consecuturum sperat. Etsi autem hoc peccatis meis adscribendum est, quod tum congressu tuo frustratus sum: potest tamen nunc quoque per bonitatem tuam molestiis meis non nihil medicina afferri. Nam si mei quoque memoriam in Deo acceptissimis tuis precibus habere digneris; id ulique mihi omnia divina benedictionis viaticum futurum est tum in hac vita mea, tum in futuro ævo. Tantum enim virum, ita in Evangelii fide certantem, persecutionesque tantis perpessum, tantamque sibi ipsi apud justissimum Deum libertatem per calamitatum perpressionem comparantem: hunc, inquam, patronum quoque nostrum per orationes fieri dignari, tantam vim habere mihi persuadeo, quantum si vel a quodam sanctorum martyrum id mihi contingeret. Quocirca te obsecro, ut in his Gregorii tui assidue sis memor, in quibus me dignum memoria tua esse summopere opto.

10. Hæc autem cum Eupraxius clericus, insigni viri pietate adductus, ad eum in Thracia exulantem perrexisset; eidem ad ipsum Gregorium litteras dedit; quibus acceptis Gregorius alias reddidit, quas hic describendas curavimus; sunt autem hujusmodi⁵:

« Quanquam mihi semper carus fuit ac sincerus amicus venerabilis frater noster Eupraxius; carior tamen et sincerior visus est ob animi affectum erga te sum: quippe qui nunc quoque ad tibi inseviendum non aliter perrexit, quam, ut ait David, cervus siti oppressus, intolerabilem sitim pura et dulci aqua refrigerans. Ac beatus, qui consuetudine tua et congressu dignus habitus fuerit: beatior autem, qui calamitatibus pro Christo susceptis, laboribusque pro veritate exhaustis, talem coronidem

¹ Sozom. lib. vi. c. 7 — ² Socrat. lib. iv. c. 2 — ³ Theod. lib. iv. c. 43.

⁴ Greg. Naz. epist. xxxviii — ⁵ Idem ep. lxxx

imposuerit, qualem non multi Dei metu præditi consecuti sunt. Non enim inexplorata virtutem ostendisti, nec tranquillo tempore solum navigasti, aliorumque animas gubernasti; sed in tentationum quoque difficultatibus et procellis fulsisti, persecutoribusque sublimior exististi, dum forti animo exilii causa solum vertisti. Et alii quidem patrium solum habent, nos autem supernam civitatem; alii nostram fortasse thronum, nos Christum. O præclaram negotiationem! qualia contententes, qualia accipimus! Transivimus per ignem et aquam; confido autem, nos in refrigerium quoque exituros esse. Non enim Deus nos in perpetuum deseret, nec rectam doctrinam persecutionibus vexari sinet; verum secundum multitudinem dolorum nostrorum consolationes ipsius nos exhilarabunt. Atque hoc quidem pro certo habemus et optamus. Te vero obsecro, ut pro abiectione nostra preces fundas, et quotiescunque occasio dabitur, bene precari nobis per litteras non graveris, ac rerum tuarum statum declarando, letiores alacrioresque nos reddere; id quod nunc facere dignatus es». Hæc Gregorius. Quid autem Samosatæ confingerit post Eusebii relegationem, Theodoretus¹ his prosequitur verbis:

11. « Atque hoc loco ardentem et sinceram eorum fidem », nempe Samosatæ, « exponam. Quandoquidem me illis injuriam facturum censebam, si ea non scriptis ad memoriam sempiternam proderetur. Postea autem quam Ariani gregem pastore longe optimo privarant, et alium in ejus subrogarant locum; nemo ex urbis incolis, vel pressus egestate, vel divitiis affluens, famulus vel artifex, agricola vel consitor, vir vel mulier, juvenis vel senex, ad conventum ecclesiasticum, ut moris erat accedere voluit, sed episcopus solus agebat; quippe nemo aut in ejus venit conspectum, aut cum eo sermonem contulit, licet diceretur vitam apud eos valde modeste instituisse. Cujus rei hoc erit argumenti, quod sum jam dicturus. Cum ei in animo esset, se in balneo lavare; famuli, quo ingredi cupientes prohiberent, fores balnei occluserunt: at ille ubi videt multitudinem pro foribus stantem, fores aperiri, et omnes audacter se in balneo una lavare jubet. Idem quoque præstitit in inferiore balneo te-inducato. Nam cum sibi lavanti multos astare cerneret, mandat ut fruantur una aquis calidis. Illi autem taciti consistebant. At isle eos honoris causa stare arbitratus, surgens ocius, egreditur e balneo. Illi vero aquam hereticæ nequitie contagione infectam esse rati, eam in cloacam emittunt, novamque sibi infundi imperant. Qua re cognita isle, urbe relicta, abiit; quippe stultitia, imo summæ dementiæ esse putavit, urbem infestam et communem simultatem erga ipsam exercentem incolere. Quapropter ubi Eunomius (ita enim vocabatur) Samosatæ reliquerat, tametsi Lucium in ejus locum sufficiebant, lupum plane et insidiatorem ovium; tamen oves deserte a pastore,

pastoris munus ipsæ obierunt: nam doctrinam apostolicam integram conservarunt. Verum in quantum odium etiam iste ab omnibus vocatus sit, historia, quam deinceps narabo, docebit.

12. « Pueri in foro pilam mutuo contorsere, quo quidem Iudo se admodum oblectabant. Ac forte fortuna dum transibat illac Lucius, pila e manibus pueri cujusdam elapsa, per asni ejus pedes pervolvebatur. Pueri autem vociferari; quippe pilam seelere pollutam existimantur. Qua re intellecta, dat mandatum mi ex comitum suorum numero, ut maneat, dicatque quid factum sit. Pueri vero igne accenso, pilam per ejus flammam torquent, sicutque eam purgati mi iri arbitrati sunt. At tametsi non sum nescius, hoc puerile esse, et inveterate consuetudinis velut reliquias; tamen satis iudicii inde capi potest, quam esset secta ariana urbi illi odiosa. At vero Lucius Eunomii mansuetudinem neutiquam est imitatus; sed sicut persuasit magistratibus, ut illi alios complures sacris initiatos in exilium mitterent; ita ipse eos potissimum, qui sanctam divinamque propugnabant doctrinam, ad ultimas imperii Romani oras relegavit: Evoltum dico diaconum, quem Osim usque (de hujus solitudine multas habetur sermo) amandavit; et Antiochum tum cognatione cum Eusebio conjunctum, cujus sororis filius erat, tum multis recte factis nobilitatum, tum sacerdotali dignatum honore, ad extremos Armeniæ fines expulit. Quam vero præclare iste pro divina doctrina decertavit, postea ostendemus». Hæc Theodoretus. Porro (ut subdit) sanctus Eusebius eorum episcopus relegatus in Thraciam, prope Istrum vitam tradidit: quo quidem tempore Gollhi, ut ejus scripta declarant, Thraciam populabantur, ejusque civitates obsidebant; ut plane intelligitur, illud fuisse consilium Ariano-rum eum illuc amandantium, ut sanctus episcopus ab hostibus neceretur.

13. Rursum vero Theodoretus inter alios episcopos a Valente imp. ariano expulsos (de quibus singulis, quorum est memoria, suo ordine apposite dicturi sumus) adnumerat Pelagium episcopum Laodicensem, de quo ita scribit: « Laodicensem autem Pelagium pastore sane egregio orbavit. Qui cum adolescens esset, duxit uxorem; primoque nuptiarum die in ipso nuptiali thalamo sponse persuasit, ut castitatem pluris quam concubitum astimaret; et ut amorem fraternum pro conjunctione jugali teneret, edocuit. Verum quantum temperantiæ munus hoc pacto probe administravit, et alias quoque habuit virtutes hinc persimiles, quæ pariter cum ea velut chorus dicebant; ac propterea communi omnium consensu ad præsolatum illum ascenderat, tamen splendor illos vite præclare institute hostis veritatis minime reveritus est, sed tum istum in Arabiam, tum S. Meletium in Armeniam, in Thraciam vero Eusebium, qui in doctrina apostolica divulganda permultos labores collocasset,

¹ Theod. lib. IV. c. 44.¹ Theod. lib. IV. c. 42.

relegavit». At de Meletio inferius. Legimus eundem Pelagium interfuisse Antiochenæ Synodo sub Jo-
viano imp. atque subscripsisse catholice fidei, de
qua superius.

14. Idem vero Theodoretus cum hæc de Pe-
lagio enarrasset; mox ita de eodem, de quo nuper,
Eusebio subdit: « Iste Eusebius cum multas Eccle-
sias pastoribus orbatas intellexisset, habitu militari
indutus, et capite tiara aperto, Syriam, Phœniciam,
et Palestinam peragravit, quo tum presbyteros et
diaconos crearet, tum alia ecclesiastica obiret offi-
cia. Quod si quando in episcopos secum doctrina
conjunctos incidat, eos Ecclesiis, quæ carebant
pastoribus, præficit». Hæc Theodoretus. Quæ qui-
dem cum accidere minime potuerint ante edictum
de expellendis episcopis Orthodoxis, quod absque
mutatione habitus liberum esset cuique catholico
episcopo, quo vellet protectionem insinuare; facta
esse necesse est affirmare, postquam relegatus fuit
in Thraciam; ubi ingruentibus Gothicis in Romanum
solum, relictus ille sine custodia, ejusmodi Eccle-
sias visitandi iniecit consilium: cum et ne quis
esset agnosceretur, ex episcopo se transformavit in
militem. Nec vero ob id sacrorum canonum prævaricator
habendus fuit, si quod alias velitum esset,
ordinaverit clericos in aliena diœcesi; cum neces-
sitate urgente, privato quodam divini Spiritus
instinctu, id fecisse, non dubium sit; quod a ne-
mine, nec quidem ab hostibus fuisse legimus im-
probatum.

15. Extant ad hunc ipsum Eusebium S. Basilii,
præter illas quæ excusæ habentur, epistolæ tredecim
inter alias centum viginti duas, vel plures non-
dum editas, quas Sextilius episcopus Alexanus in
latinum vertit; sed ipsarum interea moratur edi-
tionem, quod nactus exemplar admodum deprava-
tum, optaret si dabitur) cum fideliori conferre. Nos
interim ex eis fragmenta aliqua nostro instituto
conducentia mutuati, hic ea suis locis intexuisse
volumus: cum alioqui omnes ferme ejus argu-
menti sint, ut res presentis temporis contineant
atque deponent: inter alias autem quæ est numero
duodecima ad eundem Eusebium scripta hæc habet:
« Equidem volebam (si fieri a me potuis et)
quæ quotidie nobis contingunt, tibi annuntiare:
sic enim multe et præter opinionem sunt res, ut
historia quotidiana quoque egeant; quam etiam
compositis bene scias, nisi assiduitate occurren-
tium, cogitationes habuissent cum occurrentibus
continentes. Adfuit nobis vicarius (quod est pri-
mum et maximum inter nostra mala) homo: si-
quidem etiam hæreticus mente, nescio: puto enim
eum omnis rationis esse imperitum, et neque ha-
bere aliqd studium, neque curam circa hujus-
modi: in alios enim video ipsam animo et corpore
noctu, et interdum occupatum: verumtamen ami-
cus est hæreticorum, et non plus est erga eos bene-
volus, quam contra nos odiose se habens.

16. « Congregavit enim Synodum prævaricalo-
rum in media luce in Galatia, et ejecit quidem

Hypesium, et substituit Edicium. Judicatum autem
fuisse statuit fratrem meum», nempe Gregorium
Ny-senum episcopum, « ab uno homine et hoc in-
signi accusatum. Deinde parum occupatus circa
exercitum, rursus rediit ad nos, iram et odium
anhelans; et omnes quidem una voce sacerdotes
Cæsariensis Ecclesiæ tradidit Concilio. Sebastia au-
tem sedit multos dies, iudicans per tribus; et eos
qui nobis communicant, insidiales nominans, et
damna ministerio populari; adjuvantes autem se
Eustathio maximis honoribus prosequens. Rursum
Synodum circa Nyssam Galatarum et Ponticorum
congregari præcepit. Illi autem obediunt, et
concurrentes miserunt quendam ad Ecclesias:
quem ego non eligerem dicere qualis fuerit;
conficere autem licet hæc prudentiam quantum est
conveniens, cum qui talibus institutis hominum
servit... Et nunc quando has litteras mittebam, hoc
idem præceptum ad Sebastiam paravit, partem ut con-
junctio fiat cum Eustathio, partim ut cum ipso res
Nicopolitane convertantur: beatus enim Theodotus
mortuus est, et interim primos impetus vicarii ge-
nerose et fortiter propulsavit: conabatur enim
persuadere, ut ipsi susciperent Eustathium, et per
ipsum acciperent episcopum. Ut autem vidit ipsos
sponte non cedentes, nunc tentat violentiori manu
constituere datum... Divulgatur etiam, quædam
Synodi expectatio, secundum quam convocatis nobis,
institutum vel capere communicantes, vel facere
quod assueti sunt. Res igitur Ecclesiarum hoc modo
se habent. Ego autem ipse quomodo affectus sim
corpore, tacere melius puto, quam scribere; eo
quod si vera dicam, matore te affecero; mentiri
vero non sustineo». Itensque ad Eusebium S. Ba-
silium.

17. At præstat hic ea quæ breviter tantum per-
tigisse stylo Basilii visus est, fusius enarrare: ac
primum quidem, quod de fratre suo damnato in
Synodo habet. Fuit illud consilium Valentis impera-
toris atque Arianorum, ut episcopi illi orthodoxi, qui
a promulgato edicto, quo damnati cum a Con-
stantio, in exilium pelli jubebantur, minime com-
prehendi videri possent, quod postea electi fuis-
sent; i dem collecta ab arianis episcopis Synodo damna-
rentur: quod in primis factum constat adversus
Gregorium Nyssæ episcopum, sic in Synodo (ut ex
epistola Basilii vidimus) ab Arianis conspirante cum
illis vicaria prefectura damnatum. Porro de ejus-
dem Gregorii depositione et exilio irrogato extat
ipsius Basilii ad eundem Eusebium epistola; licet
alia inscriptio perpetua præ se ferat datam esse
ad Gregorium Theologum; ubi hæc in ea cetera
superius recitatis consentientia: « Quanto impo-
tentiores redduntur Ecclesiæ, tanto magis domi-
nandi libido in hominibus ardescit. Et hæc tem-
pestate episcopatus nomen ad infelices homines ver-
narum filios devenit, cum nullus ex Dei famulis
se ipsum velit contra ipsos introducere, vel ex de-

¹ Basilii, epist. x.

ploratis : quales sunt quos nunc misit Anysius Evi-
pii alumnus, et Edilius Parnassenus; quem malum
future vite viaticum sibi ipsi adsevit Ecclesiarum
præfectus. Hi nunc fratrem meum ex Nyssa able-
garunt, et ejus loco virum introduverunt imo
mancipium triholare ». Ita Basilus : hæc autem
hoc ipso anno facta esse, ipsiusmet Gregorii Nysseni
testificatio declarat, quia ad Olympium scribens ¹
affirmat annos octo interlapsos suarum afflictionum
usque ad Valentis obitum, significans se tanto tem-
poris spatio e sede ejectum errasse.

18. At ipse Gregorius Nyssenus sede pulsus,
factus extorris, nequaquam alieni recedit ignavus
et otiosus; sed Ecclesias lustrans, de omnibus stu-
debat bene mereri; ad quem tunc scripsit Gregorius
Nazianzenus has perbreves litteras ² :

« Angeris tot boorum peragratoe et discursatione, tibi-
que inconstans esse videris, quemadmodum ligna quæ aquis feruntur. Nequaquam, vir
egregie, nequaquam ita affectus esto. Illorum enim
coactus est cursus, tua vero discursatio Deo grata
et accepta est; fixumque hæc certum est de nullis
bene mereri, quamvis loco minime fixus sis. Nisi
vero quis solem accuset, quia in orbem currit, ra-
dios fundens, atque omnibus rebus quas peragrat,
vitam afferens : aut etiam sidera fixa laudans, pla-
netas vituperet, quorum error quoque ipse composi-
tus est atque concinnus ». Hæc ad illum prioribus
litteris, ad quem rursus alias, ipsum consolans, de-
dit his verbis ³ :

19. « Rebus acerbis ne nimis discrucieris : si
enim ex his minus acerbum dolorem capiamus, mi-
nus acerbæ erunt. Non ita grave pulandum est, quod
recalescant hæretici, ac veris amenitate freti ex la-
tebris suis prorepant, ut ipse scribis. Paulum, mihi
crede, sibilabant, ac postea terram subibunt, tum a
veritate, tum a tempore oppugnati; idque eo magis,
si rem totam Deo permiserimus ». Hactenus
Gregorius his temporibus ad Gregorium, Theologus
ad Nyssenum episcopum.

20. *Nicopolitani ab Arianis vexati.* — Quod
autem spectat ad Nicopolitanos in minori Armenia
populos; quos catholica fide præstantes post obitum
Theodori ipsorum episcopi ab Arianis exagitatos
Basilus in litteris superioris recitatis ad Eusebium
datis affirmat : eum adduci hi ipsi non possent, ut
arianæ sectæ hominem accipere vellent episcopum;
dolo actum est cum eis, ut scelestus quidam Phor-
tanus, qui se illis catholicae fidei defensorem esse
simularet, cum eis, quo ipsos deciperet, versaretur;
sed vir iste probus ad Arianos transierit spe illectus
episcopatus; quem quidem ab illis consecutus est;
detectus autem cum fuisset hæreticus, omnes se ab
ejus communione subtraxerunt; quam ob causam
ignominiosus ubique est redditus; de quo idem
sanctus Basilus ad Eusebium ⁴ (ut græca habet
inscriptio, licet ad Gregorium latine perperam data

reperialur) hæc habet : « Quis autem res Nicopo-
litanorum miseri Phortani dignis suspiriis queat
prosequi? qui prius veritatis patrocinium quoddam
repræsentabat, tandem vero et fidem et se ipsum
turpiter prodidit, proditionis autem mercedem,
nempe ignominia nomen adeptus : nam ad episco-
patus fastigium, ut putat, per ipsos electus est; sed
Deo gratia, communis totius Armeniæ execratio
factus est ». De eodem pseudoepiscopo extat ad Ni-
copolitanos Basilii epistolæ, quæ declarat, eodem
Nicopolitanos, quod nollet eum apostata commu-
nicare, expulsos fuisse a civitate; quos pluri-
bus consolatus in fine hæc habet ⁵ : « Si vero id vos
conturbat, quod extra muros ejeti estis; ad in-
protectione Dei carli commorabimini; et angelus ille
Ecclesiarum præses vobiscum est egressus ». Ac
rursus sequenti ad eodem epistolæ eodem argu-
mento conscripta, post multa quibus eos exhortatus
est, hæc addit ⁶ de eodem apostata pseudoepiscopo
Phortano : « Etenim unum hoc tantum dolore di-
gnum est, quod perit ille, qui temporarie gloriæ
gratia (si tamen gloria vocari debet, quod publico
cum dedecore geritur) sempiterno se ipsum privavit
honore. Estis filii confessorum, estis filii martyrum,
qui ad sanguinem usque peccato restiterunt. Ulatur
propriis quisque exemplis adversos instantiam, qua
pietas impugnat. Nemo vestrum plagis affectus
est, nullius ades publicæ te sunt, nondum in exilio
vivimus, nec carceres experti sumus. Quidnam
mali perulimus? Nisi id forsitan triste est, quod
nihilum perpessi sumus, nec diu habiti qui pro
Christo patiamur. Si vero quod ille », nempe Phor-
tanus, « domum orationis occupat, vos vero sub dio
Dominum cæli et terræ adoratis, id vos conturbat; cogi-
tate undecim quoque apostolos in cæniculo fuisse
conclusos, cum interea qui Dominum cruciverunt,
in templo celebri Judaicum cultum perficerent. Ju-
das etiam quoniam suffocationis mortem delectosæ
vite prætulit, illis se præferendum ostendit, qui
nullo nunc pudore ab omnibus hominibus dam-
nati afficiuntur, atque eam ob causam impudenter
quæ turpia sunt committunt. Id tantum curatis, ne
mendacis illi rum decipiamini, quibus Iudei recti-
tudinem profitentur. Non enim Christiani sunt tales,
sed Christotempore, qui magis hoc querunt, quod ad
hæc præsentem illis vitam conducit, quam ut se-
cundum veritatem vivant. Ubi vanum hunc princi-
patum adipisci se posse iudicant, Christi se con-
iungere mimici. Ubi plebem tritari videntur, rur-
sum fidei rectitudinem præferunt. Non agnosco
episcopum, nec Christi illum sacerdotibus aduime-
raverim, qui a profanis est manibus ad fidei destruc-
tionem præsul electus. Hæc mea est de illo senten-
tia. Vos, si quam nobiscum partem habetis, eadem
etiam nobiscum sentietis. Si vero vestro ipsorum
nimium condo, suæ quisque sententiæ potestatem
habet, nos insontes erimus ab hoc sanguine. Hæc
non ideo scripti, quod vobis diffidam, sed ut quo-

¹ Greg. Nyss. ad Olymp. de S. Mœrina. — ² Greg. Naz. ep. XXXVI
— ³ Idem ep. XXXV. — ⁴ Basil. epist. X.

⁵ Basil. epist. X. in addition — ⁶ Idem ibid.

rumdam hæsitationem declaratione mea sententiæ confirmem ». Ita Basilus. Verum perstantes illi in sententiâ, cum omnino abhorrerent ab ariani episcopi communicatione, dirissima ab ariano militum duce passi sunt; de quibus idem Basilus perbreve hanc ad eisdem Nicopolitanis epistolam scripsit¹:

21. « Cum s. ecclesiis vestre litteras consecutus essem, admodum gemmi, ac lamentatus sum eam ob causam, quod mala ista meis ipsis percepissem auribus, utpote verbera et probra vobis illata, populati nem adium, desolationem civitatis, totius patriæ subversionem, persecutionem Ecclesiæ, fugam sacerdotum, insolentiam luporum, ac dispersionem gregum. Verum ubi a gemitibus ac lacrymis quievi, et ad Dominum in celo suspexi; cognovi, persuasusque sum, quod et vobis notum esse volo, quod cito aderit auxilium, nec in finem usque deserendi sumus. Quod enim passi sumus, propter peccata nostra passi sumus. Auxilium vero sumus benignus Deus propter dilectionem et misericordiam, qua erga Ecclesiâ, afficitur, declarat. Hanc tamen negleximus, quominus simul et presentes illis, qui rerum potuntur, supplicemus, et iis qui nos diligunt, in vestra scriberemus, quo ira in insanientis colibent. Et arbitror illum a multis fore reprehendum; nisi forsan impletum tumultuationis tempus tantum otii non permittat illis, qui rebus gerendis occupantur, ut luscæ de rebus agant ». Hæc ipse.

22. Quod autem h's litteris pollicitus est S. Basilus, cito illis adire divinum auxilium, quo ab ingruenti illa liberarentur afflictione, aliis quoque superioribus litteris æque promiserat verbis illis²: « Quemadmodum tibi grandis nubilum præterit, et torrens alveo suo effluxit, illud in serenitatem dissolvitur, iste profundo absorptus, viam qua fluxerat siccam et aridam relinquit; ita et tempestas ista, que nos jam apprehendit, paulo post non erit: modo sustineamus, non inspicere presentia, sed spem in ea extendere, que paulo sunt ulteriora ». Hæc, inquam, hanc temere aut incaute Basilus in se effudit, sed prophætico sane spiritu vaticinatus; si quidem effectum est, ut intruso ab Ariano Phortano proci ejecto, fœculas data sit h's lem Nicopolitanis catholicum episcopum deligendi. Adveniente enim primario exercitus duce Ariatho, Nicopolitanis cum pietate libertatis affulsit. Hic quidem Ariathus (ut vidimus ex Ammiano³) huc temporibus adversus Saporem regem Persarum cum exercitu militabat. Adjuxit quoque Nicopolitanorum negotium Terentius dux, S. Basilii perneccarius; qui pariter principem locum in eodem exercitu ut idem testatur Ammianus tenebat; dicturi autem sumus de ambobus inferius. Cum igitur data per hos esset facultas catholicis episcopis in unum conveniendi ad electionem Nicopolitani antistitis; præstiternit illi egregie, probatumque rectæ fidei virtum delege-

runt: quod factum cum S. Basilus horum omnium sapientissimus architectus accepisset, magnopere gavisus, eosdem scriptis litteris hortatus est, ut datum sibi episcopum diligerent, ex animo eidem consentirent; quantum autem id ponderis esset, declarat h's verbis⁴:

23. « Dispensationes ecclesiasticæ finit quidem per eos, quibus est illarum cura conceditur, verum a plebe confirmantur. Itaque quod Deo dilectissimos episcopos concernebat, impletum est; quod reliquum est, ad vos spectat: ut videlicet datum vobis episcopum ex animo complecti dignemini, et pericula extrinsecus immixta fortiter repellatis. Nihil enim sic absterret tam principes, quam reliquos pacatum hunc statim vobis invadentes, ac concursus erga traditum vobis episcopum dilectio et infracta resistentia: incutit enim illis omnium malorum conatum desperationem, si nec clerum, nec plebem adventiones ipsorum amplecti viderint ». Et paulo post: « Optamus autem, ut et nos aliquando digni habeamur, qui ad vos venimus, et Ecclesiâ pietatis altricem invisamus: quam tanquam recte doctrinæ metropolim propterea veneramus, quod ab honestis viris et electis Dei gubernata est, qui fidei secundum doctrinam sermoni adhaeserunt, quibus dignum esse hunc presentem et vos iudicatis, et nos consensimus, modo per gratiam Dei custodiantur, etc. » At de rebus a Nicopolitanis magna gloria gestis hæc tenens.

24. Hæc quidem et alia plura curans Basilus, ægra tamen (ut ipse superioribus litteris ad Eusebium datis affirmat) laborabat valetudine, qua adeo affectus est, ut appropinquaverit usque ad portas mortis, quod ipse pluribus ad diversos scriptis litteris testatus est. Sane quidem illud admirandum fuit, ut doloribus febribusque confectus licet, ut ait: men totius ferme Orientis Ecclesiæ et tot exagitata fluctibus, per pensioris curæ et sollicitudinis intermitteret, cum alioqui nunquam ferme bona valetudine potiretur; unde ipse ad eundem Eusebium⁵: « Si enim, inquit, in apparente bona valetudine inter desperatos constitutus sum, eo quod vitam habeo infirmoorem; cognoscere licet, quisquam poterit esse in infirmitate ». Ac rursus⁶ ad eundem: « Puto etiam emam ad tuam sanctitatem perturbans, quod præ infirmitate detentus sum (ne scilicet ad Synodum proferre us sim) que deduxit me usque ad portas mortis: et nunc quando mittembas has, reliquias ferens infirmitatis scripsi ». Et rursus inferius agens de persecutibus hæreticorum Ecclesiæ vexantibus: « Præ hoc, inquit, mœrore magna ex parte impediens, non convalescam, continue ad me revertentibus infirmitatibus ex vehementi dolore ». Addit tunc temporis penes nonnullos nuntium de sua morte pervasisse, id vulgantibus hæreticis; quos ipse conveniens ad disputationem refellens, se docuit adhuc esse supersitem; nam ait: « Veni usque ad

¹ Basil. epist. ix. in addit. — ² Idem epist. xi. in addit. — ³ Amm. lib. xxvii.

⁴ Basil. epist. xiii. ad Nicop. in addit. — ⁵ Epist. v. ad Euseb. ex versione Scythæ. — ⁶ Epist. x. ad Euseb. ex versione Scythæ.

civilitem, cum fama erat me esse mortuum; quoniam autem placuit Deo nos viventes derelinqui, disseruimus cum ipsis quae conveniebant. Et praesentiam quidem venerantur, et promittunt omnia convenientia; cum absunt autem, rursum ad suam ipsorum sententiam recurrunt». Haec Basiliius: cuius tanta etiam apud haereticos erat reverentia, ut ipsi praesenti contradicere vel adversari nescirent. Sed jam reliquas hujus anni res gestas ordine prosequamur.

25. *Constantinopolis cives dira patiuntur, martyribus illis ratur.* — Hoc item anno, sicut aliae Orientis Ecclesiae, qui Constantinopoli agebant Catholici christiani persecutione Arianorum dire vexati sunt, quod mortuo Eudoxio Constantinopolitano episcopo, hi Demophilum aequo arianum, isti vero Evagrium episcopum subrogarunt. Quae autem hinc mala provenerint, Socrates¹ rem gestam his verbis prosecutus est: « Imp. Valens denuo Antiochiam ire maturans », puto ob ingruens bellum Persicum, « Constantinopoli decedit. Qui cum venisset Nicomediam Bithyniae, ibi ad tempus commoratus est ob hanc causam. Eudoxius Ecclesiae arianae episcopus statim post imperatoris discessum, cum Ecclesiae Constantinopolitanae sedem ad decem et novem annos occupasset, abiit et vita » hoc ipso anno scilicet « Valentiniano jam et Valente tertium consulibus. Quamobrem Arianus in locum ejus Demophilum sufficiens. Sed qui fidei Consubstantialis favebant, se tempus opportunum nactos arbitrati, Evagrium quemdam suae ipsorum fidei fautorem designant. Quem quidem episcopum creat Eustathius ille, qui olim Antiochiae fuisset episcopus, qui que et jamdudum a Joviano ab exilio esset revocatus, et tum forte Constantinopoli versaretur, fidei Consubstantialis fautores confirmandi gratia, ibique in occulto delitesceret.

26. « Quo facto, alia arrepta occasione, Arianus illos de integro acerbe persequi coeperunt; quae res ad aures imperatoris celerrime pervenit. Ille igitur admodum veritus, ne ex populi contentione seditio commota civitatem labefactaret, copias militares ex Nicomedia Constantinopolim misit; praecipueque ut uterque, tum qui creaverat, tum qui creatus fuerat, alter in alterum locum relegeretur. Quocirca Eustathius Byzantiam Thraciae urbem amandatus est, Evagrius alio abductus. His rebus ita confectis, Arianus majores spiritus sumere, et eos qui de Ecclesiis erant, verberando, confunctis affliciendo, in carcerem conjiciendo, pecunia multando, omnia denique incommodorum genera, quae erant plane intolerabilia, illis imponendo, gravissime direxare coeperunt.

27. « Illi cum haec ferre non possent, imperatorem deprecatum advenit, ut si non omnino, aliqua ex parte tamen Arianorum violentia liberarentur. Verum istud animo agitantes, longe opinione aberrarunt, praesertim cum ab eo jus suum obtinere

sperarent, qui injuriarum ipsis illatarum auctor fuisset. Nam cum pii viri ordinis ecclesiastici octoginta numero ad eam rem delicti, inter quos principem locum oblinebant Urbanus, Theodorus, et Menedemus, Nicomediam adventarent, imperatorem supplices orarent, vim sibi illatam docerent, et incommoda quae ab Arianis accepissent, ei proponerent: ille quanquam iracundia ultra modum erat in eos inflammatus, ea tamen eam occultavit, quoad Modesto praefecto clam dedisset mandatum, ut illos comprehensos morte mulceteret. Mortis genus, quoniam novum et peregrinum fuit, operae pretium arbitrari Isteris ad posterorum memoriam commendare.

28. « Praefectus admodum extimescens, ne si illos palam et in oculis omnium trucidaret, multitudo imp. in temerario incitata ipsum seditiose adoriretur, simulat se in exilium eos missurum. Illi rem excelsi et erecto animo ferunt. Praefectus itaque jubet eos in navigium imponi, perinde ac si in exilium recta amandarentur: navis autem in mandatis dedit, ut cum in medium pelagus perventum foret, navigium succederent, uti hoc modo e vita migrantes, non haberent qui eos sepulture mandarent. Sic igitur factum est. Nam naute ad medium pelagus Astecenum pervecti, imperata faciunt; ipsique s'incenso navigio, scapham, quae sequebatur, conscendentes revertuntur. Forle fortuna ventus subsolanus graviter spirat, navigiumque succensum tam vehementer pelit, ut celerissimo cursu per mare prolaberetur, et eo usque duraret, quoad in navale, quod Dacidizius vocatur, appelleret: ubi pariter cum ipsis piis viris tandem penitus absumptum est. Creber quidem sermo apud multos usurpabatur, hoc crudele et impium facinus minime inultum fuisse. Nam statim post fauces acerbissima per universam Phrygiam pervest; ita ut complures in eo illius regionis in exiguo temporis spatio necessitate adducti, tum Constantinopolim, quam ad alias regiones confugerent. Constantinopoli enim quocumvis influunt hominum multitudinem: alii sustententque, tamen partim propter rerum ad vitam necessariorum invectionem, quae per mare fit, partim propter pontum Evnimum, qui ei limitatus est, quoque frumentum, cum opus sit, abunde suppeditat, maxima omnium rerum copia circumdat». Haec Socrates: epus quoque famis meminit S. Hieronymus in Chronico hoc eodem septimo anno Valentis imperatoris. In reliquis item habet Socrates adscriptorem Sozomenum², qui eandem omnino historiam recitat in eadem. Sed in quibus uterque sit corrigendus, jam expendamus: parvi namque momenti est, ab aliis conscripta describere, nisi nunc omnia in omnibus consent, diligenti discussione tractentur. Nos quidem interdum aliena describimus veneranda antiquitatis ergo, ne rerum antiquarum receptes habeantur auctores, atque vetera ex animi sententia prosequi videamur, sed et

¹ Socrat. lib. iv. c. 13.

² Sozom. lib. vi. c. 13. 14.

sic antiquis jungimus nostra, ut veritas a mendaciorum tenebris vindicetur, labansque interdum adminiculis fulciatur, lectorique certum ac tutum sternatur ad res antiquitus gestas iter, ne ubique ambiguus semper hæreat, vel in errorum serobes incautus offendat.

29. Corrigendus itaque in primis est Socrates, quod ait, discessisse Valentem Constantinopoli, ut iterum veniret Antiochiam: nam nunquam antehac illuc profectum esse, Ammianus satis demonstrat; quod illo dirigens iter, oborla Procopii tyrannide, coactus sit a coopto itinere desistere. Sed et quod idem affirmat, Eudoxium annos decem et novem sedisse, plane hallucinatus est: nam a tempore illius acceptæ sedis in hanc diem episcopatus ipsius non nisi anni undecim numerantur; quod Sozomenus probe novit, dum undecim tantum annos Eudoxium sedisse tradit¹. Sed graviore plane errore uterque lapsus est, dum Eustathium episcopum Antiochenum diu ante Constantii tempora vita functum, redivivum inducunt a Joviano restitutum, et hoc tempore res Catholicorum curantem. Quomodo enim orthodoxi episcopi et populus Antiochenus catholici passi sunt ordinari sibi Paulinum atque Meletium, vivente adhuc ipsorum episcopo Magno Eustathio? Vel quonam pacto, si a Joviano imperatore hic Antiochiam restitutus est, nulla proavis de eo mentio fit in Concilio Antiocheno tunc a Catholicis celebrato? Vel quomodo illic accedente Eustathio jam ante tempus Nicæni Concilii illic episcopo ordinato, mox Paulinus atque Meletius non eidem loco cesserunt?

30. At de rebus tum ab Ariamis, tum ab ipso imperatore Valente adversus cives Constantinopolitanos catholicos gestis, Gregorium Nazianzenum audiamus ex ipsorum factis se purgantem, atque hæc pro concione recensentem²: « Quot hominum contumelias prius pertulimus? Quid acerbitalis passi non sumus? non iniurias? non minas? non exilia? non pecuniarum direptiones? non bonorum proscriptiones? non presbyterorum in mari conflagrationes? non templa profanata, atque ex templis in sepulcra mutata? non publicas semum episcoporum, aut, ut magis proprio verbo utar, patriarcharum cedes? non eam immanitatem, ut pis solis majus esset omnis locus? non denique quicquid calamitatis ullis verbis exprimere quisquam possit». Et alibi³ cum in ipsos Arianos invehitur, Constantinopoli sic post alia ad populum orans: « Quin potius, inquit, tuam quidem inhumanitatem et nulli libri et lingue circumferunt, quas etiam posteritas omni exceptura est, aeternam (nisi me opinio fallit) rebus a te gestis ignominie notam iustura. Meam vero ipse orationem prosequar.

31. « Quem populum audacia furentem in te immisi? » ut vos scilicet in nos. « Quos milites in aciem eduxi? Quem belli duces ira inflammatum,

iusque quorum jussa facebat, atrociorum, ac ne christianum quidem ipsum, sed commodo atque congruenti sacrificio impiam adversus nos immanitatem demonibus suis offerentem? Quosnam precibus incumbentes, manusque ad Deum altolentes, obidione civi? Quas psalmodum cantiones tubarum clangore compressi? Quorum mysticum sanguinem cum mortifero sanguine permiscui? Quos spirituales fletus exitiosis flatibus sustuli? Quas pœnitentiae lacrymas tragœdici lacrymis depulsi? Quam orationis adem in sepulcrum converti? Quam supellectilem rei sacre ministerio deatam, manibusque profanis non attractandam, flagitiosis manibus exposui, vel Nabuzardæ⁴ coequorum principi, vel Balhasaro, qui in sacrosanctis pontis nefarie perbaccatus⁵ est, atque adeo dignas amentia sua penas exolvit? Altaria dilecta, ut ait Scriptura⁶, nunc autem contumeliose prostrata, quisnam impudicus ac perditus adolescens turpiter cantilians, corpusque intellectus impulsu nostro vobis insultavit, vel potius per quem huiusmodi nebulonem ego unquam magnum atque augustum mysterium prodidi, ludibrioque habui?

32. « O cathedra præclara, et præclarorum virorum sedes ac requies, quaque multos pios sacerdotes, qui jam olim sacre discipline munus obierunt, subinde commulasti: equis tandem ethnicius concionator te consecndit, et scelerata lingua Christianorum religionem invectiva oratione proscindens? Virgines castæ et verecundæ, ne honestorum quidem virorum conspectum præ pudore ferentes, equis tandem ex nostris vel ad has usque corporis partes, quas inspicere nefas erat, probro contumeliamque vos affectit, impiorumque oculis iste spectaculum proposuit, flammaque Sodomitica muletandum? nullo enim cades, stupri dedecore tolerabiliores. Quas feras in corpora sanctorum immisimus, ut quidam facilitarunt, humanam naturam ob oculos omnium proponentes, nec ullum aliud crimen ipsi's objicientes, quam quod impiis dogmatibus assentiri, eorumque societate contaminari recusassent, quam veluti serpentis virus fugimus, non illam quidem corpus labefactantem, verum ipsa animæ penetrabilia inficientem? Quibus crimini datum est, quod mortuos terra condidissent, quos ipse quoque bestiae honore et reverentia sunt prosecute? Et quidem quale hoc crimen iudicatum est? alio scilicet theatro atque aliis bestiis dignum.

33. « Quorum episcoporum inspectantibus discipulis, nec præter lacrymas quicquam opis ipsis afferre valentibus, seniles carnes ferreis iugulis laceratae sunt, cum Christo suspensæ, ac perpetuando victoriam assecutæ, populumque pretioso sanguine aspergentes, ac postremo ad necem adductæ cum Christo inhumandæ, gloriamque adepturæ; Christo, inquam, qui per huiusmodi cades ac victimas de mundo triumphavit? Quosnam presbyteros ignis et aqua, elementa inter se contraria diviserunt, novo

¹ Sozom. lib. vi. c. 11. — ² Greg. Naz. orat. ad centum quinquaginta episcopos. — ³ Idem orat. ad Arian.

⁴ 4 Reg. xxv. — ⁵ Dan. iii. — ⁶ Psalm. lxxviii.

et inaudito more navigantibus praefluentes, simulque cum ea navi, in quo solverant, confluentes? Quinam (ut majorem calamitatum nostrarum partem silento legam) ex iis qui talibus obsequiis gratiam apud principes inire studebant, ab ipsis quoque crudelitatis accusati sunt? Nam etsi cupiditatibus eorum inserviebant, seivum tamen et crudele mentis propositum execrabantur. Illud enim turbulenti temporis erat, hoc rationis et consilii; illud imperatoris secleris, hoc animi sibi conscii, quid leges, ex quarum praescripto jus dicendum erat, postularent». Hac Gregorius, qui postea orationem convertit ad res in Aegypto ab eisdem adversus Athanasium fabricatas, et alia subinfert de Eustathio Antiocheno episcopo, necnon de eadem facta nuper sancti episcopi ab exilio redeuntis, de quo suo loco dicendum.

34. De his autem quae hoc pessimum anno gesta esse constat, nempe de presbyterorum in mari conflagratione, idem meminit alias ea oratione, qua persecutus est laudes Basilii; sed et in illa dicta in laudem Hieronis, presbyterum unum tantum idem supplicium passum narrat, remque gestam (ut appareat saltem ex numeri diversitate) a priori distinctam graphice representat his scilicet verbis¹, dum primum de acerbitate persecutionis Valentis ita praefatur: «Tanta utique praecedente persecutione», sub Juliano videlicet, «acerbior ista; quod tamen quidem minime dubia et obscura erat martyrum decertatio: nunc autem res eo rediit, ut permissio quoque ipsa laude careat, duntaxat apud iniquos martyriorum expensores. Nullis omnibus qui adsumt, alio huc etiam fortasse quamlibet insigni animi robore ac tolerantia praedito, perturbationibusque superiori, unius duntaxat ex his quae tunc perpetrata sunt, narratione lacrymas extundam? Testes autem hujus sermonis permultos habeo: nam apud multos hujus supplicii tragedia permanavit; illiusque etiam tempestatis historiae (nisi me opinio fallit) omnium saeculorum posteritas exceptura est.

35. «Navis presbyterum portans, eumque non secleris alicujus convictum, sed fidei causa periclitantem, in mare demittitur, non ut vectorem servet, sed ut perdat. Atque is quidem qui volebatur, ut pole vir pietate praestans, animo erat prompto et alacri; comes autem illi ignis adiungitur; ac novitate parvae majorem in modum oblectatur persecutor. Proh spectaculum grave! proh gravem tragediam! Navis maris fertur: spectantium multitudo ad littus effunditur, partim insultantium, partim illius vicem lugentium. Quoniam pacto rem tantam brevi oratione representabo? Ignis accenditur, navis una cum onere suo absumitur, ignis aqua misceatur, resque infer se contrahat: ad sui viri supplicium concurrunt, duoque elementa corpus unum perfunditur, et novo atque inaudito more faecula super mare attollitur; ad quam ut suavem et amicam fortasse quispiam accessit: propior autem factus, miserandum atque incredibile spectaculum offendit, navi-

gationem sine gubernatore, naufragium sine tempestate. Sic presbyter in cinerem dilabatur, imo ne in cinerem quidem, ulpote per undas sparsus. Nec vero tantum apud barbaros homines sacerdotii dignitas impetrare quivit, ut minus inhonesto saltem mortis genere inleriret; aut si hoc nimium erat; at certe sepultura, qua ne impiis quidem et facinorosis hominibus negari debet, concederetur. Haec impiis hominibus», nempe Valentis, «aequorea expeditio fuit; haec pii viri finis». Atque haecenus de eo Gregorius, quem Elias Cretensis ab aliis dictum Urbanum, ab aliis vero Theodolum, sive Theodorum tradit, qui videtur numeratus inter illos octoginta presbyteros: sed haud facile adducimur ut credamus unum hunc a ceteris Gregorium separasse, cum quod oratione proficitur (id scilicet recensere, ut ab audientium oculis praecommisseratione excutiat lacrymas) magis miserabilis casus omnium, quam unius tantum praesere id uberius valuisset.

36. Quo tempore, cum Ecclesia Constantinopolitana acerbissimis hisce quateretur fluctibus, Damasus Romanus pontificem illuc misisse sanctum Zenobium creatum postea episcopum Florentinum, qui insultantem Arianorum petulantiam penitus coerceret, ejus vixit¹ Acta habent: ibique cum duos a demonibus obsessos, spectante populo, liberasset, Arianorum quoque prociaca eo spectaculo coercita pariter traditur: non tamen pro vero habendum (quod eventus probavit) ipsos posthac omnino quiescisse, ut falso existimatum est; quin potius eo recedente, liquet eisdem acrius sevisse. Constat quidem sanctum Basilium ad Occidentales episcopos, de his quae Orientalis Ecclesia pateretur, litteras dedisse, quarum ipse meminit in secunda ad eisdem missa legatione, de qua regimus anno sequenti. Desiderantur tamen ipse littere Basilii primo loco ad Occidentales scriptae: siquidem quae ad eisdem ab ipso datae leguntur, de aliis antea ad eos scriptis alteris mentionem faciunt, quae non extant: aliae vero inferius secundum legationum ordinem disponentur.

37. *Basilii Caesareae cum Valente certamen et res gestae.* — I. in reliquo est, ut Valens imperatoris iter Antiochiam proficiscentis, et ubique impetatis suae atque saevitiae impressa vestigia relinquens, eademque indelebili posterorum memoria conservata, oratione prosequamur. Ne comedia cum recedens, contulit se cum suis Caesarem Cappadociae, vexaturus Ecclesiam illam, a qua haecenus visus esset liberum contemptum; nempe quod praeter suorum magistratum sententiam creasset orthodoxae fidei instigum defensorem, acerrimumque propugnatorem Magni Basilium, quodque reliquis jam prope omnibus episcopis catholicis ex suis ipsorum sedibus pulsatis, ipse solus videtur invito imperatore sedere, atque cunctis praedictis Ecclesiae praesidio esse. Quod autem actum sit a Valente adversus Basilium, cum Caesarem venit, So-

¹ Greg. Naz. orat. in laudem Hieron.

¹ Extant apud Sur. tom. III die 25 Martii

zomenus ¹ et alii cum recitant, plane hallucinantur, dum putant adventum Valentis Casarem eo tempore contigisse, quo Eusebii ejus civitatis episcopi adversus Basilium simultas illa vigeat. Nam Basilio jam episcopo creato, Valentem eo pervenisse, ipsa rerum gestarum series plus certo declarat: sed et ipsum accessum Valentis Casarem accidisse hoc anno, ipso Valente cum fratre tertium consule, quo Eudoxius defunctus est, satis est superius demonstratum. At igitur Sozomenus ²:

38. « Valens, relicta Nicomedia, iter Antiochiam versus cepisset, quo quidem in itinere cum Cappadociam pervenisset, Orthodoxis pro more suo gravibus afflicere incognito his, et ecclesiarum eorum Ariani tradere laboravit, etc. » Hæc Sozomenus. Quoniam modo autem cuncta se habuerint, a nullo certius atque fidelius, quam ab ipso Gregorio Nazianzeno, qui aderat et magna pars fuit, accipere licet. Ipse igitur publice pro concione eandem peregrinam prosecutus historiam, hisce verbis eam exorditur ³:

39. « Ut vero alia omnia pervagatus Valens, in hanc », nempe Casariensem, « firmam et ab omni injuria tutam Ecclesiarum matrem impetum fecit, ut vitalem quoque illum veritatis igniculum, qui solus reliquus erat, opprimeret; tum primum malum se consilium iniisse intellexit. Nam, ut sagitta in durius ac solidius corpus incidens, repulsus est, ac rudentis instar effRACTUS cessit. In talem Ecclesie antistitem incidit; in tantum seculum impactus sese infregit ac dissolvit. Atque alia quidem eorum, qui hunc periculum fecerunt, sermone ac commemoratione accipere licet. Nemo autem est, qui non hæc memoria prodicit: verum ii demum admiratione defiguntur, qui perspecta atque explorata habent illius temporis certamina, insultus, pollicitationes, minas, illos ex senatorio ordine ad eum missos, eumque flectere aditentes, illos ex militari, illos ex gynæceo », nempe eunuchos, « illos, inquam, inter feminas viros, et inter viros feminas, atque una tantum impietate viriles, qui cum naturali modo libidinari nequeant, quod nunquam possunt lingua scordantur; illum denique Nabuzardan ⁴ coquorum præfectum artis suæ gladius militantem atque ad ignem sibi congruentem transmissum ». Erat hic Demosthenes dictus, de quo inferius; sed pergit Gregorius:

40. « Ego vero id, quod ex omnibus ejus laudibus summe admiror, et quod ne, si cupiam quidem, præterire queam, breviter, quoad ejus fieri poterit, exponam. Ecce tandem incognitus ille est, qui tum apud nos præfecti munere fungebatur, cum suscepto fertitate adversus nos præsertim inflammatus (nam ab illis quoque baptismi aqua tinctus vel potius obrutus atque confectus fuerat) tum amplius quam necesse haberet, imperatori subserviens, atque ex eo quod illi omnibus in rebus obsequeretur, datur-

nus imperium sibi conservans »? Erat hic Modestus nomine, auctor cordis (ut vidimus) octoginta illorum presbyterorum nuper in mari apud Nicomediam incensorum; qui ob egregiam improbitatem et navatam impigre operam adversus Catholicos præcipue, non præfecturus tantum insignitus fuit; sed et post sequentem annum cum Ariathico consultatum gessisse reperitur; verum et auctum quoque nobilissima præfectura prætorii, Zozimus ⁵, auctor est, quod et aperte indicant imperialia rescripta ad eum data; cui his versibus eleganter illudit Cyrus Theodorus ⁶:

Præfectus es tu ceteris quidem omnibus,
Modeste, verum Basilio magno sutes:
Pares e quantis gestas, subes Læonem:
Fornica sane es, rugas licet ut leos.

41. Sed subdit Gregorius: « Ad hunc adversus Ecclesiam frementem, leonisque speciem præ se ferentem, ac leonis more rugientem, tamque ferum et immanem, ut a multis ne adiri quidem posset, vir præclarus adducitur, imo vero ingreditur, perinde ac si non ad iudicium, sed ad festi celebrationem vocaretur. Quoniam autem modo vel præfecti audaciam, vel Basilii virtutem et sapientiam, eum qua ei restitit, satis digna oratione complectar? Que tua est, inquit, ratio, heus tu! (nomine illum compellens, nondum enim episcopi nomine appellandum ducebat), ut tanto imperio obsistere audeas, solusque omnium præfecte et contumaciter obdueris? Quorsum, respondet Basilius, hæc oratio spectat, et quantum hæc est contumacia? nondum enim id satis intelligo. Quoniam, inquit ille, imperatoris religionem minime profleris, omnibus aliis jam substratis ac superatis. Non enim, inquit Basilius, hæc vult imperator meus, nec creaturam ullam adorare sustineo, cum et Dei creatura sim, et Deus esse jubeat. Nos vero, inquit ille, qui hæc imperamus, quid tandem tibi videmur? Nihil sane, inquit Basilius, dum hæc jubetis. Age vero, inquit ille, non magnum et honorificum existimas ad nostras partes adungi, sociosque nos habere? Ad hæc Basilius: Vos quidem præfecti estis et illustres, non iudicatis eo; minime tamen Deo præstantiores. Socios autem vos habere, mihi quidem amplum et honorificum fuerit (quidni enim, cum ipsi quoque Dei creatura sitis?), sed et alios quosdam ex his qui nobis subiecti sunt. Non enim personarum dignitate, sed fidei integritate christianismus insignitur.

42. « Hæc oratione commotus præfectus, et majori ira successus, de subsepio surrexit, atque asperioribus verbis eum eo agere perrexit. Quid? inquit ille, potestatem hanc non pertimescis? Cur vero pertimesces? inquit Basilius. Quid fiet? quid patiar? quid patieris? intulit ille; unum e tam multis, que meæ sunt potestatis. Quenam hæc? subjunxit Basilius; fac enim intelligamus. Bonorum, inquit

¹ Sozom. lib. vi, c. 15. — ² Ibidem. — ³ Greg. Naz. oral. in laudem Basili. — ⁴ 4. Reg. xxv.

⁵ Zozim. lib. iv. — ⁶ Vide oral. in laudem Basili schol. lib. 70 al. in nova edit. 72.

ille, proscriptionem, exilium, cruciatus, mortem. Tum Basilius: Si quid aliud habes, id mihi minifare: horum enim quæ adhuc commemorasti, nihil nos attingit. Quoniam modo? inquit ille. Quoniam, inquit Basilius, bonorum proscriptioni obnoxius non est, qui nihil habet; nisi forte laceris et detritis hisce pannis indiges, ac paucis libellis, in quibus omnes mihi facultates et copie sunt. Exilium autem haud cognosco, qui nullo loco circumscriptus sum; ac neque terram hanc, quam nunc incolo, meam habeo; et eam omnem, in quam projectus fuero, pro mea duco; imo, ut rectius loquar, universam terram Dei esse¹ scio, cuius advena ego sum et peregrinus. Jam tormenta quid accipere queant, cum corpus desit? nisi forte primam plagam dixeris; hujus enim solius penes te arbitrium et potestas est. Mors porro beneficii loco mihi erit; citius enim me ad Deum transmittit, cui vivo, et munere meo fungor, maximeque ex parte mortem obii, et ad quem jampridem propero.

43. « Quo sermone obstupefactus prefectus: Nemo, inquit, me nomenque suum adjunxit ad hunc usque diem ita esse allocutus, nec pari verborum libertate. Neque enim, ait Basilius, fortasse in episcopum incidisti; alioqui hoc prorsus modo disseruisset, pro hujusmodi rebus in certamen veniens. Nam cæteris quidem in rebus, o prefecte, mansueti et placidi sumus, atque omnium abjectissimi, quem admodum nobis hac lege præscriptum est²; ac non dicam adversus tantum imperatorem, sed ne adversus plebeium quidem quemquam et infimi ordinis hominem supercilium attollimus. Verum ubi Deus nobis periclitatur ac proponit, tum demum alia omnia pro nihilo putantes ipsum solum intuemur. Ignis autem, et gladius, et bestia, et unguis carnem lacerant, voluptati nobis ac deliciis potius sunt, quam terrori. Proinde contumelias nos affice, comminare, fac quicquid collibuerit, potestate tua frenare; audiat hæc etiam imperator; nequaquam profecto nos vinces; nec efficies, ut impie doctrinæ assentiamur, ne si ipse quidem atrociora miniteris.

44. « Hæc postquam prefectus dixit atque audiit, ipsiusque contentionem animi eam esse cognovit, ut nulla vis eum perferre facere ac superare posset; ipsum quidem foras misit atque ablegavit, non jam eum iisdem minis, sed cum quadam reverentia et submissione. Ipse autem quam celerrime potuit, imperatorem adiens: Imperator, inquit, ab hujus Ecclesie antistite victi sumus; minis superior est, sermonibus firmior, verborum blanditiis fortior. Ignavior alius quispiam tentandus est; huic autem aut vis aperte inferenda, aut non expectandum ut mitis cedat. Qua de causa factum suum improbens imperator, Basiliique laudibus victus (virtus enim hosti quoque admirationi est), vim ipsi adhiberi veluit; idemque ipsi accidit, quod ferro solet, quod quamvis igni emolliatur, ferri tamen naturam relinquit; minisque in admirationem con-

versis, illius quidem societatem haudquaquam amplexatus est, quod mutationem erubesceret; cæterum rationem quasivit, qua honestissime ipsi satisfaceret, quam etiam oratio declarabit.

45. « Nam cum universa satellitum manu stipatus ingressus fuisset in templum (erat autem Epiphaniæ dies, cotusque amplissimus, ac laicorum numerum auxisset, ad hunc modum defunctorie cum eo se conjunxit. Ac ne hoc quidem prætermittendum est. Postquam enim intus fuit, atque ipsius aures psalmorum cantu non secus ac loutitruo quodam personaverunt, plebisque pelagus vidit omnemque ordinem et concinnitatem, quæ tam in sacrario quam prope sacrarium erat, angelicam potius quam humanam; atque ipsum quidem ante populum recto corpore stantem, qualem Scriptura³ Samuelem describit, nec corpore, nec oculis, nec animo, perinde ac si nihil novi contigisset, ullam in partem se moventem, sed Deo, ut ita dicam, et altari affixum; eos autem, a quibus cingebatur cum timore quodam ac reverentia stantes; hæc, inquam, simul atque perspexit nec enim simile quippiam unquam viderat, humanum quiddam passus est, atque oculorum vertigine ac tenebris totus impletur. Atque id plerisque adhuc obscurum et incognitum erat.

46. Verum cum dona, quæ ipsemet offererat, divine mense offerenda essent, nec quisquam ut mos ferebat, simul ea caperet (quod non satis liqueret an ea Basilius accepturus esset), tum vero manifeste se affectus prodidit. Ita enim titubare cepit, ut nisi quispiam ex sacrarii ministris vacillantem supposita manu relinqueret, misere atque inluctuose prolapsurus fuerit. Jam vero quæ ad ipsum imperatorem et quanta cum sapientia prolocutus est (cum quidem ille nescio quomodo rursus nobiscum in ecclesiam se contulisset, et intra velum extitisset, atque in illius conspectum colloquimque quod jampridem expelebat, venisset, quiddam aliud dicendum est, nisi Dei voces eas fuisse, quas et qui cum imperatore erant, et nos qui simul ingressi fueramus audivimus? Hinc imperatoris erga nos humanitatis et clementie principium natum et constitutum est: hæc occasio maximam impressionis illius, qua tum vexabamur, partem, non secus ac fluctus quosdam, fregit ac dissolvit.

47. « Sequitur alia narratio superioribus nequaquam inferior. Vincebant improbi, atque adversus Basilium exilium decernitur, nec quequam eorum quæ ad eam rem atinebant, desiderabatur. Nox aderat, in promptu currus, in planu hostes, in luctu pii; nos parati atque alacris viatoris latus cingebamus; nihil demque, quod ad præclaram ignominiam spectabat requirebatur. Qui hæc scribit Gregorius, cum tunc simul esset inter illos qui cingebant latus Basili, sequæ exili comites sancto viro exhibere studebant, infernis tradit eadem oratione, nihil amplius Basilium satagisse, quam ut

¹ Psalm. XVIII. — ² Lucæ XXI. Matth. XX.

³ 1. Reg. VII.

unum ex comitibus, acceptis pugillaribus, juberet se sequi. Rursum vero ubi supra Gregorius : « Sed quid, inquit, accidit? Filii decretum Deus rescindit. Nam qui Ægypti adversus Israelitis sævientis primogenitis percussit, idem imperatoris quoque filium morbi plaga afflicti; et quidem qua celeritate! Illinc exilii tribula, hinc morbi decretum ac scelerati scriptoris manus inhibetur, et sanctus periculo liberatur. Ita febris beneficio servatur vir pius, imperatoris audaciam coercens. Quid hoc Dei judicio vel aequius, vel celerius fingi atque excogitari potest? Postea autem imperatoris filius ægrotabat, all'etioque corpore erat : pater etiam, utpote pater, simul ægrotabat, remedium undecumque morbo conquirens, atque optimos quosque medicos seligens, ac precibus ut si alius unquam, incumtens, humilique proxolubus : nam reges quoque humiles et abjectos reddidit calamitas; nec mirum, cum Davidem etiam prius ob filii mortuum eodem morbo : illatum fuisse, Scriptura testetur ».

48. « Cum autem huic malo medicinam nullam inveniret, ad Basili fidem confugit; et quoniam ob contumeliam recessus ipsi illatam, cum suo nomine cecessere præ pudore non auderet; aliis, quos arctissima familiaritate et benevolentia devinctos habebat, hanc legationem committit. Ille vero nihil cunctatus, nec, quod fortasse alius fecisset, adversus tenens insultans, confestim abiit, atque ad ejus adventum statim levior fil moribus, paterque meliorem spem animo concipit. Quod nisi salisam aquam dulci admiscuisset, simul videlicet et ipsum advocans, et hæreticus credens, sanum quoque et incolumem filium fortasse recepisset; atque id pro certo, et indubitato habebant qui tunc aderant, calamitatisque participes erant.

49. « Idem autem et ipsi prefato », nempe Modesto, « non multo post accidisse narrant. Nam hunc quoque morbus quispiam obortus viri sancti manibus subterruit. Nam prefecto plaga cordatis hominibus doctrina efflicitur, ac plerumque prospero rerum successu pater et præstabilior est afflicto. Ægro corpore erat, illicetymalal, dilorquetabatur, Basilium accersbat, observabat : Satisfactionem habes, clamabat; da salutem. Et quidem hanc consentus est, ut et ipse fateretur, et nullis hujus rei ignis persuaderet. Neque enim illius virtutes admirari ac prætere desinere ». Hucusque Gregorius, Modesto quidem prefato ægrotanti, exposcentique Basili auxilium Cyrus Theodorus illis versibus insullavit :

Ecce nunc er qui fomelal ut leo,
Vrempre saurem terelalal i soens;
Nunc ingrossat, tunc mosei pui rugitlal,
Pent tevacon; q' d'ique postulat, capil.

50. His autem sic de Valente a Gregorio recensitis veteres alii : hia addunt, ut inter ceteros Gildas Sapiens : « Cum, inquit, ab iniquo principe

minæ hujusmodi intentarentur, quod nisi in crastinum ariano cæno, ut cæteri, macularetur, esset omnino moriturus; dixisse fertur : Ego sane eras ero sicut hodie; tu te ulinam mutares. Ac rursum; Ulinam habere aliquid digni mune is, quod offerrem huic, qui maturius Basilium de nodo follis hujus absolveret ». Sed et Theodoretus ¹ de Valente subscribere conante decreto exilii Basilio irrogandi : « Jube, inquit, edictum de illo in exilium mittere conseribi. Quod cum sua manu ratum facere conaretur; ne apicem quidem unum alicujus literæ facere potuit; siquidem ruptus est calamus; neque id semel, sed iterum ac tertio accidit. Ac cum impium illud edictum confirmare impensius laboraret, concussa est dextera, tremorque eam occupavit, atque cum animo esset præ metu prope attondo, chartam manibus laceravit ». Hæc Theodoretus. Socrates ² vero de puero ægrotante hæc amplius :

51. « Filius Valentis, nomine Galates, qui tenera admodum ætate fuit, graviter ægrotare cepit, ut medici de ejus vita penitus desperare t. Cujus mater Dominica imperatrix retulit ad imperatorem, se per quietem ab horrendis visis valde divexitam fuisse; puerumque propter contumeliam, quam Basilium episcopus fuisset ab eo percussus, morbo afflictari. Quæ imperator animo diligenter complectens, accersit Basilium, et quo illius fecerit periculum, sic illum alloquitur : Si vera sunt tua de file dignata, precare ut filius meus non moriatur. Tunc Basilium : Si, inquit, credes, o imperator, quem admodum ego, et efficies ut Ecclesia ad concordiam reducat, vivet puer. Cui cum imperator nomine consentiret : Idcirco, inquit Basilium, de puero fiat voluntas Dei : Basilium, cum huc dixeret, dimitti jubet, puer statim post exit e vita ». Hæc unus Socrates; sed Theodoretus ³ hæc habet : « Magnus Basilium tum profectus ad regiam, et filium imperatoris morti vicinum conspicuus, pollicetur eum ad vitam reversurum, modo sacrosancto baptismo a piis hominibus donaretur. Quæ cum dixeret, exivit. Imperator vero jurejurando, more dementis Herodis, obstrictus », nimirum dato olim Endoxio juramento se nunquam recessurum ab hæresi ariana, « quibusdam sectæ ariana, qui aderant, pueri baptizandi negotium dat; puerque extemplo obiit mortem. » Hæc Theodoretus; at non de baptismo, sed de precibus il accidisse, Sozomenus ⁴ tradidit; nempe puerum, qui adventu Basili nomidil convalescisset, eo dimisso, et superinductis ad preces super puerum fundendas Arianiis, exproesse.

52. Rursum vero a cæteris præmissa de principe illo coquorum, quem Nazazardum jure Gregorius nominat, Theodoretus hæc addit ⁵ : « Aderat, inquit, etiam quidam nomine Demosthenes colina imperatoria prefectus, qui more jure barbaro orbis terre magistrum Basilium reprehendit. At S. Basilium subducens : Demosthenem, inquit,

¹ Theod., lib. iv, c. 17. — ² Socrat., lib. iv, c. 21. — ³ Theod., lib. iv, c. 17. — ⁴ Sozom., lib. vi, c. 49. — ⁵ Theod., lib. iv, c. 17.

¹ 2. Bg. xi. — ² Gdd. orat. in Eccl. orlin.

illitteratum vidimus. Ubi vero ille majore exardescens iracundia minari cepit : Tuum est, inquit Basilium ille Magnus, jusculeorum curare condimenta : nam cum aures habeas oppletas sorbibus, sacrosancta dogmata audire non potes. Atque illa ei a Basilio responsum est ». Ille ipse. Sed post hos omnes, praevalat hic, rem tantam, nempe praeclearum certamen Basili adversus Valentem, ab ipsius aequali atque pernecessario Magno illo Ephraem diacono Edesseno audire, qui sic ait : « Dum gravi morbo delineretur filius tyranni, rogabant sanctum hunc virum, ut pro eo Deum deprecaretur. Cumque is haec conditionem proponeret : Si cum, inquit, mihi ita tradideris, ut cum ad immaculatam fidem traducam, et ab omni doctrina arianae impietate liberem; curabo ego cum. Tyrannus vero cum esset aegrotans, subito Basilius pro imperatore terreno apud caelestem se medi forem interposuit, cujus accepti promissum; et illi sanitatem filii attulit. Ut autem puerum sanitati restitutum viderint serpentes, rursus levis imperatoris animum depravarunt; ejusque filio accepto, baptizarunt illum aqua, non tamen spiritu : decebant rejicere Filium Dei, intus irretientes eum, et foris induentes. Intus ille Christum inducibat, et infra abscondebat. Ideoque non multo post spiritum miseri illius et infeli is peremit, ingratis illius mentem redarguens. Atque illa rebus stupendis Eliae non inferiora, signisque Elisai non minoria Basilius edidit. Quemadmodum enim illi mortuos ad vitam revocarant, sic et fidelis Basilius oratione moribundum jam puerum a periculo abripuit. Et sicut rursus Petrus Ananiam et Saphiram fraudulentae pretio agri enecavit; ita et Basilius locum Petri obtinens, ejusque praeter auctoritatem libertatemque participans, suam ipsius promissionem fraudulentam Valentem redarguit, ejusque filium morte multavit; unde ad summam animi dejectionem et anxietatem redegit miseros illos, et imperatorem ipsum infidelem. At quis digne curare poterit imbres miraculorum, quae ostendit beatus et fidelis Basilius rebus ipsis? Cum autem impossibile sit narratione complecti tanta illius viri recte facta, omnibus praetermissis, unum tamen commemorantes, ostendemus etiam, quomodo rationis ac sensus expertia simul cum viro isto pugnaverint.

53. « Nam cum omnem moveret lapidem geminima viperarum, quo iustum e medio tollerent, assidue praesertim illius verbis simul ac miraculis tanquam telis quibusdam vulnerati, accesserunt, postulantes e medio eum tolli et exterminari : Gravis enim, inquit, nobis est etiam aspectu; siquidem valde nostris adversatur sermonibus, propterea impossibile est, o imperator, nostram fidem progressum habere, isto superbite. Imperator autem illorum adductus sermonibus, incubit ad voluntatem ejiendi Basilium in exilium. Carterum calamus statim, nolens iniquo subvenire consilio, ultro

contractus est, insipientem erudiens, quam enorme facinus patrare niteretur in servum Christi, unam divinitatem Patris, et Filii, et Spiritus sancti praedicantem, eosque qui secus sentirent aut dicerent, tanquam canes rabidos sapienter reprehendentem. Cum autem non intelligeret tyrannus, ut qui inanitate calamo insensibilior erat, ac filius erroris, secundum quoque arripuit ad subscribendum sententiae exilii, et ad voluntatem suam iniquam perlicendam; quem etiam vidit confringi, nolentemque communicare malo, quod ipse enitebatur facere.

54. « Quid studes, o imperator, in peregrinam eijcere regionem eum, qui confinet inhabitatorem universa implentem? Cur circumvenire et opprimere teulas eum, qui a nemine capi potest? Quam obrem civitate pellis civem caelestem et domesticum Dei? Nam si et ferivim calamo sumpseris, etiam confringi videbis; nolentemque parere ac cooperari tibi, sicut rei causa compertum est. Tunc perspicue omnibus praeconis voce victoria pronuntiata est, et illustre trophaeum invicti militis Christi erectum. Tres calami consubstantialitatem Trinitatis praedicanti patrocinati sunt. Manus ad sententiam preferendam accelerabat, et calami illam injustam demonstrarunt. Manus ad improbum exilii decretum scribendum festinabat, et calami inanem festinationem ac studium retardabant. Et sicut virga Moysis confudit omnes incantatores et reliquos veneficos Aegypti, ita et calami subito consilium impiorum ac filiorum tenebrarum destruxerunt ». Haecenus S. Ephraem; quae quidem haud latere voluit Deus Magnus Basilium tot tantisque victoriis auctum, ut eus victori atque triumpho eximius fieret predictor. Quomodo autem id acciderit, ipso narrante discemus.

55. Deus enim Ephraem per visum admonuit, ut egregium conveniret athleteam, et qualis quantusque esset ostendit. Res gesta ita ab ipso S. Ephraem describitur in Panegyrico, quem dixit in ejusdem Basilius laudem, his verbis : « Dominus miserandi occasione se offerente, in quadam civitate misericordia motus est super me. Illic vocem ad me dicentem audivi : Surge, o Ephraem, et comede cogitationes et sententias. Cui respondens dixi in magna anxietate : Unde ego, Domine, comedam? Et ait ad me : Ecce in domo mea vas splendidum et magnificentum est, quod tibi suppeditabit cibum. Super dictis autem multum admirabilis exurgens perveni ad templum Altissimi; et cum sensum ad vestibulum ascendissem, et praedessiderio in introitum prospexissem; vidi in sanctis sanctorum vas electorum coram armento ovium praeclearo extensum, verbis ne magistate plenis exornatum, atque distinctum, omniumque oculis in illud delixos. Vidi Ecclesiam ab eo spiritu vegetatam, ejusque in viduas ac orphanos potissimum commiserationem. Vidi ibi apud cum fluminis instar lacrymarum fluentem, et vellus vitae cunctis quasi aut eos radios diffundens, ipsum autem pastorem pennis spiritus sursum pro nobis preces

¹ Ephr. orat. de laud. Basil. versione Vossii.

sustollentem, filiumque orationis deducentem. Vidi ab ipso, Ecclesiam ornatam et dilectam, aptissime compositam. Prospexi ab ipso, » manare scilicet, « doctrinam Pauli, legem Evangeliorum, et timorem misteriorum. Prospexi ibi utilem et salutarem sermonem ad ipsum usque caelum fideliter tollentem se, atque ut rem paucis complectar, universum illum caelum splendoribus gratiae residentem. His vero cunctis ita religiose ex electo vase regni efflorescentibus, laudavi sapientem et benignum Dominum, qui sic cum glorificantes glorificat.

56. « Peracto autem auditorio, Spiritu sancto revelante, me adesse cognovi. Qui meam vilifatem accersendam curans, per interpretem interrogabat me, dicens: Tunc es Ephraem, qui praeculare collum inclinatum iugo salutaris verbi subiecisti? Et respondens dixi: Ego sum Ephraem, qui me ipsum a caelesti cursu sequestravi. Cumque me apprehendisset, sancto suo osculo consulavit, instruxitque mensam epulis sapientis ac sancte et fidelis animae ipsius, non quidem corruptibilibus conlatis ferculis, sed immortalibus refertam sententias. Dicebat enim quibus recte factis possimus nobis conciliare Dominum, quo pacto peccatorum prohibeamus insultus, quo pacto etiam passionum ocludamus ingressum, quo pacto apostolicae virtutis possessionem capiamus, et quo pacto incorruptum placabimus iudicem. Lugensque exclamavi, et dixi: Tu, pater, me remissum ac segnem custodi, tu me in rectam semitam dirige, tu cor meum lapidem compunge. Ad te enim per spiritum Deus abiecit me ut animam meam cures. Ipse anima meae navem perduc ad aequam requietis. Ille mihi praecleari magistri studium diligenter attende, etc. » Subdit his, S. Basilium disertum et opportunum sermone imbuisse spiritum ipsius, ut plane maximam cum gaudio utilitatem sit consecutus, cum praesertim Basilii oratio in laudem quadraginta martyrum tunc se copiose diffuderit; ubi e contra post ejus obitum ipse Ephraem memor insignium certaminum Basilii adversus Modestum praefectum, atque Valentem imperatorem, sua oratione parem illis Basilium praedicavit. Haec ipse pluribus. Addunt nonnulli, tunc temporis S. Basilium eam Ephraem fuisse gratiam imperitum, ut graece dicta intelligeret, atque graece pariter loqueretur: sed quoniam nihil de his ipse Ephraem, qui testatur sibi Basilium per interpretem esse locutum, libentius dicere praetermittimus, pauciora potius referre contenti, quae omni sint fide munita, atque acceptatione dignissima, quam plura veritate nutantia inculeare. At ad Basilii nova certamina redeamus.

57. *Nova Basilii certamina cum provincia Pontica praefecto.* — Non hic quidem finis impositus est Basilii cum magistratibus certaminibus. Siquidem Eusebius¹ avunculus imperatricis, nactus Ponti, et Cappadociae praefecturam, alio tempore (quo autem anno Basilii pontificatus, nescitur) eidem non parum negotii facessivit; de quo idem Grego-

rius Nazianzenus haec habet²: « Is qui nefarium Ader³ adversus Israellem olim excitavit, idem contra hunc quoque Ponticae provinciae praefectum excitat; hoc quidem praetextu, quasi muliercula cuiusdam causa stomacharetur, sed revera quod impietatis patrocinium susciperet, ac pictatem oppugnet. Mitto alias contumelias, quibus Basilium vexavit; quod perinde est, ac si Deum dicerem, adversus quem et ejus causa bellum gereretur. Quod vero et cum qui contumeliam inferebat, maxima ignominia affecit, et pugilem nostrum sumunopere extulit (si modo magnum quiddam et excelsum existimandum christianam sapientia florere, et hujus laude vulgus auferri) id oratione persequar. Mulieri cuidam amplissimo loco natae, ejus maritus haud pridem extremo vite die functus erat, iudicis assessor vim allerebat, invitante ad nuptias pertraherebat. Illa autem cum nulla ratione hanc vim effugere posset, consilium capil non majoris audaciae quam prudentiae plenum. Ad sacram enim mensam confugit, Deumque adversus hanc injuriam propugnatores sibi adoptat.

58. « Quid igitur per Trinitatem ipsam (ut forensi quoque dicendi genere nonnulli inter laudes utar) faciendum fuit, non dico Magno Basilio, ac de his rebus alius leges statuendi, sed alii cuiquam illo inferiori, dum tamen sacerdoti? Quid aliud, nisi ut eam asservaret, refineret, omni cura tueretur; Dei clementia et legi, quae altaribus honorem haberi jubet, manum porrigeret; omnia denique potius faceret et pateretur, quam ut inhumanus ullum adversus eam consilium iniret, siveque et mensam sacrosanctam, et fidem etiam illam, cum qua supplex erat, contumelia afficeret?

59. « Nequaquam, inquit, novus iudex; sed omnes imperio meo cedere, ac Christianos leges suas perfide prodere oportet. Ille igitur supplicem deposebat: hic omni vi retinebat. Ille rursus furore concitatur; ac magistratus quosdam mittit, qui sancti viri cubiculum perscrutarentur, ignominiae causa potius id faciens, quam quod ejusmodi quicquam necesse esset. Quid ais? illiusne viri cubiculum ab omni vitioso affectu tranquilli, quem angeli complectuntur, quem vel solum intueri femina reformidant? » Haec Gregorius; sed et in talem audaciam ila Cyrus invehitur iambicis:

Praefecto, quodnam dedecus? injuria
Quoniam haec? Requiris in domo mulierculae
Teetsuque puris angeli Basilii?
Nec exomnesis iudicis fulmen Dei?

Sed pergat Gregorius: « Nec eo contentus, ipsum insuper adesse, et causam dicere jubet, neque id placide et humane, sed quasi munus ex his qui captis damnati sunt. Aderat Basilium. Ille ergo ira et arrogancia plenus sedebat; hic stabat, quemadmodum Jesus meus, Pilato judicante³. Cunclabantur porro

¹ Niceet. s. h. l. in Greg. Naz. orat. in laud. Basilii.

² Gregor. Nazianz. orat. in laudem Basilii — 7 3. Reg. XI. —
³ Matth. XXVII.

fulmina, Deique gladius ¹ adhuc exacebatur et differebatur, arcusque ita confundebatur, ut tamen retineretur ², penitentiae videlicet tempus aperiens. Hoc enim apud Deum in more atque usu positum est.

60. « Al hic mihi, quaeso, alterum persecutoris et athleta certamen vide. Pallium detrahi ac lacerari jubebat. At ille: Exuam praeterea, si ita libet, etiam tunicam. Carnis expertem verberibus se affecturum minabatur. Corpus submittebat. Ungulis lacerare. At ille: Hujusmodi, inquit, laniatione medicinam afferes hepati, magnopere, ut vides, me affligenti ac debilitanti. Atque hi quidem in his erant. Civitas aulem simulatque hujusce mali communisque periculi certior facta est (neque enim quisquam erat, qui non contumeliam ipsius periculum suum esse interpretaretur), tota furore corripitur atque inflammatur; ac velut fumo examen movente, certatim omnes eujuslibet generis et aetatis excitantur et exurgunt, ac praesertim armorum opifices, imperatoriiq; textores. Nam hi in hujusmodi rebus acris incitantur, atque ob libertatem ac licentiam, qua fruntur ad audendum sunt paratioris. Unicoque porro armorum vice erat vel quod ars offerebat, vel quod in re praesenti tumultuarie confecerat. Facies in manibus, saxa, fustes in promptu, unus omnium cursus, unus clamor, communis animorum alacritas. Armabat eos ira, imo ad proelium ducebat. Ne mulieres quidem tunc armis carebant, haec nimirum occasione animos earum exaccitate (radii autem ipsis hastarum loco erant); imo nec mulieres jam manebant, quippe quas zelus roborasset, atque in virilem fortitudinem animique magnitudinem traduxisset. Quid multa? Pietatem omnes ita demum inler se partituros censebant, si ipsum Eusebium praesidem dividerent ac discerperent. Atque is majorem apud eos pietatis laudem habiturus videbatur, qui primus ei, qui tantum facinus aggressus esset, manum injiceret.

61. « Quid tum igitur audax ille et fastuosus iudex? Supplex erat, miserandus, calamitosus, quovis homine dejectior; quoad in conspectum ille citra sanguinem martyr, et citra plagas victricem coronam assecutus, populo sui reverentia aegre represso, supplicem suum ac vexatorem a periculo vindicavit. Haec sanctorum Deus, qui omnia facit atque in melius commutat, qui superbis ³ resistit, humilibus gratiam impertitur. Quidni autem is qui mare scidit et fluminibus cursum inhibuit, et elementis vim attulit, et manuum extensione trophaeum crevit, ut exulem populum conservaret, idem hunc etiam a periculis extraheret? Atque hic mundanum exterminumque bellum conclusum est, finemque habuit, Deo favente, letum atque felicitum, qualemque fides illius merebatur ». Haecenus de his Gregorius.

62. At quid de vidua illa? Transmisit eam mox S. Basilium ad monasterium sacrae virginum,

cui soror Basilii S. Macrina praerat, illicque una cum virginibus magno studio monasticae vite institutum et ipsa excoluit: ipsius namque meminisse putatur Gregorius Nysenus in epistola illa ad Olympium ⁴, qua ejusdem S. Macrinae res gestas post obitum ejus conscripsit, his verbis: « In earum erat numero quaedam femina nobilissima divitiis et genere et corporis forma atque aliis nominibus illustris in ipsa adolescentia constituta. Haec viro cuidam honestissimo in matrimonio collocata fuerat, sed brevi tempore cum illo vixerat. Quare conjugio liberata, viduitatis suae custodem et magistram magnam Macrinam elegerat, cum quo virginibus plurimum versabatur, ut ab eis reclam et ex virtute vivendi rationem edisceret. Vestiana illi nomen erat, pater Araxius vocabatur, unus e numero senatorum summi consilii ». At de rebus Basilii hoc anno gestis haecenus.

63. *Antiochia res gestae Valentis in Meletium episcopum et cives.* — Quantum autem temporis manserit Valens Caesarea Cappadociae, haud certum est: illud tamen constat, institutam protectionem Antiochiam, postquam inde discessit, prosequutum esse, id testantibus Socrate ⁵ atque Sozomene ⁶, affirmantibus isdem inde esse profectum Edessam Syriae civitatem; cum nihilominus praepostero ordine Theodoretus ⁷ primum recenscat res a Valente gestas Edessa, inde vero quae cum Basilio Caesarea Cappadociae configerunt. At refellimus superius, et hic quoque confutamus, quod tradunt idem Socrates atque Sozomenus, istiusmodi protectionem Valentis Antiochiam accidisse ipso ferme ejusdem imperatoris exordio: nam Ammianus ⁸ ab instituto revocatum tradit a Procopii excitata tyrannide. Accuratius sane Cedrenus adventum Valentis Antiochiam poni anno sequenti. Quae ergo dicti auctores gesta referunt a Valente Antiochia, ut Meletii exilium et alia, non tunc quidem, sed hoc ipso tempore contigisse, affirmare necesse est. At quamquam ea sint, hic singula reddamus.

64. Qui tanto studio Caesarea in Cappadocia Valens imperator S. Basilium aggressus est, ab ea Ecclesia cum exturbare conatus, eodem plane usu Meletium Antiochena Ecclesia unus ibi Orthodoxorum partis agentem episcopum (nam alteri Paulinus praerat) invasit; qui haud pridem pulsus a Juliano, post longas peregrinationes ob Orientales Ecclesias insumptas Antiochiam reversus erat. Tertio namque ipsum exulasse cum Gregorius Nysenus ⁹ affirmet; eum primo sub Constantino, secundo sub Juliano, tertio vero sub Valente eadem exili sententia condemnatum fuisse, dicere opus esse videtur. Ait enim Gregorius: « Denuo rediit, ac rursus exilium, idque tertium accidit, deinceps haeretica castigine discussa, Dominus radio pacis admoto,

¹ Catal. apud Eup. tom. 1. et Saec. IV. in. 1. c. 19. in. 1. S. oral. lib. IV. c. 14. — ² Sozom. lib. VI. c. 18. — ³ Theod. lib. IV. c. 15. 16. 17. — ⁴ Ammian. lib. XXV. — ⁵ Greg. Nysen. oral. in. 1. de re Meletii.

¹ Ezech. XXI. — ² Psal. VII. — ³ Ieroh. IV. 1. Petr. V.

† equielis aliquam a diuturnis laboribus spem fecit». Hæc ipse. At de Valente et Meletio sic Sozomenus¹: « Interim vero ipse Valens in Syriam concedit: nam verebatur, ne Persæ fœdera ad triginta annorum spatium, regnante Joviano, facta rumpere. Cate-rum cum hi nihil novarum rerum molirentur, Antiochiæ commoratus est. Quo quidem tempore Meletum episcopum addixit exilio: Paulino autem propterea pepercit, quod vite ejus sanctimoniam revelaretur ».

65. Joannes vero Chrysostomus in oratione illa² panegyrica, quam habuit anniversaria die natalis Meletii, anno quinto (ut ait) ab ejus exitu, unius tantum meminit exilii Meletii; post quod cum reversum dicit quiete egisse, quousque vocatus est a Theodosio ad Concilium Constantinopolitanum, de ultimo ejus exilio intellexisse oportuit. De quo antequam ex ejus verbis agamus, sciat lector, homiliam illam esse germanam Joannis Chrysostomi; quippe cujus fragmentum recitatum habetur in Concilio Nicæno³ secundo, necnon a S. Joanne Damasceno⁴, ut tanti patris lesificatione pius antiquorum sacrarum imaginum cultus redderetur firme probatus atque defensus. Agens enim Chrysostomus de proposito Antiochenorum erga Meletium studio et amore, hæc in primis digna memoria prædicat: « Cum, inquit, eum a principio in civitatem ingressum excepisset, unusquisque filium suum appellabat. ab illius appellatione, per appellationem existimans unusquisque in domum suam sanctum illum introducere; patresque, avos, et proavos matres præterentes, beati Meletii nomen imponebant liberis, quos pepererant »: et inferius eosdem Antiochenos alloquens subdit:

66. « Non ad nomen autem solum adeo fuistis affecti, sed ad ipsam etiam figuram corporis. Quomodo enim fecistis in nominibus, hoc etiam fecistis in illius imagine. Etenim in palis annulorum, et in simulacris (poculis), et in phialis, et in thalamorum parietibus, et ubique sacram illam multi expresserunt imaginem; ut non solum audirent sanctam illam appellationem, sed etiam ubique viderent figuram corporis, et ejus excessus duplicem haberent consolationem ». Hæc de Meletio Chrysostomus, citata (ut diximus) in Nicæno Concilio. Sed et de ejus tam animæ quam corporis fœcie, necnon de nomine hæc iambis habet Gregorius Nazianzenus⁵:

Quos inter unus vir erat pius admodum,
Simp ex, apertis moribus, plenus Deo,
Placidusque vultu, fortis et prudens simul,
Segetem vel usque spiritus vultu indicans.
Quis, nostra quem vox sonat, ignorat verum,
Antiochia urbis præsuleo? in quo nomini
Res congruabat, rursus ac nomen rei:
Nam nomen dii melleum et uores erant.

Hæc Gregorius.

67. Sed age jam ipsam de ejus exilio historiam percurramus. Post triginta enim dies, ex quo Antiochiam reversus erat; rursus e-actum fuisse exilio solum vertere, Chrysostomus tradit; sed quid tunc acciderit, idem subdit his verbis¹: « Operæ pretium est autem, ne illud quidem prætermittere, quod accidit in ejus persecutione. Nam cum præces civitatis curru vectus exiret per medium forum, et prepe fecisset sedere illum sanctum; lapides nive crebriores undique in caput præsidis ferebantur, civitate nequaquam ferente separationem, sed potius volente privati vita præsentem, quam videre sanctum illum avelli. Quid ergo tum fecit ille beatus? Cum vidisset ictus lapidum, complexus suis vestibus contextit caput præsidis, simul et inimicos pudore afficiens ob insignem mansuetudinem, et suos docens discipulos, quantum ostendere oporteat patientiam in eos qui injuria afficiunt, et quod non solum nihil oporteat eis mali facere, sed etiam si ab aliis eis imminet periculum, id quoque omni studio propulsare. Quis tunc non fuit obstupefactus, videns, et insanum amorem civitatis, et summam philosophiam, lenitateque et mansuetudinem Meletii? Erant enim admirabilia ea quæ acciderunt. Pastor abigebatur: et greges non dispergebantur; gubernator expellebatur, et scapha non mergebatur; agricola logabatur, et vitis plus fructus ferebat. Quoniam enim vinculo charitatis eratis inter vos invicem colligati, non illate tentabones, non impendentia pericula, non viae longitudo, non diuturnitas temporis, neque quicquam aliud potuit vos disjungere a beati patris Meletii concubidine. Sed expellebatur quidem, ut esset procul a filiis; contigit autem contrarium: magis enim volis constringebatur vinculis charitatis, et cum secum universam accepisset civitatem, ivit in Armeniam ». Hæc Chrysostomus. Quid vero idem Meletius una cum S. Basilio in Armenia egerit, dicemus anno sequenti.

68. Cum igitur longas moras Valens traheret Antiochiæ, in eo totus fuit, ut ariane doctrine adversantes valide oppugnaret; id quidem Socrates in primis testatur his verbis²: « Ibi commoratus, omnes qui arianam delectabantur doctrinam, hostiliter expugnare cepit: nam eos, ulpote contra arianam opinionem fidei consubstantialis firmè adhaerentes, non solum per omnes lere Orientis civitates ab Ecclesiis expulit; verum etiam hoc supplicio de illis sumpto mimme satiatum, varia cruciatus genera illis irrogavit; ac multo majorem numerum, quam qui supra citatus sit », nempe octoginta presbyterorum, « cum aliis diversis mortis generibus, tum potissimum in flumina demergendo, e medio sustulit ». Hæc Socrates, eadem quoque Sozomenus³. Ingentem quidem fuisse persecutionem illam atque posteris memorabilem, qua Valens Orthodoxos exagitavit, S. Augustinus contra Petilianum agens insinuat⁴.

¹ Sozom. lib. vi. c. 7. — ² Extat apud Sur. tom. i. die 12 Februar. — ³ Nicæni Conc. Act. iv. — ⁴ Joan. Damasc. de imag. lib. ii. — ⁵ Greg. Naz. Carm. de vita sua.

¹ Chrys. hom. de S. Meletio apud Sur. tom. i. die 12 Febr. — ² Socrat. lib. v. c. 14. — ³ Sozom. lib. vi. c. 18. — ⁴ Aug. cont. lit. Petil. lib. ii. c. 91.

69. Quid vero Catholicis? Addit ad hæc Theodoretus¹: « At Flavianus et Diodorus, tanquam rupes quedam fluctus irruentes frugerunt. Nam Meletio longe a suo grege vitam degere coacto, hi duo eorum gregis suscipiunt; et tum lupis sua fortitudine et sapientia re isunt, tum ovibus convenientem curationem adhibent. Itaque a radicibus montis depulsi », nam antea ejecti fuerant e civitate, « oves ad ripas vicini fluminis pasebant. Non enim more eorum, qui Babylone olim captivi tenebantur, organa suspenderunt, sed conditorem et patronum suam in omni loco dominationis ejus hymnis celebrarunt. Ceterum ne isto quidem in loco conventum piorum pastorum Christum Dominum divinis laudibus efferentium agi, hostis ille passus est. Proinde duo illi pastores admirabiles, divinis ovibus velut in gymnasium bellicum coactis, spirituales herbas eis demonstrant. Atque Diodorus vir sapientissimus fortissimusque tanquam fluvius limpides et ingens tum suorum animas fortitudinis rivulis irrigavit, tum adversariorum blasphemias sincere doctrinae undis penitus obruit. Qui ut generis splendorem pro nihilo putavit, ita ærumnas pro fidei defensione libens perperussit.

70. « Flavianus autem, optimus vir, etsi ex patriciis ortus, tamen solum pietatem no iustitias loco numeravit, et tanquam palestræ magister, mirum Diodorum, velut athletam, in omni certaminum genere exercitissimum peravit. Ne id temporis, quando ipse in conventibus ecclesiasticis minime concionatus est; illis tamen, qui illud minus oblitant, magnam copiam argumentorum et sententiarum et sacris literis petitarum suppeditavit. Atque ut illi creus contra arianam blasphemiam tendebant; ita hic ex mente, tanquam ex phœretra, tela eis subministrabat. Quin etiam hæreticorum reia privam et publice disputando facile dirupit, et argumenta ab illis proposita araneorum telis similia esse demonstravit. Istis duobus se in prolio socium præbuit Aphrates, cujus vitam in historia nostra, quæ inscribitur, Philotheus, conscripsimus. Nam salutem ovium suæ ipsius tranquillitati anteposuerat, gustato, in quo vitam monasticam excoluerat, relicto, labores pascendi gregis Domini sibi imposuit. At licet supervacuum putem hoc loco commemorare, quæ s virtutis opes collegerit, præsertim cum in alio opere illud ipsum litteris consignerim; tamen tamen rem ab eo gestam huic peraccommodatam historie perensebo.

71. « Frontes fluvius paktum a septentrionibus præterfluit; a meridie autem amplexissima duarum configurationum porticus, turres ubique habens excelsas, in ipso urbs muro adificata est. Inter palatium et fluvium est via publica, quæ eus, qui per portis suas e urbe egreduntur, excipit, rectaque ad agros suburbanos ducit. Hæc forte transiens divinus ille Aphrates, se ad bellicum gymnasium, quo sanctis omnibus convenientem curationem

adhiberet, contulit. Hunc imperator, oculis de sublimi ex portien regia dejectis, vidit pallio vili ac sordido indutum, et cito gradu, licet confectum præne ætate, incedentem. Ac cum quidem dixisset: Hic est ille Aphrates, ex cujus nutu pendet civitas universa. Ibi tum imperator: Cedo, inquit, quo te conferas? Ille tum sapiens sane et apposite: Pro tuo, inquit, regno precaturus. Tum imperator: At domi, inquit, tibi manendum est et intra cellam, uti lex monastica postulat, orandum. Cui divinus ille vir: Præclare admodum, inquit, dicis, o imperator. Istud sane mihi faciendum est, et hætenus feci, dum oves Salvatoris pæce fruerentur; verum quoniam jam magnopere perturbantur, et multum illis impendit periculi, necesse est omnes vias persequi, non modo ne a feris capiantur, sed etiam ut conserventur incolomes.

72. « Nam dicit mihi, queso, o imperator, si filia alienus essem, et sederem in conclavi, trii ades curarem, atque inde cererem flammam in eas incidisse, adesque paternam jam contulere: dicit mihi, inquam, quid me facere oportet; insue manere, et ades incensas negligere, expectareque donec flammæ impetus longius pervaderet, an relicto conclavi, sursum deorsumque cursitare, et aquam afferre, qua flammam extinguerem? Hoc certe te responsum constat: nam hæc sunt partes filie prudentis et providæ. Atque hoc ipsum nos agimus, o imperator. Etiam cum tu jam in patris nostri ades flammam injeceris, nos circumcursumus, quo eam mature possimus extinguere. Quæ cum locutus esset Aphrates, imperator ei interminatus contulit.

73. « Verum unus ex ejus cubiculariis graviores contra hominem divinum conclavit mures, et propterea talem plagam accepit. Forte ei cura balnei commissa fuit; qui simul ut Aphraatem verus contumeliosis insectatus fuerat, ad balneum imperatori parandum se contulit. Cumque ingressus esset, repente de potestate mentis delubatus, in aquam calidissimam minimeque temperatam se præcipitavit, illicoque obit mortem. Imperator autem sedens illum expectat, uti induct, quando ad balneum intrandum sit. Ibi vero multum temporis prætererat, alios mittit, qui mere eaus in sibi significant, Ii ingressi balneum, cum omnia intus loca oculis illustrasset, tandem offendunt hominem in aqua fervente minimeque temperata mortuum, corpusque ejus ardore dissolutum. Quæ re imperatori nuntiata, dudere cines, quantum ponderis Aphrates habet oratio. Atamen de impta sua doctrina minime desisterunt, sed more Tharionis cor sum induravit; ipseque ille imperator, quamvis cogito sancti viri miraculo obstupesceret, non tamen ejus furor contra pietatem inclutus concessit ». At Theodoretus de Aphrate atque Valente hic hætenus; ceterum in Philotheo hæc addit:

74. « Hinc, inquit, factum est, ut metus inva-

¹ Theod. l. b. iv. c. 23. 24.

² Theod. in Philoth. c. 8.

deret imperatorem, et omnes qui armabantur adversus pietatem. Sparsa est autem fama per totam civitatem, quales infelix ille fuerit penas contumeliae, qua affecti Aphraatem; omnesque Deum Aphraatis perpetuis celebrant laudibus. Hoc, etsi instarent adversarii, obstitit, quominus homo Dei mitteretur in exilium. Imperator enim perterritus, eos quidem qui haec suadebant, aversabatur, virum autem reverebatur. Porro alimunde quoque ejus virtutem didicit: Equus quidam bono genere natus, et portare apprime doctus, erat imperatori carissimus. Morbus quidam, qui ei acciderat, male habebat imperatorem: refinebatur autem humidorum excrementorum excretio. Ad eum curandum accersebantur, qui in hac arte fuerant exercitati. Sed cum ea esset etiam morbo inferior, imperator quidem molestia afficiebatur, lamentabatur autem is, cui equorum cura fuerat credita. Cum esset autem pius et fide firmus, in meridie venit una cum equo ad magni Aphraatis habitaculum; et cum morbum dixisset, et fidem suam significasset, oravit ut solveret morbum suis precibus. Ille vero nihil cunctatus, sed statim Deum precatus, jussit aquam hauriri ex puteo; et cum ei salutaris crucis signum imposuisset, jussit eum ad equum afferri. Is autem bibul plusquam convenerat. Deinde cum oleum divina invocatione impresset benedictione, equi ventrem inungit, et manus contrafectione statim morbus est sublatus. Lactus ergo homo, equo accepto, cucurrit ad stabulum. Vespere autem solebat enim eo tempore venire ad stabulum imperator, venit, et interrogavit quomodo equus se haberet. Is vero cum et sanum esse significasset, et equum valentem, et exultantem, humentemque et collum superbe erigentem eduxisset, rogavit eum causam sanitatis. Ubi autem dicit cunctatus, verebatur enim ostendere medicum, sciens eum qui rogabat, esse ei infensum, tandem verum coactus est dicere, et docuit modum curationis; obstupuit quidem imperator, et confessus est eum esse virum admirabilem; nec tamen a priori desitit insania, sed perrexit furere adversus Enigenitum, donec a barbarico fuit igne consumptus». Sed haec multo postea. Recenset autem Theodoretus alia ejusdem viri sancti miracula, quibus pariter fides catholica cunctis rem attentius considerantibus testata reddebatur.

75. Fuit catholics Antiochenis haud minori ajumento, quam Aphraates, insignis ille Julianus cognomento Saba, et ipse gratia miraculorum insignis, quae feliciter id ipsum praestitit, quod ille; quae omnia ad maximum profectum Evangelii conducebant; ut dici possent illud Davidicum¹ ad haec accommodatum: «Mirabiles elationes maris, mirabiles in altis Dominus». Nam cum persecutionis altiores fluctus naviculam urgerent Ecclesiae, Dei omnipotentis eam regentis virtus excelsior miraculorum operatione cunctis spectantibus apparebat. Quamquam autem occasione Julianus perductus fuerit

Antiochiam, idem Theodoretus docet his verbis²: «Eodem tempore ille fama celebritate insignis Julianus, cujus supra mentionem feci, et relinquere solitudinem et Antiochiam venire coactus est. Nam cum Ariani educali mendacis et ad calumnias contextendas valde parati, magnum illum virum suae sectae favere constanter affirmarent; tria veritatis luminaria, Flavianus, Diodorus, et Aphraates, Aecium strennum veritatis athletam, qui postea Ecclesiam Bereensem valde sapienter gubernavit, mittunt ad Julianum virum omni genere laudis praestantem, oratum, ut in infinitam hominum multitudinem misericordem se praebat, adversariorum de se conflictum mendacium coarguat, doctrinam denique veritatis confirmet». Quoniam modo autem id ipse Aecius ad hanc rem legatus tandem persuaserit Juliano, secumque duxerit, et quae egregia miracula tum in via tum Antiochia ab eo elicta sint; haec omnia ad confutandam Arianorum calumniam et doctrinam per eum a Domino facta enarrare ex ejusdem auctoris Philotheo, in quo viri clarissimi res gestas est fusiis prosequens, dignum existimamus: accepit ille cuncta haec de ipso ab eodem ejus comite Aecio Bereensi per omnia fide integerrimae viro; quae sic ipse describit³.

76. «Persuadent idem qui supra, Meletius, Diodorus, et Aphraates magno illi Aecio, cujus fecimus mentionem, ut via acciperet comitem suum quidem magistrum, sancti vero senis discipulum insignem illum Asterium; curreret autem ad communem pietatis splendorem et evangelicæ doctrinae sustentaculum, et persuaderet, ut relinquere quidem illam in solitudine versandi rationem, veniret vero, ut ferret auxilium tot millibus qui fraude interibant, et rore sui adventus flammam extingueret arianam. Cucurrit divinus Aecius, et assumpto, ut jussus fuerat, magno Asterio, accessit ad maximum lumen Ecclesiae Julianum; et cum eum salutasset: Dic mihi, inquit, o pater, quamquam de causa totum hunc laborem tam libenter toleras? Cum is autem respondisset: Et corpore, et anima, vitaque et omnibus quae ad vitam pertinent, est mihi Dei cultus pretiosior: conor autem, quoad ejus a me fieri potest, illi a sorde mundum offerre ministrum et ei perpetuo placere.

«Ostendam tibi, inquit Aecius, rationem, per quam et plusquam nunc servias. Idque dicam non solum utens ratiocinatione, sed ut qui id ab ejus doctrina didicerim. Cum enim Petrum aliquando rogasset, an eum plusquam alii amaret⁴, et didicisset id quod sciebat vel ante Petri vocem: Tu enim, inquit, nosti, Domine, quod amo te, ostendit ei quidnam agens eum magis coleret: Si enim, inquit, amas me; pascere oves meas, et pascere agnos meos. Hoc quoque tibi, o pater, est faciendum: periculum enim est, ne oves a lupis inlerant: eas autem valde amat, qui a te valde amatur. Est vero proprium amantium, illa facere, quae cum fiunt, ei qui ama-

¹ Psalm. xcii.

² Theod. lib. iv. c. 27. — ³ Theod. in Philoth. c. 2. — ⁴ Joan. xcii.

tur, grata sint. Et alioqui non parvum est periculum, multorumque et magnorum illorum sudorum detrimentum, si pati poteris negligere et tacitus præferre, veritatem quidem graviter oppugnari, eos autem qui ei adhaerent, captari, ad eos vero venandos esse escam tui nominis appellationem; te enim habere socium suæ impietatis gloriantur et jactant præsidēs Arii abominationis. Hoc cum primum audisset senex, quietem quidem jubens valere ad tempus, neque civitatis strepitus, quod eis non esset assuetus, refugiens, accurrit Antiochiam.

« Cum autem duorum vel trium dierum iter confecisset in solitudine, noctu venit in quoddam prædium. Quædam autem dives muliercula, cum sacrum illum chorum audisset venire, ecurrit, ut perciperet eorum benedictionem; et ad eorum pedes provoluta, rogabat ut sua domus esset eorum diversorium. Concessit senex, idque cum plusquam quadraginta annis a tali fuisse spectaculo separatos.

77. « Cur vero admirabilis illa mulier esset in sacris illis viris ministrando occupata; puer septem annos natus, cujus solius erat mater, quæ hospitalitatem Saræ est amulata (esset autem vesperum et tenebræ), cecidit in puteum. Cum autem ex eo, ut est consentaneum, exortus esset tumultus, mater vero sensit; jubet quidem omnes quiescere, puteo autem operculo imposito, instabat ministerio. Mensa vero viris divinis apposita, divinus senex jussit vocari puerum mulieris, et accipere benedictionem. Cum autem admirabilis mulier diceret, eum male habere; persistit ille jubere, ut is duceretur. Sed posteaquam ei, id quod accidisset, significaverat mulier; mensam quidem relinquit senex; accurrens autem ad puteum, cum auferri quidem operculum, afferrique lumen jussisset, videt puerum sedentem super aquæ superficiem, et aquam manu pueriliter pulsantem, et eum ludum putantem, qui reputatus fuerat interisse; et cum quosdam fune alligassent, et eos demississent, puerum extraxerunt; et statim accurrit puer ad pedes senis, dicens se eum vidisse in aquis ipsam ferentem, et ne mergeretur, prohibentem. Hanc hospitalitatis mercedem recepit illa mulier a beato senè.

78. « Et ut alia præfermittam, quæ facta sunt in itinere; venerunt quidem Antiochiam: omnes autem undique concurrerant, Dei hominem videre cupientes, et morbi sui medicinam unusquisque accipere desiderans. Habitabat autem in spelunca, quæ erant in latere montis; ubi divinum quoque apostolum Paulum et habitasse dicunt, et latuisse. Sed statim, ut scirent omnes eum esse hominem, eum invadit febris vehementissima. Cum autem videret magnus Acaicus multitudinem eorum qui simul erant congregati, et eam quæ acciderat, ægre ferret aegritudinem; existimabat enim fore, ut ii qui convenerant, perturbarentur, si viri morbum resciscerent, a cujus manu se inventuros sperabant medicinam: Noli angere animo, inquit senex; si enim est necessaria sanitas, eam statim dabit Dominus. Mox ergo post hæc verba ad preces conversus, et ut sole-

bat, et genua, et frontem solo admovens, rogavit, ut assequeretur sanitatem. si ex ea reditura sit aliqua utilitas ad eos qui convenerant. Nondum finierat preces, et repente multus sudor profluens extinxit flammam febris.

79. « Cum illic autem liberasset multos a morbis omnis generis, profectus est ad conventum piorum. Transeuntis vero eo per portas regie, mendicis quidam, qui clunibus utebatur pro pedibus, et per terram traheretur, cum manum extendisset, et ejus pallium attingisset, fide quidem morbum exegit: exiliens autem ostendit se æque currere, atque ante morbum; idem faciens, quod claudus, quem Petrus et Joannes erexerunt. Hoc cum factum esset, confluit totus populus civitatis, eratque bellicum gymnasium plenum iis qui conerrebant; pudore autem afficiebantur calumniatores et mendacii artifices; læto autem et tranquillo animo erant alumni veritatis. Exhinc in domos suas trahabant lumen veritatis ii, qui opus habebant ut curarentur.

80. « Vir autem quidam, cui fuerat maximus mandatus magistratus, cujusque fidei commissus erat clavus Orientis, dicebantur hi præfecti esse comites Orientis, ad eum misit, rogans ut ad se veniret, et a morbo urgente liberaret. Ille vero accessit, nihil cunctatus, et communi Domino fuis precibus, verbo solvit aegritudinem; et jussit, ut Deo gratias ageret. Cum hæc et talia fecisset, statuit reverti donec ad suæ exercitationis monasticæ tugurium. Sed cum per Cyrum iter faceret, distat autem hæc civitas duorum dierum itinere ab Antiochia, divertit quidem ad adem præclari martyris Dionysii, qui illic vero Dei cultui et rectæ religioni præerat, convenientes supplicarunt, ut sibi opem ferret, exitium prævisum expectantibus; dicebant enim, Asterium, qui in sophistica et falsa disserendi arte fuerat eductus, et se in hæreticorum Ecclesiam injecerat, et episcopale munus erat assumpsit, falsum acriter defendere, et improbo uti artificio adversus veritatem: Et veremur, inquietant, ne facundia veluti quadam esca falsum confegens, et nexus syllogismorum tanquam quadam retia extendens, capiat multos ex simplicioribus: ea enim de causa fuit ab adversariis accersitus. Senex autem: Estote, inquit, bono animo, et Deo nobiscum supplicate, orationem et corporis afflictionem precibus adjuventes.

81. « His Deum sic rogantibus, uno die ante diem festum ac celebrem, quo verba erat facturus falsi defensor et hostis veritatis, is divinitus immensam accepit plagam, et cum uno tantum die agrotasset, excessit e vivis; illam, ut est probabile, vocem audiens: Stulte, hæc nocte animam tuam a te repetent; verbo autem parasti retia et laqueos, ut tu implicaberis, et non alii. Hunc tandem finem est consecutus Altophidus ille, qui tanto tempore insultavit agnumibus Dei viventis, ab ipso jam tempore Nicæni Concilii, ut superius dictum est, lucis Ecclesiarum, non nisi ad perditionem hominum, compa-

¹ Lucæ XII.

ratus, ubique semper et adversus bonos atque fideles inventus scelestissimus. Arij fax ad inflammandas Ecclesias paratissima, quam sanctus senex exsufflans extinxit. Quae autem reliquerit post se scriptorum monumenta, S. Hieronymus nune- rat, cum de eo sic ait¹: « Ariana philosophus factionis scripsit regnante Constantio in epistolam ad Romanos, et in Evangelia et Psalmos commentarios, et multa alia, quae a suae partis hominibus studiosissime leguntur ». Tanta victoria, tantaque erecta de Arianorum autesignano trophaea insignes alias atque plane divinas operationes a viro sanctissimo editas magis magisque illustres reddiderunt et immortales, succedentibus his aliis prioribus haud indignis.

82. Hujus nempe, cum in narrationem incidit monachorum, Joannes Chrysostomus obiter meminit² dicens: « Scitis utique et audivistis et vidistis etiam nonnulli virum, quem sum dicturus, Julianum dico illum admirandum. Hic erat rusticus, humilis et humili loco natus, et nec externa quidem eruditionis omnino peritus, sed non ficta et simulata philosophia repletus, hoc ingrediente civitates quod quidem raro fiebat neque oratoribus, neque sophistis, neque ullo alio ingrediente, tantus fiebat concursus. Quid autem dico? Non nomen ejus nunc quoque clarius decantatur, quam quorumvis regnum? » Hae ipse. Porro dies natalis ipsius una cum ceteris clarissimis Dei amicis adscriptus indicibus ecclesiasticis ab eo tempore cum in Orientali, tum etiam Occidentali Ecclesia jugi memoria perseverat³.

83. At non unum tantum Julianum, alterumve Aphraatem, sanctissimos monachos nutrierant his temporibus Syriae solitudines, sed alios plerosque his virtute haud imares, de quibus haec Theodoretus⁴: « Erant, inquit, etiam eodem tempore alii vitae monasticae disciplina valde praestantes. Nam in solitudine Chalcidensi Avitus, Martianus, Abrahamus, et alii praeterea non pauci in corporibus perturbationibus obnoxii vitam ab omni perturbatione vacuam traduxerunt. In Apamea item Agapellus, Simeon, Paulus, et alii in eo genere vitae facile primas tulerunt. In solitudine porro Zeugmatensi Publius et Paulus; in Cyrestensi quoque vir ab omnibus laudatus Acepimas se conclusit in cellulam, et cum vitae modum sexaginta annos continuo transegit, neque visus a quoquam, neque cuiquam locutus. Adde his Zeugmatium virum cum primis admirabilem; qui tametsi luminibus orbatus erat, tamen circumibat seculo, tum ad confirmaret oves, tum lupos dimittendo proligaret; quam ob causam cellula ejus monastica incensa fuit; alteram tamen Trajanus dux fidelissimus ei aedificavit, aliasque res ad cultum vitae necessarias impertit. In solitudine etiam Antiochena Marianus, Eusebius, Ammianns, Palladius, Simeon, Abrahamus, et alii quoque, qui imaginem

Dei, ad ejus similitudinem conditi erant, integram conservarunt. Atque tum horum, tum illorum vitam scriptis prodidimus. Itemque mons, qui urbi illi amplissima imminet, hujusmodi floribus pratensis pulchre vestitus est; nam in eo cum magna nominis celebritate vixit Petrus Galata, et ejus gentilis Aegyptius, quin etiam Romanus, Severus, Xenos, Moses, Malchus, et alii quamplurimi vulgo quidem ignoti, Deo autem penitus perspecti et cogniti ». Haec Theodoretus de sanctis Syriae solitudinum monachis, quorum nonnullorum res gestas ipse scriptis edidit in Philotheo, nempe de Juliano, et Aphraate, quos diximus, Martiano, Eusebio, Publio, Simeone, Palladio longe alio ab illo Galata, de quo suo loco dicendum, Abrahamo, Acepimas; meminit et de magno quodam (ita enim ipse⁵ cum iterum appellat) Marone, necnon de Mose et Malcho, cujus res gestas S. Hieronymus prosecutus est; qui tantorum virorum fama pellectus, monasticae vitae institutum arripens, Syriae potius elegit solitudinem, de quo suo loco dicemus. Institutum jam de Antiochena Ecclesia persecutione Valentis exagitata ordine prosequamur orationem.

84. Pularunt Socrates⁶ atque Sozomenus⁷, Valentem Antiochie adversus Orthodoxos furentem, ad meliorem statum mentis revocatum esse oratione Themistii. Ceterum licet Socrates tradat habuisse ea de re Themistium coram Valente orationem, Sozomenus autem ipsum eo argumento scriptum librum eidem dedecisse testetur; tamen una eademque proculdubio scriptio fuit; sed desideratur ipsa, et multa alia, quae horum temporum rebus magnam potuissent lucem afferre: longe vero diversa haec habenda ab ea coram eodem Valente dicta oratione post de bellatum Procopium, de qua superius mentio facta est. Cum autem is esset lugubris status Orthodoxorum in Oriente, ac praesertim in Syria; audita Magno Basilio Antiochena Ecclesia dira jugique afflictatione, eam scriptis esse consolatus, et ad fidem acceptam a Patribus fideliter custodiendam adhortatus, epistola ad ipsam data, quae sic se habet⁸:

85. *Antiochenos per epistolam consolatur Basilius.* — « Quis dabit mihi alas instar columbae? et volabo ad vos, expleboque desiderium, quo ad dilectionis vestrae congressum aspiro. Nunc vero non solum alis destituit, sed ipso quoque corpore, quod et longa jam dudum aegrotatione confectum, et nunc continuo tribulationibus prorsus attritum est. Quis enim usque adeo animo est adamantino? quis ita plane omnis commiserationis expertus et immitis, qui cum audiat, quomodo iudique nos gemitis ac luctus, velut ex tristi quodam choro, communi quadam et consona lamentatione applorante impetat, non condoleat animo, inque terram praeter luctum defleatur, et immensis istis crisi omnino tabefiat? Sed potest sanctus Deus aliquam ab immensis ac

¹ Hier. de Script. Eccles. in Asterio. — ² Chrys. in epist. ad Ephes. c. 6. homil. 21. — ³ Mart. Rom. die 11 Jan. — ⁴ Theod. lib. iv. cap. 29.

⁵ Theod. Hist. SS. Patrum c. 16. et 22. — ⁶ Socrat. lib. vi. c. 27. — ⁷ Sozom. lib. vi. c. 36. 37. — ⁸ Basil. epist. LX.

deploratis curis dare relaxationem, et a diuturnis laboribus quandam largiri respirationem.

86. « Itaque et vos oro, ut eandem consolationem amplectamini, ac spe consolationis cum gaudio namquentem tribulationum luctum toleremus. Sive namque peccatorum poenas damus; valebunt ad hoc flagella, ut posthac iram Dei quae imminet, avertant; sive in certaminibus, quae pietatis gratia decertamus, per tribulationes corroboramur: justus est is, qui nos ad tolerandos agones praemii invitat, ut non sinat nos tentari supra id quod ferre possumus; sed pro toleratis jam laboribus patientiae nobis et spei in ipsum coronam reddat. Ne igitur ad decertandos pietatis agones defatigemur; neque per desperationem, quae jam decreta sunt, amittamus. Non enim uno actu fortitudinis, neque modico quodam labore constantis animi speciem datur; sed qui corda nostra probat, longa nos ad prorogata probatione vult iustitiae coronam adeptos demonstrare. Dumtaxat constans ac fidelis servetur animus noster, fidei nostrae in Christum robor custodiatur immotum; et brevi ac velociter veniet auxiliator, veniet et non tardabit. Amplectenda enim tribulatio, super tribulationem, spes super spem, adhuc modicum, adhuc modicum. Ad istum modum alumnos suos Spiritus sanctus futurorum promissione recreare novit: post tribulationes enim sequitur spes; quae vero sperantur, e vicino subsequuntur. Nam etiamsi universam hominum vitam quis obijcerit; brevissimum tamen est illius spatium, respectu infiniti saeculi, quod in spe nostra reconditum est.

87. « Fidem autem nos neque recentiore ab aliis conscriptam acceptamus, neque ipsi mentis nostrae fortis aliis obtrudere audeamus, ne humana poterunt pietatis verba; sed quae a sanctis Patribus eloqui sumus, ea rogantibus nos ammittimus. Est itaque Ecclesiae nostrae a Patribus administrata, etiam a sanctis Patribus qui Nicaeae convenere, conscripta fides; quam etsi arbitramur ore tenuis et apud vos in usu haberi; non tamen detractabimus, ne desiderii crimine nolemur, ipsa quoque verba litteris annotare; sunt enim ista: Credimus in unum Deum, etc. » Ipsum Nicenum symbolum Basilium integrum in eadem describit epistola, quod ab ipsis integrum custoditum exoptat.

88. *De statu Ecclesiae Antiochena Basilium Athanasium consulit, et cum eo de praefecto Cappadociae excommunicatione agit.* — Quod autem Ecclesia Antiochena praeter afflictionem Valentis imperatoris alia rursum infestina afflicteretur vexatione, dum catholicae fidei professores inter se divisi, alii Meletio, Paulino alii adhaerescerent; idem sanctus Basilium, quod non levioris negotii, sed magni momenti id esset opus, ad eam rem conficiendam Magnum Athanasium litteris ad eum scripsit rogat, ut inter utramque partem pacis sequester accedat. Sed in illud primum vehementer incumbit, ut quoniam Orientalis Ecclesiae ejectione episcoporum catholicorum et subrogatione Arianorum jam periclitus videretur esse collapsa, unum tantum doceat

superesse remedium, illudque in eo repositum, si ab Occidentalibus episcopis subleverentur; atque istud ipsum ut curet, enixius rogat his verbis: « Olim novi et ipse secundum adnensuratum mihi rerum gerendarum cognitionem; unam sciebam acquirendi auxilii viam; quae res Ecclesiis nostris cum Occidentalibus episcopis conspirat et convenit. Si namque voluerint illi eundem zelum, quo contra unum et alterum qui in Occidente diffamabantur, nempe Auxentium et socios, « usi sunt, et prostrarum partium incolatu solliciti demonstrare; forte fiet aliquid, quod proderit communiter omnibus. Unde et qui rerum potuntur, multitudinis auctoritate permoveantur, et populi quaquaversum illos sine contradictione sequantur.

89. « Quis autem ad ista perficienda prudentiam tuam excelleat? Quis acutius, quid faciendum sit, expendat? Quis ad utilium energiam efficacior? Quis ad considerandam fratrum necessitatem condolentis affectu magis praeditus? Quis universo Occidenti honorabili caritate tua venerabilior?» et paulo post: « Ad Occidentales episcopos mitte, qui calamitates, quibus occupamur ac premimur, illis exponant. Instruk illos forma narrandi, quae ulantur. Esto Samuel Ecclesiarum; particeps esto afflictionum laborantium populorum, etc. » ac post haec res Antiochena Ecclesiae ut sollicite curet, rogat his verbis:

90. « Antiochena sane Ecclesiae status manifeste a tua pietate pendet, ut adios quidem adlices, alios vero compescas ac quietos reddas, atque Ecclesiae vires per unanimum consensum restituis. Quod enim iuxta eos qui medicorum sapientissimi sunt, curandi initium ab illis sumere debeat, qui periculosissime laborant, nemo est qui te melius intelligat. Quid autem poterit totius orbis Ecclesiarum, ea quae apud Antiochiam est, lethalius esse? Quam si contigerit ad concordiam redire; nihil prohibebit, quominus universo corpori, tanquam corroboratum caput, sanitatem suppeditet. Revera autem sapientia tua et evangelicae sympathiae urbis illius aegritudines opus habent; quae non ab haereticis solum scissa est, sed et ab illis qui idem sentire dicuntur, describitur. Ista vero componere, et in unius corporis harmoniam reducere, vere illius est, qui et sicis ossibus, ut ad nervos et carnem iterum restituerentur, ineffabili virtute sua largitus est. Magna vero omnino Dominus per sanctos suos operatur, etc. » Haec Basilium, qui et in his multis tunc, aliis saepe litteris eundem Athanasium interpellans pro utlicissimo statu Orientalis Ecclesiae, ac potissimum Antiochena, ut complures litterae ad eundem Athanasium eodem ferme argumento datae significant. Quoniam modo autem ipse Athanasius, operam latuisse Basilio et Ecclesiae Orientali, Petrum Alexandrinae Ecclesiae munstrum ad ipsum legavit, et de legatione ab eo ad Occidentales missa, dicemus anno sequenti.

91. Quod rursus ad Athanasium spectat, etsi (ut dictum est) et ipse in sua Ecclesia absque vexa-

¹ Basil, ep. XLV. III. ² Idem ep. 49, 50, 51, 52.

fione quiete agere permissus fuit: Ecclesie tamen sibi subjecta a prefectis earum provinciarum nonnihil vexatae sunt; et inter alias Ecclesia Libyae a quodam prefecto Cappadoce, homine moribus depravato, licet fide catholico, labefactata est; quem in deteriora prolabantem, nec mores emendare curantem S. Athanasius sententia excommunicationis perenit; scripsitque ex more publicas litteras, quibus significaretur, ne qui excommunicatus ab ipso esset, ab alio usquam episcopo reciperetur. Per venerunt eadem litterae in Cappadociam, quo idem reversurus erat; quas cum in primis Basilium univere illius provinciae metropolitanus episcopus accepisset, in nefarium hominem aequae ac Athanasii ipse commotus, eundem a fidelium consorcio penitus declaravit extorrem, deque his sic a se gestis eundem S. Athanasium reddidit certorem, per brevi ad eum ejusmodi epistola scripta¹:

92. « Incidi in sanctitatis tuae litteras, in quibus adversus Libyae prefectum, virum infamem, ingenuisti. Deploramus quidem patriam nostram, quod salium malorum et mater est ac nutritrix. Deploramus vero et Lybiam nostrae proximam, quod malorum nostrorum particeps facta, ferinisque viri hujus moribus tradita est, qui a pueritia crudelitati pariter et lasciviae assuevit. Hoc scilicet erat, quod sapienter dixit Ecclesiastes²: *Vae tibi terra, ejus rex est puer, et ejus principes mane comedunt, et in ipso meridie lascivunt, post alienos thoros plusquam irrationalis bestiae insanientes. Itaque illum quidem flagella manent apud justum Judicem ad eandem mensuram commensurata, juxta quam ipse jam antea sanctos Dei attingere praesumpsit. Innotuit autem id et Ecclesiae nostrae ex litteris pietatis tuae: atque aversandum et execrabilem illum aversabuntur omnes, ita ut nec ignis, nec aquae, nec lecti communionem cum illo sint habituri: siquidem prodest, ut violenti isti tyranni communi et unanimi judicio condemnentur. Sufficiet autem ipsi damnationis titulus, et ipsae sententiae, quibus undique ab omnibus condemnabitur. Neque enim omitemus, quominus condemnationem istam omnibus ipsius et familiaribus et amicis atque advenis ostendamus. Quod si vero non statim illum iste reprehensiones, quemadmodum et Pharaonem, permovebunt; attamen postremam aliquando et gravem illi ac tristem retributionem afferet ». Hactenus Basilium ad Athanasium; quae hic descripsisse volumus ad excommunicationis censuram etiam in provinciarum prefectos ab episcopis exerceri solitam in Ecclesia insinandam. De reliquis autem Basilii rebus cum Athanasio gestis agetur anno sequenti.*

93. *In philosophos gentiles et divinatores scere Valens inquiri et animadvertit.* — Hoc eodem anno, quo venit Valens imperator Antiochiam, ipsius tertio consulatu, praefecturam praetorii Modesto administrante, dirae sunt habitae quaestiones

de compluribus, qui de vita ipsius imperatoris consuluissent magos, aruspices, vel alios; qui malis artibus futura praenosceri profitebantur; de quibus omnibus Ammianus³ pluribus agit, cujus quoque assertionem colligitur, eadem hoc ipso anno agi cepta, nimirum cum, ut ait, praefecturam praetorii Modesto administraret; ad quem eodem munere fungentem extat Valentis rescriptum ipso tertium consule hoc anno datum⁴, necnon⁵ aliud adversus maleficos (quod ad hanc rem, de qua agitur, pertinet) his verbis: « Cesset mathematicorum tractatus. Nam si quis publice aut privatim, in die noctuque deprehensus fuerit in prohibito errore versari, capitali sententia teriatur ».

94. Quinam autem fuerint, qui perlassi Valentis imperii, curiosi de futuro scrutarentur imperatore, Sozomenus narrat, cum ait⁶: « Eo quidem tempore omnes prope philosophi gentiles extincti sunt; idque haec de causa. Nonnulli eorum qui aliis in philosophia praestare putabantur, incrementum religionis Christianae agre admodum ferentes, iniuvare consilium de praenoscendo, quis esset Valenti in imperio successurus. Qua de re cum omnia omnis generis divinandi genera experti fuissent; ad extremum tripodem ligneum e lauro fabricati, invocatione daemonum et verba execrabilia pro more suo usurparunt: adeo ut ex conjunctione singularum litterarum per tripodis machinam et divinationem significatarum, futuri nomen extaret imperatoris. Philosophi igitur cum Theodorum virum inter satellites imperatoris insignem illum quidem et illustrem, sed gentilem, imperatorem fieri avidè expectarent, utque ordo litterarum usque ad D, hujus nomini conveniret, in fraudem inducti sunt, dum hac conjectura nixi, Theodorum imperio potiturum expectarent. Quo illorum conatu indicato, imperator extra modum ira exardescere cepit, quasi saluti suae insidias comparassent.

95. « Quam ob causam tum Theodorus, tum tripodis optices comprehensi sunt, mandatumque ut ille igni, hi autem gladio necarentur. Pari ratione omnes illustriores in toto imperio philosophi eadem ipsa de causa extincti. Quin etiam cum imperatoris ira nullo modo comprimi posset; etiam in eos qui philosophi non erant, sed illorum duntaxat vestito utebantur, invidie flamma pervasit; sic ut qui alias artes profitebantur, neque crocotis, neque palliis philosophorum se induere vellent, idque ob periculi metum, ne viderentur ex eorum numero esse, qui vaticinia illa et ritus ad tripodem peregrissent. Istam quidem implacabilem imperatoris iram, atque adeo crudelitatem, addo etiam philosophorum temerarium facinus, philosophis indignum et imprudentem conatum a bene sanis hominibus arbitrari merito damnandum.

96. « Nam cum hac inscitia Valens impulsus animum induxisset eum interficere, qui esset sibi

¹ Basl. ep. XLVII. — ² Eccl. x.

³ Ammian. lib. XXIX. — ⁴ J. vi. de tyron. C. Theod. — ⁵ J. VIII. de malef. C. Theod. — ⁶ Sozom. lib. VI. c. 37.

in imperio successurus, neque vitæ illorum qui divinatione ea de re usi fuissent, neque ejus de quo divinasset, pereiret; quin etiam, ut ferunt, neque eorum quidem qui tum eodem nomine, si modo illustres essent, appellabantur, vel saltem simile nomen habebant, cujus prima littera a TH, usque ad D eadem essent. Porro philosophorum huc processit amentia, ut crederent in sua situm potestate, ut tum imperatorem e medio tollerent, tum denuo excitarent. Hæc et alia de philosophorum gentium stultitia affert Sozomenus; qui ægre ferentes christianum hominem Romano imperio diutius dominari, adhuc merentes Julianum cito extinctum, hisce magia prestigii de venturo consulebant imperatore, avideque ex elementis illis patefactum nomen Theodori illius acceperunt, utpote ethnici hominis; quem tamen moribus probe compositum Ammianus describit¹, cum ait: « Visus est aliis excellere Theodorus secundum inter notarios adeptus jam gradum; et erat revera ita, ut opinati sunt. Namque antiquitus claro genere in Galliis natus, et liberaliter educatus a primis pueritiæ rudimentis, modestia, prudentia, humanitate, gratia, litteris ornatissimus, semper officio, loquere quem retinebat, superior videbatur, aliis humilibusque juxta acceptus: solusque pene omnium erat, cujus linguam non infreneret, sed dispicientem que loqueretur, nullius clauderebatur periculi metus ». Hæc de eo Ammianus; quem Constantinopoli accessitum, ut ait, questionibus imperator subjecit.

97. Addit ad hæc de aliquibus Socrates²: « Itaque omnes qui erant Theodori, vel Theodosii, vel Theoduli nomine, vel aliis consimilibus nominibus appellati, Valens interfecit: in quorum numero fuit Theodosius vir nobilis ex genere patricio; qui ab Hispania ad Valentem adductus, morte mulietatis est. Multi igitur præ metu ipsorum animis injecto sua commulaverunt nomina; et quæ parentes illis in lucem editis imposuerant, tanquam plena periculi denegarunt ». Hæc ipse; his adjiendum putamus, quam S. Joannes Chrysostomus de nece alterius Theodori affert historiam sub eodem Valente, eadem, ut putatur, causa, periculantis. Existimari quidem possit, hunc unum eundemque esse cum illo, cujus Ammianus³ tragediam narrat, nisi quod ille ab ipso dictus Gallus, hic vero Siculus nominatur. Ad igitur Chrysostomus⁴:

98. « Revocabo autem tibi in memoriam Theodorum illum Siculum (forlasse audisti, erat enim in primis notus et celebris). Hic et pulchritudine et magnitudine corporis et auctoritate apud imperatorem omnibus præstans, qui ea poterat, que inferiorum familiarium nemo, prosperam illam fortunam non moderate tulit: sed insidiatus imperatori ac deprehensus, ipse quidem valde miserabiliter obrutatus est; ipsius autem uxor neque educatione, neque genere, neque ulla alia re nobilitati

tuæ concedens; omnibus repente rebus suis spoliatæ ac libertate amissa, cubicularii ancillis adnumerata ac nulla non ancilla miseriores ac magis lacrymabilem vitam agere coacta est, hoc uno cæteris antecellens, quod propter incomparabilem calamitatis magnitudinem, lacrymas eorum omnium, qui ipsam aspicerent, elicibat. Fertur etiam Artemisia viro valde claro nupta, quoniam et ille tyrannidem affectavit, in eandem incidisse paupertatem, ac præterea oculis esse capta; nam magnitudo ægritudinis et lacrymarum multitudo lumina extinxit. At nunc quidem hominibus eget, qui deducant, et ad alienas portas adducant, ut hoc modo necessarium sibi victum comparare queat ». Ista Chrysostomus adolescens Antiochenus ibidem agens, ubi hæc omnia tractabantur. At quod ait dictos clarissimos viros ob affectatam tyrannidem extinctos esse; hæc idcirco, quod qui eos neci traderent iudices ut ex Ammiano colligitur hanc de damnatione singulorum causam justam apparentem præleverent. Subdit idem ibi Chrysostomus de ipsius Valentis imperatoris miserando interitu, de quo opportunius suo loco agendum erit. At Zozimus quoque, dum de Theodoro agit, affectatum ab eo imperium tradit, ac malis artibus conquistum, licet eum Ammianus excuset.

99. Nominat idem Zozimus celebriores philosophos tum jussu Valentis occidi jussos, cum ait⁵: « Primus ex nobilibus philosophis interfectus est Maximus et post illum orindus e Phrygia Hilarinus, qui ambiguum quoddam oraculum clarius fuisset interpretatus; secundum hunc Simonides, et Patricius Lydus, et Andronicus e Caria; qui omnes ad summum doctrinæ fastigium pervenerant, et potius invidia, quam justo iudicio damnati fuerant ». Hæc Zozimus; at neutiquam cum his Themistius comprehensus est, utpote vere philosophus et ab omni magia studio procul abhorrens. Porro quod spectat ad Maximum illum olim Juliani in magia magistrum, ista de eo Ammianus⁶: « Neque ita multo post, Maximus ille philosophus, vir ingenti nomine doctrinarum, cujus ex uberrimis sermonibus ad scientiam copiosus Julianus exiit imperator, oraculi supradicti versus audisse insinulatus, sequæ comperisse assensus, sed rælicenda professionis consideratione non effudisse, verum ultro prædixisse consultores ipsos supplicis pernicibus perturos; Ephesum ad gentium patriam ductus, ibique capite truncatus, sensit, docente periculo postremo, quæstionem iniquitatem omnibus esse criminibus graviolem ». Sic ipse. Fuisse autem, qui de Maximo habuit questionem, Festum iudicem, Eunapius tradit⁷, qui et pluribus ejusdem Maximi necem prosecutus est. Qui igitur eadem divinatione summam apud Julianum (ut diximus) gratiam fuerat consecutus, cum jam illi de ejus imperio esset valentatus, justo Dei iudicio eadem ex causa sibi ultimum supplicium commparavit: hic ergo vauissimū hominū fuit, quem

¹ Ammian. lib. XXIX. — ² Socrat. lib. IV. c. 15. — ³ Ammian. lib. XXIX. — ⁴ Chrys. epist. ad viduam Junorem.

⁵ Zozim. lib. IV. — ⁶ Ammian. lib. XXIX. — ⁷ Eunap. in Vita philosoph.

aliqui errore ducti nominarunt Tyrium, cum Ephesius dictus fuerit, origine vero Smyrniacus, ejusque germani Nymphidianus item Smyrnic oriuundus et Claudianus, quorum Eunapius¹ meminit. Porro Maximus ille Tyrius platonici, cujus extant conciones, sub Commodio vixit, ut de eo testatur Suidas. De Maximo autem alio cynico Ægyptio suo loco dicemus.

100. Cum igitur de his Ammianus agit, magnam factam inquisitionem refert veterarum artium codicum, quorum reperiendorum causa fuerint cujusque ferme domus penetralia accurate quaesita; eosdemque inventos publice combustos tradit, cum ait²: « Demde congesti innumeri codices, et acervi voluminum nulli sub conspectu iudicum coneremati sunt, ex domibus eruti variis ut illiciti, ad leniendam casorum invidiam ». Ita Ammianus. Hæc illa plane tempora, quorum meminit Chrysostomus³, cum inquit: « Ante annos decem capti sunt nonnulli tyrannidem appetentes, cujus rei vos etiam meminisse arbitrator. Fuit inter eos quidam dignitate ac principatu præditus: qui cum damnatus capite ad supplicium duceretur, populus motus misericordia universos prætorem adit; et deprecandi communi opera efficere potuit, ut reus ille venia nulla dignus liberaretur ab ira imperatoris ». Hæc ipse: fortasse hic ille Sallustius, quem damnatum capite et liberatum, vel potius quem filium Ægypti, Ammianus⁴ tradit. Tunc plane et illud accidit, ut complures, ne apud se ejusmodi codices reperirentur, eos igni confestim tradiderint, vel in proximum fluentem coniecerint: cujus rei causa Joannes Chrysostomus jam periclitatus esset, nisi divino quodam presidio (quod ipse testatur) fuisset adjutus. Porro rem gestam sic ipse refert⁵:

101. « Mota est olim, me adhuc adolescentulo, magna tyrannorum hostilitas; milibus etiam foris extra civitatem ad insidias positis, forte fortuito libellos quærebant incantatorios et magicos. Et qui scripserat librum, nondum perfectum in flumen abjecerat; et captus, cum postularetur ab eo, reddere non poterat, sed ducebatur per totam civitatem vincibus; et cum ita accusaretur, dedit penam. Tunc ergo ad martyris adem proficisci volens, transibam per hortos juxta flumen cum alio quodam. Ille autem viso libro, qui in superficie fluebat; primum quidem putabat linteum esse: propior autem factus, agnovit esse librum, et descendens recepit. Ego autem contemnebam, ut de communi invento, et ridebam. Sed videmus, inquit, quidnam hoc sit. Revolvit partem paginae, et invenit scripta magica. Accidit autem eodem tempore, militem transire; qui hoc animadvertens abiit et timere nos fecit. Quis enim credidisset, quod e flumine sumptum sustulisset; cum omnes tunc, etiam qui non suspecti essent, detinerentur? et abjicere non audebamus, ne videre-

mur; idem erat periculum, si scinderemus. Concessit igitur Deus, et abjecimus, et postea a periculis liberati sumus ». Hactenus Chrysostomus, isla recollens, tanquam maximum a Deo tunc beneficium consecutus, ex quibus cum cæteris levioris quoque suspitionis reis postulatis iudicio penam capitis exolvisset, si cum libro illo deprehensus fuisset. Agebat autem hoc tempore Chrysostomus suæ ætatis annum decimum sextum, secundum rationem superius initam, cum de matre ipsius actum est.

102. In Occidente quoque ab anno superiori dicta agitari coepte sunt quaestiones adversus ejusmodi delinquentes, qui curiosis per divinationem scientiis operam darent; adeo ut ipso exortio in senatorias quoque personas exhibite fuerint ungulae, fideiulae, et alia penarum genera, quæ licet servilibus tantum personis ex præcis legibus consuevisent admoveri, per Constantium¹ tamen odio magis (ut dictum est) in quosque etiam nobiles fuerunt relaxata. « Quomobrem », inquit Ammianus², « ne tot malis dissimulatis, paulatimque serpentibus, acervi crescerent arummarum; nobilitatis decreto legati mittuntur », Roma scilicet, « Prætextatus ex Urbi præfecto, et ex vicario Venustus, et ex consulari Minervius, oraturi ne delictis supplicia sint grandiora, neve senator quisquam inusitato et illicito more tormentis exponeretur. Qui cum intromissi ad consistorium hæc deferrent: negantem Valentinianum se id statuisse, et calumnias perpeti clamitantem, moderate rearguit quæstor Eupraxius, etc. » Rescripsit tunc Valentinianus ad præfectum Urbis Olybrium his verbis³:

103. « Nullus omnino ob fideiulae perferendas, inconsultis ac nescientibus nobis, vel militiae auctoramento, vel generis aut dignitatis defensione nudetur; excepta tamen majestatis causa, in qua sola omnibus aequa cognitio est. Hi quoque citra consultationis modum subjiciantur quaestioni, qui evidentibus argumentis subscriptiones nostras finxisse prodentur; quæ in re ne Palatini quidem nominis assumptionem hujus esse volumus quaestionis exortem ». Hæc, ut dictum est, anno superiori. Cæterum ejusmodi quaestiones de magis et maleficis agitatae sunt usque ferme ad ejusdem imperatoris obitum, prout apparet ex ipsius rescriptis eadem ex causa datis, de quibus anno sequenti agemus.

104. Quoniam autem hæc quæ dicta sunt de Valente, Joannes Chrysostomus (ut vidimus) testatur contigisse, cum ipse adolescentior esset; his hæc pro ratione temporis adijcienda putamus, quæ eadem sua ipsius ætate accidisse tradit Antiochiæ memoria digna, de conversione famosissima meretricis: homilia enim in Matthaum sexagesima octava habet ista: « At non audistis quomodo illa meretrix, quæ omnes impudicite superavit, universos rursus continentia et virtute a tergo reliquit? Non dico illam de qua in Evangelio scribitur, sed hæc quæ

¹ Eunap. in Vit. phil. — ² Ammian. lib. xxxix. — ³ Chrys. hom. 3. cont. Nomentanos. — ⁴ Ammian. lib. xxxix. — ⁵ Chrys. in Act. Apost. hom. 38.

¹ L. vi. de malef. C. Theod. — ² Ammian. lib. xxviii. — ³ L. 1. de quaest. C. Theod.

nostra memoria ex Phœnice omnium civitatum iniquissima fuit. Ille enim pueris nobis apud nos erat, et cum prima in theatro esset, nomen ejus ubique ferebatur; non in urbe nostra solummodo, sed ad Cilicis usque et Cappadocis. Ille multorum patrimonium exhausti, hæc multos parentum orbos tenebat, hæc maleficis quoque uti artibus dicebatur, quasi non elegantis corporis forma solum, verum etiam magicis cantibus et herbis reficia leuderet: hæc regine quoque fratrem attraxit; tanta cupidinis tyrannide pollebat. Sed subito nescio quare, imo vero certissime scio; voluntate namque commutata, et Dei gratia hoc modo impetrata, omnia illa sprevit et calcavit; illa diaboli officina projecta, facile ad caelum ascendit: et quamvis nihil erat ea petulantius, dum in scena versaretur, postea tamen continentie magnitudine multas antecelluit. Cilicium enim indula per totam reliquam vitam hoc se pacto exercebat. Hujus gratia et præfectus, a scenicis perturbatus armatos milites misit, qui non potuerunt eam rapere, nec a numero virginum, quæ ipsam receperunt, abducere. Hæc cum ineffabili sacramento communicasset, et condigne suscepta gratia vixisset, universis per gratiam maculis detersis, naturæ demum concessit. Mirabilem enim philosophiam, post baptismum ostendit, nec unquam amantibus antea, eamque sequentibus, ac diligenter quarentibus visa est; sed postea quam semel se ipsam incluserat, multos annos quasi victa in carceribus peregit. Ille de ea Chrysostomus. Jam reliqua prosequamur.

105. *Athanasius Gothorum rex Christianos persequitur.* — Interea vero Athanasius rex Gothorum, memor quæ quadrave triennali bello a Valente christiano imperatore passus esset; quod non liceret, pacis ieta legibus prohibentibus, vel potius quod haud tantum virum penes se esse sentiret invadendi Romanum imperium, christianos apud se agentes ipse ethnicus persequi cepit, nec destitit, quousque publica expeditione, transmisso Istro, ipsum Valentem aggressus est. Quod autem ad tempus inchoata ejusmodi persecutionis spectat; istud ipsum S. Hieronymus profitetur, qui cum anno sexto Valentis imperatoris id factum recenseat, plane ad hunc ipsum annum septimum referendum est: ipse enim sequenti anno a creatione Valentis, quod primus absolvit annus et secundus incipit, ejusdem imperatoris annos aggregit numerare. Ille igitur primus ejusmodi persecutionis annus jure statuitur; de qua ita Hieronymus ¹: « Athanasius in christianos persecutione commota, plurimos interfecit, et de propriis sedibus in Romanum solum expellit ». Ille ipse. Rursum vero eandem persecutionem coeptam esse hoc anno, inde etiam deducit argumentum, quod cum S. Epiphanius testetur se commentarum illum adversus hæreses scribere anno undecimo Valentiniani atque Valentis imperatorum, id ipse exordio libri affirmans; rursumque cum agit ² de

Audanis hæreticis, tradat monachos Gothos persecutionem passos a rege Gothorum jam quatuor ante annos, ex quo illa scribebat; hæc ratione dicendum est, ipsos expulsos e Gothia fuisse anno septimo eorundem imperatorum. At de monachis illis inferius. Sed et Orosius ³ de fuga eorum hæc amplius: « Athanasius rex Gothorum christianos in gente sua crudelissime persecutus, plurimos barbarorum ob fidem interfectos ad coronam martyrii sublinnavit; quorum tamen plurimi ad Romanum solum non trepidi velut ad hostes, sed certi quod ad fratres, pro Christi confessione fugerunt ». Ita Orosius.

106. Confligit autem hæc persecutio, antequam iidem Gothi ariana hæresis labe conspergerentur; adeo ut qui apud eos passi sunt, catholici omnes habili fuerint; quod quidem S. Augustinus testatur his verbis ⁴: « Rex Gothorum in ipsa Gothia persecutus est christianos crudelitate mirabili, cum ibi non essent nisi catholici; quorum plurimi martyrio coronati sunt; sicut a quibusdam fratribus, qui tunc illic pueri fuerant, et se vidisse inunctanter recordabantur, audivimus ». Illicusque Augustini verba; cui magis assentiendum jure quis dixerit tempor adeo certa fide testam reddenti, quodque his temporibus vicinior fuerit, quam ⁵ Sozomeno eos hæresi ariana labefactos affirmanti. At rem maximi ponderis, quod de fide catholica martyrum sit controversia, accuratius perscrutemus; atque in primis quid de his post Socratem ⁶ ipse Sozomenus habeat, in medium adducamus; omissis his, quæ de sede antiqua Gothorum, et eorum e limitibus egressione ab ipso descripta sunt, ulpote re omnibus ferme nota, ac multorum scriptorum chartis memoriæ commendata.

107. Quod vero ad persecutionem, de qua agitur, pertinet, in eo in primis erroris arguitur Sozomenus, dum ait, ante persecutionem a Gothis motam, concessum esse ipsis ab imperatore, agente ad hoc legationem apud eum Vulphila ipsorum episcopo, Thraciam habitare; quod quidem falsum omnino esse, Ammiani ⁷ auctoritate convincitur; cujus sententia liquet, Valentem imperatorem, cum eos prælio percutavit, Istrum semper fluvium pertransisse, quod scilicet illi regiones transfluvium postas incolerent. Transitus autem eorum in Thraciam postea confligit, ut dicemus. Sed audiamus quid ipse Sozomenus dicat de occasione concitata ab Athanasio in christianos persecutionis, at cum ⁸:

108. « Haud adeo diu post, seditione intestina inter ipsos Gothos conflata, bipartito divisos esse, atque alteri factum Athanasium (Athanasium), Plutigenem alteri præfuisse dicunt. Præho igitur inter eos commisso, Plutigenem, re mala gesta, auxilium a Romanis petisse. Quod cum et imperator Valens concessisset, et milites Romanos, qui erant in Thracia, et subsidio venire permisisset,

¹ Oros. lib. VII. c. 7. — ² Aug. de Civ. Dei lib. XV. c. 52. — ³ Sozom. lib. VI. c. 31. — ⁴ Socrat. lib. IV. c. 27. — ⁵ Ammian. lib. XXVII. — ⁶ Sozom. lib. VI. c. 31.

⁷ Hier. in Chron. — ⁸ Epph. hæres. LXX.

prelio redintegrato, victoriam consecutos esse, et Athanaricum cum suo exercitu in fugam vertisse. Atque quo gratiam Valenti referret, et se ei in omnibus rebus amicissimum fore confirmaret, se ejus de fide et religione sententiam addixisse, persuasisseque barbaris sibi subjectis, ut eadem sentirent. At vero non istam solum causam fuisse puto, cur universa Gothorum gens ad hoc tempus usque Arianis adjuncta sit; sed quod Vulphilas (Vlphilas) eorum episcopus, licet initio ab Ecclesia Catholica nihil dissentiret; tamen post, regnante Constantio, per inscitiam una cum Eudoxio, et Acacio, utpote ex episcoporum numero, qui in Concilio Niceno convenierant, Concilio Constantinopoli habito interfuit. At hic quoque magnopere hallucinatus est Sozomenus, dum ait Acacium et Eudoxium Niceno interfuisse Concilio; neuter enim illorum praesens fuit, sed ipsorum praedecessores anstites. Sed pergit ipse: « Qui simul ut eo venit, dicitur, cum principes sectae arianae cum ipso de religione dissenserint, essenque pollicili legationem ei apud imperatorem ex sententia confectam fore, si modo ipsorum opinioni se vellet addicere, vel necessitate compulsus, vel quod eandem de Deo opinionem meliorem judicaret, communioni Arianorum se addixisse, et totam suam gentem ab Ecclesia Catholica separasse ». Haec ipse.

109. At quam hic sibi adversetur auctor, considerata. Si enim, ut ait, jam a tempore Constantii imperatoris in Concilio illo Constantinopolitano post Selencense mox celebrato Vulphilas una cum suis omnibus Gothis descivit a fide catholica, atque Arianis inhaesit; quid intercessisse ait postea cum Valente Phritigernis promissionem, se una cum suis eandem, quam ipse imperator coleret, arianam perfidiam sectaturum, quasi pergratum oblatum munus offerret pro gratiarum actione de imperitia sibi adversus Athanaricum ope? Si enim ex ejus assertionem, jam temporibus Constantii, Gothi ariani facti erant; quid ultra Phritigernes ea pollicitaturus erat? Certe quidem usque in hanc diem Gothos perseverasse catholicos; eos vero qui sub Phritigernis ditione erant, ex conditione ieti federis cum Valente imperatore, mutatos in Arianos, testatur Orosius, necnon Theodoretus¹, qui affirmat etiam id factum sub Valente imperatore, Eudoxio id suadente ipsi Valenti; deceptosque ab eo tradit Gothos, quod falso jaclaret, nullam inter utramque sectam differentiam intercessisse, sed verbaletn potius inter Catholicos et Arianos controversiam illam exstitisse; sicut nihil dubii remanet, Gothos antehac fuisse catholicos, subditos vero Phritigerni hoc anno cum ipso deviare cepisse. Sed quid post haec Sozomenus?

110. « Gothi, inquit, ab eo doctore », nempe Vulphila, « ad pietatem et verum Dei cultum amplexendum instituti, et per eum ad mansuetiores mores traducti, in omnibus rebus facile ejus consilio parere; pro certo persuasi, nihil ab eo vel dici improbe vel fieri, sed omnia ad utilitatem eorum,

qui ardenti pietatis studio flagrabant, transigi. Quin etiam maximum dedit suae virtutis specimen, infinita pericula pro religione Christiana tum subeundo, cum iidem ipsi barbari Gothi, quos diximus, adhuc religionem Gentilium coluerunt ». Sed et hic siste gradum, lector, ne errantem inconsulto sequens, in eandem erroris foveam inducaris. His omnibus nihil aliud auctor videtur asserere, nisi Vulphilam primum auctorem fuisse, qui Gothos ex gentilibus reddidit christianos. At res Gothorum parum compertas habuit, ignorans nimirum jam temporibus Constantii Magni Gothos fuisse christianos, ipsorumque episcopum Theophilum nomine interfuisse atque subscripsisse Niceno magno Concilio, prout index episcoporum eidem subscriptorum satis aperte significat. Sed auctor haec addit:

111. « Primus praeterea fuit, qui litteras apud eos invenit, litterasque sacras in patrium sermonem converterit. Quare quod barbari prope Istrum omnino sectam arianam sequebantur, haec quidem causa fuit. Per idem tempus magnus numerus eorum, qui Phritigerni parebant, propter Christum martyrio e medio sublati sunt. Nam Athanaricus, cum Vulphilas multos ejus ditioni subjectos ad religionem Christi deduxisset, iniquo animo ferens, perinde quasi avita et patria religio immovata fuisset, eorum complures multis ac variis multavit suppliciis; quorum pars in judicium adducta cum viriliter et magno animo fidem Christi defendisset, interfecta est; pars, nulla pro se habita ratione, trucidata.

112. « Siquidem fertur, eos quibus hujus rei conficienda negotium Athanaricus imposuerat, statim quamdam in curru collocatam per singula christianorum tabernacula circumduxisse, jussisseque ut eam adorarent, eique hostias immolarent; quod cum facere recusassent christiani, tabernacula cum ipsis hominibus incendio consumpsisse. Porro aliam cladem hac nullo miserabiliore eodem tempore quoque accidisse accepi. Nam multi tum viri, tum mulieres, quarum alii pueros secum adduxerant, alii infantes recens natos, et adhuc sugentes ubera, violentiae eorum qui ipsos ad sacrificandum impellebant, succumbentes, ad tabernaculum ecclesiae, quod ibi fuit, profugerunt; qui omnes, tabernaculo illo a gentilibus incenso, pariter extincti sunt. Non longo tempore post Gothi ad mutuum luere inter ipsos concordiam adducti; qui insolentia elati, Thracas gravibus affecerunt incommodis ». Haec Sozomenus; cujus sententia illud affirmari videtur, quotquot apud Athanaricum martyrio vita functi sunt, quod essent subditi Phritigerni jam ariana labe infecto, ut paulo ante dixit, fuisse eodem pariter arianos; ac proinde ipsos ejus assertionem ex errore deducta, ex nece consecutos esse impietatis supplicium, non autem adeptos coronam martyrii.

113. Sed videas nimia quadam oscitantia, sicut in aliis nuper conutatis, ita in his auctorem minime sibi constare, suisque ipsis scriptis pervalide confutari. Etenim quoniam pacto, rogo, Athanaricus christianos subditos Phritigerni, eo modo, ut ait, male

¹ Theod. lib. IV, c. ult.

affecit, si ipse in prælio posteriores retulit et in fugam conversus est: Phritigernes vero ut victor, non solum non amisit sibi subditos sed (quod accidit prælio vincuntibus), adversarie partis homines sibi subjecerit? Cum igitur tum ipsius Sozomeni, tum etiam Socratis assertione satis liqueat, arianam fidem in gratiam Valentis illos tantum Gothos amplexatos esse, qui Phritigerni subditi erant; cumque et hos nequaquam devenisse constet in manus Athanarici, qui potius suorum nonnullos amisit; dicere opus est, Athanaricum sibi subditos tantum vexare voluisse. Quamobrem cum recitata a Sozomene omni ex parte, ut vidimus, fide corrumpat; æque despicienda sunt; que etsi considerentur, præponenda tamen illis esset Augustini sententia, ut longe magis probate fidei auctoris, id in primis ex Gothorum gentili, qui ea spectavit, testantis: cum præsertim eidem suffragentur antiquæ tabulæ ecclesiasticæ tam Græcorum, quam Latinorum, in quibus æque ac ceteri sanctissimi martyres, Gothi illi ab Athanarico fidei causa occisi, adscripti leguntur, publicæque statibus diebus in ecclesia recitantur, ut Saba atque Nicetas; de quibus suo loco dicturi sumus; perseverasse enim ejusmodi persecutionem triennio, ea que narranda sunt, inferius declarabunt.

114. Ad hoc alludens Cyrillus Hierosolymitanus¹, qui et ad florebant tempore, ait: « Persæ, Gothi, et omnes gentes testantur morientes pro illo, quem corporis oculis non viderunt ». Hæc ipse, haud dubium catholicos citans fidei testes. Scimus et sanctum Epiphanium, qui, ut diximus, anno quarto post indictam a rege Gothorum persecutionem Panarium suum scribebat, cum agit de Audianis hæreticis, præter Gothos illos, quos Audaus in monachos convertisset, ceteros omnes catholice pietatis fuisse cultores affirmare; nec quod ariani fuerint, vel in suspicionem venisse visum esse. Sed quid ipse dicat de Audianis, audiamus: « Sustinuit, inquit², ipse Audaus senex exilium, ad Scythiæ partes a rege delegatus, eo quod rebelles faceret populos: nam ab episcopis ad regem delatus est. Illic enim annorum tempore (haud scio dicere quanto) commoratus est, inferius progressus, et ad intima Gothiæ, multos Gothorum in fide instruxit. Ab ipso sane etiam monasteria in eadem Gothia facta sunt, et vite conversatio instituta, virginitasque atque exercitatio pietatis non vulgaris. Est enim revera hic ordo in valde admiranda conversatione, et omnia in ipsorum monasteriis recte se habent, exceptis his contentionibus tum evariati Paschalis, tum pecuniariis perturbationibus in exponendo id quod est secundum imaginem », nempe Andropomorphitem facere Deum. « Cæterum quod gravissimum ac horrendissimum est, non faciunt preces cum aliquo, etiamsi probatus videatur, et nihil habeat quod accusari mereatur, neque scortationis reprehensionem, aut adulterii, aut avaritiæ, sed quod talis in Ecclesia conversatur. Atque hoc horrendum est, quod immutat nomen

Christianorum a sancta Ecclesia impositum, que non habet addititium nomen, sed solum Christi; et quod Christiani, Audiani vocantur, assentiunturque in constitutionem humane naturæ, cujus ratio ab ipsis exigitur, etiam si vite sinceritate et justitia is ordo sit ornatus.

115. « Multi porro et post illius obitum fuerunt cum ipsis, et post ipsorum ordinis ipsius episcopi; Uranus quidem Mesopotamiæ, sed et e Gothia habuit aliquos, ipsosque constituit episcopos: fuit et Silvanus, et alii quidam, quorum aliqui a vita decesserunt, præsertim Uranus, qui ex medio istorum gloriosus erat. Verum post obitum horum ipsorum episcoporum Urani et Silvani, qui ex Gothia originem traherant, plerique dissipati sunt, et valde imminuta est horum congregatio, et in partibus Chalcidis ad Antiochiam sita et in partibus Euphratis. Nam e Gothia plerique fugati sunt non solum ex illis, sed etiam nostri illic christiani, persecutione magna instante sub rege gentili, qui valde malus fuit et Romanis inestus, eo quod Romani reges essent christiani; ita ut tota gens Christianorum ab illis partibus fugata sit, ne restaret radix sapientiæ, neque planta fidei. At tametsi videantur omnes esse fugati, omnino sunt illic fideles homines: non enim possibile est fidei fontem deficere. Multi igitur ipsorum Audianorum, ubi discesserunt a Gothia et nostris partibus, huc delati cohabitavit a tempore hoc annorum quatuor ». Hæc Epiphanius, de Arianis nullam penitus habens mentionem, sed tantum Gothorum audianorum et eorum qui christiani (ut ait) essent, nempe orthodoxæ communionis.

116. Cæterum haud posthac collapsa reperitur illa Gothorum atque aliarum borealium provinciarum Ecclesia; quin egregie exulta est a sanctissimo viro Niceta eorum episcopo, de quo meminit S. Paulinus; qui cum et ipse pariter hoc eodem claruerit sæculo, minime potuit qua scriptis edidit ignorasse, dum ejusdem Niceta adveniens Nolam ad sanctum Felicem martyrem in patriam reditum sapphico cecinit carmine, et inter alia hæc habet:

Te patrem dicit plaga tota boreæ
Ad tuos fatus scythæ imitatur,
Et sui discors fera te magistro
Pectora ponit.

Et Getæ currunt et uterque Pæcus,
Qua eoid terra, mo hoc, vel die
Datus multa bove pulcatus
Arcola ripæ.

De lupis hoc est vitulos creare,
Et bove punctum patra leonem
Pasce, et latus cava aperarum
Pancete parvis.

Et paulo post:

Ordo in muta regione per le
Barbari discunt resonare Christiani
Corde Romano, placidamque casti
Avete pacem

¹ Cyril. Catech. x. — ² Epiph. loc. lxx.

Porro quod de Getis ait, de Gothis esse intelligendum, S. Hieronymus ¹ in *Questionibus Hebraicis* persuadet, dum tradit omnes eruditos per Getas intellexisse Gothos. Meminit alibi idem S. Hieronymus ² de Gothis simul cum aliis Christiana religione philosophantibus. Quod autem ad Nicetam pertinet; diversus esse Niceta Paulini ab illo ejusdem nominis martyre, qui hac persecutione durante, tempore tamen imperii Gratiani, martyrio coronatus est, intelligi ex eo potest, quod ea a Paulino conscripta, post Gratiani imperium contigisse videntur. Porro in *Actis Nicetæ martyris*, de quibus suo loco dicendum, dum agitur de bello Phiritigernis adversus Athanaricum suscepto, hæc ³ leguntur: « Phiritigernes Thraciæ exercitu accepto, et eo qui sibi remanserat, transiit Istrum. Itaque ferentes divinam Christi crucem milites præcedentem omnes suos copias, profluo confligunt cum adversariis, et cum qui vicerat, facile vincunt; et illius multitudo partim quidem cæditur, partim capitur, cum Athanaricus impissime cum paucis suæ vitæ fuga consulisset ». Ita ibi. Ex quibus videas et intelligas, Athanaricum a gente christiana et signis Christiana religionis se superatum indignè ferentem, in christianos Gothos sibi subjectos odium convertisse, in eosque furorem conceptum exercuisse. Sed jam ad Valentiniani rescripta ultimo loco anni hujus orationem convertamur.

117. *De Valentiniani rescripto adversus avaritiam clericorum.* — Hoc ipso anno, iisdemque consulis, Valentinianus imperator ad Damasum Romanum pontificem ejusmodi rescriptum dedit ⁴ quod in Codice Theodosiano positum his verbis descriptum legitur.

« Inpp. Valentinianus, Valens, et Gratianus AAA.

« Ecclesiastici, aut ex ecclesiasticis, vel qui continentium se volunt nomine nuncupari, viduarum ac pupillarum domos non adeant; sed publicis terminentur judiciis, si posthac eos affines earum vel propinqui putaverint deferendos. Censemur etiam, ut memorati nihil de ejus mulieris, cui se privatim sub prætextu religionis adjunxerint, liberalitate quacunque vel extremo judicio possint adipisci, et omne in tantum inefficax sit; quod alieni eorum ab his fuerit derelictum, ut nec per subjectam personam valeant aliquid vel donatione vel testamento percipere. Quin etiam si forte post admotionem legis nostræ aliquid iisdem ex femina, vel donatione vel extremo judicio putaverint relinquendum, id fiscus usurpet. Carerunt si earum qui voluntate percipiunt, ad quarum successionem vel bona jure civili, vel edicti beneficii adjuvantur, capiant ut propinqui. Lecta in ecclesiis Romæ III kal. Augusti, Valentiniano et Valente III AA. cons. »

118. At quoniam de lege nova et parum æqua

atque a christiano imperatore sancita agitur, de ea accuratius disquirendum, et in primis de causa ejus ferenda, qua permotus Valentinianus imperator hæc ipsa statuerit. Putasne eadem peccata in Ecclesia desisse, quæ etiam ipsis apostolorum temporibus, iisdem licet ex adverso clamantibus, pravorum christianorum studio in castra fidelium irrepererint? Annon sumus memores, versatos inter eos, qui ex Evangelio conficere mercerant, questum (quod ait Paulus ⁵) existimantes esse pietatem? Annon de his est illa ejusdem Apostoli querela ad Titum ⁶ scribentis, qui turpis lucri gratia circueunt, atque domos subvertent; quique (quod Timotheum ³ admonet, ut hos vitet) speciem habentes pietatis, penetrarent domos, captivasque ducerent mulieres oneratas peccatis? Et sane non minus tantum vel alterum id genus homines reperire erat in Ecclesia illa apostolorum manu plantata; sed adeo abundanter ejusmodi mali fructes excrevere, ut cum non valuerint eorumdem apostolorum falce succidi, eo angustie inter alios ipsum Paulum redererint, ut manibus potius victum quæreret, quam a fidelibus aliquid accipiendo, ex eorum numero esse videri posset; cum alioqui victum sibi necessarium jure ex Evangelio accipere potuisset: nam sic ipse ad Corinthios ⁷: « Non usi sumus hac potestate; sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum deimus Evangelio Christi ». At quanto putas pretio Paulus redemisset, si quod non ecclesiastica disciplina compescere posset, non coerceret apostolicæ minæ atque censure, hoc Pauli ipsius persuasione secularis judicii severitas sustulisset; amputassetque penitus infestos segetibus verpes gladius potestatis, quos apostolica securis succidere minime valuisset? Duos plane gladios ecclesiæ usui inservire, eosdemque sub Petri jure contineri sua sententiâ Dominus comprobavit ⁸.

119. In quam autem densam latamque silvam excrevisse oportuit in Ecclesia ejusmodi spinas se invicem complectentes, ex eo saltem intueri licet. Etenim si apostolorum temporibus ager ille Dominicus, sub apostolorum cultu inter tot Gentilium ac Judæorum persecutiones, hisce tamen pravis germinibus refertus erat; quid factum putandum tempore pacis Ecclesiæ, sub christianis imperatoribus, et in ea potissimum Urbe, in quam e toto orbe divitiæ, tanquam in mare flumina, confluxissent? Ut non mireris, si Ammianus ⁶ dicat, adeo ditatam Romanam Ecclesiam oblationibus matronarum. Sed hujuscemodi munditionis hoc tempore Roma exerceri solite, ex S. Hieronymo qui aderat, petita hic afferamus exempla de turpi clericorum quorundam assentatione, qua occuparentur munera feminarum: « Clerici, inquit ⁷, ipsi, quos et magisterio esse oportuerat et timori, osculantur capita matronarum, et extenta manu, ut benedicere eos putes velle, si ne-

¹ Hieronymus *Quæst. Hebraicæ*, in *Genes.* — ² *Iher. epist.* III. — ³ *1. Tim.* II. — ⁴ *Ex aut. apud Metaphrast.* die 15 Septemb. et eadem die apud S. Anton. V. — ⁵ *L. XX.* de *Episc.* et *Cleric.* C. *Thend.*

⁵ *1. Tim.* VI. — ⁶ *Tit.* I. — ⁷ *2. Tim.* III. — ⁸ *1. Cor.* IX. — ⁹ *Lucæ* XXII. — ¹⁰ *Ammian.* lib. XXVII. — ¹¹ *Hieron.* *epist.* ad *Ed.* c. XXII.

scias, pretia accipiunt salutandi. Illa interim, quae sacerdotes suo viderint indigere praesidio, eriguntur in superbiam; et quia maritorum experte dominatum, viduitatis preferunt libertatem». Et post mollia: «Quidam in hoc omne studium vitamque posterunt, ut malonarum nomina, domos, moresque cognoscant; ex quibus unum, qui hujus artis est princeps, breviter strictimque describam; quo facilius magistro cognito, discipulos recognoscas. Cum sole festinus exurgit, salutandi ei ordo disponitur, viarum compendia requiruntur, et pene usque ad cubicula dormientium senex importunus ingreditur; si pulvillum viderit, si mantile elegans, si aliquid domesticae suppellectilis, laudat, miratur, attrahat; et se his indigere conquerens, non tam impetrat, quam extorquet; quae singula metum veredarum Urbis offendere, etc.» Forlasse hic ille Sophronius, de quo idem paulo superius: «Talem olim Antymum, talem nuper Sophronium Roma congenuit; qui postquam nobilitatem introierunt domos, et deceperunt¹ mulierculas oneratas peccatis, semper discutes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes, frislitiam simulant, et quasi longa jejunia furtivis noctium cibis protrahunt». At hi monachorum nomine vagabantur.

120. Sed quid ad Heliodorum? audi²: «Alii minimum addant mimum, et in marsupium sullo-canentes, matronarum opes venentur obsequiis: sint diliores monachi, quam fuerant seculares; possideant opes sub Christo paupere, quas sub locuplete diabolo non habuerant; et suspiret eos Ecclesia divites, quos tenuit mundus ante mendicos, etc.» Et ad Nepotianum, quanto studio solerent ejusmodi personas assecrari, et quovis ministerio acupari senum haereditates, haec habet³: «Audio, inquit, praeterea in senes et anus absque liberis quorundam turpe servitium. Ipsi apponunt matulam, obsident lectum; purulentiam stomachi et ilegmata pulmonis manu propria suscipiunt; pavent ad introitum medici; tremantibusque labiis an commodius habeant, sciscitantur; et si paulum senex vegetior fuerit, perichilantur; simulataque febrilia, mens intrinsecus avara lorquetur: timent enim ne perdam ministerium; et vivacem senem Malusalem annis comparant. O quanta apud Deum merces, si in praesenti prelium non sperarent! quantis sudoribus haereditas cassa expellitur! minori pretio margarita Christi emi poterat». Illicque Hieronymus. At diceas: Cur haec relossa, ac in munus collecta, omnibus spectanda in Annalibus ponis, perpetuo obruenda silentio, quorum causa ipse S. Hieronymus complures in se studia clericorum armavit? U ex his, lector, intelligas scienda ab imperatore legis occasionem; neque (quod ingenui scriptoris est) veri amantis historici probe scias explere numeros, nec in gratiam hominum, vitia reticendo laudare virtutes.

121. At quam apposite ejusdem sanctionis edita

Hieronymus in epistola ad Nepotianum¹ meminit, ex his accipe: «Pudet dicere: sacerdotes indolorum-mimi, et aurigae, et scorta haereditates capiunt; solis clericis ac monachis hoc lege prohibetur, et non prohibetur a persecutoribus, sed a principibus christianis»; nempe Valentiniano, Valente, et Gratiano imperatoribus; quorum nomina in sanctionis inscriptione legebantur, et subdit: «Nec de lege conqueror, sed doleo, cur meruerimus hanc legem. Cauterium bonum est: sed quo nihil valius, ut indigeam cauterio? Provida severaque legis cautio; et tamen nec sic refrenatur avaritia. Per fidicommissa legibus illudimus; et quasi majora sint imperatorum scita, quam Christi, leges timeamus, et Evangelia contemnimus. Sit haeres, sed mater filiorum, id est gregis sui Ecclesia, quae illos genuit, nutrivit et pavit: quid nos inscriamus inter matrem et liberos?» Ex his videas Hieronymum eidem alludere sanctioni, qua quidem nequaquam prohibentur Ecclesiae haereditates accipere vel legata, vel quid hujusmodi; sed ecclesiasticae personae, sive clerici sive monachi, qui continentium nomine honestabantur: ut plane intelligas haec nebulosae privatum acupantes haereditates, tanquam harpias quasdam inhiantes matronarum divitiis, et impuris moribus cuncta facientes proscribere ab Urbe studuisse ipsos imperatores: nam et de eisdem mox subdit: «Gloria episcopi est pauperum inopia providere; ignominia sacerdotis est propriis studere divitiis». Et de aliis in sua persona, ut minus verborum flagra lesos eruenent: «Natus in paupere domo et in lugurio rusticano, qui vix milio et cibariorum pane rugientem saturare ventrem poteram, nunc simulam et mella fastidio: novi et genera et nomina piscium: in quo litore concha lecta sit, callio: saporibus avium discerno provincias, etc.» Haec de belluombus illis aliorum divitiis inhiantibus, quos imperatorum lex sancita coerevit.

122. Meminit ejusdem quoque legis Ambrosius, dum ad Valentinianum Juniorem scribens sic ait²: «Nobis etiam private successionis emolumenta recentibus legibus denegantur, et nemo conqueritur. Non enim putamus injuriam, quia dispendia non dolemus». Et paulo inferius: «Scribuntur testamenta templorum ministris, nullus excipitur profanus, nullus ultima conditionis, nullus prodigus verendum: soli ex omnibus clerico commune jus clauditur, a quo solo pro omnibus votum commune suscipitur, officium commune defertur, nulla legata vel gravium viduarum, nulla donatio. Et ubi in moribus culpa non deprehenditur, tamen officio multa praescribitur. Quod sacerdotibus tunc legaverit christiana vidua, valet, quod ministris Dei, non valet. Quod ego, non ut querar, sed ut sciant quid non querar, comprehendi: malo cum vos pecunia miores esse, quam gratia. Sed ceterum ea quae vel donata, vel relicta sunt Ecclesiae non esse temerata». Haec Ambrosius cum agit ad-

¹ 2. Tim. II. — ² Hieron. epist. III. — ³ Idem epist. II.

¹ Hieron. epist. III. — ² Ambros. epist. XXXI.

versus Symmachum postulantem sacerdotibus atque virginibus vestalibus emolumenta restituenda esse : cum aliqui idem S. Ambrosius atque ac S. Hieronymus alibi damnet clericos ex pietate questum captantes, his verbis ¹ : « Si enim non contentus stipendiis fuerit, quae de altario, Domino iubente, consequitur, sed exerceat mercimoniis, intercessionibus vendit, viduarum munera libenter amplectitur; hic negotiator magis potest videri, quam clericus. Nam licet dicere possumus; nemo nos invasoris arguit violentia, nullus accusat: quasi non interdum majorem praedam a viduis blandimenta eliciant, quam tormenta: non interest apud Deum, utrum vi, an circumventionem quis res alienas occupet, dummodo quoquo pacto teneat alienum ».

123. Quod autem tum Hieronymus tum Ambrosius eodem ferme tempore atque invehantur in clericis bonis viduarum anhelantibus; quodque Damasus, ad quem imperatorum rescriptum datum est, illud in ecclesiis Urbis legi voluerit, cum tamen id minime reperitur ab iisdem Augustis fuisse praecipitum, nec exemplum ullum praecesserit, ut imperatoriae sanctiones in ecclesiis legerentur, sed affigerentur ille in albo praetoris; eundem verisimile est, ipso Damaso id agente, ab iisdem imperatoribus ejusmodi fuisse editam sanctionem adversus divino-rum decretorum contemptores, ad demolendam clericorum et monachorum ejusmodi quaestuariam ac sordidam officinam: ut qui contempnerent sancta Evangelii praecepta, et pro nihilo ducerent sacros Conciliorum canones, ipsorumque Romanorum Pontificum decreta quaelibet deriderent, sic saltem iidem proceres ab ipso imperatore Valentiniano compescerentur, quem constat in caeteris jura ecclesiastica sarta lecta servari voluisse: nam de eo S. Ambrosius ² ad ipsius filium Valentinianum Juniorem: « Nec quisquam, inquit, contumacem vocare me debet, cum hoc asseram, quod augustae memoriae pater tuus non solum sermone respondit, sed etiam legibus suis sanxit; in causa fidei, vel ecclesiastici alicujus ordinis, cum judicare debere, qui nec munere impar sit, nec jure dissimilis ». Quod scilicet jura et causas, resque omnes ecclesiasticas voluerit ab ecclesiasticis pertractari, ut alias de his superius pluribus dictum est.

124. *Falsitatis arguitur lex Valentiniani, et praesertim de scholarum Romae institutione.* — Caeterum quod in hoc argumento versamur, ut de legibus parum asquis a Valentiniano imperatore promulgatis agamus; de ea haud dissimulandum esse putamus, qua Socrates ait ipsum sancivisse, ut quicumque vellet, duas possit uxores habere. At res magni momenti haud perfunctorie tractanda videtur; sed accurate de ejus veritate disquirere, operae pretium existimamus. Verum quoniam ejusmodi assertionis unus Socrates primus habetur auctor; hic verba singula ab eo descripta reddemus ³: « Ju-

stina, inquit, orbata patre praefecto provinciae Picenae sub Constantio, virgo permansit. Postea tempore progrediente, Severa imperatoris Valentiniani conjugata esse coepit, crebroque cum illa venit in colloquium. Postquam vero crevit inter eas consuetudo et familiaritas, iisdem balneis pariter lavabant. Idcirco Severa, ubi Justinam in balneis lotam vidisset, virginis pulchritudine mire capiebatur; coepitque de ea apud imperatorem verba facere: Justum filium virginem esse pulchritudine admodum admirabili; seque licet esset mulier, ejus forma adeo venusta vehementer oblectari. Imperator uxoris verba mente interiori recondens, consilium de Justina in uxorem ducenda iniit. Severa, de qua Gratianum, quem paulo ante imperatorem declaraverat, suscepit, nequaquam repudiavit. Quare legem tulit, ut cuique volenti liceret duas uxores habere legitimas, eamque in singulis civitatibus divulgavit. Lege itaque divulgata, ipse Justinam duxit uxorem, ex qua Valentinianum Juniorem, et tres filias, Justam, et Gratam, et Gallam procreavit, quarum duae vitam in virginitate traduxerunt, Gallam autem postea Theodosio Magno in matrimonium collocata fuit, ex qua Placidia filia ei nata est ». Illicusque Socrates.

125. At convincitur ex pluribus apertissimis mendaciam autem vel ab eo concinnavit esse fabellam, vel potius ipsum ab aliquo e trivio acceptum ut verum, conscripsisse commentum. Unde, quaeso, Socrati, Justinam fuisse virginem, cum eam Valentinianus accepit in conjugem, quam constat uxorem fuisse Magnentii tyranni? testatur id quidem inter hujus temporis scriptores Zozimus ⁴; qui certe quo non pretio redemisset, ut in christianum imperatorem proxime succedentem post Julianum, quem in odium Christianae religionis adeo celebrat, potuisset tantum facinus exponere? Et quid dicemus de Ammiano atque gentili et in christianis principes qui vidimus parum aequo, qui tamen nihil adeo celebrat in Valentiniano atque commendat, ac castitatem? sed ejus verba reddamus ⁵: « Omni pudicitiae cultu domi castus et foris, nullo contagio conscientiae violatus obscuro, nihil incestum: hancque ob causam tanquam retinaculis petulantiam refrenavit ante regalis, etc. » Haec ad finem vitae ipsius Ammianus. Appello nunc rectum eruditorum omnium sanumque iudicium. Potuissent haec de christiano principe a scriptoribus in Christianam religionem infensus adeo predicari, si Valentinianus fuisset publica illa obscurnitate pollutus, quam scimus a Romanorum rerum historicis ⁶ in barbaris esse derisam, et in Romano imperatore ⁷ id tentante magnopere improbatam?

126. At quomodo non magis iidem scriptores ethnici pendendum seclis voce praemonis in unaquaque civitate Romani imperii proclamatum fuissent invecivis gravissimis insectati? cum non solum id minime fecisse reperiantur; sed contra potius

¹ Ambros. serm. 7. — ² Idem epist. xxxii. — ³ Socrat. lib. iv. cap. 26.

⁴ Zozim. lib. iv. — ⁵ Ammian. lib. xxx. — ⁶ Sallust. de bell. Jugurt. — ⁷ Sueton. in C. Jul. cap. xxxiii.

virtutem illam domi forisque lucentem, perspicuam conspicuamque omnibus factam, nulla valentem offundi caligine, castitatem tanti principis tanto praeconio efferant, quanto sciam nec antea nec postea quemquam eo nomine ab eis esse laudatum; cum alioqui si Italia perperasset, turpior videri potuisset Commodus et Hellogabalo, qui licet impurissimi, nunquam tamen hujusmodi facinus pertulissent. Et quidem honestiores illo Valerianus et Gallienus imperatores ¹, qui suis legibus duas simul habentes uxores notarum infamia: quin et Valentiniano puriores ac justiores dicendi Diocletianus et Maximianus Augusti, qui haec rescripsisse reperimur ad Sebastianum ²:

« Neminem, qui sub ditone sit Romani nominis, binas uxores habere posse, vulgo patet; cum etiam in edicto praetoris hujusmodi viri infamia notati sint. Quam rem competens iudex nullam esse non patiatur ». Haec ipsi.

127. At quantum revera execrabilis fuerit christianis principibus ejusmodi polygamia, docuit Theodosius imperator, qui post Valentinianum cum Gratiano regnavit: nam ejusmodi scelus sic persecutus est, ut correxerit in externis ³; prohibuit enim Judaeos duas simul habere uxores; quod nullo magis emendasset in Christianis, si talibus invenisset sordibus inquinatos; quorum innumera tunc plane multitudo fuisset, si quod vel Socrates, imperator lata per orbem lege, carnis immunditiis laxasset habenas, imo et nefandae licentiae jussu praetextu viam aperuisset. Sed et quem tunc oportuisset concitatum esse per universum Romanum imperium tumultum, cum abrogata turpi lege a successoribus imperatoribus, quae secundo loco ducta: erant uxores, dimittenda fuisset? cum tamen nulla de his vel levis memoria habeatur, quod scilicet haec omnia falso essent asserta.

128. Sed et quoniam modo, quasi, res toto Romano imperio diffamata, non nisi mihi, qui post haec tempora vixit, innotuit Socrati? Ex eo enim ceteri describere, Paulus Diaconus, Zonaras, qui uno eodemque tempore duas Valentinianum tradunt habuisse uxores, atque Nicephorus, et si qui alii qui inconsulte nimis praevium duem saeculi secuti sunt. Non haec Hieronymus, Orosius, non Severus, et alii plures latini, qui his temporibus clarere scriptores, hujus aetatis eventa scribentes: neque penes Graecos Sozomenus vel Theodoretus, qui ejusdem imperatoris res gestas prosecuti sunt; qui de his ne verbum quidem vel nutum minimum edidit. Plus sane quam millies necessitas poposcisset, hujus saeculi falsos ecclesiasticos tractatores ejusmodi a Valentiniano edita: legis meminisse, Hieronymum, Ambrosium, et Augustinum, cum eos de polygamia frequenter disputare contingerit, et illud Pauli ad Timotheum ⁴ saepe saepius reciprocate: « Unius uxoris virum »: si aliquando edita illa tuis-

set; cujus quidem apud eos nec vel levis mentio reperitur; cum alioqui penes Hieronymum ⁵, Valentinianum ipsum ut austerum nimis vindicem violatae castitatis videas in crimen adduci, dum agit de muliere septies ieta. Sed et Ammianus ⁶ fidem facit sub ejus imperio complures virgines et nudas adulterii Romae esse damnatas. At si cessarent haec omnia; illud unum satis ad ejusmodi explodendum commentum. Passurusne fuisset Damasus papa, laurive id reliqui catholice communionis episcopi, a christiano imperatore promulgari legem, qua solveretur penitus christiana disciplina: censura, atque haeresis sanciretur? Quorum causa oblitendum erat omnibus, ut generalibus coactis Conciliis, adversaria decreta ederentur, legarenturque episcopi, qui velut Joannes, Herodem redarguerent imperatorem. At de his ne levis quidem rursusculus; cum alioqui si vera fuissent, totus commovendus fuisset catholicus orbis. Cesset igitur de infami lege suspicio, et de duarum simul uxorum conjugio sileat falso asserita calumnia, atque evanescat in auras qui summa levitate concinnatus et ab aliquibus acceptus est error. Duxit quidem Justinam, sed post Severae prioris uxoris obitum, cujus nulla postea mentio prorsus habetur.

129. Quod rursum ad ejusdem Valentiniani rescripta hoc eodem anno data spectare videtur; laude plane dignum existit illud, quo iis qui Romam se conferrent liberales disciplinas addiscendi causa, consulit, eorumque vitae moribus optime prospectum voluit. Est autem hujusmodi ad Olybrium iterum l'rhani praefecturam gerentem ⁷:

« Quicumque ad Urbem discendi cupiditate veniunt; primitus a l' magistrum census provincialium iudicium, a quibus copia est danda veniendi, ejusmodi litteras proferant, ut oppida hominum et natales et merita expressa teneantur. Deinde, ut in primo statim profiteantur introitu, quibus potissimum studii operam navare proponant. Tertio, ut hospitia eorum sollicite censualem nerit officium, quo ei rei impertiant curam; quam se asseruerint expellere. Iidem imminente censuale, ut singuli eorum tales se in conventibus praebant, quales esse debent, qui turpem inhonestamque tanam, et consociationes, quas proximas putamus esse criminibus, asliment fugiendas; neve spectacula frequentius adeant, aut appetant vulgo intempestiva convivium. Quin etiam tribunus potestatem, ut si quis de his non ita in Urbe se gesserit, quemadmodum liberalium rerum dignitas poseat; publice verberibus affectus statimque navigio superpositus abjiciatur Urbe, domumque redeat. His sane, qui sedulo operam professionibus navant, usque ad vicissimum suae aetatis annum Romae liceat commorari. Post ad vero tempus qui neglexerit sponte remeare, sollicitudine praefecturae etiam impuritas ad patriam revertatur. Verumne huc perfunctorie

¹ L. XVIII. C. ad leg. Jul. de adul. — ² L. II. C. de incest. nupt. — ³ L. VII. C. de Judaeis. — ⁴ 1. Tim. III.

⁵ Hieton. epist. LVII. — ⁶ Ammian. lib. XXVII. — ⁷ C. de stud. liber. ad Rom. C. Hied.

fortasse eurentur; præcelsa sinceritas tua officium censuale commoneat, ut per singulos menses, qui vel unde veniant, quive sint, pro ratione temporis ad Africam vel ad cæteras provincias remittendi, Brevilibus comprehendat; his dumtaxat exceptis, qui corporatorum sunt oneribus adjuncti. Similes autem Breves etiam ad sermum mansuetudinis nostræ amnis singulis dirigantur; quo meritis singulorum, institutionibusque compertis, utrum quandoque nobis sint necessarii judicemus. Dat. IV id. Marl. Trev., Valentiniano et Valente III AA. coss. »

130. Ad hujus plane legis decreta spectat, quod S. Augustinus de se ipso in suis confessionibus ait¹: « Non ideo Romam pergere volui, quod majores quæstus, majorque mihi dignitas ab amicis qui hoc suadebant, promittebantur (quanquam et ista ducebant animum tunc meum), sed illa erat tunc causa maxima et pæne sola, quo laudibam quietius ibi studere adolescentes, et ordinatiore disciplina coercionem sedari, ne in ejus scholam, quo magistro non utuntur, passim et proterve irruant, nec eos admitti omnino, nisi ille permiserit. Contra apud Carthaginem fœda est et intemperans licentia scholasticorum. Irrumpunt impudenter, et prope furiosa fronte perturbant ordinem, quem quisque discipulis ad proficiendum instituerit. Multa injuriosa faciunt mira hebetudine, et puniendi legibus, nisi consuetudo patrona sit, hoc miseriores eos ostendens, quo jam, quasi liceat, faciunt, quod per tuam æternam legem nunquam licebit, et impune se facere arbitrantur, cum ipsa faciendi cæcitate puniantur, et incomparabiliter patiuntur pejora quam faciunt ». Hæc Augustinus; ex cujus quoque sententia atque aliorum, et illud probe prudenterque statuisse visus est imperator, ut in eisdem scientiis addiscendis operam Romæ navantes adolescentes nequaquam post annum ætatis vicesimum diutius ibidem agere sinerentur; ne scilicet jam liberiores otio torpescerent urbanis irretirentur illecebris. Magno sane bene ante instituta vitæ discrimine adolescentes desides Romæ morari, illud Paulini hujus quoque temporis viri ordinis senatorii, postea vero Nolani episcopi sanctitate clarissimi admonet, cum ad Licentium olim Romæ ab Augustino imbuto rhetoricis facultatibus ita versibus scribit²:

Nunc te sollicitat variis male suada figuris
Iteu validos etiam sternere Roma potes:

¹ Aug. Confess. lib. I. c. 8. — ² Apud Aug. ep. XXXVI.

Sed tibi, nate precor, semp. r. pater Augustinus
Occuset cunctas Urbis ad illecebras:
Illum tanta inter fragilis discrimina vitæ
Aspicuens, et habens pectore, tutus eris.

Ista Paulinus in epistola ad Romanianum. Et quidem quod ad hæc spectat (ex eo quod in hæc incidimus) illa de Roma mea sententia est, ut qualem quis eam velit, talem inveniat; instarque sit feracissimi agri, qui quodcumque suscipit semen, illud multiplicato reddat fenore; adeo ut injusta plane et invidiosa appareat esse multorum querela quamvis occasione captantium de Romana Ecclesia et de ipsa Urbe quasi omnium vitiorum attrice obtrectandi; cum fortasse Romæ versati, nullum penitus de viris spectata probitate atque litteris egregie excellentis, quibus illa abundat; neque de locis delectum habentes, in quas semel incidere cloacas, in iisdem mersi, loco impudenter adscribant, quod suæ ipsorum vecordiae in primis fuerat tribuendum. Mihi certe de Urbe illud liceat haud ingrato fateri, quod de Athenis Gregorius Nazianzenus affirmat, nimirum Roma ipsa elsi aliquibus fortasse perniciose fuerit, mihi certe gemma, omnique ex parte beata atque proficua semper exiit, utpote quæ me plene pubertatis adolescentulum vagum et infrenem excipiens, mox sub Christi jugo redactum alumnum quem suscepit, edomuit, sedula magistra morum existens, ac litterarum: ut plane intelligam, quod minus in utrisque profecerim facultatibus, mihi cedere culpæ, non Urbi. At de his hæcenus. Jam quæ anni hujus sunt reliqua prosequamur.

131. Eodem quoque anno pro virginibus, viduis et pupillis Valentinianus legem sanxit, quæ eos a censu plebis exemit; sic enim de his rescripsit ad Viventium præfectum prætorio Galliarum: « Nulla vidua, nemo pupillus ex utroque sexu, donec eos ingrediatur annos, qui jam tutoribus, curatoribus, vel publicis non egeant, exactionem plebis agnoscat. Simili devotione habeantur immunes, et si quæ se sacræ legis obsequio perpetuo dedicaverunt », nempe moniales. « Dat. III kalend. Aprilis, Treveris, Valentiniano et Valente III AA. coss. »

132. Hoc ipso anno a S. Hieronymo basilicæ Apostolorum Constantinopoli dedicatio facta ponitur in Chronico, anno nimirum eorundem imp. septimo, nisi magis placeat rejicere in annum sequentem, habita ratione ejusdem ordinis numerandi annos (quod attigimus) dictorum imperatorum.

³ L. VI de censib. C. Theod.

Anno periodi Græco-Romanæ 5863. — Olymp. 287. an. 2. — Urb. cond. 4123. — Jesu Christi 370.

— Damasi papa 5. — Valentiniiani et Valentis 7. Gratiani 4.

1. *Consules.* — A num. 4 ad 43 Coss. *Valentinianus Aug. III.*, et *Valrus Aug. III.*, ille in Occidente, hic in Oriente, ille juxta secundam regulam.

2. *Valentiniani Augusti quinquennalia.* — Quinquennalia enim uno anno dilata dedit : hic juxta tertiam. Neque enim hujus consulatus alia ratio assignanda. Horum solemnium iudicia varie leges Codicis Theodosiani hoc anno a Valentiniiano data, et dedicatio ecclesiæ sanctorum Apostolorum, de qua infra.

3. *Persecutio Orthodoxorum.* — Edictum Valentis adversus episcopos orthodoxos, et fuga sancti Athanasii ad annum trecentesimo sexagesimum septimum pervenit, ideoque Valentis persecutio triennio tardius quam oportuerit, a Baronio consignata. Gregorius Nysenus in epistola ad Olympium, enumerat quidem annos octo exilii sui : sed ea anno ccc.lxxviii non scripta, ut putavit Baronius ; verum anno trecentesimo octogesimo exeunte, ut suo loco videbitur : præterquam quod Nysenus de sua, non vero de aliorum episcoporum persecutione loquitur. Quare molte persecutionis tempus ex ea epistola minime deduci potest. Sozomenus lib. 6, cap. 12, illud nos edocet, cum ait, Concilium, quod Tarsi in Ciliâ sperabatur futurum, *Valentem imperatorem* Eudoxii impulsu diremisit, et rectoribus provinciarum mandasse, ut episcopos, qui regnante Juliano sacerdotium recuperaverant, Ecclesiis expellerent. Ob quam fussionem, qui in Ægypto magistratum gerebant, *Athanasium* Alexandria ejicere studuisse. Concilium autem Tarsi in annum ccc.lxxvii indictum fuit, ut suo loco dictum. Addit Sozomenus, post editum illud promulgatum pluribus episcopis ademptas fuisse ecclesias, Athanasium vero imperatoris jussu suam ecclesiam recepisse : et dum in alios persecutio incumberet, Ægyptum istarum calamitatum experiri fuisse, *Athanasio adhuc superstite.* Quare Theophanes de Athanasii morte loquens recte scribit : « Annos integros quadraginta in persecutionibus, periculisque pro fide et pietate susceptis » peregrisse ; quod verum esse non potest, nisi ejus fuga et restitutio anno trecentesimo sexagesimo acciderit.

4. *Tatianus primus augustalis Ægypti.* — Auctor Farraginis a Scaligero publicatus prodit, *Tatianum* Lupicino et Jovino coss. anno nempe ccc.lxxvii primum augustalem in Ægyptum missum, et

VI kalend. Februarias Alexandriam introisse. Cui auctori fidem adhibendam esse ostendit lex I Codicis Theodosiani *Si curialis relicta civitate*, data *VI idus Maii*, et directa ad Tatianum PF. Ægypti. Quæ lex præfato anno ccc.lxxvii emissa. Porro auctor anonymus Vitæ Athanasii apud Photium, et Metaphrastes in Vita ejusdem sancti asserunt, *Tatianum* Ægypti præfectum fuisse, quando Athanasius fugere coactus est, illumque Orthodoxos valde afflictisse : « Tatiano tum temporis Ægypti præfecto horrenda Christianos omnes, horrendi et graves cruciatus manebant, et nulli per eum martyrii finem adepti sunt », inquit anonymus Photianus. « Tum temporis Tatiano Ægypti præfecto nulli non solum diversas plagas sustinebant, sed et martyrio afflictebantur, multa illo contra Ecclesiam moliente : quem Tatianum nullo divina ad penam traxit », inquit Metaphrastes. Sed de Magni hujus Athanasii persecutionis, cujus nulla apud recentes auctores, qui ejus vitam scripsere, mentio, funesto obitu suo loco agetur.

5. *Initio anni ccc.lxxvii decreta persecutio.* — *Tatianum*, ubi primum Alexandriam advenit, persecutionem exortum esse, colligitur ex epistola S. Athanasii super sancti *Theobori* Pachomii discipuli mortem, *Orsiesium* ejusdem Pachomii in monachorum Tabemensium præfecturam successorem solantis. Nam in epistola sine gratulatur sibi Athanasius, « quod Pascha et Pentecostes solemnitates animo securo agere » potuerit. Scripta ea epistola, ut notat Papebrocius in Vita SS. Pachomii et Theobori abbatum Tabemensium in Thebæide, de xiv Maii, paragrapho 17, anno Christi trecentesimo sexagesimo octavo, post Theodori mortem, quæ, ut legitur in laudata Vita, contigit *Domnica Gaudii*, id est, Paschalis, ut Papebrocius interpretatur. Quare laudatis verbis Athanasius insinuat, sese anno trecentesimo sexagesimo septimo Paschalis et Pentecostes festa animo securo agere non potuisse, ob Tatiani persecutionem. Et præfecto, cum teste Socrate lib. 4, cap. 13, « quatuor integros menses in paterno monumento » delinere Athanasius, in festis Paschalis et Pentecostes adhuc in eo laborat, verumque est quod jam dixi, *Tatianum* Alexandriam ingressum, die nempe vicesima sexta Januarii, statim edictum adversus Orthodoxos publicasse. In laudata Farragine duo de *Tatiano* adduntur, sci-

licet eum condidisse in Alexandria *fluvium* id est, lavacrum vel aqueductum qui vocatur *Tatianus*. Item eum portas fecisse, dictas *Petrinus*, auro perforatas.

6. *In Egypto omnis auctoritas penes augustalem fuit.* — In eadem Farragine iterum augustalius fuisse dicitur annis cccxxiv, cccxxv et cccxxvi. Verum in ea consules turbati. Goltzofredus in Prosopographia Codicis Theodosiani verbo *Tatianus*, ostendit, anno cccxxiv eum comitem fuisse sacrarum largitionum, et ab eo anno ad cccxci, quo consul cum Symmacho fuit, nullas ad eum leges inscriptas, et in lege 19 Cod. Theod. *De extraordinariis*, a Theodosio Magno data, diserte Tatianum in inscriptione legis praefectum Orientis vocari. Tanta auctoritate per haec tempora Tatianus florebat. Sed de eo rursus infra.

7. *Exilium S. Pelagii.* — Ad num. 13. Cum *Basilius* epist. 314 ad Pelagium Laodicenum episcopum scribat, valde se cupere eum adire, liquet, tempore, quo ea scripta, *Pelagium* nondum in exilium missum esse. Cumque ea anno trecentesimo septuagesimo quinto data videatur, ut ex professione *Sanctissimi*, de qua loquitur, colligitur, Pelagii exilium eo anno consignandum.

8. *Eudoxii Constantinopolitani episcopi obitus.* — Ad num. 25. *Eudoxius* sub hujus anni consiliibus mortuus, ut tradit Socrates lib. 4, cap. 14, et insinuat Philostorgius lib. 9, cap. 8. Quod vero apud Socratem dicitur, eum Constantinopolitanam Ecclesiam annos *novendecim* revixisse, error librarii est, non Socratis, ut observat Valesius in Notis. Alioquin Socrates a se ipso dissentiret, cum lib. 2, cap. 42, eum in Concilio Constantinopolitano anno cccxix inchoato, sequentique continuato, *Eudoxium* in locum Macedonii depositi substitutum testetur. Obiit porro, quando Valens Antiochiam tendens, paulatim Nicomediae substitit, ut habet Sozomenus lib. 6, cap. 14, ideoque circa mensem Martium, ut mox videbitur. De *Demophiloto* ab Arianis in locum Eudoxii subrogato legendus Philostorgius lib. 9, cap. 10, et 14.

9. *Fames quae Phrygiam, Cappadociam etiam afflixit.* — Ad num. 28. Dira illa *fames*, quae Cappadociam afflixit, hoc anno contigit. Idcirco enim in Fastis sub hujus anni consiliibus scribit: « His cons. magna fames fuit in partibus Phrygiae ». Quae verba etiam in Chronico Hieronymi hoc anno leguntur, quia nempe magis in Phrygia quam in aliis partibus saevit. Baronius (an. 367, n. 33) eam famem diversam existimavit ab ea, de qua Gregorius Nazianzenus Oratione in laudem Basilii, in qua ait, eam maxime Cappadocias afflixisse, eoque tempore Casarea S. Basilii adhuc presbyteri magnam in alendis pauperibus charitatem emisisse. Quae duplex fames ideo ab eo exogitata, quia Basilium anno cccxxv Casarea episcopum renuntiatum credidit; eum tamen fames, quae Cappadociam exagitant, *Basilio* adhuc presbytero contigerit. Verum, cum certis argumentis constet, Basilium currenti

anno adhuc presbyterum fuisse, manifestum est, eandem famem et in Cappadocia et in Phrygia eodem anno grassatam.

10. *Initium episcopatus S. Basilii confirmatur.* — Atque hinc validum eruitur argumentum ad initium episcopatus Basilii recte consignandum. Gregorius enim Nyssenus in epistola ad Olympium de sancta Maerina, affirmat, post famem illam, quae Cappadoces invasit, et ante creationem Basilii episcopi, sanctam *Emmeliam* hujus matrem ex hac vita migrasse. Colitur S. *Emmelia* in tabulis ecclesiasticis die trigesima mensis Martii. Quare si eo die obiit, ut mox visuri sumus eam vita functam, ea mors ad alium annum quam ad praesentem pertinere non potest; constatque, Basilium currenti anno post famem illam adhuc presbyterum fuisse, et ante ordinationem suam *Emmeliam* matrem amisisse.

11. *S. Emmeliae obitus.* — Nec audiendi Hermantius lib. 6 Vite S. Basilii, cap. 8, et Papebrocius in Elogio S. Emmeliae ad diem xxx mensis Martii, qui contendunt, *Emmeliam* exente anno trecentesimo septuagesimo secundo ad Deum migrasse, quod epistola septima Basilii ad Eusebium Samosatensem episcopum, in qua de morte matris, de Ecclesiae negotiis, et de suis persecutionibus loquitur, videatur ab eo scripta, non presbytero, sed jam ad episcopatum exco. Nam, cum Hermantius Basilium currenti anno episcopum renuntiatum tradat, Emmeliae mortem, quae Basilio adhuc presbytero contigit, ad annum cccxxii nullo modo differre potuit. Basilium in epistola 254 ad Eusebium Samosatensem data, ait, hiemem adeo intolerabilem fuisse, ut per *duos integros menses*, intra domum, tanquam intra cavernam, clausus manere coactus fuerit. Quae hiems adeo inclementem currenti anno saevit, quod non tantum fames, quae Phrygiam et Cappadociam vexavit, a vi frigoris hiemisque, ut videtur, illata, demonstrat; sed etiam quod in ea Basilium de Demophiloto Constantinopolitano episcopo tanquam de re recenti loquitur. Quare cum *Demophilus* hujus anni initio episcopus Constantinopolitanus dictus sit, ea epistola praesenti anno sine dubio data, quemadmodum et epistola 7 Basilii ad Eusebium Samosatensem post eam epistolam 254 exarata; cum in septima Basilium dicat, praetermittere se dicere *hiemis odium*, aliaque, ut eidem *praedem significata*. Nam Basilium anno cccxxii vel cccxxiii ad amicos de intoleranda hieme anni trecentissimi septuagesimi scripserisse, nullus sibi persuadet.

12. *Ab hoc anno non renovendus.* — Unde, cum in iisdem epistolis, et de hiemis inclementia, et de Emmeliae matris obitu sermo sit, manifestum est, Basilium de rebus, quae hoc anno acciderint, verba facere, ideoque Emmeliam praesenti anno demortuam, idque die xxx Martii, quo ejus memoria celebratur, non vero versus hiemem, ut ex epistola septima ad Eusebium Samosatensem deduci putat Hermantius. Nam in ea epistola ait tantum Basilium, se jampridem significasse Eusebio *hiemis odium* et

negotiorum continuitatem. Tum subdit: « Nunc autem, quod unicum habebam vite solatium matrem, etiam hanc propter mea peccata amisi ». Quamobrem epistola illa septima non hieme, sed vere vel aestate scripta; cum in ea dicat Basilus, se jam diu *hiemis obitum*, nunc vero malis mortem significare.

13. *Valens hujus anni initio orientalem perfectionem instituit*. — Sed prae facta dicit Basilii epistola deinceps scripta ad hujus temporis historiam illustrandam magis examinanda. Ex epistola 254 ad Eusebium Samosatenum eruitur, *Valentem* hujus anni initio perfectionem suam ad Orientem instituisse, ipsoque mense Januario Nicomediam pervenisse, ubi, inquit Socrates lib. 4, cap. 14 substituit, quod *Eudoxius* ariane factionis episcopus statim post imperatoris discessum extremum diem obierat, et Ariani *Demophilum* in ejus locum substituerant. Orthodoxi vero *Evagrium*, exinde contentiones inter Arianos et Orthodoxos ortae essent. Quam Eudoxii mortem hujus anni initio configisse ex laudata Basilii epistola 254 manifeste colligitur. Ubi enim Basilus de hiemis rigore locutus est, ait: « Jamdudum Constantinopoli haeret Demophilus, de quo qui huc ad nos appellant singuli, unanimi consensu deprædicant, illum veritatis et pietatis fidem sibi personam superinduxisse, eo tamen successu, ut divulgæ civitatis illius, et distractæ factiones coalescerint, etc. » Tum subdit: « Ecclesie vero partes cætera, per Dei gratiam rectissime sunt affectæ, Deum porro omnes venerantur obviis, ut vere proximo te liceat in hæcæ regionibus coram denuo intueri et altari ». Scripta itaque ea epistola hieme currentis anni, ut in eadem Basilus discrete indicat, et demonstrat desiderium videndi verno tempore Eusebium, quo se teneri scribit. Præterea, cum in ea epistola de Ecclesiarum persecutione sermonem non habeat, ea ante hujus anni aestatem, qua *Valens* Ecclesiarum pacem turbavit, data. Denique ex epistola septima ad Eusebium Samosatenum post epistolam 254 scripta, manifeste apparet, hanc ante aestatem missam. In illa enim Ecclesiam jam vocatam scribit: « Porro Ecclesiæ fere ut corpus meum affectæ sunt, nulla quidem spe bona affulgente, verum in deteriora rebus semper delabentibus ». Quare copla tunc erat persecutio, cumque in ea epistola *Emmelia* matris mortem Eusebio significet, non dubium quin ea die XXX Maii, quo nomen ejus in Martyrologiis legitur, e vivis excesserit, et post illum diem Basilus hanc epistolam 7 scripserit.

14. *Dedicatio ecclesiæ Constantinopolitanae*. — Idcirco in Fastis sub hujus anni consulibus scribit: « Dedicata est sancta ecclesia, ubi beati apostoli positi sunt, V idus Aprilis, id est, die nona Aprilis, qua hoc anno cum feria sexta concurrebat. Ex quo et liquet, nondum usum hoc tempore invaluisse, ut ecclesiarum dedicationes diebus Dominicis aut festis solemnibus fierent. De eadem dedicatione loquitur Hieronymus in Chronico hoc anno, hęc diem non exprimat, quem tamen discrete memorat auctor Chro-

nici Alexandrini. Ecclesia Apostolorum a Constantino quidem ædificata et delicata fuerat, sed jam anno cccxviii ruinam minabatur; quod in causa fuit, cur *Macedonius* Constantinop. episc. Constantini Magni corpus inde auferri jussisset, ut legitur in Annalibus, Hermantius in Vita SS. Basilii et Gregorii Nazianzeni lib. 4, cap. 24, existimat, Valentem Constantinopoli ante eam dedicationem peractam digressum non esse. Sed ex duabus præfactis Basilii litteris inde se comparatis apparet, ipso anni initio Valentem perfectionem suam instituisse, cum Demophilum jam ante verum tempus Eudoxio successisse ex iisdem constet. Denique septima illa epistola a Basilio adhuc presbytero procul dubio scripta, ut ex ejus lectione colligere est, saltem nullum in ea verbum, quod cum tunc episcopum fuisse insinuat.

15. *Ex Basilii morbo annus euvortialis matris ejus innotescit*. — In utraque laudata epistola se morbo affici ad Eusebium Samosatensem scribit Basilus, indeque intelligimus, eas epistolas alio quam currenti anno datas non esse. In epistola etiam scita, quam post easdem ad eundem Eusebium scripsit Basilus, ait, paululum se ex morbo convalescere, et in foribus adesse hiemis inclementiam, que etiamsi solito configerit tolerabilior, se tamen dum colibere. Concludit, se intra ades ejus cum complexurum, si vite tempus non deleverit, « nec fames minus pervium iter reddiderit ». Quamobrem hæc epistola ipso hujus anni fine ad Eusebium missa, ex eaque manifeste liquet, non alio anno scriptam, quam eo, quo fames Cappadociæ afflavit, currenti nempe Baronius in Annalibus, ubi Basilium anno cccclxxx episcopum renuntiatum esse credit, antequam de ejus inauguratione verba faciat, de *Emmelia* obitu sermonem habet, re itaque epistolam septimam Basili ad Eusebium, in qua eadem mors nuntiatur. Recte quidem Baronius, juxta eam quam de Basilii episcopatu imberbat opinionem. Sed, cum modo certo constet Basilii episcopatus initium anno cccclxxvi affigendum esse, *Emmelia* obitus septimaque illa epistola a currenti anno removeri non possunt.

16. *Basilus bis a Valente impetitus*. — A num. 39 ad 57 S. Basilus bis a Valente Aug. impugnatus, primo, dum Casariensis Ecclesiæ adhuc presbyter esset; secundo, cum ejusdem urbis episcopatum administraret. Primam mentionem Baronius consignat anno cccxlvi, quam opinionem secutus est etiam Hermantius in Vita SS. Basilii et Gregorii Nazianzeni lib. 3, cap. 10. Verum eo anno Valens Aug. Casarem non venit, sed anno cccxlv, teste Anniano lib. 26, in illius anni gestis, quod etiam clare testatur subscripto legis 5 Codicis Theodosiani *De Susceptoribus*, que data dicitur *IV non Jul. cccxlv. Valentiniano et Valente II coss.*, anno nempe cccxlv. In ea vero inbe consulibus Valens, indeque jam protectorum, « ut vaporatis astibus Chæcæ jam lentis » ad Antiochiam procuraret, de Procopio tyrannide dicitur. Quare factum, ut *Valens* retrocederet. Unde cum *Procopio* delectio anno cccxlv acci-

derit, eo anno, non vero insequenti, Valens Caesarea fuit. Sed eo tempore Basilium in eremo latitabat, et Valens Orthodoxos nondum persequebatur.

17. *Iterum impetitur.* — Posteriore incurSIONEM BaroniUS hoc anno narravit. Certum tamen indubitatumque, anno tantum currenti Basilium adhuc presbyterum a Valente imp. primo impetitum, alteramque in eum jam Caesarea episcopum renuntiatum impressionem nominis post aliquot annos factam esse. Combetisius in Notis ad Theophanem pag. 365 scribit, Baronium errasse, quod uno Valens Caesarem accessu posito, eo profectum existimet, cum Nicomedia iter agens Antiochiam pervexit. Subjungit Combetisius, semel et iterum, Antiochiam videlicet euntem, et ea revertentem, iter Caesarea Valentem fecisse, et in eam ingressum, Baronium non advertisse. At dupliciter ipsemet Combetisius fallitur. Nam Baronius primam Valentis in Basilium presbyterum incurSIONem loco laudato ex Gregorio Nazianzeno recitat. Secundam vero pluribus hoc anno refert. Deinde verum non est, Valentem, dum Antiochia rediret, Caesarem venisse, cum, ut mox visuri sumus, longe tardius Valens Caesarem Basilium episcopum ad suam sectam deducturus, dedita opera sese contulerit. Tria itaque haecenus ignorata nobis hic demonstranda. Primum, Basilium anno tantum sequenti Caesarea episcopum ordinatum, ideoque praesenti anno a Valente primo impugnatum. Secundum, eundem imperatorem praesenti anno Antiochiam non pervenisse, sed Caesarea Constantinopolim redisse. Tertium, secundam Valentis in Basilium jam episcopum impressionem confugisse anno circiter trecentesimo septuagesimo quinto. Quibus demonstratis, Basilii epistola magna ex parte a viris doctis suis annis reddi poterunt.

18. *Basilium adhuc presbyter impugnavit.* — Valens itaque ipso currentis anni initio Constantinopoli relicta, Antiochiam contendit, ipso enim anni exordio cum sese via dedisset jam supra ostendimus, « Aherat Constantinopoli imperator in Oriente », inquit Gregorius Nyssenus lib. 4 contra Eunonium, pag. 312, « elatus mente, rebus contra barbaros non ita pridem feliciter gestis, existmansque cupiditatibus suis nihil omnino adversari debere: praecedebat eum praefectus », scilicet Modestus, « specie quidem, quasi necessaria imperatoris adventui preparare deberet; revera autem, ut Orthodoxos propriis sedibus exterminaret, in ejectorumque locum alios non legitime vocatos et ordinaros, in contemptum et injuriam Ecclesiae, substitueret. Hae igitur mente, velut nube quadam malorum, cum violentia et exagitatio contra Ecclesiam ex Propontide progressa esset, et Bithyniam quidem ex improviso desolasset, Galatiamque sine labore vastasset, et cum omnino illis ad voluntatem fluxissent; jam serpenti malo objiciebatur nostra regio », nempe Cappadocia, « Quid igitur Magnus Basilium? etc. » Vides, Valentem imp. Caesarem non venisse ad Basilium impugandum, nisi post bellum Gothicum confectum, pacemque cum Athanarico Gothorum rege

anno praecedenti sancitam: verumque esse quod Sozocrates lib. 1, cap. 11, Sozomenus lib. 6, cap. 13, et auctor Vita sancti Athanasii apud Photium, p. 1349 testantur, Valentem scilicet Constantinopoli Nicomediam Bithyniae venisse: ubi ob Evagrii ordinationem, post Eudoxii Constantinopolitani episcopi ariani mortem, a Catholicis factam, aliquantisper substitit, ut Sozomenus et Sozocrates notant. Tunc etiam factum quod scribit Philostorgius lib. 9, cap. 8, « Post haec Nicaram profectus, ut episcopum illic ordinaret, mortuus enim erat Eugenius urbis illius episcopus: priusquam ei negotio finem imposuisset, obiit e vita. Demophilus vero a Berrae translati est Constantinopolim, imperatore sententiam Synodi comprobante ». Dein Valens *Cyzicum* Mysiae urbem ad Propontidem venit, ubi IV idus Junii dedit legem 17 Codicis Theodosiani *Quorum appellationes*, *Cyzico in Galatiam* se contulit, ut ex Gregorio Nysseno max laudato colligere est, qui et assertit, Valentem a Galatia Caesarem, ubi sanctus Basilium erat, sese contulisse.

19. *Basilium tunc presbyterum fuisse magis probatur.* — Basilium tunc tantum presbyterum fuisse scribit Theophanes et Cedrenus, ac ante eos Sozomenus lib. 6, cap. 15, ubi de Valente et arianis episcopis, quos secum ducebat, loquens tradit: « Simul atque nuntiatum est, eos in Cappadociam contendere, Basilium Ponto decedens suoque motu venit Caesarem. Et cum Eusebio », Caesarea episcopo, « quidem in gratiam reversus est: Ecclesiam vero opportune admodum eloquentiae suae subsidio adjuvit. Valens itaque una cum episcopis, quos secum habebat, conatu suo depulsus, tum quidem re infecta discessit ». Huc retrahenda, qua Baronius anno cccxvi (n. 12) de discessu Basilii et Gregorii Nazianzeni e Ponto, ac de Basilii cum Eusebio episcopo suo reconciliatione dicit. Ea enim, ut ex his Sozomeni verbis liquet, hoc anno gesta. Quamobrem Basilium adhuc presbyter erat, quando hoc anno Valens Caesarem venit. Respondet Baronius, Sozomenum haec in re errasse. At Gregorius Nyssenus loco laudato, Sozomenum recte scripsisse Eusebium Caesarea episcopum adhuc vixisse, confutrat. At enim, « Post illas in Bithynia tragedias, devotisque solita facilitate Galatas, nullius negotii existimabat, etiam apud nos arbitrato suo insanire. Rebus vero futuris exordium dedit oratio nimis simul et promissis mixta; et siquidem obtuleret Basilium, promittebat honores omnes ab imperatore, et praeterea Ecclesiae gubernaculum et clavum; si relectaretur, proponebat omnia, quae acerbitas animi cum potestate quidvis agendi conjuncta excogitare potest ». Postea Nyssenus pag. 315 scribit, imperatorem ira inflammatum rursus fortunam expertum esse, « Modesto ira multo vehementius quam prima impressione accenso ». Utraque itaque incurSio facta, dum Modestus praefectus praetorio esset, is autem ante currentem annum praefectus praetorio non fuit, ut in fine anni superioris dixi; ideoque Basilium hoc anno adhuc presbyter erat, quando Modestus eum

minis et promissis flectere conatus est. Quod si Basilii ordinatio in diem XIV Junii, quo in omnibus Martyrologiis et Menais notatur, facta fuerit, manifestum est, eum hoc anno episcopatum renuntiatum non esse; non enim parum Cyzicum, ubi IV idus Junii Valentem fuisse diximus, ab urbe Caesariensi distat, ideoque non nisi post decimum quartum Junii diem Valens Caesarem pervenire potuit. Sed argumenta, quae a diebus ordinationis aut natalibus Sanctorum in Martyrologiis descriptis eruuntur, non magnum robur habent; cum innumereis exemplis constet, non raro Sanctos, aut mortuos, aut ordinatos albis diebus, quam quibus in tabulis ecclesiasticis coluntur. Hoc munus nobis sufficere debet, *Basilium*, quando primum a Valente impugnatus, presbyterum tantum fuisse, eamque aggressionem ante currentem annum nullo modo accidere potuisse.

20. *Valens Constantinopolim redit.* — Valens videns, *Basilium* neque potentia perfringi, neque labefactari minis, neque exorari promissis posse, petente Antiochia consilium mutavit, et Constantinopolim hoc anno rediit. Jam *pridie nonas Aug. Hierapolim*, quae urbs magna Phrygia, pervenerat; eo enim die emisit legem unicam Codicis Theodosiani *De jure Italico urbis Constantinopolitanae*. Ibidem IV idus Aug. dedit legem 3 Codicis Justiniani *De defensoribus civitatum*. Tum XIV kal. Octob. legem 6 Codicis Theodosiani *De tyronibus*, ad Modestum P. P. Ac denique XVI kal. Octob. legem 19 ejusdem Codicis *Pe episcopis* ad Modestum P. P. Digressus Hierapoli Constantinopolim reversus est, ubi II idus Decemb. currentis anni dedit legem Codicis Theod. *De malefeciis* ad Modestum P. P. Quibus positis, quis sibi imposuere persuadere poterit, Valentem hoc anno, vel sequentis initio Antiochiam accessisse, Constantinopoli octingentis circiter passuum millibus distant. Illic enim neque antequam Cyzicum veniret, proficisci potuit; cum Cyzicum, ubi incense Junio imperator erat, non longe ab urbe Constantinopolitana posita sit: neque etiam postquam Cyzicum reliquit, Antiochiam sese conferre potuit; cum hinc ad Caesarem longissima sit via, per tres circiter menses Valens Hierapoli moratus fuerit, et mensis Decembris initio Constantinopoli jam fuerit. Perperam itaque Zozimus lib. 4, pag. 742, et Ammianus initio libri 29 a Golthredo in Chronologia Codicis Theodosiani hoc anno eam in rem adducti, ut anno cccxxix, quo Valens Antiochiam adventavit, demonstrabimus. Neque etiam *Hierapolis*, ubi memorata leges emissa, *Hierapolis Syriae* est, ut explicat Golthofredus citatus, sed *Hierapolis Phrygiae*, quod ostendit ipsemet Zozimus, quando ait, Valentem verno tempore Antiochia Hierapolim profectum esse, ideoque non hoc anno, quo tantum sub aestatis finem Hierapolim venit.

21. *Eusebii Caesariensis episcopi obitus.* — Enituit et *Eusebii Caesaree episcopi* virtus, sive in sustinenda, sive in depellenda haereticorum procella. Gregorius enim Nazianzenus in Oratione de funere

patris non tantum mortem ejus gloriosam fuisse, ac non longe post reconciliationem cum Basilio, repulsumque ab utroque Valentem accidisse refert, sed etiam Eusebium in persecutionibus invictum animum ostendisse ait: « Rursus eadem civitas eandem ob causam seditione laborabat », se. post mortem Eusebii, « eo nimirum, qui honesta et egregia vi ad episcopatum pertractus fuerat, celeri morte arrepto, atque ad Deum, cujus causa in persecutionibus fortiter, strenueque decertaverat, profecto ». Non una illi fuit persecutio: nam sub Juliano Apostata multa passus est, et sub Valente secunda persecutionis agonem fortiter explevit. Ex celeri a Gregorio vocata morte *Eusebii* Baronius deducit, eum repentino violentoque morbo confectum ex hac vita sublatum. Verum Gregorius aliud non indicat, quam *Eusebium* cito mortuum esse, postquam Basilius e Ponto rediit Caesarem. Amphilochns quippe in Vita S. Basilii dicit, *Eusebium* post adventum Basilii « non nullo post temporis » obisse. Idem affirmat Gregorius presbyter in Vita S. Gregorii Nazianzeni, qui de Eusebio Caesariensi ait: « Neque nullo interjecto tempore », post reditum sc. Basilii, « praeses Ecclesiae, quem diximus », se. Eusebium, « meliorem ad vitam translatus est ». Ex quibus etiam liquet, *Basilium* ante presentem annum e Ponto Caesarem reversum non esse, cum Eusebii mors anno sequenti confligerit. Praeterea Nazianzenus in Oratione de laudibus Basilii, explicationem Baronii rejiciendam demonstrat; cum tradat, *Eusebium* in manibus Basilii suavissime animam exhalasse: « Cum is, qui nomen a pietate apposite dicebat », Eusebium enim *Pium* latine significat, « ex hac vita migrasset, atque in ipsius manibus animam suaviter exhalasset, ad excelsam episcopatus sedem exiit », nempe Basilius.

22. *Sanctitas.* — Hinc in Martyrologio Hieronymiano ad diem 21 Junii legitur: « In Caesarea depositio S. Eusebii episcopi ». Quae verba tam in hoc, quam in aliis Martyrologiis de Eusebio Caesarea in Cappadocia episcopo intelligenda esse, ostendi anno cccxl, num. 24, dum de Eusebio Palastino egi. Baronius *Eusebium* nostrum non solum in sanctorum episcoporum classem non retulit, ut videre est anno cccxli, num. 63, sed etiam ejus electionem, ut quodammodo violentam, damnare videtur. Verum Florentinus in Notis ad Martyrologium Hieronymianum ad diem 21 Junii, quo S. Eusebium colitur, ad omnia dubia ac conjecturas Baronii solide respondet, et *Eusebium* inter Sanctos et recensendum et alias recensatum fuisse docte ostendit. Porro paulo ante hiemem anni sequentis, non vero die xxv Junii, quo ejus ordinatio celebratur, episcopatum creatum esse Basilius, ostendere videtur ipsa et Basilius in epistola ad Gregorium Nazianzenum apud Baronium anno cccxv, num. 56, qua eum rogat, ut in Ecclesiam pastore destitutam veniat. « Venim te tur sus ac scripsit rogo, ut algeat omni cunctatione, hic nobis praesto sis, incensusque molestias anticeps ». Quare cum Gregorium oret, ut locum inveniat,

ante hiemem obierat *Eusebius*, et ante eandem anno cccxxi electus *Basilium* videtur.

23. *S. Basilium fit episcopus Cæsariensis*. — Initium episcopatus *Basilii* ab anno ejus emortuali pendet. Quare cum anno trecentesimo octogesimo kalendis Januarii ad Deum migravit, ut infra demonstrabitur, idque *post annis octo transactis* in episcopatu, et *nono inchoato*, ut testatur *Gregorius Nyssenus* in epist. ad Olympium, consequens est, *Basilium* anno insequenti episcopatum *Cæsariensem* adeptum esse, non quidem die decima quarta Junii, qua ejus ordinatio in Martyrologiis et Menais notatur, quæque anno sequenti cum feria tertia concurrebat, sed die aliqua Dominica: licet enim hoc sæculo Augustorum et Cesarum nuncupationes diebus dominicis, aut sollemnioribus festis de more non fierent; ordinationes tamen episcoporum Romanorum, imo et plerumque aliorum, jam diebus Dominicis fiebant. Dies itaque ordinationis sancti *Basilii* incertus.

24. *Basilium iterum a Valente impetitur*. — Reliquum est, ut ostendamus, quo anno *Basilium* jam *Cæsariensis* episcopus sese *Valenti Cæsaream* reverso iterum opposuerit. Hoc usque ab omnibus creditum, id præsentem vel saltem insequenti anno contigisse. At perperam, cum antiqui omnes a priori *Basilii* victoria hoc anno relata, ad posteriorem aliquod tempus effluxisse insinuant. *Gregorius Nazianzenus* Orat. in laudem *Basilii* ait: « Et vero alia omnia pervagatus *Valens* in hanc » nempe *Cæsariensem* « firmam et ab omni injuria tutam Ecclesiarum matrem impetum fecit, ut vitalem quoque illum veritatis igniculum, qui solus reliquus erat, opprimeret ». *Theodoretus* lib. 4, cap. 19: « *Valens* cum omnes propemodum Ecclesias pastoribus suis expulisset, *Cæsaream* profectus est, quam incolunt *Capadoces* ». Cum autem per aliquot annos *Valens* episcopos orthodoxos persecutus fuerit, *Cæsariensis* episcopus, quem ultimum aggressus est, non nisi tarde ab eo impetitur, *Socrates* lib. 4, cap. 26, utramque *Valentis* in *Basilium* molitionem recitat post *S. Athanasii* mortem, et post exilium *SS. monachorum*. Sed quid alios quaerimus, cum ipsum *Basilium* hujus rei testem habemus? Is in epist. 297 ad *Chalcidenses* scripta ait: « Incendium certe illud quod plerasque Orientis deformavit, ad nostras regiones etiamnum serpit, et postquam cuncta in circuitu depavit, Ecclesias involvere satagit per *Capadociam*, quas ad hunc usque diem, non nisi a vicinis fumis ad lacrymas commovit. His reliquum est, ut nos apprehendere deinceps lentet, quem spiritu sui oris avertat Dominus, et improbi hujus incendii flammam dividat ». Quid clarius dici potest?

25. *Quo anno secunda illa incursio contigit*. — Rei geste annum *Theophanes* in *Chronico*, licet non sine errore, nos edocet. Anno enim Incarnationis secundum *Alexandrinis* trecentesimo sexagesimo octavo, qui kalendis Septemb. anni Christi trecentissimi septuagesimi quinti incipit, hanc secundam

Basilii episcopi de *Valente* victoriam recitat, ideoque cum initio anni Christi trecentissimi septuagesimi quinti mense *Januario* relatum significat. Et ratio est, quia *Theophanes* tam priorem victoriam, quam initium episcopatus *Basilii* uno anno tardius narrat. Quare et in victoria secunda recitanda in eodem errore persistisse eo magis existimandum, quo ex subscriptionibus legum *Codicis Theod.* patet, *Modestum*, qui *Valentem Cæsaream* confectus est, præfectum pratorio fuisse anno trecentesimo septuagesimo quinto: incertum vero sit, an eam dignitatem initio anni trecentissimi septuagesimi sexti adhuc gesserit. Præterea *D. Hieronymus* in *Chronico* juxta editionem *Scalgeri* anno 2392, qui mense Octobri anni Christi trecentissimi septuagesimi quinti incipit, ait: « *Basilium Cæsariensis* episcopus *Capadociae* clarus habetur ». Quæ verba *Marianus Scotus* in suum *Chronicon* anno Christi cccxxv transtulit. Porro *Hieronymus* de scriptoribus, aliisque viris illustribus, illis similibusque verbis loqui solet, annis quibus aliquod opus in lucem emisere, aut aliquo præclaro facinore magnam sibi gloriam peperere. Ob defensam itaque *Cæsariensem Ecclesiam* anno Christi cccxxv ubique *Basilii* nomen inclausisse indicat *Hieronymus*.

26. *Valens ex urbe Antiochensi Cæsaream venit*. — Die *Epiphaniæ* sacro *Valentem* Ecclesiam *Cæsariensem* ingressum esse, discrete scribunt *Sozomenus* laudatus et *Nicephorus* lib. 2, cap. 8, et quod rem certam reddit, *Gregorius Nazianzenus* in *Oratione* funebri *Basilii*. Quomodo vero res gesta sit, *Theophanes* citatus paucis accurate explicat: « *Valens* devastata universa Ecclesia, in divinum *Basilium* furens, ex Oriente *Cæsaream* se contulit, ubi demum ea commisit, quæ *Gregorius* in funebri *Oratione* in *Basilium* refert: quo tempore *Galkes* *Valentis* filius gravi morbo jaectatus perit, et conjux *Dominica* difficili agritudine vexata est », apud eum legenda. Quibus ex verbis constat, *Valentem ex Oriente Cæsaream* venisse, seu ex urbe *Antiochia*, ut habet *Nicephorus* lib. 9, cap. 18, qui *Socratem* lib. 4, cap. 26, emendat scribentem, *Basilium ab urbe Cæsareæ Antiochiam* abductum. Quem etiam errorem *Sozomenus* laudatus ante *Nicephorum* correxerat.

27. *Præfectus Ponti Basilium vexat*. — Ad num. 57 et seqq. Certamen *S. Basilii* cum *Eusebio* *Ponti* et *Capadociae* præfecto post annum sequentem consignandum; cum *Basilium* ante annum cccxxi episcopus creatus non fuerit.

28. *Melctius in exilium missus*. — Ad num. 65 et seqq. Scribit *Sozomenus* lib. 6, cap. 7: « *Valens* cum Persæ nihil novi moliti essent, *Antiochia* concessit. Quo quidem tempore *Melctium* episcopum exilio damnavit ». Cum igitur initio tantum anni trecentissimi septuagesimi secundi *Valens Antiochiam* pervenerit, ut infra ostendetur, ante eum annum *Melctius* *Antiochenus* episcopus in exilium non amandatus. Quare Concilium *Antiochenum* paulo post secundum Concilium Romanum sub *Damaso* habitum, potuit celebrari anno trecentesimo

septuagesimo primo exeunte, aut insequentis exordio. Neque episcopos congregari Valentem prohibuisse, colligitur ex Concilio Nicopolitano, de quo in Epitome Spondani anno sequenti num. 2, licet loco non suo.

29. *Duo Asterii ariani ac sophista non confundendi.* — Ad num. 81. Baronius duos Asterios, utrumque sophistam, ac præterea arianos confundit. Primus Cappadox fuit, et Constantino Magno imperante floruit: secundus Ecclesie Cyrensi præfuit ante Isidorum Theodoretii decessorem. Primus neque episcopus, imo nec presbyter fuit, si Athanasio credimus: fuit vero secundus. Theodoretus enim in Hist. Religiosa cap. 2 a Baronio hoc anno recitato, cum Cyri, oppido duorum dierum itinere ab Antiochia distanti, creatum episcopum testatur; eoque non multo post demortuo, Cyrensis Ecclesia per aliquot annos vidua mansit, donec post Valentis imperatoris interitum Isidorus ab Eusebio Samosateni episcopus ordinatus est. Prior Asterius ad currentem Christi aetatem vitam producere non potuit, nisi centenarius aut centenario proximus periisse dicatur, cum in persecutione Diocletiana immolarit: quo tempore cum jam magni nominis esset, minor triginta annis non exiitit. Duo itaque fuisse Asterii, uterque arianus, uterque sophista. Prioris mentionem facit Athanasius lib. de Synodis, Socrates ac Sozomenus: posterioris, nempe episcopi, Theodoretus loco laudato. Baronius hoc anno hæc verba D. Hieronymi lib. de Script. Ecclesiast. de Asterio episcopo intelligit: « Asterius arianae philosophus factionis scripsit regnante Constantio in Epistolam ad Romanos, et in Evangelia et Psalmos Commentarios, et multa alia quæ a sue partis hominibus studiosissime leguntur ». Sed de quo Asterio Hieronymus loquitur, non liquet. Theodoretus in allocutione dicta Chalcedone contra sanctæ memoriæ Cyrillum mense Septembri anni ccccxxxi, ut observat Garnerius in Auctario Operum Theodoretii pag. 34, ubi hanc allocutionem Theodoretii esse ostendit, ait: « Disce tuum doctorem. Hoc Asterius arianus genuit, et Apollinarius tuus pater. Te ipsum enim illius filium constituisti ». Ubi Theodoretum de priore Asterio locutum arbitratur Garnerius: posterior enim, inquit, Constantinopoli immolescere facile non potuit.

30. *Fuit et tertius Asterius Amasæus episcopus.* — Utriusque Asterii occasione observandum, flo-

ruisse hoc sæculo alium Asterium Amasææ in Ponto episcopum doctrina et sanctitate illustrem, qui post annum Christi quadringentesimum adhuc in vivis fuit, ut liquet ex Oratione *de kalendis* eo anno scripta, de qua infra sermo erit. Jam tamen Juliano Apostata imperante celebris erat, ut colligitur ex Orationibus *De kalendis et adversus avaritiam*, ubi antequam loquatur de iis, quos is imperator ad fidem negandam induxerat, ait: « Et hæc quidem, inquit, anteriorum exempla temporum memoria servavit: sunt etiamnum recentia ac nostræ ætatis ». De ejus operibus legendus Labbeus in Dissert. de Scripturibus Ecclesiast., ubi et mentionem facit quarti Asterii Petra in Arabia episcopi, qui hæc ætate vixit, quique die x Junii in Martyrologio Romano colitur, de quo Baronius hoc anno (n. 76). Post Labbei mortem Coltellarius in tertio tomo Monumentorum Ecclesie Græcæ aliqua divi Asterii Amasæensis episcopi opuscula publicavit et in linguam Latinam convertit. De Asterio philosopho Spondanus in Epitome anno cccxxxvi, num. 5.

31. *Insidiæ Valenti Aug. extractæ.* — Ad num. 93 et seqq. Cum Valens imperator ante verum tempus anni trecentissimi septuagesimi secundi Antiochiam non pervenerit, ut ex his quæ infra dicemus, constabit, annus, quo dire habite sunt quæstiones de iis, qui de hujus imperatoris vita consultissent magos, quoque celebriores philosophi occidi jussi, qui annus utique hæcenus in obscuro fuerat, in manifestam hæc educitur. Illud enim contigit anno trecentesimo septuagesimo tertio. Scribit quippe Zozimus lib. 4, pag. 742, *Cum Antiochia degeret imperator*, magiæ præstigiis de Valentis successore consultum esse; cui Socrates et Sozomenus a Baronio citati suffragantur. Ammianus vero initio libri 29 insinuat, factum id *æstate consumpta*, et dum Modestus præfectus prætorio « formidine successoris agitaretur in dies ». Quare cum *Molesus*, qui huic crimini vindicando incubuit, anno trecentesimo septuagesimo tertio ultimum præfecturæ suæ annum egerit, non dubium, quin eo anno quæstiones illæ exercitæ sint, et quin L. 8 Cod. Theod. *De maleficiis*, quæ sine die et consulibus est, ad eundem annum pertineat, ut Gothofredus in ejusdem legis commentario suspicatus fuerat. Nam Modestum anno trecentesimo septuagesimo quarto prætorio præfectum non fuisse, liquet ex legibus Codicis Theod.

DAMASI ANNUS 5. — CHRISTI 371.

1. *De Ursicino exiſe revocando, et adveſus ſenatores maleficii accuſatos reſcripta imperatorum.*

— Annus advenit Domini trecentiſimus ſeptuagetiſimus primus, conſulibus Gratiano ſecundum atque Anicio Petronio Probo: quo, Ursicino ſchismatico jam (ut dictum eſt, ſepe damnato, ſæpeque veniam conſecuto, cum tandem ob ejuſ in ſcelere pertinaciam Valentinianus Auguſtus in Galliis eum juiſſiſſet exulare; eidem exiliſ indulgentiam imparſiens imperator, de eo ab exilio relaxando reſcriptum dedit ad Ampelium Urbis præfectum: hoc namque anno Ampelium ipſum Urbanam præfecturam geſiſſe ſub conſulatu ſecundo Gratiani cum Probo, ejuſdem Valentiniani reſcriptum ¹ ad eundem Ampelium datum, et alia plura que habes in margine notata ſignificant ². Ad Ampelium igitur præfectum Urbis de Ursicino indulgentia idem Valentinianus cum aliis Auguſtis ita reſcripſit ³:

« Valentinianus, Valens, et Gratianus AAA. Ampelio P. V.

« Jure manuſuetudini noſtræ ſenſibus vel divinitus damnatum eſt, vel tranquillitate naturæ, ne cum delinquentium facinore legum ſeveritate certemus, ac ſpe emendationis futuræ mitiorem eſſe velimus correctionis injuriam, quam provocat meritum noſtrum, Ampeli, pater cariſſime Auguſtorum, Dūdum Ursicini inquietudine provocati, faventes concordæ populi chriſtiani, quieti etiam Urbis ſacraſſimæ providentes, uno interim loco, intra Gallias duntaxat, perturbatorem tranquillitatis publicæ ſtatueraſ jure cohiberi, ſcilicet ne applicatione morum late diſſenſionis incommodum ſpargeretur. Verum naturæ noſtræ manuſuetudine levigati, ita memorato abſcedendi copiam dedimus, ne ad urbem Romam, vel certe ſuburbicarias regiones pedem inferat, neque nequitiaſ ſuæ contagionem conetur infundere.

2. « Id etiam de cæteris erroris ſui conſortibus, Gaudenio videlicet, Urſo, Rufo, Auxanone, Auxanio, Adiedo, et Rufino ſancimus; ut quos nequitiaſ ſimilitudo complectitur, eoſdem etiam conditio

emendationis aſtringat. Quod ſi quiſpiam ex memoratis ſacrilega intentione ſtatutum manuſuetudini noſtræ tranſgrediendum putaverit; non jam ut chriſtianus, ſed ut legum ac religionis ratione ſecluſus, ſeveritate publicæ animadverſionis agnoſcat. De hac autem eadem obſervantia ad Maximinum vicarium urbis Romæ dediſſe nos conduciſibilem juiſſionem, etiam cenſure tur volumus innoſcere. Quo circa memoratorum perſonas ab hiſ qui Reipublicæ noſtra præſident, præclivior ſtatutiſ executio deleratur; majorque ſit eorum moderatio, quam qualitateſ morum ſuorum ad multorum ſecula ſenſerint pertinere». Hucusque ad Ampelium. Ad Maximinum autem ſic:

3. « Idem AAA. Maximino vicario urbis Romæ.

« Eſt iſtud divinitus inſtitutum manuſuetudini noſtræ, ut elſi morum emendatio in hominum vita ſufficiat, nunquam tamen ab indulgentiſ ſtudio et voluntate ceſſemus; mitioremque eſſe cupiamus correctionis injuriam, quam provocat merita delinquentium. Ex quo oritur ut Ursicino, quem propter quietem populi chriſtiani, et debitam religioni ac legibus diſciplinam, uno interim loco morari intra Gallias juſſeramus, diſcedendi copiam fecerimus ſub ea conditioſe, ne vagandi arbitrium præberemus, neve ad urbem Romam, vel regiones ſuburbicarias valeat commanere. Qui ſi ingrata pertinacia ſtatutum manuſuetudiniſ noſtræ egrediendum putaverit; eundem non jam ut chriſtianum, quippe quem a communione religionis mentiſ inquietudo diſterminat, ſed ut hominem factioſum, perturbatoremque publicæ tranquillitatis, legum et religionis inimicum juris ſeveritas perſequatur, Maxime cariſſime ac jucundiſſime.

4. « Sinceritas igitur tua, juiſſionis noſtræ ſerie debita veneratione probata, ſingularum urbium atque regionum, quibus temporario præeſt, primores atque incolæ propria ſcriptione conveniat, quatenus ſeiant ita memorato egrediendi terminos circumſcriptos una cum inquietudiniſ ſuæ erroris conſortibus Gaudenio, Urſo, Rufo, Auxanone, Auxanio, necnon Rufino licentiam præbatur, ut ab interditiſ lociſ inceſſu intelligant abſtinentium. Sic enim manuſuetudiniſ noſtræ indulgentiam temperamus, ne occaſione præſtita, vicinitate inquietorum, ad aliquam

¹ L. III. de denuntiatione C. Theod. — ² L. I. de natur. fil. C. Theod. lib. II. de curs. pub. C. Theod. lib. I. de equis curul. C. Theod. lib. X. de malef. C. Theod. lib. XXI. de epist. et cleric. C. Theod. — ³ Ex Cod. Vat. episc. Rom. Pont.

forsitan vociferationem religiosi populi studia provocemus ». Hæc ad Maximinum. Excepimus ambo hæc rescripta ex citato superius codice Vaticano; et licet ejusdem argumenti eisdem ferme verbis concepta sint, venerande tamen antiquitalis ergo ad verbum volumus descripsisse. Et quamvis careant die ac consule, quos fortasse imperitus librarius putavit esse superfluos; tamen ex certa hujus anni Ampelii prefectura, hoc eodem anno data esse satis apparet.

5. At quid post hæc proscripti semel atque iterum legibus ecclesiasticis atque imperatoris perituri in incertum vagantes, errantesque et in errore ducentes schismatici? Nihil sane, dum vixit Valentinianus, reperimus innovasse: eo autem vita functo, et Valentiniano Juniore cum Gratiano imperante, iterum majores movisse turbas, et excitasse tumultus, rescripta dictorum principum, quæ suo loco descripturi sumus, aperient. Quod vero pertinet ad nominatos in rescriptis socios Ursicini, Marcellinus presbyter recenset Lupum quemdam et Amanium, additque omnes tunc diaconos Ursicinum sectatos esse; quos, id enixius postulante plebe, sequenti anno, decimo octavo kalend. Octobris restitutos fuisse tradit. At Ursicini assectas una cum eo non semel, sed sæpius, pulsos esse, recitata Valentiniani rescripta docent.

6. Hoc eodem anno ad eundem Ampelium prefecturam Erbanam agentem, sub iisdem consulibus, datum est ab iisdem Augustis rescriptum adversus seniores maleficii accusatos¹. Est apud Ammianum² mentio de iisdem Ampelio prefecto et Maximino vicario simul judicantibus, et de senatoribus maleficiorum insinulatis severas questiones exercentibus. Accidit namque ut quidam ex senatoribus, qui in gratiam imperatorum potius quam ex animi sui sententia religionem Christianam amplexi fuerant, haud ita digne ut par erat, cum colerent, sed pristinis idololatricæ usibus adhuc tenerent impliciti, atque auspiciæ ad divinationem, aliisque severis invocationibus essent intendi; quos severitè imperatoris invigilans Maximino omnium judicium crudelissimo (ut Ammianus ait) puniendos tradidit. Sed et S. Hieronymus in Chronico hoc anno octavo Valentiniani imperatoris hæc habet: « Maximinus prefectus auctoritate, maleficos ab imperatore investigare jussus, plurimos Romæ nobilitatem occidit ». At de his Ammianus pluribus, nosque alias supra attigimus.

7. *Legatio missa ab Athanasio ad Orientales Ecclesias, deinde Romam ad Pontificem.* — Quod autem ad rerum Orientalis Ecclesiæ deploratissimum statum pertinet; maxims indique fluctibus agitata fuisse liquet; adeo ut illud propheticum³ lugubre tunc occurrere licuisset: « Nisi Dominus exierisset reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, et quasi Gomorrhæa similes fuissemus ». Nempe peritus delicti atque consumpti, Divina enim

factum est providentia, ut post tot tantaque naufragia Orientalium Ecclesiarum, liberi relinquerentur duo illi magni, qui videbantur esse columnæ. Athanasius, inquam, atque Basilius: quorum labores his temporibus pro Dei Ecclesia toleratos, narrare quisnam unquam pro dignitate sufficere? Nos autem perpaucæ quadam ex ipsorum scriptis elicita, e quibus reliqua possint intelligi, quæ temporum delevit oblivio, in medium adducemus. Ac in primis in memoriam revocanda, quæ de S. Basilio iteratis litteris ab Athanasio auxilium implorante superius dicta sunt. Interpellatus itaque a Basilio Athanasius pro Ecclesia Antiochena, aliisque aliarum Ecclesiarum ærumnis, misit Petrum Ecclesiæ Alexandrinæ clericum (quem puto illum qui ei in sede Alexandrina successit episcopus), ut lustraret Ecclesias, eisdemque pæne prostratis, quas valeret suppetias ferret. De ejusmodi enim Petri legatione ab Athanasio missa meminit ipse Basilius ad eundem Athanasium sic scribens⁴:

8. « Quam de dignitate tua jam olim concepimus opinionem, ipsam semper ipse temporis progressu corroborat, imo et adauget accessionibus eorum, quæ per partes contigerunt. Quoniam aliorum quamplurimis satis habetur, si sibi ipsi quisque circumspiciat: at tibi istud hand satisfacit; sed tantam geris omnium Ecclesiarum curam, quantum ejus quæ tibi peculiariter a Domino nostro credita est: ita ut nullo non tempore de sacris edisseras, admoneras, scribas, frequenterque mittas aliquos, qui undelibet, quid optimum sit, admoncant. Et jam quoque a sacro cleri tui cætu missum venerandissimum fratrem Petrum multo cum gaudio excepimus, bonique peregrinationis ipsius laborem probavimus, quem juxta dignitatis tuæ mandata executum se esse ostendit, conciliatis quæ erant contraria, ac conjunctis quæ erant divulsa ». Hæcenus de legatione Petri Orientis Ecclesias admodum proficua atque opportuna Basilius.

9. Ceterum cæsi magno fuerit adjumento ejusmodi ab Athanasio in Orientem missa legatio; tamen quod immensa cladis maximsque ruinae impares vires Athanasii visæ essent, requiri necessario videbatur pontificis omnium maximi, nempe episcopi Romani subsidium, a quo dirigeretur legatus in Orientem, qui militum roborarent, prostrata erigerent, atque collapsa penitus edificarent. Quod quidem licet ipse Basilius generalibus ad Occidentales datis litteris anno superiore, ut diximus, cavisset, misso in Occidentem Dorotheo presbytero una cum Probo Sanctesimo pro cæteris Orientis orthodoxis episcopis eadem legatione lucente, tamen id etiam per Athanasium agi rogat, capite de causa Dorotheum alium nomine, Antiochena Ecclesiæ diaconum, ad ipsum mittit, et quid agere debeat, isdem litteris admonet, cum hæc subdit⁵: « Unde et nos ad rerum istarum studium nominatim conferre cum voluissimus, accommodatissimum rebus istis mi-

¹ Lib. x, de malefic. Cod. Theod. — ² Ammian. lib. XXXVI — ³ Isai. I.

⁴ Basil. epist. VII. — ⁵ Ibid. epist. LVII.

tium fore arbitrati sumus, si veluti ad omnium nostrum verticem, ad tuam integritatem refugiamus, teque et consultore et rerum gerendarum duce ac principe utamur. Hac de causa et fratrem nostrum Dorotheum ejus Ecclesie, quae sub colendissimo episcopo Meletio est, diaconum bono circa rectam fidem zelo usum, cupientemque et ipsam Ecclesiarum videre pacem, ad pietatem tuam remisi, ut consiliis tuis obsequentem, quae in illo et tempore, et rerum experientia, et quod spiritu consilii reliquos excellis, certiora reddere potest, ita rebus agendis ac prosequendis admoveas: quem absque dubio suscipies, oculisque pacificis aspicias, confortans ipsam precum tuarum auxilio, instituensque in literis; imo et quibusdam illic tuorum studiosis adjunctum ad propositum duces». Haec ipse de legatione Dorothei diaconi, quibus subdit:

10. « Visum est autem mihi consulendum, ut scriberet episcopo Romae, ut quae hic geruntur consideret, detque consilium. Et quoniam difficile est, ut communi ac synodico decreto aliqui illinc mittantur: ipse sua auctoritate in ista causa usus, viros eligat ad ferendas quidem itineris molestias idoneos, verum juxta ad hoc quoque accommodatos, ut mansueti sine et facilitate ingenii eos qui distorti et obliqui apud nos sunt, corrigant, apte ac dispensatorie sermonem attemperantes; omniaque secum habentes, quae Arimini ad necessariam solutionem gestorum illic facta sunt. Et hoc nemine sciente, absque strepitu tacite per mare ad eos qui hic sunt vadant: ne qui pacis sunt inimici, adventum ipsorum persenscant. Quaeque autem et hoc a nonnullis illic, quod et nobis videtur necessarium; ut Marcelli haeresim illi, cum venerint, tanquam malam ac nocivam et a sana fide alienam exterminent. Quoniam ad hunc usque diem in omnibus quas scribitur litteris, pessime audientem quidem Arium sursum ac deorsum versantes anathematizare atque ex Ecclesiis exterminare non cessant; Marcellum vero, qui ex diametro respondentem Ario impietatem attulit, atque contra eandem Unigeniti divinitatisque essentiam impie egit, Verbi quoque appellationem male usurpavit, ne semel quidem accusare videntur: qui Verbum quidem Unigenitum vocari tradit ratione ministerii ac dispensationis, et quatenus in tempore natus prodit; ceterum ad eum unde egressus erat, reversum, nec ante egressum fuisse, nec post regressum subsistere. Et hujus quidem experimentum ac demonstrationem recondidi apud me iniquae illius syngraphae libri continent.

11. « Attamen istum nequaquam reprobare visi sunt, et per haec culpandi veniunt, ut qui ab initio illum per ignorantiam veritatis in ecclesiasticam etiam communionem receperint. Igitur et illius decedent fieri mentionem, praesentia negotia exposcent, itaque ne occasionem habeant qui occasionem quaerunt, ex eo quod sanctitati tuae conjunguntur qui fide sancti sunt, manifestandi sunt omnibus, qui ad veram fidem claudicant: et ut posthaec agnoscamus consentientes, et non perinde atque in nocturna

pugna inter amicos et inimicos sine discrimine versemur.

« Tantum adhortare, ut mox cum prima quaque navigatione praedictus diaconus mittatur; ut sequenti anno fieri queant, quorum et ipse videlicet curam habes; et cum qui mittendi sunt, volente Deo advenierint, non inferant Ecclesiis schismata, sed magis idem sentientes, quovis modo ad unitatem pertrahant, etiam si quosdam invenerint qui peculiariter quaedam dissidii inter se argumenta praeferrant; ne populum orthodoxum a praepositis suis separent, inque multas partes dividant. Curandum est enim, ut paci posthabeantur omnia, et cum primis Antiochena Ecclesia medeatur; ne in illa sincera pars imbecillis facta, personarum respectu scindatur. Tu vero tandem haec omnia magis ipse quam nos curabis: quandoquidem (quod et auxiliante Deo precor) intelligis omnes sibi qui Ecclesiarum statum concernunt, permittere et commendare». Haec enim Basilium de legatione Romam mittenda, et Roma postea ad Orientalem Ecclesiam deleganda.

12. *Meletium Antiocheum tractat Basilium contra Paulinum.* — Ceterum quod spectat ad causam Ecclesiae Antiochena schismate afflictatae Meletii atque Paulini, de quibus pluribus dictum est; Basilium adversus Paulinum studuisse Meletio, aliae ipsius ad eundem data litterae per ipsum Dorotheum diaconum satis ostendunt; quae sunt hujusmodi: « Mihi quidem superioribus ad dignitatem tuam litteris sufficere videbatur, si tantum ostenderem, quod populi sancta Antiochena Ecclesia circa fidem robur ad unam oportet concordiam et unitatem conciliari, ut declararetur quod pietatissimo episcopo Meletio opus sit, quae jam in plures partes dissecta sunt condunare». Quot enim illic sectae, tot etiam episcopi eidem praefecti erant, nempe Arianus Euzoius, Apollinaris Vitalis, Meletius vero atque Paulinus Catholicas schismate inter se divisit; quos in unum conciliandos esse Meletio, Basilium eidem favens existimavit; qui ut in suam sententiam Athanasium quoque traheret, haec de eodem Meletio subdit:

13. « Quoniam vero ipse hic dilectus syndiaconus noster Dorotheus dilucidiorum de rebus istis sibi memoriam quaesivit; necessario subscripsimus, quoniam et in universo Oriente per preces id agit et nobis, qui quovis modo illi conjuncti sumus, ut desiderabilem hunc virum Ecclesia videat adhaerentem Domino et fide irreprehensibilem et vita: cui et reliqui nulla ratione comparari queant; et ut universo (ut ita dicam) Ecclesiae corpori ipse praesit: reliqua vero sunt tanquam desecta particulae: igitur undique et necessarium pariter est et frugiferum isti viro, ut reliqui, perinde atque magnis thuyis, minores conciliantur». Haec Basilium, commendans Athanasii in fide catholica tuenda studium et vigilantiam; quibus ut in universa Ecclesia recta fides

¹ Basil. epist. L.

firma perstaret, nervis omnibus contendebat, non quidem quod universalis Ecclesiae idem Athanasius episcopum ageret, quem ad tantam rem auxilio indiguisset Romani Pontificis, tum superioribus litteris, tum aliis postea datis apertissime declaravit.

14. *Publica Meletii et Orthodoxorum, ac privata Basilii legatio ad Occidentales et Romanum Pontificem.*—Idemque Basilius ad Meletium ipsum scribens, de eadem Dorothei diaconi ad Romanum Pontificem legatione reddidit eum certiore in verbis¹:

« Decretum est, ut hic ipse frater noster Dorotheus syndiacus Romae proficiscatur, et permoveat quosdam ex Italia, ut nos invisat; idque per mare, quo eos effugiant, a quibus possent impediri. Intellexi enim, eos qui apud rerum dominos potentes sunt, nihil neque velle illis, neque posse de causa ejectionum suggerere, sed hoc lucro depulare, si nihil in Ecclesiis pejus geri videatur. Igitur si et prudentiae tuae consilium nostrum utile visum fuerit, dignabere et epistolas formare, et monita dare, de quibus oporteat ipsum narrare, et ad quos, et quando, ut fidem habeant litterae et auctoritatem, comprehendentes simul non admodum consentientes, etiamsi non adsint ». Haec ad Meletium Basilius. Qui etiam antea egerat de his cum sanctissimo illo confessore Eusebio Samosateni: cujus quoque consilio illud decretum esset, ut litterae ad Occidentalem Ecclesiam mittendae a se scriberentur, subscriberentur vero ab aliis episcopis orthodoxis: significat enim haec omnia Basilius, ad eundem Meletium ita scribens²: « Litteras accepi a piensissimo Eusebio episcopo, quibus mandatur, ut Occidentalibus iterum de quibusdam rebus ecclesiasticis scribatur. Et voluit quidem, ut a nobis scriberetur epistola, ab omnibus vero consentientibus subscriberetur. Quoniam igitur non inveni quomodo de quibus ille praecepit ut scriberem, commentarium pietati tuae misi, etc. » Extant ipsae litterae a Meletio quidem scriptae, utpote primario Iohannis Orientis antistite, subscriptae vero ab aliis orthodoxis episcopis, quas direxerunt per Sabinum in Occidentem, qui una cum Dorotheo Basilio legato profectus est.

15. Porro in dietis Meletii et collegarum orthodoxorum litteris, sicut nominis Meletii, Eusebii, et Basilii nomina sunt expressa, reliqua vero brevitalis causa praetermissa esse in inscriptione videntur, ita et nomen Romani Pontificis desideratur, ad quem primo directas fuisse Romanas, quae dictae sunt nuper, satis ostendunt; sic enim se habent³:

« Hatis et Gallis, Deo dilectissimis ac sanctissimis fratribus et coadjutoribus in Italia et Gallia unanimis et concordibus episcopis, Meletius, Eusebins, Basilius in Domino salutem.

« Saepe etiam suspirium ex alto cordis editum, solatium aliquod animis indolentibus affert, atque lacrymae erumpentes afflictionis copiam discutiunt. Nobis autem, quod affectus nostros vobis aperimus,

non tantum solatii experimur, quantum gemitus et lacrymae exhibent. Verum quoniam nos spes etiam melior fovet. Nam forsitan si vobis ea quae molesta sunt nuntiemus, incitabimus vos ad nostrum auxilium, quod iudicandum a vobis pro Orientalibus Ecclesiis expectavimus, sed nondum sumus assecuti. Deo plane nostra gubernante, secundum invisibilia eius iudicia, qui nos longiori tempore his infestari tentationibus voluit. Non enim ignoratis nostra negotia, fratres honore praecipuo digni, ut quae extremi orbis fines audito perceperint; neque omnino alienos ab affectu fratrum unanimum vos autumo, enim sitis discipuli Apostoli docentis perfectionem legis esse proximi dilectionem. Sed verum quod diximus, iustum Dei iudicium impetum vestrum cohibuit, qui pro peccatis aequam afflictionem instituerit.

16. « Atqui nunc vos adhortamur, ut veritatis zelo incumbatis, et nostrum condentiae, ubi didiceritis etiam quae antehac vos latuerunt, a pio fratre nostro Sabino coadjutore; qui vobis poterit etiam quae in epistolis non comprehensa sunt, commemorare; per quem, inquam, virum adhortamur vos, ut viscera miserationis induatis, omnique deposita segnitie, dilectionis studium recipiatis; neque viae longitudinem, neque domus negotia, neque aliud quid humanum causemini. Neque enim una Ecclesia, neque duae vel tres in gravem hanc tempestatem illapsae periclitantur: sed a limbus Illyrici ad Thebaidem usque haereses malum depascitur; cuius prava semina prius quidem auspicatus Arius sparsit; radicibus autem fixa a multis in medio viris impietatem studiose colentibus, nunc perniciosos fructus generantur. Eversa sunt pietatis doctrinae, confusa solutaque pietatis vincula: dominandi libido eorum qui non timeant Dominum, praefecturas invasit, et ex propatulo premium impietatis praefectura proposita est. Qui in graviozem blasphemiam relapsus est, is in populi episcopatum praeter alios eligitur.

17. « Peritil gravitas pontificum, pastores cum scientia gregem Domini reliquerunt, dum praefecti distributiones pauperum in propriis usus domaque semper insumunt. Canonum exacta observatio pessumvixit: nulla peccandi libertas patet. Nam qui favore humano ad praefecturam devenierunt, eodem ipso favoris gratiam implent. Iustum iudicium perit; quisque cordis sui desiderio ambulat, malitia immodica, populi immorgeri; praefecti non libere loquuntur; nam qui per homines potestatem acquiriverunt, servi sunt eorum, quorum favore adpiti sunt. Jam enim arma belli invicem cultio videlicet sana doctrina) excogitantur; et privatae immunitas occultantes, pro pietate odium gerere assumunt. Alii vero ob turpissima reprehensionem a se declinantes, populum in contentione accendant, ut communibus malis sua vita adimbrent, abscondantque. Quare etiam bellum hoc prava operantium irritum est, dum communi pacem tanquam occultam ipsorum ignominiam detegentem fugiunt.

¹ Basil. epist. LVII. — ² Idem epist. LVIII. — ³ Idem epist. LXXI.

Ob hæc ridet infideles, imbecilles fluctant, fides in ambiguo est, ignorantia animis effunditur; quod adulterantes verbum in malitia veritatem videntur imitari. Taceo enim impiorum ora. Omnis blasphemia lingua soluta est: profanata sunt sacra: ex populo qui sane mentis sunt, deprecatorias domos, sive oratoria fugiunt, tanquam impietatis scholas: in solitudine vero ad caelestem Dominum cum suspiriis et lacrymis manus attollunt. Ceterum ad nos quoque venerunt, que in pluribus civitatibus gesta sunt. Populus cum mulieribus et pueris ipsisque senibus ante portas effusus, sub dio preces fundunt, omnes aeris injurias cum magno animo sustinentes, et auxilium a Domino exspectantes.

18. « Que deploratio his calamitatibus digna aut par esse possit? quales lacrymarum fontes his malis sufficient? Quandiu igitur stare quidem adhuc videntur, tandiu adhuc vestigium veteris status præservatur, priusquam consummatum Ecclesiis naufragium eveniat. Præsens instat jam nobis; instat, inquam, integerrimi fratres: porrigite manus, genua inclinate; commoveantur in vobis fraterna vestra viscera; profundatis lacrymas condolentia, et non negligite dimidium orbis ab erroribus absorptum; non sine exitu fidem apud quos primum illuxit. Quid igitur facientes rebus occurretis, et quomodo erga oppressos condolentiam ostendetis; id a nobis nequaquam vos discere oportebit, sed Spiritus ipse sanctus vobis suppeditabit; nimirum ut cito auxilium præstetis, quo comprehensos servetis incolumes, et qui adsunt fratres complures. Nam peregrinantes Synodi existant supplementum, ut non solum ex legatorum gravitate, sed etiam proprio numero ad institutionem fidei fiduciam habeant: qui etiam in Nicæa scriptam a Patribus vestris fidem renovabunt, et hæresim funditus extirpabunt, et Ecclesiis pacifica prædicabunt; eos qui non idem sentiunt, in concordiam ducentes.

19. « Hoc enim nimirum omnium miserimum est, quod et pars que sanioris doctrine esse videtur, invicem divisa est; et circumstant nos persimiles afflictiones his sane, que in Vespasiani obsidione urbi Hierusalem acciderunt. Hujus siquidem populus simul externo bello occupabatur, et simul intestina obsidione ejusdem tribus consumebatur. Nobis autem præter apertum hæreticorum bellum, adhuc etiam ille qui ab unanimes doctrina existimatis dissidet, ad extremam imbecillitatem Ecclesiis deduxit; propter que a vobis potissimum desideramus, ut qui apostolicam fidem profitentur, selusmatibus que noverim dissolutis, deinceps auctoritate Ecclesiæ subjungantur, ut sacrum Christi corpus fiant, omnibus membris ad integritatem reductis. At non solum aliorum bona laudibus extollamus, quod nunc facimus; sed et nostras quoque ipsorum Ecclesiis inspicimus, veterem integram doctrinam gloriam adeptas. Absque dubitatione enim summa laude dignum iudico, quod vobis a Domino concessum est, ut fructum a probato puroque discernatis, Patrum autem fidem sine ulla prævaricatione præ-

dicatis, quam et nos suscepimus, cognovimusque ex apostolicis characteribus formalam, conjuncti quoque ipsi et omnibus, que Synodi scriptura regulariter et legitime sunt instituta ». Hucusque Meletii et collegarum epistola, cui subscriperunt reliqui orthodoxi Orientales episcopi: nam de ipsis hæc Meletium ipse Basilius¹ ante monerat his verbis: « Itaque, si videtur epistola ad Orientales necessarium quid complecti, postquam eam fide dignam scripseris, ad nos trans mitte; ut curemus ab omnibus consentientibus subscribi; et charta quam efformaris, locum habeat subscriptionibus accommodatum, quam conjungere possimus ei, que a fratre sympresbytero (syndiaco) circumfertur ».

20. Præter hæc litteras erat isdem annexus libellus petitionum, quo explicabatur quid vellent iidem Orientales præstari ab Occidentalibus; quo a Meletio misso, atque a Basilio perspecto, quid amplius illi esset addendum, sic Basilius admonet eadem epistola: « Ego siquidem quoniam cause summam in commentario invenio ». Sic enim libellum nominat quod et alii *Breve* dixere, *Judicium* vero alii; et paulo post: « Illud vero mihi argumentum velut intactum adhuc esse, locumque dare scribendi visum est; admonere illos ne sine discrimine quorumvis communionem ex Oriente venientium accipiant; sed una semel electa parte reliquos ex consentientium testimonio admittant, et non cuivis sub prætextu orthodoxæ doctrine fidei formulam scribenti adslipulenter. Nam isto pacto deprehendentur cum adversariis facientes, qui eadem sæpenumero verba præterunt quidem, inter se vero pugnant, ut qui plurimum divisi dissidentique fuerit. Ne igitur amplius hæreses eorum qui inter se mutuo dissident, per ipsorum scripta, que prætexere et objicere solent, incautos seducant; admonendi sunt, ut arcanas accedentium communionem, et scriptis juxta formam ecclesiasticam comprehensas faciant.

21. Hæc Basilius scribens, cavere cupit ab ipso Romano Pontifice damnari illud, quod sub Liberio illatum est Ecclesiæ Orientali, cum recepisset Eustathium Sebastenum et collegas, eosdemque omnes hæreticos, sed dolose professos Nicenam fidem: nam illi in Oriente reversi, quasi auctoritate Romani Pontificis roborati, hæresim, quam fovebant, liberius prædicarunt. Optat igitur S. Basilius non communicandum facile omnibus ex Oriente Romam accedentibus, etiamsi viderentur profiteri catholicam fidem, nisi secum litteras afferrent partis illius, quam Pontifex ipse præbat; nec eosdem recipi debere, nec item dimitti sine arcanis litteris, nempe Formatis. Porro eodem petitionum libello contenta esse ea quoque capita, quorum meminit litteris ad Athanasium scriptis, existimamus.

22. Scripti et tunc suas privatim Basilius litteras, quas perferendus tradidit eadem sæpius nominato Dorotheo; sed sicut præstabat cæteris in scribendo Basilius, ita eisdem litteris eloquentius atque

¹ Basilius, epistol. LIX.

nervosius calamitosus Orientalis Ecclesiae status ab ipso describitur; quas, ut exactissima tanta legationis cogitatio habeatur, et quo loco repositae essent hoc tempore res Orientalis Ecclesiae, plenius intelligatur, hic inflexere operae pretium existimamus; sunt vero hujusmodi¹:

« Dominus noster Jesus Christus, quoniam omnem Ecclesiam Dei suum ipse corpus nominari sustinuit, et unumquemque nostrum alterius esse membrum declaravit, dedit quoque nobis, ut erga omnes juxta membrorum consensum amice simus affecti. Quapropter etiam si habitationibus sumus alter ab altero quam longissime dissiti ac dirempti, ratione tamen conjunctionis hujus, propinqui sumus invicem.

« Quoniam igitur pedibus caput dicere non potest: Non estis mihi necessarii: plane neque vos amicitiam nobis renuntiare sustinebitis: sed tantum vos ad commiserationem movebunt afflictiones nostrae, quibus propter peccata nostra traditi sumus, quantum nobis congratulationis alerti, quod in pace quam vobis largitus est Dominus, celebres estis. Haec itaque ratione et nunc, et alias dilectionem vestram voce lugubri opproravimus, ut nostrae miseriae condoleatis ac succurratis. Verum plane prohibiti estis, ne ad juvandum nos excitaremini: propterea quod ultio divina, qua castigandi eramus, nondum esset impleta. Nam hoc potissimum est, quod requirimus, ut ipsi quoque imperatori per vestram pietatem innotescat orbis nostri perturbatio confusioque. Hoc si factu difficile fuerit, ut vel aliqui vestrum, ad visendum et consolandum afflictos veniant, qui ipsi oculis aspiciant calamitatem Orientis, qua auditu percipi nequit; propterea quod nullo vobis sermone res nostras dilucide exprimere possumus.

23. « Persecutio nos apprehendit, fratres colendissimi, persecutionum omnium gravissima. Abiungunt enim pastores, ut greges dispergantur; et quod omnium est durissimum, neque qui affliguntur, per martyrii certitudinem illatas passiones tolerant, neque plebs martyrum loco athletas habet ac veneratur, propterea quod Christianorum nomine lecti sunt persecutores. Unum jam crimen est, quod vehementer punitur, si paterna quis traditiones diligenter observet. Ob hanc causam paternis sedibus abigiuntur pii, et ad solitudines migrare coguntur. Nulla est apud iudices iniquos eam capitis reverentia: non jam ulla conspiciuntur religiosae pietatis exercitatio; nulla conversationis iustitiae ratio, quae ad Evangelii normam ab adolescentia ad sanctam usque legitime perticiatur. Sed enim nemo sceleratus sine certis iudicibus condemnatur; episcopi sola inlercedende calumnia damnantur, et nulla evidenti probatione assertis ac corroboratis criminationibus, supplicii traduntur. Nonnulli ne noverunt quidem accusatores suos, neque tribunata viderunt, neque delati sunt primum; sed nocte in tempesta abrepti.

in exilium fugati sunt, solitudinis calamitatibus ad mortem usque traditi.

24. « Quae vero ista concomitantur, neminem latent, etiam si nos sileamus; exilia presbyterorum, exilia diaconorum, totiusque cleri depopulationes; necesse enim est, vel adorare imaginem, vel saeva flagitiosorum flammæ tradi, Gemitus plebis, lacrymae continuae, et per singulas domos, et publice omnibus quae patiuntur inter se complorantibus. Nemo enim corde est adeo usque lapideo, ut patre privatus placide ferat se orphanum. Sonitus lamentantium in civitate, sonitus in agris, in viis, in solitudinibus; vox una omnium miseranda ac tristitia loquentium. Soblatum est gaudium et letitia spiritualis; in luctum mutatae sunt festivitates nostrae. Domus precationum clausae sunt; altaria cultu spirituali vacant; nulli amplius Christianorum certus; nulla amplius doctorum praesentia; cessarunt doctrinae salutares; cessarunt paenegyres ac festivi conventus publicique; hymnodiae nocturnae non habentur; neque superest beata illa exultatio, qua Domino credentium animae in synaxi ac communione spiritualium charismatum exhilarantur.

25. « Nobis autem dicere licet, quod in hoc tempore sit neque princeps, neque propheta, neque praeses, neque oblatio, neque incensum, neque locus ubi coram Domino possit offerri sacrificium, ac misericordia acquiri. Haec scientibus scribuntur; propterea quod nulla orbis pars est, quae calamitates nostras ignoret. Quare non putabitis, quod ista vobis docendi vel admonenda diligentiae vestrae gratia loquamur: novimus enim quod nostri nunquam sitis oblitii, non minus quam mater filiorum uteri sui. Sed quemadmodum qui dolore aliquo occupatur, per gemitus solent relevare merorem; ita et nos facimus. Ut molestiae gravitatem omnibus rejiciamus, multiformes nostras calamitates vestrae dilectioni narramus, si quo pacto ad precandum pro nobis aliquando ferventius permoti, impetretis a Domino, ut nobis placatus concilietur.

26. « Quod si haec tribulationes nos solos pressissent; visum nobis utique fuisset, et silentio has obtegere, et de afflictionibus pro Christo illatis gloriari; quoniam praesentis temporis afflictiones non sunt pares ad gloriam quae futura est, ut reveletur in nobis. Nunc autem metumus, ne quandoque malum hoc acceptis viribus, instar flammae per accensam et ardentem materiam serpentes seseque effundentis, si quae vicinia sunt conpulerit et absumpsit, corruptat et remota. Hec enim haereses malum cuncta depascitur; ac periculum est, ne vastatis nostris Ecclesiis, et ad sanam incolatus vestri partem serpat. Nos enim forsitan primum quidem propter exuperans peccatum nostrum crudis istis hostium Christi dentibus, ut absumamur, sumus obiecti. Fortassis autem quod vero propius est quoniam a nostris locis exortum Evangelium regnum in totum orbem egressum est, haec ratione communis animarum nostrarum hostis detectionis quoque seminata, quae in eisdem nostris locis intum ces-

¹ Basil. epi-S. LXX.

perunt, in universum orbem transmitters contendit: nam quibus illuxit cognitionis Christi lumen, super eosdem et impietatis tenebras inducere cogitat.

27. « Afflictiones itaque nostras, vestras reputate, tanquam germani Domini discipuli. Non impugnatur propter pecunias, non propter gloriæ splendorem, non propter aliquid aliud rerum temporalium; sed propter communem thesaurum, propter hæreditatem paternam, propter sanctam fidem in certaminis prociuctu consistimus arrecti. Lugete nobiscum, o fratres amantes. Oclusa namque apud nos sunt piorum ora, reserata vero est quælibet audax blasphemique lingua eorum qui adversus Deum loquuntur injustam; columnæ et stabilimentum veritatis dissipantur. Nos, qui tenuitatis gratia despicimur, fiducia loquendi destituti sumus. Ipsi, queso, et pro isto populo decertate, et non vestra tantum spectate; quoniam ad portus appulstis tranquillos per gratiam Dei, quæ vos a turbine malorum spirituum protegit: sed et Ecclesiis illis, quæ per tempestatem jactantur, manus porrigite, ne quando omni prorsus destitute auxilio, fidei naufragium patiantur. Ingenscile nostri gratia. Nam Unigenitus blasphematur, et nemo est qui contradicat: Spiritus sanctus dehonestatur; et qui reprehendere posset, fugatur. Error multorum deorum obtinuit; magnus apud illos Deus est parvus: Filius non naturæ nomen, sed honoris appellatio reputatur: Spiritus sanctus nec ad sanctæ Trinitatis complementum pertinere, nec diviæ beatæque naturæ consors, sed ex creaturarum numero tenere et utrumque Patri et Filio adjectus esse docetur. Quis dabit capiti meo aquam, et palpebris meis fontem lacrymarum? et deplorabo complures dies populum perversis istis doctrinis ad perditionem adactum.

28. « In transversum rapiuntur simpliciorum aures, ac deinceps in consuetudinem transeunt hæreticæ impietatis: in istiusmodi sermonibus doctrinæ plusquam impie educantur Ecclesiæ infantes. Nam quid aliud etiam facient? Baptismata sunt apud hæreticos; illi deducunt peregre quovis progredientes, invisunt infirmos, solantur mæstos, adjuvant laborantes et pressos, omnis generis opem afferunt, mysteriorum communionem administrant. Quod omnia per illos dispensantur et perficiuntur, quasi reliquaculum quoddam est plebi, quo ad illorum concordiam astringuntur; ita ut brevi temporis discursu, etiam si restituerit aliqua libertas, nulla tamen spes reliqua futura sit ad veritatis iterum agnitionem reducendi eos, qui diuturnæ dilectionis vinculo hæreticis obstricti sunt.

29. « Quapropter complures ex nobis oportebat ad gravitatem vestram accurrere, et unumquemque rerum suarum expositorum fieri. Jam vero et hoc ipsum documentum vobis sit afflictionis ejus, in qua vitam vivimus plane miserabilem; quod ne ad vos quidem detur viam capessere et proficisci. Nam si quis Ecclesiam suam vel brevissimo momento deseruerit, plebem confestim insidiatoribus expositam relinquet. Verum per gratiam Dei unum misimus

pro multis, pientissimum hunc et dilectum fratrem nostrum Dorotheum sympresbyterum (al. syndiaconum); qui et quæcumque litteris nostris non satis exprimentur, sua ipsis poterit narratione adimplere; quia et cuncta diligenter pervestigavit, et zelo recte fidei ducitur. Quem ubi pacifice susceperitis, prope ad nos bona nobis studii vestri, quo ad juvenandam fraternitatem præditi estis, multa referentem remittite. Hactenus ad Occidentales Basiliius. At hæc Dorothei legatio fuit privatim a Basilio missa.

30. Præter autem Sabinum directum a Meletio, et Dorotheum legatum a Basilio, his junctum fuisse quoque presbyterum nomine Probum Sacetesimum, ejusdem Basilii epistolæ indicant¹. Porro omnes hæc litteræ etsi ad Occidentales vel Occidentis diversas provincias habeantur inscriptæ; tamen ad ipsum in primis communem Pontificem datas esse, quæ recitata sunt superius ex litteris S. Basilii ad Athanasium, plenissimam fidem faciunt. Desiderantur autem litteræ Athanasii ad ipsum Romanum Pontificem, quarum superius mentio facta est. Quid vero actum sit hæc legatione; illud tantum potuimus invenire; Occidentales scilicet, redditus ad Orientales litteris, eos consolatos esse, bonaque spe pariter roborasse; quod quidem in primis ex ejusdem Basilii litteris ad eosdem postea datis significatur, cum ait²: « Tantum cuique vestrum Dominus Deus noster, in quem speravimus, largiatur gratiæ, ut proposita spe potiamini, quanto ipsi gaudio pectora nostra replestis tum per litteras, quas per desideratissimos sympresbyteros nostros scripsistis, tum ex eo quod calamitatibus nostris, tanquam viscera commiserationis induti, condoletis, quemadmodum nobis prædicti fratres indicantur. Nam etsi vulnera nostra eodem modo perseverant; nonnilil tamen inde relevamur, quod paratos habemus medicos, qui velocem ac maturam possunt, si detur opportunitas, doloribus nostris afferre medelam ». Hæc ibi. Et ad Antiochenos³: « Sollicitudinem illam, quam pro Ecclesiis Dei geritis, ex parte recreabit desideratissimus, ac religiosissimus frater et consenior noster Sacetesimus (Sanctesimus), qui vobis Occidentis erga nos charitatem et affectum exponet; et rursus ex parte animos vestros excitabit, et adhuc amplius provocabit, dum vobis per se ipsum luculentur declarabit, quantum studii ac diligentie res præsentis exposcant. Etenim aliorum quilibet veluti dimidiato de sententiis virorum Occidentalium et statu rerum narravit; ipse vero quoniam sufficiens ad hoc fuit, ut et volumalem virorum cognosceret, et de statu rerum exacte inquireret, narrabit vobis omnia, et bonum vestrum studium ad cuncta veluti manu ducet; quo materiam convenienter ad hoc habeatis, ut propositum vestrum perficiatis, quod mdesinenter pro Ecclesiis Dei solliciti ostenditis ». Hucusque Basiliius.

¹ Basilii epistolæ, x. et LVIII. et in add. ep. XVIII. — ² Idem. ep. LXXIV. — ³ Idem ep. XVIII. in addit.

31. Rescripserunt pariter Romanus pontifex Damasus et alii episcopi ad Athanasium: quas acceptas ipse litteras, ad Basilium, quo eum consolaretur, in Cappadociam misit. Id quidem ex aliis post hæc ejusdem Basilii ad Occidentales iteratis litteris accipimus, quibus dicitur ¹: « Bonus ille Deus, qui afflictionibus semper solatium adjungit, dedit etiam nunc nobis inter varios dolores modicam quandam consolationem ex litteris, quas a vobis acceptas carissimus Pater noster Athanasius episcopus nobis tradidit, sanæ fidei testimonium, et inoffense unanimitas et conspirationis demonstrationem referentes: et ut pastores ostenderet Patrum insilere vestigiis, et populum Domini cum scientia pascentes. Hæc omnia me tantum exhilararunt, ut mororem nostrum omnino discusserint, et risum quemdam exiguum animis nostris infuderint a tetrico hoc rerum statu, in quo nunc agimus. Auxit autem nobis solatium Dominus per apprime religiosum filium coadjutorem nostrum Sabinum; et relatione eorum, quæ apud vos honeste aguntur, animos nostros pavit ». Hæc de his quæ spectant ad præsentis anni a Basilio et aliis Orientalibus orthodoxis episcopis ad Damasum papam, et cæteros Occidentales anti-lites legationem: de aliis autem postea ab eodem Basilio datis ad eosdem Occidentales litteris agemus annis sequentibus, quibus scriptæ fuisse videntur.

32. *Basilus, auctore Athanasio, visitationem episcoporum Cappadociæ suscipit, in qua plures labores et calamitates perpetuit, optime pro Ecclesiis statuit.* — Jam vero quæ reliqua sunt Magni Athanasii erga Magnum Basilium officia, ut hic ante obitum ipsius Athanasii recenseamus, ratio a nobis postulat; quæ sane in medium afferemus, prout ea cum ex ipsius Basilii, tum etiam Athanasii scriptis licuit expiscari. Scribens enim ipse Athanasius ad Joannem et Antiochum presbyteros, hæc de Basilio in fine habet ²: « Valde autem admiror audaciam eorum, qui non reformidant oblatrare dilecto nostro et vere Dei famulo episcopo Basilio; cum ex hujusmodi oblatratione deprehendi et convinci possint, quod ne Patrum quidem confessionem aut ament, aut amplectantur »: idemque rursus ad Palladium presbyterum ³: « Quod de monachis Casariensibus significasti, hoc ipsum quoque didici a dilecto nostro Diano, quod graventur et resistant dilecto nostro episcopo Basilio. Tibi certe, quod mihi rem indicasti, gratias ago; illis vero quæ decuit scripsi, ut veluti filii obsequantur patri; nec iis, quæ ille probat, contradicant. Nam si suspectus esset in negotio veritatis, recte pugnarent: sin autem contidunt, ut nos confidimus, cum esse gloriam Ecclesiæ, dum ita decernat pro veritate, et docet eos qui indigent doctrina; non fas est cum tali homine pugnare conserere; sed amandus est potius ob pium animum. Nam ex iis quæ cognovi ex dilecto nostro Diano, nulla de causa eum gravatum ferunt. Ipse enim (ut

plane mihi persuadeo) infirmus efficitur apud infirmos, ut infirmos lucretur. Dilecti autem fratres nostri respicientes ad scopum ejus, quo ad veritatem tendit, glorificent Dominum, quod talem episcopum Cappadociæ dederit, qualem singulæ provinciæ sibi optant. Tu autem, dilecte, velis iis indicare, ut credant me hæc scripsisse: id enim vos erga patrem benevolentes reddet, et pacem in Ecclesiis conservabit ». Haecenus Athanasius de Basilio ad Palladium. Quæ autem hæc fuerint turbæ et malæ suspiciones adversus Basilium a suis Casariensibus monachis atque aliæ ab aliis excitatæ, dicemus suo tempore.

33. Talem vero tantamque fidem de Basilio Athanasius concepit, ut eidem injunxerit visitationem episcoporum extra provinciam Cappadociæ positorum, nempe Macedoniae et Achaiae; cui et in mandatis dedit, ut lapsos omnes reciperet cum fidei Nicænæ confessione. Testatur id quidem ipse Basilios ad Neocasarienses scribens, cum ait ⁴: « Hæc in re non nostro ipsorum erga tales usi sumus iudicio; sed magis decreta Patrum nostrorum, quibus illi de talibus jam olim quid faciendum sit », nempe in recipiendis lapsis. « statuerunt, sectati sumus. Ego enim cum accepissem beatissimi Patris Athanasii Alexandrini episcopi litteras, quas etiamnum in manibus habeo, et requiruntibus legendas objicio; quibus ille manifeste edixit, quod si quisquam ex Arianorum hæresi ad nos transire voluerit, admittendum esse, nec quicquam in illo assumendo hasitari debere, si Niceni Concilii fidem conflicetur et dogmatis hujus consortes: ille cum mihi omnes tum Macedoniae, tum Achaiae episcopos allegasset; necessario arbitratus sum, ut tanto viro propter fidem dignam auctoritatem eorum qui id decreverunt, nimirum in Concilio Alexandrino « obsequeretur; simulque præmium pacis studiosis destinatum adipisci cupiens, eos qui fidem istam contulerant, communicantium parti adscripsi ». Hæc Basilios. Sed unde ipsi et a quibus de re adeo bene gesta negotium facessitum est, vel quam occasione? Rem gestam hic referemus.

34. Cum sanctus Basilus minorem Armeniam visitaret, ut gregibus pastoribus destitutus daret episcopos, aliaque ad pietatem spectantia sedulus obiret officia, nempe lapsos in hæresim peritentes catholicae conciliaret Ecclesiæ; accidit, ut cum in Nicopolitano in Armenia conventu Eustathium episcopum Sebasteum fidem catholicam proflentem ac subseribentem in communionem accepit, ab illius loci episcopo primum, deinde ab alius in suspensionem collusionis cum Eustathio adduceretur. Re igitur indigne dilatata, atque pro monstro habita, opus habuit Basilus scribere apologiam, quam ad Terentium contemni misit, quem ex Antimaco dixerunt his temporibus ad colubendos Persas in Armenia cum exercitu in pugna prociectu stitisse. Ex quibus quidem litteris cum hystoria ipsa exactissime describatur; aliunde petere, vel alius enarrare verbis

¹ Basil. epist. LXL. — ² Athan. epist. ad Jo. et Antioch. — ³ Item, sequenti epist.

⁴ Basil. epist. LXXXV.

otiosum putamus. At ergo Basilius paulo post exordium ejus epistolæ ad Terentium scriptæ ¹:

35. « Alienatus a nobis est episcopus ille, qui nobis cooperationis est gratia datus. Haud enim novi quid reverendissimo fratri nostro Theodoto accidit; qui cum nobis initio pollicitus esset, quod in cunctis adiutor esse vellet, et ea Gerasibus nos Nicopolim deluxisset, ubi nos in civitate vidit, ita est abominatus, et sic sibi a peccatis nostris meluit, ut nos nec ad matutinas, nec ad vespertinas preces assumere sustinuerit. Qua in re quod ad nos quidem attinet, iuste et vite nostræ convenienter egit: verum haud utiliter communi Ecclesiarum constitutioni consulit. Hujus autem nobis causam assignavit, quod venerandissimum episcopum Eustathium in communionem receperimus. Est autem quod nos fecimus hujusmodi.

36. « Cum ad Synodum, quæ a fratre Theodoto celebratur, vocati, illoque profecti essemus, ut vocationi propter charitatem obtemperarem; ne ignavi illic et otiosi videremur, studioso curavimus, ut colloquium cum prædicto fratre Eustathio misceremus; proposuimusque illi, quæ in causa fidei a Theodoto illi objiciebantur, ac simul ab eo petivimus, ut manifestum nobis faceret, rectam ac fidem sequeretur, quo consortes esse possemus; si vero alienatus esset, ut perspicue sciret nos quoque a se fore abalienatos. Igitur cum multis inter nos ea de re confutissemus, lotumque diem illum causam hanc inquirenda consumpsissemus; appetente vespere, alius ab alio avellimur, nulla dum certa colloquii nostri conclusione posita.

37. Sequenti die rursus mane cidentes, iisdem de rebus disserere copimus. Cum autem et Pœmenus et frater, Sebastenus Ecclesie presbyter accessisset, et adversaria nobis doctrina vehementer urgeret; paulatim nos et ea diluimus, quæ nobis objicere videbatur; et illos ad consensionem eorum quæ a nobis quærebantur, induximus; sic ut per gratiam Domini, ne in minimo quidem a nobis invicem dissidere deprehenderemur. Igitur circa nonam horam ad precandum surreximus, ac Domino gratias egimus, qui dedisset nobis idem et sentire et loqui. Propterea oportebat me scriptam quamdam ab eo viro confessionem accipere, quo et adversariis illius manifestaretur consensus, et reliquis sufficienter viri hujus propositum monstraretur. Verum volebam ipse, multa diligentia cum fratribus, qui circa Theodotum sunt conversati, scriptum fidei ab illis accipere, et dicto Eustathio proponere, ut utraque ista fierent; ipse videlicet rectam fidem confiteretur, et illi de veritate hæc persuasi nullam retinerent contradictionis occasionem, si ab ipsis proposita fuissent accepta.

38. « At Theodotus, priusquam cognovisset quam ob causam convenissemus, et quidnam eo colloquio efficeremur, dedignatus est nos amplius vocare ad Synodum. Itaque e medio itinere reversi

sumus tristes, quod labores nostros pro pacandis Ecclesiis susceptos, inefficaces reddidisset. Postea cum in Armeniam necessario proficiscendum esset, sereneque viri hujus mores et ingenium, ac sub fide digno teste et gestorum reddere rationem et illi satisfacere vellem, veni Gerasa in agrum deo dilectissimi episcopi Meletii, ubi et ipse dictus Theodotus comparebat; atque ibi, quoniam ab ipso fueramus propter Eustathii conjunctionem accusati, quid eo congressu effecissemus, exposui, quod videlicet deprehenderim eum nobiscum sentire per omnia. Cum autem ille affirmaret, eum post discessum nostrum consensum hunc abnegasse; et suis discipulis affirmasse, quod haudquaquam nobis in causa fidei consensisset; respondi ad ista (tu autem, celeberrime virorum, considera, an non justissime et irrefragabiliter responderim): Ego, inquam, hoc mihi persuadeo, conjectura ex reliqua viri hujus constantia sumpta, haud ita leviter virum illum in contrarium mutari, ut jam contideatur, jam que diverit, neque; qui etiam in vulgaribus rebus mendacium, perinde ac rem horrendam, aversatur: tantum abest, ut in rebus tanti momenti, et sic apud quosvis celebratis, veritati ullo pacto adversari velit». Hæc quidem de Eustathio cum dicat Basilius, haud ita probe tunc hominem novisse visus est, ac postea perspectum habuit: ejus enim deinceps cum mores describit, ut suo loco dicemus, nihil magis eidem atque inconstantiam inhaesisse, constanter exprobat. Sed addidit hæc tunc Basilius ad Terentium.

39. « Esto famen vera sint quæ a vobis sparguntur; oportet illi scriptum proponere, quod eunctam recte fidei apodixim contineat. Quod si cum dato rescripto consentientem reperero, maneo in illius communionem. Si vero recusantem deprehendero, deficiam ab illius consortio. Cum ista probaret Meletius episcopus, qui Antiochia pulsus illic exul agebat, « et frater Diodorus sympresbyter (nam et ille aderat) consentiens esset; venerandissimus frater Theodotus hortabatur nos, ut Nicopolim descenderemus, et Ecclesiam ipsius inviseremus, ac Satalos usque comitem ipsum itineris reciperemus, sic ut nos Gerasis relinqueret. Ubi vero Nicopolim venimus, oblitus eorum quæ a nobis audierat, et quæ nobis pactus fuerat; contumeliosis illis ac probris, quorum paulo ante mentionem feci, nos iterum attexit, et a se dimisit.

40. « Quomodo igitur, venerandissimum caput, fieri potuisset, ut aliquid eorum quæ iungebantur, efficeret, et episcopos Armenia darem, cum ad hunc modum affectus erga me sit is, qui curarum debet esse consors et participes? apud quem ego me viros aptos et commodos inventurum sperabam, quod sint in ipsius parocia et religiosi et prudentes, ac simul lingua hujus periti, et qui reliqua gentis hujus idioma sciunt: quorum nomina cognita volens facere, ne quid impedimenti nascatur, quominus alio saltem tempore Armenia prosim». Subdit mox de aliis ad eam visitationem spectantibus.

¹ Basil. ep. st. LX. in addit.

41. Quod autem ad Eustathium in communionem receptum pertinet; extat apud eundem S. Basilium fidei libelli exemplum, quem ipse tunc Eustathio subscribendum obtulit; cujus est exordium¹: « Tam illi qui alia haecenus fidei confessione praecipuati ad Orthodoxorum jam unitatem transire volunt, quam qui nunc primum ad veritatis doctrinam et instructionem assumi desiderant, eam fidem docendi sunt, quae in Synodo Nicaeae olim collecta a beatis Patribus conscripta est, etc. » Subjicitur ibi non ipsum tantum Nicaenum symbolum, sed specialis damnatio Marcelli haeresis atque Sabellii, aperiunturque abditissima Arianorum latebrae, ne quid subterfugii esse possent doctorum impietati: nec non blasphemiae condemnantur in Spiritum sanctum; in cujus libelli fine adjaecit ipsius Eustathii tunc his verbis concepta subscriptione: « Eustathius episcopus tibi Basilio. Legi, agnovi, et probavi haec praescripta. Subscripsi autem cum his qui mihi aderant fratribus, Phortone, et chorepiscopo Severo, atque aliis nonnullis clericis ». Haec ibi; ex quibus videas haud imprudenter a Basilio Eustathium fuisse receptum.

42. At quid post haec accidit? Cum Eustathius atque socii viderent Basilium a Theodoto in communionem minime recipi, seque cum suis atque repellere; quod spe frustratus esset, nec ex ea a se subscripta fidei professione, quam auctupatus fuerat, gloriam consecutus esset; terga impudenter vertit, et in Basilium verbis jaclare convicia, et scriptis quoque in eum disseminare calumnias aggressus est, quasi de fide haud recte sentiret; hanc suae ipsius rationis causam saepe praetextens, ne levitatis argui posset, curavitque ejusmodi a se scriptas adversus Basilium litteras circumferri. Testatur id quidem ipse Basilius ad eundem Eustathium data epistola, qua suam parat defensionem; ubi haec ad finem ipsius²: « Putarunt suaves isti homines impedimento sibi ad acquirendum potentatum nostram fore communionem. Et quoniam quadam fidei subscriptione praecipuati sunt, quam nos illis protulimus, non quod ipsi de illorum sententia hesitaremus (fateor enim) sed quod suspicionibus, quibus apud complures fratres nobiscum concordare laborabant, mederi cuperemus: ne quid ipsis ex ea confessione impedimenti ad hoc, ut ab his qui nunc dominantur susciperentur, videretur occurrere, communionem nobis denegarent, et pro separationis hujus causa litterarum istarum praetextum commenti sint. Evidentissimum vero eorum quae dico, indicium est, quod cum a nobis deferent, accusationesque quas volebant contra nos fingerent, litteras circumquaque ad omnes, antequam ad nos miserunt. Septem namque dies prorsusquam in nostras manus veniret, visa est illorum epistola; et qui illam ab aliis receperant, et alios quoque illam miserunt erant. Nam ita insubterant, ut unus alteri illam traderet, quo profinus in universam regionem distri-

bueretur ». Haec ipse de vulgatis ab Eustathio et sociis contra se litteris.

43. Quod igitur Basilius tardius sceleratorum hominum fraudes dolosque sensisset, nec Theodoto episcopo Nicopolitano ista monenti acquievisset: facti sero poenitent, hujusmodi ad eundem Theodotum litteras dedit³:

« Recte nos et competenter reprehendis, venerandissime et revera desideratissime frater, propterea quod ab eo tempore, quo a reverentia tua propositiones illas de fide ad Eustathium ferentes discessimus, nihil tibi nec modicum nec magnum de causa illius significavimus. Ego vero id non ob eam causam feci, quod susque deque faciam, quasi contemptibilia, quae in nos ille commisit; sed quod fama illorum apud quosvis passim pervagata est; et nemo sit qui opus habeat, ut a nobis, quodnam sit viri hujus propositum discat. Nam hoc et ipse curavit, velut metueus, ne paucos habeat sententiae suae testes ac consocios: ideoque et ad quosvis continens epistolas suas adversus nos scriptas emisit. Itaque a communionem nostra se ipse avulsit; quandoquidem nec in locum determinatum convenire nobiscum sustinuit, nec discipulos suos (quod tunc pollicitus fuerat) adduxit. Sed nos etiam in frequentissimis Synodis perstrinxit una cum Theophilo Cilice, unda et manifesta blasphemiam, quasi alienam a doctrina sua animis plebis insinuat dogmata. Sufficiebant quidem et ista ad dissolvendam omnem nostram conjunctionem. Postquam vero et in Ciliciam venit, ibique cum Gelasio quodam degens, fidem illi exposuit, quae a solo Ario, vel germano aliquo ejus disipulo conscribi debuisset; tum adhuc amplius ad separationem et disjunctionem obfirmati sumus, cogitantes fieri non posse, ut vel pellem suam nunquam mulet Aethiops, vel maculas suas pardus; vel qui perversus est dogmatibus innutritus, malum haereses abstergere queat.

44. « Et tamen ultra haec et illud temeritatis ausus est. Scripsit contra nos, imo conscripsit sermones prolixos, omnis generis conviciis et sycophantiis repletos; quibus haecenus nihil responsumus, propterea quod ab Apostolo docemur ne nos ipsi ulciscamur, sed locum iure deamus. Et simul uti de profunditate hypocritarum cogitamus, quia se nos toto tempore blandiuscule insinuant, stupore quodam praesensatione corrumpunt. Nam clamant nihil illorum esset; tamen quod jam recens ausus est, cui non horrorem, et omnimodam vii hujus abominationem menteretur? qui, sicuti audio, modo verus est rumor et non figmentum de laboribus granae compositum, etiam manum quibusdam deum imponere praesumpsit, quod nemo nunquam ex haeculis levisse videtur. Itaque quomodo fieri potest, ut tanta placide feramus, et vii hujus debita curatio esse putemus? Quare videte ne falsis sermonibus seducamur, neve praetextibus vortum istorum omnia ad malum latiturne excipitum fidem ac-

¹ Basil. epist. LXXVII. — ² Idem epist. LXXV.

³ Basil. epist. AV. in addit.

commodetis. Ista quomodo in nullo discrimine ponemus? Scias itaque, desideratissime ac venerandissime, haud conscium me esse, quod nunquam tantum doloris animo meo conceperim, quantum nunc ex eo patior, quod ecclesiasticas leges confundi percipio. Verum id unice precare, ut largiatur nobis Dominus, nihil ex affectibus irae moliri, sed retinere dilectionem, quæ nihil agit perperam, nec inlatur. Etenim vide, quomodo qui illa carent, supra humanam mediocritatis mensuram elati turpiter et indecenter vivant, ea facere præsumentes, quorum nulla præteritum tempus habet exempla. Hactenus ad Theodotum Basilium, quem ei minime auscultasse penituit.

45. Vix credi potest, quantum hæc ad aliquod spatium temporis Basilii fama attulerit detrimenti; quod et ex eo probe possumus intelligere: nam si qui plus satis perspectum habuere Basilium, nempe monachi ipsius alumni, scandalum haud leve passi sunt; atque adeo, ut opus fuerit (quod nuper dictum est) Athanasium ad eodem alios pro Basilii integritate litteras dare, ut eos retineret cum Basilio communiõne conjunctos; quid putas cæteris evenisse, quibus Basilii fama tantum cognita esset? Quid vero de eo existimasse censes qui fluctarent? Quid denique ipsos hostes Basilii his adiecisse credendum, quod infensorum animorum sit levia reddere gravia, et parva maxima? Sed illud plane in Basilio admirandum apparuit, absolutissimo christiano philosopho dignum, cujus est dare locum iræ, nec proprias ulcisci injurias; cum se (quod fatetur in recitata litteris ad Theodotum) adversus Eustathium mirum in modum animo exacerbatum sentiret; ne suam defensionem iræ percitus institueret (probe noscens, quod ira viri justitiam Dei non operatur, trinitio se continuit, stylumque incitatum represit, ne in Eustathium præcepit excurreret.

46. Id quidem ipse Basilius ea de re ad suos monachos scribens testatur his verbis¹: « Tertius jam annus hic est, ex quo a calumniatoribus notatus accusationis flagella sustinere coepi; hoc uno contentus, quod Dominum habeo secretorum cognitorem, ac calumnie istius testem. Quoniam vero multos jam silentium nostrum eo rapuisse video, ut ex illo intentatas calumnias confirmariant; nosque non lenitatis ac patientiæ gratia, sed quod ad expromendam veritatem os aperte nentiquam ausim, eoque scdere se arbitrentur; ob eam vobis causam scribere conatus sum, etc. » Sed et ad ipsum nebulationem Eustathium tandem scribens² sic exorditur: « Tempus esse facendi, et tempus loquendi, sermo est Ecclesiastes³. At nunc igitur quoniam abunde satis silentii hactenus præcessit, opportuum deinceps erit, ut ad patefactionem eorum que ignorantur, os nostrum aperiamus »; et paulo post: « Nobis igitur jam in tertium usque silentii annum imitabilis visa est Prophete gloriatio illa, qua dicit⁴:

Factus sum quasi homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones. Quocirca in profundo peccatoris nostri dolorem, quem incussit calumnia, inclusum tenuimus, etc. »

47. At id tolerandum plane videri potuisset, si Orientales tantum ora ejusmodi de Basilio contlata calumnia pervasisset; sed fama volans, terras oberans, trans mare quoque penetrans, oras Occidentales etiam velocior vento pertigit. Unde evenit, ut studium illud Damasi Romani pontificis erga Basilium, quod litteris demonstrarat, et officium quod pollicitus fuerat, nonnihil refrigerit; adeo ut sæpe ipsum, clamantem licet, minime exaudierit, accedentibus aliis insuper adversus eundem Basilium sparsis haud levioris momenti rumoribus, de quibus singulis modo opportuna occasione dicendum.

48. Atque in primis illud in medium adducendum, eundem Basilium ab Arianiis accusatum, quod litteras dederit ad Apollinarem: hoc namque anno, nempe sequenti a gravissima illa, quam passus est agritudine, id accidisse, idem Basilius ad Patrophilum scribens affirmat¹; adeo ut eodem ferme tempore ipse in crimen adductus sit de communicatione infa cum Eustathio, et de scriptis litteris ad Apollinarem; ejus rei causa complures se a Basilii communiõne subtraxerunt. Agit de his ipse in dicta epistola ad Patrophilum, hæc scilicet verbis: « Haud vero multum temporis intercessit, confestim in Ciliciam legatio, atque inde reditus, moxque litteræ adsunt, communionem nobis denegantes. Abruptionis autem hujus ac secessus causam assignarunt, quod Apollinari scripsimus, et quod sympresbyterum nostrum Diodorum habeamus consortem.

49. « Ego vero Apollinarem quidem nunquam putavi inimicum esse; imo sunt quadam, quorum gratia virum veneror etiam; at me homini non ita conjunxi, ut ipsius velim in me recipere crimina, cum et ipse quadam habeam, que in illo reprehendo propter nonnullos illius codices, quos legi. De Spiritu sancto vero non novi me vel petiisse ab ipso vel nullo missum accepisse librum. Audio tamen ipsum, omnium eorum qui libros conscribunt, esse verbosissimum. Legi autem paucos illius commentarios: non enim mihi quæ hujusmodi sunt, scrutari vacat. Et alioqui eo sum ingenio, ut haud facile neoterica admittam; quemadmodum et corporis mei imbecillitas haud patitur, ut vel divinis Scripturis cum diligentia, et ut dignum est, immorer. Quid ergo mea interest, si quisquam aliquid conscripserit, quod culpam displicet? quanquam, si ita fieri oportet, ut alius pro alio rationem reddat; qui me propter Apollinarem culpât, rationem nobis reddat pro Ario præceptore suo, et pro discipulo suo Etio. Nos vero neque præceptoris neque discipuli loco nunquam fuimus isti viro, cujus in nos vitia contorquent et revolvunt ». Hæc de Apollinare, ad quem scripserat Basilius, quod nondum damnatus

¹ Basil. epist. LXXII. — ² Idem epist. LXXIX. — ³ Eccl. II. — Psalm. XXXVII.

⁴ Basil. epist. LXXIII.

esset; sed de consuetudine cum Diodoro hæc subdit: « Porro Diodorum, lanquam beati Silvani alumnum primum suscepimus, nunc vero diligimus et complectimur propter sermonis quem habet gratiam, per quod am multi eorum qui virum audimus, meliores redduntur ». Hæc de his Basilium.

50. Quod autem ad Apollinarem spectat; antequam Romæ in Concilio damnaretur a Damaso, nequaquam ut hæreticus vitabatur; nam de eodem S. Hieronymus sic ad Pammachium¹: « Apollinarium Laodicenum audivi Antiochiæ frequenter et colui; et cum me in sanctis Scripturis erudiret, nunquam illius contentiosum super sensu dogma suscepti, etc. » Eum enim in divinis litteris suum fuisse magistrum, ingenue profitetur. Imo et, quod his amplius existimari debet, ipse Damasus Vitalem primarium Apollinaris discipulum, ab ejusque sectæ hominibus factum postea episcopum Antiochenum, dolose profitemem Romæ catholicam fidem, recepit, eidemque litteras communicatorias tradidit: sed postquam rem scivit, perspectamque habuit illius hæresim, ipsum cum suis omnibus Romæ damnavit, ut Gregorius Nazianzenus testatur, cum de sua cum Vitale vel Apollinare consuetudine se excusat: nimirum quod eo tempore illos receperit, quo et a Damaso Vitalis admissus fuerat; rejecerit autem, cum ab eodem Romano Pontifice pariter damnatus fuit: hæc ipse ploribus ad Cleonimum²; sed de his fusiùs agendum inferius. Modo pro his omnibus Justiniani imperatoris sententia satisfacta ita dicitur³: « Invenimus quod multi sanctorum Patrum quosdam hæreticos collaudaverunt, sicut et S. Damasus et Athanasius et Basilus Apollinarem, et S. Leo Eutychem; et non propter hoc hæretici facti sunt; sed cognita eorum impetate, anathemate condemnantur ». Hæc Justinianus.

51. Rursum vero ad eumdem id genus argumentarum Basilii illud accessit, quod Athanasius Ancyranus episcopus, spectatae fidei vir et integritatis, in ipsum vehementer commotus est; adeo ut etiam illi graviter fuerit comminatus, quod audisset quandam ab eo esse conscripta fidei catholice adversantia. Quod cum rescivisset Basilium, et quantum illa essent scripta ignoraret; cupiens de his reddi certior, ad ipsum litteras dedit, in quibus hæc⁴ inter alia: « Nunc vero ejusnam auribus non obstrepiet eorum, qui negotiorum quorundam gratia quandoque ad vos accedunt, quasi novia quadam scripserimus, aut scribentibus aliis subscripserimus? Nam isto te verbo usum esse ferunt, qui tua ad verbum referunt. Me sane, quæ mentem meam multis ac variis cogitationibus distrahunt, nihil magis quam stupidum relinquunt. Itaque et tale quid suspicari cepti, ne forsitan hæreticorum quisquam nomen meum commendationibus suis subdole adscripserit, atque ita rectitudinem tuam contristarit, et ad istam vo-

cem », nempe comminationis. « emittendam induxerit »: et in fine: « Liberabis autem nos ab hoc stupore, si quibus de causis ad istam adversus nos injuriam permotus sis, aperte significare volueris ». Et alii rursum ad eum datis litteris⁵ de calumniis quibus undique exagitatur, illud Athanasio ingerit, ne adeo facile absque alterius partis defensione in quemquam sententiam ferat, ista perbelle significans: « Cum, inquit, omnino audiverimus; si nihil aliud, vel illud Alexandri saltem dicemus; alteram auriculam delato, sive calumniam perperso, sinceram et integram conservamus ». Hæc ipse. Certe quidem magna erant hæc cruciantia Basilio. Nam male audire apud hæreticos, gloria loco ducendum erat; sed apud præclaros fidei catholice defensores ejusmodi dictari atque credi, his præsertim temporibus, cum Injuscumdi disseminata calumnie in grave totius Catholice Ecclesie præjudicium vertentur, intolerandum plane et quovis supplicio gravius videri poterat.

52. Qualis enim quantusve fuerit Athanasius isle episcopus Ecclesie Ancyranæ post Basilium illum hæreticum sæpe damnatum, cum a Sozomeno⁶ inter præclaros fidei catholice defensores adnumeretur; quæ de eodem postea luculento ipsius Basilii stylo describantur, accipe: Basilium enim ubi audisset eum vita functum, ad Ancyranam Ecclesiam de ejus obitu consolatorias scribens litteras, hæc inter alia de ipso habet⁷: « Mortuus est qui columna erat et stabilimentum Ecclesie; imo magis ad beatam vitam subdatus, a nobis abscessit. Haud parum autem periculi est, ne subtracto hoc fundamento, simul cum illo multi decendant; et quæ in nonnullis sunt putrida ac marida, manifesta fiant. Clausum est os, quod hæctenus et competenti fiducia et sermonibus gratiæ ad fraternitatis edificationem scaturivit. Abiata sunt consilia mentis, quæ revera divinitus agitabantur. O quoties animum meum accusabo eum me ipsum) nonnihil contra hunc virum indignationis subiti, quod totus hoc desiderio tenebatur, ut dissolveretur et esset cum Christo, nec hoc plaris faciebat, ut diutius propter nos in carne maneret »! Hæc et alia plura Basilium, dum agere ferret, nulla admissa animi consolatione, tantum virum abreptum; ex quibus plane ejusdem Basilii mens candorem animumque christianum inspicias, e quo omnis confestum injuste ab eo passa calumnia excussus est pulvis, et irrogate comminationis hinc extersus, cum eundem de veritate redditum certiorum ac persuasum coluerit postea, ampliusque dileverit.

53. At an hæc finis calumniarum undique in Basilium congestarum? numme gentium, uno his acerbiores ipsum execrarentur: siquidem illa magis urgent vexationes, quæ a propinquioribus irrogantur; quæ et eo redduntur acerbiores, quo diuturnius in adversarium animis insidentes, duritiem

¹ Hieron. epist. LXX. — ² Gregor. Nazianz. epist. II. ad Cleonim. advers. Apollinar. — ³ Justin. imp. in edicto lib. confess. ad Joannem papam. — ⁴ Basil. epist. LIV.

⁵ Basil. epist. LXX. — ⁶ Sozomen. lib. V. cap. LV. — ⁷ Basil. epist. CXXII.

quamdam, lapidum instar contrahunt, ut frangi quavis arte minime valeant. Ex quo enim (ut diximus) Basilius cum Gregorio agebat in Pontica solitudine, hæreticorum quorundam calumniis factum est, ut suorum Neocæsariensium, penes quos educatus fuerat, ex quibus et paternum genus ducebat, grave expertus sit odium; quod cum nullo litterarum intermittio potuerit delinire, jam factus episcopus acerbius recruduisse sensit; utpole qui vitaretur ab illis ut hæreticus et consortio pollutus hæreticorum. Cujus rei causa egregiam illam ad eos epistolam¹ scribere, qua se illis catholice esse fidei integerrimum professorem argumentis plurimis demonstraret, coactus est; ac primum illo: « Sunt, inquit, iidem et nobis et vobis doctores mysteriorum Dei, et spirituales patres, qui vestram ab initio fundaverunt Ecclesiam; Gregorium dico priscum illum », cognomine Thaumaturgum, « et quotquot post ipsum episcopalem apud vos sedem susceperunt; qui ordine succedaneo, instar astorum exorti, iisdem ingressi sunt vestigiis, ita ut hand facile sit volentibus conversationis ipsorum indicia deserere »; et post multa hæc subdit: « Fidei vero nostræ quæ potuit evidentior esse probatio, quam quod a nutrice beata femina, quæ ex vestro gremio progressa est (Macrinam dico, illustrem illam), educati sumus, a qua et beatissimi Gregorii verba, quæ memorie beneficio ad illius usque ætatem servata ipsa retinuit, edocti sumus, quibus illa nos adhuc infantes tanquam pietatis dogmatibus finxit atque formavit? » Quam quidem fidem semper servasse impollutam ostendit, cum addit:

54. « Neque, inquit, mentem nostram unquam execranda Arianorum blasphemia polluitimus; sed si nonnullos aliquando Arii discipulos ad communionem assumpsimus; ita illos admisimus, ut morbum suum quam intime celantes, pietatis verba loquerentur, vel certe doctrinæ nostræ nihil obducantur ». Sequæ in his addit secutum canones sanctorum Patrum, necnon jussionem Magni Athanasii episcopi Alexandrini. Denique ex communiōne episcoporum totius Ecclesiæ se esse orthodoxum docet, hisce ad postremum positus verbis: « Fuerat, inquit, iustus res nostras astimare, non ex uno aut altero eorum qui ad veritatem hand recto pede ingrediuntur, sed ex multitudine totius orbis episcoporum, qui gratia Christi conjuncti sunt nobis. Requiritur vero Pisisda, Licaones, Isauri, Phryges, et qui utriusque sunt Armeniæ, quotquot vicini nobis sunt, Macedones, Achaï, Galli, Hlyrici, Hispani, tota simul Italia, Siculi, Afri, et qui in Ægypto adhuc sani sunt, et quæ reliqua portio est Syriæ; qui quidem litteras ad nos mittunt », nempe communicatores, « et vicissim a nobis recipiunt; ex quibus cum quæ illine ad nos feruntur, tum quæ vice versa istinc ad ipsos mittuntur, cognoscere potestis, quod unanimes omnes eodemque sensu præditi sumus, itaque si quisquam communionem no-

stram fugit, ne prudentiam vestram lateat ab universa illum Ecclesia sese divulsisse. Attendite igitur, fratres, cum quibus communicetis; postquam a nobis excludimini, quis deinceps nos sit agniturus ». Hæc et alia ad suos Neocæsarienses Basilius calumniis undique obrutus.

55. Sed quid his deterius accidit catholicam fidem defendenti Basilio? Dum adversus Sabellium atque Marcellum concionibus sæpe dimicans, tres in Trinitate distinctas hypostasies, sive subsistentias ad invicem per se singulas distinctas interretur demonstrare; qui adstant auditores, ut eum carperent, non ut dissererent, inde arripientes occasionem diffamandi Basilium, aiebat ipsum esse trium deorum assertorem. Unde cum hæc in fidelium aures illapsa, audientium animos nonnihil admiratione perculerint, opus fuit, ut frequenti populo ambonem ascendens, se deorum trium cultorem nunquam fuisse vel assertorem, publica assertionem omnibus redderet exploratum; exlat ipsa Basiliï oratio, cujus est titulus: « Adversus eos qui calumniantur, quod tres deos colamus, etc. »

56. His accessit calumnia alia huic minime impar, quæ adversarii Basilio turpissimam notam inusserunt: ipsum nempe contra catholicam assertionem male credere de Spiritu sancto: quæ quidem Basilio infamia irrogata, non tantum in civitatum populis jaetabatur, sed ipsos in Ponticis desertis latentes monachos ejusdem Basiliï alumnos pervaserat: hæc enim una cum aliis, quorum superius facta mentio est, adeo Basiliï monachos perturbavit, ut parum abfuerit, quin ab ejus communiōne, tanquam hæretici, se divulserint. Penes quos de omnibus idem Basilius defensionem litteris instituens, inter alia de his quæ ad rem hanc spectare videbantur, hæc habet¹: « Traducunt, inquit, nos, quasi insolens ac novum quiddam de Spiritu sancto doceamus. Rogate igitur ipsos, quæ sit illa nostra insolentia. Nos enim, quod et accepimus, Paraclætum Patri et Filio conjunctum, non creaturæ communeratum esse, confitemur. In Patrem namque et Filium ac in Spiritum sanctum credimus. Denique in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptizamur. Quapropter nunquam a conjunctione Patris et Filii Paraclætum separamus, etc. » Plura subiungit de conglorificatione in una Deitate Spiritus sancti cum Patre et Filio; atque addens ad suam defensionem, demum eos admonens, ne calumniantibus aures præbeant, hæc subdit: « Si vero nos in reddenda ratione deliquere senseritis, tum demum accusatoribus nostris tanquam veritatis fidem habebitis. Vigilant illi in hoc ut nobis noceant, etc. » Sic namque Basilius justissimæ causæ fidens, innocentie protectione securus suam parat defensionem.

57. At res tanta hand ita levis negotii videbatur, quæ brevibus litteris curari posset. Quamobrem exigentibus illis, scripsit ad eosdem Basilius libellum de vera ac pia fide (ut ejusdem præ se fert

¹ Basil. epist. LXXV.

¹ Basil. epist. LXXIII.

titulus) egregium sane opus : quo quidem quantum abhorruerit a novitate, cuius ad versariis insimulabatur, in primis declarat his verbis ¹ : « Quia ejus generis essent, ut præter vocis novitatem, sensum etiam nobis novum atque inusitatum afferrent, et apud sanctos viros nusquam in usu fuisse reperirentur, hæc omnia veluti peregrina atque a pia fide penitus aliena repudiarem atque aversarer ». Sic ipse ; atque demum ad calcem operis : « Hæc, inquit, sunt quæ a vestra pietate admonitus necessario mihi duxi facienda, ut ad vos in postremis perscriberem, sensumque animi super his rebus mei vobis et per vos fratribus iis qui in Christo sunt explicarem ; utque et vestris et illorum animis omni ex parte satisfaceret in nomine Domini nostri Jesu Christi : quo omnis prorsus omnibus de fide nostra dubitatio tolleretur, orla fortasse propter diversam rationem eorum, quæ alias alio modo exposita a nobis sunt. Quæ res eo nimirum usu venit, quod necessario assidue cogebamur adversus proposita nobis a pietatis veræ impugnatoribus argumenta, ut quæque ab ipsis in medium afferbantur, depugnare ; neque cuiquam esset causa cur fluctuaret ; summe contra aditentibus illis, qui quæ aliena sunt, nobis attribuant ; aut sæpenumero etiam quo facilius simpliciores in sententiam suam rapiant, depravate sur ipsorum mentis flagitiosa commenta falso nobis affingunt, etc. » Sane quidem calumnia hæc erat ingens, ut Basilio Emoniani impingerent doctrinæ novitatem ; cum e contra ipsi more hæreticorum, se docere quæ a majoribus accepissent, magna ostentatione jaclarent. Erant enim hæc verba Emonii ² hæresiarum in sermonis ipsius exordio : « Eam quæ jamdum apud Patres obtinuit pia traditio, tanquam amissam quamdam et regulam exponendo præmittamus, etc. » Peculiare sane est hæreticis, cum impugnant traditiones antiquas, nihilominus se earundem vindices profiteri, quod sciant novitatem fore ab omnibus explodendam.

58. Porro quod ad Basilium pertinet ; dum undique in se conflari calumnias, et non ab hostibus tantum, sed a proxime sibi studio atque affectione conjunctis, fideique professione coherentibus in suspicionem hæreses adduci videret ; factum est (quod ipse testatur) ut nemini jam se propemodum crederet, omnesque pariter vereretur, ac dolorem immensum in penetrabilibus cordis oculans, illum mœrore decoqueret : quod cum nihil penes se ab ipsis cunabulis antiquius fuerit, quam catholicam fidem illibalam in omnibus conservare, ejus tamen prævaricator desertoripæ sæpius et a pluribus accusaretur. Deplorat ipse ejusmodi suæ ipsius vitæ infelicem conditionem in literis ad Eustathium redditis, cum hæc ait ³ : « Postquam vero ad gubernandam Ecclesiam vocali sumus ; qui nobis quasi prætextu adjutorii, et communionis charitatem concernentis, additi sunt custodes et speculato-

res, tacebo ; ne videar vel me ipsum traducere, quasi qui nulli fidem habendam pronuntiem ; aut certe si persuaderem, inhumanitatis causam darem credentibus : quod et mihi ipsi prope accidisset, nisi me propere miserationes Dei præservassent. Nam parum aberat, quin erga quosvis in id suspicionis incidissem, ut putassem nihil in quoquam esse fidei ; propterea quod animus meus subdolis quorundam actionibus percussus erat ; attamen videbatur interea nobis aliquis esse prætextus ejus necessitudinis, quam cum illis habebam. Contulimus vero semel atque iterum de dogmatibus ; nec putavimus fugiendos esse una nobiscum consentientes. Nam deprehendi nos utrumque idem loqui de fide in Deum, quod illi perpetuo ex nobis audierant. Licet enim reliqua vita nostra digna sit cujus gratia ingemiscamus ; de hoc tamen uno in Domino gloriari ausim, quod nunquam falsas opiniones habuerim de Deo, neque aliter sentiendo animi postea judicium mutaverim ; sed quam a puero sententiam de Deo a beata matre, deinde et nutrice mea Macrina recepi, illam justis incrementis auctam et adultam in me ipso conservavi ». Hæc et alia id genus Basilii.

59. Quod autem spectat ad circumstantes et observantes eum semper exploratores, ut ipsum caperent (quod Pharisæorum numeris erat, cum inter eos Dominus Jesus Christus versaretur) in sermone ; cum iidem aliquando concionanti Basilio arrectis auribus astarent, verbaque singula expederent iniqua lance, unde ipsum calumniandi quamlibet occasionem caperent : detegens eos Basilii, adversus Sabellianos pro concione disserens, inter concionandum sic eos affatus est ⁴ : « Ego vero absque ulla curiosa investigatione assensum illis præbui ; ita et auditoribus tradere vellem, ut non semper de iisdem reddenda mihi esset ratio ; sed ut ex una confessione persuasos haberem discipulos. Quoniam vero nos circumdatis iudices magis quam discipuli, ut experimenter de nobis capiatis, non ut aliquid a nobis discatis ; necessarium est, ut objectionibus quidem, velut in jus vocati, respondeamus ». Idemque sæpe alias conperitur de circumstantibus in auditorio exploratoribus, sicuti illa oratione, quam habuit adversus calumniatores, ubi ait : « Plurimi presentium exploratores magis sunt eorum quæ dicuntur, quam discipuli eorum quæ docentur ; et doctrina verbi non requiritur ad edificationem presentium, sed ad calumnias insidiantium ». Hæc ipse. Caterum se in omnibus custodem esse antiquarum traditionum, post assertum in dicta oratione contra Sabellianos, testatamque divinitatem Spiritus sancti, hæc subdit : « Dominus ita docuit, apostoli prædicaverunt, Patres observarunt, martyres confirmarunt ; satis tibi sit ut dicas quemadmodum edoctus es ». Appendicem autem hæc ad argumenta apposuit sanctus Basilius, ut coram ipsis illatam calumniam refelleret, qua illi dicere consueverant, novitate vocum delectari Basilium, quem constaret esse anti-

¹ Basil. de vera ac pia fide. — ² Apud Basil. adv. Emon. lib. 1. — ³ Basil. epist. LXXXIX.

⁴ Basil. orat. contra Sabell.

quitatis ecclesiasticae observantissimum : quippe qui perstringens Eunomianos hæreticos impugnantes divinitatem Spiritus sancti, totus in eo est, ut demonstrat eam semper fuisse in Ecclesia prædicatam, in sacro nimirum hymno glorificationis, atque ipsa forma baptismi.

60. Sed quid accidit his circumdato, dum concionaretur, feris bestis S. Basilio? Equidem licet prudentis ac sanæ mentis hominis sit, omne in dicendo cavere mendacium, erroremque vitare; haud tamen in cuiusquam sapientis viribus repositum est (quod id in aliena potestate situm sit a calumniis esse liberum. Etenim præter alias ab adversariis illatis illi calumnias, ea recens accessit, quæ plus cæteris ipsum exagitavit: cum unius vocula, minimæ scilicet dictionis occasione ab eodem Basilio pro concione prolata, ab adversariis vero tanquam lucrum iogens obviis arrepta manibus, ingentes in eum concitate sunt turbæ. Quomodo autem res se habuerit, Gregorius Nazianzenus, scripta eo argumento ad ipsum epistola, exacte recenset: quæ sic se habet¹:

61. « Ego te pro vitæ duce, pro fidei ac dogmatum magistro, et quicquid præclari a quoquam dici potest, tum antiquitus habui, tum nunc habeo. Etsi quis alius tuarum laudum prædicator est, omnino vel mecum est, vel post me. Usque adeo me tibi devinxit pietas tua, atque adeo sincere et ex animo sum tuus. Nec vero hoc mirum videri debet; nam ubi amplior vitæ consuetudo est, illic quoque amplius est experimentum, ubi autem uberius est experimentum, illic etiam perfectius est testimonium: et siquidem alium ex hac vita fructum capio, hunc ex amicitia tua et contubernio colligo. At de his rebus ita sentio, utinamque sentiam. Quæ autem nunc scribo, invitus quidem scribo, sed tamen scribam.

« Ac mihi eo nomine minime succenseas velim: aut admodum ipse acerbè feram, si fidem tibi non fecero, me hæc benevolè animo loqui, atque ad te scribere. Multi nos ut circa fidem parum firmos accusant, quotquot nimirum (idque merito) res nostras communes utriusque esse censent. Atque alii quidem plane nos impietatis insimulant, alii timiditatis: impietatis quidem, qui nec sanam doctrinam a nobis promulgari credunt, sibi que persuadent: timiditatis autem, qui nobis dissimulationis prævaricationisque crimen impingunt. Aliorum sermones quid referre attinet? Quod vero nuper accidit, tibi exponam.

62. « Convivium celebrabatur, cui non pauci illustres viri intererant, nobisque amicitia conjuncti, atque inter eos vir quidam pietatis nomen habitumque præ se ferens. Nondum compotari ceptum erat, cum, ut in convivis accidere solet, de nobis sermo excitetur, iustar ejusdem adventitiae rei in medium propositus. Omnibus porro virtutes tuas magnifice prædicantibus, nosque etiam, ut isdem

vite studiis deditos adjungentibus, amicitiamque nostram et Athenas commemorantibus, in rebusque omnibus concordiam, animorumque conspirationem: grave quoddam facinus hic philosophus edit.

« Quidnam hoc (inquit admodum furiose exclamans, o viri, quam insigniter mendaces et assentatores estis? Catera quidem laudentur viri isti, si ita lubet, nec ipse sane contradico: cæterum, quod maximum est, non illis concedam. Orthodoxiæ nomine frustra laudatur Basilius, frustra Gregorius: ille quidem, quia veritatem suis disputationibus prodidit; hic quoque tolerantia sua proditionis socium se præbet. Hic ego: Unde hoc, o homo vane, atque amenita nove Dathan et Abiron? Unde nobis dogmatum promulgator venis? Quomodo tantarum rerum iudicem te ipsum facis?

63. « Tum ille: Ex Empsychii martyris conventu nunc venio, eumque dicti mei læstem habeo (sic enim se res habebat), atque illic Basilium Magnum audivi de Patre quidem et Filio optime ac præstantissimo, atque ut vix quisquam alius facile queat, disserentem, Spiritum sanctum autem concellentem ac disjicientem. Ac similitudinem quandam adiciebat a fluxu perlitam, qui rupes cursim prætercuntes arenosa loca excavant. Et cur tandem, vir egregie (inquit me intuens) tu quidem jam perspicuus verbis Spiritum sanctum Deum esse doces (simulque vocem quandam meam commemoravit, cum ego ut in frequentissimo casu de divinitate verba faciens, pervulgatum illud de Spiritu sancto interfans essem: Quousque lucernam sub modio abscondemus?), Basilium autem fidei doctrinam obscure subindicat ac velut adumbrat, nec veritatem filere proficitur, oratorie magis quam pie auditorum aures obruens, dicendique facultate subdolum animi consilium tegens?

64. « Quoniam, inquam, ego in obscuro positus ac plerisque incognitus, sic ut nec quæ loquar, nec an loquar, ferme homines sciant, tuto philosophor: illius autem major habetur ratio, utpote ejus nomen tum ob ipsius virtutem, tum ob Ecclesiæ splendorem multo sit illustrius; tum etiam quod id omne quod dicit, in publico hominum certu dicit, gravique hæreticorum bello urgetur, nudam præsertim a Basilio vocem arripere querentium; ut eo (qui solus ferme reliquus est veritatis fons, usque vivifica, vicinis omnibus captis ac subjugatis) ab Ecclesia pulso et exturbato, malum istud in civitate radices agat, atque ab Ecclesia non secus atque ex aggere quodam et propugnaculo, terrarum orbem pervasat ac populetur. Præstare itaque veritatis doctrinam cautus aliquanto, minusque libere profiteri, temporisque quasi nubeculae cuidam cedere, quam eam aperta prædicatione optinere. Nos enim ea ex re nihil damni facere, si ex his quoque dictionibus, quibus id certo colligatur, Spiritum sanctum Deum agnoscamus: neque enim in sono verborum potius, quam in mente et sententia veritatem esse sitam: Ecclesiam autem grave detrimentum acce-

¹ Gregor. Nazianz. epist. XLVI.

pluram esse, si unius hominis oppressione veritas profligetur.

65. « Hoc consilium ii qui aderant, tanquam vanum ac frigidum, ipsosque ludificans, non modo non comprobantur, sed etiam nos clamoribus insectati sunt, ut ignavie nostrae potius quam orthodoxae doctrinae consulentes: longe enim praestantius esse nostros per veritatem lucri atque conservare, quam huiusmodi cautione et dispensatione eos inutiliter reddere, nec interim alienos elucrare ». Illicusque de rebus tunc gestis dictisque Gregorius; atque mox subdit: « Enimvero quae et dixi, et audivi, et quam inmodice et praeter mores meos adversus eos qui contra mlebantur, stomachatus sum, sigillatim exponere, prolixum nunc fuerit, minimeque fortasse necessarium. Ut autem finem dicendi faciam, sic eos amandavi. Tu vero, divine vir ac sacrosancte, facito ut nos doceas, quomodo in disputatione de Spiritu sancti divinitate progredi, quasque voces usurpare, et quomodo cautione certa dispensatione uti debeamus, ut ea adversus illos qui contradicunt, in promptu habeamus. Nam si hoc nunc ipse abs te doceri postularem, cum te resque tuas omnium mortalium maxime perspectas habeam, ac certissimam de his rebus fidem sapienter dederim, viessimque acceperim: omnium profecto stolidissimus essem atque miserimus ». Hactenus de his Gregorius ad Basilium. Quid ad haec autem ipse rescripserit, paulo post dicturi sumus.

66. Interea vero (quod ea res maximi momenti habita fuerit) hic repetamus necesse est quae idem Gregorius Nazianzenus eadem ipsa tractans de Basilii consilio, ejusdemque integerrima fide catholica pluribus disserit. Sed quo cuncta absque offensa alicuius accipiantur; illud in primis exemplum de eo, quod tertio tomo fusius est pertractatum, in medium adducere, operae pretium ducimus; firmum et stabilissimum superius sententia sanctorum Patrum Hilarii, Augustini et aliorum; nimirum laudatissimam confessionem illam fidei dicendam fuisse haereticam, in qua divinitas Filii Dei cum Patre aequalis, aliis vocibus, quibus et ariana haeresis condemnaretur, haberetur expressa; etiam si in Niceno Concilio decretum nomen *CONSUBSTANTIALIS* esset silentio praetermissum; quod pluribus est demonstratum; cum eginus de Liberio, deque Concilio Ariminensi. Atque adeo si quis pro concione Filii Dei aequam cum Patre divinitatem aliis plerisque vocibus audientium animis insinasset, errorumque Arii pariter convulsisset; laud jure in crimen adduci potuisset, quod *CONSUBSTANTIALIS* vocabulum ex causa aliqua tunc temporis praetermittendum existimasset. Quod si absque vera pietatis offensa silentio licuit praeterire vocem contententiam alicui a sanctis Patribus in Niceno Concilio consilio divino decretam; cur crimini dandum Gasilio fuit, vocem unam, non tamen a Synodo aliqua definitam, pro ratione temporis silentio ab ipso praetermissam, cum aliis illi aequae pollicitibus, pro asser-

tione divinitatis Spiritu sancti tunc justa de causa usus fuerit? His non tam ad defensionem Basilii, quam ad elucidationem eorum quae de Basilio S. Gregorius pluribus narrat, in hunc modum praemissis, cum per salebras incedendum sit, facillime fiet de Basilii defensione ipsius Gregorii enarratio, quae sic se habet¹:

67. « Sermo cum judicio dispensare, de Davidis² consilio et sententia necessarium esse iudicabat, atque aliquantisper belli tempus et haereticorum principatum tolerare, quoad libertatis tempus tranquillitatisque successisset, linguaque libertatem ac licentiam attulisset. Illi enim nudam atque apertam vocem, quae Spiritui sancto divinitatem tribueret, arripere cupiebant quod quidem tametsi verum erat, impium tamen illis et nefario impietatis antisili videbatur, ut eo cum summa theologia lingua a civitate pulso, Ecclesiam ipsi occuparent, eamque sceleris sui propugnaculum praesidiumque facerent; unde postea, velut ex arce quadam, omnia quae reliqua erant, popularentur, atque incursionibus pervastarent. Quas eorum insidias ut eluderet Basilius, aliis quidem vocibus e Scriptura petitis, testimoniisque minime dubiis eandem vim habitentibus, necessariisque argumentis adversarios ita comprimebat, ut nullo modo repugnare, atque in contrarium nitii possent: sed quae maxima disputationis et ingenii virtus est, propriis vocibus constringerentur; quemadmodum si liber, quem hoc argumento edidit perspicuo ostendet, in quo calamum quasi ex Spiritu pyxide movet.

68. « Sed tamen propriam et apertam vocem interim usurpare differebat, tum ab ipso Spiritu, tum ab aliis etiam sinceris ipsius propugnatoribus gratiam pelens, ac rogans ne hoc suo consilio offenderentur; nec committerent, ut dum unam vocem mordicus retinere conarentur, propter inexplebilem cupiditatem omnia perderent. convulsa nimirum turbulentissimo tempore ac distracta pietate. Ipsos enim nihil ex eo incommodi ac detrimenti accepturos, si dictiones periculatum immittentur, modo aliis verbis eadem doceantur: neque enim salutem nostram in sermone magis, quam in rebus consistere; quippe cum ne Judaei quidem rejiciendi sint, si ad aliquid tempus pro Christo, vocem *Uncti* sibi concedi postulantes, religioni nostrae assentiri velent. At Republicae non posse majorem pestem ac perniciem alterri, quam si ab haereticis occuparetur Ecclesia. Nam quod alioqui melius, quam quivis alii, Spiritum sanctum Deum nosset, cum perspicue ex eo constat, quod et hoc saepe de loco superiore, quoad per tempus habebat, praedicavit, et privatim apud eos, a quibus interrogabatur, laud cunctanter confessus est. tum vero in suis ad me sermonibus apertius id ostendit (quaeque enim quicquam unquam, cum de his rebus necum colloqueretur, animi lectum occultumque habuit), non simpliciter hoc affirmavit, sed

¹ Gregor. Naz. orat. in laud. Basilii. — ² Psalm. cxv.

quod antea ipsi perraro acciderat, sibi rem omnium maxime horrendam imprecatus, nempe ut ab ipso Spiritu sancto excideret, nisi cum Patre et Filio, Spiritum ut consubstantialem et aequalem coleret. Et paulo post :

69. « Nec vero hæc a me eo commemorata sunt, ut illius gloriam oratione mea defenderem (præstantior enim est, quam ut accusatoribus, si qui tamen sunt, in ipsius fanam quicquam liceat), sed ne iis solis vocibus, que in illius libris reperuntur, pietatem circumscribentes, imbecillior fide nitantur; eamque de divinitate disserendi rationem, quam ei tempus illud non sine spiritus numine afferrebat, versuta malitia suæ prætexant: verum eorum que scripsit, sensum ac scopum, quem sibi in scribendo proponebat, expendentes, ad veritatem magis accedant, atque impia doctrinæ professoribus os obstruant. Mihi quidem, omnibusque qui me carum habent, utinam adsit illius theologia. Atque adeo tam certam de ipsius circa hæc rem animi puritatem fiduciam habeo, ut præter alia omnia, hoc quoque cum eo habere commune non recusem; ita ut illi mea, mihi vicissim illius omnia et apud Deum et apud candidissimos quoque homines adscribantur; nam neque evangelistas idcirco inter se pugnare dixerimus, quoniam alii in exponenda Christi humanitate plus opera posuerunt, alii ad explicandam divinitatis materiam se contulerunt, etc. » Hæc Gregorius pro Magno Basilio.

70. Quæ licet certa veraque essent, et quæ esse satis possent ad tanti viri excusationem, animique consilium penitus aperiendum; tamen ejus hostes, qui ipsi viventi de his negotiis facessere non sunt veriti, haudquaquam eidem morlo propepererunt; unde opus fuit viros insigniter eruditos pro eodem Basilio defensionem parare, scribereque apologias. Præstitisse id quidem in primis ejus germanum Gregorium Nyssenum, qui libros Basili adversus Eunomium scriptos ab adversariorum calumniis vindicavit, auctor est Photius in sua Bibliotheca: post Gregorium vero id ipsum egisse Theodorum Antiochenum, necnon Sophronium, idem auctor affirmat, dum eorumdem ecclesiasticorum virorum lumen recenset: ut plane intelligas viros improbos ac refractarios minime acquiescisse Gregorio Nazianzeno, Ecclesiarum theologo, dignissimo viro de Basilio summa fide exhibenti testimonium; qui rursus hæc de eodem Basili commentario ¹: « Cum, inquit, tractatum, quem de Spiritu sancto conscripsit, evolvo; Deum quem habeo, nanciscor, ac libero et præfidenti animo veritatem confiteor, illius videlicet et theologiæ et speculationi insistens ». Hæc ipse.

71. At sentio curiosum lectorem avide a nobis exigere, quamnam esset vocula illa, imo dictio brevis vel syllaba, cujus causa tum a Gregorio, tum etiam ab eodem ipso Basilio et aliis clarissimis viris fuerint elucubræte apologiæ. Dicam equidem eodem

ipso Basilio auctore; qui cum eadem ex causa ab amicissimo Amphiloquio Iconii episcopo interpellatus esset, ut abortam de syllabis questionem in causa gravissima, nempe de Spiritu sancti divinitate elucidaret; obtemperans ei, peregrinum commentarium eo argumento conscribens, in fine præfationis hæc habet ²: « Ad hujus questionis originem me paulisper convertam. Nuper oranti mihi apud populum, et utroque modo glorificationem absolventi, Deo ac Patri, interdum cum Filio ipsius ac Spiritu sancto; interdum, per Filium in Spiritu sancto; cum alii quidam ex iis qui tum aderant, id observarent, dicentes, nos non modo peregrinis ac novis vos vocibus, verum etiam inter se pugnantibus; tum in præcipue aderas, nimirum consulens illorum utilitati ». Hactenus Basilius de origine questionis. Viguit enim ea semper in Ecclesia consuetudo, ut concionator in absolute sermone, invocatione sanctissima Trinitatis cum gratiarum actione orans concioni fidem imponeret, non tamen ut eadem semper uteretur præscripta forma verborum.

72. Sed unde pii, fideque præstantes qui tunc erant, scandalum passi sint, id primum intelligendum. Antiochia olim abortam esse dissensionem inter Catholicos et Arianos, superior dictum est ex Theodoro ³ atque Sozomeno ⁴, dum illi hymnum glorificationis occidentes dicebant: « Gloria Patri, et Filio, et Spiritu sancto ». Ariam vero aliter, nempe: « Gloria Patri per Filium in Spiritu sancto ». Quod igitur S. Basilius in hymno glorificasset « Patrem per Filium cum Spiritu sancto », magnam attulit Orthodoxis admirationem et scandalum. Porro ut eo modo Catholici hymnum dicerent; non quidem, ut multi putant (quod diximus) ex præscripto venit Nicæni Concilii; quid enim ea de re decreverit S. Synodus, suo loco superior demonstratum est. Nec rursus ex canone aliquo postea edito usque ad hæc tempora, statuta forma aliqua reperitur, quam qui non servaret, excidisse dici posset a catholica fide, et inter Arianos adnumerari; adeo ut illud esset servandum, istud vero evitandum; illudque demonstraret quempiam esse catholicum, hoc vero hæreticum; sed erat illud in usu in Antiochia tantum Ecclesia, nec alibi (quod legatur) quam Antiochia observatum.

73. Ceterum S. Basilius, quod optime sciret, tum divinæ Scripturæ auctoritate, tum antiquæ traditionis exemplo, tum denique sanctorum Patrum testificatione id absque dispendio catholice fidei licenter dici posse, ad optimum finem ea licentia usus est. Cujus quidem rei causa probanda, præclarum illud atque eruditum commentarium scripsit ad Amphiloquium; quem consulat, qui hæc ab eo exacte probata optat plene cognoscere. Sed quod pertinet ad antiquam traditionem atque majorum consuetudinem, qua diceretur, Gloria Patri et Filio cum Spiritu sancto; ita ipse ⁵: « Mentuntur et illud;

¹ Gregor. Nazianz. orat. in laud. Basil.

² Basil. ad Amphiloq. c. 1. — ³ Theod. lib. II, c. 24. — ⁴ Sozom. lib. III, c. 49. — ⁵ Basil. ad Amphiloq. c. 7.

hanc vocem, Cum quo, ab usu piorum alienam esse. Quotquot enim morum constantia, antiquitatis majestatem novis ornamentis prætulērunt, ac majorum traditionem citra mutationem conservarunt, singulis cum regionibus, tum civitatibus hac voce sunt usi ». Et paulo post: « Itaque videas et hodie a rusticanis hanc vocem more veterum pronuntiarī ». Ac rursus: « Proinde quod a majoribus nostris dictum est, et nos dicimus, gloriam esse communem Patri cum Filio, etc. » Quod enim Basilius a Patribus accepit traditum, id ipsum ex divina etiam Scriptura vindicare sibi auctoritatem pluribus docet. Sed et quod æque divina Scriptura usa sit, « in, per, cum »; sicut recte dici, Cum Spiritu sancto, ita etiam æque bene proferri, In Spiritu sancto, pluribus probat¹; et quid inter se differrent, luculenter elucidat; atque post multa:

74. « Veneranda sunt, inquit², vetusta dogmata, quod ob antiquitatem seu cautissimi quendam habeant quiddam reverendum. Enumerabo itaque vobis hujus sermonis auctores ». Atque subdit: « Ipse quidem (si de me proprie quid loquendum est) vocem hanc tanquam hæreditatem paternam conservo acceptam a viro multo tempore in servitio Dei versato, per quem baptizatus sum, et Ecclesie ministerio adnotus etc. » Citatque antiquos Patres in glorificatione sanctissimæ Trinitatis usus utroque more dicendi, nempe Clementem Romanum, et Alexandrinum, Irenæum, Dionysium Alexandrinum, Africanum, Athenogenem, Gregorium Thaumaturgum, Firmilianum magni nominis antiquum suum prædecessorem, necnon præstantem illum Meletium Ponticum.

75. At ne quis putaret exolevisse ejusmodi veterem morem, antiquataque tot majorum exempla; de his quæ tunc temporis omnibus ferme in locis agerentur, ejusmodi affert testificationem³: « Sed quid, inquit, opus est vetera commemorare? Imo qui nunc sunt Orientales, nonne hoc uno potissimum pie sentientes agnoscent, hac voce veluti signo suos ab alienis dijudicantes? Ut autem ego a quodam Mesopotamio audivi, viro et lingue erudite, et mentis integræ; ne licet quidem illis, etiam si velint, aliter sonare vocem eo loco receptam, sed necessè est illis per voces idem cum hac pollentes juxta quandam majorem proprietatem glorificationem offerre. Quin et Cappadocesiæ juxta regionis morem loquimur, jam tum in linguarum divisione dictionum usum providente Spiritu. Quid porro Occidens totus, propemodum ab Illyrico usque ad fines nostri orbis, nonne per hanc vocem orat? Qui fit igitur, ut ego sim innovator, et recentiorum verborum architectus, cum omnes nationes, et civitates, et consuetudinem omni hominum memoria vetustorem, insuper et viros Ecclesie columnas, et omni scientia et virtute spiritus venerandos, duces et auctores hujus vocis exhibeam? » Hæc et alia plura Basilius.

76. Quibus plane videas Antiochenæ Ecclesie ritum illum, et contentionem adversus eos qui glorificarent Patrem per Filium in Spiritu sancto, fuisse ipsius tantum peculiarem, cum liceret Catholicis ubique positus absque detrimento catholice veritatis isdem uti in glorificatione atque gratiarum actione dictionibus: cujus rei de Romana Ecclesia ære disertissimo ac pariter sanctissimo viro ejus episcopo satis esse potest exemplum. Etenim S. Leo papa concionatus in die Natalis Domini⁴, his verbis ad agendas Deo gratias populum invitavit: « Azamus ergo, dilectissimi, gratias Deo Patri per Filium ejus in Spiritu sancto, etc. » Vitium plane fuit Ariariorum, ut ea textura verborum uterentur in sancto baptismo, adulterantes formam ipsam a Christo præscriptam; a quo quidem Ananiorum usu Orthodoxi penitus abhorruerunt, nefas existimantes aliter illa pronuntiare verba, quam a Domino fuerint imperata. Quoniam modo autem eadem verba in glorificatione dicentes Ariani blasphemarent, Catholici vero laudarent sanctissimam Trinitatem, idem Basilius pluribus docet⁵.

77. Ipse igitur ubi gravi fortique apologia de objectis criminibus ab amicis et adversariis se purgavit; quod videlicet undique in se certamina concitari, et cum hostium, tum amicorum jaculis confodi sentiret; præsentis temporis statum Ecclesie Orientalis, tanquam in tabula imagine coloribus pictam, stylo reddidit his verbis⁶: « Cui, inquit, comparabimus præsentem statum? Profecto similis bello navali, quod ex multo odio, ex veteribus odensibus inter ipsos per longum tempus abto, naumachi quippiam ac bellaces instituerunt. Nunc igitur in hæc imagine mihi spectâ terribilem utrinque concursum, mox ira jam eo erumpente, ut sit immediabilis, utramque partem simul prostratam cuncti. Pone, si vis, violento turbine circummagi classem, caliginemque densam et nubibus incumbere, adeoque obscurare rerum visibilibus species, ut nulla sit amicorum et hostium discretio; propterea quod ob confusionem symbola militaria sunt ignota. Hinc magnum propter evidenciam addam mare intumescere, atque ab imo subverti, rapidumque Aquilonem et nubibus deorsum erumpere, horribilemque procellam ingentibus fluctibus, quos tri ymas vocant, exurgere. Post hæc ventis inique concursantibus, totam classem inter se cum fragore collidi, atque in conflictu alios quidem velut sui proditores ad ipsum desperationem ultro transugere, alios cogi, ut pariter et scaphas impellant a ventis actas, et occurrant irruipientibus, seseque nullo per seditionem trucident; quam seditionem partim jam ad extremum procela invada, partim que singulis adest vincendi cupiditas excitavit. Ad hæc cogita confusum quendam et indiscritum clamorem per universum illud mare resonantem, partim e vento rum streptu, partim e collisione navium, partim

¹ Basil. ad Amphibol. c. 25. et 27. — ² Idem eod. c. 29. — ³ Idem ibidem.

⁴ Leo serm. 4. in die Nat. Dom. — ⁵ Basil. de Spir. sancto ad Amphibol. c. 1. 3. 5. 8. — ⁶ Idem cap. 67.

ex undarum impetu ferventium, partim ex vociferatione prælantium varias voces pro singulorum affectibus emitti, ut neque naucleri, neque gubernatoris vocem exaudire liceat, sed prodigiosam quamdam mixturam, confusionemque incredibilium malorum, dum ob omnem vitam ceptam prorsus non timeant peccare. Adhuc iisdem et immedicabilem quemdam morbum, ac insanabilem præ gloria cupiditate insaniam, ut cum navis jam in fundum maris deferatur, tamen nautici duces primam assequendi laudem contentionem non remittant. Transi jam ab imagine ad ipsum mali archetypum, etc. »

78. Convenientiam imaginis hujus cum Ecclesie hujusce temporis statu in omnibus recte respondentem idem post hæc exacte demonstrat; quæ omnia brevitate causa hic describere prætermittimus; cum ex his quæ dicta sunt, atque dicentur, veritas ipsa satis descripta noscatur. Porro idem Basiliius ad Athanasium scribens¹, eadem collatione atque imagine statum orientalis Ecclesie representat. Sed et Gregorius Nazianzenus² nulla aptiori comparatione visus est sibi describere valuisse mutuo inter se digladiantium Orientalium Ecclesiarum faciem, quam exemplo navalis nocturnæ pugnae. Quamobrem atque Basilio accidit atque Eliae, qui tædio jam victus mortem vite præferet, et sicut Paulo dicenti: « Tentati³ supra modum, ita ut tederet nos vite ». Nam ad Demophilum scribens ait⁴: « Anno præterito cum ex gravissima febre ægrolassem, et prope ad ipsas portas mortis devenissem, bonitate vero Dei revocatus essem, ægre ferebam illam mei restitutionem, expensam ad quæ mala iterum reversus essem ».

79. In tot tantisque arumnis Basilio consilulo, unum illud sibi relictum videbatur esse confugium, ut M. gni Athanasii auxilium litteris absens peteret, cujus et ad Deum precibus fulciretur; ad quem hoc tempore perbreves hæc ea de causa litteras dedit⁵:

« Quanto Ecclesiarum languores auctiores evaserunt, tanto universi ad tuam convertimur integritatem, unam nobis malorum consolationem in tua tutela relictam esse credentes, qui et precum virtute et scientia rerum gerendarum, qua quid optimum facti sit admonere potes, ex horribili ista tempestate conservare nos, ab omnibus qui aliquantulum integritatem tuam vel auditu vel experientia cognoverunt, crederis. Quocirca ne cesses orare pro animabus nostris, excitareque hileris; quantum si agnoscis quantus sit usus, nullam inquam si qua dabitur, scribendi ad nos occasionem negligas. Si vero digni habemur adjutorio precum tuarum, ut et videamus te, et bonis quæ in te sunt perfruarur, et ad historiam vite nostræ congressum cum magna vere et apostolica mente tua adpserimus; omnino et ex æquo respondentem lobus vite nostræ afflictionibus

consolationem nos Dei solita benignitate accepisse reputabimus ». Hactenus ipse ad Athanasium.

80. Sed et quem sciebat sibi esse fidelem Gregorium Nazianzenum, qui ipsum de his primus adnumerat; cum ad eum rescribit, inter alia, ut sit sibi auxilio; ad se vocat non sine querela, quod a se recedens minime stetit pactis conventis; nam ait⁶: « Si ut inter nos olim convenerat, et cura et sollicitudo, quam nunc Ecclesis debemus, efflagitat, bonam amī partem simul traduxissemus, ansam atque aditum obrectatoribus haudquaquam dedissemus. Tu vero (si ita videtur) hos valere sine nostrisque precibus adductus, nos in presenti certamine laborantes adjuva, simulque cum eo qui adversus nos cum exercitu grassatur, manus consere. Nam si vel solus conspectus lueris, ejus impetum infringes; eosque, qui ad patriæ res cuervandas instructi sunt, fundes ac dissipabis: perspicuum videlicet eis faciens, te cætus nostri ducem futurum, atque os omne injustum hominum iniquitatem adversus Deum loquentium obstruendum. Quod si configerit, res ipse declarabunt quis ille erit qui te ad præclara negotia sequetur, quis rursus claudicet, ac veritatis doctrinam ignavia prodat, etc. »

81. His, ut ita dicam, Basilii dolentis clamoribus Gregorius interpellatus, ad eum rescribens, suum pollicetur adventum, ubi ait ad finem⁷: « Ille autem habeto, me Deo aspirante, et tibi affuturum, simulque dimicaturum, virilisque operam impensurum esse. Quis enim languescet, imo quis non magno et fidenti animo futurus est, te duce ac socio de veritate disputans ac certamen consensens? » Hæc ipse. Porro magnum emolumentum ac robur prædicationi evangelicæ accessisse, perspicuum fuit, ubi simul juncti Basiliius atque Gregorius adversus hæreticos dimicavit. Quomodo autem in eo certamine inter se partiti sint munera, idque magno consilio, Gregorius tradit his verbis⁸: « Quod si quis in Injusti modi rebus me illius socium admisit; aliquid quod peris que incognitum ante fuit evulgabo. Nam cum temporis angustius premeremur, hæc ipse rationem inibat; ut sibi quidem verbi dispensationem; nobis autem, quos ob nominis obscuritatem nemo accusaturus, patriaque cœcturus esset, loquendi libertatem committeret. Atque ita Evangelium nostrum firmum validumque erat utriusque auxilio suffultum ». Hæc Gregorius.

82. Ceterum non adversus hæreticos solum reprimendos eo modo usus est Basiliius Gregorii opera; sed etiam adversus secunda C. ppadocia: metropolitani Antlimii alienæ invasorem dioces, primæ nimirum Cappadocia, cui præerat ipse Basiliius, usus est administro, quem veluti aggerem opponendum Antlimii temeritati pulavit. Quoniam autem modo ista acciderint, et quem finem fuerint consecuta, ab ipso Gregorio petitam integram rei gesta seriem recitemus: « Hinc, inquit⁹, jam epi-

¹ Basil. epist. cl. — ² Greg. Naz. Apolog. 1. — ³ 2. Cor. 1. — ⁴ Basil. epist. lxxxii. — ⁵ Idem epist. xlii.

⁶ Greg. Naz. epist. xx. — ⁷ Idem epist. xxvii. — ⁸ Idem oral. in laud. Basilii. — ⁹ Idem ibid.

scoporum, et corum qui militiam societatem cum illis inierant, bellum incipit: bellum cum per se admodum turpe et ignominiosum, tum subtilis ipsis non minus perniciosum. Quis enim alios ad moderationem ac tranquillitatem inducere queat, sic affectis praesentibus? At tres quidem erant cause, cur nulli etiam ante parum aequo et amico erga eum animo essent. Prima quod in fidei negotio nequaquam cum eo sentiebant, nisi quantum id ipsis, cogente multitudinem, necessario faciendum erat. Altera, quod dolorem ex ipsius electione conceptum ex animis nondum penitus egerant. Postrema, quod se longe multumque ab eo gloria superari acerbissime ferrent, tametsi id confiteri turpissimum esset. Orta est et alia quaedam simultas, quae haec omnia reddebatur.

83. Nam cum patria nostra in duas provincias et metropoles divisa esset, ac multa ex priori novae metropoli adjungerentur; ea de causa inter illos dissidium excitatum est. Ille enim aequum esse dicebat, ut cum publicis diocesis nostrae quoque simul dividerentur: ob eamque causam eas parocias, quae novae provinciae nuper adjunctae fuerant, ut jam ad se pertinentes, atque ab illo distractas, vindicabat. Basilius contra veluti concludente nitebatur, atque huic divisioni, quae olim a Patribus facta fuisset, inhærebatur, et optimo quidem jure. « Atque ex hac contentione permulta mala partim jam accidebant, partim impendebant. Episcopus subdole ad se pertraherat novus metropolitans, proventus diripiebatur; Ecclesiarum presbyteros partim oratione infectebat, partim subrogatis aliis ejiciebat. Ex quo efficiebatur, ut Ecclesiarum negotia deterius se haberent, utpote quae in partes ac studia scinderentur. Homines quippe rerum novatione quodammodo delecebantur, ac libenti animo novas suas obiter eluculantur; faciliusque est instituta labefactare, quam labefactata in pristinum statum reducere.

84. « Quod autem illum magis in furorē agebat, Taurici reditus ab ipso quidem obiter cernebantur, verum ad Casariensem debebantur. S. Orestis proventus colligere maxime astimabat; adeo ut ipsis etiam iter facientis mulos aliquando corripuerit, ac ne ultra progredierentur, cum praedatoria manu prohiberet. Et quam speciosus his rebus praetextus adhibebatur! Filii spirituales, et animae, et fidei doctrina, caeteraque hujusmodi cupiditatis inexplebilis integumenta (res inventi perfacilis), itaque illud, vertigata haereticis persolvendum non esse. Quisquis enim illi molestiam exhibebat, in haereticorum numero habebatur.

85. « Nec tamen ille Dei sanctus sublimisque Hierusalem vere metropolitans, nempe Basilius, aut errantes secutus est, aut hoc dissimulare sustinuit, aut parvum hujus mali remedium excogitavit: sed perspicacius, quæso, quam magnum et admirandum, et illius (quid enim aliud dicam?) animi dignum. Etenim dissidium hoc in Ecclesia horum emolumentumque convertit, ex eaque calamitate

insignem utilitatem traxit, patriam nimirum pluribus episcopis communitis. Ex quo tres praclarissimae res secutae sunt: nam et animarum cura major suscepta est, et quælibet civitas proventus suos habuit, et bellum hac ratione compressum et extinctum est». Creavit enim Basilius inter alios novum episcopum, cui Taurice regionis S. Orestis martyris redditus tunc adscripsit, quos Anthimus sibi manu praedatoria vindicabat.

86. Quod vero ad divisionem Cappadociae spectat; una in duas provincias partita est, quarum altera Cappadocia prima, secunda altera dicebatur. Polior autem prima erat, in qua Caesarea, cui S. Basilius praerat episcopus; secunda vero metropolis Tyana, cui Anthimus praesidebat. Rursum sub secunda Cappadocia situm erat Nazianzum et Arianzum, ubi natus est Gregorius cognomento Nazianzems. Id quidem testatur Justinianus imperator in edicto de fide ad Joannem Romanum pontificem, cujus est exordium: *Scientes quod nihil aliud, etc.* ubi prope finem habentur quae diximus de Nazianzo et Arianzo Cappadociae secunda subjectis sub metropoli Tyanaensi. Cum igitur ita inter se alliterentur Anthimus atque Basilius, salubre hoc (inquit Gregorius) consilium excogitavit, ut plures in sua diocesi crearet novos episcopatus; sed illud plane salubrius, ut a dilione Anthimi vindicaret sibi Gregorium, quem novae institutae sedi Sasimorum crearet episcopum; qui et conspescere possit Anthimum ab aliena invasione diocesis. Id sane quantumlibet honestissima de causa a Basilio factum fuerit, agro tamen animo ipse Gregorius perdidit; qui de his agens ita conqueritur¹:

87. « Hujus consilii verore ne velut appendix quamdam ipse fuerim: neque enim honestas ac speciosius verbum, quo utar, occurrit. Nam cum caetera omnia hujus viri facta supra quam dici queat, admirer; manum hoc laudare nequeo (affectum enim animi contilebor; alioqui nec multis incognitum), eam nimirum, quam in nos adhibuit novationem ac diffidentiam». Ha Gregorius, quod Basilius veritus ne ab ipso desereretur, arcto eum vinculo ligandum putavit: sed subdit: « Hujus rei merorem ne tempus quidem adhuc exhaustire potuit. Haec enim mihi omnis vitae inconstantia, et perturbatio manavit, quodque philosophari nequiverim, aut certe non existimare, tametsi de posteriori non magnopere laborem. Nisi quis tamen hoc a me pro illius purgatione accipiat, quod sublimiora, quam pro hominis conditione sentiens, atque tunc priusquam etiam e vita excederet, digressus, omnia ad Spiritum referbat; atque amicitiae officia, quae alioqui sancte colebat, hic solum aspiciantur, ubi Deum anteponi oportebat, atque antiquiores habere res in spe postulas quam tragules et caducas». Haec Gregorius de Basili consilio in praticiendo ipsum Ecclesiae Sasimorum, quod quidem viribus omnibus contendit ut faceret, cupiens Gregorium adsciscere sibi

¹ Greg. Naz. orat. in laudem Basili.

collegam, operaque tanti viri uti ad comprimensos nimia temeritate insolescentes episcopos, sciens ipsum præ excellenti virtute atque doctrina ab omnibus fore colendum.

88. Absens erat Gregorius, dum hæc per Basilium agerentur; quæ cum internum litterarum ipse Gregorio significasset, restitit ille, obfirmatoque animo remittit: cumque nullo persuadendi genere inlectere posset, neque cum adducere ut acquiesceret; ad ipsum rursus scribens, amabili quadam fiducia durius increpavit, usque adeo, ut rusticum, asperum, durumque moribus nominaret; quibus Gregorius acceptis a Basilio litteris; pari fiducia, magnaque animi ingenuitate ita rescripsit, non tamen sine stomacho¹:

« Desines ne nos tandem maledictis incescere ut insulsos, et rusticos, et ab amicis inopes, ac ne vita quidem dignos, quoniam ea quæ passi sumus, intelligere ac persentire ausi sumus? Neque enim quidquam aliud proferre queas, in quo a nobis læsus sis; nec ulla in re omnino nobis consensu sumus, nos, inquam, aliquid in te admisisse (atque utinam nunquam consensu sumus), nisi quod fraudem in quam inducti sumus, serius quidem quam oportuit, sed tamen aliquando cognovimus; atque hujus rei culpam in episcopalem thronum conferimus, utpote qui te repente supra nos evertit. Ac vehementer fatiganur, dum tua nobis objicuntur, eaque apud illos, qui et pristina nostra ac presentia perspicere norunt, defendimus. Hoc enim omnium quæ patimur, maxime ridiculum est, vel potius miserandum, nimirum quod fidelem et injuria afflictiuntur et acceusantur; id quod nobis hoc tempore accidit. Objiciunt porro alii aliud quippiam et quicquid minus-cujusque voluntas tulerit, prout vel moribus comparati sunt, vel nostra causa irasentur: benignissimi autem quique neglectum et contempionem, et quod nos, posteaquam opera nostra usus fueris, velut sordidissima vasa et instrumenta projeceris, vel tanquam adminicula ea quæ in fornicibus supponuntur, ac simulatque structura firmata atque compacta est, subduci ac pro nihilo haberi solent.

89. « Verum hæc sane valere sinamus, et quæ dicunt, dicere: Nemo lingue liberalitatem coercet. At tu beatas illas spes et inanes mercedis loco persolve, quas adversus eos excogitasti, qui te eo nomine lacerant, quod per honoris speciem leves nos atque ad res hujusmodi promptos et obvios contumeliose protriveris. Ego vero quid animi habeam, explicabo; nec mihi propterea irascaris: dicam enim quæ flagrantî etiam dolore prælocutus sum, non usque adeo vel ira astutans vel rei eventu percussus et attonitus, ut ratio se subduceret, ac quid dicerem ignorarem. Non arma comparabo, nec rei militaris artem discam, quam prius non didici, cum hujus rei commodius tempus videbatur, omnibus videlicet arma induentibus et furiose inter se congregentibus (nostri infirmorum morbos), nec Martium Anthimum

certamine excipiam, quamvis aliqui immaturum bellatorem, nimirum ipse rei bellicæ ignarus, vulneribusque magis expositus. Quin tu potius (si ita videbitur) cum eo bellum gere: nam infirmos quoque sæpe necessitas ipsa pugnares efficit; aut quare qui bellum gerant, cum ille mulas tuas arripuerit, locorum angustias observans, quemadmodum ille Amalec, cum transitu Israelæm arceret. Nobis autem aliarum rerum omnium locum quietem concede. Quid enim opus est pro lactentibus et avibus et quidem alienis, non secus ac pro animabus et canonicis digladiari? Quid etiam splendidis illis Sasimis metropolitanam urbem privare, ac mentis arcam, quod premeendum et occultandum erat, delere? Quocirca tu quidem viriliter age, et confortare, omniaque ad tuam ipsam gloriam (quemadmodum fluvii torrentes) trahere, nec amicitiam nec vitæ consuetudinem et familiaritatem virtute ac pietate potiorum habens, nec quæ ex his rebus hominum opinio de te futura sit, quicquam curans, sed uni duntaxat Spiritui te addeces. Nos vero id duntaxat lucrî ex amicitia tua capiemus, ut amicis posthac minime fidamus, nec Deo quicquam preferamus. » Hactenus ad Basilium Gregorius juste, ut sibi videbatur, exostulans.

90. Quod autem ait complures succensusse Basilium, quod ipsum tentarit prædicere Sasimis loco humillimo atque Gregorio prorsus indigno; in hæc sententiam Cyrus Theodoros ramos illos admirans occiuit:

Quod hoc, Basili, sacrum et venerandum caput,
Quod Sasimorum cocleas in oppido
Vilissimo Gregorino maximum virum?
Non mente dignum facinus hoc fecit tua.

Hæc ille.

Qualem autem esset Sasimorum locus, ipse Gregorius describit his versibus¹:

In regio medio vie est vicus silus,
Qui sendit in tres se vas, lymplus carens,
Exors vitosis, libero indignus viro,
Arctumque prorsus oppidum, triste et nimis
Ite canela strepitus, pulvis hic cum curribus,
Lamenta, fletus, carufex, et compedes,
Tortura, civis, hospites hic et vasa.
Erat hæc morum Sasimorum Ecce esia.
Ihs liberalis scence vir me debet,
Denos haberet quoque cum anti-lites
Sub se: et quidem, vi vindicant ut altero,
Victor maneret, erigens socum hæc nove, etc.

At Gregorii recusantis animus ille fuit, non ut humilem locum despiceret; sed (quod sæpe refricat) quoniam locus ille cuiusquam esset, primæ ne an secundæ Cappadociæ, inter Anthimum atque Basilium in magna controversia positum esset; utque Anthimus favore percutus, ductis exercitus potius, quam pastoris speciem præ se ferret, quam ob causam cum idem Gregorius Martium Anthimum nomi-

¹ Gregor. Naz. epist. XXXI.

¹ Gregor. Naz. in Carm. de Vit. sua.

nat. Porro his se immiscere turbis admodum præter institutum Gregorius sibi videbat accidere, qui tenebatur quietis amore.

91. Sed urgente adhuc Basilio, atque litteris expostulante, rursus idem Gregorius litteris pariter redditis, firmiori mentis proposito oblatam sedem Sasimorum recusat, ad ipsum ita rescribens quam brevissime fieri licuit ¹ :

« Desidiam et inertiam nobis objicis, quia Sasima tua recusavimus, nec episcopatus cupiditate incitamus; vobis, non secus atque esca canibus in medio projecta, arma induentibus. Mihi vero maxima actio est otium. Atque ut quippiam laudum mearum intelligas; usque adeo quiete atque otio glorior, ut me mutuo adversus vos animi magnitudinis ejus, quæ hic sita est, legem omnibus esse putem. Quod si nostrum exemplum omnes sibi imitandum proponerent; nec Ecclesiæ quidem negotii quicquam haberent; nec fides, quæ propriarum cuique contentionum telum est, misere distraheretur ». Hæc ipse.

92. Duabus hisce litteris, et fortasse aliis quæ non exstant, eodem argumento intercedentibus, percussus nonnihil Basilius animo est, quod apud Gregorium paulo liberius hæc scribentem videretur ipse contemptui esse, dolens plurimum se adeo ab eo vilipendi, ac pro nihilo prorsus haberi: hæcque alia id genus miscens querelarum, eadem Gregorium significavit. Quæ enim ille accepisset, ut suspicionem hanc a Basilius animo dimoveret, officii plenas ad eum reddidit litteras; illud obtexens, quod non contemptus causa, sed amore tranquillioris vite parere penitus recusasset. Exstant ipse litteræ et alio loco perperam collocatæ, alioque illis indito argumento; quas necessario hic putavimus esse reddendas; quo ex ipsis omnibus imolescat, Gregorium paulo licentius apud Basilium agentem, haud fastu tumidum ejus spernendi causa fecisse, sed optate quietis amore. Sic enim ille se habent ² :

93. « Quomodo exiguae nobis, et viles res tuæ sunt, o divinum et sacrum caput? Quodnam hoc effugit verbum dentalia septa? Aut quomodo hoc dicere ausus es (ut ipse quoque andacter aliquid dicam)? Quomodo vel animus id proposuit, vel abramentum scripsit, vel charta excepit? O studia, et Athenæ, et virtutes, et litterarum sudores! Me enim litteris tuis pane tragicum facis. Urum nos, an te ipsum ignoras? tu, inquam, orbis lumen, magna vox et tuba, doctrinæ palatium? Tuæ Gregorio parva sunt? Quid igitur aliud quispiam admiretur eorum, quæ in terra sunt, nisi te Gregorius? Unum ver inter anni partes, unus sol inter sidera, unum calum omnia complexu suo correus, una vox tua de omnibus triumphans; si modo satis meus sum qui de hujusmodi rebus iudicium feram, nec mihi amor imposturam facit; quod non existimo. Quod si nobis hoc nomine succenses, quod te minus, quam tua virtus mereatur, suspicimus et admira-

mur; omnibus quoque mortalibus succenses oportet: neque enim alius quisquam satis digne te laudavit aut laudaturus est, præter te, tuamque in dicendo libertatem, siquidem fieri posset, ut quispiam laudes ipse suas prædicaret, idque sermonum lex ferret. Quod si contemptum tui nobis objicis; ipse prius insaniam. At quod philosophamur, indignans? hecat mihi cum bona tua venia dicere: hoc unum doctrinæ quoque tuæ et eruditione sublimius est et præstantius ». Illicusque Gregorius. At inconsulte quidem putat aliquis has a Gregorio scriptas esse litteras, cum a Basilio in Ponticam ecremum vocalus venire recusaret; cum contrarium penitus apparet; siquidem philosophiæ amor, quem prælexit Gregorius, ad Basilium accedendi, ipsum potius impolisset.

94. Præstans tamen adhuc Basilius in sententia, ut Gregorium Sasimorum crearet episcopum, usus est ad hoc opera parentis ipsius, qui adhuc superstes erat, et Nazianzenam curabat Ecclesiam in extrema senectute constitutus; cuius tandem Gregorius cessit imperio, de quo ipse sic his versibus ³ :

Ipsæ me tamen vi præstulem
Facit, atque fallens rursus hic natum pater.

95. Sicque tandem palitur Gregorius se Sasimorum episcopum ordinari. Conveniunt igitur ordinantes episcopi. ipseque in primis S. Basilius, ac pater Gregorii; advenit vero postea Basilius germanus Gregorius Nyssenus, qui ex Ecclesia (ut dictum est) opera Ariæorum vagabatur extorris. Ubinam vero horum ejusmodi ordinatio facta fuerit, haud compertum habeo: Nazianzi non puto, quod, ut diximus, civitas illa ad Antibi diocesim pertinere dicebatur, prohibentibus canonibus in aliena ditione haberi ejusmodi functiones.

Cum autem Gregorius Sasimorum ordinatus est episcopus, apologeticam habuit coram episcopis ipsum ordinantibus orationem, quam sic exorditus est ⁴ : « Super me rursus unctio et Spiritus, et rursus merens et tristis incedo ». Iteratam dicit unctionem respectu illius, quam, cum presbyterio fuit initiatus, suscepit. Quæ oratione iterum de Basilio queritur, sed perquam modeste, cum ait: « Verum nonnihil habeo quod cum amico expostulem. Quis ex communibus amicis hanc causam disceptabit? quis incorruptus erit iudex, ut justam sententiam ferat, ac non quod plerique facere solent, plus gratiæ, quam veritati tribuat? Vis erumen proferam, nec propterea orationis tuæ aculeum in me rursus immittes? Fuit quondam tibi nobiscum arcanum, vir clarissime, arcuum vere, fidemque superans, nec antehac de nobis unquam laudo auditum ». At quodnam hoc? aperit ipse sic in carmine de vita sua :

¹ Gregor. Nazianz. carmen. de vita sua. — ² Gregor. Naz. oral. ad patrem

³ Greg. epist. XXXII. — ⁴ Idem epist. X.

Qui saepe vocem hanc ore de nostro legens,
Animo ferenda cuncta nunc aequo mihi :
Ac si parentes clauderent vitæ dies,
Neguliorum linguereum ut moleus, fore,
Quo ferre fructum quamquam vitæ loco
Possem carentis, civis in quovis loco,
Hæc cum audisset sapius, dicta et mea
Probat; ipse me tamen vi præsulium
Facit, etc.

Se enim vim passum pluribus dolet; hæc quidem ipse cum jam episcopus ordinatus fuit; postredie autem ejus diei, iterum in adventu Gregorii Nysseni coram iisdem concionatus, de Basilio atque ejus fratre Gregorio Nysseno hæc habuit¹: «Horum alter nos unxit, latentesque in medium prodixit; quod quid ei acciderit ut faceret, aut quid eum ad hanc rem impulerit, haud scio, certe non ut dignum erat eo spiritu, qui in ipso est; dicam enim, etsi durior sit hæc oratio; omnia perferet amicitia, sive quid duri patiatur, sive audiat: Alter hanc causam huc veniendi habuit», nempe Gregorius Nyssenus, «ut nos consoletur, ac per spiritum componat, spirituique mansuetos sistat». Hæc tunc Gregorius.

96. Quo iidem tempore eodem ferme argumento eam dixit orationem, in qua, de causa cur cesserit tandem, ita prætur²: «Nihil senectute fortius, nihil amicitia venerabilius. Ab his ad vos ductus sum ego vincetus in Christo, non calcem ferreis, sed tenacissimis spiritus vitæulis constrictus». Et inferens: «Amicitia me subegit», nempe Basilii; «patris caritatis in potestatem redegit; senilis inquam prudentia, vitæ limes, portus tutior, atque illius amicitia, qui et apud Deum ipse dives est, et alios divites efficit. Jam enim iram atque invidiam mansueti et latentur; manumque hanc, quæ mihi vim attulit, placido vultu aspicio, etc.» Palmodiam enim recantat de his quæ dixerat in Basilium, quæ aspera ac dura ibi commemorat; atque de unctione sacerdotali rursus his verbis: «Ideo me Pontificem unguis, ac podere cingis, capillique cidarim imponis; atque holocausti spiritualis altari admoves, et sacrificiationis vitulum mactas, manusque Spiritui consecras, et sancta sanctorum spectatum introducis, verique illius tabernaculi, quod non homo, sed Dominus constravit, ministrum facis, etc.» Hæc ipse, alludens ad sacras Ecclesiæ caerimonias, quarum in antiqua lege figura quædam erat expressa, ritusque insinuans ordinandorum episcoporum, quos adhuc Ecclesia a majoribus acceptos custodit.

97. At quid post hæc? Simulac Anthimus episcopus Tyanensis secundæ Cappadociæ metropolitani de ordinatione Gregorii certum accepit nuntium; quamprimum Nazianzum se contulit, alio quodam prætextu, quasi Gregorium senioreni agrotantem inviseret, revera tamen ut ipsum Gregorium nuper ordinatum tentaret, atque duceret a Basilio. Quæ autem tunc inter eos gesta fuerint, ipse Gregorius scriptis litteris reddidit Basilium³ certiore, in

quibus hæc inter alia: «Ut autem brevi declarem, fortissimus Anthimus ad nos cum episcopis quibusdam venit, sive ut patrem meum inviseret (nam id quoque præ se ferebat), sive ut ageret quæ egit. Cumque multis modis animum nostrum tentasset, parcitas commemorans, et Sasimas paludes, nostrique electionem, nunc blande nos alloquens, nunc precibus contendens, nunc militans, nunc expostulans, nunc blandans, nunc vituperans, variis demque orationis circuitis, strophis et ambagibus utens, tanquam is solus nobis intuentus esset, novaque metropolis, utpote magnitudinæ amplitudineque superior: Quid, inquam, civitatem nostram intro circumscribis, cum ipsi quoque Ecclesiam faciamus, utpote Ecclesiarum vere et jam olim matrem?» Hæc de Cæsariensi Ecclesia Gregorius, et quidem nobilissima, ut nulla ex parte Tyanensis ei fuerit comparanda; matremque nominat Ecclesiarum Cappadociæ, sicut et Solinus matrem Cæsariam vocat urbium Cappadociæ, cujus laudes celebrat Justinianus imperator⁴; sed de his alias. Subdit Gregorius de eodem Anthimo:

98. «Postremo, negotio infecto, abscessit, crebris spiritibus interruptis, ac Basilianum nobis, quasi Philippisimum quemdam objiciens». Nempe quod Gregorius Basilio deditus omnia in ejus gratiam loqueretur, sicut olim falsa oracula sacerdotum in gratiam Philippi Macedonum regis composita. Sed post hæc Gregorius addit de epistola ab Anthimo ad se scripta, cum ait: «Jam etiam quo pacto nostra illa», ad nos scilicet scripta, «hoc est hominis insolens et contumeliosum epistola se habucri», expende. Evocationem synodalem exculpam ad nos miserant. Me vero contra repugnante, contumeliamque nobis fieri contendente, secundo loco postularunt, ut hortatu meo et rogatu de his rebus consultationem haberetis. Id quod ego, ne quod prius molebantur, fieret, me recepi facturum, rem omnem arbitri vestri faciens, an eos colligere ac congregare velitis, et ubi, et quando: quod quidem hominis erat non contumelia, sed honore vos afficiens». Et paulo post de eadem epistola Anthimi: «Ipsam Anthimi epistolam vobis perlegam, quam cum paludes nobis prohibentibus et adimandis invasisset, ad nos misit, probris contumeliasque nos prosciudens, ac velut triumphum quemdam adversus nos ut victos et proligatos canens. Quam autem rationem habet, ut cum tua causa illius offensionem incurramus, tibi rursus displiceamus, velut illi eventus?» Hæc et alia Gregorius pluribus, et quidem subinfuse, quod apud Basilium in suspicionem adduci videretur, ne Anthimo adhaerisset.

99. Quod igitur ipse Anthimus Sasima occupasset, nec illuc eundem Gregorio facultas daretur; quodque insuper Basilium peteret subansum, ab Anthimo autem minus ac jurgia experiretur; magna animi afflictione confectus, in tanta tempestate cum quid faceret non haberet, omni navigandi spe ablata,

¹ Gregor. Naz. oral. ad Gregor. Nyssen. — ² Idem Apolog. III. — ³ Idem epist. XXXIII.

⁴ Justinian. novell. 30. de Proconsul. Cappad.

in tranquillitatis portum se recipere, consilium iniit : quando et ad Bosphorium postea Colonia in Cappadocia civilitatis episcopum, qui et interfuit Constantinopolitano Concilio, hæc pauca animo non-nihil commoto perscripsit ¹ :

« Hoc jam secundo a vobis supplantatus atque deceptus sum (quid dicam nosti) ac siquidem injuste, odoretur a vobis Deus odorem suavitatis; sin autem injuste, hanc noxam vobis Dominus condonet. Sic enim me de vobis loqui æquum est, quandoquidem injurias acceptas ferre jubemur. Caterum ut penes vos est voluntatis vestrae potestas, sic mea quoque penes me est. Non ultra vobis gravis erit ille Gregorius. Ad Deum secedam, qui solus purus est et a fraude alienus; in me ipsum colligat. Hæc mihi ipsi consuli. Bis enim in eundem lapidem impingere, vercordibus solum tribuit parcemia ». Hæcenus ad Bosphorium Gregorius.

100. Quidni hoc faceret Gregorius, cui nulla spes amplius, vivente Anthimo sedis Sasinorum invasore, ut Sasima vel saltem inviseret, relicta erat, cum et ille occupasset redditus omnes, adeo ut nec cibus adesset, quo vesceretur, nec alio aliquo modo sibi illum comparare posset? exprimit quidem hæc ipse eleganter illis versibus ² :

Quid facere, quæso, per Deum, par hic erat?
Retinere sedem? tam gravis ferre impetus?
Telis ferri? sordido immergi luto?
Cum nec ubi senium ponerem locus faret,
Textis subinde sed mens extruderet :
Nec panem habere, quem ministrarem hospiti
(Ut rector ipse pauperum pauper gregis),
Nec quid labore consequi possem meo,
Viderem, etc.

Unde accidit, ut ne invisere quidem Sasima ipsi licuerit. Quomobrem et hæc idem inferius :

Datum quidem mihi Sasinensem Ecclesiam
Non attigi; sic ut sacrum nec unicum
Illic obire, jungerem aut preces meas
Cum plebe, cu-quam vel manus imponerem.

Hæc quidem Gregorius, haud contemnens sedem exiguam, ut haberet maximam, omnibus penitus carere cupiens; sed quod vili sane causa videretur, nec digna ut infer Catholicos, eo potissimum tempore, tot tantaque miscerentur certamina : non enim hæc agebantur pro salute animarum, aut fide catholica tuenda, quorum quisque causa in hostes alicui delieret irumpere : Anthimus enim catholicus erat, sed quod dilionis tantum suæ defendende causa inter episcopos ejusmodi implacabilia dissidia fuerant conciliata, magis magisque arguenda illa fuissent, si obstinata mente illic, Anthimo invito, contradicente, mirante, bellumque ciende, consistere statuisset. Inter hæc igitur tot tantaque discrimina, in solitudinem secedere ad tempus saltem, sibi visum

est optimum; sed haud diu licuit solitariu agere : accersitis enim coactusque est patris nonnihil subirascentis imperio, quod ipse testatur his iambris ³ :

Quid dicam? et omnem quo tibi pacto meum
Pantem dolorem? Pungor hic rursus, fugam
Conscisco rursus, ac ceter montem pato,
Dulcesque furum persequor vitæ genus.
Quid jovit hoc me? Non enim constans eram
Profugus : in abs rebus at firmus heri,
Ignavus hic sum, patris haud iram fero :
Ac primo teulat Sasimis me figere.

101. *Gregorius quis, et quando Nazianzenam Ecclesiam administrandam suscepit.* — His autem cum dictis ex causis Gregorius patri minime acquiesceret; ille ne quem sibi oltempentem revocaverat a solitudine, nimia faceret asperitate iterum in eremum per fugam, aliud animo consilium agit, nempe ut demulceat filium, ac precibus agat, suadeatque curæ pastoralis coadjutor in sibi senio jam fatiscenti assistere. Ad hæc persuadenda non defuerunt seni verba gestusque ad delinendum quemvis licet animo durissimum comparata. At quæ ista fuerint, jucundum fore putamus ab ipso Gregorio hæc cuncta carmine præcæni de audire, cum ait ⁴ :

Quid cum negarem peritiam, cursum alterum
Tenet, rogatque sede ne man am inclina,
Sed callidorem (namque erat cravis admodum
Ætate) pondus et levem promptus sumum
Mausque tenuit, ac meam bartam simul
Capessit, ad me vocibusque tus utitur :
O care fili, te pater supplex rogat,
Sine te vicentem, dominus et famulum suum.
Natura cuncta te et lex duplex subdidit mihi.
Non posco munus, non laudos fulcros,
Agrosve, nullis quicquid et luxus jubet,
Capio te Aaron jungeret, ipse Mita salo,
Ut præpotenti semper assides Deo.
Te, qui deit, tabet nate, ne sacra: patrem :
Sic solus ile sit tibi lætis pater
Honesti posco : sin minus, pater petit
Nondum tot anni sunt tui, quod jam in sacris
Mia sunt peracti victimis Da quod peto, etc.

Multis enim illud ipsum inculcat argumentis, quo Gregorium domi sistat, qui sibi comminister assisteret.

102. At cave, lector, hyperbolum in historia; in præceps enim fereris curceus, nisi ubi vestigia ligas, caute consideres. Quidam est dicere, plures habuisse annos in episcopatu functione Gregorium seniore, quam Gregorius filius ætatis esset; nisi necessario affirmate, ipsum gentium esse, cum jam pater esset episcopus? Quia enim caro pretio sibi emerent ejusmodi exemplum tum recentiores Græci, tum Latini incontinentes, atque non potissimum qui a fide catholica evulsi hæretici celebratus hos es? Caterum id hyperbolice dictum esse, est abæ rationes ad in amibte probandum decessit illud perspicue omnino demonstrat, quod gentitate filios in episcopatu, præcæni a mortuis legibusque ecclesia-

¹ Gregor. epist. xv. — ² Idem in eam, de vita sua.

³ Gregor. Naz. in eam de vita sua. — ⁴ Idem ibid.

slicis esset, tamque in Occidentali, quam etiam in Orientali Ecclesia, hoc potissimum saeculo, firmiter custoditum; quod quidem certum exploratumque haberi, quae primo Annalium tomo, ubi de his fusius actum est, aliisque in locis saepe dicta sunt, luce clarius manifestant. At quoniam modo vel fingi potest, Gregorium seniore a deo ignominiose leges ecclesiasticas proculcasse, quem etiam adhuc ethnicum virtutibus egregie excultum Gregorius filius praedicat, factumque christianum omni studio moris fidei adequasse ¹ commendat? Vel quoniam pacto ejusmodi suorum natalium labem sic ipse Gregorius propalare non veritus esset, quae divinitus accidisse tantum per praedicat?

103. Sed et praeter haec quae sufficere satis possent, fortiori adhuc argumento res tanta demonstranda est. Revocemus itaque orationem ad ipsius Gregorii junioris aetatis annos; ut ex his, ratione numeri recte subducta, intelligere valeamus, ipsum non solum ante parentis episcopatum natum esse, sed etiam antequam ille fieret christianus. Testatur namque ipse de se; cum Athenis esset una cum Basilio, se fuisse aetatis annorum triginta; ait enim ²:

Nam tempus ingens fluxerat jam in litteris,
Triginta et annos pene tunc exegeram

Erat autem id tempus, quando Julianus Apostata (ut idem Gregorius tradit ³) Athenas se contulit, nempe consulibus Constantio septimum et Gallo tertium, est is annus Domini trecentessimus quinquagesimus quartus, ut superius suo loco demonstravimus. Quod si tunc erat Gregorius annos triginta natus, fateri opus est, natalem ejus contigisse anno Domini trecentesimo vicesimo quarto, nempe anno ante Nicaenum Concilium, quo tempore Gregorius parens ethnicus adhuc erat; quem baptismum fuisse idem Gregorius minor tradit eo tempore, quo celebratum est ipsum Nicaenum Concilium, nempe anno Domini trecentesimo vicesimo quinto. Quanto autem tempore viveret laicus, antequam initiaretur sacris ordinibus, vel postea eligeretur episcopus, ignoratur. Ut plane intelligas, longe abesse, ut parente episcopo ipse Gregorius nasceretur; si praesertim his consentientia jungas quae habet idem ipse Gregorius in oratione habita in funere patris, ubi adeo manifeste natalem suum recenset, antequam pater initiaretur sacro baptismum. At haec de his satis. Erat igitur Gregorius hoc anno, secundum nitam a nobis ejus natalis temporis rationem, aetatis annorum quinquaginta et unius, pater vero agebat in episcopatu annos circiter quadraginta tres, vel quatuor, qui (ut dicimus) tunc jam episcopatu annis quadraginta quinque ex hac vita decessit.

¹ Gregor. Naz. oral. in funere patris. — ² Idem in earm. de vita sua et in earm. de reb. suis. — ³ Idem in earm. de vita sua. — ⁴ Ann. Marcellin. lib. xv. et Gregor. Naz. oral. in Julian.

104. Tunc temporis igitur ipse Gregorius Sasi-mortum episcopus, quod in sede sua agere minime sibi concessum esset, post fugam (ut dictum est) revocatus patris imperio, ipsi roganti inhaesit in episcopalibus functionibus adiutor; ea tamen lege, ut quoadusque pater viveret, ipse inhaereret, postea vero, quo vellet, liberum esset abire; quod ipsum in primis in Vita sua his iambris expressit, ubi egit de patre rogante, cui tandem ipse assensus fuerit:

Haec cum anulissem; jamque, sol' nubem velut,
Mens depuisset nimbis pondus grave:
Quid li? meorum et quae malorum clausula?
Sic cogitavi, nil mihi hinc damni fore,
Adusque solum vota si expletem seras.
Nec enim, inqueb' in, me reluctantem ista res
Stricet, haet me tulla cum promissio,
Sic me reduxit obtinens palmam limor.

Haec de animi sui consilio Gregorius, quod et publica concione etiam omnibus notum testatumque voluit.

105. Cum enim ipse Nazianzum rediisset, illam coram patre publice habuit orationem, cujus est exordium: « O memi aperti et atraxi spiritum »; quam hoc ipso tempore ab eo dictam esse, non autem antea, post priorem fugam, sero: licet enim ex ea fuerint aliqua superius recitata ad declarandum mentis ejus iuge propositum; ex his tamen quae idem ipse habet in carmine de Vita sua, ad haec ipsa tempora eadem oratio est necessario referenda, qua primo de illata vi quaeritur, sed quanam? andi: « Vis, inquit, nobis illata est, fratres et amici (vestram enim fidem, si non eo tempore, nunc certe implorabo, vim, inquam, nobis attulit tum patris senectus, tum amici, ut leviter dicam, benignitas. Ac mihi, quaeso, pro vestra quisque facilitate opem afferte, ac manum porrigite oppresso, alque a cupiditate et spiritu valde distracto. Illa fugam suadet et montes et solitudines, et corporis animique tranquillitatem, et caetera: hic contra, ut in medium prodeam, hortatur, publicaeque utilitati consulam ». Ac post alia demum contestatur, se ejus sedis suscipere ministerium, quousque pater vivat, postea autem quo velit, sibi migrandum; ait enim: « Proinde nunc quidem cum praecora parente curam hanc suscipere non recuso, veluti magna aequae et altissime volantem pullum non incommodus e propinquo advolans. Postea vero pennam meam spiritui, quo volet, et quomodo volet, ferendam dabo; nec quisquam erit, qui me cogere, aut aliorum traducere possit cum eo consultantem. Nam etsi paternis laboribus succedere dulce est, ac noto et familiari gregi praesse jucundius est, quam externo et alieno, addam etiam Deo carius (nisi me amor lallit et mentem eripit consuetudo) non tamen conducibilis est, nec tutius, quam ut volentes volentibus praesint; quandoquidem neminem vi duci vult lex nostra, ac poenae et non sponte gubernari ». Et paulo post ad populum: « Haec, inquit, habui, viri Nazianzeni, quae simplici animo benevolentiae

pleno ad vos dicerem : habetis occultum animi mei consilium, etc. »

106. At illud de Gregorio plane accidit admiratione dignum, quod omnes ipsum episcopum Nazianzenum affirmem, hæcque opinio apud omnes ferme adeo invaluerit, ut nec ea de re dubitandi saltem locum admiserint. Et quid mirum si postero errore lapsi sunt, cum hoc ipsum crediderint homines hujus temporis, iique præsertim, qui in Concilio Constantinopolitano eidem refragati sunt, dicentes ipsum trium sedium episcopum esse, nempe Sasimorum, Nazianzi, atque Constantinopolis? Cum igitur id de eo creditum atque scriptum appareat, et ejusmodi causa eo statu collocata esse videatur, ut contrarium testem admittat neminem, in aliorum quoque sententiam et ego pedibus irem, nisi (quod inquit oneratum est, et plus omnibus res amari debet) ipsemet Gregorius contrarium affirmaret. Quis enim contra S. Hieronymum ¹ (ut non illam Gregorium presbyterum auctorem Vitæ ejus, itemque Rufinum ², Socratem ³, Sozomenum ⁴, et alios fere innumeros) id affirmare audeat, nisi fortiori certiorque fide esset de adversantium errore persuasus? Ipse enim Gregorius Nazianzenus cum in primis expresse contestatus sit publica oratione (ut modo dictum est) se ad tempus, usque ad obitum videlicet patris, illam prefecturam administraturum fore; postea vero alio ex voluntatis arbitrio migraturum; plene constat, nequaquam fuisse ordinatum ejus Ecclesiæ episcopum: temporaria enim et conditionales Ecclesiæ profectura nequaquam conferri solebant. Quid amplius. Si ipsius pater ejusdem Ecclesiæ agebat episcopum, ut ex locis nuper citatis satis evidenter colligi potest: quoniam pacto, quorsu, accidisse potuit, ut ejusdem Ecclesiæ uno eodemque tempore duo simul profecti essent episcopi, refragante præsertim Nicæno canone, qui ordine habetur octavus? Insuper quid manifestus dici potest, quam quod ipse Gregorius Nazianzenus ad Gregorium Nysseum scribit, cum de subrogato Eulalio in locum patris sic ait ⁵: « Inter omnes enim constat, me non Nazianzi, sed Sasimorum antistitem creatum fuisse; tametsi patris reverentia, et eorum qui supplices hoc a me contenderunt, ad breve tempus prefecturam quasi hospitæ acceperimus ». Nimirum administrationem ejus Ecclesiæ ad modicum tempus, usque scilicet ad patris obitum; quem haud diu post supervivisse ab hoc tempore, non tantum hic Gregorius significare videtur, sed et in carmine de Vita sua iidem ferme verbis ad iambi metrum accommodatis affirmat:

Ut hospitem alena brevi me tempore
Gessisse curam non nego.

107. Sed et ad Philagrium scribens, cum ab eo redargueretur, quod post mortem patris Ecclesiam

reliquisset Nazianzenam, sic se excusat ¹: « Quod si Ecclesiam relinquere periculosum est, ut scribis; quam tandem? si nostram, recte dicitis, idemque ipse aio; si vero nihil ad vos attinentem, nec nobis assignatam atque decretam; culpa vacamus. Quod si idcirco tenemur, quia ipsius curam aliquantisper gessimus; multi utique alii eadem ratione teneantur, quotquot nimirum hospitem curam habuerunt. Hæc ipse; ex quibus illud exploratum perspicuumque redditur, Gregorium nequaquam creatum fuisse episcopum Nazianzenum, sed ad breve tempus, patre vivente: eo vero paulo post ex hac vita decedente, Gregorium pariter administrationem cessisse. Quando autem id contigerit, dicemus anno sequenti: interlapsus enim putatur annus, ex quo Gregorius rediit Nazianzum, ut que ad obitum patris. Sed quod de Sasimorum Ecclesia nulla posthæc mentio habeatur; id inde evenisse existimamus, quod Anthimus alium Sasimis, que sibi vindicasset, episcopum ordinaverit; et Basilium ad dirimendas Ecclesiæ controversias inter Catholicos periculo illo tempore obortas, Anthimo pugnaei homini loco cesserit. His de Gregorio atque Basilio enarratis, ad res gestas Valentis imperatoris jam revocemus orationem.

108. *Valens persequitur præsens Ecclesiæ Edessæ et Scythiæ.* — Meminisse oportet, dictum esse anno superiori, ipsum se Antiochiam confuisse, nonnullaque Ecclesiam ibi vexasse, atque inde peregrinatum esse in superiorem Syriam, inventosque ibi Catholicos dire exagitasse, quod hoc ipso anno contigisse videtur. Nos vero de his in primis que facta sunt Edessæ, agere aggrediamur, et primum de causa Valentis in eam civitatem protectionis; de qua sic Socrates ²: « In ea civitate templum megaliticum et egregium est S. Thomæ apostolo dedicatum, crebraque hominum multitudo eo propter loci sanctitatem confluit; quod quidem Valens videre cupiens, illuc contendit ». Quid autem egerit, cum frequentem Orthodoxorum multitudinem eo accedentem conspexisset, idem auctor narrat, necnon Sozomenus, ejus hic verba reddemus; ait enim ³: « Qua in urbe omnibus Ecclesiis Orthodoxorum ablatis, cum vidisset populum Ecclesiæ catholice in campo ante civitatem conventus egisse, dicitur verbis contumeliosis præsentem generalem arguisse, et pugnam in maxillam ejus mittere, propterea quod contra suum mandatum ejusmodi conventus fieri permisisset. Ac eidem profecto », inquit Theodoretus ⁴, « cui Modestus nomen erat, imperat, suos milites qui tributa solebant exigere, in unum cogat, et reliquas copias que aderant, assumat, quo multitudinem congregatam dissipet, virgis iustitibusque credat, et aliis instrumentis bellicis, si opus sit, castiget. Hæc profectus prima hæc imperatum legit. Qui dum per torum transibat, mulherculam nitentem gestantem multibus et admodum propendam videt: Que, inquit Sozomenus ⁵, præ celeritate amiculum,

¹ Hieron. de Script. Eccl. in Gregor. Nazianz. — ² Rufin. lib. II, c. 9 — ³ Socrat. lib. III, c. 35. — ⁴ Sozom. lib. VI, c. 17 — ⁵ Gregor. Nazianz. epist. XLII.

¹ Gregor. Nazianz. epist. IXX — ² Socrat. lib. IV, c. 44 — ³ Sozom. lib. VI, c. 18 — ⁴ Theod. lib. IV, c. 16 — ⁵ Sozom. lib. VI, c. 18

contra quam sexum muliebrem deceret, negligenter sibi circumjecerat: nam militibus omnibus contemptis, primum eorum perrupit agmen; quandoquidem armus ejus divino amore succensus hominum violentiam nihil extimuit; sed hujusmodi terrores pro risu habuit ac ludibrio. Quam tum conspicatus prefectus, eum quid factum esset, intelligeret, eam jubet ad se adduci; rogat quo se conferre velit. Tum illa: Cognovi, inquit, insidias contra famulos Dei paratas, et in animo est ad fratres fide mecum consentientes contendere, magno flagrans desiderio eadem a vobis intentatam una cum illis subundi. At infantem, inquit prefectus, quorsum tandem tecum fers? Ut mecum, inquit, mortis optatissimam particeps fiat. Quae cum prefectus a muliere accepisset, et ex ejus animo aliorum omnium alicritatem perspiceret, refert ad imperatorem, et eadem illis frustra illatam fore, docet: Nam et ipsi, inquit, nihil praeter dedecus inde consequemur, et eorum tamen propensum ac paratum studium handquaquam extinguemus». Haecenus de his Theodoretus et alii.

109. At de Edesse episcopo jam ante adventum Valentis in exilium misso, aliisque ejusdem Ecclesiae clericis tunc exulare jussis atque male habitis, haec idem scribit Theodoretus¹: Barsen praeterea, cujus gloria etiam hoc tempore perillultris est non Edesse solum, quam gubernabat, et in civitatibus et finitimis, verum etiam in Phoenicia, Aegypto et Thebaide (per has namque nationes universas fama ejus propter virtutis splendorem permanerat) primum Valens Aradum insulam incolere mandavit. At ubi intellexit infimilis hominum multitudines ad eum confluere (etenim apostolica repeluit gratia morbos verbo depulit), Oxyrinchum, quod est oppidum Aegypti, relegavit. Rursum postquam ejus gloria omnes etiam eo frequentes pertraxit, ad castellum misit in extremis oris illius regionis positum, vicinamque barbaris, qui illic habitant, cujus nomen Pheroo est. Valens senem illum, idoneum sane regno calorum incolam, abducendum curavit. Ferunt ejus lectum in Arado insula ad hodiernum diem remanere, nullo sane honore decoratum; nam nulli morbis vexati, ubi in eo decubuerunt, ad integram valetudinem per fidem restituerunt.

110. Valens autem, grege pastore orbato, Lupum in pastoris locum substituit. Et quoniam omnes, urbe relicta, extra moenia conventum agebant; ipse Edessam proficiscitur». Ubi viso spectaculo multitudinis Orthodoxorum in agro convenientium, flagrantique studio martyrium expetentium, uniusque mulieris illius percussus exemplo, sicut abstinere praecipit a nece populi, ita in Ecclesiae ministros qui aderant, iram convertit. Quid autem in eos decreverit, idem auctor sic narrat²: «Ejus praesides (presbyterus dico et diaconos) jubentur abduci, et alterum e duobus praestare, nempe vel communicare cum Lupo, vel in ultimas imperii oras relegari. Itaque ut primum omnes in unum prefectus coegerat,

lem et blanda oratione conatur persuadere uti legibus imperatoris morem gerant: Nam est, inquit, extremae dementiae, ut pauci homines imperatori tam multis atque praepotentibus viris moderanti resistant. At quoniam omnes taciti consistere, praefectus Eulogium, eorum presbyterum primum, virum sane magna laude praedicandum, sic alloquitur: Cur tandem non respondes ad ea quae modo dixi? Sane, inquit, non putabam, me minime rogatum, quicquam debere respondere. Atqui, inquit praefectus, multa verba feci, quo vos ad ea quae sunt vobis emolumentum futura cohortarer. Tum Eulogius: Est, inquit, tua ad omnes habita oratio, et propterea absurdum certe putavi, ut ipse, aliis a respondendo exclusis, solus responderem. Verum si a me libet quicquam seiscitari, non te relabo quid sentiam.

111. «Cui rursus praefectus: Proinde, inquit, communica cum imperatore. Ad quem Eulogius dissimulante quidem, sed valde facete respondit: Numquid cum imperio est etiam sacerdotii dignitatem consecutus? Praefectus igitur intellecta ironia, cepit graviter succensere, convicia in presbyterum jacere, et haec quoque verba addere: Non istud dixi, o stupide! sed vos uti quibuscum communicet imperator, cum iisdem communicetis, hortatus sum. Atque simul ut senex dixerat se habere pastorem, cujus nutum sequerentur, praefectus octoginta pariter comprehensus in Thraciam amandavit». Irrumpentibus enim, ut dictum est, in eorum regionum partes Gothis, insanienteque Athanarico eorum rege in Christianos, ad necem potius, quam ad exilium missi esse videbantur. «Qui cum abducerentur, subtili Theodoretus, in exilium, cultu et observantia summa dignati sunt. Nam civitates et pagi processerunt illis obviam, et maximum honorem, utpote invictis Christi athletis, deferunt. Sed adversarii invidia armati referunt ad imperatorem, idem ipsum quod hisce hominibus dedecori fore putabatur, summum honorem attulisse. Qua re cognita, Valens dat mandatum, ut bini duntaxat simul eant, et pars in Thraciam, pars ad extremos Arabiae fines, alii in quadam Thebaidis oppidula dispergantur. Ferunt autem, crudelissimorum quorundam opera, tum eos quos natura conjunxerat, distractos fuisse, tum qui fratres erant, ab se multo segregatos: Eulogium vero, qui aliis praefuit presbyteris, et Prologem secundum ab eo, in Aulionem, quae est in Thebaide, relegatum; quorum virtutem oblivione obrui non sinant.

112. «Postquam enim compererunt episcopum illius urbis eandem sectam fidem amplectantem, ecclesiasticis convitiis communicarunt illi quidem; sed cum viderent paucos admodum in unum coeuntes, et civitatis habitatores gentiles esse accipissent, doluerunt certe plurimum, ut par erat, et eorum infidelitatem graviter lamentati sunt; attamen non satis esse censuerunt dolore propterea tangi; sed quoad poterant, eorum animos sanare laborarunt. Nam sanctus Eulogius in cella conclusus, dies noctesque totas universitatis gubernatorem

¹ Theod. lib. iv, c. 15. — ² Idem lib. iv, c. 16.

Deum oravit. Protopogenes autem vir apprimè admirabilis, in litteris educatus ab Eunomio, et in celeriter scribendo exercitatus, cum locum reperisset idoneum, ludum aperuit, et pueris docendis operam dedit, atque eos non modo exercit ad celeri manu scribendum, verum etiam sacra Dei eloquia edocuit. Nam hymnos Davidis, tanquam dictata, illis proposuit; et eas apostolicæ doctrinæ sententias, quas eorum ingenii accommodatas putabat, ediscendas tradidit.

113. « At cum natus ex pueris in morbum esset delapsus, venit ad domum ejus, et dexteram agrotantis tangens, precibus morbum depulit. Qua re intellecta, aliorum puerorum patres eum ad suas quoque ades deducunt, orantque ut liberis morbo vexalis opem ferat. At ille respondit, se non prius Deum deprecaturum uti morbum depellat, quam qui agrotaret baptismi lavaero finctus esset. Cui rei a patribus libenter assensum est: nam sanitatis desiderium eos ad istud faciendum impulit; et simul tum animo, tum corpore sanati sunt. Verum si quando quemquam ex numero agrotantium ad divinam Spiritus sancti gratiam recipiendam induxisset; eum ad Eulogium deducit, pulsata ostium, orat uti tum aperiat, tum sigillum Dominicum ei, quem verbo Dei ad fidem traxisset, imponat. At cum Eulogius ægre ferret, velut precibus interruptis, tum Protopogenes: Est, inquit, errantium salus magis necessaria. Itaque mirari omnes Protopogenem, cum eum hujusmodi miracula edere, et tam multis lucem divinæ cognitionis imperfite cernerent, primas Eulogio concessisse, et eos quos verbo Dei ceperat, ad illum deduxisse. Merito igitur multo majorem præstantioremque virtutem in eo esse suspicari sunt. Postea vero quam persecutionis tempestas sedata fuit, et Ecclesiis allata tranquillitas, istique duo jussi domum reverterunt; omnes eos producere, lamentari eorum discessum, lacrymas fundere cœperunt, et maxime omnium Ecclesiæ illius antistes, quippe qui illis in agro Dominico colendo deinceps careret. Ubi in patriam veniunt; sanctus Eulogius, Barsa illo magno ad vitam nullis aspersam molestiis translato, Ecclesiæ ab eo gubernate clavum obtinet. Protopogeni autem illi admirabili dabatur in mandatis, uti Charras coleret, urbem sane incultam, et spinis Gentilium referentem, multosque et graves requirentem labores. Atque hæc quidem, pace in Ecclesiis constituta, acciderunt ». Hactenus de his Theodoretus. Porro horum illustrium confessorum Barsa et Eulogii Edessæ episcoporum, nec non Protopogenis Charris præfecti viget in tabulis ecclesiasticis¹ memoria diversis diebus amolata, quibus ex hac vita eos feliciter migrasse contigit.

114. Jam quod reliquum est peregrinationis et persecutionis Valentis imperatoris simul absolvamus: utrumque enim ipse una simul conjuvit, nempe peregrinari et persequi; iustarumque impetuosi torrentis, per fines quos transit, omnia devastavit.

Quid autem cum pervenisset in Scythiam, adversus ejus provinciam Ecclesiam egerit. Sozomenus ita describit²: « Prædicant fideles Scythas sinili de causa in ea ipsa fide persistere. Gens ista multas quidem habet urbes, pagos, et castella, sed principatum obtinet Tomis, quæ est urbs magna et opulenta prope mare sita ad Iævam, cum quis ad Pontum Euxinum navigat. Vetus consuetudo est, quæ ibi etiamnum servatur, ut unus episcopus totius illius gentis Ecclesiæ præsit. Itaque tempore de quo jam loquimur, illas administravit Bretannio, quando etiam imperator Tomim adventit. Postquam autem accessit ad Ecclesiam, et pro more suo ei persuadere conatus est, ut cum Arianis communicaret; Bretannio constanter admodum apud imperatorem et libere pro doctrina Concilii Nicæni locutus, recessit ab eo, et ad alteram Ecclesiam se contulit; quem populus quoque secutus est. Fere autem ab universa civitate eo concursus est, partim quo imperatorem viderent, partim quod aliquid novarum rerum eum moliturum expectarent.

115. « Valens igitur cum suis derelictus, illud velut contumeliæ loco factum, graviter tulit; atque Bretannionem comprehensum in exilium deduci mandavit; quem non multo post denno reduci permisit. Nam cum videret, credo, Scythas episcopi exilium iniquo animo pati, non parum veritus est, ne novis rebus studerent; quos quidem et fortes esse sciret, et ipso locorum situ imperio Romano necessarios, quippe qui impetum barbarorum illam orbis partem incolentium propulsarent. Itaque imperatoris conatus sic a Bretannione compressus est, viro cum in aliis rebus spectato, tum ob divinam virtutem adeo insigni, ut etiam ipsi Scythæ laudis testimonium ei tribuerent. His ergo de causis imperatoris ira in cunctum totius orbis terræ clerum, Ecclesiis solum Occidentis exceptis, suam vim exercent ». Hactenus Sozomenus. Est celebris Bretannionis memoria in Ecclesiæ Dei, ex tabulis ecclesiasticis quolibet anno VIII kalendas Januarii redi-viva. Successit Bretannioni Gerontius, qui interfuit Concilio Constantinopolitano œcumenico sub Theodosio imperatore.

116. *De tempore et genere obitus Eusebii Ver-cellensis.* — Hoc item anno relata habetur in sancti Hieronymi Chronico mors sancti Eusebii episcopi Vercellensis: nam licet sub septimi anni horum imperatorum latere non possit repetatur, quod tamen idem Hieronymus incipiat numerare annos eorumdem Augustorum ab anno sequenti eorum electionis, in hunc ipsum incidit annum octavum eorumdem imperii, qui ab ipso septimus numeratur. Ceterum quod in primis ad tempus obitus spectat, hæc hæc sine dubitatione petrascentur, cum tamen absque controversa receptione sit, quod idem Hieronymus³ testatur ab ipso, ipsum Eusebium sub iisdem imperatoribus ex hac vita

¹ Sozom. lib. vi. c. 22. — ² Hieron. de Script. Eccl. in Eusebio Vercellensi.

³ Martyrol. Rom. die 30 Januar. 5 et 6 Maii.

migrasse. Quod enim retardare maxime potest animum, ne hoc anno, sed ut longe post præsens tempus pulcherrimus Eusebium diem obiisse, illud est; quod S. Ambrosius, qui nonnisi post triennium, anno nimirum Domini trecentesimo septuagesimo quarto creatus est episcopus Mediolanensis, ad Vercellenses scribit¹ litteras, cum adhuc ipsa Vercellensis Ecclesia esset destituta episcopo successore. Ceterum hæc facile refelluntur, si quis recte consideret, non fuisse epistolam illam ab Ambrosio scriptam, cum vacaret sedes ob mortem Eusebii, sed obitu successoris ejus Limenii, qui reperitur interfuisse Concilio Aquileiensi sub Damaso; cum tamen illa epistola data appareat tempore Siricii pape, ipso ortu hæresis Joviniani, ut quæ præcedunt eorundem Ambrosii atque Siricii epistolæ declarant.

117. Bis de temporis ejus obitu ambiguitate dilutis, de mortis genere pervestigandum est. Haud enim levis est hæc controversia, num revera martyrio occubuerit, quo titulo in Ecclesia sua colitur, et in tabulis ecclesiasticis adscriptus habetur; cum tamen S. Ambrosius eundem sæpe confessorem tantum appellet, imo et a martyrio disertis verbis excludat, cum in nuper citata epistola ad Vercellenses hæc dicat: « Itaque ut S. Eusebius prior levavit vexillum confessionis, ita B. Dionysius in exilii locis proprio martyribus titulo exhalavit ». Hæc ipse. Quid igitur proprio martyrii titulo Dionysius Mediolanensis episcopus mortuus dici potest, si et ipse Eusebius æque ab Arianiis occisus interii? Quia si (ut volumus) idem Eusebius ab Arianiis impetitus lapidibus necatus est; certe proprio titulo martyrii dicendus erat Eusebius occubuisse, quam Dionysius, qui in exilio positus, absque vi alia adhibita, quiescit in Domino. Sed et Gregorius Turonensis² cum agit de miraculis in ejus ecclesia fieri solitis, confessorem appellat, et inter confessores adnumerat; cum alioqui nec indignus fuerit martyris titulo, secundum veterem loquendi usum, quo (ut superius dictum est secundo Amalium tomo) illi etiam martyres dicebantur, qui fidei causa post confessionem aliquid in corpore passi essent, etiamsi ex illatis penis minime configisset, spiritum exhalare.

118. Ceterum ipsum etiam præter graves illas, quas exulans passus est ærummas, post severam illam sub Constantio factam sanctissimi viri per scalas protractionem, postquam est reversus in patriam, Arianorum insultu, lapidum ictibus morte affectum, monumenta Vercellensis Ecclesiæ docent; que cum magis proprio titulo martyrem dicunt; et a confessore distinguunt. Que enim sub Bononio ejus Ecclesiæ episcopo, et Gregorio papa III ejus Vita conscripta est, hæc de Eusebii martyrio habet: « Aliquot vero post diebus, domum ubi sanctus episcopus habitare consueverat, Ariani confertissimo agmine veniunt; a quibus is primum raptus, mox cruciamentis varie tortus, tum lapidibus, quorum

aliqui adhuc sanguine aspersi in sepulcro ejus nuper inventi sunt, obrutus, capite contracto, martyrii cursu egregie confecto, superatisque importunissimis religionis catholice hostibus, victor, et rerum cum primis admirandarum nomine maxime illustris, annos octoginta octo fere natus, in cælum migravit ad Dominum, pro cuius divina gloria perpetuo dimicavit ». Hæc auctor, qui et hujus martyrii generis ante recensuit hos adspulatores, Antoninum archiepiscopum Florentinum, Volaterranum, et ipsius Ecclesiæ Vercellensis ecclesiasticum officium: quorum omnium testificatione cum illud asseritur, adeo audax facinus Arianos aggredi præsumpsisse, quod Valens arianus imperator regnaret, narrate historie fides minuitur; siquidem Valens nonnisi Orientis imperii habenas moderabatur, Occidentis vero Valentinianus, quem omnes veteres historici catholicum fuisse dicunt. Optassem hæc de martyrii genere ex antiquioribus esse de prompta scriptoribus. Magna enim admiratione sum affectus, quod in his quæ collegit diligens auctor cuncta ejus Ecclesiæ monumenta, et inter alia octo sermones ab antiquis episcopis in Eusebii anniversariis natalitiis ad populum dictos, aliisque quæ idem Eusebius ab Arianiis fidei causa passus fuerit, summo studio in memoriam restituit; de hujusmodi tamen martyrii genere, quod lapidibus obrutus finem vivendi fecerit, nihil prorsus habeatur, nisi in novissimo tantum illorum; cum alioqui et in aliis sermonibus interdum confessor, et martyr aliquoties appelletur; eo (ut divisimus) titulo dignus, quod tormenta et carceres sub Constantio expertus fuerit, etiam si nihil præterea pati configisset: quandoquidem in primo eorum sermone, qui sub nomine Ambrosii aliquando editus fuit, ex diro illo supplicio, quo per scalas tractus quassatus est capite, et membris contractus, martyris nomen consecutus ostenditur.

119. Sed et in epitaphio ad sepulcrum ejus invento, acrostichis versibus cum martyrii titulus egregie habeatur expressus; quod autem lapidibus consummarit, ne verbum quidem; dici posse videtur inde martyrii titulus comparatus, quod haud dubium constat ipsum fuisse sanguinem, sed infecisse etiam tunc errore fracto capite lapideos gradus, vel alios deorsum, ut assolet, in via positos sparsos lapides sanguine conspersisse; quos a suis collectos, et ad sepulcrum, tanquam victoria trophæa positos, æquum est existimare, atque etiam asserere poterit, qui assertam de lapidatione sub catholico principe historiam, contra Ambrosii sententiam recitatam, haud facile admittendam putat. Sed quid interest, num illis lapidibus capite, sparsoque errore, vel ictibus lapidum fracto itidem capite, luso sanguine, fuerit Eusebius martyrii titulum consecutus; cum alioqui hec priori illo supplicio et aliis in Palæstina additis penis minime contigerit ex hac vita migrare; tamen ipsum dignum titulo martyrii omnis antiquitas prædicet? At de his hæcenus: ad hæc enim digressi sumus occasione S. Ambrosii præferentis martyrium Dionysii,

¹ Ambros. epist. LXXXII. — ² Gregor. Tur. de gloria confess. c. 3.

quæ exul finem vivendi fecit. Eusebio qui in suam Ecclesiam rediit postliminio. Quod autem ad lucubraciones ejus spectat; cum græcarum aque ac latinarum litterarum fuerit callentissimus, haud otiosus absque scriptione vilam exegisse creditur, urgentibus præsertim ad hoc eum quotidie adversariis; verum de illis nulla est memoria, nisi de translatione in latinum facta commentari Eusebii Palæstini super psalmos, quæ et excidit. Cæterum sic ipse hæretici hominis commentarium latinitate donavit, ut tamen (quod idem sanctus Hieronymus¹ testatur), quæ ad hæresim pertinerent, omisset, quæ vero pia sanctaque esse viderentur, accepit. Sed dolemus nobilissimi ingenii nihil aliud superesse, nisi epistolam illam ad suos e carcere Scythopoli datam, quam suo loco superius recitavimus. Porro ejus memoria tam in Occidentali, quam in Orientali Ecclesia ubique semper clara refulsit, quæ kalendis Augusti anniversaria celebrata recurrit.

120. Quanta autem miraculorum effulserit, post obitum gloria, adeo ut oleum lampadam in ecclesia ipsius ex more ardentium dæmonis ab emergenceis pellerentur, Gregorius Turonensis certam fidem reddit, dum hæc de eo in libro illo de Gloria Confessorum describit²: « Eusebius Verceilensis episcopus magnum huic Hilario adjutorium contra hæreses fuit, qui vivere se post tumulos, presentibus virtutibus manifestat. Nam in die natalis sui cum multi infirmi salventur; emergencei tamen rotatu valido per totam ecclesiam debacchantes, et nimio confidentes se torqueri cruciatu, elevati in aera lychnos qui ad officium luminis succenduntur, manu verberantes effringunt; de quorum perfusi liquore, ilico discedente dæmone, persone purgantur; scilicet tunc populus tot infirmos esse mundatos, quot viderit lychnos effractus. Sed et omnia quæ sub ditione basilicæ ejus habentur, ita pia protectione conservat, ne exinde quicquam auferatur ab aliquo. Nam videres inter hostes iniquos greges pecorum, jumentorumque, et ovium, nec pentus a quoquam alligi, cum vox sonnerit, *Confessoris hæc sunt Eusebii*. Hujus sancti reliquias mater mea in oratorio domus suæ locavit. Factum est autem quadam die per hiemem, dum colloquutione hilari pro longitudine noctis diutius ante focum, qui multa lignorum solum compositus fuerat, resideret; familia jam dormitante, surrexit, et se lectulo haud procul ab ipso igne locavit. Dormientibus autem cunctis, scintille flammarum ad trabes usque ascendunt, de quibus apprehensa manus earum valide copul flammam spargere; sed credo virtute sancti illius, cujus reliquiæ propinquæ erant, flamma contra naturam desursum incurva retorquetur; nec ad lectum, ut mos est, extenditur, sed desursum fluit, ut putares non flammam, sed vellera tunc de trabe pendere; nec exurebat trabem, nisi tantum ardens per ipsam vagabatur; donec expergeta

materfamilias, vocatis servientibus, aqua superposita, restinxit incendium, quo facile omnis domus, cunctis dormientibus, exuri potuisset, si virtus beati defuisset ». Hæc Gregorius, atque de Eusebio hætenus.

121. *Lucifer Calaritanus falso inter sanctos adscriptus, et Luciferiariorum facinora.* — Eodem quoque anno, quo Eusebii obitus a S. Hieronymo in Chronico ponitur, aque et ejus gentilis licet communicatione divisi, recensetur interitus Luciferi episcopi Calaritani in Sardinia, de cujus obitu superius egimus, cum ejus in schisma lapsam suo loco merentes deploravimus. De quo tamen cum dicat S. Hieronymus: « Lucifer episcopus Calaritanus moritur, qui cum Gregorio episcopo Hispaniarum et Philone Libyæ nunquam ariane se miscuit pravitate ». Non sic quidem hæc accipienda quis putet, ut hi duntaxat ex omnibus episcopis immunes fuerint ab ariana heresi: nam in Occidente vix aliquem episcopum, præter Auxentinum et paucos illos damnatos in Concilio Aquileiæ, fuerit facile reperire, qui ejusmodi fuerit sectator impietatis; sed ita dictum, quod idem nominati episcopi abstinerunt a communicatione episcoporum illorum, qui cum Arianis quantumlibet ponentibus communicarant; hæc enim sensu accipienda esse S. Hieronymi verba, quæ superius de Lucifero dicta sunt, manifeste declarant.

Quod autem secundum Apostolum, sapientibus et insipientibus debitor sum; hic, aliquid de Luciferi obitu, quod contemnens omiseram, addere, impulsus ab amicis, non prætermittam adversus defira prorsus scripta cujusdam Joannis Arce natione Sardi, qui dum de Sanctis Sardinie insule volumen edidit, in tertio ejus libro, ubi agit de Lucifero Calaritano, cum novo miraculo ex schismatico conflavit in sanctum, sed in conlitorio mendaciorum conlator ipse apertissimum falsitatum. Nam in primis cum hæc ait: « Calaritana Ecclesia, in qua mortuus et sepultus, sumum tara sanctum venerata præselem, natalem ejus celebravit sanctissime, erecto sub ejus nomine prope Calarim templo, in quo sancti martyres jacent Casellus et Camerinus. Sic enim habet de martyribus istis veribus sanctissimi codex ». Hæc dum dicit ipse, quem citat antiquum codicem, ubi locorum esset, significare debuisset, sed voluit ejusmodi verborum involucro mendacia quæ sinit optere. Sed nolens idem ipse illa detegit, ubi in fine ejus opusculi, cum recitat kalendarium sanctorum Sardinie insule, ab omnibus hætenus receptum et custoditum, in quo per singulos menses certis diebus Sancti qui ibi coluntur, positi annotantur; cum in nullo totum anni curricula die viderit legi Luciferum, ad calcem ista ipse addidit temere admodum: « Sanctus Lucifer. Quo mense tamen, nescimus ». Hæc audax homo, addere præsumens sanctum kalendario, quod nec ejus loci archiepiscopo tacere licuisset, Sede Apostolica inconsulta. Sed attende quomodo mendacia dum legit, delegit. Qui nuper dixerat, ac mendosus fuerat, Calaritanam

¹ Hieron. epist. LXX. advers. Vigilant. — ² Gregor. Turon. de Glor. confess. c. 3.

Ecclesiam veneratam esse Luciferum, natalemque ejus sanctissime celebrasse; quomodo non solum quo die celebrandus fuerit ejus natalis, sed nec quo mense, notum esse, negavit? Sed et si verum esset, quod nunquam probare poterit, celebratum ibi natalem Luciferi statim post obitum ejus, et tunc certa sciretur dies, sed intermissa fuerit oblivione deleta; tunc ipsi sum rogo, dicat, quae potuit causa interesse esse intermissionis hujusmodi specialis in Lucifero, cum de nullo alio Sanctorum illorum, qui in eadem coluntur insula, id factum appareat? nisi quod si quando ibi ejus solenni cultu dies natalis fuerit celebrata, eadem jure vetita penitus exoleverit, ut etiam ab omnium memoria omnino recesserit. Verum nec celebratam aliquando, vel semel saltem quis poterit demonstrare, quod ipse asseruit mentiendo. Sed et turpis mentitus convincitur, cum ait, ejusdem Luciferi nomine erectum fuisse templum, ipsi tribuens quod in martyrum memoriam longe ante Luciferum fuerat edificatum. Absque memoria autem, sine Ecclesia, inquam, illie peculiare loci martyres cultos esse, quis dixerit? Porro ab ipsis gentilibus suis Romae degentibus, quos de his rogavi, mendax idem exclamatur auctor, atque vesanus, qui ista finxerit de templo Luciferi, quod nunquam existerit. Quod ut credamus, inde magis inducimur, dum et in his quae ibidem scribit de Verecellensi Ecclesia, reperimus insigniter esse mentitum; ait enim: « Conjuncta Calaritanæ Verecellensis Ecclesia, divinas laudes in hymnis Eusebii persequens, auxilium a Lucifero implorare consuevit et opem ». At adversus ista adeo falsa reclamat, et exclamat eadem ipsa Verecellensis Ecclesia, querens se pati calumniam. Nam qui et hodie in Urbe est ipsius Ecclesie episcopus Joannes Stephanus Ferrerius, vir praestanti fide atque doctrina, qui res S. Eusebii et aliorum ejusdem Ecclesie episcoporum digne conspexit, his auditis, exhorruit, mendaciumque pudentissimum id esse testatus et detestatus, asseruit nullam mentionem prorsus in Verecellensi Ecclesia de Lucifero, nisi historice fieri, in precibus nullo modo ejus opem, et auxilium implorari. Explosis igitur falsis ab auctore prolatis, evanescens jam inania ad suam vanam sententiam probandam adducta. Nihilur auctoritate Petri de Natalibus qui Luciferum in suo Sanctorum catalogo scripsit; sed non ejus est facultas, non sanctos sua scriptione reddere sanctos, quem in Notis redarguimus etiam haereticos in illo suo catalogo miscuisse cum Sanctis. Nec sunt majoris auctoritatis quos citat divisse, Luciferum defunctum esse catholicum; cum alioqui respectum idem habuisse poterint ad successores Luciferianos, qui ex schismate transierunt in haeresim, a qua Lucifer abhorruisse sciatur. Somniat vero cum ceteris qui dixerunt, Luciferianos non a Lucifero Calaritano esse denominatos, sed a conficto quodam Lucifero Smyrniensi episcopo, antiquioribus penitus refractantibus, Hieronymo, Augustino, Ambrosio, Ruffino, Sorrate, et etiam Marcelino ejusdem scholae professoribus, ejusdem

saeculi scriptoribus, et aliis innumeris nos secutis. Debrat magis, cum ait, Luciferum errorem suum deposuisse in Synodo Alexandrina, quem constat ad illud usque tempus nunquam errasse, postea vero schismate deviare cepisse. Sed et frustra in subditum S. Hieronymum nominat, quod aliquando Luciferum beatum dixerit: nam ad illa priora Luciferi tempora ipse respectum habuit, cum ille omni gloria titulo dignus esset; quem idem paulo post, ab Ecclesia scissum schismate docet, dolens viri tanti naufragium. Quem utinam ostendi posset non errasse, vel de errore palinodiam recantasse. Quam mihi jucundum et opatum foret, oblitam caligine stellam iterum suo nitore fulgentem in regno eorum (quod est Ecclesia) cernere; et quod cecidit potius quam occidit Lucifer astrum iterum post mille ducentos atque triginta annos novum inferens orbi catholico diem conspiciere. Sed Dei non hominis arbitrio eorum hoc vertitur, cujus est (quod ait sanctus Job ¹) stellae claudere quasi sub signaculo; ipseque « clavis David, quae claudit, et nemo aperit ». Quod autem ad ejusdem Luciferi consortes schismatis pertinet, praecipue vero quod spectat ad Gregorium, quem Hispaniarum episcopum nominat; hunc fuisse episcopum Eliberi, quae de eo extant scripta in libello Marcellini atque Faustini schismaticorum significant; siquidem hic olim pariter ibi dicitur esse execratus quos et Lucifer detestabatur episcopos: qua ratione a catholice communionis episcopis una cum aliis nonnullis exagitatus est; quam ob causam pro eo supplicatum fuit Theodosio imperatori; qui cum de ipso Gregorio, tum de aliis ad Cynegium in haec verba rescripsisse reperitur ²:

12. « Etsi tanta humanitas »: Et infra: « Cynegi carissime et pater amantissime, sublimitas tua praecipuum nostrae serenitatis, quo catholicam fidem omni favore veneramus, et sine qua salvi esse non possumus, ita jubet custodiri, ut Gregorium et Heraclidam », erat hic episcopus Oxyrinchi in Aegypto, « sacrae legis antistes ceterosque consimiles sacerdotes, qui se parvi observantiae dederunt, ab impiorum hominum atque haereticorum fœdurate defendat injuriis; sciantque cuncti ita sedere animis nostris, ut cultores omnipotentis Dei, non alios nisi Catholicos esse credamus ». Haec Theodosius de Gregorio atque sociis, quod pro isdem querere schismaticorum fuissent, ab haereticis male habitos esse; illos nimirum sugillantium, qui ex ariana haeresi ad Ecclesiam redissent. Nam eodem libello explicaverunt hos arianis episcopis in Ecclesiam receptis multa passos eam ob causam, quod nolent illis communiōne misceri. Mentio quoque in eodem libello de Vincentio quodam Hispano presbytero habetur, qui etiam eo quod communicare cum hujusmodi arianis recusasset, a Lucio et Hygino episcopis gravissima passus fuerat: cum (ut eodem libello testatur) idem cum fustibus in ecclesiam irruentes, ubi plebs illi commissa convenerat, nen-

¹ Job, ix. — ² Extant in libell. Marcellini.

mullos illic occiderint; ex quibus quidam, licet decurionatus honore insigniti, nihilominus in carcerem detrusi fuerint, usque ex iisdem preceptus. Rursum vero de iisdem addiderunt eo libello, eosdem, cum idem Vincentius cum suis in agro synaxes haberet, in eos irruentes, adeo deturbasse, ut altare sublatum contemptus gratia sub pedibus posuerint idolorum.

123. Habet libellus et illud, Aurelium quemdam episcopum, ex eo quod cum dicto Gregorio communicasset, Romæ penas dedisse; sed et de Macario presbytero illud addit, eum cum ejusdem esset cum Gregorio communionis, Romam quoque vocatum, huic supplicium, atque a Damasi pape communique abhorrentem, ab Urbis prefecto, fuisse exilii sententia condemnatum; atque a militibus acceptum cum deductus fuisset ad Ostia Tiberina, illic animam exhalasse. Meminit et de aliis luciferianæ communicationis hominibus Romæ male multatis a militibus, et ut mentitur, Damaso impellente. Ita plane schismatici illi apud Theodosium agentes, imperatoris invidiam in Romanum Pontificem concitare studuerunt, sibi vero inde gratiam concilians, quasi essent fidei catholice acerrimi defensores; quos scimus (ut superius est manifestissime demonstratum) in sanctissimos probatissime Catholicæ religionis episcopos plurimas eisdemque ingentes coacervasse calumnias. Sæpe enim Romæ (ut vidimus) ejusmodi schismatici ab Urbana prefectura pulsati atque repulsi, inque diversa loca in exilium acti; cum omni destituerentur auxilio, ex calumniis in diversos consarcinatis sibi patrociniis quasivere.

124. Ceterum quod ad Gregorium spectat, qui ex Theodosii rescripto liber dimissus est; ipsemet in commentario illo, quem de fide scriptum ad Gallam Placidiam dedit, de incorrupta fide servata, nec unquam communionem se pollutum hæreticorum magnopere gloriatur, cum ait¹: « Piam confessionem in nobis ex Dei gratia præstitam cupimus usque ad mortem, auxilio ejus qui præstitit, vindicare sine fabe communionis hæreticorum atque prævaricatorum; quia, et Deo teste, metuinus eorum damnationis participes inventi. Viderit, si quis putat se de eorum societate rem non posse fieri, habens conscientiam propriè fiduciam, quia fidem integram vindicat ita, ut nunquam ejus fidei prævaricator existerit. Tamen ego in causa Dei cautius timere compellor; siquidem et de ipsis cautum legimus²: Hæreticum hominem post unam correctionem devota, sciens quoniam perversus est hujusmodi, et peccat, et est a semetipso damnatus. Sed et de pena prævaricatorum legitimus, dicente Isaia³: Et veniet omnis caro in conspectu meo adorare in Hierusalem, dicit Dominus Deus, et procedent sancti, et videbunt membra hominum qui prævaricati sunt in me: vermis eorum non moretur, et ignis eorum non extinguetur, et erunt in visione omni carni.

Sed et Apostolus ait⁴: Nolite jugum ducere cum infidelibus. Quin et alibi idem Apostolus post descriptionem malorum: Non solum, inquit⁵, qui faciunt ea, sed etiam qui consentiant faciendis ea; et multa alia testimonia divina, quibus supradictorum consortium prohibetur. Sed ego hæc ipsa, licet breviter, intimavi; ne nos de vana superstitione credat aliquis nolle communicare cum talibus, quos perspicit per divinam sententiam reprobari». Ista Gregorius Eliberinus pro sua defensione, causam reddens cur noluit cum Arianis communicare, qui ad Ecclesiam reversi essent; nam de aliis in hæresi permanentibus, nemo catholicorum ab eo unquam potuit dissensisse. Hæc igitur cum ex Marcellino atque Faustino collega, tum etiam ejusdem ipsius Gregorii scriptis deprompsisse volumus, ut locus citatus S. Hieronymi in Chronico, quo ait, tum Luciferum, tum Gregorium, et Philonem nunquam communicasse cum Arianis, cunctis elucidatis atque perspicuis reddetur.

125. Porro Gregorius creditur postea saniori menti redditus, duramque austeritatem illam flexisse in catholicæ observantia rectitudinem; nam Orthodoxorum nonnullorum precationis celebratus habetur; nisi hæc quis dixerit eo turpiter ignorasse; quod affirmare nunquam audeam. Quæ autem spectant ad ejs res gestas cum Osio, quas ex eorundem schismaticorum libello recitat Isidorus; ejusnam fidei sint, superius est demonstratum. Sed et quod de eodem Isidorus ait in Osio, Gregorium fuisse ex numero vindicantium fidem integram, ex verbis S. Hieronymi petenda est verberum horum interpretatio; nimirum significatum, eum aliquando fuisse ejusdem cum Lucifero sententia.

126. Post Luciferi exitum, qui ante illi inhæserant pertinacius in sententia persistere, ut affirmarent non communicandum cum illis qui arianos episcopos vel inferioris ordinis clericos ad Ecclesiam redeuntes, cum honoribus et ordinibus, quibus antea ministrassent, in communionem receperunt; quam quidem questionem parvi momenti fuisse ait S. Hieronymus⁶, dum verbis, et non rebus a nobis iidem dissentirent, nec dignam quidem ut ab Ecclesia ea de causa se dividerent. Erat autem horum numerus sane exiguus, qui se in Hispaniam receperunt; ibique ut solos sanctos et puros a reliquis omnibus Orthodoxis divisos consedisset, idem S. Hieronymus docet, his verbas⁷ per romanis illis expressans, qui se solos mundos prædicabant: « Ego si Britannias, Gallias, Orientem, Infulorum populos, barbaras nationes, et totum simul mundum possidet Satanas; quomodo in angulum universæ terræ crucis tropicæ colloca stult? Numquam adversarius potens concessit Christo libertatem et Celtiberis, Iudæos homines inopemque provinciam dedignatus est possidere». Quasi hi soli a Christo in hereditatem fuerint vindicati, qui et veritatis vindices dei

¹ Gregor. de fide ad litem. — ² Tit. III. — ³ Isaï. LXXI.

⁴ 2. Cor. XI — ⁵ Rom. I. — ⁶ Hieron. adv. Luciferian. — ⁷ Item ibidem.

volebant. Hos quidem, quod refugerent Catholicorum communionem, nonnihil vexatos esse a vicinis episcopis, libellus Theodosio datus (ut superius dictum est) indicat.

127. Porro hos ut schismaticos non solum vicini cavebant episcopi, sed et alii omnes Catholici; cujus rei experimentum præstitit Satyrus S. Ambrosii¹ Mediolanensis episcopi frater, cum ex Africa in Italiam navigans, ad horum ora maris tempestate delatus, baptismi cupidus exhorruit ab ipsorum episcopo baptizari; quod et superius, dum de ejus in Italiam ex Oriente reditu egimus, verbis ejusdem Ambrosii enarravimus, deque ejusdem Luciferi obitu egimus, et cujus astimationis apud posteros fuerit pariter cum factu ob lapsum ejus inessimus; ut non sint iterum hic repetenda, ubi de Luciferianis qua reliqua sunt, tantummodo sermo est. Sed et hi ipsi, licet turbas plurimas in Ecclesiam concitaverint, et apud imperatores adversus Catholicos obstreperint; tamen quod post Theodosium Augustum de Luciferianis nulla sit mentio, eos hoc ipso, quo oborti sunt saeculo extinctos esse putamus.

128. *Valentiniani rescripta minus justo et pia.* — Eodem anno Valentinianus imperator de sceniis penitentibus et christianis fieri cupientibus, illa rescripsit²: Scenici et scenicae, qui in ullius vite, necessitate cogente interitus imminutis, ad Dei summi sacramenta properarunt, si fortasse evaserint, nulla posthac in theatrales spectaculi conventionem revocentur. Ante omnia tamen diligentius observari ac fieri sanctione jubemus, ut vere, et in extremo periculo constituti id pro salute poscentes (si tamen antistites probent) beneficii consequantur. Quod ut fideliter fiat, statim eorum ad iudices, si in praesenti sunt, vel curatores urbium singularum, desiderium perforatur: quo inspectioribus missis, sedula exploratione queratur, an indulgeri his necessitas possit extrema suffragia. Dat. III idus Februarii Trever., Gratiano A. II et Probo coss. » Erant scenici et scenicae servi publici ad luctum publicam theatricis spectaculis mancipati. Quod autem legibus ecclesiasticis vetitum erat christianos theatrales esse, ac proinde qui ejusmodi essent, simulac per baptismum christiani efficerentur, scenicum munus exercere amplius non valeret: vetuit imperator, haud quidem pie, ejusmodi homines nonnisi in mortis articulo baptizari. Vides quam perperam et inconsulte principes, ea quae sunt ecclesiastici muneris, tractare consueverint.

129. Sed his haud justiora idem Valentinianus sanxit, cum licentiam Gentilibus dedit aruspiciam exercendi, dummodo id facerent absque magia, ita ad senatum ignominiose rescribens³ de impertita colendi deos patriae facultate:

« Aruspiciam ego nullum cum maleficiorum causis habere consilium iudico, neque ipsam aut aliquam praeterea concessam a majoribus religio-

nem genus esse arbitror criminis; testes sunt leges a me in exordio imperii mei datae, quibus unicuique quod animo imbibisset, colendi libera facultas tributa est. Nec aruspiciam reprehendimus, sed nocenter exerceri vetamus. Dat. IV kalen. Junii Trever., Gratiano A. II et Probo coss. » Ex his quidem et aliis ab eodem imperatore Gentilibus concessis indulgentiis factum est, ut ab isdem ipse fautor eorum superstitionis sit habitus: nam Symmachus in relatione ad ejus filium Valentinianum Juniorem missa sic habet in fine: « Eum religionum servavit imperium, qui fortunato principi legitimus succellit haeredes. Spectat senior ille divus ex arce siderea lacrymas sacerdotum, et se culpatum putat, more violato, quem libenter ipse servabat ». Haec Symmachus pro gentilitia superstitione causam agens.

130. Permisset et iste, sicut alius, aram Victoriae in Capitolio stare, illicque senatores gentiles sacra facere; licet eum S. Ambrosius, quod tantum nefas ignoraverit, excuset, cum ait⁴: « Quid respondebis etiam patri? qui te majore dolore conveniet, dicens: De me, fili, pessime iudicasti, qui putasti quod ego Gentilibus convivium praestitissem. Nemo ad me detulit, aram esse in illa Romana curia; nunquam tantum nefas credidi, quod in communi illo Christianorum Gentiliumque concilio sacrificarent Gentiles, hoc est, insultarent Gentiles praesentibus Christianis, et inviti Christiani interesse sacrificiis cogerentur. Nulla et diversa crimina, me imperante, commissa sunt; ullus sum quaecumque sunt deprehensa. Si quis tunc latuit, debet ergo dicere, me probasse quod ad me nemo detulerat? De me pessime iudicasti, si mihi superstitioni aliena, non fides mea servavisti imperium ». Haec Ambrosius, et puto quidem rhetorice potius ad delinquentem Valentinianum Junioris imperatoris animum, atque revocandum ne paterno exemplo permitteret Gentilibus aram Victoriae; quam publico loco expositam, orbi ob frequentiam accedentium notam, imperatorem dumtaxat ignorasse, haud fidem invenit. Sed et hoc eodem anno ejusdem Valentiniani rescriptum legitur pro sacerdotibus gentilitii ritus, quibus privilegium indulsit, honoremque excomitibus exhiberi solitum isdem imperiit, prout ejus rescriptum sub hujus anni consulis ad Viventum praefectum praetorio datum docet; sic enim se habet⁵:

131. « Quid ad sacerdotum provincia et principalis honor in gradatum et per ordinem numeribus expeditis, non gratia emendicatisque suffragiis, et labore pervenerint, probatis actibus, si consona est civium fama, et publice ab universo ordine comprobantur, habeantur immunes, otio fruuntur, quod continui laboris testimonio promerentur; liberumque sit corpus eorum ab his injuriis, quas honoratos non decet sustinere: honorem etiam eis excomitibus addi censemus, quem si consequi solent, qui fidem diligentiamque suam in administrandis

¹ Ambros., orat. in funer. frat. — ? L. I. de Sceme, C. Theod. — ? L. IX. de malef. et malefomat. C. Theod.

⁴ Ambros., epist. XXX. — ? L. LXXV. de Decurion. C. Theod.

rebus publicis approbavit. Dat. IV kalen. Julii Trever., Gratiano II et Probo coss. » El ne quis putet de sacerdotibus hic agi Christiane religionis, legal ejusdem imperatoris rescriptum datum item Treveris sequenti anno ad Probum vicarium ¹. Sic igitur videas Symmachum, qui gentililitate superstitionis majorem gerebat pontificatum, jure appellasse Valentinianum Senioreni ritus veteris conservatorem; utpote quod (ut dictum est superius, diciturque alibi pluribus) ipse imp. Valentinianus siverit Gentilis pro arbitrio deos colere. Unde quidem errare eum facile continget, qui legens Prudentii carmen

adversus Symmachum in fine viderit commendari fidem antecessoris imperatoris, quod veterit sacrificia, cum ait ¹:

Ille Urbem venit laurorum sanguine tingi.

Putans ad Valentinianum Juniorem esse sermonem illum, quem constat dictum esse ad Honorium imperatorem de Theodosio patre, cujus tempore (ut suo loco dicitur) Prudentius adversus Symmachum scripsit.

¹L. LXXVII. de Decurion. C. Theod.

¹ Prudent. lib. II. cont. Symmach.

Anno periodi Graeco-Romanae 5865. — Olymp. 287. an. 3. — secundum Baronium 287. — Urb. cond. 1124. — Jesu Christi 371.

— Damasi papae 6. — Valentiniani et Valentis 8. Gratiani 5.

1. *Consules. Quinquennialia Gratiani Aug.* — Ad num. 1, et seqq. coss. *Gratianus Aug. II* et *Sextus Petronius Probus*, uterque Occidentalis. De ultimo, qui e familia Anicia erat, legendus Omu- plius in Fastis. Gratiani consulatus iuxta secundam consulatuum Caesareorum regulam sumptus: ejus enim quinquennialia in hunc annum incidunt, quorum occasione dare a Valentiniano leges, de quibus in Annalibus num. 1 et seqq.

2. *Epistola Basilii loco non suo recitata.* — Pleraque quae hoc anno ex epistolis D. Basilii a Baroni- o (n. 7 et seqq.) narrantur, ad sequentes annos pertinent, cum Basilii circa hujus anni medium creatus fuerit episcopus, eaque omnia Basilio jam epis.opatum adepti acciderint.

3. *Valens Antiochiam hoc anno non pervenit.* Ad num. 108. Scribit Baronius, cum Valens Antio- chiam recedens in Syriam superiorem peregrinaretur, *Edessam* profectum, Orthodoxos ibidem variis modis adflixisse. Verum *Valens* Augustus ante anni insequentis initium Antiochiam non pervenit. Subsistit itaque Constantinopoli ad mensem saltem Maium. Nam in ea urbe VIII kal. Feb. dedit legem Cod. Theod. 7 *De censu ad Modestum Pf. P.* Dein XII kal. Feb. dedit ibidem legem 2 Cod. Justiniani

De sententiis ex periculo recit. Tum tertio id. Feb. legem Cod. Theod. 14 *De naviculariis*, VII id. April. legem ejusdem Codicis 1 *De conlat. aris*, Et denique kal. Maii legem ejusdem Codicis 14, *De annona et tributis*. Quae omnia rescripta Constantinopoli hoc anno a Valente data, et ad Modestum praefectum praetorio directa. Inde *Valens* discedens *Ancyram* Galatae primariam venit, ubi tertio idus Julius emisit legem Codicis Theod. 76 *De decurionibus*, ad Modestum Pf. P. Quo postea Valens profectus fuerit, incomptum. Eum tamen neque Caesarem, neque Antiochiam se contulisse, certum. Caesarea enim hoc anno esse non potuit Valens, cum, ut anno pre- cedenti ostendimus, in eam urbem venisset mense Januario, quo mense hoc anno adhuc Const. antio- poli consistit. Praeterea Valens ex urbe Antiochensi Caesarem abiit, ut anno superiori ostendi. Antio- chiam autem ante anni insequentis initium non per- venit, ut hinc demonstrabo. Quare pro certo tenen- dum, hallucinatos esse viros doctissimos, qui scripsere, *Valentem* hoc anno Caesarem profectum esse, et *Basilium* jam episcopum ad suam sectam pertulere conatum esse. Ad enim longe post hunc annum factum. De persecutione Ecclesiae Edessena- agemus anno sequenti.

DAMASI ANNUS 6. — CHRISTI 372.

1. *De Arinthei consulis et Ferentii ducis pietate.* — Christi annus trecentessimus septuagesimus secundus ingreditur una cum consulatu Modesti atque Arinthei; amboque consules ex Valentis familia, iidemque fama notissimi, sed diversi inter se studiis tuere: nam horum alter arianus, ad insequendos Orthodoxos (ut vidimus) Valenti usui erat; alter vero, nempe Arintheus, pius et de Ecclesia Catholica benemeritus. At qualis hic fuerit, dicimus aliqua, et in primis quae de ejus obitu ex litteris¹ S. Basilii datis ad ipsius conjugem consolatoriis produntur; ut cum ait: « Me vero praecipua quaedam tristitia replevit recogitantem, quo me vir ille sit honore prosecutus, tum quae sit Ecclesiis communiter adempta gubernatio »: nimirum quod Arianis quibusdam pulsus, his Catholicos subrogavit; at de eodem rursus inferius: « Erat quidem ille honestus, magnus, celebris, et animi virtutem robore corporis adaequabat, quod et ipse fateor, et utroque nomine excellebat; altamen homo erat, et mortuus est, sicut Adam, sicut Abel, sicut Noe, sicut Abraham, sicut Moyses, et si quem alium ejusdem naturae consortem nominaveris ». Haec Basilium. Praevalidus quidem dux erat, de quo plura Ammianus², et inter alia quod exercitu cohibuisset Persas invadentes Armenos; nam haec de eo: « Ilac clade late diffusa, Armenia omnis periisset, ni propugnatoris Arinthei adventu terrifi Persae cum incursum denno distulissent ».

2. Per ejus uxorem hunc redditum christianum, inque vite finem baptizatum esse, idem Basilium tradit, cum ait³: « Decessit moriens splendide, nec senectute decrepita, nec aliqua parte celebratitiae suae diminutionem passus, sed magnus adhuc in praesenti hac vita, et magnus in futura, nec ex praesenti splendore damni quicquam in futura a se sperata gloria expertus; propterea quod in ipso vitae exitu cunctam maculam laxacro regenerationis accepto purgavit; cujus rei cum illi conciliarix et operatrix fueris, maximam ex ea consolationem

cape ». Ilac quidem de Arintheo hoc anno consule, Catholicaeque Ecclesiae defensore.

3. Quo quidem tempore, magna Dei dispensatione, huic sicut pietate non impar, ita et munere haud inferior Terentius extitit, cui (ut idem Ammianus¹ est auctor) duodecim parebant legiones, qui sancto Basilio atque famiharissime usus est, ut ex ipsius litteris ad eum datis, de negotiis ecclesiasticis constat. Horum Basilium vallatus praesidio, invisus non Arianis ceteris tantum, sed ipso quoque Valente imperatore, non solum in sua Ecclesia tutus agebat, sed et aliis etiam longe positis suppeltias prompte ferebat. At hic opportune egregium facinus ejusdem ducis maxime pii ex Theodoro narrare, pergratum erit; ait² enim: « Cum Terentius dux longe praestantissimus, et pietatis insignibus egregie exornatus, ab Armenia, erectis victoriae trophaeis, revertisset; Valensque ei imperasset, uti donum aliquod pro labore peteret; ipseque donum quod cupiebat, dignum homine pietatis institutis educato, Valenti indicasset (petebat enim non aurum, non argentum, non agros, non domum, sed ut una ecclesia illis qui pro doctrina apostolica se in discrimen obtulissent, concederetur). Valens accepto libello supplicis, et cognitis rebus quae in eo continebantur, admodum stomachatus, illum dilaceravit, jussitque ut alias res peteret. Terentius vero collectis lacris libelli particulis: Accepi, inquit, jam abs te, o imperator, donum, habeoque, neque aliud petam. Nam quid ego animo instituerim, judicet ille qui hujus universitatis iudex est ». Haec Theodoretus. De epistola autem ad hunc ipsum Terentium a Basilio scripta, suo loco agemus, nunc vero de tertia ejusdem Basilii ad Dam. sum papam et omnes Occidentales episcopos epistola missa dicendum.

4. *Tertia legatio Basilii ad Occidentales et Romanum Pontificem, tamen irrita.* — Meminisse debemus, anno superiori ad datas ab eodem Basilio et aliis orthodoxis Orientis episcopis ad Damasum et ceteros Occidentis antistes, ab eisdem officii plenas litteras redditas esse. At quoniam sub ariano impe-

¹ Basil. epist. v. in addition. — ² Ammian. lib. xxvii. in fin. — ³ Basil. ead. ep. v.

¹ Ammian. lib. xxvii. — ² Theod. lib. iv. c. 23

ralore Ariani magis quisque adversus Catholicos insolescerent; idem S. Basilius alios rursus legatos in Occidentem mittit: qua quidem legatione quid ab eis ipse optaret perlicui, dabis Illeris significavit, quae pro certiori rerum notitia hic describimus. Deest illis germana inscriptio, sed lantum, *Ad Occidentales*, titulus ponitur, cum tamen primo loco eas ad ipsum Damasum Romanum pontificem esse conscriptas, quae superius dicta sunt atque dicuntur, evidentissime doceant. Litterae autem sic se habent¹:

5. « Tantum cuique vestrum Dominus Deus noster, in quem speravimus, largiatur gratiae, ut proposita spe potiamini, quanto ipsi gaudio pectora nostra replestis, cum per litteras quas nobis per desideratissimos calpasbyteros nostros scripsistis, tum ex eo, quod calamitatibus nostris, tanquam viscera commiserationis induti condoletis, quemadmodum nobis praedicti fratres indicarunt. Nam etiam si vulnera nostra eodem modo perseverant, nonnihil tamen inde relevamur, quod paratos habemus medicos qui velocem ac maluram possunt, si delur opportunitas, doloribus nostris afferre medelam. Quapropter jam demum vos per dilectos hosce fratres compellamus et obsecramus, ne, si dederit vobis Dominus copiam ac securitatem accedendi, invisere nos detrectetis: maximum enim Domini mandatum est inlirorum visitatio. Si vero optimus Deus ac sapiens vitae nostrae moderator hanc gratiam ad aliud tempus rejecit; saltem scribite nobis, quae vos cum ad consolabonem afflictorum, tum ad erectionem confractorum scribere deceat. Plurimum enim jam contracta est Ecclesia, ejus nomine et nos multum in modum contristamur. Non est autem quod aliunde opem expectemus, nisi per vos Dominus, a quibus et sincere colitur, curabonem miserit ». Haec praefatus Basilius admonet de Eustathio Sebasteno dolose inter Catholicos agente, cujus ipse Basilius (ut anno superiori vidimus) simulatione deceptus eidem communicationem fuerat impertitus; qua de causa in suspicionem haud levem ac reprehensionem Orientalium orthodoxorum episcoporum inciderat. Ne igitur adversariorum calumniis eadem infamia laboraret apud Romanum Pontificem et alios Occidentis episcopos, prudenter profecto de Eustathio meminit, ejusque scelera commemorans, ejusdem criminum accusatorem agit, atque ait:

6. « Improbata quidem et imprudens Arianorum haeresis manifeste ab Ecclesiae corpore divisa proprio immoratur errori, parumque nos ledit, propterea quod illius impietas omnibus nota est. Qui vero ovinae pellem induti, mansuetudinem ac placiditatem externam quidem simulant, interne vero gregem Christi crudeliter lacerant; et hoc nomine quod ex nostro gremio progrediuntur, simpliciores facile cadunt; ii sunt perniciosi illi, et qui non ita facile caveri possunt; quos per vestram diligentiam omnibus Orientis Ecclesis publicari ac manifestari

petimus, ut vel recta gradientes sincere nobis juncti sint, vel si perversi esse perreverint, pestem suam sibi ipsis solis contineant, nec posthac per incantam communionem morbum suum vicinioribus affricare possint ». Puto te, lector, haec prudenter attendere, maximi ponderis a Basilio aestimari judicium Apostolice Sedis, ipsius, inquam, Romani Pontificis, cujus sententia damnari Eustathium petit, ejusque iudicii calendum Orientalibus omnibus inolescere; cum alioqui deterrimus homo in pluribus Synodis fuerit praedannatus: haec sane enixius a Damaso Basilio petit, quod probe sciret, illos omnino ab omnibus esse habendos haereticos, atque vitandos absque aliqua tergiversatione vel controversia, quos ab Apostolice primae Sedis antistite constare esse reiectos: nam Synodis aliis aliae adversae Synodi obijci potuissent, et episcopis episcopos contradicere; quod autem a summo totius universalis Ecclesiae praesule factum esse sciretur, omnes, nisi qui extra Ecclesiam esse vellent, amplecterentur; cum (ut saepe superius demonstratum est ejusdem Romani Pontificis formatarum communione, quis catholicus, quisve esset haereticus, tantummodo intelligi posset. Sed rursum ibi Basilius:

7. « Necessarium vero est, ut mentionem istorum nominatum faciam, ut et ipsi cognoscatis eos qui nos conturbant et offendicula gignunt, illosque Ecclesiis vestris manifestos, ut vitari possint, faciatis. Quae enim nos loquimur, nullis suspecta sunt, quasi propter privatae quasdam contentiones, metum et pusillanimitatem illis incutere velimus. Vos vero quanto ab his remotiores estis, tanto plus apud plebem habetis fidei; ad quod et hoc accedit, quod ad curandos oppressos adjumento vobis est gratia Dei. Quod si plures quoque unanimes eadem decreveritis; manifestum est, quod multitudo eadem decernentium indubitatum omnibus efficiet dogmatis susceptionem. Est itaque minus ex illis, qui plurimum excitant furibundum, Eustathium ex Sebastia minoris Armeniae. Ille olim institutus ab Ario, cum is Alexandriae florens impias adversus unigenitum Dei blasphemias strueret, sectator illius, et inter selectissimos discipulos connumeratus fuit. Posteaquam vero ad suos reversus, cum a beatissimo Hermogene Caesareae episcopo propter impiam opinionem condemnaretur; confessionem illi obtulit sane talem, atque ita manus impositionem ab ipso obtinuit. Ibi vero dormitionem accepit Hermogenes, mox ad Eusebium Constantinopolitanum sese contulit ». fuerat hic antea episcopus Nicomediae, « qui et ipse nihilominus impiam Arii dogmata fuetur, inde postea quibusdam de causis pulsus, ad patriam se recepit illique demum erroris purgationem obtulit, sed ita ut celata et oblecta mentis implete, quamdam exhiberet verborum rectitudinem. Mox vero ubi utcumque adeptus esset episcopatum, anathematissimum contra homoionismum in Synodo Ancyranica scriptis deprehenditur, et ex illa ad Seleuciam profectus, cum illis quos ejusdem habet opinionis, ea gessit, quae omnes nominat Constantinopoli vero

¹ Basil. epist. LXXIV.

iterum ad ea quae ab haereticis proposita sunt, consensit. Atque ita episcopatu cjectus, propterea quod iam in Melitina Synodo depositus esset; viam sibi ipsi, per quam restitueretur, excogitavit, eam videlicet, ut ad vos proficerecetur. Quae vero sint illi a beatissimo Liberio episcopo proposita, et ad quae consenserit, nobis etiam est, nisi quod epistolam attulit, per quam restitueretur; eam ubi Tyana Synodo exhibuit, in eum locum restitutus est.

8. « Isle quidem iam fidem eam, in qua receptus est, depopulatur, eumque illis furit qui hominibus anathemate percellunt. Deinde et haeresi patrocinatur eorum, qui Spiritum sanctum spoliant divinitate. Quoniam vero istinc vires accepit ledendi Ecclesias, ac publicande impietatis fiducia, quam vos dedistis, ad subversionem multorum usus est; necesse est, ut istinc quoque veniat malorum istorum correctio; scribaturque Ecclesiis, quibus quidem conditionibus ad communionem susceptus sit; simul vero adiciatur, quomodo iam immutata sententia, graham a Patribus qui tunc erant acceptam irritam reddat ». Hactenus de Eustathii causa Basilii, qui eadem plane de eodem habet in epistola ad Patrophilum¹. At nemo pulset hanc ab eo epistolam scriptam antequam ab ipso Eustathius reciperetur, eo quod nullam ejus rei faciat mentionem: nam cum hac eadem epistola interius damnandum dicat Apollinarem, cui tunc temporis ipse nesciens communicabat; satis perspectum habetur, illa antea accidisse, quam haec epistola scriberetur.

9. Tacuit praeterea de Eustathio Basilii, quod conligit in Nicopolitano conventu, ubi idem Eustathius, edita sincera fidei professione, ab ipso Basilio susceptus fuit, reclamantibus Orthodoxis, ut anno superioris fusius dictum est: idcirco enim ista tacuit, quod iam apud Occidentales communicationis cum Eustathio fuerat in suspicionem adductus; qua ut se purzaret, atque ostenderet Eustathio praecederis adversari, tot tantaque adversus eum hac epistola voluit congressisse. Nam ad Eusebium Samosatenum ipse scribens, haec de Occidentalium conflata adversum se suspitione habet²: « Senior Evagrius filius Pampiani Antiochenis, qui quondam migravit cum S. Eusebio versus Occidentem, rediit nunc Roma, petens a nobis litteras eadem illorum scripta ad verbum continentes: vicissim retulit quae nostra non probantur a doctoribus qui illic sunt, et legationem quandam per viros fide dignos iam adornare, ut coram sit occasio nos inspicendi. Qui nostram doctrinam profitentur, Sebastianum Eustathii improbate doctrine nescius retegens perulentum, petunt a nobis quandam ecclesiasticam procuracionem ». Haec ipse. Porro Evagrium istum, quem tradit profectum esse cum Eusebio in Occidentem, illo scilicet Eusebio Vercellensi episcopo, ut alias diximus, eundem esse cum Evagrio illo putamus, qui ex sententia S. Hieronymi ad Innocentium, valide oppugnavit Auxentium arianum Mediolanensem episco-

pum. Ille enim Vercellis apud Eusebium fuisse videtur usque ad ejus obitum, eoque defuncto rediisse in Orientem, atque ea Basilio significasse.

10. Rursum vero, quod idem Basilii apud nonnullos in erimen adductus fuisset, quod litterarum consuetudine cum Apollinari haeretiarcha communicasset; ipseque se pariter excusasset, nescisse hominem alienjns esse pravae opinionis auctorem; re tamen postea comperita, tum ut se suspitione inire eum eo communionis penitus liberaret, tum etiam ut eandem adhuc sub catholico nomine haeretiarcham omnes agnoscerent damnatum esse ab Apostolica Sede; Damasum rogat ut eum suis episcopis istud ipsum agat, ita subdens¹: « Alter ex illis, de quibus vos idmonemus, est Apollinaris, haud parum et ipse Ecclesias contristans; facilitate namque scribendi, qua per occasionem ad quosvis irreperit, conjunctam habens sufficientem lingua facultatem. Orbem libris suis replevit, contempto Ecclesiaste², qui cavendum esse dicit, ne multi fiant libri. In multitudine autem certum est quod multa delinquantur: nam quomodo potest in multiloquio vitari peccatum? Sunt vero quae scribit, etiam ad theologiae pertinentia, non ex Scripturae probationibus, sed ex humanis argumentis adstructionem habentia. Scripsit et de resurrectione quadam fabulose, ino judaice composita; in quibus dicit, nos iterum ad cultum a lege praescriptum reversuros, ita ut iterum et circumcidamur, et sabbatum observemus, et a cibis a lege prohibitis abstinemus, sacrificiaque Deo offeramus, et in templo Hierosolymis adoremus, atque prorsus ex Christianis Judaei reddamur; quibus quidnam poterit rudentium magis, magisque alienum ab evangelico dogmate dici? Deinde et de incarnatione tantum fratribus perturbacionem, ut pauci eorum, quibus colloqui cum illo nonnihil intercessit, priscum pietatis characterem conservent: multi vero rerum mutationi attendentes, ad quastiones et contentiones inbilium verborum haereses aversi sint ». Haec de Apollinari Basilius. At cur Apostolica Sedi deferat damnationem Apollinaris haeretiarchae, cur non ipse Cappadociae metropolitani eam haereticum eum auctore damnavit? Nostri causam, lector, si memoria tenes quae superius saepe sunt repetita atque exemplis sapienter demonstrata; nimirum illum viguisse usum: b ipsi Apostolorum temporibus, ubi primum sedes Petri Romae locata est, ut nova haeresis, recensque emergens haeretiarcha, non ab alio quopiam enjusvis auctoritatis episcopo, quam a Romano Pontifice, causa exacte perversigata, apostolica damnarent auctoritate. Quomodo vero Damasus, his a Basilio acceptis de Apollinari atque ejus erroribus Romae coegerit Synodum, atque eandem haeresim cum auctore damnant, dicimus suo tempore.

11. At quid insuper egit apud Damasum haec missa legatione Basilius? Ipse subdit, eum ait: « Paulinus vero ab aliquo in re, quod manus impo-

¹ Basl. epist. LXXXII. — ² Item epist. VIII.

¹ Basl. epist. LXXV. — ² Lecl. XII.

sitionem concernit reprehendendus sit, vos ipsi dicetis ». Pareius hæc Basilius atque modestius, quod de insignis nominis viro ageret, eodemque Antiocheno antisilite instituto a Lucifero episcopo Calaritano apostolica legatione fungente; cum ante ipsum (ut suo loco dictum est) Meletius ab Arianiis olim præfectus, conversus ad fidem catholicam, ibi eandem valide propugnauerit, cuius causa exilia passus antea fuerat, atque hæc tenus pateretur; cui quidem (ut diximus) Basilius studebat, utpote illi infima familiaritate conjunctus, slantibus Occidentalibus a parte Paulini, ut paulo inferius dicturi sumus.

12. Insuper eadem legatione Basilius de Marcelli hæresi hæc ad Damasum habet in fine: « Nos sane contristat, quod Marcelli dogmatibus fidem habet, et sectatores illius sine discrimine ad communionem admittit ». De Marcelli causa pluries superius actum est. Invenit ille fidem dum vixit, quod ejus causa cognita in Romano Concilio, necnon œcumenico Sardiceno, semper magna gloria fuerat absolutus, adversariorum vero repulsæ atque confutatae calumniæ; nec alia postea reperitur ab Orthodoxis habita esse Synodus, in qua fuerit Marcellus condemnatus; cum præsertim Athanasius eundem nunquam condemnare præsumpsisset, utpote (quod refert Epiphanius¹), qui habuerit ipsum qui se purgasset, et haud vehementer errasset: subdit tamen de eo Basilius enormia, quæ verane essent, an ab adversariis calumniose composita, haud satis exploratum est nobis; nam si verum Marcelli illud dogma fuisset, non ita pertunctorie a quoquam dissimulari potuisset, præsertim a Magno Athanasio ejusque hæresis infensissimo hoste, ac veritatis catholice acerrimo propugnatore. Porro hæc addit de eo Basilius²:

13. « Scitis, colendissimi fratres, quam omnem spem nostram irritam faciat dogma Marcelli, quod neque Filium propria ac discreta hypostasi prædictum confitetur, sed productum, et in eum ipsum iterum conversum, ex quo venerat, tradit. Neque Paracletum propriam habere hypostasim confendit. Ita ut non aberret, si quisquam hanc hæresim pronus esse alienam a christianismo determinet, ac corruptum quendam judaismum appellet. Horum curam a vobis requirimus: cum adhibebitis, si universis Orientis Ecclesiis scribere dignabimini, ut eos qui veris doctrinam ad hunc modum adulerarunt, tum demum ad communionem admittant, si quando errata correxerint; si vero contumaciter rerum novationi immorari voluerint, ab illis secedant. Ceterum haud ignoramus et ipsi, quod oportuerat nos vestre prudentiæ assessores, communi de his rebus consideratione tractare; verum quoniam nec temporis id ratio permittit, et dilato perniciosa est, propterea quod hominum istorum pestis radices altius infixit; necessitate adacti fratres hos e misimus, ut simul quæcumque litteras legunt, demum vos perdoctos, prælatum vestram eo vident,

ut quæsitum Ecclesiis Dei auxilium exhibeatis ». Hactenus Basilius.

14. Quod insuper ad Marcellum Ancyranum pertinet, ex Epiphanio datur colligere, hoc eodem ipso anno illum ex hac vita desisse; siquidem cum de eo agit, hæc habet³: « Marcellus fuit in Ancyra, qui sane hucusque pervenit, et duobus plus minus annis ante hunc annum e vita discessit ». Ille ipse. Porro cum ea scriberet, ut idem testatur ipso exordio⁴ operis, anno undecimo Valentiniani imperatoris, Gratiani autem septimo; plane opus est asserere, hoc ipsum anno defunctum, addito tamen illo, *plus vel minus*, ab Epiphanio posito.

15. At quid hæc legatione Basilius actum est? nihil penitus. Accidit enim, ut ipsius Basilius adversarii, qui tot calumniis, quas anno superiori recensimus, cum obtinere conati sunt, haud satis habuerint, illum ipsius gentilibus fidei dicitur imo et hæresis ut vidimus suspectum reddere; quin etiam eandem in eum Romani intulerunt ad Romanum Pontificem, nec illas quidem leviter effusas, vel ab hæreticis diffamatas, ut in ventum dissipatis, quæ nullam apud antilientes invenirent fidem, sed plane ejusmodi, ut catholici episcopi, iidemque Basilio familiaritate conjuncti, imo et ejus alumnus sanctissimi monachi, fidem eas dictitantibus, ut superius demonstratum est, adhibuerint. Quam ob causam Damasus, his acceptis, dignum existimavit ad ali-quod temporis spatium, quousque videlicet de his adversus Basilium prolatis certior redderetur, abstinere a consuetudine litterarum; et quamvis a Basilio scripla minime spreverit, nam de cogenda Synodo adversus Apollinarem, ex ejus sententia in annum induxit, nihil tamen per legatos rescripsit: plura enim erant, quæ ipsum Romanum Pontificem cautius agere cum Orientalibus admonebant.

16. Hæc sane cum Basilius rescivisset, magno animi dolore confectus, quod res maximi ponderis videretur, alienatum a se experiri Romanum Pontificem; iterum ad eundem legationem mittit, nec eam cuiquam credidit, sed Petro sue Ecclesie presbytero; quem ejusdem nominis germanum ipsius existimamus, ex monacho ut dictum est ex Gregorio Nysseno) creatum ab eo presbyterum Cæsariensis Ecclesie mox ut episcopatum accepit, cui ejusmodi functionem delegavit, eundem litteras ad Romanum Pontificem et alios collegas episcopos dedit; quas hæc recitare, dignum existimamus: magni enim momenti legationum vel apæm præferunt, religionem putamus; sic autem se habent⁵:

17. *Petrum legatum mittit Basilius cum litteris ad Occidentales.* — « Magno desiderio congressum vestrum expectanti, semper impediendi aliquid accidit, unde prohibere ne voti compos evadam. Aut enim corporis infirmitate impedor, quam plane haud ignoratis, quanta mihi sit a prima ætate ad

¹ Epiph. hæres. LXV. — ² Basil. epist. LXXV.

³ Epiph. hæres. LXV. — ⁴ Item lib. I. c. ccc. p. 10. — ⁵ Basil. epist. LXXV.

istam usque senectam una mecum educata, nempe juxta justum Dei judicium, qui omnia sapienter disponit, castigans et erudiens; aut sollicitudo nos Ecclesiarum, vel certamina, quibus resistendum est veritatis sermonem impugnantibus, remorantur. Quocirca in hunc usque diem, in multa tristitia et morositate dego, sciens quod ope vestra desitutor. Ego enim quoniam auctori a Deo, qui ob id per carnem ad nos accessit, ut et factorum suorum exemplis vitam nostram instrueret, et voce sua Evangelium regni nobis annuntiat¹: In hoc cognoscitis omnes quod mei discipuli eritis, si dilectionem habueritis ad invicem; et quod pacem suam veluti extremam munus discipulis suis, cum jam dispensationem quam in carne obibat, absoluturus esset, reliquerit dicens²: Pacem relinquo vobis; pacem meam do vobis; non possum mihi ipsi persuadere; quod sine multa charitate, et nisi quantum in me est, paci erga quosvis studeam, servus Jesu Christi digne vocari queam.

18. «Multum jam temporis expectavi, an aliquando et a vestra dilectione aliqua nostri habeatur ratio. Non enim clam vobis est, quod publice quibusvis expositi, veluti eminentes maris scopuli, furias haereticorum fluctum excipiunt; qui ubi naves illi infranguntur, quae retro nos sunt, hanc quaquam redundant, aut affluunt. Quando vero de nobis dico, non ad humanas vires refero, sed ad gratiam Dei, qui in mortalium imbecillitate potentiam suam declarat: quemadmodum Propheta sub persona Domini loquitur dicens³: An me non timebitis, qui arenam mari terminum posui? Arena namque, re omnino infirmissima et nullius momenti, amplitudinem ac magnam molem maris colubant potens Deus. Cum itaque ad hunc modum se habeant res nostrae debebant continuo a vestra dilectione ex sinceris fratribus aliqui mihi, qui nos afflictos et oppressos inviserent, et multo crebrius amice ad nos vestrae destinari litterae, quibus vel in proposito confirmaremur, vel si qua in re offendi- mus, corrigeremur: non enim negamus innumeris nos erroribus obnoxios esse, cum homines simus, et in carne vivamus.

19. «Vtrum quoniam superiori tempore, fratres colendissimi, vel qua quid ex decore faciendum fuerit, ignorastis, debita nobis obsequia exhibita non sunt», nempe per pacificas litteras communicatio; et vel qua quoniam in malitia factum est, ut in calumnias, quibus traduemur, abrepti et praecipiti, medicos nos amica visitatione judicaveritis: ecce jam litteris vos ipsi provocamus, et causas huius rei quae nobis adveniebant, laetum, parati vestram hac in re institutionem amplecti; hoc tantum orantes, ut si quos adhaeritis, qui nos traducant ac abruerint, in conspectu nostrum coram vestra potestate constituantur. Nos enim si convincamur, periculum nostrum cognoscemus; et vobis post eam reprehensionem a Domino non imputabitur,

si communionem nostram tanquam peccatorum declinaveritis; deinde et praemium habebitis, si nos reprehenderitis, ut qui occultam nostram malitiam patefeceritis. Sin vero antequam convincamur, nos condemnaveritis, equidem nos nihil inde dispendii accipiemus; propterea quod omnium pretiosissimum bonum nostrum, charitas videlicet, qua erga vos praediti sumus, laedi nequit: vos autem et hoc ipsum nobis amissis patiemini, et Evangelio repugnare videbitur dicenti: Num lex nostra iudicat hominem, nisi primum audiverit cognoveritque quid faciat?

20. «Qui vero nobis calumnias quidem offundit, non autem quaerit, certo probat; videbitur sibi ipsi mali nominis accersere appellationem, ex eo quod verbis inique et absurde utitur. Quo namque alio nomine delatorem vocare convenet, nisi ea appellatione, quam ex re ipsa, cui studet, sibi ipse imponit? Neque igitur qui nos vituperat diabolus sit, sed accusator; imo neque aenimatoris nomen accipiat, sed frater sit in dilectione nos admonens, et ad emendationem reprehensionem nostri inducens: nec vos auditores sitis conviciorum, sed redargutionum probatores et examinatores: neque nos sine remedio relinquamus, nondum patefacto nobis quid deliquerimus. Nolim enim vos hac teneri cogitatione, qua dicatis: Quoniam loca transmarina inhabitamus, extra periculum sumus carum afflictionum, quae complures occupant, neque opus habemus aliorum auxilio; itaque quid proderit vobis, ut cum aliis communicemus? Nam insulas quidem Dominus a continenti per maris interstitium divisit; insulas vero cum his qui terram continentem et firmam inhabitant, per charitatem conjunxit. Nihil nos separat, fratres, nisi animi proposito separationis causas roburque demus.

21. «Unus nobis est Dominus, una fides, spes eadem. Sive caput vos ipsos universalis Ecclesiae reputatis; non potest pedibus dicere caput: Non est mihi opus vobis. Sive in reliquum vos ecclesiasticorum membrorum ordinem locatis; non potestis nobis dicere, qui in eodem vobiscum corpore constituti sumus: Non estis nobis necessarii. Nam et manus mutuum inter se operam necessariam habent, et pedes mutuo sese firmant, et oculi per concordiam habent, quod objecta clare et dilucide apprehendunt. Nos quidem nostram ipsorum imbecillitatem agnoscimus, et vestram avide concordiam requirimus. Novimus enim, quod etiam si corpore non adhaeritis, precum tamen auxilio magnum nobis gravissimisque istis temporibus emolumentum afferre poteritis. Vobis vero nec coram hominibus decorum erit, nec coram Deo gratiae quicquam conciliabit, si talibus volueritis uti vocibus, quibus nec gentes, quae Deum non noverunt, usae hactenus sunt. Nam et illas audimus etiam, ubi pro omni sufficientia agrorum fructus demetunt, propter futurorum incertitudinem, mutuum obsequium

¹ Joan. XII. — ² Joan. XIV. — ³ Job. XXV.

⁴ Joan. VII.

amica invicem salutatione offerre, et mutuum commercium inter se tanquam rem utilem sectari. Nos vero cum simus ex illis patribus, qui vel modicis iudiciis consortii symbola de terra finibus ad fines usque circumferenda, et quosvis ejusdem fidei pro civibus et familiaribus habendos esse putarunt; jam nos ipsos a reliquo orbe separamus, et neque de singularitate erubescimus, nec damni quicquam concordie disruptionem afferre pulamus; neque horremus quod in nobis formidanda Domini prophetia adimpletur, qua dixit¹, quod propter iniquitatis abundantiam refrigescet charitas multorum?

22. « Nolite, fratres colendissimi, nolite hoc perpeti; sed cum propter precedencia nos litteris pacificis consolemini, et amicis salutationibus, veluti mihi quaedam et blanda confectione, pectoris nostri ulcus, quod ipsi nobis præterita nostri negligentia infixistis, mitigite: tum sive volueritis ad nos proficisci, et per vos ipsos infirma nostra scrutari, an vere ita se habeant, ut auditis, vel ex falsis adjectionibus graviora de nobis sint ad vos relata delicta; fiat et hoc. Parati namque sumus obvis manibus vestrum excipere adventum, nosque ipsos diligenter sistere examini; dumtaxat in his quæ fiunt, superiores habeat charitas. Sive vestro iudicio locum quandam designare plenerit, in quo et quod nos concernit, visitationis debitum implebimus, et quantum fieri potest, nostri experientiam offeremus, ut et præterita curentur, et nullus deinceps calumniar locus relinquatur, per nos licebit, ut et hoc fiat: nam omnino, licet infirmam circumferamus carnem; tamen donec spirare datur, nostri est officii, ut nihil omittamus eorum, quæ ad Ecclesiarum Christi aedificationem pertinent.

23. « Ne velitis igitur astutis nos rationibus hæc, quam pelimus, consolatione fraudare; ne in eam nos necessitatem constitutis, ut et aliis nostrum revelare dolorem cogamur. Nam hæcenus, ut scitis, fratres, mœstiliam nostram in nobis ipsis contegimus, pudore prohibiti, quominus consortibus nostris procul dissitis vestram erga nos abalienationem significemus; ne et illos tribulemus, et iis qui nos odio prosequuntur, gaudendi occasionem demus. Hæc quidem solus jam, attamen ex omnium Cappadocie fratrum sententia scripsi, qui me et hoc rogarunt, ne quovis labelione ad vos ular, sed virum mittam, qui quæcumque per epistolam assecuti non sumus, veriti ne ultra competentem mensuram sermonem extendamus, sua prudentia, quam ex gratia Dei habet, ipse sufficienter excepit valent: dicimus autem desideratissimum ac religiosissimum fratrem et synepresbyterum nostrum Petrum; quem et in charitate complectimur, et cum pace ad nos, ut rerum secundarum sit munus, aut vestrum adventum præmittere dignabimur ». Hæcenus Basiliius, expectans et expectans adhuc quod ab his litteris efflagitaret, ab Ecclesia Romana nulli in Orientem legatos.

24. *Quæ inter Orientales et Occidentales simulata et unde repetenda.* — Quod autem ad hæc rescripserint Damasus et alii episcopi Occidentales, vel an rescripserint, haud apparet; illud quidem certius, eosdem minime rescripsisse: nam quæ anno sequenti ad Occidentales ejusdem Basilii date sunt littere, eandem querelam ingeminant, nullas litteras ab eis datas, nullosque legatos fuisse missos. Sane quidem nonnihil diffidentiae, ne dicam similitatis et odii (nam salva charitate, hæc omnia acritate esse, Basilii modo recitatae litteræ indicant), inter Basilium et Occidentales intercessisse, certum est; ut licet inter eos communicatio ablata minime fuerit; usum tamen ejus, quousque omnia exploratiora haberentur, fuisse intermissum, ex iisdem ad eos Basilii litteris possimus intelligere. Jam ante auguratus hæc ipse Basiliius fuerat, ex eo tempore, quo edicto Valentis ceperunt Orientales episcopi exulare, cum Gregorius Nyssenus ab Ecclesia pulsus est, ut ejus litteræ ad Eusebium¹ date significant, quibus postquam de exilio fratris et alius egit, hæc de Occidentalibus subdit:

25. « Etenim si Dominus sit nobis propitius, quali adimiculo indigemus? sin autem ira Dei permanserit, quale nobis auxilium ab Occidentali supercilio et fastu aderit? qui veritatem neque norunt, neque discere sustinent; verum falsis opinionibus præpedit, illa nunc faciunt, quæ prius in Marcello patrarunt; nempe cum iis qui veritatem ipsis annuntiant, confudentes, hæresim autem per se ipsos stabilientes. Ego sane ipse absque communi litterarum figura volebam ad eorum antesignanum scribere; de ecclesiasticis quidem nihil nisi per ænigmata; quoniam nec intelligunt nostratium veritatem; neque viam, qua possunt addiscere, amplectuntur. In universum hoc litteris volebam significare, non per afflictiones oppressis humilitatis penam esse irrogandam, neque dignitatem astimandam superbiam; quod etiam solum peccatum Deum inimicum reddere sufficit ». Hucusque ipse. Cæterum ab hæc sententia recessisse, suæ ipsius ad Occidentales date post hæc litteræ officii plena aperte demonstrant; ut videas sanctissimos viros inter hunc impetu haud omnino in omnibus rationum consensu commoveri, et quod natura est, Ecere; mox vero, quod virtus est, eundem motum antequam exibat, carceribus coercere. Quænam, rogo, officiosiores, animoque submissiori a quovis scribi litteræ potnerunt, quam illæ a Basilio date postea ad Occidentales?

26. Sed plane maxima ex verbis Basilii instat objectio; cujusnam rei occasione, quæve sint iste querela ab ipso Basilio utrumque prolata. Sunt hæc magna consideratione pervestiganda, ac pariter expendenda. Quis enim novatum hæreticum ista perlegens, non continuo, et manu plaudet, exclamansque Basilio sententia Occidentales omnes, ac potissimum ipsum Romanum Pontificem veritatis

¹ Math. XXIV.¹ Basil. epist. X.

des flores haberi, atque hæresis condemnari? At bona verba quas (ut Comici istud usurpem) sed accommodatius hoc Evangelii¹: « Pœnitentiam habere in me, et omnia reddam tibi »; et quidem non sine favore. Ad hos isthæc clamorose et insulse objectantes uno ictu penitus prosternendos, atque inscientia insanabilem tenentibus arguendos, illud unum sufficere posset argumentum, si dicerimus: Quoniam pacto habuit Basilius revera Occidentales omnes hæreticos, si et ceteris cum publicis, tum privatis legationibus, et ipse litteris tam suis, quam Athanasii et aliorum procuratis, adeo avide et tanquam studio, dixerim et impudenter interpellarim, expecteritque ipsorum opem, litteris et legatis, et retardantes illos litteris ardentioribus excitavit; cum atque hæreticorum communio a Catholicis rejiciatur etiam obliata? Sed perquiramus quid sibi velint verba Basilii.

27. Quid est igitur quod Basilius ait: Et olim factum est in causa Marcelli, Occidentales contendere cum his qui annuntii ut veritatem, atque hæresim stultissime? Quod ad Marcellum cum Romæ, tum in Concilio Sardicensi absolutum spectat, satis casum, quo hæc pridem et alias saepe ante diximus, ne fœdo lætentium eadem crebris repetamus; sed in eo quod sequitur, versetur. In quibusnam, rogo, Occidentales altercantis cum iis qui veram rem annuntiant, hæresim stultissime? Hæc est illi, lector, verbi controversia inter Orientales et Occidentales de vocibus, *substantia* et *subsistentia*; de qua visus actum est superius ex Actis Concilii Alexandrini anno Domini trecentesimo sexagesimo secundo, cum ex harum vocum diverso modo facta interpretatione pars altera adversariis impingeret Arianismum, Sabellianismum vel altera alteram re-argueret; cum tamen ut idem testatur theologus², ambe partes id ipsum revera sentirent, et a parte catholica essent, prout S. Athanasio satis exploratum fuisse continet.

28. Sed ex plurimis quæ superius dicta sunt, hæc satis est repetere duntaxat verba Gregorii Nazianzenis, quæ sic se habent: « Cum essentia una et tres hypostases a nobis pie dicerentur, quod alterum divinitatis naturam, alterum personam trium proprietates deducit, ac simili quidem modo apud Romanos intelligeretur; ceterum ob linguæ illius amentiam, verborumque inopiam, hypostasim ab essentia distinguere non possent, eamque ob causam in illius locum, personarum adjunxissent nomen, ne tres substantias admittere viderentur; quid tandem cogit? nos profecto ridenda, vel potius misericordia. Diversa fidei species præstitit lex illa circa vocis sonum contentio, hæc deinde ab Sabellii erroris a stupidiæ visi sunt, quod tres personas dicerentur, alii impudenter amplecti visi sunt Arii, quod reprobis personis, tres hypostases nominarent; quorum utrumque peritiam contendendi studium effluerat. Quid postea? Cum parva quædam (ut in

contentione fieri solet) molestia causa semper accederet, eo tandem res adducta est, ut periculum esset, ne orbis terrarum fines una cum syllabis a se invicem distraherentur et abrumperentur, etc. » Subdit de S. Athanasio ejusmodi ambarum partium sententiam pervestigante, et inter se eas simul conciliante: « Utraque parte, inquit, leniter et humaniter accersita, verborumque sententia diligenter et accurate perpensa, postquam concordare reperit, nec quantum ad doctrinam quicquam inter se dissidentes; ita negotium transegit, ut nominum usum ipsis concedens, rebus eos constringeret ». Hæc Nazianzenus.

29. Rursum vero quod apud Latinos (ut S. Augustinus³ testatur) idem esset nomen *hypostasis*, quod *substantia*; ac dicere *unam usiam* et *tres hypostases*, nihil aliud esset, quam affirmare unam essentiam et tres substantias; abhorruisse Latinos fradit ab hypostasis nomine, et tulus tres professo esse personas. Et hoc ipsum profecto est, quod S. Basilius ubi supra de Occidentalibus ait, quod veritatem ignorent, nec discere velint, utpote qui hand facile admittent nomen *hypostasis*, quasi ejus vocis ignari. At licet Latini callentes præsertim græcos litteras, differentiam inter *usiam*, *substantiam*, et *hypostasim*, id est subsistentiam, optime nossent; tamen quod apud ipsos Latinos (ut testatur Victorinus, et ita obtinuisse usum loquendi affirmat S. Augustinus) idem esset *hypostasis*, quod *substantia*; scilicet quidem jureque a nova voce abstinere satis judicarent; qua elsi uterentur, æque penes Græcos scientes illud nomen apud Latinos pro substantia usurpari, suspecti essent; quod docuit experimentum: nam de se, cum in Syria eremo S. Hieronymus ageret, ad Damascum scribens, sibi hæc his prope temporibus contigisse testatur⁴: « Nunc igitur, inquit, prohi dolor! post Nicenam fidem, post Alexandrinum juncto pariter Occidente decretum, triam hypostasem ab Ariariorum præsele (hic erat Enzois episcopus Antiochenus) et a Campensibus hi erant Catholici partis Meletii, sic dicti, ut vidimus, quod pulsus Antiochia in campis synaxes agerent, quibus Basilius communicabat) novellum a me homine Romano nomen exigitur. Qui, quæso, ista Apostoli prodidit? Quis novus magister gentium Paulus hæc docuit? Interrogamus: Quid tres hypostases posse arbitrentur intelligi? Tres personas subsistentes, aiunt. Respondemus, nos ita credere. Non sufficit sensus; ipsum nomen edlegant, quia nescio quid veneni in syllabis latet. Cammanns: Si quis tres hypostases, aut tria euyostata, hoc est, tres subsistentes personas non confitetur, anathema sit. Et quæ vocabula non ediscimus, hæretici judicantur. Si quis autem hypostasim usiam intelligens, non in tribus personis unam hypostasim dicit, alienus a Christo est. Et sub hæc confessione nobiscum pariter cauterio unionis inurimur ». En quam perspicue vides, lector, ejus rei causa una cum S. Da-

¹ V. G. c. 1. — Greg. Naz. oral. in h. d. Ath. n. s.

² August. de Ten. lib. v. c. 8. 9. — ³ Hieron. epist. LVII.

maso Hieronymus in crimen haeresis adnectebatur.

30. At quam juste, id docet, quod subdit : «Tota secularium litterarum schola nihil aliud hypostasim, nisi usiam novit : et quis rogo, ore sacrilego tres substantias predicabit?» At inferius : «Quisquis tria esse, hoc est, tres esse hypostases, id est, usias, dicit, sub nomine pietatis tres naturas conatur asserere. Si ita est, cur ab Ario parietibus se paramur, pertidia copulati?» Et paulo post : «Sufficiat nobis dicere, unam substantiam, tres personas subsistentes, perfectas, coequales, coaeternas. Taceantur tres hypostases, si placet, et una teneatur. Nam bonae suspicionis est, cum in eodem sensu verba desunt; sufficiat nobis memorata credulitas. Aut si rectum putatis tres hypostases cum suis interpretationibus debere nos dicere, non negamus; sed mihi credite, venenum sub melle latet; transfiguravit se angelus satanae in angelum lucis. Bene interpretantur hypostasim; et cum id quod ipsi exponunt, habere me dicam, haereticus quid. Quid tam anxie unum verbum tenent? quid sub ambiguo sermone labitant? Si sic credunt vel interpretantur, non damno quod relinunt; si sic credo, etc.» Ecce tibi tanquam in tabula pictura, ex verbis rebusque gestis S. Hieronymi causa omnis Occidentalium, ipsiusque Romani pontificis Damasi ob oculos posita; iudica, quæso, quisquis es, num haeresis crimen iure objicerent illi Hieronymo, vel Basilio Occidentalibus omnibus, vel insectæ nomine idem iure redarguendi essent.

31. Accidit autem deinde, ut post edita a S. Basilio, Theodorcto, et aliis de nominis hypostasis interpretatione scriptiones, atque agitatae ea de re controversias, velut assidua conflictatione, quod novum, asperum, et ambiguum videbatur nomen hypostasis, redditum fuerit tandem ex usu jam vetus, tene, facile, atque certum; ut vox hypostasis, æque ac personæ, a Latinis omnibus intrepide securre que fuerit usurpata. At vero, ut demum has lineam imponamus, re a S. Basilio accuratius considerata, tantum abest ut Occidentales haeresis suspectos habuerit, ut eos solos puriores remansisse prædicel Orthodoxos ultimis litteris ad ipsos anno sequenti datis, in quibus hæc verba leguntur¹ : «Cunctis mortalibus predicamini, quod in fide illibata permanetis, et apostolicum depositum illasum servetis; non sic habent res nostræ, etc.» Hæc Basilius; describentem autem cum epistolam integram suo loco. En quam probe intueris, lector, sublimes illos novantium fluctus, cum ad litus veritatis adhaeserint, in spumas graciles dsjici atque re olvi.

32. At quid (dicit aliquis) cum idem S. Basilius erecti superetici atque insimulati Occidentales? et alibi de Romana Ecclesia dicat : «*Ob fastum illius Ecclesie*; utpote quæ ex dictis superius causis detrectaret legatos in Orientem mittere, suppetias ferre, atque demum pacificas litteras reddere? Con-

donandum quidem esse etiam sanctissimis viris afflictis animo, artuum pressis, oppressisque dena molestiarum caligine, si in aliquod interdum verbum erumpant exorbitans, facile iudicabunt, qui præstantissimos illos Job atque Ileremiam considerant, veniamque puto concedunt. Absit tamen omnino, ut in Basilium, dum fastum Romane exprobrat Ecclesie, in ipsum, inquam, maxime piuum, maxime sanctum, illud Platonis in Cyclicum caleantem ipsius fastum scomma retorqueam : «*Secd majori fastu*; quamvis Gregorius Nazianzenus de eodem Basilio testetur, ipsum fastus atque supercilii nomine ab aliis reprehensum; cum tamen ipse cum excusans hæc dicit² : «Quid ad hæc nobis dicturi sunt, qui homini fastum superciliumque objiciunt? iniqui sane et acerbi rerum hujusmodi iudices, etc.» At quod mireris, idem ipse Gregorius, qui modo Basilium ait fastus expertem, eumque excusat atque defendit; alibi tamen, cum ab eo invitus Sasinis præficeretur episcopus, non sane stomacho illum fastus insinuat, cum de eo sic ait³ :

An te, summe vir, potius no'em,
Tumque fastum, quem tibi dixit thronus?

Ex quibus evidenter, lector, intelligis, quod nuper diximus, sanctorum quoque virorum animos interdum ex perturbatione, instar solis atque semper effulgentis, ad breve temporis spatium pati deliquim. At de his hæc tenem.

33. *De Hieronymo peregrinante et in Syria eremo commorante, tum de ejusdem pinados et progressibus.* — Jam ad S. Hieronymum ad Damasum ex Syria eremo scribentem redeamus, et de tempore ejus illuc accessus pariter pervisagemus. Hoc namque anno, quo (ut dicemus) defuncto Magno Athanasio, dira persecutio evaglavit Ecclesiam Alexandrinam, totamque Ægyptum, ipsum Hieronymum ex Syria solitudine ad Ruffinum Ægyptum pelentem, et monachos illic confessores invisentem, scripsisse, litteræ tunc ab eo date significant⁴. Sed quando illuc conligerit proficisci Ruffinum, ut ex his pariter intelligamus Hieronymi in eremo incolatum, exquiramus. Institisse vero ejusmodi peregrinationem Ruffinum una cum Melania Romana clarissima femina Hierosolymam, sed in Ægyptum primo ad invisendos illic agentes sanctos monachos navigasse, idem S. Hieronymus ad Florentium, necnon ad Ruffinum scribens⁵, duabus epistolis declaravit, quas ex Syria solitudine deit; accedunt his alii testes; confirmat enim hoc ipsum de peregrinatione Ruffini cum Melania S. Pothius⁶ in epistola ad Severum, necnon Palladius de eadem Melania accus.

34. Quoniam vero potissimum tempore ejusmodi Ruffini cum Melania peregrinatio accidit, diversæ ea de re reperuntur sententiæ; nam Palladius⁷ ipso

¹ Gregor. Naz. orat. 14. lundem. Res. n. — Item in ead. de vita sua. — ² Hieron. epist. XVI. — ³ Eadem epist. V. et XVI. — ⁴ Eadem epist. XV. — ⁵ Pallad. in vita de. c. 44. p. 33.

⁶ Basil. epist. 1. in addition.

exordio Valentis imperii id factum esse affirmare videtur; sed apud S. Hieronymi Chronicon anno decimo ejusdem imperatoris hae leguntur: « Melania nobilissima Romanorum, et Marcellini quondam consulis filia, unico patre tunc Urbano filio defuncto, Hierosolymam navigavit; ubi tantum virtutum praecipua, et humilitatis fuit miraculo, ut Thecla nomen accepit. » Hae ibi: quae intelligenda putamus, non cum primum Roma profecta est, sed cum ex Aegypto Hierosolymam pervenit. Nam quod spectat ad profectiorem in Aegyptum; cum ipsius Rufini, necnon Palladii assertione constet Melaniam ac ejus comites, vivente adhuc Athanasio, fuisse Alexandriae, quem liquet hoc ipso anno ex hac vita migrasse, utique ante decimum Valentis annum eam cum suis in Aegyptum profectam esse, affirmare necesse est. Quod enim contigerit, ipso vivente adhuc S. Athanasio, Melaniam Alexandriae pervenisse, Palladius ex eo perspicere demonstrare videtur, cum ait Melaniam ab ipso Athanasio donatam esse ovina pelle, quam dono acceperat a Macario abbate, oblata ipsi munere a leone pro gratiarum actione de ceculis caecis ab ipso luci redditus; cuius rei adeo admiranda Rufinus¹ historiam narrat; qui et ait, se praesentem fuisse, cum persecutio est illata monachis post Athanasii obitum ab Ariano: « Ea enim, inquit, quae praesens vidi, loquor, et eorum gesta refero, quorum in passionibus socius esse promerui. » Hae ipse: de eadem Melania peregrinatione dum Palladius agit², ait eam duce Isidoro eremum Aegypti intrasse, et inter alios magni nominis monachos invisisse Pambohem, eidemque pro monachorum usu donasse trecentas libras argenti. Cum autem (quod diximus) tunc contigerit Hieronymum eam epistolam scribere ad Rufinum, cum ille invisisset monachos persecutione vexatos, quod hoc ipso anno factum est post obitum Athanasii, de quo paulo post dicturi sumus), affirmandum esse videtur, hoc eodem quoque anno a S. Hieronymo ad Rufinum eas litteras datas esse; ubi inter alia³: « Audio te, inquit, Aegypti secreta penetrare, monachorum invisere choros, et ecclesiam in terris circumire familiam ». Et inferius: « Rursum suspensus volo intule mentem, quidam Alexandrinus monachus, qui ad Aegyptios confessores et voluntate jam martyres pro plebis jam dudum fuerat transmissus obsequio, manifestus ad creditam mentem auctor impleverat ». Et paulo post: « Rufinum Syriae esse, et ad beatum perrexisse Macarium crebra commentum multitudine referebat ». Hae ipse.

35. Quibus omnibus redditur manifestum, Melaniam cum Rufino hoc anno, superstite adhuc Athanasio, Alexandriae pervenisse, et S. Hieronymum ad dictum est, post Athanasii obitum, evectata hoc anno ab Ariano persecutione in Ecclesiam Alexandrinam, et incolas eremi, illam ad Rufinum

epistolam conscripsisse ex Syria eremo, ubi agebat subagrotans, nam ait: « Aegrotum esse me dolui; et nisi me attenuati corporis vires quadam compede prepedissent; nec media fervor aestatis, nec navigantibus semper incertum mare pia cum festinatione gradienti valuisse obsistere ». Hae ipse. At de rebus magna laude dignis a Melania gestis ejusmodi persecutionis tempore, inferius sermo erit: hae enim non ad insinuanda Acta Melaniae atque Rufini; sed ex eorumdem peregrinationis tempore, incolatus tempus Hieronymi in eremo volumus demonstrasse: etenim sic ex longe petitis saepe colligit tempora reddi certa.

36. Quam autem diximus Melaniam cum Rufino atque sociis ante obitum Athanasii certum esse Alexandriae ex Urbe venisse; quoniam potissimum tempore id accidisse putandum? Si Palladio assenserimus affirmanti id factum circa exordia Valentis imperii, ipsum Rufinum⁴ adungere possemus ad stipulatorem, ubi ait annis sex se Alexandriae commoratum esse, et postea iterum ad aliquot dierum spatium illic reversum commemorari contigisse: Sed hoc rursum dissuadet ut credamus, quod ex nuper citata Hieronymi epistola ad Rufinum inauditus antea et inopinatus adventus ejus in Aegyptum et quam recentissimus fuisse videtur, ut superius dictum est.

37. Sed ad Hieronymi in Syria eremum accessum redeamus. Quando autem contigerit, ut ipse sic monasticae vitae arripuerit institutum, diligentium rerum ac temporum discussione pervestigandum est. Ceterum quod in re dubia et incerta versemur, nitendum est conjecturis, aliisque argumentis, quantumlibet videri possint a longe petita: sic enim saepe accidit per angustas riuulas perspicere, quae indagator sollicitae veritas. At quod ad hanc rem pertinet; haud assentiri possumus affirmanti⁵, Hieronymum cum Rufino atque collegis itineris sociis primum Hierosolymam petisse, inde vero inter se divisos, Rufinum in Aegyptum, Hieronymum autem in diversas provincias peregrinationem instituisse, atque illuc deserta Syriae petisse. Nam Rufinum Roma recessisse cum Melania, profectumque in Aegyptum, indeque Hierosolymam pervenisse, cum jam S. Hieronymus in Syria monachus degeret; tum quae superius dicta sunt, tum quae dicenda inferius, perspicue demonstrabunt. Ex peregrinatione vero ipsius Hieronymi a se descripta possumus pariter intelligere tempus ipsius ex Occidente in Orientem migrationis: ad Rufinum enim, cum ille jam pervenisset in Aegyptum, ex eremo Syriae scribit⁶, se primo profectum in Thraciam, inde in Pontum atque Bithyniam, postea in Galatiam et Cappadociam, deinde per Ciliciam in Syriam descendisse, ubi consedit in solitudine monachus: hic totius ejus est peregrinationis periodus, una cum fidissimis comitibus Evagrio presbytero Antiocheno,

¹ Rufin. lib. ii. c. 4. — ² Pallad. in Lausac. 1. 2. Epom. tom. III. — ³ Hieron. epist. VII.

⁴ Rufin. in Heon. insect. II. — ⁵ Mar. An. Victor. in vit. S. Hieron. epist. IX.

Innocentio, Heliodoro, et, ut ait, cum Hyla S. Melania famulo.

38. At quod primum ad Evagrium Antiochenum spectat, hunc insigniter eruditum divinum jam superioris temporibus Juliani Apostatae, cumque una cum S. Eusebio episcopo Vercellensi in Occidentem venisse : idque justificatione S. Basilii de eo ita testantis in epistola ad Eusebium Samosatenum¹, ubi ait ipsum redeuntem ex Italia ad se litteras attulisse. Cum igitur reperimus Evagrium individuum comitem fuisse S. Hieronymi; aequè etiam cum eo Hieronymum peregrinatum ex Occidente in Cappadociam, par est credere; cum de se tradat ipse Hieronymus, cum eo profectum esse in Cappadociam. Haec igitur, ut asseramus, eadem certa Hieronymi aequè Evagrii in Cappadociam peregrinatio persuadet : hincque ipsum Evagrium, de quo sanctus Basilus meminil, eundem esse cum Evagrío Hieronymi socio aequè comite, cum nomen, tum munus presbyterii, tum patria, nempe Antiochia, necnon locus ipsi unde venit, nimirum ex Italia, aequè demonstrant; eundemque Evagrium illum esse, qui egregiam navaverat operam Mediolani adversus Auxantium, de quo ad munus ex comitibus Innocentium ante Hieronymus scripserat², nos suo loco retulimus.

39. Quando autem acciderit Evagrium ad sanctum Basilium in Cappadociam pervenisse ex eadem Basilii epistola possumus intelligere; qua, antequam de Evagrío faciat mentionem, de vehementi morbo in quem tunc inciderat, agit, cum ait³: « Quinquaginta his diebus aeger decubui, quibus mihi sedulo affuit dilectus et omnium studiosissimus frater noster, et cooperator Elpidius. Nullum enim febre consumptus penuria nutrientis materiae, arida hac carne eam lucernam papyro circumdatus, marcidia longaque aegritudine laboravi; anti-quum vulnus huic accedens, a cibis me abstraxit, oculis somnum ademit, tandem morti et vitae confinem me effecit, tantum vivere permittens, quantum ad dolorem sentiendum opus est ». Haec et alia plura de eadem corporis infirmitate Basilius, quam et configisse superioris divinus anno quo creatus est Caesareae episcopus, qui numeratur Domini trecentessimus septuagesimus : quo pariter diverimus Hieronymum cum eodem Evagrío, et aliis sociis devenisse in Syriam, inde vero ejusdem provinciae deserat petisse, non ante (tunc sententia) annum Domini trecentessimum septuagesimum primum; quod quidem et insinuare videntur citate ejusdem superioris litterae ad Rufinum. Ex his igitur inducitur, ut credamus praesentem annum esse secundum ejus in eremo incolatus. Quoniam autem suadente, Hieronymus ad habitandum Syriae eremum elegerit, paulo post dicturi sumus.

40. Decens est enim, ut antea tanti Patris huc summam in hanc diem vitae cursum recenseamus, ex suis ipsius scriptis elicium. Natus est Strudone

oppido in Dalmatia, honestis quidem parentibus, et substantiis haud infimis, quas postea pro edificatione monasterii per Paulinianum fratrem distravit⁴: non enim de se ipso, sed de voluptuosis clericis atque monachis, ex persona tamen sua ista ait⁵: « Natus in paupere domo, et in tugurio rusticano, qui vix millo et cibario pane rugiente saturare poteram venirem, mune similam et mella fastidio, etc. » Bonosum habuit collectaneum⁶, et cum eodem coeuit in liberalibus disciplinis, praevivite adolescens; a puero enim excolendus bonis litteris traditus est praeceptorum; de quo ipse⁷: « Memini me puerum cursivasse per cellulas servulorum, diem feriatum dixisse lulisibus, et ad Orbilium sexvitem de avie sinu tractum esse captivum ». Romam veniens cum eodem ipsius gentili Bonoso Donatum audivit; ipsum enim suum nominat⁸ praeceptorem; tum, ut ipse tradit⁹, scholastico more lusit in controversiis declamandis. Ibi adulta aetate sacro baptismo initiatus est¹⁰; quo suscepto, paulo solutiorum vitam, quam gesserat, continuo emendavit : nam priori amissa corporis integritate, secundam quam vocat continentiam post baptismum servavit immaculatam¹¹. Totus piis officiis deditus una cum ejusdem instituti sodalibus, singulis diebus Dominicus (ut ipse tradit¹²) invisibae in subterraneis cœmeteriis reliquias sanctorum martyrum. Nilalque ceteris diebus otii sibi relinquens totus erat in describendis libris : sic enim bibliothecam Romae summo studio atque labore sibi conficere testatur¹³. In Gallias post haec peregrinatus cum ipso Bonoso, eadem sibi librorum, Treveris S. Hilarii libros de Synodis manu sua descripsit; aliosque ibi positos antiquos codices, usus opera amicorum atque inter alios Florentii, describendos curavit¹⁴.

41. Contigit autem post haec, ut qui semel peregrinari coeperat, proficisci quoque in Orientem, in animum in-luxerit : id quidem cum eruditionis, tum etiam religionis causa; ut ex his quae gessit, inspicere licet. Porro peregrinationis ejus quae remanent vestigia assectantes, dicimus cum cum Bonoso comite e Gallias revertentem, Aquileiam pervenisse, consedisque ibi aliquo temporis spatio fructuosam consortio sanctissimorum virorum, nimirum S. Valeriani ejus civitatis post Fortunatum episcopi, Heliodori, Nepotiani, Rufini, Chromatii, Jovini, Eusebii, Bonosi, Florentii, Niciae subdiaconi, Chrysogoni monachi, ad quos omnes intima necessitudine testes ejusdem Hieronymi litterae¹⁵ extant.

42. Summa quidem laude floruit tunc Aquileiensis Ecclesia, ubi extincto Fortunatano episcopo aranae sectae haerore, cum Arrianorum labe bedatam Valerianus vir sanctissimus ab omni proteris impietatis faece purgavit, ut idem S. Hieronymus tradit¹⁶;

¹ Basil. epist. VIII. — ² Hieron. epist. XLIX. — ³ Basil. epist. VIII.

discipulisque ad officia ecclesiastica viris optimis ac eruditis, sic eligit, ut de eis ipse Hieronymus in Chronico ita digne meminerit : « Aquilenses clerici quasi chorus beatorum habentur; per quos omne aram quondam dogmatis¹ virus exclusum est »; sed et quod qui ibi erant clerici essent et monachi, hoc praerogio ex nobis tres potentissimum laudantur in Christo, cum ait : « Florentius Florentinus, Bonosus, et Rufinus insignes monachi habentur; ex quibus Florentius cum misericors in egenos tuit, ut vulgo Pater pauperum nominatus esset ». Ab hoc adjutum Helioforum in Orientem peregrinationem condecisse, ejusque expensis Hieronymum condupes libros exscribendos curasse, ejusdem littere ad eum date² significant, quibus rursus ejusdem viri misericordiam erga pauperes commendatur illis piosissimum verbis : « Praermitto innumerabiles, in quibus Christum sustentasti, pavisti, vestisti, visitasti, etc. » Horum igitur suavisia a consuetudine aliquantisper detentus est S. Hieronymus Aquileia, cum inde recedere cogitur nescio quo improvise rerum eventu, ut ipse ex eremo ad Rufinum scribens testatur verbis illis³ : « Postquam me a bio libero subito turbo convulsisti, postquam glutino charitatis laudentem impia destruxisti avulsio, etc. » Tunc Aquileia recedens, in Dalmati in patrum solum veniens, sororem juvenculam a vitis fabrico lapsam, primum viro maxime pio Juliano diacono, qui eum ad meliorem frugem restituit, deinde etiam per litteras Chromatio commendavit⁴. Post haec autem una cum dictis supra comitibus recensitis provincias peragravit, nempe Thraciam, Pontum, Bithyniam, Galatiam, Cappadociam, Ciliciam, atque Syriam, ubi cum Evagrino Antiocho in via comite, Antiochia consedit.

43. Erat Evagrius praedives ac nobilis, dominusque ville Maronia dictae; ubi aliquando agens Hieronymus eum eodem Evagrino, nactus ibi sanctissimum illum Malchum monachum, totius vite ipsius cursum, quam postea factus senex conscripsit, accepit; testatur id quidem Hieronymus ipse, cum ait⁵ : « Maronia triginta fere millibus ab Antiochia urbe Syriae haud grandis ad Orientem distat viculus; hic post multos vel dominos, vel patronos, dum ego adolescentulus morarer in Syria, ad papa Evagrii necessarii mei possessionem devolutus est; quem ut ideo nunc nominavi, ut ostenderem nude nossem quod scripturum som ». Nominat Hieronymus Evagrium papam, quod cum ipse senex ea scriberet, jam ipse Evagrius factus fuerat ut suo loco dicemus; episcopus Antiochenus; post vero descriptam egregie vitam Malchi, ista ad postremum : « Haec, inquit, tibi senex Malchus adolescentulo retulit, haec ego vobis narravi senex, et castis historiam castitatis expono ». Quo plura Malchi exemplo, et ab eorum plurimorum monachorum, quibus ut videmus, Syria tunc florabat, meditari eorum ad con-

sectandum vite monasticae institutum; cum et ad Theodosium magni nominis virum, et alios praecellosos anachoretas litteras⁶ dedit, petens eorum precibus solvi vinculis saeculi; ubi haec infer alia : « Nunc vestrum est, ut voluntatem sequatur effectus; meum est, ut velim; obsecrationum vestrarum est, ut quod velim et possim ». Inter haec temporis spatia, cum quid esset decernendum de statu suo, Deum servosque Dei ita consulere, agens Antiochia docentem audivit Apollinarem, de quo ipse ad Pammachium⁷ : « Apollinarem Laodicemum audivi Antiochia frequenter et colui; et cum me in sanctis Scripturis erudiret, nunquam illius contentiosum super sensu dogma suscepi ». Haec ipse. Porro cum (ut superius dictum est) Apollinaris nondum perfecte cognitus, neque damnatus esset, licenter docebat, antheiaturque licentius.

44. Quod autem ad Theodosium anachoretam spectat, ejus precibus adjutus S. Hieronymus monasticae vite arduum institutum animo ardenti arripuit; idem ille est, qui hoc tempore in iis regionibus egregia claruit sanctitate; ejus res praecclare gestas Theodoretus⁸ conscripsit; cumque patria Antiochenam, eo sanctitatis pervenisse tradit, ut nauta, ejus nomine invocato, tempestatem maris ingruentem sedarent; quem Antiochia defunctum affirmat, sepulturamque sanctorum honorifice tumulatum. De loco vero a S. Hieronymo in Syria solitudine ad habitandum delecto, ad Chromatium⁹ scribens ita ipse meminit : « In ea eremi parte delatae sunt », tunc scilicet littera, « qua inter Syros et Sarracenos vastum lumen ducit ». Eadem habet ad Florentium¹⁰. Chalcedi provincia ea erat (ut ibi¹¹ ipse testatur) solitudo. Fuere ejus comites Innocentius atque Hylas, accessitque postea Heliodorus. His omnibus Evagrius Antiochenus cuncta necessaria ministrabat¹², quin et ejus impensis Hieronymo ad scribendos libros suppeditati sunt antiquarii; illis enim se ibi abundasse testatur¹³; ejusdemque Evagrii opera, littera quae diversis ex locis Antiochiam afferbantur, eidem reddebantur, visisimque ad alios mittendas ab ipso ille accipiebat.

45. Sed rebus in hunc modum probe dispositis, illud funestum in primis accidit, ut dulcissimo comite Innocentio morte extincto privaretur¹⁴, Heliodorusque cito recessit¹⁵, spe tamen redempti; ipse vero crebris¹⁶ laboraret corporis infirmitatibus, quod saepe queritur ad diversos amicos scribens¹⁷. Quas insuper praeter haec passus sit impugnationes demonum, et quas cum exererent proflia carnis, hic retexam ex ejusdem epistola ad Eustochium¹⁸ : « O quoties ego ipse in eremo constitutus, et in illa vasta solitudine, quae exusta solis arboribus horridum monachis praestat habitaculum, putabam me

¹ Hieron. epist. XLII. — ² Idem epist. V. VI. — ³ Idem epist. XLII. — ⁴ Idem epist. XXXVII. et XLIII. — ⁵ Idem in vit. Malchi.

⁶ Hieron. epist. XXXVII. — ⁷ Idem epist. LXV. — ⁸ Theod. in P. dani. c. 10. — ⁹ Hieron. epist. XLIII. — ¹⁰ Idem epist. VI. — ¹¹ Idem praefat. in Abham. — ¹² Idem epist. XLII. XLIII. — ¹³ Idem epist. VI. — ¹⁴ Idem epist. XLII. — ¹⁵ Idem epist. C. XXXVII. — ¹⁶ Idem epist. III. — ¹⁷ Idem epist. XXXVI. XLII. — ¹⁸ Idem epist. XLII.

Romanis interesse deliciis! Sedebam solus, qui amaritudine plenus eram: horrebant sacco membra deformia, et squalidum cutis situm. Æthiopice carnis obduverat: quotidie lacrymæ, quotidie gemitus; si quando repugnantem somnus immineus oppressisset, nuda humo vix ossa hærentia collidebam. De cibis vero et potu taceo, cum etiam languentes monachi aqua frigida intantur, et coctum aliquid acceperisse, luxuria sit. Ille igitur ego, qui ob gehennæ metum tali me carcere ipse damnaveram, scorpionum tantum socius et ferarum, sæpe choris intereram puellarum: palebant ora jejuniis, et mens desiderii astuabat in frigido corpore, et ante hominem sua jam carne præmoriturum sola libidinum incendia bulliebant. Haque omni auxilio destitutus, ad Jesu jacebam pedes, rigabam lacrymis, crine tergebam, et repugnentem carnem hebdomadarum inedia subjugabam. Non erubescio confiteri infelicitatis mee miseriam; quin potius plango me non esse quod fuerim. Memini me clamantem diem crebro junxisse cum nocte, nec prius a pectoris cessasse verberibus, quam rediret, Domino increpante, tranquillitas. Ipsam quoque cellulam meam, quasi cogitationum mearum conscientiam pertimescebam; et mihi met iratus, et rigidus solus deserta penetrabam; et sicubi concava vallium, aspera montium, rupium prærupta cernebam, ibi mea orationis locus, ibi illud miserissima carnis ergastulum; et ut ipse testis est Dominus, post multas lacrymas, post celo inherentes oculos, nonnumquam videbar mihi interesse agnitionibus angelorum; et lætus gaudensque dicebam: Post te in odorem unguentorum tuorum ecurrimus». Hæc enim ipse.

46. Verum non jejunia solum, alacque afflictiones ad carnis impetus infrenandos adhibebat, sed et juge studium litterarum; unde ipse ad Rusticum scribens hæc ait: «Dum essent juvenis et solitudinis me deserta vallarent, incentiva vitiorum, ardoremque naturæ ferre non poteram; quem cum crebris jejuniis frangerem, meas tamen cogitationibus astuabat; ad quam edomandam, eundem fratri, qui ex Hebræis crediderat, me in disciplinam dedi, ut post Quintilianii acumen, Ciceronis fluxivos, gravitatemque Frontonis, et lenitatem Plinii, alphabetum discerem, et stridentia anhelantiaque verba meditarer. Quid ibi laboris insumperim, quid sustinuerim difficultatis, quoties desperaverim, quoties cessaverim, et contentione descendendi rursus inceperim, testis est conscientia tam mea qui passus sum, quam eorum qui mecum duxerunt vitam. Et gratias ago Deo meo, quod de amaro semine litterarum dulces fructus carpo». Hæc ipse.

47. Ex multis vero arumnis, quibus ibi graviter afflictatus est, illar quidem sibi maxime vise sunt; quod Occidentalis ipse homo, collegis parum cognitis, suspecte illis fidei haberetur; cumque scissa esset schismate Ecclesia Antiochena, totaque illa provincia; ipse pariter invitaretur in schisma,

alque cogeretur alteri saltem partium inhærere, sive Paulini, sive Meletii, orthodoxis amobus episcopis, aliis cum Paulino communicare ipsi suadentibus, cum Meletio aliis, aliis insuper cum Vitale antesignano hæresis Apollinarius; magnumque etiam illi a Syriæ monachis factum est negotium, ut divinus ob nomen hypostasos: cum ipse tunc his vallatus angustiis, quid acturus esset consulit Romanum pontificem Damasum¹, quem hæc primum vocibus interpellat:

48. *Per litteras Damasum consulit Hieronymus, et eoli composuit.* — «Quoniam vetusto Oriens inter se populorum Tur-re collisus, indiscissam² Domini tunicam et desuper textam minutatim per frusta discepit, et Christi vineam exterminant³ vulpes; ut inter lacus contritos, qui aquam non habent⁴, difficile ubi fons signatus, et hortus ille conclusus sit⁵, possit intelligi: ideo mihi cathedram Petri, et fidem apostolico ore laudatam censui consulendam; inde nunc mee anime postulans cibum, unde olim Christi vestimenta suscepi. Neque vero tanta vasillas elementis liquentis, et interjunctis longitudine terrarum, me a pretiose margarite potuit inquisitione prohibere. Ubi cumque fuerit corpus, illic congregantur et aquile⁶; prothago a sobole mala patri-monio, apud vos solos incorrupta patrum servatur hæreditas. Ibi cespite terra fecundo, dominici seminis puritatem centeno fructu refert; hic obruta sulcis frumenta in bolium avenasque degenerant. Nunc in Occidente sol justitie oritur; in Oriente autem Lucifer ille qui cecidit, supra sidera⁷ posuit thronum suum. Vos⁸ estis lux mundi, vos sal terræ. Vos aurea vasa et argentea; hic testacea vasa vel lignea virgæ, lærem et a terram opprimuntur incendium. Quamquam igitur tui me terreat magnitudo, invita tamen humanitas. A sacerdote victimam salutis, a pastore præsidium ovis flagitio. Fecisset invidi, Romani culminis recedat ambitio; cum successore piscatoris, et discipulo crucis loquer. Ego nullum primum, nisi Christum sequens, beatitudi-ni tue, id est, cathedræ Petri communionem consocior; super illam petram ædificatam Ecclesiam scio⁹. Quicumque extra hanc domum agnum comederit¹⁰, profanus est. Si quis in arca Noe non fuerit, peribit, regnante diluvio. Et quia pro meis facinoribus ad eam solitudinem commigravi, que Syriam juncto Barbaria sine discernat; nec possum sanctum Domini, et interjacentibus spatibus, a sancti-monia tua semper expetere; ideo hic collegas tuos Ægyptios confessores se prior, et sub oneribus navibus parva navicula dehiesco. Non novi Vitalem, Meletium respicio, ignoto Paulinum. Quicumque tecum non colligit, spargit; hoc est, qui Christi non est, Antichristi est, etc.» Quæ cum subdit post hæc de controversia vocis hypostasos, jam superius sunt recitata. Rogat demum, ut eunam illarum immo

¹ Hieron. epist. LVII. — ² Joan. XIV. — ³ Cant. II. — ⁴ Jer. II. — ⁵ Cant. IV. — ⁶ Luc. XVII. — ⁷ Is. LXV. — ⁸ Matt. V. — ⁹ Matt. XVI. — ¹⁰ Luc. XII.

¹ Cant. I. — ² Hieron. epist. IV.

seclorum auctoribus communicare debeat, litteris significet Antiochum ad Evagrium dnuas.

49. Quod aut in diu expectans, nondum tamen cui communicare deberet, Damasi responsum accipere, et, utque iudicium factio schismaticorum magis magisque ipsum urgeret; rursus ad eundem Romanum Pontificem eodem argumento litteras dedit¹, quibus hæc infer alia : « Ita me incessabilis inimicus post tergum secutus est, ut in jora in solidudine bella nunc patiar. Hinc enim præsidium hulla mundi Arana r. hies tremat : hinc in tres partes sessa. Ecce si ad se rapere me festinat. Monachorum circa maremum antiqui in me surgit auctoritas. Ego interim et in te : Si quis cathedra Petri junctur, meus est, Meletius, Vitalis, atque Paulinus, libi hæere se dicunt. Possem credere, si hoc unus assereret, nunc aut duo mentiuntur, aut omnes, Ideo obdolor beatitudinem tuam per crucem Domini, per necessarium fidei nostræ deus, per passionem Christi, ut qui apostolos honore superis, sequaris et merito. Ita in solio cum duodecim iudicaturus sedas : illi te alius senem cum Petro cingat, illa munusculum tibi cum Paulo consequaris, ut mihi litteris tuis, apud quem in Syria debeam communicare, significes. Noli despiciere animam, pro qua Christus mortuus est ». Hæc ad Damasum Hieronymus², et non hoc anno, sed saltem post biennium ambæ hæc scripte sunt a Hieronymo epistole ad Damasum, nimirum, cum jam S. Ambrosius creatus fuisset episcopus : nam in superiori ad Damasum epistola meminit de Auxentio atque Ambrosio, quem constat anno undecimiani fuisse factum episcopum, post septemtem videlicet annos, de quo suo loco dicturi sumus.

50. Quod autem ad hæc responderit Damasus, licet litteræ ejus non extant, tamen ex multis constat ipsum respondisse, ut cum Paulino communicaret; id quidem primo ex eo redditur manifestum, quod idem S. Hieronymus ab eodem presbyter ordinari voluit, quod certe minime fecere ausus fuisset, nisi sesset Romanum illi Pontificem litteris pacificis communicare. Rursum vero ex his quæ S. Basilus ad Terentium scribit³, lupel Damasum ad Orientales dedisse litteras pro Paulino, nam ait : « Super istam autem tam in meritum apprehendit nos auditis, quod et fratres, qui cum Paulino constituti sunt, colloquuntur aliqua tua re turbidum de ea que nobiscum est initione : nos autem dico patris hominis Dei Meletii episcopi... Quos audio et litteras nunc Occidentales alium circumferre, præcipientes eos alium h. h. e. episcopum Antiochenæ Ecclesiæ, rejicientes admittentem episcopum veræ Dei Ecclesiæ Meletium. Et non admittor istud. Quidam enim omnimodo ignorant ea quæ in istis sunt partibus; quidam autem etsi videntur scire, concertando magis, quam veritatem dicendo, eis referunt. Et illos quidem nihil mirum est aut ignorare veritatem, aut

occultare causam, propter quam ad scribendum Paulino perductus est beatissimus episcopus Albanusius. Tuam autem perfectionem ibi agentem, quæ postea sub principatu Joviani inter episcopos facta sunt, integre referre rogamus, ut ab ipsis quæ facta sunt discas. Verumtamen quia nullum accusamus; oramus autem magis ad omnes habere charitatem, et maxime ad domesticos fidei; congratulamur iis qui apportaverunt de Roma litteras; et si magnam aliquam et venerabilem habent eorum lesificationem, et oramus illam veram esse, et ex operibus ipsis confirmari. Non autem propter hoc possumus nobismetipsis aliquando suadere, quia Meletium ignoremus, aut ut eam quæ sub ipsa est Ecclesiæ obliviscamur; aut inquisitiones, pro quibus ab initio dissensio facta est, minuas arbitremur, aut putemus modicum habere differentiam ad eam quæ de pietate est, intentionem ». Hæc Basilus de his quæ spectant ad causam Meletii.

51. Ex his in primis videas Albanusii cum Paulino communionem persuasum inductumque Romanum Pontificem cum eodem Paulino communicasse. Quod autem expectat a Terentio perquiri nullique ad se Acta Concilii Antiocheni sub Joviano; illam puto causam, quod in eo Concilio cognitum fuit Meletium ejus Ecclesiæ episcopum, in cuius synodali epistola primo loco ille subscriptus habetur⁴. Vides ex his etiam Basilii modestiam, qui licet eidem plurimum deferret Meletio, excusat tamen iudicium de Paulino Rome prolatum, nimirum haud verè illuc de Meletho esse perlata. Caterum non sic exclusus Meletius, et Paulinus receptus fuisse videtur, ut tamen Meletio communicandis anathematis damnatione ferirentur, et ita exortes fierent ab Ecclesiâ; id quidem haud Basilus lacuisset, cuius sententia in primis veniret ipse damnandus; imo nec Meletius ipse, licet privatus sede illa, huius sententia Damasi excommunicatus, utpole vir catholicus probe notus, deque catholica veritate optime meritus.

52. Sed quid accidit? Cum omnes ferme Orientales episcopi Catholice religionis reperirentur studere Meletho, atque aversari Paulinum, indigneque ferre, episcopum ob fidem catholicam sæpe exitem, post innumeros pertractatos labores ignominiose sede privari; resque jam eo statu reposita esset, ut non nisi magno scandalo quæ decreta fuerant, petiti possent; placuit, et quidem puto assentiente, vel saltem ratum habente ipso Romano Pontifice, ut amabili transactione inter eos intercedente, res ita componeretur, ut sic ambo seclerent, regens quisque illorum gregem sibi subjectum; ut tamen alterutro ex hac vita migrante, nullo ei substituto alio episcopo successore, qui superesset adiri, solus universam illam curaret Ecclesiam; quando autem id fieri contigerit, suo loco dicitur ex Socrate⁵ atque Sozomeno⁶, referreturque Theodoretii commentum,

¹ H. Rom. epist. LVIII. — ² Epist. in illud. ed. N. L. G. aut c. nonas. epist.

³ Socrat. lib. III. c. 21. et Sozom. lib. VI. c. 4. — ⁴ Socrat. lib. VI. c. 3. — ⁵ Sozom. lib. VII. c. 3.

Porro Hieronymus postea admonitus litteris Damasi papae, Paulini communionem amplevix est, cui et inhærebatur Evagrius ejus pernecessarius, et ejusdem Paulini demde in sede successor.

53. Quid autem ad eundem S. Hieronymum de tribus hypostasibus exquirentem Damasus papa rescripsit, licet ejus non extet littera, tamen nominis ex sententia ejusdem Hieronymi respondisse videtur; nempe confitentium tres in Trinitate personas, laudandumque nomen hypostasis: id sane assequi possumus ex Cyrillo Alexandrino episcopo inter alia ita scribente ad Acacium¹: « Quod beato Paulino accidit, qui detrectabat tres dicere hypostases, discrete cum virtute et veritate eadem sentiens ac tractans, Adhaesit autem Occidentalibus Deo dilectissimis episcopis; propterea quod angustior est Romana lingua, quam que juxta nostram Graecorum phrasim tres hypostases dicere queat. Verum quoniam nos omnes, qui Ecclesiae Dei et condolere, et compati possumus, magno aestimare debemus, si vox illa expresse pronuntiata reprimi possit, ne occasio detur his qui ad hoc parati sunt, ut Ecclesiam Dei dividant ac scindant, etc. » Haec Cyrillus, plane docens eam Occidentalium de laendo hypostasis nomine fuisse sententiam, quam ipse Paulinus eorum prescripto fuerit amplevixus. Verum (ut dictum est superius) cum ex pluribus Orientalium scriptioibus innotesceret, nomen hypostasis nullam in eo pronuntiando habere fallaciam; sicut a Graecis, ita quoque a Latinis susceptum esse, atque usu frequentatum apparet, adeo ut vox graeca in latinatam frequenti usu transierit.

54. Ceterum etsi Meletius laude dignissimus haberebatur, cui merito favissent magni nominis Orientales episcopi; tamen eo absente his temporibus, exule (ut vidimus) causa fidei, illi qui ab eo dicti sunt Antiocheni Meletiani, illa quidem culpa minime carere, cum ut praestarent viribus polleantque multitudine, conjunxerunt se Tarsensibus, sic dictis, haeretici: erant hi Semiariani a Silvano² ipsorum episcopo ita instituti, qui cum horrore Arianos profiterentur, contentes in Dei Filio divinum substantiam, nolebant tamen eum Orthodoxis asserere ejus consubstantialitatem, iis de causis, quae superius sunt memoratae. Attamen non omnes qui Meletio communiabant, cum Meletianis pariter juncti cum Tarsensibus participationem habebant: siquidem S. Basilus exhorrebat Tarsenses haereticos; hinc illa ejus deploratio de Tarsensi civitate ab haeretici occupata, ut suo loco superius dictum est. Porro licet sic divisi inter se essent catholici Antiocheni; in eo tamen haud invita conveniebant in unum, ut Enzoiam illic episcopum Arianum excerarentur, qui pulso olim Meletio ab Arianis favore imperatoris fuerat institutus ipsorum antistes; de quo Gregorius Nysseus³: « Jam, inquit, multum temporis intercesserat, cum quidam adulterandi animo

immaculatum lectum conjugalem aggreditur; sed sponsa non poterat corrumpi, etc. » De haeretico enim illic instituto episcopo ipsum intelligere, quae subdit ibi significant.

55. *Hieronymi incubrationes in eremo.* — Sed de rebus Antiochenis haec non; redeamus ad S. Hieronymum in ejusmodi provinciae eremo commorantem, recenseamusque ejus illic incubrationes elaboratas. Caput ibi primum ipse sui experiri vires ingenii, atque ut pulvis aquilae primo volatu celsa petens, culmen propheticum eminentia ausus est penetrare: cui tamen actate grandiori sublimiora scandenti, humilia sunt visa, ita ut illa ante elucubrata omnino despexerit, posterioribus priora emendans. Fuit hic Commentarius in Abdiam prophetam, quem cum juvenis elaborasset, crudit postea senex audiens per Italiam circumferri, quem oblivione putabat esse deletum. Scripserat illum priorem hoc pulo, vel sequenti anno, quo dictam ad Rufinum dedit epistolam, cum Heliodorum ad se venisse testatur⁴, antequam ille recederet, quem haud diu ibi commoratum esse constat; alii enim in ejusdem Commentarii praefatione ad Pammachium⁵: « Hoc illud tempus, mi Pammachi, ac luce dulcior, quo egressi scholam rhetorum diverso studio ferebamur; quando ego et Heliodorus carissimus pariter habitare solitudinem Syriae Chalcidis utebamur ». Haec ipse.

56. Quotannis autem tunc S. Hieronymus esset, idem plane ibidem supra declarat, ubi ait: « Quanto magis ego, qui necdum ad actatem perfecti viri et in mensuram Christi veni, mereri debeo veniam »: et inferius, tot annis postea, quot habebat quando ipse scripserat, allatum ad se ab Italia tradit exemplar, nempe triginta; nam et paulo post: « Nec dubitare per hosce triginta annos in ejus opere me hoc labore sudasse »; neque videtur ex verbis istis S. Hieronymi illum elici sensum, jam natum annos triginta illa scripsisse, post annos vero item triginta eadem correxisse, nempe sexagesimo aetatis anno, Christi vero circa quadringentesimum secundum. Nec est quod alius sensus accommodari possit Hieronymi verbis, ejus testificatio⁶ constat, anno quarteodecimo Theodosii imperatoris nondum edidisse secundam in Abdiam interpretationem. His insuper consentiunt quae idem in fine ejusdem posterioris Commentarii in Abdiam ita habet: « In hoc propheta et adolescentuli iusimus, et senes praesumptivus »: adeo ut omnis prorsus ambiguitas auferatur, ne quis vel possit existimare anno trigesimo aetatis secundam ipsam edidisse in Abdiam interpretationem, sed revera post annos triginta a prima elaborasse secundam; quot enim annos natus erat, cum jam prorem elucubraret, tot sane annos postea interlapsus (ut ait⁷) posteriorem elaboravit.

57. At quorsum, dices, tam exacta de Hieronymi aetate, cum primo in Abdiam Commentarios scripsit,

¹ Cyrill. Alex. epist. xv. — ² Sozom. lib. vi. c. 4. — ³ Gregor. Nysse. orat. in funere Meleti.

⁴ Hieron. epist. xlii. — ⁵ Idem praefat. in Abdiam. — ⁶ Idem de script. Eccles. et praefat. in Amos. — ⁷ Idem praefat. in Abdiam.

temporis exploratio? Haud quidem intelliges otiose susceptam, si de aetate Hieronymi diversas consideres diversorum sententias, easlemque longe a verbis ejus abhorrentes. Et in primis cum testetur S. Prosper in Chronico, S. Hieronymum diem obiisse Theodosio Juniore nomen, et Constantio tertium coss., testis annus Domini quadringentesimus viciesimus, addatque eum tunc fuisse aetatis annorum nonaginta minus; ea ratione dicendum esset, h. e. anno Domini trecentesimo septuagesimo secundo pervenisse jam ad annum aetatis suae quadringesimum tertium. At quomodo haec concilies cum pluribus ejusdem Hieronymi locis citatis superius, et aliis inferius adductis, quibus se adolescentem, vel adolescentulum saepe nominat? Quod si cum aliis ¹ diversis Hieronymum pervenisse ad annos aetatis nonaginta octo vel novem; jam hoc tempore quinquagenarium ipsum constituit. Sed plane et hallucinati sunt iidem, dum habent, ipsum decessisse anno duodecimo Honorii imperatoris, qui est annus Domini quadringentesimus septimus; qua ratione illud sospicetur absurdius, ac plane portentum, ipsum hoc tempore annorum fuisse septuaginta tertium, quo ut diximus se adolescentulum saepe nominat.

58. Sed misis his, Prosperi tantum chronologiae nobis habenda ratio est, utpote res sui temporis consentaneis; quem sicut non dubitamus certum verumque annum ejus obitus ex consulibus demonstrasse, quod res illa esset ob egregiam viri famam omnibus manifesta; ita de numero annorum quo vivit eum de his haud ita certa et explorata veritas esse contingeret putamus errasse. Nam quem ea ratione constat hoc tempore fuisse annorum quadraginta tertium, tempore obitus Juliani Apostatae cum natum fuisse annos triginta quatuor dicendum esset; nam Julianum certum est obiisse anno Domini trecentesimo sexagesimo tertio. At si ita est, quoniam pacto verum erit, quod de se testatur S. Hieronymus ², tunc temporis fuisse puerum, et gramm. locis facultatibus adhuc sub gentili imbuti praeceptore? Sed secundum veriorum a nobis ex verbis ipsius Hieronymi imbuti rationem, quem hoc vel sequenti anno diximus suae aetatis annum trigessimum attingisse, erat ipse tempore obitus Juliani annum aegens circa viciesimum.

59. Sed quoniam modo, rursus instabis, se puerum esse ait, et adhuc sub magistro grammatices, quem pernicitate ingeni ejusmodi rudimenta ante pubertatem asscutum esse, quisque jure putat? Ex his peripicio, lector, quantum abhorreas ab aliorum sententia de majori numero annorum aetatis ipsius sancti Hieronymi, qui nobis longe minorem statuendibus minime acquiescis. Et autem cuncta magis perspecta habeas, illud in primis attende: Facile erit ut in mille labatur errores et in diversa feratur, qui ejusdem sancti Hieronymi in

locutione tropos minime consideraverit et figuras, cum interdum attenuatione, amplificatione vero aliquando utatur. At quod ad praesens pertinet argumentum, nihil est quod mireris, si se annorum vigin i puerum vocat; nam et cum de commemoratione sua in eremo ad Nepotianum scribit, sic ait ³: « Dum essem adolescens, imo puer, et primos impetus lascivientis aetatis eremi duritia refrenarem, etc. », cum alioqui, ut ex ipsiusmet assertionem vidimus, esset tunc annos natus amplius triginta; nam constat de eo loqui tempore, quo jam ex eremo Heliodorus recesserat, quem illis de quibus meminit, proscelus est litteris. Sed quid amplius? quod magis mireris; et gens de memorabili illo terramotu et Orientis clade, cum maris exerescentia urbes obruit, quum ex Ammiano vidimus accidisse sub consulatu Valentiniiani atque Valentis, anno Domini trecentesimo sexagesimo quarto, ipse tamen Hieronymus postea jam senex, cum ejus meminit in Commentariis in Isaiam ⁴, ea prodigia accidisse dicit in sua infanzia; cum juxta minimum annorum a nobis imbuti rationem apparat, eum tunc fuisse aetatis annorum viginti duorum; sed et quem tradit Commentarium in Abdiam, de quo est sermo, anno trigesimo aetatis elucubrasset, postea cum jam sexagenarium in idem opus rursus incubuit, ait ⁵: « Per vetera vestigia rursus ingrediar, emendas, si fieri potest, curvos apices litterarum; infans eram necdum scribere noveram; titubabat manus, tremebant articuli », et quae sequuntur.

60. Carterum quod non puerum tantum se fuisse significat tempore obitus Juliani, sed qui grammaticis litteris imbueretur; nec quidem, pulchris viginti annorum numerum aetatis ejus. Verum attende verba illa Hieronymi: « Dum essem puer, et in grammaticae ludo exererer »; haud ita accipienda esse, quasi tunc addiceret rudimenta grammatices, sed, quod eadem voce significatur, in ipsa versaretur recte loquendi atque scribendi scientia, quae ita ex sententia Quintilianii, quod multiplex et varia sit ac copiosa, viros quoque faciat esse discipulos; hisque S. Hieronymum non modo usque ad illam aetatis annum fuisse detentum, sed etiam (ut ipse testatur ⁶) usque ad protectionem in eremum, dum ait, post Quintilianii, Ciceronis, Frontonis atque Plinii perfecta volumina, cepisse hebraica addiscere elementa. Sed et cum dicat alibi ⁷, se puerum in controversiis fuisse; plane declarat, quod est quod item ait, se puerum tempore obitus Juliani in ludo grammaticae exercuisse, cum tamen aliarum scientiarum facultates minime praetermisit; nam ipse aho in loco ⁸: « Ab ipsis, inquit, canabulis inter grammaticos et rhetores atque philosophos detriti sumus »; ut intelligas, qui se grammatices tradit tunc imbutum disciplinis, aliis simul facultatibus excultum fuisse, ac plane cognoscas, haud tunc sub

¹ Hieron. epist. it. — ² Item in Isai. c. 1. — ³ Item praefat. in Abdiam — ⁴ Item epist. it. et epist. cxx — ⁵ Item lib. 1. contra Pelag. et in epist. ad Galat. c. 2. — ⁶ Item praefat. in Job. At.

⁷ Hieron. epist. it. — ⁸ Item in Isai. c. 1. — ⁹ Item praefat. in Abdiam — ¹⁰ Item epist. it. et epist. cxx — ¹¹ Item lib. 1. contra Pelag. et in epist. ad Galat. c. 2. — ¹² Item praefat. in Job. At.

tertia puerum, sed adolescentem etiam inter philosophos versatum esse.

61. Hac igitur de annis S. Hieronymi accurata habita ratione, quem hoc tempore diemuis fuisse annorum triginta vel paulo amplius, consentientes pariter Prospero affirmanti sub nono consulatu Theodosii Junioris, anno videlicet Domini vicesimo supra quadringentesimum, defunctum esse, dicimus eum vixisse annis septuaginta et octo vel novem, natumque sub Constantio imperatore, Christi trecentesimo quadregesimo secundo vel tertio. Sed ad scripta ejus in eremo redeamus. Origenis homilias ab illo ad populum dictas se adolescentem in latinum vertisse tradit¹. Indeque etiam epistolas complures dedit, ut inter alias ad Rufinum, qua eum de Bonosi perarduo arrepto vite instituto reddidit certiores, et quas recentium is epistolas duas ad Damasum, necnon illam ad Heliodorum, cum ab eo recessisset, ad Florentium duas, ad Julianum diaconum, ad Nicæam scribentem, ad Chromatium, Jovinium et Eusebium fratres, necnon ad Chrysogonum monachum. Quantum vero temporis in ea permanserit solitudine, dicemus postea.

62. *Gregorius Nazianzenus, mortuo parente, fugit Seleuciam.* — Hoc ipso tempore Gregorius Nazianzenus parentum obitu exsolvit se ab administratione Ecclesie Nazianzenae, prout ante conduxerat, eum ad ejus regimen, cogente parente, invi-vis attractus est; quod contigisse diximus anno praeterito. Parentes vero modicum post tempus elapsum ex hac vita migrasse, ejusdem Gregorii testificatione retulimus. Defunctus est igitur pater (ut ipse Gregorius ait) cum annos quadraginta quinque eidem Ecclesie praefuisset, natus annos quasi centum: « Cum autem, inquit², centum ferme annos vixisset, hoc est ultra Davidicos de temporis nostri spatio terminos, ex hisque sacerdotio quinque et quadraginta, quae fere humanae vite mensura est, exegisset, ita demum in bona senectute vitam claudit ». Hac Gregorius illa ipsa oratione, quam in funere patris habuit, praesente S. Basilio, quem contigit tunc adesse, eum etiam matrem adhuc licet viventem eadem oratione laudavit, ejusdem, qua pater, aetatis; nam ibi de ea: « Restit jam ut eum spiritualis Sara, magni nostri patris Abrabae conjuge, atque ejusdem aetatis, de iis quae ad funus spectant, philosophet ». Quantum autem post obitum Gregorii senioris ipsa superstes fuerit, haud compertum habetur; sed quod ipse dicat cito se post susceptam curam Ecclesie Nazianzenae parentibus orbatum fuisse, eam quoque non diu supervivisse possumus intelligere; nam ait³.

Ast ut parentes ultimo functi die
Temere sedes expectas per an:
Libere relictus sum plane incommode.

Sic igitur Gregorius orbatus parentibus, haud adduci potuit, ut vel diem unum in administratione Ecclesie Nazianzenae perseveraret, rogante licet S. Basilio, et aliis simul episcopis et civibus precibus importunis id ipsum obfligantibus; a quibus omnibus, captata fuga, se abripuit, profectus Seleuciam, pietatis ergo ad Memoriam S. Theclae, quo frequens fidelium peregrinatio esse solebat, ut ipse hisce iambis cecinit⁴:

Non desinebam dicere greci praesulum,
Magni hoc ab ipsis numeris posceus loco,
Episcopum quendam oppido ut praepouerat:
Illicque vere die itans, nolam mihi
Dolum esse sedem publico praeconio:
Ac tunc istud pectori jam olim meo
Felsisse, aures iniquae et neclata,
Cum non moveret haec eos, vel quod mei
Amor hos teneret, vel quod hos fastus gravis;
Primum fuga me confere Seleuciam,
Un vigo Thecla facum habet ecclece admodum:
Sic forte, dicens, temporis hessi mora
Trahent balneas cupiam: hoc sperans fore,
The peregi tempus haud sane breve.

Permansit autem Seleucia Gregorius usque ad Valentis obitum; quando reversus, licet Ecclesiam Nazianzenam reperisset adhuc pastore carentem, episcoporum tamen concilium haud amplius de eo praeficiendo illi Ecclesie laboravit, sed saluberrimum illud concilium iussit, ut ipsum mitteret Constantinopolim ad erigendam jacentem Ecclesiam tot annis sub Arianis episcopis Arianoque imperatore gementem. Quomodo autem haec se habuerint, et quo potissimum anno id acciderit, suo loco dicemus. Quod ergo ait ad S. Theclae martyrium Seleucia haud breve tempore peregrisse; si quis numeret tempus medium interlabens ab anno praesenti usque ad Valentis necem, sex ibi eum annos consedissee inveniet.

63. *Athanasii obitus, e'ogium et scripta.* — Hoc item anno, iisdemque consulibus, S. Athanasius episcopus Alexandrinus post innumeros pro fucnda fide catholica susceptos labores, cum sedisset annos quadraginta sex, sexto nonas Marti, solutus carnis vinculis, accepturus immortalitatis coronam, migravit in caelum. Ille primo corrigimus, quod aliquando cum Socrate nos dixisse meminimus, ipsum anno superiori, nempe trecentesimo septuagesimo primo, defunctum esse. Porro cum constet, anno sequenti a Nicæno Concilio, nempe Domini trecentesimo vicesimo sexto fuisse creatum episcopum Alexandrinum, atque annis quadraginta sex supervivisse, ad hunc usque annum oportuit pervenisse, licet apud Hieronymum Chronicon anno sequenti ponatur substituto successoris. De tempore sedis ejus Rufinus, qui tunc cum Melania erat in Aegypto, ita scribit⁵: « Igitur ea tempore aie eum quadregesimo et sexto anno sacerdotii sui Athanasius post multos agones multasque patientis coronas quiescisset in

¹ Hieron. Apolog. advers. Rufin. lib. II. — ² Greg. Naz. orat. in funer. patris — ³ Idem in carn. de vita sua.

⁴ Greg. in carn. de vita sua. — ⁵ Rufin. lib. II. c. 3.

pace, sciscitatus de successore, Petrum tribulationum suarum participem et socium delegit ». Hæc ipse : « tempore S. Cyrilli ejusdem Ecclesie episcopus, de tempore quo sedit idem Athanasius ad monachos scribens hæc ait ¹ : « Celebris memoria pater noster Athanasius, qui Alexandriam Ecclesie sedem integros quadraginta sex annos eum decore moderatus est, et loquacibus impiorum hæreticorum nequæ inexpugnabili quadam et apostolica prudentia resistit, quasi flagrantissimo quodam unguento ipsum calum scriptis suis exhalavit, etc. » Si igitur ex sententia Cyrilli, quem hæc omnia exploratissima habuisse oportuit, utpote ejusdem Ecclesie episcopum, quadraginta sex annos, eos tempore integros Athanasius sedisse traditur; mendacii arguitur Socrates, qui cum totidem ejus sedis annos eidem tribuit, decessisse tamen ait anno superiori, Gratiano et Probo consulibus. At hæc satis de tempore.

64. Porro de ejus obitu sic Gregorius Nazianzenus ² : « In bona, inquit, senectute vitam claudit, patriarche suis patriis, et prophetis, et apostolis, et martyribus, qui pro veritate dimicaverant, adiungitur. Atque ut epitaphium quoddam paucis complectar, excellentiori honore in discessu decoratur, quam quo in civitatis ingressibus circumlatus fuerat; sic videlicet e vita migrans, ut multas lacrymas excitaret, inopemque his rebus que in aspectum cadunt, nominis sui gloriam in omnium animis reconderet ». Hæc et alia plurima in ejus laudem Gregorius; qui probe sciens precibus sanctorum hic adjuvari fideles, ad postremum ipso fine orationis eundem ejusmodi interpellat apostrophe : « Nos autem utinam ipse benignus e caris aspicias, atque hunc populum gubernes, perfectum perfecte Trinitatis, que in Patris et Filii et Spiritus sancti contemplatione percipitur et colitur, adoratorem; neque siquidem res preata future sint, in vita reticens, gregem tecum pascas; si autem Ecclesia bellis illigata est, reducens ad pacem assumas locum, et cum hi similibus colloques, tametsi magnum sit quod postulo ». Hæc ipse in oratione panegyrica habita in die anniversaria natalis illius, que sicut Orientalibus, ita et Occidentalibus remansit perpetua memoria consecrata.

65. Sumo hic loco epitaphium que idem Gregorius Nazianzenus in oratione quam habuit in laudem Hieronis, de Athanasio prædicat, cum hæc titulis eum celebrat, nominatque obis, oculum, sacerdotum antistitem, confessorem, ducem et magistrum, sublimem vocem, adæ columnam, secundam Christi Incarnati, præcursorem. At prægrandis quidem liber condendus esset, si omnes præstantissimi sacerdotis laudes a Patribus editas quis simul in unum congereret; cum nihilominus impar sit omnis lingua ad celeberrima ejus recensenda certamina, primo sub Constantino, sub Constantino postea, inde sub Juliano, atque ad ultimum Valentiano imperatoribus, pro fide suscepta, ut nullus alius fidenter

diciam) sit inveniri post apostolos in Ecclesia Dei, qui acerbiore diuturnioraque subierit proba pro patrum fide tuenda, ac magnus hic, imo maximus Athanasius.

66. Reliquit præclara scriptorum suorum monumenta, de quibus hæc in primis S. Hieronymus ³. « Feruntur ejus adversus Gentes duo libri, et contra Valentem et Ursacium unus, et de virginitate, et de persecutiombus Ariatorum plurimi, et de Psalmorum titulis, et historia Antonii monachi vitam continens, et innumeræ epistolæ », de his scilicet diebus conscriptæ : « et multa alia, que numerare longum est ». Dolemus epistolarum ejus laudem esse jacturam, quas abla etiam idem Hieronymus ⁴ laudat : erat una ex ipsis epistola ad Rufinumum, cujus fragmentum recitatur in Concilio Nicæno ⁵ secundo. Ex Athanasii scriptis hæc recitat Damascenus ⁶ : « Scimus beatum Athanasium sanctorum reliquias non in urinis collocandas, sed humi condendas esse, eo consilio consuisse, ut absurdum Ægyptiorum morem abrogaret, qui mortuos suos non sub terra condabant, sed in lectulis et symposiis collocabant ». Meminimus alias de ejusmodi Ægyptiorum consuetudine, Ex antiquo autem Ecclesie usu altaria esse solere sepulera martyrum, superius est demonstratum : scimus tamen Alexandriam etiam sub Theophilo ejus sedis episcopo perseverasse morem illum, ut reliquie martyrum extra tumulum positæ populo certis diebus venerationi exponerentur; ut Eusebius Sardiensis, cum agit de Serapidis templi ruina, testatur. De Athanasii scriptis magna aviditate perquirendis, perquisitisque colendis, est illa præclara Cosma ⁷, abbatis apud Sophronium sententia : « Cum, inquit, ex S. Athanasii opusculis aliquid invenieris, nec ad scribendum chartas habueris, in vestimentis tuis scribe illud ».

67. *Contra Petrum Athanasio suffectum insurgit Lucius nequissimus Arianus, videlicet terrimæ cladis.* — Sed jam ad ea que post sanctissimi viri obitum gesta sunt Alexandriæ, funesta quidem et deplorata, convertamus orationem. Qui slabat pro muro domus Israel, sublato pariete, quo stante, Ariatorum nemini, ac ne ipsi quidem imperatori ad Alexandriam Ecclesiam invadendam accessus patuit, mox illum fidei hostes magno impetu atque furore in eam grassati sunt. Defuncto scilicet magno illo Athanasio, ejus calido probatus successor Petrus ejusdem Ecclesie presbyter, adæ senex, virtutibus omnibus consummatus, quem Gregorius ⁸ Nazianzenus summis laudibus celebrat, evectus in thronum, movit vehementer Ariatorum invadiam : qui tunc auxilio præsidium, et in primis Valentis imperatoris auctoritate atque potentia qua pollebant, Lucium illum omnium Ariatorum nequissimum, quem olim necato Gregorio illo tererrimo, in locum ejus subrogaverant successorem, Alexandri-

¹ Hieron. de Script. Eccl. in Athan. — ² Hieron. ad Ladam ep. VII. — ³ Conc. Nic. II. VI. 1. — ⁴ Præface, de unam. oral. 1. — ⁵ Prat. spirit. c. 40. — ⁶ Greg. Nazianz. oral. ad Episcop. Ægypt.

⁷ Cosma epist. 1. — ⁸ Greg. Nazianz. oral. ad Episcop. Ægypt.

num ostentant episcopum, ad eique uni parendum populum vi adhibita militari compellunt. At quoniam modo enucta haec gesta fuerint, ex Theodoro¹ in primis petita prosequamus historia, qui a satisfactione Petri narrationem aggreditur verbis istis :

68. « Petrus vir facile optimus praesulatum illum obtinuit, quem primum beatus Athanasius suo suffragio designarat : ejusque electioni ab omnibus tam sacerdotibus, quam magistratibus assensum est ; populusque universus acclamationibus, quantum letitiae percepisset, demonstravit : nam laborum ab Athanasio susceptorum socius et particeps fuit, et cum eo tum ibi vitam degente, tum peregrinante, semper versatus est, et varios labores cum illo una exantlavit. Quapropter episcopi vicini eo simul ire maturant ; et qui vitam severa disciplina exagebant », nempe monachi, « ii ea relicta, ad Petrum in sede Athanasii collocandum se conferunt. Postquam vero in sede episcopali locatus erat, praefectus illius provinciae, collecta Gentilium et Judaeorum multitudo, Ecclesiae parietes circum-sedit, deditque Petro mandatum, ut exiret ; atque adeo minatus est, eum, nisi exiret, invitum inde exlurbatum. Atque ista egit, simulans quidem se velle imperatori gratificari, et contrariam doctrinam luentes gravibus afflicere incommodis ; sed revera ut impie irae, qua exardescebat, indulgeret : nam colendis simulacris penitus addictus erat, et festi splendidissimi loco habuit turbulentam Ecclesiae jactationem. Proinde Petrus ille admirabilis, cum bellum ex inopinato ortum videret, de Ecclesia egreditur, et conscensa navi Romam confendit.

69. « Paucis intermissis diebus, Euzoium Antiochia episcopus Lucium secum ducens, Alexandriam adventat, eique tradit Ecclesiam, de cujus impietate ac scelere Samosata satis fecisset periculi. Populus autem doctrina Athanasii educatus, cum contrarium alimentum sibi praebere cerneret, conventus ecclesiasticos deseruit. Quapropter Lucius subsidio satellitum, qui simulacra colebant, usus, alios verberibus cadere, includere in carcerem alios, nonnullos per vim in fugam vertere, quorundam aedes instar Barbarorum vastare cepit ». Haec ipse. Sed antequam ulterius progrediamur, de fuga Petri quid alii scripserint, in medium afferamus. Sozomenus² enim habet, Euzoium nua cum Magno quaestore venisse Alexandriam, arripitque Petrum detrusisse in carcerem, ipsum vero inde clam fuga lapsum, conscensa navi, Romam ad Romanum Pontificem se contulisse, utpote ejusdem catholicae fidei protectorem : haec eadem quoque Socrates³ ; sed Rufinus⁴ nihil de Petri carcere. At grassationem hanc primo factam ab Arianis, ex Gregorio Nazianzeno eam exacte describente reddamus, qui haec ait⁵ in primis de Lucio : « Postquam ille », Athanasius, « extremo vitae die functus est, ac

secunda quaedam Aegypti plaga se in ipsam Ecclesiam immisit, ille inquam veritatis proditor, ille Impiorum pastor, ille per caulam transcendens latro, secundus ille Arius, turbida illa et amara eversio, ille impio fonte uberior fluxus ; piget me quidem temporis illius flagitia, immanesque caedes, cum quibus sacrosanctam sedem homo ferus et barbarus invasit, nefarique illius ingressus praeludia referre : ex multis tamen pauci deplorabo, quae vos quoque necum deplorabitis, et jam ante deplorastis, ad eamque etiam Davidis¹ verbis utar : Deus, venerunt gentes in hereditatem tuam ». Et paulo post :

70. « Ducis munere fungebatur homo scleratus, Deique contemptor, ne Christiani quidem nomen gerens (hoc enim totius contumeliae indignissimum est, verum ab idolis ad Dei templum properans, ab impuris sacrificiorum cruoribus ad execrabiliores et detestabiliores, ac fortasse hujusmodi adversus nos contumelia quasi victima quaedam daemonibus litans ». Palladius hic erat gentilis homo Aegypti praefectus. « Prodebant in aciem copiae iracundia ferventes, immanis et importunus exercitus adversus inermes homines, bellicaeque rationis ignaros ; expellebatur antistes Athanasii successor, quem praeter inaugurationem rite atque ordine spirituali peractam, canities et prudentia decorabant : regnabat autem Tabeel alienae sedis haeres² ; adversus sanctos arma ; adversus eas res quas diripi nefas erat, impurae manus ; adversus psalmos tubarum clangor.

71. « Jam quae sequuntur, considera, cadentes viros in locis sanctis, pedibus prostratas mulieres, nonnullas etiam cum naturae onere, praenatos partus, vel ut aptius dicam, non partus, virgines miserabilem in modum distractas, foedius etiam cruciatas, (jam et ob feminas et ob viros pudore impedior, quoniam crudelitatis modum exponam, atque occulta dedecoris sermone denudem, utpote ob quas etiam tum denudatas erubescam), alias in inferiori templi puteos sese dejicientes, alias ex editiore loco se ipsas in praecipites propter earum rerum quas cernebant indignitatem, alias denique super eas quae jacebant, acervatim collabentes. Adde cades cordibus, casus casibus succedentes, sancta profanis pedibus calcata ; altaria per obscenos gestus et impudicas canitiones, atque ut audio (hocne lingua audax proferet?) saltationes foedaeque membrorum inflexiones probro et contumeliae habita. Adde blasphemias linguas in sacrosanctis thronis concionantes, mysteria sugillata, psalmodias silento compressas, gemitus in eorum locum excitatos, fluentes sanguinis rivos, lacrymarum fontes, sacerdotes per vim abductos, monachos laceratos, expressam denique incursionis illius imaginem, qua quondam Assyri sanctam Hierosolymam populati sunt ; quam nec oratio, ut dignum est, exprimere, nec auris capere potest ; unus ut Hieremias ad eam calamitatem pro

¹ Theod. hb. iv. c. 48. 19. — ² Sozom. hb. vi. c. 19. — ³ Socrat. hb. iv. c. 10. 47. — ⁴ Rufin. hb. ii. c. 3. — ⁵ Gregor. Naz. oral. in laudem Hieron.

¹ Psal. LXXVIII. — ² Esai. VII.

dignitate deplorandam adhibendus sit, qui etiam lacrymarum ¹ fontes exposcit, atque ex urbis mœnibus ob eandem calamitatem ad luctum ² homines hortatur, viisque Sion luctum indicit, eo quod nullus, a quibus festa celebrentur, adducant. Hanc tragediam Oriens quidem vidit, at Occidens quoque detulit, cui immanitatis huiusce signa fugitivus antistes publice spectanda proposuit.

72. « Nam pro cadaveribus cruentas vestes Ecclesie Romanae protulit, et per faciliam accusationem omnibus lacrymas movit, ut calamitatis magnitudinem in oculis et aspectu deligeret, atque auxilium nancisceretur, quemadmodum etiam nactum esse scimus, fit enim fere, ut qui opibus et potentia præcellit, ad infirmi afflictive miseriam sublevandam maxime intellectatur, ac spontaneæ benevolentie affectu ad eum qui dignitate imminutus est, se adiungat ». Ille quidem Damasus Petro præstitit; sed de his postea. Ista itaque a Gregorio Nazianzeno summam recensita scias, paucisque narrata; extat enim ipsius Petri episcopi Alexandrini circularis epistola tunc ad omnes Christiane religionis toto orbe diffusas Ecclesias scripta; quam hic describendam putamus, ut se habet apud Theodoretum ³, prætermissio ejus exordio et aliis, a narratione sic inchoantes :

73. « Provincie illius præfectus Palladius, professione gentilis, et simulacris colendis semper deditus, quoniam sæpe animo instituerat bellum contra Christum gerere; tandem coepit, quas supra dixi, in unum coactis, Ecclesiam non aliter quam barbaros subjugare maturat. Tum vero, tum inquam, facinora longe improbissima admissa fuere; quæ dum volebam solum commemorare, eorum memoria tantum mihi attulit doloris, ut immensam vim lacrymarum profunderim; quæ sane aegritudo me diu admodum oppressisset, nisi divina quadam cogitatione eam lenire aggressus fuisset. Nam copie in Ecclesiam Theonæ (sic enim vocabatur) ingressæ, pro verbis gravibus et Ecclesie dignis, simulacrorum laudes decantare; pro divinarum litterarum lectione, plausus indecoros edere, fractasque voces cum obscenitate fundere, et contumelias in Christi virgines jacere non sunt verba; quas quidem contumelias lingua referre reformidat, quippe cum dictu turpes sint; nam quisquam bene sanus, cum eas tantummodo audiret, non aures penitus obtunderet, imo vero oplaret se potius surdum esse, quam ut tantam obscenitatem auribus perciperet? Sed utinam verborum turpitudine contenti in eare solum deliquissent, et non improbitate factorum verborum petulantiam longe superassent. Nam convivium, quaecumque illud sit, est quidem tolerabile, præsertim his in quorum animis Christi prædientia et doctrina divina habitata. At isti vasa ita aperta ad inferentium mari, qui strepitum lascivorum sonorum, et velut ex aquæ ductu ut ita dicam erumpentem per naves effundebant; vestes sancta-

rum Christi virginum, quarum piæ vitæ cultus exemplar vivendi sanctorum Angelorum expressit, dilacerare, easque nudas, ut in lucem edite erant, per urbem triumphi loco ducere, et pro sua libidine petulantiter et obscenè irridere cœperunt.

74. « Denique quæ perpetrata sunt, tum crudelia erant, tum peregrina. Quod si quis his rebus ad misericordiam inductus, eos vel vi prohibere, vel hortando a talibus facinoribus dissuadere conaretur, non sine vulneribus discessit. Verum, prohi dolor? multa virgines per vim stuprata, complures etiam fustibus in capite casæ mortuæ jacerunt; quarum corpora tumulis mandandi, nulla omnino permissa potestas est; et propterea complura earum corpora, quæ sunt ab illarum parentibus eum multo genitu quaesita, nondum reperiuntur. Sed quid inter res magnas, eas quæ sunt exigui momenti prosequor? Aut quid in his immoror, et non ad eas que propter acerbiter me ad se rapiunt, propere sermonem transfero? quarum, certo scio, vos magna capiet admiratio, et velut attoniti juxta nobiscum consistitis obstupescentes admodum, quod Dominus tanta elementia usus sit, et non funditus hanc universitatem deleverit. Nam quæ neque facta sunt, uti scriptum est, neque audita in diebus patrum nostrorum, hæc impij in ipso altari designarunt. Etenim velut in proscenio, in quo lursis aliqua ageretur fabula, puerum masculum, qui sexum denegaverat virilem, et muliebrem sibi effllexerat, quoniam tum oculos habebat, ut scriptis profuturum est, nempe de Jezabel, « stibio oblitus, et vultum simulacrorum more fæco rubentem, habitu muliebri in ipso sancto altari, ubi pro Spiritus sancti descensu invocari solet, corpore in orbem acto, et manibus huc illucque cum gestibus jactatis saltare compulerunt, atque in risum immoderatum effusi nefarias voces ore extulerunt.

75. « Rursus cum istud quoque ad rectum ordinem spectare, et præterita facinora decora potius, quam nefaria existimarent; unum ex suis turpitudine insigniter nobilitatum, et ut pudore, ita vestibus, sicut natus erat, nudatum in summo Ecclesie solio collocant, turpemque contra Christum concionatorem appellant. Nam pro verbis divinis turpitudinem, pro gravi oratione petulantiam, pro pietate impietatem, pro continentia stuprum, adulterium, concubitum cum masculis prædicavit; docuitque tum alia, tum fartum, cibum et potionem vitæ hominum utilia esse. Quæ cum ita se haberent, et ipse de Ecclesia discessissem; qui enim ibi manere poteram, ubi incursionem a multibus facta, ubi multitudo argento conducta ad seditionem, ubi nimia pecunie cupiditas, ubi turbæ Gentium amplissimis promissis ad maleficia invitata? Noster scilicet successor Lucius, qui partes lupi nequitia et imprope factis agere impense studebat, quique episcopatum non consensu episcoporum orthodoxorum in unum conventum, non suffragiis vere clericorum, non postulatione populi, uti sacre Ecclesie canones prescribunt, sed pecunia tanquam dignitatem

¹ Hieron. c. 2. Theod. c. 1. — ² Theod. loc. cit. c. 20.

quamdam (ut ita dicam) secularem emerat, illo cum mandato advenit. Istum autem comitali sunt (solus enim in urbem ingredi non poterat) non episcopi ulli, non presbyteri, non diaconi, non populi multitudo, non monachi hymnos ex sacris libris depremtos caentes, sed Euzoius, qui jampridem in sancto et celebri Nicæno Concilio, cum diaconus esset in urbe nostra Alexandria, una cum Ario abdicatus fuerat, nunc autem præsul Ecclesiæ Antiochenæ, quam velut pestis labefacta, et magnus quidem comes provincialium largitionum cum ingenti militum manu, vir nullo non impietatis genere semper nobilitatus; qui Juliano temporibus Ecclesiam Beryli (ea autem est urbs Phœnicia perillustri) incenderat; sed Joviano piæ memoriæ imperatore regnante, eandem suis ipsis impensis erat demo aedificare coactus; parumque aberat, quin securi fuisset percussus, nisi multis pro eodem precantibus, veniam ab imperatore impetravisset.

76. « Itaque vos, qui incredibili pietatis studio flagratis; quorum operam ad hæc scelera vindicanda imploro; hinc considerare debetis, quæ et quanta maleficia ab isto, quem dixi, tyranno Lucio, qui in nos impetum fecit, contra Ecclesiam Dei designata sint. Nam non a vestra pietate solum, verum etiam ab episcopis omnibus orthodoxis septennumero abdicatus, civitatem sibi iustis de causis admodum infensam occupavit. Quin etiam non modo, uti insipiens ille blasphemus in Psalmis loquitur: Dixit insipiens, non est Deus, scilicet quod Christus non est vere Deus; sed etiam vite institutis et ipse corruptus est; et alios corrumpit, inque maledictis contra Salvatorem ab his qui creaturam creatoris loco colunt, jactatis plurimum delectatur. Et quid, quaeso, causa est, cur cum simili cum Gentilibus opinione imbutus sit, non nova quadam et inaudita impudentia seeleratus Deum colere audeat? In cujus conspectu Gentiles has laudes prædicarunt: Gratus est nobis tuus, o episcopo, adventus, qui Filium Dei negas. Serapis te amplectitur, Inque adduxit. Atque isti quidem in eo excipiendo nomen simulacri sui patri recitarunt.

77. « Porro autem vix momentum temporis jam præterierat, cum Magnus, quem supra nominavi, individuis impietatis istius comes, satelles truculentus, satrapa crudelissimus, copis commissis suæ curæ in unum collectis, presbyteros et diaconos numero decem et novem, quorum nonnulli octogesimo a talis annum præterissent, comprehendit, et de illis velut in aliquo scelere, eoque Romanorum legibus contrario deprehensis, iudicium publicum exercere, et ignarus legum que sunt pro christianæ pietatis defensione sancitæ, eos compellere cepit, ut avitam fidem ab Apostolis per Patrum successione nobis traditam proderent. Alfirmavitque Valentem Augustum imperatorem clementissimum hac re vehementer delectatum iri. Postremo cum maxima contentione vocis hæc verba protulit: O miseri, obsequimini, arianæ opinionis assentite. Nam divinum nomen, fiet illa quam colitis religio

vera sit, si non vestra sponte, sed necessitate adducti ab ea discedatis, veniam vobis daturum est, etenim in his quæ necessitate peccantur, relinquitur excusationi locus; sed cum sua sponte quisquam deliquerit, carere reprehensione non potest. Quo circa his rationibus ante oculos mentis positis, abjecta omni cunctatione, alacri animo nostræ accedite sententiæ; et dogmati ariano, quod jam Lucius (eum namque nominavit) palam prædicat, subscribite; pro certo persuasi, quod si istius doctrinæ obtemperaveritis, sitis pecuniam, opes, et honores ab imperatoribus consecuturi; sin autem resisteritis, tum carceres, tormenta, quæstiones, flagella, et carnificina vobis subinde sunt, tum penicinis una cum possessionibus orbi eritis, tum denique ejecti e patria, ad loca molestissima incolenda condemnabimini.

78. « Ad hunc modum igitur generosus iste dux, minis cum fraude temperatis, omnes a pia doctrina et sententia, partim cohortando, partim cogendo deducere studuit. At vero illi quoniam pietatis proditorem plus habere acerbitatis (uti revera habet) quam ullum cruciatus genus, existimabant; demum necessitate compulsi, his verbis ei responderunt, virtuteque et virili animorum celsitate fraudem ejus pariter et minas profligarunt: Desine posthac, desine his vocibus nos perterrere: a verbis inanibus proferendis tu te colibe. Nam nos neque novitum, neque recentem colimus Deum. Ac tametsi tu velut fluctibus jactaris, spumam ore temere fundis, et tanquam ventus violentus in nos cum impetu ruis; tamen nos ad extremum usque spiritum sumus doctrinæ pietatis firme adhaerens. Neque certe unquam sensitus, Deum potentia, sapientia, aut veritatis expertem esse: neque Patrem interdum existere, interdum non existere, uti impia Arianorum opinio fert; neque Filium in tempore ortum, aut momentaneum esse, opinati sumus. Nam si Filius (sicut Ariani somniant) creatura sit, et non sit Patri consubstantialis, inde efficeretur ut Pater quoque non sit; quippe si, ut illi sentiunt, quodam tempore non exlatat Filius, Pater etiam quodam tempore non fuit. Verum si Pater semper existit, Filio videlicet vero germine, et non ex seminis profluvio evascentis existente Deus enim impatiibilis) quid est cur non demens et insanus existimetur ille, qui Filium, per ejus gratiam factum est ut sint omnia, quodam tempore non fuisse sentiat? Nam Patres nostri per universum orbem terrarum diffusi, ex quorum fide isti evidentes merito sane patre carere dicuntur, Nicææ in unum convocati, perverse Arii opinioni, cuius patrocinium novitius iste suscepit, anathema denuntiarunt: et Filium non ex alia essentia quam Patris, quod tu nos jam dicere urges, sed ex eadem ipsa constare asseruerunt. Quod quidem præclare et pia cogitatione complexi, Filium et crebra vocum e sacris litteris petitarum collocactione Patri consubstantialem ingenue confessi sunt.

79. « Itaque cum hæc et alia summa dixissent,

ad multorum dierum spatium in carcerem eos conclusit Magnus, ratus se eo pacto illos a pia sententia deducturum. Verum illi, non aliter quam fortissimi in stadio athletæ, omni metu penitus deposito, se rebus præclare a Patribus divina mente et cogitatione gestis quasi perurgentes, multo excelsiores animos ad pietatem propagandam habuerunt, tormenta nihil aliud quam virtutum gymnasium arbitrati. Sic igitur cum decertarent, et spectaculum uti scribit B. Paulus, tum angelis tum hominibus fierent; accurrunt tota civitas, visura Christi athletas, verbera iudicis eos torquentis tolerantia vincentes, et contra impietatem per patientiam erigentes trophæa, et triumphos adversus Arianos agentes: quos quidem per minus et fraudem oppressos diris iste hostis libidine eorum, qui impietatem contra Christum exercebant, se deditorum censuit. Cum igitur tormentis crudeliter eis intelligendis fatigatus esset, populusque universus variis querelæ generibus et multo luctu uteretur; truculentus ille dux qui omnem exuerat humanitatem, consuetis suis copiis demum ad ciendum tumultum collectis, Christi athletas ad iudicium, imo vero ad injustam condemnationem vocat, eosque ad litus maris sisti jubet: in quo loco cum simulacrorum cultores, et Judæi mercede conducti, more suo contra eos vociferarentur; et illi manifeste insanorum Arianorum impietati cedere nolent; sententiam de illis, populo impietati cedere nolent; sententiam de illis, populo universo ante tribunal graviter lamentante, pronuntiat Magnus; ut Alexandria exacti, ad incolendam Heliopolim urbem Phœnicia transportarentur; in qua sane urbe ne unus quidem habitabat, qui Christi nomen audire homines enim simulacra colebant omnino sustineret.

80. « Itaque jussis illis actutum navem conscendere, ille ipse in litore stans (nam in balneis publicis, quæ prope inde aberant, eos condemnaverat), ense districtum illis ostendit, ratus quidem se terrorem iniectionum eis, qui ancipiti gladio spiritus infestos demones sapienter vulnerassent. Dat igitur mandatum, ut jam, cum neque commicatum ullum in navem imposuissent, neque quicquam omnino haberent, quo oculis molestias sublevarent, inde solvant. Quo quidem tempore ipsum mare (quod plane mirandum est et prope incredibile) undis agitata spumare cepit, rei indignitatem, credo, a gre ferens, et penitus ut ita dicam recusans eos viros excipere, ne eo pacto iniqui mandati exequendi particeps fieret: quippe his qui ignari erant, barbaram et immanem iudicis voluntatem perspicere patefecit; adeo ut vere dici posset, hac re caelum ipsum obstupuisse.

81. « Quam etiam tota ingemuit civitas, et adhuc lugere non desinit. Nam pars alterius manuum ictibus pectora tundendo, ingenti strepitu edere: pars manus simul et oculos ad caelum tollere, quo Deum de vi sibi illata testarentur, et ita fere loqui: Audi caelum, et auribus percipe terra, quam iniqua atque adeo indigna edita sint facinora. Denique omnia luctu redundare, plangens et ejulatus per

universam urbem pervadere, flumenque tantum lacrymarum de repente manare, uti ipsum mare sua inundatione obruere quodammodo videretur. Cum autem dux jam ad litus astans imperaret remigibus, ut vela erigant; tum fiebat fletus promiscuus virginum, feminarum, senum, et juvenum, tum lamenta cum amaris lacrymis permixta, tum clamores ab omnibus tam ingentes editi, ut maris undosi murmur, quod tumidi fluctus multo collisi excitare solent, propemodum obscurarent. Et primum vero athletæ Christi, quos diximus, appulere Heliopolim, ubi omnes erant superstitioni dediti, ubi instituta diaboli ad voluptatem extendam comparata, ubi horrenda ferarum latibula: nam montes undique caelum propter altitudinem pene attingentes urbem illam obvallabant, omnes deinceps in media urbe communter, et singuli privatum lamentari, et lugubres voces fundere coperunt. Dabatur mandatum a Palladio urbis illius præfecto, homine superstitioni deditissimo, ut omnino lacrymari desinerent. Unde multi qui plorabant, hæc præ divino zelo strenni Ecclesie propugnatores arrepti, primum in custodiam conjiciebantur, deinde verberibus casti, lacerati, et tormentis affecti, ad metalla in Phœno et Proconneso amandabantur; inter quos complures erant monachi ad numerum viginti trium, qui quo severam disciplinam excoleret, in solitudine habitantur; quibuscum una diaconus, qui litteras tum consolationis, tum communionis a Damaso episcopo Romano ad nos attulerat, manibus a tergo colligatis, a lictoribus patam tanquam maleficus insigniter improbus trahabatur.

82. « Qui acerbioribus tormentis, quam quisquam homicida, excruciatu fuit; cujus cervicis lapidibus et plumbo crudeliter verberate erant. Postremo nave ad trajiciendum consensa, eodem modo cum eo atque cum cæteris actum est: nam omni ope ac subsidio destitutus erat, et propterea signo sanctæ crucis frontem signavit; sique metallicis ancis in Phœno traditus est». Ita impie actum adversus diaconum a Damaso Roma tunc missum Alexandriam. Sed pergit: « Porro autem cum iudex tenera puercorum corpora torqueret, quidam eorum post cruciatu remansere extincti et jure sepulture defraudati, idque cum parentes, fratres, cognati, et tota pene diverim civitas postularret, ut unum hoc atque adeo ultimum vitæ solatum illis tribueretur. Sed o sæva judicantis, imo vero condemnantis crudelitatem! Nam qui pro pietate decertant, idem cum homicidis iudicium subeunt, corporaque eorum manent insepulta; et qui pro fide strenue dimicaverint, bestiis et volucribus obijciuntur ad vorandum; qui denique patres casorum conscientia causa commiserati sint, tanquam impij facinoris auctores securi feruntur. Quæ Romanorum lex, quæ barbarorum sententia iudicavit in eos, qui patribus casorum condolerunt? Ubinam tale scelus a quoquam veterum fuit unquam patratum? Olim Phæro jusserat Hebræorum masculos trucidari; verum invidia et metu adductus hoc mandatum dedit: At quæ

tum creabantur, quanto sunt his, quæ modo designata sunt, meliora? quanto optabiliora, si in injuria optio ulla sit? quanto tolerabiliora, si scelus cum scelere (cum aliud ab alio sejungi nequeat) velimus comparare? Sunt ista quæ commemorare, incredibilia quidem, immania, dira, crudelia et barbara, sine misericordia, amara, sed tamen amentes Ariani in illis insolenter gloriati sunt, atque adeo tripudiarunt.

83. « Cum enim tota civitas in luctu et mærore esset (nulla enim domus erat, in qua, uti in Exodo ¹ scriptis proditum est, non jaceret mortuus), hi, quorum crudelis animi nullo modo exalvari poterant, non conquierunt, sed scelus deinflego exercere aggressi sunt. Nam voluntatem suam, quæ ad deleriora inclinabat, patefacientes, suæ malevolentie virus in illius provincia episcopos effundere cœperunt. Siquidem opera Magni, quem diximus, comitis largitionum, satellites ad injuriam satis instructi, nonnullos eorum in judicium adducere: aliis, quo libitum erat modo insidias parare, eo consilio, uti omnes ubique impietatis laqueis irretirent, nihil intentatum relinquentes. Quin etiam omnia loca circuire, non aliter atque diaboli ipsorum hæreses parens, quærentes quem devorent. Atqui cum in eo quod conabantur, ab omnibus se destitutos viderent; undecim tamen episcopos Ægypti, viros qui ab incunte ætate ad summam usque senectutem solitudinem severæ disciplinæ causa incoluerant, qui sanctam ac sinceram fidem audacter et libere prædicarant, qui pictis dogmata una cum lacte nutricis suxerant, qui victoriam contra demones reportarant, qui virtute adversarium repræserant, qui arianam hæresim suis (ut aiunt) coloribus depinxerant, Magno illo, quem supra nominavimus, velut instrumento crudelitatis usi, in exilium eiecerunt; oppidumque nomine Biocæsaream, a Judæis, qui dominum interfecerant, inhabitatum, incolere compulerunt. Et tamen non aliter quam oreus, morte fratrum minime satiati, ubique terrarum velut amentes ac stupidi, suæ crudelitatis monumenta reliquere non verentur, atque adeo maleficis se nobilitare student.

84. « Ecce enim rursus Ecclesie Catholice clericos, qui Antiochiæ commemorabantur, quique cum quibusdam monasticæ vite spectatis, tragica eorum scelera testata apud omnes relinquere constituerant, isti vocibus maledicis contra eos in auribus imperatoris infusus, Neocæsaream urbem Ponti relegandos curaverunt; qui quidem propter locorum asperitatem vita quoque brevi exoliati sunt ». Hucusque ex epistola Petri narratio apud Theodoretum, qui mox subdit: « Tales quidem tempora illa tulere tragedias; quæ tametsi silentio et oblivione obrundæ sunt, tamen litterarum monumentis profunditur ad eas coarguendos, qui linguis petulantibus Dominum sunt insectati; qui quidem morbo blasphemiam infecti, non modo in totius universitatis Dominum

et moderatorem Deum convicia jacere, verum etiam contra pios ejus famulos bellum exitiale suscipere non dubitarunt ». Hæc ipse. Meminit quoque ejusdem diræ persecutionis sanctus Epiphanius ², qui et præter alia supplicia catholicis Ægyptiis irrogata, nonnullos ex illis tradidit fuisse damnatos ad bestias. Sed et Cassianus de sanctis monachis tum sub Lucio in Pontum et in Armeniam relegatis hæc meminit occasione ³: « Temporibus siquidem Lucii, qui Ariane perfidia episcopus fuit sub Valentis imperio, dum diaconiam nostris fratribus deferremus, his videlicet qui de Ægypto et Thebaide fuerant ob catholice fidei perseverantiam metallis Ponti atque Armenie relegati, licet conobiorum disciplinam in quibusdam civitatibus rarissimam viderimus, anachoretarum tamen apud illos ne ipsum quidem nomen auditum fuisse comperimus ». Hæc per abbatem Piammonem Cassianus, in quem potius quam in illum ad ejus libitum interlocutentem rejicienda culpa est, si de Ponto, quod ait, et Armenia, mendacii arguatur ex his quæ superius recitata sunt ex Gregorio Nazianzeno atque Basilio, de Ponticis eremis abundantibus anachoretis.

85. Quod autem ad Ægypti monachos spectat dirissime a Lucio exagitatos: Rufinus, qui cum Melania in Ægypto agebat, hæc de illis scriptorum monumentis posteris legenda ⁴ tradidit: « Inde post fugas civium et exilia, post cædes et tormenta, flammisque quibus innumeros confecerat, ad monasteria furoris sui arma convertit, vastat eremum, et bella quiescentibus indicit. Tria millia simul, aut eo amplius viros per totam eremum secreta et solitaria habitatione dispersos oppugnare pariter aggreditur; nihil armatum equitum et peditum manum, Tribunos, Præpositos, et bellorum duces, tanquam adversus barbaros pugnaturus, eligit: Qui cum venissent, novam belli speciem vident, hostes suos gladio objectare cervices, et nihil aliud dicere, nisi: Amice ad quid venisti? Per id tempus patres monachorum, vite et antiquitatis merito, Macarius, Isidorus, aliusque Macarius, atque Heracles et Pambus Antonii discipuli per Ægyptum, et maxime in Nitria deserti partibus habebantur viri qui consortium vite et actuum non cum cæteris mortalibus, sed cum supernis angelis habere credebantur. Quæ præsens vidi, loquor; et eorum gesta refero, quorum in passionibus socius esse promerui »; et in epistola ad Anastasium Romanum pontificem hæc item se passum esse gloriatur cum ait: « Quamvis igitur fides nostra persecutionis hæreticorum tempore, cum in sancta Alexandria Ecclesia degeneremus, in carceribus et in exiliis, quæ pro fide inferabantur, probata sit; tamen et nunc si quis est, qui vel tentare fidem nostram cupiat, sciat, etc. »

86. At hæc de summa jactantia ab ipso Rufino esse commenta, exclamavit sanctus Hieronymus, cum his recitatis ipsius verbis, sic subdit ⁵: « Miror quod

¹ Epiph. hæres. LVIII. — ² Cassian. collat. 8. c. 7. — ³ Rufin. hb. II. c. 3 et 4. — ⁴ Hieron. Apol. hb. II.

¹ Exod. XII.

non adjeceat: Vincit Jesu Christi, et liberatus sum de ore leonis¹, et Alexandria ad bestias pugnavi, et cursum consummavi, fidem servavi; superest mihi corona justitiae. Quae, malum, exilia, quos iste carceres nominat? Pudet me apertissimi mendacii; quasi carceres et exilia absque Judicium sententiis irrogentur. Volo tamen ipsos scire carceres, et quarum provinciarum se dicat exilia sustinuisse. Et utique habet copiam de nullis carceribus et infinitis exiliis unum aliquod nominandi. Prodat nobis confessionis suae Acta, quae lucusque nescivimus; ut inter alios Alexandriae martyres hujus quoque gesta recitemus; et contra latrali res suos possit dicere²: De cetero nemo mihi molestus sit: ego enim stigmata Domini nostri Jesu Christi in corpore meo porto». Haec Hieronymus.

87. Certe quidem Melania clarissima femina, consulis Marcellini neptis, antiqua nobilitate et filii praefectura Urbanae magistratu toto Romano orbi notissima, apud quam primum locum Ruffinus obtinebat, omnium praefectorum, quorumque pergeret, frequentabatur obsequiis, tantumque abfuit, ut vel ipsi vel alieni ex ejus familia irrogata exilia fuerint, quod Ruffinus jactat, ut etiam qui persecutionem fidei causa paterentur, ad ipsam tanquam ad asylum confugerent, ab eademque pariter in tuto collocarentur, atque etiam alerentur; ut quae de ea proxime dicturi sumus, cum ipsa processit ad Judicem, fidem certam faciunt. At cur Ruffinus, sicut aliorum, non etiam suam recensit confessionem exemplo Pauli apostoli? quod praesertim sciret, rem tantam haud ad adversarios facile ratam fore habendam absque aliqua certiori probatione fide, cum alioqui aliorum confessiones adeo exacte describat? Si qua tamen tunc Alexandriae contigit Ruffini confessio: ea tantum fuisse existimamus, cum provocata Melania ad iudicium, quod lacerat Orthodoxis, ipse putetur eam comitalis esse: sed dimissa illa quoad oculos, utique et qui cum ea erant, rediere domum. Sed de his satis.

88. Pergens Ruffinus recensere res hinc gestas a Nitriae monachis haec subdit. «Hi ducebant exercitum Domini non mortalibus telis, sed fide religionis armatum, exercitum moriendo vincendum, et qui sanguinis sui profusione victor Christum sequebatur ad caelum. Quae dum in tabernaculis positi et orantes expectant interfecutores suos; delatus est ad eos homo olim mendicis omnibus, et praecipue pedibus aridus, sed cum ab eis in nomine Domini oleo fuisset perunctus, statim confirmatus sunt plutei ejus. Et dicentibus eis: In nomine Jesu Christi, quem Lucius persequitur, surge et sta in pedibus tuis, et redi ad domum tuam; continuo exurgens, et exiens benedicebat Deum, ostendens quia vere et I in eis Deus. Ante aliquantulum vero temporis cretus qui eam rogabat deduci se ad cellulam Maerit, quae erat in deserto, itinere trium dierum, quo postquam eous multo ductum labore

pervenit, Maerium non reperit domi; et contristatus valde, nullatenus mitigare maeritium poterat, sanitatis solatio carens. Tum vero fervore fidei concalescens: Deprecor (inquit ad eos qui deduxerant) applicate me ad illam partem parietis, ubi cubare senior solet. Et cum fuisset admotus, parum luti aridi, unde paries oblitus videbatur, assumens, palmae suae superposuit. Rogat etiam, ut aquam de puteo, ex quo bibere solebat, haurirent; quae resolvens glebulam, eodemque luto oculos suos superungens, et lavans de aqua, quae hausta fuerat, repente recepit visum, ita ut nullo indigens adminiculo rediret ad sua. Sed ne secundum leprosus illos ageret, quos a se curatos in Evangelium ingratos Dominus notat: cum omni domo sua regressus, et Deo gratias referens, rem ut gesta fuerat indicavit». Subdit post haec Ruffinus de eodem Maerico, qui leuculos caecitate coravit, proque gratiarum actione a leena pelle ovina donatus est: at haec contigisse diximus vivente adhuc Magno Athanasio; subjungit vero Ruffinus:

89. «Sed in his omnibus Lucius non erubuit, nec aliquid reverentiae virtutum mirabilibus detulit; quinimo jubet, Patres ipsos ablatos a grege suo, imo etiam captos, in insulam quandam, Ægypti paludium deportari, in qua compererat neminem prorsus esse christianum, quo per hoc vel absque solatiis, vel absque consuetis actibus viverent. Senes igitur cum duobus solis pedissequis noctu ad insulam deducuntur, in qua erat templum quoddam summa veneratione a loci incolis observatum. Cumque primum navicula senum oram soli illius contigisset: ecce subito sacerdotis templi illius virgo filia correpta spiritu cum ingenti vociferatione et clamoribus usque ad caelum datis, agi per medios populos cepit: et crebros ducens rotatus, stridens huc atque illic rabida ora vibrare. Cumque ad spectaculum tam ingentis monstri maxime, quod esset sacerdotis filia, qui in honore praecipuo apud illos erat, populi convenissent; per auras eam raptam sequentes, perveniunt usque ad naviculam senum. Hi vero projecta eorum pedibus et prostrata, clamare cepit: Quid venistis huc, o servi Dei summi, antiquis nos et veterensis evolvere domiciliis? In hoc loco depulsi, undique latebamus: quo modo vos nequam Libere potuimus? Cedimus antiquis sedibus; populos vestros, terrasque recipite. Cum haec dice-ret, incepit ab eis erroris spiritus effugatur; et puella sana una cum parentibus suis jacebat ad pedes nostri temporis Apostolorum. Qui talibus exordiiis praedicantes eis fidem Domini nostri Jesu Christi, in tantam conversionem repente eos perduxerunt, ut statim manibus suis antiquissimum templum et in summa veneratione habitum destruerent, et Ecclesiam conflans aedificarent. Nec ad delibandum spatio temporis eguerunt, quibus fidem rerum fecerant non verba, sed virtus. Sed hoc cum fuisset Alexandriae nuntiatum; veritus Lucius, ne forte etiam suam in eum odia justa congereret, qui aperte jam bellum non hominibus, sed Deo indice-

¹ I. e. de ore leonis.

² I. e. de ore leonis.

ret; occulte eos revocari et in eremum remitti jubet». Hactenus de his adversus sanctos monachos gestis Rufinus præsens omnium testis, in Ægypto tum (ut dictum est) cum Melania agens.

90. Vide, lector, bella Domini, et considera; stare pro Arianis præfectos, prælores, satellites, apparitores, truculentosque carnifices, astuare de Catholicis carceres, exeri gladios, parari secures, incendi ignes, solvi virgarum fasces, bestias introduci, armari Judæos simulque Gentiles cum Arianis, scribi sententias, proscribi Catholicos, repleri metalla piis, exilibus et extorribus exundare provincias, cædibus demetiri civitates, sanctorum carnis pasci volucres atque canes: contra vero intueri, stare pro piis Deum, ac suam præsentiam evidentis-imis reddere certam miraculis, cogereque impiorum omnium doctores demones suam ipsorum fateri imbecillitatem, victos recedere, sedibus abscedere diutius occupatis; ut occidere illud libere liceat: *Nobiscum Deus*. Atque illud majori fiducia prædicare: *Plures* pro nobis, quam contra nos. Sunt hæc adeo perspicua omnique fide dignissima, et quavis existimatione majora, ut neminem putem ita impium, menteque alienatum, sui que oblitum, qui ista considerans, non potius slans melius cligat castris sanctorum mereri, quam a Lucii partibus stare; cui militare scias non Arianos tantum sed omnes hæreticos, qui quacunque occasione a fide catholica defecerunt; sub qua quidem non illos tantum agere, certum est, quos diximus sanctissimos anachoretas, sed pios omnes hæresum adversarios, eandem in hanc diem fidem catholicam profitentis, quam Athanasius, Antonius, ipsorumque alium magna constantia sectabantur: eamque a majoribus acceptam, ad posteros propagatam, atque ab ipso virtutum Domino tot signis evidentioribus confirmatam retinentes, quamque ipsa præsens quoque Ecclesia retinet atque docet, firme custodientes.

91. *Egregia Melania facta in persecutione Valentis*. — Sed quod ad eandem persecutionem spectat, Socrates³ addit accessisse ad savitiam præsidum Valentis imperatoris jussionem: « Nam, inquit, ex edicto imperatoris mandatum est, ut omnes qui fidem consubstantialis tenebant, non Alexandria solum, sed ex universa etiam Ægypto penitus expellerentur. Quin etiam præfecto imperatum, ut cum ingentibus copiis omnes ubique persecueretur, quos Lucius indicaret ». Hæc ipse; eademque a Rufino sunt recitata, itemque Sozomenus⁴, nec non Theodoretus⁵ fideles testes sunt miraculorum in confutationem hæretice impietatis tunc editorum. Sed et quod silentio Rufinus præceterit dignum memoria tunc officium exhibitum a Melania nobilissima Romana femina, his ex Paulino jungamus: scribens enim ad Severum inter alia digna præconia christiane femine consularis hæc habet⁶:

92. « Tempore illo Valentis, quando Ecclesiam Dei vivi furor Arianorum, Rege ipso impietatis satellite, persequebatur; hæc erat princeps et particeps cunctis pro fide instantibus; hæc fugatos recipiebat, aut apprehensos comitabatur. Sed cum eos recepisset in latebram, qui propter insignem fidem, et majore hæreticorum odio infestabantur, et occultantium langebantur invidia; gravi tunc seditione diabolicis facibus inflammata, quasi contra legem publicam contumax, protrahi ac pati jussa est quæ illos manebant, nisi prodere maluisset. Processit impavide, cupida passionis, et iniuria publicationis exultans, quamvis non expectasset trahi, tracturos autem volens ad iudicem; qui confusus veneratione præsentis, non executus est infidelitatis iram, dum fidei miratur audaciam. Eadem tempestate per triduum quinque milia monachorum latentium panibus suis pavit; ut per ejus manum iterum Dominus⁷ Jesus pristinum numerum in deserto pasceret, tanto quidem nunc impensore clementia, quanto minori licentia revelantur occulti, quam illi quondam, qui ad Dominum voluntarie in libertate et pace convenerant. Sed hæc nec timida deprehendi, interdictum securæ præbebat officium; nec volens gloria operationis agnosci, tamen operis magnitudine prodebat, totidem apud homines testimonio gloriosa, quot pastis, Deo conscio ». Hæc Paulinus, mirifica predicatione tam egregia facta celebrans; quæ sane gesta esse in Ægypto, non autem in Palestina, illud persuadet, quod nullibi tam ingens numerus monachorum simul collectorum nisi in Ægypto fuerit reperiri; maussis quidem ipsam Melaniam in Ægypto mensibus octo, Palladius⁸ docet. Porro ab his diversa esse noscuntur, quæ de ejusdem Melanie officio, quibus prosecuta est in Palestina relegatos confessores, idem Palladius tradit, quæ paulo post narraturi sumus.

93. Et autem tam ingenti opere, in occultandis atque pascendis monachis quinque millibus in deserto, veluti contumeliis provocatus præfectus, libens ejus responsionibus cesserit; summa feminae claritas, quæ apud hostes quoque reverentiam sibi conciliabat, in causa fuit. Erat quidem Melania nomen (ut dictum est, non Roma tantum, sed ubique locorum Romani imperii cognitum, atque honore habitum tum nobilitate generis, tum egregia pietatis præstantia; de qua hæc idem qui supra Paulinus⁹: « Mulier celsiore gradu ad humilitatis cultum ob amorem Christi dejecta sublimiter, ut viros desides in infirmo sexu fortis argueret, arrogantes in sexu utroque personas, pauperes dives, et nobilis humilitate confunderet. Igitur Marciano consule avo de ambitu generis et opum luxu in teneris adhuc annis imptis passa, et brevi mater, sed inebriitate mortuum non longum potita est, ne diu terrena diligeret. Nam præter alias orbales, quas tanto in laboribus abortivis labore, adhuc ma-

¹ Idem, vii. — ² 4. Reg. vi. — ³ Socrat. lib. iv. c. 17. 19. — ⁴ Sozom. lib. vi. c. 25. — ⁵ Theod. lib. iv. c. 19. — ⁶ Paulin. epist. x.

⁷ Matt. xiv. Marc. vi. Luc. ix. — ⁸ Pallad. in Lausic. c. 33. — ⁹ Paulin. epist. x.

rito particeps dellevit; ita crevit arumnis, ut duos filios, et maritum intra anni tempus amitteret, unico tantum sibi parvulo ad memoriam potius, quam ad compensationem affectuum derelicto ». Hæc et alia de ipsa Paulinus; sed quod eam dicit habuisse Marcellinum avum consulens. Hieronymus ¹ filiam ejus appellat; at Rufinus ² Paulino consentit, qui etiam eam neptem Marcellini consulis nominat: Palladius vero res ab ea gestas conscribens, cum Hieronymo Marcellini filiam vocat; gessisse reperitur consulum ordinarium Marcellinus cum collega Probino anno Domini trecentesimo quadagesimo primo, ut legitimi Fasti consulares indicant. Porro Melania filio hoc tempore Præturam Urbanam fugenti junctam fuisse constat in matrimonium Albiam ³, Melania vero junior ejus neptis Piniano in matrimonio tradita fuit; sed de his inferius. Laudat S. Hieronymus femina summam constantiam, quod simul siccis oculis sepelisset virum suum ac duos ⁴ filios; uno vero superstiti derelicto, peregrinata fuerit in Ægyptum primo, inde Hierosolyman; ibique ad quinque Iusra esse commemoratam, Paulinus ⁵ tradit; amplius vero annos duos, nempe viginti septem, Palladius ⁶ affirmat.

Porro Melania in Ægypto commoratio magnum plane cum ipsi, tum Rufino attulit detrimentum, siquidem cum Didymo Alexandrino magni nominis viro, et ob eximiam conjunctam cum oculorum cæcitate peritiam plane cunctis admirabili, intimam consuetudinem habentes, propinante illo ipsis sitentibus, quem mirifice predicabat, Origenem suum; hauserunt isti una cum dulci potu venenum.

94. *Melania et Rufinus in Ægypto et Hierosolymis.* — Hujus autem ut hic repetamus exordia, anno hic quinto ætatis suæ, ut auctor est S. Hieronymus ⁷ oculos perdidit, sed tamen lectore adhibito tanta didicit, ut admirationis omnibus esset, ac plane miraculo, quod geometricas assecutus fuerit facultates, que ut addisci possint, maxime visu indigent; testatur id quidem Hieronymus de eo ⁸. De cujus vite instituto hæc quoque Rufinus ⁹: « Indesinenter Dominum deprecabatur, non ut oculorum carnalium visum, sed ut illuminationem cordis acciperet; miscbat autem precibus studia et laborem, et juges continuasque vigilias non ad legendum, sed ad audiendum adhibebat, ut quod abis visus, hoc illi conferret auditus. Cum vero post lucubratoris laborem somnus, ut fieri solet, legentibus advenisset: Didymus silentium illud non ad quietem vel otium datum ducens, tanquam mundum animal, romicum cibum quem ceperat, ex integro revocabat; et ea que dudum percurrentibus alius ex librorum lectione cognoverat, memoria et animo relevebat, ut non tam audisse que lecta fuerant, quam descripsisse mentis suæ paginis videre-

tur. Ita in brevi, Deo docente, in tantam divinarum humanarumque litterarum eruditionem ac scientiam venit, ut scholæ ecclesiasticæ doctor existeret, Athanasio episcopo, cæterisque sapientibus in Ecclesia viris Dei admodum probatus; sed et in cæteris sive dialecticæ, sive geometricæ, astronomiæ quoque et arithmeticæ disciplinis ita esset paratus, ut nullus unquam philosophorum aliqua ex his artibus proponens, obtinere eum, vel concludere quiverit, sed statim ut responsiones ejus acciperet, magistrum cum etiam illius de qua proposuisset, crederet disciplinæ. Hujus aliquanti dicta vel communiter disputata, vel proponentibus responsa, adhibitis notariis, describere, que et nunc in magna admiratione habentur. Nos autem, qui vivæ vocis ejus ex parte aliqua fuimus auditores, et ea que a nonnullis, dicente eo, descripta legimus; longe majorem gratiam, et divinum nescio quid ac supra humanam vocem sonans, in illis magis sermonibus qui de ore ipsius proferebantur, agnovimus ». Hæc Rufinus de eo: res vero gestas cum Antonio superius diximus; eadem quoque Theodoretus ¹, atque Sozomenus ². Quantum cum coluerit S. Hieronymus, dicemus suo loco.

95. Sed illud plane legendum, ut Didymus qui ex cæco factus sit scientia videns, eadem ex vidente cæcus evaserit; quippe qui sui Origenis amore captus, ita erga eum affectus est, ut quemcumque ille scriperat, velut et celo lapsa acceperit, magnoque Ecclesiæ detrimento aliis communicaverit; nec id quidem palam, vel omnibus, sed furtim in aures curiosorum audientium instillaret, quos facile omnis acriter doctrinæ ventus. Talibus ab ipso compertis (proh dolor!) Melania atque Rufino, sic eorum ammis Periarcho Origenis infudit, ut eo tantquam magno thesauro ditati cuperent totum catholicum orbem loeupelari; sed plane aspersione ova foverunt; quibus ruptis, prodire serpentes, quorum lethali veneno quamplurimi misere perire. At de his inferius suis locis pluribus agendum erit: hæc modo satis in his que spectant ad Melaniæ et Rufini consuetudinem cum Didymo in Ægypto hoc tempore, quo illuc sunt peregrinati. Mentio est apud Socratem ³ de alio Didymo monacho senæ solitarie agente, ab hoc de quo agitur longe diverso.

96. His de Didymo Alexandrino narratis, jam Melaniæ vestigia assectemur; qua hoc eodem anno, quo ex Petri Alexandrini litteris vidimus Ægypti episcopos et monachos relegatos esse Diocæsarem oppidum in Palaestina situm, illis ministratura, magno fidei ardore successa, Hierosolyman profecta est. Quid vero ipsa ibi egerit, Palladius docet his ⁴ verbis: « Post hæc autem, cum Alexandria prefectus Augustalis Isidorum, Pithyimum (Euthyimum), Adelphium, Paphnium, Pambonem, inter quos etiam senem Ammonium unam habentem

¹ Hieron. in Chron. — ² Rufin. 1. invec. in Hieron. — ³ Pallad. c. 33. — ⁴ Hieron. epist. xxx. — ⁵ Paulin. ad Sever. epist. x. — ⁶ Pallad. in Lausac. c. 31. — ⁷ Hier. in Chron. anno 9. Valent. — ⁸ Hier. de script. eccl. in Didymo. — ⁹ Rufin. lib. II. c. 7.

¹ Theod. lib. IV. c. 27. — ² Sozom. lib. VII. c. 14. — ³ Socrat. lib. IV. c. 27. — ⁴ Pallad. in Lausac. c. 33.

auriculam, et duodecim episcopos, presbyterosque et alios quosdam usque ad centum duodecim numero circa Palaestinae Dioecesariam damascel exilio; istos haec beatissima omnes secula est, et propriis facultatibus ei ministerium suum praebuit. Cumque ab illis, qui in memoriarum custodia erant, prohiberetur haec facere (sicut mihi et ipsi saepe proferebant: nam et ego S. Pilymmum et Isidorum et Paphnutium vidi, benedicta tunc illa, sumpta veste servili circa vespertinas horas, omnia eis vitae necessaria afferrebat).

97. « Quo cognito, Palaestinae provinciae Consularis, credens quod sinus suus posset fumo quodam atque terrore ex pecunia ejus implere: jussit eam (ignota enim ipsi erat) corripi et in carcerem tradi. Ex quo loco tunc ei per internum quosdam sancta illa mandavit. Ego, inquit, illius filia, et illius conjux fui, ancilla vero mihi Christi sum; ne ergo me ob villitatem praesentis habitus contemendam putaveris; quia facile extollere, si velim, me possum; nec ferrere igitur me in aliquo vales, neque quicquam mihi de meis rebus auferre. Atque ideo ne fortassis ignorans periculum aliquod aut crimen incurras, ideo ista tibi mandavi; quasi quae diceret: interdum enim necesse est adversus imprudentes haec agi, et veluti accipitve vel eam contra eos arrogantia uti, quae congruo tempore superbos comprehensura imitatur. Talibus ergo verbis mox ipse terribus Judex excusavit eidem factum suum; et illa eam, ut meruerat, honoravit, et jussit, ut ad illos viros, quoties vellet, accederet ». Haec tamen de illius ministerio exhibito confessoribus.

98. De commemoratione vero ejus Hierosolymis sic mox subdit: « Haec autem, revocatis ab exilio memoratis viris, monasterium apud Hierosolimam sibi fecit, in quo viginti et septem annorum tempus implevit, quinquaginta secum sorores virgines habens. Erat etiam cum ea Rufinus quidam nomine, Italus, civis ex Aquileiensi oppido, vir nobilium et in proposito singulari satis torum reorum, qui ad presbyteratum postea meruit pervenire; quo nullus mansuetior, fortior, et placidior tanquam omnia sciens, in sexu virili potuit inveniri ». Haec quidem de Rufino Palladius, de Origenis sectatore Origenista, Hieronymo eam ob causam peritensius; ut non mireris, si qui Rufinum immensus laudibus ornat, Hieronymum eodem in commentario condumeliis laeret. Sed de Palladio suo loco plura inferius; qui de instituto Melaniae atque Rufini toto illo temporis spatio, quo vixerunt Hierosolymis, ista subdit:

99. « Isti igitur in viginti et septem annis omnes apud Hierosolimam sanctos, atque peregrinos episcopos et monachos, virginesque (haec enim voverant Deo) suscipere propriis sumptibus ac fovere consueverunt, omnesque ad se venientes miores lautarum ac salium rerum contemplatione fecerunt. Illis enim quadringentos numero monachos, qui propter Paulinum », Antiochenum episcopum scilicet, « se ab Ecclesia separabant, sancta rursus Ecclesia red-

diderunt. Omnes etiam praeter hos perverse sectae homines, et contra Spiritum sanctum sacrilego ore certantes, ad Ecclesiam nostram, vera suadendo, ac jugiter cunctos docendo, revocaverunt, honorantes quidem ac saepe pascentes ejusdem loci clericos; et haec pariter facientes, vitam suam pto studio limiterunt, nulli quidem ex se vel levem diano scandali suspensionem, totum vero orbem terrarum spirituali aedificatione plenissimum relinquentes ». Haec tamen Palladius. Sed jam his de peregrinatione Melaniae recensitis, ad eandem Alexandrinae Ecclesiae et prosequendam revocemus jam diu intermissam orationem.

100. *Alexandrinos per epistolam consolatur Basilis.* — Cum autem tanta cladis Ecclesiae Alexandrinae illata fama praesentis immanitate toto christiano orbe diffusa esset; S. Basilis episcopos Caesareae Cappadociae, ea accepta, ejusmodi ad Alexandrinos consolatoriis litteras dedit:

« De persecutionibus apud Alexandriae, et reliquam Egyptum jam dudum ad nos fama pervenit; animosque nostros, ut par erat, affecit. Expendimus enim astutiam belli diaboli; quo modo is, ubi Ecclesiam ex persecutione ab inimicis illata multiplicari, magisque florere vidit, insidias suas mutaverit; ut jam non ex aperto oppugnet, sed occultas insidias struat, consilium suum per nomen christianum, quod haereticis praetulerit, obsecens; ut et eadem cum patribus nostris patiamur, et tamen haud videamur pro Christo pati, propterea quod et ipsi persecutores nostri Christianorum nomine censentur. Ista considerantes, plurimum temporis ex iis quae apud vos gesta mirata fuerunt, animos nostros stupore repleverunt et perculerunt, lievera namque insonnerunt utraque nostrae aures, ubi cognovimus impudentem, et humano generi inimicam haeresin eorum qui vos persecuti sunt; quo modo nec aliquam reveriti sunt aetatem, nec molestias cantici, nec plebis dilationem, sed corpora verberarunt et debonestarunt, inque exilia ejecerunt, ac bona diruperunt, quaecumque accipere poterunt, neque humanam veriti condemnationem, neque terribilem justiciam retributionem praevidentes; ista nos stupefecerunt, et ipso prope sensu destiterunt.

101. « Accessit autem ad hanc animi mei discipulationem et ista cogitatio: An Ecclesiam suis prosus reliquit Dominus? An novissima hora est, et hoc pacto initium summi defectio, ut jam deinceps reveletur iniquus ille filius perditionis, qui adversatur et extollitur super id omne quod dicitur Deus aut nomen? At tamen sive temporaria est ista tentatio, forte eam ut boni Christi athleta; sive omnimodo res nostrae trahite sunt corruptum, ne recordes simus ad ea quae accidunt, sed revelationem e caelis, et apparitionem magis Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi expectemus. Si namque universa creatura solvetur, et transmutabitur figura hujus mundi, quid

¹ Basil. epist. LXXV.

fuert insolentia, si et nos qui creaturae portio quaedam sumus, communes afflictiones tulerimus, tribulationibusque traditi fuerimus, quas pro mensura potentiae suae super nos iustus inducit Iudex, qui nos tentari non sinit supra quam ferre poterimus, sed et cum tentatione exitum dabit, ut ferre possimus?

102. « Expectant vos, fratres, martyrum corona: parati sunt confessorum chori, ut manus volis pererrant, inque numerum suum vos recipiant. Memores esto veterum sanctorum, quam nemo sit illorum delictis et assentionibus, patientia coronis dignus effectus; sed omnes per magnas tribulationes ingressi, experimentum sui dederunt. Alii cum illusionibus et flagellis probati sunt, alii tentati sunt, sceti sunt, occisione gladii mortui sunt. Haec sunt, unde decorantur sancti. Beatus est qui dignus habetur ut pro Christo patiatur; beator is est, qui abundantiores afflictiones tulit: afflictiones enim hujus temporis non sunt condigne ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis. Quod si ipse ad vos venire potuissem, congressu vestro nihil fuisset carius, ut et afflictas Christo viderem, et complecterer, et precum donorumque spiritualium, quae vobis data sunt, consorcio polirer. Quoniam vero corpus habeo diuturno morbo confectum, ita ut ne lecto quidem descendere queam; et multi sunt qui instar luporum rapacium nobis insidiantur, occasionem venantes, an aliquo pacto oviculas Christi elipando rapere possunt, necessario per litteras invisere vos institui, obsecrans cum primis quidem, ut continue pro nobis precemini, quo reliquos dies aut etiam horas Domino secundum Evangelium meae servare merear: deinde vero, ut et imperitia mea et litterarum tarditas ignoscatis. Nam agere nobis ejus hominis copia facta est, qui desiderio nostro servire queat; dico autem de Eugenio monacho filio nostro, per quem vos obsecro, ut pro nobis, et universa Ecclesia oretis; deque rebus vestris rescribatis, ut cognitis illis, alacrioris reddamur. » Hic Damasus ad Alexandrios.

103. *Sarracenorum regina cum sua gente fidem catholicam praedare conatur.* — At quid interea magna admirati ne dignum accidit? Dum negat Romanus imperator fidem catholicam, et confidentes illam ignominias effudit, diuque persequitur; proficitur eam ac praedica regina Sarracenorum, quosque ille spernit, haec honorat; ille fugat, haec vocat; pellit ille episcopos, pulsos ipsa pellit; atque adeo ubi crudelis, et ignominiosa Alexandriae vixit persecutio, catholicis ibi Dei nomen in honore habebatur episcopos, atque magno venulo fides catholica praedictur; et arcibus ipse respicitur antistes. Sed quoniam modo tantum prodigium factum sit, aggrediamur enarrare. Jecerat jam ante fundamenta fidei apud Sarracenos S. Hilarion abbas, qui ut testatur S. Hieronymus¹, multos Sarracenorum, arreptos a daemonio frequenter liberavit, cultumque Veneris ad-

dicit gentis illius sacerdotem convertit ad fidem; qui quidem nec ipsum Hilarionem abire passi sunt ante, quam futura Ecclesiae lineam mitteret. Qui ergo adeo magna ab Hilarione sunt consecuti, eo defuncto, illi parem quaesierunt dari sibi hominem episcopum orthodoxum. At quo modo res se habuerit, Rufinum audiamus auctorem: « Dum, inquit², Lucius omni arrogantia atque savitia ageret, Manvia Sarracenorum gentis regina vehementi bello Palaestini, et Arabici humilis oppida atque urbes quatere, vicinasque simul vastare provincias cepit; cumque frequentibus bellis Romanum atrivisset exercitum, et plurimis peremptis reliquos vertisset in fugam; orata pacem non aliter se amplecturam promittit, nisi Moyses quidam nomine, monachus, gentis suae ordinaretur episcopus; qui in eremo partibus suis propinqua vitam solitariam ducens merito et virtutibus, ac signis quae faciebat Deus pro illum, magnifice innotuerat.

104. « Petitio ejus principi indicata Romano, sine ulla dilatione jubetur impleri a ducibus nostris, qui ibi infeliter pugnauerant. Captus Moyses ad sacerdotium suscipiendum Alexandriam ex mare deducitur. Adest Lucius, cui ordinandi ferebatur officium. Quo viso, Moyses praesentibus ducibus, qui perurgebant, et populus ait: Ego quidem me non esse dignum tanto sacerdotio iudico; verum tamen si aliqua in me licet indigno divina dispensatio putatur explenda: Deum nostrum caeli ac terrae dominum testor, quod Lucius sanctorum sanguine pollutus et cruentas super me non injice et manus. Cumque Lucius tam gravi nota insumt se videret in oculis plurimorum: Quare, inquit, o Moyses, tam facile condemnae cum, cujus fidem ignoras? Aut si tibi aliquis de me aliter indicavit; audi fidem meam, et tibi ipse magis quam abis crede. Tum ille: Desine, inquit, o Luci, dolosis tuis me quoque imaginibus aggredi: Done mihi nota est fides tua, quam protestantur servi Dei per metalla damnati, episcopi in exilium trasi, presbyteri et diaconi extra christiani nominis habitacula relegati, bestis alii, alii etiam ignibus traditi. Numquid potest verior esse fides, quae auribus capitur, quam quae oculis pervidetur? Apud me certum est, quod qui Christo recte credunt, ista non faciunt. Et ita Lucius majore dedecore deformatus (quoniam perurgebat necessitas Reipublicae consulendi) compulsus est acquiescere, ut ab episcopis quos in exilium traserat, sacerdotium sumeret. Quo suscepto, et gentis ferocissimam pacem tenuit, et fidei catholicae custodivit intemerata consortia. » Hucusque Rufinus; eadem etiam Socrates³, Sozomenus⁴, atque Theodoretus⁵, Pacis quoque fidera strata fuisse vinculo nuptiarum, dum hujus Reginae filia desponsata fuit Victori exercitus Aetio, Socrates auctor est. Meminit hujus Victoris Ammianus⁶, tuis eque tradit magistrum equitum, sed et Praefecture Orientalis magistratum gessisse.

¹ Hier. in Vit. S. Hilarion.

² Rufin, lib. II, c. 6. — ³ Socrat, lib. IV, c. 29. — ⁴ Sozom., l. VI, c. 38. — ⁵ Theod. l. IV, c. 2. — ⁶ Ammian. l. XXVI, et l. XXV.

105. De Moysse autem episcopo Saracenorum creato, quid apud eos egerit, Theodoretus¹, et Sozomenus paucis tractant. Theodoretus igitur hæc habet: « Postremo Moyses, ubi cum fide admirabilis gratiam episcopalem receperat, ad illos qui eum requirebant, profectus est, et partim doctrina apostolica, partim miraculis eos ad veritatem traxit. » Hæc ipse; eadem ferme Sozomenus², qui et hæc admiranda addit: « Fertur etiam, id temporis gentem quamdam universam ad religionem Christianam traductam, Zocono ejus principe et rectore tali de causa baptizato. Iste cum sobolis omnino expertus esset, ad monachum fama illius adductus venit, uti cum eo colloqueretur; apud quem de sua calamitate graviter conqueri cepit; siquidem tum Saracenis, tum omnibus aliis, credo, barbaris, liberos procreare, permagni aestimari solet. Monachus autem jubet eum bono animo esse, et precibus Deo adhilatis, eum dimittit, pollicitus pro certo, eum filium habiturum, si modo in Christum crederet. Ubi vero Deus promissa re ipsa præstiterat, et filius Zocono natus erat; ipse Baptismi mysterio initiatus est, suosque subjectos ad idem ipsum induxit. » Sed de Saracenis idem ait, quod haud diu ante Valentis imperium, per monachos juxta ipsos degentes didicerant Christianam pietatem; qui postea (ut dictum est) anteo fidelium numero, Moysen sibi dari episcopum postularunt, qui Lucii impietatem, publica est detestatus confessione.

106. Hæc autem de Saracenis occasione persecutionis sub Lucio factæ Alexandriae et in universa Ægypto sunt recensita; quam quidem sicut exortam scimus hoc anno post obitum Albanasii, nequaquam tamen hoc eodem anno cessavit, sed usque ad ultimum ferme Valentis annum perduravit: quod vero haud licuit distinguere quid quoque anno factum sit, hic in manu cuncta quæ ex antiquioribus monumentis de his reperimus sub hoc ipso anno jure descripsimus. Quibus addimus, horum martyrum persecrare jugem memoriam in chartis ecclesiasticis scriptam, publiceque recoli in Ecclesiis tertio idus Maii³. At quo modo alia quoque via Valens imperator agressus sit persequi monachos, cogendo eos adscribi militiae, inferius suo tempore dicturi sumus. Quod autem ad Petrum episcopum Alexandrinum spectat, de ejus quoque Romam adventu meminisse S. Hieronymus⁴; quem mansisse apud Damasum constat, quando ejusmodi persecutione perduravit; ea vero quiescente, testatur Socrates⁵. Alexandriam rediisse nihilum ejusdem Damasi litteris, quibus eum fides catholica, tum etiam ejusdem Petri ordinari probaretur; sed de his suo loco agendum.

107. S. Hilarionis obitus. Hæc ipso anno S. Hilarion præstantissimus monachorum, post numeram miracula edita, clarissimum sanctitate ex hac vita migravit anno ætatis suæ (ut testatur S. Hieronymus) octogesimo; ex cujus etiam testi-

ficatione colligitur, eundem hoc ipso anno ex hac vita discessisse: siquidem ipsum tempore obitus Antonii Magni, qui contigit anno vicesimo primo Constantii imperatoris (hic est annus Domini trecentessimus quinquagesimus octavus), egisse annum ætatis sexagesimum quintum tradit; quibus si addas annos quindecim, ut pervenias ad octogesimum quo obiit, atque deduces anno ætatis ejus usque ad præsentem trecentessimum septuagesimum secundum, Scripsisse de laudibus Hilarionis epistolam S. Epiphanium, idem testatur Hieronymus, cujus occasione vitam ejus litteris commendasse tradit, cum ait¹: « Quamquam enim S. Epiphanium Salaminae Cypri episcopum, qui cum Hilarione plurimum versatus est, laudem ejus brevi epistola scripserit, quæ vulgo legitur; tamen aliud est locis communibus laudare defunctum, aliud defuncti proprias narrare virtutes; unde et non favore magis illius, quam injuria, ceptum: ab eo opus aggredientes, maledicorum voces contenimus. » Hæc ipse.

108. Epiphanii primordia. — Sed quod de Epiphanii cum Hilarione consuetudine ex Hieronymo mentio facta est; dignum videtur, ut ejusdem Epiphanii his primordia conjugamus, ac explodamus ea ipsius Acta, quæ compluribus conferta reperuntur esse mendaciosa: cum enim rebus ab eo gestis quæ postea sequuntur anni intexti sint, haud æquum est ipsis ignorare principia. Quod primum ad Epiphanium ætatem spectat, ut ejus natalis temporis aliqua ratio haberi possit; S. Hieronymus de eo agens in commentario de viris illustribus, ipsum ad extremam senectutem jam pervenisse tradit²; optime namque cum noverat, cui et magno erat consuetudinis et amicitie usu conjunctus. Porro quando hæc de Epiphanio ipse scribebat, erat annus (ut ipse testatur³) Theodosii imperatoris decimus quartus, Christi vero trecentessimus nonagesimus secundus. Qui igitur eo anno ad ultimam pervenerat senectulem, possumus atque opinari hoc tempore ipsum non minore sexaginta annorum fuisse, et quidem tanta aslinationis episcopum, ut (quod dictum est superius) Valens imperator persecutor eum vexare timuerit. De ejus patre solo et exercitatione monastica ab adolescentia, hæc Sozomenus habet⁴, cum monachos Palaestinos recenset: « Ex eorum numero fuit Hesy chius Hilarionis sodalis, et Epiphanius, qui postea Salaminae, quæ est urbs Cypri fuit episcopus. At Hesy chius eo ipso in loco, in quo magister ejus, vitam egit monasticam; Epiphanius autem circiter Besmudicem pagum in tractu Eleutheropolitano situm, unde etiam ortus fuerat, in eodem vitæ genere colendo se collocavit, qui ab incunte ætate a monachis præstantissimus institutus, et in Ægypto longissimo tempore eadem de causa versatus in disciplina monastica, cum apud Ægyptios, tum apud Palaestinos illustrissimus habitus est, » Hucusque Sozomenus.

¹ Theod. lib. II, c. 22. — ² Sozom. lib. VI, c. 36. — ³ Martyrol. Rom. 14 Maii. — Hieron. epist. XVI. — ⁴ Socrat. lib. IV, c. 30.

¹ Hieron. in vita S. Hilarion. — ² Hieron. de script. Eccl. in Epiph. — ³ Theod. ibid. in fin. — ⁴ Sozom. lib. VI, c. 32.

109. Quidam vero Epiphano periculosum, cum esset in Ægypto, contigerit, adeo ut parum abfuerit quin seduceretur a Gnosticis; ipse narrat¹, eum de isdem turpissimis Gnosticis agit, his verbis: « In hanc heresim, o carissimi, etiam ipse incidi, et ex ore eorum qui hanc tractant, hæc in propria persona audivi. Mulieres autem sine decore, non solum de his verba apud nos fecerunt, et illa nobis revelarunt, sed etiam in Ægyptia illa periculis ac flagitiis Archimagari terra, eadem ethiopi audacia nos attrahere in juventute nostra, hæcivi concite aggressæ sunt. Verum qui tunc astitit S. Joseph, etiam nobis adiit; et cum qui illum liberavit, nos indigni, et insubdito in invocatis, misericordiam consecuti sumus et periculis ipsarum manus elongimus; ac Deo sanctissimo hymno decantato, etiam ipsi dicere potuimus: Cantemus Domino, gloriose enim magnificus est; equum et ascensorem projecit in mare. Non enim sumi iustitie illius virtute, sed suspiriis ad Deum misericordiam consecuti, servati sumus. Imperabant enim mihi perniciosæ illæ mulierculæ, et deridebant me, velut indicabant ipse sibi ipsis multo infidelentes, mirum: Non potuimus, inquit, servare adolescentem, et dimisimus ipsum in manibus principis perire. » Hæc ille impudenter, quod ex præscripto netarii degmatibus perire dicerentur, qui continentem vitam agerent; et paulo post: « At misericors Deus ab improbitate ipsarum nos liberavit; ut etiam post lectos a nobis ipsorum Gnosticorum libros, et vere cognitam eorum opinionem, neque abductus sim, et effugerim, ac tunc non incensus fuerim, sed studium adhiberim, ut etiam episcopis illius loci eos ostenderem, et nomina in Ecclesia latentia deprehenderem, quo idem civitate exigerentur, erant autem nomina circiter octingenta et civitas a zizanias ac spinis eorum purgaretur. » Hucusque Epiphanius; qui iterum inferius se ab omni eorum sordè impollutum cunctas ipsorum lustrasse fortè affirmat; ista quidem adolescens. Sed subdit Sozomenus:

110. « Peste quoque apud Cyprios non minore gloria fuit; apud quos electus est primaria urbis totius insula episcopus. Unde, credo, in universo prope dixerim orbe terrarum est maximam nominis celebritatem consecutus. Nam cum in multitudine hominum, et in urbe ampla, eaque maritima sacerdotio fungeretur, ob præstantiam virtutis, qua etiam negotiis civilibus occupatus usus est, brevi tum civibus, tum peregrinis ejusque nationis notus factus est; illis quidem, ut qui eum coram vidissent, ejusque pie vite fecissent periculum; his autem, ut qui illis idem de eo narrantibus, fidem adjuvissent. » Hæc Sozomenus. Auctor qui Epiphanius Acta² conscripsit, Joannes nomine, qui et se episcopus fuisse comitem in Ægypto trahit, de eodem ait, disputasse cum Hierace hæresarcha, ipsiusque divino miraculo mutum reddidisse testatur, eodemque penitentem usum lin-

que restituisse. Verum scias auctorem esse mendacem, multaque fluxisse: nam quod ad Hieracem spectat, necdum natus Epiphanius erat, quando Hierax in Ægypto decebat. Accedat de his testis ipse Epiphanius, qui Hieracem mox post Manetem ordine ponit, etiam ante Meletium atque Arium; deque ipso pluribus agens, nihil penitus de miraculo vel penitentia Hieracis habet; hoc quidem minime prætermisisset, quod in primis exigebat argumenti ratio enarrari. At alia complura his monstruosiora idem compingit auctor, quæ suis locis confutanda erunt. Cæterum claruisse ipsum miraculis, floruisse doctrina cum vitæ admirabili sanctitate, fama ejus ubique diffusa, ac reverentia qua eorcili sum infensissimi ipsius hostes Arrani et ipse Valens, certo esse possunt argumento. Res autem ab eo gestas, annis singulis, adhibita ratione temporum inferius describemus; jam vero quæ reliqua sunt anni hujus acta recensemus.

111. *Manichæi lege verati.* — Hoc item anno, Valentinianus imperator Treveris in Gallias agens ad Ampelium præfectum prætorio adversus Manichæos ita rescripsit³:

« Ubique Manichæorum conventus, vel turba hujusmodi reperitur, doctoribus gravi censione munitis, domus et habitacula, in quibus profana institutio decetur; fisci juribus indubitanter adscribuntur. Dat. VI non. Mart. Trever., Modesto et Arinthico coss. » Cujus quidem legis S. Ambrosius⁴ visus est meminisse, cum ait, impietatem Manichæorum imperatoris auctoritate damnatam. Quoram autem præcessit occasio, ut Manichæos jam diu ante etiam Diocletiani lege præscriptos oportuerit iterum Christiani principis auctoritate damnari, deinde his scribere Romam ad præfectum prætorio, S. Augustinus satis manifeste insinuare videtur eo commentario, quo agit de Manichæorum moribus, his verbis⁵: « Quid dicam de moribus vestris? Dixi quia ipse comperi, cum in ea essem civitate, ubi ista commissa sunt, Romæ autem, me absente, quid actum sit, longum est explicare; dicam tamen brevi. Eo enim res erupit, ut occulta esse non possent absentibus; et ego quidem postea Romæ cum essem, omnia vera me audisse firmavi; quamvis tam familiaris et mihi probatus, qui præsens erat, ad me non pertulerat, ut omnino dubitare non possem. Nam quidam vester auditor in illa memorabili abstinentia nihil electis cedens, qui et liberaliter institutus esset, et vestram sectam copiose velle et soleret defendere, molestissime terebat, quod ei vage pessimeque habitantium passimque viventium electorum mores perditissimi sæpe disputanti objiciebantur. Cupiebat itaque, si fieri posset omnes qui secundum illa præcepta vitam degere parati essent, congregare in domum suam, et suis sumptibus subsistere: erat enim et non mediocri pecunia contempior, et non mediocriter pecuniosus. Querebatur autem impediri tantos comatus

¹ Epist. an. hæres. xxvi. — ² Apud Metaphrast. die 12 Mart. Sur. tom. iiii.

³ L. iii. de hærese. C. Theod. — ⁴ Ambr. epist. lxxxi. — ⁵ Aug. de morib. Manch. lib. ii. c. vii.

suos episcoporum dissolutione, quibus adjuvantibus implere debent.

112. « Inter ea autem episcopus quidam, » Manichæorum scilicet, « homo plane, ut ipse expertus sum, rusticanus atque impolitus, sed nescio quo modo ea ipsa duritia severior in custodiendis bonis moribus videbatur. Hinc diutissime desideratum et aliquando præsentem arripit iste, exponit voluntatem suam; laudat ille atque consentit; placet ut in domo ejus prior ipse incipiat habitare. Quod ubi factum est, eo congregati sunt Electi omnes, qui Romæ esse potuerunt. Proposita est vivendi regula de Manichæi epistola. Nullis intolerabile visum est; abcesserunt, remanserunt tamen pudore non patiti. Cæpit ita vivi, ut placuerat, et ut tanta præscribentis auctoritas; cum interim auditor ille vehementer omnes ad omnia cogeret, neminem tamen ad id quod non prior ipse susceperat, interea rixæ inter electos oriebantur creberrime; objiciebantur ad invicem crimina; quæ ille omnia gemens audiebat; dabatque operam, ut se ipsos in iurgando incantissime proderent. Prodebant nefanda et innumera. Ibi cognitum est, quales essent, qui tamen inter cæteros vim præceptorum illorum subeundam sibi putaverunt esse. Jam de cæteris quid suspicandum erat, aut quid potius judicandum? Quid plura? Coacti aliquando murmuraverunt, sustineri illa mandata non posse, inde in seditionem.

113. « Agebat auditor causam suam complexione brevissima; aut illa omnia esse servanda; aut illum qui talia sub tali conditione præcepisset, quæ nullus posset implere, stultissimum existimandum. Vicit tamen (non enim aliter poterat) minus sententiam effronatissimus plurimum Strepitus. Postea etiam ipse cessit episcopus, et cum magno desecore aufugit. Hujus sane cibi præter regulam clanculo accepti et sæpe inventi terebantur, cum ei de proprio sæculo diligenter occultato pecunia copiosa suppeteret. Hæc si falsa esse dicitis, nimis apertis et pervulgatis rebus obstistis. » Hæc tamen Augustinus. Quisnam autem fuerit auditor iste adeo opulentus, ut omnes manichæos in domum suam reciperet suis sumptibus alendos, idem S. Augustinus agens contra Faustum ejusdem sectæ patronum prodit his verbis¹: « Adhuc in rebus humanis est ille Constantius, modo jam frater noster catholicus christianus, qui multos vestrum Romæ in domum suam congregaverat propter implenda præcepta Manichæi, satis quidem vana et inepta, sed tamen quæ magna existimatis; quibus cum vestra infirmitas cederet, dispersi estis quibus in viam suam. Unde illi qui in eis perdurare voluerunt, a vestra civitate schisma fecerunt. Et quia in mactis dormiunt, Mactarii appellantur; a quorum stratis longe dissimiles fuerunt plumæ Fausti et capræe lodes; quæ deliciarum affluentia non solum Mactarios fastidiebat, sed etiam domum patris sui hominis pauperis Melevitani. Auferte ergo perditam simulationem, etc. » Lege itaque Valenti-

niani iidem cum innotuissent Manichæi, vetiti sunt conventus agere. Quod igitur simulando, summam affectarent sanctitatem; in calumniam jejuniarum Christianorum versa Romæ res est, ut quod ait S. Hieronymus² quem viderent pallentem atque tristem, miserum et Manichæum vocarent. At quoniam modo qui lege prohibiti sunt in munus convenire, clandestinos conventus postea egerent, resque maxime abominandas perpetrarunt, inferius dicturi sumus.

114. *Saba Gothi martyrium.* — Hoc item anno, iisdemque consulis, Saba Gothus, perseverante persecutione Athanarici, de qua plura superius, martyrium eo summavit: extent ejus mar viri Acta et quidem fidelia, in quibus hæc in fine de tempore necis ipsius: « Martyrio coronatus est quinta die sabbati post Pascha, hoc est, pridie idus Aprilis, Valentiniano et Valente imperatoribus, consulatum gerentibus Modesto et Arintheo. » Hæc ibi; quæ pariter de adscripta reperitur ipsius memoria in ecclesiasticis tabulis; meminit ejus quoque Suidas.

115. Nec prætereundum quod S. Hieronymus sub anno octavo absoluto, nono tamen inepto Valentiniani et Valentis imperatorum est hic ipse annus in Chronico ait: « Presbyter Sirmi iniquissime occiditur, qui Octavianum ex proconsule quod se latitantem prodere notuisset. » Hæc ipse. Persimile namque huic factum de Firmo episcopo narrat S. Augustinus ad Cosentium ita scribens³: « Quanto ergo fortius, quanto excellentius dices: Nec prodam, non mentiar. Fecit hoc, quondam episcopus Tagastensis Ecclesie, Firmus nomine, firmior voluntate. Nam cum ab eo quaereretur homo jussu imperatoris per apparitores ab eo miser, quem ad se confingentem diligentia quanta poterat occultaverat; respondit quaerentibus, nec mentiri se posse, nec hominem prodere; passusque nulla tormenti corporis nondum enim erant imperatores Christiani permansit in sententia. Deinde ad imperatorem ductus, usque adeo admirabilis apparuit, ut ipsi homini, quem servabat, indulgentiam sine ulla difficultate impetraret. Quid autem hoc fieri potest fortis et constantis? » Hæc S. Augustinus; ex quibus videas a prioriorem erga episcopum fuisse Ethnicium imperatorem, quam contra presbyterum Valentinianum, ab omnibus crudelitatis nimie condemnatum; hujus autem Firmi dies natalis in sanctorum memoriam descriptus habetur pridie kalend. Augusti.

116. *De curanda Constantinopolitana bibliotheca Valentis rescriptum.* — Hoc pariter anno de curanda Constantinopolitana bibliotheca Valentis ad Clearchum ejus urbis prefectum ita rescriptus⁴:

« Antiquarios ad bibliothecæ codices componendos, vel pro vetustate reparandos, quatuor Græcos et tres Latinos scribendi peritos legi jubemus, etc. Dat. VIII idus Martii, Modesto et Arintheo coss. »

¹ Aug. contra Faust. lib. v. c. 6.

² Hieron. epist. XXXI. — ³ Aug. ad Cosen. de mend. c. 13. — ⁴ L. II. de stud. liber. C. Theod.

Anno periodi Græco-Romanae 5865. — Olymp. 287. an. 4. — Urb. cond. 1125. — Jesu Christi 372.

— Damasi papa 7. — Valentiani et Valenti 9. — Gratiani 6.

1. *Consules.* — Ad num. 4. Coss. *Modestus* et *Vrintheus*, uterque Orient., ut ex Onuphrio in fastis et Gothofredo in Prosopographia Cod. Theod. constat.

2. *Floret S. Theodosius abbas in Scopulo.* — Ad num. 33 et seqq. Jam hoc tempore mortuus erat *sanctus Theodosius* Antiochenus, Abbas *monasterii in Scopulo*, est mons inter Seleuciam et Bosum Cilicie, qui deprecatione et hymnodia cessare utebatur, et cujus vitam scripsit Theodoretus in Historia Religiosa cap. 10. Dixit Hieronymus ad vitam monasticam anheliis, ad eum et alios anachoretas scripsit epistolam xxxviii, petens eorum precibus solvi vinculis sacculi, quibus adhuc se detentum fateatur, Isauri, « qui nec urbi ulli, nec vico pepercissent, sed quotquot capere licuit, direptioni flammisque tradiderant, hominem illum reveriti sunt, et panem tantum poscentes, et ut pro se orarent inuentes, intactum illud monasterium, non semel, sed iterum reliquerunt. At tamen veriti Ecclesiarum antistes, ne diabolus pecuniarum cupiditatem Barbaris injiciens, auctor esset, ut magnum lumen illud captivus ablueretur », hortatu suo persuaserunt, ut se conferret Antiochiam, ubi in lucem prodierat, « Jam enim captivos egerant duos Ecclesiarum presules », et xiv aureorum millia ab utroque acceperant, antequam eos dimitterent. Ubi Antiochiam advent, monasterium confidit; « sed brevi apud Antiochiam tempore superstes, in angelorum coetum receptus est », inquit Theodoretus.

3. *Investigatur annus innotuitis S. Theodosii abbatis.* — Isauris vicinis s. provincis, veluti Lyciam, Pamphyliam, Galiciam, Lycaniam et Pisidiam sæpe infestasse Historia Augustæ scriptores nos edocent, Ammianus lib. 27. cap. 9, loquens de gestis circa annum cccxvi, scribit: « In Isauria globatum per vicem digressi pardones, oppida, villasque libere a populo habente vexantes, magnitudine jacturarum Pamphylium afflictant et Cilicis ». De qua Isaurorum irruptione Theodoretum intelligendum non dubito. Neque enim *sanctus Theodosius* ad hunc Christi annum, quo de eo loquitur Baronius, pervenire potuit, cum Theodoretus narrata ejus morte habeat: « Gregis prefecturam suscepit admirandus Belladus, qui per annos sexaginta laboribus

illis detunctus, Cilicem divinitus postea factus est antistes », id est Metropolitam Tarsi in Cilicia prima, interfuitque Concilio Ephesino anno cccxxxi celebrato, qui ideo ante annum cccxx abbas creatus fuerat; sed de eo pluribus suo loco agetur. Bollandus quidem ad diem xi Januarii, quo Theodosius a Græcis colitur in Memis, vitam ejus ad annum circiter cccxxii protrahit, quia Theodoretum explicat de infestatione Isaurorum, quæ anno cccxx contigit. Sed opinionem hanc sancti Hieronymi monachatus et Belladi episcopatus plane evertunt.

4. *Investigatur initium monachatus S. Hieronymi.* — Hieronymus enim qui in Syria erat, ubi *Theodosius abbas* Antiochiam venit, laudatam ad eum epistolam dedit, neque ejus monachatus post annum cccxxviii differri, aut citius quam ab anno cccxxvii inchoari potest. Ipsemet quippe testatur se Romam fuisse quando *Juliani Apostata* mors nuntiata, anno scilicet cccxxvii; deinde in Gallias venit, ubi per aliquot annos commoratus est; tandemque in Orientem profectus ibi monachum induit, quod contingere non potuit, nisi sub finem anni cccxxvii aut insequentis initio, quiddam Baronius (n. xxxvii et seqq.) in contrarium afferat. Certe quando *Rufinus* et *Melania* Alexandriam venerat, sub finem scilicet currentis Christi anni, Hieronymus jam monachus erat; et Ammianus citatus, postquam de Isaurorum predationibus locutus est, subdit: « Hæc inter Prætextatus prefecturam urbis sublimis curans, etc. », Ursinum Roma expulit, Liberio autem Damasco die prima Octobris anni cccxxvi successit, dum Viventius prefecturam Urbanam administraret, ut ex Ammiano Baronius anno cccxxvii, num. vii, ostendit. Viventius Lupicino et Jovino coss., anno sc. cccxxvii, III Non. Maii adhuc prefectus Urbis erat, ut liquet ex l. 3. Cod. Theod. *De nudaly, criminum*, eodemque anno, mense incerto Prætextatum successorem habuit, ut docent leges Cod. Theod.

5. *Corrigitur inscriptio legis to Codicis Theod. De penis.* — Verum est in eodem codice legem to *De penis* datam VIII idus Octob. Romis, dirigi ad *Prætextatum P. V.*, et subscribi *Gratiano A. I. et Dagoberto coss.*, qui consulatus in annum cccxxvi cecidit, Verum error est in inscriptione, legendumque

ad *Vicentium* P. V. Cum certum sit hunc dignitatem illam obtinuisse die prima Octobris illius Christi anni, quando Damasus ordinatus est Pontifex Romanus; eam adhuc exercuisse initio mensis Maii anni cccclxvii, eodemque anno Praefectum aut successisse. Vidit Gotthofredus legem illam *10 De pœnis* in aliqua parte mendosam esse; cum Gratianus dicatur Augustus, qui tamen anno tantum cccclxvii hunc honorem assecutus est, ait per mendam cubare in consulatu, legendumque, *post consulatum Gratiani et Dagalaiphi*, qua formula annus praedictus notatus fuit. At hoc pacto ordinem legum invertit, et quae est decima de pœnis, rejicit post undecimam. Quare non dubium quin error in inscriptione versetur, et quin littera illa a ibi intrusa sit. Ex quibus tandem omnibus sequitur anno cccclxvii *Præfectatum* Urbis praefectum renuntiatum esse; II, motus *Isaurorum* ab Ammiano narratos eodem etiam anno accidisse; III, *sanctum Theodosium* abbatem Antiochiam secessisse; IV, *divum Hieronymum* citatum epistolam ad eum tunc dedisse. Et denique eundem sub illius anni finem, aut insequentis initio monasticæ vitæ sese addixisse.

6. *Valentis imp. Antiochiam adventus*. — Valens imp. hujus tantum anni initio Antiochiam pervenit. Adeo enim intolerabilis in Cilicia, qua transeundum erat, æstus invaluerat, ut anno trecentesimo sexagesimo quinto *Valens* Antiochiam proficiscens, Caesaree constitit, « donec vaporati æstus Ciliciæ jam leniti essent, » ut ait Ammianus lib. 26, cap. 7. Quam etiam in rem Quintus Curtius scribit: « Et tunc æstus erat, ejus calor non aham magis quam Ciliciæ oram vapores solis accendit. Deoique Hieronymus in epist. ad Rufinum anno praecedente scripta, ait: « Cum me Thracia, Pontus, atque Bithynia totum Galatiæ et Cappadociæ iter, et fervido Cilicium terra fregisset æstus, Syria mihi velut portus occurrit. » Ex quo penitus exertitur doctorum virorum sententia, qua fert, anno cccclxx aut cccclxxi Valentem Antiochiam venisse: hoc enim pacto æstivis caloribus Cilicia ei pertranseunda fuisset. Et tamen Valentem hieme Antiochiam pervenisse, ostendit etiam lex Codicis Theod. hinc. *Ne collatio per topographis celebretur*, data pridie nonas Aprilis Seleucis, quæ haud procul Antiochia. Tum idibus Aprilis lex 49 ejusdem Codicis *De praetoribus, Antiochiæ* emissa. Currentis itaque anni initio Valens Antiochiam ingressus est. Certè Libanius in Vita sua se quinqueagenarium fuisse Joviano imperante testatur, pag. 46, postea pag. 48, annum ætatis octavum et quinquagesimum ægisse se dicit, tum cum Valens Antiochiam venit. *Jovianus Augustus* Antiochiam profectus est sub finem anni trecent-

tesimi sexagesimi tertii, teste Ammiano lib. 25. Quare si eo anno Libanius quinqueagenarius erat, praesenti quinquagesimum octavum compleverat, ideoque non alio anno Valens Antiochia adventavit. Quod si jam antea ad eandem urbem is accessisset, prioris illius adventus mentionem Libanius fecisset. Interim obiter observandum, imperatores nonnisi per hiemem in Cilicia iter habuisse. Ammianus enim laudatus, ubi dixit, Jovianum Antiochiæ paulisper moratum esse, addit: « Flagrante hieme, inde prolectus, Tarsum urbem Cificum nobilem introiit: et cum introisset Ancyræ, imperator consulatum iniiit, » kalendis nempe Januarii anni cccclxvi.

7. *Ante hunc annum Valens Antiochiam non venit*. — Quæ Zozimus lib. 4, pag. 742, de *Valente* imp. scribit, viris eruditis ansam dedere existimandi, eum et anno cccclxx Antiochiam venisse, et illic postea anno praecedenti vel currenti redisse. Verum enim vero non solum hoc Zozimus non insinuat, sed etiam nostram sententiam aperte confirmat, hæc Zozimi verba: « Valens imperator contra Persas in Orientem, quo tendebat initio, se parat; ac lente progressus, » annis nempe cccclxx et cccclxxi, « oppidis legatos ad se mittentibus, ubi posceret usus, optulatur; aliaque multa rite administrat, aqua petentibus facile postulata concedens. Antiochiam cum pervenisset, » præsentis se. anno, « omnino caute res bellicas administrat. Et hæc quidem in Antiochiæ regia commoratus, Hierapolim vero tempore proficiscitur, » Hierapolim nempe Syriæ non longe ab Antiochia positam; « atque inde contra Persas ducens exercitum, instante rursus hieme, revertitur Antiochiam. Ac bellum quidem Persicum in hunc modum extrahatur, » Gotthofredus in Chronologia eod. Theod. eo Zozimi loco abolvit, ut ostendat, *Valentem* anno cccclxx Antiochiæ fuisse, quia eo anno aliquas leges Hierapoli dedit, ut suo loco dixi. Verum leges illæ Hierapoli Phrygiæ, et quidem ante hiemem emisse. Quare, cum ipsemd. Gotthofredus fateatur, *Valentem* sub finem anni cccclxx Constantinopolim redisse, liquet, eum illo anno Antiochiam non venisse; et ex dictis, nec etiam anno cccclxxi illic pervenisse.

8. *Persecutio grassatur*. — *Valens*, dum Antiochiæ moratur, eos qui arianam opinionem aversabantur, hostiliter vexavit, ut narrat Sozrates lib. 4, cap. 17, qui cap. sequenti recitat quæ *Edessa* in Mesopotamia facta sunt adversus Orthodoxos. In Palestina Orthodoxi non minus quam in Mesopotamia vexati, ut testitur Epiphanius hæret. lxxviii et Hieronymus epist. 64.

9. *S. Athanasii obitus*. — (1) Magna hucusque de anno emortuali *S. Athanasii* controversia fuit. So-

(1) Quamquam adductæ Pagi argumenta pro assignando anno obitus S. Athanasii valida sunt; adhuc tamen illa non plane neque d. h. P. Sollieri in Historia P. Irenæorum Alexand. præfixa « Anno V. h. m. actuum 88. pag. 109. » Ad Epist. h. m. e. m. S. Proteo resp. et aliam, sicut aperte mensura est dum nomen *Augusti* pro *Athana* in textu, na longe et mendose legere. *Augusti* pro *Athana* in textu, hinc tunc de anno 46 interos in « postquid actus ex yem lingue p. act non solum amos completos designat, ut Lactans per illi semel agnoscit. In renyat Chronon ex e. h. m. S. d. t. g. r. t. o. n. o. b. i. t. u. m. » Petri illas, qui Athanasio successit, non decessit, non decessit, ut est in notis et notandis, sed non anno Valentis et Valens obit. Et est anno 372. Chronon illas illud eo in loco mendis plura « h. m. g. r. t. o. n. o. b. i. t. u. m. » MASSA.

crates lib. 4, cap. 20, eum Gratiano iterum et Probo coss. precedenti nempe anno, mortuum scribit, eumque Hermianus in Vita S. Athanasii, et Papebrocius die secunda Maii in ejusdem sancti Vita sequuntur. Imo Petavins in Nobis ad epistolam Proterii episcopi Alexandrini, quam in fine tomi secundi de Doctrina temporum recitat, eandem sententiam tenet, et in Dissert. de Photini damnatione cap. 2 inquit, Socratem nunquam temere aut falso notas consulare adhibere. Sed episcopus S. Basilii initium anno suo reddidit, et adventus Valentis Antiochiam hoc anno consignatus, Socratis errorem manifestum facit, evincuntque, sanctum presulem anno tantum sequenti ad Deum migrasse. Cum enim dies mortis ejus certus sit, secundus nempe nensis Maii, quo colitur, ipseque Basilius episcopum in suis Operibus vocat, mors eius die secunda Maii anni trecentis septuagesimi primi contingere non potuit, sive Basilius die xiv Junii ejusdem anni Casarea episcopus dictus sit, sive alio die ordinalus fuerit; cum certum sit, eum nonum selis annum tantum inchoasse. Ad hanc Socrates lib. 4, cap. 21, narrata Athanasii morte, ait: « Constatum igitur Ariana anno resumpere ob imperatoris religionem sine dente clari. Et aliosque mera Valentis, qui tunc Antiochie versabat, rem significaverunt. » Quare, cum currit tantum anno Valens Antiochiam advenit, non potest dici, Athanasium anno precedenti mortuum esse; constatque, idem Socrati in morte Athanasii narranda adhibendam non esse, cum ipsemet fateatur, Valentem Antiochie versatum esse, quando Ecclesia magnum illum lumen amisit.

10. *Certum testimonium mortis Athanasii.* — Recte itaque S. Proterius, unus ex successoribus S. Athanasii, anno sequenti *Athanasium* mortuum tradit; que et Hieronymi et Theophani in Chroniciis sententia sunt. Proterius in epistola quam anno cclxv ad S. Leonem PP. scripsit de Paschate, inquit: « In octogesimo anno ab imperio Diocletiani superstite hec, te memoria patris nostri et episcopo Anastasio, » legendum *Athanasio*, « cum xv Iuna Paschalis xxviii die mensis Phamiothi ad est, nono kalendarum Aprilium die provenisset, die Dominico, in subsequente translatus est Dominum, ita ut quinda die mensis Phamiothi hoc est, pridie kalendarum Aprilium celebraretur Pascha Dominicum. » Quos characteres omnes annum cclxxiii notare, nullus intus non. Idem scribit auctor Historie Patriarcharum Coptarum, quam Abrahamus Echclensis latinam fecit et vulgavit: ait enim, obisse S. Patriarcham septimo *Bescias die Jovis*. Est mensis Egyptianus, cujus dies septimus cum die secunda Maii concurret. Quare cum anno trecentesimo septuagesimo tertio dies secunda Maii in feriis quidam incidit, et ad eum feria Dominicalis F. S. Athanasii mors accurate in eo Chronico consignata. Respondet Papebrocius hec laudato, auctorem illum feriam ex suo calculo addidisse. Sed *Basilis* episcopus exorho, et *Valentis* Antiochiam adventu exacle constitatis, manifestum est, illum anonyum ex

veteri aliquo monumento eam feriam mutatum esse.

11. *Quot annis sedet Athanasius.* — His accedit auctoritas D. Cyrilli Alexandrini in epist. prima ad Solidanos, qui tradit, hunc Christi athletam *integros quadraginta sex annos* Ecclesiam Alexandrinam moderatum esse; quod verum esse non potest, nisi usque ad annum sequentem vitam produxerit. Vanasque quae cumque horum verborum interpretationes a contraria sententia assertoribus in medium adducuntur, Denique Theophanes non tantum anno Christi cccxxviii Athanasium mortuum dicit; sed etiam addit, « post gesti episcopatus annos sex et quadraginta, quorum integros quadraginta in persecutionibus, periculisque pro fide et pietate susceptis peregerat. » Athanasius anno cccxxviii, mense circiter Junio, in Ecclesiam suam revocatur, ut anno cccxxv monstravi. Quare ab eo anno ad initium insequentis, sex illi anni, quibus in tranquillitate vixit Athanasius, sunt numerandi. Nicephorus patriarcha in Chronico post priores viginti episcopos Alexandriae memoratos, scribit: « Xx. Athanasius martyr, ab Ariano frequenter a sede pulsus, in cujus locum Gregorius arianus successit annis..... XXI. Athanasius secundo, eoque Constantini, » id est Constantii, « jussu expulso, XXI. Georgius Cappadox arianus annis..... XLVI. » Ubi Nicephorus ab Athanasii expulsioibus ad ejus restitutiones transit, et primam restitutionem, que post Constantini M. mortem ab hujus filius facta est, pratermittit; que tamen numeranda fuisse. Secunda enim restitutio anno cccxxix a Constantio Aug. peracta. Tum Athanasius tertium a Juliano Aug. anno cccxxv Ecclesie sue reddidit. Kursus quarto anno cccxxvi a Joviano Aug. in sedem restituitus. Quinto et ultimo, anno cccxxvii, a Valente Aug. Alexandriae redire jussus. In Martyrologio Hieronymiano ad diem xiii octobris legitur: *In Alexandria Athanasii episcopi*. Sed is dies ad aliquam translationem referendus; quamvis Florentinus in Nobis suspicet, hunc esse ejus diem natalem, quod Genebrardus die secunda Maii, quo Athanasium mortuum diximus, habet: *Translatio reliquiarum Athanasii Marqii*. Nam corpora Sanctorum saepe die eorum natali translata fuisse, aliquot exemplis ostendimus.

12. *Egyptus post Athanasii mortem vexata.* — Persecutio post Athanasii obitum adversus Orthodoxos in Egypto suscitata ad annum sequentem revocanda, quo *Athanasium* e vivis excessisse monemonstravimus. Ex Farragine Alexandria, quam Scalliger publicavit, discimus, *Publium* anno Christi trecentesimo septuagesimo tertio Augustalem Egypti fuisse, et *Tatiana* Orthodoxorum persecutori successisse. Sed loco *Publii*, rep. nendum, *Palladium*, quem Theodoretus lib. 4, cap. 22, Egypti rectorem, dum de ea persecutione loquitur, vocat, *Petrus* D. Athanasii successor statim litteras synodicas ad Damasum PP. misit, quibus persecutiones Arianorum

ac Gentilium adversus se exaltatas narravit. His litteris *Damasus* respondens, litteras communicatorias simul et consolatorias scripsit ad Petrum, ut is testatur apud Theodoretum loco laudato. Ex quo apparet, inquit Valesius in Notis ad eum locum, inter ordinationem Petri, ac fugam satis longum temporis spatium intercessisse: nec probabilem videri Baronii sententiam, qui ordinationem ac fugam *Petri* in eundem annum conjicit, nempe presentem, quo *Athanasium* mortuum credidit.

13. *Melania et Rufinus exevite anno cccclxxi in Ori item profecti.* — *Rufinum Aquileiensem* anno superiori in Syriam, *Melaniam* vero currenti Hierosolyman adven tasse, Baronius alias mihi penitus persuaserat. Verum utrumque anno superiori ex Occidente solvisse, et in Ægyptum tunc pervenisse certis tandem argumentis detexi, variaque de *Melania*, hucusque dubia in bono lumine collocavi. Roman *Melania* ipsumque etiam parvulum filium reliquit, ut imposterum Hierosolyms vilam traderet; indeque Hieronymus Magnus tunc ejus amicus in Chronico anno Abrahami 2390 secundum editionem Scaligeri scribit: «*Melania nobilissima mulierum Romanarum, et Marcelli quondam consulis filia, unico patre tunc Urbano filio derelicto, Hierosolyman navigavit, ubi tanto virtutum, præcipueque humilitatis fuit miraculo, ut Thecla nomen acceperit*». Quare licet *Melania* in Ægypto primum fuerit, ibique per menses sex, adequam Hierosolyman veniret, commorata sit, ut statim ostendit, ea tamen mente Roma digressa est, ut reliquum vite Hierosolyms traderet.

14. *Annus discessus Melaniæ ex Occidente mentose collocatus in Chronico Hieronymi.* — Negari tamen non potest, quin Hieronymus memoria lapsu adventum *Melaniæ* in Orientem cum anno Abrahami 2390, qui kalend. Octob. anni Christi cccclxxii exorditur perperam alligavit; et quin in eodem Chronico in Chronologiam sepe peccarit; cum eam ante *sancti Athanasii* mortem in Oriente fuisse, inculpatum esse debeat. Nec enim existimandum librorum culpa hunc locum transpositum esse; cum numero sequenti ibidem narretur *divi Anthonii* Meliolanensis ordinatio anno cccclxxii peracta, et altero post istum numero *Valentiniani senioris* mors, que ad annum cccclxxv pertinet. Numeri quidem, seu anni Abrahami, librorum oscitantia, sepe loco molli, uti in editione Pontacena, ubi de *Melania* agitur; in ea enim laudata Hieronymi verba cum anno Abrahami 2390 magno errore copulantur, sed cum *Melania* Hierosolyman adventum ante mensem Octobris, anni Christi cccclxxii in suo Chronico consignasse, dici minime potest. Quando itaque certiora monumenta suppetunt, ejus Chronico minime adhaerendum; cum ex ipsis sancti doctores operibus constet res in eo suis temporibus non raro redditas non esse.

15. *Melania neptis fuit Marcelli exconsulis non vera filia.* — Præterea laudatus Hieronymi locus in eo corruptus, quod in editione Scaligeri *Melania*

dicitur filia Marcelli consulis, loco Marcellini, ut recte in editione Pontacena, et in Historia Lausiaca Palladii cap. 17 editionis sc. græco-latine, Parisiis anno mdcxx prodit, *Melania* dicitur *Marcelli* filia. Verum hæc inter se non pugnant, ut multi arbitrati sunt. *Melania* enim neptis quidem erat Marcellini anno cccclxxi consulis ordinarii; sed Hieronymus et Palladius eam ejus filiam appellant eo modo quo divus Gregorius Nazianzenus in suo testamento neptes suas filias vocat, ut observat Baronius anno cccclxxxix, num. xxxv et seqq. Imo in Galliis neptes vulgo *petites filles* nuncupamus, ut subodoratus est Pontacus in Notis ad citatum Hieronymi locum. Hanc nostram conjecturam certam reddidit Rufinus laudatus, qui exprobrans Hieronymo quod tunc aversus esset a *Melania*, quam in suo Chronico laudarat, verba Hieronymi refert ac filia nomine Hieronymum neptem demolasse indicat: «*Et jam nec illud admirabile factum silendum est, ne pudorem incutiamus audientibus, quod Marcellini consulis neptem, quam Romana nobilitatis primam, parvulo filio Romæ dereli to Hierosolyman petiisse, et ibi ob insigne meritum virtutis Theclam nominatam in ipsis Chronicis suis scripserat, etc.*»

16. *Melania filium Romæ reliquit parvulum non vero urbis pretorem.* — Verum hæc verba unico patre tunc Urbano filio derelicto, in omnibus editionibus depravata, legendumque, *unico patre tunc Urbano filio derelicto*. Et ratio est quia Rufinus loco laudato dicit *Melaniam Parvulo filio Romæ derelicto Hierosolyman petiisse*. Ad hæc Paulinus citatos insinuat hunc *Melania* filium ex tribus quos pepererat minorem fuisse: «*Ita crevit armis, inquit, ut duos filios et maritum infra anni tempus amitteret; unico tantum sibi parvulo ad memoriam potius quam ad compensationem affectum derelicto*». Tum *Melaniam* cum *Anna* de qua in lib. 4 Reg., cap. 3, que filium suum in templo deposuit ut Domino serviret, comparans ait: «*Ista, nempe Melania, «ut unicui summi a peccatore suo abscedit, et in sinum Christi jactavit, ut cum ipse Dominus emuliret, nihil postea illi supplicitudinis dedit, diffidentia peccatum judicans, si quem Christo commiserat, ipsa curasset. Quanta autem hoc fide fecerit, hinc perspicit licet, quod in magna hec potentissimorum, et clarorum propinquorum Romæ copia, nimirum parvulum suum verbo, ut dici solet, alendum, erudientium, iucundum mandare digna est. Tam certi tuit a Christo esse susceptum; et ideo meruit obtinere, quia trii noluit; et tunc revisere meruit per ejus fidei pietatem, qua semel relictum in Deo non desideravit in hoc sacro*». Quæ verba de patre Urbano, qui nec parvulus esse potuit, nec indigere, ut aleretur, erudiretur et defenderetur, interpretari non possunt. Quare fallitur Palladius loco citato scribens: «*Cum curasset ut filii sui nominaretur tutor, ipsa acceptis suis motibus, et in navem injectis cum aliquot famulis et ancillis, cursu navigavit Alexandriam*», major enim fides hæc in re Paulino habenda, cum

Hieronymus suffragatur cum ad Melaniam unicam filium suum ei qui tunc praeturae urbis gererat, dereliquisse.

17. *Melanius filius non praetor urbis, sed sub hujus tutela fuit.* — Nostram textus Hieronymi commendationem certissimam esse, ostendo ex lib. 1. Institut., tit. 20, ubi legitur: « Si cui nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur in Urbe quidem a praetore Urbano et majore parte tribunorum plebis ex lege Atia: in provinciis vero a praesidibus provincialium ex lege Julia et Titia... Sed ex his legibus tutores pupillis deserunt dari, postea quam primo consules pupillis utriusque sexus tutores ex inquisitione dare ceperint; deinde praetores ex constitutionibus ». Primus fuit Claudius imperator, qui pupillis tutores assignandi jus consulis attribuit, ut tradit Suetonius in ejus Vita, cap. 23. Sed postea Marcus Aurelius, ut prodit Capitolium in ejus Vita cap. 10 illud rursus in praetorem Urbis transtulit: « Praetorem, inquit, tutelarem primus legit, cum ante tutores a consulis poscerentur, ut diligentius de tutaribus tractaretur ». Praefectus quidem Urbanus tutores etiam dabat, ut assertit Triphontius Juris. Digest. lib. 27, tit. 5, leg. 15; sed tantum ut delegatus a principe, et iudex extraordinarius; cum tamen praetor tutelaris rerum hujusmodi in urbe Romana iudex ordinarius esset, uti scribit Hermogenianus Juris. Digest. 26, tit. 5, leg. 27: « Pupillus qui tam Roma, quam in provincia Leuitates habet, rerum quae sunt Roma praetor, provincialium praeses tutorem dare potest ». Item Theodosius Magnus *Timosio et Promoto* cons. anno scilicet CCLXXXIX, dedit legem 1 Cod. Justin. « De tutoribus vel curatoribus illustrium vel clarissimarum personarum », his verbis conceptam: « Illustribus praefectus Urbis adhibitis decem viris e numero senatus amplissimi, et praetore clarissimo viro, qui tutelariis cognitionibus praesidet, tutores curatoresve ex quolibet ordine idoneos faciat relentari ». Verum lex haec tantum pro urbe Constantinopolitana emissa, ubi Proculus, ad quem dirigunt, eo Christi anno praeturae Urbanam gerebat, ideoque Melaniam non respicit, quae iudibus, ante hujus constitutionis publicationem, annis Romanam reliquerat, qua etiam Romani non adstringebantur. Denique pupillis praetor tutores dabat, quando parentes, nullis tutoribus nominatis, e vivis excesserant; sed etiam quando iam illi quam tutores absentes erant, et aut nolent, aut non possent redire, uti cum ab hostibus capti fuerant, quemadmodum rem dirimit Ulpianus leg. 1, tit. 1, lib. 26, Digest. Sect. 2: « Si apud hostes sit frater inferioris gradus adgnato tutela non detur; sed interim a praetore datur ». Unde cum Melania bona Lybiana, omnique dereliquerit, ut Deo liberum servaret, ejus filii cura ad praetorem Urbis pertinebat. Non itaque Melaniae filius, ut haecenus ab omnibus creditum, Urbis praetor tunc erat, sed sub ejus tutela relictus.

18. *Annus abcessus Melaniae ex Occidente certo argumento probatus.* — Hieronymus in epistola xxv

ad Paulam narrata *Melaniae* constantia in morte mariti et diu rui simul filiorum, qua anni tempestale ea sese mari commiserit non edocet. Ait enim: « Sed forsitan superator in ceteris. Quin imo, qua illos mente contempserit, in unico postea filio probat, cui omni quam habebat, possessione concessa, ingruente jam hieme Hierosolimam navigavit ». Quare hieme anni CCLXXI jam saviente, Melania Hierosolimam praefectura Alexandriam navigavit. Cuiusque hieme anni CCLXXVI exeunte seu initio ejusdem anni *post quinque iustria* in Occidentem remearit, ut suo loco ex divo Paulino epist. XXIX, alias x, ad *Serenum* demonstravi, h. e. data Hieronymi verba non nisi de hieme, seu de anno CCLXXVI exeunte intelligi possunt. Ubi illic pervenit, cum illic res suas vendidisset, ingressa est in modum Nitrae, sanctos Patres conveniens, Pambo, et Christi servum Arsisium, et Serapionem magnum, et Paphnutium Scythotem, et Isidorum confessorem Hermopolis, et Dioscorum, et versata est apud eos: circiter annum dimidium, obtens soli admodum, et videns omnes sanctos », inquit Palladius citatus, ubi Graecum habet, *εξ ἡγίου πνεύματος*, id est h. e. da parte anni.

19. *Melania ante S. Athanasii mortem in Aegyptum apperit.* — Alexandriae Melania donata est a sancto Athanasio ovina pelle, quam d. no accepit a Macario abbate, oblata ipsi munere a leana, pro gratiarum actione de catulis cecis ab ipso luci redditis, ut refert Palladius in Lausiacae cap. 20. Sed Graecus textus corruptus est, sicut et versio; καὶ τῆς ἡλιθίας ἄγνης, καὶ τοῦ πρῶτου μεγάλου ἡγμένου τῶν ἁγίων καὶ μακαρίου Μαρτίνου ὁσίου ἀδελφοῦ ἐπίσκοπῶν τοῦ Χριστοῦ θεοῦ κατὰ δόξαν, τῶν ἁγίων καὶ μακαρίων Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου ἑπίσκοπῶν καὶ ἡγμένων δεσπῶν τοῦ Χριστοῦ Μελετία ἡμεῖς ἔλαβον ἐκείνη τὴν ἡμέραν καὶ θυσιαστικῶν ἀνδρῶν Μακαρίου (legendum, μακαρίου Ἀθανασίου) ἐπὶ εὐχαρίων τῶ καθὼς εἶπεν, id est, « die autem sequenti altitui », h. e. anna seu leana, « sancto et beato Marco pellem magnam ovis: quam pellem ipse Christi servus », nempe Macarius, ad quem antea Palladius dixerat h. e. anna attulisse summi catulum, qui erat carcus, « reliquit sancto et beato Athanasio Magno, Beata autem Christi ancilla Melania dixit mihi, quoniam a sancto et mirabili viro beato Athanasio ego accepi pellem illam, qua appellatur nuntius hyanae ». Quam enim hyanam Palladius, Rufinus lib. 2 Hist. Ecclesiast. cap. 4, leana appellat, quia haec animalia promiscue usurpantur, et Plinius lib. 8, cap. 10, scribit: Hujus generis (nempe hyanae) coitu leana Aethiopiae parit crocutam. Quare ex hoc Palladii loco corrupto perperam viri docti deduxere Athanasium jam e vivis abisse, cum Melania in Aegyptum ex Occidente venit, et Melaniam non ab Athanasio, sed a Macario pellem illam accepisse; quod prorsus incredibile, cum Macarius non dedisset pellem suam ovis Melaniae, quam testamento jam Athanasio reliquerat. Quare voce μακαρίου non Macarius monachus, ut perperam interpretes, et alii cum eo, sed Athanasius intelligendus, quem errorem hic indicare placuit, quia

post ea, quæ de anno emortuali sancti Athanasii scripsit, contrariæ sententiæ penitus profligantur, et nostra hæc Palladii explicatio indubitata redditur.

20. *Hieronymus ad Rufinum scribit*. — Hieronymus magna tunc cum Rufino amicitia conjunctus, ubi hunc Nitriæ, quæ civitas est juxta Alexandriam, esse accepit, ad eum scripsit epistolam XII, in qua ait: « Rufinum Nitriæ esse, et ad beatum pervenisse Macarium, crebra commentum multitudine referebat. Hic vero tota credulitatis fræna laxavit; et tunc vere, agrotum esse me, dolui: et nisi me attenuati corporis vires quadam compede præpedisset; nec media fervor æstatis, nec navigantibus semper incertum mare, pia cum festinatione gradienti, valuisse obsistere ». Cum vero Rufinus hieme in Ægyptum venerit, uti jam ex Hieronymo de Melania loquente monstravi. Hæc verba sic explicanda sunt ut Hieronymus denotet, se ejus adventu accepto, ut morbus impedisset, ad illum accessurum fuisse, etiamsi media æstate et tempore incommoedissimo peregrinatio illa suscipienda fuisset. Hæc epistola de tunc adhuc Rufinus in Ægypto esset ab Hieronymo data, ideoque ipso fine superioris anni, vel currentis initio, cum hieme *Rufinum*, et *Melaniam* in Ægyptum appulisse constat.

21. *Melania monachos in persecutione sequitur, et Rufinus Alexandriam redit*. — Vere circiter exeunte *Melania* et *Rufinus* Hierosolyam perrexere, ibique subslitere usque ad mortem sancti Athanasii, quam divinus contigisse die secunda mensis Maii anni cccxxxii; tunc enim *Palladius* Ægypti Augustalis, agente Lucio invasore sedis Alexandrinæ, monachos Ægypti persecutus est et dirissime exagitavit, ut narrat Baronius (an. lxxvii) hoc anno: « Post hæc autem », inquit Palladius in *Lausica* cap. 117, « cum Augustalis Alexandria relegisset Isidorum, et Pisimum, et Adelphium, et Paphnum, et Pambou et inter eos etiam Ammonium unam habentem auriculam, et sui episcopos, et presbyteros, et clericos, et anachoretas, ut essent omnes numero centum viginti sex, in Palestina circa Biocesaream, ipsa eos est secuta, eis ex suis propriis pecuniis subministrans, etc. » De horum sanctorum monachorum exilio plura Baronius citatus habet. Eo vero narrato Palladius cap. 118 de Melania tradit: « Hæc, postquam hi fuerint revocati, monasterio adificato Hierosolyms, xxxvii annos versata est in Hierusalem, habens conventum virginum quinquaginta ». Deinde de Rufino habet: « Cum qua vixit etiam nobilissimus, et moribus simillimus, et fortissimus Rufinus, etc. Viginti autem et septem annis exceperant eos qui veniebant Hierosolyam voti causa, etc. » Denique cap. 119 dicitur Melania in xxxvii annos hospites excepsisse. Sed non dubium quin numeri in tribus illis locis corrupti sint, et quin Palladius scripserit *annos xvi*. Monachi enim Biocesarea in Ægyptum redisse non videntur ante annum cccxxxvii aut insequentem quibus per

secutio cessavit. Tres circiter anni in ædificatione monasterii consumpti, ideoque *Melania* et *Rufinus* ab anno cccxxx ad finem anni cccxvi, quo in Occidentem reversi sunt, hospites exceperunt. Dum vero Melania sanctis monachis per annos sex famulata est, Rufinus Alexandriae mansit, ubi erat *Didymus*: ille enim lib. 2 lxxv. adversus Hieronymum pag. 399, ait: « Ego qui sex annis. Dei causa commemoratus sum; et iterum post intervallum aliquot aliis diebus, ubi Didymus, etc. » Quare perperam hactenus tempus commemorationis Melaniæ et Rufini in Oriente ex præfatis locis Palladii ab omnibus deductum fuit; cum præterquam quod numeri in iis depravati sunt, anni illi xxvii vel xxxvii seu, ut legi debet xvii proficiscuntur ab eo quo hospites Hierosolyms exceperunt, quod non contigit nisi post monachos exilio solutos, et monasterium ab ea Hierosolyms conditum.

22. *Maurio Sarracenorum reginæ conversio*. — A num. 103 ad 108. *Maurio* Sarracenorum reginæ conversio recte post Athanasii mortem a Baronio recitatur. Theodoretus eni in lib. 4, cap. 23, de ea conversione agit, ipso Lucii Pseudo-episcopi Alexandrini initio, quemadmodum et Rufinus lib. 2, cap. 6. Præterea Eutapius in Excerptis ait, *Valentem* adversus Gothos, aliquot Sarracenos Constantinopolim præmississe. Quare ante eum annum pax inter Sarracenos et Romanos sancta, Mataviaque ad fidem conversa. Ex quibus liquet, errasse Sozomenum, qui lib. 6, cap. 38, bellum Sarracenos inter et Romanos ac conversionem *Maurie* refert post Valentinianum Senioris mortem: quem errorem hausit ex Socrate, qui lib. 4, cap. 36, bellum Sarracenicum recitat post *Valentis discessum ex urbe Antiochia*, qui contigit anno cccxxxvii. *Bellum* itaque *Sarracenicum* per hæc tempora gestum, et post Athanasii obitum pax intacta, et Matavia regina fidem christianam amplexa.

23. *Obitus S. Hilarionis abbatis*. — Quoad *S. Hilarionem* abbatem, qui apud Sarracenos fidei fundamenta jecerat, is anno Christi ducentesimo nonagesimo natus erat. Mortuus est enim octogenarius, ut scribit S. Hieronymus in ejus Vita: eratque ætatis sexaginta quinque annorum, quando D. Antonius M. decessit, teste eodem Hieronymo. Obiit autem *D. Anonius* anno trecentesimo quinquagesimo sexto mense Januario. Quare sancti Hilarionis mors ad annum trecentessimum septagesimum retrahenda. Colitur tam a Grecis quam a Latinis die xvi Octobris.

24. *Manichæi magis dediti*. — Ad num. 111 et seqq. *Valentinianus* anno præcedenti emisit legem 9 Codicis Theod. *De maleficiis*, qua magie et maleficium exercitium *Manichæi* prohibuit. *Manichæi* enim curiosos et magnas artes tractabant, ut docet L. 3 ejusdem Codicis *De apostatis*. Atque hoc etiam contemplatu, ut notat Gothofredus in Commentario legis 3 Cod. Theod. *De hæreticis*, *Valentinianus* hæc legem 3 *De hæreticis* hoc anno promulgavit. Ex quo

liquet, nihil commune habere hanc legem cum his quæ narrat longe post Augustinus de Moribus Manichæorum lib. 2. cap. ultimo, et contra Faustum

lib. 5. cap. 6, quæ ad hanc legem perperam refert Baronius. (N. cm et seqq.)

DAMASI ANNUS 7. — CHRISTI 373.

1. *Concilium Romanum adversus Apollinarem, in quo et ipse damnatus et alii hæretici.* — Valentinianus et Valens Augusti, quarto into consulatu, dedere nomen in Fastis anno Christi trecentesimo septuagesimo tertio, quo Romæ celebratum est a Damaso papa Concilium adversus Apollinarem hæresiarcham, in quo et alia grassantes in Oriente hæreses damnate sunt. Quod autem ad tempus spectat, cum excederint plane Synodi Acta, ex quibus id accipere licuisset, aliunde ratio consignati temporis petenda est; ad quam insinuandam, illud in primis meminisse oportet, ex tercia legatione Basilii ad Damasum missa anno superiori, inter alia (ut vidimus) significatum esse de hæresi Apollinaris damnanda, quæ hæcenus nulla cõhibita lege ecclesiastica, libere ab auctore Antiochiæ doceretur, imo quod auctor vir pius atque cruditas existimaretur, ac proinde qualis revera esset, ignoraretur; non Basilium tantum et Gregorium Nazianzenum, sed etiam Damasum atque Hieronymum (ut dictum est) ad præsens usque tempus cum homine litterarum consuetudine saltem communicasse certum est: hæresi autem ejus curiosius explorata, quamprimum Orthodoxi Orientales sese ab ejus communicatione divisere, deque ipso S. Basilio ad Damasum scripsit anno superiori; qui acceptis ea de re a sancto Basilio litteris, adversus Apollinaris hæresim Romæ Concilium convocavit: res enim haud longiori mora retardanda erat, ne patientia Damasi cum eo communicantis multæ cum Apollinari societatis suspicionem allerret. Rursum vero quod eadem Apollinaris hæresis Romæ damnata esse dicitur a Damaso atque Petro episcopo Alexandrino Romæ tunc existente; cum ejusdem Petri Romam adventum ex persecutiõne Ariarum concitata post ingressum Lucii Alexandrini contigisse oporteat prope finem anni superioris; jure in præsentem annum idem Romanum Concilium referri debet, de quo Sozomenus¹: «Hanc

quidem Apollinaris hæresim apud multos serpere, Damasus episcopus Romanus, et Petrus episcopus Alexandrinus certiores facti, primi omnium, Concilio Romæ convocato, eandem alienam esse ab Ecclesia Catholica promittunt. Hæc ipse, atque hæcenus quoad tempus.

2. Quod autem ejus Synodi Acta penitus excidisse videantur; ex fragmentis hinc inde petitis, quantum fas est, restituamus in integrum. Ac primum illud non ignorandum, Vitalem Antiochiæ agentem patriarum hæresis Apollinaris, ea de causa in crimen vocatum, ad decendam causam apud Damasum Romam se contulisse, edidisseque catholice fidei formulam, sope injuste hæresis accusatum exclamasse. Cum igitur fidei libello edito, ut Catholicus probatus esset, ab eodem Romano Pontifice sic acceptus est, ut ejus causam Paulino Antiocheno episcopo cognoscendam delegaverit, libellumque ad eundem Paulinum dederit, cui Vitalis subscripsit; quod postquam a Vitale factum est, in communionem catholicam fuit acceptus. Sic igitur Vitalis, Damasi communionis virtute, ab aliis quoque Orthodoxis in communionem admissus est, et inter eos a Gregorio Nazianzeno; qui postea ejus rei causa instimulatus, ad Cleodorum scribens², sic se apud eum excusat: «Ne autem nos, inquit, hoc nomine accusent, quod Vitalis, Viri nobis carissimi fidem, quam, ita postulante Damaso papa Romæ episcopo, litteris consignatam edidit, prius quidem probaverimus, nunc vero repudicimus, de hac quoque re pauca disseremus, etc. » Post multa vero: «Quoniam igitur eadem voces, si recte intelligantur, cum pietate conjuncta sunt; si perperam exponantur, impietate non carent; quid mirum, si Vitalis quoque verba nos quidem, ita suadente volubitate, in piium sensum accepimus, alii vero ad eorum quæ scripta sunt mentem exasperantur et inflammantur? etc. »

¹ Sozom. lib. VI. c. 25.

² Gregor. Naz. ad Cleod. adversus Apol. ep. II.

3. Quanam igitur fuerit Vitalis Romae edita fidei confessio, ut ita a Damaso minime rejiceretur; ex iis quae ibidem Gregorius Nazianzenus habet, salis apparet. Quod enim Vitalis atque Apollinaris ejus magister haeresis accusarentur, quod affirmarent Christum fuisse mentis expertem, carnemque tantum absque mente suscepisse humanam; cum ipse Vitalis disertis verbis sua fidei professione confessus esset in Christo sicut carnem, ita et mentem; quisnam in tam aperta confessione credi poterat laqueus occultari? Sed latentem dolum aperit idem ipse Gregorius, cum ait ¹: « Pias quidem dictiones confitentur; verum circa mentem dolum struunt, non quidem animae, nec rationis, aut mentis expertem, nec imperfectum hominem confitentes, caeterum animae ac rationis ac mentis loco divinitatem inducunt ». Et infra: « Christum mentem habere, prave et perquam stolidè interpretantur; nimirum, per Christi mentem divinitatem significari contententes, non autem hunc locum more nostro exponentes, etc. » At quid faciendum fuisse, queritur, si verba pia atque catholica falsa interpretatione Vitalis calidè corrupisset, falsoque jurasset?

4. Audiamus ab Elia Creteni ² totam hanc de Vitali Romae causam actam, cum eam his verbis enarrat: « Ille igitur Vitalis cum apud beatissimum Damasum (erat autem hic veteris Romae episcopus) tanquam Apollinaris sectator accusatus fuisset; possente sanctissimo illo episcopo, ut fidem suam exponeret, eam scriptis mandatam edidit. Et quia prima fronte recta et sana esse visa est; ideoque et Damaso, et item divinus hic magister », nempe Gregorius Theologus, « eam admiserunt, quod abditam et occultam fraudem nullo modo deprehendissent, nec versutam malignitatem sub verbis latentem animadvertissent. Etenim in suo de fide libello divinae scripturae verba sine ulla depravatione collocabat, nihil prorsus immutans, nec orationis seriem adulterans; at vero pietatis sensum apud eos, qui sincero erga ipsam animo erant, pervertere minime desinebat; effringens videlicet et invertens, atque ad haeresis suae sententiam oborto collo trahens. Quid igitur? Statim ut dolum senserant, fraudulentum ac versutum hominem, ut crederetur, ab Ecclesia proseribunt. Quo nomine cum ab iis qui mutationis eorum causam minime cognitam habebant, in crimen vocarentur; ideoque vir sanctus adductus est, ut et pro Damaso Romae episcopo, et pro se ipso causam diceret ». Haec Elias de his quae ad historiam pertinent. Caeterum constat, nequaquam Romae a Damaso tunc susceptum esse Vitalem, probatamque penitus ejus confessionem, sed ejus causam delegatam fuisse (ut diximus) Paulino episcopo Antiocheno; quod sane Damasi indicant litterae postea ad Paulinum ipsum datae; extant ipsae, quibus ejusmodi affixus est titulus ³:

5. « Ad Paulinum Antiochenum episcopum de

fide et libelli formula, ejusmodi qui ab haeresi revertuntur, debeant profiteri.

« Dilectissimo fratri Paulino Damasus.

« Per filium meum Vitalem ad te rescripta direxeram, tuae voluntati et tuo judicio omnia derelinquens; et per Petronium presbyterum breviter indicaveram me in articulo jam protectionis ejus aliqua ex parte commotum. Unde ne aut tibi scrupulus resideret, et volentes forsitan Ecclesiae copulari tua cautio prohanda differret; fidem nostram misimus, non tui tibi qui ejus fidei communionem sociaris, quam his, qui in ea subscribentes, tibi, id est, nobis per te voluerint sociari, dilectissime frater. Quapropter si supra dictus filius meus Vitalis, et qui cum eo sunt, tibi voluerint aggregari; primum debent in ea expositione fidei subscribere, quae apud Niceam pia Patrum voluntate firmata est. Deinde quoniam nemo potest futuris vulneribus adhibere medicinam, ea haeresis eradicanda est, quae postea in Oriente dicitur pullulasse. Id est, contentus ipsa Sapientia, Sermo, Filius Dei humanum suscepisse corpus, animam, sensum », id est, integrum Adam, et ut expressius dicam totum veterem nostrum sine peccato hominem. Siculi enim contentes cum humanum corpus suscepisse, non statim ei et humanas vitiorum adtingimus passiones; ita et dicentes eum suscepisse et hominis animam et sensum, non statim deimus et cogitationem cum humanarum subjactis peccato. Si quis autem dixerit, Verbum pro humano sensu in Domini carne versatum; hunc Catholica Ecclesia anathematizat, nec non eos qui duos Salvatores Filios confitentur, id est, alium ante incarnationem, et alium post assumptionem carnis ex Virgine, et non eundem Dei Filium et ante et postea confitentur. Quicumque huic epistola subscribere voluerit, ita tamen ut in ecclesiasticos canones, quos optime nosti, et in Nicenam fidem ante subscripserit; hunc habebis absque aliqua ambiguitate suscipere. Non quod haec ipsa quae nos scribimus, non poteris convertentium susceptioni proponere; sed quo tibi consensus noster liberum in suscipiendi tribuat exemplum ». Haec enim epistola Damasi ad Paulinum.

6. At quid ipse Vitalis? Andisti ex Gregorio Theologo et Elia Creteni, Subscripsit probavitque oblatam a Damaso catholice fidei confessionem in communionemque susceptus est. At quomodo catholicus non inventus? eo quod pura sinceratque ejus verba in pravum illum, qui ductus est, sensum convertit. Detectus autem, Apostolici iudicii censuram, quam meretur, excepit. Nam haec omnia in praesens, de quo agitur, Concilium Romanum attulit cum fuissent, detecta ejus impudè, hinc ipsa haeresis omnium damnata calendo, atque auctores haeresis, ejusdemque sectatores, ab Ecclesia penitus excommunicationis eiecit. De ejusmodi autem Damasi habito Romae iudicio ita meminit idem Gregorius Nazianzenus ⁴, ubi ait: « Quod etiam in

¹ Gregor. Naz. ubi supra. — ² Elia Creteni, apud Greg. Naz. epist. II. ad Cledon. — ³ Tom. I. Conc. edit. Lovæ.

⁴ Gregor. Naz. epist. II. ad Hellen.

causa fuisse reor, cur ipse quoque Damasus, cum postea rectus edoctus fuisset, simulque in pristinis huius expositionibus perstare audisset, eos ab Ecclesiae catholice abiecit, fideique libellum (ob tum scilicet ante Romam) cum anathematismo deleverit; tum etiam quod fraudem eam, in quam per simplicitatem inciderat, perinde se ferret. Hæc Gregorius, haud conscius (ut apparet) rem ipsam integram fuisse a Damaso Paulino Antiocheno episcopo delegatam.

7. Qui igitur damnavit Vitalem, Apollinari ejus auctori et primario hæresis inventori, Damasus nequaquam peperit, sed et in hoc Concilio Timotheum alium ejus discipulum pariter condemnavit; testatur id qui lem ex ejusdem Damasi Liberis Theodoretus, cum ait: «Damasus item vir omni genere laudis florentissimus, simul ut hæc sectam exortam nec peti, non Apollinarem solum, verum etiam Timotheum ejus discipulum abiecit. Quam rem episcopus etiam Orientales Ecclesias gubernantibus significavit per litteras, quas in historiam illigare, non incommo- dum existimavi: sic enim se habent:

8. «Quod vestra charitas debitam sedi Apostolicæ reverentiam tribuit, filii honoratissimi, vobis ipsi quoque maximo sane honori est. Nam tametsi sacra Ecclesia, in qua S. Apostolus sedens nos docuit, quo pacto illius gubernacula, que suscepimus, tractandi sint, nobis prima partes deferuntur; tamen confitemur, nos illo dignitatis gradu longe inferioris esse. Verum ob hæc causam omnibus modis laboramus, uti ad gloriam beatitudinis ejus, si qua ratione possimus, tandem aliquando perveniamus.

«Sciatis velim, fratres, nos Timotheum illum profanum Apollinaris hæretici discipulum cum impio suo degente jam pridem abdicasse; et ob eam causam credimus reliquias ejus nihil in posterum momenti habere. Quod si antequam ille serpens semel abque æterno lectus ad suam ipsius penam augendam revixerit, et extra Ecclesiam ejectionis nonnullos etiamiam fideles suis mortiferis venenis, quibus eos lentare coguntur, ad exitum trahere non cessat; vos hæc ejus aslutum velut pestem quamdam declinate, et recordamini sedulo tum fides ab Apostolis tradita, tum huius vel maxime que est a sanctis Patribus in Concilio Nicæno scriptis prædita; impie eam gradum firme detingentes, immobiles perstete; et ne post hæc sustinete, ut vel clerici vestri, vel hæc inanes sermones questionesve obscuroshant.

9. «Jam enim semel formulam edidimus, ut qui se christianum profiteatur, illud teneat quod ab Apostolis traditum est, quippe divinus Paulus sic loquitur: Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit. Nam Christus Filius Dei Dominus noster generi humano per passionem suam plenissimam salutem reddidit, ut totum hominem peccatis implicatum ab omni peccato libe-

raret. Hinc si quis aut imperfectam humanitatem, aut imperfectam divinitatem habuisse dixerit; spiritu diaboli completus, se filium gehemæ ostendit. Hæc que quid est cur abdicentem Timothei a me rursus reparatis, qui etiam hic iudicio sedis Apostolicæ. Sed o quoque Alexandria episcopo præsentem, abdicatus est una cum magistro suo Apollinare, qui item in die iudicii debitas penas et supplicia persolvat? Quod si ille, qui veram spem in Christum una cum fidei confessione ne mutarit, velut spem quandam salutis retinens, alios quosdam, qui sunt leviores, ad suam perducat sententiam; sciant illi, se propterea cum eo similiter perituros, quod animum aliquando induxerint Ecclesie canonice repugnare. Deus autem vos, illi honoratissimi, servet incolumes». Hactenus Damasi epistola ad Orientales.

10. Scripti sunt autem ab eadem Synodo anathematismi non adversus tantum hæresim Apollinarem, sed etiam contra alias ingruentes hæreses Arii, Sabellii, Macedonii, Eunomii, et Photini; recitat eos lem Theodoretus: ex epistola ad Paulinum Thessalonicensem, mox post legendum, Antiochenum, ad quem tunc sedentem Antiochiæ episcopum superius citata extat epistola; sic vero illi se habent:

11. «Quoniam post Concilium Nicænum ejusmodi error emersit, ut quidam profano dicere audeant, Spiritum sanctum per Filium factum esse: anathema denuntiamus omnibus qui non habere prædicant Spiritum sanctum, unum et ejusdem tum essentiam, tum potestatis cum Patre et Filio.

«Pari ratione anathema indicimus Sabelliani erroris fautoribus, qui dicunt Patrem et Filium eundem esse.

«Anathemate item damnamus Arium et Eunomium, qui pari impietate, licet verbis discrepent, tum Filium, tum Spiritum sanctum creaturam esse asserunt.

«Sunt porro Macedoniani muletati anathemate, qui ex radice ariana exortii, non impietatem, sed nomen solum commutarunt.

«Photino quoque sit pena anathematis irrogata, qui hæresim Ebionis renovans, Dominum nostrum Jesum Christum ex Maria solum editum assererat.

«Illi præterea anathemati addicantur, qui duos Filios esse affirmant, unum ante sæcula, et alium post carnem ex Maria sumptum (assumptum).

«Anathema etiam illis adjudicavimus, qui asserunt, quod in carne humana Verbum Dei, loco animæ rationis participis habitavit. Nam idem ipsum Dei Verbum non animæ rationis et mentis compolis locum in corpore, quod sibi sumpsit, obtinuit, sed nostram animam, hoc est ratione, et mente præditam, expertem tamen peccati accepit servavitque.

«Denique sit illis indictum anathema, qui dicunt Verbum Dei productione et contractione a Patre scilicet, ipsumque essentiam expertem esse, aut morte interitum, seclerate impieque prædicant». Qua-

autem sequuntur usque ad sequentem anathematismum habet amplius Theodoretus, videlicet : « Fos autem qui ab Ecclesiis, in quibus vixerunt, ad alias se transferunt, usque eo sint a nostra communione alieni, quo ad ipsas urbes redierint, in quibus erant primum ad aliquem honoris Ecclesiastici gradum elati. Quod si quis in alterius locum, qui sedem mutavit, cooptatus sit; tantisper a sacerdotali dignitate vacet ille qui civitatem propriam deseruerit, dum qui ei successerat, obdormierit in Domino ».

12. « Si quis non dixerit, Patrem semper esse, semper esse Filium, et semper Spiritum sanctum, anathema esto.

« Si quis negaverit Filium genitum a Patre, hoc est, ex divina ejus essentia, anathema esto.

« Si quis negaverit Filium Dei perinde verum Deum, ut Pater verus Deus, et omnia posse, omnia scire, Patrique equalem esse, anathema esto.

« Si quis dixerit, Filium Dei, cum in carne viveret inque terris degeret, etatem, non in caelis etiam cum Patre fuisse, anathema esto.

« Si quis dixerit, Filium Dei, cum passus sit in cruce, non in carne solum et anima radios percipere, quam accepit in forma servi, uti sacris litteris proditum est, sed in sua etiam divinitate dolorem sustinuisse, anathema esto.

« Si quis negaverit Verbum Dei passum in carne, crucifixum in carne, mortem gustasse in carne, et primogenitum ex mortuis esse, quatenus vita est, et Deus auctor vite, anathema esto.

« Si quis negaverit eum in carne, quam assumpsit, sedere ad dexteram Patris, in qua etiam venturus est ad iudicium de vivis et mortuis exercendum, anathema esto.

« Si quis negaverit Spiritum sanctum vere et proprie ex Patre esse, perinde atque Filium ex divina essentia, et Deum Dei Verbum, anathema esto.

« Si quis dixerit Spiritum sanctum non perinde omnia posse, omnia scire, et ubique terrarum adesse, ut Patrem et Filium, anathema esto.

« Si quis dixerit Spiritum sanctum creaturam esse, aut per Filium factum esse, anathema esto.

« Si quis negaverit Patrem omnia per Filium incarnatum et Spiritum sanctum condidisse, hoc est, visibilia et invisibilia, anathema esto.

« Si quis negaverit unam Patris, et Filii et Spiritus sancti divinitatem, auctoritatem, potestatem, gloriam unam, dominatum unum, unum regnum, voluntatem, et veritatem, anathema esto.

« Si quis negaverit tres veras personas esse Patris, Filii, et Spiritus sancti, semper vivere, omnia continere visibilia et invisibilia, omnia posse, omnia judicare, omnibus vitam tribuere, omnia fabricari, omnia conservare, anathema esto.

« Si quis negaverit Spiritum sanctum ab omni creatura perinde adorandum, ut Patrem et Filium, anathema esto.

« Si quis de Patre et Filio recte sentiat, de Spiritu sancto autem non item, haereticus est, quando-

quidem omnes haeretici, qui de Filio Dei et de Spiritu sancto prave sentiunt, in Judaeorum et Gentilium infidelitate versari deprehenduntur.

« Si quis Deitatem dividerit, diveritque Patrem Deum, Filium Deum, et Spiritum sanctum Deum separatim; affirmaveritque eum Deos dici, et non Deum, propter unam divinitatem et potentiam, quam credimus et; noscimus Patris et Filii et Spiritus sancti, cum si unus Deus in tribus personis; aut rursus ita exceperit, acceperit, Filium et Spiritum Sanctum, uti Patrem solum Deum dici, aut unum credi Deum existimet, anathema esto. Nam, nomen deorum et Angelis et omnibus sanctis a Deo donatum est. In Patre, et Filio, et Spiritu sancto propter unam aequalitatem divinitatem, non nomina Deorum, sed nomen Dei nostri offertur, et significatur, ut credamus quod in Patrem et Filium et Spiritum sanctum baptizati sumus, et non in nomine archangelorum, aut angelorum, sicut haeretici, Judaei et Gentiles declinant.

« Haec igitur Christianorum salus est, ut credentes in Trinitatem, id est, in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, et baptizati in eandem, credamus quoque unam in ea Deitatem esse, unam potentiam, unam divinitatem et essentiam denique unam ». Haecenus Damasi papae in Concilio Romano fidei decretum.

13. Sed quod rursus ad eodem Damasi anathematismos pertinet, non praetermittam, quod Justinianus imperator ait, ab eo excommunicatos fuisse omnes sive adhuc viventes, sive defunctos, qui Nicenam sacrosanctam fidem violassent; suad enim haec verba ipsius in epistola, cujus titulus est: *Ad Joannem Romanum Pontificem*, sed tamen scripta Vigilii papae tempore; ejus autem est exordium: « Scientes quod nihil aliud, etc. », ubi post nulla prope lineam: « Etiam, inquit, quod est amplius, dicemus; quia quidem ex ipsis, qui in Nicenam sancta Synodo convenerunt, et exposita ab ea fidei definitioni vel symbolo subscriperunt; quoniam postea conditaria sapientes apparuerunt, alii quidem vivi, alii autem post mortem anathematizati sunt a Damaso sanctae memoriae papa antiquo Romae, et ab universali Sardicensi Concilio, prout testatur S. Athanasius ». Haec ipse. Sed desideratur ejusmodi Damasi scripta Athanasio cognita, cujus tempore in alia aliqua Synodo ad a Damaso factum oportuit ab hac diversa; nam hunc Petrus ejus successor intulit.

14. Quod autem ad hujus anni Romani Concilii res gestas spectat, sic in eo claudendi sunt Apollinaris, Aitidis, Amthoicens, atque omnes ejusdem sectae particeps, ut etiam una cum ipsis omnia eorumdem haeresum capita fuerint condemnata, ut illud in primis, quod ad antiquam haeresim Melitariorum spectabat, quam idem Apollinaris, scribens adversus Dionysium Alexandrinum illam desinendum, restitute conatus est. Stoque actum, ut post damnatam Romae in Apollinae cum haeresim loquacem audeat, omnino contineat ut vix licuit

abipando audita. Erant Apollinaris hæresis alia quoque capita, eademque cum auctore damnata, quæ singula recensimus. Plane accidit de Apollinaris, ut quod magna cum laude versatus fuerit in Ecclesia, ejus errores haud crediti fuerint, vel saltem excusati, ut ex Epiphonio ¹ superiori tomo divimus. Magni quidem ipsum fuisse in Ecclesia estimationis, ostendit etiam Cyrillus Alexandrinus ², cum sic eum redarguit: «Quid enim, inquit, utilitatis Apollinaris Laodæensis attribit, unus ex primoribus, magnus ille agonista, qui cum pro reela fide adeo fortiter contra inimicos dimicavit, sua ipsius sapientia factus, velletque in puram et sinceram Christi fidem ex perplexis et invidiis mentis quosdam introducere; an non hoc effecit, ut inter schismaticos a Catholica reputetur Ecclesia? etc.»

15. *Qui scripserint adversus Apollinarem, et ejusdem multiplicis & citatores erroresque.* — Sed quid accidit? cum male omnino audire crepisset, resque ipsius eo sicuti essent, ut excusari dissimularique minime possent; Et cum est, ut in eum pili omnes stylium acuerint, atque in ejus scriptis accuratus pervestigatis alios complures errores invenerint, ut in primis illum, cupis ex Gregorio Nazianzeno ³ superius mentio facti est, quo jungeretur cum Ario et Macedonio, dum scilicet constitueret Trinitatem ex magno, majore, et maximo; cujus Apollinaris sententia Theodoretus ⁴ quoque meminit, atque damnat, dum ille diceret maximum esse Patrem, majorem autem Filium, magnam Spiritum sanctum; ridiculum plane existans, quod cum Apollinaris Nequeam fidei as errorem sese diceret, ista tam absurda dixerat. Rursum vero Theologus ex filioleto episcopi in Apollinaris portentosas quasdam ejus sententias palecitur ⁵, nimirum elutisse blasphemiam, atque divisse, carnem Christi de carlo allatam esse; addidisse insuper Christum in sua divinitate passum esse. At idem Gregorius ad Glodonium ⁶ scribens, cum decem statuit anathematisimos adversus hæreses Apollinaris, totidem, cum ab ipso, tum a suis impiis prolatis esse sententias, in o horrendis blasphemias, docet. Sunt autem hi qui sequuntur:

16. « Si quis sanctam Mariam Deiparam non credit, extra divinitatem est ». A serbat id Apollinaris, dum carnem Christi de carlo sumptam esse dicebat, male et subdit:

« Si quis Christum per Virginem tanquam per eandem decurrisset, ac deluxisset, ac non in ea divino modo, quia absque viri opera, humano, quia procreatus lege formatum esse dixerit, in simili impetate versatur.

« Si quis creatum hominem fuisse, Deumque postea sublusse, pronuntiaverit, damnationi obnoxius est.

« Si quis duos filios, alterum ex Deo et Patre,

alterum ex matre, non autem unum eundemque induverit, is ab ea quoque filiorum adoptione excidat, quæ recte creditibus promissa est ». Et post nonnulla adversus hanc blasphemiam dicta, subdit:

« Si quis divinitatem in eo velut in Propheta per gratiam operatam fuisse, ac non secundum essentiam connexam fuisse atque connecti dixerit; divino allatu careat, imo contrario », nempe diabolico, « impletur ».

« Si quis cruci affixum non adoret, anathema sit, atque in eorum qui Deum interemerunt, numerum adscribatur.

« Si quis cum a operibus perfectionem assecutum fuisse, aut post lapsimum, vel resurrectionem a mortuis in Filium adoptatum fuisse dixerit, quemadmodum quos Græci deos adscriptivos inducunt, anathema sit. Neque enim id quod cepit, aut progreditur, aut perititur, Deus est; lametsi hæc de eo i terro dicantur, quod paulatim hominibus innotuerit.

« Si quis sanctam carnem nunc exutam et abjectam, divinitatemque corpore spoliatam esse, non autem cum assumpta parte et esse, et venturam esse dixerit, presentie illius gloriam non cernat ». Et paulo post:

« Si quis carnem e carlo descendisse, et non hinc atque a nobis esse dixerit, anathema sit ». Ac demum:

« Si quis in hominem mente carentem speret; amens profecto est, nec dignus qui totus salute donetur ». Quod enim Apollinaris negans in Christo mentem, Christum semihominem colere videretur, idcirco idem Theologus eadem epistola subdit: « Tu sacerdotra, siquidem ego anthropolatra sum ». Hæc ex Gregorio Nazianzeno de erroribus Apollinaris, ejusque discipulorum, quos potentissime confutat. Erant omnes horum errorum sectatores ab Apollinare dicti uno eodemque nomine Apollinariani sive Apollinarista, cum tamen inter se non unius ejusdemque essent sententia assertores; nam et recitata modo eorum prave sententia longe inter se reperuntur esse diverse; accidit enim quod Epiphanius in Panario atque in Ancorato testatur, ut ex Apollinaristis alii alia atque diversa sentirent.

17. Primus autem omnium, qui Apollinaristarum errores contulavit, Magnus Athanasius fuit, ut ex Epiphonio liquet, qui ait missum fuisse ad eum ab Epicleto Corinthiorum episcopo exemplar commentarii errorum ipsorum; adversus quos eruditam illam ad eundem Epicletum idem Athanasius scripsit epistolam, quam ipse etiam Epiphanius ⁷ recitat; ubi inter alia hæc quoque ex ipsorum blasphemis, quod scilicet asserentes carnem Christi descendisse de caris, cum Verbo coequaltem dixerint; atque illud, quod affirmarent Verbum sic carnem factum, ut mutatum in ipsam fuerit; quodque Verbum ipsum passum sit, et alias perulentas assertiones, quas in unum colligens Athanasius sic

¹ Epiph. hæc. LXV. — ² Cyrill. epist. XV, ad Alex. — ³ Gregor. Naz. ad Glodon. c. 1. — ⁴ Theod. fab. lib. IV. — ⁵ Gregor. Naz. ad Naz. c. 1. — ⁶ Theod. op. cit. c. 6.

⁷ Epiph. hæc. LXV. V.

de illis ad Epilectum ¹ : « Qualis infernus cruciavit, ut coessentialis dicatur corpus genitum ex Maria Verbi Deitati? Aut quod Verbum in carnem et ossa ac pilos et totum corpus transmutatum est, et a propria natura immutatum? Quis vero omnino audivit a Christianis, quod adoptione, et non natura corpus gestavit Filius? Aut quis adeo impius fuit, qui dixerit simul et senserit, quod Deitas ipsius, quæ est coessentialis Patri, ipsa circumcisa est, et imperfecta ex perfecta facta; et quod clavis affixum erat, non erat corpus, sed ipsa opifex naturæ essentialia? Quis vero audiens, quod non ex Maria, sed ex sua essentia, transmutavit sibi ipsi Verbum desideratum corpus, dixerit Christianum esse eum qui hæc dicit? Quis autem nefariam hæc excoxitavit impietatem, ut vel in mentem venerit, ut diceret: Qui dicit ex Maria esse Dominicum corpus, non amplius Trinitatem, sed quaternitatem in Deitate docet? Quare propter hoc hi qui sic sentiunt, carnem quam induit Salvator ex Maria, essentialis ipsius Trinitatis dicunt. Unde vero rursus erroratum aliqui æqualem prædicit impietatem, ut dicant non esse recentius corpus Deitate ipsius Verbi, sed consensipernum ipsum per omnia genitum esse? » Ac postea :

18. « Qui igitur adeo audaces fuerunt, ut dixerint, Christum carne passum et crucifixum, non esse Dominum ac Salvatorem, et Deum, et Filium Patris? Aut quomodo Christiani volunt nominari hi, qui dicunt, in sanctum hominem, velut in unum ex Prophetis venisse Verbum, et non ipsum hominem factum esse, accepto ex Maria corpore, sed alium Christum esse, et alium Dei Filium, qui ante Mariam et ante sæcula Filius est Patris? Aut quomodo Christiani esse possunt, qui dicunt, alium Deum esse, et aliud esse Dei Verbum? Hæc erant in commentariis indifferenter quidem dicta, unam vero eandemque habentia sententiam respicientem ad impietatem ». Istare adeo insana eum deploret Athanasius, acque dissolvit atque rejicit illa ad Epilectum scripta epistola, ut apud Epiphanium translata leguntur, alia vero versione apud ipsum Athanasium habentur; sed illud primo in Apollinarem ipsum Athanasius ² intorsit spiritum ea oratione, qua omnes hæreses insectatur: elem in eo tempore ille tantum Apollinaris error innoverat, quo diceret, corpus solum a Verbo assumptum ex Virgine, non integrum cum anima editum. At non his tantum scriptis, sed egregio edito Commentario de Incarnatione Christi, hos omnes refellit errores; meminisse minus ex his, Rhetorii nomine, qui diceret illud nefas, Christi carnem necesse esse lateri incretam, ut adorationem consequi posset, cum nihil creatum adoratione divina sit dignum: hæc, inquam, omnia cum validissime confutat, ostendit pariter magnam his cum Manichæis interesse conjunctionem, utpote qui sicut illi dicerent peccatum ex natura esse, Rursum vero adversus Apollinarem idem Athanasius, quo

in omnibus relinqueret posteris lestatam fidem catholicam, eruditum illum Commentarium scripsit, *De salutari adventu Christi*.

19. Quod rursus spectat ad prava Apollinaris dogmata, fuisse de origine animarum ejus communem cum Terfulliano sententiam, S. Hieronymus ³ testatur, eas nimirum ex traduce generari, atque instar corporum ex corporibus, ex animabus animas pariter propagari. De eodem quoque hæresiarcha Theodoretus ⁴ hæc habet: « Ille ergo rursum in nonnullis scriptis hypostasione, seu personarum proprietates confundebat, et idem faciebat in Trinitate; unde etiam insinulatus est, quod esset Sabellianus ». Dispicit Magno Basilio ⁵ illud etiam in Apollinare, quod Genesim interpretatum, totum se convertit, spreta littera, ad allegoricum sensum. Sed et fastus et arrogantia sugillatus est Apollinaris, cum pro antiquis ecclesiasticis canonicis ex divina Scriptura acceptis, novos in Ecclesiam a se editos Psalmos et diversa genera canonicorum introduverit, atque multiplicitate librorum sibi gloriam studuerit comparare. Unde Gregorius Nazianzenus hæc ad Cleodonium ⁶: « Quod si prolixo libri, et nova psalteria Davidique ex adverso resonantia, et versuum lepos pro fertio quodam festamento habentur; nos quoque Psalmos elaborabimus, et multa conscribemus ac modulabimur, quandoquidem ipsi quoque spiritum Dei habere videmur, si tamen spiritus gratiæ hoc est, et non potius humana novatiæ. Hæc te apud plebem prolestari volumus, ne hominum sermonibus, veluti hujusmodi malum dissimulantes obruamur, ac pestiferum dogma propter inertiam nostram, et sociordiam latius grassari atque invalescere videatur ». Hæc Gregorius, quod scilicet Apollinaristæ calumniose gloriarentur, ipsum Apollinarem eadem cum Catholicis sentire. Imo eo prociacæ pervenerunt, ut cum damali Roma a Damaso papa essent; mentirentur tamen, atque dicerent, se ab eo fuisse receptos; ut idem Gregorius eadem ad Cleodonium epistola testatur, sed de se in primis his verbis ⁷: « Sed quod nos in eadem opinione ac sententia esse mentiuntur, hanc sum hæc esca circumtegentes, atque hoc fuce, et pretextu cupiditatem suam nefarie explentes; simplicitatemque nostram, qua fiebat ut non alienorum loco eos haberemus, sed fraterna benevolentia complecteremur, in sceleris occasionem arripientes ». Atque addit:

20. « Illud etiam indignitatis accedit, quod ab Occidentali Synodo sese, ut audio, susceptos esse affirmant; a qua eos prius condemnatum esse, nemini est obscurum. Quod si vel nunc vel ante suscepti sunt qui cum Apollinare sentiunt, hoc ostendant, et nos acquiescemus. Perspicuum enim erit, eos recte doctrinam assentiri (nec enim aliter se res habere potest), si hoc consecuti sunt. Id autem omnino

¹ Athan. ad Epilect. Epiphani, ubi supra hæres. LXXVII. — ² Athan. orat. adv. omnes hæreses.

³ Hieron. epist. LXXXI. ad Oceanum. — ⁴ Theod. Tar. et al. lib. IV. — ⁵ Basil. in Hexæmer. homil. 3. — ⁶ Greg. Naz. ad Cleod. ep. 1. — ⁷ Hæc ibid. ep. 11.

lipiebat, si vel Synodalem codicem, vel epistolas, quibus a Communione admitti jubebantur, protulerint; nam hic Synodorum mos est. Hæc Theologus.

21. In his vero illud in primis observa, quod dum ait in Occidentali Synodo Apollinaristas (quod notum dicit omnibus jam fuisse damnatos; de nulla alia Synodo Occidentali potuit intellexisse, nisi de qua nunc agimus, ubi a Damaso, quod testatur idem ipse Gregorius in posteriori epistola ad Cleodonium) iidem Apollinariste damnati sunt; nullum enim aliud vel somnari potest in Occidente hoc tempore contra Apollinaristas Concilium congregatum, nisi Romanum. Sed et habes hic, lector, quod magnopere admireris, Gregorii scilicet erga auctoritatem Romani Pontificis incomparabilem observantiam, dum illud putaret a se tuto recipiendum fore, quod constaret ab illo esse decretum; et licet videri posset, ipsum posterioribus delevisse priora, nullum tamen crimen in eo putavit considerandum esse pravariationis, extraque legem positum, qua Apostolus ait: « Si que edificavi, hæc destruo, neque pravariationem me constituo »? Ecce tibi theologus theologorumque vertex, quantumlibet sciret Apollinaristas complurium accusatos errorum, quos eadem ipse impugnat epistola, quosque omnibus comperitum esse dicit in Occidentali Concilio fuisse damnatos; tamen si verum esset, quod illi mendaciter asserbant, ab eadem Synodo iterum congregata esse receptos; se acquiesciturum, neque illis adversaturum amplius pollicetur; se namque contestatus est verbis illis hic iterum repetendis: « Ab Occidentali Synodo sese, ut audio, susceptos esse affirmant; a qua prius condemnatos esse, nemini est obscurum. Quod si vel nunc vel ante suscepti sunt qui cum Apollinare sentiunt; hoc ostendant, et nos acquiescimus ». Sed cur istud, mox subdit: « Perpicuum enim erit, eos recte doctrinæ assentiri (nec enim aliter se habere res potest, si hoc consecuti sunt ». Ut plane appareat, ex arbitrio pependisse Rom. Pontificis, fidei decreta sancire et sancita mutare, atque decernere quibuscum a reliqua Ecclesia communicandum esset. At non eo sensu a quoquam accipi velim hæc nostra verba: « Fidei decreta sancire, et sancita mutare »; ut dictum existimet, quod semel de Fide Catholica ab ipso Romano Pontifice definitum est; idem ab ipso mutari posse, atque contra priora decreto sanciri. Absind hæc ab auditu fidelium: nimis enim crasse stabilita est ad Orthodoxorum quempiam affirmare. Sed secundum quod a Domino datum est Jeremiae: « Constitui te super gentes, et regna, ut exelles et plantes, destruas et adifices »; non ut ab ipso Propheta voluerit simul præstari contraria, ut eadem que exelleret plantaret, et que destrueret, rursus adificaret, absque pravariationis nota, secundum illud Apostoli: « Si que edificavi, hæc destruo, pravariationem me constituo ». Sed intellexisse laud dubium voluit, ut

operaretur illa circa diversa: ita dictum accipias de Romano Pontifice, « sancire decreta fidei, atque sancita mutare »; nimirum rectam fidem decreto sancire, male vero sancitam a perversoribus, delendo mutare; a cujus decreto ceteri Orthodoxi ita dependant, ut que recipienda pronuntiet, omnino recipiant; que vero rejiciendo mutaverit, aversentur; prout S. Gregorius Theologus, de quo est sermo, fecisse cognoscitur, ab eo dependens, uti perfectissimus orthodoxus (quod profiteretur) in recipiendo, vel danmando, ex ipso Romane Sedis arbitrio Apollinaristas; nempe rejiciendo ipsos, quos sciret damnatos ab ipsa; recipiendo eosdem, quos ab eadem sciret esse receptos, utpote jam recte fidei consentientes. His igitur recensitis occasione Synodi hoc anno Romæ habite, jam describamus que de codice Athanasii Romæ tunc sub Damaso ab Apollinaristis depravato Rutlinus narrat his verbis: 1.

22. « Damascus episcopus, cum de recipiendis Apollinarianis deliberatio haberetur, editionem ecclesiasticæ fidei (cui item editioni, si Ecclesie jungi velint, subscribere deberent conscribendam mandavit cuiamdam amico suo presbytero viro disertissimo, qui hoc illi ex more negotium preceperat. Necessarium visum est dictant, in ipsa editione de Incarnatione Domini, Hominem Dominicum dici. Offensi sunt in hoc sermone Apollinaristæ; novitalem sermonis causabantur, ostenderet in libello Athanasii episcopi scriptum esse sermonem, de quo questio habebatur. Quasi suavis jam ille, cui probatum fuerat, rogavit sibi dari codicem, qui et aliis ignorantibus, et contradicentibus salisaceret. Accepto codice, inauditum excogitavit adulterationis genus. Locum ipsum, in quo sermo iste erat scriptus, rasit, et ipsum sermonem rursus rescripsit, quem raserat. Codex redditur, simpliciter receptus est. Movetur iterum pro eodem sermone questio. Ad probationem codex profertur. Invenitur sermo, de quo erat questio, ex litura in codice positus. Fides proferenti fidem codicem derogatur, eo quod litura illa corruptionis ac falsitatis videretur indicium. Sed quoniam (ut iterum eadem dicam) viventi hæc facta sunt a vivente; continuo egit omnia, ut fraus commissi sceleris nudaretur, et nequitia macula non innocenti viro, qui nihil tale gesserat, adhareret, sed in auctorem facti atque in uberiorem ejus infamiam redundaret ». Hæc tenus Rutlinus.

23. Quæ quidem de se dicta, utpote familiare Damasi, et qui illi esset ab epistolis Synodicis, existimans S. Hieronymus¹, totam historiam fabellæ loco dicit; ad illam namque Synodum ipse ex visus est retulisse, quæ sub eodem Damaso, imperante Theodosio, collecta est, quando Orientalibus quoque epi-

¹ Rufin. de adulter. J. Theod. apud Hieron. — ² Hieron. Apol. ad Rufin. lib. II.

¹ Galat. II. — ² Jerem. I. — ³ Galat. II.

scopis convocatis, Paulinus Antiochenus ad eam se contulit cum Epiphano, quibus ipse Hieronymus comes adhaesit. Ceterum quod longe ante, nempe hoc anno (ut vidimus) cum Petrus Alexandrinus episcopus profugus Romae esset, aliam sub eodem Damaso configit itidem Romae peragi Synodum, in qua primum actum de Apollinare et Apollinaristis haereticis; cum et a Damaso divinus scriptum esse libellum, cui subscriberent, qui ab haeresi Apollinaris ad Ecclesiam redire vellent; nonnihil animi pendeo, imo magis adducor, ut credam de aliquo alio presbytero Damaso inhaerenti Rufinum intellexisse, quam de Hieronymo; cum dubium non sit, multis annis antequam Hieronymus eo ministerio illi usui esset, alios ad eandem functionem Damasum habuisse ministros. Quod si in hac Synodo, de qua est sermo, ea a Rufino narrata configisse dixerimus; de alio potius quam de S. Hieronymo ipsum intellexisse oportuit: siquidem certum firmiterque est ipsum Hieronymum his temporibus in creta Syria degisse; nec venisse Romam, nisi sub Theodosio imperatore, ut suo loco aperte constabit. Ceterum si consenserimus, Rufinum de S. Hieronymo intellexisse; tunc affirmare necesse est, eandem de Apollinaristis altercationes refricatas esse in alio Concilio Romano Theodosii tempore a Damaso celebrato, cui idem Hieronymus praesens fuit.

24. Sed haec omnia fuisse Rufini figmenta, illud me magnopere persuadet: nam quid est quod ait, complexionem illam, *Dominicum hominem*, a Damaso positam ad suggillationem haeresis Apollinaris, ab Athanasio (ut tradit acceptam, ab ipsis Apollinaristis quasi novam esse rejectam; adeo ut ejus obliivanda causa, eo modo codicem depravarint; cum e contra constet ex Gregorio Nazianzeno, eas fuisse peculiarias Apollinaristarum voces? ait enim ad Cledonium ¹ scribens adversus eosdem Apollinaristas: « Ne imposturam faciant homines, vicissimque ipsi fallantur, hominem Dominicum (ut ipsi loquuntur) vel potius Dominicum nostrum, et Deum mentis expertem esse asserentes: non enim hominem a divinitate separamus, sed unum eundemque profiteremur, etc. » Et Elias Greusensis ibidem locum Gregorii explicans, fuisse has voces ab Apollinaristis usurpatas, ostendit.

In quam sententiam et Athanasius ², cum invehitur in eosdem, haec ait: « Quam igitur causationem excogitatis? Aut qua simulatione praetextum queritis? Ac cur non potius expressim dicitis, cum non accepta forma servi, hominem esse factum, sed quasi hominem apparuisse? Hunc enim intellectum habet vester sermo, quo ad praetextum dicitis haec verba. Qui idem est, idem est: ideoque obrectare veram dispensationi humanitatis assumptae per sycophantiam satagitis dicentes, Christum hominem deificatum esse: ac rursus illud: *In principio erat Verbum*, quod accepta forma servi homo sit

genitus; aut hominem eum dicitis, qui cum Deo sit, aut hominem Deo implicatum, aut hominem pro mundo mortuum, et qui pars aliqua mundi erat, aut hominem peccati incapax, aut hominem angelis dominantem, aut hominem a rebus creatis adoratum, aut hominem Dominicum (Dominum), cum Apostolus dicat: Paulus servus Jesu Christi: aut hominem crucifixum, Dominum gloriae, aut hominem audientem: Sede a dextris meis; aut hominem venientem, ut iudicio judicet: haec est Intulenta vestra ex imo subtrita aqua, quam ebibendam hominibus offertis, etc. » Cur autem illi sic semper Christum hominem, nunquam Deum? Ita subdit paulo post: « Ideo enim dicitis Deum ex Virgine natum esse, ac non Deum hominem, ut evangelista definit, ne genituram carnis confitendo, necessitas vos cogat, ut naturalem eum esse cognoscatis, etc. » Pluribus enim agit de ejusmodi differentiis; quibus pravum suum ipsorum dogma illi astrere contendebant. Ceterum a piis pio sensu has voces usurpatas esse constat, et ab ipsomet Athanasio in expositione fidei, ubi ait: « Dominicus enim homo, quem ad salutem nostram exhibuit, conditus est, ut esset initium viarum, etc. », et in sermone majore contra Apollinarem pro fide, haec habet: « Dominicus autem homo non infirmatus, neque notens mortuus est ». Citatur hic textus in Synodo Lateranensi sub Martino papa et martyre in secretario quinto.

25. Ceterum complexio ista, *Homo Dominicus*, etsi a catholicis interdum fuisse usurpata nescitur; tamen laud tute dici S. Augustinus eadem aliquando usque existimavit, qui haec in retractationibus habet ³: « Non video, utrum recte dicatur, Homo dominicus, qui est mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, cum sit utique Dominus: Dominicus autem homo quis in ejus sancta familia non potest dici? Et hoc quidem ut dicerem, apud quosdam legi tractatores catholicos divinarum eloquiorum: sed ubicumque hoc dixi, dixisse me nollem; postea quippe vidi non esse dicendum, quamvis nonnulla possit ratione defendi ». Haec ipse, ex quibus etiam suspecta redditur tota illa Rufini narratio.

26. At quoniam Indubio eundem Apollinarem haeresiarcham sanctus Ephraem allecerit, cum ad publicam ipsum disputationem aliquando provocasset; Gregorius Nyssenus ita describit ⁴: « Sermone quodam, qui una etiam potius, quam scriptis ad nos devenit, unde ipsum veritatis studiosissimum existisse facile intelligi poterat; Apollinarem loquentem, imo deumentem ac insanum nuncupabat: qui res novas motiens, multa impia Scripturae sacrae adversantia duobus comprehensa libris, e suo eructans ventre admodum insolite ac temere proloqueretur. Illos vero libros eundem, quam ut delens habuisse tenebatur, feminae asservandos commiserat. Quae cum magno innotuissent Ephraem; ejusdem se

¹ Greg. Naz., ep. 1. ad Cleo. — ² Athan., de solvendo Chri-li advers., Apollinar.

³ Aug. contra I. lib. 149, 19. — ⁴ Gregor. Nyss. ser. de S. Ep. c.

esse opinionas contingens, feminam que libros custodiebat, adat; et de se, quis sit, et quam fausta ei ex eremo afferat, patefecit; nonnullaque forte id genus alia adiciens, tandem rogat, ut præceptoris sibi scripta publicæ utilitatis causa exhibeat; ut nobis selicet, quos tunc hæreticos vocabat, repugnare commodius posset. Quibus capta verbis lenita, eumque ex illis nimium qui Apollinaris sustinerent partes reputans, libros præbit, eos tamen sibi celesriter restitui deprecans. Caterum magnus hic Jacob dementem supplantans Esau¹, ac flagitiosa illa primogenita rapiens prudenter oppressit: nam piscis glutino omnes illiucens chartas, ita folium folio connexuit, ut cum pars una ab altera ob firmam conjunctionem plane seungi nequiret, in unam quasi tabulam singuli libri apparenter redacti; sicque eos mulieri, a qua commodato acceperat, reddidit. Quæ quidem artificii huiusmodi uti mulier ignara, cum formam eorumdem exteriorum salvam esse cerneret, quicquid intrinsicus esset, diligentius inspicere neglexit.

27. « Dies vero huiusmodi ita nulli elapsi erant, cum Orthodoxis quibusdam retetur sanctus siue, qui Apollinarianum accivisset, et cum eo sermones contulisset. In iudicium itaque vocatus, impis illis libris fretus, ad statutum diem venit; ac dicere quidem pro se, quod gravi jam premeretur senio, renuit; postulavitque ideo sibi proferri libros, ut ex illis respondere posset atque contradicere. Cum ergo istius delatoris socii frementes in medium libros produxissent; inveteratus ille dierum malorum iniustitie iudeæ, unum ex cis in manus sumens, aperire atque explicare nititur; sed quod glutino vinculus non cederet, ad partem ejus mediam aperiendam est aggressus, eamque ipsam eodem conglutinatum modo invenit. Quare sua ille ex priore libro frustratus spe, ad alterum se contulit: quem quidem totum ita firmiter connexum cernens, ut prorsus explicari nequiret, tanto rubore atque pudore sullus est, antimoque usque adeo perturbatus, ut ex eo consensu abiens, quasi mentis atque consilii inops et exanimatus in morbum lapsus sit; illamque ignominiam notam illa ægre et moleste tulit, ut parum admodum abluerit, quin tum mortem obiret ». Hac tenus de his Nyssenus; eo autem morbo Apollinarianum perisse, habet Metaphrastes; quod quidem si verum esset, Ephraem nequaquam ante præsens tempus, sed post ipsum Apollinarianum ex hac vita discessisse dicendus foret; quod tamen falsum est, testante S. Hieronymo, Ephraem sub Valente, Apollinariano vero sub Theodoro esse defunctum; nec, quis diverit hæc de Apollinari seniori junioris parente esse intelligenda.

28. Quod pertinet ad ejusdem Apollinaris scripta; testatur S. Hieronymus², reliquisse illum præter innumera pene volumina, tringenta libros adversus Porphyrium, qui inter cætera ejus opera maxime

probarantur. Conatum insuper cum fuisse divinarum librorum translationes omnes in unum asserere, idem tradit S. Hieronymus³, qui tamen opus minime probavit. Ejusdem quoque Apollinaris in Prophetas commentarios, nempe in Mathæum evangelistam, idem auctor citat; quos ita se legisse affirmat⁴, ut habito delectu, ex sclerore aurum seligeret. Patrem eum eloquentie prædicat Philostorgius; sed tamen quæ esset verbosa potius, quam nervosa. Multis rursus voluminibus complures hæreses oppugnasse, tradit Vincencius Lirmensis; sicque de eo accidisse ait; ut quem populi quasi arietem gregis sequebantur, eum deinceps ut lupum fugere cuperint.

29. Ex scriptis autem Apollinaris Polemium quemdam, Theodorctus⁵ testatur, illam hæresim deluxisse, quæ affirmaret, Verbi atque carnis commixtionem confusionemque factam esse: a quo denominatos Polemianos hæreticos, tradit. Rursum vero discipulos quosdam ejusdem Apollinaris in Arabia hæresim adversus Dei genitricem disseminasse, Epiphanius habet; illamque horrendam jactasse blasphemiam, quæ diceret post natum Christum Josepho viro conjunctam esse: quam sceleratissimam opinionem impius Helvidius in Occidente studuit propagare; sed ne profana quidem et impie mentes tantam blasphemiam calumniam in aures admittere tolerarunt; quamobrem utrobique pravum semen exaruit. Sed de Helvidio dicendum inferius. Ad hos confutandos hæreticos, dictos *Antidionariaritas*, rogatus S. Epiphanius epistolam scripsit ad Ecclesiam quæ est in Arabia⁶, qui, et in Panario adversus eosdem pluribus disputavit, ubi ipsa epistola ad Arabes scripta legitur⁷.

30. In ea etiam provincia addit exortam tunc esse aliam hæresim, dictam Collyridianorum, qui eandem sanctissimam Virginem ut Deum colerent, placentiamque illi sacrificantes offerrent; de quibus ita Epiphanius⁸: « Admirali, inquit, sumus, cum aliud rursus audivissemus, alios nimirum ita decipere, ut in tractatione de ipsa sancta semper Virgine, pro Deo hanc introducere studerint, et adhuc studeant, et furore quodam ac amentia ducantur. Narrant enim, quod quædam mulieres in Arabia e partibus Thærac hanc vanitatem invexerunt, ut in nomen semper Virginis collyridem quandam sacrificent, et simul congregentur, et in nomen sancte Virginis ultra modum quid lentent aggredi nefario ac blasphemio negotio, et in nomen ipsius sacra celebrent per mulieres; quod totum impium est et nefarium, alicuium a prædicatione sancti Spiritus »; et alibi⁹ de iisdem: « Quædam enim mulieres currum quemdam sive scellam quadratam orantes, expanso super ipsam luteo in quadam illustri die anni, per aliquot dies panem proponunt, et offerunt in nomen Mariæ: omnes autem panem participant, etc. » Nomen autem Epiphanius hæresim confu-

¹ Genes. XXV. XXVII. — ² Hieron. de script. Eccles. in Apollin. et de col. epist. LXXV.

³ Hieron. Apologet. advers. Rufin. — ⁴ Idem epist. CLII. — ⁵ Theod. her. tabul. lib. IV. — ⁶ Epiph. her. CXXVII. — ⁷ Idem her. CXXVIII. — ⁸ Idem ibid. — ⁹ Idem her. CXXIX.

lat, primo loco demonstrat, procul a more Catholicae Ecclesiae abhorrere, ut mulieres sacrificent; deinde pluribus docet, nequaquam Dei genitricem colendam tanquam Deum. Ceterum Catholica Ecclesia sic semper suscepit cultum sanctorum, ut tamen nunquam ipsis, vel in nomine ipsorum obtulerit sacrificia, sed in eorum commemorationem dumtaxat eadem Deo offerat; quod primo Annaliom tomo fuis dictum est. Quam procul autem abhoreret Epiphanius ab Agiomachorum sententia, qua sanctorum cultus impugnatur, plane docet ubi agit de Vitis sanctorum Prophetarum; ubi saepe confirmat morem Ecclesiae, cum tradit fideles supplicare solitos ad Hieremie sepulcrum, Isaiaeque intercessionem nulla penitentibus beneficia imperiri, eademque praestari in sepulcris Ezechielis et aliorum.

31. *Epistola Basilii ad Occidentales de statu Ecclesiae Orientalis.* — Ille item anno, qui est decimus tertius a persecutione a Constantio indicta in Oriente, ex Synodo Constantinopolitana post Concilium Ariminense (ut suo loco dictum est, in qua decreta sunt ab Imperatore Constantio evicta episcoporum; S. Basilii, ut ipse testatur, iterum scribit ad Occidentales, nempe ad Romanum episcopum, et alios (quarto loco data haec est epistola) expositulans toties imploratum auxilium, minime haecenus impertitum: litterae autem sic se habent¹: « Quoniam in se sperantibus Dominus pollicitus est, quod eos ex omni tribulationis genere velit educere; quamvis in medio malorum pelago delincaur, ac sevisisimis procellis a spiritibus malitiae excitatis agilemur; perduramus tamen in Christo, qui nos confirmat; nec vigorem ejus studii remittimus, quo curam gerimus Ecclesiarum: neque veluti de salute propter exerescentem tempestatem desperantes, animi dissolutionem patimur; sed adhuc, quoad ejus fieri potest, omnem operam impendimus, scientes etiam eum quem celus devoraverat, quoniam animum non desponderat, sed ad Dominum clamaverat, salutem esse consecutum. Ad hunc sane modum et ipsi, licet in extrema mala inciderimus; spem tamen, quam in Domino collocatum retinemus, non abjicimus; sed undequaque auxilium illius circumspicientes requirimus. Unde est quod ad vos quoque respeximus, fratres venerandissimi, quos in praesenti tribulationum tempore frequenter ad nos venturos speravimus. Verum spe ista frustrati, ipsi quoque illud nostrum occinimus: *Expectari qui simul contristaretur, et non fuit; et qui consolaretur, et non invenit.* Sunt enim ejusmodi nostrae afflictiones, ut et hi qui extremum Occidentem incolunt, merito ad hunc nostrum Orbem se se recipere debent. Et quoniam uno membro afflicto, reliqua simul omnia compatiuntur; conveniebat, ut et nobis jamdiu admodum laborantibus affectu commiserationis condoleretis. Non enim locorum vicinitas, sed conjunctio spiritus conciliare, et propinquos facere solet, quam

inter nos ac dilectionem vestram intercedere persuasi sumus.

32. « Qui fit igitur, quod nullas consolationis litteras, nullam fratrum visitationem, nec aliud quidquam normae ac debite dilectionis conveniens a vobis accepimus? Jam enim tertius decimus annus est, ex quo nobis haereticum hoc bellum exortum est; in quo pluribus tribulationibus afflictatae sunt Ecclesiae, quae ab eo tempore commemorari possunt, quo primum Evangelium amudani arripit. Quorum vobis singulas recensere nolumus, ne malorum illorum evidentiam sermonis nostri imbecillitas suboscuret. Simul etiam haud necessarium esse judicamus, ut hisce de rebus deceamini, cum veritatem illarum jam olim vel fame judio cognoveritis.

33. « Summa enim mali hujus est: Plebs orientis relicta, in solitudine congregatur. Spectaculum videretis miserabile: mulieres, parvuli, senes et alios imbecilles imbrum vehementissimorum, nivium, ventorumque molestiam sub gelu hiemali, consimiliter et Solis ardore aestate sub dio agentes perferunt; et haec propterea patiuntur, ne pravum illud Arit fermentum recipere cogantur. Quomodo autem fieri poterit, ut ista vobis sermone aliquo perspicua reddantur, nisi ipsa vos experientia et spectaculum in oculos incurrens ad compassionis affectum permoveat? Obscuramus itaque, ut vel nunc tandem manum Orientalibus porrigatis Ecclesiis, quae jam velut in genia depresso inclinant; ac viros aliquos mittatis, qui illas de praemis admoncant, quae patientiae ac passionibus pro Christo toleratis reservantur. Haud enim tantum haec et efficaciae sermo consuetus, quantum vox peregrina ad consolandum dejectos valet; praesertim si illa afferantur a viris qui cum primis gratia Dei instructi esse cognoscuntur: quales vos cunctis mortalibus predicamini, quod in fide illibate permanentis, et Apostolicum depositum illasum servetis. Non sic habent res nostrae; sed sunt apud nos quidam, qui gloriae desiderio et maxime inflatione ista, qua Christianorum animi subvertuntur, perciti, verba quaedam novandi studio excogitata inducere praesumunt. Unde Ecclesiae debilitatae, quasi vascula quaedam laxata, influentem haerem receperunt. Vos itaque, o dilecti et desiderati fratres, situs vulneratorum medici, et eorum qui adhuc sani sunt, pedotribae, quod morbidum est curantes, et quod sanum ad pietatem insituentes. Hucusque Basilii epistola ad Occidentales, et quidem aliqua ex parte decurtata: non enim ex more, cui has litteras dederit perferendas, quaeve legaverit in Occidentem, mentionem aliquam habet. Quamvis autem causa intercesserint, cur Damasus retardavit legationem, visitationemque Orientalis Ecclesiae, satis recensita sunt anno superiori: ex his vero litteris abunde declaratur, longe abesse, ut a communicatione Occident. huius se Basilii continerit; ac longe longius procul esse, ut idem Basilii Occident. les haerem nomine suspectos haberit, quos solos puros sincerisque Orthodoxos permansisse testatur his litteris.

¹ Basil. ep. 4. in addit.

34. Sed quod ad Orientalem Ecclesiam spectat, jure d'plorat ejus calamitatem Basilus, antequam comparat diversarum civitatum Ecclesias lavas vasculis undique hæresim elabentibus. Nam præter sabellianam, arianam, macedonianam, emoniam, photiniam, et alias superius recensitas, accesserunt quas nuper divinus diverse Apollinaristarum hæreticorum classes, ut facimus de schismatibus inter Catholicos excitatis. At tolerandum quoquo modo malum videri poterat, si non nisi una civitas minus populum hæresis seduxisset; sed videre famesissimum erat, quot domos, tot pene hæreses peculiare fuisse; sed quod impossibile est dicere de singulis, ex his quoque contingebant Ancyrae primarie in Galatia civitates, cæterarum Orientis urbium statum possumus intelligere. Etenim S. Hieronymus, qui Ancyram invisit, cum in recensita superius peregrinatione ex Cappadocia atque Galatia venit in Syriam, hæc habet¹: « Sed mecum qui vidit Ancyram metropolim Galatiæ civitatem, quod nunc usque schismatibus dilacerata sit, quod dogmatum varietatibus conspurcata. Omittit Calaphrygas, Oplatas, Borboritas, et Manichæos; nota enim hæc humane calamitatis vocabula sunt. Quis unquam Passalorincitas, et Ascodrobus, et Artotyritas, et cætera magis portentosa, quam numina in aliqua parte Romani orbis audivit? » Hæc ipse. Meminit de his² Philastrius; Borboritasque esse ait, qui de deo concupiscentiis tuburum negare iudicium; Passalorincitas, qui dicitur naribus orique imponentes, perpetuum silentium servantes, nihil præterea curant; Ascodrobus, sive Ascodrobus, qui bæthanaliam in Ecclesiam induxerunt; Artotyritas autem qui in sacrificio panem et caseum offerrebat; hæc monstra aiebant his temporibus Ancyra, licet sanctissimus eadem præses episcopus Athanasius, quem defunctum Basilus adeo luxit atque laudavit³; post quem Leo sanctissimus monachus, cujus meminit Sozomenus⁴; cum hæc ait de monachis Cappadociae atque Galatiæ: « Inter monachos autem, quos illic vixisse ceperat, primas tulit Leo, qui postea Ecclesiae Ancyrae episcopus creatus est ». Si igitur civitas, cui præerat magni nominis episcopi orthodoxi, adeo lanterna erat diversis sectis hæreticorum; quid putandum de aliis, quibus vel segnes præerant Antistites, et magna ex parte funalis illis, pastoribus quoque carebant, vel hæreticos accipere prætoros? Justa igitur agebat doloris causa mentem Basilii, ut illa ab Oriente vociferaretur ad Occidentem. Sed hoc cæteris deterius, ut dictum est, malum operata est Astutia Salamae, ut inter Occidentales et Orientales, Damasum atque Basilium, tum occasione nominis hypostasis, tum defensione Meliti vel Paulini, atque etiam calumniis de eodem Basilio utroque sparsis, damnosa admodum diffidentia orta esset, magno totius Ecclesiae Catholice detrimento.

35. *Theodosius senior, Firmi tyran, inde repressa, ingræte occiditur.* — Hoc pariter anno Valentinianus imp. cum adhuc in Gallias ageret, Donatistas episcopos relapzantes cohibuit, dalo hoc ad Julianum proconsulem Africae rescripto⁵:

« Antistitem, qui sanctitatem baptismi illicita usurpatione genuerit, et contra iustitiam omnium, eam gratiam iterando, contaminaverit, sacerdotio indignum censemus. Dat. X kalend. Mart. Trever., Valentiniano et Valente IV AA. coss. » Hæc vero post liberatum a Firmo tyranno Africanum fuisse rescripta putamus. Invaluerat enim in Africa his temporibus Firmi tyrannus; ad quem oppugnandum Theodosius senior, Theodosii imperatoris pater, a Valentiniano in Africam missus est; qui post diversas pugnas eundem oppressit, sublevavitque Africam eam clade diutius atollentam. Res gestas Ammianus accurate descripsit⁶, ad quem lectorem hæc expientem plenius enarrata rejicimus; illa hic tantum, qua argumenti nostri esse videntur, nolimus præterisse, cum scilicet viribus fractus Firmus legatione episcoporum a Firmo tyranno pacem expetit, de quibus hæc ipse⁷: « Fessus arumis gemini prædii Firmus, inique astutus corde, ne quid illi-mæ rationis omilteret, christiani ritus antistites oraturos pacem cum obsidibus misit. Qui quomam suscepti lenius, polliciteque victui congrua militibus (ut præceptum est) laeta refulere responsa; præmissis numeribus Mauris ipse fidens ad Romanos pervenerat ducem, equo insidens aplo ad anticipem casus. Cumque prope venisset, fulgore signorum et terribili vultu Theodosii perstrictus, jumento desiliit, curvalaque cervicæ, humi pene affixus, temeritatem suam flebiliter incusabat, pacem obsecrando cum venia. Suscepitque cum osculo (quoniam id Reipublicæ conducebat, bonæ spei jam plenus, sufficientia præbuit alimenta; et quibusdam propinquis suis ad obsidum vicem relictis, abscessit, captivos, ut sponderat, redditurus, quos primis barbarum exordiis rapuit. Biduoque post leosium oppidum, cujus supra decimus conditores, militaria signa et coronam sacerdotalem cum cæteris qua interceperat, nihil cunctatus restituit, ut præceptum est ». Hæc de pace.

36. Quod spectat ad coronam sacerdotalem redditam; illa esse creditur pretiosior niitra sic dicta, qua in solemnioribus functionibus uti solent episcopi. Fuit hujus Firmi tyranni frater Gildo nomine, ut Ammianus⁸ atque Claudianus⁹ testantur: qui tyrannidem fratris cõllapsam reparans, Romano imp. in Africa negotium accessit, partesque Bonati vehementer suscipiens, maximo fuit Catholicis detrimento; unde factum est, ut quidam Donatarum episcopos, Oplatus nomine, quod palam cum Gildone saviret, fuerit cognomento dictus Gildonianus; sed de his inferius. Finis vero Firmi ille fuit, ut

¹ Hieronymus in proem. in epist. ad Galat. lib. II. — ² Philastrius, c. 3. 7. 10. — ³ Basil. epist. LXXV. — ⁴ Sozomenus, lib. VI. c. 34.

⁵ L. 1. ne quærit. bapt. dicit. Cod. Theod. — ⁶ Ammianus, lib. XXVIII. c. XXIX. — ⁷ Idem lib. XXIX. — ⁸ Idem cod. lib. XXIV. — ⁹ Claudianus de bello Gildon.

rursus tyrannidem exerens, rursus per Theodosium oppressus, eo desperationis redactus sit, ut spontaneo necens collum laqueo, misere vitam finiret. At quid gratiae redditum sit Theodosio, qui Africam ab infestissimo tyranno liberavit; audi Orosium¹: « Post, inquit, cum experientissima providentia totam cum Mauritania Africam meliorem pristinis legibus reddidisset; instimulante et obrepente invidia, jussus interfici, apud Carthaginem baptizari in remissionem peccatorum precepit; et postquam sacramentum Christi, quod quaesierat, assecutus est, post gloriosam saeculi vitam, etiam de vitae aeternitate securus, percussori jugulum ultro praebuit ». Haec Orosius. Quaesitum quoque fuisse ad necem Theodosium juniorem ejus filium, sed divina voluntate antevertisse periculum, S. Ambrosius illis verbis testari videtur, ubi in oratione in funere ejus habita ita dicit²: « Portavit jugum grave Theodosius a juventute, quando insidiabantur ejus saluti, qui patrem ejus triumphatorem occiderant ». Fuisse autem ipsum hoc tempore prima lanugine pubescentem, ducemque Morsiae adversus Sarmatas fines Rom. imperii invadentes electum, egregiaeque virtute spectatum ob plures de eis victorias reportatas, Ammianus³ affirmat, inde vero tantam esti-

mationem rei bellicae ex his sibi Theodosius conciliavit. ut postea ad sublevandum collapsum in Oriente Romanum imperium, dux et imperator a Gratiano electus fuerit, ut idem auctor Zozimusque⁴ testantur. Unde autem contigerit, ut Theodosius parens post tot praclaras victorias capite truncatus sit, et Theodosius filius eodem modo pene periclitatus sit; neminem inveni qui tradat. Factum tamen id existimatur dolis atque insidiis Valentis imperatoris, qui post patefactum oraculum, successorem sibi fore, qui his litteris primis, THEO, conscriptum nomen haberet, complures ut vidimus Theodoros, atque alios his nomine similes subjecerat quaestionibus, ac morte mulctarat. At vero eo clariore Theodosii filii victoria adversus Sarmatas effulsere, quo reliqua Ecclesiae Occidentalis imperii lugubrior apparet; siquidem repentino motu, Quadi ac Marcomanni (ut Ammianus² est auctor) Alpes transgressi Julias, Opitergium excederunt, Aquileiam vero diutius obsederunt; parumque abuit, quin Constantii imperatoris filia Gratiano nuptura, in villa Pistrensi agens, caperetur a Barbaris. Perseverasse autem has clades etiam post obitum Valentiniani Hieronymus tradit⁵.

¹ Orosius lib. vii. c. 37. — ² Ambr. orat. in funere Theod. in fin. — ³ Ammian. lib. XXIX.

⁴ Z. sim. lib. iv. — ⁵ Ammian. lib. XXIX. — ⁶ Hieron. ep. lxxi.

ALTE PERIODI GRAECO-ROMANAE 5867. — Olymp. 288. an. 4. — Urb. cond. 1126. — Jesu Christi 373.

— Damasi papae 8. — Valentiniani et Valentis 10. Gratiani 7.

1. *Coss. et decennialia Valentis.* — Ad num. 1. et seqq. coss. « Valentinianus Aug. iv, et Valens Aug. iv, » ille in occidente, hic in Oriente; ille juxta tertiam regulam, hic juxta secundam: decennialia enim exhibuit Valens. Extat adhuc Oratio, quam Themistius in hujus *decennialibus* recitavit.

2. *Synodus Romana.* — *Synodus Romana* consignatur a Theophane anno incarnationis secundum Alexandrinum cccxxvii, qui kalendis septembris anni Christi cccxxiv incipit. Et quidem recte; nam Petrus Alexandrinus episcopus, qui hoc anno D. Athanasio successit, quique eidem Concilio interfuit, non nisi sequenti anno Romam pervenire potuit, ut liquet ex iis, quae anno praecedenti num. vi dixi. Praeterea Sozomenus lib. 6, cap. 25, de hac Synodo loquitur post narratam D. Ambrosii ordinationem anno cccxxiv factam. Denique S. Epiphanius, qui anno cccxxv Panarion scripsit, non solum Apollin-

narem damnatum non dicit, sed etiam eum fratrem, imo *charissimum et maxime ubique honorandum* praedicat. Quare, licet jam in Oriente multi in ejus blasphemias insurrexissent, non deerant tamen qui eum excusarent; nondumque damnatus erat, quando Epiphanius Opus illud scripsit; aut saltem ejus damnationis nuntium nondum in Orientem perlatum erat; aut denique Epiphanius, ut multi alii, Apollinari favebat. Cum vero Theophanes de hac Synodo loquatur post S. Ambrosii ordinationem, eodemque anno, quo Valentinian senioris mortem recitat, ea Synodus post hunc annum celebrata fuit.

3. *Anno sequenti celebrata.* — Puto in hac Synodo Romana multipliciter ab historicis erratum. Primum, in anno, ut jam vidimus. Secundo, quia Baronius ad eam refert epistolam Damasi PP. quae incipit: « Quod debitum Apostolicae Sedi reveren-

ham exhibet; » qua recitatur a Theodoro lib. 5, cap. 10, post Synodum Constantinopolitanam anno cccxxviii habitam. Verum, ut observat Valesius in Notis ad Sozomenum, hæc epistola non est synodica sed decretalis tantum ipsius Damasi. Ac præterea, ut idem Valesius in Notis ad Theodoretum laudatum, ea jam diu post hoc tempus scripta. Nil enim Damasus : « Quid depositioem Timothei a me demno postulatis? Qui et hinc iudicio Sedis Apostolicæ, præsentè etiam Petro Alexandrinorum urbis episcopo, depositus est una cum magistro ipsius Apollinare. » Perperam itaque ea epistola ad præsens Concilium Romanum, in quo *Apollinaris et Timotheus* a Damaso et a Petro Alexandrino damnati, relata. Tertio, anathematisini adversus Apollinarem aliosque hereticos ex alia Damasi epistola desumpti et a Theodoro lib. 5, cap. 2, post Synodum Constantinopolitanam anno cccxxviii coactam recitati, optime etiam ad Concilium Romanum iv referuntur.

1. *Synodus Romana in notis explicatur.* — Sozomenus lib. 6, cap. 25, loquens de duobus « Apollinaribus, » patre et filio, et de Vitale presbytero hæc de hac in Synodo Romana scribit : « Primus Damasus episcopus urbis Romæ, et una cum illo Petrus Alexandrinus antistes, cum hæc heresim latius serpere intellexissent, Concilio Romæ congregato, eam ab Ecclesia Catholica alienam esse decreverunt. » Valesius in Notis ad Sozomenum existimat eum intelligere Synodum, « que Romæ celebrata est anno Christi cccxxviii vel cccxxviiii. Ex qua Synodo nihil ad nos pervenit præter partem epistolæ, sive expositionis fidei, que transmissa est ad Orientem, et cui Orientales episcopi facta Synodo apud Antiochiam subscripserunt, ut legitur in Collect. Rom. L. Holstenii pag. 166. Id autem factum est anno Romini cccxxviii. Verum Sozomenus tam capitibus ea verba præcedentibus, quam illa subsequentibus, verba facit de iis, que durante persecutione Valens contigere, et Petrus Alexandrinus Roma anno cccxxviii discessit; idemque non dubium quin ibidem Sozomenus tertiam Synodum Romanam intelligat. Sed utriusque hæc Romanæ Synodos, *Damaso* sedente habitas distinguere facile non fuit. Ceterum Synodus iv Romana nominis sub finem anni cccxxviii congregata, ex capite aliqua ad nos pervenire, que infra in medium adducam. Denique Synodus Antiochena, de qua loquitur Holstenius loco a Valesio citato, nominis post sancti *Basilii* mortem, ideoque anno cccxxx coacta fuit, ut suo loco demonstravi. In libello synodico, in quo quatuor priores Synodi Romæ sub Damaso accurate recitantur, de hæc tertia legitur : « Petrus, » postquam Alexandria eiecus fuit, « Romam contendit : eoque recepto, papa Damasus Romæ divinam et sanctum Synodum convocavit : que amicum illum Apollinarium, Stephanumque ejus discipulum, » legendum Timotheum qui Apollinaris discipulus fuit, « et latrone Lucium anathemate nolavit. »

2. *Theodosius comes occisus.* — Ad num. 36, « Firmus » Mæce Tyrannus hoc quidem anno perit,

ut recte in Annalibus; sed *Theodosii comitis* patris Theodosii Augusti, qui Firmum debellavit, mors anno tantum trecentesimo septuagesimo sexto contigit, ut Hieronymus in Chronico testatur. Quare errarunt Socrates lib. 4, cap. 19, et Paulus Diaconus, qui scribere, eum propter nomen suum in conjuratione Theodori, de qua Baronius agit, a Valente Aug. morte affectum fuisse. Nam Carthago Africa caput, ubi *Theodosius comes* jugulatus est, non Orienti, sed Occidenti parcat, ideoque *Valentiniano juniori*, cujus curam ac tutelam cum matre tunc Gratianus gerebat. Non itaque Theodori conjuratio, sed aulicorum et inimicorum calumnie hujus mortis cause fuisse, neque a Valente, sed a Gratiano imp. fraude invidiorum decepto, cædes ista iniqua mandata. Tradit quidem Orosius lib. 7, cap. 19, « Comes Theodosius a Valente missus ellus Maurorum gentes multis proliis fregit. » Sed vel legendum a Valentiniano, vel Orosius hallucinatus est. Causis (Apuliae Penetia oppidum est) egregia superest scriptio post Theodosii comitis mortem posita, que hic ex Reinesio in suo Syntagmate pag. 326 referenda :

INCLYTE VENERANDEQUE MEMORLE VIRO
FLAVIO THEODOSIO GENTIORI DOMINI NOSTRI
INVICTISSIMI PERENNISQUE PRINCIPIS THEODOSII
PERPETUI AUGUSTI CUIUS VIRTUTE FELICITATE
JUSTITIA PROPAGATUS TERRARUM ORBIS EST
ET REVERENS. SIALIAM EQUESTREM SUBRAVATAM
POSTULENT CURANTE AC PERFICIENTE
FLAVIO SEXVIO VIRO PERFECTISSIMO
CORRECTORE APULIE ET CALABRIE

Nolat Reinesius, loco *Serine*, legendum esse, *Scythione*. Nam Flavius Sexvius Theodosio seniore imperante rector Calabriae fuit, ut docet Symmachus lib. 2, epist. 13.

6. *Gothorum excursions in Thraciam.* — Pax Gothos inter et Romanos anno quidem cccxxix sancita fuit; sed, ea contempta, hoc anno exeunte Gothi in Thraciam excursions fecerunt, ut docet Ammianus lib. 30, cap. 2, ubi proxime ante Gratiani III et Equitii consulatum anno cccxxvii gestum, ait : « Rem Romanam aliis circumsteterat incibus totius Gothiæ Thracias licentias permissentis; que funera tunc explicari poterunt captivum, si ad ea quoque venerimus, » id est, si historiam nostram perducamus ad annum cccxxviii, quo Gothi, Istro superato, majorem vastitatem Thraciæ absque provinciæ intulere. In his rerum angustiis Valesius, tum contra Persas bellum gerens, « auxiliares copias reprimendis Gothorum incursionibus » a Valentiniano fratre petiit, qui mittere detrectavit, dicens : « Romini Deo bellum interentis sui petitis terre mihi nefas est. » Ha Theophanes eodem anno, quo initium episcopatus D. Ambrosii collocat, cui Cedrenus suffragator. Idem habet Theodoretus lib. 4, cap. 31 et 32, ubi ait : « Misit ad fratrem, militares copias ab eo petens. » Valesius in Notis existimans, Theodoretum loqui de

bello a Valente post Valentiniani fratris obitum adversus Gothos suscepto, ad Theodoretum pro Valentiniano « Gratianum » scribere debuisse, et *ἀποστρέψαι* pro *ἀδελφόν*, sed perperam. Theodoretus enim loquitur de incursionibus, quæ hoc anno, ut docet Ammianus, contigerunt. Quod ex eo certum redditur, quod statim subdat: « Nec tamen a pristina temeritate desistit, sed in oppugnanda veritate perseveravit. » sc. Valens. Et tamen Socrates lib. 4. cap. 5. scribit, Valentem, cum accepisset Gothos Istrum superasse, orthodoxos episcopos de exilio revocasse; quod etiam testantur Hieronymus in Chronico et Orosius lib. 7. cap. 19. Ex quibus liquet, Theodoretum, quem Nicephorus lib. 2. cap. 49. exscribit, loqui de re ante Valentiniani mortem gesta; Socratem vero et alios de iis, quæ post Valentiniani obitum acciderunt.

7. *Egregium Terentii ducis factus.* — Inno interpretatio Valesii ex ipso Ammiano exvertitur. Ille enim lib. 31. cap. 7. tradit, postquam Gothi Istrum trajecerunt anno cclxxvi. Gratianum *Valentis pe-*

liti suppetas adversus Gothos misisse. Hoc illoque anno contigit, quod narrat Theodoretus de Terentio duce, qui « unam Ecclesiam iis concedi petiit, qui apostolicam doctrinam fuerunt. » cuius tamen libellum Valens *discepssit*. Baronius in Annalibus anno cclxxii. num. iii. illud factum recitat, sed anno non suo: tunc enim pax Gothos inter et Romanos vigebat. Theodoretus præclarum illud *Terentii* factus recitaturus ait: « Reversus tunc erat ex Armenia, devictis hostibus. » Terentius autem anno cclxx Armeniam adversus Persas tuebatur, ut testatur Ammianus lib. 27. cap. 12. Præterea D. Basilii circa hæc tempora Armeniæ Ecclesiæ visitans ad *Terentium* comitem, qui huic provinciæ præerat, epistolam cccxlix dedit; idcirco non dubiam, quin Theodoretus et Nicephorus res diversis annis gestas uno tenore narraverint, eoque agendi modo recentiores chronologos in errorem induxerint. Ab his enim Gothorum irruptio, quæ hoc anno accidit, cum iis, quæ post biennium factæ sunt, confunditur

DAMASI ANNUS 8. — CHRISTI 374.

1. *De Ambrosii electione ad episcopatum Mediolanensem.* — Sequens Domini annus trecentissimus septuagesimus quartus exorditur consulatu Gratiani Augusti tertio et Equitii; quo, absoluto anno decimo imperatorum Valentiniani atque Valentis, et undecimo inchoato « post Auxentii seram mortem », ut ita dicam cum S. Hieronymo, « Mediolani Ambrosio episcopo constituto, omnis ad rectam fidem Italia converditur ». Sic ipse. Quæ quidem verba ita accipienda sunt, quod morte Auxentii factum fuerit, ut, unico illo ariano episcopo extincto; nihil superesset amplius in Italia Ariam contagionis; quo superstitè ea Ecclesia ariano polluebatur antistite, ac proinde ea ex parte Italia dicebatur immunda; munda vero Italia, cum illo sublato de medio, catholico illic episcopo constituto, sordes omnes videri possent ablute. Scimus Cedrenum anno superiori, nempe decimo imperatorum, referre ordinationem Ambrosii; sed præstat audire Hieronymum res suorum temporum conscribentem. Quoniam autem modo ejusmodi Am-

brosii electio se habuerit, Theodoretus in primis narrat his verbis ¹:

2. « Cum Auxentius Mediolanensis Ecclesiæ episcopus labe ariana infectus, et in multis Conciliis abdicatus, e vita exivisset; imperator iste », Valentinianus videlicet, « accessit ad se episcopis, suæ apud eos verba facit: Est nobis, utpote sacris et divinis litteris institutis, exploratè cognitum, quæ sit delectus; et quod necesse sit gregem non doctrina solum, verum etiam pietatis exemplar et præbere, suæque disciplinæ rectam vitæ, et morum institutionem lessem habere. Quare hominem ita instructum in eccle et gradu episcopali jam collocatè, uti et nos a quibus hoc gubernatur imperium, et vere et ex animo capta inclinemus, et illius reprehensionem non cum homines sumus, errore labere

¹ Theodoret. l. vi. c. 16.

esse est, velut medicinam amaram cupide ampleverim ». Hucusque dixit Valentinianus; subditus Theodoretus hæc verba :

3. « Hæc oratione ab imperatore habita, Concilium episcoporum contulit ab eo, uti ipse, utpote sapientie et pietatis insignibus præclare ornatus, episcopum eligat. At ille : Major est, inquit, hæc provincia quam qua viribus nostris sustineri possit; proinde vos divina repleti gratia, et illius splendore illuminati, multo melius hoc episcopi deligendi negotium transigebis. Illi igitur egressi separatim per se de eo deliberare ceperunt : civitatis autem habitatores inter se ipsos dissidere; quorum alii hunc, illum alii deligere contendebant. Nam qui errore Auxentii erant imbuti, in suar opinionis fautoribus suffragati sunt : qui vero a partibus sanae sinceræque doctrinæ stabant, illi rursus episcopum secum de fide consentientem habere laborarunt ». Hæc Theodoretus de partis intrinsecæ studiis in episcopo deligendo. Commendatione quidem digna fuit Valentiniani modestia, cum oblatam sibi electionem tandem Ecclesie episcopi recusavit, secundum quod alias (quod dictum est superius) fuerat contestatus, sui muneris minime esse ecclesiasticis se immiscere negotiis. At quid post hæc ?

4. Cum igitur eo modo in electione novi episcopi partium studia essent inter se diversa, magna que timebantur contumaciter dissidia : Ambrosius illius provincie Praefectus, Mediolani cum esset, veritus ne quid novarum rerum diverse factiones molirentur, propere ad Ecclesiam contendit : « Ubi, inquit Paulinus ¹, cum alloqueretur plebem, subito vox fertur infantis in populo sonuisse. *Ambrosium episcopatum*. Itaque qui ante turbulentissime dissidebant, quia et Ariani sibi et Catholici sibi episcopum cupiebant, superatis alterutris, ordinari; repente in hunc unum mirabili et incredibili concordia consenserunt ». Hæc Paulinus.

5. Ambrosius vero repentino casu percussus, ac veluti improvise quodam tonitruo terrefactus; ut primum sese collegit, cogitare cepit quibus valeret revocare. Quid facit? « Egressus ecclesia (Paulinus aut tribunal sibi parari fecit, quippe mox futurus episcopus altiora ascendit; tunc contra consuetudinem suam minus enim sibi tunc utile ratus consilium Probi, personis jussit adhiberi tormenta »; nec se jam ut episcopum, sed severissimum iudicem exultat. Conscendit tribunal, truces carnifices assistere, simulque tormenta congeri, vinclosque catenis miseris reos adduci palamque torqueri, nulla adhibita commiseratione, minaci vultu ad neutendum ferream composito, præcipit, quasi vir sanguinis esset, indignus altaris ministerio, et a pastoralis consuetudine alienissimus. Sed cum hæc spectans populus, magis magisque clamaret, *Ambrosium episcopum*; spe ille frustratus, ad potiora remedia convertit animum; coque progressus est, ut speciem

quandam præ se ferens hominis impurissimi, et ab episcopali castitate et vita remotissimi, quo populum ab eo consilio dimoveret, impudicas mulieres ad se publice ingredi faceret. At cum hæc, velut in scena, fide representari populus non ignoraret, eaque ex causa ardentiori studio postulare Ambrosium episcopum non intermitteret; seque populis peccati illius, quod specie quadam et simulatione elictum esse non dubitabat, reum clamaret, totamque adumbrati criminis penam in se reciperet, sibi que imprecaretur; omni prorsus ille consilio destitutus (quod tantummodo reliquum esse videbatur in sola fuga spem ponit.

6. Itaque nocte intempesta, civitate egressus, Ticinum versus dirigit iter, neque ad memoriam revocans, non esse hominis dirigere vias suas ². Cum enim se Ticinum pervenisse putavit, divino quodam infereptus numine, cursu reflexo Mediolanum redit, jamque luce clara portam Romanam ante oculos positam videt. Tum vero incredibili stupore affectus, animoque consternatus, re ipsa experitur, non esse consilium contra Dominum ³. Quid faceret? Qui magistratu præerat cæteris, fasces deponit, victum se fœditur; totius populi voluntati, imo verius divine auctoritati se subjicit. Audit populus, custodiam adhibet, ne iterum fugam arripiat; idque ad extremum usquequaque pernici sedulo curat, quod tanto studio exoplaverat. Igitur ad Valentinianum principem relatio mittitur; illius enim requiri videbatur assensus; nam imperatoris sanctionibus ⁴ vetitum erat, ne decuriones vel publicis obligati functionibus adscenderent in clerum. Ea re percepta Imperator ⁵ summopere lætatur; ac tales a se constitutos magistratus esse, qui in episcopos eligantur, accepit libentissimo animo; Probusque summ de Ambrosio iudicium, ac præiudicium cum præsaigio felici eventu comprobatum, gaudebat.

7. At pendente adhuc ea relatione, Ambrosius fallens suos custodes, iterum fuga sibi consuluit, atque in suburbano Leontii clarissimi viri delituit. Sed ubi relationi responsum est, et imperatoris decretum publicatum, quo jubebat Ambrosium exemplo sacris initiari mysteriis ⁶ adhuc enim catechumenus erat) et episcopum ordinari, idque vicario in mandatis datum, in rebus perficiendis instaret; mox Leontius Ambrosium prodit; qui statim Mediolanum perducitur. Illosce ipsis conatus, quibus sapius reluctatus est ne episcopum crearetur, non Paulinus tantum, sed reliqui omnes fuit latini ⁷ tum græci historici profidentur. Quin etiam ipse scribens ad Yercellensem Ecclesiam hæc eadem his verbis affirmat? « Quam, inquit, resistebam ne ordinarer; postremo cum cogerer, saltem ordinatio profectetur? Sed non valuit præscriptio, prævaluit impressio ». Hæc ipse. Differendo enim ordinationem, putabat eludere posse populum ipsam postulantem

¹ Prov. xxi. — ² Idem xi. — ³ 1. iii. et ix. de Eps. et cleric. C. Theod. — ⁴ Paulin. in vita Ambrosii. — ⁵ Theod. lib. iv. c. 6. — ⁶ Ruffin. lib. ii. c. 14. Socrat. lib. iv. c. 25. Sozom. lib. vi. c. 24.

⁷ Paulin. in vita S. Ambrosii.

episcopum; praescriptio autem praecedebat, non tantum ne catechumenus nondum pene christianus, sed ut nec neophytus ¹ ordinaretur episcopus; quibus suffragabantur canones apostolici ² nec non Nicenum ³ Concilium. Cum igitur, ipso licet invito, omnia perficienda essent; ipse se professionis esse catholice illo potissimum argumento perspicue demonstravit; dum (quod Paulinus, ait ⁴) nominis a catholico episcopo petit baptizari. Octava vero die post baptismum fuisse ordinatum episcopum, idem affirmat, quod contigisse septimo idus Decembris, Dei Ecclesiae haecenus celebrans illum diem, anniversaria solemnitate testatur.

8. Interfuisse ejus ordinationi Valentinianum imperatorem, auctor est Theodoretus, de qua haec habet ⁵: « Postea vero quam Ambrosius divinum sacrosancti baptismatis munus adeptus est, et gratianepiscopalem receperat; dicitur imperator longe praesantissimus (nam rebus his gestis intererat) hymnum ad gratias Salvatori ac Domino agendas recitasse, his ferme verbis: Gratia tibi sit, Domine omnipotens et Salvator noster, quod, cum ipse corpora huic viro commissem, tu ei etiam animas commendasti, indeque declarasti meam justam fuisse sententiam »; subdit his Paulinus ⁶: « Cum primum autem ordinalus esset episcopus, omne aurum atque argentum, quod habere poterat, Ecclesiae vel pauperibus contulit: praedia autem quae habebat, reservato germanae suae usufructu, donavit Ecclesiae; nihil sibi quod hic summi deceret, relinquens, ut nudus et expeditus Christum Dominum sequeretur ». Haec ipse. Sic igitur Ambrosio ordinalo Mediolanensi episcopo, totus congaudet catholicus orbis, communicatorieque littere ex more ultro citroque redduntur. Quid autem ad eum scripserit Basilius Magnus (ut quaeque annis reddantur suis), dicemus anno sequenti; nam cum Ambrosii ordinatio in fine anni contigerit; non prius eas potuit dedisse Basilius. Si quis vero integram, serieque rerum gestarum continuatam legere cepit vitam Ambrosii; sciat nos eam ex Annalibus haece depromptam, monito Sixti papa V, simul contexuisse; quam ipse recenti a se factae Operum Ambrosii praepositi edique jussit; cum tamen nos hic addere aliquid, vel mutare contigerit.

9. Quod autem Annalium scribendorum ratio nihil importunitas a nobis exigit, quam ut quaeque res gestae certis suis quibusque reddantur annis, atque sic instituta chronographia ex firmis probationibus pateat demonstratio; cur hoc anno contigisse dixerimus Ambrosii episcopatum (cum alii ea de re aliter sentiant) jam ut dicamus, astringimur. Ac primum quid senserint alii, in medium afferamus. Errandi in his illa nonnullis praecessit occasio, quod Ruffinus ⁷ et Soerates ⁸ simulac de Damasi

papa agunt electione, statim subdunt narrationem de Ambrosii electione; perinde ac iidem Annales scripserint, et non historiam; cum saepe contingat, eos post alias res gestas recensitas, de electione quorundam praecipuarum sedium episcoporum simul agere, quos tamen constat plurimum interdum annorum interstitio infer se fuisse discretos. Rursum vero recentior quidam auctor ¹ tempus electionis Ambrosii revocans ad tertium annum Damasi Pontificatus, rationem inuisse visus est ex Probi Praefecturae exordio, a quo credita est Ambrosio Praefecturae administratio. At quis nescit, Probi Praefecturae praetorii saepe repetitam, atque diutius propagatam, id Ammiano ² testante? ipsa quoque Ambrosium, antequam in provincias mitteretur, in ejusdem Praefecti praetorii Probi auditorio (quod testatur Paulinus) causas orasse? ut plane appareat, nequaquam ut Probus illum adeptus est magistratum, Ambrosium provincias suscipere administrandas. Sed quis locus esse potuit electioni Ambrosii, supersite adhuc Auxentio? post cujus obitum ipsum electum cum Latini tum Graeci absque controversia omnes affirmant ³; imo ipse S. Hieronymus sub praesenti undecimo imperatorum anno, Auxentii obitum cum Ambrosii electione consignat. Aut quo modo vel fingi potest cum Auxentio simul Ambrosium consedisse: si cum tot certaminibus exagitatus Auxentius ab Hilario Pictaviensi episcopo, Eusebio Vercellensi, Phylastro Brixiano, Evagrjo presbytero Antiocheno Mediolani tum agente, et si remotiores queras, a S. Athanasio de his perscribente ad Damasum, ab ipsoque Romano Pontifice in Concilio episcoporum damnatus sit; de quibus omnibus divinus suis locis superius; toto tamen hoc tempore de Ambrosio nulla vel levis mentio habetur? Quae enim adversus Auxentium, Ambrosii certamina recensentur, ea contra juniorem Auxentium esse habita, et post obitum Valentiniani senioris, suo loco perspicue demonstrabimus. Quod igitur nulla antehac Ambrosii episcopi facta mentio reperitur, quodque ad hunc usque annum testificatione Hieronymi cariosum senem Auxentium pervenisse constat; ejusdem auctoritate hoc anno ponimus electionem Ambrosii.

10. Sed posset quis objicere, utraque, nempe exitum Auxentii et creationem Ambrosii rejicienda esse in annum sequentem, quod scribet ibidem apud Hieronymi Chronicon sub eodem laterculo signetur annus post consulatum Gratiani et Euphrati, qui sequens numeratur. Sed scias, lector, annum illum post consulatum ibi positum restituendum esse subsequenti laterculo, ut emendatores codices habent sub ipso anno duodecimo Valentinianum, quo ipsum mori contigit: nam non pervenit ullo pacto ad annum sequentem post dictorum consulatum, quo creati sunt consules Valens quinto et Valenti-

¹ 1. Tim. III. — ² Canon. Apost. LXVX. — ³ Conc. Nicen. c. 2. — ⁴ Paulin. in vita Ambros. — ⁵ Theod. lib. IV. c. 6. — ⁶ Paulin. in vita Ambros. — Ruffin. lib. II. cap. 11. 12. — ⁷ Soerates. lib. IV. cap. 25, 26.

¹ Paulin. in last. — ² Ammian. lib. XXV. XXVI. XXVII. XXVIII. — ³ Ruffin. lib. II. c. 11. Soerates. lib. IV. c. 2. — Soerates. lib. VI. Theod. lib. IV. c. 5.

monis imperatoris filius; sed ipso anno consilium vixit, ut dicitur. Itaque vivendi fecit. Hic quidem ultimus Valentinianus senioris temporibus, contigisse Ambrosium creati Mediolanensis episcopum, ex eo colligi potest, dum de rebus gestis cum eo nihil profecto legitur, nisi quae Theodoritus his verbis commemorat: « Pater post dictas, ab ordinatione Ambrosii scilicet, cum S. Ambrosio v. id. libere apud Imperatorem verba faceret, resque nonnullas tanquam manus in te, a me strabibus administratas coargueret, respondit Imperator: Novi iampendem tuam in loquendo libertatem, quae explorata cogita, non modo tunc in episcopum ordinatione non restitit, verum etiam suffragatus sum. Quare, sicut divina praesertim lex, nostrorum auctorum erratis medicinam facito ». Haec Theodoritus: cetera autem Ambrosii res, eisdem sane quidem cum Gratiano et Valentiniano filio, non amplius cum patre leguntur esse transactae; de quibus singulis suo loco. At de Ambrosii electione iam satis.

11. *Commentaria litterae nomine Damasi et Auxentii*. — Eiusdem anni consilium date habentur litterae nomine Damasi ad Aurelium episcopum Carthaginiensem, posse ab Isidoro Mercatore in sua collectione exordio, quas praecedunt litterae ejusdem Aurelii nomine ad Damasum primo scriptae, quibus petunt ab Apostolica Sede ad se nulli decreti Romanorum Pontificum. At quid opus fuit, pace illius dixerim, mendacis exornare vestibulum amplae domus, ut in non levi suspicione adducit eadem quae vera indus habentur? Quomodo, quaso, potuit Aurelius episcopus Carthaginiensis scripsisse ad Damasum Romanum pontificem, et hinc ad illum litteras reddere, hoc potissimum anno, sub his praesertim consiliis, si adhuc cum S. Augustinus totus christianus est, reversus in Africam, reperit dictum Aurelium diaconum aere Ecclesiae Carthaginiensis, post aliquod vero temporis spatium factum esse ejusdem civitatis episcopum? testatur id quidem ipse Augustinus, ac disertis plane verbis, cum in commentario de Civitate Dei meminit de nobilitate ex transmarinis partibus Carthagine; recessitque miraculum illud de Innocentio ex incurabili morbo sanato, atque deinde haece ait: « Visitabant eum apudbe sancti viri, episcopus tunc Uzalensis beate memoria Salurninus, et presbyter Celsus, a diebus Carthaginiensis Ecclesiae, in quibus erat, et ex pulvis solus est nunc, in rebus humanis jam episcopus, cum honore a nobis delato nominandus Aurelius, cum quo recordantes mirabilia opera Dei, de hac re sepe colloqui sumus, etiamque vobis meminit, quod commemoramus, invenimus ». Ita quoque videtur, ut ad quae posteriora tempora et celebrandus Aurelii Carthaginiensis episcopatus; et eorum bene et ab eis, ut ipse jam episcopus hoc anno ad Damasum scriptae, vel acceptae Damaso litterae, eisdem certum sit resaloni Augustini in Africa, cum postquam Christianus, jam civis Mediolani

recesserat, et a Porto Romano solverat, contigisse anno Domini trecentesimo octogesimo nono; ut appareat nec post annos quindecim Aurelium creatum esse episcopum Carthaginiensem, sed perseverasse diaconum. Vides igitur quo modo recta temporum norma tortuosa aliorum figmenta improbetur: ut non mireris, si in dignoscenda certa temporum ratione crebrius atque solertius occupemur.

12. *Concilium Valentianum in Gallia*. — Celebratum habetur hoc anno, iisdemque eoss, Concilium Valentianum in Gallia IV idus Julii; cujus extant quatuor tantummodo canones, et perbrevis epistola de ordinationibus legitime faciendis, deque lapsorum penitentia. In eo primum locum tenent Eregadius, qui ille putatur, ad quem simulque Delphinum episcopum Burdegalensem sancti Ambrosii epistola scripta legitur. Interfuit idem Rodanius, quem alium esse puto ab illo episcopo Tolosano, quem fidei causa cum S. Hilario exilium passum esse, atque exulem defunctum, ex Severo superius diximus. Exortus quoque adluit, qui jam a tempore sancti Silvestri Aurelianensem signo celesti accepit Ecclesiam gubernandam. Dignum plane memoria est, quid staterint Patres de his qui oblati sacerdotii fugiendi occasione, aliquid admisisse delictum confessi essent, his verbis: « Licet non ignoremus, nullos fidei causa, et nonnullos horrore suscipiendi sacerdotii, et ut trepidos, quae signa sunt sanctitatis) lassa in se rejiciendi honoris causa, dixisse; tamen quia omnium tere ad ea quae sunt peiora, proclive iudicium est; et hinc materies disputationum in obprobriatione sacerdotum Dei quaeritur, sedit in Synodo placuit mirum, ut quisquis de se vel vera, vel falsa dixisset, fides quam suum testimonio continentur, haberetur ». Haec ibi; quid simile nuper vidimus in Ambrosio; nam ut sacerdotii dignitatem eligeret, crudelis atque impudens universo populo videri voluit; et ne sic quidem valuit omnes elungere, qui huius canonis paulo ante promulgati auctoritate nonnihil juvari potuisset, nisi populi in eo petendo constantia fuisset quavis lege superior.

13. *Legatio ex Pamphylia ad Epiphanium*. — Quod autem ad res Orientales pertinet; iisdem consiliis missa est legatio a magistratu et clericis Ecclesiae Suedrorum in Pamphylia ad sanctum Epiphanium, quae petierunt de fide catholica ejus litteris plenius instrui et informari. Extant binae eodem argumento ab iisdem ad ipsum Epiphanium datae litterae. Quibus ille acceptis, epistolam reddidit, in qua commentarium, quem librum Ancoratum nominavit, eruditum quidem, continentem cum fide catholica haeresum omnium confutationem; in quo his notis praesentem annum designat: « Hic annus est nonagesimus Diocletiani, et Valentiniani et Valentis decimus, quo et exorditur indecimus, Gratiani sextus, Consulatus Gratiani Augusti tertium et Equiti illustrissimum, milcho secundum ». Ex quibus

* Epist. ad Damasum, c. 1. — * Epist. ad Damasum, c. 1.

* Apud Eusebium, c. 1. — * Epist. ad Damasum, c. 1. — * Epist. ad Damasum, c. 1.

certain habes chronologiam de annis Diocletiani, quoto nimirum Domini anno ille regnare coeperit, nempe ducentesimo oclagesimo quarto. Cur autem librum de fide nominaverit *Ancoratium*, ita ipse alibi ait¹: « Verum jam de his a me tractatum est in magno de fide sermone, sive libro, in quo rursus juxta nostram mediocritatem ac debilitatem coacti

a fratrum exhortatione scripsimus de fide; cui libro imposuimus *Ancorati* nomen. Etenim quemadmodum exigua mens nostra valuit per Dei auxilium, ex universa Scriptura doctrina Dei veritatem congregantes, velut ancoram his qui voluit sanctam Patrum fidem apostolicamque ac propheticam et ab initio usque late in sancta Dei Ecclesia predicatam clare proponimus, quo quis creditur et muniat, etc. » Sed ad sequentis anni res gestas transgessimus.

¹ Epiph. haeresi LXIX.

Anno periodi Graeco-Romanae 5867. — Olymp. 288. an. 2. — Urb. cond. 1127. — Jesu Christi 374.

— Damasi papae 9. — Valentiniani et Valensii 11. Gratiani 8.

1. *Consules, et Decennalia Gratiani*. — A num. 1 ad 42. Coss. *Gratianus Aug.* in et *Equitius*, uterque in Occidente creatus. Omphrius quidem *Equitium* consulem Orientalem dicit. Verum ex Victore in Epitome, Zozimo lib. 3, pag. 746, et Ammiano lib. 30, cap. 6, constat, eum apud Valentinianum Seniore, quando obiit, fuisse, et magistrerium militum exercuisse. Consulatus Gratiani juxta secundam consularum Caesarorum regulam, propter nempe *decennalia* ejus, quae ideo anno uno anticipavit.

2. *Valentiniani decennalia*. — Edita a Valentiniano Aug. hoc anno *decennalia*. Hinc Ammianus lib. 29, cap. ultimo, de Claudio hoc anno urbis Romae praefecto ait: « Instauravit vetera plurima, » inter quae porticum excitavit ingentem, lavaero Agrippae contiguam, Forum etiam indicium L. 18, cod. Theod. *De operibus publicis*, et L. 10, *De lustrati collatione*, a Valentiniano datae.

3. *S. Ambrosii ordinatio episcopi Mediolanensis*. — S. *Ambrosii* ordinatio hoc anno peracta, ut recte Hieronymus in Chronico secundum editionem Scaligeri, anno sc. Abrahami 2391, perperam vero in editione Pontacii anno sequenti: quam tamen Pelavins lib. 6 Rationarii Temp. alique quidam secuti sunt, non animadvertentes, *septimo idus Decembris* anni sequentis, quod, tam Graeci, quam Latini ejus ordinationem celebrant, Valentinianum Aug. jam demortuum fuisse; eum tamen certum sit, eo vivente Ambrosium renuntiatum fuisse episcopum. Praeterea hoc anno dies septimus idus Decembris, seu dies septimus Decembris in Dominicam incidit, qua episcoporum ordinationes jam hoc saeculo de more peractae. Qui mos ostendit, die xvi mensis Junii, quo *Basilii* ordinatio in Martyrologus

memoratur, episcopum Casariensem creatum non esse; eum anno ccc.lxi is dies cum feria tertia concurreret, non vero eum die Dominica.

4. *Concilium Valentinianum*. — Ad num. xii. Celebratum hoc anno Concilium *Valentinianum*, in quo statutum canone iv, « ut quisquis de se vel vera, vel falsa dixisset, fides et, quam suomet testimonio confirmaret, haberetur. » Hujus canonis edendi materiam praebuit, non *Acceptus* electus episcopus Forojuliensis, qui, ut dignitatem effugeret, falso se criminum reum proptulit, sed aliorum sanctorum sacerdotum humilitas, qui tremendum ministerium suscipere veriti, piissimam illam fallendi artem excoGITaverant. Et ratio est, quia *Accepti viri sanctissimi* factum, post conditum canonem illum, a *Concordio* Arelatensi episcopo in medium adductum est. Praeterea alia de causa dubium illud in Concilio fuisse propositum, delinquentique mansisse, ut eubilib fides, « quam suomet testimonio confirmaret, haberetur, » liquet ex verbis ejusdem Synodi in causa *Accepti* prolatis. « Tamen quia in Synodo jam sederat, » id est, jam statutum fuerat, et continenter, « non potuit praestari tunc quod ceteris negabatur. » Quare haec sancto in eadem canonem iv hujus Concilii facta non est, *Accepti* occasione, ut inquit Aulehms in Dersert. de minus Ecclesia Forojuliensis, cap. 10, qui subdit, ante *Accepti* alios quidem sedem Foropulensem occupasse, sed eos penitus ignotos, esse, sicut et incertum, an *Quadrinus*, vel sanctus *Leontius* electus postea fuerit Forojuliensis episcopus: nam electionem in alterum eorum cecidisse non videtur dubitandum.

5. *Instituto quinque procuratoribus, vulgo dicitur, Hujus Concilii Synodica* inscripta est: « Dilectissimus fratribus per Gallias, et quinque pro

vincias constitutis episcopis. » Hic prima *quinque* provinciarum vulgo dictarum mentio, ultimaque in Concilio Taurinensi anno eui celebrato occurrit; quia post eum annum *septem* provinciae vulgo dicte institutae sunt, ut anno eui demonstrabo. Haec *quinque* provinciae et postea *septem* provinciae specialiter Reipublicae corpus constituerunt in Galliis, eujus partes, quia haecenus non satis nota, nobis explicanda erunt, non solum quia Baronius de neutra harum divisionum egit; sed etiam, quia ex earum elucidatione antiquitas ecclesiastica non parum illustrari et doctorum virorum lapsus delegi emendarique poterunt. *Quinque* itaque provinciae vulgo dicte, quae Galliis absolute positae opponuntur, aliquando seorsim, aliquando cum Galliis, memorantur: seorsim, uti in Notitia imperii, ubi sub dispositione comitis rerum privatarum, quinque provinciae ita designantur: « Rationalis rei privatae per Hispanias; Rationalis rei privatae per Gallias; Rationalis rei privatae per Britannias; » conjunctim vero, uti in laudata Synodica, et in epistola Maximi Tyranni ad Siricium papam anno cccxxxv scripta: « Quorum » nempe episcoporum « conventum ex opportunitate omnium, vel qui intra Gallias, vel qui intra quinque provincias commorantur, in qua elegerint urbe, constituam. » Conquestus erat *Siricius* papa apud Maximum de Agroetio quodam, qui indebite consecutus erat presbyterii gradum: rescripsitque *Maximus*, se ut difficultatem illam solvat, congregaturum Synodum ex omnibus Galliis, vel ex *quinque* provinciis tantum.

6. *Quae fuerint quinque provinciae vulgo appellatae.* — Quae fuerint haec *quinque* provinciae in controversia positum, distractis in varias, easque improbabiles, sententias eruditus. Ea valde communis, quae docet, quinque provincias vulgo dictas, alias non fuisse, quam eas, in quas solida provincia Narbonensis divisa fuisse vulgo dicitur, « Narbonensem » scilicet « primam, Viennensem, Alpes maritimas, Alpes Graias, et Narbonensem secundam. » Gothofredus Codicem Theod. egregiis Commentariis locupletans, in Commentario legis 65 ejusdem Codicis *De paganis*, aliam opinionem proposuit, asseruitque apud se certum esse, quinque provincias vulgo dictas alias non fuisse, quam « Aquitaniam primam et secundam, Lugdunensem Senoniam, in qua Parisii, secundam Lugdunensem, in qua Rothomagus, et tertiam Lugdunensem, in qua Turones. » Quo pacto Galliarum quinque provinciis oppositarum nomine, intelligenda veniret antiqua provincia Narbonensis, et paucae aliae provinciae. Verum ea quemadmodum et vulgaris opinio mox recitata hic evertenda, eamque ob rem variae Galliarum divisiones, ut ea, de qua agitur, certius inolescere possit, percurrere.

7. *Antiqua provincia Narbonensis a Galliis distincta.* — « Gallia, » inquit Caesar initio libri primi suae Historiae, « est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, ter-

tiam qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur. » Ubi Caesar Narbonensem provinciam a Galliis excludit, quia pridem Romanorum erat, provinciisque Romanis accessita. Eandem divisionem nos edocent Agrippa apud Plinium, Suetonium in Julio, Solinus in cap. 24, aliique. Quare, ut recte Scaliger in Notitia Galliae observavit, ante tempora Augusti, qui de imperii Romani provinciis scripserunt, in divisione Galliarum nunquam provinciam Narbonensem comprehendunt; ideoque, cum apud illos scriptores Galliarum mentio occurrit, excipienda semper Narbonensis, si res gestae ante Augusti imperium narrantur. Haec divisio non solum ab historicis profana, sed etiam ecclesiasticis per plura saecula usurpata; ita ut urbes antiquae Narbonensis Galliarum nomine non intelligerentur. Ecclesiae Lugdunensis et Viennensis de martyribus Marco Aurelio imperante apud se passis, ad Ecclesiam Asiae Phrygiaeque scribentes, sic suam epistolam apud Eusebium lib. 5, cap. 1, incipiunt: « Servi Christi, qui apud Viennam et Lugdunum Galliae degunt, fratribus per Asiam et Phrygiam constitutis. » Ubi Lugdunum civitatem Galliarum vocant, non vero Viennam, quia haec sita in antiqua provincia Narbonensi, quae a Galliis distincta erat. Quare cum Severus Sulpitius lib. 2 Hist. de martyribus Lugdunensibus loquens, ait: « Sub Anrelio Antonino » (sic Marcus Aurelius vocabatur) « visa primum in Galliis martyria, » *Galliarum* nomine antiquam provinciam Narbonensem minime comprehendit. Praeterea Ammianus lib. 15, cap. 2, locum, qui est ad confluentes Araris et Rhodani, *erordium Galliarum* appellat, et Itinerario Pentingeri legitur *Lugdunum caput Galliarum*; quia scilicet post emensam Viennensem provinciam antiquae Narbonensis partem, prima Romanis civitas occurrebat, ex iis, quae apud Gallias specialiter dictas, sitae erant. Hinc Plinius provinciam Narbonensem junctam a Galliis cum provinciis Italiae describit, de eaque ait: « Breviusque Italia potius quam provincia. » Hic etiam loquendi modus a sacris Conciliis usurpatus. In subscriptionibus Concilii Arelatensis primi anno cccxiv celebrati, post episcopos provinciae Viennensis nominantur episcopi Gallicani et provinciis Lugdunensis, Belgicae et Aquitanicae, sed praemisso hoc titulo: *Item e Gallia*. In Concilio etiam Aquileiensi anno cccclxxi congregato, initio referuntur nomina episcoporum qui eidem interfuere, inter quos episcopus Arasionis, episcopus Massiliensis, alique ex antiqua Narbonensi provincia. Tum hi episcopi nominantur: « Constantius episcopus Sciscianensis legatus Gallorum, Justus legatus Gallorum, Felix legatus Afrorum, etc. » Quare episcopus Arasionis, Massiliensis, alique ex antiqua Narbonensi, qui huic Concilio praesentes fuere, pro Gallis non habiti. Quod et factum in Synodo Vasensi anno cccxxii habita, quae ex episcopis antiquae Narbonensis constabat, ubi episcopi Lugdunensis, Belgicae, et Aquitanicae provinciarum, dicuntur *Gallicanarum provinciarum episcopi*. Ex quibus liquet, *quinque* provincias vulgo

dictas in alia provincia non querendas, quam in antiqua Gallia Narbonensi, quæ a scriptoribus tam profanis quam ecclesiasticis, tanquam pars Galliarum non esset, memoratur.

8. *Secunda divisio Galliarum.* — Augustus aliam Galliarum divisionem instituit, in qua provinciam Narbonensem complexus est, easque in quatuor partes secavit, videlicet, *Narbonensem, Aquitanicam, Lugdunensem et Belgicam*, ut videre est apud Strabonem, Melam, Plinium et Ptolomæum, qui sub Hadriano et Antonino vixit, quique eam divisionem in Galliæ descriptione sequitur.

9. *Tertia divisio Galliarum.* — Tertia divisio fuit in XIV provinciis hoc ordine: *Narbonensis* partita est in Narbonensem, Viennensem, Alpes Maritimas, Alpes Graias, et Penninas. *Aquitanica* in duas Aquitanias et Novempopulanam. *Lugdunensis* in Lugdunenses duas et Maximam Sequanorum. Et denique *Belgica*, in duas Belgicas et duas Germanias. Primus omnium hujus divisionis meminit Rufus Festus in Breviario, quod Valenti imperatori post annum cccxix dicebat. Hi enim ait: « Sunt Galliæ cum Aquitania et Britannis provincie decem et octo: Alpes Maritimæ, provincia Viennensis, Narbonensis, Novempopulana, Aquitanie duæ, Alpes Graiæ, Maxima Sequanorum, Germaniæ duæ, Belgicæ duæ, Lugdunenses duæ: in Britannia Maxima Caesariensis, Flavia Caesariensis, Britannia prima, Britannia secunda. » Quare si ex eo numero quatuor provincias, quas in Britannis transmarinis ponit, demas, supererunt quatuordecim. Quidam hanc divisionem ab *Hadriano*, quidam a *Constantino*, quidam a *Theodosio* inductam volunt. Sed ultimi manifeste hallucinantur; cum Theodosius anno cccxxix imperare cœperit, et jam initio imperii Valentiniani et Valentis hæc divisio vigeret. Verosimile est, inquit Marca in Dissert. de Primatu Lugdunensi num. LXII, introductam primo esse hanc divisionem in quibusdam provinciis ex mero principum arbitrio, deinde sub Hadriano vel Antonino, qui disponendi imperii curam singularem gessere, ad numerum XIV provinciarum perductam esse. Verum neque hæc sententia admittenda. Ille itaque provinciarum Galliarum numerus paulatim augetur, et Valentiniani Senioris tempore ad numerum illum perductus. Jam Lugdunensis in duas secta erat Constantino M. imperante: Lex enim t. cod. Theod. *De censu*, data Constantino II et Licinio ess. anno sc. cccxii, directa est « ad Antonium Marcellinum præsidem provincie Lugdunensis primæ. » Quare ea divisio eo anno jam facta erat. Verum *Aquitania* initio imperii Valentiniani et Valentis adhuc unam provinciam constituebat. Gruterus enim pag. 465 Inscriptionem profert jam a nobis anno cccxii, num. 32, exhibitam, in qua cum Saturninus non dicatur *præses Aquitanie primæ*, aut *præses Aquitanie secundæ*, initio imperii horum imperatorum ea provincia nondum in duas divisa. Sed, cum Rufus Breviarium suum, in quo utrusque Aquitanie mentio fit, composuerit post annum Christi cccxii,

ut supra ostendi, et ante currentem annum, intra illud intervallum provincie Galliarum ad numerum XIV aucta, tandemque ad numerum usque XVII.

10. *Quarta divisio Galliarum.* — Quarta Galliarum divisio instituta, ut videtur, a *Gratiano* ante præsentem annum, cum in ea enuntietur provincia Narbonensis secunda, cujus in Breviario Rufi nulla mentio, quæque ideo post annum Christi cccclxix et ante annum præsentem nata. Lugdunensis itaque et Narbonensis in varias provincias sectæ sunt, avulsaque Senonia a prima Lugdunensi, et tertia Lugdunensis seu Turonia a secunda: *Narbonensis* etiam in primam et secundam Narbonensem divisa. Narbonensis secunda. Lugdunensis tertia, atque Senonia quatuordecim prioribus provinciis adjectæ, efficiunt numerum provinciarum XVII. Marca loco laudato num. LXIV non Narbonensem, sed Viennensem partitam contendit; ideoque Narbonensem secundam partem fuisse, non Narbonensis primæ, sed Viennensis, etsi nomen hanc sectionem a Narbonensi prima factam fuisse demonstrare videatur. Etenim, inquit Marca, Narbonensis prima Rhodano terminabatur: Viennensis vero Arelatem et Massiliam comprehendebat. Unde sequitur, Narbonensem secundam, quæ civitatem Aquensem, et reliquas usque ad Alpium Maritimarum fines continebat, a Viennensi distractam, non autem a Narbonensi prima, a qua tanto intervallo dissita erat. Marcam alii passim sequuntur. Verum longe potior conjectura aliorum qui putant, *Narbonensem* scilicet *secundam* partem fuisse Narbonensis primæ, ab eaque distractam. Quod ex eo liquet, quod Viennensi, cum a Narbonensi separata est, attributa fuissent civitates viginth, novem tantum Narbonensi relictis. Contra vero, si Narbonensem secundam a Narbonensi prima avulsam fuisse dixerimus, quando facta est divisio in Narbonensem et Viennensem, tredecim civitates ulrique provincie assignate fuerint, et postea in subdivisione provincie Narbonensis, Narbonensis prima sex civitates retinuerit, et septem Narbonensis secundæ attributa fuerint; quod longe verosimilius est, quam si dicamus, Narbonensem secundam a Viennensi separatam, et in ea separatione tredecim civitates Viennensi relictas, et septem tantum Narbonensi secundæ adscriptas. Hæc cum divisio proportionem non habuisset. Præterea quemadmodum provincie a Lugdunensi prima avulsæ ejus nomen retinuerunt, dictæque sunt Lugdunensis secunda, et Lugdunensis tertia; pari eademque ratione, quinta provincie antiquæ Narbonensis, dicta est Narbonensis secunda, quia a Narbonensi prima disjuncta. Nec referet, quod Narbonensis secunda tanto intervallo a prima dissita sit, et Viennensi ita vicina. Viennensis enim Rhodano cum Arelate, et mari Mediterraneo cum Massilia iungebatur; ideoque ex urbe Viennensi ad Massiliensem, qua secundo amne, qua maritimo itinere, facilis accessus erat. Unde in Notitia imperii Viennensis provincie passim vocatur *Gallia Ripensis*, vel *Gallia Ripariensis*, a Rhodano nempe, quo hæc provincia affluitur.

11. *Notitia provincialium Galliae.* — Quia vero hic ne divisa non Galliarum in XVI provincias Ecclesia in constitendis per Gallias metropolitanis et episcopis per unquam secuta est, exhibenda hic Notitia provincialium et civitatum Galliarum, quam

primum Sirmundus cum Conciliis Gallicanis in lucem emisit, non solum ad locupletandos Annales Ecclesiasticos, sed etiam, ut quinque ac septem provinciae a Galliis distinctae in aspectum lucemque quodammodo proferantur.

NOTITIA PROVINCIALIUM ET CIVITATUM GALLIAE.

In provinciis Gallicanis, quarum civitates sint.

Provincia Lugdunensis prima — numero V.
Metropolis civitas Lugdunensium.
Civitas Lugdunensium.
— Lugdunensium.
Castrum Lugdunensium.
— Medunensium.

Provincia Lugdunensis secunda — numero VII.
Metropolis civitas Bonnae Agensium.
Civitas Bonnae Agensium.
— Abudunum.
— Fictorunum.
— Sacrorum.
— Exoviorum.
— Constantia.

Provincia Lugdunensis tertia — numero IX.
Metropolis civitas Turonorum.
Civitas Cenomaniacorum.
— Bedunum.
— Anheavorum.
— Nannetum.
— Corisopolium.
— Venetum.
— Ossinorum.
— Diablitum.

Provincia Lugdunensis Senonia — numero VII.
Metropolis civitas Senonum.
Civitas Carnotum.
— Ambisodorum.
— Triasum.
— Aurelianorum.
— Parisorum.
— Meldorum.

12. *Provincia Belgica prima* — numero IV.
Metropolis civitas Treverorum.
Civitas Meliornatorum Metus.
— Ebororum Tullio.
— Verolimensium.

Provincia Belgica secunda — numero XII.
Metropolis civitas Remorum.
Civitas Suesstorum.
— Cituacorum.
— Veroludunorum.
— Arduacum.
— Condrociensium.
— Tornacensium.
— Saxonium.
— Belduacorum.
— Andriacensium.
— Metunum.
— Eboracorum.

Provincia Germanica prima — numero IV.
Metropolis civitas Mediomatricensium.
Civitas Arduacorum.
— Nemetum.
— Vindobonum.

Provincia Germanica secunda — numero II.
Metropolis civitas Aduacensium.
Civitas Eboracorum.

Provincia Maxima Sequanorum — numero IV.
Metropolis civitas Vesontionensium.
Civitas Eboracorum Nabolunum.
— Eboracum Aduacum.

Civitas Basiliensium.
Castrum Vindonissense.
— Eboracum.
— Rauracense.
Portus Alatum.

Provincia Aliphan Grauarum et Penninarum — numero II.
Civitas Centronum Parantasia.
— Vullensium Octoduro.

13. *Provincia Viennensis* — numero XIII.
Metropolis civitas Viennensium.
Civitas Genavensium.
— Gratianopolitana.
— Albensium.
— Decensium.
— Valentiorum.
— Tricastinorum.
— Vasiensium.
— Arasacorum.
— Gabellicorum.
— Avencorum.
— Arelatensium.
— Massiliensium.

Provincia Aquitania prima — numero VIII.
Metropolis civitas Biturigum.
Civitas Arvernorum.
— Lutetorum.
— Albiensium.
— Cadurcorum.
— Lemovicum.
— Gabalum.
— Vellavorum.

Provincia Aquitania secunda — numero VI.
Metropolis civitas Burdigalensium.
Civitas Agennensium.
— Ecolismensium.
— Santonum.
— Pietavorum.
— Petrocoriorum.

Provincia Novempopulana — numero XII.
Metropolis civitas Elusatum.
Civitas Aquensium.
— Lactoratum.
— Conycinarum.
— Consorannorum.
— Eodum.
— Bernacensium.
— Aturensium.
— Vasata.
— Turba, ubi castrum Bigorra.
— Elboronsium.
— Auscorum.

Provincia Narbonensis prima — numero VI.
Metropolis civitates Narbonensium.
Civitas Tolosatum.
— Niterrensum.
— Nemausensium.
— Lutevensium.

Castrum Uccienense, alias civitas Uccienensis.
Provincia Narbonensis secunda — numero VII.
Metropolis civitas Aquensium.
Civitas Aptensium.
— Hejensium.
— Forojulensium.

Civitas Vappincensium.
— Segesterium.
— Antipolitana.

Provincia Apium Maritimarum — numero VIII.

Metropolis civitas Ebrodunensium.
Civitas Dimensium.

Civitas Rigomagensium.
— Solliniensium.
— Sambensium.
— Glanatina.
— Gemelenensium.
— Vincensium.

In provinciis XVII civitates CXV, alias CXVIII.

14. *Notitia Galliarum imperante Honorio scripta.* — Haec Galliarum Notitia, ut in memoria penitus insideat, identidem pervolvenda et relegenda. Eandem Galliarum in XVII provincias divisionem sequitur Notitia Imperii Romani, post Honorii mortem sub Valentino Placidia Auguste filio facta. Notitia vero Galliarum imperante Honorio descripta, cum in ea septem provinciarum numero XI mentio sit : quae institutio cum auctore agnoscit. Denique in ea Notitia Provinciae Gallicanae a septem provinciis distinguuntur, et Gallicanarum provinciarum nomine decem provinciae Galliarum, videlicet Lugdunenses IV, Belgicae II, utraque Germania ad Rhenum, Maxima Sequanorum, et Alpes Graiae et Penninae; nomine autem septem provinciarum, provincia Viennensis, Aquitania prima et secunda, Novempopulana, utraque Narbonensis, et Alpes Maritimae designantur. Qua observatione magis confirmatur quod supra num. VI diximus, Narbonensem scilicet antiquam sepe ab antiquis, ut a Galliis separatam, habitam esse.

15. *Rationes Quesnellii in contrarium solutae.* — Quesnellus in Dissert. 8 Apologetica pro S. Hilario Arelatensi episcopo parte I, cap. 10, cum persuasum haberet, *Arelatum* per haec tempora metropolim civilem fuisse, videretque, eam in Notitia Galliarum tanquam civitatem Viennensis metropoleos proponi, imo inferiorem etiam locum in ea Provincia tenere, hanc similesse Galliarum Notitias, non Honorii temporibus, sed longe posterioribus esse coaditas, et Hilarii Leonisque pontificum Romanorum aetate inferiores esse affirmavit. Verum conjecturae ejus leviores, quam ut nos movere debeant. Nil primo, ex Constitutione Honorii anno cxxxviii data patere, Arelatem metropolim appellatam esse : « In metropolitana, inquit, id est, in Arelatensi civitate »; ideoque praefata Notitia alio tempore scripta, quam Honorii. At, cum in hac Notitia singularum provinciarum metropoleos ac capita in speciali describantur, nulla in ea mentio de Arelate, quae metropolis Galliarum recens effecta fuerat, fieri debuit. Dicit secundo Quesnellus, Arelatem penultimam omnium civitatum Viennensis subjectarum numeratam non fuisse, si Honorii tempore haec Notitia scripta esset; cum post Convantum septem provinciarum apud *Arelatim* constitutum sedes praefecturae in ea posita fuisset. Sed in ea Notitia non ordo dignitatis, verum positiois urbium plerumque servatus : quo pacto, quia Arelatum et Massilia a civitate Viennensi remotiores erant, ideo illius loco collocatae sunt.

16. *Tertia ejus ratio.* — Hic tertio, si ante Leonis tempora descripta esset haec Notitia, lectum

iri inter civitates provinciae Apium Maritimarum *Nicaense castrum* seu civitatem, in quo ad extrema usque Leonis tempora proprius fuit episcopus a Gemelenensi distinctus. Sed nec etiam haec conjectura urget. Ex eo enim quod castrum Nicaense in hac Notitia praetermittitur, intelligimus illud jam hoc tempore ad eas angustias eamque tenuitatem redactum esse, ut inter castra numerari non deberet : quod ex eo confirmatur, quod Hilarii papae tempore, id est, post annos circiter sexaginta a descriptione hujus Notitiae, episcopali sede, qua honorabatur, spoliatum fuerit, et ex duobus episcopatibus, Gemelenensi nempe et Nicaensi, unicus effectus. Quid mirum igitur, si Honorius Niciam a numero civitatum et castrorum excluderet, cum aliquot post annos Pontifices Romani episcopali honore eam privarint? Ea oppidorum in provincia Narbonensi prima num. XI, ubi legitur : « Castrum Cecciciense, alias civitas Cecciciensis ». Sed, cum jam Nicia nec civitas, nec castrum, sed tantum castellum esset, neque haec dejectio e priore statu, ideoque nec ipsa Nicia memorari debebat. Denique in Notitia Provinciarum Gallicarum agitur de statu civili, non vero de ecclesiastico : quare *Honorius* in ea condenda nullam episcopatum rationem habuit.

17. *Ultima ejus ratio.* — Quarto, si Honorii aetate, inquit Quesnellus, facta esset ea Notitia publica auctoritate, vel ex indubitata omnium cognitione, non anceps et dubii mansissent Patres Concilii Taurinensis, utriusque amborum episcoporum, Arelatensis, an Viennensis, metropolitancum in rebus ecclesiasticis dignitatem attribuere deberent; nec ad hanc sententiam coactati essent, « ut qui ex eis approbare suam civitatem esse metropolim, is totius provinciae honorem primatus obtineret ». Quod rerum illius temporis statum demonstrat minus distinctum fuisse, et jura minus clara, quam in Notitia representatur. Haec Quesnellus, qui vulgari opinione decipitur, quod nempe in Concilio Taurinensi actum fuerit de metropoli civili. Dissidium enim erat de metropoli ecclesiastica, quod inter Galliarum invasionem a Tyrannide factam alteruter ex illis episcopis jus sibi metropolitancum assensisset, licet in provincia Viennensi unicus tantum antea metropolita fuisset. Quare in Gallia cogit, quod Socrates lib. 5, cap. 7, accidisse dicit. Loquens enim de Synodo Oecumenica Constantinopolitana anno cccxxvi coacta, ait : « Sed et patriarchas constituerunt, provinciarum divisione facta, ita ut nullus episcopus ultra propriam diocesim athenas Ecclesiam invaderet. Id enim antea propter persecuciones pro-

insecut. factum fuerat. Ad quae verba Valesius in Notis inquit: « In secundo canone Synodi Constantinopolitane, quem hic designat Socrates, nulla fit mentio patriarcharum. Eo enim tempore nondum usu receptum erat Patriarcharum vocabulum. Nulla item in eo canone divisio in provinciarum. Quinam ergo sensus est illius canonis? Agitur in eo de diecesibus Orientalis Ecclesiae: et interdicti Synodus, ne episcopi ex una diecesi in aliam transiliant ad ordinationes faciendas, aut ad alia negotia ecclesiastica: iubetque ut episcopi in partem curant, quae sunt supra dieceses. Quare hic canon non ad patriarchas solum pertinet et exarchos: sed ad omnes generaliter episcopos ejusque diecesis ». In Galliis itaque quemadmodum et in Oriente, tam *Proculus* episcopus Massiliensis, quam episcopus Viennensis episcopos ordinarunt, indeque jus metropoliticum sibi asserabant, ille in provincia Narbonensi secunda, hic in provincia Viennensi, ut ante cit ostendimus. Quare eo tempore, quo Taurinense Concilium habitum, status Ecclesiarum utriusque civitatis minus quidem distinctus erat, et iura minus clara; sed status politicus et civilis tam notus erat, quam quod notissimum; neque ullus ignorare poterat, *Viennam* esse metropolim civilem, et caput provinciae Viennensis, et *Arelatam* puram putam civitatem, haec celeberrimam, eidem in politica civili subjectam. Sed haec de re plura infra.

18. *Divisio Galliarum in quinque provincias et Gallias.* — Quinda Galliarum divisio, cuius occasione de precedentibus locuti sumus, fuit in Gallias et quinque provincias: cuius cum prima mentio occurrat in Concilio Valentino haec anno habito, et anno cccxxx secunda provincia Narbonensis, quam unam ex quinque provinciis vulgo dictis mox dicemus, nondum nata esset, ut liquet ex Breviario Ruti circa illum annum composito, ubi inter Galliarum provincias Narbonensis secunda non numeratur; manifestum est hanc quintam Galliarum divisionem inter annum cccxxx et currentem factam esse. Post praesentem annum secunda Narbonensis mentio est in epistola Concilii Aquileiensis anno cccxxxii scripta, cuius haec inscriptio: « Concilium quod convenit Aquileiae, dilectissimis fratribus episcopis provinciae Viennensis et Narbonensium primae et secundae ». Praeterea ejusdem Narbonensis secundae mentio in Concilio Taurinensi anno cit congregato.

19. *Quorundam fuerint quinque provinciae a Gallias distinctae.* — Tota controversa est, quemnam fuerint haec quinque provinciae. Berberius Diatriba prima cap. 5 arbitratus est, eas fuisse duas Narbonenses, Viennensem, Alpes Maritimas, et Alpes Penninas. Idem docet Marca in Dissert. de Primitiis Langdonensi num. lxxv, alique passim; quod *quinque* provinciae sunt partes solidae Narbonensis antiquae, quae olim distincta habita reliquis tribus provinciis Galliarum. Verum, haec certum sit, antiquam Narbonensem quinque memoratis provinciis olim comprehensisse, eoque partem Galliarum habitam non fuisse, dubitandi tamen locum non videtur, quin

quinque provinciae vulgo dictae, inter septem provincias vulgo dictas, quae anno circiter eo instituta sunt, ut infra ostendam, locum haberint, iisque duae illae adjectae fuerint. Cum autem ex Notitia Galliarum num. xl supra recitata constet, *septem provincias* vulgo dictas alias non fuisse, quam provincias Viennensem, Aquitanicam primam, Aquitanicam secundam, Novempopulanam, Narbonensem primam, Narbonensem secundam, et provinciam Alpium Maritimarum, manifestum est, *Alpium Graiarum* provinciam, quae in eadem Notitia inter provincias Gallicanas, ibidem a *septem* provinciis separatas, numeratur, a *quinque* provinciis vulgo dictis excludendam esse.

20. *Alpes Graiarum non sunt una ex quinque provinciis.* — Ratio autem cur sola provincia Alpium Graierum ex quinque, quae alias in provincia Narbonensi comprehendebantur, inter *quinque* provincias vulgo dictas recensita non fuerit, petenda vel ex eo quod ea longe minor esset, quam quatuor aliae, vel quia provincia erat sine ulla metropoli, dualibus tantum civitatibus comprehensa. Nostra sententia eo probabilior, quod, qui vulgarem sententiam tuebantur, Alpium Graiarum provinciam a *septem provinciis* vulgo dictis, exclusam fuisse fateantur; cum tamen incredibile videatur, eam provinciam unam ex septem vulgo dictis non fuisse, si una ex quinque vulgo dictis extiterit. Neque audiendus Marca citatus num. lxxvi, quando ait: « Harum quinque provinciarum corpus Petronius praefectus praetorio Galliarum immutavit. Expuncta enim provincia Alpium Graiarum; ex reliquis quatuor et ex dualibus Aquitanis, et Novempopulana, Conventus septem provinciarum apud Arelatem agi constituit: cuius formam confirmavit Honorius Constitutione lata anno cccxxviii ». Nam Petronius harum quidem quinque provinciarum corpus immutavit, sed duas provincias prioribus quinque addendo, non vero unam ex illis expungendo. Quesnellus in Dissert. pro S. Hilario Arelatensi episcopo parte 2, cap. 7, hunc Marca errorem agnovit, sed dum corrigere vult, in alium incidit: « Cum Petronius, inquit, praefectus praetorio Galliarum Honorii tempore, septem provinciarum corpus compoexit, quorum Concilium apud Arelatum constituit singulis annis congregandum, vix dubitari potest, quin Alpes Graias et Penninas eidem annumeravit. Qui enim corporis hujus amplificandi causa duas Aquitanias cum Novempopulana antiquae Narbonensis partibus amectere compulsus est, num illud Alpium Penninarum et Graiarum detractioe minusset? Hoc certe verosimile non est: sed par est potius credere Viennensi annexam esse tanquam partem ejusdem et illius septem provinciarum corporis ». Recte Quesnellus scribit, omnino improbabile videri, *Petronium* Alpium Graiarum detractioe, corpus quod amplificare vdebat, minusse. Sed perperam sibi persuadet, Alpium Graiarum provinciam cum Viennensi conjunctam fuisse; cum ex Notitia Galliarum manifestum sit, illam provinciam post institutionem

septem provinciarum, remansisse decimam ex provinciis in ea Notitia *Gallicanis* appellatis. Ad hæc, verum non est, *Petronium* tres provincias *quinque provinciis* vulgo dictis adiecit, ut statim patebit.

21. *An Novempopulana una ex quinque provinciis fuerit?* — Quintam provinciam ex vulgo dictis Severum Sulpicium cum Philastrio collatum nos edocere prima fronte existimavi. *Philastrius*, qui hoc tempore floruit, in hæresi Manichaeorum 62 de Priscillianistis agens : « U' latrones, inquit, jam sub figura confessionis christianæ, multas animas mendaciter ac pecuniari turpitudine non desinunt captivare, qui et in Hispania, et quinque provinciis latere dicuntur, multosque hæc quotidie fallacia captivare ». Priscillianistas vero in secunda Aquitania et Novempopulana errores suos disseminasse discrete testatur Sulpitius lib. 2 Hist. Philastrio coævus : loquens enim de Instantio, Salviano et Priscilliano a Synodo Cesaraugustana in Hispania condemnatis, et Romam atque Italiam proficiscentibus, ait : « Sed iter eis præter interiore Aquitaniam fuit, ubi tum ab imperitis magnifice suscepti sparsere perditæ semina, maximeque Elusamam plebem, sane tum bonam et religioni studentem, pravis prædicationibus pervertere, a Burdigala, per Helsonium repulsi : tamen in agro Euchrocia aliquantisper morati infecere nonnullos suis erroribus. Inde iter ceptum ingressi sane turpi pudibundoque comitatu, cum uxoribus atque alienis etiam feminis, in quibus erat Euchrocia, ac filia ejus Proculla, de qua fuit in sermone hominum, Priscilliani stupro gravidam, partum sibi graminibus abegisse ». Burdigala secunda Aquitania, civitas vero Elusamam metropolis Novempopulana, ut videre est in Notitia Galliarum, Quare alterutram ex his duabus provinciis unam ex quinque provinciis vulgo dictis fuisse arbitrabar ; cumque *Novempopulana* Narbonensi prima contigua sit, ab ea vero Aquitania secunda separaretur, concludebam, quinque provincias fuisse Viennensem, utramque Narbonensem, Alpes Maritimas et Novempopulana.

22. *Fuit tantum una ex septem provinciis.* — Verum in animum postea venit, *Honorium imp.* in rescripto suo anno cccviii emisso, ubi de septem provinciis sermonem habet, jubere ut iudices singularum provinciarum singulis annis ad Conventum Arelates celebrandum veniant ; « ita ut, » inquit Honorius, « de Novempopulana et secunda Aquitania, quæ provincia longius constituta sunt, si earum iudices certa occupatio tenuerit, legatos juxta consuetudinem esse mittendos ». Cum autem verbum sit, Aquitaniam primam unam ex septem provinciis fuisse, eaque in laudato rescripto censeatur proximius constituta, quam Aquitania secunda et Novempopulana, quia scilicet ex urbe Eduricensi, quæ caput Aquitanie primæ, ad urbem in qua Conventus habebatur, navigio facilis descensus erat, nunc non dubito, quin quando corpus *quinque provinciarum* vulgo dictarum conflatum est, Aquitania prima, quæ Narbonensi primæ con-

figua, una ex illis fuerit ; et quin postea Novempopulana et Aquitania secunda quinque præfatis provinciis addita fuerint, eo magis, quo de his tantum duabus mentio sit in Constitutione Honoriana. Sed de hac re legenda quæ dico anno cmi, cum de *septem provinciarum* vulgo dictarum institutione verba facio. Interim obiter dicendum, *Priscillianistas*, cum in quinque provinciis latuerint, ut dicit Philastrius, etiam errores suos per Aquitaniam primam sparsisse, cum una ex *quinque provinciis* vulgo dictis fuerit. Unde et ea hæresis in Gallia non parum propagata.

23. *Singularis Gothofredi de quinque provinciis opinio ereritur.* — « Ex dictis plane exeritur opinio Gothofredi citati, qui sibi persuasit, *quinque provincias* fuisse Aquitaniam primam et secundam, Senoniam, secundam et tertiam Lugdunensem ; quia, inquit, ex Synodo Valentina apparet, Viennensem saltem primam et secundam, in qua Valencia, Narbona, Massilia, Vienna, harum quinque provinciarum numero non fuisse, utpote cum non alibi quærendas quam in Galliis appareat ex scopo ipso Maximi Tyranni, Concilii Valentini et Taurinensis. Maximus agit de Concilio quod agi debebat in judicio Agroetii presbyteri Gallicani ; Concilium Valentinum mittens decreta sua in Galliis, eas dividit in *Gallias* et *quinque provincias*, Concilium Taurinense, quod a Conciliis Gallicanis ignotum erat, rationem reddit judicii sui ». Ita Gothofredus. Verum tam ex scopo ipso Maximi Tyranni, quam ex Concilio Valentino et Taurinensi contrarium colligitur. Cum enim *quinque provincias* a Galliis proprie dictis discrete distinguant, *quinque provincias* minime quærunde in ea Galliarum parte, quæ propria Gallia dicta est, uti sunt Senonia et Lugdunenses provincie ; quod eo magis dicendum, quod Lugdunum *exordium Galliarum*, et *caput Galliarum* ab antiquis appellatum sit, ut supra monstravi ; cum e contra antiqua provincia Narbonensis ab iisdem tanquam a Galliis separata memoratur. Verum quidem est, Aquitanie aliquando tanquam a Galliis distincte veteres meminisse ; sed Narbonensis solida magis proprie a Galliis distinguitur, sæpiusque quam Aquitania tanquam a Galliis separata legitur. In casu autem de quo agitur, antiquam Narbonensem, non vero utramque Aquitaniam intelligendam, tum ex dictis, tum ex dicendis de *septem provinciis* vulgo dictis manifeste liquet. Sæpeque ruit alterum Gothofredi fundamentum.

24. *Magis refellitur.* — Tertium ejus fundamentum deducitur ex Notitia Imperii, quæ cum de duce tractus Armorici et Nervicani limitis agit : « Extenditur, inquit, tractus Armorici et Nervicani limitis per provincias quinque ; per Aquitaniam primam et secundam, Senoniam, secundam Lugdunensem et tertiam ». Quod testimonium ita citatum Gothofredus arbitratur, ut miretur, viros doctos in hæc inquisitione ad illud non attendisse. Sed quæstio non est, per quas Provincias tractus Armorici et Nervicani limitis extendederetur. Nullus enim in du-

lunni revocat, qui per quinque illas provincias in Noblia Imperii designatas extenderetur. Verum, an quinque illae provinciae ibidem expressae, sint *quinque provinciae* vulgo dictae, quae in Galliarum divisione, de qua est sermo, tanquam a Galliis distinctae proponuntur; quod Gothofredo probandum in umbabat. Ceterum huius loci explicatio legenda apud Blondellum lib. contra Primatum pag. 704; cum enim ea ad rem non faciat, hic eam in medium non afferam. Ex iis, quae anno cui de septem provinciis dicemus, tam Gothofredo, quam aliorum sententiae magis convellentur, nostraque majus robur accipiet.

25. *Provincia Alpium Graiarum hoc tempore Italiae adscripta.* — Gothofredus in Commentario leg. 4 Cod. Theod. *De desertoribus*, et aliis in locis testatur, in veteri Indice Sconboviano provinciarum imperii Romani, Theodosio M. imperante collecto, et a se publicato, Alpes Graias Italiae adscribi. Quare cum quinque provinciae Galliarum vulgo dictae paulo ante Theodosianum imperium institutae fuerint, eaque institutio aliquot annos post mortem ejus perseveravit, *Alpes Graiae* una ex illis provinciis esse non potuerit. Gavisus sum, rei tantum per

conjecturas a me detectae certum argumentum natum esse. Statim itaque Lugdunum, Genevam, ubi Gothofredus moratus est, ac ad alias quasdam urbes scripsi, ut Indicem illum habere possem: sed cum ab illarum urbium bibliopoliis responsum mihi sit, libellum illum ibi non reperiri, sufficiat hic de hac provincia Alpium Graiarum cum Italia conjunctione lectorem monuisse. Salmasius in Epistola vi recte observavit, provinciarum Romanarum statum non semel immutatum esse, et modo ex una provincia duas, modo ex duabus unam factam; et *Alpes Graias et Pravaenas*, Plinio, Ptolomaeo, aliisque antiquis testibus, Italiae alias accessitas fuisse, quas rursus hoc tempore Italiae unitas ex eo indice discernimus. Docet Gothofredus, cum anno circiter trecentesimo nonagesimo compositum, ideoque et quo tempore quinque provinciae Galliarum vulgo dictae vigeant, in Noblia Galliarum imperante Honorio facta *Alpes Graiae* Gallis rursus restituta, sed cum septem provinciis Galliarum vulgo dictis nequaquam conjunctae; quia scilicet inter quinque provincias Galliarum vulgo dictas antea recensita non fuerant.

DAMASI ANNI 9. — CHRISTI 375.

1. *S. Martinus episcopus Tironensis coram Valentinianno.* — Christi Receptoris nostri annus trecentessimus septuagesimus quintus, quod ordinatus, qui darent nomen anno, consulibus caruit, post consulatum Gratiani et Equiti in Castis inscribitur. Cur autem desierint ex more creari consules, sanctus Hieronymus rationem offert¹. Sed fortasse nec consulum ordinariorum hic annus exorsit fuit: nam cum Pontus Paulinus, ut dicitur, consulatum ordinarium gessisse reperitur apud Ausonium, epus tamen nomen desideratur in Castis. Ad Hieronymus: « Quia superiore anno Sarmae et Pannonias vastaverunt, idem consules permanserunt ». Qui cum compositi bantur, Iulianus Theodosii, eo invitata legatio, a riori otio in Romanum Imperium, quod vixit antea saepe fuerant, exarsere. Mortuus igitur eo sizio notatus est annus qui Letis novorum consulum

auspicus atque muneribus consueverat inchoari: sed trister atque infelicio redditus est repente obitu Valentinianni imperatoris, cum adversus Quados movit exercitum; quo modo autem id configerit, Ammianus² docet; sed prius nobis dicenda sunt, quae hoc eodem anno ipse ante obitum acciderunt.

2. Hoc ipso anno, antequam Valentinianns e vita migraret, sanctus Martinus simulac creatus est Tironensis episcopus, ad eundem Valentiniannum imperatorem, se contulit; quod vero apud eum egerit, Severus narrat in hac verba: « Eodem ferme tempore, quo primum episcopus datus est, fuit necessitas adire Comitatum. Valentinianns tum major rerum potiebatur. Is cum Martinum ea pelere cognovisset, quae praestare nolebat, jussit eum palatii foribus arceri. Etenim ad annum illum immitem

¹ Hieron. c. 12.

² Ammian. lib. XXV. — Sever. dial. lib. 1. cap. 6.

ac superbum uxor accesserat ariana, qua totum illum a sancto viro, ne ei debitam reverentiam præstare, averterat. Itaque Martinus, ubi semel atque iterum superbum principem frustra adire tentavit, recurrit ad nota præsidia; cilicio obvolvitur, cinere conspergitur, cibo potuque abstinet, orationes diebus noctibusque perpetuat. Septimo vero die astitit ei angelus, jubet eum ad palatium ire securum, regias fores quantumlibet clausas sponte reserandas, imperatoris spiritum superbum molliendum. Igitur istiusmodi præsentis angeli confirmatus alloquio, et fretus auxilio, Palatium petit. Patent limina, nullus obsistit; postremo usque ad regem, nemine prohibente, pervenit. Qui cum venientem eminus videret, infrendens, cur fuisset admissus, nequaquam assurgere dignatus est asstanti, donec regiam sellam ignis operiret, ipsamque regem ea parte corporis, qua sedebat, adlaret incendium. Ha solio suo superbus excutitur, et Martino invitus assurgit; multumque complexus, quem spernere aut deprecaverat, virtutem sensisse divinam emendatio ferebatur; nec expectatis Martini precibus, prius omnia præstitit, quam rogaretur. Colloquio illum atque convivio frequenter adscivit; postremo abeunti multa munera obtulit; qua vir beatus, ut semper paupertatis suæ custos, curcula rejecit. Hæc Severus; eadem quoque Venantius Fortunatus carmine cecinit¹.

3. Cum hæc autem S. Martini sedis exordio contigisse, Severus affirmet; hoc anno latendum est ipsum fuisse creatum episcopum; nam cum sedisse eum dicat Gregorius Thuronensis annos viginti sex, menses quatuor; et dies viginti septem; hæc ratione ipsum pervenisse oportet ad annum Domini quadringentesimum secundum, ad quod usque tempus S. Martinum vixisse, ex Severo collegimus²; ipse enim cum dicat, sub consulatu Evodii, anno Christi trecentesimo octogesimo sexto, Martinum jam fuisse sexagenarium, vixisseque ab eo tempore annos sexdecim, ad dictum annum Domini quadringentesimum secundum oportuit fuisse superstitem; ad quod tempus cum ejus sacerdotium fuerit propagatum, ab hoc anno incepisse dicendum est. At licet a Severo discrepet ipse Gregorius, dum ait³, octavo Valentiniani anno Martinum fuisse electum episcopum; præstat tamen Severum audire, utpote Martini perecessarium; cujus sententia, additis ex Gregorio annis quibus Martinus sedit, affirmandum est hoc anno, quarto nonas Julii esse creatum episcopum; ea enim die id factum fuisse, idem Gregorius Thuronensis alibi tradit⁴. Verum de annis ejusdem S. Martini superiori loco pluribus actum est, dum de tempore ejus baptismi proflixius disserimus, et inferius dicturi sumus in ipsius morte.

4. *Valentiniani obitus.* Ceterum quod spectat ad Valentiniani obitum, quem hoc anno accidisse

constat mense Novembris; de eo ita Ammianus⁵: « Post hæc (cum scilicet Valentinianus esset in provincis, et jam trans animum in Quados trajecisset exercitum) Quadorum venire legati, pacem cum prætorum oblitratione suppliciter obsecrantes; quam ut adipisci sine obstaculo possent; et tyrocinium et quadam utilia rei Romæ pollicebantur. Quos quoniam suscipi placuit et redire, iudicis que posebantur inlullis quippe eos vexari diutius nec ciborum inopia, nec alienum tempus anni patiebantur), Equitio in consistorium introducente, sunt intronissi. Cumque membris incurvatis starent metu debiles et præstricti, docere jussi que ferebant, utilitas illas causationum species, jurandi fidem addendo, firmabant, nihil ex communi mente procerum gentis delictum asseverantes in nostros, sed per eximios quosdam latrones, annique confines evenisse que inciviliter gesta sunt; etiam id quoque addendo ut sufficiens ad facta purganda, firmantes, quod munimentum extrinseceptum nec juste nec opportune ad ferociam animos agresces accendit ». Ad coerendos enim Barbaros præsidia ædificari Valentinianus jusserat.

5. « Ad hæc, subdit Ammianus, imperator ira vehementi percussus, et inter exordia respondendi tumidior, increpabat verborum objurgatorio somnationem omnem ut beneficiorum immemorem et ingratoram; paulatimque lenitus, propensior, tanquam ictus e celo, vitalique via, voceque simul obstruata suffocatus igneo lumine cerebatur et repente cohibito, erumpente subito sanguine, lethali sudore perfusus, ne laboretur, spectantibus et viliibus, concursu ministrorum vite secretioris ad conclave ductus est infirmum; ubi locatus in lecto, exigua spiritus reliquia trahens nondum intelligendi minuto vigore, cunctos agnoscebat astantes, quot cubicularii, ne quis eum necatum suspicaretur, celeritate maxima corrogant. Et quoniam viscerum flagrante compage, laxanda erat necessario vena, nullus inveniri potuit medicus hanc ob causam, quod eos per varia sparserat curaturos multum pestilentia morbo lentatum. Unus tamen repertus, venam ejus iterum sepiusque pungendo, ne quædam quidem cruoris efferece potuit, inferens nimicitate caloribus ambustis, vel ut quidam existimabant, arctatis ideo membris, quod meatus aliquid, quas hæmorrhoidas venas vocant observat simul gelidus trigonibus conerustati. Sensit immensa vi quadam urgente morborum, infirmum in cessatis adesse præscripta; dicereque conatus aliquid vel mandare ut singulis dia crebre pulsans, studeoque dentium, et brachiorum motus velut castibus duncantum indicabat jam superatus, hævibusque maculis in ferustus, animum duc colloclatam oblavit, ætatis quinquagesimo anno et quinto, imperii minus centum dies secundo et decimo ». Hæc ita Ammianus, addit Ius Socrates⁶, cum delatum in Bergione castro XX kalend. Decembris, sed idem corrigens

¹ Venant. Fortun. Vit. S. Martini lib. III. — Sever. dial. III. c. 7. et dial. III. — ² Greg. Tur. hist. lib. X. — ³ Greg. Tur. hist. Franc. lib. II. c. 15. et lib. I. misc. c. 6.

⁴ Ammian. lib. XXX. — Socrat. lib. IV. c.

dis est, dum ut vixisse eum annos quinquaginta quatuor, et imperasse tredecim, Rema ad posteris Valentinianus humanæ calandriæ exemplum; unde S. Hieronymus ad Heliodorum ¹: « Valentinianus vastato genitali solo, et nullam patriam derelinquens, vomitu sanguinis extinctus est ».

6. *Cerealis potentia.* — Ex defuncto, Gratianus Augustus jam ante annos septem natus, solus imperare cepit cum Valente, Corpus autem imperatoris Constantinopolim translatum esse, ut inter christianorum imperatorum reliquias humaretur, idem Ammianus affirmat. Cum interea sexto die post parentis obitum, opera Cerealis avunculi, Valentinianus tunc quadrimum, Justinus filius, Augustus solemniter nuncupatus est; quod factum Gratianus animi benignitate præditus ratum habuit. Quod autem Ammianus eum quadrimum fuisse testetur, haud probari potest; adversatur enim Socrates, qui eum natum affirmet eos, Gratiano et Bagalaipho, hac ratione hoc anno novennem fuisse asserere oportet; confirmant et Talute consules, dum anno Christi trecentesimo sexagesimo nono habent consules Valentinianum, nobilem puerum, et Aurelium Victorem. Ex eadem quoque Justinus genitas Valentinianus Junior sorores habuit, Gallam, Gratian, et Justam; quarum duæ posteriores in virginitate vitam duxerunt, Gallæ postea junctæ connubio Theodosio tui.

7. Quod autem ad Cerealem avunculum spectat, penes quem tanta inesse videbatur creandi novi Imperatoris auctoritas; non alius hic putandus est ab illo, qui sub Constantio prefecturam Urbis gessit, et sub eodem postea consulatum; alius enim ab isto nullus reperitur clarus memoria hoc tempore Cerealis. Hunc igitur ipsum esse jure dixerimus, quem nuptias quasissæ S. Marcellæ, S. Hieronymus meminit; de quo ad Principium virginem scribens, hoc ait ²: « Orbata Marcella patris morte, viro quoque post nuptias septimo mense privata est. Cumque eum Cerealis, ejus clarum inter consules nomen est, propter adæm et antiquitatem familiae, et insignem quod maxime viris placere consuevit decorem corporis ac morum temperantiam, ambiciosus peteret, suasque longa vus pollicebatur divitias, et non quasi in uxorem, sed quasi in filiam vellet donationem transbudere; Albinaque mater tam clarum pressum viduam domus ultro appeteret; illa respondit: Si vellem nubere, et non aeternæ insepemem pudicitiae dedecus; ubique maritum quaerenti, non hereditatem, illoque mandante, posse et senes diu vivere, et pueros cito mori, eleganter tui; puerus quidem potest cito mori, sed senex diu vivere non potest. Quia sententia repudialis, exemplo tui cadens, ut ejus nuptias desperant ». Haec de Cereali Hieronymus. Quod autem consulatum hunc res is edicit, contigit illo anno Domini trecentesimo quinquagesimo octavo

una cum Daciano collega; ejus et ejusmodi reperitur inscriptio in basi statuae ipsi dicata ³:

M. VAL. CEREALIS V. C.
CONS. ORD. THERMARUM
RESITUTOR CENSIT.

Exat et alia in Via lata ejusdem sententiae inscriptio de restitutione thermarum facta per Cerealem consulem; atque alia rursum, qua de ejusdem praefectura Urbis mentio habetur superius tertio tomo secunda editione suo loco restituta, quo errore posita erat tempore Constantini. Porro ex amplissimo Cerealis nomine et auctoritate, melire sancta Marcellæ clarissima femina excellentem inter omnes Romanas mulieres amplitudinem, quae eo majoribus crevit accessibus, quo propter Christum ab ipso magis despecta est; ut vere non in Urbe tantum, sed toto Romano orbe effluerit egregium christiane pietatis exemplum; sed de ipsa saepe inferius, imo et quinto Annalium tomo pro temporis ratione dicetur sumus. At jam reliquas hujus anni res gestas ordine prosequamur.

8. *Valens nihil a Themistio philosopho delinquit, monachos catholicos dire insectatur.* — « Eodem tempore quo Valentinianus extinctus est, inquit Sozomenus ⁴, Valens Antiochia, quae est in Syria, aetatem degens, majore odio in dies in sua opinionis adversaries exardescere, acerbeque affligere, et exagitare cepit. Cum vero Themistius philosophus librum ei diceret, hortabatur, docebatque non oportere mirari dissensionem, quae in ecclesiasticis opinionibus versabatur, cum multo inferior, multoque minor sit, quam quae extaret apud Gentiles; nam permultae sunt apud ipsos opiniones; et dissensionem ob multitudinem dogmatum susceptam, complures contentiones de ejusmodi rebus, et disceptationes excitare necessum est; siquidem Deo fortasse visum sit, ut ipse non facile nosceretur, et variae existerent de eo opiniones; quo singuli magis eum vererentur, cum exquisitam ejus cognitionem comprehendere non possint, secum reputantes quanta sit, et ejusmodi ille quidem, ad ejus cognitionem venire cogitant. Haec oratione a Themistio habita, imperator etsi factus animo aliquanto mansuetior, nec tam acerba adversarii ut antea supplicia irrogavit; non tamen iram suam contra sacerdotes accusantem penitus restinxisset, nisi cura de Republica sibi injecta fuisset impedimento, quo minus ad ejusmodi seclera suum studium et operam conferret, etc. » Gothorum namque novo bello fuisse exagitatum tradit, de quo inferius.

9. Quod ad Themistium philosophum spectat; cum plura de eo superius dicta sint, hic his addendum quod ratio exeat argumenti ipsum erga Orthodoxos propensionem fuisse; multis enim id agnis apparuit; ususque est eo familiarissime Gre-

¹ Hieron. ad Heliod. c. 1. — ² Hieron. ad Princ. c. 1.

³ Hieron. l. c.

⁴ Sozomen. lib. 1. c. 1. — ⁵ Hieron. l. c.

⁶ Hieron. ad Princ. c. 1. — ⁷ Sozomen. lib. 1. c. 1.

gorius Nazianzenus, ut ex litteris ¹ ad eum scriptis intelligere facile est; ex quibus etiam habetur, ipsum non philosophia tantum celebrem, sed etiam apud imperatores potentia claruisse; quippe qui iam ab ipsis Constantii temporibus functus sit amplissimis magistratibus. Unde ad eum inter alia Gregorius ²: « Tu vero id quod a tuo Platone dictum est, confirma; nempe civitates non ante malorum finem habituras esse, quam philosophia cum potentia conjuncta sit: utraque enim re potes. Egenti manum porrigere, cum videlicet, ut consentaneum erit, moneas, ac juvas. Nihil certe melius philosophari possis, quam si nunc justitie patrocinium suscipias; ne dicam quod hac quoque re nos laudem tuarum precoribus beneficio afficies ». Hæc ipse; sed illa adverte verba Gregorii ad Themistium: *A tuo Platone dictum est*; sic esse accipienda, quod in his quæ ad politica pertinent, primo loco Platonem habere, secundo vero Aristotelem; prout videre est in orationibus ejus, ac præsertim in sexta, ubi ait: « Adjuvabit autem me in primis in te instituendo e; regius ille Plato, et admirabilis Aristoteles ». In naturalibus autem speculationibus Aristotelem primas detulit. Quam vero familiarissime usus sit eo Theodosius imperator, suo loco dicturi sumus. At non licuit orationem illam, quam citat Sozomenus, invenire; sed inferis, pulo, lector, ex ejus argumento eo prolapsam hæreticorum amentiam, atque furorẽ ipsorum progressum, ut etiam Gentiles ad commiserationem Catholicorum intlexerint; usque adeo ut pro eis apud ipsum imperatorem adversarium Themistius causam agere non dubitavit.

10. At Valens imperator nequitia exarscens sic oratione Themistii visus est ab Ecclesiarum persecutione abstinnisse, ut tamen alia via, novo excogitato prætextu, diram adversus monachos persecutionem conflatit, cum eos exulis monastica professione, e monasteriis, lege lata, ad militiam revocari præcepit, hoc ipso anno, quo Valentinianus ex hac vita sublatus est, ut S. Hieronymus habet in Chronico his verbis: « Multi monachorum Nitrie per tribunos et milites caesi: Valens enim lege data, ut monachi militarent, nolentes fustibus interfecti jussit ». El Orosius ³: « Valens illic, post fratris obitum, venit effronata libertalis audacia legem delit, ut monachi, hoc est christiani, qui ad unum fidei opus, dimissis secularium rerum multimoda actione, se redigunt, ad militiam cogentur. Vastas illas tunc Ægypti solitudines, arenasque diffusas, quas propter situm, ac sterilitatem, periculosissimamque serpentum abundantiam conversatio humana non nosset; magna habitantium monachorum multitudo compleverat. Huc tribuni et milites missi, qui sanctos et veros milites Dei alio nomine persecutionis abstraherent; interfecerunt ibi agmina multa sanctorum ». Hæc Orosius. Conjungit hæc persecutionem Socra-

tes illi, quæ Alexandriae per Lucium arianum ut dictum est commota fuit.

11. Precesserant iniquissima persecutionis hujus ante præfata, cum ad Modestum præfectum prætorio de iisdem ipse Valens ita rescripsit ⁴:

« Quidam ignavia sectatores, desertis civitatibus numeribus, captant solitudines ac secreta, et specie religionis cum cæcibus Monazontion congregantur. Hos igitur, atque hujusmodi infra Ægyptum deprehensos, per comitem Orientis erui e latebris, consulto præceptione mandavimus, atque ad munia patriarum sublevari revocari, aut pro tenore nostræ sanctionis familiarium rerum carere illecebris, quas per eos consensum vindicandas, qui publicarum essent subituri munera functionam. PP. Beryti kal. Jan., Valentiniano et Valente AA. coss. »

12. At non adscriptos tantum milite monachos ita vexavit Valens imperator, sed reliquos omnes dira exagitavit exactione tributis, quos antea Constantinus atque Constantius ab hujusmodi pensatione capitulationis census exemerant. Extant de his scripta Gregorii ad Julianum, necnon carmen ad Hellemium, quem illum ipsum puto, ad quem vicariam præfecturam Constantinopolitana civitatis agentem, extat Theodosii imperatoris rescriptum ⁵. Ad Julianum enim de iisdem monachis ⁶ sic scribit, cum eadem illos commendat: « Philosophorum, inquit, certum commendo, qui scilicet nullo vinculo huius tenentur; qui sola corpora, nec ea quidem tota possident; qui Casari nihil, Deo omnia habent, hymnos, preces, vigiliis, lacrimas, hoc est, hujusmodi opes, quæ manibus premi nequeunt; qui mundo mortui sunt, Christo vivunt, carnem conferunt, animam a corpore abstraxerunt; hos si mihi tractaris, aut etiam omnino Dei servos et discipulos, et celestium rerum inspectores, has, inquam, generis nostri primitias, hæc columna, has fidei coronas, has pretiosas margaritas, hos templi illius lapides, cuius fundamentum et lapis angularis Christus, hoc est, egregii Ecclesie complementi; hos, inquam, si Deo plane reddideris, præclarissime utique et ipsis, et nobis, et tibi consulueris, etc. ». At longe pluribus enumerat eos laudibus, cum in carmine ad Hellemium eosdem commendat.

13. Precesserunt ista de tributis diram hæc de qua est sermo, adversus monachos persecutionem Valens; qua non Ægypti tantum monachi, sed in aliis quoque regionibus acentes vexati sunt; ex eo enim quod cogitatum fuit ejusmodi genus hominum esse imperatori invidium; quibuscumque sceleris in eosdem debacchandi viros crevit audacia, ut ex S. Basilio ad ipsos monachos scripta epistola intelligere possumus, quam ad rerum gestarum commemoratorem et veritatem hæc describimus; est vero hujusmodi ⁷:

14. « Desideratissimus ac religiosissimus fratribus

¹ Greg. Naz. epist. 1. 9. 1. 6. — ² Idem epist. 1. 6. Oros. lib. VII. c. 34.

³ Extat in Deomom. C. Theod. etc. lib. III. c. 24. c. 25. c. 26. c. 27. c. 28. c. 29. c. 30. c. 31. c. 32. c. 33. c. 34. c. 35. c. 36. c. 37. c. 38. c. 39. c. 40. c. 41. c. 42. c. 43. c. 44. c. 45. c. 46. c. 47. c. 48. c. 49. c. 50. c. 51. c. 52. c. 53. c. 54. c. 55. c. 56. c. 57. c. 58. c. 59. c. 60. c. 61. c. 62. c. 63. c. 64. c. 65. c. 66. c. 67. c. 68. c. 69. c. 70. c. 71. c. 72. c. 73. c. 74. c. 75. c. 76. c. 77. c. 78. c. 79. c. 80. c. 81. c. 82. c. 83. c. 84. c. 85. c. 86. c. 87. c. 88. c. 89. c. 90. c. 91. c. 92. c. 93. c. 94. c. 95. c. 96. c. 97. c. 98. c. 99. c. 100. c. 101. c. 102. c. 103. c. 104. c. 105. c. 106. c. 107. c. 108. c. 109. c. 110. c. 111. c. 112. c. 113. c. 114. c. 115. c. 116. c. 117. c. 118. c. 119. c. 120. c. 121. c. 122. c. 123. c. 124. c. 125. c. 126. c. 127. c. 128. c. 129. c. 130. c. 131. c. 132. c. 133. c. 134. c. 135. c. 136. c. 137. c. 138. c. 139. c. 140. c. 141. c. 142. c. 143. c. 144. c. 145. c. 146. c. 147. c. 148. c. 149. c. 150. c. 151. c. 152. c. 153. c. 154. c. 155. c. 156. c. 157. c. 158. c. 159. c. 160. c. 161. c. 162. c. 163. c. 164. c. 165. c. 166. c. 167. c. 168. c. 169. c. 170. c. 171. c. 172. c. 173. c. 174. c. 175. c. 176. c. 177. c. 178. c. 179. c. 180. c. 181. c. 182. c. 183. c. 184. c. 185. c. 186. c. 187. c. 188. c. 189. c. 190. c. 191. c. 192. c. 193. c. 194. c. 195. c. 196. c. 197. c. 198. c. 199. c. 200. c. 201. c. 202. c. 203. c. 204. c. 205. c. 206. c. 207. c. 208. c. 209. c. 210. c. 211. c. 212. c. 213. c. 214. c. 215. c. 216. c. 217. c. 218. c. 219. c. 220. c. 221. c. 222. c. 223. c. 224. c. 225. c. 226. c. 227. c. 228. c. 229. c. 230. c. 231. c. 232. c. 233. c. 234. c. 235. c. 236. c. 237. c. 238. c. 239. c. 240. c. 241. c. 242. c. 243. c. 244. c. 245. c. 246. c. 247. c. 248. c. 249. c. 250. c. 251. c. 252. c. 253. c. 254. c. 255. c. 256. c. 257. c. 258. c. 259. c. 260. c. 261. c. 262. c. 263. c. 264. c. 265. c. 266. c. 267. c. 268. c. 269. c. 270. c. 271. c. 272. c. 273. c. 274. c. 275. c. 276. c. 277. c. 278. c. 279. c. 280. c. 281. c. 282. c. 283. c. 284. c. 285. c. 286. c. 287. c. 288. c. 289. c. 290. c. 291. c. 292. c. 293. c. 294. c. 295. c. 296. c. 297. c. 298. c. 299. c. 300. c. 301. c. 302. c. 303. c. 304. c. 305. c. 306. c. 307. c. 308. c. 309. c. 310. c. 311. c. 312. c. 313. c. 314. c. 315. c. 316. c. 317. c. 318. c. 319. c. 320. c. 321. c. 322. c. 323. c. 324. c. 325. c. 326. c. 327. c. 328. c. 329. c. 330. c. 331. c. 332. c. 333. c. 334. c. 335. c. 336. c. 337. c. 338. c. 339. c. 340. c. 341. c. 342. c. 343. c. 344. c. 345. c. 346. c. 347. c. 348. c. 349. c. 350. c. 351. c. 352. c. 353. c. 354. c. 355. c. 356. c. 357. c. 358. c. 359. c. 360. c. 361. c. 362. c. 363. c. 364. c. 365. c. 366. c. 367. c. 368. c. 369. c. 370. c. 371. c. 372. c. 373. c. 374. c. 375. c. 376. c. 377. c. 378. c. 379. c. 380. c. 381. c. 382. c. 383. c. 384. c. 385. c. 386. c. 387. c. 388. c. 389. c. 390. c. 391. c. 392. c. 393. c. 394. c. 395. c. 396. c. 397. c. 398. c. 399. c. 400. c. 401. c. 402. c. 403. c. 404. c. 405. c. 406. c. 407. c. 408. c. 409. c. 410. c. 411. c. 412. c. 413. c. 414. c. 415. c. 416. c. 417. c. 418. c. 419. c. 420. c. 421. c. 422. c. 423. c. 424. c. 425. c. 426. c. 427. c. 428. c. 429. c. 430. c. 431. c. 432. c. 433. c. 434. c. 435. c. 436. c. 437. c. 438. c. 439. c. 440. c. 441. c. 442. c. 443. c. 444. c. 445. c. 446. c. 447. c. 448. c. 449. c. 450. c. 451. c. 452. c. 453. c. 454. c. 455. c. 456. c. 457. c. 458. c. 459. c. 460. c. 461. c. 462. c. 463. c. 464. c. 465. c. 466. c. 467. c. 468. c. 469. c. 470. c. 471. c. 472. c. 473. c. 474. c. 475. c. 476. c. 477. c. 478. c. 479. c. 480. c. 481. c. 482. c. 483. c. 484. c. 485. c. 486. c. 487. c. 488. c. 489. c. 490. c. 491. c. 492. c. 493. c. 494. c. 495. c. 496. c. 497. c. 498. c. 499. c. 500. c. 501. c. 502. c. 503. c. 504. c. 505. c. 506. c. 507. c. 508. c. 509. c. 510. c. 511. c. 512. c. 513. c. 514. c. 515. c. 516. c. 517. c. 518. c. 519. c. 520. c. 521. c. 522. c. 523. c. 524. c. 525. c. 526. c. 527. c. 528. c. 529. c. 530. c. 531. c. 532. c. 533. c. 534. c. 535. c. 536. c. 537. c. 538. c. 539. c. 540. c. 541. c. 542. c. 543. c. 544. c. 545. c. 546. c. 547. c. 548. c. 549. c. 550. c. 551. c. 552. c. 553. c. 554. c. 555. c. 556. c. 557. c. 558. c. 559. c. 560. c. 561. c. 562. c. 563. c. 564. c. 565. c. 566. c. 567. c. 568. c. 569. c. 570. c. 571. c. 572. c. 573. c. 574. c. 575. c. 576. c. 577. c. 578. c. 579. c. 580. c. 581. c. 582. c. 583. c. 584. c. 585. c. 586. c. 587. c. 588. c. 589. c. 590. c. 591. c. 592. c. 593. c. 594. c. 595. c. 596. c. 597. c. 598. c. 599. c. 600. c. 601. c. 602. c. 603. c. 604. c. 605. c. 606. c. 607. c. 608. c. 609. c. 610. c. 611. c. 612. c. 613. c. 614. c. 615. c. 616. c. 617. c. 618. c. 619. c. 620. c. 621. c. 622. c. 623. c. 624. c. 625. c. 626. c. 627. c. 628. c. 629. c. 630. c. 631. c. 632. c. 633. c. 634. c. 635. c. 636. c. 637. c. 638. c. 639. c. 640. c. 641. c. 642. c. 643. c. 644. c. 645. c. 646. c. 647. c. 648. c. 649. c. 650. c. 651. c. 652. c. 653. c. 654. c. 655. c. 656. c. 657. c. 658. c. 659. c. 660. c. 661. c. 662. c. 663. c. 664. c. 665. c. 666. c. 667. c. 668. c. 669. c. 670. c. 671. c. 672. c. 673. c. 674. c. 675. c. 676. c. 677. c. 678. c. 679. c. 680. c. 681. c. 682. c. 683. c. 684. c. 685. c. 686. c. 687. c. 688. c. 689. c. 690. c. 691. c. 692. c. 693. c. 694. c. 695. c. 696. c. 697. c. 698. c. 699. c. 700. c. 701. c. 702. c. 703. c. 704. c. 705. c. 706. c. 707. c. 708. c. 709. c. 710. c. 711. c. 712. c. 713. c. 714. c. 715. c. 716. c. 717. c. 718. c. 719. c. 720. c. 721. c. 722. c. 723. c. 724. c. 725. c. 726. c. 727. c. 728. c. 729. c. 730. c. 731. c. 732. c. 733. c. 734. c. 735. c. 736. c. 737. c. 738. c. 739. c. 740. c. 741. c. 742. c. 743. c. 744. c. 745. c. 746. c. 747. c. 748. c. 749. c. 750. c. 751. c. 752. c. 753. c. 754. c. 755. c. 756. c. 757. c. 758. c. 759. c. 760. c. 761. c. 762. c. 763. c. 764. c. 765. c. 766. c. 767. c. 768. c. 769. c. 770. c. 771. c. 772. c. 773. c. 774. c. 775. c. 776. c. 777. c. 778. c. 779. c. 780. c. 781. c. 782. c. 783. c. 784. c. 785. c. 786. c. 787. c. 788. c. 789. c. 790. c. 791. c. 792. c. 793. c. 794. c. 795. c. 796. c. 797. c. 798. c. 799. c. 800. c. 801. c. 802. c. 803. c. 804. c. 805. c. 806. c. 807. c. 808. c. 809. c. 810. c. 811. c. 812. c. 813. c. 814. c. 815. c. 816. c. 817. c. 818. c. 819. c. 820. c. 821. c. 822. c. 823. c. 824. c. 825. c. 826. c. 827. c. 828. c. 829. c. 830. c. 831. c. 832. c. 833. c. 834. c. 835. c. 836. c. 837. c. 838. c. 839. c. 840. c. 841. c. 842. c. 843. c. 844. c. 845. c. 846. c. 847. c. 848. c. 849. c. 850. c. 851. c. 852. c. 853. c. 854. c. 855. c. 856. c. 857. c. 858. c. 859. c. 860. c. 861. c. 862. c. 863. c. 864. c. 865. c. 866. c. 867. c. 868. c. 869. c. 870. c. 871. c. 872. c. 873. c. 874. c. 875. c. 876. c. 877. c. 878. c. 879. c. 880. c. 881. c. 882. c. 883. c. 884. c. 885. c. 886. c. 887. c. 888. c. 889. c. 890. c. 891. c. 892. c. 893. c. 894. c. 895. c. 896. c. 897. c. 898. c. 899. c. 900. c. 901. c. 902. c. 903. c. 904. c. 905. c. 906. c. 907. c. 908. c. 909. c. 910. c. 911. c. 912. c. 913. c. 914. c. 915. c. 916. c. 917. c. 918. c. 919. c. 920. c. 921. c. 922. c. 923. c. 924. c. 925. c. 926. c. 927. c. 928. c. 929. c. 930. c. 931. c. 932. c. 933. c. 934. c. 935. c. 936. c. 937. c. 938. c. 939. c. 940. c. 941. c. 942. c. 943. c. 944. c. 945. c. 946. c. 947. c. 948. c. 949. c. 950. c. 951. c. 952. c. 953. c. 954. c. 955. c. 956. c. 957. c. 958. c. 959. c. 960. c. 961. c. 962. c. 963. c. 964. c. 965. c. 966. c. 967. c. 968. c. 969. c. 970. c. 971. c. 972. c. 973. c. 974. c. 975. c. 976. c. 977. c. 978. c. 979. c. 980. c. 981. c. 982. c. 983. c. 984. c. 985. c. 986. c. 987. c. 988. c. 989. c. 990. c. 991. c. 992. c. 993. c. 994. c. 995. c. 996. c. 997. c. 998. c. 999. c. 1000.

et symprosylens Acacio, Elto, Paulo, Silvano, et diaconis etiam, et religiosi monachis fratribus Basilii episcopus.

« Cum de gravi persecutione adversum vos excitata percipisset; et quod confusum post Pascha qui ad lites et pugnas jejunabant, in tabernacula vestra irruentes, labores vestros igni tradiderunt, cognovissent qui vobis quid in domum in calis sine manibus construxerant, sibi ipsis vero ignis, quo ad nocendum vobis usi sunt, dies autem paravit, ingenium quidem super eo quod accidit; non ut vobis, fratres, desit sed ut illis condolerent, qui usque adeo discipuli sunt a malitia, ut in tantum usque facinus in ditione suam extenderunt. Verum expectabam futurum, ut confestim ad humilitatem nostram, tanquam parvum reatum, universi accurreretis; sperabamque daturam mihi Dominum indesinentium dolorum meorum redecillationem a vestro complexu; et sudore illo, quem propter veritatem distillatis, in corpus hoc odiosum excepto, habitum me consertim premium illorum, que vobis a iudice veritatis sunt recondita ».

15. « Postquam autem ad vobis ne in mentem quidem venit, nec aliquid redecillationis a nobis expectastis; continam mihi ad vos scribendi occasionem dari optavi; ut quemadmodum atque decantibus acclamant, ita ego, et bono vestro certamine adhortatione aliqua per litteras acclamarem. Fuit autem nobis ne hoc quidem factu facile, idque duabus de causis: una, quod ignorabam ubinam locorum ageretis; altera, quod non adeo nulli sunt, qui ad vos proficiscantur. Nunc vero obtulit nobis Dominus desideratissimum ac religiosissimum fratrem Saletinum presbyterum; per quem charitatem vestram salutamus; observamusque ut pro nobis quoque ordis, helandes et exultantes, quod merces vestra multa est in calis. Et quoniam fiduciam habetis in Domino; ne cessetis nocetis et dies clamare ad illum, ut certamen hoc Ecclesiarum compestat, plebilibus pastores restituit, et Ecclesiam ad suam pristinam dignitatem redire faciat. Persuasus enim sum, si vox aliqua reperitur, que optimum Deum delectat, non elongatum eum misericordias suas, sed daturam nobis posthac una cum tentatione et exitum ut certe possimus. Cunctam in Christo fraternitatem nostro nomine salutate ». Haecenus Basilii.

16. *Epiphanius laudes et incubationes.* — Paulo autem in hoc nominatos hic monachos primores fuisse archimandritas in Syria apud Chalcedonem habitantes; si quidem eius nomen ibi Acacius claruit, cuius est frequens nomen apud Theodoretum in commentario Insuper sancti Patrum; nam lupus, nec non Pauli, cuius hoc non nomen exprimitur, archimandritam ex hoc ep. Ioh. et S. Epiphanium, qua petierunt conscriptum Plurim de heresibus ad se nulli; ante enim cupit re cum elaborare co posse Epiphanium, ipse quoque eodemo indicat, signans illa

sua tempora. Valentiniani et Valentis anno undecimo, et Gratiani septimo octavo: ipsi autem epistolam scriperunt hoc anno, librum quem scriperat ab eo exigentes, ut inscriptio litteris altiva testatur, que sic se habet:

« Epistola scripta nonagesimo secundo anno regni Diocletiani, Valentiniani et Valentis anno duodecimo, et Gratiani anno octavo ad Epiphanium Palestinum Eleutheropolitem, qui fuit pater monasterii in ejusdem Eleutheropolis vicinia, tunc vero urbis constantie provincia Cypri episcopus exiit, ab Acacio et Paulo presbyteris et archimandritis, hoc est, patribus monasteriorum partium Chalcedis et Beruae Cavae Syriae de eo quod contra omnes haereses scripsit, imo quod et multi adhortati sunt, ac coegerunt ipsum ad hoc opus aggredendum ».

17. Quanta vero hi Epiphanium coluerint observantia, illis in primis verbis indicant: « At quando via intercepta est per infirmitates et arumnas corporales, non potuimus ipsi proficisci, et ad pedes suos provolvi, etc. ». Vides prisicum morem cultus et venerationis etiam abbatum ad pedes se episcoporum prostrandi; et paulo post: « Confitemur enim non solum nos, sed etiam omnes, quod in hoc saeculo novum te apostolum et praecorem Dominus excitavit, Joannem novum, et praecantem que debent servari ab his qui cursum hunc propositum habent ». Haec et alia ibi. Reddidit ad eosdem ipse Epiphanius litteras una cum libro, quas et praetationem lilius operis esse voluit, et inter alia rationem affert, cur Panarium, nempe casulam medicam, voluerit nuncupari, egregium plane opus, et Catholicae Ecclesiae valde proficuum.

18. *Ambrosii electio tum Basilio, tum ceteris probatissima.* — Hoc item anno S. Basilii, cum ante de mirifica electione Ambrosii in Mediolanensis Ecclesiae episcopum ipsius litteris certior factus esset, ingenti perlusis gaudio ad eum ita rescripsit¹:

« Magna semper et multa quidem sunt Domini nostri dona, quorum neque magnitudo mensurabilis, neque multitudo numerabilis est. Unum vero, quod inter maxima reputari potest ab his qui non difficili beneficiorum Dei in se collatorum sensu laetantur, et praesens hoc est, quod quam longissime propter locorum distantiam sejunctis, per litterarum alioquin mutuo coalescere dedit. Largitus est autem duplicem cognoscendi modum, unum per praesentem convivium et congressum, alterum per consuetudinem litterariam. Quoniam igitur te per ea qua locutus es cognovimus; cognovimus vero non ex eo quod nota quadam corporis tui menti nostrae impressa sit, sed quod interioris hominis tui pulchritudinem vultu ex variegata sermone pictura novimus; nam quisque nostrum ex abundantia cordis loquitur ».

19. « Glorificamus autem Deum nostrum, qui ex quavis mortalium generatione eos qui sibi pla-

¹ Cf. de la Croix.

¹ Basil. post. LV.

cuerint deligat; qui olim quidem ex pastoribus ovium populo suo principem excitavit, et Amos de grege caprarum sumptum spiritu suo instruxit, et ad propheticam dignitatem extulit: nunc vero virum ex urbe regia, cui totius gentis principatus concreditus erat, sapientia sublimem, generis claritudine, vitæ splendore, orandi facilitate, et rebus secularibus illustrem ad gregem Christi pasturam traxit. Qui projectis hujus vitæ opibus universis, proque damno habitis, ut Christum Incrucifaceret, commissa sibi magni ac præclari navigii, Ecclesie videlicet Dei, in fide Christi gubernacula accepit. Age igitur, o homo Dei, quandoquidem non ab hominibus accepti, aut doctus es Evangelium Christi, sed ipse te Dominus e medio iudicum terre desumptum ad præsidendam apostolicam transtulit; certa bonum certamen; corrige ac moderate infirmitatem populi, si qua Ariane vesanie fabe factus est; renova pristina Patrum vestigia; et quod dilectionis erga nos fundamentum jecti, in ipsam structuram assiduitate mutui nostri colloqui excitare ac provehere stude: nam hoc pacto spiritu poterimus conjuncti esse, licet terrestri habitatione quam longissime alter ab altero dissiti simus». Itensque Basilius ad Ambrosium.

20. Perseverasse quidem mutuam inter utrumque litterarum consuetudinem, certum est; siquidem complura inter eos noscuntur esse transacta. Expetiisse enim Ambrosium a Basilio ejus lucubraciones tum explicantes divinam scripturam, tum prava dogmata confutantes, facile intelliget qui utriusque legerit commentarios in Hexameron, et de Spiritu sancto; videbilque magna ex parte qua Basilius græce edidit, Ambrosium tradidisse Latinis. Sed et illud erga Ambrosium Basilius pius intercessit officium, dum corpus sancti Dionysii Mediolanensis episcopi et martyris, qui pro fide catholica exul obierat in Cappadocia, procurante Aurelio episcopo, e Cappadocia Mediolanum translatum est.

21. At vero non unus duntaxat Basilius in Oriente Ambrosii electionem, quamvis resistente canone actam probavit, sed omnes Occidentales et Orientales catholice communionis episcopi: quod ipse ea sententia declaravit, qua ait¹: «Ordinationem meam Occidentales episcopi iudicio, Orientales etiam exemplo probaverunt. Quibus illud in primis inuit, quod minus rite actum videbatur, id iudicio sedis Apostolice publico decreto esse firmatum: Orientales vero et exemplo probasse, dum quod factum est Mediolani in creando Ambrosio episcopo, Orientales idem præsertim Constantinopoli postea eligendo Neclarium calculemum, Carterum ejusmodi licentia quamplurimos abusos esse ex laicis et neophylis ad sacros ordines, et episcopatum etiam irreperere favore diversorum sollicitatis, tum postea querela Siricii Papæ, qui inter alia hæc² habet: «Certe illud etiam non fuit prætermittendum, ut quod senel aut secundo necessitas hereticorum in-

tulit contra apostolica præcepta, velut lege licitum, præstium; neophyllum vel laicum, qui nullo ecclesiastico functus fuerit officio, inconsiderate vel presbyterum vel diaconum ordinare, quasi meliores Apostolus sint, quorum audeant mutare præceptum. Et qui non didicid, jam docere compellitur. Ita nullus reperitur idoneus clericorum, nec inter diaconos, nec inter alios clericos invenitur qui sacerdotio dignus habeatur, sed ad condemnationem Ecclesiæ laicus postulatur? Que ne fiant ultra, admonet». Hæc Siricius. Porro de hujusmodi abusione in Ecclesia Dei licentius usurpata, ut laici et ipsi etiam conjugati ad episcopatum postularentur, S. Hieronymus³ agens contra Jovinianum meminit. Quod vero Siricius dicat his in Ecclesia id usurpatum propter hereticos; puto cum intellexisse de ordinationibus S. Hilarii, necnon etiam S. Ambrosii, quas constat multum proficuas fuisse catholice fidei, cum a duobus his hæresis ariana in Occidente potissimum fuerit prolata.

22. *Ambrosii vitæ institutio et sanctitas.* — At Ambrosius cum sic ex laico esset ordinatus episcopus, undique sibi auxilium comparare satagit; cui etiam longe positi Antistes adjuvato fuere; siquidem præsto fuit eidem in fide Ieroni suis scriptis, ut diximus; S. Basilius; sed ad novæ prefecturæ regimen missus est ad illum a S. Damaso papa egregio eruditionis et spectatæ probitatis Romana Ecclesiæ presbyter sanctus Simplicianus⁴; de quo nonnulla superius; quem cum in omnibus S. Ambrosius haberit monitorem atque doctorem, ut patrem observare consuevit, cuius scientiam in docendo, dexteritatemque in agendo, satis exploratam reddidit conversio Marii Victorini celeberrimi oratoris, de qua superius actum est. His denique auxiliis, sed præcipue divina accedente gratia, quasi miraculo factum est, ut qui imper e tribunali populo jus reddebat, e cathedra eundem divinam legem edoceret.

23. Porro quod Simpliciani status humilis, Ambrosii vero sublimis esset, illud in eo excolendo consilium inuit, ut ipse licet magister, discipulum ageret, Ambrosiumque tanquam magistrum difficultissimis interdum pulsaret questionibus, ita provocans ad volandum pulum suum; ad quem ali quando sic Ambrosius⁵: «Quid est, inquit, quod ipse dubites, et a nobis requires, cum fidei et acquirende cognitionis divina gratia totum orbem peragraveris, et quotidianæ lectioni nocturnis ac diurnis vicibus omne vitæ hujus tempus deputaveris, acn præsertim ingento etiam intelligibiliba complexens? ntpote qui etiam philosophos libros, quam a vero sint devn, demonstrare soleas, et perosque tum inanes esse, ut prius scribiturum in suis scriptis sermo, quam ultra eorum detecerit». Hæc ipse de Simpliciano, de quo plura inferius. Sic igitur bene accidit, divino operante Spiritu, a quo ad tantum

¹ Ambros. ad Verec. ep. LXXXII. — ² Siric. epist. ad Othodox.

³ Hieron. contra Jovin. lib. I. — ⁴ August. contra Jovin. lib. I. — ⁵ Ambros. ep. I. 10.

regimen assumptus erat, ut eadem inanis in episcopatum, et discipulus in Ecclesie doctorem fuerit continuo transformatus, junxeritque in regimine episcopatus vitam monasticam cum numeribus et officiis clericibus. Ipso enim in episcopatum ingressu sic vitam instituit, ut curam rerum domesticarum Salyro fratri reliquerit (quod ipse testatur), sese vero totum spiritualibus Ecclesie curis penitus occupavit: erat Salyrus frater adeo spectatus viribus, ut in rebus agendis ac moderandis ipsum habere consueverit consultorem et arbitrum¹.

24. Ad sacrificium celebrandum ita assiduus erat, quod ipse tradit² ut quotidie illud egerit, summa praxia animi preparatione; quolibet vero die Dominico, ut auctor est S. Augustinus³ in Ecclesia pro concione populum docendum suscepit: cetera autem munia ecclesiastica sine stremitu solus obierit, ut (quod ait Paulinus⁴) circa baptizandos ipse solus implet, quod post ejus obitum vix quinque episcopi perficere poterunt. Ceterum ita curavit Ecclesiasticam, ut externa et secularia munera neglexerit, verum audiret frequenter litigantes, causas judicaret, componeret, et acerrimus arbiter, utriusque acquiescentibus partibus, definiret. His atque aliis ex causis episcopum requirentibus omnibus, in omnibus se paratum exhibuit, ut nemini ad eum aditus esset aliquando interclusus, nullius ostii velum esset oppansum; nec qui ad eum ducebat, esset alienigena e cultuariis officium requirendum; testatur id quidem S. Augustinus⁵ admiratus hominis in audiendis omnibus tolerantiam, Corpus vero ex disciplina coereuit, ut jejunium custodiret assiduum, nunquam prandendi (ut Paulinus ait) usum admittens, nisi religio, Ecclesiaeque illius consuetudo mandasset, nempe sabbato, die Dominico, et natalitiis martyrum, quibus diebus prandium revocaret, quo etiam non solum pauperes refecerentur, sed et viri clarissimi exeperentur: haec enim charitatis obsequiis etiam duces exercitus demerere consuevit, ut de Arbogaste comite ac strenuissimo duce constat, qui magna gloria predicare solebat, se ab Ambrosio saepe acceptum esse convivio⁶; id ipsum quoque Vincentius Galliarum praefectus sibi concessum, pro magno munere ostentat⁷. At licet sic ipse omnes exiperet; nunquam tamen ad convivium invitatus accessit: tradit enim Possidius⁸ in Augustino, quod etsi Ambrosius lactus omnia omnibus, ut omnes lucrificeret, ab tribus tamen perpetuo se continuit, mirum ut nemini uxorem quaereret, nullique militum suaderet, neque ad convivium invitatus accederet. Haec sunt quae summam collecta ab ipso in eam sedem ingressu ad exitum usque Ambrosius sibi servanda praesumpsit, quae huc tantum attigisse sat est.

25. Quod vero Ecclesiam diu ab Arianis possessam, instar dumosi nemoris, praeteris incultam invenierit, in qua ex tanta populi multitudine vix paucos esset reperire, qui aliqua ex parte vel leviter saltem non essent arianae communicationis labefacti contagio; ut par erat ad recipiendos eos in Ecclesiam penitentes, omnibus foris Ecclesiae patere jussit: ejus rei causa quod facilis esset ad indulgentiam, quod accidit postea quoque Gregorio Nazianzeno Constantinopoli multorum invidiam passus est; de quibus sic ipse⁹: « Vos indignamini, et contra Ecclesiam congregatis Concilium, quia videtis mortuos in Ecclesia reviviscere, et peccatorem indulta venia resuscitari. Itaque quod in vobis est, per invidiam rursus vultis interficere suscitatos, etc. ». Inferius vero de se ipso ista conante, magna animi modestia ita subdit ex adversantium invectivis: « Dicitur: Ecce ille non in Ecclesia nutritus sum, non edomitus a puero, sed captus a tribunatibus, abductus a vanitatibus hujus saeculi, a praecentis voce ad psalmistae assuefactus canticum, in sacerdotio manet non virtute sua, sed Christi gratia, et inter convivas mensae caelestis recumbit. Serva, Domine, munus tuum; custodi donum, quod contulisti etiam religenti, Ego sciebam, quod non eram dignus vocari episcopus, quoniam dederam me saeculo huic: sed gratia tua sum in quod sum, et sum quidem minimus omnium episcoporum, et infimus merito. Tamen quia et ego laborem aliquem pro sancta Ecclesia tua suscepimus, hunc fructum tuere; ne quem perditum vocasti ad sacerdotium, eum sacerdotem perire patiaris; ac primum ut condolere norimus peccantibus affectu infimo ». Haec ipse. At quid in emulato, quod a Deo sic est precatus, obtinuit: nam (ut de eo Paulinus¹⁰ habet) quotiescumque aliquis ad promerendam pro peccatis veniam illa ipsi confitebatur, adeo infirma cordis commiseratione afficiebatur, ut detentis audita peccata, ad secum flendum penitentis provocaret affectum. Fuisse autem ejusmodi peccatorum secretam confessionem, perspicue illis verbis Paulinus insinuat, dum ait, quod: « Crimina ab illis accepta, nulli nisi Domino, apud quem intercedebat, loquebatur; relinquens exemplum posteris sacerdotibus, ut intercessores apud Dominum sint magis, quam accusatores apud homines ». Haec Paulinus. Quo modo vero post evulsas delinquentium per penitentiam spinas, Ecclesiae agrum culture redditum sanctis seminibus severit, suo loco dicemus.

26. *Photini obitus.* — Hoc eodem anno duodecimo Valentis decessisse ex hac vita nequissimum hominem haeresiarum Photinum, S. Hieronymus notat in Chronico; plura enim scripsisse volumina alibi tradit¹¹, in quibus praecipui erant contra Gentes et adversus Valentinianum libri; at de ipso plura superius.

¹ A. Ambrosii, de officiis, c. 27. — ² A. Ambrosii, de officiis, c. 27. ad Mess. et Greg. de concione. — ³ A. Ambrosii, de officiis, c. 27. — ⁴ Paulin. in Vit. Ambrosii, c. 27. — ⁵ A. Augustini, de civitate Dei, c. 27. — ⁶ Paulin. in Vit. Ambrosii, c. 27. — ⁷ Vincentii, de gloria, c. 12. — ⁸ Possidii, in Aug. c. 27.

⁹ Ambrosii, de parentibus, lib. II, c. 7, 8. — ¹⁰ Paulin. in vit. Ambrosii, c. 27. — ¹¹ Hieron. de scriptis, Eccl.

Anno periodi Graeco-Romanae 5868. — Olymp. 288. an. 3. — Secundum Baronium 288. — Urb. cond. 1128. — Jesu Christi 375.

— Damasi papae 10. — Valentis 12. Gratiani 9. Valentiniani Junioris 1.

1. *Consules*. — Ad num. 1. Hic annus hac formula notatus *Post consulatum Gratiani Aug. III et Equitii*, quia sc. propter bellorum tumultus consules creati non sunt.

2. *Obitus Valentiniani Senioris*. — Ad num. 4. Idacius in Fastis hoc anno habet : « Diem functus Valentinianus Senior XV kal. Decemb. in Castello Virgitione, Et levatus est Valentinianus Junior Aug., filius Aug. Valentiniani ab exercitu in tribunali, die X kal. Decemb. in civitate Acinco », quam Cluverius Budam esse autumat. Ammianus lib. 30, cap. 6, ait, mortuum esse Valentinianum « anno aetatis quinquagesimo quinto, imperii, minus centum dies, secundo et decimo ». Ex quo liquet, Ammianum emortualem diem non excludere, sc. decimum septimum Novembris. Quo tam Idacius, quam Socrates Valentinianum mortuum testantur; recteque Socratem lib. 4, cap. 1, scripsisse, *Valentinianum* die vicesima quinta Februarii dictum esse imperatorem; cum a die XVII Novembris praesentis anni, quo is mortuus, ad vicesimum quintum Februarii anni sequentis dies centum numerentur, die vicesimo quinto, quo *Valentinianus* electus, excluso; sequens enim annus bissexilis fuit.

3. *Numisma Valentiniano Seniori male adscriptum*. — Causius in *Constantinopoli Christiana* tabula 47 inter Valentiniani senioris numismata istud describit : D. N. VALENTINIANVS P. F. AVG. in postica : IMP. XXXII. COS. XVII. PP. COX. OR. id est, « Pater Patriae Constantinopoli obsignata ». Qui nummus viris eruditissimis crucem fixit. Causius in Dissert. de inferioris aevi numismatibus numero XXXVII de hoc Valentiniani nummo loquens ait : « Cur Valentinianus consul decimum septimum inscribatur, nemo, opinor, attigit, cum semel hanc dignitatem cum filio inierit, adeo ut dicendum sit haec in longioris vitae ac imperii vota fuisse adscripta ». Medioharbus pag. 505 hunc nummum Valentiniano etiam Seniori attribuens, ait « XVII consulatum Valentiniani in nummo signari monstrum est; nam revera quatuor tantum vicibus consul processit, et nisi illustrissimus eruditissimusque dominus de Cange nummum in sua *Constantinopoli Christiana* proferret, omnino incredibilem mihi visa foret huius nummi epigrapha. Hec tunc atque Causium mon-

strum hoc vincit, quod mihi certe persuasum est monetarii errore natum ». Verum, ut jam alibi demonstravi, in aversa parte nummi alienius imperatoris non raro epigrapha legitur, quae ad alium referenda est. Nummus itaque ille perperam Valentiniano Seniori attribuitus, est Placidii Valentiniani, qui Theodosii Junioris tempore in Occidente imperavit, et Liciniam Eudoxiam huius imperatoris filiam uxorem duxit, qui in socii honorem in aversa suorum numismatum parte consulatum ejus decimum septimum anno Christi quadringentesimo trigesimo nono gestum, ac titulum imperatoris XXXII in nummis Theodosii cum eadem epigrapha copulatum, insculpi jussit.

4. *Ad Placidiam Valentinianam referendum*. — Aversam enim partem illam nummi Valentiniani ad Theodosium Juniores referendam demonstrat hic Eudocia ejusdem Theodosii uxoris nummus a Medioharbo pag. 536 productus. AET. ΕΡΠΟΧΙΑ ΑΥΓ. in postica : IMP. XXXII. COS. XVII. P. P. COX. OR. Nam inter numismata Theodosii Junioris, alia habent, IMP. XXXII. COS. XVII. alia vero, IMP. XXXIII. COS. XVII. Prodit ibidem Medioharbus alium ejusdem Eudociae nummum, cujus haec postica pars : VOT. XX. MTR. XXX. COX. OR. qui etiam recitatur a Causio in *Constantinopoli Christiana*, tabula 24, quibus ex Nummis regula a nobis supra statuta, certa redditur, utramque nempe alienius numismatis imperialis partem ad diversos imperatores aliquando pertinere, constatque praefatos nummos, in quibus consulatus decimus septimus legitur, de Theodosio Juniore, qui decimum septimum consulatum gessit, interpretandos esse; itaque citatum Valentiniani nummum Placido Valentiniano, Theodosio aequati, attribuendum esse. Ithymus autem *Eudociae* nummus exhibet in postica vicem alia Theodosii Junioris. Quando Dissertationem Hypaticam composui, nondum in hoc arcum penetraram, itaque in parte 2, cap. 11, num. 7, Gallo Placidie nummum explicans in quo legitur DV. GAVIA PAVCIA PF. AVG. et in postica VOT. XX. MTR. XXX. ex hac epigrapha perperam tituli, *Placidiam Augustam* imperatorem iusta de causa et id genus lesa celebratis. Verum ex huiusmodi nummo et regula a nobis constituta, tituli nummi

1. *Oratio Theophrasti ad Valentinum* num. III. ejus filium referunt esse. Postquam haec scripta, venit in manus meas Opus Rogerii V. C. de Numismatis selectis S. E. Palatii, ubi laudatum Valentinianni nummum ad Valentinianni III. referendum, etiam observavit.

5. *Actus Valentinianni Junioris*. — *Valentiniano Seniori* successit *Valentinianus Junior* ejus filius, illuc quadimus. Verum quidem est, plures annos et Baronium adhibere, quod existimet, eum esse Valentinianum illum, qui anno cccxxi in lucem prodit, quique non multo post, Victore collega, consulatum gessit. At is error jam supra confutatus, ostenditque, Valentinianum illum Dominica et Valentis filium fuisse, ac hoc tempore, ut videtur, jam obisse: Valentinianum vero, qui hoc anno Valentiniano Seniori successit, *filium* fuisse ejusdem *Valentiniani et Justiani* secunda ejus uxore. Societas itaque non solum Baronium, sed etiam Gaurium in Familiis Augustis Byzantinis, aliosque viros doctos in errorem induxit.

6. *S. Martinus pp. episcopus Tironensis*. — quod habet Tironensis lib. 10, cap. 31, Martinum anno viii Valentis et Valentiniani Tironensem episcopatum ordinatum esse, ab aliquo labulatore acceptum. Quod vero ibidem subdit: «Sedit annos xvi, menses quatuor, dies xxxvii», ex Sinceris Ecclesiae suae documentis hausit. Cum enim sanctus Martinus die xi Novembris anni quadringentesimi spiritum Deo reddiderit, ejus reliquia centesimo anno ab ejus ordinatione a sancto Perpetuo translate fuerint, manifestum est eam in annum trecentessimum septuagesimum quartum, diemque decimum quintum mensis Junii, qui Dominicus erat, incidisse.

7. *Ejus ordinationis dies quem quo celebratur parata*. — Celebratur quidem dies ejus ordinationis IV nonas Julii, seu die IV ejusdem mensis, ut patet Tironensem lib. 2, cap. 11, varia Martyrologi doctum. Verum sancti ordinationis dies basili, quae cum die XIV nonas Junii in Tabulis Ecclesiasticis copulatur, eodem peracta non est, si nec ordinationis sancti Martini die IV mensis Julii, testatur eum Tironensis lib. 1 de Mirac. S. Martini cap. 6, anno lxxv, post transitum sancti Martini, idemque anno Christi cccxxi sexta supplicationem Gregorii, quae hanc epocham ab anno cccxxv deducit, Tironica sedis cathedram Perpetuum sortitum esse, et reliquias S. Martini in ampliori templo, quam illud quod Eugenius construxerat, honorari voluisse. Basileam itaque in honorem sancti Martini adhibeant, et vicinos episcopos ac abbates convocavit, ut eam *in laudibus Julii* dedicaret, et in eadem S. Martini reliquias transferret; sed cum terra, «que super sanctum erat tumulum» obedi non posset, «dicit ei unus ex clericis, scribis, quia, post hoc triduum natalis episcopatus ejus esse consueverat, et forsitan in hoc die», quae nonne mensis Julii, esse transferri debere. Ac admonet, ut referat Tironensis hoc fundat, qui addit, ita factum fuisse.

8. *Annus ad antonomasiam anno translationis reliquiarum curialis*. — Parisi kalendis Julii

ab anno cccxiii usque ad annum cccxxiii in Dominicam non incidere nisi hoc ultimo Christi anno, et non nisi dies festus aut Dominicalis eligi potuit a Perpetuo, ad hanc translationem de more illorum temporum. Quare cum illa basilica non nisi intra aliquot annorum spatium absolvi poterit, ejus dedicatio et S. Martini reliquiarum translatio alio anno facta non est quam cccxxiii, qui centesimus erat ab ejus ordinatione, quae ideo a Siegherto in Chronico ad precedentem annum perperam refertur. Tironensis lib. 2, cap. 11, postquam de hujus basilicae constructione et dedicatione verba fecit, subjicit: «Solemnitas ipsius basilicae triplici virtute pollet, id est, dedicatione templi, translatione corporis sancti, ordinatione ejus episcopatus. Hanc enim», scilicet festivitatem dedicationis, translationis et ordinationis, «IV nonas Julias observabis; depositionem vero ejus» seu festivitatem illius transitus «tertio idus Novembris esse cognoscas». Quae habet Goltius anno cccxxiii, num. vi et xxv, adversus hanc explicationem, solide a nobis confutabuntur in Dissert. «De anno et die morbis sancti Martini Tironensis episcopi», quae hic iterare opus non est.

9. *Oratio Theophrasti ad Valentinum*. — Ad num. 9, *Oratio Theophrasti* ad Valentinum, de qua Socrates lib. 1, cap. 32, quam Baronius periisse existimabat, post hujus mortem latine edita fuit a Pudilio. In ea legitur quae a Socrate laudato summarie narratur.

10. *S. Epiphanius scribit Panarium*. — Ad num. 16, *Sonetus Epiphanius* scripsit *Panarium*, seu librum adversus haereses anno precedenti: ipse enim ejus exordio indicat, fuisse hunc annum undecimum Valentis et Valentiniani, qui anno praeterito mense Februarii coepit est. Ecce itaque eo anno Baronius in Annalibus hunc librum scriptum molavit.

11. *Lex Valentis adversus curiales monachismum professos*. — Valens imperator lege 63 *De decurionibus* delinavit, non posse omnino curiales conditionem monachismo vitari: sed si qui e curialibus ad monasticam vitam sese contulerint, eum eos oportere, et ad alterum adigendum, vel ad curiae munia subeunda, vel ad cedendum bonis suis in eorum gubernam qui loco illorum patriae curiaeque munera subitori sunt. Dicitur haec lex «PP. Beryto kalenda, Januarii, Valentiniano et Valente AA. Coss». Eum enim non adscribitur numerus consularis, eam refert Baronius ad annum cccxxv, quo Valentinianus et Valens primum consulatum gessere. Verum numerali nota ommissa, consulatus in ea lege, ut in quibusdam aliis, simpliciter editur; cum inscripta sit *ad Modestum Pp. P.*, qui eam dignitatem sub finem anni cccxxviii, et sequentibus aliquot annis continuavit, et suo loco dictum. Quare et anno cccxxv, quo *Valentinianus* et *Valens* primum consulatum gessere, vel anno cccxxiii, quo quartum consules processerunt, omnia est. Goltio hujus ad illumque istum consulatum eam revocat quod existimet, divum *Athanasium* mortuum esse

mense Maio anni trecentesimo septuagesimo secundi, et Valentem monachis et Aegyptiis contrarium sese non ostendisse, quando Athanasius vixit, Verum, cum certum sit, anno uno tardius Athanasium de-vixisse, mense scilicet Maio anni cccLXXIII, lex hac proposita kalendis Januariis, quatuor scilicet mensibus ante Athanasii mortem, nihil commune habere potest cum persecutione, quae, mortuo Athanasio, Alexandriae *adversus monachos* excitata est; praesertim si eam Valens dedit anno cccLXX, quod non parum verosimile.

12. *Lex Valentis adversus monachos.* — Quidquid de hac re sit, de qua mox, notandum, hanc inter alias fugiendae evitandaeque *curio* rationes, miseris *curiales* hac arte advenisse, ut ad monachismum concederent, quasi ea re maxime tuti futuri et latitaturi. Golphredus in illius legis Commentario arbitratur, eam diversam non esse ab ea, quae dicitur in Hieronymi Chronico a Valente in monachos promulgata, de qua in eo Chronico, Valentiniani Senioris morte narrata, haec verba leguntur: « Valens, lege data, ut monachi militarent, nolentes fustibus jussu interfici ». Observat enim Golphredus hoc *ævo militie et militandi*, *στρατιάζειν* *καὶ στρατεύεσθαι*, voce designari quaecumque officia muniaque publica: unde militia non tantum armata, sed etiam togata palatina, officialium advocatorum militia, *λαϊκοῦ στρατιώτου*, tandem omne publicum ministerium, atque adeo municipalia quoque seu curialia officia, muniaque pro patria. Inde igitur errorem natum putat ex hujus vocis homonymia, quasi monachi a Valente militare jussi fuerint, et quidem in militia armata, eoque adacti, et quidem indiscretim; cum tamen Valens non nisi monachos ex curialibus ad militiam curialem retrahi jusserit, Ha vir doctissimus.

13. *Lex Valentis adversus curiales diversa a lege ab eodem data adversus monachos.* — Verum, cum tam Hieronymus citatus, quam Orosius lib. 7, cap. 33, legem Valentis monachos ad militiam adigentis post Valentiniani Senioris obitum datam diserte scribant, lex laudata *De decurionibus*, ab ea prorsus diversa. Nec est quod dicat Golphredus, verba laudata non esse Hieronymi, sed Prosperi Aquilani, qui ejus Chronicon continuavit: certum enim, Hieronymi Chronicon in Valentis interitu desinere, ideoque quae post Valentiniani Senioris mortem in eo leguntur, Prospero neutquam attribui possunt. Ex Orosii verbis, qui primus post Hieronymum illius legis meminit, quaeque perperam pro se vir eruditissimus adducit, ea opinio iugulatur: « Imperium quatuor annis Valentiniano mortuo tenuit, qui solus cum impie ageret, et possit erubescere, illico velut effrenata libertatis audacia legem dedit, ut monachi, hoc est, christiani, qui ad unum fidei opus dimissa secularium rerum multimoda actione se redigunt, ad militiam cogentur. Vastas illas hinc Aegypti solitudines, arenasque diffusas, quas propter solum, ac sterilitatem, perniciosis atque serpentum abundantiam conversatio

humana non nosset: magna habitantium monachorum multitudo compleverat. Et tribuni et milites missi, qui sanctos et veros milites Dei, alio nomine persecutionis abstraherent, interfecerunt ibi agmina nulla Sanctorum: quae autem per diversas ubique provincias, his similibusque jussis adversus Ecclesias Catholicas, et recte fidei populos gesta sint, satis significatum, etc. » Quae manifeste arguunt eandem legem diversitatem. A lege porro, qua monachi militare jubentur, ortum habuisse videtur quod apud Basilium epist. 264 legitur. Ibidem enim habetur, vicarium quemdam pontificae cunctis sacerdotialis ordinis una voce curiae mancipasse. Denique quod ea lege contra *curiales* a Valente, vivente Valentiniano Seniore mandatur, aliis principum Constitutionibus conforme.

14. *Lex Valentis adversus monachos explicata.* — Quod vero post Valentiniani fratris mortem eidem attribuitur, ut scilicet monachi militare cogentur, omnibus improbatum, Valens itaque imperator 1. 63 *De decurionibus*, neque simpliciter curiales e monastica vita retrahi jubet, quomodo saepe alias curiales e clericatu abstracti absolute imperatores volvere: sed sub alternativa, vel retrahi, vel bonis suis cedere oportere eis, qui vice eorum munera functionum subituri essent. Id vero ipsum de clericis frequentibus Constitutionibus statutum, ut videlicet honorum iacturam facerent; sic ut (exceptis quandoque solis episcopis) modo vice sua curialia munia subituri extraneis vel propinquis, modo etiam curiae ipsi, modo in totum, modo pro parte, cedere necesse haberent, ut liquet ex legibus Cod. Th. 49, 59, 99, 104, 121, 123, 163, 172, *De decurionibus*; lege 7 ejusdem Codicis *De cohortibus*; et lege 21 ejusdem Codicis *De episcopis*. Legendus etiam Ambrosius episc. 2 adversus Symmachum. Quae omnia a Golphredo loco laudato observata. Caterum, prorsus incertum, an lex illa *De decurionibus* anno cccLXX vel anno cccLXXIII emissa fuerit; cum utroque anno Valentinianus et Valens fistis nomen dederint. Quod si ea anno cccLXX data, prorsus corruit Golphredi sententia; cum diu post eum annum monachi id Aegypto a Valente vexati fuerint, post Athanasii nempe obitum, quem suo loco demonstravi mense Maio anni cccLXXIII contigisse.

15. *Divisio imperii inter Valentinianum Junio-rem et Gratianum.* — Post mortem Valentiniani Senioris imperium ejus inter se partiti sunt Gratianus et Valentinianus Junior, teste Iozimo lib. 4, pag. 746, Gratiano cessere Galliae, Hispaniae, Britanniae: Valentiniano Italia, Illyricum, et tandem Africa, postquam nempe Theodosius Magnus a Gratiano Augustus ductus est. Gratianus vero, quamvis frater ejus Valentinianus Augustus proclamatus fuisset, quando Valens superstes fuit, solus imperium Occidentale administravit, ut patet ex omnibus legibus ab eo Trevisi vel Moenuntiae datus annis cccLXXVI, cccLXXVII, et cccLXXVIII, quibus annis nulle Valentinianus Junioris occurrunt, ut observat Golphredus in Chronologia Codicis Theodosiani.

DAMASI ANNIUS 10. — CHRISTI 376.

1. *Conventus haereticorum vetat Gratianus, et de iudicio ecclesiastico decernit.* — Christi annus trecentessimus septuagesimus sextus coss. Valente quintum, et Valentiniano Iuniore nupp. incipit. Cessit humanitas Gratiani anni huius consulatum ordinarium trahi, quem etiam imperii collegatum habere consensit, cum fratris primus annus noletur imperii, Gratiani vero mense Augusti decimus inchoetur, qui novem ante eum patre regnarat. Ipse vero probe intelligens, nimia indulgentia patris permittendis Arianos in Ecclesia Occidentali pacifice agere, imo et episcopatus gerere, ut vidimus de Auxentio tot annis Ecclesia Mediolanensi incubante, adversante licet Damaso Romano pontifice, et abis orthodoxis episcopis, haereticos audaciores factos magno catholicae pietatis detrimento; sancta lege vetans eos conventus agere, a fisco vindicandum statuit locum illum sive in civitate, sive in agro, ubi ad synaxim celebrandam convenissent; est mentio eius institutionis in rescripto hoc anno dato ad Hesperium praefectum praetorio his verbis¹:

2. « Olim pro religione catholica sanctitatis, ut catus haereticarum usurpationis compescerent, iussimus, sive in oppidis, sive in agris extra Ecclesias, quas nostra pax obtinet, conventus agerentur, publicari loca omnia, in quibus falso religionis obtentu aedificarentur; quod sive dissimulatione iudicium, seu profanorum improbitate contigerit, eadem erit ex utroque pernicies... » cetera desunt, nam haec mox ibi: « Dat. X. kal. Maii. Trever., Valente et Valentiniano XV. coss. »

3. Porro eorundem Iudaeorum dissimulatione non solum haeretici talia praesumpserant, sed et Gentiles quam sub Valentiniano Seniore Augusto usurpaverant sibi licentiam idola colendi, suam ipsorum superstitionem exercere percentes, eandem publici quoque monumentis testatam relinquere ausi sunt, inveniantur etiam molis audaciae testes in antiquis inscriptionibus semper loquentes, quae huius anni consulibus notata² habentur in Romanae Urbis veteribus monumentis.

DIS. MAGNIS

MAUR. DEUM. ET. AFDL. SEXTIUS. AGESTIUS. LIDSIUS. V. C. CAESARIM. NON. IGNOBILIS. AFRICANI. TRIBUNALIS. ORATOR. ET. IN. CONSISTORIO. PRINCIPUM ITEM. MAGISTER. LIBELLORUM. ET. COGNITION. SACRAR. MAGISTAR. EPISTOLAR. MAGISTER. MEMORIE. VICARIUS. PRECEPTOR. PER. HISPANIAS. VICE. S. L. C. PATR. PATRIM. DEL. SOLIS. INVIGIL. MIRE. IHEROPIANTA. BECATE. DEL. LIBERI. ARCHIEPISCOPUS. TAUROBOLIO. CRIOBOLIOQ. IN. JETERNUM. RENATUS. ARAM. SACRAMIT. DD. SX. VALENTE. V. ET. VALENTINIANO. JUN. AUGG. COSS. IDIB. AUGUSTIS

Sub iisdem quoque consulibus alia id genus inscriptionis se se habet, eodem die notata³:

DIS. MAGNIS

LEPUS. EGNATIUS. FAVENTINUS. V. C. AUGER. P. U. R. P. R. Q. VALER. ET. BIEROGERIA. D. S. L. M. ARCHIEPISCOPUS. DEL. LIBERI. BIEROPIANTA. BECATE. SACERDOS ISIDIS. PERCEPTO. TAUROBOLIO. CRIOBOLIOQ. IHERO AUGUSTIS. D. D. N. N. VALENTI. AUG. V. LI. VALENTINIANO. AUG. COSS. FELICITER

libidem hi versus:

VOIA. FAVENTINUS. BIS. DENI. SUSCIPIT. OBIBS. ET. MACIEL. BEPELENS. AURVIA. FRONTE. RIGORNES.

4. At haec non tam ob nominatorum consulium memoriam descripsisse volumus, quam ad infelicia haec tempora significanda, quibus publica ara diis dedicabatur, et sacrificia in eisdem immolabantur, impartita iam semel Valentiniano et Valentis Augustorum imperii exordio cunctis gentibus facultate, ut quae vellet quisque munera coleret; quod suo loco superius diximus. Errant enim quam maxime, qui putant quae ad finem carnis adversus Symmachum Prudentis⁴ habet, a parente imperatoris illius quem alloquitur, verba fuisse sacrificia; ad Valentinianum Seniore esse referenda; non enim Va-

¹ C. de lib. et C. Trever. — Apud me in lib. Inscript. pag. 29. n. 1.

² Apud eundem ibi supra pag. 19. n. 11. — ³ Prof. adversus Symmach.

lentinianum Juniorem auctor alloquitur, sed Honorium imperatorem; ut manifestum sit ipsum intelligere de ejus patre Theodosio, qui revera omnia sacra Gentilium abolevit. In quem errorem nos etiam fidem secutos aliorum inlappos ipsi corremus. Permissis quidem Valentinianum Seniore, ut quam quisque vellet religionem amplecteretur, ejusdem imperatoris asseritione demonstratum est superius imperii ejus exordio editi ab eo auctoritate rescripti. Quod licet plusquam satis ad certam asserendam fidem esse possit; accedit tamen his insuper testificatio Ammiani discretis verbis ista firmantis, ubi ait¹: « Postremo hoc moderamine Principatus inclaruit, quod inter religionum diversitates medius stetit; nec quemquam inquietavit; neque ut hoc coleretur, imperavit, aut illud; neque interdictis minacibus subsectorum cervicem ad id quod ipse voluit, inclinabat; sed inemeratas reliquit has partes, ut reperit. » Hæc Ammianus, ab ipso, ut vides, plurimum commendata, quod superstitioni gentilitie bene cesserit tanta facilitas imperatoris; ut non veteres tantum frequentarentur sacrificiis aræ, sed et recentes erigerentur. Ex quo etiam fonte manavit, ut idem sineret in Occidente inter Christianos quam quis vellet fidem amplecti, atque pro arbitrio hæreses consecrari. Hinc videas Mediolani Auxentium securum egisse, ipsumque Valentinianum conjugium Arianae feminae Justinae minime detrectasse.

5. At quam ista ipse consulte, exitus declaravit! Duo enim filii, iidemque Augusti, factione ac prodicione Gentilium necati sunt. Gratianus a Maximo, conspirantibus cum eo gentilibus senatoribus, et Valentinianus Junior prodicione asque Gentilium laqueo strangulatus; factumque est divini libramento iudicii, ut transferretur Romanum imperium in Theodosium, qui deorum omnium demoliretur cum idolis aras, et templa, omnesque hæreses severissimis propulsaret edictis. Unde hæc ipse considerans, cogor illud² Davidicum vehementius inclamare: « Et nunc reges intelligite, et erudimini qui iudicatis terram. » At jam quæ sunt reliqua prosequamur.

6. Quod ad rerum Ecclesiasticarum componendum ordinem spectat; ibidem Treveris Gratianus ad episcopos ita rescripsit³:

« Imp. Valens, Gratianus, et Valentinianus A.A. Artemio, Euridico, Appio, Gerasimo, et cæteris episcopis.

« Qui mos est causarum civilium, idem in negotiis Ecclesiasticis obtinendus est, ut si quæ sunt ad religionis observantiam pertinentia, locis suis, et a suæ dioceseos Synodis audiantur; exceptis quæ actio criminalis ab ordinariis, extraordinariisque iudicibus, aut illustribus potestatis audientia constituit. Dat. XVI kalend. Jun. Trever., Valente V et Valentiniano A.A. coss. » Graviora namque crimina,

per quæ etiam poena sanguinis irroganda foret; per sæculares Iudices exerceri siverunt episcopi.

7. *Gratatio Barbarorum in Romanum imperium.* — Quod autem ad res Orientis pertinet; hæc ex Anniano⁴ collegimus; prodicio quodam motu, sed nonnisi numine impellente, Hunnos ultra paludes Maroticas incoentes, in Alanos, qui Scythicas solitudines habitabant, irrumpentes, ab illis repulsos descendisse in regiones trans Istrum, quos occuparant Gothi; hi vero sub regibus Alarico et Fritigerno (Althariensibus autem ad tutiora loca confluxerat) per legatos apud Valentem imperatorem egere, ut Thracia ipsis darentur ad habitandum; spontentes se Romanis subditos fore, tutaturosque fines Romani imperii ab omnibus aliis barbarorum incursibus. Permissi sunt igitur magno Romani imperii damno Barbari Istrum transire; sed et alie proxima nationes se iidem adiungere, transisereque et ipsa Istrum, Romanis licet invitis. Meminit horum S. Ambrosius Barbarorum, et aliorum inter se confligentium; et quæ Ammianus pluribus chartis est prosecutus, ipse his paucis absolvit, ubi ait⁵: « Quanta enim prælia, et quas opiniones accipimus præfiorum? Hunni in Alanos, Alani in Gothos, Gothi in Tafilos et Sarmatas insurrexerunt; nos quoque in Hlyrico exules paria Gothorum exilia fecerunt; et nondum est finis. Quæ omnium fames, lues pariter boum atque hominum, cæterique pecoris, ut etiam nos, qui bellum non perdidimus, debellatis tamen paries fecerit pestilentia. » Hæc Ambrosius, quem autem immensa, nempe universam Europam occupans, quam dira animalium pestis ista, et quomodo a Christianis pro signum crucis facillime curaretur, quo tanto miraculo Gentiles ad Christi fidem converterentur; est elegans Ecloga Severi sancti Eudleichi rhetoris (hujus meminit sanctus Paulinus Nolanus), ubi hæc post alia :

Inclus. Hic age, Tityre,
Quis te subripit claudis his Deus,
Et pestis pecundam, quæ populata sit
Vicinos, tibi nulla sit?

Ulyps. Signum, quod perhibuit esse crucis Dei,
Magnus qui colitur solus in orbibus
Christus, perpetui gloria nummus,
Cujus filius uravis,
Hoc signum modis frontibus additum,
Cunctarum pecundam certa salus fuit.
Sic vero Deus hoc nomine præpocatus
Saxator vocatus est.
Fuit continuo saxa lues greges,
Morbus nil heuit, si tamen hunc Deum
Fovare vesis, credere sufficit,
Autum sola liles paxat.
Non ullis malida est ara cruoribus,
Næ morbus pecundum eade repellitur,
Sed simplex animi purificatio
Optatis fructus bonis.

Biodius. Hoc si certa probas, Tityre, nil moræ
Quam veris famula te libgondus,
Etrorum veterem dabo tunc libens,
Non Gallæ et manus est.

¹ Ammian. lib. XXV. — ² Psal. II. — ³ L. XXIII, de Episc. et cleric. C. Theod.

⁴ Ammian. lib. XXVI. — ⁵ Ambros. comment. in Luc. lib. IV. c. 21.

E	«<i>Qui jam prope erat in his uicis visis.</i> <i>Summi tempore dei opibus, factis.</i> <i>Nam locum perdit et arces, et aedificia.</i> <i>Christi et inuicem in uicibus, et in domo.</i>»
I	«<i>Umo consensus in 70 prosperis.</i> <i>Nam cum debilibus uicibus inuicem, et in 70.</i> <i>Summi praesidi et in periculis, et in 70.</i> <i>Quo uisus in alio uicibus.</i>»

Haec de peste, signo sanctae crucis propulsari solita.

8. Quod pertinet ad res bellicas, factum est, ut Barbari qui Istrum transierant, victis inopia laborantes, grassari coeperint in uicis et oppida, inique conspirantes tentarent etiam ciuitates, proximi civium contumelias, et Lupicini in Thracia Romani ducis exercitus auaritia atque perfidia. Qui aduersus eos copias paratis, inuersum Romanum exercitum Barbaris et interuentionem subiecit: tunc uero ipse sibi consulens, ad Maerianopolim proximam ciuitatem contigit, sicque occisorum Romanorum armis, Barbarorum est armatus exercitus: haec quidem hoc anno facta esse, ex eodem Ammiano auctore colligitur, professionem uero Valentis Antiochia Constantinopolim contigisse anno sequenti. Si autem tot tantaque facinus scripta scire lector cupis, consule Ammianum; licet et ipse rerum immensitate superatus, non nisi strictim se historiam hanc prosecutum esse, testetur illis uerbis: «*Id lecturos obstentatur, ne quis a nobis serupulis se gestis, uel numerum exigat pereceptorum, qui comprehendi nullo genere potuit; sufficiens enim, ueritate nullo uelata mendacio ipsas rerum dicere summifates.*» Ita ipse. Verum illud uelim accuratius contempleris, quam aqua diuini pensata lance iudicii Italia impius imperator pati cogatur. Qui enim haud pridem ut uilimus sanctos monachos ad militiam subeundam adigere conatus est, et remittens militare, ueraciter incautus uolens libensque in Romanum solum hostes, per quos occiderentur, adduxit; ut plane perspicuo fuerit demonstratum exemplo, nihil aliud esse piis sanctisque uis negotium facessere, alique eos persequi, quam in Republica certam cladem hostes armare.

9. *Part Mediolanensis Ecclesiae.* — Ex recitata nuper auctoritate Ambrosii commentariorum in Lucam, qua bella tunc inter Barbaros ingruentia narrantur; plane declaratur, ipsum tunc temporis eandem praemanibus habuisse lucubrationem. Jam cesserant Ariani ad tempus saltem, ipseque Ambrosius in Ecclesia Mediolanensi pacifice agebat; qui eo otio bene usus, ad eos commentarios conscribendos utiliter digneque stylium admovit. De pace enim, qua tunc ea possidebatur Ecclesia, haec ipse paulo superius¹: «*En,*» inquit, «*tempus acceptabile, quo non hiemalibus peritiam caligantis pruinae annus riget, nec altis nivibus informis crusta blasphemiam gelu durante concreuit; sed procellis sacrilegii liberata, nouos trunctorum terra iam parturitur, veteres praeterit. Dissensionum quippe omnium procella deferbit; eundi secularis cupiditatis ardores, astusque omnes, quibus Italiae populus per iudaea olim, arianae proxima, seuitatis incendia coquebatur, sereno iam spiramine temperantur. Sedata tempestas est, concordia navigat, fides spirat; certatim nauae repetunt fidei quos reliquere portus, et dulcibus patriis oscula littoribus affigunt, liberatos se periculis, absolutos erroribus gratulantes. Salue uinea fauto digna custode, etc.*» Haec S. Ambrosius, in memoriam reuocans quod fluctibus haud pridem ipsa Ecclesia Mediolanensis, et tota simul Italia ex Ariarum procella fuerit agitata, qua quidem aura lenis pacem et tranquillitatem adducens, anno sequenti spirare cepit in Oriente, ut proxime dicturi sumus.

10. «*Quo tempore haec actarentur,*» inquit Socrates², «*Enzoios, qui Antiochia arianae sectae episcopus fuit, extremum uita diem contexit ad quantum consulatam Valentis, Valentiniani autem Junioris primum, in cuius locum Dorotheus successus est.*»

¹ Ambros. comment. in Luc. lib. IV. c. 60. — ² Socrat. lib. IV. c. 28.

¹ V. Periplus Graeco-Romani, 1869. — Olymp. 288, an. 4. — Urb. cond. 1129. — Jesu Christi 376.

— Damasus papa. 11. — Valens A. Gratian 10. Valentinian Junioris 2.

1. *Consul.* — Admum. 4. cons. Valens Aug. 4. et Valentinianus junior Aug. hic in Occidente, et quidem iuxta primum regulam, ob imperium nempe anno precedenti initum: ille in Oriente, ac iuxta tertiam.

2. *Synodi unius dioecesis quandoque congregata.* — Ad num. 6. Gratianus dedit hoc anno legem 23 Cod. Theod. *De episcopis*, qua iubet, ut «*si qua sunt, ex quibusdam dissensionibus, leuibusque delictis, ad religionis obseruantiam perti-*

nentia, locis suis, et a sua dioceseos Synodis audiuntur. » Ubi indicatur duplex gradus audientia, seu cognitio ecclesiastica. Negotia ecclesiastica primum *locis suis*, id est, apud civitatis episcopum audiebantur: dein in Synodo totius provinciae, seu apud metropolitani et ipsam *plevariana Concilium* dicitur cap. 9 Codicis Africani; haec enim duo locorum suorum appellatione hic intelligenda sunt, ut ostendit Gothofredus in Commentario legis 42 Cod. Theod. *De parvis*, ubi de loci propria significatione agit. Tandem negotia in Synodo totius dioceseos agitantur, ut docet quoque canon VI Concilii I Constantinopolitani. Est autem *Synodus dioceseos* Synodus episcoporum et multis provinciis sub uno patriarcha, vel primatu, seu exarcho constitutorum coacta. Cujus generis fuit Aquileiense Concilium, cui Ambrosius Mediolanensis praefuit, ex epistola imp. Theodosii et Valentianii, qua jubentur episcopi ex diocesi scilicet Italiae in Aquileiense civitatem ad Concilium convenire. Talia etiam fuere Concilia Africana, seu Carthaginiensia, Gallicana, Hispanica, Britannica, et similia. Hinc patet, ut observat Gothofredus in hujus legis Commentario, hallucinatum Marcum lib. 3 de Concordia cap. 1, pag. 378, cum ait, haec lege primos omnium Valentem, Gratianum, et Valentinianum imperatores episcopis unius dioceseos concessisse ad exemplum iudicium et honoratum, ut non solum in singularum provinciarum Synodis, sed etiam generali totius dioceseos Synodo in unum coire, jure ordinario sine mandato speciali possent. Gratianus enim hac lege *De Synodis dioceseos*, agit tanquam jam usitatis, quasque jungit *locis suis*, id est, provincialibus synodis: tantum earum audientia qua amplificata, qua restricta. Et sane (quod tamen perperam negat Marca) ante hanc legem Synodi dioceseos habita sunt, et quidem non extraordinario principum imperio, verum more ordinario. Quae *Synodi majores* dictae, ut docet jam triginta quinque ante hanc legem annis, canon XII Antiocheni Concilii anno cccxvi celebrati, et ostendunt tot Synodi dioceseos ante hanc legem habita. Sicut et deinceps frequenter usitate sunt, quoque *plenario* dictae.

3. *Concilium Gallicanum.* — Haec porro lex, ut in ejus fronte legitur, directa est « Artemio, Eudocio, Appio, Gerasimo, et ceteris episcopis, » qui quidem in Synodum dioceseos alicubi collecti tum coierant, praecipuis tantum nomine expressis, ceteris generali voce comprehensis. Quod eo magis existimandum, quod haec in lege de his dioceseos Synodis agatur. Quare cum haec lex data sit *Treveris*, sequitur, habitam eam Synodum sub Gratiano in Occidente. Gothofredus in hujus legis Commentario auctoritat, hanc Constitutionem pertinere ad *Priscillianistas*, et episcopos ejus sectae, inter quos et Catholicos per haec tempora digna memorati certamina exhibere; et episcopos hic nominatos Aquitanos fuisse, quod *Artemius*, qui primus nominatur *Arvernorum*,

quae prima civitas erat Aquitaniae prima, episcopus esset. Verum incertum, an Artemius iste idem sit cum Artemio episcopo Arvernensi *Nepotiani* successore, cujus meminit Gregorius Turonensis lib. 4, cap. 36, praesertim cum Savaro in Originibus Claromontanis pag. 123 *Nepotianum* circa annum Christi cccxxxv mortuum arbitretur. Addit Gothofredus, credere se, hanc legem pertinere ad Synodum aliquam per quinque Galliarum provincias, prout a Gallis distinguntur, celebratam contra Priscillianistas, qui teste Sulpitio Severo per urbes *Burdigalana* et *Elusam* perfidiae suae semina sparserant. Sed haec conjectura non admittenda: *Burdigala* enim secunda Aquitanica, *Elusa* vero Novempopulaniae metropolis erat: constatque ex Prosperi Chronico, Priscillianum anno tantum cccxxxv Ansonii et Olybrii consulatu notato sectam suam in Hispania condidisse, quam in primam Aquitaniam ubi Arvernorum civitas posita, penetrasse, vetera monumenta non produnt. Praeterea cum secta in Hispania orta fuerit, primumque adversus eam in ea regione celebratum *Concilium* fuerit *Casaraugustanum*, anno cccxxx habitum, non videtur verosimile, ante Concilium illud alia in Gallis contra Priscillianistas celebrata.

4. *Incerto loco habitum.* — Incertum itaque quo in loco, quare de causa Concilium illud habitum fuerit. Porro adeo magna erat horum universae dioceseos Conciliorum auctoritas, ut ab illis ne episcopis quidem provocare liceret, eaque ad universam diocesium extenderetur. In Concilio Parisiensi episcoporum Gallicanorum anno cccxx celebrato, ubi formula fidei in Ariminensi Concilio proposita, revocata est, et *Saturianus Arelatensis episcopus* depositus, episcopi Synodicam suam epistolam ad episcopos Orientales miserunt sub titulo episcoporum Gallicanorum; ad ejus eadem is verbis utuntur, quibus lesatum voluerunt, auctoritatem suam extendi ad universam Galliam: « Quisquis his quae statutimus intra Gallias, putaverit renitendum, a communione ac sede sacerdotii sui abjiciendus. » Infra: « Saturninum excommunicatum ab omnibus Gallicanis episcopis charitas vestra cognoscat. » De Synodis Gallicanis stante imperio celebratis legitur Marcus lib. 6 de Concordia, cap. 47, ubi tales fuisse ait Colonicensem anno cccxvi, Arelatensem anno cccxvii, Biterrensem anno cccxviii, Parisiensem anno cccxix, non vero, ut ipse habet, cccxxi celebratas.

5. *Galli a Romanis recepti.* — Ad num. 7, Norisius cardinalis eruditissimus lib. 4 Historia Pelagiana, cap. 2, existimat, *Gothos* anno trecentesimo septuagesimo tertio Istrum superasse, quod Ammianus lib. 30, cap. 2, proxime ante Graham III et Equiti consulatum anno cccxxv legitum videt. Verum eo anno numero VI ostendimus, Annum explicandum esse de quibusdam tantum, quae eo anno contigerit, Gothorum invasionibus, non vero de ingentibus ducentibus, quas post Valentinianum Seniores mortem Romanis intulere, quo tem-

pote se his narraturum spondet Ammianus, et reapse promissis stit. *Gothis* itaque anno tantum currenti expulsi sunt ab *Hionis*, et suscepti in Romania Valentis Augusti jussu, Hieronymo, Cassiodoro, et Prospero in Chronicis, Idacio in Fastis, ac Orosio lib. 7 testibus, Neque hac de re nos dubitare potuit Eusebius in Excerptis de legationibus, ubi ait, Valentem Scythias admitti jussisse, « ex annulatione quam habebat cum his, qui imperium cum eo tendebant. Erant autem filii fratris, et vero ipsi prima partes attribuebantur, sed illi imperatoriam potestatem ex aequis partibus inter omnes diviti oportere censebant, neque ulla in re patrio concedebant. » Ita Eusebius, qui pluribus postea que mala Gothi, quos Scythas vocat, quemadmodum plerique Antiquorum, susceptioribus suis importarint, prosequitur. *Ister* itaque a Gothis non superatus, nisi Gratiano et Valentiniano Juniore in Occidente regnantibus, Adducit præterea Card. Norisius Claudiam, sed argumento ex eo deducto anno cum commodus satisfaciemus.

6. *D. Ambrosius scribit Commentaria in Lucam.* — Ad num. 9, Commentaria *divi Ambrosii* in Lucam longe post hunc annum scripta, cum in iis lectorem remittat ad tertium et quartum librum *De fide*, quem anno trecentesimo septuagesimo nono elucubravit. Præterea non obscure in iis Apologia David citatur: in hac autem memoratur principis mors, qui postquam imperium a patre accepisset, suorum perfidia necatus; quod non nisi de Gratiano anno trecentesimo octogesimo tertio occiso interpretari potest. Denique manifesta in iisdem mentio persecutionis a *Justina* et *Aurentio* adversus divum Ambrosium excitatæ: quibus rationibus fultus Hieronymus in Vita S. Ambrosii lib. 4, cap. 20, hoc Opus anno trecentesimo octuagesimo sexto scriptum putat. Baronius ea hoc tempore elucubrata existimat, quia in iis sermo est de bellis et devastationibus Gothorum, Hunnorum, et aliorum Barbarorum; sed hæc depopulationes post viginti adhuc annos durabant, ut scribit Hieronymus epist. 3.

DAMASI ANNUS 11. — CHRISTI 377.

1. *Valens, clade accepta, Orthodoxos ab exilio relevat.* — Qui sequitur annus trecentessimus septuagesimus septimus, consulari Gratiani quarto cum collega Merobæde reperitur Fastis adscriptus. Est mentio horum consulum in ara quæ vetustate corrupta hos habet versus, inferius ¹ qui legitur:

GRATIANO, IV, ET MEROBÆDE CONSULIBUS DEDICAVIT.
ANTIOCHA GENEROSI DOMO CÆSARIGIA MÆSEI
PONTIFICI ETIUX SACRATO MILITARI IGNE.
IDEM AUGUR TRIPLEX CÆLOR VENERANDE DEANÆ
PERSIDIQ, MURAI ANSISTIS BABILONI, TEMPI
TAURIBIQ, SIMUL MAGNI DUX MYSTICI SACRI.

Adsumpta sculptura innumolandium, nempe macchabæus, quibus in deflagris impietatem adhuc publicè castigandam esse feroces.

2. Quo anno Valens imperator, accepta munera et benedicta Romano exercitu sub Eusebio, Junc-

staque Thraciarum a Gothis tacta depopulatione, Antiochia ¹ cito digressus est Constantinopolim per-venturus: « Tunc, inquit Socrates, destitit ab illis in exilium mittendis, qui fidem consubstantialis amplectantur ». Sed verius S. Hieronymus, qui hoc anno decimo quarto Valentis de eo ita habet in Chronico: « Valens de Antiochia exire compulsus, sera penitentia nosros de exiliis revocat ». Eadem et Orosius ²; quin et ipsum Socrates id significasse oportuit, dum Petri episcopi Alexandrini restitucionem Alexandriam, adhuc Valente imperatore vivente, factam affirmat, cum inferius ait ³: « Per idem tempus, simulatque Valens imperator Antiochia decesserat; omnes qui ubique persecutionis tempestate jactabantur, et Alexandria potissimum, magnopere recreati fuerunt, propterea quod Petrus Roma cum litteris Damasi episcopi Romani eo reversus erat: quæ quidem et hominum fidem confirmabant, et Petri creationem, Populus igitur illis

¹ Eusebii, lib. 10, c. 16. — ² Orosii, lib. 7, c. 28. — ³ Socrati, lib. 4, c. 30.

¹ Ammian., lib. XXVI. — ² Socrat., lib. 4, c. 28. — ³ Oros., lib. VII, c. 33. — ⁴ Socrat., lib. 4, c. 30.

contis expellit Lucium, Petrum autem in ejus locum introducit ». Hæc ibi. Vides summam in Romano Pontifice auctoritatem, cujus arbitrio Alexandria Ecclesie primæ sedis post Romanam episcopus in suam Ecclesiam restituitur; quem ejusdem auctoritate redeuntem, contempto Valentis imperio, immo tyrannica potestate, populus in sua cathedra collocat, ejecto ejusdem sedis turpissimo invasore. Eadem hæbet de restitutione Petri facta per Damasum Sozomenus; ex quibus erroris arguuntur, qui post obitum Valentis Petrum restitutum affirmant; major certe auctoritas S. Hieronymi, ac ceteris præferenda, hoc eodem tempore degentis in Syria, et cum Valentis imperio finem Chronico imponentis.

3. Intueris, lector, novum Pharaonem, Valentem imperatorem, non nisi potenti gravique Dei manu cogente relaxasse tandem liberum populum Dei; atque invitum licet, gravioribus tamen imminentibus hostibus, urgentibusque periculis, indulxisse, quod nulla persuasione justorum, divinarumque operatione virtutum tot annis potuit extorqueri. Sed et hoc quoque signo penset aliquis gravius fuisse Valentis delictum, dum Pharaon ille aquas sceleris sensu ultrices, hic vero ignem impietatis expertus est vindicem. At de ejus obitu anno sequenti.

4. *Ricomeres dux cum exercitu in Orientem mittitur.* — Hoc autem anno, periclitanti imperio Orientali Gratianus¹ laturus suppeditas, Ricomere[m] illum cum copiis misit: qui junctis ducibus Valentis imperatoris, idem simul diro proelio barbaros afflixere, attriti tamen et ipsi ab adversariis multa caede: sed autumni tempore ob novos barbarorum in Gallia motus, Ricomeres in Occidentem revocatur a Gratiano; cum interea Gothi, aliis barbaris in societatem adscitis, non Thracias tantum, sed alias interiores depopulati sunt regiones: hæc ita usque in annum sequentem funesta jugique clade perseverarunt, quæ cuncta Ammianus copiosiore tractat historia.

5. *Hæretici Macedoniam hæc longius progressi, Donatistæ et Manichei in Africa compressi.* — Quod rursus ad res ecclesiasticas pertinet, hic ipse annus est, qui decimus septimus numeratur a tempore probrosi illius Constantinopolitani Concilii, quod sub Constantio celebratum diximus anno sequenti a Concilio Selenciensi, nempe Dominum trecentesimo sexagesimo: quo, inquam, ipso anno S. Basilii scripsit epistolam ad Ecclesiam Eyaïenam in Armenia sitam, ut ipse in ea testatur², ex qua nonnulla quæ ad præsentem Orientalem Ecclesiam statum spectant, habentur: nimirum Acacianos Eudoxianosque, qui olim Semitrianos in dicto Concilio Constantinopolitano excommunicantes sedibus deposuere, transactione inter se quadam facta, prout commodum cujusque suadebat, inter se fodere junctos esse, sedesque partitos episcopales. Illud quoque observatione dignum, quod etsi Semitrianam

omnes adversus Spiritus sancti divinitatem blasphemias docuissent, scripserint, ac promulgassent, milleque modis insinuare curassent; hæc tamen perficere potuerunt, ut nullos invenirent hæresis hujusmodi sectatores: nam sic ad eos S. Basilii³: « Ipsam orbem inspicite, et videte quam modica sit ea portio, quæ hoc morbo laborat: reliqua vero universa Ecclesia, quæ ab orbis finibus usque ad fines Evangelium recepit, sanam hanc et rectam doctrinam sectatur; a cujus communionem ut ne excidatis, pelimus ». Hæc Basilii. Cæterum etsi pauci essent qui ejusmodi defestandam hæresim sectarentur; tamen vix erati reperire in Oriente Ecclesiam, quæ alienijus hæresis penitus experta esset: nam idem Basilii ipso exordio ejusdem epistolæ eos commendans hæc habet: « Revera namque insolens jam est ac vehementer raram, Ecclesiam videre sinceram, quæ nihil sit a malitia temporum istorum læsa, sed integram et inoffensam servet apostolicam doctrinam; qualem præsentibus temporibus vestram ostendit, qui singulis generationibus eos qui vocatione sua digni sunt, manifestat ».

6. Quod autem ad statum Occidentalis Ecclesie spectat, Gratianus imperator, nova edita sanctione, Donatistas in Africa iterum baptizantes compressit; locaque occupata Catholicorum tempore Firmine tyrannidis, iisdem restituenda præcepit, ita rescribens ad Flavianum vicarium Africa⁴:

« Eorum condemnans errorem, qui Apostolorum præcepta calcantes, christianam nominis sacramenta sortitos alio rursus baptismate non purificant, sed inecastant, lavacri nomine polluentes. Eos igitur auctoritas tua eroribus miseris jubebit abstinere, ecclesiis, quas contra fidem retinent, restituit catholicis; eorum quippe institutiones sequenda sunt, qui apostolicam fidem sine intermutatione baptismatis probaverunt. Nihil enim aliud præcipi volumus, quam quod Evangeliorum et Apostolorum fides et traditio incorrupta servavit, sicut et lege divini parentum nostrorum Constantini, Constantis, Valentiniani decreta sunt » hæc spectant ad Donatistas; quæ autem sequuntur, ad Manicheos. « Sed plerique expulsi de ecclesiis, occulto tamen furere grassantur, loca magnarum domorum, seu tendorum, illicite frequentantes; quos fiscalis publicatio comprehendet, si piaculari doctrinæ secreta præbuerint, nihil ut ab eo lenore sanctio nostra dimittat, qui dabo dudum ad Nidertium (Aventum, Aventurum) præcepto fuerat constitutus. Quod si errorem suum diligunt, suis malis, domesticoque secreto, soli tamen foveant viros impie discipline. Dat. XVI kalend. Novemb. C. P., Gratiano A. IV et Merobaudæ Coss. » Porro hanc posteriorem sanctionis partem de Manicheis decernere, hinc similibus citata⁵ lex Valentini superius docet.

7. *Augustinus Carthagine seductus a Manicheis.* — Erat inter Manicheos in Africa tum cum

¹ Ammian. lib. XXVI. — Basil. epist. LXXV.

² Basil. epist. LXXV. — E. G. de la Croix, p. 107.

³ Ibid. c. III. — Ibid. c. III.

perhibet. S. Augustinus in archidior, amonimque agens, qui item sub eorum disciplina scilaber, sine vero ad huc vices annu tertium; quod quidem a natali die ratione subiecta, ex scriptis ipsius, ut inferius demonstravimus, certa supputatio collecta declarat. Natus est ipse anno Domini trecentesimo quinquagesimo quinto, Arthone et Lolliano consulibus, Constantia imperatoris XIX idibus Novembris; eam enim diem natalium suum dicit in libro de Vita Beata¹. Hic quoque decimo septimo aetatis suae anno, Domini, sub m. trecentesimo septuagesimo primo, liberarum studii causa, ut ipse testatur, Carthagenum petiit, quo et orbatu est patre². Decimo nono vero, nempe Christi trecentesimo septuagesimo tertio, impetit in Manichaeos, de quibus ait³: « Incidi itaque in homines superbe delirantes, carnales nimis et loquaces, in quorum ore laquei diaboli et visum conditum commixtionem syllabarum nominis sui, et Domini Iesu Christi, et Paracliti consolatoris nostri Spiritus sancti. Hec enim nomina non recedebant de ore eorum, sed sono lenis et strepitu linguarum, et eorum corripuere verum. Et dicebant, Veritas et Veritas, et multum eam dicebant mihi, et iniquam erat in eis ». Et inferius⁴: « Per idem tempus amicum novem ab undevigesimo anno aetatis meae usque ad duodevigesimum seducebamur et seducebamur, falsi atque fallentes in variis cupiditatibus, et palam per doctrinas, quas liberales vocant, occulte autem falso nomine religionis, hic superbi, ibi superstitiosi, ubique vani, ac populari gloriae sectantes invidiam usque ad theatricos plausus et contentiosa certamina, et agonem coronatum ferociter, et spectaculorum vagas, et in temperantiam hinc inde ». Et infra⁵: « Docebam illis annis rhetoricam, etc. »

8. Quid autem tunc sanctissima mater eius Monica vidue deplorandi liti perditionem eum consolaturus ostenderit Deus, ipse narret his verbis⁶: « Misisti in unum tuam de albo, et de hac profunda caligine eruiisti animam meam, cum pro me ploraret ad te mater mea fidelis tua, amplius quam flent matres corpora funera. Valdebat enim illa mortem meam ex fide et spiritu, quem ex te habebat; et exivisti eam, Domine, nec despexisti lacrymas eius, cum prodentes rigarent lacrimae sub oculis eius in omni loco orationis eius, et exivisti eam. Nam unde illud somnium, quo eam consolatus es, ut vivere me secum crederet, et habere secum eandem mentem in dolore, quod nollet ceperat, aversus et detestans blasphemias erroris mei? Vidit enim stantem se in quadam regula lignea, et advenientem ad se juvenem splendebum, hilarum, atque ardentem sibi, cum illa esset moriens, et morte confecta. Qui cum causas quaerisset ab ea mortis huius, ait, quod dicitur in quoque lacrymarum, do-

centi et assidet, non descendi gradatim, atque illa responderet, perditionem meam se placuisse; iussisset illum, quo secuta esset, atque ammonuisse, ut attenderet et videret ubi esset illa, ibi esse et me. Quod illa ubi attendit, vidit me iuxta se in eadem regula stantem. Unde hoc, nisi quia erant aures tuae ad cor ejus? O tu bone omnipotens, qui sic curas innumquamque nostrum, tanquam solum cures, et sic omnes tanquam singulos. Unde illud etiam, quod cum mihi narrasset ipsum visum, et ego ad id trahere conarer, ut illa se potius non desperaret futuram esse quod eram; continuo sine aliqua basillatione: Non, inquit, non enim mihi dictum est: Ubi ille, ibi et tu; sed ubi tu, ibi et ille ». Atque paulo post⁷:

9. Dedisti alterum responsum per sacerdotem tuum quendam episcopum nutritum in Ecclesia et exercitulum in libris tuis. Quem cum illa femina rogasset, ut dignaretur mecum colloqui, et refellere errores meos, et deducere me mala, et docere bona. Tacebat enim hoc, si quos forte idoneos invenisset, noluit ille; prudenter sane, quantum sensui coelo. Respondit enim me adhuc esse indoctum, eo quod nullatus essem novitate heresis illius, et nonnullis quaestionibus iam multos imperitos exagitasset; sicut illa indicaverat et; Sed sine, inquit, illum ibi et tantum roga pro eo Dominum; ipse legendo reperiet quis ille sit error, et quanta impietas. Simul etiam narravit, se quoque parvulum a seducta matre sua datum fuisse Manichaeis, et omnes pene non legisse tantum, verum etiam scripsisse libros eorum; sibi quoque apparuisse, nullo contra disputante et convincente, quam esset illa secta fugienda; itaque fugisse. Quae cum ille dixisset, atque illa nollet acquiescere; sed instaret virgis deprecando, et uberlim flendo, ut me videret, et mecum dissereret; ille iam subtonnatus lachro: Vnde, inquit, a me, ita vivas; fieri enim non potest, ut filius istarum lacrymarum pereat. Quod illa ita se accepisse, inter colloquia sua mecum saepe recedebatur, ac si de caelo sonisset. Sic ipse, qui hoc tempore in his locis erat; sed quando tandem e face emergerit, dicendum suo loco erit. Grahamus autem cum accepisset ab huiusmodi nebulonibus curiosam juventutem ducti captivum, hinc et alius, quos dicemus, legibus eos exagitare curavit.

10. *Ambrosius scribit de virginitate.* — Hic ipse etiam annus est, quo sanctus Ambrosius, mense Januarii, ipso die natali S. Agnetis exorsus de virginitate sermonem, propagavit illum in libros tres ad sororem conscriptos de Virginitate; proficitur enim id ipse, cum ait⁸: « Haec ego vobis, sanctae Virgines, nondum triennalis sacerdos immensa paravi, licet usu indoctus, sed vestris edoctus moribus: Quantus etenim adolescere usus poterit in fam parva mutare religionis aetate? » Haec ipse, Perro hic ille est annus, quem tertium agebat in sede Ambrosius, absolvendum post decem menses et se-

¹ Vita, c. 1. — ² Vita, c. 1. — ³ Vita, c. 1. — ⁴ Vita, c. 1. — ⁵ Vita, c. 1. — ⁶ Vita, c. 1. — ⁷ Vita, c. 1. — ⁸ Vita, c. 1.

mis; unde iure illud: *Nondum triennialis sacerdos*. Sed miraculum plane istud ingens, ut qui necdum christianus ad docendum alios episcopus creatus est; hoc ipso anno, secundo jam in cathedra expleto et mense uno cum dimidio, tot tantaque de fide, moribus, et Ecclesie institutis ecclesiastica enucleaverit monumenta: quippe qui anno superiori in Lucam commentarios pereruditos scripserit, hoc vero anno de Virginibus luculentam elaboraverit tractationem; ut re vera appareat, non nisi divino eum afflatum spiritu hæc adeo magna tantaque copia præstare valuisse. Qui igitur semel ad culturam eam sedulo studio redegitset Ecclesiam, fertilem quidem terram, ariani autem antistitis impietate factam sterilem; quæ nobiliora essent in Ecclesia Catholica semina, nempe sanctæ virginitatis, in ea serere laboravit; nec tamen fessus est aliquando, si reddere solita terra fructum centuplum, ne factum quidem semen ingrata rependeret; hinc ipse¹: « Dicit aliquis; tu nobis quotidie virginum canis laudes. Quid faciam, qui eadem quotidie cantilo, et proficio nihil? Sed non mea culpa. Denique de Placentino sacranda virgines veniunt, de Bononiensi veniunt, de Mauritania veniunt, ut hic velentur. Magnam rem videtis; hic tracto, et alibi persuado. Si ita est; alibi tractemus ut vobis persuadeamus. Quid quod etiam qui me non audiunt, sequuntur; qui audiunt, non sequuntur? Nam plerasque virgines cognovi velle, et prohiberi etiam prodire a matribus, et (quod est gravius) viduis, cum quibus hic mihi sermo est ».

11. Aderat tunc in auditorio, cum hæc S. Ambrosius concionaretur, S. Eusebins Bononiensis episcopus; de quo ipse²: « Bene, inquit, accidit, quia nos laboraturos Dominus sciebat; et auxilium de sociis ministravit. Adest piscator Ecclesie Bononiensis aptus ad hoc piscandi genus ». Hæc idcirco Ambrosius, quoniam Eusebii cultura et studio bononiensis Ecclesia ea præclara sobole fecundata admodum videbatur, ut idem Ambrosius eodem libro primo testatur; ad quem et scripsit commentarum, cuius est titulus, *Institutio virginis*.

12. Erant plane sacræ virgines Ecclesie gemine ornantes episcoporum coronas, eademque Deo dicatæ duplicis erant generis, alterius nimirum eæ quæ in domo paterna cum suis parentibus et cognatis agebant, e quarum numero sancta Marcellina Ambrosii soror fuit, quæ Romæ a Liberio papa Deo sacrata domi debebat, atque alias ipsa dives in eandem professionem et consortium sibi adlegerat; sicut et Romæ fidem Eustochium, Principia, Demetria, et alia apud suos habitantes, atque Deo servientes; alterum autem earum genus erat, quæ sub uno conclave, nempe in monasterio religiosam vitam ducentes, quarum supra suo loco meminimus. De Orientalibus quoque Ecclesie ejusdem institutionis observantia, duplicique genere distinctis sacræ virginibus sanctus Gregorius Nazianzenus in

carmine ad Hellenium³ his verbis meminit: « Multas quidem in omnibus illis regionibus, quas salutifera Christi doctrina peragravit, invenire est, quæ partim in sodalitate vivunt, eandemque celestis vite cupiditatem fovent, atque idem vite institutum sequuntur, partim infirmis suis parentibus aut fratribus, quos castitatis suæ testes habent, sedule assistent. Mihi quidem et si parvus est huiusmodi mulierum numerus; celestibus tamen, pulcherrimisque Christi sideribus adeo gestio atque exulto, ut pro paucis his meis de virtutis præstantia cum multo pluribus in contentionem venire non dubitem ». Sic ille.

Ejusmodi autem sacræ virginibus ad ecclesiam venientibus, locus ab aliis tabulati interstitio separatus dabatur, et quidem ornatus diversis appositis ex divinis Scripturis virginitali congruis monumentis: prout S. Ambrosius, virginem ipsam alloquens, docet his verbis⁴: « Nomen et illum locum tabulis separatam, in quo in ecclesia stabas, recordari debuisti ad quem religiose matrone et nobiles certatim currebant tua oscula petentes, quæ sanctiores et meliores te erant? Nomen vel illa præcepta, quæ oculis tuis ipse scriptus paries increpabat, recordari debuisti? Divisa est mulier et virgo: Quæ non est⁵ nupta, cogitat quæ Domini sunt, quomodo sit sancta corpore et spiritu. Tu autem in contrarium verum dictum, etc. »

13. *Ambrosius componit clerum, praros corrigi usus*. — Porro etsi in his Ambrosius admodum versatus est; nihil tamen apud eum antiquius fuit, vel curavit propensius, quam ad exactam absolutamque ecclesiasticam disciplinam clerum componere; cuius rei causa tres illos egregios de officiis libros scribere postea est aggressus, cum aliquandiu populum docuisset, in quorum exordio ita præfatur⁶: « Ego enim raptus de tribunalibus atque administrationis insulis ad sacerdotium, docere vos cœpi, quod ipse non didici. Itaque factum est, ut prius docere inciperem, quam discere. Discendum igitur mihi simul et docendum est; quoniam non novi ante discere. Et quantumlibet quisque prolecerit; nemo est qui doceri non ceget, dum vivit ». Ita ipse. Qualem autem delectum haberit in clericis deligendis, quamque in singulis ad officia ecclesiastica cooptandos fixerit oculorum obtutum; quæ ipsemet habet in iisdem tunc a se editis commentariis, his verbis significat⁷: « Meministi, fili, quemdam aureum, cum sedulis se videretur commendare officii, hoc solo tamen in clerum a me non receptum, quod gestus ejus plurimum dedeceret: Alterum quoque cum in clero reperissem, jussisse me, ne unquam præcel mihi, quia velut quodam insolentis incensus verberare oculos letret meos. Idque dixi, cum redderentur reherent post offensam muneri; hoc solum excepi. Nec letelisti sententia. Et terque

¹ Greg. Naz. ad Hellen. — ² Ambros. ad Virg. in Episcopo.

³ Greg. Naz. — ⁴ Ambros. de offic. lib. I. c. 4. — ⁵ Item ibid. lib. I. c. 48.

⁶ Ambros. de Virg. lib. I. — ⁷ Item ibid. lib. III.

Anno periodi Graeco-Romanae 5870. — Olymp. 289. an. 1. — Urb. cond. 1130. — Jesu Christi 377.

— Damasi pape 12. — Valentis 11. Gratiani 11. Valentiniani Juniors 3.

1. *Coss. et Gratiani Quindecennalia.* — Ad num. 1. *Coss. Gratianus Aug. II* et *Morboudes*, uterque in Occidente consulatum aspiciens: Verobaudis enim opera Valentinianus Junior ad imperium evectus est, ut testatur Marcellinus lib. 30. Sumpsit hic a Gratiano consulatus juxta secundam consulatum Caesareorum regulam, ob ejus nempe quindecennalia, sive ea anticipaverit, sive anno sequenti ediderit.

2. *Valens ex urbe Antiochena Constantinopolim se confert.* — *Valens* imp. hoc anno modo *Antiochia*, modo Hierapoli Syriae fuit, ut ex subscriptionibus Legum Codicis Theodosiani liquet, idque propter Persas et Armeniarum statum, de quo Ammianus lib. 31. Cum illis tamen mox pacem pepigit, ut testatur Eusebius in Excerptis. Tum ex urbe Antiochena Constantinopolim profecturus discessit; sed ad eam urbem non adventavit ante diem tertium kalendas Junias anni sequentis. Diu Valens Antiochiae moratus est, ut insinuant Zozimus lib. 4, pag. 747. Ammianus lib. 31, cap. 2, Sozomenus, ab anno nempe trecentesimo septuagesimo secundo usque ad currentem, nisi quod dum illic moraretur modo Caesaream, modo Edessam, modo in alias Orientis urbes sese contulerit. Fallitur enim Gothofredus in Chronologia Cod. Tb., ubi anno cccxxviii ait, illum eo anno Constantinopoli constitisse, quod leges dicit Cod. Theod. eo anno Constantinopoli date dicantur; at in iis legitur per *data*, intelligendum *accepta*, vel *proposita*, ut ipsemet Gothofredus in variis aliis rescriptis verbum illud intelligendum docet.

3. *Nascitur S. Augustinus.* — Ad num. 7. *Chronologia Vitae sancti Augustini* ex ejusdem libris a card. Norisio in quodam suo Opusculo hoc modo ordinata. Augustinus Tagaste in Africa natus est *idibus Novembribus* anni trecentesimo quinquagesimi quarti, non vero quinquagesimi quinti, ut perperam Baronius habet. Diem ipsemet nos edocet lib. de Vita beata. Anno trecentesimo octogesimo quarto Mediolanum venit, ac elapsis ternis videntialibus, rhetoricam docuit, et de more incunte anno cccxxxv Bauloni consuli magistratum auspicianti panegyrum recitavit: libro enim 3 contra Iulianum Petilianum cap. 25 ait: «Cum ego Mediolanum

ante Baulonem consulem venerim, eique consuli kalendis Januariis laudem pro mea tunc rhetorica professione recitaverim». Anno itaque cccxxxv quo Baulo consul fuit, annum aetatis trigesimum agebat Augustinus. Nam annum aetatis vicesimum nonum egit Carthagine cum Fausto: lib. enim 6 Confessionum, cap. 2, scribit: «Et ecce jam tricennariam aetatem gerebam in eodem tuto habitans, dum dico: Cras inveniam: ecce manifestum apparebo, et tenebo, et ecce Faustus venit, et exponit omnia». Erat tunc annus Christi trecentessimus octogesimus tertius. Libri 5 Confessionum capitulum 8 exorditur: «Egisti mecum, ut mihi persuaderetur Romam pergere», quo paulo post transmisit, ibique scholam privatam aperuit, ut ipsemet eo loco cap. 9 et 10 testatur.

4. *Docet rhetoricam.* — Interea Symmachus Urbis praefectus cum Mediolanum ad docendum rhetoricam misit, ipso Augustino teste cap. 13. Symmachii autem praefectura in annum cccxxxv incidit, ut Baronius observavit. Quod si Augustinus anno trecentesimo quinquagesimo quinto natus fuisset, anno vicesimo nono exeunte, ac jam tricennariam aetatem agens, Christi cccxxxv, fuisset rhetor Carthagine, Fausto convivisset, et ab eo discessisset; cum tamen anno cccxxxv Romae docuerit, indeque Mediolanum a *Symmacho* missus fuerit, ubi incumbente autumno publicum rhetoricum agere cepit; et incunte anno cccxxxv tanquam oratoriae artis professor ad Baulonem consulem orationem habuerit. Ex Symmachii itaque praefectura Augustini aetas elicienda, de qua rursus infra sermo erit.

5. *Gratianus nunquam Romam fuit.* — Petavins in Notis ad Orationem E. Themistii suspicatur, *Gratianum* currenti anno Romam venisse, ibique triumphasse, quod Themistius dicit: «At certe Scipio cum asseritum a vinculis Terentium Carthagine adduceret, jucundius est a veteribus illis Romanis conspectus: atque haec triumphum maxime splendida et magnifica pars fuit, ut Romanis illustret. Sequenti in libertatis plebe a seclusus. At gratianum solemni pompa mercedientem, quantum agnoscitur, qui servati et soluti sunt, sine plebe, aut alta libertatis nota sequitur? Ego vero sanctorem hunc trium-

plum existimo, quem de iis, quos servaverit et custodierit, ducet». — «Hæc quæ de apparatu triumphali dicuntur, quæ Gratianus Romam ingrediens excipendus erat, magnam mihi suspitionem faciunt, inquit Pelavins, id quod tamen ex nullis aliis monumentis liquet, Gratianum Romam venisse, quo anno dicta est Oratio hæc, id est, anno cccxxvii circa mensem Aprilem aut Maium : quo tempore nulla constitutio, nullum rescriptum proferri potest, a Gratiano adibi datum; nullum denique vestigium, quo ejus vel in Galliis, vel in alia terrarum parte commemorato demonstretur. Auget vero suspicionem meam, quod Orat. 15, pag. 198, conceptis verbis Theodosio audiente confirmat, Gratianum a se visum olim et oratione compellatum; se vicissim dicentem ab eo auditum, acceptumque comiter et perbenigne, Romam igitur id factum oportuit, quo et se venisse Gratiano hortatore, proficitur Orat. 31, ubi denique expectari Gratianum hoc loco testatur». Ita Pelavins.

6. *Imperatores qui hoc sæculo Romanam vixerunt.* — Verum hæc conjectura nequaquam admittenda : ab anno enim trecentesimo quarto ad quadringen-

tesimum quartum nempe per integrum seculum *ter* tantum Augusti Romam visi, ut inquit Claudianus in sexto consulatu Honorii, ejus versus anno cccxxv explicabimus. Quare Constantini Magni tempore ipse et *Maximianus Hercules* Romam fuerunt, Secundo, *Constantinus* ibidem triumphavit, et tertio, *Theodosius Magnus* et *Valentinianus Junior* in eandem Urbem venerunt; sed nullus alius imperator toto illo seculo Romam fuit, ut loco citato magis explicabimus. Themistius itaque loquitur de ingressu Gratiani in urbem Trevirensem post victoriam Alamannicam hoc anno reportatam, de qua anno sequenti agemus. Post pugnam enim Argentuarensis, seu victoriam, Treveros reversus est; ubi data ab eo XV kal. octob. lex 3 Codicis Theodosiani *Tributa in ipsis speciebus, Mense Februario*, Alamanni Rhenum transiere, adversus quos Gratianus duces suos misit, quos ipsemet postea secutus est, ut habet Ammianus lib. 31, cap. 10. Themistius Gratianum videre et oratione compellere potuit anno trecentesimo septuagesimo octavo, aut insequenti, quo cum Constantiнопolim venisset, anno cccxxviii, num. 5 et vii, dicemus.

DAMASI ANNI 12. — CHRISTI 378.

1. *Sancitissima Basilii mors, ejusque præconia a Gregorio Nazianzeno et Ephraim Syro.* — Annus trecentessimus septuagesimus octavus aperitur novis consulibus Valente sexto et Valentiniano juniore; ejus exordio, ipsis kalendis Januarii, S. Basilium octo annis, mensibus sex, et diebus sexdecim in episcopatu perfunctus, feliciter ad Deum ex hac vita migravit : quibus agitur in Ecclesia ejus natalis dies, per annos singulos jugi memoria repetendus, sed et dies electionis ejusdem decimo octavo kalendas Julii in ecclesiasticis tabulis adnotatur. Annum vero octavum Basilium in sede absolvisse, nonnunc inchoasse, festinatione Gregorii¹ fratris ipsius Nyseni episcopi superius in ejus electione dictum est; sed et Gregorius Theodosius in ipsius epitaphio octo eundem annos eum in sede absolvisse confirmat; ut nulla plane de his remaneat dubitatio. Quod si

S. Hieronymus sub Gratiano, absque Valenti Imperii mentione, dicat S. Basilium decessisse; hæc idcirco, quod maluit retulisse obitum ejus ad tempus pii Imperatoris, qui hoc ipso anno, extincto Valente, Orientis quoque sibi subiectum administrandum suscepit imperium. His vero de tempore obitus Basilii elucidatis, jam ipsam de morte ejus historiam prosequamur, petitam ex Gregorio Nazianzeno, qui eam ita describit² :

2. « Cum autem cursu confecto, fideque servata, resolutionis desiderio teneretur, tempusque coronarum appeteret, atque illud quidem non audisset³ : *Ascende in montem, et morere*; verum : *Morere, et ad nos ascende*; hic quoque miraculum edit superioribus nequaquam inferioribus. Nam cum ferme mortuus et inanims esset, maximeque ex parte vita perfunctus, circa extremos sermones inva-

¹ Gregor. Nys. epist. ad Olymp. de obitu S. Mariani.

² Greg. Naz. orat. in laud. Basilii. — ³ Deuter. xxxii.

lescit, ut cum pietatis verbis abscederet, ac fidelissimis suis cultoribus ad ecclesiasticos gradus provehendis manum et spiritum praeberet, ne sacrario fraudarentur, quos discipulos atque in sacerdotio adjuutores habuerat ». Et paulo post : « Jacebat ille extremos spiritus ducens, atque a caelesti choro, ad quem jam pridem oculos conversos habebat expectatus. Circumfusa autem illi erat tota civitas, calamitatem hanc agerrime ferens, ac discessum petende ac tyrannidem accusans, ejusque anima non secus ac si vel manibus, vel precibus retineri ac cogi posset, arripere tentans. Mentis enim errorem maiore contraxerant, nec quisquam erat qui non aliquam suae vite partem, si fieri posset, illius vite addere paratus esset.

3. « Et autem victi sunt (oportebat enim cum hominem inveniri atque convinci, atque ipse ad Angelos eos, a quibus abducebatur, postrema haec prolocutus : *In manus tuas commendo spiritum meum* ¹; animam letus exhalasset, non ante tamen quam sacrosancta doctrina eos qui aderant nonnihil instruxisset, extremisque alloquiis menses efflucisset; tum vero miraculum omnium quae unquam fuerant celeberrimum designatur. Efferebatur vir sanctus, sanctorum manibus exaltatus; atque omnes operam dabant, partim ut limbriam arriperent, partim ut umbram, partim ut feretrum, quo sanctus portabatur, vel solum attraherent quid enim illo corpore sanctius ac purius?); partim ut propius ad eos qui corpus ferebant, accederent, partim ut aspectu solo fruerentur, tanquam eo quoque utilitatis aliquid afferente. Plena erant fora, porticus, duplicia et triplicia tabulata hominum illum deducentium, praecentium, sequentium, affectantium, seque invicem concitantium, nulla millia hominum omni generis et aetatis ad eam diem incognita : psalmodiae lectu inferrumpiebantur ac vincebantur, patientia doloris magnitudine frangebatur, Certabant nostri cum exteris, cum Ethnicis, Judaeis, advenis, iique vicissim nobiscum, utris uberores laeryma uberores utilitatem afferrent. Et finem faciam, in periculum etiam luctus desinit, pluribus nimirum hominibus illa propulsio et probratio violenta extinctis, atque hinc simul cum eo digressis; qui etiam mortis nomine felices existimati sunt, ut ipsius itineris comites, atque ad ferventiorum quispiam dixerit funebres victimae. Tandem corpus vix raptoribus elapsum, ac prosequentium victor in parentum sepulchro conditur, ac sacerdotibus sacerdotum princeps, praedicatoribus magna vox, mensque auribus insonans, martyribus martyr adjungitur ».

4. « At nunc ille quidem in caelis est, illicque ut opinor, sacrificia pro nobis offert, ac pro populo preces fundit (neque enim ita nos reliquit, ut prorsus reliquerit; ego autem seminamus et seminefectus Gregorius, utpote a praecara illa conjunctione abrepulsus, ac tristem vitam et dillilem trahens, ut pro-

babile est eum qui ab eo disjunctus sit, haud scio quid de me tandem fiet illius castigatione privato. Quanquam nunc quoque ab eo admoneor, ac per nocturna visa castigor, si quando ab officio recessero, etc. ». Summo quidem dolore ex Basilii obitu Gregorius affectus est, utpote illi aetate aequalis, educatione similis, religione frater, sacramento collega, professione par, studiis laboribusque conjunctus, atque amicitia idem ipse unus cum eo, prout haec omnia ipse deplorans in orationis ejus line festatur. Quam ob causam diu multumque flevit Basilium, non ut amicum tantum ac fratrem, sed ut Ecclesiarum Orientis lumen et gloriam. Unde ipse hoc tempore ad ipsius Basilii germanum Gregorium Nyssenum, audita ejus morte, gemens haec scribit ² :

5. « Hoc quoque arumose huic vite reliquum erat, ut Basilii mortem audire, sanctaeque illius animae peregrinationem, qua a nobis peregre profectus est, ut praesens sit apud Dominum, utpote toto vite curriculo hoc unum meditatus. Mihi vero praeter alia hoc quoque creptum est quod etiamnum gravi ac periculoso morbo laborem, ut et sanctum cinerem exosculer, tibi que praesto sim convenientibus numeribus perlucens, communibusque amicis nostris consolationem adhibeam. Nam Ecclesiae solitudinem intueri hujusmodi gloria detonsa et spoliata, atque hujusmodi corona excussa tam grave est, ut nec oculis spectari, nec auribus concipi possit cordatis utique et prudentibus viris. Tu vero, quanquam et amici nulli et sermones ad consolationem tibi adsint; tamen a nullo perinde mihi solatium capere posse videris, quam a te ipso, illiusque recordatione; quippe qui aliis quoque omnibus philosophiae exemplum fueritis, ac velut regula quaedam spiritualis tam moderationis in rebus secundis, quam tolerantiae in adversis. Quandoquidem duo haec novit philosophia, nimirum et prosperitate modesti uti, et calamitatem honeste ferre. Atque haec a nobis ad praestantiam tuam scripta sunt. Me vero haec scribentem quod tempus, quae ratio consolabitur praeter tuam societatem et congregationem, quam beatus ille vir pro omnibus rebus nobis reliquit, ut virtutes illius vite quasi in pulchro et perspicuo spectulo inhaerens, illum quoque habere existimemus? » Haec enim ad Nyssenum Theologus, cum et ad Eudoxium ³ rhetorem eodem argumento paucis his :

6. « Quae res, quo statu res nostrae sint? admodum acerbo; Basilium non habeo; Caesarum non habeo, spirituales fratrem meum et corporalem; pater meus et mater mea dereliquerunt me, ut cum Davide ⁴ loquar, corpus adversa valetudine laborat, senectus caput premit, curae aliae alis intextuntur, mensuras negotia, infidi amici, Ecclesiae res pastore et gubernatore caecae; perent bona, mada et aperta sunt mala, navigatio in nocte, lax usquam, Christus dormit. Quid faciam? Una mihi malorum depulsio mors. At res etiam alterius vite mihi for-

¹ Luc. XVI, et Psal. XXX.

² Epist. No. epist. XXXVII, — Hieronymus XXXIX, — Psal. XXXI.

mildose sunt, ex hujus vite rebus conjecturam ducenti. »

Porro idem Gregorius luculentam quidem funebrem habuit orationem, qua ejusdem Magni Basilii res gestas contexit, dignum plane atque nobile monumentum, nobilis insar columna et viva statua, in qua cum Basilii egregia relectet imago, tum Gregorii excellens exprimitur artificium, utrumque ubique perspicuum, et immortalē. Laudantur autem Basilium non solum Gregorius Nazianzenus atque Nyssenus clarissimi hujus sæculi oratores; sed et magnus ille Syrus Ephraim diaconus Edessenus eisdem postrema persolvit, qui et hujusmodi præconiis, instar tituli sepulchralis, hac apostrophe ad finem orationis apposita, amicum quem adeo coluit, sepelivit :

7. « O fidelis, inquit, Basili, velut Abel acceptus es, sicut Noe Salvatus, tanquam Abraham amicus Dei vocatus, ut Isaac pro victima Deo oblati; instar Jacob tentationes fortiter pertulisti, et sicut Joseph magnifice glorificatus es; ut Moyses, Pharaonem posteriorem virga Crucis demersisti, mare passionum secans; ut Aaron, summus sacerdos Domini fructi; ut Jesus filius Nave, inimicos in fugam vertisti; ut Phinees amulatur, gratia dignus habitus; ut Isaias, spirituali igne mundatus; ut Ezechiel, sedentem super cherubin spectasti; ut Daniel, ora leonum elurasti, et sicut Iras pueri, adversariorum flammam recte contemisti. Instar Petri prædicasti, instar Pauli docuisti, instar Thomæ Filium Dei passum confessus es; instar Matthæi, Marci, Lucae, et Joannis, de rebus divinis disseruisti; instar Apostolorum, iniquos erudisti, impios convertisti, et Deo gratis fuisi; de prece pro me admodum miserabili, et revoca me tuis intercessionibus, pater ». Hæc et alia plura in laudem Basilii Ephraim, vir quidem ab adulatione remotissimus, verique si quis alius studiosissimus, ac probe ab historia minime explodenda, Quidni summus etberet virum præconiis, quem divinis Spiritus scribet aperta justificatione laudant? siquidem, ut auctor est Gregorius Nyssenus et ejus vite Acta testantur, cum illum convenit, vixit super Basilii dexteram insidentem columbam, eidem concionanti sermonem suggerentem; columbam quidem hieroglyphicam esse Spiritus sancti, ex sancto Evangelio omnibus notum est.

8. Tanta porro refudit Basilium claritudine, ut cum omnes tanquam omnibus numeris absolutum sibi propnerant innotendum exemplar; nullum putantes in eo habendum esse defectum, ut quid diligendum, sciendum vero quid in eo existimant; sed quæcumque ejus essent dicta vel facta, etiam quibus naturæ, minus feliciter arripisset, eadem ex eo tantum, quæ Basilii essent, exacta perfecteque putantur. Audi de his Gregorii testimonium¹ : « Tanta, inquit, ipius virtus gloriæque præstantia fuit, ut nulli etiam ex parvis illius virtutibus, atque adeo ex corporeis defectibus, ab aliis ad gloriam no-

minisque claritudinem parandam excogitata sint; cujus generis sunt pallor, barba, certus incedendi modus, tum etiam ad loquendum minime promptum esse, sed ut plurimum; cogitandum atque intro collectum id quod nulli non recte imitantes, nec animadvertentes, in odiosam quamdam tristitiam inciderunt, vestis etiam genus, et lectuli species, et cibi sumendi modus; quorum nihil ille dedita opera, sed simpliciter ac fortuito facitabat. Ac multos jam Basilios specie tenuis videre licet, status nimirum in nubris; multum enim fuerit, si repetitam Echus vocem esse dixerō; nam illa quamvis postremam dulcitatē vocis partem, expressius tamen effingit; hi autem longius ab eo distant, quam quantum accedere concupiscunt. Illud vero non parvi, sed maximi etiam momenti ad gloriam band immerito existimatur, consuetudinem cum eo aliquando habuisse, aut eum coluisse, aut quippiam ab eo, vel joco vel serio dictum aut factum monumenti loco ferre; quemadmodum ipse quoque me hoc nomine sæpe gloriatum esse scio; quoniam quæ ab illo velut obiter fiebant, multo præstantiora erant, quam ea in quibus alii elaborant ». At de his hæcenus.

9. Quod autem spectat ad Basilii scripta, sanctus Hieronymus hæc tantum relegit, cum ait² : « Egregius contra Eumonium elaboravit libros, et de Spiritu sancto volumen, et in Hexæmero homilias novem, et *Vivandis*, et breves variosque tractatus ». Hæc ipse, ea tantum (ut par est credere) enumerans, quæ ad manus ipsius pervenissent; cum longe plura ab eo fuisse scripta elucubrata, ex Cassiodoro³ possimus intelligere, dum Basilium numerat inter eos graves scriptores, qui a principio ad finem usque divinam scripturam sunt interpretati; quantum vero curam Basilus adhibuerit, ut ipsius scripta quam accuratissime describerentur, elegantis epistola ad suum librarium data significat⁴ et alia ad notarium docet⁵. Extant ejusdem sancti Basilii complura decreta, quæ Ecclesia Orientalis pie sancteque observanda suscepit, ut quæ continentur in tribus epistolis ad Amphilochem datis; in alia ad Theodorum scripta, alia ad Gregorium, sive Paregorium, qua velut senem septuagenarium habitare cum femina; et ad chorepiscopos de ordinandis; insuper et perstrinxit graviter simoniacos⁶, sed et undinationes fieri solitas in festis sanctorum martyrum vetuit⁷.

10. Qui autem iam monachis, quam clericis necnon laicis vivendi regulas præscripsit, ipse factus erat (ut dictum est) forma omnibus; nam ut omitamus interiora; quod ad abstinentiam spectat et paupertatem, hæc omnia paucis his Gregorius⁸ absolvit : « Illi tunica una, et pallium unum, et humi cubatio, et balnei contemptus, illa ejus decora ornamenta, et vigiliae, et cona suavissima atque pulmentum illi erat, novum, inquam, illud condimentum

¹ Greg. N. op. t. 6. c. 1. p. 1.

² Hier. de scrip. Eccl. in Basil. — ³ Cassiod. in præfat. lib. institut. divin. lecton. — ⁴ Basil. epist. CLXXXVIII. — ⁵ Idem ep. CLXXXIII. — ⁶ Idem epist. LXXVI. — ⁷ Basil. reg. bust. disput. interrog. 10. — ⁸ Greg. N. op. t. 6. c. 1. p. 1.

panis et sal, et polio sobria et uberrima, quam nobis nihil laborantibus fontes proferunt ». Erga proximum vero talem se praebeat, ut aegrotos amplexibus atque osculis quoque foveret; haec et alia plura Gregorius. Post Basilii vero obitum succletus est in loco ejus Helladius ipsius discipulus, a quo scriptas fuisse res ab eodem S. Basilio gestas, auctor est Damascenus¹, sed non exstant; quae autem Amphiloebii falso nomine fertur Vita Basilii, haud digna satis habetur, quae eruditorum auribus ingeratur, nisi adeo sint perspicaces, qui in eis, quae sint vera a falsis disquirere atque discernere valeant: complura enim ibi vera esse, inficias nemo iverit, ut ea praesertim quae ab ambobus Gregoriis, Nazianzeno atque Nysseno, necnon ex Ephraem esse noscuntur accepta, vel ab Helladio mutuatus est auctor.

11. Porro ad postremum ex anonymo Vaticano, qualis esset S. Basilii effigies, haec accipe: « Magnus Basilius procerus fuit habitu corporis, et recto, sicco, gracilis, color ejus fuscus, vultus temperatus pallore, justus nasus, supercilia in orbem inflexa, et adducta, cogitabundo similis fuit, paucae in vultu rugae, caeque ridententes, genae oblongae, tempora aliquantum cava, promissa barba, et medioeris canities ». Haec de vultu ibi; quae autem subduntur, ab alio aliquo auctore addita esse putantur, quod veritati minime consentiant, dum ista ibi leguntur: « Quadraginta natus annos in episcopalem sedem evectus est; annos quinque Ecclesiae praefuit »: nam certioribus iustis rationibus, et firmioribus testificationibus, rem aliter se habere, jam declaratum est. Accepimus haec a viro disertio Petro Morino Parisiensi, qui una cum aliis ex eodem codice in latinum vertit.

12. *Ephraem Syri interitus beatissimus et sanctitas*. — Hoc eodem anno kal. Februarii S. Ephraem diaconus Edessae ex hac Vita discessit, post mensis unius spatium a Basilii migratione, vel ut Graeci ejus diem natalem colunt) duodeviginti die. Expectatrat id ipse ab eo in fine orationis paegyrica, quam post obitum ejus habuit, illis videlicet verbis ad finem positis: « Deprecare pro me admodum miserabili, et revoca me tuis intercessionibus, etc. ». Ut autem haec de tempore ejus exitus statuamus, evidens certaue ratio persuadet. Etenim testificatione S. Hieronymi in commentario de scriptoribus ecclesiasticis liquet ipsum mortuum esse Valente adhuc imperatore regnante; quem constat hoc ipso anno, mense Augusti, ut dicemus, extinctum esse. Rursum vero cum certum pariter sit, ipsum supervixisse Basilio: nam (ut demonstratum nuper est) in ejus tandem paegyricum divit; utique cogimur affirmare, tempore hoc interfabente inter Basilii obitum atque Valentis, ipsum Ephraem ultimum clausisse diem, nec alio quidem, quam qui vel a Latinis vel Graecis reperitur ejus memoria deductus, nempe a Latinis prima Februarii dies, a Graecis vero vicesima octava Januarii. Qui autem ista

convellenda putat, necesse est ut S. Hieronymum erroris arguat, ostendatque Ephraem supervixisse Valenti: siquidem superstitem fuisse post Basilium, negari minime potest, oratione illa testimonium perhibente; quam esse dictionem Ephraem qui ejus scriptis assueverunt, nunquam inficias ferunt: haec quae ad temporis rationem pertinent, satis.

13. De obitu modo dicendum. Extat oratio, et quidem peregrina ab eo jam proxime morituro astantibus fratribus habita, quae et de causa Testamentum Ephraem est appellata; utpote quod illa divinam hereditatem sanctis admonitionibus consignatam suis postulandum reliquit, cum inter cetera de vitandis haereticis plurima inculcavit, nominans inter alios Vitalianos, illos nimirum qui a Vitale Antiocheno Apollinaristarum episcopo ita vocati erant. Rursum vero inter alia quae eo testamento suos admonitos voluit, illud fuit, quod perfecta humilitatis, quam vivens praeceteris virtutibus excoluit, egregium specimen dedit, dum magna contestatione prohibuit, ne exhiberi solita sanctis viris sumptuosa funera, exanimi suo corpori impenderentur; cum tamen illa postrema, quae a sancta Ecclesia pro salute animarum praestari solent officia, nempe preces, et sacrificia, ea sibi impendi sollicitius postularit, ac in primis in verbis:

14. « Hortor vos, ut loco suavis aromatum odoris, vestris me adjuvetis orationibus, in ipsis confine mei memoriam facientes »: Et inferius: « Commemini me psalmis et orationibus vestris, et assidue pro mea parvitate offerre dignemini; et cum trigesimum diem complevero, mei memoriam faciatis. Mortui enim beneficio afflicimur in oblationibus recordationum sanctorum viventium ». Haec ipse, qui tamen respicit cetera quae honoris essent, defunctorum corporibus exhiberi solita, quod se illis indignum penitus judicaret; utpote qui se ut ibi praefatus est) scelestissimum peccatorem existimaret, cum alioqui sanctissimus esset. Tale ultimis illis verbis, quorum major ceteris in inaequae ratio haberi solet, quasi testamento et fide publica consignatum postremum reliquit elogium non suis tantum Edessensis, sed universae Catholicae Ecclesiae magnus Ephraem. « Qui inquit S. Hieronymus², ad tantam venit claritudinem, ut post lectionem Scripturarum, publice in quibusdam Ecclesiis ejus scripta recitentur ».

Quis ergo sane mentis homo non auscultandum tanto viro potius judicavit, etiam si cetera numerata ea de re testimonia minime suffragantur, quam Novantibus una cum fide Patrum traditiones Ecclesiae convellendibus? Incubationes ejus, quod Syro idiomate essent conscriptae, haud contestum Graecorum aut Latinorum Ecclesiarum mutuae: nam S. Hieronymus unius tantum voluminis meminit, quod ex syro (syro) in Graecum translatum accepit; pedetentum autem alia complura volumina monumenta per Graecorum alycos in Latinam Ecclesiam con-

¹ Dam. de imag. or. d. 1.

² Hieron. in epist. ad Rufinum.

fluxere; quorum omnium in manu colligendorum, edendorumque fuit opus eruditi viri Gerardi Vossii. Quod autem dicatur presbyter a S. Basilio ordinatus, minime assentiri possumus; cum præter alia quæ repugnant, haud esset Basilio juris, syrum hominem ordinare.

15. Rursus vero quod ad postremos illos perpetua memoria dignus ejus additus pertinet; auctor est Gemadius¹, Ephraem commovisse Paulinum discipulum suum caute agere, ne in haereseos barathrum se præcipitem daret; nam de his hæc ipse: « Paulinus presbyter discipulus B. Ephraem diaconi, homo acris valde ingenii, et in divinis doctus valde scripturis; sed vivente magistro clarus in doctoribus Ecclesiasticis fuit, et maxime ex tempore declamator. Post illius autem obitum amore primatus et nominis, separans se ab Ecclesia se ipsius contraria fidei multa. Hinc obiturus B. Ephraem astanti sibi dixisse fertur: Vide, Pauline, ne te submittas cogitationibus tuis, et elevetur, sed cum te ad purum comprehendisse putaveris Deum, crede nec intellexisse. Præsenserat enim illum ex studiis vel sermonibus nova investigare, et in immensum intellectum haereseon tendere; inde et frequenter Bardesaneum novellum vocabat ». Hæc Gemadius, quæ tamen desiderantur in testamento, ubi complurium aliorum discipulorum ejusdem Patris benedictiones et monita recensita leguntur.

At infelicissimo Paulino satis ad episcopatus dignitatis contemptum esse poterat ejusdem Ephraem exemplum, quod a Sozomene narratur his verbis²: « Quodam tempore quidam ei ad episcopatum gerendum suffragati, comprehendere hominem conantur, uti ad locum in quo crearetur episcopus deducerent, quod simul ut infellexit; in forum cursitat, atque in compositis incedendo, vestem lacerando, et cibum palam capiendi, se furere monstrat. Ubi vero hi qui eum comprehenderant, illum e mentis potestate exivisse arbitrarentur, et appetitio qua ad eum constituendum episcopum lerebantur, restincta esset; ille idoneum tempus nactus clam aufugit, et tantisper latitavit, dum aller ejus loco creatus esset episcopus. » Hæc, inquam, si Paulinus considerasset, et desideria habenas inpeisset, magistri gloria haud impari clarisset. At de Ephraem satis, ejus memoriam Catholica Ecclesia anniversaria commemoratione prosecuta est, in qua et S. Gregorius Nyssenus orationem ad populum habuit, atque res ab eo gestas omni tute festas complectitur.

16. *Gratiano adversus Gothos prefectura libellum fidei offert Ambrosius.* — Hoc eodem anno Gratianus imperator cum expeditionem adversus Gothos Thracias devastantes, suppeditas Valentii fabricas, pararet; in ipso ferme militari prociectu, quo scuto fidei melius quam quibusvis armis servaretur incolumis, gladioque verbi Dei validius quam lanceis hostes contineret, pœnit a sancto Ambrosio, quem amentisum non poterat orthodoxum, libellum fidei

cum ille, secundum Domini admonitionem³: « Si quis velit pallium, da ei et tunicam; et si quis te angariaverit mille passus, vade cum eo et decem millia. » Duos elucubratos scripsit ad eum de fide libros, quibus et tertium postea addidit; in quorum exordio hæc de Gratiano studio pietatis⁴: « Petis a me fidei libellum, sancte imperator, profecturus ad prolium: Nosti enim, fide magis imperatoris, quam virtute militum quaeri solere victoriam. Nam et Abraham⁵ trecentos decem et octo duxit ad bellum, et ex inimicis trophæa hostibus reportavit, signoque Dominice crucis, et nominis, quinque regum victri-ciumque turmarum subacto robore, et ultus est proximum, et filium meruit et triumphum. Jesus⁶ quoque, filius Nave, hostes, quos totius exercitus manu valida superare non poterat, septem tubarum sacerdotalium sono vicit, ubi ducent militum celestis agnovit. Ergo et tu vincere paras, qui Christum adoras; vincere paras, qui fidem vindicas, cujus a me libellum petisti. Mallei quidem cohortandi ad fidem subire officium, quam de fide disceptandi; in altero enim religiosa confessio est, in altero incauta præsumptio. Sed quoniam neque tu cohortatione indiges, neque ego excusandi liber: at lax negotium verecunda occasione suscipiam, ut de fide pauca disceptem, de testimoniis plura contexam. De Conciliis id potissimum sequar, quod trecenti decem et octo sacerdotes, tanquam Abraham electi iudicio, consona fidei virtute violentes, velut trophæum toto Orbe, subactis perfidis, exulerunt; ut mihi videatur hæc esse divinum, quod eodem numero in Conciliis fidei habemus oraculum, quo in historia pietatis exemplum: » et in fine posterioris libri⁷:

17. « Progredere plane scuto fidei septus, et gladium spiritus habens, progredere ad victoriam superioribus promissam temporibus, et divinis oraculis prophetatum. Namque, et futuram nostri depopulationem, et bella Gothorum Ezechiel illo jam tempore prophetavit⁸, sic enim habet: Propterea prophetiza fili hominis, et dic: O Gog, hæc dicit Dominus: In die illa, cum constitueretur habitare populus meus Israel in pace, surges et venies de loco tuo ab extremo Aquilonis, et gentes tecum multe, sessores equorum omnes, congregatio nulla et magna et virtus copiosa, et descendet ad populum meum Israel, ut nubes operiet terram in novissimis diebus, etc. Gog iste Gothus est, quem jam videmus exisse, de quo promittitur nobis futura victoria, dicente Domino. Et depradabuntur eos qui depradati eos fuerant, et despoliabunt eos qui sibi spolia detraxerunt (dicit Dominus) critique in die illa, dabo Gog, hoc est Gothis locum nominatum, monumentum in Israel, multorum virorum congestum, qui supervenerunt ad mare, et per circuitum struet vallis peristomium, et obruet illic Gog, et totum multitudinem ejus, et vocabatur Polyandrium

¹ Gemadius, *de Viris Illustribus*, lib. II, cap. 1. — G. G.

² Sozomenus, *de Ecclesiastica Historia*, lib. II, cap. 10.

³ Ambrosius, *de Libello ad Gratianum Imperatorem*, lib. II, cap. 1.

⁴ Ibidem, lib. II, cap. 1.

⁵ Ibidem, lib. II, cap. 1.

⁶ Ibidem, lib. II, cap. 1.

⁷ Ibidem, lib. II, cap. 1.

⁸ Ibidem, lib. II, cap. 1.

¹ Ibidem, lib. II, cap. 1.

² Ibidem, lib. II, cap. 1.

³ Ibidem, lib. II, cap. 1.

⁴ Ibidem, lib. II, cap. 1.

⁵ Ibidem, lib. II, cap. 1.

⁶ Ibidem, lib. II, cap. 1.

⁷ Ibidem, lib. II, cap. 1.

⁸ Ibidem, lib. II, cap. 1.

Gog; et obruet eos domus Israel, ut purgetur terra.

18. «Nec ambiguum, sanete imperator, quod qui peritidie alienae pugnam excepinus: fidei catholice in te vigentes habituri sumus auxilium. Evidens enim antehac divinae indignationis causa praecessit, ut ibi primum fides Romano imperio frangeretur, ubi fracta est Deo. Non libet confessorum necesse, tormenta, exilia recordari, piorum sacerdotia, peritorum munera. Nonne de Thraciae partibus per Ripensem Daciam, et Mysiam, omnemque Valerianam Pannoniorum, totum illum litem sacrilegis pariter vocibus et barbaricis motibus audivimus inhorrentem? Quid poterat nobis vicina tam feralis invehere? Aut quemadmodum res Romana tali tuta poterat esse custodia? Sed jam satis superque omnipotens Deus, nostro exilio, nostroque sanguine confessorum necesse, exilia sacerdotum, et nefas tante impietatis huius; satis claruit, eos qui violaverunt fidem, tutos esse non posse. Convertere, Domine, fideique tuae tolle vexilla. Non hic aquila militares, neque volatus avium exercitum ducunt, sed tuum, Domine, nomen et cultus.» Qualiam esse solerent haec signa Occidentalium Imperatorum Gratiani et Valentiniani, hic impressa ipsorum numismata declarant, nempe Christi nomine Labara insignita, ut ipse probe intueri potes; in quo (ut inscriptiones in orbe ipsorum posite docent) virtutem inesse exercitus, et rempublicam collapsam restitui in adversa parte numismatis Valentiniani¹ pueri manifestissimo signo declaratur, et inscriptione aperte docetur. Jure igitur: «Non hic Aquilae exercitum», inquit Ambrosius, «ducunt, sed tuum, Domine, nomen». Jam vides palenter, lector, militaria signa Christi nomine insignita, quibus S. Ambrosius certam victoriam consequendam fore ante praedixit. Sed subdidit Ambrosius de ejusdem imperatoris Gratiani exercitu:

19. «Non hic infidelis aliqua regio, sed ea qua confessores mittere solet Italia, aliquando tentata, mutata nunquam; quam dudum ab hoste barbaro defendisti, nunc etiam vindicasti. Non hic imperatoris mens lubrica, sed fides fixa. Ostende nunc evidens tuae majestatis indicium; ut is qui te verum virtutum Dominum, et caelestis militiae ducem; is qui te veram Dei virtutem credit esse atque sapientiam non temporalem utique, et creaturam, sed sempiternam (sicut scriptum est²) Dei virtutem et divinitatem, tuae majestatis fulvis auxilio, fidei suae trophaea mereatur.» Haec tenus Ambrosius, hisque finem imponit posteriore volumine. Quo modo autem vera vaticinium sit sanctus episcopus, et quam exercitus optulari victoriam consecutus, imo et majorem quam praedixerit, a Deo acceperit fide roboratus exercitus, proxime dicturi sumus.

20. Hic nunc illud non praeterit de Gog vaticinium Ezechielis, quod S. Ambrosius existimavit

intelligendum esse de Gothis, S. Hieronymo haud probari in omnibus; ipse enim ad Eustochium³ in primis haec habet: «Illud quod vir nostrae aetatis haud ignobilis ad imperatorem scribens super hac natione dixerit: Gog iste, Gothus est, Cui qua ratione possunt omnia quae in ea scripta sunt, coaptari non est mirum, sed eorum qui hoc putant, dissorere:» haec ibi. Alibi⁴ vero sic: «Scio quendam Gog et Magog; tam de presenti loco, quam de Ezechielis, ad Gothorum nuper in terra nostra vagantium historiam retulisse; quod utrum verum sit, prolii ipsius siue monstrabitur.» Haec ipse. Scimus S. Proclum⁵ vaticinium Ezechielis de Gog ad aliam de Barbaris victoriam obtentam aptasse, ut suo loco nos inferius dicemus. Tu de his interim consule Augustinum⁶: haud enim patitur historiae prosecutio, in his diutius immorari.

21. Mira plane divini consilii dispensatione actum est, ut exercitus fide armatus, cui et jure victoria deberetur, sic vicerit, ut tamen impium imperatorem Valentem nequaquam ab interfectione, divina vindicta parata, servaverit; eo vero primum extincto, atque cum ipso impietate sepulta, et fide catholica restituta, magna Dei virtute ab Italia exercitu hostes fuerint penitus debellati. Quo modo autem omnia ista contigerint, rerum gestarum ordine referemus. Auctor est Ammianus⁷, barbaros Lentienses, populum Alemannicum, audita expeditione Gratiani adversus Gothos suscepta, morae impatientes, antequam ille e Gallis recederet cum exercitu, hujus anni mense Februarii Rhenum gelu pervium cum copiis depopulatos Gallias transiisse, icto nuper fodere perlede fracto. Quo factum est, ut paratas copias ad bellum Orientale adversus eos dirigerens Gratianus, apud Argentariam commisso praefilio, ipsos penitus superavit, occideritque omnes, exceptis quinque millibus montana potentibus; quos postea in deditionem acceptos, liberos abire jussit, cum fuisset horum exercitus quadraginta millia armatorum, vel (ut habent alii) septuaginta millia. Subdit his praeterea haec Ammianus⁸: «Hanc victoriam opportunam et fructuosam, quae gentes hebetavit Occiduas, sempiterni munus nutu Gratianus, incredibile dictu est, quanto cum vigore exerto, celeritate aliorum prope, expeditit praecleara indolis adolescens, facundus, et moderatus, et bellicosus, et clemens, ad amulationem lectorum progressus principum, dum etiam tum laqueo genis insperperet speciosa, etc.» Quod autem subdit postea esse mutatum; agens de his inferius. Tam praeclearis brevi temporis spatio rebus gestis, Galharumque turbis compositis, Gratianus magna celeritate recedens, Sirmum usque pervenit; cum Valens eo non expectato, tenere cum hostibus de rerum summa decerneret, turpiter victus est, turpissime

¹ De coin. praef. in Ezech. c. 1. c. 2. De coin. quest. c. 1. c. 2. Apud Societ. lib. VII. c. 47. No. 1. c. 2. c. 3. c. 4. c. 5. c. 6. c. 7. c. 8. c. 9. c. 10. c. 11. c. 12. c. 13. c. 14. c. 15. c. 16. c. 17. c. 18. c. 19. c. 20. c. 21. c. 22. c. 23. c. 24. c. 25. c. 26. c. 27. c. 28. c. 29. c. 30. c. 31. c. 32. c. 33. c. 34. c. 35. c. 36. c. 37. c. 38. c. 39. c. 40. c. 41. c. 42. c. 43. c. 44. c. 45. c. 46. c. 47. c. 48. c. 49. c. 50. c. 51. c. 52. c. 53. c. 54. c. 55. c. 56. c. 57. c. 58. c. 59. c. 60. c. 61. c. 62. c. 63. c. 64. c. 65. c. 66. c. 67. c. 68. c. 69. c. 70. c. 71. c. 72. c. 73. c. 74. c. 75. c. 76. c. 77. c. 78. c. 79. c. 80. c. 81. c. 82. c. 83. c. 84. c. 85. c. 86. c. 87. c. 88. c. 89. c. 90. c. 91. c. 92. c. 93. c. 94. c. 95. c. 96. c. 97. c. 98. c. 99. c. 100. c. 101. c. 102. c. 103. c. 104. c. 105. c. 106. c. 107. c. 108. c. 109. c. 110. c. 111. c. 112. c. 113. c. 114. c. 115. c. 116. c. 117. c. 118. c. 119. c. 120. c. 121. c. 122. c. 123. c. 124. c. 125. c. 126. c. 127. c. 128. c. 129. c. 130. c. 131. c. 132. c. 133. c. 134. c. 135. c. 136. c. 137. c. 138. c. 139. c. 140. c. 141. c. 142. c. 143. c. 144. c. 145. c. 146. c. 147. c. 148. c. 149. c. 150. c. 151. c. 152. c. 153. c. 154. c. 155. c. 156. c. 157. c. 158. c. 159. c. 160. c. 161. c. 162. c. 163. c. 164. c. 165. c. 166. c. 167. c. 168. c. 169. c. 170. c. 171. c. 172. c. 173. c. 174. c. 175. c. 176. c. 177. c. 178. c. 179. c. 180. c. 181. c. 182. c. 183. c. 184. c. 185. c. 186. c. 187. c. 188. c. 189. c. 190. c. 191. c. 192. c. 193. c. 194. c. 195. c. 196. c. 197. c. 198. c. 199. c. 200. c. 201. c. 202. c. 203. c. 204. c. 205. c. 206. c. 207. c. 208. c. 209. c. 210. c. 211. c. 212. c. 213. c. 214. c. 215. c. 216. c. 217. c. 218. c. 219. c. 220. c. 221. c. 222. c. 223. c. 224. c. 225. c. 226. c. 227. c. 228. c. 229. c. 230. c. 231. c. 232. c. 233. c. 234. c. 235. c. 236. c. 237. c. 238. c. 239. c. 240. c. 241. c. 242. c. 243. c. 244. c. 245. c. 246. c. 247. c. 248. c. 249. c. 250. c. 251. c. 252. c. 253. c. 254. c. 255. c. 256. c. 257. c. 258. c. 259. c. 260. c. 261. c. 262. c. 263. c. 264. c. 265. c. 266. c. 267. c. 268. c. 269. c. 270. c. 271. c. 272. c. 273. c. 274. c. 275. c. 276. c. 277. c. 278. c. 279. c. 280. c. 281. c. 282. c. 283. c. 284. c. 285. c. 286. c. 287. c. 288. c. 289. c. 290. c. 291. c. 292. c. 293. c. 294. c. 295. c. 296. c. 297. c. 298. c. 299. c. 300. c. 301. c. 302. c. 303. c. 304. c. 305. c. 306. c. 307. c. 308. c. 309. c. 310. c. 311. c. 312. c. 313. c. 314. c. 315. c. 316. c. 317. c. 318. c. 319. c. 320. c. 321. c. 322. c. 323. c. 324. c. 325. c. 326. c. 327. c. 328. c. 329. c. 330. c. 331. c. 332. c. 333. c. 334. c. 335. c. 336. c. 337. c. 338. c. 339. c. 340. c. 341. c. 342. c. 343. c. 344. c. 345. c. 346. c. 347. c. 348. c. 349. c. 350. c. 351. c. 352. c. 353. c. 354. c. 355. c. 356. c. 357. c. 358. c. 359. c. 360. c. 361. c. 362. c. 363. c. 364. c. 365. c. 366. c. 367. c. 368. c. 369. c. 370. c. 371. c. 372. c. 373. c. 374. c. 375. c. 376. c. 377. c. 378. c. 379. c. 380. c. 381. c. 382. c. 383. c. 384. c. 385. c. 386. c. 387. c. 388. c. 389. c. 390. c. 391. c. 392. c. 393. c. 394. c. 395. c. 396. c. 397. c. 398. c. 399. c. 400. c. 401. c. 402. c. 403. c. 404. c. 405. c. 406. c. 407. c. 408. c. 409. c. 410. c. 411. c. 412. c. 413. c. 414. c. 415. c. 416. c. 417. c. 418. c. 419. c. 420. c. 421. c. 422. c. 423. c. 424. c. 425. c. 426. c. 427. c. 428. c. 429. c. 430. c. 431. c. 432. c. 433. c. 434. c. 435. c. 436. c. 437. c. 438. c. 439. c. 440. c. 441. c. 442. c. 443. c. 444. c. 445. c. 446. c. 447. c. 448. c. 449. c. 450. c. 451. c. 452. c. 453. c. 454. c. 455. c. 456. c. 457. c. 458. c. 459. c. 460. c. 461. c. 462. c. 463. c. 464. c. 465. c. 466. c. 467. c. 468. c. 469. c. 470. c. 471. c. 472. c. 473. c. 474. c. 475. c. 476. c. 477. c. 478. c. 479. c. 480. c. 481. c. 482. c. 483. c. 484. c. 485. c. 486. c. 487. c. 488. c. 489. c. 490. c. 491. c. 492. c. 493. c. 494. c. 495. c. 496. c. 497. c. 498. c. 499. c. 500. c. 501. c. 502. c. 503. c. 504. c. 505. c. 506. c. 507. c. 508. c. 509. c. 510. c. 511. c. 512. c. 513. c. 514. c. 515. c. 516. c. 517. c. 518. c. 519. c. 520. c. 521. c. 522. c. 523. c. 524. c. 525. c. 526. c. 527. c. 528. c. 529. c. 530. c. 531. c. 532. c. 533. c. 534. c. 535. c. 536. c. 537. c. 538. c. 539. c. 540. c. 541. c. 542. c. 543. c. 544. c. 545. c. 546. c. 547. c. 548. c. 549. c. 550. c. 551. c. 552. c. 553. c. 554. c. 555. c. 556. c. 557. c. 558. c. 559. c. 560. c. 561. c. 562. c. 563. c. 564. c. 565. c. 566. c. 567. c. 568. c. 569. c. 570. c. 571. c. 572. c. 573. c. 574. c. 575. c. 576. c. 577. c. 578. c. 579. c. 580. c. 581. c. 582. c. 583. c. 584. c. 585. c. 586. c. 587. c. 588. c. 589. c. 590. c. 591. c. 592. c. 593. c. 594. c. 595. c. 596. c. 597. c. 598. c. 599. c. 600. c. 601. c. 602. c. 603. c. 604. c. 605. c. 606. c. 607. c. 608. c. 609. c. 610. c. 611. c. 612. c. 613. c. 614. c. 615. c. 616. c. 617. c. 618. c. 619. c. 620. c. 621. c. 622. c. 623. c. 624. c. 625. c. 626. c. 627. c. 628. c. 629. c. 630. c. 631. c. 632. c. 633. c. 634. c. 635. c. 636. c. 637. c. 638. c. 639. c. 640. c. 641. c. 642. c. 643. c. 644. c. 645. c. 646. c. 647. c. 648. c. 649. c. 650. c. 651. c. 652. c. 653. c. 654. c. 655. c. 656. c. 657. c. 658. c. 659. c. 660. c. 661. c. 662. c. 663. c. 664. c. 665. c. 666. c. 667. c. 668. c. 669. c. 670. c. 671. c. 672. c. 673. c. 674. c. 675. c. 676. c. 677. c. 678. c. 679. c. 680. c. 681. c. 682. c. 683. c. 684. c. 685. c. 686. c. 687. c. 688. c. 689. c. 690. c. 691. c. 692. c. 693. c. 694. c. 695. c. 696. c. 697. c. 698. c. 699. c. 700. c. 701. c. 702. c. 703. c. 704. c. 705. c. 706. c. 707. c. 708. c. 709. c. 710. c. 711. c. 712. c. 713. c. 714. c. 715. c. 716. c. 717. c. 718. c. 719. c. 720. c. 721. c. 722. c. 723. c. 724. c. 725. c. 726. c. 727. c. 728. c. 729. c. 730. c. 731. c. 732. c. 733. c. 734. c. 735. c. 736. c. 737. c. 738. c. 739. c. 740. c. 741. c. 742. c. 743. c. 744. c. 745. c. 746. c. 747. c. 748. c. 749. c. 750. c. 751. c. 752. c. 753. c. 754. c. 755. c. 756. c. 757. c. 758. c. 759. c. 760. c. 761. c. 762. c. 763. c. 764. c. 765. c. 766. c. 767. c. 768. c. 769. c. 770. c. 771. c. 772. c. 773. c. 774. c. 775. c. 776. c. 777. c. 778. c. 779. c. 780. c. 781. c. 782. c. 783. c. 784. c. 785. c. 786. c. 787. c. 788. c. 789. c. 790. c. 791. c. 792. c. 793. c. 794. c. 795. c. 796. c. 797. c. 798. c. 799. c. 800. c. 801. c. 802. c. 803. c. 804. c. 805. c. 806. c. 807. c. 808. c. 809. c. 810. c. 811. c. 812. c. 813. c. 814. c. 815. c. 816. c. 817. c. 818. c. 819. c. 820. c. 821. c. 822. c. 823. c. 824. c. 825. c. 826. c. 827. c. 828. c. 829. c. 830. c. 831. c. 832. c. 833. c. 834. c. 835. c. 836. c. 837. c. 838. c. 839. c. 840. c. 841. c. 842. c. 843. c. 844. c. 845. c. 846. c. 847. c. 848. c. 849. c. 850. c. 851. c. 852. c. 853. c. 854. c. 855. c. 856. c. 857. c. 858. c. 859. c. 860. c. 861. c. 862. c. 863. c. 864. c. 865. c. 866. c. 867. c. 868. c. 869. c. 870. c. 871. c. 872. c. 873. c. 874. c. 875. c. 876. c. 877. c. 878. c. 879. c. 880. c. 881. c. 882. c. 883. c. 884. c. 885. c. 886. c. 887. c. 888. c. 889. c. 890. c. 891. c. 892. c. 893. c. 894. c. 895. c. 896. c. 897. c. 898. c. 899. c. 900. c. 901. c. 902. c. 903. c. 904. c. 905. c. 906. c. 907. c. 908. c. 909. c. 910. c. 911. c. 912. c. 913. c. 914. c. 915. c. 916. c. 917. c. 918. c. 919. c. 920. c. 921. c. 922. c. 923. c. 924. c. 925. c. 926. c. 927. c. 928. c. 929. c. 930. c. 931. c. 932. c. 933. c. 934. c. 935. c. 936. c. 937. c. 938. c. 939. c. 940. c. 941. c. 942. c. 943. c. 944. c. 945. c. 946. c. 947. c. 948. c. 949. c. 950. c. 951. c. 952. c. 953. c. 954. c. 955. c. 956. c. 957. c. 958. c. 959. c. 960. c. 961. c. 962. c. 963. c. 964. c. 965. c. 966. c. 967. c. 968. c. 969. c. 970. c. 971. c. 972. c. 973. c. 974. c. 975. c. 976. c. 977. c. 978. c. 979. c. 980. c. 981. c. 982. c. 983. c. 984. c. 985. c. 986. c. 987. c. 988. c. 989. c. 990. c. 991. c. 992. c. 993. c. 994. c. 995. c. 996. c. 997. c. 998. c. 999. c. 1000.

¹ Exlat apud Lellum Pa quatum praetende. num. in. an. num. Va. bontum. — 7. Gau. 1.

igne crematus. Sed quo modo hæc se habuerint, ut singula clarius immolescant, res cunctas ab eodem Valente hoc anno gestas in primis recenseamus.

22. *Valentis in bello Gothico miserandus exitus.* — Qui (ut vidimus ex Ammiano) Valens imperator ob tumultus Thracias, anno superiori recesserat Antiochia, hoc anno (idem addit¹⁾) longitudine viarum emensa venit Constantinopolim; ubi cum moratum dicit paucis-imis dies popularium seditione pulsatum. Ex his erroris arguitur Theodoretus², qui Valentem longo tempore Constantinopoli mansisse tradit. De adventu autem ejus hoc anno Constantinopolim hæc Socrates³: « Imperator Valens ad sextum suum consulatum, Valentiniani autem secundum, tertio kalendas junii adventans Constantinopolim, populum in merore magno constitutum offendit. » Quamvis autem ea fuerint, et cujus causa populus maestas esset ex seditione concitata, dicendum, et in primis de Lucio, de quo habet Socrates⁴ Lucium episcopum arianum Alexandria, recepto Petro per Damasum restitutum, pulsatum, venisse ad Valentem imperatorem Constantinopolim. Addit vero Sozomenus⁵, quod Valenti (ut est verisimile) curis implicato, vim in istos qui expulerant Lucium, inferendi otium minime suppetebat: « Siquidem, » inquit, « barbari et Thraciam populati, et ad usque suburbia progressi, jam ipsa urbis mania, nemine prohibente, oppugnare aggressi sunt. Quibus de rebus, civibus in eum graviter commotis; imperatori, quod non restitit hostilibus, sed bellum gerere distulit, idem crimini dabant, dissipabantque rumorem, hostes ab illo in urbem deductos fuisse. Tandem vero cum ludis Cærcensibus interesse viderent; palam contra eum, utpole Reipublica salutem contumeliam, vociferari, et arma postulare coperunt, ut illi ipsi cum hoste colligere possent. Itaque Valens his affectus contumeliis, ad bellum cum barbaris faciendum proficiscitur; minaturque si redeat, se populum tum harum contumeliarum causa, tum quod ante Procopio tyranno se adjunxerant, probe ulturum. » Habet eadem quoque Socrates⁶.

23. Subdit vero Theodoretus de eodem Valente adversus nobilem ducem Trajanum temere concitato, propterea quod in præfrita pugna Gothica posteriores retulisset, ejusque ignavia illud adseribente, quod ipsius impietati potius fuerat tribuendum. Insignis plane religione Trajanus fuit; cujus uxor, Candida nomine laudatissima femina, post viri obitum magno animo monasticum vite institutum arripuit, secumque duxit filiam virginem Christo dicendam; quarum in suscepto instituto laudabilem perseverantiam et optimum finem Palladius⁷ in Lausiacis festatum reliquit. Ad igitur Theodoretus⁸: « At postquam Trajanus ab hostibus superatus revertit; Valens illum convitiis valde lace-

rare, et mollitiem ignaviamque ei objicere coepit. At ille libere uti virum generosum decebat: Non ego inquit, o imperator, victus sum; sed tu ipse prodidisti victoriam, qui contra Deum aciem instruere non desistis, et ita ejus auxilium barbaris concitias: nam abs te oppugnatus, se illis adjungit, atque Deum semper sequitur victoria, et ad eos accedit, quibus Deus se ducem præbet. Non nosti, inquit, quos viros Ecclesiis expuleris, et quibus eas tradideris? Ista quidem ita se habere, et Arinthens et Victor, qui duces quoque erant, ingenue confessi sunt: imperatoremque hortati, ne reprehensiones cum veritate conjunctas iniquo animo ferret. » Hæc Theodoretus. Spectato pietate Trajano ducei⁹ Ammianus alimrat pedestres copias commisisse, sed a Valente exauctoratum eo munere, collatumque illud Sebastiano ex Italia accersito duci stremito, atque militia diu summa cum laude perfuncta egregie nobilitate.

24. At rursus Theodoretus¹⁰: « Ferunt Isacium, qui in eo loco cellam habebat monasticam, ubi vidit Valentem cum exercitu egredi, contenta voce ei dixisse: Quo proficisceris, o imperator, qui auxilio Dei, contra quem bellum gesseris, prorsus destitutus es? Nam quoniam tu multorum linguas ad blasphemias adversus eum loquendas acutis, et pios laudibus illum celebrantes Ecclesiis exturbasti: idcirco ille barbaros adversus te concitavit. Desine igitur tu bellum contra eum facere, et ipse bellum contra te commotum sedabit. Redde gregibus optimos pastores, et victoriam facile reportabis. Quod si, his omnibus neglectis, bellum suscipias; rerum exitu experiere, quam durum sit contra stimulos calcitrare. Nam neque ipse reverteris et exercitum propterea amittes. Cui admodum iratus imperator: Revertar, inquit, et te interficiam, falsaque predictionis pœnas abs te repetam. Tum ille minas neutquam veritas, clara voce; Eneca, inquit, si quid falsi me dixisse deprehenderit. » Hæc Isacius ad Valentem. Quod autem Theodoretus ait, eum expulisse ab imperatore, ut destitutis suis pastoribus Ecclesiis, idem redderentur; plane apparet, sic a Valente episcoporum orthodoxorum esse solum exitium, ut tamen sue ipsorum Ecclesie iisdem minime fuerint restituta; sed subdit: « Bretannion quoque omni genere virtutis insigniter decoratus tofius Seythiæ episcopus, animo divini pietatis amore incenso, pestiferam dogmatum Arianorum corruptelam, et iniqua facinora contra sanctos edita coarripuit, et cum sanctissimo Davide¹¹ clamavit: Loquebar de testimoniis tuis in conspectu regum, et non confundebar. » Hactenus Theodoretus.

25. Egressus ut dictum est Constantinopoli Valens, ad Melantiada villam Casariam cum exercitu quiescit; ubi accepit nuntium de Alemannis victis a Gradiano, deque ejus protectione in Thracias cum exercitu, adventuque Sirinnum, Cujus glorie annulus, quasi ad majorem certamque proficiscere-

¹ Ammian. lib. XXXI. — Theod. lib. IV. c. 29. — Sozom. lib. VIII. c. 10. — Theod. lib. IV. c. 29. — Socras. lib. V. c. 12. — Socras. lib. V. c. 12. — Pallad. in Lausiacis. lib. I. c. 29. — Theod. lib. IV. c. 29.

⁹ Ammian. lib. XXXI. — Theod. lib. IV. c. 30. — Pallad. lib. I.

tur ipse victoriam, inde recedens, Hadrianopolim veniens, in suburbii castra locavit, ubi suscepit Ricomerem praemissum a Gratiano, qui nuntiaret ejus proxime futurum adventum. Ibidem degens, regis Gothorum Frithigenis christiana religionis presbyterum Legatum excepit, rogantem ab eo honestis conditionibus pacem. Sed mali demonis impulsu Valens nec Gratianum expectandum putavit, hec praestantissimi duces id suaderent, et legationem Gothi regis inanem remisit; concitusque ad pugnam prosiluit, se suosque incautus in discrimen adducens. Commissisque praelio, suis mox in fugam conversis, et ipse fugiens, inter gregarios milites latens, sagitta percussus est; delatusque a suis fuit in agrestem casum, quam intus oclusam cum expugnare Barbari in praedam effusi, et terere tempus haud utile sibi putarent, suppositis lignis et stipula incenderunt; cum unus ex comitibus inhaerentibus imperatori, e fenestra elapsus, ardere intus nuntiavit imperatorem. Extincti sunt eodem praelio praecipui militiae duces, Trajanus atque Sebastianus.

26. Contigit tam dira clades quinto id. Augusti, ejusdem Valentis quinquagesimo aetatis anno, imperii decimo quarto, adjectis mensibus quatuor et diebus novem; haec omnia ex Ammiano¹; eadem ferme Rufinus², Socrates³, Sozomenus⁴, et Theodoretus⁵ habent. Addit his Nicephorus⁶, Isacium agentem Constantinopoli monachum, ea ipsa hora qua male perit Valens, divino afflatum spiritu, dixisse: « Nunc Valens igne torretur, et nares profluentem ab eo ingratum odorem sentium. » De eodem S. Hieronymus⁷: « Valens, » inquit, « Gothico bello victus in Thracia, eundem locum mortis habuit et sepulcri. » Sed et in Chronico plenius: « Lacrymabile, » inquit, « bellum in Thracia, in quo, deserente equitum praesidio, Romanae legiones a Gothicis cinctae, usque ad interuicemionem cese sunt. Ipse imperator Valens, cum sagitta saucius fugeret, et ob dolorem nimium saepe equo laberetur, ad ejusdam villulae casum deportatus est; quo persecutionibus barbaris, et insensa domo, sepultura quoque caruit. » Sed et S. Joannes Chrysostomus⁸ ex Valentis miserando casu consolans alios haec habet: « Equid vero mirum, si multi ex ducebus hoc modo interierint, quando et imperator ipse in vicium quemdam cum paucis militibus conclusus, exire quidem et sese invadentibus opponere, minime ausus est; sed intus manens, accenso ab illis igne, una cum iis omnibus quos secum habebat, combustus est, nec viris solum, sed etiam equis, et trabibus, et muris; et omnia in unum atque eundem cinerem abierunt. Atque haec multum it qui cum imperatore ad bellum profecti erant, loco imperatoris ipse ad uxorem » haec erat Dominica Augusta « reportantes, redierunt. » Et plane prophetiam illam in-

gnationis divinae pronam Valens incurrit¹: « Sicut ignis qui comburit silvam, et sicut flamma comburens montes; ita persequeris illos in tempestate tua, et in furore tuo conturbabis eos. Post barbarorum discessum, » inquit² Zonaras, « cum imperatoris corpus quareretur, inventum est in iis oedibus, ubi combustus fuerat, vebus sepulcrum cum hac inscriptione: HIC MACEDO MIMAS IMPERATOR EST SITS; quod quidem spectabat ad oraculum illud Valentis antea demonstratum eo dislicho:

Miser ad Mimantem magnum iter expressio
Gatus: huc te, socia, ventis opprimet dolor.

haec enim in somniis ipsis dicta testatur auctor, ab eruditissimis interpretata de Mimante monte Asiae ad mare sito. Praecesserunt et alia signa praenuntia mortis Valentis, ut inscriptio illa reperia Chalcedone; necnon vulgi clamores Antiochiae editi: VIVIS ARDEAT VALENS; et alia quae Ammianus³ narrat.

27. EX hujusmodi acerbissima illata a barbaris clade sub Christiano imperatore, datum est Gentilibus occasionem omnem captantibus in Christianam religionem insultandi argumentum haud leve; ad quod Orosius, dum de his agit: « Consoletur se, sed in hoc solo perverbia, misericordiae gentium, quia temporibus, et rebus christianis tante simul congestae clades pressam Reipublicae oneravere cervicem, eversa provincia, deletis exercitiis, imperator incensus, Magnum revera hoc est ad nostrum dolorem, magisque miserum, quo magis novum. Sed quid hoc ad consolationem proficit Paganorum, qui palam pervident et in his quoque; persecutorem Ecclesiarum fuisse punitum? Unus Deus unam fidem tradidit, unam Ecclesiam toto Orbe diffundit, hanc aspexit, hanc diligit, hanc defendit. Quolibet se quisquis nomine legat; si huc non sociatur, alienus; si hanc impugnat, inimicus est. Consolentur se Gentiles, in quantum volunt, Judaeorum haereticorumque supplicis; tantum et unum Deum esse, et eundem personarum acceptorem non esse, vel ex hac potissimum Valentis extincti probatione fateantur. Gothi antea per legatos supplices poposcerunt, ut illis episcopi, a quibus christianae fidei regulam discerent, mitterentur. Valens imperator exitabili pravitate doctores ariani dogmatis misit: Gothi primae fidei rudimentum, quod accepere tenuerunt. Itaque justo Dei iudicio ipsi cum vivum incendierunt, qui propter eum etiam mortui, vitio erroris arsurus sunt. » Haec quoque Orosius; et quidem apposite accidit, ut quos Valens ex fide catholica ad sectam arianam expellendum adduxisset, mox conditione pacti ictu foedens cogisset, ab usdem flammis ultricibus cremaretur, digno supplicio impiorum.

28. Quod ad cladem acceptam spectat, equidem pertulit imperatoris tot tantisque malis exagitatam esse Romanum imperium, cum prudentes omnes

¹ Ammian. lib. XXVI — ² Rufin. lib. II, c. 11. — ³ Socrat. lib. IV, c. ult. — ⁴ Sozom. lib. VI, c. ult. — ⁵ Theod. lib. IV, c. 31. — ⁶ Niceph. lib. II, c. 70. — ⁷ Hieron. epist. III. — ⁸ Chrysost. ad Galatas junctorem

¹ Psal. LXXXV. — ² Zonar. Anna. —

Ammian. lib. XXV.

— ³ Theod. lib. VII, c. 33.

aque sentirent, sanctissimi quoque viri Ecclesiarum magistri sua ipsorum festificatione posteris scriptorum monumentis reliquere testatum : nam ante Orosium Gregorius Nazianzenus refricatus ista adeo tristia, sic dixit¹ pro concione Constantinopoli : « Gravia sunt insuper que nunc partim cernimus, partim audimus. Patria captivitate oppressa, innumerales copia ferro procumbentes, terra cruore et cadaverum mole laborans, cetera natio alienam regionem velut propriam percurrens, non ob defensorum molliem et ignaviam neque enim eam quisque accenset : hi enim illi sunt qui universum pene orbem bello atque armis subegerunt², sed propter vita nostra, impamque doctrinam adversus Trinitatem invalescentem. » Hactenus Gregorius : eadem quoque ut vidimus S. Ambrosius³ vaticinando ante testatus est : nempe ob impietatem principis, et blasphemias suorum gregalium in Filium Dei, atque persecutiones adversus pios sanctosque viros alieisdem excitatas, digna peccatis ullione pensata, traditos esse eosdem in manus barbarorum : fore tamen, ut per impios illata tam gravis Romano imperio jactura, per pios viros, nempe Italos, ut ait, Catholicos, inquam, ipsos, sub Gratiano ad bellum proficiscentes, resarciretur, pellendosque esse Barbaros et in pristinum statum restituendum imperium; que cuncta vera, explorataque in omnibus probavit eventus.

29. *Diverse clades Gothorum et expulsiones.*—

Antequam autem adventaret Occidentalis exercitus, audita clade Orientalium, neceque Valentis, conседit ad tempus Sirmii, donec adversus viros Gothos majoribus fuleiretur auxiliis : alii vero qui erant in Oriente Catholici, Constantinopoli periclitanti suppetas attulere. Elenim veluti mirando accidit, ut praslo fuerint Saraceni, fideique non Christiani solum, verum et Orthodoxi — ut vidimus⁴ sub sanctissimo episcopo Moysa anachoreta, Amniam⁵ enim de Gothis post victoriam consecutam tradit tentasse primo crebris insultibus Hadriano-polim, sed spe frustratos concessisse Perinthum; verum inde quoque ejectos, venisse Constantinopolim, eamque obsidione cinxisse. Quo modo autem sic laborantes cives a Saracenis sint liberati, Socrates⁶ ita narrat, atque Sozomenus⁷ : « Barbari, inquit iste, victoria elati Thraciam universam depopulati sunt, et in ipsa suburbia demum Constantinopolis incursiones fecerunt. Rebus tunc in discrimen adductis, ingenti prasidio fuere primum pauci quidam ex confederatis Saracenis a Maxia ipsorum regina submissi; deinde et ex ipso populo quamplurimi. Hi enim, quia Dominica Valentis uxor ipsis ex arario certum stipendium persolvebat, ut quisque poterat annali obviam hostibus ferunt, eosque facto impetu procul ab urbe fugarunt ». Hec ipse : sed paulo fusius ac dilucidius Amniam⁸ his verbis⁹ : « Saraceni tunc cum super quorundam ori-

gine, et moribus diversis in locis retulimus supra ad sortem magis expeditionalium rerum, quam ad concursatorias habilis pugnans, recens illic accessibus, congressurus. Barbarorum globo repente conspecto, a civitate fidenter eripit : dinque extento certamine pertinaci, æquis partes discessere momentis. Sed Orientalis turma novo neque ante viso superavit eventu. Ex ea enim crinitus quidam, nudus omnia præter pubem, subraucum, et lugubre strepens, educto pugione, agmini se medio Gothorum inseruit, et interfecti hostis jugulo labra admovit, effusumque cruorem exhausti. Quo monstruoso miraculo barbari territi, postea non ferocientis more, cum agendum appeterent aliquid, sed anti-guis gressibus incedebat ». Hæc Amniam : Addit vero his, Gothos omnes jam federatos ante, in militiamque acceptos atque securos, una die opera Julii magistri militiae trans Taurum ex improvise esse jussos occidi, datis ad alia loca ubi degerent ad provinciarum rectores secreta litteris.

30. At quantum roboris esset ad barbaros, eosdemque hæreticos propellendos fides catholica etiam in homine inerme et intirnis viribus, satis apparuit in S. Acholio episcopo Thessalonicensi, qui eosdem barbaros ab ingressu ejus civitatis his temporibus sæpe repressit; quod S. Ambrosius docet his verbis¹ : « Illic ipsum », nimirum Acholium, « folis ingruentibus Gothorum calervis, nequaquam tamen potuerunt barbarica penetrare tela, expugnare multarum gentium bellicus furor. Denique in caeteris populatores locis, illic pacem rogabant. Mirantibusque quid sibi sine milite nullo obsisteret, a prudentioribus intimabatur, Elisei intus imitatorum degere atate supparem, non imparvem spiritu; caverent, ne exemplo Syriaci agminis, sibi quoque cæcitas offunderetur. Et tamen circa discipulos suos diversa sunt dona Christi. Eliseus quidem in Samariam captivas acies induxit Syrorum : sanctus autem Acholius precibus suis fecit, ut de partibus Macedoniae victores Ingaret. Nomen et hoc intelligimus virtutis superioris fuisse, ut ubi miles nullus aderat, illic pellerentur sine milite? Nomen et hoc cæcitatibus est, ut fugerent, quos nullus urgebat? Sed urgebat, et prædiabatur sanctus Acholius, non gladiis, sed orationibus, non telis, sed meritis. An incognitum nobis est, dimicare sanctos etiam, cum ferunt? » Et paulo post, quo modo pulsati sint, declarat hæc addens :

31. « Non enim inani metu, nec superflua suspitione, sed saviente luce, et ardenti pestilentia perturbati Gothi ac territi sunt. Denique tum fugerunt, ut exvalerent; regressi postea pacem rogaverunt, ut viverent. Vidimus itaque in tanti viri meritis superiora sæcula; et opera Prophetarum, qua legelamus, aspeximus. Quasi Eliseus inter arma, inter acies dum vixit, versatus est, meritis suis componens prælia ». Hactenus S. Ambrosius. Ex quibus plane perspicue declaratum est, datum esse Gotho-

¹ Greg. N. op. cit. P. 100. — ² Auct. epist. lxxv. et Gratian. op. cit. — ³ Ambr. lib. XXXI. — ⁴ Socrat. lib. V. c. 1. — ⁵ Sozom. lib. vii. c. 4. — ⁶ Amniam. lib. XXXI.

⁷ Auct. epist. lxxv.

rum agminibus adversus Romanum exercitum robur propter peccatum, ipsam scilicet perfidiam imperatoris; quibus ubi fides vera licet inermis occurrit, easdem ferratas Barbarorum cohortes reditas esse prorsus imbelles; superassaque senem muum omnem exercitum barbarorum, qui victor regem dimidie orbis partis subegerat, extinxeratque una cum suis copiis imperatorem. Adco ut si haberent Gentiles quid oblatrarent in religionem Christianam ob perditum ducem; non deesset quid mirantes predicarent obsanctum episcopum legitimum fidei catholicae cultorem ac detentorem.

32. *Recessisse ex his regionibus pertractos Gothos, atque retrogressos devenisse usque ad Julias Alpes, Ammianus*¹ affirmat; eosdemque palambdos omnia quae sibi occurrerent, devassasse. S. Hieronymus tradit, dum non has tantum hoc anno illatas per Barbaros clades, verum alios simul, congerens, quae postea per quatuor Iustra acciderunt, ita scribit ad Heliodorum²: «Viginti, inquit, et eo amplius anni sunt, quod inter Constantinopolim et Alpes Julias quotidie Romanus sanguis effunditur: Scythiam, Thraciam, Macedoniam, Dardaniam, Daciam, Thessaliam, Achajam, Epiros, Dalmatiam, cunctasque Pannonias Gothus, Sarmata, Quadus, Alanus, Hunni, Vandali, Marcomanni vastant, trahunt, rapiunt. Quot matronae, quot virgines Dei, et ingenua nobilisque corpora his bellis fuere ludibrio? Capti episcopi, interfecti presbyteri, et diversorum officia clericorum, subversa ecclesiae, ad altaria Christi stabulati equi, martyrum effossae reliquiae; ubique luctus, ubique gemitus, et plurima mortis imago: Romanus orbis ruil, et lamem cervix nostra erecta non flectitur. Quid putas nunc animi habere Corinthios, Athenienses, Laedemonios, Arcadas, cunctanque Graeciam, quibus imperant barbari?» Haec Hieronymus, ex cladibus mundi consolans Heliodorum Ingentem nimirum Neapolitanum; caeterum eadem Gothorum incursione patriam suam, Stridonem civitatem, fuisse subversam, alibi idem tradit³.

33. *Gratiani edictum pro Catholicis.* — Extincto orthodoxae fidei perduclle Valente, irrita pariter reddita sunt ejus edicta pro ariana haeresi adversus catholicam fidem saepe statuta; cum et qui ut dictum est, anno superiori exules relaxati sunt, etiam facultas iisdem data fuit ad suas reverlendi Ecclesias, a quibus, arianis episcopis subrogatis, ejecti fuerant. Agens de his Sozomenus haec ait: «Gratianus inferim una cum fratre universum Romanum imperium adeptus, cum patrum sententiam non probaret, qua ille pertinaciter istos, nempe Catholicos, fuerat persecutus, qui religione ab ipso disserterant; omnibus iis qui ab illo vivente religionis ergo in exilium pulsati fuerant, reditum concessit ad suas sibi eccl. Ecclesias, legemque tulit, ut quisque libere quancunque religionem, quemcunque cultum

vellet, seclaretur, exceptis Manichaeis, Photinianis, et Eunomianis». Ita ipse; satis namque visum Imperatori, ulcerosum morbum pedulentim curare, hocque primo initio fidem catholicam postliminio restituere, ac viros catholicos suis Ecclesiis reddere, illosque comprimere haereticos primum omnium, qui execrabiliores haberentur: nam Eunomiani ejus pravae aslinationis erant, ut ipsos Ariani quoque detestarentur, licet revera impietate consortes; de iisdem enim ita Ambrosius ad Gratianum¹: «Sed quem potissimum legam? Eudoxium, Eunomiumve, an Arium, vel Actium ejus magistros? plura enim nomina, sed una perfidia, infirmitate non dissonans, communiione discordans, non dissimilis fraude, sed cogitatione discreta. Cur enim secum nolint convenire, non intelligo. Eunomii personam diffugiunt Ariani, sed ejus perfidiam asserunt, impietatem assequuntur. Aiunt cum prodidiisse effusius quae Arius scripserat. Magna caecitatis effusio, auctorem probant, executores relutant. Haec nunc in plures se se dividere formas: alii Eudoxium, alii Eunomium, vel Actium, alii Palladium, vel Demophilum, atque Auxentium, vel perfidiae ejus haereses sequuntur, alii diversos». Ita S. Ambrosius de una Ariana haeresi diversis capitibus sibilante, quorum duo illa praecipua primo demelenda praesenti sanctione hoc anno Gratianus constituit; cujus etiam edita legis meminit Socrates².

34. Allicet de Arianis nullam factam esse in edicto mentionem Socrates demonstrare videatur; tamen satis eos lege Gratiani perstrictos esse, videri poterat, cum jussu ejusdem imperatoris juberentur, Catholicis, quas occupaverant, Ecclesias, cedere, de qua quidem lege haec Theodoretus³: «Conscripsit, inquit, legem, qua jubebat, tum pastores ejectos in exilium redire, suisque grecibus restitui, tum sanctas Ecclesias tradi iis qui Damasi communionem ampleverantur. Hic Damasus episcopus Romanus fuit in illius Ecclesiae administratione successor Liberii, vir sane propter vitae praestabils ornamenta insignis; qui quoad ejus fieri poterat, doctrinam apostolicam assidue tutatus est. Et autem lex, quam dixi modo, majorem haberet auctoritatem, misit cum eandem Saporem, virum id temporis propter nominis et fame celebritatem facile praestantissimum; cui dedit in mandatis, ut tum Ariane blasphemiae praecones, tanquam feras quasdam agrestes, ex sacrosanctis templis exigeret, tum optimos pastores sanctis eorum gregibus restitueret». Haec Theodoretus. Vides, lector, quam scite atque prudenter in tanta haereticorum ac diversarum haeresum colluvie noni pientissimus imperator, una data lessera, Catholicos distinguere ab haereticis, nempe communitatione cum Romano Pontifice, nimirum ex more, illos dumtaxat orthodoxos esse significans, quibus tibi edito signo sanctae et solidae fidei comprobatis, tuto committenda forent Eccle-

¹ Ammian. lib. XXV. — ² Hieron. epist. III. — ³ Hieron. de Script. Eccl. — ⁴ Sozom. lib. VII. c. 1.

¹ Ambros. de fide ad Gratian. lib. I. c. 1. — ² Socrat. ab. II. c. 2. — ³ Theod. lib. V. c. 1.

sia. Subiit Theodoretus ¹, ipsum Saporem ducem a Gratiano cum edicto in Orientem missum, venisse Antiochiam, edictumque promulgasse, cuius occasione illic Concilium celebratum fuit.

35. *Concilium Antiochiæ celebratur, ex quo legatio episcoporum missa in diversas provincias, ac praesertim Gregorii Nazianzeni Constantinopolim.* — Qui igitur V. Iulius primum edicto ab exilio relaxati sunt episcopi orthodoxi, Gratiani vero sanctione suas Ecclesias recuperare; unanimi conspiratione, multoque consensu hoc anno mense Septembris Antiochiæ convenierunt ut prostrata Orientali Ecclesiae partibus votis consulentes, supplicatque laturi, quid acendum esset, vidererent. Sed antequam de rebus in eo Concilio gestis narrationem aggrediamur; ne quid animi arbitrio absque majorum festinatione temere effundere videamur; quod ad tempus spectat, docet id in primis Gregorius Nyssenus in epistola ad Olympium monachum de vita obitque S. Marcinæ sororis; cum enim ibi dicat ejusmodi Synodum, cui ipse interfuit. Orthodoxorum episcoporum collectam Antiochiæ nono mense ab obitu S. Basilii, quem superius demonstravimus hujus anni exordio, ipsis kalendis Januarii, ex hac vita migrasse; plane ejusdem irrefragabili auctoritate dicendum est, cum hoc anno mense Septembri fuisse habitam. Sed subdant verba Gregorii ²: « Post hanc jacturam », nempe obitus S. Basilii episcopi Caesarea Cappadociae, « nonis mensis aut paulo amplius, cum episcoporum Concilium indictum est Antiochiæ, cui nos item interfuimus ». Haec quod ad tempus pertinet.

36. Quae autem in eo Concilio gesta sint, ex abditis perpendenda sunt locis. Atque in primis memoria repetendum, quod saepe episcopi diversis obortis occasionibus dixisse meminimus; catholicos Antiochenos Niceniæ fidei professores fuisse longo seclismate, nempe a tempore Juliani, ab invicem separatos, inherentes alius Meletio, Paulino aliis communicantibus; negotium autem tale erat, ut totus terminus Orientis et fortasse etiam Occidens in schisma induci facile potuisset, pro cuius studio alterutri parti alii faventibus, alii adversantibus. Quod igitur desperata prorsus videretur, ac frustra tentata omnis mediata conciliandi Orientis Ecclesiarum, nisi in una eademque pacis et unitatis concordia convenirent; ante omnia ejusmodi invehentium schisma tollendum, Patres necessarium existimantur. Hujus itaque rei causa Antiochiæ ubi malum eorum erat atque in numerum confluere dixerunt illi eorum tantum esse Concilium, ubi quod neutra pars alteri cederet, remedium illud excogitatum est, ut inde utriusque partem ita transiret, quod superius diximus nempe, ut cum alteruter ex duobus, Paulinus, vel Meletius, prior ex hac vita decederet; qui superstes esset, in loco demortui nullo alio creato episcopo successore, sedus remane-

ret Ecclesiae illius antistes; ad quod praestandum jurejurando adegerunt sex primores Ecclesiae illius presbyteros, qui propinquiores ad eum gradum consequendum esse viderentur; quod quidem, amabatur partibus consentientibus, fuit salubriter constitutum; testantur id Socrates ³ atque Sozomenus ⁴, et alii hos secuti, quibus potius standum esse, quae jure sentiet, quam Theodoro, quem in exilio narrationis contextu errores admisisse cognosceret, dum ipse res tunc Antiochiæ gestas sic narrat ⁵:

37. « Id temporis autem adventante Antiochiam Sapore Duce, cum legem Gratiani ostendisset; Paulinus se a partibus Damasi stare constanter affirmat; idem quoque affirmat, morbo erroris sui occulato, Apollinaris. At divinus ille Meletius se et quiete gessit, et ab eorum contentione conluit. Flavianus vero vir sapientissimus, qui adhuc fuit ex numero presbyterorum, ad Paulinum, duce audiente, sic verba facit. Si Damasi communionem, o amice, amplecteris, nobis tuae et illius doctrinae consensum cognationemque manifesto communistra; nam ille unam Trinitatis essentiam confitetur, tresque personas palam praedicat; at tu contra personarum Trinitatem penitus tollis. Quare ostende doctrinae consensum, et Ecclesias capesse, tibi lex jubet. Qui cum illi os hac reutatione obturasset, ita Apollinarem alloquitur: Demoror, o amice, te non solum tam impudenter velle veritati repugnare, cum certo scias, Damasum, virum sane admirabilem, affirmare perfectam nostram naturam a Deo Verbo sumptam esse; verum etiam confrariam te opinionem docere; nam mentem nostram salute privas tu quidem. Quod si nos hac tibi objectando falsa dicimus, jam ergo tute novam doctrinam a te primum in lucem editam denega, Damasi doctrinam amplectere, et sacrosanctas Ecclesias capesse.

38. « Cum autem sapientissimus Flavianus ceteris verisque rationibus eorum compressisset audeciam; Meletius vir omnium mansuetissimus comiter admodum et benigne Paulinum compellat his verbis: Quoniam et mihi istarum ovium procuracionem commisit Dominus, et tu aliarum curam suscepisti, ipsaque oves inter ipsas vere pietatis communionem consentiant; greges, o amice, concordiae vinculis jungamus, atque contentionem de primatu dirimamus; et cum oves communiter pascamus, communem illis rite moderandis curam adhibeamus. Quod si sedes contentionem gignit; ego hanc contentionem a nobis repellere conabor. Nam ponamus, quaso, in ea librum Evangelii, et utriusque nos sedeamus. Quod si ipse prius e vita abiero; tu solus, amice, gregem moderaberis; sin autem tibi illud contigerit, ego rursum curam ovium pro virili geram. Verum tametsi ista placide et leniter a Meletio dicebantur; Paulinus tamen illis minime acquievit. Haec dixit Saporis, eorum qua utriusque dicta erant, pulex constitutus, magno Meletio Ecclesias tradidit;

¹ Theodor. lib. v. c. 25. — ² Gregor. Nyss. epist. ad Olymp. apud Sur. tom. 1.

³ Socrat. lib. v. c. 5. — ⁴ Sozom. lib. v. c. 3. — ⁵ Theodor. lib. v. c. 4.

Paulinus autem ovium, quas ab initio a reliquis segregaverat, antistes permansit». Hucusque Theodoretus. At non sunt hæc perfunctorio transiunda, sed magna consideratione adhibita expendenda, quod de re laud levi controversia agitur.

39. Ille primum attende, Theodoretum vel ignorasse, vel dissimulasse Synodum Antiochenam hoc anno (ut perspicue est demonstratum) a catholicis episcopis congregatam; sed iudicium causæ tanti momenti uni tribuere Saporì duci; idque præsertim contra præscriptum sanctionis, quam ibi promulgavit, Gratiani imperatoris, cujus illa erat certa disertis expressa verbis assertio, ut illis tribuereatur Ecclesiæ, quos constaret cum Damaso Romano pontifice communicare. Porro Paulinum junctum fuisse communicatione litterarum formatarum ipsi Damaso, superius luce clarius est demonstratum. Sed et existisse calumniam Flaviani, et Vitalis primum, Paulinum distinctionem personarum auferentem in Trinitate, consentientem fuisse Sabellio; ea que suis locis superius de eo sunt enarrata, manifeste declarant, demonstrantque ipsum semper integerrime in omnibus fidei catholice assertorem fuisse probatum.

Scias lector, eam de sabellianismo calumniam jam olim tempore Joviani imperatoris, cum Athanasius et Epiphanius Antiochiæ essent, fuisse a Vitale Apollinaris hæresis patrono objectam Paulino, ipsum vero edita tunc oblatque Athanasio fidei sue professione, qua et inter alia Sabellium quoque damnaret, se qualis semper fuerat, demonstrasse catholicum, purissimæque Patrum fidei assertorem; recitat enim, qui interfuit, hæc omnia Epiphanius¹, nosque suo loco pluribus egimus; demonstravimusque ex litteris Damasi ad Paulinum non solum illi ipsi fuisse communione conjunctum, sed et tantæ apud eum æstimationis, ut qui recipiendi Antiochiæ essent, ejusdem Paulini arbitrio crederet.

40. At cogimur tandem lapsum Theodoretì delegere. Nec quis tamen ob id adversum me clamet, revelari a me ignominiam Patris: nam pietas est omnibus, Theodoretum male cepisse, misericordia autem Domini bene consummasse; eundemque veracem in reliquis historicum comprobari, in his vero quibus privato favit affectu, indigere censura, prout prudens lector intelliget. Quod enim post mortem Meletii etiam idem conflatum schisma perseveraverit in posteris, et Flavianus contra præstium jusjurandum fuerit sulctus in locum Meletii, ipseque Theodoretus ejusdem Flaviani partes sectatus sit; hoc modo inversa alia res gestas in Antiocheno Concilio aliter quam se haberent, in gratiam ac excusationem Flaviani narravit, et contra adversarium ejus Paulinum male congressit. Cujus infensi animi adversus eundem Paulinum et illud certum accipe argumentum. Quod enim sciret ex litteris Synodicis Damasi ad Paulinum de fide catholica scriptis manifeste probari mutuum inter eos com-

munionem, ac prout adversarie partis causam infirmari; quid indignum quovis christiano homine, nedum catholico episcopo ausus est perpetrare? Dicere cogor invitus, dicam tamen studio veritatis, cui tantum absque aliqua privata affectione ex instituto devincior.

41. Scripta fuit Synodalis epistola a Damaso ex Romano Concilio ad Paulinum episcopum Antiochenum, que continet anathematis adversus omnes adhuc oblatrañtes hæreses; eam cum interviit Theodoretus loco non suo in historia, pro Paulino Antiocheno, posuit Paulinum Thessalonicensem, ne videlicet ex illis saltem litteris communicatio Damasi cum Paulino convinci posset. Latina omnia exemplaria, quævis consulas antiquitus scripta atque etiam typis excusa, habent Paulinum Antiochenæ Ecclesiæ episcopum, Theodoretus autem ita disertis verbis ejus epistolæ titulum ponit: « Confessio fidei catholice quam Damaso papa misit ad Paulinum Thessalonice, urbis Mædiæ sive Macedonia ». Ita ibi, et perperam quidem, nisi ad eum excusandum dixerimus, ejusmodi mentitum titulum ab alio alio esse appositum. At quam prudenter ommissa antiqua lectione, et auctoritate Latinorum exemplarium, in recentiore Conciliorum editione facta Venetiis in Nicolina typographia, posita sit ea epistola ex Theodoretò cum falsa illa inscriptione; ipse videret, quisquis auctor extitit, qui et superioris epistolæ titulum ad eundem Paulinum inscriptum, ex eo ambiguum quoque reddidit, ponens in margine pro « Antiocheno Thessalonicensem ». Quisnam quæso, dixerit textum unum Græci auctoris præferendum sexcentis Latinis, in rebus præsertim primum Latine conscriptis in Ecclesia ipsa Latina?

42. Sed manifestum in nomine convincamus errorem, atque videamus quisnam eo tempore, quo Theodoretus scriptam esse a Damaso eam vult epistolam, cum ageretur Constantinopolitanum Concilium sub Theodosio, Thessalonicensi Ecclesiæ præerat Episcopus, num Paulinus, ad quem vult eam datam epistolam, an alius aliquis. At relegamus catalogum Episcoporum Thessalonicensium hujus sæculi. Tempore Constantinii præfuit illi Ecclesiæ Alexander, qui interfuit Nicæno Concilio, cujus extant littere ad Athanasium; tempore vero Concilii Sardicensis ejus Ecclesiæ Episcopus erat Aetius; post autem Concilium Ariminense Irenæus, Irenæus, de quo Athanasius in Apologia ad Constantinum, post vero Ambrosii² certa æstimatione constat, his temporibus, quibus Origenes afflictabatur a Gotho; præfuisse Ecclesiæ Thessalonicensi Achilium Episcopum sanctitate clarissimum, de quo hanc præfatum dictum est, quoniam etiam invenies eadem nomen Achilii in epistola Synodali Concilii Constantinopolitanum apud ipsam Theodoretum³, etiam idem Achilium cum Paulino, Epiphano, et aliis compluribus Orientis

¹ Epiph. HÆRESI LXXVII

Episcopis Romam ad Synodum se contulit; ut plane intelligas, ipsius quoque Theodoretî testificatione eo tempore non aliam quempiam, quam dictam Acholium Ecclesie Thessalonicensî Episcopum præfuisse, dum recitat titulum epistolæ Synodi Constantinopolitane scriptæ ad Episcopos Romæ in Concilio congregatos, ubi inter alios Acholii nomen habetur expressum.

43. At si hæc non sufficerent, subtrahatur etiam apertissima fides de Acholio Episcopo, Thessalonice hoc tempore præsentem, utpote qui anno sequenti ut auctor est Sozomenus ¹ baptizavit Theodoretum Imperatorem morbo laborantem. Constât etiam auctoritate Ambrosii ² Acholio subrogatum Anysium, eumque vixisse diutius: nam liquet ejusdem Ambrosii assertione ³, ipsum fuisse suspensum post Concilium Capuanum, quod celebratum esse dicimus anno Domini trecentesimo octogesimo nono, Siricii Pape anno Pontificatus undecimo, Vides igitur, ne fingi quidem posse, ut Paulinus, quem jaecat Theodoretus, Interit Episcopus Thessalonicensî tempore Concilii Constantinopolitani, nec ante vel postea, quousque sederunt Acholius atque ejus successor Anysius; quæque præstet in his auscultare Socratem atque Sozomenum, utpote externos homines neutri harum partium addictos Novatianos. Visa est ista post reprehensio Theodoretî, quousque consulimus textum Græcum, ex quo idem Theodoretus omni carere culpa probatur, interpretans autem hallucinatam convincitur; sic enim se habet: « *Ὁμοίως τῆς καθολικῆς πίστεως, καὶ ἰσαπέστατον ἰπὸς τῆς οὐσίας Θεοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἢ ἐκ τῆς οὐσίας, ἢ ἐκ τῆς ὁμοιωσίας, ἢ ἐκ τῆς ὁμοιότητος*, id est, Confessio Fidei Catholica, quam Damasus papa misit ad Paulinum episcopum in Macedoniam, cum esset Thessalonice ». At de his hætenus. Jam reliqua ejusdem Synodi Antiochene Acta prosequamur.

44. Rursum vero recognitam in eodem Concilio fuisse reclamæ fidei regulam ac stabilitam apparet ex Synodica epistola Concilii Constantinopolitani ad Damasum, ubi hæc leguntur ⁴: « Atque ista de fide a nobis libere ingentique prædicata summam discernimus, de quibus pleniorẽ cognitionem animis poteritis percipere, si libellum, Concilio Antiochæno convocato, de fidei decisione editum, et cum etiam qui superiore anno a Concilio generali compositus est, legere placuerit, in quibus tum fidem nostram uberius exposuimus, tum hæresibus nuper excogitatis anathema scriptis proflatum denuntiaimus ». Hæc ibi, quibus etiam innotuit recens obortam hæresim Apollinaris in hac eadem Synodo Antiochena fuisse damnatam.

45. Præterea quod maximi ponderis negotium visum est decreta sunt legationes complures ad visitandas Orientis Ecclesias, easque sublevandas, atque in fide catholica stabilendas, Electi ad hoc opus qui prælatiouis nominis in ea Synodo inter-

fuisent episcopi, nempe Gregorius Nyssenus, Eusebius Samosatenus, Gregorius Nazianzenus, atque Meletius episcopos Antiochenus; ægenus autem de singulis, legationis in primis Gregorii Nysseni testis est ipse, cum sanctam Macrinam sororem ita sibi loquentem introducit ⁵: « Te ad erendum auxilium, te ad res constituendas Ecclesia mittunt, et Dei munus non aspicias? » Etenim missum se abibi testatur ad invisendam atque componendam Ecclesiam provincie Arabia, cum ita ait ⁶: « Mihi propter hanc vivere rationem, in qua ut vivam, ab eo qui dispensat vitam nostram, constitutus sum; necesse fuit pro sancto Concilio habito, emendanda Arabia Ecclesie gratia ad loca ista proficisci. At cum esset Arabia locis Hierosolymitanis conternuma, pollicibus eram me cum his qui sanctis Hierosolymitanis præsentibus Ecclesiis disceptaturum, quod verum illis esset status perturbatus, ac quodam qui mediis intercederet, egerent, Præterea vero ipso quoque piissimo Rege via facilitatem concedente curru publico, nulla nobis necessitas fuit ea perpeti, quæ etiam alias cogitabamus. Vehiculum enim nobis pro Ecclesia et monasterio erat, omnibus per totam viam simul psallentibus et jejunantibus in Domino ». Hæc ipse, Placuit tamen ut antequam collatum sibi munus obiret, rediret in patriam, sororem sanctam Macrinam virginem in monasterio agentem invisere, quam octo annorum spatîo, quibus extorris ab Ecclesia atque a patria fuerat, nunquam viderat. Accidit id quidem divino plane consilio, ut sanctam sororem proxime morituram videret, de cuius obitu in via per visum admonitus fuit, ut ipse testatur ea epistola, quam de rebus ab ea præclare gestis ad Olympium scripsit.

46. Porro Gregorii cum invisendi illud fuit institutum, ut de obitu Basilii aliquam ab ipsa, utpote sanctissima atque doctissima femina, consolationem acciperet; quo tempore idem Gregorius ex iis, quæ tunc soror ipsa cum eo disseruit, librum illum aureum conscripsit de Anima et Resurrectione, in quo cum ob ipsius insignem eruditionem nominal saepe magistrum, Quanta vero emuneret illa vite sanctitate, ex eadem epistola ad Olympium poterit quisque abunde cognoscere, Quam autem prædivitem Gregorius ex bonis ejus post obitum accepit hereditatem, hæc erit otiosum referre, cum ex ins sanctorem erga sancta piùm studium reseretur: aut enim hæc Gregorius ut plurima de ea digna memoria prætermittam. « Illa de qua mentionem fecimus, Vestra, quæ curam ornandi sumi corpus accepere, illudque munus obiret, propriis in nobis ornans sacrum caput illud, cum ejus cervici manum submisisset: Ecce inquit ad me respiciens, quale e collo sanctæ monitis ornamentum pendet. Et hæc dicens solutus a tergo vinculis protendit manu ferream cuius signum, et anulum quemdam ex eadem in terra; quæ quidem utraque cordi semper adha-

¹ Sozom. lib. 2. c. 17. ² Ambrosii ad Romanos epistolæ, c. 17. ³ Ambrosii ad Romanos epistolæ, c. 17. ⁴ Concilii Constantinopolitani Acta, c. 17. ⁵ Gregorii Nysseni ad Olympium epistolæ, c. 17. ⁶ Gregorii Nysseni ad Olympium epistolæ, c. 17.

rebant. Et ego : Communis, inquam, sit hæc possessio; ac tu quidem habes crucis insigne, mihi autem hæreditas annuli satis erit; siquidem in hujus etiam pala erux erit impressa. At cum mulier intuens, rursus ad me : In deligendo, inquit, non aberrasti; etenim excavatus est annulus sub ipsa pala, ibique de ligno vite particulam conditam habet, quod superadjacens pala simili nota significat». Hæc ibi; atque satis ad alia festinandi, cum alioqua jucundissimum foret integram illam epistolam de charissime virginis vita et obitu a sancto tracto conscriptam audire.

47. Gregorius vero religiose curato sanctæ sororis purissimo corpore, Ecclesiæ antique more, cum psalmorum cantu, noctis pervigilio, et accensis cereis ad martyrium adem religiose humere collocato, susceptum legationis munus obivit, scripsitque dictam ad Olympium sanctissimum monachum epistolam; quem Antiochiæ, dum ibi Gregorius hujusmodi causa Synodi moraretur, cognovit illac transeuntem. Hierosolimam ad sancta loca visenda peregrinantem, prout idem Gregorius in eadem ad ipsum epistola scripta præfatur. Cætera autem ejus legationis monumenta penitus excedere; sed que præstiterit, ex S. Eusebii collegæ functionibus possumus existimare, nimirum quod horum in diversas provincias legatorum idem numerus esset, ut quos sciendæ Catholicos sacerdotes, Ecclesiis ab Ariani obsessis episcopos constituerent : hoc quidem exhibuisse in sua legatione officium magnum illum virum, de quo sæpe superius mentio facta est, Eusebium Samosatenum episcopum, Theodoretus ¹ docet his verbis :

48. « Porro Magnus Eusebius ab exilio reversus, Acacium qui in magna gloria apud omnes fuit, Bereæ episcopum ordinavit, Theodotum autem Hierapolis, cujus severa vivendi disciplina ad hodiernum diem ab omnibus celebrata est : Eusebium Chalcedonis (Chalcididis), et Cypri nostræ Isidorum antistitem constituit, utrumque admirabilem et divino pietatis studio egregie exornatum » (Iterant hi præstantissimi monachi, quorum idem Theodoretus ² tibi meminit). Ferunt quoque eundem, Eulogium illum qui pro doctrina apostolica strenue decertaverat, quique apud Antinoem una cum Protogene relegalus erat, pastorem Edessæ (jam enim divinus Barses e vita excesserat creavisse : Protogenem vero eorundem certaminum socium Charris, urbi hæc sana doctrina imbuta, tanquam medicum ad ejus errores curandos præfuisse; postremum autem episcopum ab eodem divino viro ordinatum fuisse Marinum, quem Dolichæ parvo oppido, et per id temporis morbi ariani contagione admodum infecto proposuit. Quem quidem Marinum, virum sane præstantem, et omni virtutum genere eximie illustratum, cum Eusebius ipse Magnus in sede episcopali collocare vellet, Dolicham contendit.

49. « In quo oppido mulier quædam perverit

Arii doctrinæ peste admodum laborans, tegulam e superiori loco dejecit, qua caput ejus diminutum fuit; quo quidem vulnere paulo post ex hac in aliam longe præstantiorem vitam migravit. Qui cum jam esset moriturus, eos qui aderant, jurejurando obstrinxit, ne ullum supplicium de ea que facinus lecerat, omnino sumerent. Etenim in eo imitatus est tum Dominum suum, qui pro his qui eum cruci affixerant, sic oravit ¹ : Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt; tum conservum Stephanum, qui post crebras lapidum ictus, quibus obrutus erat, clamavit ² : Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Tali mortis genere Eusebius ille Magnus post nulla pro fide conflictæ certamina occubuit : qui licet barbarorum in Thracia effugisset crudelitatem, impiorum tamen hæreticorum manus haudquaquam effugit, sed per eos coronam martyrii consecutus est ». Hactenus de Eusebio Theodoretus; qui hæc ab Antiochena Synodo cum esse legatum ad illud opus, silentio præterierit; tamen certum constansque est, cum ipsum unius civitatis Episcopum in aliena metropoli tot tantaque præsumpserit, ut in Syria atque Mesopotamia Episcopos ordinavit; cum nominatim ex Synodi decreto potuerit tam ampla illi hinc fuisse impertita auctoritas. Verum præstantissimi Præsulis jugem memoriam, cum Orientalis, tum etiam Occidentalis Ecclesiæ prosecuta est, diem natalis ejus, quo coronatus martyrio triumphavit in celo, incertum publicis Ecclesiæ monumentis, anniversaria memoria celebrans.

50. Inter alios autem episcopos, qui ab eadem Synodo ad diversas provincias legati sunt, sanctus Gregorius Nazianzenus missus est a Patribus Constantinopolim ad ruinas tantæ Ecclesiæ reparandas : quo enim difficilius provincia, opusque durius ac pene desperatum videri poterat, eo doctior atque sanctior, animique viribus præstantior ex sacro illo confessorum conventu delectus est. Quis enim satis valeat Ecclesiæ illius statum deploratissimum mente assequi, cum tot annis fax hæreticorum Endovius, idemque perditissimus hæresiarcha præfuit, et post eum Demophilus atque impius atque nefandus? adeo ut qui tibi reliqui erant panes catholici, sicut oves errantes absque pastore, luporum semper patererent mensuris. Eligitur ad illos expugnandos, hos autem sublevandos atque firmandos, potens opere et sermone theologus, qui aliquot annis a parentis obitu ut dictum est a pastoralis cura liber, in abscondito taceti Domum, Seleucia apud sanctam protomartyrem Theclam magno negotio otiosus agebat. Puto hunc inde abduxisse secum Meletium, cum ab exilio ex Armenia rediit Antiochiam. Quid autem adeo nobis legatione pertinetus egerit, dicturus per singula, ante omnia certa ratio temporis ejus Constantinopolim protectionis expugnanda nobis est, quod sciamus alios ejusdem Gregorii res gestas pro sanctos hunc adeo præstantem animæ ejus adventum Constantinopolim postulare.

51. Etenim Gregorius presbyter, qui encomiastica oratione vitam ejusdem Gregorii Nazianzeni tractavit, cum tradat ipsum duodecim annis egisse Constantinopoli, consuleque ejusdem tempus certum, quo inde recessit; ex ejus sententia dicendum esset, ipsum anno sexto Valentianiani atque Valentis imperatorum se Constantinopolim contulisse, Christi vero anno trecentesimo sexagesimo nono, quem liquet recessisse tempore arcumensis Synodi illuc habite. SYAGRIO et Eucharistio euss., anno Domini trecentesimo octogesimo primo. In eandem quoque sententiam de annis duodecim commemoratis Gregorii Constantinopoli visus est Nicephorus in Chronico abuisse, dum ait cum sedisse annis duodecim Constantinopolitanum episcopum. Prætermittimus autem recensere alios hos secutos, eadem quoque scribentes, a quorum omnium sententia ut penitus abhorreamus, ipsemet Gregorius Nazianzenus imprimis admonet, dum in carmine de Vita sua de se testatur, non recessisse Nazianzo, nisi post obitum patris, quem tempore Nicæni Concilii redditum christianum, sedisse tradit episcopum annos quadraginta quinque, sicque propagasse vitam ad annum Domini saltem trecentessimum septuagesimum secundum. At postquam Nazianzo recessit, cum testetur ibidem, se ad ecclesiam S. Thecla protectum esse Seleuciam, ibique esse diutius commemoratum; nihil esse loci potest dicte ipsorum sententiæ de annorum duodecim commemoratione Constantinopoli quam qui sequuntur, ipsi Gregorio deformiter adversari noscuntur: nam præter hæc, idem ipse alibi certum de finit annorum numerum quibus Constantinopoli detentus est, ut plane nullus de his remaneat amplius dubitandi locus.

52. Ipse, inquam, Gregorius Theologus, cum tantum triennio tradat se commemoratum esse Constantinopoli, certe non ante presentem annum illic protectum esse declarat; sunt enim hæc verba ipsius: « Vos laborum meorum testes estis. Quid improbum, quid vobis contrarium, quid novum vel verbis protuli, vel designavi toto hoc jam triennio? unum licet excipiat, quod malis pepererim, a quibus ingressi primo lapidatus, hoc ipsum constanter toleravi, etc. » Hæc ipse; quibus probe consentit Rufinus, qui ea ferme, que præ oculis habebat temporum suorum gesta scribebat, dum ait de Gregorio: « Reddita vero pace, Constantinopolim ad Ecclesiam docendam venire cohortatus, non abiit; ubi brevi tempore tantum ad emendandum populum vetustus hæreticorum infectum venens proleat, ut tunc primum christiani fieri viderentur, etc. » Quod igitur non nisi reddita pace Ecclesie, illic Gregorium accessisse, brevique tempore permansisse dicat, plane recitat ipsius Gregorii sententiæ de triennio assentitur. Sed illud inde Rufinus, dum ibi alimna Gregorium ante creatum fuisse episcopum Nazianzenum; nam eo-

dem in loco ipse Gregorius, ubi agit de adventu suo Constantinopolim, sic ait: « Nequaquam deserto populo, cui aliqua necessitudine obligatus essem; nam illa sunt hostium meorum tigna falsique sermones, etc. »

53. Quod vero illic non sponte profectus sit, sed coactus ad episcoporum conventum, Catholicis qui erant reliqui Constantinopoli maxime id petentibus, alibi ipse etiam Gregorius testatur, cum ait: « Illic orationi testimonio sum ego ipse qui hæc dico. Cum supra res spectabiles positus essem, et mente cum solis intelligibilibus versarer abjecta gloria, possessionibus, spe, doctrina, deliciis ex eo ipso capiens, quod delicias nullas sectarer, exiguo pane contentus jucundam vitam agerem ab omni petulantia liber; præter omnem spem, a bonis his abreptum me quispiam longe abduxit. Et quis ille fuerit, dicere non habeo, divinusne Spiritus, an peccata mea, ut electionis penas darem. Hoc quidem manifestum est, impulisse me huc pastorum conventum, et populum recte sentientem, qui tamen nondum amplius et copiosus erat. » Hæc ipse, qui et in carmine de vita sua:

Ad hos, quod esse crederem in Deo
Sermone et vita multes, quam vis fore
Semper secuti rusticiam vite genus:
Me post annis septibus, vo autem
De vobis multus, atque boni pastoribus;
Phœbem ut juvenem, pro fide arma sumeret;

et paulo post:

Si sum profectus, sponte non certe mea,
Verum coactus, et libens defendere, etc.

Sic itaque cum ipsis iterata assertione liqueat, coactum a conventu episcoporum Constantinopolim profectum esse; licet ubi ejusmodi Synodus episcoporum collecta sit, minime dicat; tamen quod nullum aliud reperitur hoc anno convocatum Concilium episcoporum, nisi Antiochenum; imo quod nec alibi ab aliis colligi poterit, cum eo tempore perpauci qui erant in Oriente episcopi orthodoxi (ut dictum est) coierint Antiochiæ; sed et quod nec quævis alia Synodus in Oriente celebrata tantæ auctoritatis esse poterit, ut ad curandam Constantinopolitanam Ecclesiam valuerit renitentem Gregorium cogere; necessitate adstringitur profiteri id factum in Antiocheno Concilio, in quo et alia huic similes (ut divinis) legationes decreta fuerunt.

54. De vi autem, quam tunc passus est, hæc idem ipse Constantinopoli cum esset pro concione ad Arianos: « Ego parvulus ille obscura et ignobili patria natus », objectabant enim hæc in eum Ariani, « ad vos accessi; idque non ultro, nec me ipsum offerens, ut mors est hodie plerisque qui ad Ecclesie gubernacula tenere prosiliunt; sed accitus, ac vi compulsus, ac timori Spirituque obse-

¹ Gregorius Nazianzenus, in carmine de Vita sua, c. 1. — ² Rufinus, Hist. eccl. ad Ariam.

³ Gregorius Nazianzenus, in carmine de Vita sua, c. 1. — ⁴ Gregorius Nazianzenus, ad Ariam.

entus. Quod si falsa loquor; hoc mihi pro sceleris pœna imprecor, ut diuinus hic belli molestias incassum suslineam, nec quemquam errore liberem, sed voti sui compes fieri, qui anima mea sterilitatem imprecatur ». Hæc ipse. At antequam Gregorii proficiscentis Constantinopolim vestigia assectemur, pauca que reliqua hujus Antiochenæ Synodi sunt, hic addamus.

55. Theodoretus addictus Meletio, et a Paulino perquam aversus, nulla penitus de collega in munere pastoralis et societate laborum habita mentione, nec aliorum qui Synodo interfuerunt, sed omnia in ea gesta Meletio tribuens, ita narrat ¹: « Divinus vero Meletius Diodorum illum, cujus ante mentionem feci, qui navem Ecclesie in gravissima tempestate incolumem servaverat, Tarsi pastorem designavit, Ciliciumque gentem ei concedidit; episcopum vero Apamæ Joannem creavit, qui illustri genere ortus quidem fuit, sed suis ipsius recte factis multo majorem splendorem, quam ex majorum rebus præclare gestis est consecutus: nam non doctrinæ solum, sed præstabilis vitæ ornamentis insigniter decoratus erat. Hic turbulentis procellis temporibus, conventum eorum qui fide secum sentiebant, gubernavit, sociumque habuit et adjutorem Stephanum virum cum primis laudatum. Verum istum divinus Meletius ad alia transtulit certamina: nam ubi intellexit Germanicam labe Eudovii infectam, eum velut medicum (nam et humaniore litterarum et sacris litteris ab ineunte ætate instructus fuerat) ad morbum curandum misit. Neque certe spes eum frustrata est. Siquidem spiritualis doctrinæ subsidio lupos in oves mutavit ». Hactenus Theodoretus; atque finis esto Synodi Antiochenæ: si qua autem alia ibi decreta sunt, nos latent. Addimus tamen his appendicem de Meletio; qui cum visitaret diocœsim, Ecclesias erigens, et Syriae quoque monachos visiteret sibi subditos, invenit inter alios Simeonem Stylitam habitationem sibi super columnam staluissè, inauditumque hactenus vitæ institutum arripuisse: quem cum vinculo quoque arte ferro spectasset, jussit acciri fabrum, qui solveret ferri vincula, illud addens, amanti Deum homini satis pro vinculo esse mentem. In caeteris eum ab instituto minime dimovere voluit. Fuerant hæc ejusdem Simeonis primordia, et quidem Deo juvante felicia, utpole qui in eodem, imo arctiori vivendi genere propagavit ætatem usque ad tempora Theodosii junioris; hæc modo satis indicasse de eo ex Theodoro ²: cætera autem alias, ut occasio feret inferius.

56. At prosequamur jam Gregorium properantem Constantinopolim. Cum enim illic pervenisset, hospitio excipitur a piis viris sanguine sibi conjunctis; testatur enim id ipse, cum ait ³: « Quod si gravavimus, parendo potius et repudiando, quam accipiendo graves fuimus. Hujus rei si causam que-

ritis, domus quedam pia Deique amore flagrans, non scens atque ⁴ Elisæum Sumamitidis domus nos refocillavit, hominum corporis spiritusque cognitione mecum conjunctorum, ac singulari liberalitate præditorum; apud quos hic quoque populus compactus est, cum furtim adhuc Orthodoxam fidem persecutentibus vexatam atque afflictam hauriret, nequaquam libere ac sine periculo. Rependat illis Dominus in die retributionis ». Hæc Gregorius. Erat hic Nicolobus Nicololi junioris parens; de quo inferius. Quod igitur maxima ex parte civitas illi Arianis hominibus conferta esset sub ariano episcopo præpotente; quamvis Valens extinctus esset, Gratianique edictum fuisset promulgatum; haud tamen his poterat contineri prociacia atque ferocia Arianorum publice in Catholicos debacchantium; ejus rei causa ipse sui adventus initio domi clandestine docebat.

57. At divino plane miraculo factum, ut domus illa in Ecclesiam converteretur, atque cresceret in basilicam; quod et ipse ante prædixit, nempe ut Iehus in Hierosolyma, et Bethleem mutaretur in Silo: que ab ipso vocata est Anastasia, ea de causa, ut idem testatur, quod compressa et extincta fides catholica in ea civitate ⁵. ibi excitata reviviret. Cæterum haud assensuri possumus Gregorio presbytero, qui locum illum antea Anastasiam appellatum putat, fuisseque Ecclesiam ab Arianis velut ignobilem derelictam; nam illam ipsam privatam domum exilisse, et ab effectu eo nomine decoratam, idem ipse Gregorius sæpe affirmat, de qua ita ait ⁶: « Illa primum Dei verbum, quod prius in radicibus manebat, ab supremo montis cacumen exivit, ob idque Anastasia nomen adeptæ est, Anastasia inquam illa laboriosum manus meæ opus insigne ». Porro ob loci angustiam (ut dictum est) eandem sæpe Bethleem nominavit. Sed et illam dicatam fuisse in memoriam sanctissimæ Dei genitricis Mariæ, Sozomenus testatur; qui et ait ⁷, sententiam quorundam fuisse, ex eo dictam Anastasiam, quod mulier gravida e sublimi porticum, cum verbum Dei audiret; deorsum lapsa, atque extincta, communibus omnium precibus revocata ad vitam fuerit. Sed præstat audire Gregorium ipsum tante fabricæ architectum, qui a fidei resurrectione locum nomen adeptum, sæpe confirmat. Potuit verum esse, quod de muliere collapsa Sozomenus tradit; siquidem ob loci angustiam et sexus honestatem structa illic fuerant tabulata, ex quibus Dei verbum femina audivit, ut apparet ex ejusdem Gregorii carmine de Iusonio Anastasia.

58. Accidit postea, ut qua latioribus fidei terminis longe lateque crescent totum ambitum civitatis complexa fuit, æque creverit amplioribus murorum spatii: nam post hinc Marthianus ⁸ nobilis civis idemque prædives, ingentem de suo patri

¹ Theod. lib. V. c. 1. — ² Theod. l. c. 88. Patrum c. 96. — ³ Gregor. Naz. orat. in Maxim.

⁴ Theod. lib. V. c. 1. — ⁵ Theod. l. c. 88. Patrum c. 96. — ⁶ Gregor. Naz. orat. in Maxim.

⁷ Sozom. lib. V. c. 1. — ⁸ Marthian. orat. apud Melitopol. the. 19. l. c.

monio extruxit Ecclesiam; in qua ipse presbyter semper vixit. Auctor est Theodorus lector in Colloclaneis, ob nomen Anastasiae illuc postea fuisse delatas Anastasiae sanctissimae martyris reliquias, ejusdemque martyri die natali ipsam Basilicam in ejus memoriam consecratam. His addimus (ne quid praeterat) fuisse Constantinopoli altam ejusdem nominis ecclesiam, Anastasiam dictam, sed ut habet Sozomenus¹. Insuper Novatianorum, ab Arianiis dirutum, ab ipsis vero denovo excitatum; unde et consecuta fuerit id ipsum nomen. Anastasia; sed haec ab Anastasia Gregorii longe diversa, in qua ipse tanquam certaminis campo omnes profligans haereticos, victorica crevit trophaea victorica; illic enim pro concione insignes quinque illas inter alias de theologia habuit orationes, ex quibus nomen est Theologi consecutus, quibus exsultantes et insultantes repressit hostes; qui diutius summa rerum politici, nemine adversante lastu tumido incedentes, magnam eum potentia ex perfida et impietate sibi gloriam comparaverant; sed cum fortis ille armatus laeas observaret, quo luti esset absque exturbatore possessio, fortior illo veniens, nempe in Gregorio Christus, ablata aucta tenore recuperavit. Quam autem opportunis atque pernecessariis fuerit Gregorii tunc adventus, et qualis esset in his ipsis status; ex his intelliges, quae ipse aliquando pro concione ad ingratum populum dixit²; nimirum non secus ac si navi tempestate jactata et periclitanti manum porrexisset, aut urbi obsidione cincta, vel adibus flammaram ardore contagiantibus, instrumentis extinguenda flammae accommodatis opem tulisset; his et aliis symbolis usus est ipse; apologiam habens adversus eos, qui ipsum ambitionis nomine reclarguerent.

59. Cum autem defectus esset Gregorius suscepisse patrociniū catholicæ fidei, mox sensu Arianiis molestos; qui eo audiente atque terroris adacti sunt, ut eum haereticum inclamarent, atque etiam lapidibus sanctissimum virum impeterent; testatur id ipse pluries; et in Vita sua his versibus³:

At qui manum tuam hinc tenui status?
Ingressus urbem plurimus pastor meus,
Excessit in me tanta praemonio civitas,
Multos perinde ac si deus indicerem,
Animum nec est hoc; sustulisti sic erant,
Levisti praesens et quibus haec praesentia
Fuerit, undeque trima monum est in his,
Mipre, nec rursus. Trinitas; supradem pro
Tribuatur hinc quo.

Sic namque res se habebat hoc tempore; quod reciperetur ab omnibus nomen hypostasis, haec tenus pro substantia usque patrum, plane accedebat, ut qui tres hypostases dicerent, ac praeinde tres substantias, alias subsistentias pariter dicerent, trinum deorum assertores inclamarentur, sicut e contra qui eam vocem non reciperent, ab istis nominantur Sabelliani, ut

imper volumus de Paulino, dicturique sumus de S. Hieronymo. Sed de furente in ipsum plebe haec ibidem subdit:

Hicque insuper
Latus foveat sinu, ut tum praesentia
Suo, vicem ejus graviter infantum ferens;
Plebs tanta et animis plena non in omnibus
Suprare debuit, quae prostrum incens disceret,
Inmens foveat sixos, epulas mors;
Vanos fuisse quos querat factum modo,
Hic, assensos, assenti qui nil paxat,
Nec non nocidit.

Ista a plebe Ariana Gregorius passus est. Qui autem modestus cum coevis suis agere; eundem raptum ad tribunal, quasi maleficum ac seductorem, falsaeque doctrinae auctorem, traxerunt. Nam ipse haec mox addit:

Post venit sic enim
Vultu superbo praefatos ad praesens,
Quo saepe una stultitia erat plebs obscuri,
Trahor ipse, societas qui audit patravimus,
Nec cogitanti, ut ipam tenet Christi ut deest,
At tum patrom astute et suis manu, etc.

Etenim magna fiducia Gregorius in se Dei saepe expertus auxilium (licet undique impendere sibi mala conspiceret, et ex multitudine Ariatorum, florentique rerum statu consterni animo potuisset divinitus confortatus spe certa melioris temporis, his se consolabatur alloquii⁴): «Illic, inquit, mecum cogitans aiebam: Domos Ariani habent, nos inquit, hinc; hi templa, nos Deum, illic praeterea quod Dei vivi templa sumus, victimae vivae, holocausta spiritalia, sacrificia perfecta, Dei denique, Trinitatis adoratae beneficio; hi vulgus habent, nos angelos, hi temeritatem et audaciam, nos fidem; hi minus, nos preces et orationes; hi feriendi insolentiam, nos patientiam; hi aurum et argentum, nos purgatam fidei doctrinam; Fecisti tibi, ut cum Scriptura⁵ loquar, duplices et triplices confignationes, domum fenestras distinctam; at haec fide mea non tunc sublimiora sunt, caelive, ad quae excelsus terro; at mihi grex exiguus, sed ad praecipua non fertur; at angusta mihi caula, sed lupas accessit, et latrones non admittens; atque ejusmodi, ut nec a furibus, nec ab extraneis transcendi queat. Nec dubito, quin eam quoque aliquando latiore perspiceretur sim; multi enim ex iis qui in horum numero sum, a me inter oves recensentur, ac fortasse etiam inter pastores. Haec mihi feliciter ammittat bonus ille pastor, propter quem ego annam meam pro ovibus pono». Haec Gregorius, quem Deus atque visione (ut olim⁶ Petro ostenso Iudeo) eorum quae futura essent honorum, tui in tanta rerum angustia consolatus. At ista modo satis de Gregorii primis illis diebus commemoratione Constantinopoli; reliqua autem ab eo gesta sequentem annum.

¹ Sozomen. de eccl. eccl. — Tom. VI. — Cap. 17. — N. 10. — Vita de eccl. eccl. — Tom. VI. — Cap. 17. — N. 10. — Vita de eccl. eccl.

⁴ Greg. et N. in. et Ariani. et de se sermo. — Aeg. I. — Cap. 3.

60. *Hieronymus calumniam passus in eremo, et presbyter ornatus a Paulino.* — Sed ut ad res Syriæ redeamus, eandem prorsus calumniam, quam Paulinus episcopus Antiochenus ut vidimus ex Epiphiano atque Theodoro¹ passus est a Vitale primo, ac deinde a Flaviano, cum ab eis Sabellianus appellaretur, pati cogitur S. Hieronymus in Syriæ solitudine apud Chalcedem in eremo degens, quod communicaret cum eodem Paulino, a Melebi puto studiosis exagitatus, nominatus et ipse abisdem Sabellianis, adeoque vexatus, ut coactus fuerit inde recedere. Tradidit hæc omnia ipse scribens ad Marcum presbyterum Chalcedensem (ut habet vetus exemplar), non Celedensem: debebat enim ipse (ut dictum est) in Syriæ solitudine Chalcedense, cum que pateretur ab illis, narrat his verbis²:

« Deceverim quidem utendum mihi psalmiste voce dicentis³: Cum consisteret adversus me peccator, obmutui, et humiliatus sum, et siliu a bonis. Et iterum⁴: Ego vero tanquam surdus non audiebam, et tanquam mutus non aperiens os suum, et factus sum, ut homo non audiens. Sed quia charitas omnia superat, et propositum vincit affectus, non tam injuriam facientibus reddo vicem, quam tibi respondeo postulanti. Apud Christianos enim non qui patitur (ut quidam ait), sed qui facit contumeliam, miser est. Et primo quidem antequam de fide mea quam optime nosti, tecum loquar; adversus barbariem hujus loci versu cogor clamare vulgato⁵:

Quod genus hoc hominum? quæve hunc tam barbara morem
Permittit patria? hospitio prohibentur arene:
Bella cient, primaque vetant consistere terra, etc.

Quæ idcirco de gentili poeta sumpsimus, ut qui Christi pacem non servat, pacem saltem discat ab ethnico, hæreticus vocor, homousion prædicans Trinitatem, Sabellianæ impietatis arguor, tres subsistentes, veras, integras, perfectasque personas indefessa voce pronuntians. Si ab Arianis, merito. Si ab Orthodoxis, qui hujusmodi arguunt fidem, Orthodoxi esse desierunt. Aut si eis placet; hæreticum me cum Occidente, hæreticum me cum Ægypto, hoc est cum Damaso Petroque condemnent. Quid mirum hominem, exceptis sociis, criminantur? Si rivus leniter fluit, non est alvei culpa, sed fontis». Hæc idcirco S. Hieronymus, quod cum Damaso, Petro Alexandrino, totaque Ecclesia Occidentali, dicere nallet tres in Trinitate personas, quam hypostases: cum (ut diximus) per hypostases intelligeret Latini substantias: quod etiam ex epistula Hieronymi ad Damasum epistola⁶ cognosci potest. At observa, lector, qua etiam adversarii reverentia prosecuti sunt Romanos Pontifices: ut licet Flaviano, et alii cum Paulinum, tum Hieronymum Sabellianæ hæresis insinularent; adversus tamen Damasum, ex cuius

hi ore pendebant, nequaquam ausi sint loqui. Sed subdit idem S. Hieronymus:

61. « Pudet dicere. De cavernis cellularum damnamus orbem; in sacco et cinere volutati, de episcopis sententiam ferimus. Quid facit sub tunica penitentis regis animus? Catene, sordes, et coma non sunt diadematis signa sed factus. Permittant me, queso, nihil loqui. Cur cum lacrant, qui non meretur invadiam? Hæreticus sum: quid ad te? quiesce, jam dictum est». Ista quidem Hieronymus, quod non esset monachorum, sed episcoporum hinc persecutari atque punire; sed paulo post: « Hæc, venerabilis et sancte pater, cum quali gemitu, cum quali dolore conscripserim, testis est Jesus. Tacui: Numquid semper tacebo, dicit Dominus? Non mihi conceditur nunc angulus eremi. Quotidie exposcor fidem; quasi sine fide reatus sim. Confiteor ut voluit, non placet; subscribo, non credunt. Unum tantum placet, ut hinc recedam. Jamjam cedo; abruperunt partem a me anima mea carissimos fratros. Ecce discedere cupiunt, imo discedunt, melius esse dicentes, inter feras habitare, quam cum talibus Christianis. Et ego ipse, nisi me et corporis imbecillitas et hiemis refineret asperitas, jam modo fugerem. Veruntamen dum verum tempus advenisset, obsecro, ut paucis mihi mensibus eremi concedatur hospitium; aut si hoc tardum videtur, abscedo: Domini⁷ est terra, et plenitudo ejus. Ascendant soli cælum; propter illos tantum Christus mortuus sit, habeant, possideant, glorientur. Mihi autem absit gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, etc. »

62. Hæc quidem passus est S. Hieronymus, non (ut multi putant) ab hæreticis, sed ab iis qui communicantes Melebio, insectabantur Catholicis Paulini communionis; qualis erat ipse Hieronymus, ut superius pluribus demonstratum est. At plane consilium Dei fuit, ut his turbis S. Hieronymus exagitatus, eremum licet invitus relinquere cogeretur, cum tamen nunquam monachus esse desierit, factumque est, ut sub modii angusta lucerna latens, super candelabrum in Ecclesia amplitudine collocata, longe lateque splendoris sui radius efflueret.

Quo autem profectus sit ipse egressus ex Syria eremo; certe quidem Hierosolyman ante abesse, quam Romam veniret ad Damasum, ex ipsius assertione probatur, dum in prælatione ad Paulinum in Beryti commentarius de Spiritu sancto, recedens tunc Roma post obitum Damasi, se postlimino Hierosolyman reversum affirmat, et in epistola ad Asellam⁸, quam Roma egressus, navem conscendens conscripsit, ait: « Ora autem ut de Babylone Hierosolyman regrediar », quibus intelligas, jam ante ipsam Hierosolyman versatum fuisse quam Romam veniret ad Damasum. Quantum vero temporis Hierosolyman manserit, haud satis liquet, constat tamen cum posthæc esse profectum Constantinopo-

¹ Hieron. epist. LXXXII. — ² Psal. XXXIII. — ³ Psal. XXXIV. — ⁴ Angil. lib. 1. J. i. i. — ⁵ Hieron. epist. LVII.

⁶ Idem. XLI. — ⁷ Psal. XXIII. — ⁸ Idem. epist. LVII.

lum, ubi audivit illic docentem Gregorium Nazianzenum; quando autem id confingerit, suo loco dicemus.

61. Cum vero S. Hieronymus Hierosolymis moraretur, totus erat in rebus hebraicis perscrutandis, prout intelligi potest ex ejus ad Damasum eo tempore datis litteris¹. Quando etiam Damasus papa eundem epistolis frequentabat, crebris cum divinae Scripturae questionibus pulsans, prout ejusdem Damasii litterae ad eum date significant. Intercurabat tanta viarum spatia Etherius tabellarius, idemque diaconus, ejus cum in Damasi, tum etiam in Hieronymi litteris habetur mentio². Admiratione quidem dignum erat, tantum anfastibilem, atque doctorem, qui munere pastoralis ex sublimiori cathedra in medio Ecclesiae sita omnes doceret; tamen non dedignatum aliqua, ut plenus disceret, a privato homine percontari; ut ex his saltem videas, quam procul ab omni fastu, ejus aliquando insinulatus fuerat, Damasus abhorreret; quod et facilius ex ejusdem Damasi verbis intelliges, cum ad Hieronymum scribens postquam Syriae reliquerat solitudinem, hisce verbis eum compellat³ (1).

61. « Dormientem te longo jam tempore, legentem potius quam scribentem, quæstionibus ad te missis excitare disposui; non quo et legere non debeas (hoc enim veluti quotidiano cibo alitur et pinguescit oratio, sed quo lectionis sit fructus iste, si scribas. Itaque quoniam Etherio tabellario ad me remisso, nullas jam te epistolas habere dixisti, exceptis his, quas aliquando in eremo dictaveras, quasque tota aviditate legi atque descripsi: et nullo pollicitus es, te furtivis nocturni operis aliqua si vellem, posse dictare; libenter accipio ab offerente, quod rogare volueram, si negasses. Neque nullam puto digniorem disputationis nostrae contabulationem fore, quam si de Scripturis sermocinaremur inter nos, id est, ut ego interrogem, tu respondeas; qua vita nihil puto in hac luce jucundius, quo animæ pabulo omnia mella superantur ». Haec et alia quam familiarissime Damasus cum Hieronymo, quibus itidem litteris, non nuper eum ex eremo egressum, sed jampridem inde recessisse demonstrat; sed quoniam potissimum anno Domini id acciderit, ignoramus; quattuor tamen anni mansionis ejus in eremo ab incerto auctore⁴ numerantur; qua ratione dicendum esset, ipsum egressum ab eremo ante annum superiorem, nimirum Domini trecentesimo septuagesimo sexto: ut quoniam haud solide fideri auctor ille est qui complura de S. Hieronymo mendacè consarcinavit, nolimus hæc dubia certo superius consignare anno, sed hic potius occasione calumniae Flaviani in Paulinum ejusdem meminisse. At de lucubracionibus ipsius Hieronymi ad Damasum agendum inferius.

62. Placuit Paulino episcopo Antiocheno, eundem sanctum Hieronymum ordinare presbyterum, cui tamen sic ipse assensit, ut non pateretur alieni adscribi Ecclesiae, quippe qui sic consentiret in clerum adsciri, ut tamen nollet deserere esse monachus, sed pro animi arbitrio liber quo vellet, pergeret; testatur id ipse Hieronymus, cum a Joanne episcopo Hierosolymitano ipsius Ecclesiae subjeti tentaretur, ad Pammachium¹ scribens, ipsum Joannem ita compellans: « Porro quod dicis, te petiisse, ut subjeceretur Ecclesiae Dei, et non scinderent eum, neque proprium sibi facerent principatum; de quoque dicas, non satis intelligo. Si de me et presbytero Vincentio; satis multo dormisti tempore, qui post annos tredecim nunc excitatus hæc loqueris. Ob id enim et ego Antiochiam, et ille Constantinopolim urbes celeberrimas deseruimus, non ut te in populis predicantem laudaremus, sed ut in agris et in solitudine adolescentiæ peccata delentes Christi in nos misericordiam delecteremus. Sin autem de Pauliniano tibi sermo est; vides cum episcopo suo esse subjectum, versari Cypri, ad visitationem nostram interdum venire, non ut tuum, sed ut alienum, ejus videlicet a quo ordinatus est. Quod si hic etiam esse voluerit, et in exilio nostro quietus in solitudine vivere, quid tibi debet, nisi honorem, quem omnibus debemus episcopis? Fac a te ordinatum; idem ab eo audies, quod a me misello homine sanctæ memoriæ episcopus Paulinus audivit: Num rogavi te, ut ordinarer? Si sic presbyterium tribuis, ut monachum nobis non auferas; tu videris de judicio tuo. Sin autem sub nomine presbyteri tollis mihi, propter quod seculum reliqui; ego habeo quod semper labui: nullum dispendium in ordinatione passus est ». Hæc ipse.

66. Ex his vides, nequaquam sustinuisse Hieronymum alicui, cum ordinatus est, adscribi titulo, nec postea in aliquam referri Ecclesiam tolerasse; imo de ambobus, nempe de Hieronymo et Vincentio, Epiphanius² ad Joannem scribens testatur, nec precibus adduci unquam potuisse, ut vel saltem in monasterio sacerdotis munere fungerentur. At si quod plerique dicunt, idem Hieronymum a Damaso papa factus est Cardinalis tituli sanctæ Anastasiæ; cur cum redigi vellet a Joanne sub Ecclesia Hierosolymitana, non atque excepit, sicut de ordinatione a Paulino facta, ita de cardinalatu, quo dicunt a Damaso Romæ donatum? Vel cur ex illa facta contestatione Paulino, se omnino liberum esse declarat, si postea a Damaso in titulum cardinalis cooptatus est? Sed cum omnino se liberum fateatur, nec unquam tituli vinculo voluisse astringi testetur; vido quo modo subsistat, ut fuerit ipse creatus a Damaso presbyter cardinalis. Da igitur presbyterum cardinalem sine titulo, et acquiescent qui de his du-

¹ Hier. epist. CXXV. — ² Apud Hier. epist. CXXV et CXXV. — Hier. epist. CXXIV. — ³ Ibid. apud Hier. loc. cit.

⁴ Hier. epist. CXXV. — ⁵ Apud Hier. ep. IX.

¹ Hæc epistola Hieronymi non *Hierosolymis*, sed *Bona* accipit, itaque ubi legendum, *Quoniam Etherio tabellario*, sed ut habent veteres codices: *Quoniam et Etherio tabellario*. Scripta autem creditur hæc epistola A. D. 383, paucis ante Damasi obitum mensibus. — MANS.

bitant, dicentibus Hieronymum ordinatum a Damaso presbyterum cardinalem : suum enim correlativa, et ad aliquod significantia antiquo more presbyter cardinalis et titulus, ut alterum sine altero esse non valeat. Nec est quod fingere quis possit, Hieronymum postquam recusavit adscribi Ecclesie

Hierosolymitana, venientem cardinalis adscribi : nam illa epistola (ubi ibi testatur, decimo tertio anno scripta est), postquam Hieronymus Hierosolymis commoratus est, eidemque et amplius post obitum Damasi; sed de his rursus inferius.

Ante periodi Græco-Romane 5871. — Olymp. 289. an. 2 — Urb. cond. 1131. — Jesu Christi 378.

— Damasi papa 13. — Gratiani 12. Valentiniani Junioris 4.

1. *Coss. et quindecennalia Valentis.* — A num. 1 ad 12. *Coss. Valens Aug. VI et Valentinianus Junior Aug. II.* Ille in Oriente, hic in Occidente : ille juxta secundam consulum Caesarum regulam; quindecennalia enim exhibuit : hic juxta tertiam.

2. *Obitus D. Basilii.* — *Divus Basilii* Casaree episcopus *kalendis Januariis* anni trecentesimo octogesimi mortalitatem explevit. De die nulla difficultas esse potest; sed annus hactenus ignoratus fuerat. Hunc tamen indicarat Amphiloehus in fine *Vite hujus sancti* : sed quia locus interpolatus est, a recentibus scriptoribus non intellectus. Ad Amphiloehium : « Requievit Basilium primo Januarii anni quinti Valentis et Valentiniani ». Baronius in *Annalibus* anno sequenti numero XLIII ea verba interpretatur de anno quinto imperii Valentiniani Senioris et Valentis, quo nondum Basilium episcopus erat; hincque Amphiloehium jocose laudit, quod Basilium ante mortuum, quam episcopum crediderit. Combefisius in *Notis ad Amphiloehium* eadem verba intelligit de quinto Valentis consulo, qui in annum Christi CCLXXVI incidit. Sed vana utraque explicatio : Amphiloehius enim loquitur de anno quinto Valentiniani Junioris, mense Novembri anni trecentesimo septuagesimi noni inchoato, ideoque significat, kalendis Januariis anni trecentesimo octogesimi Basilium mortuum esse. Eum quippe kalendis Januariis ad Deum migrasse disertè assertit. Nomen itaque Valentis a sciobo quopiam intrusum, ideoque ex Amphiloehi textu expungendum. Nec mirum, Amphiloehium Basilii mortem anno quinto Valentiniani Junioris, qui in Occidente imperabat, consiguasse, cum Hieronymus eundem sub Gratiano, qui etiam in Occidente regnabat, decessisse scripserit. Quare non dubium, quin Combefisius citatus hallucinatus fuerit, quando scribit annum illum quantum sive imperii, sive consulum Valentis et Valentiniani lalsum esse, quod, inquit, ea temporis nota in

Vitis Sanctorum non solet apponi. Nam nihil frequentius in eisdem, quam similes temporis characteres occurrunt. Recte tamen Combefisius ait, eam sancti Basilii *Vitam* Amphiloehio adjudicandam non esse; quod eo magis existimandum, quod in ea certus Basilii mortis annus, qui alibi non legitur, disertè memoretur. Quod si Basilium anno tantum trecentesimo septuagesimo primo episcopus Casaree dictus fuerit, ut suo loco ostendi, mors ejus in alium annum, quam in trecentessimum octogesimum incidere non potuit. Præterea Coleterius in 2. tomo Monumentorum Ecclesie Græcæ refert ex duobus Codicibus bibliothecæ regie epistolam, cui titulus : ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ τῷ μεγάλῳ βασιλεὶ Θεοδοσίῳ, id est : « Basilium magno imperatori Theodosio ». Theodosius die XIX Januarii anni trecentesimo septuagesimi noni imperator nuncupatus est : Basilium vero kalendis Januariis ad carlestem patriam migravit. Non itaque ante annum trecentessimum octogesimum; alioquin ad Theodosium imperatorem scribere non potuisset, eum mortuum fuisse, vel hoc anno, ut vult Baronius, vel kalendis Januarii anni sequentis, ut Hermantus in *Vita SS. Basilii et Gregorii Nazianzeni*, aliique viri doctissimi tradidere. Hæc epistola certo difficultatem dirimeret, si constaret, eam legitimum sancti præsulis fœdum esse. Verum Coleterius in *Notis ad eam epistolam* ait : « In primo e Codicibus emendatæ maris criticis adnotaverat : ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, κατὰ τὸν τῶν νεοκρίτων, κατὰ τὸν τῶν ἁρξομολόγων ἀπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως, hoc est : Ista epistola neque ex sensu neque ex dictione videtur esse Magni Basilii ». Ipsaque Coleterius, dum viveret, illius epistolæ stylum Basilium non convenire sese autumare, nisi otus lemmis affirmavit. Sed quidquid hæc de re sit, Basilium hoc vel sequenti anno mortuum gratis assertum, ut mox magis videbitur.

3. *S. Ephraem obitus.* — Ad num. 42. *S. Ephraem* post sanctum Basilium ex hac *Vita* in

2044. ante s. noni. sibi Vita ab Amphilochio celebrata liquet. Quae verum est, quod in Anthologio ab Antonio Arcudio publicato legitur, Ephraem scilicet temporibus Theodosii Magni floruisse. Ephraemi Vita die prima mensis Februarii, quo editur, a Bollandi et Henschenio illustrata, sed perperam mors eius praesenti anno collocata est. In dubium revocad Batomus, quod Amphilochius in Vita S. Basilii cap. 33 dicit, Basilium nempe sanctum Ephraemum ordinasse, quod haud esset Basilii juris Syrum hominem ordinare. Sed non dubito, quin Basilus spiritu divino impulsus, ut Ecclesiae laboranti, et tunc ab Ariano oppugnatae succurreret, extra ordinem Ephraemum sacerdotem ordinasset.

4. *Salus Ecclesiae suprema lex.* Multa enim similia in Historia Ecclesiastica occurrunt contra vigorem canonum gesta a praeslantissimis episcopis, qui, ubi Christianam religionem periclitari videntur, parvipendere soleant regulas et canones Ecclesiae, dummodo Ecclesiam ipsam salvam et integram conservarent. Quare in huiusmodi discrimini- bus valde haec regula: «Salus Ecclesiae suprema lex esto». Combustis laudibus adias huius facti rationes afferi; sed haec, qua Valens in simili casu in Notis ad Theodoretum lib. 5, cap. 6, nititur, praeterea, Cotelierus tomo 3 Monumentorum Ecclesiae Graecae, pag. 453, refert sancti Neephori patriarchae Constantinopolitani epistolam continentem responsiones ad quasdam interrogaciones sibi factas, in qua legitur: «Interrogatus I. de presbyteris ordinatis Roma, Neapoli et in Longobardia, absque acclamatione et titulo, an oportet eos recipere, et una cum his communicare, veseri, psallere? Responso: Hareses tempore propter cogentem necessitatem, non ea plane omni ex parte sunt, quae in pace sancita sunt. Id quod licetis erantur tum beatissimus Athanasius, tum sanctissimus Eusebius, qui ambo extra provinciam ordinationes peregerunt. Idemque in praesenti haeresi factum conspicitur. Itaque memorati presbyteri, si palam non sint reprehensibiles, nequaquam ob huiusmodi ordinationem aversandi sunt, verum admittendi secundum quadam propositione», etc. v. Quod idem in re de qua agitur, dicendum. Est is *Eusebius Samosatenis* episcopus, de quo mox.

5. *Gratianus Mamianus vivit.* = Ad num. 46. Victorem Mamianum a Gratiano reldam sub praecedentis anni consulibus Cassiodorus in Chronico hic verba recitat: «Mamianorum triginta crederi milia apud Argentariam oppidum Galliarum ab exercitu Gothorum caesa». Quae verba legitur etiam in Chronico Hieronymi sub eodem Christi anno, nempe CCXXXVII sexta editionem Scaligeri. Pontificem enim per haec tempora deperavit. Quare quando Ammianus lib. 31 cap. 10 dicit, Mamianus transisse Rhenum et imperatorem primis Februarii nomine, legitur de mense Februarii praecedentis Theodoretum A. runc et E. Hermanthum lib. 8 Vita ss. 7. In ed. Graezia N. runc et cap. 4 combellere, in primo et Argentarium oppidum in Alsatia

situam, nuncque *Cobverra* appellatum. hoc anno habitam esse, quod cum refert Ammianus inter ea quae sub finem anni praecedentis, et adventum Valentis Constantinopolim, quo die xxx Marti praesentis anni pervenit, configere. Et qua Ammianus affirmat, bellum hoc ortum, quod Germani nocerent «exercitus plerumque partem in Illyricum, et Imperatore mox abuturo, progressum», ut nempe Valenti adversus Gothos Gratianum auxilio esset. Quae verba ad exordium anni CCXXXVII referri non posse arbitratur vir eruditissimus, quia non apparet, Gothos jam tum rebellasse, ideoque nec Valentem auxilium, nec praesentiam Gratianum postulare coactum fuisse. Nam leves haec conjectura; cum certum sit, iam ab anno CCXXXVI Gothos adversus Romanos tumultuatos esse, et anno CCXXXVII, ut tradit Ammianus citatus cap. 7, *Reomerem* imperatorem Gratiani et Gallii prosperae ad Thracias petito Valentis; imo et Valentem eo anno circiter medio Antiochia, ubi a pluribus annis agebat, adversus Gothos movisse. Cyrillus enim in Vita S. Euthymii a Coteliero tomo 2 Monumentorum Ecclesiae Graecae publicata, cap. 3 ait: «Valens non tum quinto mense post Euthymii natiuitatem elapso exercitum duxit adversus Barbaros». Natus est sanctus Euthymus quarto Gratiani consulatu, ut ibidem prodiit Cyrillus, anno nempe Christi trecentesimo septuagesimo septimo, idque ante mensem Maium, ut tomo sequenti ostendemus. Quare, licet *Valens* hoc tantum anno Constantinopolim pervenerit, praecedenti tamen, cum accepisset Gothos Constantinopolim usque excurrere, auxilium Gratiani imp. imploravit, ac dem Constantinopolim profecturus, ex urbe Antiochensi discessit. Imo Valentem copias auxiliares anno CCXXXVI a Gratiano postulasse existimandum, cum eo anno jam Gollii rebellavit. Nec refert, quod Ammianus de hac victoria sermonem habeat, postquam narravit quae *anno* praecedenti in *autumnum vergente* in Thracia a Gothis gesta. Is enim de more res uno tenore recitat, sicut cum ad narrationem rerum in alia parte imperii gestarum orationem convertit, rursus ad principium anni redit. Quare, non mirum si post narrata quae in Thracia aetate configere, motus Alamanorum recitabimus, restituebatur ad mensem Februarium, quo Rhenum transiere.

6. *Valens imp. mense V sui consulatus in Gothos movit.* Post priorem huius tomi editionem Patres Benedictini San-Germanenses publicaverunt tommum primum Analectorum Graecorum, inter quae exlat sancti Euthymii Vita a Cyrillo monacho vere scripta, ex qua liquet, eam quam promulgavit Cotelierus scriptam esse a Simeone Metaphrasae, eamque Haeletius viris doctis erandi ausam quandoque dedisse. In vera autem S. Euthymii Vita cap. 7 legitur: «Natus est, ut accepimus, mense Augusto, quarto Gratiani consulatu», ideoque anno Christi CCXXXVII, Metaphrasae mensem praetermiit. Tum subdit Cyrillus: «Nondum expleto quinto mense, sexto Consulatu elatus impus Valens, exercitu-

que in Barbaros Thraciam depopulantes ducto,.... irruentes Barbari ipsum incederunt, nondum completo primo anno ab Euthymii ortu ». Valens hoc anno sextum consulatum gessit, et die III kalend. Jun. Constantinopolim venit incensus a Barbaris, et ex die V idus Augusti nunquam apparuit, ut habet Idacius in Fastis. Quare Euthymius post diem nonum mensis Augusti anni superioris natus erat. Eum vero natum esse mense Augusto confirmat Cyrillus ibidem pag. 40, ubi dicit IV Euthymii ætatis anno Synodum œcumenicam Ephesi celebratam esse; pag. 54. LXXV Euthymii ætatis anno Chalcedone Synodum habitam; et pag. 74. XC Euthymii ætatis anno Theodistum abbatem mortuum esse, « mense Septembri, die tertia, principio quinquaginta in diebus », anno sc. Christi CCLXVI. Synodus autem Ephesina mense Junio anni CCLXXI, Chalcedonensis mense Octobri anni CCLII celebrata, ideoque sibi Cyrillus constat in natalivitate Euthymii mense, et ubi a se ipso dissentit, librarii numeros corrumpere. Ex quibus sequitur pag. 7 perperam annotatum esse in margine ejusdem vite Cyrillum monachum conferre annum natalem Euthymii in annum Christi CCLXIX, neque deceptum a quibusdam locis ejusdem vite depravatis deduxisse Euthymium natum esse ante mensem Martium, et denique Metaphras'em hec, nondum expleto quinto mense, sexto consulatu,.... verba græca, de quinto natalivitate Euthymii mense male interpretatum esse.

7. *Valentis Aug. interitus.* — Ad num. 25, Idacius in Fastis hoc anno scribit: « His cons. ingressus est Valens Aug. ab Oriente Constantinopolim, die III kal. Jun., et ipso anno profectus est Valens Aug. ex arce ad Fessalum, die III idus Jun., et pugna magna fuit cum Romanis et Gothicis milharo XII ab Adriopoli die V idus Aug. Ex ea die Valens Aug. nunquam apparuit, et toto anno per diocesim Thraciarum et Scythiarum et Mæsie Gothi habitaverunt simul et eas prædaverunt. Deinde usque ad portas urbis Constantinopolis venerunt ». Eadem scribit Socrates cap. ultimo libri quarti et cum Idacio tam in narratione, quam in temporum characteribus convenit. Gratianus Valenti optulaturus adversus Gothos et Gallios in Illyricum destinavit per Felicem Arborem, Lauriacum, Bononiam, Sirmium, Martis castra (in Dacia Ripensi) præmisso ad Valentem Bicomere, a quo quemadmodum et a Trajano et Profluturo ducebis, ante procedenti in autumno vergente, variis casibus adversus Gothos pugnatum est, ut videre est apud Ammianum lib. 31. Valens autem non expectato Gratiano, neque ejus copis mox securis, infeliciter, ut mox divinas, pugnavit. Gratianus in hac rerum perturbatione et Gallios in Pannoniam, Mysiam, Thraciasque quo pertinet et quod Ambrosius scribit in fine lib. 2 de Fidei, uno et Constantinopolim venit, ibique præsens, ut refertur Joannes Antiochenus et Suda. Orientem Damicoque tandem ordinavit paravitque.

8. *Synodus Antiochena anno CCCLXXXV cont.* — A num. 34 ad 50, Concilium Antiochenum

nomo post Basilii obitum mense celebratum, teste Gregorio Nysseno in epistola ad Olympium, pertinet ad mensem Octobrem anni trecentissimi octogesimi; ideoque ante eum annum Basilium mortuum non est. Valente currenti anno, mense Augusto, extincto, Gratianus « cunctos, qui ab eo in exilium ejecti fuerant, revocavit. Lege præterea sanxit, ut omnes ejusdemque religionis homines in Ecclesiis convenirent: soli autem Eunomiani, Photiniani et Manichæi pellerentur Ecclesiis ». Ita Socrates lib. 5, cap. 2, cui suffragatur Sozomenus lib. 7, cap. 1. Tum anno trecentesimo septuagesimo nono, *tertio nonis Augusti*, Mediolani aliam legem dedit, qua eam revocavit, omnesque hæreses perpetuo conquescere jussit. Ea lex memoratur in Epitome eo anno IIII, in, estque 5 Codicis Theod. *De hæreticis*. Tum Theodosius Magnus anno trecentesimo octogesimo, kalendis Martii, Thessalonice edictum promulgavit, quo jussit omnes in ea religione versari, quam Damasus pontifex et Petrus Alexandrie episcopus sequerentur. Ea lex secunda est Cod. Theod. *De fide catholica*, Theodoretus tamen lib. 5, cap. 2, ubi narravit, Gratianum hoc anno Valenti patrio successisse, ait: « Lege lata præcepit, ut pastores, qui in exilium ejecti fuerant, redirent, utque ades sacre iis traderentur, qui cum Damaso communicarent ». Ea lex hodie non extat. Addit Theodoretus: « Porro simul cum lege Saporem quoque magistrum militum misit, qui tunc celeberrimus habebatur, et ariane quidem blasphemiae prædicatores, tanquam feras quasdam a sacris adibus excludi jussit: optimis autem pastoribus ac divino gregi eadem restituit. Atque id quidem in singulis provinciis sine controversia executioni mandatum est: Antiochie vero, quæ metropolis est Orientis, hujusmodi contento exiit, etc. ». Tum capite sequenti: que idem Sapores post Concilium Antiochenum præstitit narrat Theodoretus. Quare cum Sapores post Synodum Antiochenam legem a Theodosio Magno anno trecentesimo octogesimo datam promulgaverit, constat, ante eum annum Basilium e vivis non excessisse; cum Concilium Antiochenum nono post obitum ejus mense celebratum fuerit.

9. *Sapores dux ad Synodum Antiochenam missus.* — Nec est quod quis dicat, Saporem a Gratiano in Orientem missum esse, ut legem ab eo ante principatum Theodosii emissam exequeretur, non vero eam, que anno trecentesimo octogesimo a Theodosio Magno data est. Illud enim, inquit, Valensius in Notis ad prædictum locum Theodoret. nunquam a Gratiano præsumptum fuisse, si tunc temporis Theodosius Orientis imperium obtinisset. Sed vana hæc Valens evasio. Quemadmodum cum Valentinianus, postquam Valentem fratrem Orientali imperio præposuit, negotio Orientis sese superius miscuit, adeo ut Ammianus lib. 26 cap. 4. scripserit, Valentem fratri in modum apparitoris mortigerum misse. Ita non dubitandum, quia Gratianus negotio fidei ante exortum Theodosii conpleto, sese interponere, illudque ad debitum finem perducere

videtur. Item itaque ita se habuisse existimandum. Presenti anno, Valente extincto, edicti in favorem Orthodoxorum emissi ex exilio *Sapori* Orientis ducti, ut docet Theophanes in Chronico, a Gratiano mandata, et quinque post menses ab ea morte, *Theodosius imperator* Orientis renuntiatus, cui Gratianus, qui cum hoc honore donavit, eam fidei causam commendavit; utque *Sapores* mandatum sibi commisionem atque ipsi posset, postulavit. Videtur itaque inter utrumque convenisse, ut hæretici omnes comprimerentur, Saporesque leges omnes hanc in rem latas vel ferendas exequeretur; quod cum conjectura scripsissem, gavisus sum illud postea in Theophane litteris mandatum reperisse. At Theophanes: «Gratianus et Valentinianus episcopus exilio damnatus data lege revocaverunt ad sedes sibi proprias, etc. Imperatores porro legem Orthodoxorum commodo latam per Saporem quendam Orientis ducem miserunt. Hæ Antiochiam profectus, etc.». Quæ verba a Theophane scripta, postquam de Theodosii Magni in imperii consortium assumptione proxime locutus est. Quare imperatorum nomine tres imperatores intelligit Theophanes.

10. *Omnes leges adversas hæreticos pro una reputatæ.* — Theodoretus itaque quæcumque leges post Valentis mortem in Orthodoxorum gratiam emissas conjunctim considerans, eandem Gratiano attribuit, resque variis temporibus tam a Theodosio, quam a Gratiano decretas in unum conjungit. Idque brevitalis et identitatis materie causa. Unde, licet lex 2 Codicis Theodosiani *De fide catholica*, a Theodosio data, non tantum de iis, qui cum Damaso, sed etiam de iis, qui cum Petro Alexandrino communicarent, loquatur, per synædochen tamen Damasum solum memorat. Imo legem 25 Cod. Theod. *De episcopis*, datam III kalend. Mart. *Thessalonica*, anno Christi trecentesimo octogesimo, his verbis Theodoretus exprimit: «Optimis pastoribus ac divino gregi eisdem nempe sacras aedes « restitui jussit »; quod docte Gothofredo in Commentario legis 2 de Fide Catholica observatum. Similis facti illustre exemplum extat apud Socratem lib. 4, cap. 12. Is de legatione Macedonianorum ad Liberium papam loquens, libellum fidei recitat, quem legati Liberio obtulerunt; in quo postquam de pluribus Synodis mentionem fecere, de Lampsacenta videlicet aliisque in Lycia, Pamphylia, Pisidia atque Isauria celebratis, dicunt se ab una Synodo legatos venisse, et unius Synodi episcopolum dederunt: *in* *αὐτῆς* *πρωτοῦ* *πατριάρχου* *τοῦ* *τῆς* *ἐκ* *ἀποστόλων* *ἐκκλησίας* *τοῦ* *ἐκ* *ἐπιπέδου* *ἢ* *ἐπιπέδου* *πρωτοῦ* *ἐκκλησίας*, id est: « Capus Synodi legationem obeuntis, tum ad unam benignitatem, tum ad universos Balæ et Occidentis episcopos litteras abertimus ». Causa enim ita legati loquuntur, ut Valens ad illum locum optime adnotavit, hæc est, quod Synodus Smyrnenensis et relique per Pisidiam et Isauriam, Pamphyliam et Lyciam a Macedoniis celebrate, ad exemplum et similitudinem in Synodi Lampsacena, a qua delegati fuerant, composita erant, episcopi fidem et doctrinam tanquam primum

exemplar exprimebant. Quamobrem omnes iste Synodi pro una sumuntur a legatis Macedonianorum: et singularium Synodorum epistola, quas ab iisdem legatis perlatas esse paulo antea retulit Socrates, pro una eademque sumuntur epistola, eo quod eandem fidei doctrinam complecterentur. Eundem igitur Socratis loquendi modum usurpat Theodoretus; frustraque Blondellus libro contra Primum Ecclesie pag. 491 et seqq. contendit, edicti Ecclesiarum possessionem iis, qui cum Damaso communicarent, adjudicantis, executionem *Sapori* committi non potuisse. Frustra etiam Gothofredus loco laudato ait, Baronium jam recte omnino observasse, turbide multa hæc parte Socratem narrare.

11. *Lex Theodosii Gratiano perperam attributa.* — Perperam etiam Valesius in lib. 5 Theodoretii, cap. 2, ait, præfatam legem 2 *De fide Catholica*, datam esse a Gratiano: constat enim, eam a Theodosio emissam; quod aperte docet ejus inscriptio, *Edictum ad populum urbis Constantinopolitanæ*, et subscriptio, *Dni. Thessalonica*, et confirmat Sozomeni auctoritas.

12. *Legationes in Synodo Antiochena factæ.* — Quæ in ea Synodo gesta, Baronius n. XI3 recitat. Sed cum, dum legationes, quas in diversas provincias, ad componendum Ecclesiarum statum in ea decretas esse dicit, hallucinatum credit Valesius. Verum quidem est, Gregorium Nyssenum se a Concilio in Arabiam missum testari, ob idque non improbabile esse, eam legationem a Synodo Antiochena decretam: sed de *Eusebio Samosatensi episcopo* nihil hujusmodi proditum est ab antiquis; nec credibile, Synodum huic potestatem dedisse, non in una dumtaxat provincia, sed in pluribus, adeoque in Syria Cæle, quæ diocesis erat Meletii, episcopos ordinandi; cum id *Meletio* contumeliosum fuisset. Censet igitur Valesius, Eusebium, quod jam de Ephraemo diximus, spiritu divino impulsus Ecclesie laboranti auxilium tulisse. Diu antea idem præfulerat *Eusebius*, et Valentis temporibus presbyteros, diaconos et episcopos in alienis provinciis ordinavit, ut auctor est Theodoretus lib. 4, cap. 13. Quænam ergo tunc temporis nulla legatione fretus id gessit; sic etiam nunc post reditum ab exilio, nulla legatione opus habuit, ut idem præstaret. Quod ante Valesium Nicephorus patriarcha Constantinopolitanus num. IV citatus, discrete de eodem Eusebio etiam scripserat. Denique Gregorius Nazianzenus anno 333, quo Synodus Antiochena celebrata, jam Constantinopoli dicebat, ut suo loco ostendam.

13. *Apollinaris in Synodo Antiochena damnatus.* — Cæterum recte a Baronio scriptum, in Synodo Antiochena stabilitam fuisse regulam fidei, nempe hæc resibus nuper ob utis, puta Apollinaristarum, anathema dictum: idque apparere ex epistola Synodica Concilii Constantinopolitani ad Damasum apud Theodoretum lib. 5, cap. 9. Sed in eo deceptus est Baronius, quod existimavit, eam Synodum Romanam, ex qua Damasus eam Synodicam misit, diver-

sam non esse ab ea, quæ post divi Athanasii mortem Romæ habita est anno cccclxxii. ut vult Baronius, aut anno cccclxxv. ut suo loco diximus. Petrus de Marca in Opusculis posthumis pag. 192 et seqq. explicans canonem quintum prioris Synodi Constantinopolitanae, his verbis susceptum : « De libello Occidentalium etiam eos suscipimus, qui Antiochie unam Patris et Filii et Spiritus sancti deitatem confitentur, » Baronio adhaeret, nisi quod Synodum Romanam, quam is anno Christi cccclxxii illegal. ipse ad annum cccclxxviii (quo etiam Antiochenam post Basilii mortem coeam credi) differt. Quam etiam opinionem Valesius in Notis ad Sozomenum lib. 6, cap. 25, tuetur; dubius tamen, an Romana anno cccclxxvii, an vero cccclxxviii habita fuerit. Sed hæc minorum virorum sententia penitus explodenda. Ut enim recte idem Valesius in Notis ad Theodoretum lib. 5, cap. 10, docet, epistola Synodica Damasi, quam eo loco Theodoretus recitat, data non est in Synodo Romana post Athanasii mortem coacta; cum in ea Damasus dicat : « Quid depositionem Timothei a me demno postulastis? qui et hic, iudicio Sedis Apostolicae, præsentè etiam Petro Alexandrinorum urbis episcopo depositus est, una cum magistro ipsius, Apollinare.

IV. *Quatuor Synodi Rom. sub Damaso distinguendæ.* — Quare hæc Synodica Damasi ex alio Concilio Romano, quam ex eo, cui Petrus interfuit, et Apollinaris primum damnata est, missa in Orientem, hætenusque quod in una Synodo Romana gestum, alteri peperam non raro adscriptum fuit, qui error ut vitetur, observandum ante annum Christi cccclxxii non plures nec pauciores Synodos Romanas sub Damaso congregatas fuisse, quam quatuor, namque tantum Antiochenam, quantum hætenus ex veteribus monumentis colligi potuit. Antiochena habita est post divi Basilii mortem, ideoque anno cccclxxx, ut me demonstrasse existimo. Prior Synodus Romana sub finem anni cccclxxi aut insequenti adversus *Valentem* et Ursicinum indicta. Secunda anno cccclxxii contra *Auvenium* celebrata. Tertia anno cccclxxv adversus Apollinarem et Timotheum. Quarta denique hoc anno tam adversus varios hæreticos, quam adversus episcopos e factione Ursicini. Quare cum Apollinaris et Timotheus anno cclxxxv a Damaso damnati fuerint, hujus epistola adversus utrumque ab eodem scripta, et recitata a Theodoro lib. 5, cap. 10, pertinet ad IV Concilium Romanum hoc anno habitum; cum in ea Damasus scribat : « Quid depositionem Timothei a me demno postulastis? » Quia scilicet in Concilio Romano, aliquot ante annos habito, jam damnatus fuerat Timotheus. Nec dici potest illam Damasi epistolam referri posse ad aliquod aliud Concilium Romanum post annum cccclxxxii congregatum; cum Theodoretus capite immediate sequenti referat aliam Damasi epistolam decretalem seu confessionem fidei adversus diversas hæreses, quam jam ostendimus emissam esse in quarta Synodo Romana.

15. *Incertum cuiam ex illis interfuerit Aca-*

cius Beræensis episc. — Porro difficile est statuere cui Synodo Romane Acacius Beræensis episcopus interfuerit. Is enim anno tantum currenti, post sedatam persecutionem episcopus dictus, ut videre est apud Baronium, et in cap. lvi Synodici adversus fragædiani frenaci recitatur epistola *Alexandri Hieropolitani* ad Acacium Beræensem, episcopum, in qua dicit Alexander : « Scilicet enim sanctitas tua, sicut olim mihi per epistolam scripsit, quia et in Roma coram sanctæ memoriæ episcopo Damaso, præsentè tua sanctitate, motum est de hæresi Apollinaris; et nobis duas naturas confitentibus, ut non divinitati passionem tribuamus, dicebant hi qui erant Apollinaris, duos nos dicere filios. » Lupus in scholiis ad illam epistolam exclamant sermonem hunc esse de Synodo Romana tertia. Sed, ut animadvertit Baluzius in Notis ad eundem, Acacius tunc nondum erat episcopus. Huc usque detegere non potui, an *Acacius* sub hujus anni finem, vel anno cccclxxxii, quo alia Synodus Romana celebrata, in Occidentem venerit.

16. *Gesta in Synodis Antiochena et Romana anno cccclxxx.* — Tam Antiochena, quam Romana Synodi, ex Petro de Marca laudato sic explicandæ. Editus est libellus fidei ab Antiochena Synodo, et Constantinopolim ad Concilium missus ad Orientis Concilium; quod docet epistola Synodica Constantinopolitana apud Theodoretum, qua testantur Patres, qui secundo in urbe regia convenerunt, anno scilicet trecentesimo octogesimo secundo : « Ex qua, » (nempe fide), « majorem adhuc voluptatem vobis capere licebit, si libellum Antiochiæ conditum a Synodo, qua illic celebrata est, legere dignemini. » Porro hanc fidei formulam missam fuisse non solum ad Concilium Constantinopolitanum; sed etiam ad Occidentis et Romanum Concilium, nemo dubitare poterit, nisi qui relationes decretorum fidei ab Oriente in Occidentem, et vicissim mitti solitas ignoret. Missa ergo ab Antiochenis ad Romanos et cæteros Occidentales fidei formula, ut in eadem communionis societate se conjunctos esse profiterentur, quid aliud expectamus, quam, ut Synodus Romana Antiochenis formulam amplecti profiteatur, epistola data ad Orientales episcopos, qui Synodum Constantinopolim habebant anno trecentesimo octogesimo primo. Ad hoc Concilium Antiochenum pertinent quæ anno cccclxxx in medium adduxi.

17. *Synodus Romana IV hoc anno coacta.* — Quarta Synodi Romane epocham, a libello Synodico indicatam, certo nos edocent Epistola Concilii Romani ad *Gratianum* et *Valentinianum* quæ est de damnatis e factione *Ursicini*, et Rescriptum Gratiani Augusti juxta illius epistolæ relationem, datum ad *Aquilinum* vicarium Urbis, quæ duo Antiquitatis monumenta referuntur tom. i Concil. edit. Labbeana, pag. 1001 et seqq. Recitat etiam Rescriptum istud Baronius anno cccclxxxii, num. ii et seqq. sed loco non suo. Cum enim Rescriptum nec Valentis, nec Theodosti mentionem ullam habeat, post illius inferitum, et ante hujus ad imperium evectio-

nem emissum fuisse manifestum est, ideoque inter diem ix Augusti currentis anni, quo *Valens* perit et diem xix Januarii proxime sequentis, quo *Theodosius* Augustus salutatus, rescriptum illud a Gratiano emissum, ut ibidem Labbeus ex fibello in libro contra Primitium Ecclesiae pag. 493 et seqq. ostendit; quod et confirmant aliae rationes apud Blondellum vel Labbeum legentem. Non diluam illaque quum Concilium Romanum IV a Damaso papa sub huius anni tuem coactum fuerit.

18. *Varii haeretici in eo damnati.* — Cetera in eo ex parte discimus ex fibello Synodico, in quo de hac Synodo scriptum est: « Valens cum in Thracia adversus Gothos periculisset, in Chalcide ab ipsis igne assumptus in quodam paleam receptaculo ad aeternum ignem miseravit, Valentino etiam » legendum Valentiniano, Seniore scilicet, « in Christo Deo nostro defuncto, Gratianus filius et Occidentis et Orientis imperator factus, ipsos episcopos ab exilio revocavit. Quo tempore locutus etiam Damascus sacrum Romae convocavit Synodum adversus arianos, Pneumatomachos, et alios plurimos haereticos: expositamque definitionem divinarum capitum, Thesalonicensem ad Paulinum misit, quae ex divina dispensatione ubique maxima perierit, et Trinitatis homonitiam adorandam esse omnibus persuasit. » Post hanc Synodum Romanam in fibello synodico recitatur summarum Concilii Antiocheni, anno cccxxx halali.

19. *In ejus Synodica mentio est Synod. Romanae II.* — Ex quibus patam fil primo, *Concilium Romanum II* sub huius anni exitum celebratum esse. Secundo, damnatos in eo Arianos, Pneumatomachos, aliosque haereticos, Tertio, datam in eo epistolam decretalem contra diversas haereses, Sabellin et aliorum, quam recitat Baronius anno cccxxxiii, num. x et seqq., quia scilicet existimavit eam eodem anno, quo Synodum Romanam III halatum credidit, emissam esse. Quarto, mentionem, quae in ea decretali fit de Concilio Romano, in quo idem haeretici olim damnati fuisse dicuntur, esse de Concilio Romano II, in quo de Consubstantialitate Spiritus sancti actum fuisse divinis. Licet enim in exemplari, quo usus est Theodericus, nulla Synodus Romana memoretur, in MS. tamen quo usus est Justellus, ut videre est tom. 2 Concil., pag. 900, huius fidei professionis, synodicae vel decretalis, ut malueris, initium est: Quia post Concilium Nicaenum, aliud in urbe Roma congregatum est, quo catholici episcopi addiderunt de Spiritu sancto, quia postea movit, ut quidam ore sacrilego auderent dicere, Spiritum S. factum esse per Filium, etc. » Quare petperam Valens in Notis ad illum Theoderici locum, eam Synodiceam referat ad annum cccxxxiii, sed optime observat in Notis ad Sozomenum lib. 6, cap. 25, quod in ea de Synodo Romana dicitur, referri ad Synodum Romanam adversus *Arrianitum* congregatam. Porro an illa fidei confessio decretalis Damasi, vel epistola synodica Damasi appellari debeat, cum tituli singularis capitibus Histo-

riae Theoderici praevi ejus non sint, ut patet ex prioribus editionibus textus Graeci Theoderici, ubi desunt, de loquendi modo haec in re parum curandum.

20. *Alia de quibus in ea Synodo actum.* — Actum demique in hac quarta Synodo Romana de Ursicino, qui licet anno cccxxxv Gratiani imp. iudicio relegatus fuisset, ipse tamen, ejusque exemplo nonnulli episcopi Ecclesiis incubabant, et contemptis cogentioribus vel iugatis, plures ex ea factione Ecclesias suas retinebant. Praeterea *Florentius Puteolanus* anno cccxxxvi episcopatum dejectus fuerat; et tamen, ut inquitur Patres Concilii Romani IV in Epistola laudata ad Gratianum et Valentinianum, « post sextum annum » currentis scilicet « cepit ad civilitatem, tenuit Ecclesiam, multas in oppido Puteolano, de quo dejectus fuerat, seditiones insolentia concitavit. » Adhuc Patres de Restituto episcopo, quem jusserat imperator, ut causam diceret apud episcopos, cum morem gerere noluisse, et in Africa Claudianum ab relapsivatoribus qui expulsi fuerant ordinatum, ad perturbandam urbem Romam, quasi episcopum destinari. Denique Isaacum Iudeum a factione Ursicini subornatum, in Damasum papam insurrexisse, ejusque caput petisse; quibus malis remedium petuit a Gratiano et Valentiniano imp.

21. *Quae imperatores executioni mandari jubent.* — Ad hanc epistolam iidem imperatores rescribentes jubent sententias in eodem seditioso alias latas executioni mandari, datis haec de re litteris ad *Aquilianum vicarium Urbis* a Baronio anno cccxxxiii, num. ii et seqq. recitatis. Verum exemplar quo usus est doctissimus cardinalis mendosum fuit. Nam ibidem numero 3 de Florentio Puteolano episcopo legitur: « Florentius Puteolanus post damnationem, quam recto iudicio convictus accepit, mansuetudinem nostram inquietare conatus, dignum tulit in progressionem responsum; post quintum decimum annum Ecclesiam, de qua extrusus fuerat, rursus contaminare conatur. » Verum loco, *post quintum decimum annum*, legendum, *post quintum decimum munitum*, ut alibi divinus, et legere est apud Labbeum tom. 2 Concil., pag. 1004. Hinc errorem cum neque Baronius, neque Sirmundus in Auctario Cod. Theod. advertissent, annum illum xv ab anno cccxxxvi deduxere, et epistolam ad Gratianum huiusque rescriptum in annum cccxxxii distulere; quam tamen opinionem certa argumenta evertunt, ut videre est apud Labbeum citatum.

22. *Cura Ecclesiarum Constantinopolitanarum Gregorio commissa.* — Ad num. 50 et seqq. Divus Gregorius Nazianzenus ad curandam Ecclesiam Constantinopolitanam hoc vel sequenti anno missus est, sed non a Synodo Antiochena post sancti Basilii mortem habita, ut petperam Baronius existimavit; cum haec Synodus ad annum trecentissimum octogesimum pertinet, et, ut Theophanes in Chronico, postquam de ea sermonem habuit, scribit: « Tunc Gregorius Theologus Constantinopoli in Oratorio sanctae Anastasiae majori cum libertate » docuerit,

Idem Theophanes, antequam Valentiniani Senioris mortem narret, ait : « Tum etiam Gregorius Theologus, Basilii, Meletii et aliorum pietatis propugnatorum industria Constantinopolitanae Ecclesiae regimen suscepit ». Tradit haec Theophanes, postquam, proxime locutus est, de Concilio Illyricano anno trecentesimo septuagesimo primo congregato. Ex quo liquet, *Nazianzenum* non a Synodo Antiochena, verum ab aliqua alia Constantinopolim destinatum, quae nonnisi post Valentis mortem celebrata fuit. Eo enim vivente Nazianzenum adversus Arianos Constantinopoli docuisse, nullus sibi persuaserit. Baronius (n. 11 et seqq.) in Annalibus duo egregie demonstrat : primum, Nazianzenum triennio tantum Constantinopoli docuisse, ideoque ante presentem annum illic sese non contulisse; secundum, eum non sponte Constantinopolim venisse, sed coactum ab episcoporum conventu. Verum in eo erravit Baronius, quod conventum illum Antiochenum post divi Basilii mortem habitum fuisse existimaverit.

23. *Hortatu S. Basilii.* — Certe divum Basilium adhuc in vivis fuisse, quando haec cura Nazianzeno commissa, docet Gregorius presbyter in Nazianzeni Vita, dicens : « Divino spiritu ad eam expeditionem impulsum fuisse, ut illic pro ipso spiritu depugnaret : statim autem Magnum Basilium hortatorem

accessisse, quasque ad spiritualia certamina eum movisse : ac complures episcopos et regiae urbis cives obnixae ab eo poposcisse ». Imo ipse Gregorius Nazianzenus in Oratione funebri de laude Basilii, quam altero, aut circiter anno, post hujus obitum habuit, istius officii tarditatem excusans inquit : « In verae doctrinae periclitantis negotio interim occupati fuimus, pulchre coacti, et propter Deum tantum non extranei effecti », scilicet a Cappadocia, in qua natus Nazianzenus; qui addit, quod hoc « non » Videatur « praeter mentem generoso isti veritatis pugili » accidisse, « qui nihil ita speravit, ac veram et totius mundi salvificam doctrinam ». Recte itaque Theophanes prodidit, Basilium hortatum fuisse Nazianzenum, ut Ecclesiae Constantinopolitanae curam susceperet. Hieronymus in Vita S. Basilii lib. 8, cap. 18, et Papebrocius die XII Maii in Vita S. Gregorii Nazianzeni arbitrantur, Nazianzenum nonnisi post Basilii mortem Constantinopolim missum esse. Gregorium presbyterum deceptum scribunt, et locum laudatum Nazianzeni interpretari conantur. Sed Basilii episcopatu, et obitu suis annis redditis, hujusmodi interpretationes evanescent, constatque, Basilii mortem protectionem Constantinopolitanae Nazianzeni non praecessisse, sed subsequentem esse.

DAMASI ANNUS 13. — CHRISTI 379.

1. *Ausonii consulatus.* — Trecentissimus undecogesimus annus Domini Ausonium Galbum, et Olybrium habuit consules ordinarios. Ejusmodi honore primario Gratianus Augustus Ausonium magistrum suum ornare voluit; illud probe sciens, magistris aequae ac parentibus haud dignam meritis vicem referri posse. Rependit illi pro munere et ipse Ausonius egregiam gratiarum actionem, quam eorum ipso imperatore et amplissimo senatu dixit; qua et haec inter alia : « Tu, Auguste venerabilis, districtus maximo bello, assultantibus tot millibus barbarorum, quibus Danubii ora protevebat, comita consulatus mei armatus exeres. Tribumta ista

quod in urbe Sirmio geruntur, an ut quod in provincis, centuriata decuntur? an ut quondam pontificalia vocabantur? sine arbitrio multitudinis sacerdotum tractata collegio? sic potius sic vocentur; quae tu Pontifex Maximus Deo participatus habuisti. Non est ingenii mei, possiue imperator, talia comminisci : verba sunt litterarum tuarum, quibus apud me auctoritatem summi nominis et tuae voluntatis amplificatione, sic enim loqueris : « Tum de consulibus in annum creandis solus mecum velletarem, ut me nosti, atque ut tacere debui, ut velle te scivi; consulum meum ad Deum tui. Eius auctoritati obsecutus, te consulem designavi, etc. » Haec ita, et interius de Gratiano putate. » Nullum tu unquam diem ab adolescentia tua, nisi adorato

¹ Auson. *Orat.* ad. *pro Cons.*

Dei nomine, et reus voti, et illico absolutus, egisti factis manibus, mente pura, immaculabili conscientia, et quod in paucis est cogitatione sincera». Hæc ipse. Ita volumus retulisse ad insinuandam christianam principis pietatem: cui etsi luensque cum imperio titulus ille nomine tenus potius, quam ce indareret, Pontificis Maximi, sicut aliis superioribus christianis imperatoribus: ipse tamen ut dicentis pietatis purus cultor abjeit.

2. Porro autem idem Ausonius¹ in precatione illa, qua sui consulatus auspicia occidit, hæc haud vane amii hujus anguribus est bona, dum post alia ita habet:

Lætè veni, novus annè veni, renovatè veni sol,
Hæstibus edonitus, qui Francià mixta Suevis
Cærit ad obsequium, Latius ut militet armis:
Qua vago Sarmates sibi junxerat æmota Chimis,
Quaque Gethis æcus Istrum adsultabat Alanis,
Hæc mihi præpetibus Victora nuntiat alis.
Jam venit Ausonius, nostros ut comat honores
Officio exornans, quos participare cupisset

Et paulo post:

Ecce ubi se cumulat inæa purpura nitidus auri
Auribus hæc Nemesis post me dignatur orari
Augustus consul, plusquam conferre videbor
Me sibi, qui jussit nostros præcedere fasces:

de Theodosio nimirum eodem mense imperatore creato intelligens.

3. *Theodosius imperator adlectus Gothos debellat.* — Nam paulo post, nempe ejusdem mensis Januarii² die decima sexta, idem Gratianus Augustus proxime spectans imminentes in cladem Iovius Romani imperii Gothorum victrices turmas: cum ipse revocaretur in Gallias ob Alemannos iterum rebellantes imperatoris absentia, et ob cladem Orientalem ferocioribus animis insolescentes; Sirmiiagens, adoratoque nomine, ejus instinctu publice comitis militaribus creat Orientalis imperii in locum Valentis detuncti Theodosium imperatorem annui agentem ætatis tertium supra trigesimum, qui tempore Valentini Senioris post præclaras adversus Barbaros res gestas, invidiam passus, atque ad necem quasitus, servatus tamen fuit magno Dei consilio ad erigendum collapsum in Oriente Romanum imperium ob incursions Barbarorum, et ad vindicandum Occidentale e crucibus sanguine regio manibus tyrannorum. Attulisse divinitus numen in ejus natalibus, ut honorum futurorum præstantium nomen consequeretur, Theodosium que dixeret, auctor est Aurelius Victor, qui ait³: « Hinc terunt nomen somnio parentes montos sacravisse, ut latine intelligimus A Deo datum. De hoc etiam quibusdam orientis in Asia divulgatum est, cum cum Valenti dicerent successurum, cuius nomen e o, i, o, atque o, i, a reus litteris mutandus, qua cognatione principii

deceptus Theodorus, cum sibi Imperium præsumeret, scelerate cupidinis supplicia percepit ». Hæc Victor, qui cum patre Honorio, matre Thermantia, genere Hispanum, originem a Trajano traxisse dicit. Cæterum quod ad parentem ejus spectat, non Honorium fuisse sed Theodosium sanctus Ambrosius⁴, Orosius⁵, Ammianus et alii testantur; patriam vero ipsius Marcellinus⁶ tradit Italianam: Zozius autem⁷ eum Cauca: Gallicia: oppidi natum dicit. Unus hic inter tot tantosque imperatores inventus, sententia Claudiani⁸ qui non quasierit purpuram; sed ipse quasitus sit ab ea: nam ait:

Hæc sunt inanimis per se quasita tropicis:
Non generis dono, non ambitione potius.
Digna legi virtus: ultro se purpura supplex
Obtulit, et solus meruit regnare rogatus.

4. Laudatur summopere de Theodosii electione Gratianus, utpote qui prospiceret publice potius, quam privata utilitati, fortissimo duci dimidium cedens imperium, qui reliqui dimidiis jam ante fratrem adscivisset sibi consortem. Commendat eum S. Augustinus his verbis⁹: « Gratianus Theodosium regni participem lecit, cum parvulum haberet, et fratrem, avidior fidei societatis, quam nimie potestatis ». Ita ipse. Porro de creatione Theodosii erasse convincitur Theodoretus, dum ait nonnisi post adeptam victoriam de Gothis fuisse a Gratiano nominatum imperatorem; cum reliqui omnes antiqui historici dicant eum ante creatum fuisse Augustum; postea vero cum exercitu profectum esse contra Barbaros. Pugna autem ab eo inita adversus Gothos, victoriaque adepta sic ab ipso Theodoro describitur¹⁰: « Theodosius fide communitus, alacri animo et crecto iler suscipit, et ingressus in Thraciam, Barbaros ex adverso venientes conspicatus, aciem velut prælium facturus instruit. Facta autem levi pugna, cum barbari Romanorum impetum sustinere non possent, aciem deserunt, atque terga dantes fugæ se mandant; quos Romani, quantum poterant, persequuntur, magnaque Barbarorum fit cædes: nam non a Romanis solum, sed ab se multo interfecti conciderunt. Quare eum quam plurimi essent ad hunc modum trucidati, et pauci qui latere poterant, Istrum trajecissent; dux ille longe præstantissimus Theodosius, copiis suis ad vicinas urbes distributis, ad imperatorem Gratianum celerime, quo suæ victoria: ipse nuntius esset, proficiscitur. Atque eum Gratianus imperator, quæ narrabat, ne credibilia quidem putaret, et factum supra modum miraretur; illi quos stimuli pangebant invidia, animi eum et fugæ se dedisse, et exercitum amisisse, Theodosius igitur postulat ab illis qui contradicentem, uti mittant nuntios, perque eos multitudinem Barbarorum interfectorum diligenter cognos-

¹ Auson. in precat. pref. Kal. Jun. Tit. 8. — ² Socrus, lib. 5, c. 2.
— Aurelius Victor, in Theod.

³ Ambros. orat. in honore Theod. — ⁴ Oros. lib. VII, c. 33. — ⁵ Marc. in Chron. — ⁶ Zozius, lib. IV. — ⁷ Claud. de 4. Consulatu Honorii. — ⁸ Aug. de Civit. Dei, lib. X, c. 25. — ⁹ Theod. lib. V, c. 5.

scant; facile namque esse ex spoliis numerum addiscere. Cui orationi assensus imperator, misit nuntios qui res gestas explorarent, eique postea referrent.

5. « Duci autem optimo Theodosio interim apud Gratianum commemoranti divina quadam visio ab ipso omnium rectore Deo objecta est. Videbatur enim videre divinum Melchiorum Ecclesiae Antiochenaë praesulem, laenam sibi imperatoriam injicere, et coronam illi honori convenientem capiti imponere. Quae cum noctu secundum quietem vidisset, prima luce cuidam ex familiaribus indicavit. Ille somnium manifestum esse, et nihil obscuri ambiguisse in se complecti dixit. Ac pauci dies jam intercesserant, cum redierunt nuntii, qui ad res a Theodosio gestas explorare cognoscendas profecti fuissent, retuleruntque permulta barbarorum millia esse trucidata, etc. » Hæc de victoria Theodosii, postquam perperam ponit ipsum creatum imperatorem; quamobrem et visionem recensitam longe ante configisse oportuit. Non enim uno, sed multis ante praeliis victos a Theodosio Gothos, testantur Victor et Marcellinus. Quanti momenti fuerit ista victoria, Claudianus his versibus cecinit ¹:

Nulla celsæ foret Romani nominis umbra,
 Ni pater ille tuus jamjam ruptura subsisset
 Pondera, turbataque calem, cœlestis livasset
 Nautragium commune maris, etc.

6. *Gratiani victoria, Ambrosii meritis relatæ, quem per litteras invitât imperator.* — Sozomenus de bello nihil, sed Gothos per legatos tradit pacem petentes in amicitiam esse receptos: Gratianum autem profectum contra Alemannos, eos feliciter debellasse; nam ait ²: « Sub hoc tempus Gratianus, Alemannis Galatas », Gallos scilicet, « Occidentales adhuc infestantibus, ad paternam imperii sortem reversus est; quam ipsi, fratricique ipsius gubernandam reliquerat, cum prius Illyricos et Orientis imperium Theodosio commisisset. Res autem illi ex voto contra Alemannos, ut et Theodosio contra Istrum accedentes barbaros, confecta est. Illos quidem bello subegit, hos in amicitiam populi Romani supplices recepit; a quibus acceptis obsidibus, firmata pace, Thessalonicam venit ». Hæc Sozomenus.

7. Sane quidem ingentem hostium multitudinem a Gratiano prostratam, reliquos vero in dedicationem acceptos fuisse Zozimus ³ auctor est. Sed unde tanta hæc Gratiano, nisi precibus sanctissimi sacerdotis Ambrosii? Accipe quid ipse in litteris postea redditus ad Gratianum ⁴ habeat, cum se excusat, quod redempti ipsi ex Illyrico prefecturo in Gallias non occurrerit: « Revertenti tamen », inquit, « celsi non occurrî vestigio, occurrî animo, occurrî voto, in quo majora sunt officia sacerdotis. Occurrî dico? Quando enim abtui, quem toto sequebar af-

fectu, cui sensu ac mentibus inhærebam? Et certe major animorum presentia est. Tuum quotidianum iter legebam, nocte ac die in tuis castris cura et sensu locatus orationum excubias præstendebam, etsi invalidus merito, sed affectu sedules. Et hæc quidem cum pro tua salute delecebamus, pro nobis faciebamus. Nihil illi adulationis est, quam tu non requiris, et ego alienam nostro duco officio; sed plurimum gratiæ, quam dedisti. Scit ipse nostri arbiter, quem fateris, et in quem pie credis, reflicti viscera mea tua fide, tua salute, tua gloria, meque non solum officio publico debitas pendere preces, sed etiam amore privato. Reddidisti enim mihi quietem Ecclesiarum, perfidorum ora atque (quod utilitatem!) et corda clausisti, et hoc non minore fidei quam potestatis auctoritate fecisti ». Hæc ipse.

8. At non Ambrosius dimittat pro Gratiani victoria sollicitus juges obtulit Deo preces, sed fidelium omnium vota publica inceptata sunt, frequensque tunc pro eo piorum ad basilicas concursus prospera illi assidue postulantiur; unde Ausonius hujus anni consul in gratiarum actione: « Non forum, et basilicæ olim negotiis plena, nunc votis, votisque pro tua salute susceptis; nam de sua cui non, te imperante, securitas? » Ex his plane intelligis hoc esse tempus, quo Gratianus imperator eas litteras ad Ambrosium dedit, quibus ab eo petit scribi non libros fidei (nam hos jam ante dederat), sed de Spiritu sancto, quos post sequentem annum ab ipso Ambrosio esse conscriptos, inferius demonstrabimus. Qui ergo adeo perspicuis cognovisset exemplis, pietate Deum conciliari, presloque ipsum esse cultioris religionis; reversus e prælio nihil antiquius labuit, quam in veram incumbere religionem: quamobrem ut eam omni studio perfectam omnibusque numeris absolutam redderet, Ambrosium ad se his litteris accessit ⁵:

9. « Ambrosio religiosissimo sacerdoti omnipotentis Dei Gratianus Augustus.

« Cupio valde, ut quem recorder absentem, et cum quo mente sum, cum eodem corpore sim presentem. Festina igitur ad me, religiose sacerdos, ut doceas doctrinam vere credentem; non quo contentioni studeam, aut velim magis Deum verbis quam mente complecti, sed ut magis aperto pectori revelatio divinitatis insideat. Docerit enim me ille, quem non nego, quem fateor Deum ac dominum esse meum; non ei objiciens, quam in me video creaturam, qui Christo nihil me addere posse confiteor, verumtamen ut etiam Patri me commendem, Filium prædicando. Non ego in Deum verborum iuvandam, non me talem laudatorem putabo, qui divinitatem verbis augeam. Ego intrinsecus et fragilis quantum possum prædico, non quantum est ipsa divinitas. Rogo te, ut mihi de ipso tractatu, quem dederas, augendo illie de Spiritu sancto fidelem disputationem, Scripturis atque argumentis Deum esse convincas. Divinitas te servet per multos annos, cultor

¹ Claud. de 4. Consolatu Honorii. — ² Sozom. lib. VII. c. 4. — ³ Zozim. lib. IV. — ⁴ Ambros. epist. XXXI.

⁵ Amod. Ambros. ep. XXX.

Dei. Item, pium colimus Jesum Christum », Hactenus Gratianus ad Ambrosium.

10. Alacritate ad eum Ambrosius, licet quid certi minime affirmari possit; non dehisce tamen usum adeo religiose petenti, par est credere; ceterum antequam proficeretur, liquid ad eundem Gratianum recitatae litterae rescripsit; extat ipsa apostolica omni plena officio, ex qua ea quae paulo ante sunt recitata, hic exscripsisse sufficiat, et meminisse Iduli, cum *Christianissimum principem* nominat. Insuper evensans, scriptiphonem elaborandum in de divinitate Spiritus sancti haud ita cito se mittendam, cum magni momenti esset opus, haec ait: « De Spiritu vero interim veniam scriptioni peto, quoniam quem iudicem mei sim sermonis habiturus, agnovi, etc. » Porro non ante biennium eam hinculationem ab Ambrosio absolutam, et ad Gratianum missam, suo loco dicturi sumus. Expectasse interim ipsam Ambrosium hinculationes Basilicenses argumento conscriptas, facile intelliget, qui legentibusque doctoris ea de re commentarios edidos; quod et S. Hieronymus probe novit.

11. *Gratiani haec adversus haereticos, aliaque valde utiles.* — Post tantam adeptam Victoriam, quamquam Gratianum actionem Gratianus Deo, populoque fideli pro precibus impensis munus rependit? utique illud quod ait Ambrosius: « Reddidisti mihi quietem Ecclesiae, perfidorum ora, atque quod utinam! et corda clausisti ». Quoniam vero modo haec? utique sanctionem pio dignam Imperatore promulgando, qua haereticorum omnium ora blasphemae compescuit, ad Hesperium praefectum paritero ita scribens? :

« Omnes vetulae legibus et divinis et Imperialibus haereses perpetuo conquiescant.

« Quisquis opinionem plebilibus Dei profanus minuit, sibi tantummodo nocitura veniat, aliis obtutina non pendat. Quisquis recempla venerabili lavacro corpora, parat et morte, labificat; ad auterendo quod genuit nempe baptismum sibi solus tibi noverit, alios utaria institutione non pendat: Omnesque perverse istius superstitionis magistri pariter et ministri, seu illi sacerdotali assumptione episcoporum nomen intamant, seu quod proximum est, presbyterorum vocabulo religionem mentuntur, seu etiam se diaconos, cum nec christianum quidem habeantur, appellant; hi conciliabulis damnanda dictum opinionis abstineant. Denique antiquato respectu, quod apud summum imper emerit; ea tantum super catholica observatione permanent, quae patris recollectionis pater noster et nos ipsi victori in aeternum eque numerosa passione mandavimus. Dat. III non. August. Meliod. Acept. MII Id. Septemb. Anonno et Olybrio. ross. » Haec ex Codice Theodosiano, ut antipponi, depromptimus; in Codice autem Justiniano? cum haec habeantur summam perstricta, his additur ista appendix:

« Haereticorum autem vocabulo continentur, et laps adversus eos sanctionibus succumbere debent, qui vel levi argumento a iudicio Catholicae religionis et tramite detecti fuerint deviare ». Haec ibi.

12. Porro jam intelligis absque alia admonitione, lector, una cum haeresi in regna cladem invahi, et cum tunc catholica salubrem ferri; perdidisse profanam haeresim simul cum imperatore pariter Orientis imperium; restitutum tamen ipsum atque amplius et pulchrius redditum, simul ac fides Catholica imperavit; siquae in Occidente cumulari victoriae Gratianum, et frementes undique barbaros reddi debiles ac prorsus imbelles, cum in castris evenbat cum gratia atque precibus sacerdotum sancta religio; contra vero felicissimum ac tranquillissimum imperii statum inveri senties, mox ut Augustus haereticis favere videris, atque pro defensione Catholicae veritatis torpescere, vel religiosos antistes ab isdem impie perburlari; adeo ut perspicue intelligas, aetiam Victoriam nisi dicere ita licet, religionem penitus consepiti; haereses vero istas Erynnas evocatas ab inferis secum ducere; haec enim S. Ambrosius in libris ad Gratianum de fide scriptis consideranda proponit, atque in his etiam quos de Spiritu sancto ad eundem adiecit, in mentem revocat, ut diximus suo loco, et inferius dicturi sumus.

13. Compescuit hoc item anno, dato rescripto ad eundem Hesperium PP. Gratianus avaritiam clericorum exercentium mercaturam, quos a lustrali collatione non nisi in denis vel quindenis solidis voluit immunes esse?. Extat praeterea hoc eodem anno ejusdem Gratiani rescriptum? ad Calerium comitem sacrum largitionum, virum pietate insignem, cuius memoria vigeat titulo sanctitatis apud Tolentianates: Acta tamen ejus, quae vidimus, erroribus scaldit. Sed jam ad res Orientalis Ecclesiae hujus anni se convertat oratio.

14. *Arianis adhuc provocibus Gregorius virtutis exemplar se praebet.* — Quod autem hoc anno post edomitos Gothos Theodosius nequaquam Constantiopolim se contulerit, imo nec ultra Thessaloniam sil progressus, sed ibidem et hincare contigerit; quodque insuper idem imperator adhuc catechumens nesciretur a cuiusnam sectae baptizari vellet antistite, cum praesertim in baptizandis imperatoribus in Oriente Arianis id sibi numeris arrogassent, baptizatis ab eis Constantio atque Valente, imo de Constantino Magno ad ipsos nunciatiter asserentibus; inde accidit, ut iidem Arianis adhuc animis erecti Catholicos incesserent, laecesserentque illis praesertim in locis, in quibus numero praestarent, atque favore magistratum auctoritate pollerent; ut inter alia loca secum accidisse Constantiopolim. Ibi enim S. Gregorium Nazianzenum fidem Catholicam edocentem, lapidibus primum impellere, travereque ut maleficum ad tribunal; cum ille inter haec divina confortata spe de magno ex predicatione futuro

[1] V. de Const. An. — 7. L. de Const. Theod. — Const. de Const. An. — 7. L. de Const. Theod.

[2] V. de Const. An. — 7. L. de Const. Theod. — 7. L. de Const. Theod.

proventu, omnia sustinebat propter electos, sciens agrum Dominicum afferre solere fructum centuplum in patientia; sicque appetitus lapidibus tolerans, contumeliosis vexatus, aheres benedictiones rependens, plane effecit, ut etiam complurimum perditorum animos sibi conciliaret, atque ad fidem catholicam suscipiendam magnopere provocaret.

15. Id quidem de se ipse coram amplissimo Synodi auditorio, coactus sua prosequi instiluta, atque pro concione suae sementis fructus ostendere, his verbis significat ¹: « Vultis aliquid elatus adjiciam? Videtis adversarias linguas, posita feritate nitescentes, atque eos qui divinitati bellum indixerunt, nihil jam turbarum nobis facessentes? Id quoque spiritus, id quoque agriculturæ nostræ est. Non enim inscite atque inrudite docemus, nec adversarios contumeliosis et conviciis incessamus, quemadmodum plerique faciunt, non cum dogmate, sed cum dogmatis asseritoribus confingentes, ac rationum et argumentorum infirmitatem maledictis interdum contegentes, non aliter ac scipias ante se atramentum vomere aiunt, ut piscatores effugiant, aut conspectum sui eis eripiant. Verum non pro Christo bellum gerere perspicuo argumento declaramus, dum secundum illum pacificum et elementem Christum, atque infirmitates nostras portantem, dimicamus. Neque enim cum vere atque orthodoxæ fidei perniciæ pati studemus, nonnihil de animorum contentione remittentes, ut moderatiorem, et aequalis famam colligamus (non enim quod hominum est, male accipimur), atque interim tamen pacem colimus, legitime nimirum pugnantes, atque intra limites nostros, spiritusque regulam nosmet continentes. Ac de his quidem ita sentio, omnisque animarum dispensatoribus rectæque doctrinæ arbitris legem statuo, ut nec asperitate sua adversariorum animos exulcerent, nec submissione insolentiores efficiant, sed prudenter et consulte in fidei causa se gerant, nec in alterutro horum mediocritatis lineas transibant ». Hæc Gregorius.

16. Hæc quippe exemplo et doctrinæ Christi comparatis ad expugnandos implacabiles hostes armis Gregorius vicit tandem, cum alioqui aliis ex causis contemptum esset atque despectum haberetur, ut ipse testatur his iambicis ²:

Nec cum lechad papperem plane vinum,
Bibus aratum, visibus lixas humi,
Vilique veste, fabulibus fluta et lane,
Metu et fultura, cæterisque tam avaris,
Nec elevari prædium vultu, hospitem,
Vagumque fœdus horrens teræ ablitum.

At plane accidit, ut quemadmodum si fumus clarescit in flammam, qui ante molestus oculis erat, suo splendore visum illustret exularetque, ita sane evenit de Gregorio; ut quod vitæ duritia, vultusque asperitate horridum et fœrum aspectum

præ se ferret; puritate tamen doctrinæ lucescens, animique moderatione, aliarumque virtutum fulgore respiciens, hostium quoque oculos in se converteret, alliceretque eos, atque adduceret ad rectam semitam veritatis: adeo ut quæ caventibus oculis prius esse videbantur horrores, fierent eadem ad pietatem illecebræ; sicque quod scriptum est in Proverbiis ³: « Iustorum semita quasi lux splendens procedit et crescit usque ad perfectam diem »; Gregorius longe lateque doctrinæ et sanctitatis refulgens, admirationi esse cepit cunctis, etiam absentibus, laud enim urbis licet amplissima ambitu valuit contineri insignie nomen Gregorii, quin etiam provincias remotissimas penetraret.

17. Hieronymus a Gregorio Constantinopoli eductus. — Gregorii enim fama permotus, impulsusque S. Hieronymus una cum collega Vincentio, e Syria, tam longinquo terrarum spatio, contulit se Constantinopolim. Res plane admiratione digna est; hominem quem ob insignem eruditionem consulere Occidentales episcopi, imo ipse episcopus episcoporum Damastus id crebrius faciliaret, tam longa difficultaque itinera peragrassè, ad Gregorium esse mereretur auditor, ac sub tanto magistro posset profiteri discipulum, inde sibi summum gloriæ decus conciliarum existimans cum accessione doctrinæ. Quam autem magni ipse hoc idem lecerit, audi quanta gloria id ostendit: « Eo ego inquit ⁴ adversus Rufinum agens, magistro glorior et exulto ». Et alibi ad Dionimum scribens, Gregorium Nazianzenum summi cathechistam appellat ⁵, quasi ejus comparatione plane rudis, qui fidem eo explanante didicerit, videretur; et adversus Jovinianum ⁶ agens, putans tanti nominis auctoritate perfringi posse prociaciam petulantis heresiarchæ, cum sic citat: « Præceptor meus Gregorius Nazianzenus virginitatem et nuptias disserens Græcis versibus explicavit ». Et cum alibi præclara ejusdem Gregorii scripturum recenset monumenta, quanta gloria id exaggerat, cum ait ⁷: « Gregorius Nazianzenus episcopus, vir eloquentissimus ». Sed non id sibi satis; unde illud addit: « Præceptor meus »; et hoc parum, nisi addit: « Quo Scripturas explanante didici ».

18. Quæ autem ipse silens ex uberrimo limpidissimo fonte potavit, ita mente retinuit, ut non ea solum quæ serio ab ipso explanata essent in cathedra, sed et quæ familiariter joco jactata essent, tenacis memoria thesaurò condita conservaret, posterisque tradidit, ut illud ad Nepotianum ⁸ docet, cum ait: « Præceptor quondam meus Gregorius Nazianzenus, rogatus a me, ut exponeret, quid sibi vellet in Luca ⁹ sabbatum ¹⁰ *ἡμέρας ἑπταήμερον*, eleganter tulit: hoccho te, inquit, super hæc te in ecclesia, in qua multi omni populo acclamante, cogentis iustus scire quod nescis; aut certe si solus faceris, solus ab omnibus iustitiae condemnaberis. Nihil

¹ Greg. Naz. orat. ad 150 Episcop. — ² Gregor. Naz. in catm. de Vila. ca.

³ Prov. 13. — ⁴ Hieron. ad Pammach. adv. Rufinum. — Hieron. epist. 11. — ⁵ Hieron. adv. Jovin. lib. 1. — Hieron. ad S. ep. Luc. in Gregor. Nazianz. — ⁶ Hieron. epist. 11. — Luc. 5.

lari tacite, quam valem plebeculam et indoctam concionem lingue volubilitate decipere; qua quicquid non intelligit, plus miratur ». Hæc Hieronymus; ex quibus et illud plane significatur, jam agendum Gregorium Constantinopolitæo a sulationis pervenisse, ut cepti soleret magno planctu quicquid ipse dixisset. At ejusdem Gregorii dexteritas quam suavis, dum se a discipulo magistrum ex tempore magna questione pulsante sic comiter liberavit, et pulchra honestaque tergiversatione delusit!

19. Inhaerens tunc Gregorio Hieronymus, ut magne æquitate pollens, qui ejus interdum humeris portaretur, ausus est sublimi volatu sperare celos, et usque ad Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum pervenire, seque admiscere Sera- phim; ubi quæ dicitur arcanæ mysteria, scriptis mandata tradidit Damaso Romano pontifici; testatur ut ipse, cum sextum Isaïæ caput post annos triginta interpretaturus, his se verbis excusat ¹: « De hac visione ante annos circiter triginta, cum essem Constantinopoli, et apud virum eloquentissimum Gregorium Nazianzenum tunc ejus urbis episcopum sanctarum Scripturarum studiis erudire; scio me brevem didicisse, subtilitque tractatum, ut experientiam caperem ingendi mei, et amicis jubentibus obedirem. Ad illum itaque libellum nullo lectorem, oroque ut brevi hujus temporis expositione contentus sit ». Hæc Hieronymus. Ex amicis juvenilibus Damasus præceptor fuit, ad quem ipse tractatum illum inscripsit ². Porro quod tanto dolore quæ dicitur securus scripserit; laud opus habuit post annos triginta eandem repetens interpretationem, priora ut fecerat secundo interpretatus Abrahæ deletæ posterioribus, aut amplioribus eam terminas dilatare. Hoc plane ipsum tempus consistit, cum de erroribus Origens ad Pammachium et Oceanum Hieronymus scribens epistolam ait ³, ab hoc tempore, quo edidit ejusmodi interpretationem in Isaïæ caput sextum, intercurrisse spatia annorum viginti.

20. Quantum autem temporis contigerit Hieronymum apud Gregorium Constantinopoli commorari, exactius disquiramus ex consuetudine ab ipso superius epus scriptiohis chronographia, cum testatur se illa scripsisse, Gregorio ipso jam laico Constantinopolitano episcopo; contra id post annum sequentem, quod insuper se ab Gregorium Nysse- num cognovisse testatur, quem tempore iudicæ Constantinopolitane Synodi illuc cum aliis episcopis contra id professæ, ex his inquam « si a presentibus anno numeres invenies Hieronymum tribus ferme annis Constantinopoli adesse Gregorium. Ipse vero de Gregorio Nysseño ita meminit ⁴: « Gregorius Nysseus episcopus frater Basilii Cæsariensis ante paucos annos mihi et Gregorio Nazianzeno contra Eunomium legit libros, etc. » Sed redemus ad Theologum Constantinopoli publice profitentem.

21. Quoniam modo qui inter alia nobilissima ingenia Hieronymum Gregorius discipulum habuit, ad eum docendum est comparatus? num supercilio præceptoris, doctorisve tumido fastu? minime gentium, sed familiariter omnia, ac velut cum socio et æquali nisi quando ille e suggestu doceret, mutua colloquutione disceptationeque pari; ut interdum ab omni arrogantia ipse Gregorius procul abhorrens, se minorem imparcomque sublimi Scripturæ sensu facteri non erubesceret. Sit in exemplum quod de ipso in commentariis in epistolam ad Ephesios idem Hieronymus docet his verbis ⁵: « Gregorius Nazianzenus, vir valde eloquens et in Scripturis apprime eruditus, cum de hoc necum tractaret loco, solebat dicere: Vide quantum istius capituli sacramentum sit, ut Apostolus in Christo et in Ecclesia illud interpretans, non se ita asserat, ut testimonii postulabat dignitas, expressisse; sed quodammodo dixerit: Scio quia locus iste ineffabilibus plenus sit sacramentis, et divinum eorum quærat interpretis ». Hæc Hieronymus; qui quidem mente retinens sublime illud in Gregorio dicendi genus, scriptaque ejus ferri velut flumen evadans, in quod omnium scientiarum rivi confluerint; non potuit non succensere Rufino, qui exiguo angustoque alveo illud in Latinos derivare præsumperit, ob id jure illud in eum exclamans ⁶: « Responde, cur scribere aliqua ausus sis, et virum discretissimum Gregorium pari eloquii splendore transferre: Unde tibi tanta verborum copia, scientiarum lumen, translationum varietas? etc. »

22. Cæterum quod gloria patris sit filius sapiens, discipulique excellens doctrina decori sit præceptoris, secundum illud antiquum: « Multi discipuli prudentiores magistris »; si conferas Hieronymum cum Gregorio, invenies aliqua quibus amplius hic excellat; ut veram judices Eunodii Ticensis esse sententiam, ita dicentis: « Hieronymus noster, nisi præceptorem suum Gregorium diceret, illo melior censeretur; sed illi applicanda sunt bona nominatim a quo sumpsisse videntur originem ». Hæc ipse. Certe qui talem in his quæ spectant ad multiplicem linguarum peritiam, quam in divinis explicandis Scripturis, et diversarum linguarum scriptoribus consulendis, magni momenti esse nemo negarit, absque controversia Gregorium prius dare Hieronymo certum est, ut ipse qui proficitur etiam latinam linguam toto orbe Romano diffusam se penitus ignorasse; quod ad Posthumianum græcam latinamque linguam callentem, scribens, ita testatur ⁷: « Sublimis es eruditione, et quidem utroque eruditionis genere, et utraque dicendi facultate: alterius enim quantum faciam avulvisim, nec enim lingua Romanus sum, nec Italicam doctrinam calleo; alterius autem periculum ipse fecimus, etc. » Factus vero postea episcopus Constantinopolitanus Gregorius ordinavit presbyterum Vincentium Hiero-

¹ Hieron. in Isai. c. 6. — ² Hieron. epist. CXXII. CXXIII. — ³ Idem. CV. — ⁴ Hieron. de Script. Eccl. in Ge. c. 1. Nysse.

⁵ Hieron. ad Ephes. cap. 1. — ⁶ Hieron. ad Pammach. advers. Rufin. — ⁷ Gregor. Nazian. in epist. LXXVI. ad Posthumianum.

nyimi comitem, ita tamen, ut non passus sit ille Constantinopoli, sicut nec ipse Antiochia retineri, prout idem Hieronymus testatur in epistola ad Pammachium ¹. Sed de Hieronymo satis : quando autem confugerit ipsum inde recedere, Romanque ad Damasum se conferre, dicimus suo tempore.

23. *De Evagrío et Maximo aversantibus Gregorio.* — At vero Gregorius Constantinopoli docens, haud ita felix in Evagrío Pontico suo discipulo fuit, sicut exiit in Hieronymo. Hinc quidem tradit Palladius ² ordinatum fuisse lectorem a S. Basilio, secutum vero post illius obitum Gregorium Constantinopolim, ab eoque ordinatum fuisse diaconum, commendatumque ab eodem Constantinopoli recedente ejus successori Nectario, sed coactum postea recedere ab urbe profectum esse in Ægyptum; ubi ipse cum Didymo Alexandrino Origenis studiosissimo consuetudinem habens, dogmata Origenis commiscens, removansque illius pravas opiniones, letus est Origenistarum dogmata assertor et propugnator : de quibus singulis dicendum est inferius pro temporis ratione, simulque recensenda incubationes ab eo editæ, quas enumerat Soerates ³; qui tamen in eo magnopere errat, cum ait Gregorium Nazianzenum una cum Evagrío post abdicatam sedem esse profectum in Ægyptum : quoniam vero se confulerit Gregorius, cum recessit Constantinopoli, dicimus inferius.

24. Inter hæc autem Maximus ille Alexandrinus ex philosopho cynico christianus, qui se jactabat martyrum filium, et pro fide exilium in Oasis solitudine; quasi gloria confessionis illustris, Constantinopolim veniens, tanquam in scena ludens elidit ostentationis spectaculum ob oculos omnium; cum Gregorius, ut par esse videbatur, hominem suscepit, amplexatusque est, quasi a prælio victorem redentem, inque laudem ejus lucentiam habuit orationem, de qua hæc S. Hieronymus ⁴ : « Scripsit Gregorius laudes Maximii philosophi post exilium reversi, quem falso nomine quidam Hieronis supercrisperunt, quia et est alius liber vituperationem ejusdem Maximii continens : quasi non liceret eundem laudare et vituperare pro tempore ». Hæc ipse. Venit quidem is dolose, ut exturbaret Gregorium Constantinopoli, ipse vero cathedram illam arripere : significat id sane Gregorius illis versibus ⁵ :

Improbe quod struxerit
Sæpeque solo sedebit me ut polleret,
Cui nec thronus erat, nulla nec alta dignitas,
Instructor essem quam qual et custos gregis.

Excepit autem eum domi Gregorius, suæque mensæ participem fecit, et inter suos primo loco habuit, ut paulo inferius idem ipse Gregorius ita docet :

Amicus ille fit mihi, sicut fide
In me antèret Maximus cunctos viros :
Mensa, domusque, dogmatum hunc et consilia
Consortem habebam.

Porro Maximus ad tantam rem, quam moliebatur, jacere insititens fundamenta, aggressus est primum aucupare animum majoris imperatoris, nempe Gratiani : quomobrem Mediolanum ad eum profectus, obtulit illi librum, et quidem (ut ait S. Hieronymus ⁶) insingens, de fide adversus Arianos.

25. *Dolosa Maximii Cynici ad sedem Constantinopolitanam assumptio, in seio et dolente Gregorio.* — Inter hæc autem, cum opera Gregorii crevisset magnopere numerus Orthodoxorum Constantinopoli; iidem Catholici, in odium Demophilii Ariani in eadem urbe episcopi, ne ipsi soli pastore carere viderentur, Gregorium postulavit ejus urbis episcopum : cujus quidem postulationis licet nullus fuerit pleris consecutus effectus, quod ipse in solio invidioso sedere penitus recusaret; tamen Petrus Alexandrinus eundem Gregorium instituit per litteras episcopum Constantinopolitanum, prout his versibus ipse Gregorius indicat ⁷ :

Qui Petrus ipse Praesulum illorum arbiter
Præsum quidem nos litteris clarissimis
Eroque vacuus, litteræ ipsæ ut idem
Facient, sacro fœderi nos in throno.

Sed haud stetit in sententia Petrus; qui ab instituto revocatus, favens Maximo adversus Gregorium, manibus pedibusque nisus est ut idem Maximus ordinaretur ejus sedis antistes : ad quod perficiendum septem legavit episcopos, alia tamen occasione profectus; nempe ut frumentum debitum imperatori navigiis impositum portarent Constantinopolim : erant hæc episcoporum nomina, Ammon, Apammon, Harpocras, Stippas, Rhodon, Annubis, et Hermanubis. Hi vero quod Catholici essent, declinantes in urbe communionem Demophilii arianorum episcopi, Gregorio adhererunt, a quo et benigne suscepti sunt, imo et ab eo laudati publica concione : cujus est exordium : « Eos qui ab Ægypto venerunt, prout debeo, salutabo, etc. » qua quidem oratione, cum S. Athanasium, tum Petrum, Iolanque Ægypti Ecclesiam custodem catholice fidei plurimum predicavit; ipsos denique ex eo potissimum commendavit, quod Constantinopolim venientes declinasset Arianorum communionem, et Catholicis adherissent; atque : « Non enim vos promiscuè multitudini admiscuistis, nec hominum numero pietatem delinivistis, nec miscelancum vulgus potius esse sustinistis, quam populus Dei verbo purgatus. Verum posteaquam Casari que sunt Casaris, ut patet, contulistis, Deo quoque que Dei sunt attributis, illi neque vechgal, hinc timorem. Ac nutritio cibus vestris populo, ipsi quoque cibus accipiendi

¹ Hieron. epist. lxxi. — ² Pallad. in Laus. c. 21. — ³ Soerates lib. iv. c. 18. — ⁴ Hieron. de Script. Eccl. in Greg. Nazianz. — ⁵ Greg. Naz. incantaria, de Vita sua.

⁶ Hieron. de Script. Eccl. in Maximo. — ⁷ Gregor. Nazianz. in incantaria, de Vita sua. — ⁸ Gregor. Nazianz. orat. in Ægypt. Episc. apud ipsum.

causa ad nos perrexistis : nam et ipsa frumentum Gregorius, etc. »

26. Quod audis allatum ab Episcopis aegypti ad Imperatorem, nequaquam existimes ad pensitatum ab Ægypti Ecclesia : nam tantum abest, ut Ecclesie tributum pro tributo perferret ad Imperatorem, ut etiam ab Imperatore clerici omnes ex Constantini munificentia, ut dictum est superius, solerent illud accipere. Publicum namque totius Ægypti aegypti ad erat, quod legatione Episcoporum Constantinopolim, Episcopi Alexandrii accedente opera, mitteretur ; indeque accidit, quod suo loco diximus, ut inter alias calumnias in Athanasium ab Ariano consarcinatas, illa fuerit, quod communitas esset, si vellet, impedire, ne frumentum Constantinopolim dederetur ; id quidem ipsemet ut hic etiam eadem repetamus, docet his verbis ¹ : « Sed frumentum ab Athanasio, navesque detentas calumniati sunt ; eumque gloriatum esse dicere, quod frumenti deportationem ex Alexandria Constantinopolim impedire posset ». Hæc ibi, et licet calumniose, ex usu tamen rerum verisimilitudo videri poterat comparata. Quin et Constantii quoque ariani tempore persolvebatur Ecclesie Ægypti frumentum ex Constantini munificentia annua pensitatione debitum : id sane epistola Synodalis Concilii Alexandrii testatur ad finem ² : habetur ipsa intexta ab Athanasio in secunda ipsius Apologia. Fortasse tunc accidit, ut quemadmodum postea lege Theodosii Junioris ³ seminus præceptum fuisse, ut ad prædium curialium advertebantur, ad ejusmodi negotia frumentaria Alexandria alia certa designarentur officia ; ita id numeris antea fuerit delegatum episcopis. Sed ad Gregorium redeamus.

27. Quod autem post hæc ausu temerario Maximus pertentavit, ipse Gregorius in carmine de Vita sua satis abunde explicat ; coisise nimirum simul eum Maximo quemdam presbyterum Constantinopolitanæ Ecclesie ordine secundum, Catholicae communionis, ob emulationem vero atque livorem in Gregorium intensissimum, quod præceptam fortasse doleret spem illius Ecclesie episcopatus, quam conceperat ob toleratum multorum annorum bellum ab Ariano illatum. Hæc itaque adversus Gregorium cum Maximo conspiravit. Qui quidem Maximus suffarcinatus auro mutuo accepto ab amico qui appulerat Constantinopolim pecunia publica empturus tabulas ad fabricam templi construendam, Ægypti episcopos illic agentes illo sibi comiliat ; idque idem simul faciunt, quod gradum Petro ipsorum episcopo esse scirent, gentilem suum sedi Constantinopolitanæ prædicere cupient ; occasionis interea opportunam expectantes, quo secretius, quoad fieri posset, Maximum detonsa cynica coma, episcopum ordinarent. Quod plura ? Accidit ex sententia, ut Gregorius ægrotans foris in suburbio esset ; cum illi ea captata occasione, noctis tempore in ejus

irrupunt Ecclesiam, atque in sede collocant Maximum.

28. Mane autem facto, magnus clericorum orthodoxorum excitatus est ob facinus deforme tumultus, atque universa commota est civitas, detestantibus omnibus etiam Ariano nefandum scelus ; quod contemne a Gregorio his verbis concinitur ⁴ :

Nov erat, ut azer ipse eram ; cum ista, velut
Cantum antegressi, conchit talis lupi,
Nihilis hibernis plurim' pecunia
Partos, hæc Ægyptiarum qui incendere
solent, eos nam pavit irrupens cohortis
Sæcum locare in sede de bonis canonis
Munus, antequam greci ac primoribus
Hæc inducissent, aut moli, saltem ut cum
Sic impetratum ; nam sibi ipsi dicitant.

Et paulo post ista subdit :

Et livit autem, clerus etenim proxime
Habitabat, tra fremdet, atque ceterane
Dissimulatur ista res. Tum maxima
Hinc flamma surgit ; nam magistratus statim
Moli, exterique conflant etiam moli,

Ariani videlicet.

Ob hoc turbant nam scelus cuncti, moli
Pendi laborum premia hæc cum cernent.

At ne sic quidem pertracta est illorum audacia, qua eo impudentius urget opus, quo viribus premi contrariis sensit ; siquidem quod perticere non licuit in Ecclesia, in sceculi hominis divertentes domum, sacrilegum munus explent. Subdit de his ita Gregorius :

Quid multa ? referunt illico e templo pedem
Illud dolentis maxime, corpora irrita
Gessisse. Verum ne mali incassum forent,
Explere percut, deerat quod fabule,
Namque in chorula soridam ingressi domum
Graves superno et nimium cari viri,
Ac quosdam habentes face de vulgi infamia,
Cænem respecta præculem signant comæ
Nequissimum, etc.

Re autem comperita, quo animo id acceperint cives, ita narrat ipse Gregorius :

Certe ob patrum tum scelus tantus dolor
Incasit urbem ; nemo non ut tum foret,
Qui non foret, ac multa in usum effunderet
Aerba, vitæque illius proscenderet,
Ita efflente quæquid animus hauriat,
Hæc illud, aliud ille promebat moli,
Quo pingeretur omnis perversitas
Insanis.

At quid tandem ? ab iisdem civilis Maximus pulsus est Urbe ; qui ne sic quidem cessit, sed Thessaloniam proficiscitur ad Theodosium imperatorem, prout ipse Gregorius inferius narrat ; qua tamen rejicimus in sequentem annum, quod Theodosium

¹ Athan. Apolog. II. — ² Apud Athanas. Apolog. II. — ³ L. I. de frumento Alexand. C. Theod.

⁴ Gregor. Nazianz. in carmin. de Vita sua.

constet Thessalonicae diutius quiescisse; qua ratione et quae de Maximo narrata sunt, hoc ipso anno intelligisse oportuit.

29. Haec dum exacte copioseque Gregorius describit, addit ¹ appendicem, excusationem de eo quod talem hominem, imo monstrum receperisset, ac latere publice pro concione laudasset; excusat se inquam ita dicens :

Quid igitur? An non carnis hic imper tibi?
Non hunc forebas laudibus summis prius?
(Fortasse tunc quispiam, haec qui sciet,
Ac facilitatem verat hanc mihi crimini,
Per quam colebam pessimos etiam ceteros).
Culpanda propterea haec mea ignoratio.
Me gustus, Adamum ut, traxit in fraudem improbus.
Visa decorum, lignum erat, re non item.
Fidei fecerit larva me; facium mihi
Fecere verba subdolo corde elita.

Sic plane Gregorius deceptus ab hypocrita Maximo.
Sed paulo post :

Quid erat agendum? dicite o sciti viri,
Alidine quidam cupiam vos/ram placet?
Augusta cum tuu foret adhuc Ecclesia,
Stipulus ut ipse cogerer quoque legere?
Namque arcta tantum non ferat leuitatem,
quam lida quae sunt tempora, et late flumit;
Moeni aethniam, quod canis eandem meam
Tereret.

Addeo namque tenes et exiles erant res Catholicorum ipsis primordiis adventus Gregorii Constantinopolim, ut magno lucro diceret, si quem invenisset catholicum hominem sibi communicatione inhererentem, praefertentem ignominiam Christi divitiis Pharaonis.

30. Sed et quid amplius elucere videbatur in Maximo, si qua ille jactabat, vera fuissent? illa omnia, quae in ea oratione in ejus laudem mutato titulo, in laudem Heronis scripta leguntur; nempe, ut paucis multa perstringam, quod se ex parentibus martyribus procreatum diceret, quodque Christo ipse totum se reddidisset, temporeque persecutionis savissimae sub Lucio Alexandriae adversus Catholicos excitata stetit fractus pro fidei patrocinio, cujus causa dire virgis casus fuisset, ad postremum vero in casu deportatus, illic quadriennio permansisset. Acelebat us, quam hypocrita affectabat, christiana in omnibus philosophia, nempe gloriae divitiarumque contemptus, modestia, animique fucata submitto, claritas erga omnes, studium salutis omnium, et ad confutandos haereticos, Gentilesque convincendos scientia minime vulgaris. His, inquam, coloribus pictam larvam, absolutissimum reddentem omnium virtutum exemplar, fidi tempore, fidi loco non potuit non magni facere Gregorius. Latere indigne in tanto proelio non duobus tantum fortissimisque militibus, sed hinc ejusvis etiam ministerio.

Atter hinc plane Proetus; sic enim quoque ipsum

appellat Gregorius; et ut proprius dicam, alter hic Luciani Peregrinus, qui ex Evangelio captus sibi gloriam, qua scelestus ob delicta passus esset, fidei defensionis causa se tolerasse jactaret; nam et id quoque testatur ita Gregorius ² :

Haecque impus, quod fugam ob noxas graves
Velabat, ut si pro Deo hanc passus foret,
Qui vapularat ut nocens, hunc martyrem
Falso arbitrabar, etc.

31. Postquam autem talia tamque nefanda Maximus praestumpisset, Gregorius e suburbano, ad quod valetudinis causa concesserat, Constantinopolim rediit. Ecclesiamque quam tanto labore collegerat, schismate scissam reperit; nam presbyter ille nefarius cum adhaesisset Maximo, nonnullos e Catholicis eidem conciliarat. Haec ergo sciens, imo oculis spectans ipse Gregorius, orationem illam habuit, cujus est exordium: « Desiderabam vos, libi, parique a vobis desiderio expetebat, etc. » Post nulla vero haec inveciva perstrinxit Maximum ac sectatores ipsius ³: « Jam, inquit, mihi quoque timorem injecerunt canes, per vim pastores sese constituentes, idque (quod absurdum est velle) cum ad pastoralis numeris administrationem nihil omnino aliud contulerint, quam quod comam, cui ormande et alende turpiter studuerant, raserunt; qui nec in eam ordine manserunt, nec pastores facti sunt, nisi ut laent ac dispergant, laboresque aliorum intrinsecus. Et paulo post: « Ac proinde ne nunc quidem insolentius elterantur qui canes adversus gregem concitarunt, qui nec ovienam quidem unam proferre possunt, quam adduxerint, vel conservarint; nec enim recte fecere didicerunt, qui improbitatem studiosae coluerunt, etc. » Post nulla vero in schismaticos dicta, eosdem contestatus, exprobrat animi sui moderationem, quam experti jam essent ab omni sedis cupiditate remota; cum videlicet illi jam ante delegissent eum episcopum, et in sede voluissent collocare, nec acquieverit; ait enim :

32. « Quid praeterea? » agent ipsi scilicet. « Episcopatum abrogabunt, et thronis dejicient? Et quos tandem aut nunc, aut antea prompto atque laet animo consendi? An vero eos qui ascendunt, beatos praedicare soleo? Scilicet, mihi eos dulces ac jucundos reddis, ut indigne concedens? Quid? ne haec quidem qui nuper acciderunt, animi mei sententiam voluntatemque declinarunt? An illa quoque deliciae quaedam et lucra erant, atque amoris erga me vestri et desiderii exploratio? Numquam callidi ac versuti homines facile adducuntur ut vita sua de aliis partem suspiciant, partem loquantur. Quid vero illa animi oppressio? quid ille imperationes, quas adversus nos ipsos publice concepinus? quid ille lacrymae, quarum tantum vni profundimus, ut vobis etiam misericordiam moveremus? quamvis

¹ Greg. in eum de Vita sua — Greg. Niv. oral. c. 10. Max. — Ibid. oral. oral.

² Gregor. Nazanz. in eum, de Vita sua.

diopu propter oblationem odio pene essemus? » Hæc et alia Gregorius, illis in memoriam revocans, quando pete refragatus fuerit, cum ab ipsis egeretur episcopus. Denum in Petrum episcopum Alexandrinum, quem propitium primo, postea vero sensit aversum, ita jure conqueritur : « Nihil proprius factum est, quam ut Petrus etiam me abjuraret. Ac fortasse nec ille quidem amare, ut peccato medecator ». Ac rursus schismaticos ejusmodi compellat apostrophe : « Quomodo distracti estis, et distraxistis, quasi boves teneri vinculis soluti? Quomodo

altare adversus altare crexistis? Quomodo repente in desolationem ac vastitatem facti estis? Quomodo et ipsi hac pravisione extincti atque mortui estis, et dolorem nobis inussistis? Quomodo pastorum simplicitate ad gregis eversionem et interitum abusi estis? non enim eorum imperitiam reprehendo, sed vestram malitiam accusabo ». Sic Gregorius adversus Egypti episcopos, qui Maximo manus imposuerant, addiditque alia illeto digna : quæ autem postea acciderint, sequenti anno dicemus.

Anno periodi Græco-Romane 5872. — Olymp. 289. an. 3. — secundum Baronium 289. — Urb. cond. 1132. — secundum Baranum 1130.
— Jesu Christi 379. — Damasi papa 13. — Gratiani 13. Valentianum Junioris 5. Theodosi 1.

1. *Coss. et quinquennalia Valentianum Junioris.*
— Ad num. 1 et seq. *Coss. Ansonius, et Q. Clodius Hermogenianus Olybrius* uterque Occidentalis : nam post imperii in Orientale et Occidentale divisionem, imperatoribus quinquennalia vel id genus festa in Occidente edentibus, uterque consul sæpe in Occidente creatus, et vice versa in Oriente, ut nullis exemplis liquet. In hunc porro annum *Valentianum Junioris quinquennalia* incidunt. De Olybriio legendus Gothofredus in Prosopographia Cod. Theod.

2. *Ansonii Panegyricus sub finem anni recitatus.* — *Ansonius* Treviris positus Panegyricum *Gratiano* dixit, in quo accepti consulatus ei gratias agit. Qui Panegyricus, ut docte notavit Gothofredus in Chronologia Cod. Theod., non hujus anni initio, ut perperam Ansonii interpretes, sed circa finem recitatus. Quomodo enim *kalendis Januariis*, ut vult Vincetus, *Gratianus* initium consulatus præceptoris sui, præsentia sua honorare potuit; cum is die decimo nono ejusdem mensis Januarii *Sirmii* fuerit, ibique *Theodosium Magnum* Orientis imperatorem, ut mox dicitur, renuntiavit, ipsoque Vineto latente. Treviros inter et Sirmium sunt plus mille et quingenta milliaria, et sic plus septuaginta quinque dierum iter, aut circiter? Ansonius, in fine suæ Gratianum actionis ait : « Dem quia interesse primordis dignitatis per locorum intervalla non poterat », scilicet Gratianus, « ad solemnitatem condendi honoris occurreret, beneficiis ne deesset officium ». Tum paulo post : « Tu, Gratiane, tot Romani imperii hinc inde, tot flamma et lacus, tot veterum intersepia regnorum, ab usque Thracia, per totum, quam lon-

gum est, latus Illyrici, Venetiam Liguriamque et Galliam velerem, insuperabilia Rhaetia, Rheni aquosa, Sequanorum invia, porrecta Germaniæ, celeriore transcurso, quam est properatio nostri sermonis, evolvis, nulla requie otii, ne somni quidem, aut cibi munere liberali, ut Gallias tuas inopinatus illustres, ut consulem Inum, quamvis desideratus, anticipes ». Gratianus itaque, ut Gothofredus citatus observat, mensibus Januarii et Februarii *Sirmii* fuit, ubi VI kal. Mart. dedit legem 1, Cod. Theod. *De palatinis S. L. Sirmii in Galliam reversus per Venetiam, ubi Aquileia, et Liguriam, ubi Mediolanum, transit, teste Ausonio laudato.* Itaque data mense Julio, *Aquileia* l. 2 Cod. Theod. *De desertoribus*, et l. 2 *De lustrali collat.*, eodemque mense Julio extremo et Augusto *Mediolani* l. 4 Cod. Justin. *Quemadmodum testam aperiantur*, et l. 5. Cod. Theod. *De hereticis.* Mediolano profectus Liguriam, Galliam velerem, Rhaetiam, Rheni accolas, Sequanos, Germaniam primam scilicet pertransiit. Hujus celeritatis rationem assignat Socrates lib. 5. cap. 6, ubi ait : « El Gratianus quidem confestim ad Gallias reversus est, eo quod Alamanni provincias illas depopularentur ». Emensis illis regionibus Treviros pervenit, ubi XVIII kal. Octob. dedit l. 12 Cod. Theod. *De medicis et professoribus.* Hinc est quod Ansonius in ea urbe Gratiano de consulatu gratias agens, ait : « Quia interesse non poterat, etc., ad solemnitatem condendi honoris » occurrisse, « beneficiis ne deesset officium », id est, circa finem consulatus, ut Gothofredus interpretatur. Porro ex hoc Ansonii loco valide confirmatur quod anno c. lxxviii, num. vii, affirmavimus. *Gratianum* nempe, Valente

mortuo, Gothisque ad portas usque urbis Constantino-
poteos excurrentibus, teste Eunapio in Excerptis,
in eam urbem in Thracia sitam venisse, indeque
Sirmium; cum Ausonius dicat, eum a Thracia di-
gressum, totum latus Illyrici, ejus initium Sirmio
longe remotius, percurrisse.

3. *Imperatores ex proscripto consulatum sum-
pserunt.* — Ex ea Ausonii Oratione constat, annos cer-
tos fuisse imperatorum consulatibus destinatos; ait
enim: « Te videre saepius in hoc magistratu, Gra-
tiane, desidero, ut et sex Valerii Corvini, et septem
Caii Marci et cognominis tui Augusti tredecim
Consulatuum unus aequipares. Tibi plures potest aetas et
fortuna tua prestare » vides consulatus aliquos ab
aetate pependisse, qui nempe decemalibus et id ge-
nus festis addicti erant, quique in aliorum impera-
torum consortio geri debebant, quosdam vero a for-
tuna, qui scilicet propter victorias, aut triumphos
assumi poterant; « verum ego in numero pareior,
quia tu in munere liberalior. Ipsum enim te saepius
hoc honore defraudas, ut et aliis largiaris ». Erant
itaque consulatus aliqui imperatoribus proprii, qui-
bus plerique seipsos saepe privabant, difficile tamen
annos reperire, quibus se Gratianum consulatu frau-
davit. Is anno cccclxvii Augustean dignitatem adep-
tus est, annoque insequenti, quo juxta primam
consulatuum Casareorum regulam consul procedere
debeuit, locum aliis reliquit. Sed in quinquen-
nalibus, decemalibus, et quindecimnalibus consu-
latum assumpsit. Quomodo itaque dici potest, eum
se saepius consulatu defraudasse; cum semet tantum
consulatum in alios transfudisse videatur? Sed ces-
sabit admiratio, si consideremus, Gratianum semel
et iterum cum Valentiniano patre triumphasse, ut
indicat Ausonius in Mosella, de Rheno fluvio lo-
quens:

Spectavit punctos undique patri-que triumphos,
Hostibus exactis Sicrum super et Lupodinam.

4. *An Gratianus triumphavit?* — Ad quos
triumphos referenda inscriptio, quae exstat apud Ger-
terum pag. 285, 6:

VICTORIS, TRUMPHISQUE
MAGNIFICO
D. N. VALENTINIANO
INCLITO, PRINCIPI
SEMPER, AIG
REFUS, VOLVSV
NES, V. C. PRAEI
URB. ITERUM
JEDIX, SACRARIUM
COGNITIONEM
CREBENTIAE, EPIS
DICATIS

Quare, cum propter utrumque triumphum *Gra-
tiano* consulatus debitus esset, isque eum non ca-

possierit, jure merito scribit *Ausonius*, Gratianum
saepius sese consulatu defraudasse. Fatendum ta-
men, imperatores triumphum eum decemalibus et
id genus festis plerumque copulasse, et quando
aliis annis triumpharunt, ut plurimum consulatum
suscepisse: indeque intelligimus, indicare Auso-
nium, Gratianum in quinquennialibus propriis, vel
patriis, in quibus consulatum suscepit, triumphasse;
quamvis speciales consulatus triumphis suis desti-
nare potuisset. Dici etiam potest, oratorem signifi-
care, Gratianum, tam anno cccclxviii; quo propter
imperii exordium annum aperire debebat, quam
praesenti, quo ob victoriam Alemannicum consulatus
ei debitus erat, ea se dignitate fraudasse, Ausonius
enim in laudata Oratione de consulatu suo loquens,
ait: « Quantum hunc gradum novi beneficii tui,
Auguste, constituis, auferre tibi ipsi, quo alter or-
netur ». Verum quidem est victoriam Alemannicam
perlinere ad annum cccclxxvii, ideoque videri Gra-
tiano anno cccclxxviii purpuram consularem debi-
tam, sed obstat designatio Valentis et Valentiniani
Augustorum in eundem annum cccclxxviii, quo
revera consules processere.

5. *Theodosius fit imperator.* — Ad num. 3.
Theodosius non XII kalend. Februarii, ut perpe-
ram scribit Socrates et Baronius cum eo, sed XVI
kalend. Februarii seu die XIX Januarii in consortium
imperii adscitus, ut Iacius in Fastis, auctor Chro-
nici Alexandrini, Marcellinus in Chronico et Farrago
Alexandrina testantur. Hinc nova imperii divisio
facta, *Theodosio* cessit Oriens cum Thracia, ut docent
Zozimus lib. 4, *Orosius* lib. 7, et *Miscella* lib. 12.
Inter *Gratianum* vero et *Valentinianum* fratres di-
visum imperium Occidentale, ita ut Gratiano cessa-
rint Gallia, Hispania, Britannia; Valentiniano Italia,
Illyricum et Africa. Nuncupatio Theodosii Augusti
indicium *quinquennialium Valentiniani Junioris*.

6. *Gratianus omnes haereticorum catus pro-
hibet.* — A num. 14 ad 14. *Gratianus* hoc anno III
non. Aug. *Mediolani* emisit legem 5. Cod. *Theodo-
siani De haereticis*, qua catus seu conciliabula om-
nium omnino haereticorum, itemque suas haereses
haeretici pandere, atiosque in his instituere prohibe-
ntur: revocato *rescripto Sirmiensi* nupero: firmis
indical autem Gratianus legem a se post Valentis
obitum editam, ejus meminere Socrates lib. 5,
cap. 2 et 4, *Sozomenus* lib. 7, cap. primo, *Suidas* in
voce *επεισεως*, et *Joannes Antiochenus* in Excerptis
Constantinianis, qua cautum fuerat, ut sine fraude
vel metu, quam quisque fidem profiteretur, impune
seclaretur, omnibusque adeo passim cocundi licen-
tia esset, exceptis tantum *Manichaeis*, *Photinianis*,
et *Eunomianis*, Gratianus itaque, Valente superstitio,
in haereticos omnes insurrexit; eo vero modo in
Orientem profectus, non nisi in *Manichaeos*, *Photo-
nianos* et *Eunomianos*: mox hac lege in omnes
rursus. Eam *Ambrosio* *Mediolanensi* episcopo au-
ctore Gratianum emisisse, vel saltem communi de-
cree cum eo consilio, *Cathedrus* in epus *Comuni* in tro

suspensio, quod hoc tempore *Ambrasius*, Gratiano potius, libros *De job* scripserit, ut apparet ex libro 2. ubi Valentis necum perstringere videtur Gratiano ad bellum profecto.

7. *Immunitas clericis negotiantibus concessa.* — Dedit et Gratianus III non. Jul. *Aquileis* legem Cod. Theod. 4. *De lustrali collatione*, qua cum Valentiniano fratre certum solidorum numerum slabant, intra quem clerici negotiantes immunes essent a lustrali collatione: nempe *in Illyrico*. Occidentali scilicet: nam Orientali potiebatur Theodosius Magnus et *Italia* intra decem solidos, *in Gallis* intra quindecim. Clerici haecenus a Constantio immunitas a lustrali collatione, haud adeo distincte et limitate data fuerat, verum indeterminate: vel eum ab eo data fuerat alimonia tantum causa negotiationum exercentibus, lege 8 Cod. Theod. *De episcopis*, si exiguis admodum incrementis victum sibi et vestitum competere lege 15 ejusdem Codicis *De episcopis*: vel etiam indistincte data fuerat, lege 10 et 11 ejusdem Codicis *De episcopis*, hoc praesupposito quod quatuor negotiationis omnem in pauperes exercituri essent, Valens contra et contraria illatione, clericos omnes negotiantes lustrali collationi obnoxios fecit lege 5 Cod. Theod. *De lustrali collatione*, quam Valens constitutionibus Gratianus et Valentinianus Junior hoc anno ex parte abrogant. Nempe quantum et ubi clerici nondum, vel non adeo divitiis abundare, eo maxime cum divites ad clericatum non assumuntur: qua de re vidende leges Cod. Theod. 3. 6. 17 *De episcopis*, negotiationem quandam alimoniae causa exercentibus ipsis, et ut victum sibi vestitumque competere, ea immunitas data. Item aliquando data indistincte, ut ipsi pauperes juvare possent, quod utique perhibere voluit clericorum erat, ut docet lex 5 Cod. Theod. *De lustrali collatione*. Item adimpla indistincte, ubi iam satis divitiarum in Ecclesiam et clericos congestum videbatur, apparuitque, non pauperibus eos, verum ut commoedis studere. Tandem data distincte hoc anno lege 2 laudata *De lustrali collatione*, et determinate: quia visum, aliquid his deesse: et quidem varie, nempe ubi ditiores clerici erant, veluti in Italia et Illyrico, infra numerum summam: ubi non adeo divites, veluti in Gallis, infra dimidio majorum. Hec enim, neque alia proportionis istius ratio reddi potest, ut recte observat Gothofredus in hujus legis Commentario, ubi plura de hac lege.

8. *Martinus episcopus Constantinopolitanus creatus.*

Ad num. 24 et seqq. *Martinus* Cyprius Constantinopolitanus episcopus ordinatus est a *Petro Alexandrino* episcopo, qui ad eam ordinationem peragendam tres episcopi ex Aegypto misit, quemadmodum affirmat Epistola episcoporum Italia ad Theodosium imp. quam Sirmondus post Baronium in ordine publicavit, quaeque fere 2. Conciliorum Generalium pag. 1097 legitur, Baronius quidem ait, *Petrum Alexandrinum* septem episcopos Aegypti ad id peragendum misisse, et deperit tandem rem Ordinationem Gregoriam in Aegyptum advectum, Verum quum

ea nominantur, non episcopi erant, sed nauta, seu potius gubernatores classis Alexandrinae, qui Invenitum ex Aegypto Constantinopolim advexerunt. Quo maxime argumento convincitur, eos episcopos non fuisse. Neque enim episcopali dignitati convenit Invenitum advertere. Denique in tota illa Oratione eos nunquam episcopos, semper vero Laicos Nazianzenus appellat, cum dicit loties, *καὶ λαῖκοι*, et *καὶ λαῖκοι*, id est, *populus meus*, et *populus Dei*. Et verba haec Gregorius: « Verum posteaquam Caesari, quae sunt Caesaris contentibus, Deo etiam, quae Dei sunt, tribulatis; illi nempe vertigal, hinc timorem, et postquam cibus vestris populum almistis, ipsi quoque, ut alimini, hinc acceditis »: haec, inquam, verba aperte laicos designant, et nauta seu Invenitum seu canonem urbis Constantinopolitanae advexerant: quae observatio est Valesii in Nolis ad lib. 5 Theodoretii, cap. 8.

9. *Damasus translationem Nazianzeni ad Sedem Constant. improbat.* — Ceterum, *Damasus papa* non laxit Gregorio Nazianzeno in hac causa, ut putavit Baronius. Damasus enim in epistola generali ad aliquot episcopos Aegyptios data, primum graviter reprehendit ordinationem *Maximi*, deinde vero damnat eorum consilium, qui *Gregorii* translationem peregerant, tametsi hunc non nominet, « Decursis litteris dilectionis vestrae », inquit Damasus in Collect. Romana Holstenii pag. 37, « fratres carissimi, satis sum contristatus, eo tempore quos Deo praestante, haeretici iverant alijci, nescio quos ex Aegypto venientes in postulatione contra regulam ecclesiasticae disciplinae alienam a nostra professione in Constantinopolitana civitate Cynicum ad sacerdotium vocare voluisse. Tum exagitata ordinatione illa, addit, commovere se eos, ut in Concilio Constantinopolitano, quod indictum ob eam causam erat, darent operam, quemadmodum praedicta civitatis episcopus eligatur, qui nullam habet reprehensionem. In fine eos hortatur a custodiam canonum, et ne patiantur aliquem migrare de civitate ad civitatem. Quod adversus *Gregorium* scriptum esse, nullus est dubitandi locus. Sic enim ait Damasus: « Illud praeterea commoneo dilectionem vestram, ne patiamini aliquem contra statuta Majorum notitiorum de civitate alia ad aliam transducere, et deserere plebem sua commissam, et ad alium populum per ambitionem transire. Tunc enim contentiones oriantur, hinc schismata graviora accipiunt, etc. » De Gregorio hic agi manifestum est, et docet praeterea epistola Concilii Italiae apud Theodosium de ordinatione Maximi agens, his verbis: « Tamen ne absentibus partibus praesumpe aliquid definisse videremur, Clementiam tuam, datis litteris, putavimus instaurandum, ut et consuleretur ex usu publicae pacis atque concordiae, quia revera advertebamus, Gregorium nequaquam secundum traditionem Patrum Constantinopolitanae Ecclesiae sibi sacerdotium vindicare ». Exlat et Epistola in Appendice Codic. Theod. pag. 104. Proter illam epistolam generalem, *Damasus* aliam seorsum dedit ad *Achilium Thessalonicensem episcopum*, a quo et ipse seorsum ab

episcopus Damasiani epistolam acceperat de ordinatione *Maximi*, ad eumque rescripsit, non sibi placuisse ordinationem illam, hortabaturque eum dare operam, ut ei tholicus episcopus in Constantinopolitana urbe constituatur. Exat hæc epistola apud Holsheimium laudatum pag. 43. Has epistolas Baronius non vidit, quia ejus ætate nondum editæ erant, ex iisque everbitur ejus conjectura ex epistola Nicolai I papæ ad imperatorem Michaelen scripta. Excerpta hæc observatio ex lib. 5 Marce de Concordia, cap. 21.

10. *Maximi invasio explicatur.* — Maximus Cynicus Damasium papam aliosque Italici episcopos circumvenit: hæc enim universa Maximi gesterum series a Blondello in Apologia pro sententia Hieronymi de *episcopis et presbyteris* sect. 3 recte observata. Anno cccxxxi Maximus ob fidei confessionem ab Ariomanitis *virgis cæsus et Oasium deportatus est*, ut lætatur ipsemet Nazianzenus Orat. 23. Anno cccxxviii, Valente mortuo, Alexandriam rediit, unde, ut inquit Gregorius Carm. de Vita sua, *cum consueta alimenta deessent*, hoc anno ineunte Constantinopolim se contulit, a Gregorio laudibus ornatus fuit ob simulatum pietatis zelum, ex eodem Orat. 23 ejusdem *convictus* usus est ex eodem carmine; donec cum flammone, aliisque sex classiariis, quos Petri Alexandrini episcopi *exploatores* vocat Gregorius, adventibus, prima de Constantinopolitano throno invadendo consilia agilavit, ac paulo post eum *ducibus et pastoribus*, qui priores miserant, id est, præsulibus a Petro delegatis, *presbyteri Thassi* auro redempta faciesorum colluvie, conspurcavit, Anastasia basilicam de nocte invasit, ac inde fugatus in *Choradæ domo tonsus* et ordinatus est, Constantinopolitanis ejus conspectum non ferentibus, Theodosium Thessalonicae degentem adiiit, cumque repulsam passus esset, in patriam rediit, Petrum Alexandrinum (qui eodem anno fati concessit minis perculit, ab eo litteras ad Occidentales extorsit, Gratiano *Mediolani insignem de fide librum dedit*, Helorum animos sibi conciliavit; qui simul ac rescissam anno cccxxxii a Synodo Constantinopolitana ejus ordinationem audiverunt, scripta ad Theodosium Synodica, de collegarum iudicio compesti sunt. Licet autem Theodosium Thessalonicae toto fere anno cccxxxii hæsisse late ibidem leges docerant, ut videre est in Chronologia Cod. Theod., inique certum fiat, Hlyricum Orientale, cuius caput Thessalonica, ei a Gratiano attributum fuisse, ineunte tamen vere a Theodosio rejectum Maximum necesse est, quandoquidem Thessalonica excedens *Maximus* Alexandria turbas concitavit, antequam e vivis excessisset Petrus, litterisque ab eo quomodocumque impetratis, in Occidentem properavit. Hinc deceptus est Baronius quando hoc anno scripsit, « Maximum ad tantam rem, quam » adversus Gregorium « movebatur, jacere insubstantem fundamenda aggressum esse primum occupatæ animi in apertis imperatoris, moxque Gratiani quæmolebent Mediolanum ad eum profectum, oblituisse illi librum et quidem, ut ait

sanctus Hieronymus in Catalogo, insignem ». Nam id ex ipsemet Hieronymi loco refertur: cum enim *Maximum* Constantinopoli « pulsam, insignem de fide adversus Arianos scripsisse librum, quem Mediolani Gratiano principi dedit », totidem verbis Hieronymus asserat; postquam magnis excidit ausis, non quo tempore eadem movebatur, Mediolanum ad Gratianum profectum fuisse res ipsa clamat, inquit Blondellus.

11. *Nazianzenus Constantinopolim vocatus venit.* — Contra vero Nazianzenus desideratus ad Constantinopolitanos accessit, a Concilio Hlyricum, vel ab alio nobis ignoto delegatus, Thracum nemine reclamante, Petrus enim Alexandrinus, cui tandem Maximi partes fovere visum est, factum laudavit: sic enim de eo Gregorius in Carm. de Vita sua: « Pastorum illorum arbor ipse Petrus, litteris adeo manifeste duplicitate liberis (prout ipse ad nos data litteræ fidem facient) nos primum stabilis, sedisque fesseri honorat ». Maximum thronum invadere ausum, urbe exegere Constantinopolitani, hinc Gregorius: « Illinc male malus, aut si verum loqui malis, ut malus bene latratibus abactus est ». Eadem in positis ad Thessalonicam imperatoris castris passum, et Alexandriam repetere coactum paulo post Prefectus fugavit: « Ad castra accurrit », inquit ibidem Gregorius, et inde rursus ut canis pulsus, etc. Alexandriam denuo sese confert, etc. Prefecto concitatum flammam verente, foras mittitur ». Gregorio contra anno cccxxx, Novemb. xxvi, basilicam majorem Ariani adimplam tradidit Theodosius. « Dat, inquit imperator apud Gregorium ibidem, templum, per nos Deus tibi suisque laboribus », ac exinde in vitum in cathedra collocavit populus: « Zelo et ira ferventes, vos (qui plebs estis) clamantem me et lamentantem in hoc throno collocastis », inquit Gregorius Orat. 27, idque postea ex Orientali, Pontica, Asiatica, et Thracia diocesisbus in urbe regia congregata Synodus anno cccxxxii ineunte confirmavit. « Quotquot per Orientem erant (Egypto excepta populorum præsidis usque ad Romam secundam, ex intimis terræ marisque recessibus, nescio quibus Dei verbis moti conveniunt, etc. Illi me clamantem et gementem in venerandis thronis collocant », inquit Gregorius in Carm. de Vita sua.

12. *Maximus Italiam perstravit Nazianzenum Sædem Constantinop. invasisse.* — In alia tamen Itali coactante, contra quam putavit Baronius, sententia fuisse videntur. Revera, inquitur in Epistola num. ix citata « advertentibus Gregorium nequam quam secundum traditionem Patrum Constantinopolitana Ecclesia sibi sacerdotum vindicare ». Unde « advertentibus? » Si nunquam sibi amulo carens vindicaverat, uno obtulato a Petro Alexandrino, Theodosio, Constantinopolitano, Orientis totius Synodo, pro virili recusaverat, quantum minus post infronatum Nectarium sibi vindicaverit? Quamprimum ipsum post infrusum Maximum de recessu cogitate sensit Ecclesia « Iungit continuo », inquit Gregorius in Carm. de Vita sua, « non seu

te apum vitam instatutum examen, et clamoribus fort. viri, mulieres, Argines, juvenenti, pueri, senes, nobiles, ignobiles, praesides, veterani quidam, unusquisque ira et desiderio fervet ex aequo, ira adversus hostes, et Pastoris desiderio, sed memi non erat ad vim gemullectere, nec illegitimum sedem exseculari, qui ne coactus legitimum admiserim». Et tamen Maximus abier Italys persuasit. Haec eorum ad Theodosium Aug. verba sunt in Appendice Cod. Theod. pag. 104 : « In Concilio nuper Maximus episcopus, Alexandriae Ecclesiae communionem manere secum lectis Petri sancte memoria viri litteris prodidit ». Ignorabant itaque Italiae episcopi, Petrum paulo antequam Constantinopolim advenisset Maximus, scriptis epistolis Nazianzeni episcopatum firmavisse, eundemque stylium subinde cum mente vertere solitum, Maximi terrore ac timore, ut pro eo scriberet, coactum fuisse. Tandem Maximus patria profugus in Occidentem abiit, synodique Italiae

Patribus, non sponte scriptas, quod videbatur, sed extortas a Petro litteras exhibuit, idemque sibi « infra privatas aedes (quia Ariani basilicas adhuc tenebant) secretum esse, mandatoribus episcopis ordinantibus, dilucida festificatione docuisse » visus, ut in laudata Appendice pag. 104 dicitur, Orthodoxos ab anno cccxxxviii in sanctae Anastasiae basilica, expulsam se, ac demum in *Charan/a infami domo* ordinatum fecit. Imo quam aliis intulerat, « vim sibi repugnantia a plerisque, etiam de populo et clero illatam », ne quid « in quo de episcopatu ejus dubitare possent, habere » se deinceps profiterentur Itali, mentibus est. Quare, non mirum si Damasum et episcopos Italiae Maximus circumvenerit. Haec Blondellus, quibus illustrari potest Vita sancti Gregorii Nazianzeni quae exstat tomo 2 Actorum Sanctorum mensis Maii Bollandianorum, et relecti aliqui scriptores catholici, qui Gregorii electionem ejusque agendi modum criminati sunt.

DAMASI ANNUS 14. — CHRISTI 380.

1. *Theodosius baptizatus mira studio fidei catholicae per decreta consulit.* Christi sequitur annus octogesimus supra trecentosimum, Consulatu quinto Gratiani atque Theodosii inchoatus : quo idem Theodosius imperator ab Acholio episcopo Thessalonicensi baptizatur. Qui autem occasione ibi eo sacramento ipsum initiari contigerit, sic narrat Socrates¹ : « Theodosius autem post erecta trophaea, Constantinopolim ire naturus, Thessaloniceum pervenit. Ibi in morbum incidens, cupiebat baptismo donari : quippe ex majoribus religionem jam olim doluerat Christianam, fideique consubstantialis se totum adhaerere. Et cum propter morbi gravitatem baptizari properaret, et episcopum Thessalonicensium ad istud munus obeundum requireret, primum sciscitabatur ab episcopo, quam fidem amplecteretur. Et cum episcopus respondisset, opinionem Animum per Illyricum Macedoniae pervasisse, neque novam illius doctrinam ejus regionis Ecclesiae potuisse occupare : sed omnes qui in illis versantur, antequam illam et vetustam fidem ab Apo-

stolis traditam, inque Concilio Nicaeno confirmatam semper observasse : imperator ab Acholio (Ascholio) (ita enim vocabatur episcopus) libentissimo animo baptismum recepit. Paucis igitur post diebus a morbo recreatus Constantinopolim contendit octavo kal. Decembris, Gratiano jam quinto Consule, eo-que ipso Theodosio primo ». Illicusque Socrates, in eo sane corrigendus, dum loco Macedoniae ponit Illyricum : Thessalonica enim, cujus Acholio erat episcopus, non in Illyrico, sed in Macedonia sita est. Ceterum ipsum delegisse ab Acholio baptizari ob insignem viri vitam miraculorum virtute conspiciendam, existimamus. Quamvis autem quantave adversus Gothos divina virtute operatus sit, cum victorem exercitum, qui copias Romanorum vicerat, et ipsorum imperatorem extinxerat, superavit, superius enarratum est. Deo igitur omnia accepta ferens Theodosius : imperium atque vitam, nihil antiquius habuit, quam de fide catholica bene mereri : de quo S. Augustinus sic ait² : « Inter haec omnia ex ipso initio imperii sui non quevit iustissimis, et miseric-

¹ Socrat. lib. v. c. 6.

² Aug. de Civit. Dei, lib. v. c. 26.

condiosissimis legibus adversus impios laboranti Ecclesiae subvenire, quam Valens haereticus favens Arianis vehementer alliverat; ejus Ecclesiae membrum esse magis quam in terris regnare gaudebat ». Hæc ipse. Hujus quidem rei fidem facit aurea illa sanctio ab eo hoc anno Thessalonica promulgata, quæ sic se habet ¹:

2. « Imp. Gratianus, Valentinianus, et Theodosius AAA. ad populum urbis Constantinopolitanae.

« Cunctos populos, quos clementia nostræ regit temperamentum, in tali volumus religione versari, quam divinum Petrum Apostolum tradidisse Romanis, religio usque nunc ab ipso insinuata declarat; quamque Pontificem Damasum sequi claret, et Petrum Alexandriae episcopum, virum Apostolicæ sanctitatis: hoc est, ut secundum apostolicam disciplinam, evangelicamque doctrinam, Patris et Filii et Spiritus sancti unam Deitatem sub parili majestate, et sub ipsa Trinitate credamus. Hanc legem sequentes Christianorum catholicorum nomen jubemus amplecti; reliquos vero dementes, vesanosque judicantes, haeretici dognatis infamiam suslinere, nec conciliabula eorum, Ecclesiarum nomen accipere; divina primum vindicta, post etiam motus nostri, quem ex caelesti arbitrio suscepimus, ultione plecendos. Dat. III kal. Martias, Thessalonicae, Gratiano A. quintum et Theodosio A. I. coss. » Qua die hæc quæ sequuntur itidem Thessalonica rescriptisse reperitur ²:

3. « Qui divinæ legis sanctitatem aut nesciendo confundunt, aut negligendo violant et offendunt, sacrilegium committunt. Dat. III kal. Mart. Thessal., Gratiano Aug. V et Theodosio A. I. coss. » Sequenti vero mense de pio religiosoque cultu sacri Quadragesimalis temporis ibidem loci ita ad Albucianum vicarium Macedoniae rescriptis ³:

« Quadraginta diebus, qui auspicio cæremoniarum Paschale tempus anticipant, omnis cognitio inlibeatur criminalium questionum. Dat. VI kalen. April. Thessalonicae, Gratiano quintum et Theodosio I coss. »

4. *Contra Maximum plura molientem Damasus facit Gregorio.* — Num autem adhuc Theodosius Thessalonicae moraretur; Maximus Cynicus, qui Constantinopolitanam sedem invadens pulsus ab urbe fuerat, imperatorem convenit, rogans ab eo sibi cathedram confirmari: verum ab ipso penitus repulsus est atque rejectus; imo et nisi a ceptis desisteret, graves minæ intulente fuerunt: quomobrem desperatus infelix, magno astinationis suæ mendacis comparatæ dispendio se contulit Alexandriam ad Petrum adhuc in humanis agentem: hæc omnia pluribus enarrata Gregorius ipse habet ⁴. Quid vero idem Maximus insanicus nimia episcopatus cupiditate Alexandriae egerit, idem subdit his verbis:

Aggreditur, atque non parum angustat senem.

nempe eundem Petrum episcopum Alexandrinum.

Proscens vel illum, finxerat quam spe sibi
Sedem: vel ejus in throno sese, imans,
Sossurum; Ilyparchus donec hanc ut par erat
Flammam expavesceus, vetera ne ad mala quippam
Adjungeretur, urbis hunc pepulit solo:
At nunc videtur hic quidem quiescere.
At est verendum, ne gravi que erandine
Est facta nubes, aspero vento incita
In non putantes grandinem effundat suam.
Nec enim quieti pravitas unquam studet.

Hæc ipse, et quidem propheticæ. Etenim lapsus est in hæresim Apollinæris; ejus rei causa ad episcopis (ut Theodoretus ¹ ait) damnatus fuit. Constat insuper eundem Maximum post hæc aliqua adversus ipsum Gregorium conscripsisse: quæ tamen ut valde inepta ipse contempsit; satisque sibi visum, qualis ille qualivæ ejus scripta essent, paucis occinere, cum ita rem exorditur ²: « Quid de his dicam? Audesne, tu quoque, Maxime, aliquid scribere? Tu ne scribere audes? Proh quanta hæc est impudentia! Profecto hæc ex parte canes alios », nempe Cynicos, « superas. Omnia scilicet quibusvis jam tentare licet ». Et inferius: « O rem incredibilem et inauditam! Saul vates est, Maximus librorum scriptor. Quis deinceps non vates esse volet? quis a scribendo manum confinebit? Omnium scilicet est charta, vel ancilicæ scriptorium sibi calamum usurpent ». Hæc et alia plura lepide quidem atque animo imperturbato Gregorius. Cepta itaque contentio Maximi cum Gregorio anno superiori, præsentis jam anno extincta fuit.

5. Quod autem Theodosius eum cum primum vidit, desepxit, a seque reptulit, hominem atque in profitemem fidem catholicam; id ea de causa opinamur configisse, quod sciret Damasum Romanum pontificem adversus eum in capessendo episcopatu favisse Gregorio. Dolemus excidisse ipsas Damasi litteras tunc pro Gregorio contra Maximum scriptas, quarum meminit Nicolaus Rom. Pontifex in epistola ad Michaelen Imp. in quibus hæc habet ³: « Denique ut ex his paucos commemoremus: Nomen Maximus, postquam multum a Damaso papa sicut ejus ad diversos epistole indicant laboratum est, Constantinopoli pulsus est? » Ita ipse. Equidem puto S. Hieronymum audirem Gregorii (ut dictum est) Constantinopoli tunc agentem, apud Damasum pro ipso Gregorio litteris egisse; factumque ut cum sententia Damasi immotusset civibus Constantinopolitanis, iidem ipsi confestim interficem Maximum ab urbe perellerent; depre his admonitus Theodosius imperator eundem ad se venientem Thessalonicae atque fugavit. Et quis dubitat de re facta, cum scriberet Damasus in Orientem, eodem quoque argumento ex more scripsisse etiam ad Theodosium imperatorem? Sedisse aliquantisper in sede Maximum, indicium illud est, quod fecit ibidem ordinationes, quas Synodus Constantinopolitana celebrata anno

¹ L. II. de fid. Cathol. G. Theod. — ² L. XXX. de Episc. et cler. G. Theod. — ³ L. IV. de quest. Cod. Theod. — ⁴ Greg. Nazian. in eam. de Vita sua.

¹ Theod. lib. V. c. 8. — ² Greg. Naz. eam. in Maximum tom. III. edit. Leuvenk. — ³ I Stat. tom. II. Conc.

sequenti irritas potuit esse de reat, ut ex ejus Constantii Actis Sozomenus testatur. At de Maximo habentis; ad res autem Gregorii hujus anni, Constantinopolitani quoque Ecclesie statum oratio convertitur.

6. *Proceditibus Ariano Gregoria equanimibus.* — Periculis licet Ariano novo imperatoris edicto dato ad populum Constantinopolitanum; tamen tantum abuit, ut ite compressi quieverint, quin potius majoribus audacia spiritibus simplis, insolentius adversus Catholicos insulerunt, iuste sevissima hestio, qua etsi semper nova visa sit et inest; cum sese lapidei constringi senserit, tunc violentius commovetur, et in quemcumque sibi obvium furit. Ariani enim cum se Theodosii legibus vinciri scirent, acris in Orthodoxos exacerbabantur, eoque furoris adacti sunt, ut in confessore non prius ab exilio reversum incidentes, cum lapidibus impetentes occiderent. Testatur id quidem Gregorius Nazianzenus ea oratione, quam habuit ad Arianos: ibi enim Catholicorum commendans animi moderationem, qua felicior tempore uterentur, illorum contra in pios viros ac in Ecclesiam ipsam catholicam inhumania seclera perpetrata recenset; atque ad postremum quod metas admisissent, ob oculos ponit his verbis: « Nonnulli, inquit, atrociores quoque atque inhumaniores sese præbuerunt, quam temporis ratio ferre videretur: non secus ac sues, qui per septa quædam violentius impelluntur. Hominem memi poseo, quem hesterno die trucidastis, senem, inquit, illum et Abrahamicum patrem, quem ab exilio redeuntem et hunc appellentem, medio die, in media urbe saxis excepistis. At nos nisi hoc diei grave et invidiosum est obtinentalores etiam ipsos deprecatione nostra periculo mortis liberavimus ». Et post multa in exprobationem ipsorum arrogantie et petulantie, in commendationem vero modestie Orthodoxorum, hæc addit: « Et quid ex hac temporis insolentia perperam annulatus sum? idque cum talia exempla ob oculos posita haberem, quibus etiam remotis, a vitio tamen abstinere difficile atque arduum est, rarique exempli? De quibus Ecclesiis vobiscum contendimus? de quibus pecuniis? præsertim cum utraque re ipsi audieritis, ubi que autem nos inopia premeremur? Ecquod imperatoris edictum a vobis contemptum et pro nihilo habitum ardenti zelo persecuti sumus? Quos principes in perniciem vestram columinus atque observavimus? Quorum importunam audaciam iudicio nostro prohibemus? Domine, ne statuas illis hoc peccatum, dicetiam non oportune Stephani? verba in mentem venerunt, et nunc eadem vota facio. Maledicimus? et benedicimus; persecutionem patimur, et sustinemus ». Hæc et alia multa id genus Gregorius objecit ea oratione in Arianos, et quidem post Gratianum prius et Theodosium postermum promulgatum edictum, cum res Catholicis arduerent.

7. Sed quid accedit? Tolerantia ista Gregorii, et

pro illatis ab eis contumeliis atque crudibus officiorum compensatio nonnullorum Orthodoxorum animi exacerbavit, illorum præsertim, qui in eam ferme diem a temporibus Constantii imperatoris ab eisdem insolentibus Ariano dirissima jurgiter passi essent: quippe hæc diecitare solebant, qua ipse Gregorius in oratione, quam coram episcopis ad Synodum convenientibus habuit, recitat his verbis: « Jam crimina quoque nostra, quæso, expendite. Tanto jam tempore, inquit, Ecclesie præes, temporis favore et auxilio fultus, imperatorisque generoso impetu, quod maximi aestimari debet. Ecquod mutationis signum nobis affulsit? Quot hominum contumelias prius pertulimus? Quod acerbitatis passi non sumus? non injurias? non minas? non exilia? non pecuniarum directiones? non bonorum proscriptiones? non presbyterorum in mari conflagrationes? non templa profanata, a que ex templis in sepulcra mutata? non publicas senum episcoporum, aut ut magis proprio verbo utar, patriarcharum cedes? non eam inhumanitatem, ut piis solis innoxius esset locus omnis? non denique quicquid calamitatis illis verbis exprimere quisquam possit? Quorum quidnam iis qui nos læserunt rependimus? Quandoquidem versis, ut pars erat, rerum vicibus, rependendi potestas nobis facta est, atque eos a quibus importune vexati fueramus, castigari oportebat. Atque ut omisiss aliis calamitatibus, ad nostras, ne dicam ad tuas calamitates, veniamus ». his scilicet que cum Gregorio idem passi essent, postquam venisset Constantinopolim: « Nomen persecutionibus vexati sumus? non injuriis omnibus oppressi? non Ecclesiis, domibus, et quod acerbissimum est, solitudinibus exturbati? non timentem populum tulimus? prefectos violentos et importunos? imperatores simul cum edictis suis contumeliose spreto? Quid postea? superiores exilimus, et persecutores nostri penas effugerunt ».

8. Ista erant que catholici Constantinopolitani subintense in Gregorium ab hoc tempore ad finem usque ejus commorationem Constantinopoli jactare solebant: ad quos hæc erat Gregorii responsio, quam subdit: « Ita sane est, inquam. Mihi enim adversus eos qui injuriam intulerunt, satis gravis poena est referenda injuria potestas ». Que quidem responsio hæc illis arduere videbatur, a qui ut subdit incitabant Gregorium ad ultionem, illa rursus verba ingemuntales: Quis præfectus multatus est? inquit, Quis populus castigatus est? Quinam plebis inflammatores? Quem terrorem nobis ipsis in posterum indulsumus? » Ita illi quidem, qui hanc ob causam deinceps anno abahenato a Gregorio esse ceperunt; sicque propemodum factum est, ut divulsis ab eo Catholicorum nonnullis prius ut diximus schismate Maximi, compluribus autem ab eo dictis ex causis animis fruescentibus, res Gregorii paulatim diffunderent; verum populi amor erga eum erat immensus; cujus quidem rei periculum ta-

¹ Sozom. loc. cit. c. 9. — ² Greg. Naz. oral. ad Arianos. — CA. VII. — 3. C. 1. c. 10.

³ Greg. Naz. oral. ad 150 Episcopos.

etiam est, cum ipsum recedere cupientem non permisit.

9. His enim agitated molestiis Gregorius, cum jam res Catholica fidei sub catholico imperatore in tuto collocatas esse videret, consideraretque nequam se illius sedis astringi vinculis, ut ibi permanere cogeretur; etenim quamvis a populo electus, acclamatusque fuisset episcopus, non tamen ea electio legitima secundum canones ecclesiasticos sibi videbatur; quamobrem recedendi Constantinopoli consilium iniiit: sed cum clandestine facere minime licuisset; communicato cum populo animi sui decreto, piorum precibus, clamoribus, lacrymisque retinetur invitus; sed quibus conatibus, ipse versus illis insinuat¹:

Hæc verba simulæ audit plebs, illico
Effrenis atque quippiam questum dedit,
Populosque surgit, agmen in fumo solet
Apum: furitque maximis clamoribus
Clerique secus, virgines, juvenenti,
Pueri, senesque nobiles, ignobiles,
Vita quieti, præsides, ac nihil unum
Nonnulli: amore quilibet et ira æstuans,
Iratu hostu, præsulum exposcens suum.
At non decebat me genu ad vim flectere,
Nec capere sedem rite non mihi traditam.

Hæc ipse.

10. *Theodosius Constantinopolim veniens episcopali honore decorat Gregorium, frustra obnitentibus Ariani, deque ea re, agit cum Damaso.* — Ariani autem, qui absente imperatore ejus edictum contemnere visi sunt, cum jam Thessalonica Constantinopolim venientem ceperunt præsentem timere; contigit ejus adventus in urbem (ut ex Socrate² dictum est) hoc anno iisdemque consulibus octavo kalendas Decembris. At quid tunc primum in Arianos egerit, Marcellinus Comes³ docet, cum ait: « His consulibus, Theodosius Magnus, postquam de Seythis et Getis triumphavit, expulsis continuo ab Orthodoxorum Ecclesiis Arianis, qui jam fere per quadraginta annos eas sub arianis imperatoribus tenuerant, nostris catholicis orthodoxus restituit imperator mense Decembris ». Hæc ipse. Quomodo autem id factum sit, Sozomenus⁴ sic narrat: « Imperator vero per nunciium præcepit Demophilo », erat hic post Eudoxium episcopus Constantinopolitanus hæreticus, « ut aut ex decreto Nicæni Concilii religionem propagaret, et populum ad concordiam reduceret, aut Ecclesiis excederet. Ille vero, convocato populo, mandatum imperatoris exposuit, et in posterum diem se extra urbem concionaturum significavit: Quandoquidem, inquit, divina lex jubet⁵, ut si vos ex hac urbe pellant, fugiatis in aliam. Hæc cum præfatus esset, deinceps extra urbem concionatus fuit, et una cum eo Lucius, qui ab Arianis quondam Alexandrinae Ecclesie præfectus fuit, et

qui expulsus, exul, ut dictum est, Constantinopolim concessit, ibique moratus fuit. Postquam igitur Demophilus Ecclesiam reliquisset, ingressus imperator preces fundit; et ex eo tempore qui consubstantialem Trinitatem profitebantur, templa recuperarunt. Erat autem hic annus, quo Gratianus quintum, Theodosius primum Consules fuerunt. quadragiesimus scilicet ex quo Ariani Ecclesias occuparunt ». Hincque Sozomenus: quæ quidem (ut dicimus) anno potius sequenti contigerunt; nam ab his diversa ipse Gregorius tradit; nimirum Arianosotos in armis fuisse, ut primum templum tuerentur.

11. Visus est autem Gregorio Theodosius paulo frigidus agere, si comparatio facienda fuisset cum arianis imperatoribus longe majori animi ardore hæresim propagantibus: in carmine⁶ enim sæpe citato, quo res suas conlexuit, hæc habet de Theodosii adventu Constantinopolim:

Dum statu nos hoc sumus,
En Imperator adventi nobis repens
Terra ex Macedonia, Marte domitus barbaris,
Stimularat ingens quos manus, et ingens furor:
Nimium quidem ille vir malus, quantum ad fidem:
Tenere mentes posset ut qui simplices,
Triadisque sanctæ cultor esset maximus
(Sic quippe et ipse sentio, et cuncti asserunt,
qui sede stabili tuto amant insistere:)
Fervore sed non præditus tanto tamen,
Æquaret ut cum præsulibus presentia,
Sanaret atque temporis mala tempore.
Fervore vel si par erat, non par erat
Fiducia ne pectoris, an alybra
Dicam? Vocare præstat hoc prudentiam.
Suadere quippe est æquius, quam cogere.

Sic ille lenitali adscribens tarditatem atque remissionem Theodosii Imp. nam paulo post:

Hæc ille, opinor, cogitans, nulli gravem
Melum inferbat, comiter cunctos trahens,
Causisque mentem liberam lege et suavis.

Hæc Gregorius de Theodosio.

12. Quomodo autem tunc, cum venisset Constantinopolim imperator, ad Ecclesiam, ubi erat Gregorius et Catholici convenerant, properavit, et quid ipsi Gregorio dixerit Theodosius, idem sic narrat:

Ut ergo cupulus venit ad cupidos sui,
Complexus ut me sit statum: quæ dixerit,
Quæ perlambit rursus aure acceptit,
Quid est necesse dicere? Pudentiam foret,
Si phylaxet tum senex sibi talis,
Quæ cuncti parvi deputo præter Deum,
Tandem ista loquar: Dat tibi per nos Deus
Nunc hincce templum, dat tuis laboribus.

Hæc licet Theodosius Gregorio polliceretur, ut tamen præstaret effectum, impossibile tradit esse visum, resistentibus Arianis, quibus relecta civitas erat, nondumque incensis annis ut templum futurerent, ne

¹ Gregor. Nazian. in eum, de Vita sua. — ² Socrat. lib. V. c. 6. —

³ Marcell. in Chronicon, hoc anno. — ⁴ Sozomen. lib. VII. c. 5. —

Mat. X.

cederent sedem alicui, paratis etiam, si vis adhiberetur, in Gregorium impetum facere.

13. Post hæc autem Theodosius occupat templum, relinquitque ad custodiam militum partem; atque reliqua exercitus parti jubet, ut Gregorium ad templum perduceret, ut collocaretur in throno. Cum vero Ariani interim se resistere non posse cernerent, omnia miscens luctu atque clamoribus; quæ quidem eleganter ipse ita describit¹:

Jam tempus aderat, militum et vis maxima.
Templum obtinebat, bellicos enses prebens.
Facerbat omnis impetum contra tumens
Populus, arena ut, mix vel, aut fluctus, maris.
Utens et ira, precibus et blandis simul,
Iratu in nos, principi supplic. Erant
Plena via, dromique pleni omnes loci,
Plena domusque tum viris, tum feminis
Elate quassis, pervasis spectantibus.
Gemitus, doloris, lacryma, clamor gravis.
Imago capti bellico insulta oppidi.
Ego vero fortis ille dux ac strenuus
Ægro lametsi corpore essem ac debili,
Spirante quiddam languidum ac fere mortuum.
Infer ducent medicus et infer milites
Ibam bona spe fullus, et sursum videns,
In sede donec collocor, etc.

Subdit vero mirum quiddam accidisse, nimirum tunc temporis atram nubem sic radios Solis obtigisse, ut media die noctem ferme redderet; quo tantum prodigio exultarent hæretici, metuerent autem pii: sed quasi miraculo factum, ut simulac Gregorius sacros cancellos introivit, adorato numine, nube disjecta, Sol purissimis radiis effulserit; periunde ac si superi accensa celitus face, Gregorii letum, Deoque gratum ingressum significarent. Secutaque mox est Orthodoxorum omnium acclamatio, qua perlebat Gregorium collocari in throno, reclamante tamen ipso Gregorio, atque dicente:

Illic premite, quæso, premite clamorem, o viri:
Nunc sunt agenda gratia summa Deo.
Majoraque sunt, his erit tempus sumum.
Hæc verba plausu maximo plebs excepit.
Amica namque est omnibus modestia,
Abiitque princeps maxima hæc lude offerens.
Illic concionis exitus tandem fuit.

14. Additque ob nimiam compressionem, confusionemque prementium, ensein evaginatam ad incutiendum terrorem a quodam, sed mox in vaginam reductum. Cum autem templi et ædium episcopatum possessor effectus esset, Ariani aestabant adversus Gregorium immenso implacabilique odio: quos tandem ipsius Gregorii insignis animi modestia delinivit: quæ cum in omnibus rebus quas gereret eluceret, novo casu adeo omnibus perspicua atque manifesta reluxit, ut sibi etiam hostium animos devinciret. Accidit enim, ut ipso subagrotante Gregorio in lectulo decumbente, sicutus ad eum contumendum, clam ingressus sit, lectus multitudine accedentium, ut ei gratularentur de templo recepto,

ab Arianisque vindicato; pro quo munere vota Deo nuncupasset. Eoque perfuncto officio, cum discessissent, sicarius ille solus ibi relictus, manibus pedes sanctissimi viri prehensens, lacrymas copiose fundens atque lamentans supplex veniam postulavit. Gregorio autem seiscitante, quid hoc sibi vellet; atque præ immenso dolore, ipso tacente, unus ex his qui aderant, rem sentiens, Gregorio dixit: Ille ille carnifex tuus est, o pater, qui a nonnullis subornatus ferrum tibi in præcordia defixurus erat, nisi Christus perspicue tibi auxilium fuisset: quod enim ad eorum voluntatem spectat, scelus est consummatum: proinde hic facti penitens ad pedes tuos lacrymis veniam petit. Ad quem conversus Gregorius ait: Propitius sit tibi Deus, tibi que ignoscat, qui me servavit; hocque solum pro noxa peto, ut hæresim execrans, meus fias. Hoc autem cum univarse innotuisset civitati; hostium Gregorii, Ariatorum hominum omnium mollitia sunt corda, ergaque ipsum reddita propensiora: hæc omnia brevi compendio recitata, ab ipsomet Gregorio finis descripta sunt².

15. Quod autem sequenti anno Orientales episcopi orthodoxi Constantinopolim, ut Gregorium collocarent in throno, vocati fuerint a Theodosio imperatore; id quidem suadente Damaso, qui (ut dictum est), Gregorii suscepit patrocinium, factum putamus. Cujus etiam admonitione, idem episcoporum Concilium collectum Constantinopoli condemnasse hæresim Macedonii, quis est qui non facile sibi persuadeat? Cum enim certum sit, Romanos Pontifices solere litteris salutare novos imperatores, ad eosdemque de tollendis hæresibus, sedandisque schismatibus scribere, hortari, viamque qua id perticerent aperire; est credere Theodosium Damaso suadente, ad hæc omnia perficienda sedulo animum addixisse: docet enim id etiam vehemens conjectura ex frequenti rerum usu comparata, exemplisque sæpe monstrata. At de his suo loco pluribus agendum erit: hic vero jam esto finis rerum Gregorii presentis temporis.

16. *Petro mortuo, Timotheus ejus frater Alexandriae Ecclesie proficitur.* — Hoc itidem anno moritur Petrus episcopus Alexandrinus, cum sedisset annos octo: in locumque ejus est subrogatus Timotheus ipsius frater; cujus mentio habetur in Theodosii sanctione anno sequenti data³: in illa autem quam datam diximus præsentium anno cum Petri sit mentio, plane apparet, alterum eorum nempe Petrum hoc tempore desiisse; alterum vero, Timotheum videlicet, episcopum ejus Ecclesie creatum esse. Sunt qui ut excusent Petrum faventem adversus Gregorium Nazianzenum Maximo Cynico, ea omnia quæ dicta sunt, adscribant ejusdem Petri successori Timotheo: sunt hi Theodoretus⁴, Cassiodorus⁵, Nicephorus⁶, et fortasse alii. At certe nugæ

¹ Greg. in carm. de Vita sua. — ² L. III. de hæret. C. Theod. — ³ Theod. lib. v. c. 8. — ⁴ Cassiod. lib. ix. c. 13. — ⁵ Niceph. lib. XII. c. 11.

¹ Greg. Nazian. in carm. de Vita sua

sunt hæc: nam querelæ ipsius Gregorii de Petrosatis perspicue extant, ut de his dubitandi omnis prorsus occasio auferatur. Non ita quidem de Petro ista se habent, ut illa quæ in ipsum vulgo iactata tradit S. Hieronymus: nimirum, quod reversus in Ecclesiam, adeo facilis fuerit in recipiendis ad communionem lapsis hæreticis, ut nonnullis acceptæ pecuniæ in suspiciõnem venerit: nam scimus ex instituto Athanasii ad Basilium scribentis (quod supra suo loco demonstratum est) omnes Arianos ad Ecclesiam redire volentes, oblata fidei Nicænæ confessione, nullatenus debuisse repelli. Quod autem idem Petrus Maximo faverit pecuniæ causa, ut credamus adduci non possumus, sed ab eo deceptum aliqua nova larva, sicut ab eodem vidimus ipsum Gregorium fuisse delusum.

17. Cæterum quod perlinet ad Timotheum successorem; quantumlibet Petrus defunctus esset, nulla tamen spes fuit sub catholico principe Lucio ariano episcopo Alexandrino eam recuperandi sedem, ipso Theodosio resistente, e qua et pulsus ab eo tradit S. Hieronymus, qui de Lucii scriptis ita subdit: « Extant ejus solemnes de Pascha epistolæ, et panæ variarum *ἑπιπέποιον* libelli ». Vindicat sibi profanus Arianorum antistes, ut Paschales epistolæ scriberet ad Catholicam Ecclesiam, quæ annis singulis dari solebant ab episcopo Alexandrino universis Christi fidelibus ad Paschatis certum tempus insinuandum. Cæterum Theophilum ejusdem Ecclesiæ postea episcopum ab hoc anno Paschalem cyclum annorum centum inchoavisse, nimirum a primo consulatu Theodosii, testatur S. Leo papa¹ in epistola ad Marcianum imperatorem; erat tunc ipse Theophilus Ecclesiæ Alexandrinæ clericus apprime ejusmodi scientiam callens; quam ne quis hæreticus sibi in posterum arrogaret, centum ipse annos inclusit, quibus dies Paschatis exploratus annis singulis haberetur.

18. *Aneimmum Sirmii episcopum eligit Ambrosius, contra obtinente Justina et Arianis, qui Gratiano consilium postulant.* — Eodem plane tempore quo hæc agebantur in Oriente, contigit Mediolanensem Ecclesiam perturbari ceptam esse a Justina Augusta Valentiniani senioris Imperatoris conjuge, ariana femina audacissima. Hæc quidem hæresi patrocinatura, cum accepisset Sirmiuensem Ecclesiam (est Sirmium civitas posita in Illyrico)² destitutam esse pastore, illud properavit, quo arianum illi antistitem prædici procuraret. Ambrosius etiam illuc se contulit (perseverabat enim auliqua illa divisio provinciarum, qua lege Vatinia³ conjuncta erat provincia Illyrici Galliarum Cisalpinæ, ut Ecclesiæ Sirmiuensi suæ diocesis consulatus prædicet catholice communionis episcopum). Quæcum autem tum ibi confugerat, Paulinus ita describit⁴: « Cum Ambrosius Sirmium ad eripendum Episcopum Aneimmum (Aneimmus, perrexisset, ibique

Justinae tunc temporis regimæ potentia et multitudine coadunata, de Ecclesia pelleretur, ut non ab ipso, sed ab hæreticis arianis episcopis in eadem Ecclesia ordinaretur; esseque constitutus in tribunali, nihil curans eorum quæ a muliere excitabantur; una de virginibus Arianorum impudentior cæteris, tribunal ascendens, apprehenso vestimento sacerdotis, cum illum atrahere vellet ad partem mulierum, ut ab ipsis casus de Ecclesia pelleretur; audivit (ut ipse solitus erat referre): Etsi ego indignus tanto sacerdotio sum; tamen te non convenit, vel professionem tuam, in qualemcumque sacerdotem manus injicere: unde debes vereri Dei judicium, ne tibi aliquid eveniat. Quod dictum exitus confirmavit: nam alio die mortuum ad sepulcrum usque deduxit; gratiam pro contumelia rependens. Sed hoc factum non levem adversarii inessit metum, pacemque magnam Ecclesiæ Catholice in ordinando episcopo tribuit ». Hæc Paulinus. Ordinatus est itaque Aneimmus; quem cum constet anno sequenti interfuisse Aquileiense Concilio, pariterque ejus nomen reperitur inter episcopos Occidentales, ad quos Synodalis epistola e Concilio Constantinopolitano data est, plane declaratur Aneimmii electionem ante sequentem annum contigisse, sed non quidem (ut putamus) ante presentem: nam hæcenus res Ambrosii tranquillissime se habuisse, quæ sunt recensita demonstrant. Hoc vero tempore arianos favore Justinae tumultuari cepisse liquet, atque, adeo res perturbasse, ut Gratianum Basilicam inani, quam peterent ipsi Ariani sibi tradi, ab Ambrosio abstulerit, non tamen illis dederit, sed eidem Ambrosio restituerit; ut ex iis quæ S. Ambrosius ad eum scribit, intelligi potest; dum ait⁵: « Neque enim aliud possumus dicere, nisi sancti Spiritus hæc fuisse gratiam, quod ignorantibus omnibus subito basilicam reddidisti »; et paulo post: « Etenim Basilicam sequestrasti, ut fidem probares. Implevit igitur propositum summi pietas tua quæ sic sequestraverat, ut probaret; sic probavit, ut redderet. Nec fructum amisi, sed judicium teneo: patuitque omnibus in quadam facti discretionem, discretam tibi nunquam fuisse sententiam; patuit, inquam, omnibus, et tum non fuisse eum sequestrares, et tum esse eum redderes ». Hæc Ambrosius.

19. Cum autem Ariani instarent, et perinde atque justam forent causam, quod conciliabuli Ariminiensis patrocinium suscepissent, eundem Gratianum imperatorem hoc anno Sirmium venientem interpellant⁶, querentes se a Catholicis undique pelli; ob idque se generale postulare concilium, quo in eo universæ Ecclesiæ demonstrare possent se esse catholicos, atque iniqua infamata hæresis auctoritate, instant, urgent, obtunduntque principis aures, donec ab eo quod petebant extorserunt. De indicendo generali Concilio. Cæterum cum hæc ab Imperatore esse decreta Ambrosius intellexisset, continuo intercessit, prohibens esse et indignissimum asserere

¹ Leo, epist. LXXV. — ² Ammon. lib. XV. et XVI. cæc. lib. V. c. 2. — ³ Suet. in C. Julio, c. 22. — ⁴ Paul. in Vita. Ambrosii.

⁵ Vita. de Spiritu S. lib. I. c. 17. — ⁶ An. cæc. c. 10.

propter duos carnosos haereticos, totius catholici orbis episcopos convocare, magno Ecclesiarum detrimento, quae pastoribus destitute, hujorum paterent incursum. Sicque ex sententia Ambrosii factum est, ut Imperator acquiesceret Aquileiense celebrari Concilium, in quo finitimi tantum convenirent episcopi, ex Africa autem et Gallia satis esse legatos adesse. Indictio autem Synodi dilata est in annum sequentem Aquileiense celebranda mense Septembris, in qua eorundem causa tractanda esset haereticorum: nos vero de ea suo loco pluribus. Haeretici autem qui id extorsissent a Gratiano, fuerunt Palladius, et Secundianus episcopi: quorum frequens est mentio in ipso Aquileiensi Concilio.

20. *Festi proconsulis ethnici finis infelix.* — Novissime autem quod ad privatas res gestas anni hujus pertinet; hoc ipso anno feria Januarii ut ex Eumapio Sardiano¹ colligitur, Festus proconsul in Asia cum idolorum cultui se dedisset, miserando modo diem clausit extremum. Quo vero pacto id se haberit, Eumapius docet his verbis: « Tertius

illuxerat dies a kalendis Januariis, quas ita Romani nuncupant, quando omnes Festo gratulantes, convivium adiecit; ipse vero Eumenidum delubrum accedit, haud temere nunquam colere suetus; quippe qui omnes a se supplicio affectos, hanc potissimum ob causam de medio sustulerit. Ingressus ad eas narrat visum sibi somnium, atque inter narandum lacrymis vultum aspergit id: autem ejusmodi erat. Dicerat Maximum philosophum nempe illum Juliani Apostatae magistrum, qui sub Valente accusatus magiae male perit, numella collo injecta, visum fuisse ipsum ad oreum pertrahere, sistendum Platonis judicio. Qui aderant, conferriti, vitamque viri totam recolentes, lacrymas quisque pro se profusas sicabant, jubebantque veniam et pacem a deabus precari. Ille dictis audiens, vota facit. Sed dum egreditur, ipse concidit humi, duobus pueris in terga delatis, vocisque usui defectus jacuit; ac domum relatus, confestim expiravit. Ea res visa est a divina providentia procurata ». Haec quidem Eumapius, qui et ipse deorum cultor et impius, laeta effari de suis cogitur. Sed jam ad sequentis anni res gestas progrediamur.

¹ Eumap. Ant. philus. in Maxim.

Anno periodi Graeco-Romanae 5873. — Olymp. 289. an. 4. — Urb. cond. 1133. — Jesu Christi 380.

— Damasi papa 15. — Gratiani 11. Valentianum Junioris 6. Theodosii 2.

4. *Consulens.* — Ad num. 4. *cons. Gratianus Aug. 1. et Theodosius Aug.*, hic juxta priorum consulatum Caesarorum regulam, ob imperium nempe anno praecedenti susceptum: ille juxta secundam Ausonii in Edylio viii, cujus titulus: « Praecato Ausonii consulis designati, pridie kalendas Januam fascibus sumptis », dicto die trigesima prima mensis Decembris anni tricesimesimi septuagesimi octavi praedie quam consul Olybrius collega procederet. In eo Edylio haec Poeta habet:

Luce, veni, novus anno, veni, renovato veni sol.
 Hic tibus columbis, quae Francica mixta superis
 Certat et obsopunt, latus ad invidet arcos.
 Ossa vacat Sauto rades sibi junxerat, aeterna Cloum,
 Quaque Geles soles, Heltem adsculabat Alanis
 Hoc, multi pro peilibus Victoria nuntiat, alis
 Jan venit Augu lus, nostros ut comat honores,
 Officio exornans, spes parlo pare copasset.

Jane, veni, novus anno, veni, renovato veni sol.
 Astra ventibus sol parlo, gaudet Luce.
 Luce, dicit Ausonii successit et car, in annum,
 Quotiam Romulei pro texam habebatur honore.

Ece ubi se cumulat mea purpura, imbutis andi
 Antribus hoc Nemesis, post me dignatur orari
 Augustus consil. Plusquam conferre volebat
 Me sibi, qui jussit nostros proccedere fasces.

Ex his discimus, *Gratianum* anno cccxxxviii consullem sese in presentem annum designasse, et quidem juxta secundam consulatum Caesarorum regulam, *ob vicennialia* nempe uno anno anticipata. Quid vero dicere velit Ausonius, quando ait, *Gratianum* honores ejus consulatus participare cupisse, in obscuro est. Vincit in Notis ad annum ait: « Cur non tussit Gratianus collega, si voluisset? » Cui interrogationi ipse non respondet.

2. *Barbari a Theodosio M. victi.* — Denique ex laudatis Ausonii versibus, in quibus nulla mentio victoriae de Alanis, Hunnis et Gothis reportatae, manifeste colligitur, eam ad annum cccxxxix pertinere, hincque, postquam *Theodosius* in imperii consortium a *Gratiano* adscitus est, prodigatos fuisse, ut recte a *Zozimo* lib. 4. pag. 751. proditum, et a Victore in

Epitome insinuat. Si enim anno cccxxxviii Theodosius adhuc privatus Barbaros illos devicisset, ut vult Theodoretus lib. 5, cap. 5, et ex eo auctor Miscella lib. 12, cap. 19, Ausonius, qui Edyllium prefatum sub illius anni finem cecinit, insignem adeo victoriam silentio non praerisisset. Quare Baronius recte illum Theodoretum lapsum agnovit; sed perpetuum Theodoretum narrationem amplexus est. Cum enim hic in tempore, quo ea victoria relata, peccarit, verosimile est, in narrando facto etiam errasse, Zozimo eam longe aliter referente, ut apud ipsum legere est. Zozimo suffragantur Socrates lib. 5, cap. 6, Sozomenus lib. 7, cap. 4, Orosius lib. 7, cap. 20, Jornandes tam in lib. de Regnorum successione, cap. 93, quam in libro de rebus Geticis cap. 26, Marcellinus in Chronico, et Idacius in Fastis, uterque anno cccxxxix. Hinc Idacius diem memorat, quo hujus victoriae nonnulli Romani perlatum est. Ausonio enim et Olybrio cons. anno sc. cccxxxix prodit: « Ipso anno multa bella Romani cum Gothis commiserunt. Deinde victoriae nuntiata sunt adversus Gothos, Alanos atque Hunnos die XV kal. Decemb. » Error itaque Theodoretum excusari non potest.

3. *Thessalonica in Illyrico sita.* — *Theodosius Magnus ab Acholio* episcopo Thessalonicensi baptizatus est, ut docet Socrates lib. 5, cap. 6, quam urbem in Illyrico fuisse sitam recte insinuat; totius enim Illyrici metropolis erat, ut Theodoretus lib. 5, cap. 16, ostendit, ideoque non solius Macedonia, quae tamen et ipsa in Illyrico fuit. Quare lapsus est Baronius, cum Socratem hac parte erroris arguit, et Thessalonicam non in Illyrico, verum in Macedonia fuisse scribit. Illyricum quippe Orientale ex duabus diocesisibus constabat, Macedonia videlicet et Dacia, et Macedonice diocesis Thessalonica metropolis fuit; episcopus vero Thessalonicensis Illyrici totius primas.

4. *Quando Illyricum in Orientale et Occidentale divisum.* — Hic autem gravis difficultas oritur, quomodo sc. *Theodosius Magnus* baptizari, ac tot leges tam praesenti, quam praecedenti anno *Thessalonicam* dare potuit, cum *Illyricum* illi non crederet Gratianus, sed eam imperii partem, quam Valens reverat, ut scribit Theodoretus lib. 5, cap. 6. Idem confirmat Zozimus lib. 4, inquit Marca in Dissert. de Primatu Lugdunensi, num. xxxiii, qui Theodosium Orientis et Therae rebus, non autem Illyrici a Gratiano prefectum docet lib. 4. Inde est, quod *Probus* Valentiniani II beneficio praefectura Italiae, Africae et omnis Illyrici poliebatur anno cccxxxviii, ut colligitur ex l. 1 Cod. Theod. *Si per obrep. resc. fuer. imp.* Quare Sozomeno hallucinatio excusari non potest, qui commissum Theodosio *Illyricum*, et Orientem scripsit lib. 7, cap. « cum « Illyricum et Orientis partes Theodosio tradidisset », nempe Gratianus. Post necem Gratiani a Maximo tyranno caesi anno cccxxxviii Valentinianus II eundem Maximum in societatem imperii adsevit: et statim, ut caput suum tueretur ab insidiis tyranni, qui contra foederis leges Italiam cum copis ingres-

surus erat, ex *Aquileia* in ultimos regni fines, nempe per Thessalonicam, navigio aufugit cum Justina matre anno cccxxxviii, teste Zozimo. Quod retulit Socrates ad consilium Probi praefecti lib. 5, cap. 11, quem ab Italia discedentem ad Illyricum se contulisse scribit, et contulisse Thessalonicam: « Contestum ex Italia digressus venit in Illyricum, et « in urbe Macedoniae Thessalonica sedem fixit ».

5. *Lapsus Theodoretum.* — « Hic dissimulari non debet lapsus Theodoretum lib. 5, cap. 15, qui forma imperii Orientalis, quae sua aetate, id est anno ccccii, vigebat, inspecta, putavit, Valentinianum II in dittonem Theodosii, regno suo derelicto, confugisse: cum tamen, ut monuit, et testimoniiis certissimis atque adeo ipsius Theodoretum, probavi, solum Illyricum, et Thessalonica civitas tunc temporis pars esset Occidentalis imperii. Eodem anno cccxxxviii *Theodosius* expeditionem in *Maximum* suscepit, et ab eo devicto meritis pennis ob Gratiani caedem sumpsit: compositisque rebus Valentinianum II integro Occidentis imperio praefecit; relictis illi provinciarum iis tractibus, quos pater illius Valentinianus Senior possederat, id est, Gallia, Britannia, Hispania, Africa, et solido Illyrico, usque ad Thraciam. Deinde Valentiniano II per summum Arbo-gastis scelus Viennae intra Gallias stranguulato anno cccxcii, Theodosius iterum ultor regii sanguinis in Occidentem penetravit, sublatoque *Eugenio* tyranno, ipse quoque Mediolani obiit, collato Occidentis in Honorium filium imperio, et in Arcadium Orientis, anno cccxcv. Tunc *Illyrici sectio in duas partes*, quas Notitia imperii exhibet, inducta est, ex Theodosii arbitrio, aut ex Arcadii usurpatione. Variant enim in hoc capite veteres historici. Major apud me fides Zozimi, cujus haec sunt verba: « Theodosius « imperator gentes Italiae adjunctas, Hispanos, Gallos, atque omnem Africam Honorio filio tradidit ». Illyrici praefecturam omisit, quia transcripta erat in Arcadium ». Haec Marca laudatus.

6. *Refellitur opinio Marcae circa divisionem Illyrici.* — Verum existimo, Praesulem eruditissimum hallucinari, et *Illyricum*, quod usque ad annum praecedentem indivisum fuerat, ascito in imperium *Theodosio*, abiisse in Orientale et Occidentale, ut notavit Gothofredus in Commentario leg. 8 Cod. Theod. *De metallis*. Quod fiet is non probet, illud tamen evidenter ostendit, non tantum praefatae leges *Thessalonicam* dare, et Theodosii baptismum *Thessalonicam* susceptum: sed etiam quod Theodosius, postquam a Gratiano Augustus renuntiatus est *Sirmii*, Thessalonicam profectus, illic diu sedit, et legationes civitatum Orientis exceptit. Praeterea, inquit Valenses loco mox citando, in Synodo Constantino-politana anno sequenti habita, cum solos episcopos Orientales interfuisse constat, recensetur *Acholius episcopus Thessalonicensis*, ut videre est apud Socratem lib. 5, cap. 8. Respondet Marca lib. 5, cap. 20, seu potius Baluzius, cujus est illud caput, Acholium non fuisse unum ex episcopis Orientalibus: cum Illyricum solummodo accenseretur Occidentis, et pra-

terea cum interfuisse huic Synodo, ut unum Occidentalium: cum in epistola Concilii Italiae ad Theodosium imp. dicant Patres, se ita unius Aetholii expectasse iudicium, « ut de Occidentalibus partibus Constantinopolim evocandum putarent ». Verum ipsemet Valesius in Notis ad lib. 5 Theodoret. cap. 8, illum locum laudavit, et cap. 9 observat *Aetholium* interfuisse Synodo Romane anno cccxxxii celebratae, quod esset Occidentalium episcopus. Erat itaque Occidentalis, quia Thessalonica pendebat a patriarchatu Romano; erat vero Orientalis, quia Thessalonica parebat Theodosio. Hinc Theodoretus lib. 5, cap. 7, recte scripsit: « Theodosius episcopos duntaxat imperii sui Constantinopolim jussit convenire ». Denique Marca lib. 1 de Concordia, cap. 4, recte docet, « secundum Patrum Constantinopolitanorum sententiam pro Occidentalibus haberi, qui circumscripti non sunt diocesis illis quinque; Thracia, Pontica, Asiana, Orientali, et Aegyptiaca »; quod probat ex Canone V illius Synodi, ut apud eum videre est.

7. *Divisio Illyrici a Gratiano facta.* — Valesius in Notis ad Soeratem lib. 5, cap. 2, existimat, Valentem post mortem fratris Valentiniani, Macedoniam et Daciam imperio suo adiunxisse, ex consensu tiliorum fratris sui; quod se colligere ait ex lib. 31 Ammiani in fine, ubi ait, milites ac palatinos Valentis, qui apud *Hadrianopolim* obsessi fuerant a *Gothis*, soluta tandem obsidione digressos, alios in *Daciam*, alios in *Macedoniam* properasse, *Valentem* eo se recepisse existimantes. Verum hac conjectura levissima; cum Valens, si in fugam tantum a *Gothis* anno cccxxxviii coniectus fuisset, potuisset in *Macedoniam* vel *Daciam*, quae Valentiniano Juniori nepoti suo parebant, sese recipere, ad eas praesertim metas adactus. Divisio itaque *Illyrici in Occidentale et Orientale*, non Theodosio Magno morienti, sed *Gratiano*, huic in imperii consortium asciscenti, videtur attribunda. Nec obstat lex unica Cod. Theod. *Si per obreptionem fuerint impetrata*, a Valentiniano II data: in qua Probo praefecto praetorio injungit, ut eam observari curet « per omnem Italiam, tum etiam per Urbicarias Africanasque regiones, ac per omne Illyricum »; Valentinianus enim intelligendus de omni eo Illyrico, quod Probo subditum erat, non vero etiam de ea Illyrici parte, quae jam a quinquennio imperatori Orientis, nempe *Theodosio Magno*, a Gratiano concessa fuerat.

8. *Illyricum Orientale Theodosio parnisse probatur.* — Illyricum Orientale Theodosio Magno parnisse certum facit l. 17 Cod. Theod. *De cohortalibus*, data a Theodosio Magno *Tinasio et Promoto* cons., anno sc. Christi cccxxxix qua mandat, « ut aurum ad Officium illustre per Illyricum praefecturae cum certa taxatione » peteretur, sen ad Officium praefecti praetorio Illyrici. Aditum tunc Illyricum anno orientis, ad cuius praetorem praefectum ea lex directae, contineendis forte reliquis Barbarorum, qui in Macedonia Thessalorumque fortunas grassati fuerant, absente Theodosio in Occidente, adversus Maximum

tyrannum; de qua grassatione et victoria Theodosii de illis relata legendus *Zozimus* lib. 4, pag. 770 et 771. *Macedonia* itaque, cuius caput *Thessalonica*, et *Thessalia* subjecta erant Theodosio Magno, ut ex *Zozimo* ibidem deducitur. Ille itaque in divisione imperii de Illyrico non loquitur, quia ejus tantum partem Gratianus Theodosio concessit. Contra vero *Illyricum* Theodosio concessisse dicit *Sozomenus* a Marca citatus et perperam reprehensus, ob eam nempe, quae ei data est, partem. Sic male Theodoretum arguit Marca, quod scripserit, Valentinianum II *relictis imperii sui partibus*, in ditionem Theodosii se recepisse. Thessalonicam enim, quae Theodosio Magno parebat, venit. *Thessalonica* etiam anno cccxc magna hominum caedes facta, ob quam D. Ambrosius Theodosium objuravit, quod septem millia hominum occidi passus esset. Quare Theodosio tunc Thessalonica parebat. Legendus *Gothofredus* in Commentario l. 2 Cod. Theod. *De constit. principum*, ubi multa scitu digna habet de praefectis praetorio Illyrici, qui tamen contra illud quod in Comm. l. 7 *De metallis*, jam citato scripserat, ait, *Illyricum* non cessione Theodosio Magno, nisi post eadem Valentiniani Junioris anno cccxcn patratam, exinde tantum Illyricum divisum fuisse in Orientale et Occidentale. Nam verum est, tunc totum Illyricum Theodosium obtinuisse; sed jam ipso sui imperii initio pars ei Illyrici tradita fuerat; quod recte quantum in re obscurissima assequi possum, scripsit postea *Gothofredus* in Comment. laudato in leg. 7 *De metallis*. Quas provincias complecteretur Illyricum Orientale, dixi anno cccxxv, n. xl.

9. *Ecclesiae Constantinopolitanae Orthodoxae reddita.* — A num. 40 ad 44. Iliacis in Fastis sub hujus anni consulibus scribit: « Ilis cons. victoriae undiate sunt amborum Augustorum. Et ipso anno ingressus est Theodosius Aug. Constantinopolim die XVIII kal. Decemb. » Verum, ut observat *Gothofredus* in Chronologia Codicis Theodosiani, nota numeralis X, rejicienda, reponendumque VIII kal. Decembris. Nam XV vel XVI, kal. Decembris Theodosius erat adhuc Thessalonicae, ut docet lex 15 Cod. Theod. *De petitionibus*. Praeterea auctor Chronici Alexandrini Theodosium VIII kal. Decemb. Constantinopolim ingressum discrete scribit, quod etiam *Socrates* laudatus docet. Theodosius Constantinopolim ingressus Orthodoxis Ecclesias dedit: « Annus autem hic erat, quo Gratianus quatuor et Theodosius primum consulatum gessere: ex quo vero Ariani Ecclesias occupaverant, quadragesimus », inquit *Sozomenus* lib. 7, cap. 5, ab anno nempe trecentesimo quadragesimo, quo *Eusebius* ex urbe Nicomediensi ad sedem Constantinopolitanam translatus. Hinc manifestum fit, Ecclesias ab *Arianis* occupatas non anno cccxxxix, ut credidit *Baronius*, sed anno cccxl, a quoque hic annus non quadragesimus, sed quadragesimus primus, aut secundus fuisse.

10. *Triumphus Theodosii M. de gentibus Scythicis.* — *Marcellinus* in Chron. postquam anno

superiori narravit Theodosii M. praelia et victorias de *Alanis, Hunnis, Gothis*, et gentibus Scythicis reportatas, hoc anno ait: « His coss. Theodosius M. postquam de Scythicis gentibus triumphavit, expulsis continuo ab Orthodoxorum Ecclesia Ariamis, qui eam per XI. ferme annos sub arianis imperatoribus tenuerant, nostris Catholicis Orthodoxus restituit imperator mense Decembri.

11. *S. Ambrosius Sirmium venit.* — Ad num. 18 et seq. Baronius existimat, ideo *Dicunt Ambrosium* hoc anno Sirmium venisse, ut Sirmiensi Ecclesie orthodoxum episcopum praticiendum curaret, quia lege Vatinia conjuncta erat provincia Illyrici Gallie Cisalpinæ. Verum ex Suetonio in Julio cap. 22, quem Baronius citat, liquet, in favorem Julii Caesaris illas duas provincias mitas, sed a Constantino M. duobus præfectis prætorio subjectas. Quare quando ea etiam unio durasset post Julium Caesarem, Constantini tamen tempore cessasset. *Sirmium* itaque episcopo Mediolanensi subjecta non erat: ideoque

illuc venit Ambrosius, aut quia a provinciæ episcopis vocatus, aut ut laboranti Ecclesie opem ferret, ut notavit Hermanfius in Vita S. Ambrosii lib. 2. cap. 19.

12. *Obitus Saporis Persarum regis.* — *Sapores* Persarum rex, qui tot annis imperavit quot vixit, septuaginta nempe, hoc circiter anno mortuus est, postquam multas de Romanis victorias reportasset. « Post Saporem Arlaxerxes germanus frater, ut regni tum particeps, quatuor tibi regnans egisset annos, emoritur. Hujus filius Sapores et ipse dictus, annos quinque regnavit; totidem vero et geminos, alteroque adjecto Saporis filius Varanes. Post hunc Isdigertes filius suscepit Principatum, qui et magnus apud Romanos habetur, et celeberrimus », inquit Agathias lib. 4. num. 12. De Isdigerte seu Isdigerde, ut alii eum appellant, seculo sequenti sermo erit: alii enim Persarum reges, qui eum præcessere, obscuro, et hoc loco solum memorati, ut illorum regum serie Annales illustrentur.

DAMASI ANNUS 15. — CHRISTI 381.

1. *Valentiniani et Gratiani rescriptum adversus Ursicinum schismaticum ejusque assectas.* — Trecentesimo octogesimo primis Christi annis Eucharii (Eucherii) et Syagrii consularis auspiciis aperitur, idemque numeratur decimus quintus pontificatus Damasi, atque ab exorlo schismate Ursicini: quo libris jam hstris sæpe compresso, nunquam autem extincto; Gratianus et Valentinianus in Occidente imperatores novissime adversus eosdem schismaticos rescriperunt. Acciderat enim, ut etsi iidem schismatici sæpe damnati fuissent, atque in diversa loca exules amandati; iidem nihilominus, torpescens iudicibus, inde recedentes, atque ad propria remeantes, rursus seditiosas lurbasque contularint non sine magno Catholica Ecclesie pacis detrimento. Quamobrem iidem imperatores in primis redarguentes ignavos iudices, quid ab eis post hæc de iisdem agendum esset, decernentes, rescriptum ad vicarium ordinariorum iudiciorum dederunt, quod hic primo eulendum curavimus ex bibliotheca

Vaticana acceptum, ex codice, inquam, illo, ubi descriptæ habentur comptures Pontificum Romanorum epistolæ, a nobis sæpe citato: quod sane scatebat mendis, sed collatione habita cum alio exemplari, ut licuit, restitimus.

2. « Gratianus et Valentin. AA. Aquilino vicario Ordinariorum.

« Sententias iudicium aut quæ temporum fines, aut contumacis pronuntiatio, aut habitum coram patribus sanxit exancti, nec a mediocri auctoritate labefactari, atque convelli, nec a potentioribus, nec ab impudentibus perlinescent nostra præcepta per vestram negligentiam destituta. Quæ tandem poterit ferri sententia, quam quidem dum despicitis, non excelsis, ut longe tolerantia nostra præcepta sumat effectum, et officium metus cogat agnosci? At nome absurdus est quod Ursicini iussu amentia, quam quod serenitas nostra iudicibus suavit edictis, ut omnes qui impios cultus profanata religione tentarent, vel ad centesimum Urbis mil-

hanc pellerentur? ubi pertinax furor ab obsequentibus destitutus in ejus tantum perniciem rueret, qui solus erraret, et ut condemnati judicio recte sententiam sacerdotum, reditum postea vel ad Ecclesias, quas contaminaverant, non haberent, vel reintegrationem iudicii frustra a nobis imprudenti pervicacia precarentur. Repetat laudanda, et speculata tua sinceritas, quales ad virum clarissimum Simplicium quondam vicarium litteras elementa nostra transmiserit; et desinat iterationem sperare expectare mandati; quia pingendus mansuetudinis nostrae pudor est, instaurare praeceptum.

3. « Ursicinum quidem Gallia coerces, et ne motus aliquis iniquos exerceat, cohibet Agrippina secessio; quem tamen ipsum per occursantes obtundentem sapimus, quam monumentem, ad hoc ut sequentes abjiceret, audivimus. Hisacem remotus Hispaniae angulus titulo damnationis inclusit. Non bene capiti consultum, si quid turbarum vesanus agitaverit Parmensis episcopus eo perniciosior, quod inelyta Urbi magis proximus, et imperitorum multitudinem magis exagitat, et Ecclesiam, de qua iudicio sanctorum praesulum dejectus est, impietate, inane videlicet gloriam sententiae gravioris expectans; quem, si quid decessor tuis devoti vigoris habuisset, protinus ultra fines debuisset extrudere. Et Florentius Puteolanus post damnationem, quam recto iudicio convictus accepit, mansuetudinem nostram inquietare conatus, dignum tulit in progressionem responsum: post quintum decimum annum Ecclesiam, de qua extrusus fuerat, rursus contaminare conatur, congressiones illicitas facere molitur, egentemque consilii multitudinem perditum animi persuasionem depravat, nostrorum videlicet iudicium secundaria frehis, qui private gratiae Imperialis praecepta condonant; et religionem, quam nos jure veneramus quam fortasse ipsi negligunt) inquietari patienter accipiunt.

4. « Claudianus etiam ab his qui contra divina praecepta vitia religionis instaurant, ab his, inquam, quos expelli jusseramus, accitus, quasi parum facinorosus aggressus esset, si in Africa perstitisset, Romae sese dicitur intinasse, falsusque praeceptor, vel expertes adhuc deivo profanare mysterio, vel jam initiatos ex integro nititur flagitio majore corrumpere, cum religionis sanctissimae disciplinam non cumulet iteratio, sed evertat. Quem nos Claudianum dissimili poena ac meruit prosequentes, repelere tantummodo patriam haecenus, remota severitate, praeceptum; sed residere etiam nunc dicitur imperitus sollicitans, et cassam omnino mercedem requirens perdit animas corporum redemptionem. Hinc illi insectatoris sanctissimae Sedis, non solum Dei numine (quod satis erat), sed etiam iudiciorum examine exploratum mentis sanctissimae virum (ut etiam divo patri Valentiniano est comprobatum) turpissimum calumniam episcopum Damasum inquietare non veriti; postquam desperaverunt posse percelli, populum pro quo ille divinitati obses est, inquietant. Sed haecenus stertit iners dissimulatio iudicantium

haec est admonere necesse, quo possit sanctio contempta procedere) haecenus, inquam, stertit apparitorum supina desidia.

5. « Post haec nisi omnes (ut nominalim jussio- nis nostrae summa complectitur, vel quos turbas istiusmodi molientes sanctorum episcoporum Concilia consensu ostenderint) ultra centesimum milliarium ab urbe depuleris, atque eorum civitatum finibus extorres esse praeceperis, quarum plebem, vel Ecclesias, vel per se, vel per simile sui vulgus evercent; praeter astimationis injuriam, cuius apud bonos non levis iactura est, piaculum neglectae sanctionis incurres.

6. « Volumus autem, ut quicumque iudicio Damasi, quod ille cum consilio quinque vel septem habuerit, episcoporum, vel eorum qui catholici sunt, iudicio vel concilio condemnatus fuerit; si juste voluerit Ecclesiam retentare, ut qui evocatus ad sacerdotale iudicium per contumaciam non ivisset; ut ab illustribus viris Praefectis Praetorio Galliae atque Italiae, auctoritate adhibita ad episcopale iudicium recitatur, sive a proconsulibus (Consularibus) vel vicariis, ut ad urbem Romam sub prosecutione perveniat; aut si in longinquiore partibus alicujus ferocitas talis emerit, omnis ejus causa elictio ad metropolim in eadem provincia episcopi deducetur examen; vel si ipse metropolitanus est, Romam necessario, vel ad eos quos Romanus episcopus iudices dederit, sine dilatione contendat: Ita tamen, ut quicumque detecti sunt, ab ejus tantum urbis finibus segregentur, in quibus fuerint sacerdotes. Mitius enim graviter meritos coercesmus, et sacrilegam pertinaciam levis quam meretur ulciscimur.

7. « Quod si vel metropolitani episcopi, vel cuiuscumque sacerdotis iniquitas est suspecta aut gratia; ad Romanum episcopum, vel ad Concilium quindecim finitimum episcoporum accessitum liceat provocare; modo ne post examen habitum, quod definitum fuerit, integretur. Jam vero illud quod in negotiis quoque rerum minorum, et in levibus causis dictionibus animis nostris justitia naturalis inseruit, multo diligentius in causis justissimis volumus convalescere, ne facile sit cuiquam praedito notabili pravitate morum, aut infami calumnia notato personam criminantis assumere, aut testimonii dictionem in accusationem episcopi profiteri». Haecenus imperatorum rescriptum: ex quo cum Damasus calumniam schismaticorum impetitus cognoscitur; tum Ursicinus exilio longinquo multatus, eodemque in praesens continuato, percipitur. Ex his omnibus suspectum redditur falsitatis, quod habetur in libro de Romanis Pontificibus; ipsum Neapolis in Campania fuisse post schisma creatum episcopum; cuius quidem episcopatus nec Marcellinus ejus fautor in libello dato Theodosio, quo ejus causam prosecutus est, meminit; quod (ut puto) non tacuisset, si id vere accidisset. Hic quidem positum volumus imperatorum a nobis recitatum rescriptum, cuius testificatione hoc anno decimo quinto

Damasi datum constat : sed jam ad res a Theodosio imperatore in Oriente pie gestas orationem convertemus.

8. *Theodosii lex contra Arianos.* — Hoc ipso anno, iisdemque consulibus, quarto Idus Januarii Theodosius imperator cum aliis imperatoribus adversus hæreticos hujusmodi edidit sanctionem¹.

« Nullus hæreticis mysteriorum locus, nulla ad excedendi animi obstinioris dementiam pateat occasio. Sciant omnes, etiamsi quid speciali quolibet rescripto per fraudem elicto ab hujusmodi hominum genere impetratum est, non valere. Arceantur cunctorum hæreticorum ab illicitis congregationibus turbæ. Unius et summi Dei nomen ubique celebretur. Nicænae fidei dudum a majoribus tradita, et divinae religionis testimonio atque assertione firmate observantia semper mansura teneatur. Photiniane labis contaminatio, Ariani sacrilegii venenum, Eunomiane perfidiae crimen, et nefanda monstruosis nominibus auctorum prodigia sectarum ab ipso etiam aboleantur auditu. Is autem Nicænae assertor fidei, catholicae religionis verus cultor accipiendus est, qui omnipotentem Deum, et Christum Filium Dei unum nomine (substantia) confitetur, Deum de Deo, lumen de lumine; qui Spiritum sanctum, qui id quod ex summo rerum parente speramus, accipimus, negando non violat; apud quem intemeratae fidei sensu viget incorrupte Trinitatis indivisa substantia, quæ Græci assertione verbi, *ousia*, recte creditibus dicitur. Hæc profecto nobis magis prabala, hæc veneranda sunt. Qui vero iisdem non inserviunt; desinant affectatis dolis alienum veræ religionis nomen assumere, et suis apertis criminibus denotentur, ab omnium summorum ecclesiarum limine penitus arceantur: cum omnes hæreticos illicitas agere intra oppida congregationes veteris. Ac si quid erectio factiosa tentaverit; ab ipsis etiam urbium mœnibus, exterminato furore propelli jubemus, ut cunctis orthodoxis episcopis, qui Nicænam fidem tenent, Catholicae Ecclesiae toto orbe reddantur. Dat. IV id. Januar., C. P. Eucherio et Sygario coss.

9. Hujus quidem edenda sanctionis causa efficaci illa præcessit; quod cum ab ipso Theodosio (ut vidimus in fine anni superioris tradenda esset Ecclesiae primaria Gregorio Nazianzeno, Ariani adeo perstreperere, atque eiere tumultus, ut opus fuerit armato exercitu adire templum, et illic Gregorium introducere: quos omnes una cum aliis hæreticis ejusmodi pronuntiato edicto Theodosius coercendos esse jure decrevit. Mentio hujus legis qua Photiniani interdicti sunt conventus, est in epistola Synodali Concilii Aquileiensis, de quo inferius. Post hanc autem sanctionem contigisse videtur, quod ex Sozomeno dictum est, Arianos exites ecclesiis conventus extra mœnia collegisse.

10. *In furem Athanarici regis Gothorum clementia Theodosii, ejusque felicitas a pietate compu-*

rata. — « Hoc quoque Januarii mense » inquit Marcellinus², « Athanaricus rex Gothorum, cum quo Theodosias imperator fœdus pepigerat, Constantinopolim venit, eodemque mense morbo periit ». De quo Ammianus hæc ait³: « Athanaricus proximorum factione genitalibus terris expulsus, Constantinopoli fatali sorte decessit, et ambrosius exequiis ritu sepultus est nostro; nempe Gentilidio: non enim christianus, sed Christianorum persecutor exlilerat. Tanta clementia inerat christiano principi Theodosio, ut ea etiam voluerit hosti Christianæ religionis imperitari. Zozimus et ipse ethnicus hæc vehementer admiratus, ita rem gestam scribit⁴: « Athanaricus a suis expulsus, se celeriter ad Theodosium contulit non ita pridem morbo liberatum, qui spem de vita dubiam fecerat. Theodosius vero hominem cum barbaris comitibus amanter excipit, spatium non exiguum extra Constantinopolim obvium ei progressus. Cumque confestim extinctus fuisset, regia sepultura mortuorum terræ mandavit: et tantam sepulture magnificentiam adhibebat, ut tam superbo funere barbaris omnibus obstupelactis. Sythæ quidem domum redirent, nec Romanos amplius infestarent, bonitatem principis admirati: quotquot autem cum rege vita defuncto venerant, custodiende ripæ fluminis Istri intenti, diu, quo minus Romani vexarentur incursionibus, impediunt. » Hæc Zozimus.

11. Sed et Themistius philosophus et ipse gentilis, quanta bona Theodosii clementiam fuerint consecuta, admiratus hæc ait⁵: « Quibus nimis presidis, o Rex, non sagittariis, non armatis militibus, non Armeniis, aut Hispanis, non eorum armatorum agmine ad extinguendam Scytharum flammam egisti, sed tuo usque concilio et prudentia, flamma illa per se extincta est ». Verum et Orosius⁶ ex nostris: « Universe », inquit, « Gothorum gentes, rege defuncto, aspicientes virtutem benignitatemque Theodosii, Romano sese imperio dederunt. In iisdem etiam diebus Persæ, qui Juliano interfecto aliisque imperatoribus saepe victis, nunc etiam Valente in fugam acto recentissime victorie satietate cruda insultatione ruelabant; ultro Constantinopolim ad Theodosium misere legatos, pacemque supplices poposcerunt. Ictumque tunc factus est, quo universus Oriens usque ad nunc tranquillissime fruatur ». Hæc Orosius. At Pacatus⁷, Persas numerata defuisse ad Theodosium imperatorem, affirmat.

12. Quis hæc tot tantaque considerans, non admiraretur, quod mala hæreses inxerunt in Orientem, et quod bona restituta post limine catholica fides secum attulerit; ut eodem ferme tempore quo scriberet Theodosius leges pro orthodoxa fide adversus hæreticos, eodem e Gothis et Persis victoribus hostibus de inveniunda pace legatos idem exceperit? Hæc tam perspicua considerans pariter S. Ambro-

¹ Marcellin. in Chron. — ² Ammian. lib. XXXV. — ³ Zozim. lib. IV. — ⁴ Themist. orat. 6. — ⁵ Oros. lib. VII. c. 24. — ⁶ Pacat. in Panegyric. Theodosio.

seus, scribens ad Gratianum, commentarios de Spiritu sancto, ista praefatur: « Etiam Constantinopolis jam verbum Dei recepit, et evidenter meruit tui documenti iudicium. Etiam quando venera Arianorum suis locabat inclusa visceribus, bellis finitimis iniqua, muris armis circumsonabat hostilibus. Postea vero quam fides exiles abdicavit: hostem ipsum iudicium regnum, quem semper finire consueverat, deditum vixit, supplicem recepit, morientem obruit, obtulit, sepultum possidet. Quamvis ergo et Constantinopoli, quantos postremo toto hodie in Orbe mundavit? Non mundavit Damascus Deum alloquitur... non mundavit Petrus... nempe Alexandrinus, non mundavit Ambrosius, non mundavit Gregorius: nostra enim servitia, sed tua sunt sacramenta ». Haec Ambrosius: quibus plene et illud immolescit, hanc ante presentem annum ipsum ad Gratianum imperatorem scripsisse duos libros illos de Spiritu sancto.

13. Porro hoc ipso anno haec scripta esse ab Ambrosio, certum argumentum est, quod meminit Petri, de cuius obitu, ipse nondum certior redditus esset: nam Timotheum nominasset, si scisset ipsum in locum Petri subrogatum fuisse. Quod vero spectat ad ipsum commentarium de Spiritu sancto ab Ambrosio ad Gratianum elaboratum: nescio quid sibi velit Ruffinus his verbis: « Ambrosius sanctus de Spiritu sancto non solum verbis, sed et sanguine suo scripsit: obtulit enim persecutoriis sanguinem suum, quem in se fudit; sed a Deo ad alios adhuc reservabatur labores ». Haec ipse: quem miror ignorasse libros illos, exposcente Gratiano catholico principe, scriptos, ab eo primum expeditos, avideque susceptos, qui eundem Ambrosium ut patrem coluit, et adversus Arianos, ut ipse testatur, suscepit patrocinium.

14. Se Felicitissima Ruffini bibem in Hieronymum illi est, dum subdit ea de causa ipsam interpretatum esse Didymum de Spiritu sancto, ut Ambrosii iura delegeret: siquidem longe ante, quam Ambrosius in opus ineamerit, illud aggressus fuerat S. Hieronymus, ut testatur litteris¹ ad Damasum scriptis ex Oriente, ante quam Romam rediisset: nam in Orientem postea non nisi post mortem Damasi reversus est: quod suo loco dicemus: ut plane appareat aliud fuisse consilium Hieronymi in opere aggressiendo, quam quod Ruffinus calumniose suggillat.

15. Quod cursus spectat ad felicitatem Theodosii ex pietate comparatum, praestat audire Pacatum: quam feliciter sub pio principe barbari orbis Orientalis coluerint, obedierint, vel saltem timerint Theodosium imperantem: « Si quis », inquit, « forte sunt barbarorum, qui nondum virtutis huius fulmen exoptant, nomen terrore percussit, et velut altitatis quiescant. Tunc enim, Imperator, auspica non habentium gentes tremunt, quas ab Orbe nostro silvan-

tium intervalla vel flumina, montesve distinguunt, sed quas aditus ardoribus necessas, aut continua licite separatas, aut interclusis aquoribus abjectas natura distriminal. Non Oceano Indus, non frigore Bosphoramus, non Arabs medio Sole securus est: et quo vit pervenerat nomen, ante Romanum accedit Imperium. Dicam ne ego receptos ad servitium Gothos castris tuis militem, terris sufficere cultorem? Dicam a rebellibus Sarracenis penas polluti foederis expeditus? Dicam interdictum Scythias Tanaim? et imbelles arcus esse Ingentis Albani? Quaecumque natio barbarorum robore, ferocia, numero gravis nobis unquam fuit: aut boni consulit, ut quiescat: aut letatur quasi amica, si serviat. Persis ipsa Republice nostrae retro amula, et nullis Romanorum ducum Lanosa funeribus, quicquid unquam in principes nostros inclementius fecit, excusat obsequio. Denique ipse ille Rex ejus dedignatus antea se tateri hominem, jam tateri timorem, et in his le colit templis in quibus colitur, tum legatione mittenda, tum gemmis, sericoque praebendo: ad hoc triumphalibus bellis in tua esseda suggerendis, etsi adhuc non est federatus, jam tamen tuis cultibus tributarius est ». Hucusque Pacatus.

16. Qui igitur lavendo pietati, quam amplissimas inde proveniens se praecoci messe collegisce cognovit Theodosius inde imperator, eandem magis magisque excolere perseverans, paulo post sub iisdem consulibus ultima die Marti clericis ejusmodi indulsit privilegium¹:

« Universos quos consilerit custodes Ecclesiarum esse, vel sanctorum locorum ac religiosis obsequiis deserve, nullius attentionis molestias sustinere decernimus. Quis enim eos capite censis patiatur esse devinctos, quos necessario intelligit supremo officio mancipatos? Dat. prid. kal. April. Constantinopoli, Eucherio et Syagro eoss. »

17. *Ad confruandam Gregorii electionem Synodus Constantinopoli celebratur, Damaso auctore, occurrenter, in qua Symbolum fidei editur, cariae haereses damnantur.* — Hoc eodem anno mense Maii celebrata est Constantinopoli Synodus centum quinquaginta episcoporum: ita sane Socrates, qui et causam hujus indicende Synodi recensens haec ait: « Imperator, nulla mora interposita, Concilium episcoporum ipsius fidem amplectentium convocat, quo tum fides Concilii Nicani corroboraretur, tum Constantinopoli designaretur episcopus. Ac quoniam in spem venerat, se posse Maecdonianos ad concordiam cum illis episcopis qui erant ejusdem cum illo fidei reducere: episcopos sectae Maecdoniana accesserat. Haec in munum convenit qui fidem tenebant Constantinianis, Timotheus Alexandriae episcopus, Hierosolymorum Cyrillus, qui id temporis poenitentia addictus, fidei Constantinianis se totum addixerat: Meletius autem jam priorem aderat, eo scilicet tempore, quo

¹ V. supra, lib. 1. cap. 2. §. 2. — Hieron. in vet. Hieron. — Hieron. in vet. Hieron. — Hieron. in vet. Hieron.

¹ C. XXVI, de Episcopis et clericis. — Theod. — S. Socrat. lib. V, c. 8.

erat propter designationem Gregorii illo accersitus : Ascholinus (Acholinus) etiam Thessalonice episcopus, et alii complures : erant omnes numero centum quinquaginta. Partis Macedoniae primas obtulerunt Eleusius episcopus Cyzi et Marcianus Lampasaci. Omnes illius sectae erant ad numerum triginta sex, quorum major pars e civitatibus Hellepontii fuit. Ad Concilium igitur conveniunt, Eucharisio (Eucherio) et Evagrius Syagrius, coss., mense Maio ». Haec Socrates. Porro Concilium hoc nominatum esse generale, ex epistola Synodali ad Damasum et alios episcopos Romae ad Synodum congregatos certum est.

18. Quod vero Socrates ait, diu autem accersitum fuisse Meletium Antiochia Constantinopolim, ut in throno Gregorium collocaret : haud dubium autem mensem Maii id factum apparere, sed non ab uno Meletio, verum ab ipsa Synodo episcoporum, quam et ad hoc fuisse collectam, idem Gregorius docet his iambicis versibus¹ :

Mala aspirator hic mihi cesso a throno :
Nam quaequid Orbis praesidium Egyptum extra
Habebat usque ad Ibelytam Romam mox iam
Terre marisque ex ultimis recessibus
Quo concitatum caelitus pacto, laedi se totum
Golf repente, firmet ut thronum iudici.
Quos inter mos, vir erat pius admodum,
Simplex, apertis moribus, plenus Deo, etc.

Describit enim Meletium illis versibus, quos superius recitavimus. Ex his quidem duo considerata sunt ; asserere in primis Gregorium, hos episcopos ad confirmationem electionis ipsius convenisse, ut scilicet quod populus postularat et princeps, idem ecclesiastico ritu perficerent ; deinde aperte affirmare, eo tempore, quo isti convenere, abfuisse Timotheum episcopum Alexandrinum, accessisse vero postea, ut dicemus ; atque adeo convenit huic diversum fuisse ab illo, quem mense Maii Socrates et alii collectum fuisse tradunt, damnatumque in eo Macedonium haeresiarcham et alios ; huiusque licet hoc anno, ante tamen illud tempus celebratum fuisse liquet, in eoque nihil praeterea actum esse, quam de confirmatione electionis Gregorii, deoque ejusdem cathedrae possessione adspicienda.

19. Sed quod Gregorius ait, se ignorasse quoniam modo lotius Oricidis episcopi, ut confirmarent collatum sibi antea sedem, Constantinopolim una convenierunt ; putamus id ipsum latere voluisse auctores Synodi, quod finierunt, ne si scisset, exestigio solum verberet. Ceterum quod Egypti episcopi minime vocati tunc fuerint ; id quidem ipse sibi visis antistites vindicasse, quod illi nefarium hominem Maximum scelere admodum in Ecclesiam creatum episcopum intrusissent. Accidit vero, ut cum tot tantique in unum convenissent episcopi, de Macedonii haeresiarche damnatione in Synodo ageretur ; placuisse in primis ad Damasum Romano

pontifici, ipsumque de his egisse apud Theodosium imperatorem, jure opinari licet, quod sextae Synodi Acta ope Damasi atque favore Theodosii id factum testentur his verbis² : Macedonius Spiritus nequam Deitatem et Maximum, eumque conservum praedicabat : sed novissimum, Theodosius imperator, et Damasus fidei adamantes obstitere, quorum solidam mentem aggressiones atque conflictus nullatenus sauciarunt, etc. » Haec ibi. Sed hujus quoque veritatis vetera reperiuntur Romanae Ecclesiae monumenta, quibus res gestae Damasi describuntur, quae in eadem Ecclesia Romana publice recitari solebant : exant ipsa in nostra bibliotheca : sed ne domesticos testes citare videamur : habentur eadem in scripto codice pervetusto Vaticanae bibliothecae, necnon in alio S. Mariae Majoris, in quibus haec scripta leguntur : « Sententiam de damnatione Macedonii et Einnonii Damasus confirmari praecipit etiam in sancta secunda Synodo, quae praepeto et auctoritate ejus apud Constantinopolim celebrata est.

20. At quisquam de his potuerit dubitare, cum constet absque auctoritate Romani Pontificis ejusmodi Synodos congregari minime licuisse ? ejus quidem veteris observantiae probatum antiquitus usum Lucienus Apostolicae Sedis vicarius in Concilio Chalcedonensi libera voce his verbis testatus est³ : *Judicii sui ipsum*, nempe Dioscorum, « necesse est reddere rationem ; quia cum nec personam judicandi haberet, subrepsit ; et Synodum ausus est facere sine auctoritate Sedis Apostolicae ; quod rite nunquam factum est, nec fieri licuit ». Ita ipse ; sed de his esse regulas ecclesiasticas et Patrum instituta, Paschasius legatus addit. Testatur et ipse Damasus⁴, nullius esse momenti decreta Synodi, cui ipse per se vel per legatos assensum non praefuisset. Confirmat id Socrates⁵, prohibere aut ecclesiasticum canonem, ne decreta absque sententia Romani Pontificis in Ecclesiis saucerentur ; quod et Sozomenus pariter⁶ attestatur. Sed ad Gregorium redeamus. Ipse quidem sic dicit, se nescire, quo vocante convenierint Orientales episcopi Constantinopolim ad sui in eam sedem promotionem, quod res ut dictum est secretior ageretur ; constat tamen eodem litteris imperatoris convocatos : testantur enim id idem ipsi qui convenierunt episcopi in sua ipsorum epistola Synodali⁷ ad episcopos Occidentales ; affirmantque id ipsum Joannes Chrysostomus in oratione dicta in laudem Meleti.

21. Inter alios autem insignes episcopos Orientis, qui Constantinopolim venerant, fuit Gregorius Nysenus frater sancti Basilii, qui et secum attulit libros a se scriptos adversus Einnonium, quos legit Gregorio Nazianzeno, nostraeque Hieronymo (qui tunc ut diximus agebat Constantinopolim) audita Gregori persequerans : hos cum secum venit ipse

¹ Socrat. *Surv. Auct. Antiq.* c. 28. Concil. Chalced. Act. c. 28. Hist. eccl. ad Episc. Illuc. apud Dros. de *Christ. Eccl.* c. 32. p. 197.
² 14. *Socran. Hist. eccl.* c. 29. c. 30. c. 31.
³ Hieron. *De script. Eccl.* in Episc. Nyseno.

⁴ Greg. Nazianz. in oratione de Adriano.

Nysenus commentarios, quod persensisset convocatos episcopos post promotionem Gregorii Nazianzeni in episcopatum Constantinopolitanum, adversus haereticum Macedonii et Eunomii conventus agitatos; haec et ipse festulter primam causam hujus cogende Synodi fuisse, ut Ecclesia suo traderetur episcopo; id enim insinuat in oratione tunc habita in funere Meletii¹, cum ait ejus adventus Constantinopolim illam fuisse causam, ut sponsam sponso traderet.

22. Interfuerunt huic Synodo post Gregorium alii complures ex confessoribus; qui tempore persecutionis Valentis imperatoris exilium passi fuerant, ut ipse Meletius inter primos adnumerandus, et alii, quos complexa est Theodosii constitutio, quam suo loco inferius recitabimus. Verum et praesto fuerunt plures ex illis, qui antea, Valentis tempore, pulsati orthodoxis, Arianorum favore, vacantes sedes acceperant: hi enim temporari inservientes, sub catholico imperatore aque catholice fidei defensores se praebuere, cum antea vel gratia ductum exercitus, vel favore aliorum magistratum in episcopatum omnino haec indigem, nihilominus irrepissent; de quibus omnibus fusius ipse Gregorius Nazianzenus interius.

23. Quod autem pertinet ad rerum in Synodo gestarum ordinem, errore quidem lapsi mihi videntur Socrates² atque Sozomenus³, qui post creationem Nectarii tradunt transactas fuisse in Synodo controversas, actumque de perperam facta electione Maximi et aliiis, quae in hac Synodo statuta esse reperimur. Nam quo modo id potuit accidisse, si testificatione Gregorii Nazianzeni (ut suo loco dicemus) satis aperte constat, post abdicationem ipsius Gregorii ante electionem Nectarii, qui prudentiores erant in Synodo episcopi ob indignum facinus protinus recessisse? Rursum vero quo modo non prioris Synodi tempore de his actum esse dixerimus, si Meletius, qui ante abdicationem Gregorii mortuus est, ipsi Synodo reperitur esse subscriptus? Nos ergo concinnum magis ordinem rerum gestarum in Synodo prosequemur firmiter ratione subnixum. Qui igitur omnes convocati Constantinopolim fuerunt, ut Gregorio sedem Constantinopolitanam Ecclesiae stabilirent, utaequam id agerent, agressi sunt Maximam causam pertractare, qui adversus Gregorium sedem creverat, ordinatus ab Aegyptiis episcopis ejus sedis antistes, et episcopales ibidem functiones administrarat, utpote qui aliquot ordinasset, et in clerum ejus Ecclesiae advenisset.

24. Perrogata itaque fuit in primis, examinataque causa Maximi; judicialis enim ecclesiasticus ordo id exigebat, ut antequam in sede legitimus collocaretur antistes, ejus qui primo fuerat perperam ordinatus, causa Maximi tractaretur. Quamobrem praeposito plane ordine cum Theodoretus⁴, tum Sozomenus⁵ post Nectarii etiam creationem, qui

successit Gregorio, abdicationem a Synodo tactam Maximi collocant. Ceterum de eodem Maximo constat Synodum in eam sententiam abiisse, ut communis consensu declararet, eum nec fuisse, neque esse episcopum, clericos item ab eodem ordinatos omnis ecclesiasticae functionis et muneris expertes vacuos abire debere. Haec Sozomenus. Addit Theodoretus, eundem Maximum haereticum Apollinaris sectatorem quoque fuisse convictum, ob idque etiam ecclesiasticae communionem privatum; sed alii id postea, Synodi vero quarto de damnatione Maximi ita decernitur:

« Quod ad Maximum Cynicum attinet, et ea quae illius tempore inhoneste, indecenter, ac flagitiose Constantinopoli acciderunt; decrevimus, ac censuimus, Maximum neque episcopum fuisse, aut esse; neque eos qui ab eo in quocumque gradu Ecclesiae ordinati sunt, clericos vel fuisse, vel esse debere: omnibus his quae circa ipsum, vel ab ipso acta sunt, improbata ac rescissa ».

25. Ejecto igitur ab Ecclesia Maximo ante perperam intruso, coelutque fidelium interdicto, communis Patrum calculo probata confirmataque est electio Gregorii Nazianzeni: cui enim debebatur messis, nisi qui seminarat; cuive domus, nisi qui eum eam dicunt invenisset, edificarat? Id vero pergratum Deo, id hominibus verae religionis cultoribus jucundum, id denique acceptum scientes imperatori, omnes episcopi mox laeta citaque nulla cunctatione praepedita de sede Gregorii tulere suffragia; solus ipse mareus tunc erat et lugens, ut declarat illis versibus⁶:

Sacris me collocant his sedibus
Fidentem, gaudentem, etc.

Adit enim, se una illa causa permotum acquievisse, ut dissidentes in Ecclesia episcopos simul pace conciliaret; quod et perficere curavit; nam in dicendis sententiis in Synodo omnisi paci consuluit; de pace enim tunc egregiam habuit concionem, adiecit et alia, de quibus suo loco dicturi sumus.

26. Dato jam obfirmatoque in Ecclesia Constantinopolitana Gregorio episcopo, sublato in hunc modum schismate, ad concordiam unitatemque omnibus una reductis; jam de his quae spectarent ad fidem catholicam acutatum est inter Patres. Hoc namque ordine Synodum progressum esse, declarant ejusdem Concilii litterae ad Theodosium datae, inferius describende. De fide igitur tractaturis Patribus exhibitum fuisse volumen Occidentarium, ejusdem Synodi canon quintus significat. At quodam scriptum per illud volumen Occidentalium, intelligendum sit, explorandum est. Ad quod assequendum, illud considerandum: cum in dicto canone comprobari dicatur cum eo volumine etiam fidem Antiochenorum unam substantiam in personarum Trinitate continentium, in eam sen-

¹ Greg. Nazian. in eorum, de Vita sua. — Socr. hist. eccl. lib. 4, c. 17. — Sozom. hist. eccl. lib. 7, c. 17. — Theod. hist. eccl. lib. 2, c. 22. — Greg. Nazian. in eorum, de Vita sua.

² Greg. Nazian. in eorum, de Vita sua.

tentiam adducunt, ut nihil aliud per volumina Occidentalium Patres intellexerint, quam professionem illam fidei a Damaso ex Concilio Romano¹ scriptam ad Paulinum episcopum Antiochenum, qua continet anathematismos adversus omnes haereses hunc temporis Orientalem Ecclesiam potissimum infestantes : recitat eam Theodoretus², sed perperam mutato titulo, cum loco Paulini episcopi Antiocheni apposuerit ipse Paulinum episcopum Thessalonicensem : quod, cum de eadem scriptione egimus, superius dictum est. Rursus vero ipsum errasse diximus, cum eam suo loco minime ponit, post Concilium Constantinopolitanum collocans, quam constat scriptam esse ex Romana Synodo superius recensita : nam quo modo potuit ea Damascus scripsisse ad Paulinum episcopum Antiochenum, quem (ut demonstrabimus suo loco) liquet hinc una cum Damaso presentem fuisse Romano Concilio? Ex volumine igitur illo Occidentalium, nempe Damasi, elicita esse plenissimam de Spiritu sancti divinitate assertionem in Symbolo in hac Synodo insitutum collocatam, omnes qui eam legent, intelligunt : ut non mirum sit, si de his quae ad fidem spectant, Damascus oecumenicam hanc voluerit Synodum nominari, in qua quid Occidens, quid Oriens, quid universa demum Catholica Ecclesia, ipseque praesertim Romanus Pontifex, quid de Spiritu sancto sentiendum esset, paribus votis, unaque sententia ediderunt.

27. Quod vero Patres, qui eidem Constantinopolitano Concilio praesentes fuerunt, optime scirent Antiochenos communicationis Paulini recepisse a Damaso fidei professionem; haud potuerunt eosdem communicantes cum Damaso Romano pontifice non recipere. Quamobrem ad tollendam omnem schismatis suspicionem, se eos recipere, publica attestazione decernunt, cum ejusmodi in eadem Synodo canonem statuerint.

« Quod ad volumina attinet Occidentalium ; etiam eos qui sunt Antiochia, approbavimus, unam confitentes Patris et Filii et Spiritus sancti divinitatem ». Haec canon in libello Synodiarum constitutionum³, necnon apud Theodorum⁴, sed paulo diverse, sic igitur ex his plane intelligis, ita divisos fuisse inter se Christianos catholicos Antiochenos, ut tamen id fieri absque schismatis labe contingerit ; qua etiam conditione ea divisio perseveravit in posterum.

28. Praeter autem Damasi volumina fidei, cognitum pariter fuit in hoc eodem Concilio atque ab omnibus absque emendatione receptum Nicaenum fidei Symbolum : Sed cum in eo parvus de divinitate Spiritus sancti actum fuisset, eo quod nulla hunc haeresis ei adversaria emerisset, placuit S. Synodo de Spiritu sancti divinitate addere aliqua (ut olim de Filio in Nicaeno Concilio factum fuerat, quibus adversus omnes haereticos ejusdem Spiritus

sancti una eademque cum Patre et Filio divina substantia praedicaretur, idemque Dominus diceretur, quem servum esse impij blasphemabant haeretici : scriptum namque fuisse in hac Synodo a Patribus libellum fidei, fidem ipsi testati sunt in epistola sequenti anno data ad Damasum et alios episcopos qui Roma conveniant, his verbis⁵ : « De his plenorem cognitionem animis poteritis percipere, si libellum Concilio Antiochia convocato de fidei decisione editum, et cum etiam qui superiori anno a Concilio generali compositus est, legere placuerit : in quibus tum fidem nostram uberius exposuimus, tum haeresibus inper excogitatis anathema scriptis proditum denuntiavimus ». Haec ibi. Porro ipsum libellum fidei, sive dixerimus Symbolum stumma deliberatione sanctorum Patrum examinatum, atque decretum, tradunt⁶ scriptum fuisse a S. Gregorio Nysseno episcopo ; quod sic se habet recitatum in Concilio Chalcedonensi⁷, his praemissis :

« Sancta fides, quam exposuerunt sancti centum quinquaginta Patres, consona est sanctae et magnae Nicaeae Synodo ».

29. « Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilem et invisibilem. Et in unum Dominum Jesum Christum Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante saecula, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, natum, non factum ; hominisoni Patri hoc est ejusdem cum Patre substantiae, per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines et nostram salutem descendit ; et incarnatus est de Spiritu sancto et Maria virgine humanatus est : et crucifixus pro nobis sub Pontio Pilato, et sepultus : et tertia die resurrexit : et ascendit in caelos, sedet ad dexteram Patris ; et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos ; cuius regni non erit finis : et in Spiritum sanctum Dominum et vivificantem, ex Patre procedentem, cum Patre et Filio coadorandum, et conglorificandum ; qui locutus est per Prophetas. In unam Catholicam et Apostolicam Ecclesiam. Confitemur unum baptismum in remissionem peccatorum ; et expectamus resurrectionem mortuorum ; et vitam venturi saeculi. Amen ». Subdit ibi : « Omnes reverendissimi episcopi clamaverunt : Haec omnium fides ; haec Orthodoxorum fides ; omnes sic credimus ». Idem reperitur apud Latinos, diversa tamen translatione, et cum illo additamento, rursus ; quod quando, quae occasione appositum fuerit, suo loco dicturi sumus. Et autem in Occidente intra sacrorum solemniam caneretur, recentior usus fuit, non autem ut aliqui putant ex Damasi papae decreto : nam auctoritate Rufini⁸, qui his temporibus scribebat, liquet nullum aliud Romanam Ecclesiam novisse in sacris ritibus, quam Symbolum apostolicum. Tantum namque adest ut id Damaso tribui possit, ut quod

¹ Ex lat. huj. Concilii in Damaso — Theod. lib. V. c. 11. — Concilii Constantin. I. c. 5. — Theod. in Nomocan. Photin.

² Apud Theod. lib. V. c. 11. — Nicaen. lib. V. c. 11. — Chalcedon. Concilii Act. II. — Rufin. in expositione in Symbolo.

careret hac consuetudine Occidentalis Ecclesia, Tolletamur? Tertium Concilium cum se proficitur ab Ecclesia Orientali accipere velle laudabilem usum.

30. Post scriptum libellum fidei, consentiam esse in Synodo communi omnium Patrum sententiam damnationem haeresum, decreto edito, eorum epistola ad Damasum scripta statuit. Illum vero ipsam tunc ea de re ab eisdem Patribus sanctum canonem hinc subsecutus, qui se habet: « Ne reprobator reprobatorum fides Trecentorum decem et octo Patrum, qui in Nicæa Bithyniae convenierunt; sed manebit in fide ac rati. Et extrema execratione ac detestatione damnator omnis haeresis, perversive et iniqua opinio, praecipue Eunomianorum, sive Anomaeorum, item Arianorum, sive Eudoxianorum, Sabellianorum, Marcellianorum, Photinianorum et Apollinarianorum ». Haec canon. At non tantum haereses, sed eorum auctores nominatim in hac Synodo fuisse damnatos, omnes acque consentiunt.

31. Quod autem hoc eodem canone damnati scribantur haeretici Eudoxiani, illa dicta ab Eudoxio episcopo Constantinopolitano, de quo superius; cum nomen deseruit Eudoxiani nominari, redactique essent inde exierant, in classem Arianorum; accidit ut postea obscurum redditum fuerit Eudoxii quoque nomen. Indequae est quod S. Gregorius? illa scribat ad Calixtum episcopum Alexandrinum: « Praeterea idem frater noster », nempe Cyriacus episcopus Constantinopolitanus, « omnia in suis Synodiis catholica. Deo auctore, locutus est, quendam vero Eudoxium damnavit, quem neque in Synodiis damnatum invenimus, neque a decessoribus eius in suis Synodiis reprobatum. Et canones quidem Constantinopolitani Concilii Eudoxianos damnant; sed quis fuerit eorum auctor Eudoxius, minime dicunt. Romana autem Ecclesia eosdem canones vel gesta Synodi illius haecenus non habet, nec accipit; in hoc autem eadem Synodum accepit, quod est per eam contra Macedonium definitum. Reliquas vero haereses, quae illic memoratae sunt, ab aliis iam Patribus damnatas reprobat. De Eudoxianis vero nihil haecenus agnovit. In historia autem Sozomeni de quodam Eudoxio, qui Constantinopolitane Ecclesiae episcopatum arripuisse dicitur, aliqua narrantur, sed ipsam quoque historiam Sedes Apostolica recipere recusat, quoniam multa mentitur ». Haec Gregorius. At praeter Sozomenum, a pluribus antiquioribus patribus Eudoxium nempe haeresis infortunatum alique convictum fuisse, quae dicta sunt superius manifeste declarant. Sed ex Gregorii verbis factum esse potest esse Romanam archiva significantur, in quibus de rebus iniquae ab Eudoxio gestis et eius damnatione nihil potest ea reperiri dicitur, quam quae a Sozomene scripta essent. Cur autem factum sit, ut canones Constantinopolitani Concilii apud Occidentales in suspicionem adducti sint, ut eos nec

vellet habere, nec recipere; dicimus postea id accidisse impostura Graecorum quorundam veris falsamiscantium.

32. Quod ad Semiarianos, de quibus saepe superius, damnatos hoc eodem Concilio pertinere; adhuc superstitem fuisse eorum antesignanum Eleusium episcopum, et ad Synodum convocatum, tradidit Socrates?, cum ait: « Ab imperatore itaque et episcopis, qui eandem cum eo fidem amplectantur, modis omnibus laboratum fuit, ut Eleusium cum suis ad concordiam fidei adducerent; cuiusque non solum legationis, quam Eustathius, et alii cum illo eorum nomine ad Liberium iam dudum Romanum episcopum obierant, in memoriam redegerunt; verum etiam quod cum nullo ante, nullo habito discrimine fuerant, communicaverant; eosque nequaquam pie et religiose facturos, si cum antea consentientem cum illis de fide opinionem agnovissent, iam rursus ea quae praefata decreverant, penitus exertere molirentur. Verum apud illos nec admonitioni, nec reprehensionis locus relictus fuit: Nam se nullo opinione arianam asseverare, quam fidei Constantianis assentiri, dixerunt. Quae cum respondissent, Constantinopoli abscesserunt; perque litteras populo cuiusque civilis significarunt, ut fidei Concilii Niceni minime consentirent ». Haecenus Socrates. De consuetudine vero Eleusii cum Catholicis olim tempore Constantii, dictum est supra ex Hilario.

33. His autem in sacrosancto Patrum Concilio pro fide Catholica adversus haereticos eam labefactantes stabilitis; ad pacem inter Catholicos militam conservandam aliud decretum recentis mali occasione a sancta Synodo excogitatum est. Quod enim Aegyptii antisites, Petro Alexandrino episcopo, ut vidimus ammentate, praesumpsissent in tam remota a sua diocesi civitate episcopum ordinare; ejusque rei adeo perperam facta causa destruenda opus fuerit, ut diximus tot ex universo Oriente Constantinopolim antisites convenire, ut statum illius Ecclesiae perturbatum componerent; ne id ulterius a quovis praesumeretur antisite, quae decreta fuerant in Niceno Concilio de distinctione dioceseon innovantes, ejusmodi canonem Patres sanciverunt?.

34. Qui ultra quamque diocesis sunt episcopi constituti, ne ad Ecclesias extra suae administrationis fines sitas accedunt, neque confundunt Ecclesias. Sed secundum canones? Alexandrinus quidem episcopus res Aegypti duntaxat administrat, Orientalis autem episcopi Orientem solum regunt, reservatis Ecclesiae Antiochena usque, quae in canonicis Nicæa cibus continentur, dignitatibus, praerogativisque. Aethiopiae item administrationis episcopi res Aethiopiae dioceseos duntaxat regunt. Item Pontici res Ponticas solas, similiter Thraci episcopi res Thraciae administrationis administrando, invocati autem neque

¹ Gregorius, lib. 10. c. 27. — ² Gregorius, lib. 10. c. 27. — ³ Gregorius, lib. 10. c. 27.

⁴ Socrates, lib. 5. c. 23. — ⁵ Gregorius, lib. 10. c. 27. — ⁶ Gregorius, lib. 10. c. 27.

accessit episcopi ultra diocesim ne accedimbo, neque ordinandi, neque alias ecclesiasticas res administrandi causa, observato vetere superscripto canone de diocesibus. Nam hoc clarum et manifestum est, quod in quaque provincia, praefecturae ipsius provinciae Concilium administrare debebit ea, quae Aeterea decreta atque statuta sunt. Ecclesiam autem Dei in barbaricis nationibus constitutas administrari oportet secundum eam quae obtinuit et in usu habetur, consuetudinem Patrum ». Haec ibi; haecque omnia ex praescripto Niceni Concilii sibi visi sunt agere. Unde in epistola Synodali anno sequenti ad Damasum data haec leguntur¹: « De administrationibus autem quae sunt ejusque Ecclesiae propriae, cum vetus (ut nostis) lex est, tum sanctorum Patrum in Concilio Niceno decisio; ut videlicet singularum provinciarum antistes una cum finitimis, modo id ipsum visum fuerit episcopis, ministros ad Ecclesiarum commodum in suis ipsorum provinciis ordinent. Ex cujus legis et decisionis praescripto scilicet tum alias quoque Ecclesias apud nos administratas esse, tum illustrissimarum Ecclesiarum sacerdotes electos ». Sic ibi. Porro ad hunc canonem haec habetur appendix adjecta²:

35. « Constantinopolitanus tamen episcopus officio praecipuum honorem et dignitatem secundum episcopum Romanum, ideo quod Constantinopolis nova Roma est ». Haec ibi: in cujus canonis explanatione ait Theodorus, fuisse olim Byzantii Ecclesiam sub metropoli Heracliae; sed hisce postea auctam privilegii cum a Constantino collatis, tum ab hac Synodo imperlitis, primum post Romanam Ecclesiam locum obtinuisse. Sed quod in eo commentilium prorsus illud privilegium (ut vidimus) habeatur, quo ea dicuntur ab ipso eidem Ecclesiae esse collata; quodque insuper (ut ex S. Gregorio nuper recitavimus, Romana Ecclesia nomen quae in causa fidei ab hac Synodo essent decreta receperit; hinc illud libera voce Gelasius papa³ adversus Acacium profert elogium: « Cujus sedis episcopus? » Acacius scilicet, « Cujus metropolitanae civitatis antistes? nonne parochiae Heracliensis Ecclesiae? etc. » Sicine multus fuit Theodorus Alexandrinus episcopus, ut praeferi sibi a quo animo Constantinopolitanum antistitem passus esset? Al praeter id quod constat hunc canonem a Romana Ecclesia minime fuisse receptum; in ipsius nomine etiam suspectus habetur, imo plane additum esse atque suppressum, vel ea saltem ratione docetur, quod in Synodo, imo post absolutam Synodum Chalcedonensem, id tanquam ibi in ea Synodo factum usurpare conatus Anatolio Constantinopolitanus episcopus, mox Leonum Romanum Pontificem expertus est sibi acerrime adversantem. Quod si id ante Constantinopolitanae sedi concessum fuisset ab hac oecumenica Synodo; satis erat Anatolio praesentem citare cano-

nem, ejus nunquam vel levem saltem habuit mentionem; qui quidem canon si existisset, fuisset omnino saepe citandus, cum S. Leonis sibi retragantis litteris tantopere urgeretur.

36. Quod si quis objiciat, hujus canonis mentionem haberi apud Soeratem⁴ et Sozomenum; dicam majori apud me argumenti esse, quod cum episcopi, qui sequenti anno Constantinopoli convenere, scripserint litteras ad Damasum de rebus hoc anno 381 in Synodo, nullam penitus habere hujus canonis mentionem; qui quidem si sancitus esset, minime praetermittendus fuisset. Rursum vero quod hic canon adversari videatur superiori edito canonis; laud par est credere ab eadem Synodo eundem esse decretum. Quomodo modo, quaeso, ex praescripto Niceni Concilii voluit S. Synodus quibuscumque provinciis jura sua integra esse servata, si in praedictum aliarum Ecclesiarum unius Ecclesiae Constantinopolitanae tanta contulit? Certe nisi canonem istum commentitium fuisse dixerimus; ille saltem post haec primo decreta, postque Nectarii electionem sancitus esse dicendus erit, ab iis qui remanserunt Constantinopoli episcopi Orientales; quorum (ut dicemus) tantum studium fuit, ut Orientalem Ecclesiam etiam praerferrent Occidentali; ipsorumque decreto hunc factum, ut episcopus Constantinopolitanus curaret Ecclesias non Thraciae tantum et alias proximas, sed Asiae quoque. Nam in Concilio Chalcedonensi, ubi actum est de jure ordinationis episcopi Ephesini totius minoris Asiae metropolitani, hoc spectare ad episcopum Constantinopolitanum, proclamantur clerici ejusdem Constantinopolitanae Ecclesiae, id sibi ex hujus Synodi canone vindicantes: Haec enim ibi leguntur⁵: « Clerici Constantinopolitanae Ecclesiae clamaverunt: Ea quae sanctorum Patrum centum quinquaginta sunt, teneant privilegia Constantinopolis, ne depravant; ordinatio secundum morem ab archiepiscopo nostro fiat ». Ita ibi. Et ne putes juris fuisse episcopi Constantinopolitani episcopum Ephesinum tantum deponere et ordinare; ex S. Joannis Chrysostomi Actis constat ipsum non solum ejus urbis antistitem deposuisse, sed et alios plures Asianos episcopos, aliosque in ipsorum locum substituisse. Quia etiam ex alia ejusdem Synodi Actione patet intelligitur Bythiniae provinciae Ecclesia posita fuisse ex privilegio sub dioecesi Constantinopolitana. Alia eadem nomini hujus Synodi auctoritate potuit hunc tempore proximus sibi vindicare Chrysostomus, qui successit Nectario, substitutus ipse Mazo Gregorio, qui hoc anno in ejusdem Ecclesiae thronum ab hac Synodo exectus est; haud enim par est credere tantum episcopum ea sibi usurpasse absque majoris Synodi auctoritate.

37. Denique canon⁶ in hoc eodem Concilio statutus reperitur de accusationibus episcoporum,

¹ Apud Theod. lib. V. c. 9. — ² Concil. constant. c. 1. alibi 7. apud Theod. 3. — ³ Gelas. Papa epist. ad Episc. Barchin. tom. 1. Concil.

⁴ Soer. lib. V. c. 2. — ⁵ Sozomen. lib. V. c. 18. — ⁶ Concil. Constantin. VI. c. 1. — ⁷ Concil. Chalcedon. Act. V. c. 1. — ⁸ Concil. Chalcedon. Act. V. c. 1. — ⁹ Concil. Chalcedon. Act. V. c. 1.

novissime vero quo modo ab heresi redeuntes haereticis recipiendi forent. Quibus omnibus absolutis, haec ad Theodosium imperatorem idem Patres simul conveniens conscripserunt¹:

« Religiosis ac pietatis observantissimo, Deique amantissimo imperatori Theodosio sanctum Concilium episcoporum, qui ex diversis provinciis praeferturibus Constantinopolim convenimus.

« Initio quidem nostri ad tuam pietatem scripti, gratias agimus Deo, qui tuae pietati imperium constituit ad communem pacem Ecclesiarum, et sane fidei confirmationem. Agentes autem Deo debitas gratias, necessarii quoque ea, quae acta sunt in sancto Concilio, ad tuam referimus pietatem; nempe quod ex quo tempore ex mandato tuae pietatis Constantinopoli convenimus, primum quidem mutuum inter nos concordiam renovavimus; deinde vero breves etiam praescripsimus ac praeviamus quosdam quasi terminos regulasque, quibus et Patrum qui Nicaeae congregati fuerunt, fidem confirmavimus comprobavimusque, et quae adversus eam oborta sunt, perversas haereses ac pravas opiniones extrema cum execratione ac detestatione reprobavimus. Praeterea etiam ad recte constituendam ac ordinandam statum et disciplinam Ecclesiarum, certos canones statuvimus ac praescripsimus. Quae omnia huius nostro scripto subjecimus. Rogamus igitur tuam clementiam, ut per litteras tuae pietatis ratum esse iubeas, confirmesque Concilii decretum; et si citi litteris, quibus nos convocasti, Ecclesiam honore prosecutus es; ita etiam summam eorum quae decreta sunt, conclusionem sententia atque sigillo tuo corroboret. Dominus autem imperium tuum in pace et iustitia stabilit, transmittatque, et producat in multas et infinitas usque aetates et generationes, atque ad terrenam potentiam caelestis quoque regni gaudium et fructum adiciat. Gratificetur Deus orbi terrarum, ut te, qui revera pietatis studiosissimus, Deique amantissimus imperator es, valentem, omnibusque praclaris rebus florentem, et excellentem videat; id quod sancti etiam ab illo precibus ac votis petunt et orant. Haec enim Patres, qui his sanctis canones subiecerunt.

38. Quod autem adeo studiose exposcent statuta in Synodo ab eo confirmari, atque sigillo muniri; id quidem prudenter, quod eo modo sibi fidem imperatoris stabilem duraturam oppignerarent; utpote qui experiri essent Valentem imperatorem in dederis esse mutatum. Porro eandem Synodum Constantinopolitanam confirmatam fuisse a Damaso papa Photus tradit in libello de septem Synodis; quod sane intelligendum est in his quae spectant ad fidem catholicam, ut ex sententia S. Gregorii paulo superius est declaratum. Ceterum auctoritate ejusdem Damasi, eadem ex parte, haec Concilium constat obtulisse nomen oronemque; eo enim nomine posterius omnes ipsum nuncupare soliti sunt. Etenim tantum roboris et firmitatis quae huius Synodus con-

sequi solet, quantum eidem auctoritatis imperitil Romana Ecclesia, ipsa Apostolica Sedes; quod multis exemplis demonstratum est, et alias saepe continget inferius diversis temporibus demonstrari.

39. Post haec autem consecuta est subscriptio Patrum, ita tamen, ut nomina postea supervenientium episcoporum, nempe Timothei episcopi Alexandrini, Dorothei Oxyrieni in Aegypto episcopi, et aliorum, imo et Nectarii, qui post abdicationem Gregorii creatus est Constantinopolitanus episcopus, fuerint superadjecta. Sed perperam factum, nescimus a quo, ut quoniam Gregorius mundum remisit sedi, qui ante subscripserat episcopus Constantinopolitanus, invenitur inter episcopos provincia Cappadociae et illimo loco positus, quasi non fuerit Constantinopolis episcopus, sed Nazianzi. Nec est, quod quis dicere possit, post ejus abdicationem, et subrogationem Nectarii, Patres Synodo subscripsisse. Nam id omnino falsum esse, ex eo convincitur, dum subscripsit huius Synodo reperit Meletius episcopus Antiochenus, post cuius mortem liquet Gregorium sedem reliquisse, eamque tandem collatam fuisse Nectario, qui ultimo loco habite Synodo suum apposuit chirographum, sed librarius qui exserpsit, imprudens quidem si tamen velimus dotum malum abusive quod sciret sedem Gregorii collatam esse Nectario, subdolo a Gregorio ejus sedis titulo, ne duo simul invenirentur subscripti Constantinopolitani episcopi Gregorius, et Nectarius; illum in gloria patriae tantum nomine, exiguae civilis episcopum ultimo deposuit Cappadocum antistitem loco, Nectarium autem titulo episcopi Constantinopolitani in eadem subscriptione recensuit, quod scilicet absurdum sibi visum esset, duos ejusdem sedis ibidem antistes nominari.

40. *Meletio Antiocheno sanctissime vita functo Constantinopoli, de successione sententiam a Gregorio prolata ubi Patres curantem, eligit Flavianum.* — Licet autem ita, ut dictum est, sacrosancta Synodus fuerit absoluta, atque presentium episcoporum subscriptione firmata; novi tamen eventus relinquere Patres ne recederent Constantinopoli, sed illic diutius morarentur. Fuit more prima causa, ex qua aliae confluxere, obitus Meletii episcopi Antiocheni, viri quidem ob consummatam longavam aetatem in exiliis, ad quae ob tuendam catholicam fidem tum a Constantio, tum a Valente Arianis imperatoribus saepius pulsus fuerat, aliaque pro pietate officia honestissime perfuncti, omnium ore laudati, summaque veneratione ab omnibus culti. Laudavit eum tunc Gregorius Nyssenus² pagnegrycia illa oratione, cuius est exordium; « Anxill nobis numerum Apostolorum, novus apostolus, qui cooptatus est in ordinem Apostolorum, etc. » Imo ante ipsum alius ex Patribus, forsasse Amphilocheus disertissimus vir, pro concione pariter ejusdem prosecutus fuit laudes Meletii; quod idem Gregorius illis verbis testari videtur, quibus ait³: « Meministis

¹ Erat in libello Const. Synodice, tom. 1. Concil.

² Greg. Nyss. orat. in funere Meletii. — ³ Greg. Nyss. ibid.

omnino, quemadmodum vobis ante hanc nostram habita oratio labores et certamina viri exposuit, quod cum per omnia sanctam Trinitatem honoraret, etiam in numero certaminum honorem conservavit, ut qui in tribus incursionum tentationibus deceraverit; audistis continuationem, contextum et seriem laborum, qualis in primis, qualis in medijs, qualis esset in postremis, etc.», ut ipse qui sub Constantio primum, inde sub Juliano, demum sub Valente Augustis gloriosa pro fide certamina obiisset. Quomodo autem publico et celebri funere fuerit honoratus, idem Gregorius in fine sic habet :

41. « Exponite bonas narrationes, dicite miraculum, cui fides derogetur : Quomodo maris in modum condensati, innumerorum hominum populus, unum continuum corpus universi erant, tanquam aqua quaedam circa tabernaculi pompam aestuantes : Quomodo praeclarus David nullifariam multisque modis in innumeris ordinibus sese distribuens, inter diversae simul et ejusdem linguae homines circa tabernaculum impudabat et saltabat ». Significat haec figura Gregorius diversorum ordinum psalmodiam, qua venerandum corpus prosequuntur. Sed addit de luminariis : « Quomodo utrinque quasi ignei annes continenlibus facibus, tractu continuo perpetuoque fluentes, quoad oculi longissime prospicere possent, porrigebantur. Exponite studium totius populi, Apostolorum contubernium, quomodo sudaria faciei ejus ad presidium atque custodiam fidelium discerpuntur. Adjiçitur orationi etiam imperator mareus ob calamitatem, et e solio exurgens, totaque civitas una cum pompa sancti transiens; et consolamini vos invicem in sermonibus istis » : post haec vero de Meletio in caelo cum Deo agente : « Intercedit autem pro nobis et populi erratis, etc. » Haec Gregorius Nyssenus coram amplissimo Patrum senatu; et probe intelligas, id ipsum esse professum, quod universum Concilium et cum eo Catholica Ecclesia pie crederet, sanctos in caelo pro nobis apud Deum preces fundere.

42. Translatum deinde fuit corpus ejus Antiochiam, ibique summo honore exceptum, anniversariaque celebritate perpetua memoria consecratum, nomine ejus relato in tabulis ecclesiasticis die festo jugiter celebrando. Avoluto autem lustro, postea S. Joannes Chrysostomus ¹ in laudem ejus habuit frequenti populo concionem. Quod vero tertio Idus Februarii Meletii memoria in publicis monumentis legatur adscripta, non quidem quod ea die ex hac vita migravit, id factum est; cum constet aetivio tempore esse defunctum, sed quod, more majorum, vel ea die fuerit episcopus ordinatus, vel forte quod Constantinopoli Antiochiam ea die ferri contigerit. De cujus translatione Gregorius Nazianzenus ita iambicis breviter agit :

Ecclesiamque cretus est post ad sumum
Thesaurus ingenis, hoc hominum agnoscentibus.

Rursum vero de translatione reliquiarum Meletii haec Sozomenus ² : « Meletii reliquiae Antiochiam translate, juxta locum in Babylae martyris condita fuerunt. Feritur autem eas regia continue via ex imperatoris mandato intra moenia in civitates fuisse receptas praeter consuetudinem Romanis usitatum, et alternatis psalmodiarum cantibus unoquoque in loco honoratas, donec Antiochiam usque transportarentur ». Haec Sozomenus, Gregorius Nazianzenus de eodem S. Meletio tradit, ipsum mortentem commendasse episcopis pacem Ecclesiae. Ex cujus plane sententia, de non subrogando aliquem in locum ipsius a prudentioribus in Synodo agi coepit, idem Gregorius affirmat; sed per factiosos quosdam Flaviani studiosos, qui in locum Meletii sufficiendum ipsum Flavianum Antiochenum presbyterum conabantur, collatae sunt turbae, tumultusque concitati non leves; de his enim ita Gregorius :

De non movenda re statim ceptum est agi,
Quam turbulenti sacra et impediunt viro;
Hoc molantes improbi, ut tunc auctore
Opponetur Praesuli Praesul novus.

Jam dictum est, divisum a tempore Juliani, citra famen schisma Orientem ab Occidente ob Meletium atque Paulinum Catholicos episcopos Antiochenos, studuisseque Orientales Meletio, Paulino autem, quem creaverat Lucifer Calaritanus, favisse Aegypti episcopos et omnes Occidentales. Porro seniores, prudentioresque pacis cupidi Patres ex facta jam ante transactione, quam diximus, cessandum esse ab ordinando successore Meletii, aqua lance rem tantam pensantes, existimabant : erat autem minor longeque inferior horum numerus, respectu eorum qui contrariam suadebant, indigne terentes ordinatum ab Occidentali episcopo praesse Orientalibus populis.

43. Cum de tanto negotio Patrum sententia rogarentur, Gregorius Theologus gravissimam sententiam dixit : cui quidem si parvisset ceteri, ingens illa discordia fuisset penitus consopita, imo prorsus exincta : suadere enim conatus est, ut sine re Paulinus jam aetate consumptus, paucis diebus quibus vita superes foret, solus sedere episcopus Antiochenus; eo vero defuncto, ne quid snorum jurum Orientales dispendii palerentur, in defuncti locum tunc subrogarent quem cuperent; illa namque fore, ut Oriens et Occidens summa concordia jungerentur; quod si secus fieret, discordias novas iterum pullulare, et veteres recurrere oportere.

44. Hanc autem ipsam quam Gregorius sententiam dixit, in Vita sua carmine scripta, iambicis exaravit metris, tibi post multa, quibus eos ad pacem exhortaretur, et exacerbatorum molliret animos, dicta, quid ipse sentiret, his explicat

Quoniam celum, qui tenet ad hom. Deo,

¹ Exlat apud Iapam, die 12 Febr., et Sur. tom. 1, ca. die. — Greg. Naz. in eam. de Vita sua.

² Sozom. l. VII. c. 19.

nempe Paulinus.

quod hoc noceret, paulo si dicitur
Nos loquamur hunc virum, mos ut verbis
Ferebat? .Etas post dabit cana exitum
Rebus secundum, quique mortales manet
Omnes calicem terminans vita; bonus
Abatit ille morte, quo preleri cupit,
Lancus, datori spiritum reddens Deo,
Pachusque tum nos sollicit concordibus,
Antistitumque calculus prudentium,
Alom, favente Spartu, dabimus throno,
Si forte praesens opprimat poterit malum;

scitum sane probumque consilium; et post multa :

Cedamus ipsi paululum, palma amplior
Hinc ut paratur, nosque servemur Deo,
Servemus atque perditum orbem pessime, etc.

At quid consultissima hac sententia profecit Gregorius? nihil prorsus : tantumque abfuit, ut quod vellet persuaderet, dissidentesque in concordiam revocaret; ut contrariae factionis episcopos magis magisque ad iram provocarit, reddideritque eorundem animos odio concitatos, in se ipsum hac sapientissime perorantem, iustaeque suadentem, incensus ac plane implacabiles; utpote qui illis visus esset ab Occidentalibus stare, eorum causam fovere, patrocinareque sententiae Damasi Romani Pontificis Paulino studentis : id enim versibus illis Gregorius ipse significat, quibus ait :

Ille conciones comprobant nostrae, licet
Saxis petatur; livor unde in me improbus
Exarsit,

et quae sequuntur :

45. Celerum qua coepit animi constantia dicere quod aequum, utile, omnique ex parte optimum videbatur, eadem perseveravit in finem, contestatus se cessurum throno potius, quam ut illis injusta, damnosa, in omnibusque pessima decernentibus, inhaeresceret : quod his quoque versibus explicat :

At inhi carentem vos throno, concede
Vitam, periclo liberam, etsi ingloriam :
Ille sedelo, nulla ubi sedes in his.
Hoc namque praestat, ceteris quam ut insecrar,
Neamque nec eos flectere in sententiam
Possim, nec illos rebus in pravis sequi, etc.

quid demum illi post novissimam hanc contestationem Gregorii; ipsum probe describentem audiamus; ait enim :

† Jamtant illi undique,
Et graculorum turba, rem unam moliens
Juvenum caetera, quam tabernam dices
Tralensque turbo pulverem venti annuli :
Dignatus esset eum quibus nemo inhi
Sancto, thronoque praeditus, quocquam loqui :
Praepostere ut qui lunderent verba, et velut
Vespa instruit conito in fronte impetu.
At hinc scutus est Eumen calvus senum
Motus juvenis, fervidus, quos par erat
† renare.

Hec ipse.

At non omnes puto senes Orientales de electione Flaviani tumultuantes alios esse sectatos, sed ex iis aliquos erga eundem Flavianum nimium studiosos; resiliisse autem sanctissimos confessores veri amantes, quibus atque ac Gregorio mens nulla privata cujusquam flecteretur affectione.

46. Ceterum minime levis haec quidem culpa fuit, noxae tenuis, sed ea plane quae turpem illis notam inmisit; cum praesertim qua ratione, quoque praefatu rem prorsus iniquam velarent, nullum habuerint : cum fidem miseri ut consulerent iudori, primorum iustar parentum, opus habuerint consucere ficus folia, quibus denudata peccato verenda conlegerent. At quantum ista? ridebis cum Gregorio, si audias. Factiosi enim illi quo probarent praestare Orientalem Ecclesiam Occidentali, quod omnibus aliis destituerentur probationibus et argumentis, unam illam rationem afferbant, dicentes : Quoniam Christus in Oriente natus est, idcirco potior esse debet auctoritas Orientalis Ecclesiae. Scite quidem, nisi eadem ratione contra eos dicendum quoque fuisset, .Egypti provinciae, quae jungitur Iudeorum regioni, in qua natus est Christus, potiora esse jura debere, quam aliarum remotiorum provinciarum; ob eamque causam controversiam illam adjudicandam fore Paulino; cujus electioni (ut saepe diximus) favit in primis Magnus Athanasius et omnes .Egypti pastores.

47. At indignam prorsus tanto caeli sententiam, et perpetuo silentio condemnandam, ipse Gregorius deridet hisce versibus :

Ratio porro quam scita, aspice :
Debere nostras nempe res Solem sequi :
Ortum hinc trahentes, unde regatur poli
Nobis, amicus carne, primum splenduit :

et inferius his alludens :

Adversa stabat his Innuens Phoebo phalanx.

Porro qualesnam essent, qui adeo insulsa effutirent, pluribus docet, nempe episcopos, qui temporariam solerent habere fidem et cum principibus mutarentur, quorum arbitrio solerent esse catholici, vel haeretici : horum vero inconstantiam, et perditum studium idem Gregorius hac sugillat ironia ¹ :

Alloquimur omnes : intret huc quisquis volet,
Fidem licet his, plures aut verient.
Nunc mundanarium tempus est, quæsti sine
Nullus recedat. Versa erit quando alea,
Mutationem facile nam tempus capit)
Artem ipse calles : protinus rursus exeat.

Hæc ipse et alia plurima de hisdem omni contempu dignis episcopis.

48. Ex quibus colligere potes, quali quantove libramento justitiae, Romana Ecclesia hujus Synodi canones respuerit; et tantum quæ de fide statutis-

¹ Greg. Naz. in carn. de Vita sua.

sent, secretis pretiosum a vili summa auctoritate amplexa fuerit; utpote, quod nihil præterea novi in ea apposuissent, sed quod antiquitus traditum, divinis Scripturis probatum, a veteribus Patribus custoditum, et a recentioribus scriptoribus declaratum, nimirum a S. Basilio, qui decesserat, et Gregorio Nazianzeno atque Nysseno, qui aderant; quod vero magne videbatur esse securitatis atque fiduciae, omnia idem decrevisse secundum quod acceperant per recitatum in Synodo volumen Damasi ab Occidente. At cur, dices, summa auctoritate idem Damasus ejusmodi Synodum honestavit, paremque Nicanæ esse statuit, cum eidem oecumenica nomen indiderit, utpote cum qua tum Oriens, tum Occidens conspirarint consenserintque, si tamen indignam existimavit, cujus præter id quod de fide in ea statutum fuisset, cætera probarentur? Ex nuper dietis causam ipse conicere poteris, quam tibi apertius pandam.

49. Intelligis, puto, festificatione Gregorii Nazianzeni, quales exceptis paucis, tunc esse solerent episcopi Orientalis Ecclesiae, quo modo fidem habere consueverint pro ratione temporis mobilem, et non nisi ad privatam commodam arcommodatam: cujus quidem rei non Gregorius duntaxat, sed et Basilius suis scriptis locuples testis accedit, ut suo loco superius est demonstratum. Quod erga Macedoniana et Eunomiana hæresis invaluisse in Oriente, licet eam Damasus in Concilio Romano damnasset; cum idem perciperet ab amplissimo Patrum conventu, ab omnibus, inquam, qui tunc post persecutionem colligi potuerunt Orientales episcopi, ipsas damnari, Nicænamque fidem firmissè stabiliri; oblatam ansam libenter arripieus, quo eisdem motu leves in officio contineret, firmaretque, ipsi Synodo summam est imperitulis auctoritatem, ut sic eidem suis ipsorum vinculis firmissè stringerentur, qui posthæc nefas dicerent, quod summo consensu fuerat institutum, et ab Occidentalibus receptum, ac sublimi loco repositum, solita levitate convellere, atque infringere temeritate. Quod quidem consilium Damasi magno fuisse Catholice Ecclesie emolumento, eventus edocuit. Sed ad res in Synodo gestas redeamus.

50. Quod autem in ea Synodo suprema videretur esse Gregorii Nazianzeni auctoritas, tum ex eminenti doctrina, fideque catholica, tum optimis moribus longo usu rerum ad senectam usque indefesso studio propagata — ut omittam dicere de throno sublimi, in quem nuper exultans erat, — haud ansi sunt improbi tentare tanti viri constantiam, quem cuperent ad vota pertrahere, quo astutissima Gregorii suam ipsorum valentem turpitudinem honestare. Quid faciunt contentiosi illi et male compositi juniores episcopi? Quod scirent et reliquos seniores episcopos invidiosè obortoque collo ab eis traduci absque Gregorio; aut si nulli illud ipsum quod conabantur de Flaviano per ejus familiares eidem suadere. At quam præcub abluerit ut ab his ipse Gregorius ageretur in præceps, ita idem narrat¹.

Quid me necesse est dicere, quibus vocibus
Ab his amicis nostra canties fuit
Teulata? cum illi cederent primas mlti,
Aliquid petentes pro fide summa
A fido amico, sed fide summa in malis
Neque ut juvarem rebus hos in omnibus
In omnibus ne? Finxit hoc quisquam sibi,
Quo turbam sequeretur ipse, non quatum fieri
Natura sursum fontium tendit prius,
Partesque ad imas flamma labatur vorax.
Quam quid salubris perfidus prodam mox,
Eximere cupi hinc ipse de medio pedem;

sicque indignans abcessit e Synodo.

51. Quid demum? Cum e Synodo Gregorius recessisset, qui remanserunt communibus votis eligunt Flavianum presbyterum Antiochenum Melitii successorem; sicque continuata est prior discordia, ut unus Ecclesie catholice populo duo præsesent episcopi, nempe Paulinus atque Flavianus: sed et his defunctis, eorum successores in locum ipsorum sullecti, adeo ut usque ad annum Domini quadringentesimum octavum minime valuerit licet plurimum in hoc insudaverint sanctissimi viri, schisma componi; quod tandem per Innocentium Romanum pontificem vix potuit, reddita pace, tolli. En vides quam bene consuluerit Gregorius sapientissimus architectus, et quam male consilium juvenum reliqui secuti fuerint seniores. Laudanda magno opere erudit in his fluctibus Damasi pontificis maximi incomparabilis longanimitas, qui licet id minime probavit quod egerant, haud tamen nevi excommunicationis eos obvolvit, ne magna scissura in duas Ecclesiam Catholicam partes divideret, separaretque ab invicem totum orbem; sed tum ipse, tum posteri successores opportuna tolerantia agendum existimavit, officiis potius et beneficiis adversarios demerentes, prout inferius sæpius ac pluribus dicturi sumus.

52. Rem indignam indigne adeo Gregorius tulit, ut non e Synodo tantum, sed ex ipsius episcopatus sedibus ut ipse testatur excesserit; quo significaret se potius absque episcopali functione otiose vitam acturum, quam ut talia tantaque adversus jus neque tractari conspiceret. At illi qui ejus secessione debuerant emolliiri, ut quem pro Occidentalibus agentem experti fuerant adversantem, e throno prorsus dimoverent, novam oblatam sibi recens occasionem quam liberrissime arripere; quamquam autem ista fuerit, rerum ordo postulat ut dicamus.

53. *De episcopatu Constantiopolitano, ad componenda jurgia, se abdicat Gregorius.* Finitheus episcopus Alexandrinus venit hoc tempore Constantiopolim una cum suis, et cum eo aliquot episcopi Macedonice, aceti in quidem omnes, ut ipsorum quoque sententia componerentur res Antiochene; sed cum pervenissent, resque deploratas ob electionem Flaviani reperissent, indignando spiritus non expectatis, sedem Gregorio committendam, quam ante Cægypti tempore Maximi impuberant epus promotionem, ut illegitime factam ceperant arguere, negantes fuisse ad unum episcopum Antiochenum, nempe Melitii. Hæc enim episcopus Alexandrinus

¹ Greg. Naz. in concilio de Vita sua

quod primæ sedis post Romanam præseset, id ad se spectare contendebat, atque jam Timothei prædecessor Petrus in ordinando Maximo ejusdem sedis antistite quasi jus debitum antea vendicarat. Quin et post hæc, scimus, delineto Nectario ejusdem sedis episcopo, in ordinatione Joannis Chryssostomi ejus successoris requisitum esse consensum Theophili tunc episcopi Alexandrini, ut Socrates¹⁾, Sozomenus²⁾, atque Palladius³⁾ tradunt. Verum hæc de exturbatione Gregorii, ipsius auctoritate narremus, et in primis quæ de adventu Ægyptiorum ac Macedonum episcoporum ipse narrat his versibus⁴⁾:

Veniunt repente: non vocati, in domum
Et suscipiunt inermes vires suas,
Nobisque, Macedonesque, operantur
Mysterium seduli et iniqui Dei,
Inhabitates Hesperium in nos et grave,
Aversa stabat his tumens Phœlo phalarix.

Hæc idcirco Gregorius, quod Ægyptii atque Macedones fuerunt partes Paulini, Orientales vero partes fuerint consecrati Meletii, Ægyptii ergo atque Macedones, cum cernerent ipsos Orientales, contempta pace de electione Anthochemi episcopi decrevisse; et ipsi, nulla habita communis concordia ratione, confirmationem ut dictum est Gregori ab ipsis factam impugnare coepere, non quidem in odium ipsius Gregorii, sed in invidiam Orientalium episcoporum: quod idem Gregorius testatur his verbis, cum pugnas inter eos acerbissimas excitas recenset:

Oho quidem non tam mox, vel ut in throno
Anni locaret, quoniam doloem ut iniret eum
Vincum his, throno me hævut qui in Pto sandi
Salem remotis hoc ante inferendum arbitris
Ipsi asserebant, Non enim in prædicas
Se terre posse, nec novis innotas.

Et quidem haud poterant, qui partes Occidentalium fuerunt, Ægyptii atque Macedones episcopi, non bene velle Gregorio, qui ut demonstratum est iam vehementer pro componenda pace Occidentalium episcoporum susceperat patrocinium, adeo ut erisdem discreta oratione et vehementi contradictione resistebat. Sic igitur erat causa Gregorii, ut in eum, a quibus collocatus in throno fuerat, episcopi Orientis ob defensionem cause Occidentalium intenso animo essent, et Occidentales ipsi in odium Orientalium de sede illegitime occupata negotium illi læsissent. Ad quoniam, toto animo Gregorius ista tulit? ipsam audi, ante stomachatum in episcopos ob res impie perpetradas, cum jam secessionem paravit, ut cum:

Mox erat, et cetera et ut primum hoc cetera
Effringit vinea, et d' iniqui quoniam in cetera
Atque, cetera.

4. At non sic quidem abscessit Gregorius, ut quod erat officii prætermitteret, neque ut ad simul

conciliandos eos iam aspere inter se concertantes sequester melius intercederet. Tunc enim orationem de pace habuit, quam tertiam ordine postam dicunt, cujus est exordium¹⁾: « Pax amica, non reduntaxat, sed nomine quoque ipso suavis, etc. » Ibi autem post multa, quod ad causam de qua agitur spectat, hæc habet: « At nunc alii, mea quidem sententia, per quam misere mutuis opibus, auxiliisque iulemuntur; adeo ut mundus, qui diuturno labore vix tandem et paulatim, nec sine plurimi erroris effusione collectus fuerat, in duas jam contrarias partes distinctus sit: quicumque autem pari student, mediosque se profitentur, ab utrisque male mulentur, utpole qui vel contempti sint, vel etiam bello læsantur. A qua parte cum ipsi quoque hodierno die stentus, qui hæc reprehendimus, ac propterea cathedram certaminis invidiasque plenam accepimus: haud mirandum erit, si ab utroque lærentur et procellemur, ac post nullos sudores et arummas de medio submovemur: ut sublato jam omni obice atque interstilio, cominus atque omni animi ardore sese multo convulserunt. Eum vero hæc sedare atque comprimere, maxime quidem Dei fuerit omnia amicitia vinculo coniungentis; deinde autem et hominum eorum, qui virtutem summo studio colunt, et concordie bonum cognitum atque perspectum habent, etc. » At licet hæc Gregorius sapientissime perorasset, altereantium tamen aures pertinacia et obstinatione simul obducta nihil admittere poterant, quod christiana professio suaderet.

55. Eodem ferme tempore, cum adversarii oblatantes in Gregorium, de eo sparsissent in vulgus, non defendenda veritatis amore Constantinopolim se contulisse, sed ejus sedis cupiditate incensum; idem Gregorius egregiam illam habuit Apologeticam orationem, cujus est titulus: *De non affectata cathedra Constantinopolitana*. Sed licet animis affectibus vacuis hæc plus satis persuasa essent: apud adversarios tamen odio lurgentes nihil omnino proleat, ut erga ipsum (quod dignum erat) equanimiores redderentur, sed contra exasperarentur magis. Re igitur penitus desperata, Gregorius quod ante fuerat meditatus, jam perficiendi tempus opportunum accepit, oblataque occasione abdicandi se episcopatu libenter arripuit: eo nimirum justo dignoque preæfuit, ut quia sua causa sedis inter se multo concertant episcopi, ea sublata, tanquam obstaculo quodam medio interjecto remoto, dissidentes sanctæ unitatis fodere jungerentur in unum; præstare quidem ratus, ut sedis sue iactura, omnes concordiam mutuanque pacem inirent. Quamobrem ipsam Synodum ingressus, ut desinerent inter se multo concertare, et procellosis exagitati fluctibus, tandem reddita tranquillitate quiescerent, cohortatus, ut alter Jonas, devovere se mari, sueque sedis dispendium perlibenter fore passurum, liberaliter obtulit; quod et ingenue præstitit, hæc enim ipse his lambis²⁾:

¹⁾ Gregorius, c. 1. c. 1. c. 1. Socrates, c. 1. c. 1. c. 1. Palladius, c. 1. c. 1. c. 1. Sozomenus, c. 1. c. 1. c. 1.

²⁾ Gregorius, c. 1. c. 1. c. 1. Sozomenus, c. 1. c. 1. c. 1.

Tempusque nactus commodum, in medio offero
 Hæc dicta cætu: Vos viri, quos hic Deus,
 Grata saluatis ut suo que munera,
 Inuixit, videte postero de me loco.
 Quod nunquam de me, cætu hic si maximus
 Consideret, fiet, haud magno interest.
 Erat, te mentis alius vestias, precor:
 Certe in unum. Vos quot tandem liget,
 Quosque saxi ut et truces iudicium:
 Præterque pugnas omnium ut rerum insoni
 Dexteras amari forerens date iuricem.
 Ego vero longe factus excessum somulor.
 Me pro salute do libens nostræ ratis.
 Facet excubati turbans causa hauri scem,
 Nos sorte captos mercede insano mari:
 Nos hospitalis celus excipiet. Sit hæc
 Concordiæ vobis mitium: pergite
 Ad cuncta demiceps alia. Latitibus?
 Locus hic vocetur. Splendidior hinc surget mihi,
 Si stetis in me, etc.

Hæc et alia ad eos Gregorius, egregia plane comparatione alludens etiam ad puteum, quem post multa Philistinorum iurgia S. patriarcha Isaac effodiens, absque altercatione possedit, ob idque eum *Latitudinem* nominavit. Et quidem puto ex verbis his Gregorii in magna Synodo coram Patribus dictis, factum esse, ut locus ille, ubi ejusmodi Concilium celebratum fuit, nuncupatus esset *Concordia*: id enim S. Joannes Damascenus testatur¹, cum ita ait: « Erant in oratorio reliquæ Pantalemoni et Marini martyrum. Quod quidem oratorium, Concordia nominatur; quoniam illic centum quinquaginta episcopi, Theodosio Magno imperatore regnante, in eandem sententiam conuenerunt ». Hæc ipse.

56. Sic rebus dispositis, haud fuit qui (ut par erat) Gregorium sedere cogerit. Etenim Orientales, a quibus fuerat in thronum illum impositus, in ipsum ob denegatum Flavianii electioni suffragium subinfensi, se frigidis justissimæ causæ exhibere defensores. Ægyptii autem atque Macedones, quod infectum irritumque reddere cuperent quicquid ab illis non expectato ipsorum adventu de Antiochenis rebus decretum fuerat, atque passi sunt Gregorium sedi cedere; qui de Synodi consensu subdit:

Factus repente cætu assensit mihi

Si quis autem requirat quantum temporis Gregorius ipse sederit; certe quidem habita ratione ejus in throno sessionis, cum hoc anno (ut dictum est) ipse in sede collocatus fuerit ab hac ipsa Synodo, rursus autem cum in hac eadem Synodo se abdicarit; paucas sane numerabilis hebdomadas, ne dicam menses: unde ipse inferius ad eodem:

Hæc locatus in throno, nunc pelitis.

57. Porro egressus e Synodo Gregorius, ut ipse tradit ad Theodosium imperatorem se contulit, quem cunctis rogavit precibus, ut acquiesceret ob totius Ecclesiæ pacem, sedem quam acceperat Constantinopolitanam, altercatibus se relinquere epi-

scopis, ut ita inter se mutuo digladiari desisterent; fore namque, ut iurgiorum causa submola, tot fluctibus exagitatis Ecclesiis optata diu tranquillitas redderetur, quo nihil exoptari posset utilius universo cui ipse præset imperio. Sed quid ad hæc Theodosius? ipsemet subdit Gregorius²:

His imperator vocibus plausum delit,
 Alique pariter, Cedit at votis meis
 Ille haud libenter, ut ferunt: cedit tamen.

58. Erat quidem Theodosius imperator erga Gregorium propensiori animo, quem venerabatur ut dignissimum sacerdotem, atque colebat ut amantissimum patrem, cumque excipere convivii consuevit; quibus tandem caruisse, ad quæ abducebatur inuoluit. Gregorius maximo lucro duxit. Id quidem ipse alibi testatur his verbis³: « Non jam, inquit, imperatori, ut prius, contubernalis erit Gregorius, utri suo non nihil gratificans, atque inter medios epulones tristis et lacrimis accumbens, ægre anhelitum ducens, et servilem in modum edens ». Hæc ipse.

59. *De oratione Gregorii ad centum quinquaginta Episcopos.* — His diebus idem Gregorius cum sedi nuntium remisisset, in primario urbis templo, ubi aderant omnes illi episcopi numero centum quinquaginta, egregiam eandemque novissimam habuit orationem; cujus est exordium: « Quomodo res nostræ vobis se habere videntur, o cari pastores, etc. », est quidem oratio ejusmodi, ut neminem, qui Gregorii ante actas dignissimas actiones accurate consideret, cum sicis putem oculis perlecturum. In ipsa igitur magna Synodo, centum simul ac quinquaginta episcopis consistentibus, perorans Gregorius, ut alter Samuel⁴ populum contestatus, vel ut alter Paulus⁵ Ephesios, primum omnium cunctarum a se gestarum rerum, ex quo tempore Constantinopolim venit, exactam redditurus rationem, quo statui illas collocatas inuenit, et quo relinquat, ob oculos ponit; nempe e gutta progressum fluxurum, e scintilla toruacem globos igneus in eburnum extollentem, atque e grano sinapis arborem crevisse, demonstrans; aliisque in similibus usus exemplis, quantum profecerit insimians labores, arumnas, quas suberit, contumelias, iurgia, atque mortis pericula, que a fidei hostibus passus sit, quæve ab invidis et amicis dolose agentibus pro grata receperit mala, adducit in medium tanquam vivos testes pro ipso Gregorio in adversarios inclamantes. Ipsam usuper tanquam mundibus ornatum sponsam, Constantinopolitanam Ecclesiam, coram omnibus representat, quæ expurgata inordinate arana, absterisquæ aliis sordibus hæreticorum, catholice fidei candore retulgeat, sacrorum ministrorum nitore splendeat, sacrarum virginum agnium decore refulgeat, cunctique egregius totius populi vite cum integra fide moribus, ac demumque

¹ *Ibid.* t. 1. ² *Gen.* XXXVI. ³ *Ibid.* Damasceni, lib. de heres. II.

⁴ *Ibid.* Na. in c. 11. de vita sua. ⁵ *Ibid.* ead. de vit. different. c. 16. VII. ACT. XX.

ut paucis absolvam omnibus charismatibus insignita, longe laetique nitescat; pro quibus omnibus quid sibi ab illis compensari optet, ita declarat¹:

60. « Quid igitur est, inquit, quod dico? Non enim gratuitus virtutis sum cultor, nec in eam virtutis magnitudinem perveni. Laborum meorum præmium mihi date, Quod tandem? Non quod nonnulli fortasse ex his qui ad quivis supplicandum tacite adducuntur, existimant; sed quod mihi tuto postulare liceat. Diuturnis laboribus me levate, atque in quietem vindicate. Moveat vos hæc canities, fleat hospitii et peregrinationis ratio: alium subrogate, qui pro nobis hostiliter prematur, qui purus sit manibus, qui voce non tarda et inerudita; qui ita animo comparatus, ut omnibus in rebus vobis obsequi, curasque Ecclesia simul perferre possit; quandoquidem tales præsertim hoc tempus efflagitat. At mihi cernitis quomodo corpus etiam hoc se habeat, nimirum et tempore, et morbo, et labore confectum. Quid vobis limido et ignavo senis opus est, atque in dios singulos (ut ita loquar) moriente, non corpore tantum, sed etiam curis et arumnis? qui vix hæc quoque vobis loquor, etc. »

61. Cur autem præterea abdicacionis consilium inierit, explicat, simulque defensionem struit de his quibus ab adversariis impugnetur, ista subdens: « Non jam ultra ferre queo facilitatem animi atque clementiam eriminis loco mihi obijci; non jam ultra cum dogmatibus et cum invidia pugnare queo, cum hostibus, et cum sociis ». Quam autem immania et inoplabilia hæc essent prælia, pluribus docet, cum hæc addit: « Quin hæc quoque fortasse nobis exprobraverit (jam enim exprobravit), quod nec mensa tanta et opipara, nec angusta veste utimur, nec magnifice in publicum prodimus, nec eos a quibus convenimur, fastuose excipimus. Nesciebam scilicet, nobis cum consulibus, et præfectis, clarissimisque bellis ducibus, qui tot opibus copiisque circumflunt, ut quo sua projiciant non habeant, æmulationem ac certamen esse; dandamque esse operam, ut et nobis pauperum bonis ad luxum et delicias abutentibus, venter modique comprimat, et necessaria in res superfluas effundantur, atque altaria ipsa rictibus nostris contaminentur. Nesciebam nos equis insignibus et lascivis ferri, sellisque et curribus magnifice attolli, ac cum fastu et pompa deduci, velutque blanda manu demulceri oportere, atque omnes nobis perinde ac belluis de via decedere, et in utranque via partem scindi ac distrahi, aut etiam tantam præsentium turbam esse, ut procul conspicuus sit incessus noster. Si hæc gravia et acerba fuerint, præterierunt; hæc injuriæ mihi condonate. Antistitem alium, qui multitudinè placeat, create: mihi autem solitudinem date, et rusticam vitam, ac Deum, cui soli per frugalitatem etiam pertemperate victum cultumque placebimus.

62. « At grave est, concubitus, et caribus et pulchris conventibus, et plausibus his, a quibus

quasi pemis in sublime ferimur, et familiaribus, et amicis, et honoribus, et urbis pulchritudine ac magnitudine, et hoc denique fulgore qui eos qui hæc intuentur, nec oculorum aciem intro collectam habent, circumfundit et illuminat, privari. At hoc mihi minus grave fuerit, quam si diutius in tumultu verser, ac civilis vite turbis et fervoribus commaculer, atque ad vulgi mores me ipsum intellectere necesse habeam. Non enim sacerdotes, sed rhetores querunt, nec animarum dispensatores, sed pecuniarum custodes, nec viros sacrificios, sed fortes et robustos defensores, etc. », atque demum: « Hoc mihi sit dimicacionis præconium; missionis libellum mihi date, quemadmodum imperatores militibus solent; ac si quidem vestra voluntas fuerit, cum fausto et præclaro elogio et testimonio, ut honori meo consulatur. Sin minus, utcumque vobis collibuerit. Nihil de ea re altercor, quamdiu Deus rerum nostrarum statum inspectabit. Quem igitur tibi substituenus, dicet aliquis? Videbit sibi Dominus pastorem ad præfecturam, quemadmodum ovem vidit ad holocaustum. Hoc unum requiro, ut ex eorum numero sit, qui aliis invidia sunt, non miserationi: qui non in omnibus rebus cunctis obsequuntur, sed qui in quibusdam etiam ob recti studium in hominum offensionem incurrunt: alterum enim in præsens jucundissimum est, alterum in posterum utilissimum. Ac vos quidem orationes discensu meo congruentes parate ». Hæc et alia Gregorius.

63. Atque tandem ad calcem oratione perducta, novissimis verbis omnibus salutationem impertiens, postrema finem imponit orationi. Dignum vero est ut ultima hæc tanti Patris eloquia, tali tempore, tali loco prolata, hic singula perpetuæ memoriæ consecrentur; sic enim se habent: « Ego autem his verbis extremum vos salutabo. Vale Anastasia, nomen a pietate habens: tu enim nobis fidei doctrinam, que adhuc contemptui erat, excitasti. Vale, inquam, communis victoriæ sedes, nova Silo, in qua primum arcem fiximus quadraginta annis in deserto circumactam, incertisque sedibus vagantem. Tuque o magnum hoc templum et nobile, nova hæreditas, quod magnitudinem, quam nunc habes, ab orthodoxa doctrina suscepisti, quodque nos, cum prins Jebus esses, Hierusalem effecimus: vosque etiam alia ardes sacræ huic dignitate proximæ, alia aliam quandam urbis partem complectentes, quasi vincula quadam et compages, ac propinqua loca vindicantes, quas cum hæc corporis imbecillitate non nos, sed Dei gratia nobiscum, qui pro perditis et desperatis habebamur, implevit. Valetate apostoli (nuncpe templum Apostolorum præclara colonia (in illud enim Andrea, Luca, Timotheique reliquie translate fuerit), certaminis mei magistri, etsi minus sæpe festa vestra celebravi, fortasse Pauli vestri saluam ad utilitatem² meam in corpore circumferens, ob quem nunc a vobis abscedo.

¹ Greg. Naz. oral. ad 150, Episcop. vcl. edit.

² 2. Cor. XII.

64. « Vale, cathedra, invidiosum hoc et periculosum fastigium; Pontificum Concilium, sacerdotum non minus majestate, quam aetate ornatorum, et quicumque tandem alii circa sacrosanctam mensam Domini ministratis, atque ad appropinquandem Deum appropinquatis. Valet, Nazareorum chori (nempe monachi), psalmodarum concentus, nocturnae stationes, virginum sanctimonia, mulierum modestia, viduarum et orphanorum celsus, pauperum oculi in Deum et in nos intuentes. Valet, domus hospitales, et Christi amantes, infirmitatisque meae adiutrices. Valet, sermonum meorum amatores, et cursus et concursiones, et calamitas tam perspicui, quam occulti (nempe exceptores concionum) atque hujus suggesti cancelli a multitudine compressi, hominum audiendi studio sese mutuo profrudentium. Valet, imperatores, et Palatia, atque omnes imperatoris famuli et cubicularii; si quidem imperatori fideles, haud quaquam certum habeo, Deo autem magna ex parte infidi. Manibus plaudite, acute clamate, rhetorem vestrum in sublime tollite: siluii vobis improba et loquax lingua nec tamen silebit: pugnabit enim manu et atramento: caeterum in praesentia consiliumus.

65. « Vale, magna civitas et Christi amore praedita (vera enim testabor), celsi non secundum scientiam hic zelus est; benigniores nos disjunctio reddidit: ad veritatem accedite, ad meliorem frugem tandem aliquando vos convertite: Deum amplius quam consuevistis colite. Non turpe est sententiam mutare; sed in malo perseverare, funestum et exitiosum. Vale, Oriens et Occidens, pro quibus et a quibus oppugnatur: testis est ille qui peccatos nos reddet, si nonnulli secessionem meam imitentur ». Haec dicens Gregorius haud dubium alludit ad Flavianum nuper creatum episcopum Antiochenum; cujus causa tot dissidia contata erant. Sed subdit: « Non enim Dei jacturam quoque facient qui thronis cesserint, sed supernam cathedram habebunt his multo sublimiorem et tutiorem. Praeter omnia et ante omnia clamabo: Valet, angeli, hujus Ecclesiae praesides, meaque praesentiae et peregrinationis, si modo in manu Dei res nostrae sunt. Vale, Trinitas, meditatio mea et decus meum: his velim serveris, et hos serves, meum hunc populum (meus enim est, etiam si aliter gubernemur), atque audiam te quotidie tum sermone, tum vita, et moribus augeri et in sublime attolli. Filioi, depositum, quaeso, custodite; mementote lapidationum mearum. Gratia Domini nostri Jesu Christi sit cum omnibus vobis. Amen ».

66. *Gregorius Constantinopoli pergit Cappadociam, comitantibus optimis ex parte episcoporum, relictis vilioribus.* — At quid tunc accidit? commiseratione plane dignum ac novum. Populus enim sui amantissimi praesulis studiosus, absoluta laetabili concione, loco acclamationum, quibus dicta Patris prosecutus consueverat, rependit luctus et ejulatus, pro felis plausibus tristes manus ad manuum verberationes, plebris lusionones, lamenta, flatus,

atque singultus: soli persecutores episcopi silice duriores perseverabant immobiles; illi autem quorum mens sanior et erga Gregorium propensior animus, longe aliter: hi enim cum hunc tandem infelicem exitum rem consecutam fuisse conspicerent, adeo perculsi animoque consternati sunt, ut profusus in sedes revertiri, lugentes discesserint Constantinopoli, haud ferre valentes alium videre in throno Gregorii collocari; de his enim haec ipse¹:

Antistesque carpsert quos hinc dolor:
Plerique siquidem capta consilia ut statim
Sensere, fugunt illico, ictum ut fulminis,
Aurem obstruentes, atque ferentes manus,
Tam triste ne ipsi cernerent spectaculum,
Alium insidentem scilicet nostris thronis.

Quinam autem hi fuerint, licet verbis non exprimat; conjectura tamen ducimur, fuisse veteres ipsius collegas, amantissimos amicos, quibuscum aetate necessitudo ex diuturna consuetudine intercesserat; quales fuere Amphilocheus episcopus Iconii, Gregorius Nyssenus, Petrus germanus ejus episcopus Sebastenus, Helladius Casariensis antistes, et alii Cappadoeces, nec non Otreus Melitenus, Eulogius Edessenus, Bretannio Scythia, et si qui alii magni nominis viri mente stabiles inventi sunt ibi Gregorio studentes.

At qualiter tunc affectus Gregorius? Ipse fatetur; mirum contrariarum passionum ventis animo agitata, ac primum quidem ingenti gaudio, ut pole quod e tempestate pervenisset ad portum; immenso vero dolore, quod Ecclesiam suo labore cultam, ac filios carissimos, quos in Evangelio gemisset, deserere cogeretur, nec sciret cui relinquere: quem quidem animi mororem, quoad vixit, nunquam potuit superare, sed (ut ipse fatetur, semper ut saxum tyrannum sibi expertus est dominantem, adeo ut illa sua Anastasia semper esset in mente, in ore versaretur assidue, eandemque semper calamitas filura formaret, sed et dormienti quoque ipsi eam somnia representarent. Sic igitur magnus Gregorius, sublimis Ecclesiae Theologus, post tricenni commorationem, paucos post dies ex quo thronum acceperat, pacis studio, sedi vale factus, inde recedens revertitur in Cappadociam. Quae autem post haec ejus fuerint studia et actiones, dicturi sumus inferius. Hic vero admonitum lectorem volumus, Prosperi Chronicon sui exordio totum pene inversum esse, ac depravatum, dum sub hujus anni consulis ponitur ibi obitus ipseus Gregorii Nazianzenem, et Concilium hoc, de quo agitur, celebratum habetur anni superioris consulis; et alia pleraque in nominibus et numeris penitus labefactata. Quod volumus admonuisse lectorem, ne imprudens in fovens errorum incurrat.

67. Quod rursum ad Gregorium spectat, illud certe hic dicere nimis praetermittimus, ipsum tanto stomacho discessisse a conventu episcoporum,

¹ Greg. Naz. in catin. de vita sua.

ut nunquam amplius Synodo tumultuantium inter-
tesse decreverit; sunt enim hæc verba ipsius¹ :
« Mili enim vero certum est et deliberatum, nun-
quam post hæc asserum aut grum tenere inter se
pugnantium Synodis interesse, in quibus omnia
contentione ac bello ardent, flazitiaeque prius ob-
scura atque incognita in unum collecta, ab inimicis
in lucem profertur, etc. » Quo tempore ipsum
scripsisse carmen de Vita sua, ut credamus, eo certo
dicimur argumento, quod illud non nisi usque ad
sedis abdicationem apparent prosecutum. Sunt et alia
ipsius, eodem sacerdotum causa, adversus epis-
copos gravissime inectiva eademque versibus
decantata, ut illa in carmine de Vita differentis, et
contra falsos sacerdotes, vel cujus est titulus, *Ad
episcopos*; et in eo cujus est inscriptio, *De epis-
copis*², ubi inter alia de his junioribus antistitibus, a
quibus persecutionem passus est, quales fuerint,
docet his verbis : « Dimiserunt me ab urbe non ad-
modum repugnantem; quippe turpissimum erat
illorum me fidei capponum in numero esse; quo-
rum alii nepotes erant eorum qui tributum scriba
fuerant, et aliud mihi animo volebant, quam falsas
et subdolas rationum depravationes; alii ab antris
venerant adusi a sole; alii a ligone vel bidente totum
diem non quiescente; alii remos, exercitusve reli-
querant, redolentes adhuc sentinam, vel corpus
torturatum cicatricibus habentes, populi gubernatores
ac duces multum, qui ne minimum quidem con-
cessuri videntur; nonnulli etiam officiorum, que
citra ignem operas suas perlicite nequeunt, guarì,
ne fuliginem quidem carnis integre abluerant, ila-
giones, ac pistrinis digni, etc. »

68. Sed unde ista fax hominum emerit ad
sacerdotium? Meminisse oportet, eodem auctore
Gregorio, superius dictum esse ejusmodi sacerdotes
mundanarios ex lucro temporali fidem temporariam
comisise. Quod enim Valens tempore configerit
episcopos catholicos exulare, et complures ex illis
vita functos esse, tunc cuique audaci invadendi epi-
scopatum additus animus ex oblata occasione fuit,
quod scirent ad publicum præconium satis esse per-
fidiam arianam. Hi vero sub catholico imperatore
mox evasere catholici, et quos imperatores erant, eo
loquacior, et eruditius infestiores esse solebant. A
quibus in hac Synodo illud tantummodo hominum
provenit, ut fidei catholice formulæ subscriberent,
suoque chirographo ita tenerentur perpetuo obli-
gati. Sed ne pie sancita vitium subscribentium
personarum nomine periclitari possent omnino,
Damasus summa ut dictum est auctoritate mun-
xit, ut quequid ibi de fide catholica statutum esset,
tanquam totius Ecclesie Catholice decretum, utpote
ita id ipsum cum magnodus omnibus isdem consen-
sentibus arcumenici Concilii nomine munitum,
stabile firmumque in perpetuum perduraret.

69. *De electione Nectarii ad sedem Constanti-*

nopolitanam. — Sed ad res gestas post Gregorii et
aliorum ipsi similium episcoporum discessionem, et
ad electionem successoris Gregorii redeamus : de
qua illud in primis adnotandum est, errare eos
qui tradunt ante Meletii obitum Nectarium electum
fuisse, deceptos nimirum ordine narrationis epi-
stole Synodalis ad Damasum scripte : nam assertio
Gregorii historiam hæc exactissime describens li-
quet, longe ante electionem Nectarii Meletium esse
detunctum. Quod autem ad creationem Nectarii
spectat; accidit plane prodigium, ac plane mon-
strum : etenim cum episcopus Gregorio haud impar
meritis atque doctrina, qui in locum ejus sufficiendus
esset, quari deberet, nam secundum sententiam
Joannis Chrysostomi³ cum lapis e structura tollitur,
illi magnitudine similis collocandus ibidem est, ne
quid vacuum in pariete maneat; contigit loco abso-
lutissimi Christiani, sultici hominem nondum Chris-
tianum, sed catechumenum adhuc; et loco theologi
perfectissimi, subrogari hominem rerum ecclesias-
ticarum penitus imperitum; ac denique pro con-
summatissime perfectionis monacho, hominem
pebium e curia; et loco virginis, dari qui haecenus
intemperantius vixisset; quod ipsemet apud Sozo-
menum² testatur; qui licet in sacri obsequiis
negotii dexter videri potuerit, tamen in ecclesias-
ticis functionibus (ut ita dicam cum Gregorio⁴) præ se
ferret cadaver vivum, nulla penitus ex parte confe-
rendum cum ipso Gregorio. At quo modo id factum
sit ab his qui remanserunt Constantinopoli episcopis,
sic describitur a Sozomeno⁵ :

70. « Eo, inquit, tempore, Nectarius quidam
Tarsensis e Galicia splendidissimo senatorii ordinis
gradu ortus, Constantinopoli morabatur. Is jam
accinctus ad iter in patriam, Diodorum Tarsi epi-
scopum convenit, ut litteras peteret, si quas ille scri-
bere vellet. Meditabatur autem Diodorus tum forte
secum, quemnam potissimum ipse ad electionem
tam seriam proponere deberet; et intuitus Necta-
rium, dignum episcopatu censuit, eique statim tota
mente addictus fuit, cum propter canitium viri et
vultum sacerdote dignum, tum propter suavitatem
morum. Itaque velut aliud agens, cum ad Antiochia
episcopum (hic erat Flavianus) adduxit, commen-
davit, et ut illi studeret hortatus est. Ille vero in
negotio serio, ad quod multi viri spectatissimi sut-
ragiis expeterentur, risit votum Diodori; nihilomi-
nus tamen accitum ad se Nectarium, paulisper
adhuc manere jussit. Non multo post, cum sacer-
dotibus nomina eorum, quos ad ordinationem dignos
judicabant, charta inscribere imperator jussisset, ac
sibi ipsi ex omnibus is unus electionem reservasset;
alii alios in album retulerunt; quare et Antiochena
Ecclesie præsul inscripsit quoque quos voluit; qui-
bus omnibus ultimo loco et Nectarium adiecit in
gratiam Diodori.

71. Imperator igitur, perfecto inscriptionum

¹ Greg. Nazian. in carmin. de Vita sua. Conferent. in fin. — ² Ita-
lorum script. Louvanski, tom. III.

³ Chrys. de Translation. S. Ignati. — ² Sozom. lib. VII, c. 10. —
⁴ Greg. Nazian. in carmin. de Vita sua. — ⁵ Sozom. lib. VII, c. 8.

catalogo, substitit in Nectario, et intendens mentis aciem, secum facile consultabat, impresso ultimæ nomenclaturæ digito. Rursusque ad caput egressus, cunctos ordine percurrit, ac Nectarium deligit. Hoc factum admirantur omnes; ac de seiscitantur, quisnam esset iste Nectarius, et quod sectaretur institutum vitæ, et unde esset; nullo etiamnum magis admirati sunt insolentiam iudicii in imperatore. Ignorabat autem id, opinor, etiam Diodorus; neque enim ausus fuisset sciens, nondum baptizato dare suffragium sacerdotij; sed ut consentirem est, quia canus erat, putavit eum jam olim fuisse baptizatum. Facta vero sunt hæc non sine providentia divina, cum et imperator, postquam baptismi expertem intellexisset, in eadem sententia persisteret, multis sacerdotibus reluctantibus. Postquam igitur omnes cesserunt, et in imperatoris calculum conenserunt; baptizatus fuit, et sacri baptismatis convenienti habitu etiamnum indutus, communi Synodi suffragio Constantinopolis episcopus declaratus est». Hæc Sozomenus de electione Nectarii; de quo illud sententia omnium affirmatur, probum quidem virum fuisse, inparem tamen tanto oneri et inexpertum; unde factum est postea, ut nimia viri facilitate et imperitia confisi heretici, rursum Constantinopolim magno catholicæ fidei irreperint detrimento, ut constat ex his quæ de eodem Nectario suo loco dicturi sumus. Porro auxit Nectarii electio maiorem luctumque Gregorii, utpote qui se ret sub tali pastore patere relicto gregem incursionis luporum, sicut postea apud ipsum litteris conquestus est.

72. De eadem electione Nectarii, item qui convenerant iterum Constantiâpoli anno sequenti Orientales episcopi, ad Damasum Romanum pontificem inter alia ita scripsere¹: « Ecclesiæ Constantinopolitanæ recens (ut ita dicam) edificatæ, quamque ex hæreticorum blasphemia, tanquam ex ore leonis per misericordiam Dei nuper eripimus, reverendissimum, sanctissimumque Nectarium in Concilio generali communi omnium consensu, præsentente Theodosio imperatore religiosissimo, totius denique cleri totiusque civitatis suffragiis episcopum constituimus ». Hæc ipsi. Intelligisne perspicue, lector, vel saltem aspicias per transennam, quales sint isti? qui nulla habita honesta mentione Gregorii Theologi sponte se in eadem Synodo abdicantis, et laborum ipsius in eadem Ecclesia ab hæresibus liberanda, et e fundamentis restituenda, totum id immensa gloria sibi tribuunt, illud summa jaetantia magna emphasi effluentes: « Ex hæreticorum blasphemia, tanquam ex ore leonis per misericordiam Dei eripimus ». Egregiam sane laudem, ut enim sapientissimum, qui molem construxerat, architectum eiecerunt, se ipsos exhiberent, ac maniter ostentarent esse ejusdem aedificii erectores. Ex his discite alia, nempe quam vera sint quæ in eodem Gregorio sæpe conscripsit. Horum quoque arbitrio illud potuisse statutum esse decre-

tum post discessionem Timothei episcopi Alexandrini, in cuius Ecclesiæ præjudicium vertebatur, ut Constantinopolitana Ecclesia præferretur Alexandrinæ, de quo superius actum est, mihi facile persuadeo: nam quod furtive res est transacta, in eadem epistola ad Damasum nuper citata, cum de reliquis hæc anno rebus gestis in Concilio generali statuti exacte distincteque fecerint mentionem, rem tantam silentio obvolutam penitus reliquerunt. Cætera autem de Cyrillo in hæc eadem Synodo statuta, et de aliis confirmatis episcopis, dicantur, cum eadem epistola inferiori suo loco et tempore describetur.

73. Quod vero spectat ad tempus electionis Nectarii, licet qua potissimum hujus anni die contigerit ignoretur, tamen ante Augusti mensem factam esse, Theodosii imperatoris sancto edita tertio kal. Augusti, in qua de Nectario mentio habetur, ratio manifesta demonstrat. Ad hæc quoque Synodum spectare videtur, quod idem Theodosius imperator cum seiret complures hæreticos sub catholico nomine adhuc retinere Ecclesias, ad horum fraudes convincendas in diversis provinciis Orientis quosdam nominavit sacerdotes, quorum fides catholica spectata esset, quibus qui communione jungerentur, iidem Catholici haberentur et Ecclesiis praticerentur; qui secus, exploderentur: sancto autem sic se habet¹:

74. *De Ecclesiarum divisione decretum.* — « Theodosius imp. a1 Ausonium proconsulem Asiæ. Episcopis tradi omnes Ecclesias mox jubemus, qui unius majestatis atque virtutis Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum confitentur ejusdem gloriæ, claritatis unius, nihil dissonum profana divisione facientes, sed Trinitatis ordinem, personarum assertionem, et divinitatis (profitentes) unitatem: quæ constabit communione Nectarii episcopi Constantinopolitanæ Ecclesiæ, necnon Timothei intra Ægyptum Alexandrinæ urbis episcopi esse sociatos; quos etiam in Orientis partibus Pelagio episcopo Laodicensi, et Diodoro episcopo Tarsensi; necnon in Asia proconsulari atque Asiatica diocesi Amphilochio episcopo Iconiensi, et Optimo episcopo Antiocheno, in Pontica diocesi Helladio episcopo Cesariensi, et Otreio Meliteno, et Gregorio episcopo Nysseno, Brethanio (Tyranio), Terennio episcopo Seythæ, Marmario (Martyrio) episcopo Marciop Iliano communicare constituerit. Hos ad obtinendas Catholicas Ecclesias ex communione probabulum sacerdotum oportebit admitti: omnes autem qui ab eorum quæ commemoratio specialis expressit, fide communionis dissentunt, ut manifestos hæreticos ab Ecclesiis expelli, neque hos pentus posthæc obtinendarum Ecclesiarum pontificum, facultatemque permitti, ut vere ac Nicenæ fidei sacerdotia casta permaneant, nec post evidentem præcepti nostri formam maligne loqui detur astutus. Dat. III kal. Augusti. Heraclææ, Eucherio et Syagrii coss. »

¹ Apud Theod. lib. v. c. 7.

¹ 1. III. de fide Cathol. c. Theod.

75. Hujus quidem sanctionis meminisse visus est Gregorius Nysseus in epistola ad Flavianum, cum ait in fine: « Quod si ex sacerdotio dignitas astimanda est; par et idem a Synodo concessum est privilegium; vel potius cura emendationis publicae; idque in eo quod jure pari esse jussi essemus ». Hec ipse; ex quibus quoque colligitur, quod Theodosius pro ea promulgavit, jam antea fuisse decretum in Synodo: nam ex Synodi canone, non autem imperatoris sanctione id sibi Gregorius Nysseus vendidit: ut appareat ex his etiam eos in Theodosio electo esse nominatos, quos etiam episcopi in Synodo tali honore dignassent: ut non mireris si ille doctrina excellens, et qui in his discernendis ac accuratissimus esset, atque demum in omnibus omnium celeberrimus, praeteritur silentio, et relinquitur prorsus inferiori Gregorio Nazianzeno, jam ab illis penitus oblivione sepultus. Porro episcoporum in edicto nominatorum diversis locis superius facta est mentio, Otreius autem episcopus Melitinae in Armenia, cujus ibidem nomen exprimitur, non solum fide catholica insignis habitus est, sed vita quoque sanctitate clarus evituit: ejus enim meminit Cyrillus monachus in Actis S. Euthymii, qui infantulus ut tradit Deo oblatus est ab eodem Otreio, nec non Iosio capite in clerum cooptatus.

76. Sed hic advertite, Socratem¹ a veritatis scopo longe aberrare, dum putavit ex hoc Concilio metropoles, imo patriarchatus a Patribus constitutos fuisse; ad eum: « Di-partitis provinciis, patriarchas constituit, deciditque, ut nullus episcopus relicta sua diocesi ad externas Ecclesias demigraret: nam antea propter persecutionum tempestates istud facere, cuique liberum erat, Nectario igitur ampla illa civitas Constantinopolis, et tota Thracia obvenit, Pontice autem diocesis patriarchatus Helladio Casareo Cappadociae post Basilium episcopo, Gregorio Nysse, haec est etiam urbs Cappadociae fratri Basilii, et Otreio Melitinae quae est in Armenia, contigit, Patriarchatum autem Asiae Amphilochio episcopo Ioni, et Optimo Antiochia Pisidia sortito capiunt. Egypti diocesis Timotheo Alexandriae episcopo tribuitur, Ecclesiarum denique versus Orientem diocesis idem episcopi qui antea, Pelagius sedet episcopus Laodiceae, et Dioborus Tarsi, honoris prerogativa Ecclesiae Antiochia reservata, quam Meletio tunc praesenti tribuerunt. Itemque steterunt, ut si usus postularet, res ejusque provinciae Concilium provinciale dispensaret: his etiam imperator suffragatus est. Istud itaque Concilium talem exitum est consecutum ». Haec Socrates, qui non nimium, sed plures, praece ipsius diximus simul enucleavit errores, haec haud volens, sed quod minime sit, assecutus sensum daret Synodi, Theodosius quoque sanctionis nuper recitatae non minus tenuit ad hunc Patriarchatus institutos, Cappadociae autem divisi, in a Casareo metropoli, datamque Asian Amphilochio, et alia ad genus multa?

77. Sed felicitus Sozomenus² ex sententia ejusdem imperatoris sanctionis ait, non ad distinguendas provincias, sed ad dignoscendos vere Catholicos ab haereticis, imperatorem eam voluisse adhiberi eandem, nimirum ut hi censerentur esse catholici, quibus et committi possent Ecclesiae, qui in eo edicto nominati essent insignioris nominis orthodoxi episcopi: « Hos porro, » inquit ipse, « esse, qui congruerent in fide cum Nectario Constantinopoli, et in Aegypto qui cum Timotheo Alexandriae episcopo; in Orientalibus vero Ecclesiis qui cum Diodoro Tarsensi, et cum Pelago Laodicensi in Syria episcopo; apud Asinos, qui cum Amphilochio Iconiensis Ecclesiae praesule; in Civitatibus vero Ponti a Balyria usque ad Armeniam cum Helladio Casariensis in Cappadocia Ecclesiae episcopo, et cum Gregorio Nysse, et Otreio Melitinae episcopo; in Thracia autem Scythiaeque urbibus, qui cum Terentio Tyrannio, Britannio Tomorum, et Martyrio Marcianopolis episcopo convenirent. Hos enim et imperator quoque visos, et coram allocutus approbavit, de quibus et integra constabat fama, quod suis Ecclesiis religiose praesent. Postquam autem haec ita peracta essent, finemque Concilium cepisset, ceteri quidem domum quisque reversi sunt ». Haec Sozomenus.

78. At quoniam Nectarius haud tanta erat scientie, ut haereticorum dolos cavere posset; ne ab illis deciperetur, caute egit, ut retineret sibi nimium ex episcopis Cilicibus gentilibus suis, et alios ejusdem provinciae disertos viros; de quibus haec idem Sozomenus: « Nectarius autem praecoptore Cyriaco Adanorum episcopo officium sacerdotale dilexit; cum hoc enim ipso, ut secum aliquandiu maneret, Dioborum Tarsensem episcopum rogaverat; invitaverat et alios multos Cilices, ut secum morarentur; ex quibus et Martyrium; quem ut medicum familiarem, ita commissorum in juventute delictorum consuevit habuerat, diaconum ordinare cogitabat: ceterum Martyrium in eo adversatus est, indignum se esse ministerio divino asseverans, atque sibi antea vitam testem Nectarium ipsum citans. Cui Nectarius: Numquid ego, inquit, idem qui nunc sacerdos sum, vitam meam hactenus multo magis dissolute tradidi, quam tu tuam, cum vel tu ipse id testari possis, qui frequenter intemperantiae meae opem persepe tulisti? Tum ille vicissim: Alqui tu, o beate, recens baptizatus ac purificatus, et mox insuper sacerdotio auctus es: utraque autem haec peccatorum expiatoria esse, Deus constituit: ac proinde, ut mihi quidem videris, tu ab infantibus jam recens natus nihil differs; ego vero jam olim sacri baptismi factus particeps, in consuetudine vitae meae usum semper antiquum obtinui. Atque ille quidem talia causatus, ordinationem non admisit ». Haec Sozomenus. Erat tunc Ecclesiae Constantinopolitanae diaconus a Gregorio ordinatus Evagrius³ Ponticus, qui ibi remansit post ejus discessionem,

¹ Socrat. lib. VII. c. 8.

² Sozom. lib. VII. c. 9. — ³ Idem, lib. VII. c. 10. — ⁴ Palladius in Lausica, c. 6.

ipse sanctitate clarus, sancti Ambrosii elogio ¹ commendatus, interque sanctos post obitum receptus sacris dypticis retinetur descriptus. Quartus vero ordine positus Limenius Vercellensis episcopus, post sanctum Eusebium primus ejus civitatis creatus antistes.

83. Anemmius autem Sirmiensis quinto loco recensendus habetur, eodem Ambrosio promotore, adveniens licet Arianis et imperatrice Justina, factus episcopus Sirmiensis, ut anno superiori dictum est. Sed, mea sententia, qui sequitur ordine sextus, sive spectes doctrinam viii, sive vite egregiam sanctitudinem, inter primos adnumerandus Sabinius episcopus Placentinus : quanta enim in ius esset in litteris sacris perita, illud unum satis tibi evidens sit argumentum, quod magnus noster Ambrosius hinc sua scripta dignoscenda atque emendanda credebat : locupletes hujus rei testes sunt ejusdem Ambrosii ad eundem ea de re scripta ² littere : sed et quam insignis miraculorum operatione nituerit, S. Gregorius ³ qui ea describit, amplam sane fidem facit : recensetur et ipse in ecclesiasticis ⁴ tabulis digno praeconio sanctifialis. Octavus vero ibi ordine collocatus Philastrius episcopus Brixianus scriptorum memoria clarus, et certaminibus adversus Arianos insignis habitus, recedentibus ad doctrinam dignis vite meritis, et ipse inter claros scriptores et viros sanctos adnumeratus habetur ⁵, de quo plura superius dicta sunt : hunc apud S. Ambrosium se novisse Mediolani, sanctus Augustinus ⁶ gloriatur. Recensetur post alios nonnullos Heliodorus episcopus Albinensis, quem semus sancti Hieronymi ⁷ litteris plurimum commendatum : quantum perterea graecarum litterarum facultate imbutus esset, superius est demonstratum : accessit vero ad ipsius coronam Neapolitani nepotis egregia morum institutio : hic in bona senectute diem claudens extremum, adhuc anniversaria commemoratione in Ecclesia ⁸ vivit : sicut et collega Eventus ⁹ Ticinensis, et Bassianus ¹⁰ Laudensis inter sanctos relati. Qui sequitur ordine Exuperantius episcopus Dertonensis, ille esse putatur discipulus S. Eusebii episcopi Vercellensis, de quo magna cum laude fit mentio in sermone sexagesimo nono, sed primo de S. Eusebio apud S. Ambrosium.

84. Qui vero adferunt legati ex provincia Narbonensi et Viennensi Constantius et Proculus, ut Synodi litterae declarant, ille Arausiacus, Proculus vero Massiliensis fuit episcopus, insignis plane hujus saeculi viri : quorum Proculus a S. Hieronymo mirifice commendatur : nam scribens ad Rusticum Narbonensem ¹¹ : « Habes istic, inquit, sanctum et doctissimum Pontificem Proculum, qui viva et praesenti voce nostras schedulas superet, quodlibetis tractatibus iter tuum dirigat ». Mentio ejusdem est

etiam in Concilio Taurinensi. Qui vero Gallorum legatus Justus nominatus legitur : fuit hic episcopus Lugdunensis sanctitate clarus, cujus jugis memoria in Martyrologio perseverat ¹ ejusque, res gestae conscriptae leguntur ². His et aliis clarissimis viris tunc enituit illa corona sanctorum tanquam floribus semper vividis atque odore fragrantibus in Ecclesia Dei ; adeo ut vix sit reperiri alia Synodus, in qua tam exiguo episcoporum numero, tot comprehensi habeantur viri sancti et eruditi, famaue celebres, vigentes in Ecclesia memoria sempiterna, anniversaria commemoratione votis fidelium redvivi. At quam commode accidit, ut qui a nobis ex instituto fuissent in magno labore colligendi, hic una collectos, uno eodemque consensu dispositos, perfacile fuerit recensere, atque de singulis agere.

85. Jam vero par esset, ut ipsa Acta Synodi Aquileiensis hic verbatim describerentur ; singulaeque tot sanctorum Patrum sententiae, ut divina quaedam oracula ex integro redderentur : sed quoniam ea singula pluries edita adeo immotuerunt, ut cuiusque ea cupienti pateant ; abstinemus, satisque erit omnia summam compleva (quod ad rerum cognitionem spectat) hic paucis representare. Fuit ejus Synodi unica tantum Actio, quod a prudentibus bellatoribus dolosa impietas e latebris in lucem coecla progredi, cito citius tanquam horrendum monstrum jaculis omnium confecta est ; adeo ut (quod eadem Acta habent una die a prima hora usque ad septimum praetium confectum sit, licet vixae fuerint Patribus longae morae, labore supervacaneo, jam publicae notos haereticos ad defensionem admitti, atque iterum condemnari ; quos manifesta impietatis nota semel inustos, ab Ecclesia Catholica extorres, ubique profugos, omnes vitarent, atque maxime exhorrerent.

86. Ante sessionem Ambrosius diu (ut ipse tradit) disseruit cum isdem Palladio et Secundiano haereticis, si forte eos ad meliorem frugem perducere potuisset : sed opera frustra impensa, in ipsa sessione praelocutus, in Acta redigi omnia postulavit ; quo eorum blasphemiae cunctis patecens, nulla valerent postea tergiversatione celari. Sicque in Acta primum omnium relata est epistola Imperatorum, qua episcopos spontaneos ad Synodum convocarunt. Inde causa agi coepit est, recitataque epistola Arii, in qua dictum erat, *Solus aeternus Pater*. El rogatus Palladius, quid sentiret ; subterfugens ille, negavit se respondere posse, absentibus Episcopis suis, nempe Orientalibus : quos vocatos praefecti litteris venire noluisse, respondit Ambrosius. Urget tum ipse Ambrosius cum aliis episcopis, ut propositae rogationi responderet de divinitate Filii Dei, quam Arius scripto negarat ; cumdemque moras necentem eo dilemmate aretat, cum diceret : « Soles te arianum negare : aut damna hodie Arium aut defende ». At cum nec sic responderet, sed de minus

¹ Ambrosii, de Virg. lib. 1. — ² Idem, epist. XL. — ³ Greg. dialog. lib. 11, c. 10. — ⁴ Martyr. Rom. die 11 Decemb. — ⁵ Martyr. Rom. die 18 Jul. — ⁶ Aug. de serm. ad Quodvult, deum. — ⁷ Hier. ep. 1, 2, 3. — ⁸ Martyr. Rom. die 3 Jul. — ⁹ Idem, die 18 Febr. — ¹⁰ Idem die 19 Janu. — ¹¹ Hier. ep. 11.

¹ Martyr. Rom. die 2 Septemb. — ² Apud S. Anton. v. die 2 Sept. Abo in Chron. c. XII.

pleno Concilio congregato querelas jungeret; Ambrosius a Synodo petiit, damnari Palladium, qui Arium damnare nollet; atque ad ipsum Palladium conversus, illud addidit: Dubitas damnare post divina judicia, cum crepuerit medius? Interpellatūque legati Afrorum, Gallorum, et primae sedis Illyrici episcopi Sirmiensis, omnes una voce, anathema dixerunt omnibus secundum Arium sentientibus.

87. Rursum rogatus Palladius, sic tandem Christum Filium Dei confessus est verum, ut secundum cavillos Auxentii, confiteretur verum Filium, non verum Deum. Sed cum adigi non valeret haereticus, ut diceret Filium verum Deum; ab omnibus ei dictum est anathema, qui non confiteretur Filium Dei verum Deum. Post haec cum ex sententia Apostoli¹, Patrem solum habere immortalitatem Palladius diceret, ac ex eo divinitatem Filii Dei negaret; dicentibus episcopis secundum divinitatem aequae Patri ac Filio et Spiritui sancto eandem immortalitatem competere; detrectante hoc profiteri Palladio, a Synodo anathema dictum omnibus id non affirmantibus.

88. Ac rursus Palladius spiras se, serpentis instar, involvens, quod non explicaret quid sentiret sincera fidei libertate; iterum anathema dictum est ei. Sed cum idem Palladius eo blasphemiam prorrumpere, ut palam negaret Filium Dei sapientem; iterum anathema eidem inflictum est. Quodque itidem sic diceret Filium bonum, ut asserere nollet Deum bonum; iterato anathema ipsi irrogatum est. Sic item eadem percussus est sententia, cum nollet asserere Filium Dominum omnipotentem; sed provocaret ad Concilium generale. Post haec autem ipse Palladius percontari coepit Catholicos, et disputationem struere ex verbis illis Domini: *Pater major me est*. Sed etsi a Sabino repulsus est, ut indignus qui audiretur, nisi prius Arium condemnaret, tamen et hoc eidem indulserunt.

89. Urgente vero adhuc Palladio Catholicos illa sententia: *Pater major me est*; et illis perspicue omnes solventibus ambages; falsa usus Palladius textus ejus allegatione, dictitabat esse scriptum: *Qui misit me, major me est*. Sentiens igitur Ambrosius ab illo adulterari divinam Scripturam adjectione illorum verborum: *Qui misit me*; inelamavit cum alijs in eum anathema, dicens: « Anathema illi qui divinis Scripturis addit aliquid vel minuit ». Appellante vero illo alios audidores, sententia Sabini episcopi definitum est, deteriores esse Palladii blasphemias, quam Arii. Surgente autem illo, ut exiret, et perstante in sententia, majorem secundum divinitatem Patrem esse Filio; iterum in eum a Patribus inculcatum est anathema. Instantibus rursus Catholicis, ut contra Arium Filium aequalem Patri profiteretur; cum nollet respondere, eam ipse silentii falsam causam pretextavit, quod quae dicerentur ab eo, minime a notarijs exciperentur. Quare ad omnem cavillationem eludendam permisit illi Synodus ut

ipsius notarii exceptores introducerentur. Sed cum rursus Palladius provocaret ad plenum Concilium, detrectante illo damnare epistolam Arii, ac diversis subterfugijs utente, Valerianus episcopus Aquileiae delevit larvam, nempe Palladium ordinatum fuisse a Photinianis, atque cum illis jam antea damnatum: quare dicto in eum rursum anathemate, ille iterum ad alios provocat audiores.

90. Cumque eo tandem demerente venisset Palladius, ut seculares etiam iudices peteret; sanctus Ambrosius gravem illam sententiam dixit: « Sacerdotes de laicis ju licare debent, non lai i de sacerdotibus »; atque tandem novissimam hanc in eum damnationem his verbis intulit: « Etsi Palladius in multis impietatis deprehensus sit; erubescimus tamen ut videatur qui sacerdotium sibi vendicat, a laicis esse damnatus. Ac per hoc, quoniam et in hoc ipse damnandus est, qui laicorum expectat sententiam, cum magis de laicis sacerdotes debent judicare; juxta ea quae hodie audivimus Palladium profitentem; et juxta ea quae condemnare noluit, pronuntio illum sacerdotio indignum et ejicientem, et ut in loco ejus catholicus ordinetur ». Ita Ambrosius: in quam sententiam a ceteris omnibus Patribus itum est.

91. Damnato Palladio. Secundianus rogatus est sententiam dicere, quid profiteretur de Filio Dei; qui eadem quae Palladius de ipso Filio Dei sentire professus est, licet circumventione videri vellet esse catholicus; sed tamen quadam inversione verborum, quemadmodum arte joculatoria impostores visum fallunt, ita assereret Filium esse Deum verum unigenitum, ut dictionem illam, *Verum*, ad Filium, non autem ad Deum relationem habere vellet; ut cum Deum verum diceret, *Verum* ad unigenitum referret; quasi diceret, Filium verum esse Patris unigenitum. At licet hic terminetur Acta quae exstant, nec ea integra omnia habeantur; tamen ex epistola a Synodo scripta, aequae damnatum esse Secundianum atque Palladium, apparet. Quinctum Attalum presbyterum ex catholico arianum factum, Patres eadem sententia percussere: Valentem quoque pseudoepiscopum intrusum in locum Marci Pelavionensis episcopi, quod a populo ejectus, patriam Gothicis proditione tradidisset, habitu Gothico cum torque et brachialibus incedentem, nec non ordinationes illegitimas ubique facientem, detulerunt per litteras imperatoribus; a quibus et petebant, ne Photinianis cogendi conventum apud Sirmum, quod tentabant, facultas daretur. Sed Synodalem huc epistolam ad Augustus per legatos missam recitentis, prout de alijs factum est.

92. « Imperatoribus clementissimis et christianis, beatissimisque principibus Gratiano, Valentiano, et Theodosio sanctum Concilium quod convenit Aquileiae.

« Benedictus Deus Pater Domini nostri Jesu Christi, qui vobis Romanum Imperium dedit, et benedictus Dominus noster Jesus Christus unigenitus Dei Filius, qui regnum vestrum sua pietate en-

se adfuturos promiserant. Erat enim questio de incarnatione Domini. Sed alio die miserandi homines superbia tumore completi, nec memores promissorum, contemnentes Deum in sacerdote ipsius, nec plebis expectantis considerantes injurias, immemores etiam dictorum Dominicorum¹: Quoniam qui scandalizaverit unum ex minimis istis, oportet ut mola asinaria collo ejus alligetur, et demergatur in profundum maris; conscendentes in equos, quasi gratia gestandi, civitate egressi sunt, expectante sacerdote et plebe in Ecclesia constituta. Sed hujus contumaciae quis finis fuerit, horresco referens. Subito enim precipitati miseris animis emiserunt, atque corpora illorum sepulturee sunt tradita. Sanctus vero Ambrosius cum ignorasset quod factum esset, nec diutius posset plebem tenere, ascendens pro tribunali, de eadem questione qua fuerat proposita, sermonem adorsus est, dicens: Debitum, fratres, vobis solvendum, sed hesternis meos non invenio creditores, et reliqua quae sunt scripta in libro, qui de incarnatione Domini intitulatur». Haec Paulinus: ex quibus videns juxta illud Proverborum² eisdem accidisse: «Parata sunt derisoribus judicia»: ut de rebus Ambrosii haec laenus: ad Romanum pontificem orationem convertamur.

97. *Damasus agit pro cogendo Romae Concilio generali.* — Post haec autem cum de rebus gestis in Synodo Constantinopolitana Damasus Romanus pontifex munus accepisset, et inter alia quod in Paulini episcopi Antiocheni contumeliam creasset episcopum in locum Meletii Flavianum; quod res eo progressa esse videretur, ut dissimulari non posset, agit cum Imperatoribus de cogendo anno sequenti Romae Concilio generali; ad quod ut Orientales episcopi, qui hoc anno convenerunt Constantinopoli, venire compellerentur, auxilium implorat Theodosii Augusti Constantinopoli commorantis: id quidem testantur littere³ Orientalium episcoporum, qui sequenti anno Constantinopoli convenere. Sed et Gratianum quoque interpellatum a Damaso, ut id perficiendum curaret, Sozomenus affirmat, qui de his ejusmodi instituit orationem⁴: «Ex eo», inquit, nempe quod Flavianus in locum Meletii episcopum Antiochenus subrogatus est, «maximè rursus perturbatio Antiochenam Ecclesiam corripuit, ac plurimi se a Flaviani communione abstraxerunt, et privatim sub Paulino conventum egerunt. Quin et ipsi quoque sacerdotes ob hanc rem inter se contendebant; atque Aegyptii quidem, et Arabici, et Cyprii velut ob Paulinum injuria affectum stomachabantur: Syri vero, Palestini, Phoenices, tum etiam ex Armenis, ex Cappadociis, ex Galatis, et ex Ponticis plurimi pro Flaviano stabant. Non minime autem indignatus fuit episcopus Romanus, et cum eo cuncti sacerdotes Occidentales: ac Paulino quidem cum Antiochiae episcopo consuetas scribebant epistolas, quas Synodales appellant; ad Flavianum vero silen-

tium agebant. Quin et Diodorum Tarsi, et Acacium Bercae episcopos, qui illum ordinarunt, reos accebant et pro excommunicatis habebant. Itaque ut de his rebus cognosceretur, seri serunt tum ipsi, tum Gratianus imperator, in Occidentem convocantes episcopos Orientales». Haec Sozomenus. Caeterum haud eo res pervenit, ut sectatores Flaviani sententia excommunicationis percellerentur. Haec Sozomenus dicit ordinatorum fuisse excommunicatos. Verum toleratum id est, quod non unitis civitatibus, vel Ecclesiis, sed totius Orientis haec causa esset. Isthaec omnia per Damasum apud Theodosium acta esse post Aquileiense Concilium, littere⁵ Orientium fidem faciunt; quibus pariter declaratur permissa Damaso Theodosium, ut datis ad episcopos Orientis litteris, eos Romam ad Concilium proficisci debere significaret. Meminit et S. Hieronymus⁶ ejusmodi imperialium litterarum, quibus episcopi Orientis in Occidentem Romam convocabantur: ex quibus ipse Paulinus episcopus Antiochenus, Epiphanius in Cypro Constantiae episcopus, et alii accessit Romam se contulerunt, cum et ipse quoque S. Hieronymus in Urbem reversus est. Sed de his anno sequenti.

98. *Gnostici Hispaniam pervadunt, duce Priscilliano, male Priscillianista.* — Jam vero reliquum est, ut de rebus Hispaniis hujus temporis hic contexamus historiam: cui sane Ecclesiae exagitate turbis Priscilliani haesitatione, minime liberum fuisse ut legatos mitteret ad Concilium Aquileiense, paulo superius diximus. Unde autem ejusmodi haeresis ex Gnosticis irreperit in Hispanias, atque Priscillianum infecerit, ut ipse in ea provincia hujusmodi primus auctor haberetur; res ex altiori principio repetenda; quam Severus⁷ ita describit:

99. «Sequuntur tempora atatis nostrae gravia et periculosa, quibus non usitato malo pollute Ecclesiae, et perturbata omnia. Namque tum primum infamis illa Gnosticorum haeresis intra Hispanias deprehensa, superstitione exercitibus, arcanis occultis secretis. Origo istius mali oriens ab Aegyptiis. Sed quibus ibi initus coalescit, haud facile est discernere. Primus eam intra Hispanias Marcus intulit ex Aegypto profectus. Memphis ortus. Hujus audaces fuere Agape quaedam non ignobilis mulier, et Victor Heliplus». Haec Severus de origine et loco unde manavit. Hic tibi, lector, in memoriam revoco quae dicta sunt superius; nimirum S. Epiphanium⁸ Constantiniam in Cypro episcopum, cum in Aegypto juvenis esset, inpegnisse in hujusmodi latentes ibi turpissimos Gnosticos, parumque abfuisse, qui ipse blanditus illius sectae feminarum inertis arretitus, qui divina fultus gratia liber exiens, eis latentes circiter octoginta denumeravit locorum illorum episcopos, quorum studio idem infamis haereticus ex Aegypto expulsi fuerunt: quos assertione Severi in Hispanias navigasse scimus, haec quo profecti fuerint Epiphanius nihil dicat. Certe quidem conve-

¹ Mat. XXVIII. — ² Prov. IX. — ³ Apud Theod. lib. V. c. 9. —

⁴ Sozom. lib. VII. c. 11.

⁵ Apud Theod. lib. V. c. 9. — ⁶ Hieron. ep. XVI. c. XXVII. —

⁷ Sever. hist. lib. II. — ⁸ Epiphani. haeres. XXVI. prope fin.

munt tempora — nempe Epiphanius juvenis cum Marco ex Ægypto veniente, et alios edocente, a quibus Priscillianus veneno potatus fuit.

100. Porro Marcum in Gallias primo, deinde navigasse in Hispanias cum his meretricibus, sanctus Hieronymus tradit, dum ita de his scribit¹: « Instidatur in apocrypho, quasi in spelunca sua, insidiatur ut rapiat pauperem. Ascensio enim Isaiae, Apocalypsis Eliae, hoc habent testimonium; et per hanc occasionem, multaque Injuriis, Hispaniarum et Lusitaniae deceptae sunt muliercule oneratae peccatis, quae ducuntur desideris variis, semper disceoles, et nunquam ad scientiam pervenientes, ut Basilidis, Balsami, atque Thesauri, Babelonis quoque et Leusibole, ac reliquorum nomenim portenta susciperent; de quibus diligentissime scribit vir Apostolicus Irenaeus episcopus Lugdunensis et martyr, multarum originem explicans haeresem, et maxime Gnosticorum, qui per Marcum Ægyptium Galliarum primum circa Rhodanum, deinde Hispaniarum nobiles feminas deceptunt, miscentes fabulis voluptualem, imperitiae suae nomen sententiarum vindicantes, etc. » Haec Hieronymus. Sed prosequamur narrationem Severi, rem accurate ita describentis:

101. « Ab his Priscillianus est institutus, familia nobilis, praedives opibus, acer ingenio, facundus, multa lectione eruditus, disserendi ac disputandi corruptissimus; felix profero, si non pravo studio corrupisset optimum ingenium; prorsus multa in eo animi et corporis bona cerneret; vigilare multum, famem ac sitim ferre poterat, habendi minime cupidus, utendi parcissimus, sed idem vanissimus, et plus justo inflator profanarum rerum scientia, quin et magias artes ab adolescentia cum exercuisse, creditum est. Is ubi doctrinam eximiam agnoscens est, multos nobilium, pluresque populares auctoritate persuadendi, et arte blandendi alliecit in societatem. Ad haec, mulieres novarum rerum cupidae, fluxa fide, et ad omnia curioso ingenio cetervatim ad eum contuliebant; quippe humilitatis speciem ore et habitu praetendens, honorem sui et reverentiam cunctis iniecerat.

102. « Jamque paulatim perditae istius tabes plerique Hispaniae loca pervaserat. Quin et nonnulli episcoporum depravati; inter quos Instantius et Salvianus, non solum consensione, sed sub quadam etiam conjuratione susceperant. Quo Adyginus Thymus episcopus Cordubensis, ex vicino agens, comperito, ad Idamum emerita aetatis sacerdotem refert. Is vero sine modo et ultra quam oportuit, Instantium et socios epus laessens, faciem quandam nascenti incendio subdidit, ut exasperaret malos potius, quam compresseret. Idcirco post multa infer eos et digna memorata certamina, apud CaesarAugustam Synodus congregata, cum tum etiam Aquitani episcopi interfuere. Verum haeretici committere se iudicio non ausi. In absentes tum lata sententia,

dammatique Instantius et Salvianus episcopi, Elpidius et Priscillianus laici. Additum etiam, ut si quis damnatos in communionem recipisset, secretim se eandem sententiam promendam ». Haec Severus. Extant fragmenta quaedam ejusdem Concilii CaesarAugustani, non autem ipsum integrum, in nominibus episcoporum enormiter depravata, atque errore Collectoris rejecta ad tempora Hormisdæ papae; cum idem Concilium ex certa auctoritate Severi sub Damaso collocandum fuisset: reddamus hic ipsum deventum, ut reperitur et emendamus pro virili qui irrepserunt errores; sic enim se habet²:

103. « Quarto nonas Octobris CaesarAugustae, in Secretario residentibus episcopis Siradio, Delphino, Raticio, Ampelio, Augustino, Lucio, Italio, Splendino, Valerio, Symposio, Caterio, et Italio, ab universis dictum est: Recitentur sententiae, etc. » Habes hic Belphimium nominatum, quem fuisse Burdegalensem episcopum et adversarium Priscilliani idem Severus³ affirmat. Legis insuper, Italum et Italium; scias legendum ex eodem Severo, Idacium et Itiacium, qui fuerunt acerrimi oppugnatores Priscilliani. At sicut desunt integra Synodi Acta, ita etiam excidisse plurimorum nomina episcoporum, qui eidem Synodo interfuerunt, possumus existimare. Ac ne dubites hunc illum ipsum esse conventum, quem Severus describit: habes in primis Severi sententia decretum esse in ea Synodo, ut damnatos haereticos nemo in communionem reciperet, alioqui eadem ipsam sententia plectendum esse: quod invenies expressum in quinto canone his verbis⁴:

104. « Item lectum est: Ut hi qui per disciplinam aut sententiam episcopi ab Ecclesia fuerint separati, ab aliis episcopis non sint recipiendi. Quod si scientes episcopi fecerint, non habeant communionem. Ab universis episcopis dictum est: Qui hoc commiserit, episcoporum non habeat communionem ». Haec ibi. Sed et ex dogmatibus atque corruptelis Priscilliani, quae sanctis contrariis legibus idem Concilium conatum est convellere: plane intelliges, hoc illud ipsum esse Concilium CaesarAugustanum, ejus Severus meminit. Ut in primis, quod constat cum ex Severo, tum etiam ex S. Hieronymo ut dictum est a Priscilliano atque collegis deceptas esse plurimas nobiles feminas, atque seductas sub specie pietatis et disciplinae: en quam apposite ad haec avertenda Patres primum omnium statuerent:

105. « Ut mulieres omnes Ecclesiae Catholicae fideles a virorum alienorum lectione et crebrius separantur; nec ad ipsas legentes alii studio vel doctina vel discendi conveniant; quoniam et hoc Apostolus⁵ jubet. Ab universis episcopis dictum est: Anathema futuros, qui hanc Concilii sententiam non observaverint ». At quod idem haeretici jejunarent die Dominico, et abominanda perpetrantes, clande-

¹ Tom. Concil. veter. edit. — ² Sever. hist. lib. II. prope fin. —

³ Concil. CaesarAugust. c. 5. tom. I. Concil. — ⁴ I. Cor. XIV. 1. Tom. II.

stinos conventus agerent; his occurrentes Patres hæc secundo canonice decreverunt, quem ita ibi legit Lucius episcopus:

« Ne quis jejuniæ die Dominico causa temporis, aut persuasionis, aut superstitionis; nec Quadragesimæ diebus ab ecclesiis fideles desint. Nec habitent in labulis cubiculorum ac monium qui in suspensionibus perseverant; sed exemplum et præceptum custodiant sacerdotum; et ad alienas villas agendorum conventuum causa non conveniant, etc. » Sane quidem Priscillianistas consuevisse jejunare die Dominico, S. Leo in epistola ad Turibium¹ expresse testatur, atque alii antiquiores affirmant.

106. Quod insuper idem et laterent, convenientes ad ecclesiam Catholicorum, ut viderentur communicare, sic accipiebant Eucharistiam, ut eam non comederent; hæc ob eam causam contra eos decrevit Synodus: « Eucharistiæ gratiam si quis probatur acceptam non consumpsisse in ecclesia, anathema sit in perpetuum ». Rursus adversus eorundem occultas collectiones hæc idem: « Vice-simo et primo die (viginti et uno diebus, id est, a decimo sexto kalend. Jan. usque in diem Epiphaniæ, qui est octavo idus Januarii, continuis diebus nulli liceat de Ecclesia se absentare, nec latere in domibus, nec secedere in villam, nec montes peters, nec nudis pedibus incedere, sed concurrere ad Ecclesiam. Quod qui non observaverit de suspectis, anathema sit in perpetuum ». De his idem qui supra S. Leo tradit, eisdem Priscillianistas jejunare consuevisse tempore Natalis Domini, ea nimirum ex causa, quod non credebant eum carnem suscepisse humanam.

107. Rursum vero quod (ut ex Severo dictum est) Priscillianus affectaret sanctitatem in habitu, quem et ejus sectatores imitarentur; ideoque Patres hæc statuerunt: « Si quis clericus propter luxum, vanitatisque præsumptum de officio suo sponte discesserit, ac velit observatorem legis, monachum videri se maluerit esse quam clericum; ita de Ecclesia repellendum, ut nisi rogando, et obsecrando plurimum temporis subsisteret, non recipiatur ». Sed et illud etiam contra Priscillianum: « Ne quis doctoris nomen sibi imponat, præter hæc personas quibus concessum est ». Jam probe ex his vides, hoc illud esse Concilium Casarugustinum, cujus Severus meminit, qui et mox subdit²: « Illicio Sossubensi (Sossobensi, episcopo negotium datum, ut decretum episcoporum in omnium notitiam deferret, maxime que Hyginum extra communionem laceret; qui cum primus omnium insectari palam hæreticos cepisset, postea turpiter depravatus, in communionem eos recepisset.

108. « Interim Instantius et Salvianus damnati judicio sacerdotum, Priscillianum etiam laicum, sed principem malorum omnium una secum Casarugustana Synodo notatum, ad confirmandas vires suas episcopum in Abulensi oppido constitutum » sic re-

stribuendum Lablensi: nam Alata episcopum postea factum Priscillianum fuisse, S. Hieronymus contra Pelagianos affirmat, « rati nimirum, si hominum aciem et callidum sacerdotali auctoritate armasset, tutiores fore sese. Tum vero Illicius atque Illicius acris instare, arbitantes posse inter initia malum comprimere; sed parum suis consiliis sceleratos judices adeunt, ut eorum decretis atque executionibus hæretici urbibus pellerentur, licitur post multa et longa, Illicio supplicante, elicitur a Gratiano tum imp. rescriptum, quo universi hæretici excedere non Ecclesiis tantum, aut urbibus, sed extra omnes terras propelli jubebantur. Quo comperto, Gnostici diffusi rebus suis, non ausi judicio certare, sponte cessere qui episcopi videbantur; ceteros melius dispersit.

109. « At tum Instantius, Salvianus, et Priscillianus Romam profecti, ut apud Damasum Urbs ea tempestate episcopum obiecta purgarent. Sed iter eis præter interiorem Aquitaniam fuit; ubi tum ab imperitis magnifice suscepti, sparsere perfidia semina, maximeque Eleusiam plebem sane tum bonam et religioni studentem pravus prædicationibus pervertere. A Burdegala per Delphinum repulsi, tamen in agro Eucherio aliquantisper morati, infecerunt nonnullos suis erroribus. Unde iter eorum ingressi, turpi sane pudibundoque comitatu cum uxoribus atque alienis etiam feminis, in quibus erat Eucherio, ac filia ejus Procula, de qua fuit sermo hominum Priscillianis stupro gravidam, partum sibi gravidibus abegisse. Hi ubi Romam pervenerunt, Damasus se purgare cupientes, ne in conspectum quidem ejus admitti sunt. Regressi Mediodanum, atque adversantem sibi Ambrosium repererunt.

110. « Tum vertere consilia, ut quia duobus episcopis, quorum, ea tempestate summa auctoritas erat, non illuserant; largiendo et ambiendo, ab imperatore cupula extorquerent. Ita corrupto Macedonio tum magistro officiorum, rescriptum eliciunt, quo calcatis quæ prius decreta erant, restitui Ecclesiis jubebantur ». Immune profecto paculum, quo suggestionem Macedonii Gratianus princeps maxime pius, ejus quod pie sanctoque sanxerat, prævaricator est factus; ex quo quidem factore sibi necem comparavit. Nam ad immune seclitæ vindicandum, et hæreticos libera voluntate indulgentia gratiam vagantes comprimendos, atque digna animadversione plectendos, suscitavit adversus eum Deus Maximus tyrannum, qui imperatori necem intulit, et in principes hæreticorum gladio animadvertit. Sed hæc licet postea, ex presentibus tamen causa contingisse, nemo non videt.

111. Sed nec nullus abijt improbus Macedonius hæreticorum factor, erga catholicos parum æquus, de quo ista Paulinus³: « Temporibus Gratiani, cum ad prætorium Macedonii tum magistri officiorum pro quodam intercedendo Ambrosius pervenisset atque præcepto prædicti viri fores invenisset et usas

¹ Leo, ep. l. VIII. Sever. hist. lib. II. c. VIII.

² Paulin. in Vita S. Ambrosii.

hoc copiam nec roborandi adeptus esset, ait : Et in quidem venies ad Ecclesiam, quia tu nec clausuras januas invenies, ingredieris. Quod factum est, morbo Gratiano, Contingens etenim Macedonius ad Ecclesiam, patentibus januis aditum reperire non poterat. Ille Paulinus, Quod enim scirent auctori nihil a Gratiano imperatore Ambrosio denegari; avidè astu succensit, percludere aditum illi interdum consuevere, ut aliquando contigit, cum Ambrosius pro pena mortis damnato intercedere conaretur; rem gestam Sozomenus ita narrat¹ : « Paganus quidam, ordine vir illustris, Gratianum quidem conviciis procederat, et patre indignum appellaverat, ejusque rei habito iudicio capite damnatus erat. Cumque jam ad supplicium duceretur, venit ad Palatium Ambrosius pro illo supplicaturus. Ceterum cum Gratianus eorum instinctu qui illi damnato insidiabantur, distineretur spectaculis venationum, quales privatae delectationis, non publici commodi gratia Principes exhibere consueverunt, nec alienis nisi quisquam illi rem indicaret, quasi opportunitum non esset, recessit. Progressus autem ad illam portam, per quam feras introducebant, clanculum se habuit; ac simul cum venatoribus ingressus, non antea rei causam agere ausit, neque prius Gratiani et aulicorum ejus obscrationibus cessit, quam saluberrimum suffragium Gratiano extorsisset, quo morti destinatum liberaret ». Haecenus de his Sozomenus. Sed redeamus ad institutam de Priscilliano et sociis orationem.

112. Quid demum sceleratissimi haeretici, extorto atque subrepto edicto a Gratiano? subdit ita Severus² : « Hoc freti Instantius et Priscillianus, repelivere Hispanias. Nam Salvianus in Urbe obierat. Ac tum sine ullo certamine Ecclesias, quibus praefuerant, receperunt. Verum Illicio ad resistendum non animus, sed facultas defuit; quia haeretici corrupto Valentio Viventio, proconsule, vires suas confirmaverant. Quin etiam Illicius ab his, quasi perturbator Ecclesiarum, reus postulatus, iussusque per atrocem executionem deduci, trepidus per fugam ad Gallias, illi Gregorium praedictum adiit. Qui compertis, quae gesta erant, rapti ad se barbarum auctores jubet, atque de omnibus ad imperatorem refert, ut haeretici viam ambiendi praeccluderet. Sed id frustra fuit; quia per libidinem et potentiam paucorum, cuncta ibi venata erant. Egitur haeretici suis artibus, grandi pecunia Macedonio data, oblinent, ut imperiali auctoritate, praedicto erepta cognito, Hispaniarum vicario traderetur; nam jam proconsulem habere desierant. Messique a magistro officiales, qui Illicium tum Treveris agentem ad Hispanias retraherent, quos ille callide frustratur, ac postea per Primitivum episcopum defensus, illudit ». Haecenus Severus de his quae contigerunt usque ad Maximum Valentinum; nempe ad annum sequentem, qui ut dictum est, pro Catholicis adversus haereticos suscepit potestatem. Vides, lector, quibus suffulciatur

fundamentis imperium, nempe verae religionis defensione; a qua si detici ut imperatores, omnia quantalibet firmata corruerit necesse sit atque prostreri.

113. Ceterum Illicius non apud iudices tantum sive Ecclesiasticos, sive saeculares Priscillianum cum sociis prosecutus est, sed scriptis editis eodem exagitavit, de quibus Isidorus³ : « Illicius Hispanus episcopus, cognomento et eloquio clarus, scripsit quendam librum sub Apologetici specie, in quo de testanda Priscillianorum dogmata, et maleficiorum ejus artes, libidinumque ejus probra demonstrat, ostendens Marcum quendam Memphisicum magicæ artis scientissimum discipulum fuisse Manis et Priscilliani magistrum ». Haec ipse, qui sic dixit Marcum Manis discipulum, quod etiam Manichæorum haeresim sit amplexus, non autem Manetis temporibus vixerit; nam quod ad Priscilliani dogmata spectat, haec S. Augustinus⁴ : « Priscilianista, quos in Hispania Priscillianus instituit, maxime Gnosticorum et Manichæorum dogmata permixta sectantur; quamvis et ex aliis haeresibus in eas sordes tanquam in sentinam quandam horribili confusione confluerint ». Et S. Leo epistola ad Turibium⁵ tradit, ita Manichæos et Priscillianistas inter se mutuo fodere esse connexos, ut salis fuerint nominibus discreti.

114. Subdit vero Augustinus haec de Priscillianistarum erroribus : « Propter occultandas autem condemnationes et turpitudines suas, habent in suis dogmatibus et haec verba :

lura, perjurata, secretum prodere noli.

Hi animas dicunt ejusdem naturæ atque substantiæ, ejus est Deus, ad agonem quendam spontaneum in terris exercendum, per septem annos, et per quosdam gradatim descendere principatus, et in malignum principem incurrere, a quo istum mundum factum volunt, atque ab hoc principe per diversa carnis corpora seminari. Astruunt etiam fatalibus stellis homines colligatos, ipsumque corpus nostrum secundum duodecim signa caeli esse compositum; sicut hi qui mathematici vulgo appellantur, constituentes in capite arietem, tantum in cervice, geminos in humeris, cancerum in pectore, et caetera nominatim signa percurrentes ad plantas usque perveniunt, quas piscibus tribuunt, quod ultimum signum ab Astrologis nuncupatur. Haec et alia fabulosa, vana, et sacrilega, quae persequi longum est, haeresis ista contexit; carnes tanquam immundas escas etiam ipsa devitat; conjuges, quibus hoc malum penerit persuadere, disjungens, et viros a molentibus feminis, et feminas a volentibus viris; optitium quippe omnis carnis non Deo bono et vero, sed malignis angelis tribuunt; hoc versutiores etiam Manichæis, quod nihil Scripturarum canonicarum repudiant, simul cum apocryphis legentes omnia, et in auctoritatem sumentes, sed in suis

¹ Hist. eccl. lib. 7, c. 27.

² Hist. de Vir. illust. — Aug. de heres. c. 70. — ³ Leo, epist. 201.

sensus allegorizando vertentes quicquid in sanctis libris est, quod eorum evertat errorem. De Christo Sabellianam sectam tenent, eundem ipsum esse dicentes non solum Filium, sed etiam Patrem et Spiritum sanctum ». Hæc Augustinus; qui et alibi ¹ ait, Priscilliani fuisse assertionem de mendacio, quod peccatum non esset, etiam juncto perjurio: quo tanto errore periculosus, ut eum confutaret, se tradidit scripsisse librum contra mendacium. Porro hæc ipse Priscillianus offusis tenebris, cunctas quas unquam excogitari possent, cum suis quas seduxisset feminis turpitudines operabatur. Idem de his alibi ² dicit, solitos habere librum, quem Libram appellarent, eo quod duodecim questionibus velut uncis explicaretur, quibus horrenda continebantur blasphemie. Eosdemque ait uti solitos hymno quodam peculiari; eumque ipsum esse dicebant, quem Dominus post coronam dixisset. De eorundem dogmatibus plane rideudis est epistola Orosii ³ ad Augustinum; ibi de duodecim patriarcharum nominibus, duodecim præcipuis corporis membris attributis, et aliis deliramentis ex Manichæorum petitis insomniis. Ejusdem vero Orosii impulsu sanctus Augustinus volumen scripsit peculiare adversus Priscillianistas.

15. S. Hieronymus ⁴ adversus Pelagianos agens, Priscillianistarum quoque detegit turpitudines, eosdemque ex parte Manichæos fuisse lesatur, eosque solos cum solis claudi solitos mulieribus, et carmina illa inter amplexus canere ⁵:

Tum pater omnipotens fecundis umbribus ætheri
 Conjugis in gremium late descendit, et omnes
 Magnus ait magno commixtus corpore fetus:

et post pauca, hæc de Agape, femina illa, quæ seduxit Elpidium: « Mulier », inquit, « virum, circum

¹ Aug. retract. lib. II, c. 11. — ² Aug. contr. mendac. — Apud Aug. ut. in cons. de erro. Pri-cill. — Liber. adv. Pelag. ad Ursiphont. — ³ Aug. 2. Georaz.

cæca duxit in foveam, successoremque sui Priscillianum habuit Zoroastris magi studiosissimum, et ex mago episcopum; cui juncta Gallia non gente, sed nomine, germanam huc illæque currentem, allerius et vicina hæresis reliquit heredem, nunc quoque mysterium iniquitatis operatur, etc. » Porro capita singula dogmatum Priscilliani S. Leo ¹ papa in epistola ad Turibium complexus est; de quibus alia occasione suo loco dicendum: hæc modo de his, quod ad institutum pertinet orationis, satis sundo.

146. *Rescriptum adversus Gentiles.* — Hoc eodem anno mense Decembris a Theodosio imperatore adversus idololatram ejusmodi rescriptum ² datum reperitur:

« Si quis se velit sacrificiis diurnis nocturnisque velut vesanus et sacrilegus incertorum consultorum immerserit, famumque sibi aut templum ad hujuscemodi sceleris excusationem assumendum crediderit, vel putaverit adendum, proscriptioni se noverit subjungendum; cum nos justa institutione monemus castis Deum precibus excolendum, non divi carminibus profanandum. Dat. XII kal. Januarii Constantinopoli, Eucherio et Syagrio cons. » Valentis enim temporibus, ejus adversus Catholicos, tantummodo olim fervecebat, in Orientali imperio in primis adeo invaluerat Gentilium licentia contra eos, ut Alexandria (quod dictum est superius) iidem cogere præsumperint Catholicos ad deorum cultum, tempore persecutionis Lucii episcopi ariani. Quam illatam sub christianis imperatoribus tunc ignominiam ipse Theodosius alta mente conservans, non hoc tantum adversus eos promulgavit edictum, sed opportunitate oblata occasione, mirificum illud templum Serap'is Alexandria situm demolitus est: de quo suo loco dicendum erit.

¹ Leo PP. ep. XCVI. — ² Lib. VII. de Pagan. C. 1. 5.

Anno periodi Græco-Romanæ: 3874 — Olymp. 290, an. 1. — Urbis cond. 1167. — Jesu Christi 381.

— Damasi papa 16. — Gratiani Co. Valentini Juniors 7. Theodosii 5.

1. *Consules.* — Ad num. 4. cons. *Flavius Eucherius* Orient. et *Flavius Syagrus* Occident. De utroque fusc. cit. in Prolegomen. Inscr. Hypat. num. 27. Eucherius fuit Arcadii imperatoris prop-

rius, ut suo loco dicam. De Syagro nulla habet Colluthus in Prosopographia Cod. Theod.

¹ *Alphabetica Galliarum regis 385.* — Ad num. 10. Idem in Actis. hoc anno habet. Hæ-

cessu, inaccessus est Athanarius rex Gothorum ad Constantinopolim die III idus Januar. Eodem mense iam finitus Athanarius III kalend. Februar. » Sub sequentis vero anni consuliis scribit: « His cessis, Theodosius Aug., corpus Augusti Valentianarum in sarcophago deposuit die IX kal. Mart. Ipso anno universa gens Gothorum cum rege suo in Romaniam se tradiderunt die V non. Octob. » Die itaque undecima Januarii Athanarius Constantinopoli susceptus est, deoque viresima quinta eiusdem mensis obiit. Hinc Isidorus, Prosper, et aliter Idacius in Chronico annal. die XV, quo susceptus fuerat, mortuum esse. Anno insequenti, Marcellino et utroque Idacio testibus, Gothi Romano sese tradidere imperio, sed *infata pace*, inquit Idacius in Chronico, Quare in Fastis Idacii loco, *cum regresso in Romaniam*, legendum, *cum regresso in Romaniam*; cum anno sequenti, quo Gothi Romanos se tradidere, regem non haberent, Isidorus curruenti anno Gothos Romano se tradidisse imperio scribit, quoque sequenti ait, Gothos « patrocinnum Romani federis recensentes Alaricum regem sibi » consuliisse, Verum Isidorum hallucinatum ostendit Themisti Gratarum actio « ad imperatorem Theodosium, ob pacem cum universis Gothorum gente factam, et ob consulatum Saturnini » multum magistri anno CCCXXXI gestum. Rupla itaque pax videtur anno CCCXXXII, quo ea Oratio recitata, eoque anno *Arianus* a Gothis rex declaratus; ad enim ibidem Isidorus, cum vicinimo octavo anno regni obitum esse, anno nempe CCCX, ut suo loco ostendamus, adeoque anni illi XXXIII utriusque incompleti facere.

3. *Quid Romania significet.* — Non hinc discedam, qui prius observavero, vocem *Romania* alias imperium vel Occidentale, vel Orientale designasse, Athanasius in epist. ad Solitarios ait, Arianos Lib. erio episcopo Lib. niano non pepereriss. in ore veritatis fuisse Romanum *Metropolitum esse Romanum*, id est, imperii occidentalis, Epiphanius in heresi 46 scribit, *Maxima*, Persarum regione relict, *Romaniam* invasisse, et heresi 49 inquit, Constantinum litteras adversus Arium misisse per totam *Romaniam*; et denique Pessidus in Vita Augustini cap. 50 de Vanialis Alaricum de populantibus loquens, eos *Romania* eversum appellat, Ex quibus omnibus liquet, *Romania* nomine adis imperium Romanum significatum fuisse, quo etiam nomine saepius ab Idacio in Fastis et de auctore Miscellae in libris 18, 19, 20, 21, 22, 23 et 24 imperium Orientis designatur, Illud tamen nomen hodie improbum; ut enim annu advertit Blondellus in lib. de Primatu Ecclesiae pag. 125, Maximus lib. 2 de statu Belgionis, cap. 27, Malabarum Indiarum fractus populos Romanum in vocare testatur, et nomen quod dicitur imperium Occidentis pars bene, quod eorum lingua, ut Titmo seu Romano derivata ait S. Tur. » Theod. cum proximum, Constantinopolim vocant, *Romaniam* seu *Romaniam* continent, quod vocantur a populo, a Romanis, hinc Orientis imperium, quod imperium Romanum, ex quo hinc, *Romania*, vel *Romania* nomen est, quo

illum *Pipinus* pontifici Romano tradidit, Quae varia significationes historicis legentibus negotium lacescere possunt.

4. *Synodus oecumenica Constantinopolitana.* — Annum 17 ad 35, Synodus *oecumenica Constantinopolitana* mense Maio, ut habet Socrates, celebrata; perperantem Spondanus scribit, eam ad finem anni conctam aperte intelligi ex litteris Synodalibus, quibus Patres testantur, eam convocatum esse post Concilium Aquileiense *nonis Septembris* habitum; cum episcopi in ea loquantur, non solum de Synodo post Concilium Constantinopolitam oecumenicam congregata, sed etiam de ipso Concilio oecumenico; dataque sit ea Synodica anno sequenti; et dicant Patres, se eo anno Constantinopolim convenisse juxta litteras Damasi papae, « superiore anno » currenti nempe « post Aquileiense Concilium ad pissimum imperatorem Theodosium missas ». Litterae itaque Damasi post Concilium oecumenicum, ac post mensem Septembrem scriptae, sed illud jam mense Maio coactum.

5. *Theodosius iudicatus.* — Porro haec Synodus a Theodosio Magno convocata, ut liquet ex epistola Synodica ad Theodosium, qua episcopi se et ejus mandatis ad eam vocatos testantur, et gestorum confirmationem ab ipso petunt, Praeterquam quod Socrates lib. 5, cap. 8, Sozomenus lib. 7, cap. 7, et Theodoretus lib. 5, cap. 7, Theodosium suae fidei episcoporum Concilium convocasse diserite testantur, atque Theodoretus: « Theodosius episcopos duntaxat imperii sui Constantinopolim jussit convenire ». His adde auctorem anonymum Vita sancti Pauli Constantinopolitani episcopi apud Photium in Bibliotheca codice 257: « Convocat Concilium pius imperator, meditant et Macedonios conciliare Orthodoxis, et qui consubstantialitatem profiterentur ». Denique si Theodosius Damasum consuliisset, is procul dubio legatos ad hanc Synodum misisset, et ad eam episcopos Occidentis convocasset, Quare vi convocationis solius Orientis Synodus fuit, et tantum ex postfacto oecumenica exhibit, Damaso, totaque Occidentali Ecclesia hanc illi suo consensu dignitatem et auctoritatem tribuentibus.

6. *Per se habitum non est pro oecumenica.* — Hanc Synodum per se habitam non esse pro oecumenica, ex epistola Concilii Italiae hoc anno coacti ad Theodosium imp. colligitur, In ea enim episcopi inquit: « Nos in Synodo ea qua totus orbis episcopis videbatur esse praescripta, nihil temere statuendum esse censuimus. At eo ipso tempore, quoniam generale Concilium declinaverant, Constantinopolim qua gessisse dicuntur? Nam cum cognovissent, ad hoc partium verissime Maximum, ut causam in Synodo ageret suam, quo etiam si indictum Concilium non fuisset, etc. » Ubi episcopi generale Concilium Constantinopolitano opponunt, illudque appellant quod Romae anno superiori a Damaso, ad Maxima Cyma causam discutendam, indictum fuerat, Quod cum Orientalibus episcopi detrectassent, iterum hoc anno Italiae episcopi post Aquileiense Concilium

Theodosium imp. rogavit, ut Romae generalis Synodus Orientalium simul et Occidentalium congregaretur. Ad quam convocati a Damaso episcopi Orientales, moram suam Constantinopoli excusarunt, quod eis suarum Ecclesiarum discrimen in Oriente detenti, Romam proficisci non possent, temporis angustias insuper causati; agnoscentes nihilominus Romani Pontificis auctoritatem, qua eos ad suum Concilium jure convocabat, ut legere est in illorum epistola Synodica.

7. *Non indēta a Damaso.* — Neque Baronii rationes in contrarium urgent. Nam Codices Mss. quos citat, ante octavam Ecclesie sacrum exarati non videntur, et non potest non esse suspecta ac dubia Codicum, licet pervektorum, fides, quibus veterum omnium historicorum, et ipsius epistole Synodicae a Patribus Constantinopolitanis ad Theodosium imp. data auctoritas refragatur. Deinde ex auctoritate sextae Synodi, qua dicitur Theodosium et Damasum Macedonio obstitisse, non sequitur, hunc Concilium Constantinopolitanum convocasse; cum in Concilio Romano ejus haesim auctoritate conflixerit, et qua Constantinopoli contra eam decreta sunt, assensu suo firmit. Denique regulari quidem ecclesiasticae Synodos facere, et decreta in Ecclesiis sancire absque Romanorum Pontificum auctoritate velant; sed non prohibeat absque ejus auctoritate nationales Synodes, vel totius etiam gentis Concilia convocari, quae auctoritas quidem non erunt vi convocationis ab imperatoribus, patriarchis, vel metropolitanis facta; eorum tamen auctoritatem consequentur, si Romani Pontificis et totius Occidentalis Ecclesie assensus accesserit, ut jam diximus.

8. *Patriarchatus Constantinopolitani institutio.* — Ad num. 35 et seq. Canon tertius, qui est de secundo episcopi Constantinopolitani in Ecclesia loco, et honoris primatu post Romanum, commentitius non est, ut putavit Baronius; cum antiqui omnes Codices et Collectiones omnes antiquae mediae aetatis et posteriorum saeculorum illum continent; ac praeterea Socrates lib. v, cap. 8, Sozomenus lib. vi, cap. 9, et Nicephorus lib. 12, cap. 43, conditum illud decretum testentur. Neque hic tertius canon adversatur secundo, quo, ex praescripto Nicaeni Concilii decrevit Synodus Constantinopolitana, quibuscumque provinciis sua esse servata: quia privilegium legem firmat, ideoque non sequitur aliarum sedium jura convelli; etiam si aequalibus privilegiis Constantinopolitana exornetur. Praeterea constituit quidem canon ille, ut in limitibus, quos ligat, diocesium, Orientis episcopi Orientem tantum gubernent, « servatis privilegiis, quae Nicaenis canonibus Ecclesiae Antiochena tributa sunt ». Sed per erectionem sedis Constantinopolitanae in patriarcheam, non fuit manutus Antiochena sedis honor.

9. *Sine derogatione aliqui patriarchatus Alexandinorum.* — Antea nec fuit derogatum aliqui Alexandinae Ecclesiae quibus, quia Thracia dicitur

cujus administratio in Constantinopolitanam translata est, a nullo patriarcharum pendebat. Quod etiam de Asiana et Pontica dicendum, quae postea regiae urbis episcopo subiectae sunt. Nec enim dioeceses Synodis suis commissa, exarchis suis parebant, Pontica Casariensi, Thracia Heracleensi, Asiatia Ephesino. Quare soli episcopo Heracleensi injuria aliqua irrogata censei potest. Quae tamen injuria dici non debet, cum penes Concilium esset jus administrandi Ecclesiam Thracicam, sibi per Nicaenam Synodum quassatum, in alium episcopum, vel in Constantinopolitanam transcribere. Neque opus fuit, ut *Anatolius* post Synodum Chalcedonensem canonem illum laudaret; cum a S. Leone urbicatur; cum eum apprime calleret sanctus Leo, utpole in Concilio Chalcedonensi citatum. Imo *Anatolius* canonem illum protulit, ut patet ex epistola S. Leonis ad ipsum data, in qua his verbis ipsum compellat Leo: « Persuasioni enim tuae in nullo penitus suffragatur quorundam episcoporum, lib. lxx, ut factis, annos facta subscriptio, etc. » Legenda quae de hoc tertio canone viri doctissimi dissertarunt.

10. *Gregorius Nazianzenus sedem Constantinopolim reliquit.* — A num. 40 ad 81, *Amphilochius* in Vita sancti Basilii de Gregorio Nazianzeno scribit: « Qui et annos circiter duodecim Apostolicae Sedis gubernacula tenuit ». *Gregorius* presbyter in Eucologio, quo *lexi Vitam Gregorii*, duodecim annos ipsum Constantinopoli commoratum esse scribit. *Nicephorus* patriarcha annos ei xvi attribuit. Idem habent *Mena* die xxx Januarii in memoria trium sanctorum Ecclesiae doctorum. Denique *Cedreus* ait, decemium et paulo amplius Constantinopoli moratum esse Gregorium. Et tamen certum est, hunc non amplius quam triennio in ea urbe doctuisse, *Baronius* (an. 378, n. 11) crystalat, hos scriptores duodecim illorum annorum principium ab anno cccxxx deduxisse, ideoque valde hallucinatos esse. *Combefisus* in Notis ad Vitam S. Basilii ab *Amphilochio* compositam item scribit, Al incredibile, eos in tam crasso errore versatos esse, dicendumque, illos *Gregorio Nazianzeno* attribuisse tempus, quod ab anno trecentesimo septuagesimo nono, quo Constantinopolim se contulit, usque ad mortem ejus fluxit.

11. *Quareque abiecit curam Ecclesiae Constantinianae.* — Licet cum sedem Constantinopolitanam hoc anno abiecit, ea tamen quae ad catholicam fidem spectare videbat, graviter semper implevit. *Sto Apollinarius* in suis conventum Eucharisticis, dormientem in his *Acto* *Constantinopolitanum* episcopum, scriptis ad eum litteris, ad tanti mali depulsiorem et correctionem hortatus est. In eo tamen ab aliquibus ex citatis scriptoribus erratum, quod tradit *lexi*, *Nazianzenus*, per annos duodecim Constantinopoli moratum esse, qui error inde proflixit, quod in antiquis auctoribus legitur, cum per annos duodecim *Ecclesiae Constantinopolitanae* curam assessor a morte temp. Valentin. cccxviii

COXXIX, ad trecentessimum nonagesimum primum, quo ad Deum migravit. Nam si rigore e loquentiam sit, paucis hebdomadis Gregorius episcopus Constantinopolitani fuit; cum eadem Synodo et renuntiatus sit episcopus et exanctoratus. Certe hoc anno III kalend. Aug., quo Theodosius dedit legem 3 Codicis Theodosiani *De fide catholica*, jam *Nectarius* episcopus Constantinopolitani erat; ejus enim in ea lege mentio. Liquet præterea ex eadem lege, eo die jam finitum fuisse Concilium Constantinopolitanum, cujus ideo canones recte ideo præferuntur diei septimum idum Juliarum.

12. *Melchitichus*. — In lege 3 Codicis Theodosiani *De fide catholica*, memoratur *Nectarius* episcopus Constantinopolitanus, et *Theoiphobus* Alexandrinus episcopus; episcopi vero Antiocheni nulla mentio fit, quia paulo post absolutam Synodum *Melchitichus* episcopus Antiochenus mortuus est, cui *Flavianus* per factiosos quosdam substitutus fuit, cujus electioni Catholici oppositi sunt: unde de novo schisma in Ecclesia Antiochena obortum. Idcirco cum Theodosius ea lege Catholicorum episcoporum exempla prælata vellet, Antiochene præferre non potuit, utpote cujus communioni Catholici communicare nolent, ut recte Gothofredus in commentario hujus legis. Ex 8 ejusdem Codicis *De hereticis*, dicitur data *XIV kal. Aug.*, ideoque post celebratum Concilium Constantinopolitanum, non vero dum illud azechetur, ut perperam scribit Baronius. Denique Theodosius *VI nonas Maii* legem 1 Codicis Theodosiani *De apostatis*, emisit, qua iis, qui ex Christianis Pagani erent, testandi facultatem eripuit. Primus *Theodosius* fuit, qui non tantum in Paganorum ritus, quod superiores principes fecerant, sed etiam qui in Apostatas, e Christianis ad Paganorum ritus transeuntes, quod alii imperatores nondum fecerant, insurrexit. Legendus rursus Gothofredus in illius legis Commentario.

13. *Acta Concilii Aquilensis*. — Ad num. 84 et seqq. Petrus Franciscus Chiffletus e societate Jesu, qui Vigilii Tapsensis libros adversus Arianos scriptos Notis illustravit, contendit, *altercationem* contra Palladium, germana Concilii Aquilensis Acta complecti, una cum epistola ad Gratianum, alteraque ad episcopos Gallorum, ac scripto adversus Arianos divo Ambrosio attributo, ideoque quæ hujus Concilii circumferuntur Acta, supposititia esse. Sed Hermantus lib. III, cap. 3, Vite S. Ambrosii, quam lucerna Gallica composuit, fuisse ostendit, Chiffletium hæc in re deceptum fuisse; cum in usdem Actis nihil legatur quod Ambrosio hujus Concilii Aquilensis quasi anima dignum non sit. Argumenta, quibus Chiffletus motus, ibidem confutata videri poterunt.

14. *Synodus Casar-Augustana*. — Ad num. 102 et seqq. Concilium *Casar-Augustanum* æra 418 celebratum, ut titulus hujus habet, ad quem Baronius animum non advertit, præter quæ anno Christi trecentesimo octogesimo. Prosper in Chronico sub Avsonio et Olympio consulto anno COXXIX 2650

ait: « Ea tempestate Priscillianus episcopus de Gallia ex Manicheorum et Gnosiorum dogmate hæresim nominis sui condidit ». Eo ilaque anno ea hæresis agnita, et insequenti Synodus hæc adversus eam habita. Illeius in Chronico anno Abrahami 2101, qui kalendis Octobris anni Christi trecentissimi octogesimi quarti incipit, ait: « Priscillianus declinans in hæresin Gnosiorum per episcopos, quos sibi in eadem privitate collegerat, Abule episcopos ordinatur. Qui aliquot episcoporum Conciliis auditus, Italiam petit et Romam. Ubi ne ad conspectum quidem sanctorum episcoporum Damasi et Ambrosii receptus, cum his, cum quibus ierat, redit ad Gallias. Ibi simuliter a sancto Martino episcopo, et ab aliis episcopis Ilerrensis jurisdictionis, appellat ad Casertum; quia in Gallia his diebus potestatem tyrannus Maximus obtinebat imperii ». Baronius Chronicon illud non vidit; et cujus ope Annales variis in locis illustrari poterunt. *Abulcius* ex episcopo Hispanarum unus, qui nascenti huic hæresi sese opposuit, vocatur a Severo lib. II Hist., quando de hoc Concilio loquitur, *averitate* utatis sacerdos. Sed locus corruptus, videturque fuisse Emerita episcopus, ideoque legendum, *Emerita civitatis*, ut viris doctis observatum. Quesnelius in Nohs ad S. Leonem scribit, Priscillianum nunquam agnatum fuisse episcopum, et loqui Hieronymi ad Ctesiphontem, ubi habet, *in Labilensi oppido*, corruptum esse, sed perperam; cum præter Hieronymum, Prosper et Idacius cum episcopum in suis Chronicis vocent.

15. *Marcus auctor hæreseos Priscillianistarum*. — Duodecim tantum episcoporum nomina, eaque corrupta in Actis leguntur: primus est Siradius, qui videtur esse sanctus *Pharbadius* Agemensis in Aquitania secunda episcopus, qui ob antiquitatem, sanctitatem, ac scientiam primum locum tenere potuit. Secundus est, *Delphinus* Burdigalæ Aquitanie secunde metropolitæ episcopus. Tertius est *Ithacius*, vocatus *Ithacius* ab Isidoro Hispanensi, *Charusque* cognominatus. Hic episcopus Hispania erat, et ærosimiliter *Ossobonsis*, ut existimat Mariana, qua Sulpicus Severus vocat eum episcopum *Sossabensium*, quod nomen corruptum. *Ossobona* autem urbs Lusitanie fuit. Nomina cæterorum vel corrupta, vel eorum sedes adhuc ignotæ. Cæterum Severus Sulpitius de hac hæresi loquens, ait: « Primus eum infra Hispanias Marcus infulit. Ægypto profectus, Memphis ortus: hujus auditores Inere, Azape quædam non ignobilis mulier, et rhetor Heliplus ». Qui Heliplus non videtur diversus ab Heliolio in Concilio Casar-Augustano damnato. Quare *Marcus* iste alius a Marco auctore sectæ *Marcosiorum*, cujus mentionem facit Irenæus lib. I, cap. 89, et de quo loquitur Baronius anno CLXXV, num. 24 et seqq. Secta enim Priscillianistarum, ex Manicheorum et Gnosiorum dogmate confecta, ut numero præcedenti ostendi: Manes autem hæresim suam publicavit anno COXXVII, scilicet ferme post hæresim Marcosiorum.

16. *Directus est a Marco id, quod loquitur S. Ire-*

nans. — Et tamen Baronius utrumque *Marcum* confundit, imixtus auctoritate divi Hieronymi, qui in Commentario ad Isaïam cap. 43 scribit, Marcum in Gallias primo, deinde navigasse in Hispanias. « Et per hanc occasionem », inquit Hieronymus, « multaque hujusmodi, Hispaniarum et Lusitaniae decepta sunt mulierculae onerata peccatis, etc., de quibus diligentissime scribit vir apostolicus Irenaeus episcopus Lugdunensis et Martyr, multarum originem explicans haerescon, et maxime Gnosticorum, qui per Marcum, Aegyptium Galliarum primum circa Rhodanum, deinde Hispaniarum nobiles feminas deciperunt ». Qua de re idem Hieronymus epist. 29, ubi magis mentem suam aperit. Verum hallucinatur sanctus doctor, ut etiam observavit Hermanfilius in Notis ad Vitam Gallicam sancti Ambrosii lib. III, cap. 10. Irenaeus enim de alio Marco loquitur, qui ante originem haeresis Manichaeorum decesserat, ut mox dixi. Secundo, non dicit Irenaeus, *Marcum* a

Rhodano in Aquitaniam et postea in Hispaniam transisse, sed tantum habet : « Talia dicentes et operantes, et in his quoque, quae sunt secundum nos regiones Rhodanenses, multas seduxerunt mulieres ». Verum itaque non est, Gallias primum haeresi Priscillianistarum infectas fuisse, et Marcum, cujus meminit Irenaeus, eundem esse cum Marco haereseos Priscillianistarum auctore. Perperam etiam Baronius existimat, Marcum hunc venisse ex Aegypto anno cccxxii, quo credit, *Epiphanium* ibi fuisse, et octoginta circiter Gnosticos latitantes locorum illorum episcopis denuntiasse, ut ipsemet Epiphanius ait haeresi 26. Nam, ut Papebrocius observat die XII Maii, in Vita sancti Epiphanii cap. 42, illa Gnosticorum denuntiatio referenda ad annum circiter cccxxvi, ut ibidem explicat, quo tempore Marcus Priscillianistarum auctor nondum forsitan natus erat.

DAMASI ANNUS 16. — CHRISTI 382.

1. *Orbis episcopi et Hieronymus Romam veniunt ad Concilium*. — Trecentesimus octogesimus secundus Domini annus consulatu Syagrii secundo cum collega Antonio annotatur : quo Romae Concilium celebratum est ex episcopis diversarum provinciarum, nempe Orientis, aliarumque catholici orbis regionum. Inter alios autem venerunt ab Oriente Paulinus episcopus Antiochenus, et ex Cypro insula Epiphanius episcopus Constantiae ; de his enim haec S. Hieronymus ¹ ad Eustochium : « Cumque Orientis et Occidentis episcopos ob quasdam Ecclesiarum dissensiones Romani Imperiales Interfuerant contraxissent ; vidi admirabiles viros Christianae Pontifices Paulinum Antiochena urbis episcopum et Epiphanium Salaminae Cyprî, quae nunc Constantia dicitur. Quorum Epiphanium etiam hospitem habuit (S. Paula scilicet mater Eustochii) ; Paulinum in aliena manentem domo, quasi propriam humanitate possedit. Quorum recensita virtutibus, per mo-

menta patriam deserere cogitabat ; non domus, non familia, non possessionum, non alicujus rei quae ad saeculum perlinet, memor, sola si dici potest et incomitata ad eremum Antiochiorum atque Paulorum pergere gestabat ; tandemque exacta hieme, aperto mari, redeuntibus ad Ecclesias suas episcopis, et ipse volo cum eis ac desiderio navigavit ». Hucusque Hieronymus, quibus non tantum episcoporum adventus Romam ad Concilium significatur, sed tempus, quo Romae manserunt, pariter immolescit, nempe commemoratos esse Romae usque ad sequentis anni veris tempus.

2. Idemque S. Hieronymus ² ad Primiolum scribens tradit se quoque tum Romam ex Oriente venisse cum usdem sanctis episcopis ; nam ait de S. Marcella : « Demum cum et me Romam cum sanctis pontificibus Paulino et Epiphano ecclesiastica travisset necessitas, etc. ». Indicat his sine verbis Hieronymus, se vocatum a Damaso. Sed quod ait

¹ Hier. epist. XXVII.

² Hier. epist. LXV.

venisse Romanam cum isdem nominalis episcopis; haud puto infellicendum cum Antiochia una cum Paulino solvissse, vel cum Epiphaniio et tyro instula; nam cum ipsis sententia ut dictum est superius constet, ipsam apud Gregorium Nazianzenum permansisse Constantinopoli usque ad tempus, quo idem Gregorius episcopatum ejus Ecclesiae consecutus est, plane ppatet eum non ante praeditum annum recessisse Constantinopoli; quem quidem haud existimo Antiochiam reversum esse, ut cum Paulino et Epiphaniio se Romanam conferret; sed Damasi monuitur hiberis, venturum Romanam iter per Graciam suscepisse; eoque tempore Athenas adire voluisse; ipsum namque peluisse Athenas, Verba haec in commentariis in Zachariam¹ fidem faciunt: « In agra, inquit, Atheniensium iuxta simulacrum Minerva, vidi sphaeram aerea gravissimi ponderis, quam ego pro imbecillitate corporeculi movere vix potui. Cum quaererem quidnam sibi velle; responsum est ab multis ejus cultoribus, alibetarum in illa massa fortitudinem comprobari, nec prius ad agonem quemquam descendere, quam ex levatione ponderis sciat quis cui debeat comparari ». Haec ipse. Sic igitur qui Constantinopoli recessit per Graciam in Italiam venit, isdem Episcopis eodem tempore vocatis Romanam venientibus potuit occurrere. Venisse creditur vocatus et ipse a Damaso papa, qui eo in responsionibus Synodalibus intererat. Confugisse autem videtur ipseus Hieronymi et aliorum episcoporum Romanam adventus autumnali tempore; nam cum ad Asellam scribens dicit se prope triennium Romae mansisse, minime tamen absolvissse; rursumque ejusdem Hieronymi in Apologia adversus Rufinum asserthone certum sit, ipsum mense Augusti Roma perfectum, certe quidem ipsum hoc anno, autumnali ut dictum est tempore, vel hieme Romanam venisse oportuit.

3. Venit ad eandem Synodum Romanam Acholius episcopus Thessalonicae, Anemnius episcopus Sirmi metropolis Illyricae, Valerianus episcopus Aquileiae, S. Ambrosius Mediolanensis episcopus, et alii qui nominati habentur in epistola Synodalis inscriptione Constantinopoli hoc anno tempore Concilii Romanam missi; haec pauca eorum tantummodo ibi nomina episcoporum habentur expressa², reliqua silentio praetermissa; nam ut de aliis faciamus nec Paulum Antiocheni, nec Epiphaniū, quos constat interfuisse Synodo, in ea epistola nomina recensentur.

4. Sed quid inter haec moliantur Orientales episcopi, qui anno superiori interfuerunt Constantinopolitano Concilio, cum litteris Theodosii ad divinum Romanam ad Synodum vocarentur? Astuto consilio subdolerunt quavis occasione captantes, veniunt ex confilio Constantinopolitano, persuadent Theodosio, maximum periculum passuras Orientales Ecclesias ob eorum absentiam, hereticis esse ab eis expulsis, pro locibus tamen vacantibus, paratis in

eas irruere, cum illas pastorales vacuas viderent; subtelumque Damaso fore addiderunt, si Constantinopoli ipsi Concilium celebrantes, Romanam ad Synodum legatos episcopos mitterent; quod et perstans Theodosio fuit, Cogunt itaque Constantinopoli Concilium, ad quod etiam plures absentes vocati episcopi, et inter alios nomine imperatoris accessendum curat Gregorium Nazianzenum, puto quidem ut tanti viri praesentia ipsorum Synodus majorem sibi conciliaret auctoritatem. At quid ipse responderit, adequam describamus; quo statu ipsius res sita essent, cum Constantinopoli reversus est Nazianzum, opera pretium est recensere.

5. *Gregorius, constituto episcopo Nazianzi Eulalio, recusat accedere Constantinopolim ad Concilium quod ibi Orientales collegere ut.* — Cum in patriam pervenisset, eamque Ecclesiam adhuc pastore destitutam ab obitu parentis comperisset; ne illud subire onus cogerebatur, nihil antiquius habuit, quam ut ageret cum Metropolitano antistite Helladio Caesariensi de creando episcopo Nazianzeno; salutatus enim ab eo litteris tempore festi Paschalis, infer alia ita rescriptus³: « Nunc autem purius ex haec gravi et caliginosa vita Aegypto egressus, et hinc ac lateritio opere, cui astringimur, liberatus, ad promissionis terram transferri concupisco: Hanc nobis precare, si quid tibi cura est quam praclarissime de nobis mereri. Tibi vero ubinam vivo et incolunt sapius contingat simul cum Ecclesia festum celebrare. Quod si mihi senectutem quoque beneficio vestro egregie claudere henerit, constituto nimirum a vobis hinc Ecclesiae episcopo, quem Spiritus sanctus designavit; egregio opere perfuncti fueritis, paternisque ut si loquar benedictionibus digno ». Haec ad eum, qui sibi jus ejus Ecclesiae vindicaret.

6. Annuit Helladius Gregorio, Ecclesiaeque Nazianzenae praefecit Eulalium, quem missis illic episcopis provincialibus ex more ab eisdem ordinandum curavit, Non adhuc autem consolidata fuisse videtur et usu recepta, quae de facta divisione Provinciae Cappadociae in duas, sunt dicta superius, per quam Nazianzum sub metropoli Tyanensem reducta videbatur; nam si consilisset, non Caesariensis archiepiscopi, sed Tyanensis id numeris erat. Sed quid accidit? Falsus rumor crederent invito Gregorio id factum esse, eumque etiam ab Helladio sede paterna spoliatum. Quo et ad Gregorium Nyssenum perlato, cum de his Gregorio Nazianzeno litteris condoleret, ita ipse ad illum rescriptus⁴: « De vobis autem et dominis episcopis, ne quisquam, obsecro, falsos sermones patet, eos nimirum, invitis nobis ac repugnantibus, episcopum alium nominasse. Non enim usque adeo illis contemptui sumus, nec ita inlesto odio in nos commoveatur; sed multum dumque adestatus propter effectum annis et emortuum corpus, simul etiam quod neglecta Ecclesiae gravitatem pertimescerem, hanc ab us gratiam postulavi, nec Ecclesiasticis legibus adversantem, et

¹ Hieron. Zool. lib. 1. c. 1. v. 1. p. 10.

² Greg. Nazianz. epist. 115. — Hieron. epist. XLII.

nos relocitantem, ut is Ecclesie pastor daretur, qui et precibus tuis datus est, pietate vestra dignus; quem tibi quoque in manus trado et colloco; venerabilem dico Euladium, cujus utinam manibus inuiciori mihi contingat. Quod si quis est, qui putat, episcopo vivente, alium institui non debere prohibitum id enim est decreto Magni Concilii Niceni, is sciat, se ne hac quidem in parte nobis causa superiorem esse. Inter omnes enim constat, me non Nazianzi, sed Sasinorum antislitem creatum fuisse; tametsi patris reverentia, et eorum qui supplices hoc a me contenderunt, ad breve tempus praefecturam quasi hospites accepimus». Haec Gregorius, qui et de hoc quoque calumniam passus est, cum oblectatores in eum facile susurrarent, ipsi nimirum fastu contempsisse parvam Ecclesiam, qui maximam adeo affectasset, ilas vero et alias mente volvens a rumnas ipse suas, pro solatio sic versibus cecinit¹:

Ut vero ad patrios idem remeare penates
Me voluit, morbis natum, curaque molesto
Cura homini porro crux et bellale venenum est,
Exigue fessis recreavi corporis artus,
Insigni pastore dato, ne praeule cassas
Aggrederetur oves quisquam, raptasque voraret:

et paulo post subdit:

Pars hominum nostris omnino incredula morbis
Usque meum facio laetabat murmure nomen;
Meque pium nimio populum contemnere fasto
Censebat, si non verbis pactulata aperitis,
At erunt nostros, qui erunt enecta, dolores.

Haec et alia ipse.

7. Cum autem hoc statu res Gregorii essent, et ad Synodum Constantinopolim Imperatoris Theodosii nomine litteris praefectorum accerseretur, ita ipse breviter ad Procopium primo scripsit²:

«Ego, si vera scribere oportet, ita animo affectus sum, ut omnia episcoporum Concilia fugiam; quoniam nullius Concilii finem factum, fastumque vidi, nec quod depulsionem malorum potius, quam accessionem et incrementum habuerit. Pertinaces enim contentiones et dominaudi cupiditates (ac ne me, quaso, molestum et importunum existimes haec scribentem) ne ullis quidem verbis explicari queant; citiusque aliquis in culpam vocabatur, dum de aliena iudicium fert, quam ut aliorum perversitatem comprimat. Quocirca egomet me collegi, animaque securitatem in sola quiete solitudinisque mihi positam iudicavi. Nunc vero hinc quoque neco iudicio patronus morbus accedit, quippe qui me ita distorqueat, ut quotidie fere extremos spiritus efflem, nec ulla re me ipso uti queam. Abque ob hanc causam ignoscat mihi tua animi magnitudo; detque operam, ne pietissimus imperator me merita condennet, sed infirmitati veniam det, ob quam

se quoque nobis, instar alius equisquam beneficij hoc postulantis, succedendi potestatem fecisse novit». Haec ad Procopium tunc Gregorius, recusans plane ad conventus illorum accedere, quos inter se discordia sciebat esse conscisos, iavencilas aliis Flaviano, aliis vero Paulino. Cum autem rursus iteratis litteris, imo edicto imperatoris importunus vocaretur, ita ad Olympium praefectum Cappadociae³:

8. «Hoc mihi morbo ipso gravius est, quod ne aegrotanti quidem fides habetur, sed peregrinationem ita longam inire iubeor, atque in medios tumultus me intrudere; quorum secessionem ita amavi, ut hoc nomine gratiam quoque corporis afflictioni propemodum habeam. Quia enim et a negotiis semola vitae ratio actuose vite splendore praestantior est. Hoc illustrissimo quoque leario non ita pridem scripsi, cum idem ab eo edictum accepissem. Magnificentiam autem tuam rogo, ut pro nobis quoque id scribere dignetur: quippe quem morbi nostri locupletem testem habemus. Argumento est detrimentum illud, quod nunc accepimus, cum per corporis infirmitatem nec ad te accurrere, nec te trui nobis liceret, principe adeo commodo, tamque admiranda virtute praedito, ut praedia quoque ipsa magistratus tui excellentiora sint ea gloria, quam alii toto imperij tempore consequuntur». Haecenus Gregorius, qui non sic contempsit Synodos, ut communis Ecclesiae utilitatis causa, cum se oceazio daret, accedere penitus recusarit; sed Synodi illorum vitam accessum, quos quales essent, et quam praeter jus Flavianum instituisent, superiori anno plus satis ad videndum expertus fuerat. Nam quantum ipse aliis Patrum conventibus detulerit, et pro Ecclesiae pace sollicitus fuerit, dicemus inferius.

9. *A Constantinopolitano Concilio littera missa ad Romanam Synodum, cujus plura acta referuntur.* — Qui igitur declinantes Romanam Synodum Orientales episcopi convenerunt Constantinopoli, legatos Romam miserunt ad congregatum ibi Concilium, litterasque dedere, quibus qua gessissent anno superiori in generali Synodo, pariter significarunt. Recitantur eadem litterae a Theodoro, quae sic se habent⁴:

«Dominus honoratissimis et cum primis reverendis fratribus ac collegis Damaso, Ambrosio, Brittoni, Valeriano, Acholio Avento, Anicimio, Bassiano, Basilio et ceteris sanctis episcopis in celebri urbe Roma convocatis, sanctum Concilium orthodoxorum episcoporum in ampla urbe Constantinopoli coactum in Domino salutem.

«Multitudinem calamitatum nobis a dementis sectae Arianae principibus militarum, vestrae reverentiae tanquam eandem ignatae exponere, narrareque erit fortasse supervacuum. Nam neque vestram putalem res nostras tam parvo astringere arbitramur, ut de his docendi situs, pro quibus debetis nobiscum una condolescere, neque quomodo

¹ Greg. Nazian. catum quo queritur de calant. suis. — ² Greg. Nazian. epist. LV.

³ Greg. Nazian. epist. LXXVI. — ⁴ Act. Theod. lib. V. c. 2.

sunt tempestates ille, quibus undique pactamur, uti propter eorum parvitatē vos latere putant. Quam etiā tempus persecutionis adeo nuper pariteriit, ut non illi solum qui in eo afflictati erant, verum etiā eorum amici qui propter amorem in doloris eum illis venerant societatem, recentem ejus memoriam timeant. Nam hērī propi dixerim et nudius tertius, nonnulli exilio vinculis liberati, et infinita tere afflictionum genera perpassi, ad Ecclesias suas redierunt. Aliorum autem exilii cruciatibus extinctorum reliquie diutaxat in patriam sunt reportate. Quidam post reditum ab exilio in furorē hæreticorum adhuc savientem incidentes, graviora tormenta in sua ipsorum, quam in aliena regione tolerarunt, et morte B. Stephani lapidibus obruti occubuerunt. Alii variis cruciatibus dilacerati, stigmata Christi et vilices in corpore adhuc circumferunt. Porro pecunia jacturam, amissiones civitatum quas incolebant, proscriptiones, singulorum insidias, contumelias, carceres quis poterit enumerare? Nam afflictionum genera nobis impactarum vix numero comprehendi possunt, propterea tortasse, quod pena peccatis debita nobis persolvende erant. Fortasse autem quod benignus deus per ingentem rerum adversarum multitudinem nos exereere volebat; pro quibus Deo certe agenda sunt gratiæ, qui per tot cruciatu servos suos erudivit, et secundum multitudinem miserationum suarum rursum eduxit nos in refrigerium.

10. « Nobis quidem diuturno otio et multo tum tempore, tum labore ad Ecclesiarum emendationem opus est, uti corpus eorum tanquam diuturno morbo vexatum, curatioribus pedetentim adhibitis, recedentes, tandem ad pristinum pietatis sanitatem reducamus. Nun etsi vix nunc persecutionis asperitate penitus liberati, et Ecclesias diu ab hæreticis occupatas modo recuperasse; tamen lupi nobis permultum faciessunt molestari; atque licet ab ovilibus abacti sint, in silvis tamen greges diripere, conventus contrarios nobis audacter opponere, populi seditiones concitare non cessant; denique nihil omnino prætermittunt, quod Ecclesiis quicquam afferere possit incommodi. Itaque erat ut diximus plus temporis collocaremus.

11. « Jam vero, quoniam vos, quo fraternali vestram erga nos charitatem declararetis, Concilio Dei voluntate ac nullo Romæ coacto, nos velut membra propria, per imperatoris sanctissimi litteras accessivistis, ne cum nos soli jam antea res acerbas subire coacti essemus, nunc imperatoribus de pietate consentientibus, sine nobis vos regnaretis, sed potius uti loquitur Apostolus¹, ut nos vobiscum conregnaremus. Est certe nobis in optatis, si possent fieri, Ecclesie penitus relicta, vestro desiderio, aut necesse quo potius Ecclesie negotio inservire. Quis enim nobis debet penitus sicut columbar, et volatilis, et requiescimus, apud vos? Verum quoniam

hoc modo Ecclesie nuper renovate nudarentur, et res a plerisque fieri omnino non queat, propterea quod Constantinopoli mandato litterarum superiori anno a vestra reverentia post Concilium Aquileiense ad sanctissimum imperatorem Theodosium missarum, ad iter dimittat Constantinopolim usque faciendum nos præparavimus, atque de hoc mo Concilio celebrando consensum episcoporum qui in provinciis manserant una vobiscum attulimus; id circo neque longiore itinere opus esse expectabamus, neque de illo alio omnino ante acceperamus, quam Constantinopoli in unum conventum esset. Huc accedit, quod temporis præstituti angustia, neque ad longius iter parandum, neque ad episcopos in singulis provinciis, qui sunt ejusdem nobiscum communionis, de hac re commonfaciendos, neque ad eorum consensus obtinendos satis spafii dedit.

12. « Itaque cum et hæ res et aliæ præterea complures majori parti episcoporum impedimento sint, quo minus ad vos veniant; idcirco quod secundo in loco faciendum erat, tum ad statum rerum ecclesiasticarum rite ordinandum, tum ad ostendendum quanti vestram erga nos charitatem æstimemus, illud certe fecimus; quippe oravimus reverendissimos, honoratissimosque fratres et collegas nostros episcopos Cyprianum, Eusebium, et Priscianum, uti laborem ad vos proficiscendi suscipere non gravarentur, qui quidem non solum vobis exponent, quam nostra voluntas pacis studiosa sit, et quo pacto nihil aliud quam Ecclesie et concordiam sibi proponat; verum etiā quam ardenti studio ad sanam fidem tuendam accensi sumus, perspicere significabunt. Nam persecutionum procellas, cruciatu, minas Imperatorias, crudelē magistratuum violentiam, aliarumque rerum incommodarum tentationes, quas ab hæreticis sustinimus, pro fide evangelica a recentis decem et octo sanctis Patribus Nicæa urbis Bithynia confirmata pertulimus. Etenim ista fides tum a nobis, tum a vobis, tum ab omnibus qui non verbum vere fidei pervertunt, approbari debet; quippe cum et antiquissima sit, et lavacro baptismatis, quo sancti sumus, consentanea, et nos doceat credere in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, hoc est, in divinitatem, potentiam, et substantiam unam Patris et Filii et Spiritus sancti, æqualem dignitatem, et coæternum regnum in tribus perfectis ^{et consubstantialibus}, id est, in tribus personis, adeo ut neque quicquam loci detur pestifera Sabellii hæresi, qua confunduntur persone, hoc est, proprietates earum tolluntur; neque Blasphemia Eunomianorum, Ariarum, aut eorum qui Spiritum sanctum oppugnant, quicquam habeat ponderis, que quidem essentiam, naturam, et divinitatem Trinitatis discindit, et ei que nec creata est, et consubstantialis est, et coæterna est, naturam posterius genitam, aut creatam, aut que sit alterius essentia, tribuit.

13. « Nos autem doctrinam Dominicæ incarnationis integram et perfectam tenemus; et neque œconomiam carnis Christi vel animæ vel mentis expertem vel imperfectam esse asserimus; sed agno-

scimus Verbum Dei ante secula omnino perfectum esse, et perfectum hominem in novissimis diebus pro nostra salute factum esse. Atque ista de fide a nobis libere ingenueque predicata summam disseruimus: de quibus pleniorum cognitionem animis poteritis percipere, si libellum, Concilio Antiochia convocato, de fidei decisione editum, et eum etiam qui superiori anno a Concilio generali compositus est, legere placuerit: in quibus tum fidem nostram uberius explicavimus, tum haereses imper excogitalis anathema scriptis proditum denuntiavimus.

14. « De administrationibus autem quae sunt ejusque Ecclesiae propriae, cum vetus uti nostis, lex est, tum sanctorum Patrum in Concilio Nicæno decisio: ut videlicet singularum provinciarum antistites una cum finitimis, modo ipsis illa visum fuerit episcopis, ministros ad Ecclesiarum commodum in suis ipsorum provinciis ordinent. Ex cuius legis et decisionis praescripto, scilicet, tum alias quoque Ecclesias apud nos administratas esse, tum illustrissimarum Ecclesiarum sacerdotes delectos. Unde Ecclesiae Constantinopolitanae recens ut ita dicam aedificatae, quamque ex haereticorum blasphemiam, tanquam ex ore leonis per misericordiam Dei imper eripuimus, reverendissimum sanctissimumque Nectarium in Concilio generali, communi omnium consensu, praesente Theodosio imperatore religiosissimo, totius denique cleri, totiusque civitatis suffragiis, episcopum constituimus. Ecclesiam autem vetustissimam et vere apostolicam Antiochia urbis Syriae, in qua primo venerandum Christianorum nomen auditum est, reverendissimum et sanctissimum Flavianum episcopi illius provinciae et dioeceseos Orientales in unum convenientes, tota illa Ecclesia (uti canon postulat) suffragante, et velut uno ore virum illum honorifice collaudante, episcopum ordinarunt: quae quidem ordinatio, uti legitima, communi Concilii consensu approbata est.

15. « Porro Ecclesiae Hierosolymitanae, quae est aliarum omnium mater, reverendissimum et sanctissimum Cyrillum episcopum vobis ostendimus, tum ab episcopis provinciae (uti canon vult) jam pridem creatum esse, tum plurima praedia adversus Arianos variis in locis confecisse. Quibus rebus tanquam legitime et secundum Ecclesiae canones constitutis, obsecramus vestram reverentiam, uti congratuletur: spiritali charitate nos mutuo devincente, et timore Domini, qui omnem humanam affectionem reprimat, Ecclesiarumque adificationem amori illi et benevolentiae, qua singuli singulos complectuntur, longe anteponit. Quod si doctrina fidei ad hunc modum communi consensu stabilita sit, et charitas christiana in nobis confirmata; posthaec desinemus dicere illud quod ab Apostolis¹ condemnatum est, nimirum: Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cepha: atque omnes cum simus Christi, qui in nobis non est divisus, corpus Ecclesiae, Dei largiente gratia,

integrum conservabimus, et ad tribunal Domini fidenti animo nosmet sistemus. Isti contra Aru, Aetii, et Eunomii insaniam, quinque contra Sabelli, Photini, Marcelli, Pauli Samosateni, et Macedonii ananiam scripserunt. Simili ratione et nova Apollinaris doctrinae palam anathema indixerunt: quandoquidem, nos, inquit, doctrinam incarnationis Dominicae integram tenemus, et neque carnis ejus aeternitatem animae mentisse experitem aut imperfectam asserimus». Haec Synodalis epistola secundi Constantinopolitani Concilii ad Synodum quae Roma hoc anno agebatur.

16. Quoniam animo, quoque consilio ista scripserint episcopi iterum congregati Constantinopoli, recte cognosces, lector, si memoria retines quae gesta sunt anno superiori ab eisdem episcopis in Concilio generali ibidem consistentibus; nempe in hoc incubuisse, ut justis quibusdam praetextibus declinarent Romanam Synodum, in qua reddiduri rationem essent de Flaviani electione perperam facta adversus Paulinum, cui cum Aegyptiis Occidentales tavebant; pariterque de canonibus ab eis statutis, num recte legitimeque sanciti essent, iudicandi fuissent. Sed et quod superius attingimus et magnopere displicet, vides ex iis ingratum de Gregorio Nazianzeno eorundem episcoporum silentium, et inanem falsamque ostentationem jactantiae de Constantinopolitana Ecclesia ab haereticis liberata: itemque quod de Flaviani electione dicitur ab episcopis provincialibus habita: Synodi enim id tunc fuisse operis, ex Gregorio satis superius demonstratum est. Verum et quod intelligis nullam hic haberi mentionem de primatu sedis Constantinopolitanae post Romanam, sicut de aliis rebus in Synodo institutis; jam manifeste apparet, vel id minime factum, vel si vere contigit, illud fuisse claudensin suffragiis sancitum, latereque voluisse tum Damasum Romanum pontificem, tum Timotheum, quos scirent habituros acerrimos adversarios.

17. Quid autem Roma his acceptis litteris Synodalibus, auditisque legatis, factum sit, latet; deperire enim Acta Romani Concilii: nam quae Theodoretus² de damnatione Apollinaris atque Timothei facta dicit post has acceptas litteras in dicto Romano Concilio, haud ei satis aptari posse videntur: nam in litteris Orientalium nulla reperitur facta mentio quod ipsi petierunt damnandum Apollinarem ab ipso Romano Pontifice. Sed et sequens fidei professio, quod scripta esse appareat in legitima codicum electione ad Paulinum episcopum Antiochenum absentem, nequaquam ab ista Synodo potuit esse conscripta: nam de Paulino (ut dictum est ex sancto Hieronymo) liquet Romae hoc tempore eadem interitusse Synodo, nec nisi ea absoluta, Antiochiam reversum esse. Ceterum quoniam consilio ab eodem Theodoro, loco Pauli Antiochem, positus fuerit Paulinus Hierosolymensis cum nec

¹ 1. Cor. I.² Theod. lib. I. c. 10. 11.

Acacium Constantinopolitanum episcopum eadem perentantem saepius inculcata.

20. In Actis autem Damasi papae in Ecclesiis recitari solitis, de quibus inferius erit mentio, habentur aliqua ab eodem Pontifice decreta in Romano Concilio, haec, an priori haud certum est: ac primo, ut decimae atque primitiae a fidelibus darentur; et qui detractarent, anathemate ferirentur; eadem quoque plectendos sententia, qui fenori vacarent. Ejici etiam ab Ecclesia praecipuntur, qui in ea vanis sermonibus operam darent: Nec non etiam excommunicandos esse omnes maleficiis, auguriis, sortilegiis, omnibusque aliis superstitionibus vacantes; qua sententia praesertim feminas illas plectendas esse, quae illusa a demone, se putant noctu super animalia ferri, atque una cum Herodiade circumvagari. Prohibitum etiam ex praescripto (ut ibi ponitur) Niceni canonis, ne ante horam tertiam diebus festis Misse canerentur, aliis vero diebus a media hora quarta usque ad novam facere liceret. Decretumque ibi ponitur, quo jubetur in fine ejusque Psalmi apponi: « Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto, etc. »

21. At hic opportune admonendus est lector, nequaquam fluxisse ab Oriente (quod multi putarunt) ut in fine ejusque Psalmi caneretur *Gloria Patri*. Licet enim istiusmodi gloriae Trinitatis quae et a majoribus appellata est *Hymnus glorificationis* (ut superius dictum est, ab exordio nascentis Ecclesiae, ipsis Apostolorum temporibus, in Ecclesiis a Christianis cani solet; nondum tamen usu receptum erat in Oriente, ut caneretur in fine Psalmi, sed in fine hymnorum recens conscriptorum, ut in Ecclesia Mediolanensi fecit S. Ambrosius more Orientalium, ut S. Augustinus affirmat¹; vel in fine Antiphonarum, sicuti Cassianus docet. Et autem in fine ejuslibet Psalmi, *Gloria Patri* dicatur, ut moris est, peculiaris fuit Occidentalis Ecclesiae usus; audi Cassianum²: « Illud etiam quod in hac provincia vidimus, ut uno cantante, in clausula Psalmi omnes astantes concinant cum clamore: *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto*, nusquam per omnem Orientem audivimus. Sed cum omni silentio ab eo qui cantat, finito Psalmo, orationem succedere. Hac vero glorificatione Trinitatis, tantummodo solere Antiphonam terminari ». Haec ipse.

22. Quod autem spectat ad canonem de feminis eo modo a demone illis: eadem ferme a S. Augustino descripta³ habentur, nec non in appendice Ancyranum Concilii, et apud Gratianum sub eodem titulo⁴ collocata. Constat quidem auctoritate Severi⁵, hoc tempore tum in Occidente tum etiam in Oriente maleficorum hominum artes plurimum invaluisse. Qui quidem Severus ubi narrat quendam Sabbatum monachum a demone illisum, ista mox

subdit: « Animadversum est tamen eodem fere tempore fuisse in Hispaniis juvenem, qui cum sibi multis signis auctoritatem paravisset, eo usque elatus est, ut se Eliam profiteretur. Quod cum plerique temere credidissent, addidit, ut se Christum esse diceret: in quo etiam adeo illusit, ut eum quidam episcopus, nomine Rufus, ut Dominum adoraret: propter quod eum postea ab episcopatu dejectum vidimus. Plerique etiam nobis e fratribus retulerunt, eodem tempore in Oriente quemdam existisse, qui se Joannem esse jaclaret. Ex quo coniecere possumus istiusmodi pseudo-prophetis existentibus Antichristi adventum immutare, qui jam in istis mysterium iniquitatis operatur ».

23. Sed quod deterius videri poterat, in ipsos sacros Dei ministros praestigiae quoque magicarum exactionibus irrepserunt. Audi quidam de Gerontio diacono S. Ambrosii haec Sozomenus⁶: « Illic », inquit, « cum sub Ambrosio Mediolanensi episcopo diaconus esset, haud scio qua re motus, utrumne praestigias molitus, an vero demonis investigationibus ac spectris agitatus, noctu indicabat se Omocellidem (hoc est, demonum genus asininis cruribus apparens) apprehensum, capite raso, in pistrinum coniecisse. Qua de causa Ambrosius eum ut indigna ministro Dei locutum, praescripto tempore manere domi, et penitentia expiari jusserat. Ille vero, cum et medicus praestantissimus, et ad docendum persuadendumque promptissimus, et ad amicos conciliandos accommodatissimus esset, Constantinopolim profectus est eo proposito, ut Ambrosium criminareretur, etc. » Tradit demum ipsum a Chrysostomo Nectarii successore exactionatum fuisse. At pleni sunt Ammiani ultimi libri de questionibus tum Antiochiae, tum Romae adversus maleficos his temporibus agitalis. Sed reliqua prosequamur.

24. *Hyeronimus Romae apud Damasum, utrum cardinalis: ibique plura scribit, praesertim adversus Helvidium et Jovianum.* — His actus de Romano Concilio enarratis, jam super est, ut res gestas S. Hieronymi Romae toto itinere, quo ille ipsum morari contigit, pervestigemus. Ac primum quod ad publicas pertinet functiones: Damasus papa, qui cum longe haec absente de divina Scriptura locis consulere, crebrisque epistolis evictare consuevit; cum haberet praesentem, haud passus est degere otiosum: siquidem in primis epus opera usus est in conscribendis epistolis ad diversas consultationes ex diversis Ecclesiarum Conciliis ad ipsum Romanum perlatis, testatur ut quidem ipse Hieronymus his verbis⁷: « Ante amos plurimos, cum in chartis ecclesiasticis juvenem Damasum Romanae urbis episcopum, et Orientis, et Occidentis synodis consultationibus responderem, etc. » Sed perire haec omnia cum ipsi Conciliorum Actis adeo egregia monumenta haec omnium. Quae utro tunc ob consuetudinem cum Damaso

¹ Aug. Controv. lib. IV, c. 7. ² Cassian. lib. II, de nocturn. orat. mod. c. 8. — ³ Aug. de spirit. et litt. c. 28. — ⁴ 26 qu. i. c. 12. — ⁵ Sever. Vit. S. Martini, c. 25.

⁶ Sozom. ubi sup. c. 6. ⁷ Epist. c. 13.

adeo intiam apud omnes fuerit astimationis, ipse abbi ad Asellam scribens ita ait¹: «Antequam dominum S. Paulae nossem, totius in me Urbis studia consonabant, omnium pane iudicio dignus summo sacerdotio dicebar, Beate memoriae Damasus meus sermo erat; dicebar sanctus, dicebar humilis et discretus, etc.»

25. Ex his autem quod dicat dignum summo sacerdotio astimationi, opinati sunt, puto, nonnulli eundem Hieronymum creatum fuisse a Damaso papa presbyterum cardinalem, non intelligentes, per summum sacerdotium, quemlibet episcopatum designari, ut pluribus in nostris ad Romanum Martyrologium Notis placuit fecimus. Sed et quod minime Damaso inhaerent, eam dignitatem existimant consecutum; quasi necesse fuerit, omnem qui ab epistolis esset summo Pontifici, fuisse cardinalem, cum de S. Prospero, auctore Gemadio², certum sit in eodem ministerio usui fuisse S. Leoni pontifici, nec tamen cardinalem existisse. Vel ex eo alii deduxerunt argumentum, quod S. Augustinus ad ipsum Hieronymum scribens³, haec dicat: «Quamquam secundum honorem vocabula, quae iam Ecclesia usus obtinuit, episcopatus presbyterio maior sit, tamen in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est». Ita ipse, Sed quae haec multa? accipe: quod ad te grandior, cui plurimum deferendum erat; quodque christianus a puero; quod insuper linguarum peritia excellere; quod nulla aliquando heresi fuerit infamatus vel spuria sobole actus; quibus omnibus Augustinus Hieronymo fuisse minorem, liquido constat. Sed et quod superius a nobis pluries dictum sit, Hieronymum ita creatum esse presbyterum Antiochiae a Paulino, ut nunquam passus fuerit alicui adscribi titulo; haud adeo libere possumus, ipso contradicente, ejus cardinalatum suffragari.

26. Sed contra ipsam ejusdem Hieronymi assertionem auctor illorum sermonum quos Augustino supponit, et ad fratres de eremo inscripsit, quisquis ille fuerit, haec certe ex parte non nisi impostor dicendus, cum multorum mendaciorum sanctissimum ac doctissimum virum consilium assertorem, ut in Notis ad Romanum Martyrologium demonstravimus, hic, inquam, adversus ejusdem Hieronymi assertionem haec habet⁴: «Legimus enim, fratres carissimi, sanctum Patrem Hieronymum cardinalem fuisse in Ecclesia sancti Laurentii martyris, etc.» At quam perspicue se delegit recentiorum auctor, cum ait: *legimus*? Sed et quod eodem sermone ad S. Hieronymum recessisse ab Urbe una cum Paula et Eustochio, rogato Patris Illarum; certe existimasse videtur Paulam, et Eustochium fuisse sorores, eodemque parente genitas, Vides quos ea assertio adspulatores habeat. Sed et idem auctor⁵ cardinalatus Hieronymi, quantum calluerit

res ejusdem Hieronymi, ex eo intelliges, dum ait ipsum pervenisse usque ad Sixtum pontificem; quem constat diem obisse sub Bonifacio, consulis Theodosio octavum atque Constantio, Rursus vero alius ille anonymus auctor (Autius enim sine auctoris nomine produntur mendacia) qui scripsit vitam S. Hieronymi, a quo cardinalatus ejus assertor est⁶; sed quod portentosis mendacis consarnatus sit libellus ille, suo loco dicturi sumus. Ecce tibi jam habes, e quibus fontibus hausere recentiores scriptores, atque piores prototypum mutuati sunt. Verum in his non immerandum dubius; sed jam quae sunt germana Hieronymi prosequamur.

27. Damasus divinarum Scripturarum studiosissimus indagator, plura ab ipso S. Hieronymo (ut dictum est) presente exegit, quam quae ab eo absente accipere consueverat; haud enim voluit Romae agere otiosum; sed aliqua semper percontatus, pulsans hominem quaestione, latus disserendi ansam praebebat. Etenim tunc ipsum Hieronymum ea credimus elucubrasse, quae tractationem potius quam epistolam representant, utpote praesenti traditam, non autem ad absentem per tabellarium missam, nimirum de Osanna quaestione, appendicem ad tractationem de Seraphim, tractatum de filio prodigo, translationem duarum Origenis homiliarum in Cantica Canticozum, emendationem quatuor evangeliorum editionum inter se discrepantium, nec non canones Concordantiae evangelicae; sed et emendationem quoque Psalterii, Romae cum esset, elaboravit, atque septuaginta duorum translationem accommodavit; sed cursim factam eandem iterum majori diligentia examinandam subiecti mendi.

28. Insuper Romae cum esset S. Hieronymus, inter alios exantillatos labores oblatrantem canem Helvidium, hominem imperitum, sed blasphemis pollentem compevit. Fuit hic hostis virginitatis, utpote qui diceret ejusdem esse gloriae virgines ac maritatas⁷; coque sceleris atque demoniae pro lapsus est, ut sanctissima Deiparae negare secelestus virginitatem post partum auderet; quem tam sacrilega audentem Hieronymus non confutavit solum, sed et derisit, contempnitque, ut par erat, illum exposuit, qui ex blasphemia sibi comparare gloriam studuit; de eo cum haec inter alia ipse Hieronymus ait: «Quis te, oro, aule hanc blasphemiam noverat? quis dupondii suppulabat? Consecutus es quod volebas, nobilis es factus in scelere. Ego ipse qui contra te scribo, cum in eadem tecum Urbe consistam, albus ut aurum aterve sis, nescio». Scripsisse autem Hieronymum hunc librum Romae, et Damaso ostendisse, ipse quidem testatur in Apologia ad Pammachium, in qua haec verba leguntur⁸: «Dum adhuc viveret sanctae memoriae Damasus, librum contra Helvidium de beata Maria virginitate perpetua scripsimus, in quo necesse fuit

¹ Hieron. ad Asellam, c. 1. — ² Hieron. ad Prosperum, c. 1. — ³ Hieron. ad Augustinum, c. 1. — ⁴ Hieron. ad fratres de eremo, c. 1. — ⁵ Hieron. ad Paulam, c. 1. — ⁶ Hieron. ad Damasum, c. 1. — ⁷ Hieron. ad Helvidium, c. 1. — ⁸ Hieron. ad Pammachium, c. 1.

nobis ad virginitatis beatitudinem praedicandam, multa de molestiis dicere nuptiarum. Num vir egregius, et eruditus in Scripturis, et virgo Ecclesia virginis doctor aliquid in illo sermone reprehendit? In libro quoque ad Eustochium multo duriora de nuptiis diximus, et nemo super hac re laesus est». Hae Hieronymus. Porro tractationem illam de custodia virginitatis ad Eustochium Romanidem scripsit post editum commentarium adversus Helvidium; quod ipsemet tradit¹, simulque addit S. Damasum eodem argumento carmine et prosa scripsisse libellos, ac S. Ambrosium alios; quod ipsum in Oriente Basilium, necnon Gregorium Nazianzenum paulo ante, Chrysostomum vero postea praestiterunt; ut plane intelligas, instinctu divino sanctissimos atque doctissimos Patres tam in Oriente, quam in Occidente, in eadem versatos esse materia, cum diabolus sua monstra erat in medium producturus, impios, qui nobilem Ecclesiae thesaurum voce Domini commendatum, oreque apostolico praedicatum, majorum omnium denique praeconiis celebratum terrae infoderent nulli usui profuturum. Caterum tractationem illam ad Eustochium de custodia virginitatis, quod post editum in Helvidium commentarium scriptam fuisse constat, ultimo ferme anno ejus commorationis Romae, nempe trecentesimo octogesimo tertio vel quarto, elucubraturum esse putamus, ex rationibus inferius subjiciendis.

29. At non Helvidius tantum repertus est ejus fuisse falsitatis asseror, licet primus Romae ausus sit tot fantasque inclamare blasphemias; sed Epicerus Jovinianus pseudomonachus eidem extitit in impietate collega. Praecursor namque hujus fuit Helvidius; sed egregius potensque confutator utriusque Hieronymus, ejus Romae hac tempestate contigit opportunus adventus. Quam enim oportuit praemunire castas aures, atque seipre spinis, horum sponsae claudere, fontemque puritatis signare adversus irruentem aprum de silva cuncta dire vastantem ac foede spurcitantem? Nam de eo haec Augustinus²: «Joviniana haeresis sacrarum virginum meritum apudno pudicitiae conjugalit tantum valuit in urbe Roma, et nonnullas etiam sanctimonialia, de quarum pudicitia suspicio nulla praecesserat, deiecit in nuptias diceretur, hoc maxime argumento, cum eas urgeret, dicens: Tu ergo melior es quam Sara, melior quam Susanna sive Anna? et ceteras commemorando testimonio sanctae Scripturae commendatissimas feminas, quibus se ille meliores vel etiam pares cogitare non possent. Hoc modo etiam virorum sanctorum sanctum calibatam commemoratione patrum conjugatorum et praedicatione frangebatur. Huic monstro sancta Ecclesia, quae ibi est, fidelissime ac fortissime resistit». Damaso nimirum et S. Hieronymo ex adverso pugnantibus.

30. Sed unde prodierit bestia lutulenta, deque ejus ortu, moribus, habitu et caractere diligen-

tius exquiramus; ut monstrato fonte, qualis inde aqua potendi emanasse, lector prudens intelligas. Ab Arentio Ariano, illo seniore qui post S. Dionysium in Mediolanensem Ecclesiam intrusus est, Helvidium originem duxisse, Gemadius³ auctor est. At Jovinianus cum collegis impietatis sub catholico nomine et habitu monastico aliquandiu delituit in monasterio Mediolanensi, illo nimirum sacrosancto spectate disciplina laudateque observantiae habitaculo, cujus cum S. Augustinus meminit, ait⁴: «Erat monasterium Mediolani plenum bonis fratribus extra urbis moenia sub Ambrosio nutritore». Quod instar maris exiit latentia ibi cadavera, nempe Jovinianum ac socios, deo quidem mortuos, et aquis jam concupiscentie turbidos.

31. Id vero factum esse post Jovinii Vercellensis episcopi obitum, quem anno superiori interfuisse vidimus Aquileiensi Concilio, non autem post mortem Eusebii, Ambrosius in epistola ad Vercellenses declarat: nam quod ibi ait electionem suam Orientem exemplo probasse, alludens ad electionem Nectarii, qui pariter contra canones catechumenus adhuc electus fuit Constantinopolitanus episcopus; quando scripserit, docet. Ad ipsam igitur Vercellensem Ecclesiam viduatam pastore morte Linenii S. Ambrosius eam scribens epistolam, egredientes e silvis lupos ut caveant, monet his verbis⁵: «Audio enim homines, qui dicunt, nullum esse abstinentiae meritum, nullam frugalitatis, nullam virginitatis gratiam, pari omnes aestimari pretio, delirare eos qui jejuniis castigant carnem suam ut menti subditam faciant. Quod nunquam fecisset, nunquam scripsisset ad instruendum alios Paulus apostolus, si deliramentum putasset; gloriatur itaque dicens⁶: Sed castigo corpus meum et servituti redigo, ne aliis praedicans, ipse reprobis inveniar. Ergo qui non castigant corpus suum, et volunt praedicare aliis, ipsi reprobi habentur. An quicumque tam reprobam, quam quod ad luxuriam, ad corruptelam, ad lasciviam provocat, quam incitamentum libidinis, incontinentiae fomes, incendium cupiditatis? Quae istos Epicerus nova schola misit? non philogophorum, ut ipsi aiunt, sed imperitorum, qui voluntatem praedictent, delicias suadent, castimoniam nullius esse dicant utilitatis. Fuerunt nobiscum, sed non fuerunt ex nobis (neque enim pudet dicere quod dicit evangelista Joannes⁷: Sed hic positi, primo jejunabant, intra monasterium continebantur, nullius erat luxuriae locus, interdeta luddrosa disputationis licentia. Hoc delicati non poterunt ferre; abierunt; deinde volentes redire, non sunt recepti; perierunt enim audierunt, quae debent cavere; monerant, nihil profererant. Efferverentes itaque, disseminare mala ceperunt, quibus incitatores essent vitiorum omnium. Miserales perdidit utique quod jejunaverunt; perdidit

¹ Gemad. de Vir. Illust. in Helv. c. 2. — ² Aug. Confess. lib. VII. c. 6. — ³ Aug. epist. XXXIII. c. 2. — ⁴ Aug. de Virg. c. 1. Joan. II.

⁵ Hier. epist. XII. — ⁶ Aug. Retract. lib. II. c. 22.

quod aliqno se continuerunt tempore. Nunc itaque diabolo studio invident aliorum operibus bonis, quorum ipsi tractu excederunt, etc. »

32. Sed egressus e monasterio, quodnam vitam genus Jovinianus impurus exerceat, eazegre describit S. Hieronymus¹, sic exordiens: « Complectum est in eis verissimum illud proverbium: Canis reversus ad vomitum suum, et suis lota in volubro luti; nolui omnem locum secunda² Petri epistola ponere, ne longum facerem, sed tantummodo ostendi Spiritus sancti vaticinio hujus temporis et doctores, et haeresim pronuntiatam. Denique manifestus eos denolat, dicens: Venient in novissimis diebus illutores, seductores, juxta propria desideria ambulantes, etc. Descripsit sermo apostolicus Jovinianum loquentem laevis tumentibus, et inflata verba frutmandem, promittentem in caelis libertatem, cum ipse corruptissimus servus sit atque luxuria, canis revertens ad vomitum suum. Nam cum monachum esse se jactaret, et post sordidam tunicam, et nudos pedes, et cibarium panem, et aquae potum, ad candidam vestem et nitidam cutem, ad multum et elaboratas carnes, ad jura Apicii et Paxami, ad balneas quoque ac testulas et popinas se conerit; manifestum est, quod terram caelo, vitia virtutibus, ventrem praefert Christo, et purpuram coloris ejus putet regna caelorum. Et tamen iste formosus monachus, crassus, nitidus, dealbatus, et quasi sponsus semper incedens, aut uxorem ducit, ut aequalem virginitatem implis prober; aut si non dixerit, frustra contra nos verbis agat ». Et inferius³: « Ante nudo eras pede, modo non solum educeo, sed et ornato; tunc pexa tunica et nigra subeunda vesteberis, sordidatus, et pallidus, et callosam opere gestitans manum; nunc laevis et serenis vestibus, et Atrabatum ac Laodiceae indumentis ornatus incedis: rubent fornice, nitel cutis, come in occipitum frondemque lanceantur, proleus est aquiductus, insurgunt humeri, turgel guttur, et de obesis tuncibus vix suffocata verba promuntur ». Haec ipse de monstruosa metamorphosi monachi in Sardanapalum.

33. At hujusmodi sic compositum hominem a S. Hieronymo continue descripsit; quid illum, lector, putas cructare potuisse? verbum bonum, an crapulam? tractum Spiritus, an opera carnis? jam tu ipse tibi responde: ego certe alius novi characteribus insignibus, signatibusque notatum praedictorem veritatis, assretloremque virginitatis Paulum apostolum, dicentem⁴: « Usque ad hanc horam esurimus et sitimus, nudi sumus, etc. » Ac illud ab Ambrosio adversus eodem nuper mentecatam: « Castro corpus meum, et in servitutum redico ». Numquid ergo immutata divina lex, alius innovatus est Spiritus, et diversus a priori Deus innotuit, quem contraria prioribus nuntiaturum hominibus, contrarios opedunt Apostolos dele-

asse; dedignatumque Spiritum sanctum per alia organa, quam per distenta crapula membra palam facere hominibus veritatem? Aules igitur, quam procul absit, ut e limoso fonte bestiarum pedibus agitato, vel gutta poterit fluxisse aquae limpida veritatis; quod magis intelligas, si antiquiores mente recoles laecnas illas aquarum putentum, ex quibus rivus Jovinianus eduxit, nimirum sordidissimas illas recensitas superius haereses, carnis spurcitas omnibus praefereutes.

34. Ceterum illud quod mireris et fortasse laudes, invenis in homine; ipsum unum quantumlibet ab institutis et legibus monachorum penitus abhorreret, haud tamen eo pervenisse audacia et impudentia, ut et nomen quoque abjecerit monachi, sed reherit, eodemque ut diximus ex Hieronymo magnopere glorari solet; ut ex his intelligant recentiores apostatae, quam deterioris, execrabilioresque Jovinianum existant, qui cum eadem saepe damnatam putentem haeresim denno excitaverint, nomen quoque monachorum ut portentum exhorruerunt. Sed et eo quoque se Joviniano turpiores esse cognoscant, dum haud ille ita improbat sicut isti virginitatem, ut rem detestabilem esse diceret, verum non esse eam tanta excellentiae, ut mereretur praeferi conjugio, sed equandam. Nec aliter sentire poterat, qui ex Stoicis meritorem aequalitatem acceperat, et ab Epicuro lasciviam; de quo ita Hieronymus⁵ eleganter lusi: « Lubricus serpens et Proletus noster in variarium se mutat portenta formarum. Qui enim in cotu et salubriale Epicureus est, subito in retributione meritorem Stoicus efficitur: Hierosolymam Githio, Judaeam Cypro, Christum Zenone commutat ».

35. Porro ejus dogmata ita describit, cum ait: « Proponam breviter adversarii sententias, et de tenebris libris ejus, quasi de foveis serpentes probatam, neque sinam venenosum caput spiris maculosi corporis protegi. Pateat quod noxium est, ut possit conteri cum patuerit. Diet virgines, viduas, et maritatas, quae semel in Christo lotae sunt, si non discrepent ceteris operibus, ejusdem esse meriti. Nititur approbare, eos qui plena fide in baptismate renati sunt, a diabolo non posse subverti. Tertium proponit, inter abstinentiam ciborum, et cum gratiarum actione perceptionem eorum, nullam esse distantiam. Quartum, quod et extremum, esse omnium, qui summi baptisma servaverint, suam in regno caelorum remunerationem. Haec sunt sibiila serpents antiqui; his consiliis draco de paradiso hominem⁶ expulit, etc. ». Haec Hieronymus. Qui et scripta ipsius Joviniani prorsus delira, incompla, nulla sibi compage coherentia, et prorsus incredula fuisse demonstrat. Praeterea eo blasphemiae adactum esse proaeum hominem a malo demone impulsam, ut instar Helvidii diceret, Deiparam Mariam desusse virginem esse cum Christum peperit, S. Ambrosius tradit; sed et illud Manichaeorum coacervasse, ut

¹ Hier. contra Jovinian. lib. 1. — ² Petri, 1. — ³ Hier. cont. Jovinian. lib. 1. — ⁴ 1. Cor. IV. C. 13.

⁵ Hier. contra Jovinian. lib. 11. — ⁶ Genes. XXVIII.

negaret Filium Dei veram carnem suscepisse, idem sanctus affirmat. Eadem de Joviniani haeresi Augustinus ¹, dum ait eam obortam esse cum juvenis ipse esset; cumque addat cito extinctam fuisse, neque sacerdotem aliquem decipere voluisse, plane significat hinc ipsius temporibus Mediolani in monasterio exoriri cepisse, et nonnisi post obitum Damasi Romae innotuisse, et sub Siricio papa damnatum esse; ut vere intelligas quod dictum est, Helvidium Romae praecursorem fuisse Joviniani. Porro de Joviniani et sociorum damnatione suo loco dicemus sub Siricio Romano pontifice.

36. Sed prosequamur jam reliquas Hieronymi lucubrations. Hoc ipso triennio quo in Urbe permansit, elaboratus ab eo creditur liber adversus Luciferianos; etenim schismatici, qui adversus Damasum ordinaverant Ursicinum, sapiens ab Urbe pulsus, et in exilium relegatus, cum Luciferianis conspiraverant, ut ex libello Marcellini et Faustini Theodosio Imperatori oblato liquet, qui Romae agentes pro Luciferio ac ejus sectatoribus certamen inibat. Quod vero ad reliqua Romae scripta sancti Hieronymi pertinet; pauca numerare contingeret, si conferas cum quotidianis familiaribus colloquiis illis, cum a diversis de diversis interrogaretur questionibus. Verum audiamus ipsum ad Principiam virginem haec ² scribentem de S. Marcella ipsius matre: «Cum me», inquit, «Romam cum sanctis Paulino et Epiphanio ecclesiastica travisset necessitas; quorum alter Antiochenam Syriae, alter Salaminiam Cyprî rexil Ecclesiam; et verecunde nobilium feminarum oculos declinarem; illa egit», Marcella scilicet, «secundum Apostolum ³, importune, opportune, ut pudorem meum sua superaret industria. Et quia alienijus lunc nominis esse existimabar super studio Scripturarum, nunquam convenit, quin de Scripturis aliquid interrogaret; nec ut statim acquiesceret, sed moveret et contrario questiones, non ut contenderet, sed ut quaerendo disceret earum solutiones, quas opponi posse intelligebat. Quid in illa virtutum, quid ingenii, quid sanctitatis, quid puritatis invenirem, vereor dicere, ne fidem credulitatis excedam, et tibi majorem dolorem incutiam, recordanti, quanto bono carueris. Hoc solum dicam, quod quicquid in nobis longo fuit studio congregatum, et meditatione diurna quasi in naturam versum, hoc illa libavit, didicit, atque possedit; ita ut post perfectionem nostram, si in aliquo testimonio Scripturarum esset oborta contentio, ad illum judicem pergeretur. Et quia valde prudens erat, et moverat illud quod appellant philosophi, το πρῶτον id est, dicere quod tacias; sic ad interrogata respondebat, ut etiam sua, non sua diceret, sed vel mea, vel cupislibet alterius; ut in eo ipso quod docebat, se discipulam lateretur; sciebat enim dictum ab Apostolo ⁴: Docere autem mulieri non permitto; ne virili sexui, et interdum sacerdotibus, de obscuris et ambiguis sciscitanti-

bus, facere videretur injuriam ». Haec Hieronymus.

37. *De Marcella et Paula ceterisque matronis et virginibus ab Hieronymo ad pietatem excultis.*— Porro ipsa quidem S. Marcella non semper cum quod addiscere vellet, eum praesens adibat, sed per epistolam id etiam facere consuevit, ut idem S. Hieronymus tradit ⁵. Docuit ⁶ eam inter alia plurima decem voces, quibus apud Hebraeos Dei nomen appellatur. Explicavit ⁷ eidem dictiones hebraicas: Alleluia, Maranatha, necnon Diapsalma ⁸ graecam vocem, ac Tractatum ⁹ de Blasphemia in Spiritum sanctum disseruit ¹⁰ et de aliis variis questionibus. Ingens plane christiana virtutis Marcella exemplum ediderat; quippe quae post septem menses, quibus viro conjuncta fuit, vidua relicta — ut testatur S. Hieronymus epistola ad Furiam ¹¹, repudiatis, ut dictum est, nuptiis Cerealis clarissimi viri, absque ulla vel levi suspitione vitam castissimam custodierit. Erat et haec consobrina Pamphacii, ut idem Hieronymus tradit ¹². Quantum autem ejusdem S. Marcellae constantia Ecclesiae Romanae profecerit, cum silentibus ceteris, ipsa se pro muro objecit, ne haeresis Origenis jam in Urbem invecta una cum Periarecho a Ruffino translato radices ligeret, suo loco dicturi sumus.

38. Sed quae doctrinam Hieronymi consecuta est, quo modo vitae quoque monasticae imitata sit institutum, quod et propagavit in alias; idem tradit his verbis ¹³: «Suburbanus ager vobis pro monasterio fuit, et rus electum pro solitudine, multoque ita vixistis tempore, ut ex imitatione vesbri et conversione mulierum, gauderemus Romam factam Hierosolymam: crebra virginum monasteria, monachorum innumerabilis multitudo: ut pro frequentia servientium Deo, quod prius ignominia fuerat, esset postea gloria ». Haec ipse. Porro et Marcella mater Albina discendi cupidissima S. Hieronymum frequentavit; de qua ipse ¹⁴: «Certe cum Romae essem, nunquam tam festina me vidi, ut non de Scripturis aliquid interrogaret; neque vero more Pythagorico, quicquid responderam, rectum putabat: nec sine ratione prajudicata apud eam valebat auctoritas; sed examinabat omnia et sagaciter mente miversa pensabat, ut me sentirem non tam discipulam habere, quam judicem ». Haec de Albina Hieronymus.

39. Harum vero adeo illustrium feminarum exemplo, aliae quoque Romanae nobiles viduae christiana, quin et virgines eum ipsas ad eum consueverunt Hieronymum habitaculum, ut ab eo erudirentur. Nam ad Aesellam haec ipse ¹⁵: «Pene certe triduum cum eis vixi; multa me virginum crebro turba circumdedit: divinos libros, ut potui, nonnullis saepe disserui, lectio assiduatam, assiduas tam-

¹ Hier. epist. CXXVII. — ² Idem epist. CXXXV. — ³ Idem epist. CXXXVII. — ⁴ Idem epist. CXXXVIII. — ⁵ Leto ep. St. CXXV. — ⁶ Idem epist. CXXV. — ⁷ Idem epist. 10. — ⁸ Idem epist. CXX. — ⁹ Idem epist. XXV. — ¹⁰ Hier. in praefat. in epist. Paul. ad Galat. — ¹¹ Idem epist. CXX.

¹ Aug. de haeres. c. 82. — ² Hier. epist. XVI. — ³ 2. Tim. IV. — ⁴ 1. Tim. II.

hardatam, familiaritas fiduciam fecerat ». At quam ad castè, quam sincere, idem mox subdit : « Dicant quod nunquam in me aliter senserint, quam christianum decebat? Pecuniam cujusquam accepit? munera vel parva vel magna non sprexit? in manu mea res alienjnis insonuit? obliquus sermo, oculus peccatus fuit? etc. »

30. Ceterum inter alias nobiles matronas, feminas consulares, S. Paula majore pietatis studio erga Hieronymum propensor fuit, licet cum serius naeta esset; nam de illa ita ipse Hieronymus¹ : « Antequam domum S. Pauli nossem, totius in me tibi studia consonabant ». Quae tametsi tardius ipsam cognoverat, plus tamen ceteris ejus eruditione profecit. Siquidem non ipsa tantum, sed et filii atque cognati, ejus usu perfectissimi redditi sunt christiani, et domus ejus veluti in Ecclesiam commutata. Erat² genus matremum ejus nobilissimum ex Graecorum ac Scipionum familiis progenitum : matre orta Blesilla seniori, patre peregrino sed regio Graecorum stemmate, Rogato nomine; virum naeta Toxofium seniore, ex quo quinque suscepit liberos, nempe primo loco Blesillam, deinde Paulinam, tertio Juliam Eustochium, quarto Rufinam, quinto et ultimo Toxofium. Horum vero primogenita Blesilla nupta, sed mox relicta vidua est; Paulina conjugio juncta Pammachio; Eustochium autem virgo permansit; Rufina Aletium virum accepit; Toxofius vero duxit uxorem Latam, Albini filiam, ethnici hominis et gentilitia superstitionis Pontificis, ex quibus genita est Paula junior. Sed agamus de singulis, ut quantum in eis Hieronymus profecerit, cognoscamus.

41. Mirandum plane accidit, ut pia conversatione Toxofii atque Laetae, Albini pontifex, Christiana religionis hostis implacabilis, admirabile praemiraculo Erbe, jam evaserit christianus, ut idem S. Hieronymus narrat his verbis³ scribens ad ejus filiam Latam de Paula filia: « Quis », inquit, « hoc crederet, ut Albini Pontificis neptis de promissione martyris nasceretur? ut presente et gaudente avo, parvula adhuc lingua balbutiens, Christi Alleluia resonaret? ut virginem Christi in suo gremio nutret senex? Et bene feliciterque expectavimus, Sancta et fidelis domus virum sanctificat infidelem. Jam candidatus est fidei, quem filiorum et nepotum credens turba circumdat. Ego puto, etiam ipsum Jovent, si habuisset talem cognationem, potuisse in Christum credere ». Haec ipse, Grande sane miraculum, potuisse senem renasci denno, atque idolorum Pontificem, in extrema fidelium classe profiteri, et incipere discere religionis elementa, qui apud suos sacrorum agebat antisitem, et de crepitu senem a nepte infantula balbutiente depromptum reddere Aletina; quam ipsam mater Laeta sanctissima femina cupida despondere virginem Christo, ab eodem sancto Hieronymo petuit et accepit de institutione ejus-

dem filiae epistolam⁴ paraneiticam; qua ipsa quantum profecerit, illud modo satis sit indicasse, eandem ad late anciam ad aviam Paulam Hierosolimam navigasse, ibique cum S. Eustochio in sancta Deo dicata virginitate consensisse.

32. Quod autem pertinet ad Blesillam, tanta haec virtutis fuit, ut viginti annorum vidua a viro relicta, quocum mensibus tantum sepiem vixerat, magis, inquit Hieronymus⁵, ipsam deploraverit amissa a virginitatem, quam marito obtutu dolerit. At quoniam modo ad mundi contemptum hanc idem S. Hieronymus instituerit, ipse ad Eustochium sororem scribens docet his verbis⁶ : « Memini me ante hoc ferme quinquennium, cum adhuc Roma essem, et Ecclesiam sanctae Blesillae legerem, ut eam ad contemptum mundi hujus provocarem, et omne quod in mundo cerneret, putaret esse pro nihilo, rogatum ab ea ut in morem commentarioli obscura quaeque dissererem, ut absque me possit intelligere quae legebat. Itaque quoniam in prociectu nostri operis subita morte subtrahita est, etc. » Porro quante hujus adolescentulae viduae virtutes extiterint, idem sanctus Hieronymus in consolatione de obitu ejus ad Paulam matrem conscripserat pluribus docet. Fuisse autem excultam graecis ac latinis litteris, idem affirmat, cum ait : « Si graece loquentem audisses, latine eam nescire putares. Si in Romanum sonum lingua se verterat, nihil omnino peregrini sermo redolebat ». Sed et de eadem subdit : « In paucis non dicam mensibus, sed diebus illa hebraeae linguae vicerat difficultates, ut in discendis canendisque psalmis cum matre contenderet ».

43. Inter quatuor sanctae Paulae filias, nempe Paulinam, Eustochium, Blesillam, atque Rufinam, primam omnium Blesillam contigit ex hac vita migrasse, ut idem S. Hieronymus ad Pammachium scribens affirmat; de cujus ad Christum conversione extat ejusdem ad S. Marcellam epistola, ubi agit de agrotatione Blesillae. Quod autem reperitur Blesillae eptaphium, alterius potius esse convincitur, quae non vidua esset, sed reliquisset post se virum superstitem; puto tamen fuisse monumentum feminae Christianae; nam nequaquam praemittitur illa praefigi solita, omni ANIMO, ex more Gentilium dedicatio; sic enim se habet :

RIC. EST. POSUA
ALIA, BLESILLA, BABI, EX
EMPT. TEMINA, QU E. VIND
ANNO, XXVI, M. II, D. XII.
..... LECCI, DULCISSIMAE, CONIUGI :

sed rursus ad Paula filias.

44. De Paulina autem ejusdem sanctae Paulae filia, sorore Blesillae, extat in ejus dormitione Sancti Hieronymi epistola ad Pammachium consobrinum

¹ Hier. epist. VII. — ² Hier. epist. VII. — ³ Hier. epist. VIII. — ⁴ Hier. epist. VIII. — ⁵ Hier. epist. VIII. — ⁶ Hier. epist. VIII.

¹ Hier. epist. VII. — ² Hier. epist. VIII. — ³ Hier. epist. VIII. — ⁴ Hier. epist. VIII. — ⁵ Hier. epist. VIII. — ⁶ Hier. epist. VIII.

sanctae Marcellae, ut idem S. Hieronymus tradit¹, qui fuit ejus Romae cōdiscipulus².

Quarto loco mala Rufina nupta est viro clarissimo Aletho quae immaturo funere, inquit Hieronymus³, pium matris animum consernavit. Hujus praeclearas virtutes S. Paulinus Nolanus episcopus scripsit in consolatione obitus ejus ad Alethin Virum ipsius. Porro haec minor natu nondum nupserat, quando ab Urbe recessit Paula mater Hierosolymam praefectura; sed jam nubilis facta, ut lesatur S. Hieronymus⁴, femina matris educatione sancta atque viro sancto conjuncta; de qua idem Paulinus⁵: « Est enim conjux fidei, soror Virginitatis, filia perfectionis, cui Paula mater, soror Eustochium, tu maritus ».

5. De Eustochio vero, minores sunt omnes laudes sancto proposito quod suscepit, et vite instituto quod arripuit, quas majoribus in dies virtutum incrementis adauxit, ac tandem feliciter consummavit; de qua ad Pammachium haec Hieronymus⁶: « Quid Eustochio fortius, quae nobilitatis portas et arrogantiam generis consularis virginali proposito frerit, et in Urbe prima primum genus subjugarit pudicitiae? » Hanc altiore gradum caeteris conscendens idem S. Hieronymus scripto ad ipsam de custodia virginitatis libello adjuvit. Quidam autem terribile acciderit Praetextata amica, virginem a suscepto proposito abripere conanti. Ita narrat sanctus Hieronymus⁷: « Praetextata nobilissima quondam femina, jubente viro Hymettio, qui patruus Eustochii virginis fuit, habitum ejus cultumque mutavit, et neglectum crinem mundano more lexit pexuit, vincere cupiens et virginis propositum, et matris desiderium. Et ecce sibi eadem nocte cernit in somnis venisse ad se angelum terribili voce militante penas, et haec verba frangentem: Tunc ausa es viri imperium praefere Christo? In caput virginis Dei tuis sacrilegis affrectare manus? quae jam nunc arescit, ut sentias exercitata quid feceris, et finito mense quinto ad inferna duceris: sin autem perseveraveris in scelere, et marito simul orbaberis et filius. Omnia per ordinem expleta sunt, et seram miseram penitentiam velox signavit interitus. Sic oleiscitur Christus violatores templi sui, sic gemas, et preciosissima ornamenta defendit. Et hoc relin, non quod insultare velim calamitatibus infelicium, sed ut moneam cum quanto meti et cautione servare debeas, quod Deo spondidisti ». Haecenus Hieronymus ad Leliam haec probe scientem, quae Paulam filiam natam ex promissione (ut dictum est) martyris, virginem permansuram Deo diceverat a thure fenellam. At de Eustochio et Paula saepe dicendum inferius.

6. *Legatio gentilium senatorum pro cultu deorum.* — Quod rursum ad res gestas anni hujus

spectat; promulgatum constat edictum ab imperatoribus adversus gentilitium idolorum cultum, nempe ut redditus qui pendi Romae solent pro sacris faciundis virginibus vestalibus, pendi omnino cessarent. Hoc quidem hoc anno contigisse ex eo possumus affirmare, quod post ejusmodi sanctum ab imperialibus edictum de auterendis redditibus, qui sacris gentilium erant adscripti ad Symmachum in eodem Relationis libello, diram famem esse consecutam, quam suo loco ostendemus accidisse anno sequenti, qui praecessit ejusdem Symmachi praefecturam. Caeterum hoc ipso anno, biennio nimirum ante dictam Symmachi Urbanam praefecturam, a gentilibus senatoribus legatio missa est ad imperatorem: cui quidem legationi intercessit primo Romae Damasus, et senatores christiani, quominus superstitionis Gentilitiae sectatores voli compoles fierent. Horum testis est S. Ambrosius, qui ad Valentinianum imperatorem scribens haec ait¹: « Pauci gentiles communi utuntur nomine: nam et ante biennium ferme, cum hoc petere tentarent, misit ad me sanctus Damasus Romanae Ecclesiae sacerdos, judicio Dei electus, libellum, quem christiani senatores dederunt, et quidem innumeri, postulantes exposulantes, nihil se tale mandasse, non congruere Gentilium istiusmodi pectinibus, non praebere consentum. Questi etiam publice, privatique se non conventuros ad curiam, si tale aliquid decrederetur. Dignum non est temporibus vestris, hoc est, christianis temporibus, ut dignitas christianis senatoribus abrogetur, quo gentilibus senatoribus profana deferatur voluntatis effectus. Hunc libellum ego tracti clementia vestra direxi. Unde constilii, non senatum aliquid de superstitionis impensis mandasse legatis. Sed fortasse dicatur: Cur dudum non intertuerint senatu, cum ista peterentur? Satis loquimur quid velim, qui non interfuerunt; satis locuti sunt, qui apud imperatorem locuti sunt, etc. »

7. *Joannes Chrysostomus scribit adversus Gentiles, Aduros et haereticos, sermonemque habet de anathemate.* — Hoc item anno, qui numeratur vicesimus a conflagratione templi Apollinis Daphnici apud Antiochiam, S. Joannes Chrysostomus, ut ipse lesatur, adversus Gentiles discretissimum commentarium elaboravit: nam ait²: « Ecce cum jam vicesimus ex eo annus agitur, nec tamen additum ab igne relictum pars ulla deleta est ». Haec ita Chrysostomus, qui et eodem anno quinque illas nobilissimas orationes adversus Judaeos elaboravit: significat ad ipse etiam, cum in eorum secunda haec item habet³: « Sub imperatore qui fuit abate nostra ante annos viginti », Julianus scilicet, septem imperatores omnes superavit impetate, etc. ». In super et eodem item anno, edictis Anonemus haereticos de incomprehensibili Dei natura quinque hominibus erudite copioseque tractavit. Idemna et

¹ Hier. epist. LV — ² Item epist. LVII

³ Item epist. LVIII in epistapho Pauli — Paulus epist. LVIII

⁴ Hier. epist. LVIII — Item epist. LVII — Item epist. LVII

¹ Ambrosius epist. XXX — ² Gregorius adversus haereticos, lib. I, c. 10, c. 11, c. 12, c. 13, c. 14, c. 15, c. 16, c. 17, c. 18, c. 19, c. 20, c. 21, c. 22, c. 23, c. 24, c. 25, c. 26, c. 27, c. 28, c. 29, c. 30, c. 31, c. 32, c. 33, c. 34, c. 35, c. 36, c. 37, c. 38, c. 39, c. 40, c. 41, c. 42, c. 43, c. 44, c. 45, c. 46, c. 47, c. 48, c. 49, c. 50, c. 51, c. 52, c. 53, c. 54, c. 55, c. 56, c. 57, c. 58, c. 59, c. 60, c. 61, c. 62, c. 63, c. 64, c. 65, c. 66, c. 67, c. 68, c. 69, c. 70, c. 71, c. 72, c. 73, c. 74, c. 75, c. 76, c. 77, c. 78, c. 79, c. 80, c. 81, c. 82, c. 83, c. 84, c. 85, c. 86, c. 87, c. 88, c. 89, c. 90, c. 91, c. 92, c. 93, c. 94, c. 95, c. 96, c. 97, c. 98, c. 99, c. 100, c. 101, c. 102, c. 103, c. 104, c. 105, c. 106, c. 107, c. 108, c. 109, c. 110, c. 111, c. 112, c. 113, c. 114, c. 115, c. 116, c. 117, c. 118, c. 119, c. 120, c. 121, c. 122, c. 123, c. 124, c. 125, c. 126, c. 127, c. 128, c. 129, c. 130, c. 131, c. 132, c. 133, c. 134, c. 135, c. 136, c. 137, c. 138, c. 139, c. 140, c. 141, c. 142, c. 143, c. 144, c. 145, c. 146, c. 147, c. 148, c. 149, c. 150, c. 151, c. 152, c. 153, c. 154, c. 155, c. 156, c. 157, c. 158, c. 159, c. 160, c. 161, c. 162, c. 163, c. 164, c. 165, c. 166, c. 167, c. 168, c. 169, c. 170, c. 171, c. 172, c. 173, c. 174, c. 175, c. 176, c. 177, c. 178, c. 179, c. 180, c. 181, c. 182, c. 183, c. 184, c. 185, c. 186, c. 187, c. 188, c. 189, c. 190, c. 191, c. 192, c. 193, c. 194, c. 195, c. 196, c. 197, c. 198, c. 199, c. 200, c. 201, c. 202, c. 203, c. 204, c. 205, c. 206, c. 207, c. 208, c. 209, c. 210, c. 211, c. 212, c. 213, c. 214, c. 215, c. 216, c. 217, c. 218, c. 219, c. 220, c. 221, c. 222, c. 223, c. 224, c. 225, c. 226, c. 227, c. 228, c. 229, c. 230, c. 231, c. 232, c. 233, c. 234, c. 235, c. 236, c. 237, c. 238, c. 239, c. 240, c. 241, c. 242, c. 243, c. 244, c. 245, c. 246, c. 247, c. 248, c. 249, c. 250, c. 251, c. 252, c. 253, c. 254, c. 255, c. 256, c. 257, c. 258, c. 259, c. 260, c. 261, c. 262, c. 263, c. 264, c. 265, c. 266, c. 267, c. 268, c. 269, c. 270, c. 271, c. 272, c. 273, c. 274, c. 275, c. 276, c. 277, c. 278, c. 279, c. 280, c. 281, c. 282, c. 283, c. 284, c. 285, c. 286, c. 287, c. 288, c. 289, c. 290, c. 291, c. 292, c. 293, c. 294, c. 295, c. 296, c. 297, c. 298, c. 299, c. 300, c. 301, c. 302, c. 303, c. 304, c. 305, c. 306, c. 307, c. 308, c. 309, c. 310, c. 311, c. 312, c. 313, c. 314, c. 315, c. 316, c. 317, c. 318, c. 319, c. 320, c. 321, c. 322, c. 323, c. 324, c. 325, c. 326, c. 327, c. 328, c. 329, c. 330, c. 331, c. 332, c. 333, c. 334, c. 335, c. 336, c. 337, c. 338, c. 339, c. 340, c. 341, c. 342, c. 343, c. 344, c. 345, c. 346, c. 347, c. 348, c. 349, c. 350, c. 351, c. 352, c. 353, c. 354, c. 355, c. 356, c. 357, c. 358, c. 359, c. 360, c. 361, c. 362, c. 363, c. 364, c. 365, c. 366, c. 367, c. 368, c. 369, c. 370, c. 371, c. 372, c. 373, c. 374, c. 375, c. 376, c. 377, c. 378, c. 379, c. 380, c. 381, c. 382, c. 383, c. 384, c. 385, c. 386, c. 387, c. 388, c. 389, c. 390, c. 391, c. 392, c. 393, c. 394, c. 395, c. 396, c. 397, c. 398, c. 399, c. 400, c. 401, c. 402, c. 403, c. 404, c. 405, c. 406, c. 407, c. 408, c. 409, c. 410, c. 411, c. 412, c. 413, c. 414, c. 415, c. 416, c. 417, c. 418, c. 419, c. 420, c. 421, c. 422, c. 423, c. 424, c. 425, c. 426, c. 427, c. 428, c. 429, c. 430, c. 431, c. 432, c. 433, c. 434, c. 435, c. 436, c. 437, c. 438, c. 439, c. 440, c. 441, c. 442, c. 443, c. 444, c. 445, c. 446, c. 447, c. 448, c. 449, c. 450, c. 451, c. 452, c. 453, c. 454, c. 455, c. 456, c. 457, c. 458, c. 459, c. 460, c. 461, c. 462, c. 463, c. 464, c. 465, c. 466, c. 467, c. 468, c. 469, c. 470, c. 471, c. 472, c. 473, c. 474, c. 475, c. 476, c. 477, c. 478, c. 479, c. 480, c. 481, c. 482, c. 483, c. 484, c. 485, c. 486, c. 487, c. 488, c. 489, c. 490, c. 491, c. 492, c. 493, c. 494, c. 495, c. 496, c. 497, c. 498, c. 499, c. 500, c. 501, c. 502, c. 503, c. 504, c. 505, c. 506, c. 507, c. 508, c. 509, c. 510, c. 511, c. 512, c. 513, c. 514, c. 515, c. 516, c. 517, c. 518, c. 519, c. 520, c. 521, c. 522, c. 523, c. 524, c. 525, c. 526, c. 527, c. 528, c. 529, c. 530, c. 531, c. 532, c. 533, c. 534, c. 535, c. 536, c. 537, c. 538, c. 539, c. 540, c. 541, c. 542, c. 543, c. 544, c. 545, c. 546, c. 547, c. 548, c. 549, c. 550, c. 551, c. 552, c. 553, c. 554, c. 555, c. 556, c. 557, c. 558, c. 559, c. 560, c. 561, c. 562, c. 563, c. 564, c. 565, c. 566, c. 567, c. 568, c. 569, c. 570, c. 571, c. 572, c. 573, c. 574, c. 575, c. 576, c. 577, c. 578, c. 579, c. 580, c. 581, c. 582, c. 583, c. 584, c. 585, c. 586, c. 587, c. 588, c. 589, c. 590, c. 591, c. 592, c. 593, c. 594, c. 595, c. 596, c. 597, c. 598, c. 599, c. 600, c. 601, c. 602, c. 603, c. 604, c. 605, c. 606, c. 607, c. 608, c. 609, c. 610, c. 611, c. 612, c. 613, c. 614, c. 615, c. 616, c. 617, c. 618, c. 619, c. 620, c. 621, c. 622, c. 623, c. 624, c. 625, c. 626, c. 627, c. 628, c. 629, c. 630, c. 631, c. 632, c. 633, c. 634, c. 635, c. 636, c. 637, c. 638, c. 639, c. 640, c. 641, c. 642, c. 643, c. 644, c. 645, c. 646, c. 647, c. 648, c. 649, c. 650, c. 651, c. 652, c. 653, c. 654, c. 655, c. 656, c. 657, c. 658, c. 659, c. 660, c. 661, c. 662, c. 663, c. 664, c. 665, c. 666, c. 667, c. 668, c. 669, c. 670, c. 671, c. 672, c. 673, c. 674, c. 675, c. 676, c. 677, c. 678, c. 679, c. 680, c. 681, c. 682, c. 683, c. 684, c. 685, c. 686, c. 687, c. 688, c. 689, c. 690, c. 691, c. 692, c. 693, c. 694, c. 695, c. 696, c. 697, c. 698, c. 699, c. 700, c. 701, c. 702, c. 703, c. 704, c. 705, c. 706, c. 707, c. 708, c. 709, c. 710, c. 711, c. 712, c. 713, c. 714, c. 715, c. 716, c. 717, c. 718, c. 719, c. 720, c. 721, c. 722, c. 723, c. 724, c. 725, c. 726, c. 727, c. 728, c. 729, c. 730, c. 731, c. 732, c. 733, c. 734, c. 735, c. 736, c. 737, c. 738, c. 739, c. 740, c. 741, c. 742, c. 743, c. 744, c. 745, c. 746, c. 747, c. 748, c. 749, c. 750, c. 751, c. 752, c. 753, c. 754, c. 755, c. 756, c. 757, c. 758, c. 759, c. 760, c. 761, c. 762, c. 763, c. 764, c. 765, c. 766, c. 767, c. 768, c. 769, c. 770, c. 771, c. 772, c. 773, c. 774, c. 775, c. 776, c. 777, c. 778, c. 779, c. 780, c. 781, c. 782, c. 783, c. 784, c. 785, c. 786, c. 787, c. 788, c. 789, c. 790, c. 791, c. 792, c. 793, c. 794, c. 795, c. 796, c. 797, c. 798, c. 799, c. 800, c. 801, c. 802, c. 803, c. 804, c. 805, c. 806, c. 807, c. 808, c. 809, c. 810, c. 811, c. 812, c. 813, c. 814, c. 815, c. 816, c. 817, c. 818, c. 819, c. 820, c. 821, c. 822, c. 823, c. 824, c. 825, c. 826, c. 827, c. 828, c. 829, c. 830, c. 831, c. 832, c. 833, c. 834, c. 835, c. 836, c. 837, c. 838, c. 839, c. 840, c. 841, c. 842, c. 843, c. 844, c. 845, c. 846, c. 847, c. 848, c. 849, c. 850, c. 851, c. 852, c. 853, c. 854, c. 855, c. 856, c. 857, c. 858, c. 859, c. 860, c. 861, c. 862, c. 863, c. 864, c. 865, c. 866, c. 867, c. 868, c. 869, c. 870, c. 871, c. 872, c. 873, c. 874, c. 875, c. 876, c. 877, c. 878, c. 879, c. 880, c. 881, c. 882, c. 883, c. 884, c. 885, c. 886, c. 887, c. 888, c. 889, c. 890, c. 891, c. 892, c. 893, c. 894, c. 895, c. 896, c. 897, c. 898, c. 899, c. 900, c. 901, c. 902, c. 903, c. 904, c. 905, c. 906, c. 907, c. 908, c. 909, c. 910, c. 911, c. 912, c. 913, c. 914, c. 915, c. 916, c. 917, c. 918, c. 919, c. 920, c. 921, c. 922, c. 923, c. 924, c. 925, c. 926, c. 927, c. 928, c. 929, c. 930, c. 931, c. 932, c. 933, c. 934, c. 935, c. 936, c. 937, c. 938, c. 939, c. 940, c. 941, c. 942, c. 943, c. 944, c. 945, c. 946, c. 947, c. 948, c. 949, c. 950, c. 951, c. 952, c. 953, c. 954, c. 955, c. 956, c. 957, c. 958, c. 959, c. 960, c. 961, c. 962, c. 963, c. 964, c. 965, c. 966, c. 967, c. 968, c. 969, c. 970, c. 971, c. 972, c. 973, c. 974, c. 975, c. 976, c. 977, c. 978, c. 979, c. 980, c. 981, c. 982, c. 983, c. 984, c. 985, c. 986, c. 987, c. 988, c. 989, c. 990, c. 991, c. 992, c. 993, c. 994, c. 995, c. 996, c. 997, c. 998, c. 999, c. 1000.

claudere potest intelligi, quod in secunda eorum sic ipse ait: « Nuper cum in hoc venissemus ecclesium dispartiam, et luclandi captus eosdem felicissimus, quemadmodum meministis, pugna nos cum unico Judaeorum excepit ». En vides, tunc contra haereticos illos exersisse stylum, cum paulo ante consensisset manus adversus Judaeos. Sed et inferius cum dicat ante decem annos accidisse sacrificium illam Valentis imperatoris Antiochia exhibitam adversus eos, qui imperium ablatissent, eamdem atque chronologiam in consiguat.

48. Vides magno miraculo, ipso sui ortu statim in tria flumina erumpere fontem, et in milia tyronem adversus triplicem armata in Ecclesiam agmina Gentilium, Judaeorum, et haereticorum irrupere, eadem summa felicitate, atque facilitate disjicere, ardua petere, appeterique accitiores Ecclesiae hostes. Haud enim prudens diaconus a S. Meleto Joannes fuerat ordinatus; Antiochiaque degens, absente Flaviano successore Meleti, decendi numero ejus vicem agebat. De absentia enim Flaviani haec ipse in exordio tractationis adversus Anomoeos haereticos ait: « Quid hoc sit, fratres carissimi? pastor abest, et lumen oves suum cum diligentia servantes ordinem video. Prefecto boni illius pastoris ad quoque officium est, ut non modo illo presente, verum etiam absente, ovile studium omne adhibeat ». Quoniam autem profectus fuerit Flavianus jam ante loquus initio dictum est, nimirum ad Constantinopolitanum concilium, ut Romanam declinaret Synodum, ad quam una cum Epiphano venisse Paulinum alterius patris Antiochiae episcopum, et cum aliis S. Hieronymum, jam demonstratum est.

49. Sed quid insuper hoc eodem anno ad populum tractasse Antiochia reperitur? Habuit eodem tempore sermonem illum curae titulus, *De anathemate*: ab alio vero perperam addita inscriptio illa: « Quod neque vivi neque mortui anathemate plebendi sint »: eam quidem hominiam dictam esse ab ipso mox post quoque illas adversus Anomoeos orationes, plane fatebitur ejus exordio, cum his verbis orationem auspicatur: « Nuper ad vos de incomprehensibili cognitione Dei disserens, tam Scripturarum testimoniis, quam rationibus, quas natura suppeditat, copiose declarabam »: et paulo post: « Accurrite et de anathemate, quae convenit in medium fideliter afferamus ». Sic igitur vides perspicue demonstratum certa quadam connotatione temporum, tanquam in calena annulum inclusum amulo, hoc anno Chrysostomum primo adversus Gentiles scripsisse, deinde disseruisse adversus Judaeos, contulisse postea Anomoeos, atque ad postremum de anathemate sermonem habuisse. At quorsum, dices, epistulae adeo exacta de scriptis Chrysostomi dispositio? Plurimum quidem interest, nos e quo tempore cum ipse de anathemate tractationem instituit, ut et ex hujus temporis rebus nonnulla quae in eo sermone habentur ob-
servari possint, et in partem a nobis in quibus po-

ssi esse videntur, inquam offendant perspicua fiant, et manifesta luce intelligantur.

50. At quoniam ista? Audi: « illeus tu, inquit, qui tanto auctoritalis, qui tantam tibi usurpas polentiam? » ut scilicet dicere audeas anathema, quo qui separatur a Deo, mancipatur diabolo. « Tunc enim sedebat Filius Dei, et statuit oves a dextris, et haedos a sinistris. Cur igitur dignitatem tantam assumis, quae Apostolis tantum communicata, et iis qui illorum sunt idonei successores, vere pleni gratia et virtute? Jam Apostoli diligenter id mandati servarunt: sic enim haereticos eiciebant ex ecclesiis, quasi elodiendus esset dexter oculus; qua tempore membra deiectione magnum suae compassionis et doloris indicium pra se ferebant, etc. »; ostendit enim Apostolos perraro et peragre ea usos esse potestate; atque subdit: « Nullis discere quibus de hoc », nempe qui indebitum sibi jus usurpans, audeat anathema inferre, « qui et Apostolorum temporibus martyrium meruit? Monstratum hujus verbi gravitatem, tali utebatur exemplo: Sicut privatus homo regiam sibi ipsi purpuram circumponens, una cum omnibus qui cum juvant, punitur ut tyrannus; ita et qui Dominicam sententiam fert, et hominem facit anathema Ecclesiae, abducit se ipsum in extremam perniciem, usurpando dignitatem Filii Dei. Sic ille dicebat: Putatisne hanc parvi momenti rem esse, ante judicem, judiciumque tempus, aliquid hujusmodi sententia condemnare? » At quae his graviora subdit, attende: « Obsecramus et contestamur vos, ut a tanto malo desistatis ».

51. « Nam is quem tu anathematizare decrexisti, vel vivit, et adhuc in mortali vita haec superest, vel mortuus est. Quod si adhuc superest; impie agis, qui cum, qui a malo in bonum se vertere potest, crudeliter absecas; si in mortuus est, nullo magis crudelis es. Cur illa? Quia Domino suo stat, vel cadit, non jam sub jure humano existens »: atque tandem haec ad finem: « En propter vos oro, ne vobis verba haec mente excidant. Dogmata enim impia, et quae ab haereticis prolecta, arguere, et anathematizare oportet: hominibus autem parcendum, et pro salute ipsorum orandum ».

Haec vero cum tanta energia inculcet Chrysostomus, ejus stylum evocantur haeretici, quasi nunquam invenerint qui eadem quae ipsi sapiat. Unum doctorem excommunicandi jus e manibus episcoporum inique haereticis usurpatum extorquentem. Sed hos omnes una, si velimus, responsione per facile possumus eludere, si dixerimus, ipsum quod hoc anno adhuc diaconus, novus miles, quod fert aetas inconsulte disseruit, postea provecus factum aetatis alque maturioris consilii, cum dictis huius factis abundantius emendasse, dum de intelligendo ab episcopis anathemate severent ut ita dixerim locis pro conatione tractavit, et sublimioris quoque personas, ut inferius apparebit, anathemate condemnavit. Haec, inquam, si dixerimus, errasse Chrysostomum, quod humanum est, quod juvenum est; sed factum virum, cum veteris, tum operibus perpetam

dicta correxisse : quid esset quod objectare adhuc valeant obghannites haeretici? nisi nolint perituisse, quem incaute semel lapsum esse constasset; quod S. Augustinum laudabiliter saepe fecisse, omnes praedicant. Non habes igitur quid, haeretice, dicas, si Chrysostomum opponimus Chrysostomo, senem adolescenti, veteranum Tyroni, peritorem perito, verbo semel lapso contrarium saepius verbis et operibus astrucentem, et ad rectam ecclesiastici dogmatis lineam veritatem vim passam accommodantem.

52. Sed absit, ut vel minimum quicquam eum in his errasse dicamus : non enim recto pede incesse ad Evangelii veritatem, ipsis tantum videri potuit, qui limis oculis infuentes, strabones nostri temporis, quaeque a recto distorquent. Ex tempore enim, loco, rebus, personis, quisnam sit germanus sensus verborum Chrysostomi, quisque cupidus veritatis facile assequetur : quorum omnium nisi ratio habeatur, vix erit, ut objectionum multiplicis laqueos quis evitet. Considera, inquam, tempus : hoc nempe anno, quo est celebratum Romae Concilium, et sedes Antiochena est adjudicata Paulino, Joannem Chrysostomum cum habuisse sermonem. Attende et illud, Antiochur concionem dictam, absente ejus partis episcopo Flaviano, ut diximus ex ejus verbis, qui Constantinopolim profectus erat ad Synodum. Infucere pariter, Chrysostomum ea perorasse ad populum communionis Flaviani, exasperatum in adversae partis fideles Paulino communicantes, et in eundem odio percitum anathema inclamantem; locutum ad ignobile vulgus, quod nec quid vox anathema significaret, intellexerit : in hos ipso pane exordio his verbis Chrysostomus sic invenitur : « En speculo viros, qui nullum ex sacris Literis germanum sensum, imo nihil omnino sacrarum Literarum teneant, et ut plerumque transeam, nam erubescit dicere : furibundos, nugaces, contentiosos, qui neque sciunt quae dicunt : neque de quibus affirmant ; in hoc uno tantum audaces, quod dogmata statuant, et anathema declarant ea quae maxime ignorant ». En vides ad quos, si sermo Chrysostomi, et quibuscum tota illa disceptatio insumatur. In hos, inquam, est tota illa de non inferendo anathemate exaggeratio, vel cum ait : « Deus, quis in tanta auctoritatis, qui tantam sibi usurpat potentiam? etc. » Vel cum illam eitat martyr sententiam, qui Apostolorum temporibus vivit. Al quisnam hic qui scriptorum monumenta reliquerit, alius quam Ignatius? Est sane locus in epistola ad Smyrnicos, ubi haec leguntur verba : « Si enim jure censetur pena dignus qui adversus regem insurgit, ut qui violenter legum constitutiones, quanto putatis graviori subjacebit supplicio, qui sine episcopo quid velit agere, concordiam rumpens, et decentem ordinem confundens? etc. » Reddidit ipse sententiam et non verba Chrysostomus, atque ad propositum illud suum inflexit.

53. Sed et illo quoque dilemmate convincenda erat plebs ipsa, et omni denique argumenti genere infra manda, quo a cepla reprimere tur audacia : plurimi namque intererat Flaviani communionis homines in officio continere ; ne qui a Romana tolerabatur Ecclesia Flaviani ipse cum suis, nec anathemate hactenus percussus erat, licet improbaretur epus electio, pateretur ipse cum illis, quod inferretur in Paulini communionis homines anathema. Magna quidem indulgentia Romanae Ecclesiae ea fuit, ut eujus non probaret electionem, eum a communionem minime separarit. Versans igitur in re magni momenti Chrysostomum, acerrime in eos invenitur, qui in Paulini sectatores anathema inclamarent, perinde ac si essent haeretici, atque eadem ratione qua Apollinarista censendi : quorum lemeritatem, prociaciamque refundens, vanumque praetextum redarguens, ista subdit : « Ad haec quid respondent illi malitia potentes? Haeretici, aiunt, ille factus est, et inhabitantem habet diabolum : adversus Deum injustitiam loquitur ; multos in profundum perditionis abducit eloquentiae suae efficaci suadela et deceptione. Sane propter hoc a Patribus ejectus est, maxime quia ejus magister quoque partem Ecclesiae abstulit Paulinum vel Apollinarem designando. Sane de istorum singulorum discrimine sermo nullis bene novitatem refutavit, errorem in perniciosissima praesumptionis penetralibus invasisse redarguens ». Haec ipse, plane significans, longe diversam esse Paulini causam atque Apollinaris, quorum differentias alio sermone se discriminasse testatur, qui non exiat.

54. Jam puto, probe intelligis, lector, ex tempore, loco, personis, et rebus, Chrysostomum in tumultuantem populum ut ipse proficitur redarguere voluisse, qui manibus vocibus in adversarios, Paulini asseclas anathema inclamaret ; cuius rei nec jus, nec tempus, nec locus esset. Invenis pariter, quam necessarium sit, ex occasione oblata vim orationis expendere ; cum interdum contingat, his minime perspectis, aliquem existimari loqui blasphemias, cum tamen habita causa perfecta cognitione, nihil dici invenit potuisse sanctius, atque rectius. Nam ex sententia Salomonis¹, *Sermo opportunitas, ille est optimus* : cum aliqui nec ipsa Chrysostomi oratio ita solute fluat, ut quis licet ignoret ex rebus gestis comparatam occasione, necesse sit errore labatur; habet enim ossa sua, quibus subsistat, aliosque labentes sustentet, cum aut jus excommunicacionis a Christo communicatum Apostolis, et successoribus epus episcopis, illisque tantum denegatum, qui ab horum numero haberentur exortes, nam haec adject verba : « Qui igitur dignitatem tantam assumit, quae Apostolis tantum communicata, et us qui illorum sunt idonei successores vere pleni gratia et virtute? etc. » Quibus plane intelligis, tu eos invenit doctorem Ecclesiae, qui extra ordinem Apostolicae successuonis existit homines, ista sibi te-

¹ Eccl. cap. 15.

² Prov. 15.

mere vendicantes, quæ factummodo episcoporum esse noscuntur; quo nihil rectius, nihilque dici potuit auro ore dignus: At de his hæcenus.

55. *Chrysostomi aetas, doctrina, citæ institutio, sermo, namque habet de mathematico.* — Hæc omnia ut diximus, Chrysostomus cum diacono esset, ad populum peroravit: secundum enim Marcellini atque Palladii et ceterum, dicentium ipsum quinque ministrasse diaconum, duodecim vero annos egisse presb. terum usque ad tempus, quo Episcopus creatus est: plane invenitur, cum anno superiori sacro diaconus ordine institutus, et ut omnes affirmant, a Meleho, antequam scilicet ad Constantinopolitanum Concilium se conferret. Ex quibus et Socratem et alios ceteros, qui scripta Chrysostomi nuper recensita, ab eo elucidrata tradunt, cum esset Antiochena Ecclesiæ lector. Sed ut eisdem Joannis actibus et rerum gestarum scriptorunique ratio incedat, auctore Palladio aequali ejus, et aliis, sic se habuit. Ex auditorio ad forum, e foro in eremum, et ex eremo in lectorem adscitus fuit Ecclesiæ Antiochena: ubi diaconatus, ac deinde presbyteratus auctus permansit usque ad tempus, quo inde abstractus Constantinopolim ad ejus Ecclesiæ regimen vocatus est. At tanta hæc nimia brevitate complexa, quo adeo celebris viri res gestæ aliqua saltem ex parte innotescunt, paulo profixiori prosecramur oratione.

56. *Fluorioris scholis egressus, quædam cum febricitate in agendis censuram contraversus in foro versatus sit, ex litteris Libanii tunc temporis ad eum scriptis satis assequi vales: recitat oris Isidorus Pelusiota¹ in epistola ad Ophelinum, quæ sic se habet: « Quod non dicam illi parvum enim id forsasse plerisque videri queat. Verum etiam ipse Libanius, qui eloquentiarum nomine apud omnes clarus et celebris est, præclari viri Joannis linguam ac sententiarum pulchritudinem et argumentorum densitatem ad stuporem usque mirabitur, si, argumento est ea epistola, in qua non modo cum qui tanta dicendi facultate præditus sit, beatum prædicat, verum etiam eos quorum laudes oratione celebravit, et quidem qui Imperatores essent, quod hujusmodi laudem suarum præconem consecuti essent. Hujus autem epistolæ hoc exemplum est.*

57. « Libanius Joanni S.

« Cum pulchram tuam et elegantem orationem accepissem, viros quibusdam, qui et ipsæ orationum optiques et architecti sunt, cum legi. Quorum nullus erat, qui non saltarem, et clamorem ederet, eaque omnia faceret, præ homines admiratione percussit et altissimi facere solent. Ego igitur eo nomine voluptate affectus sum, quæ ad forensium operam, in qua arte specimen edis, demonstrativum quoque dicendi genus adpungis. Atque et te beatum dico, qui ad hunc modum tunc me quaes, et tunc eos qui talem suarum laudum præconem nacti sunt, hoc est, et patrum qui imperium dedit, et filios qui acceperant.

Atque hæc quidem scripsit Libanius ». Hæcenus Isidorus. Porro in laudem Valentiniani Senioris, et ejus filiorum Gratiani atque Valentiniani Junioris illam fuisse elucidratam orationem, apparet, cum videlicet Valentiniano hæc vita defuncto, ejus filii in imperium successero. At qua ætate præstitit tanta Chrysostomus? Secundum initium superius ejus aetatis rationem, agebat tunc tempore Senioris Valentiniani obitus annum vicesimum primum. At licet oratio ipsa desideretur dicta in laudem patris et filiorum imperatorum: tamen qualis illa fuerit, ex aetate ejusdem scriptis tunc temporis editis (si ex germanam superstitis vultu, prædefuncti fratris eligimus quis existimet contemplandam) intelligi facile poterit: proxime enim, nempe sequenti anno, aureos illos de Sacerdotio dialogos elucidravim, cum jam ad episcopatum adscito Basilio amico carissimo, ipse ne teneretur, fuga sibi consuluit; et e foro ut idem ibi testatur in solitudinem evecturus monasticam vitam, se contulit.

58. Agebat tunc, ut ipse fidem facit, annos viginti duos: nam in eodem libro de Sacerdotio id ætatis testatur, cum tunc implesset annos adulescentie, ab hoc ut videtur annuli et indus tertius: nempe cum exegisset annum vicesimum primum, qui est terminus adulescentiæ, et vicesimum secundum inchoasset: tali enim termino etiam apud grecos et illius temporis scriptores distingui adulescentiam a juventute, sanctus Basilius docet homilia in psalmum centesimum decimum quartum. His etiam bene consentiunt, quæ ibidem Chrysostomus¹ alibi de se affirmat, mirum quo tempore Valens imperator diras illas in magos et sacrilegos questiones exercuit Antiochiæ, fuisse ætate adulescentium, nempe sedecim aut septemdecim annorum. Quibus omnibus egregie respondet quod greci² testantur auctores, eundem Chrysostomum vixisse annos quinquaginta duos et menses octo, obitus quo anno Domini quadringentesimo septimo, Idibus septimum et Theodosio secundum consulibus.

59. Qui tunc erat annorum octo tempore ut dictum est, quo Iulianus degebat Antiochiæ, et templum Apollinis conflagravit, atque decimum sextum vel septimum agebat, cum Valens ibidem adversus magos questiones agitaret, et tempore Valentiniani majoris obitus et filiorum successions vicesimum primum annum, vicesimum vero secundum cum scriptis de sacerdotio, et recessit in eremum; idem hoc anno vicesimum octavum implens annum, jam diaconus ea quæ paulo ante recensimus contra Gentiles, Audeos et hæreticos peroravit, atque etiam ad sedulos populares humiliter, sermonem illum de anathemate habuit.

60. De tempore autem commemorationis ejus in eremo ne quid retro intactum relinquamus diversa reperuntur sententiæ, cum alii dicant sexennio in

¹ Chrysost. in Act. Apost. hom. 18. — Eodemque in loco in c. 1. Tom. Chrysost. de or. in c. 1. c. 1. Chrysost. et Zonaras.

co vita instituto perseverasse, alii quadriennio apud Cartherium egisse. Errant tamen qui post presbyteratum consecutum, eum in eremum profectum esse tradunt, cum ipsius asserzione pateat, e foro foras esse progressum in solitudinem. Sed et graviore illi delincentur errore, qui Basilium illum, quorum a puero assueverat, quippe postea ad episcopatum assumptus est, existimat¹ fuisse ipsum Basilium Magnum Casarve Cappadociae episcopum: nam agebat jam septimum annum in episcopatu Casariensi Basilus, cum iste junior creatus est, ut ex temporum exacta ratione habita perspicue licet inspicere. Sed et cum attestatione Chrysostomi constat Basilium juniorem eo tempore eum creatus est episcopus, non excessisse aetatem annorum viginti duorum (aequales enim erant) quo modo fingi potest, hunc illum esse Basilium aetate senem, qui et post sequentem annum ex hac vita migrasse dicitur? Caterum, et cum ipse Chrysostomus de juniore Basilio dicat, eadem illum qua se patria esse natum, nempe Antiochia, facultatibus pauperem; quam longe discrepat ab illo Magno, patria Casariense, quem praediximus fuisse. Gregorius Nazianzenus et Nyssenus affirmant? Vel quid conveniens, ut Basilius Casariensis Antiochia electus esset ab episcopis Syriae, sicut junior iste, de quo Chrysostomus scribit? Vel cum constet Basilium hunc eremum cogitantem esse electum, Basilium vero Magnum liquet, postquam cum Gregorio Nazianzeno eremum incoluisset, vocatum esse ad episcopatum?

61. At licet longe alium hunc Basilium ab illo Casariensi fuisse pateat; existisse tamen doctrina et moribus valde conspicuum, nec adeo Chrysostomo imparem, adolescentem quasi fuerint ad Episcopatum, lentusque ille, cum Chrysostomus fugam arripens in sui excusationem commentarium illum tam celebrem de Sacerdotio elaboravit; de quo audi quid Isidorus Pelusiota ad Eustathium scribat²:

62. « Ego quidem librum, quem a me petiisti, nisi i fructumque ex eo per te expecto, qui ab omnibus exigi consuevit. Nullum enim, nullum inquam, peccus hujus lectio penetravit, quod non divino amore sanciret; ut qui angustam quidem ac venerandam rem accessusque difficilem sacerdotium esse ostendat, verum sine ulla reprehensionis lae consecretandam esse doceat. Siquidem sapiens ille et eruditus arcanorum Dei interpres Joannes Byzantinae Ecclesiae, atque adeo Ecclesiarum omnium oculus, librum eum ita subtiliter et prudenter atque accurate condidit, ut omnes, tam qui ut Deo gratum sacerdotio funguntur, quam qui negligenter et ignave sacerdotalem dignitatem administrant, hic et virtutes suas et offensiones reperiant ». Haecenus Isidorus.

63. Quisnam vero fuerit ille Basilius Chrysostomi praecessarius, haud quid certum habemus,

quod firmiter affirmare possimus; scimus tamen, eodem tempore, in eadem Syriae provincia duos vixisse Basilio, qui interfuerunt Synodo Constantinopolitanae, nempe Basilium Raphanensem in Syria, et alium episcopum Bibli in Phoenicia. Opinatur alii fuisse Basilium Seleucia Isauriae episcopum; attamen constat, Theodoro³ auctore, illum vitam egisse monasticam sub sancto Marciano abbate, et cum eo diu versatum, episcopum vero postea claruisse tempore Concilii Chalcedonensis, cui et subscriptus habetur, post annos septuaginta uno tamen; cum tamen Seleucia Syriae tempore Chrysostomi esset episcopus Maximus, qui ut auctor est Socrates⁴ collega fuit ipsius Joannis in exercitatione vitae monasticae una cum Theodoro illo postea Mopsuestiae episcopo plane infelicissimo: nam a monachatu exiit et a fide; ad quem lapsum scribens ex eremo ipse Chrysostomus recenset insigniores collegas Valerium, Florentium, et Porphyrium. Hos autem omnes sub cura egisse Diodori et Chartherii abbatum, Socrates tradit: quorum priorem Tarsensi ait profectum Ecclesiae; addit Evagrium juniorem filium senioris Evagrii nobilissimi civis Antiocheni in eremum jam antea concessisse, et ejus exemplo nonnihil esse permotum Chrysostomum. Eremus porro illa fuit in Syria: nam Diodorum, sub quo etiam Chrysostomus excoluit vitam monasticam, in ea regione habitasse, Theodoretus affirmat⁵.

64. Quodnam autem vivendi genus arripuerit; vel ex eo probe poteris intelligere, dum crimini sibi tribuit delicias vel cogitasse; ait enim: « Quid ais, o homo, quid loqueris? Arcem viam et angustam jussus es ambulare; ut quid de requie? ut quid de abundantia percontaris? Per angustam januam transire jussus es; quid amplos requiris ingressus? est aliquid ista perversitate nequius? est aliquid ista perversitate deterius? Verum ne existimes me haec dicentem alios incensare, jam nunc tibi de me, de me ipso, inquam, narabo. Eleum enim sedisset in animo meo quondam, relicta urbe, transire ad habitacula monachorum; ego scio quam sollicite persecrabar, unde nobis in illis locis qua necessaria sunt corpori praeberentur; et si possibile esset, et recentis et diurni panis habere quotidie copiam; sed et illud non segniter requirebam; ne forte eodem oleo olla et lucerna esset aptanda, si non leguminis gravis et solitarius eibus sumi iuberetur; sed et ne operis aliquis gravis esset exactor, ne forte fodere terram cogerer, aut ligna deterere, aut aquam humeris portare, vel cetera hujusmodi excludere ministeria: ita omni sollicitudine pro requie corporis percontabar, etc. ». Doluit inquam, et maxime doluit haec aliquando vel animo revolvisse postea, cum libens volensque durissimum vitae illius institutum sectatus est.

65. Sed quae fuerit eius fluctuationes in eremo?

¹ Sicut, lib. VI. c. 1, et alii cum scribit — Inaba, Pelus. lib. I. epist. CLXII.

² Theod. Ch. SS. P. II. c. 12. — Sicut, lib. VI. c. 1. — ³ Theod. lib. SS. Pat. c. 8. — ⁴ Socrates, lib. I. c. 2. — ⁵ Theod. lib. I. c. 1.

Posita sunt namque tunc, secundum prophetiam illud, deserta in stagna aquarum, cum fluente doctrina ex ejus pectore pro opportunitate manarunt. Etenim ad Theodorum collegam ignavam desertorem, insignem edidit commentarum, quo eum ad eremum, unde excesserat, revocare : tradit vero Hesychnus ¹ Hierosolymitanus, eum scriptis Chrysostomi revocatum, sed iterum lapsam, atque detentorem redditum, pessimum haereticorum omnium evasisse ; ut esse solent omnes qui semel excederunt e monachismo, qui solant pro defectione haeresis suscipere patrocinium. Ad eum deservisse Chrysostomum, testatur quoque Imperator Justinianus : « Scripsit, inquit, epistolam ad Theodorum Mopsuesteum, non tamen laudibus, sed querimoniis et increpationibus plenam, utpole illo a bona conversatione lapsus, etc. » Elaboravit tunc pariter duos illos *de Compunctione cordis* libros et *tres de Providentia Dei*, magna admiratione habitos ; sed et *adversus vituperatores vitam monasticam* nobile opus elaboravit tribus libris distinctum ; magnopere admiratus, non inter Gentiles tantum, sed inter Christianos aliquos adeo infelices reperiri, qui tam sublimi detraherent philosophia, homines plane, quorum bens venter esset, et gloria in confusione, terrena tantummodo sapientes. *De virginitate* quoque tunc elaborasse tractatum, complures affirmant ² ; sed alias inde epistolas idem Chrysostomus dedisse putatur, quar non extant.

66. Redditum vero ipsum fuisse patriae ob graves contractas ex duro vivendi genere agritudines, movque ibi ordinatum esse lectorem a Zenone episcopo, auctor est Socrates ; quod contigisse videtur, absente Meletio, Zenone ibi vicariam praefecturam agente, non quidem ut aibi episcopo Hierosolymitano, nullus enim ejus nominis his temporibus illi Ecclesiae praesitit, verum Zenone Tyri episcopo, qui interfuit Concilio Constantinopolitano, vel quod tradit Nicephorus ³ Majumae episcopo. At de Chrysostomo haecenus.

67. *Theodosii leges nonnullae religiosae et civiles.* Jam vero reliquas hujus anni, quae extant, res gestas recensamus. Theodosius imp. hoc anno concessit Gentilibus, ut suas adiret basilicas, illas sane, in quas negotiorum causa conflueret consueverant, ita tamen ut omnino a sacrificiis absternerent. Repertum enim ea de re rescriptum ad Palladium ⁴, quod sic se habet.

« Impp. Gratianus, Valentianus, et Theodosius AAA, Palladio duci Ostroaena.

« Etenim olim frequentiae dedicatum, castri etiam, populo quoque communem, in qua simulacra feruntur posita, a his praeferunt quam divinitate me-

tuenda, jugiter patere, puber constiti auctoritate decernimus. Neque huic rei obsequium officere sinimus oraculum ; ut conventu Urbis et frequenti eoru videatur experientia tua, omni votorum celebritate servata, auctoritate nostra ita patere templum permittat oraculis, ne illic prohibitorum usus sacrificiorum hujus occasionis occasione aditus permittitur esse credatur. Dat. prid. kal. Decemb. Constantinop. Antonio et Syagrrio coss. »

68. Hoc etiam anno, isdem consulibus, adversus Manichaeos clandestinos conventus agentes, iidem ediderunt impp. sanctionem, qua eum pluribus illos praevis officiant, eosdem jubent inquiri, omnique sollicitudine pervestigari ; nam post multa haec habent ⁵ « Sublimitas itaque tua det inquisitores, aperiat forum, indices denunciatosque sine invidia delationis accipiat. Nemo praescriptione communi exordium accusationis hujus infringat ; nemo tales oculos cogat latentes conventus ; agris videlicet sit, prohibitum mœnibus, sede publica privataque damnatum ; ac summa exploratione rimetur, ut quicumque in unum Pascha diem non obsequenti religione convenierit, tales indubitanter, quales haec lege damnavimus, habeantur. Dat. prid. kalend. April. C. P., Antonio et Syagrrio coss. »

69. Quo pariter anno adversus validos mendicantes est promulgatum edictum ⁶. Effusa namque largitas Christianorum, pauperibus bona erogantium, allicebat ad mendicandum validos etiam. Nam Hieronymus ⁷ de Pammachio : « Fores quae prius salutantium turmas vomebant, nunc a miseris obidentur, etc. » Agit ibi pluribus de multitudine et miseranda conditione parentum stipem, atque addit : « Hoc exereit comitatus incedit, in his Christum confovet, horum sordibus dealbatur ; munerarius pauperum, et egentium candidatus sic festinat ad caelum ». Haec ipse ⁸, et alibi de aliis multa id genus ; hoc ipsum S. Paulinus in epistola ad Alextium ⁹. Cum igitur liberalis esse solet fidelium erga pauperes omni tempore munificentia ; in obitu tamen alicujus ex civis erat effusa, ut iidem citati auctores pluribus docent exemplis ; idque ex antiquo Ecclesiae more, ut Origenes ¹⁰ tradit in Job. Ceterum locus mendicantium praeforibus esse solebat ecclesiarum in porticibus atri ; id colligitur in primis ex Gregorio Nazianzeno ¹¹ illis verbis : « Petitio-num clamor internis templi cantibus ex adverso respondet, atque e regione mysticorum vocum miserabilis luctus excitatur ». Et Joannes Chrysostomus ¹² : « Propterea, inquit, et ante ecclesias et martyrum monumenta pro foribus pauperes sedent, ut nos ex hujusmodi spectacula multum capiamus utilitatis ». At de his haecenus.

¹ In Actis quibus Synodi Act. V. — ² Socrat. lib. VI, c. 7. Necroph. — ³ Hist. c. 2. et alii. — ⁴ Niceph. lib. VIII, c. 2. — ⁵ E. VIII, de Paganis. — Theod.

⁶ C. IX, de haer. C. Theod. — ⁷ E. IX, de salut. monach. C. Theod. — ⁸ Hier. epist. XXVI. — ⁹ Paulin. ep. XXVI. — ¹⁰ Greg. in Job. lib. III. — ¹¹ Greg. Naz. orat. de amor. pauper. — ¹² Chrys. ad popul. Antioch. homil. 26.

Ante periodi Graeco-Romano 3875. — Olymp. 290. an. 2. — Frh. cond. 14.5. — Jesu Christi 382
 — Damasi pape 17. — Gratiani 16. Valentiani Junioris 8. Theodosii 1

1. *Consules*. — Ad num. 1. cons. *Antonius*, et *Syagrius*: ille in Oriente. hic in Occidente creatus. *Syagrius* diversus est a *Sygrio*, qui anno precedenti annu aperuit, ut ostendi in Prolegomenis ad Dissert. Hypaticam num. XXVIII, ideoque perperam cum nota numerali a Baronio editur. *Antonius* erat pater Placillæ prioris Theodosii imperatoris uxoris. Themistius enim in Oratione, quæ inscribitur, « Gratianum actio ob pacem et ob consulatum Saturnii » anno sequenti gestum, quam Harduinus in nova Operam Themistii editione publicavit. Theodosium laudat his verbis: *του γαρ του γένους ἀρχιστάτου προτις παύσας τον πατριδαιον λόγον και τον κιδιστον*, etc., id est: « Postquam enim generis propinquitati primas honoris detulisti, patruo videlicet et affini ». Ubi patruus est Eucherius, qui anno precedenti consul fuit; affinis vero, seu, ut vox Græca *αδελφου* magis proprie significat, alius non est, quam Antonius hoc anno in Oriente consul Placillæ Augustæ pater. Verum est Zozimum lib. 5, pag. 781 vocare Eucherium *του του βασιλιου αδελφου*, id est, *imperatoris patruum*, nempe Arcadii, de quo ibidem loquitur. Sed vox *αδελφου*, quæ proprie patruum aut avunculum significat, eo in loco *propatruum* significare existimo, qualis erat Eucherius respectu Arcadii.

2. *D. Chrysostomus fit lector Ecclesie Antiochene*. — Ad num. 66. Nicephorus lib. 13, cap. 2, *Zenonem*, qui sanctum Chrysostomum lectorem ordinavit, *Gaza* seu Majumæ episcopum facit. Sed, cum *Zeno* episcopus Majumæ regnante Theodosio creatus fuerit, ut scribit Sozomenus lib. 5, cap. 8, alius sit oportet ab illo *Zenone*, qui Chrysostomum

lectorem ordinavit; cum Chrysostomus lector factus sit principatu Valentis Augusti anno circiter 601XX. Baronius *Zenonem* hunc, a quo Chrysostomus lector Antiochiæ est ordinatus, tradit episcopum fuisse *Tyri*, eum qui interfuit Concilio Constantino-politano; et tunc absente Meletio vicarium ejus fuisse in Ecclesia Antiochena. Quæ conjectura verosimilis. Sed, quod Socratem reprehendit, qui *Zenonem* illum fuisse dixerit episcopum Hierosolymorum, in eo perspicue fallitur, inquit Valesius in Notis ad lib. 6 Socratis, cap. 3. Neque enim Socrates *Zenonem* facit episcopum Hierosolymorum; sed tantum ait, *Zenonem* episcopum Hierosolymis redeuntem, ordinasse Chrysostomum lectorem Antiochiæ. « Joannem », inquit Socrates, « *Zeno* episcopus Hierosolymis rediens lectorem Antiochene Ecclesie designavit ». Profectus fuerat *Zeno* Hierosolyman vel orationis causa, ut mos tuit illorum temporum, vel ob aliquam ecclesiasticam necessitatem. Palladius in Vita Chrysostomi scribit, eum a Meletio lectorem esse ordinatum; quod ita intelligendum putat Valesius, ut a Meletio id factum esse dicatur, quod a *Zenone* ejus vices agente factum est.

3. *Lex adversus Apostatas*. — Ad num. 67. Lex 3 Codicis Theodosiani *De apostatis*, non a Gratiano, ut existimat Baronius (an. 383, n. XXI), sed a Valentiano Junioe emissa. Merobaudæ n. et Saturnino cons., anno scilicet sequenti. Inscripta est enim *ad Hypatium P. F. P.* Africa, ut liquet ex Legg. Codicis Theodosiani 13 et 15 *De extraordinariis*, directis ad Hypatium P. F. P. et Carthagine propositis.

DAMASI ANNUS 17. — CHRISTI 383.

1. *Maximi tyranni in Gratianum insurgentis res gestæ.* — Qui sequitur annus Domini trecentesimus octogesimus tertius, inchoatus est Merobaude et Saturnino consulibus, quo et Gratiani decimus sextus absolvitur. Horum consulum nota, consignatum habetur epitaphium a S. Damaso papa conscriptum versibus istis, hoc anno ¹:

Quid loquar, aut sileam? prohibet dolor ipse fateri.
 Ille humilis lacrymas retinet, co-nosce, parentum
 Progenita, fuerat primo que juncta marito
 Pulchra decore, suo solo contenta pudore.
 Ille dilecta satis inuere gentris amore.
 Accipe, quid multos, Italiam post fœdera prima
 Etepta, ex oculis Floni genitoris abivit
 Effertur cupiens, cæli conscendere lucem.
 Ille Damasis præstat, cunctis solatia flibus

Via, an. XVI. M. X. dies XV. Dep. III. KAL. Jan. FL. MEROBÆDI ET FL. SATURNINI. COSS. Hæc DAMASUS; qui licet summus Pontifex, tamen et in his quoque se servorum Dei servum exhibuit, ut parentes de filiaë obitu moerentes, ita (ut legisti) scripto epitaphio consolaretur. His occasione novorum consulum postis, jam quæ sub iisdem hoc anno gesta sunt, videamus.

Hoc anno Maximus dux exercitus in Britannia tyrannidem arripuens, acclamatus a militibus imperator, transmittens exercitum in Gallias, ab intensis Gratiano legionibus exceptus, imperium sibi corroboraat. Hæc Victor ², et Zozimus ³. Treveris ipsum collocasse thronum imperii, Gilda ⁴ Sapiens tradit, qui et hæc de eo summam habet: « Maximus callida primum arte potius quam virtute, finitimos quosque pazos vel provincias contra Romanum statum, retræ perjurum mendaciipie sui facinoroso regno adnectens, et unam atatum ad Hispaniam, alteram ad Italiam extendens, et thronum iniquissimi Imperii apud Treveros statuens, tanta insania in dominos debauchatus est, ut duos imperatores legitimos, unum Roman, alterum religiosissima vita

pelletet, etc. » Hæc ipse. Et autem obsequentes sibi milites redderet, et usum arte, et colorasse mendaciam, Pacatus ⁵ tradit, ut se Theodosio imperatori affinitate conjunctum asereret; quasi eadem ipse, conscio Theodosio, aggressus esset. Affirmant alii, Maximum Britannum genere, ex Helena Constantini matris propagine originem mendicentem, Britanniaë regulorum ope fultum audax facinus perlentasse, Britannum quidem ipsum fuisse, Socrates ⁶ tradit; de stemmate vero Constantini sibi aliquid arrogasse, cognomen Flavium indicium est; dicebatur enim ipse Flavius Clemens Maximus, licet Zozimus ³ Maximum Hispanum genere fuisse velit.

2. Gratianum autem cum se non Britannia tantum copis Galliarumque exercitu destitutum videret, sed et infidos esse putaret, quod et expertus est, reliquos, qui apud se erant milites, Hunnos sibi concilians, in Gallias eos vocat adversus Maximum: quorum alios classe voluit instigare Britanniam, ut horum fatigatus molestiis revocari ab inceptis Maximus posset: alios vero Alanis conjunctos in Gallias proripere jussit, ut aliis copis jungerentur. Sed Gratiano exercitus prodicione extincto, Valentinianus frater, sub pacis spe cum Maximo in cuncta, alio eos abire mandavit: id quidem S. Ambrosius in relatione ad Valentinianum, Maximo inculcatum a se fuisse inter alia tradit, cum ait ⁷: « Vide autem, quid intersit inter tuas imitationes, et Valentiniani Augusti pueri mansuetudinem. Tu flagitabas, quod Barbarorum stipulis agnibus Italiae te infunderes: Valentinianus Hunnos atque Alanos appropinquantes Galliaë, per Alemannia terras præflexit ». Excusat tamen non contra Maximum præcipue accitos esse Hunnos, sed contra Juthungos Rhænas populantes.

3. Inter hæc autem, cum Maximus transiens in Gallias cum Britanum Armoricos e sedibus eiecisset, atque ubere sed habitatoribus vacuum regionem iisdem Britannis militibus tribuisset; quo novam coloniam in posteros propagaret, Conanti Britanni

¹ Epitaphium in Epitaphio, anno diebus S. Martini in Montibus — Victor lib. c. 1. — Zozim. lib. IV. — Gilda de exc. Britan.

² Pacat. in Panegyro. Theodor. — Socrat. lib. V. c. 11. — Zozim. lib. IV. — Ambros. epist. XXXII.

reguli, quem Britanorum ducem habebat in exercitu, consilio; e Britannia novis colonis singulas virgines singulis milibus conjugio foederandas, missa legatione ad Cornubia in Britannia regem, expetiit. Nihil visum est negari debere novo imperatori, quem in Britannia exortum iidem Britannia reguli omni studio convosissent, cum praeferim nominis gentilibus suis, iisdemque donatis nova provincia praedivilibus, suas ipsorum filias matrimonio honestissime coniungendas fore, certum haberent. Duabus igitur legionibus Britanicis, pro numero militum, qui tunc in eis reperti fuere, totidem delectae sunt virgines, omnes numero undecim mille; quarum principem locum tenebat Ursula regis Cornubia, nomine Dionoe, filia, desponsa Conano duci exercitus Britanorum. Cometa Londini collecta, impositaque sunt invila navigiis; dumque nauae solvant Armorico regionem versus, a saeva procella impelluntur ad Germanicum litus; ubi dum essent, Melga Pictorum et Gannus Hunnorum piratae, qui pro Gratiano adversus Maximum mare illud incursabant, eas nacti, in ipsas irruentes ut hostium feminas, saevitia pugnarunt atque libidine. Sed cum hortante Ursula, mortem pati potius delegerint, quam virginei pudoris ferre dispendium; barbarico illi in eas incensi furore, quod properarent alio, nec esset otium eas demulcere blanditiis; in ipsas armis ut in hostes insiliunt, trucidantque singulas: quas duplici aetnas corona, martyrii scilicet atque virginitalis, calum excepit. Haec quidem ex antiquis monumentis rerum Britanniae excepisse, Gaufridus episcopus Asaphensis in suo de rebus Britannicis commentario tradit.

4. At licet nulla de aliis auctor habeat fabulosa, quae veris nonnihil fidei detrahant, ut magno delectu sit liber ille legendus; eum tamen eo loco constituta res sit, ut inter apocryphorum quisquillas arbitri considerentes, quae magis verisimilia comprobentur, ea jure deligenda putemus; obvisi acceperimus manibus, quae ab eodem auctore narrantur, quod eadem pluribus fulciantur verisimilibus conjecturis, reliqua vero quae edita habentur Acta plurimis consenti enique prudenti referat esse figmentis. Dissertimus de his in nostris Notis ad Romanum Martyrologium. Lindanique episcopi Gandavensis viri eruditione clarissimi ad stipulationem adieciimus. Quibus accedant, quae vir nobilis et cum primis disertus Marcus Velerus in Fragmentis Binearum antiquae tabulae summa peritia illustratis haud pridem edidit, ubi agit de Praetorio Agrippinae ad mare sito; cuius sententiae antiquorum monumentorum fide certa testate haud inviti subscribimus. Tu velim ipsum consulas. Nos jam reliqua percuramus.

5. *Ethanis viris Gratiano adversis adhaeret Maximus imperii cupidine.* — Hoc anno res Gentilium Roma mirum in modum collapsa sunt; demptis enim sumptibus sacrificiorum ac stipendiis sacerdotum, illud superadditum est, ut Gratianus nomen respectu Summi Pontificis, quod hactenus note

maiorum, absque tamen labe ipsorum sacrorum, christiani imperatores ob summam potestatis amplitudinem retinuerant: sed et Urbis praefecto de rebus ad Gentilium superstitionem pertinentibus, quod pontificum erat, auctoritatem tribuit iudicandi, quod ex Symmachi¹ epistolis colligi potest. Verum his accessit, quod cum praefecturam praetorii sive Urbanae Graechus vir clarissimus candidatus Christianae religionis gereret, in deiciendis idolis egregiam navavit operam. Contigisse quidem hoc anno ejus praefecturam praetorii, complura imperatorum rescripta declarant²; licet S. Hieronymus scribens ad Laetam ejus consanguineam, praefecturam Urbanam gessisse dicat: sed cum de ea nulla sit mentio penes antiquos, facile irrepressibilis error potuit, ut loco Urbanae, praetoria, vel e converso praetoria pro Urbana sit posita. Porro de zelo novi Hierobaal, haec ipse Hieronymus habet³: « Ante annos paucos propinquus vester Graechus nobilitatem patriciam sonans nomine, cum praefecturam gereret Urbanam, nomen specum Millurae, et omnia portentosa simulacra, quibus Corax, Niplus, Miles, Leo, Perses, Helios, Bromius pater iniiciantur, subvertit, fregit, exussit, et his quasi obsidibus ante praemissis, impetravit baptismum Christi? Solitudinem patitur et in Urbe gentilium; dii quondam nationum cum bubonibus et noctuis in solis culminibus remanserunt; vexilla militum crucis insignia sunt ». Haec Hieronymus. Sed et Prudentius egregium factum Graechi illa versibus cecinit⁴:

Jan quid Poplicolas Plebicolas petentiam nomine Graechus
Jure potestatis fultus, et in arce senatus
Praecipuos, simulacra omnia jussisse revolvi,
Cumque suis pariter laboribus omnipotenti
Suppliciter Christo se consecrasset gentibus?

Quam autem infenso animo id gentiles senatores inlerint, exitus declaravit; siquidem secreto studere coeperunt Maximo tyranno adversus Gratianum imperatorem.

6. Porro Maximus quantumlibet esset christianus, uxoremque maxime piam haberet; tamen causa dominandi libidine nullam quamvis homine christiano indignam praeferebat occasionem, qua uni verum conciliare sibi posset imperium. Quod igitur sciret senatores qui erant Romae gentiles, ob sublatam aras et sacrificiorum impensas direptas adversus Gratianum infenso animo esse, eos spe felicitatum eventuum delinquis atque illectos, reddidit sibi devinctos, maximeque sui cupidos, atque adeo ut nomen Maximi celebrare et exollere, minime vererentur. Nam inter alia a Zoizimo⁵ proditum est, quod cum miscelando idololatram Gratianus nomen pariter abjecisset Pontificis Maximi, quod non superstitionis amore, sed puris ac potestatis conservanda gratia, ut dictum est, titulo tenuis christianam impe-

¹ Symmach. lib. V. ep. 40. — 2. Id. ib. de quo. Lib. II. lib. V. Cod. de dignit. lib. 1. c. 1. — 3. Hier. ep. V. c. 1. — 4. Prudent. contra gentes. lib. 1. — 5. Zoizim. ib. c. 1.

ratores iactantius retinuerunt, mox illud argentum in Gratianum s'cema iactarunt, ex Symmachii politico libello deproptum: « Si princeps non vult appellare Pontifex Maximus, admodum brevi Maximus Pontifex fiet ». Hæc apud Zozimum, qui autem illis contulerit Maximus, Gratiano extincto, suo loco dicemus.

7. *Gratiani abbas et laudes.* — At nulla interposita mora, hoc eodem anno, mense Augusto, Gratianus occiditur, de cuius nece hæc summam S. Hieronymus: « Gratianus ab exercitu suo proditus, et ab obviis urbibus non receptus, indilato hosti fuit, cruentoque manus vestigia parietes tui, Langdun, testantur ». Hæc ipse. Porro res gesta a Socrate¹ ita describitur: « In rheda, que lectica speciem præ se ferebat, quoque a nullis gestabatur, Andragathius Maximus dux occultis præcepit ut satellitibus imperatoris denunciaretur, imperatorem Gratianum conjugem in et veclam esse; imperialorque fluvium Rhodanum, qui Langdunum urbem Gallie præterfluit, trajicienti obviam procedere, Imperator itaque conjugem esse ratus, insidias haudquaquam cavavit, sed in hostis manus, tanquam cæcus in fossam, imprudens incidit. Nam Andragathius e rheda desiliens Gratianum interfecit ». Hæc ipse, eademque Sozomenus². Cæterum Zozimus³ longe aliter rem gestam sic breviter narrat: « Conspicatus autem Gratianus primo quidem Mauros opules universos discessionem fecisse, atque Maximum Augustam acclamasse, deinde cæteros etiam paulatim ad Maximus partes transire; desperatis rebus, sumptisque secum trecentis equitibus, pleno cursu cum eis versus Alpes aufugiebat. Eas cum nonnullo munifas presidio reperisset; versus Rhodias, et Norienn, et Pannoniam, et Mysiam superiorem tendebat. Hæc illius fuga non neglecta, Maximum magistrum et præmum Andragathium oriundum e Ponto Euxino, qui esse perantico in ipsum animo videretur, cum equis laborum tolerantissimis ad eum persequendum misit. Is impetu continuo Gratianum persequens, cum Sigidum Langduni pontem transiturum apprehendisset, occidit ». Hæc Zozimus; qui tamen in eo lapsus errore est, dum Sigidum pro Langduno posuit; nam omnes alii, nique his temporibus scribentes, apud Langdunum ipsum occisum esse testantur, ut Rufinus⁴ qui cum Hieronymo eadem tradit, nempe suorum magis prodicione, quam vi hostium Gratianum Langduni occisum esse: Quem ultimis altibus Ambrosium nominasse, ipse in ordine habita in funere⁵ Valentiani narrat his verbis: « Tu me inter tua pericula requiebas, tu in tuis extremis me appellabas, memi de te plus dolebas dolorem ».

8. Gratianus necem hoc anno, isdemque consulis, octavo kal. Septembribus confugisse, Marcellinus habet in Chronico. De annis vero quibus imperavit,

Socrates, Sozomenus, et alii tribuunt egus imperio annos quindecim; cæterum si numeres a consule L. Lupicino atque Jovini, et ejus anni nono kalendis Septembribus, quo a Valentiano patre idem Socrates tradit Gratianum iunctum imperio ipse est annus Romani hecenesiesimus sexagesimus septimus, ulique reperies ipsum imperasse annos sexdecim et uno die amplius. At minime iis assentimur, qui tribuunt a tali egus annos viginti quatuor: nam qui adultus ut habet Ammianus⁶ a patre Augustus creatus est, atque annos sexdecim imperavit, plane numerum illum excessisse oportuit. Triginta octo enim vixisse apud Victorem legimus; sed putto legendum, annos viginti octo, quantum ex Ammiano colligere licet.

9. Prædicantur a sancto Ambrosio⁷ Gratiani fundatissimi mores, ut illis verbis: « Fuit ipse fidelis in Domino, pius atque mansuetus, puro corde: fuit etiam castus in corpore, qui præter conjugium nescierit temina alterius consuetudinem ». Bursus idem Ambrosius alibi⁸ de exitu Gratiani et fide ipsius: « Recordamur aliquem proxime ab omnibus appetitum, a suis destitutum ac proditum: qui dudum in suggestu locatus imperii, subito egens omnium, ab ipsis, quorum hæreditarium fuerat sortitus obsequium, cepit urgeri, ingruntibus in exitum, inferentibus morlem, nullo auxiliatore, nullo jam socio sui, nullo comite. Quid aliud melius dixerit, quam quod ex ipso cui se devovit, acceperat: *Nunc Deo subdita erit anima mea?* Hoc est: Quid persequimini? Quid furitis? Quid insultatis? Carnem potestis interficere, animam non potestis. Vitam islam corporis potestis eripere, meritum non potestis extinguere. Scriptum⁹ est enim: Nolite timere eos qui possunt occidere carnem, etc. » Tota namque illa tractatione quod reliquum est usque ad finem, idem sanctus commendans Gratiani pietatem atque constantiam, Maximus crudelitatem exaggerat, Julique comparat proditori, Pilatoque duriorum appellat, quod cum ille Christi corpus sepultura mandandum peleribus dederit, hoc Maximus denegasset. Deplorat hos mores, hæc tempora idem sanctus Ambrosius, cum in Apologia David ipsum regem atque prophetam commendat, quod cum ei oblata esset occasio nullo negotio inloque sui periculo Saul persecutoris a Deo rejecti regis occidendi, renique poliundi a Deo sibi unctioe prophetica destinati, abstinuit tunc a nece ipsius, expectans, ut a Deo mors eadem inferretur. Ad¹⁰ enim: « Quo solo exemplo docuit omnes homines non præripiendum regnum, etiam si debeat; sed expectandum, ut suo tempore deferatur. Utinam huic virum imitati essent posteri: non lautas bellorum pertulissemus acerbitates, Arguis quod unum occiderit: non consideras quod ducerit; quemadmodum pax orbi Romano perpetua servaretur. Quam gravi adhuc lumus vastitate! quam publico quodam tofus orbis

¹ Hier. op. cit. — ² Sozom. ib. x. c. 1. — ³ Sozom. ib. vii. c. 1. — ⁴ Rufin. ib. x. c. 15. — ⁵ Ambros. op. cit. c. 2. c. 10.

⁶ Ammian. lib. xxvii. — ⁷ Ambros. oral. in obit. Valent. — ⁸ Ambros. op. cit. lxxi. — ⁹ Mat. x. — ¹⁰ Ambros. in Apolog. David: 6.

funere appetiti, necem regis exolvimus! Non dura supplicia! Inde adhuc nobis barbarus hostis insultat, dum parata adversum se, in nos arma vertuntur. Sic vires ceciderunt publice, sic Romana virtus suis moribus fracta consenuit, dum publico rapitur pericidii, quod paterna sollicitudinis religione suscipitur ». Hæc gemens Ambrosius.

10. Sed fumus Gratiani denegatum a sævo Tyranno, celebremus nos laudibus, que ab ejus sacri scriptoribus sunt sine invidia cumulatæ: non enim a S. Ambrosio tantum, sed laudatur pariter a Rufino Gratianus, cum ait ¹: « Gratianus pietate et religione omnes pene qui antea fuerunt principes superabat: usu armerum strenuus, velox corpore, et ingenio bonus erat; sed juvenili exultatione plus fere latus, quam sufficiebat, et plus verecundus, quam Reipublicæ intererat ». Nulla magnaque Ausonius concessit de virtutibus Gratiani in gratiarum actione pro suo consulatu, ut inter alia: « In cibis, inquit, cujus sacerdotis abstinentior caritioria? in vino cujus semis mensa frugator? Oberio conclavis tui non sanctior ara Vestalis, non Pontificis cubile castius, nec pulvinar Flemingis tam pudicum. In officis amicorum non dico paria reddi: antevenis, et quoties in obsequio præcedimus, erubescis pudore tam obnoxio, quam in nobis esse deberet ab imperatore preventis ». Et inferius post nonnulla: « Egrotantes amicos Trajanum visere solebat: lactem in eo comitas prædicanda est. Tu et visere solitus et mederi, præbes ministros, instruis cibos, fomenta dispensas, sumptum adjeicis medellarum, consolaris affectos, revalescentibus gratularis. In quot vias de tua ejus humanitate progredieris? Legionibus universis, ut in communi morte evenit, si quid adversi acciderat, vidi te circumire lenteria: Satin salva, querere: tractare vulnera sanciorum, et ut salubriter apponeretur medela, atque ut non cessaretur, instare. Vidi quosdam fastidentes cibos, te commendante, sumpsisse. Audivi confirmantia ad salutem verba profari, occurrere desideris singulorum: hujus sarcinas multis aulicis vehere, his specialia jumenta præbere, illis ministeria perditorum instaurare fixarum: aliorum egestatem tolerare sumptu, horum meditare velare vestitu: omnia agere indefesse et benigne, pietate maxima, ostentatione nulla: omnia præbere agris, nihil exprobrare sanatis ». Hæc et alia Ausonius consul.

11. Cum igitur adeo spectata atque commendata vita existeret Gratianus; miramur vehementer Ammianum ², qui cum ipsam laudet, in vana demum studia Commodi dellexisse tradit: et que tandem? quod foras in vivariis sagittis conficere soletet. Quid hoc demum, si re haud illiberali consuevit juvenis interdum post curas gemo indulgere? Que hæc collatio, ut qui nec pilum habuit smulæ Commodi, eundem Commodi comparet? sic quidem ethiopes scriptor in Christianos principes parum æquis.

12. *Marinus, eode Gratiani amicorum pr-*

tracta, ne ultra progrediatur Ambrosii precibus ad-
scribitur, qui et apud illum legatione fungitur;
ubi de Satyro fratre et Marcellina Ambrosii sorore,

— Post necem vero Gratiani nequaquam extinctus est Maximus furor; sed cum in alios Gratiani studiosos agentes in Galliis, tum præcipue in Merobaudem consulens, et Balionem ducem esse conversum, Paccalus tradit; occisumque illum, istum vero ob meritum crudelium cruciamentorum sibi ipsi mortem intulisse, idem affirmat. Sed S. Ambrosius Balionis mortem eodem exprobravit Maximo, cum legatum apud eum egit; nam in relatione ad Valentinianum hæc habet ³ in persona Maximi: « Quom, inquit, occidi? Respondit ei: Balionem. At quem virum? quale in bellatorem? Hæcine fuit justa causa exilii, quod Imperatori suo fidem servavit? Non ego, inquit, eum jussi occidi. Respondit: hoc audivimus, quod occidi jussus sit. Sed inquit, si ipse sibi vim non intulisset, jusseram eum deduci Balionem, et ibi vivum exuri. Ergo propterea et illud creditum est, quod eum occideris. Quis autem sibi parendum putaret, cum occisus sit bellator strenuus, miles fidelis, Comes utilis? » Hæc S. Ambrosius. Sed Merobaudem injuste Prosper in Chronico infamat de profitione Gratiani: nam Paccalus virum de fide sincera erga ipsum imperatorem plurimum laudat.

13. Post vero exsultatam Maximi crudelitatem, de stabiliendo sibi Imperio cum cogitare cepisse, Zozimus ⁴ tradit, legatosque misisse ad Theodosium imperatorem Constantinopolim, ut epus annum exploraret, velletne bello decernere, vel adsciscere ipsum in collegam imperii. Ille autem temporis rationem dicens, bona se aluit tyrannum, ne eodem furore quo carperat, pergeret, atque superans Alpes, Valentinianum inbellem adolescentulum asque conficeret, totumque sibi Occidentale imperium vendicaret. Quod vero tradidit ⁵, post Gratiani necem, Valentinianum, Justinum, atque Probum præfectum prætorio metu deseruisse Italiam: haud quidem hoc anno contigit, sed cum postea ex improviso Maximus se in Italiam intulit: quando autem id acciderat, suo tempore dicturi sumus. Ceterum ut savientis tyranni impetus infra Galliarum limites contineretur, qui instar fulguris eodem tempore momento Britannias, Galias, atque Hispanias redidit sibi subditas; latentis fuit virtutis, nempe divini munus, Maximum ad prope nescentem coercentis. At quomodo hoc? andi.

14. S. Ambrosius audito obitu Gratiani, barbarosque omnes sub Maximo militantes ad totum eandem imperii esse paratos, ac tam quæque in Italiam grassatos, ab omnibus et ubique inveni, apud Deum seques fieri parati accessit, instaque Moysi stetit in ⁶ contractione in conspectu ceptis, ut averteret iram ipsius, se stante pro omnium salute deprecans. Obtinuit tandem quod exitis precibus efflagitavit, sed dispendio carissime rei, nempe obitu antiquissimi

¹ Ambr. epist. XVI. — ² Ammian. lib. XXXI. — ³ Ambrosius ad Valentinianum, lib. I. — ⁴ Zozimus, lib. VI. — ⁵ Prosper, lib. II. — ⁶ Ps. LXXV.

¹ Rufin. lib. II. — ² Ausonius, lib. XXXI.

fratris Satyri. Testatur quidem id ipse in ejus oratione fidei, cum ait: « Nihil habeo quod querar, sed habeo in quo Deo gratias agam: quia semper optavi, ut si quae perturbationes, vel in Ecclesiam, vel in me manerent, in me potius ac meam reciderent domum. Deo igitur gratias; quia in hoc omnino meo, cum omnia mobilis sint suspecta barbaris, communem meritorum privato dolore transegi, et in me conversum est, quaequid timebamus omnes; atque utinam hic consummatum sit, ut dolor meus publici doloris redemptio sit. Nihil quidem habui, fratres carissimi, in rebus humanis tanto fratre pretiosius, nihil amabilius, nihil carius; sed praestant privatis publicae, etc. » Praesenti enim anno datus Satyri fratri configit; ut ex eo perspicue potest intelligi, cum idem Ambrosius ait, cum litteris Symmachi rovocatum ne ex Africa in Italiam veniret, flagrante ipsa Italia bello civili, mirum cum Maximus in Italiam, ut dicitur, ducturus diceretur exeretum; ille vero contineri non potuit, quo minus perclitanti fratri Ambrosio praesto esset.

15. Ob ejus prosperum connecium S. Marcellinam sororem votum nuncupasse S. Laurentio, idem affirmat. Et quidem plane miraculo accidit, ut e maris tempestate, furo nautragio, liber exalaret; cum et sacrum illud pro salute vadicum secundum terret, nempe sacramentum Eucharistiam seculari obvolutam atque custoditam; ejus antiqui in Ecclesia moris alibi pluribus meminimus. Sed de nuncupato voto sororis hanc ipse Ambrosius: « Tuus enim volis apud sanctum martyrem Laurentium impetratum esse nunc cognoscimus connecium; atque utinam non solum connecium, sed etiam prolixum vitae tempus rocessas, etc. » At quoniam pacto cum periculum evasisset, a catholicae communions amicitia baptizari voluerit, idem prosequitur oratione, cum praesens temporis rerum statum, et ex his quae gesta essent, quae proxime futura timebantur, ita describit: « Si nunc irgeri Italiam tam propinquo hoste cognosceres; quantum ingemisceres, quantum doleres in Alpium vallo summam nostrae salutis consistere, lignorumque concardibus construm murum pudoris? Qua afflictione materes, in tanto leneri discrimine tuos ab hoste impuro atque crudeli, qui nec pudicitiae parceret, nec salutem? Quoniam, inquam, hanc modo fertes, quae nos perperit, et fortasse quod gravius est, spectare cogemur, rapti virgines, et avulsos a complexu parentum parvos liberos supra tela percuti, mestari sacralia Deo corpora, et sententiam viduae maturioris uterum in usus desuetos onerum redire, non pignorum? etc. »

16. De sepultura autem Satyri fratris, Dungalus nobilis suorum temporum scriptor, in commentario edito contra Claudium Taurinensem episcopum ad Eudoxium Praem, et Clotharium ejus filium imperatores, his verbis meminit: « Idemque, ut arbitror, Ambrosius cum fratre quem in munus dilexerat, juxta sanctum martyrem Victorium sepelivit, de quo

tres libros edidit egregios, unum de ejus planctu, alteros duos consolatorios De resurrectione et paradiso; ejus epitaphium hoc dictavit tetrasticho »:

Fratri Satyro supremum frater honorem
Mortuus ad levam deditur Ambrosius.
Hae meriti merces, ut sacri sanctorum honor
Eum nos penetrans adnat exuvias.

Missa sunt ista nobis haud pridem in lucem vendicata a clarissimo viro et eruditissimo Nicolao Fabro I. C. Parisiensi, cui ex consuetudine litterarum in limina amicitia conjungimus.

17. His opportune subiungendum existimavimus epitaphium S. Marcellinae sororis ejusdem S. Ambrosii, quae juxta sanctos fratres maluit sepeliri, quae in sepulchris patris condita, Accepimus illud ex Codice bibliothecae basilicae S. Petri, ubi, post vitam ejusdem S. Marcellinae, haec habetur inscriptio.

« Incipit Epitaphium S. Marcellinae Virginis ».

Mirabile quod, tuos et in vitam et in aeternam,
Spiritu patris corpus sonare sepulchris,
Cum pro fratre spem consortia somni,
Sicut erumpit, ipsa cura requiescere terra
Nihil iniqua domus castro occupat ante,
Mortuus hoc nocte perit, nam numero illi
Bursis facta, soror, fraterne red eius aula,
Quoniam magna pro suspecta bona colore,
Tertia quae sacra pariter pro flamma s. pulvis,
Nec tamen angusta solem pro dixerit aula,
Corporis Lac domus est; nam te, pro virgo, supremum
Vocip imperium, placuque ad munita vita
Eterna Christus pietatem tibi desinat ante
Praemidans castis in vita matris honore
Te Julii memos transcendit fervide cursus,
Et te virgo tuus transvevit ad alteri sponsus.

Apparet ex his S. Marcellinam Romae cum virginibus sacris degentem, vultuisse paterno sepulchro condita, sed Mediolanum transferri corpus suum, ponique apud sanctos Satyrum et Ambrosium, fratres, ambos aequae juxta sanctos martyres tumulatos.

Quanti fuerit ipse sanctus Ambrosius apud sanctos martyres sepultura locari Christianum hominem; ex eo poteris intelligere, quod ipse etiam voluit sepeliri in Ambrosiana a se erecta basilica, in quam translulerat corpora sanctorum martyrum Gervasii atque Provasii. Porro id ex majorum instituto usurpatum, idem affirmat Ambrosius ipse, sive velimus, Maximus Taurinensis, cujusvis alterutris sit sermo iste, cum ista habet: « Ideo a majoribus provisum est, ut sanctorum ossibus nostra corpora soceremus; ut dum illos tartarus incubit, nos poena non laegat, dum illos Christus illuminat, nobis tenebrarum caligo defluat. Cum sanctis ergo martyribus quiescentes, exadimus inter tenebras eorum propius meritis, affluam consecravit sanctitate ». Haec et alia haec, Quod vero a majoribus id tradidit dicit,

plane alludere videtur, quod in sacris cometeris, in quibus corpora recondebantur sanctorum martyrum, Fideles quoque ceteri, qui fide constantes in communicatione catholica diem clausissent extremum, sepeliri solerunt.

18. Quin etiam et S. Paulinus¹ Nolanus episcopus imitatus esse videtur S. Ambrosium, dum ad finem panegyrici Celsi pueri habet hos versus :

Quem Compluteni mandavimus urbe propinquus
Conjunctum tumuli federe martyribus;
Ut de vicino sanctorum sanguine ducat,
Quo nostras illo purgat in igne animas

Hæc Paulinus, qui et litteris interpellavit S. Augustinum, ut eodem argumento scriberet commentarium : utrum scilicet prosit dicui post mortem, quod corpus ejus apud sancti alicujus memoriam sepeliatur. Præstitit id ipse, cum *De Cura agenda pro mortuis* ad eundem Paulinum tractatum scripsit : quem velim consulat : nobis enim institutum prosequendi onus incumbit.

19. Inter hæc autem, cum tot tantaque mala ob tyrannidem Maximi in Italia timerentur, perdifficilem ac plane desperatam legationem Valentinianus imperator Ambrosio credidit ad Maximum, si forte ille veritus sanctitudinem viri ubique spectatam ac prædicatam, furentes cohiberet animi impetus dominantis libidine incitatos. Immense plane agebatur moris opus, exundantem torrentem aliquid posse obice coerceri, incendiumque extinguî, quod vehementioribus flammis ex morte Gratiani, universo sibi vindicato Galliarum exercitu, in Maximo maximum acceperat incrementum. At non cunctatus est sanctus sacerdos opus aggredi deploratum, spem sibi concilians ex divina potentia, cujus arbitrio eor regis agitator. Fuit hæc prior legatio, posterior vero post sequentem annum, licet Paulinus scriptor Vite ipsius Ambrosii ambas in unum confundat maximo præjudicio veritatis : semel namque iterumque eodem munere apud Maximum ipsum esse pertinetum, ejusdem Ambrosii iustificacione liquet; de utraque enim legatione meminit in oratione in funere Valentiniani habita, his verbis² : « Ego hinc iterum legatus repetivi Gallias : et mihi dulce illud officium fuit pro salute tua primo, deinde pro pace atque pietate, qua fraternalis reliquias postulabas, nonidum pro te securus, et jam pro fraternali sepulture honore sollicitus ». Hæc ipse. Quæ autem extat ejusdem Ambrosii relatio ad eundem Valentinianum, posteriori certam est fuisse legationis; nam in ea ipse mentionem facit de priori, ubi ait : « Non commisisses secundam legationem, nisi primam probasses ». Cujus quidem Acta licet exciderint; tamen quid in ea gestum sit, satis expressum fidebatur. Nam idem S. Ambrosius in epistola ad sororem, qua queritur de contumacia ab ingratisima Justina Augusta sibi multis modis frequenter illa-

tis, et inter alia quod ab ea tyrannus nominaretur, hæc habet³ : « Non hoc Maximum dicere, quod Tyrannus ego sim Valentiniani : qui se meæ legationis objectu queritur ad Italiam non potuisse transire ». Hæc de priori legatione : posterior autem haud ita felicem finem consecuta est, ut suo loco patebit. Sic igitur uni Ambrosio acceptum ferendum est, quominus tyrannus non contum eodem quo ceperat progredi impetu atque furore, universam Italiam imparatam igne ferroque vastarit. Sed et ex his intelligis, turbas illas ab eadem Justina Arianis studente in Ambrosium concitatas, post priorem hanc de qua egimus legationem Ambrosii configisse; ut scias errare Socratem⁴ atque Sozomenum⁵ eas ante Gratiani obitum recensentes.

20. *Gratiani adversus impios ultimam rescriptum.* — Hoc eodem anno, urgente licet Maximi tyrannide, ante obitum Gratiani, mense Maii, iisdem consulibus, datum reperitur rescriptum Patavii ad Hippatium PP. adversus apostatas et hæreticos : ex quibus plane intelligas optimam mentem ejusdem Gratiani principis maxime piti, licet interdum indignissima ipsum rescripsisse dixerimus fraude Macedonii magistri officiorum. Sic patenti exemplo vides, minime apud Deum principes excusari, cum ministrorum fallacias ad nova statuenda decepti aliquando inducuntur. At novissimam hanc Gratiani sanctionem tanquam testem ejus erga Christianam religionem studii describamus, quam ipse in prociunculis edidit militari; est vero hujusmodi⁶ :

21. « Christianorum ad aras et templa migrantium, negata testandi licentia, vindicamus admittimus. Eorum quoque flagitia puniantur, qui Christianæ religionis et nominis dignitate neglecta, Judaicis semel polluere contagiis, et scelerosos aliquando sectarii maluerit recessus, ea juxta aliter perpetuo pena comitentur, quam vel divinis arbitrii genitorum Valentinianus adscripsit, vel nostra nihilominus decreta jusserunt. Auctores vero persuasionis hujus, qui lubricas mentes in proprium delinquant consortium, eadem que reos erroris hujusmodi pena comitentur : quædam graviora plerumque pro moribus Judicium et qualitate commisi extra ordinem promi in nefarios sceleris hujus altices supplicia censemus. Sed ne vel mortuos perpetua vellet criminationis injuria, vel hereditariaque pestiones temporum varietate longiorum prorsus emoretua in rediivos semper exagitentur conflictus, hujusmodi quæstionibus metam temporis adscribimus : Uti qui detinuit violata atque deserta Christianæ religionis accusat, etiamque in sacrilega templorum, vel in ritus Judæos, vel ad Manichæorum dedecus transisse contendit, eaque gratia testari minime potuisse confirmat; intra quem quæsumum iuge, quod cum officiosis actombus constitutum est, proprias exerat actiones, tuto

¹ Paulin. epist. XLIII. — ² Ambros. orat. in funere Valent.

³ Ambros. epist. XXXVII. — ⁴ Socrate. lib. VI. c. vii. — ⁵ Sozomen. lib. VII. c. I. — ⁶ E. V. de Apost. Cæd. Theod.

rique iudicii hujuscemodi sortitus exordium, ut eodem in luce duraret, ejus pravieatio criminanda est, flagitii hujus et secleris particeps fuisse doceatur, publica sub festificatione testatus probet indicium; neque quam superno nomini tactus praestitit perfidiam, sceleribus acquiescent, pravieationem deinceps tanquam ignarus accuset, Dat. XII kalend. Junii Patavii, Merobaude II et Saturnino coss. » At de rebus Occidentalibus hujus anni haecenus: jam ad res Orientis hujus temporis enarrandas stylium convertamus.

22. *Arcadium filium Theodosium Augustum nominat et optime instituit.* — Quod in primis occurrat, hoc ipso anno sub islem consulibus Merobaude iterum, et Saturnino, decimo quarto kalendas Februarii Theodosius imperator Arcadium filium majorem natu pronuntiauit Augustum; ita Socrates¹, Sozomenus², Marcellinus³, et alii. Erat tunc Arcadius aetatis agens sextum, natus nimirum sub consulatu Gratiani quarto et Merobaudis, triennio ante Theodesii patris imperium. At pius princeps parum sibi visus contulisse filio, si Romanum illi tradens imperium, non aequè in eum transtuleret pietatem: ad Gratianum imp. epistolam jam scripserat, qua eum rogavit, ut egregium pietate virum, qui filium doceret, quæreret, inventumque Constantinopolim mitteret. Scripsit ea de re Gratianus ad Damasum Romanum pontificem, qui misit ad eum Arsenium Ecclesiae Romanae diaconum egregia probitate spectatum et literis insigniter eruditum. Cui, cum Constantinopolim pervenisset, Theodosius filios suos tradidit, moribus ac literis imbuendos, atque dixit: « Posthac tu magis pater eorum, quam ego ». Accidit et illud memoria dignum: cum enim ingressus scholas, vidisset Theodosium Arsenium stantem, Arcadiumque auditorem sedentem, indignatus est, quod magisterii gradum parum decore servasset, cum stans ipse doceret, Arcadius vero sedens audiret, Arsenius autem cum se excusaret, atque diceret, haud decere sedentem se docere imperatorem; indignatione ille commodus abstulit ei imperatoris insigne, sedereque in throno Arsenium compulit, filium vero delecto capite auditorem profiteri; illud mecum, tunc potem suam vere fore dignam imperio, si cum scientia aequè imbuta fuerit pietate. Haec quidem pluribus in ejusdem Arsenii Vita⁴ narrantur: et haec ibi de duobus Theodosii filiis mentio habeatur, tamen de Honorio constat hoc tempore nondum natum esse, quem Placidia Augusta peperit anno sequenti, Beomere et Clearcho consulibus; aliquis enim, quod sciret duos fuisse Theodosio filios, adiecit Honorium.

23. Content autem postea, ut cum Arsenius Arcadio verbera influisset; ille vero meditaretur instar Neronis magistro suo mortem inferre; ipse divino monitu ab aula clam recedens, ad Aegypti

eremum se contulerit, ubi vixit egregia sanctitate toto orbe conspicuus: unde S. Hieronymus⁵ de S. Paula in Aegyptum peregrinante ait, vidisse Marcianos, Arsenios, atque Serapiones. Porro quam pie sanctoque Theodosius imperator filios instituendos curaverit, argumento sunt quae de ipsorum consobriino Xebridio tradit S. Hieronymus⁶, utpote qui illis accesserit condiscipulus; ait enim: « Mirum dicti est: nutritus in Palatio, et condiscipulus Augustorum, quorum mense ministrat orbis, et terra ac maria serviunt, inter rerum omnium abundantiam, in primo aetatis flore tanta verecundia fuit, ut Virginalium pudorem vinceret, et ne levem quidem obsceni rumoris in se tabulam daret, Deinde purpuratorum propinquis, sociis, consobrinis, eisdem cum ambobus studiis eruditus (quae res etiam exterorum mentes sibi concitat, non est in illis superbia, nec ceteros homines adducta fronte contempsit, etc. »

24. *Concilium Constantinopoli habitum, de quo epistolam scribit Gregorius Nazianzenus, in eoque inter Theodosium et Patres notatu digna occurrunt.* — Eodem quoque anno, mense Junii (ut auctores sunt Socrates⁷ et Sozomenus⁸ celebratur Synodus Constantinopoli a Theodosio convocata ad dirimendas in Ecclesia concitatas ob diversas haereses ubique discordias. Agebat hoc anno praefectum praetorio summum magistratum Posthumianus, ut ejusdem Theodosii rescripta⁹ indicant iisdem consulibus ad eum data: ad quem Gregorius Nazianzenus scribens, ejus Synodi meminit: nam cum in primis ipsius egregiam eruditionem commendet, deinde amplissimo magistratu ob virtutum merita conserto gaudeat, de eadem coacta Synodo ita habet⁶: « Nihil tam imperio tuo convenire existima quandoquidem rursus episcoporum Synodus celebratur haud scio qua de causa, et quomodo eorum, quam ut te praefecto, ac tua opera Ecclesiae ad pacem adducatur, etiam si eos qui dissidiis et factionibus contendunt, asperius objurgare oporteat. Quod si enipiam nimium curiosus esse videar, quod cum a negotiis recesserim, non tamen curam et sollicitudinem alijceam; hoc ne mireris. Non enim quemadmodum a thronis et fastuoso supercilio, ita etiam a pietate recessimus: quin potius eo majorem fidem auctoritatemque apud te habiturus mihi videor, ut qui non rem meam privam, sed publicam utilitatem curem ». Haec ad praefectum praetorio Gregorius.

25. Eodem quoque argumento, nempe ut in Synodo episcoporum habenda studeat paci Ecclesiae concilianda, idem Gregorius eodem tempore litteras dedit ad Saturninum; illum quidem puto, qui hoc anno cum Merobaude consulatum gessit, creatus hic a Theodosio in Oriente, ille vero a Gratiano

¹ Hier. epist. XXXVII. — ² Item epist. IX. — ³ Socrat. lib. V, cap. 10. — ⁴ Sozomen. lib. VII, cap. 12. — ⁵ Lib. X, de bon. proposit. et lib. XI, de haeres. Cod. Theod. — ⁶ Gregor. Nazianz. epist. LXXXI.

⁷ Socrat. lib. V, cap. 10. — ⁸ Sozomen. lib. VII, cap. 12. — ⁹ Marcell. lib. I, cap. 6. — ¹⁰ Apud Metaph. 9 Mem. sur. 19 Juin.

et Valentiniano in Occidente. Litteræ autem Gregorii ad Saturninum datæ sic se habent¹ :

« Non est apud me dubium (alioquin temerarium esset scribere) quin amicitia officium a me requireas. Externis enim licentiam, nobis autem loquendi libertatem tribuis, ut conservus hominis tuis qui eo honore digni habiti sunt, ut ad Deum propinquunt. Quocirca te quoque salutamus, et desiderio tuo morem gerentes, rerum nostrarum statum tibi exponimus. Omnia apud nos Dei beneficio recte se habent, hoc uno excepto, quod de Ecclesiis anxii et solliciti sumus tam fœde perturbatis. His quicquid operis afferre poteris, communem concordiam et re, et sermone impigre constitue; quandoquidem episcopi rursus coeunt; ac metuendum rursus est, ne nunc quoque pudore suffundamur, si hæc Synodus parum præclarum finem habuerit quemadmodum et prius. Nam quæ nobis configerunt, ea Deo omnia scienti et cognoscenda et iudicanda relinquimus; etiam si iucundo animo invidia eorum qui id appetebant, cessimus, non tanquam suavem quemdam rem, ut plerisque videtur, sed admodum periculosam relinquentes, te velut ex aspera et gravi tempestate ad tranquillum quemdam et tutum portum appellentes ». Hæc ad Saturninum Gregorius. Porro hos magistratus litteris Gregorii ad monitos, impigre curasse negotium, rescripta Imperatoris ad eundem Posthumianum data declarant.

26. Convocati sunt in hæc Synodum omnium vigentium tunc hæresum defensores, qui inter eos principem locum tenere videbantur; ut si fieri posset humanitate Imperatoris, abjecta hæresi ad Ecclesiam Catholicam revocarentur; qui vero animo refractarii recusarent, legibus punirentur. Quid autem coacta in unum Synodo actum sit, perpauca sunt quæ significent. Sed quid de his habeat Sozomenus², videmus: « Imperator Nectarius accessit, et cum eo de futura Synodo communit, et quaestiones eas, quæ hæreses peperissent, ut in disceptationem proponeret, injungit, quo una fieret credentium in Christum Ecclesia, et doctrina consona, qua religio conformari debeat. Nectarius igitur privatim secum meditatus, Agelio Novatianæ Ecclesiæ episcopo, ut in fide secum sententiæ » in his scilicet quæ ad Nicænum Symbolum pertinent) « voluntatem Imperatoris aperuit. Ille vero, qui ut vile sanctimoniam operibus representabat, ita in verborum argutiis, et lenociniis minime exercitatus erat, sibi considerandum proponebat, si quid facti opus esset. Sin vero disputandum foret, virum producebat ex lecloribus suis tunc unum, Sysinnium nomine, sed cui postea idem episcopatus est commissus, ratione et oratione præstantem, qui sacrorum librorum explicationes exacte calleret, et variam eorum cognitionem haberet, quæ tum ab ethnicis, tum ab ecclesiasticis auctoribus scripta erant ».

27. « Qui quidem vir etiam hoc articulo rectissime considerare visus, auctor tui ut iugerent instituta cum secularis disputationes, utpote rivarum atque pugnarum fontis; sed ex ipsis quaerent, recipere nec es, qui ante Ecclesiæ distractionem interpretes, et doctores fuissent Scripture sacre. Etenim si horum testimonia rejecerint, inquit, a suis ipsorum consorciis expellerent; sin autem sufficere eos ad controversias decidendas arbitrabuntur, produci oportet illorum libros. Certo enim sciebat, veteres, qui coeternum cum Patre Filium cognoverant, ausos non fuisse dicere, illum ex aliquo principio duxisse originem. Cum igitur et Nectario id se recte habere videretur, et Imperator edoctus, consilium collaudasset; animos sectariorum perturbabat, quodiam ipsi de veterum interpretationibus sentirent. Illis ea magnifice laudantibus, ipse palam verbis expressis proposuit, num illorum dictis in finiendis quaestionibus statuti sint, et satisne loepletes doctrine testes eos esse iudicent. Orta et circa hanc quoque rem inter sectarum principes disensione, neque enim consimilitur singuli de veterum libris sentiebant; animadvertit Imperator, quod nudis privatarum opinionum altercationibus mixta, definitum aliquid pronuntiare detrectarent. Quamobrem damnata hæc illorum pervacacia, jussit ut unaquæque secta doctrine suæ libellum ipsi porrigeret.

28. « Cum itaque huic negotio conficiendo præstitutus dies adesset; convenerunt in Palatium pro iis qui consubstantialem Trinitatem protulerant Nectarius et Agelius, pro Ariana hæresi Demophilus ejus antistes, pro Eunomianis ipse Eunomius, Elenus autem Cyziæ episcopus pro iis qui vocantur Macedoniani. Acceptis vero singulorum libellis, solos eos approbavit, qui consubstantialem Trinitatem asserbant; reliquos vero ut absurdè disrupti. Ac Novatianis quidem huic præter sententiam nihil accidit; siquidem conformem cum Ecclesia Catholica opinionem de Deo habent. Ceteri vero suis ipsorum sacerdotibus indignabantur, quod eorum Imperatore sibi ipsis insecute fuissent adversari, nullique ceteris dammalis, ad sententiam approbatam conversi sunt. Imperator vero lege lata sanxit, ut sectarii neque conventus agerent, neque doctrinam fidei profiterentur, neque episcopos aut alios ordinarent; atque ut alii urbibus agrisque expellerentur, alii notarentur intantum, et Reipublicæ consimilitur ac ceteri participes non essent; et graves quidem legibus adscribere posset, sed eas non exequelatur; neque enim ut penas irrogaret, sed ut metum incuteret subditis suis studebat, ut sibi in divinis concordes fierent, siquidem et illos laudabat, qui sua sponte convertebantur ». Hactenus de his Sozomenus. Porro singulas leges, quas hic recenset, inferius describemus. Habet hæc eadem Socrates³, et quidem pluribus, addiditque ob rem præclare gestam, consilio Sysinnii Nova

¹ Greg. Naz. epist. LVIII. — ² Sozom. lib. VII. c. 12.

³ Socrat. ibid. c. 10.

ham, ipsum Theodosium eisdem Novatianis favisse, passimque esse ecclesiam Constantinopoli habere, convitiis agere, fraude privilegii, que Catholicis impertita fuissent.

29. At quomodo suspecta fides est hæreticorum de suis dogmatibus et eorum sectatoribus aliquid affirmantium, atque nobis dubium redditur, imo aut verius dicam, nesciamus esse convincitur totum hæc quod de Nectario ait, in causa tanti momenti Novatianum episcopum consultuisse, atque ut aliud usumque perinde ac si in Israel Deus non esset, deum Accaron adfuisse. Quis sibi persuadeat, in eam Synodum, in qua fortiores hæresim propugnatores audiendi essent, non vocatos esse a Theodosio catholicos episcopos, qui doctrina cæteris eminerent? ut inter alios Gregorium Nyssenum, quem constat non solum hoc tempore fuisse supersibilem, sed et plures adhuc vixisse annos, Amphilocheum Iconi episcopum atque disertum, Diodorum Tarsensem, eundemque Nectarii studiosum, et illos ipsos, quos idem Diodorus dederat eidem Nectario in divinis litteris consultores atque doctores; ut Evagrium relictum a Gregorio Nazianzeno prætermittamus, atque alios complures, quibus Synodus credidit abundasse; qui omnes Agelium decrepitum senem, et juvenem Sysinnium antecellerent doctrina rerumque peritia. Quis igitur persuadere sibi poterit, his omnibus posthabitis, Nectarium cognisse Novatianos hæreticos, eorumque præscripto dumtaxat rem tantam administrasse, et in tanto negotio, lætentibus reliquis, soli Nectario cum hæreticorum audientiarum sermonem habere permissum esse? At quam revera egregie digneque qui Synodo interfuerunt episcopi, fidei causam pertractarint, minus ex hoc exemplo facile poteris intelligere.

30. cum enim Theodosius imperator ob id (ut dictum est) præsens Concilium congregasset, ut hæreticos omnes sub una fide conduceret; eos ad se vocatos, ut benedicta provocaret, officis sibi devocere conatus est: cumque indulgentius quam par erat, cum his agere videretur, Orthodoxorum nomina commovit animos; verbi enim sunt, ne imperator illorum circumvendus astutia, præcepit abduceretur in hæresim. Quamobrem S. Amphilocheus Iconi episcopus cum factis, tum verbis redarguit imperatorem; qui modo autem id se habuerit, res gestæ a Theodoro describitur¹: «Cum alio tempore Amphilocheus forte intra Palatium esset, videretque stantem imperatori filium suum Arcadium, qui nuper imperator creatus fuerat; ipsum imperatorem Theodosium, ut mos est salutavit ille quidem, sed filium sine honore dimisit. Imperator autem ratus Amphilochem oblitum officii, jubet ad filium accedere, cumque osculari. At Amphilocheus respondit, satis esse quod ei honorem haberat, itaque Theodosius rem acerbe et graviter ferens, præteritum filio obgegit, inquit, loco sibi ipsi illatum curavit. Tum suppetens minus Amphilocheus, de-

clarans imperatori quod anno instituebat, contenta voce: Vides, inquit, o imperator, quam agre ignominiam filii tui patiare; imo vero illis, qui in eum insultant, vehementer succenses. Credas igitur mihi velim, hujus universitatis rectorem Deum, eos qui contra filium suum unigenitum loquuntur blasphemias, illum detestari, et tanquam ingratos erga Salvatorem et patronum suum odio prosequi. Cujus institutum cum hoc pacto intellexisset imperator, facta ejus dictaque simul admiratus, legem protinus conscripsit, que vetabat conventus ab hæreticis agi, etc.» hæc Theodoretus.

31. Qui tamen in eo corrigendus est, et non ab alio, quam a se ipso, dum superius ait hæc accidisse postquam Theodosius a cade Maximi tyranni ab Occidente Constantinopolim reversus est: nam cum tradat hæc facta esse, dum nuper Arcadius imperator creatus esset, plane in hunc ipsum annum ea referenda sunt, quo constat (ut dictum est) Arcadium creatum fuisse imperatorem. Cæterum si ad reditum Theodosii a cade Maximi referas, Arcadium tunc invenies habuisse in Imperio annos octo: siquidem anno Domini trecentesimo octogesimo octavo, ipso Theodosio atque Cynegio coss., ab eo occisus est Maximus, et post triennium in Italia consumptum, anno Domini trecentesimo nonagesimo primo, Titiano et Symmacho consulibus, Constantinopolim reversus est. Sic igitur aperte vides Acta Amphilochei ad præsentem annum referenda esse, quo Arcadius creatus est Imperator, et Synodus Constantinopoli pro pace Ecclesie convenit. Sozomenus¹ eadem de Amphilocheo narrat, additque Placidia Augusta emittisse hunc studium, ne vir ejus Theodosius circumveniretur ab Ariamis, dum ne eorum colloquio traderetur in hæresim, antevertit.

32. Causam quoque Antiochenam de alteratione inter Paulinum atque Flavianum, de qua superiori anno in Romano Concilio actum est, in hæc eadem Synodo pertractatam Sozoles¹ videtur annuere, dum ait, Catholicos inter se fuisse discordes et opinione divisos, faventibus nimirum Syris, Phœnicibus, ac Palæstinis Flaviano, Ægyptiis autem, Cypriis, Arabisque episcopis Paulino studentibus; quibus etiam censensse vidimus superius Gregorium Nazianzenum, qui et recitatis nuper litteris ad Plinthumnam præfectum prætorio id perficisse visus est, dum monet ut dissidentes et factionibus studentes episcopos, etiam asperius, si opus sit, arguat. At nihil prorsus hæc ex parte in Synodo contentum esse, certum est; proculque abfuit ut discordes potuerint in concordiam revocari: nam eam dissensionem post multos annos perseverasse constat.

33. *Theodosii edicta adversus hæreticos, quorum diversa species.* — Quod igitur omnes consentiant, post hæc Synodum a Theodosio imperatore adversus hæreticos edicta promulgata fuisse; hæc eadem

¹ Sozom. lib. VII. c. 6.

¹ Sozom. lib. VII. c. 6. — 780 ed. lib. VI. c. 10.

describamus, quæ ad nominatum superius Posthumianum præfectum prætorio data habentur. Verum ante ipsam Synodum, quam inchoatum divinus mense Junio, idem Imperator ad eundem Posthumianum præfectum prætorio mense Maio adversus apostatas rescriptum¹ dedit. Rursum vero adversus hæreticos, qui minime in Synodo resipuerint, ad eundem Posthumianum mense Julio hæc edixit²:

34. « Omnes omnino, quoscumque diversarum hæresum error exagitat, id est, Eunomiani, Ariani, Macedoniani, Pnetumachomachi, Manichæi, Encratitæ, Apolactitæ, Saccophori, Hydroparastatæ, nullis circulis coeant, nullam colligant multitudinem, nullum ad se populum trahant, nec ad imaginem ecclesiarum parietes privatos ostendant; nihil vel publice, vel privatim, quod catholica sanctitati offencere possit, exerceant. Ac si quis exierit, qui tam evidenter vestita transcendat: permissa omnibus facultate, quos recte observantæ cultus et pulchritudo delectat, communi omnium honorum conspiratione pellatur. Dat. VIII kal. August. Constantinop., Merolande et Saturnino coss. »

Rursum vero mense Augusto ad eundem Posthumianum præfectum prætorio adversus omnes hæreticos³ in hunc modum:

35. « Vitorum institutio Deo atque hominibus exosa, Eunomiana scilicet, Ariana, Macedoniana, Apollinariana, cæterarumque secularum, quas vere religionis venerabili cultu catholica observantia fides sincera condemnat, neque publicis neque privatis additionibus intra urbium atque agrorum ac villarum loca, aut colligendarum congregationum, aut constituendarum Ecclesiarum copiam præsumat: nec celebritatem perfidia suæ, vel solemnitalæm dicæ communionis exerceat: neque ullas creandorum sacerdotum usurper atque habeat ordinationes. Eadem quoque domus, seu in urbibus, seu in agris, in quibus passim turbæ professorum ac ministrorum falium colligentur, fisci nostri dominio juriq; subdantur: ita ut hi qui vel doctrinam vel mysteria conventionum falium exercere consueverunt, perquisiti, ab omnibus urbibus ac locis, propositæ legis vigore constricti, expellantur a cætibus, et ad proprias inde oriundi sunt terras redire jubentur, ne quis eorum ad commeandû ad quælibet alia loca, aut evagandi ad urbes habeat potestatem. Quod si negligentius ea quæ serenitas nostra constituit, implementur: officia provincialium judicum, et principales urbium, in quibus cœtio vestita congregationis repecta monstrabitur, sententiæ damnationique subdantur. Dat. III non. Sept. C. P., Merolande II et Saturnino coss. »

36. Qui igitur legibus Theodosii vestiti sunt conventus agere, clandestine illos cogere conati sunt, et inter alios quos Saccophoros edictum nominat (erant hi Massalani hæretici, de quibus supra, qui quod sacco induerentur⁴), Saccophori sunt

appellati) hos episcopi diversis in locis venati sunt; de quibus Theodoretus⁵, cum de his agit: « Porro », inquit, « erroris morbum occultare nituntur, et post reprehensiones impudenter negant se eo laborare; et illis qui in eadem sunt opinione, quam ipsi animo complectuntur, ecclesia interdicit. Ob hæc causam Lethus episcopus Melitenensis Ecclesie, vir singulari studio erga pietatem exardescens, cum videret multa monasteria, imo vero speluncas latronum hunc contraxisse morbum, ea incendit, et lipos a grege abegit. Eodem modo præstantissimus ille Amphiloehius urbis primarie Lycœniæ pastor et moderator totius nationis, cum intellexisset eam perniciem illa loca invasisse, demum repulit, et greges, quos ipse verbo pavit, illa labe eripuit ».

37. « Quinetiam Flavianus Antiochia episcopus, vir multorum sermone celebratus, cum accepisset hos Edessæ aditæm agere, et summum venenum in vicinorum animos intundere; missa ad eos monachorum turba, deduxit Antiochiam; et morbum, quem pernegabant, extorsit ad hunc modum. Primum dixit accusatores calumniari, et mentiri testes, deinde Adelphium admodum senem, unum ex principibus hæresis, benigne vocat ad se, prope asidere jubet. Tum: Quoniam, inquit, o senex, ad longinquum temporis spatium vitam propagavimus; ideoque de natura humana et fraudulentum demonum adversariorum conatus nobis accuratius perspecti sunt et cogniti; multoque etiam usu, quæ et quanta sint gratiæ dona, edocti sumus. Isti cum sint juvenes, et nihil istarum rerum exquisite norint, sermones spirituales audire vix, aut ne vix quidem ferunt. Hæc tu, quæso, dic mihi, quæ ratione affirmetis, et spiritum contrarium recedere a vobis, et sancti Spiritus gratiam adventare? »

38. « His verbis senex ille delinitus, venenum occultatum exprompsit universum, dixitque divum baptismum lavacrum his qui eo tacti erant, nihil omnino prodesse, sed solas preces ardentes demonem in animis habitantem expellere: nam singulos qui eduntur in lucem, ex primo parente, ad naturam, illa demonum servitutem traxisse; quibus ex animis oratione expulsi, Spiritum sanctum demiceps accedere suamque presentiam tunc sentiens, tum visum ostendere; et non corpus solum perturbationum motibus liberare, sed etiam animum inclinatione ad deteriora prorsus erpere; adeo ut de cætero neque jejuno opus sit ad corpus coercendum, neque doctrina ad retinendam ejus libidinem, et ad danda præcepta, quibus recta vivendi via incedere discat; et qui sit hujus rei compos tactus, non modo a lascivis corporis concitationibus liberum fore, verum etiam prævidere futura, et sanctam Trinitatem oculis cernere. Hæc divinus ille Flavianus, fetido isto fonte effosso, et impus ejus rivulis paleolactis insertum senem sic attulit. Cuius de hebetis onuste et inveterate, tum ipsius os

¹ P. II de Apostol. C. Theod. — E. XI de heret. C. Theod. — VI, Act. de heret. C. Theod. — P. Epiph. hæc. C. IXXX.

² P. I, c. 17, de heret. C. I.

te arguit, hand eorum tua labia contra te testimonium ducunt».

«Itaque erroris morbo infecto, Syria exacht erant illi quidem, sed in Pamphyliam profecti, eam eadem pernicie refererunt». Ille Theodoretus, sed perperam sane ad tempora Valentianam atque Valentinianam refert, cum constat Flavianum nomen sub Theodosio post Melitrobatum ut dictum est sedisse episcopum Antiochie.

39. Constat etiam adversus eosdem Massalianos congregatam esse his temporibus Synodum Syde, de qua hinc Photius in Bibliotheca: «Legimus», inquit, «Synodum Syde factam adversus haeresim Massalianorum, id est, Euchaitarum vel Adelphiorum. Praefuit Synodo Amphilechius episcopus, eorum cum episcopis vigintiquinque. Ex ea Synodo ibi est Synodus ad Flavianum Antiochenum episcopum, qui ex de causa etiam aliam Synodum habuit. In eo Concilio Syde habito Adelphii haec penitentiam pollicentur, non est admissus, quamvis haeresim delectari viderentur, quoniam non ex corde penitentia et renuntiatio facta esset». Addit de ejusdem Flaviani episcopi Antiocheni epistolis scriptis ad Osroenos et Armenos de damnatis Massalianis haereticis Adelphio et sociis. Ceterum hand hoc tempore his remediis haeresis extingui potuit; sed adversus eundem labandum fuit Athico episcopo Constantinopolitano et aliis; quorum contra ejusmodi haereticos scripta idem Photius recenset.

40. *Augustini adventus in urbem.* — Hoc ipso anno Romam se contulit Carthagine Augustinus; qui sequenti ut dicemus Symmacho Urbanam praefecturam administrante, ab eo Melitrobatum missus est. Agebat hoc anno ipse adfuit vigintinovem annorum, ut idem testatur¹ quo Carthagine novit Faustum Manicheum, cum jam novem ferme annos in secta Manicheorum haberet, de pluribus dubitans, quae omnia a Lauso fore solvenda, Manichaei pollicenti fuerant. At cum longe aliter accidisset; de veritate in ea secta assequenda desperare penitus cepit. Quoniam modo autem tunc veniendi Romam constitum erat, ipsum audi? «Posteaquam», inquit, «ille Faustus mihi imperitus eorum artium, quibus cum excellere putaveram, suis apparuit, desperare cepi, posse cum mihi illa, quae me movebant, aperte atque dissolvere». Et inferius: «Refracto itaque studio, quo intendam in Manichaei litteras, magisque desperans de ceteris eorum doctoribus, quando in multis quae me movebant, ita ille nominatus apparuit; ceptum cum eo pro studio ejus agere vitam, quo ipse flagrabat in eas litteras, quas tunc jam rhetor Carthaginensis adolescentes docebam; et legere cum eo, sive quae ille audita desideraret, sive quae ipse fari ingenio apta existimarem. Ceterum omnis conatus meus, quo proficere in illa secta staterem, illo homine cognato, prorsus intercidit». At de sua Romam profectioe idem haec habet: «Egisti ergo mecum, ut mihi persuaderetur

Romam pergere, et potius illi docere quod docebam Carthagine». Ad docendum eum Romae potius quam Carthagine, non quaesitus major (ut subdit eum movit, sed quod adolescentes qui discerent, quietus illic agerent, quam Carthagine, ubi illorum tanta insolentia omnia perturbaret; nam paulo post: «Sed quare hinc abirem, et illum irem, in sciebas Deus, nec indicabas mihi, nec matri, quae me profectum atrociter plauxit, et usque ad mare secuta est. Sed tetelli eam, violenter me tenentem, ut aut revocaret, aut mecum pergeret; et finxi me amicum nolle deserere; donec vento facto, navigaret. Et mentitus sum matri, et illi matri, et evasi». Et rursus: «Recusandi sine me redire, vix persuasi, ut in loco qui proximus nostrae navis erat, Memoria beati Cypriani maneret ea nocte; sed ea nocte clanculo ego profectus sum; illa autem remansit orando et flendo. Et tamen subdit ipse post accusationem fallaciarum et crudelitatis meae, conversa rursus ad precandum te pro me, abiit ad solita, et ego Romam». In Urbem cum venisset, apud Manichaeum quemdam hospitem se acceptum tradit², ubi et aegrolavit³. Et vero convalescit, cum Manichaeis ut plurimum versabatur, ita tamen ut ejus secta frigidus esset assertor; imo hospitem suum a magna fiducia illius haeresis revocare studeret; sed et Heliidii ejusdem adversus Manichaeos coram disserentis scripta disputatione non nihil se profectus testatur, adeo ut contemptum sibi jam illa secta esse coepit, Romae igitur cum versaretur, domi docere rhetoricam cepit, docuitque hoc et sequenti anno, quo a Symmacho Urbis praefecto, Mediolanum, ut ibi rhetoricam publice proficeretur, ab imperatore de hoc morbo, missus est. De profectioe ergo ipsius Roma Mediolanum anno sequenti agemus.

41. *Penuria Urbis laborat.* — Ille idem annus ille est, quo Urbs et Italia magna fame laboravit; de qua quidem aemona penuria, tum S. Ambrosius tum Symmachus meminere. Ac primum quod ad rationem temporis spectat; ut dicamus eam hoc anno accidisse, certum istud est argumentum, quod anno ante relationem Symmachii ad Valentianum imperatorem factam esse, S. Ambrosius tradit, quam quidem relationem et ab ipso Symmacho anno sequenti, ab illa penuria esse conscriptam, cum praefecturam Urbanam ageret, et a S. Ambrosio confutatum anno item sequenti, suo loco perspicue demonstrabimus. Ob penuriam quidem illam pauperes ab Urbe pulsos esse, S. Ambrosius doluit, cum in libris Officiorum haec ait⁴: «Quanto hoc utilius, quam illud quod proxime Romae factum est; ejectives esse Urbe amplissima», incolas scilicet, «qui jam plurimam illic etatem transegerant, flentes cum filijs abissae; quibus velut civibus amovendum exitium deplorarent, interruptas complurium necessitudines, diremptas atmitates? Et certe

¹ De Civitate Dei, lib. 22, c. 28. — ² De Civitate Dei, lib. 22, c. 28.

³ De Civitate Dei, lib. 22, c. 28. — ⁴ De Civitate Dei, lib. 22, c. 28.

arriserat anni fecunditas : invecitilio Urbis sola egebat frumento : potuisset iuvari, si peterent ab Italis frumentum, quorum filii expellebantur. Nihil hoc turpius, excludere quasi alienum, et exigere quasi suum. Quid illum ejecis, qui de suo pascitur? Quid illum ejecis, qui te pascit? Servum retines, frudis parentem? Frumentum suscipis, nec affectum impartis? Victum extorques, nec rependis gratiam? Quam deforme hoc, quam inutile! Quomodo enim potest utile esse quod non decet? Quamvis corporatorum subsidiis dudum Roma fraudata est? potuit et illos non amittere, et evadere famem, expectatis ventorum opportunis flatibus, et speralarum comenatu navium ». Hactenus Ambrosius.

42. De his et ipse Symmachus in epistola ad Flavianum tunc temporis, ut apparet, conscripta; ubi hæc¹ inter alia : « Defectum », inquit, « tunc minus amone, pulsus omnibus, quos exerto et pleno ubere Roma susceperat. Fac ut his remediis convalescamus; quanto nobis odio provinciarum constat illa securitas? Dii patrii, facile gratiam neglectorum sacerdotum, miseram famem pellite : quam primum revocentur nostri, quos quoti invita dimisit ». Hæc Symmachus : et quidem illud facinus jure improbat, quo liberi homines ab Urbe ea de causa ejecti fuerant; nam Augusti tempore quod Dio testatur² ingenti afflictata Roma amone penuria, non liberi homines, sed gladiatores, venaliaque mancipia tutum ultra octoginta millia passus ab Urbe rejecta fuerunt. Porro Symmachus homo versatilis, ab occasione deducens argumentum, eandem famem ad suum propositum inflectens in relatione, quam anno sequenti ad Valentinianum conscripsit, eandem famem exaggerans, accidisse eam persuadere conatur, quod adempti fuerant sacerdotum redditus, atque agri Vestalium virginum : ita enim ait³ : « Honoraverat lex parentum Vestales virgines ac ministros deorum victu modico, justisque privilegiis : stetit numeris hujus integritas usque ad degeneres itapezitas, qui ad mercedem vilium bajulorum sacra castitatis alimenta verterunt. Secuta est hoc factum fames publica, et spem provinciarum omnium messis agrarum decipit. Non sunt hæc vitia terrarum, nihil impulamus astris, nec rubigo segetibus obdui,

nec avena fruges necavit : sacrilegio annus exaruit. Necessè enim fuit perire omnibus, quod religionibus negabatur, etc. ». Subdit enim, ad cibum glandium et radices herbarum populum ob famem fuisse conversum : ex quibus persuadere conatur imperatori, reddi proventus ablatos deorum sacrificiis atque Vestalibus, ut terra rependeret quam subtraxerat abundantiam.

43. At quam scilicet prudenterque inania ista ab occasione famis deducta a Symmacho argumenta referat S. Ambrosius, ipsum audi, dum hæc ait⁴ post nonnulla de diis : « Quæ autem æquitas, ut paucis sacerdotibus dolentes victum negatum, ipsi omnibus denegarent, cum inclementior esset vindicta, quam culpa? Non est igitur idonea quæ tantam ægritudinem mundi fallentis causa constrinxerit, ut virentibus segetibus, subita spes anni adulta moretetur. Et certe ante plurimos annos temporum iura toto orbe sublata sunt. Modone demum diis gentium venit in mentem suas injurias nitum iri? Propterea nec assueto cursu Nilus intumuit, ut urbecorum sacerdotum dispendia vindicaret, qui non vindicavit suorum? Esto tamen si superiore anno deorum suorum injurias vindicatas putavit; cur præsentis anno contemptum fuerit? Jam enim nec herbarum vulsis radicebus rusticana plebs pascitur, nec bacca silvestris explorat solatia, nec cibum de sentibus rapit; sed operum læta felicitum, dum messes suas et ipsa miratur, explevit voti sacelate jejunium, usurarios nobis reddidit terra proventus. Quis ergo tam novus humanis usibus, ut vices stupeat amorum? et tamen etiam superiore anno plerasque novimus provincias redundasse frugibus. De Gallis quid loquar solito ditioribus? Frumentum Pannoniæ, quod non severant, vendiderunt, et fecunda Rhætia fertilitatis suæ novit invidiam : nam quæ solebat tutius esse jejunio, fecunditate hostem in se excitavit. Liguriam, Venetiasque autumnum frumenta paverunt. Ergo nec ille sacrilegio annus exaruit, et iste tibi illucibus annus et floruit. Negent etiam quod largo lectu vineæ redundaverunt : itaque et messum fœderatam recepimus, et liberationis vindicæ beneficentia possidemus ». Hactenus S. Ambrosius. Sed de aliis quæretis Symmachii anno sequenti.

¹ Symmach. lib. II. epist. VII. — ² Dio hist. Rom. lib. LV. — ³ Symmach. ad Valentin. Imper. apud S. Ambros.

⁴ Ambros. epist. XXXI.

Anno periodi Græco-Romanae 526 — Olymp. 290. an. 3. — Urb. cond. 1126. — Secundum Baronium 1135. — Jesu Christi 383.

— Damasi papa 18. — Valentiniani Junioris 9. Theodosii 5. Arcadii 1.

1. *Consules, Coss. et quinquennialia Theodosii Magni.* — Ad num. 1. Coss. *Merobaudes II.* et *Saturnius*; prior Occidentalis, cujus opera *Valentinianus Junior* ad imperium evehctus, de quo Ammianus lib. 30. posterior Orientalis, ad quem extat non una Gregorii Nazianzeni epistola, qui et Comes Orientis fuit, ut liquet ex epistola D. Basilii 315. Heratus Merobaudis consulatus, et Augustea dignitas *Arcadio* a Theodosio patre concessa, Quinquennialium Theodosii Magni hoc anno editorum iudicia: sed certum eorum annum nos docuit Themistius in Oratione gratulatoria ad Theodosium de pace et consulti Saturnini ducis, quæ opera Joannis Harduini prodit in nova Themistii editione anno 1684. In ea Oratione, quæ modo ordine 16 est, Themistius non tantum docet, Theodosium Magnum currenti anno *quinquennialia* dedisse; sed et imperatoris anni hujusmodi solemnibus addictis consulatum inire solitos; illum vero in Saturninorum Theodosium hoc anno transiisse.

2. *Insuper Themistii locus Hyppat. Dissert. reclusis mire firmans.* — «Magnus», inquit Themistius de consulatu Saturnini loquens, «ex his, quæ dixi, merito præsens est habendus honor: sed ex his, quæ deinceps audietis, nullo pluris existimandus est. Nam, cum superioris memorie imperatores omnes hoc sibi devilandum imprimis putare consueverint, ut ne quinquenniali aut decenniali vertente curriculo, cum magistratu a quo annus inscribitur, cuiquam concederent: hanc tamen ille prerogativam isti debuit, et consulatum dedit, nempe cum aliis numerandum; sed tanto pluris aestuandum, quanto præsentia quinquennialia annis prioribus antecellunt. Sic quod nemini antea tributum fuit, in imperatorio lustro primas in Republica privatus tenet; neque hoc simpliciter ratione: sed ita ut id in primo lustro, et propterea grato et accepto, sit consecutus. Quem igitur pro se, quem ipsemet, quem in primo annali imperii orbe consulatum fecit: nonne ille beatus, et in pretio habendus, qui tot nominibus cæteris vinct, qui eundem honorem aliquando suis adeptus». In Dissertatione Hyppatæ anno millesimo sexcentesimo octogesimo secundo in lucem emissa, variis coniecturis et in-

ductionibus invidus docuit, imperatores annis eorum quinquennialibus et decennialibus destinatis, consulatum sumere solitos, aut illum in viros illustriores transferre. Fuere postea qui canonem illum a me statutum impugnaverint, falsum esse contendentes. Sed laudata Oratio Themistii, quæ tunc mihi prorsus ignota, quia lucem non viderat, non solum hanc meam regulam, quæ secunda consulatum Casarcorum est, verissimam ostendit; sed etiam omnia censorum argumenta in alias eorundem consulatum regulas in medium adducta, prorsus evertit; cum contra cæteras nihil objectum fuerit, quod contra secundam etiam non militet, quam tamen certam indubitanque esse nullus nunc negare potest. Valentiniani Junioris *decennialia* in hunc annum incidunt.

3. *Locus ille magis explicatur.* — Memorabile est quod testatur Themistius, post divisum inter filios Constantini M. imperium, quod anno cccxxxvii contigit, imperatores omnes Orientis (de his enim tantum loquitur quando ait: Sic quod nemini antea tributum fuit, etc.) in primis suis quinquennialibus, seu in primo imperii sui lustro semper consulatum capessisse, et *Saturinorum* hoc anno Orientis consulem, primum ex privatis fuisse, qui in primo imperii orbe seu quinquennio consul processerit; hoc enim hæctenus ignoratum fuerat, et unus locus ille nos docuit. *Certe Constantinus*, primus post Constantinum M. patrem Orientis imperator anno cccxlii, quo Augustei imperii quinquennialia dedit, consulatum tertium inivit; *Julianus* anno cccxix, quo imperii Casarei quinquennialia exhibuit, tertium consul fuit, et *Valens*, qui ei successit, anno cccxxviii, quo eadem solemnia representavit, iterato consulatu exornatus est.

4. *Marini tyranni patria.* — *Marinum* tyrannum *Hispanum* fuisse testatur *Zozimus*, lib. 4. Nominatur tamen a Gilda *germen plantationis Britannicæ*, et ab Ansonio de Claris Urbibus, *Ratiqumis latro*, quod, ut docet Victor in Epitome, *apud Britanniam pyramidem arripisset*, indeque in *Galliam transmisisset*. Nec alia mens Socratis lib. 5. cap. 11. cum scripsit: Μετ' οὗτ' ἔτι τὸν ἀπὸ τῆς Βρετανίας ἐκείνου ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας ἤλθε, id est, ut recte verbi Us-

serius lib. de Britannicarum Ecclesiarum primordiis pag. 198 : « Maximus ex partibus Britannie arma contra imperium Romanum tulit : » licet Baronius, alique Christophororum seculi, patria illorum Britannum fuisse hinc collegerint, Ethelwerdus in Chronico, et Annales Anglo-Saxonici natum in Britannia asserunt. At Pacatus, qui tum vixit, in Panegyrico Theodosio Magno dicto, « homines insulas totius incendium continentis adolevisse, et regali habitu exulem suum illos exules orbis indusse » affirmans, ipsumque Maximum « orbis extorrem », patriaque fugitivum « appellans, inter Britannos « toto orbe divisos », et ea ratione « orbis exules », atque « extorres », ab isto Oratore habitos, relicta propria patria, advenam illum vivisse non obscure significat, inquit Usserius laudatus, *Morini* itaque tyranni gens ex *Helena*, Constantini Magni matre, deductum prorsus, fabulosum, praesertim cum *Helena* in Britannia nata non fuerit.

5. *Passio sanctae Ursulae et sociarum.* — Ad num. 3 et seq. Per haec tempora sancta *Ursula* cum sociis martyrii palma coronata est; sed ejus historia multa fabulosa continet, nec legitima sunt Acta, quae a Surio ad diem XXI octobris, ex auctore anonymo referuntur; sicut nec quae citantur a Baronio in Notis ad Martyrologium Romanum, quaeque in Breviariis plerisque leguntur. Hermannus quidem Cronbak Societatis Jesu Theologus totum integrum de *Ursula vindicata* composuit. Sed quam causam tuendam suscepit, magis incredibilem reddidit. Licet enim certissimum sit, *Pontianum* et *Antherum* pontifices Romanos immediate sibi successisse, Cronbakius tamen *Cyricium* fictitium pontificem Romanum interserit, qui undecim mille virgines, relicta sede, fuerit comitatus, martyrii, cujus palmam in illarum societate sibi conferendam revelatione divina praevererat, desiderio.

6. *De earum numero.* — Ursardi Martyrologium Caroli Calvi jussu conscriptum sanctae Ursulae et XI millium virginum martyrum ad diem XXI Octobris non meminit, sed die XX Octobris adscribit Passionem « SS. Virginum Marthae et Sulae, cum aliis pluribus »; et quidem *Colonia*, ubi Martyrologium Romanum et alia recentiora *S. Ursulae* et sociarum Passionem die XXI consignat. Denique schola Sorbonica, quae sanctam Ursulam et socias ut Patronas veneratur, in sacro, quod in illarum festivitate persolvit, officio, de earum historia unicam tantum lectionem recitat, Ursulae sociarum numerum silens; et Breviariorum Colonienarium iam veterum, quam recentium collectores multa resecerunt, quae fabulosa esse non dubitabant. Martyrium itaque *S. Ursulae* et sociarum certum; sed harum numerus incertus, pluraque ad eam historiam pertinentia prorsus fabulosa. Recte Martyrologium Romanum ad die XXI Octobris, ubi prius legebat : « In Colonia Agrippinensi natae sanctarum undecim millium Virginum, quae pro virginitatis constantia, martyrio vitam consummaverunt »; nunc habet : « Apud Colontiam Agrippinam

natae sanctarum Ursulae et sociarum ejus, quae pro christiana religione et virginitatis constantia ab Hunnis interfectae, martyrio vitam consummaverunt, et plurima earum corpora Colonia condita fuerunt ». In recognitione etiam Breviarii Romani tante virginum multitudinis mentio prudenter omissa.

7. *Armorica dicta Minor Britannia.* — *Maximianum tyrannum* Britanniam ingenti juventute et omni armato milite spoliasse, militaribus Britannorum copiis, quae postea non redierunt, secum in Galliam transvectis, hisque minoris Britanniae agros, pulsus inde Armorici, distribuisse, atque *Conantiam Meriodactum* illis praefecisse, Britannici nonnulli scriptores, quos Baronius secutus est, tradiderunt; sed Britannorum Coloniam in *Armoricam* post Saxonum adventum traductam esse, ostendit Usserius in lib. de Britannicarum Ecclesiarum primordiis pag. 120 et sequentibus. Testatur id vetus scriptor Armoricanus, qui Fracorum consobrimum Colonii regis Britannici cum filio suo e majore Britannia in *Armoricam* transmigrasse ostendens, de tempore Britannicae Colonie eo deductae ista praemittit : « Britannorum soboles ratibus ad istam deducta est citra mare Britannicum terram, tempore quo gens barbara dudum aspera in armis, moribus indiscreta Saxonum materiam possedit cespitem. Tunc se cara soboles in istum conclusit sinum : quo loco magnis laboribus fessae cecidit sine bello quietae », inquit praefatus anonymus in Vita sancti Winguloc filii Fracani memorati. Simuliter et Eginhardus in Annalibus anno DCCLXXXVI : « Cum ab Anglis et Saxonibus Britannia insula fasset invasa, magna pars incolarum ejus mare trajiciens, in ultimis Galliae finibus Venetorum et Carosolanorum regiones occupavit ». His adde Fragmentum Historiae Francicae a Petro Pitheco editum : « Juxta Normanos habitationem habent Britanni, qui pulsi a Britannica insula dudum a Saxonibus, eandem regionem, quam modo incolunt, sibi vindicantes, appellaverunt a sua gente Britanniam, quae prius Corin Galliae dicebatur ». Mitto Gobelinum in Commentario Pii II. lib. 3, Krauzium, et alios recentiores : pro quibus, inquit Usserius citatus, illud maxime facit, quod ante tempora Chludenei Francorum regis, qui eo prope tempore, quo Saxones in Britanniam venerunt, regnare cepit, Britannorum Galliam incolebant nulla certa apud auctores mentio occurrat; neque ulla causa alleri possit, quare vel *Brigantia*, Dionysii Periegetae, vel *Britones* sive *Brittones*, Juvenatis, Martialis, et Ausonii, de minoris hujus magis quam de majoris Britanniae incolis accipere debeamus. Vide quae dixi anno cccclx, num. ix et seq.

8. *Templa idololorum eversa.* — Ad num. 5 et seq. *Gracchus* praefectus Urbis sub Gratiano anno trecentesimo septuagesimo sexto in deperdensis idolis egregiam navavit operam. Fuit enim is praefectus Urbis *kalendis Decembris* illius anni, cujus inscripta lex unica Cod. Theodosiani *Acta successu quae*

— licet. Anno proximo, nempe CCXXXVII, eam quoque dignitatem obtinuit : ad eum enim directa *prætoris navi, Januar.* lex 3 Codicis Theod. *De quaestio-ribus*, Græci meminit Hieronymus epistola 7 ad Eulam, et Prudentius lib. 1 adversus Symmachum. Quare deceptus est Baronius, qui quæ de *Græcho* ab utroque deuntur ad præsentem annum retraxit. Næpæ multa eo tempore circa religionem paganam sub hoc Græcho emendata. Nam et simulacra portentosa Roma ab eo excisa, qua de re Hieronymus et Prudentius laudati, et ara Victoria jussu Gratiani diruta. Ita Gothofredus in Chronologia Cod. Theod. Calerum anno CCXXI, num. XVII et seqq., contulavimus quæ tradit Zozimus de imperatoribus christianis, eos sc. Pontificatus Maximi nomen usque ad Gratianum fuisse. Quare videnda quæ ibi dicimus.

9. *Gratianus Aug. occiditur.* — Ad num. 7 et seqq. *Gratianus VIII kal. Septembris* hoc anno occisus, ut inquit Marcellinus in Chronico, non vero anno sequenti, ut perperam Prosper in Chronico, ubi asserit, id factum « Merobaudis magistri militum proditione ». Legendum enim, ut observat Hadrianus Valesius lib. 2 Rerum Francicarum. « Merobaudis magistri militum proditione ». Merobaudes quippe, qui his consulatum gessit, fidem ad ultimum Gratiano præstitit, eoque ab exercitu suo deserto ac profugo, *Maximi* tyranni jussu sibi mortem consecvit, ut docet Pacalus in Panegyrico cap. 28. Nec refert, quod Ammianus lib. 30, cap. 3, *Mallobaudem regem appellet*; cum idem auctor lib. 31, cap. 10, prædat, Gratianum Mallobaudem Francorum regem renuntiasse domesticorum C militem, anno nempe Christi trecentesimo septuagesimo septimo; et comites seu rectores domesticorum, equitum et pedum prætorum et magistrorum militia auctoritati proximi fuerint, ideoque dignitate eminent. Natus erat *Gratianus* die decima octava mensis Aprilis anni Christi trecentesimo quinquagesimi nomi, ut festatur quoad annum Hieronymus in Chronico, et anno CCXXVII ostendimus. Vivit itaque *annis quatuor ac viginti*, ut habet Socrates lib. 5, cap. 11, aut annos circiter quatuor ac viginti, ut habet Sozomenus lib. 7, cap. 13. Accurate uterque : vivit enim Gratianus annos viginti quatuor et aliquot menses, Baronius tamen Socratem hallucinatum censendit, quod Ammianus lib. 27, cap. 6, loquens de elevatione Gratiani ad imperium, quæ anno CCXXVII conficit, scribat, *Gratianum adulescentem jam proximum fuisse*, eumque annos sedem imperasse constat. Addere poterat Baronius Victorem in Epitome, qui ait, *Valentinianum* sibi socium in imperio ascivisse Gratianum filium *modum plene puberem*. Verum hujusmodi loquendi formula facile in errorem inducunt, ut passim similes, quæ ætatem exprimunt, in hoc opere explicatas ostendimus.

10. *Imperii ejus duratio.* — Imperii ejus annos Victor in Epitome recte distinxit : « Imperavit, inquit, cum patre Valentiniano annos octo, dies octoginta quinque », die scilicet et mortuali excluso,

« cum patre et fratre tres », post mortem sc. Valentiniani patris, « cum eodem fratre ac Theodosio quatuor : et cum his omnibus accedente Arcadio, menses sex »; ubi utrumque extremum mensem incompletum Victor prætermittit : alioquin scribere debuisset, « menses septem et aliquot dies », cum, ut mox visuri sumus, *Arcadius* die XIX mensis Januarii Augustus dictus sit.

11. *Inter Maximum et Imperatores par sancta.* — A num. 13 ad 22, Zozimus lib. 4 narrata *Gratiani* eade, ait, *Maximum* legatos ad Theodosium imperatorem misisse, et Theodosium consensisse, ut *Maximus imperator esset*, sed etiam in eum bellum movitum esse, Rufinus vero lib. 2, cap. 15, ait : « Valentinianus in Italia degens, fratris neco atque hostis metu perterritus, simulatione oblatam pacem a Maximo, simulans ipse quoque libenter amplectitur ». Dux itaque legationes distinguenda, altera *Maximi* tyranni ad Theodosium M., altera a *Valentiniano Juniori* ad Maximum. Ultra prior fuerit, incertum. A Valentiniano D. Ambrosius Mediolanensis episcopus ad Maximum missus : legatio vero ad Theodosium anno sequenti obita, ut tradit Sigonius in libro de Occidentali imperio. Verum est, Valesium in Notis ad Socratem lib. 5, cap. 12, contendere, eum pertinere ad annum CCXXXVII, quo Cynegius præfectus prætorio fuit, quod Zozimus laudatus scribat, Theodosium dedisse in mandatis cynegiæ præfecto prætorii, cum eum ablegaret in Ægyptum, « ut imaginem Maximi conspiciendam Alexandrinis exhiberet, publicæque poneret, et consortem hunc imperii factum esse, habita ad populum oratione declararet ». Verum Cynegius præfectus prætorio fuit anno CCXXXIV et quinque sequentibus. Cumque Postumianus præfectus prætorio Orientis ad extremum hujus anni adhuc fuerit, apparet, Maximum anno tantum sequenti imperatorem a Theodosio M. agniti. De Cynegi et Postumiani præfectura legendus Gothofredus in Chronologia Codicis Theod., ubi variæ leges exhibentur ad Cynegiæ Pl. P. anno sequenti inscriptæ. Maximum *Victorem* filium primum Cæsarem ac deinde Augustum renuntiavit, ut docet velis inscriptio a Sigonio citata descripta : DD. NN. MVO. GL. MAXIMO, ET FI. VICTORI PHS FELICIS SEMPER AUGUSTI BONO R. P. XVIS. Ubi Maximum duo prænominia habet *Magni* scilicet et *Clementis*. In nummis tamen dicitur tantum *Magnum Maximum*; sed Sulpicius in lib. 2 Hist. cum *Maximam Clementem* vocat.

12. *Arcadius a patre Augustus dictus.* — Ad num. 22, *Arcadius* a Theodosio patre Augustus renuntiat XIX kal. Febr. seu die XIX Januarii, ut habent Auctor Chronici Alexandrini et Miscella. Quare errant Theodorus Lecler in fine libri 2, ubi hoc factum scribit die decima septima Januarii, Socrates ac Idaceus in Fastis, qui ad factum tradunt die decima sexta Januarii. Dies XIX dectus, quia Theodosius Magnus eodem imperium acceperat. Sic Arcadius Theodosium Junorem filium *11 idus Januarii*, quo Honorius ejus frater Imperator dictus

luerat, imperii consortem fecit, ut infra videbimus. Si jam usus invaluisset, ut diebus Dominicis, aut solemnioribus Festis Injussimodum nuncupationes fierent, errores, qui in numeros irrepsero, facilius delegerentur; sed hoc subsidio deficiente, ad conjecturas recurrendum. Porro eam inaugurationem currenti anno peractam, ex Arcadii Nummis, et Themistii Oratione 16, quae est de pace et consulatu Saturnini, hujus anni initio recitata, certum redditur. Causus lib. *de Familiis Byzantinis Augustis*, duos Arcadii nummos producit, in quorum postica legitur: COXCOMA AAAA, quae quatuor ultima litterae quatuor Augustos denotant, nimirum Gratianum, Valentinianum Juniorem, Theodosium et Arcadium. Haec enim numismata post praesentem annum, quo Gratianus mense Augusto occisus est, eundi non poluere. Parte alia, ante currentem annum Arcadius eam dignitatem non obliuit: Themistius enim loco citato Theodosium laudans, quod Saturninum in hunc annum consulem designasset, ait: « Cum in potestate esset tua, si nondum tibi lempeslivum illum honorem », nempe Consulatum: « judicares, unicum tuum designare filium; hunc, inquam, cum pro te renunsiare liceret (quod et antiqus et recentioribus imperatoribus solemne fuit, ut illud tanquam futuri principatus initium, liberis suis ante purpuram traderent, cum haec facere tibi omnia liceret, noluisi tamen ». Nondum itaque hujus anni initio, quo ea Oratio dicta, Arcadius Imperator erat.

13. *Collatio de fide a Theodosio Mag. indicta*. — Ad num. 24. Imperatores christianos ammis, quibus *quinquennialia* et id genus festa edidere, religioni consulere, et ad reducendos haereticos *collationes habere* solitos, variis exemplis ostendi. Luculentum hoc anno *Theodosii Magni* quinquennialibus nobilitati, sese offerit. Post Constantinopolitanam Synodum Oecumenicam a biennio celebratam, qua Eunomiani, Ariani, Macedoniani seu Pneuma-

fomachi inter caeteras haereses condemnati sub Theodosio M. fuerant. Ecclesiaeque orthodoxis episcopis restitui jussae: vice versa haereticorum, praesertim eorumdem, cactus prohibiti lege 8 Codicis Theod. *De haereticis*, eodem anno data, et lege 9 ejusdem Codicis *De haereticis*, anno praecedenti emissa. Nihilominus in multis imperii praefectura Orientalis partibus tumultus exinde exorti, et haeretici imperialium Constitutionum executioni omni opere intercessere. Quare Theodosio visum, hoc anno novam Synodum *Constantinopoli* indicare, quo etiam conventum *mense Junio*, ut memorant Socrates lib. 5, cap. 10, et Sozomenus lib. 7, cap. 12, eo nempe fine, ut paci Ecclesiae tandem consulere-
retur, atque in unam fidem mutuo episcoporum congressu coiretur. Et vero Arianorum, Eunomianorum, Macedonianorum antesignani eo convenere, tentatique ibi eorum animi duplici potissimum ratione. Provocati quippe primum ad *Patres et scriptores*, qui Ecclesiae distractionem praecesserant; deinde *formula fidei* a singulis expetita: verum irrita haec omnia conatu. Quare ad jussiones et sanctiones animum rursus appulsi Theodosius M. lege 11 Codicis Theod. *De haereticis*, hoc anno emissa; sequenti vero anno lege 12 ejusdem Codicis *De haereticis*, quae districtior et severior. At quam parum, vel quam lente ea lex executioni tradita fuerit, et quidem in ipsa urbe Constantinopolitana, ostendit lex ejusdem Codicis 13 *De haereticis*, haud integris quinque mensibus post legem 12 data: imo et lex 14 *De haereticis*, anno CO.LXXXVIII lata, qua urbibus expelli, contra loca abdita adire haeretici quicumque jubentur: iidemque clericos vel episcopos constituit, habere, caelus agitare privatim publiceque prohibentur. Supplicandi tandem sibi contra id Theodosius Magnus aditum haereticis intercludit. Vide plura apud Gothofredum in harum legum Commentariis, et quibus haec excerpta.

1. *In obitu Praetextati, gentilis consulis, honoris status decorati, et sanctae Eusebiae, quae sententia a Hieronymo fuerit probata.* — Trecentesimus oc-

tesimus quartus Christi annus consulibus Ricinere et Clearcho notatur, quo Synmacius de quo nuper facta est mentio praefecturam Urbanam gessit.

quod imperatoris rescripta ad ipsum hoc anno data testantur¹, licet Paulinus ad alia tempora iam referat. Meminit S. Augustinus² de ejusmodi Symmachii prefectura, dum ait, se ab eodem Symmachio prefecto Roma missum esse Mediolanum. Sed de Augustino inferius, Paulinus autem contudit praefecturam cum consulatu, de quo suo loco dicendum. Hoc itaque anno, quo praefecturam Urbanam Symmachus gessit, Praefectatus magis non inis senator, sed gentilis, consul est designatus in annum sequentem; sed infeliciter accidit ut antequam consulatum adierit, hoc ipso anno moreretur. De tempore obitus satis liquet ex tribus Symmachii epistolis tunc datis de ejus obitu ad imperatores, quorum postrema de erigenda in ejus honorem statua, sic se habet³.

DD. Theodosio et Arcadio semper Augg. Symmachus V. C. praefectus Urb.

« Licet Vectius Praefectatus natura lege solutus sit, vivit tamen in memoria, et amore civitatorum; atque hoc uno punit invidiam, quod tantum ei mors ad gloriam contulit, ut hinc quoque fortuna livor debeat invidere, domini imperatores. Nam praeter illum populi Romani inasitatum dolorem, etiam senatus impatiens dispendii sui, solatium petit de honore virtutis, vestrumque munus precatur, ut virum nostra aetate mirabilem, statuarum diuturnitas tradit oculis posterorum. Non quod ille praemia terrena desideret, qui gaudia corporis etiam cum hominem ageret, ut caduca caleavit, sed quia ornamentis honorum incitatur invidia, et virtus temula alitur exemplo honoris alieni. Hinc factum est, ut rusticis adhuc saeculis optimi quique civium manu et arte formati in longam memoriam mitterentur. Atque utinam huic decori nihil facilitas adulantium postea derogasset; quamvis paria non sint, quae dispari arte quereuntur, dignum est igitur, ut qui in pectoribus plurimorum manet, sit in ore plurimorum. Ille semper magistratibus suis celsior, in alios temperatus, in se severus, sine contemptu facilis, sine errore reverendus. Cui si quod commodum successionis evenit, id ad testatoris proximos mox revertitur, qui nullis prosperis tractus est, nullius risit adversa, indecora nescius largitatis. Ille quem semper invitum secutus est honor, cuius aequitas confirmamus quisque limites suis credidit. Plura de eo vellem, plura de eo deberem, sed clementiae vestrae testimonio cuncta servanda sunt. Illustrior enim laus est de caelesti profecta iudicio. Ergo, ut probatibus patroni, bona temporum vestrorum futuris quoque visenda proponite. Certe ille est Praefectatus, quem jure consulem feceratis, ut Fasti memores celebre nomen extenderent. Aliis utiles fatale damna reparade. Abierit cum homine praemium, sed iudicium post hominem perseveret. Probate, casibus adversus gloriam nihil licere. Nam quod meruit a civibus singulare est: illud multis

commune quod perdidit ». Hucusque Symmachii ad imperatores epistola de licentia erigende statuae Praefectato, more majorum. Non est rejecta petilio, quandoquidem obtinuit quod petit Symmachus ab Augustis, ut memoria Praefectati statua insigniretur: nam quo haecenus in ejus basi inscriptio integra conservatur id admonet, quae paulo inferius recitabitur. Erat adhuc Romae tunc, cum ista contingerent, sanctus Hieronymus sacra volumina Paula et Eustochio aliisque sanctissimis feminis senatoriis explicans: id enim importune nimis ille ab eo praesente extorquere solebat, quod ab eo etiam absente per litteras id facere conserverunt. Porro Romae cum esset idem S. Hieronymus, hoc tempore, eidem S. Paula explicuit Psalmum centesimum decimum octavam, et centesimum vicesimum sextum, necnon hebraicum Alphabetum, quae exstant.

2. Inter alias etiam studiosas Hieronymi Romae agentis laere Felicitas, Asella et Lea, clarissima genere ac pie et sanctissima femina, quarum idem meminit in epistola ad Asellam⁴; quae quam insigni cultu erit sanctitate, ipse Hieronymus in epistola ad Marceliam⁵ declarat.

3. Accidit autem (quod faciendum non est, ut cum S. Hieronymus Romae agens docens, explicare aggredereur Psalmum septuagesimum secundum, praesente inter alias S. Marcella, de S. Lea vidua, virginum praefecte monasterio, ex hac vitae migratione mundum auferretur) quo tempore etiam mori congerat Praefectatum iam consulim designatum, hominem deorum cultorem, et Christianae religionis contemptorem; de quo illud ab eodem Damaso dictum superius alia occasione retulimus, cum ait de eo ad Panmachium scribens: « Miserabilis Praefectatus, qui designatus consul est mortuus, homo sacrilegus, et idolorum cultor solebat ludens B. papa Damaso dicere⁶: Facite me Romanae Urbis episcopum, et ero protinus Christianus ». De quo et sapius Ammianum meminisse diximus, cum de ipsius legationibus agit ac praefecturis.

Hujus vero qui hoc anno consul designatus diem obiit, Praefectati exlat ejusmodi velus inscriptio⁷:

VIETIO. AGORIO. PRETEXTATO. V. C. ET
CORRECTORI. IUSCIE. ET IAMBRI. CON
SULARI. IUSTIANE. PROCONSULE. ACHA
IE. PRAEF. URB. PRAEF. PRETORI. PRAEF. URB.
IUSTRI. IUSTRI. ET. AFRICE. CONS. DESI
GNATIO. LEGATIO. AMPLISSIMI. ORDINIS.
SEPTIES. ET. AD. IMPERANDUM. REBUS.
MAGNIS. SEMPER. OPPOSITO. PARENTE.
PUBLICO. PRIVATO. MORE. VIVENDO. ET.
FIAM. STATUE. IPSIUS. DOMUS. HONORARI.
INSIGNIA. CONSTITUIT. LOCARIQUE. CURAVIT.

Porro ad hunc ipsum Praefectatum data habentur

¹ E. IV. de sentent. ex p. c. c. recit. O. lib. XXIV. de appellat. Cod. Theod. — ² Aug. Confess. lib. I. cap. 11. — ³ Symmach. lib. V. epist. XXXI. XXIV. XXV.

⁴ Hier. epist. XXIV. — ⁵ Item, epist. XV. — ⁶ Item, epist. LXI. — ⁷ Apud Vidi Oulographi. pag. 616.

plures epistolae Symmachi ¹. Macrobius ² hunc eundem Vettium Praetextatum, sacrorum omnium praesulum nominat, quem et in suis Saturnalibus interloquentem inducit.

4. Apposite autem accidit, ut et tunc cum S. Hieronymus ad eum Psalmi versum pervenisset : « Si dicebam, narrabo sic, ecce nationem filiorum tuorum pravavocatus sum », quod Latini Codices habent : « Nationem filiorum tuorum reprobovi » ; de S. Lea transitu quoque certior redderetur ; cum pergens ille quod tractare fuerat inchoatus ; postea utriusque obitum Lea et Praetextati, tanquam antihesi memoria dignam voluit scriptis testatum posteris tradere, scripta ea de re ad Marcellam epistola ³, ejus est exordium : « Cum hora ferme tertia hodierna diei septuagesimum secundum Psalmum, id est, tertii libri principium legere coepissemus ». Et inferius : « Repente nobis nuntiatum est, sanctissimam Leam exisse de corpore ; ibique ita te palluisse conspexi, ut vere aut pauca, aut nulla sit anima quo fracto vase testaceo, non tristicri erumpat. Et tu quidem, non quod futuri incerta esses, dolebas ; sed quod triste luctu obsequium non dedisses. Denique in mediis fabulis, rursus didicimus, reliquias ejus jam Ostiam fuisse delatas.

5. « Quaeas, quo perficit ista replicatio ? Respondedo tibi verbis Apostoli ⁴ : Multum per omnem modum. Primo quod universorum gaudiis prosequenda sit, quae calcato diabolo, coronam jam securitatis accepit. Secundo ut ejus vita brevis explicetur. Tertio, ut designatum consulem de suis seculis detrahentes, esse doceamus in tartaro. Et quidem conversationem Lea nostrae, quis possit digno allevare praeconio ? ita eam totam ad Dominum fuisse conversam, ut monasterii princeps, mater virginum fieret, post mollitiem vestium sacro membra trivisse, insomnes orationibus duxisse noctes, et comites suas plus exemplo docuisse, quam verbis. Humilitatis tui laute, tanque subjecta, ut quondam domina plurimorum, ancilla omnium putaretur, nisi quod eo Christi magis esset ancilla, dum domina hominum non putatur, inculca vestis, vilis cibus, neglectum caput ; ita lignum ut cum omnia faceret, ostentationem fugeret singulorum, ne reciperet in presenti saeculo mercedem suam. Nunc igitur pro brevi labore aeterna beatitudine fruatur, excipitur angelorum choris, Abrahae ⁵ sinibus confovetur, et cum paupere quondam Lazaro divitem purpuratum, et non palmatum consulem, sed abratum, stillam digiti minoris cernit inquirere ». Porro natalis dies sanctae Lea, quo ex hac vita migravit in caelum perpetuo monumento adscriptus asservatur in publicis Ecclesiae tabulis xi kalend. Aprilis, annis singulis praeconio publico celebratus. Subdit vero Hieronymus :

6. « O quanta rerum mutatio ! Ille quem ante paucos dies dignitatum omnium columna precede-

bant ; qui, quasi de subjectis hostibus triumpharet, Capitolinas ascendit arces ; quem plausu quodam et tripudio populus Romanus exceptit ; ad cujus interitum Urbs universa commota est ; nunc desolatus et nudus, non in lacteo caeli palatio, ut uxor mentitur infelix, sed in sordentibus tenebris confinetur. Haec vero, quam unius cubiculi secreta vallabant, quae pauper videbatur et tenuis, ejus vita putabatur amentia, Christum sequitur et dicit ⁶ : Quaecumque audivimus, ita et vidimus in civitate Dei nostri, et reliqua ». Erat aequae impia atque vir ejus, uxor Praetextati, nomine Paulina, ejus hic meminit Hieronymus ; quod sequens tibi inscriptio declarabit :

FABIAE AGONIAE PAULINAE C. F. FILLE, AGONIAE CATULLINI V. C. EX. PRAEF. ET. CONSULIS ORDIN. UXOR. VETUL. PRAETEXTATI V. C. PRAEF. ET. CONSULIS. DESIGNATI. SACRAE. APUD. ELEUSINAM. DEO. BAGIHO. CERERI. ET. COR. SACRAE APUD. LATURNAM (LAERNAM) DEO. LIBERO. ET. CERERI ET. COR. SACRAE. APUD. EGINYAM. DEARUS FAUROBOLITE. ISACAE. IEROPHANTIE. DEL. BECATE. GRECO. SACRAE. DEL. CERERIS

Haec, inquam, Paulina magna sacerdos, inam quadam factantia, in invidiam Christianorum, effulgebat virum suum Praetextatum inter deos esse receptum ; quod deridet Sanctus Hieronymus atque subsannat. Meminit ejusdem Paulinae conjugis Praetextati Symmachi ad ipsum scribens ⁷. Sed et atteximus his alia de eadem Paulina vetera in Urbe haud pridem reperta monumenta, atque illud in primis :

FABIA AGONIA PAULINA FILIA C. CATULLINI V. C. EX PRAEF. ET. CONSULIS ORDINARI. UXOR. VETUL. AGORII. PRAETEXTATI PRAEF. ET. CONSULIS. DESIGNATI SACRAE. DEL. CERERI

Et alia in basi statue reperte nuper in hortis Eucherii Casii ⁸ :

COELE CONCORDIAE VIRGINI VESTALI MAXIMAE FABIA PAULINA C. F. SEPTIMI SEPTIMIUS COLLOCANDA QUI CURAVIT EAM PROPTER EGREGIAM EIUS PUDICITIAM INSIGNI MQUE CIRCA CETERAM DIVINAM SACRIFICIUM QUOD HIC PRIOR EIUS VIRGO VETULO AGORIO PRESENTATA TO V. C. OMNIA SINGULARI DIGNOQUE ETIAM VIRGINS MODI VIRGINIBUS ET SACRIBUS COLLEGIIS COLLEGIIS

¹ Symmachi lib. C. ep. XXXVII. C. 17. Macrobi Saturnal. lib. I. c. 17. ² Hist. ep. l. XXV. c. 11. Bom. II. Tit. VI.

³ Ep. l. VII. c. 1. ⁴ Apocryph. apud Symm. ep. l. VII. c. 1. ⁵ Gen. l. XII. c. 1. ⁶ Ep. l. VII. c. 1. ⁷ Ep. l. VII. c. 1. ⁸ Ep. l. VII. c. 1.

Huc ipsa inscriptio, ubi primum eam legi, in memoriam revocavit quae Symmachus habet in epistola ad Flavianum; dum quid actum fuisset inter collegas Pontifices cum de collocanda atque dicenda ejusmodi statua rogarentur sententiae singulorum, quidve ipse senserit ea de re, his verbis ad eum scribit¹:

7. « Praetextato nostro monumentum statuam dicere destinant virgines sacri Vestalis antistites. Consulti Pontifices, primumquam reverentiam sublimem sacerdotum, aut longae aetatis usum, vel conditionem temporis praesentis expendere, absque patris qui me secuti sunt, ut ejus officium statuerent, adierunt. Ego qui advertere neque hominibus virginum talia in viros obsequia convenire, neque more fieri quod Numa auctor, Metellus conservator religionum, omnesque Pontifices Maximi nunquam ante meruerunt: haec quidem sibi, ne sacerdotum amovendis enuntiata noxam crearent. Insuper censeantibus exemplum modo vitandum esse rescripti, ne res justo orla principio, brevi ad indignos per ambitum perveniret. Ne longum loquerer, ipsa verba ad te misi bonis probata, sed numero fortasse vincenda, haec decretis in decretis Pontificum non sit eadem forma quae Curiae est: sed hoc quoque parvi faciet inscientia. Quod si in adesces, nullum duorum sanitas promoveret ». Haecenus de his Symmachus ad suum atque effluviem Flavianum, de quo plura suo loco. Sed ex superiori inscriptione vides, in ipso collegio Pontificum, invito et contradicente Symmacho, concessum fuisse Maximaē vestali statuam erigere Praetextato. At haec, occasione Paulinae de viro suo hoc anno delinco inander praedicant in caelum inter deos esse receptum, dicta suabo. Credimus quod et conjectura facile persuadet eundem Praetextatum in errore confectum ea de causa ex hac vita esse sublatum, quod Imperatores sacris deorum penitus expulsi, impensas quoque ad illa peragenda ex publico conterti solitas abstulissent, quin et redditus vestalibus virginibus antiquo jure debitos pendere vetissent: de quibus omnibus pluribus egit Symmachus. Cum igitur Symmachus Urbana fungeretur praefectura, libellum misit ad Valentianum imperatorem pro restituendo damnato legibus Gratiani deorum cultu: exlat ipse titulo Relationis Symmachii Urbis praefecti. Opportuna quidem homo dexterrimus usus est occasione obitus Gratiani, et Maximi tyrannidem exortens; cum Valentianus puer timore exagitatus, omnes timens, exemplo fratris mortuus, qui milites expertus fuerat desertores ac proditores, nihil non concessurus esset magistratibus. Verum ut vires petitionibus Symmachus adderet, Senatui nomine se agere professus est, et non apud eum Valentianum, quin etiam apud Theodosium atque Arcadium filium eundemque imperatorem: seque duplici munere, nempe praefecti atque legati, causam tractare, ipse docet

his verbis: « Et praefectus vester gesta publica prosequor, et ut legatus civium mandata commendo ». Sed quid petit? Illud in primis et generaliter cum ait: « Repetimus religionum statum, qui Reipublicae diu profuit »: spectatum vero, ut concedat reparari aram Victoriae: erat haec in Capitolio, de qua Dio²: « Fulmina namque permulta deciderant, quibusdamque cella Jovis Capitolini, quae erat in templo Victoriae, facta fuerat ». Haec ibi: verum creditur textus inversus, ut vellet dicere factam esse cellam Victoriae, quae erat in templo Jovis Capitolini: nam non cella, sed templum, illudque maximum fuit Jovis Capitolini. Alia etiam erat in curia ara Victoriae, de qua Herodianus: « Curiam ingressi, sic ut ultra quoque aram Victoriae penetrarent ». Cum alioquin et alia in Urbe fuerint monumenta Victoriae dedicata: nam a Sex. Rulo in Regione, Alta semita dicta, ponitur aedua Victoriae: sed et in Regione, Ad templum Pacis, fuisse dicitur ara seu area Victoriae, et ab aliis alibi ponuntur aliae.

8. *Ambrosius adversus Symmachum gentilitate faventem agit apud Valentianum.* — Verum ad Symmachum redeamus. Petit quoque reddi vestalibus stipendium ab aliis consuetum imperatoribus exhiberi, quod vindicaverat sibi fisco; reddique agros iisdem virginibus et templorum ministris testamento relictos; utque in posterum liberum esset, cuique quid vellet iisdem deorum sacerdotibus testamento relinquere.

9. Haec pensitans S. Ambrosius, festinans occurrit, interessitque ne quid extorqueretur ab adhuc puero imperatore; cui litteras dedit, quibus tum primo illud ingressit, nullum alium esse Deum, quam quem coleret christiana religio, deosque gentium vere esse daemonia: abhorrescere debere christianum imperatorem non solum ab illorum cultu, sed et ab omni consensu, quo diis sacra peragi permittantur; et quam longe abesse oportere, ut ejus praepo ara diruta restaurarentur, sumptusque ad peragenda sacrificia redderentur: revocaque eidem in memoriam, quanta Gentiles adversus Christianos eorumque Ecclesias sub Ethnicis Imperatoribus perpetrassent: ac ne rescindat, admonet, quod a Gratiano pie novit esse statutum: « At cum per totum³, inquit, fere orbem a plumbis retro principibus inhibita, interdictaque sint, Roma autem a fratre clementiae tuae augustae memoria Gratiano fidei vere ratione subblata sint, et datis antiquata rescriptis; ne, quae, vel fideliter statuta convellas, vel fraterna praepo rescindas. De negotiis civilibus si quid statuatur, nemo putat esse temerandum; et praepo de religione calcatur? » Sed et ne clarissimi viri Symmachii moveretur auctoritate, illud inculcat: « Deferendum merito clarorum virorum et ego studeo, sed Deum certe esse omnibus praefendum. Si de re militari est consulendum, debet exercitati in praetis viri

¹ Epistolae, lib. 1. cap. 1.

² Hist. lib. 7. cap. 17. — ³ Antiquae, lib. 1. cap. 1. 1. 1.

expectari sententia. Quando de religione tractatus est, Deum cogita. Nullius injuria est, cui Deus omnipotens antefertur, etc. » Illudque vehementer cavendum ingerit, ne putet ab universo Senatu rogari quod per Symmachum peteretur, sed male ab eo usurpatum esse Senatus nomen, quod a gentilibus tantummodo senatoribus constaret esse decretum : cui si quis imperator christianus annuisset diceretur, talem hac ex parte reprehensione existimari debere dignum. Ceterum a paucis senatoribus gentilibus eam docet factam esse suggestionem : ipsam vero curiam majori numero Christianorum esse referant ; quibus refragantibus, talia illos indigna christiani imperatoris auribus ingessisse.

10. Admonuit insuper ut petitionem illam deferat ad Theodosium imperatorem, ut rem gravissimam, neque absque illius arbitrio decernendam ; neque in causa religionis episcopos consulat. Pelil et relationis exemplum, quo respondeat, ut ita consultus Theodosius utriusque partis jura perpendat. Quod si petilam ab episcopis religionis defensionem Valentianus ipse impertire negligeret ; quid Ambrosius eodem comminatus sit, audi : « Certe, inquit ¹, si aliud statuitur, episcopi hoc aequo animo pati et dissimulare non possumus. Licet tibi ad Ecclesiam convenire, sed illic non invenies sacerdotem, aut invenies resistentem. Quid respondebis sacerdoti dicenti tibi ? Munera tua non querit Ecclesia, quia templa Gentilium numeribus adornasti. Ara Christi dona tua respuit, quoniam aram simulacris fecisti, etc. » Sed et ne Valentianus defensionem erroris suam pueriliam excusaret, Ambrosius ista subintulit : « Quid respondebis his verbis ? Puerum esse te lapsum ? Omnis aetas perfecta Christo est : omnis Deo plena pueritia fidei comprobatur : parvuli etiam Christum intrepido adversus persecutores ore confessi sunt ». At hac omnia Ambrosius non tam ad Valentianum, quam ad Justinam ejus matrem, cujus arbitrio ipse moderabatur imperium, voluit esse directa, atque plenus innotescere.

11. Misit petilum Valentianus ad Ambrosium Symmachi petitionis libellum ; quem ipse contrariis scriptis ita redarguit et confutavit, ut absque perentia dilatione Ambrosio causa adjudicata fuerit ; de qua victoria illud extat elegans Emodii distichon :

Dicens polum Victoria tollit amicos ;
Transit ad Androemum ; plus lavet ira deo.

Sed et Aurelius Prudentius vir consularis adversus eandem Symmachi relationem egregium poema conscripsit, eundemque sectum in duos libros, quorum priori deorum gentilium vanam mendacemque superstitionem redarguit et scite confutat, Crucisque potentiam ac gloriam praebeat, cujus virtute Roma a pravorum demonum domino vi-

dicata surrexerat : posteriori vero quae a Symmacho suggesta essent, disertè refellit penitusque dissolvit. Ceterum poema illud sub Honorio imp. a Prudentio esse elaboratum constat, ut suo loco dicturi sumus. Sed miro quodam Dei consilio his temporibus accidit, ut idem ipse, qui pro vestalibus virginibus fuita cum laude apud Imperatorem Symmachus egit, eam Primigenia, sive dixerimus Vestalium primae lapsu vehementer oportuerit pudore suffundi : de cujus inferendo antiquo ritu supplicio, idem ipse quasi sacrorum acerrimus vindex magnopere laboravit : extant de his duae ejusdem epistola ; quarum prior sic se habet ² :

12. « More institutoque majorum, incestum Primigeniae Primogeniae dudum apud Albani Vestalis antistitis, collegii nostri disquisitio deprehendit ; quod et ipsius quae contaminavit pudicitiam sacram, et Maximi cum quo nefandum facinus admisit, confessionibus claruisse, gesta testantur. Restat, ut in eos, qui caeremonias publicas abominando scelere polluerunt, legum severitas exerceatur. Quae tibi actio de proximi temporis exemplo servata est. Et ideo dignaberis, Republice utilitatem legesque considerans, facinus cunctis usque ad hunc diem sacris severissime vindicatum, compelleret ulcisci, Vale ». Ha Symmachus unum ex Pontificibus ab Urbis praefectum, quem in facinus cupit ultorem insurgere, ut declarant posteriores ejusdem Symmachi scriptae litterae ; quibus pariter intellegas, jura Pontificis Maximi agendi more patrio et jure antiquo adversus hujusemodi facinorosos reos, ab imperatore collata fuisse in praefectum Urbis. Epistola autem sequens sic se habet ³.

13. « Secundum proximae delatis exempla, clarissimo et excellentissimo viro fratri nostro praefecto Urbi Urbi incestata Primigeniae Primigeniae virginis, quae sacra Albana curabat, a collegio nostro vindicta delata est : sed quia litteris ejus causae probabiles asseruntur, quod neque in nos, ut ab aeterna tanti criminis reum fas sit intrare, neque ipse ad longinqua possit occurrere, cum facinus ubi admissum est debeat expiari ; necesse esse perspexit nos potestatem finitimum convenire, et cum proximam jura mandata sunt, ut in Primigeniam quae publici criminis maculavit arcana, corruptoremque ejus Maximum, qui quidem flagitium non negavit, severitas super (semper) his adhibita criminibus exaratur (exerceatur). Dignaberis igitur, consideratis severioribus, quae nefandi criminis tragaediam prodiderunt, injuriam castissimi saeculi reorum supplicis vindicare ». Haec enim Symmachus. Quale autem esse soleret supplicium corruptis vestalibus interrogandum, diximus in nobis ad Romanum Martyrologium. Haec quidem contigisse post relationem Symmachi, atque S. Ambrosii responsione, ex eo facile possumus intellegere, quod cum alia plura in septem illas virgines, neque enim hoc numerum excedebant, idem expulset, certe tan-

¹ Ambros. *op. cit.*, XXX.

² Symm. *op. cit.*, II, c. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100.

tum in easdem facinus exaggerare minime praefemisisset, id exigente pondere magnae causae, cuius pro Christianorum parte forte patrocinium suscepisset. Sed reliqua huius anni ad Symmachum pertinentia prosequamur.

14. *Symmachii epistola ad Valentinianum se de nobis querelis excusantis.* — Hoc item anno, cum idem Symmachus ut dictum est Urbis praefectum ageret, adversus ipsum a quibusdam ad imperatores libellis accusationis allatus est, quo querebantur, Christianos ab ecclesiis avulsos, coniectos fuisse ab eo in carcerem; insuper episcopos et vicinis civitatibus ab eodem petitos, in vincula esse coniectos. Res quidem primo auditu sacrilega, quae aures Valentinianum plurimum offendit, ejusque animum in eundem magnopere contulavit; rescribensque jussit vinculos liberos relaxari, ipsimum Symmachum durius increpavit. Relatio haec contra Symmachum forte ab schismatico aliquo provenit, qui Ursicino faveret; cum enim contra legem exilii una cum suis Romam hoc tempore se contulisse, paulo post dicimus. Qui igitur schismaticis oblitisset, in Christianos saevisse, falso delatus est. At quid pro sui defensione Symmachus ipse rescripserit, videremus:

« DDD. XXX. Valentiniano, Theodosio, et Arcadio Symmachus praefectus Urbis ».

15. « Scio quidem, natura humana vitio, probitatem subjacere livori; sed miror eo progressus insidias amulorum, ut crudo mendacio insonis fama peteretur, non, vixit. Quid enim non audeant, quidve intulatum relinquunt, qui in arce terrarum Christianae legis injuriis vindicta laeta faverunt? Flevit, credo, scena istius fabricator, cum de ecclesiae penetralibus raptos ad fornicata simularet, cum de longinquis ac de finitimis urbibus ducei antistes in vincula describeret. Neque enim serene elementa vestrae animi sine his argutis compulisset sacro oratio populum convenire, ut asperioribus, quam pietati vestrae mos est, litteris praefectum, quem sine ambigui legis, argueret. Reddat nunc, quisquis ille est, causas fallaciae suae; qui sub occasione iusta inquisitionis, qua me cultum spoliatorum mentium investigare jussistis, fragras questiones de ministris catholice pietatis agitas. Respondent litteris episcopi Damasi, quibus associatores ejusdem religionis negavit ullam contumeliam petulisse. Non magnopere officii mei pretendo responsa; a quo ideo quaesita est rerum fides, ne factum aliquid recordationem quaesitoris effugeret.

16. « Credatur ejus legis antifiliis, quae laesa simulatur. Credatur praefecto, qui perennitatis vestrae adiutoris officio, nuntium in prociura credidit, quod Roma nescit admissum. Quotid injuriam praefecturae et consuetudine meae; quando eo processit insimulatio, ut vos quoque ipsos auctores honoris mei quodam reprobo non bene perferrent; nam qui

summi loci iudices decolorant, sacri testimonii facilitatem videntur incessere. Jam dudum me divus genitor munus cui praecipuo honore dignatus est, ille meritorum arbiter singularis, cuius Imperium cum moribus recepit. Paternum sequere; tum tuere iudicium ». Et post aliqua: « Unum illud », inquit, « adiciam, ut me perennitas vestra necessitate inquisitionis ejus absolvat, ejus auctoritatem referri ad scripia palatina jussistis. Nam si tantum de me improbis licuit extante praeepto; quid retractatis litteris non licet? Sane laudabili viro episcopo denegante nullum e suis aut carcere, aut vinculis affineri, et officio eadem suggerente, ignoro quae potissimum praeeperitis absolvi. Tenent quidem leges variorum criminum reos; sed, ut comperi, a mysterio christianae legis alienos. Quid igitur aeternitas vestra decernat, devotus opterior, etc. »

17. *Damasi obitus, miracula, scripta et res gestae.* — Intelligis ex his ad hunc usque annum etiam, quo Symmachus Urbanam praefecturam gerebat, Damasum Romanum Pontificem fuisse superstitem; et ut de hinc cognoscas Marcellinum comitem in Chronico errore lapsum, dum ante biennium sub consulatu Antonii et Syagrii, mense Octobris, Damasum defunctum ponit. Obiit vero ille hoc anno, tertio Idus Decembris; quo die natalis ejus inter sanctos adscriptus antiqua memoria perseverat; quem jam prope octogenarium decessisse, auctor est S. Hieronymus, qui ut vidimus Romae apud eum hoc tempore agebat, nec nisi post ejus ad Deum migrationem ab Urbe recessit. Consultus itaque Prosper in Chronico sub huius anni consulibus collocat in laterculo obitum Damasi, licet mendose pro sullecto Sirici Ursicinus legatur; absque enim aliqua controversia electum fuisse Siricium, paulo interius dicturi sumus.

18. Sed ut quae sunt temporis firmitus stabiliantur, ex alia quoque ratione deducimus hoc anno Damasum decessisse. Cum enim constet ex his quae superius dicta sunt, S. Hieronymum una cum Paulino et Epiphania venisse Romam, Antonio et Syagrii coss., anno Domini trecentesimo octogesimo secundo; idemque dicat? pene triennium Romae mansisse cum Damaso, nec inde recessisse, nisi ipso detuncto; cumque liquet mense Augusti? anni sequentis ex Urbe egressum esse; utique affirmare opus est, hoc anno mense Decembris Damasum ex hac vita migrasse. Obiit igitur hoc anno diei die XI Decembris, cum sedisset usque ad annum decimum octavam inchoatum per menses tres minus diebus quatuor; nam quem vidimus sedere cepisse anno Domini trecentesimo sexagesimo septimo, die decima quinta Septembris, perseverasse usque ad praesentem annum, diemque undecimam mensis Decembris, dictam temporis periodum implere eum oportuit.

19. Extant Acta Damasi in Ecclesia olim reci-

Lui solita apud nos in duobus codicibus pervetustis, nempe quinto atque decimo tomo VV. SS. Exhibet eadem codex Vaticanus, et alius S. Mariae Majoris, quem vidimus¹; in quibus ad finem haece legitur: « Ut plura praeteream, ea nullo modo reticbo, quae Petrus Sedis apostolice diaconus in sermone quem in honorem beati Damasi edidit, in ejusdem Titulo contigisse commemorat; ait itaque fratribus praefati tituli: Jam crebro, fratres, vidistis hic daemonia effugata, febricitantium corpora sanata, et, quod majus est, clymcos et contractos extensos, ut nuper visum est in homine inaccessu vestigionum privato; qui hujus ante fores ecclesiae positus, cum non diffideret se sanatum iri, eadent per se cepit sustentaculis ligneis reperere, quatenus huc potuit pertinere; cui sic demum (ut ipse professus est) lux ex improvise accedens, velut lampas effulsit, et illico pedum vestigia reparavit. Quod vero sequitur, non solum scripta ejusdem tituli, verum etiam picturae declarant. Fuerunt duo homines non semper sane mentis, quos medici lunaticos vocant, ipsam basilicam frequentantes, et ut salutem reciperent, beatum Damasum continuis precibus exorantes. Quadam itaque die venientes ante sepulcrum ejus, se prostraverunt, lacrymantes plus solito, Dei misericordiam per sancti Damasi subsidium implorantes: cumque ardentem hoc facerent, exauditi sunt; et recuperata salute, Dei magnalia praedicabant; atque percepti beneficii non inmemores, coma capitis delonsa, omnibus diebus vite suae ipsorum in eodem loco Domino servierunt. Haec autem miracula alii beato Laurentio martyri, alii beato Damaso deputant confessori: eos autem in miraculis non dividimus, quos una patria genuit, una Ecclesia » (nempe Romana) « promovit, una basilica colit in laetis, unus Dominus honorat in cordis ». Haec auctor. Supererant adhuc aliqui addicti Ursicino; qui Damaso, licet defuncto, tantam gloriam invidentes, dicerent, non meritis Damasi, sed intercessione S. Laurentii ea patriari miracula. At ejus intercessione miracula facta esse, qui reperitur ab agrolantibus invocatus, quis dubitat? saepeque Deum per confessorem impertiri complura, quae a martyre accipi minime valuerunt, idque ob illustrandam memoriam confessoris fieri, plurima exempla declarant. Tu de his interim consule quae S. Augustinus plus velut in epistola centesima decima septima, ubi agit de S. Felice Nolano confessore ultore perjuri. Ceterum qui post mortem miraculis coruscavit, vivens quoque ejusdem a Deo insignitus est, quorum unum et perisigne quidem ex eodem fonte hic describemus.

20. Dum adhuc itaque superles in vita Damasus esset, illud ab eo in iisdem Actis miraculum editum legitur; nimirum, caecum annis tredecim, oculos hinc penitus orbatum occurrasse Damaso adempti e basilica Vaticana, ubi super altare Petri apostoli Missam celebrabat, magnaque fide clamasse,

ut ejus ad Deum precibus illuminaretur; cum Damasus aliquantisper cunctabundus, fide tamen patientis victus, signavit oculos ejus signo Crucis, illa aperiens verba: Fides tua te salvum faciat. Et conleslim aperti sunt oculi ejus, et vidit, et Deo gratias egit, ejusque sanctissimo sacerdoti Damaso, haec, inquam, ex dictis Actis ejus antiquitus scriptis. Putamus quidem ejusmodi tunc divina virtute editum esse miraculum, quo populus Ursicini divisus selisuale, eo saltem signo, qui legum sacrarum sanctita non nosset, perspicuo intelligeret, qui verus legitimusque Pontifex esset; illumque verum esse non dubitaret Adulterem, cui Deus eo signo fuerat suffragatus.

21. At non inter sanctos dubitavit Damasus miraculis clarus adnumeratur, sed et inter scriptores ecclesiasticos a S. Hieronymo recensetur, multaque metro edidisse traditur: sed et de virginitate plures scripsisse libros tum carmine, tum soluta oratione, superius ejusdem Hieronymi testimonio dictum est. Porro auras illas de virginitate lucubrationes ad sanctam sororem virginem, Irenam nomine, a Damaso scriptas fuisse putamus; quam et delinctam ejusmodi prosectus est epitaphio, quod diu lateus, Dei beneficio his diebus in lucem emersit: sic se habet²:

HOC TITULO SACRATA DEO NUNC MEMBRA QUIESCUNT
HIC SOROR EST DAMASI NOMEN SI QU ERIS IRENAM
VOVERAT HIC SE SE CHRISTO CUM VITA MANEREI
VIRGINIS TU MERITUM SANCTIS PUDOR IPSE PROBAREI
BIS DENAS THEMES NEG DIM COMPLEVERAT LEAS
EGREGIOS MORES VITAE PROFSERVAT LIAS
PROPOSIUM MENTIS PELIAS VENERANDA PUELE
MAGNIFICOS VIRCHIS DEDERAT MELIORIBUS ANNIS
TE GERMANA SOROR NOSTRI NUNC TESTIS AMORIS
CLAM FUGERET MUNDUM DEDERAT MIHI FIGNUS HOMINEM
QUEM SIBI CLAM RAPERET MELIOR TINC REGIA COELI
NON TIMEI MORTEM COELOS QUOD LIBERA ADIREI
SED DOLEI VALORE CONSORTIA PERDERE VITAE
NUNC VENIENTE DEO NOSTRI REMINISCERE VIRGO
UT ITA PER DOMINUM PRESEI MIHI FACIJA TUMEN.

Visuntur adhuc Roma ipsius nonnulla epigrammata martyrum sepulcris incisa, sed ex eis perpaucam integra. Ex quibus (ut aliquid degustes) hic tibi reddimus unum, quod integrum habetur in titulo Epituli.

Martyris hic humans, magno sub vertice montis
Gorgonum tetendit, servat qui altaria Christi
Ilic quicumque venit, sinclorum lumina querat,
Inveniet vicina in sede habitare beatos,
At eadum pariter petas quos venit eantes,
Damasi episcopi.

Sed quod Deus dedit his diebus in lucem affecti, quae dantur in tenebris latere ejusdem sancti Damasi complures inscriptiones, easdem hic vel alibi

¹ Vol. 4, Vit. sanct. pag. 55.

² C. A. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1.

in Annalibus, suis locis affigere volumus, ut tanti Patris, vel apex non effugiat; incipiamus ab Eutychio ¹:

EUTYCHUS MARTYR CRUBETIA JUSSA TARANNI
 CARNIUMQUE MIAS PARTIBUS TUNC MILLE NOCENDI
 VINCERE QUOD POTUIT MONSTRAVIT GLORIA CHRISTI
 CARGERIS INTAEM SEQUITUR NOVA POENA PER ARTUS
 TESTARUM FRAGMENTA PARANS NE SOMNUS ADIRET
 BISSERI TRANSIERI DIES ALIMENTA NEGANTUR
 MILITER IN BARBARUM SANCTES LAVAT OMNIA SANGUIS
 ALIENARA QUAE ULTRAI TERRANI INSOMNIA MENTEM

PAR MERITUM QUICUMQUE LEGIS COGNOSCE DIORUM
 QUIS DAMASUS RECTOR TITULOS POST PREMIA REDDIT
 JUDICIS POPULUS STEPHANUM MELIORA MOMENTEM
 PEROLLERAT SANIS TULERAT QUI EX HOSTE TROPHILEUM
 MARIARUM PRIMUS RAPUIT LEVITA TIBELLIS
 TARSICUM SANCTIAM CHRISTI SACRAMENTA GERENTEM
 CUM MALE SANI MANUS PLETISET VULGARE) PERICRET PULGARE PROFANIS
 IPSE ANIMAM POTUIS VOLUIT DIMITTERE CÆSUS,
 PRODERE QUAM CANIBUS RABIDIS COELESTIA MEMBRA :

hactenus hic de Damasi pape versibus. Quæ vero lectur nomine Damasi breviter texta series Vitarum Romanorum Pontificum, alterius potius quam ipsius esse opus, alibi diximus ac saepius inculcavimus.

22. Quæ autem de eodem Damaso in ipso libro de Romanis Pontificibus scripta habentur (explosis his quæ mendacii arguuntur, ut quæ dicuntur de temporibus Juliani, de Episcopatu Ursicini, et aliis), hæc sunt: nempe, duas basilicas ipsam exedificasse, alteram ad Theatrum Pompeii, Extant adhuc de eadem basilica ejusdem Damasi insignia monumenta, nempe antiquæ inscriptiones ibidem ab eo tunc posita, quæ diu oblivione sepulta, veluti postliminio revocata, summi recipiant locum; sic enim se habent ²:

HINC PATER EXCEPTOR LECTOR LEVITA SACERDOS
 OBLINERAT HINC MERITIS QUONIAM MELIORIBUS ACTIS
 HINC MIHI PROVECTO CHRISTUS CUI SUMMA POTESTAS
 SEDIS APOSTOLICÆ VOLUIT CONCEDERE HONOREM
 ARCHIVAS ARCHIBUS VALIOR VOLUIT NOVA CONDERE TEGIA
 ADDERE PRÆTEREA DEXTRA LEVAQUE COLUMNAS
 QUI DAMASI TULERAT PROPRIUM PER SÆCULA NOMEN.

Hædem :

NON MIRUM EST FALLAX SIMUL QUOD FLAMMA MINATUR
 MARTYRIS AC CORPUS NE NOCTURNA CREMAT.
 NAMQUE DOLET LIDET MAGNAM SINE VINDICE POENA
 AD COLUM MEDIS IGNIBUS ESSE VITAM.
 HINC TLEMUM TRUOR MARITUM LAURENTIUS IGNUM
 ET MERITIS SUMMIS NE MORIATUR AGIL.

OSTENDIT LATERBA INSONTIS QUÆ MEMBRA TULERIT
 QUI LIBER INVENIENS COLLITUR FOVET OMNIA PRESTAT
 EXPRESSIT DAMASUS MERITUM VENERARI SEPULCHRUM :

Hactenus Damasi epitaphium de sancto Eutychio martyre, quod non in antiquis chartis tantum configit asservari, sed et in ipsa etiam marmorea tabula, in qua primum fuit incisum, quæ extat in Ecclesia S. Sebastiani ad Catacumbas, Accipe et ejusdem Damasi Epigramma de Tarsicio martyre sacram Eucharistiam gestante ³:

De eadem Ecclesia :

QUISQUIS PLENA DEO MYSTERIA MENTE REQUIRIS
 HIC ACCEDERE DOMUS RELIGIOSA PATET
 HÆC SUNT TECTA PIO SEMPER DEVOTA TIMORI
 AUDIUMQUE DEUS COMMODAT HIC PREGIBUS
 ERGO LETHIFEROS PROPERA COMPESCERE SENSUS
 JAM PROPERA SACRAS LETUS ADIRE FORES
 UT TRANSACTA QUEAS DEPONERE CRIMINA VITÆ
 ET QUICQUID SCELERUM NOXIS ERROR HÆRET
 ATTICA FELICIS MAGNI CLARISSIMA CONJUNX
 SIMPTIBUS HOC PROPRIIS ÆDIFICAVIT OPUS.

Aliud :

VERBERA CARNITICES FLAMMAS TORMENTA CATENAS
 VINCIRE LAURENTI SOLA FIDES POTUIT.
 HÆC DAMASUS CUMULAT SUPPLEX ALTARIA DONIS
 MARTYRIS EGREGIUM SUSPICIENS MERITUM.

hæc ibi de basilica sancti Laurentii. Porro constat eundem Damasum construxisse via Ardeatina alteram; exornasseque locum ad Catacumbas, ubi aliquando jacebant corpora Apostolorum; struxisseque ibi platoniam, et epitaphium conscripsisse.

23. Quod vero ad platoniam pertinet; Ado legit Placotum; nostra manuscripta Placoton habent, et quidem rectius; per quod puto intelligi Ecclesiam pavimentum tabellis marmoreis variis figuris decore stratum. Tradit enim Zonaras in Constantino Magno, ab eo Constantinopoli extractum fuisse forum, quod Placoton nominavit: ex eo, inquit, quod ex tabellis lapideis instratum esset. Porro hujusemodi ornatu,

¹ Antiq. inscript. in oppen. pag. 1177, n. 1. ² Antiq. inscript. in oppen. pag. 1176, n. 1. 1177, n. 1.

³ Antiq. inscript. in oppen. pag. 1177, n. 2.

et summa quidem impensa sterni consuevisse olim Ecclesiarum pavimenta; quae adhuc extant integra, vel aliqua ex parte dissipata demonstrant. Quod si Platoniam legendum contemnis, ut aliis plerisque in locis idem nomen invenitur expressum; quid per platoniam intelligendum sit, ut veritatem valeas certius assequi, vide quod habes apud Casiodorum¹; per platonias posse intelliigi marmoreas tabulas ad ornatum comparatas; ac proinde platoniam struere, nihil aliud esse, quam parietes marmoreis tabulis incrustare. Sic et intelligendum, quod in eodem libro legitur de Liberio: « Illic de platonis marmoreis ornavit sepulchrum S. Agnetis ». In compluribus antiquis Romae Ecclesiis adhuc visere licet ejusmodi platonias superesse. Quod pertinet ad epitaphium ibidem ad Calacumbas inscriptum, idem in chartis haecenus conservatum, hic tibi integrum reddimus his versibus²:

HIC HABITASSE PIUS SANCTOS COGNOSCERE DEBES
NOMINA QUISQUE PETRI PARITER PAULIQUE REQUIRS
DISCIPULOS ORIENS MISIT QUOD SPONTE FATEMUR
SANGUINIS OB MERITUM CHRISTUM PER ASIRA SECTI
ETHERIOS PULCHRE SINUS REGNAQUE PIORUM
ROMA SLOS POTIUS MERUIT DEFENDERE CIVIS
HÆC DAMASUS VESTRAS REFERAT NOVA SIDERA LAUDES.

DUM PERITURA GETE POSUISSENT CASTRA SUB URBE
MOVERUNT SANCTIS BELLA NEFANDA PRIUS
ISTAQUE SACRILEGO VLTERRIUS CORDE SEPELERA
MARTYRIBUS QUONDAM RITE SACRATA PIIS
QUOS MONSTRANTE DEO DAMASUS SIBI PAPA PROBATUS
AFFIXO MONUIT CARMINE JURE COLLI
SED PERIIT TITULUS CONFRACTO MARMORE SANCTUS
NEC TAMEN HIS ITERUM POSSE LATERE FUIT
DIRUTA VIGILIS NAM MOX HÆC PAPA GEMISCENS GEMESCENS
HOSTIBUS EXPLISIS OMNE NOXAVIT OPLS.

Et de alia Ecclesia sita in agro Romano a Gothis demolita tempore obsessæ Urbis:

HIC FUROR HOSTILIS TEMPLUM VIOLAVIT INIQUUS
CUM PREMERET VALLO MÆNIA SEPTA GETES
NULLIS HOC POTUIT TEMERARIA DEXTERA GENIS
HÆC MODO PERMISSA EST QUOD PERITURA FUIT
NIL GRAVAT HOC TUMELLO SANCTORUM PESSIMUS HOSTIS
MATERIAM POTIUS REPPERIT ALMA FIDES
IN MELIUS SIQUIDEM REPARATO PULGAT HONORE
CUM SCELERE HOSTILI CREVIT AMOR TUMULS
SUSCIPE NUNC GRATIUS DEVOTE MUNERA MENTIS
DIOGENES MARTYR CUI DEDIT ISTA VOLENS
QUISQUIS AD HOC TEMPLUM PETITURUS DONA RECURRIS
SPES SIBI SIT LARGA EST MUNERE VERA FIDES.

HORUM MARTYRUM CULTORIUM DAMASUS EPISCOPI SERVANS DEI
SOVA NUNC CHRISTI FUERAT QUARTA CENSUS AN. . . .
TEMPORE QUO GLADIUS SEQUIT PIA VISCERA MATRIS
SANGUINE MIFAVIT PATRIAM ATIAMQUE NAMQUE GENSUSQUE

24. In eisdem Actis Damasi habetur, ab eo absolutam Ecclesiam sanctarum virginum et martyrum Ruffinae et Secundæ in Sylva candida, Bursus de eodem in dicto libro de Romanis Pontificibus legitur, quasissse insuper corpora sanctorum martyrum atque invenisse; necnon Concilia martyrum nempe ut alibi declaravimus in Notis, ubi plura sunt sepulchra Martyrum, coemeteria scilicet, versibus pariter illustrasse. Narrantur ibidem dona ab eodem collata basilicæ S. Laurentii, quam crevit in titulum. Extant in citato codice alia epitaphia indita aliis sanctorum martyrum memoris, quas sive ornavit, vel restituit, eodem volumine³ comprehensa; et inter alia de Mauro puero sic:

MARTYRIS HIC MAURI TUMULS PIA MEMBRA RETENTAT
QUEM DAMASUS RECTOR LONGO POST TEMPORE PLEBIS
ORSAVIT SUPPLIX CULTU MELIORE DECORANS
INSONTEM PUERUM CUI POENA NULLA DEJECT.

Sed et extant ejusdem Damasi versus, quibus alias exornavit sanctorum martyrum Ecclesias furore barbarico dissipatas, quas ipse restituit, videlicet⁴:

Insuper et de sanctis martyribus Felice, et Adauto, ejusdem Damasi ibidem⁵:

O SEMEL ATQUE ITERUM VERO DE NOMINE CÆLIX
QUI INTEMERATA FIDE CONTEMPTO PRINCIPE MUNDI
CONFESSUS CHRISTUM COELESTIA REGNA PERIIT
O VERE PRETIOSA FIDES COGNOSCHITE FRATRES
QUI AD COELUM VICTOR PARITER PROPRIAVIT ADALCUS
PRESBYTER IS AFRUS DAMASO RECTORE JUBENTE
COMPOSUIT TUMULUM SANCTORUM LIMINA ADORANS.

Sed et in tumulo sancti Saturnini Martyris via Salaria collocato hos versus incendendos curavit⁶:

¹ Casiod. Varior. lib. III. epist. IX. — ² Antiq. inscript. in appen. pag. 1172. n. 12.

³ Antiq. ins. opt. in appen. p. 1171. n. 1. — ⁴ Ibidem, p. 1171. n. 4. et 1170. n. 13. — ⁵ Ibidem, p. 1171. n. 18. — ⁶ Ibidem, p. 1171. n.

ROMANUM CIVEM SANCTORUM FECIT ORIGO
MIRA FIDES RERUM DOCEIT POST EXITUS INGENS
CUM LACERAT PIA MEMBRA FREMIT GRATIANUS UT HOSTES
POSTEAQUAM FELLIS VOMUIT CONCEPTA VENENA
COGERE NON POTUIT CHRISTUM TE SANCTE NEGARE
IPSE IUIS PREGIBUS MERUIT CONFESSUS ABIRE
SEPTICIS HÆC DAMASI VOX EST VENERARE SEPTICRUM
SOLVARE VOVA LICET CASTASQUE EFFUNDERE PRECES
SANCTI SATURNINI TUMULUS QUIA MARTYRIS HIC EST.

Et de Probo et Hyacintho martyribus idem Damasus¹ :

EXTREMO TUMULUS LATUIT SUB AGGERE MONTIS
HUNC DAMASUS MONSTRAT SERVAT QUOD MEMBRA PIORUM
IL PROTUM RETINET MELIOR SIBI REGIA CœLI
SANGUINE PURPUREO SEQUERIS HYACINTHE PROBATUS
GERMANI FRATRES ANIMIS INGENTIBUS AMBO
HIC VICTOR MERUIT PALMIAM PRIOR HÆC CORONAM

Item aliud :

ASPICE DESCENSUM CERNES MIRABILE FACTUM
SANCTORUM MONUMENTA VIDES PATEFACTA SEPTICRIS
MARTYRIS HIC PROTI TUMULUS JACET ATQUE HYACINTHUM
QUEM CUM JAM DUDUM TEGERET MOENS TERRA CALIGO
HOC THEODORUS OPUS CONSERVAVIT PRESBYTER INSTANS
UT DOMINI PLEBEM OPERA MAJORA TENERENT.

Sed prosequamur reliqua ab eodem religiosa exci-
tata ædificia. Quid autem operis in basilica Vaticana
idem Damasus egerit, sic sequens epigramma declar-
at, quod ædificium olim in pariete ejusdem basilicæ,
in codice pervetusto exscriptum extat inter vetera
ejusdem Ecclesiæ monumenta :

Cœpabant læcis montem, teneroque mesta
Corpora multorum, cineres, atque ossa rigabant.
Non tulit hoc Damasus, communis læce sepulchros
Post roqum tristis detram persolvere parans.
Prodnus aggressus inætant superare laboreum,
Aceris inmensi deprecit oculina montis.
Intima sollice perscrutans viscera terra,
Siccavit lotum quequid malefecerat humor.
Invenit fontem, præbet qui dona salutis.
Hæc curavit Mercurius lævita fidelis.

His addatur item de fonte Damasi vetus inscriptio
his versibus² :

NON HÆC HUMANIS OPIBUS NON ARTE MAGISTRA
SED PRESTANTE PETRO CŒLI TRAMBA JANA CœLI EST
ANTISTES CHRISTI COMPOSITI DAMASUS
TENA PETRI SEDES UNUM VERUMQUE LAVACRUM
VINCIANT ILLA VENTAI TENENT, : AC ALIBIS VOTUM SOLVIT :

Hinc subditur, quod demonstrat egregium orna-
mentum, ab eodem Damaso papa in Ecclesia
S. Anastasie positum, aliud epitaphium his ver-
sibus³ :

ANTISTES DAMASUS PICTURE ORNARAT HONORE
TECTA QUIBUS NUNC DANT PULCHRA METALLA DECUS
DIVITE TESTATIUR PRETIOSIOR ALIA NIOTRE
QUOS RERUM EFFECTUS POSSIT HABERE FIDES
PAPÆ ILLARI MERITIS OLIM DEVOTA SEVERI
NEGON CASSLE MENS DEDIT ISTA DEO :

Sed reverlamur ad fontis ornatum positum in basi-
lica Vaticana. Porro de eodem fonte baptismali Pruden-
tius in Perislephano, cum agit de Passione Petri
et Pauli, deque basilica Vaticana, hæc habet :

Dextra Petrum regio tectis tenet aureis receptum
Canens oliva, murmurans flucto,
Namque superdio saxi liquor ortus excitavit
Fontem perennem christiatis feracem.
Nunc prebosa ruit per marmora, lubricatque chvum,
Donec virenti fluctu et Golyubo
Interior tumuli par est, ubi lapsibus sonans
Stagnum nivali volvitur profundo.
Omni color vitreas pictura superne pungi undas,
Muscæ relucunt, et viro-cit aurum,
Cyanensque labæ umbram trahit imminuentis ostræ.
Crydas moveri hostibus lænarum.
Pastor oves adit, ipse illic gelidæ rigore fontis
Videt sature, quas fluenta Christi.

Hæc Prudentius, alludens ad amplissimum fontem
baptismatis qui nuper a Damaso constructus erat.

25. Porro alterius fontis in atrio positi structura
sic describitur a S. Paulino, qui hoc etiam tempore
claruit, atque vidit. In epistola enim ad Aletium⁴ de
funere ab eo impetso Rufina conjugi, hinc sanctæ

¹ Antep. inscri. pt. in. ap. p. n. pag. 1172. n. 30. et pag. 1173. n. 41.
— 2. Item, pag. 1167. n. 10. — 3. Item, pag. 1163. n. 6.

⁴ Paulin. epist. XXXI.

Paula, cum agit de eadem basilica Apostolorum, haec habet : « Praetento nitens atrio fusa vestibulo est : ubi cantharus ministra manibus et oribus nostris fluentem nectantem fastigiatus solido aere Ithlus ornata et mumbat, non sine mystica specie quatuor columnis salientes aquas ambiens, etc. » Declaratque pluribus structurae mysterium. Quae omnia Damasi operi tribuuntur, cum ante ipsum aquae dispersae nullius usus, sed detrimenti essent mortuorum sepulchris, ipsi nimirum cimiterio Vaticano. Ceterum quod ad fontem baptismalem spectat, quem ipse extruxerat, illud in Actis ejus miraculum enarratur, acceptum ex sermone habito in ejusdem Damasi depositione : extat apud nos tomo quinto Vitarum Sanctorum manuscripto; ubi auctor : « Nuper », inquit, « res haec gesta est, quam factam vidimus, etc. » Ait enim (ut rem paucis comprehendamus) Sabbato Paschalis festivitatis, cum compressio magna esset, baptismi tempore puerulum e manibus gestantis hominis lapsum, ad imaque fontis delatum, ab omnibus deploratum esse ut mortuum : cum autem Damasus oculis ad caelum elevasset, ac pro ipso orasset, post horae spatium puerulum jussu Damasi ex profundo aquarum vix eductum, inventum esse praeter spem et expectationem omnium vivum sanumque ut antea erat : tuncque ab universo populo immensam Dei potentiam et Damasi sanctitatem magno praeconio clamantem fuisse.

26. Sed rursus ad ea quae in dicto libro de Romanis Pontificibus de Damaso scripta habentur, revertamur. Quae autem ibi sequuntur, appendixem putamus adjectam; quae de Damaso dicitur, ejus praecipuo institutum, ut die noctaque psalmi in ecclesiis canerentur : quod plane falsum est. Sed fortasse aliqua potius forma ab eo praescripta fuit : et enim falso asseritur canibus psalmodium a Damaso institutum : siquidem ab ipso exordio nascentis Ecclesiae viguisse in Ecclesia Catholica cum cantu diurnam nocturnamque psalmodiam certum est. Epidem illud puto; quod ad psalmodiam pertinet, emendatum a S. Hieronymo Psalterium septuaginta interpretum, a Damaso canendum Occidentalibus traditum : de ipso enim idem Hieronymus in Apologia adversus Rufinum haec habet : « Psalterium quoque certe emendatissimum juxta septuaginta interpretes nostro labore dudum Roma susceptum ».

27. Acceptis hisce S. Hieronymi lucubrationibus in Psalterium Davidis Damasus, laudem tanti regis atque prophetae his eccinit versibus, quos reperimus in bibliotheca basilicae S. Petri, codice primo S. Hieronymi, qui continet expositionem ejus in Psalmos. Habet eodem codice Vaticanae bibliothecae, haec utrobique admodum depravati legantur :

« Versus Damasi in laudem Davidis » :

Nunc Damasi montis aures prophetae benignas,
Sordibus depositis purgant penetralia coram,
Carna .. cum renovant Christo vivere parati
Prophetam Christi actum eo no .. de ..
Pastorem puerum multis .. fratribus nimis

Angelus ex ovibus rapuit, repomque dicitur,
Organa qui senect manibus componere solus,
Psallere per citharam populo caelestia roma,
Ingentem, elyptoque gravi, frustra que minantem
Impium, male hunc, phaleras ac tela zerentem,
Surdorum demens co'etel qui templa deorum,
Maclavit saxo tereli, truncumque reliquit.
Judicioque dei ingenti mox eade peracta
Monstravit populus, luterat qua ex hoste tropha a
Nam Damasus scilicet sancte tuos, Deus, ipse triumphos.

His subjunguntur sancti Hieronymi versus quos recitans ad S. Damasum misit; habent eos iidem Codices ejusmodi inscriptione.

« Versus Domini Hieronymi presbyteri » :

Psallere qui docuit dulci modulamine sanctos,
Novaret iste, decem legis qui verba dedisset.
Quot digitis citharam cordis totidemque dicitur,
Nomen vel signum numerum crox ipsa notaret.
Cr. dere qui dubitas? virtus regit omnia Christi.
Qui varias parit uno sub carmine lucus.
Et peccatis, volum' resque Deum cognoscere possint
Ilic solus est fides, mentes qui nollet amaras.
Sic creatura prior tanto de numero gaudeat,
Offerat ut Domino, salvet quos eratio voris.
Quisque s' h'it, veniat cupiens haurire lucula :
Inveniet lateces, servant qui dulcia me la

« Oret pro nobis beatitudo tua, beatiss. pap. »

28. Hi' etiam quod ad Damasum spectat non omittendum, sanctum Gregorium tradere, ex Hierosolymorum Ecclesia pro sanctum Hieronymum Damasum accepisse, ut Romana Ecclesia concineret Alleluia; sunt enim haec verba Gregorii¹ : « Ul Alleluia hic diceretur, de Hierosolymorum Ecclesia ex beati Hieronymi tradidore, tempore beatae memoriae Damasi papae traditur tractum ». Ita ipse, quod quidem non sic accipiendum est, ut tempore Damasi cani ceptum sit Romae Alleluia, sed ut caneretur extra Pascale tempus, ut idem Gregorius supra declarat : nam hujus vocis usum Romae perantiquum fuisse, certum est; siquidem sanctus Augustinus² non recentiori usu sed antiqua traditione ab Ecclesia Catholica toto orbe diffusa, Alleluia cantari solitum tradit. Ceterum peculiarem quemdam ejus vocis usum ab Ecclesia Hierosolymitana Romanam Ecclesiam mutuatum esse, possumus ex verbis Gregorii intelligere : ejus enim vocis usus diversas fuisse consuetudines, idem sanctus Augustinus ad Januarium scribens affirmat³ : idemque alibi⁴ tradit, certis tantum diebus moris fuisse solemniter decantari : diebus autem Quadragesimae ab eo cantico cessari solitum alibi docet⁵. Sed habetur apostolica illa Hieronymi nomine ad Damasum epistola, qua dicitur, ut Alleluia psalmus omnibus attingatur.

29. Quod autem de his ad Romanam Ecclesiam consuetudinibus pertinet, hallucinatur plane Szymon⁶, dum ait, in ea novum scilicet in anno cani solitum Alleluia; nam Agellantium hierosolymitanum ejus institutionis auctorem fuisse, conatumque can

¹ Greg. VII, ad. epist. LVIII. — ² Aug. in Psalms. cxxxv. — ³ Au. epist. cxxxv. c. 12. — ⁴ Au. in P. d. cxxxv. — ⁵ Hier. in P. d. cxxxv. — ⁶ Szymon. lib. VII. c. 19.

Heterosylvius, introducere, testatur. Heterosylvius in eo quem adversus eundem Vigilantium scripsit commentarium, Ualerium Romae huic temporibus Damasi et successorum adeo frequentem usum eum videri fuisse receptum liquet, ut etiam in Ecclesia caneretur in funere defunctorum: tradit ad sanctum idem S. Hieronymus¹, in epitaphio Fabiolae, ubi: *ut de funere: o Sonabund psalmi, et amara lecta templorum reboans in sublime quatiebat Alleluia*; dum scilicet recantentur Fabiolae exoptio. Extra ecclesiam vero adeo frequens et peculiaris omnibus ista vox, ut ipsi etiam infantes in ejus sonum linguam primum solvere docebentur, quod monstral S. Hieronymus, cum de filia Paula ad Ecliam matrem scribens², tradit infantulum esse *labuffiende consensisse occurrere Alleluia*. Sic et Heterosylvius adeo in omnium piorum ore Alleluia fuisse, ut *articulo etiam loco saecularium cautionum laboris molestias eo cantico allevarent, idem affirmat*: *ejus quoque vocis symbolo solitos convocari monachos ad synaxim, adhibi tradit*³.

30. Atque demum, ut rursus ad Damasum revertamur, haec ibidem leguntur ad eundem: *« Hic fecit ordinationes in urbe Roma quaeque per mensem Decembrem, presbyteros creavit triginta et unum, diaconos undecim, episcopos per diversa loca numero sexaginta duos: qui etiam sepultus est via Ardeatina in basilica sua, tertio Idibus Decembris, juxta matrem Germanam »*. Porro inde translatum fuisse in ecclesiam S. Laurentii ad theatrum Pompeii, quae dicta sunt superius docent. Cessasse autem Pontificatum dies triginta et unum, ibidem atque legitur, quamobrem subrogationem Siciliae successoris non ante septimum annum contigisse: *quod*; agemus ergo de casu loco.

31. Ad postremum autem hic subicimus filii ejusdem Damasi epitaphium, quod ipse vivens sibi conscripsit, pium valde: acceptum est ipsum ex per vetusto codice bibliothecae Freverienae ecclesiae S. Petri. Exscripsit illud Christophorus Henricus, Societatis Jesu professor, Romanus vero ad nos misit Nicolaus Servanius ejusdem Societatis professor, hanc inscriptione praenotatum.

« Epitaphium papae Damasi, quod sibi edidit ipse »:

Qui gratias, pro agi floribus congruat amari,
Vivere qui prae stat morantibus semine ferax,
Sovere qui potuit Lazaro sua venia, moris
Pestiferas, traxitque post terra limina solis
Ad superna iter in Marci domo, sator,
Pestiferone Damasio fecit qui surgere, credo.

Rursus vero de loco supra sepulturae apud sanctos martyres collocandae, nisi ipsum reverentia absteruisset, extat ejusdem Damasi ejusmodi inscriptio⁴.

HAEC CONGESTA FACTI QUAE ERAS SE HERBA PIORUM
CORPORA SANCTORUM REFINENT VENERANDA SEPULCHRA
SERVIDES ANIMAS RAPUIT SIBI REGIA CULI
HIC, COMELIS VASEI POLIANT QUI EX HOSTE TROPEA
HIC NEMERIS PROGEREM SERVAE QUI AUFARIA CHRISTI
HIC POSITES LONGA VIXIT QUI IN PAUL SACERDOS
HIC CONFESSORES SANCTI QUOS GREGA MISTI
HIC JEANUS PERIQUO SENES CASTIQUE NEPOTES
QUIS, QUIS MAGI VIRGINI PEAGUIT RETINERE PIORUM
HIC PAVOR DAMASUS VOLU MVA CONDRE MEMBRA
SED CINIBUS TUMI SANCTOS VIXARE PIORUM

32. *Augustinus Mediolanum venit, ibique resipiscit.* — Hoc eodem anno S. Augustinus, ut ipse testatur⁵, a Symmacho praefecto Urbi, ejus functionem hoc anno contigisse monstravimus, Mediolanum aperiendi causa sibi Indium litterarum, et docendi rhetoricam, mittitur. Accepit libenter etiam occasionem, quod docens in Urbe discipulos parum fideles nactus esset: quippe admodum illiberaliter, cum tempus advenit et persolvenda mercedis, simul conspurcantes nonnulli se conturbant⁶, effecti desertores, ad alium doctorem se conturbant⁷. Porro ejus Mediolanum adventus non solum praefectura Symmachii consignatur, sed etiam consularibus fastis. Si quidem contra Petilianum agens⁸, affirmat, Mediolanum venisse ante consulatum Baulonis, qui anno sequenti contigit. Sed et ex annis actibus ejusdem Augustini id etiam exploratum redditur: nam cum alibi dicat⁹ se tunc fuisse annorum triginta adhuc, et errore Manichaeorum detentum: ex praescripta quidem superius annorum Augustini chronographia plane deprehenditur, annam a fastis ejus hugesimum mchoam cepisse hoc anno Domini trecentesimo octogesimo quarto. Sed videamus quid ipse de suo Mediolanum protectione conscribat:

33. « Postquam », inquit¹⁰, « missum est a Mediolano Romanum ad praefectum Urbis, ut illi civitati rhetoricae magister provideretur, impertita etiam evocatio publica: ego ipse ambivi per eosdem ipsos Manichaeis vanitatis obitus, quibus ut carerem ibam, sed utriusque nescivimus, ut dictione proposita, me praefatum praefectus tunc Symmachus mitteret. Et veni Mediolanum ad Ambrosium episcopum, in optimis notum orbi terrae, pium cultorem tuum, ejus tunc eloquia strenue ministrabant adipem frumenti tui, et lactitiam olei, et sobriam vinu claritatem populo tuo. Ad eum autem ducebar abs te nesciens, ut per eum ad te scirem ducerem. Suscepit me fraternaliter ille homo Dei, et peregrinationem meam satis episcopaliter dilexit: et eum amare cupi primo quidem non tanquam doctorem veri, quod in Ecclesia tua prorsus desperabam, sed tanquam hominem benignum in me. Et studiose audebam disputantem in populo, non intentione qua debui, sed quasi explorans ejus facultatem,

¹ Hier. Epist. XXX, c. 2. — ² Ibid. ep. 12, c. 1. — ³ Ibid. epist. XXXI, c. 2. — ⁴ Ibid. epist. XXXIII, c. 1. — ⁵ Aug. in script. in ap. ap. l. 1, c. 10.

⁶ Aug. Confess. lib. 1, c. 13. — ⁷ Aug. lib. 1, c. 12. — ⁸ Aug. contra Jul. Pet. l. 1, c. 27. — ⁹ Aug. Confess. lib. VI, c. 10. — ¹⁰ Ibid. lib. X, c. 1.

utrum conveniret fama suae, an major minorve proferret, quam praedicabatur: et verbis ejus suspendebat infensum, rerum autem incutiosos et contemptor asabam, et delectabar suavitate sermonis, quamquam eruditioris, minus tamen hilarescentis atque molentis, quam Fausti erat, quod affinet ad dicendi modum. Ceterum rerum ipsarum nulla comparatio: nam ille per Manichaeas fallacias alterabat, iste autem saluberrime docebat salutem». Haecenus Augustinus de suo Mediolanum adventu et cum Anbrosio consuetudine; ejus concionitas paulatim est emolbitus.

31. Profecit vero adeo Augustinus ¹, ut quae ante errore duci deprehendisset, jam Manichaeus penitus derelinquere animo decreverit, non tamen ut ob id fieret christianus, sed ad Academicos se conferret: eo namque statu sancta Monica mater ejus, assectata vestigia filii, Mediolanum veniens, ipsum invenit, plurimumque gavisus est, jam praevidens fore etiam aliquando christianum. Adhaerent Augustino ² gentiles ejus, Alipius Hipponensis et Nebridius patria vicina Carthagini oriundus: horum prior Roma ab Augustino inventus, una cum ipso Mediolanum profectus est; posterior ea de causa, relicta Africa, Mediolanum se contulit, ut cum eodem Augustino conviveret. Deducebat interea Alipius ³ cum ab uxore duenda, Romanianus quoque municeps Hipponensis, ad quem Paulini extant litterae) arcte consuetudinis usu eidem Augustino proxime accedebat. Cum inter haec ejus comenbina in Africam unde venerat rediit, relicto illi filio, quem ex eo susceperat, Adeodato: quibus solutus ille vinculis, e tenebris paulatim in lucem coepit emergere.

35. Interea autem Monica sanctissima femina pro filii salute sollicita, frequens in sacris convenlibus atque assidua in ecclesia erat ⁴. Tunc accidit, ut cum epules fieret ad memorias martyrum, quae erogari solebant in cibos pauperum, qui in ecclesiam in martyrum natalibus ad Agapem convocabantur: id enim non tantum in Africa fieri solitum erat, sed Roma quoque in memoriam defunctorum, ut apparet ex epistola Paulini ad Alentium scripta, argueretur ab Ambrosio, qui correvit id Mediolani: ejus exemplum, docente postea Augustino, Africam Ecclesia secuta ⁵ est, et Oriens didicit a Laodiceno Concilio. Ceterum quam citissime sanctitas Monica Ambrosio innotuit; de qua sermonem habens cum Augustino congratulabatur eidem, quod sanctissimam feminam matrem haberet: a qua rogatus de jejuniis sabbati ⁶, sic Ambrosius ipse respondit, ut aliam Ecclesiarum consuetudinem non deprehens, suam servaret, sabbatoque jejunaret, dum Mediolani esset: Roma autem dum moraretur, Romana servaret Ecclesiae consuetudinem, quam summam eorum observantiam: nam de his aliquando agens, haec addit

verba ⁷: « In omnibus cupio sequi Romanam Ecclesiam ». Ceterum ejusmodi rituum diversitates non improbari in eis qui una fide catholica conjunguntur, S. Augustinus pluribus docet in epistola ad Januarium.

36. Cum igitur ut ad ipsum Augustinum redeamus a Manichaeis ipse lib. addidit debetisset, Platonis se dogmatibus totus addixit, coluitque summo opere Academicos. Vigebant tunc temporis et magnae estimationis erant apud plurimos Gentiles philosophi, praesertim vero Academici: qui quasi soli essent, qui universum mundum veritatis luce perfunderent; quicquid apud alios rejeteri posset consentaneum veritati, id a sua ipsorum philosophia acceptum esse, non jactantia gloriari solerent: et eo usque progressi est eorum temeritas, ut palam effluerent a Platone Christianos accepisse de fide sententias, quas evangelista Joannes sua narrationis exordio praeforibus exposuisset pro miraculo omnibus contemplandas. Occurrit quamprimum pesti huic grassanti S. Anselmus, qui adversus Academicos eruditissime disputans, eos fortissime erroris redarguit; ejus libros contra Platonem conscriptos idem S. Augustinus magno opere celebrat ⁸: erat eorum librorum titulus, *De sacramentis*, sive *De philosophia*: quos idem S. Augustinus in Africam reversus mihi ad se a S. Paulino petiit ⁹. Hic status erat hoc anno atque sequenti ex parte rerum Augustini, cum inter Academicos sedulo proderetur; apud quos nihil inveniens affirmari certi, atque desperans de veritate apud eos invenianda, lassus jam, multorum amorum curricula indaganda veritatis causa exit clectus; quam desperat lidem christianam, in eam conicere coepit oculos, ipsam attentius contemplatus, nunc qua in ea essent, solida firmitate subsisterent. Sed quam egregie has ipse sui animi afflictiones deponat, audi ¹⁰:

37. « Et ego maxime mirabar, satiens et recollens quam longum tempus esset ab undevigesimo anno aetatis meae, quo fervere coeperam studio sapientiae, disponens ea inveni reliquere omnes vanarum cupiditatum spes inanes et insanas mendaces. Et ecce jam tricenariam aetatem gereram in eadem luto hasitans ». Et paulo post: « O magni viri Academici, nihil ad agenda vim in certis comprehendi potest. Imo quarantus diligentius, et non desperemus. Ecce jam non sunt absurda in libris ecclesiasticis, quae absurda videbantur, et possunt aliter atque honeste intelligi. Figam pedes meos in eo gradu, in quo puer a parentibus postus eram, donec inventarum perspiciam veritas, etc. » Accedit plane Augustino, ac si quis e potui solvens, et postquam ventorum turbulibus exagitatus, jactatur undique fluctibus; qui dum oberrans, omni spe prospere navigationis amissa, nihil sibi consultis accedere posse intelligit, quam si ad portum, unde scelerat, rever-

¹ Aug. Confess. lib. V. c. 11. — ² Idem, lib. VI. c. 19. — ³ Idem, c. 43. 44 et 45. — ⁴ Aug. Confess. lib. VI. c. 2. — ⁵ Aug. ep. LVII. c. 1. — ⁶ Idem, ep. CVIII.

⁷ Ambrosio Sacram. lib. I. c. 1. — ⁸ Aug. Confess. lib. VI. c. 10. — ⁹ Idem, Confess. lib. VI. c. 10. — ¹⁰ Aug. Confess. lib. VI. c. 10.

tatur: ita nempe qui a decimo nono ut ait anno, veritatis in laetande cupidus, nobilis ingenii vela panderat, Manicheorum flatibus impetu rapidos, circa otiosus diu caligine, et in incerto errans, advertit tandem se longe longius a portu, quam quæsierat, veritatis abesse; a quo et remotius aberrasse, cum imprudens academiam quasivisset: sed cito sensit, quod non veritatis portus, sed revera statio tantum esset male fida carinis. Quamobrem magno desiderio illum cupere ac quærere portum bene cepit, unde male solvisset; ac licet sero, novit tandem vere illam veritatis viam mansionem, in qua primo ætatis adultæ tempore versatus erat: dum ut ipse testatur¹ abibi a parentibus traditus est Ecclesie, factusque catechumenus. Quoniam modo autem perfecte postea fuerit accessurus certam veritatem, dicemus anno sequenti.

38. *Theodosii lex et Gregorii Nazianzeni studium aduersus hæreticos.* — Quod vero ad res pertinet Orientalis; Theodosius imperator hæreticos sepe damnandos, sepeque pulsos, iterum revertentes, seque Fidei in civitatibus insinuantes, nocenti lege proscribit, ita rescribens hoc anno ad Cyncyrium Praefectum Praetorio²:

« Eunomiani, Macedoniani, Arianii, necnon Apollinariani inter sacrae religionis officia pro suis erroribus famosa sunt nomina. Omnes itaque, qui harum professionum vel pontificum sibi vel ministerium vendicant, qui se fugati nominis adserunt sacerdotes, quiq; in criminosa religione ministrorum sibi nomen imponunt; qui docere se dicunt, quod aut nescire scire aut discere si dedecorosum; omnibus lupus Urbis kclæbris indagine enosiusque perspectis, sine ulla gratiæ interventione pellantur: in aliis locis vivant, ac penitus a honorum congressibus separentur. Dat. xii kal. Februar. Const. in op. Kichomere Riemere et Clearchri Const. in op. » Huius quidem iterum sancienda legis auctor Theodosio tunc Gregorius Nazianzenus, qui licet absens, ruriq; paterno Arianzi solitariam vitam ageret, tamen hand potuit oblivisci plantata a se vinea, Ecclesie scilicet Constantinopolitane; quam cum accipisset, dormitante Nectario ejus epis. opo, ab hæreticis proculant, ad ipsum Nectarium non sine sterno hoc (justi modi literis) dedit³:

39. « De cura et providentia, quæ ante tempora nostra Ecclesias tueri solebat, vitam hanc deseruisse in universam videtur. At mihi calamitatibus ita demersa et obrepita est anima, ut privatis vite mee molestias nec in malorum quidem numero habeam. Et alioquin tamque graves atque acerbæ, ut si cum aliis accedissent, intolerabiles viderentur; verum ad solas Ecclesie afflictiones respiciam; quibus sanandis, nisi hoc tempore cura aliqua adhibeatur, in omnimodam desperationem sensum res procedentur. Qui Arian. sive Eudoxi hæresim profitentur, hand scio qua in hac amentiam amba-

rumque peripulsi atque incitati, velut libertate quodam arrepta, morbum suum insolenter ostendant, Ecclesias colligentes, quasi ex permissu hoc facientes ». Hæc Gregorius, plane illud postulat, quod Theodosius in recitato edicto postea intexit; nimirum eo prociacite hæreticos pervenisse ut in sua ipsorum ostentanda doctrina jaclarent, dedecorosum esse nescire que ipsi docerent. Et quod addit, eos ita prociacite hæresim propalare, quod illis hoc facere permissum esset; ad id sane respexit idem imperatoris edictum, verbis illis: « Sine ulla gratiæ interventione pellantur ». Sed subdit Gregorius ad Nectarium de aliis in edicto nominatis hæreticis:

40. Macedoniam autem factiose contententes, eo temeritatis et vesania proruperunt, ut episcoporum nomen sibi ipsi adseiscant, atque in his locis appareant, caputque exerant, Eleusium suæ electionis auctorem garrientes ». Hos plane Theodosius eodem edicto sugillat, dum ait, eosdem si i pontificum ac ministrorum eorum professionum vendicasse. Sed de aliis hæc addit Gregorius: « At vero intestinum nostrum malum Eunomianorum jam habet quoquo numero esse; verum nisi omnes in perniciem suam exitumque pertraxerit, detrimenti loco ducit. Atque hæc tamen ferenda, quod autem ex omnibus ecclesiasticis calamitatibus acerbissimum, Apollinaristarum licentia est: quos hand scio quoniam modo pietas tua conventum aque ac nos habendorum auctoritatem sibi arrogasse atque usurpasse, passa fuerit. Quanquam autem omnino Dei beneficio mysterium divinis instructus et eruditus, non modo recte doctrina patrocinium nosti, verum etiam omnia que adversus sanam et Orthodoxam fidem ab hæreticis excogitata sunt; honorificentiam tamen tuam a temeritate nostra certiozem fieri, hanctaquequam intempestivam fuerit, mihi in manibus esse libellum Apollinaris, in quo ea que astruuntur, hæreticam omnem perversitatem excedunt. Afirmant enim, etc ». Capita hæresis Apollinaris retextit, quæ nos superius recensuimus; atque demum hæc addit: « Proinde si his qui talia sentiunt, cæcis habere licet; illud vchem cogitet et expendat tua in Christo illustris prudentia, quod cum nobis cum eorum dogmatibus non conveniat, cæcis habendi illis potestatem factum esse, nihil aliud esse, quam eorum doctrinam nostram veritorem extimare. Nam si illis, ut piis et orthodoxis, ea que sentiunt, docere, libereque promulgare permittitur; quis non videt doctrinam Ecclesie condemnari, perinde ac veritate ab illorum partibus stante? Neque enim rerum natura fert, duas de eadem re doctrinas contrarias esse veras.

41. « Quomodo igitur excelsus ac præstans animus tuus ad tanti mali depulsionem et correctionem consueta libertate non uti sustinuit? Verum etiam si nondum hoc factum est, nunc saltem inimitabilis tua omnibus numeris absoluta virtus excitebit; pietissimumque imperatorem doceat, nihil ex reliquo ipsius erga ecclesias studio reditutum esse utilitatis, si ille nihil ad idem sane excessum

¹ Apollinaris in epist. ad Gregorium Nazianzenum. ² Gregorius Nazianzenus in epist. ad Cyncyrium Praefectum Praetorio. ³ Gregorius Nazianzenus in epist. ad Nectarium.

per eorum libertatem licentiamque praevaleat ». Haecenus ad Nectarium Theologus. Putamus quidem ipsum cum isdem a Gregorio scriptis litteris Theodosium convenisse : quibus ille permotus, ea quae diximus, ad Cynegium praefectum praeforio festine rescripserit : etenim ex Gregorii litteris illud videtur summatis rescriptum esse collectum, nisi quod loco Eunomii habet Eudoxium, quod hic notior esset Constantinopoli, ubi episcopus diu sedisset, Eunomio junctus fovere impietatis.

42. Caeterum ipse Gregorius virtute praestans, qui etsi statu humilis, tamen tanquam e celsiori loco vibrare jacula in delinquentes, cum occasio opportuna daretur, minime praetermisit ; non haereticos solum Ecclesiae Catholicae perduelles, sed et Ecclesiae quoque filios pravitate morum a disciplina Ecclesiastica aberrantes coeruit. Cum enim (ut vel minus de his hic reddamus exemplum) accepisset Eleusium praefectum, sibi familiaritate conjunctum, ab Ecclesia jejuniis institutum praetermittere, ut gravis offense reum, ad ipsum scribens ¹, ita redarguit : « Excepi te etiam tacens, ut silentii quoque sermonem esse intelligas per calamum se preferentem. Loquar autem quae et amicitiae nostrae, et hujusmodi temporis conveniunt. Legibus injuriam facis, iudex, qui non jejunes. Et quomodo leges humanas servabis, qui divinas contemnis ac pro nihilo ducis? Purga tribunal tuum ; ne duorum alterum tibi accidat, ut aut malus fias, aut existimeris. Foeda spectacula proponere, se ipsum traducere est. In summa, o iudex, futurum scito ut judicaris, et minus peccabis. His nihil melius habebam, quod tibi praebere ». Haecenus Gregorius : ex quo intelligas, quam grave piaculum duceatur, jejunia lege ecclesiastica instituta violare. Quinam, rogo te, tutius tu credas, lector, sanctissimo ac doctissimo Patri talia affirmanti, et ea de causa praefectos corripienti, an apostatis Christianorum facibus jejuna ecclesiastica dissolventibus, et ejusque arbitrio eadem relinquentibus? esto tu iudex : certe mihi non alius,

quam Gregorii Deus erit, atque Gregorius ipse magister. Reliqua vero de Gregorio in ejus ex hac vita discessu inferius dicenda erunt.

43. *Caetera hoc anno Theodosii et rerum Ecclesiae.* — Sed quid praefera hoc anno Theodosius? colubavit Judaeos mancipia christiana habentes, eademque ad ipsorum superstitionem adducentes ². Hoc etiam anno, mense Septembris, sub isdem consulibus, eundem Theodosium auctum esse filio ex Placilla conjuge, cui nomen, Honorius, inditum fuit, auctor est Marcellinus in Chronico, necnon Socrates ³, qui idem affirmat. Quo pariter anno, paulo ante natum Honorium, defunctum ait Agellium episcopum Novatianum, et quidem aetate decrepitem, cum memoria sit cum jam fuisse episcopum tempore Niceni magni Concilii.

44. Sed ipsum errare certum est, cum novissimi annos quadraginta illius sedi tribuat : nam quem constat ex his quae tomo tertio superius dicta sunt, jam tempore Niceni Concilii praefuisse suis Novatianis episcopum, anno nimirum Domini trecentesimo vicesimo quinto, oportuit eum vel minimum annos sedisse sexaginta. Suffectum fuisse ex ejusdem Agellii sententia Marcianum, idem Socrates ³ docet; tenuisseque sedem usque ad annum Domini trecentessimum nonagesimum quintum, quo Ruffini mors contigit, ipse demonstrat. Magistrum hunc fuisse filiae Valentis imperatoris, idem tradit. Longe vero ab hoc diversus extitit Marcianus presbyter et acononus Ecclesiae Constantinopolitanae, haec et ipse aliquando Novatianis infuisset, qui claruit temporibus Leonis imperatoris; de quo suo loco dicemus. Porro vixit his ferme temporibus Marcianus alius sanctissimus monachus in Syria apud Cyrum civitatem; de quo plura Theodoretus ⁴ in libro sanctorum Patrum Deum amantium; ejus natalis dies memoria perpetua consecratus, quarto nonas Novembris, in tabulis Ecclesiasticis perseverat ⁵.

¹ Greg. Nazianz. epist. LXXIV.

² L. v. de contrah. empt. C. Theod. — ³ Socrat. lib. v. c. 12. — ⁴ Socrat. lib. v. c. 20. — ⁵ Theod. c. 3. — Martyr. Rom. c. die.

Damasum Romanum pontificem presentis anno demortuum testatur Prosper in Chronico, et evincit epigrapham Siricii ejus successoris, de quo epigrapho anno sequenti. Hoc tamen in dubium revocat Papebrocius in Conatu Chronico Historico ad Catalogum Pontificum, quod Marcellinus in Chronico Siricii initium sub precedentis anni consulibus consignet, sed Marcellinus in hujus seculi rebus referendis ita frequenter in Chronologia peccat, ut mirum non sit, in *Siricii* exordio statuendo errasse, Hieronymus in Martyrologio ad IV idus Decembris, seu ad diem X Decembris, ait: *Roma depositio sancti Damasi episcopi*; quod in auctori Chronico veterum Pontificum die XI Decembris accidisse dicitur: « Sepultus est in basilica sua III idus Decembris, cum matre sua et germana ». Eundem diem exhibet Catalogus a Papebrocio publicatus, cujus titulus *Nomina Apostolicorum*. Qua ex diversitate juxta regulam a nobis statutam apparet, *Damasum* die decima Decembris ad Deum migrasse, et postmodum sepulture mandatum esse. Quare cum in Catalogo citato *De nominibus Apostolicorum*, et in Anastasio legatur, *Damasum* sedisse *annos octodecim, menses duos, dies decem*, liquet, eum Pontificatum intrisse die prima mensis Octobris anni trecentissimi sexagesimi sexti: in eam enim diem Dominica incidebat, Anastasius habet dies XXXI, sed mendose.

3. *Opera Damasi PP.* — Ad num. 21. Opera S. *Damasi* a Marbo Milesio Zarazaino collecta; sed epistola 8, que dicitur scripta « Stephano archiepiscopo Concilii Mauritaniae et universis episcopis Africanæ provincie », supposititia est, ut ostendit subscriptio: *Dati Flavio et Stilicone VI, CC, coss.* Flavus enim Stilico unus et idem est, qui anno cccc Aureliano collega, et iterum anno cccc Anthemio collega consulatum gessit. Præterea prænotatur epistola: « *Damasus servus servorum Dei, atque per gratiam ejus episcopus sancte Ecclesie urbis*

Roma »: cum tamen ante Gregorium I Pontificem Romani non sese *servos servorum Dei* in epistolis appellarent. Liber etiam Pontificatus, seu Pontificale tonis Conciliorum insertum *Damaso* perperam attribuitur, ut inter eruditos convenit. Nec denique Hieronymi ad *Damasum*, et *Damasi* ad Hieronymum epistola, inter Opera *Damasi* numeranda, ut ostendit Schelstratus in 2 parte Antiquit. illustr. Quoad Catalogum veterum Pontificum, qui in Liberio papa desinit, quique *Damasi* Chronici nomine a nobis appellatus est, *Damasi* partum non esse, recte vidit Baronius. Hujus tamen Catalogi, utpote pervertisti, auctoritas magni ab omnibus facienda; cum ad Chronologiam Pontificiam usque ad Liberium ordinandam Opus certius non supersit, *Damaso* successit *Siricius*, et quidem currenti anno die XXII Decembris, in quam Dominica incidebat. Qua de re anno sequenti.

4. *Honorius postea imp. nascitur.* — Ad num. 43 Auctor Chronici Alexandrini sub hujus anni consulibus ait: « Eodem anno natus est Honorius germanus frater Arcadii Aug. mense Gorpæo seu Septembri, V idus Septembris. Idem habent Socrates lib. 5, cap. 12, et Idacus in Fastis. Mater ejus fuit *Placilla*, prima Theodosii Magni uxor, ex qua tres liberos suscepit (Gralianum scilicet, Arcadium, et Honorium), ut testatur Nyssemus in Oratione fimebri de hujus regniæ laudibus. Gothofredus hoc anno in Chronologia Cod. Theod. dicit, Claudianum in quarto Honorii consulatu v. 153 et v. 372 referre hoc Natali Honorii in annum sequentem. Sed qui Claudiani versus accurate expendit, hunc tantum obscure locutum fuisse comperiet, Honorium non multo post natalitatem *nobilissimum*, atque una *consul* designatus fuit, ut testatur Theophanes. Unde Idacus in Fastis sub hujus anni consulibus habet: « Ipso anno natus est Honorius nob. in purpuris die V id. Sept. »

SIRICI ANNUS I. — CHRISTI 385.

1. *Augustinus orat. contra Valentianum, presb. et inquit ad Deum plura conatur ac plura scribit.* — Christi anno trecentesimo octogesimo quinto

Arcadius August, et Bauto creati sunt consules, ille Constantinopoli, Mediolani autem Bauto; et in eujus ingressu Augustinus pauegyriam habuit ora-

tionem, ut ipse testatur scribens contra Petilianum, his verbis ¹: « Cum ego Mediolanum ante Baulonem consulens venerim, etique consuli kalendis Januariis laudem in tanto conventu conspectuque hominum pro mea tunc rhetorica professione recitarem, etc. » Cujus orationis occasione idem alibi statum presentis temporis suae animae ærummose deplorat, hæc dicens ²: « Inhibebam honoribus, lucris, conjugio; et tu irridebas », Deum enim alloquitur. « Patiebar in meis cupiditatibus amarissimas difficultates, te propitio, tanto magis, quanto nimis sinebas mihi dulcescere quod non eras tu. Vide cor meum Domine, qui voluisti ut hoc recorder et condideres tibi. Nunc tibi inhaeret anima mea, quam de visco tam tenaci mortis eruisti. Quam misera erat, et sensum vulneris tu pungebas; ut relictis omnibus converteretur ad te, qui es super omnia, et sine quo nulla essent omnia; converteretur, et sanaretur. Quam ergo miser eram, et quomodo egisti, ut sentirem miseriam meam die illo, quo cum pararem recitare imperatori laudes teo enim argumento dici paenegyrici in auspiciatione consulatus consueverunt, quibus plura mentiri, et mentienti faveretur ab scientibus, easque curas anhælaret cor meum, et cogitationum labiticarum tebribus aestuaret; transiens per quemdam vicum Mediolanensem, animadverti pauperem mendicum, jam credo salurum, jocundum atque letantem; et ingemui, et locutus sum cum amicis, qui mecum erant, nullos dolores insaniarum nostrarum: quia omnibus talibus conatibus nostris, qualibus tunc laborabam, sub stimulis cupiditatum, trahens infelicitatis meae sarcinam, et trahendo exaggerans, nihil vellemus aliud, nisi ad securam lætitiarum pervenire, quo nos mendicans ille jam præcessisset, nunquam fortasse illic venturos. Quod enim jam ille pauculis et emendiculis mummulis adeptus erat, ad hoc ego tam ærummosis infractibus et circuitibus ambiebam, ad lætitiarum scilicet temporales felicitatis. Non enim verum gaudium habebat; sed et ego illis ambilionibus nullo falsius querebam. Et certe ille letabatur, ego anxius eram: securus ille, ego trepidus ». Hæc de se ipse. Certe quidem ceteri rhetoriceis literis adeo exultans erat, ut alios ipse deceret; dicendo tamen publice, in tanto præsertim auditorio haud assueverat; unde fingendi magna ipsi manebat occasio: exiit oratio illa, et quidem puto eam ipsum prudentiorem effectum scidisse, quam sciret mendacis ex adulatione conlaxam.

2. Porro hoc anno ipse Augustinus prorsus liber a Manichearum delirio et insomniis, totus erat in perscrutandis academicis questionibus, sed ducens vitam ut ait peccatis obnoxiam, de finibus honorum et malorum disserbat cum collegis Alipio atque Nebridio. Jam vero et mathematicorum quoque vanitatem abiecerat, et ab ea manu sententia alios

avocare conabatur, inhaerescens Platoni, quem Victorinus haud pridem in latinum converterat; cui plus a quo se tribuisse, postea lassus est ³; perissetque ipse (ut ait in illis, nisi Dominus præsto fuisset, a quo et didicit veritatem, quam per apostolum Paulum ⁴ in cor ejus Spiritus sanctus instillavit; atque ut perticeretur, suavit ad Simplicianum ⁵ virum eruditum, Dei sacerdotem sanctum accedere, laute aestimationis et reverentiae hominem, ut pater putaretur Ambrosii (ipsum enim Ambrosium adire, et prolixius cum eo agere, ob ingruentia illius negotia, impossibile videbatur), a quo cum multa alia, tum Victorini, quam superius recensuimus, conversionem didicit; quam mox animo exarsit ad imitandum ⁶.

3. His accessit oportuna occasio a Deo parata: nam contigit ⁷ cum Politiano Afro in curia militante habere sermonem, disceatque vitam Antonii Magni, ex qua adeo duo viri nobiles agentes in rebus profecerant, ut relictis sponis, vitam delegerint solitariam. Erat tunc agens Augustinus ætatis annos triginta et unum, ut ipse testatur ⁸, quando perfecte ad Christum conversus est, cum illud allatus ingemiscens in horto ⁹: « Surgunt indocti et caelum rapiunt, et nos in doctrinis nostris sine corde ecce ubi volutantur in carne et sanguine »: cum et illud audiit: « Tolle lege, Tolle lege »: lectioneque Pauli apostoli, radiis illustratus Spiritus, quid sibi esset agendum plene didicit ¹⁰, cum de suscipiendo sacro baptismate certum firmumque consilium iunt, deque vita casta et a negotiis sæculi remota sectanda firmiter propositum stabilivit. Sed et de relinquenda schola, in qua publice rhetoricam profitebatur, animo decrevit, opereque firmavit ¹¹; arreptaque post sequentem annum oblata occasione vindemmalium feriarum, secessit in villam Verecundi graminaticæ, Cassiciacum dictam, una cum matre de fili victoria exultante, atque Alipio amico carissimo. Huic cum moraretur, scripsit tres libros contra Academicos ¹², de Vita beata commentarium ¹³, librum de Ordine ¹⁴ et Soliloquia ¹⁵, ut ipse testatur. Dicitur autem libros contra Academicos Romaniano prædiviti civi Tagastensi, cujus divitibus a pueritia adutus fuerat, cupiens amicum de se adeo benemeritum ad veri cognitionem adducere. Scripsit, inquam, hæc ipse, antequam revertetur, ut testatur ¹⁶.

4. Ceterum nequaquam eodem anno Mediolanum rediit, sed ut ipse tradit ¹⁷, nonnihi tunc cum ad baptismum suscipiendum nomen daturus erat. Reversus ¹⁸ vero Mediolanum, Soliloquios ultimam manum apposuit, commentarumque circubravit de Immortalitate animæ, et aliam de Disceptans: hæc quidem omnia ante baptismum, a nobis autem

¹ Aug. lib. c. Retract. c. 2. ² Aug. Confess. lib. vi. c. 20.

³ Item lib. v. c. 1. ⁴ Item lib. vi. c. 1. ⁵ Item lib. vi. c. 1. ⁶ Item lib. vi. c. 1.

⁷ Aug. Confess. lib. vi. c. 20. ⁸ Aug. Confess. lib. vi. c. 20. ⁹ Aug. Confess. lib. vi. c. 20.

¹⁰ Aug. Confess. lib. vi. c. 20. ¹¹ Aug. Confess. lib. vi. c. 20. ¹² Aug. Confess. lib. vi. c. 20.

¹³ Aug. Confess. lib. vi. c. 20. ¹⁴ Aug. Retract. lib. i. c. 1.

¹⁵ Aug. advers. lit. Petil. lib. iii. c. 2. ¹⁶ Aug. Confess. lib. vi. c. 20.

hic recensita, occasione conversionis ejus, quam hoc anno ipsius festificatione divinus contigisse, ceterum a tempore conversionis usque ad baptismum biennium intercurrit: quod quidem expresse probatur ejusdem Augustini assertione illa ¹, dum agit de tempore conversionis suae: « Multi mei cum mecum effluerant, forte duodecim anni, ex quo ab undevigesimo anno aetatis meae, lecto Ciceronis Hortensio, excitatus eram studio sapientiae, etc. » Rursus in Solohiquis, quae scripsit adhuc catechumenus, idem recolens tempus, quatuordecim numerat annos ab eo tempore, cum teneri cepit amore sapientiae; ait enim ²: « Cum triginta quatuor annos agam, quatuordecim fere anni sunt ex quo ista cupere desisti, etc. » Subdit his de eadem lectione Ciceronis Hortensii. Sic igitur cum ab eo tempore numeret annos duodecim usque ad tempus quo conversus est; ac rursus cum ea scripsit nondum baptizatus, annos numeret quatuordecim; plane necesse est affirmare, annos duos et menses aliquot a conversione usque ad baptismi tempus intercurrisse, cum esset catechumenus, si dicere velimus eodem quo conversus est anno (ut

par est credere) dedisse suum nomen Ecclesiae, ut fieri solet, cum quis inter catechumenos adscribitur. At de S. Augustini conversione haec tenemus, de baptismo autem suo loco dicendum erit.

5. *Siricii papa electo.* — Hujus quoque anni exordio, nempe pridie Idus Januarii; cum vacasset sedes post obitum Damasi triginta et uno diebus, Siricius Romanus ex patre Tiburtio in ejus locum subrogatus est. Fuit Siricius presbyter tituli pastoris, habuitque comministros presbyterum Sisinium et Tigridem diaconum, ut legitur in antiquis monumentis ejus Ecclesiae, quae in ejus restauratione perisae dolemus; quorum loco hic ex aliis documentis Sisini atque Tigridis reddimus epitaphia; atque in primis de Sisino his versibus ³:

PREBYTER HIC VOLUIT SISSIMIS PONERE MEMBRA
 OMNIBUS ACCEPTIS POPULIS DIGNISQUE SACERDOS
 QUI SCIREY SANCTE SERVARE FOEDERA MATRIS
 BLANDIS AMORE DEI SEMPER QUI VIVERE NOSSET
 CONTENTESQUE SIO NESCRET DIVITIS ALIAM.

Et de Tigride Diacono sic ⁴:

SANCTUS AB OFFICIO VITA GRAVIS INDOLE PRISCUS
 SECTUS SEDULUS AC TOTIS ATTONTIS LEGIS PRECEPIA SECTUS
 NOBILIBUS GRATIS QUORUM MAGIS AUCTOR AMICI
 CARMINE IUGITICO DECORAT DE MORE SUPREMA
 DIACONUS HIC TIGRIDA HUMILIO CUSTODE FOVETUR
 SIBINGE DOLOR LACRYMAS QUERIS PLEBS SANCTA BEDEMPITAM
 LEVITIAM SUBITO BAPTIT SIBI REGIA CELI
 DUCTA NECTAREO PROMERAT MELLA CANORE
 PROPHECIAM CELEBRANS PLACIDO MODI LAMINE SENEM
 HIC FUIT INSONNIS VITA (VILE) LAUDATA JUVENTIS
 INVIDIA INLEIX TANDEM COMPRESSA QUIESCIT
 NUNC PARADISUS HABET SUMPIT QUI EX HOSTE TROPICA.

Idem et de Tigride presbytero sic ⁵:

PRESBYTERO MORBENS NATURE MUNERE FINCTUS
 HIC MEA DICINUS PRESBYTER OSSA LOCO
 SEDIBUS IN PROPRIIS MENS PURA ET MEMBRA QUIESCUNT
 ISTA JACENT HUMILIO GAUDEAT AT ILLA POLO
 PONOMIUM DE TINI MEO SPES UNA SALUTIS
 NAM MIHI FUI CHRISTUS QUO DUCE MORIS MORITUR
 QUIPPE EGO CILIESIS CAPUTS DULCEDINE BELGI
 DIVERSIS REPARO TECTA SACRATA LOCIS
 CUMINA QUI HIC LAPSIS TRABIBUS TOTUMQUE NOVANDO
 PROMERET SUPERAS ELLEOR IRE DOMUS.

Haec de comministris Sirici papae, hinc quidem magne existimationis epus tituli presbyteri. Sed prosequamur Sirici electionem, quae quidem contigit non sine humilii Ursini schismatici, ut indicant litterae Valentianum imperatoris ad Pniamum paelectum; erat hic maritus Melanar junioris nephis Melanar senioris, ipse vero litterae sic se ha-

bent, acceptae ex codice vaticano, in quo descriptae habentur epistolae complures Romanorum Pontificum.

« Abe Ave Pniamae carissime nobis,

6. « Populum Urbis aeterna gaudere concordia, et optimum eligere sacerdotem, populi Romani

¹ Aug. Confes. lib. vi. c. 3. — ² Aug. Solohiqu. lib. i. c. 10.

³ Antiq. inserpt. in appen. pag. 1173, n. 9. — ⁴ Ibid. pag. 1174, n. 4. — ⁵ Ibid. pag. 1173, n. 8.

esse credimus instituti, et nostris gratulamur advenire temporibus. Proinde quoniam religiosum Siricum antistitem sanctitatis, sic praeesse sacerdotio voluerunt, ut Ursinum (Ursicinum) improbum acclamationibus violarent, nostro cum gaudio memoratus episcopus ipse permaneat. Piniane carissime ac jucundissime : siquidem magnum innocentie et probitatis exemplum est, in una acclamatione et ipsam eligi et ceteros improbari. Dal. vii kalend. Martii ». Hactenus epistola imperatoris. Sic igitur electus Siricius ; quantum temporis sederit, dicemus in ejus obitu.

Ipsa vero sine sedis exordio, nimirum hoc anno, sub iisdem consilibus, tertio idus Februarii Siricius papa scripsit decretalem epistolam ad Himerium episcopum Tarraconensem, qui de nonnullis rebus dubiis Damasum litteris consuluerat : sed cum illo vita functo, eas successor ipsius Siricius accepisset, ad singula rogata accurate sciteque respondit : que quidem non in provincia tantum Tarraconensi voluit observari, sed (ut iisdem litteris significatur) in Carthaginiensi, Bætica, Lusitana atque Gallecia custodiri mandavit. Porro ejus exordio epistolæ quam manifeste declaratur, hoc eodem anno haud pridem ipsius Siricii electionem contigisse.

7. *Cur et quomodo a clericis Romani eragritus Hieronymus Hierosolymam discesserit.* — Cum autem non ut Damasus fecerat, Siricius papa in conscribendis ejusmodi litteris, Hieronymi opera uteretur, neque enim, ut ille, quod par erat, amplecteretur, atque foveret; mox Pontificis Romani desinitus presidio idem Hieronymus acerbissimos pati cepit persecutores ; illos scilicet clericos, quorum mores improbos scriptis editis sugillasset. Quamobrem ut se a concilio turbine liberaret, tranquillum cogitans portum, nempe tutam Hierosolymæ mansionem ; illuc navigaturus, hoc anno ab Urbe recedens, navim conscensurus, ad Romanum portum se contulit. Id quidem hoc anno factum esse, ex eo perspicuum redditur. Cum enim ipse festetur¹, se pene trimum Rome mansisse, pariterque post obitum Damasi recessisse ; constatque ex his que superius dicta sunt, venisse Romam sub consulari Antonii et Syagrii, anno Domini trecentesimo octogesimo secundo, ipsum hoc anno ab Urbe oportuit recessisse. Præsentem igitur anno, Augusti mense ad Romanum portum se conferens, navem conscendit, prout ipse satis aperte demonstrat in Apologia adversus Rufinum². Sed de navigatione agemus inferius.

8. Nunc autem causas ipsas relevamus, quibus qui solutioris discipline erant Romæ clerici, invidia et odio adversus eundem Hieronymum concitati sunt : invidia in primis quidem exagitati, dum ejus insignis cruditio et vitæ sanctitas, ipsorum inscientiam, et vitæ turpitudinem manifeste redarguere videretur ; de ejusmodi enim causa Hieronymus ad Paulinianum³ : « Phariseorum conclamavit sena-

tus, ut nullus Scriba vel fictus, sed omnis quasi indicto sibi prælio doctrinarum, adversum me imperitæ factio conjuravit ». Olio autem cum persecuti, quod scribens ad Eustochium tractatam seu epistolam de custodia virginitatis, facendos monuit clericos lautos, delicatos, et leves, quorum esset periculosa consuetudo : qui igitur in ea tractatione propriis certisque coloribus penicillo Hieronymi se esse intellexerunt expressos ; in eum magnopere exacerbati sunt ; tradit id ipse scribens ad Benetriadem⁴, ubi ait : « Ante annum circiter triginta de virginitate servanda edidi librum, in quo necesse fuit mihi ire contra vitia, et propter instructionem virginis, quam monebam, diaboli insidias patefacere : qui sermo offendit plurimos, dum unusquisque in se intellegens quod dicebatur, non quasi monitorem libenter audivit ; sed quasi criminatorem sui operis aversatus est. Verumtamen quid profuit armasse exercitum veramentium, et vulnus conscientie dolore monstrasse ? Liber manet, homines præterierunt ». Displicuit et Rufino libertas illa Hieronymi in redarguendis clericis, nam ait : « Quo modo de urbe Roma, Deo favente, capite Christianorum, ea dicat, que dicebantur tunc cum Gentiles in ea populi et persecutores principes morabantur, etc. »

9. At hic, lector, attende, hæc a S. Hieronymo scripta de inscitia Romanae Ecclesie ministrorum, non sic quidem accipienda esse, prout hyperbolicus sonat sermo, omnes Romanae Ecclesie clericos fuisse doctrina expertes, cum dicit, quod nullus ibi scriba vel fictus, nempe doctor, sed Pharisei omnes, nempe scelerati, cautela vero et hypocrisis scelera contegentes. Concedendum aliquid Hieronymo justissima causa indignanti, qui oculos in eos tantum conversos habens, a quibus contumelias et calumniis impeteretur, omnes illos pravos dixerit et imperitos. Certe quidem qui tempora hæc exacte considerat, intelligit plane hoc tempore coaluisse in Ecclesia Romana clericos doctrina atque scientia claros. Nomen Simplicianus ille magnus, qui in episcopatu Ambrosio subrogatus est, Romanae Ecclesie presbyter fuit ? de cuius singulari peritia hic repetendum est S. Ambrosii præclarum illud elogium⁵ : « Sed quid est quod ipse dubites, et a nobis requiras, cum fidei et acquirenda cognitionis divina gratia totum orbem peragraveris, et quotidiane lectioni nocturnis atque diurnis victibus omne vitæ hujus tempus deputaveris, ætæ præsertim ingenio etiam in intelligibilia complectens⁶ ut pote qui etiam philosophiæ libros, quam a vero sint deum, demonstrare solens, et plerisque tam manes esse, ut pennis scribentium in suis scriptis sermo quam vita eorum deleceat ». Hæc Ambrosius, qui ejus opera atque doctrina ut dictum est in suo episcopatu Trovaco indgens, ab Ecclesia Romana missum Mediolanum ipsum Semplicianum accepit. Rursum quanti excellentis doctrina et sapientia tributus fuit Avennus Episcopus Romanae diocesis, quem haud pridem

¹ Hier. epist. xcv. — ² Hier. lib. ii. c. lxxv. — Rufin. — ³ Hier. in part. vetson. Dolm. de spir. sanct.

⁴ Hier. epist. xlii. — ⁵ Ambrosii epist. lxxv.

missum diximus Constantinopolim magistrum Arcadium imperatoris? Inces fortasse, hoc diuissimos Ecclesie Romanae clericos non fuisse tunc Romae, cum illa Hieronymus scripsit; ita sane; sed non propterea negaveris ejusdem Ecclesie fuisse alumnos atque ministros. At si de us qui Romae tunc essent, agas, nomen ex libro Romano erant Anastasius et Innocentius, quorum prior successit Siricio, posterior Anastasio, ambobus ab eodem S. Hieronymo commendati? Omittimus dicere de Pamirichio sanctitatis atque doctrinae celebri, quod inter monachos potius quam inter clericos eum scimus adnumeratum, sicut et complures alios idem vite genus sectantes, quos verum divinarum scientia atque prudentia S. Augustinus Romae versatus commendat¹.

10. At licet hi monachi fuerint, horum laetitia redundat in clericos, ut idem ipse testatur S. Hieronymus, cum ait de clericis²: « Quasi et ipsi aliud sint quam monachi, et non quicquid in monachos dicitur, redundat in clericos, qui patres sunt monachorum. Detrimentum pecoris, pastoris ignominia est; sicut e regione, illius monachi vita laudanda est, quae venerationem habet sacerdotis Christi, et non detrahit gradum, per quem factus est christianus ». Haec ipse: cum alias saepe nequaquam gradum detrahat, sed personam Urbis, non Ecclesiae; illam namque Babylonem saepe nomen, hanc fidei petram, ad quam ipse se conferens, et communiōne inhaerescere gaudet; saepe contestans, alienum a cetero fidelium esse, qui ab ea dividitur; ut hac ex parte habeas egregium in Hieronymo quod imitens exemplum; quippe qui offensis pravis clericorum Romanorum moribus, licet nominet ipsorum collegium modo senatum Pharisaeorum, modo scholam eorumdem; tamen nihil antiquius habuit, quam Romanae Ecclesiae doctrinam sequi, ipsique insubili modo conjungi; quod et aliis persuasit; nam ad Demetriadem scribens, dum pelagianae haeresis venena aureo sanctitatis poculo propinquantur, eam sic admonuit: « Illud, inquit, te pio charitatis affectu praemonendum puto, ut sancti Innocenti, qui apostolicae cathedrae, et supradicti viri », nempe Anastasii, « successor et filius est, teneas fidem; nec peregrinam, quamvis tibi prudens callidique videaris, doctrinam recipias ». Haec ipse: « quem, si sapias) et tu imitare, omnium, ut si velis etiam eundem, quae sub Hieronymo erat, Romae propozitum esse in posteris scholam, vel senatum Pharisaeorum; sed et si deteriora in his quae ad mores pertinent, tibi teneas, cum eodem tamen Hieronymo eidem doctrinae cathedrae te conjungas, quae nullo potest pravorum morum labi tactari contagio; cogitesque, quod tibi super cathedram Moysi, imo Christi sedentis Scribae et Pharisaei, illud tamen agas, quod Dominus docuit illa sententia, nempe: « Faete quae vobis dicunt, non quae faciunt »; libasque aquam

de fonte puro, quamvis vas testaceum interdum esse contingat, vel qui haurit sit aegrotans. Sed ad instulam de Hieronymo orationem revertamur.

11. Quenam vero in Hieronymum, cum adhuc in Urbe esset, jactarentur convicia, licet non privata, sed sub communi nomine monachorum; illud in primis accipe quod contigit in funere Blesillae viduae, sanctae Paulae filiae, quae durum vivendi genus arripuerat; cum enim cum nuntium S. Paulae dederet, quam susurri detrahentium essent, ita demonstrat³: « Quosque dicebant) genus detestabile monachorum non urbe pellitur; non lapidibus obruitur; non praecipitatur in fluctus? matronam miserabilem seduxerunt, etc. » Et illud⁴: « Nos quia serica veste non utimur, monachi judicamur; quia ebrii non sumus, nec cachinno ora dissolvimus, continentius vocamur, et tristes; si tunica non canduerit, statim illud e trivio; si pastor et graecus est ». Haec et alia id genus plura, cum sub nomine monachorum ipse Hieronymus carperetur.

12. Ceterum quis aequo animo ferat impostorum absurdam mendacia, quibus tradiderunt Hieronymum muliebri indutum veste ab Urbe expulsus? Sub Augustini falso nomine frigidus ille fictor ista commentus est, qui cum in aliis sermonibus editis nulla delira, vana, et fabulosa sub tanti Patris nomine imprudenter effluit; in eo ipso⁵ ubi ista somnia, qualia quamvis portentosa mendacia blateret, superius dictum est. Sed nihil prudentior incertus auctor ille, qui compingens S. Hieronymi vitam, una cum aliis mendacis istud ipsum praefrisse noluit, eadem prorsus de S. Hieronymo scribens, O quanti emisset ista Rufinus, si quis talia suo tempore excogitasset, dum leviora quaeque mendacia, quae in Hieronymum quoquo modo esse jactata audisset, ignominia a se contextae coronae commisit! Adeo ut ad imposturam hanc nefellendam, illud sufficiens esse videatur argumentum, quod Rufinus istud non invenit in eum, quod in fronte fuerat collocandum; nunc certum commentum fuisse probetur; cum praesertim res tanta, in tantum virum, locoque tali admissa, nec angulum orlas praeteriisse poterit, ubi non sciretur. Ceterum quae revera in ipsum post Damasi obitum a calumniantibus fuerunt objecta, ac stimulante odio atque invidia perpetrata; idem ipse ea epistola, quam navim in Portu Romano consensus scripsit, exacte recenset; ad Asellam enim nobilem Romanam virginem, Christo dicatam, vita sanctissimam, ejus post obitum res praecellere gestas conscripsit, hanc epistolam dedit, hae necesse recitanda⁶:

13. « Si tibi pitem gratias a me referri posse, non sapiam. Potens est Deus super persona mea sanctae animae tuae restituere quod meretur. Ego enim indignus nec aestimare unquam potui, nec optare, ut mihi tantum in Christo largiretis affectum. Et licet me sceleratum quidam putent, et omnibus

¹ V. supra, p. 337. ² Hier. epist. ad Demetriadem, c. 11.

³ Hier. epist. ad Paulam, c. 11.

⁴ Hier. epist. ad Augustinum, c. 11. ⁵ Hier. epist. ad Rufinum, c. 11.

⁶ Hier. epist. ad Rufinum, c. 11.

Apud Aug. ad

flagitius obrutum, et pro peccatis meis etiam hanc parva sial; tamen tu bene facis, quod ex tua mente etiam malos bonos putas. Periculosum quippe est, de servo alterius judicare; et non facilis venia, prava dixisse de rectis. Veniet, veniet illa dies, in qua et mecum dolebis, ardere non paucos. Ego probrosus, ego versipellis et lubricus, ego mendax et satana arte decipiens. Quid enim est tutius, hanc vel credidisse vel finxisse de insontibus, an etiam de noxijs credere noluisse? Osculabantur mihi manus quidam, et ore vipereo detrahebant; et dolebant labijs, corde gaudebant. Videbat Dominus et subannabat illos; et miserum me servum summi futuro cum eis judicio reservabat. Alius incessum meum calumniabatur et risum, et ille vultui detrahebat, hic in simplicitate aliud suspicabatur. Pene certe triennium cum eis vixi; nulla me virginum cerebro turba circumdedit; divinos libros, ut potui, nonnullis saepe disserui. Lectio assidulam, assiduitas familiaritatem, familiaritas iudicium lecebat. Dicant, quid unquam in me ahter senserint; quam christianum decebat? Perenniam cujusquam accepi? munera vel parva vel magna non sprevi? in manu mea res alicujus insomni? obliquus sermo, oculus petulans fuit? »

14. « Nihil mihi aliud objicitur, nisi sexus meus; et hoc nunquam objicitur, nisi cum Hierosolymam Paula et Melania proficiscuntur. Esto crediderunt mentienti; cur non credunt neganti? idem est homo ipse qui fuerat; factur insolentem, qui dudum noxium loquebatur. Et certe veritatem magis exprimunt tormenta, quam risus; nisi quod facilius creditur quod aut fictum libenter auditur, aut non fictum, ut fingatur, impellitur ». His S. Hieronymus plane demonstrat aliquem adversus se oblocutum, crimenque aliqum in eum effinxisse, eundemque in iudicio sub tormentis coactum dicere veritatem, penitus negasse, quod dixerat, seque dimissum, ut nec opus fuerit Hieronymo causam dicere. Sed subdit: « Antequam domum S. Paulae nossem, lotius in me Urbis studia consuebant; omnium pene iudicio dignus summo sacerdotio decernebar; beate memorie Damasus meus sermo eral; dicebar sanctus, dicebar humilis et disertus. Numquid domum alicujus lascivioris ingressus sum? Numquid ne vestes sericeae, nitentes gemmae, picta facies, auri rapit ambitio? Nulla fuit alia Romae matronarum, quae meam posset edomare mentem, nisi Iugens atque jejunians, squalens sordibus, flebilis, pene caecata, quam confitibus noctibus misericordiam Domini deprecantem sol saepe deprehendi? cujus amicum psalmi, sermo Evangelium, deliciae continentia, vita jejunium? Nulla ne potuit alia delectare, nisi illa, quam manducantem nunquam vidi? Sed postquam eam pro sua merito castitatis venerari, colere, suspicere cepi; omnes me illico deserere virtutes. O invidia primum mordax fuit! o Satana calliditas, semper sancta persequens! »

15. « Nulle aliae Romanae Urbis tabulam praebuerunt, nisi Paula et Melania, quae contemptis ta-

cutatibus, pignoribusque desertis, crucem Domini, quasi quoddam pietatis levavere vexillum. Si balneas peterent, unguenta eligerent, divitias et viduitatem haberent materiam luxuria et libertatis; dominae vocarentur et sancte; nunc in sacco et cinere formosae voluit videri, et in gehennam ignis cum jejunijs et pudore descendere; videlicet non licet eis, applaudente populo, perire cum turbis ». Quod ad Melaniam spectat; cum eam viduam nominet, laud dubium ipsum intelligere de Melania seniori; junioris enim vivebat adhuc vir Pinianus; nec sic quidem ejus hic meminit, quasi tunc Romae esset, quam, jam plures ante annos vidimus in Aegyptum primo, inde vero Hierosolymam esse profectam, ibique in presenti vitam agere; sed ille ipse ejus meminit S. Hieronymus, quod tum ejus migrationis Hierosolymam occasione, cum Paula idem iter capessentibus, quo et tendebat ipse Hieronymus, detractores eam calumniandi ansam arripissent. At subdit:

16. « Si Gentiles hanc vitam carperent, si Judaei, haberent solidum non placendi eis, quibus displicet Christus. Nunc vero, prohi nefas! homines christianam, praedamnata dormitur suarum cura, et proprii oculi trabe neglecta, in alieno oculo testeam quaerunt; facerant sanctum propositum, et remedium poenae suae arbitrantur, si nemo sit sanctus, si omnibus debratatur, si turba sit perennium, si multitudo peccantium. Tibi placet lavare quotidie; alius has mundities sordes putat. Tu attagem ructas et de comiso accipensere glorians; ego laba ventrem impleo. Te delectant cachimantium greges; me Paula Melaniaque plangentes. Tu aliena desideras; ille contentum suam. Te delibuta melle vina delectant; ille potant aquam frigidam suaviorem. Tu te perdere existimas, quaequid in presenti non habueris, comederis, devoraveris; ille futura desiderat, et credunt vera esse quae scripta sunt. Esco ineplo et inaniter, quibus resurrectio corporum persuasit, quid ad te? Nobis et contrario tua vita displicet. Homo tuo crassus sis; me macies delectat et pallor. Tu tales miseris arbitraris; nos te miserabiliorem putamus. Par pari refertur, et invicem nobis videmur insanire. »

17. « Haec mihi domina Asella, cum jam navam conscenderem, rapinam illens dolensque conscripsi, et gratias ago Deo meo, quod dignus sum, quem mundus odert. Ora autem, ut de Babylone Hierosolymam regrediar; ne mihi dominetur Nabuchodonosor, sed Jesus filius Joseph; veniat Isdras, qui interpretatur adiutor, et reducat me in patriam meam. Stultus ego, qui volebam cantare? Canticum Domini in terra aliena; et deserto monte Sinai, Aegypti auxilium flagitabam; non recordabar Iamgeh; quia qui de Hierusalem egreditur, statim incidit in latrones, spoliatur, vulneratur, occiditur. Sed haec sacerdos desperat, atque levdes. Summi tamen ille miserico est, cum cum dixerim. » *Sirich.*

ritatus es, et demonium habes : demonium retinens, Samaritam se non negavit : quia quem nos custodem, Hebraei Samaritam vocant, Maleficum quidam me garrunt; libulum fidei servus agnosco, Magum vocant et Judaei Domnum¹ meum, Seducor et apostolus dictus² est, Tentatio me non apprehendat nisi humana, Quodam partem angustiarum perpressus sum, qui cruci milito? Infamiam falsi criminis imputarunt; sed scio, per³ bonam et malam famam perveniri ad regna eorum, Saluta Paulam et Eustochium, velt nolit nundus in Christo meis, Saluta matrem Albinam Sororemque Marcellam, Marcellin, in quoque et sanctam Felicitatem; et dic eis : Ante tribunal Christi simul stabimus; ibi apparebit, qua mente quis vixerit, Memento mei, exemplum pudicitiae et virginitatis in ista, fluctusque maris tuis precibus mitiga.», Haecenus Hieronymus ad Asellam.

18. Quod vero vides nullam ab eo salutariem impertiri Melania, satis indicatur, quod dictum est, ipsum intelligere ea epistola de Melania seniore jam dum ante Hierosolymam profecta, ibique commorante, Quod insuper eadem epistola meminit de Paula Hierosolymam profectiscenti; intelligis ex his pariter ejusdem sancti Hieronymi modestiam, dum noluit navigare cum ea; sed praevenerit ipsam, licet in sarcinis occupatam, Romae reliquit, Porro qui meritis ipsius Hieronymi in navigatione comites, et quando solverit e portu, idem ipse in Apologia adversus Rufinum, his verbis describit : « Vis nosse protectionis meae de Urbe ordinem? Narrabo breviter, Mense Augusto, flantibus clesis, cum sancto Vincento presbytero, et adolescente fratre », Paulinianus hic erat, quem ultimo loco natum, Romae dum esset, ad se ut veniret, accessit, « et aliis monachis, qui nunc Hierosolymis commorantur, navim in Romano portu securus ascendi, maxima me sanctorum frequentia prosequente, Veni Rhegium; in Seylro litore paululum steti, ubi veteres didici fabulas, et percipiem fallacis Ulyssis cursum, et Sirenarum cantica, et insatiabilem Charybdis voraginem, Cumpre mihi accole illius loci multa narrarent, darentque consilium, ut non ad Protei columnas, sed ad Jonae portum navigarem; illum enim lugentium et turbaforum, hunc securi hominis esse cursum; malui per Maleas et Cycladas Cyprii pergere, Ubi susceptus a venerabili episcopo Epiphano, cupis in testimonio gloriaris, veni Antiochiam, ubi fructus sum communiore pontificis confessorisque Paulini; et deductus ab eo, media hieme et frigore gravissimo, intra Hierosolymam, Audi multa miracula; et qua prius ad me fama pertulerat, omnium pudico comprobavi.», Haecenus Hieronymus de suo adventu Hierosolymam; iter vero epus in Aegyptum prosequitur anno sequenti, quo configit.

19. Sed qui e illa miracula, antea tantum audita,

nondum visa, quae tunc primum ipsam oculis per-spexisse configit? Forlasse illa, quae ad sepulchra sanctorum fieri solita scribit in epitaphio⁴ Pauke his verbis, dum agit de ipsa Paula loca sancta Palaestina visente : « Cernebat variis damenes rugire cruciatibus, et ante sepulchra sanctorum ululare homines more hyperum, vocibus ladrare cauum, fremere leonum, sibilare serpentum, mugire lauro-rum; alios rotare caput, et post tergum terram vertice tangere, suspensisque pede feminis, vestes delinere in faciem », Hae ibi? His similia narrat S. Hilarus libro de Synodis, necnon S. Paulinus⁵, atque Severus⁶, qui de feminis arreptis illud addunt, quod licet pedibus suspense essent, deorsum capite, nihilominus vestes inhaerent divino miraculo pedibus, quo tameno esset pudori consultum.

20. Paula autem cum Eustochio tibia haud dum protectionem distulit; sed quamprimum in portu Romano navim conscendens, eadem prorsus via qua Hieronymus, navigavit in Orientem, Et autem hae certo cognoscas; quod ad tempus perficit, illud in primis accipe, Cum idem S. Hieronymus affirmet, dehaectam esse Paulam consulis Honorio sextum et Aristeno, rursusque dicat, eandem Hierosolymis commorandam esse annos viginti; utique affirmare necesse est, hoc anno eam Hierosolymam profectam esse, Vis et scire, quanto ante Hieronymus praevenerit Pauke adventum Hierosolymam? Illud accipe, ipsum de se testari⁷, media hieme et gravissimo frigore Hierosolymam introisse; cum de Paula tradat⁸, media hieme profectam esse Antiochia Hierosolymam versus, Quod vero de se aut ne hoc praetermittamus a Paulino Antiochia fuisse susceptum, et ab eo deductum; ne putes ipsum una cum Hieronymo Hierosolymam perrexisse, sed quod moris esset a temporibus Apostolorum, quos Christiani suscepissent hospitio, eosdem ad aliquod via spatium, cum discederet, comitari, secundum illud Joannis epistola⁹; « Fideliter facis quod operaris in fratres, et hoc in peregrinis, deducens digne Deo ».

21. Quod autem ad Pauke ex Urbe protectionem spectat, dignum plane christiana fide spectaculum Roma tunc vidit, feminam consularem, patria parentomque splendorem, divitias, caraque pignora amplius non reversuram relinquere, atque una cum virgine tibia Christo dicata, ad Christi emulaba per tot maris spatia et vite discrimina navigare, At quanta amicositate? Audi Hieronymus¹⁰ : « Descendit, inquit, ad portum, fratre, cognatis, amibus, et quod his majus est, libens prosequentibus, et elementissimam matrem pietate vincere cupientibus, Jam carbasa tendebantur, et remorum ductu navis in altum protrahabatur; parvus Fovobus supplices manus tendebat in litore; Rufina jam nubilis, ut suas expectaret nuptias, faciens fletibus obsecrabat :

¹ Hier. epist. XXVI. — ² Hier. Nat. S. Urbe. 7. — ³ Hier. dial. ab eo. — ⁴ Hier. Apol. cly. Balth. — ⁵ Hier. epist. XXVII. — ⁶ Hier. ib. — ⁷ Hier. epist. XXVII.

⁸ Hier. epist. XXVI. — ⁹ Paulin. Nat. S. Urbe. 7. — ¹⁰ Hier. dial. ab eo. — ¹¹ Hier. Apol. cly. Balth. — ¹² Hier. epist. XXVII. — ¹³ Hier. ib. — ¹⁴ Hier. epist. XXVII.

et tamen illa siccos tendebat ad caelum oculos, pietatem in filios pietate in Deum superans. Rescebat se matrem, ut Christi probaret ancillam : torquebantur viscera, et quasi a suis membris distraheretur, cum dolore pugnat, in eo emctis admirabilior, quod magnam vinceret charitatem. Inter hostium manus et captivitatis duram necessitatem nihil crudelius est, quam parentes a liberis separari : hoc contra jura naturae plena fides patiebatur, imo gaudens animus appetebat; et amorem filiorum majore in Deum amore contemns, in sola Eustochio, quae et propositi et navigationis ejus comae erat, acquiescebat. Sulcabat interim navis mare; et emctis, qui cum ea vehebantur, fittora respiciantibus, ipsa aversos tenebat oculos; ne videret, quos sine tormento videre non poterat. Fateor, nulla sic amavit filios; quibus, antequam proficereceretur, cuncta largita est, exhaerens se in terra, ut hereditatem inveniret in caelo ». Haec de illa, cum solvit e portu, Hieronymus. Quenam, rogo, unquam gentiliū Romanarum nobilium feminarum tale pro religione specimen edidit? cum alioqui in Ecclesia Dei non unius solum Paulae, sed innumerabilium propemodum dixerim mulierum fortissimarum exempla legantur. Paulae autem peregrinationem Hierosolymam usque idem Hieronymus scriptis prosecutus est. Convenimus nos eam variis occasionibus saepius futuris temporibus. Sed quae sunt reliqua anni hujus, prosequamur.

22. *Per Concilium Burdegalense parva capitula afficiuntur a Maximo tyranno Priscillianus variisque socii.* — Hoc item anno adversus Priscillianum cogitur Concilium Burdegalense, a quo idem haeresiarcha appellavit ad Maximum tyrannum; a quo enim suis occiditur: « Sub eodem namque Areadi praetorio, ab eodem Maximo gladio addictus est cum Euchrocia Delphidii rhetoris conjuge, et Latroniano, aliisque erroris consortibus. Quo tempore Burdegale quaedam Priscilliani discipula, nomine Urbica, ob impietatis pertinaciam per seditionem vulgi lapidibus extincta est ». Haec Prosper summam rem gestam complexus. Porro Severus¹ post recensita quae acta sunt in causa Priscilliani sub Gratiano, quae suo loco superius retulimus, de his quae acciderunt sub Maximo tyranno ita prosequitur, usque ad dictorum necem, narrationem: « Jam rumor incesserat, Clementem Maximum intra Britannias sumpsisse imperium, ac brevi in Gallias erupturum. Ita tum Ithacius », episcopus oppugnator Priscilliani, « statuit, licet rebus dubiis, novi imperatoris adventum expectare; interim sibi nihil agendum. Igitur ubi Maximus oppidum Treverorum victor ingressus est, ingerit preces plenas in Priscillianum ac socios ejus invidiae atque criminum. Quibus

pernotus imperator, datis ad praefectum Galliarum atque ad vicarium Hispaniarum litteris, omnes omnino quos latus illa involverat, deduci ad Synodum Burdegalensem jubet.

23. « Ita deducti Instantius et Priscillianus; quorum Instantius prior jussus causam dicere; postquam se parum expurgabat, indignus esse episcopatu pronuntiatus est. Priscillianus vero, ne ab episcopo audiretur, ad principem provocavit. Permissumque id nostrorum inconstantia; quia aut sententiam irrefragantem ferre debuerant; aut si illi ipsi suspecti habentur, aliis episcopis audientiam reservare, non causam imperatori de tam manifestis criminibus permittere. Ita omnes, quos causa involverat, ad regem deducti; scinti etiam accusatores Ithacius et Ithacius episcopi; quorum studium in expugnandis haereticis non reprehenderem, si non studio vincendi plus quam oportuit certasset. Ac mea quidem sententia est, mihi tam reos quam accusatores displicere. Certe Ithacium nihil pensi, nihil sancti habuisse delinno; fuit enim audax, loquax, impudens, sumptuosus, ventri et gula plurimum impertiens. Ille stultitia eo usque processerat, ut omnes etiam sanctos viros, quibus aut studium inerat lectionis, aut propositum erat certae jejuniis, tanquam Priscilliani socios aut discipulos in ermen accerseret. Ausus etiam miser est ea tempestate, Martino episcopo, viro plane Apostolis conferendo, palam objectare haeresis infamiam. Namque tum Martino apud Treveros constitutus, non desinebat increpare Ithacium, ut ab accusatione desisteret; Maximum orare, ut sanguine interitum abstineret; satis superque sulficere, ut episcopali sententia haeretici judicari, Ecclesiis pellerentur; novum esse et inauditum nefas, ut causas Ecclesiae judex saeculi judicaret.

24. « Denique quoadusque Martinus Treveris fuit, dilata cognitio est, et mox discessurus egergia auctoritate a Maximo clientis sponsonem; nihil eruentum in reos constituendum. Sed postea imperator per Magnum et Ratum episcopos depravatus, et a miteribus consiliis detexus, causam praefecto Evodio permisit, viro acri et severo; qui Priscillianum gemino judicio auditum, convictumque maleficii, nec dititentem obscens se studuisse doctrinis, nocturnos etiam turpium temarum egisse conventus, undique orare solitum; nocentem pronuntiavit, redegitque in custodiam, donec ad principem referret. Gestis ad palatium delatis, censuit imperator Priscillianum sociosque ejus capitū damnari oportere. Ceterum Ithacius videns, quam invidiosum sibi apud episcopos foret, se accusato etiam postremo rerum capitalium judicis asstisset, teterrum illi arum iudicium necesse erat, subtrahit se cognitum frustra, caelo jam sedere perfecto. At tum per Maximum accusator apponitur Patricius quidam disertissimus. Ille consistente, Priscillianus capitis damnatus est, unaque cum eo Felissimus et Armenus, qui nuper a Catholicis, clerici Priscillianum secuti, deciverant. Latronianus quoque et

¹ Sever. lib. II.

Euchrocia gladio perempti. Instantius, quem superius ab episcopis damnatum diximus, in Syllam in Syllam insulam, quae ultra Britanniam sita est, deportatus.

25. « Itum deinde in reliquis, sequentibus judicis, damnataque Asanius et Anrelius diaconus gladio; Tiberianus, adeptis bonis, in Syllam insulam datus; Tertullus, Potamius, et Joannes tanquam viliores persona, et digni misericordia, quia ante quastionem se ac socios prodidissent, temporario exilio intra Gallias relegati. Hoc fere modo homines luce indignissimi, pessimo exemplo necati, aut exilio multati; quod iulio iure iudiciorum et egregio publico exemplo detensum, postea Rhacius in iugis solitus, ad postremum convictus, in eos rebotquet, quorum ad mandato et consiliis obsecrat; solus tamen omnium episcopatu detrusus Nardacius, licet minus nocens, sponte se episcopatu abdicaverat; sapienter id et ceterum, nisi postea amissum locum repetere tentasset, Celerum Priscilliano occiso, non solum non repressa est haeresis qua illo auctore proruperat, sed confirmata, latius propagata est; namque sceleratos ejus, qui cum prius ad sanctum honoraverant, postea ut martyrum colere ceperunt. Peremptorum corpora ad Hispanias relata, magnisque obsequiis celebrata eorum funera. Quin et jurare per Priscillianum, summa religio putabatur; ac inter nostros perpetua discordiarum bellum exarserat, quod jam per quindam annos terdis dissensionibus agitatum, nullo modo sepiori poterat. Et tunc cum maxime discordias episcoporum turbari aut misceri omnia descenderent, cunctaque per eos odio aut gratia, metu, inconstantia, invidia, factione, libidine, avaritia, arrogantiâ, somno, desideriâ essent depravata; postremo plures adversum paucos haec consulentes, mensis consiliis et pertinacibus studiis certabant. Inter haec plebs Dei, et optimus quisque probro atque ludibrio habebatur ». Haec enim Severus; qui sub Silvanis consuluat eam se scripsisse historiam superius demonstrat.

26. Exprobrata tunc in Maximum a Pagato ¹ in Ponegryco Theodosto dicto horum caedes, dum ait: « Sed nimirum graves superant, invidiosaque carere, ut tunc ad penam Clarivatis matrona caperetur traheretur; obijciatur enim atque etiam exprobratur mulieri viduae nimia religio et diligentius culta divinitas. Quid hoc magis poterat intendere accusator sacerdos? Tunc enim, tunc et hoc delatorum genus, qui hominibus antistes, revera autem satellites, atque adeo carnifices, non contenti avitis evolvisse patrimonium, calumniabantur in sanguinem, et viles premiunt eorum jam pauperum. Quin etiam, cum in iudicis capitulis assistent, cum genibus et tormentis nasentur auribus ac humeribus haussissent, cum belorum a ma, cum damnatorum freni tractessent, pollutiâ penali manus contactu ad sacra relictand; et caeremonias, quas

incostaverant mentibus, etiam corporibus inquinabant. Res ille Phalaris in amicis habebat; hi in oculis ejus atque etiam in oculis erant; nec injuria, a quibus sed simul votiva veniebant, avaro divitum bona, cruento innocentium pena, impio religionis injuria ». Haec Pagatus, nullum gentilis homo delectum habens inter Catholicos et haereticos; putans, superstitiosos Gnosticos Priscillianis Christianae religionis exactissimos fuisse cultores.

27. Quod vero ad Latronianum pertinet, quem eadem ex causa una cum Euchrocia gladio necatum cum Severus tum Prosper attendant, apud S. Hieronymum Matronianus legitur, de quo ¹ ait: « Matronianus provincia Hispania vir velle eruditus, et in metrico opere veteribus comparandus, casus est et ipse Treveris cum Priscilliano, Felicissimo, Juliano, Euchrocia ejusdem factionis auctoribus; extant ejus ingenii opera diversis metris edita ». Meminit idem S. Hieronymus de Priscilliano, cum ait ²: « Quid loquar de Priscilliano, qui et saeculi gladio et totius orbis auctoritate damnatus est? ». Et alibi ³ de eo lem tradit, edidisse nulla opuscula, habuisseque defensores, qui cum excusarent non sensisse cum Gnosticis, sicut adversarii fuerant criminati. Sed frustra ab impietate vindicare curarunt hominem, quem opera libidinum nec Batris Tagusque abluere valuisse.

28. De Tiberiano quoque Batico, quem Severus eadem ex causa relegatum a Maximo dicit in insulam Syllam, idem Hieronymus agit his verbis ⁴: « Scripsit pro suspitione, qua cum Priscilliano accusabatur haereseos, apologeticum, lumen compositoque sermone. Postea, post suorum caedes radio victus exili, multavit propositum; et juxta sanctam Scripturam, eam reversus ad vomitum, filiam, devotam Christo virginem, matrimonio copulavit ». Haec ipse, idemque in Chronico meminit ejusdem Tiberiani viri deserti, qui anno trigesimo imperii Constantini praetura titulo Gallias administrabat; quem ob temporis discrepantiam ab hoc putamus esse diversum.

29. Quod autem imparissimorum hominum condemnatio, qui ob turpissima scelera etiam gentium imperatorum legibus justissime gladio ferriendi erant, notam inusserit indelebilem episcopo accusatori; illa in primis causa praecessit, quam ex Severo reddidimus, nimirum accusatorem fuisse hujusmodi, qui odio potius quam divina legis zelo commoveretur, quod ipse voluptuosus quosque jejunantes etiam Catholicos, ut accepit de sancto Martino cum Priscilliano sentire culparet; quodque itidem pena sanguinis procul abhorreret a mansuetudine numeris pastoralis; nondum enim de episcopo aliquo auditum in Ecclesia Dei erat, de scilicet penam sanguinis exegisse. Quomodo autem sequenti anno ea de causa in Gallias, nempe

¹ Hier. de Script. Eccl. in Matroniano. — ² Hier. adv. Pelag. — ³ Hier. de Script. Eccl. — ⁴ Elen. ibid.

Treveris, convenerit Concilium episcoporum, qui illacium communione privarunt, suo loco dicturi sumus; ubi et Maximi factum accuratus perpendetur. Jam vero ad res ecclesiasticas Orientalis Ecclesie digredialur oratio.

30. *Theodosii et Maximi comparatio.* — Hoc eodem anno, isdem consulis (ut auctor est Sozocrates¹), Timotheus episcopus Alexandrinus, cum sedisset annos quinque, decessit; in cuius locum Theophilus successit est. Hujus Timothei, cum Ammonem sanctissimum monachum et auriculae spontaneam amputationem effectum irregularem, nihilominus episcopum ordinavit, sententia haec fuit²: « A Judeis lex ista servatur: Ego, si de derelictis mihi aliquem etiam naribus truncum, sed moribus probum, non eum dubitabo episcopum facere ». Exlat: jisdem apud Graecos epistola canonica³. Mentio quoque ejusdem Timothei habetur in rescripto Theodosii imperatoris ad Optatum praefectum Augustalem Aegypti de ecclesiastico jure illibate servando, his verbis⁴:

31. « Gravior admodum mota est nostra clementia, quaedam ab his qui episcoporum sibi nomina vindicant, perpetrata, et contra leges non minus divinas, quam humanas improba temeritate commissa; vexatos etiam nonnullos Orthodoxorum clericos, quorum aetas huic injuria a sacerdotio repugnabat, flagitatos (fatigatos) itineribus, questionariis deditos, atque haec omnia per eos commissa, qui ad legumenta frontis, sacerdotii nominis titulos praeferebant. Denique lectis in consistorio precibus, quibus episcopalis pietas aliquid postulans refragatur, denegatque; idcirco continua lege sancimus, nomen episcoporum, vel eorum qui Ecclesiae necessitatibus servant, ne ad judicia sive ordinario- rum sive extraordinariorum Judicium pertrahatur. Habent illi iudices suos, nec quicquam his publicis commune cum legibus; quantum ad causas tamen ecclesiasticas pertinet, quas decet episcopali auctoritate decidi. Quibuscumque igitur mota fuerit questio, que ad christianam pertinet sanctitatem, eos decebat sub eo iudice filigare, qui praesul est in suis partibus omnium sacerdotum, id est, per Aegypti dioecesis, Optate carissime ac juvenidissime. Quare laudabilis auctoritas tua, arbitrio temperato, quicquid negotiorum aliunde incidet, terminabit, habituro Pontificum sacrae discipline Timotheo episcopo, quem sibi omnes etiam suo iudicio praetulere; est enim vir cum omnium sacerdotum susceptione venerandus, tum etiam nostro iudicio approbatus ». Hincque Theodosii rescriptum; quod utcumque mendis sit depravatum, perspicue tamen illud insinuat, judicia ecclesiastica per episcopos esse tractanda.

32. Hic, lector, accurate hominum primum, ac subinde Dei complere iudicium. Duo enim hic habes eodem prope narrationis contextu in

eadem ferme causa imperatorum exempla, nempe Theodosii Aug. atque Maximi, tyranni potius digni nomine: quibus ab iisdem personis, nempe pravis episcopis, adversus alios collegas importuna est facta suggestio, Maximus sibi arrogat causam episcoporum, delicti appellationi Ieresiarcae, iudicat causam, adulteros legibus seculi gladio vindicti subijcit; quod juste irrogatum supplicium rei multorum scelerum meruissent. Sic plane iudicat Maximus: Theodosius vero longe diverse; quippe qui intensissimo primum accepto animo, episcopos deferre ad praefectos vel ipsum Imperatorem excessus collegarum, vel crimina interioris ordinis sacerdotum, subterfugientes episcopale iudicium, hos rejicit imperator, nec audiri patitur a praefectis, quos et dato rescripto commouit ab ecclesiasticis iudiciis penitus abstinere, quae ad episcopos ecclesiasticarum rerum ac personarum legitimos iudices deferri mandavit. Ita se habuere in eadem ferme causa dissimilia ac prorsus inter se diversa duorum imperatorum iudicia. Quodnam autem horum iustius fuerit, non solima synodali fuit postea sententia definitum, sed divini iudicii aqua lance libratum, et alterius jactura vitae atque imperii declaratum: cum alioqui Maximus exrens, ut aller Phinees, gladium in turpissimorum hominum necem, sanctificasse manus suas Domino, ob idque ut Phinees perennitatem imperii commernisse videri potuisset; quem tamen non carnis solum culpabilem reddidit, sed arrogatum sibi sacerdotale iudicium, quantumlibet episcoporum illorum consensione delatum: ut intelligant omnes, quam gravius delinquant, qui illud, contradicentibus sacerdotibus, sibi vindicant et extorquent. Sed jam reliqua prosecquamur.

33. *De Placilla Augustae obitu et virtutibus.* — Eodem anno creditur defuncta Placilla Augusta, quam superiori peperisse constat Honorium; cum et sequenti anno reperitur Theodosius Gallam conjugem accepisse¹. Laudavit eam funebri oratione Gregorius Nyssenus, quae et virtutes illius pluribus prosecutus est, locum describens ubi defuncta, in villa nimirum Scotoumni dicta, quae a tenchris nomen habens, extinguenda lucentis egregie in Ecclesia laeis videbatur esse praemunita. Meminit ejusdem Placilla, perperam aibi scripta Placilla, S. Ambrosius in funere Theodosii, eamque Deo conjunctam in calis affirmat. Sed quibus quantave esset christiana femina eadem Augusta, Theodoretus ita describit², cum Theodosii egregias virtutes eidem sanctae conjugi Placillae acceptas fert: « Coniux ejus », nempe Placilla, « nunquam destitit divinas leges eidem Theodosio in memoriam redgere; sepe primum eidem accurate ipsa erudiebat. Si quidem ea non imperatoris principatu se insolenter exhibuit, sed divinum, quo flagrabat, desiderium augere studuit. Quippe benefici magnitudo amorem erga deum multo reddidit attentorem.

¹ Sozocr., lib. V. c. 12. — ² Pallad. in Lausiac. c. 12. — ³ Apud Theod. Balsam. in fin. — ⁴ L. 10. de Epi. jud. C. Theod.

¹ Marc. et in Chron. Theod. lib. V. c. 18.

Itaque ad eos sublevandos, qui mutilata corpora, membraque omnia labefacta habere, nihil non diligentia et cura adhibuit; atque ad eam rem non servorum, seu stipulatorum opera usa est, sed illa ipsa hoc fungi ministerio, adire eorum hospitia, et inculis necessaria suppeditare voluit: simili quoque ratione, ecclesiarum hospitia visere, agris in lecto decumbentibus curationem adhibere, tractare ollas, juseculum gustare, panem illis deferre, frangere panem, ollas porrigere, eluere pocula, omnia denique alia munera obire, quae servi et ancillae exequi solent. Atque illis qui eam ab hoc genere ministerii avocare studebant, respondit: Annum distribuere, decere imperatorem; se autem pro ipso imperio, et qui id ipsum dederat, illam operam offerre debere. Quin etiam pererebro solebat marito dicere: Semper te, mi vir, oportet cogitare, qui olim fueris, et qui jam sis: ista assiduo animo complectens, non te ingratum ostendes erga patrum; sed imperium, quod suscepisti, iuste et legitime gubernabis; atque eo rite administrando eum qui ipsum donaverit, auguste sancteque coles. Ejusmodi sermonibus semper cum viro habitis, semina vitium animo ejus mandata praclarissime commodissimeque rigavit. Ista Theodoretus.

34. Gemit haec Theodosio, praeter Arcadium et Honorium, Pulcheriam; sed vivente adhuc matre Flaccilla, tunc illa infans cito decessit: in cuius funere idem Gregorius Nyssenus, qui Constantinopoli erat, habuit panegyrum, de qua et in tunere Flaccilla matris: « Quomodo igitur », inquit, « fecit distributionem? Cum tres essent liberi haec enim bonorum capita sunt, qui virilis sexus essent apud patrem reliqui, qui regno ejus presidio essent; ad suam vero partem solam filiam pertinere existimavit ». Quanto vero odio eadem Flaccilla Augusta execrata fuerit impios Arianos, idem Gregorius ad eumdem ejus laudum adjicit hujusmodi corollarium: « Simulacrorum cultum commune est omnibus qui fidei participes sunt: sed ejus praecipuum, quod arianam infidelitatem similiter atque simulacrorum cultum abominabatur. Nam eos qui in creatura divinum nomen esse existimarent, nihilo minus colere atque venerari putabat, quam qui ex materia simulacra effecerint. At recte ac pie ita judicabat. Nam qui creaturam adorat, etiam si in nomine Christi ad faciat, simulacrorum cultor est, Christi nomen simulacro imponens. Ideo cum didicisset, quod non sit Deus recens et novus, namque Deitatem adorabat, que in Patre et Filio et Spiritu sancto glorificatur. In hac fide crevit, in hac viguit, apud hanc spiritum deposuit, ab hac oblata est sibi patris fidei Abraham iuxta fontem paradisi, etc. ». Certe quidem per Arianos oculo frangebat diabolum contactum esse restituere idololatram, ubi idem auctor pluribus docet, nosque superius divinus ex sententia Athanasii.

35. Ad postremum autem corrigendus hic error,

in quem nos seculi graves auctores, incurrisse fateamur in nomine Flaccilla, de cuius obitu agimus; ita quidem Graeci omnes appellant Flaccillam, Gregorius Nyssenus in inscriptione funebris orationis, eodem modo Socrus¹, Sozomenus², Theodoretus³, Suidas, Zonaras et alii: ita etiam inemendato errore reddiderunt latini interpretes; et alii eodem reperimur errore decepti, ut Panvinus⁴. Quos seculi atque nos Flaccillam nominavimus, quae re vera, Flaccilla dicenda est.

36. Neque dubitari potest, quin sit ipsa imago conjugis Theodosii, cum praeter hanc Flaccillam nulla legatur christiana ejus nominis Augusta. Docet hoc ipsum praefata Claudiana in carmine de laude Serena, ut ibi: *Flaccillam Marianaque*, etc. et inferius: *Commotum Flaccilla virum*. Fuisse illi quoque cognomen .Elia, ut in numismate habes expressum, idem docet auctor, ubi ait: *Hic fontibus .Elia fuit*. Dicebat et ipsa seque ab Hispania, ubi .Elia familia clarissima erat; ex qua pariter .Elius Hadrianus, quem atque ex Hispania traxisse originem, Spartianus affirmat. Rursus vero in emendatioribus voluminibus S. Ambrosii in funere Theodosii oratione, Flaccillam et non Flaccillam invenies appellatam; quem et secutus est Paulus diaconus in Appendice ad Eutropium. Confert ad haec, quod hujus neptem, Arcadii filiam, Prosper et Marcellinus in Chronicis, sub consulatu Casarii et Allici, Flaccillam recte nominant. Idem et constat de prorepte, Theodosii minoris filia, quae Flaccilla item dicitur a Marcellino, sub Consulatu Antiochi atque Basi. At quod in corrigendis erratis hic simus, emendamus insuper, quod tres tantum diximus fuisse ex Flaccilla Theodosio filios, duos supersites, unam defunctam Pulcheriam: addimus et quartam prolem ad superos aequae transmissam, nempe Gratianum infantem, eundemque cito ex hac vita subductum. De his namque omnibus ista habet S. Ambrosius in oratione habita in funere Theodosii: « Nunc te Augusta memoria Theodosius regnare cognoscit, quando in regno Domini Jesu Christi est, et considerat templum ejus. Nunc tibi rex est, quando recipit etiam filium Gratianum et Pulcheriam jam dulcissima sibi pignora, quae hic amiserat ». Haec Ambrosius. At de Flaccilla haecimus, ejusque ex Theodosio prole suscepta. Ex quibus non solum quae sunt dicta corrigas, sed et auctores emendes, sive Latinos sive Graecos, qui Flaccillam loco Flaccilla nominant, et tres tantum tribuunt filios Theodosio imperatori.

37. *Theodosii et Valentianii leges adversus idololatrias, et de eorum indulgentia.* — Hoc eodem anno Theodosius imperator ad Cynegium P. P. ita rescriptit⁵ adversus idololatrias iterum reviviscentes: « Ne quis mortalium ita faciendi sacrificii sumat audaciam, ut inspectione jecoris, exlorumque praesagio, vana

¹ Greg. Nyss. orat. in funere .Eliae.

² Socrat. lib. V, c. 12. — Sozom. lib. VII, c. 6. — ³ Theod. lib. V, c. 9. — ⁴ Panv. de Roman. princ. lib. III. — ⁵ L. IX, de Pac. C. Theod.

speciem promissionis accipiat; vel quod est deterius) futura sub execrabili consultatione cognoscat. Acerbioris etenim imminet supplicii cruciatus eis, qui contra vetitum præsentialium vel futurorum explorare tentaverint veritatem. Dat. viii kal. Junii Constantinop., Arcadio A. I et Baulone V. C. coss. Sauxit hæc et alia Theodosius adversus Gentilium superstitionis cultum, quorum meminuit Augustinus¹, necnon Ambrosius², qui ejus in abolendis idolis studium commendat.

Sustulit hoc pariter anno, ad eundem P. P. rescribens³, fidicinas ac psaltrias mulieres civitatum pestes: hæc enim illecebris mores civium corrumpabant: de his namque ait S. Hieronymus scribens ad Furiam⁴: «Fidicinas, et psaltrias, et istiusmodi chorum diaboli, quasi mortifera sirenarum carmina, protruba ex oculibus tuis».

38 Quo item anno Valentinianus imperator de relaxandis vinculis Paschali tempore ejusmodi generale edictum proposuit⁵:

«Nemo deinceps tardiores fortassis affatus nostre perennitatis expectet. Exequantur judices quod indulgere consuevimus. Ubi primum dies Paschalis exierit, nullum teneat carcer inclusum, omnium vincula solvantur. Sed ab his secernimus eos, quibus contaminari potius gaudia laticumque communem, si dimittantur, advertimus. Quis enim sacrilego diebus sanctis indulget? Quis adultero vel incesti reo tempore castitatis ignoscat? Quis non raptorem in summa quiete et gaudio communi per-

sequatur instantius? Nullam accipiat requiem vinculorum, qui quiescere sepultos quadam sceleris inhumanitate non sivit. Patiatur tormenta veneficus, maleficus, adulteratorque monete. Homicida quod fecit, semper expectet. Reus etiam majestatis, de domino, adversus quem lalia molitus est, veniam sperare non debet. Dat. v kal. Mart. Mediolan. Arcadio I et Baulone coss.». De ejusmodi sane consuetudine et lege imperatoris meminit S. Ambrosius¹, cum exprobrat in ipsum imperatorem, quod Justine Augustæ matris suasionem, Paschatis tempore pios viros carceri mancipavit, quo vinciti dimitti solerent. Sed de his inferius.

39. Id ipsum quidem, nempe ut Paschali tempore vinculi relaxarentur, præstare quoque solebant christiani, qui in Oriente regnabant, imperatores; quod et a Theodosio æque pietatis officium exhibitum est: meminit namque S. Joannes Chrysostomus ejusmodi religiose consuetudinis, cum agit de oratione Flaviani episcopi Antiochem, quam Constantinopoli coram Theodosio habuit, legatione fungens pro populo Antiocheno sub gladio ira principis periclitante; nam hæc tunc ad Theodosium Flavianus: «Recordare priorum, quando solemnitate hac», nempe Paschali «superveniente, per totum orbem terrarum epistolam misisti, jubentem carcere detentos dimitti, et illis ignosci crimina: et illis humanitatem tuam demonstrare non sufficientibus, per litteras dicebas: Utinam mihi liceret, et defunctos revocare, et resuscitare, et ad priorem vitam reducere». Erant enim hæc verba in sanctione contexta, que non reperitur.

¹ Aug. epist. XLVIII. — ² Ambr. 0141. in fuer. Theodos. — ³ L. X. de serm. C. Theod. — ⁴ Hier. epist. X. — ⁵ L. VIII. de indulg. crim. Cod. Theod.

¹ Ambr. epist. XXXI.

Anno period. Græco-Romana. 385. — Olymp. 291. an. 1. — Urb. cond. 1138. — Jesu. Christo. 385.

— Siricius papa. 2. — Valentinianus Junioris 11. Theodosius 7. Arcadius 3.

1. *Consules.* — Ad num. 1 Coss. *Flavius Arcadius Aug.* Orient. et *Baulo* Occident., de quo anno cccxciv, quo *Eudoriam* filiam Arcadio Aug. uxorem dedit. Arcadii consulatus juxta primam regulam; cum enim Trajani, aliorumque nullorum exemplo in presentem annum distulit.

2. *Siricii anno præcedenti pontifex Rom. creatus.* — Ad num. 5 et seq. Sanctus *Siricius*, non hoc anno, ut Baronius in annalibus et Papæbrocius in Comatu Chronico-Historico ad catalogum Pontifi-

cum Romanorum existimant, sed precedenti subrogatus est in locum Damasi. Et ratio est, quia in Epitaphio Siricii de eo legitur:

Et quinos populorum in annos, qui text. 2. nec.
Nunc requiem sentit a christa regna potius.

Cum autem Siricius sub finem anni trecentissimi nonagesimi octavi e vivis excesserit, liquet, eum anno precedenti Pontificatum misse, et quidem

illos annos utrumque incompletos fuisse. Nec mirum, poetam, qui epitaphium illud composuit, dies aliquot pro anno numerasse; cum etiam historici hunc loquendi modum aliquando usurpent, ut pater de Suetonio in Nerone, qui hinc ideo annos triginta duos attribuit, quia a XVIII kalend. Januariis anni Christi XXXVII, quo die natus est Nero, ad kalendas Januarii anni Christi XXXVIII annum unum numeral, adeo ut dies XVI pro anno integro posuerit, ut de Nerone loquentes explicavimus. Sic Theodorus lector lib. 2 scribit: « Arcadius filius ejusdem Magni Theodosii, imperare cepit mense Januario, die decimo septimo, post annos quinque, quam pater ipsius imperator fuerat nuncupatus »; ubi quibus imperii Theodosiani annis debet decem et septem concredatur, amque Theodosii Juliani numerantur, non vero imperii ejus anni. Similia passim exempla occurrunt.

3. *Cessatio sedis Romanae post mortem Pontificum.* — Ceterum, tam in libro Pontificali quam in auctori Chronico veterum Pontificum, cessatio episcopatus, post Damasi, Siricii, Innocentii et Zozimi regimem, qui immediate sibi succedere, male annotatur. Nam in auctori Chronico post Damasi obitum dicitur cessasse episcopatum dies XXXVI post Siricii mortem, dies XX, et post Anastasii, Innocentii, et Zozimi pontificatum dies XXI, quamvis XIX contingere potuerit, ut aequali dierum intervallo sedes per ea tempora vacaverit. Præterquam quod interpontificia tam dubium esse non potuerit, si Pontifices illi tot annis, mensibus, ac diebus, quos et catalogi attribuerunt, sederint. Cum itaque in libro pontificali ea melius quam in illo Chronico non memorentur, ex conjectura eorum Pontificum exordium collocandum, Damasius die X Decembris anni præcedentis obiit, et dies undecim sedes vacasse videtur, ad diem nempe XXI ejusdem mensis, que in Dominicam incidit. Nisi enim Siricius anno antecedenti pontificatum adeptus esset, in ejus epitaphio supra laudato non diceretur, eum *ter quinque annos* Ecclesiam rexisse.

4. *Decretalis Siricii PP. frustra impugnata.* — Papebrocius laudatus, qui Siricem intum cum die X Januarii currentis anni copulat, arbitrat, subscriptionem epistolæ Siricii ad *Hippocrimum Tarraconensem Episcopum* datæ III idus Februarii *Arcadio et Bonifacio PP. CC. coss.*, quam Baronius recitat, ex duplici capite suspectam esse. Primo, quia alia hujus Pontificis epistole eam ut consule, nec in præcedentium Pontificum germanis epistolis, neque in us, quas episcopi alii ad Romanos Pontifices uno et ad hunc Siricem dedere, notatur hætenus data fieri vel consularis; ut omnino videatur necedum usus iste in signandis epistolis obtinuisse. Secundo, suspectus merito est communis utrique consuli titulus, nemo enim ea clare sic scripserit, sed bene: *Arcadio Aug. et Bonifacio PP. CC. coss.* Ita Papebrocius. Sed cum epistolam legitimum esse appareat, ob ea atque hujusmodi motiva in dubium

Romanum Pontificem scribentes litteras consulum nominibus signare solitos non fuisse, Pontifices tamen Romanæ a Siricio suas consulum nominibus nunquam incepere; quamvis in eo usu constantes non fuerint, eorumque nomina non raro prætermiserint. Præterea nomini librarii errore scriptum est, *viris clarissimis*, cum in exemplari esset, *vir. clar.*, id est, *viro clarissimo*. Qui error alias sæpe ab exscriptoribus commissus. Epistola Siricii, anno sequenti data, consules etiam subscriptos habet, eaque subscripto numero a Papebrocio in dubium etiam vocata, ut hinc videbimus. Obi cum subscriptionem aut Papebrocius, priorem epistolam, alioquin probam, laudem integra undequaque sinceritatis amittere, et secundam eadem laude novo titulo justius privari, quare non mirum, si in illis subscriptionibus variisque loquendi formulis tuendis, majorem operam quam pat esse videretur, impendamus; cum ex hujusmodi minutis res magni momenti sæpe pendeant. Hæc prima decretalium Romanorum Pontificum, quam eruditè passim tanquam veram agnoscent, primaque, que in antiquis Ecclesie Latine Collectionibus legitur. Neque ea in dubium revocanda, cum sola in Dionysii Exigui Collectione reperiat, ex eaque desumpta sunt quæcumque Cresconus ex Siricii decretis citat.

5. *Theophilus fit episcop. Alexandr.* — Ad num. 30. *Timotheus* episcopus Alexandrinus obiit die vicesimo sexto mensis *Epiphaniæ*, inquit Theophanes, cui suffragatur auctor Chronici patriarcharum Cophitarum, qui ait, eum die concurrisse cum Doménica. Quare cum dies ille XXVI Epiphaniæ concurrat cum die vicesimo mensis Julii, qui currenti anno Doménicalis fuit, liquet, *Theothei* obitum recte a Baronio consignatum. Scripsit, teste Sozomeno lib. 6, cap. 29, Vitam sancti *Apollonis*, et aliorum monachorum, qui in Ægypto, imperante Theodosio, floruerunt, quo Opere modo non extante *Palladium* usum, non dubitandum; cum Rufinus lib. 3, cap. 29, alios ante se sancti Macarii Alexandrini miracula scripsisse testetur. Facundus lib. 4, cap. 2, epistolam ejus ad Dioscorum retet, ubi se divi Anastasii discipulum Timotheum profiteretur. Timotheo successit *Theophilus*.

6. *Obitus Placidie uxoris Theodosii Magni.* — Ad num. 33 et seqq. *Placidia* seu *Faciella Antonii* nuper consulis filia, quam Theodosius ante imperium uxorem duxerat, hoc anno obiit, ut auctor Chronici Alexandrini insinuat. Baronius *Faciellam* appellatam fuisse contendit; Lambecus vero tomo 2 Bibliothecæ Casaræ, pag. 586, *Placillam*; ex antiquis enim alii eam *Placidiam*, alii *Faciellam* vocant. Ea defuncta, Theodosius Gallum Valentianum Senioris ex Justina filiam, uxorem duxit anno CCXXXVII, ut recte Baroni observatum. Fuit *Placidia* mater Arcadii, Honorii, et Gratiani, qui præmature obiit quique tamen mater superstes fuit, ac præterea Pulcherie ante matrem demortue. Patent hæc patrum ex Gregorio Nysseno Oratione in funere *Placidie* sub finem, patrum ex Ambrosio in Orat. de obitu Theo-

dosii Magni. Ad Nyssenum : « Dicam etiam aliquod maritalis amoris iudicium et argumentum. Oportebat omnino, solito corporis conjugio, etiam pretiosa bona, quibus abundabat, venire in distributionem. Cum enim tres essent liberi hæc enim honorum capita sunt) qui virilis sexus essent, apud patrem reliquit, uti regno ejus præsidio essent. Ad suam vero partem solam filiam perlinere existimavit. Vides quanto candore atque asperitate animi pariter ac indulgentia sit usa, quæ in rebus pretiosis majorem partem viro concesserit ». Tertii filii, cujus Gargius in *Familiis Byzantinis Augustis* non meminit, et filie nomina prodit Ambrosius citatus : « Nunc se Augustæ memorie Theodosius regnare cognoscit... nunc sibi Rex est, quando recipit etiam filium Gratianum et Pulcheriam, dulcissima sibi pignora, quæ hic amiserat, quando ei Flacilla adheret ». Gratianus itaque ante patrem decessit; falliturque Baroniis, qui scribit, Gratianum ante matrem vitam functum esse.

7. *D. Ambrosius recatur.* — Est hic primus annus persecutionis a *Justina* Augusta adversus *Ambrosium* Mediolanensem episcopum excitatæ, quam anno sequenti explicabimus.

8. *Occasione divisionis Illyrici Thessalonicensis vicariatus institutus.* — Diviso Illyrico in Orientale et Occidentale, quod anno cccxxix factum fuisse, certum fit ex iis quæ anno cccxxx. num. iv et seqq., et anno cccxc. num. iii et seqq. in medium adduxi, Pannonia, utrumque Noricum, Dalmatia, Mœsia, Dardania et Creta in imperio Occidentali remansere; servataque est hæcenus Sirmio, quæ sedes fuerat præfecti prætorio Illyrici, sua dignitas, consubito illic vicario præfecti prætorio Italiæ, qui provincias illas regeret. Sedes vero præfecti prætorio Illyrici translata est Thessalonicam, eique contribuitæ Macedonia, Thessalia, Achaia, Epirus utraque, Prævalis et utraque Dacia. In ecclesiasticis sicut ante eam divisionem totum Illyricum episcopo Romano seu patriarchæ Occidentis suberat; ita et post illam eidem subditum remansit; quia, ut scribit Innocentius papa Epist. xxx ad Alexandrum episcopum Antiochenum, Ecclesiæ dignitati non congruit « ad mobilissimam necessitatem mundanarum Dei Ecclesiam communitari, honoresque aut divisiones perpetui, quas pro suis causis faciendas duxerit imperator ». Hæc tamen divisio Illyrici episcopis Constantinopolitanis cupiditatem iniecit, Orientale suæ sedi subjiciendi; quod non semel eos tentasse tomo sequenti visuri sumus. Pontifices Romani, ut eorum consiliis obviam irent, impedirentque quomodus episcopi Illyrici Orientalis a sua jurisdictione recederent, episcopum Thessalonicensem vicarium Sedis Apostolicæ in illis partibus constituendum judicaverunt. Erat quippe Thessalonica in civibus urbs celeberrima, *ἡ πρώτη πῆλαι*, id est, *Mater totius Mæcedoniae*, ut legitur in Antiqua Epigrammate lib. I. (v. 20.), « Sedes præfecti prætorio Illyrici Orientalis ». In ecclesiasticis vero una erat ex apostolicis Ecclesiis a Paulo apostolo fundata, ut ipsemet Epistola I ad Thessal.

cap. I. docet, et legitur in Actis Apostolorum cap. 17. Indeque Tertullianus in lib. de Prescript., cap. 20 et 26, enumerans Ecclesias apostolicas, a quibus cæteras dixerat tradicere fidei et semina doctrinæ mutatas esse, inter illas locat Thessalonicensem; cum paulo ante divisisset, apud ipsas suis locis adhuc præsidere cathedras Apostolorum.

9. *Ea institutio a Siricio PP. facta.* — Non convenit inter eruditos, quis primus Romanorum Pontificum episcopos Thessalonicensis hoc honore allegerit; aliqui eam liberalitatem referunt ad *Damasum*, cujus tempore *Acholius* et *Anysius* Thessalonicensem sedem tenuere; alii vero, uti Baluzius in Supplemento lib. 3, Marce de Concordia Sacerdotii et Imperii cap. 23, *Siricium* hujus vicariatus auctorem faciunt. Quæ ultima sententia a viro doctissimo ibidem pluribus probata, præferenda, Siricius enim scribens ad Anysium Thessalonicensem episcopum, ut videre est in Collectione Holsteniana, nullam Damasi mentionem facit, haud dubie facturus, si eadem auctoritas ab illo tributa Anysio fuisset. Præterea Leo I repetens primariam vicariatus episcoporum Thessalonicensium in epistola ad Anastasium, in eadem Collectione edita, a Siricio incipit, omisso Damaso. Verum quidem est, Innocentium I, Nicolaum I et Joannem III pontifices Romanos hujus vicariatus initium Damaso attribuere. Sed id processit ex eo quod Damaso mandata interdum aliqua, ubi occasio tulit, dedit Acholio et Anysio; quo exemplo invitatus Siricius, vices suas commisit per Illyricum, et præterite delegationis occasione expirantem auctoritatem, *certa tunc primum ratione*, Ecclesiæ Thessalonicensi commisit. Licet itaque Leo vicarium Thessalonicensem a Sirici delegatione repetat; indicat tamen aliquam fuisse antea istiusmodi delegationem in Illyrico, sed quæ *certa tunc primum ratione* firmata sit. In ea enim Epistola quæ extat apud Holstenium pag. 145 dicit Leo, se committere Anastasio episcopo Thessalonicensi vices suas per Illyricum, additque se id facere exemplo Sirici, simulque arcanum aperit conciliabulis a V. Cl. Baluzio allate : « Beate recordationis Sirici exemplum seculi, inquit, qui sanctæ memoriæ Anysio prædecessori tuo hæc de Apostolica Sede tunc merito, et rebus post sequentibus approbato, certa tunc primum ratione commisit, ut per illum provinciam postis, quas ad disciplinam teneri voluit, Ecclesiis subveniret ». Istam observationem confirmant sequentia verba Leonis; qui, cum memoriam miret eorum episcoporum Thessalonicensium, quibus Romani Pontifices commiserat vices suas, omnino incipit ab Anysio, dum ait, prædecessores suos, commisisse vices suas prædecessori decessorutque Anastasio, id est Anysio et Rulo, quibus successerat Anastasius. Quare cum horum tantum mentionem faciat Leo, non antestium est, ab Anysio incepisse eam vicariam, de quo sæpe tomo sequenti mentio occurrat. — Cum enim Baronius Collectione II. Ebraicam non viderit, ex ea Annales infra supplendi curavit.

SIRICII ANNUS 2. — CHRISTI 386.

1. *Concilium Romanum.*—Trecentesimus octogesimus sextus Christi annus aperitur consulatu Honorii et Evodii: erat tunc apud Maximum (ingens ut vidimus anno superiori in rebus Priscilliani) Galliarum praefectura. Quod igitur Fastis adscriptum videas Evodum Maximi hominem, plane intelligis inter ipsum ac Theodosium et Valentianum imperatores pacis foedera esse transacta; cujus quidem violator et ruptor Maximus primus fuit, ut suo loco dicitur. Quod vero ad Honorium consulem creatum spectat, erat plane puer infans, de quo Claudianus:

Inter cunabula consuli
Provehens signansposito modo nomine Fastos,
Donaturque tibi qui te produxerat annus.

Natum quidem esse Honorium anno superiori, mense Septembris, auctor est Marcellinus in Chronico: qua ratione dicendum, ipsum, cum ei consulatus traditus est, infantem fuisse quatuor mensium.

2. Anni vero huius exordio, nimirum ipso mense Januarii, celebratum est a Siricio papa Roma in basilica sancti Petri Concilium octoginta episcoporum; cujus extat epistola Synodalis¹ data octavo idus Januarii post consulatum Arcadii atque Bautois; quod scilicet novorum consulum nomina Romae nondum publicis auspiciis promulgata essent. Porro in hoc Concilio novem papa capitulis collapsam in Africa ecclesiasticam disciplinam restituere conatus est.

3. De Novatianis ac Montensibus primo cautum, ut venientes ad Ecclesiam, per manus impositionem conerentur: hoc enim nomine Romae noto, Montenses, Donatistas schismaticos nominat. Monuit praeterea, ne sacerdotes atque diaconi conjugati, cum ordinati essent, cum uxoribus permancerent. Ceterum caelibatum sacerdotum ministrorum nequaquam ex lege Siricii papae recens introductum esse, sed ab Apostolorum temporibus in Africa ac-

ceptum atque retentum sibi vendicat Concilium Carthaginense². Huius decreti Siricii, ut incontinentes a ministerio ecclesiastico arcerentur, meminit Innocentius³ papa in epistola ad Exuperium episcopum Tolosanum. Sunt et alia ibi statuta, quae eadem epistola recensentur. Sed et recitata fuit haec Siricii epistola in Concilio Teleptensi (Telensi) in Africa, sub Honorio imp. celebrato; de quo suo loco dicendum.

Eodem quoque mense Januarii, Valentianus Imperator indignum prorsus pio principe, impulsu haud dubium Justinae Augustae matris, pro Arianis ejusmodi promulgavit edictum⁴:

4. *Decretum Valentianum pro Arianis, quod Benevolus dictare abavit.*—«Dammis copiam colligendi his, qui secundum ea sentiunt, quae temporibus divae memoriae Constantii, sacerdotibus convocatis ex omni orbe Romano, expositaque fide ab his ipsis qui dissentire noscuntur, Ariminensi Concilio, Constantinopoli etiam confirmata, in aeternum mansura decreta sunt. Conveniendi etiam, quibus justissimus, pateat arbitrium; scituris his, qui sibi tantum existimant colligendi copiam contributam, quod si turbulentum quippiam contra nostrae tranquillitatis praecipuum faciendum esse tentaverint, ut seditionis auctores, pacisque turbatae Ecclesiae, etiam majestatis, capite ac sanguine sint supplicia luituri: manente nihilominus eos supplicio, qui contra hanc dispositionem nostram obreptive aut clanculo supplicare tentaverint. Dat. X kal. Februarii Mediolani, Honorio N. N. P. et Evodio coss.» Sed Justinae hunc fuisse conatum, audies ex his quae de eadem lege habet Rutilius⁵.

5. Interim dictanda adversus fidem Patrum imperantia decreta mandantur Benevolo tunc memorie scribis praesidenti; sed ille, cui ab incunabulis sacra fides et venerabilis fuit, abnegat se impia verba posse proferre et contra Deum loqui. Tum vero ne inceptum regimae frustrari videretur, celsior

¹ Concil. Carthag. c. 1. — Benevol. ad Exuper. c. 2. — T. IV. c. 5. fide et ad c. Theod. — Rutil. lib. II. c. 16.

² Siric. epist. ad Episc. Afric.

et honor promittitur, si impleret injuncta. Ille qui nobilior in fide esse, quam in honoribus cuperet: « Quid mihi », ait, « pro impietatis mercede alio-rem promittis gradum? Hunc ipsum, quem habeo, tollite: tantum mihi conscientia fidei duret illasa. Hæc dicens, ante pedes impia præcipientum cingulum jecit ». Ita de Benevolo Rufinus. Erat hic patria Brixianus, a S. Philastro catholica disciplina optime informatus: ad quem ejus successor S. Gaudentius, cum mittit ad eum editos a se sermones, ista prælatatur, egregium ejusdem viri factum commemorans¹:

6. « Communis volui fuerat, ut ea quæ de divinis eloquiis per Paschales dies proxime præteritis explanavi, coram valuisset audire. Cum enim semper, tum præcipue his diebus festis præsentia tua nobis merito grata est in Ecclesia Brixiana conventu. Nam sicut honoratorum nostræ urbis, ita etiam Dominica plebis, Domino annuente dignissimum caput es; quia non minore diligentia servare studeas Dei præcepta, quam discrete, robustam catholica fidei professionem præclare vite meritis æquiparare contendens, ut habeat sincera fides opera suæ puritatis nitore confignata. Quæ in re maxime docentis fructus est, et immortalis utilitas audientis, dicente apostolo²: Non auditores tantum, sed factores legis justificabuntur apud Deum. Nec mirum, si hodie taliter in timore Domini converseris, qui necdum percepta baptismi gratia, ita pro fidei celestis veritate pugnavisti, ut imbutum te admirabilibus doctrinis apostolice per omnia viri Patris nostri Philastrii, tantæ constantiæ testimonium approbarit. Nostri namque temporis regina Jezabel, ariana perfidiæ patrona simul et socia, cum beatissimum perseceretur Ambrosium Ecclesiæ Mediolanensis antistitem, te quoque ea tempestate magistrum memoria oblitum salutari fidei arbitrata, contra Catholicas dictare Ecclesias compellebat. Quod ne faceres, nullo et promotionis politice dignitatem et ambitionem sæculi gloriamque mundanam pro Dei gloria contempsisti, magis eligens privatus vivere, quam mortuus militare ». Hæc Gaudentius ad ipsum Benevolam egregium confessorum.

7. Porro ipse S. Gaudentius, qui ista præfatur ad tractatus quos de Paschate scripsit, haud pridem devincto S. Philastro, quem vidimus interfuisse cum Ambrosio Aquileiensi Concilio, in locum ejus subrogatus est, licet immatura ætate, sed præstanti doctrina atque virtutibus; verum quali quantavæ adhibita vi, ipse declarat in sermonis exordio; quem de sua ordinatione tunc habuit, cum ait³: « Imperitiæ meæ conscius, et ætatis ipsius immaturity ad sacerdotii dignitatem pudore deterritus, merito silendi licentiam a summis sacerdotibus postulabam. Melius enim primum, ne vis verborum celestium exiguitatis meæ sermone tenuetur; deinde crube-

sco, quod tantæ expectationi optatum doctrinæ fructum præstare non valeo. Unde imparem vestro per omnia me desiderio sentiens, omni istud totis viribus conatus sum declinare. Sed beatus pater Ambrosius ceterique venerandi antistites, sacramento, quo tenere vos ipsis obligastis, adstricti, tales ad me epistolæ cum vestra legatione miserunt, ut sine damno anime meæ ultra jam resistere non valerem: cui ab Orientalibus quoque episcopis, nisi meum ad vos reditum pollicerer, salutaris communicatio negaretur. Tali igitur conclusus articulo, et auctoritate sanctorum præsentium subjugatus, suscepti hoc summi sacerdotii munus, nec merito dignus, nec ætate aptabilis, nec doctrina matris, Intuemini ergo quid patiar, etc. » Sed quid hic ipse aut ab Orientalibus sese excommunicandum, nisi reditum polliceretur? Accipe quæ ab eodem in alio sermone⁴ traduntur: nempe, in Orientem peregrinationem suscepisse pietatis ergo, et inter alia loca advenisse Casaream Cappadociæ, ibique a sacris virginibus in monasterio ægentibus sacras accepisse reliquias sanctorum quadraginta martyrum, qui sub Licinio Sebaste in Armenia passi fuerant; quas se mutatas dicebant a S. Basilio Magno ipsarum avunculo, ejus tunc civitatis episcopo. Cum autem ut dictum est inter hæc confingerit S. Philastrium ex hac vita decedere; omnes sacerdotes ejus provincie, atque potissimum S. Ambrosius, in ipsum Gaudentium, ab-eulem licet, in electione pari consensione conspirant, firmant decretum, atque stabilunt jurejurando. Cum vero hæc audisset Gaudentius jam electus episcopus, detrectareque in Occidentem reditum; missa est ab episcopis ad ipsum legatio et ad Orientis antistites, qua rogantur, ut remitentem redire Gaudentium excommunicatione compellerent: quod ut vidimus, ab eisdem naviter impletum fuit, coactusque redire, et regnum accipere Ecclesiæ Brixianæ. At de his hæcenus, ad quæ occasione Benevoli non inviti digressi sumus.

8. *De tempore et causis persecutionis Justinæ in Ambrosium, ubi de Auxentio ariano seu Mercurino.* — Porro quod ejusdem Gaudentii (ut divinus assertio illud exploratum habeatur, tempore ejusmodi impie sanctionis, quam Benevolus dictare renuit, Justinam Augustam, quam jure nominat Jezabelem, aggressam esse sanctum Ambrosium persequi: hic de eadem persecutione iustus agere, temporis ratio postulat et argumentum. Ne qua quidem illud in primis considerandum, eandem Justinam semper antea, etiam temporibus Gratiani, S. Ambrosio negotium læcessisse, ut superius dictum est in electione Anemmi episcopi Sirmensis, Cæterum levata illa quidem existimata sunt et nullus ferme momenti, ut quæ nec persecutionis nomine censeretur, respectu habito ad eam quæ lus temporibus ingruit, cum pertinacior de tradenda basilica Ariani ab ea est facta petitio, et violenta ex-

¹ Gaud. in profat. serm. Bibl. sanct. Rom. II. — ² Gaud. serm. in sua ordinat.

³ Gaud. serm. in dedicatione basilicæ.

cho consecuta. Quod enim memorato imper impio imperatoris officio professoribus sacrilegi Arimianensis data esset conventendi facultas; sollicitior Justinus tunc, ut Ariani locum, in quem fidem suam communionis sectarii conventum, subripium a catholicis traderet; ejus rei causam tot tantaque Mediolani committite sunt turbæ; quas antequam emittare aggrediamur, de tempore exactior est habenda discussio; sed minus enim has ad tempora Gratiani a Paulino referri, quas nos sub hujus anni esse, et non ante captas esse contendimus.

9. Mirabilis sumi vehementer, Paulinum clericum ejusdem Ecclesie Mediolanensis militentem sub Casto diacono, recensere ejusmodi persecutio-nem ante obitum Gratiani. At considero non ipsum præterisse, quo potissimum tempore et anno ea acciderint; sed quod nulla in scribendo habita chronographia ratione, prout sibi occasio videretur oblata, res gestas pro arbitrio collocaret; narratis his que a Justina adversus Ambrosium Siricii acta essent ad alia ejusdem argumenti recensenda institutam de his semel præsequitur orationem. Unde fortasse Græcis data est errandi occasio; siquidem Sozomenus ea ante Gratiani necem contigisse refert¹⁾, sicut et Nicophorus²⁾ atque alii hoc secuti; Rufinus vero contigisse tradit post obitum Gratiani; quod manifestius demonstrat Gaudentii auctoritas citata nuper, juncta edicto pro Ariani Justine opera promulgato. Sed ad evidentiorum rerum demonstrationem illud in primis intelligendum est, ejusmodi persecutionem viciniam perdurasse; quod evidenter constat Ambrosii auctoritate; cum agens in Auxentium arianum, ejus multo Justina ad omne neccitas impelleretur, præter illa que tum accidisse narrat, ea que superiori passus sit anno, in memoriam revocat, dicens: « Superiore anno, quando ad palatium tuum sum petitus, etc. » Quamobrem fatendum est, persecutionem hoc anno captam, in annum sequentem fuisse propagatam. His igitur in hunc modum de tempore elucidatis; reliquum est, ut quecum hoc anno, que vero sequenti a Valentiniano atque Justina in Ambrosium gesta sunt, æqua discriminatione distincta, certa certis queque reddamus annis.

10. Ipse igitur Ambrosius in imper citato loco de rebus hoc anno gestis hæc habet³⁾: « Quasi vero superiori anno, quando ad palatium sum petitus, cum presentibus primatibus ante consistorium tractatur, cum imperator basilicam vellet eripere, ego tunc ante contemplationem regalis intractus sum, constantiam non tenuerim sacerdoti, aut inimicis pure discesserim? Nonne meminerunt, quod ubi me cognovit populus palatium petisse, illa irruit, ut vim epus forte non possent, quando comiti militari cum expeditis ad fugandam multitudinem egressi addiderunt omne se neci pro fide Christi? Non tunc rogatus sum, ut populum nullo sermone

mulerem, sponderem fidem, quod basilicam Ecclesie nullus invaderet? Et cum pro beneficio meum sit officium postulatum; tamen quod populus ad palatium venisset, mihi invidiam commota est. In hæc igitur invidiam me redire desideravit. Revocavi populum, et tamen invidiam non evasi. » Hæc enim ipse ibi de rebus hoc anno gestis.

11. Quidnam est autem, quod Justina Augusta Ambrosio semper infensa, ipsum hoc potissimum anno vehementius exagitare aggressa est? dicam paucis. Morata est ipsa quidem in hoc tempus, in primis quod vivente Gratiano erga Ambrosium propensione, id tentare non licuit; sed nec eo detuncto; nam cum nebus Maximi Tyranni eam urgeret, studuit tunc de Ambrosio hæc mereri, ejus indigebat opera ut Vidimus ad Maximum concurrendum et confinendum in Galliis, leto autem cum eo lædere, quod res in tuto viderentur collocata; nec Deum timens, nec vicium sanctissimum verita, immemor accepti beneficii, quo filio conciliatum esset imperium, impulsa furore, Arianorumque stimulis exagitata, scelus aggreditur omnium maximum. Sed et nova illam ea causa commovit, quod sua secta homines male maledictos, indeque pulsos sciret, nec nisi ab ipsa sperare auxilium, ad quam contulissent. Etenim cum Theodosius imperator ut demonstravimus in Oriente Arianos et alios hæreticos compluribus datis edictis e civitatibus aliisque locis abire jussisset; accidit, ut nonnulli ex iis, quod scirent Justinam Augustam arianam esse Arianiisque favere, favoreque illos officio omnibus, ad eam in Occidentem se Mediolanum conferrent; cum vero fidem immenso numero creverissent, crevit pariter episcopi ipsorum audacia, cum præsertim magne patronæ, nempe ipsius Justine miseretur auxilio. Erat hic Auxentius genere Seythia, subrogatus in locum senioris Auxentii, quod ceteros doctrina antecellere videretur; sed quod sciret Auxentii nomen odiosum esse ob Auxentium seniore civibus Mediolanensibus, loco Auxentii dici voluit Mercurianus; de quo eleganter Ambrosius⁴⁾: « Unum portentum est, et duo nomina. Etenim ne cognosceretur quis esset, mutavit sibi vocabulum; ut quia hic fuerat Auxentius episcopus arianus, ad decipiendam plebem quam ille lemerat, se vocaret Mercurianum. Mutavit ergo vocabulum, sed perdidit nomen; exiit lupam, et induit lupam. Nilil prodest quod mutaverit nomen; quid sit agnoscerit. Alius in Seythiæ partibus dicebatur, alius hic vocatur, etc. »

12. Sed antequam de rebus ab eo gestis agamus, combutanda est illa sententia, qua duo Auxentii confundit in unum, seniorque cum juniore miscetur atque confunditur. Jam pluribus alias disserimus adversus aliquos, qui hunc juniorem Auxentium unum eundemque esse putant cum senior ejusdem nominis episcopo Mediolanensi; adversus quos satis sit modo aliquas adducere differentias,

¹⁾ Sozom. lib. VI. c. 41. — ²⁾ Neoph. lib. VI. c. 19. — ³⁾ Rufin. lib. II. c. 12. — ⁴⁾ Ambros. ad Auxent. — ⁵⁾ Deu. lib. II.

⁶⁾ Ambros. ad Auxent.

quibus alter ab altero distinguitur. Seniores in primis Auxentium diem obitisse ante creationem Ambrosii, non Socrates¹ tantum, Sozomenus², atque Theodoretus³ græci historici absque controversia illa confirmant, sed et qui noverunt ipsum et eodem viverunt tempore atque scriperunt, Paulinus⁴, Hieronymus⁵, necnon Rufinus⁶ expresse testantur; a quibus rem adeo perspicue probantibus desciscere, nec vel innum antiquorum invenire contrarium affirmantem, quid aliud est quam apertissima veritati contentiose nimis obniti? Rursum vero si idem cum seniori Auxentio junior erat; quæ fuit illa causa mutandi nominis, ut Mercurius nominari mallet, cum etsi non ex nomine, ipso tamen vultu omnibus notissimus esset, utpote qui quatuor ferme hisris (ut vidimus) Mediolani sedisset? Certe adeo notum facie hominem non superinducta mutatio tantum nominis, sed nec quod est in fabulis Orci galea vel annulus Gygis occulare potuissent.

13. Sed et tertium illud necessarium accedit argumentum petitur ex verbis Ambrosii, dum ait⁷: « Alius in Scythiæ partibus dicebatur, alius hæc vocatur, nomina pro regionibus habet ». Ita ipse: ex quibus apparet, hunc ipsum non Mediolani Auxentium dictum esse, sed in Scythia, quem ejusdem constat auctoritate Mediolani Mercurium nominari; cum alioqui de seniore liquet non alio nomine quam Auxentii nuncupatum. His quoque addimus, Auxentium seniore patriam fuisse Cappadocem, id Albanasio⁸ et aliis testantibus; hunc vero testificatione Ambrosii constat fuisse Scytham. Cum tot igitur alter ab altero discernuntur proprietatibus et differentiis; duos exiisse Auxentios, nemo jure poterit dubitare; illum priorem nimirum prodixisse ætatem usque ad ultimum tempus Valentianiani senioris, latentem ac decipientem imperatorem catholico nomine; istum vero non ante auditum et cognitum, quam post obitum Gratiani, cum a Justina contra Ambrosium elatus est.

14. Plures quidem cause ejusdem Justinae animi in Ambrosium concitarunt, nimirum ecclesie catholice episcopi, ipsa relegante, ante facta in Ecclesia Sirmicensi; Palladii et Secundiani veterum hæreticorum episcoporum in Concilio Aquileiensi publica condemnatio; ea cuncta uno in primis operante Ambrosio; quodque etiam cum adhuc vivente Gratiano (ut vidimus) agere coepisset de basilica Arvianis tradenda, id nunquam obtinere potuisset. Coquebat tunc et ipsa quidem in stomacho; sed adhuc Gratiano superstite erga Ambrosium propensiore, evomere opportunum minime fuit; verum nec statim illo necato, data est ipsi facultas in Ambrosium insamendi, timore Maximi ingruente, cum opus haberet ad placandum et continentium intra limites Alpium Maximum ejusdem Ambrosii opera,

quam egregie plane navavit, utiliterque impendit. His igitur jam cessantibus, hoc anno adversus Ambrosium Justina concitat Mercurium, dictum apud Scythas Auxentium; cujus quidem mutationis nominis non illa duntaxat, quam diximus, causa processit, quod per osum esse Mediolani Catholicis ipsum nomen Auxentii; sed etiam quia in patria enormia scelera perpetrasset; ne ex nomine crimen infame notum omnibus redderetur, illo relicto, novoque acieito, Mediolani dici pro Auxentio voluit Mercurius; nam de eodem hæc ipse Ambrosius⁹: « Minora fecit in Scythia, et illa erubuit, ut mutaret vocabulum; sceleratiora hæc ausus est; et volet, quocumque perrexerit, nomine suo prodi? » Minime gentium; sed potius pro regionibus, diversa foret nomina mutaturus. Verum haud profuit ista mutatio nominis; siquidem Auxentius usitatus dictus est; ita enim appellant eum sanctus Ambrosius in publicis monumentis atque Hieronymus¹⁰, et alii omnes.

15. *Ab Auxentio provocatus ad disputationem, per libellum Valentianiano oblatum, obiit Ambrosius.* — At quid hoc tempore spurius iste? audet tanquam alter Allophilus et incircumcisus Goliath, armis secularis potentie fretus, nempe favore pollens Justinae Augustæ Arianorum patronæ, prodire in campum, et exprobrare agnibus Dei viventis, Ambrosium scilicet ad publicam disputationem provocare; cum et delegat arbitros pugne, quos non prodidit, sed Gentiles, sive Judæos, vel fortasse ejusdem sectæ homines armanos, arbitro etiam ipso Valentianiano imperatore, licet catechumeno. Exhorruit Dei sacerdos fidei causam post tot Concilia arbitro credere secularium; sprexit petulantiam hominis, ne Ecclesie prosterneret dignitatem; retrixitque coram imperatore adhuc catechumeno judicante, de summa christiane fidei disceptare; cum Auxentius Ambrosii modestia abusus, Valentianianum adiens, cogi Ambrosium magna arrogantia ad disserendum de fide in consistorio, fultus Justinae Augustæ patrocinio postulavit. Nilul denegavit ipse Valentianianus Auxentio, ne videretur renuendo, matri illi patrocinanti injuriam irrogare. Misit igitur imperator ad S. Ambrosium Balmatum tribunum, qui eodem ad certam diem disputationem cum Auxentio habendam indiceret. Quæ cum a Balmato sanctus Dei sacerdos accepisset, quod decoris esset ecclesiasticæ functionis, quodque deceret catholicum præsum, et inconcussus vigor Pontificalis exigeret, ex sententia episcoporum qui aderant, per libellum Valentianiano respondit, quem rerum cæsarum scietem continentem multaque alia magna ponderis complectentem hæc describendum putavimus. Sic enim se habet¹¹:

16. « Elementissimo imperatori et beatissimo Augusto Valentianiano Ambrosius episcopus

a Balmatus, me tribunus et notarius, mandato

¹ Socrat. lib. IV, c. 29. — ² Sozom. lib. VI, c. 1. — ³ Theod. lib. IV, c. 3. — ⁴ Paulin. in vita S. Ambrosii. — ⁵ Hier. in Chron. — ⁶ Rufin. lib. II, c. 11. — ⁷ Ambrosii ep. ad Valentianianum. — ⁸ Hier. ep. ad Valentianianum.

⁹ Ambrosii ep. ad Valentianianum. — ¹⁰ Hier. ep. ad Valentianianum. — ¹¹ Ambrosii ep. ad Valentianianum.

ut allegavit Clementia, convertere hanc, postulari ut et ipse iudices legeret, sicut elegit. U. Auentius; nec tamen expressit eorum nomina, qui merant postulata. Sed illi addidit, quod in consistorio esset lictura certatio, arbitro pietatis iudicio. Tunc, cui rei respondeo, ut arbitror, respondeat. Nec quisquam contumacia in iudicare me debet, cum hoc asseram, quod Augustus memorat pater tuus non solum sermone respondit, sed etiam legibus suis sanxit; in causa fidei, vel ecclesiasticae ubique ordinis, cum iudicare debere, qui nec munere impar sit, nec jure dissimilis; hinc enim verba rescripti sunt: hoc est, sacerdotes de sacerdotibus volunt iudicare.

17. « Quin etiam si alias quoque argueretur episcopus, et morum esset examinanda causa; etiam hanc voluit ad episcopale iudicium pertinere. Quis igitur contumaciter respondit Clementia tunc? Ille qui te patri similem esse desiderat, an qui vult esse dissimilem? Nisi forte vult quibusdam tantum imperatoribus existimatur sententia, cupis et fides confessionis constantia comprobata est, et sapientia meliorata Republica protectibus praeferatur. Quando audisti, Clementissime imperator, in causa fidei laicos de episcopo iudicasse? Ita ergo quadam adulatione curvamus, ut sacerdotibus juris simus immemores; et quod Deus donavit tibi, hoc ipse alius putem esse credendum? Si docendus est episcopus a laico; quid sequitur? Laicus ergo disputet, et episcopus audiat; episcopus discat a laico. At certe si vel Scripturarum seriem divinarum, vel vetera tempora retractemus; quis est qui abnuat, in causa fidei, in causa, inquam, fidei episcopos solere de imperatoribus christianis, non imperatores de episcopis iudicare?

18. « Eris, Deo favente, etiam senectutis maturitate provecitur, et tunc de hoc censelas, qualis ille episcopus sit, qui laicis jus sacerdotale substernit. Pater tuus, Deo favente, vir maturioris aevi dicebat: Non est meum iudicare inter episcopos. Tunc tunc dicit Clementia: Ego de hoc iudicare? Et ille baptizatus in Christo, inhabilem se ponderi tanti putabat esse iudici. Clementia tua, cui adhuc emerenda baptismatis sacramenta servantur, arrogat de fide iudicium, cum fidei ipsius sacramenta non noverit? Quales autem elegerit iudices, possimus existimationem relinquere, quando eorum nomina hinc prodeunt. Veniant plane, si qui sunt, ad Ecclesiam, et audiant cum populo; non ut quisquam iudex resideat, sed ut missusque de suo affectu habeat examen, etiam qui in sequatur. Agitur de istius Ecclesiae sacerdote; si auferat illum populus, et putaverit meliorem disputare, sequatur idem ius, non invidebo, omnino qui eam ipse populus iudicavit. Tunc quia cum quem habet, de patre tuo Clementia postulavit. Tunc quia pater pietatis tuae quicquam futuram spondidit, si electus susciperet sacerdotium; hanc fidem servatus sum promissorum.

19. « Quod si de illis primis patrum eorum assentione si tracta, tibi sed esse, proinde sunt in quibusdam episcopis, proinde non est, sed debent

idem; nam ego nec episcopum novi, nec unde sit scio. Tibi illud constituimus, imperator, quod iam ipse tunc iudicium declarasti, imo etiam dedisti leges, ne cui esset liberum aliud iudicare. Quod cum praescripisti alibi praescripisti et tibi. Leges enim imperator fert; quas primus ipse custodiat. Visus igitur experiar, ut incipiant ii qui Iudices eliguntur, aut adversus tuam venire sententiam, aut certe excusare quod imperatoris tam severo et tam districto imperio non potuerint obviare? Sed hoc contumacis, non modesti est sacerdotis. Ecce, imperator, legem tuam jam ex parte rescindis, sed ultram non ex parte, sed in universum. Legem enim tuam nollem esse supra Dei legem. Dei lex nos docuit quid sequamur; humanae leges hoc docere non possunt; extorquere solent finibus commutationem, fidem separare non possunt. Quis crit igitur ille, qui cum legat per tot provincias uno momento esse mandatum, ut quicumque obvaverit imperatori, teriatu gladio; quicumque Dei templum non tradiderit, profus occidatur; quis, inquam, est, qui possit vel unius, vel inter paucos dicere imperatori: Lex tua mihi non probatur? Non permittitur hoc dicere sacerdotibus, permittitur laicis? Et iudicabit de fide, qui aut gradum sperat, aut metuit offensam?

20. « Deinde ipse committam, ut eligam iudices laicos; qui cum tenuerint fidei veritatem, aut proscrībantur, aut recedant, quod lex de fide lata decernit? Ego igitur aut praevicationi offeram homines, aut poena? Non tanti est Ambrosius ut propter se deiciat sacerdotium. Non tanti est unius Aila, quanti est dignitas omnium sacerdotum, quorum de consilio ista dictavi, inmanibus ne forte etiam Gentilis esset aliqui aut Iudeus, qui ab Auxilio esset electus; quibus traderemus de Christo triumphum, si de Christo iudicium committeremus. Quod tilos aliud, nisi Christi injuriam audire delectat? Quod illis aliud potest placere, nisi (quod absit) ut Christi divinitas denegetur? Cum us plane bene conveni amano, qui creabatur Christum dicit; quod etiam Gentiles ac Iudaei promississime confitentur. Hoc scriptum est in Arminensi Synodo; meritoque concilium illud exhorreo, sequens tractatum Concilii Nicaeni, a quo me nec mors nec gladius poterit separare. Quam fidem etiam pater Clementiae tuae Theodosius beatissimus imperator, et sequitur et probavit. Hanc fidem Galliae tenent, hanc Hispaniae, et cum patre divini spiritus confessione custodiunt.

21. « Si tractandum est, tractate in Ecclesia dicta, quod maiores lecerunt mei. Si contentendum de fide, sacerdotum debet esse ista cohatio; sicut factum est sub Constantino auguste memoriae principe, qui nullas leges ante praemisit, sed liberum dedit iudicium sacerdotibus. Factum est etiam sub Constantino auguste memoriae imperatore paterne dignitatis haerese; sed quod bene cepit, aliter consummatum est. Nam episcopi sine eam primo scripsimus fidem; sed dum voluit quidam de fide iura patrum iudicare, id egerunt, ut circumscri-

ptionibus illa episcoporum judicia mutarentur: qui tamen inllexam statim revocaverunt sententiam. Et certe major numerus Arimini, Niceni Concilii fidem probavit, ariana decreta damnavit.

22. « Si ad Synodum provocat Auxentius, ut de fide disputet, licet non sit necesse propter unum tot episcopos fatigari; qui etiam si angelus de celo esset, paci Ecclesiarum non deberet praeferri: cum audiero Synodum congregari, et ipse non deero. Tolle igitur legem, si vis esse certamen. Venissent, imperator, ad consistorium clementia tuae, ut haec coram suggererem, si me vel episcopi vel populus permisissent, dicentes, de fide in Ecclesia coram populo debere tractari. Atque utinam, imperator, non denuntiasses, ut quo vellem, pergerem. Quotidie prodibam: nemo me observabat. Debuisti me, quo volueras, destinare, quem ipse omnibus offerebam. Nunc mihi a sacerdotibus dicitur: Non multum interest, utrum volens relinquis ac tradas allare Christi. Cum enim reliqueris; trades. Atque utinam liquido mihi pateret, quod Arianus Ecclesia minime traderetur; sponte me offerrem tuae pietatis arbitrio. Sed si ego solus instrepro, cur etiam de aliis omnibus invadendis Ecclesiis est praeceptum? Utinam confirmetur, ut Ecclesiis nullus molestus sit: opto, ut de me, qualis videtur, sententia proferatur. Dignanter igitur, imperator, accipe, quod ad consistorium venire non potui. Ego in consistorio nisi pro te stare non didici: et intra palatium certare non possum, qui Palatii secreta nec quero, nec novi.

23. « Ego Ambrosius episcopus hunc libellum obtuli clementissimo imperatori et bealissimo Augusto Valentiniano ». Haecenus ibi.

Porro detexit postea Ambrosius ab Auxentio delectos fuisse gentiles iudices, qui de fide Christi sententiam ferrent; in quem idem S. Ambrosius sic ait¹: « Haec ergo, fratres, coram ipso apud vos plenius disputarem; sed certus Auxentius non ignarus vos esse recte fidei, vestrum refugit examen, et gentiles quosdam quatuor aut quinque ferre homines elegit cognitores sibi, si tamen aliquos elegit, quos vellem adesse in eoru omnium, non ut de Christo iudicent, sed ut majestatem audiant Christi. Tamen illi jam de Auxentio pronuntiaverunt, cui tractandi quotidie non crederentur. Que maior eius condemnatio, quam quod sine adversario apud iudices suos victus est? Ergo et ipsorum sententiam contra Auxentium jam lenemus; et quod gentes elegit, iure damnatus est, quia Apostoli praecepta dimisit, cum Apostolus dicat²: Audet aliquis vestrum adversus alterum habens negotium iudicari apud impios, et non apud sanctos? etc. » Inferius vero: « Conclusus unquam », inquit, « ad versitiam patrum suorum contigit; de imperatore nulli invidiam commovere, dicens, iudicare debere adolescentem catechomenum, sacrae lectionis ignarum, et in consistorio iudicare ». Haec de his qua ad Auxentium pertinent.

24. *Conversio ariani.* — Quod igitur ut vidimus) sanctus Ambrosius cum Auxentium, tum ceteros provocasset, ut se discedentem in ecclesia convenirent: « Evenit tunc », inquit Paulinus³, « ut quidam vir de heresi Ariatorum, acerrimus nimium disputator, et durus, atque inconvertibilis ad fidem catholicam, ad basilicam se conferret. Is constitutus in ecclesia, tractante episcopo, vidit ut ipse postmodum loquebatur angelum ad aures episcopi tractantis loquentem, ut verba angeli populo episcopus renuntiare videretur. Quo viso, conversus, fidem, quam expugnabat, cepit ipse defendere ». Quae autem subdit de duobus cubiculariis, temporibus Galiani contigisse diximus. At de rebus anni huius haecenus; reliqua enim persecutionis Justinae in Ambrosium, sequenti anno accidisse noscuntur, nosque de eis suo loco.

25. *Synodus Treverensis in causa Ithaci: quam sanctus Martinus oppugnat, pluribus rebus gestis perspicuus.* — Hoc eodem anno habita est Synodus Treverensis ab episcopis partis Illacinae, qui ipsum Ithacium damnatum a Theognosto episcopo, quod apud Maximum necem procurasset haereticorum (qua etiam ex causa complures episcopi, qui et sanioris viderentur esse consilii ejusdem Ithacii communionem vitabant, ut innocentem absolvent, patrocinante illi Maximo imperatore. Res gesta describitur a Severo in Dialogis in haec verba⁴: « Veniam ad illud, quod propter notam temporum Martini semper occultavit, sed nos celare non potuit: in quo est illud miraculi, quod facie ad faciem cum eo est angelus colloentus. Maximus imperator, alias sane bonus, depravatus consilii sacerdotum, post Priscilliani necem Ithacium episcopum, Priscilliani accusatorem, ceterosque illius socios, quos nominari non est necesse, vi regia iubeatur, ne quis ei erimni daret, opera illius ejusqueque medi hominem totius damnatum. Interea Martini multis gravibusque laborantium causis ad comitatum ire compulsus, procellam ipsam totus tempestatis incurrit. Congregati apud Treveros episcopi, tenebantur; qui quotidie communicantes Ithacio, communionem sibi causam fecerant.

26. « His ubi mutatum est inopinautibus adesse Martinum, totis animis labactatati, missitate et trepidare ceperunt. Et jam pridem imperator ex eorum sententia decreverat, tribunos summa potestate armatos ad Hispanias mittere, qui haereticos inquirerent, deprecibus vitam et bona admerent. Nec dubium erat, quin sanctorum etiam maximam turbam tempestas ista depopulatura esset, parvo discrimine inter hominum genera; clemm tunc sibi oculis iudicabatur, cum quis pallore potius aut veste, quam fide haereticus existimaretur. Haec nequaquam placitura Martino, episcopi sentiebant; sed male consensus illa vel molestissima erat cura, ne se ab eorum communione adveniens abstineret, non delicturus qui tanti viri constantiam, permissa auctoritate, se

¹ Ambrosius, orat. in Auxentium. — ² 1. Cor. vi.

³ Paulinus, in Vit. S. Ambrosii. — ⁴ S. V. l. Deo. lib. 114.

querentur. Inveni cum imperatore consilium, ut missis obviam magistris officialibus, urbem illam propius velaretur; cedere, nisi se cum pace episcoporum tibi consentientium adfore tateretur. Quos ille callide frustratus, profitebatur se cum pace Christi esse venturum. Postremo ingressus nocturno tempore, adit ecclesiam tantum orationis gratia; postredie palatium petit. Praeter nullas quas evolere longum est, has principales petitiones habebat pro Nansete comite, et Leucadio praeside; quorum ambo tractatum partium fuerant pertinacioribus studiis, quae non est huius temporis explicare, iram victoris emerenti. Illa praecipua cura, ne Tribuni cum iure gladiorum ad Hispanias mitterentur: pia enim erat sollicitudo Martini, ut non solum Christianos, qui sub illa erant occasione vexandi, sed ipsos etiam haereticos liberaret.

27. « Verum primo de atque altero suspendit hominem callidus imperator, sive ut rei pondus imponeret; sive quia nimis sibi implicabilis erat, seu quia ut plerique tum arbitrabantur avaritia repugnabat; siquidem in bona eorum rabiaverat. Fertur enim ille vir multis bonisq; actibus praeditus adversus avaritiam parum consultisse, nisi fortasse regni necessitate: quippe exhausto superioribus principibus Reipublicae avario, pene semper in expeditione atque prociectu bellorum civilium constitutus, facile excusabitur quibuslibet occasione subsidia imperio paravisse. Interea episcopi, quorum communionem Martinus non inibat, trepidi ad regem concurrunt, praedamnatos se conquentes: actum esse de suo omnium statu, si Theognosti Theognisti pertinaciam, qui eos solus palam lata sententia condemnaverat, Martini armaret auctoritas: non oportuisse hominem recipi membris; illum jam non defensorem haereticorum esse, sed vindicem: nihil actum morte Priscilliani, si Martinus exerceat illius ultionem. Postremo prostrat, cum ibi et lamentatione potestatem regiam implorent, ut utatur adversus unum hominem vi sua. Nec multum aberat, quin cogerebatur imperator, Martinum cum haereticorum sorte miscere.

28. « Sed ille, licet episcopis nimo favore esset obnoxius: non erat nescius, Martinum fide, sanctitate, et virtute cunctis praestare mortalibus: alia longe via sanctum vincere parat. Ac primo secreto accersitum, blande appellat; haereticos iure damnatos morte iudiciorum publicorum potius, quam intellectantibus sacerdotum; non esse causam, qua Theophili eorumque partis eius communionem putaret esse damnandam, Theognostum odio potius, quam causa tenesse dissidium, eundemque laenam solum esse, qui se a communionem interim separaret, a reliquis nihil novatum, quin etiam ante paucos dies habita Synodus Ibaecum promittaverat culpa non tenet. Quibus cum Martini parum innotesceret, rex non recedendum, ac se de conspectu eius abiecit, et mox permissores his, pro quibus Martinus rogaverat, ducendum. Quod ubi Martino compertum iam noctis tempore est, palatium irrumpit;

spondet, si pareceretur, se communicaturum, dummodo ut et Tribuni iam in exidium Ecclesiarum ad Hispanias missi retraherentur. Nec mora intercessit: Maximus indulget omnia.

29. « Postredie Felicis episcopi ordinatio parabatur, sanctissimi sane viri, et plane digni, qui meliore tempore sacerdos fieret. Injussu diei communionem Martinus inivit, satius aestimans ad horam cedere, quam his non consulere, quorum cervicibus gladius imminet. Verumtamen summa vi episcopo tentantibus, ut communionem illam subscriptione firmaret, extorqueri non potuit. Postero die se inde propitius, cum reverens in via maestus ingemisceret se vel ad horam noxiae communioni fuisse pernixtum; laud longe a vico, cui nomen est, Audelhamia, qua vastas solitudines silvarum secreta palinurum, progressis paululum comitibus, ille subseclit, causam odoris ac facti accensante ac defendente invicem cogitatione pervolvens, Astitit ei repente angelus: Merito, inquit, Martine, compungaris, sed aliter exire nequisti, Repara virtutem, resume constantiam; ne jam non periculum gloriae, sed salutis incurris. Itaque ab illo tempore satis cavet cum illa Ibaeciana partis communionem misceri. Caterum cum quosdam ex emergentibus tardius quam solebat et gratia minore curaret; subinde nobis cum lacrymis fatebatur, se propter communionis illius malum, cui se vel puncto temporis, necessitate, non spiritu miscuisset, detrimentum sentire virtutis, Sexdecim postea vixit annos; nullam Synodum adit, ab omnibus episcoporum conventibus se removit». Haec enim de his Severus. Majore certe constantia Maximo ad id ipsum allicienti, nempe, ut communicaret episcopo partis Ibaecianae S. Ambrosius restitit am sequenti, cum apud eum legatione iungeretur pro Valentiniano imperatore. Sed de his suo loco dicendum. Haec eadem de Maximo atque S. Martino Venantius Fortunatus carmine cecinit.

30. « Al non praetermittenda sunt reliqua acta S. Martini hoc eodem anno Treveris, cum (ut dictum est) se ad Maximum contulisset, ab eodem Severo¹ alibi descripta; qui cum ea contigisse tradat Exodio consule; certior redderis haec omnia hoc ipso anno facta esse; nil igitur: « Cum ad imperatorem Maximum, terrore ingenii virum et bellorum civilium victoria elatum, plures e diversis partibus episcopi convenissent, et fors circa principem omnium adulatio notaretur, seque dignitati inconstantia, regni clientelae sacerdotalis dignitas subdidisset; in solo Martino apostolica auctoritas permanebat. Nam et si pro aliquibus supplicandum regi fuit, imperavit potius, quam rogavit; et a convivio ejus frequenter rogatus abstinuit, dicens se mense ejus participem esse non posse, qui duos Imperatores, unum regno, alterum vita exulisset. Postremo cum Maximus se non sponte sumpsisse imperium affirmaret, sed impositum sibi a militi-

¹ Sever. in Vit. S. Martini, c. 23.

bus divino nutu regni necessitatem armis defendisse, et non alienam ab eo Dei voluntatem videri, penes quem tam incredibili eventu victoria fuisset, nullumque ex adversariis nisi (nec in acie occubuisse : tandem victus vel ratione, vel precibus ad convivium venit, mirum in modum gaudente rege, quod id impetrasset.

31. « Convivio autem aderant, veluti ad diem festum evocati, summi atque illustres viri, praefectus idemque consul Evodius, vir, quo nihil unquam iustus fuit, comites duo summa potestate praediti, frater regis et patrum; medius inter hos Martini presbyter accubuerat: ipse autem, sellula juxta regem posita, conederat. Ad medium fere convivium (ut moris est) pateram regi minister obtulit, ille sancto admodum episcopo potius dari jubet, expectans atque ambiens, ut ab illius dextera poculum sumeret. Sed Martinus, ubi exhibita, pateram presbytero suo tradidit, nullum scilicet existimans digniorem qui post se biberet; nec integrum sibi fore, si aut regem ipsum, aut eos qui a rege erant proximi, presbytero praetulisset. Quod factum imperator, omnesque qui tunc aderant, illa admirati sunt, ut hoc ipsum eis, in quo contemplerentur, placeret; celeberrimumque per omne palatium fuit, fecisse Martinum in regis praedio, quod in infirmorum Judicium convivii episcoporum nemo fecisset. Eidemque Maximo longe ante praedixit, futurum, ut si ad Italiam pergeret, quo ire cupiebat, bellum Valentiniano imperatori inferens; sciret se primo quidem impetu futurum esse victorem, sed parvo post tempore esse periturum; quod quidem ita vidimus, etc. »

32. Haec sane apud Maximum. Sed quam dignus acceperit Augusta Martinum, convivium illi parans, accipe: « Cum interim diebus ac noctibus de ore Martini regina (ut idem Severus in Dialogis ait¹) pendeat, evangelico illo non inferior exemplo, pedes sancti fletu rigabat, crine tergebat. Martinus, quem nulla unquam femina contigisset, istius assiduitatem, imo potius servitute non poterat evadere. Non illa opes regni, non imperii dignitatem, non diadema, non purpuram cogitabat; divelli a Martini pedibus solo strata non poterat; postremo a viro suo poposet; deinde Martinum ulterque compellunt, ut ei, remotis omnibus ministris, praeretur sola convivium. Nec potuit vir beatus obstinatius reluctari. Compontur castus reginae manibus apparatus, sellulam ipsa conseruit, mensam admovet, aquam manibus subministrat; cibum, quem ipsa coverat, apponit. Ipsa, illo sedente, eminus secundum lamulantium disciplinam, solo fixa consistit immobilis, per omnia ministrantis modestiam et humilitatem exhibens servientis. Miscent ipsa bibuluro, et ipsa porrexit. Finita cenula, fragmenta panis assumpti, micasque collegit, satis fideliter illas reliquiis imperialis epulis anteponeus ». Et post aliqua: « Videant enim, quia Mar-

tino semel tantum in vita sua, jam septuagenario, non vidua libera, non virgo lascivius, sed sub viro vivens, ipso viro pariter supplicante, regina servavit, et ministravit: haec edenti: stetit, non cum epulante discubuit; nec ausa est participari convivio, sed deferere obsequium. Disce igitur disciplinam, etc. »

33. His de rebus gestis a S. Martino Treveris enarratis, jam redeamus ad causam Ithacianam. Vidimus ex his episcopos catholicos inter se communicatione divisos; alios Ithacii fuisse partis, qui eam defenderent, impugnarentque qui se ab ejus communione sejunxissent, vel eum anathemate percussissent; quod Theognostum fecisse vidimus; alterius vero et adverse partis illi erant episcopi, qui adversarentur communionem Ithacii et sectiarum, quod sanguinari viderentur, proculque abhorreere a mansuetudine christiana, qua exemplo Christi imbuti esse deberent episcopi. Hic advertit, non reprehensum aliquando adversus haereticos auxilium principum implorare; quod S. Augustinus et alii saepe fecisse probantur; id enim rite legitimeque fieri idem adversus Donatistas disputans, saepe demonstrat; sed illud in crimen adductum, hos importunius ac savius agentes in eisdem pernam capitis procurasse. Ob idque eant sanctos Patres egisse vidimus, cum Imperatores, vel eorum praesides provinciarum interpellantes, ut Ecclesia adversus haereticos suppelias ferrent, sic eos ut illi coliberentur rogarunt, ut tamen ab inferendo in illos capitali supplicio ipsos magnopere dehortati fuerint; quod fecisse saepe eundem S. Augustinum et alios, suo loco dicemus. Unde et in Ecclesia Catholica usu receptum est, ut cum quis expetit a saecularibus magistratibus opem adversus haereticos, ne Ithaciana partis consors, et sectator esse videatur, contestationem illam consulte premitat, nimirum sic se correptionem expetere incorrigibilium delinquentium, ut tamen extra pernam sanguinis puniatur.

34. Quod vero S. Martinus ab Ithaciana partis episcopis non solum communicatione divisus esse cupierit, quorum consortium, dum licuit, prorsus exhorruit; sed et magno studio Maximum contulerit, ne tribunos militares in Hispanias ad impurendum de Priscilianistis haereticis mitteret; causa que a Severo ponitur, visa est esse justissima; nimirum, quod absque diligentiori examine et delectu, optimi quoque christiani, quorum pallentes ora jejunius, et ex disciplina gravior esset necessus, et habitus corporis honeste sanctaeque compositus; mox qui essent hujusmodi, in haereticos haberentur, quasi illi eadem ex hypocrisis affectassent: cum alioqui ipsi Priscilianistae, quibus mentiri ac peccare ex eorum instituto fas erat, ut latere omnimode possent, aut ne proderent, saecularibus se potius moribus conformare, et longe longius ab us qui essent, apparere viderentque student. Adeo ut persentio illa, cum alioqui justissima videretur, in dispendium tantum honorum foret magno damno propterea convertenda.

¹ Severi dialog. lib. II. c. 7.

35. Cuiam parcerent exploratores, si ut vidimus ex Severo ipse quoque Martinus ob magnam abstinentiam vultu pallens, in crimen ejus haeresis adductus fuit? cum praesertim hostes honorum, sive gentiles, sive alii solutis moribus vitam agentes, oblatrare consueverint in eos, quorum vita honestate ut telis perirenterent. Accidit proculdubio in Hispaniis, quod de Urbe Hieronymus tradit¹: « Quam, inquit, viderent pallentem atque tristem, miseram et manichaeam vocant ». Sed quanto majori licentia favore imperatoris haec se pravi homines jactare scirent, eo procius atque contumeliosius in bonos quosque in Hispaniis efflurent. Haec igitur prudentia praevidentis et consilio praevens S. Martinus, a mittendis tribunis inquisitoribus Maximam revocavit; idque ex sententia Domini admonentis parendum esse *zizaniis*, si timeatur ne cum eis eadem convulsione evellatur et trifurcum.

36. Caeterum quod ad Maximam spectat; plus a quo aliqui in eam hanc ob causam inveci esse videntur, quod in haereticos perditissimos gladium potestatis exeruerit. Id quidem probe utiliterque factum S. Leo papa commendat ad Turibium episcopum Asturicensem scribens his verbis²: « Merito Patres nostri, sub quorum temporibus haeresis nefanda prorupit, per totum mundum instanter egere, ut impius furor ab universa Ecclesia pelleretur; quando etiam principes mundi ita hanc sacrilegam amentiam detestati sunt, ut auctorem ejus, ac plerosque discipulos legum publicarum ense prosternerent. Videbant enim omnem curam honestatis auferri, omnem conjugiorum copulam solvi, simulque divinum jus humanumque subverti, si hujusmodi hominibus usquam vivere cum tali professione licuisset. Et prohiud diu ista districtio Ecclesiasticae lenitati, quae etsi sacerdotali contenta iudicio eruentas retingit ultiones, severitas tamen Christianorum principum constitutionibus adjuvatur, dum ad spiritale nonnunquam recurrunt remedium, qui timent corporale supplicium. Ex quo autem multas provincias hostilis occupavit irruptio, et executionem legum tempestates interdixere, interclusere bellorum; ex quo inter sacerdotes Dei difficile commentus, et rari coeperunt esse conventus; invenit ob publicam perturbationem secreta perfida libertatem ». Haec sanctus Leo, quod suo tempore eadem Priscilianistarum haeresis in Hispania iterum revivisse completa esset.

37. Ex his igitur cum Maxima ista legalis ultio, ut Ecclesiae prohibita, venial commendata; multis tamen sanctorum Patrum laudavit aliquando ad posse vel debere fieri suggestionem sanctorum antistitum; nam inter alios sanctus Ambrosius ad Studium scribens, eisdem in ipsis damnatis a Maximo conexam explicitam questionem, haec habet³: « Sed vehementior facta est », questio illa scilicet

de plectendis gladio sordibus, « posteaquam episcopi reos criminum gravissimorum in publicis judiciis accusare, alii et urgere usque ad gladium, suppliciumque mortem, alii accusationes hujusmodi, et eructos sacerdotum triumphos probare coeperunt, etc. » Ipse quidem sanctus Ambrosius ut dictum est abstulit a communione episcoporum factiois Ithaciana, adversus quos et litteras dedit; quod et fecisse constat Romanum pontificem Siricum; nam ejus etiam adversus eosdem litteras prodixisse, expressum habetur in Concilio Taurinensi, in quo dictae amborum litterae recitatae fuerunt, prout ejusdem Synodi canon quintus habet his verbis⁴:

38. « Illud decrevit praeterea sancta Synodus, ut quoniam legatos episcopi Galliarum, qui Felici non communicant, destinaverunt si quis ab ejus communione se voluerit sequestrare, in nostra sanctae pacis consortium suscipiatur, juxta litteras venerabilis memoriae Ambrosii episcopi, vel Romanae Ecclesiae sacerdotibus dudum datas, quae in Concilio legalis praesentibus recitatae sunt ». Haec tamen canon. Quod ad Felicem hunc spectat; nullum alium esse pulamus, quam illum electum Treveris; cujus electioni sanctus Martinus intertulit, ut superius ex Severo⁵ recitatum est; et quidem Treverensem episcopum fuisse, Marianus Scotus⁶ affirmat; quod et legum ecclesiasticarum ratio persuadet; siquidem electiones episcoporum non alibi quam in ea Ecclesia, ubi decessisset episcopus, fieri solent erant; in ea enim civitate convenientes comprovinciales episcopi, una simul de electione futuri antistitis pertractabant. Sed sicut qui cum illo lapsus est sanctus Martinus, penitentiam tamen ad pristinum atque puriorem eam revocatus est sanctitatem; ita et Felix iste, qui a Severo, ut vidimus, sanctissimus nominatur, quamvis a factione Ithaciana fuerit ordinatus, per penitentiam tamen purgans, dignus factus est ut inter sanctos adnumeraretur. Quod vero ad ipsum Ithacium pertinet, malorum horum omnium architectum, haec habet Isidorus⁷: « Ithacius Hispanus episcopus, cognomento et eloquio clarus, scripsit quemdam librum sub apologici specie, in quo detestanda Priscilianorum dogmata, et maleficiorum ejus artes, libidinumque ejus probra demonstrat ». Et paulo post: « Haec autem cum Ursaco episcopo ob necem ejusdem Prisciliani, cujus accusationes exhibent, Ecclesiae communi privatus, exilio condemnatur, ibique die ultima longitur, Ilicodiosio in agere et Valentimano regnantibus ». Haec ipse, quae quidem accidisse pulamus, postquam extinctus est Maximus; cujus praesidio utebatur.

39. *De construenda basilica S. Pauli littera imperatoris.* — Hoc eodem anno Valentimianus imperator de construenda basilica Pauli apostoli via Ostensi ad Sallustianum Urbis protectum litteras dedit, quas ex codice Vaticano deprectas hic describe-

¹ Hier. epist. XVII. — ² Leo, epist. XLIII. — ³ Ambrosii, epist. LXXVIII.

⁴ Concil. Taurinens. cap. 5. — ⁵ Severo, Ital. lib. III. — ⁶ Marian. Scot. an. D. 379. — ⁷ Isidor. de vir. illustr. c. 2.

mus. Sed et quod hoc ipso anno date fuerint, illud evidens est argumentum, quod cum ad Sallustium prefectum Urbis scripte nescantur; ipsum hoc eodem anno eundem magistratum gessisse, rescripta¹ ejusdem imperatoris ad eum cerlo demonstrant. Quod autem ad constructionem basilicæ spectat; hujus incunclii consilii ratio illa fuit, quod cum illa Constantino Magno eodem in loco adificata, coarctata limitibus viæ Ostiensis et ripæ fluminis, visa esset angustior; Valentinianus eam curavit restitui ampliozem, ambitu murorum complectens viam Ostiensem, ut hodie integra visitur. Porro litteræ sic se habent:

40. « Valentinianus, Theodosius, et Arcadius AAA. Sallustio Urbis prefecto.

« Desiderantibus nobis contemplatione venerationis, antiquitas jam sacram basilicam Pauli apostoli pro sanctimonia religionis ornare, pro quantitate conventus amplificare, et pro studio devotionis attollere; gratum fuit tue sublimitatis officium, quod ad inspicienda universa, ut res exigebat, detulisti, et omnem situm locorumque faciem sermonis congrui diligentia nostræ serenitatis auribus intimasti. Instructiores enim nos jubere decuit, quæ jubenda sunt. Quare participato examine cum venerabili sacerdote, infimatique omnibus, et magnificentissimo ordini et christiano populo, quæ jubemus; sublimitas tua rem diligentiori tractatu et plena rerum inspectione discutiat; ac si placuerit iam populo, quam senatui, iter vetus, quod basilicæ præterit dorsum, quodque ripæ Tiberis amnis adjaacet, innovari, ita ut præsens via spatio futuri operis applicetur; catenus pro architectos futura basilicæ dirige formam, quatenus se planities constructioni amica protulerit, ne ulla inequalitas splendorem fabricæ amplificentioris... sublimet. Sic quidem in omnium mentium facie decore summus est, quem servari oportere, prima statim fronte, magnarum adificationum demonstrat intentio.

41. « Jam illud ipsa res exigit, ut et synopsis operis constituendi fidei lendatur examine, sumptuumque omnium, juxta prælia rerum, quæ in sacratissima Urbe, prætaxatio plenius ordinetur, atque ad nostram clementiam debita maturitate referatur: ut communi omnium consilio nostræ quoque serenitatis iustus accedat, quo facilius id quod devota mens statuit, probate religionis meritis explicetur; et alia manu: Divinitas te servet ad multos annos, patens carissime et amantissime ». Hactenus Valentiniani litteræ ad Sallustium; ex ejus prefectura Urbana manifeste cognoscitur, errare eos qui eundem epistolam referunt ad Honorium imperatorem; nam prefectura Sallustii ad nullum aliud tempus, nisi ad hunc annum referri potest. Sed et ipse antiquæ epistolæ titulus id ipsum satis perspicue fideliterque demonstrat, non sub Honorio, verum sub Valentiniano opus ceptum esse: quod absolutum

fuit temporibus ejusdem Honorii imperatoris; de quo Prudentius in Peristephanon hymno duodecimo de Petro et Paulo apostolis, habet hos versus:

Parte alia Titulum Pauli via servat Ostiensis,
 Qua struunt annis cespitem sinistram.
 Regna pompa hoc est Princeps horus has sacravit arces,
 Clausisque manibus ambibus talentis,
 Braccæolas tabulis subiecit, ut omnis aurantia
 Lux esset intus, cum jubar sub ortu.
 Subdant et Paris fulvis lapideibus columnas,
 Distinguit ille quas quærens orio,
 Tunc canorus hyalo usque varie occurrit arcus:
 Sic placida vetus floribus recondit.

Hæc de basilica S. Pauli Prudentius, atque ornatu ipsius; qui duobus ultimis versibus ornatum describit majoris arcus, qui ut etiam in aliis antiquis ecclesiis usque hodie Romæ cernitur haberet musivo opere diversi coloris ex vitro intextam floribus paucarpam. Ornavit vero Placidia Augusta, succedente S. Leone papa; quod apparet ex hujusmodi antiqua inscriptione, qua etiam declaratur, non Valentinianum, sed Theodosium majorem auctorem fuisse condendæ basilicæ; quod tributum est Valentiniano, eo quod in recitatis litteris primo loco inscribitur VALENTINIANUS; sic enim se habet²:

THEODOSIUS CÆPIT PERFECIT HONORIUS ACCLAM
 DOCTORIS MUNDI SACRAMEN COERPORE PAULI
 PLACIDIE PIA MENS OPERIS DECUS OMNE PATERM
 GALDEI PONTIFICIS STUDIO SPLENDERE LEONIS.

Ihs sic enarratis de rebus in Occidentali Ecclesia gestis, ad Orientis ecclesiastica facta orationem convertamus, invidiamque sanctum Hieronymum, quem anno superiori summa luene Hierosolymam pervenisse diximus.

42. *Hieronymi peregrinatio in Ægyptum, itemque Pador.* — Cum igitur Hierosolymam S. Hieronymus advenisset media hieme, haud dubium ibi moratus; profectus vero postea est in Ægyptum discendi cupiditate plectus: nam hec orbis pene totus magister exiisset, cum eum jampridem etiam Damasus papa consulere consuevisset, cujus nomine ad consultationes episcoporum, rescribens, omnes terne Ecclesias docuisset; ibi tamen Dydimum Alexandrinum conveniens, ipse se tradidit ut discipulum sacris litteris inveniendum; testatur id ipse ad Pamachium scribens his verbis³: « Jam canis spargebatur caput, et magistrum potius, quam discipulum decebat; perrem tamen Alexandriam; audivi Dydimum, et in multos et gratias ago; quod nescivi, dicit; quod sciebam, illo docente non perdidit ». Atque alibi ad eundem⁴: « Cum essem Alexandria, vidi Dydimum, et cum frequenter adivi, virum sui temporis eruditissimum, rogavi que eum, ut quod Origenes non fecerat, ipse completet, et scriberet in Osce commentarios, qui tres

¹ L. II, de decimis Urb. Rom. C. Theod. lib. XVIII de pastoribus. C. Theod.

² Antiq. inscript. in appen. pag. 1170. n. 6. Hier. epist. CXX.
³ Hier. proem. in Osce.

hinc me petente dictavit, quumque quoque alios in Zachariam », Barthelemi ad Parvum; et ad sanctam Paulam¹: « Denique nuper ob hanc, vel maxime causam Alexandriam perivi, ut viderem Didymum, et ab eo in Scripturis omnibus quae habebam dubia sciscitarem ». Hic ad Paulam; quibus enim nullam mentionem habeat quod cum comitalus fuerit peregrinationem in Aegyptum; nec alibi², cum de epistola Paulae protectione in eandem provinciam agit, se illi comitem inhaerens dicat; plene conjectura ducitur, Hieronymum nequaquam cum ea peregrinatione illam suscepisse. Carterum ad medium temporis spatium, nempe tringenta tantum diebus commemoratum esse Hieronymum Alexandriae, Rufinus exprobat in invectiva; sed an vere, ipse scit.

43. Coluit ibi quidem S. Hieronymus Didymum vehementer, quem *Videntem*, licet circus esset, ob eximiam ingenii perspicacitatem appellare consuevit³, oculosque cum habuisse columbae, qui laudantur in Canticis Canticorum: in sponsa; gloriaeque est, cum se habuisse magistrum; nam ad Dominum⁴: « Gregorium Nazianzenum », inquit, « et Didymum in scripturis sanctis catechistas habui ». Al sic quidem laudavit, ut postea eundem Origenem compertum ea ex parte damnaverit; inde adversus Rufinum⁵: « In Didymo vero », ait, « et memoriam predicamus, et super Trinitate fidei puritatem; sed in caeteris quae Origeni male credidit, nos ab eo retrahimus ». Quod vero non sicut Rufinum Didymum, ita et Hieronymum iisdem Origenis erroribus inluerit; id inde accidisse puto, vel quod sentiens ingenium hominis, ab eis procul abhorrentem, non ausus fuerit, viro adeo perspicaci propinare venenum; vel si tentavit, experbis enim reudentem, mox abstinerit, ne apud magni nominis virum concepta semel eaderet aestimatio.

44. Ceterum qui aliquantisper Didymum audierunt Alexandriae consedit, antequam rediret in Palaestinam, Aegypti monasteria peragravit; de quibus ipse⁶: « Contendi Aegyptum, lustravi monasteria Nitae, et inter sacerdotum choros aspides latere perspexi ». Per aspides enim se significasse Origenistas, ipsemet alias sepe declarat; sed nos de his suo loco peribimus. Al quid postea egerit; mox subdit: « Protinus conorto gradus Bethleem meam reversus sum, ubi ad rami praesepe et membra Salvaoris. Vidi quoque famosissimum lacum; nec me meriti tradidit, sed multa dicit, quae ante mescebam ». Al quoniam ista? alibi⁷ declarat his verbis post recessum reditum ex Aegypto in Palaestinam: « Putabam me homines post auditum Didymum hinc me fecisse descendere; veni cursum Hierosolymam et Bethleem; quo labore, quo perbo Barabam nocturnum habui praecipitem? In-

mebat enim Iudaeos, et mihi alterum exhibebat Nicodemum ». Haec ipse.

45. Tunc insuper aggressus est ipse interpretari S. Pauli apostoli epistolas, incipiens ab ea quae est ad Philemonem; moxque explicavit ad Galatas scriptam; inde illam ad Ephesios; ipse enim id testatur in praefatione in dictam epistolam ad Ephesios ad Paulum et Eusebium, necnon in praefatione in epistolam ad Galatas. Sed hic obiter admonendum, hoc eodem tempore quo Alexandria in Palaestinam reversus S. Hieronymus aggressus est scribere super Pauli epistolam ad Galatas, ex hac vila migrasse clarissimum illam ac pariter religiosissimam feminam Albiam; fuit ista magna illius sanctae Marcellae mater, tanta digna filia, ipsa tanta male dignissima; de cujus ad Deum transitu haec sanctus Hieronymus⁸: « Pauci admodum dies sunt, ex quo epistolam Pauli ad Philemonem interpretatus, ad Galatas transcenderam, multis retrorsum in medio praetermissis; et ecce subito litterae mihi de Urbe allatae sunt, nuntiantes, et Albiam venerabilem animum praesentia Domini redditam, et sanctam Marcellam matris contubernio destitutam ». Veneratus est hanc semper ut matrem sanctus Hieronymus confectam senio et religione summa profectam; nam ad Asellam⁹: « Saluta », inquit, « matrem Albiam »; et ad Marcellam filiam¹⁰: « Albiam communem matrem valere cupio; de corpore loquor, ut spiritu valeat, non ignorans; eoque per te salubari obsecro, et duplici pietatis officio locillari, quod in una alpe eadem christiana simul diligatur et mater ». Haec de Albia Hieronymus.

46. Sed antequam quae sunt Hieronymi reliqua prosequamur, de sancta Paula in Aegyptum peregrinatione pauca haec cum in eodem argumento versumur addamus, ipso auctore Hieronymo, qui ait¹¹: « Post visam Alexandria venit in oppidum Domini Nitriam, in quo purissimo virtutum nitro sordes lavantur quotidie plummorum. Quod cum vidisset, occurrente sibi sancto et venerabili episcopo ledoro confessore, et turbis innumeralibus monachorum, ex quibus nullos sacerdotales et leviticus sublimabat gradus; laetabatur quidem ad gloriam Domini, sed se indignum tanto honore laetabatur. Quod ego narrem Macarios, Arsenios, Serapiones, et reliqua columnarum Christi nomina? Cuius non intravit cellulam? quorum pedibus non advoluta est? Per singulos sanctos Christum se videre credebat; et quicquid in illos contulerat, in Dominum se contulisse laetabatur. Miris ardor, et vix in terra credibilis fortitudo; oblita sexus et fragilitatis corporae, inter tot milia monachorum cum puellis suis habitare cupiebat. Et forsitan emectis cum suscipitibus inphassel, in majus sanctorum locorum retraxit et desiderium. Atque propter ferventissimos aestus de Peluso Magnum naviga-

¹ Hier. in praef. ad Ep. ad Ephesios. — Hier. epist. XXVII. — ² Hier. praef. ad Gal. — ³ Hier. praef. ad Gal. — ⁴ Hier. praef. ad Gal. — ⁵ Hier. praef. ad Gal. — ⁶ Hier. praef. ad Gal. — ⁷ Hier. praef. ad Gal. — ⁸ Hier. praef. ad Gal. — ⁹ Hier. praef. ad Gal. — ¹⁰ Hier. praef. ad Gal. — ¹¹ Hier. praef. ad Gal.

¹ Hier. praef. ad Gal. — ² Hier. praef. ad Gal. — ³ Hier. praef. ad Gal. — ⁴ Hier. praef. ad Gal. — ⁵ Hier. praef. ad Gal. — ⁶ Hier. praef. ad Gal. — ⁷ Hier. praef. ad Gal. — ⁸ Hier. praef. ad Gal. — ⁹ Hier. praef. ad Gal. — ¹⁰ Hier. praef. ad Gal. — ¹¹ Hier. praef. ad Gal.

lione perveniens, tanta velocitate reversa est, ut avem putares. Nec multo post in sancta Bethlehem mansura perpetuo, angusto per triennium mansit hospitio, donec extruere cellulas ac monasteria, et diversorum peregrinorum juxta viam conderet mansiones, in qua Maria et Joseph hospitium non invenerant. Hucusque iter ejus descriptum sit, quod cum multis virginibus et filia comite peragravit ». Haec de Paula.

47. *Hieronymus peregrinatus ad loca sancta officiose excipit.* — Ipse autem sanctus Hieronymus, et si totus esset in hebraeis litteris, quas jam longe ante, nempe in eremo Syriae (ut dictum est) praegustaverat, immo potaverat, penitus exhaustis; tamen in suscipiendis peregrinis Hierosolymam venientibus, eisque fovendis intentissimus erat: quorum gratia, quod adhuc supererat patrimonium in Dalmatia, misso illic fratre Pauliniano, distraxit: quando autem id contigerit, suo loco dicturi sumus. Idem itaque de multitudine peregrinantium Hierosolymam, suoque studio in excipiendis hospitibus ad Eustochium, dum excusat retardationem commentariorum in Ezechielem, haec ait¹: « Factor me explanationes in Ezechielem multo ante tempore promississe, et occupatione de toto hoc orbe venientium implere non posse, dum nulla hora, nullumque momentum est, in quo non fratrum occurramus turbis, et monasterii solitudinem hospitii frequentia commutemus: in tantum, ut aut claudendum sil nobis ostium, aut Scripturarum, per quas aperiendae sunt fores, studia relinquenda, etc. » Sed et ad Paulinum²: « De toto hoc orbe concurrunt, plena est civitas universi generis hominum, et tanta utriusque sexus castitudo, ut quod alibi ex parte fugiebas, hic totum sustinere cogaris ». Et ad Marcellam³, quodiam genus hominum, et ex quibus locis illuc properaret, ita describit: « Qui in toto orbe sunt primi, huc pariter congregati; ad quae nos loca non ut prima, sed ut extrema venimus ». Paula enim et Eustochii nomine scripta est epistola, « ut primos in eis omnium gentium cernerent us. Certe illos quidam, et pretiosissimus lapis inter ecclesiastica ornamenta, monachorum et virginum chorus est. Quicumque in Gallia fuerit primus, huc properat. Divinus ab orbe nostro Britannus, si in religione proci: erit, occiduo sole dimisso, quaerit locum fama sibi tantum et scripturarum relatione cognitum. Quid referamus Armenios? quid Persas? quid Indes, quid Aethiopicum populum, ipsamque juxta Aegyptum fertilem monachorum, Pontum et Cappadociam, Syriam coelem et Mesopotamiam, cunctaque Orientis examina? quae juxta Salvatoris eloquium dicentis: Et hincque fuerit corpus, congregabuntur illuc aquilae; concurrunt ad haec loca, et diversorum nobis virtutum specimen ostendunt: vox quidem dissona, sed una religio, etc. »

48. Sed hic advertite, lector, extare libellum,

seu epistolam potius dixerimus, Gregorii Nysseni hoc tempore in vila acentis, ac plura scribentis, qua totus in eo est, ut improbi ejusmodi ad loca sancta peregrinationem. Unde Iagiomachi nostri saeculi, sanctorum locorum venerationem improbant, obvis cum manibus excipientis, nomine viri et auctoritate doctrinae abusi, eadem haec ipsa damnarunt. Scimus aliquos pro pii cultus defensione eam epistolam ut germanam Gregorii cognoscere minime voluisse. At nos legitimum cum Gregorii partum esse, haud ierimus inficias: sed aliunde absque tergiversatione ulla defensionem paramus. Illud igitur primum scias, Gregorium eas scribere litteras ad monachum quemdam, immo et monachorum abbatem; nam haec habet in fine: « Consule ergo, dilecte, fratribus, ut e corpore peregrinentur ad Dominum, non ut e Cappadocia in Palatinam, etc. » Considera insuper ipsum in eo argumento versatum, ut dissuadeat viris, qui selectum vivendi genus, nempe monasticam vitam aggressi fuerant, atque feminis, peregrinandi propositum, afferens inter alia non esse preceptum Domini, nec homines ad hoc teneri: id quidem ipse, quod ob rei frequentissimum usum putarent aliqui se minus christiano nomine dignos esse, si agere praetermitterent, quod scirent ab aliis impense praestari. Inculcat pluribus, quanto dispendio pudoris et verecundiae feminae potissimum ejusmodi longinquam peregrinationem suscipiant; nullaque alia, quae a monachis essent ex instituto vitanda, proponit, in qua, velint, nolint, in itinere ex necessitate incurrendum esset.

49. Haec quidem scite pique a Gregorio de monachis et feminis esse dicta, prudens nemo negarit: in cujus sententiam sentias simul ire sanctissimos Patres: nam ejus germanus S. Basilus⁴, cum ex aliis, tum ex his sugillat infelicem monachum lapsum, in cellula consistere noscientem, ubique vagum, ac propterea misere lapsum: « Totus », inquit, « sublimis, et ad transitum conversus, velut peregrinus, eremo agros et urbes permutans, ad Hierosolymam decurrebas ». Haec ipse. Quid amplius? Nonne et ipse sanctus Hieronymus eadem ex causa quod periculosa esset peregrinatio monachis, sanctum Paulinum hand pridem idem vite institutum arripientem, multis usus ad persuadendum argumentis, ea quam ad ipsum dedit epistolam, ab eadem peregrinatione dehortatur et revocat, quam aliqui in saeculo agentibus personis, etiam feminis, persuadere pluribus solitus fuit? Ad ipsum enim haec⁵ inter plura: « Revera ut simpliciter motus mentis meritateat, considerans et propositum tuum, et ardorem quoqueculo renuntasti, differentibus in locis arboribus, si in bibulo et frequentia urbium delectata, in agro habitas, et Christi quaeas in solitudine, et ores solas in monte cum Jesu, sicut cum pro: Erit tui locorum vicinitatibus pertraharis, ad est, ut in urbe careas, et propositum monachi non amittis

¹ Hier. proem. lib. VII. in Ezech. — Hier. ep. — ad Paulin. — Lib. I. ep. 104. — VIII. — ad Marcell. — Lib. I. ep. 104.

Quod loquor, non de episcopis, non de presbyteris, non de clericis loquor, quorum aliud officium est, sed de monacho, et monacho quondam apud sacrum nobili; qui ideo preter possessionum suarum ad pedes Apostolorum¹ posuit, docens pecuniam esse calcandam, ut humiliter et secreto victitans, semper confemulit quod semel contempsit». Hec et alia ad eum dissuadendum Hieronymus. Ceterum longe alio ac plane contrario spiritu Vigilantius primus hoc sacculo aggressus est una cum aliis quas evomit impictates, improbare penitus peregrinationem ad loca sancta; sed de eo suo loco agendum pluribus.

50. *Theodosii leges contra Arianos, et de reliquis martyrum.* — Hoc eodem anno Theodosius imperator haereticos coercuit existimantes facultatem sibi cocundi concessam ad turbandam pacem Ecclesiae, in haec verba ad Eusignium praefectum praetorio rescribens²:

«His qui sibi tantummodo existimant colligendi copiam contributam, si turbulentum quippiam contra nostrae tranquillitatis praecipuum faciendum esse tentaverint, ut seditiosus auctor, pacisque turbatae Ecclesiae majestatis, capite ac sanguine sint supplicia luituri Dal. X kalend. Februarii, Constantinopoli, Honorio nob. puero et Evodio coss.» Quod enim a Valentiniano in Occidente, titulo juncto etiam Theodosii (ut moris erat) promulgata hoc anno lex esset, qua colligendi conventus facultas impariebatur professoribus Concilii Ariminensis: inde puto accidit, ut Ariani in Oriente, ejusdem legis praedexta, cogendi synaves datam sibi vendicantes auctoritatem, omnia perturbationibus commiserent; quos Theodosius ejusmodi rescripti auctoritate compescuit. Quo pariter anno Demophilum episcopum arianum esse detunctum, sullectumque in locum epus Marinum, et paulo post Dorotheum Antiochia accersitum, tradunt Socrates³, et alque Sozomenus⁴.

Sequenti vero mense idem Theodosius imperator de non distrabendis reliquis martyrum haec rescripsit:

51. «Humatum corpus nemo ad alterum locum transferat: nemo martyrem distrabat, nemo mercetur. Habeant vero in potestate, si quolibet in loco sanctorum est aliquis conditus, pro ejus veneratione, quod martyrum vocandum sit, addant quod voluerint fabricarum, Dal. IV kalend. Martii Constantinopoli, Honorio nob. puero, et Evodio coss.» Quod enim pseudo-monachi circumnantes turpas lucri gratia consueverant venditare reliquias martyrum, ut sanctus Augustinus affirmat, hujus sciendae legis officio data est. Si quidem callidissimus hostis studuit infamare clarissimum monachorum nomen, de quo ipse Augustinus: «Multos», inquit⁵, «hy-pocritas sub habitu monachorum usquequaque

dispersit, circumveniens provincias, nusquam missos, nusquam fixos, nusquam stantes, nusquam sedentes; alii membra martyrum, si tamen martyrum, vendunt, etc.» Discit in vero ex his hujus temporis lollus Catholicae Ecclesiae erga sanctorum martyrum reliquias studiosum cultum, et propensio-riorem amorem; quo abusi improbi nebulones, ex eis nudationes quas audis, instituebant; adeo ut opus fuerit, tam vendentes, quam ementes, legibus principum cohiberi.

52. *Chrysostomus factus presbyter, concionandi natura fugitur, haereticos ethnicisque confundit.*

— Hoc item anno Joannes Chrysostomus, praecedentibus procellis, presbyter ordinatur: colligimus id ex Marcelino Comite⁶, Leone Augusto⁷, et ante hos ex Palladio in dialogo, dum autem, ipsum duodecim annos exegisse in presbyteratu, antequam crearetur episcopus, consulis Honorio quartum et Eutychiano, anno Domini trecentesimo nonagesimo octavo: magis enim eidem Marcelino assenti-mur, quam dicentibus quadriennium cum transe-gisse in presbyteratu functione. A quonam autem duorum catholicorum antistitum Flaviano vel Evagrio fuerit ordinatus, diversa reperimur sententiae; Socrates⁸ quidem affirmat ab Evagrio Paulini suc-cessore Joannem Chrysostomum sacro presbyteratus ordine initiatum fuisse, cum ante triennium neu-trinis communioni intuasisset; ut alterum respernet, solitarius vivens. Porro reliqui Graecorum historici, licet recentiores, eundem Joannem adhaesisse Fla-viano testantur, ab eodemque in sacros adscitum ordines diaconatus atque presbyteratus.

53. Certe quidem ipsum communicationis Fla-viani fuisse, in ecclesiaeque ejusdem ministrasse, cononesque ibi ad populum habuisse, nemo intici-as ire poterit; nam id ipsum homiliae tunc in ea dicte testantur. Quin etiam aliquando videtur singulare ordinationem Paulini, illa nimirum homilia, quam de mathematico habuit, de qua suo loco susus diximus. At non ob hanc causam, quod illi commu-nione conjunctus fuerit, qui invito sedebat Romano Pontifice, ipsi Paulino atque ejus successori Evagrio communicante, ipsum quis putet schismaticorum sacerdotem a schismatico ordinatum. Nam superius dictum est, licet ejusmodi altercationes atque dissi-dia inter Romanum Pontificem etque Meletium necnon ejus successorem Flavianum extiterint; nunquam tamen eo esse ista progressa, ut fuerit interceptione communicationis schisma conflatum, anathematice Flavianus subiectus. Nam spe concor-diae tolerata res est, atque eo modo quo coeperat, ad plures annos producta.

54. Annisse quidem divinum ammen, signis-que suffragatum spiritum sanctum ejusdem Chry-sostomi sacerdotio; qui res ab eo gestas sunt fide-liter prosecuti, testantur, ut inter alios Leo Augus-tus, cum ait⁹: «Flavianus cum vigilaret, ut

¹ Act. 12. — ² Theod. hist. eccl. lib. 8. c. 12. — ³ Socr. lib. 11. c. 11. — ⁴ Sozom. lib. 2. c. 17. — ⁵ Theod. lib. 2. c. 19. — ⁶ Marcell. in Canon. — ⁷ Leon. Aug. oral. de Vita S. Jo. Chrys. — ⁸ Socrat. lib. 11. c. 11. — ⁹ Leo Aug. oral. de Vita Jo. Chrys.

¹ Marcell. in Canon. — ² Leon. Aug. oral. de Vita S. Jo. Chrys. — ³ Socrat. lib. 11. c. 11. — ⁴ Leo Aug. oral. de Vita Jo. Chrys.

consueverat, quadam nocte videt divinum accessisse angelum, qui ei jubebat ordinare Joannem dicens futurum Joannem novum vas electionis: Ecce, dicens, ego ei de hoc mandatum dabo, et obediet. Ad quem quidem eum accessit angelus, ei mandavit: prius narravit futura, et quaecumque par est facere eum qui divinus sit futurus minister: et post alia: « Cum adesset hora ordinationis, et incruentum perageretur sacrificium, et inferius assideret multitudo innumerabilis, et angeli desuper intuerentur, manum imponente episcopo et preces dicente consuetas, dicitur factum esse illud maxime novum spectaculum: alba columba repente devolans, quomodo illic supra Jesum meum et Deum, in honorem ejus cui manus hic imponebatur, stetit, supra ejus caput. Hoc admiratione quidem affectit et stupefecit eos qui tunc aderant simul, attrahit autem eos quoque qui audiunt; admiratur universa non solum quae circum circa sita est regio, sed etiam universa quae extra fines procul remota est Syria ». Haec ipse; idemque subdit miracula tunc Antiochiae ab eodem Joanne edita, postquam presbyter factus est, usque ad tempus quo accessit Constantinopolim praeficiendus illi Ecclesiae in locum defuncti Nectarii episcopus.

55. Cum primum vero presbyter designatus est, primam omnium ad populum habuisse dicitur homiliam, cujus est exordium: *Nam vera sunt quae nobis acciderint? etc.* At nihil ibi de presbyteratu, sed de suscepta tantum docendi populi functione: quam quidem non ante hunc annum auspicatum fuisse, ex eo exploratum redditur; dum ipse in una illarum orationum, quas habuit ad populum Antiochenum de imminente clade ob statuas ignominia affectas (quod verbum est contigisse post sequentem annum), expresse testatur se jam in docendi munere biennium agere; sunt haec ejus verba: « Ecce secundum hunc annum habeo vestrae disserens charitati, etc. » Quamobrem in eam sententiam ire compellimur, ut quae reperimur scripta orationes ab ipso, cum diaconus esset, nempe superiores reventis adversus Gentiles, Iudeos, atque haereticos, et de anathemate, eas speciali indulgentia et jussione Flaviani pro concione dixerit; cessasse vero postea usque ad presbyteratum.

56. Quanta autem dicendi copia et elegantia jam presbyter susceptum munus expleverit; quae postea ad populum Antiochenum inscriptae extant orationes certam fidem faciunt, cum tamen longe plures illis ibi ad populum dixisse oportuerit eo duodecim annorum temporis spatio, quo in ea functione versatus presbyter Antiochia mansit. Ceterum quamvis Chrysostomus concionandi munere fungeretur; Flavianus tamen episcopus, quod esset suarum partium polissimum munus, docere populum minime praetermisit, imo vero accurate persolvit: quod satis intelligi potest ex ejusdem Joannis Chrysostomi assertionem, dum ad calcem primum ho-

miliae in verba illa Isaiae: *Vidi Dominum*, ista habet: « Haec servantes, redeamus domum: quin potius haec servantes excipiamus perfectione doctoris exhortationem. Nam nostra quidem, qualiacumque sunt, habent juventutis ostentationem: hujus autem, qualiacumque fuerint, majore prudentia sunt ornata. Ac nostra quidem similia sunt torrenti, qui cum strepitu fertur; illius autem oratio similis est fonti magna tranquillitate fluxus effundenti, qui olei magis, quam aquarum cursum imitentur ». Haec ipse, modeste quidem consultum in omnibus volens episcopi existimationi et dignitati, ne qui minus eloquens esset, et ea ex parte longe inferior Chrysostomo appareret, a populo sperneretur: ex quo quidem magnam sibi laudem conciliavit, numeros illos a Domino sic definitos exolvens: « Qui gloriam propriam, quae ab hominibus est, non quaerit, hic verax est ».

57. Rursum fertur de illo, quod cum sublime aliquando dicendi genus arripisset, atque ob eam causam a simplicioribus minus intelligeretur, redargutum fuisse a pia muliercula, quod ejus orationes infrugiferae essent: ipsum vero mutasse e vestigio juvenilis animi, cujus est alta petere, institutum, dictionemque faciliorem imis auribus accommodasse. Quae ex parte illud est consecutum, ut ab omnibus facillime audiretur, atque publicis frequentibusque acclamationibus, os *ACRUM*, diceretur. Quod perinde ac inditum divinitus nomen, veluti egregius titulus, in ejus scriptis haecenus perseverat.

58. Quam autem, tanto agricola, vomere verbi Dei Antiochena Ecclesia reddita sit frugifera ad alimenta pauperibus praestanda: ex eo poteris intelligere, dum in una³ earum, quas ad populum Antiochenum habuit homilia, haec ait: « Habens proventum Ecclesia quot per singulos dies viduis sufficit, quot virginibus, cogita: nam ad trium milium ascendit numerum earum catalogus; et praeter has, quot carcerem inhabitantibus, quot in xenodochio laborantibus, sanis et peregrinis, corpora habentibus mutilata, altari assidentibus, et victus et vestitus causa suppliciter quotidie accedentibus; et nihil ei de substantiis diminutum est. Haec si decem duntaxat viri sic erogare voluissent, nullus esset pauper, etc. » Est quidem admiratione dignum, pauperem adhuc Ecclesiam, quae usque ad Theodosii tempora persecutionem ditam passa fuerat, cum nec in civitate fideles consistere poterant, sed in campis collectas agebant, unde et Computae sunt diei, adeo in elemosinis pauperum abundasse, cum praesertim non omnes Antiocheni christiani cum Meletio convenirent, adhaerentibus aliis, orthodoxis Paulino, haereticorum vero alius Vitali Apollinaristarum antistiti, aliis vero Euzoio episcopo ariano, et qui in eorum locum successerunt.

59. Sed praeter hos latuisse inter christiano-

¹ Chrys., ad pop. Antiochen. hom. IV.

² Chrys., ad pop. Antiochen. hom. IV. — ³ Antiochen. hom. IV.

Antiochenos etiam Marcionitas haereticos, ad quos exirpandos idem Chrysostomus haud mediocres labores insumpsit, satis perspicue constat. Sed quoniam hi fuerunt, digni plane qui Annualibus nobilevantur; ex Actis¹ ejus hinc isdem verbis, quibus scripta habentur, accurate reddamus; sic enim se habent: « Qui illo tempore erat praeses civitatis, laborabat morbo dogmatum Marcionis, et favebat illis sceleratoribus; et ideo parti ortho-doxae causa malorum immeritabilium, Illoque uxorem, is qui arcane et benigne hinc variat Deus, dimisit laborare morbo formis interorum. Illa autem a malo superata, omnem quidem retellit medicinae artem: omnes vero qui eadem sentiebant, vocantes ad orationem, non cum melius affecerunt imo vero deterius, mali tempus ei productas vana spe curantibus. Vix tandem autem Joannis gratie recordati, cum hoc apud se stultissent, quod si per ipsum fieret a morbo liberatio, simul etiam desiderant a morbo dogmatis, qui est longe gravior: cum sic sibi persuasissent, in lecto decumbentem allerunt mulierem, et eam statim pro foribus templi, desiderantes invenire Flavianum et beatum vultum Joannis. Sancti ergo ad eos progrediuntur, neque enim par esse, neque honestum cenabant, ut eis templum pateret, quorum anima non patebat dogmatibus peccatis. Primus autem eis dixit verus ille homo Dei, beata, inquam, illa et suavis lingua: Quid vos movit, ut statueritis venire ad templum Christianorum, qui Christum quidem aversamini, Marcionem vero plurimum facitis, et habetis in magno honore? Quod quidem plane satis ostendit, quod illius cultores convocaveritis ad morbi aut alicujus molestiae liberationem; et quod cum illi precati essent, non asecuti sitis curacionem: quod quidem vobis accidit praeter expectationem. Dissedite ergo ab hoc sacro templo, quoniam nec vos poteritis omnino Christum tendere, ne hoc stulte putetis. Illi autem dicebant, se parentum errore esse captos, et usque in hodiernum diem fuisse superatos a mala consuetudine: Sed per Christum aiebant vos rogamus; miseremini penitentiam: sic enim cum eo quod corpus recte attuleris, agens etiam ut anima sit sana. Scitis enim fore, ut nos nequaquam amplius abstineamus a communione vestra, quae est ex vera pietate.

60. « Ille flexus magnus Joannes, jussit aquam afferri: cum cum divinum signaculum inieisset Pontifex, sic enim illic ei persuasit, mulieri intulit in Christi nomine. Quod quidem cum factum esset; quae in lecto decumbens, statim surrexit sana, et cum marito et civibus una voce manibus Christum magnificabant. Deinde etiam ad sanctorum genua procedentes, petierunt veniam prioris ignorantiae, et donum reburunt: et cum nullas quidem pecunias egenis distribuissent, triginta vero libras auri, partim quidem ad sumptum peregrinorum, partim

vero egrotantium, partim vero egentium xenodochio tradidissent, et ab illo tempore a Marcionitarum communione omnino abstinuissent, insaniam et amentiam res illorum vocantes, Christi sacrosanctae assidebant Ecclesiae.

61. « Cum autem illi omni adhibito studio, et omni ut dicitur rudente molo, nihil omnino percellissent, et desperasset fieri posse, ut ipsi ad eos redirent: praesignatorem et magum Joannem appellabant, et plurimis aliis contumeliis, civitatem obeuntes, eum atticebant. Ille vero tantum abnuil, ut vel minimum curaret contumelias, ut eis potius similiter atque bonus gloriaretur: alioqui autem divinitus nimissam calamitatem ad eos mox esse venturam, ille praedixit. Paucis enim post diebus, cum magnus terrae motus fuisset Antiochie: ipsa domus quae Marcionitarum susceperat congregationem, cornuens, et domus quoque plurima cum us qui eadem sentiebant labefactate, perdidissent quandam incredibilem eorum multitudinem. Et quod est maxime admirabile, et quod aperte ostendebat eum divinitus nimissam fuisse calamitatem, cum tanta perisset multitudo eorum qui male sentiebant, nullus orthodoxae fidei simul cum eis perit. Hoc cum ita factum esset, et pios corroboravit, et corruil multos ex his qui prave sentiebant ». Haec enim in rebus gestis Chrysostomi cum Marcionitis, quos saepe pro concione publicis invectivis exagitavit, sed et contulisse aliquando cum uno illorum, ipse testatur¹ homilia ad eundem populum Antiochenum, qua etiam et partim ejusdem disputationis recenset; derisioni quoque exposuit ritus eorum, cum solerent baptizari pro mortuis; atque ad²:

62. « Nullus primum dicam, quem modo haec dictionem adulerant qui morbo laborant Marcionis? Atque scio quidem fore ut risum multum moveam. Verum enim vero etiam propterea maxime dicam, ut cum morbum magis fugiatis. Nam postquam catechumenus quisquam apud eos excesserit, sub lecto mortui abscondit aliquo qui vivit, accedunt ad mortuum et alioquuntur, et rogant velint accipere baptismum. Deinde illo nihil possidente, qui est absconditus inferne, pro illo dicit se velle baptizari; et sic cum baptizant pro eo qui excessit, perinde ac si in scena viderent: tamen valuit diabolus in ignorantium animis. Deinde cum accensurum, adducunt hoc verbum, dicentes Apostolum³ dixisse: Qui baptizantur pro mortuis, etc. » Horum quoque causa fortasse in Concilio Carthaginensi tertio haud diu post celebrato, canone sexto meminerunt Patres Africanam Ecclesiam hinc cavenda, cum ista canone sexto promulgaverit: « Cavendum est etiam, ne mortuos baptizari posse fratrum infirmis credat ». At pravi Marcionitarum fructus, qui tot saeculis altiores radices haxissent, haud per Joannem Chrysostomum valuerunt penitus extirpari; adversus quos maxime optere tunc laborandum Theodoro

¹ Act. Antioch. c. 17. — ² Hom. 1. c. 17. — ³ 1. Cor. 15. c. 12.

¹ Act. Antioch. c. 17. — ² Chr. in l. 4. c. 17. — ³ 1. Cor. 15. c. 12.

episcopo Cyprî, ut suo loco oratio opportuna doceret. Ceterum non postquam creatus est presbyter Antiochiæ duntaxat hos insectatus est Joannes Chrysostomus, sed et cum factus episcopus ageret Constantinopoli; at de his dicendum suo tempore.

63. Sed et quæ adversus gentiles deorum cultores adhuc presbyter certamina inierit, memorie commendata a majoribus, hic in medium afferamus ex Aclis ejus antiquitus scriptis, a recentioribus autem exscripta hisce verbis ¹: « Licebat videre in universa regione civitatis, domos quidem oratorias Deo excitari, templa autem simulacrorum, si quæ remanserant, diruta funditus in terram prosterni: viros vero, qui philosophiæ curam gerebant et virtutis, magnaque ornatu erant intelligentia et acumine ingenii, a magni hujus viri providentia emitti ad multorum salutem. Certum autem ejus quod dicimus testimonium sunt ea quæ facta sunt in monte Amanò, ubi eos, qui ibi habitabant impii et feri, et nihil differebant a bestiarum immanitate, ad tantam ille deduxit mansuetudinem et pietatem, ut a patribus quidem datam, neglexerint religionem, rem valde difficilem, et quæ si ulla res alia multos vincit absque ratione, prompto autem et alacri animo transfluxerint ad lucem veritatis: et nec hæcenus steterunt, sed etiam multi ex his pietate usi munificentius, viri, inquam, et mulieres, illi quidem monachorum, hæc virginum jugum subierint ».

64. « Quæ autem in Casio monte in templo quod illic erat Gentilium » (et quidem celeberrimum ore scriptorum pæne omnium celebratum templum Jovis Casii), « ab illo viro facta sunt: quis est adeo invidus, aut negligens, aut deses, ut ea sustineat prætermittere? Quo in loco cum tantus error prius esset diffusus, et multitudo quidem assidue veniret immeritabilis, fieret autem immensum animalium sacrificium propter cultum, prohi dolor! dæmorum; perierunt illa omnia et extincta sunt zelo illius magne, et quæ a Deo movebatur anima.

65. « Neque hæc sunt digna quæ mandentur silentio, quæ facta sunt in fastigio civitatis in templo Veneris, et quod non solum studuerit, ut id dirueretur, sed etiam ut in eo loco viri sancti habitarent, feribiles iis qui eo subibant dæmombus; adeo ut illi quidem procul expulsi fuerint, tanquam armis quibusdam terribilibus intuentis eorum virorum precibus; homines autem qui circumcirca habitabant, non solum a læsione illorum liberarentur, sed etiam maximam acciperent utilitatem, cum possent

versari cum monachis, qui perfecti erant in Dei timore. Illius mentis et studii etiam est opus, profani templi destructio, quod fuit in arce Beli, et ad solium usque facta ejus demolitio »: fuit tanta victoria servata Chrysostomo; addiditque: « Potest etiam quæ circa Seleuciam habitatur regio, gloriori præclaris factis illius viri: nam et simulacrorum templa diruta et divinas aedes extractas et viros virtutis studiosos illic ad habitandum collocatos invenies ». Hactenus de rebus ab eo gestis adversus hæreticos et gentiles Antiochiæ, cum presbyter esset; quæ quidem cum certo anno consignari minime valeant, hic sub eo quod idem est initiatum presbyterio, collocasse volumus; ut plane intelligas hominem, si quis alius, conjunxisse opera stylo, cum primis suis luculentis ac scitis orationibus insectatus sit Gentiles atque a fide catholica extorres hæreticos, factisque eisdem etiam magno studio exagitavit. Memor enim, Julianum Apostatam, Antiochiæ cum esset, assiduis sacrificiis in Christi contumeliam frequentasse deorum templa, invidisseque longa perigrinatione Jovem Casium; ut primum sub christiano imperatore omnium maxime pio Theodosio licuit, magnis sumptibus spiritibus, in eadem vindex ² acerrimus exurrexit. Sed jam quæ anni hujus sunt reliqua absolvamus.

66. *Cyryllo episcopo Hierosolymitano succedit Joannes.* — Hoc eodem Domini anno, qui et octavus Theodosii imperii numeratur, S. Cyryllus episcopus Hierosolymitanus, ut auctor est S. Hieronymus ³ ex hac vita migravit; de quo quidem, quod aut idem ait sepe pulsus, ac sepe in sedem receptus, hasque vias passus sit a Constantii temporibus; quantum temporis sederit, haud exploratum haberi potest: ejus monumenta ingenii exant Catecheses, quas in adolescentia elaboravit. Huic subrogatus est Joannes, quem tempore persecutionis sub Valente Catholicos aversatum esse, et cum Arianis ac Macedonianis communicasse, non obscure testatur adversus eum scribens S. Hieronymus, cum ait ⁴: « Non eventitabo, si amaveris eos qui talia predicaverunt, cum quibus fueris quando ista dicentes exilia sustinebant; quis sit ille, qui Theone presbytero Spiritum sanctum Deum in Ecclesia predicante, clausit aures, forasque cum suis concitus iugerit, ne tantum audiret piaculum, etc. » Sed et sub nomine Prælati ipsum singulari, tactumque esse catholicum spe dignitatis, redemptumque ab hæresi pollicitatione episcopatus affirmat. At de ipso plura inferius.

¹ Extant tom. 1. Jean. Chrys., c. 12 et 13.

² J. U. de Cuiat. kal. ³ Hæc de Script. Eccl. in Cyryllo Hier. epist. 134.

Anno petri . Gregorij anno 1879. — Olymp. 291. an. 2. — Urb. cond. 1139. — Jesu Clusii 386.

— Sirici papa 3. — Valentinian Junioris 12. Theodosi 8. Arcadii 1.

1. *Consules*. — Ad num. 1. *cons. Honorius nobilissimus puer*, et *Evodius*: ille in Oriente. hic in Occidente: consulatus Honorii juxta primam regulam: anno enim *CCCLXXX puer nobilissimus* dictus.

2. *Decretalis Siricii non bene impugnata*. — Ad num. 2. Papebrocius in Conatu Chronico-Historico ad Catalogum veterum Pontificum, dubitat de integritate epistolae a Siricio papa in Concilio Romano hoc anno celebrato scriptae « ad episcopos Africae », data « Romae in Concilio episcoporum octoginta, sub die VIII idus Januarii post consulatum Arcadii Augusti et Baulonis virorum clarissimorum consulum ». — « Insolens, inquit Papebrocius, formula, eoque difficultius recipienda, quod annus per priorem consulatum signetur, quo tamen anno magistratum illum invivisse sciebantur Honorius X. P. et Fl. Evodius: quanto enim major fuit hujus consulatus aetate per imperium, tanto minus debuerunt haec nomina sileri. Neque dubites, utrum Romae sciri tam cito potuerit, quinam Constantinopoli declarati fuerint consules, cum soliti fuerint pluribus mensibus audea nominari et publicari, qui erant cum novo anno magistratum iniburi; ex eoque die glorioso designati consulis titulo honestari ». Haec Papebrocius. Sed levis haec conjectura, Jamdiu enim ea formula in usum vocata erat; et quia in Occidente initio anni saepe sciri non poterat, qui consul in Oriente designatus fuisset, et vice versa, in cuiusque arbitrio relictum uti haec formula, *post consulatum*, vel solius Occidentalibus consulis nomine Acta publica signare in Occidente, et solius consulis Orientalis in Oriente, ut in Dissert. Hypatica ostendi. Praeterea, quando qui anno precedenti consulatum gesserant, illustriores erant, praefata formula saepe usurpata. Quare cum *Arcadius* Augustus esset, non mirum si in Concilio Romano ea formula adhibita fuerit. Denique valde incertum, an Romae Honorii designatione hujus anni initio innotuerit: tardius enim consules creati videntur, quod in tractatione patris Theodosii, ac Valentinianum inter, et Maximinum Lycianum conventum facit, ut Evodius, qui praefecturam Galliarum sub Maximo gerebat, consul in Occidente procederet. Ex ea itaque subscriptione potius inferendum, pacta foederis anno precedenti

in finem vergente transacta esse, eamque ob rem consules, qui in hunc annum designati fuerant, tardius nuntiatos. Ex hoc dubio aliud Papebrocio natum, quod nempe epistola interpolata fuerit; sed illo sublato, istud negotium facessere non potest.

3. *D. Ambrosius a Justina Aug. vexatus*. — Ad num. 8 et seqq. Divi *Ambrosii* persecutio a *Justina* Augusta, Valentiniani Junioris matre, excitata biennio duravit, eaque anno precedenti coepta, curren- tique continuata, ut ostendit lex 4 Codicis Theodosiani *De fide catholica*, quae praesenti anno X kal. Feb. Mediolani data est, qua *Valentinianus* imp. Arianis Conventus agendi potestatem fecit. Anno itaque trecentesimo octogesimo quinto, *Justina Augusta*, quae arianam sectam amplectebatur, egit cum divo Ambrosio, ut basilicam Arianis concederet, ubi suos et ipsi conventus celebrarent. *Ambrosius* nullis promissis aut minis ad id intellecti potuit. Unde in Oratione *de non tradendis basilicis*, quam anno secundo persecutionis suae recitavit, ait: « Quasi vero superiori anno, quando ad Palatium sum petitus, cum, praesentibus primatibus, ante consistorium tractaretur, cum imperator basilicam vellet eripere, ego tunc aulae contemplatione regalis infractus sim, constantiam non tenuerim sacerdotis, aut imminuto jure discesserim ». Hinc *Justina* impotens ira, auctrix Valentiniano fuit, ut legem illam hujus anni initio publicaret. Quare Prosper in Chronico imperiali initium persecutionis sancti Ambrosii recte anno precedenti, quemadmodum et Siebertus in Chronico, consignarunt.

4. *Floret S. Felix episcop. Trevirensis*. — Ad num. 29. Bollandus mense Januario refert Vitam sancti *Felicii* episcopi Trevirensis, sed post Normanorum depredationes, proindeque post annum octingentesimum octogesimalium secundum scriptam. Anno cui, quo Concilium Taurinense post D. Mar- tini Tarconensis episcopi mortem celebratum, adhuc extra communionem episcoporum catholicorum erat; et post illud in eam receptus, ut ostendit Bowersius in Historia Trevirensi lib. 4. cap. 202.

5. *Obitus S. Cyrilli Hierosolymitani*. — Ad num. 57. *Sanctus Cyrillus* episcopus Hierosolymitanus hoc anno ad Deum migravit, ut recte Baronius. Auctor enim Tabularum Theophani insertarum

annos et triginta quinque tribuit. Ex quo et liquet, episcopatus ejus initium recte a nobis consignatum. Cyrillo successit *Joannes*, quem Hensechenius et Papebrocius in Historia Chronologica patriarcharum Hierosolymitanorum primum Hierosolymorum patriarcham faciunt. Verum patriarchatus ille seculo tantum sequenti post Concilium Ephesium exortus est.

6. *Theodosii de Grothingis victoria.* — *Theodosius* imperator Thraciam ab hostibus *Grothingis* victis et expugnatis vindicavit, ut testatur *Claudianus* in quarto consulatu Honorii a v. 621 ad 635, qui id haud obscure huic Honorii consulatui adscribit, uti *Marcellinus* in Chronico, *Idacius* in Chronico, et *Idacius* in Fastis, qui diem etiam, quo Constantinopolim *Theodosius* rediit, annotavit: « His cons., inquit, victi atque expugnati, et in Romania captivi adducti gens *Grothingorum* a nostris, *Theodosio* et *Arcadio* deinde cum victoria et triumpho ingressi sunt Constantinopolim die iv idus Octob. ». *Marcellinus* in Chronico, tantum ait: « Victorque cum *Arcadio* filio suo urbem ingressus est ». Neque enim vere hoc anno *Theodosius* triumphavit, sicuti nec anno 661, licet *Marcellinus* in Chronico eo anno scribat: « His cons., *Theodosius Magnus*, postquam *Scythicus* gentibus triumphavit », *Ecclesias Orthodoxis* restituit. Semel enim *Theodosius*, idque de *Maximo* tyranno, triumphavit; et *Pacatus* in *Panegyrico*, quem tunc *Theodosio* dixit, hunc alias triumphasse non memorat; licet de *Scythicis* victoriis numero 22 mentionem faciat, *Scythicos* triumphos non praetermissurus, si vere ducti fuissent. Hujusmodi itaque loquendi formulis aliud non denotant scriptores, quam imperatorum solemnem in urbem introitum post insignem aliquam victoriam reportatam. Veri enim triumphus aut cum decemalibus et id genus festis fuere conjuncti; vel si aliis annis aeti, imperatores consulatum capessere, ut saepius jam dixi. Gesta porro contra *Grothingos* narat *Zozimus* lib. 4, pag. 762.

7. *Cura templorum Gentilium Christianis interdita.* — Imperante *Constantino Magno* licuit adhuc Gentilibus sua solemnia vel in totum vel in partem publice agitare. Reparata dein post *Julianum* Apostatam Christiana religio sub *Valentiniano Seniore*, sua quoque Paganis sententia, sui ritus, templaque et templorum solemnia relicta fuere. *Theodosio* demum imperante, et sacrificia aliquando agitare licuit, ad annum scilicet Christi 666, quo *Valentinianus Junior* *Theodosii M.* consilio Romae et in Italia sacrificia hostiarum seu victimarum, templorumque ingressum et simulacrorum cultum prohibuit lege 11 Cod. Theod. *De Paganis*, eo anno *Mediolani* emissa, et in *Annalibus* a *Baronio* memorata. Quare, ut hoc obiter observem, non debuit mirari cardinalis doctissimus, quod anno 666 *Vulsius* quidam sacra aram quandam ad sacrificia dedicavit, nec existimare, id a *Vulsius* in propriis aribus factum ad privatorum sacrorum usum; cum id ante annum 666 legibus

non inhiheretur. Deinceps, sacrificiis quamlibet interdictis, quaedam adhuc solemnitates, veluti convivia, festa, ludique Gentilibus permitti. Currenti autem anno XVI kal. Jul. *Constantinopoli* *Theodosius M.* dedit legem 12 Codicis Theod. *De decurionibus*, in qua ait: « In consequenda *Archierosyna* ille sit potior, qui patriae plura praestiterit, nec tamen a templorum cultu observantia christianitatis abscesserit ». Quam legem, cum *Baronius* in *Annalibus* omiserit, ex *Gothofredo* in ejus *Commentario* hic explicabo.

8. *Quid fuerit Archierosyna.* — Quid esset *Archierosyna*, et ipso nomine patet, et discrete haec lex docet: quae enim initio ejus *Archierosyna* dicitur, eadem mox definitur et describitur, « munus esse, ad cuius curam templa et templorum solemnia pertinent »; ubi templorum appellatione, ut alibi passim, templa Gentilium proprie intelliguntur. Ad eum itaque qui huic muneri praeficiatur, pertinebat templis praeesse, et cuique quod conveniret tribuere, externumque ornatum, qui sub sensu caderet, adcurare; sacerdotes demum in officio continere, honestatique eorum consulere. *Solemnia* vero templorum erant, quae votorum, id est, laetitiae publice et religiosae celebratae dicuntur in leg. 8 Codicis Theod. *De Paganis*. *Vota* publica leg. 17 *De Paganis*. Festi conventus civium communisque laetitiae hominum, dicta lege 17. *Ludi* seu praesertim voluptatum solemnitates, lege 3 *De Paganis*, quibus scilicet superstitionis templorum seu gentilitiae aliquid adhaerebat. Festa item convivia indidem perfecta, eodemque pertinentia, ut colligitur ex lege 19 *De Paganis*. *Kalendarum* item *Januariarum* per haec adhuc tempora solemnitas, quae et festis conviviis peragebantur. *Vota* item proprie ita dicta, quae tertio die kal. Jan. pro salute principis in templis suscipiebantur, festisque pariter conviviis transigebantur: quae agitata adhuc sub *Theodosio Magno* per *Asiam* fuisse, prodit ejus avi Scriptor *Eunapius*, sub finem *Vite Maximi* pag. 113, quae et ipsa in *Synodo Trullensi* canone 62, 322 dicuntur.

9. *Templa Gentilium eorumque solemnia curare Christianos, illicitum.* — Ad haec itaque et similia templorum solemnia, eorumque curam, Christianos hoc aeo Gentiles adigentes putabant. Quare et *Synodi* et principes, quantum in se fuit, huic rei obviam ire: et haec quidem lege *Theodosius M.* verbis Christianis ab horum solemnium cura, *Archierosyna* dicta, quae curialibus seu senatoribus civitatum, et potioribus quidem inter eos, quique patriae plura praestitissent, pro magno delata: in tantum ut Christiani quoque curiales eam amplecterentur; uno, quod ex hac lege discimus, magna pretensione amburent; ideo scilicet quod hoc munus, ut ipsi putabant, superstitione vacuum esset, etsi circa templa templorumque solemnia occupatum. Quamvis itaque templa templorumque solemnitas steterunt, *Archierosynae* quoque munus stetit, seu templorum, solemniumque istorum cura: quod *Theodosius Magnus* hoc anno lege 12 citata *De decu-*

comibus, interdicit; quod nempe etiam Christiani *Archierospor* minus obtemperantes, non ipsi quidem templorum cultu, superstitioneque mentem suam et conscientiam obligarent, etsi etiam solemnia illa laud adeo superstitione tum implerentur, altamen vel ipsa templa templorumque solemnia *curare* Christianos, non indecorum modo, verum etiam illicitum visum.

10. *Quod magis prohibetur*. — Huc pertinet Tertullianus locus de Idololatria cap. 17: « Neque sacrificet, neque sacrificiis auctoritatem suam accomodet, non hostias laet, non curas temploem deleget, non verba eorum proculat, non spectacula edat de suo, aut de publico, aut edendis praestet. Sunt enim haec omnia, ut et istud de quo haec lege, etsi non sacrificia, certe ad sacrificia saltem genera, quo verbo utitur Tertullianus ibidem cap. 16, eo itaque solo quod templorum solemnia,

invectaque ea a Gentilibus superstitione sine aliquo esset, atque ita publice celebrarentur in honorem sacrilegi ritus, eorum curam Christianus non competere censuit Theodosius M. superstitione, inquam, sine aliquo invectae exempli gratia votorum celebritates indique in honorem deorum ferme instituti erant, ut pluribus exequitur Tertullianus lib. de Spectaculis: quin, ut idem ait, paratura omnis spectaculorum ex idololatria constabat. Sic Lactantius lib. 6 Divin. Instit., cap. 20: « Ludorum celebrationes deorum festa sunt: siquidem ob natalitales eorum, vel templorum novorum dedicationes sunt constituta ». Notumque, natales seu eucenia et dedicationes templorum festos fuisse, et convivia in honorem deorum instituta. Qua de causa convivia haec, sicut et ludi, in Christianis improbata. Qua de re plura Gotthofredus laudatus.

SIRICH ANNUS 3. — CHRISTI 387.

1. *Justinae odio exagitatus Ambrosius, de tradenda Arianis basilica mirabiliter pro ecclesiastica libertate contendit*. — Trecentesimus octogesimus septimus Christi annus auspicio novorum consulum Valentiniani Augusti factum atque Eutropii aperiit: quo Justina Augusta, una cum Valentiniano filio, quam anno superiori adversus S. Ambrosium persecutionem concitare coepit, majoribus prosequitur incrementis: vehementi enim odio in sanctissimum virum flagrans, acerbioribus iracundiae stimulis agitata, rabie feminili, mente perversa, corpore furere, instar furiae furit, et veluti Baccha aestro percreta debacchatur. Hoc quidem anno, primum dolo, inde vi, atque omni denique arte, itaque conatu Ambrosium aborta est: eveniebat enim intrinsecus, cum se frustra Augustam esse, dicique consideraret, cum unus sacerdotis constanti vinceretur, dum nec una sola pateret ecclesia, in quam liberum esset convenire cum suis: ex aestu atque inaccessibili animi dolore, atque invidia tabescebat, quod videret se a populo Mediolanensi con-

femni, et omni officio omnes studere in omnibus sacerdoti.

2. Quod igitur periculosa alea videretur, obtulente populo, Ambrosium manu militari captum extra provinciam deportare, quo id absque tumultu perficiat, dolosa consilia mente agitat, sed omnia frustra. Testatur id quidem Paulinus, cum ait¹: « Justinae mulieris innumeras insidias sustinuit; quae numeribus atque honoribus adversus sanctum virum oblatis, populum excitabat; sed infirmorum mentes talibus promissis decipiebantur. Promittebat enim tributus et diversas alias dignitates iis qui illum de ecclesia raptum ad exilium perduxissent. Quod cum nulli comarentur, sed deo praesule perficere non valeret; unus intelcior ceteris, nomine Euthymius, tanto furore excitatus est, ut juxta ecclesiam sibi domum pararet, atque in eadem curiam constitueret, quo facilis raptum superpositum carpente ad exilium produceret. Sed iniquitas ejus in

¹ Pass. in Vita S. Ambrosii.

verticem ipsius descendit. Post annum etenim, eodem die, quo illum rapere se arbitrabatur, eodem carpento impositus, de eadem domo ipse ad exilium destinatus est; reputans sibi iusto iudicio Dei id in se esse conversum, ut in eodem carpento dirigeretur ad exilium, quod ipse paraverat sacerdoti: cui non minimum solatii sacerdos praebeat, dando stimpus, vel alia quae erant necessaria. Sed haec confessio hominis, nec mulieris furorem, nec vesuorum Ariarum amentiam repressit. Haec Paulinus. Meminit quoque horum Ambrosius in concione, quam ad populum habuit in Auxentium, ubi inter alia¹: « Nemo vos turbat, quod aut carrum paraverant, aut dura, ut videbatur sibi, Auxentii ipsius, qui se dicit episcopum, ore iactata ». Haec ipse. Sed quid postea?

3. Quod frans detecta evanisset; jam aperto Marte congredi, manique militari agere decrevit Augusta: Auxentio enim omnia quae velit militaria parat auxilia; quibus ille prociac accinctus, omnia furere commisset: qui etiam effugit, ab imperatore edictum, quod ipse conspexit, quo iuberentur catholici sacerdotes eici ab Ecclesia; et qui remissent, occidi. Unde increbuit rumor, missos esse spionales, qui Ambrosium renuentem basilicam tradere, capite frumarent. His commolus populus, intra basilicam obseratis januis, pluribus diebus ac noctibus vigilantissimo studio custodiebat Ambrosium, obsidentibus interea milibus ecclesiam, ut arderent sacerdotem. Haec autem omnia ipse S. Ambrosius refert his verbis²: « Plerique narrabant, percussores praemissos, poenam mortis esse decretam. Nec illa timeo, et ista non desero. Quod enim abibo, ubi non omnia plena gemitus sint atque lacrymarum, quando per Ecclesias iuberentur eici catholici sacerdotes, resistentes gladio ferri, curiales proseribi omnes, nisi mandatum impleverint? et haec episcopi manu scripta et ore dictata: qui se ut probaret doctissimum, vetus non omisit exemplum. Legimus enim in Propheta³, quod viderit falcem volentem. Hanc imitatus Auxentius, gladium volentem per omnes urbes direxit. Et satanas⁴ transfiguravit se in angelum lucis, et in malum imitatur ejus potentiam. Tu, Domine Iesu, uno momento mundum redemisti: Auxentius vero uno momento tot populos (quod in ipso est) frucidabit; alios gladio, alios sacrilegio, meam basilicam petit eruento ore, sanguinolenti manibus, etc. » Quid autem egerit, ubi ejusmodi imperatoris edicto de tradenda basilica idem Ambrosius conveniretur, idem ipse recenset.

4. Opportune quidem tunc accidit, ut ea die qua ab ipso Ambrosio basilica peteretur, in Ecclesia legeretur historia de Achab⁵ atque Nabulthe: cujus exemplo Ambrosius suam defendit ecclesiam; paratusque fuit potius mille subire mortes, quam basilicam traditor efficeret; subdit enim haec ipse: « Meministis etiam quod lectum est hodie, Nabulthe sanctum

virum possessorem vineae suae interpellatum petitione regia, ut vineam suam daret, ubi Rex succisis vitiibus olus vile sereret; etiamque respondisse: Absit ut ego patrum meorum tradam haereditatem »: et paulo post: « Nabulthe vites suas vel proprio cruore defendit: Si ille vineam non tradidit suam; nos trademus ecclesiam Christi? Quid igitur a me responsum est contumaciter? Dixi enim conventus: Absit a me, ut tradam Christi haereditatem. Si ille patrum haereditatem non tradidit, ego tradam Christi haereditatem? Sed et hoc addidi: Absit ut tradam haereditatem patrum, hoc est, haereditatem Dionysii, qui ex exilio in causa fidei defunctus est, haereditatem Eusebii confessoris, haereditatem Myroclis, atque omnium retro fidelium episcoporum. Respondi ego quod sacerdotis est: quod imperatoris est, faciat imperator: prius est, ut animam mihi, quam fidem auferat ». Haec Ambrosius de his quae ab Auxentio nitente imperatoris Valentiniani edicto passus est.

5. Sed majora ingruunt post haec proelia, ubi missi sunt cum imperatoris precepto tribuni, a quibus ipse Ambrosius iuberetur recedere a basilica, tradereque ecclesiae sacra vasa. Cum populus pastoris sui amantissimi sollicitiori custodia vallat episcopum, timeus ab eo deseri: tunc S. Ambrosius, cum ita populum videret affectum, cum pro concione alloentus, quo ipse animo esset in defendenda Dei Ecclesia, pluribus declaravit. Qua etiam oratione quae gesta essent cum tribunis, cum referat, hic ea quae sunt historiae describamus; sic enim exorsus est: « Video vos praeter solitum subito esse turbatos, atque asservantes mei. Miror quid hoc sit. Nisi forte quia per tribunos me vidistis aut audistis imperiali mandato esse conventum; ut quo vellem, abirem hinc; et si qui vellet sequendi potestatem haberent. Metuistis ergo ne Ecclesiam desererem, et dum saluti meae timeo, vos relinquere? Sed quid et ipse mandaverim, potuistis advertere; descendere Ecclesiae mihi voluntatem subesse, non posse; quia plus Dominum mundi, quam saeculi huius imperatorem timeam. Sane si me vis aliqua abduceret ab Ecclesia, carnem meam exturbati posse, non mentem; paratum me esse, ut si ille faceret, quod solus esse regie potestatis, ego subirem, quod sacerdotis esse consueverit. Quid et ego turbemini? Volens nunquam vos deseram; conatus repugnare non novi. Dolere potero, potero flere, potero gemere; adversus arma, milites, Gothos quoque Lacrymae meae arma sunt; talia enim munimenta sunt sacerdotis. Alter nec debet, nec possum resistere. Fugere autem et relinquere Ecclesiam, non soleo, ne quis gravioris poena metu factum interpediret. Scitis et vos ipsi, quod imperatoribus soleam dederere, non cedere, supplicis me libenter offerre, nec metere qua parantur.

6. « Et tamen essem securus quod Ecclesia haereticis minime traderetur, ad periculum imperatoris irem libenter, si hoc congrueret sacerdotis officio, ut in patibulo magis certarem, quam in Ecclesia. Sed in consistorio non teni, solus et haustus esse, sed pu-

¹ Ambrosius in Auxentio, post. ep. XXXII. — ² Ambrosius in Auxentio, — Zach. VI. — ³ 2. Cor. XI. — ⁴ 3. Reg. XVI.

dex. Causam fidei in Ecclesia agendam, quis abnuat? Si quis confidit, huc veniat: in linum vel imperatoris iudicium, quod lata lege patfecit, quo impugnat fidem, vel sperata ambulentium quorundam studia non requirat. Non committo ut quisquam vendat injuriam Christi. Circumfusi milites, armorum crepitus, quibus vallata est Ecclesia, fidem non terrent meam, sed mentem exagitant, ne dum me tenentis, perniciosum aliquid vestrae oboriatur salutis. Ego enim jam didici non timere, sed vobis timere plus capi. Smile, queso, vestrum sacerdotem congregari: habemus adversarium qui lacessit. Adversarius enim noster diabolus, sicut leo rugiens, circumit quaerens quem devoret, ut Apostolus dixit ¹. Et paulo post de requisitis a tribunis sacris Ecclesiae vasis hae addit:

7. « Cum esset propositum ut Ecclesiae vasa jam traderentur, hoc responsi reddidi: Me, si de micis aliquid periret, aut fundus, aut domus, aut aurum, aut argentum, id quod mihi juris esset, libenter offerre: templo Dei nihil posse decerpere, nec tradere illud quod custodiendum, non tradendum acceperim. Deinde consulere me etiam imperatoris salutis; quia nec mihi expedit trudere, nec illi accipere. Accipiat enim vocem liberi sacerdotis; si vult sibi esse consultum, recedat a Christi injuria. Haec plena humilitatis sunt, et ut arbitror, plena affectus ejus, quem imperatori debet sacerdos. Sed quia iuncta nobis est non solum adversus carnem et sanguinem, sed etiam (quod gravius est) adversus spiritualia nequitiæ, quae sunt in caelestibus ²; lentior ille diabolus per ministros suos certamen auget, vulneribus corporis nec expendum arbitratur. Scio, fratres, vulnera haec quae pro Christo excipiunt, non esse vulnera quibus vita amittitur, sed propagatur. Sin ³, queso, esse certamen: spectatores vos esse deceat. Cor s' derate, qua si quem habet civitas, vel athleticam, vel athleticis nobis artis periculum, optat offerre certamina, cur in majoribus rebus trepidatis, quod vel in minoribus velle consuecistis? Non metum arma, non barbari, qui mortem non timet, qui nulla carnis voluptate retinetur ».

8. « Certe si Dominus huic nos certamini deputavit, frustra pervigiles tot noctibus et diebus custodias exhibebis; implebitur Christi voluntas: omnipotens enim noster est Dominus Jesus: hae est fides nostra. Et ideo quod tibi mandat, implebitur; nec convenit nos divinae obviare sententiae. Au-listis quod hodie lectum sit; Pullum ⁴ sibi asine Salvator per Apostolos jussit adduci, etc. » Vides ex hac nota lectionis S. Ambrosium ejusmodi ad populum concionem habuisse in Dominica Palmularum, qua illud ipsum Evangelium consuevit in Ecclesia recitari. Quod igitur in omnibus his e periculis vult sanctus sacerdos populum inibi absque trepidatione divinae prudentiae, cujus arbitrio cuncta disponantur in terris: ut eos metu concepto omnino liberos red-

deret, hae subdit: « Ergo si vult Dominus, certum est quod nullus obsistat. Quod si adhuc nostra differt certamina, quid veremini? Servum Christi non custodia corporalis, sed Domini providentia seipere consuevit ». Sed ut rerum quoque praeteritarum experimento magis Deo confideret, quam humanae vigilantiae, cura, et sollicitudini; hae ipse de his quae acciderent, ita subinfert:

9. « Turbati estis, quia apertas reperistis gemmas fores, quas captus oculis quidam, dum hospitium proprium reperit, patefecisse memoratur. In quo cognoscite, quod nihil suffragetur humana custodia. Ecce unus, qui videndi munus amisit, solvit vestra universa munimina, et custodias lasit: Dominus autem suae misericordiae custodiam non amisit. Nomen ante biduum (ut meministis) etiam illud repertum est, quod a parte Leva basilicae ingressus quidam pervius fuit, quem putabatis clausum esse atque munitum? Seperunt nempe armati basilicam: explorabant hos atque illos aditus: caecitate perfusi sunt, ut quod apertum erat, videre non possent. Itaque per plurimas noctes quod apertum fuerit, non ignoratis. Desinite ergo sollicitari: quia hoc erit, quod Christus jubet, et hoc esse expedit ». Hae ut confirmet Ambrosius et populo persuadeat, petita ex divina Scriptura exempla adducit in medium, nempe de Eliso, cum obsideretur a Rege Syriae Samaria ¹, et ut ipse caperetur, missi sunt milites: et de Petro exemplum, quem Herodes ² occidendum misit in carcerem; deque eodem, cum Romae sub Nerone delinere in vinculis, et rogaretur a fidelibus liber abire: cui foras progredienti Dominus occurrens, verbis illis admonuit, quibus ipse volens libensque remeavit in carcerem. Sed et de Domino ipso subnectens exemplum, hae ait:

10. « Nonne (ut de ipso Domino sumamus exemplum, quando voluit, passus est; et cum quaeretur, inventus est? Quando autem hora non venerat passionis, per medium quaerentium transibat, et videntes eum tenere non poterant. Quo utique evidenter ostendit; quia quando Dominus vult, unusquisque invenitur et capitur; quando autem differt, etiamsi quaerentium manibus occurrat et oculis, non tenetur. Ego ipse non quotidie vel visitandi gratia proditam, vel pergebam ad martyres? non regiam palatii praeferebam eundo et redeundo? Et tamen nemo me tenuit, cum exturbandi me haberent, ut prodiderunt postea, voluntalem, dicentes: Exi de civitate, et vade quo vis. Expectabam, fateor, magnum aliquid, aut gladium pro Christi nomine, aut incendium. At illi delicias mihi pro passionibus obtulerunt; sed athletea Christi non delicata, sed passiones suas exigit ». Hae ipse de his quae in hanc diem ab adversariis gesta essent: atque post multa in Auxentium locutus, rebraic quae Ariam jactare solerent, ut in ipsum magis commoverent imperatorem: « Anit », inquit: « Ergo non debet imperator unam basilicam accipere, ad quam procedat?

¹ 1. Pet. 5. — ² Eps. 11. — ³ Lm. XIX.

⁴ Reg. VI. — ⁵ Act. XI.

et plus vult Ambrosius posse, quam imperator, ut imperatori procedenti facultatem neget? Quod cum dicunt, apprehendere sermones nostros gestiunt, sicut Judaei qui Christum versuto sermone tentabant, dicentes ¹: Magister, licet tributum dare Caesari, an non? etc. » Subjungit distincta esse officia hominum, et cum omnia Domini sint, pendenda tamen esse principibus quae illis debita sunt: quae autem Deus sibi ipsi tantum custodia voluit atque servata, nequaquam Principibus tribuenda. Inquam sententiam ista subtili inferius:

11. « Quid igitur non humiliter responsum a nobis est? Si tributum petit, non negamus: agri Ecclesiae solvunt tributum. Si agros desiderat Imperator, potestatem habet vindicandorum; aeno nosrum intervenit. Potest pauperibus collatio populi redundare. Non faciant de agris invidiam: tollant eos, si libitum est. Imperatori non dono, sed non nego ». Haec enim ipse dicat de persistance tribuli ex agris Ecclesiae, secundum christianam mansuetudinem dicere certum est, juxta sententiam Domini ²: « Ab eo qui auferit vestimentum, etiam tunicam noli prohibere: omnipotentem te tribue; et qui auferit quae tua sunt, ne repetas ». In hanc quoque sententiam Isidorus Pelusiota ad Epagathum presbyterum decretantem tributum solvere ita scripsit ³:

12. « Descriptus est Dominus, cum utero gestaretur, et census Caesari pendidit: hinc videlicet velut lata lege nobis indicens, ut ei qui imperium tenet, obediamus, modo nihil ad pietatem impediementi afferat. Quae igitur ipse Deus noster subdita per dispensationem et consilium paupertate docuit, candido animo imitemur, nec pauperum obtentu tributum pendere decretemus ». Haec Isidorus, et quidem (ut dictum est) secundum christianam mansuetudinem; cum alioqui ex Domini sententia ⁴, si non a filiis reges tributum exigunt, quos subditos habent, nullo minus ab eis quos sibi superiores esse cognoscunt absque nota criminis invase tyrannidis, sub quorum cura principes omnes intelligunt se sub pastoribus esse oves, longeque impar esse a pastoribus oves hae et lanam exigere, cum potius ista illa teneantur pastoribus exhibere. Quidni id christiani praesent principes, quod Aegypti sacerdotibus ⁵ Pharaon ubertim impendit? qui non solum eis latifundia tradidit, quae illis voluit perpetuo conservata, sed ex horreis publicis statuta iisdem cibaria ministravit. Adeo ut habeant christiani principes unde erubescant ex Pharaone, si non id tantum quod ille idolorum sacerdotibus impendebat, ipsi christiane legis sacerdotibus non impertiant, sed ab aliis oblata vindicent sibi vel redigant sub tributum.

13. Certe quidem si praeterita repetas tempora in his quae ad tributorum exactionem pertinent, id primum a gentilibus imperatoribus Ecclesia passa

est, deinde ab imperatore Apostata, postea ab ariano principe in Oriente. Etenim constat, primum omnium Apostatam Julianum post christianos imperatores de bonis Ecclesiarum earumque ministris exegit et tributum, ejusque aeternum esse vestigia Valentem arianum imperatorem, qui tributum a clericis atque monachis ut vidimus exigebat. De Valentiano et Gratiano nihil injussum in Occidente factum legimus. Sub Valentiano autem puero Justina ariana moderabatur imperium: cujus arbitrio id contigisse videtur, ut Catholicorum Ecclesiarum tributum indiceretur ex agris: quod persolvere Ambrosius non recusat, dummodo fidei catholice catholiceque communionis basilis procedatur. Vides non nisi populos atque hierarchicos imperatores exegisse de agris Ecclesiae censum, hae ex parte Pharaone Aegypti rege deteriores. Cum alioqui catholici principes in ditandis Ecclesiis amplis redditibus munificentissimi semper existerint: qui si aliquando necessitate ingruentium bellorum pressi indiguerint accipere ab Ecclesiis, id perquam submisso animo a totius Christianae religionis antistite Romano Pontifice expetere consueverunt, et ab illo paternae charitatis affectu pro facultate praestari, cujus rei innumera sunt exempla.

14. Sed ad Ambrosium redeamus hinc ite dem de Arianis subdentem: « Sed invidiam faciant, quia aurum erogatur. Nec ego hanc invidiam perhorresco. Habeo ararios: ararii mei pauperes Christi sunt: hunc novi congregare thesaurum. Utinam hoc mihi semper erimen adsentiant, quia aurum pauperibus erogatur. Quod si objiciunt quod defensionem ab iis requirunt: non nego, sed etiam ambio: habeo defensionem, sed in orationibus pauperum, caeci illi et claudi, debiles et senes robustus bellatoribus fortiores sunt. Denique munera pauperum Deum obligant; quia scriptum est ⁶: Qui largitur pauperi, Deo tenerat: praesidia bellatorum divinum saepe gratiam non merentur ». Haec ipse.

15. Sed quid rursum in eum Ariam livore tabescentes objecerint, ipsum audi ⁷: « Hymnerum », inquit, « quoque meorum carminibus deceptum populum ferunt. Plane nec hoc abino. Grande crimen istud est, et quo nihil potentius. Quid enim potentius, quam confessio Trinitatis, quae quotidie huius populi ore celebratur? Certatum omnes student fidem Patris, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum novum verbum praedicare, facti sunt igitur omnes magistri, qui vix poterant esse discipuli ». Haec idcirco S. Ambrosius, quod in omnibus tunc a se editis hymnis, et in Ecclesia canendis populo traditis, ad finem cuiusque ipsorum ut apparet conglorificato esset sanctissima Trinitatis. Raud enim pridem epi-modi hymnodiam cepisse in Ecclesia Mediolanensi, sanctus Augustinus, qui eam audiebat, et ipsius concentu magno opere delectabatur animo, testatur his verbis ⁸: « Quantum tibi ta

¹ Matt. XXII. — ² Luc. VI. — ³ Isid. lib. I. epist. LVIII. —

⁴ Matt. XVII. — ⁵ Genes. XLVII.

⁶ Ps. LXXV. — Ambrosii Annos. — ⁷ Cap. C. c. lxxv. lib. 4. cap. 6. 7.

hymnis et canticis suis stave scilicet Ecclesie in e
 vocibus commotus acriter. Voces ille inducend
 auribus meis, et eliquabatur veritas tua in cor
 meum, et ex ea astuabat alleluia pectus, et curreb
 ant lacrymæ, et bene mihi erat cum eis. Non longe
 exuperat Mediolanensis Ecclesia genus hoc consolati
 onis et exhortationis celebrare, magno studio fratrum
 concinentium vocibus et cordibus. Nimirum
 amicus erat, aut non nullo amplius, cum Justina
 Valentiniana pueri mater hominem tuum Ambro
 sium persecueretur, hæresis suæ causa, qua fuerat
 seducta ab Ariano.

16. « Excitabat pia plebs in ecclesia, mori para
 rata cum episcopo suo, servo tuo. Tui mater mea,
 ancilla tua, sollicitudinis et vigiliarum primas par
 tes tenens, orationibus vivebat. Nos adhuc frigidi a
 calore spiritus tui, excitabamur tamen civitate alto
 nita atque turbata. Tunc hymni et psalmi ut canerentur
 secundum morem Orientalium partium, ne populus
 meritis fædè contabesceret, institutum est, et ex illo in
 hodiernum retentum, nullis jam ac pene omnibus
 gregibus tuis, et per cætera orbis insulantibus ». Hæc
 de hymnodiæ tunc temporis Augustinus. In Oriente
 quidem præter Davidicos psalmos, canendi hymnos
 ea occasione introductum fuisse usum diximus, quod
 cum qui minus sanctæ fidei essent, ejusmodi hymnis
 suis canendos tradidissent ut primo factum dicitur a
 Bardesane Syro, inde a Paulo Samosateni, denique ab
 Apollinari Laodiceno, sanctissimi Patres catholice fidei
 defensores illis adversos scripsere sacros hymnos, quod
 præstulisse diximus Ephraem Syrum, et alios, atque
 ultimo loco Gregorium Nazianzenum. De ejusmodi
 quoque hymnodiæ atque vigiliis hæc Paulinus ¹ :
 « Hoc in tempore primo antiphonæ, hymni, ac vigi
 liæ in Ecclesia Mediolanensi celebrari coperunt ». Ex
 quibus plane videns, quam procul abhorreat a veritate
 quod efficit ille sermonum nomine S. Augustini in
 spiciendæ etulid ², a S. Ambrosio vigiliis esse sublatas,
 quas constat auctore eodem in Mediolanensi Ecclesia
 hymnis auctas. Verum de his in Notis pluribus egimus.

17. Sed idem rursus S. Ambrosius eidem concioni
 apponens coronidem, quomodo se habeat imperatoris
 potestas cum ecclesiastico jure, hæc ad postremum
 addit : « Solvimus que sunt Cesaris Cesaris, et que
 sunt Dei Deo, tributum Cesaris est; non negatur,
 Ecclesia Dei est; Cesaris utique non debet addici;
 quia jus Cesaris esse non potest Dei templum.
 Quod cum honorificentia imperatoris nemo dictum
 potest negare; quid enim honorificentius, quam ut
 imperator Ecclesie filius esse dicatur? Quod cum
 dicitur, sine peccato dicitur, cum gratia dicitur.
 Imperator enim bonus intra Ecclesiam, non supra
 Ecclesiam est. Bonus enim imperator querit auxilium
 Ecclesie, non refutat. Hæc ut laudat dicitur, et
 contribuere exponitur. Sed invidia a spu, etiam in portationem mi-

nantur. Didicimus Christi servum non timere. Non
 timendis nunquam est gravis terror, etc. » Ita ipse;
 ex quibus perspicue intelligis, quam velit illibate
 integreque servatum, custoditumque jus Ecclesiasticum
 sacerdotibus; et quomodo longe absit, ut imperatores
 Ecclesiis, earumque ministris sacerdotibus dominentur.

18. Quæ autem contigerint post illam ad populum
 habitam concionem, idem ipse S. Ambrosius proul
 gesta sunt, ad sororem Marcellinam exacte describit
³, cum ait : « Sequenti die (erat autem Dominica)
 post lectionem atque tractatum, etc. » Per diem illam
 Dominicam, Palmarum solemnitate intelligit, qua de
 asina et pullo solutis atque ad Christum deductis
 Evangelium ut dictum est consuevit in Ecclesia
 recitari. Quod vero ait, *post tractatum habitam*;
 per tractatum utique intelligit habitam more
 majorum ad populum concionem. Sed et quod subdit,
 eadem ipsa die tradidisse symbolum competentibus
 baptizandis; eandem diem Dominicam, Palmarum
 dictam, significat, qua antiquitus dari symbolum
 competentibus consuevit, ut Isidorus ⁴ et alii testantur.
 Quæ autem tunc ea die contigerint, ut sciamus,
 ipsam Ambrosii epistolam hæc recitemus; sic enim
 se habet ⁵ :

19. « Quoniam omnibus fere epistolis sollicite
 queris de Ecclesia; accepe quid agatur. Postridie
 quam accepi litteras tuas, quibus significaveras
 quod te exagitarent somnia tua, moles inquietudinum
 gravium cepit moveri. Nec jam Portiana, hoc est
 extramurana basilica petebatur, sed basilica nova,
 hoc est intramurana, que major est. Convenerunt
 me primo principes, virtutum viri, comites consistorii,
 ut et basilicam traderem, et procuratorem ne quid
 populus turbatum moveret. Respondi quod erat
 mei ordinis; templum Dei tradi a sacerdote non
 posse. Acclamatum est sequenti die in Ecclesia,
 ut basilica Portiana cederemus. Populus reclamavit.
 Ita tunc discessum est, ut innotuerit se Imperatori
 diceret. Hæc omnia tuensque recitata, duobus diebus
 ante Dominicam gesta esse, superius dictum est.
 Quid vero postea acciderit, ita subdit :

20. « Sequenti die (erat autem Dominica) post
 lectionem atque tractatum, dimissis catechumenis,
 symbolum aliquibus competentibus in baptisteriis
 tradebam basilicæ. Illic nuntiatum est mihi, com
 perto quod ad Portianam basilicam de palatio decanos
 mississent, et vela suspenderent, populi partem
 eo pergere. Ego tamen mansi in numero; Missam
 facere cepti.

21. « Dum ulterio, raptum cognovi a populo
 Castulum quemdam, quem presbyterum dicerent
 Ariani; hunc autem in platea offenderant transcun
 tes. Amarissime flere et orare in ipsa oblatione
 Deum cepi, ut subveniret, ne cujus sanguis in
 causa Ecclesie fieret; certe ut meus sanguis pro

¹ Ambrosii epistolæ ad Marcellinam, lib. 1. c. 27. — Ambrosii epistolæ ad Marcellinam, lib. 1. c. 27.

² Concilium Mediolanense, c. 1. c. 1. c. 1. c. 1. c. 1.

salute non solum populi, sed etiam pro ipsis impiis effunderetur. Quid multa? Missis presbyteris et diaconibus, eripui injurie virum. Condemnationes illico gravissimae decernuntur, primo in corpus omne mercatorum. Itaque sanctis diebus hebdomadis ultimae, quibus solebant debitorum relaxari vincula, stridunt catenae, imponuntur collo innocentium, exiguntur ducenta pondo auri intra totum triduum. Respondent aliqui, se tantum et duplum, si peterentur, daturos, dummodo servarent fidem. Erant pleni carceres negotiatoribus: palatina omnia officia, hoc est memoriales, agentes in rebus, apparitores diversorum comitum, temperare a processu jubentur, specie qua seditionis interesse prohibebantur: honoratis multa minabantur gravissima, nisi basilicam traderent.

22. « Fervebat persecutio, ac si aperuissent portam, prorupturi in omne latius videbantur. Convenit ipse a comitibus et tribunis, ut basilica fieret matura traditio, dicentibus, imperatorem jure suo uti, eo quod in potestate ejus essent omnia. Respondi, si a me peteret quod meum esset, illi est fundum meum, argentum meum, jus hujusmodi meum, me non refragaturum; quanquam omnia quae mea sunt essent pauperum: verum ea quae divina, imperatoriae potestati non esse subjecta ». Illic tunc ipse: ex quibus illud considera, quam longe absit ut jura Ecclesiarum, vel eis descendentium ministrorum sibi vendicare valeat imperator, si nec in ipsam redificatam ecclesiam jus aliquid sibi legitime valeat usurpare. Quod si ab his imperator arceatur, quanta temeritate dicam et impietate inferiores principes ea sibi audeant vendicare? Sed quid ad haec tunc addidit? idem subdit: « Si patrimonium petitur; invadite; si corpus; occurrat. Vultis in vincula rapere? vultis in mortem? voluntati est mihi: non ego me vallobo circumfusione populorum; nec altaria tenebo, vitam obsecrans, sed pro altaribus gratius immolabor.

23. « Horrebam quippe animo, cum armatos ad basilicam Ecclesiae occupandam missos cognoscerem; ne dum basilicam vendicant, aliqua strages fieret, quae in perniciem totius vergeret civitatis. Orabam ne tante urbis, vel totius Italiae busto superverem. Delestabar invidiam fundendi cruoris: offerebam jugulum meum. Aderant Gotthi tribuni; adorabae eos, dicens: Propterea vos possessio Romanae suscepit, ut perturbationis publicae vos praebatis ministros? Quo transibitis, si haec deleta fuerint? Exigebatur a me, ut compescerem populum. Referebam, in meo jure esse, ut non excitemur: in Dei manu, ut mitigaret. Postremo, si me incuctorem putarent; jam in me vindicari oportere, velabduci me in quas velent lerarum solitudines. His dictis, illi abierunt: ego in basilicam veleri totum exegi diem; inde donum cubitum me recepi, ut si quis abducere vellet, inveniret paratum.

24. « Ante lucem, ubi pedem hume extuli, circumfuso milite, occupatur basilica: idque a mi-

litis imperatori mandatum dicitur, ut si prodire vellet, haberet copiam; se tamen praesto futuros, si viderent eum cum Catholicis convenire: alioquin se ad eum certum, quem Ambrosius cogeret, transuros. Prodire de Arianis nullus audebat, quia nec quisquam de civibus erat, pauci de familia regia, nonnulli etiam Gotthi, quibus ut olim plaustrum sedes erat, ita nunc plaustrum ecclesia est. Quocumque femina ista », nempe Justina, « processissent, secum suos omnes caetus vehit. Circumfusa basilicam esse gemitu populi intellexi: sed dum leguntur lectiones, intimatur mihi plenam populi esse basilicam etiam novam, majorem videri plebem, quam omnes cum essent liberi: lectorem effulgari. Quid plura? Milites ipsi qui videbantur occupasse basilicam, cognito, quod praecipissent ut abstinerentur a communionis consortio, ad conventum hunc nostrum venire coeperunt; quibus visis, turbabantur mulierum animi: proripit se una. Ipsi tamen milites, se ad orationem venisse, non ad praelium, loquebantur. Clamavit aliqua populus quam moderate, quam constanter, quam fideliter, poscebat ut ad illam pergeremus basilicam. In illa quoque basilica fertur quod populus praesentiam flagitabat meam. Tunc ego hinc adorstus sermonem sum: Audistis, illi, librum Job hodie legi, etc. »

25. At in eodem quem tunc ad populum sermonem habuit, haec inter alia: « Mandatur denique: Trade basilicam. Respondeo: Nec mihi fas est tradere, nec tibi accipere, imperator, expedit. Domum privati nullo potes jure temerare: domum Dei existimas auferendam? Allegatur, imperatori licere omnia, ipsius esse universa. Respondeo: Noli te gravare, imperator, ut putes te in ea quae divina sunt, imperiale aliquid jus habere. Noli te extollere; sed si vis diutius imperare, esto Deo subditus. Scriptum est: Quae Dei, Deo; quae Caesaris, Caesari. Ad imperatorem palatia pertinent; ad sacerdotem Ecclesiae: publicorum tibi munium jus commissum est, non sacrorum ». Illic cum adeo constanter atque frequenter affirmet et inculcet Ambrosius; compello te, Christiane princeps; quem tutius audies, Ambrosium, an recentiorem haeresiarcham, omnia principibus tributentem? Cui Ambrosius doctrina secundus, si scientiam quavis? si vitae mores; quem habes, cui eadem, vel minima ex parte conferre queas? si pietatem, certam, tuamque catholicam fidem; ex miraculis ab eo vivente atque defuncto editis proba doctrinam. In tam aperta luce adeo creuit, ut adhuc lucem tenebras, et tenebras lucem dicas? Sed quod reliquum est historiae prosequamur, subdit cum haec ipse:

26. « Dum haec tracto, suggestum est mihi, certius regias esse collectas, receptam autem basilicam praesentiam mei poscere. Statimque eo converti sermonem meum, dicens: Quam alta et profunda oracula sunt Spiritus sancti! Matutinus horum lectum est, ut meminisistis, fratres, quod summo

numi dolore respondemus¹ : Deus venerunt gentes in hereditatem tuam. Et revera venerunt gentes, et plus etiam quam gentes venerunt. Venerunt enim Gothi, et diversarum nationum viri : venerunt cum armis, et circumfusi occupaverunt basilicam : hoc nos ignari hinc altitudinis dolabamus, sed nostra impudentia aliud operabatur. Venerunt gentes, sed vere in hereditatem tuam venerunt. Qui enim gentes venerunt, facti sunt Christiani : qui ad invidendam hereditatem venerunt, facti sunt colere Dei : detineros habeo, quos hostes putabam : socios habeo, quos adversarios existimabam. Completum est illud quod de Domino Jesu David propheta² cecinit : quia factus est in pace locus ejus, et confregit cornua arcum, scutum, et gladium, et bellum. Cujus enim hoc munus, ejus quis, nisi tui, Domine Jesu? Videbas ad templum tuum armatos venire, hinc genere populum, et frequentem adesse, ne basilica Dei traderetur. Inde vim militibus, imperatori : mortem aule oculos mihi : ne quid inder hinc furori liceret, inseculisti te, Domine, medium, et fecisti utraque munus, compescuisti armatos, dicens profecto : Si ad arma concurritur, si in templo meo his commoventur, quo utilis in sanguine meo? Gratias itaque tibi, Christe : non legatus, neque nuntius, sed tu, Domine, salvum fecisti populum tuum : conscidisti sacrum meum, et praecidisti me letitia.

27. « Hæc ego dicebam, ratus imperatoris animum studio militum, obsecratione comatum, precatu populi posse misescere. Interea mutatur mihi, missum notarum, qui mandata dederet. Concessi paululum, mandatumque infatam : Quid tibi visum est, inquit, ut contra placitum faceres? Respondi : Quid placitum sit, ignoro; quidve temere factum dicatur, incertum habeo. At : Cur presbyteris ad basilicam destinasti? Si tyrannus es, scire volo, ut seram quemadmodum me adversus te prepararem. Respondi, dicens, me nihil in prejudicium fecisse Ecclesiam : eo tempore quo basilicam occupatam esse a militibus basilicam, gentium tantummodo libertatem habuisse : multisque adhortantibus ut eo periretela divisæ : tradere basilicam non possum, sed pacem non debeo. Postea vero quam cognoverim certas regis inde esse sublatas, cum populus eo me deposceret, direxisse presbyteros, me tamen indolisæ me, sed divisæ : Gredo in Christo, quod ipse nobiscum faceret Imperator. Si hæc tyrannus viderem, habeo arma, sed in Christi nomine; habeo offerendi mei corporis potestatem. Quid morantur ferre, si tyrannum putant?

28. « Veteni jure a sacerdotibus donata imperiali non usurpata. Et vulgo dicit, quod imperatores sacerdotum magis optaverunt, quam imperium sacerdotibus, Christus³ heret, ne rex fieret. Hæc enim tyrannidem nostram, Tyrannus sacerdotibus, mirum est. Num mirum, inquit, tui potius sum, cavere tamen, ne ipse sicut tyrannum faceret, cum

Deus adversarium non excitavit. Non hoc Maximum dicere, quod tyrannus ego sim Valentiniiani, qui se mea legationis objectu queritur ad Italian non potuisse transire. Abdidit quia nunquam sacerdotes tyranni fuerunt, sed tyrannos sepe sunt passi. Exactus est totus ille dies in morte nostro; scissa tamen ab illudentibus pueris coram regis. Erant ille veluti affixus titulus, quo significaretur basilica vendicata ab imperatore : quod enim putaretur illic venturus imperator, ex more certis tensis locus paratus eidem fuit. Sed pergit : « Ego domum redire non potui; quia circumfusi erant milites, qui basilicam custodiebant. Cum fratribus psalmos in Ecclesia basilica minore diximus.

29. « Sequenti die fuit hæc feria secunda majoris hebdomadae, lectus est de more liber Jona; quo completo, hunc sermonem adorsus sum : Liber lectus est, fratres, quo prophetatur, quod peccatores in penitentiam revertantur. Acceptum est ita, ut speraretur in presenti futurum » : et post pauca : « Nec mora, nuntiatur Imperatorem jussisse, ut recederent milites de basilica; negotiatoribus quoque quod exactum de condemnatione fuerat, redderetur. Quæ tunc plebis totus editia fuit? qui totius populi plausus? qua gratia? Erat autem dies quo sese Dominus pro nobis tradidit, quo in Ecclesia penitentia relaxatur. Certatim hoc nuntiare milites, irruentes in altaria, oculis significare pacis insigne. Tunc agnovi quod Deus venem antelucanum percuteretur, ut tota civitas servaretur. Hæc gesta sunt, alque nitam jam finita; sed graviore motus futuro plena commotionis imperialia verba indicant. Ego tyrannus appellor, et plus etiam quam tyrannus. Num cum imperatorem comites obs erant, uti prodiret ad ecclesiam, idque petitu militum facere se dicerent; respondit : Si vobis jussisset Ambrosius, vinculum me tradidit, quo in Ecclesia penitentia relaxatur. Quam vocem omnes cohortuerunt, sed habet a quibus exasperetur.

30. « Denique etiam speciali expressione, Calligonis præpositus cubiculi mandare mihi ausus est : Me vivo, tu condemnis Valentiniannum? caput tibi tollo. Respondi : Deus permittat tibi, ut impleas quod minaris : ego enim patiar quod episcopi; tu facies quod spales. At nitam Dominus avertat eos ab Ecclesia, et in me omnia sua tela convertant, meo sanguine stigm suam expleant. Hactenus ad Marcellinam sororem Ambrosius. At quid post hæc de Calligone præfecto cubiculi adeo impudenti, ultimam supplicium Ambrosio comminanti? Inultum eunuchi prociacum sicut abire Dominus? minime gentium. Sed quid in eum? Res digna memoria, cum ab ipso Ambrosio, tum a Paulino prætermisæ, haud voluit Deus ut relinquere penitus obvoluta silentio; siquidem S. Augustinus alia occasione agens contra Julianum Pelagianum de eunuchorum concupiscentia, inter alia attingit hæc obiter his verbis⁴ : « Est tamen

¹ Psal. CXXV. — ² Psal. LXXV. — ³ Job. VI. — ⁴ 2. Cor. XII.

⁵ Arg. cont. Julian. Pelag. lib. VI. c. 14.

concupiscentia spalonum, pudiceque comprimitur, ne concumbendi quamvis irritus ipse conatus in eam turpitudinem veniat, propter quam Calligonum Valentiniani junioris eunuchum gladio novimus elidere punitum, meretricis confessione convictum ». Ita Augustinus. Vides ex his, quam Deus severus sit vindex servorum suorum, cum sicut Euthymio ante, ita et Calligono postea aequa lance pensatum reddidit, quod in sanctum fuerant supplicium comminati.

31. Al de rebus triduo illo gestis idem S. Ambrosius epistolam scripsit ad omnes Italiae episcopos, quae penitus excidit, tanquamque superest breve fragmentum, quod S. Joannes Damascenus ex ea recitat; sic enim ait¹ : « Al Mediolani Pontifex Ambrosius in epistola quam ad universam Italiam scripsit, haec habet : Mibi autem, tertia nocte, cum ex inedia corpus laboraret, non dormienti, sed in mentis stupore constituto, sese ostenderunt cum quadam persona beato Paulo apostolo simili; ut ejus effigies pictura in tabulis expressa facile declarabat ». Haec tantum ibi ex Ambrosio, Utiam ipsa integra extaret epistola.

32. Sed quae post haec sunt subsequuta, admiratione plane digna. Uni Ambrosio pro ecclesiastica libertate pugnant, populus ac milites, subditi atque principes, terra caelumque, mortales et superi, viventes atque vita functi, et quid insuper? ipsi denique spiritus adversarii, licet inviti, ei tamen praesto fuere. Dicamus de singulis. Mirandum sane fuit, universum populum Mediolanensem episcopo potius quam imperatori, tanto periculo suorum capitum atque bonorum, sludere ardentissimis conatibus delegisse; ipsos mercatores lucri cupidos, ut adversus Imperatorem faverent Ambrosio, omnia contempsisse; et nobiles, quos Honoratos vocat, praefuisse crucis ignominiam Regie Pharaonis; sed majoris admirationis illud accessit, milites qui ad expugnandam basilicam accessissent, momento temporis esse conversos in defensores; et qui venerant fundere in basilica sanguinem, mutatos una fuisse cum Catholicis ad Deum preces. Sed quod ne sic quidem emolliretur Justinae animus, quem in pietas in silicem obdurarat, et filium imperatoris in Ambrosium acrius concitare urgereque feminico furore pergeret; Deus pro Ambrosii defensione Maximum imperatorem commovit: qui primo (ut par erat) his datis litteris voluit Valentinianum admonuisse² :

33. *Maximus imperator scribit ad Valentinianum Augustum pro Ambrosio.* — « Nisi clementia nostra circa serenitatem tuam tides simplex esset, et gratia plena concordiae, confido etiam quod commoda rationibus meis esse possent haec, quae nunc agi dicuntur in partibus tranquillitatis tuae catholicae legis turbatio atque convulsio. Quid enim tam optandum possit esse ei, si quis esset nimis, quam adversus Ecclesias Dei, hoc est adversus

Deum ipsum, et aliqua moliri, et tibi error excusabilis non est, ibi velle peccare? Sed quoniam serenitati nostrae, et in Deum religio major, quam violari etiam ab inimicissimo quoque non optabile nobis arbitramur; et circa serenissimam juventutem tuam tam arcta nostri cura, tam sedula est, ut recte facta magis nos tua, quam errata delectent: ideoque perennitatem tuam credidimus commoneandam, ut introspecta ratione nominis summi, et majestatis ipsius considerata potentia, quid agere debeas solida mente perpendas. Audivi enim nam fama non patitur occultari, praesertim quod agatur in populos, novis clementiae tuae edictis, Ecclesiis catholicis vim illatam fuisse, obsideri in basilicis sacerdotes, multam esse propositam, penam capitibus adjectam, et legem sanctissimam sub nomine nescio cuius legis everti. Hoc quam grave sit, poteris intueri, si Dei magnitudinem volueris cogitare. Erubescio, si quam crediderit serenitas tua astruere velle rationem, et Dei agere causam.

34. « Quid enim si hoc solum esset? Si enim jam per tot secula coacta et confirmata multares, parvam ne excitare discordiam viderem? Ipsi humanis legibus in hac mortalitate habet nostra reverentiam consuetudo; et in re jam vel ista atque usitata aliquid novum fecisse, reprehensio est. Italia omnis atque Africa hoc sacramento credunt; haec fide gloriantur Gallia, Aquitania, omnis Hispania, Roma ipsa venerabilis; cuius etiam in hac parte principalis est, quod Deum sicut sequi voluit, agnovit. Confitebor ipse, quod non sine merore dictum est; solum dissentiat Illyricum: utiam quod errasset, non extaret exemplum. Utiam illud incoherente (columnae arianae legis Mursense oppidum permaneret, et non ad iudicium quoddam erroris miseris concidisset; quia ipsos errasset auctores, ne praecipua irati numinis ultione procurrerent. Periculose, mihi crede, divina tentantur.

35. « Venerabilis memoriae divus Valentinianus pater clementiae tuae hac fide fideliter imperavit; nihil ille attingere voluit, quod bene constitutum videbat. Hi certe sub eodem, episcopi jam fuerunt. Quae tanta mutatio, ut qui antea sacerdotes, nunc sacrilegi iudicantur? Iisdem certe praecipis, iisdem sacramentis dicati, eandem fide credunt, qua ante crediderunt. An putat venerabilis mihi serenitas tua, conceplam semel in annis hominum religionem, quam Deus ipse constituit, posse convelli? Quanta ex hoc discordiae exortabuntur? quanta contentiones oboriantur? Quam crebra ac pestiferae seditiones? quanta et quae perveientia ad Deum vota iustorum? cum inter Christianos quod dictu metus sit, quaedam persecutio imago nascatur?

36. « Videtur in quam partem hanc scilicet mentem nostram interpretaris; nullo certe maiori genere curam meam circa clementiam tuam probare tibi possem, quam si te horter, ut desistas. Puto enim recognoscas, quod nemo hoc suadet tui nimis. Haec amabiliter a nobis dicta esse, opto ut intelligas, spero quod credas. Unde equum admodum est, ut

¹ Damas, de Iniquis, orat. II. — ² Tom. I, ep. Rom. Poutif.

sancto munim de ty convellis; Italian enim, et venerabilem Romam, ceterasque provincias suis Ecclesis, suis sacerdotibus reddas, neque te medium intersas; cum sis sat, justus eos qui a catholica Ecclesia Arianorum interpretatione interventione discesserint, errorem suum vera religione cantare, quam recte sentientibus suam immulere gravitatem ». Hactenus Maximus ad Valentianum: quibus plane apparuit, non Mediolanensem duntaxat Ecclesiam ipsam Valentianum vexasse, sed omnes existentes in proximo sibi subditis, illo edito, quod scripsisse Augustinus diximus, edicto, quo jubebantur ab Ecclesia ejus catholici sacerdotes, resistentes terri gladio, curiales proscindi, nisi Imperatoris mandatum implerent. Porro de Maximi imperatoris studiis pro detensione fidei, et Ambrosii liberatione, Theodoretus hæc habet¹: « Tibi », inquit, « Maximus tyrannus de facinore contra preclarissimum veritatis præconem Ambrosium per Valentianum admisso certior factus esset, scribit ad Valentianum liberas, hortaturque uti tum a bello contra pietatem faciendo desistas, tum ne palerianam pietatem prodere moliaris. Postremo minatur bellum, si non obtemperaret, se contra cum suscepturum, etc ». Adit ipsum Maximum ac ex causa contestim in Italian contendisse, Verum, nisi Theodoretus in dias diversas a recitatis Maximi litteris inciderit, de bello indico nulla in his mentio fit.

37. *Inventa corpora martyrum Gervasii et Protasii*. — At cum nec sic compereretur Justina in exaztando S. Ambrosium petulantia; e caelo exsanctis, e terra ex recessis sanctorum martyrum sacris reliquiis impeditur a Deo dignissimo sacerdoti presidium: quoniam autem modo id acciderit, a S. Augustino, qui interitum, primum hæc accipit²: « Tunc memorabo antistiti tuo per visum aperuisti, quo loco laterent martyrum corpora Protasii et Gervasii; quæ per tot annos incorrupta in thesauro secreti tui recondideras, unde opportune promeres ad coercendam rabiem feminæ, sed regiam. Cum enim propalata et effossa, digno cum honore transferrentur ad Ambrosianam basilicam; non solum pios immundi vexabant spiritus, confessis eisdem demouibus sanabatur; verum etiam quidam plures annos ævus, civis, civilitalique notissimus, cum populi tumultuantis lætitiæ causam quæsisset, atque audisset, exivit, corpore se ut diceret, summa ducem rogavit. Quo perductus, impetravit admitti, ut sudario tangere feretrum præficus in conspectu tuo mortis sanctorum tuorum. Quod ubi fecit, atque admovit oculis; contestim aperti sunt. Inde tanta discurrens, inde laudes tue ferventes, Incendes; inde illius munice amicus etsi ad credendi sanitatem non appetitus, a persequendi tamen furere compressus est. Gratias tibi, Deus meus ». Hæc in Confessionibus Augustinus, atque in commentariis de Civitate Dei³, sed et ubi sic

hæc⁴: « Tante », inquit, « glorie martyrum etiam ego testis fui, ubi Mediolani eram, facta miracula novi, etc ». Recenset enim miraculum de cæco hunc luci reddito factu sacrorum pignorum, « Erant enim dierum martyrum corpora », inquit Paulinus⁵, « in basilica posita, in qua sunt hodie corpora Naboris et Felicis martyrum. Sed sancti martyres Nabor et Felix celeberrime frequentabantur; Protasii vero et Gervasii martyrum ut nomina, ita etiam sepultura incognita erant, in tantum ut supra ipsorum sepulera ambularent omnes qui vellet ad cancellos pervenire, quibus sanctorum Naboris et Felicis martyrum corpora ab injuria sepulcri defendebantur, etc ». Subdit de curatione a satana arreptorum, et de illuminatione cæci.

38. Sed hæc eandem pluribus ipse Ambrosius in epistola ad Marcellinam sororem⁶, ubi et de occasione horum perquirendorum corporum martyrum oblata ex dedicatione ecclesie hæc habet exordio ipsius epistolæ his verbis:

« Domine sorori vitæ atque oculis preferende frater. Quia nihil sanctitatem tuam soleo eorum præferre, quæ hic ferantur absente; scias etiam sanctos martyres a nobis esse repositos. Nam cum basilicam dedicasset, multi tanquam non ore interpellare coperant, dicentes: Sic in Romana basilica dedices. Respondi: Faciam, si martyrum reliquias invenero. Statimque subit velut ejusdam ardor præragii, Quid multa? Dominus gratiam dedit. Formidantibus etiam clericis, jussi eruderi terram eo loci qui est ante cancellos sanctorum Felicis atque Naboris. Inveni signa convenientia; adhibitis etiam quibus per nos manus imponenda foret; sic sancti martyres emungere cepimus, ut adhuc nobis silentibus arriperetur urna, et sterneretur prona ad locum sancti sepulcri. Invenimus mira magnitudinis viros duos, ut præca atas ferelat, ossa omnia integra, sanguinis plurimum. Ingens concursus populi per totum illud biduum. Qui multa? Condidimus integra ac ordine, transtulimus vespere jam incumbente ad basilicam Faustæ; ibi vigilata nocte, manus impositio. Sequenti die transtulimus ea in basilicam, quam appellant Ambrosianam. Dum transferimus, ævus sanatus est. Talis mihi ad populum fuit sermo: Cum tam effusam, etc. »

39. Voluissimus sermonem integrum descripsisse ex ea Ambrosii epistola, ad renovandam memoriarum sacrorum antiquorum Catholicæ Ecclesie ritum, de quibus sæpe pluraque superius, nimium de usu dedicandarum ecclesiarum non sine reliquiis sanctorum martyrum, ipsoque cultu sanctorum; nisi nimia prolixitas fastidium attulisset. Porro de immensitate miraculorum hæc notatu digna eadem oratione ipse Ambrosius⁷: « Cognovistis, imo vidistis ipsi multos a demoniis purgatos,

¹ Theod. l. c. v. c. 33. — ² Aug. Conf. lib. IX. c. 7. — ³ Aug. de Civit. Dei. Lib. VIII. c. 25.

⁴ Aug. serm. de divers. 39. — ⁵ Paulin. in Vit. S. Ambros. — ⁶ Ambrosii epist. LXXXV. — ⁷ Idem. ibid.

plurimos etiam ubi vestem sanctorum manibus contigerunt, his quibus laborabant debilitatibus absolutos: reparata velusti temporis miracula, quo se per adventum Domini Jesu gratia terris major infederal, umbra quadam sanctorum corporum plerosque sanatos cernitis. Quanta oraria iactantur? Quanta indumenta super reliquias sacratissimas, ut factu ipso medicabilia reposcantur? Gaudent omnes extrema linea contingere; et qui contigerit, salvus erit». Hæc ipse summatum: quibus intelligas hujus temporis Fidelium propensiore cultum erga sacras reliquias sanctorum martyrum, quarum cultum operatione miraculorum Deus sæpius comprobavit. Et in fine orationis: «Acclamavit populus, ut in Dominicum differretur diem martyrum depositio; sed tandem obtentum, ut sequenti fieret die. Sequenti die talis mihi ad populum sermo fuit: Hesterno die tractavi vesiculum: Dies diei eructat verbum, etc.» Ubi agit de Arianorum perfidia commantium obscure: infidelitatis caligine claritudinem martyrum tot miraculis coruscantium: ait enim de illis¹: «Ariani dicunt: Non sunt isti martyres, nec torquere diabolum possumt, nec aliquem liberare; cum tormenta demonum ipsorum voce probentur, et beneficia martyrum remediis cæcorum, et absolutorum iudiciis declarentur. Negant cæcum illuminatum; sed ille non negat se sanatum. Ille dicit: Video, qui non videbam. Ille dicit: Cæcus esse desivi; et probat facto. Isti beneficium negant, qui factum negare non possunt. Nolus homo est, publicis cum valeret mancipatus obsequiis, Severus nomine, lanus ministerio; deposuerat officium, postquam incidat impedimentum. Vocat ad testimonium homines, quorum ante sustentabatur obsequiis; eos iudices suæ visionis accersit, quos habebat testes et arbitros cæcilitatis. Clamat, quia ut configit tumbriam de veste martyrum, qua sacre reliquie vestimtur, redditum sibi lumen sit, etc.» Inferius autem quo modo ipsi spiritus nequam redarguerent, coacti licet, Arianorum impietatem, hæc habet:

40. «Audivimus hodie dicentes eos, quibus manus imponebatur; neminem posse esse salvum, qui Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum negaret, qui Trinitatis omnipotentem virtutem non crederet: confitetur hoc diabolus, sed Ariani nolunt fateri: Dicit enim diabolus, sic torquatur, quemadmodum ipse a martyribus torquebatur, qui Spiritus sancti Deitatem negavit. Non accipio a diabolo testimonium, sed confessionem: invitus dixit diabolus, sed exactus et tortus: quod nequitia supprimit, extorquet injuria. Cedit diabolus plagis, et adhuc credere nesciunt Ariani? Quanta perpressi sunt? et quemadmodum Pharao, malis suis indurantur. Dicebat diabolus, ut scriptum legitimus: Scio te quis sis: Tu es Filius Dei vivi. Dicebant Judæi: Nescimus quis sis. Dicebant hodie et superiori die vel nocte demones: Scimus quia martyres estis, et Ariani

dicunt: Nescimus, nolumus intelligere, nolumus credere». Hæc et alia de veritate miraculorum sanctorum martyrum.

41. Postea vero accidit, quod addit his Paulinus, ingens prodigium, quo didicerunt Ariani in martyres non oblatrare; ait enim: «Deus tamen qui gratiam Ecclesie suæ augere consuevit, non passus est diu insultari a perdidis, sanctis suis. Unus ilaque ex ipsa multitudine subito arreptus spiritu immundo clamare cepit, ita torqueri eos, ut ipse torquebatur, qui negaret martyres, vel qui non crederent in Trinitatis unitatem, quam docet Ambrosius. At illi hæc voce confusi, qui converti debuerant, et dignam tali confusione agere poenitentiam, in piscinam demersum hominem necaverunt, perfidia homicidium jungentes». Magna hæc: at illud quidem ceteris excellentius recte intuenti miraculum videri potuit, quod furor ille incitate flammæ rabiei feminea a sanctis martyribus, mox ut apparuerat, extinctus fuit; adeo ut qui negabant ore, opere veritatem timore martyrum confirmarent; de quibus hæc Paulinus¹: «Denique ex hoc tempore», quo scilicet invente sunt reliquie martyrum, «sedari cepit persecutio; quæ Justine furore accendebatur, ut sacerdos de Ecclesia pelleretur. Tamen adhuc intra palatium multitudinem Arianorum cum Justina constituta deridebat tantam Dei gratiam, quam Ecclesie suæ Catholice Dominus Jesus meritis martyrum suorum conferre dignatus est: venerabilemque virum Ambrosium narrabat pecunia comparasse homines, qui se vexari ab immundis spiritibus mentirentur, atque ut ab illo, sic et a martyribus se torqueri dicerent». Subdit inferius, ipsos demones clamare solitos, non a martyribus tantum, sed etiam ab Ambrosio se torqueri: quod etiam S. Augustinus testatur in commentario *De cura agenda pro mortuis*². At quo modo hoc? in puero Probi prefecti, quem diabolus arripuerat, aperte demonstratum est, ut idem Paulinus inferius tradit.

42. Absoluta igitur Ambrosius concione, sacra pignora, ut decebat, suo loco recondidit; ita tamen, ut ex eis partem aliquam sibi servaret, erogandam in diversas Ecclesias, quæ ardentissimo studio eorundem sanctorum martyrum reliquias ex diversis locis expeterent, ut in eorum honorem basilicas vel erigerent, vel in jam edificatas reponerent. Allata sunt ipsæ quidem Romam, ubi nomine eorundem sanctorum a Vestina nobili ac prædiviti templa erectus est titulus, qui postea ab Innocentio Papa fuit dedicatus: id enim habet liber de Romanis Pontificibus in Innocentio. Accepit eandem quoque reliquias martyrum S. Paulinus, quas collocavit in nuper a se erecta Fundana basilica, testatum id ipse ad Severum³ scribens. Insuper sanctus Gaudentius Brivianus episcopus acceptas ab eodem Ambrosio ipsas reliquias condidit in basilica dicta, Concilium

¹ Andr. serm. 91.² Paulin. in Vit. Ambros. — ³ *De cura agenda pro mort.* — Paulin. epist. VII.

sanctorum . tradit et ipse in sermone quem habuit in ejusdem dedicatione. In Gallias quoque easdem perlatas fuisse reliquias, atque in honorem eorundem martyrum erectas esse Memorias, affirmat Gregorius Turonicus¹. Fuerunt quoque eorundem martyrum reliquiae perlatae in Africam, ibique in Victoriana villa frigida millibus ab Hippone collocatae, ubi ipsorum nomine erectam fuisse Ecclesiam sanctus Augustinus² enarrat. Sed et Euphrius in Aethi. Severino affirmat, ad Noricos etiam pervenisse eorundem martyrum veneranda pignora. Vide ex his flagrantium catholicorum fidelium studium erga reliquias sanctorum martyrum . cuius insinuandi antiqui usus causa haec recensuisse volumus. Sed jam ad res Mediolanenses, ad ipsam, inquam, S. Ambrosium revocetur oratio.

13. *Confusa Justina legatum mittit Ambrosium ad Maximianum, quoque modo ille legatione junctus sit.* — At quid Justina post haec? Quae palam Ambrosium persequi rubore suffusa desierat, eundem etiam aggredi pertentavit : nam sicarium in eum, prohi scelus! iniecit; il eum Paulinus³ testatur his verbis : « Alius etiam gladium ferens ad cubiculum usque pervenit, ut interficeret sacerdotem ; sed cum elevasset manum districto gladio, dextera obrigente, remansit. Tunc se missum a Justina postquam confessus est; brachium, quod inique eum extenderetur, rignerat, sanatum est confessione ». Haec Paulinus. Sed miraris missum esse ad necem sancti sicarium? Scito ad hoc ipsum obendum inducos et demones : quod non prius cognitum est, quam post ipsius Justinae mortem; angelo extorquente a soule perpetrati delicti confessionem; res gesta ita describitur ab eodem Paulino : « Mortua vero Justina, quidam aruspex, Eusebii nomine, non opere, in causa maleficium eum a iudice loqueretur; aliud quam interrogaretur taceri cepit; clamabat eum, ab angelo majora tormenta sibi adhiberi, eo qui custodiret Ambrosium; quoniam temporibus Justinae ad extirpanda odia popularium in episcopum, cacumen tecti Ecclesiae conscendens, medio noctis sacrificaverit ; Sed quanto instantius et sollicitius opera maligna exercebat, tanto magis amor populi circa fidem catholicam et Domini sacerdotem convalescebat. Misisse etiam se et demones, qui illum interirent, volebatur; sed demones renuissasse, se non solum ad ipsum appropinquare minime posse, verum etiam nec ad fores domus, in qua manebat episcopus; quia ignis insuperabilis omnia illud aedificium comminaret, ut etiam longe positi urerentur, atque ita cecidisse arces suas, quibus adversus Domini sacerdotem se aliquid posse arbitrabatur ». Haec Paulinus.

14. At quis tandem finis adeo inhumanis in Dei sacerdotem Ambrosium pertinacissime feminae per-

secutionis? Accidit plane secundum illud propheticum⁴ : « inimicus ejus inquam confusione; super ipsum autem efflorescit sanctificatio mea ». Ipsa enim etsi non cedens, victa tamen atque confusa, omnibus facta ludibrio remansit Augusta delusa : cum e contra magnus antistes, de prostrata cum impiis impudate victoriosi gloriose, ore omnium predicaretur; adeo ut demones etiam ipsi ejus praeconia celebrare, quantumlibet inviti compellerentur. Sed parva adhuc Deo visa haec sunt sacerdotem suum amplioribus honoribus prosequenti, quos illi exhiberi voluit ab iisdem principibus qui eum fuerant persecuti, ab ipsa, inquam, Justina Augusta etoque Valentiniano imperatore, idque hoc ipso anno, ut ex hoc violentior divina demoustraretur exactio, quo ceterior fuit ab inimicis extorta; factumque ferme momento temporis, ut qui mille necendi artibus incessabili indefessoque studio Dei antistitem appellissent, fidem mox ipsum adirent supplices, ipsumque suae ipsorum salutis arbitrum et servatorem imperii profitemes, in summo discrimine constituti, sibi atque imperio supplicias ab eo quamprimum ferri regerant. At quoniam erant tunc ipsorum praesentissima, quibus adeo premebantur, augustiae? Dicam paucis.

15. Maximus in Gallis imperator, quod diu mente conceperat, Alpes enim exercitu superare, summique rerum potiri Occidentalis imperii, hoc ipsum proxime expleturus nuntiatur. Una in Ambrosio spes, ut, quod alias ante experiri fuerant, legatione sua Maximum lalia conantem coerceat. Sicque magno dispensationis divinae iudicio, qui paulo ante ab iisdem Augustis Ambrosius tyrannus appellabatur, modo ut tyrannum coerceat, in Gallias legatus proficisci rogatur. Suscepit ipse munus haud invidus, qui sciret eum Christianorum omnium, tum praesertim antistitis esse numeris, exemplo et doctrina Christi, beneficiorum cumulo acceptas injurias compensare. At non ut prior, ita posterior hac Ambrosii legatio feliciter cessit; nimium quod iusta fuisset jam divina sententia definitum, eos qui de pellendis ut dictum est ab Ecclesiae catholicis sacerdotibus promulgasset edictum, a suo ipsorum fore expellendo Imperio, et paterna hereditate privandos, ut sic posteri intelligerent principes, quanto periulo incessant Ecclesiae et sacerdotes. Quae autem suscepta ejusmodi legatio continerit, summa ejus ab eodem Ambrosio⁵ alibi sic exprimitur : « Ego tunc iterum legatus repetivi Gallias, et mihi dulces illud officium fuit, pro salute tua primo, deinde pro pace atque pietate, qua fraternas reliquias postulabas, nondum pro te securus, et jam pro fraterna sepulturae honore sollicitus ». Haec ipse.

16. Porro in hujus numeris functione ita se gessit Ambrosius, ut patreflex omnes, quibus Maximus nitebatur velare tyranidem, iustumque adornare bellum, ipse certis rationibus constantia

¹ Greg. Turon. de Glog. inart. c. 47. et Hist. Liv. 1. lib. X. c. 31. 160 Ann. lib. II. c. 20. — ² Aug. de Civit. Dei. 1. XXII. c. 8. — Paulin. in Vit. S. Ambros.

³ Paul. c. 1. — Ambros. orat. de obitu Valentin.

sacerdotali dissolveret, probaretque Valentinianum injuriam passum esse, nec quid leve in ipsum Maximum contulisse. Sed et prudenter specie petendi cadaveris Gratiani, ejusmodi legationem ad explorandum Maximum animam, velandam putavit: cum tamen revera ut istud ipsum ageret, mitteretur. Quid autem ab eo hac in legatione actum sit, scripta ab ipso epistola ad Valentinianum Augustum declarat, qua singularium rerum gestarum relatio continetur, quae sic se habet¹:

47. « Ambrosius Valentinii no imperatori.

« Elsi superioris legationis meae fides ita approbata sit tibi, ut ratio ejus a me non quaereretur satis enim claruit, eo ipso quod aliquot dies retentus sum intra Gallias, me violentiam a Maximo non recepissem, neque iis adstipulatum, quae ad voluntatem ejus magis, quam ad pacem propenderent; denique non commisisses secundam legationem, nisi primam probasses; quia tamen regredienti mihi decernendi secum impositam necessitatem, ideo hac epistola expositionem legationis meae insinuantem putavi, ne cujusquam sermo veris prius vana inleveret, quam recitulus meus integra et sincera veritatis expressa signaculo manifestaret.

48. « Cum pervenissem Treviros, posttridie processi ad palatium. Egressus est ad me vir Gallicanus praepositus cubiculi, cumque regius, Poposci adeundi copiam, Quaesivit, num rescriptum haberem clementiae tuae. Respondi, habere. Reverti, non posse me nisi in consistorio videri. Dixi, non esse hunc morem sacerdotalem; certe esse aliqua, de quibus secreto (serio) deberem cum suo principe confabulari. Quid plura? Consultuit eum; sed eadem referenda credidit, ut liqueret etiam priora ex illius arbitrio deprompta. Dixi tamen, alienum id quidem a nostro munere, sed me recepto officio non defuturum; gratiam mihi esse humilitatem in tuo praesentium, et quod verum est, fraternae pietatis negotio. Et sedit in consistorio, ingressus sum, assurrexit, ut osculum daret. Ego inter consistorianos steti. Hortari coeperunt alii ut ascenderem; vocare ille. Respondi ego: Quid oscularis eum, quem non agnovisset? si enim me agnovisses, non hoc loco videres. Commodus es, inquit, episcope. Non, inquam, injuria, sed verecundia, quod alieno consisto loco. Et prima, inquit, legatione ingressus es consistorium. Nec illud, inquam, mei erroris fuit: vocantis, non ingredientis vitium est. Cur, inquit, ingressus es? Qui, inquam, tunc ut inferiori pacem petebam, nunc ut aequali: Cupis, inquit, beneficio, aequali? Respondi: Omnipotentis Dei, qui Valentiniano regnum, quod dederat, reservavit.

49. « Ad postremum erupit, dicens: Quomam me iusisti, ut ille Baulo, qui sibi regnum sub specie pueri vendicare voluit, qui etiam barbaros mihi misit, quasi ego non haberam quos possum adducere, cum mihi tot milia barbarorum indident, et annonas a me accipiant. Quod et ego tunc quando

Venisti, non essem retentus; quis mihi obstitisset, et virtuti meae? Ad haec ego leniter: Non opus est, inquam, ut commoveraris, cum causa nulla sit commotionis; sed p.ienter audis quae referantur istis. Propterea et ego veni, quia prima legatione dum mihi credis, per me deceptum te esse asserebas. Gloriosum mihi est hoc pro salute pupilli imperatoris. Quos enim episcopi magis quam pupillos debemus lucri? Scripsum enim est²: Iudicate pupillo, et iustificate viduam, et eruite injuriam accipientem: et alibi³: Iudicis viduarum et patris orphanorum. Tamen non exprobrabo beneficium meum Valentiniano. Et verum loquar: Ubi ego tuis legationibus obstiti, quo minus intrares in Italiam? quibus rupibus? qua acie? quibus numeris? An vero corpore meo clausi Alpes? Utinam hoc meum esset: objectionem non timebam, non vererer criminationes tuas. Quibus promissis lusi te, ut paci acquiesceres? Nonne intra Gallias juxta urbem Moguntiacum comes Victor occurrit mihi, quem direxisti, ut pacem rogaret? In quo ergo te fefellit Valentinianus, qui prius pacem a te rogatus est, quam postularet? In quo fefellit Baulo, qui devotionem imperatori exhibuit suo? an quia principem suum non prodidit? In quo ego te circumscripsi? qui ubi primum veni, cum dices quod Valentinianus ad te quasi filius ad patrem venire deberet; responderim, non esse equum, ut aspero hiemis tempore puer cum matre vidua penetraret Alpes; sine matre autem tanto itinere dubiis rebus committeretur. De pace nobis legationem commissam, non de adventu ejus promissionem; spondere nos id non potuisse, certum est, quod mandatum non erat; me certe nihil spondidisse; adeo ut dices: Expectemus quid Victor responsi ferat. Illud autem, liquet, me retento, pervenisse Mediolanum, negatumque ei quod postulabat: de pace tantum conspirare studia, non de adventu Imperatoris, quem moveri non oporteret. Praesens eram, ubi Victor rediit. Quo modo ergo revocavi Valentinianum?

50. « Legati iterum missi ad Gallias, qui epus adventum negarent, apud Valentianum Gallorum me repererunt: milites utriusque partis qui custodirent juga montium offendi revertens. Quos ego tuos revocavi exeretis? quas de Italia reflexi aquilas? quos immisit barbaros Baulo comes? Et quid mirum, si hoc Baulo fecisset Transrhenuanus genere, cum tu mitteres Imperio Romano barbarorum auxilia, et terras Translimitanas, quibus commensus provincialium tributa solvebant? Vide autem quid intersit inter tuas mutationes et Valentinianum Augusti pueri mansuetudinem. Tu flagitabas quod barbarorum stipatus agnuntibus Italia te intruderet. Valentinianus Hunnos atque Alanos appropinquantes Galliae per Aemaniae terras reflexit. Quid habet invidia, si Baulo barbaros cum barbaris fecit decernere? quomodo dicitur in militem Romanum

¹ Ambt. epist. XXXII.

² Luc. I. P. 16. 17.

occupas, dum is adversum se utrinque profendit, in medio Romani imperii sinu Juthungum populabantur Rhætas, et ideo adversus Juthungum Hunnos accitus est. Item tamen quia de finitimo proterebat Memniam, et jam vicina mali urgebat Gallias, coactus est triumphos suos deserere, ne tu times, contra utrinque factum. Tu fecisti incurari Rhætas: Valentinianus suo tibi auxilio pacem redemit.

51. «Aspice illum quoque qui filii ad dexteram assistit, quem Valentinianus, cum posset suum dolorem ulcisci, honoratum ad te redire fecit: tenebat eum in suis terris, atque in ipso nubio necis fraternæ frenavit impetus; nec tibi vicem, etsi non parilis dignitatis, ejusdem tamen necessitudinis retulit. Contra ergo, te iudice, utrinque factum, ille tibi fratrem tuum viventem remisit; tu illi vel mortuum reddere. Quid illi reliquias germani abnegas, qui filii adversum se auxilia non negavit? Sed vereris, ne exaviarum reditu renovetur infidelitatis dolor: hoc enim allegas. Quem viventem deseruerunt, eum detulerunt percipit? Quid eum mortuum times, quem occidisti, eum posses reservare? Hostem, inquis, meum peremi. Non ille tuus hostis, sed tu illius. Ille jam non sentit defensionem: tuam causam considera. Si quis adversum te hodie Imperium in his partibus usurpandum putet; quero, utrum te hostem illius dicas, an illum tibi? in fallor, usurpator bellum inert, imperator jus sumi tuetur. Ergo quem non debueras occidere, ejus reliquias negas? Habeat Valentinianus imperator vel fratris exuvias, pacis tue obsides. Et quo modo allegabas, quod eum non mandaveras occidi, quem prohibes sepeliri? Poterit tunc credi, quod ei non invideris vitam, cui etiam sepulturam invidis?

52. «Sed ad me revertar. Audio te queri, quod se ad Theodosium imperatorem potius contulerint, qui sunt cum Valentiniano imperatore. Quid igitur futurum sperabas, cum tu refugientes eos ad penam posceres, captos necares: Theodosius autem muneribus ditaret, donaret honoribus? Quos, inquit, occidi? Respondi et, Balthoum: at quem virum? qualem bellatorem? Hæceme tui justa causa exilii, quod imperatori suo fidem servavit? Non ego, inquit, eum jussi occidi. Respondi: Hæc audivimus, quod occidi jussus sit. Sed, inquit, si ipse sibi viam non intulisset, jussuram eum deduci Cabillonum, et ibi vivum exiri. Respondi: Ergo propterea et illud creditum est, quod eum occideris. Quis autem sibi parandum putaret, cum cœsus sit bellator strenuus, miles fidelis, comes utilis?

53. «Ra tum discessi, ut se tractatum diceret. Postea cum videret me abstinere ab episcopis, qui communicabant ei, vel quos aliquos devos licet a fide ad necem pebiant; commotus eis jussit me sine mora regredi. Ego vero libenter, etsi me plerique insidias exarum non crederent, ingressus sum iter, hoc solo dolore percitus, quod Hyginum episcopum sermone in exilium dicit imperari: cui nihil pariter exilium superes et spiritus, cum de eo convenire comites ejus, ne sine vobis sine plura

lio paterentur extrudi senem; extrusus ipse sum. Hæc est exposito legationis meæ. Vale, imperator, et esto tutior adversus hominem pacis involucro bellum tegentem». Hactenus ad Valentinianum Ambrosius.

54. Ad ipsum etiam Maximum idem alludit, dum in oratione habita in funere Valentiniani hæc ait: «Felicis episcopos persequantur imperatores, quam diligant. Quanto militi beatus Maximus mirabatur? in illius odio laus erat, in horum amore supplicii leralis hæreditas». Meminit hujus ad Valentinianum Ambrosii relationis Paulinus, atque ait: «Ipsam vero Maximum a communionis consortio segregavit, admonens, ut effusi sanguinis Domini sui, et quod est gravius innocentes, ageret penitentiam, si sibi apud Deum vellet esse consultum». Hæc ipse: quæ quidem sic intelligenda sunt, quod ibi Treveris cum esset, nec cum ipso voluit communicare, nec cum episcopis illi communicantibus, quod essent partis Ithaciana, cujus superius mentio facta est.

55. Quisnam autem Hyginus ille fuerit, quem in exilium adeo inhumane crudeliter deportari a satellitibus tradit Ambrosius; haud facile colligi omnino potest: scimus tamen ejus nominis episcopum hæc tempore vixisse in Hispania hostem acerbissimum Luciferianorum schismaticorum, in quem Marcellinus ac Faustinus eo libello, quem Theodosio obtulerunt, vehementer oblatrant, more suo catholicos omnes magni nominis viros calumnias sugillantes. Fortasse hic idem ipse, qui apud Severum Adigum scriptus reperitur, episcopus Cordubensis, primus qui adversus Priscillianum hæresiarcham, de gendo nefanda ejus scelera, concitare episcopos cepit.

56. Quod autem ad Valentinianum imperatorem spectat: imprudens nimis Ambrosii admonitionem illam neglexit: qua cavendum sibi Maximum esse, quod sibi pacis involucro bellum tegeret, ultimis verbis epistolæ inculcarat. Sed minime considerans, Dei sacerdotem eo modo, divino Spiritu eum tractasse causam, quo dolo agentis Maximi detegeret animum, ut cautum ipsum redderet; ne pulchro pacis et securitatis nomine ab eo decipi posset; incaute nimis alium mox ad eundem Maximum legatum mittit, Domini nomine, qui ab eo deceptus est, nesciensque Maximum post se in Italiam duxit. Hæc autem quo modo se habuerint, Zozimus ita describit: «Itaque Valentinianus Zozimum hæc ob causam», ob pacem scilicet firmiorem statuendam, «ablegat, hominem natione quidem Syrum, sed note melioris familiarem, quippe regni potestatisque particeps, fide pariter et usu rerum præstare ceteris videbatur; et quicquid altopti princeps alio nemine conscio facere volebat, hinc in primis credendum statuerat. Igitur prefectus ad Maximum Dominus, captibus legationis omnibus expositis, omni cum observantia comitate-

que receptus est: nam et dignabatur cum honore Maximus eximio, et tanta munerum mole satiabat, ut imperatorem Valentinianum nullum hinc parem habiturum amicum Dominus existimaret. Ac poterat usque adeo Dominum decipere Maximus, ut etiam partem exercitus sui cum eo mitteret, que imperatori Valentiniano auxilio contra barbaros Pannonis imminentes esset. Posteaquam hinc consecutus Dominus abiisset, seque jactaret copia et magnitudine munerum, que acceperat, et concessorum sibi sociorum satellib; viam ducentem ab Alpibus imprudens Maximo faciliorem reddebat. Quod Maximus futurum prospiciens, eoque nomine cuncta molitus, universis cum copiis subsequeretur, facile promissis in itineribus custodibus, qui omnem curam adhibebant, nec cursu quis pratergressus, Maximi transitum in Italiani Domini comitibus renuntiaret. Quae sane custodia erat perfacilis: nec enim latere poterant, qui parte Alpium arctissima proficiscebantur. Cum igitur intelligeret, Dominum cum suis Alpes, qua sunt angustissima, cum montibus in viis penetrasse; atque iis praetera locis, quae post Alpes erant palustria, militumque copiis impedire poterant, hostile se nullum agmen adversum inventurum speraret: omni cum celeritate Italiam, nemine praepediente, ingressus, Aquileiam copias ducit ». Haec de adventu clandestino Maximi in Italiani Zozimus.

57. Puto sentis, lector, ambarum legationum exemplis, quam praesent prudentia et consilio, instructo divini Spiritus Dei servi in obsequiis magnis negotiis, illis, qui prudentia tantum invidentes saeculi, in gravissimas prolabantur difficultates. Ecce tibi S. Ambrosius spiritu consilii et fortitudinis, quo delegat strophas Maximi, magnis animis in eum legatus invehitur: Dominus vero vanis deceptus illecebris, cladem secum in Italiani intulit. Quis aulem prima facie factum ubriusque inspicens, non Ambrosium inurbanum, illiberalenque eo modo tam aspere dureau agentem cum Maximo iudicasset; Dominum vero dexterrimum virum, et in obsequiis negotiis solertissimum, quippe qui arte sua adeo sibi devinxisset, addixissetque Maximum Valentiniano, cum tot tantisque ab eo numeribus donatus et frequentatis officiis esset, atque auxiliares ab illo copias ad oppugnandos ingruentes barbaros accepisset? Sed exitus declaravit, cuiusnam functio divini dono consilii administrata fuerit.

58. *Valentinianum cum Justina fugientem excipit Theodosius.* — At quid Valentinianus, cum Maximus superatis ex improvise Alpibus, visus est in Italia? pergat narrare Zozimus in haec verba: « Valentiniano tam repentino casu praeter spem omnem oppresso, ne tunc incessebat ipsius familiares, ne Maximus eum vivum in poestalem redactum occideret. Quapropter navem ingressus, Thessalonicam profectus est cum socia navigationis Justina matre, quae Maguentium prius maritum habuerat (ubi diximus) et illo sublato, propter eximiam formae venustatem Valentiniano principi juncta matrimonio

fuerat: haec Galliam quoque filiam secum adducebat. Cum tot emensi maria Thessalonicam appulissent, usi legatione ad Theodosium imperatorem, petebant, ut in hoc tempore petulantiam adversus omnem Valentiniani familiam execratam vindicaret. Theodosius ad ipsam rei famam obstupescens, luxus quidem illius nimis omnibus obliviscebatur, et paulum de insano voluptatum studio remittebat: verum habito consilio, visum fuit, ut ipse cum nonnullis a senatu Thessalonicam se conferret. Quod ubi factum fuisset, de integro consultabatur, quid agendum esset; communique decreto placuit, ut Maximi facinora punirentur: non enim illi homini vitam amplius concedendam, qui et Gratianum occidisset, ejusque regnum occupasset, et hinc successum adeptus, via quasi quadam progressus fuisset, ac fratrem illum relicto sibi principatu eviisset ». Haec Zozimus, qui addit de foedere nuptiarum hoc eodem anno tunc inito, cum Galliam ex Justina et Valentiniano Seniori genitam Theodosius accepit in conjugem; licet ante superior et factum Marcellinus tradat in Chronico. Quod vero ad Zozimum spectat: hic praemonitis-lectorem oportuit, ipsum more suo, quod jurasset praetium stylo agere, cum esset Gentilis, adversus omnes christianos imperatores, Theodosium saepe sugillare, hominemque deliciis delitum affirmare, atque socordiae accusare: quae quidem quam procul a veritate abhorreant; etiam ipsa declarant; ut non sit opus pro eo levare apologiam: quam tamen teste S. Hieronymo, scimus elaboratam fuisse a sanctissimo atque doctissimo viro Paulino.

59. Commendatum fuit Theodosii studium atque pietas in suscipiendo Valentiniano profugo imperatore cum suis; de quo S. Augustinus haec ait: « Post mortem Gratiani, pulsum ab ejus interfectore Maximo Valentinianum ejus parvulum fratrem, in sui partes imperii, tanquam christianus, excepit pupillum; paterno custodivit affectu, quem desolatum omnibus opibus multo negotio posset auferre, si latius regnandi cupiditate magis, quam benefaciendi charitate flagraret. Unde potius cum servata ejus imperatoria dignitate susceptum ipsa humanitate et gratia consolatus est, etc. » Quantis vero laboribus, periculis, et impensis cum in regnum restitueret Theodosius conatus fuerit, inferius subdit, sed de his suo loco. Caeterum hanc ipsam contigisse vindictam ob contemptum atque persecutione exagitatum dignissimum sacerdotem Ambrosium omnibus ejus saeculi rem considerantibus perspicuum satis fuit, cum recens esset episcopi anni rei geste memoria: quod et Rufinus¹ atque alii post eum aequae confirmant. Factum etiam divino consilio, Patulus² ait, ut et Maximus innocens Gratiani sanguinis reus, sceleris scelus adderet, quo Theodosio in eum pugnandi vincenique necessitas impenderetur, da rebique tandem ille de cuncta violentaque iram

¹ An. de Civ. De. lib. X. c. 26. — ² Rufin. lib. 1. c. 16.

³ Paul. in Eusebio. Theod.

mide pomas. Sed quæ Maximū sunt reliquæ presequantur.

60. Auctor est Socrates ¹, Maximum misisse legatos ad Theodosium imperatorem; a quo nec excepti, necque exclusi fuerunt, cum tamen ad vindicandum scelus sub silentio expeditionem in sequentem annum pararet; de cuius apparatu dicemus inferius. Porro ipse maritus Maximū in Italiam, tunc repentinus, ita terribilis visus est; instar enim exundantis torrentis in fluvium angustiis coarctati, in planitiem se totum effundentis, eumque sibi obvia secum frangentis; eam Italia partem, quæ ipsi post Apium descensum occurrit, immensa affecit elade; nebulæque tunc civitates Placentiam, Rhegium, Claternam, Mutinam, Bononiam, et alias dire vagantem, prædatis divitiis, adductis civibus in captivitatē, ut Paetus ² affirmat; quæ et perfingit sanctus Ambrosius in epistola ad Faustinum, cum de senatoris obitu illum considerat; ubi hæc ³ inter alia: « Verum », inquit, « hoc nobis continue non solum cum hominibus, sed etiam cum civitatibus, terrisque ipsis est. Nempe de Bononiensi veniens urbe, a tergo Claternam, ipsam Bononiam, Mutinam, Rhegium derelinquebas; in dextera erat Brivillium; a fronte occurrebat Placentia, viderem nobilitatem ipso adhuc nomine sonans; ad levam Apenninū multa miscuisti, et florentissimorum quondam populorum castella considerabas, atque affectu relegas dolenti. Tot igitur semitularum urbium cada-vera, ferrarumque sub eodem conspectu exposita funera non te admovent, minus, sanctæ licet et admirabilis femine decedens-que consolabilem habendam; præsertim cum illa in perpetuum prostrata ac diruta sint, hæc autem ad tempus quidem erepta nobis, meliorem illic vitam exigat? » Hæc Ambrosius; quod adeo immuni elade civitates illæ affectæ essent, ut plane earum restitutio desperata penitus videri posset.

61. *Maximus per Italiam urbes hæcitur, incendit Mediolano per Ambrosium; tum universis sibi conciliare studet.* — Huius quoque perditissimi temporis idem S. Ambrosius meminit in epistola ad Severum episcopum in Campania; ubi inter cætera ait: « Nos autem obiecti barbaricis motibus, et bellorum procellis, in medio versamur omnium molestiarum froto, et pro his laboribus et periculis graviosa colligimus futura vitæ pericula, &c. » At hæc de Maximo nihil expresserit; tamen quod ipso existente Mediolanensi episcopo, nunquam nisi sub Maximo contra Galliam Cisalpinam ejusmodi afflicti cladibus, sine quodam ea omnia de bello per Maximum hoc anno illato sunt, necessario intelligenda. Sed et illud observa, hoc ipso anno Ambrosium, quod ipse testatur, vitam prolixissimè ad annum actus quinqueagesimum hauriam; ex quibus quod ipse vivit annos facile colligi possit, quod in Viti episcopi a nobis collecta pluribus dixerimus, quam

tamen quod posteriores cogitationes juxta illud Prudarium perfectiores esse soleant; in his præsertim quæ ad chronologiam spectant, secundum præsentem Annalium editionem restitue.

62. Sed iura quadam dispensatione factum est, ut licet in S. Ambrosium Maximum peritus esse videretur, cum ipsis communionem, et ipsi communicantium episcoporum ut vidimus paulo ante fuerit excoctus, verbisque durioribus eundem compellarit, adeoque ab eo alienatus discesserit, ut percussores post eum fore mittendos facile crederetur; nihilominus nec ipsi, nec ejus Ecclesia Mediolanensi quicquam negotii facilitatem apparuit. Alqui licet ab incursione et grassatione hostium liber esset; aliis tamen ea mala patientibus socium se christianæ charitatis unione conjunxit; quippe qui totus fuit in sublevandis egenis atque redimendis captivis, quorum causa sacra etiam vasa confregit; ex quo Ariani in eum oblatrandi occasione arripere; ea enim erant vasa, quæ hoc eodem anno ut vidimus, requisita nomine imperatoris dare negavit. De his autem agens idem S. Ambrosius hæc habet ¹: « Hæc maximum incensivum misericordia, ut compatiatur alienis calamitatibus, necessitates aliorum quantum possumus juvemus; et plus interdum quam possumus; melius est enim pro misericordia causas præstare, vel invidiam perpeti, quam præterdere inclementem; ut nos aliquando in invidiam incidimus, qui confregerimus vasa mystica, ut captivos redimeremus; quod Arianis displicere poterat, nec tam factum displicere, quam ut esset quod in vobis reprehenderent. Quis autem est tam durus, immis, ferreus, cui displiceat quod homo redimatur a morte; femina ab impuritate barbarorum, quæ graviore morte sunt; adolescentula, vel pueruli, vel infantes ab idololorum contagis, quibus morbis metu inquinabantur? Quam causam nos etsi non sine ratione aliqua gessimus; tamen illa in populo proscendi sumus, ut confunderentur, multoque iuste commodius astrueremus, ut animas Domino, quam aurum servaremus. Qui enim sine auro nisi Apostolos, et Ecclesias sine auro congregavit, Aurum Ecclesiæ habet, non ut servet, sed ut erogat, et subveniat in necessitatibus ». Hæc ipse, Laudasse id in Augusto S. Augustinum, eundemque imitatum esse, Possidius ² tradit, Egregium factum; erogando aurum, illamque totamque civitatem servavit; sic ipse dux loco militum pauperes armans contra Tyrannum.

63. Cum vero exemplo victuarum civitatum eras Mediolanenses sibi quoque timerent; nisi cohibuisset Ambrosius, omnes ferre solum vertentes, solitariam civitatem reliquissent; ipse vero quod secretæ, divina existimo revelatione, cito torrentem illum exsiccandum, crebris eos sermonibus contumuit intra mœnia. Cum illud vehementer inquit eans, ut quoniam propter peccata ejusmodi flagella cordis unquam tererent, mox loco securus affirmaret

¹ Socrus. l. c. v. c. 2. — Procl. de Poggio. Theol. — Ancl. c. l. v. c. 1. — Hist. Rom. p. 17.

Ambr. Op. lib. 4. c. 2. — Possid. Vit. S. Aug. c. 24.

speccata penitentia digna delerent; nam inter alia ¹: « Civitati etiam nonnisi propter civium peccata interitur excidium. Desine ergo peccare, et civitas non peribit. Quid fugis patriam, si vis salvus esse? tua potius peccata subterfuge. Si tu peccare desieris, victus est inimicus ». Hæc et alia pluribus, aliisque sermonibus continens subditos sibi in officio penitentia. Errare quidem certum est Socratem ², qui hæc referit ad tempora necis Gratiani: nam tunc Maximus stetit in Gallia, nec Valentinianus tum fugam arripuit.

64. Cæterum Maximus, eo terrore ita exagitata illa Italia parte, cum timorem vehementer aliis provinciis incussisset, adeo ut nullum sibi jam adversari videret, imperatoris aggressus est personam agere, non tyranni: et quo sibi, cum Senatam, tum etiam populum conciliaret, cunctis morem gerere etiam plus aequo studebat, indulgere Gentilibus, reddere illis dempta per Gratianum sacrificia, restituereque sublata in Capitolio aram Victoriae: quin etiam pro Judæis rescripsit, et alia id genus nulla: sed et ne hæc ex parte catholicum populum conciliaret, alia via illis inservire videri volebat, nempe in patrocinio Catholice fidei. Sed videamus in primis in quibus magno scandalo Judæis favit. S. Ambrosius rem gestam sic narrat ³: « Nonne propterea Maximus destitutus est, quia ante ipsos expeditionis dies, cum audisset Romæ Synagogam incensam, edictum Romanæ miserat, quasi vindex discipline publicæ? Unde populus christianus ait: Nilil boni huic imminet: rex iste Judæus factus est; defenso-rem istum discipline audivimus, etc. » Hucusque Ambrosius; qui quidem impetati adseribit ejusdem Maximi cladem.

65. Sed ad conciliandos ut dictum est Christianorum animos, quam acerrimum se fidei catholice exhibuit defensorem; indicat enim id ejusdem epistola ad Siricium papam data, quæ sic se habet ⁴.

« Victor Maximus perpetuus Triumphator Augustus Domino vere sancto apostolico viro Siricio episcopo salutem.

« Accepimus litteras sanctitatis tuæ, quæ nobis fuere gratissima, quaque plane et nomini sacerdotis, et dignitati Urbis splendidissime convenirent. Fidei vero catholice, de qua clementiam nostram consulere voluisti, quo majus circa me et speciale judicium divinitatis experior, hoc me confiteor curam habere majorem; qui videlicet ad imperium ab ipso statim salutari fonte conscenderim; et cui in omnibus semper consantibus atque successibus Deus futor affuerit; cuiusque hodie, et ut spero, perpetuo protector et custos esse dignetur, Pater carissime. Cæterum de Agricio, quem indebite ad presbyterii gradum conscendisse commemoras, quid religioni nostræ catholice possum prestare reverentibus, quam ut de hoc ipso, ejusmodi esse videretur,

Catholici judicent sacerdotes? quorum convectum ex opportunitate omnium vel qui intra Gallias, vel qui intra quinque provincias commorantur, in qua elegerint urbe constituam: ut iidem residentibus et cognoscentibus, quid habeat consuetudo, quid legis sit, judicetur: hæc enim que libris sunt asserenda, et majorum nostrorum religiosissimis constitutis, ipsi possunt melius astruere qui norunt.

66. « Cæterum id nobis animi, et voluntatis esse profitemur, ut fides catholica, procul omni dissensione summiola, concordantibus universis sacerdotibus, et unanimiter Deo servientibus, illa et inviolabilis perseveret. Nam noster adventus ita inquinata aliqua, et sceleratorum nobis polluta deprehendit, et reperit, ut nisi nostra provisio atque medicina, quæ ex Dei summi timore veniebat, his opem celeriter attulisset, ingens profecto divisio atque periculum fuisset exorta, et vix sananda postea viti conerexissent. Cæterum quid adhuc proxime profutum sit Manichæos sceleris admittere, non argumentis, neque suspitionibus dubiis vel incertis, sed ipsorum confessione inter judicia prolatis, malo quod ex gestis ipsis tua sanctitas, quam ex nostro ore cognoscat: quia hujusmodi non modo factu turpia, verum etiam fœda dictu, proloqui sine rubore non possumus: manu imperatoris: « Divinitas te servet per multos annos », hæc Maximus.

67. Quod autem ait de Manichæis, puto intelligendum de Priscillianistis; quorum hæreses Manichæis cognatas idem Maximus ut vidimus etiam gladio fuerat incensus. Quod autem ad Gentiles pertinet, vix credi potest quo plausu Maximus ab illis exceptus fuerit: quippe qui in Gratianum olim infensus, et in Valentinianum puerum, quod ille sacra ipsorum veheisset, hic autem petita licet non reddidisset; lætis aspiciunt oculis, cum idololatricæ vindicem sacrorumque resituerem diu desideratum essent consecuti natiqque Pontificem. Maximi vero tunc laudes Symmachus consularis, libro eo argumento conscripto, atque coram ipso ut ait Socrates ⁵ recitudo, insigniter persecutus est. At de Maximo hæcenus.

68. Ad postremum, illud non excidat; hoc anno, cum tot turbis orbis et Urbis rerum novarum motibus conculeretur, Urbanam præfecturam gessisse Pinianum, prout imperatorum rescripta ⁶ ad ipsum data declarant; qui adhuc gentilis Melaniam juniorem, senioris neptem, duxit uxorem, ut auctor est Palladius ⁷; ab ipsa autem conjuge perfectum esse redditum christianum, idem affirmat, de quo suis locis plura inferius dicturi sumus. Corrigendum autem tum ex Codice Theodosiano, tum ex ejusdem S. Augustini epistolis, quod interdum Pinianus ab aliis, interdum vero idem Alpinus, vel alio modo dictus reperitur.

¹ Andr. serm. LXXXV. — ² Socrat. lib. V. c. 11. — ³ Andr. epist. XXIX. — ⁴ Extant tom. I. epist. Rom. Pont. pag. 48.

⁵ Socrat. lib. V. c. 14. — ⁶ L. IV. de Prom. Ven. in reb. Col. Theod. et lib. VIII. de mentio. et prof. col. C. — ⁷ Pallad. in Lausica.

Act. perhib. Graeco-Romana 3880. — Olymp. 291. an. 3. — Secundum Baronium 291. — Urb. cond. 1140. — Jesu Christi 387
 — Scien. papa 4. — Valentianum Junioris 13. Theodosio 9. Arcadio 5.

1. *Consules.* — Annum, 4. ad 37. cons. *Valentinianus Aug. III.* et *Entropius*; prior in Occidente, posterior in Oriente, ut ex Prosopographia Codicis Theodosiani verbo *Entropius* liquet.

2. *Quinquennialia Valentianiani Ann. et quinquennialia Arcadii.* — Valentianiani consulatus juxta secundam regulam; ejus enim *quinquennialia* in hunc annum incidunt. Praeterea Iliacis in Fastis scribitur: « His cons. quinquennialia Arcadius Aug. propria cum Theodosio Aug. patre suo. Clivionibus Iudisque celebravit XVII kal. Feb. », id est, die XVI Januarii, quo et cum imperatorem factum jam scripserat. Quare Iliacis in errore perstat; quinquennialia enim die natali imperii de more acta. Eadem verba recitat Marcellinus in Chronico, die tantum omisso. Difficultatem faciunt illa verba ab utroque prolata, « propria cum Theodosio Aug. patre suo ». Inde enim sequi videtur, Theodosium hoc anno decennialia etiam exlubuisse. Verum ea anno CCXXXIX edita intra ostendemus.

3. *D. Ambrosius a Justin Aug. revocatus.* — Quae hic narrantur de persecutione *S. Ambrosii a Justin Aug.* suscitata, ad annum precedentem, qui secundus fuit persecutionis hujus sancti, revocanda. Habita enim eo anno a sancto Ambrosio in senatu Oratio *de non tradendis basilicis hereticis*. Nam, cum Festa Paschalia instarent, jussit imperator sibi concedi basilicam Portianam, in qua cum matre ac ceteris Ariamis sacros dies celebraret. Ambrosius in ea Oratione conperitur « inclinatum jam vel imperatoris judicium, quod lata lege patefecit »; et paulo inferius: « Hanc ergo legem quisquam sequatur, qui firmatur Arianensium Concilium, in quo creatura dictus est Christus ». Quamobrem ea Oratio habita paulo post cum pro Ariamis legem a Valentiano anno precedenti latam. Nam si eam recitasset die XVII Aprilis, Dominica Palmarum currentis anni, ut vult Baronius, post decimum nempe quantum mensem ab ea lege emissa, non dixisset Ambrosius: « jam inclinatum imperatoris judicium », cum ante annum et mensem tertium ad confisisset. Et sane cum *Justin* iratum ac minarum plena ac sus Ariamis impotenter laevis, ejus legis executionem in alterum annum, et quidem

Mediolani praesens, distulisset? Itaque cum anno CCCXXXVI festa Paschalia instarent, comites e consistorio principis *Ambrosium* convenere, ut eundem ad basilicam tradendam inclinaarent.

4. *Ea persecutio magis explicata.* — Rem fusius narrat Ambrosius in epistola 14 ad Marcellinam sororem, scribens: « Sequenti die », erat enim Dominica, « post lectiones atque tractatum dimissis catechumenis, Symbolum aliquibus competentibus in baptisterii tradebant basilica ». Erat ea Dominica Palmarum, qua die Symbolum ab episcopis competentibus tradebatur, qui postea in pervigilio Paschatis baptizabantur. Addit Ambrosius: « Ego in basilica veteri totum exegi diem, inde domum cubitum me recepi, ut si quis abducere vellet, inveniret paratum ». Nam fama erat, Ambrosium imperatoris jussu in exilium deportandum; quod veritus populus, eidem excubias faciebat. Id testatur Ambrosius statim initio Orationis laudata: « Video vos praeter solitum esse turbatos, atque asservantes mei. Miror quid hoc sit, nihil forte quia per tribunos me vidistis, aut audistis imperiali mandato esse conventum, ut quo vellem, abirem hinc, etc. » Et inferius: « Certe si Dominus huic nos certamin deputavit, frustra pervigiles tot noctibus et diebus custodias exhibetis. Implebitur Christi voluntas ». Anno precedenti Dominica Palmarum incidit in diem viciesimum nonum Martii.

5. *Occupatur Ecclesia in qua erat S. Ambrosius.* — In eadem epistola narrationem prosequens Ambrosius, ait: « Ante lucem, ubi pedem limine extuli, circumfuso milite occupatur Ecclesia ». Erat feria secunda majoris hebdomadae et dies xxx M. r. fu. Addit Ambrosius: « Exactus est totus ille dies in muerore nostro; scissae tamen ab illudentibus peris cortinae regia. Ego domum redire non potui, qua circumfusi erant milites, qui basilicam custodiebant ». Itaque coactus est in basilica pernoctare. Postea ait: « Sequenti die », nempe feria tertia die XXI Martii, non autem feria secunda, ut putavit Baronius, « lectus est de morte Iulii Jovae, etc. » Tunc vero populum hymnos ab Ambrosio compositos in Ecclesia cecinisse, idem testatur in citata Oratione: « Hymnorum quoque meorum carmi-

nibus deceptum populum ferunt ». Interea milites palam imperatori denuntiarunt, ituros se orandi gratia ad illam basilicam, in qua foret Ambrosius, nec ulla ratione se pati posse ab ejusdem communiione separari. Tunc imperator militarem tumultum ac irate plebis furorem veritus, consilium extorquenda basilica deposuit. Hæc omnia card. Noris in suo Opusculo de Itinerario divi Augustini post baptismum.

6. *Inventio reliquiarum SS. Gervasii et Protasii*. — Ad num. 37. Anno trecentesimo octogesimo sexto, sub id ferme temporis, quo præcedenti numero narrata confingere, inventa sunt ab Ambrosio corpora SS. martyrum *Protasii et Gervasii*. Sanctus Augustinus lib. 9 Confess., cap. 7, ait, opportune detectas eas sanctorum reliquias, « ad coercendam rabiem feminæ, sed regiam », nam ob patrata miracula, « illius inimicæ annus etsi ad credendi sanitatem non applicitus, a persequendi tamen furore compressus est ». Hoc ipsum testatur Paulinus in lib. de Vita sancti Ambrosii, quem Augustinus nuncupavit, ubi narratis miraculis in depositione eorum sanctorum martyrum factis, ait : « Denique ex hoc tempore sedari cepit persecutio, quæ Justinæ furore accendebatur, ut sacerdos ad Marcellinam sororem, narrata sanctorum martyrum inventione ait : « Acclamavit populus, ut in Dominicum differretur diem martyrum depositio : sed tandem obtentum, ut sequenti fieret die ». Reperita fuerant corpora, dum basilica Ambrosiana a sancto Ambrosio dedicabatur. Ex quibus intelligimus, nondum hoc tempore Ecclesiarum dedicationes et reliquiarum translationes de more die Dominica factas. In Martyrologio Romano sancti Gervasius et Protasius die XIX Junii coluntur, quæ dies videtur esse translationis biduo post inventas reliquias factæ, ut testatur ibidem Ambrosius, qui postquam de dedicatione basilicæ et inventionem martyrum locutus est, ait : « Ingens concursus populi per totum illud biduum ». Tum : « Sequenti die transtulimus ea in basilicam, quam appellant Ambrosianam ». Anno autem præcedenti dies decimus nonus Junii et feria sexta concurrunt. Quare si dies natalis horum martyrum alius non est a die translationis reliquiarum, cum ante hanc inventionem eorum memoria Mediolani obscura esset, liquet, eam Basilicæ Ambrosianæ dedicationem die Dominica factam non fuisse, licet translationis reliquiarum dies ex laudatis verbis satis non imoletat.

7. *Secunda Ambrosii ad Maximum legatio*.

A num. 45, ad 61. Legatio divi Ambrosii ad *Maximum* tyrannum, quæ hoc anno configit, alterum nobis argumentum suppeditat ad ostendendum, nec secundum persecutionis S. Ambrosii annum, nec sanctorum martyrum *Gervasii et Protasii* inventionem præsentis anno contigisse. Valentinianns ac Justina præsentis anno Ambrosium legatum ad Maximum Trevis miserunt, qui re infecta dimissus, ad

Valentinianum scripsit epist. 56 : « Esto tutior adversus hominem pacis involuero bellum legentem ». Quare imperator *Domitianum*, alterum pro confirmanda pace legatum, ad Maximum destinavit, quem *Marinus* ingenti honore exceptum, ac regiis muneribus decoratum dimittens, illum cum exercitu subsequutus, Cottius ac Julius Alpius occupatis, ut tradidit Pacalus in Panegyrico ad Theodosium cap. 30 in Italiam descendens, *Aquileiam* contendit. Valentiniannus improviso tyranni adventu territus, conscensa nave, cum Justina matre Thessaloniam fugit, Theodosii, qui in Oriente imperabat, opem imploraturus. Non ante mensem Septembrem Valentiniannus Occidentem reliquit ; cum *VI idus Septemb. Mediolani* emisisset legem Codicis Theodosiani *4 De principibus agentium in rebus*. Paulinus in Vita S. Ambrosii post narrata miracula in SS. Gervasii et Protasii reliquiarum inventionem facta, ac remissum Justinæ furorem, ait : « Sanctus vero Ambrosius episcopus majoris humilitatis vir factus donatam sibi a Domino gratiam reservabat, crescebatque quotidie fide et amore coram Deo et hominibus ». Ibi vero paulo post scribit, Ambrosium alteram ad Maximum legationem suscepisse. Igitur, cum die XIX Junii sacræ reliquie translate sint, ac postea ob miraculorum famam totius populi ore celebratam, Justina iram remisit, id circa exitum Junii videtur contigisse. Cum Paulinus, antequam narret delatam Ambrosio legationem, dicat, illum crevisse « quotidie fide et amore coram Deo et hominibus », vix ante initum Augustum legatione functus videtur. Neque enim Justina hominem hesternæ die, ut ita dicam, sibi infensissimum tam cito eo honore exornasset, præsertim cum Maximus Arianos persequeretur.

8. *Ex ea legatione persecutionis annus innovescit*. — Hinc patet, memoratam *Ambrosii* persecutionem ante præcedenti contigisse : neque enim intra trimestre spatium, Ambrosii et iterum Domini legationes, ac Maximi in Italiam irruptionem contingere potuisse affirmabit, qui locorum distantiam consideraverit ; cum Maximus *Treveris*, Valentiniannus *Mediolani* vel *Aquileie* subsisteret, *Zozimus* scribit, *Domitianum* Aquileia legatum destinatum, Maximus certe labente autumno Alpes superavit, cum circa hiemem gelu rigeant, exercitibus plane impervia. Confirmantur hæc omnia ex Prospero Tyronæ, in cujus Chronico per annos imperii Romanorum imperatorum ab obitu Valentis usque ad Valentinianni III necem digesto, anno CCXXXVI legitur : « Justina mater Valentinianni Arianis favens in Ambrosium et omnem Mediolanensem Ecclesiam diversa injuriarum genera congerit. Reliquia Gervasii et Protasii martyrum ab Ambrosio primum Mediolani reperta. Hymni Ambrosii compositi, qui nunquam ante in Ecclesia latius modis canebantur ». Hæc dicit card. Noris in Opusculo laudato, et Hermantus in Vita Gallica sancti Ambrosii.

9. *Fias S. Ambrosii*. — Ad num. 61. Ex epistola 57 *Ambrosii* ad Severum, in qua dicit, se ad

annum ætatis quinquagesimum tertium vitam produxisse, Baronius deducit, *sanctum Ambrosium* anno trecentesimo trigesimo tertio natum. At, ut jam viris doctis observatum, ea ad Severum epistola, non *Maximo*, sed *Eugenio* tyrannidem exercente, scripta videtur. Licet enim in ea neuter tyrannus

nominetur, series tamen vite S. Ambrosii existimandi fundamentum præbet, cum circa annum cccxi. natum, ideoque anno cccxvii. quo *Eugenius tyrannus* perit, quinquagesimum tertium ætatis annum attingisse.

FINIS TOMI QUINTI.